॥ श्री वीतरागाय नम ॥



जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्रीघासीलाल-प्रतिविरचितया-

प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृत भगवतीसूत्रम्

(तृतीयो भाग)

(तृतीयशतके प्रथमोद्देशकस्य सक्षिप्तविषया)

मोकानामनगर्या नन्दनोद्याने महावीरस्वामिन समवसरणम्, पर्षत्समागमनम् धर्मकथाश्रवणम्, पर्षत्प्रतिगमनानन्तरम् अग्निभूते पर्युपासना, ततो विकुर्वणा रूपपरिवर्तनशक्तिविशेषरूपा, चमरेन्द्रस्य त्रायस्त्रिंशकाना सामानिकानाम्, अग्रमहिषीणा च महद्धर्यादे स्वरूपप्रतिपादनम् अग्निभूतिवायुभूत्योः समागम', अग्निभूतिप्रतिपादितचमरेन्द्रादिदेवसम्बन्धिविकुर्वणा, महद्धर्यादिविषये वायुभूते सन्देह, महावीरद्वारा तत्सदेहनिवारणम्, अग्निभूर्ति प्रति

भगवतीसूत्रका हिन्दी अनुवाद

तृतीयशतक का प्रथम उद्देशक

इस तृतीयशतक में प्रथम उद्देशकके विषयोंकी सक्षिप्त विषय इस प्रकारसे हैं-मोकानगरीके नन्दनोद्यान में महावीर स्वामी का समवसरण, परिषद का गमन, धर्मकथाका श्रवण, परिषद्गमन, अग्निभूतिकी पर्युपासना, विकुर्वण-रूप परिवर्तन करनेकी शक्ति, चमरेन्द्र, त्रायस्त्रिंशक, सामानिक, अग्रमहिषी और महर्द्धि, इत्यादि सबके स्वरूप का प्रतिपादन, अग्निभूति और वायुभूति का समागम, अग्निभूति द्वारा प्रतिपादित चमरेन्द्र आदि देवोंकी विकुर्वणा, महर्द्धि

ભગવતી સૂત્રનો ગુજરાતી અનુવાદ

ત્રીજા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક

ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમા આવતા વિષયોનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન આ પ્રમાણે છે મોકા નગરીના નન્દનોદ્યાનમા મહાવીરસ્વામીનું સમવસરણ, પરિષદ ગમન અને ધર્મકથાનું શ્રવણ પરિષદાનું વિસર્જન, અગ્નિભૂતિની પર્યુપાસના,વિકુર્વણા-રૂપપરિવર્તન કરવાની શક્તિ, ચમરેન્દ્ર, ત્રાયસ્ત્રિંશક, સામાનિક, અગ્રમહિષી વગેરેની સમૃદ્ધિ તથા વિકુર્વણાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન, અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિનો સમાગમ, અગ્નિભૂતિ દ્વારા પ્રતિપાદિત ચમરેન્દ્ર આદિ દેવોની વિકુર્વણા, મહર્દ્ધિ આદિ વિષયમા વાયુભૂતિના

वायुभूते' क्षमायाचना च, अग्निभूति-वायुभूति-महावीरस्वामिना त्रयाणां स मिलनम्, दक्षिणार्धलोकाधिपतिविषये आदित्यविषये च अग्निभूते' प्रश्नः, उत्तरार्धलोकाधिपतिविषये चन्द्रविषये च वायुभूते प्रश्न', तिष्यकस्य विकुर्वणाया' प्रतिपादनम् अग्निभूतेर्विहारश्च, वायुभूतेः ईशानेन्द्रकुरुदत्तयो विकुर्वणामहर्द्ध्या दिविषये यावदच्युतदेवलोकपर्यन्तमहर्द्ध्यादिविषये च महावीर प्रति प्रश्न', महावीरस्य विहार, राजगृहे प्रभोः महावीरस्य समवसरणम्, उत्तरार्धदेवेन्द्रा णामागमनम् देवर्द्ध्यादिदर्शनम् तत्संहरण च, देव र्द्ध्यादिसंहरणविषये वायु भूते प्रश्नः, महावीरस्वामिनः कूटाकारशालादृष्टान्तेन तदुत्तरम्, देवर्द्ध्यादि प्राप्त्युपायप्रतिपादनम्, ईशानेन्द्रस्य पूर्वजन्मसम्बन्धिमौर्य पुत्रबालतपस्वितामहेः

आदि के विषयमें वायुभूति को संदेह होना, महावीर प्रभु द्वारा इस संदेहका निवारण होना, अग्निभूतिसे वायुभूतिको क्षमायाचना करना, अग्निभूति वायुभूति और महावीर इन तीनोंका मिलना, दक्षिणार्ध-लोकाधिपति के विषय में और आदित्यके विषयमें अग्निभूति का प्रश्न, उत्तरार्धलोकाधिपति और चन्द्र के विषयमें वायुभूति का प्रश्न, तथा तिष्यककी विकुर्वणा का प्रतिपादन, अग्निभूतिका विहार, ईशानेन्द्र, कुरुदत्त की विकुर्वणा महर्द्धि आदिके विषय में और यावत् अच्यु तदेवलोक पर्यन्त महर्द्ध्यादि के विषय में वायुभूनि का महावीर से प्रश्न, महावीर का विहार, राजगृह में प्रभु महावीर का समवसरण उत्तरार्धदेवेन्द्रोंका आगमन, देवोंकी ऋद्धि आदि का दर्शन और उसका संहरण, देवर्द्ध्यादि के संहरण के विषय में वायुभूति का प्रश्न, महावीर स्वामीका कूटाकारशाला के दृष्टान्त से इसका उत्तर, देवर्द्धि

मनमां संदेह अने महावीर प्रभु द्वारा ते संदेहनु निवारण, अग्निभूति पासे वायुभूतिनी क्षमायाचना, अग्निभूति, वायुभूति अने महावीरनु मिलन, दक्षिणार्ध लोकाधिपतिना विषयमां अने आदित्यना (सूर्यना) विषयमा अग्निभूतिनो प्रश्न, उत्तरार्ध लोकाधिपति अने चन्द्रना विषयमा अग्निभूतिनो प्रश्न, तथा तिष्यकनी विकुर्वणानुं प्रतिपादन, अग्निभूतिनो विहार, ईशानेन्द्र कुरुदत्तनी विकुर्वणा, महर्द्धि आदि विषे अने अच्युत देवलोक सुधीना देवोनी महर्द्धि आदि विषेना वायुभूतिना महावीर प्रभुने प्रश्नो, महावीरनो विहार, राजगृहमा महावीर प्रभुनुं समवसरण, उत्तरार्धदेवेन्द्रोनुं आगमन देवोनी ऋद्धि आदिनुं दर्शन अने तेनुं संहरण, देवर्द्धि आदिना विषयमां वायुभूतिनो प्रश्न, कूटाकारशाळाना दृष्टांत द्वारा महावीर प्रभुओ आपेलो उत्तर, देवर्द्धि आदिनी

प्राणामिकीप्रव्रज्यायाः ग्रहणम्, पादपोपगमननामकमनशनं च, इन्द्रार्थं बलिचञ्चायां देवानां समेलनम्, बालतपस्वितामलिं प्रति बलिचञ्चाराजधान्याधिपतित्वार्थं देवानां प्रार्थनम्, अत्याग्रहश्च, तामलेस्तदस्वीकरणं च ततस्तीव्रतपः प्रभावेण तामले-रुत्तरार्धलोकाधिपतीशानेन्द्ररूपेण जन्म, बलि चञ्चाया तज्जन्मवेदनम्, तद्वेद-नेन क्रुद्धानां बलिचञ्चावास्तव्यानां तामलिशवावमाननम्, ईशानवासिदेवद्वारा ईशानेन्द्रतामलेस्तदपमानज्ञापनं च, तदपमान ज्ञानजन्यक्रोधेन ईशानेन्द्रस्य भ्रुकु टिविलासेन तेजोलेश्याप्रभावात् बलिचञ्चा या दहनम्, देवानामितस्ततः पला-यनम्, ततो बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्य देवानाम् ईशानेन्द्र प्रति क्षमाप्रार्थना,

---

आदि की प्राप्ति के उपाय का प्रतिपादन, ईशानेन्द्र के पूर्वजन्मसंबंधी मौर्यपुत्र, बालतपस्वी तामली की प्राणामिकी प्रव्रज्या का ग्रहण, पादपोप-गमन अनशन, तथा इन्द्र के निमित्त बलिचञ्चा में देवोंका समेलन, बालतपस्वी तामली से बलिचञ्चा राजधानी के अधिपतित्व को स्वीकार करनेकी देवोंकी प्रार्थना और अत्याग्रह, तामली का उसे स्वीकार नहीं करना, तीव्रतप के प्रभाव से तामली का उत्तरार्द्धलोकाधिपति ईशानेन्द्र के रूप में जन्म होना, बलिचञ्चा में उसके जन्म की खबर होना, इस खबर से क्रुद्ध हुए बलिचञ्चा निवासियों द्वारा तामली के शबका-(मृतक शरीरका) अपमान करनाईशान कल्पवासी देवद्वारा ईशानेन्द्र तामलीको इस अपमान की खबर होना, अपने पूर्वजन्म के शरीर के तिरस्कार होने के ज्ञान से क्रुद्ध हुए ईशानेन्द्र का तेजोलेश्या द्वारा बलिचञ्चाराजधानीका जलाना, देवोंका इधर उधर भागना, बाद में

પ્રાપ્તિના ઉપાયનું પ્રતિપાદન, ઈશાનેન્દ્રના પૂર્વજન્મ વિષે કથન મૌર્યપુત્ર બાલતપસ્વી તામલી પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને પાદપોપગમન અનશન કરે છે, ઇન્દ્રને માટે બલિચંચામાં દેવોનું સમેલન, બાલતપસ્વી તામલીને બલિચંચા રાજધાનીનું આધિપત્ય સ્વીકારવા માટે દેવોની પ્રાર્થના અને અતિશય આગ્રહ, તામલી દ્વારા તેનો અસ્વીકાર, તીવ્ર તપના પ્રભાવથી તામલી ઉત્તરાર્ધલોકાધિપતિ ઈશાનેન્દ્ર રૂપે જન્મ પામે છે, બલિચંચામાં આ સમાચાર જાય છે આ ખબર સાંભળીને કોપે ભરાયેલા બલિચંચાના નિવાસીઓ દ્વારા તામલીના શબનું અપમાન થાય છે,-ઈશાનકલ્પવાસી દેવો દ્વારા ઈશાનેન્દ્રતામલીને આ અપમાનની ખબર પડે છે-પોતાના પૂર્વજન્મના શરીરનો તિરસ્કાર થવાથી કોપાયમાન થયેલા ઈશાનેન્દ્ર દ્વારા બલિચંચા રાજધાનીને તેજોલેશ્યા દ્વારા બાળવામાં આવે છે, ત્યાંના દેવોની નાસ ભાગ, બલિચંચા નિવાસી દેવોદ્વારા ઈશાનેન્દ્ર પાસે

ईशानेन्द्रस्य तत्प्रार्थनया क्षमाकरणेन तेजो लेश्याया अनकरप्ते' संहरणम्, ईशानेन्द्रस्य आयुःसिद्धिमुक्तिस्थलादिमतिपादनम्, उत्तरार्ध-दक्षिणार्ध देवेन्द्राणां परस्परसमिलनवार्तालाप-सहकार्यक्रमप्रतिपादनम् शक्रेशानयोः परस्परविवादे सनत्कुमारस्मरणं तद्द्वारा विवादनिर्णयः, अन्ते सनत्कुमारस्य भव्यत्वप्रतिपादनम् ।

मूलम्-गाहा-केरिसी विकुवणा चमर-किरिय-जाणि-त्थि नगर-पाला य । अहिवइ इदिय परिसा, तइयम्मि सए दस उद्देसा ।

छाया—कीदृशी विकुर्वणा चमर क्रिया यान स्त्री नगरपालाश्च ।
अधिपति इन्द्रिय पर्षत् तृतीये शते दश उद्देशाः ॥

टीका—तत्र प्रथमे उद्देशके 'केरिसी विउव्वण'त्ति कीदृशी चमरेन्द्रस्य विकुर्वणा-विविधरूपकरणरूपा शक्ति ? इत्यादि प्रश्नोत्तर वर्तते १ । द्वितीये

बलिचंचाराजधानी के निवासी देवों द्वारा ईशानेन्द्र से क्षमा मांगना, इसके बाद उनकी क्षमा प्रार्थना के कारण ईशानेन्द्रको तेजोलेश्या का संहरण करना, ईशानेन्द्र की आयुका प्रतिपादन, उनकी सिद्धि, मुक्तिस्थल आदिका-प्रतिपादन, उत्तरार्ध-दक्षिणार्ध-देवेन्द्रोंका परस्पर मिलना बातचीत सहकार्यक्रम का कथन, शक्र और ईशान में परस्पर में विवाद होना, सनत्कुमार का स्मरण, सनत्कुमार द्वारा विवाद का निर्णय, अन्त में सनत्कुमार की भव्यता का प्रतिपादन ।

"केरिसी विउव्वणा" चमर किरिय-इत्यादि गाथा

इस तृतीयशतक में दश १० उद्देशक हैं, इनमेंसे प्रथम उद्देशक में "केरिसी विउव्वणा", चमरेन्द्र की विविध रूप करने की शक्तिरूप

ક્ષમાયાચના, ક્ષમાયાચનાનો સ્વીકાર કરીને ઈશાનેન્દ્ર પોતાની તેજોલેશ્યા પાછી ખેંચી લે છે ઈશાનેન્દ્રના આયુષ્યનું પ્રતિપાદન, તેમની સિદ્ધિ, મુક્તિસ્થલ આદિનું પ્રતિપાદન ઉત્તરાર્ધ અને દક્ષિણાર્ધના દેવેન્દ્રના પરસ્પરના મિલનનું તથા વાતચીત અને સહકાર્યક્રમનું કથન, શક્ર અને ઈશાનેન્દ્ર વચ્ચે વાદવિવાદ, સનત્કુમારનું સ્મરણ, સનત્કુમાર દ્વારા તેમના વિવાદનું નિરાકરણ, છેવટે સનત્કુમારની ભવ્યતાનું પ્રતિપાદન,

" केरिसी विउव्वणा " ઈત્યાદિ ગાથા.

આ ત્રીજા શતકના દશ ઉદ્દેશક છે તેમાંના પહેલા ઉદ્દેશકમાં "केरिसी विउव्वणा" ચમરેન્દ્રની વિકુર્વણા (વિવિધરૂપ ધારણ કરવાની શક્તિ)નું વર્ણન કર્યું છે ૧. બીજા

"चमर"त्ति चमरेन्द्रस्योत्पाताभिधानम् २। तृतीये "किरिय"त्ति कायिक्या-अधिकरणिकी-प्राद्वेपिकी-पारितापनिकी-प्राणातिपातिकी क्रियापञ्चकवर्णनम् ३। चतुर्थे 'जाण' त्ति देवेन यान वैक्रिय कृतम् इति जानाति इत्यादिवर्णनम् ४। पञ्चमे 'इत्थि' त्ति साधुर्बाह्यान् पुद्गलानादाय अनादाय वा वैक्रियाणि स्त्र्यादिरूपाणि कर्तुं समर्थः ? इतिवर्णनम् ५। षष्ठे 'नगर'त्ति नगरसम्बन्धे षष्ठोद्देशकः ६। सप्तमे 'पालय'त्ति सोमादिलोकपालवर्णनम् ७। अष्टमे 'अहिवइ'त्ति अधिपतिविषयवर्णनम् ८। नवमे 'इंदिय' त्ति इन्द्रियवर्णनम् ९। दशमे 'परिस' त्ति चमरेन्द्र परिषद्वर्णनमिति १०। इत्येत्र क्रमेण "तइयम्मि सए दस उद्देसा" तृतीये शते दश उद्देशा सन्ति।

निकुर्षणा के विषय में प्रश्नोत्तर हैं १। द्वितीय उद्देशक में चमरेन्द्र के उत्पात का कथन है २। तृतीयउद्देशक में 'किरिय' कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेपिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातिकी, इन पांच क्रियाओं का वर्णन है ३। चौथे उद्देशकमें 'जाण' देवने वैक्रिय यान किया' ईस बात को साधु जानता है ? इस बात का वर्णन है। पांचवें उद्देशक में "इत्थि" बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके अथवा नहीं ग्रहण करके साधु क्या वैक्रिय स्त्री आदिरूप करने में समर्थ है ? इस बात का वर्णन है ५। छठे उद्देशकमें 'नगर' नगर के संबंधमें कथन है ६। सातवें उद्देशकमें "पालाय" सोम आदि लोकपालों का वर्णन है ७। आठवें उद्देशकमें 'अहिवइ' अधिपतिविषयक वर्णन है ८। नौवे उद्देशकमें "इंदिय" इन्द्रियों का वर्णन है ९। दशवें उद्देशकमें 'परिसा' चमरेन्द्र की परिषदा का वर्णन है १०। इसक्रमसे 'तइयम्मि सए दस उद्देसा' तृतीयशतकमें दश उद्देशक हैं।

ઉદ્દેશકમા ચમરેન્દ્રના ઉત્પાતનું વર્ણન કર્યું છે ૨ ત્રીજા ઉદ્દેશકમા "किरिय" કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી, આ પાંચ ક્રિયાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે ૩ ચોથા ઉદ્દેશકમા "जाण" દેવે વૈક્રિય યાન કર્યું,' એ વાત સાધુ જાણે છે ખરો? આ વાતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે ૪ પાંચમા ઉદ્દેશકમા "इत्थि" બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અથવા ગ્રહણ કર્યા વિના શું સાધુ વૈક્રિયશક્તિથી સ્ત્રી આદિ રૂપ ધારણ કરવાને સમર્થ છે ?" આ વાતનું વર્ણન છે ૬ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમા 'नगर' વિષે સાતમામા "पालाय" સોમ આદિ લોકપાલો વિષે ૭ આઠમામા "अहिवइ" અધિપતિ વિષે ૮ નવમામા "इंदिय" ઇન્દ્રિયો વિષે ૯ અને દસમા ઉદ્દેશકમા "परिसा" ચમરેન્દ્રની પરિષદ વિષે વર્ણન કર્યું છે ૧૦ આ રીતે "तइयम्मि सए दस उद्देसा" ત્રીજા શતકમાં દશ ઉદ્દેશક છે

द्वितीयशतकान्ते अस्तिकायानां सामान्यतः स्वरूपमुक्तम् । तत्र यद्यपि पञ्चविधानामपि धर्मास्तिकाया-ऽधर्मास्तिकाय-अधर्मास्तिकाया-ऽऽकाशास्तिकाय-जीवास्तिकाय-पुद्गलास्तिकायानां द्रव्यक्षेत्रकालभावगुणतः संक्षेपेण वर्णनमपि कृतम् तथापि प्रकृतोपयोगितया जीवास्तिकायस्य विशेषतो विविध धर्मप्रतिपादनद्वारा प्राधान्येन वास्तविकस्वरूपज्ञापनाय तृतीयशतकमारभ्यते-'तेणं कालेणं' इत्यादि ।

मूलम्-" तेणं कालेणं, तेणं समएणं, मोया नाम नयरी होत्था, वण्णओ, तीसेणं मोयाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए णंदणे नाम चेइए होत्था, वण्णओ, तेण कालेण, तेणं समएण सामी समोसढे, परिसा निग्गच्छइ, पडिगया परिसा। तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी अग्गिभूई नाम अणगारे गोयमगोत्तेण सत्तुस्सेहे, जाव-पज्जुवासमाणे एव वयासी-चमरेण भंते ! असुरिंदे, असुरराया के महिड्ढिए, केमहज्जुईए, केमहाबले, केमहाजसे, केमहासोक्खे

द्वितीयशतक में अस्तिकायों का स्वरूप सामान्यरूप से कहा गया है वहां यद्यपि धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय और पुद्गलास्तिकाय, इन पांचोंही अस्तिकायोंका द्रव्य, क्षेत्र, काल, भाव और गुणकी अपेक्षा लेकर संक्षेपसे वर्णन भी कर दिया तब भी प्रकृत अर्थात् चालु प्रकरण में उपयोगी होनेके कारण जीवास्तिकाय के वास्तविक स्वरूप को विशेषरूप से विविध धर्मोंके प्रतिपादन द्वारा समझानेके लिये इस तृतीय शतकका प्रारंभ किया जाता है-'तेण कालेण' इत्यादि।

બીજા શતકમાં અસ્તિકાયોનું સ્વરૂપ સામાન્ય રૂપે બતાવ્યું છે જો કે તે શતકમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય, એ પાંચે અસ્તિકાયોનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ગુણની દૃષ્ટિએ સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તો પણ પ્રકૃતમાં ઉપયોગી હોવાને કારણે જીવાસ્તિકાયના વાસ્તવિક સ્વરૂપને તેના વિવિધ ધર્મોનું પ્રતિપાદન કરીને સમજાવવા માટે આ ત્રીજા શતકની શરૂઆત કરાય છે-

" तेणं कालेण तेण समएण मोया नाम नयरी " ઇત્યાદિ

केमहाणुभागे, केवइय च ण पभू विउव्वित्तए ? गोयमा ! चमरेण असुरिंदे, असुरराया महिड्ढिए, जाव-महाणुभागे, से ण तत्थ चउत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, चउसट्ठीए सामाणिय-साहस्सीण, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, जाव-विहरइ एव महिड्ढिए, जाव-महाणुभागे एवइय च णं पभू विउव्वित्तए, से जहा नामए जुवइ जुवाणे हत्थेण हत्थे गेण्हेज्जा चक्कस्स वा नाभी अरगा उत्तासिआो, एवामेव गोयमा ! चमरे असुरिंदे, असुरराया वेउव्वियसमुग्घाएण समोहणइ, सखेज्जाइ जोयणाइ दड निसिरइ, त० रयणाण जाव-रिट्ठाण अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, परिसाडित्ता अहासुहुमे पोग्गले परियायइ, परियाइत्ता दोच्च पि वेउव्वियसमुग्घाएण समोहण्णइ, समोहणित्ता पभू ण गोयमा ! चमरे असुरिंदे, असुरराया केवल-कप्प जवूदीव बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहि य आइण्णं, वितिकिण्ण, उवत्थड, सथड, फुड अवगाढावगाढ करेत्तए । अदुत्तर च णं, गोयमा ! पभू चमरे असुरिंदे, असुरराया तिरियमसखेज्जे दीव समुद्दे वहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहि य आइण्णे, वितिकिण्णे, उवत्थडे, सथडे, फुडे, अवगाढाव-गाढे, करेत्तए, एसण गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स, असुर-रण्णो अयमेयारूवे विसए, विसयमेत्ते वुइए णो चेव णं सपत्तीए विकुर्व्विसु वा, विकुवइ वा, विकुव्विस्सइ वा ॥ सू० १ ॥

छाया-तस्मिन् काले, तस्मिन् समये मोका नाम नगरी आसीत्, वर्णकः, तस्या मोकाया नगर्या' बहि उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे नन्दन नाम चैत्यम् अभवत्, वर्णकः, तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसृत., पर्षद् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् ॥ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य द्वितीयोऽन्तेवासी अग्निभूतिर्नाम अनगारो गौतमगोत्रः सप्तोत्सेधः,

सूत्रार्थ-(तेण कालेण तेण समएण) उस काल में और उस समय में (मोया नाम नयरी होत्था) मोका नामकी नगरी थी (वण्णओ) वर्णक इसका वर्णन चम्पानगरी के वर्णनके समान जानना चाहिये। (तीसेण मोयाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए णदणे नाम चेइए होत्था) उस मोका नगरी के बाहर उत्तरपूर्वके दिग्भागमें अर्थात ईशान कोण में नदननामका एक चैत्य उद्यान था।(वण्णओ)वर्णक चम्पा नगरी के पूर्णभद्र चैत्य के वर्णन के समान इसका वर्णन जानना (तेणं कालेणं तेणं समएण सामी समोसढे) उस काल में और उस समयमें स्वामीमहावीर प्रभु वहां पधारें(परिसा निग्गच्छइ)सभा निकलो(पडिगया परिसा) धर्मश्रवण कर सभा विसर्जित हो गई। (तेण कालेण तेणं समएण) उसकाल में और उस समयमें (समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी) श्रमण भगवान् महावीर के द्वितीय शिष्य (अग्गिभूई नाम अणगारे गोयमगोत्तेणं) अग्निभूति नामके अनगार थे, इनका गौतमगोत्र था (सत्तुस्सेहे) सात हाथ का इनके शरीरका

सूत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समएण) ते काळे अने ते समये (मोया नाम नयरी होत्था) मोका नामनी नगरी हती. (वण्णओ) तेनुं वर्णन चंपानगरी प्रमाणे करवुं. (तीसेण मोयाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए णदणे नाम चेइए होत्था) ते मोका नगरीनी बहार ईशान खूणामां नंदन नामे चैत्य हतुं (वण्णओ) चंपानगरीना पूर्णभद्र चैत्य जेवुं ज तेनुं वर्णन समजवुं. (तेण कालेण तेण समएण) ते काळे अने ते समये (सामी समोसढे) महावीर स्वामी त्यां पधार्या. (परिसा णिग्गच्छइ) परिषदा धर्मकथा सांभळवा गई (पडिगया परिसा) धर्मोपदेश सांभळीने सभा विसर्जित थई
(तेण कालेण तेण समएण) ते काळे अने ते समये (समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी) श्रमण भगवान महावीरना बीजा शिष्य (अग्गिभूई नाम अणगारे गोयमगोत्ते णं) अग्निभूति नामे अणगार हता. तेओ गौतम गोत्रना हता. (सत्तुस्सेहे) तेमना शरीरनी ऊंचाई सात हाथ हती. (जाव पज्जुवासमाणे) प्रभुनी

यावत् पर्युपासीन. एवम् अवादीत्-चमरो भगवन् ? असुरेन्द्रः,असुरराज , कियत् महर्द्धिकः, कियत् महाद्युतिकः, कियत् महाबल , कियत् महायशा , कियत् महासौख्य , कियत् महानुभाग', कियच्च प्रभु विकुर्वितुम् ? गौतम ! चमर' असुरेन्द्र असुरराज ,महर्द्धिक ,यावत्-महानुभाग , स तत्र चतुस्त्रिंशतो भवनावास-शतसहस्राणाम्,चतुष्षष्टे सामानिकसहस्राणाम्,त्रयस्त्रिंशत त्रायस्त्रिंशकानाम् यावत्

उत्सेध-ऊचाई-था। (जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी) यावत् प्रभुकी पर्युपासना करते हुए इन्द्रों ने प्रभुसे इस प्रकार पूछा-(चमरे णं भंते ! असुरिंदे असुरराया) हे भदन्त ! असुरों का राजा एव असुरों का इन्द्र जो चमर है वह (केमहिड्डिए) कितनी बड़ी ऋद्धिवाला है ? (केमहज्जुइए) कितनी बड़ी द्युतिवाला है ? । (केमहाबले) कितने बड़े बलवाला है ? (के महाजसे) कितने बड़े यशवाला है । (केमहासोक्खे) कितने बड़े सुखवाला है । (केमहाणुभागे) कितने बड़े प्रभाववाला है । (केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) और वह कितनी विकुर्वणा कर सकता है । (गोयमा) हे गौतम ! (चमरे णं असुरिंदे असुरराया) असुरेन्द्र और असुरराज चमर (महिड्डिए) बहुत बड़ी ऋद्धिवाला है । जाव महाणुभागे) यावत् बहुत बड़ा प्रभावशाली है । (से णं तत्थ चउत्ती-साए भवणावाससयसहस्साणं, चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं) वह वहां चौंतीस लाख भवनावासों का, ६४ चोसठ हजार सामानिक देवोंका (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) और ३३ तेत्तीस त्रायस्त्रिंशक

પર્યુપાસના કરીને તેમણે (एव वयासी) મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછ્યો– (चमरे णं भंते ! असुरिंदे असुरराया) હે ભદન્ત ! અસુરોના રાજા, અસુરેન્દ્ર ચમર (केमहिड्डिए) કેટલી ઋદ્ધિવાળો છે ? (केमहज्जुईए) કેટલી દ્યુતિવાળો છે ? (केमहाबले) કેટલા બળવાળો છે ? (केमहाजसे) કેટલા યશવાળો છે ? (के महासोक्खे) કેટલા સુખવાળો છે ? (केमहाणुभागे) કેટલો પ્રભાવશાળી છે ? (केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) અને તે કેટલી વિકુર્વણા કરી શકે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चमरेणं असुरिंदे असुरराया) અસુરેન્દ્ર અને અસુરરાજ ચમર (महिड्डिए) ઘણી જ ભારે ઋદ્ધિવાળો છે (जाव महाणुभागे) તે ઘણી જ દ્યુતિવાળો, ઘણો જ બળવાળો, ઘણો જ યશવાળો, ઘણો જ સુખવાળો અને ઘણો જ પ્રભાવવાળો છે (से णं तत्थ चउत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं) તે ત્યાં ચોત્રીસ લાખ ભવનાવાસોનું, ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવોનું, (तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं) અને તેત્રીશ ત્રાયસ્ત્રિંશક

छाया-तस्मिन् काले, तस्मिन् समये मोका नाम नगरी आसीत्, वर्णकः, तस्या मोकाया नगर्याः बहि. उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे नन्दन नाम चैत्यम् अभवत्, वर्णकः, तस्मिन् काले तस्मिन् समये स्वामी समवसृत, पर्षद् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् ॥ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य द्वितीयोऽन्तेवासी अग्निभूतिर्नाम अनगारो गौतमगोत्रः सप्तोत्सेधः,

सूत्रार्थ-(तेण कालेण तेण समएण) उस काल में और उस समय में (मोया नाम नयरी होत्था) मोका नामकी नगरी थी (वण्णओ) वर्णक इसका वर्णन चम्पानगरी के वर्णनके समान जानना चाहिये। (तीसेण मोयाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए णंदणे नाम चेइए होत्था) उस मोका नगरी के बाहर उत्तरपूर्वके दिग्भागमें अर्थात् ईशान कोण में नंदननामका एक चैत्य उद्यान था।(वण्णओ)वर्णक-चम्पा नगरी के पूर्णभद्र चैत्य के वर्णन के समान इसका वर्णन जानना (तेणं कालेणं तेण समएण सामी समोसढे) उस काल में और उस समयमें स्वामीमहावीर प्रभु वहां पधारें(परिसा निग्गच्छइ)सभा निकली(पडिगया परिसा) धर्मश्रवण कर सभा विसर्जित हो गई। (तेण कालेण तेणं समएण) उसकाल में और उस समयमें (समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी) श्रमण भगवान् महावीर के द्वितीय शिष्य (अग्गिभूई नाम अणगारे गोयमगोत्तेण) अग्निभूति नामके अनगार थे, इनका गौतमगोत्र था (सत्तुस्सेहे) सात हाथ का इनके शरीरका

सूत्रार्थ—(तेण कालेण तेण समएण) ते काळे अने ते समये (मोया नाम नयरी होत्था) मोका नामनी नगरी हती (वण्णओ) तेनुं वर्णन चंपानगरी प्रमाणे करवुं. (तीसेण मोयाए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए णदणे नाम चेइए होत्था) ते मोका नगरीनी बहार ईशान खूणामां नंदन नामे चैत्य हतु (वण्णओ) चंपानगरीना पूर्णभद्र चैत्य जेवुं ज तेनुं वर्णन समजवुं (तेण कालेणं तेण समएण) ते काळे अने ते समये (सामी समोसढे) महावीर स्वामी त्यां पधार्या. (परिसा णिग्गच्छइ) परिषद धर्मकथा सांभळवा गई (पडिगया परिसा) धर्मोपदेश. सांभळीने सभा विसर्जित थई
(तेण कालेण तेण समएण) ते काळे अने ते समये (समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी) श्रमण भगवान महावीरना बीजा शिष्य (अग्गिभूई नाम अणगारे गोयमगोत्ते ण) अग्निभूति नामे अणगार हता. तेओ गौतम गोत्रना हता. (सत्तुस्सेहे) तेमना शरीरनी ऊंचाई सात हाथ हती. (जाव पज्जुवासमाणे) प्रभुनी

मोकानाम नगरी, "होत्था" आसीत् "वण्णओ" वर्णक इति, औपपातिक-सूत्रे चम्पानगरीवद् विज्ञेय । "तीसे ण मोयाए नयरीए" तस्याः खलु मोकाया नगर्या "बहिया" बहिः "उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए" उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे= उत्तरपूर्वदिगन्तराले ईशानकोणे इत्यर्थः "णदणे नाम चेइए होत्था" नन्दन नाम चैत्यम्=व्यन्तरायतनम् 'होत्था' आसीत्, "वण्णओ" वर्णक -औपपातिक सूत्रे पूर्णभद्रचैत्यवत् वर्णन विज्ञेयम्, "तेण कालेण तेण समएण" तस्मिन् काले तस्मिन् समये "सामी समोसढे" स्वामी समवसृत -महावीरप्रभु समवसरणमभवत्, "परिसा निग्गच्छइ" पर्षद् निर्गच्छति=जनवृन्दम् प्रभुवन्दनार्थं

टीकार्थ-'तेण कालेण तेण समएण' उस काल और उस समय में अर्थात् अवसर्पिणी काल के चौथे आरक में तथा वह समय हीयमान अवस्था को प्राप्त हो रहा था-उस समय में 'मोया नाम नयरी' मोकानामकी नगरी 'होत्था' थी 'वण्णओ' इस नगरीका वर्णक-वर्णन जैसा कि औपपातिक सूत्र में चपानगरी का किया गया है, वैसा ही जानना चाहिये । 'तीसेण मोयाए नयरीए' उस मोका नगरी के 'बहिया' बाहर 'उत्तर पुरत्थिमे दिसीभाए' उत्तरपूर्वदिशाके अन्तराल में अर्थात् ईशानकोणमें-'णदणे णाम चेइए होत्था' नन्दन नामका चैत्य था, अर्थात्-व्यन्तरायतन था । 'वण्णओ' इसका वर्णक-वर्णन करने वाला पाठ औपपातिक सूत्र में पूर्णभद्र चैत्यका वर्णन करने वाले पाठ के जैसा ही जानना चाहिये । 'तेणं कालेण तेण समएणं' उसकाल और उस समय में 'सामी समोसढे' वहा भगवान् महावीर का समवसरण-आगमन हुआ 'परिसा निग्गया' परिषद् प्रभु को वन्दना के

टीकार्थ-"तेण कालेण तेण समएण" ते काळे अने ते समये એટલે કે અવસર્પિણીકાળના ચોથા આરામાં તથા તે સમય જ્યારે પૂરો થવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે- "मोया नाम नगरी" મોકા નામની એક નગરી "होत्था" હતી. "वण्णओ" ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું ચપા નગરીનું વર્ણન કર્યું છે, એવું જ તેનું વર્ણન સમજવું "तीसे ण मोयाए नयरीए" તે મોકા નગરીની "बहिया" બહાર "उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए" ઇશાનકોણમાં "णदणे णाम चेइए होत्था" નન્દન નામનું એક ચૈત્ય હતુ-એટલે કે વ્યન્તરાયતન હતુ "वण्णओ" ઓપપાતિક સૂત્રમાં પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યનું જેવું વર્ણન આવે છે, એવું જ તેનું વર્ણન સમજવું

"तेण कालेण तेण समएण" તે કાળે અને તે સમયે "सामी समोसढे" ત્યાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. "परिसा निगाया" પ્રભુને વંદણા કરવાને માટે તથા

आकीर्णान्, व्यतिकीर्णान्, उपस्तीर्णान्, संस्तीर्णान्, स्पृष्टान्, अवगाढावगाढान् कर्तुम्; एष खलु गौतम! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उक्तम्, नो चैव खलु सम्पत्त्या व्यकुर्वीत् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा ॥ सू० १ ॥

टीका—"तेणं कालेणं, तेणं समएणं" तस्मिन् काले तस्मिन् समये, काले-अवसर्पिणी चतुर्थारकलक्षणे, समये-हीयमानलक्षणे "मोयानाम नयरी

तिरियमसंखेज्जे दीवसमुद्दे बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहि य आइण्णे, वितिकिण्णे, उवत्थडे, संथडे, फुडे अवगाढावगाढे करेत्तए) पुनः हे गौतम! वह असुरेन्द्र असुरराज चमर इस तिर्यग्लोक में असंख्यात द्वीप और समुद्रों को अनेक असुरकुमार देवों से और देवियों से आकीर्ण, व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट और अवगाढावगाढ करने के लिये शक्तिशाली है (एस णं गोयमा! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते वुइए, णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वइ वा विकुव्विस्सइ वा) हे गौतम! असुरेन्द्र असुरराज चमर की जो यह इस प्रकार से शक्तिशाली होने की बात कही है यह केवल विषयमात्र प्रकट करने के लिये कही है इससे यही प्रकट किया गया है कि उसमें इस प्रकार की ऐसी शक्ति है, पर उसने किसी भी समय आजतक ऐसी विक्रिया न पहिले की है और न वह ऐसी विक्रिया करता है और न ऐसी विक्रिया वह आगे करेगा ही ॥ सू० १ ॥

असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहि य आइण्णे, वितिकिण्णे, उवत्थडे, संथडे, फुडे अवगाढावगाढे करेत्तए) વળી હે ગૌતમ ! તે અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર સમુદ્ઘાત કરીને આ તિર્યગ્લોકમાં અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી આકીર્ણ, વ્યતિકીર્ણ, ઉપસ્તીર્ણ, સંસ્તીર્ણ, સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢાવગાઢ કરવાને શક્તિમાન છે (एस णं गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते वुइए-णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वइ वा विकुव्विस्सइ वा) હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની શક્તિની ઉપરોક્ત જે વાત કહી છે તે ફક્ત વિષયનું નિરૂપણ કરવા માટે જ કહી છે તે દ્વારા એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે તેનામાં એ પ્રકારની શક્તિ છે, પરંતુ તેણે આજ સુધી કદી પણ એ વિક્રિયા પહેલા કરી નથી, એવી વિક્રિયા તે કરતો પણ નથી અને ભવિષ્યમાં કદી પણ એવી વિક્રિયા તે કરશે નહીં ॥ સૂ. ૧ ॥

रहित. साधुरुच्यते । "सत्तुस्सेहे" सप्तोत्सेध.=सप्तहस्त प्रमाणकः उत्सेधः उच्छ्रायो यस्य स सप्तोत्सेध. सप्तहस्तोन्नतप्रमाणशरीर इत्यर्थ । अग्निभूतिश्च मगधदेशस्थगव्वर (गोब्बर) ग्रामवासि गौतमगोत्रीय श्रीवसुभूतिविप्रसूनुः पृथिवी देवीकुक्षिज. कृत्तिकानक्षत्रोत्पन्नो वेदादिचतुर्दशविद्यापारावारपारीणो विद्वद् धुरीणश्चासीत् । स च षट्चत्वारिंशत्तमे वर्षे महावीरस्वामिसमीपे दीक्षितः चतुः सप्ततितमे वर्षे च राजगृहे महावीरस्वामिनो विद्यमानावस्थायामेव निर्वाण प्राप्तवान । "जाव-पज्जुवासमाणे" यावत् पर्युपासीन.-शुश्रूषमाण., विनय नम्रतापूर्वक समुपासना कुर्वन इति यावत् । अत्र यावत्पदेन औपपातिकसूत्रे उत्तरार्धस्य प्रथमसूत्रोक्तम् "समचउरससठाणसठिए" इत्यारभ्य 'सजमेण

चाहिये कि जो पुत्र कलत्र धन आदि से रहित है ऐसा साधु अनगार है। अग्निभूति अनगार की शरीरकी ऊँचाई "सत्तुस्सेहे" सात हाथ की थी। ये अग्निभूति मगधदेश के गोव्वर ग्रामके निवासी थे। इनका गौतम गोत्र था। वसुभूति विप्र के ये पुत्र थे। पृथिवी देवी इनकी माता का नाम था। कृत्तिका नक्षत्रमें इनका जन्म हुआ था। वेद आदि १४ चौदह विद्याओं के ये पारगामी थे। विद्वानों में ये सबसे बड़े अग्रसर विद्वान् थे। ४६ वर्षकी अवस्था में इन्होंने भगवान् महावीर स्वामी के पास दीक्षा धारण की थी। चौहत्तर ७४ वर्षकी अवस्था में राजगृह नगरमें भगवान् महावीर स्वामी की उपस्थिति में ही इन्होंने मोक्ष प्राप्त किया था। इन गौतम गोत्रीय अग्निभूतिने 'जाव पज्जुवासमाणे' यावत् पर्युपासना करते हुए 'एव वयासी' ऐसा प्रभुसे पूछा-यहाँ 'जाव' पदसे 'समचउरससठाणसठिए, वइररिसहणाराय

છે અગાર તે ઉપલક્ષણ છે તેથી એવો અર્થ નીકળે છે કે જે પુત્ર, પત્ની ધન આદિથી રહિત છે જેણે એ બધાનો ત્યાગ કર્યો છે એવા સાધુને અણગાર કહેવાય છે અગ્નિભૂતિ અણગારના શરીરની ઊંચાઈ "सत्तुस्सेहे" સાત હાથ પ્રમાણ હતી તેઓ મગધમાં આવેલા ગોવર ગામના રહેવાસી હતા. તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા. વસુભૂતિ વિપ્રના તેઓ પુત્ર હતા. તેમની માતાનું નામ પૃથ્વી દેવી હતુ તેમનો જન્મ કૃત્તિકા નક્ષત્રમા થયો હતો વેદ આદિ ૧૪ વિદ્યામા તેઓ પારગત હતા. તેઓ વિદ્વાનોમા અગ્રેસર ગણાતા હતા. ૪૬ વર્ષની ઉમરે તેમણે મહાવીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. અને ૭૪ વર્ષની ઉમરે રાજગૃહ નગરમાં જ્યારે મહાવીર સ્વામી વિરાજતા હતા ત્યારે તેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. તે ગૌતમ ગોત્રીય અગ્નિભૂતિએ "जाव पज्जुवासमाणे" વિધિપૂર્વક પર્યુપાસના કરીને "एव वयासी" મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો

धर्मश्रवणार्थश्च महावीरसमीपे समागच्छतीत्यर्थः, "पडिगया परिसा" प्रतिगता पर्षत्-धर्मदेशना श्रुत्वा प्रभुं वन्दित्वा जनाः स्वस्वस्थानं गतवन्त. ॥

चमरस्य कीदृशी विकुर्वणा शक्तिर्वर्तते ? इति भगवन्त महावीरस्वामिन प्रति द्वितीयगणधरस्याऽग्निभूतेः प्रश्नसूचक प्रथमसूत्रमाह-" तेण कालेण तेणं समएण" इत्यादि । अन्तेवासी-अन्ते गुरोः समीपे गुरोराज्ञायां वा वसितु शीलमस्येति, अन्तेवासिशब्द' शिष्यार्थको बोध्य' । "अणगारे" अनगार, अविद्यमानम् अगार गृह यस्य स अनगार' अगाररहित पुत्रकलत्रधनादि

लिये और उनसे धर्मश्रवण के लिये उन भगवान् महावीर के पास आई 'पडिगया परिसा' धर्मदेशना सुनकर और प्रभुको वदना कर मनुष्य अपने २ स्थान पर वापिस लौट आये। अब सूत्रकार इस बातको इस सूत्र द्वारा प्रकट करते हैं कि भगवान् महावीर के शिष्य द्वितीय गणधर अग्निभूति ने उनसे 'चमरकी कैसी विकुर्वणा शक्ति है' इस विषय में प्रश्नकिया 'तेणं कालेण तेणं समएण' उसकाल और उस समयमें "समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी अग्गिभूई नाम अणगारे' श्रमण भगवान् महावीर के द्वितीय अन्तेवास अग्निभूति नामके अनगार थे 'अन्ते गुरोसमीपे गुरुराज्ञाया वा वसितुं शील यस्य स ' इति अन्तेवासी-गुरु के समीप अथवा गुरु की आज्ञा में बसने का जिनका स्वभाव हो वह अन्तेवासी शिष्य कहलाता है। "अविद्यमान अगार गृह यस्य स अनगार " जिसके घर नहीं है वे ही अनगार हैं। अगार यह उपलक्षण है इससे यह समझना

धर्मोपदेश सांभळवाने माटे परिषद नीकळी अने भगवाननी पासे आवी "पडिगया परिसा" धर्मकथा सांभळीने तथा प्रभुने वंदणा नमस्कार करीने परिषद विसर्जन पामी. सौ पोतपोताने स्थाने पाछां फर्यां त्यारे भगवान महावीरना शिष्य अने बीजा गणधर अग्निभूतिए चमरनी विकुर्वणा शक्ति (रूप बदलवानी शक्ति) विषे जे प्रश्न पूछ्यो ते सूत्रकार बतावे छे—

" तेणं कालेणं तेणं समएणं " ते काळे अने ते समये "समणस्स भगवओ महावीरस्स दोच्चे अंतेवासी श्रमण भगवान श्री महावीरस्वामीना बीजा शिष्य श्री अग्निभूति नामना अणगार हता. "अंतेवासी" नो अर्थ आ प्रमाणे छे " अन्ते गुरुसमीपे गुरोराज्ञाया वा वसितुं शील यस्य सः " गुरुनी पासे अथवा गुरुनी आज्ञा प्रमाणे वसवानी जेने टेव होय तेने अंतेवासी (शिष्य) कहेवाय छे " अविद्यमान अगार गृह यस्य स अनगार " जेने घर नथी ते अणगार कहेवाय

रहित. साधुरुच्यते । "सत्तुस्सेहे" सप्तोत्सेध =सप्तहस्त प्रमाणक' उत्सेध: उच्छ्रायो यस्य स सप्तोत्सेधः सप्तहस्तोन्नतप्रमाणशरीर इत्यर्थ. । अग्निभूतिश्च मगधदेशस्थगब्बर (गोवर) ग्रामवासि गौतमगोत्रीय श्रीवसुभूतिविप्रसूनुः पृथिवी देवीकुक्षिज कृत्तिकानक्षत्रात्पन्नो वेदादिचतुर्दशविद्यापारावारपारीणो विद्वद् धुरीणश्चासीत् । स च षट्चत्वारिंशत्तमे वर्षे महावीरस्वामिसमीपे दीक्षित. चतु. सप्ततितमे वर्षे च राजगृहे महावीरस्वामिनो विद्यमानावस्थायामेव निर्वाण प्राप्तवान् । "जाव-पज्जुवासमाणे" यावत् पर्युपासीन -शुश्रूषमाण', विनय नम्रतापूर्वक समुपासना कुर्वन इति यावत् । अत्र यावत्पदेन औपपातिकसूत्रे उत्तरार्धस्य प्रथमसूत्रोक्तम् " समचउरससठाणसठिए " इत्यारभ्य 'सजमेण

चाहिये कि जो पुत्र कलत्र धन आदि से रहित है ऐसा साधु अनगार है। अग्निभूति अनगार की शरीरकी ऊँचाई "सत्तुस्सेहे" सात हाथ की थी। ये अग्निभूति मगधदेश के गोवर ग्रामके निवासी थे। इनका गौतम गोत्र था। वसुभूति विप्र के ये पुत्र थे। पृथिवी देवी इनकी माता का नाम था। कृत्तिका नक्षत्रमें इनका जन्म हुआ था। वेद आदि १४ चौदह विद्याओं के ये पारगामी थे। विद्वानों में ये सबसे बड़े अग्रसर विद्वान् थे। ४६ वर्षकी अवस्था में इन्होंने भगवान् महावीर स्वामी के पास दीक्षा धारण की थी। चौहत्तर ७४ वर्षकी अवस्था में राजगृह नगरमें भगवान् महावीर स्वामी की उपस्थिति में ही इन्होंने मोक्ष प्राप्त किया था। इन गौतम गोत्रीय अग्निभूतिने 'जाव पज्जुवासमाणे' यावत् पर्युपासना करते हुए 'एव वयासी' ऐसा प्रभुसे पूछा-यहां 'जाव' पदसे 'समचउरससठाणसठिए, वज्जरिसहणाराय

છે અમાર તે ઉપલક્ષણ છે તેથી એવો અર્થ નીકળે છે કે જે પુત્ર, પત્ની ધન આદિથી રહિત છે જેણે એ બધાનો ત્યાગ કર્યો છે એવા સાધુને અણગાર કહેવાય છે અગ્નિભૂતિ અણગારના શરીરની ઊંચાઇ "सत्तुस्सेहे" સાત હાથ પ્રમાણ હતી. તેઓ મગધમાં આવેલા ગોવર ગામના રહેવાસી હતા. તેઓ ગૌતમ ગોત્રના હતા. વસુભૂતિ વિપ્રના તેઓ પુત્ર હતા. તેમની માતાનું નામ પૃથ્વી દેવી હતુ તેમનો જન્મ કૃત્તિકા નક્ષત્રમા થયો હતો. વેદ આદિ ૧૪ વિદ્યામા તેઓ પારગત હતા. તેઓ વિદ્વાનોમા અગ્રેસર ગણાતા હતા. ૪૬ વર્ષની ઉમરે તેમણે મહાવીર પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. અને ૭૪ વર્ષની ઉમરે રાજગૃહ નગરમાં જ્યારે મહાવીર સ્વામી વિરાજતા હતા ત્યારે તેમણે મોક્ષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. તે ગૌતમ ગોત્રીય અગ્નિભૂતિએ "जाव पज्जुवासमाणे" વિધિપૂર્વક પર્યુપાસના કરીને "एव वयासी" મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો

तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ इत्यन्त गौतमस्वामिन सर्वाणि विशेषणानि सग्राह्याणि, यथाहि-"सत्तुस्सेहे समचउरस-संठाण-संठिए वइररिसहणाराय-संघयणे कणग-पुलग-णिघस-पम्हगोरे उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे घोरतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबम्भचेरवासी उच्छूढसरीरे संखित्त विउल तेयलेस्से समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उड्ढंजाणू अहोसिरे झाणकोट्ठोवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तएण से भगवं गोयमे जायसड्ढे जायसंसए जायकोऊहल्ले, उप्पण्णसड्ढे उप्पण्णसंसए उप्पण्ण कोऊहल्ले संजायसड्ढे, संजायसंसए संजायकोऊहल्ले समुप्पण्णसड्ढे, समुप्पण्ण संसए समुप्पण्णकोऊहल्ले उट्ठाए उट्ठेइ, उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेइ, करित्ता वंदइ णमंसइ, वंदित्ता णमंसित्ता नच्चासण्णे नाइदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे विणएण पंजलिउडे पज्जुवासमाणे एवं

संघयणे, कणगपुलग-णिघसपम्हगोरे, उग्गतवे दित्ततवे तत्ततवे' इत्यादि 'विणएण पंजलिउडे' यहां तक का समस्त पाठ औपपातिक सूत्र के उत्तरार्द्ध के प्रथम द्वितीय सूत्र में गौतम स्वामी के विषय में कहा गया है वहांसे समझ लेना चाहिए। अर्थात् समचतुरस्रसंस्थान-वाले थे, वज्रऋषभनाराचसंहननवाले थे, विशुद्ध सुवर्ण के खण्ड की शाण पर घसी हुई रेखा के समान चमकीली कांतिवाले तथा कमल के केसरों के समान गौरवर्ण थे, इनकी तपस्या बड़ी उग्र थी, इनका तप अग्निकी तरह अधिक आज्वल्यमान था, दूसरे मुनिजन जिनतपों को करना अति कठिन मानते थे उन तपों को

અહી જાવ (પર્યન્ત) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે સમચઉરસસંઠાણ સંઠિએ વઇરરિસહણારાસ ઘયણે કણગપુલગણિઘસપમ્હગોરે ઉગ્ગતવે સદિત્તતવે તત્તતવે ઇત્યાદિ 'વિણએણં પંજલિઉડે' ઇત્યાદિ પર્યન્તનો સૂત્રપાઠ ઔપપાતિક સૂત્રના ઉત્તરાર્ધના પહેલા અને બીજા સૂત્રમાં ગૌતમ સ્વામી વિષે આપેલો છે તે અહીં ગ્રહણ કરવો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અગ્નિભૂતિ અણગાર સમચતુરસ્ર સંસ્થાન વાળા હતા, વજ્રઋષભ નારાચ સંહનન વાળા હતા. કસોટી પથ્થર પર ઘસવાથી વિશુદ્ધ સુવર્ણની જેવી વિશુદ્ધ રેખા પડે છે એવી જ વિશુદ્ધ કાંતિથી તેઓ યુક્ત હતા કમળના કેસર જેવો તેમનો ગૌર વર્ણ હતો. તેઓ અતિ ઉગ્ર તપસ્યા કરતા હતા તેમનુ તપ અગ્નિના જેવું અતિશય જાજવલ્યમાન હતુ જે તપ કરવાનુ કામ અન્ય મુનિજનો અતિશય કઠિનમાનતા હતા એવું તપ તેઓ કરતા હતા.

वयासी' एषामर्थ तत्रैव विलोकनीय । एव=वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-पृष्टवान " चमरे ण भते ! असुरिंदे असुरराया" चमर. खलु भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज कीदृशी कियती वा महती चमरस्य ऋद्धिरिति जिज्ञासयाऽऽह-"केमहिड्ढिए" किमहर्द्धिक केन रूपेण किंस्वरूपा वा कियती वा महती ऋद्धि विमानपरिवारादिरूपा यस्य स तथोक्त । ' के महज्जुइए' किं महाद्युतिक विशिष्टशरीराभरणादि प्रभा भास्वररूपा यस्य स तथा, 'के महाबले' कीदृश बल यस्य स तथा, 'केमहाजसे' किं महायशा –कीदृश महद्‌यशो विशालकीर्तिर्यस्य स तथा, 'के महासोक्खे' कीदृश महत् सौख्यम् यस्य स तथा, 'के महाणुभागे' कीदृश महानुभाग =अचिन्त्यप्रभावो यस्य स तथा "केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए" कियच्च खलु प्रभु विकुर्वितुम् ? कियद्रूप कतिसख्यकं रूप विकुर्वितुम् निर्मातु प्रभु समर्थ ? इति अग्निभूते प्रश्न. ।

थे तपसे थे। 'एव वयासी' में एव पद यह कहता है कि उन्होंने इस प्रकार वक्ष्यमाणरूपसे पूछा–'चमरे ण भते ! असुरिंदे असुरराया केमहिड्ढिए, केमहज्जुईए, केमहाबले, केमहाजसे, केमहासोक्खे-के महानुभागे, केवइय च ण पभू विउव्वित्तए" हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमरकी कैसी अथवा कितनी ऋद्धि है अर्थात् असुरेन्द्र असुरराज चमरकी विमान परिवार आदिरूप ऋद्धि कितनी बडी है? 'के महाद्युतिक' उसके शरीरकी तथा आभरण आदि की प्रभा कैसी क्या है ? 'के महाबले' उसका बल कैसा है ? ' केमहाजसे। उसकी विशाल कीर्ति कैसी है ? किं महासौख्यः' उसकामहासुख कैसा है ? ' किं महानुभागः' उसका अचिन्त्य प्रभाव कैसा है ? और वह कितने रूपोंको अपनी विक्रिया से करनेके लिये समर्थ है ? इस प्रकार ये अग्निभूति के प्रश्न हैं । इनका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते

एव वयासी ते અગ્નિભૂતિ અણગારે મહાવીર સ્વામીને નીચે પ્રમાણે પૂછયુ "चमरेण भते ! असुरिंदे असुरराया के महड्ढिए, के महज्जुईए, के महाबले, के महाजसे, के महासोक्खे, के महानुभागे, केवइय च णं पभू विउव्वित्तए ?" હે ભદન્ત અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની ઋદ્ધિ કેવી છે એટલે કે વિમાન પરિવાર આદિરૂપ ઋદ્ધિ કેવી છે' તેના શરીરની તથા આભૂષણાદિની દ્યુતિ (પ્રભા) કેવી છે ? તેનુ બળ કેવુ છે' તે કેવી વિશાળ કીર્તિ ધરાવે છે? તેનુ મહાસુખ કેવુ છે? તે કેવો અકલ્પનીય પ્રભાવ ધરાવે છે અને તે પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી કેટલા રૂપો ધારણ કરવાને સમર્થ છે ?

भगवानाह–गोयमा इत्यादि। हे गौतम! 'चमरेणं असुरिंदे' चमरः असुरेन्द्रः=भवनपतिदेवः दाक्षिणात्येन्द्रः। असुराणामिन्द्रः असुरेन्द्र असुरशासकः असुरेषु असुरदेवेषु परमैश्वर्यशाली इति यावत्। "असुरराया" असुरराजः असुराणां राजा इति असुरकुमारस्वामी इति-असुरराजः, पुन कीदृश इत्यत्राह 'महड्ढिए' इति। महर्द्धिक "जाव महाणुभागे" यावत् महानुभागः, अत्र यावत् पदेन महाद्युतिश्च महाबलः महायश इत्येतेषा ग्रहणम्। तदग्राह तेणं सत्यचेत्यादि। स तत्र-चमरचञ्चाराजधान्याम्, 'चउतीसाए' चतुस्त्रिंशत 'भवणावाससयसहस्साणं' भवनावासशतसहस्राणाम्=चतुस्त्रिंशल्लक्षभवनानाम् एव 'चउसट्ठीए' चतु षष्टेः "सामाणियसाहस्सीणं" सामानिकसहस्राणाम्-समानया इन्द्रसदृश्या ऋद्ध्या सञ्चरन्ति इति सामानिका तेषां सहस्राणि सामानिकसहस्राणि तेषाम् इन्द्रतुल्यसमृद्धिशालिना चतु षष्टिसहस्रसामानिकानामिति यावत् "तायत्तीसाए" त्रयस्त्रिंशतः "तायत्तीसगाण" त्रायस्त्रिंशकानाम्=त्रयस्त्रिं-

है–'गोयमा' हे गौतम गोत्रिय अग्निभूति! 'चमरेण असुरिंदे' यह चमर भवनपति देव है, और दक्षिणदिशा का इन्द्र है। असुरों का शासक है। क्योंकी यह उनके बीचमें परम ऐश्वर्य से शोभित रहता है। इसीसे उन असुरों का राजा स्वामी है। यह 'महिड्ढिए' यह बहुत बडा भारी परिवार आदि ऋद्धिवाला है। 'जाव महाणुभागे' यावत् महानुभागवाला है। यहाँ यावत्पदसे 'महाद्युतिक महाबल महायशा" इन पदोंका ग्रहण हुआ है। 'से णं तत्थ' ऐसा वह चमर चमरचंचा राजधानीमें 'चउतीसाए' चोंतीस 'भवणावाससयसहस्साण' भवनावासशतसहस्रका अर्थात् ३४ चोंतीस लाख भवनों एव 'चउसट्ठीए' चौंसठ 'सामाणियसाहस्सीणं' सामानिक सहस्रका अर्थात् ६४ चोसठ हजार सामानिक देवोंका

મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે ગોયમા હે ગૌતમ! "चमरे णं असुरिंदे" તે ચમર ભવનપતિ દેવ છે અને દક્ષિણ દિશાનો ઇન્દ્ર છે તે અસુરોનો શાસક છે કારણ કે તે તેમની વચ્ચે અતિશય ઐશ્વર્યથી શોભાયમાન લાગે છે તેથી જ તે અસુરોનો રાજા "महिड्ढिए" ઘણા જ મોટા પરિવાર આદિરૂપ ઋદ્ધિથી યુક્ત છે, "जाव महाणुभागे" ઘણી જ દ્યુતિથી યુક્ત છે, ઘણા જ બળથી યુક્ત છે ! વિશાળ યશથી યુક્ત છે, મહાસુખથી અને અતિશય પ્રભાવથી યુક્ત છે. "से णं तत्थ" એવો તે ચમર ચમરચંચા રાજધાનીમા "चउतीसाए भवणावाससयसहस्साणं" ૩૪ ચોત્રીસ લાખ ભવનાવાસોનું અને "चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं" ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવોનું ઇન્દ્ર તુલ્ય સમૃદ્ધિવાળા દેવોનું અને

शरसरूपाकाना गुरुस्थानीयसहायकदेवाना स्वाधिपत्यपूर्वक भोगान् भुञ्जानो विहरतीतिभावः। एतेन तस्य चमरस्य अद्भुतसमृद्धिसौख्यसौभाग्यादिशालित्व सूचितम्। अत्र यावच्छब्दात् चमरस्याऽन्यदपि वैशिष्ट्य प्रतिपादयति, तथाहि-"चउण्ह लोकपालाण, पचण्ह अग्गमहिसीण, सपरिवाराण, तिण्ह परिसाण, सत्तण्ह अणियाण, सत्तण्ह अणियाहिवईण, चउण्ह चउसट्ठीण, आयरक्खदेवसाहस्सीण, अन्नेसिंच बहुण, चमरचचारायहाणि वत्थव्वाणं देवाण य, देवीण य आहेवच्च, पोरेवच्च, सामित्त, भट्टित्त, आणा-ईसर-सेणावच्च कारेमाणे, पालेमाणे महयाहयनट्ट-गीअ-वाइय-तती-तल-ताल-तुडिय-घणमुइग पडुप्पवाइयरवेण दिव्वाइ भोगभोगाइ भुजेमाणे"त्ति।

इन्द्र तुल्य समृद्धिशाली देवों का 'तायत्तीसाए' तेतीस 'तायत्तीसगाण' गुरुस्थानीय सहायकदेवोंका 'जाव विहरइ' स्वामित्व भोगता हुआ रहता है। अर्थात् इन सबका मालिक बना हुआ वह इच्छानुसार पांचों इन्द्रियों के भोगों को भोगता रहता है। इस कथनसे सूत्रकार ने चमरको अद्भुत समृद्धिशाली एव सुख सौभाग्यशाली सूचित किया है। 'जाव विहरइ' में जो यावत् पद आया है उससे सूत्रकार ने चमरमें अन्य बातों का वैशिष्ट्य प्रतिपादन किया है, जो इस प्रकारसे है 'चउण्ह, लोकपालाण पंचण्ह अग्गमहिसीण, सपरिवाराण, तिण्ह परिसाणं, सत्तण्ह अणियाण, सत्तण्ह अणियाहिवईण, चउण्हचउसट्ठीणं आयरक्खदेव साहस्सीण, अण्णेसिं च बहूण चमरचचारायहाणिवत्थव्वाण देवाण य, देवीणं य आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित्त आणा-ईसर-सेणावच्च कारेमाणे, पालेमाणे महयाहयनट्ट-गीय-वाइय-

---

"तायत्तीसाए तायत्तीसगाण" तेत्रीस ગુરુસ્થાનીય સહાય દેવોનું "जाव विहरइ" સ્વામિત્વ ભોગવતો હોય છે અને તે પોતાની ઇચ્છાનુસાર પાંચે ઇન્દ્રિયોના સુખો ભોગવે છે આ કથન દ્વારા સૂત્રકારે ચમરને અદ્ભુત સમૃદ્ધિથી યુક્ત અને સુખ સૌભાગ્ય શાળી બતાવ્યો છે "जाव विहरइ" આ જે 'जाव' (પર્યન્ત) પદ આવ્યુ છે એ દ્વારા ચમરમાં રહેલી બીજી વિશિષ્ટતાઓનું સૂત્રકારે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે વિશિષ્ટતાઓ નીચે પ્રમાણે છે

"चउण्ह लोकपालाण, पचण्ह अग्गमहिसीण, सपरिवाराण, तिण्ह परिसाण, सत्तण्ह अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईण, चउण्ह चउसट्ठीण आयरक्खदेवसाहस्सीण, अण्णेसिं च बहूण चमरचचारायहाणिवत्थव्वाण देवाण य, देवीणं य आहेवच्च पोरेवच्च सामित्त भट्टित, आणा-ईसर-सेणावच्च कारेमाणे पालेमाणे

छाया-चतुर्णां लोकपालानाम्, पश्चानाम्-अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्षदाम् सप्तानाम्, अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् चतसृणां चतुष्षष्टीनाम् आत्मरक्षकदेवसहस्त्रीणाम्, अन्येषाश्च बहूनाम् चमरचञ्चाराजधानी-वास्तव्यानां देवानाञ्च देवीनाञ्चाधिपत्यम्, पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम् आज्ञेश्वरसेनापत्य कारयन्-महताहत-नाट्यगीत वादित्र-तन्त्री-तल-ताल-त्रुटित-घन मृदङ्ग पटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जान इति, तत्र चतुर्णां लोकपालानाम्-सोम-यम-वरुण-वैश्रवणाख्यानां, सपरिवाराणाम्-परिवारसहितानाम् पश्चानाम्-अग्रमहिषीणाम् पट्टदेवीनाम् पूर्वोक्तसर्वेषाम्-आधिपत्यम्-अधिपतित्वम्, पौरपत्यम्- पुरोवर्तित्वम्-अग्रगामित्वम्, स्वामित्वम्-स्वस्वामिभावत्वम्, भर्तृत्वम्-पोषकत्वम्, आज्ञेश्वरस्य-आज्ञाप्रधानस्य सतोयत् सेनापत्यम् तथा अन्यै तत्कारयन् स्वय पालयन् तथा अहतानि-अव्याहतानि-नाट्य गीतवादित्रानि, तथा तन्त्री वीणा, तलताला हस्तताला त्रुडिय शेषतुर्याणि

तंती-तल-ताल-तुडिय घणमुइंगपडुप्पवाइयरवेण दिव्वाइं भोगभोगाई भुंजेमाणे'त्ति । इस पाठका अर्थ इस प्रकार से है-सोम, यम, वरुण, और वैश्रवण ये चार लोकपाल हैं, सो इन चार लोकपालोंके ऊपर परिवारसहित पाँच पट्टरानियोंकि ऊपर, तीन सभाओंकि ऊपर, सात सेनाओंकि ऊपर, सात सेनाधिपतियोंके ऊपर, चौसठ हजार-अर्थात् २ दो लाख ५६ छप्पन हजार आत्मरक्षक देवोंके उपर, तथा और भी चमरचंचा में रहे हुए देव देवियोंकि ऊपर आधिपत्य, पौरवत्य पुरवर्तित्व अग्रगामित्व, स्वामित्व, भर्तृत्व-पालकत्व, तथा आज्ञाकी प्रधानता युक्त सेनापतित्व, कराता हुआ-दूसरों द्वारा स्वयं पलाता हुआ, तथा स्वयं पालन करता हुआ एव खूब ओरकी आवाजके

महयाहयनट्ट-गीय-वाइय-तंती-तल-ताल-तुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेण दिव्वाई भोगभोगाइ भुंजेमाणे"

આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે -સોમ યમ વરુણ અને વૈશ્રવણ એ ચાર લોકપાલો ઉપર પરિવાર સહિત પાચ પટ્ટરાણીઓ પર ત્રણ સભાઓ પર સાત સેનાઓ પર સાત સેનાધિપતિયો ઉપર, ૨ લાખ ૫૬ હજાર આત્મરક્ષક દેવો ઉપર, તથા ચમર ચચામા રહેલા અન્ય દેવ દેવીઓ પર અધિપત્ય પૌરપત્ય પુરવર્તિત્વ (અગ્રગામિત્વ, સ્વામિત્વ ભર્તૃત્વ-પાલકત્વ તથા આજ્ઞાની પ્રધાનતાથી યુક્ત સેનાપતિત્વ કરતો થકો અને બીજા બધા દ્વારા જેની આજ્ઞાનુ પાલન કરાય છે એવો તે ચમરેન્દ્ર ત્યાં અનેક ભોગ ભોગવતો આનંદમગ્ન રહે છે વળી ત્યા નાટક, ગીત, અને વાજીત્રોના

घनइव घनाकारो ध्वनी साधर्म्यात् यो 'मुइंगो'-मृदङ्गः 'पडु'=पटुपुरुषेण प्रवा दितरवेण-शब्देन दिव्यान्-भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति। अथ तस्य चमरस्य विकुर्वणाशक्तेः स्वरूप सामर्थ्यं-च दृष्टान्तप्रदर्शनपूर्वक वर्णयति 'एवतिय च ण पभू विउव्वित्तए' इत्यादि। यथा कश्चिद् युवा युवतिं हस्तेन हस्ते गाढा-लिङ्गनपूर्वक सलग्नहस्ताङ्गुलितया गृह्णाति, यथा वा चक्रस्य नाभि (मध्य भागस्य काष्ठम्) अरकः प्राय समन्तात् सनद्धा-प्रतिभाति तथैव वैक्रियशक्त्या समवहतःसन् जम्बूद्वीप स्वशरीरसम्बन्धि-सुरदेवदेवीभिः पूरयितुं समर्थ

साथ निरन्तर होते हुए नाट्य, गीत और वादित्रकी ध्वनियोंके साथ २ तथा वीणा, हस्तताल, त्रुटित एक प्रकारका वाद्यविशेष जिसे हिन्दी भाषामें खजरी कहते हैं तथा ध्वनि के साधर्म्य से घन मेघ जैसा आवाजवाले मृदङ्गकी ध्वनिके साथ२ दिव्य भोगोंको वह चमरेन्द्र भोगता हुआ आनन्दमग्न रहता है। अब सूत्रकार उस चमरेन्द्रकी विकुर्वणा शक्तिके स्वरूपको और उसके सामर्थ्यका दृष्टान्तपूर्वक वर्णन करते हैं 'एवतिय च ण पभू विउव्वित्तए' वह चमरेन्द्र विकुर्वणा करनेके लिये ऐसा समर्थ है जैसे-'से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा' कोई युवा युवति को अपने बल से हाथ पकड कर खेंच लेता है और उसे अपने बाहुपाश में भर लेता है 'चक्कस्स वा नाभि अरगा उत्ता सिया' अथवा जैसे चक्र के मध्य में रहने वाले काष्ठ के साथ अरककाष्ठ सपूर्ण रूपसे सलग्न रहता है, उसी प्रकार वह असुरेन्द्र चमर वैक्रियशक्ति द्वारा समवहत

નાદની સાથે સાથે વીણા, કરતાળ, ખંજરી, અને ઘન (મેઘ) જેવો અવાજ કરતા મૃદંગનો અવાજ પણ સભળાય છે આ કર્ણપ્રિય અવાજો અને બીજા દિવ્ય ભોગોને ભોગવતો તે ચમરેન્દ્ર આનંદમગ્ન રહે છે હવે સૂત્રકાર ચમરેન્દ્રની વિકુર્વણા શક્તિના સ્વરૂપનું અને તેના સામર્થ્યનું દૃષ્ટાંતો સહિત વર્ણન કરે છે,

"एवतिय च ण पभू विउव्वित्तए" से जहा नामए जुवतिं जुवाणे हत्थेण हत्थे गेण्हेज्जा" જેવી રીતે કોઇ યુવાન કોઇ યુવતીનો હાથ પકડીને પોતાના બાહુપાશમા લેવાને સમર્થ હોય છે " चक्कस्स वा नाभि अरगा उत्ता सिया " જેવી રીતે ચક્રની નાભિ (મધ્યમા રહેનારૂ કાષ્ટ) ચક્રના આરાઓને પકડી રાખવાને સમર્થ હોય છે, એવી જ રીતે તે ચમરેન્દ્ર વિકુર્વણા કરવાને એટલો સમર્થ

छाया—चतुर्णां लोकपालानाम्, पञ्चानाम्—अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्षदाम् सप्तानाम्, अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् चतसृणां चतुष्पष्टीनाम् आत्मरक्षकदेवसहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनाम् चमरचञ्चाराजधानी-वास्तव्यानां देवानाञ्च देवीनाञ्चाधिपत्यम्, पौरपत्यम्, स्वामित्वम्, भर्तृत्वम् आज्ञेश्वरसेनापत्यं कारयन् महताहत-नाट्यगीत-वादित्र-तन्त्री-तल-ताल-त्रुटित-घन मृदङ्ग पटुप्रवादितरवेण दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जान इति, तत्र चतुर्णां लोकपालानाम्—सोम-यम-वरुण-वैश्रवणाख्यानां, सपरिवाराणाम्—परिवारसहितानाम् पञ्चानाम्—अग्रमहिषीणाम् पट्टदेवीनाम् पूर्वोक्तसर्वेषाम्—आधिपत्यम्—अधिपतित्वम्, पौरपत्यम्— पुरोवर्तित्वम्—अग्रगामित्वम्, स्वामित्वम्—स्वस्वामिभावत्वम्, भर्तृत्वम्—पोषकत्वम्, आज्ञेश्वरस्य—आज्ञाप्रधानस्य सतोयत् सेनापत्यम् स्वयया अन्यैः तत्कारयन् स्वयं पालयन् तथा अहतानि—अव्याहतानि—नाट्य-गीतवादित्राणि, तथा तन्त्री वीणा, तलताला: हस्तताला: तुडिय शेषतुर्याणि

तंती—तल—ताल—तुडिय घणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजेमाणे'त्ति । इस पाठका अर्थ इस प्रकार से है—सोम, यम, वरुण, और वैश्रवण ये चार लोकपाल है, सो इन चार लोकपालोंके ऊपर परिवारसहित पांच पट्टरानियोंके ऊपर, तीन सभाओंके ऊपर, सात सेनाओंके ऊपर, सात सेनाधिपतियोंके ऊपर, चौसठ हजार—अर्थात् २ दो लाख ५६ छप्पन हजार आत्मरक्षक देवोंके उपर, तथा और भी चमरचंचा में रहे हुए देव देवियोंके ऊपर आधिपत्य, पौरपत्य पुरवर्तित्व अग्रगामित्व, स्वामित्व, भर्तृत्व—पालकत्व, तथा आज्ञाकी प्रधानता युक्त सेनापतित्व, कराता हुआ—दूसरों द्वारा स्वयं पलाता हुआ, तथा स्वयं पालन करता हुआ एवं खूब जोरकी आवाजके

महयाहयनट्ट-गीय-वाइय-तंती-तल-ताल-तुडियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजेमाणे "

આ પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે -સોમ યમ વરુણ અને વૈશ્રવણ એ ચાર લોકપાલો ઉપર પરિવાર સહિત પાંચ પટરાણીઓ પર ત્રણ સભાઓ પર સાત સેનાઓ પર સાત સેનાધિપતિઓ ઉપર, ૨ લાખ ૫૬ હજાર આત્મરક્ષક દેવો ઉપર, તથા ચમર ચંચામાં રહેલા અન્ય દેવ દેવીઓ પર અધિપત્ય પૌરપત્ય પુરવર્તિત્વ (અગ્રગામિત્વ, સ્વામિત્વ ભર્તૃત્વ-પાલકત્વ તથા આજ્ઞાની પ્રધાનતાથી યુક્ત સેનાપતિત્વ કરતો અને અને બીજા બધા દ્વારા જેની આજ્ઞાનું પાલન કરાય છે એવો તે ચમરેન્દ્ર ત્યાં અનેક ભોગ ભોગવતો આનંદમગ્ન રહે છે વળી ત્યાં નાટક, ગીત, અને વાજીંત્રોના

अङ्कानाम्, अञ्जनानाम्, रत्नानाम्, जातरूपाणाम्, अञ्जनपुलकानाम् स्फटिकानाम्, इति । रत्नानां कर्केतनादीनाम्, वज्राणाम् हीरकाणाम् अङ्कानाम्—स्फटिकानाम् इति षोडशविधाना रत्नानां सारपुद्गलान् गृहीत्वा वैक्रियसमुद्घात करोतीति भाव ।

चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थे द्वितीयवारमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्तीत्याह 'दोच्चपि वेउव्वियसमुग्घायेण समोहण्णइ" द्वितीयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्तीति 'पभूण गोयमा' प्रभु खलु हे गौतम " चमरे असुरिंदे असुरराया" चमर असुरेन्द्र असुरराज 'केवलकप्प' केवल परिपूर्ण कल्प--स्वकार्यकरण सामर्थ्यम् 'जम्बुदीव दीव' लक्षयोजनायामविष्कम्भ जम्बूद्वीपनामकमध्यजम्बूद्वीपम् "बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहीं य" बहुभि असुरकुमारै देवै देवीभिश्च 'आईण' आकीर्णम् व्याप्तम्, 'वीइकिण्ण' व्यतिकीर्णम्, विशेषेण व्याप्तम् 'उवत्थड' उपस्तीर्णम्-उपरि-उपरि आच्छादितम् 'सथड' सस्तीर्णम्--परस्पर

अकाण अजणाण ११, रयणाण १२ जायरूवाण १३, अजनपुलयाण १४ फलिहाण' १५ इन रत्नोंका सग्रह हुआ है। तात्पर्य कहने का यह है कि इन सोलह प्रकार के रत्नों के सारभूत पुद्‌गलों को ग्रहण कर वह वैक्रियसमुद्धात करता है। यदि वह पुन इच्छितरूप बनाना चाहता है तो द्वितीयवार भी वह वैक्रियसमुद्धात करता है। यही बात 'दोच पि वेउव्वियसमुग्घाएण समोहण्णइ इस पाठ द्वारा प्रकटकी गई है। 'पभूण गोयमा। चमरे असुरिंदे असुरराया केवलकप्प जबूदीव दीव बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिंय आइण्ण, वितिकिण्ण, उवत्थड सथड, फुड, अवगाढावगाढ करेत्तए' और वह असुरेन्द्र असुरराज चमर केवल बिलकुल पूरे-कल्प अपने कार्य करने में शक्तिमान् इस एक लाख योजन लबे चौडे

जायरुवाण अजनपुलयाण फलियाण " કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપરોક્ત સોળ પ્રકારના રત્નોના સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને તે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે અને ફરીથી ઈચ્છિત રૂપ બનાવવાની ઈચ્છા થાય તો તે બીજીવાર પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે એજ વાત સૂત્રકારે दोच्चपि वेउव्विय समुग्घाएण समोहण्णइ આ સૂત્ર દ્વારા દર્શાવી છે " पभूण गोयमा चमरे असुरिंदे असुरराया केवलकप्प जबूदीव दीव बहुहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं य देवीहिं य आइण्ण वितिकिण्ण उवत्थड सथड फुड अवगाढावगाढ करेत्तए" હે ગૌતમ! તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એટલો શક્તિશાળી છે કે આ એક લાખ યોજનની લબાઈ પહોળાઈવાળા જબુદ્વીપને અનેક અસુરકુમાર

कर्मपुद्गलसमूहाद् विविधसूक्ष्मभूतसारपुद्गलान् दण्डनिसर्गगृहीतान् परितः सामस्त्येन आदत्ते कस्य पुद्गलान् आदत्ते इत्याह-'तजहा' तद्यथा "तं रयणाण जाव-रिट्ठाण अहावायरे पोग्गले" तद्रत्नाना यावत् रिष्टाना यथा बादरान् पुद्गलान् कर्केतनादि यावत् रिष्टपर्यन्तषोडशविधरत्नानां यथा बादरान् असारान् पुद्गलान् दण्डनिसर्गगृहीतान् परिशातयति 'अहा सुहुमे पोग्गले परियाएइ' यथा सूक्ष्मान् पुद्गलान् पर्यादत्ते-सारान् पुद्गलान् पर्यादत्ते।

अत्र यावच्छब्दात्-"वइराण, वेरुलियाण, लोहियक्खाण, मसारगल्लाणं, हंसगब्भाणं, पुलयाण, सोगंधियाण, जोतीरसाण, अंकाण, रयणाण, रजतानाम् जायरुवाणं,अंजणपुलयाण,फलिहाणं,छाया-वज्राणाम्, वैदूर्याणाम्,लोहिताक्षाणाम्, मसारगल्लानाम्, हंसगर्भाणाम्, पुलकानाम्, सौगन्धिकानाम्, ज्योतीरसानाम्,

दण्डाकाररूपमें परिणत हुए ये आत्मप्रदेश ऊँचे नीचे और लम्बे रहते हैं, और इनकी मोटाई शरीर के बराबर होती है इनके साथ कर्मप्रदेश रहते हैं। इस समय भिन्न २ जाति के सूक्ष्म सारभूत पुद्गलों को वह दंड चारों तरफ से पूर्णरूप से ग्रहण करता है। कितने पुद्गलों को वह ग्रहण करता है तो इसके लिये सूत्रकार कहते हैं 'तं रयणाणं जाव १६ रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ' वह कर्केतन आदि रिष्ट-तक के १६ प्रकार के रत्नों के यथाबादर-असार पुद्गलों को परिशाटन करदेता है-छोडदेता है-अर्थात् उन्हें दूर कर देता है और अहासुहुमे पोग्गले परियाएइ' उनके यथासूक्ष्म-सारभूत-पुद्गलोंको ग्रहण कर लेता है। यहां पर यावत् शब्दसे 'वइराण २, वेरुलियाण लोहियक्खाण ३, मसारगल्लाण ४, हंसगब्भाण ५, पुलयाण ६, सोगंधियाण ७, जोइरसाणं ८,

પરિણમેલા તે આત્મપ્રદેશો ઉપરથી નીચે સુધી લાંબા રહે છે અને તેમની જાડાઈ શરીરની બરાબર હોય છે તેમની સાથે કર્મપ્રદેશ રહે છે તે સમયે તે ૧૬ જુદી જુદી જાતના સારભૂત પુદ્ગલોને ચારે તરફથી પૂર્ણરૂપે ગ્રહણ કરે છે કેના પુદ્ગલોને તે ગ્રહણ કરે છે તે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રમા બતાવે છે "तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ" તે કર્કેતનથી માંડીને રિષ્ટ પર્યન્તના ૧૬ સોળપ્રકારના રત્નોના અસારભૂત પુદ્ગલોનુ પરિશાટન કરે છે (છોડી દે છે) અને "अहासुहुमे पोग्गले परियाएइ" તેમનાં સારભૂત પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અહીં जाव (પર્યન્ત) પદ દ્વારા નીચેના રત્નોનો સૂત્રપાઠમાં સમાવેશ કરાયો છે वइराणं वेरुलियाण लोहियक्खाण मसारगल्लाणं हंसगब्भाण पुलयाणं सोगंधियाण जोइरसाण अंकाण अंजणाण रयणाण

सम्पन्नः 'जाव' यावत् यावत्पदेन—"महज्जुईए महावले महाजसे महासोक्खे महाणुभावे," इत्येतेषां ग्रहणम्, महर्द्धादिपदानामर्थो व्याख्यात एव। "एव इय च ण पभू विउव्वित्तए" एतावच्च खलु प्रभुः विकुर्वितुम्-यदि असुरेन्द्रः चमरः पूर्वोक्तवर्णितातिशयसमृद्धिद्युतिसौख्यसंपत्तियशःख्यातिविशिष्टो जम्बूद्वीप द्वीपान्तरञ्च वैक्रियकरणशक्त्या निर्मितविविधाऽसुरकुमारदेव देवीभि पूरयितु समर्थः तर्हि "चमरस्स ण भंते! असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्डिया जाव" चमरस्य भगवन्! असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य सामानिका' देवा. किं महर्द्धिका यावत् चमरस्य सामानिकादेवा कियन्महर्द्धिका कियच्च यावत्-इह यावत्पदेन कियन्महाद्युतिका कियन्महावला कियन्महायशस किय न्महासौख्या. कियन्महानुभावा., इत्येतेषा ग्रहणम्, एषामर्थः व्याख्यातएव "केवइय च ण पभू विउवित्तए" कियच्च खलु प्रभु विकुर्वितुम् वैक्रियकरणशक्त्या विविधरूपनिर्माणद्वारा द्वीपद्वीपान्तर पूरयितु समर्था ॥ २ ॥

ऋद्धिसम्पन्न है 'जाव' पदसेगृहीत 'महज्जुइए, महाबले, महाजसे, महासोक्खे, महाणुभावे' वह महाद्युतिवाला है, महाबलशाली है, महायशस्वी है, महासुखसपन्न हैं और वह, एवतिय च ण पभू विउव्वित्तए' विक्रयाशक्ति से ऐसा युक्त है कि यदि वह विक्रिया करे तो अपनी विक्रियासे किये हुवे देव देवियों द्वारा समस्त जंबूद्वीप को तथा अन्य द्वीपान्तरों को भी भर सकता हैं। तो फिर हे भदन्त! 'चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्डिया जाव केवइय च ण पभू विउव्वित्तए' उस असुरेन्द्र असुरराज चमर के सामानिक देव कितनी बडी ऋद्धिवाले है तथा यावत्पद गृहीत कितनी महाद्युतिवाले हैं, कितने बलिष्ठ है कितने महायश शाली है और कितने सुखसंपन्न है। और वे अपनी वैक्रियशक्तिद्वारा

બધી વિકુર્વણા શક્તિ ધરાવે છે તો તેના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ સંપન્ન છે? તેઓ કેટલી વિકુર્વણાશક્તિથી યુક્ત છે? અહીં "જાવ (પર્યન્ત) પદથી "महज्जुइए, महाबले, महाजसे, महासोक्खे, महाणुभावे" પદો ગ્રહણ કરાયાં છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે–તે અસુરેન્દ્ર ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળો છે, તો તેના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળા છે? જો ચમરેન્દ્ર પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી બનાવેલા દેવ દેવીઓથી આખા જબૂદ્વીપને તથા અન્ય દ્વીપોને પણ ભરી દઇ શકે છે, તો તેના સામાનિક

मूलम्—जइ ण भंते ! चमरे असुरिंदे, असुरराया एव महिड्डीए, जाव-एवइय च णं पभू विउव्वित्तए, चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स, असुररण्णो, सामाणिया देवा के महिड्डिया, जाव केवइय च ण पभू विउव्वित्तए ॥ सू० २ ॥

छाया—यदि भगवान् ! चमर असुरेन्द्रः असुरराजः एव महर्द्धिकः, यावत एतावच्च प्रभु विकुर्वितुम्, चमरस्य भगवन् ! असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य सामानिका देवा किं महर्द्धिकाः यावत्-कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ॥सू० २॥

टीका—"जइण भंते !" यदि खलु भदन्त ! "चमरे असुरिंदे असुरराया" चमरः असुरेन्द्र असुरराज "एव महिड्डीए" एव महर्द्धिकः पूर्वोक्तमहाऋद्धि

'जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया एव महिड्डिए जाव एवइयं च ण पभू विउव्विसए) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर ऐसी बड़ी ऋद्धिवाला है यावत् वह इस प्रकार की ऐसी २ विकुर्वणा करने की बड़ी चढ़ी हुई शक्तिवाला है, तो (चमरस्सण भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्डिया जाव केवइय च णं पभूविउव्विसए) हे भदन्त ! उस असुरेन्द्र असुरराज चमर के जो सामानिक देव हैं वे कितनी बड़ी ऋद्धिवाले हैं यावत् उनकी विकुर्वणा शक्ति कितनी है ? ॥सू०२॥

टीकार्थ-'जइण भंते ! ' हे भदन्त ! यदि 'चमरे असुरिंदे' चमर असुरेन्द्र 'असुरराया' असुरराज 'एव महिड्डिए' पूर्वोक्त ऐसी महा

"जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया" इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया एव महिड्डिए जाव एवइय च ण पभू विउव्विसए) હે ભદન્ત ! જો અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે અને તે આટલી બધી વૈક્રિય શક્તિવાળો છે તો (चमरस्स ण भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्डिया जाव केवइय च णं पभू विउव्विसए ?) હે ભદન્ત ! તે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે ? અને તેઓ કેવી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે ?

ટીકાર્થ-"जइण भंते" ઇત્યાદિ. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે "જો અસુરેન્દ્ર' અસુરરાજ ચમર આટલો બધો ઋદ્ધિવાળો છે, અને તે આટલી

सम्पन्न 'जाव' यावत् यावत्पदेन—"महज्जुईए महावले महाजसे महासोक्खे महाणुभावे," इत्येतेषा ग्रहणम्, महर्द्धीदिपदानामर्थो व्याख्यात एव। "एव इय च ण पभू विउव्वित्तए" एतावच्च खलु प्रभुः विकुर्वितुम् यदि असुरेन्द्रः चमरः पूर्वोक्तवर्णितातिशयसमृद्धिद्युतिसौख्यसपत्तियश ख्यातिविशिष्टो जम्बूद्वीप द्वीपान्तरञ्च वैक्रियकरणशक्त्या निर्मितविविधाऽसुरकुमारदेव देवीभि पूरयितु समर्थ तर्हि "चमरस्स ण भते ! असुरिंदस्स असुररण्णो सामणिगा देवा के महिड्ढिया जाव" चमरस्य भगवन् ! असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य सामानिकाः देवाः किं महर्द्धिका यावत् चमरस्य सामानिकादेवा कियन्महर्द्धिका कियच यावत् इह यावत्पदेन कियन्महाद्युतिका कियन्महावला कियन्महायशसः किय न्महासौख्याः कियन्महानुभावा, इत्येतेषा ग्रहणम्, एषामर्थः व्याख्यातएव "केवइय च ण पभू विउव्वित्तए" कियच खलु प्रभु विकुर्वितुम् वैक्रियकरणशक्त्या विविधरूपनिर्माणद्वारा द्वीपद्वीपान्तर पूरयितु समर्था ॥ २ ॥

ऋद्धिसम्पन्न है 'जाव' पदसेगृहीत 'महज्जुइए, महाबले, महाजसे, महासोक्खे, महाणुभावे' वह महाद्युतिवाला है, महाबलशाली है, महायशस्वी है, महासुखसपन्न हैं और वह, एवतिय च ण पभू विउव्वित्तए' विक्रयाशक्ति से ऐसा युक्त है कि यदि वह विक्रिया करे तो अपनी विक्रियासे किये हुवे देव देवियों द्वारा समस्त जबूद्वीप को तथा अन्य द्वीपान्तरों को भी भर सकता हैं। तो फिर हे भदन्त ! 'चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्ढिया जाव केवइयं च ण पभू विउव्वित्तए' उस असुरेन्द्र असुरराज चमर के सामानिक देव कितनी बडी ऋद्धिवाले है तथा यावत्पद गृहीत कितनी महाद्युतिवाले हैं, कितने बलिष्ठ है कितने महायश शाली है और कितने सुखसंपन्न है। और वे अपनी वैक्रियशक्तिद्वारा

બધી વિકુર્વણા શક્તિ ધરાવે છે તો તેના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ સ પન્ન છે? તેઓ કેટલી વિકુર્વણાશક્તિથી યુક્ત છે? અહીં "જાવ (પર્યન્ત) પદથી "महज्जुइए, महाबले, महाजसे, महासोक्खे, महाणुभावे" પદો ગ્રહણ કરાયાં છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—તે અસુરેન્દ્ર ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળો છે, તો તેના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળા છે? જો ચમરેન્દ્ર પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી બનાવેલા દેવ દેવીઓથી આખા જબૂદ્વીપને તથા અન્ય દ્વીપોને પણ ભરી દઈ શકે છે, તો તેના સામાનિક

मूलम्—जइ णं भंते ! चमरे असुरिंदे, असुरराया एव महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स, असुररण्णो, सामाणिया देवा के महिड्ढिया, जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए ॥ सू० २ ॥

छाया—यदि भगवान् ! चमर असुरेन्द्र असुरराज एव महर्द्धिक, यावत् एतावच्च प्रभु विकुर्वितुम्, चमरस्य भगवन् ! असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य सामानिका देवाः किं महर्द्धिका यावत्-कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ॥सू० २॥

टीका—"जइण भंते !" यदि खलु भदन्त ! "चमरे असुरिंदे असुरराया" चमर असुरेन्द्र असुरराज "एव महिड्ढीए" एव महर्द्धिक पूर्वोक्तमहाऋद्धि

'जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया एव महिड्ढिए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर ऐसी बड़ी ऋद्धिवाला है यावत् वह इस प्रकार की ऐसी २ विकुर्वणा करने की बड़ी चढ़ी हुई शक्तिवाला है, तो (चमरस्सण भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्ढिया जाव केवइयं च णं पभूविउव्वित्तए) हे भदन्त ! उस असुरेन्द्र असुरराज चमर के जो सामानिक देव हैं वे कितनी बड़ी ऋद्धिवाले हैं यावत् उनकी विकुर्वणा शक्ति कितनी है ? ॥सू०२॥

टीकार्थ-'जइण भंते !' हे भदन्त ! यदि 'चमरे असुरिंदे' चमर असुरेन्द्र 'असुरराया' असुरराज 'एव महिड्ढिए' पूर्वोक्त ऐसी महा

"जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया" इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जइण भंते ! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढिए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) હે ભદન્ત ! જો અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે અને તે આટલી બધી વૈક્રિય શક્તિવાળો છે તો (चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो सामाणिया देवा के महिड्ढिया जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए ?) હે ભદન્ત ! તે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરના સામાનિક દેવો કેટલી ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે ? અને તેઓ કેવી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે ?

ટીકાર્થ—"जइण भंते" ઇત્યાદિ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન કરે છે કે 'જો અસુરેન્દ્ર' અસુરરાજ ચમર આટલો બધો ઋદ્ધિવાળો છે, અને તે આટલી

सामानिकदेव तिर्यग्-असंख्येयान, द्वीपसमुद्रान बहुभिरसुरकुमारैः देवैश्च देवीभिश्च आकीर्णान, व्यतिकीर्णान्, उपस्तीर्णान्, संस्तीर्णान्, स्पृष्टान्, अवगाढावगाढान् कर्तुम्, एप खलु गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य एकैकस्य सामानिकदेवस्य अयम् एतद्रूपो विषय, विषयमात्रम् उदितम्, नोचैव खलु सम्पत्या व्याकार्षुर्वा, विकुर्वन्ति वा विकुर्विष्यन्ति वा । सू० ॥३॥

सखेज्जे दीवसमुद्दे बहुहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिंय आइण्णे वितिकिण्णे उवत्थडे संथडे फुडे अवगाढावगाढे करेत्तए पभू] उस असुरेन्द्र असुरराज चमर का एक एक सामानिक देव इस तिर्यग्लोक में असंख्यात द्वीपों और समुद्रों तक के स्थलको अनेक असुरकुमार देवों से और अनेक देवियोंसे आकीर्ण, व्यतिकीर्ण, ऊपस्तीर्ण, संस्तीर्ण, स्पृष्ट, एव अवगाढावगाढ करने के लिये समर्थ है । [एस ण गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगस्स सामाणियदेवस्स अयमेयारूवे विसए, विसयमेत्ते वुइए णो चेव ण सपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वति वा, विकुव्विस्सति वा] हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर के एक२ सामानिक देव का जो यह पूर्वोक्त रूपसे विषय कहा गया है-वह केवल विषयमात्र ही है अर्थात्-इस कथन से यही प्रकट किया गया है-कि एक२ सामानिक देव में इतनी२ विक्रिया करने की शक्ति है पर आजतक उसने ऐसी विक्रिया नहीं की है, न वह करता है और न वह आगे भी करेगा ॥ सू० ३ ॥

एगमेगे सामाणियदेवे तिरियमसखेज्जे दीवसमुद्दे बहूहिं असुरकुमारेहि देवेहिं देवीहिं य आइण्णे वितिकिण्णे उवत्थडे, संथडे, फुडे अवगाढावगाढे करेत्तए पभू) હે ગૌતમ ! તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના પ્રત્યેક સામાનિક દેવ તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને પણ અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી આકીર્ણ વ્યતિકીર્ણ, ઉપસ્તીર્ણ, સંસ્તીર્ણ સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢિત કરવાને સમર્થ છે (एस ण गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगस्स सामाणियदेवस्स अयमेयारूवे विसए, विसयमेत्ते वुइए णो चेव ण संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वंति वा, विकुव्विस्सति वा) હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના પ્રત્યેક સામાનિક દેવની વૈક્રિય શક્તિ બતાવવાને માટે જ ઉપરોક્ત વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે પણ તેમણે આજસુધી કદી પણ એવી વિક્રિયા કરી નથી, વર્તમાન કાળે પણ તેઓ એવી વિક્રિયા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં ॥ સૂ. ૩ ॥

देवो वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यते, समवहत्य यावत्-द्वितीयमपि वैक्रियसमु द्घातेन समवहन्यते, समवहत्य प्रभुर्गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य एकैकः सामानिकदेवः केवलकल्प जम्बूद्वीप द्वीप बहुभिरसुरकुमारैः देवैश्च देवी भिश्च आकीर्णम्, व्यतिकीर्णम्, उपस्तीर्णम्, संस्तीर्णम्, स्पृष्टम्, अवगाढावगाढ कर्तुम्, अथोत्तरञ्च गौतम ! प्रभु चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य एकैक'

समर्थ रहता है। (एवामेव गोयमा !) इसी तरह हे गौतम ! (चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे वेउव्विय समुग्घाएणं समोहण्णइ) उस असुरेन्द्र असुरराज चमर का एक एक सामानिक देव वैक्रिय समुद्घात से युक्त है (समोहणित्ता जाव दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएण समोहण्णइ) समुद्घात करके यावत् वह सामानिक देव दुबारा भी वैक्रिय समुद्घात करता है। (गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे] हे गौतम ! उस असुरेन्द्र असुरराज चमर का एकर सामानिक देव (केवलकप्प जम्बूदीवं) केवलकल्प-समस्त जम्बूद्वीप को वैक्रियसमुद्घात द्वारा कृत (बहुहिं असुरकुमारदेवेहिं य देवीहिंय] अनेक असुरकुमार देवोंसे और देवियोंसे [आइण्णं] आकीर्ण [वितिकिण्ण] व्यतिकीर्ण [उवत्थड] उपस्तीर्ण [संथडं] संस्तीर्ण [फुडं] स्पृष्ट और [अवगाढावगाढ] अवगाढावगाढ [करेत्तए] करनेके लिये [पभू] समर्थ है [अदुत्तरच ण गोयमा !] तथा हे गौतम ! [चमरस्स-असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे तिरियम-

મહના આરાઓને જકડી રાખવાને જેટલી સમર્થ હોય છે (एवामेव गोयमा !) એ જ પ્રમાણે, હે ગૌતમ, (चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणिय देवे वेउव्वियसमुग्घाएण समोहण्णइ) તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના પ્રત્યેક સામાનિક દેવ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરવાને સમર્થ છે समोहणित्ता जाव दोच्चंपि वेउव्विय समुग्घाएण समोहण्णइ) સમુદ્ઘાત કરીને બીજી વખત પણ તે સામાનિક દેવ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે (गोयमा ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणिय देवे) હે ગૌતમ ! તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનો પ્રત્યેક સામાનિક દેવ (केवलकप्प जंबुदीव बहूहिं असुरकुमारदेवेहिं य देवीहिंय) વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા નિર્મિત અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી સમસ્ત જબૂદ્વીપને (आइण्ण, विति किण्ण, उवत्थडं, संथड, फुडं, अवगाढावगाढ, करेत्तए पभू) આકીર્ણ (આચ્છાદિત) વ્યતિકીર્ણ, ઉપસ્તીર્ણ, સંસ્તીર્ણ, સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢિત કરવાને સમર્થ છે (अदुत्तरं च ण गोयमा !) એટલું જ નહીં પણ (चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो

देवानाम् अन्येषाञ्च बहूनाम् चमरचञ्चाराजधानी वास्तव्यानाम् देवानाञ्च देवी-नाञ्च अधिपत्यम्-अधिपतिकर्म पुरोवर्त्तित्वम् अग्रगामित्व स्वामित्वम्-स्वस्वामि भाव भर्तृत्व पोषकत्वम् आजेश्वर सेनापत्यम्-आजेश्वराणाम् अज्ञाप्रधानानां सताम् यत् सेनापत्य तत्तथा तत्कारयन्तोऽन्यै पालयन्तः स्वयम् ते तथा तथा महता रवेण इतियोग आहतानि अव्याहतानि नाट्यगीतवादितानि तथा तन्त्री वीणा तलताला=हस्तताला त्रुटितइतिशेषतुर्याणि तथा घनमृदङ्ग=घनाकारो ध्वनि साधर्म्यात्-यो मृदङ्ग पटुना-दक्षपुरुषेण प्रवादित एतेषा यो रव स तथा तेन रवेण दिव्यान भोगभोगान् भुञ्जाना. विहरन्ति, "एव महिड्डीया जाव" एव महर्द्धिका यावत्, यावत्पदेन-महाद्युतिका महाबला महायशस महासौख्या' महानुभागा सामानिकदेवा इन्द्रतुल्य ऋध्यादिभि "एवइय च ण पभू विउव्वित्तए" एतावच्च खलु प्रभुर्विकुर्वितुम् चमरस्य एकैक सामानिको देव. चमरेन्द्र-

---

अनीकानाम्, मसाना अनीकाधिपतीनाम् आत्मरक्षकदेवाना अन्येषां च बहूनाम् चमरचंचाराजधानीवास्तव्यानाम् देवाना च देवीना च आधिपत्य, पुरोवर्तित्वम् स्वामित्व, भर्तृत्व आज्ञेश्वर सेनापत्यम् कारयन्त पालयन्त " इत्यादि पाठ जो कि यहीं पहिले सूत्र के टीकार्थ में लिखा गया है ग्रहण किया गया है। इसका अर्थ भी वही पर लिख दिया है अत वहीं से इन पदों का अर्थ देख लेना चाहिये। 'एव महिड्ढिया जाव-एवइं च विउव्वित्तए पभू' यहां यावत्पदसे "महाद्युतिका, महाबला, महायशास, महासौख्याः, महानुभागा" इन पदो का सग्रह हुआ है। इस तरह चमर के सामानिक देव ईस पूर्वोक्त कथन द्वारा इन्द्र-चमर तुल्य हैं यह प्रकट किया है। अब 'एवइय च' इत्यादि पाठ द्वारा सूत्रकार यह प्रकट करते है कि चमरेन्द्र का एक २ सामानिक देव चमरेन्द्र के समान विकुर्वणा करने के लिये समर्थ है। इसमें दृष्टान्त यह है कि-'से

अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, आत्मरक्षकदेवाना, अन्येषां च बहूनाम् चमरचचा-राजधानीवास्तव्यानाम् देवाना च देवीनां च अधिपत्य, पुरोवर्तित्वम्, स्वामित्व, भर्तृत्व, आज्ञेश्वरसेनापत्य कारयन्त पालयन्त " પહેલા સૂત્રના ટીકાર્થમા આ પદોનો અર્થ આપ્યો છે તો ત્યાંથી વાચી લેવો " एव महिड्ढिया जाव एवइय च ण विउव्विसए पभू " ચમરેન્દ્રનો દરેક સામાનિક દેવ પણ ચમરેન્દ્રના જેવી જ ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળો છે જેટલી વિકુર્વણા શક્તિ ચમર ધરાવે છે એટલી જ વિકુર્વણા શક્તિ ચમરનો પ્રત્યેક સામાનિક દેવ પણ ધરાવે છે તે સામાનિક દેવોનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે સૂત્રકારે

टीका—सम्प्रति असुरकुमारेन्द्रस्य सामानिकदेवविषये पृष्टस्य अग्निभूतेरुत्तरयति भगवान् 'गोयमा' इत्यादि। "गोयमा चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो" गौतम चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य "सामाणिया देवा महिड्ढिया" सामानिका देवा महर्द्धिका 'जाव' यावत्-यावत्पदेन-महाद्युतिकाः महाबला महायशस महासौख्याः महानुभागा वर्तन्ते "ते णं तत्थ साणं साणं भवणाणं" ते खलु तत्र स्वेषां स्वेषां भवनानाम्—निज निज भवनानाम् "साणं साणं सामाणियाणं" स्वेषां स्वेषां सामानिकानाम् स्व स्व सामानिकानाम् "साणं साणं अग्गमहिसीणं" स्वासां स्वासाम् अग्रमहिषीणाम्—स्व स्व पट्टराज्ञीनाम् "जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति" यावत् दिव्यान भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्ति, अत्र यावत्पदेन तिसृणां परिषदाम् सप्तानाम् अनीकानाम् सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् आत्मरक्ष

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा अग्निभूति के प्रश्न का जो उन्होंने असुरकुमारेन्द्र के सामानिक देव के विषयमें प्रभु से पूछा है उत्तर दिया गया है-इसमें प्रभु ने कहा 'गोयमा' हे गौतम गोत्रियअग्निभूति ! 'चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्र असुरराज चमर के 'सामाणिय देवा' जो सामानिक देव हैं वे 'महिड्ढिया' महर्द्धिक हैं। 'जाव' पदसे यहां "महाद्युतिका महाबला महायशस महासौख्या महानुभागाः" इन पदों का ग्रहण हुआ है। 'तेणं तत्थ साणं साणं भवणाणं' वे सामानिक देव अपने २ भवनों के 'सामाणिय देवाण' सामानिक देवों के साण २ अग्गमहिसीण' अपनी २ अग्रमहिषियों के ऊपर प्रभुत्व करते हुए यावत् 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्य भोगों को 'भुंजमाणा विहरंति भोगते रहते है। यहां यावत् पदसे "तिसृणा परिषदां, सप्तानाम्

ટીકાર્થ – આગલા સૂત્રમાં અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના સામાનિક દેવો વિષે ગૌતમ સ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આ સૂત્રમાં આપવામાં આવ્યો છે – મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને જવાબ આપે છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના સામાનિક દેવો "महिड्ढिया" મહા ઋદ્ધિવાળા છે "जाव (પર્યન્ત)" પદથી અહીં નીચેના પદો ગ્રહણ કરવા જોઈએ-"महाद्युतिका, महाबला, महायशसः, महासौख्याः, महानुभागाः" તે સામાનિક દેવો મહા દ્યુતિવાળા, મહા બળવાળા, મહા યશવાળા, મહા સુખવાળા અને મહા પ્રભાવશાળી છે "तेणं तत्थ साणं साणं भवणाणं" ઇત્યાદિ–તે સામાનિક દેવો પોત પોતાના ભવનો પર, પોત પોતાના સામાનિક દેવો પર, પોત પોતાની પટ્ટરાણીઓ પર આધિપત્ય ભોગવે છે અને દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે યાવત્ પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે. "तिसृणां परिषदां, सप्तानाम्

प्रभु. खलु गौतम ! हे गौतम ! "चमरस्स असुरेंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे केवलकप्प जबूदीव दीव बहुहिं असुरकुमारेहि देवेहिय देवीहिय" चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य एकैक सामानिकदेव केवलकल्प जम्बूद्वीप द्वीप बहुभिरसुरकुमारैः देवै देवीभिश्च "आइण्ण विइकिण्ण उवत्थड सथड फुड अवगाढावगाढ करेत्तए" आकीर्णम् व्यतिकीर्णम उपस्तीर्णम् सस्तीर्णम् स्पृष्टम् अवगाढावगाढ कर्तुम् आकीर्णमित्यारभ्य अवगाढावगाढपर्यन्तशब्दानामर्थस्तु पूर्वसूत्रे प्रदर्शित, 'अदुत्तर च ण गोयमा !' अथोत्तरञ्च खलु गौतम ! हे गौतम ! अथानन्तरम् 'पभू चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे तिरियमसखेज्जे दीवसमुद्दे बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहि य देवीहिय आइण्णे विइकिण्णे उवत्थडे सथडे फुडे अवगाढावगाढे करेत्तए 'प्रभु चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य एकैक सामानिकदेव तिर्यग्असख्यातान द्वीपसमुद्रान् बहुभिरसुरकुमारै देवैश्च देवीभिश्च आकीर्णान व्यतिकीर्णान उपस्तीर्णान सस्तीर्णान् स्पृष्टान् अवगाढावगाढान कर्तुम्-एवमेव चमरस्य एकैक सामानिकोदेवो वैक्रिय-

'केवलकप्पं 'जबूदीव दीव' इस जबूद्वीप नामक प्रथम द्वीपको 'बहूहिं' अनेक 'असुरकुमारेहिं' असुरकुमारोंके रूपो से और 'देवीहिं' देवियोंके रूपोंसे आकीर्ण, व्यतिकीर्ण, उपस्तीर्ण, सस्तीर्ण, स्पृष्ट और अवगाढावगाढ करनेके लिये समर्थ है इन सभी शब्दोंका अर्थ पहिले सूत्र में कर दिया गया है अतः वहांसे देख लेना चाहिये । 'अदुत्तर च ण गोयमा' यहा से लगाकर 'विकुव्विस्सति वा तक का सूत्र पाठ स्पष्ट अर्थवाला है फिर भी इस पाठका सक्षिप्त अर्थ इस प्रकार से है-हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमरका जो एकर सामानिक देव है वह जैसे चमरेन्द्र अपनी विक्रिया से वैक्रिय समुद्घात द्वारा उत्पादित अनेक असुरकुमार देवोंसे और देवियोंसे

સમુદ્ઘાત કરીને તે સામાનિક દેવ " केवलकप्प जबूदीव दीव સમસ્ત જબૂદ્વીપને જ "बहुहिं असुरकुमारेहिं" અનેક અસુરકુમારો અને "देविहिं" દેવીઓના રૂપોથી આકીર્ણ, વ્યતિકીર્ણ સસ્તીર્ણ, ઉપસ્તીર્ણ સ્પૃષ્ટ અને આવગાહિત કરવાને સમર્થ છે (આ શબ્દોના અર્થ પહેલાસૂત્રની ટીકામાઆપ્યાછે) "अदुत्तर च ण गोयमा !" ઇત્યાદિ એટલુ જ નહીં પણ હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરનો પ્રત્યેક સામાનિક દેવ પોતાની વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને ઉત્પન્ન કરેલા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી તિર્યગ્લોકના અસખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને આકીર્ણ વ્યતિકીર્ણ,

तुल्यं विकुर्वणाकर्तुम् समर्थोऽस्ति, अत्र दृष्टान्तमाह-"से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा" तद्यथा नाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्-यथा कश्चिद् युवा युवतिं हस्तेन हस्ते गृहीत्वा परस्परसंलग्नाङ्गुलितया युवत्या संलग्न इव प्रतिभाति, "चक्कस्स वा णाभी अरयाउत्ता सिया" चक्रस्य वा नाभिः अरकायुक्ता स्यात्-यथा वा चक्रस्य नाभिः अरकैः साक ससक्ता प्रतिभाति 'एवमेव गोयमा !' एवमेव गौतम ! अनेनैव प्रकारेण हे गौतम ! "चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगे सामाणियदेवे वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ" चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य एकैकः सामानिको देवो वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यते 'समोहणित्ता' समवहत्य 'जाव दोच्चंपि' यावत् द्वितीयवारमपि "वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ" वैक्रिय समुद्घातेन समवहन्यते "समोहणित्ता" समवहत्य 'पभू णं गोयमा !

जहानामए' जैसे कोई युवा पुरुष अपने हाथ से युवतीका हाथ पकड़ लेता है-तो उस समय वह परस्पर में सक्ताङ्गुलि होनेके कारण उससे सलग्न जैसा प्रतीत होता है अथवा-चक्रकी नाभि अरक काष्ठोसे ससक्त प्रतीत होती है 'एवामेव' इसी तरह 'गोयमा' हे गौतम ! 'चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो' उस असुरेन्द्र असुरराज चमरका 'एगमेगे सामाणियदेवे' एक एक सामानिक देव 'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ' वैक्रियसमुद्घात द्वारा अपने आत्मप्रदेशोको बाहर निकालने और उन्हे पुनः सकुचित करनेकी शक्तिसे युक्त होता है। समुद्घात करके फिर वह द्वितीय रूप बनानेके लिये 'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ' वैक्रिय समुद्घातसे युक्त होता है अर्थात् दुबारा भी वैक्रिय समुद्घात करता है। 'समोहणित्ता' इस तरह समुद्घात करके वह सामानिक देव

નીચેનું દૃષ્ટાંત આપ્યુ છે-"से जहा नामए" ઇત્યાદિ જેવી રીતે કોઇ યુવાન કોઇ યુવતીનો હાથ પકડીને પોતાના બાહુપાશમા એવી લેવાને સમર્થ હોય છે, જેવી રીતે ચક્રની નાભિ આરાઓને પકડી રાખવાને સમર્થ હોય છે, "एवामेव" એજ પ્રમાણે "गोयमा !" હે ગૌતમ ! "चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो" અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનો "एगमेगे सामाणियदेवे" દરેક સામાનિક દેવ "वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ" વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા પોતાના આત્મપ્રદેશોને બહાર કાઢવાને અને ફરીથી તેને સંકુચિત કરવાની શક્તિ ધરાવતો હોય છે એક વાર સમુદ્ઘાત કરીને ફરીથી બીજુ સ્વરૂપ બનાવવાને માટે "वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहण्णइ" તે ફરીથી પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરે છે "समोहणित्ता" આ રીતે

ठिवसति वा, जइण भंते! चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो लोगपाला देवा एवमहिड्ढिया, जाव-एवइय च ण पभू विकुव्वित्तए, चमरस्स ण असुरिंदस्स, असुररण्णो अग्गमहिसीओ देवीओ केमहिड्ढियाओ, जाव केवइय च ण पभू विकुव्वित्तए, गोयमा! चमरस्स ण असुरिंदस्स, असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाउ, जाव-महाणुभागाओ, ताओ ण तत्थ साण साण भवणाण साण साण सामाणियसाहस्सीण, साणं साण महत्तरियाण साण साण परिसाण, जाव एव महिड्ढियाओ, अण्ण जहा लोगपालाण अपरिसेस। सेव भंते! सेव भंते! त्ति ॥ सू ४ ॥

छाया-यदि भगवन्! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य सामानिका देवा एव महर्द्धिका., यावत्-एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, चमरस्य खलु भदन्त! असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य त्रायस्त्रिंशका देवा किंमहर्द्धिका! त्रायस्त्रिंशका

अथ सूत्रकार चमरेन्द्र के जो त्रायस्त्रिंशक देव हैं उनकी ऋद्धि आदि के और विकुर्वणा शक्ति के विषयका कथन करते हैं- 'जइ ण भंते चमरस्स' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(जइ ण भंते!) हे भदन्त! यदि (चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो) असुरेन्द्र असुरराज चमरके (सामाणियदेवा ए महिड्ढिया जाव एवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) सामानिक देव यदि इस प्रकार की महाऋद्धिवाले हैं यावत् इतनी विक्रिया करने के लिये समर्थ हैं तो (चमरस्स ण भंते! असुरिंदस्स असुररण्णो

હવે સૂત્રકાર ચમરેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોની ઋદ્ધિ અને વિકુર્વણા શક્તિનું વર્ણન કરે છે—"जइण भंते! चमरस्स" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ— (जइण भंते!) હે ભદન્ત! જો (चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના [सामाणिय देवा एव महिड्ढिया जाव एवइयं च ण पभू विकुव्वित्तए) સામાનિક દેવો આ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે અને આટલી બધી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે તો (चमरस्स ण भंते! असुरिंदस्स असुर

करणशक्त्या असंख्येयान् तिर्यग्द्वीपसमुद्रान् नानाऽसुरकुमारदेवदेवीभिः भर्तुं समर्थः इति भावः । "एसणं गोयमा! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो एगमेगस्स सामाणियदेवस्स अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते वुइए, णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वति वा, विकुव्विस्सति वा" एष खलु गौतम! चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य एकैकस्य सामानिकदेवस्य अयम् एतद्रूपो विषयः विषयमात्रम् उदितम् नोचैव खलु संपत्त्या व्यकार्षुर्वा विकुर्वन्ति वा विकुर्विष्यन्ति वा व्याख्या पूर्वसूत्रे कथिताः ॥३॥ सू ॥

चमरस्य त्रायस्त्रिंशकदेवसम्बन्धि ऋद्धिविकुर्वणाशक्त्यादेर्वक्तव्यतामस्ताव'–

मूलम्–"जइणं भंते! चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो सामाणियदेवा एव महिड्डिया, जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए, चमरस्स णं भंते! असुरिंदस्स असुररण्णो तायत्तीसया देवा केमहिड्डिया, तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा लोयपाला तहेव, णवरं संखेज्जा दीवसमुद्दा भाणियव्वा (बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिंय आइन्न जाव विकु-

---

तिर्यग्लोकके असंख्यात द्वीप और समुद्रोंको आकीर्ण आदि विशेषण वाला कर सकता है उसी प्रकार तिर्यग्लोक के असंख्यात द्वीप समुद्रों को वैक्रियसमुद्घात द्वारा उत्पादित अनेक असुरकुमार देवोंसे और देवियोंसे आकीर्ण आदि स्वरूपवाला कर सकता है परन्तु हे गौतम! उन्होंने अभीतक ऐसा किया नहीं है–वर्तमान में भी वे ऐसा नहीं करते हैं और न आगे भी ऐसा वे करेंगे। यह तो उनकी शक्तिको केवल प्रदर्शनमात्र है इससे उनमें इतनी शक्ति है यही केवल प्रकट किया गया है ॥ सू० ३ ॥

આસ્તીર્ણ, ઉપસ્તીર્ણ, સ્પૃષ્ટ અને અવગાઢિત કરવાને સમર્થ છે આ રીતે એ વાતનું પ્રતિપાદન કરાયુ છે કે ચમરેન્દ્રના જેટલી જ વૈક્રિય શક્તિ તેના સામાનિક દેવો પણ ધરાવે છે પરંતુ હે ગૌતમ! તેમણે આજ સુધી એવું કદી કર્યું નથી, વર્તમાનકાળે પણ તેઓ એવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમા પણ એવું કરશે નહીં. આ સમગ્ર કથનનો હેતુ તેમની શક્તિ દર્શાવવાનો જ છે આ કથન દ્વારા તેમની શક્તિનું પ્રદર્શન માત્ર કરવામાં આવ્યુ છે (સૂ૦ ૩)

असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो देव्य. किंमहर्द्धिका' यावत्-कियच्च प्रभू विकुर्वितुम् ? गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो महर्द्धिका', यावत्-महानुभागा, तास्तत्र स्वेषां स्वेषां भवनानां स्वासां स्वासां सामानिकसाहस्रीणाम् स्वासां स्वासां महत्तरिकाणाम्, स्वासां स्वासां पर्षदाम् यावत्-एवं महर्द्धिका ,अन्यद् यथा लोकपालानाम् अपरिशेषम् ।तदेव भदन्त तदेव भदन्त ! इति॥४

एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि असुरेन्द्र असुरराज चमरके लोकपालोंकी ऐसी बड़ी ऋद्धि है और वे इतनी बड़ी विक्रिया कर सकते हैं, तो (चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) असुरेन्द्र असुरराज चमर की जो अग्रमहिषिया हैं वे कितनी विक्रिया करने के लिये शक्ति शालिनी हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) असुरेन्द्र असुरराज चमरकी जो अग्रमहिषिया हैं वे बहुत बड़ी ऋद्धिवाली हैं यावत् बहुत प्रभावशाली हैं। (ताओ णं तत्थ साणं साणं भवणाणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं, साणं साणं महत्तरियाणं, साणं साणं परिसाणं जाव एवं महिड्ढियाओ अण्णं जहा लोगपालाणं अपरिसेसं सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) वे वहां अपनेविमानों पर, अपने अपने हजार सामानिक देवों पर,

(जइणं भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो लोगपाला देवा एवं महिड्ढिया जाव एवइयं च पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના લોકપાલો જો આટલી બધી ઋદ્ધિવાળા છે અને આટલી બધી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે તો (चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ કેટલી ઋદ્ધિઆદિથી સંપન્ન છે ? તેઓ કેવી વૈક્રિય શક્તિ ધરાવે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चमरस्स णं असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ ઘણી જ મહા ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ સુખ અને પ્રભાવવાળી છે (ताओ णं तत्थ साणं साणं भवणाणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं, साणं साणं महत्तरियाणं, साणं साणं परिसाणं जाव एवं महिड्ढियाओ-अण्णं जहा लोगपालाणं अपरिसेसं-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) તેઓ ત્યાં પોત પોતાના વિમાનો પર, પોત પોતાના સહસ્ર સામાનિક દેવો પર, પોત પોતાની સહચરીરૂપ મહત્તરિક દેવીઓ પર અને

यथा सामानिकास्तथाऽज्ञातव्या, लोकपालास्तथैव, नवरम् संख्येयाः द्वीप समुद्रा भणितव्या (बहुभिः असुरकुमारैः देवैः, देवीभिश्च आस्तीर्णान् यावत् विकुर्विष्यति वा) यदि भगवन्! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य लोकपालादेवा एव महर्द्धिका, यावत्-एतावच्च प्रभूर्विकुर्वितुम्, चमरस्य

तायत्तीसया देवा के महड्ढिया ?) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज उस चमर के जो त्रायस्त्रिंशकदेव हैं वे कितनी बड़ी ऋद्धिवाले हैं ? (तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा) हे गौतम ! जिस प्रकार से चमर के सामानिक देवोंका वर्णन किया गया है उसी प्रकार से चमर के त्रायस्त्रिंशकदेवोंका भी वर्णन जानना चाहिये। (लोयपाला-तहेव) इसी तरह से लोकपालोंका भी कथन जानना चाहिये। (णवर) विशेष ऐसा है कि-(सखेज्जा दीवसमुद्दा भाणियव्वा) वे अपनी विक्रिया द्वारा निष्पन्न रूपो द्वारा-अनेक असुरकुमार देव एव देवियोंके रूपों द्वारा-तिर्यग्लोकमें संख्यात और द्वीपसमुद्रोंको भर सकते हैं ऐसा जानना चाहिये। (बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिंय आइन्ने जाव विकुव्विस्सति वा) अनेक असुरकुमारों से तथा देवियोंसे संख्यात द्वीप समुद्रकों भर सकते हैं, ऐसा जो यह उनकी विकुर्वणा के विषयमें कथन किया गया है-सो यह केवल उनका सामर्थ्यमात्र दिखलाया है यावत् वे ऐसी विक्रिया नहीं करेंगे। (जइण भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो लोगपाला देवा एवं महिड्ढिया

रण्णो तायत्तीसया देवा के महड्ढिया ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો કેવી મહા ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે ? (तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा) ઋદ્ધિ અને વિકુર્વણા શક્તિ વિષે ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવોના વર્ણન પ્રમાણે જ ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું વર્ણન પણ સમજવું (लोयपाला तहेव) લોકપાલોનું કથન પણ એજ પ્રમાણે સમજવું (णवर) વિશેષતા એ છે કે (सखेज्जा दीवसमुद्दा भाणियव्वा) તેઓ પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓના રૂપોથી તિર્યગ્લોકના સંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રોને આચ્છાદિત કરી શકે છે (बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य आइन्ने जाव विकुव्विस्सति) "તેઓ અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી સંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને ભરી દઇ શકે છે" તેમની વિકુર્વણા શક્તિ વિષેનું આ કથન તેમનું સામર્થ્ય પ્રકટ કરવા માટે જ લખવામાં આવ્યું છે પણ તેમણે એવું કદી કર્યું નથી, એને કરશે પણ નહીં.

असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो देव्य• किंमहर्द्धिका• यावत्–कियच्च प्रभू र्विकुर्वितुम् ? गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो महर्द्धिका', यावत्–महानुभागाः, तास्तत्र स्वेषां स्वेषां भवनानां स्वासां स्वासां सामानिक साहस्रीणाम् स्वासां स्वासां महत्तरिकाणाम्, स्वासां स्वासां पर्षदाम् यावत्–एव महर्द्धिकाः,अन्यद्‌यथा लोकपालानाम् अपरिशेषम् ।तदेव भदन्त तदेव भदन्त ! इति॥४

एवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि असुरेन्द्र असुरराज चमरके लोकपालोंकी ऐसी बड़ी ऋद्धि है और वे इतनी बड़ी विक्रिया कर सकते हैं, तो (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्ग महिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) असुरेन्द्र असुरराज चमर की जो अग्रमहिषिया हैं वे कितनी विक्रिया करने के लिये शक्ति शालिनी हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) असुरेन्द्र असुरराज चमरकी जो अग्रमहिषियां हैं वे बहुत बड़ी ऋद्धिवाली हैं यावत् बहुत प्रभावशाली हैं। (ताओ ण तत्थ साण साण भवणाण साण साण सामाणियसाहस्सीण, साण साण महत्तरियाणं, साण साण परिसाण जाव एव महिड्ढियाओ अण्ण जहा लोगपालाण अपरिसेस सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) वे वहां अपनेविमानों पर, अपने अपने हजार सामानिक देवों पर,

(जइण भंते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो लोगपाला देवा एव महिड्ढिया जाव एवइय च पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના લોકપાલો જો આટલી બધી ઋદ્ધિવાળા છે અને આટલી બધી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે તો (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ કેટલી ઋદ્ધિઆદિથી સંપન્ન છે ? તેઓ કેવી વૈક્રિય શક્તિ ધરાવે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ ઘણી જ મહા ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ સુખ અને પ્રભાવવાળી છે (ताओ ण तत्थ साण साण भवणाण साण साण सामाणियसाहस्सीण, साण साण महत्तरियाण, साण साण परिसाण जाव एव महिड्ढियाओ–अण्णं जहा लोगपालाणं अपरिसेसं–सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) તેઓ ત્યાં પોત પોતાના વિમાનો પર, પોત પોતાના સહસ્ર સામાનિક દેવો પર, પોત પોતાની સહચરીરૂપ મહત્તરિકા દેવીઓ પર અને

यथा सामानिकास्तथाज्ञातव्या., लोकपालास्तथैव, नवरम् संख्येयाः द्वीप समुद्रा भणितव्या (बहुभिः असुरकुमारैः देवैः, देवीभिश्च आकीर्णो यावत् विकुर्विष्यति वा) यदि भगवन्! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य लोकपालादेवा एव महर्द्धिका, यावत्-एतावत् प्रभूर्विकुर्वितुम्, चमरस्य

तायत्तीसया देवा के महड्ढिया?) हे भदन्त! असुरेन्द्र असुरराज उस चमर के जो त्रायस्त्रिंशकदेव हैं वे कितनी बड़ी ऋद्धिवाले हैं? (तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा) हे गौतम! जिस प्रकार से चमर के सामानिक देवोंका वर्णन किया गया है उसी प्रकार से चमर के त्रायस्त्रिंशकदेवोंका भी वर्णन जानना चाहिये। (लोयपाला-तहेव) इसी तरह से लोकपालोंका भी कथन जानना चाहिये। (णवरं) विशेष ऐसा है कि-(संखेज्जा दीवसमुद्दा भाणियव्वा) वे अपनी विक्रिया द्वारा निष्पन्न रूपो द्वारा-अनेक असुरकुमार देव एव देवियोंके रूपों द्वारा-तिर्यग्लोकमें संख्यात और द्वीपसमुद्रोंको भर सकते हैं ऐसा जानना चाहिये। (बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिय आइन्ने जाव विकुव्विस्संति वा) अनेक असुरकुमारों से तथा देवियोंसे संख्यात द्वीप समुद्रको भर सकते हैं, ऐसा जो यह उनकी विकुर्वणा के विषयमें कथन किया गया है-सो यह केवल उनका सामर्थ्यमात्र दिखलाया है यावत् वे ऐसी विक्रिया नहीं करेंगे। (जइण भंते! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो लोगपाला देवा एवं महिड्ढिया

रण्णो तायत्तीसया देवा के महड्ढिया?) હે ભદન્ત! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો કેવી મહા ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે? (तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा) ઋદ્ધિ અને વિકુર્વણા શક્તિ વિષે ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવોના વર્ણન પ્રમાણે જ ચમરના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું વર્ણન પણ સમજવું (लोयपाला तहेव) લોકપાલોનું કથન પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. (णवरं) વિશેષતા એ છે કે (संखेज्जा दीवसमुद्दा भाणियव्वा) તેઓ પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓના રૂપોથી તિર્યગ્લોકના સંખ્યાત દ્વીપ અને સમુદ્રોને આચ્છાદિત કરી શકે છે (बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देविहिं य आइन्ने जाव विकुव्विस्संति) 'તેઓ અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી સંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને ભરી દઇ શકે છે' તેમની વિકુર્વણા શક્તિ વિષેનું આ કથન તેમનું સામર્થ્ય પ્રકટ કરવા માટે જ બતાવવામાં આવ્યું છે પણ તેમણે એવું કદી કર્યું નથી અને કરશે પણ નહીં.

असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो देव्य किंमहर्द्धिकाः यावत्-कियच्च प्रभू विकुर्वितुम् ? गौतम ! चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य अग्रमहिष्यो महर्द्धिका', यावत्-महानुभागाः, तास्तत्र स्वेषा स्वेषा भवनाना स्वासा स्वासा सामानिक साहस्रीणाम् स्वासा स्वासा महत्तरिकाणाम्, स्वासा स्वासा पर्षदाम् यावत्-एव मह र्द्धिका ,अन्यद्यथा लोकपालानाम् अपरिशेषम् ।तदेव भदन्त तदेव भदन्त ! इति॥४

एवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि असुरेन्द्र असुरराज चमरके लोकपालोंकी ऐसी बड़ी ऋद्धि है और वे इतनी बड़ी विक्रिया कर सकते हैं, तो (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्ग महिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइय च ण पभू विकु-व्वित्तए) असुरेन्द्र असुरराज चमर की जो अग्रमहिषिया हैं वे कितनी विक्रिया करने के लिये शक्ति शालिनी है ? (गोयमा) हे गौतम ! (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) असुरेन्द्र असुरराज चमरकी जो अग्रमहिषिया हैं वे बहुत बड़ी ऋद्धिवाली हैं यावत् बहुत प्रभावशाली हैं। (ताओ णं तत्थ साण साण भवसाण साण साण सामाणियसाहस्सीण, साण साण महत्तरियाण, साण साण परिसाण जाव एव महिड्ढियाओ अण्ण जहा लोगपालाण अपरिसेस सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) वे वहाँ अपनेविमानों पर, अपने अपने हजार सामानिक देवों पर,

(अइण भते ! चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो लोगपाला देवा एव महिड्ढिया जाव एवइय च पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના લોકપાલો જો આટલી બધી ઋદ્ધિવાળા છે અને આટલી બધી વૈક્રિયશક્તિ ધરાવે છે તો (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ देवीओ के महिड्ढियाओ जाव केवइय च ण पभू विकुव्वित्तए) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ કેટલી ઋદ્ધિઆદિથી સંપન્ન છે ? તેઓ કેવી વૈક્રિય શક્તિ ધરાવે છે ?

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चमरस्स ण असुरिंदस्स असुररण्णो अग्गमहिसीओ महिड्ढियाओ जाव महाणुभागाओ) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની પટ્ટરાણીઓ ઘણી જ મહા ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ સુખ અને પ્રભાવવાળી છે (ताओ ण तत्थ साण साण भवणाण साण साण सामाणियसाहस्सीणं, साण साण महत्तरियाण, साण साण परिसाण जाव एव महिड्ढियाओ-अण्णं जहा लोगपालाण अपरिसेस-सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति) તેઓ ત્યાં પોત પોતાના વિમાનો પર, પોત પોતાના સહસ્ર સામાનિક દેવો પર, પોત પોતાની સહચરીરૂપ મહત્તરિકા દેવાઓ પર અને

टीका—चमरस्य सामानिक देवसम्बन्धि ऋद्धिविकुर्वणाशक्त्यादि विषये महावीरस्वामिनः समाधानश्रवणानन्तरम् अग्निभूति चमरस्य त्रयस्त्रिंशत्संख्याकत्रायस्त्रिंशकनामकसंरक्षकप्रधानपादेवसम्बन्धिऋद्धिविकुर्वणाशक्त्यादिस्वरूपजिज्ञासया महावीरप्रभुं पृच्छति 'जइणं भंते! इत्यादि। हे प्रभो! यदि चमरस्य सामानिकादेवा पूर्ववर्णितरीत्या एतादृशालौकिकदिव्यैश्वर्यसमृद्धिशालिनः, एतावच्च विकुर्वितुं समर्थास्तर्हिचमरस्य त्रायस्त्रि-

अपनी मित्ररूप महत्तरिका देवियों पर और अपनी परिषदा के ऊपर एकाधिपत्य रखती हुई दिव्यभोगों को भोगती हैं यावत् वे अग्रमहिषियां ऐसी बड़ी ऋद्धिवाली हैं। इनके संबंधकी और बातें लोकपालों के कथन की तरह जाननी चाहिये ॥सू. ४॥

टीका—चमर के सामानिक देव संबंधी ऋद्धि, विकुर्वणा शक्ति आदि के विषय में महावीरस्वामी से समाधान सुनने के बाद अग्निभूति चमर के जो ३३ तेत्तीस संख्यक त्रायस्त्रिंशक नामके उसके गुरुस्थानीय प्रधान देव हैं उनकी ऋद्धि एवं विकुर्वणा शक्ति आदि के स्वरूप को जानने की इच्छा से महावीर प्रभु से पूछ रहे हैं-'जइ हे भंते' हे भदन्त! यदि चमरके सामानिक देव पूर्ववर्णित रीति के अनुसार ऐसे अलौकिक दिव्य ऐश्वर्य और समृद्धि से युक्त हैं तथा इतनी वे विक्रिया करने के लिये शक्तिशाली हैं तो चमर के जो

પોત પોતાની પરિષદા પર આધિપત્ય ભોગવે છે અને દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે. તેઓ મહા ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે તેમના વિષેનું બાકીનું સમસ્ત કથન લોકપાલોનાં કથન પ્રમાણે જ સમજવું. ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું "આપનું કહેવું તદ્દન સાચું છે તેમાં શંકાને કોઇ સ્થાન નથી." ॥ સૂ. ૪ ॥

ટીકાર્થ—ચમરના સામાનિક દેવોની ઋદ્ધિ, વિકુર્વણા શકિત આદિ વિષે મહાવીર સ્વામીનો ઉત્તર સાંભળીને અગ્નિભૂતિ અણગાર ચમરેન્દ્રના ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોની ઋદ્ધિ, વિકુર્વણા શકિત આદિ જાણવાને માટે મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્નો પૂછે છે ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો ચમરેન્દ્રના સંરક્ષક દેવો છે.

પ્રશ્ન—"जइणं भंते!" ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત! જો અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના સામાનિક દેવો આટલી બધી મહાઋદ્ધિ આદિથી તથા પૂર્વોકત પ્રકારની વિકુર્વણા શકિતથી યુકત છે, તો તેના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો કેવી મહા ઋદ્ધિ, ઐશ્વર્ય, પ્રભાવ યશ અને સુખથી યુકત છે? તથા તેઓ કેવી વૈક્રિય શકિતવાળા છે?

शकादेवाः कीदृशसमृद्धिसुखसम्पत्तिशालिनः (कियच्च विकुर्वितुं समर्थाः) ? इति महावीरस्वामिनम्प्रति प्रश्नाशयः। भगवानाह – "तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा" इति । यथा सामानिका देवाः अपूर्वं दिव्यैश्वर्यं सुखसमृद्धिविशिष्टा, विकुर्वणाशक्त्या निर्मितविविधासुरकुमारादिभिः जम्बूद्वीपं द्वीपान्तरं समुद्रांश्च पूरयितुं समर्थास्तथैव चमरस्य सहायकाः त्रायस्त्रिंशका देवा अपि विशिष्टैश्वर्यसमृद्धिशालिनः (विकुर्वणाशक्त्या कृतानेकासुरकुमारदेवदेवीभिः जम्बूद्वीपम् असंख्येयद्वीपसमुद्रांश्च पूरयितुं समर्थाः) इति भावः । तथा सोम-यम-वरुण-वैश्रमणाभिधेया लोकपाला अपि तथैव महर्द्धिसम्पन्ना वर्तन्ते किन्तु सामानिकत्रायस्त्रिंशकाद्यपेक्षया तेषामेतावद्वैशिष्ट्यं

त्रायस्त्रिंशक देव हैं वे कैसी समृद्धिवाले, सुखसम्पत्तिवाले हैं? और कितनी विक्रिया करने की शक्तिवाले हैं? अग्निभूति के प्रश्न का इस प्रकार का अभिप्राय जानकर प्रभुने उनसे कहा–हे गौतम! 'तायत्तीसया जहा सामाणिया तहा णेयव्वा' जिस प्रकारसे सामानिक देव अपूर्व दिव्य ऐश्वर्य एवं सुखसंपत्तिसे विशिष्ट है और विकुर्वणा शक्ति द्वारा निर्मित अनेक असुरकुमार आदि से जंबूद्वीपको तथा द्वीपान्तरोंको एवं समुद्रोंको भर सकनेमें समर्थ है उसी तरह चमर के सहायक जो त्रायस्त्रिंशक देव है वे भी विशिष्ट ऐश्वर्य और संपत्तिसे युक्त है और विकुर्वणा शक्ति द्वारा कृत अनेक असुरकुमारदेवोंसे तथा देवियोंसे जम्बूद्वीपको और असंख्यात तिर्यग्लोक संबंधी द्वीप समुद्रों को भर सकने के लिये समर्थ है। तथा सोम, यम, वरुण और वैश्रमण ये जो चार लोकपाल हैं वे भी उसी तरह से विमान परिवार आदिरूप बड़ी भारी

ઉત્તર—"ગોયમા ! તાયત્તીસયા જહા સમાણિયા તહા ણેયવ્વા" હે ગૌતમ! જેવી રીતે ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવો અપૂર્વ દિવ્ય ઐશ્વર્ય અને સુખસંપત્તિવાળા છે, એવી જ રીતે ચમરેન્દ્રના ૩૩ તેત્રીસ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પણ અપૂર્વ દિવ્ય ઐશ્વર્ય અને સુખસંપત્તિવાળા છે જેવી રીતે ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવો પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી નિર્મિત અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓથી જંબૂદ્વીપને તથા તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાતદ્વીપ સમુદ્રને ભરી દેવાને સમર્થ છે, એવી જ રીતે ચમરેન્દ્રના ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો પણ પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી પેદા કરેલા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીયોવડે જંબૂદ્વીપને તથા તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરી દેવાને સમર્થ છે તથા સોમ, યમ, વરુણ, અને વૈશ્રમણ નામના જે ચાર લોકપાલ દેવો છે,

यत् ते लोकपाला विकुर्वणाशक्तया निष्पादितनिजानेकासुरकुमारासुरसुरकुमारीभिः संख्येयद्वीपसमुद्रान व्याप्तुं भर्तुं शक्नुवन्ति नतु असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् इत्याशयेनाह-'लोयपालो तहेव णवरं संखेज्जा' इत्यादि।नवरं शब्दो विशेषार्थकः। विशेषता च तेषां लोकपालानाम् सामानिकत्रायस्त्रिंशकापेक्षया उपर्युक्तैव। परन्तु तेषां विकुर्वणाशक्तेः विषयमात्रमेतत्प्रतिपादितम् स्वरूपमात्रमेतावदुक्तम्, अर्थात् तेषामेतावत्सामर्थ्यं वर्त्तते यत् विकुर्वणाशक्तया वैक्रियसमुद्घातेन समवहताः सन्तो निष्पादितनिजानेकरूपैः संख्यातान् द्वीपसमुद्रान

ऋद्धिसे युक्त हैं, किन्तु सामानिक एवं त्रायस्त्रिंशक देवोंकी अपेक्षा इनमें इतनी विशेषता है कि ये लोकपाल विकुर्वणा शक्ति द्वारा निष्पादित अनेक असुरकुमारोंसे और देवियोंसे संख्यात द्वीपों और संख्यात समुद्रोंको ही भर सकनें में समर्थ है असंख्यात द्वीप समुद्रों को नहीं। यही बात 'लोयपाला तहेव णवरं संखेज्जा' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है। यहां जो नवरं शब्द है वह विशेषार्थक है और इन लोकपालोंमें जो सामानिक एवं त्रायस्त्रिंशक देवोंकी अपेक्षा विशेषता है वह ऊपर में प्रकट की जा चुकी हैं। विकुर्वणा शक्तिका इन सबकी जो इस प्रकार का यह कथन किया गया है वह मात्र उसके स्वरूप को कहने के निमित्त ही प्रकट किया गया हैं अर्थात् इनकी विकुर्वणा शक्ति की इतनी ताकात है यही कहा गया हैं। तात्पर्य यह हैं कि यदि ये लोकपाल विकुर्वणा शक्ति जनित वैक्रिय समुद्घात से युक्त होकर जो अनेक असुर-

તેઓ પણ એજ પ્રકારના વિમાન પરિવાર આદિરૂપ અતિશય મહાન ઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે. પણ સામાનિક દેવો અને ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો કરતાં તેમનામાં શી વિશિષ્ટતા છે તે નીચેના સૂત્રમાં બતાવ્યું છે.-लोयपाला तहेव णवरं "संखेज्जा" ઇત્યાદિ લોકપાલ દેવો પોતાની વિકુર્વણા શકિત દ્વારા નિર્મિત અનેક અસુર કુમાર દેવ દેવીઓ વડે સંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ભરવાને સમર્થ છે - અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરવાને સમર્થ નથી આ સૂત્રમાં "णवरं" પદ વિશિષ્ટતા બતાવે છે તેમની વિકુર્વણા શકિતનું ઉપર જે વર્ણન આપવામાં આવ્યું તે તેમનું સામર્થ્ય બતાવવાને માટે જ આપ્યું છે. પણ ખરેખર તો તેમણે કદી પણ આ પ્રકારની વિકુર્વણા

व्याप्नुयुः, किन्तु न कदाचित् यथोक्तार्थसम्पादनेन व्यकुर्विषुः, विकुर्वन्ति विकुर्विष्यन्ति वेति महावीरस्वामिनोऽग्निभूतिम्प्रति कथनस्याशयमाह-'जाव-विकुव्विस्संति' इति ।

भगवन् ! चमरस्य सोमयमवरुणादिलोकपालानां यदि पूर्वोक्तरीत्या ईदृशी महती समृद्धिर्वर्तते तर्हि एषां अग्रमहिषीणां कियती समृद्धिः कियच्च विकुर्वितुं सामर्थ्यमिति पृच्छति-जइणं भंते ! चमरस्स इत्यादि ।

हे गौतम! चमरस्य काली-रात्री-रत्नी-विद्युत्-मेघाभिधानाः पञ्चाग्रमहिष्यः दिव्यसमृद्धिशालिन्यः, महाप्रभावशालिन्यश्च सन्ति. तत्र निजनिजभवनानाम्,

कुमार देवोंसे तथा असुरकुमार देवियों से द्वीप और समुद्रोंको भरना चाहें तो इतने द्वीप और समुद्रों को भर सकते हैं, परन्तु इस तरहसे उन्होने आज तक ऐसी विकुर्वणा नहीं की है और न वर्तमान में ये करते हैं और न आगे ऐसी विकुर्वणा ये कभी करेंगे ही। यही महावीर स्वामीके कथन के आशय को सूत्रकारने अग्निभूति के प्रति 'जाव विकुव्विस्संति' इस पाठ द्वारा प्रकट किया गया हैं अब अग्निभूति प्रभु से यह पूछते है कि हे भदन्त ! चमरके सोम यम वरुण आदि लोकपालोंकी ऐसी बड़ी समृद्धि है तो उसकी जो अग्रमहिषियां है, उनकी समृद्धि कितनी है और कितनी उनकी विकुर्वणा करनेकी शक्ति है इसी बात को सूत्रकारने 'जइणं भंते ! चमरस्स' इत्यादि सूत्र पाठ द्वारा प्रकट किया है। अग्निभूति के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि हे गौतम ? चमर की जो पांच पटरानियां है कि जिनके शुभ नाम काली, रात्री, रत्नी, विद्युत् और मेघा हैं वे दिव्य समृद्धि शालिनी हैं, महाप्रभाव-

કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહિં એજ વાત "जाव विकुव्विस्संति" સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે

હવે ચમરેન્દ્રની પટરાણીઓની રુદ્ધિ આદિ તથા વિકુર્વણા શકિત જાણવા માટે અગ્નિભૂતિ અણગાર મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે- "जइणं भंते ! चमरस्स" ઇત્યાદિ હે ભદન્ત જો ચમરેન્દ્રના લોકપાલો આટલી બધી ઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે અને આટલી બધી વિકુર્વણા શકિતશાળી છે, તો ચમરેન્દ્રની પટ્ટરાણીઓની ઋદ્ધિ આદિ તથા વિકુર્વણા શકિત કેવી છે ?

ઉત્તર—અસુરેન્દ્ર ચમરની પાંચ પટ્ટરાણીઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે—કાલી, રાત્રી, રત્ની, વિદ્યુત અને મેઘા. તે પાંચે પટ્ટરાણીઓ દિવ્ય સમૃદ્ધિવાળી છે, મહાપ્રભા-

अपरिसेसं भाणियव्वं, जाव-अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता, से कहमेयं भंते! एवं! ॥ सू० ॥ ५

छाया-भगवान् द्वितीयो गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा येनैव तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारस्तेनैव उपागच्छति, उपागत्य तृतीयं गौतमं वायुभूतिमनगारम् एवमवादीत्-एवं खलु गौतम! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः एवं महर्द्धिकः, तथैव एवं सर्वम् अपृष्टव्याकरणं ज्ञातव्यम् अपरिशेषं यावत्=वक्तव्यता समाप्ता; ततः स तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारो द्वितीयस्य गौतमस्य अग्निभूतेः अनगारस्य एवम्

भगवं दोच्चे गोयमे! इत्यादि

सूत्रार्थ—पूर्वोक्त रूपसे (दोच्चे भगवं गोयमे) भगवान् द्वितीय गणधरने कहकर (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की उन्हें नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार करके (जेणेव तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे) वे जहां तृतीय गणधर गौतम वायुभूति अनगार थे (तेणेव उवागच्छइ) वहां पर गये (उवागच्छित्ता) वहां जाकर उन्होंने (तच्चं गोयमं वायुभूइं अणगारं एवं वयासी) उन तृतीय गणधर गौतम वायुभूति अनगार से ऐसा कहा-(एवं खलु गोयमा! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढिए तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं अपरिसेसियं जाव अग्गमहिसीणं जाव वत्तव्वया समत्ता) हे गौतम! यह निश्चित है कि असुरेन्द्र असुरराज चमर ऐसी बडी ऋद्धिवाला है इस प्रकार

"भगवं दोच्चे गोयमे!" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(दोच्चे भगवं गोयमे) પૂર્વોક્ત શબ્દો ઉચ્ચારીને ભગવાનના બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિએ (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા. (वंदित्ता नमंसित्ता) વંદણા નમસ્કાર કરીને (जेणेव तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગાર હતા, ત્યાં ગયા, (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઈને (तच्चं गोयमं वायुभूइं अणगारं एवं वयासी) ત્યાં જઈને તેમણે ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું- (एवं खलु गोयमा! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढिए तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं अपरिसेसियं जाव अग्गमहिसीणं जाव वत्तव्वया समत्ता) હે ગૌતમ! એ વાત નિશ્ચિત છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ઘણી મહાન ઋદ્ધિવાળો છે. ચમરથી શરૂ કરીને તેની

आख्यातः, (आचक्षाणस्य) भाषमाणस्य, प्रज्ञापयतः प्ररूपयतः एतदर्थं नो श्रद्दधाति, नो प्रत्येति, नो रोचयति, एतदर्थम् अश्रद्दधत् अप्रत्यन्, अरोचयन् उत्थया उत्तिष्ठति, उत्थाय यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैव उपागच्छति, यावत्पर्युपासीनः एवम् अवादीत्-एवं खलु भगवन् ! मम द्वितीयो गौतमोऽग्नि-

सब विषय यहां पर चमर से लगाकर उसकी अग्रमहिषियों तकका अग्निभूतिने वायुभूतिसे विना पूछे कहा- ऐसा जानना चाहिये । इस तरह चमर से लेकर उसकी अग्रमहिषियों तक की वक्तव्यता समाप्त हुई । (तेणं से तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे) इस के बाद तृतीय गौतम वायुभूति अनगारने (दोच्चस्स गोयमस्स अग्गिभूयस्स अणगारस्स) द्वित्तीय गौतम अग्निभूति अनगार की (एवमाइक्खमाणस्स) इस प्रकार से कही गई (भासमाणस्स) भाषी गई (पण्णवेमाणस्स) जताई गई (परूवे माणस्स) प्ररूपी गई (एयमट्ठं नो सद्दहइ) बात पर विश्वास नहीं किया (नो पत्तियइ) न उसके बात पर प्रतीति की (नो रोएइ) उन्हें बात रूचि नहीं (एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे, उट्ठाए, उ ̃इ) इस प्रकार इस बात पर अश्रद्धालु बने हुए, प्रत्यय (विश्वास रहित) बने हुए, रुचिरहित बने हुए वे अपनी उत्थानशक्ति से उठे (उट्ठित्ता) और उठ कर (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव ऊवागच्छइ) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां आये (जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी)

પટ્ટરાણીઓની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા શક્તિ આદિનું સમગ્ર કથન અગ્નિભૂતિએ વાયુભૂતિ અણગારને કહી બતાવ્યું – આ બધું વાયુભૂતિએ પૂછયું ન હતું છતાં પણ અગ્નિભૂતિએ તેમને કહી સંભળાવ્યું. (तेणं से तच्चे गोयमे वायुभूइ अणगारे) ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગારને (दोच्चस्स गोयमस्स अग्गिभूयस्स अणगारस्स) બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગારે (एवमाइक्खमाणस्स) કહેલી (भासमाणस्स) ભાષેલી, (पण्णवेमाणस्स) બતાવેલી અને (परूवेमाणस्स) પ્રરૂપેલી (एयमट्ठं नो सद्दहइ) વાતમાં શ્રદ્ધા થઈ નહીં, (नो पत्तियइ) તે વાતની તેમને પ્રતીતિ થઈ નહીં, (नो रोएइ) તેમને તે વાત રુચિ નહીં. (एयमट्ठं असद्दहमाणे, अपत्तियमाणे, अरोएमाणे उट्ठाए उट्ठेइ આ રીતે તેમની વાત પ્રત્યે અશ્રદ્ધાળુ, પ્રતીતિરહિત, અને રુચિરહિત બનેલા તેઓ પોતાની ઉત્થાન શક્તિથી ઉઠયા. (उट्ठित्ता) ત્યાંથી ઉઠીને (जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર બેઠા હતા ત્યાં આવ્યા जाव पज्जुवासमाणे एवं

अपरिसेसं भाणियव्वं, जाव-अग्गमहिसीणं वत्तवया समत्ता, से कहमेयं भंते! एवं ! ॥ सू० ॥ ५

छाया-भगवान् द्वितीयो गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा येनैव तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारस्तेनैव उपागच्छति, उपागत्य तृतीयं गौतमं वायुभूतिमनगारम् एवमवादीत्-एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः एवं महर्द्धिकः, तथैव एवं सर्वम् अपृष्टव्याकरणं ज्ञातव्यम् अपरिशेषं यावत्=वक्तव्यता समाप्ता; ततः स तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारो द्वितीयस्य गौतमस्य अग्निभूतेः अनगारस्य एवम्

भगवं दोच्चे गोयमे ! इत्यादि

सूत्रार्थ—पूर्वोक्त रूपसे (दोच्चे भगवं गोयमे) भगवान् द्वितीय गणधरने कहकर (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की उन्हें नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार करके (जेणेव तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे) वे जहां तृतीय गणधर गौतम वायुभूति अनगार थे (तेणेव उवागच्छइ) वहां पर गये (उवागच्छित्ता) वहां जाकर उन्होंने (तच्चं गोयमं वायुभूइं अणगारं एवं वयासी) उन तृतीय गणधर गौतम वायुभूति अनगार से ऐसा कहा-(एवं खलु गोयमा! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढिए तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं अपरिसेसियं जाव अग्गमहिसीणं जाव वत्तव्वया समत्ता) हे गौतम! यह निश्चित है कि असुरेन्द्र असुरराज चमर ऐसी बडी ऋद्धिवाला है इस प्रकार

"भगवं दोच्चे गोयमे !" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(दोच्चे भगवं गोयमे) પૂર્વોક્ત શબ્દો ઉચ્ચારીને ભગવાનના બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિએ (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા. वंदित्ता नमंसित्ता) વંદણા નમસ્કાર કરીને (जेणेव तच्चे गोयमे वाउ(ई अणगारे तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગાર હતા, ત્યાં ગયા, (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઇને (तच्चं गोयमं वायुभूइं अणगारं एवं वयासी) ત્યાં જઇને તેમણે ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું- (एवं खलु गोयमा! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढिए तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं अपरिसेसियं जाव अग्गमहिसीणं जाव वत्तव्वया समत्ता) હે ગૌતમ! એ વાત નિશ્ચિત છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ઘણી મહાન ઋદ્ધિવાળો છે ચમરથી શરૂ કરીને તેની

वन्दित्वा नमस्यित्वा “जेणेव तच्चे गोयमे वायुभूतीअणगारे” येनैव तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारः ‘तेणेव उवागच्छइ’ तेनैव उपागच्छति, उपागत्य “तच्चं गोयमं वायुभूतिं अणगारं एवं वयासी” तृतीयं गौतमं वायुभूतिमनगारम् एवमवादीत्-एवमुक्तवान् ‘एवं खलु गोयमा’ ! एवं खलु गौतम !–हे वायुभूते ! “चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढीए तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं” चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः एवं महर्द्धिकः तच्चैव एवं सर्वम् अपृष्टव्याकरणं ज्ञातव्यम्–वायुभूतिना अपृष्टः सन्नेव अग्निभूतिः चमरादि पट्टमहिषी·

टीकार्थ–‘भगवं दोच्चे गोयमे’ भगवान् द्वितीय गणधरने ‘समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ’ श्रमण भगवान् महावीर स्वामीको पंचांग नमनपूर्वक नमस्कार किया ‘वंदित्ता नमंसित्ता’ वन्दना नमस्कार करके ‘जेणेव तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे’ जहां तृतीय गौतम वायुभूति अनगार थे ‘तेणेव उवागच्छइ’ वहां पहुंचे । उवागच्छित्ता वहां पहुंच कर उन्होंने ‘तच्चं गोयमं वाउभूई अणगारं एवंवयासी’ उन तृतीय गौतम वायुभूति अनगार से ऐसा कहा–‘एवं खलु गोयमा’ हे वायुभूते ! ‘चमरे असुरिंदे असुरराया’ असुरेन्द्र असुरराज चमर ‘एवं महिड्ढीए’ एसी बडी भारी ऋद्धिवाला है । ‘तं चेव एवं सव्वं अपुट्ठवागरणं णेयव्वं’ द्वितीय गणधरने जो तृतीय गणधर वायुभूतिसे चमरेन्द्र की विभूति आदि के विषयमें जैसा कि वर्णन इसका उपर कियाजाचुका है जो ऐसा ही कहा सो वह सब तृतीय गणधरने उनसे पूछा नहीं था– अतः इसे अपृष्ट व्याकरण कहा है । द्वितीय

ટીકાર્થ– “भगवं दोच्चे गोयमे” બીજા ગણધર ભગવાન અગ્નિભૂતિએ “समणे भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ” શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામીને પાંચે અંગો નમાવીને નમસ્કાર કર્યાં. “वंदित्ता नमंसित्ता” વંદણા નમસ્કાર કરીને “जेणेव तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे” જ્યાં ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિ અણગાર બેઠા હતા, ત્યાં “तेणेव उवागच्छइ” તેઓ ગયા. “उवागच्छित्ता” ત્યાં જઇને તેમણે “तच्चं गोयमं वायुभूई अणगारं एवं वयासी” તે ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું– “एवं खलु गोयमा !” હે વાયુભૂતિ ! “चमरे असुरिंदे असुरराया” અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર “एवं महिड्ढिए” ઘણીજ ભારે ઋદ્ધિસંપન્ન છે. અહીં સૂત્ર એકથી સૂત્ર ચારમાં આવતું ચમરેન્દ્રથી લઇને ચમરેન્દ્રની પટ્ટરાણીઓ સુધીનું જે વક્તવ્ય આવ્યું છે તે કહેવું જોઇએ. ત્રીજા ગણધરવાયુભૂતિને પૂછ્યા વિના જ આ વાત અગ્નિભૂતિએ તેમની પાસે પ્રકટ કરી હતી તેથી તેને

भूतिः अनगारो माम् एवमाख्याति, भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति-एवं खलु गौतम ? चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजो महर्द्धिकः, यावत्-महानुभागः स तत्र चतुस्त्रिंशद्भवनावासशतसहस्राणाम् एवं तच्चैव सर्वम्, अपरिशेषम्, भणितव्यम्, यावत्=अग्रमहिषीणाम् वक्तव्यता समाप्ता, तत्कथमेतत् भगवन् ! एवम् ? ।सू०५।

टीका-"भगवं दोच्चे गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ" भगवान् द्वितीयो गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते नमस्यति "वंदित्ता नमंसित्ता"

वहां आकर उन्होंने यावत् पर्युपासना करते हुए श्रमण भगवान् महावीर से इस प्रकार कहा-(एवं खलु भंते ! मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे ममं एवमाइक्खइ) हे भदन्त ! द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारने मुझसे ऐसा कहा है (भासइ) ऐसा भाषित किया है, (पण्णवेइ) ऐसा जताया है (परूवेइ) ऐसा प्ररूपा है (एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए, जाव महाणुभागे) कि हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बडी ऋद्धिवाला है यावत् महा प्रभाववाला है। (सेणं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं एवं तं चेव सव्वं अपरिसेसं भाणियव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता-से कहमेयं भंते एवं) वह ३४ चोंतीस लाख भवनावासोंका एकच्छत्र अधिपति बना हुआ है, इत्यादि समस्त कथन अग्र महिषियों तकका यहां कहलेना चाहिये। तो हे भदन्त ! यह उनका कथन किस प्रकार से है ? ॥ सू० ५ ॥

वयासी) त्यां જઈને વિધિપૂર્વક મહાવીર ભગવાનની પર્યુપાસના કરીને તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું- (एवं खलु भंते ! मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूइ अणगारे ममं एवमाइक्खइ) હે ભદન્ત ! બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગારે મને એવું કહ્યું છે (भासइ) એવું ભાખ્યું છે पण्णवेइ એવું બતાવ્યું છે અને (परूवेइ) એવું પ્રરૂપ્યું છે કે (एवं खलु गोयमा चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए, जाव महाणुभागे) હે ગૌતમ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ઘણી ભારે ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, સુખ, બળ અને પ્રભાવવાળો છે. (से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं एवं तं चेव सव्वं अपरिसेसं भाणियव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता से कहमेयं भंते एवं) અહીં ૩૪ ચોત્રીસ લાખ ભવનાવાસોના આધિપત્યથી લઈને ચમરની પટ્ટરાણીઓ પર્યન્તનું સમસ્ત કથન સૂત્ર ૧ થી ૪ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ. તો હે ભદન્ત! તેમનું તે કથન શું સત્ય છે? ॥ સૂ. ૫ ॥

न विश्वसितिं 'नो पत्तियइ' नो प्रत्येति न प्रतिबुध्यते अग्निभूतिकथितं चमरादिस्वरूपं तथैवेति प्रतीतिं न करोति। 'नो रोएइ' नो रोचयति-न वाञ्छयति "एयमट्ठं असद्दहमाणे" एतदर्थम् अश्रद्दधत् 'अपत्तियमाणे' अप्रत्यन् 'अरोहमाणे' अरोचयन् 'उट्ठाए' उत्थया उत्थानशक्त्या 'उट्ठेइ' उत्तिष्ठति 'उट्ठित्ता' उत्थाय "जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ" यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरस्तत्रैवोपागच्छति 'जाव-पज्जुवासमाणे एवं वयासी' यावत् पर्युपासीनः एवमवादीत्, यावत्पदेन-'उवागच्छित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता' इत्येतेषां ग्रहणम्, भगवत्समीपे गत्वा वंदननमस्कारपुरःसरम् पर्युपासीनः वक्ष्यमाण-

सद्दहइ' इस चमरादि के वर्णन रूप अर्थको अपनी श्रद्धाका विषयभूत नहीं बनाया। 'नो पत्तिय इ' अग्निभूति ने चमरेन्द्र के विषयमें जो कुछ कहा हैं वह बिलकुल सत्य ही कहा है ऐसी प्रतीति उन्हें नहीं आई। 'नो रोएइ' अग्निभूति का वह कथन उन्हें रूचा नहीं। अतः वे 'एयमट्ठं असद्दहमाणे' इस अग्निभूति के चमरेन्द्र विषयक वर्णन पर अश्रद्धालु होकर 'अपत्तियमाणे' प्रतीति से रहित होकर 'अरोएमाणे' अरुचि से युक्त होकर 'उट्ठाए उट्ठेइ' अपनी उत्थान शक्तिसे आसन पर से उठे 'उट्ठित्ता'और उठकर 'जेणेव समणेभगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ' जहां पर श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे वहां आये 'जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी' वहां आकर यावत् प्रभुकी पर्युपासना करते हुए उन्होंने उनसे इस प्रकार कहा-यहां 'यावत्' पदसे 'उवागच्छित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता' इस पाठ का संग्रह हुआ है। तात्पर्य-कहनेका यह है कि जब वे प्रभु के

શ્રદ્ધા ઉપજી નહીં. "नो पत्तियइ" અગ્નિભૂતિએ ચમરેન્દ્રના વિષે જે વાત કહી તે સત્ય જ છે એવી પ્રતીતિ તેમને થઇ નહીં. "नो रोएइ" અગ્નિભૂતિની વાત તેમને ગમી નહિ. તેથી "एवमट्ठं असद्दहमाणे" અગ્નિભૂતિની ચમરેન્દ્ર વિષેની વાતમાં અશ્રદ્ધાળુ થઇને, "अपत्तियमाणे" પ્રતીતિ રહિત થઇને, "अरोएमाणे" અરુચિથી યુક્ત બનીને "उट्ठाए उट्ठेइ" વાયુભૂતિ અણગાર તેમની ઉત્થાન શક્તિથી ઉઠયાં "उट्ठित्ता जेणेव" ઇત્યાદિ ઉઠીને જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સ્વામી બેઠા હતા ત્યાં આવ્યાં "जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी" અહીં "जाव (પર્યન્ત)" પદથી નીચેનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. "उवागच्छित्ता वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता"

पर्यन्तस्य समृद्ध्यादिविकुर्वणाशक्तिस्वरूपविविधदिव्यैश्वर्यसुखसम्पत्त्यादि सर्वं वृत्तान्तम् अवर्णयत् । "अपरिसेसियं जाव अग्गमहिसीणं जाव वत्तव्वया समत्ता" अपरिशेषम् चमरादारभ्य सम्पूर्णं यावत् अग्रमहिषीणां यावत् वक्तव्यता समाप्ता "तेणं से तच्चे गोयमे वायुभूती अणगारे" ततः स तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारो "दोचस्स गोयमस्स अग्गिभूइस्स अणगारस्स" द्वितीयस्य गौतमस्य अग्निभूतेः अनगारस्य 'एवमाइक्खमाणस्स' एवम् आख्यातः-एवम् उक्तरीत्या चमरादीनाम् ऋद्धयादिस्वरूपं सामान्यतया कथयतः 'भासमाणस्स' भाषमाणस्य-विशेषतया कथयतः 'पण्णवेमाणस्स' प्रज्ञापयतः-वचनभेदेन नामादिभेदेन वा कथयतः 'परूवेमाणस्स' प्ररूपयतः-स्वरूपतः कथयतः 'एयमट्ठं नो सद्दहइ' एतदर्थं नो श्रद्दधाति-अग्निभूति कथितंचमरादि स्वरूपं वायुभूतिः

गणधरने उनसे चमर की विकुर्वणा शक्ति के विषयमें कहा,-उनकी वैक्रयिकशक्तिके विषयमें कहा, उनकी ऋद्धि समृद्धिके विषयमें कहा, उनके सामानिक त्रायस्त्रिंशक देवोंके विषयमें और अनीकाधिपतियोंके विषयमें कहा और देवियोंके सामर्थ्य और ऐश्वर्य के विषयमें कहा, दिव्यैश्वर्य सुख सम्पत्ति आदिका सब वृत्तान्त वर्णन किया, तब 'से णं तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे' उन गौतम वायुभूति तृतीय गणधर अनगारने 'दोचस्स गोयमस्स अग्गिभूइस्स अणगारस्स' द्वितीय गौतम अग्निभूति के 'एवमाइक्खमाणस्स' इस प्रकार के सामान्य कथन को 'भासमाणस्स' विशेष कथन को 'पण्णवेमाणस्स' वचनभेद अथवा नामादिक भेदसे किये गये कथनको 'परूवेमाणस्स' स्वरूपसे किये गये कथन को अर्थात् 'एयमट्ठं नो

"અપૃષ્ટ વ્યાકરણ" કહેલ છે. બીજા ગણધર વાયુભૂતિએ તેમને ચમરેન્દ્રની ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવ વિષે કહ્યું. તેની વિકુર્વણા શકિતવિષે પણ કહ્યું. ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો અને પટ્ટરાણીઓના દિવ્ય ઐશ્વર્ય આદિની તથા તેમની વિકુર્વણા શકિતની પણ વાત કરી અગ્નિભૂતિ અણગારની વાત વાયુભૂતિને ગળે ઉતરતી નથી એ બતાવવા માટે સૂત્રકારે નીચેનાં સૂત્રોઆપ્યાંછે.

"से णं तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे" તે ત્રીજા ગણધર ગૌતમગોત્રીય વાયુભૂતિ અણગારને "दोचस्स गोयमस्स अग्गिभूइस्स अणगारस्स" બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિના "एवमाइक्खमाणस्स" આ પ્રકારના સામાન્ય કથનમાં "भासमाणस्स" વિશેષ કથનમાં, "पण्णवेमाणस्स" વચનભેદ અથવા નામાદિના ભેદથી કરાયેલા કથનમાં, "परूवेमाणस्स" દૃષ્ટાંતો આદિદ્વારા કરાયેલી પ્રરૂપણામાં એટલે કે "एयमट्ठं नो सद्दहइ" ચમરાદિની ઋદ્ધિ આદિના વર્ણનરૂપ વિષયમાં

सर्वम् अपरिशेषम् भणितव्यम्– भगवन् ! द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिर्माम् एवं कथयति यत् चमरः असुरेन्द्रो महर्द्धिसम्पन्नो महाप्रभावः सौभाग्यशाली चतुस्त्रिंशल्लक्षसंख्याकभवनावासादीनां स्वसत्ताधिपत्येन स्वामित्वं कुर्वन् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जान विहरति, विकुर्वणाशक्त्या च वैक्रियसमुद्घातेन समवहत्य जम्बूद्वीपम् असंख्यातान् द्वीपसमुद्रांश्च व्याप्तुं शक्नोति, 'जाव–अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता' यावत् अग्रमहिषीणां वक्तव्यता समाप्ता– एवं तदीयसामानिकत्रायस्त्रिंशकलोकपालाग्रमहिषीणामपि तथैव समृद्ध्यादिसमुपभोगपूर्वकं वैक्रियकरणादिसामर्थ्यं वर्तते इति 'से कहमेवं भंते एवं?' तत्कथमेतद् भगवन्? एवम् यद् यदुक्तम् तत्तत्सर्वम् हे भगवन् सत्यमस्ति? ॥५॥

सव्वं अपरिसेसं भाणियव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया सम्मत्ता' वह वहां ३४चोत्तीसलाख भवनावासोंका एकाधिपत्य भोगता हुआ दिव्य भोगोंको भोगता रहता है विकुर्वणाशक्ति उसकी इतनी बडी चढी है कि उससे वह वैक्रिय समुद्घात से युक्त होकर इस जम्बूद्वीपको तथा असंख्यात द्वीप समुद्रोंको भर सकता है इत्यादि रूप से पूर्वका सब कथन वायुभूतिने जैसा कि उनसे अग्निभूतिने कहा था प्रभु महावीरके पास कह दिया. वहां तक का कि जहां तक के कथन में अग्रमहिषियोंकी वक्तव्यता समाप्त हुई है। इस प्रकार चमर के सामानिक देव, त्रायस्त्रिंशकदेव, लोकपाल, अग्रमहिषियों की भी उसी प्रकार से समृद्धि आदि का उनके दिव्यभोगों, उनके वैक्रियकरणादि सामर्थ्य का कथन करके वायुभूतिने 'से कहमेयं भंते! एवं' प्रभु से पूछा–हे भदन्त ? यह सब कथन क्या सत्य है ?॥सू. ५॥

जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया सम्मत्ता" ते त्यां चोत्रीस लाख भवनावासो पर आधिपत्य आदि भोगवे छे ते त्यां अनेक दिव्य भोगो भोगवे छे ते एटली बधी विकुर्वणा शकित धरावे छे के वैक्रिय समुद्घात द्वारा उत्पन्न करेला अनंत देव देवीओ वडे ते जंबूद्वीपने तथा तिर्यग्लोकना द्वीप समुद्रोने भरी दई शके छे आ रीते चमरनी पट्टराणीओनी समृद्धि तथा विकुर्वणा शकित सुधीना विषयमां अग्निभूतिए कहेली बधी वात वायुभूति अणगारे महावीर प्रभुने कही संभळावी आ रीते चमरना सामानिक देवो, त्रायस्त्रिंशक देवो लोकपालो अने पट्टराणीनी समृद्धि, दिव्य भोगो, वैक्रिय शकित आदिनुं वर्णन करीने वायुभूतिए महावीर प्रभुने पूछयुं "से कहमेयं भंते एवं" हे भदन्त अग्निभूति अणगारनुं ते कथन शुं सत्य छे ? ॥ सू. ५ ॥

रीत्या भगवन्तं पृष्टवान्-'एवं खलु भदन्त! 'मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे ममं एवमाइक्खइ, भासइ, पण्णवेइ, परूवेइ" मम द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिः अनगारो माम् एवमाख्याति, भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति 'एवं खलु गोयमा!' एवं खलु गौतम! हे गौतमगोत्रीय-अग्निभूते "चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्डीए" चमरः असुरेन्द्रः असुरराजो महर्द्धिकः 'जाव महाणुभागे' यावत् महानुभागः, अत्र यावत्पदेन- महाद्युतिकः महाबलः महायशाः महासौख्यः महानुभागः-अचिन्त्यप्रभावसम्पन्नः, 'से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं' स तत्र चतुस्त्रिंशद् भवनावासशतसहस्राणाम् चतुस्त्रिंशल्लक्षभवनाधिपतिः 'एवं तं चेव सव्वं अपरिसेसियं भाणियव्वं' एवं तदेव

पास आये तब उन्होंने वहां उन्हे वंदना की नमस्कार किया, वंदना नमस्कार करके पर्युपासना करते हुए उन्होंने प्रभुसे इस प्रकार पूछा- 'एवं खलु भंते!' हे भदन्त! 'मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे ममं एवमाइक्खइ' मुझ से द्वितीय गौतम अग्गिभूति अनगारने इस प्रकार कहा है, इस प्रकार विशेषरूप से कहा है, इस प्रकार से जताया है-इस प्रकार से प्ररूपा है कि 'एवं खलु गोयमा!' हे गौतम! वायुभूते। 'चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्डीए जाव महाणुभागे' असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बड़ी परिवार विमान आदि ऋद्धिवाला है यावत् महाप्रभावशाली है-यहां 'यावत्' पद से महाद्युतिकः महाबलः, महायशाः, महासौख्यः, महानुभागः' इस पाठका संग्रह हुआ है 'से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, एवं तं चेव

ત્યાં જઇને તેમણે તેમને વંદણા નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને પર્યુપાસના કરતાં કરતાં તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછયું-

"एवं खलु भंते!" હે ભદન્ત! "मम दोच्चे गोयमे अग्गिभूइ अणगारे ममं एवमाइक्खइ" ઇત્યાદિ. બીજા ગણધર ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અણગારે મને આ પ્રમાણે કહ્યું છે. આ પ્રકારે વિશેષ રૂપે કહ્યું છે, આ પ્રમાણે બતાવ્યું છે, આ પ્રમાણે પ્રરૂપ્યું છે કે "एवं खलु गोयमा" હે ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગાર "चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्डीए जाव महाणुभागे" અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર બહુ જ ભારે પરિવાર, વિમાન આદિ સમૃદ્ધીવાળો છે, મહાદ્યુતિવાળો છે, મહાબળ વાળો છે મહા યશ સંપન્ન છે, મહા સુખ સંપન્ન છે અને ઘણો પ્રભાવશાળી છે." से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, एवं तं चेव सव्वं अपरिसेसं भाणियव्वं"

एवम् आख्याति, भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति-"एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः असुरराजो महर्द्धिकः, एवं तच्चैव सर्वं यावत्-अग्रमहिषीणां वक्तव्यता समाप्ता सत्यः एषोऽर्थः, अहमपि गौतम ! एवम् आख्यामि, भाषे, प्रज्ञापयामि, प्ररूपयामि, एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजो यावत्-महर्द्धिकः स एव द्वितीयो गमो भणितव्यः, यावत्-अग्रमहिष्यः, सत्यः एषोऽर्थः, तदेवं

भूई अणगारे एवमाइक्खइ) हे गौतम द्वितयगणधर गौतम अग्निभूति अनगारने जो तुम से ऐसा सामान्यरूप से ऐसा कहा है (भासइ) विशेषरूप से ऐसा कहा है (पण्णवेइ) इस प्रकारसे जताया है (परूवेइ) इस प्रकारसे प्ररूपित किया है कि (एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए एवं तं चेव सव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता) हे गौतम ! वायुभूते ! असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बड़ी ऋद्धिवाला है, इत्यादि इस विषयक सब कथन यहां तक का कि जहांतक अग्रमहिषीविषयक वक्तव्यता समाप्त हुई है सो (सच्चेणं एसमट्ठे) यह सब उनका कथनरूप अर्थ सत्य है । (अहं पि णं गोयमा ! एवमाइक्खामि भासामि पण्णवेमि परूवेमि) हे गौतम ! मैं भि ऐसा सामान्य रूपसे कहता हूं, ऐसा ही विशेष रूप से कहता हूं, ऐसा ही जताता हूं और ऐसा ही प्ररूपित करता हूं- कि (चमरे असुरिंदे असुरराया जाव महिड्ढीए सोचेव बिलीओ गमो भाणियव्वो) असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बड़ी ऋद्धिवाला है

दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तव एवमाइक्खइ) હે ગૌતમ બીજા ગણધર ગૌતમ અગ્નિભૂતિએ તમને આ પ્રમાણે જે સામાન્યરૂપે કહયું છે, (भासइ) વિશેષ રૂપે કહયું છે, (पण्णवेइ) બતાવ્યું છે અને (परूवेइ) પ્રરૂપણા કરી છે કે एवं खलु चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए एवं तं चेव सव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया सम्मता) હે ગૌતમ વાયુભૂતિ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ઘણી ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે, ઇત્યાદિ અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ) સુધીનુ સમસ્ત કથન सच्चे एसमट्ठे) સત્ય છે (अहं पि णं गोयमा एवमाइक्खामि भासामि पण्णवेमि परूवेमि) હે ગૌતમ હું પણ એમજ કહું છું એમજ વિશેષ રૂપે કહું છું એમજ સમજાવું છું અને એ જ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરૂં છુ કે (चमरे असुरिंदे असुरराया जावमहिड्ढीए सोचेव बिइओ गमो भाणियव्वो) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર

मूलम्—'गोयमाई ! समणे भगवं महावीरे तच्चं गोयमे वायुभूतिं अणगारं एवं वयासी-जं णं गोयमा ! दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तव एवमाइक्खइ, भासइ, पण्णवेइ, परूवेइ- "एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिंदे, असुरराया महिड्ढीए, एवं तं चेव सव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता "सच्चेणं एसमट्ठे, अहं पि णं गोयमा ! एवमाइक्खामि, भासामि, पण्णवेमि, परूवेमि· एवंखलु गोयमा ! चमरे असुरिंदे, असुरराया जाव–महिड्ढीए, सोचेव वीतिओ गमो-भाणियव्वो, जाव-अग्गमहिसीओ; सच्चेणं एसमट्ठे सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई अनगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ; नमंसइ; वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तेणेव उवागच्छइ; उवागच्छित्ता दोच्चं गोयमं अग्गि भूई अणगारं वंदइ; नमंसइ; एयमट्ठं सम्मं विणयेणं भुज्जो भुज्जो खामेइ ॥ सू० ६ ॥

छाया–गौतम ! इतिश्रमणो भगवान् महावीरस्तृतीयं गौतमं वायुभूतिम्–अनगारम् एवम् अवादीत्–यत् गौतम ! द्वितीयो गौतमः अग्निभूतिः अनगारः त्वाम्

'गौयमाई ? समणे भगव महावीरे' इत्यादि ।
सूत्रार्थ-(गोयमाई) हे गौतम ! आदि श्रमण निर्ग्रन्थों ! इस प्रकार संबोधित करते हुए (समणे भगव महावीरे) श्रमण भगवान् महावीरने (तच्चं गोयमं वायुभूतिं अणगारं एवं वयासी) तृतीय गौतम वायुभूति अनगार से इस प्रकार कहा–(जं णं गोयमा ! दोच्चे गोयमे अग्गि-

"गोयमाई समणे भगवं महावीरे" ઇત્યાદિ।
(गोयमाई)" હે ગૌતમ આદિ શ્રમણ નિર્ગ્રંથો ! આ પ્રમાણે સંબોધન કરીને (समणे भगवं महावीरे) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે तच्चं गोयमं वायुभूतिं अणगारे एवं वयासी) ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ, અણગારને આ પ્રમાણે કહ્યું– जं णं गोयमा

एवम् आख्याति, भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति–"एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः असुरराजो महर्द्धिकः, एवं तचैव सर्वं यावत्–अग्रमहिषीणां वक्तव्यता समाप्ता सत्यः एषोऽर्थः, अहमपि गौतम ! एवम् आख्यामि, भाषे, प्रज्ञापयामि, प्ररूपयामि, एवं खलु गौतम ! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजो यावत्–महर्द्धिकः स एव द्वितीयो गमो भणितव्यः, यावत्–अग्रमहिष्यः, सत्यः एषोऽर्थः, तदेवं

भूई अणगारे एवमाइक्खइ) हे गौतम द्वितयगणधर गौतम अग्निभूति अनगारने जो तुम से ऐसा सामान्यरूप से ऐसा कहा है (भासइ) विशेषरूप से ऐसा कहा है (पण्णवेइ) इस प्रकारसे जताया है (परूवेइ) इस प्रकारसे प्ररूपित किया है कि (एवं खलु गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए एवं तं चेव सव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया समत्ता) हे गौतम ! वायुभूते ! असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बड़ी ऋद्धिवाला है, इत्यादि इस विषयक सब कथन यहां तक का कि जहांतक अग्रमहिषीविषयक वक्तव्यता समाप्त हुई है सो (सच्चेणं एसमट्ठे) यह सब उनका कथनरूप अर्थ सत्य है । (अहं पि णं गोयमा ! एवमाइक्खामि भासामि पण्णवेमि परूवेमि) हे गौतम ! मैं भि ऐसा सामान्य रूपसे कहता हूं, ऐसा ही विशेष रूप से कहता हूं, ऐसा ही जताता हूं और ऐसा ही प्ररूपित करता हूं– कि (चमरे असुरिंदे असुरराया जाव महिड्ढीए सोचेव वितीओ गमो भाणियव्वो) असुरेन्द्र असुरराज चमर बहुत बड़ी ऋद्धिवाला है

दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तव एवमाइक्खइ) હે ગૌતમ બીજા ગણધર ગૌતમ અગ્નિભૂતિએ તમને આ પ્રમાણે જે સામાન્યરૂપે કહ્યું છે, (भासइ) વિશેષ રૂપે કહ્યું છે, (पण्णवेइ) બતાવ્યું છે અને (परूवेइ) પ્રરૂપણા કરી છે કે एवं खलु चमरे असुरिंदे असुरराया महिड्ढीए एवं तं चेव सव्वं जाव अग्गमहिसीणं वत्तव्वया सम्मता) હે ગૌતમ વાયુભૂતિ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ઘણી ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે, ઇત્યાદિ અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ) સુધીનુ સમસ્ત કથન सच्चे एसमट्ठे) સત્ય છે (अहं पि णं गोयमा एवमाइक्खामि भासामि पण्णवेमि परूवेमि) હે ગૌતમ હું પણ એમજ કહું છું એમજ વિશેષ રૂપે કહું છું એમજ સમજાવું છું અને એ જ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરું છુ કે (चमरे असुरिंदे असुरराया जावमहिड्ढीए सोचेव विइओ गमो भाणियव्वो) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર

भगवन् ! इति तृतीयो गौतमो वायुभूतिः अनगारः श्रमणं भगवन्तम् महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा येनैव द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिः अनगारस्तेनैव उपागच्छति, उपागत्य द्वितीयं गौतमम्-अग्निभूतिम् अनगारम् वन्दते, नमस्यति, एतदर्थं सम्यग् विनयेन भूयोभूयः क्षमापयति ॥सू० ६॥

इत्यादि वही द्वितीय गम यहां जानना चाहिये (जाव अग्गमहिसीओ) और वह अग्रमहिषियोंके प्रकरणकी समाप्ति तक यहां ग्रहण करना चाहिये (सच्चेणं एसमट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ बिलकुल सत्य है। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति तच्चे गायमे वाउभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) हे भदन्त! आप देवानुप्रियने जो कहा है वह ऐसा ही है-वह हे भदन्त! ऐसा ही है इस प्रकार कह कर तृतीय गौतम वायुभूति अनगारने श्रमण भगवान् महावीर को वंदन नमस्कार किया बाद में वे (जेणेव दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तेणेव उवागच्छइ) जहां द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगार थे वहां आये (उवागच्छित्ता) वहां आकर उन्होंने (दोच्चं गोयमं अग्गिभूइं अणगारं वंदइ नमंसइ एयमत्थं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेइ) द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारको वंदना की उन्हें नमस्कार किया और उनकी बात पर विश्वास आदि न करने जन्य दोष की विनयपूर्वक बार२ उनसे क्षमा मागी ॥ सू० ६

ઘણી જ સમૃદ્ધિવાળો છે. અહીં બીજા સૂત્રનું સમસ્ત વર્ણન કરવું જોઈએ. (जाव अग्गमहिसीओ) પટ્ટરાણીઓના પ્રકરણ સુધીમાં આવતું સમૃદ્ધિ વિકુર્વણા શકિત આદિનું વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું (सच्चेणं एसमट्ठे) હે ગૌતમ આ વાત તદ્દન સાચી છે. सेवं भंते त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे समणे भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) આપનું કથન સત્ય છે, તેમાં કોઇ સંદેહને સ્થાન નથી" એમ કહીને ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા ત્યાર બાદ जेणेव देच्चे गोयमे अग्गिभूइ अणगारे तेणेव उवागच्छइ તેઓ જ્યાં બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગાર હતા ત્યાં ગયા. (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઇને તેમણે दोच्चे गोयमे अग्गिभुइं अणगारं वंदइ नमंसइ एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेइ) બીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અણગારને વંદણા નમસ્કાર કર્યા અને તેમની વાતમાં શ્રદ્ધા ન કરવાને માટે લાગેલા દોષને માટે વિનય પૂર્વક વારંવાર ક્ષમા માગી. ॥ સૂ- ૬ ॥

टीका–महावीरस्वामी पूर्वसन्दर्भे अग्निभूतिकथितचमरादिसम्बन्धिसमृद्धयादि विषयकं वायुभूतेः सन्देहं प्रश्नाशयञ्च बुद्ध्वा अग्निभूतेर्वचनानि सत्यापयन् प्रमापयंश्च वायुभूतिसन्देहनिवारणाय तमेवमवादीत्–'गोयमाई !' इत्यादि, हे गौतम ! अन्यश्रमणनिर्ग्रन्थान् आमन्त्र्य भगवान् प्राह–चमरादीनां समृद्धयादीन् सामान्यविशेषप्रकाराभ्यां स यदवर्णयत् प्राज्ञापयत् प्रारूपयच्च तत्सर्वं सत्यमेव तेन कथितम् इति तद्वर्णितमाचमरादिपट्टमहिषीपर्यन्तस्य समृद्धयादिवृत्तान्त महमपि आख्यामि–भाषे प्रज्ञापयामि प्ररूपयामि चेत्येवं ब्रुवाणस्य श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य वचनम् आप्तत्वेन यथार्थत्वात् श्रद्धया सत्यात्मकं प्रामाणि-

टीकार्थ– पूर्वसन्दर्भ (प्रकरण) में अग्निभूति कथित चमरादि संबन्धी समृद्धि आदि विषयक वायुभूति के वचनो में सत्यता और प्रमाणता प्रकट करते हुए वायुभूति के सन्देह को और प्रश्न के आशय को समझकर महावीरस्वामीने अग्निभूति के वचनोंमें सत्यता और प्रमाणता प्रकट करते हुए वायुभूति के सन्देह को निवारण करने के लिये उनसे वही बात कही कि हे वायुभूते ! गौतम जो ! अग्निभूति ने चमर आदि की समृद्धि आदिका सामान्य विशेष रूपसे वर्णन किया है, प्रज्ञापन किया है प्ररूपणा कि है यह सब उन्होंने सत्य ही कहा है । मैं भी तद्वर्णित चमरादि की समृद्धि आदि का एवं अग्रमहिषियों तक की समृद्धि आदिका सब वृत्तान्त उसे वैसा ही कहता हूं, वैसा ही उस पर भाषण करता हूं, वैसा ही जनाता हूं, वैसा ही उसे प्ररूपित करता हूं, इस प्रकार कहने वाले श्रमण भगवान् महावीर के वचन को आप्तवचन होने के कारण यथार्थ रूपसे

ટીકાર્થ– આગલા પ્રકરણમાં અગ્નિભૂતિ અણગારે કહેલ ચમરાદિની ઋદ્ધિ આદિના વિષયમાં વાયુભૂતિના હૃદયમાં જન્મેલા સંદેહને સમજીને ભગવાન મહાવીરે અગ્નિભૂતિ અણગારના કથનમાં રહેલી સત્યતા પ્રકટ કરીને વાયુભૂતિ અણગારના સંદેહનું નિવારણ કેવી રીતે કર્યું તે આ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે. મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું કે અગ્નિભૂતિએ ચમરાદિની ઋદ્ધિ, વિકુર્વણા શકિત આદિનું જે વર્ણન કર્યું છે તે સાચું છે હું પણ ચમરાદિની ઋદ્ધિ આદિ વિષે તથા તેની પટ્ટરાણીઓ પર્યન્તની ઋદ્ધિ આદિ વિષે એજ પ્રમાણે કહું છું એજ પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરૂં છું, એજ પ્રમાણે સમજાવું છું અને એજ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરૂં છું. મહાવીર પ્રભુના તે વચનોના આપ્ત વચન ગણીને તે વચનોમાં વાયુભૂતિને

भगवन् ! इति तृतीयो गौतमो वायुभूतिः अनगारः श्रमणं भगवन्तम् महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा येनैव द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिः अनगारस्तेनैव उपागच्छति, उपागत्य द्वितीयं गौतमम्–अग्निभूतिम् अनगारम् वन्दते, नमस्यति, एतदर्थं सम्यग् विनयेन भूयोभूयः क्षमापयति ॥सू० ६॥

इत्यादि वही द्वितीय गम यहां जानना चाहिये (जाव अग्गमहिसीओ) और वह अग्रमहिषियोंके प्रकरणकी समाप्ति तक यहां ग्रहण करना चाहिये (सच्चेणं एसमट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ बिलकुल सत्य है। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) हे भदन्त! आप देवानुप्रियने जो कहा है वह ऐसा ही है–वह हे भदन्त! ऐसा ही है इस प्रकार कह कर तृतीय गौतम वायुभूति अनगारने श्रमण भगवान् महावीर को वंदन नमस्कार किया बाद में वे (जेणेव दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे तेणेव उवागच्छइ) जहां द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगार थे वहां आये (उवागच्छित्ता) वहां आकर उन्होंने (दोच्चं गोयमं अग्गिभूइं अणगारं वंदइ नमंसइ एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेइ) द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारको वंदना की उन्हें नमस्कार किया और उनकी बात पर विश्वास आदि न करने जन्य दोष की विनयपूर्वक बार२ उनसे क्षमा मागी ॥ सू० ६

घणी જ સમૃદ્ધિવાળો છે. અહીં બીજા સૂત્રનું સમસ્ત વર્ણન કરવું જોઈએ. (जाव अग्गमहिसीओ) પટ્ટરાણીઓના પ્રકરણ સુધીમાં આવતું સમૃદ્ધિ વિકુર્વણા શકિત આદિનું વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું (सच्चेणं एसमट्ठे) હે ગૌતમ આ વાત તદ્દન સાચી છે. सेवं भंते त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे समणे भगवं महावीरं वंदइ नमसइ) આપનું કથન સત્ય છે, તેમાં કોઈ સંદેહને સ્થાન નથી" એમ કહીને ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગારે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા ત્યાર બાદ जेणेव दोच्चे गोयमे अग्गिभूइ अणगारे तेणेव उवागच्छइ તેઓ જ્યાં બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગાર હતા ત્યાં ગયા. (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઈને તેમણે दोच्चे गोयमे अग्गिभुइं अणगारं वंदइ नमंसइ एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेइ) બીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અણગારને વંદણા નમસ્કાર કર્યા અને તેમની વાતમાં શ્રદ્ધા ન કરવાને માટે લાગેલા દોષને માટે વિનય પૂર્વક વારંવાર ક્ષમા માગી. ॥ સૂ- ૬ ॥

छाया-ततः स तृतीयो गौतमो वायुभूतिरनगारो द्वितीयेन गौतमेन अग्नि-भूतिनाम्ना अनगारेण सार्धं यत्रैव श्रमणो भगवान् महावीरः, यावत् पर्युपासीनः एवमवादीत्-यदि खलु भदन्त! चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः एवंमहर्द्धिकः, यावत्-एतावच्च प्रभु विकुर्वितुम्, बलिर्भगवन्! वैरोचनेन्द्रः, वैरोचनराजः किं-महर्द्धिकः, यावत्-कियच्च प्रभु विकुर्वितुम्? गौतम! बलिर्वैरोचनेन्द्रः, वैरोचन-राजो महर्द्धिकः, यावत्-महानुभागः, स तत्र त्रिंशतां भवनावासशतसहस्राणाम्,

---

'तएणं से तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(तएणं) इसके बाद (से तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे) वे तीसरे गौतम वायुभूति अनगार (दोच्चेणं गोयमेणं अग्गिभूईणा-मेणं अणगारेणं सद्धिं) द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगार के साथ (जेणेव समणे भगवं महावीरे) जहां श्रमण भगवान् महावीर विराजमान थे (जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) वहां गये वहां जाकर उन्होंने यावत् पर्युपासना करते हुए श्रमण भगवान् महावीर प्रभु से इस प्रकार कहा (जइ णं भंते! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) हे भदन्त! असुरेन्द्र असुरराज चमर यदि इस प्रकारकी महाऋद्धि वाला है और इतनी बडी बडी विकुर्वणा करने की शक्ति से युक्त है तो (बलीणं भंते! वइरोयणिंदे वइरोयणराया केमहिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए?) हे भदन्त! वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजा बलि कितनी बड़ी समृद्धिवाला है यावत् वह कितनी बडी विकुर्वणा करने

"तए णं तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे" ઇત્યાદિ

सूत्रार्थ-ત્યાર બાદ (से तच्चे गोयमे वाउभूई अणगारे) તે ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગાર (दोच्चेणं गोयमेणं अग्गिभूईणामेणं अणगारेणं सद्धिं) બીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અણગારની સાથે (जेणेव समणे भगवं महावीरे) જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિરાજમાન હતા ત્યાં ગયા. (जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) ત્યાં જઈને પર્યુપાસના પર્યન્તની સમસ્ત વિધિ કરીને તેમણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું (जइ णं भंते! चमरे असुरिंदे असुरराया एवं महिड्ढीए जाव एवतियं च णं पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત જો અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર આટલી બધી મહા ઋદ્ધિવાળા અને આટલી બધી વિકુર્વણા શક્તિવાળો છે. તો (बलीणं भंते वइरोयणिंदे वइरोयणराया कि महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચન-રાજ બલિ કેટલી બારે સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે? તે કેટલી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે?

कश्चाकलय्य तृतीयो गणधरो वायुभूतिरनगारो भगवन्तं महावीरं प्रणम्य अग्नि-भूतेरभिमुखश्चागत्य तमपि नमस्कृत्य च तद्वचनाश्रद्धानजनितमपराधं भूयो-भूयः क्षमापयति सविनयमिति सूत्राशयः ॥ ६ ॥

मूलम्—तए णं से तच्चे गोयमे वायुभूती अणगारे दोच्चे णं गोयमेणं अग्गिभूइणामेणं अणगारेणं सद्धिं जेणेव समणे भगवं महावीरे; जाव—पज्जुवासमाणे एवं वयासी–जइणं भंते! चमरे असुरिंदे; असुरराया एवं महिड्ढीए; जाव–एवतियं च णं पभू विकुव्वित्तए; वली णं भंते ! वइरोयणिंदे; वइरोयणराया केमहिड्ढीए; जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए? गोयमा! वलीणं वइरोयणिंदे, वइरोयणराया महिड्ढीए; जाव–महाणुभागे, सेणं तत्थ तीसाए भवणावाससयसहस्साणं; सट्ठीए सामाणियसा-हस्सीणं; सेसं जहा–चमरस्स तहा वलिस्स वि णेयव्वं नवरं साति-रेगं केवलकप्पं जंबूद्दीवं भाणियव्वं; सेसं तं चेव निरवसेसं णेयव्वं नवरं नाणत्तं जाणियव्वं भवणेहिं सामाणिएहिं य सेवं भंते! सेवं भंते ! त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई जावविहरइ ॥सू०७॥

श्रद्धा के विषयभूत बनाकर और उन्हें प्रमाणिक मान कर तृतीय गणधर वायुभूति अनगारने श्रमण भगवान् महावीर को नमस्कार किया और बाद में फिर वे जहां अग्निभूति विराजमान थे वहां उनके समक्ष गये। वहां उन्हें वन्दना नमस्कार कर के उन के वचन की अश्रद्धा जनित अपने अपराध की बार २ बडे ही विनम्रभावसे क्षमा याचना की। इस प्रकार से इस सूत्र का आशय है ॥ सू०. ७ ॥

સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉપજી તેમનાં કથનને પ્રમાણભૂત માનીને તેમણે તેને સત્ય અને યથાર્થ માન્યું. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ ત્યાંથી અગ્નિભૂતિ અણગાર પાસેગયાં. ત્યાં જઇને તેમણે તેમને વંદણા નમસ્કાર કર્યા. અને તેમના વચનમાં શ્રદ્ધા ન મૂકવાના અપરાધ માટે તેમણે વિનમ્ર ભાવથી વારંવાર તેમની ક્ષમા યાચી. ॥ સૂ ૬ ॥

टीका-दाक्षिणात्यासुरकुमारराजचमरादि देवानां समृद्धिसौख्यविकुर्वणा शक्त्यादीन् सम्यग्रूपेण ज्ञात्वा निवृत्तसन्देहस्तृतीयो गणधरो वायुभूतिरनगारः अग्निभूतिना सह महावीरप्रभोः समीपं समागत्य सविनयं समुपासनां कुर्वाणः वक्ष्यमाणरीत्या भगवन्तं महावीरं पप्रच्छ-हे भगवन् ! यदि चमरः असुरेन्द्रो यथोक्तसमृद्ध्यादि सम्पन्नः पूर्वोक्तां महाश्चर्यकारिणीं विकुर्वणां च कर्तुं समर्थस्तदा औदीच्यासुरकुमारराजो वैरोचनेन्द्रो बलिः कियन्महर्द्धिसम्पन्नः कियतीं कीदृशीश्च विकुर्वणां कर्तुं समर्थः इति कृपया मां प्रज्ञापयतु भदन्त ! इति पृच्छति-'तए णं से तच्चे' इत्यादि। शब्दार्थस्तु सरलतया न प्रपञ्च्यते। वैरोचनेन्द्रपद व्युत्पत्तिस्तु-

हैं- हे भदन्त ! यह ऐसा ही है। इस प्रकार कह वे तृतीय गौतम वायुभूति अनगार यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गए सू० ६

टीकार्थ- दक्षिण दिशा के स्वामी असुरकुमारराज चमरादि देवोंको समृद्धि, उनके सुख और उन की विकुर्वणाशक्ति आदि विषय को अच्छी तरह से जान कर निःशंक बने हुए गणधर वायुभूति अनगारने अग्निभूति के साथ महावीर प्रभु के समीप जाकर के बडे विनय के साथ उनको वंदना तथा पर्युपासना करते हुए और वक्ष्यमाणरीति से उन महावीर प्रभु से पूछा- हे भदन्त ! यदि असुरेन्द्र असुरराज चमर यथोक्त समृद्धि आदि से सम्पन्न है, और पूर्वोक्त आश्चर्योत्पादक विकुर्वणा करने के लिये शक्तिशाली है- तो कृपा कर मुझे हे भदन्त ! यह और समझा दीजिये कि- 'तए णं से तच्चे' वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि कितनी बडी ऋद्धि का अधिपति है ? इत्यादि इस सूत्र पाठ का अर्थ सरल-सुगम है अतः इसपर व्याख्या

ગણધર વાયુભૂતિ અણગારે મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કર્યાં. ત્યાર બાદ તેઓ તેમને સ્થાને ગયા. ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકાર્થ- દક્ષિણ દિશાના સ્વામી અસુરકુમારરાજ ચમરાદિની સમૃદ્ધિ સુખ, વિકુર્વણાશકિત આદિ વિષે પૂરેપૂરી માહિતી મેળવીને- પોતાના સંદેહનું નિવારણ થયા પછી વાયુભૂતિ અણગાર અગ્નિભૂતિ અણગારની સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જાય છે તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને પર્યુપાસના પૂર્વક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે. હે ભદન્ત ! જો અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે, જો તે આટલી બધી વિકુર્વણા શકિતવાળો છે, તો વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિ કેટલી મહાઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે ? તે કેટલી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે ? સૂત્રપાઠનો અર્થ

षष्टीनां सामानिकसाहस्रीणाम्, शेषं यथा चमरस्य तथा बलेरपि नेतव्यम्, नवरम् सातिरेकं केवलकल्पं जम्बूद्वीपम् [इति] भणितव्यम्, शेषं तच्चैव निरवशेषं नेतव्यम्, नवरम्-नानात्वं ज्ञातव्यं भवनैः, सामानिकैश्च, तदेव भगवन्! तदेव भगवन्! इति तृतीयो गौतमो वायुभूतिर्यावत्-विहरति ॥ सू० ७ ॥

के लिये शक्तिशाली है? (गोयमा) हे गौतम! (बली णं वइरोयणिंदे वइरोयणराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे) वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज जो बलि है वह बहुत बडी ऋद्धिवाला है यावत् वह महा प्रभाववाला है। (से णं तत्थ तीसाए भवणावाससयसहस्साणं, सट्ठीए सामाणिय साहस्सीणं-सेसं जहा चमरस्स तहा बलिस्स वि णेयव्वं) वह वहां पर तीस लाख भवनावासोंका और साठ हजार सामानिक देवों का स्वामी है। बाकी का इस बली का इस विषय का और कथन चमर की तरह से ही जानना चाहिये। (नवरम्-सातिरेगं केवलकप्पं जंबूदिवं भाणियव्वं-सेसं तं चेव निरवसेसं णेयव्वं) यहां विशेषता केवल इतनी है कि यह वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि अपनी विकुर्वणा से पूरे जंबूद्वीप से भी अधिक प्रदेश को भर सकनेमें समर्थ है। (नवरं नाणत्तं जाणियव्वं भवणेहिं सामाणिएहिं य-सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई जाव विहरइ) विशेषता यह हैं कि भवन और सामानिकों में भिन्नता हैं। हे भदन्त! जैसा आप देवानुप्रियने कहा है वह ऐसा ही

(गोयमा) હે ગૌતમ ? बलीणं वइरोयणिंदे वइरोयणराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे) વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિ બહુ જ ભારે સમૃદ્ધિ દ્યુતિ બળ સુખ યશ અને પ્રભાવવાળો છે. (से णं तत्थ तीसाए भवणावाससयसहस्साणं सट्ठीए सामाणीयसाहस्सीणं) તે ત્યાં ત્રીસ લાખ ભવનાવાસોના તથા, સાઠ હજાર સામાનિક દેવોનો સ્વામી છે. (सेसं जहा चमरस्स तहा बलिस्स वि णेयव्वं) બાકીનું બધું વર્ણન ચમરના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું (नवरं- सातिरेगं केवलकप्पं जबूदीवं भाणियव्वं- सेसं तं चेव निरवसेसं णेयव्वं) વિશેષતા એટલી જ છે કે વૈરોચનેન્દ્ર બલિ તેની વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલા રૂપો વડે સમસ્ત જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ અધિક પ્રદેશને ભરી શકવાને સમર્થ છે બાકીનું સમસ્ત કથન ચમરેન્દ્ર મુજબ સમજવું (नवरं नाणत्तं जाणियव्वं भवणेहिं सामाणिएहिं य- सेवं भंते सेवं भंते त्ति तच्चे गोयमे वाउभूई जाव विहरइ) વિશેષતા એ છે કે ભવનો અને સામાનિકોમાં ભિન્નતા છે. આપનું કથન સત્ય છે, આપની વાત યથાર્થ છે, "એમ કહીને ત્રીજા

टीका-दाक्षिणात्यासुरकुमारराजचमरादि देवानां समृद्धिसौख्यविकुर्वणा शक्त्यादीन् सम्यग्रूपेण ज्ञात्वा निवृत्तसन्देहस्तृतीयो गणधरो वायुभूतिरनगारः अग्निभूतिना सह महावीरप्रभोः समीपं समागत्य सविनयं समुपासनां कुर्वाणः वक्ष्यमाणरीत्या भगवन्तं महावीरं पप्रच्छ-हे भगवन्! यदि चमरः असुरेन्द्रो यथोक्तसमृद्ध्यादि सम्पन्नः पूर्वोक्तां महाश्चर्यकारिणीं विकुर्वणां च कर्तुं समर्थस्तदा औदीच्यासुरकुमारराजो वैरोचनेन्द्रो बलिः कियन्महर्द्धिसम्पन्नः कियतीं कीदृशीञ्च विकुर्वणां कर्तुं समर्थः इति कृपया मां प्रज्ञापयतु भदन्त! इति पृच्छति-'तए णं से तच्चे' इत्यादि। शब्दार्थस्तु सरलतया न प्रपञ्च्यते। वैरोचनेन्द्रपद व्युत्पत्तिस्तु-

---

हैं- हे भदन्त! वह ऐसा ही है। इस प्रकार कह वे तृतीय गौतम वायुभूति अनगार यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गए सू० ६

टीकार्थ- दक्षिण दिशा के स्वामी असुरकुमारराज चमरादि देवोंकी समृद्धि, उनके सुख और उन की विकुर्वणाशक्ति आदि विषय को अच्छी तरह से जान कर निःशंक बने हुए गणधर वायुभूति अनगारने अग्निभूति के साथ महावीर प्रभु के समीप जाकर के बडे विनय के साथ उनको वंदना तथा पर्युपासना करते हुए और वक्ष्यमाणरीति से उन महावीर प्रभु से पूछा- हे भदन्त! यदि असुरेन्द्र असुरराज चमर यथोक्त समृद्धि आदि से सम्पन्न है, और पूर्वोक्त आश्चर्योत्पादक विकुर्वणा करने के लिये शक्तिशाली है- तो कृपा कर मुझे हे भदन्त! यह और समझा दीजिये कि- 'तए णं से तच्चे' वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि कितनी बडी ऋद्धि का अधिपति है? इत्यादि इस सूत्र पाठ का अर्थ सरल-सुगम है अतः इसपर व्याख्या

ગણધર વાયુભૂતિ અણગારે મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કર્યા. ત્યાર બાદ તેઓ તેમને સ્થાને ગયા. ॥ સૂ. ૭ ॥

ટીકાર્થ- દક્ષિણ દિશાના સ્વામી અસુરકુમારરાજ ચમરાદિની સમૃદ્ધિ સુખ, વિકુર્વણાશકિત આદિ વિષે પૂરેપૂરી માહિતી મેળવીને- પોતાના સંદેહનું નિવારણ થયા પછી વાયુભૂતિ અણગાર અગ્નિભૂતિ અણગારની સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જાય છે તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને પર્યુપાસના પૂર્વક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે. હે ભદન્ત! જો અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર આટલી બધી ઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે, જો તે આટલી બધી વિકુર્વણા શકિતવાળો છે, તો વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિ કેટલી મહાઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે? તે કેટલી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે? સૂત્રપાઠનો અર્થ

वि-विशिष्टं रोचनं दीपनं प्रकाशनमिति यावत्, येषां ते विरोचनाः विरोचना एव वैरोचनाः प्रज्ञादित्वात्स्वार्थेऽण् प्रत्ययः । औदीच्यासुरकुमारदेवाः दाक्षिणात्यासुरकुमारापेक्षया विशिष्टा तेषामधिककान्तिशालित्वात् । तेषामिन्द्रो वैरोचनेन्द्रो, बलिनामा राजा अभिधीयते ।

हे गौतम ! वायुभूते ! वैरोचनेन्द्रो बलिः महासमृद्धिशाली महाप्रभावसौभाग्यशाली च विराजते, स तत्र बलिः त्रिंशल्लक्षसंख्यक भवनावासानाम्, षष्टि सहस्रसंख्यकसामानिकदेवानामुपरि स्वसत्तया स्वामित्वं कुर्वन् दिव्यान भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति चमरवत् त्रयस्त्रिंशत्लोकपाल-अग्रमहिषी-अनीक-अनीकाधिपतिप्रभृतीनां निखिलं स्वाधिपत्यं स्वामित्वं बलेरपि बोध्यम्, किन्तु बलेरौदीच्यासुरकुमारेन्द्रत्वेन दाक्षिणात्यासुरकुमारेन्द्रचमरापेक्षया विशेषता चेयं वर्त्तते

नहीं लिखी है । वैरोचनेन्द्र पद की व्युत्पत्ति इस प्रकार से है- वि-विशिष्ट-रोचन-दीपन-प्रकाश-जिन्होंका है वे विरोचन है-ये विरोचन ही वैरोचन है । क्यों कि उत्तरदिशाके असुरकुमारदेव दाक्षिणात्य असुरकुमारोंकी अपेक्षा अधिक कान्तिशाली हैं । इनका जो इन्द्र है वह वैरोचनेन्द्र है। उसका नाम बलि है । हे गौतम! वायुभूते! वैरोचनेन्द्र बलि बहुत बडी ऋद्धिवाला है । तथा महाप्रभाव और सौभाग्यशाली है । यह बलि वहां ३० तीसलाख भवनावासो और ६०साठ हजार सामानिक देवोंके ऊपर अपनी सत्तासे स्वामित्व करता हुआ दिव्य भोगभोगोंको भोगता रहता है । चमरकी तरह त्रायस्त्रिंशक, लोकपाल, अग्रमहिषी, सेना, सेनापति आदि समस्त इसके अधिकार में है । इन सबका वह संपूर्णरूपसे स्वामी है। किन्तु यह बलि

સરળ હોવાથી અહીં તેનું વિવેચન કર્યું નથી વૈરોચનેન્દ્ર પદની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે છે- વિ વિશિષ્ટ, રોચન, દીપન, પ્રકાશ જેનો વિશિષ્ટ પ્રકાશ હોય છે તેને વિરોચન કહે છે. તે વિરોચનને જ વૈરોચન કહે છે. દક્ષિણના અસુરકુમાર દેવો કરતાં ઉત્તરના અસુરકુમાર દેવો વધારે કાન્તિવાળાછે તેમનો જે ઇન્દ્રછે તેને વૈરોચનેન્દ્ર કહેછે તેનું નામ બલિ છે ભગવાન મહાવીર કહે છે હે વાયુભૂતિ ! વૈરોચનેન્દ્ર બલિ બલિ છે ભગવાન મહાવીર કહે છે, હે વાયુભૂતિ વૈરોચનેન્દ્ર બલિ ઘણી ભારે ઋદ્ધિવાળો છે તે ઘણા બળ વાળો ઘણા યશવાળો, ઘણી ધૃતિવાળો, ઘણા સુખવાળો અને ઘણો પ્રભાવશાળી છે ત્યાં તે ૩૦ત્રીસલાખ ભવનાવાસો અને ૬૦સાઇઠ હજાર સામાનિક દેવોપર આધિપત્ય ભોગવે છે ચમરની જેમ ત્રાયસ્ત્રિંશકદેવો લોકપાલો પટરાણીઓ સેના સેનાપતિ આદિ સમસ્ત પર

यत् तस्य निजविकुर्वणा शक्त्या वैक्रियसमुद्घातेन निर्मितनिजात्मनानारूपैः-सातिरेकं साधिकम् जम्बूद्वीपं पूरयितुं सामर्थ्यम्, शेषं सर्वं चमरवदेव ज्ञेयम्। परन्तु उक्तरीत्या भवनविषये सामानिकदेवविषये चापि विशेषता विज्ञेया इति रीत्या भगवतो महावीरस्य वायुभूतिम्प्रति बलेर्वैरोचनेन्द्रस्य समृद्धिविकुर्वणादि विषयक प्रश्न समाधानं सूचयन्ति-'गोयमा! बलीणं वइरोयणिंदे' इत्यादि। शब्दार्थः सरलः। महावीरस्वामिनो बलिसम्बन्धिसमृद्धिविकुर्वणादिविषयकं यथार्थं प्रमाणिकञ्च वक्तव्यसमाधानं श्रुत्वा तृतीयो गणधरो वायुभूतिरनगारस्तदीयं प्रवचनं प्रामाणिकत्वेन स्वीकुर्वन विहरति ॥ सू० ७ ॥

औदीच्य असुरकुमार देवोंका इन्द्र है, सो दाक्षिणात्य असुरकुमारों का इन्द्र जो चमर है उसकी अपेक्षा इसमें विशेषता यह है कि यह अपनी विकुर्वणा शक्तिसे निर्मित वैक्रिय समुद्धात द्वारा जन्य अपने अनेक रूपोंसे कुछ अधिक जंबूद्वीपको भरनेका सामर्थ्य रखता है। बाकी और सब बाते इसकी चमरकी तरह जानना चाहिये। परन्तु उक्तरीतिके अनुसार भवनोंके विषयमें और सामानिक देवोंकेविषय में भी विशेषता जाननी चाहिये। इस रीति से भगवान महावीर प्रभुका वायुभूतिके प्रति बलि वैरोचनेन्द्रकी समृद्धि विकुर्वणा आदिके विषयका समाधान इस सूत्रपाठ में दिया गया है। इस सूत्रपाठका शब्दार्थ सरल है। इस प्रकार भगवान् महावीर स्वामीसे बलि सम्बन्धी समृद्धि विकुर्वणा शक्ति आदिके विषयका यथार्थ एवं प्रामाणिक समाधान सुनकर तृतीय गणधर वायुभूति अनगार उनके प्रवचनमें प्रामाणिकता स्वीकार करते हुए अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ७॥

તેનો અધિકાર ચાલે છે. તે બધા પર તે સંપૂર્ણ આધિપત્ય ભોગવે છે આ બલિ ઉત્તરના અસુરકુમાર દેવોનો ઇન્દ્ર છે દક્ષિણના અસુરકુમારરાજ ચમર કરતા બલિમાં રહેલી વિશેષતા નીચે પ્રમાણે છે – બલિ પોતાની વૈક્રિય શકિત દ્વારા નિર્મિત પોતાના અનેક રૂપોથી જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ અધિક સ્થાનને ભરી શકવાને સમર્થ છે. બાકીનું બલિનું સમસ્ત વર્ણન ચમરેન્દ્ર પ્રમાણે જ સમજવું પરંતુ ભવનો અને સામાનિક દેવોના વિષયમાં ઉપર કહયાં મુજબ વિશેષતા સમજવી આ રીતે વૈરોચનેન્દ્ર બલિની ઋદ્ધિ વિકુર્વણા શકિત આદિનું કથન સાંભળીને વાયુભૂતિ અણગારને સંતોષ થયો તેમણે કહયું કે ભદન્ત આપની વાત તદ્દન સાચી છે તેમાં સંદેહને સ્થાન જ નથી ત્યાર બાદ ભગવાન મહાવીર ને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને જઇને બેસી ગયાં ॥ સૂ. ૭ ॥

नागराजधरणेन्द्रस्य समृद्धि-विकुर्वणाशक्त्यादिविषयकवक्तव्यतामस्ताव:

मूलम्-भंते! त्ति; भगवं दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ; वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-जइणं भंते! बली वइरोयणिंदे, वइरोयणराया एवं महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, धरणे णं भंते! नागकुमारिंदे, नागकुमारराया केमहि_ीए, जाव-केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए?

गोयमा! धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया महिड्ढीए, जाव-सेणं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं, छण्हं सामाणिय साहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं-छण्हं अग्गमहिसीणं, सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं; सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवइणं, चउव्वीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च जाव-विहरइ, एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, से जहा नामए जुवइं जुवाणे जाव-पभू केवलकप्पं जंबूदीवं दीवं जाव-तिरियं संखेज्जे-दीव-समुद्दे बहुहिं नागकुमारीहिं जाव-विउव्विस्संति वा, सामाणिया, तायत्तीसा लोगपाला, अग्गमहिसीओ य तहेव जहा चमरस्स एवं धरणे णं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवइयं जहा-एवं इयं जहा चमरे तहा धरणेऽवि, नवरं-संखेज्जे दीवे समुद्दे भाणियव्वं, एवं जाव धणियकुमारा, वाणमंतरा, जोईसियावि, नवरं-दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छइ, उत्तरिल्ले सव्वे वायुभूई पुच्छइ ॥ सू० ८ ॥

छाया- भगवन्! इति, भगवान् द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्

नागराज धरणेन्द्र वक्तव्यता—

'भंते! त्ति भगवं दोच्चे गोयमे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (भंते! त्ति) हे भदन्त! ऐसा कहकर भगवान् द्वितीय

નાગરાજ ધરણેન્દ્રનું વર્ણન

भंते त्ति भगवं दोच्चे गोयमे" ઇત્યાદિ

सूत्रार्थ- (भंतेत्ति) "હે ભદન્ત એવું કહીને બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગારે

अवादीत् यदि भगवन् ! वलिः वैरोचनेन्द्रः, वैरोचनराजः एवं महर्धिकः, यावत् एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्; धरणः ! खलु भदन्त ! नागकुमारेन्द्रः, नागकुमारराजः किं महर्द्धिकः, यावत्-कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ?

गौतम ! धरणः खलु नागकुमारेन्द्रः, नागकुमारराजो महर्द्धिकः, यावत्-स तत्र चतुश्चत्वारिंशतां भवनावासशतसहस्राणाम्, षण्णां सामानिक साहस्रीणाम्, त्रयस्त्रिंशतः त्रायस्त्रिंशकानाम्, चतुर्णाम् लोकपालानाम्, षण्णाम् अग्रमहिषीणाम्-सपरिवाराणाम्, तिसृणां पर्षदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, चतुर्स्त्रिशतआत्मरक्षकदेवसहस्राणाम्, अन्येषाञ्च यावत्-विहरति,

गौतम अग्निभूति अनगारने श्रमण भगवान् महावीरको (वंदइ) वंदना की (नमंसइ) नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वंदना नमस्कार करके (एवं वयासी) फिर उन्होंने ऐसा पूछा (जइणं भंते ! बली वइरोयणिंदे वइरोयणराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि इस प्रकार की महा ऋद्धिवाले हैं यावत् वे इतनी विक्रिया करनेके लिये समर्थ हैं तो (धरणेणं भंते !) हे भदन्त ! धरण जो कि (नागकुमारिंदे नागकुमारराया) नागकुमारों के इन्द्र हैं और नागकुमारों के राजा हैं (के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) कितनी बड़ी ऋद्धिवाले हैं यावत् वे कितनी बडी विक्रिया करने के लिये शक्तिशाली हैं। (गोयमा) हे गौतम। (धरणेणं नागकुमारिंदे नागकुमारराया महिड्ढीए जाव से णं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं छण्हं सामाणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तावत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं, छण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને "वंदइ नमंसइ" વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા वंदित्ता नमंसित्ता વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે एवं वयासी તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું जइणं भंते वली वइरोयणिंदे वइरोयणराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्विनए હે ભદન્ત ! જો વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિ આટલી ભારે ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, તે આટલી બધી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે તો धरणेणं भंते नागकुमारिंदे नागकुमारराया હે ભદન્ત નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણ "केमहिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए કેવી મહાઋદ્ધિ આદિથી યુકત છે ? તે કેટલા વૈક્રિયશકિતવાળો છે ? गोयमा હે ગૌતમ ! धरणेणं नागकुमारिंदे नागकुमारराया महिड्ढीए जाव से णं तत्थ चोयालीसाए भवणावासमयसहस्साणं छण्हं सामाणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं छण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं

नागराजधरणेन्द्रस्य समृद्धि-विकुर्वणाशक्त्यादिविषयकवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्-भंते ! त्ति; भगवं दोच्चे गोयमे अग्गिभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ; वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-जइणं भंते ! वली वइरोयणिंदे, वइरोयणराया एवं महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, धरणे णं भंते ! नागकुमारिंदे, नागकुमारराया केमहिड्ढीए, जाव-केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए ?

गोयमा ! धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया महिड्ढीए, जाव-सेणं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं, छण्हं सामाणिय साहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं-छण्हं अग्गमहिसीणं, सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं; सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवइणं, चउव्वीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च जाव-विहरइ, एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, से जहा नामए जुवइं जुवाणे जाव-पभू केवलकप्पं जंवूदीवं दीवं जाव-तिरियं संखेज्जे-दीव-समुद्दे वहुहिं नागकुमारीहिं जाव-विउव्विस्संति वा, सामाणिया, तायत्तीसा लोगपाला, अग्गमहिसीओ य तहेव जहा चमरस्स एवं धरणे णं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवइयं जहा-एवं इयं जहा चमरे तहा धरणेऽवि, नवरं-संखेज्जे दीवे समुद्दे भाणियव्वं, एवं जाव धणियकुमारा, वाणमंतरा, जोईसियावि, नवरं-दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छइ, उत्तरिल्ले सव्वे वायुभूई पुच्छइ ॥ सू० ८ ॥

छाया- भगवन्! इति, भगवान् द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवम्

नागराज धरणेन्द्र वक्तव्यता—

'भंते! त्ति भगवं दोच्चे गोयमे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (भंते ! त्ति) हे भदन्त ! ऐसा कहकर भगवान् द्वितीय

નાગરાજ ધરણેન્દ્રનું વર્ણન

ભંતે त्ति भगवं दोच्चे गोयमे" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ- (भंतेत्ति) "હે ભદન્ત એવું કહીને બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિ અણગારે

यथा चमरस्य, एवं धरणः खलु नागकुमारराजो महर्द्धिकः यावत् एतावच्च यथा चमरः तथा धरणोऽपि नवरम्-संख्येयान् द्वीपान्-समुद्रान् भणितव्यम्-एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, वानव्यन्तराः, ज्योतिष्काः अपि, नवरम्-दाक्षिणात्यान् सर्वान् अग्निभूतिः पृच्छति, उत्तरीयान् सर्वान् वायुभूतिः पृच्छति ॥सू० ८॥

रूपो द्वारा-अनेक नागकुमारों और नागकुमारियों द्वारा-इस संपूर्ण जंबूद्वीप को भर सकने की शक्ती रखता है-यावत् वह तिर्यग्लोक में संख्यात द्वीप और समुद्रोंको उन रूपो द्वारा व्याप्त करने में सामर्थ्य रखता है, परन्तु उसने अभी तक न ऐसा किया है, न वर्तमान में वह करता है और न आगे वह ऐसा करेगा ही, नागराज धरणेन्द्र के सामानिक देव, त्रायस्त्रिंशक देव, लोकपाल और अग्रमहिषियां इसी तरहसे जाननी चाहिये कि जैसी ये सब वस्तुएँ चमर की कही गई है। इस तरह नागकुमारराज धरण महाऋद्धि से युक्त है, यावत् उनकी विकुर्वणा शक्ति ऐसी है। अतः उसके विषय का कथन चमर की तरह से जानना चाहिये। चमर और इसके कथनमें जो कहीं अन्तर है तो वह संख्यात द्वीपसमुद्रों की अपेक्षासे है। जब कि चमर अपनी विकुर्वणा से तिर्यग्लोक में असंख्यात द्वीप और समुद्रों को पूरा भर सकता है- तब कि यह संख्यात की संख्या में ही उन्हें पूरा २ भर सकता है- (एवं जाव थणियकुमारा, वाणमंतरा,

ઉત્પન્ન કરેલા અનેક નાગકુમારદેવો અનેનાગકુમાર દેવીઓના રૂપોથી સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તથા તિર્યગ્લોકના સંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરી દેવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે- પરંતુ તેણે એવું કદી કર્યું નથી, તે કદી એવું કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તે એવું કરશે નહીં. નાગરાજ ધરણેન્દ્રના સામાનિક દેવો ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો લોકપાલો અને પટરાણીઓની ઋદ્ધિ આદિનું તથા વિકુર્વણા શકિતનું વર્ણન પણ ચમરના સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો, અને પટ્ટરાણીઓની ઋદ્ધિ તથા વિકુર્વણા શકિતના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું આ રીતે નાગકુમારોનો રાજા ધરણ મહાઋદ્ધિ દ્યુતિ, બલ યશ, સુખ પ્રભાવથી યુકત છે તે પણ ચમરેન્દ્રના જેવી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે. પણ ચમરેન્દ્ર અને ધરણેન્દ્રની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચે પ્રમાણે તફાવત છે. ચમરેન્દ્ર તેની વિકુર્વણા શકિત દ્વારા નિર્મિત રૂપો દ્વારા તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ભરી દઈ શકે છે પણ નાગકુમારેન્દ્ર ધરણ તિર્યગ્લોકના સંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ભરી દઇ શકે છે एवं जाव थणियकुमारा वाण मंतरा

एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, तद्यथा नाम युवतिं युवा यावत्-प्रभुः केवलकल्पं जम्बूद्वीपम्, द्वीपम् यावत्-तिर्यक् संख्येयान् द्वीपसमुद्रान् बह्वीभिः नागकुमारीभिः यावत्-विकुर्विष्यति वा, सामानिकाः त्रयस्त्रिंशः, लोकपालाः अग्रमहिष्यश्च तथैव

सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउव्वीसाए आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च जाव विहरइ) नागकुमारेन्द्र, नागकुमारराज धरण बहुत ऋद्धिके स्वामी हैं यावत् वे चवालीस लाख भवनावासों के ऊपर, ६ छ हजार सामानिक देवों के ऊपर, तेतीस त्रायस्त्रिंशक देवों के ऊपर, चार लोकपालों के ऊपर, अपने २ परिवारवाली ६छह पट्टरानियोंके उपर, तीन सभाओंके ऊपर, सात सेनाओंके ऊपर, सात सेनापतियों के ऊपर, चौवीस हजार आत्मरक्षक देवों के ऊपर स्वामित्व करते हुए यावत् दिव्य भोगों को भोगते रहते है। (एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए-से जहा नामए जुवइं जुवाणे जाव पभू केवलकप्पं जंबूदीवं दीवं जाव तिरियं संखेज्जे दीवसमुद्दे बहूहिं नागकुमारीहिं जाव विउव्विस्सति वा, सामाणिया तायत्तीसा लोगपाला अग्गमहिसीओ य तहेव जहा चमरस्स, एवं धरणेणं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवइयं जहा चमरे तहा धरणे वि) उसकी विकुर्वणा शक्ति इतनी है कि जैसे कोई युवा पुरुष युवती स्त्रीके हाथको पकड लेता है-अर्थात् जैसे युवा और युवती परस्परमें चिपट जानेकेकारण संलग्न प्रतीत होते है उसी तरह वह नागराज धरणेन्द्र यावत् अपने

परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवइणं चउव्वीसए आयरक्खदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च जाव विहरइ નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણ ઘણી મારે સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્તછે તે ચાલીસ લાખ ભવનાવાસો પર છ હજાર સામાનિક દેવોપર, તેત્રીસ ત્રાયસ્ત્રિંશકપર, ત્રણચાર લોકપાલોપર, પોતપોતાના પરિવારથીયુક્ત ૬પટ્ટરાણીઓ પર ત્રણ સભાઓ પરસાત સેનાઓ પર સાત સેનાપતીઓ પર અને ચોવીસહજાર આત્મરક્ષક દેવો પર આધિપત્ય ભોગવતો હોય છે. તે ત્યાં અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે. (एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए से जहा नामए जुवइं जुवाणे जाव पभू केवलकप्पं जबूदीवं दीवं जाव तिरियं संखेज्जे दीवसमुद्दे बहुहिं नागकुमारीहिं जाव विउव्विस्संति वा, सामाणिया तायत्तीसा लोगपाला अग्गमहिसीओ य तहेव जहा चमरस्स, एवं धरणेणं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवइयं जहा चमरे तहा धरणे वि)
જેવી રીતે કોઈ યુવાન કોઈ યુવતીનો હાથ પકડીને તેને બાહુપાશમાં જકડી લેવાને સમર્થ હોય છે, એવી જ રીતે નાગકુમારેન્દ્ર ધરણ પણ પોતાની વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા

'विउव्वित्तए'। विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुम् । तदेत्याक्षिप्यते । 'धरणेणं'त्ति। धरणः तन्नामा नागकुमारेन्द्रः । 'केमहिड्ढीए'। किमहर्द्धिकः, केन रूपेण किंरूपा वा महती ऋद्धिरस्येति किमहर्द्धिकः कीदृक्समृद्धिशाली । 'जाव–केवइयं च णं'। यावत्–कियच–कियदवधिकम् । 'विकुव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुं पूर्वोक्तां वैक्रियक्रियां सम्पादयितुमिति यावत् । समर्थ इति पूर्वेणान्वयो बोध्यः। एतत्सर्वं विशदरूपेण प्रतिपादयतु इति प्रश्नाशयः ।

महावीरस्वामी धरणनामकदेवसम्बन्धिसमृद्धयादिकम् अग्निभूतिं प्रति वर्णयति 'गोयमा' इत्यादि । हे गौतमगोत्रीयाग्निभूते ! 'धरणे णं'। धरणः खलु धरणनामकः दक्षिणनिकायेन्द्रः, 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्रः, 'नागकुमारराया' नागकुमारराजः, 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः, अतिशयसमृद्धिशाली वर्तते 'जाव–से णं तत्थ यावत्स धरणेन्द्रः खलु तत्र दक्षिणनिकाये "चोयालीसाए" चतुश्चत्वारिंशत् 'भवणावाससयसहस्साणं' भवनावासशतसहस्राणाम्–

चाहता हूं कि धरणनामका जो नागकुमारेन्द्र है वह 'के महिड्ढीए' कितनी बड़ी ऋद्धिवाला है। 'जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् वह विकुर्वणा करनेके लिये कितना समर्थ है? सो यह सब विषय विषदरूप से आप कहिये। इस प्रकार द्वितीय गणधर अग्निभूति की जिज्ञासा जानकर भगवान् महावीर स्वामीने जो उनसे नागकुमारेन्द्र धरण के विषय में जो कहा–वह इस प्रकार से है–'गोयमा' हे गौतम! 'धरणे णं' धरणदक्षिणनिकाय का इन्द्र जो धरण नामका 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्र और 'नागकुमारराया' नागकुमारराज हैं वह 'महिड्ढीए' अतिशय समृद्धिशाली हैं। 'जाव से णं तत्थ' यावत् वह दक्षिणनिकाय में 'चोयालीसाए' चवालीस 'भवणावाससयसहस्साणं' भवनावासशतसहस्रोंका अर्थात् ४४चवालीस लाख भवनावासोंका 'छण्हं

ग्रહણ કરવાનો છે પણ હવે હું એ જાણવા માગુ છું કે ધરણ નામનો જે નાગકુમારેન્દ્ર છે તે "के महिड्ढीए" કેવી મહાઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે? जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए અને તે કેવી વિકુર્વણાશકિત ધરાવે છે? અગ્નિભૂતિ અણગારનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો–

"गोयमा" હે ગૌતમ! "धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया" દક્ષિણનિકાય નો નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારનો રાજા ધરણ "महिड्ढीए" અતિશય સમૃદ્ધિવાળો છે "जाव से णं तत्थ" તે અતિશય દ્યુતિ, યશ, સુખ અને પ્રભાવ સંપન્ન છે તે દક્ષિણ નિકાય "चोयालीसाए भवणावास सयसहस्साणं"૪૪ ચુમાલીસ લાખ ભવનાવાસો પર,

टीका– महावीरस्वामिनः सकाशाद् वैरोचनेन्द्रवलिराजस्य समृद्धयादिकं श्रुत्वा द्वितीयो गणधरोऽग्निभूतिर्वन्दनपूर्वकं नमस्कुर्वन् महावीरमेवं नागकुमारेन्द्र धरणस्य ऋद्ध्यादिकं जिज्ञासमानः पृच्छति–'भंते !–त्ति, भगवं'–इत्यादि। हे भदन्त! वलिनामा औदीच्यासुरकुमारेन्द्रः उत्तरदिशाधिपतिः 'वइरोयणिंदे' वैरोचनेन्द्रः–पूर्वं व्याख्यातम् । 'एवं महिड्ढीए'त्ति, एवं महर्द्धिकः यथोक्तदिव्यऋद्धिसम्पन्नः । 'जाव–एवइयं च णं' त्ति । यावत्–एतावच, यावत्पदम् अशेषार्थकतया–पूर्ववर्णितार्थवाचकम् । 'पभू' त्ति । प्रभुः समर्थः ।

जोईसिया वि–नवरं दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छई, उत्तरिल्ले सव्वे वाउभूई पुच्छइ) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमार, वाणमन्तर, ज्योतिषिक भी जानना चाहिये। विशेषता यह है कि समस्त दक्षिणदिशाके इन्द्रोंके विषयमें अग्निभूति पूछते हैं और उत्तरदिशाके इन्द्रोंके विषयमें वायुभूति पूछते हैं ॥सू० ८॥

टीकार्थ– महावीरस्वामी से वैरोचनेन्द्र बलिराज की समृद्धयादिक सुनकर द्वितीय गणधर अग्निभूतिने वन्दना नमस्कार करके महावीर प्रभुसे नागकुमार धरणेन्द्र की ऋद्धयादिक जाननेकी इच्छा से पूछा–कि "भंते" हे भदन्त! बलि नाम का जो औदीच्य असुरकुमारेन्द्र उत्तरदिशाधिपति वैरोचनेन्द्र है उसके विषयमें तो आप से वृत्तांत सुना है इससे हम यह जान गये हैं कि वह 'एवं महिड्ढीए' इस प्रकारकी महाऋद्धि से युक्त है। 'जाव एवइयं च णं पभू' और यावत् वह इस प्रकारकी विक्रिया करसकनेमें समर्थ है। यहां 'यावत्' पद से पूर्व में वर्णित समस्त अर्थ गृहीत हुआ है। परन्तु अब मैं यह जानना

जोइसिया व नवरं दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छइ उतरिल्ले सव्वे वाउभूई पुच्छइ એજ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર વાણુમંતર અને જ્યોતિષિક દેવોના વિષયમાં પણ સમજવું વિશેષતા એ છે કે સમસ્ત દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્ર વિષે અગ્નિભૂતિ પૂછે છે અને ઉત્તર દિશાના દેવો વિશે વાયુભૂતિ મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે. ॥ સૂ ૮ ॥

ટીકાર્થ– વૈરોચનેન્દ્ર બલિરાજની સમૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન મહાવીર સ્વામીને મુખેથી સાંભળીને બીજાં ગણધર વાયુભૂતિ અણગારે નાગકુમારેન્દ્ર ધરણની સમૃદ્ધિ આદિ જાણવાની ઇચ્છાથી વંદણા નમસ્કારાદિ કરીને મહાવીર પ્રભુને પૂછયું "भंते" હે પ્રભો ઉત્તરદિશાધિપતિ વૈરોચનેન્દ્ર બલિ "एवं महिड्ढीए" આ પ્રકારની મહા સમૃદ્ધિ આદિ થી યુકત છે, " जाव एवइयं च णं पभू" અને આ પ્રકારની વિકુર્વણા શકિતવાળો છે એ વાત તો આપના મુખેથી સાંભળી અહીં યાવત્ પદથી પૂર્વોકત સમસ્ત સૂત્રપાઠ

'विउव्वित्तए'। विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुम् । तदेत्याक्षिप्यते । 'धरणेणं'त्ति। धरणः तन्नामा नागकुमारेन्द्रः । 'केमहिड्ढीए' । किंमहर्द्धिकः, केन रूपेण किंरूपा वा महती ऋद्धिरस्येति किंमहर्द्धिकः कीदृक्समृद्धिशाली । 'जाव-केवइयं च णं' । यावत्-कियच-कियदवधिकम् । 'विकुव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुं पूर्वोक्तां वैक्रियक्रियां सम्पादयितुमिति यावत् । समर्थ इति पूर्वेणान्वयो बोध्यः । एतत्सर्वं विशदरूपेण प्रतिपादयतु इति प्रश्नाशयः ।

महावीरस्वामी धरणनामकदेवसम्बन्धिसमृद्ध्यादिकम् अग्निभूतिं प्रति वर्णयति 'गोयमा' इत्यादि । हे गौतमगोत्रीयाग्निभूते ! 'धरणे णं' । धरणः खलु धरणनामकः दक्षिणनिकायेन्द्रः, 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्रः, 'नागकुमारराया' नागकुमारराजः, 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः, अतिशयसमृद्धिशाली वर्तते 'जाव-से णं तत्थ यावत्स धरणेन्द्रः खलु तत्र दक्षिणनिकाये "चोयालीसाए" चतुश्चत्वारिंशत् 'भवणावाससयसहस्साणं' भवनावासशतसहस्राणाम्-

चाहता हूं कि धरणनामका जो नागकुमारेन्द्र है वह 'के महिड्ढीए' कितनी बड़ी ऋद्धिवाला है। 'जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् वह विकुर्वणा करनेके लिये कितना समर्थ है? सो यह सब विषय विषदरूप से आप कहिये। इस प्रकार द्वितीय गणधर अग्निभूति की जिज्ञासा जानकर भगवान् महावीर स्वामीने जो उनसे नागकुमारेन्द्र धरण के विषय में जो कहा-वह इस प्रकार से है-'गोयमा' हे गौतम! 'धरणे णं' धरणदक्षिणनिकाय का इन्द्र जो धरण नामका 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्र और 'नागकुमारराया' नागकुमारराज हैं वह 'महिड्ढीए' अतिशय समृद्धिशाली हैं। 'जाव से णं तत्थ' यावत् वह दक्षिणनिकाय में 'चोयालीसाए' चवालीस 'भवणावाससयसहस्साणं' भवनावासशतसहस्रोंका अर्थात् ४४चवालीस लाख भवनावासोंका 'छण्हं

ગ્રહણ કરવાનો છે પણ હવે હું એ જાણવા માગુ છું કે ધરણ નામનો જે નાગકુમારેન્દ્ર છે તે "के महिड्ढीए" કેવી મહાઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે? जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए અને તે કેવી વિકુર્વણાશક્તિ ધરાવે છે? અગ્નિભૂતિ અણગારનો આ પ્રશ્ન સાંભળીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો-

"गोयमा" હે ગૌતમ! "धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया" દક્ષિણનિકાયનો નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારનો રાજા ધરણ "महिड्ढीए" અતિશય સમૃદ્ધિવાળો છે "जाव से णं तत्थ" તે અતિશય દ્યુતિ, યશ, સુખ અને પ્રભાવ સંપન્ન છે તે દક્ષિણ નિકાય "चोयालीसाए भवणावास सयसहस्साणं"૪૪ ચુમાલીસ લાખ ભવનાવાસો પર,

क्रियया समवघातेन निर्मितविविधनागकुमारदेवदेवीप्रभृतिभिस्तिर्यक्संख्ये-यान् द्वीपसमुद्रान् व्याप्तुं तस्य सामर्थ्यं प्रतिपाद्यते । तदाह- 'तिरियं संखेज्जे' इत्यादि । तिर्यक् संख्येयान् 'दीव-समुद्दे' द्वीपसमुद्रान्, 'बहूहिं नागकुमारीहिं' बहुभिः नागकुमारैः देवैः नागकुमारीभिः देवीभिश्च । 'जाव' यावत् इति, एतद्यावत्पदेन चतुर्थेन धरणेन्द्रस्य विकुर्वणाशक्तः स्वरूपमात्र-मेतत्प्रतिपादितम् नतु यथोक्तार्थसम्पादनेन कदाचित् व्यकुर्वीत्, विकुर्वति, विकुर्विष्यति वेति गम्यते । तदाह-'विउव्विस्सति वा' इति । तथा 'सामाणिया' सामानिका देवाः, 'तायत्तीसा' त्रायस्त्रिंशा गुरुस्थानीयास्त्रयस्त्रिंशद्देवाः, 'लोगपाला' चतुःसंख्यकाःसोमादिलोकपालाः, 'अग्गमहिसीओ य' 'अग्रमहिष्यश्च 'तहेव' तथैव 'जहा' यथा 'चमरस्स' चमरस्य, अर्थात् धरणेन्द्रस्यापि चमर

रूपोंसे इस संपूर्ण जंबूद्वीप को भर सकता है उसी प्रकार वह तिर्यग्लोक में संख्यात द्वीप और समुद्रोंको भर सकता है । इसी विषयको 'तिरियं संखेज्जे दीवसमुद्दे बहुहिं नागकुमारी हिं ।" 'जाव विउव्विस्संति' पाठ द्वारा यह प्रकट किया है कि इस प्रकारसे वह धरणेन्द्रकी केवल विकुर्वणाका स्वरूप मात्र प्रतिपादित किया गया है । परन्तु उसने इस तरहसे आजतक अपनी विकुर्वणाशक्तिका प्रयोग नहीं किया । न वह इस रूपमें अपनी विकुर्वणशक्तिका प्रयोग वर्तमानमें करता है और न वह इस रूपमें इस शक्तिका प्रयोग भविष्यत्काल-में भी करेगा । 'सामाणिया देवा तायत्तीसा, लोगपाला, अग्गमहि-सीओ, तहेव जहा चमरस्स' सामानिक देव, गुरुस्थानीयत्रायस्त्रिंशक देव, सोमादि चार लोकपाल, एवं पट्टदेवियांये सब पदार्थ धरणेन्द्रके ऐसे ही हैं जैसेके ये सब चमर के हैं । इसी विषयका उपसंहार

ને ભરી દઇ શકે છે तिरियसंखेज्जे दीवसमुद्दे बहुहिं नागकुमारीहिं जाव विउव्विस्संति " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે ધરણેન્દ્રની વિકુર્વણા શકિત કેટલી બધી છે તે બતાવવાને માટે જ ઉપરનું વર્ણન કર્યું છે પણ તેણે પોતાની તે પ્રકારની વિકુર્વણા શકિતનો પ્રયોગ ભૂતકાળમાં કદી કર્યો નથી, વર્તમાનમાં કદી કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં કદી કરશે પણ નહીં

सामाणिया देवा तायत्तीसा लोगपाला अग्गमहिसीओ तहेव जहा चमरस्स " ધરણેન્દ્રના સામાનિક દેવો ગુરુ સ્થાનીય ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો લોકપાલો અને અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ)ની ઋદ્ધિ આદિનું વર્ણન ચમરના સામાનિક દેવોત્રાયસ્ત્રિંશકદેવો લોકપાલો અને પટ્ટરાણીઓ પ્રમાણે જ સમજવું હવે આ સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે

समाना एव सामानिकदेवादयो बोध्याः 'एवं धरणे णं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव-एवतियं जहा चमरे तहा धरणेऽवि" एवं धरणः खलु नागकुमारराजः महर्द्धिकः यावत् एतावच्च यथा चमरः तथा धरणोऽपि। किन्तु 'नवरं' एतावान् विशेषो यत्-'संखेज्जे' संख्येयान् 'दीवे' द्वीपान् 'समुद्दे' समुद्रान् वैक्रियसमुद्घातेन निर्मितरूपैः पूरयितुं सामर्थ्यमिति सूचयन्नाह-'भाणियव्वे' भणितव्यम् कथयितव्यम्-विज्ञेयमिति यावत्। एवं प्रकारेण चमरधरणेन्द्रवदन्येषामपि हरि-वेणुदेव-अग्निशिख-वेलम्ब-सुघोष-जलकान्त-पूर्ण-अमितानां दाक्षिणात्यासुरकुमारेन्द्राणां, बलिभिन्नानाञ्चौदीच्यानां भूतानन्द-हरिसह-वेणुदारी-अग्निमाणव-वशिष्ट-जलप्रभ-अमितवाहन-

करते हुए सूत्रकार कहते हैं 'एवं धरणेणं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवतियं जहा चमरे तहा धरणे वि' किन्तु चमरकी विकुर्वणामें और धरणेन्द्रकी विकुर्वणामें जो अन्तर है वह 'नवरं' इस प्रकारसे है यह बात इस पद द्वारा प्रकट की जा रही है- 'संखेज्जे दीवे समुद्दे भाणियव्वे' चमर अपनी विक्रिया शक्तिसे निष्पादित देवों एवं देवियों द्वारा पूरे जंबूद्वीपको और तिर्यग्लोकमें असंख्यातद्वीप समुद्रोंको भरनेकी क्षमतावाला है, तब कि यह धरणेन्द्र ऐसा नहीं है यह तो इतनी क्षमतावाला है कि तिर्यग्लोक संबंधी संख्यात द्वीपो और समुद्रोंको भर सकता है। असंख्यातोंको नहीं। इसी प्रकारसे चमर धरणेन्द्रकी तरह हरि, वेणुदेव, अग्निशिख, वेलम्ब, सुघोष, जलकान्त, पूर्ण और अमित इन दक्षिणनिकायके असुरनिकाय इन्द्रोंको, तथा बलि-भिन्न उत्तरनिकायके भूतानंद, हरिसह, वेणुदारी, अग्निमाणव, वशिष्ट, जलप्रभ, अमितवाहन, प्रभंजन और महाघोष इन इन्द्रोंकी समृद्धि,

एवं धरणेणं नागकुमारराया महिड्ढीए जाव एवतियं जहा चमरे तहा धरणे वि" આ રીતે ચમર અને ધરણુની ઋદ્ધિ આદિ તથા વિકુર્વણા શકિત સરખી છે 'नवरं' પદ તેમની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચે પ્રમાણે તફાવત છે- संखेज्जे दीव समुद्दे भाणियव्वे" ચમર તેની વિક્રિયા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા દેવો અને દેવીઓ વડે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તથા તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરી દેવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે પણ ધરણેન્દ્ર તો તિર્યગ્લોકના સંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને ભરી શકવાને સમર્થ છે – અસંખ્યાત દ્વીપો અને સમુદ્રોને નહીં એજ પ્રમાણે હરિ વેણુદેવ, અગ્નિ શિખ વેલમ્બ, સુઘોષ જલકાન્ત પૂર્ણ અને અમિત એ દક્ષિણનિકાયના ઇન્દ્રોની તથા ઉત્તરનિકાયના બલિ. ભૂતાનંદ હરિસહ વેણુદારી અગ્નિમાણવ વશિષ્ટ જલપ્રભ અમિત

प्रभञ्जन महाघोषाणां भवनपतीनां समृद्धिविकुर्वणाशक्त्यादिकं बोध्यम् । तदाह-"एवं जाव-थणियकुमारा' एवं यावत् स्तनितकुमाराः, स्तनितकुमारशब्देन भवनपतिदेवविशेषो गृह्यते । अत्रत्य यावत्पदसूचितादाशय उक्तः तदुक्तं प्रज्ञापनायाम्-"चमरे धरणे तह वेणुदेव-हरिकंत-अग्गिसीहे य, पुण्णे जलकंतेवि य अमिय विलंबे य घोसेय" एते दक्षिणनिकायेन्द्राः, इतरे तु "बलि-भूयाणंदे वेणु दालि-हरिस्सहे अग्गिमाणववसिट्ठे, जलप्पभे अमियवाहणे पहंजणे महाघोसे" इति औदीच्येन्द्राः वाणावंतर-जोइसीया वानव्यन्तरा व्यन्तरेन्द्रा अपि सपरिवारा धरणेन्द्रवत् समृद्ध्यादिशालिनो विज्ञेयाः । वने भवा वानाः, विविधम्

विकुर्वणाशक्ति आदि जानना चाहिये । यही बात 'एवं जाव थणियकुमारा' इस पाठ द्वारा पुष्ट की गई है । भवनवासी देवोंका एक भेद स्तनितकुमार है । यहां के यावत्पदसे जो आशय निकलता है वह हमने कह दिया है । अर्थात् चमर धरणेन्द्रकी तरह ही स्तनितकुमार तक सबकी समृद्धि और विकुर्वणाशक्ति आदि जाननी चाहिये । प्रज्ञापनामें यही कहा हैं-'चमरे धरणे तह वेणुदेव हरिकंत अग्गिसीहे य, पुण्णे जलकंते वि य, अमिय विलंवे य घोसे य' ये दक्षिणनिकाय के इन्द्र हैं । तथा-'बलि भूयाणंदे वेणुदालि हरिस्सह अग्गिमाणव, वसिट्ठे, जलप्पभे, अमियवाहणे, पहंजणे महाघोसे' ये उत्तरनिकाय के इन्द्र हैं । 'वाणमंतर जोइसिया वि' सपरिवारवानव्यन्तरेन्द्र तथा ज्योतिषिकेन्द्र भी धरणेन्द्र की तरह समृद्ध्यादिशाली जानना चाहिये ।

વાહન પ્રભંજન અને મહાઘોષ એ ઇન્દ્રોની સમૃદ્ધિ તથા વિકુર્વણા શકિત આદિના વિષયમાં પણ ચમર અને ધરણેન્દ્ર પ્રમાણે જ સમજવું એ જ વાત "एवं जाव थणियकुमारा આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે ભવનાવાસી દેવોનો એક ભેદ સ્તનિતકુમાર. છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપરોકત ઇન્દ્રોની સમૃદ્ધિ તથા વિકુર્વણા શકિત ચમર ધરણેન્દ્ર સમાન જ છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ એજ વાત કહી છે કે " चमरे धरणे तह वेणुदेव हरिकंत अग्गिसीहे य पुण्णे जलकंते वि य अमिय विलंवे य घोसेय " ચમર, ધરણ, વેણુદેવ, હરકંત, અગ્નિશિખ, પૂર્ણ, જલકાંત અમિત વેલમ્બ અને સુઘોષ, એ દક્ષિણનિકાયના ઇન્દ્રો તથા बलिभूयाणंदे वेणुदालि हरिस्सहे अग्गिमाणव, वसिट्ठे जलप्पे अमियवाहणे पहंजणे महाघोसे " બલિ ભૂતાનંદ વેણુદારી હરિસહ, અગ્નિમાણવ, વશિષ્ટ, જલપ્રભ, અમિતવાહન, પ્રભંજન, અને મહાઘોષ, એ ઉત્તરનિકાયના ઇન્દ્રો છે " वाणमंतरजोइसिया वि " સપરિવાર વાનવ્યન્તરેન્દ્ર અને જ્યોતિષ્ક દેવોના ઇન્દ્ર પણ ધરણેન્દ્ર જેવી જ સમૃદ્ધિ આદિ ધરાવે છે. वने भवा वाना तथा

भवननगरावासरूपम् अन्तरम् आश्रयात्मकोऽवकाशो येषां ते व्यन्तराः देवविशेषाः वानाश्च ते व्यन्तरा वानव्यन्तराः अथवा विगतमन्तरं भेदो मनुष्येभ्यो येषांते व्यन्तराः अथवा विविधमन्तरं पर्वतान्तरं गुहान्तरं काननान्तरं वा आश्रयरूपं येषांते व्यन्तराः तेचाष्ट प्रकाराः-पिशाचाः-भूताः-यक्षाः-राक्षसाः-किंपुरुषाः-महोरगाः-गन्धर्वाश्च। एतेषु च दक्षिणोत्तरभेदेन प्रतिनिकायं द्वौ द्वौ इन्द्रौ भवतः यथा-"काले य महाकाले सुरूव-पडिरूव-पुण्णभद्दे य, अमरवइ मणिभद्दे भीमेय तहा महाभीमे, किंनर-किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे चेव तह महापुरिसे, अइकाय-महाकाए-गीयरई चेव गीयजसे' त्ति। कालः-महाकालः-

'वने भवा' वाना, तथा "विविधं भवननगरावासरूपं अन्तरं येषां ते व्यन्तराः" "वानाश्च ते व्यन्तराः इति वानव्यन्तराः" ये व्यन्तर वनों में रहते है तथा इनके रहने के भवनावास जो होते है वे विविध प्रकार के होते है। अथवा-विगतं अन्तरं मनुष्येभ्यो येषां ते व्यन्तराः" मनुष्यों से इनका भेद नहीं होता है इस लिये भी ये व्यन्तर कहलाते है अथवा- 'विविधं अन्तरं पर्वतान्तरं, गुहान्तरं काननान्तरं येषांते व्यन्तराः" इनका जो निवासस्थान पर्वत, गुहा, आदि रूप होता है वह विविध प्रकारका होता है इसलिये ये व्यन्तर कहलाते है। ये व्यन्तरदेव आठ प्रकार के होते हैं- पिशाच, भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष, महोरग और गंधर्व। इन व्यन्तरों के प्रत्येक निकाय में एक दक्षिणका और एक उत्तर का इस तरह दो २ इन्द्र होते है। वे इस प्रकारसे हैं- काल, महाकाल, सुरूप, प्रतिरूप,

विविधं भवननगरावासरूपं अन्तरं येषां ते व्यन्तराः" वानाश्च ते व्यन्तराः इति वानव्यन्तराः" वनमां रहेनारा देवोने वानव्यन्तरो कहे छे तेमना भवनावासो विविध प्रकारना होय छे. अथवा विगतं अन्तरं मनुष्येभ्यो येषां ते व्यन्तराः" मनुष्यो अने तेमनी वच्चे भेद होतो नथी तेथी तेमने व्यन्तर कहेवामां आवे छे. अथवा- विविधं अन्तरं पर्वतान्तरं, गुहान्तरं काननान्तरं येषां ते व्यन्तराः" तेमनुं निवासस्थान पर्वत गुफा आदिरूप होय छे. ते विविध प्रकारनुं होय छे तेथी तेमने व्यन्तर कहे छे ते व्यन्तर देवोना आठ प्रकार नीचे प्रमाणे छे- पिशाच, भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष महोरग अने गंधर्व ते दरेक व्यन्तरना बे ईन्द्र होय छे (१) उत्तर निकायनो ईन्द्र (२) दक्षिण निकायनो ईन्द्र आ रीते आठे निकायना मळीने नीचे प्रमाणे सोळ ईन्द्र छे (१) काल, (२) महाकाल, (३) सुरूप, (४) प्रतिरूप (५)

सुरूपः-प्रतिरूपः- पूर्णभद्रः- अमरपतिमणिभद्रः-भीमः- महाभीमः- किन्नरः- किंपुरुषः- सत्पुरुषः- महापुरुषः अतिकायः- महाकायः-गीतरतिः-गीतयशा-श्चेति। 'जोइसियावि' ज्यौतिषिकाः ज्यौतिश्चक्रे भवाः-ज्यौतिषिकास्त एव ज्यौतिषिकाः सूर्यचन्द्र ग्रहनक्षत्रतारकाः देव विशेषा अपि सपरिवाराः धरणेन्द्रवत् समृद्ध्यादिसम्पन्नाः ज्ञातव्याः, किन्तु एतेषां व्यन्तराणां ज्यौतिषिकाणाञ्च देवविशेषाणां त्रायस्त्रिंशकाः-लोकपालाश्च न भवन्ति अतस्तेषां वर्णनं न कार्यम्, केवलंचतुःसहस्रसंख्यकाः सामानिकाः तच्चतुर्गुणिताः षोडश सहस्रसंख्यका आत्मरक्षकदेवाः, चतस्रोऽग्रमहिष्यश्च बोध्याः। नवरम्-विशेष एतावानेव यद्एतेषु सर्वेषु दाक्षिणात्येन्द्रविषये सूर्य विषये चाग्निभूतिः, औदी-

पूर्णभद्र, अमरपतिमाणिभद्र, भीम, महाभीम, किन्नर, किंपुरुष, सत्पुरुष, महापुरुष, अतिकाय, महाकाय, गीतरति, और गीतयश, ज्योतिश्चक्रमें जो देव होते हैं वे ज्योतिष्क देव हैं। सूर्य, चन्द्र, ग्रह, नक्षत्र और तारक ये सब देव विशेष हैं। ये भी अपने २ परिवार सहित धरणेन्द्रकी तरह समृद्ध्यादिक सम्पन्न हैं। व्यन्तरोंमें और ज्योतिष्क देवोंमें त्रायस्त्रिंशक और लोकपाल "त्रायस्त्रिंशक लोकपालवर्ज्या व्यन्तर-ज्योतिष्काः" इस सूत्र के अनुसार नहीं होते हैं। भवनवासी और कल्पवासियों में ही ये होते हैं। इसलिये व्यन्तर और ज्योतिष्क देवोंमें इन दोनोंका वर्णन नहीं करना चाहिये। केवल सामानिक देव, आत्मरक्षक देव और अग्रमहिषियोंका ही इनमें वर्णन करना चाहिये, सो इनमें सामानिक देव ४ हजार होते हैं। इनसे चौगुने अर्थात्

પૂર્ણભદ્ર, (૬) અમર પતિમાણિભદ્ર (૭) ભીમ (૮) મહાભીમ, (૯) કિન્નર, (૧૦) કિંપુરુષ (૧૧) સત્પુરૂષ, (૧૨) મહાપુરુષ, (૧૩) અતિકાય (૧૪) મહાકાય, (૧૫) ગીતરતિ અને (૧૬) ગીતયશ, જ્યોતિશ્ચક્રમાં રહેલા દેવોને જ્યોતિષ્ક દેવો કહે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર ગ્રહ, નક્ષત્ર, અને તારા એ બધાં વિશિષ્ટ પ્રકારના જ્યોતિષ્ક દેવો છે. તેઓ પણ સપરિવાર ધરણેન્દ્રોના જેવી સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, त्रायस्त्रिंशक लोकपालवर्ज्या व्यन्तर-ज्योतिष्काः" વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવોમાં ત્રાયસ્ત્રિંશકો અને લોકપાલો હોતા નથી. ભવનવાસી અને કલ્પવાસીઓમાં જ તેઓ હોય છે તેથી વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક દેવોની સમૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન કરતી વખતે ત્યાં ત્રાયસ્ત્રિંશકો અને લોકપાલોનું વર્ણન કરવું જોઇએ નહીં, પણ સામાનિક દેવો, આત્મરક્ષક દેવો અને પટ્ટરાણીઓનું જ વર્ણન કરવું જોઇએ તે દરેકમાં ૪ ચાર હજાર સામાનિક દેવો અને ૧૬ સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો હોય છે તે દરેકને ચાર પટ્ટરાણીઓ હોય છે અહીં એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે

च्येन्द्रविषये चन्द्रविषये च वायुभूतिः भगवन्तं महावीरं पृच्छति तदाह-'दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूइ पुच्छइ, उत्तरिल्ले सव्वे वाउभूई पुच्छइ" त्ति ॥सू०८॥
देवराजशक्रेन्द्रस्य समृद्धिविकुर्वणाशक्त्यादिवक्तव्यता प्रस्तूयते-'भंते'इत्यादि

मूलम्-भंते ! त्ति भगवं दोच्चे गोयमे अग्गिभूइ अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, एवं वयासी-जइणं भंते ! जोइसिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए, सक्केणं भंते ! देविंदे, देवराया केमहिड्ढीए, जाव-केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए ? गोयमा ! सक्केणं देविंदे, देवराया महिड्ढीए, जाव-महाणुभागे, से णं बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं, चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं, जाव-चउण्हं चउरासीणं आयरक्खसाहस्सीणं, अन्नेसिं जाव-विहरइ, एवं महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, एवं जहेव चमरस्स तहेव भाणियव्वं, नवरं-दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अवसेसं तं चेव, एस णं गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो इमेयारूवे विसए विसयमेत्तेणं वुइए, नोचेव णं संपत्तीए विकुव्विंसुवा, विकुव्वइ वा, विकुव्विस्सइ वा ॥ सू० ९ ॥

१६ हजार आत्मरक्षक होते है। और अग्रमहिषियां यहां चार ४ होती है। विशेषता केवल इतनी ही हैं कि इन सबमें जो दक्षिणनिकायके इन्द्र है उनके विषय में और सूय के विषय में अग्निभूति पूछते हैं और उत्तरनिकाय के इन्द्र है उनके विषय में एवं चन्द्रमा के विषय में वायुभूति भगवान् महावीर से पूछते है। इसी बात को सूत्रकार ने "दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छइ उत्तरिल्ले सव्वे वाउभूई पुच्छइ त्ति इस पाठसे प्रकट किया है ॥ सू० ८ ॥

કે દરેકના દક્ષિણનિકાયના ઇન્દ્ર વિષે અને સૂર્ય વિષે અગ્નિભૂતિ પ્રશ્ન પૂછે છે અને ઉત્તર નિકાયના ઇન્દ્ર વિષે અને ચંન્દ્રમા વિષે વાયુભૂતિપ્રશ્નો પૂછે છે સૂત્રકારે એજ વાત નીચેના સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે- " दाहिणिल्ले सव्वे अग्गिभूई पुच्छइ, उत्तरिल्ले सव्वे वाउभूई पुच्छइ त्ति " સૂ. ૮ ॥

संपत्तीए विकुव्विंसु वा, विकुव्वइ वा, विकुव्विस्सइ वा ॥ सू० ९ ॥

छाया- भदन्त ! इति, भगवान् द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिरनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्-यदि भदन्त ! ज्योतिषेन्द्रः, ज्योतिषराजः एवं महर्द्धिकः, यावत् - एतावच्च प्रभुः विकुर्वितुम्, शक्रो भदन्त ! देवेन्द्रः देवराजः किंमहर्द्धिकः, यावत्-कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? गौतम ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजो महर्द्धिकः, यावत्-महानुभागः स द्वात्रिंशतो विमानावासशतसहस्राणाम्, चतुरशीतेः सामानिक-

देवराज शक्रेन्द्र वक्तव्यता—

'भंते ! त्ति भगवं दोच्चे गोयमे' इत्यादि-

सूत्रार्थ-(भंते ! त्ति) हे भदन्त ! इस प्रकारसे संबोधित करके (भगवं दोच्चे गोयमे) भगवान् द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारने (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की और नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वन्दना नमस्कार करके (एवं वयासी) इस प्रकार पूछा (जइणं भंते ! जोइसिंदे जो इसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज इतनी बडी ऋद्धिवाला है और ऐसी विकुर्वणा शक्तिवाला है (सक्केणं भंते ! देविंदे देवराया केमहिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) तो हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रेन्द्र कितनी बडी विभूतिवाला है और कितनी बडी विकुर्वणा शक्तिवाला है ?। (गोयमा) हे गौतम ! (सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव

દેવરાજ શક્રેન્દ્ર વક્તવ્યતા

સૂત્રાર્થ- (भंतेत्ति) " હે ભદન્ત એવું સંબોધન કરીને(भगवं दोच्चे गोयमे) ભગવાન બીજા ગૌતમઅગ્નિભૂતિ અણુગાર (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા (वंदित्ता नमंसित्ता) વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે (एवं वयासी) તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું- जइणं भंते जोइसिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) હે ભદન્ત જો જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિરાજ આટલી બધી સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, અને આટલી બધી વકુર્વણા શકિતથી સંપન્ન છે તો सक्केणं भंते देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) હે ભદન્ત દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રેન્દ્ર કેટલી મહા સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે ? તે કેવી વકુર્વણા શકિતવાળો છે गोयमा હે ગૌતમ सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे શક્રેન્દ્ર શકરાજ દેવેન્દ્ર ભારે સમૃદ્ધિ યશ

साहस्रीणाम् यावत्-चतसृणां चतुरशीत्याः आत्मरक्षकसाहस्रीणाम्, अन्येषां यावत्-विहरति, एवं महर्द्धिकः, यावत्-एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, एवं यथैव चमरस्य तथैव भणितव्यम्, नवरम्-द्वौ केवलकल्पौ जम्बूद्वीपौ द्वीपौ, अवशेषं तच्चैव एष गौतम! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम्, उक्तम्, नो चेव सम्पत्त्या विकुर्वति विकुर्विष्यति वा ॥सू० ९॥

महाणुभागे) हे गौतम! शक्रेन्द्र शक्रराज देवेन्द्र बहुत बडी ऋद्धिवाला है-यावत् वह महाप्रभाववाला है। (से णं बत्तीसाए विमाणावाससय-सहस्साणं चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं जाव चउण्हं चउरासीणं आय-रक्खसाहस्सीणं अन्नेसिं जाव विहरइ) वह ३२ बत्तीस लाख विमानावासों का ८४ चोरासी हजार सामानिक देवों का, चार चौरासी हजार आत्मरक्षक देवोंका-अर्थात् ३ त्रण लाख ३६ छत्तीस हजार आत्मरक्षक देवोंका तथा औरभी देवों का स्वामी बना हुआ है और दिव्य भोगों को भोगता रहता है (एवं महिड्ढीए, जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए-एवं जहेव चमरस्स तहेव भाणियव्वं) इस तरह वह देवेन्द्र देवराज शक्रेन्द्र ऐसी बडी ऋद्धिवाला है। तथा इसकी विकुर्वणा करनेकी शक्ति जैसी चमरेन्द्रकी कही गई है वैसी है। (णवरं) परन्तु उसकी विकुर्वणा में और इसकी विकुर्वणा में जो अन्तर है वह इस प्रकार से है (दो केवल कप्पे जंबूद्दीवे दीवे अवसेसं तच्चेव) शक्रेन्द्र अपनी विकुर्वणा से दो जंबूद्वीपोको भर सकता हैं तब कि चमरेन्द्र अपनी विकुर्वणासे एक जम्बूद्वीपको ही भर सकता है। बाकी का कथन सब चमरेन्द्र की तरहसे

ળળ કાન્તિ સુખ અને પ્રભાવથી યુકત છે. (से णं बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं जाव चउण्हं चउरासीणं आयरक्ख साहस्सीणं अन्नेसिं जाव विहरइ) તે ૩૨ લાખ વિમાનાવાસો પર ૮૪ ચોર્યાસીલાખ સામાનિક દેવો પર ત્રણ લાખ છત્રીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો પર તથા અન્ય દેવો પર આધિપત્ય ભોગવે છે તે ત્યાં અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે (एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए एवं जहेव चमरस्स तहेव भाणियव्वं) આ રીતે તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રેન્દ્ર ઘણી ભારે ઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન છે ચમરેન્દ્રના જેવી જ વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે (णवरं) પણ તે બન્નેની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચેનો તફાવત છે (दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अवसेसं तच्चेव) શક્રેન્દ્ર તેની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા રૂપો વડે બે જંબૂદ્વીપોને ભરી શકે છે પણ ચમરેન્દ્ર તેની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા રૂપો વડે એક જ જંબૂદ્વીપને ભરી શકે છે બાકીનું બધું વર્ણન ચમર પ્રમાણે

संपत्तीए विकुव्विंसु वा, विकुव्वइ वा, विकुव्विस्सइ वा ॥ सू० ९ ॥

छाया- भदन्त ! इति, भगवान् द्वितीयो गौतमोऽग्निभूतिरनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा एवमवादीत्-यदि भदन्त ! ज्योतिपेन्द्रः, ज्योतिपराजः एवं महर्द्धिकः, यावत् - एतावच्च प्रभु विकुर्वितुम्, शक्रो भदन्त ! देवेन्द्रः देवराजः किंमहर्द्धिकः, यावत्-कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? गौतम ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजो महर्द्धिकः, यावत्-महानुभागः स द्वात्रिंशतो विमानावासशतसहस्राणाम्, चतुरशीतेः सामानिक-

देवराज शक्रेन्द्र वक्तव्यता—

'भंते ! त्ति भगवं दोच्चे गोयमे' इत्यादि-

सूत्रार्थ-(भंते ! त्ति) हे भदन्त ! इस प्रकारसे संबोधित करके (भगवं दोच्चे गोयमे) भगवान् द्वितीय गौतम अग्निभूति अनगारने (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) श्रमण भगवान् महावीर को वंदना की और नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता) वन्दना नमस्कार करके (एवं वयासी) इस प्रकार पूछा (जइणं भंते ! जोइसिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) हे भदन्त ! यदि ज्योतिपेन्द्र ज्योतिपराज इतनी बडी ऋद्धिवाला है और ऐसी विकुर्वणा शक्तिवाला है (सक्केणं भंते ! देविंदे देवराया केमहिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) तो हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रेन्द्र कितनी बडी विभूतिवाला है और कितनी बडी विकुर्वणा शक्तिवाला है ?। (गोयमा) हे गौतम ! (सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव

દેવરાજ શક્રેન્દ્ર વક્તવ્યતા

સૂત્રાર્થ- (भंतेत्ति) " હે ભદન્ત એવું સંબોધન કરીને(भगवं दोच्चे गोयमे) ભગવાન બીજા ગૌતમઅગ્નિભૂતિ અણગાર (समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કર્યા (वंदित्ता नमंसित्ता) વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે (एवं वयासी) તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું- जइणं भंते जोइसिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) હે ભદન્ત જો જ્યોતિષેન્દ્ર જ્યોતિરાજ આટલી બધી સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, અને આટલી બધી વકુર્વણા શકિતથી સંપન્ન છે તો सक्केणं भंते देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए) હે ભદન્ત દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રેન્દ્ર કેટલી મહા સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે ? તે કેવી વકુર્વણા શકિતવાળો છે गोयमा હે ગૌતમ सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे શક્રેન્દ્ર શક્રરાજ દેવેન્દ્ર બાર સમૃદ્ધિ યશ

चन्द्रः सूर्यो वा 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः एतादृशधरणेन्द्रवन्महासमृद्धिशाली 'जाव' यावत् 'एवइयं च णं' एतावच्च पूर्ववर्णितावधिकञ्च 'पभू' प्रभुः समर्थः'विकुव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति पूर्वेणान्वयस्तदा 'भंते! भदन्त! 'सक्केणं' शक्रः खलु प्रथमसौधर्मदेवलोकस्वामी, 'देविंदे' देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः 'केमहिड्ढीए' कीदृशमहर्द्धिसम्पन्नः, 'जाव'-यावत् 'केवइयं च णं' कियच्च खलु कियदवधिकमिति यावत्, 'पभू'प्रभुःविकुव्वित्तए' विकुर्वितुम्।

भगवानाह 'गोयमा! सक्केणं' इत्यादि। हे गौतमगोत्रीय अग्निभूते! शक्रः खलु 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः अतिशयसमृद्धिशाली, 'जाव महाणुभागे' यावत्-महानुभागः महाप्रभावशाली वर्तते, यावच्छब्देन महाद्युति-महाबल-महायशो महासौख्यः 'सेणं' स खलु देवेन्द्रः

सिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए' ज्योतिषेन्द्र ज्योतिषराज चन्द्र अथवा सूर्य ऐसी बडी ऋद्धि के अधिपति हैं और इतनी बडी विकुर्वणा करने के लीये शक्ति के भंडार हैं तो 'भंते' हे भदन्त! सक्केणं देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' जो प्रथम सौधर्मदेवलोक का स्वामी शक्रेन्द्र है कि जो देवेन्द्र और देवराज है कैसी बडी ऋद्धिवाला है और कितनी बडी विक्रिया कर सकने में समर्थ है ? इस प्रकार अग्निभूति का प्रश्न सुनकर भगवान्ने कहा 'गोयमा' हे गौतम गोत्रीय अग्निभूति 'सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे' देवेन्द्र शक्रराज शक्रेन्द्र अतिशय समृद्धिशाली है- यावत् वह महाप्रभावसंपन्न है। यहां यावत् शब्दसे "महाद्युति, महाबल, महायश, महासौख्य" इन पदोंका ग्रहण हुआ है। वह शक्रेन्द्र वहां ३२ बत्तीस

एवं महिड्ढीए जाव इयं च णं पभू विकुव्वित्तए" જ્યોતિષરાજ જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્ર અથવા સૂર્ય આટલી બધી ઋદ્ધિવાળા છે અને આટલી બધી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે તો " भंते " હે ભદન્ત " सक्केणं देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए" પહેલા દેવલોકના સ્વામી, દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્ર કેવી ઘણી જે ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે ? તે કેવી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે ? ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ અગ્નિભૂતિને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો " सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए " ઇત્યાદિ હે ગૌતમ અગ્નિભૂતિ દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્ર ઘણી જ ભારે સમૃદ્ધિ વાળો છે અહીં " यावत् " પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-महाद्युति, महाबल महायश महासौख्य " તે મહાદ્યુતિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને

टीका-द्वितीयो गणधरः अग्निभूतिः धरणेन्द्रप्रकरणवर्णितज्योतिष्क-देवविशेषसम्बन्धिसमृद्ध्यादिमुपश्रुत्य शक्रेन्द्रसम्बन्धिसमृद्ध्यादि जिज्ञासया भगवन्तं पृच्छति- 'भंते !'त्ति । हे भदन्त ! 'भगवं' भगवान्, दोच्चे गोयमे' द्वितीयो गौतमः गौतमगोत्रीयः 'अग्गिभूई' अग्निभूतिः गणधरः 'अणगारे' अनगारः, 'समणं' श्रमणं, 'भगवं' भगवन्तं' 'महावीरं' 'वंदइ' वन्दते स्तौति, 'नमंसइ' नमस्यति नमस्करोति 'वंदित्ता' वन्दित्वा 'नमंसित्ता' नमस्कृत्य 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण ' वयासी ' अवादीत्-अकथयत्-'जइणं' यदि खलु निश्चयेन 'भंते' ! भदन्त ! 'जोइसिंदे' ज्योतिषेन्द्रः 'जोइसराया' ज्योतिषराजः

ही जानना चाहिये । (एसणं गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए विसयमेत्तेणं वुइए, नोचेव संपत्तीए विकुव्विसु वा, विकुव्विइ वा विकुव्विस्सइ वा) हे गौतम ! शक्रेन्द्र की विकुर्वणा करने के विषय में जो ऐसा कहा गया है वह सिर्फ उसकी शक्ति का प्रदर्शन करनेके लिये ही कहा गया है इस प्रकार की विकुर्वणा करके उसने आजतक न ऐसा किया है और न वह वर्तमान में ऐसा करता है और न भविष्यत् में वह ऐस करेगा ही ॥ सू० ९ ॥

टीकार्थ—द्वितीय गणधर अग्निभूति धरणेन्द्रके प्रकरणमें वर्णित ज्योतिषिकदेव सम्बन्धी समृद्धि आदि को सुनकर अब वे प्रभु से शक्रेन्द्र संबंधी समृद्ध्यादि को जानने की अभिलाषासे पूछते हैं- 'भंते ! त्ति' हे भदन्त ! ऐसा कहकर पहिले उन्होंने प्रभु की वंदना की, उन्हें नमस्कार किया, बाद में प्रभु से उन्होंने विनयावनत होकर इस प्रकार कहा- हे भदन्त ! 'जइणं भंते !' हे भदन्त ! यदि 'जोइ-

સમજવું. (एस णं गोयमा सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए विस-यमेत्तेणं वुइए नो चेव संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वइ वा विकुव्विस्सइ वा) હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર શક્રની વિકુર્વણા શકિતની આ જે વાત કરવામાં આવી છે તે તેનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ કહેલ છે પણ આ પ્રકારની વિકુર્વણા પહેલાં તેણે કરી નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં ॥ સૂ. ૯ ॥

ટીકાર્થ –ધરણેન્દ્ર પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણેની જ્યોતિષિક દેવોની સમૃદ્ધિ વિકુર્વણા આદિનું વર્ણન સાંભળીને બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિને શક્રેન્દ્રની સમૃદ્ધિ આદિ જાણવાની અભિલાષા થાય છે. " भंते त्ति " તેથી " હે ભદન્ત " એવું સંબોધન કરીને તેઓ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરે છે ત્યાર બાદ તેઓ વિનયથી તેમને આ પ્રમાણે પૂછે છે.- " जइणं भंते " હે ભદન્ત જો. " जोइसिंदे जोइसराया

चन्द्रः सूर्यो वा 'एवं महिड्ढीए' एव महर्द्धिकः एतादृशधरणेन्द्रवन्महासमृद्धिशाली 'जाव' यावत् 'एवइयं च णं' एतावच्च पूर्वर्णितावधिकञ्च 'पभू' प्रभुः समर्थः 'विकुव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति पूर्वेणान्वयस्तदा 'भंते ! भदन्त ! 'सक्केणं' शक्रः खलु प्रथमसौधर्मदेवलोकस्वामी, 'देविंदे' देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः 'केमहिड्ढीए' कीदृशमहर्द्धिसम्पन्नः, 'जाव'-यावत् 'केवइयं च णं' कियच्च खलु कियदवधिकमिति यावत्, 'पभू' प्रभुःविकुव्वित्तए' विकुर्वितुम्।

भगवानाह 'गोयमा ! सक्केणं' इत्यादि। हे गौतमगोत्रीय अग्निभूते! शक्रः खलु 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः अतिशयसमृद्धिशाली, 'जाव महाणुभागे' यावत्–महानुभागः महाप्रभावशाली वर्तते, यावच्छब्देन महाद्युति-महाबल–महायशो महासौख्यः 'सेणं' स खलु देवेन्द्रः

सिंदे जोइसराया एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए' ज्योतिपेन्द्र ज्योतिपराज चन्द्र अथवा सूर्य ऐसी बडी ऋद्धि के अधिपति हैं और इतनी बडी विकुर्वणा करने के लीये शक्ति के भंडार हैं तो 'भंते' हे भदन्त! सक्केणं देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' जो प्रथम सौधर्मदेवलोक का स्वामी शक्रेन्द्र है कि जो देवेन्द्र और देवराज है कैसी बडी ऋद्धिवाला है और कितनी बडी विक्रिया कर सकने में समर्थ है? इस प्रकार अग्निभूति का प्रश्न सुनकर भगवान्ने कहा 'गोयमा' हे गौतम गोत्रीय अग्निभूति 'सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए जाव महाणुभागे' देवेन्द्र शक्रराज शक्रेन्द्र अतिशय समृद्धिशाली है– यावत् वह महाप्रभावसंपन्न है। यहां यावत् शब्दसे "महाद्युति, महाबल, महायश, महासौख्य" इन पदोंका ग्रहण हुआ है। वह शक्रेन्द्र वहां ३२ बत्तीस

एवं महिड्ढीए जाव इयं च णं पभू विकूव्वित्तए" જ્યોતિષરાજ જ્યોતિષેન્દ્ર ચંદ્ર અથવા સૂર્ય આટલી બધી ઋદ્ધિવાળા છે અને આટલી બધી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે તો " भंते " હે ભદન્ત " सक्केणं देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए" પહેલા દેવલોકના સ્વામી, દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્ર કેવી ઘણી જે ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે ? તે કેવી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે ? ત્યારે મહાવીર પ્રભુએ અગ્નિભૂતિને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો " सक्केणं देविंदे देवराया महिड्ढीए " ઇત્યાદિ હે ગૌતમ અગ્નિભૂતિ દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્ર ઘણી જ ભારે સમૃદ્ધિ વાળો છે અહીં " यावत् " પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે–महाद्युति, महाबल महायश महासौख्य " તે મહાદ્યતિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને

टीका-द्वितीयो गणधरः अग्निभूतिः धरणेन्द्रप्रकरणवर्णितज्योतिष्क-देवविशेषसम्बन्धिसमृद्ध्यादिमुपश्रुत्य शक्रेन्द्रसम्बन्धिसमृद्ध्यादि जिज्ञासया भगवन्तं पृच्छति- 'भंते!'त्ति । हे भदन्त! 'भगवं' भगवान्, दोच्चे गोयमे' द्वितीयो गौतमः गौतमगोत्रीयः 'अग्गिभूई' अग्निभूतिः गणधरः 'अणगारे' अनगारः, 'समणं' श्रमणं, 'भगवं' भगवन्तं' 'महावीरं' 'वंदइ' वन्दते स्तौति, 'नमंसइ' नमस्यति नमस्करोति 'वंदित्ता' वन्दित्वा 'नमंसित्ता' नमस्कृत्य 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-अकथयत्-'जइणं' यदि खलु निश्चयेन 'भंते'! भदन्त! 'जोइसिंदे' ज्योतिषेन्द्रः 'जोइसराया' ज्योतिषराजः

ही जानना चाहिये। (एसणं गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए विसयमेत्तेणं वुइए, नोचेव संपत्तीए विकुव्विसु वा, विकुव्विइ वा विकुव्विस्सइ वा) हे गौतम! शक्रेन्द्र की विकुर्वणा करने के विषय में जो ऐसा कहा गया है वह सिर्फ उसकी शक्ति का प्रदर्शन करनेके लिये ही कहा गया है इस प्रकार की विकुर्वणा करके उसने आजतक न ऐसा किया है और न वह वर्तमान में ऐसा करता है और न भविष्यत् में वह ऐस करेगा ही ॥ सू० ९ ॥

टीकार्थ—द्वितीय गणधर अग्निभूति धरणेन्द्रके प्रकरणमें वर्णित ज्योतिषिकदेव सम्बन्धी समृद्धि आदि को सुनकर अब वे प्रभु से शक्रेन्द्र संबंधी समृद्ध्यादि को जानने की अभिलाषासे पूछते हैं- 'भंते! त्ति' हे भदन्त! ऐसा कहकर पहिले उन्होंने प्रभु की वंदना की, उन्हें नमस्कार किया, बाद में प्रभु से उन्होंने विनयावनत होकर इस प्रकार कहा- हे भदन्त! 'जइणं भंते!' हे भदन्त! यदि 'जोइ-

સમજવું. (एस णं गोयमा सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए विसयमेत्तेणं वुइए नो चेव संपत्तीए विकुव्विसु वा विकुव्वइ वा विकुव्विस्सइ वा) હે ગૌતમ! દેવેન્દ્ર શક્રની વિકુર્વણા શક્તિની આ જે વાત કરવામાં આવી છે તે તેનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ કહેલ છે પણ આ પ્રકારની વિકુર્વણા પહેલાં તેણે કરી નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં ॥ સૂ. ૯ ॥

ટીકાર્થ -ધરણેન્દ્ર પ્રકરણમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણેની જ્યોતિષિક દેવોની સમૃદ્ધિ વિકુર્વણા આદિનું વર્ણન સાંભળીને બીજા ગણધર અગ્નિભૂતિને શક્રેન્દ્રની સમૃદ્ધિ આદિ જાણવાની અભિલાષા થાય છે. " भंते त्ति " તેથી " હે ભદન્ત " એવું સંબોધન કરીને તેઓ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરે છે ત્યાર બાદ તેઓ વિનયથી તેમને આ પ્રમાણે પૂછે છે.- " जइणं भंते " હે ભદન્ત જો. " जोइसिंदे जोइसराया

ज्ञानो 'विहरइ' विहरति 'एवं महिड्ढीए' एवं यथोक्तप्रकारो महर्द्धिकः हासमृद्धिसम्पन्नो वर्तते इति शेषः। 'जाव एवइयं च णं' यावत् एतावच्च तावदधिकम् 'पभू' प्रभुः समर्थः 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम्, अर्थात् एतावत्प-देनापि न ज्ञायते यत् कियतीं कीदृशीश्च विकुर्वणां कर्तुं स समर्थ इत्याकांक्षाशान्तये आह-'एवं जहेव चमरस्स' इत्यादि। एवं यथैव चमरस्य, विकुर्वितुं सामर्थ्यमिति 'तहेव' तत्समानमेव 'भाणियव्वं' भणितव्यम् शक्रस्यापि विकुर्वितुं सामर्थ्यं ज्ञातव्यम् किन्तु 'नवरं' विशेषः पुनरेतावानेव यत् 'दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे' द्वौ केवलकल्पौ सम्पूर्णौ-जम्बूद्वीपौ द्वीपौ वैक्रियसमुद्घातेन समवहत्य निष्पादित निजानेकरूपैः पूरयितुं समर्थ इति 'अवसेसं' अवशेषम् 'तंचेव' तच्चैव परिशेषं सर्वं तदनुसारमेव विज्ञेयम्। उक्तप्रकारेण भगवान् महावीरः अग्निभूतिं

प्रकार से महाऋद्धि संपन्न है। 'जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए' यावत् वह इतनी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है यहां 'एवइयं' इस पदसे विकुर्वणा करनेकी कोई हद तो प्रकट की गई नहीं है-- अतः उसे स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं कि- 'एवं जहेव चमरस्स तहेव भाणियव्वं' चमरेन्द्र की विकुर्वणा करनेकी जैसी शक्ति है वैसे ही शक्ति शक्रेन्द्र की भी जानना चाहिये। किन्तु इसमें जो विशेषता है वह 'नवरं' इस पदसे सूचित करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि- 'दो केवलकप्पे जंबूद्दीवे दीवे' शक्रेन्द्र वैक्रिय समुद्घातसे समवहत होकर निष्पादित निज अनेक रूपोंसे दो जंबूद्वीपों को भरने की शक्ति रखता है। 'अवसेसं तं चेव' बाकीका और सब कथन यहां उसके अनुसार ही जानना चाहिये। इस उक्त प्रकारसे भगवान महावीर अग्निभूतिसे शक्रकी शक्ति आदिको

"एवं महड्ढीए जाव एव इयं च णं पभू विउव्वित्तए" ते देवराज शक्रेन्द्र आ प्रकारनी समृद्धिआदि वाळो छे अने एटली ज विकुर्वणा करवाने समर्थ छे. "एवइयं" पदथी विकुर्वणानुं प्रमाण प्रकट थतुं नथी. तेथी तेनी विकुर्वणानुं प्रमाण नीचेना पदो द्वारा दर्शाव्युं छे-" एवं जहेव चमरस्स तहेव भाणियव्वं " चमरेन्द्र जेटली विकुर्वणा शक्तिथी युक्त छे एटली विकुर्वणा शक्ति शक्रेन्द्र पण धरावे छे "णवरं" परंतु " दो केवलकप्पे जंबूद्दीवे दीवे " शक्रेन्द्र वैक्रिय समुद्घातथी उत्पन्न करेला देव देवीओनां रूपो वडे बे जंबुद्वीपोने भरी देवाने समर्थ छे, पण चमरेन्द्र एक जंबूद्वीपने भरवाने समर्थ छे. " अवसेसं तं चेव " बाकीनुं समस्त वर्णन चमरेन्द्र प्रमाणे ज जाणवुं शक्रेन्द्रना सामर्थ्यनी वात तेनी शक्ति बतावबाने

शक्रः 'बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं' द्वात्रिंशत्‌विमानावासशत-सहस्राणाम्-द्वात्रिंशल्लक्षसंख्यकविमानानाम् 'चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं' चतुरशीतिसामानिकसाहस्रीणाम् — चतुरशीतिसहस्रसंख्यकसामानिकानाम् 'जाव'—यावत्, 'चउण्हं' चतुर्णाम् 'चउरासीणं' चतुरशीत्याः 'आयरक्खसाहस्साणं' आत्मरक्षकसहस्राणाम् षट्त्रिंशदधिकलक्षत्रयात्मरक्षकदेवानां यावत्पदेन "अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, चउण्हं लोगपालाणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं त्ति। अष्टानाम् अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम्, चतुर्णां लोकपालानाम्, तिसृणां पर्षदाम्, सप्तानाम् अनीकानाम् सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम् इतिसर्वं विज्ञेयम् 'अन्नेसिं' अन्येषाञ्च देवादीनाम् उपरि 'जाव'—यावत् स्वसत्तया आधिपत्यं स्वामित्वं भर्तृत्वं कुर्वन भोगभोगान

लाख विमानवासों का अधिपति है चौरासी हजार सामानिकदेवोंका स्वामी है और ३ तीन लाख ३६ छत्तीस हजार आत्मरक्षक देवोंके ऊपर ऐश्वर्य का भोक्ता है। यही बात 'बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं चउरासीए सामाणियसाहस्सीणं, चउण्हं चउरासीणं आयरक्खसाहस्सीणं" इन पदों द्वारा प्रकट की गई हैं। यहां जो यावत् पद का प्रयोग हुआ हैं उससे 'अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, चउण्हं लोगपालाणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं' इन पदोंका ग्रहण हुआ है। 'अन्नेसिं च जाव विहरइ' यहां पर यावत् पदसे स्वामित्वं, भर्तृत्वं, कुर्वन् दिव्यान् भोगभोगान् भुंजानो' इन पदोंका संग्रह किया गया है। 'एवं महिड्ढीए' वह शक्रेन्द्र इस

મહાપ્રભાવશાળી છે તે ૩૨ બત્રિસલાખ વિમાનવાસોનો ચોરાશી હજાર સામાનિક દેવોનો અને ત્રણ લાખ છત્રીશ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનો અધિપતિ છે એજ વાત "बत्तीसाए" ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. અહીં આવેલા " यावत् " પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं चउण्हं लोग पालोण तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं अणियाहिवईणं" શક્રેન્દ્ર પરિવાર સહિત ની આઠ પટ્ટરાણીઓ પર, ચાર લોકપાલો પર, ત્રણ પરિષદો પર સાત સેના પર અને સાત સેનાપતિ પર શાસન ભોગવે છે. " अन्नेसिं च जाव विहरइ " આ સૂત્રપાઠ માં આવતા जाव યાવત્ પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે स्वामित्वं भर्तृत्वं कुर्वन् दिव्यान् भोगभोगान् भुंजानो "

पुण्णाइं अट्ठ संवच्छराइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता, सट्ठिंभत्ताइं अणसणाए छेदित्ता, आलोइयपडिक्कंते, समाहिपत्ते, कालमासे कालंकिच्चा सोहम्मे कप्पे सयंसि विमाणंसि; उववायसभाए देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिए अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए ओगाहणाए सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सामाणियदेवत्ताए उववन्नो, तए णं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ, तं जहा–आहारपज्जत्तीए; सरीरपज्जत्तीए; इंदियपज्जत्तीए आण-पाणपज्जत्तीए, भासा मणपज्जत्तीए, तएणं तं तीसयं देवं पंचविहाए-पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गयं समाणं सामाणियपरिसोववन्नया देवा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धाविंति, वद्धावित्ता एवं वयासी– अहो !! णं देवाणुप्पियेहिं दिव्वा देवड्ढी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे महाबले दिव्वे महाजसे दिव्व महासोक्खे दिव्वे देवाणुभावे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, जारिसियाणं देवाणुप्पियेहिं दिव्वा देवड्ढी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे देवाणुभावे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए तारिसियाणं सक्केण वि देविंदेण, देवरण्णा दिव्वा देवड्ढी, जाव-अभिसमण्णागया तारिसियाणं देवाणुप्पियेहिं वि दिव्वादेवड्ढी, जाव-अभिसमण्णागया, सेणं भंते ! तीसए देवे केमहिड्ढीए, जाव-केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए ॥ सू० १० ॥

शक्रसामर्थ्यादिकं प्रतिपाद्य तदीयोक्तसामर्थ्यादिस्वरूपमात्रप्रदर्शनमुपसंहरति 'एस णं गोयमा' हे गौतम! एष खलु 'सक्कस्स' शक्रस्य 'देविंदस्स' देवेन्द्रस्य 'देवरण्णो' देवराजस्य 'इमेयारूवे' अयम् एतावद्रूपो 'विसए' विषयः 'विसयमेत्तेणं वुइए' विषयमात्रं खलु उक्तम्-प्रतिपादितम् 'नो चेव णं' नोचैव खलु नैव कथमपि 'संपत्तीए' सम्पत्त्या यथोक्तार्थसम्पादनेन 'विकुव्विंसु वा' कदाचिद् वा कदापि विकुर्वणां कृतवान, 'विकुव्वतिवा' विकरोति वा 'विकुव्विस्सति' विकरिष्यति वा, अर्थात् शक्रेन्द्रस्य विकुर्वणाशक्तेः स्वरूपमात्रमेतावत्प्रतिपादितं नतु व्यवहारे विकुर्वणायाः कथमपि प्रयोगकरणम् भवति इति अग्निभूतिं प्रति भगवत उत्तराशयः ॥ सू. ९ ॥

मूलम्-'जइ णं भंते! सक्के देविंदे, देवराया एवं महिड्डीए, जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए, एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी तीसए नामं अणगारे पगइभद्दए, जाव-विणीए, छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे बहुपडि-

कह कर यह सामर्थ्य उसमें केवल कहने के लिये ही है वह अपनी इस सामर्थ्य का उपयोग नहीं करता है। यह प्रकट करते हुए कहते हैं 'एस णं गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए, नो चेव णं संपत्तिए विकुव्विंसु वा, विकुव्वति वा विकुव्विस्सति वा' हे गौतम! यह जो उक्तरूप से देवेन्द्र देवराज शक्रकी शक्तिका वर्णन किया गया है वह सीर्फ स्वरूप मात्र प्रदर्शनके लियेही किया गया है। यथोक्तार्थ के सम्पादन से उसने आज तक उसे अपने व्यवहारमें प्रयुक्त नहीं किया है, नहीं करते है, आगे नहीं करेगा, इस प्रकार भगवानने अग्निभूति से शक्रेन्द्रके विषयमें कहा ॥सू.९॥

માટે જ કહી છે. ખરેખર તો તે તેની આ વિકુર્વણા શક્તિનો કદી પણ ઉપયોગ કરતો નથી. એજ વાત નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ થઈ છે-"एस णं गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेयारूवे विसए विसयमेत्ते णं वुइए नो चेव णं संपत्तीए विकुव्विंसु वा विकुव्वति वा विकुव्विस्सति वा" હે ગૌતમ! ઉપરોકત સમસ્ત કથન દેવરાજ, દેવેન્દ્ર, શક્રની શકિત બતાવવાને માટેજ કરાયું છે. તેણે આજ સુધી કદી પણ તે વિકુર્વણા શકિતનો પ્રયોગ કર્યો નથી, વર્તમાન કાળે કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં. ભગવાને અગ્નિભૂતિ અણગારના પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો (સૂ ૯)

प्रतिक्रान्तः, समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे स्वस्मिन् विमाने उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरितोऽङ्गुलस्य असंख्येयभागमात्रायाम् अवगाहनायाम् शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सामानिकदेवतया उत्पन्नः, ततः स तिष्यको देवोऽधुनोपपन्नमात्रः सन् पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गच्छति, तद्यथा-आहारपर्याप्त्या, शरीर-पर्याप्त्या, इन्द्रिय-पर्याप्त्या, आन-प्राणपर्याप्त्या,

प्रतिक्रम करके (समाहिपत्ते) समाधि प्राप्त होकर (काल मासे कालं किच्चा) काल मासमें काल करके (सोहम्मे कप्पे) सौधर्मकल्पमें (सयंसि विमाणंसि) अपने विमानमें (उववायसभाए देवसयणिज्जंसि) उपपात सभाके देवशयनीय (शय्या) में (देव दूसंतरिए) देवदूष्यसे अन्तरित होकर (अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए ओगाहणाए) अंगुलके असंख्यातवें भाग प्रमाणवाली अवगाहनामें (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सामाणिय देवत्ताए उववन्नो) देवेन्द्र देवराज शक्रके सामाणिक देवके रूपमें उत्पन्न हुए है। (तएणं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते समाणे) अधुनोपपन्न मात्र वे तिष्यकदेव (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ) वहां पर पांच प्रकारकी पर्याप्तियोंसे प्रर्याप्तिभावको प्राप्त हुए हैं। (तंजहा) वे पांच प्रकारकी पर्याप्तियां इस प्रकार से हैं- (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए, भासामणपज्जत्तीए) आहारपर्याप्ति, शरीर-

(आलोइयपडिक्कंते) આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરીને (समाहिपत्ते) સમાધિ પામીને (कालमासे कालं किच्चा) જીવનલીલા સંકેલવાનો સમય આવ્યો ત્યારે કાળ ધર્મ પામીને (सोहम्मे कप्पे) સૌધર્મ દેવલોકમાં (सयंसि विमाणंसि) પોતાના વિમાનમાં (उववायसभाए देवसयणिज्जंसि) ઉપપાતસભાની દેવશય્યામાં देवदूसंतरिए) દેવદૂષ્ય (દેવ વસ્ત્રથી) આચ્છાદિત થઈને अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए ओगाहणाए) અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુવાળી અવગાહનામાં (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो देवत्ताए उववन्ने) દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના સામાનિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયેલ છે. (तएणं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते समाणे) હજી હમણાં જ ઉત્પન્ન થયેલો તે તિષ્યક દેવ (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ) ત્યાં પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત અવસ્થા પામ્યો છે (तंजहा તે પાંચ પર્યાપ્તિયો નીચે પ્રમાણે છે- (आहारपज्जत्तीए) આહાર પર્યાપ્તિ, शरीरपज्जत्तीए શરીર પર્યાપ્તિ (इंदियपज्जत्तीए) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (आणपाणपज्जत्तीए) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, (भासामणपज्जत्तीए) ભાષામન પર્યાપ્તિ આ રીતે

छाया–यदि भदन्त ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः एवं महर्द्धिकः, यावत्–एतावच्च प्रभुः विकुर्वितुम्, एवं खलु देवानुप्रियाणाम् अन्तेवासी तिष्यको नाम अनगारः प्रकृतिभद्रकः, यावत्–विनीतः षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा आत्मानं भावयन् बहुप्रतिपूर्णानि अष्टसंवत्सराणि श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषित्वा, षष्टिं भक्तानि अनशनेन छित्त्वा, आलोचित-

'जइणं भंते ! सक्के देविंदे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जइणं भंते !) हे भदंत ! यदि(देविंदे देवराया) देवोंके इन्द्र देवराज (सक्के) शक्र (एवं महिड्डीए) ऐसी बडी ऋद्धिवाले हैं (जाव एवतियं च णं पभू विउव्वित्तए) यावत् वे इतनी विकुर्वणा करने के लिये शक्तिशाली हैं तो (एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी) आप जो (तीसए नामं अणगारे) तिष्यक नामके अनगार हुए हैं, कि जो (पगइभद्दे) प्रकृति से भद्र थे (जाव विणीए) यावत् विनीत थे (छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं) और निरन्तर छट्ठ छट्ठकी तपस्यासे (अप्पाणं भावेमाणे) जो अपनी आत्माको भावित करते रहते थे (बहु पडिपुण्णाइं अट्ठसंवच्छराइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता) ठीक वे आठ वर्ष तक श्रामण्य पर्यायका पालन करके, एवं १ एकमास की संलेखनासे अपने आपको युक्त करके, साठ भक्तोंका अनशन द्वारा छेदन करके (आलोइयपडिक्कंते) आलोचना,

—तिष्यक नामना सामानिक देवनी समृद्धि आदिनुं वर्णन— जइणं भंते सक्के देविंदे" इत्यादि—

सूत्रार्थ— (जइणं भंते ! देविंदे देवराया सक्के एवं महिड्डीए जाव एवतियं च णं पभू विउव्वित्तए) हे भदन्त ! जो देवराज, देवेन्द्र शक्र आटली बधी समृद्धि आदिथी युक्त छे, अने जो ते आटली बधी विकुर्वणा शकित धरावे छे तो (एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी) पछी आप देवानुप्रियना शिष्य (तिसए नामं अणगारे) तिष्यक नामना अणगार (पगइभद्दे) जे भद्र प्रकृतिना हता. (जाव विणीए) अने विनीत पर्यन्तना गुणोवाळा हता, छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवो कम्मेणं) जे निरंतर छठ्ठना पारणे छठ्ठन तपस्या वडे (अप्पाणं भावेमाणे) पोताना आत्माने भावित करता हता, (बहुपडिपुण्णाइं अट्ठसंवच्छराइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता मासिआए संलेहणाए अत्ताणं झूसित्ता जेमणे आठ वर्ष सुधी श्रामण्य पर्यायनुं पालन कर्युं हतुं अने एक मासनो संथारो करीने साठ भकतोनुं अनशन द्वाराछेदन करीने एक मासना साठ टंकना भोजननो उपवासद्वारा त्याग करीने

प्रतिक्रान्तः, समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पे स्वस्मिन् विमाने उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरितोऽङ्गुलस्य असंख्येयभागमात्रायाम् अवगाहनायाम् शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सामानिकदेवतया उत्पन्नः, ततः स तिष्यको देवोऽधुनोपपन्नमात्रः सन् पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गच्छति, तद्यथा-आहारपर्याप्त्या, शरीर-पर्याप्त्या, इन्द्रिय-पर्याप्त्या, आन-प्राणपर्याप्त्या,

---

प्रतिक्रम करके (समाहिपत्ते) समाधि प्राप्त होकर (काल मासे कालं किच्चा) काल मासमें काल करके (सोहम्मे कप्पे) सौधर्मकल्पमें (सयंसि विमाणंसि) अपने विमानमें (उववायसभाए देवसयणिज्जंसि) उपपात सभाके देवशयनीय (शय्या) में (देव दूसंतरिए) देवदूष्यसे अन्तरित होकर (अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए ओगाहणाए) अंगुलके असंख्यातवें भाग प्रमाणवाली अवगाहनामें (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सामाणिय देवत्ताए उववन्नो) देवेन्द्र देवराज शक्रके सामाणिक देवके रूपमें उत्पन्न हुए हैं। (तएणं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते समाणे) अधुनोपपन्न मात्र वे तिष्यकदेव (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ) वहां पर पांच प्रकारकी पर्याप्तियोंसे पर्याप्तिभावको प्राप्त हुए हैं। (तंजहा) वे पांच प्रकारकी पर्याप्तियां इस प्रकार से हैं- (आहारपज्जत्तीए, सरीरपज्जत्तीए, इंदियपज्जत्तीए, आणपाणपज्जत्तीए, भासामणपज्जत्तीए) आहारपर्याप्ति, शरीर-

---

(आलोइयपडिक्कंते) આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરીને (समाहिपत्ते) સમાધિ પામીને (कालमासे कालं किच्चा) જીવનલીલા સંકેલવાનો સમય આવ્યો ત્યારે કાળ ધર્મ પામીને (सोहम्मे कप्पे) સૌધર્મ દેવલોકમાં (सयंसि विमाणंसि) પોતાના વિમાનમાં (उववायसभाए देवसयणिज्जंसि) ઉપપાતસભાની દેવશય્યામાં देवदूसंतरिए) દેવદૂષ્ય (દેવ વસ્ત્રથી) આચ્છાદિત થઈને अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए ओगाहणाए) અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણવાળી અવગાહનામાં (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो देवत्ताए उववन्ने) દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના સામાનિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયેલ છે. (तएणं से तीसए देवे अहुणोववन्नमेत्ते समाणे) હજી હમણાં જ ઉત્પન્ન થયેલો તે તિષ્યક દેવ (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ) ત્યાં પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત અવસ્થા પામ્યો છે (तंजहा) તે પાંચ પર્યાપ્તિયો નીચે પ્રમાણે છે- (आहारपज्जत्तीए) આહાર પર્યાપ્તિ, शरीरपज्जत्तीए શરીર પર્યાપ્તિ (इंदियपज्जत्तीए) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (आणपाणपज्जत्तीए) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, (भासामणपज्जत्तीए) ભાષામન પર્યાપ્તિ આ રીતે

भाषामनःपर्याप्त्या, ततस्तं तिष्यकं देवं पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गतं सन्तं सामानिकपर्षदुपपन्नका देवाः करतलपरिगृहीतं दशनखं शीर्षाऽऽवर्तं मस्तके अञ्जलिंकृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा एवम्-अवादिषुः-अहो ! ! देवानुप्रियैः दिव्यादेवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यं महाबलं दिव्यं महायशः दिव्यं महासौख्यम् दिव्यो देवानुभावो लब्धः प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, यादृशिको देवानुप्रियैः दिव्या देवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवानुभावो लब्धः प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तादृशिकी शक्रेणापि देवेन्द्रेण, देव-

---

पर्याप्ति, इन्द्रियपर्याप्ति, श्वासोच्छ्वासपर्याप्ति, भाषामनप्रर्याप्ति। सो इन पांच प्रकारकी पर्याप्तियोंसे वे पर्याप्त हुए हैं। (तएणं तं तीसयं देवं पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयं समाणं) इस प्रकार पांच पर्याप्तियों द्वारा पर्याप्त बने हुए (भाषा और मनपर्याप्ति साथ बनती है) इसलिये पांच कही है। उन तिष्यक देवको (सामाणिय परिसोववन्नयादेवा) सामानिक समितिके देव (करयल परिग्गहियं दस नहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति) दोनों हाथोंके दशों नखोंको जोडकर अर्थात् दोनों हाथोंकी अंजलि बनाकर और उसे मस्तक पर रखकर जय विजयके शब्दोच्चारण पूर्वक बधाते है, बढाते है। और (वद्धावित्ता) बधाइ देकर (एवं वयासी) इस प्रकार कह रहे है- (अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे महाबले, दिव्वे महाजसे, दिव्वे महासोक्खे, दिव्वे देवाणुभावे, लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए, जारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देवड्ढी

તિષ્યકદેવ ત્યાં પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓ પામીને પર્યાપ્ત અવસ્થાથી યુકત બન્યો છે. (तएणं तं तीसयं देवं पंचविहाए पज्जत्तिए पज्जत्तिभावं गयं समाणं આ રીતે પાંચે પર્યાપ્તિઓ મેળવીને પર્યાપ્તિાવસ્થામાં આવેલા તે તિષ્યકદેવને सामाणियपरिसोववन्नया देवा) સામાનિક સમિતિના દેવો (करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति] બન્ને હાથના દશે નખને જોડીને એટલે કે બન્ને હાથની અંજલિ બનાવીને તથા તે અંજલિને શિર પર મૂકીને જય વિજયના શબ્દોચ્ચાર પૂર્વક અભિનંદન આપે છે અને वद्धावित्ता एवं वयासी અભિનંદન આપીને આ પ્રમાણે કહે છે.

अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे महाबले दिव्वे महाजसे दिव्वे महासौक्खे दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए

राजेन दिव्या देवर्द्धिः, यावत्-अभिसमन्वागता यादृशिकी शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता तादृशिकी देवानुप्रियैरपि दिव्या देवर्द्धिः, यावत्-अभिसमन्वागता, स भगवन्! तिष्यको देवः किंमहर्द्धिकः, यावत् कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? ॥ सू० १० ॥

दिव्वा देवज्जुई दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए तारिसियाणं सक्केण वि देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) अहो! आप देवानुप्रियने दिव्य देवर्द्धि, दिव्य देवद्युति, दिव्य महाबल, दिव्य महायश, दिव्य महासुख, दिव्य देवानुभाव यह सब प्राप्त किया है उसे आपने अपने आधीन बनाया है, और आपने उसे अपना भोग्य बनाया है। सो जैसी आप देवानुप्रियने यह दिव्य देवऋद्धि यह दिव्य देवद्युति यह दिव्य देवानुभाव लब्ध, प्राप्त और अभिसमन्वागत किया है। सो वैसी ही दिव्य देवऋद्धि आदि देवेन्द्र देवराज शक्रने भी लब्ध, प्राप्त और अभिसमन्वागत की है (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया, सेणं भंते! तीसए देवे के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) तथा जैसी देवेन्द्र देवराज शक्रने दिव्य देवऋद्धि लब्ध यावत् अभिसमन्वागत की हैं उसी प्रकारकी दिव्य देवऋद्धि आदि आपने भी

जारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देवड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए तारिसियाणं सक्केण वि देविंदेण देवरण्ण दिव्वा दिविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) આપ દેવાનુપ્રિયે દિવ્ય દેવ સમૃદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય મહાબળ, દિવ્ય મહાયશ, દિવ્ય મહાસુખ અને દિવ્ય મહાપ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યો છે– તમે તેમને તમારે આધીન કર્યાં છે તમે તેમને તમારે માટે ભોગ્ય બનાવ્યાં છે. જેવા દિવ્ય સમૃદ્ધિ દિવ્યદ્યુતિ અને દિવ્ય પ્રભાવ આપે પ્રાપ્ત કર્યો છે આપે આધીન કર્યા છે. અને આપને માટે ભોગ્ય બનાવેલ છે એવી જ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ દેવરાજ દેવેન્દ્ર શક્રે પણ મેળવી છે પ્રાપ્ત કરી છે અને પોતાને આધીન કરી છે – (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया, तारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं वि दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया से णं भंते! तीसए देवे के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए तथा જેવી દિવ્ય દેવ સમૃદ્ધિ આદિ દેવરાય દેવેન્દ્ર શક્રે પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવી જ દેવ

भाषामनःपर्याप्त्या, ततस्तं तिष्यकं देवं पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गतं सन्तं सामानिकपर्षदुपपन्नका देवाः करतलपरिगृहीतं दशनखं शीर्षाऽऽवर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा एवम्-अवादिषुः-अहो ! ! देवानुप्रियैः दिव्यादेवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यं महाबलं दिव्यं महायशः दिव्यं महासौख्यम् दिव्यो देवानुभावो लब्धः प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, यादृशिको देवानुप्रियैः दिव्या देवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवानुभावो लब्धः प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तादृशिकी शक्रेणापि देवेन्द्रेण, देव-

पर्याप्ति, इन्द्रियपर्याप्ति, श्वासोच्छ्वासपर्याप्ति, भाषामनप्रर्याप्ति। सो इन पांच प्रकारकी पर्याप्तियोंसे वे पर्याप्त हुए हैं। (तएणं तं तीसयं देवं पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गयं समाणं) इस प्रकार पांच पर्याप्तियों द्वारा पर्याप्त बने हुए (भाषा और मनपर्याप्ति साथ बनती है) इसलिये पांच कही है। उन तिष्यक देवको (सामाणिय परिसोववन्नयादेवा) सामानिक समितिके देव (करयल परिग्गहियं दस नहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति) दोनों हाथोंके दशों नखोंको जोडकर अर्थात् दोनों हाथोंकी अंजलि बनाकर और उसे मस्तक पर रखकर जय विजयके शब्दोचारण पूर्वक बधाते है, बढाते है। और (वद्धावित्ता) बधाइ देकर (एवं वयासी) इस प्रकार कह रहे है- (अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे महाबले, दिव्वे महाजसे, दिव्वे महासोक्खे, दिव्वे देवाणुभावे, लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए, जारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देवड्ढी

તિષ્યકદેવ ત્યાં પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓ પામીને પર્યાપ્ત અવસ્થાથી યુક્ત બન્યો છે. (तएणं तं तीसयं देवं पंचविहाए पज्जत्तिए पज्जत्तिभावं गयं समाणं આ રીતે પાંચે પર્યાપ્તિઓ મેળવીને પર્યાપ્તિાવસ્થામાં આવેલા તે તિષ્યકદેવને सामाणियपरिसोववन्नया देवा) સામાનિક સમિતિના દેવો (करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति] બન્ને હાથના દશે નખને જોડીને એટલે કે બન્ને હાથની અંજલિ બનાવીને તથા તે અંજલિને શિર પર મૂકીને જય વિજયના શબ્દોચ્ચાર પૂર્વક અભિનંદન આપે છે અને वद्धावित्ता एवं वयासी અભિનંદન આપીને આ પ્રમાણે કહે છે.

अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे महाबले दिव्वे महाजसे दिव्वे महासोक्खे दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए

राजेन दिव्या देवर्द्धिः, यावत्–अभिसमन्वागता यादृशिकी शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता तादृशिकी देवानुप्रियैरपि दिव्या देवर्द्धिः, यावत्–अभिसमन्वागता, स भगवन्! तिष्यको देवः किंमहर्द्धिकः, यावत् कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? ॥ सू० १० ॥

दिव्वा देवज्जुई दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए तारिसियाणं सक्केण वि देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्डी जाव अभिसमण्णागया) अहो! आप देवानुप्रियने दिव्य देवर्द्धि, दिव्य देवद्युति, दिव्य महाबल, दिव्य महायश, दिव्य महासुख, दिव्य देवानुभाव यह सब प्राप्त किया है उसे आपने अपने आधीन बनाया है, और आपने उसे अपना भोग्य बनाया है। सो जैसी आप देवानुप्रियने यह दिव्य देवऋद्धि यह दिव्य देवद्युति यह दिव्य देवानुभाव लब्ध, प्राप्त और अभिसमन्वागत किया है। सो वैसी ही दिव्य देवऋद्धि आदि देवेन्द्र देवराज शक्रने भी लब्ध, प्राप्त और अभिसमन्वागत की है (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्डी जाव अभिसमण्णागया, सेणं भंते! तीसए देवे के महिड्डीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) तथा जैसी देवेन्द्र देवराज शक्रने दिव्य देवऋद्धि लब्ध यावत् अभिसमन्वागत की है उसी प्रकारकी दिव्य देवऋद्धि आदि आपने भी

जारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देवड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए तारिसियाणं सक्केण वि देविंदेण देवरण्ण दिव्वा दिविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) આપ દેવાનુપ્રિયે દિવ્ય દેવ સમૃદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય મહાબળ, દિવ્ય મહાયશ, દિવ્ય મહાસુખ અને દિવ્ય મહાપ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યો છે– તમે તેમને તમારે આધીન કર્યાં છે તમે તેમને તમારે માટે ભોગ્ય બનાવ્યાં છે. જેવા દિવ્ય સમૃદ્ધિ દિવ્યદ્યુતિ અને દિવ્ય પ્રભાવ આપે પ્રાપ્ત કર્યો છે આપે આધીન કર્યા છે. અને આપને માટે ભોગ્ય બનાવેલ છે એવી જ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ દેવરાજ દેવેન્દ્ર શક્રે પણ મેળવી છે પ્રાપ્ત કરી છે અને પોતાને આધીન કરી છે – (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेण देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया, तारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं वि दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया से णं भंते! तीसए देवे के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए तथा જેવી દિવ્ય દેવ સમૃદ્ધિ આદિ દેવરાય દેવેન્દ્ર શક્રે પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવી જ દેવ

टीका–अग्निभूतिः दाक्षिणात्येन्द्र देवराजशक्रस्य सामानिकदेवविशेषतिष्यक-सम्बन्धिसमृद्धिविकुर्वणाशक्त्यादिकं जिज्ञासमानो भगवन्तं महावीरं पृच्छति–'जइणं भंते!' इत्यादि । हे भदन्त! यदि खलु यदा हि 'सक्के देविंदे' शक्रो-देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः, 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः–उपर्युक्तसमृद्धि-शाली, प्रथमसौधर्मदेवलोकाधिपतिः, 'जाव–एवइयं च णं' यावत्–एतावच्च खलु–पूर्ववर्णितावधिकश्च 'पभू विउव्वित्तए' प्रभुः विकुर्वितुं, विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति यावत् तदा–'सेणं भंते! तीसए देवे केमहिड्ढीए, जाव–केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' स खलु भदन्त! तिष्यको देवः किं महर्द्धिकः, यावत् कियच्च प्रभुः विकुर्वितुमित्यग्रेणान्वयं कृत्वा प्रश्नाशयो बोध्यः, अथ तिष्यकस्य

प्राप्त यावत् अभिसमन्वागत की है सो हे भदन्त! वह तिष्यक देव कितनी बडी महर्द्धिवाला है, यावत वह कितनी बड़ी विकुर्वणा करनेकी शक्तिसे युक्त है ।

टीकार्थ– अग्निभूति दाक्षिणात्येन्द्र देवराज शक्रके सामानिक देव विशेष तिष्यक संबंधी समृद्धि और विकुर्वणा शक्ति आदिको जाननेकी इच्छासे युक्त होकर भगवान महावीर से पूछ रहे हैं कि– 'जइणं भंते!' हे भदन्त! यदि 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र 'एवं महिड्ढीए' ऐसी बडी समृद्धि से युक्त हैं– अर्थात् प्रथम सौधर्म देवलोक का अधिपति शक्र उपर्युक्त समृद्धिशाली है– 'जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् वह पूर्ववर्णितरूप से विकुर्वणा करनेकी शक्ति से विशिष्ट है तो 'सेणं भंते! तीसए देवे' हे भदन्त! वह तिष्यक देव 'के महिड्ढीए' कितनी कैसी बडी समृद्धिवाला हैं, और 'जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् कितनी विकुर्वणा करने के लिये वह शक्तिसंपन्न है, इस प्रकार आगेसे अन्वय करके यहाँ

સમૃદ્ધિ આદિ આપ દેવાનું પ્રિયે પણ પ્રાપ્ત કરી છે – હે ભદન્ત! તે તિષ્યકદેવ કેવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે? તે કેવી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે? ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ટીકાર્થ– દેવરાય, દેવેન્દ્ર, શકના સામાનિક દેવ તિષ્યકની સમૃદ્ધિ, વિકુવર્ણા શકિત આદિ જાણવાને માટે મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "जइणं भंते! एवं महिड्ढीए" देविंदे देवराया सक्के " હે ભદન્ત! જો દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્ર આટલી બધી સમૃદ્ધિ દ્યુતિ, યશ, બલ, સુખ અને પ્રભાવથી યુકત છે, " जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए " જો તે આટલી બધી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે, તો सेणं भंते तीसए देवे के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभु विकुव्वित्तए" હે ભદન્ત શક્રેન્દ્રનો સામાનિક દેવ તિષ્યક કેવી સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે તે કેવી વિકુર્વણા

अनगारस्य शक्रसामानिकदेवत्वमाप्तिकारणमुपपादयति–' एवं खलु ' इत्यादि । एवं–वक्ष्यमाणरीत्या खलु–निश्चयेन 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां महानुभावानाम् । 'अंतेवासी' अन्तेवासी अन्ते गुरोः समीपे वस्तुं शील मस्य इति अन्तेवासी शिष्यः 'तीसए नामं' तिष्यकनामा 'अणगारे' अनगारः 'पगइ भद्दए' प्रकृतिभद्रकः, भद्रएव भद्रकः स्वार्थे कन् प्रकृत्या स्वभावेन भद्रकः सरलः परोपकारशीलः 'जाव–विणीए' यावत्–विनीतः विनयार्जवादिगुणोपेतः, यावच्छब्देन "पगइ उवसंते, पगइ पयणु कोहमाणमायालोहे मिउमद्दवसंपन्ने आलीणे भद्दए" छाया– प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः मृदुमार्दवसंपन्नः आलीनभद्रकः, 'छट्ठं-छट्ठेणं' षष्ठं षष्ठेन 'अणिक्खित्तेणं' अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण 'तवोकम्मेणं' तपःकर्मणा 'अप्पाणं' आत्मानं 'भावे माणे' भावयन् वासयन् 'बहुपडिपुण्णाइं'

प्रश्नका आशय समझ लेना चाहिये। अब सूत्रकार यह प्रकट करनेके लिये कि तिष्यक अनगार जिस कारण से शक्र के सामानिक देव-पदको प्राप्त हुए है कहते है 'तीसए नामं अणगारे' तिष्यक नामके अनगार जो 'देवाणुप्पियाणं अंतेवासी' आप महानुभावके शिष्य थे- और 'पगइभद्दए' स्वभावसे ही जो परोपकार शील थे। भद्रकका अर्थ सरल होता है और सरलका अर्थ परोपकारशील होता है) 'जाव विणीए' यावत् विनीत थे- विनय, आर्जव आदि गुणोसे युक्त थे यहां 'यावत्' शब्द से 'पगइ उवसंते, पगइ पयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दव-संपन्ने, आलीणे. भद्दए' इस पाठका संग्रह हुआ है 'अणिक्खित्तेणं छट्ठंछट्ठेणं तवो कम्मेणं अप्पाणं भावे माणे' निरन्तर छट्ठछट्ठकी तपस्यासे

શક્તિવાળો છે ? તે તિષ્યકે કેવી રીતે શક્રેન્દ્રના સામાનિક દેવનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું તે હવે સૂત્રકાર નીચેનાં સૂત્રો વડે બતાવે છે. " तीसए नामे अणगारे " તિષ્યક નામના અણગાર " देवाणुप्पियाणं अंतेवासी " तीसए नाम अणगारे " તિષ્યક નામના અણગાર देवाणुप्पियाणं अंतेवासी " આપ દેવાનુપ્રિયના શિષ્ય હતા "पगइभद्दए" તેઓ સ્વભાવે પરોપકારી હતા (અહીં ભદ્રને कन् પ્રત્યય લાગવાથી ભદ્રક શબ્દ બન્યો છે ભદ્ર એટલે સરલ અને સરલ એટલે પરોપકારશીલ] "जाव विणीए" તેઓ વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી યુકત હતા એટલે કે વિનય આર્જવ આદિ ગુણોથી યુકત હતા અહીં " यावत् (जाव) " પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે – " पगइ उवसंते पगइपयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दवसंपन्ने अलीणे भद्दए " હવે તેઓ કેવી તપસ્યા કરતા હતાં તે બતાવે છે " अणिक्खित्तेणं छट्ठं छट्ठेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावे माणे " તેઓ નિરંતર છટ્ઠને પારણે છટ્ઠની તપસ્યા

टीका–अग्निभूतिः दाक्षिणात्येन्द्र देवराजशक्रस्य सामानिकदेवविशेषतिष्यक सम्बन्धिसमृद्धिविकुर्वणाशक्त्यादिकं जिज्ञासमानो भगवन्तं महावीरं पृच्छति–'जइणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! यदि खलु यदा हि 'सक्के देविंदे' शक्रो-देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः, 'एवं महिड्डीए' एवं महर्द्धिकः–उपर्युक्तसमृद्धिशाली, प्रथमसौधर्मदेवलोकाधिपतिः, 'जाव–एवइयं च णं' यावत्–एतावच्च खलु–पूर्ववर्णितावधिकञ्च 'पभू विउव्वित्तए' प्रभुः विकुर्वितुं, विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति यावत् तदा–'सेणं भंते ! तीसए देवे केमहिड्डीए, जाव–केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' स खलु भदन्त ! तिष्यको देवः किं महर्द्धिकः, यावत् कियच्च प्रभुः विकुर्वितुमित्यग्रेणान्वयं कृत्वा प्रश्नाशयो बोध्यः, अथ तिष्यकस्य

प्राप्त यावत् अभिसमन्वागत की है सो हे भदन्त ! वह तिष्यक देव कितनी बडी महर्द्धिवाला है, यावत् वह कितनी बड़ी विकुर्वणा करनेकी शक्तिसे युक्त है ।

टीकार्थ– अग्निभूति दाक्षिणात्येन्द्र देवराज शक्रके सामानिक देव विशेष तिष्यक संबंधी समृद्धि और विकुर्वणा शक्ति आदिको जाननेकी इच्छासे युक्त होकर भगवान महावीर से पूछ रहे हैं कि– 'जइणं भंते !' हे भदन्त ! यदि 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र 'एवं महिड्डीए' ऐसी बडी समृद्धि से युक्त हैं– अर्थात् प्रथम सौधर्म देवलोक का अधिपति शक्र उपर्युक्त समृद्धिशाली है– 'जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् वह पूर्ववर्णितरूप से विकुर्वणा करनेकी शक्ति से विशिष्ट है तो 'सेणं भंते ! तीसए देवे' हे भदन्त ! वह तिष्यक देव 'के महिड्ढीए' कितनी कैसी बडी समृद्धिवाला हैं, और 'जाव केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत् कितनी विकुर्वणा करने के लिये वह शक्तिसंपन्न है, इस प्रकार आगेसे अन्वय करके यहाँ

સમૃદ્ધિ આદિ આપ દેવાનું પ્રિયે પણ પ્રાપ્ત કરી છે – હે ભદન્ત ! તે તિષ્યકદેવ કેવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે ? તે કેવી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે ? ॥ સૂ-૧૦ ॥

ટીકાર્થ– દેવરાય, દેવેન્દ્ર, શક્રના સામાનિક દેવ તિષ્યકની સમૃદ્ધિ, વિકુવર્ણા શકિત આદિ જાણવાને માટે મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે " जइणं भंते ! एवं महिड्ढीए" देविंदे देवराया सक्के " હે ભદન્ત ! જો દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્ર આટલી બધી સમૃદ્ધિ દ્યુતિ, યશ, બલ, સુખ અને પ્રભાવથી યુકત છે, " जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए " જો તે આટલી બધી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે, તો सेणं भंते तीसए देवे के महिड्ढीए जाव केवइयं च णं पभु विकुव्वित्तए" હે ભદન્ત શક્રેન્દ્રનો સામાનિક દેવ તિષ્યક કેવી સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે તે કેવી વિકુર્વણા

अनगारस्य शक्रसामानिकदेवत्वप्राप्तिकारणमुपपादयति-'एवं खलु' इत्यादि। एवं-वक्ष्यमाणरीत्या खलु-निश्चयेन 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां महानुभावानाम्। 'अंतेवासी' अन्तेवासी अन्ते गुरोः समीपे वस्तुं शील मस्य इति अन्तेवासी शिष्यः 'तीसए नामं' तिष्यकनामा 'अणगारे' अनगारः 'पगइ भद्दए' प्रकृतिभद्रकः, भद्रएव भद्रकः स्वार्थे कन् प्रकृत्या स्वभावेन भद्रकः सरलः परोपकारशीलः 'जाव-विणीए' यावत्-विनीतः विनयार्जवादिगुणोपेतः, यावच्छब्देन "पगइ उवसंते, पगइ पयणु कोहमाणमायालोहे मिउमद्दवसंपन्ने आलीणे भद्दए" छाया- प्रकृत्युपशान्तः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः मृदुमार्दवसंपन्नः आलीनभद्रकः, 'छट्ठं-छट्ठेण' षष्ठं षष्ठेन 'अणिक्खित्तेण' अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण 'तवोकम्मेणं' तपःकर्मणा 'अप्पाणं' आत्मानं 'भावे माणे' भावयन् वासयन् 'बहुपडिपुण्णाइं'

प्रश्नका आशय समझ लेना चाहिये। अब सूत्रकार यह प्रकट करनेके लिये कि तिष्यक अनगार जिस कारण से शक्र के सामानिक देव-पदको प्राप्त हुए है कहते हैं 'तीसए नामं अणगारे' तिष्यक नामके अनगार जो 'देवाणुप्पियाणं अंतेवासी' आप महानुभावके शिष्य थे-और 'पग्गइभद्दए' स्वभावसे ही जो परोपकार शील थे। भद्रकका अर्थ सरल होताहै और सरलका अर्थ परोपकारशील होता है) 'जाव विणीए' यावत् विनीत थे- विनय, आर्जव आदि गुणोसे युक्त थे यहां 'यावत्' शब्द से 'पगइ उवसंते, पगइ पयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दव-संपन्ने, आलीणे. भद्दए' इस पाठका संग्रह हुआ हैं 'अणिक्खित्तेणं छट्ठंछट्ठेणं तवो कम्मेणं अप्पाणं भावे माणे' निरन्तर छट्ठछट्ठकी तपस्यासे

શક્તિવાળો છે? તે તિષ્યકે કેવી રીતે શક્રેન્દ્રના સામાનિક દેવનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું તે હવે સૂત્રકાર નીચેનાં સૂત્રો વડે બતાવે છે. " तीसए नामे अणगारे " તિષ્યક નામના અણુગાર " देवाणुप्पियाणं अंतेवासी " तीसए नाम अणगारे " તિષ્યક નામના અણુગાર देवाणुप्पियाणं अंतेवासी " આપ દેવાનુપ્રિયના શિષ્ય હતા "पग्गइभद्दए" તેઓ સ્વભાવે પરોપકારી હતા (અહીં ભદ્રને कन् પ્રત્યય લાગવાથી ભદ્રક શબ્દ બન્યો છે ભદ્ર એટલે સરલ અને સરલ એટલે પરોપકારશીલ] "जाव विणीए" તેઓ વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી યુક્ત હતા એટલે કે વિનય આર્જવ આદિ ગુણોથી યુક્ત હતા અહીં " यावत् (जाव) " પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે - " पगइ उवसंते पगइपयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दवसंपन्ने अलीणे भद्दए " હવે તેઓ કેવી તપસ્યા કરતા હતાં તે બતાવે છે " अणिक्खित्तेणं छट्ठं छट्ठेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावे माणे " તેઓ નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા

बहुमतिपूर्णान्–संपूर्णान् 'अट्ठसंवच्छराइं' अष्टसंवत्सरान् अष्टौ वर्षाणि यावत् 'सामण्णपरियागं' श्रामण्यपर्यायं चारित्रपर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा सम्यक् परिपाल्य 'मासियाए' मासिक्या मासेभवा मासिकी तया मासावधि सम्पाद्यमानया 'संलेहणाए' संलेखनया 'अत्ताणं' आत्मानं 'झुसेत्ता' जूषित्वा योजयित्वा 'सट्ठिं भत्ताइं' षष्टिं भक्तानि 'अणसणाए' अनशनेन 'छेदेत्ता' छित्वा 'आलोइयपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः आलोचनं प्रतिक्रमणञ्च विधाय 'समाहिपत्ते' समाधिप्राप्तः चित्तस्वास्थ्यं प्राप्तः 'कालमासे' कालावसरे 'कालं-किच्चा' कालं कृत्वा 'सोहम्मे' सौधर्मे 'कप्पे' कल्पे देवलोके 'सयंसि' स्वस्मिन् निजे 'विमाणंसि' विमाने 'उववायसभाए' उपपातसभायाम् 'देव

जो अपनी आत्माको भावित करते रहते थे, उन्होने 'बहुपडि-पुण्णाइं अट्ठ संवच्छराइं' ठीक पूरे पूरे वर्षतक 'सामण्णपरियागं पाउ-णित्ता' श्रामण्यपर्यायका परिपालन किया अर्थात चारित्र पर्याय की अच्छी तरहसे आराधना की अन्तमें 'मासियाए संलेहणाए' एक मास अवधिवाली संलेखना से 'अप्पाणं झूसेत्ता' आत्माको युक्तकरके अर्थात एक मासकी संलेखना धारण करके 'सट्ठिभत्ताइं' और उसमें ६०साठ भक्त भोजनोका 'अणसणाए छेदेत्ता' अनशन द्वारा छेदन करके अर्थात् ३० तीस दिनके दोनो भक्तोके जोरके ६० साठ आहारोंका उप-वास द्वारा परित्याग करके 'एवं' आलोइयपडिक्कंते' पूर्वकृत दुष्कृतोकी आलोचना और प्रतिक्रमण करके 'समाहिपत्ते' चित्तको स्वस्थताको प्राप्त होकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्युके समय मरण करके 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मनामक देवलोकमें 'सयंसि' अपने 'विमाणंसि' विमानमें 'उव-

थी પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા હતા " बहुपडिपुण्णाइं अट्ठसंवच्छराइं सामण्णपरियागं पाउणित्ता " તેમને પૂરા આઠ વર્ષની શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કર્યું હતું એટલે કે આઠ વર્ષ સુધી ચારિત્ર પર્યાયની સારી રીતે આરાધના કરી હતી આખરે " मासियाए संलेहणाए अप्पाणं झुसेत्ता " એક માસનો સંથારો કરીને "सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता" અને તેમાં સાઠ ટાણાંના ભોજનનો અનશન (ઉપવાસ)દ્વારા ત્યાગ કરીને એટલે કે ૩૦ ત્રીસ દિવસના ઉપવાસ કરીને " एवं आलोइय पडिक्कंते " અને પૂર્વે કરેલા દુષ્કૃત્યોની આલોચના તથા પરિક્રમ કરીને, समाहिपत्ते, ચિત્તની સ્વસ્થતા પામીને, "कालमासे कालं किच्चा" મૃત્યુનો સમય આવતા કાળધર્મ પામીને " सोहम्मे कप्पे " સૌધર્મ નામના દેવલોકમાં " सयंसि विमाणंसि" પોતાના વિમાનમાં 'उववायसभाए " ઉપપાત સભામાં

सयणिज्जंसि देवशयनीये 'देवदूसंतरिये' देवदूष्यान्तरितः देवदूष्यवस्त्राच्छादितः सन् 'अंगुलस्स' अङ्गुलस्य 'असंखेज्जइभागमेत्ताए' असंख्येयभागमात्रायाम् असंख्येभागप्रमाणायाम् 'ओगाहणाए' अवगाहनायाम् 'सक्कस्स' शक्रस्य 'देविंदस्स' देवेन्द्रस्य 'देवरण्णो' देवराजस्य 'सामाणियदेवत्ताए' सामानिकदेवतया सामानिकदेवत्वेन सामानिकदेवरूपेणेति भावः 'उववन्नो' उत्पन्नः (तिष्यकनामा अनगार इति पूर्वेणान्वयः) 'तएणं से' ततः तदनन्तरं स 'तीसए' तिष्यकः 'देवे' देवः, 'अहुणोववन्नमेत्ते समाणे' अधुनोपपन्नमात्रः सन् तत्कालोत्पन्न मात्र एव 'पंचविहाए' पञ्चविधया पञ्चप्रकारया 'पज्जत्तीए' पर्याप्त्या 'पज्जत्तिभावं' पर्याप्तिभावं गच्छति प्राप्नोति। पर्याप्तिर्नाम-आहारादिपुद्गलग्रहण-परिणमनहेतुः आत्मनःशक्तिविशेष उच्यते सा च-पर्याप्तिः पञ्चविधा-कया च पञ्च विधयेत्याह- 'तं जहा' तद्यथा 'आहारपज्जत्तीए', सरीर-पज्जत्तीए, इंदिय

वायसभाए' उपपातसभामें 'देवसयणिज्जंसि' देवशय्यामें 'देवदूसंतरिए' देवदूष्यवस्त्रसे आच्छादित हो अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए' अङ्गुलके असंख्यातवें भाग प्रमाणवाली ओगाहणाए' अवगाहना में 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सामाणियदेवत्ताए' सामानिक देवकी पर्याय से 'उववन्ने' उत्पन्न हुए हैं। 'तएणं से' इसके बाद वे 'तिसए' तिष्यक देव 'अहुणोववन्नमेत्ते' वहां एक अन्तर्मुहूर्तमें 'पंचविहाए पज्जत्तीए' पांच प्रकारकी पर्याप्तियोंसे 'पज्जत्तिभावं गच्छइ' पर्याप्त अवस्थाको धारण करनेवाले हुए हैं। आहार आदि पुद्गलोंको ग्रहण करने और उन्हें आहारादि रूपमें परिणमानेकी जो आत्माकी विशेष शक्ति है-उसका नाम पर्याप्ति है। ये पर्याप्तियां ५ पांच होती

"देवसयणिज्जंसि" દેવશય્યામાં, "देवदूसंतरिए" દેવદૂષ્ય વસ્ત્રથી આચ્છાદિત થઈને "अंगुलस्स असंखेज्जइ भागमेत्ताए" અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણુવાળી "ओगाहणाए" અવગાહનામાં, "देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स सामणियदेवत्ताए" દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના સામાનિક દેવની પર્યાયે "उववन्नो" ઉત્પન્ન થાય છે.

"तएणं से" ત્યાર બાદ "तिसए" તે તિષ્યકદેવ "अहुणोववन्नमेत्ते" ત્યાં એક અંતમુહૂર્તમાં "पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ" પાંચે પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી યુકત થઈને પર્યાપ્તાવસ્થા પામ્યા છે. આહારાદિ પુદ્ગલોને ગ્રહણુ કરવાની અને તેને આહારાદિ રૂપે પરિણુમાવવાની જે આત્માની વિશેષ શક્તિ છે, તે શકિતને પર્યાપ્તિ કહે છે. તે પર્યાપ્તિયો પાંચ હોય છે. "तंजहा" જેમ કે

पज्जत्तीए, आण-पाणपज्जत्तीए, भासा-मण पज्जत्तीए, आहारपर्याप्त्या शरीर-पर्याप्त्या इन्द्रियपर्याप्त्या आन-प्राणपर्याप्त्या भाषा-मनःपर्याप्त्या च । यद्यपि षड्विधा पर्याप्तिः प्रतिपादिता । तथापि भाषामनसोः युगपद् ग्रन्थनेन देवेषु पञ्चविधैव पर्याप्तिरुक्ता । तत्र यया पर्याप्त्या आहारम् आदाय खलरसरूपतया परिणमयति साऽऽहारपर्याप्तिः, यया रसरूपेण परिणतम् आहारं शरीररूपेण परिणमयति सा शरीरपर्याप्तिः, यया खलरूपेण परिणतम् आहारम् इन्द्रियरूपतया परिणमयति सा इन्द्रियपर्याप्तिः, यया उच्छ्वासप्रायोग्यवर्गणादलम् आदाय उच्छ्वासरूपतया परिणमय्य अवलम्ब्यच मुञ्चति सा उच्छ्वासपर्याप्तिः, एवमेव आन-प्राणश्वासोच्छ्वासपर्याप्तिरभिधीयते, यया पुनर्भाषाप्रायोग्यवर्गणा द्रव्यं गृहीत्वा भाषारूपेण परिणमय्य, आलम्ब्य च मुञ्चति सा भाषापर्याप्तिः, यया च मनोयोग्यवर्गणादलं गृहीत्वा मनोरूपेण परिणमयति सा मनःपर्याप्तिः । यद्यपि एताः सर्वाः पर्याप्तयः पुद्गलेभ्यः उत्पद्यमानान्तःशक्तयो भवन्ति तथापि आत्मनां तत्तत्कार्येषु सहायिकाः सत्यः शरीरं निर्वाहयन्ति, परन्तु शरीरविकाशप्रमाणमेतासां पर्याप्तीनामपि विकासो भवति ।

"तएणं तं तीसयं' ततः—तदनन्तरं खलु तं तिष्यकं 'देवं' देवं 'पंचविहाए' पञ्चविधया 'पज्जत्तीए' पर्याप्त्या 'पज्जत्तिभावं' पर्याप्तिभावं 'गयं समाणं' गतं प्राप्तं सन्तम् 'सामाणिय परिसोववन्नया' सामानिकपर्षदुपपन्नकाः सामानिकपर्षदि समुत्पन्नाः देवाः 'करयलपरिग्गहियं' करतलपरिगृहीतम् हस्ततल-

हैं—तं 'जहा' जैसे—आहारपर्याप्ति, शरीर पर्याप्ति, इन्द्रियपर्याप्ति' श्वासोच्छ्वासपर्याप्ति और भाषामनःपर्याप्ति—इन पांचों प्रकारकी पर्याप्तियोंके पूर्ण होने पर ही जीव पर्याप्त कहलाता है । इन सब प्रर्याप्तियों के पूर्ण होने का काल एक अन्तर्मुहूर्त का शास्त्रकारों ने कहा है । सब से पहिले जीव शरीरपर्याप्ति को पूर्ण करता है । इस तरह इन पांच पर्याप्तियों से पर्याप्त बने हुए उन तिष्यकदेव के पास 'सामाणियपरिसोववन्ना देवा' सामानिक परिषद् के देव 'करयल-

(१) આહાર પર્યાપ્તિ, (૨) શરીર પર્યાપ્તિ, (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, (૪) શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ, અને (૫) ભાષામનઃ પર્યાપ્તિ આ પાંચે પ્રકારની પર્યાપ્તિયોથી સંપન્ન જીવને પર્યાપ્ત કહેવાય છે તે પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ થવાનો કાળ એક અન્તર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે. સૌથી પહેલાં જીવ શરીરપર્યાપ્તિને પૂર્ણ કરે છે. આ રીતે પાંચે પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત બનેલા તે તિષ્યક દેવની પાસે "सामाणियपरिसोववन्ना देवा" સામાનિક પરિ-

संगृहीत 'दसनहं' दशनखम् 'सिरसावत्तं' शिरसाऽऽवर्तम् शिरसि प्रदक्षिणपरि-भ्रमणं यस्य तम् 'मत्थए' मस्तके शिरसि 'अञ्जलिं' करसम्पुटं 'कट्टु' कृत्वा 'जएणं' जयेन जयशब्दोच्चारणेन 'विजएणं' विजयशब्दोच्चारणेन-'वद्धाविंति'

परिग्गहियं' दोनों हाथों को इस प्रकार से जोड़कर आते हैं कि जिससे उनके 'दसनहं' दशों नख आपस में संमिलित हो जाते हैं। इस प्रकार वे दोनों हाथोंको 'अंजलिं कट्टु' अंजलि रूप में बनाकर और उसे 'सिरसावत्तं' मस्तक के उपर घुमाकर उसके पास में आये। वहां आकर उन्होंने उसे 'जएणं विजएणं' आपकी जय हो आपकी विजय हो 'वद्धाविंति' इस प्रकार बधाई दी। शंका-सिद्धांत में पर्याप्तियाँ ६ छह प्रकार की कही गई हैं पर यहां ५ पांच प्रकार की कही गई हैं सो क्या कारण है? उत्तर-ठीक है पर्याप्ति तो ६ छह ही होती है पर भाषा और मनपर्याप्ति इन दो पर्याप्तियों का देवों में बंध होता है इसलिये वहां ये इस अपेक्षा ५ पांच ही कही गई है। जीव जिस शक्ति के द्वारा आहार के पुद्गलों को ग्रहण करके उन्हे खल भागरूप से और रस भागरूप से जो परिणमाता है-उस शक्तिका नाम आहार पर्याप्ति है। जिस शक्तिरूप पर्याप्ति के द्वारा रसरूप से परिणत हुए आहार पुद्गलों को जीव अपने शरीररूप में परिणमाता है उस प्रर्याप्तिका नाम आहारपर्याप्ति है। तथा खल

પદના દેવો "करयलपरिग्गहियं" તેમના બન્ને હાથને જોડીને "दसनहं"-તેમના બન્ને હાથના દશે નખ એક બીજાને મળી જાય એવી રીતે अंजलिं कट्टु" અંજલિરૂપ બનાવીને અને તેનું "सिरसावत्तं" શિર પર આવર્તન કરીને તેમની પાસે આવ્યા ત્યાં આવીને "जएणं विजएणं" આપનો જય હો, આપનો વિજય હો," એવા નાદ સાથે "वद्धाविंति" તેમણે તેને અભિનંદન આપ્યાં.

શંકા-સિદ્ધાંતમાં તો છ પ્રકારની પર્યાપ્તિયો કહી છે. તો અહીં શા માટે પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયો કહી છે? ઉત્તર-પર્યાપ્તિયો છ હોય છે, તે વાત સાચી છે પણ દેવોમાં મનપર્યાપ્તિ અને ભાષાપર્યાપ્તિનો એક જ બંધ હોય છે, આ દૃષ્ટિએ તેના છ ને બદલે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે.

જે શકિત વડે જીવ આહારના પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને તેમને ખલભાગ રૂપે તથા રસભાગ રૂપે પરિણમાવે છે, તે શકિતને આહાર પર્યાપ્તિ કહે છે. જે શકિતરૂપ પર્યાપ્તિ દ્વારા રસરૂપે પરિણમેલાં આહાર રૂપ પુદ્‌ગલોને જીવ પોતાના શરીર રૂપે પરિણમાવે

रूप से परिणत हुए आहार पुद्गलों को जो जीव अपनी इन्द्रियों के आकार में परिणमाता है उसका नाम इन्द्रियपर्याप्ति है। जीव जिस शक्ति के द्वारा उच्छ्वास के योग्य गृहीत वर्गणादल को उच्छ्वास रूप में परिणमा कर के और उनका अवलम्बन कर के जो उन्हे उच्छ्वास के रूप में छोड़ता है उसका नाम उच्छ्वास पर्याप्ति है। इसका दूसरा नाम आनप्राण पर्याप्ति भी हैं। भाषायोग्य गृहीत पुद्गलों को भाषावर्गणाओं को जीव जिस शक्ति के द्वारा भाषा रूप से परिणमाता है और उन्हे छोडता है उसका नाम भाषा पर्याप्ति है मनो योग्य वर्गणा द्रव्य को जिसके द्वारा ग्रहण करके मनरूप से जीव परिणमाता है वह मनः पर्याप्ति है। यद्यपि ये सब पर्याप्तियां पुद्गलद्रव्यों से उत्पन्न हुई एक प्रकार की शक्तियां हैं तो भी आत्मा को उन कार्यों में सहायक होती हुई ये शरीर का निर्वाह करती हैं। शारीरिक विकाश के अनुसार इनका भी विकास होता है। किस २ जीवके कितनी २ पर्याप्तियां होती हैं इसका कथन इस प्रकारसे है। जैसे- एकेन्द्रिय जीवोके चार पर्याप्तियां होती है विकलेन्द्रियोंके ५ पांचऔर संज्ञीजीवो के ६ छह पर्याप्तियां होती हैं। 'तएणं तं

છે, તે પરિણમેલા આહાર પુદ્ગલોને જીવ જે શકિત દ્વારા ઇન્દ્રિયો રૂપે પરિણમાવે છે તે પર્યાપ્તિ ને શરીર પર્યાપ્તિ કહે છે. ખલરૂપે શકિતને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ કહે છે. શકિત દ્વારા જીવ ઉચ્છવાસને યોગ્ય ગ્રહણ કરાયેલા વર્ગણાદલને ઉચ્છવાસ રૂપે પરિણમાવીને અને તેનું અવલંબન કરીને તેમને ઉચ્છવાસને રૂપે છોડે છે, તે પર્યાપ્તિને ઉચ્છવાસપર્યાપ્તિ કહે છે. તેને આનપ્રાણ પર્યાપ્તિ પણ કહે છે. ભાષાયોગ્ય ગૃહીત પુદ્ગલોને–ભાષા વર્ગણાઓને–જીવ જે શકિત દ્વારા ભાષા રૂપે પરિણમાવે છે અને તેમને છોડે છે, તે પર્યાપ્તિને ભાષા પર્યાપ્ત કહે છે. મનોયોગ્ય વર્ગણાઓને જેના દ્વારા ગ્રહણ કરીને જીવ તેમને મનરૂપે પરિણમાવે છે, તે પર્યાપ્તિને મનઃપર્યાપ્તિ કહે છે. જો કે આ બધી પર્યાપ્તિયો પુદ્ગલ દ્રવ્યોમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી એક પ્રકારની શકિતયો છે, તો પણ તેઓ આત્માને ઉપરોકત કાર્યોમાં સહાયક બનીને શરીરનો નિર્વાહ કરે છે. શારીરિક વિકાસ પ્રમાણે તેમનો પણ વિકાસ થાય છે. કયાં કયાં જીવને કેટલી પર્યાપ્તિયો હોય છે તે નીચેનાં વાકયોમાં બતાવ્યું છે. એકેન્દ્રિય જીવોને ચાર પર્યાપ્તિયો હોય છે, વિકલેન્દ્રિયોને પાંચ અને સંજ્ઞી જીવોને છ પર્યાપ્તિયો હોય છે.

वर्धापयन्ति संमानयन्तीत्यर्थः 'वद्धावित्ता' वर्धापयित्वा 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः-अहो!! महदाश्चर्यम् 'देवाणुप्पिएहिं' देवानुप्रियैः दिव्वा' दिव्या अपूर्वा 'देविड्ढी' देवर्द्धिः सुरभवनादिसमृद्धिः 'दिव्वा' दिव्या 'देवज्जुई' देवद्युतिः सुरकान्तिः 'दिव्वा देवड्ढी' दिव्या देवर्द्धिः-देवसम्बन्धि श्रेष्ठविमानपरिवारादिरूपा, 'दिव्वा देवज्जुइ' दिव्या देवद्युतिः-शरीराभरणादिप्रभाभास्वररूपा, 'दिव्वं महाबले' दिव्यं महाबलम्-अतिशयितशरीरशक्तिविशेषः, 'दिव्वं महाजसे' दिव्यं महायशः-अतिविशालकीर्तिरूपम्, 'दिव्वं महासोक्खे' दिव्यं महासौख्यम् - प्रभूतसातवेदनीयजनितप्रमोदरूपम्, 'दिव्वे देवाणुभागे' दिव्यो वानुभागः अतिशयदेवप्रभावस्वरूपः, लद्धे' लब्धः-उपार्जितः 'पत्ते' प्राप्तः-उपार्जितः स्वायत्तीभूतः 'अभिसमण्णागए'

तीसए' जब वह तिष्यक देव इन पर्याप्तियोंसे पर्याप्त बन चुका तब 'सामाणिय परिसोववन्ना' सामानिक परिषदोंके देव उसके पास आये और आकर 'करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' दोनों हाथोंकी, आपसमें दशोंही नख जुड जावे इस प्रकार से अंजलि बनाकर और उसे मस्तक पर घुमाकर 'जएणं विजएणं वद्धाविंति' उसे बधाइ देने लगी- आपकी जय हो आपकी विजय हो इस प्रकारके शब्दोंका उच्चारण करते हुए उसका सन्मान करने लगे। 'वद्धावित्ता' सन्मान करने के बाद 'एवं वयासि' उन्होंने उसे ऐसा कहा- 'अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुई दिव्वे देवाणुभावे' बडा आश्चर्य है- आप देवानुप्रियने दिव्य-अपूर्व सुर-भवनादिरूप यह समृद्धि, दिव्य देव संबंधी कान्ति, दिव्य अतिशय-युक्त शारीरिक कान्ति विशेष, अति विशाल कीर्तिरूप दिव्य महा यश, सातावेदनीय के उदय से जनित प्रभूत प्रमोदरूप, दिव्य महा सौक्ख, अतिशय प्रभावरूप दिव्य महानुभाव, 'लद्धे' उपार्जित किया

ઉપરોકત પાંચ પર્યાપ્તિયોથી પર્યાપ્ત બનેલા તિષ્યક દેવનું સામાનિક દેવોએ સન્માન કર્યું " वद्धावित्ता " સન્માન કરીને " एवं वयासी " તેમણે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું- " अहो णं देवाणुप्पिए हिं दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुइ दिव्वे देवाणुभावे " હે તિષ્યક ! આપ દેવાનુપ્રિયે અપૂર્વ દેવ ભવન આદિરૂપ દિવ્ય સમૃદ્ધિ અપૂર્વ કાન્તિરૂપ દિવ્ય દ્યુતિ, અતિ વિશાળ કીર્તિ રૂપ દિવ્ય મહાયશ, સાતા વેદનીય ના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલ અતિશય પ્રમોદરૂપ દિવ્ય મહાનુભાવ " लद्धे " ઉપાર્જિત

अभिसमन्वागतः–स्वायत्तीभूतः स्वाधीनतया भोग्यरूपेण उपस्थितः 'दिव्वे देवाणुभावे दिव्यो देवानुभावःदेवप्रभावः 'लद्धे' लब्धः 'पत्ते' प्राप्तः 'अभिसमण्णागए' अभिसमन्वागतः, अभिः आभिमुख्येन, सम्यग् इष्टानिष्टावधारणपूर्वकम् अनुशब्दादिस्वरूपावगमात् पश्चादागतो ज्ञातः सांमुख्येनाऽनुभवविषयीकृतः– परिभोगतः उपभोगं प्राप्तः स्वाधीनतया उपभोगरूपेण उपस्थितः इत्यर्थः। 'जारिसिया' यादृशिकी 'णं खलु देवाणुप्पियेहिं' देवानुप्रियैः 'दिव्वा' दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः- देवभवनादिसमृद्धिः 'दिव्वा देवज्जुई' दिव्या देवगतिः-देवशरीरकान्तिः, 'दिव्वे देवाणुभावे' दिव्यो देवानुभावः देवप्रभावः-देवाधिपत्यम् लब्धः प्राप्तः अभिसमन्वागतः 'तारिसिया' तादृशिकी 'खलु सक्केणावि' शक्रेणापि 'देविंदेण' देवेन्द्रेण 'देवरण्णा' देवराजेन दिव्या देवसमृद्धिः देवकान्तिः दिव्यो देवानुभावश्च लब्धः-प्राप्तः इत्यादि यावत्-पूर्ववद्बोध्यम् 'जारिसिया'

है, 'पत्ते' प्राप्त किया हैं अर्थात् उपार्जित कर उसे अपने आधीन बना लीया हैं 'अभिसमण्णागए' और उसे भोग्यरूपसे आपने अपने समक्ष उपस्थित भी कर लिया है। 'जारिसिया णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी, दिव्वा देवाणुभावे लद्धे, पत्ते अभिसमण्णागए' आप देवानुप्रियने जैसी यह दिव्य देवभवनादिरूप समृद्धि, दिव्य देवकान्ति, आदि रूप सब कुछ प्राप्त किया हैं 'तारिसिया णं देवाणुपिएहिं वि दिव्वा देविड्ढीजाव अभिसमण्णागया' वैसी ही दिव्य देवऋद्धि आदि रूप सब कुछ शक्रने लब्ध किया हैं प्राप्त कियाहैं 'तथा अभिसमन्वागत (अधीन) किया है। तथा जैसा उनने -ह सब कुछ प्राप्त

કર્યા છે, "पत्ते" પ્રાપ્ત કર્યા છે–ઉપાર્જિત કરીને તેમને તમારે આધીન કરી લીધાં છે. "अभिसमण्णागए" અને તેને ભોગ્યરૂપે આપની સમક્ષ ખડા પણ કરી દીધાં છે. "जारिसियाणं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी, दिव्वा देवाणुभावे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए" આપ દેવાનુપ્રિયે જેવી આ દેવભવનાદિ રૂપ સમૃદ્ધિ, દિવ્ય દેવકાન્તિ, દિવ્ય પ્રભાવ આદિરૂપ બધું પ્રાપ્ત કર્યું છે, "तारिसियाणं देवणुप्पिएहिं वि दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागए" એવી જ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ, આ બધું દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રે પણ ઉપાર્જિત કર્યું છે, પ્રાપ્ત કર્યું છે અને પોતાને અધીન કર્યું છે. તથા જેવી રીતે શક્રેન્દ્રે તે સમૃદ્ધિ આદિ સમસ્ત લબ્ધિયો પ્રાપ્ત કરી છે, એવી જ રીતે તમે પણ તે સમૃદ્ધિ આદિ સમસ્ત લબ્ધિયો પ્રાપ્ત કરી છે." આ રીતે સામાનિક દેવોએ તિષ્યકને કહેલું કથન પૂરું થાય છે.

यादृशिकी खलु देवसमृद्धिः देव कान्तिः देवानुभूतिश्च शक्रेण लब्धा 'तारिसिया' तादृशिकी देवस्य ऋद्धिः सम्पत्तिः-कान्तिः अनुभूतिश्च देवानुप्रियैरपि लब्धा इत्याशयेनाह-'जारिसिया' इत्यादि। उभयोः परस्परं देवसमृद्धयादिविषयक-तुल्यताप्रतिपादनेन सर्वथा दिव्यदेवसमृद्धिकान्तिप्रभावसाम्यं प्रतीयते। जन्मान्तर देवद्धर्याद्युपार्जनापेक्षया लब्ध इत्युक्तम्, देवभवे तत्प्राप्त्यपेक्षया प्राप्त इत्युक्तम्, तद्भवापेक्षया अभिसमन्वागत इत्युम्, उपर्युक्तविशेषण विशिष्टः स तिष्यकः किंमहर्द्धिकः यावत्-कियच्च खलु प्रभु विकुर्वितुम् इत्याह-सेणं भंते' इत्यादि। अन्यत्स्पष्टम् ॥ सू. १० ॥

मूलम्-'गोयमा ! महिड्ढीए, जाव-महाणुभागे, सेणं तत्थ सयस्स विमाणस्स, चउण्हं सामाणिय साहस्सीणं, चउण्हं अग्ग-महिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्त-ण्हं अहियाहिवईणं, सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अण्णे-सिंच बहूणं वेमाणियाणं देवाणं देवीणंय जाव विहरइ, एवं महि-

---

आदिरूपमें किया है वैसा ही आपने भी किया है। सो हे भदन्त ! हम आपसे यह पूछ रहे है कि उनके इस प्रकारके कथनसे तिष्यकदेव और शक्र की समृद्धयादिक में सर्वथा तुल्यता प्रतीत हो रही है अतः क्या यह उन दोनों की समृद्धयादिक में सर्वथा तुल्यताका कथन कहां तक युक्तियुक्त समर्थित है। तथा वह विकुर्वणा करने के लिये कितनी बडी शक्तिसे संपन्न है। यह सब समझाये। जन्मके अन्तमें देवद्धर्यादिक के उपार्जन की अपेक्षा से देवद्धर्यादिकको लब्ध, देवभवमें उसकी प्राप्ति होजाने के कारण प्राप्त और उसके भोगकी अपेक्षासे उसे अभिसमन्वागत कहा गया है। १०

હવે અગ્નિભૂતિ અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે-હે ભદન્ત! સામાનિક દેવોના ઉપરોકત કથનથી તો તિષ્યક દેવ અને શક્રેન્દ્રની સમૃદ્ધિ આદિમાં તદ્દન સમાનતા જણાય છે તો તે બન્નેની સમૃદ્ધિ આદિની સમાનતાનું કથન કેટલે અંશે સાચું છે? તથા તે તિષ્યક દેવ કેટલી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે?

દેવી સમૃદ્ધિ આદિને "લબ્ધ" કહેવાનું કારણ એ છે કે મનુષ્ય ભવને અન્તે તે મળી છે. દેવભવનમાં તેની પ્રાપ્તિ થવાથી એને 'પ્રાપ્ત' કહેલ છે, અને ભોગની અપેક્ષાએ તેને અભિસમન્વાગત (અધીન થયેલ) કહી છે. ॥ સૂ. ૧૦ ॥

ड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए, से जहा-णामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, जहेव सक्कस्स तहेव जाव-एसणं गोयमा ! तीसयस्स देवस्स, अयमेयारूवे विसए, विसयमेत्ते बुइए, णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा, विकुव्वति वा विकुव्विस्सति वा ॥ ११ ॥

छाया-गौतम ! महर्द्धिकः, यावत्-महानुभागः, स तत्र स्वकस्य विमानस्य चतसृणाम्, सामानिकसाहस्रीणाम्, चतसृणाम् अग्रमहिषीणाम् सपरिवाराणाम्, तिसृणाम् , पर्षदाम् सप्तानाम् अनीकानाम्, सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्, षोडशीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, अन्येषाञ्च बहूनां वैमानिकानाम् देवानाम्, देवीनाञ्च यावत्-विहरति, एवं महर्द्धिकः, यावत्-

'गोयमा! महिड्ढीए जाव महाणुभागे इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (गोयमा) हे गौतम! (महिड्ढीए जाव महाणुभागे) वह तिष्यकदेव बडी ऋद्धिवाला है यावत् बहुत बडा प्रभाववाला है। (से णं तत्थ) वह वहां पर (सयस्स विमाणस्स) अपने विमानका (चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं) चार हजार सामानिक देवों का (चउण्हं) चार (सपरिवाराणं अग्गमहिसीणं) सपरिवार अग्र महिषियोंका (तिण्हं परिसाणं) तीन परिषदाओंका (सत्तण्हं अणियाणं) सात अनीकों (सेनाओं) का (सत्तण्हं अणियाहिवईणं) सात अनीकाधिपतियोंका (सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) १६ सोल हजार आत्मरक्षक देवोंका तथा (अन्नेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाणं) अन्य

"गोयमा ! महिड्ढीए जाव महाणुभागे" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (महिड्ढीए जाव महाणुभागे) તે તિષ્યક ઘણી ભારે સમૃદ્ધિ, દ્યુતિ, બળ, યશ, સુખ અને પ્રભાવવાળો છે. (सेणं तत्थ) ત્યાં તે (सयस्स विमाणस्स) પોતાના વિમાનનું, (चउण्हं सामाणिसाहस्सीणं) ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, (चउण्हं सपरिवाराणं अग्गमहिसीणं) પરિવારથી યુક્ત ચાર પટ્ટરાણીઓનું, (तिण्हं परिसीणं) ત્રણ પરિષદોનું, (सत्तण्हं अणियाणं) સાત સેનાઓનું (सत्तण्हं अणियाहिवईणं) સાત સેનાપતિયોનું, (सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું તથા (अन्नेसिं च

एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, तद्यथा नाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, यथैव शक्रस्य तथैव यावत्–एष गौतम! तिष्यकस्य देवस्य अयमेतावद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उदितम्, नोचैव खलु सम्पत्त्या व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा ॥ सू० ११ ॥

और भि अनेक वैमानिक देवोंका (देवीणंच) एवं देवियों का (जाव विहरइ) अधिपति हैं। यावत सुखपूर्वक रहता है। (एवं महिड्ढीए जाव एवतियं च णं पभू विकुव्वित्तए) इस तरह वह तिष्यक देव बहुत बडी ऋद्धिवाला है यावत् वह इतनी विकुर्वणा के लिये शक्तिशाली है। (से जहाणामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा) जैसे कोई युवा पुरुष स्त्री को अपने साथ चिपलाकर पकडे रहता है। (जहेव सक्कस्स तहेव जाव एस णं गोयमा! तीसयस्स अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए णो चेव णं संपत्तीए विकुव्विंसु वा, विकुव्वितु वा विकुव्विस्संति वा) वह शक्रकी जितनी विकुर्वणा करने की शक्तिवाला है। हे गौतम! यह जो तिष्यक देवकी विकुर्वणा करने की शक्ति कही गई हैं वह केवल सामर्थ्य दिखाने मात्रके लिये कही गई है। उसने आज तक ऐसी विकुर्वणा पहिले कभी न कही है, न की इच्छा वर्तमानमें वह ऐसी विकुर्वणा करता है, और न भविष्यमें ऐसी विकुर्वणा करेगा ॥

बहूणं वेमाणियाणंदेवाणं) અને બીજાં પણ અનેક વૈમાનિક દેવોનું (देवीणं च) તથા દેવિયોનું (जाव विहरइ) આધિપત્ય ભોગવે છે અને ત્યાં અનેક ભોગોનો ઉપભોગ કરતો સુખપૂર્વક રહે છે. (एवं महिड्ढीए–जाव एवतियं च णं पभू विकुव्वित्तए) આ પ્રમાણે તે ઘણી ભારે ઋદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે. તે કેવી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે તે નીચેની ઉપમા દ્વારા સમજાવ્યું છે– (से जहा णामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं, हत्थे गेण्हेज्जा) જેવી રીતે કોઇ યુવાન પુરુષ કોઇ યુવતીને હાથ વડે પકડીને બાહુપાશમાં લેવાનો સમર્થ હોય છે, એવો જ તે વિકુર્વણ કરવાને સમર્થ છે. (जहेव सक्कस्स तहेव जाव एस णं गोयमा! तीसयस्स अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए णो चेव णं संपत्तीए विकुव्विंसु वा, विकुव्वितु वा, विकुव्विस्संतिवा) તિષ્યકની શકિત શક્રેન્દ્રના જેટલી જ છે. હે ગૌતમ! તિષ્યકની વિકુર્વણા શકિતની આ વાત તેની શકિત બતાવવાને માટે જ કહી છે. પરંતુ આજ સુધી તેણે કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતો પણ નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

टीका- भगवान् महावीरः तिष्यकनामसामानिकदेवसम्बन्धिसमृद्धयादीन् ज्ञातुमिच्छन्तमग्निभूतिमुत्तरयति-'गोयमा! महिड्ढीए' इत्यादि। हे गौतम! अग्निभूते! उपर्युक्ततिष्यकनामा शक्रेन्द्रसामानिकदेवः महासमृद्धिशाली, 'जाव' यावत् 'महाणुभागे' महानुभागो महाप्रभावविशिष्टः, यावत्पदेन महाद्युति-महाबल - महाख्याति - महासौख्य - रूपविशेषे विशिष्टो ज्ञाप्यते 'सेणं तत्थ' स खलु तिष्यकः तत्र दक्षिणनिकाये 'सयस्स विमाणस्स' स्वकस्य निजस्य विमानस्य 'चउण्हं' चतुःसहस्रसंख्यकानाम् 'सामाणियसाहस्सीणं' सामानिकदेवानाम्, 'चउण्हं' चतसृणाम् सपरिवाराणाम् अग्रमहिषीणाम् 'तिण्हं परिसाणं' तिसृणाम् पर्षदाम् पूर्वोक्तानाम्, 'सत्तण्हं अणियाणं' सप्तसंख्यकानाम् अनीकानाम् सैन्यानाम्, 'सत्तण्हं अणियाहिवईणं' सप्तानाम् अनीकाधिपतीनाम्,

टीकार्थ- भगवान महावीर तिष्यक नामक सामानिक देव की समृद्धयादिक को जानने की इच्छा वाले अग्निभूति अनगारसे कहते है- 'गोयमा' हे गौतम! अग्निभूते! 'महिड्ढीए' शक्रेन्द्रका सामानिक देव जो तिष्यक है कि जिसके विषयमें पूर्व में कथन किया जा चुका हैं वह महा समृद्धिशाली है 'जाव' यावत् 'महाणुभागे' महा प्रभावविशिष्ट है। यहां 'यावत्' पदसे 'महाद्युति, महाबल, महाख्याति, महासौख्य' इन पदोंका संग्रह हुआ है। 'से णं तत्थ' वह वहां पर-अर्थात्-दक्षिणनिकायमें वह तिष्यकदेव 'सयस्स विमाणस्स' अपने विमानका 'चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं' चार हजार सामानिकदेवोंका (चउण्हं सपरिवाराणं अग्गमहिसीणं) परिवार सहित चार अग्रमहिषियोंका 'तिण्हं परिसाणं' तीन परिषदाओं का 'सत्तण्हं अणियाणं' सात अनीको (सेनाओं) का 'सत्तण्हं अणियाहिवईणं' सात अनीकाधिपतियों का

ટીકાર્થ—તિષ્યક નામના સામાનિક દેવની સમૃદ્ધિ આદિ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી પૂછાયેલા અગ્નિભૂતિ અણગારના પ્રશ્નોનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે- "गोयमा!" હે ગૌતમ અગ્નિભૂતિ! "महिड्ढीए" શક્રેન્દ્રનો સામાનિક દેવ તિષ્યક ઘણી ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે. અહીં આવતા "जाव महाणुभागे" એ પદથી એમ સમજવાનું છે કે તે મહાદ્યુતિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને મહાપ્રભાવથી યુક્ત છે. "से णं तत्थ" તે ત્યાં (દક્ષિણનિકાયમાં) "सयस्स विमाणस्स" પોતાના વિમાનનાં "चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं इत्यादि" ચાર હજાર સામાનિક દેવોનું, પરિવારથી યુક્ત ચાર પટ્ટરાણીઓ, ત્રણ પરિષદોનું, સાત સેનાઓનું સાત સેનાપતિઓનું

हे भदन्त ! यदि खलु यदा हि तिष्यकनामा शक्रसामानिकदेवः, 'एवं महिड्ढीए' पूर्ववर्णितातिशयसमृद्धिमहाद्युतिबलख्यातिसौख्यशाली वर्तते 'जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत्-एतावच्च खलु प्रभुर्विकुर्वितुम्-यथोक्तरीत्या विकुर्वणद्वारा वैक्रियसमुद्घातेन वारद्वयं समवहत्य निष्पादितनिजात्म विविधरूपान्तरैः जम्बूद्वीपादिकं पूरयितुं समर्थः, विमान-सामानिकदेवाग्रमहिषीपर्षदनीकानीकाधिपति निजात्मरक्षकदेव-वैमानिकसुराद्युपरि स्वाधिपत्यादिकरणपूर्वकं दिव्यभोगान् भुञ्जानो विहरति इति यावत्पदेन गम्यते, तदा "सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो' हे भदन्त ! शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अवसेसा' अवशिष्टाः 'सामाणियादेवा' सामानिका देवाः 'के महि-

तिष्यक नामक सामानिक देवसे भिन्न और सामानिक देव हैं उनकी समृद्ध्यादिक के विषयमें भगवानसे पूछ रहे है कि- 'जइ णं भंते !' हे भदन्त ! यदि 'तीसए देवे महिड्ढीए' तिष्यक नामका जो यह शक्रेन्द्रका सामानिक देव हैं वह पूर्ववर्णित प्रकारके अनुसार इतनी बड़ी समृद्धिवाला, महाद्युतिवाला, बलवाला, ख्यातिवाला, सौख्यवाला है तथा 'एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यथोक्तरीतिके अनुसार वह विकुर्वणाद्वारा सम्पादित वैक्रिय समुद्घातसे दोबार समवहत हो कर निष्पन्न हुए निज विविधरूपोंसे जंबूद्वीपादिकोंको भर सकनेके लिये समर्थ हैं- अर्थात तिष्यक देव विमान, सामानिक देव, अग्रमहिषी, परिषदा, सैन्य, सेनापति, आत्मरक्षकदेव तथा अन्य और भी वैमानिक देव आदिके ऊपर अधिपतित्व करता हुआ दिव्य भोगोंको भोगता रहता है यह बात यहां यावत्पदसे जानी जाती है, तो 'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके जो और 'अवसेसा

તિષ્યક સિવાયના સામાનિક દેવોની સમૃદ્ધિ આદિ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે કે-"जइणं भंते ! तीसए देवे महिड्ढीए" હે ભદન્ત ! જો શક્રેન્દ્રનો સામાનિક દેવ તિષ્યક પૂર્વોક્ત પ્રકારની ઘણી ભારે સમૃદ્ધિ, ઘણી ભારે કાન્તિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને મહાપ્રભાવથી યુક્ત છે, તથા "एवइयं च ण पभू विकुव्वित्तए" વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા નિર્મિત અનેક દેવ-દેવિયોનાં રૂપથી જે જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે. તથા તે તિષ્યક દેવ પોતાના વિમાન, સામાનિક દેવો, પટ્ટરાણીયો, પરિષદો, સૈન્યો, સેનાપતિયો, આત્મરક્ષક દેવો, તથા બીજા વૈમાનિક દેવ દેવિયો પર આધિપત્ય ભોગવે છે, તો " सक्कस्स णं भंते देविंदस्स देवरण्णो " દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના "अवसेसा

इ्ढीए' किंमहर्द्धिकाः,कीदृशमहर्द्धिशालिनो वर्तन्ते। इति सम्यग्रूपेण माम् बोधयतु भवान् इत्याशयः।

भगवान् तिष्यकातिरिक्तशक्रेन्द्रसामानिकदेवानां समृद्ध्यादिसम्बन्धे अग्निभूतेः प्रश्नस्योत्तरमाह–तहेव जाव-सव्वं' इत्यादि। तथैव सर्वम्, यावत् तिष्यकवदेव सकलं, यथोक्तसमृद्ध्यादिविकुर्वणपर्यन्तम् अन्येषामपि शक्रसामानिकदेवानां बोध्यमिति यावत्पदेन सूच्यते। किन्तु हे गौतमगोत्रीयाग्निभूते! शक्रस्य एकैकसामानिकदेवस्य विकुर्वणादिशक्तेः स्वरूपमात्रमेतावत् कथितम्, वैक्रियसमुद्घातेन नानारूपैः जम्बूद्वीपादिकम् पूरयितुं सामर्थ्यं वर्तते न तु व्यवहाररूपेण वैक्रियक्रियाद्वारा यथोक्तार्थं सम्पादयत्येव इत्याशयेनाह–'एसणं गोयमा! सक्कस्स' इत्यारभ्य 'णो चेव णं संपत्तीए–विकुव्विस्संति

सामाणिया देवा' बाकीके सामानिक देव हैं वे 'के महीड्ढीए' कैसी महर्द्धिवाले हैं यह बात आप हमें अच्छी तरहसे समझाइए इस प्रकार तिष्यकसे अतिरिक्त शक्रेन्द्रके सामानिक देवोंकी समृद्धि आदिके विषयमें अग्निभूति द्वारा पूछे गये प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभुने उनसे कहा– 'तहेव जाव सव्वं हे अग्निभूते! जैसा समृद्धि आदिका वर्णन, विकुर्वणा शक्ति तक तिष्यक देवका किया गया है उसी प्रकारका शक्रेन्द्र के अन्य सामानिक देवोंकी भी समृद्धि आदिका वर्णन जानना चाहिये। यही बात यहां 'जाव' इस पदसे सूचित की गई है। परन्तु हे गौतम! अग्निभूते! शक्रके एक एक सामानिक देव विकुर्वणा आदि शक्तिका जो इस प्रकारसे यह वर्णन किया गया है कि वे वैक्रियसमुद्घातसे निष्पन्न हुए अपने अनेक रूपों द्वारा जंबूद्वीपादिकको पूर्णरूपसे भर सकते हैं सो यह वर्णन केवल इस प्रकारसे करनेकी उनमें शक्ति है यह प्रदर्शन करनेके लिये ही किया गया है। देवों कि व्यवहाररूपसे वैक्रियद्वारा यथोक्त अर्थका

सामाणिया देवा " જે બાકીના સામાનિક દેવો છે તેઓ "के महिड्ढीए" કેવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે? મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે " तहेव जाव सव्वं " તિષ્યક દેવના જેવી જ સમૃદ્ધિ આદિ તથા વિકુર્વણા શકિત તે પ્રત્યેક સામાનિક દેવો પણ ધરાવે છે. પરંતુ હે ગૌતમ! તેમણે તે વિકુર્વણાનો ભૂતકાળમાં કદી પણ પ્રયોગ કર્યો નથી, વર્તમાન કાળે પણ તેઓ તેનો પ્રયોગ કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તેનો પ્રયોગ કરશે નહીં ફકત તેમની વિકુર્વણા શકિત કેટલી છે તે સમજાવવાને માટે જ ઉપરોકત કથન કરવામાં આવ્યું છે. એ જ વાત " एसणं

वा' इत्यन्तम् । शब्दार्थः सरलः । अथ च शक्रस्य त्रायस्त्रिंशकाः, लोकपालाः अग्रमहिष्यश्च चमरवदेव बोध्या इत्याह–'तायत्तीसा य, लोगपाल–अग्गमहिसीणं जहेव चमरस्स' 'नवरं' विशेषः पुनरेतावानेव यत्–'दो केवलकप्पे' द्वौ केवलकल्पौ सम्पूर्णौ 'जम्बूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपौ द्वीपौ विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियशरीरनिर्माणद्वारा पूरयितुं सामर्थ्यं तेषां वर्तते । 'अण्णं तं चेव' अन्यत् तच्चैव, अन्यत्सर्वं चमरेन्द्रवद्विज्ञेयम् । उक्तरीत्या शकेन्द्रस्य तिष्यकवदन्येषामपि सामा-

वे सम्पादन नहीं करते है । यही वात 'एस णं गोयमा! सक्कस्स' यहांसे लगाकर 'णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विस्संतिवा' यहां तक के सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है शक्रके त्रायस्त्रिंशक, लोकपाल, अग्र महिषियां इन सबका वर्णन चमरेन्द्रके जैसा पहिले इनका वर्णन किया गया है वैसाही जानना चाहिये । यही वात 'तायत्तीसा य लोगपाल अग्गमहिसीणं जहेव चमरस्स' इस सूत्रपाठसे सूत्रकारने प्रकट की है । "नवरं" परन्तु इस कथनमें जो चमरके कथनकी अपेक्षा विशेषता हैं वह इस प्रकारसे है– 'दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अण्णं तं चेव' चमर अपने वैक्रिय समुद्धात द्वारा निष्पन्नरूपों द्वारा केवल एक ही जंबूद्वीपको पूर्णरूपसे भर सकता हैं, परन्तु शक्र अपने वैक्रियसमुद्धात द्वारा निष्पन्न रूपोंसे पूरे दो जंबूद्वीपों को भर सकता है । इसके सिवाय अवशिष्ट और सब कथन चमरको तरहसे ही समझना चाहिये । इस तरह उक्त रीतिसे "शकेन्द्र के

गोयमा सक्कस्स " थी लईने " णोचेव संपत्तिए विकुव्विस्संति वा " सुधीना सूत्रपाठां प्रकट करी छे.

" तायत्तीसा य लोगपाल अग्गमहिसीणं जहेव चमरस्स " शक्रेन्द्रना त्रायस्त्रिंशक देवो लोकपालो अने पट्टराणीयोनी समृद्धि तथा विकुर्वणा शकितनुं वर्णन चमरेन्द्रना त्रायस्त्रिंशको लोकपालो अने पट्टराणीओनी समृद्धि, विकुर्वणा आदिना वर्णन प्रमाणे ज समजवुं. ते वर्णन आगळ आवी गयुं छे. " नवरं " पण ते कथनमां नीचेनी विशेषता अहीं समजवी. " दोकेवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अण्णं तं चेव" चमरेन्द्रना त्रायस्त्रिंशको वगेरे वैक्रिय समुद्घात द्वारा उत्पन्न करेला रूपोथी एक ज जंबूद्वीपने पूरे पूरो भरी शकवाने समर्थ छे, पण शक्रेन्द्र त्रायस्त्रिंशको, लोकपालो अने पट्टराणीओ वैक्रिय समुद्घात द्वारा निर्मित रूपोथी बे जंबूद्वीपोने पूरे पूरा भरी शकवाने समर्थ छे. बाकीनुं समस्त कथन चमरेन्द्रना कथन प्रमाणे ज समजवुं आ रीते भगवाने

निक-त्रायस्त्रिंशकादीनां समृद्धिविकुर्वणादेः स्वरूपाणि भगवतः सकाशात् याथातथ्येन सम्यगाकर्ण्य द्वितीयो गणधरोऽग्निभूतिः प्रभोः कथनस्य प्रामाणिकतया पौनःपुन्येनाऽनुमोदयन् यावत् संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति इत्याशयेनाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' 'दोच्चे गोयमे जाव-विहरइ' इति तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इतिवारद्वयोच्चारणेन तद्वचनोपरि विश्वासातिशयद्योतनद्वारा भगवन्तम्प्रति अग्निभूतेः श्रद्धातिशय आदरातिशयश्च शास्त्रकृता प्रतिपादितः ॥ सू० १२ ॥

॥ ईशानेन्द्रस्य महर्द्धिविकुर्वणावक्तव्यताप्रस्तावः ॥

मूलम्–'भंते ! त्ति, भगवं तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे समणं भगवं जाव–एवं वयासी–जइणं भंते ! सक्के देविंदे, देवराया एवं महिड्ढीए, जाव-एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए,

जो अन्य सामानिक देव एवं त्रायस्त्रिंशक आदि देव हैं उनकी समृद्धि विकुर्वणा शक्ति आदि सब तिष्यक देवकी तरह ही है ऐसा भगवान्‌के मुखसे अच्छी तरहसे जानकर द्वितीय गणधर देवकी तरहही है ऐसा भगवान्‌से उनके वचनोंमें प्रामाणिकता होनेके कारण जो कहा वही 'सेवं भंते ! सेवं भंते' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रगट किया गया है । "त्ति दोच्चे गोयमे जाव विहरइ" इस प्रकार कह कर द्वितीय गणधर देव अग्निभूति संयम और तपसे अपनी आत्मा को भावित करते हुए स्वस्थानासीन हो गये । "सेवं भंते ! सेवं भंते' ऐसा जो दो बार अग्निभूति गणधरने प्रभु से कहा सो इस कथनसे उन्होंने प्रभुमें अपना श्रद्धातिशय और भक्त्यातिशय प्रकट किया हैं यह बात शास्त्रकारने प्रतिपादित की है ॥ सू० १२ ॥

અગ્નિભૂતિને સમજાવ્યું કે " શક્રેન્દ્રના અન્ય સામાનિક દેવો તથા ત્રાયસ્ત્રિંશક આદિની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા શકિત આદિ તિષ્યક દેવના જેવાં જ છે. આ પ્રમાણે ભગવાનના વચનો સાંભળીને બીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગારે કહ્યું " सेवं भंते सेवं भंते " હે ભદન્ત ! આપની વાત તદ્દન સત્ય છે. તેમાં શંકાને માટે અવકાશ જ નથી. બે વખત "सेवं भंते" કહીને અગ્નિભૂતિ અણગારે ભગવાન મહાવીરનાં વચનોમાં અતિશય શ્રદ્ધા તથા ભકિતભાવ બતાવ્યાં છે. "त्ति दोच्चे गोयमे जाव विहरइ" આમ કહીને, વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા અગ્નિભૂતિ અણગાર પોતાને સ્થાને જઇને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

'सोलसण्हं' षोडशसहस्रसंख्यकानाम् 'आयरक्खदेवसाहस्सीणं' आत्मरक्षकदेवविशेषाणाम् 'अण्णेसिंच' अन्येषाञ्च 'बहूणं' बहूनाम् 'वेमाणियाणं' वैमानिकानाम् देवविशेषाणाम् देवीनाञ्च उपरि 'जाव'-यावत् स्वाधिपत्यं स्वामित्वं भर्तृत्वं पालकत्वं कुर्वन् दिव्यान् भोगान् भुञ्जानः 'विहरइ' विहरति 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः एतादृशोपर्युक्तमहर्द्धिसम्पन्नः 'जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत्-एतावच्च खलु विकुर्वितुं समर्थ इत्याशयः, यावच्छब्दसूचितं विकुर्वणाप्रकारं दृष्टान्तपूर्वकं प्रतिपादयति-'से जहाणामए जुवइं' इत्यादि। तद्यथा, नाम इति वाक्यालङ्कारे कश्चिद्युवा युवतिं हस्तेन हस्ते गृहीत्वा संसक्ताङ्गुलितया संलग्नैकव्यक्तिरिव प्रतिभाति तथैव विकुर्वणाशक्त्या वैक्रिय-समुद्घातेन वारद्वयं समवहत्य निर्मितनिजात्मनानारूपैः शक्रवदयमपि जम्बूद्वीपं पूरयितुं समर्थ इत्याशयेनाह-'जहेव सक्कस्स तहेव जाव-'इत्यादि। किन्तु

(सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं) सोलह हजार आत्मरक्षकदेवोंका, 'अण्णेसिं च' तथा और भी 'बहूणं' अनेक 'वेमाणियाणं' वैमानिक देवोंका 'देवीणं य' वैमानिक देवियोंका 'जाव' अधिपति, स्वामी, भर्त्ता, पालक बना हुआ है। और दिव्य भोगोंको भोगता हुआ रहता है। 'एवं महिड्ढीए' पूर्वोक्त इस प्रकारकी महर्द्धिसे वह युक्त है। 'जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' तथा वह विकुर्वणा करने के लिये इतनी शक्तिसे युक्त हैं कि जैसे कोई युवा युवतिको हाथसे पकडकर खेंच लेता है और उसका आलिंगन कर लेता है तो वे दोनो जिस प्रकार परस्पर संबद्ध जैसे प्रतीत होते है उसी प्रकार वहभी अनेक रूप करके जंबूद्वीपोंको भरनेकी के सामर्थ्य से युक्त होता है। 'से जहाणामए' में जो नाम शब्द है वह वाक्यालङ्कारमें प्रयुक्त हुआ है। कहनेका

સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું, તથા બીજા અનેક વિમાનવાસી દેવ દેવીઓનું આધિપત્ય, સ્વામીત્વ, ભર્તૃત્વ અને પાલન કરે છે. તે ત્યાં અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે. આ પ્રકારની મહાઋદ્ધિથી તે યુકત છે. "जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए से जहा णामए ઇત્યાદિ" જેવી રીતે કોઇ યુવાન પુરુષ કોઇ યુવતીને હાથથી પકડી લઇને તેને બાહુપાશમાં સમાવી લે છે ત્યારે તે બન્ને એક બીજા સાથે જેવાં સંકળાયેલા લાગે છે, એવી જ રીતે તે તિષ્યક પણ અનેક રૂપ કરવાની શકિતથી યુકત હોય એમ લાગે છે. "से जहा णामए" આ સૂત્રમાં જે 'નામ' શબ્દ છે તે વાકયાલંકાર રૂપે વપરાયો છે. "અમુક નામધારી પુરુષ," એવો તેનો અર્થ થાય છે. "जहेव

हे गौतम ! तिष्यकस्य विकुर्वणाशक्तेः स्वरूपमात्रं प्रतिपादितम् नतु यथोक्तार्थसम्पादनेन कदाचिदपि व्यावहारिकदृष्ट्या। विकुर्वितवान्, विकुर्वति, विकुर्विष्यति वेत्यभिप्रायेणोक्तम् 'णो चेव णं संपत्तीए इत्यादि'। ॥ सू० ११ ॥

मूलम्—"जइणं भंते ! तीसए देवे एवं महिड्ढीए. जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए; सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो अवसेसा सामाणिया देवा केमहिड्ढीया, तहेव सव्वं जाव-एसणं गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो एगमेगस्स सामाणियस्स देवस्स इमेयारूवे विसये, विसयमेत्ते वुइए, णोचेव णं संपत्तीए विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा तायत्तीसाय-लोगपाल-अग्गमहिसीणं जहेव चमरस्स, नवरं दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अण्णं तं चेव, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति दोच्चे गोयमे जाव-विहरइ" ॥ सू० १२ ॥

तात्पर्य यह है कि यह तिष्यक देव वैक्रियसमुद्घात से समवहत होकर निर्मित अपने नानारूपोंसे शक्रकी तरह इस दो जंबूद्वीप को भर सकनेमें समर्थ है। यही बात 'जहेव सक्कस्स तहेव जाव इत्यादि' सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई हैं। इस प्रकारसे हे गौतम! तिष्यक की यह विकुर्वणा शक्तिका केवल स्वरूप मात्र प्रदर्शित किया गया है वह यथोक्त अर्थके संपादनसे कभी भी अभीतक इस प्रकारकी विक्रियासे न भूतकालमें युक्त हुआ है, न वर्तमानकालमें वह ऐसी विक्रिया करता है और न भविष्यमें वह ऐसी विक्रिया करेगा। यही बात 'णोचेव णं' इत्यादि सूत्रपाठसे समझाई गई है ॥सू० ११॥

सक्कस्स तहेव जाव ઈત્યાદિ" તિષ્યક દેવ પણ દેવેન્દ્ર શક્રના જેવી જ વિકુર્વણા કરી શકે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તિષ્યક દેવ પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા અનેક દેવ દેવીઓનાં રૂપો બનાવીને તેની મદદથી બે જંબૂદ્વીપને ભરી દઈ શકે છે. હે ગૌતમ ! તિષ્યક દેવની વિકુર્વણા શક્તિનું આ વર્ણન તેની શક્તિ બતાવવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે. પણ તેણે આ પ્રકારની વિક્રિયા ભૂતકાળમાં કદી કરી નથી, વર્તમાનકાળે કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં. એજ વાત "णो चेव णं ઈત્યાદિ" સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. ॥ સૂ. ૧૧ ॥

छाया–यदि खलु भदन्त! तिष्यको देवः एवं महर्द्धिकः, यावत्–एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, शक्रस्य खलु भदन्त! देवेन्द्रस्य देवराजस्य अवशेषाः सामानिका देवाः किंमहर्द्धिकाः तथैव सर्वम्, यावत्–एष गौतम! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य एकैकस्य, सामानिकस्य देवस्य अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उक्तम्, नोचैव सम्पत्त्या व्यकुर्विषुर्वा, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्य-

शक्रके तिष्यक नामक सामानिक देवके अतिरिक्त अन्य सामानिक देवोंका ऋद्धि आदिका वर्णन—

'जइणं भंते! तीसए देवे एवं महिड्ढीए' इत्यादि।

सूत्रार्थ–(जइणं भंते!) हे भदन्त! यदि (तीसए देवे) तिष्यक देव (एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) इस प्रकारकी बड़ी समृद्धिवाला हैं यावत् वह इस प्रकारकी विक्रियाशक्तिका धारक है, तो (सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो अवसेसा सामाणिया देवा के महिड्ढीए) हे भदन्त! देवेन्द्र देवराज शक्रके और जो बाकी के सामानिक देव है वे कितनी बड़ी ऋद्धिवाले है? इत्यादि सब पूर्वोक्त रूपसे प्रश्न समझना चाहिये। (तहेव सव्वं जाव एस णं गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो एगमेगस्स सामाणियस्स देवस्स इमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए) हे गौतम! इसके उत्तर में पहिले की तरह ही कथन जानना चाहिये, यावत् हे गौतम! देवेन्द्र देवराज शक्रके प्रत्येक सामानिक देवका यह इस प्रकारका विषय विषयमात्र है (नो

તિષ્યક સિવાયના શક્રેન્દ્રના સામાનિક દેવોની સમૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન

जइणं भंते! तीसए देवे एवं महिड्ढीए" इत्यादि—

સૂત્રાર્થ–અગ્નિભૂતિ અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– (जइणं भंते तीसए देवे एवं महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) હે ભદન્ત! જો તિષ્યક દેવ આટલી મહાસમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, અને જો તે આટલી બધી વિકુર્વણાશકિત ધરાવે છે, તો (सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो अवसेसा सामाणिया देवा के महिड्ढीए) હે ભદન્ત! દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના બાકીના સામાનિક દેવો કેવી સમૃદ્ધિવાળા છે? ઇત્યાદિ પ્રશ્ન આગલા સૂત્ર પ્રમાણે જ સમજી લેવો.

ઉત્તર– (तहेव सव्वं जाव एस णं गोयमा! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो एगमेगस्स सामाणियस्स देवस्स इमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए) હે ગૌતમ! દેવરાજ, દેવેન્દ્ર શક્રના પ્રત્યેક સામાનિક દેવોની સમૃદ્ધિ વિકુર્વણા આદિનું કથન પણ પહેલાંની જેમ જ સમજવું (તિષ્યક દેવ પ્રમાણે જ સમજવું) તેમની વિકુર્વણા શકિતનું

टीका—वायुभूतिनामा अनगारो भगवतः सकाशात् शक्रेन्द्रस्य समृद्धयादिवर्णनं संश्रुत्य औदीच्येशानेन्द्रस्य महर्द्धिविकुर्वणादिकं पृच्छति-'भंते ! त्ति भगवं'-इत्यादि । हे भदन्त ! 'त्ति' इति शब्दस्य 'भदन्त' इति नाम्ना प्रभुं सम्बोध्य इत्यर्थः, 'भगवं' भगवान् 'तच्चे गोयमे' तृतीयो गणधरो गौतम-

के महिड्ढीए- एवं तहेव नवरं साहिए दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अवसेसं तहेव) जो देवेन्द्र देवराज ईशान हैं वह कितनी बडी ऋद्धिवाला है इत्यादि सब पहिले की तरह इसके विषयमें उन्होंने प्रभु से पूछा- तब प्रभुने इस प्रश्नके उत्तरमें जो उन्होंने कहा- वह इस प्रकारसे है- हे गौतम ! इस सम्बन्धमें समस्त वर्णन पहिले किये गये शक्रेन्द्रके वर्णन जैसा ही जानना चाहिये । परन्तु उस वर्णनमें और इस वर्णनमें जो अन्तर है वह इतना ही है की शक्रेन्द्र अपनी विक्रिया द्वारा निष्पन्न हुए अनेक रूपोंसे दो पूरे जंबूद्विपोंको सम्पूर्ण रूपसे भर सकता है और यह ईशानेन्द्र जो कि उत्तर दिशाका अधिपति है कुछ अधिक दो जंबूद्वीपोको भर सकता हैं । बाकी का और सब कथन पहिले शक्रेन्द्रके विषयमें किये गये कथनके समान ही है ॥

टीकार्थ- वायुभूति अनगारने भगवान्‌से शक्रेन्द्र की समृद्धि आदिका वर्णन सुनकर उत्तरदिशाके अधिपति ईशानेन्द्रकी महर्द्धि और विकुर्वणाशक्तिके विषयमें जो उनसे पूछा- 'भंते ! त्ति भगवं'

देविंदे देवराया के महिड्ढीए एवं तहेव नवरं साहिए दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अवसेसं तहेव) દેવરાજ, દેવેન્દ્ર, ઇશાન કેવી સમૃધ્ધિવાળો છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત પ્રશ્ન પહેલાંની જેમ જ પૂછવામાં આવે છે. મહાવીર પ્રભુ તેને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"આ વિષયમાં સઘળું વર્ણન શક્રેન્દ્રના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું પણ તેમાં ફક્ત આટલી જ વિશેષતા છે. શક્રેન્દ્ર પોતાના વૈક્રિય શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે બે જમ્બૂદ્વીપોને ભરી શકે છે, પણ ઉત્તર દિશાનો અધિપતિ ઇશાનેન્દ્ર પોતાની વૈક્રિય શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે બે જંબૂદ્વીપો કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. બાકીનું સઘળું કથન શક્રેન્દ્રના કથન પ્રમાણે જ છે. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકાર્થ- મહાવીર પ્રભુની પાસેથી શક્રેન્દ્રની સમૃધ્ધિ આદિનું વર્ણન સાંભળીને, વાયુભૂતિ અણગારે ઉત્તર દિશાના અધિપતિ ઇશાનેન્દ્રની સમૃદ્ધિ, શકિત આદિ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યું- "भंते त्ति भगवं इत्याहि" "हे

गोत्रीयः 'वायुभूई' वायुभूतिनामा 'अणगारे' अनगारः 'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तम् 'जाव-एवं वयासी' यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्--अकथयत्, यावत्, इतिशब्देन सविनयपर्युपासनादिशिष्टाचारो गम्यते, 'जइणं' यदि खलु यदाहि 'भंते! भगवन्! 'सक्के देविंदे' शक्रो देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः, यथोक्तमहासमृद्धिशाली, 'जाव--एवइयं च णं' यावत्--एतावच्च खलु निश्चयेन पूर्ववर्णितावधिकं 'पभू विउव्वित्तए' प्रभुर्विकुर्वितुम् - विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति भावः, यावच्छब्देन महाद्युतिबलख्यातिसौख्यादि द्योतनपूर्वकं विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियक्रियया नानारूपनिर्माणद्वारा जम्बूद्वीपादि परिपूरणस्य यथोक्तशक्र सामर्थ्यं गम्यते, तदा-इसाणेणं भंते! त्ति, हे भदन्त?

इत्यादि- सो हे भदंत! इस प्रकारसे प्रभुको आमंत्रित करके पूछा- 'ये वायुभूति 'अणगारे' अनगार 'तईए गोयमे' तृतीय गौतम थे। अर्थात् तीसरे नम्बरके गणधर थे और इनका गोत्र गौतम था। इन्होंने किनसे इस विषयमें पूछा- सो इस बातको स्पष्ट करने के लिये सूत्रकारने 'समणं भगवं' यह सूत्र पाठ रखा है इसका तात्पर्य यह है कि उन्होंने श्रमण भगवान महावीर से ही पूछा- अन्यसे नहीं। 'जाव एवं वयासी' में जो यह यावत्पद आया है-वह यह प्रकट करता है- कि प्रभुसे उन्होंने जब इस प्रश्नको पूछा- तब बडे विनयके साथ ही पूछा- और पूछते समय उन्होंने प्रभुकी मन वचन और कायसे अच्छी तरहसे पर्युपासना की- इस तरह शिष्ट आचार के अनुसार ही उन्होंने प्रभुसे पूछा। क्या पूछा? इस विषयको स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते है 'जइणं भंते! सक्के देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, ईसाणेणं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए' कि यह पूछा- इस का

ભદન્ત!" એ પ્રમાણે સંબોધન કરીને, 'समणं भगवं महावीरं जाव एवं वयासी' મન, વચન અને કાયાથી મહાવીર પ્રભુની પર્યુપાસના કરીને-શિષ્ટાચાર પૂર્વક-વિનમ્ર ભાવથી, વાયુભૂતિ અણગારે મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછયો. વાયુભૂતિ અણગાર મહાવીર સ્વામીના ત્રીજા ગણધર હતા. અને તેમનું ગોત્ર ગૌતમ હતું. માટે તેમને "ત્રીજા ગૌતમ કહ્યા છે. (પહેલા ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ, બીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અને ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ હતા) હવે તેમણે શું પૂછ્યું તે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર દ્વારા બતાવે છે- जइणं भंते! सक्के देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभु विउव्वित्तए, ईसाणेणं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए" હે ભદન્ત!

टीका—वायुभूतिनामा अनगारो भगवतः सकाशात् शक्रेन्द्रस्य समृद्ध्यादिवर्णनं संश्रुत्य औदीच्येशानेन्द्रस्य महर्द्धिविकुर्वणादिकं पृच्छति-'भंते ! त्ति भगवं'-इत्यादि । हे भदन्त ! 'त्ति' इति शब्दस्य 'भदन्त' इति नाम्ना मधुं सम्बोध्य इत्यर्थः, 'भगवं' भगवान् 'तच्चे गोयमे' तृतीयो गणधरो गौतम-

के महिड्ढीए- एवं तहेव नवरं साहिए दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अवसेसं तहेव) जो देवेन्द्र देवराज ईशान है वह कितनी बड़ी ऋद्धिवाला है इत्यादि सब पहिले की तरह इसके विषयमें उन्होंने प्रभु से पूछा- तब प्रभुने इस प्रश्नके उत्तरमें जो उन्होंने कहा- वह इस प्रकारसे है- हे गौतम ! इस सम्बन्धमें समस्त वर्णन पहिले किये गये शक्रेन्द्रके वर्णन जैसा ही जानना चाहिये । परन्तु उस वर्णनमें और इस वर्णनमें जो अन्तर है वह इतना ही है की शक्रेन्द्र अपनी विक्रिया द्वारा निष्पन्न हुए अनेक रूपोंसे दो पूरे जंबूद्विपोंको सम्पूर्ण रूपसे भर सकता है और यह ईशानेन्द्र जो कि उत्तर दिशाका अधिपति है कुछ अधिक दो जंबूद्वीपोको भर सकता हैं । बाकी का और सब कथन पहिले शक्रेन्द्रके विषयमें किये गये कथनके समान ही है ॥

टीकार्थ- वायुभूति अनगारने भगवान्से शक्रेन्द्र की समृद्धि आदिका वर्णन सुनकर उत्तरदिशाके अधिपति ईशानेन्द्रकी महर्द्धि और विकुर्वणाशक्तिके विषयमें जो उनसे पूछा- 'भंते ! त्ति भगवं'

देविंदे देवराया के महिड्ढीए एवं तहेव नवरं साहिए दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अवसेसं तहेव) દેવરાજ, દેવેન્દ્ર, ઇશાન કેવી સમૃધ્ધિવાળો છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત પ્રશ્ન પહેલાંની જેમ જ પૂછવામાં આવે છે. મહાવીર પ્રભુ તેને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"આ વિષયમાં સઘળું વર્ણન શકેન્દ્રના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું પણ તેમાં ફકત આટલી જ વિશેષતા છે. શકેન્દ્ર પોતાના વૈક્રિય શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે બે જમ્બૂદ્વીપોને ભરી શકે છે, પણ ઉત્તર દિશાનો અધિપતિ ઇશાનેન્દ્ર પોતાની વૈક્રિય શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે બે જમ્બૂદ્વીપો કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. બાકીનું સઘળું કથન શકેન્દ્રના કથન પ્રમાણે જ છે. ॥ સૂ. ૧૩ ॥

ટીકાર્થ- મહાવીર પ્રભુની પાસેથી શકેન્દ્રની સમૃધ્ધિ આદિનું વર્ણન સાંભળીને, વાયુભૂતિ અણગારે ઉત્તર દિશાના અધિપતિ ઇશાનેન્દ્રની સમૃદ્ધિ, શકિત આદિ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી મહાવીર પ્રભુને પૂછયું- "भंते त्ति भगवं ઇત્યાદિ" "હે

गोत्रीयः 'वायुभूई' वायुभूतिनामा 'अणगारे' अनगारः 'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तम् 'जाव-एवं वयासी' यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्--अकथयत्, यावत्, इतिशब्देन सविनयपर्युपासनादिशिष्टाचारो गम्यते, 'जइणं' यदि खलु यदाहि 'भंते! भगवन्! 'सक्के देविंदे' शक्रो देवेन्द्रः, 'देवराया' देवराजः 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः, यथोक्तमहासमृद्धिशाली, 'जाव-एवइयं च णं' यावत्--एतावच्च खलु निश्चयेन पूर्ववर्णितावधिकं 'पभू विउव्वित्तए' प्रभुर्विकुर्वितुम् - विकुर्वणां कर्तुं समर्थ इति भावः, यावच्छब्देन महाद्युतिबलख्यातिसौख्यादि द्योतनपूर्वकं विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियक्रियया नानारूपनिर्माणद्वारा जम्बूद्वीपादि परिपूरणस्य यथोक्तशक्र सामर्थ्यं गम्यते, तदा-इसाणेणं भंते! त्ति, हेभदन्त?

इत्यादि- सो हे भदंत! इस प्रकारसे प्रभुको आमंत्रित करके पूछा- 'ये वायुभूति 'अणगारे' अनगार 'तईए गोयमे' तृतीय गौतम थे। अर्थात् तीसरे नम्बरके गणधर थे और इनका गोत्र गौतम था। इन्होंने किनसे इस विषयमें पूछा- सो इस बातको स्पष्ट करने के लिये सूत्रकारने 'समणं भगवं' यह सूत्र पाठ रखा है इसका तात्पर्य यह है कि उन्होंने श्रमण भगवान महावीर से ही पूछा- अन्यसे नहीं। 'जाव एवं वयासी' में जो यह यावत्पद आया है-वह यह प्रकट करता है- कि प्रभुसे उन्होंने जब इस प्रश्नको पूछा- तब बडे विनयके साथ ही पूछा- और पूछते समय उन्होंने प्रभुकी मन वचन और कायसे अच्छी तरहसे पर्युपासना की- इस तरह शिष्ट आचार के अनुसार ही उन्होंने प्रभुसे पूछा। क्या पूछा? इस विषयको स्पष्ट करने के लिये सूत्रकार कहते है 'जइणं भंते! सक्के देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, ईसाणेणं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए' कि यह पूछा- इस का

ભદન્ત!" એ પ્રમાણે સંબોધન કરીને, 'समणं भगवं महावीरं जाव एवं वयासी' મન, વચન અને કાયાથી મહાવીર પ્રભુની પર્યુપાસના કરીને-શિષ્ટાચાર પૂર્વક-વિનમ્ર ભાવથી, વાયુભૂતિ અણુગારે મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછયો. વાયુભૂતિ અણુગાર મહાવીર સ્વામીના ત્રીજા ગણધર હતા. અને તેમનું ગોત્ર ગૌતમ હતું. માટે તેમને "ત્રીજા ગૌતમ કહ્યા છે. (પહેલા ગૌતમ ઇન્દ્રભૂતિ, બીજા ગૌતમ અગ્નિભૂતિ અને ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ હતા) હવે તેમણે શું પૂછયું તે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્ર દ્વારા બતાવે છે- जइणं भंते! सक्के देविंदे देवराया के महिड्ढीए जाव एवइयं च णं पभू विउव्वित्तए, ईसाणेणं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए" હે ભદન્ત!

भगवन् ? ईशानः औदीच्येन्द्रः खलु 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः केमहिड्ढीए' किं-महर्द्धिकः ? कीदृशसमृद्ध्यादिशाली ? कीदृशीं कियतीश्च विकुर्वणां कर्तुं समर्थः ? इति प्रश्नाशयः । भगवान् महावीरः ईशानेन्द्रस्य समृद्धि विकुर्वणादिविषये प्रश्नयन्तं वायुभूतिं समाधत्ते-'एवं तहेव' एवं तथैव, पूर्वकथितशकेन्द्रमहद्धर्यादिसमानमेव ईशानेन्द्रस्यापि समृद्धयादिकं बोध्यम्, यद्यपि

तात्पर्य यह है कि श्रमण भगवान महावीरसे तृतीय गौतम गणधर वायुभूतिने ऐसा पूछा कि हे भदन्त! देवेन्द्र देवराज शक्र- सौधर्म देवलोकका अधिपति यदि इतनी बडी ऋद्धिवाला है यावत् वह पूर्वमें वर्णित विकुर्वणा करने के लिये समर्थ हैं- यहां यावत् शब्द से 'महाद्युति, बलख्याति, सौख्य आदि पदोंका ग्रहण हुआ है और साथमें यह भी इस पदसे अभिव्यक्त किया गया है कि वह शक्रेन्द्र अपनी विकुर्वणा करनेकी शक्ति द्वारा निष्पन्न नाना रूपोंसे जंबूद्विप आदिको पूर्णरूपसे भर सकनेकी शक्तिसे ओतप्रोत है, तो 'ईसाणे णं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए' हे भदन्त! जो देवेन्द्र देवराज ईशानेन्द्र है वह कितनी बड़ी भारी ऋद्धिवाला है? और कितनी कैसी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है? इस प्रकार भगवान् महावीरने अपनेसे ईशानेन्द्रकी समृद्धि और विकुर्वणा शक्ति आदिके विषयमें प्रश्न करनेवाले वायुभूतिसे समाधानरूपमें जो कुछ कहा वह इस प्रकारसे है- 'एवं तथैव' इसमें प्रभुने गौतम को समझाया कि हे गौतम! जो तुमने ईशानेन्द्रकी समृद्धि और विकुर्वणा शक्तिको जानने के लिये प्रश्न किया हैं उसका समाधान यह हैं कि पहिले जैसा शक्रेन्द्र की समृद्धि और विकुर्वणा शक्तिके

સૌધર્મ દેવલોકને અધિપતિ દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર જો આટલી બધી સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે, (અહીં यावत् પદથી મહાદ્યુતિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને મહાપ્રભાવ, ગ્રહણ કરવા જોઇએ) અને તે આગળ વર્ણવ્યા મુજબની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે (તે પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા દેવ દેવીયો વડે બે જંબૂદ્વીપોને ભરી શકવાને સમર્થ છે), તો હે ભદન્ત! ઉત્તરાધિપતિ, દેવરાજ, દેવેન્દ્ર કેટલી સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે? તે કેવી વિકુર્વણા શકિતથી યુકત છે?

વાયુભૂતિ અણુગારના પ્રશ્નનો જે જવાબ મહાવીર પ્રભુએ આપ્યો, તે સૂત્રકાર હવે સમજાવે છે.

"एवं तथैव" હે ગૌતમ વાયુભૂતિ! પહેલા શક્રેન્દ્રની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા-

' एवं तहेव ' ' अवसेसं तहेव ' इति कथनेन शक्रप्रकरणवदेव ईशानेन्द्रप्रकरणमपि विज्ञायते तथापि आंशिकविशेषताऽस्त्येव, उभयोः- साम्याभावे साम्यप्रतिपादनमयुक्तमिति तु नाशङ्कनीयम् आंशिकविशेषसत्त्वेऽपि उभयसाधारण महर्द्धिकत्वादिविषयमादाय साम्यस्य सामञ्जस्यसंभवात्, विशेषता चेयम्

विषयमें कहा गया हैं वैसाही ईशानेन्द्रकी समृद्धि और विकुर्वणा शक्तिके विषमें भी जानना चाहिये। यहां पर ऐसी आशंका नहीं करना चाहिये कि 'णवरं' इस पद द्वारा जब इन दोनोंमे समानताका निषेध किया गया है तब 'एवं तहेव अवसेसं तहेव' इन पदोद्वारा इन दोनोंमें समानता कैसे प्रकट की गई है क्यों कि- जहां पर इन दोनोंमें समानता प्रकट की गई हैं वह कितनेक प्रकरण कितनेक भाग में समान है इस बातको लेकर प्रकट की गई है। तात्पर्य कहनेका यह है कि यह प्रकरण ईशानेन्द्रका है और इस प्रकरणकी 'एवं तहेव' इस पाठ द्वारा शक्र के प्रकरण के साथ समानता कही गई है, परन्तु फिर भी इस ईशानेन्द्र प्रकरणमें शक्र के प्रकरण की अपेक्षा कुछ २ विशेषता है ही। अतः जब यह विशेषता मौजूद है तब फिर इसमें समानता क्यों कही गई है? तो इसका समाधान इस प्रकारसे है कि कितनेक प्रकरण कितनेक भागमें समान होने पर भी कितनेक भागमें भिन्न २ भी होते है तो भी वे समान किसी अपेक्षासे कह दिये जाते हैं। अतः इन दोनोंमें महर्द्धित्व आदि विषयकों लेकर समानताका सामंजस्य बन जाता है। वह

શકિત આદિના વિષયમાં જે કહ્યું છે, એ જ પ્રમાણે ઇશાનેન્દ્રની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા શકિત આદિના વિષયમાં પણ સમજવું "णवरं" પદ દ્વારા બંનેની વિકુર્વણા શકિતમાં જે તફાવત છે, તે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શક્રેન્દ્રના જેટલી વિકુર્વણા શકિત તો ઇશાનેન્દ્ર પણ ધરાવે છે. પણ ઇશાનેન્દ્ર તેના કરતાં કેટલી વિશેષ વિકુર્વણા કરી શકે છે. તે સૂત્રકારે "णवरं" પદથી શરૂ થતા સૂત્રપાઠમાં બતાવ્યું છે. શંકા—જો ઇશાનેન્દ્રની વિકુર્વણા શક્તિમાં શક્રેન્દ્રની વિકુર્વણા શકિત કરતાં વિશેષતા હોય તો "एवं तहेव" પદ દ્વારા તે બંનેની વિકુર્વણામાં સમાનતા શા માટે બતાવી છે?

સમાધાન—તે બંનેની મહાસમૃદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાબલ, મહાયશ, મહાસુખ અને મહાપ્રભાવમાં તો સમાનતા છે. વિકુવર્ણા શકિતમાં પણ ઘણે અંશે સમાનતા છે તેથી એ પ્રમાણેના કથનમાં અસંગતતાનો પ્રશ્ન જ ઉભો થતો નથી.

भगवन् ? ईशानः औदीच्येन्द्रः खलु 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः केमहिड्ढीए' किं-महर्द्धिकः ? कीदृशसमृद्ध्यादिशाली ? कीदृशीं कियतीश्च विकुर्वणां कर्तुं समर्थः ? इति प्रश्नाशयः । भगवान् महावीरः ईशानेन्द्रस्य समृद्धि विकुर्वणादिविषये प्रश्नयन्तं वायुभूतिं समाधत्ते-'एवं तहेव' एवं तथैव, पूर्वकथितशकेन्द्रमहर्द्ध्यादिसमानमेव ईशानेन्द्रस्यापि समृद्ध्यादिकं बोध्यम्, यद्यपि

तात्पर्य यह है कि श्रमण भगवान महावीरसे तृतीय गौतम गणधर वायुभूतिने ऐसा पूछा कि हे भदन्त! देवेन्द्र देवराज शक्र- सौधर्म देवलोकका अधिपति यदि इतनी बडी ऋद्धिवाला है यावत् वह पूर्वमें वर्णित विकुर्वणा करने के लिये समर्थ हैं- यहां यावत् शब्द से 'महाद्युति, बलख्याति, सौख्य आदि पदोंका ग्रहण हुआ है और साथमें यह भी इस पदसे अभिव्यक्त किया गया है कि वह शक्रेन्द्र अपनी विकुर्वणा करनेकी शक्ति द्वारा निष्पन्न नाना रूपोंसे जंबूद्विप आदिको पूर्णरूपसे भर सकनेकी शक्तिसे ओतप्रोत है, तो 'ईसाणे णं भंते! देविंदे देवराया के महिड्ढीए' हे भदन्त! जो देवेन्द्र देवराज ईशानेन्द्र है वह कितनी बड़ी भारी ऋद्धिवाला है? और कितनी कैसी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है? इस प्रकार भगवान् महावीरने अपनेसे ईशानेन्द्रकी समृद्धि और विकुर्वणा शक्ति आदिके विषयमें प्रश्न करनेवाले वायुभूतिसे समाधानरूपमें जो कुछ कहा वह इस प्रकारसे है- 'एवं तथैव' इसमें प्रभुने गौतम को समझाया कि हे गौतम! जो तुमने ईशानेन्द्रकी समृद्धि और विकुर्वणा शक्तिको जानने के लिये प्रश्न किया हैं उसका समाधान यह हैं कि पहिले जैसा शक्रेन्द्र की समृद्धि और विकुर्वणा शक्तिके

સૌધર્મ દેવલોકનો અધિપતિ દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર જો આટલી બધી સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે, (અહીં યાવત્ પદથી મહાદ્યુતિ, મહાબળ, મહાયશ, મહાસુખ અને મહાપ્રભાવ, ગ્રહણ કરવા જોઈએ) અને તે આગળ વર્ણવ્યા મુજબની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે (તે પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા દેવ દેવીઓ વડે બે જંબૂદ્વીપોને ભરી શકવાને સમર્થ છે), તો હે ભદન્ત! ઉત્તરાધિપતિ, દેવરાજ, દેવેન્દ્ર કેટલી સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે? તે કેવી વિકુર્વણા શકિતથી યુકત છે?

વાયુભૂતિ અણગારના પ્રશ્નનો જે જવાબ મહાવીર પ્રભુએ આપ્યો, તે સૂત્રકાર હવે સમજાવે છે.

"एवं तथैव" હે ગૌતમ વાયુભૂતિ! પહેલા શક્રેન્દ્રની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા-

एत्थणं इसाणाणं पज्जत्ताऽपज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे, सेसं जहा सोहम्मगदेवाणं, जाव-विहरंति, ईसाणे अत्थ देविंदे, देवराया परिवसति मूलपाणी, वसभवाहणे, उत्तरड्ढलोगाहिवई, अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवई, अरयंवरवत्थधरे, सेसं जहा सक्कस्स, जाव-पभासेमाणे, तत्थ अट्ठावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं, असीतीए सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं, अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणीयाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउण्हं असीतीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिंच बहूणं इसाणकप्पवासीणं वेमाणियाणं देवाण य आहेवच्चं, पोरेवच्चं कुव्वेमाणे जाव-विहरइ'त्ति। अयम्भावः- यस्मिन् स्थले सौधर्मदेवलोकः तस्य समश्रेण्यां द्वितीयः ईशानदेवलोकः पूर्व

पडिरूवा, एत्थ णं ईसाणाणं पज्जत्ताऽपज्जत्ता णं ठाणा पण्णत्ता तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे सेसं जहा सोहम्मदेवाणं जाव विहरंति, ईसाणे अत्थ देविंदे देवराया परिवसति, मूलपाणी वसभवाहणे, उत्तरड्ढलोगाहिवई, अट्ठावीस विमाणावाससहस्साहिवई, अरयंवरवत्थधरे, सेसं जहा सक्कस्स जाव पभासेमाणे, तत्थ अट्ठावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं असीतीए सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणीयाणं, सत्तण्हं अणीयाहिवईणं, चउण्हं असीतीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिंच बहूणं ईसाणकप्पवासीणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य आहेवच्चं, पोरेवच्चं, कुव्वेमाणे जाव विहरइ" त्ति, तात्पर्य यह है- जिस स्थल में सौधर्म देवलोक है उसकी समश्रेणी में दूसरा

मया जाव पडिरूवा, एत्थ णं ईसाणाणं पज्जत्ताऽपज्जत्ताणं ठाणा पण्णत्ता, तिसु वि लोगस्स असंखेज्जइभागे सेसं जहा सोहम्मदेवाणं जाव विहरति, ईसाणे अत्थ देविंदे देवराया परिवसति, सूलपाणि, वसभवाहणे, उत्तरड्ढ लोगाहिवई, अट्ठावीस विमाणावाससयसहस्साहिवई, अरयंवरवत्थधरे, सेसे जहा सक्कस्स जाव पभासेमाणे, तत्थ अट्ठावीसाए विमाणवाससयसहस्साणं असीताए सामाणियसाहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं, अट्ठण्हं अग्गमहिसीणं सपरिवाराणं, तिण्हं परिसाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणीयाहिवईणं, चउण्हं असीतीणं आयरक्खदेव साहसीणं, अन्नेसिंच बहूणं ईसाणकप्पवासीणं वेमाणियाणं सवाण य देवीण य आहेवच्चं, पोरेवच्च, कुव्वेमाणे जाव विहरइ" त्ति तेनुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे-जे स्थळे सौधर्म देवलोक छे, ते स्थळनी समश्रेणीमां बीजुं ईशान देवलोक छे. ते पूर्वथी पश्चिम सुधी

"सेणं अट्ठवीसाए विमाणावाससयसहस्साणं असीईए सामाणियसाहस्सीणं, जाव – चउण्हं असीईणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं"त्ति। सोऽष्टाविंशतेर्विमानावासशतसहस्राणाम्, अशीतेः सामानिकसाहस्रीणाम्, यावत् – चतसृणाम् अशीतीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम्, उपर्युक्तानामुपरि स्वाधिपत्यादिकं कुर्वत ईशानेन्द्रस्य शक्रापेक्षया वैशिष्ट्यं बोध्यम्। ईशानेन्द्रस्य औदीच्याधिपतित्वेन दाक्षिणात्याधिपतिशक्रापेक्षया तस्याधिकसामर्थ्यशालित्वात्। तदुक्तं प्रज्ञापनायाम् – 'तेसिंणं बहुमज्झदेसभाए पंचवडिंसगा पण्णत्ता-अंकवडिंसए, फलिहवडिंसए, रयणवडिंसए, जातरूववडिंसए, मज्झे इत्थ ईसाणवडिंसए, तेणं वडिंसया सव्व रयणामया, जाव–पडिरूवा,

विशेषता इस प्रकारसे है– "सेणं अट्ठावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं, असीईए सामाणियसाहस्सीणं जाव चउण्हं असीईणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं' वह ईशानेन्द्र २८ अट्ठाईस लाख विमानोंका स्वामी है, अस्सी ८० हजार सामानिक देवोंका अधिपति है, तीन लाख २ बीस हजार २० आत्मरक्षक देवोंका स्वामी है। इस तरह शक्रकी अपेक्षा ईशानेन्द्रमें विशिष्टता है तथा यह ईशानेन्द्र उत्तरदिशा का अधिपति है और शक्र दक्षिण दिशाका अधिपति है– इस लिये शक्रकी अपेक्षा ईशानेन्द्रमें विशिष्ट शक्तिशालिता हैं। प्रज्ञापना सूत्रमें यही बात इस पाठ द्वारा कही गई है– "तेसिणं बहुमज्झदेसभाए पंच वडिंसगा पण्णत्ता, अंकवडिंसए, फलिहवडिंसए, जातरूववडिंसए, मज्झे इत्थ ईसाणवडिंसए, तेणं वडिंसया सव्वरयणामया जाव

હવે તે વિશેષતા નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા સૂત્રકારે પ્રગટ કરી છે–

"सेणं अट्ठावीसाए विमाणावाससयसहस्साणं, असीईए सामाणिय साहस्सीणं जाव चउण्हं असीईणंआयरक्खदेव साहस्सीणं" તે ઇશાનેન્દ્ર ૨૮ અઠ્યાવીસ લાખ વિમાનવાસોનો અધિપતિ છે, ૮૦ એંસી હજાર સામાનિક દેવોનો અધિપતિ છે અને ત્રણ લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનો અધિપતિ છે. આ પ્રમાણે શકેન્દ્ર કરતાં ઇશાનેન્દ્રમાં વિશેષતા છે. શકેન્દ્ર દક્ષિણ દિશાનો અધિપતિ છે, ઇશાનેન્દ્ર ઉત્તર દિશાનો અધિપતિ છે. તેથી શકેન્દ્ર કરતાં ઇશાનેન્દ્રની શક્તિ વધારે છે. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં એ જ વાત નીચે પ્રમાણેના સૂત્રપાઠમાં પ્રકટ કરી છે– "तेसिणं बहुमज्झदेसभाए पंच वडिंसगा पण्णत्ता, अंक वडिंसए फलिह वडिंसए, जातरूववडिंसए, मज्झे इत्थ ईसाणवडिंसए, तेणं वडिंसया सव्वरयणा-

मध्ये भागे पञ्चाऽवतंसकाः सन्ति ईशानाऽवतंसकस्य पूर्वे अङ्कावतंसकः, दक्षिणे स्फटिकावतंसकः, पश्चिमे रत्नावतंसकः उत्तरे जातरूपावतंसकः, एते चत्वारोऽवतंसकाः सन्ति, तन्मध्ये सर्वजातीयरत्नमयः प्रासादीयः दर्शनीयः अभिरूपः प्रतिरूपः ईशानावतंसकोऽस्ति यावद् दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो विहरति, एतस्य सर्ववर्णनं सौधर्मवत् विज्ञेयम्, पुनःकीदृशः- धृतत्रिशूलहस्तः वृषभवाहनः उत्तरार्धलोकाधिपतिः अष्टाविंशतिलक्षविमानस्वामी निर्मलदिव्यवस्त्रधरः शेषं

लोक के निवासियोंका इन्द्र रहता है। प्रज्ञापनासूत्र में भी कहा है- उनके ठीक मध्य भाग में पांच अवतंसक हैं। ईशानावतंसक के पूर्व में अङ्कावतंसक है। दक्षिण में स्फटिकावतंसक है। पश्चिम में रत्नावतंसक है। उत्तर में जातरूपावतंसक है। इस प्रकार ये चार अवतंसक सर्वजाति के रत्नोंके बने हुए हैं। इनके बीच में सर्वजातीय रत्नमय एक ईशानावतंसक हैं। यह अवतंसक प्रासादीय है, दर्शनीय है, अभिरूप है, और प्रतिरूप है, यहां पर्याप्त और अपर्याप्त ईशानवासी देवोंके स्थान हैं। ये लोक के असंख्यातवे भाग में हैं। बाकी का 'यावत विहरति' तक का वर्णन सौधर्मवासी देवों के समान है। इसी जगह ईशानेन्द्र रहता हैं। यावत् वह दिव्यभोगोंको भोगता हुआ वहां अपना समय आनन्दोल्लास के साथ व्यतीत करता रहता हैं। इसका समस्त वर्णन् सौधर्म देवलोक की तरह जानना चाहिये। यह ईशानेन्द्र अपने हाथ में त्रिशूल धारण किये रहता है। बलद्-बैल पर इसकी सवारी हैं। यह उत्त-

ઇન્દ્ર રહે છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમા પણ કહ્યું છે કે ઇશાન દેવલોકની બરાબર મધ્યમાં પાંચ અવતંસકો (શ્રેષ્ઠ મહેલો) છે. ઇશાનાવતંસકની પૂર્વમાં અંકાવતંસક છે, દક્ષિણમા સ્ફટિકાવતંસક છે, પશ્ચિમમાં રત્નાવતંસક છે, અને ઉત્તરમાં જાતરૂપાવતંસક છે. તે ચારે મહાલયો (અવતંસકો) સર્વે જાતિનાં રત્નોનાં બનેલાં છે. તે ચારેની વચ્ચો વચ્ચ બધી જાતનાં રત્નોનો બનેલો ઇશાનાવતંસક છે. તે અવતંસક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. ત્યાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઇશાનકલ્પવાસી દેવોનાં સ્થાનો છે. તે સ્થાનો લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં આવેલા છે. બાકીનું "यावत् विहरति" સુધીનું વર્ણન સૌધર્મકલ્પવાસી દેવોના જેવું જ છે. ત્યાં ઇશાનેન્દ્ર રહે છે. તે ત્યાં દિવ્ય ભોગો ભોગવતો થકો પોતાનો સમય આનંદ અને ઉલ્લાસથી પસાર કરે છે. તે ઇશાનેન્દ્ર તેનાહાથમાં ત્રિશૂળરાખેછે અને વૃષભ (બળદ)પર સવારી કરેછે. ઉત્તરાર્ધલોકનો

पश्चिमे-आयामः, उत्तरदक्षिणे विष्कम्भः, मेरुपर्वतस्य उत्तरदिशि पूर्णचन्द्र मण्डलाकारेण विद्यते, तत्र - सर्वजातीयस्फटिकरचितानि अष्टाविंशतिलक्ष विमानानि सन्ति, तेषु प्रत्येकं विमानमपूर्वशोभासम्पन्नं रचनापूर्णवनो पवनक्रीडाशैलवापीप्रभृतिभिः पूर्णम्, तेषु विमानेषु सुखादिषु वैषम्यम् वर्त्तते, तत्र योग्यताऽनुसारेण देवाः स्वस्वपरिवारैः निवसन्ति, तन्मध्ये उच्चत्वशोभयोः चत्वारः अङ्कस्फटिकरत्नस्वरूपावतंसकाः सन्ति, तेषु सर्वेभ्यः अधिकोन्नतविशेषरचनापूर्णकान्तिपूर्णईशाननामको महाऽवतंसको वर्तते, तत्र ईशानवासिनाम् इन्द्रो वसति, प्रज्ञापनायामपि प्रोक्तम् - तेषाम् बहु-

ईशान देवलोक है। यह पूर्व से पश्चिम तक लंबा है और उत्तर से दक्षिण तक चौडा है। मेरु पर्वत की उत्तरदिशा में यह पूर्णचन्द्र मंडल के आकार जैसा है। इसमें समस्त जाति के स्फटिकरत्नोंसे रचे हुए २८ अठाईस लाख विमान हैं। इन विमानों में से प्रत्येक विमान अपूर्व शोभा से युक्त है। रचना से परिपूर्ण है। सुखविहारशाली है। वन से उपवन से, क्रीडापर्वतोंसे, एवं वापिकाओं (बावडियों) आदि से पूर्ण है। इन विमानों में सुखादिकों में विषमता है। इन में समस्त देव अपने२ परिवारों के साथ अपनी२ योग्यता के अनु-सार रहते हैं। ईशान देवलोक के मध्य में ऊंचे और सुहावनेचार अंक, स्फटिक, रत्न, जाति सुरूप, ये अवतंसक हैं। इन सब के बीच में सब से अधिक उन्नत, विशेष रचना से परिपूर्ण, क्षान्ति के पुंज जैसा ईशान नाम का महा अवतंसक है। इस में ईशानदेव

લાંબુ અને ઉત્તરથી દક્ષિણ પર્યન્ત પહોળું છે. મેરુ પર્વતની ઉત્તર દિશામાં આવેલું તે ઇશાન દેવલોક પૂર્ણ ચન્દ્રમંડલના આકારનું છે. તેમાં બધી જાતનાં સ્ફટિક રત્નો વડે બનાવેલાં ૨૮અઠયાવીસલાખવિમાનોછે. તે દરેક વિમાન અતિશય સુંદરછે. તેની રચના પરિપૂર્ણ (બિલકુલ ખામી વિનાની) છે. તેમાં નિવાસ કરનારા દેવોને માટે અત્યંત સુખદાયી છે. તે પ્રત્યેક વિમાન વન, ઉપવન, ક્રીડાપર્વતો અને વાપિકાઓ (વાવ)થી યુકત છે. તે વિમાનોમાં સુખાદિની અતિશયતા છે. તે વિમાનોમાં બધા દેવો પોત પોતના પરિવાર સહિત, પોત પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે વસે છે. ઇશાન દેવલોકના મધ્ય ભાગમાં ઊંચાં અને સુંદર ચાર અતંવસકો-(શ્રેષ્ઠ મહેલો) છે-(૧) અંકાવતંસક, (૨) સ્ફટિકાવતંસક, (૩) રત્નાવતંસક અને (૪) જાતરૂપાવતંસક. તે ચારેની વચ્ચો વચ્ચ સૌથી ઊંચો, વિશેષ રચનાથી પરિપૂર્ણ, શાન્તિના પુંજ સમાન ઇશાન નામનો મહાવતંસક (ઘણો જ શ્રેષ્ઠ મહેલ) આવેલો છે. તેમાં ઇશાન દેવલોકમાં રહેતા દેવોને

मध्ये भागे पञ्चाऽवतंसकाः सन्ति ईशानाऽवतंसकस्य पूर्वे अङ्कावतंसकः, दक्षिणे स्फटिकावतंसकः, पश्चिमे रत्नावतंसकः उत्तरे जातरूपावतंसकः, एते चत्वारोऽवतंसकाः सन्ति, तन्मध्ये सर्वजातीयरत्नमयः प्रासादीयः दर्शनीयः अभिरूपः प्रतिरूपः ईशानावतंसकोऽस्ति यावद् दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो विहरति, एतस्य सर्ववर्णनं सौधर्मवत् विज्ञेयम् , पुनःकीदृशः- धृतत्रिशूलहस्तः वृषभवाहनः उत्तरार्धलोकाधिपतिः अष्टाविंशतिलक्षविमानस्वामी निर्मलदिव्यवस्त्रधरः शेषं

लोक के निवासियोंका इन्द्र रहता है। प्रज्ञापनासूत्र में भी कहा है- उनके ठीक मध्य भाग में पांच अवतंसक हैं। ईशानावतंसक के पूर्व में अङ्कावतंसक है। दक्षिण में स्फटिकावतंसक है। पश्चिम में रत्नावतंसक है। उत्तर में जातरूपावतंसक है। इस प्रकार ये चार अवतंसक सर्वजाति के रत्नोंके बने हुए हैं। इनके बीच में सर्वजातीय रत्नमय एक ईशानावतंसक है। यह अवतंसक प्रासादीय है, दर्शनीय है, अभिरूप है, और प्रतिरूप है, यहां पर्याप्त और अपर्याप्त ईशानवासी देवोंके स्थान हैं। ये लोक के असंख्यातवे भाग में हैं। बाकी का 'यावत विहरति' तक का वर्णन सौधर्मवासी देवों के समान है। इसी जगह ईशानेन्द्र रहता है। यावत् वह दिव्यभोगोंको भोगता हुआ वहां अपना समय आनन्दोल्लास के साथ व्यतीत करता रहता हैं। इसका समस्त वर्णन् सौधर्म देवलोक की तरह जानना चाहिये। यह ईशानेन्द्र अपने हाथ में त्रिशूल धारण किये रहता है। बलद्-बैल पर इसकी सवारी हैं। यह उत्त-

ઇન્દ્ર રહે છે. પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પણ કહ્યું છે કે ઇશાન દેવલોકની બરાબર મધ્યમાં પાંચ અવતંસકો (શ્રેષ્ઠ મહેલો) છે. ઇશાનાવતંસકની પૂર્વમાં અંકાવતંસક છે, દક્ષિણમા સ્ફટિકાવતંસક છે, પશ્ચિમમાં રત્નાવતંસક છે, અને ઉત્તરમાં જાતરૂપાવતંસક છે. તે ચારે મહાલયો (અવતંસકો) સર્વે જાતિનાં રત્નોનાં બનેલાં છે. તે ચારેની વચ્ચોવચ્ચ બધી જાતનાં રત્નોનો બનેલો ઇશાનાવતંસક છે. તે અવતંસક પ્રાસાદીય, દર્શનીય, અભિરૂપ અને પ્રતિરૂપ છે. ત્યાં પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ઇશાનકલ્પવાસી દેવોનાં સ્થાનો છે. તે સ્થાનો લોકના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં આવેલાં છે. બાકીનું "यावत् विहरति" સુધીનું વર્ણન સૌધર્મકલ્પવાસી દેવોના જેવું જ છે. ત્યાં ઇશાનેન્દ્ર રહે છે. તે ત્યાં દિવ્ય ભોગો ભોગવતો થકો પોતાનો સમય આનંદ અને ઉલ્લાસથી પસાર કરે છે. તે ઇશાનેન્દ્ર તેનાહાથમાં ત્રિશૂળરાખેછે અને વૃષભ (બળદ)પર સવારી કરેછે. ઉત્તરાર્ધલોકનો

मासे कालं किच्चा ईसाणेकप्पे सयंसि विमाणंसि, जाचेव ती-
सए, वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्तपुत्ते ! ॥सू०१४॥

छाया-यदि खलु भदन्त! ईशानो देवेन्द्रः, देवराजः, एवं महर्द्धिकः, यावत्-एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम्, एवं खलु देवानुप्रियाणाम्, अन्तेवासी कुरुदत्तपुत्रो नाम प्रकृतिभद्रकः, यावत्-विनीतः, अष्टममष्टमेन अनिक्षिप्तेन, पारणके आचाम्लपरिग्रहेण तपःकर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुखे आतापनभूमौ आतापयन् बहुप्रतिपूर्णान् षण्मासान् श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा,

---

'जइणं भंते! ईसाणे देविंदे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (जइणं भंते) हे भदन्त! यदि (ईसाणे देविंदे देवराया) देवेन्द्र देवराज ईशान दूसरे देवलोकका इन्द्र (एवं महिड्ढीए) ऐसी बडी ऋद्धिवाला है (जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) यावत् वह ऐसी बडी विक्रिया करनेके लिये शक्तिशाली है (एवं खलु देवाणुप्पियाणं अन्तेवासी कुरुदत्त पुत्ते नामं पगइभद्दे जाव विणीए अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं पारणए) तो आप देवानुप्रिय के शिष्य जो कुरुदत्त पुत्र हुए है कि जो प्रकृतिसे भद्र यावत् विनीत थे निरन्तर अष्टम अष्टमकी तपस्यासे जो पारणा करते थे पारणामें जो (आयंबिल परिग्गहेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ सूराभिमुहे आयावण भूमिए आयावेमाणे) आयंबिल-आचाम्लव्रत किया करते थे

કુરુદત્તપુત્રનું વૃત્તાંત-

"जइणं भंते! ईसाणे देविंदे" इत्यादि-

सूत्रार्थ-(जइणं भंते!) હે ભદન્ત! જો (ईसाणे देविंदे देवराया) બીજા દેવલોકનો ઇન્દ્ર, દેવરાજ દેવેન્દ્ર ઇશાન (एवं महिड्ढीए) આવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે, (जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) અને આટલી બધી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે, તો (एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुरुदत्तपुत्ते नामं पगइभद्दे जाव विणीए अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं पारणए) આપ દેવાનુપ્રિયનો કુરુદત્તપુત્ર નામના શિષ્ય, કે જે સ્વભાવે ભદ્રિક હતા અને વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી યુકત હતા, જે નિરંતર અઠમને પારણે અઠમ કરતા હતા, પારણાને દિવસે (आयंबिलपरिग्ग[illegible]म्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झियर सूराभिमुहे आयावणभूमि [illegible] જેઓ આયંબિલ કરતા હતા, આ રીતે આકરાં

अर्धमासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषित्वा, त्रिंशद् भक्तानि अनशनानि छित्त्वा आलोचितप्रतिक्रान्तः, समाधिप्राप्तः कालमासे कालं कृत्वा ईशाने कल्पे स्वीये विमाने, या चैव तिष्यके वक्तव्यता सा सर्वा एव अपरिशेषा कुरुदत्त पुत्रे ॥सू०१४॥

इस तरह कठिन तपःकर्म करनेमें जो निरन्तर-तत्पर रहते थे तथा दोनों हाथ ऊंचे करके सूर्यके समक्ष जो खडे रह कर आतापन भूमिमें आतापना लेते रहते थे (बहुपडिपुण्णे छम्मासे सामण्णपरियागं पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए) इस तरह जिन्होंने ठीक छ मास तक साधुपर्यायका पालन किया और पालन करके १५ पंद्रह दिनकी संलेखना से (अत्ताणं झूसित्ता) आत्माको संयोजित कर (तीसं भत्ताइं अणसणाइं छेदेत्ता) जिन्होंने ३०तीस भक्तोंको अनशन द्वारा छेदित किया (आलोइयपडिक्कंते) अनशन द्वारा ३० तीस भक्तोंको छेदित करके वे कुरुदत्त पुत्र आलोचना प्रतिक्रमणसे युक्त होकर (समाहिपत्ते) समाधिको प्राप्त कर (कालमासे कालं किच्चा) और काल अवसर काल करके (ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि) ईशान कल्पमें अपने विमानमें (जा चेव तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्तपुत्ते) ईशानेन्द्रके सामानिक देवके रूपमें उत्पन्न हुए हैं। इनके विषयकी वक्तव्यता जैसी तिष्यकदेवकी वक्तव्यता प्रकट की गई है वैसी ही जाननी चाहिये। तात्पर्य इस प्रश्नका यही है कि- हे भदन्त! आपके कुरुदत्तपुत्र नामके जो अनगार थे काल अवसरकाल करके ईशानेन्द्र के सामानिकदेव हुए है। सो मैं आपसे

તપ કરવામાં જેઓ લીન રહેતા હતા, તથા તેઓ બન્ને હાથ ઉંચા રાખીને સૂર્યની સામે ઉભા રહીને તડકાવાળી ભૂમિમાં આતાપના લેતા હતા. वहुपडिपुण्णे छम्मासे सामण्णपरियागं पाउणित्ता अद्धमासियाए संलेहणाए) આ રીતે છ માસ સુધી સાધુ પર્યાયનું પાલનકરીને,૧૫પંદરદિવસના સંથારાથી (अत्ताणं झूसित्ता) આત્માને યુક્ત કરીને, (तीसं भत्ताइं अणसणाइं छेदित्ता) ૧૫ પંદર દિવસના ૩૦ત્રીસ ટાણાં આહાર અનશન દ્વારા પરિત્યાગ કરીને, (आलोइय पडिक्कंते) આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ કરીને, (समहिपत्ते) મનની સ્થિરતા (સમાધિ) પ્રાપ્ત કરીને (कालमासे कालं किच्चा) મૃત્યુનો સમય આવતા કાળધર્મ પામીને (ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि) ઇશાન દેવલોકમાં, પોતાના વિમાનમાં (जा चेव तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्तपुत्ते) ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે. બાકીનું તેમનું

मासे कालं किच्चा ईसाणेकप्पे सयंसि विमाणंसि, जाचेव ती-सए, वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्तपुत्ते ! ॥सू०१४॥

छाया-यदि खलु भदन्त ! ईशानो देवेन्द्रः, देवराजः, एवं महर्द्धिकः, यावत्-एतावच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् , एवं खलु देवानुप्रियाणाम् , अन्तेवासी कुरुदत्त-पुत्रो नाम प्रकृतिभद्रकः, यावत्-विनीतः, अष्टममष्टमेन अनिक्षिप्तेन, पारणके आचाम्लपरिग्रहेण तपःकर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुखे आतापनभूमौ आतापयन् बहुमतिपूर्णान् षण्मासान् श्रामण्यपर्यायं पालयित्वा,

'जइणं भंते ! ईसाणे देविंदे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (जइणं भंते) हे भदन्त ! यदि (ईसाणे देविंदे देवराया) देवेन्द्र देवराज ईशान दूसरे देवलोकका इन्द्र (एवं महिड्डीए) ऐसी बडी ऋद्धिवाला है (जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) यावत् वह ऐसी बडी विक्रिया करनेके लिये शक्तिशाली है (एवं खलु देवाणु-प्पियाणं अन्तेवासी कुरुदत्त पुत्ते नामं पगइभद्दे जाव विणीए अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं पारणए) तो आप देवानुप्रिय के शिष्य जो कुरुदत्त पुत्र हुए है कि जो प्रकृतिसे भद्र यावत् विनीत थे निरन्तर अष्टम अष्टमकी तपस्यासे जो पारणा करते थे पारणामें जो (आयं-बिल परिग्गहेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय २ सूराभिमुहे आयावण भूमिए आयावेमाणे) आयंबिल-आचाम्लव्रत किया करते थे

કુરુદત્તપુત્રનું વૃત્તાંત-

"जइणं भंते ! ईसाणे देविंदे" इत्यादि-

સૂત્રાર્થ-(जइणं भंते !) હે ભદન્ત ! જો (ईसाणे देविंदे देवराया) બીજા દેવલોકનો ઇન્દ્ર, દેવરાજ દેવેન્દ્ર ઇશાન (एवं महिड्डीए) આવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુકત છે, (जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए) અને આટલી બધી વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે, તો (एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी कुरुदत्तपुत्ते नामं पगइभद्दे जाव विणीए अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं पारणए) આપ દેવાનુ-પ્રિયનો કુરુદત્તપુત્ર નામના શિષ્ય. કે જે સ્વભાવે ભદ્રિક હતા અને વિનીત પર્યન્તના ગુણોથી યુકત હતા, જે નિરંતર અઠમને પારણે અઠમ કરતા હતા, પારણાને દિવસે (आयंबिलपरिग्गहेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झियर सूराभिमुहे आयावणभूमिए आयावेमाणे) જેઓ આયંબિલ કરતા હતા, આ રીતે આકરાં

महर्द्धिकः ? कियच्च प्रभुः विकुर्वितुम् ? तिष्यकविषयकद्वादशसूत्रान्तेन अंशेन प्रश्नाशयो विज्ञेयः। स कुरुदत्तपुत्रनामकोऽनगारः कथं सामानिक देवत्वमापन्नः इति प्रश्नस्योत्तरं ददाति-'एवं खलु देवाणुप्पियाणं' एवं वक्ष्यमाणरीत्या खलु इति निश्चयेन देवानुप्रियाणाम् 'अन्तेवासी' शिष्यः 'कुरुदत्ते' कुरुदत्तपुत्रनामकोऽनगारः, 'पगइ भद्दए' प्रकृतिभद्रकः अनुकूलवृत्तिः स्वभावसरलः, 'जाव-विणीए' यावत् विनीतः 'पगइ भद्दए जाव-विणीए' इत्यत्र यावत्करणात् इदं द्रष्टव्यम् 'पयइ उवसंते पगइपयणुकोहमाणमायालोहे मिउमद्दवसंपन्ने आलीणभद्दए' त्ति। प्रकृत्युपशान्तः स्वभावत एव उपशान्तः

कथित यावत् शब्दके अर्थ की तरह से ही जानना चाहिये-) तो ईशानेन्द्र का सामानिक देव जो कुरुदत्तपुत्र है वह कितनी बडी ऋद्धि-वाला है और कितनी अधिक विक्रिया करने की शक्ति से संपन्न हैं? ऐसा प्रश्न का आशय है और इस आशय का पूर्णरूपसे स्पष्टीकरण तिष्यकदेव के विषयमें किये गये १२ वें सूत्रमें वर्णित प्रश्न से कर लेना चाहिये। कुरुदत्तपुत्र इशानेन्द्र के सामानिक देवके रूपमें किस प्रकारकी विधिके करनेसे ईशानकल्पमें उत्पन्न हुए है इसी बात को सूत्रकारने 'एवं खलु देवाणुप्पियाणं अन्तेवासी कुरुदत्तपुत्ते नामं पगइभद्दए' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा प्रकट किया हैं। इसमें यह कहा गया है कि- वे कुरुदत्तपुत्र आप देवानुप्रियके शिष्य थे। 'पगइभद्दए' स्वभाव से सरल थे- वक्र नहीं थे। यावत् विनीत थे। यहां यावत् शब्दसे 'पगइ उवसंते पगइपयणु कोहमाणमायालोहे मिउमद्दव

હકીકત ગ્રહણ કરવી), તો ઇશાનેન્દ્રનો સામાનિક દેવ કુરુદત્ત પુત્ર કેટલી મહર્દ્ધિ (સમૃદ્ધિ) આદિથી યુકત છે? તે કેવી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે? આ પ્રકારનો વાયુભૂતિના પ્રશ્નનો આશય છે. તે પ્રશ્નનું વિસ્તૃત સ્પષ્ટીકરણ તિષ્યકદેવના વિષયમાં ૧૨માં સૂત્રમાં કરવામાં આવેલા સ્પષ્ટીકરણ પ્રમાણે સમજવું. હવે સૂત્રકાર એ વાત સમજાવે છે કે કુરુદત્તપુત્ર કેવી તપસ્યા કરીને ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયા હતા. "एवं खलु देवाणुप्पियाणं अंतेवासी" ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા તે વાત સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે. કુરુદત્તપુત્ર ભગવાન મહાવીર સ્વામીના શિષ્ય હતા. "पगइभद्दए" તેઓ ભદ્રિક (સરળ) સ્વભાવના અને વિનીત પર્યન્તના ગુણોવાળા હતા. અહીં 'यावत्' પદથી નીચેનાં વિશેષણો ગ્રહણ કરાયાં છે–

"पगइ उवसंते पगइपयणुकोहमाणमायालोहे मिउमद्दवसंपन्ने आलीणभद्दए" તેઓ ઉપશાન્ત વૃત્તિવાળા હતા. ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભરૂપ ચારે

टीका-वायुभूतिः ईशानेन्द्रस्य महर्द्ध्यादिकं भगवतः सकाशात् सम्यगाकर्ण्य तदीयसामानिकदेवविशेषकुरुदत्तपुत्रसम्बन्धिसमृद्ध्यादिजिज्ञासया भगवन्तं पृच्छति- 'जइणं भंते! इत्यादि। हे भगवन्! यदि खलु 'ईसाणे देविंदे' ईशाननामको देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'एवं महिड्ढीए' एवं महर्द्धिकः, पूर्ववर्णितविलक्षणसमृद्धिशाली 'जाव-एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' यावत्- एतावच्च खलु प्रभुः विकुर्वितुम्-पूर्ववर्णितानुसारं वैक्रियसमुद्घातेन समवहत्य विविधरूपनिर्माणद्वारा जम्बूद्वीपादिकं पूरयितुं समर्थः, यावच्छब्दस्य पूर्ववदेवार्थो बोध्यः, तदा ईशानेन्द्रसामानिकदेव कुरुदत्तपुत्रः कि-

यह जानना चाहता हूं कि वे कितनी बडी ऋद्धिवाले हैं- कितनी विक्रिया करनेकी शक्तिसे युक्त हैं?॥

टीकार्थ- वायुभूति ईशानेन्द्रकी महर्द्धि आदि सम्बन्धी बात को भगवान्के श्रीमुखसे अच्छी तरह ज्ञातकर अब उनसे ईशानेन्द्रके जो सामानिक देव कुरुदत्तपुत्र हैं उनकी समृद्धि आदि कैसी क्या है इस बातको जाननेकी इच्छासे यह पूछ रहे हैं कि- 'जइणं भंते!' हे भदन्त! यदि 'देविंदे देवराया ईसाणे एवं महिड्ढीए' देवेन्द्र देवराज ईशान इतनी बडी ऋद्धिवाला है- कि जैसा इस विषयका वर्णन पहिले किया जा चुका है तथा- 'जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए' पूर्ववर्णित पद्धतिके अनुसार यावत् वह वैक्रियसमुद्घातसे युक्त होकर विविध रूपोंके निर्माण द्वारा जंबूद्वीपादिक को भर सकने के लिये समर्थ हैं (यहां यावत् शब्दका अर्थ पहिले शक्रेन्द्र के प्रश्नमें

वर्णन तिष्यक देव प्रमाणे ज समजवुं. तो ते कुरुदत्त पुत्र केवी महान समृद्धि आदिथी युक्त छे? ते केवी विकुर्वणा करवाने समर्थ छे?

टीकार्थ—ईशानेन्द्रनी समृद्धि, विकुर्वणा आदिनी वात भगवान महावीरना मुखे श्रवण करीने, वायुभूति अणगार ईशानेन्द्रना सामानिक देव कुरुदत्तपुत्रनी समृद्धि आदि जाणवानी जिज्ञासाथी तेमने नीचेनो प्रश्न पूछे छे—"जइणं भंते! हे भदन्त! जो "देविंदे देवराया ईसाणे एवं महिड्ढीए" देवेन्द्र, देवराज ईशान आटली भारे समृद्धि आदिथी युक्त छे (तेनी समृद्धि वगेरेनुं वर्णन आगळ आवी गयुं छे), "जाव एवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए" अने ते पोतानी विकुर्वणा शक्ति द्वारा उत्पन्न करेलां रूपो वडे जंबूद्वीप तथा द्वीप समुद्रोने भरी शकवाने समर्थ छे (अहीं 'यावत्' द्वारा शक्रेन्द्रना प्रकरणमां आ प्रकारना प्रश्नना उत्तरमां जणावेली समस्त

परियागं' श्रामण्यपर्यायं चारित्रपर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा सम्यक् परिपाल्य 'अद्धमासिआए' अर्धमासिक्या अर्धमासेन सम्पद्यमानया 'संलेहणाए' संलेखनया शरीरकषायादि शोषणरूपया 'अत्ताणं' आत्मानम् 'झूसेत्ता' जूषित्वा संयोज्य 'तीसं' त्रिंशद् 'भत्ताइं' भक्तानि 'अणसणाइं' अनशनानि अनशनैः 'छेदेत्ता' छित्वा 'आलोइय पडिकंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः, आलोचनं प्रतिक्रमणञ्च विधाय 'समाहियत्ते' समाधिप्राप्तः समाहितः सन् 'कालमासे' कालाऽवसरे 'कालं किच्चा' कालं कृत्वा 'ईसाणे' ईशाने 'कप्पे' कल्पे 'सयंसि विमा-

तपस्यामें उनका क्रम नहीं रहा पूरे ६ छह मास उनके लगातार व्यतीत हुए 'सामण्णपरियागं पाउणित्ता' इस तरह ६ छह मास तक श्रामण्यपर्यायका पालन कर जब उनका मरण समय बिलकुल नजदिक आ गया– तब उन्होंने 'अद्धमासियाए संलेहणाए' अर्द्धमासिकी संलेखना द्वारा 'अत्ताणं झूसेत्ता' आत्माका शोधन किया अर्थात् १५ पंद्रह दिनतक भोजन पानका सर्वथा मन वचन और कायसे परित्याग कर दिया, इस तरह करके उन्होंने 'अलोइयपडिकंते अपने कर्तव्य कर्मकी आलोचना और प्रतिक्रमण किया, इस क्रियाके करनेसे 'समाहिपत्ते' वे समाधिप्राप्त होकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्युके अवसरमें मरणको प्राप्त हुए और 'ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि' ईशानकल्प मे अपने विमानमें ईशानेन्द्रके सामानिक देवके रूपमें उत्पन्न हुए है। इस विषयमें पूर्ववर्णित तिष्यक देवकी तरह ही इनका भी विशेषता जानना चाहिये । यही बात 'जा तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरि-

આ રીતે છ માસ સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કરીને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરીને મૃત્યુનો સમય નજદીક આવ્યો ત્યારે "अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेत्ता" ૧૫ પંદર દિવસનો સંથારો કરીને આત્માનું શોધન કર્યું એટલે કે ૧૫ દિવસ સુધી ચારે પ્રકારના આહારનો મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કર્યો. આ રીતે ૧૫ પંદર દિવસનો સંથારો કરીને "आलोइयपडिकंते" આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ દ્વારા "समाहिपत्ते" ચિત્તની સ્વસ્થતા (સમાધિ) પ્રાપ્ત કરીને, "कालमासे कालं किच्चा" મૃત્યુનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામ્યા અને "ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि" ઇશાન કલ્પમાં પોતાના વિમાનમાં ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. આ વિષયનું વર્ણન પૂર્વવર્ણિત તિષ્યક દેવના જેવું જ સમજવું. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે–

प्रकृतिप्रतनुक्रोध-मान-माया-लोभः प्रकृत्यैव प्रतनवः दुर्बलाः क्रोधमान मायालोभाः यस्य स मृदुमार्दवसम्पन्नः मृदुच मार्दवञ्च मृदुमार्दवं तेन सम्पन्नः अत्यन्तमार्दवयुक्तः, आलीनभद्रकः, आलीने आश्रिते भद्रकः आश्रितोवा-गुर्वननुशासनेऽपि सुभद्रक एव नत्वभद्रकः इति, 'अट्ठमं अट्ठमेन' अष्टमम् अ-ष्टमेन तन्नामकतपसा 'अणिक्खित्तेणं' अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण 'पारणए' पारणके क्रियमाणे 'आयंबिल परिग्गहिएणं' आचाम्लपरिगृहीतेन 'तवोकम्मेणं' तपः कर्मणा 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'वाहाओ, बाहूभुजौ 'पगिज्झिय पगिज्झिय' प्रगृह्य प्रगृह्य समुत्थाप्य 'सुराभिमुहे' प्रतिदिन सूर्याभिमुखः सूर्यसंमुखः 'आयावणभूमिए' आतापनभूमौ 'आयावेमाणे' आतापयन् आतापनां कुर्वन् 'वहुपडिपुण्णे' वहु-प्रतिपूर्णान् संपूर्णान् 'छम्मासे' षण्मासान् षण्मासावधि यावत् 'सामदेण-

संपन्ने आलीणभद्दए' इस पाठका संग्रह किया गया है। इसका भाव यह है कि वे स्वभावतः उपशान्त परिणामवाले थे, स्वभावतः ही उनमें क्रोध, मान, माया और लोभ ये चारों कषाये पतली थीं। उनकी अन्तःकरण वृत्ति अत्यन्त मृदुता गुणसे युक्त थी। वे अपने आश्रितमें अथवा गुरु के आज्ञामें सदा भद्रवृत्ति संपन्न थे अभद्रवृत्ति संपन्न नहीं थे। 'अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तणं' वे निरन्तर अट्ठम अट्ठमकी तपस्या करते थे 'पारणए आयंबिल परिग्गहिएणं तवोकम्मेणं' जिस दिन वे पारणा करते थे उस दिन वे आयंबिलकी तपस्याके साथ पारणा करते थे। 'उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमिए आयावेमाणे' आतापनभूमिमें आतापना करते समय वे सूर्य के सामने खडे रहते और अपने दोनों हाथ ऊंचे किये रहते थे। इस प्रकार से उन्होंने इस तपःकर्मकी आराधना 'बहुपडिपुण्णे छम्मासे' ठीक ६ छहमास तक की- छह मासमें एक दिन भी इस

કષાયો તેમનામાં ક્ષીણ થયેલા હતા. તેમનું અંતઃકરણ અતિશય માર્દવથી (મૃદુતા) યુકત હતું. તેઓ તેમના ગુરુજનોની આજ્ઞાને અનુસરનારા અને ભદ્રવૃત્તિવાળા હતા. "अट्ठमं अट्ठमेणं अणिक्खित्तेणं" તેઓ નિરંતર અઠ્ઠમને પારણે અઠ્ઠમ કરતા હતા. "पारणए आयंबिल परिग्गहिएणं तवोकम्मेणं" તેઓ પારણાને દિવસે આયં-બિલની તપસ્યા કરતા હતા. "उड्ढं वाहाओ पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावण-भूमिए आयावेमाणे" તેઓ તડકાવાળી જગ્યામાં સૂર્યની સામે ઉભા રહીને, બન્ને હાથ ઊંચા રાખીને આતાપના લેતા હતા. "बहुपडिपुण्णे छम्मासे" તેમણે બરાબર છ માસ સુધી તે તપની સતત આરાધના કરી. "सामण्णपरियागं पाउणित्ता"

परियागं' श्रामण्यपर्यायं चारित्रपर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा सम्यक् परिपाल्य 'अद्धमासिआए' अर्धमासिकया अर्धमासेन सम्पद्यमानया 'संलेहणाए' संलेखनया शरीरकषायादि शोषणरूपया 'अत्ताणं' आत्मानम् 'झूसेत्ता' जूषित्वा संयोज्य 'तीसं' त्रिंशद् 'भत्ताइं' भक्तानि 'अणसणाइं' अनशनानि अनशनैः 'छेदेत्ता' छित्वा 'आलोइय पडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः, आलोचनं प्रतिक्रमणञ्च विधाय 'समाहियत्ते' समाधिप्राप्तः समाहितः सन् 'कालमासे' कालाऽवसरे 'कालं किच्चा' कालं कृत्वा 'ईसाणे' ईशाने 'कप्पे' कल्पे 'सयंसि विमा-

तपस्यामें उनका कम नहीं रहा पूरे ६ छह मास उनके लगातार व्यतीत हुए 'सामण्णपरियागं पाउणित्ता' इस तरह ६ छह मास तक श्रामण्यपर्यायका पालन कर जब उनका मरण समय बिलकुल नजदिक आ गया- तब उन्होंने 'अद्धमासियाए संलेहणाए' अर्द्धमासिकी संलेखना द्वारा 'अत्ताणं झूसेत्ता' आत्माका शोधन किया अर्थात् १५ पंद्रह दिनतक भोजन पानका सर्वथा मन वचन और कायसे परित्याग कर दिया, इस तरह करके उन्होंने 'अलोइयपडिक्कंते अपने कर्तव्य कर्मकी आलोचना और प्रतिक्रमण किया, इस क्रियाके करनेसे 'समाहिपत्ते' वे समाधिप्राप्त होकर 'कालमासे कालं किच्चा' मृत्युके अवसरमें मरणको प्राप्त हुए और 'ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि' ईशानकल्प मे अपने विमानमें ईशानेन्द्रके सामानिक देवके रूपमें उत्पन्न हुए है। इस विषयमें पूर्ववर्णित तिष्यक देवकी तरह ही इनका भी विशेषता जानना चाहिये । यही बात 'जा तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरि-

આ રીતે છ માસ સુધી શ્રામણ્ય પર્યાયનું પાલન કરીને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરીને મૃત્યુનો સમય નજદીક આવ્યો ત્યારે "अद्धमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झूसेत्ता" ૧૫ પંદર દિવસનો સંથારો કરીને આત્માનું શોધન કર્યું એટલે કે ૧૫ દિવસ સુધી ચારે પ્રકારના આહારનો મન, વચન અને કાયાથી ત્યાગ કર્યો આ રીતે ૧૫ પંદર દિવસનો સંથારો કરીને "आलोइयपडिक्कंते" આલોચના તથા પ્રતિક્રમણ દ્વારા "समाहिपत्ते" ચિત્તની સ્વસ્થતા (સમાધિ) પ્રાપ્ત કરીને, "कालमासे कालं किच्चा" મૃત્યુનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામ્યા અને "ईसाणे कप्पे सयंसि विमाणंसि" ઇશાન કલ્પમાં પોતાના વિમાનમાં ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા. આ વિષયનું વર્ણન પૂર્વવર્ણિત તિષ્યક દેવના જેવું જ સમજવું. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે—

णंसि' स्वस्मिन विमाने-निजे विमाने ईशानेन्द्रस्य सामानिकदेवरूपेणोत्पन्नः, अत्र पूर्ववर्णिततिष्यकवदस्यापि सर्वं वैशिष्ट्यं विज्ञेयम् इत्याह-'जा तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्तपुत्ते' या तिष्यके वक्तव्यता सा सर्वाऽपि अपरिशेषा कुरुदत्तपुत्रे ज्ञातव्या तेन अस्यापि देवशयनीय-देवदूष्यवस्त्राच्छादनावगाहनापूर्वकम् आहारादिपञ्चविधपर्याप्त्या दिव्यशरीरनिर्माणादिद्वारा ईशानेन्द्रवद् दिव्यदेवर्द्धिदेवद्युति देवानुभावप्राप्तिर्बोद्धव्या ॥सू० १४॥

मूलम्-"नवरं-सातिरेगे दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अवसेसं तं चेव, एवं सामाणिय-तायत्तीसग-लोगपाल-अग्गमहिसीणं, जाव-एस णं गोयमा ! ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो एवं एगमेगाए अग्गमहिसीए देवीए एयमेयारूवे विसये, विसयमेत्ते बुइए; नो चेव णं संपत्तीए विकुव्विसुवा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा" ॥ सू० १५ ॥

सेसा कुरुदत्तपुत्त.' इस सूत्रपाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है। इस कथनसे यह प्रकट किया गया है कि कुरुदत्तपुत्र जो यह सामानिक देव है वह देवशयनीय में, देवदूष्यसे आच्छादित हुआ अंगुल के असंख्यातवें भाग मात्र अवगाहना से उत्पन्न हुआ है। इसके बाद वह पांच प्रकार को आहारादि पर्याप्तियों से पर्याप्त होकर दिव्य शरीरके निर्माण द्वारा ईशानेन्द्रकी तरह दिव्य देवर्द्धि, दिव्यद्युति और दिव्य देवानुभावको भोगता है ॥ सू० १४ ॥

'नवरं सातिरेगे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (अवसेसं तंचेव) इस प्रश्नके उत्तरमें समस्त कथन

"जा तीसए वत्तव्वया सा सव्वेव अपरिसेसा कुरुदत्त पुत्ते" કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કુરુદેવ પુત્ર નામના ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ દેવશય્યામાં, દેવદૂષ્ય (વસ્ત્ર)થી આચ્છાદિત થઈને અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ અવગાહનાથી ઉત્પન્ન થયા છે. ત્યાર બાદ આહાર પર્યાપ્તિ આદિ પાંચે પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત (યુક્ત) થઈને, દિવ્ય શરીર પામ્યા છે. ત્યાં તેઓ ઇશાનેન્દ્ર જેવી જ દિવ્ય સમૃદ્ધિ, દિવ્યદ્યુતિ, દિવ્ય પ્રભાવ વગેરે ભોગવે છે ॥ સૂ. ૧૪ ॥

"नवरं सातिरेगे" इत्यादि-

સૂત્રાર્થ-(अवसेसं तंचेव) આ પ્રશ્નનો સમસ્ત ઉત્તર આ વિષયમાં તિષ્યક

छाया-नवरम्-सातिरेकौ द्वौ केवलकल्पौ जम्बूद्वीपौ द्वीपौ, अवशेषं तच्चैव एवं सामानिकत्रायस्त्रिंशक-लोकपाल-अग्रमहिषीणाम्; यावत्-एष गौतम! ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य एवम् एकैकस्या अग्रमहिष्याः देव्याः अयम् एतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उक्तम्, नो चैव संपत्त्या व्यकुर्विषुर्वा; विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा ॥ सू. १५ ॥

पहिले के जैसा ही जानना चाहिये (नवरं) परन्तु जो विशेपता है वह इस प्रकारसे है- कुरुदत्तपुत्र को विकुर्वणा शक्ति (सातिरेगे दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे) कुछ अधिक दो जंबूद्वीपोंको भर सकती हैं। (एवं सामाणिय तायत्तीसग-लोगपाल-अग्गमहिसीणं) इसी तरहसे सामानिकदेव, त्रायस्त्रिंशकदेव, लोकपाल और अग्रमहिषियोंके विषयमें भी जानना चाहिये। (जाव एसणं गोयमा! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो एवं एगमेगाए अग्गमहिसीए देवाए अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते वुइए) यावत् हे गौतम! यह देवेन्द्र देवराज ईशानेन्द्रकी एक एक अग्रमहिषीकी विकुर्वणा शक्ति का इस प्रकार का कथन केवल विषयमात्ररूपसे प्रकट किया है (नो चेव णं संपत्तीए विकुव्विंसु वा विकुव्वंति वा विकुव्विस्संति वा) अभी तक उन्होंने न ऐसी विकुर्वणा की है, न करती है और न आगे भी ऐसी विकुर्वणा वे करेंगी ही ॥

દેવના વિષયમાં કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવો. (नवरं) પણ તેમાં જે વિશેષતા છે તે નીચે પ્રમાણે છે- (सातिरेगे दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे) કુરુદત્તપુત્ર તેમની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે બે જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે સ્થાનને ભરી શકવાને સમર્થ છે (एवं सामाणिय-तायत्तीसग-अग्गमहिसीणं) ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો અને પટ્ટરાણીઓના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું. (जाव एसणं गोयमा! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो एवं एगमेगाए अग्गमहिसीए देवीए अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते वुइए) હે ગૌતમ! દેવરાજ દેવેન્દ્ર ઈશાનના પ્રત્યેક સામાનિક દેવથી લઈને પ્રત્યેક પટ્ટરાણીના વિકુર્વણા શકિતનું આ કથન તેમનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે કરવામાં આવ્યું છે. (नोचेव णं संपत्तिए विकुव्विंसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा) પણ તેમણે આજ સુધી એવી વિકુર્વણા કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં.

टीका-महावीरस्वामी ईशानेन्द्रस्य कुरुदत्तपुत्रादि सामानिक देवविषये त्राय स्त्रिंशकादिविषये च वायुभूतिना कृतस्य प्रश्नस्य समाधानमाह-'नवरं'-इत्यादि। हे गौतम वायुभूते ! कुरुदत्तपुत्रस्यापि ईशानेन्द्रसामानिकदेवविशेषस्य समृद्ध्यादिकं तिष्यकवदेव बोध्यम्, विशेषस्तु पुनरेतावानेव यत् विकुर्वणाशक्त्या वैक्रिय समुद्घातेन वारद्वयं समवहत्य निजात्मीयवैक्रियनानारूपनिर्माणैः सम्पूर्ण जम्बूद्वीपापेक्षयाऽपि अधिकं प्रदेशं पूरयितुं स समर्थः इत्यभिप्रायेणाह-'सातिरेगे दो केवलकप्पे' सातिरेकौ साधिकौ द्वौ केवलकल्पौ सम्पूर्णौ 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपौ द्वीपौ जम्बूद्वीप नामक द्वीपद्वयम् यथोक्तरीत्या वैक्रियनानाशरीरैः

टीकार्थ- वायुभूतिने १४वें सूत्रमें ईशानेन्द्र के सामानिकदेव जो कुरुदत्तपुत्र आदि है, तथा त्रायस्त्रिंशक आदि जो देव हैं उनके विषयमें जो प्रश्न किया है- उसका समाधान इस सूत्र द्वारा महावीर स्वामीने उन्हें दिया है- इसमें यह समझाया गया है कि- हे गौतम! वायुभूते! कुरुदत्तपुत्र की जो कि अपनी विशिष्ट तपस्याके प्रभावसे ईशानेन्द्रके सामानिक देव हुए हैं समृद्धि आदि देव कुछ पूर्ववर्णित तिष्यकदेव के समान ही जाननी चाहिये। परन्तु उस कथन की अपेक्षा इस कथनमें जो अन्तर है वह 'नवरं' पदसे प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं- कि इस कथनमें केवल इतनी ही विशेषता है कि ईशानेन्द्र के सामानिक देव जो कुरुदत्त पुत्रादिक है वे वैक्रियशक्ति जन्य वैक्रिय समुद्घात से दो बार युक्त होकर अपनी विक्रिया से निष्पन्न हुए अपने ही अनेक रूपों द्वारा सम्पूर्ण दो जंबूद्वीपों की अपेक्षासे भी अधिक प्रदेश को भर सकनेमें समर्थ हो सकते हैं। यही बात 'सातिरेगे दो केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे' इस सूत्रपाठ द्वारा

ટીકાર્થ- વાયુભૂતિ અણગારે, ૧૪ ચૌદમાં સૂત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનો, ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ કુરુદત્તપુત્ર વગેરેના વિષયમાં જે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે, તેનો ઉત્તર આ સૂત્રમાં આપવામાં આવ્યો છે મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે કે હે ગૌતમ! વાયુભૂતિ! પોતાની વિશિષ્ટ તપસ્યાના પ્રભાવથી દેવરાજ ઇશાનેન્દ્રના સામાનિક દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયેલા કુરુદત્તપુત્રની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા આદિનું વર્ણન પૂર્વકથિત તિષ્યક દેવના પ્રમાણે જ સમજવું. પણ તે કથન કરતા કુરુદત્તપુત્રના કથનમાં જે વિશેષતા છે તે "નવરં" પદ દ્વારા બતાવવામાં આવી છે. સાતિરેગે દો કેવલકપ્પે જંબૂદીવે દીવે" ઈશાનેન્દ્રનો સામાનિક દેવ કુરુદત્ત પુત્ર, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી ઉત્પન્ન કરેલાં પોતાનાં અનેક રૂપો વડે બે જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવા સમર્થ છે.

व्याप्तुं समर्थ इति पूर्वेणान्वयः । 'अवसेसं तं चेव' अवशेषं तच्चैव, अवशिष्टं तिष्यकदेवानुसारमेव बोध्यम् इति शेषः । 'एवं' तथैव 'सामाणिय-तायत्तीसग-लोगपाल-अग्गमहिसीणं' सामानिक-त्रायस्त्रिंशक-लोकपालाग्रमहिषीणाम्, कुरुदत्त-पुत्रवत् अन्येषामपि ईशानस्य सामानिकानाम्, त्रायस्त्रिंशकानां, सोम-यम-वरुण-कुबेरनामलोकपालानाम् सपरिवाराणाम् अष्टानाम्, अग्रमहिषीणाम् समृद्धयादिकं विकुर्वणादिकञ्च ज्ञातव्यम् इति 'जाव' यावत्, अथ भगवान् महावीरः पूर्वोक्तस्य ईशानेन्द्रस्य सामानिकादिपट्टराज्ञीपर्यन्तसहितस्य विकुर्वणाशक्तेः स्वरूपमात्रप्रतिपादनेच्छया वायुभूतिम्प्रति स्वाशयं प्रकाशयति-'एसणं गोयमा ! ईसाणस्स' इत्यादि । हे गौतम ! वायुभूते ! ईशानस्य देवेन्द्रस्य 'देवराया' देवराजस्य 'एवं' तथैव 'एगमेगाए' एकैकस्याः तदीयायाः 'अग्गमहिसीए'

समझाई गई । तथा 'अवसेसं तं चेव' इस सूत्रपाठ द्वारा यह समझाया गया है कि इस विषयमें और शेष कथन तिष्यकदेवके ही समान ही है । उसमें कोई विशेषता नहीं हैं 'एवं' इस तरह कुरुदत्त पुत्रकी जैसी समृद्धि है और विकुर्वणा करने की शक्ति है उसी प्रकारसे 'सामाणिय-तायत्तीसग-लोगपाल अग्गमहिसीणं' और भी ईशानेन्द्र के सामानिक देवों की, त्रायस्त्रिंशक देवों की, चार लोकपालों की एवं अपने२ परिवार सहित अग्रमहिषियोंकी समृद्धि तथा विकुर्वणा करनेकी शक्ति है । सोम, यम, वरुण, कुबेर ये चार लोकपाल है । 'जाव एस णं गोयमा ! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो एवं एगमेगाए अग्गमहिसीए देवीए अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते बुइए' यहांसे लेकर 'विकुव्विस्संति वा' इस अन्तिम सूत्रपाठ तक सूत्रकारने भगवान् महावीर प्रभुने वायुभूति को क्या इनके विषयमें

"अवसेसं तंचेव" બાકીનું સમસ્ત કથન તિષ્યક દેવના કથન પ્રમાણે જ સમજવું- તેમાં બીજી કોઈ પણ વિશેષતા નથી.

"एवं सामाणिक – तायत्तीसग – लोगपाल – अग्गमहिसीणं"

કુરુદત્તપુત્રના જેવી જ સમૃદ્ધિ તથા વિકુર્વણા શકિત ઈશાનેન્દ્રના બીજા સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો અને પટ્ટરાણીઓ પણ ધરાવે છે. (સોમ, યમ, વરુણ અને કુબેર, એ ચાર લોકપાલો છે)

"जाव एसणं गोयमा! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो एवं एगमेगाए अग्गमहिसीए देवीए अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते बुइए"થી લઈને "विकुव्विस्संति वा"સુધીના સૂત્રપાઠમાં મહાવીર પ્રભુએ વાયુભૂતિને એ સમજાવ્યું છે કે

अग्रमहिष्याः 'देवीए' देव्याः एष खलु 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपो 'विसये' विषयः, 'विसयमेत्ते वुइए' विषयमात्रम् उक्तम्, तदीयविकुर्वणाशक्तेः स्वरूप मात्रमेतत्प्रति पादितम्, 'णोचेव णं संपत्तीए' नो चैव खलु सम्पत्या यथोक्तार्थ सम्पादनेन ईशानेन्द्रादयः 'विकुव्विसु वा ' व्यकुर्विषुः, न कदाचिदपि विकुर्वणां कृतवन्तः 'विकुव्वंति' विकुर्वन्ति, नापि सम्प्रति विकुर्वणां कुर्वन्ति 'विकुव्वि स्संति वा' विकुर्विष्यन्ति, नो वा विकुर्वणां करिष्यन्ति, एतेन व्यवहारे वैक्रिय रूपाणामुपयोगकरणाभावेऽपि नायुक्तत्वं, स्वरूपस्यैव प्रतिपादनात् ॥सू० १५॥

अपना अभिप्राय प्रकट किया है यह समझाया है-इसमें यह कहा गया है कि सामानिक देवादि से लेकर पट्टरानी पर्यन्त सहित जो ईशानेन्द्र हैं उनकी विकुर्वणाशक्ति का यह जो कथन किया गया है वह सब उनकी शक्तिका स्वरूप मात्र प्रदर्शित करनेके लिये किया गया है अर्थात् ईशानेन्द्रकी, उनके सामानिकदेवो की, त्रायस्त्रिंशक देवोंकी, लोकपालों की और अपने२ परिवार सहित अग्रमहिषियोंकी विकुर्वणा करने की जो शक्ति कही गई है वह केवल उसका स्वरूप मात्र ही प्रदर्शित किया गया है-वे सब अपनी२ विकुर्वणा शक्ति द्वारा ऐसा कर सकते है-इतनी शक्ति उनमें हैं--परन्तु उन्होंने न कभी ऐसा किया है, न वे वर्तमान में ऐसा करते हैं और न आगामी काल में भी वे ऐसा करेंगे ही। यदि कोई यहां पर ऐसी आशंका करे कि जब वे इस प्रकार से न करते है न उन्होने ऐसा किया है और न वे आगे भी ऐसा करेंगे ही, तो फिर इस कथनमें नि-स्सारता ही आई जाननी चाहिये. सो इसका समाधान यह है कि

ઇશાનેન્દ્રની, કુરુદત્તપુત્રની, અન્ય સામાનિક દેવોની, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોની, લોકપાલોની અને પટ્ટરાણીઓને વિકુર્વણા શક્તિનું ઉપરોક્ત વર્ણન તેમની શક્તિનું નિરૂપણ કરવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે. તેઓ એટલી વિકુર્વણા કરવાની શક્તિ અવશ્ય ધરાવે છે, પણ તેમની તે શક્તિનો પ્રયોગ તેઓ કદી પણ કરતા નથી. ભૂતકાળમાં કદી પણ તેમણે એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કદી પણ તેઓ એવી વિકુર્વણા કરશે નહીં અહીં કોઇ એવી આશંકા ઉઠાવે છે કે – જો તેઓએ કદી એવી વિકુર્વણા કરી નથી, તેઓ કદી એવી વિકુર્વણા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરવાના પણ નથી, તો આ કથન સારહીન જ સમજવું જોઇએ! તો તેનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે–તેઓ

मूलम्-"एवं सणंकुमारे वि, नवरं-चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अदुत्तरं च णं तिरियमसंखेज्जे, एवं सामाणिय-तायत्तीस-लोगपाल अग्गमहिसीणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे सव्वे विकुव्वंति. सणंकुमाराओ आरद्धा उवरिल्ला लोगपाला सव्वे वि असंखेज्जे दीवसमुद्दे विकुव्वंति, एवं माहिंदे वि, नवरं-सातिरेगे चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, एवं बंभलोएवि, नवरं-अट्ठ केवलकप्पे, एवं लंतएवि, नवरं-सातिरेगे अट्ठकेवलकप्पे, महासुक्के सोलस केवलकप्पे, सहस्सारे सातिरेगे सोलस, एवं पाणएवि, नवरं-बत्तीसं केवलकप्पे, एवं अच्चुएवि, नवरं-सातिरेगे बत्तीसं केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे, अण्णं तंचेव" 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई, अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, जाव-विहरइ, तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाइ मोयाओ नयरीओ नंदणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ,पडिनिक्खमित्ता बहिया जणवयविहारं विहरइ ॥ सू० १६ ॥

बात ऐसी है कि यद्यपि वे व्यवहारमें इस तरह से अपने वैक्रिय रूपोंको उपयोग नहीं करते हैं फिर भी उनमें ऐसी शक्ति है कि यदि वे करना चाहे तो इस प्रकार से कर सकते हैं। इसमें कोई रुकावट नहीं हो सकती है । इस प्रकार से यह उनकी शक्ति का स्वरूपमात्र प्रतिपादित किया गया है ऐसा जानना चाहिये ॥ सू० १५ ॥

વ્યવહારમાં તેમની એ વિકુર્વણા શકિતનો કદી પણ ઉપયોગ કરતા નથી. છતાં તેમનામાં એવી શકિત છે કે તેઓ ધારે તો તે વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે. તેમાં તેમને કોઇ મુશ્કેલી નડતી નથી. આ કથનથી એટલો જ સારાંશ ગ્રહણ કરવાનો છે કે તેઓની શકિતના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે જ આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. ॥સૂ૦૧૫॥

अग्रमहिष्याः 'देवीए' देव्याः एष खलु 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपो 'विसये' विषयः, 'विसयमेत्ते वुइए' विषयमात्रम् उक्तम्, तदीयविकुर्वणाशक्तेः स्वरूप मात्रमेतत्प्रतिपादितम्, 'णोचेव णं संपत्तीए' नो चैव खलु सम्पत्त्या यथोक्तार्थ सम्पादनेन ईशानेन्द्रादयः 'विकुर्विंसु वा' व्यकुर्विषुः, न कदाचिदपि विकुर्वणां कृतवन्तः 'विकुव्वंति' विकुर्वन्ति, नापि सम्प्रति विकुर्वणां कुर्वन्ति 'विकुव्विस्संति वा' विकुर्विष्यन्ति, नो वा विकुर्वणां करिष्यन्ति, एतेन व्यवहारे वैक्रिय रूपाणामुपयोगकरणाभावेऽपि नायुक्तत्वं, स्वरूपस्यैव प्रतिपादनात् ॥सू० १५॥

अपना अभिप्राय प्रकट किया है यह समझाया है-इसमें यह कहा गया है कि सामानिक देवादि से लेकर पट्टरानी पर्यन्त सहित जो ईशानेन्द्र हैं उनकी विकुर्वणाशक्ति का यह जो कथन किया गया है वह सब उनकी शक्तिका स्वरूप मात्र प्रदर्शित करनेके लिये किया गया है अर्थात् ईशानेन्द्रकी, उनके सामानिकदेवो की, त्रायस्त्रिंशक देवोंकी, लोकपालों को और अपनेर परिवार सहित अग्रमहिषियोंकी विकुर्वणा करने की जो शक्ति कही गई है वह केवल उसका स्वरूप मात्र ही प्रदर्शित किया गया है-वे सब अपनीर विकुर्वणा शक्ति द्वारा ऐसा कर सकते है-इतनी शक्ति उनमें हैं--परन्तु उन्होंने न कभी ऐसा किया है, न वे वर्तमान में ऐसा करते हैं और न आगामी काल में भी वे ऐसा करेंगे ही। यदि कोई यहां पर ऐसी आशंका करे कि जब वे इस प्रकार से न करते है न उन्होने ऐसा किया है और न वे आगे भी ऐसा करेगे ही, तो फिर इस कथनमें निस्सारता ही आई जाननी चाहिये. सो इसका समाधान यह है कि

ઈશાનેન્દ્રની, કુરુદત્તપુત્રની, અન્ય સામાનિક દેવોની, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોની, લોકપાલોની અને પટ્ટરાણીઓને વિકુર્વણા શક્તિનું ઉપરોકત વર્ણન તેમની શક્તિનું નિરૂપણ કરવા માટે જ કરવામાં આવ્યુ છે. તેઓ એટલી વિકુર્વણા કરવાની શક્તિ અવશ્ય ધરાવે છે, પણ તેમની તે શક્તિનો પ્રયોગ તેઓ કદી પણ કરતા નથી. ભૂતકાળમાં કદી પણ તેમણે એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કદી પણ તેઓ એવી વિકુર્વણા કરશે નહીં અહીં કોઇ એવી આશંકા ઉઠાવે છે કે – જો તેઓએ કદી એવી વિકુર્વણા કરી નથી, તેઓ કદી એવી વિકુર્વણા કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરવાના પણ નથી, તો આ કથન સારહીન જ સમજવું જોઇએ! તો તેનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે–તેઓ

र्वन्ति, एवं माहेन्द्रेऽपि नवरम्-सातिरेकान् चतुरः केवलकल्पान् जम्बूद्वीपान् द्वीपान्, एवं ब्रह्मलोकेऽपि, नवरम्-अष्ट केवल कल्पान्, एवं लान्तकेऽपि, नवरम्-सातिरेकान् अष्टकेवलकल्पान महाशुक्रे षोडश केवलकल्पान् सहस्रारे सातिरेकान् षोडश, एवं प्राणतेऽपि, नवरम्-द्वात्रिंशतःकेवलकल्पान् एवम् अच्युतेऽपि, नवरम्-सातिरेकान् द्वात्रिंशतः केवलकल्पान् जम्बूद्वीपान् द्वीपान्,

सकते हैं। एवं माहिंदे वि) इसी तरह से माहेन्द्रके विषयमें भी जानना चाहिये। (नवरं) परन्तु यहां जो विशेषता है वह इस प्रकार से हैं- (साइरेगे केवलकप्पे चत्तारि जंबूदीवे दीवे) ये अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा निष्पन्न नाना रूपों से कुछ अधिक चार जंबू द्वीपोंको भर सकते हैं। (एवं बंभलोएवि) इसी तरह से ब्रह्मलोक में भी जानना चाहिये। (नवरं) परन्तु यहां पर जो विशेषता है वह इस प्रकार से है कि ये (साइरेगे अट्ठ केवलकप्पे) कुछ अधिक आठ जम्बूद्वीपों को भर सकते हैं। (महासुक्के सोलसकेवलकप्पे सहस्सारे साइरेगे सोलस, एवं पाणए वि, नवरं बत्तीसं केवलकप्पे, एवं अच्चुए वि, नवरं साइरेगे बत्तीसं केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे) महाशुक्रमें विकुर्वणाशक्तिद्वारा निष्पन्न नानारूपों द्वारा पुरे सोलह जंबूद्वीप भरे जा सकते है। सहस्रार-देवलोक में विकुर्वणा शक्ति द्वारा कुछ अधिक सोलह जंबूद्वीप भरे

વિષયમાં પણ એમ જ જાણવું. (नवरं) પણ માહેન્દ્રની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે- (साइरेगे केवलकप्पे चत्तारि जंबूदीवे दीवे) તે તેની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલા વિવિધ રૂપો વડે ચાર જંબૂદ્વીપ કરતા પણ વધારે જગ્યાને ભરવાને સમર્થ છે. (एवं बंभलोए वि) બ્રહ્મલોકના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું. (नवरं) પણ ત્યાંના દેવોની વિકુર્વણાશકિતમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે.- (अट्ठ केवलकप्पे) તે પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત વિવિધ રૂપો વડે આઠ જંબૂદ્વીપોને ભરી શકવાને સમર્થ છે. (एवं लंतेए वि) એ જ પ્રમાણે લાન્તકના દેવો વિષે પણ સમજવું (नवरं) પણ ત્યાં રહેતા દેવોની વિકુર્વણા શકિતમાં એ વિશેષતા છે કે (साइरेगे अट्ठकेवलकप्पे) તેઓ પોતાની વિકુર્વણા દ્વારા નિર્મિત રૂપો વડે આઠ જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે સ્થાનને ભરી શકે છે. (महासुक्के सोलसकेवलकप्पे, सहस्सारे साइरेगे सोलस, एवं पाणए वि, नवर बत्तीसं केवलकप्पे, एवं अच्चुए वि, नवरं साइरेगे बत्तीसं केवलकप्पे, जंबूदीवे दीवे) મહાશુક્રના દેવો વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે પૂરા સોળ જંબૂદ્વીપો ભરી શકે છે. સહસ્રાર દેવલોકના દેવો વિકુર્વણાશકિતદ્વારા નિર્મિત વિવિધ

छाया-एवं सनत्कुमारेऽपि, नवरम्-चतुरः केवलकल्पान्-जम्बूद्वीपान् द्वीपान्, अथोत्तरञ्च तिर्यगसंख्येयान्, एवं सामानिकत्रायस्त्रिंश-लोकपाल-अग्रमहिषीणाम् असंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् सर्वे विकुर्वन्ति, सनत्कुमाराद् आरब्धाः उपरितनाः लोकपालाः सर्वेऽपि असंख्येयान् द्वीप-समुद्रान् वि-

'एवं सणंकुमारे वि' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(एवं सणंकुमारे वि) इसी तरह से सनत्कुमार विषय में भी जानना चाहिये। (नवरं) परन्तु जो इसमें विशेषता है वह इस प्रकार से है (चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अदुत्तरं च णं तिरियमसंखेज्जे) इसकी विकुर्वणा इतनी है कि यह उसके द्वारा निष्पन्न नानारूपों से चार जंबूद्वीपों को भर सकता है। (एवं सामाणिय तायत्तीस-लोगपाल-अग्गमहिसी णं असंखेज्जे दीवसमुद्दे सव्वे विकुव्वंति) इसी तरह से सनत्कुमारके सामानिक देव, त्रायस्त्रिंशकदेव, लोकपाल और अपने२ परिवार सहित अग्रमहिषियों के विषयमें भी जानना चाहिये-अर्थात्-ये सब अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा निर्मितरूपोंसे पूरे चार जंबूद्वीपोंको भर सकते हैं और तिरछे रूपमें असंख्यात द्वीप समुद्रों को भर सकते हैं। (सणंकुमाराओ आरद्धा उवरिल्ला लोगपाला सव्वे वि असंखेज्जे दीवसमुद्दे विकुव्वंति) सनत्कुमारसे लेकर ऊपर के समस्त देव और देवियां असंख्यात द्वीप समुद्रों तक विकुर्वणा कर

"एवं सणंकुमारे वि" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ- (एवं सणंकुमारे वि) એજ પ્રમાણે સનત્કુમારના વિષયમાં પણ સમજવું (नवरं) પણ સનત્કુમારની વિકુર્વણામાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે (चत्तारी केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे अदुत्तरं च णं तिरियमसंखेज्जे) તે તેમની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત રૂપો વડે ચાર જંબૂદ્વીપોને તથા તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રને ભરી શકવાને સમર્થ છે. (एव सामाणिय - तायत्तीस - लोगपाल अग्गमहिसीणं असंखेज्जे दीवसमुद्दे सव्वे विकुव्वंति) સનત્કુમારના સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો અને પરિવારથી યુકત પટ્ટરાણીયોના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું. એટલે કે તેઓ પણ તેમની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે પૂરેપૂરા ચાર જંબૂદ્વીપોને તથા તિર્યલોકના અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરી શકે છે. (सणंकुमाराओ आरद्धा उवरिल्ला लोगपाला सव्वे वि असंखेज्जे दीवसमुद्दे विकुव्वंति) સનત્કુમારથી લઇને ઉપરના સમસ્ત દેવો અને દેવીઓ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પોતાના વૈક્રિય રૂપોથી ભરી શકે છે. (एवं माहिंदे वि) માહેન્દ્રના

टीका-ततः भगवान सनत्कुमारादीनामपि देवविशेषाणां समृद्धिविकुर्वणादिकं गौतमम्प्रति प्रतिपादयति- " एवं सणंकुमारे वि'इत्यादि। एवं तथैव, सनत्कुमारेऽपि बोध्यमिति शेषः एतावता सूत्रेणेयं गाथा सूच्यते-"सणंकुमारेणं भंते! देविंदे, देवराया केमहिड्डीए, केवइयं च णं पभू विउव्वित्तए ? गोयमा ! सणंकुमारेणं देविंदे, देवराया महिड्डीए, सेणं बारसण्हं विमाणावाससयसाहस्सीणं, बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीणं त्ति, जाव-चउण्हं बावत्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, " इत्यादि ॥ छाया-सनत्कुमारो भगवन्! देवेन्द्रः,

बहिया जणवयविहारं विहरइ) इसके बाद श्रमण भगवान महावीर ने किसि एक दिन मोका नगरी के नन्दन चैत्यसे निकल कर बाहर जनपद में विहार करने लगे।

टीकार्थ-ईशानेन्द्र आदिकी समृद्धि तथा विकुर्वणाशक्तिके विषय में अपना अभिप्राय प्रकट करके भगवान् महावीर ने सनत्कुमार आदि देवविशेषोंकी समृद्धि और विकुर्वणा आदिका प्रतिपादन तृतीय गौतमके प्रति किया यही बात इस सूत्र द्वारा प्रकट की गई है। " एवं सणंकुमारेवि " सनत्कुमार के विषयमें भी ऐसा ही जानना चाहिये-ऐसा जो यह सूत्र कहा है-सो इतने सूत्र से यह गाथा सूचित की गई है-सणंकुमारेणं भंते! देविंदे देवराया के महिड्डीए, केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए गोयमा! सणंकुमारे णं देविंदे देवराया महिड्डीए, से णं बारसण्हं विमाणावाससयसाहस्सीणं, बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीणं त्ति जाव चउण्हं बावत्तरीणं आयरक्खदेव-

जणवयविहारं विहरइ) ત્યાર બાદ કોઈ એક દિવસે મોકાનગરીના નન્દન ચૈત્યમાંથી નીકળીને, મહાવીર પ્રભુ તેની બહારના પ્રદેશોમાં વિચરવા લાગ્યા.

ટીકાર્થ-ઈશાનેન્દ્ર આદિની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા વગેરેનું પ્રતિપાદન કર્યા પછી, ભગવાન મહાવીર પ્રભુ, ત્રીજા ગૌતમ વાયુભૂતિ અણગાર પાસે સનત્કુમાર આદિ દેવોની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા વગેરેનું વર્ણન કરે છે. "एवं सणंकुमारे वि" સનત્કુમારના વિષયમાં પણ એમ જ (ઇશાનેન્દ્ર મુજબ) સમજવું. આ ઉપરથી વાયુભૂતિએ નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો હશે, તે સૂચિત થાય છે- " सणंकुमारे णं भंते! देविंदे देवराया के महिड्डीए केवइयं च णं पभू विकुव्वित्तए ?" હે ભદન્ત! દેવરાજ, દેવેન્દ્ર સનત્કુમાર કેવી મહાન સમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે? તે કેવી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે? "गोयमा! सणंकुमारेणं देविंदे देवराया महिड्डीए, से ण बारसण्हं विमाणावाससयसाहस्सीणं, बावत्तरीए सामाणियसाहस्सीणं त्ति जाव चउण्हं बाव-

अन्यत् तदेव । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति तृतीयो गौतमो वायुभूति रनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, यावत्-विहरति । ततः श्रमणो भगवान् महावीरोऽन्यदा कदाचित् मोकायाः नगर्याः नन्दनात् चैत्यात् प्रतिनिष्क्रामति प्रतिनिष्क्रम्य बहिर्जनपदविहारं विहरति ॥ सू० १६ ॥

जा सकते हैं, इसी तरह से प्राणत देवलोक में भी जानना चाहिये, परन्तु यहां पर ३२ बत्तीस जंबू द्वीपों को पूर्णरूप से भर सकनेकी विकुर्वणा शक्ति है । इसी तरह से अच्युत देवलोक में भी जानना चाहिये- परन्तु यहां पर जो विकुर्वणा शक्ति है उसके द्वारा कुछ अधिक ३२ जंबूद्वीप भरे जा सकते हैं। (अण्णं तं चेव) बाकी का और सब कथन पहिले के जैसा ही समझना चाहिये। (सेवं भंते !) सेवं भंते ! त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, जाव विहरइ) इस प्रकार भगवान् महावीर के मुखारविन्द से सुनकर तृतीय गौतम वायुभूतिने उनसे कहा कि हे देवानुप्रिय ! आपने जैसा प्रतिपादन किया हैं वह ऐसा ही है-हे भदन्त ! वह ऐसा ही है-इस प्रकार से कह कर उन तृतीय गणधर वायुभूति ने उन श्रमण भगवान् महावीर को वंदना नमस्कार किया यावत् वे फिर अपने स्थान पर विराज गये । (तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाई मोयाओ नयरीओ नंदणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता

રૂપે વડે સોળ જંબૂદ્વીપ કરતાં વધુ જગ્યાને ભરી શકે છે. પ્રાણુત દેવલોકમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. પણ તેઓ તેમની વિકુર્વણાથી ઉત્પન્ન કરેલાં રૂપો વડે ૩૨ બત્રીસ જંબૂદ્વીપોને ભરી શકવાને સમર્થ છે. અચ્યુત દેવલોકના દેવો તેમની વિકુર્વણાશકિતથી નિર્મિત વિવિધ રૂપો વડે ૩૨ બત્રીસ જંબૂદ્વીપો કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. (अण्णं तं चेव) બાકીનું સમસ્ત કથન આગળ કહ્યા પ્રમાણે સમજવું. (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ जाव विहरइ) ભગવાન મહાવીર સ્વામીનાં મુખારવિન્દથી આ પ્રકારનાં શબ્દો સાંભળીને ત્રીજા ગણધર વાયુભૂતિએ તેમને કહ્યું- "હે ભદન્ત! આપે પ્રતિપાદિત કરેલ હકીકત તદ્દન સાચી છે. આપની વાત યથાર્થ છે. તેમાં શંકાને સ્થાન જ નથી." ત્યારબાદ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમની જગ્યાએ બેસી ગયા. (तएणं समणे भगवं महावीरे अन्नया कयाई मोयाओ नयरीओ नंदणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमित्ता बहिया

त्तरं च णं तिरियमसंखेज्जे' अथोत्तरञ्च तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् वैक्रियरूपैः- पूरयितुं तस्य सामर्थ्यमित्याशयः। तदीयसामानिकादिदेवानामपि विकुर्वणा- शक्त्या निष्पादितनानारूपैः असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्याप्तुं सामर्थ्यमि- त्याह-'एवं सामाणिय-तायत्तीस-लोगपालग्गमहिसीणं' इत्यादि। एवं तथैव पूर्ववदेव सामानिक-त्रायस्त्रिंशक-अग्रमहिषीणाम्, मध्ये एकैकः इति शेषः, 'असंखेज्जे' असंख्येयान् 'दीवसमुद्दे' द्वीपसमुद्रान् 'सव्वे' सर्वान् सम्पूर्णान् इति- भावः, विकुव्वंति, विकुर्वणाशक्त्या निर्मितवैक्रियरूपैः व्याप्तुं शक्नोति। 'सणंकुमाराओ' सनत्कुमारात् 'आरद्धा' आरब्धाः सनत्कुमारमारभ्य 'उवरिल्ला' उपरितनाः 'लोगपाला' लोकपालाः 'सव्वेवि' सर्वेऽपि 'असंखेज्जे' असंख्येयान्

सामर्थ्यातिशय है इस बात को सूत्रकारने 'अदुत्तरं च णं तिरियमसं- खेज्जे' इस सूत्र पाठ से प्रकट किया है-इसका तात्पर्य यह है कि यह तिरछे रूप में असंख्यात द्वीप समुद्रों को अपने वैक्रियरूपों द्वारा भर सकनेके लिये समर्थ है। इसी तरह की शक्ति इसके सामानिक देव आदिकों में भी हैं यह बात 'एवं सामाणिय तायत्तीस लोगपालग्ग महिसीणं' इत्यादि सूत्रद्वारा सूत्रकारने प्रकट की है। जिस प्रकार सनत्कुमार अपनी विकुर्वणा शक्ति से निर्मित वैक्रियरूपों द्वारा असं- ख्यातद्वीप समुद्रोंको भर सकता है उसी प्रकार से इसके सामानिक त्रायस्त्रिंशक देवों में से और अग्रमहिषियोंमें से एक २ देव और देवी असंख्यात२ द्वीप समुद्रों को अपनी विकुर्वणा शक्तिसे निर्मित वैक्रिय- रूपों द्वारा भर सकती है। 'सणंकुमाराओ आरद्धा' सनत्कुमार से लगाकर 'उवरिल्ला' ऊपर के 'सव्वे' समस्त 'लोगपाला' लोकपाल

સૂત્રદ્વારા બતાવ્યું છે- " अदुत्तरं च णं तिरियमसंखेज्जे " તે તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પોતાનાં વૈક્રિય રૂપો વડે ભરી શકવાને સમર્થ છે. એજ પ્રકારની શક્તિ તેમના સામાનિક દેવ આદિમાં પણ છે, એ વાત નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે- "एवं सामाणिय, तायत्तीस, लोगपालग्गमहिसीणं" જેવી રીતે સનત્કુમાર તેમની વૈક્રિય શક્તિથી નિર્મિત વૈક્રિયરૂપો વડે અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને ભરી શકે છે, એવી રીતે તેમના સામાનિક દેવો, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, લોકપાલો અને અગ્રમહિષીઓ (પટ્ટરાણીઓ) પણ વૈક્રિયરૂપો વડે અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોને ભરી શકવાને સમર્થ છે. "सणंकुमाराओ आरद्धा" સનત્કુમારથી લઈને 'उवरिल्ला' તેમની ઉપરના બધાં "सव्वे लोगपाला" લોકપાલો "असंखेज्जे दीवसमुद्दे"

देवराजः किमर्द्धिकः, कियच्च प्रभुर्विकुर्वितुम् ? गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रः, देवराजो महर्द्धिकः, स द्वादशानां विमानावासशतसाहस्रीणाम् , द्वासप्ततीनाम् सामानिकसाहस्रीणाम्-इति, यावत्-चतसृणां द्वासप्ततीनाम् आत्मरक्षकदेवसाहस्रीणाम् , इत्यादि । सनत्कुमारो देवेन्द्रः अपूर्वसमृद्धिशाली द्वादशशतसहस्रविमानावास-द्वासप्ततिसहस्रसामानिकदेव - अष्टाशीतिसहस्राधिकलक्षद्वयात्मरक्षकदेवानामुपरि स्वाधिपत्यादिकं कुर्वन् दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो विहरति, इत्यादि पूर्ववदेव बोध्यम् 'नवरं' विशेषस्तु एतावानेव यत् स विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियसमुद्घातेन नानारूपनिर्माणद्वारा 'चत्तारि' चतुरः 'केवलकप्पे' केवलकल्पान जंबूदीवे दीवे 'जंबूद्वीपान् द्वीपान सम्पूर्णान चतुरो जम्बूद्वीपनामकद्वीपान पूरयितुं समर्थः, इति भावः । पुनस्तस्य पूर्वदेवापेक्षया सामर्थ्यातिशयं प्रतिपादयति-'अट्-

साहस्सीणं" इत्यादि, इसका अर्थ इस प्रकार से है-हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार कितनी वडी ऋद्धिवाला है और वह कितनी विकुर्वणा शक्ति करने में समर्थ है ? तो इसका उत्तर यह है कि हे गौतम ! वह देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार बहुत वडी ऋद्धिवाला है जैसे वह १२ बारह लाख विमानोंके, ७२ बहत्तर हजार सामानिक देवोंके, और २दो लाख ८८ अठासी हजार आत्मरक्षक देवोंके ऊपर आधिपत्य आदि करता हुआ दिव्य भोगोंको भोगता रहता है इत्यादि सब कथन पहिलेकी तरहसे ही जानना चाहिये । परन्तु पहिले के कथनमें और इससे संबंधित कथन में जो भेद है वह 'नवरं' पद से सूत्रकार ने प्रकट किया हैं- जो इस प्रकार से है-'चत्तारि-केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे' यह सनत्कुमार अपने विकुर्वणा शक्ति से नानारूपो के निर्माणद्वारा सम्पूर्ण चार जंबूद्वीपोंको भर सकता हैं । तथा पूर्व देवों की अपेक्षा इसमें और क्या

त्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं" હે ગૌતમ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ સનત્કુમાર ઘણી ભારે સમૃદ્ધિવાળો છે. તે બાર લાખ વિમાનો, ૭૨ બોતેર હજાર સામાનિક દેવો, અને ૨૮૮૦૦૦ બેલાખ અઠયાસી હજાર આત્મરક્ષક દેવો પર આધિપત્ય આદિ ભોગવતો થકો દિવ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરે છે ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન આગળ મુજબ સમજવું. " नवरं " પણ પહેલાંના કથનમાં જે વિશેષતા છે તે નીચે પ્રમાણે સમજવી.

"चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे" સનત્કુમાર તેમની વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલાં વિવિધ રૂપો વડે પુર પુરા ચાર જંબૂદ્વીપોને ભરી શકવાને સમર્થ છે. તથા આગળ વર્ણવેલા દેવો કરતા તેમનામાં કેટલું વધુ સામર્થ્ય છે તે સૂત્રકારે નીચેના

विमाणसंखा भवे एसा, पयासं चत्त छच्चेव सहस्सा लंतक-सुक्क-सहस्सारे, सयचउरो आणय-पाण-एसु तिण्णि आरण-च्चुयओ" छाया-द्वात्रिंशत्, अष्टाविंशतिः, द्वादश अष्ट चत्वारि शतसहस्राणि, आरणे ब्रह्मलोके, विमानसंख्या भवेत् एषा, पञ्चाशत् चत्वारिंशत् षट्चैव सहस्राणि लान्तक-शुक्र-सहस्रारे, शतं चत्वारि आनत-प्राणतयोः त्रीणि आरणाच्युतयोः। इति। अस्याः गाथायाश्चायमर्थः-प्रथम सौधर्मकल्पे द्वात्रिंशल्लक्षविमानानि सन्ति, ईशानाख्यद्वितीये अष्टाविंशतिलक्षविमानानि, तृतीये सनत्कुमारे-द्वादशलक्षाणि चतुर्थे-माहेन्द्रे अष्टलक्षाणि, पञ्चमे ब्रह्मलोके चत्वारि लक्षाणि विमानानि, षष्ठे लान्तके पञ्चाशत् सहस्राणि, सप्तमे महाशुक्रे चत्वारिंशत् सहस्राणि, अष्टमे सहस्रारे षट्सहस्राणि, नवमे आनताख्ये दशमे प्राणताख्ये चत्वारि शतानि, एकादशे आरणे द्वादशेऽच्युते त्रीणि शतानि विमानानि विद्यन्ते,। सामानिकसंख्यागाथा चेयम्-" चउरासीई असीई बावत्तरा सत्तरीय सट्ठीय पन्ना चत्तालीसा तीसा वीसा दससहस्सा" त्ति

सयसहस्सा, आरणे बंभलोया विमाणसंखा भवे एसा, पन्नासंचत्त छच्चेव सहस्सालंतकसुक्कसहस्सारे, सयचउरो आणयपाणएसु तिण्णि आरणच्चुयओ" इस गाथा का अर्थ इस प्रकार से है-प्रथम सौधर्म देवलोकमें ३२बत्तीसलाख विमानहैं ईशानदेवलोकमें २८ अठाईस लाख, सनत्कुमार देवलोक में १२ बारह लाख, माहेन्द्रमें आठ लाख और ब्रह्मलोक में ४ चार लाख विमान हैं। लान्तक में पचास हजार, महाशुक्र में चालीस हजार, सहस्रार में ६ छह हजार, नवम आनत देवलोकमें और दशवें प्राणत देवलोकमें चारसौ,आरण एवं अच्युतमें ३०० तीनसौ विमान है। सामानिक देवोंकी संख्या प्रदर्शक गाथा इस प्रकार से है- 'चउरासीई असीई बावत्तरी सत्तरी य सट्ठीय, पन्ना

आरणे बंभलोया विमाणसंखा भवे एसा, पन्नासं चत्त छच्चेव सहस्सा लंतक सुक्कसहस्सारे, सयचउरो आणयपाणएसु तिण्णि आरणच्चुयओ" પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ. ઇશાન દેવલોકમાં ૨૮ અઠયાવીશ લાખ, સનત્કુમાર દેવલોકમાં ૧૨ બાર લાખ, માહેન્દ્ર દેવલોકમાં ૮ આઠ લાખ અને બ્રહ્મલોકમા ચાર લાખ, વિમાન છે. લાન્તકમાં પચાસ હજાર, મહાશુક્રમાં ચાલીશ હજાર, સહસારમાં છ હજાર વિમાન છે. નવમાં આનત અને દશમાં પ્રાણત દેવલોકમાં ૪૦૦ ચારસો વિમાન છે આરણ અચ્યુત દેવલોકમાં ૩૦૦ ત્રણસો વિમાન છે.

"चउरासीई असीइ बावत्तरी सत्तरीय सट्ठी य पन्ना चत्तालीसा तीसा वीसादससहस्सा" આ ગાથા દરેક દેવલોકમાં કેટલા સામાનિક દેવો છે, તે બતાવે

'दीवसमुद्दे' द्वीपसमुद्रान् 'विकुव्वंति' विकुर्वन्ति, विकुर्वणया व्याप्नुवन्ति, यद्यपि सनत्कुमारलोके देवीनामुद्भवो नास्ति तथापि सौधर्मलोकोत्पन्नाः समयाधिकपल्योपमादिदशपल्योपमान्तस्थितिशालिन्योऽपरिगृहीतदेव्य एव सनत्कुमारदेवानां भोगाय सम्पद्यन्ते इत्याशयेनोक्तम् – अग्रमहिष्य इति। 'एवं' तथैव पूर्ववदेव 'माहिंदेवि' माहेन्द्रेऽपि माहेन्द्रलोकेऽपि बोध्यम्, तल्लोकवासी देवोऽपि माहेन्द्रपदेनोच्यते, तथाच 'एवं माहिंदे वि' इतिसूत्रेण अधस्तनी गाथा सूच्यते–"वत्तीस अट्ठावीसा वारस अट्ठचउरो सयसहस्सा, आरणे बंभलोया

'असंखेज्जे दीवसमुद्दे' असंख्यात द्वीप समुद्रोंको अपनी२ विकुर्वणासे भर सकते हैं। यद्यपि सनत्कुमार देवलोकमें देवियोंकी उत्पत्ति नहीं होती है–क्योंकि दूसरे देवलोकतक ही देवियों का उत्पाद होना सिद्धान्तमें प्रकट किया गया है, तो भी सौधर्म देवलोकोत्पन्न देवियांकि जिनकी स्थिति १ एक समय अधिक वाले पल्योपम से लगाकर दस १० पल्योपम तक की है और अभीतक जिन्होंने किसी के साथ सम्बन्ध नहीं किया है–अर्थात्–किसी देवादि की जो अभीतक अर्द्धाङ्गिनी नहीं बनी हैं ऐसी देवियां ही सनत्कुमारदेवों के भोगने में काम आती हैं–इसी आशय को सूचित करने के लिये 'अग्रमहिषी' ऐसा सूत्रमें कहा गया है। एवं माहिंदेवि' इसी तरह से माहेन्द्र देवलोक में भी जानना चाहिये। माहेन्द्रदेवलोक वासी देव भी माहेन्द्रपद के वाच्य होते हैं। तथा च 'एवं माहिंदे वि' इस सूत्रद्वारा नीचे की यह गाथा सूचित की गई हैं–"वत्तीस अट्ठावीसा वारस अट्ठचउरो"

અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને તેમની વિકુર્વણાશક્તિ દ્વારા નિર્મિત વૈક્રિય રૂપોથી ભરી દઇ શકે છે. જો કે સનત્કુમાર દેવલોકમાં દેવિયોની ઉત્પત્તિ થતી નથી, કારણ કે સિદ્ધાંતોમાં એવું લખ્યું છે કે બીજા દેવલોક સુધી જ દેવિયોની ઉત્પત્તિ થાય છે, તો પણ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલી દેવિયો કે જેમની સ્થિતિ એક સમય અધિકવાળા પલ્યોપમથી લઇને દસ પલ્યોપમ સુધીની હોય છે અને જેમણે હજી સુધી કોઇની પણ સાથે સંબંધ જોડયો નથી– એટલે કે કોઇ પણ દેવની હજી સુધી જે અર્ધાંગના બની ન હોય એવી દેવિયોનો જ સનત્કુમાર દેવો ઉપભોગ કરે છે. એ જ આશયનું સૂચન કરવા માટે "अग्रमहिषी" પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. 'एवं माहिंदेवि' માહેન્દ્ર દેવલોકના દેવોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું. 'માહેન્દ્ર' પદ માહેન્દ્ર દેવલોકમાં રહેતા દેવોનું વાચક છે અને "एवं महिंदे वि." સૂત્ર દ્વારા નીચેની ગાથા સૂચિત કરવામાં આવી છે– "वत्तीस अट्ठावीसो वारस अट्ठचउरो सयसहस्सा

विमाणसंखा भवे एसा, पयासं चत्त छच्चेव सहस्सा लंतक-सुक्क-सहस्सारे, सयचउरो आणय-पाण-एसु तिण्णि आरण्ण-च्चुयओ" छाया-द्वात्रिंशत्, अष्टाविंशतिः, द्वादश अष्ट चत्वारि शतसहस्राणि, आरणे ब्रह्मलोके, विमानसंख्या भवेत् एषा, पञ्चाशत् चत्वारिंशत् षट्चैव सहस्राणि लान्तक-शुक्र-सहस्रारे, शतं चत्वारि आनत-प्राणतयोः त्रीणि आरणाच्युतयोः । इति । अस्याः गाथायाश्चायमर्थः-प्रथम सौधर्मकल्पे द्वात्रिंशल्लक्षविमानानि सन्ति, ईशानाख्यद्वितीये अष्टाविंशतिलक्षविमानानि, तृतीये सनत्कुमारे-द्वादशलक्षाणि चतुर्थे-माहेन्द्रे अष्टलक्षाणि, पञ्चमे ब्रह्मलोके चत्वारि लक्षाणि विमानानि, षष्ठे लान्तके पञ्चाशत् सहस्राणि, सप्तमे महाशुक्रे चत्वारिंशत् सहस्राणि, अष्टमे सहस्रारे षट्सहस्राणि, नवमे आनताख्ये दशमे प्राणताख्ये चत्वारि शतानि, एकादशे आरणे द्वादशेऽच्युते त्रीणि शतानि विमानानि विद्यन्ते, । सामानिकसंख्यागाथा चेयम्-" चउरासीई असीई बावत्तरा सत्तरीय सट्ठीय पन्ना चत्तालीसा तीसा वीसा दससहस्सा" चि

सयसहस्सा, आरणे बंभलोया विमाणसंखा भवे एसा, पन्नासंचत्त छच्चेव सहस्सालंतकसुक्कसहस्सारे, सयचउरो आणयपाणएसु तिण्णि आरण्च्चुयओ" इस गाथा का अर्थ इस प्रकार से है-प्रथम सौधर्म देवलोकमें ३२बत्तीसलाख विमानहै ईशानदेवलोकमें २८ अठाईस लाख, सनत्कुमार देवलोक में १२ बारह लाख, माहेन्द्रमें आठ लाख और ब्रह्मलोक में ४ चार लाख विमान है । लान्तक में पचास हजार, महाशुक्र में चालीस हजार, सहस्रार में ६ छह हजार, नवम आनत देवलोकमें और दशवें प्राणत देवलोकमें चारसौ,आरण एवं अच्युतमें ३०० तीनसौ विमान है । सामानिक देवोकी संख्या प्रदर्शक गाथा इस प्रकार से है- 'चउरासीई असीई बावत्तरी सत्तरी य सट्ठीय, पन्ना

आरणे बंभलोया विमाणसंखा भवे एसा, पन्नासं चत्त छच्चेव सहस्सा लंतक सुक्कसहस्सारे, सयचउरो आणयपाणएसु तिण्णि आरणच्चुयओ" પહેલા સૌધર્મ દેવલોકમાં ૩૨ બત્રીસ લાખ. ઇશાન દેવલોકમાં ૨૮ અઠયાવીશ લાખ, સનત્કુમાર દેવલોકમાં ૧૨ બાર લાખ, માહેન્દ્ર દેવલોકમાં ૮ આઠ લાખ અને બ્રહ્મલોકમા ચાર લાખ, વિમાન છે. લાન્તકમાં પચાસ હજાર, મહાશુક્રમાં ચાલીશ હજાર, સહસ્રારમાં ૭ હજાર વિમાન છે. નવમાં આનત અને દશમાં પ્રાણત દેવલોકમાં ૪૦૦ ચારસો વિમાન છે આરણ અચ્યુત દેવલોકમાં ૩૦૦ ત્રણસો વિમાન છે.

" चउरासीई असीइ बावत्तरी सत्तरीय सट्ठी य पन्ना चत्तालीसा तीसा वीसादससहस्सा" આ ગાથા દરેક દેવલોકમાં કેટલા સામાનિક દેવો છે, તે બતાવે

छाया-चतुरशीति[1] रशीतिः[2] द्वासप्ततिः[3] सप्ततिश्च[4] पष्टिश्च[5], पञ्चाशत्[6] चत्वारिंशत्[7] त्रिंशत्[8] द्वादश[9]दश[10]सहस्राणि' इति।

प्रथमदेवलोकस्वामिनः शक्रेन्द्रस्य चतुरशीतिसहस्रसामानिकदेवाः, द्वितीयस्य-अशीतिसहस्रसामानिकदेवाः, तृतीयस्य-द्वासप्ततिसहस्रसामानिकाः चतुर्थस्य-सप्ततिसहस्रसामानिकाः, पञ्चमस्य पष्टिसहस्रसामानिकाः, पष्ठस्य पञ्चाशत्-सहस्रसामानिकाः, सप्तमस्य-चत्वारिंशत्सहस्रसामानिकाः, अष्टमस्य त्रिंशत्सहस्र-सामानिकाः, नवमदशमयोः इन्द्रस्य द्वादशसहस्रसामानिकाः, एकादशद्वादशयोः इन्द्रस्य दशसहस्रसामानिकाः देवाः सन्ति।

तथाच ईशानेन्द्रादिवत् माहेन्द्रस्यापि देवस्य समृद्ध्यादिकं बोध्यम् स्वसा-

चत्तालीसा तीसा वीसा दस सहस्सा' प्रथम देवलोक के स्वामी शक्रेन्द्र के चौरासी हजार सामानिक देव हैं। द्वितीय देवलोक के स्वामी ईशानेन्द्रके ८० अस्सी हजार सामानिक देव हैं। तृतीय देवलोक के स्वामी सनत्कुमार के ७२ बहत्तर हजार सामानिक देव हैं। चतुर्थके ७० सत्तर हजार सामानिक देव हैं। पंचम देवलोक के स्वामीके ६० साठ हजार सामानिक देव है। छठवें देवलोक के स्वामी के ५० पचास हजार सामानिक देव है। सातवें देवलोक के स्वामी के ४० चालीस हजार सामानिक देव है। ८ आठवें देवलोकके स्वामी के ३० तीस हजार सामानिक देव हैं। ९ नववें १० दसवें इन दो देवलोकोंके स्वामीके २०वीसहजार सामानिक देव है। ११ग्यारहवें और १२बारहवे देवलोकके स्वामीके १० दसहजार सामानिक देव हैं। ईशानेन्द्रआदिकी तरह माहेन्द्र देवके भी समृद्धि आदिका देव कथन

છે-પહેલા દેવલોકના સ્વામી શક્રેન્દ્રના ૮૪૦૦૦ ચોરાસી હજાર સામાનિક દેવો છે. બીજા દેવલોકના સ્વામી ઇશાનેન્દ્રના ૮૦૦૦૦ એંશી હજાર સામાનિક દેવો છે ત્રીજા દેવલોકના સ્વામી સનત્કુમારના ૭૨૦૦૦ બોંતેર હજાર સામાનિક દેવો છે ચોથા પાંચમાં અને છઠ્ઠા દેવલોકના સ્વામીના અનુક્રમે ૭૦૦૦૦ સીતેર હજાર ૬૦૦૦૦ સાઠ હજાર અને ૫૦૦૦૦ પચાસ હજાર સામાનિક દેવો છે સાતમાં, આઠમાં અને નવમાં દેવલોકના સ્વામીના અનુક્રમે ૪૦૦૦૦ ચાલીસ હજાર ૩૦૦૦૦ ત્રીસ હજાર અને ૨૦૦૦૦ વીસ હજાર સામાનિક દેવો છે દસમાં દેવલોકના સ્વામીના પણ ૨૦૦૦૦ વીસહજાર સામાનિક દેવો છે અગિયારમાં તથા બારમાં દેવલોકના સ્વામીના ૧૦૦૦૦ દસ હજાર સામાનિક દેવો છે માહેન્દ્ર કલ્પવાસી દેવોની સમૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન ઇશાનેન્દ્ર

मानिकादिपट्टमहिषीपर्यन्तदेवाद्युपरि स्वाधिपत्य - स्वामित्व -भर्तृत्वादिकमपि पूर्ववदेव, केवलं पूर्वदेवापेक्षया विशेषतामाह-'नवरं' विशेषः पुनरेतावानेव यत् स विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियसमुद्घातेन समवहत्य निर्मितनिजात्मनानारूपैः 'सातिरेगे' सातिरेकान् इति साधिकान् इत्यर्थः 'चत्तारि' चतुरः 'केवलकप्पे' केवलकल्पान् संपूर्णान , 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपान द्वीपान पूरयितुं समर्थः, । 'एवं' तथैव 'बंभलोए वि' ब्रह्मलोकेऽपि अर्थात् ब्रह्मलोकदेवस्यापि समृद्ध्यादिकं स्वसामानिकाद्युपरि स्वाधिपत्यादिकमपि पूर्ववदेव बोध्यम् , 'नवरं' विशेषस्तु अयमेव यत् स ब्रह्मेन्द्रः तदीयसामानिकादिदेवाश्च विकुर्वणाशक्त्या वैक्रिय-

जानना चाहिये । यद्यपि अपने सामानिक देवों से लेकर परिवार सहित अग्रमहिषियों तक के ऊपर माहेन्द्रका आधिपत्य स्वामित्व भर्तृत्व आदि कुछपूर्वके जैसा ही है-परन्तु फिर भी पूर्व देवों की अपेक्षा इसमें जो विशेषता है वही 'नवरं' इस पद द्वारा यहां प्रकट की गई-जो इस प्रकार से है-माहेन्द्रकल्पका इन्द्र विकुर्वणाशक्तिसे वैक्रिय समुद्घात करके निर्मित अपने नाना रूपों द्वारा 'सातिरेगे चत्तारि केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे' कुछ अधिक चार संपूर्ण जंबूद्वीपों को भर सकने में समर्थ हो सकता है। 'एवं' इसी तरह से 'बंभलोए वि' ब्रह्मलोक का जो इन्द्र हैं उसके विषय में भी जानना चाहिये- वह भी समृद्धिशाली है-अपने सामानिक देवों आदिके ऊपर वह भी स्वाधिपत्य आदि रखता हुआ दिव्य भोगोंको भोगता रहता है परन्तु इस वर्णन में और पूर्वके इन्द्रादि कों के वर्णन में विशेषता विकुर्वणा शक्ति को लेकर इस प्रकार से है--ब्रह्मलोकका इन्द्र तथा उसके सामा-

પ્રમાણે જ સમજવું જો કે સામાનિક દેવો ત્રાયસ્ત્રિંશકો લોકપાલો અગ્ર મહિષીઓ ઉપરના આધિપત્ય, સ્વામીત્વ આદિનું વર્ણન ઇશાનેન્દ્ર જેવું જ છે, તો પણ માહેન્દ્ર-કલ્પના ઇન્દ્રના વિકુર્વણાશકિતમાં જે વિશેષતા છે તે "नवरं" પદ દ્વારા પ્રકટ કરી છે, તે વિશેષતા નીચે પ્રમાણે છે- "सातिरेगे चत्तारिकेवलकप्पे जंबूदीवे दीवे" માહેન્દ્રકલ્પનો ઇન્દ્ર પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને વિવિધ રૂપોનું નિર્માણ કરીને, તે રૂપો વડે ચાર સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપો કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. "एवं बंभलोए वि" બ્રહ્મલોક કલ્પના ઇન્દ્ર વિષે પણ એમ જ સમજવું. તે પણ ઇશાનેન્દ્રના જેવી જ સમૃદ્ધિ વગેરેથી યુકત છે. તે પણ તેના સામાનિક દેવ આદિ પર આધિપત્ય ભોગવે છે. પણ તેની વિકુર્વણા શકિતમાં

शरीरैः 'अट्ठ' अष्टौ 'केवलकप्पे' केवलकल्पान संपूर्णान् जम्बूद्वीपान् व्याप्तुं समर्थाः। 'एवं' तथैव 'लंतएवि' लांतकेऽपि बोध्यम्, एतावता लान्तकदेवोऽपि पूर्ववदेव समृद्धयादिशाली स्वसामानिकादिदेवोपरि स्वसत्ताधिपत्यादिकं कुर्वन् दिव्यान भोगान भुञ्जानो विहरति, एवं तदीयसामानिकादिदेवा अपि बोध्याः, केवलं 'नवरं' विशेषता तु तस्य पूर्वदेवापेक्षया इयमेव यत् 'सातिरेगे' सातिरेकान साधिकान् 'अट्ठकेवलकप्पे' अष्टौ केवलकल्पान् जम्बूद्वीपान पूरयितुं विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियनिजात्मविविधरूपनिर्माणसमर्थः। एवं 'महासुक्के' महाशुक्रेऽपि पूर्ववदेव बोध्यम्, अर्थात् महाशुक्रदेवस्यापि तदीयसामानिकादेश्च

निक आदि देव 'अट्ठकेवलकप्पे' अपनी विकुर्वणा शक्ति से निष्पन्न अनेकरूपों द्वारा आठ जंबूद्वीप जैसे विस्तृत स्थान को पूर्णरूपसे भर सकते हैं। 'एवं लंतए वि' इसी तरह लान्तक देवलोकवासी इन्द्र उसके सामानिक देव आदि सब ही पहिले की तरहसे ही समृद्धि आदिशाली हैं। वह लान्तक इन्द्र अपने सामानिक देवों आदिके ऊपर स्वाधिपत्यादिक करता हुआ दिव्य भोगोको भोगता रहता है। परन्तु इसकी विकुर्वणा शक्तिका क्षेत्र पहिले के देवादिकों की अपेक्षा कुछ अधिक आठ जंबूद्वीपों को भर सकते हैं यही बात 'नवरं अट्ठकेवलकप्पे' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई हैं। तथा 'महासुक्के सोलस केवलकप्पे' इस सूत्र पाठ द्वारा यह प्रदर्शित किया गया हैं कि महाशुक्र देवकी और उसके सामानिक देव आदिकों की समृद्धि आदिक सब पहिले की

જે વિશેષતા છે તે નીચે પ્રમાણે છે- "अट्ठकेवलकप्पे" બ્રહ્મલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત વિવિધ રૂપો વડે પૂરા આઠ જંબુદ્વીપ જેટલા સ્થાનને ભરી શકવાને સમર્થ છે. "एवं लंतए वि" લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો પણ એટલા જ સમૃદ્ધિશાળી છે. તે લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તેના સામાનિક આદિ દેવો પર આધિપત્ય, સ્વામીત્વ આદિ ભોગવતો થકો, અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવ્યા કરે છે. બ્રહ્મલોકના ઇન્દ્ર કરતા લાન્તકના ઇન્દ્રની વિકુર્વણા શકિતમા જે વિશેષતા છે તે નીચેના સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે- "नवरं सातिरेगे अट्ठ केवलकप्पे" લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો તેમની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત રૂપો વડે આઠ જંબુદ્વીપ કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને. સમર્થ છે. "महासुक्के सोलसकेवलकप्पे" મહાશુક્ર દેવલોકના ઇન્દ્ર ... માનિક આદિ દેવો પણ એટલા જ સમૃદ્ધિશાળી

यथोक्तमेव समृद्धयादिकं स्वसामानिकादिदेवोपरि स्वसत्ताऽऽधिपत्यादिपूर्वकदिव्य भोगभोगशीलत्वं विहरणशालित्वञ्च वर्तते, किन्तु पूर्वदेवापेक्षया वैशिष्ट्यं पुनरियदेव यत् स विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियरूपनिर्माणेन 'सोलस' षोडश संख्यकान् 'केवलकप्पे' केवलकल्पान् सम्पूर्णान् जम्बूद्वीपान् पूरयितुं समर्थः, एवं 'सहस्सारे' सहस्रारेऽपि पूर्ववदेव समृद्धयादिकं स्वाधिपत्यादिकञ्च विज्ञेयम्, विशेषः पुनरेतावानेव यत् स वैक्रियरूपैः 'सातिरेगे' सातिरेकान् साधिकान् 'सोलस' षोडशसंख्यकान् जम्बूद्वीपान् पूरयितुं समर्थः। एवं 'पाणए वि' प्राणतेऽपि

जैसी है। उस महाशुक्र देवका अपने सामानिक आदि देवोंके ऊपर पूर्णरूपसे आधिपत्य आदि सबकुछ है। इस तरह वहां दिव्य भोगोको भोगता हुआ अपना समय आनंद के साथ व्यतीत करता रहता हैं। तथा प्रभुके कल्याणक आदिकों में जाना आता रहता है। परन्तु पूर्वदेवोंकी अपेक्षा इसकी विकुर्वणा शक्तिमें अन्तर है और वह इस प्रकारसे है कि यह अपनी विकुर्वणा द्वारा निर्मित नानारूपोंसे सम्पूर्ण १६ सोलह जंबूद्वीपोंको पूर्णरूपसे भर सकता है। 'एवं सहस्सारे' सहस्रारमें भी पूर्वकी तरह ही समृद्धयादिक और अपने सामानिक आदि देवोंके ऊपर आधिपत्यादिक है। परन्तु उनकी विकुर्वणा शक्तिमें अन्तर है। इनकी विकुर्वणाशक्ति पूर्वदेवोंकी अपेक्षा कुछ चढी बढी हैं- इसी कारण ये कुछ अधिक सोलह जंबूद्वीप जैसे विस्तृत क्षेत्रको अपनी विकुर्वणा द्वारा संपाद्य नानारूपों से भर सकनेमें समर्थ हो सकते है। यद्यपि 'एवं पाणए वि' प्राणतकल्पमें

છે. તે મહાશુક્રનો ઇન્દ્ર તેના સામાનિક આદિ દેવો પર આધિપત્ય આદિ ભોગવે છે. તે ત્યાં દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે તથા પ્રભુના કલ્યાણક આદિમાં આવતો જતો રહે છે. તે તેની વિકુર્વણા શક્તિથી નિર્મિત વિવિધ રૂપો વડે સોળ જંબૂદ્વીપ જેટલા સ્થાનને ભરી શકવાને સમર્થ છે. તેના સામાનિક આદિક દેવો પણ તેના જેટલી જ વિકુર્વણા શકિત ધરાવે છે.

"एवं सहस्सारे" સહસ્રાર દેવલોકનો ઇન્દ્ર પણ એટલો જ સમૃદ્ધિશાળી છે. તે પણ આગળ વર્ણવેલા ઇન્દ્રોની જેમ જ તેના સામાનિક આદિ દેવો પર આધિપત્ય ભોગવે છે. પણ તેની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે- "नवरं सातिरेगे सोलसकेवलकप्पे" સહસ્રાર દેવલોકનો ઇન્દ્ર તેની વિકુર્વણા શકિતથી ઉત્પન્ન કરેલાં વિવિધ વૈક્રિય રૂપો વડે સોળ જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. તેના સામાનિક આદિ દેવોના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું.

शरीरैः 'अट्ठ' अष्टौ 'केवलकप्पे' केवलकल्पान संपूर्णान् जम्बूद्वीपान् व्याप्तुं समर्थाः। 'एवं' तथैव 'लंतएवि' लांतकेऽपि बोध्यम्, एतावता लान्तकदेवोऽपि पूर्ववदेव समृद्ध्यादिशाली स्वसामानिकादिदेवोपरि स्वसत्ताधिपत्यादिकं कुर्वन् दिव्यान भोगान भुञ्जानो विहरति, एवं तदीयसामानिकादिदेवा अपि बोध्याः, केवलं 'नवरं' विशेषता तु तस्य पूर्वदेवापेक्षया इयमेव यत् 'सातिरेगे' सातिरेकान् साधिकान् 'अट्ठकेवलकप्पे' अष्टौ केवलकल्पान् जम्बूद्वीपान पूरयितुं विकुर्वणाशक्त्या वैक्रियनिजात्मविविधरूपनिर्माणसमर्थः। एवं 'महासुक्के' महाशुक्रेऽपि पूर्ववदेव बोध्यम्, अर्थात् महाशुक्रदेवस्यापि तदीयसामानिकादेश

निक आदि देव 'अट्ठकेवलकप्पे' अपनी विकुर्वणा शक्ति से निष्पन्न अनेकरूपों द्वारा आठ जंबूद्वीप जैसे विस्तृत स्थान को पूर्णरूपसे भर सकते हैं। 'एवं लंतए वि' इसी तरह लान्तक देवलोकवामी इन्द्र उसके सामानिक देव आदि सब ही पहिले की तरहसे ही समृद्धि आदिशाली हैं। वह लान्तक इन्द्र अपने सामानिक देवों आदिके ऊपर स्वाधिपत्यादिक करता हुआ दिव्य भोगोको भोगता रहता है। परन्तु इसकी विकुर्वणा शक्तिका क्षेत्र पहिले के देवादिकों की अपेक्षा कुछ अधिक आठ जंबूद्वीपों को भर सकते हैं यही बात 'नवरं अट्ठकेवलकप्पे' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है। तथा 'महासुक्के सोलस केवलकप्पे' इस सूत्र पाठ द्वारा यह प्रदर्शित किया गया हैं कि महाशुक्र देवकी और उसके सामानिक देव आदिकों की समृद्धि आदिक सब पहिले की

જે વિશેષતા છે તે નીચે પ્રમાણે છે- "अट्ठकेवलकप्पे" બ્રહ્મલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત વિવિધ રૂપો વડે પૂરા આઠ જંબૂદ્વીપ જેટલા સ્થાનને ભરી શકવાને સમર્થ છે. "एवं लंतए वि" લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો પણ એટલાં જ સમૃદ્ધિશાળી છે. તે લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તેના સામાનિક આદિ દેવો પર આધિપત્ય, સ્વામીત્વ આદિ ભોગવતો થકો, અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવ્યા કરે છે. બ્રહ્મલોકના ઇન્દ્ર કરતા લાન્તકના ઇન્દ્રની વિકુર્વણા શકિતમા જે વિશેષતા છે તે નીચેના સૂત્રમાં પ્રકટ કરી છે- "नवरं सातिरेगे अट्ठ केवलकप्पे" લાન્તક દેવલોકનો ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો તેમની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત રૂપો વડે આઠ જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. "महासुक्के सोलसकेवलकप्पे" મહાશુક્ર દેવલોકના ઇન્દ્ર તથા તેના સામાનિક આદિ દેવો પણ એટલા જ સમૃદ્ધિશાળી

कान् एकैकान्तरितान् पञ्च उत्तरार्धलोकाधिपतिदेवेन्द्रान् वायुभूतिर्गणधरः भगवन्तं पृष्टवान्, अतएव भगवता महावीरस्वामिना दशानामपि उपर्युक्तानां शक्र-ईशान-सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रार-प्राणत-अच्युतनामधेयानां समृद्धि-धृति-बल-ख्याति-सौख्यादिविषयान् पूर्ववत् प्रतिपादयता विकुर्वणाया आधिक्यमुक्तम्। अन्ते च भगवतः सकाशात् वायुभूतिः याथातथ्येन सम्यगाकर्ण्य प्रभोः प्रवचनानि प्रामाणिकत्वेनाऽनुमोदनद्वारा स्वीकुर्वन् भगवन्तं वन्दमानो विहरति इत्याशयेनाह-सेवं भंते! सेवं भंते तदेवं भगवन्! तदेवं भगवन्! इत्यामंत्रणपूर्वकं पौनः पुन्येन अनुमोदमानः 'तच्चे' तृतीयः 'गोयम' गौतमः- गौतमगोत्रीयः 'वायुभूई' वायुभूतिः 'अणगारे' अनगारः

अग्निभूतिने भगवानसे पूछा है, और ईशानादि पांच एकान्तरित उत्तरार्धलोकाधिपति देवेन्द्रोंके सम्बन्धमें वायुभूति गणधरने भगवान्से पूछा है। इसी कारण शक्र-ईशान-सनत्कुमार, माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रार-प्राणत और अच्युत इनकी समृद्धि-द्युति-बल-ख्याति-सौख्य- आदि विषयोंमें पूर्वोक्त देवोंकी तरह समानता का प्रतिपादन करते हुए भगवान्ने इनमें विकुर्वणा शक्तिकी उत्तरोत्तर अधिकता कही हैं। इस तरह भगवान्के मुखारविन्द से यथार्थ रूपमें अच्छी तरहसे वायुभूतिने जब शक्रादि संबधी समृद्धि आदि विषयक प्रवचनोंका श्रवण किया तब हर्षोत्कर्षसे उत्फुल्ल होकर उन्होंने प्रामाणिक होनेके कारण उनके प्रवचनोंकी वारंवार अनुमोदना की। और इस तरह अनुमोदन द्वारा उन्हें स्वीकार कर प्रभुको उन्होंने वन्दना की। और वन्दना करके फिर वे अपने स्थान पर विराज गये। यही बात- 'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई

પ્રભુને પ્રશ્નો પૂછયા છે, અને ઈશાનાદિ પાંચ ઉત્તરાર્ધલોકાધિપતિ દેવેન્દ્રો વિષે વાયુભૂતિ ગણધરે પ્રશ્નો પૂછયા છે, તે કારણે શક્ર, ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, પ્રાણત અને અચ્યુત કલ્પવાસી દેવોની સમૃદ્ધિ, કાન્તિ, બળ, યશ, સુખ, પ્રભાવ વગેરેમાં પૂર્વોક્ત દેવો સાથે સમાનતા બતાવી છે, પણ તેમની વિકુર્વણા શક્તિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો બતાવ્યો છે. આ રીતે શક્રાદિની સમૃદ્ધિ, વિકુર્વણા આદિનું પ્રવચન મહાવીર પ્રભુના મુખારવિન્દથી શ્રવણ કરીને વાયુભૂતિ અણગાર અત્યંત હર્ષ પામ્યા મહાવીર પ્રભુની વાત પ્રમાણભૂત હોવાને કારણે તેમણે તેની વારંવાર અનુમોદના કરી એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

"सेवं भंते! सेवं भंते त्ति तच्चे गोयमे वायुभूई अणगारे समणं भगवं

समृद्ध्यादिकं पूर्वदेववदेव, किन्तु पूर्वदेवापेक्षया अधिकवैक्रियरूपनिर्माणद्वारा द्वात्रिंशत्संख्यकान सम्पूर्णान् जम्बूद्वीपान् व्याप्तुं स समर्थ इत्याह-'नवरं'- वत्तीसं केवलकप्पे' त्ति। 'एवं' तथैव 'अच्चुएवि' अच्युतेऽपि समृद्ध्यादिकं विज्ञेयम्, 'नवरं' विशेषः पुनरेतावानेव यत् 'सातिरेगे' सातिरेकान् साधिकान 'वत्तीसं' द्वात्रिंशत्संख्यकान् 'केवलकप्पे' केवलकल्पान् सम्पूर्णान् 'जम्बूद्वीप-नामकद्वीपान् पूरयितुं समर्थ इति सर्वातिशायिनी अस्य विकुर्वणाशक्तिरस्ति 'अण्णं तंचेव' अन्यत्पुनः सर्वंतदेव पूर्ववदेव ज्ञातव्यम्। इदमत्र तत्त्वम्-शक्रेन्द्रादा-रभ्य अच्युतेन्द्रपर्यन्तेषु दशसु देवेन्द्रेषु शक्रादिकान् एकैकान्तरितान् पञ्च दक्षिणार्धलोकाधिपतिदेवेन्द्रान् अग्निभूतिः भगवन्तं पृष्टवान्, ईशानादि-

भी पूर्वकी तरह ही समृद्ध्यादिकका संबंध है परन्तु यहां पूर्वदेवोंकी अपेक्षा अधिक वैक्रियरूप निर्माणद्वारा ३२बत्तीस जंबूद्वीपोंका संपूर्णरूपसे भर सकनेकी शक्ति है। यही बात 'वत्तीसं केवलकप्पे' इस पाठ द्वारा प्रदर्शित की गई है। 'अच्चुए वि एवं' अच्युतमें भी समृद्ध्यादिक सब बाते पूर्वकी तरहसे ही जानना चाहिये। परन्तु इनकी विकुर्वणाशक्तिमें जो अन्तर है वह 'सातिरेगे बत्तीसं केवलकप्पे जंबूदीवे दीवे' इस प्रकारसे है कि ये अपनी विकुर्वणाशक्तिसे निर्मित नानारूपोंद्वारा कुछ अधिक ३२ बत्तीस जंबूद्वीपोंको पूर्णरूपसे भर सकते हैं। इस तरह अच्युतकी विकुर्वणाशक्ति सबसे अधिक है। 'अण्णं तंचेव' बाकीका और सब कथन पहिले की तरह से ही जानना चाहिये। यहां तात्पर्य ऐसा हैं- शक्रेन्द्रसे लेकर अच्युत पर्यन्त दश देवेन्द्रोंमें से एकान्तरित पांच दक्षिणार्धलोकाधिपति देवेन्द्रोके संबंधमें

"एवं पाणए त्रि" પ્રાણત કલ્પના ઈન્દ્રની સમૃદ્ધિ આદિના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું. "नवरं बत्तीसं केवलकप्पे" પણ તે તેની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત રૂપો વડે ૩૨ બત્રીસ જંબૂદ્વીપો જેટલી જગ્યાને ભરી શકે છે "अच्चुए वि एवं" અચ્યુત દેવલોકના ઇન્દ્ર આદિની સમૃદ્ધિનું વર્ણન આગળ મુજબ સમજવું પણ તેમની વિકુર્વણા શકિતમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા છે- "सातिरेगे बत्तीसं केवलकप्पे जंबुदीवे दीवे" તેઓ તેમની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્મિત વિવિધ વૈક્રિય રૂપો વડે બત્રીશ જંબૂદ્વીપ કરતાં પણ વધારે જગ્યાને ભરી શકવાને સમર્થ છે. આ રીતે અચ્યુત કલ્પવાસી દેવોની વિકુર્વણા શકિત સૌથી વધારે છે. "अण्णं तंचेव" બાકીનું સમસ્ત કથન આગળ મુજબ સમજવું. શક્રેન્દ્રથી શરૂ કરીને અચ્યુત સુધીના દસ દેવેન્દ્રોમાંના પાંચ દક્ષિણાર્ધ લોકાધિપતિ દેવેન્દ્રો વિષે અગ્નિભૂતિએ મહાવીર

नन्दननाम्नः 'चेइयाओ' चैत्यात्-उद्यानात् 'पडिनिक्खमइ' प्रतिनिष्क्रामति निःसरति, 'पडिनिक्खमइत्ता' प्रतिनिष्क्रम्य, निःसृत्य 'वहिया जणवयविहारं' वहिः जनपदविहारं 'विहरइ' विहरति ॥ सू० १६ ॥

ईशानेन्द्रस्य दिव्यदेवर्द्धिवर्णना प्रस्तावः ।

मूलम्-"तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे होत्था, वण्णओ जाव-परिसा पज्जुवासइ तेणं कालेणं, तेणं समएणं, ईसाणे देविंदे, देवराया, सूलपाणी, वसहवाहणे, उत्तरड्ढलोगाहिवई, अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवई, अ-रयंवरवत्थधरे, आलइयमालमउडे, नवहेमचारुचित्त चंचल-कुंडल-विलिहज्ज-माण-गंडे, जाव-दस दिसाओ उज्जोवे-माणे, पभासेमाणे, ईसाणेकप्पे, ईसाणवडिंसए विमाणे, जहेव रायप्पसेणइज्जे जाव-दिव्वं देविड्ढिं, जाव-जामेव दिसिं पाउब्भूए, तामेव दिसिं पडिगए, भंते! त्ति, भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, एवं वयासी अहो!! णं भंते! ईसाणे देविंदे, देवराया महिड्ढीए, ईसाणस्स णं भंते! सा दिव्वा देविड्ढि कहिं गया, कहिं अणुपविट्ठा? गोयमा! सरीरं गया,

---

'तएणं से समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं मोयाओ नयरीओ नंदणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ' इसके बाद वे श्रमण भगवान महावीर किसी एक समय मोकानगरीके नन्दनवन से बाहर निकले और 'पडिनिक्खमित्ता' निकलकर 'वहिया जणवयविहारं विहरइ' बाहिरके जनपदोंमे विहार करने लगे ॥१६॥

नयरीओ नंदणाओ चेइओ पडिनिक्खमइ" ત્યાર બાદ કોઈ એક સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે મોકા નગરીના નન્દન ચૈત્યમાંથી વિહાર કર્યો 'पडिनिक्खमित्ता' ત્યાંથી નીકળીને "वहिया जणवयविहारं विहरइ" તેઓ બહારના પ્રદેશોમાં વિચરવા લાગ્યા. ॥ સૂ. ૧૬ ॥

'समणं' श्रमणं 'भगवं' भगवन्तं महावीरं 'वंदइ' वन्दते, 'नमंसइ' नमस्यति, 'जाव-विहरइ' यावत्-विहरति। अग्निभूतिः वायुभूतिश्चोभावपि नमस्कृत्य संयमेन तपसा स्वस्वात्मानं भावयन्तौ विहरतः ॥

प्रस्तुतप्रकरणं दक्षिणार्धलोकाधिपदेवेन्द्राणाम् उत्तरार्धलोकाधिपदेवेन्द्राणाञ्च विकुर्वणाशक्तिनिरूपणपरं वर्तते तत्र वैक्रियशक्तिस्वरूपं हृदयङ्गमं कर्तुं देवेन्द्रेण प्रकाशितं स्वकीयवैक्रियरूपकरणसामर्थ्यं तेजोलेश्यासम्बन्धि सामर्थ्यञ्च दर्शयितुं शास्त्रकारः प्रस्तौति-'तएणं समणे' इत्यादि। ततः तदनन्तरं 'समणे' श्रमणः 'भगवं' भगवान् महावीरः 'अण्णया' अन्यदा एकदा 'कयाइं' कदाचित् 'मोयाओ' मोकाभिधानायाः, 'नगरीओ' नगर्याः 'नंदणाओ'

अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ जाव विहरइ' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है। तृतीय गणधर वायुभूति अनगारने हे भगवन्! जैसा आपने प्रतिपादन किया है वह ऐसा ही है- इसमें किंचित्मात्र भी फर्क नहीं है- इस प्रकारसे बारंबार उनके कथनको अनुमोदना करते हुए श्रमण भगवान महावीर को वंदना की, उन्हें नमस्कार किया, यावत् विराजमान हो गये। इस तरह अग्निभूति और वायुभूति ये दोनोंही प्रभुको नमस्कार कर संयम और तपसे अपनी आत्माको भावित करते हुए स्वस्थान पर विराज गये। प्रस्तुत यह प्रकरण दक्षिणार्धदेवाधिप देवेन्द्रोंकी और उत्तरार्ध लोकाधिप देवेन्द्रोंकी विकुर्वणाशक्तिको निरूपण करनेवाला है। इसमें वैक्रियशक्तिके स्वरूपको हृदयङ्गम करनेके लिये देवेन्द्र द्वारा प्रकाशित स्वकीय वैक्रियरूप करने के सामर्थ्यको तथा तेजोलेश्या सम्बन्धी सामर्थ्यको दिखाने के निमित्त शास्त्रकार इस सूत्र को कहते हैं-

---

महावीरं वंदइ नमंसइ जाव विहरइ" "હે પ્રભો આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ છે. આપની વાત તદ્દન સાચી છે. તેમાં શંકાને કોઇપણ સ્થાન નથી" આવા શબ્દો વડે તેમણે મહાવીર પ્રભુના વચનની અનુમોદના કરી અને તેમાં પોતાની શ્રદ્ધા વ્યકત કરી. ત્યાર પછી તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા, પોતાને સ્થાને બેસી ગયા આ પ્રકરણમાં દક્ષિણાર્ધ લોકાધિપતિ દેવેન્દ્રોની અને ઉત્તરાર્ધ લોકાધિપતિ દેવેન્દ્રોની વિકુર્વણા શકિતનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેમાં વૈક્રિય સ્વરૂપને સમજાવવાને માટે દેવેન્દ્ર દ્વારા પ્રકાશિત પોતાના વૈક્રિય રૂપ કરવાના સામર્થ્યનું તથા તેજોલેશ્યાના સામર્થ્યનું પ્રતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકાર આ સૂત્ર કહે છે- "तएणं समणे भगवं महावीरे अण्णया कयाइं मोयाओ

चित्रचञ्चलकुण्डलविलिख्यमानगण्डः, यावत्-दशदिशाः उद्द्योतयन्, प्रभासयन्, ईशाने कल्पे ईशानावतंसके विमाने, यथैव राजप्रश्नीये यावत्-दिव्यां देवर्द्धिम्, यावत्-यामेव दिशं प्रादुर्भूतः, तामेव दिशं प्रतिगतः, 'भगवन्'! इति, भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, एवम्-अवादीत्-

जो धारण किये हुए था (आलईयमालमउडे) मालाओं से युक्त मुकुट जिसके मस्तक पर शोभित हो रहा था-(नव हेमचारुचित्तचंचल कुंडलविलिहिज्जमाणगंडे) दोनों कपोल मंडल जिसके नवीन सुवर्णसे रचित सुन्दर विचित्र चंचलकुंडलोंकी रगड़से चमक रहे थे (जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणे) यावत् दश दिशाओंको प्रकाशित करता हुआ (पभासे माणे) उन्हें अपनी प्रभासे चमकीली बनाता हुआ ईशानकल्पमें (ईसाणवडिंसए विमाणे) ईशानावतंसक विमानमें (जहेव रायप्पसेणइज्जे) राजप्रसेनीय उपांगमें कहे अनुसार (जाव दिव्वं देविड्ढि) यावत् दिव्य देवर्द्धिको भोगता (जाव जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए) यावत जिस दिशासे प्रकट हुआ था उसी दिशामें पीछे चला गया (भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ एवं वयासी) हे भदंत ! इस प्रकार से प्रभुको संबोधित करके भगवान गौतमने उन श्रमण भगवान महावीर को वंदना की, नमस्कार किया। वंदना नमस्कार करके फिर उन्हों ने प्रभु से इस

નિર્મળ વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં હતાં, (आलइयमालमउडे) માળાઓથી યુક્ત મુગટ જેના માથા પર શોભતો હતો, (नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे) નૂતન સુવર્ણથી નિર્મિત સુંદર, વિચિત્ર અને ચંચળ કુંડળોના ડોલન જેના બંને ગાલ ચળકી રહ્યા હતા, (जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणे) દસે દિશાઓને જે પ્રકાશિત કરતો હતો (पभासे माणे) પોતાની પ્રભાથી દસે દિશાઓને જે દેદીપ્યમાન કરતો હતો, (ईसाणे कप्पे) જે ઇશાન દેવલોકના (ईसाणवडिंसए विमाणे) ઇશાનાવતંસક વિમાનમાં (जहेव रायप्पसेणइज्जे) રાજપ્રસેનીય ઉપાંગમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે(जाव दिव्वं देविड्ढि) દિવ્ય દેવઋદ્ધિનો ઉપભોગ કરતો હતો, તે ઇશાનેન્દ્ર (जाव जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए) જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો તે દિશામાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો. (भंते ! त्तिभगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ एवं वयासी) ત્યારે હે ભદન્ત! એવું સંબોધન કરીને ભગવાન ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા. પછી તેમણે તેમને આ પ્રમાણે

सरीरं अणुपविट्ठा से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-सरीरं गया! सरीरं अणुपविट्ठा, गोयमा! सेजहा नामए कूडागारसाला सिया दूहओ लित्ता गुत्ता गुत्तदुवारा णिवाया णिवायगंभीरा तीसेणं कूडागारसाला दिट्ठंतो भाणियव्वो॥सू० १७॥

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरम् आसीत् वर्णकः यावत्–पर्षत् पर्युपास्ते, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये ईशानो देवेन्द्रः, देवराजः, शूलपाणिः, वृषभवाहनः, उत्तरार्धलोकाधिपतिः, अष्टाविंशतिविमानावासशतसहस्राधिपतिः, अरजोऽम्बरवस्त्रधरः आलगितमाल्यमुकुटः, नवहेमचारु

॥ ईशानेन्द्र की दिव्य देवऋद्धि ॥

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि ।

सूत्रार्थ– (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल में और उस समयमें (रायगिहे नामं नयरं होत्था) राजगृह नामका नगर था (वण्णओ) वर्णक (जाव परिसा पज्जुवासइ) यावत् सभाने प्रभु की पर्युपासना की । (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस कालमें और उस समयमें (देविंदे देवराया) देवेन्द्र देवराज (ईसाणे) ईशान कि जो (सूलपाणी) हाथमें शूल धारण किये हुए था, (वसहवाहणे) बैल पर जिसकी सवारी थी (उत्तरड्ढलोगाहिवई) उत्तरार्धलोकाधिपति था (अट्ठावीस विमाणावाससयसहस्साहिवई) २८ अठाईस लाख विमान जिसके आधिपत्यमें थे (अरयंबरवत्थधरे) आकाशके समान निर्मल वस्त्रोंको

ઇશાનેન્દ્રની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ– (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (रायगिहे नामं नयरे होत्था) રાજગૃહ નામે નગર હતું (वण्णओ) તેનું વર્ણન 'ચંપાનગરી જેવું સમજવું. (जाव परिसा पज्जुवासइ) ત્યાં ભગવાન મહાવીર પધાર્યા. "પરિષદ નીકળી". ત્યાંથી "ભગવાનની પર્યુપાસના કરીને પરિષદ પાછી ફરી" સુધીનું વર્ણન ગ્રહણ કરવું. (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (देविंदे देवराया) દેવરાજ, દેવેંદ્ર (ईसाणे) ઇશાન કે જેણે (सूलपाणी) હાથમાં ત્રિશૂળ ધારણ કર્યું હતું, (वसहवाहणे) વૃષભ પર જેણે સવારી કરેલી હતી (उत्तरड्ढलोगाहिवई) ઉત્તરાર્ધના જે લોકાધિપતિ હતો, (अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवई) ૨૮ અઠાવીસલાખ વિમાનનો જે અધિપતિ હતો, (अरयंबरवत्थधरे) આકાશના જેવાં

टीका-"तेणं कालेणं" तस्मिन् काले "तेणं समएणं" तस्मिन् समये 'रायगिहे' राजगृहं नाम 'नगरे' नगरम् 'होत्था' आसीत् (वर्णकः) औपपातिकसूत्रोक्तचम्पानगरी-वर्णनवत् राजगृहस्यापि वर्णनं बोध्यम् 'वर्णकः' इति तु लिङ्गव्यत्ययेन प्रकृते पुंल्लिङ्गनिर्देशः, तत्रागतं भगवन्तम् 'जाव-परिसा' यावत्पर्षत् 'पज्जुवासइ' पर्युपास्ते। तत्र भगवद्वन्दनाय ईशानेन्द्रस्यागमनं सूचयितुं सूत्रमाह -'तेणं कालेणं' इत्यादि। तस्मिन् काले तस्मिन् समये 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'सूलपाणी' शूलपाणिः धृतत्रिशूलहस्तः 'वसहवाहणे' वृषभवाहनः 'उत्तरड्ढलोगाहिवई' उत्तरार्धलोकाधि-

टीकार्थ-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समयमें 'रायगिहे' राजगृह नामका 'नगरे' नगर 'होत्था' था। 'वण्णओ' इस नगर का वर्णन औपपातिकसूत्र में वर्णित चंपानगरी के जैसा जानना चाहिये। । वहां विहार करते हुए प्रभु वहां पधारे। प्रभु को वहां पधारे जानकर वहांकी जनता उनसे धर्मोपदेश सुननेके लिये उनके पास गई। यावत् वहां जाकर उसने प्रभुकी पर्युपासना की। अब वहां पर प्रभुकी वन्दना करने के लिये ईशानेन्द्र आया-इस बातको सूचित करनेके लिये सूत्रकार कहते है कि-'तेणं कालेणं तेणं समएणं ईसाणे देविंदे देवराया' इत्यादि उसकालमें और उस समय में देवेन्द्र देवराज ईशान ईशानेन्द्र आया 'सूलपाणी' इसने अपने हाथ में त्रिशूल धारणकर रखा था 'वसहवाहणे' वाहन इसका वृषभ था। 'उत्तरड्ढलोगाहिवई' यह उत्तरार्धलोकका अधिपति था।

टीकार्थ- "तेणं कालेणं तेणं समए णं" મહાવીર પ્રભુના શાસન કાળે "रायगिहे नामं नयरे होत्था" રાજગૃહ નામે નગર હતું. "वण्णओ" ઔપપાતિક સૂત્રમાં ચંપાનગરીનું જેવું વર્ણન કર્યું છે, એવુંજ તેનું વર્ણન સમજવું. ભગવાન મહાવીર તે રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા. ત્યાંના લોકો ધર્મોપદેશ સાંભળવા ગયા. વંદણા નમસ્કાર કરી પરિષદ પાછી ફરી ત્યાં સુધીનું વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું. ભગવાન મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરવાને માટે ઈશાનેન્દ્ર ત્યાં આવ્યો- એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

"तेणं कालेणं तेणं समएणं ईसाणे देविंदे देवराया" ઇત્યાદિ

તે કાળે અને તે સમયે, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન કરવા માટે આવ્યો. "सूलपाणी" તેણે તેના હાથમાં ત્રિશૂલ ધારણ કર્યું હતું, "वसहवाहणे"તેનું વાહન વૃષભનું હતું. "उत्तरड्ढलोगाहिवई" તે ઉત્તરાર્ધ લોકનો અધિપતિ હતો "अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवई" ૨૮ અઠયાવીશલાખ વિમાનોનો

अहो ! खलु भगवन् ! ईशानो देवेन्द्रः, देवराजो महर्द्धिकः, ईशानस्य भगवन् सा दिव्या देवर्द्धिः कुत्र गता, कुत्र अनुप्रविष्टा ? गौतम ! शरीरं गता, तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते–शरीरं गता० ? गौतम ! तद्यथा नाम कूटाकार शरीरमनुप्रविष्टा शाला स्याद् द्विधा लिप्ता, गुप्ता, गुप्तद्वारा निर्वाता निर्वातगम्भीरा, तस्याः कूटाकारशालाया दृष्टान्तो भणितव्यः ॥ सू० १७ ॥

प्रकार पूछा–(अहो णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया महिड्ढीए) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान बड़ी भारी ऋद्धिवाला है (ईसाणस्स णं भंते ! सा दिव्वा देविड्ढी कहिं गया कहिं अणुपविट्ठा) हे भदन्त ! ईशानेन्द्रकी वह दिव्य देवर्द्धि कहां गई और कहां समागई है ? (गोयमा ! सरीरं गया) हे गौतम ! ईशानेन्द्रकी वह दिव्य देवर्द्धि शरीरमें समा गई है । (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ–सरीरं गया) हे भदंत ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह ईशानेन्द्रकी दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें समागई है ? (गोयमा ! से जहा नामए कूडागारसालासिया, दुहओ लित्ता गुत्ता गुत्तदुवारा, णिवाया णिवायगंभीरा, तीसेणं कूडागारसालाए दिट्ठंतो भाणियव्वो) हे गौतम ! जैसे कोइ एक कूटाकारशाला–शिखर के आकार जैसा–घर हो, और वह दोनों ओर से लिपा हुआ हो, गुप्त हो, गुप्त दरवाजेवाला हो, हवा उसमें न जाती हो, ऐसा वह हवा विना का हो ऐसा कूटाकारशालाका दृष्टांत कहना चाहिये ।

પ્રશ્ન પૂછ્યો– (अहोणं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया महिड्ढीए) હે ભદન્ત ! દેવરાજ, દેવેન્દ્ર ઈશાન આટલી બધી મહાન ઋદ્ધિવાળો છે ! (ईसाणस्स णं भंते सा दिव्वा देविड्ढी कहिं गया कहिं अणुपविट्ठा ?) હે ભદન્ત ! ઈશાનેન્દ્રની તે મહાન દેવર્દ્ધિ (દેવ સમૃદ્ધિ) ક્યાં ગઇ, ક્યાં સમાઈ ગઇ ? (गोयमा ! सरीरं गया !) હે ગૌતમ ! તેની તે દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઈ ગઈ. (से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ सरीरं गया?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ઈશાનેન્દ્રની દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઈ ગઈ છે ? (गोयमा ! से जहा नामए कूडागारसाला सिया, दुहओ लत्ता गुत्ता गुत्तदुवारा, णिवाया णिवायगंभीरा, तीसेणं कूडागारसालाए दिट्ठंतो भाणियव्वो) હે ગૌતમ ! ધારો કે એક કૂટાકારશાલા (શિખરના આકારનું ઘર) છે. તે બન્ને તરફથી લીંપેલી હોય, ગુપ્ત હોય, ગુપ્ત દ્વારવાળી હોય, તેમાં હવા જઇ શકતી ન હોય. એવી હવા વિનાની કૂટાકારશાલાનું દૃષ્ટાંત આપવાથી આ વાત સમજાવી શકાય.

दिता तथेह ईशानेन्द्रस्य बोध्या, वक्तव्यताया अवधिमाह-'जाव दिव्वं देविड्ढि' यावद् दिव्यां देवर्द्धिम् विकुर्वति, यावत्करणात् इदं सूच्यते यत् 'दिव्वं देवज्जुइं दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे, देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता णियग परियालसंपरिवुडे' त्ति! छाया- दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभावं प्रतिसंहरति, प्रतिसंहृत्य क्षणेन जातः एकभूतः-तदा ईशानः देवेन्द्रः, देवराजः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा नमस्यित्वा निजकपरिवारसंपरिवृतः।

एतत्प्रकरणस्य संक्षेपार्थोऽयम् यत् सुधर्मासभायाम्, ईशाने सिंहासने अशीतिसहस्रसामानिकैः चतुर्भिर्लोकपालैः, अष्टभिः सपरिवारपट्टमहिषीभिः सप्तभिरनीकैः सप्तसेनाधिपतिभिः, विंशतिसहस्राधिकलक्षत्रयात्मरक्षकदेवैरन्यदेव-

भदेव की वक्तव्यता प्रतिपादित की गई है उसी तरह से ईशानेन्द्रकी वक्तव्यता जाननी चाहिये। यह वक्तव्यता यहां कहां तक ग्रहण करना चाहिये तो इसके लिये कहा गया है 'जावदिव्वं देविड्ढी यहां तक की ग्रहण करना चाहिये। यहां जो यावत् पद आया है उससे 'दिव्वं देवज्जुइ, दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं-जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णियगपरियालसंपरिवुडे त्ति' इस पाठका सूचन किया गया है। इस प्रकरणका संक्षेप अर्थ इस प्रकार से है-सुधर्मा सभामें ईशान नामके सिंहासनपर ८० अस्सी हजार सामानिक देवों, चार लोकपालों, आठ परिवार सहित अग्र-महिषियों, सात अनीकाओं, सात अनीकाधिपतियों, ३ लाख २० हजार आत्मरक्षदेवों और अन्य देव देवियों के साथ रहता

નું વર્ણન અહીં કરવું જોઇએ. "जाव दिव्वंदेविड्ढी" પર્યન્ત તે વર્ણન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અહીં જે "जाव (यावत्)" પદ આવ્યું છે તેથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે- "दिव्वं देवज्जुइं, दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णियगपरियालसंपरिवुडे त्ति" આ પ્રકરણનો ટૂંક સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે-સુધર્મા સભામાં ઈશાન નામના સિંહાસન પર ૮૦૦૦૦ એંસી હજાર સામાનિક દેવો, ચાર લોકપાલો, પરિવાર સહિત આઠ પટ્ટરાણીઓ, સાત સેનાઓ, સાત સેનાપતિઓ, ત્રણ લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને અન્ય દેવ દેવિયોની

पतिः 'अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवइ' अष्टाविंशतिलक्षसंख्यकविमानावासाधिपतिः 'अरयंबरवत्थधरे' अरजोऽम्बरवस्त्रधरः निर्मलाऽऽकाशवदम्बरधरः स्वच्छवस्त्रं परिदधानः 'आलइय मालमउडे' आलगितमाल्यमुकुटः माल्यालङ्कृतमौलिमुकुटः 'नवहेमचारुचित्तचञ्चलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे' नूतनरुचिरसुवर्णविचित्रचञ्चलकुण्डलपरिलसितकपोलः 'जाव – दस दिसाओ' यावत् इति साकल्येन दश दिशाः 'उज्जोवेमाणे' स्वद्युत्या उद्द्योतयन् 'पभासेमाणे' स्वभासा प्रभासयन् प्रकाशयन् 'ईसाणे' कप्पे ईशाने कल्पे 'ईसाणवडिंसए' ईशानावतंसके 'विमाणे' विमाने आरूढः 'जहेव' यथैव 'रायप्पसेणइज्जे' राजप्रश्नीये (राजप्रदेशीये) यथा राजप्रश्नीयसूत्रे सूर्याभदेवस्य वक्तव्यता प्रतिपा-

---

'अट्ठावीसविमाणावाससयसहस्साहिवई' २८ अठाईस लाख विमानोंके ऊपर इसका एकाधिपत्य था। 'अरयंबरवत्थधरे' निर्मल आकाशकी तरह स्वच्छवस्त्रोंको यह पहिरे हुए था। आलइयमालमउडे' इसने जो मस्तक के ऊपर मुकुट धारण कर रखा था वह मालाओं से युक्त था। 'नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे' इसके जो दोनों गाल थे वे नवीन सुवर्ण के बने हुए विचित्र चञ्चल कुंडलो से विशेष शोभित हो रहे थे। 'जाव दसदिसाओ' वह अपनी कान्ति से समस्त रूप से दश दिशाओंको उद्योगयुक्त बना रहा था। 'पभासेमाणे' अपनी प्रभा से वह उन्हे चमका रहा था। ऐसा वह ईशानेन्द्र 'ईसाणे' ईशानकल्पमें 'ईसाणवडिंसए' ईशानावतंसक विमान में आरूढ होकर प्रभु की वंदना को आया 'जहेव' जैसा 'रायप्पसेणइज्जे' राजप्रश्नीय में (राजप्रदेशीय में) राजप्रश्नीय सूत्र में सूर्या-

---

તે અધિપતિ હતો "अरयंबरवत्थधरे" નિર્મળ આકાશનાં જેવાં સ્વચ્છ વસ્ત્રો તેણે ધારણ કર્યાં હતાં. "आलइयमालमउडे" તેણે માથા ઉપર પહેરેલો મુગટ માળાઓથી યુકત હતો. "नव हेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडे" નવીન સુવર્ણમાંથી બનાવેલાં સુંદર વિચિત્ર કુંડળોના ડોલનથી તેના બન્ને ગાલ શોભતા હતા. "जाव दसदिसाओ" પોતાની કાન્તિ વડે તે દસે દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો હતો. "पभासेमाणे" તેની પ્રભાથી દસે દિશાઓ દેદીપ્યમાન બનતી હતી. એવો તે ઈશાનેન્દ્ર "ईसाणे" ઈશાન દેવલોકના "ईसाणवडिंसए" ઈશાનાવતંસક નામના વિમાનમાં બેસીને પ્રભુને વંદણા કરવા આવ્યો. "जहेव रायप्पसेणइज्जे" રાજપ્રશ્નીય (રાજપ્રદેશીય સૂત્રમાં) સૂર્યાભદેવનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવુંજ ઈશાનેન્દ્ર

दिता तथेह ईशानेन्द्रस्य बोध्या, वक्तव्यताया अवधिमाह–'जाव दिव्वं देविड्ढिं' यावद् दिव्यां देवर्द्धिम् विकुर्वति, यावत्करणात् इदं सूच्यते यत् 'दिव्वं देवज्जुइं' दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे, देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता, नमंसित्ता णियग परियालसंपरिवुडे ' त्ति! छाया– दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभावं प्रतिसंहरति, प्रतिसंहृत्य क्षणेन जातः एकभूतः–तदा ईशानः देवेन्द्रः, देवराजः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा नमस्यित्वा निजकपरिवारसंपरिवृतः ।

एतत्प्रकरणस्य संक्षेपार्थोऽयम् यत् सुधर्मासभायाम्, ईशाने सिंहासने अशीतिसहस्रसामानिकैः चतुर्भिर्लोकपालैः, अष्टभिः सपरिवारपट्टमहिषीभिः सप्तभिरनीकैः सप्तसेनाधिपतिभिः, विंशतिसहस्राधिकलक्षत्रयात्मरक्षकदेवैरन्यदेव-

भदेव की वक्तव्यता प्रतिपादित की गई है उसी तरह से ईशानेन्द्रकी वक्तव्यता जाननी चाहिये। यह वक्तव्यता यहां कहां तक ग्रहण करना चाहिये तो इसके लिये कहा गया है 'जावदिव्वं देविड्ढी यहां तक की ग्रहण करना चाहिये। यहां जो यावत् पद आया है उससे 'दिव्वं देवज्जुइ, दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं-जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णियगपरिपालसंपरिवुडे त्ति' इस पाठका सूचन किया गया है। इस प्रकरणका संक्षेप अर्थ इस प्रकार से है–सुधर्मा सभामें ईशान नामके सिंहासन पर ८० अस्सी हजार सामानिक देवों, चार लोकपालों, आठ परिवार सहित अग्र-महिषियों, सात अनीकाओं, सात अनीकाधिपतियों, ३ लाख २० हजार आत्मरक्षदेवों और अन्य देव देवियों के साथ रहता

નું વર્ણન અહીં કરવું જોઇએ. "जाव दिव्वंदेविड्ढी" પર્યન્ત તે વર્ણન ગ્રહણ કરવું જોઇએ. અહીં જે "जाव (यावत्)" પદ આવ્યું છે તેથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે– "दिव्वं देवज्जुइं, दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरइ, पडिसाहरित्ता खणेणं जाए एगभूए, तएणं ईसाणे देविंदे देवराया समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता णियगपरिपालसंपरिवुडे त्ति" આ પ્રકરણનો ટુંક સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે–સુધર્મા સભામાં ઈશાન નામના સિંહાસન પર ૮૦૦૦૦ એંસી હજાર સામાનિક દેવો, ચાર લોકપાલો, પરિવાર સહિત આઠ પટ્ટરાણીઓ, સાત સેનાઓ, સાત સેનાપતિઓ, ત્રણ લાખ વીસ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને અન્ય દેવ દેવિયોની

देवीभिश्च परिवृतः परिवादितभेरीमृदङ्गझल्लरीरवपूर्वकताण्डवनृत्यनाटयमहोत्सवादिना दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो विहरतिस्म, तस्मिन्नेवसमये अवधिज्ञानेन ईशानेन्द्रःसमवलोकयन् भगवन्तं राजगृहे समवसृतं महावीरमद्राक्षीत्, तद्दर्शनेन जातसंभ्रमः स्वासनादुत्थाय सप्ताष्ट पदानि भगवदभिमुखं गत्वा करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा भगवन्तं वन्दित्वा आभियोगि-

हुआ ईशानेन्द्र दिव्यभोगोंको भोगता हुआ आनंदोल्लासपूर्वक अपना समय व्यतीत करता रहता है। उसके चित्तको प्रमुदित बनानेके लिये भेरी, मृदङ्ग, झल्लरी आदिको के बजनेके साथ २ दिव्य संगीत ध्वनिपूर्वक नृत्य किया जाता है, नाटक आदि बडे २ सुन्दर महोत्सव होते रहते है। उसी समय अवधिज्ञान से ईशानेन्द्रने जंबूद्वीप का अवलोकन करते समय यह जान लिया कि भगवान राजगृह नगरमें आये हुए हैं। अवधिज्ञान द्वारा राजगृह नगरमें प्रभु के दर्शन करने से इन्द्रको उस समय अपार हर्ष होता है वह उसी समय अपने आसनसे उठता है और प्रभु जिस दिशामें विराजमान होते हैं उस दिशामें उनके सन्मुख सात आठ पद आगे जाकर उन्हें दोनो हाथ जोडकर नमस्कार करता है। वह उन दोनो हाथोंको इस प्रकारसे जोडता है कि जिससे १० अंगुलियोंके नख आपसमें मिल जाते हैं। तब यह अंगुलि पद्मकोशके सरीखी बन जाती है। उसे मस्तक पर ३ तीन बार यह आदक्षिण प्रदक्षिण करके घुमाता हैं और फिर प्रभुको नमस्कार करता है। इस प्रकार से नमस्कार करके इन्द्रने अपने आभियोगिक देवोंको बुलाया.

સાથે રહેતો ઈશાનેન્દ્ર અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવતો થકો આનંદ અને ઉલ્લાસપૂર્વક સમય વ્યતીત કરે છે. તેના ચિત્તને આનંદ આપવાને માટે ભેરી, મૃદંગ અને ઝાલરના નાદ સાથે દિવ્ય સંગીત, તાંડવનૃત્ય, નાટક વગેરે ચાલી રહ્યા છે. ત્યારે અવધિજ્ઞાનથી તેણે જોયું કે ભગવાન મહાવીર સ્વામી રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા છે. અવધિજ્ઞાન દ્વારા રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન કરવાથી ઈશાનેન્દ્રને ઘણો જ હર્ષ થાય છે- એ જ વખતે તે પોતાને આસનેથી ઉઠે છે અને જે દિશામાં પ્રભુ વિરાજમાન હતા તે દિશામાં સાત આઠ કદમ આગળ વધીને બન્ને હાથ જોડીને તેમને નમસ્કાર કરે છે. નમસ્કાર કરતી વખતે તેના બન્ને હાથને તેણે એવી રીતે જોડયા કે દસે આંગળિયોના નખ અરસપરસ મળી ગયા. અને હાથની અંજલિ પદ્મકોશ સમાન બની ગઈ. તેને મસ્તક પર જમણી તરફથી ડાબી તરફ ત્રણ વાર ફેરવીને તેણે પ્રભુને નમસ્કાર કર્યા. આ રીતે નમસ્કાર કરીને તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને પોતાની

कदेवान् आह्वयति, आहूय च तानेवमकथयत्–भोदेवाः! राजगृहं नगरं गत्वा तत्र भगवन्तं प्रणम्य योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं परिष्कृत्य पुनरागत्य चात्र माम् सर्वं निवेदयत, तेषु तथाकृतवत्सु पदातिसेनाधिपतिं देवं कथितवान्–भोः! ईशानावतंसके विमाने घण्टावादनपूर्वकं घोषणां कुरु-यत् ईशानेन्द्रो भगवन्तं वंदितुं गच्छतीति। युष्माभिः स्वयमपि सत्वरमेव महर्द्ध्या समागन्तव्यमिति। तत्कृतघोषणानन्तरं बहवो देवाः भगवद्दर्शनाकुलचेतसः तत्समीपमागताः, तैश्च परिवृतः स लक्षयोजनप्रमाणयानविशेषविमानसमारूढो नानादेवगण-

बुलाकर उनसे कहा–हे देवो! तुम लोग राजगृह नगर जाकर के वहां विराजमान प्रभु को नमस्कार करो और फिर बाद में योजन परिमित भूमिको प्रमार्जित करो, भूमिके प्रमार्जित कर लेने पर हमें इसकी खबर दो, इसके बाद जैसा उन लोगोंसे इन्द्र ने कहा था– वैसा कर लेने पर वे देव इन्द्रको आकर खबर देते है। खबर पाते ही इन्द्र अपनी अनीक के अनीकाधिपतिओंको बुलाकर इस प्रकारसे उसे आज्ञा देता है कि तुम इस ईशानावतंसक विमानमें घंटावादन-पूर्वक यह घोषणा करोकि ईशानेन्द्र राजगृहनगरमें विराजमान श्रमण भगवान महावीरको वंदनाके लिये जा रहे है अतः आप सब लोग बहुत जल्दी अपनी २ महर्द्धिके साथ सन्नद्ध होकर इन्द्र के पास आवें। इस घोषणाके बाद अनेक देव भगवानके दर्शनकी उत्कंठासे उत्कंठीत चित्त होकर इन्द्रके पास आ गये। उनसे परिवृत्त होकर तब इन्द्र एक लाख योजन प्रमाणोपेत यानविशेषरूप विमानमें चढ कर वहांसे चला– चलकर सर्व प्रथम वह नंदीश्वर नामके आठवें

પાસે બોલાવ્યા. અને તેમને કહ્યું– "હે દેવો! તમે રાજગૃહ નગરમાં જઇને ત્યાં વિરાજતા મહાવીર પ્રભુને નમસ્કાર કરો. ત્યાર બાદ ત્યાંની યોજન પ્રમાણ ભૂમિને બરાબર સાફ કરો. અને ભૂમિને સાફ કરીને મને તેની ખબર આપો"– ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુસાર કરીને તેમણે ઇશાનેન્દ્રને સમાચાર આપ્યા. આ ખબર મળતાં જ ઇશાનેન્દ્રે તેના સેના સેનાપતિયોને આજ્ઞા આપી કે તમે આ ઇશાનાવતંસક વિમાનમાં ઘંટનાદ પૂર્વક એવી જાહેરાત કરો કે ઇશાનેન્દ્ર રાજગૃહ નગરમાં વિરાજતા મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન કરવા માટે જાય છે. તો તમે સૌ તમારી સઘળી ઋદ્ધિથી યુકત બની ઇશાનેન્દ્ર પાસે હાજર થાવ. આ ઘોષણા સાંભળીને ભગવાનનાં દર્શન કરવાની ઉત્કંઠાવાળા અનેક દેવો ઇન્દ્રની પાસે આવ્યા. તે બધા દેવોની સાથે. એક લાખ યોજન પ્રમાણ વિમાન-

देवीभिश्च परिवृतः परिवादितभेरीमृदङ्गझल्लरीरवपूर्वकताण्डवनृत्यनाटयमहोत्सवादिना दिव्यान् भोगान् भुञ्जानो विहरतिस्म, तस्मिन्नेवसमये अवधिज्ञानेन ईशानेन्द्रःसमवलोकयन् भगवन्तं राजगृहे समवसृतं महावीरमद्राक्षीत्, तद्दर्शनेन जातसंभ्रमः स्वासनादुत्थाय सप्ताष्ट पदानि भगवदभिमुखं गत्वा करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा भगवन्तं वन्दित्वा आभियोगि-

हुआ ईशानेन्द्र दिव्यभोगोंको भोगता हुआ आनंदोल्लासपूर्वक अपना समय व्यतीत करता रहता है। उसके चित्तको प्रमुदित बनानेके लिये भेरी, मृदङ्ग, झल्लरी आदिकों के बजनेके साथ २ दिव्य संगीत ध्वनिपूर्वक नृत्य किया जाता है, नाटक आदि बडे २ सुन्दर महोत्सव होते रहते है। उसी समय अवधिज्ञान से ईशानेन्द्रने जंबूद्वीप का अवलोकन करते समय यह जान लिया कि भगवान राजगृह नगरमें आये हुए हैं। अवधिज्ञान द्वारा राजगृह नगरमें प्रभु के दर्शन करने से इन्द्रको उस समय अपार हर्ष होता है वह उसी समय अपने आसनसे उठता है और प्रभु जिस दिशामें विराजमान होते हैं उस दिशामें उनके सन्मुख सात आठ पद आगे जाकर उन्हें दोनो हाथ जोडकर नमस्कार करता है। वह उन दोनो हाथोंको इस प्रकारसे जोडता है कि जिससे १० अंगुलियोंके नख आपसमें मिल जाते हैं। तब यह अंगुलि पद्मकोशके सरीखी बन जाती है। उसे मस्तक पर ३ तीन वार यह आदक्षिण प्रदक्षिण करके घुमाता हैं और फिर प्रभुको नमस्कार करता है। इस प्रकार से नमस्कार करके इन्द्रने अपने आभियोगिक देवोंको बुलाया.

સાથે રહેતો ઇશાનેન્દ્ર અનેક દિવ્ય ભોગો ભોગવતો થકો આનંદ અને ઉલ્લાસપૂર્વક સમય વ્યતીત કરે છે. તેના ચિત્તને આનંદ આપવાને માટે ભેરી, મૃદંગ અને ઝાલરના નાદ સાથે દિવ્ય સંગીત, તાંડવનૃત્ય, નાટક વગેરે ચાલી રહ્યા છે. ત્યારે અવધિજ્ઞાનથી તેણે જોયું કે ભગવાન મહાવીર સ્વામી રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા છે. અવધિજ્ઞાન દ્વારા રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન કરવાથી ઇશાનેન્દ્રને ઘણો જ હર્ષ થાય છે– એ જ વખતે તે પોતાને આસનેથી ઉઠે છે અને જે દિશામાં પ્રભુ વિરાજમાન હતા તે દિશામાં સાત આઠ કદમ આગળ વધીને બન્ને હાથ જોડીને તેમને નમસ્કાર કરે છે. નમસ્કાર કરતી વખતે તેના બન્ને હાથને તેણે એવી રીતે જોડયા કે દસે આંગળિયોના નખ અરસપરસ મળી ગયા. અને હાથની અંજલિ પદ્મકોશ સમાન બની ગઇ. તેને મસ્તક પર જમણી તરફથી ડાબી તરફ ત્રણ વાર ફેરવીને તેણે પ્રભુને નમસ્કાર કર્યા આ રીતે નમસ્કાર કરીને તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને પોતાની

कदेवान् आह्वयति, आहूय च तानेवमकथयत्-भोदेवाः! राजगृहं नगरं गत्वा तत्र भगवन्तं प्रणम्य योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं परिष्कृत्य पुनरागत्य चात्र माम् सर्वं निवेदयत, तेषु तथाकृतवत्सु पदातिसेनाधिपतिं देवं कथितवान्-भोः! ईशानावतंसके विमाने घण्टावादनपूर्वकं घोषणां कुरु-यत् ईशानेन्द्रो भगवन्तं वंदितुं गच्छतीति। युष्माभिः स्वयमपि सत्वरमेव महर्द्ध्या समागन्तव्यमिति। तत्कृतघोषणानन्तरं बहवो देवाः भगवद्दर्शनाकुलचेतसः तत्समीपमागताः, तैश्च परिवृतः स लक्षयोजनप्रमाणयानविशेषविमानसमारूढो नानादेवगण-

बुलाकर उनसे कहा-हे देवो! तुम लोग राजगृह नगर जाकर के वहां विराजमान प्रभु को नमस्कार करो और फिर बाद में योजन परिमित भूमिको प्रमार्जित करो, भूमिके प्रमार्जित कर लेने पर हमें इसकी खबर दो, इसके बाद जैसा उन लोगोंसे इन्द्र ने कहा था-वैसा कर लेने पर वे देव इन्द्रको आकर खबर देते है। खबर पाते ही इन्द्र अपनी अनीक के अनीकाधिपतिओंको बुलाकर इस प्रकारसे उसे आज्ञा देता है कि तुम इस ईशानावतंसक विमानमें घंटावादन-पूर्वक यह घोषणा करोकि ईशानेन्द्र राजगृहनगरमें विराजमान श्रमण भगवान महावीरको वंदनाके लिये जा रहे है अतः आप सब लोग बहुत जल्दी अपनी २ महर्द्धिके साथ सन्नद्ध होकर इन्द्र के पास आवें। इस घोषणाके बाद अनेक देव भगवानके दर्शनकी उत्कंठासे उत्कंठीत चित्त होकर इन्द्रके पास आ गये। उनसे परिवृत्त होकर तब इन्द्र एक लाख योजन प्रमाणोपेत यानविशेषरूप विमानमें चढ कर वहांसे चला- चलकर सर्व प्रथम वह नंदीश्वर नामके आठवें

પાસે બોલાવ્યા. અને તેમને કહ્યું- "હે દેવો! તમે રાજગૃહ નગરમાં જઇને ત્યાં વિરાજતા મહાવીર પ્રભુને નમસ્કાર કરો. ત્યાર બાદ ત્યાંની યોજન પ્રમાણ ભૂમિને બરાબર સાફ કરો. અને ભૂમિને સાફ કરીને મને તેની ખબર આપો"- ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુસાર કરીને તેમણે ઇશાનેન્દ્રને સમાચાર આપ્યા. આ ખબર મળતાં જ ઇશાનેન્દ્રે તેના સેના સેનાપતિયોને આજ્ઞા આપી કે તમે આ ઇશાનાવતંસક વિમાનમાં ઘંટનાદ પૂર્વક એવી જાહેરાત કરો કે ઇશાનેન્દ્ર રાજગૃહ નગરમાં વિરાજતા મહાવીર પ્રભુનાં દર્શન કરવા માટે જાય છે. તો તમે સૌ તમારી સઘળી ઋદ્ધિથી યુક્ત બની ઇશાનેન્દ્ર પાસે હાજર થાવ. આ ઘોષણા સાંભળીને ભગવાનનાં દર્શન કરવાની ઉત્કંઠાવાળા અનેક દેવો ઇન્દ્રની પાસે આવ્યા. તે બધા દેવોની સાથે. એક લાખ યોજન પ્રમાણ વિમાન-

सहितो नन्दीश्वरद्वीपे कृतविमानसंक्षेपः राजगृहे समवसरणे समागतः च-
तुरंगुलैः भूमिमप्राप्तं विमानं विमुच्य भगवत्समीपमागत्य. भगवन्तं त्रिः प्रद-
क्षिणापूर्वकं प्रणम्य पर्युपास्तेस्म इति। तदनन्तरं भगवतः सकाशात् धर्मोप-
देशं श्रुत्वा एवमवादीत्-भगवन्! त्वं सर्वं जानासि, पश्यसि, अतो न किम-
प्यविदितं त्वा दृशां केवलं गौतमादिमहर्षीणां दिव्यां नाट्यकलां दर्शयितुकामो-
ऽस्मि, इत्यभिधाय दिव्यं मण्डपं व्यकुर्वीत्, तन्मध्ये मणिपीठिकाम्, तदुपरि
सिंहासनं, तदनन्तरं भगवन्तं वन्दित्वा तत्रोपविष्टः, ततः तद्दक्षिणभुजात् अष्टोत्तरशतं

दीपमें आया वहांसे विमानको संकुचित कर फिर वह राजगृह
नगरमें जहां कि भगवानका समवसरण था वहां आया. वहां
आकर जमीनसे चार अंगुल ऊपर अधर आकाश प्रदेशमें विमानको
छोडकर वह भगवानके पास पहुंचा. वहां पहुंचकर प्रभुको तीन
वार आदक्षिण प्रदक्षिण पूर्वक वन्दना करके पर्युपासना की। इसके
बाद भगवान के मुखारविन्दसे धर्मका उपदेश श्रवण कर वह उनसे
इस प्रकारसे प्रार्थना करता है कि हे भगवन्! आप सब जानते हैं
और सब देखते है- अतः आपको संसारका कोईसा भी भावअज्ञात
नहीं है। हम तो सिर्फ गौतमादि महर्षियों को अपनी दिव्य नाटकला
दिखलानेकी इच्छा रखते है। इस प्रकार कह कर वह एक दिव्य
मंडपकी बिकुर्वणा करता है। उसके बीचमें मणिपीठिका की और
उसके ऊपर सिंहासनकी वह विकुर्वणा करता है। इसके बाद वह
ईशानेन्द्र भगवानको वंदना करके उस पर बैठ जाता है। बैठने के बाद

માં બેસીને ઇશાનેન્દ્ર ત્યાંથી રવાના થયો, ત્યાંથી તે નંદીશ્વર નામના આઠમા દ્વીપમાં આવ્યો. ત્યાંથી વિમાનને સંકુચિત કરીને, રાજગૃહ નગરમાં જ્યાં ભગવાનનું સમવસરણ હતું ત્યાં ઇશાનેન્દ્ર આવ્યો. વિમાનને ચાર અંગુલ ઉપર આકાશ પ્રદેશમાં છોડીને તે ભગવાનની પાસે ગયો. ત્યાં જઇને બન્ને હાથની અંજલિ બનાવીને મસ્તક પર જમણી તરફથી ડાબી તરફ ત્રણ વાર ફેરવીને તેણે ભગવાનને વંદણા કરી. ત્યાર બાદ ભગવાનના મુખારવિન્દથી ધર્મોપદેશ સાંભળીને તેણે ભગવાનને નીચેપ્રમાણે વિનંતિ કરી. હે પ્રભો! આપ સર્વજ્ઞ છો. આપ બધું જાણો છો, અને આપ બધું જોઇ શકો છો. તેથી સંસારનો કોઈ પણ ભાવ તમારી જાણ બહાર નથી. હું ગૌતમાદિ મહર્ષિઓને અમારી દિવ્ય નાટ્યકલા બતાવવા માગું છું. આમ કહીને તેણે ત્યાં એક દિવ્ય મંડપની રચના કરી. તેની વચ્ચે મણિપીઠિકા બનાવી. તે મણિપીઠિકા

देवकुमाराः, वामाच्च भुजात् अष्टोत्तरशतं देवकुमार्यश्च निर्गताः, ततो विविधवाद्यरवगीतध्वनिभिरनुरञ्जितजनमानसं द्वात्रिंशद्विधां नाटयकलां संदर्शयामास, अथ ईशानेन्द्रो विकुर्वणाशक्त्या दिव्यां देवर्द्धिं प्रदर्श्य देवर्द्धिं संकोच्यां विधाय क्व गत इत्याह–'जाव–जामेवदिसिं पाउब्भूए' यावत्, यस्यामेव दिशि प्रादुर्भूतः, 'तामेव दिसिं पडिगए' तामेव दिशम्प्रति गतः यस्याः दिशायाः प्रादुर्भूतः, तस्यामेव दिशि प्रतिगतः। ईशानेन्द्रस्य पूर्ववर्णितां दिव्यां देवर्द्धिं दृष्ट्वा गौतमः पृच्छति–'भंते' त्ति इत्यादि। हे भदन्त! त्ति–इति शब्देन भगवन्तम् सम्बोध्य इत्यर्थः। 'भगवं' भगवान् 'गोयमे' गौतमः 'समणं' श्रमणं 'भगवं' भगव-

उसके दक्षिण हाथसे १०८ एकसोआठ देवकुमार और वामहाथ से १०८ एकसोआठ देवकुमारिकाए निकलती है। इसके बाद वह अनेक प्रकार वादित्रोंकी मधुर ध्वनिके साथ मनुष्यों के मनको खुश करनेवाले ३२ बत्तीस प्रकारके नाटकोंका अभिनय करता है। अर्थात् ३२ बत्तीस प्रकारके नाटकोंको वह गौतमादि महर्षियोंको दिखाता है। इस प्रकार अपनी विकुर्वणा शक्तिसे दिव्य देवर्द्धिका प्रदर्शन करके फिर वह अपनी दिव्य देवर्द्धिको संकुचित कर लेता है, समेट लेता हैं– अपनेमें ही उसे अन्तर्हित कर लेता है और जैसा था वह वैसाही अकेला रह जाता है। तब इसी बातको देखकर गौतमने प्रभुसे 'क्वगता' इस प्रकारसे पूछा है। वह ईशानेन्द्र वहांसे जब चलने लगा तब उसने महावीर प्रभुको वंदनाकी, उन्हे नमस्कार किया और फिर वह अपने परिवार सहित अपने स्थान पर चला गया। इस बातको देख कर

ઉપર સિંહાસન બનાવ્યું ત્યાર બાદ ભગવાનને વંદણા કરીને ઇશાનેન્દ્ર તે સિંહાસન પર બેસી ગયો સિંહાસન પર બેસીને તેણે તેના જમણા હાથમાંથી ૧૦૮ એકસો આઠ દેવકુમાર અને ડાબા હાથમાંથી ૧૦૮ એકસો આઠ દેવકુમારીઓ બહાર કાઢી, ત્યાર બાદ અનેક પ્રકારના વાજિંત્રોના મધુર ધ્વનિ સાથે મનુષ્યોના મનને ખુશ કરનાર ૩૨ પ્રકારનાં નાટકોનો અભિનય કરવામાં આવ્યો. એટલે કે તેણે ગૌતમ આદિ મહર્ષિઓને ૩૨ પ્રકારના નાટકો બતાવ્યા. આ રીતે પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી દિવ્ય દેવર્દ્ધિનું પ્રદર્શન કરીને તેણે પોતાની દિવ્ય દેવર્દ્ધિને અન્તર્હિત કરીને (સમેટી લઇને) ઇશાનેન્દ્ર અસલી સ્વરૂપમાં આવી જાય છે ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાંથી વિદાય લે છે, ત્યારે ગૌતમના આશ્ચર્યનો પાર રહેતો નથી. તેમના મોઢામાંથી આ શબ્દો નીકળી પડે છે– "क्व गता?" હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર ઇશાનની

न्तम् महावीरं 'वंदइ' वन्दते, 'नमंसइ' नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् 'अहो ??? णं भंते ?' हे भगवन् ! अहो महदाश्चर्यं खलु 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः महर्द्धिशाली वर्तते । 'ईसाणस्स णं भंते ! ईशानस्य खलु भदन्त ! 'दिव्वा' दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः 'कहिं' कुत्र 'गया' गता, 'कहिं' कुत्र 'अणुपविट्ठा !' अनुमविष्टा ? इति प्रश्नः । भगवान् उत्तरयति- 'गोयमा ! शरीरं गया' त्ति । हे गौतम ! वायुभूते ! सा वैक्रियक्रियोद्भूता दिव्य-देवर्द्धिः शरीरं गता वैक्रियक्रियाप्रतिसंहरणद्वारा निजशरीरमनुप्रविष्टा इत्यर्थः ।

गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा- कि 'जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए' हे भदन्त ! वह ईशानेन्द्र जिस दिशासे जिस रूपमें प्रकट हुआ था उसी दिशाकी ओर उसी रूपमें चला गया है । तात्पर्य कहेनेका यह है कि ईशानेन्द्रकी पूर्ववर्णित दिव्य देवर्द्धिका अवलोकन कर गौतमने प्रभुसे पूछा कि 'हे भदंत ! यह बडे आश्चर्यकी बात है जो देवेन्द्र देवराज ईशान इतनी बडी ऋद्धिवाला हैं- परन्तु उसकी यह ऋद्धि कहां पर चली गई ? कहां पर समा गई ? तब भगवानने उन्हें समझाया 'गोयमा !' गौतम ! ईशान इन्द्रकी वह दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें ही समा गई है । ईशानेन्द्रने जो अभी २ ऋद्धि दिखलाई थी वह वैक्रिय क्रिया द्वारा उसने प्रकट की थी, वैक्रिय क्रियाका उसने अब संहरण कर लिया है सो एकही क्षणमें उसकी दिव्य वह ऋद्धि भी संहृत हो गई है- अर्थात् जिस शरीरसे यह उत्पन्न विक्रिया क्रिया द्वारा हुई थी- उसीमें यह प्रविष्ट होगई है ।

મહર્દ્ધિ ક્યાં સમાઇ ગઇ ? "जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए" હે ભદન્ત ! ઇશાનેન્દ્ર જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો એ જ દિશામાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો ! હે ભગવાન ! તેની મહર્દ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ ? ક્યાં સમાઇ ગઈ ? ત્યારે ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને જવાબ આપે છે કે "गोयमा !" હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઇ ગઈ. તેણે હમણાં જે ઋદ્ધિ બતાવી હતી તે વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા પ્રકટ કરી હતી, હવે તેણે વૈક્રિય ક્રિયાનું સંહરણ કરી લીધું છે. તેથી એક ક્ષણમાં જ તેની તે દિવ્ય ઋદ્ધિ સંહૃત થઇ છે. એટલે કે જે શરીરમાંથી વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા તે ઉત્પન્ન થઇ હતી, એજ શરીરમાં તે પાછી ચાલી ગઇ છે.

वायुभूतिः विकुर्वणाशक्त्या देवर्द्धिसंहरणम् पुनर्भगवन्तं पृच्छति-'से केणट्ठेणं' तत् केनार्थेन केनाभिप्रायेण 'एवं वुच्चइ' एवम्-उच्यते-'सरीरं गया' त्ति! शरीरं गता ? इति। सा देवर्द्धिः शरीरं गता इति भवतः कथनस्य कोऽभिप्रायः ? को वा हेतुः ? भगवान् वायुभूति दृष्टान्तेन बोधयति-'गोयमा! से जहा'-इत्यादि। हे गौतम! तद्यथा 'नामइ' नाम इति वाक्यालंकारे 'कूडागारसालाए' कूटाकारशाला, कूटस्य शिखरस्य आकार इव आकारो यस्याः सा चासौ शाला कूटाकारशाला 'सिया' स्यात् 'दुहओ' द्विधा उभयपार्श्वतः-'लित्ता' लिप्ता सर्वथा संवृता 'गुत्तदुवारा' गुप्तद्वारा, संवृतद्वारा 'णिवाया' निर्वाता पवनसञ्चाररहिता 'णिवाय गंभीरा निर्वातगंभीरा पिहितद्वारगवाक्षतया सर्वथा पवनसंचार-

अब वायुभूति इसी बातको विशेष रूपसे समझनेके लिये प्रभुसे पुनः प्रश्न करते है कि- 'से केणट्ठेणं एवं वुचइ सरीरं गया?' हे भदंत! आप ऐसा किस अभिप्रायसे कहते है कि ईशानेन्द्र की वह दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें समा गई है? तात्पर्य यह है कि वायुभूति श्रमण भगवान महावीरसे पूछते है कि हे भदंत! आपके इस कथन का अभिप्राय क्या हैं? अथवा इस में हेतु क्या है? वायुभूतिके इस कथनको सुनकर भगवानने उन्हें इस दृष्टान्त द्वारा समझाया- 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहानामए कूडागारसाला सिया' इत्यादि, जैसे शैल[पर्वत]शिखरके आकारके जैसे आकारवाली कोई एक शाला हो- अर्थात् एक ऐसा घर हो कि जिसकी बनावट पर्वतके शिखर जैसी हो, यह शाला दोनों ओरसे गोमयादिसे लिप्त हो 'गुत्ता' सुरक्षित हो, इसका द्वार संवृत (ढका) हो, पवन के संचारसे यह रहित हो, ऐसी कूटाकारशाला का यहां दृष्टान्त लागू

ત્યારે વાયુભૂતિ અણુગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "से केणट्ठेणं एवं वुचइ सरीरं गया?" હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ઇશાનેન્દ્રની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઇ ગઇ છે.

વાયુભૂતિના પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે મહાવીર પ્રભુ તેમને એક દૃષ્ટાંત આપે છે-"से जहानामए कूडागारसाला सिया" પર્વતના શિખરના આકારની એક શાલા હોય- એટલે કે કોઇ એવું ઘર હોય કે જેની બનાવટ કોઇ પર્વતના શિખર જેવી હોય. તે ઘરને બન્ને તરફથી ગાર કરેલી હોય, "गुत्ता" સુરક્ષિત હોય, તેનું દ્વાર બંધ હોય, પવન પણ તેમાં પ્રવેશી શકતો ન હોય, એવી કૂટાકાર શાલાનું

न्तम् महावीरं 'वंदइ' वन्दते, 'नमंसइ' नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् 'अहो ??? णं भंते !' हे भगवन् ! अहो महदाश्चर्यं खलु 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः महर्द्धिशाली वर्तते । 'ईसाणस्स णं भंते ! ईशानस्य खलु भदन्त ! 'दिव्वा' दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः 'कहिं' कुत्र 'गया' गता, 'कहिं' कुत्र 'अणुपविट्ठा !' अनुप्रविष्टा ? इति प्रश्नः । भगवान् उत्तरयति- 'गोयमा ! शरीरं गया' त्ति । हे गौतम ! वायुभूते ! सा वैक्रियक्रियोद्भूता दिव्य-देवर्द्धिः शरीरं गता वैक्रियक्रियाप्रतिसंहरणद्वारा निजशरीरमनुप्रविष्टा इत्यर्थः ।-

---

गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा- कि 'जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए' हे भदन्त ! वह ईशानेन्द्र जिस दिशासे जिस रूपमें प्रकट हुआ था उसी दिशाकी ओर उसी रूपमें चला गया है । तात्पर्य कहेनेका यह है कि ईशानेन्द्रकी पूर्ववर्णित दिव्य देवर्द्धिका अवलोकन कर गौतमने प्रभुसे पूछा कि '.हे भदंत ! यह बडे आश्चर्य की बात है जो देवेन्द्र देवराज ईशान इतनी बडी ऋद्धिवाला हैं- परन्तु उसकी यह ऋद्धि कहां पर चली गई ? कहां पर समा गई ? तब भगवानने उन्हें समझाया 'गोयमा !' गौतम ! ईशान इन्द्रकी वह दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें ही समा गई है । ईशानेन्द्रने जो अभी २ ऋद्धि दिखलाई थी वह वैक्रिय क्रिया द्वारा उसने प्रकट की थी, वैक्रिय क्रियाका उसने अब संहरण कर लिया है सो एकही क्षणमें उसकी दिव्य वह ऋद्धि भी संहृत हो गई है- अर्थात् जिस शरीरसे यह उत्पन्न विक्रिया क्रिया द्वारा हुई थी- उसीमें यह प्रविष्ट होगई है ।

મહર્દ્ધિ ક્યાં સમાઇ ગઇ ? "जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए" હે ભદન્ત ! ઇશાનેન્દ્ર જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો એ જ દિશામાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો ! હે ભગવાન ! તેની મહર્દ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ ? ક્યાં સમાઇ ગઈ ? ત્યારે ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને જવાબ આપે છે કે "गोयमा !" હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઇ ગઈ. તેણે હમણાં જે ઋદ્ધિ બતાવી હતી તે વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા પ્રકટ કરી હતી, હવે તેણે વૈક્રિય ક્રિયાનું સંહરણ કરી લીધું છે. તેથી એક ક્ષણમાં જ તેની તે દિવ્ય ઋદ્ધિ સંહૃત થઇ છે. એટલે કે જે શરીરમાંથી વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા તે ઉત્પન્ન થઇ હતી, એજ શરીરમાં તે પાછી ચાલી ગઇ છે.

वायुभूतिः विकुर्वणाशक्त्या देवर्द्धिसंहरणम् पुनर्भगवन्तं पृच्छति–'से केणट्ठेणं' तत् केनार्थेन केनाभिप्रायेण 'एवं वुच्चइ' एवम्–उच्यते–'सरीरं गया' त्ति! शरीरं गता ? इति । सा देवर्द्धिः शरीरं गता इति भवतः कथनस्य कोऽभिप्रायः ? को वा हेतुः ? भगवान् वायुभूतिं दृष्टान्तेन बोधयति–'गोयमा! से जहा'–इत्यादि। हे गौतम! तद्यथा 'नामए' नाम इति वाक्यालंकारे 'कूडागारसालाए' कूटाकारशाला, कूटस्य शिखरस्य आकार इव आकारो यस्याः सा चासौ शाला कूटाकारशाला 'सिया' स्यात् 'दुहओ' द्विधा उभयपार्श्वतः–'लित्ता' लिप्ता सर्वथा संवृता 'गुत्तदुवारा' गुप्तद्वारा, संवृतद्वारा 'णिवाया' निर्वाता पवनसञ्चाररहिता'णिवाय गंभीरा निर्वातगंभीरा पिहितद्वारगवाक्षतया सर्वथा पवनसंचार-

अब वायुभूति इसी बातको विशेष रूपसे समझनेके लिये प्रभुसे पुनः प्रश्न करते है कि– 'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ सरीरं गया ?' हे भदंत! आप ऐसा किस अभिप्रायसे कहते हैं कि ईशानेन्द्र की वह दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें समा गई है? तात्पर्य यह है कि वायुभूति श्रमण भगवान महावीरसे पूछते है कि हे भदंत! आपके इस कथन का अभिप्राय क्या है? अथवा इस में हेतु क्या है? वायुभूतिके इस कथनको सुनकर भगवानने उन्हें इस दृष्टान्त द्वारा समझाया– 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहानामए कूडागारसाला सिया' इत्यादि, जैसे शैल[पर्वत]शिखरके आकारके जैसे आकारवाली कोई एक शाला हो– अर्थात् एक ऐसा घर हो कि जिसकी बनावट पर्वतके शिखर जैसी हो, वह शाला दोनों ओरसे गोमयादिसे लिप्त हो 'गुत्ता' सुरक्षित हो, इसका द्वार संवृत (ढका) हो, पवन के संचारसे वह रहित हो, ऐसी कूटाकारशाला का यहां दृष्टान्त लागू

ત્યારે વાયુભૂતિ અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ सरीरं गया ?" હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે ઇશાનેન્દ્રની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઇ ગઇ છે.

વાયુભૂતિના પ્રશ્નનો જવાબ આપવા માટે મહાવીર પ્રભુ તેમને એક દૃષ્ટાંત આપે છે–"से जहानामए कूडागारसाला सिया" પર્વતના શિખરના આકારની એક શાલા હોય– એટલે કે કોઇ એવું ઘર હોય કે જેની બનાવટ કોઇ પર્વતના શિખર જેવી હોય. તે ઘરને બન્ને તરફથી ગાર કરેલી હોય, "गुत्ता" સુરક્ષિત હોય, તેનું દ્વાર બંધ હોય, પવન પણ તેમાં પ્રવેશી શકતો ન હોય, એવી કૂટાકાર શાલાનું

न्तम् महावीरं 'वंदइ' वन्दते, 'नमंसइ' नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा 'एव' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् 'अहो ??? णं भंते !' हे भगवन् ! अहो महदाश्चर्यं खलु 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः महर्द्धिशाली वर्तते । 'ईसाणस्स णं भंते ! ईशानस्य खलु भदन्त ! 'दिव्वा' दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः 'कहिं' कुत्र 'गया' गता, 'कहिं' कुत्र 'अणुपविट्ठा !' अनुप्रविष्टा ? इति प्रश्नः । भगवान् उत्तरयति- 'गोयमा ! शरीरं गया' त्ति । हे गौतम ! वायुभूते ! सा वैक्रियक्रियोद्भूता दिव्यदेवर्द्धिः शरीरं गता वैक्रियक्रियाप्रतिसंहरणद्वारा निजशरीरमनुप्रविष्टा इत्यर्थः ।

गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा- कि 'जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए' हे भदन्त ! वह ईशानेन्द्र जिस दिशासे जिस रूपमें प्रकट हुआ था उसी दिशाकी ओर उसी रूपमें चला गया है । तात्पर्य कहेनेका यह है कि ईशानेन्द्रकी पूर्ववर्णित दिव्य देवर्द्धिका अवलोकन कर गौतमने प्रभुसे पूछा कि 'हे भदंत ! यह बडे आश्चर्यकी बात है जो देवेन्द्र देवराज ईशान इतनी बडी ऋद्धिवाला हैं- परन्तु उसकी यह ऋद्धि कहां पर चली गई ? कहां पर समा गई ? तब भगवानने उन्हें समझाया 'गोयमा !' गौतम ! ईशान इन्द्रकी वह दिव्य देवर्द्धि उसके शरीरमें ही समा गई है । ईशानेन्द्रने जो अभी २ ऋद्धि दिखलाई थी वह वैक्रिय क्रिया द्वारा उसने प्रकट की थी, वैक्रिय क्रियाका उसने अब संहरण कर लिया है सो एकही क्षणमें उसकी दिव्य वह ऋद्धि भी संहृत हो गई है- अर्थात् जिस शरीरसे यह उत्पन्न विक्रिया क्रिया द्वारा हुई थी- उसीमें यह प्रविष्ट होगई है।

મહર્દ્ધિ ક્યાં સમાઇ ગઇ ? "जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए" હે ભદન્ત ! ઇશાનેન્દ્ર જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો એ જ દિશામાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો ! હે ભગવાન ! તેની મહર્દ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ ? ક્યાં સમાઇ ગઈ ? ત્યારે ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને જવાબ આપે છે કે "गोयमा !" હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ તેના શરીરમાં જ સમાઇ ગઈ. તેણે હમણાં જે ઋદ્ધિ બતાવી હતી તે વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા પ્રકટ કરી હતી, હવે તેણે વૈક્રિય ક્રિયાનું સંહરણ કરી લીધું છે. તેથી એક ક્ષણમાં જ તેની તે દિવ્ય ઋદ્ધિ સંહૃત થઇ છે. એટલે કે જે શરીરમાંથી વૈક્રિય ક્રિયા દ્વારા તે ઉત્પન્ન થઇ હતી, એજ શરીરમાં તે પાછી ચાલી ગઇ છે.

सोच्चा, निसम्म जं णं ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी, जाव-अभिसमन्नागया? ॥ सू० १८ ॥

छाया-ईशानेन भगवन्! देवेन्द्रेण, देवराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः, दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवानुभावः केन लब्धः, केन प्राप्तः, केन अभिसमन्वागतः? को वा एष आसीत् पूर्वभवे, किंनामको वा, किंगोत्रो वा, कतरस्मिन् वा ग्रामे वा, नगरे वा, यावत्-सन्निवेशे वा, किंवा दत्त्वा किंवा भुक्त्वा, किंवा कृत्वा, किंवा समाचर्य, कस्य वा तथारूपस्य वा श्रमणस्य वा, माहनस्य वा (ब्राह्मणस्य) वा अन्तिके एकमपि आर्यम्, धार्मिकं सुवचनं श्रुत्वा, निशम्य यद् ईशानेन देवेन्द्रेण, देवराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः, यावत्-अभिसमन्वागता? ॥सू० १८॥

टीका-वायुभूतिः भगवन्तम् ईशानेन्द्रस्य पूर्वभवादिकं पृच्छति-ईसाणेणं भंते! इत्यादि। हे भदन्त! ईशानेन 'देविंदेणं' देवेन्द्रेण 'देवरण्णा' देवराजेन 'सा दिव्वा' सा पूर्वोक्ता अतिशयप्रभावा 'दिव्या' देवसम्बन्धिनी 'देवड्ढी' देवर्द्धिः, स्वर्गीयविशिष्टविमानपरिवारादियुक्ता 'दिव्वा' दिव्या 'देवज्जुइ' देवद्युतिः विशिष्टशरीराभरणादिकान्तिरूपा 'दिव्वे' दिव्यः 'देवाणुभागे' देवानुभावः-स्वर्गीयातिशयितप्रभावः 'किण्णा' केन हेतुना केन प्रकारेणेति भावः, 'लद्धे' लब्धः समुपलब्धः 'किण्णा' केन हेतुना 'पत्ते' प्राप्तः स्वाधीनतया स्वायत्ती जातः 'किण्णा' केन कारणेन 'अभिसमण्णागया' अभिसमन्वागतः भोग्यरू-

---

ईशानेन्द्र के पूर्वभव का वर्णन-

'ईसाणेणं भंते! देविंदेणं' इत्यादि।

सूत्रार्थ- (ईसाणेणं भंते! देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे देवाणुभागे किण्णा लद्धे?) हे भदंत! देवेन्द्र देवराज ईशानने वह दिव्य देवर्द्धि, दिव्य देवद्युति, दिव्य देवानुभाव किस कारणसे समुपलब्ध किया हैं? (किण्णा पत्ते) किस कारणसे प्राप्त किया है? (किण्णा अभिसमण्णागए) किस कारणसे अभि

ઇશાનેન્દ્રના પૂર્વભવનું વર્ણન-

"ईसाणे णं भंते! देविंदेणं" ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(ईसाणे णं भंते! देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी दिव्वा देवज्जुइ, दिव्वे देवाणुभागे किण्णा लद्धे?) હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાને તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવાનુભાવ કયા કારણે મેળવ્યો છે.? (किण्णा पत्ते) કયા કારણે પ્રાપ્ત કર્યા છે? (किण्णा अभिसमण्णागए?) કયા કારણે અભિસમન્વા-

रीता 'तीसेणं' तस्याः खलु 'कूडागारसालाए' कूटाकारशालायाः 'दिट्ठंतो' दृष्टान्तो 'भणियव्वो' भणितव्यः कथयितव्यः, तद्दाष्टान्तदार्ष्टान्तिकभावः कथं प्रकृते संघटते इति प्रतिपाद्यते यथा अतिवृष्टा झञ्झावातादिभिः भीता जनाः पूर्ववर्णित कूटाकारशालायां प्रविश्य अन्तर्हिता भवन्ति तथैव ईशानेन्द्रस्य विकुर्वणाद्वारा विकुर्विता दिव्या देवर्द्धिः प्रतिसंहरणक्रियाद्वारा शरीरेऽनुप्रविश्यान्तर्हिता जाता ।सू.१७।

ईशानेन्द्रस्य पूर्वभवो वर्ण्यते–

मूलम्–"इसाणेणं भंते ! देविंदेणं, देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी, दिव्वा देवज्जुई, दिव्वे देवाणुभागे किण्णा लद्धे किण्णा पत्ते, किण्णा अभिसमण्णागये ! केवा एस आसि पुव्वभवे, किणामए वा, किंगोत्ते वा, कयरंसि वा गामंसि वा, नगरंसि वा, जाव-संनिवेसंसिवा, किंवा दच्चा किंवा भोच्चा, किंवा किच्चा, किंवा समायरित्ता, कस्स वा तहारूवस्स वा समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि, आयरिअं, धम्मियं सुवयणं

करना चाहिये– तात्पर्य यह है कि ऐसी कोई एक कूटाकारवाली शाला हो और उसके चारों ओर मनुष्य खडे हों, तो वे मनुष्य जिस प्रकार अतिवृष्टि झंझावात (वृष्टि सहित आंधी) उत्पन्न होने पर त्रस्त होकर उसमें अन्तर्हित हो जाते है– छिप जाते है– उसी प्रकारसे ईशानेन्द्रकी विकुर्वणा द्वारा विकुर्वित हुई उसकी दिव्य देवऋद्धि प्रति संहरण क्रिया द्वारा उसके ही शरीरमें प्रविष्ट हो कर अन्तर्हित हो गई है– अर्थात समागई हैं ॥सू० १७॥

દૃષ્ટાંત અહીં લાગૂ પાડી શકાય આ દૃષ્ટાંતનો ભાવાર્થ નીચે મુજબ છે પર્વતના શિખરના આકારનું ઉપર વર્ણવેલા ગુણોવાળું એક મકાન છે તેની ચારે તરફ માણસો ઉભા છે અતિવૃષ્ટિ, ઝંઝાવાત આદિથી બચવાને માટે તે માણસો જેવી રીતે તે કૂટાકારશાળામાં અન્તર્હિત (અદૃશ્ય) થઇ જાય છે, એજ પ્રમાણે ઇશાનેન્દ્રે વિકુર્વણા શક્તિથી ઉત્પન્ન કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને પણ પ્રતિસંહરણ દ્વારા તેના શરીરની અંદરજ સમાવી દીધી ॥ સૂ૦ ૧૭ ॥

वचनं 'सोच्चा' श्रुत्वा कर्णगोचरीकृत्य 'निसम्म' निशम्य तद्वाक्यमादेयतया हृद्यवधार्य 'जंणं' येन खलु दानादिना 'ईसाणेणं' ईशानेन 'देविंदेणं' देवेन्द्रेण, 'देवरण्णा' देवराजेन सा पूर्वोक्ता 'दिव्वा' दिव्या अपूर्वा 'देविड्ढी' देवर्द्धिः, 'जाव-अभिसमन्नागया' यावत् अभिसमन्वागता, यावत्करणात् देवद्युतिः देवानुभावः लब्धा प्राप्ता इति गम्यते। कस्मिन् भवे कुतः सकाशात् कीदृशमनेन पुण्यमर्जितं यस्मादीदृशी देवर्द्धिः प्राप्तेति प्रश्नाशयः ॥ सू० १८ ॥

मूलम्—"एवं खलु गोयमा! तेणं कालेणं, तेणं समएणं, इहेव जंबूदीवे दीवे, भारहे वासे, तामलित्तीनामं नयरी होत्था, वण्णओ, तत्थणं तामलित्तीए नयरीए, तामलीनामं मोरियपुत्ते गाहावई होत्था अड्ढे, दित्ते जाव-बहुजणस्स अपरिभूए, तए-णं तस्स मोरियपुत्तस्स तामलित्तस्स गाहावइस्स अन्नया क-याइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुटुंबजागरियं जागरमा-णस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, जाव-समुप्पज्जित्था, अत्थिता मे पुरा पोराणाणं, सुचिण्णाणं, सुपरक्कंताणं, सुभाणं, कल्लाणाणं,

(निसम्म) उसे अवधारण करके (देविंदेणं देवरण्णा) देवेन्द्र देवराज (इसाणेणं) इशानने (सा दिव्वा देविड्ढी) वह दिव्य देवर्द्धि (जाव अभिसमन्नागया) यावत् अपने समक्ष भोगरूपमें प्राप्त की। तात्पर्य यह है कि ईशानने पहिले भवमें ऐसा कौन सा एक भी आर्य और धार्मिक वचन तथारूपधारी श्रमण अथवा माहणके पास सुना कि जिसको लेकर यह ईशान सवलोकका इन्द्र हुआ और इतनी बड़ी दिव्य देवर्द्धि प्राप्त की. ॥ सू. १८ ॥

(सोच्चा) સાંભળીને (निसम्म) તેને હૃદયમાં બરાબર ઉતારીને देविंदेणं देवरण्णा ईसाणेणं) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાને (सा दिव्वा देविड्ढी) તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ (जाव अभिसमन्नागया) પ્રાપ્ત કરેલ છે? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઇશાનેન્દ્રે તેના પૂર્વભવમાં એવું કયું એક પણ આર્ય અને ધાર્મિક વચન કોઈ શ્રમણ કે માહણની પાસે સાંભળ્યું હશે કે જેથી તે ઇશાન દેવલોકનો ઇન્દ્ર બન્યો છે અને તેણે આટલી બધી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે? ॥ સૂ. ૧૮ ॥

पेण उपस्थितः 'केवा एस आसि' को वा एप आसीत् 'पुव्वभवे' पूर्वभवे पूर्व-जन्मनि अयं कः किंजातीयो वा आसीदित्यर्थः 'किंणामएवा' किंनामको वा, 'किंगोत्तेवा' किंगोत्रो वा 'कयरंसिवा' कतरस्मिन् वा, 'गामंसिवा' ग्रामे वा 'नग-रंसिवा' नगरे वा 'जाव-संनिवेसंसि वा' यावत्-सन्निवेशेवा 'किंवा दच्चा' किम्वा दत्त्वा अभयसुपात्रदानादिकम् 'किंवा भोच्चा' किम्वा भुक्त्वा अरसविरसादिक-माहारम् 'किंवा किच्चा' किम्वा कृत्वा तपश्चर्याशुभध्यानादि, 'किंवा समा-यरित्ता' किम्वा समाचर्य शीलव्रतादिकम् 'कस्स वा तहारूवस्सवा' कस्य वा तथा-रूपस्य तादृशस्य 'समणस्स वा' श्रमणस्य वा निर्ग्रन्थसाधोः 'माहणस्स वा' द्वादश-व्रतधारि प्रतिमाधारिश्रावकस्य 'अंतिए' अन्तिके समीपे 'एगमवि' एकमपि 'आय-रिअं' आर्यम् आर्यसम्बन्धिकं तीर्थंकरप्रतिपादितमित्यर्थः 'धम्मियं' धार्मिकं प्राणातिपातादिविरमणलक्षणम् 'सुवयणं' सुवचनं पापनिवृत्तिरूपं निरवद्य

समन्वागत – भोग्यरूपसे उपस्थित किया है? (को वा एस आसि पुव्वभवे) यह पूर्वभवमें कौन था? (किं णामए वा) इसका क्या नाम था (किं गोत्ते वा) यह किस गोत्रका था (कयरंसि वा गामंसिवा) किस गांवमें (कयरंसि वा) किस नगर में (जाव संनिवेसंसि वा) यावत् किस संनिवेशमें रहता था। (किंवा सोच्चा, किंवा दच्चा, किंवा भोच्चा, किंवा किच्चा) इसने क्या सुनकरके, कौनसा अभय सुपात्र दान देकरके और क्या अरस विरस आहार करके (किंवा समायरित्ता) तथा कौनसा सदाचारका आचरण कर के, (कस्स वा तहारूवस्स वा समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए) एवं किस तथारूपधारी श्रमणके अथवा माहणके पास (एगमपि आयरियं) एकभी आर्य (धम्मियं) धार्मिक (सुवयणं) सुवचन (सोच्चा) सुन करके

ગત– ભોગ્યરૂપે પ્રાપ્ત કરેલ છે? (कोवा एस आसि पुव्वभवे) તેઓ પૂર્વભવમાં કોણ હતા ? (किं णामए वा? તેમનું નામ શું હતું ? (किं गोत्ते वा ?) તેમનું ગોત્ર કયું હતું ? (कयरंसि गामं सि वा) કયા ગામમાં, (कयरंसि वा) કયા નગરમાં (जाव संनिवेसंसि वा) કે (અહીં કયા સંનિવેશ પર્યન્તના વિકલ્પો ગ્રહણ કરવાના છે) કયા સંનિવેશમાં તેઓ રહેતા હતા ? किंवा सोच्चा, किंवा दच्चा, किंवा भोच्चा, किंवा किच्चा) તેમણે શું શ્રવણ કરીને, શું જોઈને, શું ખાઈને, શું કરીને (किं समायरित्ता) કેવું આચરણ આચરીને, (कस्स वा तहारूवस्स वा समणस्स वा, माहणस्स वा अंतिए) તથા કયા તથારૂપધારી શ્રમણ અથવા માહણની પાસે (एगमपि आरियं) એક પણ આર્ય (धम्मियं) ધાર્મિક (सुवयणं) સદ્વચન

वचनं 'सोच्चा' श्रुत्वा कर्णगोचरीकृत्य 'निसम्म' निशम्य तद्वाक्यमादेयतया हृद्यवधार्य 'जंणं' येन खलु दानादिना 'ईसाणेणं' ईशानेन 'देविंदेणं' देवेन्द्रेण, 'देवरण्णा' देवराजेन सा पूर्वोक्ता 'दिव्वा' दिव्या अपूर्वा 'देविड्ढी' देवर्द्धिः, 'जाव-अभिसमन्नागया' यावत् अभिसमन्वागता, यावत्करणात् देवद्युतिः देवानुभावः लब्धा प्राप्ता इति गम्यते। कस्मिन् भवे कुतः सकाशात् कीदृशमनेन पुण्यमर्जितं यस्मादीदृशी देवर्द्धिः प्राप्तेति प्रश्नाशयः ॥ सू० १८ ॥

मूलम्—"एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं, तेणं समएणं, इहेव जंबूदीवे दीवे, भारहे वासे, तामलित्तीनामं नयरी होत्था, वण्णओ, तत्थणं तामलित्तीए नयरीए, तामलीनामं मोरियपुत्ते गाहावई होत्था अड्ढे, दित्ते जाव-बहुजणस्स अपरिभूए, तए- णं तस्स मोरियपुत्तस्स तामलित्तस्स गाहावइस्स अन्नया क- याइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुटुंबजागरियं जागरमा- णस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, जाव-समुप्पज्जित्था, अत्थिताम्मे पुरा पोराणाणं, सुचिण्णाणं, सुपरक्कंताणं, सुभाणं, कल्लाणाणं,

(निसम्म) उसे अवधारण करके (देविंदेणं देवरण्णा) देवेन्द्र देवराज (ईसाणेणं) ईशानने (सा दिव्वा देविड्ढी) वह दिव्य देवर्द्धि (जाव अभिसमन्नागया) यावत् अपने समक्ष भोगरूपमें प्राप्त की। तात्पर्य यह है कि ईशानने पहिले भवमें ऐसा कौन सा एक भी आर्य और धार्मिक वचन तथारूपधारी श्रमण अथवा माहणके पास सुना कि जिसको लेकर यह ईशान सवलोकका इन्द्र हुआ और इतनी बड़ी दिव्य देवर्द्धि प्राप्त की. ॥ सू. १८ ॥

(सोच्चा) સાંભળીને (निसम्म) તેને હ્રદયમાં બરાબર ઉતારીને देविंदेणं देवरण्णा ईसाणेणं) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાને (सा दिव्वा देविड्ढी) તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ (जाव अभिसमन्नागया) પ્રાપ્ત કરેલ છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઈશાનેન્દ્રે તેના પૂર્વભવમાં એવું કયું એક પણ આર્ય અને ધાર્મિક વચન કોઈ શ્રમણ કે માહણની પાસે સાંભળ્યું હશે કે જેથી તે ઈશાન દેવલોકનો ઈન્દ્ર બન્યો છે અને તેણે આટલી બધી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે ? ॥ સૂ. ૧૮ ॥

पव्वइए वियणं समाणे इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्ह इ कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्टं छट्ठेणं, जाव-आहारित्तए त्ति कट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हित्ता जावजीवाए छट्टं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ छट्ठस्सवि-य णं पारणगंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता सममेव दारुमयं परिग्गहं गहाय तामलित्तीए नयरीए उच्च-नीअ-मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडइ, अडित्ता सुद्धोयणं पडिग्गाहइ, तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेइ, तओपच्छा आहारं आहरेइ ॥ सू० १९ ॥

छाया-एवं खलु गौतम! तस्मिन् काले, तस्मिन समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे भारते वर्षे ताम्रलिप्ती नाम नगरी आसीत् वर्णकः तत्र ताम्रलिप्त्यां नगर्यां तामली (ताम्रलिप्तो) नाम मौर्यपुत्रो गाथापतिरासीत् आढयः, दीप्तः, यावत्-

'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि-

सूत्रार्थ- (एवं खलु गोयमा!) हे गौतम! सुनो इसका कारण इस प्रकारसे है (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल में और उस समयमें (इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे तामलित्ती नाम नयरी होत्था) इसी जंबूद्वीपमें स्थित भारतवर्षमें ताम्रलिप्ती नामकी एक नगरी थी। (वण्णओ) वर्णक (तत्थ णं तामलित्तीए नयरीए) उस ताम्रलिप्ती नगरीमें (तामिली नामं मोरियपुत्ते गाहावई होत्था) तामिली इस

"एवं खलु गोयमा!" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ— (एवं खलु गोयमा!) હે ગૌતમ! તેનું કારણ સાંભળ. (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे तामलित्ती नाम नयरी होत्था) આ જંબૂદ્વીપમાં આવેલ ભારતવર્ષમાં તામ્રલિપ્તી નામે નગરી હતી. (वण्णओ) ચંપાનગરી જેવું જ તેનું વર્ણન સમજવું. (तत्थ णं तामलित्तीए नयरीए) તે તામ્રલિપ્તી નગરીમાં तामिली नामं मोरियपुत्ते गाहावई

बहुजनैरपरिभूतश्चापि आसीत् , ततस्तस्य मौर्यपुत्रस्य ताम्रलिप्तस्य गाथापतेः अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्रा-पररात्रकालसमये कुटुम्बजागरिकां जाग्रतः अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः, यावत्-समुदपद्यत, अस्ति तावत् मम पुरा पुराणानां सुचीर्णानाम् सुपराक्रान्तानाम् , शुभानाम् , कल्याणानाम् , कृतानां कर्मणां कल्याणफलवृत्तिविशेषः, येनाहं हिरण्येन वर्धे, सुवर्णेन वर्धे, धनेन वर्धे, धान्येन वर्धे, पुत्रैः वर्धे, पशुभिर्वर्धे, विपुलधन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शङ्खशिला-प्रवाल-

नामका एक गाथापति-गृहस्थ रहताथा, यह मौर्य गाथापतिका पुत्र था। (अड्ढे दित्ते जाव बहुजणस्स अपरिभूए) यह तामिली मौर्यपुत्र धनाढ्य एवं दीप्तिशालीथा तथा अनेकजनों द्वारा भी यह अपरिभूत था। (तएणं तस्स मोरियपुत्तस्स तामलित्तस्स गाहावइस्स अन्नया कयाई पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंबजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) एक समय की बात है कि इस मौर्यपुत्र तामली गृहपति को रात्रि के पीछले प्रहर में कुटुम्ब जागरणासे जागते हुए इस प्रकार का आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ (अत्थिता मे पुरा पोराणाणं, सुचिण्णाणं, सुपरिक्कंताणं, सुभाणं, कल्लाणं, कडाणं, कम्माणं कल्लाणफलवित्तिविसेसो) मेरे पूर्वमें किए हुए प्राचीन, अच्छीतरहसे आचरित, सुपराक्रमयुक्त, शुभ, एवं कल्याणरूप ऐसे कृत कर्मोंका कल्याण फलरूप प्रभाव अभीतक बना हुआ है (जेणाहं हिरण्णेणं वड्ढामि, सुवण्णेणं वड्ढामि, धनेणं वड्ढामि, धण्णेणं वड्ढामि, पुत्तेहिं वड्ढामि, पसूहिं वड्ढामि विपुलधण-

होत्था) તામિલી નામનો એક ગાથાપતિ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તે મૌર્યનો પુત્ર હતો. (अड्ढे दित्ते जाव बहुजणस्स अपरिभूए) તે મૌર્યપુત્ર તામિલી ધનાઢ્ય અને કાન્તિમાન હતો. અનેક માણસોથી પણ તે ગાંજ્યો જાય તેવો ન હતો. (तएणं तस्स मोरियपुत्तस्स तामलित्तस्स गाहावइस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि कुडुंब जागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) એક વખત એવું બન્યું કે તે મૌર્યપુત્ર તામિલીને કુટુમ્બ સાથે જાગરણ કરતાં, રાત્રિના છેલ્લા પહોરે આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો— (अत्थिता मे पुरा पोराणाणं, सुचिण्णाणं, सुपरिक्कंताणं, सुभाणं, कल्लाणं, कडाणं, कम्माणं कल्लाणफलवित्तिविसेसो) મારા દ્વારા પૂર્વે કરવામાં આવેલાં પ્રાચીન, સારી રીતે આચરેલાં, સુપરાક્રમયુક્ત, શુભ અને કલ્યાણરૂપ કૃત કર્મોનો કલ્યાણરૂપ પ્રભાવ હજી ચાલી રહ્યો છે. जेणाहं हिरण्णेणं वड्ढामि, सुवण्णेणं वड्ढामि

रक्तरत्नसत्सारस्वापतेयेन अतीव अतीव अभिवर्धे, तत् किम् अहं पुरा पुराणानां सुचीर्णानाम्, यावत्-कृतानाम्, कर्मणाम् एकान्तशः क्षयम् उपेक्षमाणो विहरामि, तद्यावत्-तावत् अहं हिरण्येन वर्धे, यावत्-अतीव अतीव अभिवर्धे,

कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवालरत्त-रयण संतसार सावएज्जेणं अईव अईव अभिवड्ढामि) इसीसे मैं हिरण्य चांदीसे बढ रहा हूं, सुवर्णसे बढ रहा हूं, धनसे बढ रहा हूं, धान्य अनाजसे बढ रहा हूं, पुत्रोंसे बढ रहा हूं, पशुओंसे गाय भैंस-आदिसे बढ रहा हूं, इस तरह मैं विपुल धन से, कनक से रजतसे मणिसे मौक्तिकों से. शंख से, चन्द्रकान्त आदि मणियों से प्रवाल से, तथा सत्सार वाले धन से खूब२ बढ रहा हूं। (तं किं णं अहं पुरा पोराणाणं सुचिण्णाणं जाव कडाणं कम्माणं एगंत सोक्खयं उवेहमाणे विहरामि) इस तरह पूर्वोपार्जित शुभकर्मों के उदय से मुझ पर लक्ष्मी देवी आदि की हर तरह से कृपा बनी हुई है, अतः ऐसी स्थिति में क्या मैं पूर्वकृत उन सुन्दररूप से आचरित किये गये यावत् कृत शुभकर्मों का एकान्ततः विनाश उपेक्षित कर सकता हूं अर्थात् नहींकर सकता हूं तात्पर्य कहने का यह है कि मैं इतने प्राप्त इस वैभवसुख में संतुष्ट बनारह कर भविष्यत्काल संबंधी सुख प्राप्ति के प्रति उदासीन बन-जाउं यह मुझे कथमपि उचित नहीं है। (तं जाव ताव अहं हिर-

विपुल धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय - संख - सिलप्पवालरत्तरयण संतसार सावएज्जेणं अईव अईव अभिवड्ढामि) તેથી મારે ત્યાં હિરણ્યને તથા સુવર્ણનો વધારો થયો કરે છે, ધન અને ધાન્યનો વધારો થયા કરે છે, પુત્રો વધતા જાય છે, ગાય, બળદ આદિ પશુઓની સંખ્યા પણ વધી રહી છે, એજ રીતે મારે ત્યાં ધન, કનક, ચાંદી, મણિ, મોતી, શંખ, ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિયો, પરવાળાં વગેરે અતિશય મૂલ્યવાન ધનની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે. (तं किं णं अहं पुरा पोराणाणं सुचिण्णाणं जाव कडाणं कम्माणं एगंतसोक्खयं उवेहमाणे विहरामि) આ રીતે પૂર્વોપાર્જિત શુભ કર્મોના ઉદયથી મારા પર લક્ષ્મીદેવી આદિની કૃપા થઇ છે. તો શું પૂર્વકૃત સુંદર રીતે આચરેલાં, અને શુભવિપાકવાળા તે શુભકર્મોના વિનાશની ઉપેક્ષા કરવી તે યોગ્ય છે! કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અત્યારે મળેલા સુખવૈભવથી સંતોષ પામીને ભાવિષ્યના સુખ પ્રત્યે ઉદાસીનતા રાખવી તે મને શોભતું નથી. (तं जाव ताव अहं

यावच्च मम मित्र-ज्ञाति-निजक संबंधि-परिजनः आद्रियते, परिजानाति, सत्कारयति, सन्मानयति, कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यं विनयेन पर्युपास्ते, तावत् मम श्रेयः कल्यं प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां यावत्-ज्वलति, स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहं कृत्वा विपुलम् अशनम्, पानम्, खाद्यम्, स्वाद्यम्, उपस्कार्य, मित्र-ज्ञाति-निजक-सम्बन्धि-परिजनम् आमन्त्र्य, तं मित्र-ज्ञाति-निजकसम्बन्धिपरिजनम्

णणेणं वड्ढामि, जाव अईव अईव अभिवड्ढामि, जाए च णं मे मित्त नाइ-नियग-संबंधि परियणो आढाइ, परियाणाइ, सक्कारेइ सम्माणेइ कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासइ) इसलिये जबतक मैं हिरण्य से बढ रहा हूं, यावत् मेरे घर पर जबतक सांसारिक वैभव विलासका हरतरह से खूबर अभ्युदय हो रहा है तथा जबतक मेरे मित्र, ज्ञातिजन, मेरे निज परिवार के व्यक्ति परिजन, आदि मेरा आदर करते हैं, मुझे स्वामी के रूप में मानते हैं, मेरा सत्कार करते है, सन्मान करते है और मुझे कल्याणरूप मंगलरूप एवं देवरूप मानकर और ज्ञानवान् मानकर विनयपूर्वक मेरी सेवा करते है, (तावता मे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलंते) तबतक मेरी भलाई इसी में है कि मैं अपना आत्मकल्याण करलूं इसलिये मै कल के दिन जब रात्री प्रभातप्रायः हो जायगी यावत् सूर्यका प्रकाश तपने लगेगा अर्थात् सूर्यका उदय हो जावेगा तब मै (सयमेव दारुमयं पडिग्गहं करेत्ता, असणं पाणं, खाइमं साइमं

हिरण्णेणं वड्ढामि, जाव अईव अईव अभिवड्ढामि, जाव च णं मे मित्त-नाइ-नियग-संबंधि-परियणो आढाइ, परियाणाइ, सक्कारेइ, सम्माणेइ, कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासइ) તેથી જ્યાં સુધી મારે ત્યાં હિરણ્ય, સુવર્ણ, ધન, ધાન્ય આદિની વૃદ્ધિ થઇ રહી છે, જ્યાં સુધી મારે ત્યાં સાંસારિક વૈભવની વૃદ્ધિ થઇ રહી છે, જ્યાં સુધી મારા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, કુટુંબીઓ અને પરિજનો (આશ્રિતો) મારો આદર સત્કાર કરે છે, મને સ્વામીના રૂપે સ્વીકારીને મને સત્કારે છે અને મારું સન્માન કરે છે, અને મને કલ્યાણરૂપ, મંગળરૂપ, દેવરૂપ અને જ્ઞાનાગાર માનીને વિનયપૂર્વક મારી સેવા કરે છે, (तावता मे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव जलंते) ત્યાં સુધીમાં જ જો હું મારા આત્માનું કલ્યાણ કરી શકું તો કેવું સારું! તેથી આ રાત્રી પૂરી થતાં જ – કાલે સૂર્યોદય થતાં જ (सयमेव दारुमयं पडिग्गहं करेत्ता, विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेत्ता

विपुलेन अशन-पान-खाद्यस्वाद्येन, वस्त्रगन्ध-माल्या-लङ्कारेण च सत्कार्य, सन्मान्य तस्यैव मित्र-ज्ञाति-निजक-सम्बन्धि-परिजनस्य पुरतो ज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे स्थापयित्वा, तं मित्र-ज्ञाति-निजक-सम्बन्धि-परिजनम्, ज्येष्ठपुत्रं च आपृच्छय,

---

उवक्खडावेत्ता मित्तणाइ-नियग-सयण-संबंधि-परियणं आमंतेत्ता स्वयं अपने आप ही दारूमय प्रतिग्रह पात्र बनवाकर, तथा विपुल अशन, पान, खादिम स्वादिम चारों प्रकार के आहार को तैयार कराकर मित्र, ज्ञातिजन स्वजन संबंधी परिजन आदि सब को आमंत्रित करूंगा और आमंत्रित करके (तं मित्तणाइ-णियग-संबंधि-परियणं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेत्ता) उस तैयार किये गये विपुल अशन पान खादिम चारों प्रकार के आहार से तथा वस्त्र गंधमाल्य एवं अलंकार से मित्र, ज्ञाति, निजपरिवार के जन, संबंधि और परिजन इन सबका सत्कार करूंगा, सत्कार करके (सम्माणेत्ता) सन्मान करूंगा। सन्मान करके (तस्सेव मित्तणाइणियगसंबंधिपरियणस्स पुरओ) फिर मैं उन्हीं मित्र, ज्ञाति, निजक संबंधी परिजनों के समक्ष (जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठावेत्ता) ज्येष्ठपुत्र को कुटुम्ब की रक्षाका भार में नियोजित करके अर्थात् उसे कुटुम्बकी रक्षा आदिका उत्तरदायित्व सौंप करके (तं मित्तणाइ-णियग-संबंधी परियणं जेट्ठं पुत्तंच आपुच्छित्ता) एवं अपने उन मित्र, ज्ञाति, निजक, संबंधी परिजनों से तथा ज्येष्ठ

मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरियणं आमंतेत्ता) મારી જાતે જ કાષ્ઠના (લાકડાનાં) પાત્રાં બનાવરાવીશ, તથા મોટા પ્રમાણમાં ખાન, પાન આદિ ચારે પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવીને મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો વગેરે સૌને નિમંત્રણ આપીશ. (तं मित्तणाइ, णियग, संबंधिपरियणं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेत्ता) તે તૈયાર કરવામાં આવેલા વિપુલ ખાન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમથી તથા વસ્ત્રોથી, સુગંધી દ્રવ્યોથી, અને અલંકારોથી આમંત્રિત મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો અને પરિજનોનો સત્કાર કરીશ. (सम्माणेत्ता) તેમનું સન્માન કરીશ. સન્માન કરીને (तस्सेव मित्तणाइणियग संबंधि परियणस्स पुरओ जेट्ठं पुत्तं कुडुंबे ठावेत्ता) મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો અને પરિજનો સમક્ષ મારા જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબરક્ષાની જવાબદારી સોંપીશ. (तं मित्तणाइ-संबंधि परियणं जेट्ठपुत्तं च आपुच्छित्ता) પછી તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો અને જ્યેષ્ઠ પુત્રની રજા લઇને सयमेव दारुमयं

स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा, मुण्डो भूत्वा, प्राणामिक्या प्रव्रज्या प्रव्रजितुम्, प्रव्रजितोपि खलु सनइममृएतदरुपम् अभिग्रहम्–अभिग्रहीष्यामि कल्पते मम जावज्जीवं षष्ठं षष्ठेन, अनिक्षिप्तेन, तपः कर्मणा, ऊर्ध्वं बाहू-प्रगृह्य प्रगृह्य–सूर्याभिमुखस्य आतापनभूमौ आतापयतो विहर्तुम्, षष्ठस्यापिच पारणे आतापनभूमितः प्रत्यवरुह्य स्वयमेव दारुमयं प्रतिगहकं गृहीत्वा ताम्र-

पुत्र से पूछ करके (सयमेव दारुमयं परिग्गहं गहाय) स्वयं ही काष्ठ-निर्मित पात्रोंको लेकर (मुंडे भवित्ता) मै मुंडित हो जाऊँगा। और मुंडित होकर के (पाणामाए पव्वज्जाए पवइत्तए) फिर मै "प्राणामिकी" प्रव्रज्यासे प्रव्रजित हो जाऊंगा। (पव्वइए वियणं समाणे इमं एया-रूवं अभिग्गहं अभिगिण्हिस्सामि) प्रव्रजित होते ही मै इस प्रकार के इस अभिग्रह को धारण करुंगा कि (कप्पइ में जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं) मैं यावज्जीव निरन्तर छट्ठ छट्ठकी तपस्या करता रहूंगा, तथा (उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूरा-भिमुहस्स आयावणभूमिए आयावेमाणस्स विहरित्तए) तथा ऊर्ध्वबाहु होकर सूर्य के सामने आतापन भूमि में आतापना लेता रहूंगा (छट्ठस्स-वियणं पारणगंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहित्ता) तथा दो उपवास के बाद जब पारणा का दिन आवेगा तब मै आतापना लेनेकी भूमि से नीचे उतरकर (सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय) अपने आपही

परिग्गहं गहाय) मारी जाते ज काष्ठ रचित पात्रोने ग्रहण करीने (मुंडे भवित्ता माथे मुंडो करावीने) [पाणामाए पव्वज्जाए पवइत्तए] "प्राणामिकी" प्रव्रज्या अंगीकार करीश. (पव्वइए वि य णं समाणे इमं एयारूव अभिग्गहं अभिगिण्हिस्सामि] प्रव्रज्या अंगीकार कर्या पछी हुं आ प्रकारनो अभिग्रह धारण करीश– [कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं) जीवन पर्यन्त हुं निरंतर छट्ठने पारणे छट्ठनी तपस्या करीश, तथा (उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहस्स आयावणभूमिए आयावेमाणस्स विहरित्तए] बन्ने हाथ ऊंचा राखीने सूर्यनी सामे ऊभो रहीने तडकावाळी भूमिमां आतापना लीधा करीश. (छट्ठस्स वि य णं पारणगंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहित्ता) छट्ठना पारणाने दिवसे आतापना लेवानी जग्याएथी नीचे ऊतरीने (सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय) मारा पोताना हाथमां काष्ठरचित पात्रो लईने [तामलित्तीए नयरीए] ताम्रलिप्ती नगरीमां (उच्च, नीच, मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्ता) ऊंच, नीच, अने मध्यम घरसमूहमां भिक्षा प्राप्त करवा माटे भ्रमण करीश.

विपुलेन अशन-पान-खाद्यस्वाद्येन, वस्त्रगन्ध-माल्या-लङ्कारेण च सत्कार्य, सन्मान्य तस्यैव मित्र-ज्ञाति-निजक-सम्बन्धि-परिजनस्य पुरतो ज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे स्थापयित्वा, तं मित्र-ज्ञाति-निजक-सम्बन्धि-परिजनम्, ज्येष्ठपुत्रं च आपृच्छ्य,

उवक्खडावेत्ता मित्तणाइ-नियग-सयण-संबंधि-परियणं आमंतेत्ता स्वयं अपने आप ही दारुमय प्रतिग्रह पात्र बनवाकर, तथा विपुल अशन, पान, खादिम स्वादिम चारों प्रकार के आहार को तैयार कराकर मित्र, ज्ञातिजन स्वजन संबंधी परिजन आदि सब को आमंत्रित करूंगा और आमंत्रित करके (तं मित्तणाइ-णियग-संबंधि-परियणं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं वत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेत्ता) उस तैयार किये गये विपुल अशन पान खादिम चारों प्रकार के आहार से तथा वस्त्र गंधमाल्य एवं अलंकार से मित्र, ज्ञाति, निजपरिवार के जन, संबंधि और परिजन इन सबका सत्कार करूंगा, सत्कार करके (सम्माणेत्ता) सन्मान करूंगा। सन्मान करके (तस्सेव मित्तणाइणियगसंबंधिपरियणस्स पुरओ) फिर मैं उन्हीं मित्र, ज्ञाति, निजक संबंधी परिजनों के समक्ष (जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठावेत्ता) ज्येष्ठपुत्र को कुटुम्ब की रक्षाका भार में नियोजित करके अर्थात् उसे कुटुम्बकी रक्षा आदिका उत्तरदायित्व सौंप करके (तं मित्ताणाइ-णियग-संबंधी परियणं जेट्ठं पुत्तंच आपुच्छित्ता) एवं अपने उन मित्र, ज्ञाति, निजक, संबंधी परिजनों से तथा ज्येष्ठ

मित्तणाइनियगसयणसंबंधिपरियणं आमंतेत्ता) મારી જાતે જ કાષ્ઠનાં (લાકડાનાં) પાત્રો બનાવરાવીશ, તથા મોટા પ્રમાણમાં ખાન, પાન આદિ ચારે પ્રકારનો આહાર તૈયાર કરાવીને મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો વગેરે સૌને નિમંત્રણ આપીશ. (तं मित्तणाइ, णियग, संबधिपरियणं विउलेणं असणपाण खाइमसाइमेणं वत्थगंधमल्लालंकारेण य सक्कारेत्ता) તે તૈયાર કરવામાં આવેલા વિપુલ ખાન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમથી તથા વસ્ત્રોથી, સુગંધી દ્રવ્યોથી, અને અલંકારોથી આમંત્રિત મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો અને પરિજનોનો સત્કાર કરીશ. (सम्माणेत्ता) તેમનું સન્માન કરીશ. સન્માન કરીને (तस्सेव मित्तणाइणियग संबंधि परियणस्स पुरओ जेट्ठं पुत्तं कुडुंबे ठावेत्ता) મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો અને પરિજનો સમક્ષ મારા જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબરક્ષાની જવાબદારી સોંપીશ. (तं मित्तणाइ-संबंधि परियणं जेट्ठपुत्तं च आपुच्छित्ता) પછી તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો અને જ્યેષ્ઠ પુત્રની રજા લઇને सयमेव दारुमयं

प्रायश्चित्तः, शुद्धप्रवेश्यानि मङ्गल्यानि वस्त्राणि प्रवरपरिहितः अल्पमहार्घाऽऽभरणालंकृतशरीरो भोजनवेलायाम् भोजनमण्डपे सुखासनवरगतः, ततो मित्रज्ञाति निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनेन साध तं विपुलम् अशनं-पानं-खाद्यम्-स्वाद्यम् आस्वादयन्, विस्वादयन्, परिभोगयन्, परिभाजयन् परिभुञ्जानो विहरति,

उसने स्नान किया (कयवलिकम्मे) बलिकर्म किया (कयकोउय मंगल पायच्छित्ते) कौतुक, मंगल, प्रायश्चित्त किये। बाद में (सुद्धपावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिए) शुद्ध प्रवेशयोग्य मांगलिक वस्त्रों को उसने अच्छी तरह से पहिरा तथा (अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे) अल्पभारवाले वेशकीमती अलंकारोंसे उसने अपने शरीर को अलंकृत किया। (भोयणवेलाए भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए) बाद में वह भोजनशाला में गया और वहां पर एक सुन्दर आसन पर बैठ गया। (तएणं मित्तणाइणियगसयणसंबंधीपरिजणेणं सद्धिं) जब मित्रजन, ज्ञातिजन, निजकजन, स्वजन संबंधिजन और परिजन ये सब वहां आ गये तब इन सबके साथ (तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणे वीसाएमाणे परिभाएमाणे, परिभुंजेमाणे विहरइ) बैठकर उसने उस अशन, पान, खादिम, और स्वादिम चारों प्रकार के आहार को चखा विशेषरुचिपूर्वक खाया, इस तरह उस आहार को उसने स्वयं जीमा और दूसरों को जिमाया

(ण्हाए) તેમણે સ્નાન કર્યું. [कयवलिकम्मे] બલિકર્મ કર્યું, [कयकोउय मंगलपायच्छित्ते] કૌતુક, મંગળ અને પ્રાયશ્ચિત્તની વિધિ પણ પતાવી. [सुद्ध पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिए] ત્યાર બાદ પવિત્ર સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતી વખતે પહેરવાયોગ્ય માંગલિક વસ્ત્રો તેમણેપહેર્યાં. [अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे] તથા હલકા વજનના પણ ઘણા કીમતિ આભૂષણો વડે શરીરને શણગાર્યું [भोयण-वेलाए भोयणमंडवंसि सुहासणवरगए] ત્યાર બાદ તેઓ ભોજનખંડમાં જઈને એક સુંદર આસન પર બેસી ગયા [तएणं मित्तणाइणियगसयण – संबंधि – परिजणेणं सद्धिं] જ્યારે તેમના મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો અને પરિજનો ત્યાં આવી ગયા ત્યારે તે સૌની સાથે બેસીને [तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं आसाएमाणे वीसाएमाणे परिभाएमाणे, परिभुंजेमाणे विहरइ] તેણે તે અન્ન, પાન, ખાદ્ય, અને સ્વાદ્યને ચાખ્યાં, વિશેષ રુચિપૂર્વક ખાધાં, આગ્રહ કરીને એક-બીજાને જમાડયાં, આ રીતે તે ચારે પ્રકારના આહારો તામિલી પોતે જમ્યો અને

लिप्त्यां नगर्याम् उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षा चर्यया अटि-त्वा शुद्धोदनं प्रतिगृह्य तं त्रिसप्तकृत्वः उदकेन प्रक्षाल्य ततः पश्चात् आहारम् आहर्तुम् इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य कल्यं प्रादुष्प्रभातायां यावत्-ज्वलति, स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहकं करोति, कृत्वा विपुलम् अशनं-पानं-खाद्यम्-स्वाद्यम् उपस्कारयति, उपस्कार्य ततः पश्चात् स्नातः, कृतबलिकर्मा, कृतकौतुकमङ्गल-

काष्ठनिर्मित पात्र लेकर (तामलित्तीए नयरीए) ताम्रलिप्ती नगरी में (उच्चनीय मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्ता) ऊंच, नीच, मध्यम कुलों में गृह समुदान की भिक्षा प्राप्ति के निमित्त की गई चर्या पूर्वक शुद्ध भिक्षा लेने के लिये भ्रमण करूँगा भ्रमण करके (सुद्धोदनं परिगहित्ता, वहांसे शुद्धओदन मात्र केवल भात लूंगा लेकरके (तं तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेत्ता उसे २१ बार जल से धोऊँगा। धोकर के (तओ पच्छा आहारं आहरित्तए) इसके बाद उसका आहार करूँगा (त्तिकट्टु एवं संपेहेइ) इस प्रकार का अ-भिग्रह लेने का उसने विचार किया। (संपेहित्ता कल्लं पाउब्भूयाए जावजलंते इस प्रकार के विचार के बाद प्रातःकाल हो गया यावत् सूर्य उदित हो गया) (सयमेव दारुमयं पडिग्गहयं करेइ) उसने स्व-यमेव काष्ठका पात्र तयार किया (करित्ता) तयार करके (विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेइ) फिर उसने पुष्कल अशन, पान, खादिम स्वादिम चार प्रकार का आहार निष्पन्न कराया। जब चारों प्रकार का आहार निष्पन्न होचुका तब उसके बाद (ण्हाए)

(सुद्धोदनं परिगाहेत्ता) માત્ર શુદ્ધ ભાત જ વહોરીશ. (तं तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेत्ता) તે ભાતને ૨૧ વખત પાણીથી ધોઇશ. આ રીતે ૨૧ એકવીસ વાર પાણીથી ધોયેલા (तओ पच्छा आहारं आहरित्तए) તે ભાતનો ત્યાર બાદ આહાર કરીશ (त्तिकट्टु एवं संपेहेइ) આ પ્રકારનો સંકલ્પ તેમણે કર્યો.

(संपेहित्ता कल्लं पाउब्भूयाए जाव जलंते) આ પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યા પછી જ્યારે રાત્રી પૂરી થઇ અને સૂર્યનો ઉદય થયો ત્યારે (सयमेव दारुमयं पडिग्गहयं करेइ) તેમણે જાતે જ કાષ્ઠનાં પાત્રો તૈયાર કર્યા. (करित्ता) પાત્રો તૈયાર કર્યા પછી [विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेइ] તેમણે મોટા પ્રમાણુમાં અન્ન, પાન, ખાદ્ય સામગ્રીઓ તૈયાર કરાવી. આ રીતે ચારે પ્રકારના આહાર તૈયાર કરાવીને

परिणामिक्या प्रव्रज्यया-प्रव्रजितः प्रव्रजितोऽपि च खलु सन् इमम् एतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिगृह्णाति-'कल्पते मम यावज्जीवं षष्ठं षष्ठेन, यावत्-आहर्तुम् इति कृत्वा' इमम् एतद्रूपम् अभिग्रहम् अभिगृह्णाति, अभिगृह्य यावज्जीवं षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वं बाहू प्रगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुख आतापनभूमौ आतापयन् विहरति, षष्ठस्यापि च पारणके आतापनभूमितः प्रत्य-

अपने उन मित्र ज्ञाति आदि परिजनोंसे पूछा [आपुच्छित्ता, मुंडेभवित्ता पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए] पूछकर फिर वह मुंडित होकर के प्राणामिकी दीक्षा से दीक्षित हो गया [पव्वइए वियणं समाणे इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ] दीक्षित होते ही उसने इस प्रकार अभिग्रह लिया [कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं जाव आहारित्तए त्तिकट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ] कि मैं जबतक इस पर्याय में रहूंगा-अर्थात् जीवित रहूंगा तबतक मैं छट्ठ छट्ठ की तपस्या करूँगा अर्थात निरन्तर दो दो उपवास करूँगा। एवं पारणा के दिन सिर्फ ओदन भात का ही उसे २१ बार धोकर आहार लूंगा। [अभिगिण्हित्ता] इस प्रकार का अभिग्रह धारण करके वह [छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ] छट्ठ छट्ठ की तपस्या करने लगा और दोनों हाथो को ऊंचा करके वह सूर्याभिमुख होकर आतापना भी लेने लग गया [छट्ठस्स वियणं पारणगंमि आयावणभूमीओ पच्चो-

જ્યેષ્ઠ પુત્ર પાસે દીક્ષા લેવાની રજા માગી. [आपुच्छित्ता, मुंडे भवित्ता पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए] રજા લઇને માથે મુંડો કરાવીને તેણે પ્રાણામિકી દીક્ષા અંગીકાર કરી. [पव्वइए वि य णं समाणे इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ] દીક્ષા અંગીકાર કરીને તુરત જ તેમણે એવો અભિગ્રહ ધારણ કર્યો કે- [कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं जाव आहारित्तए त्ति कट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ] હું જીવનપર્યંત નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠ કરીશ. પારણાને દિવસ ઊંચ, નીચ અને મધ્યમ ઘરસમુદાયમાંથી વહોરી લાવેલા ભાતને પાણીથી ૨૧ વાર ધોઇને તેનો આહાર કરીશ. [अभिगिण्हित्ता] આ પ્રકારનો અભિગ્રહ ધારણ કરીને તેઓ [छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहे आयावणभूमिए आयावेमाणे विहरइ] છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા નિરંતર કરવા લાગ્યા. અને બન્ને હાથ ઊંચા રાખીને સૂર્યની સામે મોં રાખીને તેઓ તડકાવાળી ભૂમિમાં આતાપના લેવા લાગ્યા [छट्ठस्स वि य णं पारणगंमि

जिमित्वा भुक्तोत्तरागतोऽपि च खलु सन् आचान्तः चोक्षः, परमशुचिभूतः तं मित्रम्, यावत्-परिजनं विपुलेन अशन-पान-खाद्य-स्वाद्येन पुष्प-वस्त्र-गन्ध-माल्या ऽलङ्कारेण च सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्य सम्मान्य तस्य एव मित्रज्ञातेः यावत्-परिजनस्य पुरतो ज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे स्थापयति, स्थापयित्वा तं मित्र ज्ञातिम्, यावत्-परिजनम्, ज्येष्ठं पुत्रञ्च आपृच्छति, आपृच्छय, मुण्डो भूत्वा

(जिमियभुत्तुत्तरागए वियणं समाणे आयंते) जीमचुकने के बाद ही उसने उसी समय आचमन कुल्ला किया [चोक्खे, परम सुइब्भूए] दोनों हाथ धोये मुंह धोया वस्त्रों पर जहां भोजन आदि के सीत पडे थे उन्हें साफ किया इस तरह वह परम शुचीभूत हुआ [तं मित्त जाव परियणं विउलेणं असणं पाणं खाइमं साइमं पुप्फवत्थगंध मल्लालंकारेण सक्कारेइ] बाद में भी आये हुए अपने मित्रजनों को यावत् परिजनों को उसने जिमाया इस प्रकार अपने मित्रादि समस्तजनो को चारो प्रकार का आहार जब वह अच्छी तरह से करा चुका तब इसके उपरान्त उसनें उन सबका पुष्प, वस्त्र, गंध, माला और अलंकार इन सब वस्तुओं से सत्कार किया [सम्माणेइ] सन्मान किया [तस्सेव मित्तणाइ जाव परियणस्स पुरओ जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठावेइ] सत्कार सन्मान करनेके पश्चात् उसने उन्हीं मित्रजन आदि सबके समक्ष अपने जेष्ठपुत्र को कुटुम्ब में स्थापित किया, [ठावेत्ता तं मित्तणाइ जाव परियणं जेट्टं पुत्तं च आपुच्छइ] स्थापित करके फिर उसने उससे और

તેણે તેના મિત્રોને જમાડયા. [जिमियभुत्तुत्तरागए वि य णं समाणे आयंते] જમ્યા પછી તુરત જ તેણે કોગળા કર્યા [चोक्खे, परमसुइब्भूए] બન્ને હાથ ધોયા, મોં ધોયું, ભોજન કરતી વખતે વસ્ત્રોપર પડેલાં ભોજન આદિના ડાઘ સાફ કર્યા, આ રીતે તે અતિશય શુચિયુક્ત બન્યો [तं मित्तं जाव परियणं विउलेणं असणं पाणं खाइमं साइमं पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ] ત્યાર બાદ પણ તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો આવ્યા, તેમને પણ ખાન, પાન, ખાદ્ય સ્વાદનો આહાર કરાવ્યો અને ફૂલ, વસ્ત્ર, સુગંધી દ્રવ્યો, માળાઓ અને અલંકારોથી તેમનો સત્કાર કર્યો, [संम्माणेइ] અને સન્માન કર્યું. [तस्सेव मित्तणाइ जाव परियणस्स पुरओ जेट्ठपुत्तं कुटुंबे ठावेइ] સત્કાર સન્માન કર્યા પછી તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, કુટુંબીઓ અને પરિજનો સમક્ષ પોતાના સૌથી મોટા પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપવામાં આવી. [ठावेत्ता तं मित्तणाइ जाव परियणं जेट्ठं पुत्तं च आपुच्छइ] ત્યાર બાદ તેણે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સ્વજનો, પરિજનો અને

निश्चयेन 'तेणं कालेणं' तस्मिन् काले 'तेणं समयेणं' तस्मिन् समये 'इहेव' अस्मिन्नेव 'जंबूदीवे दीवे' मध्य जंबूद्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे भरतक्षेत्रे वंगदेशे 'तामलित्ती' ताम्रलिप्ती नाम 'नयरी' नगरी 'होत्था' आसीत् 'वण्णओ' एतस्या वर्णनम् औपपातिकसूत्रोक्तचम्पानगरीवद् विज्ञेयम् 'तत्थ णं' तत्र खलु 'तामलित्तीए' ताम्रलिप्त्याम् 'णयरीए' नगर्याम् 'तामली' ताम्रलिप्त नामा 'मोरियपुत्ते' मौर्यपुत्रः मौर्यवंशोत्पन्नः 'गाहावई' गाथापतिः बहुकुटुम्ब प्रभूतधनसमृद्धयादि स्वामी 'होत्था' आसीत्, स 'अड्ढे' आढ्यः 'दित्ते' दीप्तः

प्राप्त की है उसका कारण इस प्रकारसे है--'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समयमें 'इहेव' इसी 'जंबूदीवे दीवे' जंबूद्वीप नामके द्वीपमें--मध्यजम्बू द्वीपमें 'भारहे वासे' भरतक्षेत्रके वंग देशमें 'तामलित्ती नाम नयरी होत्था' ताम्रलिप्ती नामकी नगरी थी 'वण्णओ' इस नगरीका वर्णन औपपातिक सूत्रमें जिस प्रकारका चंपानगरी का वर्णन किया गया है वैसा ही जानना चाहिये। 'तत्थ णं तामलित्तीए' उस तामलिप्ती 'नयरीए' नगरीमें 'तामली' ताम्रलिप्त नामका 'मोरियपुत्ते' मौर्यवंशोत्पन्न 'गाहावई' गाथापति बहुकुटुम्बवाला एवं प्रभूत धनसंपत्ति आदिका स्वामी 'होत्था' था। वह 'अड्ढे' आढ्य था 'दित्ते' प्रतापशाली था 'जाव' यावत् 'बहुजणस्स अपरिभूए यावि होत्था' अनेक जनों द्वारा भी वह परिभूत (पराजय)

"एवं खलु गोयमा!" હે ગૌતમગોત્રીય વાયુભૂતિ! ઈશાનેન્દ્રે તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ નીચે દર્શાવેલા કારણે પ્રાપ્ત કરેલ છે–

तेणं कालेणं तेणं समएणं" તે કાળે અને તે સમયે 'इहेव जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના મધ્ય દ્વીપમાં 'भारहे वासे' ભરતક્ષેત્રના બંગ દેશમાં "तामलित्ती नाम नयरी होत्था" તામ્રલિપ્તી નામની નગરી હતી. "वण्णओ" ઔપપાતિક સૂત્રમાં જેવું ચંપાનગરીનું વર્ણન કર્યું છે, એવું જ તે નગરીનું વર્ણન સમજવું. "तत्थ णं तामलित्तीए नयरीए" તે તામ્રલિપ્તી નગરીમાં "तामली मोरियपुत्ते गाहावई होत्था" મૌર્યકુળમાં જન્મેલો તામલી નામનો ગાથાપતિ (વિપુલ કુટુંબ અને ધનસંપત્તિનો સ્વામી) રહેતો હતો. તે 'अड्ढे' ઘણો જ ધનાઢ્ય હતો, 'दित्ते' ઘણો પ્રતાપી હતો અને "बहुजणस्स अपरिभूए यावि होत्था" અનેક લોકો વડે પણ અપરાજિત હતો – ઘણા લોકો ભેગા થાય તો પણ તેને પરાજય આપી શકતા નહીં અહીં જે "जाव यावत्" પદનો પ્રયોગ થયો છે, તે વડે નીચેનો

वरोहति, प्रत्यवरुह्य स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा ताम्रलिप्त्या नगर्याः उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षाचर्यया अटति अटित्वा शुद्धौदनं प्रतिगृह्णाति, एवं त्रिसप्तकृत्वः उदकेन प्रक्षालयति, ततः पश्चात् आहारम् आहारयति ॥ सू० १९ ॥

टीका-भगवान् वायुभूतिम्प्रति ईशानेन्द्रस्य देवर्द्ध्यादि प्राप्तिकारणं पूर्वभवादिकं वर्णयति-'एवं खलु गोयमा !' हे वायुभूते ! एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण

रुहइ] तथा जब छट्ठ तपस्या की पारणा का दिन होता तब वह उस दिन आतापनभूमि से उतरता और [पच्चोरुहित्ता] उतर करके सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय तामलित्तीए नयरीए उच्चनीयमज्झिमकुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडइ) अपने आप काष्ठ निर्मित पात्रों को लेकर ताम्रलिप्ती नगरीमें ऊचनीच और मध्यमकुलों में गृहसमुदानकी भिक्षा प्राप्ति के निमित्त की गई चर्यापूर्वक शुद्ध भिक्षा लेनेके लिये भ्रमण करता (अडित्ता सुद्धोयणं पडिग्गाहइ, तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेइ, तओ पच्छा आहारं आहारेइ) भ्रमण करके शुद्धओदन मात्र वह भिक्षावृत्ति में लेता और लेकर वह उन्हें २१ इक्कीस बार जल से प्रक्षालित करता बाद में वह उन्हें अपने आहार के काम में लेता ॥

टीकार्थ—ईशानेन्द्र ने दिव्य देवर्द्धि आदि किस तरहसे प्राप्त की है ऐसा वायुभूतिके पूछने पर भगवान कहते हैं-'एवं खलु गोयमा' हे गौतमगौत्रीय वायुभूति ! ईशानेन्द्र ने जो यह दिव्य देवर्द्धि

आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ] જ્યારે છટ્ઠની તપસ્યાના પારણાનો દિવસ આવતો ત્યારે તેઓ આતાપના ભૂમિમાંથી નીચે ઉતરતા અને [पच्चोरुहित्ता] ઉતરીને [सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय तामलित्तीए नयरीए उच्चनीचमज्झिमकुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडइ] પોતાના હાથમાં કાષ્ઠરચિત પાત્રો લઈ તામ્રલિપ્તીનગરીના ઊંચ, નીચ અને મધ્યમ ઘરસમુદાયમાં ગોચરીને માટે ભ્રમણ કરતા. [अडित्ता सुद्धोयणं पडिग्गाहइ, तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेइ, तओ पच्छा आहारं आहारेइ] તેઓ ભિક્ષમાં માત્ર શુદ્ધ ભાત જ ગ્રહણ કરતા. તે ભાતને તેઓ ૨૧ વાર પાણીથી ધોતા. ત્યાર બાદ જ તેનો આહાર કરતા.

ટીકાર્થ– "ઇશાનેન્દ્રે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યાં, એવા વાયુભૂતિ ગણધરના પ્રશ્નનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે–

दारता-गम्भीरतादिरूपया दीप्त्या च सम्पन्नो निर्वातस्थानस्थानीयया सदाचारमर्यादापालनादिरूपया बहुजनस्याऽपरिभूततया अपराजिततया च सम्पन्नः समुज्ज्वलतीति हेतुताऽवच्छेदकधर्मस्याऽऽढ्यता-दीप्त्यपरिभूतता-एतत्त्रितयनिष्ठस्यैकस्य सत्त्वान्न तृणारणिमणिन्यायेन प्रत्यक्षाऽनुमानाऽऽगमशब्देषु प्रामाण्यमिव प्रत्येकं हेतुता अपितु समुदाये प्रदीपवदेव। "होत्था" आसीत् 'तएणं' ततस्तदनन्तरं 'तस्स' तस्य 'मोरियपुत्तस्स' मौर्यपुत्रस्य 'तामलित्तस्स' ताम्रलिप्तस्य, 'गाहावइस्स' गाथापतेः 'अन्नया' अन्यदा 'कयाई' कदाचित् 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्राऽपररात्रकालसमये रात्रिपश्चिमभागे 'कुटुंबजागरियं' कुटुम्बजागरिकां कुटुम्बजागरणाम् 'जागरमाणस्स' जाग्रतः जागरणां कुर्वतः 'इमेयारूवे' अयमेतावद्रूपः वक्ष्यमाण स्वरूपः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मसम्बन्धी संकल्पः विचारः 'जाव' यावत् 'समुपज्जित्था' समुदपद्यत, समु-

है-इसी तरह से यह भी तैल और बत्ती के जैसी आढयता से समृद्धि से एवं शिखास्थानीय उदारता, गंभीरता आदि रूप दीप्ति से सम्पन्न हुआ निर्वातस्थानीय सदाचार मर्यादा के पालन आदि रूप बहुजन अपरिभूतता से अपराजितता से चमकता रहता था। 'तएणं तस्स मोरियपुत्तस्स' उस मौर्यपुत्र 'तामलित्तस्स' ताम्रलिप्त 'गाहावइस्स' गाथापति के चित्त में 'अन्नया कयाइं' किसी एक समय 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्र अपररात्र कालसमय में अर्थात् रात्रिके पश्चिमभाग में 'कुटुंब जागरिकां' कुटुम्ब जागरणा करते हुवे 'इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था' यह इस प्रकार का आत्मा में उत्पन्न होने के कारण आत्मसंबंधी संकल्प-विचार यावत्

આદિરૂપ જ્યોતિ [(દીપ્તિ]થી યુક્ત તે તાલિમ, સુરક્ષિત નિર્વાત સ્થાનરૂપ સદાચાર, મર્યાદાપાલન આદિ ગુણો વડે, ઘણા લોકો સામે પણ અપરાજિત રહેતો હતો - તેના ગુણોથી ચમકતો રહેતો હતો "तएणंतस्स मोरियपुत्तस्स तामलित्तस्स गाहावइस्स" તે મૌર્ય પુત્ર, ગાથાપતિ તામલિપ્તીના મનમાં "अन्नया कयाई" કોઇ એક સમયે "पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि" "પૂર્વરાત્ર અપરરાત્ર કાળસમયે" એટલે કે રાત્રિના છેલ્લા પહોરે "कुटुंबजागरिकां" કુટુંબ જાગરણ કરતી વેળાએ "इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था" આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક વિચાર આવ્યો. તે વિચાર આત્મામાં ઉત્પન્ન થયેલો હતો માટે તેને આધ્યાત્મિક કહ્યો છે. અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-

प्रतापशाली 'जाव' यावत्-यावत्पदेन-'वित्थिण्ण विउल-भवण-सयणासण-जाण-वाहणाइण्णो बहुधण-बहुजायरूव-रयए आओगपओग संपउत्ते विच्छड्डिय विउलभत्तपाणे बहुदासी-दास गोमहिसगवेलयप्पभूए' इत्यस्य ग्रहणम् , अस्यार्थस्तु उपासकदशाङ्गसूत्रे प्रथमाध्ययने तृतीयसूत्रे आनन्दगाथापति प्रकरणे अगारधर्मसंजीवनी टीकायां विलोकनीयः, तेजस्वी 'बहुजनस्स' बहुभिर्जनैरपि 'अपरिभूएयावि' अपरिभूतश्चापि 'अड्ढे दित्ते, अपरिभूए' एभिस्त्रिभि र्विशेषणैः मौर्यपुत्र-गाथापतौ प्रदीपदृष्टान्तोऽभिप्रेतस्तथाहि यथा प्रदीपस्तैल-वर्त्तिभ्यां शिखया च सम्पन्नो निर्वाते स्थाने सुरक्षितः प्रकाशमाणादयति, एवमयमपि तैल-वर्त्ति-स्थानीयया आढ्यताऽपरपर्यायर्द्धया, शिखा-स्थानीयो-

हो सके ऐसा नहीं था यहां 'यावत्' शब्दसे 'वित्थिण्ण विउल-भवण सयणासण-जाणवाहणाओ बहुजण बहुजायरूव-रयए, आओगपओग-संपउत्ते, विच्छड्डिय-विउलभत्तपाणे, बहुदासीदास गोमहिस गवेलयप्पभूए' इस पाठका संग्रह हुआ है। इन पदोंका अर्थ उपासकदशाङ्गसूत्रमें प्रथमाध्ययनमें तृतीयसूत्रमें आनन्दगाथापति के प्रकरणमें अगार संजीवनी टीका में लिख दिया गया है-सो वहां से देख लेना चाहिये। 'बहु जणस्स अपरिभूए यावि' इस पाठ द्वारा सूत्रकारने तामलिप्त में तेजस्विता प्रकट की है। इसी लिये अनेकजन मिलकर भी उसका बाल बांका नहीं कर सकते थे। 'अड्ढे दित्ते अपरिभूए' इन तीन विशेषणोंसे मौर्यपुत्र गाथापतिमें प्रदीपका दृष्टान्त घटित हुआ है जिस प्रकार दीपक बत्ती और तैल से तथा अपनी शिखा से युक्त होकर सुरक्षित निर्वातस्थानमें रखे जाने पर प्रकाशित होता रहता

સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે- "वित्थिण्णविउलभवणसयणासण--जाणवाहणाओ-बहुजणबहुजायरूव-रयए, आओगपओग संपउत्ते, विच्छड्डिय-विउलभत्तपाणे, बहुदासीदासगोमहिसगवेलयप्पभूए" આ સૂત્રપાઠનો અર્થ ઉપાસકદશાંગસૂત્રના પહેલા અધ્યયનના ત્રીજા સૂત્રમાં આનંદ ગાથાપતિના પ્રકરણમાં અગારસંજીવની ટીકામાં આપેલો છે. તો ત્યાંથી વાંચી લેવો. "बहुजणस्स अपरिभूए यावि" આ સૂત્રપાઠ દ્વારા તામલીનો પ્રભાવ બતાવ્યો છે. અનેક લોકો મળીને પણ તેનો વાળ વાંકો કરી શકતા નહીં. "अड्ढे दित्ते अपरिभूए" આ ત્રણ વિશેષણો દ્વારા તામલિને દીપક સાથે સરખાવી શકાય. જેવી રીતે વાટ, તેલ અને જ્યોતથી યુકત દીવાને કોઈ સુરક્ષિત (પવન ન નડે એવાં) સ્થાનમાં રાખ્યો હોય તો તે તેનો પ્રકાશ આપ્યા કરે છે, એવી રીતે તેલ અને વાટરૂપી ધનાઢયતાથી, અને ઉદારતા ગંભીરતા

पतेयं–शुद्धद्रव्यजातम्, एतेन विपुलधनकनकादिना 'अईव–अईव' अतीवातीव अत्यधिकम् 'अभिवड्ढामि' अभिवर्द्धे 'तं किण्णंअहं' तत् तस्मात् कारणात् किं कथमहम् 'पुरापुराणाणं' प्राक्तनानाम् सुचिण्णाणं'सुचीर्णानाम्' सुष्ठु समाचरितानां 'जाव–कडाणं' यावत् कृतानाम्, यावत्करणात् सुपरिक्रान्त शुभकल्याणादि सूच्यते. 'एगंतसो' एकान्ततः आत्यन्तिकम् 'खयं' क्षयं–नाशम्, 'उवेहमाणे' उपेक्षमाणः–उपेक्षां कुर्वाणः उदासीनः 'विहरामि' तिष्ठामि, मम एतावत्सुखादिकं विद्यते एवातः तावन्मात्रमेव पर्याप्तमिति धिया भाविसुखसाधनादौ औदासीन्यमवलम्ब्य निष्क्रियरूपेण कालक्षेपणं नोचितमिति भावः, 'तंजाव-ताव'

यहां जानना चाहिये। प्रवाल तो मूंगा को कहते ही हैं। पद्मरागादिकजो मणि होते है वे रक्तरत्न से गृहीत हुए हैं। सत्सार शब्द का अर्थ है– सुन्दर सारवाला स्वापतेय शब्द का अर्थ है शुद्ध द्रव्य समुदाय। इस तरह अब मेरे यहां पर ये समस्त सांसारिक पुण्य लभ्यपदार्थ वृद्धिंगत हो रहे हैं तो क्या मैं इतने मात्र से अपने आपको कृतार्थ मानकर चुपचाप बैठा रहूं क्योंकि इस तरह से बैठे रहने में तो मेरा पुण्य कर्म क्षय ही होता रहेगा और एक दिन ऐसा भी आसकता है कि जिससे मैं इन सब से रहित भी हो सकता हूं अतः इस तरह से होजाने में बुद्धिमानी नहीं है– बुद्धिमानी तो इसी में है कि इस पुण्य कर्म लभ्य विभूति के सद्भाव में ही मैं अपने भावीलाभ की ओर निगाह रखूं–उस तरफ से

આદિ મણિને રક્તરત્ન કહેલ છે. 'સત્સાર' એટલે સુંદર સારયુક્ત 'સ્વાપતેય' એટલે દ્રવ્ય સમુદાય.

આ રીતે મારે ત્યાં, મારા પૂર્વકૃત કર્મોને પરિણામે સમસ્ત સાંસારિક સમૃદ્ધિમાં વધારો થઇ રહયો છે ત્યારે એટલાથી જ સંતોષ માનીને બેસી રહેવું તે શું મારે માટે યોગ્ય છે? આ પ્રમાણે બેસી રહેવાથી તો મારાં પુણ્યકર્મોનો ક્ષય થઈ જશે અને એક એવો દિવસ પણ આવશે કે જ્યારે આ બધાં સુખ અને વૈભવો મારી પાસેથી ચાલ્યાં જશે. તો આ રીતે બેસી રહેવામાં ડહાપણ નથી. અત્યારે જ્યારે મારે ત્યાં પુણ્યકર્મને પ્રતાપે સુખ સમૃદ્ધિની છોળો ઊડી રહી છે, ત્યારે જ મારે મારા ભાવિ સુખનો વિચાર કરવો જોઇએ– તે પ્રત્યે ઉદાસીન ન બનવું જોઇએ. એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે—

'पसूहिं' पशुभिः, पूर्वोक्तमेव गोबलीवर्दन्यायेन सविशेषमाह "विपुल-धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिल-प्पवाल-रत्तरयण संतसारसावएज्जेणं" विपुल धन-कनक-रत्न-मणि-मौक्तिक-शंख- शिलाप्रवाल-रक्तरत्नसत्सारस्वापतेयेन. तत्र 'विउलं' विपुलं-प्रचुरम् विपुलशब्दस्य सर्वत्रान्वयः कर्त्तव्यः, धनं-गणिमादिरूपम् कनकं-सुवर्णं, रत्नं-कर्केतनादिकम्, मणिश्चन्द्रकान्तादिः, मौक्तिकं प्रसिद्धम्, शङ्खः-दक्षिणावर्तादिः शिलाप्रवालं-विद्रुमम् यद्वा शिला-शुभलक्षण पाषाणविशेषः, रक्तरत्नं-पद्मरागादिकम्, सत्सारं-शोभनसारयुक्तम् स्वा-

से बढ रहा हूं, 'पसूहिं वड्ढामि' पशुओं से बढ रहा हूं, अर्थात् इन सब धन धान्यादिक की मेरे यहां अधिक मात्रा में दिन प्रतिदिन वृद्धि होती जा रही है, इस तरह 'विउल धण-कणग-रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवाल-रत्त-रयण-संतसारसावएज्जेणं अईव२ अभि-वड्ढामि' मेरे यहां पर विपुलमात्रामें धन, कनक, रत्न, मणि मौक्तिक, शंख, शिला, प्रवाल, रक्तरत्न, सत्सारवाला स्वापतेय-धन बहुत बहुत रूपसे बढ रहा है। विपुल शब्द का अर्थ प्रचुर है और इसका संबंध धन कनक आदि सबके साथ लगा लेना चाहिये। गणिमादिरूप पदार्थ धनशब्दसे गृहीत हुए हैं। कनक शब्दका अर्थ सुवर्ण सोना है। कर्कतनादिकरत्न-रत्न पदसे लिये गये हैं। चन्द्रकान्तादि मणि मणिपद से गृहीत हुए हैं। मौक्तिक प्रसिद्ध हैं। दक्षिणावर्तादि शंख शंख पदसे लीये गये हैं। शिला प्रवाल से मूगा लिया गया है। अथवा शुभलक्षणोंवाला जो पाषाण विशेष होता है वह शिला है ऐसा

"पुत्तेहिं वड्ढामि" સંતાનોની પણ વૃદ્ધિ થઇ રહી છે, "पसूहिं वड्ढामि" અને ગાય, ભેંસ આદિ પશુઓની પણ વૃદ્ધિ થઇ રહી છે. એજ પ્રમાણે "विउल धण-कणगरयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिलप्पवाल-रत्त- रयण - संतसारसावएज्जेणं अईव२ अभिवड्ढामि." મારે ત્યાં ધન, કનક (સુવર્ણ), રત્ન, મણિ, મોતી, શંખ, શિલા, પ્રવાલ, રકત રત્ન, અને સત્સારવાળા સ્વાપતેય (સારરૂપ દ્રવ્ય સમુદાય) વગેરેમાં વિપુલ પ્રમાણમાં વધારો થઇ રહ્યો છે. વિપુલ એટલે મોટા પ્રમાણમાં. અહીં દરેક શબ્દ સાથે તેનો પ્રયોગ કરવાનો છે ધન શબ્દથી ગણિમ (સોનામહોર) આદિ સિક્કા ગ્રહણ કરવા. કનક એટલે સોનું. રત્ન એટલે કર્કેતન આદિ રત્નો, મણિ એટલે ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિ, મૌકિતક એટલે સાચાં મોતી, શંખ એટલે દક્ષિણાવર્ત આદિ શંખ, શિલાપ્રવાલ એટલે મૂંગા (પરવાળાં) અથવા શુભ લક્ષણોવાળા પાષાણ વિશેષને માટે શિલા શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે અને પ્રવાલ એટલે પરવાળાં. પદ્મરાગ

सेयमावृत्त्वसेयदासादिपरिजनः 'आढाइ' आद्रियते–आदरं करोति 'परियाणाइ' परिजानाति ममाज्ञां स्वीकरोति 'सक्कारेइ' सत्कारयति अभ्युत्थानादिना 'सम्माणेइ' सन्मानयति वस्त्रादिना, 'कल्लाणं' कल्याणं–कल्याणमयम् 'मंगलं' मङ्गलमयं दैवतं–धर्मदेवसदृशम्, चैत्यं–ज्ञानमयं मां विनयेन–भक्तिभावेन "पज्जुवासइ" पर्युपास्ते–सेवते 'तावता' तावत्कालं 'मे' मम 'सेयं' श्रेयो विद्यते, 'कल्लं' कल्ये प्रभातकाले 'पाउप्पभायाए' प्रादुष्प्रभातायाम् 'रयणीए' रजन्यां रात्रौ 'जाव-जलंते' यावत् ज्वलति प्रकाशते सूर्योदयो भवति तावत् 'सयमेव' स्वयमेव 'दारुमयं' काष्ठमयं 'पडिग्गहं' प्रतिग्रहं पात्रं 'करेत्ता' कृत्वा मदर्थं काष्ठमयं पात्रं निर्माय तथा 'विउलं' विपुलं पुष्कलम् 'असणं पाणं' अशनं पानं 'खाइमं साइमं' खाद्यं स्वाद्यम् 'उवक्खडावेत्ता' उपस्कार्य

गोत्रवालेजन, सम्बन्धीजन–मातृपक्षकेजन, परिजन दासादिजन ये सब मेरा आदर करते हैं, 'परियाणाइ' मेरी आज्ञा मानते हैं, 'सक्कारेइ' मेरा अभ्युत्थान आदि द्वारा विनय करते हैं, 'सम्माणेइ' वस्त्रादिक प्रदान द्वारा मेरा सन्मान करते हैं 'कल्लाणं, मंगलं, देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासइ' और मुझे कल्याण स्वरूप, मंगलरूप, धर्मदेव जैसा ज्ञानवान जानकर मेरी विनयपूर्वक पर्युपासना करते हैं–'तावता' तबतक 'मे सेयं' मेरी भलाई इसी में है कि मैं 'कल्लंपाउप्पभायाए रयणीए' कल प्रातःकाल होते ही 'जाव जलंते' यावत् सूर्योदय होने पर (सयमेव दारुमयं पडिग्गहं करेत्ता' अपने आप ही काष्ठमय पात्र करवाकरके तथा 'विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडा-

જનો (માતૃપક્ષનાં સગાં) અને પરિજનો (દાસ–દાસી) મારો આદર કરે છે, "परियाणाइ" મારી આજ્ઞા માને છે, "सक्कारेइ" ઉભા થઇને, પ્રણામ આદિ દ્વારા મારો સત્કાર કરે છે "सम्माणेइ" મને વિવિધ વસ્તુઓ ભેટ આપીને મારૂ સન્માન કરે છે, "कल्लाणं, मंगलं, देवयं, चेइयं विणएण पज्जुवासइ" અને મને કલ્યાણ સ્વરૂપ, મંગળરૂપ, ધર્મદેવ જેવા જ્ઞાનવાન જાણીને વિનય પૂર્વક મારી પર્યુપાસના કરે છે "तावता मे सेयं" ત્યાં સુધીમા તેનો ત્યાગ કરીને સંસાર છોડવામાં જ મારૂં કલ્યાણ છે. "कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए" કાલ પ્રાતઃકાલ થતાં જ "जाव जलंते" સૂર્યોદય થયા પછી તુરત જ "सयमेव दारुमयं पडिग्गहं करेत्ता" મારી જાતે જ કાષ્ઠનાં પાત્રો તૈયાર કરાવીશ, તથા "विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवक्खडावेत्ता" વિપુલ પ્રમાણમાં અન્ન, પાન

तत् तस्मात् कारणात्–यावत्–तावत् अहं हिरण्येन–रजतेन, यावत्करणात् सुवर्ण धन धान्य–पुत्र–पशुभिः 'वड्ढामि' वर्द्धे, 'जाव–अईव अईव' यावत् अतीवातीव 'अभिवड्ढामि' अभिवर्द्धे, यावत्करणेन विपुलधन–कनक–रत्न–मणि–मौक्तिक–शङ्ख–शिला–प्रवाल–रक्तरत्नसत्सारस्वापतेयेन इति गृहीतम्, 'जाव च णं मे' यावत् खलु मम 'मित्त–नाइ–नियग–संबंधि परियणो' मित्र–ज्ञाति–निजक–सम्बन्धिपरिजनः ज्ञातिः सजातीयः, निजकः गोत्रजः, सम्बन्धी मातृपक्षीयः परिजनः दासादिः, तथाच सुहृत्समानगोत्रीयसहवासिकुटुम्बपरिवारपितृप–

उदासीन न बनूं यही सब वह मौर्यपुत्र तामलित अब विचार करता है–'तं किं अहं पुरा पोराणाणं सुचिण्णाणं जाव कडाणं कम्माणं एगंतसो सयं उवेहमाणे विहरामि' वह सोचता है कि ये सब पूर्व भव में दानादिकरूप से आचरित किये गये यावत् शुभकर्मो के उदय से सांसारिक सुखदायी पदार्थ प्राप्त हुए हैं तो क्या इतने मात्र से मैं संतुष्ट होकर इनका विनाश अपनी आंखों से देखूं। अर्थात् 'मुझे इतना सुखादिक प्राप्त है ही अतः मुझे इतना ही बस है' इस बुद्धि से भाविसुखके साधन आदि में उदासीनता धारण करके निष्क्रियरूप से कालक्षेपण करना उचित नहीं है–'तं जाव ताव' इस लिये जबतक मैं "हिरण्णेणं वड्ढामि जाव अईवर अभिवड्ढामि जाव च णं मे मित्त, नाइ, नियग, संबंधि–परियणो आढाइ' हिरण्य आदिक पदार्थो से बढ रहा हूं–यावत् इन सब की अधिकाधिक मात्रा में मेरे यहां खूब वृद्धि हो रही है– (यहां यावत् पद से "विपुल धन कनक रत्न आदि पूर्वोक्त पाठ गृहीत हुआ है) और जबतक मेरे मित्रजन, ज्ञातिजन–सजातीयजन, निजजन-समान

"तं किं अहं पुरापोराणाणं सुचिण्णाणं जाव कडाणं कम्माणं एगंतसो–क्खयं उवेहमाणे विहरामि" તે તામલિપ્ત એવો વિચાર કરે છે કે પૂર્વભવમાં દાનાદિ રૂપે આચરેલાં શુભકર્મના ફળ રૂપે મને સાંસારિક સુખ આપનારા પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થઇ છે શું એટલાથી જ સંતોષ પામીને તેમનો વિનાશ મારી આંખોથી જ જોવો? એટલે કે "મને આટલા બધાં સુખની પ્રાપ્તિ થઇ છે, એ મારે માટે પુરતાં છે" આવો વિચાર કરીને ભાવિ સુખની પ્રાપ્તિ પ્રત્યે ઉદાસીન થવું તે યોગ્ય ન ગણાય. "तं जाव ताव" તો જ્યાં સુધી મારે ત્યાં "हिरण्णेणं वड्ढामि जाव अईवर अभिवड्ढामि" ઇત્યાદિ હિરણ્ય (ચાંદી)નો વધારો થઇ રહ્યો છે. સુવર્ણનો વધારો થઈ રહ્યો છે, ધન, ધાન્ય, મણિ, રત્ન આદિ ઉપરોક્ત સઘળી ચીજોનો વધારો થઇ રહ્યો છે – તે દરેક અધિકને અધિક પ્રમાણમાં વધી રહ્યાં છે, અને જ્યાં સુધી મારા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, નિજજનો (સમાન ગોત્રવાળા લોકો, કુટુંબીઓ), સંબંધી-

निवेद्य 'सयमेव' स्वयमेव 'दारुमयं' काष्ठनिर्मितं 'पडिग्गहं' प्रतिग्रहं पात्रं 'गहाय' गृहीत्वा 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा केशानपनीय 'पाणामाए' प्राणामिक्या-अग्रे वक्ष्यमाणस्वरूपया तन्नामिकया 'पवज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुं श्रेयः इति पूर्वेणान्वयः। 'पव्वइए वि य णं समाणे' प्रव्रजितोऽपि च खलु सन् प्रव्रजितः सन् खलु इत्यर्थः 'इमं एयारूवं' इमम् वक्ष्यमाणम् एतावद्रूपम् 'अभिग्गहं 'अभिगिण्हिस्सामि' अभिग्रहं-नियमविशेषम् अभिग्रहीष्यामि स्वीकरिष्यामि इति-विचारयति, अभिग्रहस्वरुपं निरूपयति-जावज्जीवाए' इत्यादि। कल्पते मम याव-ज्जीवं, जीवनपर्यन्तम् 'छट्टं छट्टेणं' षष्ठं षष्ठेन 'अणिक्खित्तेण' अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण 'तवोकम्मेणं' तपःकर्मणा 'उड्ढं' ऊर्ध्वं 'बाहाओ' बाहू 'पगिज्झिय पगिज्झिय' प्रगृह्य प्रगृह्य 'सूराभिमुहस्स' सूर्याभिमुखस्य 'आयावणभूमीए' आ-

दारुमयं पडिग्गहं गहाय' तथा स्वयं ही दारुमय पात्रों को लेकर के 'मुंडे भवित्ता' मुंडित हो जाऊं और मुंडित होकर के 'पाणामाए' प्राणामिकी कि जिसका स्वरूप आगे प्रकट किया जाने वाला है- ऐसी 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्या से 'पव्वइत्तए' प्रव्रजित होजाऊ इसी में मेरी भलाई है- यहां ऐसा संबंध लगा लेना चाहिये 'पव्वइए वि णं समाणे' और जब मैं प्रव्रजित हो जाऊंगा-तब 'इमं एयारूवं' इस प्रकार के इस वक्ष्यमाण 'अभिग्गहं' अभिग्रहको 'अभिगिण्हिस्सामि' धारण करुंगा नियम विशेष का नाम अभिग्रह है। ऐसा उसने विचार कियाजिस अभिग्रह नियम विशेप को धारण करने की इसने भावना भाई है अब सूत्रकार उसी अभिग्रह को प्रकट कर रहे है- 'कप्पइ में जावज्जीवाए छट्ठं छट्टेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आया-

"सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय" मारी जातेज काष्ठनिर्मित पात्रोने ग्रहण करीने "मुंडे भवित्ता" माथे मूंडो करावीने "पाणामए पव्वज्जाए पव्वइत्ता" प्राणामिकी प्रवज्या (प्राणामिकी प्रवज्यानुं स्वरूप हवे पछीना अध्ययनमां समजाववामां आवशे) अंगीकार करीश "पव्वइए वि णं समाणे" आ रीते दीक्षा लईने "इयं एयारूवं" आ प्रकारनो अभिग्गहं अभिगिण्हिस्सामि" अभिग्रह धारण करीश-(अभिग्रह एटले अमुक प्रकारनो नियम) हवेना सूत्रमां ए वात प्रकट करवामां आवी छे के तेमणे केवो अभिग्रह करवाना निश्चय कर्यो.

"कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्टं छट्टेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उट्टं-

परिष्कार्य पाकादिना परिशोधनादिना संस्कृत्य 'मित्त–णाइ–नियग–सयण–संबंधि–परियणं' मित्र–ज्ञाति–निजक–स्वजन–सम्बन्धि–परिजनम् पूर्वोक्त सुहृद् बन्धुकुटुम्बपरिवारादि सम्बन्धिवर्गम् 'आमंतेत्ता' आमन्त्र्य निमन्त्र्य तं मित्र–ज्ञाति–निजक–सम्बन्धि परिजनम् विपुलेन प्रचुरेण उपर्युक्तताऽऽशनपानं-खाद्यस्वाद्येन वस्त्र–गन्ध–माल्यालङ्कारेण च 'सक्कारेत्ता' सत्कार्य भोजनद्वारा उपहारद्वारच सम्मान्य–सम्मानयित्वा, तस्यैव उपर्युक्तस्यैव मित्र–ज्ञाति–निजक सम्बन्धि–परिजनस्य पुरतोऽग्रे समक्षं इत्यर्थः 'जेट्ठपुत्तं' ज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे 'ठावेत्ता' स्थापयित्वा नियोज्य तदुपरि कुटुम्बभारान् निक्षिप्य तं मित्र-ज्ञातिनिजक–सम्बन्धि परिजनं कुटुम्बबन्धुजनं ज्येष्ठपुत्रञ्च 'आपुच्छित्ता' आपृच्छ्य तेभ्यो निजविचारं

वेत्ता' विपुल मात्रा में अशन, पान, खादिम और स्वादिम आहार रँधवा करके 'मित्तणाइ नियग सयण संबंधि परियणं' मित्रजन, ज्ञातिजन, निजजन-स्वजन संबंधीजन एवं परिजनोंको 'आमंतेत्ता' आमंत्रित करके 'तं मित्तणाइणियगसंबंधिपरियणं' उन मित्रादि जनोंका 'विउलेणं उस विपुल 'असण पाण खाइम साइमेणं' अशन आदि द्वारा, तथा 'वत्थगंधमल्लालंकारेणं' वस्त्र गंध माल्य एवं अलंकारों द्वारा सत्कार करूं और सन्मान करूं। 'सक्कारेत्ता सम्माणित्ता' सत्कार सन्मान करके 'तस्सेव मित्तणाइणियगसंबंधिपरियणस्स पुरओ' फिर उन्हीं मित्रादिकों के समक्ष 'जेट्ठं पुत्तं कुडुंबे' ज्येष्ठ अपने पुत्र को कुटुम्ब में स्थापित करके अर्थात् उसके ऊपर कुटुम्ब का भार रख करके तं मित्तणाइ नियग संबंधि परियणं जेट्ठपुत्तं च आपुच्छित्ता' फिर मैं उन अपने मित्रादिकों से और उस ज्येष्ठपुत्र से पूछकर 'सयमेव

ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહાર રંધાવીને " मित्तणाइ णियगसयणसंबंधीपरीयणं " મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, કુટુંબીઓ, સંબંધીઓ અને પરિજનોને "आमंतेत्ता" આમંત્રીને

" तं मित्तणाइणियग-संबधिपरियणं " તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, કુટુંબીઓ, સંબંધીઓ અને પરિજનોનો "विउलेणं" તે વિપુલ "असणपाण खाइम साइमेणं" ભોજન આદિ દ્વારા તથા " वत्थगंधमल्लालंकारेणं " વસ્ત્ર, સુગંધિ દ્રવ્યો, માળાઓ અને અલંકારો વડે સત્કાર કરીશ. "सक्कारेत्ता सम्माणित्ता" તેમનો સત્કાર કરીને " तस्सेव मित्तणाइणियगसंबंधिपरियणस्स पुरओ " તે મિત્રાદિ જનોની સમક્ષ "जेट्ठं पुत्तं कुडुंबे" મારા જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપી દઈશ. "तं मित्तणाइनियगसंबधिपरियणं जेट्ठपुत्तं च आपुच्छित्ता" ત્યારબાદ તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, કુટુંબીઓ, સંબંધીઓ, પરિજનો અને જ્યેષ્ઠ પુત્રની રજા લઈને

इति पूर्वेणान्वयः 'त्तिकट्टु' इतिकृत्वा उक्तरूपेण अभिप्रायं विधाय 'एवं संपेहेइ' एवं संप्रेक्षते-विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य विचार्य च श्वोदिने सर्वोक्तनियमानुसारं ताम्रलिप्तो दीक्षां गृहीतवान् इति प्रतिपादयति-'कल्लं' कल्ये प्रभातकाले 'पाउप्पभायाए' प्रादुष्प्रभातायाम् संजातप्रभातायां रजन्याम् 'जाव-जलंते' यावत् ज्वलति यावत् सूर्योदयो भवति तावत् स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहकं पात्रविशेषं करोति निर्मापयति निर्माप्य च विपुलम् अशनं-पानं-खाद्यम्-स्वाद्यम् उपस्कारयति, विपुलम् अशनपानं-खाद्यम् स्वाद्यम् उपस्कार्य ततः पश्चात्-'ण्हाए' स्नातः 'कयबलिकम्मे' कृतबलिकर्मा-कृतवायसादिभक्ष्याग्र

स्थान से उतरकर अपने आप ही दारुमय पात्र लेकर ताम्रलिप्ती नगरी में जाऊंगा और वहां पर उच्च, नीच, मध्यम गृहों में अनेक घरों से भिक्षाप्राप्ति के निमित्त चर्या करूंगा, उस समय में सिर्फ भातमात्र ही भिक्षा में लूंगा दाल शाक आदि पदार्थ नहीं। उसे लेकर शुद्ध निर्दोष गरमजल से अचित्तजल से उन्हें २१ बार धोऊंगा बाद में उन्हें आहार में लूंगा। 'त्ति कट्टु एवं संपेहेइ' इस प्रकार उसने विचार किया 'संपेहित्ता' ऐसा विचार करके 'कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते' उसकी रजनी प्रभातप्राय हो गई अर्थात्-प्रातःकाल हो गया और यावत् सूर्यका उदय हो गया तब 'दारुमयं पडिग्गहियं' उसने दारुमय पात्रोंको 'करेइ' बनवाया 'करित्ता' बनवा करके फिर उसने 'विउलं असणपाणखाइमं साइमं' विपुलमात्रामें अशन पान खाद्य और स्वाद्य चार प्रकारका आहार रँधवाया 'उवक्खडावेत्ता' चारों प्रकारका आहार रँधवा करके 'तओ पच्छा' बाद

પોતાના હાથમાં જ કાષ્ઠનિર્મિત પાત્રો લઇને તામ્રલિપ્તી નગરીમાં ભિક્ષા પ્રાપ્તિ માટે ભ્રમણ કરીશ. ત્યાં નીચ, ઉચ્ચ અને મધ્યમ ગૃહ સમુદાયમાં ફરીને ફકત શુદ્ધ ભાત જ વહોરી લાવીશ-બીજો કોઇ પણ પદાર્થ વહોરીશ નહીં. તે શુદ્ધ ભાતને નિર્દોષ ગરમ પાણીથી અચિત્ત જળથી ૨૧ વાર ધોઇશ. ત્યાર બાદ તે ભાતનો મારા આહારમાં ઉપયોગ કરીશ. "त्ति कट्टु संपेहेइ" તેમણે એ પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યો. "संपेहित्ता" એવો સંકલ્પ કરીને "कल्लं पाउप्पभाए जाव जलंते" જ્યારે રાત્રિ પૂરી થઇ અને પ્રાતઃકાળ થયો અને સૂર્ય તેના તેજથી પ્રકાશવા લાગ્યો ત્યારે "दारुमयं पडिग्गहियं" તેમને કાષ્ઠનાં પાત્રો "करेइ" બનાવરાવ્યાં. "करित्ता" પાત્રો બનાવરાવીને "विउलं असणपाणखाइमं साइमं" તેમણે અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એ ચારે પ્રકારના આહારો મોટા પ્રમાણમાં રંધા... "उवक्खडावेत्ता"

तापनभूमौ 'आयावेमाणस्स' आतापयतो मम 'विहरित्तए' विहर्तुं 'कल्पते' इति पूर्वेणान्वयः, सूर्याभिमुखम् ऊर्ध्वं हस्तौ प्रसार्य आतापनां ग्रहीष्यामि, तथा 'छट्टस्स वि य णं' षष्ठस्यापि च 'पारणंसि' पारणे 'आयावणभूमीओ' आतापनभूमितः आतापनाग्रहणस्थानात् 'पच्चोरुहित्ता' प्रत्यवरुह्य अवतीर्य 'सयमेव' स्वयमेव 'दारुमयं पडिग्गहयं' दारुमयं प्रतिग्रहं पात्रं 'गहाय' गृहीत्वा 'तामलित्तीए' ताम्रलिप्त्यां 'नगरीए' नगर्याम् 'उच्च-नीय-मज्झिमाइं' उच्चनीचमध्यमानि 'कुलाइं' कुलानि गृहाणि 'घरसमुदाणस्स' गृहसमुदानस्य अनेकगृहसमूहस्य 'भिक्खायरियाए' भिक्षाचर्यया 'अडित्ता' अटित्वा भ्रमित्वा 'सुद्धोदणं' शुद्धोदनं पवित्रभक्तमात्रम् 'पडिगाहेत्ता' प्रतिगृह्य आदाय तम् ओदनम् 'ति सत्तखुत्तो' त्रिसप्तकृत्वः एकविंशतिवारान् 'उदएणं' उदकेन 'पक्खालेत्ता' प्रक्षाल्य 'तओपच्छा' ततःपश्चात् तदनन्तरम् आहारम् 'आहरित्तए' आहर्तुम् 'कल्पते'

वेमाणस्स विहरित्तए' उसने प्रव्रज्या धारण करनेके बाद "मैं जब तक जीवित रहूंगा-तब तक निरंतर छट्ट छट्ट की तपस्या करता रहूंगा। दो उपवास करना इसका नाम छट्ट छट्टकी तपस्या करना है। तथा आतापना भूमिमें दोनों हाथोंको ऊँचा करके आतापना लेता रहूंगा" ऐसा विचार किया-इस नियम विशेषको धारण करने की मन में निश्चय किया। तथा यह भी उसने दृढ संकल्प किया कि 'छट्टस्स वियणं पारणंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहित्ता सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय तामलित्तीए नयरीए ऊचनीय मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्ता सुद्धोदणं पडिगाहेत्ता तं तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेत्ता तओ पच्छा आहारं आहारित्तए' जिसदिन छट्ट के पारणा का दिन होगा उस दिन आतापनाग्रहण-

बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आयावेमाणस्स विहरित्तए" દીક્ષા લઈને જીવન પૂરૂં થાય ત્યાં સુધી હું નિરંતર છઠને પારણે છઠ કરીશ. (છઠ એટલે બે ઉપવાસ) આ રીતે છઠની તપસ્યા દરમિયાન હું બન્ને હાથ ઊંચા રાખીને સૂર્યની સામે આતાપન (તડકાવાળી) ભૂમિમાં બેસીને આતાપના લઈશ. વળી તેમણે મનમાં એવો પણ નિશ્ચય કર્યો કે "छट्टस्स वि य णं पारणंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहित्ता सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय तामलित्तीए नयरीए उच्चनीय मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्ता सुध्धोदणं पडिगाहित्ता तं तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेत्ता तओ पच्छा आहारं आहरित्तए" છઠના પારણાને દિવસે આતાપના લેવાની ભૂમિ પરથી ઉતરીને મારા

इति पूर्वेणान्वयः 'त्तिकट्टु' इतिकृत्वा उक्तरूपेण अभिग्रहं विधाय 'एवं संपेहेइ' एवं संप्रेक्षते-विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य विचार्य च श्वोदिने यथोक्तनियमानुसारं ताम्रलिप्तो दीक्षां गृहीतवान इति प्रतिपादयति-'कल्लं' कल्पे प्रभातकाले 'पाउप्पभायाए' प्रादुष्प्रभातायाम् संजातप्रभातायां रजन्याम् 'जाव-जलंते' यावत् ज्वलति यावत् सूर्योदयो भवति तावत् स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहकं पात्रविशेषं करोति निर्मापयति निर्माप्य च विपुलम् अशनं-पानं-खाद्यम्-स्वाद्यम् उपस्कारयति, विपुलम् अशनपानं-खाद्यम् स्वाद्यम् उपस्कार्य ततः पश्चात्-'ण्हाए' स्नातः 'कयवलिकम्मे' कृतबलिकर्मा-कृतवायसादिभक्ष्यान्न

स्थान से उतरकर अपने आप ही दारुमय पात्र लेकर ताम्रलिप्ती नगरी में जाऊंगा और वहां पर उच्च, नीच, मध्यम गृहों में अनेक घरों से भिक्षाप्राप्ति के निमित्त चर्या करूंगा, उस समय में सिर्फ भातमात्र ही भिक्षा में लूंगा दाल शाक आदि पदार्थ नहीं। उसे लेकर शुद्ध निर्दोष गरमजल से अचित्तजल से उन्हें २१ बार धोऊंगा बाद में उन्हें आहार में लूंगा। 'त्ति कट्टु एवं संपेहेइ' इस प्रकार उसने विचार किया 'संपेहित्ता' ऐसा विचार करके 'कल्लं पाउप्पभायाए जाव जलंते' उसकी रजनी प्रभातप्राय हो गई अर्थात्-प्रातःकाल हो गया और यावत् सूर्यका उदय हो गया तब 'दारुमयं पडिग्गहियं' उसने दारुमय पात्रोंको 'करेइ' बनवाया 'करित्ता' बनवा करके फिर उसने 'विउलं असणपाणखाइमं साइमं' विपुलमात्रामें अशन पान खाद्य और स्वाद्य चार प्रकारका आहार रँधवाया 'उवक्खडावेत्ता' चारों प्रकारका आहार रँधवा करके 'तओ पच्छा' बाद

પોતાના હાથમાં જ કાષ્ઠનિર્મિત પાત્રો લઇને તામ્રલિપ્તી નગરીમાં ભિક્ષા પ્રાપ્તિ માટે ભ્રમણ કરીશ. ત્યાં નીચ, ઉચ્ચ અને મધ્યમ ગૃહ સમુદાયમાં ફરીને ફકત શુદ્ધ ભાત જ વહોરી લાવીશ-બીજો કોઇ પણ પદાર્થ વહોરીશ નહીં. તે શુદ્ધ ભાતને નિર્દોષ ગરમ પાણીથી અચિત્ત જળથી ૨૧ વાર ધોઇશ. ત્યાર બાદ તે ભાતનો મારા આહારમાં ઉપયોગ કરીશ. "ति कट्टु संपेहेइ" તેમણે એ પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યો. "संपेहित्ता" એવો સંકલ્પ કરીને "कल्लं पाउप्पभाए जाव जलंते" જ્યારે રાત્રિ પૂરી થઇ અને પ્રાતઃકાળ થયો અને સૂર્ય તેના તેજથી પ્રકાશવા લાગ્યો ત્યારે "दारुमयं पडिग्गहियं" તેમને કાષ્ઠનાં પાત્રો "करेइ" બનાવરાવ્યાં. "करित्ता" પાત્રો બનાવરાવીને "विउलं असणपाणखाइमं साइमं" તેમણે અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય એ ચારે પ્રકારના આહારો મોટા પ્રમાણમાં રંધાવ્યાં. "उवक्खडावेत्ता"

विभागः 'कयकोउय-मंगल-पायच्छित्ते' कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः कृतमषी तिलकादिदध्यक्षतादिरूपदुःस्वप्नविघातक प्रातःकृत्यः 'सुद्धपावेसाइं' शुद्ध-प्रावेश्यानि-शुद्धानि प्रवेश्यानि सभाप्रवेशयोग्यानि, 'मंगल्लाइं' माङ्गल्यानि-मङ्गलसूचकानि 'वत्थाइं' वस्त्राणि 'पवरपरिहिए' प्रवरपरिहित: सम्यकृतया परिधाय 'अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे' अल्पमहार्घाभरणालङ्कृतशरीरः अल्प भारबहुमूल्यकहीरकाद्यलङ्कारशोभितशरीरः, 'भोयणवेलाए' भोजनवेलायाम् 'भोयणमंडवंसि' भोजनमण्डपे 'सुहासणवरगए' शुभासनवरगतः शुभा-

में उसने 'ण्हाए' स्नान किया 'कयबलिकम्मे' काक आदि पक्षियों को अन्न आदिका भागप्रदान किया 'कयकोउयमंगल पायच्छित्ते' दुःस्वप्न आदिके दोपको दूर करने के निमित्त मषीका तिलक, किया, दध्यक्षत आदिका उपयोग किया इस तरह ये सब प्रातःकृत्य करके उसने 'सुद्धपावेसाइं' सभामें प्रवेश के योग्य-सभामें जाते समय पहिरने के योग्य-शुद्ध-साफ 'मंगलाइं' मंगलसूचक 'वत्थाइं' वस्त्रोंको 'पवरपरिहिए' अच्छी तरहसे धारण किया पहिरा, कपडोंको पहिर करके फिर उसने 'अप्पभारमहग्घा-भरणालंकियसरीरे' ऐसे हीरक आदि के अलंकारोंको यथास्थान पहिरा कि जो वजन में तो कम थे और कीमतमें विशिष्ट मूल्यवाले थे। इस प्रकार से सज धज करके फिर वह तामली 'भोयणवेलाए' भोजनके समय 'भोयणमंडवंसि' भोजनमंडपमें आया वहां वह 'सुहासणवरगए' एक सुखासन पर बैठ गया 'तएणं' बादमें उसने वहां

ચારે પ્રકારનાં આહારો તૈયાર કરાવીને "ण्हाए" તેમણે સ્નાન કર્યું. "कयबलिकम्मे" કાગડા આદિ પક્ષીઓને ચણને માટે દાણા નાખ્યા. "कयकोउयमंगलपायच्छित्ते" દુઃસ્વપ્ન આદિના દોષના નિવારણને માટે મશનું તિલક કર્યું, ભાત દહીં આદિનો ઉપયોગ કર્યો. આ રીતે બધાં પ્રાતઃકર્મો પતાવીને "सुद्धपावेसाइं" તેમણે સભામાં જતી વખતે પહેરવા યોગ્ય, શુદ્ધ "मंगल्लाइं वत्थाइं" મંગળસૂચક વસ્ત્રો "पवरपरिहिए" ઘણી સારી રીતે પહેર્યાં. કપડાં ધારણ કરીને તેમણે "अप्पभारमहग्घाभरणालंकियसरीरे" વજનમાં હલકાં પણ અતિશય મૂલ્યવાન એવાં હીરા મોતી આદિના આભૂષણો શરીરે ધારણ કર્યાં આ પ્રમાણે સજાવટ કરીને તે તામલી "भोयणवेलाए भोयण मंडवंसि" ભોજન લેવાનો સમય થયો ત્યારે ભોજનખંડમાં આવ્યો ત્યાં તે એક "सुहासणवरगए" સુખાસન પર બેસી ગયો. "तएणं" ત્યાર બાદ ત્યાં આવેલા તેમના

मनोपरिउपविष्टः 'तएणं' ततः तदनन्तरम् खलु मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन-सम्बन्धि-परिजनेन 'सद्धिं' सार्धम्, तं मित्रादिपरिजनान्तं कुटुम्बपरिवारं विपुलम् अशनं-पानं-खाद्यम्-स्वाद्यम् 'आसाएमाणे' आस्वादयन्-आसमन्तात् स्वादयन् 'वीसाएमाणे' विस्वादयन् वि-विशेषेण खाद्यविशेषं स्वादयन् 'परिभोएमाणे' परिभुञ्जानः 'परिभाएमाणे' परिभाजयन्-अन्येभ्यो ददत् 'विहरइ' विहरति तिष्ठति, 'जिमिय' जिमितः 'भुत्तुत्तरागए वियणं' भुक्तोत्तरागतोऽपि च भुक्तोत्तरकालम् आगतोऽपि स्वोपवेशनस्थाने इति शेषः 'समाणे' सन् 'आयंते' आचान्तः आचमनं कृत्वा गण्डूषादिना प्रक्षालितमुखः 'चोक्खे' चोक्षः लेपसिक्थाद्यपनयनेन शुद्धः अतएव 'परमसुइब्भूए' परमशुचिभूतः तं 'मित्त जाव-परियणं'

पर आये हुए अपने 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं सद्धिं तं विउलं असणपाणखाइमसाइमं आसाए माणे' मित्र-ज्ञाति-निजक-स्वजन और परिजनोंके साथ उस पहिलेसे तैयार हुए चारों प्रकार के आहार को अच्छी तरह चखा 'वासाए माणे' बाद में खूब अच्छी तरह से परोसा 'परिभोएमाणे विहरइ' इस तरह आनंदके साथ सबके साथ बैठकर उसने इच्छानुसार भोजन किया, 'जिमिय भुत्तुतरागए वि य णं समाणे' भोजन कर चुकनेके बाद फिर उसने उसी समय सबके साथ बैठनेके स्थान पर आकर 'आयंते' आचमन किया-मुखप्रक्षालनके निमित्त कुल्ला किया 'चोक्खे' भोजन करते समय मुखमे रहे हुए अन्नादिक के सीतको दूर किया इस तरह 'परमसुइब्भूए' परमशुचीभूत होकर उसने 'तं मित्त

"मित्तणाइ-णियग-सयण-संबंधिपरिजणेणं सद्धिं तं विउलं असणपाण-खाइम साइमं आसाएमाणे" મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સગાં સંબંધીઓ અને પરિજનો સાથે બેસીને, પહેલાં તૈયાર કરાવી રાખેલા ચારે પ્રકારના આહારને સારી રીતે ચાખ્યો, "वीसाएमाणे" ત્યાર બાદ ધરાઇને તે ભોજન આરોગ્યું, "परिभोएमोणो" એક બીજાને આગ્રહ કરી કરીને જમાડયા. "परिभोएमाणे विहरइ" આ રીતે બધાની સાથે બેસીને તેમણે આનંદથી ભોજન કર્યું. "जिमिय भुत्तुतरागए वियणं समाणे" ભોજન કર્યા પછી એજ વખતે સૌની સાથે બેસવાને સ્થાને આવીને "आयंते" તેમણે આચમન કર્યું- મોં ધોવા માટે કોગળા કર્યા. "चोक्खे" જમતી વખતે કપડાં પર દાળ, શાક આદિના જે ડાઘ પડયા હતા તે સાફ કર્યા. આ રીતે "परमसुइब्भूए" તદ્દન

मित्रादिपरिजनान्तं विपुलेन अशन-पान-खाद्य-स्वाद्य-पुष्प-वस्त्र-गन्ध-माल्यालङ्कारेण सत्कारयति सन्मानयति तस्यैव उपर्युक्तस्य 'मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं' मित्र-ज्ञातिनिजक-सम्बन्धिपरिजनं 'जेट्ठपुत्तंच' ज्येष्ठपुत्रञ्च 'आपुच्छइ' आपृच्छति, 'आपुच्छित्ता' आपृच्छ्य 'मुंडेभवित्ता' मुण्डोभूत्वा 'पाणामाए' प्राणामिक्या प्रणामः अस्ति अस्यां सा प्राणामिकी तया प्राणामिकया 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइए' प्रव्रजितः

अथ स ताम्रलिप्तः गाथापतिः प्रव्रज्यां गृहीत्वाऽपि प्रव्रज्योचितमभिग्रह

जाव परियणं विउलेणं असण पाण खाइमसाइमपुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ' अपने मित्रजनोंको यावत् परिजनोंका विपुल अशन पानखाद्य और स्वाद्यरूप चारों प्रकारके आहारसे तथा पुष्प, वस्त्र, गंध, माला एवं अलंकारोंसे सत्कार किया, उनका सन्मानकिया। पश्चात् 'तस्सेव मित्तणाइजाव परियणस्स पुरओ जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठावेइ' उसने उन्हीं अपने मित्रज्ञाति यावत् परिजनों के समक्ष अपने ज्येष्ठपुत्र को कुटुम्ब में स्थापित किया, 'ठावेत्ता' स्थापित करके 'तं मित्तणाइ जाव परियणं जेट्ठं पुत्तंच' फिर उसने उन अपने मित्र ज्ञाति यावत परिजनों से तथा ज्येष्ठपुत्र से 'आपुच्छइ' पूछा 'आपुच्छित्ता' पूछकर वह फिर मुंडित हो गया 'मुंडे भवित्ता' मुंडित होकर के 'पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए' उसने प्राणामिकी प्रव्रज्या धारण करली।

'पव्वइए वियणं समाणे' प्रव्रज्या धारण करते ही उसने 'इमं

સ્વચ્છ બનીને "तंमित्तं जाव परियणं असणपाणखाइमसाइम पुप्फवत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ" તેણે તેના મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સગાંસંબંધીઓ અને પરિજનોનો અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહારોના વિપુલ જથ્થાથી, વસ્ત્રોથી, સુગંધ દ્રવ્યોથી, માળાઓથી અને આભૂષણોથી સત્કાર કર્યો, તેમનું સન્માન કર્યું "तस्सेव मित्तणाइजावपरियणस्स पुरओ जेट्ठपुत्तं कुडुंबे ठावेइ" તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સગાંસંબંધીઓ અને પરિજનો સમક્ષ તેમણે તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપી દીધી. ત્યારબાદ "तं मित्तणाइ जाव परियणं जेट्ठपुत्तं च" તેમણે તે મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સગાસંબંધીઓ, પરિજનો અને જ્યેષ્ઠ પુત્રને "आपुच्छइ" પૂછયું (દીક્ષા લેવા માટે તેમની રજા માગી) "आपुच्छित्ता" તેમને પૂછીને તેણે માથે મૂંડો કરાવ્યો, "मुंडे भवित्ता" અને મુંડિત થઈને "पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए" પ્રાણામિકી પ્રવજ્યા (દીક્ષા) અંગીકાર કરી.

"पव्वइए वि य णं समाणे" પ્રવજ્યા ધારણ કરીને તુરત જ તેમણે "इयं

गृहीतवान् इति अभिग्रहस्वरूपं प्रतिपादयति 'पव्वइए वि य णं समाणे' प्रव्रजितोऽपि च खलु सन प्रव्रजितः सन् खलु इत्यर्थः इमं 'एयारूवं' एतद्रूपम् पूर्वोक्तस्वरूपम् 'अभिग्गहं' अभिग्रहम् 'अभिगिण्हइ' अभिगृह्णाति-'कप्पइमे' कल्पते मम 'जावज्जीवाए' यावज्जीवम्, 'छट्ठं छट्ठेणं' षष्ठं षष्ठेन 'जावआहारित्तए त्तिकट्टु' यावत्-आहर्तुमिति कृत्वा। अत्र यावत् करणात् अनिक्षिप्ततपःकर्मसूर्यातपसहनपूर्वकातापना-पात्रग्रहणशुद्धोदनमात्रभिक्षा-ग्रहणादिकं गम्यते। इमम् एतद्रूपम् उक्तस्वरूपम् अभिग्रहम् अभिगृह्णाति, अभिगृह्य यावज्जीवं जीवनपर्यन्तम् षष्ठं षष्ठेन तन्नामकपूर्वोक्ततपोविशेषेण अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण तपःकर्मणा ऊर्ध्वबाहू प्रगृह्य प्रगृह्य प्रसार्य प्रसार्य

एयारूवं अभिग्गहं' इस प्रकार के इस अभिग्रह को 'अभिगिण्हइ' धारण कर लिया 'कप्पइमे जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं जाव आहारित्तए' कि मै जबतक अब जीऊंगा तबतक छट्ठ छट्ठ की तपस्या करता रहूंगा बाद में उसके, भोजन-पारणा करूंगा, यहां यावत् शब्द से "निरन्तर छट्ठ छट्ठ की तपस्या करना, सूर्यातप सहन पूर्वक आतापना-लेना, पात्रग्रहण, शुद्धोदनमात्र भिक्षाग्रहण करना इत्यादि जाना जाता है। त्ति कट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ' इस प्रकार उक्त स्वरूपवाला अभिग्रह उसने यावज्जीव स्वीकार कर लिया। 'अभिगिण्हित्ता' इस नियम को यावज्जीव धारण करके वह 'जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेण अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झियर सूराभिमुहे' निरंतर जीवनपर्यन्त छट्ठ छट्ठ की तपस्या करने में तत्पर हो गया और दोनों हाथ ऊँचे करके सूर्य की तरफ मुख कर

एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हई" નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે અભિગ્રહ ધારણ કર્યા— "कप्पइ मे जावज्जीवाए छट्ठं छट्ठेणं जाव आहारित्तए" "હું જીવનપર્યન્ત નિરંતર છઠને પારણે છઠ કરીશ." ત્યાંથી શરૂ કરીને "શુદ્ધ પાણીથી એકવીસ વખત ધોયેલા ભાત વડે છઠનું પારણું કરીશ" ત્યાં સુધીનું તમામ વકતવ્ય અહીં ગ્રહણ કરવું. એટલે કે આતાપના ભૂમિમાં આતાપના લેવાની, પારણાને દિવસે તામ્રલિપ્તી નગરીના ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમકુળ સમુદાયની ભિક્ષાચર્યાની, ભાત જ વહોરવાની વગેરે વાત અહીં 'યાવત્' પદથી ગ્રહણ કરવી જોઈએ. त्ति कट्टु इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हइ" આ રીતે એ પ્રકારનો અભિગ્રહ તેમણે જીવન પર્યન્ત ધારણ કરી લીધો. "अभिगिण्हित्ता" એવો અભિગ્રહ ધારણ કરીને "जावज्जीवाए छट्ठंछट्ठणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिय पगिज्झिय सूराभिमूहे" તેમણે મૃત્યુ પર્યન્ત નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠની તપસ્યા કરવા માંડી.

सूर्याभिमुख आतापनभूमौ आतापयन् आतापनां कुर्वन् विहरति तिष्ठति षष्ठ-स्याऽपि पूर्वोक्ततपःकर्मणः पारणके पारणासमये आतापनभूमितः प्रत्यवरो-हति अवतरति, प्रत्यवरुह्य अवतीर्य स्वयमेव दारुमयं प्रतिग्रहम् आहारपात्रं गृहीत्वा ताम्रलिप्त्या नगर्याः उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि भिक्षाचर्यया भि-क्षाचरणेन अटति भिक्षार्थं गच्छति, शुद्धोदनं प्रतिगृह्णाति, त्रिसप्तकृत्वः एक विंशतिवारान् उदकेन प्रक्षालयति, ततःपश्चात् आहारम् आहारयति इत्येतावता सूत्रेण प्रव्रजितस्य ताम्रलिप्तस्य तपश्चर्यादिकरणपूर्वकप्रव्रज्योचितनियमादि परिपालनमुक्तम् ॥ सू० ॥ १९

'आयावणभूमीए आयावेमाणे विहरइ' आतापनाभूमि में आतापना लेने लग गया 'छट्ठस्स वियणं पारणयंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ' तथा जब छट्ठकी पारणा का दिन होता तब वह आतापना भूमि से उतरता और 'पच्चोरुहित्ता' उतर करके 'सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय' अपने आप ही दारुमय पात्र को लेकर 'तामलित्तीए नयरीए' ताम्रलिप्ती नगरीमें 'उच्चनीय मज्झिमाइं कुलाइं' उच्चनीच मध्यम घरों में 'घरसमुदाणस्स' गृह समूह की 'भिक्खायरियाए' भिक्षाप्राप्ति के निमित्त 'अडइ' घूमता, भिक्षा में 'सुद्धोयणं पडिग्गाहइ' मात्र शुद्ध भात ही लेता और उसे फिर अपने स्थान पर लाकर 'तिसत्तक्खुत्तो' २१ बार 'उदएणं' पानी से 'पक्खालेइ' धोता 'तओ पच्छा आहारं आहारेइ' बाद में फिर उन्हें खाता, इतने सूत्र से सूत्रकार ने प्रव्र-जित ताम्रलिप्त ने तपश्चर्यादिकरणपूर्वक प्रव्रज्या के लायक नियमा-दिकों का पालन किया यह कहा है। ॥ सू० १९ ॥

આ તપસ્યા દરમિયાન તેઓ બન્ને હાથ ઉંચા રાખીને, સૂર્યની તરફ મુખ રાખીને આયાવણભૂમિए आयावेमाणे विहरइ" તડકાવાળી ભૂમિમાં આતાપના લેતા હતા. "छट्ठस्स वि य णं पारणयंसि आयावणभूमीओ पच्चोरुहइ" છઠના પારણાને દિવસે તેઓ આતાપના ભૂમિપરથી નીચે ઉતરતા હતા. "पच्चोरुहित्ता" ત્યાંથી ઉતરીને "सयमेव दारुमयं पडिग्गहं गहाय" પોતાના હાથમાં જ કાષ્ઠ પાત્ર લઈને "तामलित्तीए नयरीए" તામ્રલિપ્તી નગરીમાં "उच्चनीचमज्झिमाइं कुलाइं घर-समुदाणस्स" ઉંચ, નીચ અને મધ્યમ કુળમાં – ગૃહસમુદાની "भिक्खायरियाए" ભિક્ષા પ્રાપ્તિ અર્થે "अडइ" ફરતા હતા. "सुद्धोयणं पडिग्गाहइ" તેઓ શુદ્ધ ભાત જ વહોરતા હતા. "तिसत्तक्खुत्तो उदएणं पक्खालेइ" તે ભાતને ૨૧ વખત શુદ્ધ અચિત્ત પાણીથી ધોતા હતા "तओ पच्छा आहारं आहारेइ"

ताम्रलिप्तस्य प्राणामिकयाः प्रव्रज्याया महत्त्वम् ईशानेन्द्रत्वमाप्तिश्च प्रोच्यते

मूलम्—"से केणट्ठणं भंते! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वज्जा? गोयमा! पाणामाएणं पव्वज्जाए पव्वइए समाणे जंजत्थ पासइ– इंदंवा, खंदंवा रुद्दंवा, सिवंवा वेसमणं वा, अज्जंवा, कोट्टकिरियंवा, रायंवा, जावसत्थवाहंवा, काकंवा, साणंवा, पाणंवा, उच्चं पासइ उच्चं पणामं करेइ, नीयं पासइ नीअं पणामं करेइ, जं जहा पासइ, तं जहा पणामं करेइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वज्जा ॥ सू० २० ॥

छाया–तत् केनार्थेन भगवन्! एवम् उच्यते प्राणामी प्रव्रज्या? गौतम! प्राणामिकया खलु प्रव्रज्यया प्रव्रजितः सन् यं यत्र पश्यति–इन्द्रं वा, स्कन्दं वा,

---

ताम्रलिप्तद्वारा स्वीकृत प्राणामिकी प्रव्रज्याका महत्व और ईशानेन्द्र पद प्राप्तिका कथन 'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वज्जा) हे भदन्त! ताम्रलिप्त के द्वारा गृहीत प्रव्रज्या 'प्राणामी' इस नाम से क्यों कहलाई? अर्थात् ताम्रलिप्तने जो दीक्षा धारण की वह 'प्राणामी' इस नामसे आपने प्रकट की है–सो उसके इस नामके होने में कारण क्या है यह आप हमें अच्छी तरहसे समझाइये?–
(गोयमा!) हे गौतम! (पाणामाए णं पव्वज्जाए पव्वइए समाणे जं जत्थ पासइ इंदं वा, खंदं वा, रुद्दं वा, सिवं वा, वेसमणं वा, अज्जं

ત્યાર બાદ તેઓ તે ભાતનો આહારમાં ઉપયોગ કરતા. આ રીતે આ સૂત્રમાં પ્રવ્રજિત તામલીની તપસ્યા આદિનું સૂત્રકારે વર્ણન કર્યું છે. ॥ સૂ ૧૯ ॥

તામલીએ અંગીકાર કરેલી પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યાના સ્વરૂપનું નીચેના સૂત્રમાં સૂત્રકારે નિરૂપણ કર્યું છે—

"से केणट्ठे णं भंते एवं वुच्चइ" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (से केणट्ठे णं भंते एवं वुच्चइ पाणामापव्वज्जा?) હે ભદન્ત! તામ્રલિપ્તે લીધેલી પ્રવ્રજ્યાને 'પ્રાણામી પ્રવ્રજ્યા' શા માટે કહી છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (पाणामाए णं पव्वज्जाए पव्वइए समाणे जं जत्थ पासइ इंदं वा, खंदवा, रुद्दं वा, सिवं वा, वेसमणं वा, अज्जं वा, कोट्टकिरियं वा, रायं वा, जाव

रुद्रं वा, शिवं वा, वैश्रमणं वा, आर्यां वा, कुट्टनकियां वा, राजानं वा, यावत्-सार्थवाहं वा, काकं वा, श्वानं वा, पाणं वा, उच्चं पश्यति, उच्चं प्रणामं करोति, नीचं पश्यति नीचं प्रणामं करोति यं यथा पश्यति तं तथा प्रणामं करोति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवम् उच्यते प्राणामी प्रव्रज्या ॥ सू० २० ॥

वा, कोट्टकिरियं वा, रायं वा जाव सत्थवाहं वा कागं वा, साणं वा, पाणं वा, उच्चं वा पासइ, उच्चं पणामं करेइ) प्राणामो दीक्षा जिसने धारण करी होती है. उसके लिये यह कहा गया है कि वह जिसे देखे-इन्द्रको देखे, स्कन्दको देखे, रुद्रको देखे, शिवको देखे, वैश्रमणको देखे, आर्याको देखे, महिषासुरका मर्दन करनेवाली चंडिकाको देखे, राजाको देखे यावत् सार्थवाहको देखे, कौआ को देखे, कुत्ताको देखे, अथवा-प्राण-चाण्डालको देखे अथवा ऊँचे व्यक्तिको पूज्यश्रेष्ठ मनुष्यको, देखे तो उसे उसीरूप से वह सातिशय विनयावनत होकर अच्छी तरह से प्रणाम करे। तात्पर्य यह है कि इस प्रव्रज्या को धारण किये मनुष्यका यह कर्त्तव्य हो जाता है कि वह जिसको भी देखता है-चाहे वह देव श्रेणिका हो चाहे मनुष्यश्रेणिका हो-या पशुश्रेणिका हो-उत्तम हो या नीच हो कोई भी क्यों न हो उसे उसके लिये यथोचित आदरभावसे प्रणाम करता है। नीचे व्यक्तिको नीचे रूप में और उच्च व्यक्तिको ऊंचे रूप में प्रणाम करनेका इस प्रव्रज्या विधान है यही बात (नीयं पासइ नीयं पणामं करेइ-जं

सत्थवाहं वा, कागं वा, साणं वा, पाणं वा, उच्चं वा पासइ, उच्चं पणामं करेइ) પ્રાણામી દીક્ષા જેણે અંગીકાર કરી હોય છે, તેને માટે એવો નિયમ બતાવ્યો છે કે તે જેને દેખે તેને તેણે વિનય પૂર્વક પ્રણામ કરવા જોઇએ. ઇન્દ્ર, સ્કંદ, રુદ્ર, શિવ, વૈશ્રમણ, (કુબેર) આર્યા, મહિષાસુરનું મર્દન કરનારી ચંડિકા, રાજા, સાર્થવાહ, કાગડો, કૂતરો, અથવા ચાંડાલ, જે કોઇને દેખે તેને તે અતિશય વિનય પૂર્વક પ્રણામ કરે છે કોઈ ઊંચી વ્યકિતને - પૂજ્યશ્રેષ્ઠ વ્યકિતને દેખે તો તે અતિશય વિનય પૂર્વક તેને પ્રણામ કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રાણામી દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર વ્યકિતની એ ફરજ થઇ પડે છે કે તે જેને દેખે- ભલે તે દેવ શ્રેણિની વ્યકિત હોય, કે મનુષ્ય શ્રેણિની વ્યકિત હોય કે પશુશ્રેણિની હોય, ઉત્તમ હોય કે નીચ હોય, ગમે તે શ્રેણિની હોય - પણ તેને આદરભાવથી પ્રણામ કરવા જોઇએ. નીચ વ્યકિતને નીચે રૂપે અને ઊચ્ચ વ્યકિતને ઊંચે રૂપે પ્રણામ કરવાની વાત નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરી છે- नीयं पासइ नीयंपणामं करेइ - जं जहा पासइ तं तहा पणामं

टीका–वायुभूतिः प्राणामिक्याः प्रव्रज्यायाः स्वरूपं ज्ञातुम् भगवन्तं पृच्छति–'सेकेणट्ठणं भंते !' इत्यादि। हे भदन्त ! तत्तस्मात् केनार्थेन केन हेतुना 'एवंवुच्चइ' एवमुच्यते प्राणामी प्रव्रज्या? इति, ताम्रलिप्तेन गृहीतायाः प्रव्रज्यायाः 'प्राणामी' इति नामकरणे को हेतुः? इति माम् सम्यग् बोधयतु इत्याशयः।

भगवानाह–'गोयमा ! पाणामाएणं' इत्यादि। प्राणामिक्येति प्रणामः अस्ति अस्यामिति प्राणामिकी तया प्रणामबहुलया प्रणामं–प्रधानया वा 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइए' प्रव्रजितः 'समाणे' सन् 'जं जत्थपासइ'

जहा पासइ तं तहा पणामं करेइ-से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चइ पणामा पव्वज्जा) इस सूत्र पाठ द्वारा समझाई गई है। यदि वह नीच व्यक्तिको देखता है-तो नीच रूपसे वह उसे प्रणाम करता हैं। तात्पर्य यह कि जिसको जिस रूपमे देखता है उसको यह उसी रूपसे यह प्रणाम करता है। इस कारण हे गौतम ! इसे मैने 'प्राणामिकी' ऐसे नामसे कहा है।

टीकार्थ–वायुभूति प्राणामिकी प्रव्रज्याका स्वरूप जाननेके लिये भगवानसे पूछते है कि 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वज्जा !' हे भदन्त ! ताम्रलिप्तने जो प्रव्रज्या ग्रहणकी उसका नाम 'प्राणामिकी' ऐसा आपने किस कारण से कहा है? इस प्रकार के उसके नाम होनेमें क्या हेतु है–आप हमें इसे अच्छी तरह से समझाइये। वायुभूतिका इस प्रकारका प्रश्न सुनकर प्रभु इस विषयमें समझाते हुए उनसे कहते हैं 'गोयमा ! हे गौतम ! तुम सुनो मैं इस विषय में तुम्हें समझाता हूं। 'पाणामाए णं पव्वज्जाए

करेइ से तेणट्ठणं गोयमा! एवं वुच्चइ पणामा पव्वज्जा) જો તે નીચ વ્યકિતને જોવે છે તો તેને નીચ રૂપે પ્રણામ કરે છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દરેકને યોગ્યતા અનુસાર તે પ્રણામ કરે છે. હે ગૌતમ! તે કારણે મેં તે દીક્ષાને 'પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા' કહી છે

ટીકાર્થ– પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યાનું સ્વરૂપ સમજવા માટે વાયુભૂતિ અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ पाणामा पव्वज्जा?" તામ્રલિપ્તે જે દીક્ષા અંગીકાર કરી તે દીક્ષાને આપે 'પ્રાણામિકી દીક્ષા' શા માટે કહી છે ? એવું નામ આપવા પાછળનો હેતુ શો છે? વાયુભૂતિના એ પ્રશ્નના ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે "गोयमा!" હે ગૌતમ ગોત્રીય વાયુભૂતિ! તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે– "पाणामाए णं पव्वज्जाए पव्वइए समाणे जं जत्थ

यं यत्र पश्यति 'इंदंवा' इन्द्रं वा 'खंदंवा' स्कन्दं वा कार्तिकेयं वा 'रुद्दंवा' रुद्रं वा शङ्करं वा 'सिवं वा' रूपान्तरधारिणं महादेवं वा 'वेसमणंवा' वैश्रमणं वा 'अज्जंवा' आर्यांवा दुर्गां प्रशान्तस्वरूपां शिवाम् 'कोट्टकिरियंवा' कुट्टनक्रियां वा महिषासुरादिकुट्टनकारिणीम् चण्डिकाम् 'रायंवा' राजानं वा 'जाव सत्थवाहंवा' यावत् सार्थवाहं वा, यावत्करणात् 'ईसरंवा, तलवरंवा, माडंबियंवा, कोडुंबियंवा' सेट्ठिंवा' इति बोध्यम् । 'कागंवा' काकं वा 'साणंवा' श्वानं

पव्वईए पमाणे जं जत्थ पासइ' 'प्रणामः अस्ति अस्याम् इति प्राणामिकी' इस व्युत्पत्तिके अनुसार यह प्राणामिकी प्रव्रज्या प्रणाम बहुल अथवा प्रणामप्रधान होती है इस कारण इसका नाम प्राणामिकी है। इस प्रव्रज्याको जो मनुष्य धारण करता है वह 'जं जत्थ पासइ' जिसे जहाँ पर देखता है चाहे वह 'इंदं वा खंदं वा इन्द्र को देखे, अथवा स्कन्द (कार्तिकस्वामी) को देखे, 'रुद्दं वा' रुद्रावतार वाले शंकरको देखे, 'सिवं वा' रूपान्तर धारी शिव को देखे, 'वेसमणं वा' वैश्रमण–कुबेरको देखे, 'अज्जं वा' आर्या–प्रशान्तरूपवाली शिवा दुर्गाको देखे, 'कोट्टकिरियं वा' महिसासुरका मर्दन करनेवाली चण्डिकाको देखे, 'रायं वा' राजा को देखे, 'जाव सत्थवाहं वा' यावत् किसी सार्थवाह को देखे 'यावत्पद से लभ्य हुए–ईसरं वा तलवरं वा माडंबियं वा कोडुंबियं वा सेट्ठिं वा' ईश्वरको देखे, तलवरको देखे, माडंबिकको देखे, कौटुम्बिक को देखे, सेठ को देखे 'कागं वा' कागको देखे, 'साणं वा' श्वानको

पासइ" "प्राणामः अस्ति अस्याम् इति प्राणामिकी" આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા પ્રણામપ્રધાન હોય છે–તે પ્રવ્રજ્યામાં પ્રમાણનું મહત્ત્વ ઘણું જ હોય છે.

"जं जत्थ पासइ" તે પ્રકારની પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરનાર સાધુ જેને જ્યાં દેખે છે ત્યાં પ્રણામ કરે છે. ભલે તે "इंदं वा खंदंवा" ઈન્દ્ર હોય કે સ્કંદ હોય, "रुद्दं वा सिवं वा" રુદ્રાવતારવાળા શંકર હોય કે કલ્યાણકારી રૂપાન્તરવાળા શિવ હોય, "वेसमणं वा" વૈશ્રમણ (કુબેર) હોય, "अज्जं वा" આર્યા હોય– પ્રશાન્તરૂપવાળી દુર્ગા (પાર્વતી) હોય કે "कोट्टकिरियं" મહિષાસુરનું મર્દન કરનારી ચંડિકા હોય, "रायं वा" રાજા હોય કે "सत्थवाहं वा" સાર્થવાહ હોય, પણ તે સૌને તેમની યોગ્યતા અનુસાર પ્રણામ કરે છે. અહીં "यावत्" પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો જોઈએ– "इसरं वा तलवरं वा माडंबियं वा कोडुंबियं वा सेट्ठिं वा" ઈશ્વરને દેખે કે તલવરને દેખે, માંડવિકને દેખે કે કુટુંબીને દેખે કે શેઠને દેખે તો તે તેમને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રણામ કરે છે. "कागं वा साणं वा पाणं वा"

वा 'पाणंवा' प्राणम् श्वपाकं चाण्डालम् वा देशीयोऽयंपाणशब्दः चाण्डालवाचकः 'उच्चं' पूज्यं श्रेष्ठं 'पासइ' पश्यति 'उच्चं पणामं करेइ' उच्चं सातिशयम् प्रणमति 'नीयं पासइ' नीचं पश्यति, 'नीयं पणामं करेइ' नीचं प्रणामं करोति, तदेवोपसंहरति- 'जं जहा पासइ'- इत्यादि। यं यथा पश्यति 'तं तहाप-णामं करेइ' तं तथा प्रणामं करोति, व्यक्तीनां योग्यतानुसारमेव प्रणामं करोति, एतावता यं पुरुषपश्वादिकं यथा यत्प्रकारकं पूज्यापूज्यस्वभा-वकं पश्यति 'तं तहा' तं तथा पूज्यापूज्यौचित्यानुसारं 'पणामं करेइ' प्रणामं करोति यद्वा उपरि अधः यत्र तत्र यं कमपि पश्यति तं सर्वं तत्र तत्र प्रणमति इति भावः से तेणट्ठेणं 'गोयमा!' तत् तस्मात् कारणात् तेनार्थेन

देखे, 'पाणं वा' किसी चाण्डालको देखे(पाणशब्द देशीय शब्द है और यह चाण्डाल वाचक है) 'उच्चं वा पासइ' किसी उच्च मनुष्यको देखे तो 'उच्चं पणामं करेइ' सातिशय रूप में उसे प्रणाम करता है। 'नीयं पासइ नीयं पणामं करेइ' यदि नीचको देखता है तो नीचे रूपमें उसे प्रणाम करता है। इसी बातको उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-'जं जहा पासइ तं तहा पणामं करेइ-से तेणट्ठेण गोयमा! एवं वुच्चइ पणामा पव्वज्जा' कि इस प्रव्रज्यावाला जिसको जिसरूपमें देखता है उसको उस रूपमें प्रणाम करता है। तात्पर्य यह है-यह व्यक्तियोंको जो प्रणाम करता है वह उनकी योग्यताके अनुसार प्रणाम करता है। अतः जिस पुरुष को या पशु आदि को जिस पूज्यापूज्य प्रकारक स्वभाववाला यह देखना है उसे उसी पूज्यापूज्य स्वभावकी उचितताके अनुसार प्रणाम किया करता है। अथवा-उपर नीचे जहां कहीं पर यह जिस किसी को भी देखता है उन सब को

કાગડાને, શ્વાનને અથવા કુતરાને દેખે, તો પણ તે પ્રણામ કરે છે. (પાણ ગામઠી શબ્દ છે. તે ચાંડાલને માટે વપરાય છે) "उच्चं वा पासइ" જો તે કોઈ ઊંચી કોટિના મનુષ્યને દેખે છે તો "उच्चं पणामं करेइ" તેને અતિશય વિનય પૂર્વક પ્રણામ કરે છે. "नीयं पासइं नीयपणामं करेइ" જો તે કોઇ નીચી કોટિની વ્યક્તિને દેખે છે તો તેને નીચે રૂપે પ્રણામ કરે છે. એજ વાતનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે जं जहा पासइ तं तहा पणामं करेई से तेणट्ठेणं गोयमा! ઇત્યાદિ" આ પ્રકારની પ્રવ્રજ્યાધારી સાધુ જેને જે રૂપે દેખે છે તેને તે રૂપે પ્રણામ કરે છે. પૂજ્યાપૂજ્ય સ્વભાવની યોગ્યતા અનુસાર તે દરેક પુરુષ અને પશુને પ્રણામ

तेन हेतुना हे गौतम ! वायुभूते ! "एवं वुच्चइ पाणाम पव्वज्जा" एवमुच्यते पूर्वोक्त प्रव्रज्यायाः 'प्राणामिकी' इति नाम कृतम् वर्तते इति ॥ सू० २० ॥

मूलम्—" तएणं से तामली मोरियपुत्ते तेणं ओरालेणं; विपुलेणं, पयत्तेणं, पग्गहिएणं, वालतवो कम्मेणं सुक्के, लुक्खे जावधमणि संतए जाए यावि होत्था, तएणं तस्स तामलि- तस्स वालतवस्सिस्स; अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयं सि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए; चिंतिए; जावसमुप्पज्जित्था; एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं; विपुलेणं; जावउदग्गेणं; उदत्तेणं; उत्तमेणं; महाणुभागेणं; तवो कम्मेणं; सुक्के; लुक्खे; जाव–धमणि संतए; जाए तं अत्थि जामे उट्ठाणे, कम्मे; वले; वीरिये पुरिसक्कारपरक्कमे; तावतामे सेयं; कल्लं जाव–जलंते; तामलित्तीए नगरीए दिट्ठा भट्ठेय; पासंडत्थेय गिहत्थे य, पुव्वसंगतिए य आपुच्छित्ता तामलित्ती ए नयरीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छित्ता पाउगं, कुंडियामादीयं उवगरणं, दारुमयं च पडिगहिअं एगंते एडित्ता, तामलित्ती नयरीए उत्तर पुरत्थिमे दिसिभाए णियत्तणियं मंडलं आलिहित्था संलेहणा–जूसणा जूसिअस्स भत्त–पाण पडियाइक्खिअस्स, पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तएत्ति कट्टु एवं सपेहेइ, संपेहेत्ता कल्लं जाव–जलंते, जाव–आपुच्छइ, आपु- च्छित्ता तामलित्तीए एगंते जाव–एडेइ, जाव–भत्त–पाण– पडिया इक्खिए पाओवगमणं निवण्णे ॥ सू० २१ ॥

यह वहां वहां पर प्रणाम करता है । इसी कारण हे गौतम ! गोत्रवाले वायुभूते ! पूर्वोक्त प्रव्रज्या का 'प्राणामिकी' यह नाम हुआ है ॥सू०२०॥

કરે છે અથવા ઉપર નીચે કોઇ પણ સ્થળે તે જેને દેખે છે, તેને ત્યા પ્રણામ કરે છે. હે ગૌતમ! તે કારણે મેં તામ્રલિપ્તની પ્રવ્રજ્યાને 'પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા કહીછે. ાાસૂ.૨૦॥

छाया–ततःखलु स तामलिर्मौर्यपुत्रः तेन उदारेण, विपुलेन, प्रयत्नेन प्रगृहीतेन बालतपःकर्मणा शुष्कः रूक्षः यावत्–धमनीसंततो जातश्चापि अभवत्, ततःखलु तस्य ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्राऽपररात्र कालसमये अनित्यजागरिकां जाग्रतः अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः चिन्तितः

'तएणं से तामली मोरियपुत्ते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तएणं) प्राणामिकी प्रवज्या धारण करनेके बाद (से तामिली मोरियपुत्ते) वह तामली मौर्यपुत्र (तेणं ओरालेणं विउलेणं पयत्तेणं, पग्गहिएणं बालतवोकम्मेणं) उस उदार, विपुल, प्रदत्त और प्रगृहीत बालतपः कर्मसे (सुक्के लुक्खे, जाव धमणिसंतए जाए यावि होत्था) शुष्क हो गया-सूख गया, रूक्ष हो गया-रूखे शरीरवाला बन गया, यावत् उसके समस्त शरीरकी नशें बाहर निकल आई ऐसा वह कृश-दुबला पतला हो गया (तएणं तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए जाव समुप्पज्जित्था) एक दिनकी बात है कि जब वह रात्रिके पीछले भागमें अनित्यता संबंधी विचार करने में लगा था तब उस बालतपस्वी ताम्रलिप्तके मनमें इस प्रकारका विचार उत्पन्न हुआ; यह विचार उसे आत्मामें हुआथा अतः वह आध्यात्मिक था विचार होते समय वह केवल विचार रूपमें ही

"तएणं से तामली मोरियपुत्ते" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ– (तएणं) પ્રાણામિકી પ્રવજ્યા લીધા પછી से तामली मोरियपुत्ते તે મૌર્યકુલોત્પન્ન તામલી (तेणं ओरालेणं विउलेणं पयत्तेणं, पग्गहिएणं बालतवोकम्मेणं) તે ઉદાર, વિપુલ, પ્રદત્ત અને પ્રગૃહીત બાલતપઃ કર્મથી (सुक्के लुक्खे जाव धमणिसंतए जाए यावि होत्था) સૂકાઇ ગયો, તેનું શરીર લૂખું સૂકું બની ગયું. તે એટલો બધો દુબળો થઇ ગયો કે તેના શરીરની બધી નસો દેખાવા માંડી. (तएणं तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए जाव समुप्पज्जित्था) એક દિવસ એવું બન્યું કે તે રાત્રિના પાછલા ભાગમાં શરીર આદિની અનિત્યતા સંબંધી વિચારે ચડી ગયો. ત્યારે તે બાલતપસ્વી તામલીના મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, મનોગત વિચાર ઉદ્‌ભવ્યો. તે વિચાર તેના આત્મામાં ઉપજ્યો હતો તેથી તે વિચાર માટે આધ્યાત્મિક વિશેષણ યોગ્ય છે.

तेन हेतुना हे गौतम ! वायुभूते ! "एवंवुच्चइ पाणाम पव्वज्जा" एवमुक्त पूर्वोक्त प्रव्रज्यायाः 'प्राणामिकी' इति नाम कृतम् वर्तते इति ॥ सू० २०

मूलम्—" तएणं से तामली मोरियपुत्ते तेणं ओरालेण विपुलेणं, पयत्तेणं, पग्गहिएणं, बालतवो कम्मेणं सुक्के, लुक्खे जावधमणि संतए जाए यावि होत्था, तएणं तस्स तामलि तस्स बालतवस्सिस्स; अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसम सि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए चिंतिए; जावसमुप्पज्जित्था; एवं खलु अहं इमेणं ओरालेण विपुलेणं; जावउदग्गेणं; उदत्तेणं; उत्तमेणं; महाणुभागेणं; तव कम्मेणं; सुक्के; लुक्खे; जाव—धमणि संतए; जाए तं अत्थि जामे उठ्ठाणे, कम्मे; बले; वीरिये पुरिसक्कारपरक्कमे; तावताव सेयं; कल्लं जाव—जलंते; तामलित्तीए नगरीए दिठ्ठा भट्ठे य पासंडत्थेय गिहत्थे य, पुव्वसंगतिए य आपुच्छित्ता तामलित्ती ए नयरीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छित्ता पाउगं, कुंडियामादी उवगरणं, दारुमयं च पडिगहिअं एगंते एडित्ता, तामलित्ती नयरीए उत्तर पुरत्थिमे दिसिभाए णियत्तणियं मंडलं आलिहित्ता संलेहणा—जूसणा जूसिअस्स भत्त—पाण पडियाइक्खिअस्स पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तएत्ति कट्टु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता कल्लं जाव—जलंते, जाव—आपुच्छइ, आपु च्छित्ता तामलित्तीए एगंते जाव—एडेइ, जाव—भत्त—पाण पडिया इक्खिए पाओवगमणं निवण्णे ॥ सू० २१ ॥

यह जहां वहां पर प्रणाम करता है । इसी कारण हे गौतम ! गोत्रथ वायुभूते ! पूर्वोक्त प्रव्रज्या का 'प्राणामिकी' यह नाम हुआ है ॥सू०२०

કરે છે અથવા ઉપર નીચે કોઇ પણ સ્થળે તે જેને દેખે છે, તેને ત્યાં પ્રણામ કરે હે ગૌતમ! તે કારણે મેં તામલિની પ્રવ્રજ્યાને 'પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા કહીછે. ॥સૂ.૨

छाया–ततःखलु स तामलिर्मौर्यपुत्रः तेन उदारेण, विपुलेन, प्रयत्नेन प्रगृहीतेन बालतपःकर्मणा शुष्कः रूक्षः यावत्–धमनीसंततो जातश्चापि अभवत्, ततःखलु तस्य ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः अन्यदा कदाचित् पूर्वरात्राऽपररात्र कालसमये अनित्यजागरिकां जाग्रतः अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः चिन्तितः

'तएणं से तामली मोरियपुत्ते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तएणं) प्राणामिकी प्रवज्या धारण करनेके बाद (से तामिली मोरियपुत्ते) वह तामली मौर्यपुत्र (तेणं ओरालेणं विउलेणं पयत्तेणं, पग्गहिएणं बालतवोकम्मेणं) उस उदार, विपुल, प्रदत्त और प्रगृहीत बालतपः कर्मसे (सुक्के-लुक्खे, जाव धमणिसंतए जाए यावि-होत्था) शुष्क हो गया-सूख गया, रूक्ष हो गया-रूखे शरीरवाला बन गया, यावत् उसके समस्त शरीरकी नशें बाहर निकल आई ऐसा वह कृश-दुबला पतला हो गया (तएणं तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए जाव समुप्पज्जित्था) एक दिनकी बात है कि जब वह रात्रिके पीछले भागमें अनित्यता संबंधी विचार करने में लगा था तब उस बालतपस्वी ताम्रलिप्तके मनमें इस प्रकारका विचार उत्पन्न हुआ; यह विचार उसे आत्मामें हुआथा अतः वह आध्यात्मिक था विचार होते समय वह केवल विचार रूपमें ही

"तएणं से तामली मोरियपुत्ते" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ– (तएणं) પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી से तामली मोरियपुत्ते તે મૌર્યકુલોત્પન્ન તામલી (तेणं ओरालेणं विउलेणं पयत्तेणं, पग्गहिएणं बाल-तवोकम्मेणं) તે ઉદાર, વિપુલ, પ્રદત્ત અને પ્રગૃહીત બાલતપઃ કર્મથી (सुक्के लुक्खे जाव धमणिसंतए जाए यावि होत्था) સૂકાઈ ગયો, તેનું શરીર લૂખું સૂકું બની ગયું. તે એટલો બધો દુબળો થઈ ગયો કે તેના શરીરની બધી નસો દેખાવા માંડી. (तएणं तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकाल-समयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए जाव समुप्पज्जित्था) એક દિવસ એવું બન્યું કે તે રાત્રિના પાછલા ભાગમાં શરીર આ-દિની અનિત્યતા સંબંધી વિચારે ચડી ગયો. ત્યારે તે બાલતપસ્વી તામલીના મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, મનોગત વિચાર ઉદ્‌ભવ્યો. તે વિચાર તેના આત્મામાં ઉપજ્યો હતો તેથી તે વિચાર માટે આધ્યાત્મિક વિશેષણ યોગ્ય છે.

तेन हेतुना हे गौतम ! वायुभूते ! "एवंवुच्चइ पाणाम पव्वज्जा" एवमुच्यते पूर्वोक्त प्रव्रज्यायाः 'प्राणामिकी' इति नाम कृतम् वर्तते इति ॥ सू० २० ॥

मूलम्—" तएणं से तामली मोरियपुत्ते तेणं ओरालेणं; विपुलेणं, पयत्तेणं, पग्गहिएणं, वालतवो कम्मेणं सुक्के, लुक्खे जावधमणि संतए जाए यावि होत्था, तएणं तस्स तामलि-तस्स बालतवस्सिस्स; अन्नया कयाइं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए; चिंतिए; जावसमुप्पज्जित्था; एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं; विपुलेणं; जावउदग्गेणं; उदत्तेणं; उत्तमेणं; महाणुभागेणं; तवोकम्मेणं; सुक्के; लुक्खे; जाव–धमणि संतए; जाए तं अत्थि जामे उट्ठाणे, कम्मे; बले; वीरिये पुरिसक्कारपरक्कमे; तावतामे सेयं; कल्लं जाव–जलंते; तामलित्तीए नगरीए दिट्ठा भट्ठे य; पासंडत्थेय गिहत्थे य, पुव्वसंगतिए य आपुच्छित्ता तामलित्तीए नयरीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छित्ता पाउगं, कुंडियामादीयं उवगरणं, दारुमयं च पडिगहिअं एगंते एडित्ता, तामलित्ती नयरीए उत्तर पुरत्थिमे दिसिभाए णियत्तणियं मंडलं आलिहित्था संलेहणा–जूसणा जूसिअस्स भत्त–पाण पडियाइक्खिअस्स, पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तएत्ति कट्टु एवं संपेहेइ, संपेहेत्ता कल्लं जाव–जलंते, जाव–आपुच्छइ, आपुच्छित्ता तामलित्तीए एगंते जाव–एडेइ, जाव–भत्त–पाण–पडिया इक्खिए पाओवगमणं निवण्णे ॥ सू० २१ ॥

यह वहां वहां पर प्रणाम करता है। इसी कारण हे गौतम ! गोत्रवाले वायुभूति ! पूर्वोक्त प्रव्रज्या का 'प्राणामिकी' यह नाम हुआ है ॥सू०२०॥

કરે છે અથવા ઉપર નીચે કોઇ પણ સ્થળે તે જેને દેખે છે, તેને ત્યા પ્રણામ કરે છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં તામ્રલિપ્તની પ્રવજ્યાને 'પ્રાણામિકી પ્રવજ્યા કહીછે. ॥સૂ.૨૦॥

संगतिकांश्च आपृच्छ्य ताम्रलिप्त्या नगर्याः मध्यं मध्येन निर्गत्य पादुकाम्, कुण्डिकादिकम्, उपकरणम्, दारुमयञ्च प्रतिग्रहकम्, एकान्ते एडयित्वा ताम्रलिप्तीनगर्याः उत्तरपौरस्त्ये दिग्भागे निर्वर्तकं मण्डलकम् आलिख्य संलेखना-जूषणाजूषितस्य भक्त-पान प्रत्याख्यातस्य, पादपोपगतस्य, कालम्

हुई है ऐसे पुरुषों से, (पासंडत्थे य) पाखंडस्थ पुरुषों से (गिहत्थे य) गृहस्थ पुरुषों से (पुव्वसंगइएय) पूर्वके परिचित पुरुषोंसे (पच्छा संगाइए य) पश्चात के परिचित पुरुषों से (पज्जायसंगइए य) समानकालमें प्रव्रज्या पर्यायसे युक्त पुरुषोंसे (आपुच्छित्ता) पूछकर (तामलित्तीए नयरीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छित्ता) ताम्रलिप्त नगरीके ठीक बीचों बीचसे निकल कर (पाउगं) पादुकाओंको (कुंडियामादीय उवगरणं) कुण्डिका आदि उपकरणोंको (दारुमयं च पडिग्गहियं एगंते अडित्ता) और दारुमय पात्रों को एकान्त में रखकर (तामलित्तीए नयरीए उत्तर पुरत्थिमे दिसिभाए) ताम्रलिप्ती नगरी के ईशानकोणमें (नियत्तणियं मंडलं आलिहित्था संलेहणा जूसणा जूसियस्स भत्तपाणपडियाइक्खियस्स पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तए) निर्वर्तनिक मंडल मांडकर संल्लेखना तप द्वारा आत्माका शोधन करते हुए चारों प्रकार के आहार का परित्याग कर पादपोपगमन संथारा धारण करके

त्थेय) (વિશિષ્ટ ધર્મને ધારણ કરનાર) પુરુષોને, (गिहत्थे य) ગૃહસ્થ પુરુષોને, (पुव्वसंगइए य) પૂર્વ પરિચિત પુરુષોને, (पच्छा संगाइएय) પાછળથી જેની સાથે-પરિચય થયો છે એવી વ્યક્તિયોને, (पज्जायसंगइएय) તથા સમકાલિન પ્રવજ્યાધારી વ્યકિતઓને (आपुच्छित्ता) પૂછીશ – પાદપોપગમન સંથારો ગ્રહણ કરવાની મારી ઈચ્છા તેમની પાસે વ્યકત કરીશ. (तामलित्तिए नयरीए मज्झं मज्झेणं निगच्छित्ता) ત્યાર બાદ તામ્રલિપ્તી નગરીની વચ્ચેથી નીકળીને (पाउगं कुंडीयामादीय उवगरणं) પાદુકાઓ, કુન્ડિકા આદિ ઉપકરણો, (दारुमयं च पडिग्गहियं एगंते एडित्ता) તથા કાષ્ઠનિર્મિત પાત્રોને એકાન્ત સ્થાને મૂકીને (तामलित्तीए नयरीये उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए) તામ્રલિપ્તી નગરીના ઈશાનકોણમાં (नियत्तणियं मंडलं आलिहित्था संलेहणा-जूसणा जूसियस्स भतपाणपडियाइक्खियस्स पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तए) રેખાથી ક્ષેત્ર પ્રમાણની મર્યાદા આલેખીને સંલ્લેખના તપ (સંથાર() દ્વારા આત્માની શુદ્ધિ કરીશ. ચારે પ્રકારના આહારોનો પરિત્યાગ કરીને, પાદપોપગમન સંથારો કરીને હું બિલકુલ નિષ્ક્રિય બની જઈશ.

यावत्-समुदपद्यत, एवं खलु अहम् अनेन उदारेण, विपुलेन, यावत्-उदग्रेण, उदात्तेन, उत्तमेन, महानुभागेन, तपःकर्मणा शुष्कः, रूक्षो यावत्-धमनीसन्ततो जातः, तद् अस्ति यावत् मम उत्थानम् कर्म, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकार पराक्रमः, तावत् मम श्रेयः-कल्पे यावत्-ज्वलति, ताम्रलिप्त्याः नगर्याः दृष्टभाषितांश्च, पाखण्डस्थांश्च गृहस्थांश्च, पूर्वसंगतिकांश्च, पश्चात्संगतिकांश्च, पर्याय-

था और बार २ वह उसी रूपमें उसे स्मरणमें आने लगा अतः उसे चिन्तितरूपमें प्रकट किया गया है। 'कप्पिए पत्थिए मणोगए' इन तीन पदोंका यहां यावत् शब्दसे संग्रह हुआ है(एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं विउलेणं जाव उदग्गेणं) मैं इस उदार विपुल यावत् उदग्र (उदत्तेणं उत्तमेणं महाणुभागेणं तवोकम्मेणं) उदात्त, उत्तम, महाप्रभाव वाले तपःकर्मसे (सुक्के लुक्खे जाव धमणिसंतए जाए) शुष्क हो गया हूं, रूक्ष हो गया हूं यावत् शिराएँ (नसें) समस्त मेरी बाहर निकल आई हैं (तं अत्थि जामे उट्ठाणे, कम्मे, बले, वीरिये, पुरिसक्कारपरक्कमे) इस लिये जबतक मुझमें उत्था है, कर्म है, बल है, वीर्य है, और पुरुषकार पराक्रम है, (तावता) तबतक (मे सेयं) मेरी भलाई इसीमें हैं कि मैं (कल्लं) कल (जावजलंते) प्रातःकाल होती ही यावत् सूर्यके उदय हो जाने पर (तामलित्तीए नयरीए) ताम्रलिप्ती नगरीमें जाकर (दिट्ठाभट्ठेय) वहांके पूर्वमें देखे हुए तथा पूर्वमें जिनके साथ बातचीत की

તે વિચાર તેના મનમાં વારંવાર આવવા લાગ્યો તેથી તેને માટે ચિન્તિત વિશેષણ વપરાયું છે. "कप्पिए, पत्थिए, मणोगए" એ ત્રણ વિશેષણો અહીં "यावत् પદથી ગ્રહણ કરાયાં છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિંતિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત વિચાર તેને આવ્યો (एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं विउलेणं जाव उदग्गेणं) આ ઉદાર, વિપુલ, ઉદગ્ર (उदत्तेणं उत्तमेणं महाणुभागेणं तवोकम्मेणं) ઉદાત્ત, ઉત્તમ અને મહાપ્રભાવશાળી તપસ્યાથી (सुक्के लुक्खे जाव धमणिसंतए जाए) મારૂં શરીર સૂકાઇ ગયું છે, અને શરીર એટલું બધું દુબળું પડી ગયું છે કે બધી નસો બહાર દેખાવા લાગી છે. (तं अत्थि जामे उट्ठाणे, कम्मे बले, वीरिये, पुरिसक्कारपरक्कमे) તો જ્યાં સુધી મારામાં ઉત્થાન બળ, કર્મ, વીર્ય અને પુરૂષકાર પરાક્રમનો સદ્ભાવ છે तावता ત્યાં સુધીમાં(मेसेयं) નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે પાદપોપગમન સંથારો કરવામાં જ મારૂં શ્રેય લાગે છે (कल्लं) કાલે (जाव जलंते) પ્રાતઃકાળ થતાં જ સૂર્યોદય થતાં જ (तामलित्तीए नयरीए) હું તામ્રલિપ્તી નગરીમાં જઇશ. (दिट्ठा भट्ठे य) ત્યાં પૂર્વે જોયેલા પુરુષોને, (पासंड

इत्यादि । ततः नियमपूर्वकं प्राणामिकीमव्रज्याग्रहणानन्तरम्, खलु निश्चयेन स पूर्वोक्तरूपः तामलिः 'मोरयपुत्ते' मौर्यपुत्रः 'तेणं ओरालेणं' तेन उदारेण प्रधानेन 'विपुलेणं' विपुलेन प्रभूततरेण बहुकालनिष्पाद्येन 'पयत्तेणं' प्रयत्नेन महता यत्नेन 'पग्गहिएणं' प्रगृहीतेन उत्कृष्टभावनया समादृतेन 'बालतवो-कम्मेणं' बालतपःकर्मणा 'सुक्के' शुष्कः 'लुक्खे' रूक्षः 'जाव-धमणिसंतए' यावत्-धमनीसन्ततः, धमनीभिः नाडीभिः संततः व्याप्तः बाह्याभ्यन्तरम् धमनी मात्रावशिष्टः अत्यन्तदुर्बलः 'जाए यावि होत्था' जातश्चाप्यभवत् संजात इत्यर्थ, 'भुक्खे निम्मंसे निस्सोणिए किडिकिडियाभूए, अट्ठिचम्मावणद्धे किसे' बुभुक्षितः, निर्मांसः निःशोणितः किटिकिटिकाभूतः अस्थिचर्मावनद्धः कृशः इति यावच्छब्देन संगृह्यते तत्र शुष्कः नीरसशरीरत्वात्, रूक्षः

नियमपूर्वक प्राणामिकी प्रव्रज्या ग्रहण के बाद 'से तामली मोरियपुत्ते' पूर्वोक्तरूपवाला वह तामलि मौर्यपुत्र 'तेणं ओरालेणं' उस उदार प्रधान, 'विउलेणं' बहुतकालतक निष्पाद्य होनेसे प्रभूततर 'पयत्तेणं' बडे प्रयत्न से 'पग्गहिएणं' स्वीकृतधारण किये गये, एसे 'बालतवो-कम्मेणं' बालतपः कर्मके सेवन करनेसे 'सुक्के' बिलकुल सूख गया 'लुक्खे' रूक्ष हो गया 'जाव धमणिसंतएजाए यावि होत्था' यावत् उसके शरीर की एक एक नश बाहिर निकल आई अर्थात् भीतर बाहरमें वह धमनी(नाडी)मात्र अवशिष्ट रहीं, खून मांस उसके शरीरमें बिलकुल नहीं रहा, बिलकुल दुर्बल हो गया, यहां जो 'जाव' शब्द आया है उससे 'भुक्खे, निम्मंसे, निस्सोणिए, किडि किडियाभूए, अट्ठिचम्मावणद्धे किसे' इस पाठ का संग्रह किया गया है। शरीर

પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુકત એવો તે મૌર્યકુલોત્પન્ન તામલિ "तेणं ओरालेणं" તે ઉદાર પ્રધાન, "विउलेणं" ઘણા કાળથી ચાલતું હોવાથી વિપુલ, "पयत्तेणं" ઘણા પ્રયત્નથી "पग्गहिएणं" જેનું અનુષ્ઠાન કરવામાં આવતું હતુંએવા "बालतवो कम्मेणं" બાલતપઃ કર્મના સેવનથી "सुक्के" બિલકુલ સૂકાઇ ગયા "लुक्खे" તદ્દન રુક્ષ (લૂખા ગાત્રોવાળા) થઇ ગયા, "जाव धमणिसंतए जाए यावि होत्था" તેમના શરીરની એકે એક નસ બહાર દેખાવા લાગી. તેમના શરીરમાં રક્ત, માંસ આદિ નહીં રહેવાથી શરીર એટલું બધું દુર્બળ થઇ ગયું કે તેમની નસો દેખાવા લાગી. અહીં જે "जाव (પર્યન્ત)" શબ્દ આવ્યો છે તેથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. "भुक्खे, निम्मंसे, निस्सोणिए, किडि किडियाभूए, अट्ठिचम्मावणद्धे किसे"

अनवकाङ्क्षतो विहर्तुम्, इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य कल्ये यावत्-ज्वलति, यावत्-आपृच्छति, आपृच्छय ताम्रलिप्त्याः यावत्-एकान्ते एडयति, यावत्-भक्तपानप्रत्याख्यातः पादपोपगमनं निष्पन्नः ॥ सू. २१ ॥

टीका- शास्त्रकारः बालतपस्विनः तामलेः ईशानेन्द्रदेवत्वप्राप्त्यर्थं पादपोपगमननामकाऽनशनतपश्चरणं निरूपयितुम् प्रस्तौति-'तएणं से तामली'

बिलकुल निष्क्रिय बन जाऊं। इस समय में ऐसी इच्छा नहीं करूंगा कि मैं बहुत जल्दी मरजाऊँ। (त्ति कट्टु एवं संपेहेइ) इस प्रकारसे उसने यह विचार किया। (संपेहित्ता) विचार करके (कल्लं जाव जलंते जाव आपुच्छइ) जब प्रातःकाल हुआ और यावत् सूर्य का उदय होगया तब उसने अपने पूर्व विचार के अनुसार सब काम किया और वह ताम्रलिप्ती नगरी में गया। वहां उसने पूर्वदृष्ट, पूर्वभाषित आदि सब जनों से पूछा और (तामलित्तीए एगंते जाव एडेइ) पूछकर उसने अपनी पादुकाओंको कमण्डलु को और दारुमय पात्र को एकान्त में यावत् रख दिया। (जाव भत्तपाण पडियाइक्खिए पाओवगमणं निवण्णे) बाद में यावत् उसने भक्तपान का प्रत्याख्यानकर दिया और पादपोपगमन संथारा धारण कर लिया।

टीकार्थ-बालतपस्वी तामलिने जो ईशानेन्द्र पद प्राप्त किया उसका कारण उसके द्वारा आचरित पादपोपगमन अनशन था इसी बात को निरूपण करनेके लिये सूत्रकार ने यह सूत्र कहा है। (तएणं)

ત્યારે મારૂં મોત જલ્દી આવે એવી ઇચ્છા પણ કરીશ નહી. (त्तिकट्टु एवं संपेहेइ) તેમણે આ પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યો. (संपेहित्ता) સંકલ્પ કરીને (कल्लं जाव जलंते जाव आपुच्छइ) જ્યારે પ્રાતઃકાળ થયો, જ્યારે સૂર્યોદય થયો ત્યારે તેમણે પૂર્વે કરેલા સંકલ્પ પ્રમાણે તામ્રલિપ્ત નગરીમાં જઇને પૂર્વદૃષ્ટ, પૂર્વભાષિત, પૂર્વ પરિચિત આદિ ઉપરોક્ત સઘળી વ્યકિતયોને પૂછીને (પોતાના નિર્ણયની વાત કરીને) તામ્રલિપ્તી નગરીની મધ્યમાંથી પસાર થઇને પોતાની પાદુકાઓ, કમંડળ અને કાષ્ઠનિર્મિત પાત્રોને એકાન્ત જગ્યાએ મૂકી દીધાં. ત્યાર બાદ ઉપરોક્ત સંકલ્પ પ્રમાણે ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને તેમણે પાદોપગમન સંથારો કર્યો.

ટીકાર્થ—બાલતપસ્વી તામલિને ઇશાનેન્દ્રનું પદ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયું તે બતાવવાને માટે તેની છઠ્ઠના પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા આદિની વાત આગળ આવી ગઇ. આ પ્રકરણમાં તેણે કરેલા પાદપોપગમન સંથારાનું વર્ણન સૂત્રકારે કર્યું છે— (तएणं)નિયમપૂર્વક પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કર્યા પછી'से तामली मोरियपुत्ते'

जागरियं जागरमाणस्स' अनित्यजागरिकां जाग्रतः-देहादिकाऽनित्यविषयक चिन्तनया जागरणां कुर्वतः अनित्यभावनां भावयतः इत्यर्थः 'इमेयारूवे' अयम् एतद्रूपः वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मानमधिकृत्य भवतीति आध्यात्मिकः आत्मनि संजातः 'चिंतिए' चिन्तितः स्मरणविषयीकृतः विचारः 'जाव समुपज्जित्था' यावत् मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत समुत्पन्नः, यावत्करणात् 'कप्पिए, पत्थिए, मणोगए' इति संग्राह्यः, उपर्युक्त संकल्पस्वरूपं निरूपयति 'एवं खलु अहं' इत्यादि। एवं खलु अहम् 'इमेणं ओरालेण' अनेन उक्तप्रकारेण उदारेण विपुलेन प्रचुरेण 'जाव उदग्गेण' यावत् उदग्रेण उन्नतेन यावत्पदेन-'सस्सिरिएणं पयत्तेणं, पग्गहिएणं कल्लाणेणं सिवेणं धन्नेणं मंगल्लेणं' इति संगृह्यते-सश्रीकेण शोभायुक्तेन, प्रयत्नेन प्रयत्नसाध्येन

'अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स' देह आदि पदार्थों की अनित्यता को लेकर अनित्य भावना का चिन्तवन कर रहा था तब 'इमेयारूवे' इस प्रकार का 'अज्झत्थिए' उसकी आत्मा में विचार जगा और 'चिंतए' बार २ उसे वह रह २ कर याद भी आने लग गया, यहां यावत् शब्द से 'कप्पिए, पत्थिए मणोगए' इन पदों का संग्रह हुआ है। उसके चित्त में कौनसा संकल्प जगा-इसका निरूपण करने के लिये सूत्रकार कहते हैं कि-'एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं' मैं इस उदार 'विउलेणं' विपुल 'जाव उदग्गेणं' उदग्र-उन्नत, यावत्पदलभ्य-'सस्सिरीएणं, पयत्तेणं, पग्गहिएणं, कल्लाणेणं सिवेणं, धन्नेणं, मंगल्लेणं' सश्रीक-शोभायुक्त, प्रयत्नसाध्य-प्रमादरहित, अ-

"अणिच्चजागरियं जागरमाणस्स" દેહ આદિ પદાર્થોની અનિત્યતાનો વિચાર કરી રહ્યા હતા ત્યારે "इमेयारूवे" આ પ્રકારનો "अज्झत्थिए" ઇત્યાદિ. આધ્યાત્મિક, ચિંતિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત વિચાર આવ્યો તે સંકલ્પનું ઉદ્‌ભવસ્થાન આત્મા હોવાથી તેને આધ્યાત્મિક કહ્યો છે, તેમના મનમાં વારંવાર તે સંકલ્પ આવવા લાગ્યો તેથી તેને ચિન્તિત કહ્યો છે "કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત" આ વિશેષણો લગાડવાનું કારણ સૂત્રાર્થમાં આપ્યું છે. હવે તેના ચિત્તમાં કયો સંકલ્પ ઉદ્‌ભવ્યો તે સૂત્રકારે નીચેનાં સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે-"एवं खलु अहं इमेणं ओरालेणं" હું આ ઉદાર, "विउलेणं" વિપુલ, "जाव उदग्गेणं" અને ઉદગ્ર (ઉન્નત) તપથી તદ્દન સૂકાઇ ગયો છું. અહીં "जाव" પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—'सस्सिरीएणं, पयत्तेणं, पग्गहिएणं, कल्लाणेणं, सिवेणं, धन्नेणं, मंगल्लेणं' સશ્રીક (શોભાયુક્ત), પ્રયત્ન સાધ્ય (પ્રમાદ રહિત), અતિશય આદર ભાવથી અંગીકાર

स्निग्धतारहितत्वात् बुभुक्षितः आहाररहितत्वात् निर्मांस आहारवर्जनेन मांसोपचया भावात्, निःशोणितः शुष्कशोणितत्वात्, किटिकिटिकाभूतः निर्मांसास्थिसम्बन्धि उपवेशनादिक्रियाजन्यातिशयास्थिजनितकिट-किट' इति शब्दयुक्तः अस्थिचर्मावनद्धः चर्ममात्रावनद्धास्थियुक्तः, कृशः दुर्बलः प्रतनुशरीर इत्यर्थः । 'तएणं' ततःखलु 'तस्स तामलिस्स' तस्य तामलेः 'बालतवस्सिस्स' बालतपस्विनः 'अन्नया कयाइं' अन्यदा कदाचित् कस्मिंश्चित्समये 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' पूर्वरात्रापररात्रकालसमये रात्रेःपूर्वभागे पश्चाद्भागे च 'अणिच

में रस नहीं रहनेके कारण वह शुष्क हो गया, स्निग्धता से रहित होनेके कारण वह रूक्ष हो गया, आहार करनेका त्यागकर दिया होने के कारण वह बुभुक्षित हो गया, आहार के विना मांसोपचय होना नहीं है अतःवह मांस से शून्य बन गया, शरीर का खून सूख जानेसे वह शोणित रहित हो गया केवल शरीर में हड्डियों का मनुष्याकार में ढांचामात्र बाकी बचा रहा सो जब वह चलता, उठना, बैठना आदि क्रियाएँ करता तब उसके शरीर में से हड्डियों की आपस की रगड से "किट् किट्" शब्द निकलने लग गया। इस तरफ वह चर्ममात्र से अवनद्ध अस्थिवाला होता हुआ शरीर से बिलकुल पतला हो गया। 'तएणं' जब उसकी शारीरिक स्थिति इस प्रकार की हो गई तब 'तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स' उसबालतपस्वी तामलिस के 'अन्नया कयाइं' किसी एक समय 'पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि' रात्रिके मध्यभाग में, जब कि वह

શરીરમા રસ નહીં રહેવાને કારણે તે સૂકાઇ ગયું. સ્નિગ્ધતાને અભાવે તે રૂક્ષ થઇ ગયું તેમણે આહારનો ત્યાગ કર્યો હોવાથી તે દુષ્કાળ પીડિત વ્યક્તિના શરીર જેવું થઇ ગયું. આહાર વિના માંસનું બંધારણ થતું નથી, તેથી તે માંસશૂન્ય શરીર તદ્દન દુર્બળ લાગવા માંડ્યું. શરીરમાં રક્ત પણ નહીં રહેવાથી તે શરીર હાડ ચામના માળખા જેવું બની ગયું. ઉઠતા, બેસતા અને ચાલતા તેમના હાડકાના સાંધાઓ ઘસાવાથી "કટ-કટ" શબ્દ થવા લાગ્યો. આ રીતે એકલા હાડપિંજર પર લાગેલી ચામડીવાળું તે શરીર તદ્દન દુબળું અને નિર્બળ લાગવા માંડ્યું. "तएणं" ઉગ્ર તપસ્યાને કારણે જ્યારે તેમની શારીરિક સ્થિતિ આટલી બધી નબળી પડી ગઇ ત્યારે "तस्स तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स" તે બાલતપસ્વી તામલિને "अन्नया कयाइं" કોઇ એક સમયે "पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि" રાત્રિના મધ્યભાગે જ્યારે તે

सैततः धमनीव्याप्तः 'जाए' जातोऽस्मि 'तं' तत्तस्मात् कारणात् 'अत्थि जावमे उट्ठाणे' अस्ति यावत् मम उत्थानम् उत्थानशक्तिः चेष्टाविशेषः 'कम्मे' कर्म भ्रमणादिक्रिया 'बले' बलम् शरीरसामर्थ्यम् 'वीरिये' वीर्यम् आत्मबलम् 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पुरुषकारपराक्रमः पौरुषाभिमानसामर्थ्यम् वीर्यान्तरायक्षय क्षयोपशमसमुत्थजीवपरिणामविशेषरूपा उत्थानादयो बोध्याः 'तावतामेसेयं' तावत् मम श्रेयः कल्याणावसरः विहर्तुमित्यग्रेणान्वयो बोध्यः, तदेवोपपादयति– 'कल्लं जाव जलंते' इत्यादि । कल्यं श्वोदिने यावत् ज्वलति सूर्यः प्रकाशते प्रभातं भवति, यावत्पदेन रात्र्यवसान-प्रभातादि गम्यते; 'तामलित्तीए' ताम्रलिप्त्याः 'नगरीए' नगर्याः 'दिट्ठा भट्ठेय' दृष्टाभाषितांश्च दृष्टान

इस कारण उनके सद्भाव में जो शारीरिक शिराएँ देखने में नहीं आतीथीं वे अब एक एक करके गिनी जा सकती हैं। यही बात 'धमणिसंतए' इस पद द्वारा प्रदर्शित की गई है। 'तं' इसलिये 'अत्थि में जाव उट्ठाणे' जबतक मुझ में स्वयं उठने की शक्ति है, 'कम्मे' भ्रमण करने की शक्ति है, 'बले' शारीरिक सामर्थ्य है, 'वीरिये' आत्मबल है 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पौरुषाभिमान सामर्थ्य हैं, ये सब उत्थानादिक वीर्यान्तराय कर्मके क्षय और क्षयोपशम से उत्पन्न होते है और जीव के परिणाम विशेषरूप माने गये हैं। 'तावता' तबतक 'मे सेयं' मेरा कल्याण इसी में है कि मैं 'कल्लं' आगामी दिवस 'जाव जलंते' जब कि सूर्य का उदय हो जाता है रात्रिका अवसान हो जाता है और प्रभात हो जाती है–तब तामलित्तीए नयरीए' ताम्रलिप्त नगरी के पूर्व में 'दिट्ठा भट्ठेय'

દેખાવા લાગી છે. મારૂં શરીર હાડચામના માળખાં જેવું થઇ ગયું છે. તો "अत्थिमे जावउट्ठाणे" જ્યાં સુધી મારામાં જાતે જ ઉઠવાની શકિત છે, "कम्मे" હરવા ફરવાની શકિત છે, 'बले' શારીરિક સામર્થ્ય છે, 'वीरिये' આત્મબળ છે, 'पुरिसक्कारपरक्कमे' પૌરુષાભિમાન સામર્થ્ય છે, (ઉત્થાન આદિ ઉપરોકત શકિતયોની ઉત્પત્તિ વીર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષય અને ક્ષયોપશમથી થાય છે) 'तावता' ત્યાં સુધી 'मे सेयं' તેનો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે ઉપયોગ કરી લેવામાં જ મારૂં શ્રેય છે હવે તેમણે તે ઉત્થાનાદિ શકિતયોનો શો ઉપયોગ કરી લેવાનો સંકલ્પ કર્યો તે સૂત્રકાર બતાવે છે– 'कल्लं' આવતી કાલે 'जाव जलंते' રાત્રિ પૂરી થઇને જ્યારે પ્રાતઃકાળ થશે–જ્યારે સૂર્યોદય થશે ત્યારે 'तामलित्तीए नयरीए' હું તામ્રલિપ્તી નગરીમાં જઇશ. 'दिट्ठा

प्रसादरहितेन इत्यर्थः,- प्रगृहीतेन अतिशयादरसंमानगृहीतेन, कल्याणेन नैरुज्यकारकेण, शिवेन कल्याणहेतुना, धन्येन प्रशस्येन, माङ्गल्येन दुरितोपशामकेन इत्यर्थ; 'उदत्तेणं' उदात्तेन विशुद्धसत्त्वशालिना 'उत्तमेणं' उत्तमेन 'महाणुभागेणं' महानुभागेन महाप्रभावशालिना, उदग्रेण तीव्रेण, उदारेण-औदार्यवता निस्स्पृहातिरेकात् शरीरे ममत्वाभावात् उत्तमेन श्रेष्ठेन उदात्तेन उच्चभावनासंपादितेन, महानुभागेन अचिन्त्यसामर्थ्यशालिना ' तवोकम्मेण तपःकर्मणा 'सुक्केलुक्खे' शुष्कः रूक्षः 'जाव-धमणिसंतए' यावत् धमनी-

तिशय आदर और सन्मान भाव से गृहीत, नैरुज्यकारक, कल्याणकारक, प्रशस्य और दुरितोपशमक, 'उदत्तेणं' विशुद्धसत्त्वशाली 'उत्तमेणं' उत्तम 'महाणुभागेणं' महाप्रभावशाली तपःकर्मके सेवन करने से 'सुक्के लुक्खे' शुष्क हो गया हूं-रूक्ष हो गया हूं। अर्थात् जिस तप को मैं आचरित कर रहा हूं-वह बहुत ही अधिक तीव्र है इसके आचरण करनेसे आचरिता को शरीर में निस्पृहता का अतिरेक इतना अधिक बढ जाता है कि वह अपने शरीरतक में भी निर्ममत्व बन जाया करता है, तप की श्रेष्ठता इसी कारण से मानी जाती है कि वह जीव को शरीर में भी निर्ममत्व बना देता है। यह तप जो मैने आचरित किया है वह ऐसी वैसी भावना से प्रेरित होकर आचरित नहीं किया है किन्तु उच्चभावना से आचरित किया है। इसी कारण इस का प्रभाव अचिन्त्य है। अतः ऐसे विशिष्ट तपःकर्म के आचरण करते२ मेरा यह शरीर सूख गया है बिलकुल रूखा गया है। यहां तक इसकी दशा हो चुकी है कि खून मांस तो इसमें नाममात्र भी शेष नहीं रहा है।

કરેલ, નૈરુજ્યકારક (નીરોગીના દાયક), કલ્યાણકારક, પ્રશસ્ય, મંગળકારી, 'उदत्तेणं' વિશુદ્ધ સત્વશાળી, 'उत्तमेणं' ઉત્તમ, ''महाणुभागेणं'' મહા પ્રભાવશાળી, તપના સેવનથી મારું શરીર ''सुक्के लुक्खे '' સૂકાઈ ગયું છે, રૂક્ષ થઈ ગયું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તામલિ અતિશય કઠિન તપની આરાધના કરી રહ્યા હતા આવી તપસ્યા કરનાર જીવને પોતાના શરીર પર મમત્વ રહેતું નથી. આ તપની આરાધના કરવા પાછળ કોઈ સાંસારિક સુખપ્રાપ્તિની ભાવનાનું બળ કામ કરતું ન હતું પણ મોક્ષપ્રાપ્તિની ઉચ્ચ ભાવનાથી તેનું આરાધાન કરાતુ હતું.

કઠિન તપની આરાધનાથી પોતાના શરીરને તદ્દન નબળું પડેલુ જોઈને તામલિ વિચાર કરે છે કે મારૂં શરીર સૂકાઈ ગયું છે. બધાં અંગો રૂક્ષ બની ગયાં છે. તેમાં માંસ અને રક્ત તો નામના પણ રહ્યાં નથી રક્ત તથા માંસને અભાવે શરીરની નસો

षम् 'एगंते' एकान्तेस्थाने 'एडित्ता' एडयित्वा संस्थाप्य ताम्रलिप्तीनगर्या 'उत्तरपुरत्थिमे' उत्तरपौरस्त्ये 'दिसिभाए' दिग्भागे उत्तरपूर्वदिगन्तराले ईशानकोणे 'णियत्तणियं' निर्वर्तनिकम् निर्वर्तनं क्षेत्रमानविशेषः तत्परिमाणमस्य इति निर्वर्तनिकम्' मण्डलम् 'आलिहित्ता' आलिख्य आलेखनमण्डलं विधाय रेखया क्षेत्रं मर्यादीकृत्य 'संलेहणा-जूषणा-जूसिअस्स' संलेखनाजूषणाजूषितस्य संलेखनात्मकतपः क्रियया योजितस्य 'भत्तपाणपडियाइक्खिअस्स' भक्तपान प्रत्याख्यातस्य परित्यक्तभक्तपानस्य 'पाओवगयस्स' पादपोपगतस्य पादपो-वृक्षः उप शब्दः सादृश्यवाचकः तथाच पादपमुपगच्छति सादृश्येन प्राप्नोति

'एगंते' किसी एकान्तस्थान में 'एडित्ता' छोड दूगा और छोड करके फिर मैं 'तामलित्ती नयरीए उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए' तामलिप्त नगरी के ईशानकोण में 'णियत्तियं मंडलं आलिहित्ता' क्षेत्रमान विशेष परिमाणवाला मंडल आलिखित करके-अर्थात् रेखा से क्षेत्र की मर्यादा करके 'संलेहणाजूषणाजूसियस्स' काय और कषाय को कृश करनेवाले संलेखनारूप तप से युक्त हो ऊँगा और युक्त होकर के 'भत्तपाणपडियाइक्खियस्स' चारों प्रकार के आहार का प्रत्याख्यान कर दूंगा, इस स्थिति में रहता हुआ मैं 'पाओवगयस्स कालं अणवकंखमाणस्स विहरित्तए' पादपोपगमन संथारा धारण करूँगा। पादपोपगमन संथारा धारण करने वाला साधु पतित वृक्षकी तरह, जिस स्थान पर इस संथारा को धारण करता है वहां बिलकुल निश्चेष्ट होकर आत्मध्यान में मग्न रहता है। 'पादपोपग-

કોઇ એકાન્ત સ્થાને મૂકી દઇશ. ત્યારબાદ "तामलित्ती नयरीए उत्तरपुरत्थिमे दिसिभाए" તામ્રલિપ્તી નગરીના ઇશાનકોણમાં "णियत्तियं मंडलं आलिहित्ता" ક્ષેત્રનું પ્રમાણ નકકી કરતી રેખા દોરીને-રેખાની મદદથી ક્ષેત્રની મર્યાદા આલેખીને "संलेहणा जूषणा जूसियस्स" કાયા અને કષાયોને પાતળા કરનારી સંલેખનારૂપ તપસ્યાનું આરાધન કરીશ, "भत्तपाण पडियाइक्खियस्स" આ તપસ્યા દરમિયાન હું ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીશ. અને "पाओवगयस्स कालं अणवक्खमाणस्स विहरित्तए" પાદપોપગમન સંથારો અંગીકાર કરીશ.

પાદપોપગમન એટલે વૃક્ષના જેવું બની જવાની ક્રિયા. જે સંથારામાં, સંથારો કરનાર સાધુ પતિત (પડેલા) વૃક્ષના સમાન નિશ્ચેષ્ટ બનીને આત્મધ્યાનમાં મગ્ન રહે છે, તે સંથારાને પાદપોપગમન સંથારો કહે છે. પાદપ (વૃક્ષ) × ઉપ (સમાન) = પાદપોપ.

पूर्वं दर्शनविषयीकृतान भाषितान् पश्चात् भाषणविषयीकृतान् 'पासंडत्थेय' पाखण्डस्थान धर्मविशेषधारकान् 'गिहत्थेय' गृहस्थांश्च 'पुव्वसंगतिए य' पूर्वसङ्गतिकांश्च प्रव्रज्याकालपूर्वपरिचितांश्च मातृपित्रादींश्च 'पच्छासंगतिएय' पश्चात्सङ्गतिकांश्च प्रव्रज्याग्रहणपूर्वश्वशुरश्वश्रूप्रभृतिकान् 'परियायसंगतिएय' पर्यायसङ्गतिकांश्च समानप्रव्रज्यापर्याययुक्तान् एतान् सर्वान् 'आपुच्छित्ता' आपृच्छ्य ताम्रलिप्त्या नगर्याः 'मज्झंमज्झेणं' मध्यं मध्येन मध्यभागेन 'निगच्छित्ता' निर्गत्य 'पाउगं' पादुकाम् 'कुंडियमादीयं' कुण्डिकादिकम् 'उवगरणं' उपकरणम् 'दारुमयंच पडिग्गहियं' दारुमयंच प्रतिग्रहकं पात्रविशे-

जो मेरे पहिलेके देखे हुए मनुष्य है, और जिनके साथ मैं पहिले बातचीत करता रहा हूं-उनसे, 'पासंडत्थेय' तथा जो पाषंडस्थ है-धर्मविशेष के धारक हैं उनसे तथा 'गिहत्थेय' जो गृहस्थजन हैं उनसे, तथा 'पुव्व संगतिए य' प्रव्रज्या ग्रहण करने के पहिले जिनसे परिचय रहा है ऐसे माता पिता आदि जनों से, तथा 'पच्छासंगतिएय' संसार अवस्था में जिनके साथ पश्चात् संगति हुई है ऐसे जो श्वसुर सासुजी आदि जन हैं उनसे, तथा-'पर्याय संगतिकान्' जिनकी प्रव्रज्या पर्याय मेरी प्रव्रज्या पर्याय के बराबर है ऐसे जनों से 'आपुच्छित्ता' पूछकर तथा 'तामलित्तीए नयरीए मज्झंमज्झेणं' ताम्रलिप्ती नगरी के ठीक बीचोबीच से 'निगच्छित्ता' निकलकर 'पाउगं' खडाऊओंको, कुंडिमादीयां' कुण्डिका आदि 'उवगरणं' उपकरण को 'दारुमयं च पडिग्गहियं' तथा काष्ठनिर्मित प्रतिग्रह-पात्र को

भट्ठेय ' त्यां रहेता मारा पूर्वपरिचीत लोकोने तथा जेमनी साथे वातचीत करवानी ओळखाणु हती एवा लोकोने, 'पासंडत्थेय' तथा पाषंडस्थ लोकोने (धर्मविशेषना धारकने) तथा 'गिहत्थेय' गृहस्थोने, 'पुव्वसंगतिए' प्रव्रज्या ग्रहण कर्या पहेलांना मारां माता, पिता आदि सगां संबंधीओने "पच्छा संगतीए य" जेनी साथे पाछळथी संबंध थयो छे एवां सासु, ससरा आदिने, तथा "पर्याय संगतिकान्" समकालिन दीक्षापर्यायवाळा साधुओने "आपुच्छित्ता" पूछीने (तेमनी सलाह लईने) "तामलित्तीए नयरीए मज्झं मज्झेणं" ताम्रलिप्ती नगरीनी वच्चो वच्चथी 'निगच्छित्ता' नीकळीने 'पाउगं' पादुकाओ, 'कुंडिमादीयां' कमंडळ आदि उपकरणोने तथा "दारुमयं च पडिग्गहियं" काष्ठनिर्मित पात्रने "एगंते एडित्ता"

तदुक्तम्-'पाओपगमं भणियं, समविसमे पायवो जहा पडितो । नवरं परप्प-ओगाकंप्पेज्ज जहा चलतरुव्व'ति । पादपोपगमनं भणितं समविषमे पादपो यथा पतितः । नवरं परप्रयोगात्कंपेत यथा चलतरुवदितिच्छाया तच्च द्विविधं निर्हारिमम्, अनिर्हारिमञ्च, तत्र निर्हारेण निर्वृत्तंयत्तन्निर्हारिमम् प्रतिश्रये उपाश्रये म्रियते तस्यैतत्संभवति तत्कलेवरस्य निर्हरणात्, अनिर्हारिमन्तु योऽटव्यां म्रियते तस्य भवति यथा प्रकृते तामलिना पादपोपगमनं स्वीकृतम् ।

पादपम् उपगतः पादपोपगतः इति तस्य पादपोपगमननामकमनशनं कुर्वतः 'कालं' मरणावसरम् 'अणवकंखमाणस्स' अनवकांक्षतः मरणसमय-प्रतीक्षामकुर्वाणस्य मम 'विहरित्तए' विहर्तुं श्रेयः इति पूर्वेणान्वयः 'त्तिकट्टु'

से चल होता है उसी प्रकार से वह साधु भी पर के प्रयोग से कंपित होता है । तदुक्तम्—

'पाओवगमणं भणियं समविसमे पायवो जहा पडितो ।
नवरं परप्पओग्गा कंपेज्ज जहा चलतरुव्व ॥

यह पादपोपगमन संथारा दो प्रकार का होता है- एक निर्हारिम और दूसरा अनिर्हारिम उपाश्रय में इस संथारा से मरनेवाले साधु के निर्हारिम पादपोपगमन संथारा होता है । अटवी में जो मरता हैं उसके अनिर्हारिम पादपोपगमन संथारा होता हैं । जैसे तामलि के हुआ । इस तरह पादपोपगमन संथारा नामक अनशन करते हुए मृत्युकी आकांक्षा किये विना शरीर का त्यागना मुझे श्रेयस्कर हैं । इस प्रकार से विचार तामलिने किया । इस प्रकार से विचार

પ્રયોગથી ખસી શકે છે એજ પ્રમાણે પાદપોગમન સંથારો કરનાર સાધુ પણ પર પ્રયોગથી કંપિત થાય છે કહ્યું પણ છે કે—

" पाओवगमणं भाणियं सम विसमे पायवो जहा पडितो ।
नवरं परप्पओग्गा कंपेज्ज जहा चल तरुव्व ॥

પાદપોપગમન સંથારાના બે પ્રકાર છે-(૧) નિર્હારિમ (૨) અનિર્હારિમ નિર્હારિમ પાદપોપગમન સંથારો ઉપાશ્રયમાં કરાય છે અને અનિર્હારિમ પાદપોપગમન સંથારો અટવી (વન)માં કરાય છે. તામલિએ અનિર્હારિમ પાદપોપગમન સંથારો કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. વળી તેણે એવો સંકલ્પ કર્યો કે તે સંથારો ધારણ કરીને હું મોતની આકાંક્ષા કરીશ નહીં. આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક આદિ વિશેષણોથી યુક્ત સંકલ્પ તામ-

इति पादपोपगमनम् पादपवन्निश्चलम् चतुर्विधाहारपरित्यागनिष्पन्नानशन विशेषः तथाच पादपस्येव उपगमनं स्पन्दराहित्येनावस्थानं पादपोपगमनम् इदं चतुर्विधाहारपरित्येगेनैव निष्पद्यते तथाच पादपोपगमनव्युत्पत्तिः- पादपस्येव उपगमनम् उपगमः अभ्युपगमः स्वीकारः पतनस्य यत्र तत्त इति बोध्या, अर्थात् पादपो यथा समे विषमे वा प्रदेशे पतितः पूर्ववदेव तिष्ठति तथा यः समायां विषमायां वा अवस्थायां पतितः स यावज्जीवं तथैव तिष्ठति विशेषः परप्रयोगात् कम्पेत यथा तरुः परप्रयोगाच्चलो भवति,

मन' में पादप नाम वृक्षका है तथा उपशब्दका अर्थसादृश्य है। जिस संथारा में वर्तमान आत्मा छेदित वृक्ष की तुलना को धारण करता है वह पादपोपगमन संथारा है। चतुर्विध आहार के परित्याग से निष्पन्न हुआ यह एक अनशन विशेष हैं। तथापादपकी तरह उपगमन-स्पन्द रहित होकर जो अवस्थान है वह पादपोपगमन है। यह संथारा चतुर्विध आहार के परित्याग से ही होता है। पादपोपगमन की व्युत्पत्ति 'पादपस्येव उपगमनम्-उपगमः अभ्युपगमः स्वीकारः पतनस्य यत्र तत् "पादपोपगमनं" इस प्रकार से है-इसका तात्पर्य यह है कि जिस प्रकार वृक्ष काटने पर चाहे सम स्थान में गिरे चाहे विषमस्थान में गिरे-कहीं पर भी गिरे-वह जैसा गिरता है वैसा ही पड़ा रहता है उसीप्रकार से जो साधु सम अथवा विषम किसी भी आसन से स्थित हो-वह यावज्जीव उसी तरह से रहे। विशेषता इतनी है कि जिस प्रकार छेदित वृक्ष परप्रयोग

જે સંથારામાં જીવ છેદિત વૃક્ષના જેવો બની જાય છે, તે સંથારાને "પાદપોપગમન સંથારો" કહે છે. આ પ્રકારના સંથારામાં સંથારો કરનાર સાધુ ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરે છે. અને વૃક્ષની જેમ નિશ્ચેતન બનીને સમાધિસ્થ બની રહે છે. પાદપોપગમનની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે છે—

"पादपस्येव उपगमनम्—उपगमः अभ्युपगमः स्वीकारः पतनस्य यत्र तत् पादपोपगमनं" કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે વૃક્ષને કાપવામાં આવે ત્યારે તે સમસ્થાનમાં પડે કે વિષમ સ્થાનમાં પડે–તે જે સ્થિતિમાં પડે છે એજ સ્થિતિમાં પડ્યું રહે છે. એજ પ્રમાણે આ પ્રકારનો સંથારો ધારણ કરનાર સાધુ મૃત્યુપર્યન્ત એક જ પ્રકારને આસને ઉભો રહે છે. તે આસન અનુકૂળ હોય કે પ્રતિકૂળ હોય પણ તેણે એ જ આસને ઉભા રહેવું પડે છે. વિશેષતા એટલી જ છે કે જે રીતે છેદિત વૃક્ષ પર

बहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओय तामलिं बालतवस्सिं ओहिणा आभोएंति, अण्णमण्णं सद्दावेंति अण्णमण्णं सद्दावेत्ता,एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! बलिचंचा रायहाणी अणिंदा, अपुरोहिआ, अम्हे य णं देवाणुप्पिया! तामली बालतवस्सी तामलित्तीए णगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभागे नियत्तणियमंडलं आलिहित्ता संलेहणाजूसणाजूसिए, भत्त-पाणपडियाइक्खिए, पाओवगमणं णिवण्णे, तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिआ! तामलिं बालतवस्सिं बलिचंचाए रायहाणीए ठितिं पकरावेत्तए त्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए, एयमट्ठं पडिसुणेंति, बलिचंचा रायहाणीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति,जेणेव रुयगिंदे उप्पायपव्वए तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता, वेउव्वियसमुग्घायेणं समोहण्णंति,जाव-उत्तरवेउव्वियाइं रुवाइं विउव्वंति, ताए उक्किट्ठाए, तुरियाए, चवलाए, चंडाए, जइणाए; छेयाए, सीहाए, सिग्घाए, उद्धुयाए, दिव्वाए, देवगईए, तिरियं असंखेज्जाणं दिवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं जेणेव जंबूदीवे दीवे, जेणेव भारहे वासे, जेणेव तामलित्ती नगरी,जेणेव तामली मोरियपुत्ते तेणेव उवगच्छंति तेणेव उवागच्छेत्ता तामलिस्स बालतवस्सिस्स उप्पिं, सपक्खिं, सपडिदिसिं ठिच्चा दिव्वं देवड्ढिं, दिव्वं देवज्जुतिं, दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं उवदंसेंति, तामलिं बालतवस्सिं तिक्खुत्तो, आयाहिण पयाहिणं करेंति, वंदंति, नमंसंति, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे बलिचंचारायहाणी वत्थव्वया बहवे

इतिकृत्वा इतिरीत्या एवं पूर्वोक्तरूपेण 'संपेहेइ' संप्रेक्षते विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य सम्यग् विचार्य 'कल्लं' कल्यं 'जाव-जलंते' यावत् ज्वलति सूर्योदये सति 'जावआपुच्छइ' यावत् आपृच्छति, यावत्करणात् दृष्टाभाषितादिपर्यायसंगतिक पर्यन्तम् संग्राह्यम्। ततः आपृच्छय ताम्रलिप्त्याः नगर्याः मध्यंमध्येन निर्गच्छन् 'एगंते' एकान्ते 'जाव-एडेइ' यावत् एडयति स्थापयति, यावत्पदेन पादुकादि उपकरणं प्रतिग्रहकान्तं संग्राह्यम्, 'जाव-भत्तपाण-पडियाइक्खिए' यावत् भक्तपानप्रत्याख्यातः परित्यक्तभक्तपानः यावत्करणेन ईशानकोणे निर्वर्तनिकमण्डलं विधाय 'पाओवगमणं' पादपोपगमनं 'निवण्णो' निष्पन्नः उपपन्नः प्राप्तः इति भावः ॥ सू० २१ ॥

मूलम्—"तेणं कालेणं, तेणं समएणं वलिचंचा रायहाणीअणिंदा, अपुरोहिया या वि होत्था, तएणं ते वलिचंचा रायहाणिवत्थव्वया

करके 'कल्लं जाव जलंते जाव आपुच्छइ' जब प्रातः काल हो गया और यावत् सूर्यका भी उदय होचुका तब उस तामलिने पहिले जिन से पूछनेकी बात सोचीथी उन सबसे उसने पूछा। फिर वह ताम्रलिप्त नगरी के ठीक बीचोबीच के मार्ग से होकर निकला, निकलकर उसने किसी एकान्त स्थान में 'जाव एडेइ' पादुका, कमण्डल आदि उपकरण, तथा दारुमय पात्र सब को रखदिया, बाद में फिर उसने यावत् चारों प्रकार के आहार का प्रत्याख्यान कर दिया, यहां यावत् पद से ईशान कोण में उसने निर्वर्तनिक मंडल का प्रतिलेखना किया। प्रतिलेखना करके निर्वर्तनिक मंडल स्थित होकर उसने पादपोपगमन संथारा धारणकिया ॥ सू० २१ ॥

લિએ કર્યો. આ પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યા પછી "कल्लं जाव जलंते जाव आपुच्छइ" જ્યારે રાત્રિ પૂરી થઇ, જ્યારે સૂર્યોદય થયો, ત્યારે તેણે જેને જેને પૂછવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો તે સૌને પૂછયું-ત્યાર બાદ તામ્રલિપ્તી નગરીના લગભગ મધ્યના માર્ગથી પસાર થઇને તે બહાર નીકળી ગયો. "जाव एडेइ" તેણે તેની પાદુકાઓ, કમંડળ, કાષ્ઠનિર્મિત પાત્ર આદિને કોઇ એકાન્ત સ્થાનમાં મૂકી દીધાં. ત્યાર બાદ તે તામ્રલિપ્તી નગરીના ઇશાનકોણમાં આવેલા કોઇ સ્થાનમાં ગયો. ત્યાં સ્થાનની મર્યાદા દર્શાવતી રેખા દોરીને, (નિર્વર્તનિક મંડલ આલેખીને) ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને તેણે પાદપોપગમન સંથારો અંગીકાર કર્યો. (સૂ. ૨૧)

चपलया, चण्डया, जयिन्या, छेकया, सिंह (तुल्य) या, शीघ्रया, उद्धूतया, दिव्यया, देवगत्या तिर्यक्असंख्येयानाम् द्वीपसमुद्राणाम् मध्यं मध्येन येनैव जम्बूद्वीपोद्वीपः, येनैव भारतं वर्षम्, येनैव तामलिप्ती नगरी, येनैव तामलि मौर्यपुत्रः, तेनैव उपागच्छन्ति, उपागत्य तामलेः बालतस्विनः उपरि, सपक्षम्, समतिदिशं स्थित्वा. दिव्यां देवर्द्धिम्, दिव्यां देवद्युतिम्, दिव्यं देवानुभागम्,

यावत् उत्तर वैक्रियरूपों की विकुर्वणा की (ताए उक्किट्ठाए तुरियाए) विकुर्वणा करके फिर वे उस उत्कृष्ट, त्वरित (चवलाए) चपल (चंडाए) चंड (जइणाए) जयशील (छेयाए) निपुण। (सीहाए) सिंह जैसी बलिष्ठ (सिग्घाए) शीघ्रता से युक्त (उद्धूयाए) उद्धूत (दिव्वाए) दिव्य (देवगईए) देवगतिद्वारा (तिरियं असंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं) तिरछेरूप में असंख्यात द्वीप समुद्रों के (मज्झं मज्झेणं) ठीक बीचों-बीच से होकर (जेणेव जंबूदीवे दीवे जेणेव भारहे वासे) जहां जंबूद्वीप था, जहां भारतवर्ष था, (जेणेव तामलित्तीनगरी जेणेव तामली मोरियपुत्ते तेणेव उवागच्छंति) जहां ताम्रलिप्ती नगरी थी और उसमें भी जहां मौर्यपुत्र तामली थे वहां पर आये। (तेणेवउवागच्छित्ता तामलिस्स बालतवस्सिस्स) वहां आकार के बालतपस्वी तामलि के (उप्पिं) ऊपर (सपक्खिं सपडिदिसं ठिच्चा) चारों दिशाओं में, सब विदिशाओं में स्थित होकर (दिव्वं देविड्ढीं) दिव्य देवर्द्धिको (दिव्वं देवज्जुई) दिव्य देवद्युति को (दिव्वं देवाणुभागं) दिव्य देवप्रभाव

વૈક્રિયરૂપોની વિકુર્વણા કરી (ताए उक्किट्ठाए तुरियाए) વિકુર્વણા કરીને તેઓ ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરિત, (चवलाए) ચપલ, (चंडाए जइणाए छेयाए सीहाए सिग्घाए उद्धूयाए दिव्वाए देवगईए) ચંડ, જયશીલ, નિપુણ, સિંહ જેવી બલિષ્ઠ, શીઘ્ર, ઉદ્ધૂત અને દિવ્ય દેવગતિ દ્વારા (तिरियं असंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं) તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોની (मज्झं मज्झेणं) બરાબર વચ્ચે થઇને (जेणेव जंबूदीवे दीवे जेणेव भारहे वासे जेणेव तामलित्ती नयरी जेणेव तामली मोरियपुत्ते तेणेव उवागच्छंति) જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલી તામ્રલિપ્તી નગરીની પાસે જ્યાં મૌર્યપુત્ર તામલિ પાદપોપગમન સંથારો કરી રહ્યાં હતા, ત્યાં આવ્યા. (तेणेव उवागच्छित्ता तामलिस्स बालतवस्सिस्स उप्पि सपक्खि सपडिदिसं ठिच्चा) ત્યાં આવીને બાલતપસ્વી તામલિની ઉપર ચારે દિશાઓમાં અને સઘળી ઉપદિશાઓમાં રહીને (दिव्यं देविड्ढीं दिव्वं देवज्जुई, दिव्वं देवाणुभागं) દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિથી, યુક્ત, દિવ્ય દેવદ્યુતિથી યુક્ત, દિવ્ય દેવપ્રભાવથી યુક્ત, દિવ્ય દેવપ્રભાવથી યુકત

श्रेयः खलु अस्माकम् देवानुप्रियाः ! तामलिं बालतपस्विनम्, बलिचञ्चायाम् राजधान्यां स्थितिप्रकल्पं प्रकारयितुम् इतिकृत्वा अन्योन्यस्य अन्तिके इमम् अर्थम् प्रतिशृण्वन्ति, बलिचञ्चाराजधान्याः मध्यंमध्येन निर्गच्छन्ति, यत्रैव रुचकेन्द्रः उत्पातपर्वतः तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागम्य वैक्रियसमुद्घातेन समवघ्नन्ति, यावत् उत्तरवैक्रियाणि रूपाणि विकुर्वन्ति, तया उत्कृष्टया, त्वरितया,

(भत्तपाणपडियाइक्खिए पाओवगमणं णिवण्णे) भक्तपान का प्रत्याख्यान करके पादपोपगमन संथारा धारण किये हुए हैं (तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया ! तामलिं बालतवस्सिं बलिचंचाए रायहाणीए ठिइं पकरावेत्तए त्ति कट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति) तो अपने लिये यह श्रेयस्कर है कि हे देवानुप्रियो ! अपन सब उसे बलिचंचा राजधानी में इन्द्ररूपसे आने का संकल्प करावें, इस प्रकार से विचार करके उनलोगोंने अपनी इस विचारधारा को आपस में एक दूसरे से पक्की कराली (बलिचंचारायहाणीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति) तब फिर वे सब के सब बलिचंचाराजधानी के ठीक बीचोंबीच के मार्ग से होकर निकले। और निकलकर वे (जेणेव रुयगिंदे उप्पायपव्वए तेणेव उवागच्छंति) जहांपर रुचकेन्द्र उत्पाद पर्वत था वहां पर आये। (उवागच्छित्ता) वहां आकर के उन्होंने (वेउव्वियसमुग्घाएणं) वैक्रिय समुद्घात से (समोहणंति) अपने आपको युक्त किया (जाव उत्तर वेउव्वियाइं रूवाइं विकुव्वंति)

याइक्खिए पाओवगमणं णिवण्णे) ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને પાદપોપગમન સંથારો ધારણ કરેલ છે. (तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया ! तामलिं बालतवस्सिं बलिचंचाए रायहाणीए ठियं पकरावेत्तए त्तिकट्टु अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति) તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણું શ્રેય તેમાં જ છે કે આપણે સૌ મળીને બલિચંચા રાજધાનીમાં ઇન્દ્રરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું નિયાણું તેની પાસે બંધાવીએ. અંદરો અંદર વિચારોની આપ લે કરીને તે અસુરકુમારોએ તે પ્રકારનો પાકો નિશ્ચય કરી લીધો (बलिचंचा रायहाणीए मज्झं मज्झेणं निग्गच्छंति) આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરીને તેઓ બધાં બલિચંચા રાજધાનીના વચ્ચેના માર્ગથી નીકળ્યા. ત્યાંથી નીકળીને તેઓ (जेणेव रुयगिंदे उप्पायपव्वए तेणेव उवागच्छंति) જ્યાં રુચકેન્દ્ર નામનો ઉત્પાત પર્વત હતો ત્યાં આવ્યા. (उवागच्छित्ता) ત્યાં આવીને તેમણે (वेउव्वियसमुग्घाएणं) વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી (समोहणंति) તેમની જાતને યુક્ત કરી. (जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विकुव्वंति) ઉત્તર

देवानुप्रियाः ! बलिचञ्चाराजधानीम् आद्रियध्वम्, परिजानीत, स्मरत, अर्थं बध्नीत, निदानं प्रकुरुत, स्थितिप्रकल्पं प्रकुरुत, ततो यूयं कालमासे कालंकृत्वा बलिचञ्चाराजधान्याम् उत्पत्स्यथ, ततो यूयम् अस्माकम् इन्द्रा भविष्यथ, ततो यूयम् अस्माभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरिष्यथ ॥सू० २२॥

इंदाहिट्ठिया इंदाहीणकज्जा) हे देवानुप्रिय ! हम सब इन्द्र के आधीन होकर रहनेवाले हैं, इन्द्र के सहारे से रहनेवाले है, इन्द्रके आधीन ही हम सब का कार्य होता है, (तं तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! बलिचंचा-रायहाणिं आढाइ) इस कारण हे देवानुप्रिय ! तुम बलि चांचाराज-धानी का आदर करो। (परियाणह) उसका स्वामिपना स्वीकार करो (सुमरह) उसको अपने मन में लाओ (अट्ठंबंधह, निदानं पकरेह) उस संबंध में निश्चय करो उस पद की प्राप्ति निमित्त निदान करो। (ठिइप्पकप्पं पकरेह) और बलिचांचाराजधानी के स्वामी होने का सं-कल्प करो। (तएणं तुब्भे कालमासे कालं किच्चा बलिचंचारायहाणीए उववज्जिस्सह तएणं तुब्भे अम्हं इंदा भविस्सह) जो तुम हमारे कहे अनुसार यदि करोगे तो काल अवसर काल करके बलिचंचा राज-धानी में उत्पन्न हो जाओगे वहां उत्पन्न होने के बाद फिर आप हमारे नाथ बन जाओगे। (तएणं तुब्भेअम्हेहिं सद्धिं) हमारे इन्द्र बनकर तुम हम लोगोंके साथ (दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सह) दिव्य भोगोंको भोगते रहोगे ॥

इंदाहिणा इंदाहिट्ठिया, इंदाहिणकज्जा] હે દેવાનુપ્રિય ! અમે સૌ ઇન્દ્રને આધીન રહેનારા છીએ, ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુસાર કાર્ય કરનારા છીએ. [तं तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! बलिचंचा रायहाणी आढाइ] તો હે દેવાનુપ્રિય ! આપ બલિચંચા રાજધાનીનો આદર કરો, [परियाणाह] આપ તેનું આધિપત્ય સ્વીકારો. [सुमरह]આપ બલિચંચાનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનો મનમાં નિશ્ચય કરો. [अट्ठ बंधह, निदानं पकरेह] એ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને તે પદની પ્રાપ્તિ માટે નિયાણું બાંધો, [ठिइप्पकप्पं पकरेह] આપ બલિચંચા રાજધાનીના ઇન્દ્ર બનવાનો સંકલ્પ કરો. [तएणं तुब्भे कालमासे कालं किच्चा बलिचंचा रायहाणीए उववज्जिसह तएणं तुब्भे अम्हं इंदा भविस्सह] જો તમે અમારા કહેવા પ્રમાણે કરશો તો મૃત્યુને અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને બલિચંચા રાજધાનીમાં ઉત્પન્ન થશો. ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને આપ અમારા ઇન્દ્ર બનશો. [तएणं तुब्भे अम्हेहिं सद्धिं] અમારા ઇન્દ્ર બનીને, આપ અમારી સાથે [दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सह] દિવ્ય ભોગો ભોગવશો.

दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाटयविधिम् उपदर्शयन्ति, तामलिं बालतपस्विनम् त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति, वन्दन्ते, नमस्यन्ति (वन्दित्वा नमस्यित्वा) एवमवादिषुः–एवं खलु देवानुप्रियाः! वयं बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः बहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च देवानुप्रियं वन्दामहे, नमस्यामः, यावत्–पर्युपास्महे, अस्माकं देवानुप्रियाः! बलिचञ्चाराजधानी अनिन्द्रा, अपुरोहिता, वयम् अपिच देवानुप्रियाः! इन्द्राधीनाः, इन्द्राधिष्ठिताः, इन्द्राधीनकार्याः, तद् यूयं

से युक्त (दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं उवदंसेंति) दिव्य ३२ प्रकार की नाटयकला को उसको दिखलाया। बाद में (तामलिं बालतवस्सिं) उस बालतपस्वी तामली की (तिक्खुत्तो) तीन बार (आयाहिणं पयाहिणं करेंति) प्रदक्षिणा की। (वंदंति) उसकी वंदना की (नमंसंति) नमस्कार किया (एवंवयासी) वंदना नमस्कार कर फिर उन्होंने उससे इस प्रकार कहा– (एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे बलिचंचा रायहाणी वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य देवाणुप्पियं वंदामो) हे देवानुप्रिय! हम बलिचंचा राजधानी के निवासी अनेक असुरकुमारदेव और देवी आप देवानुप्रियको वंदना करते है। (नमंसामो) नमस्कार करते है। (जाव पज्जुवासामो) यावत् आपकी सेवा करते हैं। (अम्हाणं देवाणुप्पिया बलिचंचा रायहाणी) हे देवानुप्रिय! हमारी बलिचंचाराजधानी इस समय (अणिंदा अपुरोहिया) इन्द्र से रहित और पुरोहित से रहित बनी हुई है (अम्हे वियणं देवाणुप्पिया इंदाहीणा

(दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं उवदंसेंति) એવાં ૩૨ પ્રકારનાં દિવ્ય નાટકો તેમણે બતાવ્યાં. ત્યાર બાદ (तामलिं बालतवस्सिं) તે બાલતપસ્વી તામલિની (तिक्खुत्तो आयाहिण पयाहिणं करेंति) ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી, (वंदंति) તેને વંદણા કરી, (नमंसंति) નમસ્કાર કર્યાં (एवं वयासी) વંદણા નમસ્કાર કરીને તે અસુરકુમાર દેવોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું (एवं खलु देवाणुप्पिया! अम्हे बलिचंचा रायहाणी वत्थव्वया बहवे असुरकुमार देवा य देवीओ य देवाणुप्पियं वंदाओ) હે દેવાનુપ્રિય! અમે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓ આપ મહાશયને વંદણા કરીયે છીએ, (नमंसाओ) નમસ્કાર કરીયે છીએ, [जाव पज्जुवासामो] અમે આપની સેવા કરીયે છીએ. [अम्हाणं देवाणुप्पिया बलिचंचा रायहाणी अणिंदा अपुरोहिया] હે દેવાનુપ્રિય! અમારી બલિચંચા રાજધાની હાલમાં ઇન્દ્ર અને પુરોહિત વિનાની છે. [अम्हे वि य णं देवाणुप्पिया

देवानुप्रियाः ! बलिचञ्चाराजधानीम् आद्रियध्वम्, परिजानीत, स्मरत, अर्थं बध्नीत, निदानं प्रकुरुत, स्थितिप्रकल्पं प्रकुरुत, ततो यूयं कालमासे कालंकृत्वा बलिचञ्चाराजधान्याम् उत्पत्स्यध्व, ततो यूयम् अस्माकम् इन्द्रा भविष्यथ, ततो यूयम् अस्माभिः सह दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरिष्यथ ॥सू० २२॥

इंदाहिट्ठिया इंदाहीणकज्जा) हे देवानुप्रिय ! हम सब इन्द्र के आधीन होकर रहनेवाले हैं, इन्द्र के सहारे से रहनेवाले हैं, इन्द्रके आधीन ही हम सब का कार्य होता है, (तं तुब्भेणं देवाणुप्पिया ! बलिचंचारायहाणिं आढाइ) इस कारण हे देवानुप्रिय ! तुम बलि चंचाराजधानी का आदर करो। (परियाणाह) उसका स्वामिपना स्वीकार करो (सुमरह) उसको अपने मन में लाओ (अट्ठंबंधह, निदानं पकरेह) उस संबंध में निश्चय करो उस पद की प्राप्ति निमित्त निदान करो। (ठिइप्पकप्पं पकरेह) और बलिचंचाराजधानीके स्वामी होने का संकल्प करो। (तएणं तुब्भे कालमासे कालं किच्चा बलिचंचारायहाणीए उववज्जिस्सह तएणं तुब्भे अम्हं इंदा भविस्सह) जो तुम हमारे कहे अनुसार यदि करोगे तो काल अवसर काल करके बलिचंचा राजधानी में उत्पन्न हो जाओगे वहां उत्पन्न होने के बाद फिर आप हमारे नाथ बन जाओगे। (तएणं तुब्भेअम्हेहिं सद्धिं) हमारे इन्द्र बनकर तुम हम लोगोंके साथ (दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सह) दिव्य भोगोंको भोगते रहोगे ॥

इंदाहिणा इंदाहिट्ठिया, इंदाहिणकज्जा] હે દેવાનુપ્રિય ! અમે સૌ ઇન્દ્રને આધીન રહેનારા છીએ, ઇન્દ્રની આજ્ઞાનુસાર કાર્ય કરનારા છીએ. [तं तुब्भे णं देवाणुप्पिया ! बलिचंचा रायहाणी आढाइ] તો હે દેવાનુપ્રિય ! આપ બલિચંચા રાજધાનીનો આદર કરો, [परियाणाह] આપ તેનું આધિપત્ય સ્વીકારો. [सुमरह]આપ બલિચંચાનું આધિપત્ય સ્વીકારવાનો મનમાં નિશ્ચય કરો. [अट्ठ बंधह, निदानं पकरेह] એ પ્રકારનો નિશ્ચય કરીને તે પદની પ્રાપ્તિ માટે નિયાણું બાંધો, [ठिइप्पकप्पं पकरेह] આપ બલિચંચા રાજધાનીના ઇન્દ્ર બનવાનો સંકલ્પ કરો. [तएणं तुब्भे कालमासे कालं किच्चा बलिचंचा रायहाणीए उववज्जिसह तएणं तुब्भे अम्हं इंदा भविस्सह] જો તમે અમારા કહેવા પ્રમાણે કરશો તો મૃત્યુને અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને બલિચંચા રાજધાનીમાં ઉત્પન્ન થશો. ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને આપ અમારા ઇન્દ્ર બનશો. [तएणं तुब्भे अम्हेहिं सद्धिं] અમારા ઇન્દ્ર બનીને, આપ અમારી સાથે [दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सह] દિવ્ય ભોગો ભોગવશો.

टीका—पादपोपगमनसंस्तारकसंस्थितं तामलिं बालतपस्विनम्प्रति बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यासुरकुमाराणां बलिचञ्चाराजधान्या अधिपतित्वमङ्गीकारयितुं प्रार्थनां प्रस्तौति सूत्रकारः-'तेणं कालेणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले- तामलिसंस्तारककरणकाले। तस्मिन् समये तामलिसंस्तारकसंस्थितसमये बलिचञ्चा 'रायहाणी' राजधानी 'अणिंदा' अनिन्द्रा अधिपतिरहिता इन्द्रवर्जिता अतएव 'अपुरोहिआ' अपुरोहिता 'यावि होत्था' चापि अभवत्, इन्द्राभावादेव पुरोहितरहिताऽपि संजाता, 'तएणं' ततः खलु ते बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्या निवासिनः बहवोऽसुरकुमारदेवाः देव्यश्च तामलिं बालतपस्विनं 'ओहिणा' अवधिज्ञानेन 'आभोएंति' आभोगयन्ति पश्यन्ति तदनु 'अण्णमण्णं' अन्योन्यं परस्परम् 'सद्दावेंति' शब्दयन्ति-आह्वयन्ति, ततः

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने यह प्रकट किया है कि पादपोपगमन संथारा में जब बालतपस्वी तामलि स्थित थे उस समय बलिचंचाराजधानी के निवासी असुरकुमारों ने उनसे बलिचंचाराजधानी के अधिपतिपदको स्वीकार करने की प्रार्थना की थी। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में अर्थात् तामलि ने जब संथारा किया था उस काल में और जब वे संथारे में स्थित थे उस समय में 'बलिचंचारायहाणी' बलिचंचाराजधानी 'अणिंदा' इन्द्ररूप अधिपति से रहित थी और इसी कारण वह 'अपुरोहिया' पुरोहित से भी रहित थी। इन्द्र के अभाव से ही उसमें पुरोहित नहीं था। इसके बाद जब उस बलिचंचाराजधानी के निवासी अनेक असुरकुमारोंने और अनेक वहां की देवियोंने बाल तपस्वी तामलि को 'ओहिणा' अपने२ अवधिज्ञान से 'आभोएंति' देखा, तब

ટીકાર્થ—આ પ્રકરણમાં સૂત્રકારે એ બતાવ્યું છે કે જ્યારે બાલતપસ્વી તામલિ પાદપોપગમન સંથારાનું અનુષ્ઠાન કરીરહ્યા હતા ત્યારે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અસુરકુમાર દેવો તેમની પાસે આવીને બલિચંચાનું આધિપત્ય સ્વીકારવા તેમને પ્રાર્થના કરે છે. "तेणं कालेणं तेणं समएणं" તે કાળે અને તે સમયે-એટલે કે જ્યારે તામલિએ પાદપોપગમન સંથારો કર્યો તે કાળે, અને તેઓ તે સંથારાની આરાધના કરી રહ્યા હતા તે સમયે-"बलिचंचा रायहाणी" અસુરકુમાર દેવોની બલિચંચા રાજધાની "अणिंदा" ઇન્દ્રરૂપ અધિપતિ વિનાની હતી અને તે કારણે તે "अपुरोहिया" પુરોહિતથી પણ રહિત હતી. ઇન્દ્રને અભાવે તેમાં પુરોહિત પણ ન હતો. તે બલિચંચા રાજધાનીના અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવીઓએ તે બાલતપસ્વી તામલિને "ओहिणा आभोएंति" પોતપોતાના અવધિજ્ઞાનથી જોયો. "अण्णमण्णं" ત્યારે

'सद्दावेत्ता' शब्दयित्वा 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः– भोदेवानुप्रियाः! एवं खलु उक्तरीत्या बलिचञ्चा राजधानी अधुना 'अणिंदा' इन्द्ररहिता 'अपुरोहिआ' पुरोहितरहिता च वर्तते 'अम्हेयणं' वयं च खलु भोदेवानुप्रियाः! 'इंदाधीणा' इन्द्रवशवर्तिनः इंदाधिट्ठिया 'इन्द्राधिष्ठिता इन्द्राधारस्थिताः अतएव 'इंदाधीणकज्जा' इन्द्राधीनकार्याः इन्द्राधीनं कार्यं येषां ते तादृशाः– वयं वर्तामहे इत्यर्थः, 'अयं च देवाणुप्पिया! तामली बालतवस्सी तामलित्तिए नयरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसिभागे नियत्तणियमंडलं आलिहित्ता संलेहणा जूसणाजूसिए भत्तपाणपडिया-इक्खिए पाओवगमणं' अयञ्च तामली बालतपस्वी ताम्रलिप्त्यानगर्याः बहिः उत्तरपूर्वदिगन्तराले निर्वर्तनिकं मण्डलमालिख्य संलेखनाजूषणाजूषितः परित्यक्तभक्तपानः पादपोपगमननामकं संस्तारकं 'निवण्णे' निषण्णः तेन-

'अण्णमण्णं' आपस में एक दूसरे को उन्होंने बुलाया। 'सद्दावेत्ता' बुलाकर 'एवं' इस आगे कहे जाने वाले प्रकरण के अनुसार 'वयासी' कहा हे देवानुप्रियो! उक्तरीति के अनुसार बलिचंचाराजधानी इस समय 'अणिंदा' इन्द्ररहित और 'अपुरोहिया' पुरोहितरहित हो रही है। और 'अम्हेयणंच' हे देवानुप्रियो! अपन लोग तो 'इंदाधीणा' इन्द्र के वशवर्ती होकर रहने वाले हैं। 'इंदाधिट्ठिया' इन्द्र के आधार से सहारे से रहने वाले हैं, 'इंदाधीणकज्जा' समस्तकार्य इन्द्र के ही सहारे से होता हैं। अतः यह बालतपस्वी जो तामली है कि जिसने ताम्रलिप्ती नगरी के बहार ईशानकोण में निर्वर्तनिक मंडल लिखकर संथारा धारण कर रखा है- चारों प्रकार का आहार यावज्जीव परित्याग करके जो पादपोपगमन संथारा में तत्पर बना हुआ

તેમણે એક બીજાને બોલાવ્યા. "सद्दावेत्ता एवं वयासी" બોલાવીને તેમણે આપસમાં આ પ્રમાણે વાતચીત કરી હે દેવાનુપ્રિયા! બલિચંચા રાજધાની હાલમાં "अणिंदा" ઈન્દ્ર વિનાની છે અને "अपुरोहिया" પુરોહિતથી પણ રહિત છે. "अम्हे य णं च इंदाधीणा" અને આપણે તો ઇન્દ્રને અધીન રહેનારા છીએ, "इंदाधिट्ठिया" ઈન્દ્રને આશ્રયે રહેનારા છીએ, "इंदाधीणकज्जा" આપણા સમસ્ત કાર્યો ઈન્દ્રની આજ્ઞા અનુસાર થયા કરે છે. તો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે કરવામાં જ આપણું શ્રેય છે. તામ્રલિપ્તી નગરીની બહાર, ઈશાનકોણમાં નિવર્તનિક મંડળ આલેખીને (સ્થાનની મર્યાદા દર્શાવતી રેખા દોરીને), ચારે પ્રકારના આહારનો જીવનપર્યન્ત ત્યાગ કરીને, પાદપોપગમન સંથારો કરી રહેલા બાલતપસ્વી મૌર્યપુત્ર તામલિ પાસે જઈને બલિ-

युक्तः 'तं' तत्तस्मात्कारणात् "सेयं" श्रेयःखलु देवानुप्रियाः! 'अम्हं' अस्माकम् तदाह-'देवाणुप्पिया! तामलिं' इत्यादि। भो देवानुप्रियाः! तामलिं बालतपस्विनम् बलिचञ्चायां राजधान्याम् 'ठिइपकप्पं' स्थिति प्रकल्पम् 'पकरावेत्तए' प्रकारयितुम् इन्द्ररूपेणागमनाय संकल्पं कारयितुम् निश्चाययितुं श्रेयः अस्माकम्। तामलिं बालतपस्विनम् बलिचञ्चाराजधान्याः स्वाधिपतित्वं स्वीकारयितुमयमस्माकम् महान् शुभावसर इत्यभिप्रायः 'त्ति कट्टु' इतिकृत्वा=इति विचार्य 'अण्णमण्णस्स' अन्योन्यस्य 'अंतिए' अन्तिके समीपे 'एतमट्ठं' इममर्थम् पूर्वोक्तविचारम् 'पडिसुणेंति'-प्रतिशृण्वन्ति प्रतिगृह्णन्ति परस्परम् स्वीकुर्वन्तीत्यर्थः, प्रतिश्रुत्य च स्वीकारं कृत्वा असुरकुमाराः देवाः देव्यश्च बलिचञ्चा राजधान्याः 'मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन मध्यभागेनेत्यर्थः 'निगच्छंति'

है 'तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया' अतः हे देवानुप्रियो! यह हमलोगों के लिये सब से अधिकसुन्दर कल्याणप्रद अवसर है कि हमलोग उस बालतपस्वी तामली के पास चलें और उनसे निवेदन करें कि वे 'बलिचंचारायहाणीए ठिइ पकरेत्तए' बलिचंचा राजधानी में अपनी स्थिति करें। अर्थात् अपन सब चलकर उनसे निश्चयपूर्वक संकल्प करावें ताकि वे इन्द्ररूप से आने के लिये यहाँ तयार हो जावें बालतपस्वी तामली से बलिचंचा राजधानी के अधिपतित्व को स्वीकार करवाने का यह हमलोगों के लिये बड़ाभारी शुभ अवसर है 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार करके 'अण्णमण्णस्स अंतिए' उन सब ने एक दूसरे इस पूर्वोक्त विचार को आपस में 'पडिसुणेंति' स्वी-

ચંચા રાજધાનીના ઇન્દ્રનું પદ સ્વીકારવાને માટે આપણે તેમને વિનવવા જોઇએ. આપણે તેમની પાસે બલિચંચાના ઇન્દ્ર બનવાનું નિયાણું બંધાવવું જોઇએ. એજ વાત "तं सेयं खलु अम्हं देवाणुप्पिया! ઇત્યાદિ" સૂત્રો દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે. બાલતપસ્વી તામલિ પાસે બલિચંચા રાજધાનીનું આધિપત્ય મેળવવાનો સંકલ્પ કરાવવાનો તથા બલિચંચાના ઇન્દ્રાસનની પ્રાપ્તિ માટે નિયાણું બંધાવવાનો સુઅવસર આપણે માટે પ્રાપ્ત થયો છે. એ અવસરનો લાભ ઉઠાવવામાં જ આપણું શ્રેય છે. "त्ति कट्टु" ઉપરોકત વિચાર કરીને "अण्णअण्णस्स अंतिए पडिसुणेंति" તેમણે અંદરો અંદર મંત્રણા કરીને તે પ્રમાણે કરવાનો નિર્ણય કર્યો. હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે બાલતપસ્વી તામલિને બલિચંચા રાજધાનીનું આધિપત્ય લેવાનું સમજાવવા માટે તેમણે શું કર્યું—તે પ્રકારનો નિર્ણય કરીને તે અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો બલિચંચા રાજધાનીના "मज्झं मज्झेणं" બરાબર મધ્યમાર્ગેથી નીકળ્યા અને "जेणेव

निर्गच्छन्ति, निर्गत्य च 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'जेणेव तेणेव' इत्यत्र सप्तम्यर्थे तृतीया। 'रुयगिंदे' रुचकेन्द्रनामकः 'उप्पायपव्वए' उपपातपर्वतः वर्तते 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे 'उवागच्छंति' उपागच्छन्ति 'उवागच्छित्ता' उपागम्य 'वेउव्वियसमुग्घायेणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहणंति' समवघ्नन्ति, 'जाव-उत्तरवेउव्वियाइं' यावत्-उत्तरवैक्रियाणि 'रूवाइं' रूपाणि 'विकुव्वंति' विकुर्वन्ति चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं द्वितीयवारसमुद्घातद्वारा वैक्रियाणि रूपाणि निष्पादयितुं विकुर्वणां कुर्वन्ति, विकुर्वित्वा च 'ताए' तया कयाऽपि विवक्षितया अग्रे वक्ष्यमाणया 'उक्किट्ठाए' उत्कृष्टया उत्कर्षशालिन्या 'देवगत्या' इत्यग्रेणान्वयः, पुनःकीदृश्या इत्याह-तुरियाए' त्वरितया ससंभ्रमया

कार कर लिया, स्वीकार करके फिर वे बलिचंचाराजधानी के 'मज्झं मज्झेणं' ठीक मध्यभाग से होकर 'निग्गच्छइ' निकले। और निकल कर 'जेणेव रुयगिंदे उप्पायपव्वए' जिस तरफ रुचकेन्द्र नामका उत्पाद पर्वत था 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर आये। 'उवागच्छित्ता' वहां पर आकर के उन्होंने 'वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति' वैक्रिय समुद्घात किया 'जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विकुव्वंति' यावत् उत्तर वैक्रियरूपोंकी विकुर्वणा की इच्छितरूपोंको निर्माण करने के निमित्त द्वितीयवार समुद्घातद्वारा वैक्रियरूपों को बनाने के लिये विकुर्वणा की- विकुर्वणा करके 'ताए' उस विवक्षित 'उक्किट्ठाए' उत्कर्षशालिनी देवगति से वे अनेक असुरकुमार और देवियां तामली के पास आए ऐसा यहां संबंध लगा लेना चाहिये। देवगति के विशेषणों का खुलाशा अर्थ इस प्रकार से है देवगति उत्कृष्ट होती है वह तो कह ही दिया गया है तथा वह देवगति-

---

रुयगिंदे उप्पाय पव्वए" જ્યાં રુચકેન્દ્ર નામનો ઉત્પાદ પર્વત હતો "तेणेव उवागच्छंति" ત્યાં ગયા "उवागच्छित्ता" ત્યાં જઈને તેમણે "वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणंति" વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કર્યો, "जाव उत्तरवेउव्वियाइं रूवाइं विकुव्वंति" અને ઉત્તર વૈક્રિય રૂપોની વિકુર્વણા કરી. એટલે કે પોતાની ઇચ્છાનુસાર રૂપોનું નિર્માણ કરવાને માટે બીજી વાર સમુદ્ઘાત દ્વારા વૈક્રિયરૂપો બનાવવાને માટે વિકુર્વણાશકિતનો ઉપયોગ કર્યો. આ પ્રકારે વિકુર્વણા કરીને તેઓ "ताए" નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેની "उक्किट्ठाए" ઉત્કર્ષયુકત દેવ ગતિથી તામલિની પાસે આવ્યા. હવે તે ઉત્કૃષ્ટ દેવ ગતિના વિશેષણો નીચે આપવામાં આવ્યાં છે—તે દેવગતિ ત્વરિત, ચપલ, ચંડ,

नतु स्वभावजया, हार्दिकेच्छयाऽपि एषा सम्भवतीत्याशङ्कां निराकरोति-'चवलाए' चपलया केवलं कायिकचापल्ययुक्तया, 'चंडाए' चण्डया उग्रया इति भावः अतएव 'जयिणाए' जयिन्या उपर्युक्तोत्कर्षयोगेन गत्यन्तरजेतृत्वात् जयशालिन्या 'छेयाए' छेकया निपुणया उपायप्रवृत्तत्वात्, 'सीहाए' सिंहगतितुल्यया श्रमाभावात्, 'सिग्घाए' शीघ्रया वेगशालिन्या 'उदधुयाए' उद्धूतया वसनादीनामुद्धूननेन उद्धूतया वा दर्पवत्या 'दिव्वाए' दिव्यया अपूर्वया 'देवगईए' देवगत्या

और कैसी थी-सो कहा जाता है-वह देवगति त्वरितथी चपलथी, चण्ड थी, जयनी थी, छेका थी, सिंहतुल्य थी, शीघ्र थी, उद्धूत थी, और दिव्य थी। तात्पर्य कहनेका यह है कि वह देवगति ससंभ्रम से· उतावली से· जो युक्तथी वह आकुलता होने के कारण से थी स्वाभाविक उतावली से युक्त नहीं थी। हार्दिक चपलता भी ऐसी गति में संभवित हो सकती है-तो इसके निराकरण करने के लिये सूत्रकार कहते हैं कि उसमें हार्दिक चपलता-मानसिक चपलता नहीं थी केवल कायिक चपलता ही थी। इसी कारण वह चंड·उग्रथी। उपर्युक्त उत्कर्ष के योग से वह अन्यगति को जीतने वाली होनेके कारण जयिनी जयशालिनी थी। उपाय में प्रवृत्ति करानेवाली होने के कारण वह छेक थी। निपुण थी। श्रम से रहित होने के कारण वह गति सिंह की गति के जैसी थी। वेगवती होनेके कारण वह शीघ्ररूप थी। चलतेर उस गति में वस्त्रादिक उडते थे, अथवा वह गति दर्पवाली थी इस कारण वह गति उद्धूतरूप थी। अपूर्व होनेके

જયશાલિની, નિપુણ, સિંહતુલ્ય. શીઘ્ર, ઉદ્ધૂત અને દિવ્ય હતી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે દેવગતિ સ્વાભાવિક શીઘ્રતા (ઝડપ)થી યુક્ત ન હતી પણ તામલિને મળવા માટે તેઓ અધીર બનેલા હોવાને કારણે હતી. કોઇ કદાચ એવી શંકા ઉઠાવે કે તે પ્રકારની ગતિમાં હાર્દિક ચપલતા પણ સંભવી શકે, તો તે શંકાના નિવારણ માટે સૂત્રકાર કહે છે કે તે ચપલતા-માનસિક ચપલતા ન હતી પણ કાયિક ચપલતા હતી. એ કારણે જ તે ચંડ (ઉગ્ર) હતી. તે ઉગ્ર હોવાથી અન્ય ગતિયો ઉપર જય મેળવનારી હતી. ઉપાયમાં પ્રવૃત્ત કરનારી હોવાથી તે ગતિને નિપુણ કહી છે. શ્રમથી રહિત હોવાને કારણે તે ગતિને સિંહની ગતિ સમાન કહી છે. વેગીલી આ ગતિથી ચાલતાં ચાલતાં તેમનાં વસ્ત્રો ઉડતાં હતાં, અથવાં તે ગતિ દર્પવાળી હતી તે કારણે તેને ઉદ્ધૂત કહી છે, અને તે અપૂર્વ હોવાને કારણે

'तिरियं' तिर्यक् 'असंखेज्जाणं' असंख्येयानाम् 'दीपसमुदाणं' द्वीपसमुद्राणां 'मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन मध्यमध्यभागेन 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपोद्वीपः 'जेणेव' यस्मिन्नेव भागे 'भारहे वासे' भारतं वर्षम् भरत-क्षेत्रम् 'जेणेव' यस्मिन्नेव प्रदेशे 'तामलित्तीनयरी' ताम्रलिप्ती नगरी, 'जेणेव' यस्मिन्नेव प्रदेशे 'तामलीमोरियपुत्ते' तामलिमौर्यपुत्रः बालतपस्वी आसीत् 'तेणेव' तस्मिन्नेव प्रदेशे अत्र सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया 'उवागच्छंति' उपागच्छन्ति-समीपे-आगच्छन्ति 'उवागच्छेत्ता' उपागम्य ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः 'उप्पिं' उपरि 'सपक्खि' सपक्षम् समानाः सर्वे पक्षाः पार्श्वाः दक्षिणोत्तरपूर्वापराः यस्मिन् स्थाने तत् सपक्षम् चतुर्दिक्षु इत्यर्थः 'सपडिदिसिं' सप्रतिदिशम् समानाः सर्वाः प्रतिदिशः ईशानाग्नेय-नैर्ऋत्य-वायव्यकोणाः यस्मिन स्थाने तत् सप्रतिदिशम्

कारण वह दिव्य थी। ऐसी उस दिव्य गति द्वारा तिर्यग्लोक के असंख्यात द्वीप समुद्रों को पार करते हुए-अर्थात् उनके बीचोंबीच से होते हुए 'जेणेव जंबूदीवे दीवे' जहां पर जंबूद्वीप नामका द्वीप था और 'जेणेव भारहे वासे' जहां भरतक्षेत्र है तथा 'जेणेव' और उसमें भी जिस स्थान पर 'तामलित्ती नयरी' तामलिप्ती नगरी थी, तथा उसमें भी 'जेणेव तामली मोरियपुत्ते' जहां पर बालतपस्वी मौर्यवंश के तामली तापस थे 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर वे सब आये। 'उवागच्छित्ता' उनके पास आकरके वे सब 'तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स उप्पिं' बालतपस्वी उन तामली के ऊपर में 'सपक्खि' चारों दिशाओं में 'सपडिदिसिं' चारों कोनों में खडे हो गये। जिस स्थान में उत्तर, दक्षिण, पूर्व और पश्चिमरूप सब पार्श्व समान हों

દિવ્ય હતી. આ પ્રકારની દિવ્ય ગતિથી તિર્યગ્લોકના અનેક દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી પસાર થઇને "जेणेव जंबूदीवे दीवे" જ્યાં જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ હતો, "जेणेव भारहेवासे" તેમાં જ્યાં ભારતક્ષેત્ર હતું, "जेणेव तामलित्ती नयरी" અને તેમાં જ્યાં તાંમ્રલિપ્તી નગરી હતી, "जेणेव तामली मोरियपुत्ते" જ્યાં મૌર્ય-વંશના બાલતપસ્વી તામલિ પાદપોપગમન સંથારો કરી રહ્યા હતા, "तेणेव उवागच्छंति" ત્યાં તે સૌ અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો આવ્યા. "उवागच्छित्ता" તેમની પાસે આવીને તે સૌ "तामलित्तस्स बालतवस्सिस्स उप्पिं" તે બાલતપસ્વી તામલિની ઉપર "सपक्खि" પૂર્વ પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાઓમાં અને "सपडिदिसिं" ઇશાન, અગ્નિ નૈઋત્ય અને વાયવ્ય કોણમાં ઉભા રહી ગયા આ

सर्वदिक्कोणेषु 'ठिचा' स्थित्वा, दिव्यां देवर्द्धिम् विशिष्टविमानपरिवारादिरूपाम् देवद्युतिम्, विशिष्टशरीराभरणादिप्रभाभास्वररूपाम् दिव्यं देवानुभागम् अचिन्त्य प्रभावयुक्तम् 'दिव्वंबत्तीसविहं नट्टविहं उवदंसेंति' दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्य-विधिश्च उपदर्शयन्ति 'उवदंसित्ता' उपदर्श्य उपर्युक्तदेवर्द्धयादिनाट्यकला-प्रदर्शनानन्तरं ते असुरकुमारदेवाः देव्यश्च तामलिं बालतपस्विनम् 'तिक्खुत्तो' त्रिवारम् "आयाहिणं पयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम् 'करेंति' कुर्वन्ति अञ्ज-लिपुटं बद्धा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलतः आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णा-

वह स्थान सपक्ष है। सपक्ष पद से यहां चारों दिशाएं ग्रहण की गई है। तथा 'सप्रतिदिशम्' पद से इस व्युत्पत्ति के आधार से कि "जिस स्थान में ईशान, आग्नेय, नैर्ऋत्य और वायव्य ये चार कोणे समान हों' ये ईशानादि ग्रहण किये हैं। 'ठिचा' ऊपर में चारों दिशाओं में और चारों कोनों में खडे होकर उनसबने पहिले तो 'दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं' विशिष्ट विमान परिवार आदि रूप दिव्य देवर्द्धिका, विशिष्ट शरीराभरण आदि की प्रभासे भास्व-ररूप दिव्य देवद्युति का, अचिन्त्यप्रभाव से युक्त 'दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं' दिव्य ३२ प्रकार की नाट्यविधिको दिखाया। 'उवदं-सित्ता' यह सब दिखलाकर के फिर उन असुरकुमार देवोंने और उनकी देवियोंने 'तामलिं बालतवस्सिं' बालतपस्वी उन तामली को 'तिक्खुत्तो' तीनवार 'आयाहिणपयाहिणं करेंति' आदक्षिण प्रद-क्षिणा की-इस आदक्षिणप्रदक्षिणा में दोनों हाथों की अंजलि जोडी जाती है-की जाती है-बाद में उस अंजलि को दक्षिण कर्णमूल से प्रारंभ

સૂત્રમાં આવેલા "सपक्खि" પદનો અર્થ સપક્ષ થાય છે અને 'સપક્ષ' પદથી ચારે મુખ્ય દિશાઓ ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. "सप्रतिदिशम्" પદથી ચારે ખૂણા ગ્રહણ કરાયા છે. "ठिचा" ચારે દિશા અને ચારે ખૂણામાં ઉપર રહી રહી, તેમણે પહેલાં "दिव्यं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं" વિશિષ્ટ વિમાન પરિવાર આદિરૂપ દિવ્ય દેવર્દ્ધિથી યુક્ત, શારીરિક કાન્તિ અને આભૂષણાદિની પ્રભારૂપ દિવ્ય દેવદ્યુતિ અને મહાપ્રભાવથી યુક્ત "दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं" ૩૨ પ્રકારની દિવ્ય નાટ્યકલા તેમને બતાવી "उपदंसित्ता" દિવ્ય નાટ્યકલા બતાવીને તેમણે "तामलिं बालतवस्सिं" બાલતપસ્વી તામલિને "तिक्खुत्तो" ત્રણવાર "आयाहिणं पयाहिणं करेंति" વિધિપૂર્વક વંદણાં નમસ્કાર કર્યાં. તેની વિધિ નીચે પ્રમાણે છે. પહેલાં બન્ને હાથને જોડીને અંજલિ બનાવવામાં આવે છે. પછી જમણા કાનના મૂળ

न्तिकेन चक्राकारं त्रिःपरिभ्राम्य ललाटप्रदेशे स्थापनं कुर्वन्ति, 'वंदंति' वन्दन्ते अहोमहानुभाव उग्रतपस्विन ! धन्योऽसि इत्यादिवाक्येन स्तुवन्ति 'नमंसंति' नमस्यन्ति कायेन नम्रीभूत्वा 'पञ्चाङ्ग नमनपूर्वकं नमस्कारं कुर्वन्ति 'वंदित्ता' वन्दित्वा स्तुत्वा 'नमंसित्ता' नमस्यित्वा-नमस्कारं कृत्वा 'एवंखलुदेवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! महाभाग ! 'अम्हंबलिचंचारायहाणीवत्थव्वया' वयं बलिचञ्चा-राजधानीवास्तव्या-निवासिनः 'बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओय' बहवः असुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च 'देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो' देवानुप्रियं वन्दामहे नमस्यामः 'जावपज्जुवासामो' यावत् पर्युपास्महे यावत्पदेन वंदित्वा नमं-

कर ललाट देशके ऊपरसे होकर चक्राकार तीन वार घुमाया जाता है, इस प्रकार की विधि से तीन वार घुमाकर फिर उसे ललाट पर स्थापित किया जाता है। 'वंदंति' वंदनाकी, वंदना में गुणोत्कीर्तन होता है-उन्होंने भी इस प्रकार से उनके गुणों का कीर्तन किया- हे महानुभाव उग्रतपस्विन् ! तुम्हें धन्य है-जो इस प्रकार की उग्र-तपस्या में तत्पर होकर मनुष्य जीवन को सफल बना रहे हो। 'नमंसत्ति' नमस्कार किया। इस क्रिया में काय से नम्रीभूत होकर प्राणी अपने पांचों ही अंगों को झुकाकर प्रणाम करता है। इस प्रकार वंदना नमस्कार करके 'एवं वयासी' उन्होंने बालतपस्वी उन तामली तपस्वी से यों कहा- 'एवं खलु देवाणुप्पिया !' हे देवानु-प्रिय महाभाग ! 'अम्हंबलिचंचारायहाणीवत्थव्वया' हम बलिचंचा राजधानी के निवासी 'बहवे असुरकुमारा देवाय देवीओय देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो' अनेक असुरकुमार देव और देवियां आप देवा-

પાસેથી શરૂ કરીને કપાળ પરથી ચક્રાકારે ત્રણ વાર તેને ઘુમાવવામાં આવે છે, અને ત્યારબાદ તેને કપાળ ઉપર સ્થિર રાખવામાં આવે છે આ રીતે તેમણે વિધિપૂર્વક તામલિને વંદણા કરી. વંદણામાં ગુણ ગાવામાં આવે છે. તેમણે આ પ્રમાણે તેમના ગુણોની પ્રશંસા કરી—હે મહાનુભાવ ! હે મહાતપસ્વી ! આવી ઉગ્ર તપસ્યા કરીને મનુષ્ય જીવન સફળ કરનાર આપને ધન્યવાદ ઘટે છે." "नमंसंति" તેમણે તેને નમસ્કાર કર્યાં. નમસ્કાર કરતી વખતે નમ્રતાપૂર્વક પાંચે અંગો ઝુકાવીને નમવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તે બાલતપસ્વી તામલિને "एवं वयासी" આ પ્રમાણે કહ્યું "एवं खलु देवाणुप्पिया" હે દેવાનુપ્રિય ! હે મહાનુભાવ ! "अम्हं बलिचंचा रायहाणी वत्थव्वया" અમે બલિચંચા રાજધાનીના નિવાસી "बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो" અનેક અસુરકુમાર-દેવો અને દેવિયો આપ દેવાનુપ્રિયને વંદણા કરીયે છીએ, નમસ્કાર

सर्वदिक्कोणेषु 'ठिच्चा' स्थित्वा, दिव्यां देवर्द्धिम् विशिष्टविमानपरिवारादिरूपाम् देवद्युतिम्, विशिष्टशरीराभरणादिप्रभाभास्वररूपाम् दिव्यं देवानुभागम् अचिन्त्य प्रभावयुक्तम् 'दिव्वंबत्तीसविहं नट्टविहं उवदंसेंति' दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाटयविधिश्च उपदर्शयन्ति 'उवदंसित्ता' उपदर्श्य उपर्युक्तदेवद्धर्यादिनाटयकला-प्रदर्शनानन्तरं ते असुरकुमारदेवाः देव्यश्च तामलिं बालतपस्विनम् 'तिक्खुत्तो' त्रिवारम् "आयाहिणं पयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणम् 'करेंति' कुर्वन्ति अञ्ज-लिपुटं बद्ध्वा तं बद्धाञ्जलिपुटं दक्षिणकर्णमूलतः आरभ्य ललाटप्रदेशेन वामकर्णा-

वह स्थान सपक्ष है। सपक्ष पद से यहां चारों दिशाएं ग्रहण की गई है। तथा 'सप्रतिदिशम्' पद से इस व्युत्पत्ति के आधार से कि "जिस स्थान में ईशान, आग्नेय, नैर्ऋत्य और वायव्य ये चार कोणे समान हों' ये ईशानादि ग्रहण किये हैं। 'ठिच्चा' ऊपर में चारों दिशाओं में और चारों कोनों में खडे होकर उनसबने पहिले तो 'दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं' विशिष्ट विमान परिवार आदि-रूप दिव्य देवर्द्धिका, विशिष्ट शरीराभरण आदि की प्रभासे भास्व-ररूप दिव्य देवद्युति का, अचिन्त्यप्रभाव से युक्त 'दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं' दिव्य ३२ प्रकार की नाटयविधिको दिखाया। 'उवदं-सित्ता' यह सब दिखलाकर के फिर उन असुरकुमार देवोंने और उनकी देवियोंने 'तामलिं बालतवस्सिं' बालतपस्वी उन तामली को 'तिक्खुत्तो' तीनवार 'आयाहिणपयाहिणं करेंति' आदक्षिण प्रद-क्षिणा की-इस आदक्षिणप्रदक्षिणा में दोनों हाथों की अंजलि जोडी जाती है-की जाती है- बाद में उस अंजलि को दक्षिण कर्णमूल से प्रारंभ-

સૂત્રમાં આવેલા "सपक्खिं" પદનો અર્થ સપક્ષ થાય છે અને 'સપક્ષ' પદથી ચારે મુખ્ય દિશાઓ ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. "सपतिदिशम्" પદથી ચારે ખૂણા ગ્રહણ કરાયા છે. "ठिच्चा" ચારે દિશા અને ચારે ખૂણામાં ઉપર રહી રહીને, તેમણે પહેલાં "दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं" વિશિષ્ટ વિમાન પરિવાર આદિરૂપ દિવ્ય દેવર્દ્ધિથી યુકત, શારીરિક કાન્તિ અને આભૂષણાદિની પ્રભારૂપ દિવ્ય દેવદ્યુતિ અને મહાપ્રભાવથી યુકત "दिव्वं बत्तीसविहं नट्टविहं" ૩૨ પ્રકારની દિવ્ય નાટયકલા તેમને બતાવી "उवदंसित्ता" દિવ્ય નાટયકલા બતાવીને તેમણે "तामलिं बालतवस्सिं" બાલતપસ્વી તામલિને "तिक्खुत्तो" ત્રણવાર "आयाहिणं पयाहिणं करेंति" વિધિપૂર્વક વંદણાં નમસ્કાર કર્યાં. તેની વિધિ નીચે પ્રમાણે છે. પહેલાં બન્ને હાથને જોડીને અંજલિ બનાવવામાં આવે છે. પછી જમણા કાનના મૂળ

न्तिकेन चक्राकारं त्रिःपरिभ्राम्य ललाटप्रदेशे स्थापनं कुर्वन्ति, 'वंदंति' वन्दन्ते अहोमहानुभाव उग्रतपस्विन ! धन्योऽसि इत्यादिवाक्येन स्तुवन्ति 'नमंसंति' नमस्यन्ति कायेन नम्रीभूत्वा 'पञ्चाङ्ग नमनपूर्वकं नमस्कारं कुर्वन्ति 'वंदित्ता' वन्दित्वा स्तुत्वा 'नमंसित्ता' नमस्यित्वा-नमस्कारं कृत्वा 'एवंखलुदेवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! महाभाग ! 'अम्हंबलिचंचारायहाणीवत्थव्वया' वयं बलिचञ्चा-राजधानीवास्तव्या-निवासिनः 'बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओय' बहवः असुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च 'देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो' देवानुप्रियं वन्दामहे नमस्यामः 'जावपज्जुवासामो' यावत् पर्युपास्महे यावत्पदेन वंदित्वा नमं-

फर ललाट देशके ऊपरसे होकर चक्राकार तीन बार घुमाया जाता है, इस प्रकार की विधि से तीन बार घुमाकर फिर उसे ललाट पर स्थापित किया जाता है। 'वंदंति' वंदनाकी, वंदना में गुणोत्कीर्तन होता है-उन्होंने भी इस प्रकार से उनके गुणों का कीर्तन किया-हे महानुभाव उग्रतपस्विन् ! तुम्हें धन्य है-जो इस प्रकार की उग्र-तपस्या में तत्पर होकर मनुष्य जीवन को सफल बना रहे हो। 'नमंसति' नमस्कार किया। इस क्रिया में काय से नम्रीभूत होकर प्राणी अपने पांचों ही अंगों को झुकाकर प्रणाम करता है। इस प्रकार वंदना नमस्कार करके 'एवं वयासी' उन्होंने बालतपस्वी उन तामली तपस्वी से यों कहा- 'एवं खलु देवाणुप्पिया !' हे देवानु-प्रिय महाभाग ! 'अम्हंबलिचंचारायहाणीवत्थव्वया' हम बलिचंचा राजधानी के निवासी 'बहवे असुरकुमारा देवाय देवीओय देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो' अनेक असुरकुमार देव और देवियां आप देवा-

પાસેથી શરૂ કરીને કપાળ પરથી ચક્રાકારે ત્રણ વાર તેને ઘુમાવવામાં આવે છે, અને ત્યારબાદ તેને કપાળ ઉપર સ્થિર રાખવામાં આવે છે આ રીતે તેમણે વિધિપૂર્વક તામલિને વંદણા કરી. વંદણામાં ગુણ ગાવામાં આવે છે. તેમણે આ પ્રમાણે તેમના ગુણોની પ્રશંસા કરી—હે મહાનુભાવ ! હે મહાતપસ્વી ! આવી ઉગ્ર તપસ્યા કરીને મનુષ્ય જીવન સફળ કરનાર આપને ધન્યવાદ ઘટે છે." "नमंसंति" તેમણે તેને નમસ્કાર કર્યાં. નમસ્કાર કરતી વખતે નમ્રતાપૂર્વક પાંચે અંગો ઝુકાવીને નમવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમણે તે બાલતપસ્વી તામલિને "एवं वयासी" આ પ્રમાણે કહ્યું "एवं खलु देवाणुप्पिया" હે દેવાનુપ્રિય ! હે મહાનુભાવ! "अम्हं बलिचंचा रायहाणी वत्थव्वया" અમે બલિચંચા રાજધાનીના નિવાસી "बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य देवाणुप्पियं वंदामो नमंसामो" અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો આપ દેવાનુપ્રિયને વંદણા કરીયે છીએ, નમસ્કાર

स्थित्वा सेवामहे किमर्थं सेवामहे इत्याह–अम्हाणं देवाणुप्पिया' अस्माकम् देवानुप्रिय– हे देवानुप्रिय ! अस्माकम् 'बलिचंचारायहाणी' बलिचञ्चाराजधानी 'अणिंदा' अनिन्द्राः– इन्द्ररहिताः 'अपुरोहिया' अपुरोहिताः–पुरोहितरहिताः तथा- 'अम्हेऽवि य णं देवाणुप्पिया' वयमपिच खलु देवानुप्रिय-हे देवानुप्रिय ! वयमपि खलु निश्चयेन 'इंदाहीणा' इन्द्राधीनाः इन्द्रवशवर्तिनः 'इंदाहिट्ठिया' इन्द्राधिष्ठिताः- इन्द्राधारजीविनः 'इंदाहीणकज्जा' इन्द्राधीनकार्याश्च वर्तामहे 'तं' तस्मात् 'तुब्भे देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियाः ! यूयम् 'बलिचंचारायहाणी' बलिचञ्चाराजधान्या–अधिपतित्वम् ' आढाह ' आद्रियत, आदरविषयीकुरुत, 'परिजाणह' परिजानीत सम्यग्विचारयत 'सुमरह' स्मरत, स्मरणविषयी कुरुत, 'अहं बंधह' अर्थं बध्नीत 'नियाणं' निदानम् 'पकरेह' प्रकुरुत–बलिचञ्चाराज-

नुप्रिय की वंदना करते हैं और नमस्कार करते हैं 'जाव पज्जुवासामो' यावत् आपकी पर्युपासना करते हैं। यहां यावत्पद से 'वन्दित्वा नमंसित्वा वंदामहे' इन पदोंका संग्रह हुआ है। हम आपकी किस लिये सेवा करते हैं– तो इस बात को प्रकट करते हुए वे कहते हैं- 'अम्हाणं देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्रिय ! हमारी बलिचंचा रायहाणी अणिंदाअपुरोहिया' बलिचंचा राजधानी इस समय इन्द्ररहित एवं पुरोहित रहित बनी हुई है 'अम्हे वि य णं देवाणुप्पिया' तथा हे देवानुप्रिय ! हम सब 'इंदाहीणा इंदाहिट्ठिया' इन्द्र के आधीन रहनेवाले हैं, इन्द्रके सहारे जीने वाले हैं 'इंदाहीणकज्जा' और हमारे जितने भी कार्य होते हैं- वे सब उनकी आज्ञा के अनुसार ही होते हैं 'तं तुब्भेणं देवाणुप्पिया !' इसलिये हे देवानुप्रिय ! आप 'बलिचंचारायहाणि आढाह' बलिचंचाराजधानी के अधिपतित्वपद को आदरो- आदर की दृष्टि से देखो 'परिजाणह' उसका अच्छी तरह से

કરીયે છીએ, " जाव पज्जुवासामो " વંદણા નમસ્કાર કરીને અમે સૌ આપની પર્યુપાસના કરીયે છીએ. હવે તેઓ તેમની પર્યુપાસના કરવાનું કારણ કહે છે— "अम्हाणं देवाणुप्पिया ઇત્યાદિ" હે દેવાનુપ્રિય ! અત્યારે અમારી બલિચંચા રાજધાની ઇન્દ્ર અને પુરોહિત વિનાની છે. " अम्हे वि य णं देवाणुप्पिया इंदाहीणा इंदाहिट्ठिया, इंदाहीणकज्जा " હે દેવાનુપ્રિય ! અમે સૌ ઇન્દ્રને આધીન અને ઇન્દ્રને આધારે રહેનારા છીએ. અમારાં સઘળાં કાર્યો ઇન્દ્રની આજ્ઞા પ્રમાણે જ થયાં કરે છે. "तं तुब्भेणं देवाणुप्पियो !" તો હે દેવાનુપ્રિય ! આપ " बलिचंचा रायहाणि आढाह " બલિચંચા રાજધાનીનું આધિપત્ય સ્વીકારો—તે પદનો આદર કરો;

धान्यधिपतित्वार्थं संकल्पं कुरुत 'ठिइपकप्पं पकरेह' स्थितिप्रकल्पं प्रकुरुत-स्थितौ बलिचञ्चाराजधानीविषयकावस्थाने प्रकल्पः संकल्पो विचारः इति स्थितिप्रकल्पः, तं प्रकुरुत चिन्तयत ।

'तएणं' ततः बलिचञ्चाराजधान्यधिपतित्वाय स्वविचारस्थिरीकरणानन्तरम् 'तुब्भे' यूयं 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालावसरे कालं कृत्वा बलिचंचा रायहाणीए' बलिचञ्चाराजधान्याम् 'उववज्जिस्सह' उत्पत्स्यथ 'तएणं' तत उत्पत्त्यनन्तरम् 'तुब्भे' यूयम् 'अम्हं' अस्माकम् इन्द्रा भविष्यथ तत इन्द्रभवनानन्तरम् 'अम्हेहिं' अस्माभिः 'सद्धिं' सार्धम् दिव्यान भोगभोगान् भुञ्जाना विहरिष्यथ ॥ सू० २२ ॥

विचार करो। 'सुमरह' अच्छी तरह से उसका स्मरण करो। 'अट्ठं-बंधह' में निश्चय करो। 'निदानं पकरेह' मैं बलिचंचा राजधानी का इन्द्रपद पाऊँ ऐसा आप निदान करो। 'ठिइपकप्पं पकरेह' स्थिति प्रकल्पकरो- बलिचंचा राजधानी में उत्पन्न होने का निश्चय करो, 'तएणं' बलिचंचा राजधाना के अधिपतित्व पद की प्राप्ति के निमित्त आपका विचार जो स्थिर हो जायगा तो 'तुब्भे' आप 'कालमासे' काल अवसर में 'कालं किच्चा' काल करके 'बलिचंचारायहाणीए' बलिचंचा राजधानी में 'उववज्जिस्सह' उत्पन्न हो जाओगे। 'तएणं' फिर इसके बाद 'तुब्भे' आप 'अम्हं' हमारे 'इंदा भविस्सह' इन्द्रबन जाओगे। 'तएणं' इन्द्र होजाने के बाद फिर 'अम्हेहिं सद्धिं' हम-लोगों के साथ 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्य काम भोगों को 'भुंज-माणा विहरिस्सह' भोगते रहोगे ॥ सू० २२ ॥

"परिजाणह" તે માટે મનમાં બરાબર વિચાર કરો, "सुमरह" સારી રીતે તેનું સ્મરણ કરો "अट्ठं बंधह" તેની પ્રાપ્તિ માટે સંકલ્પ કરો, "निदानं पकरेह" આપ એવું નિયાણું બાંધો કે આપને બલિચંચાના ઇન્દ્રનું પદ મળે. "ठिइपकप्पं पकरेह" આપ સ્થિતિ પ્રકલ્પ કરો—બલિચંચા રાજધાનીમાં ઉત્પન્ન થવાનો નિશ્ચય કરો. "तएणं" આ પ્રમાણે કરવાથી—બલિચંચાના ઇન્દ્ર બનવાનું નિયાણું કરવાથી (નિદાન બંધ બાંધવાથી) "तुब्भे" આપ "कालमासे" કાળ પામવાનો અવસર આવશે ત્યારે "कालं किच्चा" કાળ કરીને "बलिचंचा रायहाणीए" બલિચંચા રાજધાનીમાં "उववज्जिस्सह" ઉત્પન્ન થશો. "तएणं" ત્યાં ઉત્પન્ન થઇને "तुब्भे" આપ "अम्हं इंदाभविस्सह" અમારા ઇન્દ્ર બનશો. "तएणं अम्हेहिं सद्धिं दिव्वाइं भोग-भोगाइं भुंजमाणा विहरिस्सह" અમારા ઇન્દ્ર બનીને આપ અમારી સાથે દિવ્ય કામભોગો ભોગવશો. ॥ સૂ. ૨૨ ॥

बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैरसुरकुमारादिभिर्वारंवारमभ्यर्थितोऽपि यदा बलिचञ्चाराजधान्यधिपतित्वरूपं प्रयोजनं नाङ्गीकृतवान् तदीयप्रार्थनाञ्च नादृतवान् तदा ते असुरकुमाराः बालतपस्विना तामलिना अनाद्रियमाणा अननुज्ञायमानाश्च यस्यामेव दिशि प्रादुर्भूतास्तस्यामेव दिशि पराङ्मुखीभूय निर्गताः इत्यभिप्रायेणाह 'तएणं से तामली-इत्यादि ।

मूलम्-"तए णं से तामली बालतवस्सी तेहिं बलिचंचा रायहाणिवत्थव्वेहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं, देवीहिं य एवं वुत्ते समाणे एवमट्ठं नो आढाइ, नो परियाणेइ, तुसिणीए संचिट्ठइ, तएणं ते बलिचंचारायहाणि वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तामलिं मोरियपुत्तं दोच्चं पि, तच्चंपि, तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति, करित्ता जाव-अम्हं च णं देवाणुप्पिया ! बलिचंचा रायहाणी अणिंदा, जाव-ठिइ पकप्पं पकरेह, जाव-दोच्चंपि, तच्चंपि, एवं वुत्ते समाणे जाव तुसिणीए संचिट्ठइ, तएणं से बलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य तामलिणा बालतवस्सिणा अणाढइज्जमाणा, अपरियाणिज्जमाणा, जामेव दिसिं पाउब्भूआ तामेव दिसिं पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं समएणं ईसाणे कप्पे अणिंदे, अपुरोहिए, यावि होत्था, तए णं से तामली बालतवस्सी बहुपडिपुण्णाइं सट्ठिं वाससहस्साइं परियागं पाउणित्ता, दोमासियाए संलेहणाए अत्ताणं झुसित्ता, सवीसं भत्तसयं अणसणाए छेदित्ता, कालमासे कालं किच्चा ईसाणे कप्पे ईसाणवडिंसए विमाणे, उववायसभाए देवसयणिज्जंसि, देवदूसंतरिए, अंगुलस्स असंखेज्जभागमेत्ताए ओगाहणाए ईसाणे देविंदविर-

रहकालसमयंसि ईसाणे देविंदत्ताए उववण्णे, तएणं ईसाणे देविंदे देवराया अहुणोववन्ने पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ,--तं जहा आहारपज्जत्तीए, जाव--भासा-मण पज्जत्तीए।२३।

छाया--ततः स तामलिः बालतपस्वी तैः बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैः बहुभिः असुरकुमारैः देवैः, देवीभिश्च एवमुक्तः सन इमम् अर्थम् नो आद्रियते, नोपरिजानाति, तूष्णीकः संतिष्ठते, ततस्ते बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः बहवोऽसुरकुमारा देवाश्च देव्यश्च तामलिं मौर्यपुत्रम् द्वितीयमपि, तृतीयमपि

'तएणं से तामली' इत्यादि।

सूत्रार्थ--(तएणं से तामली बालतवस्सी) इसके बाद बाल तपस्वी तामली ने (तेहिं बलिचंचा रायहाणिवत्थव्वेहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य एवं वुत्ते समाणे) उन बलिचंचाराजधानी में निवास करनेवाले अनेक असुरकुमार देवोंके और देवियों के इस प्रकारसे कहे जाने पर (एयमट्ठं नो आढाइ) उनकी बातका आदर नहीं किया। (नो परियाणेइ) उसे स्वीकार नहीं किया। (तुसिणीए संचिट्ठइ) केवल चुपचाप अपने परिणाम में स्थिर रहे। (तएणं ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवाय देवीओ य तामलिं मोरियपुत्तं दोच्चंपि, तच्चंपि तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति) इस बातको देखकर बलिचंचाराजधानी के निवासी उन अनेक असुरकुमार देवोंने और देवियोंने मौर्यवंशीय तामली की दुबारा एवं ति-

---

"तएणं से तामली" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ--(तएणं से तामली बालतवस्सी) જ્યારે તે બાલતપસ્વી તામલીને (तेहिं बलिचंचा रायहाणिवत्थव्वेहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य एवं वुत्ते समाणे) તે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિઓએ આ પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે (एयमट्ठं नो आढाइ) તેણે તેમની વાતનો આદર ન કર્યો, (तुसिणीए संचिट्ठइ) તે તો તેમના આત્મપરિણામમાં દૃઢતાપૂર્વક સ્થિર રહ્યાં તેમને કંઇ પણ જવાબ આપ્યો નહીં. (तएणं ते बलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवाय देवीओ य तामलिं मोरियपुत्तं दोच्चंपि, तच्चंपि तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति) ત્યારે તે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયોએ તે મૌર્યકુલોત્પન્ન તામલીની બીજી વખત પણ

भागमात्रायाम्-अवगाहनायाम् , ईशाने देवेन्द्रविरहकालसमये ईशानः देवेन्द्रतया उपपन्नः, ततः स ईशानो देवेन्द्रः, देवराजोऽधुनोपपन्नः पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गच्छति, तद्यथा-आहारपर्याप्त्या, यावत् भाषा मनःपर्याप्त्या।सू० २३।

टीका-'तएणं से' ततः खलु स 'तामली' तामलिः 'बालतवस्सी' बालतपस्वी 'तेहिं' तैः 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैः 'बहूहिं' बहुभिः 'असुरकुमारेहिं' असुरकुमारैः 'देवेहिं' देवैः 'देवीहिं' देवीभिश्च 'एवं वुत्ते समाणे' एवम् उपर्युक्तरूपेण उक्तः अभिहितः सन् 'एयमट्ठं'

पात सभा में, देवशय्या में देवदूष्यसे ढंके होकर उत्पन्न हुए, उस समय उनकी अवगाहना अंगुल के असंख्यातवें भाग प्रमाण थी। जिस समय ये यहां उत्पन्न हुए उस समय ईशानकल्प में देवेन्द्र का विरह था। वहां ये ईशानेन्द्र की पर्याय से उत्पन्न हुए (अहुणोववन्ने तएणं से ईसाणे देविंदे देवराया) नवीन उत्पन्न हुए देवेन्द्र देवराज ईशान ने (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ) वहां पर अपनी पांच पर्याप्तियों को पूर्णकिया। (तंजहा) वे पांच पर्याप्तियां इस प्रकार से है- (आहारपज्जत्तीए जाव भासामणपज्जत्तीए) आहार पर्याप्ति यावत् शरीरपर्याप्ति इन्द्रियपर्याप्ति, भाषापर्याप्ति, मनःपर्याप्ति। इन पांच पर्याप्तियों से वह वहां पर्याप्त हुआ ॥ सू० २३ ॥

टीकार्थ-इस प्रकार बलिचंचाराजधानी के निवासी असुरकुमार आदिकों के द्वारा बारा बार प्रार्थित होने पर भी जब बालतपस्वी

શય્યામાં દેવદૂષ્ય (દેવ વસ્ત્રો)થી સજ્જ થઇને ઉત્પન્ન થયા. તે સમયે તેમની અવગાહના અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગપ્રમાણ હતી. જ્યારે તેઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થયા ત્યારે ઇશાનકલ્પમાં દેવેન્દ્રનો વિરહ હતો-ઇશાનકલ્પ ઇન્દ્ર વિનાનું હતું. ત્યાં તેઓ ઇશાનેન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયા. (अहुणोववन्ने तएणं से ईसाणे पज्जत्तीए देवराया) નવીન ઉત્પન્ન થયેલા તે દેવેન્દ્ર, દેવરાય ઇશાને (पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ) ત્યાં પોતાની પાંચે પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી. (तं जहा) તે પાંચ પર્યાપ્તિયોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-(आहारपज्जत्तिए जाव भासामणपज्जत्तिए) આહારપર્યાપ્તિ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ભાષા પર્યાપ્તિ અને મનઃપર્યાપ્તિ. તે પાંચે પર્યાપ્તિયો પૂર્ણ કરીને તેઓ પર્યાપ્ત બન્યા. ॥ સૂ. ૨૩ ॥

ટીકાર્થ:—બલિચંચા રાજધાનીના અસુરકુમાર દેવ દેવીયોએ બલિચંચાનું ઇન્દ્રાસન સ્વીકારવા માટે બાલતપસ્વી તામલીને વારંવાર વિનંતી કરી પણ તેમણે તેમને

इममर्थं यथोक्तप्रयोजनम् 'नोआढाइ' नो आद्रियते न स्वीकरोति 'नो परियाणेइ' नो परिजानाति नानुमोदयति 'तुसिणीये' तूष्णीकः वचनरहितः– मौनमाश्रितः 'संचिट्ठइ' संतिष्ठते, 'तएणं' ततःखलु ते 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः 'बहवे' बहवः अनेके असुरकुमाराः 'देवाय' देवाश्च 'देवीओ' देव्यश्च तामलिम् 'मोरियपुत्तं' मौर्यपुत्रं 'दोच्चंपि' द्वितीयवारमपि 'तच्चंपि' तृतीयवारमपि प्रार्थयमानाः 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः त्रिवारान् 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणं 'करेंति' कुर्वन्ति 'जाव–अम्हं च णं' यावत् अस्माकञ्च खलु असुरकुमाराणाम् 'देवाणुप्पिया'! भो देवानुप्रियाः! 'बलिचंचारायहाणी' बलिचञ्चाराजधानी 'अणिंदा' अनिन्द्राः इदानीम् इन्द्ररहिताः, यावत् करणात्–वयं देवानुप्रियं वन्दामहे नमस्कुर्मः यावत्पर्युपास्महे इति सूच्यते। 'जाव–ठितिपकप्पं' यावत् स्थितिप्रकल्पं 'पकरेह' प्रकुरुत, यावत्पदेन 'अपुरोहिता वयमपि च इन्द्राधीनाः इन्द्राधिष्ठिताः इन्द्राधीनकार्याः तत् यूयं बलिचञ्चाराजधानीम् आद्रियध्वम्, परिजानीत, स्मरत, अर्थम् बध्नीत, निदानं प्रकुरुत' इति पूर्वोक्तं सर्वं संग्राह्यम् तत्र 'जाव–दोच्चंपि तच्चंपि' यावत् द्वितीयवारमपि तृतीयवारमपि, यावत्करणात् बलिचञ्चाया अनिन्द्रत्वकथनादारभ्य स्थितिप्रकल्पान्तकथनपूर्वकप्राप्तकालानन्तरोत्पत्तिदिव्यभोगानुभवविहरणं संग्राह्यम् 'एवंवुत्ते' एवम् उक्तरूपेण उक्तः 'समाणे' सन् 'जाव–तुसिणीए संचिट्ठइ' यावत् तूष्णीकः संतिष्ठते यावत्करणेन 'इममर्थं नो आद्रियते नो परिजानाति' इति संगृह्यते। 'तएणं ते' ततः खलु ते 'बलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः 'बहवे' बहवः असुरकुमाराः देवाः देव्यश्च 'तामलिणा' तामलिना 'बालतवस्सिणा' बालतपस्विना 'अणाढाइज्जमाणा' अनाद्रियमाणा 'अपरिणाइज्ज माणा' अपरिज्ञायमाना अननुज्ञायमाना 'जामेवदिसिं' यस्यामेव दिशि 'पाउब्भूया' प्रादुर्भूताः प्रकटीभूताः 'तामेवदिसिं' तस्यामेव

तामलिने बलिचंचाराजधानी के अधिपतित्व पद को स्वीकार करने की तरफ बिलकुल ध्यान ही नहीं दिया और न उनकी कृत प्रार्थना को आदर की दृष्टि से ही देखा तब वे असुरकुमार उन बालतपस्वी तामलि से अनाद्रित और अननुज्ञात होते हुए जिस दिशासे आये थे उसी दिशाकी ओर उदास होकर लौट गये। इसी

જવાબ પણ ન આપ્યો, તેમની વાત પ્રત્યે ધ્યાન પણ ન આપ્યું, તેમની વાતનો આદર ન કર્યો. તેઓ તો આત્મધ્યાનમાં લીન રહ્યા. ત્યારે જેમની વાતનો તામલી દ્વારા આદર થયો નથી, સ્વીકાર થયો નથી, એવા તે અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો નિરાશ થઈને, જે દિશામાંથી આવ્યા હતા, તે દિશામાં પાછાં ફર્યા. ત્યાર બાદ ઉગ્ર તપના પ્રભાવથી

पासित्ता आसुरुत्ता, जाव-मिसिमिसे माणा जेणेव ईसाणे देविंदे, देवराया तेणेव उवागच्छंति, करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धावेंति, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! वलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य देवाणुप्पियं कालगए जाणित्ता ईसाणे कप्पे इंदत्ताए उववन्ने पासेत्ता आसुरुत्ता, जाव एगंते एडेंति, जामेव दिसिं पाउब्भूआ तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० २४ ॥

छाया—ततस्ते वलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः वहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च तामलिम् वालतपस्विनम् कालगतं ज्ञात्वा, ईशाने च कल्पे देवेन्द्रतया उपपन्नं दृष्ट्वा आसुरुप्ताः, कुपिताः, चण्डकिताः, मिसमिसयन्तो वलिचञ्चाराज-

---

वालतपस्वी तामली को कालगत जानकर वलिचंचाराजधानी के निवासी देवों ने क्या किया इस वात को सूत्रकार इस २४ वें सूत्रद्वारा प्रकट करते हैं—'तएणं ते वलिचंचा रायहाणि' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तएणं) इसके वाद (ते वलिचंचारायहाणिवत्थव्वया) वे वलिचंचाराजधानी के निवासी (वहवे असुरकुमारा देवाय) अनेक असुरकुमार देव और (देवीओ य) देवी (तामलिं वालतवस्सिं) वाल-तपस्वी तामली को (कालगयं जाणित्ता) कालगत हुआ जानकर और (ईसाणे कप्पे) ईशानकल्प में (देविंदत्ताए उववण्णं पासित्ता) उन्हें

બાલતપસ્વી તામલીના મૃત્યુની વાત સાંભળીને બલિચંચા રાજધાનીના દેવોએ શું કર્યું તે સૂત્રકારે આ ૨૪માં સૂત્રમાં બતાવ્યું છે–

" तएणं ते बलिचंचा रायहाणि " ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થઃ—(तए णं) ત્યાર બાદ (ते बलिचंचा रायहाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य तामलिं वालतवस्सीं कालगयं जानित्ता) તે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયોએ તે બાલ-તપસ્વી તામલીના મૃત્યુ પામ્યાની તથા (ईसाणे कप्पे) ઇશાન દેવલોકમાં (देविंदत्ताए उववण्णं पासित्ता) ઇશાનેન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયાની વાત જાણી. (आसुर-

धान्याः मध्यं मध्येन निर्गच्छन्ति, तया उत्कृष्टया, यावत् यत्रैव भारतं वर्षम् यत्रैव ताम्रलिप्ती नगरी, यत्रैव तामलेः बालतपस्विनः शरीरकम्, तत्रैव उपागच्छन्ति, उपागत्य वामं पादं शुम्बेन बध्नन्ति, त्रिकृत्वो मुखे अवष्ठीव्यन्ति अवष्ठीव्य ताम्रलिप्त्याः नगर्याः शृङ्गाटक-त्रिकचतुष्क-चत्वर-चतुर्मुखमहापथेषु आकर्षविकर्षिकाम् कुर्वन्तो महता महता शब्देन उद्घोषयन्तः उद्घोषयन्तः

देवेन्द्र की पर्याय से उत्पन्न हुआ देखकर (आसुरत्ता कुविया) बहुत ही अधिक क्रुध हुएकुपित हुए (चंडिक्किया) और रौद्ररूप से संपन्न बनकर (मिसमिसेमाणा बलिचंचारायहाणीए) क्रोधरूपी ज्वाला से जलते हुए वे बलिचंचाराजधानी के (मज्झंमज्झेणं) ठीक बीचोंबीच से होकर (निग्गच्छंति) निकले। (ताए उक्किट्ठयाए जाव जेणेव) सो साधारण चाल से नहीं निकलते किन्तु उसी उत्कृष्ट आदि विशेषणों वाली गति से निकले और निकल कर यावत् जहां (भारहेवासे जेणेव ताम्रलिप्ती नयरी जेणेव तामलिस्स बालतवस्सिस्स सरीरए) भारतवर्ष था उसमें भी जहां तामलिप्ती नगरी थी और उसमें भी जहां बालतपस्वी तामली का शरीर पडा हुआ था (तेणेव उवागच्छंति) वहां पर आये। (वामे पाए सुंबेण बंधंति) वहां आकर उन्होंने तामलि के शव के बायें पैर में रस्सी बांधी (तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहंति) बाद में उसके मुख में तीनवार थूंका (तामलित्तीए नगरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह महापहेसु आकट्टविकट्टि-

ना कुविया) ते वात જાણીને તેમના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો, (चंडिक्किया) તેઓ રૌદ્રરૂપ ધારણ કરીને (मिसमिसेमाणा बलिचंचा रायहाणीए) ક્રોધરૂપી જ્વાલાથી જલતા-દાંત કચકચાવતા, બલિચંચા રાજધાનીના (मज्झं मज्झेण) બરાબર મધ્યમાર્ગેથી (निग्गच्छंति) ઉપડયા (ताए उक्किट्ठयाए जाव जेणेव भारहे वासे जेणेव तामलित्ती नयरी जेणेव तामलिस्स बालतवस्सिस्स सरीरए) આગળ વર્ણવ્યા મુજબની ઉત્કૃષ્ટ આદિ વિશેષણોવાળી દેવગતિથી તેઓ જંબૂદ્વીપમાં આવેલા ભારતવર્ષની તામલિપ્તી નગરી પાસે જ્યાં બાલતપસ્વી તામલીનું મૃતશરીર પડયું હતું (तेणेव उवागच्छंति) ત્યાં પહોંચ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે (वामे पाए सुंबेण बंधंति) તામલીના શબના ડાબા પગને દોરી વડે બાંધ્યો. (तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहंति) ત્યારબાદ તેઓ તેના મુખમાં ત્રણવાર થૂંકયા. [तामलित्तीए नयरीए सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर चउम्मुह, महापहेसु आकट्ट विकट्टिं करेमाणा महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा

पासित्ता आसुरुत्ता, जाव–मिसिमिसे माणा जेणेव ईसाणे देविंदे, देवराया तेणेव उवागच्छंति, करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धावेंति, एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पिया ! वलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य देवाणुप्पियं कालगए जाणित्ता ईसाणे कप्पे इंदत्ताए उववन्ने पासेत्ता आसुरुत्ता, जाव एगंते एडेंति, जामेव दिसिं पाउब्भूआ तामेव दिसिं पडिगया ॥ सू० २४ ॥

छाया—ततस्ते वलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः वहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च तामलिम् वालतपस्विनम् कालगतं ज्ञात्वा, ईशाने च कल्पे देवेन्द्रतया उपपन्नं दृष्ट्वा आसुरुत्ताः, कुपिताः, चण्डकिताः, मिसमिसयन्तो वलिचञ्चाराज-

वालतपस्वी तामली को कालगत जानकर वलिचंचाराजधानी के निवासी देवों ने क्या किया इस वात को सूत्रकार इस २४ वें सूत्रद्वारा प्रकट करते हैं—'तएणं ते वलिचंचा रायहाणि' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(तएणं) इसके वाद (ते वलिचंचारायहाणिवत्थव्वया) वे वलिचंचाराजधानी के निवासी (वहवे असुरकुमारा देवाय) अनेक असुरकुमार देव और (देवीओ य) देवी (तामलिं वालतवस्सिं) वालतपस्वी तामली को (कालगयं जाणित्ता) कालगत हुआ जानकर और (ईसाणे कप्पे) ईशानकल्प में (देविंदत्ताए उववण्णं पासित्ता) उन्हे

બાલતપસ્વી તામલીના મૃત્યુની વાત સાંભળીને બલિચંચા રાજધાનીના દેવોએ શું કર્યું તે સૂત્રકારે આ ૨૪માં સૂત્રમાં બતાવ્યું છે–

" तएणं ते वलिचंचा रायहाणि " ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ:—(तए णं) ત્યાર બાદ (ते वलिचंचा रायहाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य तामलिं वालतवस्सीं कालगयं जानित्ता) તે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયોએ તે બાલતપસ્વી તામલીના મૃત્યુ પામ્યાની તથા (ईसाणे कप्पे) ઇશાન દેવલોકમાં (देविंदत्ताए उववण्णं पासित्ता) ઇશાનેન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયાની વાત જાણી. (आसुर-

आकर्षविकर्षिकाम् कुर्वन्ति, हीलयित्वा, यावत् – आकर्षविकर्षिकाम् कृत्वा एकान्ते एडयन्ति, यामेव दिशम् प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगताः ततस्ते ईशानकल्पवासिनो बहवो वैमानिका देवाश्च देव्यश्च बलिचञ्चाराजधानी वास्तव्यैः असुरकुमारैः देवैः, देवीभिश्च तामलेः बालतपस्विनः शरीरकं हील्यमानं, निन्द्यमानं यावत्–आकर्षविकर्षकं क्रियमाणं पश्यन्ति, दृष्ट्वा आसुरुप्ताः,

(तालेंति) मारा पीटा (परिवहेंति) बहुत बुरी हालत की (पव्वहेंति) उठा २ कर उसे खूब पटका (आकड्ढ विकड्ढि करेंति) और इधर से उधर उसे मनचाहा घसीटा (हीलेत्ता जाव आकड्ढविकड्ढि करेत्ता एगंते एडंति) इस प्रकार उसकी हीलना आदि द्वारा बहुत बुरी दुर्दशा करके फिर उन्होंने उसे किसी एकान्त स्थान में फेंक दिया (जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया) फेंक फांक कर फिर वे जहां से आये थे–वहां चले गये। (तएणं से ईसाणकप्पवासी बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य बलिचंचा रायहाणिवत्थव्वएहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य) इसके बाद ईशानकल्पवासी अनेक वैमानिक देवोंने और देवियोंने बलिचंचा राजधानीके निवासी अनेक असुरकुमार देवोंके द्वारा और देवियोके द्वारा (तामलिस्स बाल तवस्सिस्स सरीरयं) बालतपस्वी तामलिका शरीर (हीलिज्जमाणं निंदिज्जमाणं जाव आकड्ढ विकड्ढि कीरमाणं पासंति) हील्यमान निन्धमान यावत् आकर्ष विकर्षक किया जाता जब देखा–तो (पासित्ता) देख–

દિથી માર માર્યો, [परिवहेंति] તેની બહુ જ બુરી દશા કરી [पव्वहेंति] ઉચકી ઉચકીને તેને વારંવાર નીચે પછાડયું [आकड्ढ विकड्ढि करेंति] તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે તેને આમ તેમ ઢસડયું [हिलेत्ता जाव आकड्ढविकड्ढि करेत्ता एगंते एडंति] આ રીતે તેની હિલના આદિ દ્વારા ઘણીજ બુરા દશા કરીને તેમણે તેને કોઈ એકાન્ત જગ્યાએ ફેંકી દીધું. [जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया] ત્યાર બાદ તેઓ જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં (બલિચંચામાં) પાછા ફર્યા.

[तएणं से ईसाणकप्पवासी बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य बलिचंचारायहाणिवत्थव्वएहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य] ત્યાર બાદ ઇશાનકલ્પનિવાસી અનેક દેવો અને દેવિયોએ, બલિચંચા રાજધાનીના અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો દ્વારા [तामलिस्स बालतवस्सिस्स सरीरयं] બાલ તપસ્વી તામલીના શરીરને [हिलिज्जमाणं निंदिज्जमाणं जाव आकड्ढिविकड्ढि कीरमाणं पासंति] તિરસ્કૃત થતું

एवम् अवादिषुः–कः एष भोः ! स तामलिः बालतपस्वी स्वयं गृहीतलिङ्गः, प्राणामिक्या प्रव्रज्यया प्रव्रजितः, कः एष स ईशाने कल्पे ईशानो देवेन्द्रः, देवराज इति कृत्वा तामलेः बालतपस्विनः शरीरकं हीलयन्ति, निन्दन्ति, खिसन्ति, गर्हन्ते, अवमन्यन्ते, तर्जयन्ति, ताडयन्ति, परिव्यथन्ते, प्रव्यथन्ते

करेमाणा महया महया सद्देणं उग्घोसेमाणा उग्घोसेमाणा एवं वयासी बाद में ताम्रलिप्त नगरी के शृङ्गाटक,-त्रिक, चतुष्क, चत्वर, चतुर्मुख-महापथ इन सब मार्गो में उसे खूब इधर से उधर घसीटा और इधर से उधर घसीटते हुए और २ की आवाज से बार २ इस प्रकार की घोषणा की (केसणं भो ! से तामली बालतवस्सी सयं-गहियलिंगे पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए ?) अरे देखो तो सही कौन तो यह बालतपस्वी तामली कि जिसने आप प्रव्रज्या धारण करली और प्राणामिकी प्रव्रज्या से जो प्रव्रजित हुआ (केस णं से ईसाणे कप्पे ईसाणे देविंदे देवराया त्ति कट्टु तामलिस्स बालतवस्सिस्स सरीरयं हीलंति) और ईशानकल्प में हुआ देवेन्द्र देवराज ईशान कौन ? इस प्रकार कहकर उन्होंने बालतपस्वी तामली के शरीर की निर्भत्सना की (निंदंति) निंदा की (खिंसति) वे उस पर खूब खिसयाने अपना हाथ मुंह टेढा बनाकर उन्होंने उसका अपमान किया (गरिहंति) उसकी गर्हा की । (अवमन्नंति) तिरस्कार किया (तज्जंति) उसे भर्त्सित किया,

उग्घोसेमाणा एवं वयासी] ત્યાર બાદ તેમણે તામલીના શબને તામ્રલિપ્તી નગરીના શ્રૃંગાટકો, ત્રિકો, ચતુષ્કો, ચત્વર, રાજમાર્ગ આદિ માર્ગો પર આમ તેમ ખૂબ ઢસડ્યું. શબને આમ તેમ ઢસડતા ઢસડતા તેમણે ઘણે મોટે અવાજે નીચે પ્રમાણે ઘોષણા વારંવાર કરી– [किसणं भो ! से तामली बालतवस्सी सयंगहियलिंगे पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए ?] હે તામ્રલિપ્તી નગરીના નિવાસીઓ ! દેખો ! દંભ કપટ આદિ ભાવોથી લોકોને છેતરવા માટે પોતાની જાતે જ સાધુનો વેષ સજી પ્રાણામિકી દીક્ષા અંગીકાર કરનાર તામલીનો કેવો પ્રભાવ પડે છે ! [किसणं से ईसाणे कप्पे ईसाणे देविंदे देवराया त्ति कट्टु तामलिस्स बालतवस्सिस्स सरीरयं हीलंति] શું પોતાના દંભી સાધુવેષથી તે ઇશાનદેવલોકને ઇન્દ્ર બની શકવાને સમર્થ છે ? આમ કહીને તેમણે બાલતપસ્વી તામલીના શરીરની નિર્ભત્સના (તિરસ્કાર) કરી, [निंदंति] નિંદા કરી, [खिंसति] તેઓ તેના પર બહુત ખિજાયા– તેમણે મોઢું મચકોડીને તેનું અપમાન કર્યું, [गरिहंति] લોકોની સમક્ષ તેની ગર્હા કરી, [अवमन्नंति] અવહેલના કરી, [तज्जंति] આંગળી ચીંધી ચીંધીને તેની ભર્ત્સના કરી, [तालेंति] લાકડી આ-

यस्मिन्नेव प्रदेशे 'भारहे वासे' भारते वर्षे, यावत्करणात् "त्वरितया,चपलया, चण्डया, जयिन्या, छेकया, सिंहया, शीघ्रया, उद्धूतया,दिव्यया देवगत्या तिर्यक् असंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन यत्रैव जम्बूद्वीपो द्वीपः" इति संग्राह्यम्, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'तामलित्तीनयरी' ताम्रलिप्ती नगरी, यस्मिन्नेव प्रदेशे ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः 'सरीरए' शरीरकम्, आसीत् 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे अत्र सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया 'उवागच्छंति' उपागच्छन्ति समीपमागच्छन्तीत्यर्थः तत्र उपागत्य 'वामे पाए' वामपादे ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः शरीरस्य 'सुंबेण' शुम्बेन रज्ज्वा 'बंधंति' बध्नन्ति, 'बंधित्ता' बद्ध्वा 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः वारत्रयम् 'मुहे' मुखे बालतपस्विनो मृतशरीरस्य मुखे 'उट्ठुहंति' अवष्ठीव्यन्ति ष्ठीवनं कुर्वन्ति, 'तामलित्तीए नयरीए' ताम्रलिप्त्याः नगर्याः 'सिंघाडकतिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापयपहेसु' शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुख-महापथपथेषु तत्र शृङ्गाटके शृङ्गाटकाकारे, त्रिके

कारकी दिव्य देवगति से चलकर वे सबके सब 'जेणेव भारहे वासे जेणेव तामलित्ती नयरी' यावत् जहां भरत क्षेत्र है उसमें भी जहां तामलिप्ती नगरी थी और उसमें भी 'जेणेव बालतवसिस्स तामलिस्स' जहां बालतपस्वी तामलिका 'सरीरए' मृतक शरीर था 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर आये। वहां आ करके उन्होंने बालतपस्वी तामलिके मृतक शरीरका 'वामे पाए सुंबेण बंधइ' वायां पैर रज्जू से बांधा 'बंधित्ता' बांध करके 'तिक्खुत्तो' फिर तीनवार 'मुहे' उस मृतक शरीर के मुख में 'उट्ठुहंति' थूका। 'तामलित्तीए नयरीए' फिर ताम्रलिप्ती नगरीके 'सिंघाडग-तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह-महापयपहेसु' शृङ्गाटकके

"जेणेव जंबूदीवे दीवे" તેઓ જ્યાં જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ હતો, "जेणेव भारहे वासे" તેમાં જ્યા ભારતવર્ષ હતો, "जेणेव तामलित्ती नयरी" ભારતવર્ષમાં જ્યાં તામ્રલિપ્તી નગરી હતી, "जेणेव बालतवस्सिस्स तामलिस्स सरीरए" તામ્રલિપ્તી નગરી પાસે જ્યાં બાલતપસ્વી તામલીનું મૃત શરીર પડયું હતું "तेणेव उवागच्छंति" ત્યાં આવ્યા. ત્યાં આવીને તેમણે તામલીના શબનો "वामे पाए सुंबेण बंधई" ડાબો પગ દોરડા વડે બાધ્યો. "बंधित्ता" બાંધીને "तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहंति" તેઓ તેના મોંમા ત્રણ વાર થૂકયા ત્યાર બાદ "तामलित्तीए नयरीए" તામ્રલિપ્તી નગરીના "सिंघाडग–तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापयपहेसु" શિંગોડાના આકારના માર્ગમાં, ત્રણ માર્ગો ભેગા થતા હોય

कुपिताः सञ्जातकोपोदयाः 'चंडिक्किया' चण्डिक्किताः रौद्ररूपापन्नाः 'मिसमिसेमाणा' मिसमिसयन्तः क्रोधज्वालया देदीप्यमानाः, दन्तदष्टौष्ठकम्पनपूर्वकं 'मिसमिस' इति शब्दं कुर्वन्तो वा 'बलिचंचा रायहाणीए' बलिचञ्चाराजधान्याः 'मज्झं मज्झेणं' मध्य मध्येन मध्यभागेन 'निग्गच्छंति' निर्गच्छन्ति, 'ताए उक्किट्ठयाए' तया कयाऽपि विलक्षणया उत्कृष्टया उत्कर्षवत्या इत्यस्य यावत्पदसूचितेन 'देवगत्या' इत्यनेनान्वयः 'जाव-जेणेव' यावत् यत्रैव

क्रोधयुक्त हो गये ओठों आदिके फडकने रूप क्रोध के चिह्न उनमें स्पष्ट झलकने लगे। 'कुविया' कोप का उदय उनके हो गया है यह बात अच्छी तरह से देखने वालों को प्रतीत कोटि में आने लग गई। 'चंडक्किया' उनका रूप रौद्र बन गया। 'मिसमिसेमाणा' क्रोध की ज्वाला से देदीप्यमान होते हुए वे अपने ओठोंको अपने ही दांतोंसे काटने लग गये अथवा 'मिसमिस' इस प्रकार के शब्दको करने लगे इस प्रकारकी स्थिति संपन्न होते हुए देवि देवता 'बलिचंचारायहाणीए' बलिचंचा राणधानीके 'मज्झं मज्झेणं' ठीक बीचों बीच से होकर 'निग्गच्छंति' निकले। 'ताए उक्किट्ठयाए' निकलते समय उनकी गति विलक्षण थी एवं उत्कृष्ट और उत्कर्षवाली थी। यहां जो यावत्पद का प्रयोग हुआ है उससे "तुरियाए, चवलाए, चंडाए, जइणाए, छेयाए, सीहाए, सिग्घाए, उद्धूयाए, दिव्वाए देवगईए तिरियं असंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं जेणेव जंबूद्दीवे दीवे" इन पदोंका संग्रह हुआ है। इस प्र-

---

ક્રોધને કારણે તેમની બુદ્ધિ ભ્રમિત થઇ ગઇ– તેઓ માનસિક સમતુલા ગુમાવી બેઠા 'હોઠનું કંપન' આદિ ક્રોધના ચિહ્નો તેમના મુખ પર સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા. "कुविय" તેઓના મનમાં કોપનો ઉદય થયો છે, એ વાતની પ્રતીતિ તેમની સામે જોનારને થવા લાગી "चडक्किया" તેમણે રૌદ્રરૂપ ધારણ કર્યું "मिसमिसेमाणा" ક્રોધરૂપી અગ્નિથી તેમની મુખાકૃતિ દેદીપ્યમાન થઇ ગઇ. તેઓ દાંત કચકચાવીને તથા પોતાના દાંત નીચે હોઠ કરડીને પોતાનો ક્રોધ પ્રકટ કરવા લાગ્યા. આ પ્રકારે અતિશય ક્રોધથી યુક્ત થયેલા તે અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો "बलिचंचारायहाणीए मज्झं-मज्झेणं निग्गच्छंति" બલીચંચા રાજધાનીની બરાબર વચ્ચે આવેલા માર્ગેથી આગળ વધ્યા. "ताए उक्किट्ठयाए" ત્યાંથી નીકળતી વખતે તેમની ગતિ વિલક્ષણ, ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરિત, ચપલ, ચંડ, જયશાલિની, નિપુણ, સિંહતુલ્ય, શીઘ્ર, ઉદ્ધૂત અને દિવ્ય હતી. આ પ્રકારની દિવ્ય ગતિથી તિર્યગ્લોકના અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરીને

यस्मिन्नेव प्रदेशे 'भारहे वासे' भारते वर्षे, यावत्करणात् "त्वरितया,चपलया, चण्डया, जयिन्या, छेकया, सिंहया, शीघ्रया, उद्धूतया,दिव्यया देवगत्या तिर्यक् असंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यंमध्येन यत्रैव जम्बूद्वीपो द्वीपः" इति संग्राह्यम्, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'तामलित्तीनयरी' ताम्रलिप्ती नगरी, यस्मिन्नेव प्रदेशे ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः 'सरीरए' शरीरकम्, आसीत् 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे अत्र सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया 'उवागच्छंति' उपागच्छन्ति समीपमागच्छन्तीत्यर्थः तत्र उपागत्य 'वामे पाए' वामपादे ताम्रलिप्तस्य बालतपस्विनः शरीरस्य 'सुंबेण' शुम्बेन रज्ज्वा 'बंधंति' बध्नन्ति, 'बंधित्ता' बद्ध्वा 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः वारत्रयम् 'मुहे' मुखे बालतपस्विनो मृत-शरीरस्य मुखे 'उट्ठुहंति' अवष्ठीवयन्ति ष्ठीवनं कुर्वन्ति, 'तामलित्तीए नयरीए' ताम्रलिप्त्याः नगर्याः 'सिंघाडकतिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापयपहेसु' शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुख-महापथपथेषु तत्र शृङ्गाटके शृङ्गाटकाकारे, त्रिके

कारकी दिव्य देवगति से चलकर वे सबके सब 'जेणेव भारहे वासे जेणेव तामलित्ती नयरी' यावत् जहां भरत क्षेत्र है उसमें भी जहां तामलिप्ती नगरी थी और उसमें भी 'जेणेव बालतवस्सिस्स तामलिस्स' जहां बालतपस्वी तामलिका 'सरीरए' मृतक शरीर था 'तेणेव उवागच्छंति' वहां पर आये। वहां आ करके उन्होंने बालतपस्वी तामलिके मृतक शरीरका 'वामे पाए सुंबेण बंधइ' बायां पैर रज्जू से बांधा 'बंधित्ता' बांध करके 'तिक्खुत्तो' फिर तीनवार 'मुहे' उस मृतक शरीर के मुख में 'उट्ठुहंति' थूका। 'तामलित्तीए नयरीए' फिर ताम्रलिप्ती नगरीके 'सिंघाडग-तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह-महापयपहेसु' शृङ्गाटकके

"जेणेव जंबूदीवे दीवे" તેઓ જ્યાં જંબૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ હતો, "जेणेव भारहे वासे" તેમાં જ્યા ભારતવર્ષ હતો, "जेणेव तामलित्ती नयरी" ભારત-વર્ષમા જ્યાં તામ્રલિપ્તી નગરી હતી, "जेणेव बालतवस्सिस्स तामलिस्स सरीरए" તામલિપ્તી નગરી પાસે જ્યાં બાલતપસ્વી તામલીનું મૃત શરીર પડયું હતું "तेणेव उवागच्छंति" ત્યા આવ્યા. ત્યાં આવીને તેમણે તામલીના શબનો "वामे पाए सुंबेण बंधई" ડાબો પગ દોરડા વડે બાધ્યો. "बंधित्ता" બાંધીને "तिक्खुत्तो मुहे उट्ठुहंति" તેઓ તેના મોંમા ત્રણ વાર થૂકયા ત્યાર.બાદ "तामलित्तीए नयरीए" તામ્રલિપ્તી નગરીના "सिंघाडग–तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापयपहेसु" શિંગોડાના આકારના માર્ગમાં, ત્રણ માર્ગો ભેગા થતા હોય

मार्गत्रयमिलनस्थाने, चत्वरे अनेकमार्गमिलनस्थाने, चतुष्के चतुष्पथे, चतुर्मुखे महापथे 'आकड्ढविकड्ढि' आकर्षविकर्षिकाम् आकर्षण-विकर्षणम् 'करेमाणा' कुर्वन्तः 'महया महया' महता महता 'सद्देणं' शब्देन घोषेण 'उद्घोसमाणा' मुहुर्मुहुः उद्घोषयन्तः उद्घोषणां कुर्वन्तः, 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-कः एप खलु भो ! स तामलिः बालतपस्वी 'सयं गहियलिंगे' स्वयं गृहीतलिङ्गः स्वयं, स्वयमेव दम्भकपटादिना लोकप्रतारणार्थं गृहीतं स्वीकृतं लिङ्गं साधुवेषादि येन सः कपटसाधुवेषधारी, 'पाणामाए' प्राणामिकया 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइए' प्रव्रजितः ? एप तामलिः केवलं दम्भेन साधुवेषं गृहीतवान् न तु वैराग्यादिना साधुः संजातोऽस्ति, इत्याशयः ।

आकार जैसे मार्ग में, त्रिक-तीन मार्गों से मिलित स्थान में, चतुष्क-चतुष्पथ में, चतुर्मुख-चार रास्तावाले मार्गमें, महापथ-राजमार्ग में, सामान्यमार्ग में उस मृतक शरीर को 'आकड्ढविकड्ढि करेमाणा' इधर उधर आकर्षण विकर्षण करते हुए-अर्थात् घसीटते हुए 'महया महया सद्देणं' तथा जोर जोर की आवाजसे 'उद्घोसेमाणा' बार २ घोषणा करते हुए 'एवं वयासी' इस प्रकार से कहा 'केसणं भो! से तामली बालतवस्सी सयंगहियलिंगे, पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए' अरे ! ओ ताम्रलिप्ती नगरीके निवासियो ! देखो -अपने आप दंभ कपटआदि भाव से लोगों को ठगने के लिये संन्यासी का वेष धारण करके प्राणामिकी प्रव्रज्या से प्रव्रजित हुआ यह विचारा तामलि तो कौन ? इसने तो केवल दंभ से ही संन्यासिका वेष लिया है- वैराग्य आदि से वासित होकर नहीं-ऐसी वृत्तिवाला

એવા સ્થાનમાં, ચોકમાં, ચાર માર્ગ મળતા હોય એવા સ્થાનમાં, અનેક માર્ગ મળતા હોય એવા સ્થાનમાં, રાજમાર્ગોપર અને સામાન્ય માર્ગો પર તે તામલીના શબને "आकड्ढविकड्ढि करेमाणा" આમ તેમ ઢસડયું. આ રીતે તેને માર્ગોપર ઢસડતી વખતે "महया महया सद्देणं" બહુજ મોટા અવાજથી વારંવાર "उद्घोसेमाणा एवं वयासी" ઘોષણા કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું-" केसणं भो ! से तामली बालतवस्सी सयंगहियलिंगे, पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए " હે તામ્રલિપ્તી નગરીના નિવાસિયો ! દેખો તો ખરાં ! દંભ અને કપટથી લોકોને ઠગવાને માટે પોતાની જાતે જ સાધુનો વેષ ધારણ કરીને પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા લેનાર આ બિચારા તામલીના કેવા હાલ થયા છે ? તેણે વૈરાગ્યને કારણે સાધુનો વેષ ગ્રહણ કર્યો નથી પણ દંભથી લોકોને

एवम् 'केसणं से ईसाणे कप्पे ईसाणे देविंदे देवराया' कः एष सः ईशाने कल्पे ईशानो देवेन्द्रः, देवराजः? न कोऽपि ईशाननामा देवेन्द्रः देवराजः ईशाने कल्पे वर्तते 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा इत्येवंरूपेण ते असुरकुमाराः भर्त्सयन्तो बालतपस्विनः तामलेः मृतशरीरकम् 'हीलंति' हीलयन्ति जन्मकर्ममर्मोद्घाटनपूर्वकं निर्भर्त्सयन्ति 'निन्दन्ति' कुत्सितशब्दपूर्वकं दोषोद्घाटनेन अनाद्रियन्ते 'खिसंति' हस्तमुखादिविकारपूर्वकम् अपमानयन्ति 'गरिहंति' गर्हन्ते लोकसमक्षे गर्हणां कुर्वन्ति 'अवमन्नंति' अवमन्यन्ते-अवहेलनास्पदं कुर्वन्ति, 'तज्जंति' तर्जयन्ति अङ्गुल्यादिनिर्देशेन भर्त्सयन्ति, ताडयन्ति य-

---

यह तामलि है। तथा- 'केसणं ईसाणे कप्पे ईसाणे देविंदे देवराया' ईशानकल्प में देवेन्द्र देवराज ईशान कौन? यह वहां भला अपनी मायाचारी से पालित दीक्षा के प्रभाव से इन्द्र हो सकता है क्या? वहां पर इन्द्र होने के लिये तो निर्दोषरूप से पालित दीक्षा चाहिये परन्तु ऐसा इसने कुछ नहीं किया है, अतः यह वहां ईशानेन्द्र कैसे हो सकता है? 'त्ति कट्टु' इस प्रकार घोषणा में कह करके उन असुरकुमारों ने बालतपस्वी तामली के मृतक शरीर की भर्त्सना (तिरस्कार) करते हुए 'हीलंति' जन्म, कर्म और मर्मोद्घाटनपूर्वक उसकी खूब अवज्ञा की 'निंदति' निन्दाकी कुत्सिक शब्दोंका प्रयोग करते हुए खोटे आक्षेप कह २ कर उसका खूब अनादर किया 'खिंसंति' वे उसके प्रति खूब खिसया गये- अर्थात् अपने हाथ मुँह विकृत बना २ कर उन्होंने उसका अपमान किया 'गरिहंति' लोकों के समक्ष उसकी गर्हणा की, 'अवमन्नंति' अवहेलना की

ठगवा माटे आ वेष ग्रहण कर्यो छे तथा "केसणं ईसाणे कप्पे ईसाणे देविंदे देवराया" शुं ईशान देवलोकना ईन्द्र बनवानुं तेनुं सामर्थ्य छे? शुं तेनी दंभी दीक्षाना प्रभावथी ते ईशानेन्द्रनुं पद प्राप्त करी शके तेम छे? त्यां ईन्द्र बनवा माटे तो निर्दोष रीते दीक्षा पर्यायनुं पालन थवुं जोईए. पण तामलीए ए रीते दीक्षा पाळी नथी, तो ते केवी रीते ईशानेन्द्र बनी शके? "त्तिकट्टु" उपरोक्त घोषणा करीने ते असुरकुमारोए ते बालतपस्वी तामलीना शबनी भर्त्सना (तिरस्कार) करी "हीलंति" तेना जन्म, कर्म अने मर्मने खुल्लां पाडीने तेनी खूब अवज्ञा करी "निंदत्ति" निन्दा करी कठोर शब्दोनो प्रयोग करीने तथा खोटा आक्षेपो मूकीने तेनो अनादर कर्यो. "खिंसति" तेमणे तेना प्रत्येनो तेमनो रोष हाथ तथा मुखनी विकृत चेष्टाओ द्वारा प्रकट कर्यो. "गरिहंति" लोकोनी समक्ष तेमणे तेनी गर्हणा (निंदा) करी, "अवमन्नंति" अवहेलना करी,

मार्गत्रयमिलनस्थाने, चत्वरे अनेकमार्गमिलनस्थाने, चतुष्के चतुष्पथे, चतुर्मुखे महापथे 'आकड्ढविकड्ढि' आकर्षविकर्षिकाम् आकर्षण-विकर्षणम् 'करे माणा' कुर्वन्तः 'महया महया' महता महता 'सद्देणं' शब्देन घोषेण 'उद्घोसमाणा' मुहुर्मुहुः उद्घोषयन्तः उद्घोषणां कुर्वन्तः, 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः- कः एप खलु भो ! स तामलिः बालतपस्वी 'सयं गहियलिंगे' स्वयं गृहीतलिङ्गः स्वयं, स्वयमेव दम्भकपटादिना लोकप्रतारणार्थं गृहीतं स्वीकृतं लिङ्गं साधुवेषादि येन सः कपटसाधुवेषधारी, 'पाणामाए' प्राणामिकया 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइए' प्रव्रजितः ? एष तामलिः केवलं दम्भेन साधुवेषं गृहीतवान् न तु वैराग्यादिना साधुः संजातोऽस्ति, इत्याशयः ।

आकार जैसे मार्ग में, त्रिक-तीन मार्गों से मिलित स्थान में, चतुष्क चतुष्पथ में, चतुर्मुख-चार रास्तावाले मार्गमें, महापथ-राजमार्ग में, सामान्यमार्ग में उस मृतक शरीर को 'आकड्ढविकड्ढि करेमाणा' इधर उधर आकर्षण विकर्षण करते हुए-अर्थात् घसीटते हुए 'महया महया सद्देणं' तथा जोर जोर की आवाजसे 'उदघोसेमाणा' बार २ घोषणा करते हुए 'एवं वयासी' इस प्रकार से कहा 'केसणंभो! से तामली बालतवस्सी सयंगहियलिंगे, पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए' अरे! ओ ताम्रलिप्ती नगरीके निवासियो! देखो -अपने आप दंभ कपटआदि भाव से लोगों को ठगने के लिये संन्यासी का वेष धारण करके प्राणामिकी प्रव्रज्या से प्रव्रजित हुआ यह विचारा तामलि तो कौन ? इसने तो केवल दंभ से ही संन्यासिका वेष लिया है- वैराग्य आदि से वासित होकर नहीं-ऐसी वृत्तिवाला

એવા સ્થાનમાં, ચોકમાં, ચાર માર્ગ મળતા હોય એવા સ્થાનમાં, અનેક માર્ગ મળતા હોય એવા સ્થાનમાં, રાજમાર્ગોપર અને સામાન્ય માર્ગો પર તે તામલીના શબને "आकड्ढविकड्ढि करेमाणा" આમ તેમ ઢસડયું. આ રીતે તેને માર્ગોપર ઢસડતી વખતે "महया महया सद्देणं" બહુજ મોટા અવાજથી વારંવાર "उद्घोसेमाणा एवं वयासी" ઘોષણા કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું-" केसणं भो ! से तामली बालतवस्सी सयंगहियलिंगे, पाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए " હે તામ્રલિપ્તી નગરીના નિવાસિયો ! દેખો તો ખરાં ! દંભ અને કપટથી લોકોને ઠગવાને માટે પોતાની જાતે જ સાધુનો વેષ ધારણ કરીને પ્રાણામિકી પ્રવ્રજ્યા લેનાર આ બિચારા તામલીના કેવા હાલ થયા છે ! તેણે વૈરાગ્યને કારણે સાધુનો વેષ ગ્રહણ કર્યો નથી પણ દંભથી લોકોને

'बालतवस्सिस्स' बालतपस्विनः 'सरीरयं' शरीरकम्, 'हीलिज्जमाणं' हील्यमानम् 'निंदिज्जमाणं' निन्द्यमानम् 'जाव-आकड्ढविकड्ढिं' यावत् आकर्षविकर्षकं 'कीरमाणं' क्रियमाणं' 'पासंति' पश्यन्ति, यावत्करणात् 'खिंस्यमानं, गर्ह्यमाणम्, अवमन्यमानम्, तर्ज्यमानम्, ताड्यमानं, परिविध्यमानं, प्रव्यध्यमानम्,' इति संग्राह्यम्, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'आसुरुत्ता' आसुरुप्ताः कोपाविष्टाः सन्तः 'जाव मिसमिसेमाणा' यावत् मिसमिसयन्तः 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः आसीत् 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे'उवागच्छंन्ति' उपागच्छन्ति'उवागच्छित्ता'

बहूहिं असुरकुमारेहिं' उन अनेक असुरकुमार 'देवेहिं देवीहिं य' देवों और देवियों के द्वारा 'तामलिस्स बालतवसिस्स' बालतपस्वी तामली के 'सरीरयं' शरीर को 'हीलिज्जमाणं निंदिज्जमाणं जाव आकड्ढ विकड्ढिं कीरमाणं पासंति' हील्यमान, निन्द्यमान यावत् आकर्षक विकर्षक क्रियमान देखा अर्थात् बलिचंचाराजधानी के देवों ने तामली का मृतक शरीर अपने अवधिज्ञानसे पूर्वोक्त दुर्दशा से युक्त किया हुआ जब देखा-यहां यावत् शब्द से 'खिंस्यमान, गर्ह्यमाण अवमन्यमान, तर्ज्यमाना, ताड्यमान, परिविध्यमान, प्रव्यध्यमान, इन सब पूर्वोक्त विशेषणों का संग्रह हुआ है। तब वे ऐसा 'पासित्ता' देखकर 'आसुरुत्ता' इकदम क्रोध से भर गये और यावत् मिसमिसाते हुए- 'जेणेव देविंदे देवराया ईसाणे' जहां देवेन्द्र देवराज ईशान विराज-

ત્યારબાદ ઇશાન કલ્પવાસી તે અનેક વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોએ અવધિજ્ઞાનથી એ બધું જોયું. બલિચંચા નિવાસી અનેક અસુરકુમાર દેવોએ અને દેવિયોએ બાલતપસ્વી તામલીના શરીરની જે નિર્ભર્ત્સના, અવજ્ઞા આદિથી લઈને ઢસડવા પર્યન્તની જે દુર્દશા કરી હતી તે જોઈ. અહીં 'यावत्' પદથી 'खिंस्यमान, गर्ह्यमान, अवमन्यमान, तर्ज्यमान; ताडयमान; परिविध्यमान, प्रव्यथ्यमान' આ પૂર્વોક્ત શબ્દો ગ્રહણ કરાયા છે. દેવેન્દ્ર ઇશાનના પૂર્વભવના મૃત શરીરની અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો દ્વારા આવી દુર્દશા થએલી જોઈને, ઈશાન કલ્પ નિવાસી દેવોના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો "आसुरत्ता" તેઓ ક્રોધથી લાલચોળ થઇ ગયા. તેમણે રૌદ્રરૂપ ધારણ કર્યું. ક્રોધરૂપી અગ્નિથી દેદીપ્યમાન મુખાકૃતિવાળા તે ઇશાનકલ્પ નિવાસી દેવો દાંત કચકચાવીને તથા દાંતનીચે હોઠ કરડીને તેમનો ગુસ્સો પ્રકટ કરવા લાગ્યા. "जेणेव देविंदे देवराया ईसाणे तेणेव उवागच्छंति" આ વાતની ઈશાનેન્દ્રને ખબર આપવાને માટે, તેઓ

प्ट्यादिना परिघ्नन्ति मव्यथन्ते,प्रकृष्टकुत्सितदशामुत्पादयन्तीव 'आकड्ढविकड्ढि' आकर्षणविकर्षिकाम् घर्षणादिना तच्छरीरं विडम्बयन्तः 'करेंति' कुर्वन्ति 'हीलित्ता जावआकड्ढविकड्ढि' हीलयित्वा यावत् आकर्षणविकर्षिकाम् 'करेत्ता' कृत्वा'एगंते एडंति'एकान्ते एडयन्ति मक्षिपन्ति'एडित्ता'मक्षिप्य'जामेवदिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' यामेव दिशं निर्दिश्य मादुर्भूताःतामेव दिशं मतिगताः 'तएणं ते' ततःखलु ते 'ईसाणकप्पवासी' ईशानकल्पवासिनो 'बहवे' बहवः अनेके 'वेमाणिया' वैमानिकाः 'देवा य देवीओय' देवाश्च देव्यश्च 'बलिचंचा-रायहाणिवत्थव्वएहिं' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैः 'बहूहिं' बहुभिः 'असुरकुमा-रेहिं' असुरकुमारैः 'देवेहिं' देवैः 'देवीहिंय' देवीभिश्च 'तामलिस्स' तामलेः

'तज्जंति' अंगुलि से उसे दिखा २ कर उसकी भर्त्सनाकी 'तालेंति' लकडी वगैरह से उसे खूब मारा 'परिवहेंति' बहुत बुरी उसकी दशा बनाई 'पव्वहेंति' सब तरह से उसका अपमान किया 'आकड्ढ विकड्ढि करेंति' और अपनी इच्छा के अनुसार उस मृतक देह को खूब इधर से उधर जमीन पर घसीटा 'हीलेत्ता जाव आकड्ढ-विकड्ढि करेत्ता' इस प्रकार हीलना यावत् आकर्षण विकर्षिका (घसी-टना) करके 'एगंते-एडंति' फिर उन्होंने उस मृतक शरीर को एकान्त स्थान में ले जाकर डाल दिया। 'एडित्ता' एकान्त स्थान में डाल कर फिर वे 'जामेव दिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया' असुरकुमार के देवी देवता जहां से आये थे वहीं पर वापिस चले गये 'तएणं ते ईसाणकप्पवासी बहवे वेमाणिया देवाय देवीओ' उनके चले जाने के बाद ईशान कल्पवासी उन अनेक वैमानिक देवोंने और देवियोंने 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वएहिं' बलिचंचाराजधानीके निवासी

"तज्जंति" આગળી ચીંધી ચીંધીને તેની ભત્સર્ના (તિરસ્કાર) કરી,"तालेंति" લાકડી આદિથી તેને ખૂબ ફટકાર્યો," परिवहेंति " તેની ઘણી ભારે દુર્દશા કરી, "पव्वहेंति" દરેક પ્રકારે તેનું અપમાન કર્યું, " आकड्ढ विकड्ढि करेंति " અને તે મૃતદેહને તેમની ઇચ્છાનુસાર આમ તેમ ગમે ત્યાં ઢસડ્યો. "हीलेत्ता जाव आकड्ढविकड्ढि करेत्ता" આ રીતે હીલના (અવજ્ઞા) થી લઈને જમીન પર આકર્ષણ વિકર્ષણ (ઢસડવાની ક્રિયા) પર્યન્તની ક્રિયાઓ દ્વારા તેનું અપમાન કરીને "एगंते एडंति" તેમણે તે મૃતશરીરને એકાંત જગ્યાએ લઈ જઈને ફેંકી દઈને તે અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો 'जामेवदिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया'જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ચાલ્યા ગયા.

तएणं ते ईसाण कप्पवासी बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य ઇત્યાદિ"

ओ य ईसाणं देविंदं, देवरायं आढंति, जाव-पज्जुवासंति, ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो आणा-उववायवयण-निद्देसे चिट्ठंति, एवं खलु गोयमा! ईसाणेणं देविंदेणं, देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव-अभिसमण्णागया ॥ सू० २५ ॥

छाया-ततः स ईशानो देवेन्द्रः, देवराजस्तेषाम् ईशानकल्पवासिनाम् बहूनाम् वैमानिकानाम् देवानाञ्च देवीनाञ्च अन्तिके इमम् अर्थं श्रुत्वा, निशम्य आसुरुप्तः, यावत् मिसमिसयन् तत्रैव शयनीयवरगतस्त्रिवलिकां भ्रूकुटिं ललाटे संहृत्य बलिचञ्चाराजधानीम् अधः, सपक्षम्, सप्रतिदिशम् समभिलोकयति, ततः

'तएणं ईसाणे देविंदे देवराया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तएणं) इसके बाद देविंदे देवराया ईसाणे) देवेन्द्र देवराज ईशान ने (तेसिं ईसाणकप्पवासीणं) बहूणं वेमाणियाणं देवाणा-य देवीण य अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म) उन ईशानकल्पमें रहने वाले अनेक वैमानिक देवों और देवियों के मुखसे जब इस बातको सुना और उसका विचार किया-तो सुनकरके और विचार करके वह (आसुरुत्ते) उसी समय क्रोध से भर गये (जाव मिसिमिसेमाणे तत्थेव सयणिज्जवरगये) यावत् मिसमिसाता हुआ वह वहीं पर देव-शय्या में बैठा रहा (तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु) और वहीं से तीन बल पडें ऐसी अपनी भृकुटिको कपाल में चढाकर (बलि-

"तएणं ईसाणे देविंदे देवराया" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ- (तएणं देविंदे देवराया ईसाणे) તે દેવેન્દ્ર, દેવરાય ઇશાને (तेसिं ईसाणकप्पवासीणं बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अंतिए एय-मट्ठं सोच्चा निसम्म) તે ઇશાનકલ્પમાં રહેનારા અનેક વૈમાનિક દેવો અને દેવિયોને મુખે તે વાત સાંભળી અને તેણે તે વાતનો વિચાર કર્યો. તે વાત સાંભળીને તથા તે વાતનો વિચાર કરીને (आसुरुत्ते) તેનો ક્રોધાગ્નિ ભભૂકી ઉઠયો, તેણે રૌદ્રરૂપ ધારણ કર્યું (जाव मिसिमिसेमाणे) ક્રોધાવેશથી દાંત કચકચાવતો તે (तत्थेव सयणिज्जवरगये) ત્યાંજ દેવશય્યા પર બેસી રહ્યો. (तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु) અને કપાળમાં ત્રણ રેખાઓ પડે એવી રીતે ભ્રૂકુટિ ચડાવીને (बलिचंचारायहाणिं अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोएइ) તેણે બલિચંચા રાજધાનીની નીચેની બાજુમાં, ચારે

समजोइब्भूआ, जाया या वि होत्था, तएणं ते वलिचंचाराय-हाणिवत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य तं बलि-चंचारायहाणिं इंगालब्भूयं, जाव-समजोइब्भूअं पासंति, पासित्ता भीआ, तत्था, सुसिआ, उव्विग्गा, संजायभया, सव्वओ समंता आधावेंति, परिधावेंति, अन्नमन्नस्स कायं समतुरंगेमाणा चिट्ठंति, तएणं ते वलिचंचारायहाणि वत्थव्वया वहवे असुरकुमारा देवा य, देवीओ य ईसाणं देविंदं, देवरायं परिकुवियं जाणित्ता ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो तं दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं दिव्वं देवाणुभागं दिव्वं तेयलेस्सं असहमाणा सव्वे सपक्खि, सपडिदिसिं ठिच्चा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं वद्धाविंति, एवं वयासी—अहो ! णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी, जाव-अभिसमण्णागया, तं दिव्वाणं देवाणुप्पियाणं दिव्वा देविड्ढी, जाव—लद्धा, पत्ता अभिसमण्णागया, तं खामेमो देवाणुप्पिया ! खमंतु देवाणुप्पिया ! खमंतु मरिहंतु णं देवाणुप्पिया ! णाइं भुज्जो भुज्जो एवं करणयाएणं तिकट्टु एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेंति, तएणं से ईसाणे देविंदे, देवराया तेहिं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं वहूहिं असुरकुमारेहिं, देवेहिं, देवीहिं य एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामिए समाणे तं दिव्वं देविड्ढिं, जाव—तेयलेस्सं पडिसाहरइ, तप्पभिइं च णं गोयमा ! ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य, देवी-

उद्विग्नाः, संजातभयाः, सर्वतः, समन्तात्, आधावन्ति, परिधावन्ति, अन्योन्यस्य कायं संश्लिष्यन्तः तिष्ठन्ति, ततस्ते बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः बहवः असुरकुमारा देवाश्च, देव्यश्च ईशानं देवेन्द्रं देवराजं परिकुपितं ज्ञात्वा, ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य तां दिव्यां देवर्द्धिम्, दिव्यां देवद्युतिम् दिव्यं देवानुभागम्, दिव्यां तेजोलेश्याम् असहमानाः सर्वे सपक्षं सप्रतिदिशं स्थित्वा करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तम् मस्तके अञ्जलिं कृत्वा, जयेन विजयेन

ज्योति जैसी देखी तो (पासित्ता) देख करके (भीया तत्था) वे सबके सब भीत (डर गये) हुए, त्रस्त हुए (सुसिया) बडे जोर २से सांस लेने लग गये (उव्विग्गा) उद्विग्न हो गए (संजायभया सव्वओ समंता आधावेंति) चारो तरफ से उन्हे भय व्याप्त हो गया अतः वे चारो ओर सब प्रकार से भागने लगे (परिधावेंति) दौडने लगे (अन्नमन्नस्स कायं समतुरगेमाणा चिट्ठंति) और आपसमें एक दूसरेके शरीर को पकड़ने लगे। (तए णं ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवाय देवीओ य ईसाणं देविंदं देवरण्णं परिकुवियं जाणित्ता) जब बलिचंचाराजधानी के निवासी अनेक असुरकुमारदेवोने और देवियोंने देवेन्द्र देवराज ईशान को परिकुपित जाना तो जान करके वे (ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो तं दिव्वं देविड्ढिं दिव्वं देवज्जुइयं दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं तेयलेस्सं असहमाणा सव्वे सपक्खिं सपडिदिसिं ठिच्चा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं मत्थए

તુષાગ્નિ જેવી, રાખ જેવી, તપ્ત તાવડા જેવી, પ્રત્યક્ષ અગ્નિ જેવી એકધારી જ્યોતિ સમાન જોઇ ત્યારે (पासित्ता भीया तत्था) તેઓ સૌ ડરી ગયા, તે અગ્નિથી ત્રાસી ગયા, (सुसिया) ભયને કારણે તેમની શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ વધી ગઈ. (उव्विग्गा) ઉદ્વિગ્ન થઈ ગયા, (संजायभया सव्वओ समंता आधावेंति તેઓ ચારે તરફ ભયથી ઘેરાઇ ગયા. તેથી તેઓ ચોમેર ભાગવા લાગ્યા. (परिधावेंति) દોડા દોડ કરવા લાગ્યા, (अन्नमन्नस्स कायं समतुरगेमाणा चिट्ठंति) અને ભયને કારણે એક બીજાને વળગી પડયા. (तएणं ते बलिचंचारायहाणीवत्थव्वया बहवे असुरकुमार देवा य देवीओ य ईसाणं देविंदं देवरण्णं परिकुवियं जाणित्ता) ત્યારે તે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેતા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિઓએ જાણ્યું કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાન તેમના પર કોપાયમાન થયો છે. (ईसाणस्सं देविंदस्स देवरण्णो तं दिव्वं देविड्ढिं दिव्वं देवज्जुइयं दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं तेयलेस्सं असहमाणा सव्वे सपक्खि सपडिदिसिं ठिच्चा करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं

सा बलिचञ्चाराजधानी ईशानेन देवेन्द्रेण, देवराजेन अधः सपक्षम् सप्रतिदिशि समभिलोकिता सती तेन दिव्यप्रभावेण अङ्गारभूता, मुर्मुरभूता, भस्मीभूता, तप्तकटाहकभूता, तप्ता समज्योतिर्भूता जाता चापि अभवत्, ततस्ते बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्या बहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च देव्यश्च तां बलिचञ्चाराजधानीम् अङ्गारभूताम् , यावत्-समज्योतिर्भूताम् , पश्यन्ति, दृष्ट्वा भीताः, त्रस्ताः, शुष्काः,

चंचारायहाणिं अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोएइ) उसने बलिचंचा राजधानी को नीचे में, चारों दिशाओं में और विदिशाओं में देखा। (तएणं सा बलिचंचा रायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरन्ना अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइया समाणी) इस प्रकार क्रोधावेश से देवेन्द्र, देवराज, ईशानके द्वारा नीचे-सामने-चारों दिशाओंमें एवं चारोंही विदिशाओंमें देखी गई वह बलिचंचाराजधानी (तेणं दिव्वप्पभावेणं इंगालब्भूया) इन्द्र के उष्ण तेजोलेश्यारूप उस प्रभाव से उसी समय अंगारे जैसी हो गई (मुम्मुरब्भूया) तुषाग्नि के जैसी हो गई (छारियब्भूया) राख जैसी हो गई (तत्तकवेल्लुकब्भूया) तपी हुई कडाही जैसी हो गई (तत्ता) साक्षात् अग्नि जैसी हो गई। (समजोइब्भूया) एक सी ज्योति जैसी हो गई। (तएणं ते बलिचंचा रायहाणि वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य तं बलिचंचारायहाणिं इंगालब्भूयं जाव समजोइब्भूयं पासंति) इसके बाद बलिचंचा राजधानी के निवासी उन अनेक असुरकुमार देवोंने और देवियोंने जब उस बलिचंचाराजधानीको अंगारे जैसी यावत् एकसी

દિશાઓમાં અને ચારે ખુણાઓમાં નજર નાખી. (तएणं सा बलिचंचा रायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरन्ना अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइया समाणी) આ રીતે જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાને ક્રોધાવેશથી જ્યારે બલિચંચા રાજધાનીની નીચે, ચારે દિશાએ તથા ચારે ખૂણે જોયું ત્યારે (तेणं दिव्वप्पभावेणं इंगालब्भूया) તે બલિચંચા રાજધાની, ઈશાનેન્દ્રની તેજોલેશ્યાના દિવ્ય પ્રભાવથી એજ સમયે અંગારા જેવી બની ગઇ (मुम्मुरब्भूया) તુષાગ્નિ (ચોખાના ફોતરાં અથવા અનાજનું ભૂસું સળગાવવાથી પ્રગટતા અગ્નિ) જેવી થઈ ગઇ. (छारियब्भूया) રાખ જેવી થઇ ગઇ. (तत्तकवेल्लुकब्भूया) તપ્ત તાવડા જેવી થઇ ગઇ. (तत्ता) સાક્ષાત્ અગ્નિ જેવી થઇ ગઇ (समजोइब्भूया) એકધારી જ્યોતિ સમાન થઇ ગઇ. (तएणं ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमार देवा य देवीओ य तं बलिचंचा रायहाणिं इंगालब्भूयं जाव समजोइब्भूयं पासंति) તે બલિચંચા રાજધાનીમાં વસનારા અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયોએ જ્યારે તે બલિચંચા રાજધાનીને અંગારા જેવી,

देवराजः तैः वलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैः बहुभिः असुरकुमारैः देवैः देवी-भिश्च एतमर्थम्, सम्यग् विनयेन भूयोभूयः क्षमितः सन् तां दिव्यां देवर्द्धिम्, यावत् तेजोलेश्यां प्रतिसंहरति, तत्प्रभृति च गौतम! ते बलिचञ्चाराजधानी

देवाणुप्पिया!) हे देवानुप्रिय! हम आप से क्षमा मांगते हैं। हे देवानुप्रिय! आप हमे क्षमा दे। [खमंतु मरिहंतु देवाणुप्पिया] हे देवानुप्रिय! आप क्षमा देनेके योग्य हैं। [णाइं भुज्जो भुज्जो एवं करणयाएणं त्तिकट्टु एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेंति] अब आगे हम ऐसा नहीं करेंगे इस प्रकार कहकर उन्होंने अपने इस अर्थकी–अर्थात् कृत अपराध की विनय से नम्र होकर अच्छी तरह से बार बार क्षमा मांगी। [तएणं से ईसाणे देविंदे देवराया तेहिं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवी-हिंय एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामिए समाणे तं दिव्वं देविड्ढि जाव तेयलेस्सं पडिसाहरइ]इस प्रकार देवेन्द्र देवराज ने उन बलिचंचा-राजधानी निवासी अनेक असुरकुमार देवों और देवियोंके द्वारा अपने अपराधकी अच्छी तरह से विनय से नम्र होकर क्षमा मांगने पर क्षमा करते हुए उस अपनी दिव्य देवर्द्धि को यावत् तेजोलेश्याको

(तं खामेमो देवाणुप्पिया! खमंतु देवाणुप्पिया!) તો અમો આપની ક્ષમા માગીયે છીએ, હે દેવાનુપ્રિય! આપ અમારા દોષની ક્ષમા આપો. (खमंतु मरिहंतु देवाणुप्पिया) હે દેવાનુપ્રિય! આપ ક્ષમા દેવાને ચોગ્ય છે. અમને ક્ષમાને પાત્ર ગણી આપ અમારા અપરાધ માફ કરો. (णाइं भुज्जो भुज्जो एवं करणयाए णं तिकट्टु एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेंति) હવે અમે કદી પણ એવું નહીં કરીયે. આ પ્રમાણે કહીને તેમણે પોતાના અપરાધોની વારંવાર વિનયપૂર્વક ક્ષમા માગી (तएणं से ईसाणे देविंदे देवराया तेहिं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं बहुहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं देवीहिं य एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामिए समाणे तं दिव्वं देविड्ढिं जाव तेयलेस्सं पडिसाहरइ) આ રીતે બલિચંચા રાજધાની નિવાસી અનેક અસુરકુમાર દેવા અને દેવીઓએ પોતાના આપરાધની અતિ-શય વિનય અને નમ્રતાપૂર્વક જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન પાસે ક્ષમા માગી, ત્યારે તેમણે તેમની દિવ્યદેવર્દ્ધિ આદિને તથા તેજોલેશ્યાને પાછી ખેંચી લીધી. એટલે કે તેમણે તેમનો અપરાધ માફ કર્યો, અને જે તેજોલેશ્યાથી તેઓ ત્રાસી ગયા હતા, તે

वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा एवम् अवादिषुः-अहो ! देवानुप्रियैः दिव्यादेवर्द्धिः, यावत्-अभिसमन्वागता, सा दिव्यानां देवानुप्रियाणाम् दिव्या देवर्द्धिः, यावत्-लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता, तत् क्षमयामो देवानुप्रियाः ! क्षमन्ताम् देवानुप्रियाः ! क्षमितुम् अर्हन्तु देवानुप्रियाः ! नैव भूयोभूयः एवंकरणतया इतिकृत्वा इमम् अर्थम् सम्यग् विनयेन भूयोभूयः क्षमयन्ति, ततः स ईशानो देवेन्द्रः,

अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति) देवेन्द्र देवराज ईशान की उस दिव्य देवर्द्धि दिव्य देवद्युति, दिव्य देवानुभाव, और दिव्य तेजोलेश्याको नहीं सहन करते हुए सबके सब देवेन्द्रदेवराज ईशानके सामने, उसकी चारो दिशाओं में, चारों विदिशाओं में, खडे हो गये, खडे हो कर दशों नख जिसमें आपस में जुड़ जाते है ऐसी दोनों हाथोंकी अंजलि बना करके और उसे शिरसावर्तयुक्त करके मस्तक पर रखते हुए वे फिर आपकी जय हो आपकी विजय हो इस प्रकार के जयविजययुक्त शब्दो से उसे बोलने लगे और (एवं वयासी) इस प्रकार से कहने लगे (अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) अहो ! आप देवानुप्रिय ने जो दिव्य देवर्द्धि यावत् प्राप्त की है (तं दिव्वाणं देवाणुप्पियाणं दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा, पत्ता अभिसमण्णागया) वह यावत् लब्ध प्राप्त एवं अभिसमन्वागत दिव्य देवर्द्धि आप दिव्य देवानुप्रियकी हम लोगोंने अच्छी तरह से प्रत्यक्ष देखली है । (तं खामेमो देवाणुप्पिया ! खमंतु-

मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धाविंति) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાનની તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ અને દિવ્ય તેજોલેશ્યા તેઓ સહન કરી શકયા નહીં. તેઓ બધાં દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાનની સામે. ચારે દિશાઓમાં તથા ચારે ખૂણામાં ઉભા થઇ ગયાં. તે વખતે તેમણે તેમના હાથને જોડીને એવી રીતે, અંજલિ બનાવી કે દસે નખ એક બીજા સાથે મળી જાય. તે અંજલિને મસ્તક પર રાખીને તેમણે ઇશાનેન્દ્રને નમસ્કાર કર્યા. "આપનો જય હો, આપનો વિજય હો ! એવા જયઘોષથી તેમણે ઇશાનેન્દ્રનું સન્માન કર્યું અને (एवं वयासी) આ પ્રમાણે કહ્યું— (अहो णं देवाणुप्पिएहिं दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) હે દેવાનુપ્રિય ! આપે જે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દેવદ્યુતિ, દિવ્યપ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યાં છે, (तं दिव्वाणं देवाणुप्पियाणं दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया) મેળવ્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યાં છે, તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ અમે આજે અમારી આંખોથી જોયા છે

बहूनाम् 'वेमाणियाणं' वैमानिकानाम् 'देवाण य देवीण य' देवानाञ्च देवीनाञ्च 'अंतिए' अन्तिके-समीपे 'एयमट्ठं' इममर्थम् एतादृशं स्वावमानजनक स्वशरीरावघर्षणकदर्थनादिकम् 'सोच्चा' श्रुत्वा 'निसम्म' निशम्य हृदिअवधार्य 'आसुरुत्तः' आसुरुप्तः नितान्तकोपाविष्टः 'जाव-मिसमिसेमाणे' यावत् मिसमिसयन् क्रोधेन 'मिसमिस' इति शब्दं कुर्वन् यावत्पदेन 'कुपितः चण्डकितः' इति संगृह्यते 'तत्थेव' तत्रैव ईशानकल्पे एव 'सयणिज्जवरगये' शयनीयवरगतः श्रेष्ठशय्यास्थित एव 'तिवलियं' त्रिवलिकां 'भिउडिं' भ्रूकुटिं 'णिडाले' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य 'वलिचंचा रायहाणि अहे' वलिचञ्चाराजधानीम् अधः अध·

उन ईशानकल्प में रहनेवाले अनेक वैमानिक 'देवाणं देवीणं अंतिए' देवों और देवियों के पास से अर्थात् मुख से 'एयमट्ठं' इस अर्थको कि उन्होंने मेरा अपमान करने के निमित्त मेरे मृतक शरीर को जमीन पर बहुत ही बुरी तरह से क्रोधादिक के आवेश में आकर घसीटा है, उसकी कदर्थना दुर्दशा आदि की है, सुना तो 'सोच्चा निसम्म' सुन करके और उस पर अच्छी तरह से विचार करके वह 'आसुरुत्ते' अत्यन्तकोप में ईशानेन्द्र भर गया 'जाव' 'मिसमिसेमाणा' और यावत् उनके इस दुष्कृत्य पर उसे मिसमिसी छूट आई-क्रोध के आवेग से उसके मुखसे "मिस मिस" ऐसा शब्द निकलने लग गया, यहां यावत्पद से 'कुपित, चण्डकित' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तत्थेव सयणिज्जवरगए तिवलियं भिउडिं' वहीं पर अपनी शय्या पर बैठे २ उसने अपनी भ्रकुटि को चढा लिया उसमें त्रिवली पड गई 'निडाले साहट्टु' मस्तक पर इस प्रकार से त्रिवलियुक्त भौंह चढाकर उसने 'वलिचंचारायहाणि'

ઈશાને જ્યારે આ વાત જાણી (તેમના પૂર્વભવના મૃત શરીરની અસુરકુમારો દ્વારા કરાયેલી દુર્દશાની વાત જ્યારે તેમણે જાણી) ત્યારે "सोच्चा निसम्म" તે વાત સાંભળીને તથા તે વિષે મનમાં વિચાર કરીને "आसुरुत्ते" તેમના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો. "जाव मिसिमिसेमाणा" અત્યંત ક્રોધાવેશને લીધે તેમના હોઠ કંપવા લાગ્યા, તેઓ દાંત કચકચાવવા લાગ્યા. અહીં "जाव" પદથી "कुपित, चण्डकित" પદોનો સંગ્રહ થયો છે. હવે ક્રોધાવેશમાં ઇશાનેન્દ્રે શું કર્યું તે સૂત્રકાર બતાવે છે "तत्थेव सयणिज्जवरगए तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु" ત્યાંજ પોતાની શૈય્યા પર બેઠાં બેઠાં તેમણે એવી તો ભ્રકુટિ ચડાવી કે તેમના લલાટ પર ત્રણ રેખાઓ ઉપસી આવી. (આ સૂત્ર દ્વારા તેમનો અતિશય ક્રોધાવેશ પ્રકટ કર્યો છે) આ રીતે તેમણે

वास्तव्याः बहवोऽसुरकुमाराः देवाश्च, देव्यश्च ईशानम् देवेन्द्रम्, देवराजम् आद्रि-यन्ते, यावत्पर्युपासते, ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य आज्ञोपपात-वचननिर्देशे तिष्ठन्ति, एवं खलु गौतम ! ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः, यावत् अभिसमन्वागता ॥ सू० २५ ॥

टीका-"तएणं से" ततः खलु स 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः देवराजः 'तेसिं' तेषाम् 'ईसाणकप्पवासीणं' ईशानकल्पवासिनाम् 'बहूणं'

पीछे खेंच लिया, अर्थात् उनके अपने अपराधकी क्षमा मांगने पर ईशान ने उनके अपराध को क्षमा कर दिया और अपनी तेजोलेश्या संहृत करली [तप्पभिइं च णं गोयमा ! ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य ईसाणं देविंदं देवरायं आढंति, जाव पज्जुवासंति] उस दिन से लेकर हे गौतम ! उन बलिचंचा राजधानी के रहनेवाले अनेक असुरकुमार देवोंने और देवियों ने देवेन्द्र देवराज ईशान का आदर किया यावत उसकी पर्युपासनाकी। [ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो आणा- उववाय वयणनिद्देसे चिट्ठंति] तथा तभी से देवेन्द्र देवराज ईशान की आज्ञा में सेवा शुश्रूषा में, वचन में, और निर्देश में रहने लगे। [एवं खलु गोयमा ! ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया] इस प्रकार से हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज ईशान ने वह दिव्य देवर्द्धि यावत् अभिसमन्वागत की है ॥

टीकार्थ-'तएणं' इसके अनन्तर 'ईसाणे देविंदे देवराया' देवेन्द्र देवराज ईशानने जब 'तेसिं ईसाणकप्पवासीणं बहूणं वेमाणियाणं'

તેજોલેશ્યા પાછી ખેંચી લીધી. (तप्पभिइं च णं गोयमा ! ते बलिचंचारायहाणि वत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओय ईसाणं देविंदं देवरायं आढंति, जाव पज्जुवासंति) હે ગૌતમ ! ત્યારથી શરૂ કરીને બલિચંચા રાજધાનીનિવાસી અનેક અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયો દેવરાજ ઇશાનેન્દ્રને આદર આપે છે અને તેમની ઉપાસના કરે છે. (ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो आणा-उववाय वयण-निद्देसे चिट्ठंति) ત્યારથી તેઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની આજ્ઞા, વચન અને નિર્દેશને ઉથામતા નથી. તેઓ તેમની સેવા શુશ્રુષા કરવાને તથા આજ્ઞા અનુસરવાને તત્પર રહે છે (एवं खलु गोयमा ! ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) હે ગૌતમ ! આ પ્રકારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાને આ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિની પ્રાપ્તિ કરી છે.

ટીકાર્થ-"तएणं ईसाणे देविंदे देवराया ઇત્યાદિ" જ્યારે ઇશાનકલ્પનિવાસી અનેક દેવો અને દેવિયોની "अंतिए" પાસેથી (એટલે કે, તેમને મુખે) દેવેન્દ્ર દેવરાજ

बहूनाम् 'वेमाणियाणं' वैमानिकानाम् 'देवाण य देवीण य' देवानाञ्च देवीनाञ्च 'अंतिए' अन्तिके–समीपे 'एयमट्ठं' इममर्थम् एतादृशं स्वावमानजनकस्वशरीरावघर्षणकदर्थनादिकम् 'सोचा' श्रुत्वा 'निसम्म' निशम्य हृदिअवधार्य 'आसुरुत्तः' आसुरुप्तः नितान्तकोपाविष्टः 'जाव–मिसमिसेमाणे' यावत् मिसमिसयन् क्रोधेन 'मिसमिस' इति शब्दं कुर्वन् यावत्पदेन 'कुपितः चण्डकितः' इति संगृह्यते 'तत्थेव' तत्रैव ईशानकल्पे एव 'सयणिज्जवरगये' शयनीयवरगतः श्रेष्ठशय्यास्थित एव 'तिवलियं' त्रिवलिकां 'भिउडिं' भ्रूकुटिं 'णिडाले' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य 'वलिचंचा रायहाणि अहे' बलिचञ्चाराजधानीम् अधः अध-

उन ईशानकल्प में रहनेवाले अनेक वैमानिक 'देवाणं देवीणं अंतिए' देवों और देवियों के पास से अर्थात् मुख से 'एयमट्ठं' इस अर्थको कि उन्होंने मेरा अपमान करने के निमित्त मेरे मृतक शरीर को जमीन पर बहुत ही बुरी तरह से क्रोधादिक के आवेश में आकर घसीटा है, उसकी कदर्थना दुर्दशा आदि की है, सुना तो 'सोचा निसम्म' सुन करके और उस पर अच्छी तरह से विचार करके वह 'आसुरुत्ते' अत्यन्तकोप में ईशानेन्द्र भर गया 'जाव' 'मिसमिसेमाणा' और यावत् उनके इस दुष्कृत्य पर उसे मिसमिसी छूट आई–क्रोध के आवेग से उसके मुखसे "मिस मिस" ऐसा शब्द निकलने लग गया, यहां यावत्पद से 'कुपित, चण्डकित' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तत्थेव सयणिज्जवरगए तिवलियं भिउडिं' वहीं पर अपनी शय्या पर बैठे २ उसने अपनी भ्रकुटि को चढा लिया उसमें त्रिवली पड गई 'निडाले साहट्टु' मस्तक पर इस प्रकार से त्रिवलियुक्त भौह चढाकर उसने 'बलिचंचारायहाणि'

ઈશાને જ્યારે આ વાત જાણી (તેમના પૂર્વભવના મૃત શરીરની અસુરકુમારો દ્વારા કરાયેલી દુર્દશાની વાત જ્યારે તેમણે જાણી) ત્યારે "सोचा निसम्म" તે વાત સાંભળીને તથા તે વિષે મનમાં વિચાર કરીને "आसुरुत्ते" તેમના ક્રોધનો પાર ન રહ્યો. "जाव मिसिमिसेमाणा" અત્યંત ક્રોધાવેશને લીધે તેમના હોઠ કંપવા લાગ્યા, તેઓ દાંત કચકચાવવા લાગ્યા. અહીં "जाव" પદથી "कुपित, चण्डकित" પદોનો સંગ્રહ થયો છે. હવે ક્રોધાવેશમાં ઇશાનેન્દ્રે શું કર્યું તે સૂત્રકાર બતાવે છે "तत्थेव सयणिज्जवरगए तिवलियं भिउडि निडाले साहट्टु" ત્યાંજ પોતાની શૈય્યા પર બેઠાં બેઠાં તેમણે એવી તો ભ્રકુટિ ચડાવી કે તેમના લલાટ પર ત્રણ રેખાઓ ઉપસી આવી. (આ સૂત્ર દ્વારા તેમનો અતિશય ક્રોધાવેશ પ્રકટ કર્યો છે) આ રીતે તેમણે

स्तात् 'सपक्खि' सपक्षम् परितः चतुर्दिक्षु 'सपडिदिसिं' सप्रतिदिशम् ईशानादि चतुः कोणेषु 'समभिलोएइ' समभिलोकयति 'तएणं सा' ततः खलु सा 'बलिचंचारायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइयासमाणी' बलिचञ्चाराजधानी ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन अधः उपरि परितः समन्तात् समभिलोकिता सती 'तेणं' तेन 'दिव्वप्पभावेणं' दिव्य प्रभावेण उष्णतेजोलेश्यारूपेण तेजसा 'इंगालब्भूया' अङ्गारभूता प्रज्वलत्काष्ठभूता संतप्तायोगोलकवत्संजाता (तप्तलोहगोलकवत् इत्यर्थः) 'मुम्मुरब्भूआ' मुर्मुरभूता तु पाग्नि वत्संपन्ना 'छारियब्भूआ' भस्मीभूता इव 'तत्तकवेल्लकब्भूआ' तप्तकटाहक

बलिचंचाराजधानी को 'अहे' जो कि उसके निवास से नीचे थी 'सपक्खि सपडिदिसिं' चारों दिशाओं से चारों तरफ से और चारों ही ईशान आदि कोनोंकी ओर से अर्थात् वहीं बैठे २ उसने उसे नीचे ऊँचे सब तरफ से 'समभिलोएइ' देखा, इस तरह 'सा बलिचंचारायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइया समाणी' उस देवेन्द्र देवराज ईशान के द्वारा नीचे ऊँचे चारों दिशाओं एवं विदिशाओ की तरफ से देखी गई वह बलिचंचाराजधानी उसी समय 'तेणं दिव्वप्पभावेणं' उसके उस दिव्य-प्रभाव से- उष्ण तेजोलेश्यारूप अपूर्व शक्ति से 'इंगालब्भूया' जलते हुए काष्ठ के जैसी हो गई, अथवा संतप्त लोहे के गोले जैसी बन गई। 'मुम्मुरब्भूया' तुषाग्नि के जैसी हो गई अर्थात्-जैसे तुषाग्नि धीरे २ सुलगती रहती है वह भी इसी तरह से धीरे २ सुलगने लग गई। 'छारियब्भूया' यहांतक कि वह किसी २ प्रदेश में बिल-

"बलिचंचा रायहाणी" ક્રોધાવેશભરી દૃષ્ટિથી બલિચંચા રાજધાની "अहे" કે જે તેમના નિવાસસ્થાનની નીચેની બાજુએ આવેલી હતી, "सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोएइ" તેની ચારે દિશાઓમાં તથા ચારે વિદિશાઓમાં ઈશાનાદિ ચારે ખૂણામાં નજર નાખી (તેજોલેશ્યા છોડી) તેમની ક્રોધાવેશભરી દૃષ્ટિ બલિચંચા રાજધાની પર પડતાં તે બલિચંચાના તથા તેમાં નિવાસકરનારા અસુરકુમારાદિના શા હાલ થયા ત નીચેનાં સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે-" तेणं दिव्वप्पभावेणं " તેમના તે દિવ્યપ્રભાવથી- તેમની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યાના પ્રભાવથી બલિચંચા રાજધાની "इंगालब्भूया" સળગતા કાષ્ઠના જેવી અથવા તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવી બની ગઈ, " मुम्मुरब्भूया " તુષાગ્નિ જેવી રીતે ભૂસાને સળગાવવાથી ધીમે ધીમે સળગ્યા કરે છે એવી રીતે ધીમે ધીમે સળગવા લાગી. " छारियब्भूया " કોઈ કોઈ પ્રદેશમાં તો તે બળીને રાખ જેવી

भूता 'तत्ता' तप्ता साक्षात् प्रज्वलदग्निभूता 'समज्जोइब्भूआ' समज्योतिर्भूता 'जाया यावि' जाता चापि 'होत्था' अभवत् विषमपदव्याख्याग्रे क्रियते, 'तएणं' ततः खलु ते 'बलिचंचारायहाणि वत्थव्वया बहवे' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्या बहवः अनेके असुरकुमाराः देवाः देव्यश्च 'तं बलिचंचारायहाणिं' तां बलिचञ्चाराजधानीम् 'इंगालब्भूअं' अङ्गारभूतां 'जाव-समज्जोइब्भूअं' यावत् समज्योतिर्भूतां 'पासंति' पश्यन्ति, यावत्पदेन 'मुरमुरभूतां भस्मीभूताम् तप्तकटाहकभूताम्' इति संगृह्यते, 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'भीआ' भीताः 'तत्था' त्रस्ताः त्रासेन विह्वलाः 'तसिया' त्रासिताः त्रासं प्राप्ताः दुःखिता इत्यर्थः 'उव्विग्गा

कुल राख जैसी भी हो गई। 'तत्तकवेल्लुक भूया' कहीं २ वह तपी हुई कडाही जैसी बन गई तपी हुई कडाई में गरमी ऊपर से नहीं दिखाई देती है पर छूने से वह मालूम पडती है इसी प्रकार से वह बलिचंचाराजधानी भी किसी २ प्रदेश में विजली के करण्ट से युक्त पदार्थ जैसी बन गई अर्थात् उष्ण बन गई 'तत्त' कहीं २ वह अत्यन्त जाज्वल्यमान अग्नि के तुल्य हो गई। 'समज्जोईब्भूया' इस तरह वह एक तरहसे अग्नि के पुंज जैसी ही बन गई। विषम पदोंकी व्याख्या आगेकी जा रही है। 'तएणं' जब बलिचंचाराजधानी की इस प्रकार की दुर्दशा होती हुई 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे' बलिचंचाराजधानी के निवासी अनेक असुरकुमार देवोने और देवियों ने अपनी आंखों से निहारी अर्थात् 'बलिचंचारायहाणिं' बलिचंचाराजधानी को वहां के रहनेवाले देवोने और देवियों ने 'इंगालब्भूयं जाव समज्जोइब्भूयं' अंगाररूप में बनी हुई यावत् अग्नि के जैसी बनी हुई 'पासंति' जब देखा तो 'पासित्ता' देखते ही उनके छक्के छूट गये, वें 'भीया' भयभीत हो गये 'तत्था' त्रास से विह्वल बन गये दुःखी

थई गई. "तत्तकवेल्लुकब्भूया" तपावेला तावडा जेवी तेनी दशा थई-तपावेला तावडानो स्पर्श करनार जेम दाझी जाय छे तेम त्या निवासकरनाराओ दाझवा लाग्या. "तत्ता" ते अतिशय तेजस्वी अग्नि जेवी बनी गई. "समज्जोईब्भूया" आ रीते ते अग्निना पूंज जेवी बनी गई. तएणं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया ज्यारे बलिचंचा राजधानीनी उपरोक्त दशा थइ त्यारे त्यांना निवासी असुरकुमार देवो अने देवियोनी केवी हालत थइ ते सूत्रकार नीचेनां सूत्रोद्वारा प्रकट करे छे-"पासित्ता" ज्यारे तेमणे बलिचंचा राजधानीनी उपरोक्त सळगता काष्ठ, तुषाग्नि, तपावेला तावडा आदि जेवी तप्त हालत जोइ त्यारे तेओ 'भीया' भयभीत थई गया, 'तत्था' त्रासथी आकुळव्या-

रतात् 'सपक्खिं' सपक्षम् परितः चतुर्दिक्षु 'सपडिदिसिं' सप्रतिदिशम् ईशानादि चतुः कोणेषु ' समभिलोएइ ' समभिलोकयति ' तएणं सा ' ततः खलु सा ' बलिचंचारायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा अहे सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइयासमाणी' बलिचञ्चाराजधानी ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन अधः उपरि परितः समन्तात् समभिलोकिता सती 'तेणं' तेन 'दिव्वप्पभावेणं' दिव्य प्रभावेण उष्णतेजोलेश्यारूपेण तेजसा 'इंगालब्भूआ' अङ्गारभूता प्रज्वलत्काष्ठभूता संतप्तायोगोलकवत्संजाता (तप्तलोहगोलकवत् इत्यर्थः) 'मुम्मुरब्भूआ'मुर्मुरभूता तुषाग्नि वत्संपन्ना 'छारियब्भूआ' भस्मीभूता इव 'तत्तकवेल्लकब्भूआ' तप्तकटाहक

बलिचंचाराजधानी को 'अहे' जो कि उसके निवास से नीचे थी 'सपक्खिं सपडिदिसिं' चारों दिशाओं से चारों तरफ से और चारों ही ईशान आदि कोनोंकी ओर से अर्थात् वहीं बैठे २ उसने उसे नीचे ऊँचे सब तरफ से 'समभिलोएइ' देखा, इस तरह 'सा बलिचंचारायहाणी ईसाणेणं देविंदेणं देवरन्ना अहे सपक्खिं सपडिदिसिं समभिलोइया समाणी' उस देवेन्द्र देवराज ईशान के द्वारा नीचे ऊँचे चारों दिशाओं एवं विदिशाओ की तरफ से देखी गई वह बलिचंचाराजधानी उसी समय 'तेणं दिव्वप्पभावेणं' उसके उस दिव्य-प्रभाव से- उष्ण तेजोलेश्यारूप अपूर्व शक्ति से 'इंगालब्भूया' जलते हुए काष्ठ के जैसी हो गई, अथवा संतप्त लोहे के गोले जैसी बन गई। 'मुम्मुरब्भूया' तुषाग्नि के जैसी हो गई अर्थात्-जैसे तुषाग्नि धीरे २ सुलगती रहती है वह भी इसी तरह से धीरे २ सुलगने लग गई। 'छारियब्भूया' यहांतक कि वह किसी २ प्रदेश में बिल-

"बलिचंचा रायहाणी" ક્રોધાવેશભરી દૃષ્ટિથી બલિચંચા રાજધાની "अहे" કે જે તેમના નિવાસસ્થાનની નીચેની બાજુએ આવેલી હતી, "सपक्खिं सपडिदिसिं समभिलोएइ" તેની ચારે દિશાઓમાં તથા ચારે વિદિશાઓમાં ઇશાનાદિ ચારે ખૂણામાં નજર નાખી (તેજોલેશ્યા છોડી) તેમની ક્રોધાવેશભરી દૃષ્ટિ બલિચંચા રાજધાની પર પડતાં તે બલિચંચાના તથા તેમાં નિવાસકરનારા અસુરકુમારાદિના શા હાલ થયા તે નીચેનાં સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે-" तेणं दिव्वप्पभावेणं " તેમના તે દિવ્યપ્રભાવથી- તેમની ઉષ્ણ તેજોલેશ્યાના પ્રભાવથી બલિચંચા રાજધાની "इंगालब्भूया" સળગતા કાષ્ઠના જેવી અથવા તપાવેલા લોઢાના ગોળા જેવી બની ગઇ, " मुम्मुरब्भूया " તુષાગ્નિ જેવી રીતે ભૂસાને સળગાવવાથી ધીમે ધીમે સળગ્યા કરે છે એવી રીતે ધીમે ધીમે સળગવા લાગી. " छारियब्भूया " કોઈ કોઈ પ્રદેશમાં તો તે બળીને રાખ જેવી

दिव्यां तेजोलेश्याम उष्णरूपाम् असहमाणा' असहमानाः सोढुमशक्नुवन्तः सर्वे 'सपक्खिं' सपक्षम् समानाः सर्वे पूर्वपश्चिमदक्षिणोत्तररूपाः पार्श्वा यस्मिन् तत् यथा स्यात्तथा इति सपक्षम् चतुर्दिक् स्थितिक्रियाविशेषणमेतत्, 'सपडिदिसं' सप्रतिदिशम् समानाः प्रतिदिशा यस्मिन तत् सप्रतिदिशम् चतुःकोणम्, पूर्ववत् क्रियाविशेषणम् 'ठिच्चा' स्थित्वा 'करयलपरिग्गहियं' करतलपरिगृहीतम् 'दसनहं' दशनखम् 'सिरसावत्तं' शिरसावर्त्तम् 'मत्थए' मस्तके अञ्जलिं 'कट्टु' कृत्वा 'जएणं' जयेन 'विजएणं' विजयेन 'वद्धाविंति' वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा च एवम्–वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः–अहो ! ! ! 'देवाणुप्पिएहिं' देवानुप्रियैः ' जाव–अभिसमण्णागया ' यावत् अभिसमन्वागता, यावत्करणात्

और उष्णरूप दिव्य तेजोलेश्या को 'असहमाणा' सहन करने के लिये सर्वथा असमर्थ बनकर 'सव्वे' उन सब ने 'सपक्खि सपडिदिसं' उसकी चारों दिशाओं में और चारों विदिशाओं में 'ठिच्चा' स्थित होकर 'करयल परिग्गहियं' करतल परिगृहीत 'दसनहं' दश नखवाली 'सिरसावत्तं' शिरसावर्तयुक्त 'मत्थए' मस्तक पर अंजलि 'कट्टु' अंजली करके 'जएणं विजएणं वद्धाविंति' जय विजय शब्दों से उसे बधाने लगे 'वद्धावित्ता' बधाकरके फिर उन्होंने 'एवं वयासी' इस प्रकार से कहा 'अहोणं देवाणुप्पिएहिं' अहो ! आप देवानुप्रिय ने जो 'दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमण्णागया' दिव्य देवर्द्धि यावत् अभिसमन्वागत- (उपभोग में ली) की है 'तं दिव्वाणं देवाणुप्पियाणं दिव्वा देविड्ढि जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया' सो आप देवानुप्रिय की वह यावत्

અને દિવ્ય તેજોલેશ્યાને "असहमाणा" સહન કરી શકવાને અસમર્થ એવા તે અસુરકુમારોએ તેમની પાસે કેવી રીતે ક્ષમા યાચી તે નીચેનાં સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે– "सव्वे सपक्खि सपडिदिसं ठिच्चा" તે સૌ અસુરકુમાર દેવો અને દેવિયોએ ઈશાનેન્દ્રની ચારે દિશાઓ તથા ચારે વિદિશાઓમાં (ખુણાઓમાં) ઉભા થઈને "करयलपरिग्गहियं ઇત્યાદિ" બન્ને હાથના દસે નખ આપસમાં મળી જાય એ પ્રમાણે બન્ને હાથ જોડીને મસ્તક પર્યન્ત ઊંચે લઈ જઈને તે અંજલિ બદ્ધ હાથના આવર્તન પૂર્વક તેમને વંદણા નમસ્કાર કરી તેમનું સન્માન કર્યું. " जएणं विजएणं वद्धाविंति " આપનો જય હો, આપનો વિજય હો, એવા જયઘોષોથી તેમનું સન્માન કર્યું. ત્યાર બાદ " एवं वयासी " તેમણે ઈશાનેન્દ્રને આ પ્રમાણે કહ્યું " दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमण्णागया " હે દેવાનુપ્રિય ! આપે જે દિવ્ય સમૃદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ અને દિવ્ય તેજો લેશ્યા પ્રાપ્ત કરી છે, ઉપાર્જિત

उद्विग्नाः उद्वेगयुक्ताः, 'संजायभया' संजातभयाः 'सव्वओ' सर्वतः 'समंता' समन्ततः सम्पूर्णरीत्या 'आधावेंति' आधावन्ति पलायन्ते 'परिधावेंति' परिधावन्ति परितः इतस्ततः पलायन्ते आधाय परिधाय 'अन्नमन्नस्स' अन्योन्यस्य कार्यं 'समतुरंगेमाणा' समाश्लिष्यन्तः 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति, 'तएणं' ततः खलु ते 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः 'बहवे' बहवः असुरकुमारा देवाः देव्यश्च 'ईसाणं' ईशानं देवेन्द्रं देवराजं 'परिकुविय' परिकुपितम् अतिकोपयुक्तं 'जाणित्ता' ज्ञात्वा 'ईसाणस्स' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'तं दिव्वं' तां दिव्याम् अद्भुतां 'देविड्ढिं' देवर्द्धिम् 'दिव्वं देवज्जुइं' दिव्यां देवद्युतिम्, 'दिव्वं देवाणुभागं' दिव्यं देवानुभावम् 'दिव्वं तेयलेस्सं'

हो गये 'उव्विग्गा' उद्वेगयुक्त बन गये, 'संजायभया' उनके रोम २ में भय का संचार हो गया और वे 'सव्वओ' सब तरफ 'समंता' सम्पूर्णरीतिसे 'परिधावेंति' इधर से उधर भागने लग गये 'अन्नमन्नस्स कायं समतुरंगेमाणा चिट्ठंति' और इधर उधर दौडने में उनकी ऐसी हालत होगई कि वे भय के मारे एक दूसरे के शरीर से चिपट गये। 'तएणं' इसके बाद उन 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया' बलिचंचाराजधानी के निवासी 'बहवे' बहुत से असुरकुमार देवोंने और देवियोंने 'ईसाणं देविंदं देवराजं' देवेन्द्र देवराज ईशान को इस प्रकार की स्थिति से 'परिकुवियं' अतिकोप से युक्त 'जाणित्ता' जानकर के 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो तं' देवेन्द्र देवराज ईशान की उस 'दिव्वं' दिव्य-अद्भुत-'देविड्ढि' देवर्द्धि को, 'दिव्वं देवज्जुइ' दिव्य देवद्युति को, 'दिव्वं देवाणुभागं' दिव्य देवानुभाग को 'दिव्वं तेयलेस्सं'

કુળ થઇ ગયા, "उव्विग्गा" ઉદ્વિગ્ન (ચિન્તાતુર) બની ગયા. 'संजायभया' અને તેમના રોમ રોમમાં ભયનો સંચાર થયો. "सव्वओ समंता परिधावेंति" ગભરાટને કારણે તેઓ બધાં ચારે તરફ દોડા દોડ કરવા લાગ્યા. "अन्नमन्नस्सकायं समतुरंगेमाणा चिट्ठंति" ભયને કારણે તેઓ એક બીજાનાં શરીરને વળગી ગયા. "तएणं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया" જ્યારે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેનારા અસુરકુમાર દેવ દેવીયોની ઉપરોકત હાલત થઇ ત્યારે "इसाणं देविंदं देवराजं परिकुवियं जाणित्ता" તેમને ભાન થયું કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન તેમના પર અતિશય કોપાયમાન થયો છે. આ પ્રકારનું ભાન થતા "ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो तं दिव्वं देविड्ढिं, दिव्वं देवज्जुइं, दिव्वं देवाणुभागं, दिव्वं तेयलेस्सं" ઇશાનદેવલોકના દેવેન્દ્ર દેવરાજની દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, અનુપમ દિવ્ય દેવકાન્તિ, વિલક્ષણ દેવપ્રભાવ

भूयः 'खामेंति' क्षमयन्ति क्षमां प्रार्थयन्ते-मादृशादेवादेव्यश्च 'तएणं से' ततः खलु स 'ईसाणे' ईशानः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'तेहिं' तैः पूर्वोक्तैः 'बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं' बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्यैः 'बहूहिं' बहुभिः 'असुरकुमारेहिं' असुरकुमारैः 'देवेहिं' देवैः 'देवीहिं' देवीभिश्च 'एयमट्ठं' इममर्थं यथोक्तापराधं 'सम्मं' सम्यग् 'विणएणं' विनयेन 'भुज्जो भुज्जो' भूयो भूयः वारं वारं 'खामिए समाणे' क्षमितः सन् क्षमायुक्तः सन् 'तं दिव्वं' तां दिव्याम् 'देविड्ढिं' देवर्द्धिम् 'जाव-तेयलेस्सं' यावत् तेजोलेश्यां 'पडिसाहरइ' प्रतिसंहरति संक्षिपति यावत्पदेन 'दिव्यांदेवद्युतिं दिव्यं महानुभागम्' इति संग्राह्यम्।

ततो भगवान् महावीरः वायुभूतिम्प्रति बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याना मसुरकुमारदेवदेवीनां तदारभ्य ईशानेन्द्रादरपर्युपासनाऽऽज्ञापालनवचननिर्देश तत्परत्वं प्रतिपादयन्नुपसंहरति-'तप्पभिइंच णं गोयमा' इत्यादि। हे गौतम! तत्प्रभृति तद्दिनादारभ्य 'ते बलिचंचारायहाणि वत्थव्वया' ते बलिचञ्चाराजधानीवास्तव्याः 'बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य' बहवोऽसुरकुमारा देवा

एणं' विनय पूर्वक उन्हो ने 'भुज्जो२' वारंवार 'खामेंति' क्षमा मांगी। 'तएणं' इस प्रकार से 'ईसाणे देविंदे देवराया' देवेन्द्र देवराज ईशानने 'तेहिं बलिचंचारायहाणिवत्थव्वेहिं बहूहिं असुरकुमारेहिं देवेहिं, दीविहिं य एयमट्ठं सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामिए समाणे तं दिव्वं देविड्ढी जाव तेयलेस्सं पडिसाहरइ' उन बलिचंचाराजधानीवास्तव्य अनेक असुरकुमार देवोंको और देवियोंको अपने अपराध की इस प्रकार से विनयावनत होकर वार २ क्षमा मांगने पर क्षमा कर दिया और अपनी उस दिव्य देवर्द्धि को यावत् छोडी गई तेजोलेश्या को संक्षिप्त कर लिया। अब भगवान महावीर स्वामी वायुभूति से यह कह रहे हैं कि बलिचंचाराजधानी के निवासी असुर-

સારી રીતે, વિનયપૂર્વક વારંવાર તેમની ક્ષમા માગી. "तएणं ईसाणे देविंदे देवराया ઇત્યાદિ" જ્યારે બલિચંચા રાજધાનીમાં રહેતા અનેક અસુરકુમાર દેવોએ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વિનયપૂર્વક વારંવાર ક્ષમા માગી ત્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાને તેમને ક્ષમા આપી તેમણે પોતાની દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિનું તથા તેજોલેશ્યાનું સંહરણ કરી લીધું (પાછી ખેંચી લીધી). "तप्पभिइं च णं गोयमा! ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया ઇત્યાદિ" હે ગૌતમ! તે દિવસથી બલિચંચા રાજધાનીનિવાસી અસુરકુમાર દેવો અને

दिव्यादेवद्युतिः दिव्यो देवानुभागः, लब्धः प्राप्तः इति संगृह्यन्ते। 'णं दिव्वाणं' सा दिव्यानां 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां भवतां दिव्या देवर्द्धिः 'जाव-लद्धा' यावत् लब्धा 'पत्ता' प्राप्ता 'अभिसमण्णागया' अभिसमन्वागता अस्माभिरपि सम्यग् दृष्टा, यावत् पदेन 'दिव्या देवद्युतिः दिव्यो देवानुभागः' इति संग्राह्यम्। 'तं खामेमो' तत्क्षमयामः 'देवाणुप्पिया!' देवानुप्रियाः 'खमंतु' क्षमन्ताम् देवानुप्रियाः! 'खमंतु' मरिहंतु' क्षमितुम् अर्हन्तु 'देवाणुप्पिया' देवानुप्रियाः! 'णाइ' नैव 'भुज्जो भुज्जो' भूयोभूयः एवम् 'करणयाए' करणाय उपर्युक्तभवच्छरीरावघर्षणाद्यवहेलनाजन्यापराधम् कर्तुम् उद्यता भविष्यामः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा 'एयमट्ठं' इममर्थम् पूर्वोक्तापराधपरिहारार्थं स्वकल्याणार्थं वा 'सम्मं' सम्यग् 'विणएणं' विनयेन 'भुज्जो भुज्जो' भूयो

लब्ध की हुई, प्राप्त की हुई और समक्ष उपभोग में आई हुई दिव्य देवर्द्धि हमने भी देखली है। 'तं खामेमो देवाणुप्पिया' इस प्रकार आपके अनुपम प्रभाव से प्रभावित होकर हम आप से हे देवानुप्रिय! अपने अपराधोंकी क्षमा मांगते हैं। 'खमंतु देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय आप हमें क्षमा करिये 'खामंतु मरिहंतु णं देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रिय। आप क्षमा प्रदान करने के योग्य हैं। 'णाइं भुज्जो भुज्जो एवं करणयाए' अब आगे हम ऐसा भयंकर अपराध उपर्युक्त आप के शरीर का अवघर्षण आदि हेलना जन्य अपराध करने के लिये स्वप्न में भी उद्युक्त नहीं होंगे 'त्तिकट्टु' इस प्रकार कहकरके 'एयमट्ठं सम्मं विणएणं' पूर्वोक्त अपराध की क्षमा के निमित्त अथवा अपने कल्याण के निमित्त 'सम्मं' बहुत ही अच्छी तरह से 'विण-

કરી છે અને આપને માટે ઉપભોગ્ય બનાવી છે, તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ જોવાની તક આજે અમને મળી ગઈ છે- અમને આપની દિવ્ય તેજોલેશ્યાનો આજે અનુભવ થયો છે. આપના દિવ્ય પ્રભાવથી પ્રભાવિત થઈને "तं खामेमो देवाणुप्पिया" અમે આપની પાસે અમારા અપરાધો માટે ક્ષમા માગીએ છીએ, "खमंतु देवाणुप्पिया" હે દેવાનુપ્રિય! આપ અમને ક્ષમા કરો. "खामंतु मरिहंतु णं देवाणुप्पिया" હે દેવાનુપ્રિય! અમે આપની ક્ષમાને પાત્ર છીએ. "णाइं भुज्जो भुज्जो एवंकरणयाए" હવે અમે સ્વપ્નમાં પણ એ પ્રકારનો (આપનું અપમાન, અવહેલના આદિ) અપરાધ નહીં કરીયે. "त्तिकट्टु" આ પ્રમાણે કહીને "एयमट्ठं सम्मं विणएणं" પૂર્વોક્ત અપરાધોની ક્ષમાને માટે "सम्मं विणएणं भुज्जो भुज्जो खामेंति" તેમણે બહુ જ

ठिई पण्णत्ता! 'ईसाणेणं भंते! देविंदे, देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, जाव–कहिंगच्छिहिति, कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा! महाविदेहेवासे सिज्झिहिति, जाव – अंतं काहिइ ॥ सू० २६ ॥

छाया–ईशानस्य भदन्त ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य कियन्तं कालं स्थितिः–प्रज्ञप्ता ? गौतम ! सातिरेके द्वे सागरोपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता । ईशानो भगवन् ! देवेन्द्रः, देवराजः तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण यावत् कुत्र गमिष्यति ? इति, कुत्र उत्पत्स्यते इति ? गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति इति, यावत् अन्तं करिष्यति ॥ सू० २६ ॥

व्याख्या निगदसिद्धा ॥ सू० २६ ॥

'ईसाणस्स भंते देविंदस्स देवरण्णो' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान की स्थिति कितने काल-तक की कही गई है ? (गोयमा ! साइरेगाइं दो सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) हे गौतम ! ईशानेन्द्र की स्थिति दो सागर से कुछ अधिक कही गई है। (ईसाणेणं भंते ! देविंदे देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान उस देवलोक से आयु के क्षय के बाद यावत् कहां जावेगा ? कहां उत्पन्न होगा ? (गोयमा ! महाविदेहे वासे सि-

---

"ईसाणस्स भंते देविंदस्स देवरण्णो" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ–(ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! ઇશાન દેવલોકના દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની સ્થિતિ (તે પર્યાયમાં રહેવાનો કાળ) કેટલાં વર્ષની કહી છે ? (गोयमा ! साइरेगाइं दो सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રની તે પર્યાયમાં રહેવાની સ્થિતિ કાળ મર્યાદા બે સાગરોપમથી પણ અધિક સમયની કહી છે–(ईसाणेणं भंते ! देविंदे देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન એ દેવલોકમાંથી આયુનો ક્ષય કરીને ક્યાં જશે ? (गोयमा ! महाविदे-

देव्यश्च 'ईसाणं' ईशानं देवेन्द्रं देवराजम् 'आढंति' आद्रियन्ते यावत् 'पज्जु-वासंति' पर्युपासते यावत्पदेन परिजानन्ति स्मरन्ति वन्दन्ते नमस्यन्ति इति संग्राह्यम् । ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य तस्य 'आणा-उववाय-वयणनिद्देसे' आज्ञा-उपपातवचननिर्देशे तत्र 'कर्तव्यमेवेदम्' इत्याद्यादेशः, उपपातः शुश्रूषा सेवा, अभियोगपूर्वक आदेशो वचनम्-प्रश्निते विषये नियतोत्तररूपो निर्देशः, आज्ञादिपरिपालने 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति । 'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम ! ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन सा उपर्युक्ता दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता ॥ सू० २५ ॥

मूलम्-'ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं

कुमार देव और देवियां उसी दिन से लेकर ईशानेन्द्र का आदर करने लगे, उसकी पर्युपासना-सेवा करने लगे, उसकी आज्ञा का पालन करने लगे, वचन मानने लगे और उसके आज्ञा में चलने लगे। 'तप्पभिइं च णं गोयमा ! ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य ईसाणं देविंदं देवरायं आढंति जाव पज्जुवासंति' इत्यादि अभिसमण्णागया' तक के पदों की व्याख्या स्पष्ट है। 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे' इन पदों का अर्थ इस प्रकार से है- तुम्हें यह काम करना ही होगा इस प्रकार का जो आदेश है वह आज्ञा है, सेवा-शुश्रूषा का नाम उपपात है, अभियोग पूर्वक आदेश का नाम वचन है। प्रश्नित विषय में नियत उत्तररूप निर्देश होता है। इस प्रकार हे गौतम ! तुमने जो देवेन्द्र देवराज ईशान की देवर्द्धि प्राप्ति के विषय में पूछा था सो यहां तक हमने तुम्हें कहा कि उसने इस प्रकार से वह दिव्य देवर्द्धि प्राप्त की है।२५।

દેવિયો ઇશાનેન્દ્રનો આદર કરે છે, પર્યુપાસના (સેવા) કરે છે, તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે, તેમનાં વચનને ઉથામતા નથી અને તેમના નિર્દેશ પ્રમાણે ચાલે છે. "आणा-उववाय-वयण-निद्देसे" નો અર્થ આ પ્રમાણે છે- "તમારે આ કામ કરવું જ પડશે," આ પ્રકારનો જે આદેશ કરાય તેને આજ્ઞા કહે છે. "उववाय" (ઉપપાત) એટલે સેવા શુશ્રૂષા અભિયોગપૂર્વકના આદેશને વચન કહે છે. પૂછાયેલા વિષયના નિયત ઉત્તરરૂપ નિર્દેશ હોય છે. હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રે ઉપર કહ્યું તે પ્રકારે (ઉગ્ર તપસ્યા પાદપોપગમન સંથારો આદિના પ્રભાવથી) તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત કર્યા છે. સૂ. ૨૫॥

ठिई पण्णत्ता ! 'ईसाणेणं भंते ! देविंदे, देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं, जाव–कहिंगच्छिहिति, कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहेवासे सिज्झिहिति, जाव – अंतं काहिइ ॥ सू० २६ ॥

छाया–ईशानस्य भदन्त ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य कियन्तं कालं स्थितिः–प्रज्ञप्ता ? गौतम ! सातिरेके द्वे सागरोपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता । ईशानो भगवन् ! देवेन्द्रः, देवराजः तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण यावत् कुत्र गमिष्यति ? इति, कुत्र उत्पत्स्यते इति ? गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति इति, यावत् अन्तं करिष्यति ॥ सू० २६ ॥

व्याख्या निगदसिद्धा ॥ सू० २६ ॥

'ईसाणस्स भंते देविंदस्स देवरण्णो' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान की स्थिति कितने काल-तक की कही गई है ? (गोयमा ! साइरेगाइं दो सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) हे गौतम ! ईशानेन्द्र की स्थिति दो सागर से कुछ अधिक कही गई है । (ईसाणेणं भंते ! देविंदे देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं गच्छिहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान उस देवलोक से आयु के क्षय के बाद यावत् कहां जावेगा ? कहां उत्पन्न होगा ? (गोयमा ! महाविदेहे वासे सि-

---

"ईसाणस्स भंते देविंदस्स देवरण्णो" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ–(ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! ઇશાન દેવલોકના દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની સ્થિતિ (તે પર્યાયમાં રહેવાનો કાળ) કેટલાં વર્ષની કહી છે ? (गोयमा ! साइरेगाइं दो सागरोवमाइं ठिई पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રની તે પર્યાયમાં રહેવાની સ્થિતિ કાળ મર્યાદા બે સાગરોપમથી પણ અધિક સમયની કહી છે–(ईसाणेणं भंते ! देविंदे देवराया ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं गाच्छहिइ कहिं उववज्जिहिइ ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન એ દેવલોકમાંથી આયુનો ક્ષય કરીને કયાં જશે ? (गोयमा ! महाविदे-

देव्यश्च 'ईसाणं' ईशानं देवेन्द्रं देवराजम् 'आढंति' आद्रियन्ते यावत् 'पज्जुवासंति' पर्युपासते यावत्पदेन परिजानन्ति स्मरन्ति वन्दन्ते नमस्यन्ति इति संग्राह्यम् । ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य तस्य 'आणा-उववाय-वयणनिद्देसे' आज्ञा-उपपातवचननिदेशे तत्र कर्तव्यमेवेदम्' इत्याद्यादेशः, उपपातः शुश्रूषा सेवा, अभियोगपूर्वक आदेशो वचनम्-प्रश्निते विषये नियतोत्तररूपो निर्देशः, आज्ञादिपरिपालने 'चिट्ठंति' तिष्ठन्ति । 'एवं खलु गोयमा' एवं खलु हे गौतम ! ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन सा उपर्युक्ता दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता ॥ सू० २५ ॥

मूलम्-'ईसाणस्स भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? गोयमा ! सातिरेगाइं दो सागरोवमाइं

कुमार देव और देवियां उसी दिन से लेकर ईशानेन्द्र का आदर करने लगे, उसकी पर्युपासना-सेवा करने लगे, उसकी आज्ञाका पालन करने लगे, वचन मानने लगे और उसके आज्ञा में चलने लगे। 'तप्पभिइं च णं गोयमा ! ते बलिचंचारायहाणिवत्थव्वया बहवे असुरकुमारा देवा य देवीओ य ईसाणं देविंदं देवरायं आढंति जाव पज्जुवासंति' इत्यादि अभिसमण्णागया' तक के पदों की व्याख्या स्पष्ट है। 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे' इन पदों का अर्थ इस प्रकार से है- तुम्हें यह काम करना ही होगा इस प्रकार का जो आदेश है वह आज्ञा है, सेवा-शुश्रूषा का नाम उपपात है, अभियोग पूर्वक आदेश का नाम वचन है। प्रश्नित विषय में नियत उत्तररूप निर्देश होता है। इस प्रकार हे गौतम ! तुमने जो देवेन्द्र देवराज ईशान की देवर्द्धि प्राप्ति के विषय में पूछा था सो यहां तक हमने तुम्हें कहा कि उसने इस प्रकार से वह दिव्य देवर्द्धि प्राप्त की है।२५।

દેવિયો ઇશાનેન્દ્રનો આદર કરે છે, પર્યુપાસના (સેવા) કરે છે, તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે, તેમનાં વચનને ઉથામતા નથી અને તેમના નિર્દેશ પ્રમાણે ચાલે છે. "आणा-उववाय-वयण-निद्देसे" નો અર્થ આ પ્રમાણે છે- "તમારે આ કામ કરવું જ પડશે," આ પ્રકારનો જે આદેશ કરાય તેને આજ્ઞા કહે છે. "उववाय" (ઉપપાત) એટલે સેવા શુશ્રૂષા અભિયોગપૂર્વકના આદેશને વચન કહે છે. પૂછાયેલા વિષયના નિયત ઉત્તરરૂપ નિર્દેશ હોય છે. હે ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રે ઉપર કહ્યું તે પ્રકારે (ઉગ્ર તપસ્યા પાદપોપગમન સંથારો આદિના પ્રભાવથી) તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત કર્યા છે. સૂ. ૨૫॥

ढायमाणे वि पभू। 'पभूणं भंते ! सक्के देविंदे देवरायाईसाणं देविंदं, देवरायं सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइत्तए? 'जहा पाउब्भवणा, तहा दो वि आलावगा नेयव्वा । 'पभूणं भंते! सक्के देविंदे, देवराया ईसाणेणं देविंदेणं, देवरण्णा सद्धिं आलावं वा संलावं वा करेत्तए? ' हंता, गोयमा ! पभू जहा पाउब्भवणा । ' अत्थि णं भंते ! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं, देवराईणं किच्चाइं, करणिज्जाइं समुपज्जंति । ' हंता, अत्थि '। 'से कहमिदाणिं पकरेंति । 'गोयमा ! ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया इसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो, अंतिअं पाउब्भवइ इसाणेणं देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतिअं पाउब्भवइ,–इति भो ! सक्का ! देविंदा ! देवराया ! दाहिणड्ढलोगाहिवइ !: इति भो ! इसाणा ! देविंदा ! देवराया ! उत्तरड्ढलोगाहिवइं ? इति भो ! इति भो ! त्ति ते अण्णमण्णस्स किच्चाइं, करणिज्जाइं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥ सू० २७ ॥

छाया—शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य :विमानेभ्यः ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य विमानानि ईषद् उच्चतराणि एव ? ईषद् उन्नत-

---

'सक्कस्स णं भंते !' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र के(विमाणेहिंतो) विमानों से(ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणाईसिं उच्चयराचेव, ईसिं उन्नयतराचेव) देवेन्द्र देवराज

" सक्कस्सणं भंते ! " ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो विमाणेहिंतो) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનાં વિમાનો કરતાં (ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणाईसि उच्चयराचेव, ईसि उन्नयतराचेव ?) દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનનાં વિમાનો શું થોડા

मूलम्–"सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो विमाणेहिंतो ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो विमाणा ईसिं उच्चयराचेव, ईसिं उन्नयतरा चेव, ईसाणस्स देविंदस्स वा देवरण्णो विमाणेहिंतो सक्कस्स देविंदस्स; देवरण्णो विमाणा ईसिंणीययराचेव, ईसि निण्णयराचेव ? 'हंता, गोयमा ! सक्कस्स तं चेव सव्वं नेयव्वं' । 'से केणट्टेणं भंते !' गोयमा ! से जहानामए करयले सिया–देसे उच्चे, देसे उन्नए, देसे णीए; देसे निण्णे, से तेणट्ठेणं गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स; देवरण्णो जाव–ईसिं निण्णयराचेव" ।

"पभूणं भंते ! सक्के देविंदे, देवराया देसाणस्स देविंदस्स; देवरण्णो अंतिअं पाउब्भवित्तए ? हन्ता, पभू सेणं भंते ! किं आढायमाणे पभू, अणाढायमाणे पभू ? गोयमा ! आढायमाणे पभू, नो अणाढायमाणे पभू । पभूणं भंते इसाणे देविंदे, देवराया सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो अंतिअं पाउब्भवित्तए ! 'हंता, पभू ! 'सेणं भंते ! किं आढायमाणे पभू; अणाढायमाणे पभू ! 'गोयमा ! आढायमाणे वि पभू अणा-

---

जिज्झहिइ जाव अंतं काहिए) हे गौतम ! वह महाविदेह क्षेत्र में जायगा वहीं पर सिद्ध होगा–यावत् समस्त दुःखोंका अन्त करेगा ॥

टीकार्थ—इस सूत्र की व्याख्या स्पष्ट है ॥ सू० २६ ॥

हेवासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ) हे गौतम ! ते महाविदेह क्षेत्रमां जन्म लेशे-त्यांथी मरीने सिद्धगति पामशे. अने समस्तदुःखोनो अंत लावी देशे.

टीकार्थ—सूत्रार्थ सरळ होवाथी तेना पर वधु विवेचन करवानी जरूर रहेती नथी ॥ सू० २६ ॥

राजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवितुम् ? हन्त प्रभुः । स खलु भदन्त ! किम् आद्रियमाणः प्रभुः ? अनाद्रियमाणो वा प्रभुः ? गौतम ! आद्रियमाणः प्रभुः, नो अनाद्रियमाणः प्रभुः । प्रभुः खलु भदन्त ! ईशानो देवेन्द्रः देवराजः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अंतिकं प्रादुर्भवितुम् ? हन्त, प्रभुः । स खलु भदन्त !

तथा एकभाग में नीची होती है और एक भाग में निम्न (नीची) होती है, उसी तरह से विमानों के संबध में भी जानना चाहिये। इस कारण से देवेन्द्र देवराज शक्र के और देवेन्द्र देवराज ईशान के विमानों के विषय में पूर्वोक्तरूप से कहा है। (पभूणं भंते! सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए ?) हे भदन्त! देवेन्द्र देवराज शक्र देवेन्द्र देवराज ईशान के पास आ- सकता है क्या ? (हंता पभू) हां आ सकता है। (से णं भंते ! किं आढायमाणे पभू अणाढायमाणे पभू ?) हे भदन्त ! जब देवेन्द्र देवराज शक्र ईशान के पास आ सकता है- तो क्या वह उनके द्वारा बुलाया होकर आ सकता है ? कि बिना बुलाया होकर आ सकता है ? (गोयमा ! आढायमाणे पभू , णो अणाढायमाणे पभू) हे गौतम ! जब ईशान शक्र को बुलाता है तब वह आता है और जब नहीं बुलाता है तब नहीं आता है। आने पर वह उसका आदर करता है। अनादर नहीं करता। (पभू णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए) हे भदन्त ! देवेन्द्र

એક ભાગ નીચો હોય છે અને કોઇ એક ભાગ નિમ્નતર (વધારે નીચો) હોય છે, એવી જ રીતે વિમાનો વિષે પણ સમજવું. એ કારણે દેવેન્દ્ર ઇશાન દેવેન્દ્ર શક્રના વિમાનો વિષે ઉપરોક્ત કથન કરાયું છે.

(पभूणं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए ?) હે ભદન્ત ! શું દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની પાસે આવી શકે છે ? (हंता पभू) હા, આવી શકે છે (सेणं भंते ! किं आढायमाणे पभू अणाढायमाणे पभू ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર જો ઇશાનેન્દ્ર પાસે જઇ શકે છે, તો ઇશાનેન્દ્ર બોલાવે ત્યારે જઇ શકે છે કે વગર બોલાવ્યે જઇ શકે છે ? (गोयमा ! आढायमाणे पभू, णो अणाढायमाणे पभू) હે ગૌતમ ! જ્યારે ઇશાનેન્દ્ર શક્રેન્દ્રને બોલાવે ત્યારે તે ઇશાનેન્દ્ર પાસે આવી શકે છે, વગર બોલાવ્યે આવી શકતો નથી. આવે ત્યારે તે તેનો આદર કરે છે, અનાદર કરતો નથી.(पभूणं भंते ! "ईसाणे देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए)

तराणि एव, । ईशानस्य वा देवेन्द्रस्य, देवराजस्य विमानेभ्यः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य विमानानि ईषद्नीचतराणि चैव, ईषद् निम्नतराणि चैव ! हन्त, गौतम ! शक्रस्य तथैव सर्वं ज्ञातव्यम् । तत् केनार्थेन भदन्त ? गौतम ! तद्यथा नाम करतलं स्यात्-देशे उच्चम्, देशे उन्नतम्, देशे नीचम्, देशे निम्नम्, तत् तेनार्थेन गौतम ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यावत्-ईषत् निम्नतराणि चैव । प्रभुःखलु भदन्त ! शक्रो देवेन्द्रः देवराजः ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देव-

ईशान के जो विमान हैं वे क्या कुछ ऊँचे हैं ? क्या कुछ उन्नत हैं ? (ईसाणस्स वा देविंदस्स देवरण्णो विमाणेहिंतो सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणा ईसिं णीययरा चेव ईसिं निण्णयरा चेव) अथवा देवेन्द्र देवराज ईशान के जो विमान हैं उनसे शक्र के जो विमान हैं वे क्या कुछ नीचे हैं ? क्या कुछ निम्नतर हैं ? (हंता गोयमा ! सक्कस्स तं चेव सव्वं नेयव्वं) हां गौतम ! शक्र के विमानों से ईशान के विमान कुछ थोडे उच्चतर हैं, कुछ उन्नततर हैं। तथा ईशान के विमानों से शक्र के विमान कुछ थोडे नीचे हैं और कुछ निम्नतर हैं। (से केणट्ठेणं ?) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं ? (गोयमा ! से जहा नामए करयले सिया देसे उच्चे, देसे उन्नए, देसे णीए, देसे णिण्णे से तेणट्ठेणं गोयमा ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जाव इसिं निण्णयरा चेव) हे गौतम ! जैसे कोई एक हाथकी हथेली एक भाग में ऊँची होती है- एक भाग में उन्नत होती है,

ઉચ્ચતર છે ? શું થોડા વધુ ઉન્નત છે ? (ईसाणस्स वा देविंदस्सं देवरण्णो विमाणेहिंतो सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणा ईसिं णीययरा चेव ईसिं निण्णयरा चेव) કે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનનાં વિમાનો કરતાં શક્રેન્દ્રના વિમાનો થોડા પ્રમાણમાં નીચાં છે ? શું તે થોડી નીચી કોટિનાં છે ? (हंता गोयमा ! सक्कस्स तं चेव सव्वं नेयव्वं) હે ગૌતમ ! શક્રેન્દ્રના વિમાનો કરતાં ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો થોડી વધુ ઊંચાઇએ છે, તથા કંઇક વધારે ઉન્નત છે. તથા ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો કરતાં શક્રેન્દ્રના વિમાનો થોડે નીચે સ્થાને છે, અને તેના કરતાં થોડા નીચાં છે. (से केणट्ठेणं !) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો ? (गोयमा ! से जहा नामए करयले सिया देसे उच्चे, देसे उन्नये, देसे णीए, देसे णिण्णे से तेणट्ठेणं गोयमा ! सक्कस देविंदस्स देवरण्णो जाव ईसिं निण्णयरा चेव) હે ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઇ હાથની હથેલીનો એક ભાગ ઊંચો હોય છે- એક ભાગ ઉન્નત હોય છે. તથા

राजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवितुम् ? हन्त प्रभुः । स खलु भदन्त ! किम् आद्रियमाणः प्रभुः ? अनाद्रियमाणो वा प्रभुः ? गौतम ! आद्रियमाणः प्रभुः, नो अनाद्रियमाणः प्रभुः । प्रभुः खलु भदन्त ! ईशानो देवेन्द्रः देवराजः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अंतिकं प्रादुर्भवितुम् ? हन्त, प्रभुः । स खलु भदन्त !

तथा एकभाग में नीची होती है और एक भाग में निम्न (नीची) होती है, उसी तरह से विमानों के संबध में भी जानना चाहिये। इस कारण से देवेन्द्र देवराज शक्र के और देवेन्द्र देवराज ईशान के विमानों के विषय में पूर्वोक्तरूप से कहा है। (पभूणं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र देवेन्द्र देवराज ईशान के पास आ-सकता है क्या ? (हंता पभू) हां आ सकता है। (से णं भंते ! किं आढायमाणे पभू अणाढायमाणे पभू ?) हे भदन्त ! जब देवेन्द्र देव-राज शक्र ईशान के पास आ सकता है- तो क्या वह उनके द्वारा बुलाया होकर आ सकता है ? कि विना बुलाया होकर आ सकता है ? (गोयमा ! आढायमाणे पभू , णो अणाढायमाणे पभू) हे गौतम ! जब ईशान शक्र को बुलाता है तब वह आता है और जब नहीं बुलाता है तब नहीं आता है। आने पर वह उसका आदर करता है। अनादर नहीं करता। (पभू णं भंते ! ईसाणे देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए) हे भदन्त ! देवेन्द्र

એક ભાગ નીચો હોય છે અને કોઇ એક ભાગ નિમ્નતર (વધારે નીચો) હોય છે, એવી જ રીતે વિમાનો વિષે પણ સમજવું એ કારણે દેવેન્દ્ર ઇશાન દેવેન્દ્ર શક્રના વિમાનો વિષે ઉપરોકત કથન કરાયું છે.

(पभूणं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए ?) હે ભદન્ત ! શું દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની પાસે આવી શકે છે ? (हंता पभू) હા, આવી શકે છે (सेणं भंते ! किं आढायमाणे पभू अणाढायमाणे पभू ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર જો ઇશાનેન્દ્ર પાસે જઇ શકે છે, તો ઇશાનેન્દ્ર બોલાવે ત્યારે જઇ શકે છે કે વગર બોલાવ્યે જઇ શકે છે ? (गोयमा ! आढायमाणे पभू , णो अणाढायमाणे पभू) હે ગૌતમ ! જ્યારે ઇશાનેન્દ્ર શક્રેન્દ્રને બોલાવે ત્યારે તે ઇશાનેન્દ્ર પાસે આવી શકે છે, વગર બોલાવ્યે આવી શકતો નથી. આવે ત્યારે તે તેનો આદર કરે છે, અનાદર કરતો નથી. (पभूणं भंते ! "ईसाणे देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवित्तए)

किम् आद्रियमाणः प्रभुः ? अनाद्रियमाणः ? प्रभुः 'गौतम ! आद्रियमाणोऽपि प्रभुः, अनाद्रियमाणोऽपि प्रभुः । प्रभुः खलु भदन्त ! शक्रः देवेन्द्रः, देवराजः ईशानं देवेन्द्रं देवराजं सपक्षं सप्रतिदिशम् समभिलोकयितुम् ? यथा प्रादुर्भावना, तथा द्वौ अपि आलापकौ ज्ञातव्यौ । प्रभुः खलु भदन्त ! शक्रो देवेन्द्रः,

देवराज ईशान देवेन्द्र देवराज शक्र के पास जा सकता है क्या ? (हंता पभू) हां जा सकता है। (से णं भंते ! आढायमाणे पभू अणाढायमाणे पभू ?) हे भदन्त ! वह ईशानेन्द्र जब शक्र के पास आता है तो क्या वह उसके द्वारा बुलाया हुआ आता है कि विना बुलाया हुआ आता है। (गोयमा ! आढायमाणे वि पभू अणाढायमाणे वि पभू) हे गौतम! आद्रित होता हुआ भी बुलाया हुआ भी आता है और विना बुलाया भी आता है। परन्तु इसके लिये यह नियम नहीं है कि वह वहाँ पहुँचने पर उसका आदर करे ही, करे भी और नहीं भी करे। (पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणं देविंदं देवरायं सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोएइ) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र देवेन्द्र देवराज ईशान को चारों तरफ और सब तरफ देख सकता है क्या ? (जहा पाउब्भवणा तहा दोवि आलावगा नेयव्वा) हे गौतम! जिस प्रकार पास में आने के संबंध में दो आलापक कहे हैं उसी तरह से देखने के विषय में भी दो आलापक जानना चाहिये।

હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન, દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની પાસે જઇ શકે છે ? (हंता पभू) હા, જઈ શકે છે. (से णं भंते ! आढायमाणे पभू ? अणाढायमाणे पभू ?) હે ભદન્ત ! શક્રેન્દ્ર બોલાવે ત્યારે જ ઇશાનેન્દ્ર તેની પાસે જઇ શકે છે ? કે વગર બોલાવ્યે પણ જઈ શકે છે ? (गोयमा ! आढायमाणे वि पभू अणाढायमाणे वि पभू) હે ગૌતમ ! બોલાવે ત્યારે પણ જઇ શકે છે અને વિના બોલાવ્યે પણ જઈ શકે છે. પણ તેને માટે એવો નિયમ નથી કે તે ત્યાં પહોંચતા તેનો (શક્રેન્દ્રનો) આદર જ કરે. આદર કરે પણ ખરો અને ન પણ કરે. (पभूणं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणं देविंदं देवरायं सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोएइ ?) હે ભદન્ત દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની ચારે તરફ અને ચારે ખુણે જોઈ શકવાને સમર્થ છે ખરો ? (जहा पाउब्भवणा तहा दोवि आलावगा नेयव्वा) હે ગૌતમ ! પાસે આવવાના વિષયમાં જે પ્રકારના બે સૂત્રપાઠો કહેવામાં આવ્યા છે એવાં જ બે સૂત્રપાઠો 'જોઈ શકવાના વિષયમાં' પણ જાણવા.

देवराजः ईशानेन देवेन्द्रेण देवराजेन, सार्धम् आलापं वा संलापं वा कर्तुम्? हन्त, गौतम! प्रभुः यथा प्रादुर्भावना। अस्ति खलु भदन्त! तयोः शक्रेशानयोः देवेन्द्रयोः देवराजयोः कृत्यानि करणीयानि समुत्पद्यन्ते? हन्त, अस्ति। तत् कथमिदानीम् प्रकुरुतः? गौतम! तदैव खलु स शक्रः देवेन्द्रः, देवराजः ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवति, ईशानः खलु देवेन्द्रः देवराजः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवति–इति भोः शक्र!

(पभू णं भंते! सक्के देविंदे देवराया ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सद्धिं आलापं वा संलापं वा करित्तए) हे भदन्त! देवेन्द्र देवराज शक्र देवेन्द्र देवराज ईशान के साथ बातचीत कर सकता है क्या? (हंता गोयमा? पभू जहा पाउब्भवणा) हां गौतम? बातचीत कर सकता है, इस विषय में जैसा कथन पास में आने के संबंध में कहा गया है– वैसा जानना चाहिये। (अत्थि णं भंते? तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं किच्चाइं करणिज्जाइं समुपज्जंति) हे भदन्त? देवेन्द्र देवराज उनदोनों शक्र और ईशान के परस्पर करने योग्य कार्य होते हैं क्या? (हंताअत्थि) हां हो सकते हैं। (ते कहमियाणिं पकरेंति) हे भदन्त? जब इन दोनों के आपस में कार्य हो सकते हैं तो उस समय इन दोनों को आपस में बोलने की पद्धति कैसी होती होगी? (गोयमा? ताहे चेव णं से सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवइ, ईसाणे वा देविंदे देवराया सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवइ इति भो? सक्का? देविंदा?

(पभूणं भंते! सक्के देविंदे देवराया ईसाणेणं देविदेणं देवरण्णा सद्धिं आलापं वा संलापं वा करित्तए?) હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન સાથે વાતચીત કરી શકે છે? (हंता गोयमा! पभू जहापाउब्भवणा) હા, ગૌતમ! શક્રેન્દ્ર ઇશાનેન્દ્ર સાથે વાતચીત કરી શકે છે– પાસે આવવા વિષે જેવું કથન કરાયું છે, એવું જ કથન આ વિષયમાં પણ સમજવું. (अत्थिणं भंते! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं किच्चाइं करणिज्जाइं समुपज्जंति?) હે ભદન્ત! તે બન્ને દેવેન્દ્રો દેવરાયોને (ઇશાનેન્દ્ર અને શક્રેન્દ્રને) પરસ્પર કરવા યોગ્ય કાર્યો હોય છે ખરાં? (हंता अत्थि) હે ગૌતમ! તેમણે પરસ્પર કરવા યોગ્ય કાર્યો હોય છે. (ते कहमियाणिं पकरेंति?) હે ભદન્ત! આપસમાં કરવા યોગ્ય કાર્યો કરતી વખતે તેઓની આપસમાં વાતચીત કરવાની પદ્ધતિ કેવી હોય છે? (गोयमा ताहे चेव णं सक्के देविंदे देवराया ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवइ, ईसाणे वा

देवेन्द्र ! देवराज ! दक्षिणार्द्धलोकाधिपते ! इति भोः ! ईशान ! देवेन्द्र ! देवराज ! उत्तरार्द्धलोकाधिपते ! इति भोः ! इति भोः ! इति तौ अन्योन्यस्य कृत्यानि, करणीयानि प्रत्यनुभवन्तौ विहरतः ॥ २७ ॥

टीका-ईशानेन्द्रवक्तव्यतायाः प्रस्तावेन प्रथमोद्देशकसमाप्तिपर्यन्तं तद्वक्तव्यतायुक्तमेव सूत्रसमूहं कथयितुमारभते-'सक्कस्स णं' इत्यादि । वायुभूतिः

देवराया ? दाहिणड्ढलोगाहिवई ! इति भो ! ईसाणा ! देविंदा ! देवराया ! उत्तरड्ढलोगाहिवई ! इति भो ! इति भो त्ति ते अण्णमण्णस्स किच्चाइं करणिज्जाइं पच्चणुभवमाणा विहरंति) हे गौतम ! जब देवेन्द्र देवराज शक्र को कोई कार्य होता है- तब वह देवेन्द्र देवराज ईशान के पास आता है और देवेन्द्र देवराज ईशान को कोई कार्य होता है तब वह देवेन्द्र देवराज शक्र के पास आता है- उस समय उनके बोलने की पद्धति इस प्रकार से है- हे दक्षिणलोकार्ध के स्वामी देवेन्द्र देवराज शक्र ! हे उत्तरलोकार्ध के अधिपति देवेन्द्र देवराज ईशान ! इस प्रकार से हैं आपस में एक दूसरे को संबोधित करते हुए अपने अपने कार्यको करते रहते हैं ॥

टीकार्थ—चूं कि यहां पर ईशानेन्द्र की वक्तव्यता को प्रस्ताव चल रहा है अतः प्रथमोद्देशक समाप्ति तक वक्तव्यता चलेगी इसीलिये सूत्रकार उसकी वक्तव्यता से युक्त ही सूत्रसमूह कह रहे हैं-

देविंदे देवराया सक्कस देविंदस्स अंतियं पाउब्भवइ इति भो ! सक्का ! देविंदा ! देवराया ! दाहिणड्ढलोगाहिवई ? इति भो ? ईसाणा ? देविंदा ? देवराया ? उत्तरड्ढलोगाहिवई ? इति भो ? इति भो त्ति ते अण्णमण्णस्स किच्चाइं करणिज्जाइं पच्चणुभवमाणा विहरंति) હે ગૌતમ ! જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને કોઇ કાર્ય હોય છે ત્યારે તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની પાસે આવે છે જ્યારે દેવરાજ દેવેન્દ્ર ઇશાનને કોઈ કાર્ય હોય છે ત્યારે તે દેવરાજ દેવેન્દ્ર શક્રની પાસે આવે છે. તે વખતે તેઓ આ રીતે એક બીજાને સંબોધીને પોત પોતાનાં કાર્યો કરતાં રહે છે– "હે દક્ષિણલોકાર્ધના સ્વામી, દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર" "હે ઉત્તરલોકાર્ધના અધિપતિ, દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાન !"

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે ઇશાનેન્દ્ર અને શક્રેન્દ્રના વિમાનોની ઊંચાઇ, તે બન્નેનાં સંબંધો આદિનું નિરૂપણ કર્યું છે. વાયુભૂતિ અણગાર શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનોની ઊંચાઈ આદિ વિષે જાણવાની જિજ્ઞાસાથી ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે

शक्रेशानयोः विमानानाम् उच्चत्वादिविषये पृच्छति-'भंते' ! इत्यादि । हे भगवन् 'सक्कस्स णं' शक्रस्य खलु '-देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य, देवराजस्य 'विमाणेहिंतो' विमानेभ्यो विमानापेक्षया 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'विमाणा' विमानानि किम् 'ईसिं' ईषत् किञ्चिद् 'उच्चयराचेव ?' उच्चतराणि चैव प्रमाणतः 'ईसिं' ईषत् किञ्चित् 'उन्नयतराचेव' उन्नततराणि सन्ति गुणतः शोभाधिक्यादितः किम् अथवा प्रासादापेक्षया उन-

वायुभूति शक्र और ईशान इनके विमानों की उच्चता आदिके विषय में प्रभु से पूछते हैं कि 'भंते ! सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र के जो विमान हैं सो उन 'विमाणे हिंतो' विमानों की अपेक्षा 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज ईशान के जो 'विमाण' विमान हैं वे क्या प्रमाण की अपेक्षा 'ईसिं उच्चयरा चेव' कुछ थोडे उच्चतर हैं, 'उन्नयतरा चेव' तथा शोभाधिक्यादि रूप गुण की अपेक्षा क्या कुछ थोडे उन्नततर हैं ? अथवा-उच्चत्व और उन्नतत्व जो पूछा गया है वह इस प्रकार से भी समझा जा सकता है कि शक्र के जो प्रासाद हैं उनकी अपेक्षा ईशान के प्रासाद ऊँचे हैं क्या ? तथा इसके प्रासादोंकी जो पीठ है उसकी अपेक्षा से ईशान के प्रासाद पीठ उन्नत हैं क्या ? इस तरह प्रासादों की अपेक्षा से उच्चत्व और प्रासाद पीठकी अपेक्षा से उन्नतत्व जानना चाहिये । 'ईसिं' शब्दका अर्थ कुछ-थोडा है ।

પ્રશ્ન છે પૂછે-"भंते ? सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो विमाणेहिंतो ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणा ईसि उच्चयरा चेव उन्नयतरा चेव ? હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનાં જે વિમાનો છે તે વિમાનો કરતાં, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનનાં વિમાનો શું પ્રમાણમાં થોડા ઉચ્ચતર (વધારે ઊંચાં) છે ? તથા શોભા, રૂપ, ગુણ આદિની અપેક્ષાએ, શક્રેન્દ્રના વિમાનો કરતાં ઈશાનેન્દ્રના વિમાનો શું થોડાં ઉન્નતતર (વધારે ઉન્નત) છે ? અથવા ઉચ્ચત્વ અને ઉન્નતત્વ વિષે જે પ્રશ્ન પૂછાયો છે, તે પ્રશ્નને આ રીતે પણ સમજાવી શકાય કે શક્રેન્દ્રનાં જે વિમાનવાસો છે તે વિમાનવાસો કરતાં શું ઈશાનેન્દ્રનાં વિમાનવાસો વધારે ઊંચાં છે ? તથા શક્રેન્દ્રના વિમાનાવાસોની પીઠ કરતાં શું ઈશાનેન્દ્રનાં વિમાનાવાસોની પીઠ વધારે ઉન્નત છે ? આ રીતે પ્રાસાદોની અપેક્ષાએ ઉચ્ચત્વ અને પ્રાસાદપીઠની અપેક્ષાએ ઉન્નતત્વ સમજવું જોઈએ. "ईसिं" એટલે કંઈક ન્યૂન. આ પ્રકારનો પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે- અન્ય

भवता यथा कथितम् तथैव विज्ञेयम् शक्रापेक्षया ईशानेन्द्रस्य विमानानि उच्चानि ईशानापेक्षया शक्रस्य नीचानि वर्तन्ते इति बोध्यम् ।

वायुभूतिः पृच्छति-'से केणट्टेणं भंते' तत् केनार्थेन भदन्त ? शक्रेशानयोर्विमानानामुत्कृष्टापकृष्टत्वे उच्चत्वादौ च को हेतुः इति ?

'गोयमा ! से जहा नामए' गौतम ! तद्यथानामकः 'करयले' करतलं 'हथेली' इति प्रसिद्धम् 'सिया' स्यात् भवेत् 'देसे' कश्चिद्भागे 'उच्चे' उच्चम्

देवेन्द्र देवराज ईशानके विमानोंके प्रमाणादि की अपेक्षासे 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणा' देवेन्द्र देवराज शक्रके विमान प्रमाण आदिमें 'ईसिं णीययरा' क्या कुछ अधिकनीचे और क्या कुछ अधिकसे अधिक नीचे है-अपकृष्ट हैं । इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'हंता गोयमा !' इत्यादि-हां गौतम गोत्रोय वायुभूते। ऐसी ही वात हैं । ईशानके विमान शक्र के विमानोंकी अपेक्षा प्रमाण आदि में कुछ कम हैं और ईशान के विमान कुछ ज्यादा हैं। अब पुनः वायुभूति गौतम से पूछते है कि-'से केणट्टेणं' हे भदन्त ! ऐसा आप जो कह रहे हैं सो इसमें क्या कारण है-अर्थात् शक्र और ईशानके विमानों में उत्कृष्टता, अपकृष्टता एवं उच्चता आदिमें कारण क्या है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'से जहानामए' हे गौतम ! जैसे 'करयले' करतल-हथेली 'देसे' किसी भाग में 'उच्चे' ऊँचा 'सिया' होता है 'देसे' तथा किसी भागमें

विमाणे हितो" હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનના વિમાનો કરતાં પ્રમાણાદિની અપેક્ષાએ "सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो विमाणा" દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનાં વિમાનો "ईसिं णीययरा ?" શું થોડા પ્રમાણમાં નીચતર (તેના કરતાં નીચાં) છે ? શું થોડાં નિમ્નતર (તેના કરતા નીચી કોટિના) છે ?

ઉત્તર-"हंता गोयमा ! ઇત્યાદિ" હા, ગૌતમ ! ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો કરતાં શક્રેન્દ્રનાં વિમાનો પ્રમાણ આદિમાં કંઇક ઉતરતી કોટિનાં છે- ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો કંઇક ઊંચી કોટિનાં છે.

પ્રશ્ન—"से केणट्टेणं" હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો ? એટલે કે શક્રેન્દ્રના વિમાનો કરતાં ઇશાનેન્દ્રના વિમાનો સહેજ ઊંચાં છે, એવું આપ શા કારણે કહો છો?

ઉત્તર—"से जहानामए करयले देसे" હે ગૌતમ ! જેવી રીતે હથેલીનો કોઇ ભાગ "उच्चे सिया" ઉંચો હોય છે, "देसे उन्नए" કોઇ ભાગ ઉન્નત હોય છે,

उच्छ्रायम् 'देसे' क्वचिद्भागे 'उन्नए' उन्नतम् 'देसे' क्वचिद्भागे 'णीए' नीचम् 'देसे' क्वचिच्च भागे 'निण्णे' निम्नम् नतम् 'से' तत् तथा 'तेणट्ठेणं' तेनार्थेन तेन हेतुना 'गोयमा!' हे गौतम! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जाव-ईसिं' यावत्-ईषत् किञ्चित् 'निण्णयराचेव' निम्नतराणि एव विमानानि बोध्यानि, यावत्करणात् 'ईषत् नीचतराणि विमानानि' इति सृच्यते। 'पभूणं भंते!' प्रभुः खलु भदन्त! हे भदन्त! खलु-निश्चयेन प्रभुः समर्थः 'सक्के देविंदे देवराया शक्रः देवेन्द्रः देवराजः 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अंतिअं पाउब्भवित्तए' अन्तिकं समीपे प्रादुर्भवितुम् प्रकटीभवितुम् ईशानसमीपे गन्तुं समर्थः किम्? इत्यर्थः। 'हंता पभू' हन्त प्रभुः हे वायुभूते! स गन्तुमसमर्थः 'से णं भंते'

'उन्नए' उन्नत होता है, 'देसे' किसी भाग में णीए' नीचा होता है 'देसे' और किसी भाग में 'निण्णे' निम्न-नत-नमा होता है 'से' उसी तरह से विमानों के संबंध में भी यही बात लागू होती है। 'तेणट्ठेण्णं गोयमा!' इस कारण हे गौतम! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जाव इसिं निण्णयरा चेव' देवेन्द्र देवराज शक्रके विमान कुछ निम्नतर है। यहां 'यावत्' शब्दसे 'इषत् नीचतराणि' इस पाठ का संग्रह हुआ है।

'पभू णं भंते!' हे भदन्त! समर्थ है क्या 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भविउं' देवेन्द्र देवराज ईशान के समीप प्रकट होने के लिये? अर्थात् शक्र ईशानके पास जाने को समर्थ है क्या? 'हंता पभू' हां वह

"देसे णीए" કોઇ ભાગ નીચો હોય છે અને "देसे निण्णे" કોઇ ભાગ નિમ્ન નત-નમેલો) હોય છે, એવી જ રીતે સૌધર્મ અને ઇશાનકલ્પના વિમાનો વિષે પણ સમજવું. "तेणट्ठेणं गोयमा? ઇત્યાદિ" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે શક્રેન્દ્રના વિમાનો કરતાં ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો થોડા પ્રમાણમાં ઉચ્ચતર અને ઉન્નતતર છે. શક્રેન્દ્રના વિમાનો ઇશાનેન્દ્રનાં વિમાનો કરતાં થોડા પ્રમાણમાં નીચતર અને ઉતરતી કોટિનાં છે.

પ્રશ્ન—"पभूणं भंते। देविंदे देवराया सक्के ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भविउं" હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની પાસે પ્રકટ થવાને (પાસે જવાને) શું સમર્થ છે?

खलु भदन्त ! हे भगवन् ! स खलु 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रः देवेन्द्रः, देवराजः 'ईसाणं देविंदं देवरायं' ईशानं देवेन्द्रं देवराजम् 'सपक्खि' सपक्ष चतुर्दिक्षु 'सपडिदिसं' सप्रतिदिशम् ईशानादिचतुःकोणेषु 'समभिलोइत्तए' समभिलोकयितुम् सम्यग् द्रष्टुं समर्थः ? किम् ? 'जहा पादुब्भवणा' यथा प्रादुर्भावना हे गौतम ! यथा शक्रेशानयोः प्रादुर्भावनाविषयिणी उपर्युक्तरूपा उक्तिप्रत्युक्तिरूपी प्रश्नोत्तरात्मिका प्रतिपादिता 'तहा दोवि' तथा समवलोकनविषयेऽपि द्वौ 'आलावगा' आलापकौ 'नेयव्वा' नेतव्यौ विज्ञातव्यौ, शक्रः देवेन्द्रः

सुगम है । विना बुलाये भी जो ईशान शक्रके पास जा सकते है उसका कारण यह है कि ईशान उत्तरार्ध लोकाधिपति होनेके कारण शक्रकी अपेक्षा श्रेष्ठ माने गये हैं । 'पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणं देविंदं देवरायं सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइत्तए' हे भदन्त । देवेन्द्र देवराज शक्र देवेन्द्र देवराज ईशान को अच्छी तरह से देख सकते है क्या ? 'सपडिदिसं' का तात्पर्य चारों दिशाओं के चारों कोनों से है और 'सपक्खि' का तात्पर्य चारों दिशाओंमें है । ये दोनों क्रिया विशेषण हैं । इनके रखनेका तात्पर्य केवल इतना ही है कि क्या शक्र ईशानको सब तरफसे–चारों ओरसे अच्छी तरहसे–देख सकते हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि–'जहा पाउब्भवणा तहा दो वि आलावगा नेयव्वा' जैसी प्रादुर्भवना प्रकट होने के विषय में प्रश्नोत्तरात्मिक उक्ति प्रयुक्तिरूप बात पहिले कही जा चुकी हैं–उसी प्रकारसे इस प्रश्नके उत्तरमें भी वही बात जाननी चाहिये अर्थात् देवेन्द्र शक्र, ईशान देवेन्द्रको आह्वान

પ્રશ્ન–"पभू णं भंते ! सक्के देविंदे देवराया ईसाणं देविंदं देवरायं सपक्खि सपडिदिसिं समभिलोइत्तए ?" હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનને સારી રીતે જોઇ શકે છે ? "सपडिदिसं" એટલે ચારે દિશાઓના ચારે ખૂણેથી, અને "सपक्खि" એટલે ચારે દિશાએથી આ બન્ને શબ્દો ક્રિયાવિશેષણો તરીકે અહીં વપરાયા છે. તે ક્રિયાવિશેષણોનો પ્રયોગ કરવાનું તાત્પર્ય એ છે કે "શું શક્રેન્દ્ર બધી તરફથી–ચારે તરફથી–ઇશાનેન્દ્રને સારી રીતે જોઇ શકે છે ?"

ઉત્તર–"जहा पाउब्भवणा तहा दो वि आलावगा नेयव्वा" પ્રાદુર્ભવના (પ્રકટ થવાની ક્રિયા) વિષે આગળ જે બે આલાપકો (પ્રશ્નોત્તરરૂપ સૂત્રો) આવ્યાં છે, એ જ પ્રમાણે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ સમજવો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જો દેવેન્દ્ર

ईशानं देवेन्द्रम् आह्वानपूर्वकमेव समभिलोकयितुं समर्थः न तु अनाह्वानपूर्वकम् किन्तु ईशानो देवेन्द्रः शक्रम् आह्वानपूर्वकम् अनाह्वानपूर्वकञ्च समभिलोकयितुं समर्थ इति भावः । 'पभूणं भंते' प्रभुः खलु भदन्त ! हे भगवन् ! 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रः देवेन्द्रः देवराजः 'इसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सद्धिं' ईशानेन देवेन्द्रेण; देवराजेन सार्धम् 'आलावं वा संलावं वा' आलापं वा संलापं वा वार्तालापम्, आलापम् संभाषणम् संलापं पुनः पुनः संभाषणम् 'करेत्तए' कर्तुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः ? किम् ?

'हंता, गोयमा ! हे गौतम ! हन्त सत्यम् 'जहा पाउब्भवणा' यथा प्रादुर्भावना यथा

पूर्वक ही देख सकते है बिना आह्वान के नहीं-तात्पर्य इसका यही है कि देवेन्द्र शक्र यदि ईशान से मिलना चाहे तो वह पहिले उनसे मिलने का समय लेगा. तब ही मिल सकेगा, बिना सूचना या खबर दिये नहीं मिल सकते है । किन्तु ईशान ईन्द्रके लिये शक्रसे मिलनेके निमित्त ऐसा नियम नहीं है । वह उनसे सूचना देने पर भी मिल सकते है और नहीं सूचना देने पर भी मिल सकते है । जब उनकी इच्छा हो तभी वह शक्र से मिलने का समय ले सकते है । पुनः प्रभु से गौतम पूछते है कि-'भंते । सक्के देविंदे देवराया' हे भदन्त । देवेन्द्र देवराज शक्र 'इसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सद्धिं' देवेन्द्र देवराज ईशान के साथ 'आलावं वा संलावं वा करेत्तए पभू णं' जब चाहे तब वार्तालाप कर सकते है क्या ? एक बार बातचीत करना इसका नाम आलाप है और बारबार बातचीत करना इसका नाम संलाप है । 'हंता गोयमा' हां गौतम । 'जहा पाउब्भवणा'

શક્ર દેવેન્દ્ર ઇશાનને મળવા (જોવા) માગતો હોય તો આમંત્રણ પૂર્વક જ મળી શકે છે. એટલે કે દેવેન્દ્ર શક્ર જો દેવેન્દ્ર ઇશાનને મળવા માગે તો પહેલાં તે તેને મળવાનો સમય માગીને જ મળી શકે છે. સૂચના અથવા ખબર આપ્યા વિના મળી શકતો નથી. પણ ઇશાનેન્દ્રને માટે એવો કોઇ નિયમ નથી. ઇશાનેન્દ્ર તો સૂચના આપ્યા વગર પણ શક્રેન્દ્રને મળી શકે છે. જ્યારે તેને મન થાય ત્યારે તે શક્રેન્દ્રને મળી શકે છે.

પ્રશ્ન "भंते ! सक्के देविंदे देवराया" હે ભદન્ત ! શું શક્રેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર "ईसाणेणं देविंदेणं देवरण्णा सद्धिं" શક્રેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની સાથે "आलावं वा संलावं वा करेत्तए पभू ?" જ્યારે ચાહે ત્યારે વાર્તાલાપ કરી શકે છે? એક વાર વાતચીત કરવી તેનું નામ 'સંલાપ' (સંવાદ) છે.

शक्रेशानयोः प्रादुर्भावविषयिणी रीतिः पूर्वं प्रतिपादिता तथा आलापसंलाप-विषयेऽपि सैव रीतिः विज्ञेया । एतावता शक्रः आह्वानपूर्वकमेवालापसंलापं कर्तुमर्हति, ईशानश्चोभयथापि इति भावः। 'अत्थि णं भंते ! अस्ति खलु भदन्त ' हे भगवन् ! ' तेसिं ' तयोः पूर्वोक्तयोः ' सक्कीसाणाणं ' शक्रेशानयोः 'देविंदाणं देवराईणं' देवेन्द्रयोः देवराजयोः परस्परं ' अत्थिणं ' अस्ति खलु अस्तीति अव्ययं विद्यमानतावाचकं कृत्यादिविशेषणं बोध्यम्, तस्य विभक्तिप्रतिरूपकाव्ययत्वादेव कृत्यादीनां बहुवचनान्तत्वेऽपि न विशेष्यविशेषणयोः विभिन्नवचनत्वप्रयुक्तो दोषः । तथाच विद्यन्ते इति तदर्थः ' किच्चाइं ' कृत्यानि

जैसी रीति प्रादुर्भवना (प्रकट होने) के विषय में कही गयी है-वैसी ही रीति इस विषय में भी जानना चाहिये-अर्थात् शक्र इन्द्र ईशानके साथ आलाप संलाप आह्वानपूर्वक ही कर सकते हैं बिना आह्वानपूर्वक नहीं। परन्तु जो ईशान है यह दोनों तरह से शक्र से आलाप संलाप कर सकता है। आह्वानपूर्वक भी कर सकते है और बिना आह्वान के भी कर सकता है। 'अत्थि णं भंते! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं किच्चाइं करणिज्जाइं समुपज्जंति' यहां पर ' अत्थि ' यह पद अव्ययरूप है और विद्यमान अर्थ में प्रयुक्त हुआ है। यह कृत्यादिकों का विशेषण है। 'अत्थि' पद विभक्तिप्रतिरूपक अव्यय है। इसी कारण कृत्यादिकों में बहुवचनान्तता होने पर भी इन दोनों में एक वचन बहुवचन को लेकर विशेष्य विशेषण भाव का अभाव नहीं आता है। तात्पर्य कहने का यह है कि यदि कोई यहां पर ऐसी आशंका करे कि 'अत्थि' पद को आप ' किच्चाइं '

ઉત્તર-"हंता गोयमा !" હા, ગૌતમ ! "जहापाउब्भवणा" પ્રાદુર્ભાવ (પ્રકટ થવાની ક્રિયા) વિષે જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે આ વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે જો ઇશાનેન્દ્ર બોલાવે તો જ શક્રેન્દ્ર તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી શકે છે. પણ શક્રેન્દ્ર બોલાવે કે ન બોલાવે, તો પણ ઇશાનેન્દ્ર તેની સાથે વાર્તાલાપ કરી શકે છે. "अत्थि णं भंते ! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं किच्चाइं करणिज्जाइं समुपज्जंति ?" અહીં "अत्थि" પદ અવ્યયરૂપે વપરાયું છે. અને તેનો અર્થ "વિદ્યમાન" થાય છે. 'અત્થિ' પદ કૃત્યાદિનું વિશેષણ છે "અત્થિ" પદ વિભક્તિ પ્રતિરૂપક અવ્યય છે. તે કારણે કૃત્યાદિકોમાં બહુવચનાન્તતા હોવા છતાં પણ તે બન્નેમાં એક વચન બહુવચનની અપેક્ષાએ વિશેષ્ય-વિશેષણ ભાવનો અભાવ જણાતો નથી. કદાચ કોઇ એવી શંકા ઉઠાવે કે "अत्थि" પદને "किच्चाइं" ના વિશેષણ

प्रयोजनानि 'करणिज्जाइं' करणीयानि विधेयानि कार्याणि 'समुपज्जंति' समुत्पद्यन्ते किम्? 'हंता, अत्थि' हन्त अस्ति, अस्ति सन्ति, तयोः परस्परं कृत्यानि करणीयानि कार्याणि।

आदि का विशेषण कैसे बना सकते हैं-क्यों कि जिनका विशेषण विशेष्यभाव संबध होता है वे समान विभक्ति आदि वाले होते हैं-परन्तु 'अत्थि' पद तो ऐसा है नहीं-अतः इस प्रकार की मान्यता में यहां पर विभिन्नवचनकृत दोष आता है तो इसका समाधान यह है कि 'अत्थि' यह पद जो है वह विभक्ति प्रतिरूपक अव्यय है। अतः विभक्ति प्रतिरूपक अव्यय होने के कारण उसमें कृत्यादिकों के प्रति विशेषणत्वरूप होने का अभाव प्रसक्त नहीं होता है। 'किच्चाइं' शब्द का अर्थ है प्रयोजन और 'करणिज्जाइं' का अर्थ है विधेय (करने योग्य) कार्य। प्रश्नका आशय यह है कि शक्र और ईशान का आपस में क्या कभी कोई कार्य या प्रयोजन होता है? जिस प्रकार हमारा आपस में एक दूसरे के साथ प्रयोजन सधता है-कार्य भी हमारा एक दूसरे से चलता है-उसी प्रकार से क्या इन दोनों का भी आपस में प्रयोजन सधता है? कार्य भी क्या इनका परस्पर में एक दूसरे से बनता है? तो इसका समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि- 'हंता अत्थि' हे गौतम! हां ऐसा इन दोनों में आपसी कार्यों एवं प्रयोजनों को लेकर एक दूसरे के

તરીકે કેવી રીતે વાપરી શકાય? વિશેષણ અને વિશેષ્યનાં વચન અને વિભક્તિ સમાન હોય છે. અહીં તો વિશેષણ એક વચનમાં અને વિશેષ્ય બહુવચનમાં છે. તો "अत्थि" ને 'કૃત્યો' ના વિશેષણરૂપે વાપરવામાં વ્યાકરણદોષ લાગવાનો સંભવ છે. તો તેનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે–"अत्थि" પદ વિભક્તિપ્રતિરૂપક અવ્યય તરીકે અહીં વપરાયું છે. તેથી તેમાં કૃત્યાદિકોના વિશેષણ તરીકેના ઉપયોગનો અભાવ પ્રકટ થતો નથી. "किच्चाइं" એટલે પ્રયોજન અને "करणिज्जाइं" એટલે કરવા યોગ્ય કાર્ય કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્રને અરસપરસ કરવા યોગ્ય કોઇ કાર્યો હોય છે ખરાં? જેમ આપણે કાર્ય અથવા પ્રયોજન સાધવા માટે એક બીજાનો સહકાર સાધીએ છીએ એવી રીતે કોઇ પ્રયોજન સાધવા માટે તે બન્ને ઇન્દ્રો એક બીજાનો સહકાર સાધે છે ખરાં? શું તેઓ એક બીજાના કાર્યમાં મદદરૂપ થાય છે?

ઉત્તર—" हंता अत्थि " હા, ગૌતમ! કાર્યો અને પ્રયોજનોને કારણે તેઓ એક બીજા પાસે જતા–આવતા રહે છે.

'से कहमिदाणिं पकरेंति' तत् कथमिदानीम् प्रकुरुतः हे भगवन् ! तयोः परस्परकार्यकरणवेलायां शब्दप्रयोगविषये कः शिष्टाचारः का वा पद्धतिः कीदृशी प्रणाली इति ?

'गोयमा ! ताहेच्चेव' गौतम ! तदैव खलु। हे गौतम ! यदा शक्रस्य किमपि प्रयोजनं कार्यं वा भवति तदा 'से सक्के देविंदे देवराया' स शक्रः देवेन्द्रः देवराजः 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अंतिअं पाउब्भवइ' अन्तिकं प्रादुर्भवति कार्यवशात् समीपे गच्छति यदा तु ईशानस्य किमपि प्रयोजनं कार्यं वा भवति तदा 'ईसाणेणं' ईशानः खलु 'देविंदे देवराया' देवेन्द्रः देवराजः 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अंतिअं' अन्तिकम् 'पाउब्भवइ' प्रादुर्भवति। तयोः परस्परालापसंलापरीति

पास आना जाना होता है। 'से कहमिदाणिं पकरेंति' हे भदन्त! जब ये दोनों आपस में एक दूसरे की सहायता से अपने२ कार्यों को एवं अपने२ प्रयोजनों को सिद्ध करते होंगे तब परस्पर में ये एक दूसरे के प्रति कैसे शब्दों का प्रयोग करते होंगे ? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं- 'गोयमा ! ताहे चेव' हे गौतम ! जब शक्र का कोई कार्य या प्रयोजन होता है तब 'से' वह 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज के 'अंतियं' पास में 'पाउब्भवइ' प्रकट होता है-जाता है और जब ईशान का कोई प्रयोजन अथवा कार्य होता है, तब वह 'देविंदे देवराया ईसाणे' देवेन्द्र देवराज ईशान 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्र के 'अंतियं' पास में 'पाउब्भवइ' प्रकट

પ્રશ્ન—"से कहमिदाणिं पकरेंति" હે ભદન્ત! જ્યારે તે બન્ને ઇન્દ્રો એક બીજાની સહાયતાથી કાર્યો કરતા હશે અને એક બીજાનાં પ્રયોજનો સાધતાં હશે, ત્યારે તેઓ એક બીજા સાથે કેવા શબ્દોનો પ્રયોગ કરતા હશે ?

ઉત્તર—"गोयमा ! ताहे चेव" હે ગૌતમ ! જ્યારે શક્રેન્દ્રને ઇશાનેન્દ્ર પાસે જઇને તેની સહાયતાથી કરવા યોગ્ય કોઇ કાર્ય કે પ્રયોજન ઉદ્‌ભવે ત્યારે "से देविंदे देवराया सक्के" દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર "देविंदस्स देवरण्णो" દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનની "अंतिए" પાસે "पाउब्भवइ" પ્રકટ થાય છે, અને જ્યારે દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનને કોઇ કાર્ય અગર પ્રયોજન ઉદ્‌ભવે છે ત્યારે "देविंदे देवराया ईसाणे" તેઓ "देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स अंतियं पाउब्भवइ" દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની

प्रतिपादयति-'भोः ! दक्षिणड्ढलोगाहिवई' ! दक्षिणार्धलोकाधिपते ! देविंदा !' देवेन्द्र! 'देवराया !' देवराज ! 'सक्का' ! शक्र ! इतिरीत्या ईशानेन्द्रः शक्रम्प्रति व्यवहरति । शक्रेन्द्रस्तु ईशानम्प्रति- भोः ! 'उत्तरड्ढलोगाहिवई !' उत्तरार्धलोकाधिपते ! 'देविंदा' ! देवेन्द्र ! 'देवराया' देवराज ! 'ईसाणा !' ईशान ! इति रीत्या व्यवहरति, 'इति भो !' इति भो ! इति तु परस्परालापसंलापानुकरणम् 'अण्णमण्णस्स' अन्योन्यस्य 'किच्चाइं' कृत्यानि प्रयोजनानि, 'करणिज्जाइं' करणीयानि कार्याणि 'पच्चणुब्भवमाणा' प्रत्यनुभवन्तौ परस्परम् अनुभवविषयीकुर्वन्तौ 'विहरंति' विहरतः तिष्ठतः ॥ सू० २७ ॥

होते है-जाता है। उस समय इनके परस्पर में संलाप और आलाप की रीति इस प्रकार से होती है- 'भो दाहिणड्ढलोगाहिवई !' भो दक्षिणार्धलोकाधिपते। 'देविंदा !' देवेन्द्र 'देवराया' देवराज। 'सक्का' शक्र। इस प्रकार से ईशानेन्द्र शक्र के प्रति व्यवहार करता है। और शक्रेन्द्र ईशानेन्द्र के प्रति 'भो उत्तरड्ढलोगाहिवई' भो उत्तरार्धलोकाधिपते। 'देविंदा' देवेन्द्रा 'देवराया !' देवराज। 'इसाणा' इशान। इस रीति से व्यवहार करता है। 'इति भो इति भो' यह परस्पर आलाप संलाप का अनुकरण है। इस प्रकार से 'अण्णमण्णस्स' परस्पर के 'किच्चाइं' प्रयोजनों को और 'करणिज्जाइं' करणीय-कार्यों को 'पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' अनुभव के विषयभूत ये दोनों करते हैं।२७।

પાસે પ્રકટ થાય છે. ત્યારે તેમની વચ્ચે આ રીતે વાતચીતની શરૂઆત થાય છે.– "भो दाहिणड्ढलोगाहिवई" "હે દક્ષિણાર્ધલોકાધિપતિ," "देविंदा" 'દેવેન્દ્ર' "देवराया" 'દેવરાજ' "सक्का" 'શક્ર !' આ પ્રકારનું સંબોધન કરીને ઈશાનેન્દ્ર શક્રસાથે વાતચીત કરે છે. અને જ્યારે શક્રેન્દ્રને ઈશાનેન્દ્ર સાથે વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે તે નીચે પ્રમાણે સંબોધન કરે છે–"भो उत्तरड्ढलोगाहिवइ ! देविंदा ! देवराया ! ईसाणा !" "હે ઉત્તરાર્ધલોકાધિપતિ, દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઈશાન!" "इति भो इति भो" આ રીતે તેઓ વાતચીત શરૂ કરતી વખતે એક બીજાને સંબોધન કરે છે. આ રીતે "अण्णमण्णस्स" પરસ્પરના "किच्चाइं" પ્રયોજન અને "करणिज्जाइं" કાર્યોને "पच्चणुब्भवमाणा विहरंति" તેઓ એક બીજાના અનુભવોના વિષયરૂપ કરે છે. ॥ સૂ० ૨૭ ॥

मूलम्—'अत्थिणं भंते ! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं विवादा समुपज्जंति ? हंता, अत्थि। से कहमिदाणिं पकरेंति'। 'गोयमा ! ताहे चेवणं ते सक्कीसाणा देविंदा, देवरायाणो सणंकुमारं देविंदं, देवरायं मणसी करेंति, तएणं से सणंकुमारे देविंदे देवराया तेहिं सक्कीसाणेहिं देविंदेहिं देवराईहिं, मणसी—कए समाणे खिप्पामेव सक्कीसाणाणं देविंदाणं, देवराइणं अंतिअं पाउब्भवइ, जं से वयइ-तस्स आणा—उववाय—वयणनिद्देसे चिट्ठंति' ॥ सू० २८ ॥

छाया—अस्ति खलु भदन्त ! तयोः शक्रेशानयोः देवेन्द्रयोः देवराजयोः विवादाः समुत्पद्यन्ते ? हन्त, अस्ति। तत् कथमिदानीं प्रकुरुतः ? गौतम ! तदैव तौ शक्रेशानौ देवेन्द्रौ, देवराजौ सनत्कुमारं देवेन्द्रं देवराजं मनसि कुरुतः ततः स सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजस्ताभ्यां शक्रेशानाभ्यां देवेन्द्राभ्यां देवराजाभ्यां मनसि कृतः सन् क्षिप्रम् एव शक्रेशानयोः देवेन्द्रयोः देवराजयोः अन्तिकं प्रादुर्भवति, यत् स वदति तस्य आज्ञा—उपपात—वचननिर्देशे तिष्ठतः ॥२८॥

टीका—भगवानाह—'गोयमा ! ताहे चेव णं' गौतम ! तदैव खलु ! हे गौतम ! यदा तयोः शक्रेशानयोः परस्परं विवादा उत्पद्यन्ते 'ताहे' तदा

'अत्थि णं भंते !' इत्यादि—

टीकार्थ-(अत्थि णं भंते ! तेसिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराईणं विवादा समुपज्जंति) हे भदंत ! क्या देवराज देवेन्द्र उन शक्र और ईशान में आपस में विवाद उत्पन्न हो जाते हैं ? (हंता अत्थि) हाँ गौतम ! उन दोनों में आपस में विवाद उत्पन्न हो जाते हैं। (से कहमिदाणिं पकरेंति) तब वे क्या करते हैं ? (ताहे चेव णं ते सक्की-

"अत्थिणं भंते ! इत्यादि।

ટીકાર્થ—(अत्थिणं भंते ! ते सिं सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराइणं विवादा समुपज्जंति ?) હે ભદંત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર અને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન વચ્ચે કદી પણ વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે ખરો ? (हंता अत्थि) હા, ગૌતમ ! તે બન્ને વચ્ચે વિવાદ ઉત્પન્ન થાય છે. (से कहमिदाणिं पकरेंति ?) ત્યારે તેઓ શું કરે છે ? (ताहे चेव

'चेव णं' चैव खलु 'ते' तौ प्रसिद्धौ 'सक्कीसाणा' शक्रेशानौ 'देविंदा' देवेन्द्रौ 'देवरायाणो' देवराजौ 'सणंकुमारं' सनत्कुमारम् 'देविंदं देवरायं' देवेन्द्रं देवराजम् 'मणसी' मनसि 'करेंति' कुरुतः स्मरतः, 'तएणं से' ततः स्मरणानन्तरं खलु निश्चयेन सः 'सणंकुमारे देविंदे देवराया' सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः 'तेहिं सक्कीसाणेहिं देविंदेहिं देवराईहिं' ताभ्यां शक्रेशानाभ्यां देवेन्द्राभ्यां देवराजाभ्याम् 'मनसी कए समाणे' मनसि कृतः सन् स्मृतः सन् 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव शीघ्रमेव 'सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराइणं' शक्रेशानयोः देवेन्द्रयोः देवराजयोः 'अंतिअं पाउब्भवइ' अन्तिकम् प्रादुर्भवति समीपे समागच्छति 'जं से वदइ' यत् स वदति-सः सनत्कुमारः यत् वदति-कथयति, तत् समाधानं निर्णयं वा उभावपि तौ शक्रेशानौ स्वीकुरुतः, अथच 'तस्स' तस्य सनत्कुमारस्य, 'आणा-उववाय-वयणनिद्देसे चिट्ठंति' आज्ञा-उपपात-

---

साणा देविंदा देवरायाणो सणंकुमारं देविंदं देवरायं मणसी करेंति) हे गौतम। उस समय वे दोनों देवेन्द्र देवराज शक्र और ईशान देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार का मन में चिन्तवन करते हैं। अर्थात् सनत्कुमार को याद करते है। (तएणं से सणंकुमारे देविंदे देवराया तेहिं सक्कीसाणेहिं देविंदेहिं देवराइहिं मणसीकए समाणे खिप्पामेव सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराइणं अंतियं पाउब्भवइ) तब वह देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार उन देवेन्द्र देवराज शक्र और ईशान से स्मृत होता हुआ शीघ्र ही उन देवेन्द्र देवराज शक्र और ईशान के पास प्रकट हो जाते है। (जं से वदइ तस्स आणा-उववाय-वयणनिद्देसे चिट्ठंति) और जो वह कहता है वे शक्र, इशान दोनों उसकी आज्ञा उपपात, वचन और निर्देश में स्थित हो जाते हैं!

णं ते सक्कीसाणा देविंदा देवरायाणो सणंकुमारं देविंदं देवराय मणसी करेंति) હે ગૌતમ! ત્યારે શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર મનમાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારનું સ્મરણ કરે છે (तएणं से सणंकुमारे देविंदे देवराया तेहिं सक्कीसाणेहिं देविंदेहिं देवराईहिं मणसीकए समाणे खिप्पामेव सक्कीसाणाणं देविंदाणं देवराइणं अंतियं पाउब्भवइ) જ્યારે આ રીતે બન્ને દેવેન્દ્ર (શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર) દ્વારા દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારનું સ્મરણ કરાય છે, ત્યારે તેઓ તુરત જ શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્ર પાસે પ્રકટ થાય છે. (जं से वदइ तस्स आणा-उववाय-वयणनिद्देसे चिट्ठंसि) તેઓ જે પ્રમાણે કહે છે, જે આજ્ઞા કરે છે, જે નિર્ણય કરે છે, કે જે નિર્દેશ કરે છે તેને સ્વીકારી લે છે.

वचननिर्देशे तिष्ठतः तत्र आज्ञा-इदं कर्तव्यमित्यादेशरूपायाम् आज्ञायाम् तथा 'उववाय' उपपाते सेवारूपे 'वयण' वचने अभियोगपूर्वकादेशरूपे वचने 'निद्देसे' निर्देशे-प्रश्निते कार्ये नियतार्थोत्तररूपे निर्देशे तिष्ठतः। यत् आज्ञादिकमसौ वक्ति तत्राज्ञादिके तिष्ठतः ॥ सू० २८ ॥

मूलम्—'सणंकुमारे णं भंते! देविंदे, देवराया किं भवसिद्धिए? अभवसिद्धिए? सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठी? परित्त संसारए, अणंत संसारए? सुलभबोहिए, दुल्लभबोहिए? आराहए, विराहए? चरिमे, अचरिमे?' 'गोयमा! सणंकुमारे देविंदे देवराया भवसिद्धिए, नो अभवसिद्धिए एवं सम्मदिट्ठी, परित्त संसारए, सुलभ बोहिए, आराहए, चरिमे—पसत्थं नेयव्वं'। 'से केणट्ठेणं भंते! एवंवुच्चइ? 'गोयमा! सणंकुमारे

और जो वह इन्हें आज्ञा देते हैं कि तुम्हे यह करना होगा, उसे यह मानते हैं। क्यों कि ये उसकी सेवा में रहते हैं। वह इनसे जबर्दस्ती भी अपने आदेश का पालन करा सकते है। ऐसी उनमें शक्ति होती है। तथा-प्रश्नित कार्यमें ये उनके नियत अर्थोत्तररूप निर्देशमें रहते हैं। तात्पर्य कहनेका यह है कि जो भी आज्ञा आदि यह सनत्कुमार उन्हें देते है उस आज्ञादिकको ये दोनों मानते हैं। यह काम तुम्हें करना ही ऐसा आदेशरूप कहना इसका नाम आज्ञा है। उपपात नाम सेवा का हैं। आज्ञापूर्वक आदेश का नाम वचन है। पूछे गये कार्यके संबंध में नियमित उत्तर का नाम निर्देश है ॥सू०२८॥

તેઓ તેમની આજ્ઞાને માથે ચડાવે છે, કારણ કે તેઓ તેમને પૂજ્ય અને સેવા કરવાને યોગ્ય માને છે. તેમનામાં એટલી શક્તિ છે કે તેઓ તેમની પાસે પોતાની આજ્ઞાનું પાલન કરાવી શકે છે તથા જે વિષયમાં તેમને પ્રશ્ન પૂછાયો હોય તે વિષે તેઓ જે નિયત ઉત્તર આપે કે જે અર્થ દર્શાવે તે અર્થોત્તર રૂપ નિર્દેશનું તે બન્ને પાલન કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સનત્કુમાર જે આજ્ઞા આપે છે તેને તેઓ બન્ને માન્ય કરે છે. "આ કામ તમારે કરવું જ પડશે," આ પ્રકારનો આદેશ કરવો તેનું નામ આજ્ઞા [illegible] એટલે સેવા. આજ્ઞાપૂર્વક આદેશનું નામ વચન છે. પૂછાયેલા કાર્યના વિષ[illegible] તરને નિર્દેશ કહે છે. ॥ સૂ૦ ૨૮ ॥

देविंदे देवराया वहूणं समणाणं, वहूणं समणीणं, वहूणं सावयाणं, वहूणं साविआणं हिअकामए, सुहकामए, पत्थकामए, आणुकंपिए, निस्सेयसिए, हिअ-सुहनिस्सेयसिए। निस्सेसकामए। से तेणट्ठेणं गोयमा! सणंकुमारे णं भवसिद्धिए, जाव-नो अचरिमे।

सणंकुमारस्स णं भंते! देविंदस्स, देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता? 'गोयमा! सत्तसागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता।' 'से णं भंते! ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव-कहिं उववज्जिहिइ?' गोयमा! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ, जाव-अंतं करेहिइ। सेवं भंते! सेवं भंते!

गाहाओ—छट्ठट्ठम मासो अद्धमासो वासाइं अट्ठ छम्मासा।
तीसगकुरुदत्ताणं तव भत्तपरिण्णपरियाओ ॥१॥
उच्चत्तविमाणाणं पाउब्भव पेच्छणा य संभावे।
किंचि विवादुप्पत्ती सणंकुमारे य भवियत्तं ॥२॥
मोया संमत्ता ॥सू० २९॥
तईयसए पढमो उद्देसो संमत्तो ॥

छाया-सनत्कुमारो भगवन्! देवेन्द्रो देवराजः किं भवसिद्धिकः? अभवसिद्धिकः? सम्यग्दृष्टिः, मिथ्यादृष्टिः? परीतसंसारकः, अनन्तसंसारकः?

सूत्रार्थ—(सणंकुमारे णं भंते! देविंदे देवराया कि भवसिद्धिए अभवसिद्धिए) हे भदन्त देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार देवा भवसिद्धिक है कि अभवसिद्धिक है (सम्मद्दिट्ठी, मिच्छादिट्ठी) सम्यक् दृष्टि है? या मिथ्या दृष्टि है? (परित्तसंसारए अणंतसंसारए) अल्पसंसारवाला हैं? या

"सणंकुमारेणं भंते!" ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(सणंकुमारे णं भंते! देविंदे देवराया किं भवसिद्धिए अभवसिद्धिए?) હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિક છે, કે અભવસિદ્ધિક છે? (सम्मदिट्ठी, मिच्छादिट्ठी) સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે? (परित्तसंसारए अणंतसंसारए) તેઓ અલ્પ સંસારવાળા છે કે અનંત સંસારવાળા છે? (सुलभ-

वचननिर्देशे तिष्ठतः तत्र आज्ञा-इदं कर्तव्यमित्यादेशरूपायाम् आज्ञायाम् तथा 'उववाय' उपपाते सेवारूपे 'वयण' वचने अभियोगपूर्वकादेशरूपे वचने 'निद्देसे' निर्देशे-प्रश्निते कार्ये नियतार्थोत्तररूपे निर्देशे तिष्ठतः। यत् आज्ञादिकमसौ वक्ति तत्राज्ञादिके तिष्ठतः ॥ सू० २८ ॥

मूलम्-'सणंकुमारे णं भंते ! देविंदे, देवराया किं भवसिद्धिए? अभवसिद्धिए? सम्मदिट्ठी, मिच्छदिट्ठी? परित्त संसारए, अणंत संसारए? सुलभवोहिए, दुल्लभवोहिए? आराहए, विराहए? चरिमे, अचरिमे?' 'गोयमा! सणंकुमारे देविंदे देवराया भवसिद्धिए, नो अभवसिद्धिए एवं सम्मदिट्ठी, परित्त संसारए, सुलभ वोहिए, आराहए, चरिमे-पसत्थं नेयव्वं'। 'से केणट्ठेणं भंते! एवंवुच्चइ? 'गोयमा! सणंकुमारे

और जो वह इन्हें आज्ञा देते हैं कि तुम्हे यह करना होगा,उसे यह मानते हैं। क्यों कि ये उसकी सेवा में रहते हैं। वह इनसे जबर्दस्ती भी अपने आदेश का पालन करा सकते हैं। ऐसी उनमें शक्ति होती है। तथा-प्रश्नित कार्यमें ये उनके नियत अर्थोत्तररूप निर्देशमें रहते हैं। तात्पर्य कहनेका यह है कि जो भी आज्ञा आदि यह सनत्कुमार उन्हें देते है उस आज्ञादिकको ये दोनों मानते हैं। यह काम तुम्हें करना ही ऐसा आदेशरूप कहना इसका नाम आज्ञा है। उपपात नाम सेवा का हैं। आज्ञापूर्वक आदेश का नाम वचन है। पूछे गये कार्यके संबंध में नियमित उत्तर का नाम निर्देश है ॥सू०२८॥

તેઓ તેમની આજ્ઞાને માથે ચડાવે છે, કારણ કે તેઓ તેમને પૂજ્ય અને સેવા કરવાને યોગ્ય માને છે. તેમનામાં એટલી શક્તિ છે કે તેઓ તેમની પાસે પોતાની આજ્ઞાનું પાલન કરાવી શકે છે તથા જે વિષયમાં તેમને પ્રશ્ન પૂછાયો હોય તે વિષે તેઓ જે નિયત ઉત્તર આપે કે જે અર્થ દર્શાવે તે અર્થોત્તર રૂપ નિર્દેશનું તે બન્ને પાલન કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સનત્કુમાર જે આજ્ઞા આપે છે તેને તેઓ બન્ને માન્ય કરે છે. "આ કામ તમારે કરવું જ પડશે," આ પ્રકારનો આદેશ કરવો તેનું નામ આજ્ઞા છે. ઉપપાત એટલે સેવા. આજ્ઞાપૂર્વક આદેશનું નામ વચન છે. પૂછાયેલા કાર્યના વિષયના નિયત ઉત્તરને નિર્દેશ કહે છે. ॥ સૂ૦ ૨૮ ॥

नैश्रेयसिकः हितसुखनैश्रेयसिकः। निःशेषकामुकः, तत् तेन अर्थेन गौतम! सनत्कुमारः खलु भवसिद्धिकः यावत् नो अचरमः।

सनत्कुमारस्य खलु भदन्त। देवेन्द्रस्य देवराजस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता? गौतम! सप्त सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता? स खलु भदन्त! तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण यावत् कुत्र उत्पत्स्यते? गौतम! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति,

हिय-सुहनिस्सेयसिए, निस्सेसकामए) देवेन्द्र, देवराज सनत्कुमार, अनेक श्रमण जनोंका, अनेक श्रमणीजनोंका, अनेक श्रावकजनों का और अनेक श्राविकाजनों का हिताभीलापी-हितैषी हैं, सुखाभिलापी हैं। पथ्यकामुख हैं। अनुकंपाशील हैं। मुक्तिका अभिलाषी हैं। तथा समस्त जीव सुखी रहे इस अभिलाषावाले है। (से तेणट्ठेणं गोयमा। सणंकुमारेणं भवसिद्धिए, जाव नो अचरिमे) इस कारण हे गौतम। मैंने ऐसा कहा है कि सनत्कुमार भवसिद्धिक हैं यावत् वह अचरिमअचरमभववाला-नहीं चरमभववाले है। (सणंकुमारस्स णं भंते। देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त। देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार की कितनी स्थिति कही गई है (गोयमा) हे गौतम! (सत्तसागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता) सनत्कुमार की स्थिति सात सागरोपम की कही गई है! (से णं भंते। ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ) हे भदन्त। वह सनत्कुमार उस

हिय-सुह निस्सेयसिए, निस्सेसकामए) દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર અનેક શ્રમણોના, શ્રમણિયોના (સાધ્વીઓના) શ્રાવકોના અને શ્રાવિકાઓના હિતૈષી (હિત ઇચ્છનારા) છે, સુખાભિલાષી છે, પથ્યકામુક (દુઃખ ન પડે એવી અભિલાષાવાળા) છે, અનુકંપાવાળા છે અને તેમની મુક્તિના અભિલાષી છે, તથા સમસ્ત જીવોનું સુખ ઇચ્છનારા છે. (से तेणट्ठेणं गोयमा! सणंकुमारेणं भवसिद्धिए जाव अचरिमे) હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિકથી લઇને ઉપરોકત ચરમભવવાળા પર્યંતના ગુણોવાળા છે, તેઓ અભવસિદ્ધિક, અચરમભવવાળા આદિ અપ્રશસ્ત ગુણોવાળા નથી (सणंकुमारस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कलं ठिई पण्णत्ता) હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારની કેટલી સ્થિતિ (આયુષ્ય કાળ) કહેલ છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ (सत्तसागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता) સનત્કુમારની સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે. (से णं भंते! ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ) હે ભદન્ત! તે દેવલોકમાંથી આયુષ્યકાળ પૂરો

सुलभबोधिकः ? दुर्लभबोधिकः ? आराधकः विराधकः ? चरमः ? अचरमः ? गौतम ! सनत्कुमारः देवेन्द्रो देवराजः भवसिद्धिकः,नो अभवसिद्धिकः,एवं सम्यग् दृष्टिः, परीतसंसारकः, सुलभबोधिकः, आराधकः, चरमः-प्रशस्तं ज्ञातव्यम्।

तत् केनार्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते ? गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः बहूनां श्रमणानाम्, बहीनाम् श्रमणीनाम्, बहूनां श्रावकाणाम्, बहीनाम् श्राविकाणाम् हितकामुकः, सुखकामुकः पथ्यकामुकः, आनुकम्पिकः

अनन्त संसारवाला है ? (सुलभबोहिए, दुल्लभबोहिए) सुलभबोधिवाला है ! या दुर्लभबोधिवाला है। (आराहए विराहए) आराधक है। कि विराधक है (चरिमे अचरिमे) चरमभववाला है । कि अचरमभववाला है। (गोयमा !) हे गौतम ! (सणंकुमारे देविंदे देवराया भवसिद्धिए) देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार भवसिद्धिक हैं। (नो अभवसिद्धिए) अभवसिद्धिक नहीं है। (एवं सम्मद्दिट्ठी, परित्तसंसारए, सुलभबोहिए, आराहए, चरमे पसत्थं नेयव्वं) इसि प्रकार से वह सम्यक् दृष्टि है, परीत संसारवाला है; सुलभबोधिवाला है, आराधक है, चरमभववाला है, वे सब प्रशस्त बातें उसमें हैं। (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह सनत्कुमार इन सब प्रशस्त गुणोंसे युक्त हैं ? (गोयमा) हे गौतम। (सणंकुमारे देविंदे देवराया बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं, बहूणं सावयाणं, बहूणं सावियाणं हियकामए, सुहकामए, पत्थकामए आणुकंपिए, निस्सेयसिए,

---

बोहिए, दुल्लभबोहिए) તેઓ સુલભ બોધિવાળા છે કે દુર્લભ બોધિવાળા છે? (आराहए विराहए) આરાધક છે કે વિરાધક છે ? (चरिमे अचरिमे) ચરમ ભવવાળા છે? કે અચરમ ભવવાળા છે?(गोयमा)હે ગૌતમ! (सणंकुमारे देविंदे देवराया भवसिद्धिए) દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિક છે,(नो अभवसिद्धिए) અભવસિદ્ધિક નથી. (एवं समद्दिट्ठी, परित्तसंसारए, सुलभबोहिए, आराहए, चरमे पसत्थं नेयव्वं) એજ પ્રમાણે તેઓ સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે, અલ્પ સંસારવાળા છે, સુલભ બોધિવાળા છે, આરાધક છે અને ચરમ ભવવાળા છે. એ સઘળી પ્રશસ્ત બાબતોથી તેઓ યુક્ત છે, (से केणट्ठेणं भंते ! एवंवुच्चइ ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે દેવેન્દ્ર સનત્કુમાર ઉપરોક્ત સઘળા પ્રશસ્ત ગુણોવાળા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सणंकुमारे देविंदे देवराया बहूणं समणाणं बहूणं समणीणं, बहूणं सावयाणं बहूणं सावियाणं हियकामए, सुहकामए, पत्थकामए आणुकंपिए; निस्सेयसिए,

नैश्रेयसिकः हितसुखनैश्रेयसिकः । निःशेषकामुकः, तत् तेन अर्थेन गौतम ! सनत्कुमारः खलु भवसिद्धिकः यावत् नो अचरमः ।

सनत्कुमारस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! सप्त सागरोपमाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता ? स खलु भदन्त ! तस्मात् देवलोकात् आयुःक्षयेण यावत् कुत्र उत्पत्स्यते ? गौतम ! महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति,

---

हिय-सुहनिस्सेयसिए, निस्सेसकामए) देवेन्द्र, देवराज सनत्कुमार, अनेक श्रमण जनोंका, अनेक श्रमणीजनोंका, अनेक श्रावकजनों का और अनेक श्राविकाजनों का हिताभीलापी-हितैषी हैं, सुखाभिलापी हैं। पथ्यकामुख हैं। अनुकंपाशील हैं। मुक्तिका अभिलाषी हैं। तथा समस्त जीव सुखी रहे इस अभिलापावाले है। (से तेणट्टेणं गोयमा। सणंकुमारेणं भवसिद्धिए, जाव नो अचरिमे) इस कारण हे गौतम। मैंने ऐसा कहा है कि सनत्कुमार भवसिद्धिक हैं यावत् वह अचरिमअचरमभव-वाला-नहीं चरमभववाले है। (सणंकुमारस्स णं भंते। देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता) हे भदन्त। देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार की कितनी स्थिति कही गई है (गोयमा) हे गौतम ! (सत्तसागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता) सनत्कुमार की स्थिति सात सागरोपम की कही गई है ! (से णं भंते। ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ) हे भदन्त। वह सनत्कुमार उस

हिय-सुह निस्सेयसिए, निस्सेसकामए) દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર અનેક શ્રમણોના, શ્રમણિયોના (સાધ્વીઓના) શ્રાવકોના અને શ્રાવિકાઓના હિતૈષી (હિત ઇચ્છનારા) છે, સુખાભિલાષી છે, પથ્યકામુક (દુઃખ ન પડે એવી અભિલાષાવાળા) છે, અનુકંપાવાળા છે અને તેમની મુક્તિના અભિલાષી છે, તથા સમસ્ત જીવોનું સુખ ઇચ્છનારા છે. (से तेणट्ठेणं गोयमा ! सणंकुमारेणं भवसिद्धिए जाव अचरिमे) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિકથી લઈને ઉપરોકત ચરમભવવાળા પર્યંતના ગુણોવાળા છે, તેઓ અભવસિદ્ધિક, અચરમભવવાળા આદિ અપ્રશસ્ત ગુણોવાળા નથી (सणंकुमारस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कलं ठिई पण्णत्ता) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારની કેટલી સ્થિતિ (આયુષ્ય કાળ) કહેલ છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ (सत्तसागरोवमाणि ठिई पण्णत्ता) સનત્કુમારની સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે. (से णं भंते। ताओ देवलोगाओ आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ) હે ભદન્ત ! તે દેવલોકમાંથી આયુષ્યકાળ પૂરો

यावत् अन्तं करिष्यति, । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !

छाया-गाथा-षष्ठाष्टमौ मासस्तु अर्धमासो वर्षाणि अष्ट षण्मासाः ।
तिष्यकुरुदत्तयोः तपो-भक्त-परिज्ञा-पर्यायः ॥१॥

देवलोक से आयुः क्षय होने के बाद यावत् कहां उत्पन्न होंगे?। (गोयमा ! महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ-जाव अंतं करेहिइ) हे गौतम। महाविदेह क्षेत्र में सिद्ध होंगे-यावत् समस्त दुःखों का अन्त करेगा। (सेवं भंते सेवं भंते) इस प्रकार प्रभु के मुखारविन्द से सुनकर गौतम ने कहा- हे भदन्त। जैसा आप कहते हैं वह ऐसा ही है हे भदन्त वह ऐसा ही है।

(गाहाओ) गाथाए-

छट्ठट्ठममासो अद्धमासो वासाइं अट्ठ छम्मासा।

तीसगकुरुदत्ताणं तवभत्तपरिण्णपरियाओ ॥

तिष्यक श्रमण का तप छट्ठ और एकमासका अनशन है। कुरुदत्तश्रमण का तप अट्ठम है और अर्धमास का अनशन है। तिष्यक श्रमण की साधुपर्याय आठ वर्षकी है और कुरुदत्त की साधुपर्याय छह मासकी है। इन सबका कथन तथा

(उच्चत्तविमाणाणं पाउब्भव पेच्छणा य संलावे,

किंचि विवादुप्पत्ती सणंकुमारे य भवियत्तं)

- થતાં ચ્યવીને તેઓ ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ- जाव अंतं करेहिइ) મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય પર્યાયમાં છેલ્લો ભવ કરીને સિદ્ધપદ પામશે. અને સમસ્ત દુઃખોનો અંત લાવશે. (सेवं भंते। सेवं भंते।) હે ભદન્ત! આપની વાત સાચી છે- આપની વાતમાં શંકાને સ્થાન નથી, એ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા

(गाहाओ) ગાથાઓ—छट्ठट्ठममासो अद्धमासो वासाइं अट्ठ छम्मासा ।
तीसगकुरुदत्ताणं तवभत्तपरिण्णपरियाओ ॥

તિષ્યક શ્રમણે છઠની તપસ્યા અને એકમાસનાં અનશન કર્યાં હતાં. કુરુદત્ત શ્રમણે અટ્ઠમની તપસ્યા અને અર્ધામાસનાં અનશન કર્યાં હતાં તિષ્યક શ્રમણે આઠ વર્ષની શ્રમણ પર્યાય પાળી હતી અને કુરુદત્તે છ માસની સાધુ પર્યાય પાળી હતી. એ બધા વિષયનું કથન તથા

(उच्चत्तविमाणाणं पाउब्भवपेच्छणा य संलावे,

किंचि विवादुप्पत्ती सणंकुमारे य भवियत्तं)

उच्चत्वं विमानानाम् प्रादुर्भावः प्रेक्षणा च संलापः ।
कृत्यं विवादोत्पत्तिः सनत्कुमारे च भव्यत्वम् ॥ २ ॥
मोका समाप्ता ॥ सू० २९ ॥
॥ तृतीयशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥३-१॥

टीका-"सणंकुमारेणं भंते देविंदे देवराया" सनत्कुमारः देवेन्द्रो देवराजः 'किं भवसिद्धिए' किं भवसिद्धिकः- भव इतोऽनन्तरं मनुष्यजन्मनि सिद्धि-मुक्तिर्यस्य तादृशोऽस्ति किम्? 'अभवसिद्धिए' अभवसिद्धिकः-तद्विपरीतोऽस्ति किम्? एकस्मिन्नेव भवे मुक्तिगामी? यद्वा अनेकभवेषु सत्सु मुक्तिगामी, २ 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिः-सम्यक्श्रद्धावान् अस्ति किम्, ३ मिच्छदिट्ठी' मि-

विमानोंकी ऊँचाई, इन्द्र का इन्द्र के पास जाना, देखना, संलाप, कार्य, विवाद की उत्पत्ति, तथा इस विवाद के समाधान कारक सनत्कुमार की भव्यता आदिका कथन भी इस उद्देशक में है। (मोया सम्मत्ता) मोका समाप्त (तईयसए पढमो उद्देसो सम्मत्तो) इस प्रकार तृतीय शतकका प्रथम उद्देशक समाप्त हुआ।

टीकार्थ-'सणंकुमारे णं भंते देविंदे देवराया' हे भदन्त। देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार भवसिद्धिक हैं कि अभवसिद्धिक हैं-यह प्रश्न है-इसका तात्पर्य इस प्रकार से है- एक ही भव में जो मोक्ष को प्राप्त कर लेता है। वह भवसिद्धिक कहलाता है और जो इससे विपरीत होता है-अर्थात् अनेक भवों के हो जाने पर जो मुक्ति प्राप्त करता है वह अभवसिद्धिक कहलाता है२। सनत्कुमार क्या भवसिद्धिक हैं३ या अभवसिद्धिक हैं४? इसी प्रकार वह सनत्कुमार सम्यग्दृष्टि है कि मिथ्यादृष्टि है? जीवादिक तत्त्वों पर जिसकी नि-

વિમાનોની ઊંચાઇ, શક્રેન્દ્ર અને ઇશાનેન્દ્રનું એક બીજા પાસે ગમન, એક બીજા વચ્ચે વાર્તાલાપ, કાર્ય, વિવાદની ઉત્પત્તિ, સનત્કુમાર દ્વારા તેમના વિવાદનું સમાધાન, તથા સનત્કુમારની ભવ્યતા આદિનું કથન પણ આ ઉદ્દેશકમાં કરવામાં આવ્યું છે. (मोया सम्मत्ता) આ રીતે "મોકા પ્રકરણ" સમાપ્ત થયું. (तईयसए पढमो उद्देसो सम्मत्तो) અને આ રીતે ત્રીજા શતકનો પ્રથમ ઉદ્દેશક પૂર્ણ થયો.

ટીકાર્થ-ગૌતમ પૂછે છે-"सणंकुमारे णं भंते। देविंदे देवराया ઇત્યાદિ હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિક છે કે અભવસિદ્ધિક છે? તે પ્રશ્નનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે- એક જ ભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનારને ભવસિદ્ધિક કહે છે. અનેક ભવો કરીને મોક્ષ પામનારને અભવસિદ્ધિક કહે છે. એટલે કે દેવેન્દ્ર સનત્કુમાર એક જ ભવ કરીને મોક્ષ પામશે કે અનેક ભવ કરીને મોક્ષ પામશે? બીજો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે

ध्यादृष्टिः-तद्विपरीतश्रद्धावानस्ति किम् ४ 'परित्तसंसारए' परीतसंसारकः-परीतः परिमितीकृतः संसारो येन सः परीतसंसारकः- अल्पीकृतसंसारकः-५ 'अणंतसंसारए' अनन्तसंसारको वा-अनन्तः संसारो यस्य सः अनन्तसंसारकः ६, 'सुलभबोहिए' सुलभबोधिकः-सुलभा बोधिर्यस्य स तथा जन्मान्तरे जिनधर्म-प्रापिकः ७, 'दुल्लभबोहिए' दुर्लभबोधिको वा-दुर्लभा बोधिर्यस्य स तथा, जन्मान्तरे दुर्लभजिनधर्मप्रापिकः ८, 'आराहए' आराधकः- आराधयति सम्यक्

दोष श्रद्धा होती है वह सम्यग्दृष्टि है और इससे विपरीत श्रद्धा-वाला जीव मिथ्यादृष्टि है। सनत्कुमार की जीवादिक तत्त्वों पर श्रद्धा समीचीन है कि समीचीन नहीं है- झूठी है। 'परित्तसंसारए' जिसने अपना संसार परीतपरिमित करलिया होता है- वह परीत संसारक जीव कहलाता ५ है- इस जीव का संसार दीर्घ न होकर अल्प रह जाता है। 'अणंतसंसारए' जिसका संसार अनन्त होता है वह अनन्त संसारक कहलाता है। तो क्या सनत्कुमार परीत-संसारक है कि अनन्तसंसारक ६ है। जिन धर्म की प्राप्ति जन्मान्तर में जिसे सुलभ है वह 'सुलभबोहिए' सुलभबोधिक और जन्मान्तर में जिसे जिनधर्मकी प्राप्ति होना दुर्लभ है वह 'दुल्लभबोहिए' दुर्लभबोधिक है। सनत्कुमार सुलभबोधिवाले हैं ७ कि दुर्लभबोधि-वाले हैं ८। बोधिका पालन जो अच्छी तरह से करता है वह 'आरा-

પૂછે છે– "સનત્કુમાર સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે?" જીવાદિક તત્ત્વો પર જેને નિર્દોષશ્રદ્ધા હોય છે એવા જીવને સમ્યક્દૃષ્ટિ કહે છે; તેથી વિપરીત શ્રદ્ધાવાળા જીવને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે સનત્કુમાર જીવાદિક તત્ત્વો પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે છે કે નથી રાખતા? ત્રીજો પ્રશ્ન– "परीत्तसंसारए अणंतसंसारए" "સનત્કુમાર પરિમિત સંસારવાળા છે કે અનંત સંસારક છે?" જેણે પોતાનો સંસાર પરિમિત કર્યો હોય એવા જીવને "परीतसंसारक" કહે છે. એવા જીવનો સંસાર દીર્ઘ હોતો નથી પણ અલ્પ હોય છે. જેનો સંસાર અનંત હોય છે તે જીવને અનંત સંસારક કહે છે. ચોથો પ્રશ્ન–"सुलभबोहिए दुल्लभबोहिए" "સનત્કુમાર સુલભબોધિક છે કે દુર્લભબોધિક છે!" જેને જૈન ધર્મની પ્રાપ્તિ જન્માન્તરમાં સુલભ હોય છે એવા જીવને સુલભબોધિક કહે છે, અને જેને જન્માન્તરમાં તેની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એવા જીવને દુર્લભબોધિક કહે છે. પાંચમો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે–"आराहए-विराहए" સનત્કુમાર આરાધક છે કે વિરાધક છે! ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરનારને આરાધક

पालयति इति आराधकः बोधिपालकः ९, 'विराहिए' विराधको वा-बोध्यपालकः १०, 'चरमे' चरमः-अन्तिमः एक एव भवो यस्य स तथा ११, 'अचरमे' अचरमो वा-तद्विपरीतः अनेकभवः किम् १२,।

भगवानाह-'गोयमा ! सणंकुमारे देविंदे देवराया'। हे गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः 'भवसिद्धिए' भवसिद्धिकः एव, नो 'अभवसिद्धिए' अभवसिद्धिकः, एवं 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिरेव, नो मिथ्यादृष्टिः, तथा 'परित्तसंसारए' परीतसंसारक एव नो 'अणंतसंसारए' अनन्तसंसारकः, एवं 'सुलभ-

हए' आराधक ९ और जो बोधिका पालन नहीं करता है वह 'विराहए विराधक कहा गया हैं १०। सनत्कुमार आराधक हैं। कि विराधक है। जिसका एक ही भव बाकी होता है वह 'चरिमे' चरम कहा गया है- ११ इससे विपरीत अनेक भववाला जीव अचरम होता है १२। सनत्कुमार एक ही मनुष्य का भव प्राप्त करके मोक्षजायंगे या इससे विपरीत अनेक भवों के बाद मोक्ष जायंगे। इस प्रकार से ये ६ प्रश्न युगल सनत्कुमार के विषय में गौतम ने प्रभु से पूछे हैं। इनका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि- 'गोयमा।' 'सणंकुमारे देविंदे देवराया' देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार 'भवसिद्धिए' भवसिद्धिक ही हैं 'नो अभवसिद्धिए' अभवसिद्धिक नहीं। इन्द्र भव की समाप्ति के बाद मनुष्यभव प्राप्त कर वह उसीभव से मोक्ष प्राप्त करेंगे। इस तरह मुक्ति प्राप्ति करने में वह अनेक भववाला नहीं होने से अभवसिद्धिक नहीं है। इसी प्रकार वह मिथ्यादृष्टि न होकर सम्यक्दृष्टि ही है। 'नो अणंत संसारए' अनन्तसंसारी न

કહે છે, અને પાલન નહીં કરનારને વિરાધક કહે છે. છઠ્ઠો પ્રશ્ન-"चरिमे अचरिमे।" જેનો એક જ ભવ બાકી હોય તેને 'ચરમ' કહે છે, પણ અનેક ભવ કરવાના બાકી હોય એવા જીવને 'અચરમ' કહે છે. સનત્કુમાર એક જ મનુષ્ય ભવ કરીને મોક્ષે જશે કે અનેક ભવો કરીને મોક્ષે જશે!

ઉપરના ૭ પ્રશ્નોનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે-"गोयमा।" હે ગૌતમ! "सणंकुमारे देविंदे देवराया" દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર "भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए" ભવસિધ્ધિક છે, અભવસિધ્ધિક નથી. કારણ કે ઇન્દ્રનો ભવ પૂરો કર્યા પછી તેઓ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને તે ભવમાં જ મોક્ષે જશે. મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમને અનેક ભવ કરવા પડશે નહીં. તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ નથી પણ સમ્યક્દષ્ટિ છે "नो अणंतसंसारए" તેઓ અનંત સંસારી નથી પણ "परित्त-

ध्यादृष्टिः-तद्विपरीतश्रद्धावानस्ति किम् ४ 'परित्तसंसारए' परीतसंसारकः- परीतः परिमितीकृतः संसारो येन सः परीतसंसारकः- अल्पीकृतसंसारकः-५ 'अणंतसंसारए' अनन्तसंसारको वा-अनन्तः संसारो यस्य सः अनन्तसंसारकः ६, 'सुलभबोहिए' सुलभबोधिकः-सुलभा बोधिर्यस्य स तथा जन्मान्तरे जिनधर्म-प्राप्तिकः ७, 'दुल्लभबोहिए' दुर्लभबोधिको वा-दुर्लभा बोधिर्यस्य स तथा, जन्मान्तरे दुर्लभजिनधर्मप्राप्तिकः ८, 'आराहए' आराधकः- आराधयति सम्यक्

दोष श्रद्धा होती है वह सम्यग्दृष्टि है और इससे विपरीत श्रद्धा-वाला जीव मिथ्यादृष्टि है। सनत्कुमार की जीवादिक तत्त्वों पर श्रद्धा समीचीन है कि समीचीन नहीं है- झूठी है। 'परित्तसंसारए' जिसने अपना संसार परीतपरिमित करलिया होता है- वह परीत संसारक जीव कहलाता ५ है- इस जीव का संसार दीर्घ न होकर अल्प रह जाता है। 'अणंतसंसारए' जिसका संसार अनन्त होता है वह अनन्त संसारक कहलाता है। तो क्या सनत्कुमार परीत-संसारक है कि अनन्तसंसारक ६ है। जिन धर्म की प्राप्ति जन्मान्तर में जिसे सुलभ है वह 'सुलभबोहिए' सुलभबोधिक और जन्मा-न्तर में जिसे जिनधर्मकी प्राप्ति होना दुर्लभ है वह 'दुल्लभबोहिए' दुर्लभबोधिक है। सनत्कुमार सुलभबोधिवाले हैं ७ कि दुर्लभबोधि-वाले हैं ८। बोधिका पालन जो अच्छी तरह से करता है वह 'आरा-

પૂછે છે- "સનત્કુમાર સમ્યક્ દૃષ્ટિ છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે?" જીવાદિક તત્ત્વો પર જેને નિર્દોષશ્રદ્ધા હોય છે એવા જીવને સમ્યક્દૃષ્ટિ કહે છે; તેથી વિપરીત શ્રદ્ધાવાળા જીવને મિથ્યાદૃષ્ટિ કહે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે સનત્કુમાર જીવાદિક તત્ત્વો પર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખે છે કે નથી રાખતા? ત્રીજો પ્રશ્ન- "परीत्तसंसारए अणंतसंसारए" "સનત્કુમાર પરિમિત સંસારવાળા છે કે અનંત સંસારક છે?" જેણે પોતાનો સંસાર પરિમિત કર્યો હોય એવા જીવને "परीतसंसारक" કહે છે. એવા જીવનો સંસાર દીર્ઘ હોતો નથી પણ અલ્પ હોય છે. જેનો સંસાર અનંત હોય છે તે જીવને અનંત સંસારક કહે છે. ચોથો પ્રશ્ન-"सुलभबोहिए दुल्लभबोहिए" "સનત્કુમાર સુલભબો-ધિક છે કે દુર્લભબોધિક છે!" જેને જૈન ધર્મની પ્રાપ્તિ જન્માન્તરમાં સુલભ હોય છે એવા જીવને સુલભબોધિક કહે છે, અને જેને જન્માન્તરમાં તેની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એવા જીવને દુર્લભબોધિક કહે છે. પાંચમો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે-"आराहए-विराहए" સનત્કુમાર આરાધક છે કે વિરાધક છે! ધર્મનું સારી રીતે પાલન કરનારને આરાધક

पालयति इति आराधकः बोधिपालकः ९, 'विराहिए' विराधको वा-बोध्यपालकः १०, 'चरमे' चरमः-अन्तिमः एक एव भवो यस्य स तथा ११, 'अचरमे' अचरमो वा-तद्विपरीतः अनेकभवः किम् १२,।

भगवानाह-'गोयमा ! सणंकुमारे देविंदे देवराया'। हे गौतम ! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः 'भवसिद्धिए' भवसिद्धिकः एव, नो 'अभवसिद्धिए' अभवसिद्धिकः, एवं 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिरेव, नो मिथ्यादृष्टिः, तथा 'परित्तसंसारए' परीतसंसारक एव नो 'अणंतसंसारए' अनन्तसंसारकः, एवं 'सुलभ-

हए' आराधक ९ और जो बोधिका पालन नहीं करता है वह 'विराहए विराधक कहा गया हैं १०। सनत्कुमार आराधक हैं। कि विराधक है। जिसका एक ही भव बाकी होता है वह 'चरिमे' चरम कहा गया है- ११ इससे विपरीत अनेक भववाला जीव अचरम होता है १२। सनत्कुमार एक ही मनुष्य का भव प्राप्त करके मोक्षजायंगे या इससे विपरीत अनेक भवों के बाद मोक्ष जायंगे। इस प्रकार से ये ६ प्रश्न युगल सनत्कुमार के विषय में गौतम ने प्रभु से पूछे हैं। इनका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि- 'गोयमा।' 'सणंकुमारे देविंदे देवराया' देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार 'भवसिद्धिए' भवसिद्धिक ही हैं 'नो अभवसिद्धिए' अभवसिद्धिक नहीं। इन्द्र भव की समाप्ति के बाद मनुष्यभव प्राप्त कर वह उसीभव से मोक्ष प्राप्त करेंगे। इस तरह मुक्ति प्राप्ति करने में वह अनेक भववाला नहीं होने से अभवसिद्धिक नहीं है। इसी प्रकार वह मिथ्यादृष्टि न होकर सम्यक्दृष्टि ही है। 'नो अणंत संसारए' अनन्तसंसारी न

કહે છે, અને પાલન નહીં કરનારને વિરાધક કહે છે. છઠ્ઠો પ્રશ્ન-"चरिमे अचरिमे।" જેનો એક જ ભવ બાકી હોય તેને 'ચરમ' કહે છે, પણ અનેક ભવ કરવાના બાકી હોય એવા જીવને 'અચરમ' કહે છે. સનત્કુમાર એક જ મનુષ્ય ભવ કરીને મોક્ષે જશે કે અનેક ભવો કરીને મોક્ષે જશે!

ઉપરના છ પ્રશ્નોનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે-"गोयमा।" હે ગૌતમ! "सणंकुमारे देविंदे देवराया" દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર "भवसिद्धिए नो अभवसिद्धिए" ભવસિધ્ધિક છે, અભવસિધ્ધિક નથી. કારણ કે ઇન્દ્રનો ભવ પૂરો કર્યા પછી તેઓ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને તે ભવમાં જ મોક્ષે જશે. મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા માટે તેમને અનેક ભવ કરવા પડશે નહીં. તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ નથી પણ સમ્યક્દષ્ટિ છે "नो अणंतसंसारए" તેઓ અનંત સંસારી નથી પણ "परित्त-

बोहिए' सुलभबोधिक एव, नो 'दुल्लभबोहिए' दुर्लभबोधिकः तथैव 'आराहए' आराधकः एव नो 'विराहिए' विराधकः एवं 'चरमे' चरम एव नो 'अचरमे' अचरमः इति रीत्या सनत्कुमारे सर्वं 'पसत्थं' प्रशस्तम् 'नेयव्वं' नेतव्यम् ज्ञातव्यम् नो अप्रशस्तम् अभवसिद्धयादिकमिति भावः। 'से केणट्ठे णं भंते! एवंवुच्चइ' तत् केनार्थेन भदन्त! एवम् उच्यते-सनत्कुमारो भवसिद्धिकत्वादि प्रशस्तगुणसम्पन्न एवेत्यत्र को हेतुः? भगवान् उत्तरयति- 'गोयमा! सणंकुमारे' इत्यादि। हे गौतम! सनत्कुमारो देवेन्द्रो देवराजः 'बहूणं' बहूनाम् अनेकेषाम् 'समणाणं' श्रमणानां साधूनाम् 'बहूणं' बह्वीनाम् अनेकासाम् 'समणीणं' श्रमणीनाम् साध्वीनाम् 'बहूणं' बहूनाम् 'सावयाणं' श्रावकाणाम् देशविरतानाम् 'बहूणं' बह्वीनाम् 'साविआणं' श्राविकाणाम् 'हियकामए'

होकर 'परित्तससारए' परीतसंसारवाला ही हैं। 'नो दुल्लहबोहिए' दुर्लभबोधिवाला न होकर 'सुलभबोहिए' सुलभबोधिवाले ही है। 'नो विराहिए' विराधक न होकर 'आराहए' आराधक ही है। 'नो अचरमे' अचरम न होकर 'चरिमे' चरम ही है। इस रीति से सनत्कुमार में सब 'पसत्थं नेयव्वं' प्रशस्त ही जाननाचाहिये। 'नो अप्रशस्तं' अभवसिद्धयादिक अप्रशस्तगुण उसमें नही हैं। 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ' गौतम पुनःप्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त। सनत्कुमार भवसिद्धिकत्व आदिप्रशस्त गुणों से सम्पन्न ही है इस कथन में कारण-हेतु-क्या है। तब इसका उत्तर देते हुए भगवान उनसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'सणंकुमारे देविंदे देवराया' देवेन्द्र देवराज सनत्कुमार 'बहूणं समणाणं, बहूणं समणीणं अनेक श्रमणोंका,

संसारए" परिमित संसारवाળા છે. "नो दुल्लहबोहिए" તેઓ દુર્લભબોધિક નથી પણ "सुलभबोहिए" સુલભ બોધિક છે. "नो विराहिए-आराहए" તે વિરાધક નથી પણ આરાધક જ છે "नो अचरिमे-चरिमे" તેઓ અચરમ નથી પણ ચરમ જ છે. "पसत्थं नेयव्वं" આ રીતે સનત્કુમારમાં બધા પ્રશસ્ત ગુણો જ છે એમ જાણવું, "नो अप्रशस्तं" તેમનામાં અભવસિદ્ધિકિ આદિ અપ્રશસ્ત ગુણો નથી.

"से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ।" ગૌતમ પૂછે છે, "હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિક આદિ પ્રશસ્ત ગુણોથી યુક્ત છે?

ત્યારે મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "सणंकुमारे देविंदे देवराया" દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમાર "बहूणं समणाणं, बहूणं समणीणं" અનેક શ્રમણો (સાધુઓ) અને શ્રમણીયો (સાધ્વીઓ)નું, "बहूणं

हितकामुकः हितं हिते निबन्धनं वस्तु तस्य कामुकः हितचिन्तकः हितेच्छुः 'सुहकामए' सुखकामुकः सुखम् आनन्दरूपम् तदिच्छुः 'पत्थकामए' पथ्यकामुकः पथ्यं दुःखत्राणं तत्कामुकः दुःखनिवारणेच्छुः 'आणुकंपिए' आनुकम्पिकः अनुकम्पया-चरतीति आनुकम्पिकः अनुकम्पाशीलः दयाकारकः करुणावरुणालयत्वात् 'निस्सेयसिए' नैश्रेयसिकः निश्रेयसं मोक्षः तत्र नियुक्त इवेति नैश्रेयसिकः मोक्षाभिलाषी-'हियसुहनिस्सेयसिए' हितसुखनैश्रेयसिकः कल्याणेच्छुः 'हियसुहनिस्सेसकामए' हितसुखनिःशेषकामुकः हितरूपं यत्सुखं तन्निःशेषाणां सर्वेषां कामयते समीहते यः स तथा तत् तस्मात् 'तेणट्ठेणं' तेनार्थेन तेन हेतुना हे गौतम! 'सणंकुमारेणं भवसिद्धिए जाव-नो अचरिमे' सनत्कुमारः खलु भवसिद्धिकः यावत्-चरमः

अनेक श्रमणियोंका, 'बहूणं सावयाणं' अनेक श्रावकोंका, 'बहूणं सावियाणं' अनेक श्राविकाओंका 'हियकामए' हितकामुक हैं। सुख की कारणभूत जो वस्तु है वह यहां हितशब्द से ली गई हैं। 'सहकामुए' उन्हें आनन्दरूप सुख प्राप्त होते रहें-इस बातका वह इच्छुक है। 'पत्थकामए' पथ्यकामुक है- दुःख से वे सदा बचे रहे इस बात का वह अभिलाषी हैं। 'आणुकंपिए' क्यों कि वह करुणा का वरुणालयसमुद्र होने के कारण उन पर सदा दयाशील है। 'निस्सेयसिए' उन्हें मोक्षप्राप्त हो इस बातका वह अभिलाषी है। 'हियसुहनिस्सेसकामए' हितरूप सुख इन सब को प्राप्त होते रहे इस बातकी वह कामना करते रहते है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा! सणंकुमारेणं भवसिद्धिए जाव णो अचरिमे' इस कारण हे गौतम। मैंने ऐसा कहा है कि सनत्कुमार भवसिद्धिक है यावत् चरम है।

सावयाणं बहूणं सावियाणं" અનેક શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓનું "हियकामए" હિત ચાહનારા છે. અહીં સુખ આપનારી વસ્તુને હિત પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. "सुहकामए" તેમને આનંદરૂપ સુખની પ્રાપ્તિ થાય, તે પ્રકારની કામનાવાળા છે, "पत्थकामए" તેઓ તેમના પથ્યકામુક છે—એટલે કે તેઓ સદા દુઃખથી મુક્ત રહે એવી અભિલાષાવાળા છે, "आणुकंपिए" તેઓ કરુણાના સાગર હોવાથી તેમના પર અનુકંપા રાખનારા છે, "निस्सेयसिए" તેમને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, એવી અભિલાષા રાખનારા છે, "हियसुहनिस्सेसकामए" તે સૌને હિતરૂપ સુખની પ્રાપ્તિ થાય એવી કામનાવાળા છે. "से तेणट्ठेणं गोयमा! सणंकुमारेणं भवसिद्धिए जाव णो अचरिमे" હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે સનત્કુમાર ભવસિદ્ધિકથી

नोअचरम इति । यावत्करणात् सम्यग्दृष्टिः, परीतसंसारकः, सुलभबोधिकः, आराधकः-इति संग्राह्यम् । चरमशब्दार्थस्तु चरम एव भवो यस्यामास्तिष्ठति, देव भवो वा चरमो यस्य सः, चरमभवो वा भविष्यति यस्य स चरम इति बोध्यः । 'सणंकुमारस्स णं भंते देविंदस्स देवरण्णो' हे भदन्त ! सनत्कुमारस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता सनत्कुमाराख्ये तृतीयदेवलोके सनत्कुमारेन्द्रस्य कियती स्थितिरस्ति ? 'गोयमा !' हे गौतम ! सनत्कुमारस्य 'सत्तसागरोवमाणि' सप्तसागरोपमाणि 'ठिई पण्णत्ता' स्थितिः प्रज्ञप्ता-उक्ता । 'सेणं भंते' स खलु भदन्त ! सनत्कुमारः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात् देवलोकात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण 'जाव-कहिं उववज्जिहिइ' यावत्-

अचरम नहीं है । चरम शब्दका अर्थ इस प्रकार से है- चरम ही भव जिसको प्राप्त है वह चरम है । अथवा-चालूभव-जो देव का भव है-वह भव ही जिसका अन्तिम भव है वह चरम है । अथवा-चरम भव जिसका होगा वह चरम है । 'सणंकुमारस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' अब सनत्कुमारकी स्थिति आदिके विषयमें प्रश्न करते हुए गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि-हे भदन्त ! यह कहीये कि सनत्कुमारकी स्थिति कितनी है । सनत्कुमार तृतीयदेवलोकके अधिपति है । उनकी वहां कितनि स्थिति हैं ? तथा 'से णं भंते ! आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ' वहां पर रहनेकी स्थिति के समाप्त होते ही वे उस तृतीय देवलोकसे चव कर यावत् कहां पर उत्पन्न होगे । देवभव के कारणभूत कर्मों की

લઈને ચરમ પર્યન્તના પ્રશસ્ત ગુણોવાળા છે, અભવસિદ્ધિકથી લઈને અચરમ પર્યન્તના અપ્રશસ્ત ગુણોવાળા નથી. 'ચરમ' શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે-આખરી ભવ જેને પ્રાપ્ત થયો છે તેને ચરમભવસંપન્ન કહે છે. અથવા ચાલૂ ભવ જ જેનો આખરી ભવ છે તેને ચરમભવવાળા કહે છે. અથવા જેને એક આખરી ભવ કરવો પડશે તેને ચરમ ભાવવાળો કહે છે. સનત્કુમાર ઇન્દ્રનું આયુષ્ય પૂરૂં કરીને મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના છે. તેથી તેમને ચરમભવ સંપન્ન કહ્યા છે. હવે ગૌતમ અણગાર મહાવીર પ્રભુને સનત્કુમારની સ્થિતિ આદિ વિષે પ્રશ્નો પૂછે છે—

પ્રશ્ન—" सणंकुमारस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ? " હે ભદન્ત ! ત્રીજા દેવલોકના અધિપતિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે-ત્યાં તેમને રહેવાની સમય મર્યાદા કેટલી છે ? તથા "से णं आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ " તેઓ ત્યાંનો તેમનો આયુષ્ય કાળ પૂર્ણ કરીને, ત્રીજા દેવલોકમાંથી આવીને કઇ ગતિમાં જન્મ લેશે ?

कुत्र–उत्पत्स्यते, उत्पन्नो भविष्यति । यावत्करणात् आयुःक्षयेण–आयुष्कर्म दलिकनिर्जरणेन, भवक्षयेण–देवभवनिबन्धनकर्मणां निर्जरणेन, स्थितिक्षयेण-आयुःकर्मणः स्थितेर्वेदनेन कुत्र गमिष्यति ? 'गोयमा !' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे' महाविदेहे वर्षे महाविदेहक्षेत्रे 'सिज्झिहिइ' सेत्स्यति सिद्धो भविष्यति सकलकर्मराहित्येन कृतकृत्यो भविष्यति 'जाव–अंतं करेहिइ' यावत् अन्तं करिष्यति । यावत् करणात् 'बुज्झिहिइ मुच्चिहिइ परिनिव्वाहिइ सव्वदुक्खाणं' इति संग्रहः । अन्ते वायुभूतिः भगवतो वाक्यं प्रामाणिकत्वेन उपसंहरति–सेवं भंते ! सेवं भंते ! इति । तदेवं भगवन् तदेवं भगवन् इति । हे भगवन् ! भवता यत् प्रतिपादितम् तत् सर्वम् एवं–पूर्वोक्तरूपं सत्यमेव नतु तद्विपरीतम् । शास्त्रकारः पूर्वोक्तार्थसंग्रहार्थं गाथाद्वयीमाह–'छट्ठ-ट्ठम मासो' इत्यादि ।

निर्जराका होना इसका नाम भवक्षय है और आयुःकर्मकी स्थितिका वेदन होना इसका नाम स्थितिक्षय है । इसका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं–'गोयमा !' हे गौतम ! 'महाविदेहे वासे सिज्झहिइ' महाविदेह क्षेत्रमें वे सीद्ध सकल कर्मोंसे रहित होते हुए कृतकृत्य होंगे–'जाव अंतं करेहिइ' यावत् समस्त दुःखोंका अन्त करेंगे, अन्तमें वायुभूति प्रभुके वाक्यका प्रामाणिक होनेके कारण उपसंहार करते है 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' हे भदन्त ! आपने जो प्रतिपादित किया है वह सब ऐसा ही-पूर्वोक्तरूपवाला-ही है अर्थात् सत्य ही है उससे विपरीत नहीं है ।

अब शास्त्रकार इन दो गाथाओं द्वारा उद्देशक कथित विषयका संग्रह करते हुए इस उद्देशकको समाप्त करते है–छट्ठट्ठम इत्यादि–

દેવભવના કારણરૂપ કર્મોની નિર્જરા થવી તેનું નામ ભવક્ષય છે, અને આયુકર્મની સ્થિતિનું વેદન કરવું તેનું નામ સ્થિતિ ક્ષય છે.

ઉત્તર—"गोयमा !" હે ગૌતમ ! તેમની સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે. તેઓ ત્યાંથી ચ્યવીને "महाविदेहे वासे सिज्झहिइ" મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધપદ પામશે "जाव अंतं करेइ" તેઓ સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરીને કૃતકૃત્ય થઈ જશે અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા થશે.

"सेवं भंते ! सेवं भंते" આ પદો દ્વારા વાયુભૂતિ ગણધર ભગવાનના કથનમાં પોતાની અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરે છે. તેઓ કહે છે, "હે ભદન્ત ! આપની વાત તદ્દન સત્ય છે. આપની વાત યથાર્થ છે. તેમાં શંકાને સ્થાન જ નથી."

આ ઉદ્દેશકને અંતે આપેલી "छट्ठ छट्ठम ઇત્યાદિ" બે ગાથાઓ દ્વારા સૂત્રકારે

नोअचरम इति। यावत्करणात् सम्यग्दृष्टिः, परीतसंसारकः, सुलभबोधिकः, आराधकः-इति संग्राह्यम्। चरमशब्दार्थस्तु चरम एव भवो यस्यासावस्तिष्ठति, देवभवो वा चरमो यस्य सः, चरमभवो वा भविष्यति यस्य स चरम इति बोध्यः। 'सणंकुमारस्स णं भंते देविंदस्स देवरण्णो' हे भदन्त! सनत्कुमारस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता सनत्कुमाराख्ये तृतीयदेवलोके सनत्कुमारेन्द्रस्य कियती स्थितिरस्ति? 'गोयमा!' हे गौतम! सनत्कुमारस्य 'सत्तसागरोवमाणि' सप्तसागरोपमाणि 'ठिई पणत्ता' स्थितिः प्रज्ञप्ता-उक्ता। 'सेणं भंते' स खलु भदन्त! सनत्कुमारः 'ताओ देवलोगाओ' तस्मात् देवलोकात् 'आउक्खएणं' आयुःक्षयेण 'जाव-कहिं उववज्जिहिइ' यावत्-

अचरम नहीं है। चरम शब्दका अर्थ इस प्रकार से है- चरम ही भव जिसको प्राप्त है वह चरम है। अथवा-चालूभव-जो देव का भव है-वह भव ही जिसका अन्तिम भव है वह चरम है। अथवा-चरम-भव जिसका होगा वह चरम है। 'सणंकुमारस्स णं भंते। देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता' अब सनत्कुमारकी स्थिति आदिके विषयमें प्रश्न करते हुए गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि-हे भदन्त! यह कहीये कि सनत्कुमारकी स्थिति कितनी है। सनत्कुमार तृतीयदेवलोकके अधिपति है। उनकी वहां कितनि स्थिति हैं? तथा 'से णं भंते! आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ' वहां पर रहनेकी स्थिति के समाप्त होते ही वे उस तृतीय देवलोकसे चव कर यावत् कहां पर उत्पन्न होगे। देवभव के कारणभूत कर्मो की

લઈને ચરમ પર્યન્તના પ્રશસ્ત ગુણોવાળા છે, અભવસિદ્ધિકથી લઈને અચરમ પર્યન્તના અપ્રશસ્ત ગુણોવાળા નથી. 'ચરમ' શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—આખરી ભવ જેને પ્રાપ્ત થયો છે તેને ચરમભવસંપન્ન કહે છે. અથવા ચાલૂ ભવ જ જેનો આખરી ભવ છે તેને ચરમભવવાળા કહે છે. અથવા જેને એક આખરી ભવ કરવો પડશે તેને ચરમ ભાવવાળો કહે છે. સનત્કુમાર ઇન્દ્રનું આયુષ્ય પૂરૂં કરીને મનુષ્યભવ પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના છે. તેથી તેમને ચરમભવ સંપન્ન કહ્યા છે. હવે ગૌતમ અણગાર મહાવીર પ્રભુને સનત્કુમારની સ્થિતિ આદિ વિષે પ્રશ્નો પૂછે છે—

પ્રશ્ન—" सणंकुमारस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?" હે ભદન્ત! ત્રીજા દેવલોકના અધિપતિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ સનત્કુમારની સ્થિતિ કેટલા કાળની છે—ત્યાં તેમને રહેવાની સમય મર્યાદા કેટલી છે? તથા "से णं आउक्खएणं जाव कहिं उववज्जिहिइ" તેઓ ત્યાંનો તેમનો આયુષ્ય કાળ પૂર્ણ કરીને, ત્રીજા દેવલોકમાંથી આવીને કઇ ગતિમાં જન્મ લેશે?

तृतीयशतकस्य द्वितीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

राजगृहे नगरे भगवत्समवसरणं परिषत्समागमनं, भगवद्धर्मदेशना धर्मदेशनां श्रुत्वा परिषत्प्रतिगमनानन्तरं गौतमस्य महावीरम्प्रति असुरकुमार देवावासविषयकः प्रश्नः 'असुरकुमाराः क्व निवसन्ति ?' इत्यादि, ततो भगवतः रत्नप्रभापृथिवीमध्ये असुरकुमारावासकथनम्, ततः असुरकुमाराणाम् अधस्तृतीयवालुकाप्रभानामकनरकलोकपर्यन्तं गमनकथनम्, अधःसप्तमनरकलोकगमनसामर्थ्यवर्णनञ्च तत्र पूर्वभवप्रत्ययिकवैरिजनदुःखोत्पादनस्य भूतपूर्वसुहृज्जनसुखोत्पादनस्य च गमनहेतुत्वकथनम्, ततःअसुराणाम् तिर्यग्-

---

तीसरे शतकके दूसरे उद्देशेका प्रारंभ–

अब सूत्रकार तृतीय शतक का द्वितीय उद्देशक प्रारंभ करते हैं। इस द्वितीय उद्देशका में जो विषय कहा हुआ है–उसका संक्षिप्त विवरण इस प्रकार से है–

राजगृह नगर में महावीर प्रभुका आगमन, परिषदाका धर्मोपदेश श्रवण, उस परिषदा के जाने के बाद महावीर प्रभुसे गौतम का असुरकुमार देवों के आवास के विषय में कि 'असुरकुमार कहां रहते है' इत्यादि प्रश्न, असुरकुमार रत्न प्रभा पृथिवी के एकलाख अस्सी हजार योजन का रत्न प्रभापृथिवी का पिंड है उसके मध्य में रहते हैं इस प्रकार से भगवान् का उनके आवासों का कथन करनेरूप उत्तर, तथा असुरकुमार नीचे वालुकाप्रभा नामक नरक पर्यन्त गमन करते है ऐसा प्रतिपादन और साथ में यह समझाना कि सप्तम नरक तक जानेकी उनमें शक्ति है। तीसरे नरकतक जो वे जाते है इसमें कारण यह है कि वे वहां अपने पूर्वभव के

ત્રીજા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક—

હવે સૂત્રકાર ત્રીજા શતકના બીજા ઉદ્દેશકની શરૂઆત કરે છે. તેમાં જે જે વિષયોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તે તે વિષયનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે–

રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુનું ગમન, પરિષદનું ધર્મોપદેશ શ્રવણ, ત્યાર બાદ ગૌતમના મહાવીર પ્રભુને અસુરકુમારોના આવાસો વિષે પ્રશ્નો "અસુરકુમારો ક્યાં રહે છે?" ઉત્તર– તેઓ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના એક લાખ એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ પિંડના મધ્ય ભાગમાં રહે છે. તેઓ નીચે વાલુકાપ્રભા નામની નરક સુધી જાય છે એવું પ્રતિપાદન અને તેઓ સાતમી નરક સુધી જઇ શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે, એવો ભગવાન દ્વારા ઉત્તર તેઓ પોતાના પૂર્વભવના દુશ્મનોને પીડવા માટે,

अर्थात् तिष्यकस्य षष्ठंनाम तपः, मासिकमनशनम्, अष्ट वर्षाणि साधुपर्यायः, कुरुदत्तपुत्रस्य तु अष्टमं तपः अर्धमासिकमनशनम्, षण्मासाःसाधुपर्यायः, इति प्रथमगाथार्थः। विमानानामुच्चत्वम्, शक्रेशानेन्द्रादीनाम् परस्परं समीपे गमनम्, अवलोकनम्, आलापसंलापौ, कार्याणि, विवादाः तन्निर्णयः, सनत्कुमारस्य शुभव्यत्वम्, इति द्वितीयगाथार्थः।

एतदुद्देशकार्थरूपस्य विकुर्वणाशक्तेः स्वरूपस्य मोकाभिधायां नगर्यां प्रतिपादितत्वात् उपचारेण एतदुद्देशकस्यापि मोकाशब्देन व्यवहारात् 'मोका समाप्ता' उद्देशकसमाप्त्यर्थे 'मोका समाप्ता इत्युक्तम् ॥ ॥ सू० २९ ॥

॥ तृतीयशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

इतिश्री जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्यश्री घासीलालव्रति विरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाव्याख्यायां तृतीयशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्त ॥ ३–१ ॥

इन दो गाथाओंका अर्थ मूल सूत्रार्थमें लिख दिया गया है।

इस उद्देशेमें विकुर्वणा शक्तिका स्वरूप प्रकट किया गया है-और प्रभुने इसका कथन मोका नामकी नगरी में किया है-इसलिये उपचार से इस उद्देशाका नाम मोका रख दिया गया है। इसी कारणसे इस उद्देशकका 'मोका' इस शब्दसे व्यवहार किया गया है ॥२९॥ इस प्रकार तृतीय शतकका यह प्रथम उदेशक समाप्त हुआ॥

॥ तृतीयशतक का प्रथम उद्देशक समाप्त हुआ ॥१॥

श्री जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्य श्री घासीलालजी महाराजकृत भगवतीसूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकमें पहला उद्देशक समाप्त ॥३–१॥

આ ઉદ્દેશકનો ઉપસંહાર કરતાં તેમાં જે વિષયોનું પ્રતિપાદન થયું છે તે વિષયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. બન્ને ગાથાનો અર્થ મૂળ સૂત્રાર્થમાં સમજાવવામાં આવ્યો છે.

આ ઉદ્દેશકમાં વિકુર્વણા શક્તિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. મોકા નામની નગરીમાં આ ઉદ્દેશકનું કથન ભગવાન મહાવીર પ્રભુને શ્રીમુખે થયું હતું. તે કારણે આ ઉદ્દેશકનું નામ "મોકા" રાખ્યું છે. આ પ્રમાણે ત્રીજા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો. ॥

ઇતિશ્રી જૈનાચાર્ય જૈનધર્મ દિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત ભગવતી સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૩–૧॥

कालव्यतीतानन्तरं तेषामूर्ध्वलोकगमनप्रतिपादनम्, ततःशबर-बर्बर-ढंकण-भुतुअ-पण्ह-पुलिन्द नामकानार्यकिरातजातीयानां दुर्ग-परिखा-पर्वत कन्दरादिविषमप्रदेशरूपाश्रयेण अश्वसैन्यादिचतुरङ्गसैनिकोपरिआक्रमाध्यवसायवत् असुराणाम् अर्हत्सिद्धजैनमुन्यादिसमाश्रयेण ऊर्ध्वलोकगमनाध्यवसायः, ततो महर्द्धिकासुराणामेवोर्ध्वगमनप्रतिपादनम्, प्रसङ्गात् ऊर्ध्वगमनार्थं चमरेन्द्रस्य कथाप्रस्तावः, - पूर्वभवे जम्बूद्वीपे भारतवर्षे - विन्ध्यगिरिपादमूले-बेभेलनगरे पूरणनामकगृहपतिरूपेण जन्म तस्य शुभाध्यात्मिकविचारानन्तरं दानामानाम प्रव्रज्याग्रहणम् नियमपूर्वकं चतुष्पुटककाष्ठमयप्रतिग्रहक पात्र-

हो जाने के बाद असुरों का उर्ध्वगमन होता है ऐसा कथन, शबर बर्बर ढंकण, भुतुय, पण्ह, पुलिन्द, इन किरातजातीय अनार्यों का जैसे दुर्ग, परिखा, पर्वत, कन्दरा आदि विषम प्रदेशरूप स्थान के सहारे से अश्वसैन्य आदि चतुरंगवाली सेना के ऊपर आक्रमण करने का अध्यवसाय होता है उसी प्रकार से असुरकुमारों का अर्हत सिद्ध एवं जैनमुनि आदिके सहारे से उर्ध्वलोक में गमन करने का अध्यवसाय होता है ऐसा कथन, महर्द्धिक असुरों का ही ऊर्ध्वगमन होता है ऐसा कथन, प्रसंग से ऊर्ध्वगमन के निमित्त चमरेन्द्र की कथा का प्रस्ताव, पूर्वभव में जंबूद्वीप में, भारतवर्ष में, विन्ध्याचल के पादमूल में वेभेल नगर में पूरण नामक गृहपति के रूप में चमरेन्द्र का जन्म, शुभ आध्यात्मिक विचार के अनन्तर ही उसका दानामा नामकी प्रव्रज्या को अंगीकार करने का कथन, चार खाने वाले काष्ठ के पात्र में भिक्षाचर्या से प्राप्त अशन पान

જેવી રીતે શબર, બર્બર, ઢંકણ, ભુતુય, પણ્હ, પુલિન્દ વગેરે કિરાત જાતિના અનાર્યો દુર્ગ, પરિખા, પર્વત, કન્દરા આદિ વિષમ પ્રદેશોને સહારે અશ્વસૈન્ય આદિ ચતુરંગી સેના પર આક્રમણ કરવાને ટેવાયેલા હોય છે, એવી જ રીતે અસુરકુમારો પણ અર્હંત, સિદ્ધ અને જૈન મુનિયોને સહારે ઉર્ધ્વલોકમાં ગમન કરવાને અભ્યસ્ત હોય છે મહર્દ્ધિક અસુરોનું જ ઉર્ધ્વગમન થાય છે. પ્રસંગોપાત ઉર્ધ્વગમનને નિમિત્તે ચમરેન્દ્રની કથાનો પ્રસ્તાવ- પૂર્વભવમાં જંબૂદ્વીપમાં ભારતવર્ષના વિંધ્યાચલ પર્વતની તળેટીમા વેભેલ નગરમાં પૂરણ નામના ગહસ્થ રૂપે ચમરેન્દ્રનો જન્મ, શુભ આધ્યાત્મિક વિચાર પૂર્વક દાનામા નામની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાનું કથન, ચાર ખાનાંવાળા કાષ્ઠ પાત્રમાં ભિક્ષાથી પ્રાપ્ત કરેલ અશન, પાન આદિના ચાર વિભાગ કરી નાખતો.

नन्दीश्वरद्वीपपर्यन्तगमनप्रतिपादनम् , तिर्यग् असंख्येयद्वीपसमुद्रपर्यन्तगमनसामर्थ्यप्रतिपादनञ्च, तत्र अर्हतां भगवतां जन्म – दीक्षा – केवलज्ञानोत्पाद –निर्वाणप्राप्तिमहोत्सव एव तेषां तिर्यग्गमनहेतुरिति कथनम् । ततः तेषामसुराणाम् ऊर्ध्वं सौधर्मदेवलोकपर्यन्तगमननिरूपणम्, ऊर्ध्वं यावदच्युतदेवलोकपर्यन्तगमनसामर्थ्यनिरूपणञ्च, तत्रोर्ध्वलोकगमनहेतुश्च देवासुराणां शाश्वतिकविरोधः, तत्र गत्वा लघुरत्नादिचौर्यकरणम् , ततः देवद्वारा असुराणां तदपराधजन्यशारीरिकव्यथोत्पादनम् , असुराणाम् देवाङ्गनाऽप्सरसाञ्च पारस्परिकव्यवहारकथनम् , ततः अनन्तोत्सर्पिणी-अनन्तावसर्पिणी

वैरियों को दुःखोत्पादन करते हैं और भूतपूर्व अपने मित्रजनों को सुखी करने का प्रयत्न करते हैं। असुरकुमार तिरछे नन्दीश्वर द्वीप तक जाते हैं और उनमें असंख्यात द्वीप समुद्रोंतक जाने की योग्यता हैं–ऐसा समझना, तिर्यग् गमन में हेतु अर्हन्त प्रभुके जन्म, दीक्षा, केवलज्ञानोत्पाद और मोक्ष ये कल्याणक हैं। यद्यपि असुरकुमार ऊँचे सौधर्म देवलोक तक जाते हैं, परन्तु उनमें अच्युत देवलोक तक जानेकी शक्ति है इस प्रकार का कथन, असुरकुमार जो ऊँचे सौधर्म देवलोक तक गमन करते हैं उसमें "देव और असुरों का शाश्वतिक वैर कारण है" ऐसा कथन। वहां जाकर असुरों द्वारा लघुरत्न आदिकों की चोरी करना और इस अपराध के कारण देवों द्वारा उन्हें शारीरिक दण्ड देना यह कथन। असुरों के और देवोंकी अङ्गनारूप अप्सराओं के पारस्परिक व्यवहार का कथन। अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी कालके समाप्त

અને પૂર્વભવના મિત્રોને સુખ આપવા માટે ત્રીજી નરક સુધી ગમન કરે છે. અસુરકુમારો તિરછા નન્દીશ્વર દ્વીપ સુધી જાય છે, અને અસંખ્યાત દ્વીપો સુધી જવાનું સામર્થ્ય તેઓ ધરાવે છે. તેઓ શા કારણે તિર્યગ્લોકમાં જાય છે? અર્હન્ત પ્રભુના જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાનોત્પાદ અને મોક્ષ, એટલા કલ્યાણકો માટે તે ત્યાં જાય છે. જો કે અસુરકુમારો સૌધર્મ દેવલોક સુધીની ઊંચાઇએ જાય છે, પણ અચ્યુત દેવલોક સુધી જવાને તેઓ સમર્થ છે. સૌધર્મ દેવલોક સુધી તેમના ગમનનું કારણ તેમની વચ્ચેનું શાશ્વત વેર છે. ત્યાં જઇને અસુરકુમારો દ્વારા લઘુરત્નાદિની ચોરી કરાય છે અને દેવો તેમના તે અપરાધ માટે તેમને શારીરિક શિક્ષા કરે છે એવું કથન અસુરો અને દેવાંગના રૂપ અપ્સરાઓના અરસપરસના વ્યવહારનું કથન. અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ.સમાસ થતાં અસુરોનું ઉર્ધ્વગમન થાય છે, એવું કથન.

पणश्च तत्र मघोनः 'इन्द्र' पाकशासनस्य शतक्रतोः सहस्राक्षस्य वज्रपाणेः पुरन्दरस्य शक्रस्य विलासादिदर्शनेन चमरस्येर्ष्योत्पादः शक्रम्प्रति चमरस्य गालिप्रभृतिप्रदानम्, तस्यच चमरस्य समुत्पन्नेर्ष्यानिलस्य शक्रपराजयार्थं छद्मस्थ-महावीर-शरणाश्रयणम्, तदाश्रयेण परिघायुधग्रहणपूर्वकमेकाकिनः चमरस्य सौधर्मदेवशक्रम्प्रति प्रस्थानम्, प्रस्थानात्पूर्वं चमरकृतवैक्रियशरीर निर्माणम् ऊर्ध्वमुत्पतता चमरेण कृत उत्पातो यथा वानव्यन्तराणां भागनाशः, ज्योतिषिक-चन्द्र-सूर्य ग्रहनक्षत्रताराणाम् विभागः, आत्मरक्षकदेवानां पलायनम्, ततः चमरस्य शक्रसमीपगमनम् तद्द्वारेन्द्रकीलस्य तत्कृताकुट्टनं शक्राश्रित देवानां भयोत्पादनञ्च, चमरोपरि शक्रस्य प्रकोपः, चमरस्य पलायनम् महावीर

देवलोक तक चमरेन्द्र का अवलोकन, सौधर्मदेवलोक के अधिपति शक्रके विलास आदि के देखने से चमर के हृदय में ईर्ष्या का उत्पन्न होना, और इस कारण से शक्र के लिये गाली आदि देना, तथा ईर्ष्यालु चमरेन्द्र का शक्र के पराजय निमित्त छद्मस्थ महावीर की शरण आना, उनके आश्रय से चमर का अकेले ही परिघ नामका आयुध आदि शस्त्र लेकर शक्रके प्रति प्रस्थित होना, प्रस्थान के पहिले चमर द्वारा वैक्रिय शरीरों का निर्माण करना, ऊपर जाते हुए चमर के द्वारा उत्पात करना, वानव्यन्तरों का इसकारण से भाग-नाश होना इधर उधर भागना। ज्योतिष्क देव चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र एवं तारों का विभाग होना, आत्मरक्षक देवो का पलायन करना। शक्र के समीप चमर का आना, शक्र के द्वार पर रहे हुए इन्द्रकील की पिटाई होना, तथा शक्राश्रित देवों को भय उत्पन्न

લોક સુધીના પ્રદેશનું તેના દ્વારા અવલોકન સૌધર્મ દેવલોકના અધિપતિ શક્રના વિલાસ આદિ જોઇને ચમરેન્દ્રના હ્રદયમાં ઇર્ષાની ઉત્પત્તિ-તે કારણે શક્રને ગાળો દઇને તેનું અપમાન કર્યું. શક્રને પરાજય આપવા માટે ઇર્ષાળુ ચમરેન્દ્રનું છદ્મસ્થ મહાવીરને શરણે આવવાનું કથન આ ઉદ્દેશકમાં આવે છે. તેમનો આશ્રય મળવાથી ચમર એકલો જ પરિઘ, આયુધ આદિ શસ્ત્રો લઇને શક્રેન્દ્ર સાથે લડવા જવાનું સાહસ કરે છે, રવાના થતાં પહેલાં ચમર દ્વારા વૈક્રિય શરીરોનું નિર્માણ કરાયું, ઉપર ગમન કરતા ચમરના ઉત્પાતોથી ત્રાસેલા વાનવ્યન્તર દેવોની નાસભાગ. જ્યોતિષ્ક દેવો ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહો અને તારાઓનું વિભાગીકરણ થયાનું કથન, આત્મરક્ષક દેવો પલાયન થઇ ગયા. આ રીતે ચમરનું શક્ર પાસે આગમન-શક્રના દ્વારપર ઇન્દ્રકીલને માર માર્યો, શક્રાશ્રિત

विशेषे भिक्षाचर्यया माप्ताशनपानादेः भागत्रयं पथिक-काकश्वान-मत्स्य कच्छपादिभ्यो वितीर्यावशिष्टचतुर्थभागेनाहारप्रतिपादनपुरस्सरं पूरणस्यो-ग्रतपश्चर्याकरण पादपोपगमननामकानशनग्रहणप्रतिपादनञ्च, ततः छद्मस्थरूपेण महावीरस्य दीक्षायाः एकादशवर्षानन्तरं सुसुमारपुरसमीपे ध्यानावस्थायां पूरणस्यागमनम्, ततः चमरचञ्चायाइन्द्ररहितत्वकथनम्, पूरणस्य च बालतपस्विनो द्वादश वर्षाणि यावत् मासिक-संलेखना-जूषणा-जूषि-तात्मनः षष्टिभक्तनामानशनच्छेदेन तीव्रतपःप्रभावेण चमरचञ्चायाम् चमरे-न्द्ररूपेण जन्मप्रतिपादनम्, चमरकृतसौधर्मपर्यन्तदेवलोकसाक्षात्कार निरू-

आदिका विभाग करके रखना तीन भागों को पथिकों के लिये काकश्वान के लिये, मछलियोंके लिये, कच्छप आदि के लिये उसका देना ऐसा कथन, तथा अवशिष्ट चतुर्थभाग से अपने आहार के पूर्तिकरना ऐसा कथन, इस प्रकार से पूरण की उग्र तपस्या का वर्णन, बाद में उसके द्वारा गृहीत पादपोपगमन नामक अनशनका वर्णन, महावीर को दीक्षा लिये हुए जब ग्यारह ११ वर्ष व्यतीत हो चुके थे तब उनकी छद्मस्थावस्था में सुसुमारपुर के पास ध्याना-वस्था की स्थिति में उनके समीप पूरण का आगमन, चमर चंचा राजधानी का इन्द्र से रहित होना, बालतपस्वी पूरण का १२ बारह वर्ष तक तपस्या करना, अन्त में एक मासकी संलेखना धारण करना और ६० भक्तोंका अनशन द्वारा छेदन करना, तीव्रतप के प्रभाव से चमरचंचा में चमरेन्द्र के रूप में पूरण का जन्म होना, सौधर्म

તેમાંથી ત્રણ ભાગ પથિકો, કાગડા, કૂતરા, માછલાં, કાચબા આદિને અર્પણ અને બાકીના એક ભાગનો પોતાના આહાર માટે ઉપયોગ, આ પ્રકારની પૂરણની ઉગ્ર તપસ્યાનું આ ઉદ્દેશકમાં વર્ણન કર્યું છે ત્યાર બાદ તેણે કરેલા પાદપોપગમન નામના અનશનનું વર્ણન, જ્યારે મહાવીર સ્વામીને દીક્ષા અંગીકાર કર્યાને ૧૧ અગીયાર વર્ષ પસાર થઈ ગયાં હતાં અને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં સુસુમારપુર પાસે ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા ત્યારે પૂરણનું તેમની સમક્ષ આગમન.

ચમરચંચા રાજધાની ઇન્દ્રથી રહિત હોય છે. બાલતપસ્વી પૂરણની બાર વર્ષની ઉગ્ર તપસ્યા, અન્તે એક માસનો સંથારો – એક માસના ઉપવાસ ઉગ્ર ઉગ્ર તપના પ્રભાવથી ચમરચંચા રાજધાનીમાં ચમરેન્દ્ર રૂપે તેનો જન્મ સૌધર્મ દેવ-

मूलम्-"तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे नामं नयरे होत्था, जाव-परिसा पज्जुवासइ, तेणं कालेणं, तेणं समएणं चमरे असुरिंदेअसुरराया चमरचंचाए रायहाणिए, सभाए सुहम्माए, चमरंसि सीहासणंसि, चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव-नट्ट विहि उवदंसेत्ता; जामेव दिसि पाउब्भूए तामेव दिसि पडिगए। 'भंते!' त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, एवं वयासी-अत्थि णं भंते इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति। गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे एवं जाव-अहे सत्तमाए पुढवीए, सोहम्मस्स कप्पस्स अहे जाव। अत्थिणं भंते! ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति! णो इणट्ठे समट्ठे। से कहिं खाइणं भंते! असुरकुमारदेवा परिवसंति! गोयमा! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असी उत्तर-जोयण सय सहस्स वाहल्लाए, एवं असुरकुमारदेववत्तव्वया, जाव-दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति, अत्थिणं भंते! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसये! हंता अत्थि, केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गतिविसये पण्णत्ते! गोयमा! जाव-अहे सत्तमाए पुढवीए, तच्चं पुण पुढविं गया य, गमिस्संति य किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य, गमि-

---

की महावीर प्रभु के प्रति भक्ति की प्रदर्शना, अन्त में चमर की स्थिति और सिद्धि का निरूपण करना॥

દેવોનો પ્રશ્ન-ચમરના મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યેના ભક્તિભાવનું પ્રદર્શન-ઉદ્દેશકને અંતે ચમરેન્દ્રની સ્થિતિ (આયુકાળ) નું નિરૂપણ.

चरणशरणाश्रयणञ्च, शक्रस्य चमरम्प्रति वज्रप्रेषणानन्तरं विचिन्तनम् अवधि-ज्ञानेन चमरम्प्रति महावीरस्य कृपा प्रभावानुसन्धाने पश्चात्तापश्च, ततः शक्रस्य स्ववज्रानुशरणम्, महावीरसकाशात् चतुरङ्गुलदूरस्थितवज्रस्य शक्रणग्रहणम्, महावीरम्प्रति शक्रस्य वन्दनं क्षमाप्रार्थनञ्च, महावीरप्रभावेण चमरस्य रक्षणम्, प्रक्षिप्तपुद्गलानामनुसरणद्वारा ग्रहणविषये गौतमस्य प्रश्नः पुद्गलगति विचारः, शक्रस्य चमरस्य वज्रस्य च गमनशक्तिकथनम्, तेषां परस्परं तुलना कालमानञ्च, चमरस्य शोकः, शोककारणविषये चमरदेवानां प्रश्नः, चमरस्य महावीरम्प्रति भक्तिप्रदर्शनम्, चमरस्यान्ते स्थितिसिद्धिनिरूपणम्।

होना, चमर के ऊपर इन्द्र शक्रका प्रकोप करना, चमर का भागना और महावीर की शरण में पहुंचना। शक्र का चमर के प्रति वज्र का प्रक्षेप करना और कुछ विचार करना। महावीर की चमर के ऊपर कृपा है ऐसा अवधिज्ञान द्वारा जानना और फिर इन्द्रका पश्चात्ताप करना, इन्द्र का वज्र के पीछे जाना। महावीर प्रभुसे चार अङ्गुल दूर रहे हुए वज्रका इन्द्र द्वारा ग्रहण होना। महावीर प्रभुकी इन्द्र द्वारा वन्दना करना और उनसे क्षमा याचना करना। महावीर प्रभु के प्रभाव से चमर की रक्षा होना। प्रक्षिप्त पुद्गलों के अनुसरणद्वारा ग्रहण करने के विषय में गौतम का प्रश्न करना। पुद्गलगति का विचार। शक्र की चमर की और वज्र की गति शक्ति का कथन। इनकी परस्पर में तुलना, कालमान चमर का शोक, शोक के कारण विषय में चमर देवों का प्रश्न, चमर

દેવો ભયભીત થયા–શક્રેન્દ્રનો ચમરેન્દ્ર પર પ્રકોપ થયો–પરિણામે ચમર નાસીને મહાવીરને શરણે આવ્યો. શક્ર ચમરેન્દ્ર પર વજ્રનો પ્રહાર કરીને આ પ્રમાણે વિચાર કરે છે. મહાવીરની કૃપાદૃષ્ટિ ચમર પર છે, એવું અવધિજ્ઞાન દ્વારા જાણીને ઇન્દ્રને વજ્ર છોડવા માટે પશ્ચાત્તાપ થાય છે. ઇન્દ્રનું વજ્રની પાછળ ગમન, મહાવીર પ્રભુથી ચાર આંગળ દૂર રહ્યું ત્યારે ઇન્દ્ર દ્વારા વજ્ર ગ્રહણ કરાય છે–શક્રેન્દ્ર દ્વારા મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર અને ક્ષમાયાચના. મહાવીર પ્રભુના પ્રભાવથી ચમરેન્દ્રની રક્ષા. પ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલોને અનુસરણ દ્વારા ગ્રહણ કરવા વિષેના ગૌતમના પ્રશ્નનો ઉત્તર–પુદ્ગલની ગતિ વિષે વિચાર–શક્ર, ચમર અને વજ્રની ગતિ શક્તિનું કથન. તેમની એક બીજા સાથે સરખામણી, કાલમાન, ચમરનો શોક–શોકના કારણ વિષે ચમરના

स्संति य ! गोयमा ! पुव्ववेरियस्स वा वेदणउदीरणयाए पुव्व संगइस्स वा वेदण उवसामणयाए, एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य, गमिस्संति य, अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगति विसये पण्णत्ते ! हंता अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियं गइविसये पण्णत्ते ! गोयमा ! जाव असंखेज्जा दीव–समुद्दा नंदिस्सरवरं पुणदीवं गया य, गमिस्संति य, किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य ? गोयमा ! जे इमे अरिहंता भगवंता, एएसिणं जम्मण महेसुवा, निक्खमण महेसुवा, णाणुप्पाय महिमासुवा, परिणिव्वाण महिमासुवा, एवं खलु असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य, अत्थिणं असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढं गति विसए ? हंता, अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढंगतिविसए ? गोयमा ! जावऽच्चुए कप्पे, सोहम्मं पुणकप्पं गया य, गमिस्संति य, किंपत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य, गमिस्संति य,! गोयमा ! तेसिणं देवाणं भवपच्चइ अवेराणुबंध, तेणं देवा विकुव्वेमाणा, परियारेमाणा, वा आयरक्खे देवे वित्तासेंति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आमाए एगंतमंतं अवक्कमंति, अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं अहालहुसगाइं रयणाइं ? हंता, अत्थि, से कहमिआणिं पकरेंति ? तओ से पच्छा कायं पव्वहंति, पभूणं

भंते! असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणं तओ पडिनियत्तंति, ततो पडिनियत्तिता इह मागच्छंति, जइणं ताओ अच्छराओ अढायंति, परियाणंति, पभूणं ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? अहणंताओ अच्छराओ नो आढायंति, नो परियाणंति, णो णं पभूते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए, एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य, गमिस्संति य, ॥ सू० १ ॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्, यावत्-पर्षत् पर्युपास्ते, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चमरोऽसुरेन्द्रः असुरराजश्चमर चञ्चाया राजधान्याः, सभायाः सुधर्मायाः, चमरे सिंहासने चतुःषष्ट्या

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (रायगिहे नामं नयरे होत्था) राजगृह नामका नगर था (जाव परिसा पज्जुवासई) यावत् परिषदा ने पर्युपासना की। (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) उस काल और उस समय में असुरराज असुरेन्द्र चमर (चमरचंचाए रायहाणीए) चमरचंचा राजधानी के अन्दर (सभाए सुहम्माए) सुधर्मासभा में (चमरंसि

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ-(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (रायगिहे नामं नयरे होत्था) રાજગૃહ નામે નગર હતુ. (जाव परिसा पज्जुवासई) મહાવીર પ્રભુનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદે તેમની પર્યુપાસના કરી, અને પરિષદનું વિસર્જન થયું, ત્યાં સુધીનું વક્તવ્ય અહીં ગ્રહણ કરવું. (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) તે કાળે અને તે સમયે અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર

स्संति य ! गोयमा ! पुव्ववेरियस्स वा वेदणउदीरणयाए पुव्व संगइस्स वा वेदण उवसामणयाए, एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य, गमिस्संति य, अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगति विसये पण्णत्ते ! हंता अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियं गइविसये पण्णत्ते ! गोयमा ! जाव असंखेज्जा दीव–समुद्दा नंदिस्सरवरं पुणदिवं गया य, गमिस्संति य, किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य ? गोयमा ! जे इमे अरिहंता भगवंता, एएसिणं जम्मण महेसुवा, निक्खमण महेसुवा, णाणुप्पाय महिमासुवा, परिणिव्वाण महिमासुवा, एवं खलु असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य, अत्थिणं असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढं गति विसए ? हंता, अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढंगतिविसए ? गोयमा ! जावऽच्चुए कप्पे, सोहम्मं पुणकप्पं गया य, गमिस्संति य, किंपत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य, गमिस्संति य, ! गोयमा ! तेसिणं देवाणं भवपच्चइ अवेराणुबंध, तेणं देवा विकुव्वेमाणा, परियारेमाणा, वा आयदक्खे देवे वित्तासेंति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आमाए एगंतमंतं अवक्कमंति, अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं अहालहुसगाइं रयणाइं ? हंता, अत्थि, से कहमिआणिं पकरेंति ? तओ से पच्छा कायं पव्वहंति, पभूणं

भंते! असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहिं अ-च्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणं तओ पडिनियत्तंति, ततो पडिनियत्तिता इह मागच्छंति, जइणं ताओ अच्छराओ अढायंति, परिया-णंति, पभूणं ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? अहणंताओ अच्छराओ नो आढायंति, नो परियाणंति, णो णं पभूते असुरकुमारो देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विह-रित्तए, एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं-गया य, गमिस्संति य, ॥ सू० १ ॥

छाया-तस्मिन काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्, यावत्-पर्षत् पर्युपास्ते, तस्मिन् काले, तस्मिन समये चमरोऽसुरेन्द्रः असुरराजश्चमर चञ्चाया राजधान्याः, सभायाः सुधर्मायाः, चमरे सिंहासने चतुःषष्ट्या

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (रायगिहे नामं नयरे होत्था) राजगृह नामका नगर था (जाव परिसा पज्जुवासई) यावत् परिपदा ने पर्युपासना की। (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) उस काल और उस समय में असुरराज असुरेन्द्र चमर (चमरचंचाए रायहाणीए) चमरचंचा राज-धानी के अन्दर (सभाए सुहम्माए) सुधर्मासभा में (चमरंसि

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (रायगिहे नामं नयरे होत्था) રાજગૃહ નામે નગર હતુ. (जाव परिसा पज्जुवासई) મહાવીર પ્રભુનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદે તેમની પર્યુપાસના કરી, અને પરિષદનું વિસર્જન થયું, ત્યાં સુધીનું વક્તવ્ય અહીં ગ્રહણ કરવું. (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) તે કાળે અને તે સમયે અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર

स्संति य ! गीयमा ! पुव्ववेरियस्स वा वेदणउदीरणयाए पुव्व संगइस्स वा वेदण उवसामणयाए, एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य, गमिस्संति य, अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगति विसये पण्णत्ते ! हंता अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियं गइविसये पण्णत्ते ! गोयमा ! जाव असंखेज्जा दीव–समुद्दा नंदिस्सरवरं पुणदिवं गया य, गमिस्संति य, किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य ? गोयमा ! जे इमे अरिहंता भगवंता, एएसिणं जम्मण महेसुवा, निक्खमण महेसुवा, णाणुप्पाय महिमासुवा, परिणिव्वाण महिमासुवा, एवं खलु असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य, गमिस्संति य, अत्थिणं असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढ गति विसए ? हंता, अत्थि, केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढंगतिविसए ? गोयमा ! जावऽच्चुए कप्पे, सोहम्मं पुणकप्पं गया य, गमिस्संति य, किंपत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य, गमिस्संति य, ! गोयमा ! तेसिणं देवाणं भवपच्चइ अवेराणुबंध, तेणं देवा विकुव्वेमाणा, परियारेमाणा, वा आयरक्खे देवे वित्तासेंति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आमाए एगंतमंतं अवक्कमंति, अत्थि णं भंते ! तेसिं देवाणं अहालहुसगाइं रयणाइं ? हंता, अत्थि, से कहमिआणिं पकरेंति ? तओ से पच्छा कायं पव्वहंति, पभूणं

भंते! असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? णो इणट्ठे समट्ठे, से तेणं तओ पडिनियत्तंति, ततो पडिनियत्तिता इह मागच्छंति, जइणं ताओ अच्छराओ अढायंति, परियाणंति, पभूणं ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए? अहणंताओ अच्छराओ नो आढायंति, नो परियाणंति, णो णं पभूते असुरकुमारो देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए, एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य, गमिस्संति य, ॥ सू० १ ॥

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्, यावत्-षर्पत् पर्युपास्ते, तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चमरोऽसुरेन्द्रः असुरराजश्चमरचञ्चाया राजधान्याः, सभायाः सुधर्मायाः, चमरे सिंहासने चतुःषष्ट्या

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (रायगिहे नामं नयरे होत्था) राजगृह नामका नगर था (जाव परिसा पज्जुवासई) यावत् परिषदा ने पर्युपासना की। (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) उस काल और उस समय में असुरराज असुरेन्द्र चमर (चमरचंचाए रायहाणीए) चमरचंचा राजधानी के अन्दर (सभाए सुहम्माए) सुधर्मासभा में (चमरंसि

"तेणं कालेणं तेणं समएणं" ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ–(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (रायगिहे नामं नयरे होत्था) રાજગૃહ નામે નગર હતુ. (जाव परिसा पज्जुवासई) મહાવીર પ્રભુનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદે તેમની પર્યુપાસના કરી, અને પરિષદનું વિસર્જન થયું, ત્યાં સુધીનું વકતવ્ય અહીં ગ્રહણ કરવું. (तेणं कालेणं तेणं समएणं चमरे असुरिंदे असुरराया) તે કાળે અને તે સમયે અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમર

सामानिकसाहस्रीभिः यावत् नाटयविधिम् उपदर्श्य यामेव (यस्यामेव) दिशि प्रादुर्भूतः, तामेव तस्यामेव दिशि प्रतिगतः 'भगवन् !' इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, (वन्दित्वा नमस्यित्वा) एवम् अवादीत्-अस्ति भगवन् ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अधोऽसुरकुमाराः देवाः परिवसन्ति? गौतम ! नायमर्थः समर्थः,संभवति एवम् यावत्-अधः सप्तम्याः पृथि-

सिंहासणंसि) चमर नाम के सिंहासन पर बैठा हुआ (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव नट्टविहिं उवदंसेत्ता) तथा चौसठ हजार सामानिक देवताओं से युक्त हुआ यावत् नाटयविधि को दिखाकर (जामेव दिसिं) जिस दिशा से (पाउब्भूए) प्रकट हुआ था (तामेव दिसिं पडिगए) उसी दिशा में पीछे वापिस चला गया। (भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणंभगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) हे भदंत ! इस प्रकार से संबोधित करके भगवान गौतम ने श्रमण भगवान महावीर प्रभु को वंदना की और नमस्कार किया। (एवं वयासी) फिर उन्होंने उनसे इस प्रकार पूछा (अत्थिणं भंते। इमीसे रयण-प्पभाए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति) हे भदन्त। इस रत्न-प्रभा पृथिवी के नीचे असुरकुमार देव रहते हैं क्या ? (गोयमा।) हे गौतम। (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है। (एवं जाव

(चमरचंचाए रायहाणीए) ચમરચંચા રાજધાનીમાં (सभाए सुहम्माए) સુધર્મા સભામાં (चमरंसि सिंहासणंसि) ચમર નામના સિંહાસન પર બેઠો હતો (चउस-ट्ठीए सामाणिय साहस्सीहिं जाव नट्टविहिं उवदंसेत्ता) ચોસઠ લાખ સામાનિક દેવો તેની સભામાં બેઠા હતા. ત્યાંથી શરૂ કરીને "નાટયવિધિ બતાવીને (जामेव-दिसिं पाउब्भूए तामेवदिसिं पडिगए) જે દિશામાંથી પ્રગટ થયા હતા તે દિશામાં પાછાં ફરી ગયા. " સુધીનું વક્તવ્ય ગ્રહણ કરવું (અહીં મહાવીર પ્રભુના સમવસરણ-માં ચમરેન્દ્ર આદિના આગમનનું વર્ણન આગળ મુજબ સમજવું.)
ત્યારબાદ (भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) "હે ભદન્ત !" એવું સંબોધન કરીને, ભગવાન ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. (एवं वयासी) અને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો-
(अत्थिणं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति) હે ભદન્ત ! શું અસુરકુમાર દેવો રત્નપ્રભા પૃથ્વીની નીચે રહે છે ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ વાત સાચી નથી (एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए,

न्याः सौधर्मस्य कल्पस्य अधो यावत्, अस्ति भगवन् ? ईषत्प्राग्भारायाः पृथिव्याः अधोऽसुरकुमाराः देवाः परिवसन्ति ? नायमर्थः समर्थः अथ कुत्र पुनर्भगवन् ! असुरकुमाराः देवाः परिवसन्ति ? गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायाः- एवम् असुरकुमारदेववक्तव्यता, यावत् दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहरन्ति, अस्ति भगवन् ! असुरकुमाराणां

अहे सत्तमाए पुढवीए, सोहम्मस्स कप्पस्स अहे जाव) इसी प्रकार से सप्तम पृथिवी के नीचे भी असुरकुमार देव नहीं रहते हैं। सौधर्म से लेकर और यावत् दूसरे कल्पों के भी नीचे असुरकुमार देव नहीं रहते हैं। (अत्थि णं भंते। ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति) हे भदंत। जो ईषत्प्राग्भारा पृथिवी है क्या उसके नीचे असुरकुमार देव रहते हैं? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम यह भी अर्थ समर्थ नहीं है। (से कहिं खाइ णं भंते ! असुरकुमारा देवा परिवसंति) तो फिर हे भदंत! असुरकुमार देव कहां रहते हैं? (गोयमा !) हे गौतम ! (इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसय सहस्स बाहल्लाए एवं असुरकुमार देव-वत्तव्वया) एक लाख ८० हजार योजन मोटी इस रत्नप्रभा पृथिवी है उसके अन्तराल में असुरकुमार देव रहते हैं। यहां पर असुर-कुमारों संबंधी समस्त वक्तव्यता कहनी चाहिये। (जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरंति) यावत् वे दिव्यभोगोंको भोगते

सोहम्मस्स कप्पस्स) એ જ પ્રમાણે સાતમી પૃથ્વી (નરક) પર્યન્તની કોઇ પણ પૃથ્વીની નીચે અસુરકુમાર દેવો રહેતા નથી સૌધર્મ દેવલોકથી લઇને કોઇપણ દેવ-લોકની નીચે પણ તેઓ રહેતા નથી. (अत्थि णं भंते ! ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति) હે ભદન્ત ! શું અસુરકુમાર દેવો ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની નીચે રહે છે? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ વાત પણ બરાબર નથી. (से कहिंखाइणं भंते ! असुरकुमारा देवा परिवसंति ?) તો હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો ક્યાં રહે છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए – एवं असुरकुमार देववत्तव्वया) એક લાખ એંસી હજાર યોજન પ્રમાણવાળી આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં અસુર-કુમાર દેવો રહે છે. અહીં અસુરકુમારોનું સમસ્ત વર્ણન કરવું જોઇએ. (जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणो विहरंति) તેઓ દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે અને આનંદ-

देवानाम् अधोगतिविषयः ! हन्त, अस्ति, कियश्च प्रभुस्तेषाम् असुर-कुमाराणां देवानाम् अधोगतिविषयः प्रज्ञप्तः ! गौतम ! यावत्-अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् , तृतीयां पुनः पृथिवीम् गताश्च गमिष्यन्ति च, किंप्रत्ययं भगवन् !

हुए आनंद से अपना समय व्यतीत करते रहते हैं। (अत्थिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए) हे भदन्त ! उन असुरकुमारों में ऐसी शक्ति है जो वे अपने स्थान से नीचे जा सकें ? (हंता अत्थि) हे गौतम ! हां उन असुरकुमारों में ऐसी शक्ति है कि जिसके कारण वे अपने स्थान से नीचे जा सकते हैं। (केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! वे असुरकुमार यदि अपने स्थान से नीचे जा सकते हैं तो कहांतक नीचे जा सकते हैं ? (गोयमा जाव अहे सत्तमाए पुढवीए) हे गौतम ! वे असुरकुमार नीचे यावत् सप्तम पृथिवी तक जा सकते हैं। परन्तु यह यहां तक जा सकने का उनका केवल सामर्थ्य प्रदर्शन है। यदि वे जाना चाहें तो यहांतक जा सकते हैं। पर अभीतक वे वहां तक गये नहीं हैं न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे। यह तो केवल उनकी नीचे जाने की शक्ति का प्रदर्शन मात्र है। (तच्चं पुण पुढविं गया य गमिस्संति य) वे तो नीचे तीसरी पृथिवी तक पहिले गये हैं, वर्तमान में जाते

થી પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે, ત્યાં સુધીનું કથન અહીં થવું જોઇએ. (अत्थिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गतिविसए ?) હે ભદન્ત ! તેઓ તેમના સ્થાનની નીચે જવાને સમર્થ છે ખરા ?

(हंता अत्थि) હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી નીચે જઇ શકવાને સમર્થ છે. (केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए पण्णत्ते !) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી કેટલે નીચે જઇ શકે છે ? (गोयमा ! जाव अहे सत्तमाए पुढवीए) હે ગૌતમ ! તેઓ સાતમી પૃથ્વી સુધી નીચે જઇ શકે છે. પણ તેમનું સામર્થ્ય બતાવવાને માટે જ આ કથન કરાયું છે. તેઓ ધારે તો સાતમી પૃથ્વી સુધી નીચે જઇ શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. પણ આજ સુધી તેઓ ત્યાં સુધી ગયા નથી, જતા નથી અને જશે પણ નહીં. તેમની શક્તિ બતાવવાના હેતુથી જ ઉપરોકત વાત કહેવામાં આવી છે. (तच्चं पुण पुढविं गया य गमिस्संति य) તેઓ નીચે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી જ ભૂતકાળમાં ગયા છે,

असुरकुमाराः देवास्तृतीयां पृथिवीं गताश्च गमिष्यन्ति च गौतम ! पूर्ववैरिकस्य वा वेदनोदीरणतया, पूर्वसंगतस्य वा वेदनोपशमनतया, एवं खलु असुरकुमाराः देवा स्तृतीयां पृथिवीं गताश्च, गमिष्यन्तिच, अस्ति भगवन् ! असुरकुमाराणां देवानां तिर्यग्गतिविषयः प्रज्ञप्तः ! हन्त, अस्ति, कियच्च भगवन् ! असुरकुमाराणां देवानां तिर्यग्गतिविषयः प्रज्ञप्तः ! गौतम !

है और आगे भी वहीं तक जायेंगे। (किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य) हे भदन्त ! ये असुरकुमार देव तीसरी पृथिवी तक जाते हैं, गये है और जायेंगे इसमें क्या कारण है ? (पुव्ववेरियस्स वा वेयण उदीरणयाए, पुव्वसंगइस्स वा वेदण उवसामणयाए एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य) हे गौतम ! अपने पुराने पूर्वभव के शत्रु को दुःख देने के लिये तथा पूर्वभव के अपने मित्र की वेदना शांत करने के लिये सुखी करने के लिये असुरकुमार देव तीसरी पृथिवी तक पहिले गये है प्रसंग वश वर्तमान में भी जाते हैं आगे भी ये वहां जायेंगे। (अत्थि णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगइविसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! असुरकुमार देवों में क्या ऐसी शक्ति है जो वे अपने स्थान से तिरछे जा सकें ? (हंता अत्थि) हे गौतम ! हां असुरकुमार देवों में अपने स्थान से तिरछे जानेकी शक्ति हैं। (केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियं

વર્તમાનમાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં જશે. (किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य !) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો શા કારણે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી જતા હતા, જાય છે અને જવાના પણ છે. (ત્રણે કાળે તેઓનું ત્યાં શા કારણે ગમન થાય છે !)

(पुव्ववेरियस्स वा वेयणा उदीरणयाए, पुव्वसंगइस्स वा वेदण उवसामणयाए एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य) હે ગૌતમ ! પોતાના પૂર્વભવના શત્રુને દુઃખ દેવાને માટે તથા પૂર્વભવના મિત્રને સુખ દેવાને માટે અસુરકુમાર દેવો ત્રીજી પૃથ્વી (નરક) સુધી ભૂતકાળમાં જતા હતા, વર્તમાનમાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે. (अत्थिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगइविसए पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો પોતાના સ્થાનથી તિરછાં જવાને સમર્થ છે ખરા ? (हंता अत्थि) હે ગૌતમ ! પોતાના સ્થાનથી તિરછી દિશામાં જવાને તેઓ સમર્થ છે– केवइ यं च णं भंते ! असुरकुमाराणं

देवानाम् अधोगतिविषयः ! हन्त, अस्ति, कियच्च प्रभुस्तेषाम् असुरकुमाराणां देवानाम् अधोगतिविषयः प्रज्ञप्तः ! गौतम ! यावत्-अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् , तृतीयां पुनः पृथिवीम् गताश्च गमिष्यन्ति च, किंप्रत्ययं भगवन् !

हुए आनंद से अपना समय व्यतीत करते रहते हैं। (अत्थिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए) हे भदन्त ! उन असुरकुमारों में ऐसी शक्ति है जो वे अपने स्थान से नीचे जा सकें ? (हंता अत्थि) हे गौतम ! हां उन असुरकुमारों में ऐसी शक्ति है कि जिसके कारण वे अपने स्थान से नीचे जा सकते हैं। (केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! वे असुरकुमार यदि अपने स्थान से नीचे जा सकते हैं तो कहांतक नीचे जा सकते हैं ? (गोयमा जाव अहे सत्तमाए पुढवीए) हे गौतम ! वे असुरकुमार नीचे यावत् सप्तम पृथिवी तक जा सकते हैं। परन्तु यह यहां तक जा सकने का उनका केवल सामर्थ्य प्रदर्शन है। यदि वे जाना चाहें तो यहांतक जा सकते हैं। पर अभीतक वे यहां तक गये नहीं हैं न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे। यह तो केवल उनकी नीचे जाने की शक्ति का प्रदर्शन मात्र है। (तच्चं पुण पुढविं गया य गमिस्संति य) ये तो नीचे तीसरी पृथिवी तक पहिले गये है, वर्तमान में जाते

थी પોતાનો સમય વ્યતીત કરે છે, ત્યાં સુધીનું કથન અહીં થવું જોઈએ. (अत्थिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गतिविसए ?) હે ભદન્ત ! તેઓ તેમના સ્થાનની નીચે જવાને સમર્થ છે ખરા ?

(हंता अत्थि) હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી નીચે જઈ શકવાને સમર્થ છે. (केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गति विसए पण्णत्ते !) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી કેટલે નીચે જઈ શકે છે ? (गोयमा ! जाव अहे सत्तमाए पुढवीए) હે ગૌતમ ! તેઓ સાતમી પૃથ્વી સુધી નીચે જઈ શકે છે. પણ તેમનું સામર્થ્ય બતાવવાને માટે જ આ કથન કરાયું છે. તેઓ ધારે તો સાતમી પૃથ્વી સુધી નીચે જઈ શકવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. પણ આજ સુધી તેઓ ત્યાં સુધી ગયા નથી, જતા નથી અને જશે પણ નહીં. તેમની શક્તિ બતાવવાના હેતુથી જ ઉપરોકત વાત કહેવામાં આવી છે. (तच्चं पुण पुढविं गया य गमिस्संति य) તેઓ નીચે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી જ ભૂતકાળમાં ગયા છે,

गमिष्यन्ति च, अस्ति असुरकुमाराणां देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषय ! हन्त, अस्ति, कियच्च भगवन् ! असुरकुमाराणां देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषयः ! गौतम ! यावत्-अच्युतः कल्पः, सौधर्मं पुनःकल्पं गताश्च, गमिष्यन्ति च, किंप्रत्ययं भगवन् ! असुरकुमाराः देवाः सौधर्मकल्पं गताश्च गमिष्यन्ति च ! गौतम !

हे गौतम । जो ये अरिहंत भगवंत हैं इनके जन्मकल्याणक के उत्सव में, दीक्षा कल्याणक के उत्सव में, ज्ञानकल्याणक के उत्सव में ये असुरकुमार देव नंदीश्वर द्वीपतक जाते हैं गये हैं और आगे भी जायेंगे । (अत्थिणं असुरकुमारदेवाणं उड्ढं गईविसए) हे भदन्त ! ऊर्ध्वलोक इन असुरकुमार देवोंको गति का विषय है क्या ? (हंता अत्थि) हे गौतम ! हां उर्ध्वलोक इन असुरकुमारों की गति का विषय है । (केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढं गईविसए) हे भदंत ! यदि ये असुरकुमार देव उर्ध्वलोक में जा सकते है तो कितने ऊँचे तक जा सकते है ? (गोयमा) हे गौतम । (जाव अच्चुए कप्पे) ये यावत् अच्युत कल्पतक जा सकते है । (सोहम्मं कप्पं पुण गया य गमिस्संति य) सौधर्मकल्पतक तो ये गये है, जाते है और आगे भी जायेंगे । (किं पत्तियंणं भंते । असुरकुमार देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य) हे भदंत । असुरकुमार देव

હે ગૌતમ ! અર્હંતોના જન્મોત્સવમાં, દીક્ષા ઉત્સવમાં અને જ્ઞાનોત્સવમાં (કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ સમયના ઉત્સવમાં) હાજરી આપવાને માટે અસુરકુમાર દેવો નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જતા હતા, જાય છે અને જશે.

પ્રશ્ન-(अत्थिणं भंते । असुरकुमाराणां देवाणां उड्ढं गईविसए !) હે ભદન્ત ! શું અસુરકુમારો ઊર્ધ્વલોકમાં ગતિ કરી શકવાને સમર્થ છે ?

ઉત્તર-(हंता अत्थि) હા, અસુરકુમારો ઊર્ધ્વલોકમાં પણ ગતિ કરી શકે છે.

પ્રશ્ન-(केवइयं च णं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढं गई विसए !) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો ઊર્ધ્વલોકમાં કેટલે ઉંચે જઈ શકે છે ?

ઉત્તર -(गोयमा ! जाव अच्चुए कप्पे) તેઓ અચ્યુત કલ્પ સુધી જઈ શકે છે (सोहम्मं कप्पं पुण गया य गमिस्संति य) પણ ખરેખર તો તેઓ સૌધર્મકલ્પ સુધી જ ગયા છે, જાય છે અને જશે અચ્યુત કલ્પ સુધી તેઓ જઈ શકવાને સમર્થ છે, એ વાત તો તેમનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ કહેલી છે.

પ્રશ્ન- किं पत्तियं णं भंते असुरकुमार देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमि-

यावत्-असंख्येया द्वीपसमुद्राः, नन्दीश्वरवरं पुनर्द्वीपं गताश्च गमिष्यन्ति च, किं-प्रत्ययं (कः प्रत्ययः) भगवन् ! असुरकुमाराः देवाः नन्दीश्वरवरं द्वीपं गताश्च, गमिष्यन्ति च ! गौतम ! ये इमे अर्हन्तो भगवन्तः, एतेषां जन्ममहेषु वा, निष्क्रमणमहेषु वा ज्ञानोत्पादमहिमासु (महिमसु) वा, परिनिर्वाणमहिमासु (महिमसु) वा, एवं खलु असुरकुमाराः देवाः नन्दीश्वरवरं द्वीपं गताश्च

गइविसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! वे असुरकुमार देव अपने स्थान से कहांतक तिरछे जा सकते है ? (गोयमा ! जाव असंखेज्जा दीवस-मुद्दा नंदिस्सरवरं दीवं गया य गमिस्संति य) हे गौतम ! यावत् असंख्यात द्वीप समुद्रतक तिरछे जाने की उन असुरकुमारों में शक्ति है । पर वे अभीतक वहांतक न गये है, न जाते है और न आगे भी जायेंगे, यह तो उनकी वहां तक जाने की शक्ति मात्र का प्रदर्शन करने के लिये कहा गया है वे तो नंदीश्वर द्वीप-तक ही गये है, प्रसंगवशवर्तमान में जाते है आगे भी जायेंगे। (किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य गमिस्संति य) हे भदन्त ! वे असुरकुमार नंदीश्वर द्वीपतक जाते हैं, गये हैं और आगे भी वहांतक जायेंगे इसका क्या कारण है ? (गोयमा ! जे इमे अरिहंता भगवंता एएसि णं जम्मण महेसु वा निक्खमणमहेसु वा णाणुप्पायमहिमासु वा परिनिव्वाण महिमासु वा एवं खलु असुरकुमारदेवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य गमिस्संति य)

देवाणं तिरियं गइविसए पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી કેટલા તિરછાં જવાને સમર્થ છે ?

(गोयमा ! जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा नंदिस्सरवरं दीवं गयाय गमिस्संति य) હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો સુધી તિરછી દિશામાં જવાને તેઓ સમર્થ છે. પણ તેઓ આજ સુધી કદી પણ ત્યાં સુધી ગયા નથી, જતા નથી અને જશે પણ નહીં. આ તો તેમની શકિત બતાવવા માટે જ કહેવામાં આવ્યું છે. તેઓ નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જ ગયા છે જાય છે અને જશે. ત્રણે કાળમાં આ પ્રમાણે જ બન્યા કરે છે.

किं पत्तियं णं भंते । असुरकुमारा देवा नंदिस्सरवरं दीवं गया य गमि-स्संति य !) હે ભદન્ત ! શા કારણે અસુરકુમાર દેવો નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી જતાં હતા, વર્તમાનમાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં જશે ? (गोयमा ! जे इमे अरिहंता भगवंता एएसि णं जम्मण महेसु वा निक्खमण महेसु वा णाणुप्पायमहिमासु वा परिनिव्वाण महिमासु वा एवं खलु असुरकुमार देवा नंदिस्सर वरं दीवं गया य गमिस्संति य)

कायं प्रव्यथन्ते, प्रभवो भगवन् ! असुरकुमारा देवास्तत्र गताश्चैव समाना स्ताभिरप्सरोभिः सार्धं दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जाना विहर्तुम् ! नायमर्थः समर्थः, अथ ततः प्रतिनिवर्त्तन्ते, ततः प्रतिनिवृत्य अत्रागच्छन्ति, यदि ता अप्सरसः आद्रियन्ते, परिजानन्ति, प्रभवस्ते असुरकुमाराः देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्धं दिव्यान भोगभोग्यान् भुञ्जाना विहर्तुम्, अथ ताः अप्सरसो नो आद्रि-

बाद वैमानिक देवों द्वारा दी गई शारीरिक व्यथा भोगनी पडती हैं। (पभूणं भंते ! असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहिं अ-च्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए) हे भदन्त ! वे असुरकुमार देव जाते साथ ही वहां की अप्सराओं के साथ दिव्य भोगने योग्य भोगों को भोग सकते है क्या ! (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। अर्थात् इस प्रकारका कृत्य वे वहां जाते के साथ नहीं कर सकते है। हां (से तेणं तओ पडिनियत्तंति) जब वे वहां से वापिस होने लगते है और (तओ पडिनियत्तित्ता इह मागच्छंति) वापिस होकर जब वे यहां अपने स्थान पर आ जाते है (जइणं ताओ अच्छराओ अढायंति) तब वे अप्सराएँ यदि उन यदि उन की इच्छा हो तो आदर करती है (परियाणंति) उन्हें अपना स्वामी तरीके मानती है (पभूणं ते असुर-

છે ત્યારે વૈમાનિક દેવો તેમને કોઇ પણ પ્રકારની સજા કરે છે કે નહીં ?

ઉત્તર-(तओ से पच्छाकायं पव्वहंति) ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવોને રત્નો ચોરી જવાના કારણે શારીરિક સજા સહન કરવી પડે છે.

પ્રશ્ન- (पभूणं भंते ! असुरकुमारा देवा तत्थ गया चेव समाणा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए !) હે ભદન્ત ! તે અસુરકુમાર દેવો શું ત્યાં જતાની સાથે જ ત્યાંની દેવાંગનાઓ સાથે દિવ્ય ભોગો ભોગવવાને સમર્થ છે ?

ઉત્તર-(णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! આ પ્રકારનું કૃત્ય તેઓ ત્યાં જતાંની સાથે જ કરી શકતા નથી. (से तेणं तओ पडिनियत्तंत्ति) પણ જ્યારે તેઓ પાછાં ફરતાં હોય છે અને (तओ पडिनियत्तित्ता इह मागच्छंति) જ્યારે પાછાં ફરીને પોતાને સ્થાને આવી જાય છે ત્યારે (जइणं ताओ अच्छराओ अढायंति તે અપ્સરાઓની જો ઈચ્છા થાય તો તેઓ તેમનો આદર કરે છે (परियाणंति) અને તેમને પોતાના સ્વામી તરીકે ગણે છે. (पभूणं ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं

तेषां देवानां भवप्रत्ययवैरानुबन्धः, ते देवाः विकुर्वन्तः, परिचारयन्तो वा आत्मरक्षकान् देवान् वित्रासयन्ति, यथा लघुस्वकानि रत्नानि गृहीत्वा आत्मना एकान्तम् अन्तम् अपक्रामन्ति, सन्ति भगवन्! तेषां देवानाम् यथालघुस्वकानि रत्नानि। हन्त, सन्ति, अथ कथम् इदानीम् प्रकुर्वन्ति। तेषां पश्चात्

सौधर्मकल्प में किस कारण से जाते है किस कारण से गये है और किसकारण से जायेंगे? (गोयमा। तेसिं णं देवाणं भवपच्चइय वेराणुबंधे तेणं देवा विकुव्वेमाणा परियारेमाणा, वा आयरक्खे देवे वित्तासेंति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आमाए अगंतमंतं अवक्कमंति) हे गौतम। उन देवों के भवप्रत्ययिक वैरानुबंध होता है। इस कारण वे देव वैक्रियरूपों को बनाकर तथा स्वयं भोगों को भोगकर आत्मरक्षक देवों को उद्वेजित किया करते है। और उनके छोटे २ यथोचित रत्नों को लेकर स्वयं निर्जन एकान्त स्थान में चले जाते हैं। (अत्थिणं भंते। तेसिं देवाणं अहालहुसगाइं रयणाइं? हे भदन्त! क्या उन देवों के पास अपने निज के यथोचित छोटे २ रत्न भी होते है? (हंता अत्थि) हां होते है। (से कहमियाणिं पकरेंति) हे भदन्त। जब वे असुर वैमानिक देवों के रत्नों को उपाडकर ले जाते है तब वे उनका क्या करते है? (तओ से पच्छाकायं पव्वहंति) हे गौतम! उन असुरों को रत्नचुरालेने के

स्संति य!) હે ભદન્ત! અસુરકુમાર દેવો શા કારણે સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગયા હતા, જાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ જશે?

ઉત્તર-(गोयमा! तेसिं णं देवाणं भवपच्चइय वेराणुबंधे तेणं देवा विकुव्वेमाणा परियारेमाणा, वा आयरक्खदेवे वित्तासेंति, अहालहुसगाइं रयणाइं गहाय आमाए एगंतमंतं अवक्कमंति) હે ગૌતમ! તે દેવો સાથે તેમને ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ (પૂર્વભવોની દુશ્મનાવટ) હોય છે. તેથી તેઓ વૈક્રિયરૂપો ધારણ કરીને બીજા દેવોની દેવિયો સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છાથી ત્યાં જાય છે અને આત્મરક્ષક દેવોને હેરાન કરે છે અને મૂલ્યવાન પણ હલકા વજનના રત્નોને ઉઠાવી લઇને પોતાની જાતે જ કોઇ નિર્જન સ્થાનમાં ભાગી જાય છે.

પ્રશ્ન -(अत्थिणं भंते! तेसिं देवाणं अहालहुसगाइं रयणाइं!) હે ભદન્ત! શુ તે દેવો પાસે તેમના પોતાનાં, યથોચિત, નાનાં નાનાં, બહુમૂલ્ય રત્નો પણ હોય છે?

ઉત્તર- (हंता अत्थि) હા હોય છે.

પ્રશ્ન -(से कहमियाणिं पकरेंति) જ્યારે તે અસુરકુમારો રત્નો લઇને ભાગે

इत्यादि। 'तेणं कालेणं' तस्मिन् काले 'तेणं समएणं' तस्मिन् समये खलु 'रायगिहे नामं नयरे होत्था' राजगृहं नाम नगरमासीत् 'जाव-परिसा पज्जुवासइ' यावत् पर्षत् पर्युपास्ते, यावत्पदेन भगवतः समवसरणपरिषदागमन-धर्मश्रवणादिकं संग्राह्यम्, 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु समवसरणसमये एव 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचञ्चायाः राजधान्याः 'सुहम्माए सभाए' सुधर्मायाः सभायाः 'चमरंसि सीहासणंसि' चमरे चमर-

करने के लिये और चमरेन्द्र के उत्पात का निरूपण करने के लिये शास्त्रकार इस प्रकरण का कथन करते हैं—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'रायगिहे नामं नयरे होत्था' राजगृह नामका नगर था। 'जाव परिसा पज्जुवासइ' यावत् परिषदा ने पर्युपासना की इस पाठ को संगत करने के लिये यहां यावत् शब्द से 'प्रभु महावीर का राजगृह नगर में पधारना, प्रभु का आगमन सुनकर वहां की जनता का भगवान के समीप धर्मोपदेश सुनने के लिये जाना इत्यादिक पूर्व में जैसा पाठ कहा गया है–वह सब पाठ यहां ग्रहण कर लेना चाहिये। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसकाल और उस समय में भगवान के पधारने के समय में ही 'असुरिंदे असुरराया चमरे' असुरेन्द्र असुरराज चमरने जो कि चमरचंचा नामकी राजधानी का अधिपति था, सुधर्मा नामकी जिसकी सभा थी और जो उस समय अपने चमर नामके सिंहा-

रेन्द्रना उत्पातनुं निरूपण सूत्रकार आ बीजा उद्देशकमां करे छे बीजा उद्देशकनुं पहेलुं सूत्र "तेणं कालेणं तेणं समएणं" इत्यादि छे ते काळे अने ते समये राजगृह नामे नगर हतुं. "जाव परिसा पज्जुवासइ" आ सूत्रमां आवता 'यावत्' [जाव] पदथी नीचेनो सूत्रपाठ ग्रहण करवो महावीर प्रभुनुं राजगृह नगरमां आगमन त्यांना लोकोनुं महावीर प्रभुनो धर्मोपदेश सांभळवा माटे गमन–वंदणा नमस्कार करीने धर्मोपदेश सांभळीने परिषदनुं विसर्जन." इत्यादि समस्त कथन आगळ मुजब समजवुं. "तेणं कालेणं तेणं समएणं" ते काळे अने ते समये–भगवाननुं राजगृह नगरमां आगमन थयुं त्यारे "असुरिंदे असुरराया चमरे" असुरेन्द्र, असुरराज चमर, पोतानी चमरचंचा नामनी राजधानीमां, सुधर्मा

यन्ते, नो परिजानन्ति, नो प्रभवस्ते असुरकुमारा देवास्ताभिरप्सरोभिः सार्धं दिव्यान् भोगभोग्यान भुञ्जाना विहर्तुम्, एवं खलु गौतम ! असुरकुमाराः देवाः सौधर्मे गताश्च गमिष्यन्ति च ॥ सू० १ ॥

टीका-तृतीयशतकस्य प्रथमोद्देशके चमरेन्द्रादीनां देवानां विकुर्वणाशक्तेर्निरूपणं कृतं, द्वितीये उद्देशके तु देवविशेषाणाम् असुरकुमाराणाम् गतिशक्तिप्ररूपणाय चमरेन्द्रस्योत्पातनिरूपणाय च शास्त्रकारः प्रस्तौति - 'तेणं कालेणं'

कुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा, विहरित्तए) इस तरह वे असुरकुमार देव उन अप्सराओं के साथ दिव्य भोगने योग्य भोगों को भोग सकते हैं। (अह णं ताओ अच्छराओ नो आढायंति, नो परियाणंति, णो णं पभू ते असुरकुमारा देवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए) यदि कदाचित् वे अप्सराएँ उनका आदर नहीं करे, उन्हें अपने स्वामी तरीके न स्वीकारें तो वे असुरकुमार देव उन अप्सराओं के साथ दिव्य भोगने योग्य भोगो को नहीं भोग सकते हैं। (एवं खलु गोयमा। असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य) हे गौतम। असुरकुमार देव सौधर्मकल्प तक गये थे, जाते है और आगे भी जायेंगे, इस कथन में यह पूर्वोक्त कारण है- ॥

टीकार्थ—तृतीय शतक के प्रथम उद्देशक में चमरेन्द्रादिक देवोंकी विकुर्वणा शक्ति का सूत्रकार ने निरूपण किया है। अब इसद्वितीय उद्देशक में देवविशेष असुरकुमारों की गति शक्ति की प्ररूपणा

सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा, विहरित्तए) આ પ્રકારના સંયોગોમાં જ તે અસુરકુમાર દેવો તે અપ્સરાઓ સાથે દિવ્ય ભોગો ભોગવી શકે છે. [अह णं ताओ अच्छराओ नो आढायंति, नो परियाणंति, णो णं पभू ते असुरकुमारादेवा ताहिं अच्छराहिं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए] પણ જો તે અપ્સરાઓ તેમનો આદર ન કરે, તેમને તેમના સ્વામી તરીકે ન સ્વીકારે તો તે અસુરકુમાર દેવો તેમની સાથે દિવ્ય ભોગો ભોગવી શકતા નથી. [एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य] હે ગૌતમ ! તે કારણે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પ સુધી જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે.

ટીકાર્થ—ત્રીજા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે ચમરેન્દ્ર વગેરે દેવોની વિકુર્વણા શક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે. હવે અસુરકુમાર દેવોની ગતિશક્તિનું તથા ચમ-

नमस्यति 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा च एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'अत्थिणं भंते!' अस्ति खलु भदन्त! 'इमीसे रयणप्पभाए' अस्याः रत्नप्रभायाः 'पुढवीए' पृथिव्याः 'अहे' अधो नरकलोके असुरकुमारा देवाः परिवसन्ति ? इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम! 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, नैतत्संभवति न तत्र परिवसन्ति ते असुरकुमारा देवाः इत्युत्तरम्, 'एवं जाव-' एवं यावत् 'अहे सत्तमाए पुढवीए' अधः सप्तम्याः पृथिव्याः, रत्नप्रभायाः प्रथमाधोनरकात् सप्तमाधोनरकपर्यन्तमित्यर्थः, यावत्करणात् द्वितीय-तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठपृथिव्यधो

पूछने के पहिले 'समणं भगवं महावीरं वंदइ' साधु आचार के अनुसार प्रभु गौतम ने श्रमण भगवान को वंदन किया उनके गुणो की स्तुति की-फिर अपने अष्टांगो को झुकाकर गौतमने प्रभुको 'नमंसति' नमस्कार किया 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार करके जो पूछा वह 'एवं वयासी' इन पदो द्वारा प्रकट किया गया है कि इस वक्ष्यमाण प्रकार से पूछा- 'अत्थिणं भंते' हे भदंत! क्या 'इमीसे रयणप्पभाए' इसरत्न प्रभा 'पुढवीए' पृथिवी के 'अहे' नीचे नरकलोक में 'असुरकुमार देवा परिवसंति' ये असुरकुमार देव रहते हैं क्या? गौतम का इस प्रकार का प्रश्न सुनकर प्रभु ने उनसे 'नो इणट्ठे समट्ठे' इस सूत्रद्वारा उत्तर देते हुए कहा कि हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है- अर्थात्-ये असुरकुमार देव वहां नरक में नहीं रहते हैं। 'एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' इसी प्रकार से असुरकुमार देव यावत् सप्तम पृथिवी के नीचे भी नहीं रहते हैं। यहां यावत् पद से यह समझाया गया है कि ये असुरकुमार देव

"समणं भगवं महावीरं वंदइ" श्रमण भगवान महावीरने वंदणा करी-तेमना गुणोनी स्तुति करी. त्यार बाद आठे अंगोने नमावीने तेमणे भगवान महावीरने "नमंसति" नमस्कार कर्या. "वंदित्ता नमंसित्ता" वंदणा नमस्कार करीने "एवं वयासी" आ प्रमाणे प्रश्नो पूछया-

प्रश्न—"इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे" हे भदन्त! शुं आ रत्नप्रभा पृथ्वीनी (पहेली नरकनी) नीचे "असुरकुमारा देवा परिवसंति" ते असुरकुमार देवो वसे छे? त्यारे महावीर प्रभुए आ प्रमाणे जवाब आप्यो—"नो इणट्ठे समट्ठे" ना, एवुं नथी-तेओ रत्नप्रभा पृथ्वीनी नीचे रहेता नथी. "एवं जाव अहे सत्तमाए पुढवीए" अने तेओ बीजी, त्रीजी, चोथी, पांचमी, छठ्ठी के सातमी नरकनी नीचे

मामके सिंहासने 'चउसट्ठीए' चतुःषष्टया चतुःषष्टिसंख्याकाभिः 'सामाणिय साहस्सीहिं' सामानिकसाहस्रीभिः, चतुःषष्टिसहस्रसंख्यकसामानिकदेवैः 'जाव-नट्टविहिं' यावत् नाट्यविधिम् 'उवदंसेत्ता' उपदर्श्य, यावत्पदेन-चतुर्लोकपालत्रयस्त्रिंशत्त्रायस्त्रिंशकात्मरक्षकदेवाग्रमहिषीप्रभृतिभिः परिवृतः सन् अवधिज्ञानेन भगवत्समवसरणं विज्ञाय प्रभुसमीपे समागत्य इत्यादि संग्राह्यम् 'जामेव दिसिं' यस्यामेव दिशि-यामेव दिशमाश्रित्य 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः 'तामेवदिसिं' तामेव दिशं (तस्यामेव दिशि) 'पडिगए' प्रतिगतः, ततो गौतमः भगवन्तम् असुरकुमारदेवानामावासविषये पृच्छति-'भंते ! त्ति। इत्यादि। हे भदन्त ! इतिरीत्या भगवन्तं संबोध्य 'भगवं गोयमं' भगवान् गौतमः 'समणं भगवं महावीरं वन्दइ नमंसति' श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते

सन पर बैठे थे प्रभु का राजगृह नगर में पधारना अपने अवधिज्ञान से जाना, सो वह वहां प्रभु को वंदना के लिये ६४ हजार सामानिक देवों के साथ, चार लोकपालों के साथ, ३३ तेत्तीस त्रायस्त्रिंशकदेवो के साथ, आत्मरक्षक देवों के साथ और अग्रमहिषियों आदि के साथ आये, वहां आते ही उसने नाटयविधि दिखलाई- बाद में वह जहां से आये थे वहां चले गये, 'यही बात इस पाठ में स्थित" यावत् पद से प्रकट की गई है। गौतम स्वामी ने इस बात को देखकर भगवान से असुरकुमार देवो के आवास के विषय में पूछा 'भंते' हे भदंत ! इस प्रकार के संबोधनपद से प्रभु को संबोधित किया। 'भगवं गोयमे' भगवान गौतम ने पूछा।

સભામાં ચમર નામના સિંહાસન પર બેઠો હતો. તેણે અવધિજ્ઞાનથી જાણ્યું કે મહાવીર પ્રભુ રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા છે. ત્યારે તે તેના ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો, ચાર લોકપાલો, ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, આત્મરક્ષક દેવો અને અગ્રમહિષિયો (પટ્ટરાણીઓ) સાથે ભગવાનને વંદણા કરવા આવ્યો ત્યાં આવતાની સાથે જ તેણે વિવિધ નાટયકળા બતાવી. વંદણા નમસ્કાર કરીને ચમરેન્દ્ર વગેરે સૌ જે દિશામાંથી આવ્યા હતા તે દિશામાં પાછાં ચાલ્યા ગયા. એજ વાત અહીં "जाव (यावत्)" પદ દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવી છે. ચમરેન્દ્ર વગેરે ગયા પછી ગૌતમ સ્વામી અસુરકુમારોના આવાસ વગેરે વિષે મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્નો પૂછે છે. એ વાત સૂત્રકાર હવે પ્રકટ કરે છે- "भंते !" હે ભદન્ત ! એવું સંબોધન કરીને "भगवं गोयमे !" ભગવાન ગૌતમે

प्रदेशे न ते निवसंति इत्युत्तराशयः। तर्हि एतादृशं किं प्रसिद्धस्थानं वर्तते यत्र ते निवसन्ति इति गौतमः पृच्छति 'से कहिं खाइणं भंते! इत्यादि। अथ हे भदन्त! कुत्र पुनस्तर्हि असुरकुमारा देवाः परिवसन्ति? 'खाइ' इति पुनरर्थे देशीयोऽयं शब्दः महावीरः-प्राह-'गोयमा'! इत्यादि। हे गौतम! 'इमीसे-रयणप्पभाए पुढवीए' अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः 'असीओत्तरजोयण-सयसहस्सबाहल्लाए' अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायाः अशीतिसहस्रा-धिकलक्षयोजनविस्तृतायाः पृथिव्या इति पूर्वेणान्वयः, मध्ये असुरकुमार देवा विहरन्ति निवसन्ति इत्यग्रेणान्वयः, 'एवम्' अनेन सूत्रक्रमेण 'असुरकुमार देववत्तव्वया,' असुरकुमारदेववक्तव्यता वक्ष्यमाणप्रकारा बोध्या तथाहि-'उवरिं एगं जोयण सहस्संओगाहित्ता, हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता, मज्झे अट्ठहत्तरे, जोयणसयसहस्से, एत्थणं असुरकुमाराणं देवाणं चउसट्ठि भवणावा-

देव ईषत्प्राग्भारा पृथिवी के नीचे भी नहीं रहते हैं। तो फिर गौतम प्रभु से पूछते है कि तो फिर ऐसा कौन सा प्रसिद्ध स्थान है कि जहां पर ये असुरकुमार देव रहते हैं-यही बात 'से कहिं खाइणं भंते! असुरकुमार देवा परिवसंति' इस सूत्रांश द्वारा प्रकट की गई है-

गौतम के प्रश्न को सुनकर प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी के 'असीओत्तरजोयणसयसहस्स बाहल्लाए' जो कि १ लाख ८० हजार योजन की मोटी है बीचमें असुरकुमार देव रहते हैं। 'एवं असुरकुमार देववत्तव्वया' इस तरह से अर्थात् इस वक्ष्यमाण प्रकार से असुरकुमार देवों की वक्तव्यता जाननी चाहिये-'उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्ठहत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं असुरकुमाराणं देवाणं चउसट्ठिं

પ્રશ્ન—"से कहिं खाइणं भंते! असुरकुमार देवा परिवसंति?" તો હે પ્રભુ! એવું કયું પ્રસિદ્ધ સ્થાન છે કે જ્યાં અસુરકુમાર દેવો વસે છે?

ઉત્તર—"गोयमा!" હે ગૌતમ! "इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए" આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી કે જે "असीओत्तर जोयणसयसहस्सबाहल्लाए" એક લાખ એંશી હજાર યોજનના વિસ્તારની છે, તેની વચ્ચેના ભાગમાં અસુરકુમાર દેવો રહે છે. "एवं असुरकुमारदेववत्तव्वया" અસુરકુમાર દેવોના રહેઠાણોનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે સમજવું. "उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जे-त्ता मज्झे अट्ठहत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थणं असुरकुमाराणं देवाणं चउसट्ठिं

नरकाः संप्राप्ताः तथा 'सोहम्मस्स कप्पस्स' सौधर्मस्य कल्पस्य 'अहे' अधःप्रदेशे 'जाव' यावत्, द्वादशदेवलोक-नवग्रैवेयक-पञ्चानुत्तरविमानानामधःप्रदेशाः संगृह्यन्ते। गौतमः पुनः पृच्छति-अत्थिणं भंते! इत्यादि हे भगवन्! अस्ति संभवति युज्यते खलु यत् 'ईसिप्पब्भाराए' ईषत्प्राग्भारायाः 'पुढवीए' पृथिव्याः 'अहे' अधःप्रदेशे असुरकुमारा देवाः परिवसन्तीति किम्? भगवानाह 'नो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः नेदं संभवति, ईषत् प्राग्भाराया अपि अधः

द्वितीय पृथिवी के नीचे, तृतीय पृथिवी के नीचे, चतुर्थ पृथिवी के नीचे, पंचमी पृथिवी के नीचे, छठवीं पृथिवी के नीचे भी नहीं रहते हैं। तथा इसी प्रकार से ये असुरकुमार देव 'सोहम्मस्स कप्पस्स अहे जाव' सौधर्मकल्प से लेकर बारह देवलोक, नवग्रैवेयक, पंच अनुत्तरविमान एवं सिद्ध शिला इन सब के नीचे भी नहीं रहते हैं। 'द्वादश देवलोक, नवग्रैवेयक, पंच अनुत्तर विमान एवं सिद्ध शिला' इन सब का ग्रहण यहां 'यावत्' पद से हुआ है। अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं 'अत्थिणं भंते! ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अहे असुरकुमारा देवा परिवसंति' हे भदंत! यदि ये असुरकुमार देव न रत्नप्रभा पृथिवी के नीचे रहते हैं, और न शर्करा आदि पृथिवियों के नीचे ही रहते हैं, न बारह वें देवलोक के, न नवग्रैवेयकोंके, न पंच अनुत्तर विमानों के नीचे ही रहते हैं, तब क्या ये ईषत्प्राग्भारा (सिद्धशिला) पृथिवी के नीचे रहते हैं? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् ये असुरकुमार

પણ રહેતા નથી તથા "सोहम्मस्स कप्पस्स अहे जाव" તે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ દેવલોકથી લઇને બારમાં દેવલોકની નીચે પણ રહેતા નથી, નવ ગ્રૈવેયકોની નીચે પણ રહેતા નથી, પાંચ અનુત્તર વિમાનોની નીચે પણ રહેતા નથી.

પ્રશ્ન—જો અસુરકુમાર દેવો સાતે નરકોની નીચે રહેતા નથી, બારે દેવલોકની નીચે રહેતા નથી, નવે ગ્રૈવેયકોની નીચે રહતા નથી. પાંચે અનુત્તર વિમાનોની નીચે રહેતા નથી તો શું તેઓ "अत्थिणं भंते! ईसिप्पब्भाराए पुढवीए अहे परिवसंति?" ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વીની નીચે સિદ્ધશિલાની નીચે-રહે છે?

ત્યારે મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે-"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! આ અર્થ પણ સમર્થ નથી. એટલે કે તેઓ સિદ્ધશિલાની નીચે પણ રહેતા નથી.

ल्लक्षसंख्यका असुरकुमारावासाः वर्तन्ते सर्वसम्मेलनेन चतुष्पष्टिलक्षसंख्यका असुरकुमारावासा भवन्ति इति फलितम् , भवनादिवर्णनं प्रज्ञापनायाम् द्रष्टव्यम् तत्र 'जाव'-यावत् 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोगान 'भुंजमाणा' भुञ्जानाः विहरन्ति। ततो गौतमस्तेषामधोगमनसामर्थ्यं पृच्छति- 'अत्थिणं भंते !' इत्यादि। हे भगवन् ! तेषामसुरकुमारदेवानाम् 'अहे गतिविसये' अधोगतिविषयः अधोलोकगमनसामर्थ्यम् 'अत्थिणं' अस्ति खलु किम् ? भगवान् अङ्गीकरोति-'हंता, अत्थि' हन्त, अस्ति, अर्थात् तेषां निजस्थानादधोगमनसामर्थ्यमवश्यमेवास्ति। गौतमः पुनः पृच्छति-'केवइयं च णं'

रावास हैं। वलि इन्द्र की राजधानी वलिचंचा है। इसमें तीसलाख ३० असुरकुमारके आवास हैं। इन दोनों को जोड देने से असुरकुमारों के आवास (भवन) सब चौंसठ लाख ६४ हो जाते हैं। भवनादिकों का वर्णन प्रज्ञापनासूत्र में है सो वहां से देखलेना चाहिये। इस तरह उन देवतावासों में रहते हुए ये असुरकुमार देव यावत् दिव्य भोगों को भोगते हुए आनन्द से 'विहरंति' अपना समय व्यतीत करते रहते हैं।

अव गौतम प्रभु से इन असुरकुमार देवों में अधोगमन सामर्थ्य कितना है इस विषय को पूछने के अभिप्राय से प्रश्न करते हैं कि- 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, हे भदन्त ! इन असुरकुमार देवों में अधोलोकगमन सामर्थ्य है क्या ? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'हंता अत्थि' हां गौतम ! उन असुरकु-

અસુરકુમારોના ૩૪ ચોત્રીસલાખ આવાસો છે. બલીન્દ્રની રાજધાની બલિચંચા છે. તેમાં ૩૦ ત્રીસલાખ અસુરકુમારાવાસો છે. આ બન્ને રાજધાનોના આવાસોનો સરવાળો ૬૪ ચોસઠલાખ થાય છે. ભવનાવાસોનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે. તો ત્યાંથી વાંચી લેવું. તે પ્રકારના ભાવનાવાસોમાં રહેતા અસુરકુમાર દેવો દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે અને "વિહરંતિ" પોતાનો સમય સુખચેનથી વ્યતીત કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને, અસુરકુમારોની નીચે, ઊંચે અને તિરછી ગતિ કરવાની શક્તિ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછે છે—

"અત્થિણં ભંતે ! ઇત્યાદિ " હે ભદન્ત ! શું આ અસુરકુમારો અધોલોકમાં ગમન કરવાને સમર્થ છે ?

"હંતા અત્થિ" હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવો પોતાના સ્થાનથી નીચે જઇ શકવાની શક્તિ અવશ્ય ધરાવે છે.

सयसहस्सा भवंतीति मक्खायं" इत्यादि। उपर्येकं योजनसहस्रम् अवगाह्य, अधश्चैकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा, मध्येऽष्टसप्ततियोजनशतसहस्राणि, असुरकुमाराणाम् देवानाम् चतुष्षष्टिर्भवनावासशतसहस्राणि भवन्ति इति आख्यातम्। एतावता अशीतिसहस्राधिकलक्षयोजनविस्तृतरत्नप्रभाया उपरि अधस्तात् एकैकसहस्रयोजनप्रमाणभागं परित्यज्य तदवशिष्टाष्टसप्ततिसहस्राधिकलक्षयोजनप्रमाणमध्यभागे भवनपतीनां चतुष्षष्टिलक्षपरिमिता भवनावासाः सन्ति तत्र भवनपतीनां निवासानां दश भेदाः सन्ति, तत्र प्रथमः 'असुरकुमारावास' पदेन व्यवह्रियते ते चावासाः दक्षिणोत्तरदिग्भागे वर्तन्ते, तत्र दक्षिणभागे चमरेन्द्रः, उत्तरभागे च बलिनामेन्द्रोऽस्ति, चमरस्य चमरचञ्चानामराजधान्यां चतुस्त्रिंशल्लक्षसंख्यका असुरकुमारावासाः, बलेश्च बलिचञ्चानामराजधान्यां त्रिंश-

---

भवणावाससयसहस्सा भवंतीति अक्खायं' इत्यादि-इस पाठ का तात्पर्य यह है कि एक १ लाख ८० हजार मोटी जो रत्नप्रभा पृथिवी है उसके ऊपर के एक हजार योजन को और नीचे के एक हजार योजन को छोडकर बाकी के बीच के एक १ लाख अठहत्तर ७८ हजार योजन में इन असुरकुमार देवों के चौसठ ६४ लाख भवनावास हैं ऐसा जिनेन्द्र देव ने कहा है। भवनपतियों के १० भेद हैं। अतः इनके जो आवास हैं उनके भी १० भेद हैं। प्रथम जो आवास है वह 'असुरकुमारावास' इस शब्द से कहा गया है। ये आवास दक्षिण और उत्तर दिग्भाग में हैं। दक्षिणदिग्भाग में चमरेन्द्र और उत्तरदिग्भाग में बलिनामका इन्द्र है। चमर की राजधानी का नाम चमरचंचा है। इसमें ३४ चौंतीस लाख असुरकुमा-

---

भवणावाससयसहस्सा भवंतीति अक्खायं" આ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—એક લાખ એંશી હજાર યોજન પ્રમાણ રત્નપ્રભા પૃથ્વી છે. તેના ઉપરના ૧ હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગને તથા નીચેના ૧ હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગને છોડી દઈને બાકીનો જે એક લાખ અઠયોતેર હજાર યોજન પ્રમાણ ભાગ છે, તે ભાગમાં અસુરકુમાર દેવોના ચોસઠ લાખ ભવનાવાસો આવેલા છે, એવું જિનેન્દ્ર દેવે કહ્યું છે.

ભવનપતિઓના દસ ભેદ છે. તેથી તેમના આવાસોના પણ દસ ભેદ છે. જે પહેલો આવાસ છે તેને "અસુરકુમારાવાસ" કહ્યો છે. તે આવાસો દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગ્ભાગમાં આવેલા છે. દક્ષિણ દિગ્ભાગનો અધિપતિ ચમરેન્દ્ર છે અને ઉત્તર દિગ્ભાગનો અધિપતિ બલીન્દ્ર છે. ચમરેન્દ્રની રાજધાનીનું નામ ચમરચંચા છે. તે રાજધાનીમાં

ल्लक्षसंख्यका असुरकुमारावासाः वर्तन्ते सर्वसम्मेलनेन चतुष्षष्टिलक्षसंख्यका असुरकुमारावासा भवन्ति इति फलितम्, भवनादिवर्णनं प्रज्ञापनायाम् द्रष्टव्यम् तत्र 'जाव'-यावत् 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोगान् 'भुंजमाणा' भुञ्जानाः विहरन्ति। ततो गौतमस्तेषामधोगमनसामर्थ्यं पृच्छति-'अत्थिणं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! तेषामसुरकुमारदेवानाम् 'अहे गतिविसये' अधोगतिविषयः अधोलोकगमनसामर्थ्यम् 'अत्थिणं' अस्ति खलु किम्? भगवान् अङ्गीकरोति-'हंता, अत्थि' हन्त, अस्ति, अर्थात् तेषां निजस्थानादधोगमनसामर्थ्यमवश्यमेवास्ति। गौतमः पुनः पृच्छति-'केवइयं च णं'

रावास हैं। वलि इन्द्र की राजधानी वलिचंचा है। इसमें तीसलाख ३० असुरकुमारके आवास हैं। इन दोनों को जोड देने से असुरकुमारों के आवास (भवन) सब चौंसठ लाख ६४ हो जाते हैं। भवनादिकों का वर्णन प्रज्ञापनासूत्र में है सो वहां से देखलेना चाहिये। इस तरह उन देवतावासों में रहते हुए ये असुरकुमार देव यावत् दिव्य भोगों को भोगते हुए आनन्द से 'विहरंति' अपना समय व्यतीत करते रहते हैं।

अब गौतम प्रभु से इन असुरकुमार देवों में अधोगमन सामर्थ्य कितना है इस विषय को पूछने के अभिप्राय से प्रश्न करते हैं कि- 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, हे भदन्त! इन असुरकुमार देवों में अधोलोकगमन सामर्थ्य है क्या? इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'हंता अत्थि' हां गौतम! उन असुरकु-

અસુરકુમારોના ૩૪ ચોત્રીસલાખ આવાસો છે. બલીન્દ્રની રાજધાની બલિચંચા છે. તેમાં ૩૦ ત્રીસલાખ અસુરકુમારાવાસો છે. આ બન્ને રાજધાનોના આવાસોનો સરવાળો ૬૪ ચોસઠલાખ થાય છે. ભવતાવાસોનું વર્ણન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે. તો ત્યાંથી વાંચી લેવું. તે પ્રકારના ભાવનાવાસોમાં રહેતા અસુરકુમાર દેવો દિવ્ય ભોગો ભોગવે છે અને "विहरंति" પોતાનો સમય સુખચેનથી વ્યતીત કરે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને, અસુરકુમારોની નીચે, ઊંચે અને તિરછી ગતિ કરવાની શક્તિ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછે છે—

"अत्थिणं भंते ! ઇત્યાદિ" હે ભદન્ત ! શું આ અસુરકુમારો અધોલોકમાં ગમન કરવાને સમર્થ છે ?

"हंता अत्थि" હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવો પોતાના સ્થાનથી નીચે જઇ શકવાની શક્તિ અવશ્ય ધરાવે છે.

इत्यादि। हे भगवन्! 'केवइयं च णं' कियत् खलु कियदवधिकं 'ते' तेषाम् असुरकुमाराणां देवानाम् 'अहे गतिविसए' अधोगमनविषयकम् 'पभूत्तं' प्रभुत्वम् सामर्थ्यम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम् कथितम्, कियदधोलोकपर्यन्तं ते गन्तुं समर्थाः? इति प्रश्नः। भगवानाह-'गोयमा! जाव-अहे' इत्यादि। हे गौतम! ते असुरकुमाराः 'जाव-अहे' यावत्-अधः 'सत्तमाए पुढवीए' सप्तम्याः पृथिव्याः, अर्थात् स्वस्थानात् अधःसप्तमपृथिवीलोकपर्यन्तं गन्तुं समर्थाः, गमनशक्तिमात्रमेतत्प्रतिपादितम् नतु कदाचित् तत्पर्यन्तं गताः, गच्छन्ति, गमिष्यन्ति वा किन्तु 'तच्च' तृतीयां पुनः 'पुढविं' पृथिवीं 'गयाय' गताश्च

मार देवों में अपने स्थान से अधोगमन करने की शक्ति अवश्य ही है। जब प्रभु के मुख से 'असुरकुमार देवों में अधोगमन करने की शक्ति अवश्य ही है' इस बात को सुना-तब प्रभु से उन्होंने पुनःपूछा कि 'केवइयंच णं पभू असुरकुमाराणं देवाणं अहे गतिविसए पण्णत्ते' हे भदन्त! उन असुरकुमार देवोंकी शक्ति नीचे जाने की कहांतक की है? इस प्रश्न का आशय यह है कि असुरकुमार देव अपने स्थान से नीचे कहां तक जा सकते हैं? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि- 'गोयमा! जाव अहे सत्तमाए पुढवीए' हे गौतम! उन असुरकुमार देवों में अपने स्थान से नीचे जाने की शक्ति इतनी है कि वे सप्तम पृथिवी तक जा सकते हैं। परन्तु वहांतक वे आजतक गये नहीं है न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे। यह तो केवल वहां तक जाने की शक्तिमात्र का प्रतिपादन किया है। वे तो 'तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य' तृतीय पृथिवीतक ही जाते हैं, पहिले भी वहींतक गये हैं और

ત્યારે ગૌતમ સ્વામી બીજો પ્રશ્ન પૂછે છે—"केवइयं च णं पभू ते असुरकुमाराणं देवाणं अहे गतिविसए पण्णत्ते?" હે પ્રભો! અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી કયાં સુધી નીચે જઇ શકે છે? ત્યારે મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે— "गोयमा! जाव अहे सत्तमाए पुढवीए" હે ગૌતમ! તે અસુરકુમાર દેવો નીચે સાતમી પૃથ્વી સુધી સાતમી નરક સુધી-જવાને સમર્થ છે, પણ તેઓ ત્યાં સુધી ભૂતકાળમાં કદી ગયા નથી, વર્તમાનમાં જતા નથી અને ભવિષ્યમાં જશે પણ નહીં. તેમનું સામર્થ્ય બતાવવાને માટે જ ઉપરોકત કથન કર્યું છે. "तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य" પરંતુ તેઓ ખરેખર તો ત્રીજી પૃથ્વી સુધી ભૂતકાળમાં ગયા હતા, વર્તમાનમાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ ત્રીજી પૃથ્વી સુધી જ જશે.

'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च। यावत्करणात् प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपञ्चमषष्ठाधोनरकाः संग्राह्याः। गौतमः पुनःपृच्छति-'किं पत्तियं णं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! किं प्रत्ययं किं कारणम् खलु ते असुरकुमारा देवाः 'तच्चं' तृतीयां 'पुढविं' पृथिवीं 'गयाय' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च? अर्थात् तृतीयपृथिवीपर्यन्तं तेषां गमने को हेतुः? भगवानाह-'गोयमा पुव्ववेरियस्स' इत्यादि। हे गौतम! पूर्ववैरिकस्य भूतपूर्वशत्रुजनस्य वा 'वेदण उदीरणयाए' वेदनोदीरणतायै दुःखोत्पादनार्थम् 'पुव्वसंगइअस्स' पूर्वसाङ्गतिकस्य पूर्वपरिचितमित्रस्य वा 'वेयणउवसामणयाए' वेदनोपशमनतायै-वेदनोपशमनार्थं सुखशान्तिकरणाय 'एवं खलु' उक्तरीत्या असुरकुमारा देवाः 'तच्च' तृतीयां 'पुढविं' पृथिवीं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य'

आगे भी वहींतक जायेंगे। इस प्रकार का कथन प्रभु के श्रीमुख से अवगत कर पुनःगौतम स्वामी उनसे 'वहांतक जाने में कारण क्या है' इस बात को पूछते हैं- 'किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमार देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य' ये असुरकुमार देव तीसरी पृथिवी तक जाते है, पहिले भी वहींतक गये है और आगे भी वहीं तक जायेंगे- सो हे भदन्त! इन असुरकुमार देवों को वहीं तक जाने में ऐसा क्या कारण है जो ये वहीं तक जाते है, गये है और जायेंगे? आगे न गये है, न जाते है और न जायेंगे? इसका उत्तर देते हुए प्रभु उन से इस विषय में कारण की स्पष्टता करने के निमित्त कहते हैं-'गोयमा! पुव्ववेरियस्स वा वेदण उदीरणयाए पुव्वसंगइस्स वा वेयण उवसामणयाए एवं खलु असुरकुमार देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य' हे गौतम! अपने

મહાવીર પ્રભુના શ્રીમુખે આવો જવાબ સાંભળીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીરપ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે—"किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारदेवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य?" હે પ્રભો! અસુરકુમાર દેવો આ કારણે ત્રીજી પૃથ્વી સુધી ભૂતકાળમાં જતા હતા, વર્તમાનમાં જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જવાના છે? એટલે કે ત્રીજી નરક સુધી ત્રણે કાળમાં તેઓ જાય છે, તેની પાછળ શું કારણ રહેલું છે? તેઓ ત્યાં શા માટે જાય છે?

ત્યારે તેનું કારણ બતાવવા માટે મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે—"गोयमा! पुव्ववेरियस्स वा वेयण उदीरणयाए पुव्वसंगइस्स वा वेयण उवसामणयाए एवं खलु असुरकुमारा देवा तच्चं पुढविं गया य गमिस्संति य"

गमिष्यन्ति च। पुनः गौतमः तेषां तिर्यग्गमनशक्तिं पृच्छति-'अत्थिणं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! असुरकुमाराणां तेषां 'देवाणं' देवानाम् 'तिरियगवि विसये' तिर्यग्गतिविषयः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः अस्ति? अर्थात् ते देवाः स्वस्थानात् तिर्यग् गन्तुं समर्थाः सन्ति? किम्। भगवान स्वीकरोति-'हंता, अत्थि'। हे गौतम! तेषां तिर्यग्गमनसामर्थ्यम् 'अत्थि' अस्ति। गौतम स्तिर्यग्गमनावधिं पृच्छति- 'केवइयं च णं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! कियत्पर्यन्तम् असुरकुमाराणां देवानाम् 'तिरियं गइविसए' तिर्यग्गतिविष-

भूतपूर्वशत्रुजन को दुःख उत्पन्न करने के लिये, तथा पूर्वपरिचित मित्रजन को सुख शांति पहुँचाने के लिये ये असुरकुमार देव तृतीय पृथिवी में पहिले गये हैं, वर्तमान में जाते हैं और आगे भी वहां जायेंगे।

अब गौतम स्वामी इनकी तिर्यग्गमन करने की शक्ति के विषय में प्रभु से पूछने के अभिप्राय से प्रश्न करते हैं- 'अत्थिणं भंते!' हे भदन्त! 'असुरकुमाराणं देवाणं' इन असुरकुमार देवों का 'तिरियगइविसए पण्णत्ते' तिर्यग्गति का विषय कहा गया है क्या? अर्थात् ये असुरकुमार देव अपने स्थान से तिर्यग जाने के लिये समर्थ हैं क्या? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं-'हंता अत्थि' गौतम! हां ये असुरकुमार देव अपने स्थान से तिर्यग जाने के लिये समर्थ है। अर्थात इनमें तिर्यग जानेकी सामर्थ्य है। 'असुरकुमार देवों में तिर्यग्गमन करने की सामर्थ्य है' यह प्रभु द्वारा कही गई बात को सुनकर गौतम प्रभु से पुनःप्रश्न करते है कि 'केवइयं च णं भंते!

હે ગૌતમ ! પોતાના પૂર્વ ભવના શત્રુઓને દુઃખ દેવાને માટે, તથા પૂર્વ પરિચિત મિત્રોને સુખ શાંતિ દેવાને માટે અસુરકુમાર દેવો ત્રીજી પૃથ્વી સુધી ભૂતકાળમાં જતા હતા, વર્તમાનકાળમાં પણ જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે.

હવે અસુરકુમારોની તિરછીગતિની શકિત જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-"अत्थिणं भंते!" હે ભદન્ત! "असुरकुमाराणं·देवाणं तिरियगइ विसए पण्णत्ते?" અસુરકુમાર દેવોની તિર્યગ્ગતિ (તિરછી ગતિ) વિષે શું કહ્યું છે? એટલે કે શું અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી તિરછી દિશામાં ગતિ કરવાને સમર્થ છે?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપે છે-"हंता अत्थि" હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવો તિરછી દિશામાં જવાને પણ સમર્થ છે. ભગવાનને મુખે આ જવાબ સાંભળીને તેનું પ્રમાણ જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-"केवइयं च णं

यकं सामर्थ्यं 'पणत्ते' प्रज्ञप्तम् कथितम्? भगवानाह-'गोयमा!' इत्यादि। हे गौतम! 'जाव असंखेज्जो' यावत् असंख्येयान् 'दीवसमुद्दा' द्वीपसमुद्रान् गन्तुं समर्थाः यावत्करणात् केवलकल्पजम्बूद्वीपमारभ्य इति संग्राह्यम्। विषयमात्रमेतत्कथितम् नतु गता वा गमिष्यन्ति वा, किन्तु 'नंदिस्सरवरं' नन्दीश्वरवरं 'दीवं' द्वीपं 'गयाय' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति गच्छन्ति च। अथ गौतमो नन्दीश्वरद्वीपगमनकारणं पृच्छति-'किंपत्तियं णं भंते'! इत्यादि। हे भगवन्!

असुरकुमाराणं देवाणं तिरियं गइ विसए पण्णत्ते' हे भदंत! कहांतक असुरकुमार देवों में तिर्यग्गमन करने की सामर्थ्य कही गई है? अर्थात् असुरकुमार देव तिर्यग्गमन कहांतक कर सकते हैं? उत्तर में प्रभु गौतम से कहते हैं- 'गोयमा! जाव असंखेज्जा दीव समुद्दा' हे गौतम! यदि ये तिर्यग्गमन करना चाहें तो असंख्यात द्वीपसमुद्रों तक जा सकते हैं, परन्तु ये अभीतक वहांतक न गये हैं, न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे वह तो विषयमात्र कहा है। यहां जो यावत्पद आया है उससे 'केवलकप्पं जंबूद्वीपमारभ्य' इत्यादि पूर्वोक्त पाठ का संग्रह किया गया है। ये तिर्यग्गमन 'नंदिस्सरवरं दीवं' नंदीश्वर द्वीपतक करते हैं क्यों कि वहींतक ये 'गया य' गये हैं 'गमिस्संति य' और आगे भी वहींतक जायेंगे। इससे आगे नहीं। नंदीश्वर द्वीपतक ही क्यों जाते हैं इसका कारण

भंते! असुरकुमाराणां देवाणं तिरियं गइविसए पण्णत्ते?" હે ભદન્ત! અસુરકુમાર દેવો કયાં સુધી તિર્યગ્ગમન કરવાને સમર્થ છે? એટલે કે કયાં સુધી તિરછી દિશામાં જઇ શકે છે?

તેનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે-"गोयमा! जाव असंखेज्जा दीवसमुद्दा" હે ગૌતમ! જો તેઓ ધારે તો અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો સુધી તિર્યગ્ગમન કરી શકે છે. પણ તેઓ આજ સુધી કદી પણ ત્યાં સુધી ગયા નથી, વર્તમાનમાં પણ ત્યાં સુધી જતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ ત્યાં સુધી જવાના નથી તેમનું તિરછી ગતિનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ આ કથન કર્યું છે. અહીં જે "यावत् (जाव)" પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા "केवलकप्पं जंबूद्वीपमारभ्य ઇત્યાદિ" સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. એટલે કે તેઓ જંબૂદ્વીપથી લઇને नंदिस्सरवरं दीवं गया य गमिस्संति य" નંદીશ્વર દ્વીપ સુધીજ તિરછી ગતિ કરતા હતા, કરે છે અને ભવિષ્યમાં પણ નંદીશ્વર સુધી જ જશે. હવે તેમની નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી ગતિ શા કારણે થાય છે, તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-

गमिष्यन्ति च। पुनः गौतमः तेषां तिर्यग्गमनशक्तिं पृच्छति-'अत्थिणं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! असुरकुमाराणां तेषां 'देवाणं' देवानाम् 'तिरियगइविसये' तिर्यग्गतिविषयः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः अस्ति? अर्थात् ते देवाः स्वस्थानात् तिर्यग् गन्तुं समर्थाः सन्ति? किम्। भगवान् स्वीकरोति-'हंता, अत्थि'। हे गौतम! तेषां तिर्यग्गमनसामर्थ्यम् 'अत्थि' अस्ति। गौतमस्तिर्यग्गमनावधिं पृच्छति- 'केवइयं च णं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! कियत्पर्यन्तम् असुरकुमाराणां देवानाम् 'तिरियं गइविसए' तिर्यग्गतिविष-

भूतपूर्वशत्रुजन को दुःख उत्पन्न करने के लिये, तथा पूर्वपरिचित मित्रजन को सुख शांति पहुंचाने के लिये ये असुरकुमार देव तृतीय पृथिवी में पहिले गये है, वर्तमान में जाते है और आगे भी वहां जायेंगे।

अब गौतम स्वामी इनकी तिर्यग्गमन करने की शक्ति के विषय में प्रभु से पूछने के अभिप्राय से प्रश्न करते है- 'अत्थिणं भंते!' हे भदन्त! 'असुरकुमाराणं देवाणं' इन असुरकुमार देवों का 'तिरियगइविसए पण्णत्ते' तिर्यग्गति का विषय कहा गया है क्या? अर्थात् ये असुरकुमार देव अपने स्थान से तिर्यग जाने के लिये समर्थ है क्या? इसके उत्तर में प्रभु गौतम से कहते है-'हंता अत्थि' गौतम! हां ये असुरकुमार देव अपने स्थान से तिर्यग जाने के लिये समर्थ है। अर्थात इनमें तिर्यग जानेकी सामर्थ्य है। 'असुरकुमार देवों में तिर्यग्गमन करने की सामर्थ्य है' यह प्रभु द्वारा कही गई बात को सुनकर गौतम प्रभु से पुनःप्रश्न करते है कि 'केवइयं च णं भंते!

હે ગૌતમ! પોતાના પૂર્વ ભવના શત્રુઓને દુઃખ દેવાને માટે, તથા પૂર્વ પરિચિત મિત્રોને સુખ શાંતિ દેવાને માટે અસુરકુમાર દેવો ત્રીજી પૃથ્વી સુધી ભૂતકાળમાં જતા હતા, વર્તમાનકાળમાં પણ જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે.

હવે અસુરકુમારોની તિરછીગતિની શકિત જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-"अत्थिणं भंते!" હે ભદન્ત! "असुरकुमाराणं देवाणं तिरियगइ विसए पण्णत्ते?" અસુરકુમાર દેવોની તિર્યગ્ગતિ (તિરછી ગતિ) વિષે શું કહ્યું છે? એટલે કે શું અસુરકુમાર દેવો તેમના સ્થાનથી તિરછી દિશામાં ગતિ કરવાને સમર્થ છે?

મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ આપે છે-"हंता अत्थि" હે ગૌતમ! અસુરકુમાર દેવો તિરછી દિશામાં જવાને પણ સમર્થ છે. ભગવાનને મુખે આ જવાબ સાંભળીને તેનું પ્રમાણ જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામી આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-"केवइयं च णं

मूर्ध्वगमनविषये पृच्छति-'अत्थि णं' इत्यादि। हे भगवन्! असुरकुमाराणां देवानाम् 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'गतिविसए' गतिविषयः ऊर्ध्वगमनविषयकं सामर्थ्यम् 'अत्थि णं' अस्ति किम्? भगवान् अङ्गीकरोति-'हंता, अत्थि'। हन्त इति पूर्ववाक्याङ्गीकारे तेषामसुरकुमाराणाम् ऊर्ध्वगमनसामर्थ्यमवश्यं वर्तते। पुनर्गौतमः पृच्छति-केवइयं च' इत्यादि। हे भगवन्! कियच्च खलु-कियत्पर्यन्तम् असुरकुमाराणाम् 'देवाणं' देवानाम् 'उड्ढं' ऊर्ध्वं 'गतिविसए' गतिविषयः गमनसामर्थ्यं वर्तते, भगवानाह-'गोयमा! इत्यादि। हे गौतम!

अब गौतम इन असुरकुमारों के उर्ध्वगमन के विषय में प्रभु से प्रश्न करते है-'अत्थिणं भंते! इत्यादि, 'भंते' हे भदन्त! असुरकुमाराणं देवाणं असुरकुमार देवों की 'उड्ढं गइविसए' गति का विषय उर्ध्वलोक तक 'अत्थि' है क्या? अर्थात असुरकुमार देव अपने स्थान से उर्ध्वलोक तक गमन कर सकते है क्या? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते है-'हंता अत्थि' हां गौतम! असुरकुमार देवों की गति का विषय उर्ध्वलोक हैं- अर्थात् असुरकुमारदेव अपने स्थान से उर्ध्वलोकतक जा सकते हैं। इस प्रकार उर्ध्वलोक तक असुरकुमारोंकी गमन सामर्थ्य सुनकर गौतम प्रभु से पुनःपूछतें है-'केवइयं च णं' इत्यादि- 'भंते' हे भदंत! 'केवइयं च णं' कहांतक का 'उड्ढं' उर्ध्वलोक 'असुरकुमाराणं देवाणं' असुरकुमारों की 'गति विसए' गति का विषय हैं-अर्थात् असुरकुमार उर्ध्वलोक में कहांतक जा सकते हैं? इसका समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते है- 'गोयमा' हे गौतम। 'जावच्चुए' यावत् अच्युततक

હવે ગૌતમ સ્વામી અસુરકુમારોના ઊર્ધ્વગમનના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે—

"अत्थिणं भंते! असुरकुमाराणं देवाणं उड्ढं गइविसए?" હે ભદન્ત! અસુરકુમારોની ઊર્ધ્વગતિના વિષયમાં કંઈ કહ્યું છે ખરું? એટલે કે શું અસુરકુમારો ઊર્ધ્વગમન કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે?

"हंता अत्थि" હે ગૌતમ! તેઓ ઊર્ધ્વગમન કરી શકવાને શકિતમાન છે.

પ્રશ્ન—"केवइयं च णं ઇત્યાદિ" હે ભદન્ત! અસુરકુમાર દેવો ઊર્ધ્વલોકમાં ક્યાં સુધી જઈ શકે છે? મહાવીર પ્રભુ તેનો ખુલાસો આ પ્રમાણે કરે છે—

"गोयमा! હે ગૌતમ! "जावच्चुए" હે ગૌતમ! અસુરકુમાર દેવો બારમાં

किमत्ययं किं कारणं खलु असुरकुमारा देवाः 'नंदिस्सरवरं दीवं' नन्दीश्वरवरं नन्दीश्वरद्वीपपर्यन्तं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च। नन्दीश्वरद्वीपपर्यन्तगमने को हेतुः ? भगवानाह -' गोयमा ! जे इमे' इत्यादि । हे गौतम ! 'जे इमे' ये इमे 'अरहंता' अर्हन्तः 'भगवंता' भगवन्तो विराजन्ते 'एएसिं णं' एतेषां खलु 'जम्मणमहेसु' जन्ममहेषु वा जन्ममहोत्सवेषु वा 'निक्खमणमहेसु' निष्क्रमणमहेषु-प्रव्रज्याग्रहणमहोत्सवेषु वा 'णाणुप्पाय महिमसु' ज्ञानोत्पादमहिमसु-केवलज्ञानोत्पत्तिमहोत्सवेषु वा, 'परिनिव्वाणमहिमासु' परिनिर्वाणमहिमसु-मोक्षप्राप्तिमहोत्सवेषु वा 'एवं खलु' इत्यादि शुभमाङ्गलिकावसरेषु असुरकुमारा देवाः 'नंदीसरवरं' नन्दीश्वरवरं 'दीवं' द्वीपं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च । गौतमःपुनस्तेषा-

प्रभु से पूछते हुए उनसे प्रश्न करते हैं- 'किं पत्तियं णं भंते' इत्यदि, हे भदन्त ! असुरकुमारदेव नंदीश्वर द्वीपतक पहिले गये हैं, जाते हैं, और आगे भी वहीं तक जायेंगे। सो इसमें क्या कारण है ? अर्थात् नन्दीश्वर द्वीपतक जाने में क्या बात है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा !' हे गौतम ! 'जे इमे' जो ये 'अरहंता' अर्हन्त 'भगवंता' भगवंत है, 'एएसिं णं इनके 'जम्मणमहेसु वा' जन्म महोत्सवों में 'निक्खमणमहेसु वा' प्रव्रज्या- दीक्षा-ग्रहण महोत्सवों में 'णाणुप्पायमहिमसु वा' केवलज्ञानोत्पत्ति महो--त्सवों में 'परिनिव्वाणमहिमासु वा' मोक्षप्राप्ति महोत्सवों में, इत्यादि शुभ मांगलिक अवसरों में ये 'असुरकुमारा देवा' असुरकुमार देव नंदिस्सरवरदीवं गया य गमिस्संति य' नंदीश्वरद्वीप में पहिले गये है, वर्तमान में जाते है और आगे भी जायेंगे।

"किं पत्तियं णं भंते ! ઇત્યાદિ" હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો શા કારણે નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી ગયા હતા, જાય છે અને જશે ? તેઓ શા માટે ત્યાં જતા હશે? ત્યારે મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"गोयमा !" હે ગૌતમ ! जे इमे अरहंता भगवंता एएसिणं" આ જે અર્હંત ભગવાનો છે, તેમના "जम्मण-महेसु वा" જન્મ મહોત્સવમાં, "निक्खमणमहेसु वा" દીક્ષા મહોત્સવમાં, "णाणुप्पायमहिमसुवा" કેવળજ્ઞાન ઉત્પત્તિના મહોત્સવમાં परिनिव्वाणमहिमासु वा" અને નિર્વાણ મહોત્સવમાં "असुरकुमारदेवा नंदिस्सरवरदीवे गया य गमिस्संति य" ભાગ લેવા માટે અસુરકુમાર દેવો નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી ગયા હતા, જાય છે, અને જશે.

'तेसिणं' तेषां खलु 'देवाणं' देवानाम् 'भवपच्चइअवेराणुबंधे' भवप्रत्ययवैरानुबन्धः अहिनकुलवद् जन्मारभ्य शाश्वतिकविरोधः भवः प्रत्ययः कारणं यस्य वैरानुबन्धस्य स भवप्रत्ययवैरानुबन्धः, अनुबन्धः परम्परा, अतएव भवप्रत्ययवैरानुबन्धत्वात् 'तेणं देवा' ते खलु देवाः 'विकुव्वेमाणा' विकुर्वन्तः क्रोधेन विकुर्वणाशक्त्या महद्वैक्रियशरीरं कुर्वन्तः 'परियारेमाणा' परिचारयन्तः परकीयदेवीनां भोगं कर्तुकामा वा 'आयरक्खे' वैमानिकान् आत्मरक्षकान् 'देवे' देवान् 'वित्तासेंति' वित्रासयन्ति, त्रासमुत्पादयन्ति 'अहालहूसगाइं रयणाइं' यथा-

य' हे भदन्त! असुरकुमार देव जो सौधर्म स्वर्ग तक जाते हैं-जायेंगे सो उनके वहांतक जाने में क्या कारण है? भगवान् इसका उत्तर देनेके लिये गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'तेसि णं देवाणं' उन असुरकुमार देवों के 'भवपच्चइयवेराणुबंधे' भवप्रत्ययिक वैरानुबंध होता है। अहि नकुल (सर्पनकुल) की तरह जन्म से लेकर शाश्वतिक विरोधका नाम वैरानुबंध है। इस वैरानुबंध का कारण भव है। इसलिये यह वैरानुबंध भवप्रत्ययिक कहा गया है। परम्पराका नाम अनुबंध है। इसलिये भवप्रत्ययिक वैरानुबंध वाले होने के कारण वे देव 'विकुव्वेमाणा' क्रोध से विकुर्वणाशक्तिद्वारा छोटा वडा शरीर करते हुए और 'परिचारेमाणा' दूसरे देवों की देवियोंके साथ भोग करनेकी इच्छा के वशवर्ती होते हुए 'आयरक्खे' वैमानिक आत्मरक्षक 'देवे' देवोंको 'वित्तासेंति' त्रास उत्पन्न करते हैं

કુમાર દેવો શા કારણે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે? શા કારણે તેઓ ત્યાં જાય છે? ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "तेसिणं देवाणं" તે અસુરકુમાર દેવોને તે દેવલોકના દેવો સાથે "भवपच्चइयवेराणुबंधे" ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોય છે. સાપ અને નોળિયા વચ્ચે જન્મથી જ જેવી દુશ્મનાવટ હોય છે એવી કાયમી દુશ્મનાવટને વૈરાનુબંધ કહે છે. આ વૈરાનુબંધનું કારણ ભવ છે. તેથી તે વૈરાનુબંધને ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ કહ્યો છે. આ જાતનું વેર ભવ પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું હોય છે. આ રીતે ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોવાને કારણે તે અસુરકુમાર દેવો "विकुव्वेमाणा" ક્રોધાવેશમાં આવીને વિકુર્વણા શક્તિદ્વારા નાનાં મોટાં રૂપો ધારણ કરીને "परिचारेमाणा" બીજા દેવોની દેવાંગનાઓ સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છાથી "आयरक्खे देवे" વૈમાનિક આત્મરક્ષક દેવોને "वित्तासेंति" ત્રાસ આપે છે.

'जावऽच्चुए' यावत्-अच्युते द्वादशे 'कप्पे' कल्पे गमनसामर्थ्यं वर्तते किन्तु न तत्पर्यन्तं गता गमिष्यन्ति वा किन्तु 'सोहम्मं' सौधर्मं 'पुण' पुनः 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति' गमिष्यन्ति। गौतमः सौधर्मपर्यन्तोर्ध्वलोक गमनप्रयोजनं पृच्छति-'किंपत्तियं णं भंते' इत्यादि। 'हे भगवन्! किं प्रत्ययं किं कारणं खलु असुरकुमारा देवाः 'सोहम्मं' सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च। तेषामसुरकुमाराणां सौधर्मपर्यन्तगमने को हेतुः? भगवानाह-'गोयमा! तेसिं णं' इत्यादि। हे गौतम!

असुरकुमार देव जा सकते है। अर्थात् १२ वें कल्पतक असुरकुमार देव उर्ध्वलोक में जा सकते है। परन्तु अभीतक वे वहांतक न गये है, न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे। 'अच्युत तक वे जा सकते हैं' ऐसा जो कहा गया है. सो यह तो उनके गमनकी सामर्थ्यका प्रदर्शन मात्र है। यदि ये जाना चाहें तो वहां तक जा सकते हैं। परन्तु अभी तक न गये हैं और न आगे भी जायेंगे। 'सोहम्मं पुण कप्पं गया य गमिस्संति य' ये तो सौधर्म देवलोक तक ही जाते हैं, गये हैं और आगे भी वहां तक जावेंगे। इस प्रकार 'असुरकुमार देव सौधर्म देवलोक तक ही जाते हैं, गये हैं, जायेंगे' ऐसा कथन प्रभुके मुखसे सुनकर 'वहां तक इनके जाने में क्या कारण है' इस बातको जाननेके लिये गौतम प्रभु से पूछते हैं 'किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति

અચ્યુત નામના દેવલોક સુધી ઊર્ધ્વલોકમાં જઇ શકે છે. પણ ખરેખર તો આજસુધી કદી પણ તેઓ અચ્યુત દેવલોક સુધી ગયા નથી, વર્તમાનમાં જતા પણ નથી અને ભવિષ્યમાં જશે પણ નહી. "તેઓ અચ્યુત કલ્પ સુધી જાય છે." આ કથન તો તેમનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ કર્યું છે. જો તેઓ ધારે તો ત્યાં સુધી જઇ શકવાને સમર્થ છે. ત્યારે તેઓ કયાં સુધી ઊર્ધ્વલોકમાં જાય છે?

"सोहम्मं पुण कप्पं गया य गमिस्संति य" અસુરકુમાર દેવો ભૂતકાળના સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગયા હતા, વર્તમાનમાં ત્યાં સુધી જાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ સૌધર્મ કલ્પ સુધી જ જશે.

આ પ્રમાણે ભગવાનનું કથન સાંભળીને તેમનું ત્યાં સુધી ગમન કરવાનું કારણ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમસ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-" किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य?" હે ભદન્ત! અસુર-

'तेसिणं' तेषां खलु 'देवाणं' देवानाम् 'भवपच्चइअवेराणुबंधे' भवप्रत्ययवैरानुबन्धः अहिनकुलवद् जन्मारभ्य शाश्वतिकविरोधः भवः प्रत्ययः कारणं यस्य वैरानुबन्धस्य स भवप्रत्ययवैरानुबन्धः, अनुबन्धः परम्परा, अतएव भवप्रत्ययवैरानुबन्धत्वात् 'तेणं देवा' ते खलु देवाः 'विकुव्वेमाणा' विकुर्वन्तः क्रोधेन विकुर्वणाशक्त्या महद्वैक्रियशरीरं कुर्वन्तः 'परियारेमाणा' परिचारयन्तः परकीयदेवीनां भोगं कर्तुकामा वा 'आयरक्खे' वैमानिकान् आत्मरक्षकान् 'देवे' देवान् 'वित्तासेंति' वित्रासयन्ति, त्रासमुत्पादयन्ति 'अहालहुसगाइं रयणाइं' यथा-

य' हे भदन्त! असुरकुमार देव जो सौधर्म स्वर्ग तक जाते हैं-जायेंगे सो उनके वहांतक जाने में क्या कारण है? भगवान् इसका उत्तर देनेके लिये गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'तेसि णं देवाणं' उन असुरकुमार देवों के 'भवपच्चइयवेराणुबंधे' भवप्रत्ययिक वैरानुबंध होता है। अहि नकुल (सर्पनकुल) की तरह जन्म से लेकर शाश्वतिक विरोधका नाम वैरानुबंध है। इस वैरानुबंध का कारण भव है। इसलिये यह वैरानुबंध भवप्रत्ययिक कहा गया है। परम्पराका नाम अनुबंध है। इसलिये भवप्रत्ययिक वैरानुबंध वाले होने के कारण वे देव 'विकुव्वेमाणा' क्रोध से विकुर्वणाशक्तिद्वारा छोटा बडा शरीर करते हुए और 'परिचारेमाणा' दूसरे देवों की देवियोंके साथ भोग करनेकी इच्छा के वशवर्ती होते हुए 'आयरक्खे' वैमानिक आत्मरक्षक 'देवे' देवोंको 'वित्तासेंति' त्रास उत्पन्न करते हैं

કુમાર દેવો શા કારણે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે? શા કારણે તેઓ ત્યાં જાય છે? ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "तेसिणं देवाणं" તે અસુરકુમાર દેવોને તે દેવલોકના દેવો સાથે "भवपच्चइयवेराणुबंधे" ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોય છે. સાપ અને નોળિયા વચ્ચે જન્મથી જ જેવી દુશ્મનાવટ હોય છે એવી કાયમી દુશ્મનાવટને વૈરાનુબંધ કહે છે. આ વૈરાનુબંધનું કારણ ભવ છે. તેથી તે વૈરાનુબંધને ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ કહ્યો છે. આ જાતનું વેર ભવ પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું હોય છે. આ રીતે ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોવાને કારણે તે અસુરકુમાર દેવો "विकुव्वेमाणा" ક્રોધાવેશમાં આવીને વિકુર્વણા શકિતદ્વારા નાનાં મોટાં રૂપો ધારણ કરીને "परिचारेमाणा" બીજા દેવોની દેવાંગનાઓ સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છાથી "आयरक्खे देवे" વૈમાનિક આત્મરક્ષક દેવોને "वित्तासेंति" ત્રાસ આપે છે.

'जावऽच्चुए' यावत्-अच्युते द्वादशे 'कप्पे' कल्पे गमनसामर्थ्यं वर्तते किन्तु न तत्पर्यन्तं गता गमिष्यन्ति वा किन्तु 'सोहम्मं' सौधर्मं 'पुण' पुनः 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति' गमिष्यन्ति। गौतमः सौधर्मपर्यन्तोर्ध्वलोक गमनप्रयोजनं पृच्छति-'किंपत्तियं णं भंते' इत्यादि। 'हे भगवन्! किं प्रत्ययं किं कारणं खलु असुरकुमारा देवाः 'सोहम्मं' सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च। तेषामसुरकुमाराणां सौधर्मपर्यन्तगमने को हेतुः? भगवानाह-'गोयमा! तेसिं णं' इत्यादि। हे गौतम!

असुरकुमार देव जा सकते हैं। अर्थात् १२ वें कल्पतक असुरकुमार देव उर्ध्वलोक में जा सकते हैं। परन्तु अभीतक वे वहांतक न गये हैं, न जाते हैं और न आगे भी जायेंगे। 'अच्युत तक वे जा सकते हैं' ऐसा जो कहा गया है, सो यह तो उनके गमनकी सामर्थ्यका प्रदर्शन मात्र है। यदि वे जाना चाहें तो वहां तक जा सकते हैं। परन्तु अभी तक न गये हैं और न आगे भी जायेंगे। 'सोहम्मं पुण कप्पं गया य गमिस्संति य' ये तो सौधर्म देवलोक तक ही जाते हैं, गये हैं और आगे भी वहां तक जावेंगे। इस प्रकार 'असुरकुमार देव सौधर्म देवलोक तक ही जाते हैं, गये हैं, जायेंगे' ऐसा कथन प्रभुके मुखसे सुनकर 'वहां तक इनके जाने में क्या कारण है' इस बातको जाननेके लिये गौतम प्रभु से पूछते हैं 'किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति

અચ્યુત નામના દેવલોક સુધી ઊર્ધ્વલોકમાં જઇ શકે છે. પણ ખરેખર તો આજસુધી કદી પણ તેઓ અચ્યુત દેવલોક સુધી ગયા નથી, વર્તમાનમાં જતા પણ નથી અને ભવિષ્યમાં જશે પણ નહી. "તેઓ અચ્યુત કલ્પ સુધી જાય છે." આ કથન તો તેમનું સામર્થ્ય બતાવવા માટે જ કર્યું છે. જો તેઓ ધારે તો ત્યાં સુધી જઇ શકવાને સમર્થ છે. ત્યારે તેઓ કયાં સુધી ઊર્ધ્વલોકમાં જાય છે?

"सोहम्मं पुण कप्पं गया य गमिस्संति य" અસુરકુમાર દેવો ભૂતકાળના સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગયા હતા, વર્તમાનમાં ત્યાં સુધી જાય છે, અને ભવિષ્યમાં પણ સૌધર્મ કલ્પ સુધી જ જશે.

આ પ્રમાણે ભગવાનનું કથન સાંભળીને તેમનું ત્યાં સુધી ગમન કરવાનું કારણ જાણવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમસ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-" किं पत्तियं णं भंते! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य?" હે ભદન્ત! અસુર-

'तेसिणं' तेषां खलु 'देवाणं' देवानाम् 'भवपच्चइअवेराणुवंधे' भवप्रत्ययवैरानुबन्धः अहिनकुलवद् जन्मारभ्य शाश्वतिकविरोधः भवः प्रत्ययः कारणं यस्य वैरानुवन्धस्य स भवप्रत्ययवैरानुबन्धः, अनुबन्धः परम्परा, अतएव भवप्रत्ययवैरानुबन्धत्वात् 'तेणं देवा' ते खलु देवाः 'विकुव्वेमाणा' विकुर्वन्तः क्रोधेन विकुर्वणाशक्त्या महद्वैक्रियशरीरं कुर्वन्तः 'परियारेमाणा' परिचारयन्तः परकीयदेवीनां भोगं कर्तुकामा वा 'आयरक्खे' वैमानिकान् आत्मरक्षकान् 'देवे' देवान् 'वित्तासेंति' वित्रासयन्ति, त्रासमुत्पादयन्ति 'अहालहुसगाइं रयणाइं' यथा-

य' हे भदन्त! असुरकुमार देव जो सौधर्म स्वर्ग तक जाते हैं-जायेंगे सो उनके वहांतक जाने में क्या कारण है? भगवान् इसका उत्तर देनेके लिये गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'तेसि णं देवाणं' उन असुरकुमार देवों के 'भवपच्चइयवेराणुबंधे' भवप्रत्ययिक वैरानुबंध होता है। अहि नकुल (सर्पनकुल) की तरह जन्म से लेकर शाश्वतिक विरोधका नाम वैरानुबंध है। इस वैरानुबंध का कारण भव है। इसलिये यह वैरानुबंध भवप्रत्ययिक कहा गया है। परम्पराका नाम अनुबंध है। इसलिये भवप्रत्ययिक वैरानुबंध वाले होने के कारण वे देव 'विकुव्वेमाणा' क्रोध से विकुर्वणाशक्तिद्वारा छोटा बडा शरीर करते हुए और 'परिचारेमाणा' दूसरे देवों की देवियोंके साथ भोग करनेकी इच्छा के वशवर्ती होते हुए 'आयरक्खे' वैमानिक आत्मरक्षक 'देवे' देवोंको 'वित्तासेंति' त्रास उत्पन्न करते हैं

કુમાર દેવો શા કારણે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે? શા કારણે તેઓ ત્યાં જાય છે? ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે-"गोयमा!" હે ગૌતમ! "तेसिणं देवाणं" તે અસુરકુમાર દેવોને તે દેવલોકના દેવો સાથે "भवपच्चइयवेराणुबंधे" ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોય છે. સાપ અને નોળિયા વચ્ચે જન્મથી જ જેવી દુશ્મનાવટ હોય છે એવી કાયમી દુશ્મનાવટને વૈરાનુબંધ કહે છે. આ વૈરાનુબંધનું કારણ ભવ છે. તેથી તે વૈરાનુબંધને ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ કહ્યો છે. આ જાતનું વેર ભવ પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું હોય છે. આ રીતે ભવપ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ હોવાને કારણે તે અસુરકુમાર દેવો "विकुव्वेमाणा" ક્રોધાવેશમાં આવીને વિકુર્વણા શક્તિદ્વારા નાનાં મોટાં રૂપો ધારણ કરીને "परिचारेमाणा" બીજા દેવોની દેવાંગનાઓ સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છાથી "आयरक्खे देवे" વૈમાનિક આત્મરક્ષક દેવોને "वित्तासेंति" ત્રાસ આપે છે.

लघुस्वकानि रत्नानि यथोचितानि अल्पभाराणि बहुमूल्यरत्नानि 'गहाय' गृही-त्वा 'आमाए' आत्मना 'एगंतमंतं' एकान्तम् अन्तम् अत्यन्तनिर्जनप्रदेशे 'अवक्कामंति' अपक्रामन्ति गच्छन्ति। गौतमः पुनःपृच्छति – 'अत्थिणं भंते! इत्यादि। हे भगवन्! 'तेसिं देवाणं' तेषां देवानाम् वैमानिकदेवानाम् 'अहालहुसगाइं' यथालघुस्वकानि ह्रस्वरूपाणि 'रयणाइं' रत्नानि 'अत्थि' सन्ति किम्? भगवानाह–' हंता, अत्थि '। गौतमः पृच्छति–'से कहमिआणिं पकरेंति'। अथ हे भगवन्! यदा ते असुरा वैमानिकानां रत्नानि चोरयन्ति तदा किम् इदानीं रत्नग्रहणानन्तरमेकान्तापक्रमणकाले वैमानिकाः प्रकुर्वन्ति कथं तान् दण्डयन्ति निगृह्णन्ति वा, तदर्थं कं वा उपायं समाचरन्ति? भगवानाह–

'अहालहुसगाइं' यथोचित अल्पभार वाले बहुमूल्य 'रयणाइं' उनके रत्नोंको गहाय' लेकर 'आभाए' अपने आप 'एगंतमंतं' एकान्त-निर्जन–अन्त प्रदेशमें 'अवक्कामंति' चले जाते हैं–भाग जाते हैं। अथ गौतम भगवान से पुनः पूछते हैं 'अत्थि णं भंते! हे भदन्त! 'तेसिं देवाणं' उन वैमानिक देवोंके पास 'अहालहुसगाइं' यथोचित लघुरूपवाले बहुमूल्य 'रयणाइं' रत्न 'अत्थि' होते हैं क्या? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता अत्थि' हां गोतम! उन वैमानिक आत्म-रक्षक देवों के पास यथोचित लघुरूप वाले बहुमूल्य रत्न होते हैं। 'से कहमियाणिं पकरेंति' हे भगवन्! जब वे असुरकुमार देव वैमा-निक देवोंके रत्नोंको चुराते है और चुराकर एकान्त स्थानमें भाग जाते है, उस समय वैमानिक क्या करते हैं? क्या उन्हें दण्ड देते है या उनका निग्रह करते है? वे कौन सा उपाय करते है? इस

"अहालहुसगाइं" અને યથોચિત, હલકાં વજનવાળાં તેમનાં બહુ મૂલ્યવાન 'रयणाइं' રત્નોને "गहाय" ઉપાડી લઇને 'आभाए' પોતાની જાતે જ "एगंतमंतं" કોઇ એકાન્ત (નિર્જન) પ્રદેશમાં "अवक्कामंति" ભાગી જાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે–"तेसिं देवाणं" તે વૈમાનિક દેવો પાસે "अहालहुसगाइं रयणाइं अत्थि?" શું યથોચિત, હલકાં વજનના, બહુમૂલ્ય રત્નો હોય છે? "हंता अत्थि" હા, અવશ્ય હોય છે. "से कहमियाणिं पकरेंति" હે ભદન્ત! જ્યારે તે અસુરકુમાર દેવો વૈમાનિક દેવોનાં રત્નો ચોરીને એકાંત સ્થાનમાં ભાગી જાય છે ત્યારે વૈમાનિકો શું કરે છે? તેઓ તેમને શિક્ષા કરે છે કે તેમની પાસેથી તે રત્નો મેળવી લે છે? તેઓ શો ઉપાય કરે છે?

'तओ से पच्छाकायं पव्वहंति' इति। तेषामसुरकुमाराणाम् 'पच्छा' पश्चात् रत्नापहरणानन्तरम् 'कायं' शरीरं ते वैमानिकाः 'पव्वहंति' प्रव्यथन्ते पीडयन्ति जघन्यतः अन्तर्मुहूर्तम् उत्कर्षात् षण्मासान् यावत्-वैमानिकास्तेषां शारीरिकव्यथामुत्पादयन्तीत्यर्थः। गौतमः पृच्छति-'पभूणं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! ते असुरकुमारा देवाः 'तत्थ' तत्र सौधर्मकल्पे 'गयाचेव समाणा' गताश्चैव सन्तः 'ताहिं अच्छराहिं' ताभिः अप्सरोभिः वैमानिकदेवाङ्गनाभिः 'सद्धिं' सार्धम् 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोगान् 'भुंजमाणा' भुञ्जाना अनुभवन्तः 'विहरित्तए' विहर्तुम् 'पभू' प्रभवः समर्थाः भवन्ति किम्? भगवान् आह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः-हे गौतम! ते असुरकुमाराः अप्स-

गौतम के प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं 'तओ से पच्छा कायं पव्वहंति' रत्नापहरण के बाद वे वैमानिक देव उन असुरकुमारों के शरीर को पीडा पहुँचाते है। वैमानिकों द्वारा पहुँचाई यह पीडा कमसे कम एक मुहूर्त तक और ज्यादा से ज्यादा ६ मास तक उन असुरोके शरीर को व्यथित करती है। गौतम पूछते है-'पभूणं भंते!' इत्यादि, हे भदन्त! वे असुरकुमार देव 'तत्थ' उस सौधर्मकल्पमें 'गया चेव समाणा' जाते के साथ ही 'ताहिं अच्छराहिं' वैमानिक देवोकी अङ्गनाओके साथ 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्य, भोगने योग्य भोगोंको 'भुंजमाणा' भोगनेके लिये 'विहरित्तए पभू' क्या समर्थ हो जाते है? उत्तर देते हुए प्रभु कहते है-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम। ऐसी बात नहीं है। अर्थात् वे असुरकुमार जानेके साथ ही वैमानिक देवोकी अङ्गनाओंके साथ दिव्य भोगने योग्य भोगोको

ઉત્તર—"तओ से पच्छा कायं पव्वहंति" રત્નની ચોરી થયા પછી તે વૈમાનિક દેવો તે અસુરકુમાર દેવોને શારીરિક શિક્ષા કરે છે. વૈમાનિકો દ્વારા કરવામાં આવેલી તે શારીરિક શિક્ષા તેમને ઓછામાં ઓછા એક મુહૂર્ત પર્યન્ત અને વધારેમાં વધારે છ માસ પર્યન્ત શારીરિક પીડા પેદા કરે છે.

પ્રશ્ન—"पभूणं भंते! ઇત્યાદિ" હે ભદન્ત! તે અસુરકુમાર દેવો "तत्थ" ત્યાં "गया चेव समाणा" જતાની સાથે જ "ताहिं अच्छराहिं" વૈમાનિક દેવોની દેવિયોની (અપ્સરાઓની) સાથે "दिव्वाइं भोगभोगाइं" દિવ્ય, ભોગવવા યોગ્ય ભોગોને "भुंजमाणा विहरित्तए पभू?" ભોગવવાને શકિતમાન છે ખરા?

ઉત્તર—"णो इणट्ठे समट्ठे" હે ગૌતમ! એવું બનતું નથી એટલે કે ત્યાં જતા વેંત જ અસુરકુમારો વૈમાનિક દેવોની દેવાંગનાઓ સાથે ભોગો ભોગવવાને સમર્થ

देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव–सोहम्मो कप्पो? कि भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयन्ति, जा... गोयमा! से जहानामए सबरा इवा, बब्बरा इवा, टंकणा भुत्तुआ इवा, पण्हया इवा, पुलिंदा इवा, एगं महं रण्णं (ग) ड्ढं वा, दुग्गं वा, दरिं वा, विसमं वा, पव्वयं वा णीसा ल्लमवि आसबलं वा, हत्थिबलं वा, जोहबलं वा, आगलेंति, एवामेव असुरकुमारा वि देवा णण्णत्थ अरिहंत चेइआणि वा, अणगारे वा, भाविअप्पणो निस्सा उप्पयंति, जाव–सोहम्मो कप्पो, सव्वे वि णं भंते! ... कुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव–सोहम्मो कप्पो? णो इणट्ठे समट्ठे, महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं जाव–सोहम्मो कप्पो एसवि णं भंते! चमरे असुरिंदे कुमारराया उड्ढं उप्पइअ पुव्वि जाव–सोहम्मो कप्पो? गोयमा! अहो णं भंते! चमरे असुरिंदे, ... महिड्ढीए, महज्जुईए, जाव–कहिं पविट्ठा? ... दिट्ठंतो भाणिअव्वो ॥ सू० २ ॥

छाया–कियत्कालेन भगवन्! असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम् ... सौधर्मकल्पं गताश्च गमिष्यन्ति च? गौतम! अनन्ताभिः ...

असुरकुमार देवों की उत्पात क्रिया का वर्णन—

'कियइयकालस्स णं भंते!' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(कियइयकालस्स णं भंते! असुरकुमारा

અસુરકુમાર દેવોની ઉત્પાત ક્રિયાનું વર્ણન—

"केवइय कालस्स णं भंते!" ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(कियइय कालस्स णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं

'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोग्यान् 'भुंजमाणा' भुञ्जाना: 'विहरित्तए' विहर्तुम् न तु हठात् विहर्तुं समर्थाः। 'अहणं' अथ यदि खलु 'ताओ अच्छराओ' ताः अप्सरसः 'नो आढायंति' नो आद्रियन्ते आदरं न कुर्वन्ति' नो 'परियाणंति' परिजानन्ति स्वामित्वेन नाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'नो णं पभू' नैव खलु प्रभवः समर्थाः ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' ताभिः अप्सरोभिः सार्द्धं 'दिव्वाइ भोगभोगाइ' दिव्यान भोगभोगान् 'भुंजमाणा' भुञ्जानाः 'विहरित्तए' विहर्तुम् (नैव समर्था भवन्ति इति पूर्वेणान्वयः) अन्ते भगवान् तेषामसुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्ते पूर्वोक्तरीत्या गमनकारणं प्रतिपाद्योपसंहरति 'एवं खलु गोयमा!' इत्यादि। हे गौतम! एवं खलु पूर्वोक्तप्रयोजनमुद्दिश्य असुरकुमारा देवाः 'सोहम्मं' सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च ॥ सू० १ ॥

असुरकुमारदेवानामुत्पातक्रियावर्णनम्

मूलम्—"केवइयकालस्स णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयन्ति, जाव—सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य? गोयमा! अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं, अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समइक्कंताहिं, अत्थिणं एसभावे लोयच्छेरयभूए समुपज्जइ, जे णं असुरकुमारा

भोगने योग्य भोगोको 'णो णं भुंजमाणा विहरित्तए' भोगनेके लिये समर्थ नहीं हो सकते हैं। अन्त में अब भगवान उन असुरकुमार देवों का इस प्रकारसे सौधर्म स्वर्गमें जाने का कारण प्रतिपादित कर उपसंहार करते हुए गौतमसे कहते है 'एवं खलु गोयमा। असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य' हे गौतम! यही कारण है कि वे असुरकुमार देव सौधर्म कल्पमें जाते है, पहिले गये है और आगे भी वहीं पर जायेंगे ॥ सू० १ ॥

દિવ્ય, "भोगभोगाइं" ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો "णो णं भुंजमाणा विहरित्तए" ઉપભોગ કરી શકતા નથી. આ રીતે અસુરકુમાર દેવોના સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગમનનું કારણ બતાવીને મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य" હે ગૌતમ! તે કારણે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પમાં જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

रोभिः-सह विहर्तुं समर्था न सन्ति 'सेणं' अथ खलु किन्तु 'तओ' तक्ष तस्मात् सौधर्मकल्पात् 'पडिनियत्तंति' प्रतिनिवर्तन्ते परावर्तन्ते 'तओ पडिनि त्तित्ता' ततःप्रतिनिवृत्य 'इहागच्छंति' अत्र निजस्थाने आगच्छन्ति 'जइणं' यदि खलु कदाचित् 'ताओ अच्छराओ' ताः- अप्सरसः 'आढायंति' आद्रि यन्ते समादरं कुर्वन्ति 'परियाणंति' परिजानन्ति तान् स्वामित्वेनाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'पभूणं' प्रभवः खलु-समर्थाः किल भवन्ति ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं' ताभिः अप्सरोभिः 'सद्धिं' सार्धम् 'दिव्वाइं' दिव्यान्

भोगने के लिये समर्थ नहीं होते हैं 'से णं' किन्तु 'तओ' उस सौधर्मकल्प से जब 'पडिनियत्तंति' वे लौटते है और 'पडिनियत्तित्ता' लौटकर 'इहमागच्छंति' अपने स्थान पर आने लगते है 'जइणं ताओ तो वे 'अच्छराओ' अप्सराएँ यदि कदाचित् 'आढायंति' उनका आदर सत्कार करें, 'परियाणंति' और उन्हें अपने स्वामीरूप से स्वीकार करें 'ते असुरकुमारा देवा' तब वे असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन वैमानिक देवोंकी अङ्गनाओंके साथ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए पभू णं' दिव्य भोगने योग्य भोगोको भोगनेके लिये समर्थ हो सकते हैं। हठसे जबर्दस्तीसे नहीं। 'अहणं' और यदि 'ताओ अच्छराओ' वे अप्सराएँ 'नो आढायंति' उन्हें आदरकी दृष्टिसे नहीं देखें 'णो परियाणंति' अपने स्वामीरूप से उन्हें नहीं स्वीकार करें तो 'ते' वे 'असुरकुमारा देवा' असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन अप्सराओंके साथ 'दिव्वाइं' दिव्य 'भोगभोगाइं'

નથી. "से णं" પણ "तओ पडिनियत्तंति" જ્યારે તેઓ તે સૌધર્મ કલ્પમાંથી પાછાં ફરતા હોય છે. "पडिनियत्तिता इहमागच्छंति" અને પાછાં ફરીને પોતાને સ્થાને જતાં હોય છે ત્યારે "जइणं ताओ अच्छराओ आढायंति" જો તે દેવાંગનાઓ તેમનો આદર કરે, "परियाणंति" અને તેમનો પોતાના સ્વામી રૂપે સ્વીકાર કરે તો "ते असुरकुमार देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે વૈમાનિક દેવોની અપ્સરાઓ સાથે "दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तिए पभू" દિવ્ય, ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરવાને સમર્થ બની શકે છે પણ જોર જુલમથી તેઓ તેમ કરી શકતા નથી. "अहणं ताओ अच्छराओ" જો તે અપ્સરાઓ "नो आढायंति" તેમને આદરની દૃષ્ટિથી જોવે નહીં, "नो परियाणंति" અને તેમને સ્વામી તરીકે સ્વીકારે નહીં તો "ते असुरकुमार देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે અપ્સરાઓની સાથે "दिव्वाइं"

'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोग्यान् 'भुंजमाणा' भुञ्जाना: 'विहरित्तए' विहर्तुम् न तु हठात् विहर्तुं समर्थाः । 'अहणं' अथ यदि खलु 'ताओ अच्छराओ' ताः अप्सरसः 'नो आढायंति' नो आद्रियन्ते आदरं न कुर्वन्ति' नो 'परियाणंति' परिजानन्ति स्वामित्वेन नाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'नो णं पभू' नैव खलु प्रभवः समर्थाः ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' ताभिः अप्सरोभिः सार्द्धं 'दिव्वाइ भोगभोगाइ' दिव्यान भोगभोगान् 'भुंजमाणा' भुञ्जानाः 'विहरित्तए' विहर्तुम् (नैव समर्था भवन्ति इति पूर्वेणान्वयः) अन्ते भगवान् तेषामसुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्ते पूर्वोक्तरीत्या गमनकारणं प्रतिपाद्योपसंहरति 'एवं खलु गोयमा !' इत्यादि । हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तप्रयोजनमुद्दिश्य असुरकुमारा देवाः 'सोहम्मं' सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च ॥ सू० १ ॥

असुरकुमारदेवानामुत्पातक्रियावर्णनम्

मूलम्–"केवइयकालस्स णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयन्ति, जाव–सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य ? गोयमा ! अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं, अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समइक्कंताहिं, अत्थिणं एसभावे लोयच्छेरयभूए समुपज्जइ, जे णं असुरकुमारा

भोगने योग्य भोगोको 'णो णं भुंजमाणा विहरित्तए' भोगनेके लिये समर्थ नहीं हो सकते हैं । अन्त में अब भगवान उन असुरकुमार देवों का इस प्रकारसे सौधर्म स्वर्गमें जाने का कारण प्रतिपादित कर उपसंहार करते हुए गौतमसे कहते है 'एवं खलु गोयमा । असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य' हे गौतम ! यही कारण है कि वे असुरकुमार देव सौधर्म कल्पमें जाते हैं, पहिले गये है और आगे भी वहीं पर जायेंगे ॥ सू० १ ॥

દિવ્ય, "भोगभोगाइं" ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો "णो णं भुंजमाणा विहरित्तए" ઉપભોગ કરી શકતા નથી. આ રીતે અસુરકુમાર દેવોના સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગમનનું કારણ બતાવીને મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य" હે ગૌતમ ! તે કારણે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પમાં જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે. ॥ સૂ० ૧ ॥

रोभिः-सह विहर्तुं समर्था न सन्ति 'सेणं' अथ खलु किन्तु 'तओ' ततः तस्मात् सौधर्मकल्पात् 'पडिनिवत्तंति' प्रतिनिवर्तन्ते परावर्तन्ते 'तओ पडिनियत्तित्ता' ततःप्रतिनिवृत्य 'इहागच्छंति' अत्र निजस्थाने आगच्छन्ति 'जइणं' यदि खलु कदाचित् 'ताओ अच्छराओ' ताः- अप्सरसः 'आढायंति' आद्रियन्ते समादरं कुर्वन्ति 'परियाणंति' परिजानन्ति तान् स्वामित्वेनाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'पभूणं' प्रभवः खलु-समर्थाः किल भवन्ति ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं' ताभिः अप्सरोभिः 'सद्धिं' सार्धम् 'दिव्वाइं' दिव्यान्

भोगने के लिये समर्थ नहीं होते है 'से णं' किन्तु 'तओ' उस सौधर्मकल्प से जब 'पडिनियत्तंति' वे लौटते है और 'पडिनियत्तित्ता' लौटकर 'इहमागच्छंति' अपने स्थान पर आने लगते है 'जइणं ताओ तो वे 'अच्छराओ' अप्सराएँ यदि कदाचित् 'आढायंति' उनका आदर सत्कार करें, 'परियाणंति' और उन्हें अपने स्वामीरूप से स्वीकार करें 'ते असुरकुमारा देवा' तब वे असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन वैमानिक देवोंकी अङ्गनाओंके साथ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए पभू णं' दिव्य भोगने योग्य भोगोको भोगनेके लिये समर्थ हो सकते है। हठसे जबर्दस्तीसे नहीं। 'अइणं' और यदि 'ताओ अच्छराओ' वे अप्सराएँ 'नो आढायंति' उन्हें आदरकी दृष्टिसे नहीं देखें 'णो परियाणंति' अपने स्वामीरूप से उन्हें नहीं स्वीकार करें तो 'ते' वे 'असुरकुमारा देवा' असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन अप्सराओंके साथ 'दिव्वाइं' दिव्य 'भोगभोगाइं'

નથી. "से णं" પણ "तओ पडिनियत्तंति" જ્યારે તેઓ તે સૌધર્મ કલ્પમાંથી પાછાં ફરતા હોય છે. "पडिनियत्तिता इहमागच्छंति" અને પાછાં ફરીને પોતાને સ્થાને જતાં હોય છે ત્યારે "जइणं ताओ अच्छराओ आढायंति" જો તે દેવાંગનાઓ તેમનો આદર કરે, "परियाणंति" અને તેમનો પોતાના સ્વામી રૂપે સ્વીકાર કરે તો "ते असुरकुमार देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે વૈમાનિક દેવોની અપ્સરાઓ સાથે "दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तिए पभू" દિવ્ય, ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરવાને સમર્થ બની શકે છે પણ જોર જુલમથી તેઓ તેમ કરી શકતા નથી. "अइणं ताओ अच्छराओ" જો તે અપ્સરાઓ "नो आढायंति" તેમને આદરની દૃષ્ટિથી જોવે નહીં, "नो परियाणंति" અને તેમને સ્વામી તરીકે સ્વીકારે નહીં તો "ते असुरकुमार देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે અપ્સરાઓની સાથે "दिव्वाइं"

'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोग्यान् 'भुंजमाणा' भुञ्जाना 'विहरित्तए' विहर्तुम् न तु हठात् विहर्तुं समर्थाः । 'अहणं' अथ यदि ख 'ताओ अच्छराओ' ताः अप्सरसः 'नो आढायंति' नो आद्रियन्ते आदरं न वन्ति' नो 'परियाणंति' परिजानन्ति स्वामित्वेन नाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'नो पभू' नैव खलु प्रभवः समर्थाः ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं सा ताभिः अप्सरोभिः सार्द्धं 'दिव्वाइं भोगभोगाइं' दिव्यान् भोगभोगान् 'भुं माणा' भुञ्जानाः 'विहरित्तए' विहर्तुम् (नैव समर्था भवन्ति इति पूर्वेणान्वय अन्ते भगवान् तेषामसुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्ते पूर्वोक्तरीत्या गमनका प्रतिपाद्योपसंहरति 'एवं खलु गोयमा !' इत्यादि । हे गौतम ! एवं र पूर्वोक्तप्रयोजनमुद्दिश्य असुरकुमारा देवाः 'सोहम्मं' सौधर्मं 'कप्पं' क 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च ॥ सू० १ ॥

असुरकुमारदेवानामुत्पातक्रियावर्णनम्

मूलम्—"केवइयकालस्स णं भंते ! असुरकुमारा देवा उ उप्पयन्ति, जाव–सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य ? गोयम अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं, अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समइक्कंता अत्थिणं एसभावे लोयच्छेरयभूए समुपज्जइ, जे णं असुरकुमा

भोगने योग्य भोगोको 'णो णं भुंजमाणा विहरित्तए' भोगनेके ि समर्थ नहीं हो सकते हैं । अन्त में अब भगवान उन असुरकुर देवों का इस प्रकारसे सौधर्म स्वर्गमें जाने का कारण प्रतिपादित उपसंहार करते हुए गौतमसे कहते है 'एवं खलु गोयमा । अ कुमारा देवा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य' हे गौतम ! र कारण है कि वे असुरकुमार देव सौधर्म कल्पमें जाते है, पहिले है और आगे भी वहीं पर जायेंगे ॥ सू० १ ॥

દિવ્ય, "भोगभोगाइं" ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો "णो णं भुंजमाणा विहरित्त ઉપભોગ કરી શકતા નથી. આ રીતે અસુરકુમાર દેવોના સૌધર્મ દેવલોક સુધી ગ કારણ બતાવીને મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य" હે ગૌતમ ! તે કારણે અસુરકુમાર સૌધર્મ કલ્પમાં જતા હતા, જાય છે અને ભવિષ્યમાં પણ જશે. ॥ સૂ० ૧ ॥

रोभिः-सह विहर्तुं समर्था न सन्ति 'सेणं' अथ खलु किन्तु 'तओ' ततः तस्मात् सौधर्मकल्पात् 'पडिनिवत्तंति' प्रतिनिवर्तन्ते परावर्तन्ते 'तओ पडिनियत्तित्ता' ततःप्रतिनिवृत्य 'इहागच्छंति' अत्र निजस्थाने आगच्छन्ति 'जइणं' यदि खलु कदाचित् 'ताओ अच्छराओ' ताः- अप्सरसः 'आढायंति' आद्रियन्ते समादरं कुर्वन्ति 'परियाणंति' परिजानन्ति तान् स्वामित्वेनाङ्गीकुर्वन्ति तदा 'पभूणं' प्रभवः खलु-समर्थाः किल भवन्ति ते असुरकुमारा देवाः 'ताहिं अच्छराहिं' ताभिः अप्सरोभिः 'सद्धिं' सार्धम् 'दिव्वाइं' दिव्यान्

भोगने के लिये समर्थ नहीं होते है 'से णं' किन्तु 'तओ' उस सौधर्मकल्प से जब 'पडिनियत्तंति' वे लौटते है और 'पडिनियत्तित्ता' लौटकर 'इहमागच्छंति' अपने स्थान पर आने लगते है 'जइणं ताओ तो वे 'अच्छराओ' अप्सराएँ यदि कदाचित् 'आढायंति' उनका आदर सत्कार करं, 'परियाणंति' और उन्हें अपने स्वामीरूप से स्वीकार करें 'ते असुरकुमारा देवा' तब वे असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन वैमानिक देवोंकी अङ्गनाओंके साथ दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तए पभू णं' दिव्य भोगने योग्य भोगोको भोगनेके लिये समर्थ हो सकते है । हठसे जबर्दस्तीसे नहीं । 'अहणं' और यदि 'ताओ अच्छराओ' वे अप्सराएँ 'नो आढायंति' उन्हें आदरकी दृष्टिसे नहीं देखें 'णो परियाणंति' अपने स्वामीरूप से उन्हें नहीं स्वीकार करें तो 'ते' वे 'असुरकुमारा देवा' असुरकुमार देव 'ताहिं अच्छराहिं सद्धिं' उन अप्सराओंके साथ 'दिव्वाइं' दिव्य 'भोगभोगाइं'

નથી. "से णं" પણ "तओ पडिनियत्तंति" જ્યારે તેઓ તે સૌધર્મ કલ્પમાંથી પાછાં ફરતા હોય છે. "पडिनियत्तिता इहमागच्छंति" અને પાછાં ફરીને પોતાને સ્થાને જતાં હોય છે ત્યારે "जइणं ताओ अच्छराओ आढायंति" જો તે દેવાંગનાઓ તેમનો આદર કરે, "परियाणंति" અને તેમનો પોતાના સ્વામી રૂપે સ્વીકાર કરે તો "ते असुरकुमार देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે વૈમાનિક દેવોની અપ્સરાઓ સાથે "दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा विहरित्तिए पभू" દિવ્ય, ભોગવવા યોગ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરવાને સમર્થ બની શકે છે પણ જોર જુલમથી તેઓ તેમ કરી શકતા નથી. "अहणं ताओ अच्छराओ" જો તે અપ્સરાઓ "नो आढायंति" તેમને આદરની દૃષ્ટિથી જોવે નહીં, "नो परियाणंति" અને તેમને સ્વામી તરીકે સ્વીકારે નહીં તો "ते असुरकुमारः देवा" તે અસુરકુમાર દેવો "ताहिं अच्छराहिं सद्धिं" તે અપ્સરાઓની સાથે "दिव्वाइं"

न्ताभिः अवसर्पिणीभिः समतिक्रान्ताभिः, अस्ति एप भावो लोकाश्चर्यभूतः समुत्पद्यते, यत् असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः! किं निश्राय भगवन्! असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः? गौतम! स यथा नाम शवरा वा, बर्बरा वा, टङ्कणा वा, भुत्तुका वा,

उप्पयंति) हे भदंत! कितना काल निकलजाने के बाद असुरकुमार देव उर्ध्वलोक में जाते हैं (जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य) कि जिससे वे यावत सौधर्मकल्प में गये हैं और जायेंगे, ऐसा कथन सिद्ध हो जाता हैं। (गोयमा!) हे गौतम! (अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समइक्कंताहिं' अनन्त उत्सर्पिणी और अनन्त अवसर्पिणी काल के बीत जाने के बाद (लोयच्छेरयभूए एसभावे समुपज्जइ) लोक में आश्चर्य उत्पन्न करने वाला यह भाव उत्पन्न होता है (जे णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) कि असुरकुमार देव उर्ध्वलोक में जाते हैं (जाव सोहम्मो कप्पो) और यावत् सौधर्म कल्पतक जाते हैं। (किं निस्साए णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) हे भदन्त! किसका आश्रय करके असुरकुमार देव यावत् सौधर्मकल्पतक जाते हैं? (गोयमा) हे गौतम! (से जहानामए सवराइ वा, बव्बराइ वा, टंकणाइ वा, भुत्तुयाइ वा, पण्हयाइ वा) जैसे कोई एक शवर

હે ભદન્ત! કેટલો સમય પસાર થયા પછી અસુરકુમાર દેવો ઊર્ધ્વલોકમાં જાય છે! (जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य) કે જેથી તેઓ ઊર્ધ્વલોક પર્યન્ત ગયા છે અને જશે એવું કથન સાબિત થઇ જાય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समइक्कंताहिं" અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી કાળ વ્યતીત થયા પછી (लोयच्छेरयभूए एसभावे समुपज्जइ) લોકમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારો (जे णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) અસુરકુમાર દેવોનો ઉર્ધ્વલોકમાં ગમન કરવાનો. (जाव सोहम्मे कप्पे) સૌધર્મ દેવલોક પર્યન્ત જવાનો પ્રસંગ ઉદ્ભવે છે. (किं निस्साए णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो?) હે ભદન્ત! શેનો આશ્રય લઇને અસુરકુમારો સૌધર્મકલ્પ સુધી જાય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! से जहा नामए सवराइ वा, बव्बराइ वा, टंकणाइ वा,

भुत्तयाइ वा, पण्हयाइ वा)

देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव-सोहम्मो कप्पो? किं णिस्साएणं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयन्ति, जाव-सोहम्मो कप्पो? गोयमा! से जहानामए सवरा इवा, चव्वरा इवा, टंकणा इवा, भुत्तुआ इवा, पण्हया इवा, पुलिंदा इवा, एगं महं रण्णं वा, ख (ग) ड्डुं वा, दुग्गं वा, दरिं वा, विसवं वा, पव्वयं वा णीसाए सुमहल्लमवि आसवलं वा, हत्थिवलं वा, जोहवलं वा, धणुवलं वा, आगलेंति, एवामेव असुरकुमारा वि देवा णण्णत्थ अरिहंता वा, अरिहंत चेइआणि वा, अणगारे वा, भाविअप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पयंति, जाव-सोहम्मो कप्पो, सव्वे वि णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव-सोहम्मो कप्पो? गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे, महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव-सोहम्मो कप्पो एसवि णं भंते! चमरे असुरिंदे, असुरकुमारराया उड्ढं उप्पइअ पुव्विं जाव-सोहम्मो कप्पो? हंता, गोयमा! अहो णं भंते! चमरे असुरिंदे, असुरकुमारराया महिड्ढीए, महज्जुईए, जाव-कहिं पविट्ठा? कूडागारसाला दिट्ठंतो भाणिअव्वो ॥ सू० २ ॥

छाया-कियत्कालेन भगवन्! असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मकल्पं गताश्च गमिष्यन्ति च? गौतम! अनन्ताभिः उत्सर्पिणीभिः, अन-

---

असुरकुमार देवों की उत्पात क्रिया का वर्णन—

'केवइयकालस्स णं भंते!' इत्यादि।

सूत्रार्थ—(केवइयकालस्स णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं

અસુરકુમાર દેવોની ઉત્પાત ક્રિયાનું વર્ણન—

"केवइय कालस्स णं भंते!" ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ:—(केवइय कालस्स णं भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति?)

यावत्–सौधर्मः कल्पः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः महर्धिकाः असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्–सौधर्मः कल्पः। एषोऽपि भगवन् ? चमरः असुरेन्द्रः, असुरकुमारराजः ऊर्ध्वम् उत्पतितपूर्वः यावत्–सौधर्मः कल्पः ? हन्त गौतम !, अहो भगवन् ! चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरकुमारराजो महर्द्धिकः, महाद्युतिकः, यावत्–कुत्र प्रविष्टा ? कूटाकारशालादृष्टान्तो भणितव्यः ॥सू०२॥

वि णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) हे भदंत ! क्या समस्त ही असुरकुमार देव ऊँचे उडते हैं (जाव सोहम्मो कप्पो) और उडकर यावत् जहांतक सौधर्मकल्प है वहांतक जाते हैं। (गोयमा) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि (महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो) जो महर्द्धिक असुरकुमारदेव हैं वे ही ऊँचे उछलते हैं अर्थात् उर्ध्वलोक में जहांतक सौधर्मकल्प है वहांतक जाते हैं। (एस वि णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया उड्ढं उप्पइय पुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो) हे भदंत ! असुरेन्द्र असुरकुमार राज यह चमर भी क्या कभी किसी समय पहिले ऊपर यावत् सौधर्मकल्पतक गया है ? (हंता गोयमा) हां गौतम ! पहिले यह असुरेन्द्र असुरकुमार राज चमर ऊपर गया था। (अहो णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया महिड्ढिए, महज्जुईए, जाव कहिं पविट्ठा ?) हे भदंत ! असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर कैसी बडी ऋद्धिवाला है ? कैसी बडी द्युतिवाला

(सव्वे वि णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) હે ભદન્ત ! શું બધા અસુરકુમાર દેવો ઊંચે ગમન કરી શકે છે ? (जाव सोहम्मो कप्पो ?) અને સૌધર્મ કલ્પ સુધી જઇ શકે છે ? (णो इणट्ठे समट्ठे) ના, એવું બનતું નથી. (महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो) પણ મહર્દ્ધિક અસુરકુમાર દેવો જ ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મકલ્પ સુધી જઇ શકે છે. (एस वि णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया उड्ढं उप्पइय पुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो ?) હે ભદન્ત ! શું અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર રાજ ચમર પહેલાં કોઇ પણ કાળે ઉર્ધ્વ લોકમાં સૌધર્મકલ્પ પર્યન્ત ગયો છે ખરો ? (हंता गोयमा !) હે ગૌતમ ! હા, તે સૌધર્મકલ્પ પર્યન્ત ઉપર ગયો છે. (अहो णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया महिड्ढिए, महाज्जुईए, जाव कहिं पविट्ठा ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાય ચમર કેવી મહાઋદ્ધિવાળો છે ? કેવી મહા દ્યુતિવાળો છે ? તેની તે ઋદ્ધિ

प्रश्नका वा, पुलिन्दा वा, एकम् महद् अरण्यं वा, गर्तं वा, दुर्गं वा, दरीं वा, विषमं वा, पर्वतं वा निश्राय सुमहद् अपि अश्वबलं वा, हस्तिबलं वा, योधबलं वा, धनुर्बलं वा आकलयन्ति, एवमेव असुरकुमारा अपि देवाः नान्यत्र (नन्यत्र) अर्हतो वा, अर्हच्चैत्यानि वा, अनगारान् वा भावितात्मनो निश्राय ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः, सर्वेऽपि भगवन् ! असुरकुमारा देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति,

जाति के लोग, बब्बर जाति के लोग टंकणजाति के लोग, भुतुयजाति के लोग, प्रश्नकजाति के लोग (पुलिंदाइ वा) पुलिन्द जाति के लोग (एगं महं रण्णं वा) एक बडे भारी जंगल का (गड्डं वा) खड्डेका (दुग्गं वा) दुर्ग का (दरिं वा) गुफा का (विसवं वा) विषमप्रदेश का खड्डों और वृक्षों से युक्त हुए स्थान का (पव्वयं वा) अथवा पर्वत का (णीसाए) आश्रय करके (सुमहल्लमवि आसबलं वा) बहुतबडे बलिष्ठ अश्वसैनिकों को (हत्थिबलं वा) अथवा हाथियों के लश्कर को, (जोहबलं वा) या योद्धाओं के सैन्य को, (धणुबलं वा) अथवा धनुर्धारियों की सेना को (आगलेंति) आकुल व्याकुल करने की अर्थात् जीतने की हिम्मत करते हैं (एवामेव) इसी तरह से (असुरकुमारा वि देवा) असुरकुमार देव भी (णण्णत्थं अरिहंते वा, अरिहंतचेइयाणि वा अणगारे वा भावियप्पणो निस्साए) निश्चय से अरिहंत के अनगार, अथवा भावितात्मा साधुओं के सहारे के प्रभाव से (उड्ढं उप्पयंति) ऊँचे उडते हैं अर्थात् उर्ध्वलोक में (जाव सोहम्मो कप्पो) यावत् सौधर्मकल्पतक जाते हैं। (सव्वे

જાતિના લોકો, ભુતુયજાતિના લોકો પ્રશ્નકજાતિના લોકો (पुलिंदाइ वा) અને પુલિન્દ જાતિના લોકો (एगं महं रण्णं वा) એક ગાઢ જંગલનો અથવા (गड्डं वा) ખાઇનો, (दुग्गं वा) દુર્ગનો, (दरिंवा) ગુફાનો (विसवं वा) વિષમ સ્થાનનો—વૃક્ષો અને ખાડાઓથી યુકત સ્થાનનો, (पव्वयं वा) અથવા પર્વતનો (णीसाए) આશ્રય લઇને (सुमहल्लमवि आसबलं वा) ઘણા બળવાન અશ્વદળનો. અથવા ગજદળનો, (जोहबलं वा धणुबलं वा) પાયદળ યોદ્ધાઓનો અથવા ધનુર્ધારિયોની સેનાનો (आगलेंति) પરાજય કરવાની હિંમત કરી શકે છે, (एवामेव) એજ પ્રમાણે (असुरकुमारा वि देवा) અસુરકુમાર દેવો પણ (णण्णत्थं अरिहंते वा अरिहंतचेइयाणि वा अणगारे वा भावियप्पणो निस्साए) અર્હંત ભગવાનો, અણગારો અથવા ભાવિતાત્મા સાધુઓની સહાયથી અવશ્ય (उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मे कप्पो) ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ કલ્પ પર્યન્ત જઇ શકે છે.

यावत्-सौधर्मः कल्पः ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः महर्धिकाः असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः। एषोऽपि भगवन् ? चमरः असुरेन्द्रः, असुरकुमारराजः ऊर्ध्वम् उत्पतितपूर्वः यावत्-सौधर्मः कल्पः ? हन्त गौतम !, अहो भगवन् ! चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरकुमारराजो महर्द्धिकः, महाद्युतिकः, यावत्-कुत्र प्रविष्टा ? कूटाकारशालादृष्टान्तो भणितव्यः ॥सू०२॥

वि णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) हे भदंत ! क्या समस्त ही असुरकुमार देव ऊँचे उडते हैं (जाव सोहम्मो कप्पो) और उडकर यावत् जहांतक सौधर्मकल्प है वहांतक जाते हैं। (गोयमा) हे गौतम ! (णो इणट्ठे समट्ठे) यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्योंकि (महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो) जो महर्द्धिक असुरकुमारदेव हैं वे ही ऊँचे उछलते हैं अर्थात् उर्ध्वलोक में जहांतक सौधर्मकल्प है वहांतक जाते हैं। (एस वि णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया उड्ढं उप्पइय पुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो) हे भदंत ! असुरेन्द्र असुरकुमार राज यह चमर भी क्या कभी किसी समय पहिले ऊपर यावत् सौधर्मकल्पतक गया है ? (हंता गोयमा) हां गौतम ! पहिले यह असुरेन्द्र असुरकुमार राज चमर ऊपर गया था। (अहो णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया महिड्ढिए, महज्जुईए, जाव कहिं पविट्ठा ?) हे भदंत ! असुरेन्द्र असुरकुमारराज चमर कैसी बडी ऋद्धिवाला है ? कैसी बडी द्युतिवाला

(सव्वे वि णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति) હે ભદન્ત ! શું બધા અસુરકુમાર દેવો ઊંચે ગમન કરી શકે છે ? (जाव सोहम्मो कप्पो ?) અને સૌધર્મ કલ્પ સુધી જઇ શકે છે ? (णो इणट्ठे समट्ठे) ના, એવું બનતું નથી. (महिड्ढिया णं असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो) પણ મહર્દ્ધિક અસુરકુમાર દેવો જ ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મકલ્પ સુધી જઇ શકે છે. (एस वि णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमार राया उड्ढं उप्पइय पुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो ?) હે ભદન્ત ! શું અસુરેન્દ્ર અસુરકુમાર રાજ ચમર પહેલાં કોઇ પણ કાળે ઉર્ધ્વ લોકમાં સૌધર્મકલ્પ પર્યન્ત ગયો છે ખરો ? (हंता गोयमा !) હે ગૌતમ ! હા, તે સૌધર્મકલ્પ પર્યન્ત ઉપર ગયો છે. (अहो णं भंते ! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया महिड्ढिए, महाज्जुईए, जाव कहिं पविट्ठा ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાય ચમર કેવી મહાઋદ્ધિવાળો છે ? કેવી મહા દ્યુતિવાળો છે ? તેની તે ઋદ્ધિ

टीका-गौतमः पूर्वोक्तासुरकुमाराणाम् ऊर्ध्वलोकगमनकालावधिं पृच्छति-'केवइअकालस्स णं भंते ! इत्यादि। हे भगवन् ! 'केवइअकालस्स' कियत्कालेन खलु कियत्कालानन्तरम् असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् सौधर्मादिदेवलोके 'उप्पयंति' उत्पतन्ति 'जाव-सोहम्मं' यावत् सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च ? यावत्करणात् पूर्वभवमत्यधिकवैरानुबन्धमूलकवैक्रियशरीरकरण- वैमानिकदेवत्रासोत्पादन - यथालघु-लघुरत्नापह-

है ? यावत् उसकी वह ऋद्धि कहां गई ? हे गौतम ! पूर्व में कहे अनुसार कूटाकार शाला का उदाहरण इस विषय में यहां कहना चाहिये ॥

टीकार्थ--गौतम प्रभु से पूर्वोक्त असुरकुमार देवों की ऊर्ध्वलोकगमन काल की अवधिको पूछते हुए उनसे प्रश्न करते हैं-'केवइय कालस्स णं भंते' इत्यादि। 'भंते ! हे भदन्त ! 'केवइयकालस्स' कितने काल के बाद 'असुरकुमार देवा' असुरकुमार देव 'उड्ढं' ऊँचे सौधर्म आदि देवलोकमें 'उप्पयंति' जाते हैं। 'जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य' कि जिससे यह कथन "यावत् वे सौधर्मकल्प में गये हैं जायेंगे" यह कथन सिद्ध हो जाता है। तात्पर्य कहने का यह है कि गौतम स्वामी प्रभु महावीर से पूछ रहे हैं कि हे भगवन ! आपने जो ऐसा कहा है कि असुरकुमार देव यावत्

ક્યાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! અહીં પણ પૂર્વોક્ત કૂટાકારશાલાના ઉદાહરણ પ્રમાણે જ બન્યું છે, એમ સમજવું.

ટીકાર્થ—આગલા પ્રકરણમાં અસુરકુમાર દેવોના ઉર્ધ્વગમનની જે વાત કહી છે તેના અનુસંધાનમાં અહીં તેમના ઉર્ધ્વલોક ગમનકાળની અવધિના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે—

"केवइय कालस्स णं भंते ?" ઇત્યાદિ "भंते ! હે ભદન્ત ! "केवइय कालस्स" કેટલો કાળ પસાર થયા પછી "असुरकुमार देवा" અસુરકુમાર દેવો "उड्ढं उप्पयंति" ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે, "जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य" કે જેથી "તેઓ સૌધર્મ કલ્પ સુધી જતા હતા, જાય છે અને જશે," એ કથન સિદ્ધ થાય છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—"અસુરકુમાર દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મલોક સુધી જતા હતા, જાય છે અને જશે," એવું જે કથન થયું છે તેને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે અસુરકુમાર દેવો કેટલા કાળ પછી ઉર્ધ્વલોકમાં-સૌધર્મ કલ્પ પર્યન્ત-જાય છે ? અહીં જે "यावत्" પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા

रणविहरणपूर्वकनिवर्तनं संग्राह्यम् । भगवानाह – 'गोयमा'! इत्यादि हे गौतम! 'अणंताहिं' अनन्ताभिः नास्ति अन्तो यासां ताभिः 'उस्सप्पिणीहिं' उत्सर्पिणीभिः दशकोटाकोटिसागरोपमप्रमाणावरोहकालविशेष लक्षणाभिः 'अणंताहिं' अनन्ताभिः 'अवसप्पणीहिं' अवसर्पिणीभिः, दशकोटाकोटिसागरोपमप्रमाणावरोहकालविशेषस्वरूपाभिः 'समतिक्कंताहिं' समतिक्रान्ताभिः व्यतीताभिः, अर्थात् अनन्तोत्सर्पिणी-अनन्तावसर्पिणीनामककाल व्यतीतानन्तरं यदा असुरकुमारदेवानामूर्ध्वलोकोत्पतनं भवति तदा 'अत्थ णं' अस्ति खलु भवति तावत् 'एसभावे' एष भावः वृत्तान्तः 'लोयच्छेरयभूए

सौधर्मस्वर्गतक जाते हैं पहिले वहीं तक गये हैं और आगे भी वहीं तक जावेगे- सो आप हमे यह और समझा देनेकी दया करें कि वे असुरकुमारदेव यावत् सौधर्मस्वर्गतक कितने काल के बाद जाते हैं? यहां जो यावत शब्द दिया है, उससे "पूर्वभवप्रत्ययिक वैरानुबंध और इसके निमित्त से वैक्रियशरीरका निर्माण, वैमानिक देवों को त्रास पहुँचाना, उनके यथोचित अल्पभारवाले बहुमूल्य रत्नोंको चुराना, चुराकर एकान्त प्रदेशमें ले जाना और फिर वहां से अपने स्थान पर लौट आना" यह सब पूर्वोक्त पाठ ग्रहण किया गया है। इस गौतमके प्रश्न का समाधान देनेके निमित्त प्रभु उनसे कहते है कि-'गोयमा!' हे गौतम! जब 'अणंताहिं उस्सप्पिणीहिं' अनंत उत्सर्पिणी काल व्यतीत हो जाते है-अर्थात् १० कोडाकोडी सागरोपमका एक उत्सर्पिणी काल होता है-ऐसे काल जब अनंत हैं-व्यतीत हो जाते है, ऐसे उत्सर्पिणीकाल एक, दो तीन आदि संख्यात नहीं, असंख्यात नहीं किन्तु अनंत जब समाप्त हो चुकते है, और ईसी तरह 'अणंताहिं अवसप्पिणीहिं' १० कोडाकोडी सागरोपम प्रमाण अवसर्पिणीकाल भी जब अनन्त 'समति

આગલા પ્રકરણમાં આવતા નીચેના ભાવાર્થ ગ્રહણ કરવાના છે—"પૂર્વભવ પ્રત્યયિક વૈરાનુબંધ–તે કારણે વૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ–વૈમાનિક દેવોને ત્રાસ હલકાં વજનના બહુમૂલ્ય રત્નોને ચોરીને એકાન્ત પ્રદેશમાં ગમન–ત્યાંથી પોતાને સ્થાને આગમન. આ કથન અહીં ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે. હવે ગૌતમના પ્રશ્નનો જે જવાબ મહાવીર પ્રભુ આપે છે તે નીચે દર્શાવ્યો છે "ગોયમા!" હે ગૌતમ! "અणंताहिं उस्सप्पिणीहिं अणंताहिं अवसप्पिणीहिं समतिक्कंताहिं" જ્યારે અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ

टीका-गौतमः पूर्वोक्तासुरकुमाराणाम् ऊर्ध्वलोकगमनकालावधिं पृच्छति- 'केवइअकालस्स णं भंते ! इत्यादि। हे भगवन् ! 'केवइअकालस्स' कियत्कालेन खलु कियत्कालानन्तरम् असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् सौधर्मादिदेवलोके 'उप्पयंति' उत्पतन्ति 'जाव-सोहम्मं' यावत् सौधर्मं 'कप्पं' कल्पं 'गया य' गताश्च 'गमिस्संति य' गमिष्यन्ति च ? यावत्करणात् पूर्वभवमत्स्ययिकवैरानुबन्धमूलकवैक्रियशरीरकरण- वैमानिकदेवत्रासोत्पादन - यथालघु-लघुरत्नापह-

है ? यावत् उसकी वह ऋद्धि कहां गई ? हे गौतम ! पूर्व में कहे अनुसार कूटाकार शाला का उदाहरण इस विषय में यहां कहना चाहिये ॥

टीकार्थ—गौतम प्रभु से पूर्वोक्त असुरकुमार देवों की उर्ध्वलोकगमन काल की अवधिको पूछते हुए उनसे प्रश्न करते हैं-'केवइय कालस्स णं भंते' इत्यादि। 'भंते ! हे भदन्त ! 'केवइयकालस्स' कितने काल के बाद 'असुरकुमार देवा' असुरकुमार देव 'उड्ढं' ऊँचे सौधर्म आदि देवलोकमें 'उप्पयंति' जाते हैं। 'जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य' कि जिससे यह कथन "यावत् वे सौधर्मकल्प में गये हैं जायेंगे" यह कथन सिद्ध हो जाता है। तात्पर्य कहने का यह है कि गौतम स्वामी प्रभु महावीर से पूछ रहे हैं कि हे भगवन ! आपने जो ऐसा कहा है कि असुरकुमार देव यावत्

ક્યાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ ? ઉત્તર—હે ગૌતમ ! અહીં પણ પૂર્વોકત કૂટાકારશાલાના ઉદાહરણ પ્રમાણે જ બન્યું છે, એમ સમજવું.

ટીકાર્થ—આગલા પ્રકરણમાં અસુરકુમાર દેવોના ઉર્ધ્વગમનની જે વાત કહી છે તેના અનુસંધાનમાં અહીં તેમના ઉર્ધ્વલોક ગમનકાળની અવધિના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે—

"केवइय कालस्स णं भंते ?" ઇત્યાદિ "भंते ! હે ભદન્ત ! "केवइय कालस्स" કેટલો કાળ પસાર થયા પછી "असुरकुमार देवा" અસુરકુમાર દેવો "उड्ढं उप्पयंति" ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે, "जाव सोहम्मं कप्पं गया य गमिस्संति य" કે જેથી "તેઓ સૌધર્મ કલ્પ સુધી જતા હતા, જાય છે અને જશે," એ કથન સિદ્ધ થાય છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—"અસુરકુમાર દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મલોક સુધી જતા હતા, જાય છે અને જશે," એવું જે કથન થયું છે તેને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે અસુરકુમાર દેવો કેટલા કાળ પછી ઉર્ધ્વલોકમાં-સૌધર્મ કલ્પ પર્યન્ત-જાય છે ? અહીં જે "यावत्" પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા

कल्पः, अर्थात् कमालम्ब्य केनाऽऽश्रयेण सौधर्मकल्पपर्यन्तं ते उद्गच्छन्ति? इति प्रश्नः। भगवान् दृष्टान्तपूर्वकं प्रतिपादयति–'गोयमा! से जहा' इत्यादि। हे गौतम! 'से जहानामए' तद्यथानाम 'सवराइवा' शबराः शबरजातीया वा 'बब्बराइवा' बर्बरा बर्बरजातीया वा एतज्जातीयका आरण्यका अनार्या बोध्याः 'टंकणाइवा' टङ्कणा वा तज्जातीयाः किरातविशेषाः 'भुत्तुआइवा' भुत्तुआ वा एतज्जातीया अपि अनार्याः किराताः 'पण्णयाइवा' प्रश्नकाःवा 'पुलिंदाइवा' पुलिन्दा वा किरातविशेषाः एते षडपि भिन्नभिन्नानार्यजातीयाः 'एगं महं' एकं महत् 'रण्णंवा' अरण्यं वा, 'खड्डंवा' गर्तंवा 'दुग्गं वा' दुर्गं वा 'दरिंवा' दरींवा पर्वतकन्दराम् गुहाम् 'विसमं वा' विषमं वा वृक्षादिव्याप्तभूमिरूपम् उच्चावचस्थलम् 'पव्वयं वा'

द्वारा व्यक्त किया गया है। हे भदन्त! ये असुरकुमार देव किसकी शरण लेकर अर्थात् किसको अपना रक्षक मानकर उर्ध्वलोकमें सौधर्म स्वर्ग तक जाते है? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु उन्हे दृष्टान्तपूर्वक इस बातको समझाते है–'से जहा' इत्यादि। 'गोयमा' हे गौतम! 'से जहा नामए' जैसे 'सबराइ वा' शबर जातीय अनार्य 'बब्बराइ वा' अथवा जंगलमें रहनेवाले बर्बरजाति के अनार्यजन, 'टंकणाइ वा' अथवा टंकणजाति के भीलविशेष, अथवा 'भुत्तुआइ वा' भुत्तुअजाति के अनार्य किरातजन अथवा 'पण्हायाइ वा' प्रश्नकजन, 'पुलिंदाइ वा' अथवा–किरातजन (ये छहों भी भिन्न २ अनार्यजातीय हैं) 'एगं महं' एक किसी बडे भारी 'रण्णं वा' जंगलको 'खड्डं वा' किसी खड्डेको, 'दुग्गं वा' किसी दुर्गम दुर्ग (किल्ले)को, 'दरिं वा' किसी गुफाको 'विसमं' वृक्षादिकोंके समूह से युक्त किसी

હે ભદન્ત! અસુરકુમાર દેવો કોનો આશ્રય લઈને ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે? એટલે કે કોની સહાયથી–કોને પોતાના રક્ષક માનીને–ત્યાં સુધી જાય છે? મહાવીર પ્રભુ આ પ્રશ્નનો જવાબ એક ઉદાહરણથી આપે છે–"से जहा नामए सबराइ वा" જેવી રીતે શબર જાતિના અનાર્ય લોકો "बब्बराइ वा" અથવા જંગલમાં રહેતા બર્બર જાતિના અનાર્યો, "टंकणाइ वा" અથવા ટંકણુ જાતિના અનાર્યો (ભીલ લોકો), "भुत्तुआइ वा" અથવા ભુત્તયજાતિના અનાર્યો (કિરાતલોકો) અથવા "पण्हायाइ वा" પ્રશ્નક લોકો, અથવા "पुलिंदाइ वा" અથવા પુલિન્દ જાતિના અનાર્યો (આ છ જુદી જુદી અનાર્ય જાતો છે) "एगं महं" એક કોઈ મોટા "रण्णं वा, खड्डं वा, दुग्गं वा, दरिंवा, विसमं वा, पव्वयं वा" જંગલનો અથવા

लोकाश्चर्यभूतः लोके आश्चर्यकारकः 'समुपज्जइ' समुत्पद्यते समुत्पन्नो भवति, 'जं णं' यत्खलु असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयंति' उत्पतन्ति उद्गच्छन्ति 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत्-सौधर्मकल्पपर्यन्तं ते उत्पतन्ति इति श्रुत्वा विज्ञाय च लोके महदाश्चर्यं जायते, पूर्वोक्तमूलम्, गौतमस्तदीयोत्पतने साहायकं पृच्छति-'किं निस्साएणं भंते!' इत्यादि। हे भगवन्! किम् 'निस्साए' निश्राय आश्रित्य अवलम्ब्य कं शरणं कृत्वा खलु असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयंति' उत्पतन्ति, 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत्-सौधर्मः

वक्कंताहिं' समाप्त हो जाते है तब 'लोयच्छेरभूए' लोकको आश्चर्य करने वाला 'एसभावे' ऐसाभाव-वृत्तान्त 'समुप्पज्जइ अत्थि णं' उत्पन्न होता हैं कि 'असुरकुमारादेवा' असुरकुमार देव 'उड्ढं' उर्ध्व लोकमें 'उप्पयंति' जाते हैं और 'जाव सोहम्मो कप्पो' वहां तक जाते है कि यावत् जहांतक सौधर्मकल्प है। अब गौतम प्रभुसे यह पूछते हे कि ये असुरकुमार देव जो उर्ध्वलोकमें सौधर्मकल्पतक जाते है सो किसीका आश्रय करके जाते हैं या विना किसीके आश्रय के वहां तक जाते हैं? इस प्रश्नका तात्पर्य ऐसा है कि ये किसीके सहारे से प्रभावित होते है-इसीसे वहां जाते है कि निजके प्रभाव के वशवर्ती होकर वहां जाते है--यही प्रश्न 'किं निस्साए भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो' इस सूत्रपाठ

અને અનંત અવસર્પિણી કાળ વ્યતીત થઇ જાય છે ત્યારે "लोयच्छेरभूए" લોકમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારો "एसभावे" આવો પ્રસંગ ઉદ્ભવે છે. કયો આશ્ચર્યકારક પ્રસંગ ઉદ્ભવે છે, તે નીચે વર્ણવ્યું છે–"असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पे" અસુરકુમાર દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં જાય છે. તેઓ ત્યાં સૌધર્મ કલ્પ સુધી ગમન કરે છે, આ પ્રકારનો આશ્ચર્યજનક પ્રસંગ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ કોડા કોડી સાગરોપમ કાળને એક ઉત્સર્પિણીકાળ કહે છે. એવા એક, બે, ત્રણ આદિ સંખ્યાત ઉત્સર્પિણીકાળ નહીં પણ અનંત ઉત્સર્પિણીકાળ પસાર થાય ત્યારે અને એ જ પ્રમાણે અનંત અપસર્પિણીકાળ વ્યતીત થાય ત્યારે ઉપર્યુક્ત આશ્ચર્યજનક બનાવ બને છે. અવસર્પિણીકાળ પણ ૧૦ કોડાકોડી સાગરોપમના પ્રમાણવાળો હોય છે.

અસુરકુમાર દેવો ઉર્ધ્વલોકમાં કોઇની સહાયતાથી જાય છે કે વિના આશ્રયે જાય છે તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે – "किं निस्साए भंते! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो?"

भावितात्मनः साधून् 'निस्साए' निश्राय आश्रित्य 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयंति' उत्पतन्ति, 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत्-सौधर्मः कल्पः सौधर्मकल्पपर्यन्त-मूर्ध्वमुत्पतन्ति, यावत्पदेन पूर्वोक्तं पूर्वभवप्रत्ययिकवैरानुबन्धमूलकवैक्रिय शरीरग्रहणवैमानिकात्मरक्षकदेवत्रासयथालघुरत्नापहरणाप्सरोविहरणपूर्वक स्वस्थानपरावर्तनं संग्राह्यम्। गौतमः पृच्छति - 'सव्वे वि णं भंते! हे भगवन्! 'सव्वे वि णं' सर्वेऽपि खलु असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयंति' उत्प-

भाविनात्मा साधुजनोंको 'निस्साए' शरण करके 'उड्ढं' उर्ध्वलोकमें 'उप्पयंत्ति' उत्पतित होते हैं-अर्थात् जाते हैं। 'जाव सोहम्मो कप्पो' और जहां सौधर्म स्वर्ग होता है वहां तक पहुंचते हैं। अर्थात्-ये असुरकुमार देव जो सौधर्म कल्पतक जाते हैं उसमें कारण यह है कि इनका जिनके साथ पूर्वभव में वैर था उन जीवों को ये वहां दुःखित करनेके निमित्त जाते हैं. और इसी पूर्वभवप्रत्ययिक वैरानुबंधको लेकर ये वैक्रिय शरीरोंका निर्माण करते हैं और वहांके जो आत्मरक्षक देवोंको त्रास पहुँचा हैं। तथा उनके यथोचित अल्पभार वाले बहुमूल्य रत्नों को चुराकर एकान्त-निर्जन स्थानमें जाकर छिप जाते हैं। वहां से जब ये वापिस अपने स्थान पर आ जाते हैं तो जो उन आत्मरक्षक वैमानिक देवोंकी अप्सराएँ इन्हें चाहती है. इन्हें अपना स्वामी तरीके अङ्गीकार करती है यह उनके दिव्य कामभोगोंको भोगते है।

अब गौतम प्रभुसे यह पूछते है कि जितने भी असुरकुमारदेव हैं वे सबके सब ही उर्ध्वलोकमें जाते है या कोई२ ही असुरकुमारदेव

"अणगारे वा," અણુગારોનું અથવા "भावि अप्पणो" ભાવિતાત્મા સાધુઓનું "निस्साए" શરણુ લઈને "उड्ढं उप्पयंति" ઊંચે ગમન કરે છે, "जाव सोहम्मो कप्पो" અને સૌધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે. તેઓ પોતાના પૂર્વભવના દુશ્મનોને દુઃખી કરવા માટે ત્યાં જાય છે. તેઓ વૈક્રિય શરીરોનું નિર્માણુ કરીને સૌધર્મ કલ્પ સુધી જાય છે ત્યાંના આત્મરક્ષક દેવોને તેઓ હેરાન કરે છે, અને તેમના વજનમાં હલકાં પણુ અતિ મૂલ્યવાળાં રત્નોને ચોરી લઈને કોઇ એકાન્ત સ્થાનમાં સંતાઈ જાય તે. અને ત્યાંથી જ્યારે તેઓ તેમના સ્થાને પાછાં ફરતા હોય છે ત્યારે તે આત્મરક્ષક દેવોની અપ્સરાઓ, જો તેમનો આદર સત્કાર કરે, અને જો તેમને સ્વામી તરીકે સ્વીકારે, તો તેઓ તેમની સાથે દિવ્ય કામભોગો ભોગવે છે.

બધા અસુરકુમાર દેવો ઉર્ધ્વલોકમ જઈ શકેછે કે કોઇ કોઈ અસુરકુમારો જ જઈ શકે છે, તે જાણુવાની જિજ્ઞાસાથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે—

पर्वतं वा 'णीसाए' निश्राय आश्रित्य, तदाश्रयेण 'सुमहल्लमवि' सुमहदपि 'आसबलं वा' अश्वबलं वा घोटकसैनिकम् 'हत्थिबलं वा' हस्तिबलम् गजानीकम् वा 'जोहबलं वा' योधबलं वा सांग्रामिकसैनिकम् 'धणुबलं वा' धनुर्बलम् धनुर्धारि सैनिकम् वा 'आगलेंति' आकलयन्ति आस्कन्दितुम् आक्रमितुमुत्सहन्ते एतान् जेष्याम इत्यध्यवस्यन्ति 'एवामेव' एवमेव तथैव 'असुरकुमारावि' असुरकुमारा अपि देवाः 'णण्णत्थ' नान्यत्र एतान् अर्हदादीन् विहाय अन्यत्र-अन्यान् नाश्रयन्ति अथवा नन्वत्रेति पाठे ननु निश्चयेन अत्र ऊर्ध्वोत्पतन विषये 'अरिहंते वा' अर्हतो वा जिनेन्द्रान् तीर्थङ्करान् 'अरिहंत चेइआणि वा' अर्हच्चैत्यानि वा छद्मस्थतीर्थङ्करान् 'अणगारेवा' अनगारान् वा, भाविअप्पणो'

ऊंचे नीचे घाटीरूप प्रदेशको, 'पव्वयं वा' अथवा किसी पर्वतको 'निस्सा य' आश्रित करके अर्थात्-इन स्थानोंको अपना शरण मान करके 'सुमहल्लमवि' बडे२ से भी बडे-विशाल 'आसबलं वा' घोडों-वाले सैनिकोको 'हत्थिबलं वा' हाथियोंवाले सैनिकोंको 'जोहबलं वा' योधाओं को सैन्यको 'धणुबलं वा' धनुर्धारि सैनिकोंको, 'आगलेंति' जीतनेकी हिम्मत करते है उनपर आक्रमण करनेका उत्साह रखते है-हम इनको जीत लेंगे-परास्त कर देंगे ऐसा अध्यवसाय किया करते है, 'एवामेव' इसी तरह से 'असुरकुमारा वि' असुरकुमारदेव भी 'णण्णत्थ' इनको नहीं छोड करके अर्थात् आकाशमें वे ऊंचे उडनेके विषयमें-उर्ध्वलोक जाने में-इन 'अरिहंते वा अरिहंत भग-वंतोंको; अथवा अरिहंतचेइयाणि वा' अरिहंत चैत्योंको-छद्मस्थतीर्थं-करों को अथवा 'अणगारे वा' अनगारों को अथवा 'भाविअप्पणो'

ખાઇને અથવા કિલ્લાને અથવા ગુફાને, અથવા વૃક્ષાદિના સમૂહથી યુક્ત ઊંચી નીચી ઘાટીવાળા પ્રદેશને અથવા પર્વતને "निस्साय" આશ્રય લઇને (તે સ્થાનોમાં શરણ લઇને) "सुमहल्लमवि" અતિશય વિશાળ "आसबलं वा" અશ્વદળ અથવા "हत्थिबलं वा" ગજદળ અથવા "जोहबलं वा" પાયદળ યોદ્ધાઓ; અથવા "धणुबलं वा" ધનુર્ધારી સૈન્યોને "आगलेंति" જીતવાની હિમ્મત કરી શકે છે- તેમના ઉપર આક્રમણ કરવાની હિમ્મત કરી શકે છે-"અમે તેમને પરાજય આપશું" એવો વિચાર કરતા હોય છે, એવી જ રીતે "एवामेव असुरकुमारा वि" અસુરકુમાર દેવો પણ "णण्णत्थ" આકાશમાં ઊંચે ઉડવાને માટે "अरिहंते वा" અર્હંત ભગ-વાનોનું અથવા "अरिहंत चेइयाणि वा" અર્હંતનાં ચૈત્યોનું છદ્મસ્થ તીર્થંકરોનું

कल्पः चमरोऽपि कदाचित् पूर्वं सौधर्मकल्पपर्यन्तमूर्ध्वमुत्पतितवान् न वा? इति प्रश्नाशयः। भगवान् आह–'हंता, गोयमा! हन्त, इति, स्वीकारे हे गौतम! चमरस्योर्ध्वोत्पातविषये त्वया यदुक्तं तत्सत्यम्। गौतमः पुनः पृच्छति– 'अहो णं भंते! इत्यादि। हे भगवन्! 'अहो णं' अधः खलु लोके प्रथम-देवलोके तिष्ठन् 'चमरे' चमरः 'असुरिंदे' असुरेन्द्रः 'असुरकुमारराया' असुर-कुमारराजः 'महिड्ढीए' महर्द्धिकः अतिशयसमृद्धिशाली 'महज्जुईए' महा-द्युतिकः–अतिशयशोभाशाली वर्तते किन्तु 'जाव–कहिं पविट्ठा?' यावत् कुत्र प्रविष्टा? अर्थात् तदीया तादृशी महर्द्धिः, तादृशी महाद्युतिश्च क्वान्तर्हिता? भगवान् कूटाकारशालादृष्टान्तेन समुत्तरयति–कूडागारसालादिट्ठंतो भाणि-

क्या कभी यावत् सौधर्मकल्पतक असुरेन्द्र असुरराज यह चमर उर्ध्वलोकमें गया है, कि नहीं गया है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है 'हंता गोयमा' हां गौतम! असुरेन्द्र असुरराज चमर सौधर्म स्वर्गतक उर्ध्वलोक में गया है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे यह प्रश्न कर रहे है कि इस चमरेन्द्र की वह महाऋद्धि और महाद्युति कि जिसके साथ यह यहां प्रकट हुआ था वह देखते२ कहां चली गई है–"अहो णं भंते! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया महिड्ढिए महज्जुइए जाव कहिं पविट्ठा' हे भदन्त! असुरेन्द्र असुरकुमारराज जो महर्द्धिक एवं महाद्युतिसंपन्न है यावत् उसकी वह महर्द्धि और महाद्युति कहां प्रविष्ट हो गई? कहां चली गई? तब इसके उत्तर में गौतमको समझाते हुए प्रभु कहते है–हे गौतम! यह सब विषय तीसरे शतकके प्रथम उद्देशोमें ईशानेन्द्रके प्रकरणमें कूटाकार शालाके दृष्टान्त से स्पष्ट किया गया है–अतः वहां से इस द्रष्टान्तकी योजना

કલ્પ સુધી ગયો છે કે નથી ગયો? તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે આપે છે– "हंता गोयमा!" હા, ગૌતમ! ચમરેન્દ્ર ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મકલ્પ સુધી ગયો હતો.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એ પૂછે છે કે જે મહાઋદ્ધિ અને મહાદ્યુતિ સાથે ચમરેન્દ્ર અહીં પ્રકટ થયો હતો તે મહાઋદ્ધિ અને મહાદ્યુતિ કયાં ચાલી ગઇ— "अहो णं भंते! चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया महिड्ढिए महज्जुइए जाव कहिं पविट्ठा" હે ભદન્ત! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર મહા સમૃદ્ધિ મહાદ્યુતિ આદિથી યુક્ત છે. તેની તે મહર્દ્ધિ અને મહાદ્યુતિ કયાં સમાઇ ગઇ? કયાં અદૃશ્ય થઇ ગઇ.

ઉત્તર–હે ગૌતમ! આ તમામ વિષય ત્રીજા શતકના પ્રથમ ઉદ્દેશામાં ઇશાનેન્દ્રના પ્રકરણમાં કૂટાકારશાલાના દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવવામાં આવ્યો છે. અહીં પણ એ પ્રમાણે

तन्ति 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः कल्पः- सौधर्मकल्पपर्यन्तं सर्वेऽपि असुरकुमारा उत्पतन्ति किम् ? यावत्पदेन उपर्युक्तम् संग्राह्यम् । भगवान् उत्तरयति-'गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे' इत्यादि । हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः भवत्कथनं न युक्तम् अर्थात् सर्वे देवा असुरकुमारा ऊर्ध्वं नोत्पतितुमर्हन्ति अपितु 'महिड्ढियाणं' महर्द्धिका अतिशयर्द्धिशालिनः खलु असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयंति' उत्पतन्ति 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः कल्पः, सौधर्मकल्पपर्यन्तमूर्ध्वमुत्पतन्ति । गौतमः पृच्छति 'एस वि णं भंते ! इत्यादि । हे भगवन् ! एषोऽपि खलु प्रसिद्धः 'चमरे' चमरः 'असुरिंदे' असुरेन्द्रः असुरकुमारराया' असुरकुमारराजः 'उड्ढं' उर्ध्वम् 'उप्पइअपुव्विं' उत्पतितपूर्वः पूर्वं कदाचित् उत्पतितः 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः

जाते है-'सव्वे वि णं भंते ! हे भदन्त ! समस्त ही 'असुरकुमारा' देवा' असुरकुमार देव 'उड्ढं उप्पयंति' उर्ध्वलोक में जाते हैं 'जाव सोहम्मो कप्पो' यावत् जहां तक सौधर्मकल्प है वहां तक । यहां पर भी यावत् पदसे उपर्युक्त समस्त कथन ग्रहण कर लेना चाहिये । इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात समस्त ही असुरकुमार यावत्सौधर्मकल्प तक उर्ध्वलोक में जाते है यह बात नहीं है किन्तु 'महिड्ढियाणं असुरकुमारा देवा जाव सोहम्मो कप्पो उड्ढं उप्पयंति' महर्द्धिक असुरकुमार देव ही यावत् सौधर्मकल्पतक उर्ध्वलोकमें जाते हैं । अब गौतम स्वामी प्रभु से यह पूछते है कि क्या कभी चमर भी उर्ध्वलोकमें यावत्सौधर्मकल्पतक गया है ?—'चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया उड्ढं उप्पइयपुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो' हे भदन्त !

"सव्वे वि णं भंते !" असुरकुमारा देवा" હે ભદન્ત ! સર્વ અસુરકુમાર દેવો "उड्ढं उप्पयंति" ઉર્ધ્વલોકમાં "जाव सोहम्मो कप्पो" સૌધર્મ દેવલોક પર્યન્ત જઇ શકે છે ? અહીં પણ "जाव" પદથી ઉપર્યુક્ત સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરાયું છે.

ઉત્તર—"णो इणट्ठे समट्ठे" આ અર્થ સમર્થ નથી. બધા અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પ પર્યન્ત જતા નથી. પરંતુ "महिड्ढियाणं असुरकुमारा देवा जाव सोहम्मो कप्पो उड्ढं उप्पयंति" મહર્દ્ધિક અસુરકુમાર દેવો જ ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ-દેવલોક પર્યન્ત જાય છે.

પ્રશ્ન—"चमरे असुरिंदे असुरकुमारराया उड्ढं उप्पइयपुव्विं जाव सोहम्मो कप्पो ?" હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરકુમારરાજ ચમર કદી પણ ઉર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ

कप्पइ मे तं पंथे पहिआणं दलइत्तए, जं मे दोच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं काग-सुणयाणं दलइत्तए, जं मे तच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छकच्छभाणं दलइत्तए, जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ तं अप्पणा आहारेत्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ, कल्लं पाउप्पभाए रयणीये तं चेव निरवसेसं जाव-जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ, तएणं से पूरणे बाल-तवस्सी तेणं ओरालेणं, विउलेणं पयत्तेणं पग्गहिएणं, बाल-तवोकम्मेणं तं चेव जाव-वेभेलस्स संनिवेसस्स मज्झं मज्झे णं निगच्छइ, पाउअ-कुंडिअ मादीअं उवकरणं, चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं एगंतमंते एडेइ, वेभेलस्स संनिवेसस्स दाहिण पुरत्थिमे दिसीभाए अद्धनियत्तणियमंडलं आहिलित्ता संलेहणा जूसणा जूसिए, भत्तपाणपडियाइक्खिए पाउव-गमणं निवण्णे ॥ सू० ३ ॥

छाय-चमरेण भदन्त ! असुरेन्द्रेण असुरराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः, तच्चेव यावत् - केन लब्धा, केन प्राप्ता, केन अभिसमन्वागता, एवं खलु

अब सूत्रकार चमरेन्द्रके पूर्वभव, जाति, प्रव्रज्या और पादपोप-गमन संथाराके विषयमें कथन करते है-'चमरे णं भंते ! इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(चमरे णं भंते ! असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी तं चेव जाव किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णा गया?) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर ने वह दिव्य देवर्द्धि और यावत् वह सब किस तरह से लब्ध किया, किस तरह से प्राप्त किया एवं किस तरहसे उसे अपने आधीन बनाया । (एवं खलु

હવે સૂત્રકાર ચમરેન્દ્રના પૂર્વભવ, જાતિ પ્રવ્રજ્યા અને પાદપોપગમન સંથારાનું વર્ણન કરે છે - "चमरेणं भंते ?" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ - (चमरेणं भंते ! असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी तं चेव जाव किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णा गया ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે આ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ કેવી રીતે મેળવ્યા છે ? કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યા છે ? કેવી રીતે પોતાને આધીન બનાવ્યા છે ?

अन्तो' कूटाकारशालादृष्टान्तो भणितव्यः कूटाकारशाला दृष्टान्तश्च तृतीय शतकस्य प्रथमोद्देशके ईशानेन्द्रप्रकरणे प्रतिपादितएवेति तत एवावगन्तव्यः। यावत् करणात् नाट्यविधि समृद्ध्यादि संग्रामम्। द्वात्रिंशत् विधं नाटयम् उपदर्श्य स्वस्थाने गतः ॥सू० २॥

चमरेन्द्रस्य पूर्वभवजाति-प्रव्रज्या-पादपोपगमनवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्-"चमरे णं भंते ! असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी, तं चेव जाव-किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णागया ? एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समयेणं इहेव जंबूदीवे दीवे, भारहे वासे विंझगिरिपायमूले वेभेले नामं संनिवेसे होत्था, वण्णओ, तत्थ णं वेभेले संनिवेसे पूरणे नामं गाहावई परिवसइ-अड्ढे दित्ते, जहा तामलिस्स वत्तव्वया तहा नेयव्वा, नवरं--चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं करेत्ता, जाव-विपुलं असणं, पाणं, खाइमं, साइमं जाव-सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहिअं गहाय मुंडेभवित्ता दाणामाए पव्वज्जाए प०वइए वि य णं समाणे तं चेव जाव आयावणभूमीओ पच्चोरुभित्ता सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहिअं गहाय वेभेले संनिवेसे उच्च-नीअ मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडेत्ता, जं मे पढमे पुडए पडइ

दार्ष्टान्त में लगा लेनी चाहिये। यहां जो यावत् शब्द दिया गया हैं. उससे सूत्रकार ने यह प्रदर्शित किया है कि जब असुरेन्द्र चमर प्रभुके पास वंदना के निमित्त आया-तब उसने प्रभुके समक्ष ३२ प्रकारका नाटक दिखलाया और अपनी अतिशय विशिष्ट समृद्धिका प्रदर्शन किया। फिर वह ३२ प्रकारका नाटक दिखला कर अपने स्थान पर चला गया ॥ सू० २ ॥

જી સમજવું. અહીં જે "जाव (यावत्)" પદ મૂકયું છે તે દ્વારા સૂત્રકારે નીચેની વાત પ્રકટ કરી છે – અસુરેન્દ્ર ચમર મહાવીર પ્રભુની પાસે વંદણા કરવા આવ્યો. ત્યારે તેણે પ્રભુની સમક્ષ ૩૨ પ્રકારની નાટયકલા બતાવી, અને પોતાની વિશિષ્ટ સમૃદ્ધિ પણ બતાવી. ૩૨ પ્રકારનાં નાટક બતાવીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો ॥ સૂ૦ ૨॥

कप्पइ मे तं पंथे पहिआणं दलइत्तए, जं मे दोच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं काग-सुणयाणं दलइत्तए, जं मे तच्च पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छकच्छभाणं दलइत्तए, जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ तं अप्पणा आहारेत्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ, कल्लं पाउप्पभाए रयणीये तं चेव निरवसेसं जाव-जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ, तएणं से पूरणे वाल-तवस्सी तेणं ओरालेणं, विउलेणं पयत्तेणं पग्गहिएणं, वाल-तवोकम्मेणं तं चेव जाव-वेभेलस्स संनिवेसस्स मज्झं मज्झे णं निगच्छइ, पाउअ-कुंडिअ मादीअं उवकरणं, चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं एगंतमंते एडेइ, वेभेलस्स संनिवेसस्स दाहिण पुरत्थिमे दिसीभाए अद्धनियत्तणियमंडलं आहिलित्ता संलेहणा जूसणा जूसिए, भत्तपाणपडियाइक्खिए पाउव-गमणं निवण्णे ॥ सू० ३ ॥

छाय-चमरेण भदन्त ! असुरेन्द्रेण असुरराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः, तच्चेव यावत् - केन लब्धा, केन प्राप्ता, केन अभिसमन्वागता, एवं खलु

अब सूत्रकार चमरेन्द्रके पूर्वभव, जाति, प्रव्रज्या और पादपोप-गमन संथाराके विषयमें कथन करते है-'चमरे णं भंते ! इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(चमरे णं भंते ! असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी तं चेव जाव किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णा गया?) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर ने वह दिव्य देवर्द्धि और यावत् वह सब किस तरह से लब्ध किया, किस तरह से प्राप्त किया एवं किस तरहसे उसे अपने आधीन बनाया । (एवं खलु

હવે સૂત્રકાર ચમરેન્દ્રના પૂર્વભવ, જાતિ પ્રવ્રજ્યા અને પાદપોપગમન સંથારાનું વર્ણન કરે છે - "चमरेणं भंते ?" ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ - (चमरेणं भंते ! असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी तं चेव जाव किण्णा लद्धा, किण्णा पत्ता, किण्णा अभिसमण्णा गया ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે આ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ કેવી રીતે મેળવ્યા છે ? કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યા છે ? કેવી રીતે પોતાને આધીન બનાવ્યા છે ?

गौतम ! तस्मिन् काले तस्मिन् समये इहैव जम्बूद्वीपे द्वीपे, भारते वर्षे विन्ध्यगिरिपादमूले वेभेलो नाम सन्निवेशः आसीत्, वर्णकः तत्र वेभेले सन्निवेशे पूरणो नाम गाथापतिः परिवसति-आढ्यः, दीप्तः, यथा तामलेः वक्तव्यता तथा ज्ञातव्या, नवरम्-चतुष्पुटकं दारुमयं प्रतिग्रहं कृत्वा, यावत्-विपुलम् अशनम्, पानम्, खाद्यम्, स्वाद्यम्, यावत्-स्वयमेव चतुष्पुटकं

गोयमा !) हे गौतम ! मैं इस विषयमें तुमसे कहता हूं जो इस प्रकार से है। (तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरि पायमूले वेभेले संनिवेसे होत्था वण्णओ तत्थ णं वेभेले संनिवेसे पूरणे नामं गाहावई परिवसइ) उस काल और उस समयमें इसी जंबू द्वीप नामके द्वीपमें स्थित भारतवर्ष क्षेत्रमें विंध्यगिरिकी तलहटीमें वेभेल इस नामका एक संनिवेश था। वर्णक-इस वेभेल संनिवेशमें पूरण नामका एक गाथापति रहता था। यह (अड्ढे दित्ते) वह आढ्य-विशेष धनाढ्य और दीप्त-प्रभावशाली था। (जहा तामलित्तस्स वत्तव्वया तहा नेयव्वा) ताम्रलिप्त तपस्वीकी तरह इस पूरण गाथापतिकी भी वक्तव्यता जाननी चाहिये। (नवरं) ताम्रलिप्त तपस्वी की वक्तव्यता की अपेक्षा इस पूरण गाथापतिकी वक्तव्यता में जो अन्तर है वह इस प्रकारसे हैं-(चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं करेत्ता) इसने जो काष्ठका पात्र बनवाया था-वह चारखाने का था। इस तरह चार खानेका काष्ठका पात्र बनवाकर (जाव विपुलं

(एवं खलु गोयमा !) હે ગૌતમ ! ચમરેન્દ્રના પૂર્વભવનું વૃત્તાન્ત નીચે પ્રમાણે છે – (तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबूदीवे दीवे भारहे वासे विंझगिरि पायमूले वेभेले संनिवेसे होत्था वण्णओ तत्थ णं बेभेले संनिवेसे पूरणे नामं गाहावई परिवसइ) તે કાળે અને તે સમયે, આ જંબૂદ્વીપમાં આવેલા ભારત વર્ષમાં વિંધ્યાચળ પર્વતની તળેટીમાં બેભેલ નામનું એક ગામ હતું. તેનું વર્ણન ચંપા નગરી પ્રમાણે સમજવું. તે બેભેલ નગરમાં પૂરણ નામે એક ગાથાપતિ (ગૃહસ્થ) રહેતો હતો તે (अड्ढे दित्ते) ઘણો ધનાઢય અને પ્રભાવશાળી હતો. (जहा तामलित्तस्स वत्तव्वया तहा नेयव्वा) તામ્રલિપ્ત (તામલી તપસ્વીના વર્ણન પ્રમાણે જ પૂરણનું વર્ણન પણ સમજવું, (नवरं) પરંતુ તામલીના વર્ણન કરતાં પૂરણના વર્ણનમાં આટલો તફાવત સમજવો. (चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं करेत्ता) પૂરણે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરતી વખતે ચાર ખાનાવાળું કાષ્ઠપાત્ર બનાવરાવ્યું હતું. (जाव विपुलं असणं पाणं खाइमं जाव सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं

दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा मुण्डो भूत्वा दानमय्या प्रव्रज्यया प्रव्रजितोऽपि च सन् तच्चैव यावत्-आतापनभूमितः प्रत्यवरुह्य स्वयमेव चतुष्पुटकं दारुमयं प्रतिग्रहं गृहीत्वा बेभेले सन्निवेशे उच्च-नीच-मध्यमानि कुलानि गृहसमुदानस्य भिक्षाचर्यया अटित्वा यद् मम प्रथमे पुटके पतति, कल्पते मम तत् पथि पथिकानां

असणं पाणं खाइमं साइमं जाव सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं गहाय मुंडे भवित्ता दाणामाए पवज्जाए पव्वइए वि य णं समाणे) यावत् विपुल अशनपान, खादिम, स्वादिम रूप भांति भांति के पदार्थोंको पकवाकर स्वजन आदिकोंके लिये भोजन कराया. यावत् बादमें अपने आप चार खानेवाले उस काष्ठ के पात्र को लेकर वह मुंडित हो गया. मुंडित होकर 'दानामा' इस प्रव्रज्या से वह फिर पूरण गाथापति प्रव्रजित हुआ। (तं चेव जाव) प्रव्रजित होकर उसने पूर्ववर्णित तामलिप्त की तरह सब प्रकारसे तपश्चर्याकी अर्थात्-आतापना भूमिमें आतापनाली इत्यादि सब कथन यहां पर पहिलेकी तरह जानना चाहिये। (आयावणभूमीओ पच्चोरुभित्ता) आतापना भूमि से नीचे उतरकर (सयमेव दारुमयं पडिग्गहियं गहाय) और अपने आप काष्ठनिर्मित्त पात्रको उठाकर (बेभेले संनिवेसे) वह उस बेभेल संनिवेशमें (उच्चनीय मज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडेत्ता) उच्चनीच एवं मध्यम कुलोंमें गृह समुदानकी भिक्षाचर्या के निमित्त वह घूमा अर्थात् भिक्षालेनेकी विधिके अनुसार वह भिक्षावृत्ति करनेके लिये ऊँच नीच आदि गृहों में गया. वहां जाकर

गहाय मुंडे भवित्ता पाणामाए पवज्जाए पव्वइए वि य णं समाणे) तेણે પણ ચારે પ્રકારના વિપુલ અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહારો તૈયાર કરાવીને સ્વજન આદિને જમાડયા હતા. ત્યાર બાદ પોતાની જાતે જ ચાર ખાનાવાળું પાત્ર લીધું, માથે મૂંડો કરાવ્યો અને "દાનામા" નામની પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી. (तं चेव जाव) પ્રવ્રજ્યા લઈને તેણે પણ પૂર્વવર્ણિત તામલીના જેવી જ તપસ્યા કરી. આતાપના ભૂમિમાં આતાપના લેવાનું વગેરે કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઇએ. (आयावणभूमिओ पच्चोरुभित्ता) પારણાને દિવસે પૂરણ પણ આતાપના ભૂમિ પરથી નીચે ઉતરીને (सयमेव दारुमयं पडिग्गहियं गहाय) પોતાની જાતે જ કાષ્ઠનિર્મિત પાત્રને લઇને (बेभेले संनिवेसे) તે બેભેલ નગરમાં (उच्चनीयमज्झिमाइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडेत्ता) ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્યમ ઘરસમુદાયમાં ગૌચરીના માટે ભ્રમણ કરતા – એટલે ભિક્ષા પ્રાપ્તિની જે વિધિ બતાવી છે તે પ્રમાણે તેઓ ભિક્ષા

दातुम्, यद्मम द्वितीये पुटके पतति, कल्पते मम तत्र काक-शुनकानां दातुम्, यद् मम तृतीये पुटके पतति, कल्पते मम तद् मत्स्य-कच्छपानां दातुम्, यद् मम चतुर्थे पुटके पतति, मम कल्पते तद् आत्मना आहर्तुम्-इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते-कल्यं प्रादुष्प्रभातायां रजन्यां तच्चैव निरवशेषं यावत्-यद् चतुर्थे पुटके

(जं मे पढमे पुडये पडइ कप्पइ मे तं पंथे पहियाणं दलइत्तए) प्राप्त भिक्षा को उसने इस प्रकार से चार विभागोंमें विभक्त करनेका संकल्प किया-जो कुछ वस्तु मेरे पात्रके प्रथम खानेमें गिरेगी वह वस्तु मैं पहिले मार्ग में पथिजनोको दूंगा (जं मे दोच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं काग सुणयाणं दलइत्तए) दूसरे खाने में जो वस्तु प्राप्त होगी वह में काग, कुत्तोको दूंगा। (जं मे तच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छ-कच्चभाणं दलइत्तए) तृतीय खाने में जो आहारादि वस्तु पडेगी वह मच्छ कच्छपोंको दूंगा। (जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ तं अप्पणा आहारेत्तए त्तिकट्टु एव संपेहेइ) तथा चौथे खानेमें पडेगी वह मेरें आहारमें काम आवेगी। इस प्रकार संकल्प करके जब (कल्लं पाउप्पभाए रयणीए तं चेव निरवसेसं जाव जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ) दूसरे दिन रात्रि प्रकाशवाली हो गई, अर्थात् प्रातःकाल हो गया, तब यहां पहिले कहे हुए अनुसार सब कह लेना चाहिये. यावत् जो चौथे खाने में आहरणीय वस्तु

પ્રાપ્ત કરતા (जं मे पढमे पुडये पडइ कप्पइ मे तं पंथे पहियाणं दलइत्तए) ભિક્ષા પ્રાપ્તિમાં જે મળે તેના આ પ્રમાણે ચાર વિભાગ કરવાનો તેમણે સંકલ્પ કર્યો હતો – જે વસ્તુ મારા પાત્રના પહેલા ખાનામાં પડશે તે હું રાહગીરો (મુસાફરો) ને અર્પણ કરીશ. (जं मे दोच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं कागसुणयाण दलइत्तए) બીજા ખાનામાં જે વસ્તુ મળશે તે હું કાગડા અને કૂતરાઓને અર્પણ કરીશ. (तं मे तच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छकच्छभाणं दलइत्तए) ત્રીજા ખાનામાં જે ખાદ્ય પદાર્થો પડશે તે હું માછલાં અને કાચબાઓને અર્પણ કરીશ (जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ तं अप्पणा आहारेत्तए त्तिकट्टु एवं संपेहेइ) તથા મારા પાત્રના ચોથા ખાનામાં જે વસ્તુ પડશે તેને મારા આહારના ઉપયોગમાં લઈશ. આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરીને જ્યારે (कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए तंचेव निरवसेसं जाव जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ) બીજે દિવસે રાત્રી નિર્મલ પ્રકાશવાળી બની ત્યારે અર્થાત્ પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે, પહેલાંના કહ્યા પ્રમાણેનો તમામ પાઠ ગ્રહણ કરવો. યાવત્ જે ચોથા ખાનામાં આહારણીય વસ્તુ પડશે તેનોજ આહાર

पतति, तद् आत्मना आहारम् आहारयति, ततः स पूरणो बालतपस्वी तेन उदारेण विपुलेन प्रयत्नेन प्रगृहीतेन बालतपःकर्मणा तच्चैव यावत्–बेभेलस्य सन्निवेशस्य मध्यं मध्येन निर्गच्छति, पादुका–कुण्डिकादिकम् उपकरणम् चतुष्पुटकं दारुमयं प्रतिग्रहम् एकान्ते अन्ते स्थापयति, बेभेलस्य सन्निवेशस्य दक्षिण–पौरस्त्ये दिग्भागे अर्धनिर्वर्तनिकमण्डलम्, आलिख्य संलेखना जूषणा जूषित: प्रत्याख्यातभक्तपानः पादपोपगमनं निष्पन्नः ॥ सू० ३ ॥

पडेगी वही मैं खाऊंगा–सो इस तरह से वह आहार करने लगा (तएणं से पूरणे बालतवस्सी) इसके बाद वह पूरण बालतपस्वी (तेणं ओरालेणं) उस उदार (विउलेणं) विस्तृतभारी कठिन (पयत्तेणं) प्रदत्त (पग्गहिएणं) प्रगृहीत (बालतवोकम्मेणं) बालतपस्यासे (तं चेव जाव बेभेलस्स संनिवेसस्स मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ) पूर्वमें कहे अनुसार तामलि बालतपस्वी की तरह हो गया. यावत् वह बेभेल संनिवेश के ठीक बीचोंबीच से होकर निकला (पाउय-कुंडियमादीयं उवगरणं चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं एगंतमंते एडेइ) और अपनी दोनों खडाऊं को और कुंडी वगैरह उपकरणोंको तथा चार खानेवाले दारुमय पात्रको एकान्त स्थलमें रख दिया। (बेभेलस्स संनिवेसस्स दाहिणपुरत्थिमे दिसीभागे अद्धनियत्तणियमंडलं आलिहित्ता संलेहणा जूसणा जूसिए) बादमें बेभेल संनिवेशके अग्निकोण में अर्ध निर्वर्तनिक मंडल लिखकर उसने बडे प्रेमसे संलेखना धारण कर ली। (भत्तपाणपडियाइक्खिए पाउवगमणं निवण्णे) और चारों प्रकारके आहारका परित्याग कर दिया।

કરીશ. એમ નિશ્ચય કરીને તે પ્રમાણે તે આહાર કરવા લાગ્યા. (तएणं से पूरणे बालवस्सी) ત્યાર બાદ તે બાલ તપસ્વી પૂરણ (तेणं ओरालेणं) તે ઉદાર, (विउलेणं) વિપુલ, (पयत्तेणं) પ્રદત્ત, (पग्गहिएणं) પ્રગૃહીત (बाल तवोकम्मेणं) બાલતપસ્યાના પ્રભાવથી (तं चेव जाव बेभेलस्स संनिवेसस्स मज्झं मज्झेणं निग्गच्छइ) પૂર્વવર્ણિત બાલતપસ્વી તામલિ જેવા થઈ ગયો. "તે બેભેલ નગરની વચ્ચેથી નીકળ્યો". ત્યાં સુધીનું સમસ્ત વર્ણન બાલતપસ્વી તામલી પ્રમાણે જ ગ્રહણ કરવું. (पाउय–कुंडियमादीयं उवगरणं चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं एगंतमंते एडेइ) અને તેણે તેનું કમંડળ, પગની બન્ને પાવડીઓ અને ચાર ખાનાંવાળા કાષ્ઠ પાત્રને એકાન્ત જગ્યામાં મૂકી દીધું (बेभेलस्स संनिवेसस्स दाहिणपुरत्थिमे दिसीभागे अद्ध नियत्तणियमंडलं आहि लिहित्ता संलेहणा जूसणा जूसिए) ત્યાર બાદ બેભેલ નગરના અગ્નિકોણમાં અર્ધ નિર્વર્તનિક મંડલ (અર્ધ કુંડાળું) દોરીને તેણે સંથારો ધારણ કર્યો. (भत्तपाणपडिया इक्खिए पाउवगमणं निवण्णे) અને ચારે પ્રકારના આહારને ત્યાગ કર્યો.

टीका- गौतमश्चमरेन्द्रस्य दिव्यदेवर्द्धिप्राप्तिकारणं पृच्छति - 'चमरेणं भंते' इत्यादि । हे भदन्त ! चमरेण यावत् 'असुरिंदेणं' असुरेन्द्रेण 'असुररण्णा' असुरराजेन सा 'दिव्वा' दिव्या 'देविड्ढी' देवर्द्धिः, 'तं चेव जाव-' तच्चैव यावत् यावत्पदेन 'दिव्या देवद्युतिः दिव्यो देवानुभावः' इति संगृह्यते 'किण्णा' केन प्रकारेण 'लद्धा' लब्धा 'पत्ता' प्राप्ता 'अभिसमण्णागया ? अभिसमन्वागता स्वाभिमुख्येन सम्यगनुभूता परिभुक्ता ? भगवानाह-' एवं '-खलु गोयमा !' इत्यादि । हे गौतम ! एवं खलु 'तेणं कालेणं तस्मिन् काले

टीकार्थ-गौतमस्वामी प्रभु से चमरेन्द्रने दिव्य देवर्द्धि कैसे प्राप्त की इसका कारण पूछते हुए प्रश्न करते है-'चमरे णं भंते' इत्यादि । 'भंते' हे भदन्त ! 'चमरेणं' चमर ने जो कि 'असुरिंदेणं' असुरकुमार देवोंका इन्द्र है और 'असुरराया' असुरकुमारों का राजा है 'सा दिव्वा देविड्ढी' वह प्रसिद्ध दिव्य देवर्द्धि कैसे लब्ध की-कैसे प्राप्त की (तं चेव जाव किण्णा लद्धा) यहां पर पूर्वमें कथित पाठ सब जानना चाहिये । अर्थात् चमर ने दिव्य देवद्युति और दिव्य देवानुभाव कैसे प्राप्त किया। 'किण्णा अभिसमण्णागया' और कैसे उस दिव्य देवर्द्धिको, दिव्य देवद्युतिको एवं दिव्य देवानुभावको अपनी ओर सन्मुख करके अच्छी तरह से भोगता है ? इस गौतमके प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते है-'एवं खलु गोयमा' इत्यादि । 'गोयमा' हे गौतम ! 'एवं खलु' मैं तुम्हे इस विषयको समझाता हूं सो सुनो-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस कालमें और

ટીકાર્થ—ચમરેન્દ્રે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યા, તેનું સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "भंते ! चमरेणं असुरिंदेणं असुरकुमारराया" હે ભદન્ત ! અસુરકુમારોના ઇન્દ્ર અને અસુરકુમારોના રાજા ચમરે "सा दिव्वा देविड्ढी ઇત્યાદિ" આ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ કેવી રીતે મેળવ્યા, કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યા અને કેવી રીતે પોતાને આધીન કરીને પોતાને માટે ભોગ્ય બનાવ્યા છે ? કહેવાનો ભાવાર્થ એવો છે કે ચમરેન્દ્રને તેના પૂર્વભવના કેવા તપઃકર્મના પ્રભાવથી આ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ, દિવ્ય દ્યુતિ, દિવ્ય પ્રભાવ આદિની પ્રાપ્તિ થઈ છે ?

ત્યારે મહાવીર પ્રભુ તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે – "एवं खलु गोयमा !" હે ગૌતમ ! હું તને તે વિષે જે સમજાવું છું તે સાંભળ – "तेणं कालेणं तेणं समएणं"

तेणं समयेणं' तस्मिन् समये इहैव अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे द्वीपे मध्यजम्बूद्वीपे भारहे' भारते 'वासे' वर्षे भरतक्षेत्रे 'विंधगिरिपायमूले' विन्ध्यगिरि पादमूले विन्ध्यपर्वतसमीपे 'वेभेले नामं' वेभेलो नाम 'संनिवेसे' सन्निवेशः समागतसार्थवाहादि निवासस्थानम् 'होत्था' आसीत् 'वण्णओ' वर्णकः लिङ्ग व्यत्ययेन चम्पा नगरीवत् अस्यापि वर्णनं बोध्यम् 'तत्थ णं' तत्र खलु वेभेले सन्निवेशे 'पूरणे नामं' पूरणो नाम 'गाहावई' गाथापतिः 'परिवसइ' परिवस-

उस समयमें 'इहेव जंबूदीवे दीवे' इसी जंबूद्वीप नामके प्रथमद्वीप में जो कि समस्त द्वीपोंके बिलकुल मध्य में है 'भारहे वासे' एक भारतवर्ष नामका क्षेत्र है उसमें 'विंझगिरिपायमूले' एक विंध्य पर्वत है-उस पर्वत के पाद मूलमें तलहटी में (वेभेले नामं संनिवेसे होत्था) वेभेल नामका एक संनिवेश-समागत सार्थवाह आदिका निवास-स्थान था 'वण्णओ' इसका वर्णन औपपातिक सूत्र में वर्णित चंपा-नगरीकी तरह जानना चाहिये। चंपानगरीका वर्णन जो वहां लिखा है वह वर्णन वेभेल संनिवेशके साथ लगा लेना चाहिये। क्यों कि चंपानगरी के वर्णन में जितने भी पद वहां आये हैं वे सब विशेष्यके अनुसार ही स्त्रीलिंग में आये हैं। यहां जो वर्णन है वह विशेष्यरूप वेभेल संनिवेश को पुल्लिंग होनेसे वे सब विशे-षण पुल्लिंगरूप से ही ग्रहण किये जायेगे। इसी कारण टीकाकारने "लिंगव्यत्येन चम्पानगरीवत् अस्यापि वर्णनं बोध्यम्" ऐसा कहा है। 'तत्थ णं वेभेल संनिवेशमें 'पूरणे नामं गाहावई परिवसइ' पूरण इस

તે કાળે અને તે સમયે "इहेव जंबूदीवे दीवे" આ જંબૂદ્વીપ નામના પહેલા દ્વીપમાં "भारहेवासे" ભારતવર્ષ નામે એક ક્ષેત્ર છે. તેમાં "विंझगिरि पायमूले" વિંધ્યાચલ નામનો પર્વત છે. તે પર્વતની તળેટીમાં "वेभेले नामं संनिवेसे होत्था" બેભેલ નામનું એક સંનિવેશ હતું. જ્યાં સોદાગરોની વસ્તી વધુ હોય એવા નગરને સંનિવેશ કહે છે. "वण्णओ" ઔપપાતિક સૂત્રમાં ચંપા નગરીનું જેવું વર્ણન કર્યું છે એવું જ તેનું વર્ણન સમજવું. "ચંપાનગરી" શબ્દ નારી જાતિનો હોવાથી તેનાં વિશેષણો વિશેષ્ય જેવાં જ એટલે કે નારી જાતિનાં છે. પણ બેભેલ નગર નર જાતિમાં હોવાથી તેનાં વિશેષણો નરજાતિનાં સમજવા. બેભેલનું વર્ણન કરતી વખતે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. એજ વાત ટીકાકારે નીચેના ફકરાદ્વારા પ્રકટ કરી છે-'लिंगव्यत्ययेन चम्पानगरीवत् अस्यापि वर्णनं बोध्यं' "तत्थ णं बेभेले संनिवेसे" તે બેભેલ નગરમાં "पूरणे नामं गाहावई

तिस्म' सः 'अड्ढे, दित्ते' आढ्यः समृद्धः, दीप्तः ओजस्वी तेजस्वी चासीत् 'जहा' यथा 'तामलिस्स' तामलेः 'वत्तव्वया' वक्तव्यता 'तहा नेयव्वा' तथा ज्ञातव्या अर्थात् यथा तामलेः कदाचित् पूर्वापरराात्रकालसमये कुटुम्ब जागरणं कुर्वतः आध्यात्मिको यावत्-चिन्तितः, कल्पितः, प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः विचारः समुत्पन्नः-तत्र आध्यात्मिकः-आत्मगतः विचारः अङ्कुर इव, तदनु चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारः द्विपत्रित इव, तदनु कल्पितः

नामका गाथापति-गृहस्थ रहता था। वह 'अड्ढे दित्ते' समृद्ध था और ओजस्वी तेजस्वी भी था। (जहा तामलिस्स वत्तव्वया तहा नेयव्वा) जिस प्रकार से तामलिका पहिले वर्णन किया गया है-उसी प्रकार से इसका भी वर्णन जानना चाहिये-जिस प्रकार से कुटुम्बकी चिन्ता से कदचित चिन्तित वने हुए तामलि को अर्धरात्रि के समय तक जब निद्रा नहीं आई तो उसे आध्यात्मिक यावत् चिन्तित, कल्पित, प्रार्थित, मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआथा-उसी प्रकार से इस पूरण गाथापति को भी ऐसा ही संकल्प-उत्पन्न हुआ। पूरण गाथा-पति का यह संकल्प-विचार पहिले अङ्कुर की तरह ही आत्मा में प्रादुर्भूत हुआ-इस कारण वह आध्यात्मिक प्रगटकिया गया है। इसके बाद वह विचार पुनः पुनः स्मरणारूप होने से द्वीपत्रित अङ्कुर की तरह हो गया इसलिये चिन्तित प्रकट किया गया अर्थात् पहिले जो विचार आत्मा में प्रादुर्भूत हुआ वही विचार पूरण गाथापति को

परिवसइ" પૂરણ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તે "अड्ढे दित्ते" તે ઘણો ધનાઢ્ય અને તેજસ્વી (પ્રભાવશાળી) હતો. "जहा तामलिस्स वत्तव्वया तहा नेयव्वा" તામલીનું જેવું વર્ણન આગળ કરવામાં આવ્યું છે એવું જ પૂરણનું વર્ણન પણ સમજવું. જેવી રીતે તામલીને અર્ધ રાત્રિના સમયે નિદ્રા આવી નહીં ત્યારે તેના મનમાં આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, મનોગત સંકલ્પ ઉપજ્યો હતો તેવી રીતે આ પૂરણને પણ એજ પ્રકારનો સંકલ્પ ઉદ્ભવ્યો હતો પૂરણ ગાથાપતિનો તે સંકલ્પ પહેલાં અંકુરની માફક આત્મામાં પ્રકટ થયો હતો, તેથી તેને આધ્યાત્મિક કહ્યો છે. પહેલાં તેના અંતઃકરણમાં જે વિચાર ઉદ્ભવ્યો, તે વિચાર વારંવાર તેના મનમાં આવવા લાગ્યો. માટે તેના તે વિચારને ચિન્તિત કહ્યો છે. આ વિચારને પરિણામે જ તે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરવાને પ્રેરાયો હતો. તે કારણે પલ્લવિત થયેલા અંકુરની જેમ તેના તે વિચારને કલ્પિત કહ્યો

र्व विचारो व्यवस्थितः प्राणामा नामक प्रव्रज्याग्रहणरूपः कार्याऽऽकारेण रेणतः पल्लवित इव ततः प्रार्थितः- सएव इष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव, गेगतः संकल्पः मनसि दृढरूपेण निश्चयः 'इत्थमेव मया कर्तव्यम्। इति चारः फलित इव समुदपद्यत-समुत्पन्नः इत्यर्थः यत् किल मम पुरातन सुचीर्ण रिक्रान्त कृत शुभ कल्याणकर्मणा कल्याणफलवृत्तिविशेषोऽधुना वर्तते नाहं सर्वप्रकार पुत्र पशु धन धान्य हिरण्य मणि रत्नादि परिपूर्णोऽस्मि अतो

र २, याद आने लग गया। बार २, याद आने के कारण वह चार फिर व्यवस्थित हो गया-अर्थात् मैं प्रातः होते ही अब णामा प्रव्रज्या ग्रहण करूंगा-इस प्रकार से वह विचार प्राणामा व्रज्या रूप कार्य के आकार में परिणत हो गया, इस लिये वह ल्लवित हुए अङ्कुरकी तरह कल्पित प्रकट किया गया है। इसी णामा प्रव्रज्याके धारण करने से मेरी भलाई है-इस रूप से वह वचार स्वीकृत होनेके कारण उसे इष्ट बन गया. अतःपुष्पित हुए अङ्कुर की तरह वह प्रार्थित रूपसे प्रकट किया गया है। मनोगत वह स लिये कहा गया है, कि वह विचार उसके मनमें दृढरूप से निश्चय रूप में जम गया था कि मैं अब ऐसा ही करूंगा। अतः वह बाहर प्रकट न किया जानेके कारण केवल अभीतक मनमें ही वर्तमान रहा। इस प्रकार इन विशेषणों से युक्त हुआ वह विचार उसे उत्पन्न हुआ। जो अन्त में फलित हुए अङ्कुर के समान सफल हुआ। तात्पर्य यह है कि तामलि ने सोचा था कि "मेरे द्वारा पूर्वभवमें अच्छी तरहसे आचरित किये हुए शुभ कल्याण कारी कर्मोंका ही यह कल्याण फलवृत्ति विशेषरूप उदय है जो मैं इस समय हरएक प्रकारसे कल्याणकारक संपत्ति-धन धान्य, पुत्र, हिरण्य,

છે. પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવામાં જ મારૂં હિત રહેલું છે, આ રીતે તે વિચાર સ્વીકૃત થવાને કારણે તેને માટે ઇષ્ટ બની ગયો. માટે તેને પ્રાર્થિત વિશેષણ લગાડયું છે. હજી સુધી તે વિચાર તેણે કોઈની પાસે પ્રકટ કર્યો ન હતો-એ વિચાર તેના મનમાં મજબૂત થયો હતો માટે તેના તે વિચારને મનોગત વિશેષણ લગાડયું છે. આ રીત આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત અને મનોગત સંકલ્પ તેના મનમાં ઉત્પન્ન થયો અને અન્તે તે વિચાર ફલિત થયેલા અંકુરની જેમ સફળ થયો. તામલી બાલતપસ્વીની જેમ જ પૂરણે પણ વિચાર કર્યો કે મેં પૂર્વભવમાં જે શુભ કર્મો કર્યાં હતાં તે શુભ કર્મોના ઉદયને પરિણામે જ મારે ત્યાં ધન, ધાન્ય, પુત્ર, સોનું, ચાંદી, મણિ રત્ન આદિ

नायमवसरो मम सुचीर्णगावत्कृत शुभकर्म क्षयोपेक्षणस्य तस्मात् कल्येऽवश्यं प्रव्रज्यां ग्रहीष्यामि इत्यादिरीत्या प्राणामा प्रव्रज्याग्रहणविचारः संजात स्तथा पूरणस्यापि गृहपतेर्बोध्यः, 'नवरं' विशेषस्तु तामल्यपेक्षया पूरणस्य एतावानेव यत् 'चउप्पुडयं' चतुष्पुटकं चतुःस्थानिकं दारुमयं काष्ठनिर्मितम् 'पडिग्गाहिअं' प्रतिग्रहकं पात्रमित्यर्थः 'करेत्ता' कारयित्वा 'जाव-विपुलं' यावत् विपुलं पुष्कलम् 'असणं पाणं खाइमं साइमं' अशनम् खाद्यम् स्वाद्यम्, यावत्करणात्

मणि, रत्न आदि से परिपूर्ण बना हुआ हूं। इसलिये यह अब मुझे किसीप्रकार योग्य नहीं है कि मै अब सुचीर्ण यावत् इन कृत कर्मके क्षय की अपेक्षा करूं-अर्थात् यह मेरा पुण्यकर्म मेरे ही समक्ष नष्ट हो जाय और इसे देखता रहूं-यह मुझे किसी तरह उचित नहीं हैं। 'अतः प्रभात होते ही मैं अवश्य प्रव्रज्या ग्रहण करूंगा' इत्यादि रीति से जैसा तामलि ने पूर्वमें प्राणामा प्रव्रज्या ग्रहण करनेका विचार किया था उसी प्रकारसे पूरणगृहपति को भी ऐसा ही विचार उत्पन्न हुआ-यह जानना चाहिये। 'नवरं' तामलि की अपेक्षा पुरण गाथापति में विशेषता इतनी ही रही कि तामलि ने जो काष्ठका पात्र बनवाया था उसमें उसने तीन खाने बनवाये, थे और इसने जो काष्ठका पात्र बनवाया उसमें इसने चार खाने बनवाये, इस तरह 'चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं करेत्ता' चारखानों वाले काष्ठके पात्रको बनवाकर एवं 'जाव' यावत् 'विपुलं' में बहुत अधिक 'असणं पाणं खाइमं साइमं' अशन, पान, खाद्य, स्वाद्य, को

વિપુલ પ્રમાણમાં છે અને તેમની વૃદ્ધિ થઈ રહી છે તો મારાં તે શુભકર્મોનો પૂરેપૂરો ક્ષય થઈ જાય ત્યાં સુધી હાથ જોડીને બેસી રહેવું તે મારે માટે યોગ્ય નથી. મારે મારા આગામી ભવના સુખનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. કાલે પ્રાતઃકાળ થતાં જ મારે પ્રાણામા પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવી જોઈએ. તામલીને પ્રાણામા પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરવાનો જેવો વિચાર આવ્યો હતો એવો જ વિચાર પૂરણ ગાથાપતિને પણ થયો.

"नवरं" પણ તામલી અને પૂરણ ગાથાપથિના વિચારમાં આટલું જ અંતર હતું-તામલીને જે કાષ્ઠપાત્ર તૈયાર કરાવ્યું તેને ત્રણ ખાના કરાવ્યાં હતાં, પણ પૂરણે જે કાષ્ઠપાત્ર તૈયાર કરાવ્યું તેને ચાર ખાનાં કરાવ્યાં હતાં. પૂરણે પણ નીચે પ્રમાણે સંકલ્પ કર્યો હતો "चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहिया करेत्ता" ચાર ખાનાવાળું કાષ્ઠપાત્ર તૈયાર કરાવીને "जाव विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं" વિપુલ પ્રમાણમાં અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય આહારો તૈયાર કરાવીને, હું સ્વજનો, મિત્રો, સગાં-

उपस्कार्य मित्रज्ञाति–निजक–स्वजन–सम्बन्धि–परिजनम् आमन्त्र्य उपर्युक्ताशन–पानवस्त्रगन्धालङ्कारादिना सत्कार्य तेषां समक्षे ज्येष्ठपुत्रोपरि कुटुम्ब भरण–पोषणभारं निक्षिप्य तानापृच्छ्य । ततः 'सयमेव' स्वयमेव 'चतुप्पुडयं' चतुष्पुटकं दारुमयम् 'परिग्गहअं' प्रतिग्रहकं पात्रविशेषं 'गहाय' गृहीत्वा 'मुंडे भवित्ता' मुण्डो भूत्वा 'दाणामाए' दानमय्या 'दानामा' नामिकया 'पव्वज्जाए' प्रव्रज्यया 'पव्वइत्तए' प्रव्रजितुम् 'पव्वइए वि य णं समाणे' प्रव्रजितोऽपिसन् 'तं चेव जाव–तच्चैव यावत्–अत्र सर्वं तामलि प्रव्रज्यानुसारं ज्ञातव्यम् यावत्करणात्–'इमं एयारूवं अभिग्गहं अभिगिण्हिस्सामि–'कप्पइ मे जावज्जीवाए

तैयार करवाकर अपने स्वजन सम्बन्धियों को परिजनोंको आमंत्रित करूंगा आमंत्रित करके, उन सबका उन अशन, पान, वस्त्र, गंध, अलङ्कार आदि से खूब जीमा कर सत्कार करूंगा और सत्कार कर चुकने के बाद फिर मैं उन सबके समक्ष अपने ज्येष्ठ पुत्र को बुलाकर उसके ऊपर कुटुम्ब के भरण पोषणका भार रख दूंगा। पश्चात् उन सबसे पूछकर–आज्ञा लेकर 'चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं' चार खानेवाले उस काष्ठ निर्मित पात्रको सयमेव अपने आप 'गहाय' उठा करके मैं 'मुंडे भवित्ता' मुंडित होकर 'दाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए' दानामा प्रव्रज्यासे प्रव्रजित हो जाऊँगा 'पव्वइए वि णं समाणे तंचेव' प्रव्रजित होकर भी मैं उस प्रव्रज्याको तामलिकी प्रव्रज्याके अनुसार पालन करूंगा। यहां 'जाव' ऐसा जो पद दिया है उससे यह 'इमं एयारूवं अभिग्गहं' से लेकर 'छट्ठस्स वि य णं पारणंसि' यहां तकका पाठ ग्रहण किया गया है–इसका अर्थ इस प्रकार

સંબંધીઓ અને પરિજનોને બોલાવીશ અને ચારે પ્રકારના વિપુલ આહારોથી તેમને જમાડીશ. જમાડયા પછી પાન, વસ્ત્ર, સુગંધી દ્રવ્યો માળાઓ અને અલંકારોથી તેમનો સત્કાર કરીશ. ત્યાર બાદ તે સૌની સમક્ષ મા । જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપીશ ત્યારબાદ તે સૌની આજ્ઞા લઈને "चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं ચાર ખાનાંવાળા તે કાષ્ઠપાત્રને "सयमेव गहाय" મારી જાતે જ ગ્રહણ કરીને "मुंडेभवित्ता" માથે મૂંડો કરાવીને "दाणामाए पव्वज्जाए पव्वइए" દાનામા પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીશ. "पव्वइए वि समाणे तं चेव" પ્રવ્રજ્યા લઈને હું પણ બાલતપસ્વી તામલીની જેમ જ દીક્ષાપર્યાયનું પાલન કરીશ. અહીં જે "जाव" પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા "इमं एयारूवं अभिग्गहं"થી શરૂ કરીને "छट्ठस्स वि य णं पारणंसि" સુધીનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે. તે સૂત્રપાઠ સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે.

छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिअ पगिज्झिअ सूराभिमुहस्स आयावणभूमीए आयावेमाणस्स विहरित्तए, छट्ठस्स वि य णं पारणंसि' इमम् एतावद्रूपम् अभिग्रहम् अभिग्रहीष्यामि– 'कल्पते मम यावज्जीवं षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वम् बाहूमगृह्य प्रगृह्य सूर्याभिमुखस्य आतापनभूमौ आतापयतो विहर्तुम्, षष्ठस्यापि च पारणे 'आयावणभूमीओ' आतापनभूमितः आतापना स्थानात् 'पच्चोरुभित्ता' प्रत्यवरुह्य अवतीर्य 'सयमेव' स्वयमेव 'चउप्पुडयं' चतुष्पुटकम् दारुमयम् 'पडिग्गहअं प्रतिग्रहकं पात्रविशेषं 'गहाय' गृहीत्वा आदाय बेभेले सन्निवेशे उपनगरे 'उच्चनीअ मज्झिमाइं' उच्चनीच मध्यमानि 'कुलाइं' कुलानि 'घरसमुदाणस्स' गृहसमुदानस्य गृहसमुदायस्य 'भिक्खायरियाए' भिक्षाचर्यया भिक्षावृत्त्या 'अडेत्ता' अडित्वा पर्यटय 'जं मे पढमे पुडये' यद् अशनादिकम् मे प्रथमे पुटके 'पडइ' पतति भिक्षारूपेण मिलति 'कप्पइ'

से है–उसने यह बात भी अपने मनमें ठानली, कि जब मैं प्रव्रज्या ग्रहण करूंगा तो निरन्तर यावज्जीव छट्ठ छट्ठकी तपस्या करूंगा–आतापना भूमिमें दोनों हाथोंको ऊर्ध्वकरके सूर्यके सन्मुख होकर आतापना लूंगा। और जिस दिन छट्ठकी पारणाका दिन होगा उस दिन 'आयावणभूमीओ' आतापनाभूमि से 'पच्चोरुभित्ता' निकलकर 'सयमेव' अपने आप 'चउप्पुडयं' चार खानेवाले 'दारुमयं' काष्ठ-निर्मित 'पडिग्गहियं' पात्र विशेषको 'गहाय' उठाकरके–लेकरके 'बेभेले संनिवेसे' बेभेल नामके उपनगरमें 'उच्चनीय मज्झिमाइं' ऊच, नीच तथा मध्यम 'कुलाइं' कुलोंमें 'घर समुदाणस्स' गृहसमूहकी 'भिक्खायरियाए' भिक्षावृत्ति लेनेके लिये अटन–भ्रमण करूंगा। 'अटेत्ता' अटत करके 'जं मे पढमे पुडये' जो आहरणीय वस्तु मेरे पात्रके प्रथम खानेमें भिक्षा प्राप्तिके रूपमें 'पडइ' पड जायेगी–मिल

પૂરણે મનમાં એવો પણ સંકલ્પ કર્યો કે પ્રવ્રજ્યા લઈને હું જીવનપર્યન્ત નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા કરીશ. તડકાવાળી ભૂમિમાં બન્ને હાથ ઉંચા કરીને, સૂર્યની સામે ઉભા રહીને આતાપના લઈશ અને છઠ્ઠના પારણાને દિવસે "आयावणभूमिओ" આતાપના ભૂમિથી "पच्चोरुभित्ता" નીચે ઉતરીને "सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं गहाय" જાતે જ ચાર ખાનાંવાળા કાષ્ઠપાત્રને લઈને 'बेभेले संनिवेसे' બેભેલ નામના નગરમાં 'उच्चनीयमज्झिमाइं' ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્ય 'कुलाइं' કુળોમાં 'घरसमुदाणस्स' ગૃહસમુદાયોની 'भिक्खायरियाए' ભિક્ષા પ્રાપ્તિને માટે ભ્રમણ કરીશ. આ રીતે 'अटेत्ता' ભિક્ષાપ્રાપ્તિ માટે શહેરમાં ભ્રમણ કરતા 'जं मे पढमे पुडये पडइ' મારા

कल्पते 'मे' मम 'तं पथे' तत् अशनादिकम् पथि मार्गे 'पहिआणं' पथिकेभ्यः 'दलइत्तए' दातुम्, प्रतिग्रहकपात्रस्य प्रथमपुटके भिक्षावृत्त्या प्राप्तमशनादिकं पथिकेभ्यो दातव्यं न तु स्वयं भोक्तव्यम् १, 'जं मे' यत् खलु अशनपानादिकम् मम 'दोच्चे' द्वितीये 'पुडए पडइ' पुटके पतति 'तं' तत् अशनादिकम् 'कप्पइ मे' कल्पते मम 'काग-सुणयाणं दलइत्तए' काक-शुनकेभ्यो दातुम् द्वितीयपुटके प्राप्तमशनादिकम् काकशुनकेभ्यो देयं दातुमुचितम्, २, 'यं' यत् किलाशनादिकम् 'मे' मम 'तच्चे पुडए' तृतीयपुटके 'पडइ' पतति मिलति 'कप्पइ मे' कल्पते मम 'तं' तत् 'मच्छ-कच्छभाणं दलइत्तए' मत्स्य-कच्छपेभ्यो दातव्यम् ३, किन्तु केवलं 'जं मे' यत् खलु अशनपानादिकम् 'चउत्थ' चतुर्थे 'पुडए पडइ' पुटके पतति 'कप्पइ' कल्पते 'मे' मम 'तं' तत् अशनादिकम् 'अप्पणा' आत्मना स्वयम् 'आहारम्' 'आहारेइ' आहार्तुम्, केवलं चतुर्थपुटके मिलितं चतुथभागमात्रमशन-

जावेगी 'तं पंथे पहियाणं' वह अशनादिक वस्तु मैं मार्गमें पथिकोंके लिये 'दलइत्तए कप्पइ' देने निमित्त मानूंगा, उसे मैं अपने उपयोग में नहीं लूंगा 'जं मे दोच्चे पुडए' तथा जो अशनादिक वस्तु मेरे पात्रके द्वितीय खाने में 'पडइ' प्राप्त होगी 'तं मे कागसुणयाणं दलइत्तए' उसे मैं काग एवं कुत्तोंके लिये प्रदान करूंगा उसे भी मैं अपने उपयोग में नहीं लूंगा 'जं मे तच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छ-कच्छभाणं दलइत्तए' इसी तरह जो वस्तु-अशनादिक पदार्थ-मेरे पात्रके तीसरें खानेमें भिक्षा प्राप्तिके रूपमें मुझे प्राप्त होगी. उसे मैं मत्स्य एवं कच्छपों आदि जलचर जीवोंके लिये वितरण कर दूंगा-उसे भी मैं अपने उपयोगमें नहीं लूंगा 'जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ अप्पणा आहारेत्तए' तथा जो अशनादिक वस्तु मेरे

ભિક્ષાપાત્રના પહેલા ખાનામાં જે ખાદ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ થશે, 'तं पंथे पहियाणं' તે હું પથિકોને (મુસાફરોને) 'दलइत्तए कप्पइ' અર્પણ કરીશ-હું પહેલા ખાનામાં પડેલી વસ્તુને મારા ઉપયોગમાં નહીં લઉં. 'जं मे दोच्चे पुडए पडइ' તથા જે આહારને યોગ્ય વસ્તુની આ પાત્રના બીજા ખાનામાં પ્રાપ્તિ થશે 'तं मे कागसुणगणं दलइत्तए' તે હું કાગડા અને કૂતરાઓને અર્પણ કરીશ તેને પણ મારા આહાર માટે વાપરીશ નહીં. 'जं मे तच्चे पुडए पडइ कप्पइ मे तं मच्छकच्छभाणं दलइत्तए' મારા ભિક્ષાપાત્રના ત્રીજા ખાનામાં મને જે આહારને યોગ્ય પદાર્થની પ્રાપ્તિ થશે, તે હું માછલાં, કાચબા આદિ જળચર જીવોને અર્પણ કરીશ-તેનો પણ હું મારા આહાર તરીકે ઉપયોગ નહીં કરૂં. 'जं मे चउत्थे पुडए पडइ मे कप्पइ अप्पणा आहारेत्तए'

छठुं छट्टेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं उड्ढं बाहाओ पगिज्झिअ पगिज्झिअ सूराभिमुखस्स आयावणभूमीए आयावेमाणस्स विहरित्तए, छट्ठस्स वि य णं पारणंसि' इमम् एतावद्रूपम् अभिग्रहम् अभिग्रहीष्यामि– 'कल्पते मम यावज्जीवं षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपः कर्मणा ऊर्ध्वम् बाहूमगृह्य मगृह्य सूर्याभिमुखस्य आतापनभूमौ आतापयतो विहर्तुम्, षष्ठस्यापि च पारणे 'आयावणभूमीओ' आतापनभूमितः आतापना स्थानात् 'पच्चोरुभित्ता' प्रत्यवरुह्य अवतीर्य 'सयमेव' स्वयमेव 'चउप्पुडयं' चतुष्पुटकम् दारुमयम् ' पडिग्गहअं प्रतिग्रहकं पात्रविशेषं 'गहाय' गृहीत्वा आदाय वेभेले सन्निवेशे उपनगरे 'उच्चनीअ मज्झिमाइं' उच्चनीच मध्यमानि 'कुलाइं' कुलानि 'घरसमुदाणस्स' गृहसमुदानस्य गृहसमुदायस्य 'भिक्खायरियाए' भिक्षाचर्यया भिक्षावृत्त्या 'अडेत्ता' अडित्वा पर्यटय 'जं मे पढमे पुडये' यद् अशनादिकम् मे प्रथमे पुटके 'पडइ' पतति भिक्षारूपेण मिलति 'कप्पइ'

से है–उसने यह बात भी अपने मनमें ठानली, कि जब मैं प्रव्रज्या ग्रहण करूंगा तो निरन्तर यावज्जीव छट्ठ छट्ठकी तपस्या करूंगा–आतापना भूमिमें दोनों हाथोंको उर्ध्वकरके सूर्यके सन्मुख होकर आतापना लूंगा। और जिस दिन छट्ठकी पारणाका दिन होगा उस दिन 'आयावणभूमीओ' आतापनाभूमि से 'पच्चोरुभित्ता' निकलकर 'सयमेव' अपने आप 'चउप्पुडयं' चार खानेवाले 'दारुमयं' काष्ठनिर्मित 'पडिग्गहियं' पात्र विशेषको 'गहाय' उठाकरके–लेकरके 'वेभेले संनिवेसे' वेभेल नामके उपनगरमें 'उच्चनीय मज्झिमाइं' ऊच, नीच तथा मध्यम 'कुलाइं' कुलोंमें 'घर समुदाणस्स' गृहसमूहकी 'भिक्खायरियाए' भिक्षावृत्ति लेनेके लिये अटन–भ्रमण करूंगा। 'अटेत्ता' अटन करके 'जं मे पढमे पुडये' जो आहरणीय वस्तु मेरे पात्रके प्रथम खानेमें भिक्षा प्राप्तिके रूपमें 'पडइ' पड जायेगी–मिल

પૂરણે મનમાં એવો પણ સંકલ્પ કર્યો કે પ્રવ્રજ્યા લઈને હું જીવનપર્યન્ત નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યા કરીશ. તડકાવાળી ભૂમિમાં બન્ને હાથ ઉંચા કરીને, સૂર્યની સામે ઉભા રહીને આતાપના લઈશ અને છઠ્ઠના પારણાને દિવસે "आयावणभूमिओ" આતાપના ભૂમિથી "पच्चोरुभित्ता" નીચે ઉતરીને "सयमेव चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं गहाय" જાતે જ ચાર ખાનાંવાળા કાષ્ઠપાત્રને લઇને 'वेभेले संनिवेसे' બેભેલ નામના નગરમાં 'उच्चनीयमज्झिमाइं' ઉચ્ચ, નીચ અને મધ્ય 'कुलाइं' કુળોમાં 'घरसमुदाणस्स' ગૃહસમૂહોની 'भिक्खायरियाए' ભિક્ષા પ્રાપ્તિને માટે ભ્રમણ કરીશ. આ રીતે 'अटेत्ता' ભિક્ષાપ્રાપ્તિ માટે શહેરમાં ભ્રમણ કરતા 'जं मे पढमे पुडये पडइ' મારા

पूर्वकथितप्रतिग्रहकग्रहण–प्रव्रज्यास्वीकार–पूर्वोक्ताभिग्रहग्रहण–तपः कर्मातापनादिपूर्वकभिक्षाटनादि संग्राह्यम्, 'जं' यत् किल ममाशनपानादिकम् 'चउत्थे' चतुर्थे 'पुडए' पुटके 'पडइ' पतति मिलति 'तं' तत् अशनादिकम् 'अप्पणा' आत्मना स्वयम् आहारम् 'आहारेइ' आहारयति आहारं करोति 'तएणं से' ततः आहारानन्तरम् स खलु 'पूरणे' पूरणः पूरणनामकः 'बालतवस्सी' बालतपस्वी 'तेणं' तेन पूर्वोक्तेन 'ओरालेणं' उदारेण 'विउलेणं' विपुलेन 'पयत्तेणं' प्रयत्नेन विशेषयत्नपूर्वकेण 'पग्गहिएणं' प्रगृहीतेन सम्यगाचरितेन 'बालतवोक-

जिमाया, बाद में उसने जी भरकर उन सबका वस्त्रादिकों से खूब सत्कार किया। सत्कार करनेके बाद फिर उसने उन सबके ही सामने अपने ज्येष्ट पुत्रके ऊपर कुटुम्बके भरण पोषणका पूरा २ भार रख दिया, इस प्रकार निश्चिन्त होकर उसने उन सबसे पूछ कर और उस दारुमय चार खानेवाले भिक्षा पात्रको उठाया और उठाकर वह घरसे विरक्त हो दानामा प्रव्रज्यासे प्रव्रजित हो गया, प्रव्रज्या लेनेके पहिले जिन२ अभिग्रहोंको धारण करनेका उसने संकल्प किया था उन सब अभिग्रहोंका पालन करते हुए उसने तपः कर्मका अच्छी तरहसे आचरण किया और आतापना भूमिमें आतापनाके बाद भिक्षाटनादि कृत्य किये। इस तरह करते हुए उसके भिक्षापात्रके चतुर्थ खानेमें जो अशनपानादिक भिक्षा करते समय पड जाते थे उन्हे वह अपने आहार में काम लेता था। 'तएणं से पूरणे बालतवस्सी' इसके बाद वह पूरण बालतपस्वी 'तेणं ओरालेणं

જમાડીને વસ્ત્ર, ફૂલ, અલંકાર આદિથી તેમનો સત્કાર કર્યો ત્યાર બાદ તેમની સમક્ષ જ તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપી દીધી. ત્યાર બાદ તે સૌની આજ્ઞા લઈને તેણે "દાણામાં પ્રવ્રજ્યા" અંગીકાર કરી લીધી. ચાર ખાનાવાળું કાષ્ઠપાત્ર હાથમાં લઈને, માથે મૂંડો કરાવીને તે ચાલી નીકળ્યો. પ્રવ્રજ્યા લીધા પહેલાં તેણે જે જે અભિગ્રહ ધાર્યા હતા તે તે અભિગ્રહોનું તે બરાબર પાલન કરતો–છઠ્ઠને પારણે નિરંતર છઠ્ઠ, આતાપના ભૂમિમાં આતાપના, છઠ્ઠને પારણે ભિક્ષા પ્રાપ્તિ માટે ઊંચ, નીચ અને મધ્યમ કુળ સમુદાયમાં ભ્રમણ અને ચોથા ખાનામાં પડેલા અન્નનો જ આહાર તરીકે ઉપયોગ–બાકીનાં ત્રણે ખાનામાં અન્નનું ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી દાન આ પ્રકારના તેના અભિગ્રહનું તે સંપૂર્ણ પાલન કરતો. 'तएणं से पूरणे बालतवस्सी' તે બાલતપસ્વી પૂરણ 'तेणं ओरालेणं विउलेणं' તે ઉદાર, વિપુલ, 'पयत्तेणं' પ્રયત્ન પૂર્વક જેની તે

पानादिकं मया भोक्तव्यम् , ४, 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा उक्तरीत्या विमृश्य एवं 'संपेहेइ' एवं निम्नप्रकारेण संप्रेक्षते विचारयति 'कल्लं' कल्पं श्वो दिने 'पाउप्प-भाए' प्रादुष्प्रभातायाम् प्रादुर्भूतं प्रभातं यस्यां तस्याम् प्रभातकल्पायाम् 'रयणीए' रजन्याम् रात्रिव्यतीतानन्तरम् ' तंचेव निरवसेसं जाव ' तथैव निरवशेषम् यावत् , अत्रापि तामलि प्रकरणानुसारं सर्वे विज्ञातव्यम् । यावत् करणात् सूर्योदये सति चतुष्पुटकदारुमयप्रतिग्रहककरणविपुलाशनपानादिस्वादिमोपस्करण-मित्रज्ञातिनिजकादि परिजनामंत्रण-सत्कार-ज्येष्ठपुत्रोपरि कुटुम्बभारनिक्षेप-

पात्र के चौथे खाने में मुझे भिक्षा प्राप्ति के रूप में मिलेगी वही मैं अपने आहारके उपयोग में लूंगा, 'त्ति कट्टु' इस पूर्वोक्त पद्धति से विचार करके फिर उसने 'एवं संपेहेइ' ऐसा विचार किया 'कल्लं' आगामी दिन-दूसरे दिवस 'पाउप्पभाए रयणीए' प्रातःकाल से युक्त रात्रिके होने पर अर्थात् इस रात्रिके समाप्त होते ही प्रातःकाल हो जाने पर 'तं चेव निरवसेसं जाव जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ' तामलि के प्रकरण के अनुसार इस पूरण गाथा-पति के विषयमें सब जानना चाहिये-यहां जो यावत् पर दिया है उससे सूत्रकार ने यह प्रकट किया हैं कि पूरण गाथापतिने जैसा विचार किया था उसने सब काम उसी तरहसे किया अर्थात् सूर्यो-दयके हो जानेपर दूसरे दिन उसने काष्ठका एक चार खानेवाला पात्र बनवाया, विपुलमात्रामें चारों प्रकारका आहार तैयार करवाया, और समस्त अपने मित्र ज्ञातिजन आदि परिजनोंको आमंत्रित करके

તથા મારા ભિક્ષાપાત્રના ચોથા ખાનામાં મને જે ભિક્ષા મળશે તેને હું મારા આહારને માટે ઉપયોગમાં લઇશ. 'त्तिकट्टु' આ પ્રકારને। વિચાર કરીને 'कल्लं' બીજે દિવસે 'पाउप्पभाए रयणीये' રાત્રિ પૂરી થઇને જ્યારે પ્રાતઃકાળ થયો ત્યારે 'तं चेव निरवसेसं जाव जं चउत्थे पुडए पडइ तं अप्पणा आहारं आहारेइ' પૂરણ ગાથાપતિએ તામલીની જેમ જ બધું કર્યું. અહીં ચોથા ખાનામાં જે ભિક્ષા મળશે, તેને હું મારા આહારને માટે ઉપયોગમાં લઇશ" ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવાનું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે રાત્રે જે વિચાર કર્યો હતો તે વિચારને પ્રાતઃકાળે પૂરેપૂરો અમલમાં મૂકયો.-સૂર્યોદય થતાં જ લાકડાનું એક ચાર ખાનાવાળું પાત્ર તૈયાર કરાવ્યું. ચારે પ્રકારના આહાર મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર કરાવ્યા. તેના સઘળા સ્વજનો, મિત્રો, સગા સંબંધીઓ અને પરિજનોને જમવાનું આમંત્રણ આપ્યું. તેમને

पूर्वकथितप्रतिग्रहकग्रहण–प्रव्रज्यास्वीकार–पूर्वोक्ताभिग्रहग्रहण–तपः कर्माता-पनादिपूर्वकभिक्षाटनादि संग्राह्यम्, 'जं' यत् किल ममाशनपानादिकम् 'चउत्थे' चतुर्थे 'पुडए' पुटके 'पडइ' पतति मिलति 'तं' तत् अशनादिकम् 'अप्पणा' आत्मना स्वयम् आहारम् 'आहारेइ' आहारयति आहारं करोति 'तएणं से' ततः आहारानन्तरम् स खलु 'पूरणे' पूरणः पूरणनामकः 'बालतवस्सी' बालतपस्वी 'तेणं' तेन पूर्वोक्तेन 'ओरालेणं' उदारेण 'विउलेणं' विपुलेन 'पयत्तेणं' प्रय-त्नेन विशेषयत्नपूर्वकेण 'पग्गहिएणं' प्रगृहीतेन सम्यगाचरितेन 'बालतवोक-

जिमाया, बाद में उसने जी भरकर उन सबका वस्त्रादिकों से खूब सत्कार किया। सत्कार करनेके बाद फिर उसने उन सबके ही सामने अपने ज्येष्ठ पुत्रके ऊपर कुटुम्बके भरण पोषणका पूरा २ भार रख दिया, इस प्रकार निश्चिन्त होकर उसने उन सबसे पूछ कर और उस दारुमय चार खानेवाले भिक्षा पात्रको उठाया और उठाकर वह घरसे विरक्त हो दानामा प्रव्रज्यासे प्रव्रजित हो गया, प्रवज्या लेनेके पहिले जिन२ अभिग्रहोंको धारण करनेका उसने संकल्प किया था उन सब अभिग्रहोंका पालन करते हुए उसने तपः कर्मका अच्छी तरहसे आचरण किया और आतापना भूमिमें आता-पनाके बाद भिक्षाटनादि कृत्य किये। इस तरह करते हुए उसके भिक्षापात्रके चतुर्थ खानेमें जो अशनपानादिक भिक्षा करते समय पड जाते थे उन्हे वह अपने आहार में काम लेता था। 'तएणं से पूरणे बालतवस्सी' इसके बाद वह पूरण बालतपस्वी 'तेणं ओरालेणं

જમાડીને વસ્ત્ર, ફૂલ, અલંકાર આદિથી તેમનો સત્કાર કર્યો ત્યાર બાદ તેમની સમક્ષ જ તેમના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબની જવાબદારી સોંપી દીધી. ત્યાર બાદ તે સૌની આજ્ઞા લઇને તેણે "દાણામાં પ્રવ્રજ્યા" અંગીકાર કરી લીધી. ચાર ખાનાવાળું કાષ્ઠપાત્ર હાથમાં લઇને, માથે મૂંડો કરાવીને તે ચાલી નીકળ્યો. પ્રવ્રજ્યા લીધા પહેલાં તેણે જે જે અભિગ્રહ ધાર્યા હતા તે તે અભિગ્રહોનું તે બરાબર પાલન કરતો–છઠ્ઠને પારણે નિરંતર છઠ્ઠ, આતાપના ભૂમિમાં આતાપના, છઠ્ઠને પારણે ભિક્ષા પ્રાપ્તિ માટે ઊંચ, નીચ અને મધ્યમ કુળ સમુદાયમાં ભ્રમણ અને ચોથા ખાનામાં પડેલા અન્નનો જ આહાર તરીકે ઉપયોગ–બાકીનાં ત્રણે ખાનામાં અન્નનું ઉપરોક્ત પદ્ધતિથી દાન આ પ્રકારના તેના અભિગ્રહનું તે સંપૂર્ણ પાલન કરતો. 'तएणं से पूरणे बालतवस्सी' તે બાલતપસ્વી પૂરણ 'तेणं ओरालेणं विउलेणं' તે ઉદાર, વિપુલ, 'पयत्तेणं' પ્રયત્ન પૂર્વક જેની તે

म्मेणं' बालतपः कर्मणा 'तंचेव जाव' तच्चैव यावत्, अत्रापि तामलिप्रकरणानुसारं सर्वं विज्ञेयम्, यावत्करणात् शुष्करुक्षबुभुक्षितादि यावद् धमनीसंतत इत्याधारभ्यानित्यचिन्तनपूर्वोक्ताध्यात्मिकविचारजन्य पूर्वदृष्टभाषितादि पूर्वपरिचितमित्र दानामादीं प्रव्रज्यापर्यायसाङ्गतिकजनापृच्छापर्यन्तं संग्राह्यम् ततः 'वेभेलस्स' वेभेलस्य 'संनिवेसस्स' सन्निवेशस्य 'मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन मध्यमध्यभागेन 'निग्गच्छइ' निर्गच्छति 'पाउअ कुंडिअ मादीअं पादुककुण्डिकादिकम् 'उवकरणं' उपकरणम् 'चउप्पुडयं' चतुष्पुटकम् दारुमयं 'पडिग्गहियं प्रतिग्रहकम् 'एगंतमंते' एकान्ते एकान्तस्थाने 'एडेइ' प्रक्षिपति प्रक्षिप्य च

विउलेणं' उस उदार, विपुल, 'पयत्तेणं' विशेष प्रयत्नपूर्वक 'पग्गहिएणं' प्रगृहीत–सम्यक् आचरित 'तवोकम्मेणं' बाल तपः कर्मसे 'तंचेव जाव' तामलि प्रकरणानुसार तामलि की तरह यावद् शुष्क शरीरवाला हो गया। रूक्ष शरीरवाला हो गया। यावत् उसकी समस्त शरीरकी नसें बाहर निकल आई वह इतना अधिक दुर्बल हो गया। इसके बाद उसने फिर अनित्यता का चिन्तवन किया। फिर उसे आध्यात्मिक विचार हुआ, बादमें उसने अपने पूर्वपरिचित व्यक्तियोंसे विचार विनिमय किया, परिचित मित्रजनों से और दानामा प्रव्रज्याके साथियोंसे पूछा यह सब यहां ग्रहण करना चाहिये। पूछकर वह 'वेभेलस्स संनिवेसस्स' वेभेल संनिवेशके 'मध्यं मध्येन' बीचोंबीचसे होकर 'निग्गच्छइ' निकला। 'पाउयकुंडियमादीयं उवगरणं' निकल करके उसने अपनी खडाऊंओंको कमण्डलु आदि उपकरणोंको, तथा–चउ-

---

આરાધના કરતો હતો, 'पग्गहिएणं' પ્રગૃહીત–સારી રીતે જેની આરાધના થતી હતી, એવી 'तवोकम्मेणं' તપસ્યાના પ્રભાવથી 'तं चेव जाव' તામલીના જેવો જ નિર્બળ થઈ ગયો. તેનું શરીર સૂકાઇ ગયું. તેના શરીરમાં માંસ અને લોહી ન રહેવાથી હાડચામના માળખા જેવું તેનું શરીર થઇ ગયું. અને તેની નસો પણ બહાર દેખાવા લાગી. તેણે શરીર આદિની અનિત્યતાનો વિચાર કર્યો. તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં ઉત્થાન, બલ આદિ છે ત્યાં સુધીમાં મારે પાદપોપગમન સંથારો ધારણ કરવો જોઈએ. પોતાનો એ આધ્યાત્મિક વિચાર તેણે પૂર્વ પરિચિત વ્યક્તિયો, મિત્રો અને દાનામા પ્રવ્રજ્યાના સાથીદારો પાસે પ્રકટ કર્યો. તેમની સાથે વિચાર વિનિમય કરીને 'वेभेलस्स संनिवेसस्स' બેભેલ નગરની 'मध्यं मध्येन' બરાબર વચ્ચેથી 'निग्गच्छइ' તે નીકળ્યો. 'पाउयकुंडियमादीयं उवगरणं' ત્યાંથી નીકળીને તેણે તેની પાવડીઓ,

वेभेलस्य सन्निवेशस्य 'दाहिण पुरत्थिमे । दक्षिणपौरस्त्ये 'दिसीभागे' दिग्भागे दक्षिणपूर्वदिगन्तराले अग्निकोणे 'अद्धनियत्तणियमंडलं ' अर्धनिवर्तनिकमण्डलम् मर्यादितक्षेत्रविशेषम् 'आलिहित्ता' आलिख्य रेखादिना परिछेद्य 'संलेहणाजूसणा जूसिए' संलेखना जूषणाजूषितः, 'भत्तपाणपडियाइक्खिए' भक्तपान प्रत्याख्यातः परित्यक्तभक्तपानः 'पाओवगमणं' पादपोपगमनं नाम अनशनम् 'निवण्णे निष्पन्नः स हि पूरणो बालतपस्वी दानामा प्रव्रज्यां गृहीत्वा नियमपूर्वकं पादपोपगमनम् प्राप्तवान ॥ सू० ३ ॥

चमरेन्द्रस्य शक्रम्प्रति उत्पातक्रियां वर्णयितुं तस्य वक्तव्यता प्रस्तावः—

मूलम्—'तेणं कालेणं, तेणं समएणं अहं गोयमा ! छउमत्थ कालिआए एक्कारसवासपरियाए छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे, पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे, गामाणुगामं दूइज्जमाणे जेणेव सुसुमार

प्पुडयं दारुमयं, पडिग्गहियं चार खानेवाले दारुमय पात्रको 'एगंतमंते' एकान्त स्थानमें 'एडेइ, रखदिया। रख करके फिर उसने 'वेभेलस्स संनिवेसस्स दाहिणपुरत्थिमे दिसीभागे' वेभेल संनिवेश के आग्नेयकोणमें 'अद्धनियत्तणियं मंडलं' अर्द्धनिर्वतनिक मंडलको—मर्यादित क्षेत्र विशेषको 'आलिहित्ता' रेखादि से प्रमाणित करके अर्थात मर्यादित क्षेत्र कीं पडिलेहणा करके 'संलेहणाजूसणाजूसिए' काय और कषायको कृश करनेवाली संलेखनाको प्रीतिपूर्वक धारणकर लिया—एवं 'भत्तपाणपडिया इक्खिए' चारों प्रकारके आहारका परित्याग कर दिया। इस तरह परित्यक्त भक्तपानवाला होकर 'पाउवगमनं निवण्णे' उसने पादपोपगमन नाम अनशनको धारण किया ॥ ३ ॥

કમંડળ આદિ ઉપકરણો, તથા 'चउप्पुडयं दारुमयं पडिग्गहियं' ચાર ખાનાવાળા કાષ્ઠપાત્રને 'एगंतमंते' એકાન્ત જગ્યાએ 'एडेइ' મૂકી દીધાં ત્યાર બાદ 'वेभेलस्स ઇત્યાદિ' બેભેલ નગરના અગ્નિ ખૂણામાં અર્ધ નિર્વતનિક મંડળ દોરીને–ક્ષેત્રમર્યાદા દર્શાવતું કુંડાળું દોરીને–અને તેની પ્રતિલેખના કરીને 'संलेहणा जूसणा जूसिए' કાયા અને કષાયોને કૃશ કરનાર સંલેખનાને પ્રીતિપૂર્વક ધારણ કરી લીધો, 'भत्तपाणपडियाइक्खिए' અને ચારે પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને 'पाउवगमनं निवण्णे' તેમણે પાદપોપગમન નામનો સંથારો કર્યો. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

पुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे, जेणेव असोयवर-पायवे, जेणेव पुढवीसिलापट्टओ, तेणेव उवागच्छामि उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स हेट्ठा पुढवीसिला वट्टयंसि अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि, दो वि पाए साहट्टु वग्घारियपाणी; एगपोग्गलनिविट्ठदिट्ठी, अणिमिसणयणे ईसिं पब्भारगएणं काएणं, अहापणिहिएहिं गत्तेहिं, सव्वेंदिएहिं गुत्तेहिं एगराइअं महापडिमं उपसंपज्जेत्ताणं विहरामि ॥ सू० ४ ॥

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अहं गौतम ! छद्मस्थकालिकायाम् एकादशवर्षपर्यायः षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्, पूर्वानुपूर्वं चरन्, ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव सुंसुमारपुरं नगरम्, यत्रैव अशोकवन-

'तेणं कालेणं तेणं समएणं इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल में और उस समय में (गोयमा) हे गौतम ! (अहं) मैं (छाउमत्थ कालियस्स एक्कारसवासपरियाए' छद्मस्थावस्था में था और दीक्षा लिये ११ वर्ष हुए थे । (छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावे माणे) निरंतर छट्ठ छट्ठकी तपस्या से और संयम से आत्माको भावित करता हुआ मै (पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे) तीर्थंकर परम्पराके अनुसार चलता (गामानुगामं दूइज्जमाणे) एक ग्रामसे दूसरे ग्राममें विहार करता२ (जेणेव सुंसुमारपुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे,

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે, (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अहं) હું (छाउमत्थकालियस्स एकारसवासपरियाए) છદ્મસ્થાવસ્થામાં હતો, અને દીક્ષા લીધાને ૧૧ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં હતાં (छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे) નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યાથી અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતો થકો હું (पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे) તીર્થંકર પરમ્પરા પ્રમાણે ચાલતો હતો. (गामानुगामं दूइज्जमाणे) એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા (जेणेव सुंसुमारपुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे

खण्डमुद्यानम् यत्रैव पृथिवीशिलापट्टकः, तत्रैव उपागच्छामि उपगत्य अशोकवरपादपस्य अधः पृथिवीशिलापट्टके अष्टमभक्तं परिगृह्णामि, द्वौ अपि पादौ संहृत्य प्रलम्बितपाणिः, एकपुद्गलनिविष्टदृष्टिः अनिमिषितनयनः, ईषत् प्राग्भारगतेन कायेन यथा प्रणिहितैः गात्रैः सर्वेन्द्रियैः गुप्तः एकरात्रिकीं महाप्रतिमाम् उपसंपद्य विहरामि ।

जेणेव असोयवरपायवे) जहां सुंसुमारपुर नगर था, जहां अशोकवन खंड उद्यान था, जहां अशोक का श्रेष्ठ वृक्ष था (जेणेव पुढवीसिलापट्टओ) जहां पृथिवी शिला पट्टक था, (तेणेव उवागच्छामि) वहीं पर आया। (उवागच्छित्ता) वहां आकरके (अशोकवरपायवस्स हेट्ठा) अशोकवृक्षके नीचे मैंने (पुढवीसिलावट्टयंसि) पृथिवी शिलापट्टक पर खडे होकर (अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि) अट्ठमका तप धारण किया (दो वि पाए साहट्टु) दोनों पैरों को मैंने उस समय आपसमें संकुचित कर लिया था (वग्घारियपाणी) तथा दोनों हाथ नीचे लटके हुवे थे (एक पोग्गलनिविट्ठदिट्ठी) मात्र एक पुद्गल के ऊपर ही दृष्टिको निश्चल की थी, (अणिमिसणयणे) निमेष रहित नेत्र थे (ईसिंपब्भार गएणं काएणं) शरीर आगेकी ओर झुका हुवा था (अहा पणिहिएहिं गत्तेहिं, सव्वेंदिएहिं गुत्तेहिं) शरीरके समस्त अवयव निश्चल थे, समस्त इन्द्रियां गुप्त थीं. ऐसा होकर मैंने (एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जेत्ताणं विहरामि) एकरात्रि की प्रमाणवाली महाप्रतिमा को धारण किया।

जेणेव असोयवरपायवे) જ્યાં સુંસુમારપુર નગર હતું, જ્યાં અશોકવન નામનો ઉદ્યાન હતો જ્યાં અશોકનું શ્રેષ્ઠ વૃક્ષ હતું, (जेणेव पुढवीसिलापट्टओ) જ્યાં પૃથ્વી શિલા પટ્ટક હતો, (तेणेव उवागच्छामि) ત્યાં હું આવી પહોંચ્યો. (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઇને (अशोकवरपायवस्स हेट्ठा) મેં અશોકવૃક્ષની નીચે (पुढवीसिलावट्टयंसि) પૃથ્વી શિલા પટ્ટક પર ઉભા રહીને (अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि) અઠ્ઠમનું તપ ધારણ કર્યું. (दो वि पाए साहट्टु) ત્યારે મેં બન્ને પગને એક બીજા સાથે જોડી દીધા હતા (वग्घारियपाणी) મારા બન્ને હાથ નીચે લટકતા હતા (एकपोग्गलनिविट्ठदिट्ठी) એક જ પુદ્ગલ ઉપર દ્રષ્ટિ નિશ્ચલ કરી હતી, (अणिमिसणयणे) મારી આંખો અનિમેષ (પલકારાથી રહિત) હતી, (ईसिं पब्भारगएणं काएणं) શરીરની આગળની બાજુએ નમેલું હતું (अहापणिहिएहिं गत्तेहिं, सव्वेदिएहिं गुत्तेहिं) શરીરના સઘળાં અવયવો નિશ્ચલ હતાં અને સમસ્ત ઇન્દ્રિયો ગુપ્ત હતી. (एगराइयं महापडिमं उपसंपज्जेत्ताणं विहरामि) આ રીતે મેં એક રાત્રિના પ્રમાણવાળી મહાપ્રતિમા અંગીકાર કરી.

पुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे, जेणेव असोयवर-पायवे, जेणेव पुढवीसिलापट्टओ, तेणेव उवागच्छामि उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स हेट्ठा पुढवीसिला वट्टयंसि अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि, दो वि पाए साहट्टु वग्घारियपाणी; एगपोग्गलनिविट्ठदिट्ठी, अणिमिसणयणे ईसिं पब्भारगएणं काएणं, अहापणिहिएहिं गत्तेहिं, सव्वेंदिएहिं गुत्तेहिं एगराइअं महापडिमं उवसंपज्जेत्ताणं विहरामि ॥ सू० ४ ॥

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अहं गौतम ! छद्मस्थकालिकायाम् एकादशवर्षपर्यायः षष्ठं षष्ठेन अनिक्षिप्तेन तपःकर्मणा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्, पूर्वानुपूर्वं चरन्, ग्रामानुग्रामं द्रवन् यत्रैव सुंसुमारपुरं नगरम्, यत्रैव अशोकवन-

---

'तेणं कालेणं तेणं समएणं इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल में और उस समय में (गोयमा) हे गौतम ! (अहं) मैं (छाउमत्थ कालियस्स एक्कारसवासपरियाए' छद्मस्थावस्था में था और दीक्षा लिये ११ वर्ष हुए थे । (छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावे माणे) निरंतर छट्ठ छट्ठकी तपस्या से और संयम से आत्माको भावित करता हुआ मै (पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे) तीर्थंकर परम्पराके अनुसार चलता (गामानुगामं दूइज्जमाणे) एक ग्रामसे दूसरे ग्राममें विहार करता२ (जेणेव सुंसुमारपुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे,

---

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ (तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે, (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अहं) હું (छाउमत्थकालियस्स एक्कारसवासपरियाए) છદ્મસ્થાવસ્થામાં હતો, અને દીક્ષા લીધાને ૧૧ વર્ષ પસાર થઇ ગયાં હતાં (छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे) નિરંતર છઠ્ઠને પારણે છઠ્ઠની તપસ્યાથી અને સંયમથી આત્માને ભાવિત કરતો થકો હું (पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे) તીર્થંકર પરમ્પરા પ્રમાણે ચાલતો હતો. (गामानुगामं दूइज्जमाणे) એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતા કરતા (जेणेव सुंसुमारपुरे नयरे जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे

ग्रामानुग्रामम् ग्रामाद् ग्रामान्तरं 'दूइज्जमाणे' द्रवन् गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव 'सुंसुमारपुरे' सुंसुमार पुरम् , 'नयरे' नगरम् 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने 'असोयवणसंडे' अशोकवनषण्डः तन्नामकम् 'उज्जाणे' उद्यानम् , 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थले 'असोयवरपायवे' अशोकवरपादपः श्रेष्ठाशोकवृक्षः 'जेणेव' यत्रैव पुढवीसिलापट्टओ' पृथिवीशिलापट्टकः 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छामि' उपागच्छामि अहं समागतः 'असोगवरपायवस्स' अशोकवरपादपस्य 'हेट्ठा' अधस्तले 'पुढवीसिलावट्टयंसि' पृथिवीशिलापट्टके—पृथिवीशिलापट्टकोपरि 'अट्ठमभत्तं' अष्टमभक्तम् 'परिगिण्हामि' परिगृह्णामि परिगृहीतवान् , उपर्युक्ततपश्चरणप्रकारमाह—'दो वि पाए' द्वौ अपि पादौ 'साहट्टु' संहृत्य संकोच्य 'वग्धारियपाणी' प्रलम्बितपाणिः देशी-

तीर्थंकर परम्पराके अनुसार 'चरमाणे' चलता हुआ 'गामाणुगामं दूइज्जमाणे' एवं एक ग्रामसे दूसरे ग्राममें विचरता२ ' जेणेव सुंसुमार पुरे नयरे' जहां सुंसुमारपुर नगर था उसमें भी 'जेणेव असोयवणसंडे' जहां अशोक वनखंड नामका 'उज्जाणे' उद्यान था—उसमें भी 'जेणेव' जहां पर 'असोयवरपायवे' अशोकका वृक्ष था और 'जेणेव' जहां पर (पुढवीसिला पट्टओ) पृथिवी शिला पट्टक था ' तेणेव उवागच्छामि' वहां पर आया । 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके 'असोयवर· पायवस्स हेट्ठा' अशोकवृक्षके नीचे 'पुढवी सिलावट्टयंसि' पृथिवीशिलापट्टक के ऊपर 'अट्ठमभत्तं' अष्टमभक्तको तीन उपवास को मैंने 'परिगिण्हामि' धारण किया। 'दो वि पाए साहट्टु' दोनों पैरों को सांकोच करके—अर्थात् चार अंगुल के व्यवधान से 'वग्धारियपाणी' दोनों हाथों को नीचे पसार करके अर्थात् दोनों हाथों को नीचे लटका करके

(पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे) તીર્થંકર પરમ્પરા અનુસાર વિચરતો હતો. (गामाणुगामं दूइज्जमाणे) આ રીતે પગપાળા એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં કરતાં (जेणेव सुंसुमारपुरे नयरे) જ્યાં સુંસુમારપુર નામનું નગર હતું ત્યાં હું જઈ પહોંચ્યો. (जेणेव असोयवणसंडे उज्जाणे) તે નગરમાં આવેલ અશોક વનખંડ નામના ઉદ્યાનમાં (जेणेव असोयवरपायवे) જ્યાં શ્રેષ્ઠ અશોક વૃક્ષ હતું, (जेणेव पुढवीसिलापट्टओ) તે અશોક વૃક્ષની નીચે જ્યાં પૃથ્વીશિલા પટ્ટક હતું (तेणेव उवागच्छामि) ત્યાં હું ગયો (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઈને (असोयवरपायवस्स हेट्ठा) અશોક વૃક્ષની નીચે (पुढवीसिलावट्टयंसि) આવેલા પૃથ્વીશિલા પટ્ટક પર હું (अट्ठमभत्तं परिगिण्हामि) અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ)ની તપસ્યા કરીને ઉભો રહ્યો. (दो वि पाए साहट्टु) મેં મારા બન્ને

टीका-भगवतो महावीरस्य गौतमम्प्रति बालतपस्विनः पूरणस्य तपः प्रभावेण चमरेन्द्ररूपेण चमरचञ्चाराजधान्याम् उपपातकारणवक्तव्यतां प्रतिपादयितुमाह-'तेणं-'इत्यादि । 'गोयमा' ! हे गौतम ! 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं' तस्मिन् काले तस्मिन् समये खलु अहम् 'छउमत्थकालिआए' छद्मस्थ कालिकायाम् छद्मस्थकालएव छद्मस्थकालिका तस्यां छद्मस्थावस्थायामित्यर्थः 'एकारसवासपरियाए' एकादशवर्षपर्यायाम् एकादशवर्षाणि पर्यायः साधुपर्यायः यस्यां सा तादृश्याम् एतावता यस्यामवस्थायां यस्य दीक्षाया एकादश वर्षाणि व्यतीतानि, एतादृश्यां छद्मस्थावस्थायामित्यर्थः 'छट्ठं छट्ठेणं' षष्ठ षष्ठेन 'अणिक्खित्तेणं' अनिक्षिप्तेन निरन्तरेण 'तवोकम्मेणं' तपःकर्मणा 'संजमेणं' संयमेन 'तवसा अप्पाणं भावे माणे' तपसा च आत्मानं भावयन् 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्वानुपूर्वी पूर्वानुम् पूर्व्या पूर्वतीर्थङ्करपरम्परानुसारेण 'चरमाणे' चरन् विहरन् 'गामाणुगामं'

टीकार्थ-गौतम से भगवान महावीर बालतपस्वी पूरणकी चमरचंचा राजधानीमें चमरेन्द्ररूप से उत्पत्ति होनेके कारण की वक्तव्यता का प्रतिपादन करनेके लिये सब से पहिले वे उनसे अपना वृत्तान्त प्रकट करते हैं-'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि ।

'गोयमा' हे गौतम ! 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसकाल और उस समय में जब कि 'अहं' मैं 'एक्कारसपरियाए' ग्यारह ११ वर्ष की दीक्षा पर्यायवाली 'छउमत्थकालियाए' छद्मस्थावस्था में था-और उस समय 'छट्ठं छट्ठेणं अणिक्खित्तेणं अणिक्खित्तेणं' निरन्तर-अन्तर से रहित छट्ठ-छट्ठके 'तवोकम्मेणं' तपः कर्मसे 'संजमेणं' संयम से-इन्द्रिय संयम और प्राणि संयमसे एवं 'तवसा' तपस्या से 'अप्पाणं' आत्माको 'भावे माणे' भावित करता हुआ मैं 'पुव्वाणुपुव्विं' पूर्व

ટીકાર્થ-બાલ તપસ્વી પૂરણ ચમરચંચા રાજધાનીમાં ઇન્દ્ર તરીકે કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, તે વાત ગૌતમને સમજાવવા માટે પહેલાં તો પોતાની છદ્મસ્થાવસ્થાનો એક પ્રસંગ કહે છે-(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तेणं कालेणं तेणं समएणं) અત્યારે જે પ્રસંગની વાત કહી રહ્યો છુ તે પ્રસંગ બન્યો ત્યારે, (अहं छाउमत्थकालियस्स एक्कारवासपरियाए) હું છદ્મસ્થ અવસ્થામાં હતો અને મેં પ્રવ્રજ્યા લીધાને ૧૧ વર્ષ વ્યતીત થઈ ગયાં હતાં. અને તે સમયે હું (छट्ठछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं) નિરંતર છટ્ઠને પારણે છટ્ઠના (तवोकम्मेणं) તપઃકર્મથી (संजमेणं) તથા સંયમથી ઇન્દ્રિય સંયમ અને પ્રાણિ સંયમથી અને (तवसा) તપસ્યાથી (अप्पाणं भावेमाणे) આત્માને ભાવિત કરતો

वायसभाए जाव-इंदत्ताए उववण्णे, तएणं से चमरे असुरिंदे, असुरराया अहुणोववन्ने पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ, तं जहा-आहारपज्जत्तीए, जाव-भास-मणपज्जत्तीए, तएणं से चमरे असुरिंदे, असुरराया पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गए समाणे उड्ढं वीससाए, ओहिणा आभोएइ जाव-सोहम्मो कप्पो, पासइय तत्थ सक्कं देविंदं, देवरायं, मघवं, पाकसासणं, सयक्कउं, सहस्सक्खं, वज्जपाणिं, पुरंदरं, जाव-दस दिसाओ उज्जोवेमाणं, पभासेमाणं सोहम्मे कप्पे, सोहम्मे वडिंसए विमाणे सक्कंसि सीहासणंसि, जाव-दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ, इमेयारूवे अज्झत्थिए, चिंतिए, पत्थिए, मणोगए संकप्पे समुपज्जित्था-केसणं एस अपत्थिअपत्थए, दुरंतपंतलक्खणे, हिरिसिरिपरिवज्जिए; हीणपुण्णचाउद्दसे जं णं ममं इमाए एयारूवाए दिव्वाए देवड्ढीए, जाव-दिव्वे देवाणुभावे लद्धे, पत्ते अभिसमण्णागए उप्पिं अप्पुस्सुए दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ, एवं संपेहेइ, संपेहित्ता सामाणिअ परिसोववन्नए देवे सद्दावेइ, एवं वयासी केस णं एस देवाणुप्पिया ! अपत्थिअपत्थए, जाव-भुंजमाणे विहरइ ? तएणं ते सामाणिअपरिसोववन्नगा देवा चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठ-तुट्ठ जाव-हयहियया करयल परिग्गहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए, अंजलिं कट्टु जएणं, विजएणं, वद्धावेंति, एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! सक्के-देविंदे, देवराया जाव-विहरइ ॥ सू० ५ ॥

योऽयं शब्दः चतुरङ्गुलव्यवधानेन प्रलम्बितभुजः सन् 'एगपोग्गलनिविद्वदिट्ठी' एकपुद्गलनिविष्टदृष्टिः, एकपुद्गलोपरि स्थापितनयनः अणिमिसणयणे' अनिमिषनयनः पलकपातरहितचक्षुः, निर्निमेषदृष्टि रितियावत् 'ईसिं पब्भारगएणं' ईषत्प्राग्भारनतेन ईषत्-अल्पम् प्राग्भारनतेन-अग्रतो भारावनतेन नम्रीभूतेन 'काएणं' कायेन शरीरेण 'अहापणिहिएहिं' यथाप्रणिहितैः यथाऽवस्थितैः निश्चलैः 'गत्तेहिं' गात्रैः शरीरावयवैः 'सव्वेंदिएहिं' सर्वेन्द्रियैः 'गुत्ते, गुप्तः सन् अहम् 'एगराइअं' एकरात्रिकीम् एकरात्रिमात्रं 'महापडिमं' महाप्रतिमाम् द्वादशकीं भिक्षुप्रतिमाम् 'उवसंपज्जित्ता' उपसंपद्य स्वीकृत्य विहरामि तिष्ठामि ॥सू०४॥

मूलम्-तेणं कालेणं, तेणं समएणं, चमरचंचारायहाणी अणिंदा, अपुरोहिआ, यावि होत्था, तएणं से पूरणे बालतवस्सी बहुपडिपुण्णाइं दुवालसवासाइं परियागं पाउणित्ता मासिआए संलेहणाए अत्ताणं जूसेत्ता सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता कालमासे कालं किच्चा चमरचंचाए रायहाणीए उव-

'वग्घारियपाणी' यह देशीय शब्द है 'एगपुग्गलनिविट्ठदिट्ठी' तथा एक पुद्गल के ऊपर दृष्टि को जमा करके 'अणिमिसणयणे' निर्निमेष दृष्टि वाले बने हुए मैंने 'ईसिं पब्भारगएणं काएणं' थोड़ा सा आगे की ओर शरीर को झुकाकर 'अहापणिएहिं गएहिं' समस्त निश्चल अवयवों से विशिष्ट होकर 'सव्वेंदिएहिं गुत्ते' तथा समस्त इन्द्रियों को उनके व्यापारों से निरोध करके उनसे सुरक्षित होकर 'एगराइयं महापडिमं' एकरात्रि प्रमाणवाली १२वीं भिक्षुप्रतिमा को उवसंपज्जेत्ताणं विहरामि' धारण किया ॥ सू० ४ ॥

પગને એક બીજાની પાસે રાખીને (वग्घारियपाणी) બન્ને હાથ લટકતા રાખીને (एगपुग्गलनिविट्ठदिट्ठी अणिमिसणयणे) અનિમેષ નજરે એક પુદ્ગલની તરફ નિશ્ચલ દૃષ્ટિ રાખીને (ईसिपब्भारगएणं काएणं) શરીરને સહેજ આગળની બાજુ ઝુકતું રાખીને (अहापणिएहिं गएहिं) સમસ્ત અવયવોને નિશ્ચલ રાખીને (सव्वेंदिएहिं गुत्ते) સમસ્ત ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિઓ થંભાવી દઇને-ગુપ્તેન્દ્રિય બનીને (एगराइयं महापडिमं) એક રાત્રિની મર્યાદાવાળી ૧૨મી ભિક્ષુપ્રતિમાની (उवसंपज्जेत्ताणं विहरामि) આરાધના કરવા માંડી. ॥ સૂ૦ ૪ ॥

पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभावं गच्छति, तद्यथा-आहार-पर्याप्त्या, यावत्-भाषा-मनः पर्याप्त्या, ततः स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः पञ्चविधया पर्याप्त्या पर्याप्तिभाव गतः सन ऊर्ध्वम् विस्रसया अवधिना आभोगयति यावत् सौधर्मः कल्पः, पश्यति च तत्र शक्रं, देवेन्द्रं देवराजम् मघवानम्, पाकशासनम् शतक्रतुम् सहस्राक्षम्, वज्रपाणिम्, पुरन्दरम् यावत् दशदिशाः उद्द्योतयन्तम्, प्रभासयन्तम्, सौधर्मकल्पे सौधर्मेऽवतंसके विमाने शक्रे सिंहासने यावत्-दिव्यान भोगभोगान भुञ्जानं पश्यति, अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः

पांच प्रकार की पर्याप्तियों द्वारा पर्याप्तकभाव को प्राप्त किया। (तंजहा) वे पांच प्रकार की पर्याप्तियां इस प्रकार से है-(आहारपज्जत्तीए, जाव भासमणपज्जत्तीए) आहारपर्याप्ति यावंत भाषापर्याप्ति, मनः पर्याप्ति। इन पांच पर्याप्तियों से पर्याप्त होंने के साथ ही (उड्ढं वीससाए ओहिणा आभोएइ) उसने ऊंचे की ओर स्वाभाविकरूप से अपने अवधिज्ञान के द्वारा देखा (जाव सोहम्मो) यावत् सौधर्मस्वर्गतक। (तत्थ) उस सौधर्मकल्पमें उसने (सक्कं) शक्र, (देविंदं) देवो के इन्द्र, (देवरायं) देवों के राजा (मघवं) मघवा (पाकसासणं) पाकशासन (सयक्कउं) शतक्रतु (सहस्सक्खं) सहस्राक्ष (वज्जपाणिं) वज्रपाणि (पुरंदरं) पुरन्दर को (पासइ) देखा। इन्द्र को किस स्थिति में देखा-इस बात को प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि-(जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणं पभासेमाणं सोहम्मेकप्पे, सोहम्मे वडिंसए विमाणे, सक्कंसि सीहासणंसि जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ)

બન્યો (तंजहा) તે પાંચ પર્યાપ્તિયો નીચે પ્રમાણે છે (आहारपज्जत्तीए जाव भासमणपज्जत्तीए) આહાર પર્યાપ્તિથી શરૂ કરીને ભાષાપર્યાપ્તિ અને મનપર્યાપ્તિ સુધીની પાંચે પર્યાપ્તિયો આ પ્રમાણે પર્યાપ્તિયોની પ્રાપ્તિથી પર્યાપ્ત બનેલા તે ચમરેન્દ્રે (उड्ढं वीससाए ओहिणा आभोएइ) પોતાના અવધિજ્ઞાનથી સ્વાભાવિક રીતે જ ઊંચે જોયું (जाव सोहम्मो) સૌધર્મ દેવલોક સુધી તેણે અવધિજ્ઞાનથી જોયું (तत्थ) તેણે તે સૌધર્મ દેવલોકમાં (सक्कं देविंदं देवरायं मघवं पाकसासणं सयक्कउं सहस्सक्खं वज्जपाणिं पुरंदरं पासइ) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ, મઘવા (મેઘ પર કાબૂ રાખનાર), પાકશાસન (જેની આજ્ઞા બળવાનમાં બળવાન શત્રુપર પણ ચાલે છે), શતક્રતુ, સહસ્રાક્ષ, વજ્રપાણિ (હાથમાં વજ્રવાળા), પુરંદર, (અસુર આદિનાં નગરોનો વિનાશક શક્રને જોયો. (जाव-दस दिसाओ उज्जोवेमाणं पभासेमाणं सोहम्मे कप्पे, सोहम्मे वडिंसए विमाणे, सक्कंसि सीहासणंसि जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ)તે સમયે શક્રેન્દ્ર પોતાના

छाया–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये चमरचञ्चाराजधानी अनिन्द्रा, अपुरोहिता चापि आसीत् ततः स पूरणो बालतपस्वी, बहुप्रतिपूर्णानि द्वादशवर्षाणि पर्यायं पालयित्वा मासिक्या संलेखनया आत्मानं जूषित्वा षष्टिं भक्तानि अनशनेन छित्वा कालमासे कालं कृत्वा चमरचञ्चाया राजधान्याः उपपातसभायाम् यावत्–इन्द्रतया उपपन्नः, ततः स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः अधुनोपपन्नः

(तेणं कालेणं तेणं समएणं) इत्यादि।

सूत्रार्थ–(तेणं कालेणं तेणं समएणं) उस काल और उस समय में (चमरचंचारायहाणी) चमरचंचा नामकी राजधानी (अणिंदा) विना इन्द्र के थी (अपुरोहिया यावि होत्था) और विना पुरोहित के भी थी (तएणं से पूरणे बालतवस्सी) वह बालतपस्वी पूरण (बहुपडिपुण्णाइं दुवालसवासाइं) ठीक १२ बारह वर्षतक (परियागं पाउणित्ता) दानामा प्रव्रज्या पर्याय को पालन करके (मासियाए) एक मास की (संलेहणाए) संलेखना से (अत्ताणं जूसेत्ता) स्वयं आत्मा को युक्त कर के (सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता) एवं अनशनतप द्वारा ६० भक्तों का छेदन करके (कालमासे कालं किच्चा) काल अवसर काल करके (चमरचंचाए रायहाणीए) चमरचंचाराजधानी की (उववाय सभाए) उपपात सभा में (जाव इंदत्ताए उववन्ने) यावत् इन्द्रको पर्याय से उत्पन्न हुआ। (तएणं से असुरिंदे असुरराया चमरे अहुणोववन्ने पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छई) असुरेन्द्र असुरराज उस ताजे उत्पन्न हुए चमरने

(तेणं कालेणं तेणं समएणं) ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ–(तेणं कालेणं तेणं समएणं) તે કાળે અને તે સમયે (चमरचंचा रायहाणी) ચમરચંચા નામની રાજધાની (अणिंदा अपुरोहिया यावि होत्था) ઇન્દ્ર અને પુરોહિત વિનાની હતી. (तएणं से पूरणे बालतवस्सी) તે બાલતપસ્વી પૂરણ (बहु पडिपुण्णाइं दुवालसवासाइं) બરાબર બાર વર્ષ સુધી (परियागं पाउणित्ता) દાનામા પ્રવ્રજ્યા પર્યાયનું પાલન કરીને (मासियाए) એક માસના (संलेहणाए अत्ताणं जूसेत्ता) સંથારાથી પોતાના આત્માનું શોધન કરીને (सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता) એક માસના ઉપવાસ દ્વારા સાઠ ટંકના આહારનો પરિત્યાગ કરીને (कालमासे कालं किच्चा) મૃત્યુનો અવસર આવતા કાળધર્મ પામીને (चमरचंचाए रायहाणीए) ચમરચંચા રાજધાનીની (उववायसभाए) ઉપપાત સભામાં (जाव इंदत्ताए उववन्ने) ઇન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયો. (तएणं से असुरिंदे असुरराया चमरे अहुणोववन्ने पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ) આ રીતે ઇન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયેલા તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિયો પ્રાપ્ત કરી અને તે પર્યાપ્તક દશાથી યુક્ત

संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य सामानिकपर्षदुपपन्नकान देवान् शब्दयति, एवम् अवादीत्-कः स एषः देवानुप्रियाः ? अप्रार्थितप्रार्थकः यावत्-भुञ्जानो विहरति ? ततस्ते सामानिकपर्षदुपपन्नका देवाश्चमरेण असुरेन्द्रेण असुरराजेन एवमुक्ताः सन्तः हृष्ट-तुष्टाः यावत्-हृतहृदयाः करतलपरिगृहीतं दशनखं शीर्षावर्त्तं मस्तके

मेरे ऊपर होकर (अप्पुस्सुए दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ) शान्ति के साथ दिव्य भोगने योग्य भोगों को भोगता हुआ आनन्दमग्न बना है (एवं संपेहेइ) इस प्रकार उस चमर ने विचार किया। (संपेहित्ता) ऐसा विचार करके (सामाणियपरिसोववन्नए देवे सद्दावेइ) उसने सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंको बुलाया (एवं वयासी) बुलाकर उनसे ऐसा कहा-(देवाणुप्पिया !) हे देवानुप्रियो ! (अपत्थपत्थिय जाव भुंजमाणे के स णं एस विहरइ) हमें यह तो बताओकि यह मृत्युकी आकांक्षा वाला यावत् दिव्य भोगने योग्य भोगोंको भोगनेवाला कौन है ? [तएणं ते सामाणिय परिसोववन्नगा देवा चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठ तुट्ठ जाव हयहियया करतलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं मत्थए अंजलिं कट्टु] इस प्रकारसे असुरेन्द्र असुरराजचमरके द्वारा कहे गये उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए सामानिक देवोंने, हर्षित एवं सन्तुष्ट यावत् हृतहृदय वाले होकर, दोनो हाथोंको जोडते हुए दसों नखों

ઊંચે સ્થાને (अप्पुस्सुए दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ) રહીને શાન્તિથી તે દિવ્ય ભોગોને ભોગવી રહ્યો છે? અને એ રીતે આનંદમગ્ન બનેલો છે ? (एवं संपेहेइ) ચમરેન્દ્રે એ પ્રમાણે વિચાર કર્યો. (संपेहित्ता) એવો વિચાર કરીને (सामाणिय परिसोववन्नए देवे सद्दावेइ) તેણે સામાનિક પરિષદામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવને બોલાવ્યા એટલે કે સામાનિક દેવોને બોલાવ્યા. (एवं वयासी) અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-(देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો! [अपत्थपत्थिय जाव भुंजमाणे के स णं एस विहरइ] મને એ તો બતાવો કે આ મોતની ઇચ્છાવાળો [यावत्] દિવ્ય ભોગોને ભોગવનારો કોણ છે ? [तएणं ते सामाणियपरिसोववन्नगा देवा चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा एवंवुत्ता समाणा हट्ठ तुट्ठ जाव हयहियया करतलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं मत्थए अंजलिं कट्टु] જ્યારે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર દ્વારા સામાનિક દેવોને આ પ્રમાણે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેમના હૃદયમાં હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેમનું હૃદય આનંદથી નાચી ઉઠયું. બન્ને હાથના દસે નખ એક બીજાને સ્પર્શે

चिन्तितः प्रार्थितः मनोगतः संकल्पः समुदपद्यत–कः स एषः अप्रार्थित प्रार्थकः दुरन्तप्रान्तलक्षणः ह्रीश्रीपरिवर्जितः, हीनपुण्यचातुर्दशो यद् मम अस्याम् एतद्रूपायाम् दिव्यायां देवर्द्धौ, यावत् दिव्ये देवानुभावे लब्धे, प्राप्ते; अभिसमन्वागते उपरि अल्पौत्सुक्यो दिव्यान् भोगभोगान् भुञ्जानो विहरति, एवं

उस समय वह पुरन्दर–शक्र अपनी प्रभासे यावत् दशों दिशाओंको उद्योतयुक्त और प्रभा से युक्त कर रहा था। सौधर्मकल्प में सौधर्मावतंसक विमान में शक्र नामक सिंहासन पर बैठ कर यावत् दिव्य भोगने योग्य भोगों को वह भोग रहा था– ऐसी स्थिति से युक्त इन्द्र को उसने देखा। उसको उस प्रकार से देखकर उस चमर को (इमेयारूवे) इस प्रकार का (अज्झत्थिए) आध्यात्मिक (चिंतिए) चिन्तित (पत्थिए) प्रार्थित (मणोगए) मनोगत (संकप्पे) संकल्प (समुप्पज्जित्था) उत्पन्न हुआ (केस णं एस अपत्थियपत्थए) अरे! यह कौन है जो अप्रार्थित–मृत्यु की चाहनावाला बना हुआ है (दुरंतपंतलक्खणे) जिसके बिलकुल खराब निकृष्ट–लक्षण हैं। (हिरिसिरिपरिवज्जिए) लज्जा और शोभा से जो रहित है। (हीणपुण्णचउद्दसे) पुण्य हीन चतुर्दशी के दिन जिसका जन्म हुआ। (जं ममं इमाए एयारूवाए दिव्वाए देवड्ढीए) जो मेरे पास यह इस प्रकार की दिव्य देवर्द्धि के होने पर तथा (जाव दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए) यावत् दिव्य देवानुभाव के लब्ध, प्राप्त एवं अभिसमन्वागत होने पर भी (उप्पिं)

તેજની ચારે દિશાઓને દેદીપ્યમાન તથા પ્રભાયુકત કરી રહ્યો હતો. અને સૌધર્મકલ્પમાં સૌધર્માવતંસક નામના વિમાનમાં શક્ર નામના સિંહાસન પર બેસીને દિવ્ય ભોગો ભોગવતો હતો. તેને ઉપર કહ્યા પ્રમાણેની હાલતમાં જોઇને ચમરેન્દ્રના મનમાં (इमेयारूवे) આ પ્રકારનો (अज्झत्थिए) આધ્યાત્મિક, (चिंतिए) ચિન્તિત, (पत्थिए) પ્રાર્થિત (मणोगए) મનોગત (संकप्पे समुप्पज्जित्था) સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો–(केस णं एस अपत्थियपत्थए) આ કોણ છે કે જેને મરવાની ઇચ્છા થઇ છે,! (दुरंतपंतलक्खणे) જેનાં લક્ષણો બિલકુલ ખરાબ છે, (हिरि सिरि परिवज्जिए) જે લજ્જા અને શોભાથી રહિત છે, (हीणपुण्णचाउद्दसे) જેનો જન્મ પુણ્યહીન ચૌદશને દિવસે થયો છે, (जं ममं इमाए एयारूवाए दिव्वाए देवड्ढीए) મારી પાસે આ પ્રકારની દિવ્ય દેવર્દ્ધિ હોવા છતાં, (जाव दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए) તથા એ દિવ્ય દેવપ્રભાવ લબ્ધ, પ્રાપ્ત અને સમન્વાગત કર્યા છતાં પણ (उप्पिं) જે મારા કરતાં

संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य सामानिकपर्षदुपपन्नकान् देवान् शब्दयति, एवम् अवादीत्-कः स एषः देवानुप्रियाः ? अप्रार्थितप्रार्थकः यावत्-भुञ्जानो विहरति ? ततस्ते सामानिकपर्षदुपपन्नका देवाश्चमरेण असुरेन्द्रेण असुरराजेन एवमुक्ताः सन्तः हृष्ट-तुष्टाः यावत्-हृतहृदयाः करतलपरिगृहीतं दशनखं शीर्षावर्त्तं मस्तके

मेरे ऊपर होकर (अप्पुस्सुए दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ) शान्ति के साथ दिव्य भोगने योग्य भोगों को भोगता हुआ आनन्दमग्न बना है (एवं संपेहेइ) इस प्रकार उस चमर ने विचार किया। (संपेहित्ता) ऐसा विचार करके (सामाणियपरिसोववन्नए देवे सद्दावेइ) उसने सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंको बुलाया (एवं वयासी) बुलाकर उनसे ऐसा कहा-(देवाणुप्पिया !) हे देवानुप्रियो ! (अपत्थपत्थिय जाव भुंजमाणे केस णं एस विहरइ) हमें यह तो बताओकि यह मृत्युकी आकांक्षा वाला यावत् दिव्य भोगने योग्य भोगोंको भोगनेवाला कौन है ? [तएणं ते सामाणिय परिसोववन्नगा देवा चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठ तुट्ठ जाव हयहियया करतलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं मत्थए अंजलिं कट्टु] इस प्रकारसे असुरेन्द्र असुरराजचमरके द्वारा कहे गये उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए सामानिक देवोंने, हर्षित एवं सन्तुष्ट यावत् हृतहृदय वाले होकर, दोनो हाथोंको जोडते हुए दसों नखों

ઊંચે સ્થાને (अप्पुस्सुए दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ) રહીને શાન્તિથી તે દિવ્ય ભોગોને ભોગવી રહ્યો છે? અને એ રીતે આનંદમગ્ન બનેલો છે? (एवं संपेहेइ) ચમરેન્દ્રે એ પ્રમાણે વિચાર કર્યો. (संपेहित्ता) એવો વિચાર કરીને (सामाणिय परिसोववन्नए देवे सद्दावेइ) તેણે સામાનિક પરિષદામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવને બોલાવ્યા એટલે કે સામાનિક દેવોને બોલાવ્યા. (एवं वयासी) અને તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-(देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો! [अपत्थपत्थिय जाव भुंजमाणे के स णं एस विहरइ] મને એ તો બતાવો કે આ મોતની ઇચ્છાવાળો [यावत्] દિવ્ય ભોગોને ભોગવનારો કોણ છે? [तएणं ते सामाणियपरिसोववन्नगा देवा चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा एवंवुत्ता समाणा हट्ठ तुट्ठ जाव हयहियया करतलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तयं मत्थए अंजलिं कट्टु] જ્યારે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર દ્વારા સામાનિક દેવોને આ પ્રમાણે પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેમના હૃદયમાં હર્ષ અને સંતોષ થયો. તેમનું હૃદય આનંદથી નાચી ઉઠયું. બન્ને હાથના દસે નખ એક બીજાને સ્પર્શે

अञ्जलिं कृत्वा, जयेन, विजयेन वर्द्धापयन्ति. एवम् अवादिषुः–एष देवानुप्रियाः ! शक्रो देवेन्द्रो देवराजः, यावत्–विहरति ॥ सू० ५ ॥

टीका–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' तस्मिन काले तस्मिन समये खलु चमरचञ्चा 'रायहाणी' राजधानी 'अणिंदा' अनिन्द्रा इन्द्ररहिता 'अपुरोहिआ' अपुरोहिता 'यावि होत्था' चापि अभवत् जाता 'तएणं से' ततः खलु तदनन्तरम् किल स पूर्वोक्तः पूरणो 'बालतवस्सी' बालतपस्वी 'बहुपडिपुण्णाइं' बहुप्रतिपूर्णाणि सम्पूर्णानि 'दुवालसवासाइं' द्वादशवर्षाणि 'परियागं' पर्यायं दानामा प्रव्रज्यापर्यायं 'पाउणित्ता' पालयित्वा 'मासिआए' मासिक्या एकमासे निष्पद्यमानया 'संलेहणाए' संलेखनया 'अत्ताणं' आत्मानं 'जूसेत्ता' जूषित्वा

को आपस में मिला करके, अंजलि बनाकर उसे मस्तक पर रखते हुए (जए णं विजएणं वद्धावेंति) उस चमरको जय विजय शब्दोच्चारणपूर्वक पहिले वधाया। पश्चात् उन्होंने उससे (एवं वयासी) ऐसा कहा–(एस णं देवाणुप्पिया ! सक्के देविंदे देवराया जाव विहरइ) हे देवानुप्रिय ! यह देवेन्द्र देवराज शक्र है और यावत् निर्भय दिव्य भोगोंको भोगता हुआ आनन्दके साथ अपना समय व्यतीत कर रहा है।

टीकार्थ—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'चमरचंचारायहाणी' चमरचंचा नामकी राजधानी 'अणिंदा' इन्द्र से रहित थी 'अपुरोहिया यावि होत्था' और पुरोहित से भी रहित थी। 'तएणं' इसके बाद 'से पूरणे बालतवस्सी' वह पूरण बाल तपस्वी 'बहुपयिपुण्णाइं दुवालसवासाइं' बहुप्रतिपूर्ण–पूरे२ बारह वर्ष तक 'परियागं' दानामा प्रव्रज्या पर्याय को 'पाउणित्ता' पालन करके

એવી રીતે બન્ને હાથ જોડીને, અંજલિને મસ્તક પર રાખીને [जएणं विजएणं वद्धावेंति] તેમણે તે ચમરેન્દ્રને જયનાદો વડે વધાવ્યો. ત્યારબાદ તે સામાનિક દેવોએ તેને [एवं वयासी] આ પ્રમાણે કહ્યું–[एस णं देवाणुप्पिया ! सक्के देविंदे देवराया जाव विहरइ] હે દેવાનુપ્રિય ! એ તો દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર છે. તેઓ દિવ્ય ભોગોને ભોગવતા આનંદથી તેમનો સમય વ્યતીત કરી રહ્યા છે,

ટીકાર્થ–'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળે અને તે સમયે 'चमरचंचा रायहाणी' ચમરચંચા રાજધાની (અસુરકુમારોની રાજધાની) 'अणिंदा अपुरोहिया यावि होत्था' ઇન્દ્ર અને પુરોહિતથી રહિત હતી. 'तएणं से पूरणे बालतवस्सी' ત્યાર બાદ તે બાલતપસ્વી પૂરણ 'बहुवडिपुण्णाइं दुवालसवासाइं' પૂરા બાર વર્ષ સુધી 'परियागं' દાનામા પ્રવ્રજ્યા પર્યાયનું 'पाउणित्ता' પાલન કરીને 'मसियाए संलेहणाए'

सेवित्वा 'सर्ट्टि भत्ताइं अणसणाए छेदेत्ता' षष्टिं भक्तानि अनशनेन छित्वा 'कालमासे कालं किच्चा' कालमासे कालावसरे कालं कृत्वा 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचञ्चायां राजधान्याम् 'उववायसभाए' उपपात सभायाम् 'जाव-इंदत्ताए' यावत्-इन्द्रत्वेन 'उववण्णे' उपपन्नः, यावत्पदेन 'देवसयणिज्जंसि, देवदूसंतरिए-अंगुलस्स असंखेज्जभागमेत्तीए ओगाहणाए चमरचंचायाए देविंद विरहकालसमयंसि चमरे'त्ति, देवशयनीये देवदूष्यान्तरिते अङ्गुलस्य असंख्येय भागमात्रया अवगाहनया चमरचञ्चायां देवेन्द्रविरहकालसमये चमरः चमरेन्द्रत्वेन समुत्पन्न इति संग्राह्यम्, 'तएणं से चमरे' ततः खलु स चमरः 'असुरिंदे' असुरेन्द्रः 'असुरराया' असुरराजः 'अहुणोववन्ने' अधुनोपपन्नः ता-

---

'मासियाए संलेहणाए' एक १ मास की प्रमाणवाली संलेखना द्वारा 'अत्ताणं जूसेत्ता' अपनी आत्मासे सेवित करके 'सर्ट्टि भत्ताइं' एवं साठ भक्तोंका 'अणसणाए छेदित्ता' अनशन द्वारा छेदन करके 'कालमासे कालं किच्चा' काल अवसर कालकरके 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचंचा नामकी राजधानीमें 'उववायसभाए' उपपात-सभामें 'जाव' यावत् 'इंदत्ताए उववण्णे' इन्द्रकी पर्यायसे उत्पन्न हुआ। यहां जो यावत्पद आया है उससे 'देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिए अंगुलस्स असंखेज्जभागमेत्ताए ओगाहणाए चमरचंचायाए देविंदविरहकालसमयंसि चमरेत्ति' इस पाठका ग्रहण हुआ। अर्थात देव-शय्यामें उत्पन्न हुवे। 'तएणं से चमरे' चमरेन्द्रकी पर्याय से उत्पन्न हुआ वह 'असुरिंदे' असुरेन्द्र 'असुरराया' असुरराज 'अहुणोववन्ने'

એક માસના સંથારાથી 'अत्ताणं जूसेत्ता' પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરી, 'सट्ठिं भत्ताइं अणसणाए छेदित्ता' પાદપોપગમન સંથારા દરમિયાન તેમણે ત્રીસ દિવસના અનશન દ્વારા ૬૦ ટાણાના ભોજનનો પરિત્યાગ કર્યો હતો). આ રીતે ત્રીસ દિવસના ઉપવાસ કરીને 'कालमासे कालं किच्चा' કાળનો અવસર આવતા કાળ કરીને 'चमरचंचाए रायहाणीए' તેઓ ચમરચંચા રાજધાનીમાં 'उववायसभाए' ઉપપાત સભામાં 'जाव इंदत्ताए उववण्णे' ઇન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયા. અહીં જે 'यावत्' પદ આવ્યું છે તેથી આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે–'देवसयणिज्जंसि देवदूसंतरिए अंगुलस्स असंखेज्जभागमेत्तीए ओगाहणाए चमरचंचाए देविंदविरहकालसमयंसि चमरे त्ति' એટલે કે તે દેવશય્યામાં ઉત્પન્ન થયા.

'तएणं से चमरे असुरिंदे असुराया' ચમરેન્દ્રની પર્યાયે ઉત્પન્ન થયેલ એ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર 'अहुणोववन्ने' એજ સમયે 'पंच विहाए' પાંચ પ્રકારની

त्कालिकसमुत्पन्न एव 'पंचविहाए' पञ्चविधया पञ्चप्रकारिकया 'पज्जत्तीए' पर्याप्त्या पूर्वोक्तरूपया 'पज्जत्तिभावं' पर्याप्तिधर्मं 'गच्छइ' गच्छति प्राप्नोति 'तं जहा' तद्यथा-'आहारपज्जत्तीए' आहारपर्याप्त्या 'जाव भास-मणपज्जत्तीए' यावत्-भाषा मनः पर्याप्त्या' यावत्करणात् 'शरीर पर्याप्त्या, इन्द्रिय पर्याप्त्याः आन-प्राणपर्याप्त्या इति संग्राह्यम् ' तएणं से चमरे ' ततः खलु स चमरः 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्रः असुरराजः 'पंचविहाए' पञ्चविधया 'पज्ज-त्तीए' पर्याप्त्या ' पज्जत्तिभावं ' पर्याप्तिभावं 'गए समाणे' गतः सन् प्राप्तो भूत्वा 'उ वीससाए ओहिणा आभोएइ' ऊर्ध्वं विस्रसया स्वाभाविकेन अव-धिना अवधिज्ञानेन आभोगयति पश्यति ' जाव-सोहम्मे कप्पे ' यावत् सौ

उसी समयमें 'पंचविहाए' पांच प्रकारकी 'पज्जत्तीए' पर्याप्तियोंसे 'पज्ज-त्तिभावं गच्छइ' पर्याप्तिभावको प्राप्त हो गया। 'तं जहा' जिन पांच प्रकारकी पर्याप्तियों से यह पर्याप्तिभाव को प्राप्त हुआ-सूत्रकार उन्हीं पर्याप्तियोंको प्रकट करते हैं-'आहार पज्जत्तीए' आहार पर्याप्ति 'जाव' यावत 'भासमणपज्जत्तीए' भाषापर्याप्ति, मनः पर्याप्ति. इन पर्याप्तियों से वह पर्याप्तिभाव को प्राप्त हुआ। यहां 'यावत्' शब्दसे ' शरीर पर्याप्ति, इन्द्रियपर्याप्ति और श्वासोच्छ्वास इन पर्याप्तियोंका ग्रहण किया गया है। तएणं इस प्रकार ' से चमरे असुरिंदे असुरराया' वह असुरेन्द्र असुरराज चमर 'पंचविहाए' इन पूर्वोक्त स्वरूपवाली पांच प्रकारकी 'पज्जत्तीए' पर्याप्तियोंसे 'पज्जत्तिभावं गए समाणे' पर्या-प्तिभाव को प्राप्त होकरके 'उड्ढं वीससाए ओहिणा आभोएइ' ऊर्ध्व-ऊँचेकी ओर स्वाभाविक रूप अवधिज्ञान से देखने लगा। कहां तक देखा तो इस बातको स्पष्ट करनेके लिये सूत्रकार कहते हैं कि

'पज्जत्तीए' પર્યાપ્તિઓ પ્રાપ્ત કરીને 'पज्जत्तीभावं गच्छइ' પર્યાપ્તક બન્યો 'तंजहा' તે પાંચ પર્યાપ્તિયો નીચે પ્રમાણે છે-' आहारपज्जत्तीए जाव भासमणपज्जत्तीए ' (૧) આહાર પર્યાપ્તિ (૨) શરીર પર્યાપ્તિ (૩) ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ (૪) શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ (૫) ભાષામન પર્યાપ્તિ. 'तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया' આ રીતે તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર 'पंचविहाए पज्जत्तीए' પાંચે પ્રકારની પર્યાપ્તિઓથી 'पज्जत्तिभावं गए समाणे' પર્યાપ્તક બન્યો. આ રીતે પર્યાપ્ત દશા પામતાની સાથે જ 'उड्ढं वीससाए ओहिणा आभोएइ' તેણે સ્વાભાવિક રીતે જ અવધિજ્ઞાનથી ઊંચે જોવા માંડ્યું. તેણે ક્યાં સુધી ઉંચે નજર નાખી તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે.

र्मे कल्पे सौधर्मकल्पपर्यन्तम् 'तत्थ' तत्र-सौधर्मे कल्पे 'पासइय' पश्यति च 'सक्कं देविंदं देवरायं' शक्रं देवेन्द्रं, देवराजं, मघवं, मघवानम् मघा महामेघास्ते यस्य वशे सन्ति स मघवान् तम्, 'पाक सासणं' पाकशासनम् पाको बलवान् शत्रुः तं शास्तीति तम् 'सयक्कयं' शत क्रतुम् शतं क्रतूनाम् अभिग्रहविशेषाणां श्रमणोपासकपञ्चमप्रतिमारूपाणाम्वा कार्तिकश्रेष्ठिभवापेक्षया यस्य तम्, 'सहस्सक्खं' सहस्राक्षं सहस्रमक्ष्णां यस्य स सहस्राक्षः इन्द्रस्य खलु पञ्चशतसंख्याका मन्त्रिणः सन्ति तदीयानाञ्चाक्ष्णा मिन्द्रप्रयोजनव्यापृतत्वेन इन्द्रसम्बन्धितया विवक्षितत्वात्, 'वज्जपाणि' वज्रपाणिम् वज्रं पाणौ यस्य तम्, 'पुरंदरं' पुरन्दरम् असुरादिपुराणां दारणात्

'जाव सोहम्मे' जहां तक प्रथम कल्प सौधर्मकल्प है वहां तक देखा 'तत्थ' उस सौधर्म देवलोक में उसने किसको देखा? तो इसके लिये कहा गया है कि उसने 'देविंदं देवरायं सक्कं पासइय' देवेन्द्र देवराज शक्रको देखा 'मघवा' जिस देवेन्द्र देवराज शक्रके वश में बडे२ मेघ है, 'पाकसासणं' जिसका शासन-आज्ञा बलवान से भी बलवान शत्रु पर चलती है 'सयक्कयं' कार्तिक श्रेष्ठी के भवकी अपेक्षा से जिसने श्रमणोपासक पंचम प्रतिमारूप सौ वार पडिमाको अपने पहिलेके जीवनमें आराधन किया था 'सहस्सक्खं' जिसके एक १ हजार नेत्र है, इन्द्रके ५०० मंत्री हैं अतः उन सबके नेत्र इन्द्रके कार्य में काम आते है-इसलिये उपचारसे उन नेत्रोंको इन्द्र के मान लिया जाता है-इस अपेक्षा इन्द्रको 'सहस्राक्ष' कहा जाता है। 'वज्जपाणिं' हाथमें जिसके वज्र है 'पुरंदरं' असुर आदिके नगरोंका जो दारक-

'जाव सोहम्मे कप्पे' तेणे अवधिज्ञानथी सौधर्म देवलोक सुधी दृष्टि नाखी. त्यां तेणे शुं जोयुं, ते नीचेना सूत्रमां बताव्युं छे-'देविंदं देवरायं सक्कं पासइय' त्यां तेणे देवेन्द्र देवराज शक्रने जोयो. शक्रेन्द्र माटे नीचेनां विशेषणो वापर्यां छे. 'मघवा' जे शक्रेन्द्रने अधीन मेघ छे, 'पाकसासणं' बळवानमां बळवान शत्रुपर पण जेनुं शासन चाले छे. 'सयक्कयं' कार्तिक शेठना भवमां जेमणे श्रमणोपासक पंचम प्रतिमारूप पडिमाओनुं सो वार आराधन कर्युं हतुं, 'सहस्सक्खं' जेने एक हजार नेत्र छे-इन्द्रना ५०० मंत्री छे. ते सौनां नेत्र इन्द्रना कार्यमां मददरूप बने छे. तेथी औपचारिक रीते तेमनां नेत्रोने पण इन्द्रनां नेत्रो गण्यां छे. ते कारणे शक्रेन्द्रने सहस्राक्ष कहेल छे. 'वज्जपाणिं' जेना हाथमां वज्र छे, पुरंदरं असुर आदिना नगरोनो जे विदारक

पुरन्दरस्तम् 'जाव-दसदिसाओ' यावत् दशदिशाः 'उज्जोवेमाणं' उद्योतयन्तम् स्वतेजसा प्रकाशयन्तम् यावत्पदेन 'दाहिणड्ढलोगाहिवइं, बत्तीसविमाणसयसहस्साहिवइं, एरावणवाहणं, सुरिंदं, अरयंबरवत्थधरं, आलइअमालमउडं, नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडं' इत्यादि 'दिव्वेण तेएणं दिव्वाए लेसाए' इत्यन्तम् दक्षिणार्धलोकाधिपतिम्, द्वात्रिंशद् विमानशतसहस्राधिपतिम् द्वात्रिंशल्लक्षविमानस्वामिनम्, ऐरावणवाहनम्, सुरेन्द्रम्, अरजोऽम्बरवस्त्र-

विनाश कर देता है 'जाव दस दिसाओ उज्जोवेमाणं' यावत् जो ऊपर, नीचे एवं पूर्वादि चार दिशाओं एवं इनके चारों कोणोंको अपने तेज से प्रकाशित करता रहता है, 'पभासेमाणं' प्रभायुक्त करता रहता है. ऐसे इन्द्र शक्रको उसने 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्म कल्पमें 'सोहम्मवडिंसए विमाणे' सौधर्मावतंसक विमान में 'सक्कंसि सीहासणंसि' शक्र नामक सिंहासन पर 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' यावत् दिव्य भोग भोगते देखा 'जाव दसदिसाओ' में जो यावत् पद आया हैं-उससे 'दाहिणड्ढलोगाहिवइं, बत्तीसविमाणसयसहस्साहिवइं, एरावणवाहणं, सुरिंदं अरयंबरवत्थधरं, आलइयमालमउडं नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडं, इत्यादि से लेकर 'दिव्य तेजसा दिव्यया लेश्यया' यहां तकका पाठ संग्रह हुआ है। इन पदों का अर्थ इस प्रकार से है-शक्र दक्षिणार्धलोक का अधिपति है-बत्तीस लाख विमानोंका स्वामी है, इसका वाहन ऐरावत हाथी है देवोंका यह सर्वोपरि शासक है,

(નાશ કરનારો) છે. 'जाव दसदिसाओ उज्जोवेमाणं' જે પૂર્વ પશ્ચિમ ઉત્તર, દક્ષિણ, ઇશાન, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઉપરની અને નીચેની એ દસે દિશાઓને પોતાના તેજથી પ્રકાશિત 'पभासेमाणे' અને પ્રભાથી યુક્ત કરી રહ્યો છે, એવા શક્રેન્દ્રને તેણે (ચમરેન્દ્રે) 'सोहम्मे कप्पे सोहम्मवडिसए विमाणे ઇત્યાદિ' સૌધર્મકલ્પમાં, સૌધર્માવતંસક વિમાનમાં શક્ર નામના સિંહાસન પર 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणं पासइ' દિવ્ય ભોગોનો ઉપભોગ કરતો જોયો. 'जाव दसदिसाओ' માં જે 'जाव' પદ વપરાયું છે તેથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-'दाहिणड्ढ लोगाहिवइं, बत्तीस विमाणसयसहस्साहिवइं, एरावणवाहणं, सुरिंदं अरयंबरवत्थधरं, आलइयमालमउडं नवहेमचारुचित्तचंचलकुंडलविलिहिज्जमाणगंडं' થી લઇને 'दिव्य तेजसा दिव्यया लेश्यया' સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. આ પદોનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે—

શક્ર દક્ષિણાર્ધલોકનો અધિપતિ છે, તે ૩૨ લાખ વિમાનોનો સ્વામી છે, ઐરાવત હાથી તેનું વાહન છે, દેવોનો તે સર્વોપરિ શાસક છે, આકાશના જેવાં શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રોને તે

धरम्, आलिङ्गितमालमुकुटम्, नवहेमचारुचित्रचञ्चलकुण्डलविलिख्यमानगण्डम् इत्यादि दिव्येन तेजसा दिव्यया लेश्यया इत्यन्तं संग्राह्यम्, 'पभासेमाणं' प्रभासयन्तम् तं शक्रं यत्र यत्परिवरं यत्कुर्वाणं चमरः पश्यति तत्र तत्तत् प्रतिपादयति–'सोहम्मे कप्पे' इत्यादि। सौधर्मे कल्पे 'सोहम्मवडिंसए' सौधर्माऽवतंसके 'विमाणे' विमाने 'सक्कंसि' शक्रे 'सीहासणंसि' सिंहासने 'जाव-दिव्वाइ' यावद् दिव्यान् यावत् करणात् द्वात्रिंशल्लक्षविमानावासाम्, चतुरशीतिसहस्रसंख्यकसामानिकदेवानाम्, त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकानां गुरुस्थानीयदेवानाम् चतुर्णां सोमादि लोकपालानाम् सप्तानीकानाम्, सप्तानीकाधिपतीनाम्, षट् त्रिंशत्सहस्राधिकलक्षत्रयात्मरक्षकदेवानां सपरिवाराणाम् पद्मा–शिवा–सेवा–अञ्जू–अमथा–अप्सरा–नवमिका–रोहिणी नामाग्रमहिषीणाम् अन्येषां देवानां

अरजस्क तथा आकाश जैसा निर्मल वर वस्त्रोंको सदा यह पहिरे रहता हैं, माला से युक्त मुकुट को यह सदा माथे पर धारण किये रहता हैं, मानो नवीन ही हैं ऐसे सुन्दर सौनेके चित्रविचित्र चंचल कुंडलों से जिसके दोनों कपोलमंडल चलकते रहते है, इत्यादि विशेषणोंसे विशिष्ट इन्द्र–शक्र को उसने अर्थात् चमरेन्द्रने देखा–यह पाठ "दिव्य तेजसा दिव्यया लेश्यया' यहां तक ग्रहण करना चाहिये यह बात यहां पर आये हुए इस यावत् शब्द से सूत्रकारने प्रकट की है। तथा 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं' में जो यावत्पद आया है उससे '३२ लाख विमानावासोंका, ८४ हजार सामानिक देवों का, गुरुस्थानीय ३३ त्रायस्त्रिंशक देवोंका, चार सामानिक लोकपालोंका, सात प्रकार के सैन्य का, सात सेनापतियों का, तीन लाख ३६ हजार आत्मरक्षक देवोंका, सपरिवार पद्मा, शिवा, सेवा, अज्जू,

સદા ધારણ કરે છે, તે હમેશાં માળાઓવાળા મુકુટને મસ્તક પર ધારણ કરે છે, જાણે કે નવાં જ બનાવ્યાં હોય એવાં સુવર્ણ નિર્મિત ચિત્ર વિચિત્ર ચંચળ કુંડળોથી જેના બન્ને ગાલ ચમકી રહ્યા છે, ઇત્યાદિ વિશેષણોથી યુકત શક્રેન્દ્રને ચમરેન્દ્રે જોયો 'दिव्य तेजसा दिव्यया लेश्यया' પોતાના દિવ્ય તેજથી અને દિવ્ય તેજોલેશ્યાથી દસે દિશાઓને તે દેદીપ્યમાન કરી રહ્યો હતો. તથા 'जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं' માં આવેલા 'जाव' પદથી નીચેનો ભાવાર્થ ગ્રહણ કરાયો છે–"૩૨ લાખ વિમાનાવાસોનું, ૮૪ હજાર સામાનિક દેવોનું, ગુરુસ્થાનીય ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવોનું, સોમાદિક ચાર લોકપાલોનું, સાત સેનાઓનું, સાત સેનાપતિયોનું, ૩ લાખ ૩૬ હજાર આત્મરક્ષક દેવોનું, સપરિવાર આઠ પટ્ટરાણીઓનું, [પદ્મા, શિવા, સેવા, અંજૂ, અમલા, અપ્સરા,

देवीनाञ्चाधिपतित्वं पौरपत्यं स्वामित्वं भर्तृत्वं पोषकत्वं कुर्वन्तम् इतिसंग्राह्यम्। तदुक्तम्-'तत्थ बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्साणं, चउरासीए सामाणिय साहस्सीणं, तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं, चउण्हं लोगपालाणं, सत्तण्हं अणियाणं, सत्तण्हं अणियाहिवईणं, चउण्हं चउरासीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिंच बहूणं सोहम्मकप्पवासीणं वेमाणियाणंदेवाणं य देवीणं य आहेवच्चं कुव्वेमाणे' त्ति। भोगभोगाइं' भोगभोगान् 'भुंजमाणं' भुञ्जानं शक्रचरणयुगलं निजमस्तकोपरि 'पासइ' पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा च 'इमेयारूवे' अयम् एतद्रूपोऽग्रेऽधुनैव वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मगतः 'चिंतिए' चिन्तितः चिन्तनविषयीकृतः 'पत्थिए' प्रार्थितः 'कप्पिए' कल्पितः 'मणोगए' मनोगतः मानसिकः 'संकप्पे' संकल्पः विचारः 'समुपज्जित्था' समुदपद्यत समुत्पन्नः-तदेव दर्शयति 'के स णं एस' कः स खलु एषः 'अपत्थिअपत्थए' अप्रा-

अमला, अप्सरा, नवमिका, और रोहिणी इन आठ अग्रमहिषियोंका तथा और भी अन्य देवोंका एवं देवियोका अधिपतित्व, पौरपत्य, स्वामित्व, भर्तृत्व, पोषकत्व करते हुए ऐसे इन्द्रको उस चमरेन्द्रने देखा" इस पाठको संग्रह किया गया हैं। तात्पर्य कहनेका यह है कि इन समस्त पूर्वोक्त विशेषणों से विशिष्ट इन्द्रको उस चमरेन्द्र ने अपने मस्तक ऊपर चरणयुगल रखे हुए देखा। 'पासित्ता' इस प्रकार से इन्द्र को अपने से बडा देखकर-अर्थात् उसके चरण युगल अपने मस्तकके ऊपर विहार कर उसे अपने आत्मगौरव में ठेस पहुँची--अतः उसे 'इमेयारूवे' यह अग्र वक्ष्यमाण-इस तरहका 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिक-आत्मगत, 'चिंतिए' चिन्तित चिन्तनका विषयभूत, 'पत्थिए' प्रार्थित 'कप्पिए' कल्पित, 'मणोगए' मनोगत-मानसिक 'संकप्पे' संकल्प-विचार 'समुपज्जित्था' उत्पन्न हुआ। 'केस

નવમિકા અને રોહિણી એ આઠ પટ્ટરાણીઓનું] તથા બીજા પણ ઘણા દેવ દેવીઓનું અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, અને પોષકત્વ કરતા શક્રેન્દ્રને તેણે જોયો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપરોક્ત વિશેષણોવાળા શક્રેન્દ્રને તેણે પોતાના કરતાં ઊંચે સ્થાને જોયો. 'पासित्ता' આ રીતે પોતાના મસ્તક પર બન્ને ચરણો રાખીને બેઠેલા તે શક્રેન્દ્રને જોઈને-પોતાના કરતા ઊંચે સ્થાને રહેલા શક્રેન્દ્રને જોઈને તેનું અભિમાન ઘવાયું. તેથી 'इमेयारूवे' તેને નીચે પ્રમાણે 'अज्झत्थिए ઈત્યાદિ' આધ્યાત્મિક [આત્મગત], ચિન્તિત [ચિન્તનનો વિષય બનેલ], પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત [માનસિક] સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો-ચમરેન્દ્રને શો વિચાર થયો તે નીચેનાં સૂત્રોમાં બતાવ્યું છે-'के स णं

र्थितप्रार्थकः अप्रार्थितम् अनभीष्टं मृत्युं प्रार्थते यः स तथा 'दुरंतपंतलक्खणे' दुरन्तप्रान्तलक्षणः दुरन्तानि दुष्परिणामानि अत एव प्रान्तानि अशुभानि लक्षणानि चिन्हानि यस्य स तथा अत्यन्तनिकृष्टलक्षणः 'हिरिसिरिपरिवज्जिए' ह्रीश्रीपरिवर्जितः तत्र ह्रीः-लज्जा श्रीः-शोभा ताभ्यां वर्जितः स तथा निर्लज्जो निःश्रीकश्च 'हीणपुण्णचाउद्दसे' हीनपुण्यचातुर्दशः हीनायां पुण्यरूपायां चतुर्दश्यां जातः हीनपुण्यचातुर्दशः जन्मविषये चतुर्दशी तिथिः पुण्या गण्यते सा हि अत्यन्तभाग्यशालिनो जन्मनि पूर्णा भवति, अयंतु हीनायां तस्यां जातो न तु पूर्णायामत आक्रोशति-हीणपुण्येत्यादि ।

अथवा कृष्णायां हि चतुर्दश्यां जातः चातुर्दशिकः, हीनं पुण्यं यस्य स हीन

णं एस' अरे ! वह यह कौन है जो 'अपत्थिय पत्थिए' अप्रार्थित प्रार्थक-अप्रार्थित-अनभीष्ट (अनिच्छित) मृत्यु की चाहनाका अभिलाषी हो रहा है, 'दुरंतपंतलक्खणे' मैं ऐसे व्यक्तिको बिलकुल निकृष्ट लक्षणों वाला मानता हूं अर्थात् उसके ये सब चिह्न दुरन्त-दुष्परिणामवाले और प्रान्त-अशुभ है-वह 'हिरिसिरिपरिवज्जिए' ही-लज्जा, श्री शोभा इन दोनों से वर्जित बना हुआ है, 'हीणपुण्णचाउद्दसे' हीन पुण्यरूप चतुर्दशी में मैं समझता हूं उसका जन्म हुआ है-अर्थात् पुण्यहीन चौदसमें जन्म हुआ है, जन्मके समय में चतुर्दशी तिथि पुण्यरूप मानी जाती है । वह चतुर्दशी अत्यन्त भाग्यशाली के जन्ममें पूर्ण होती है । परन्तु यह तो हीनचतुर्दशीमें उत्पन्न हुआ मालूम देता है-पूर्णचतुर्दशीमें नहीं। अथवा-जो कृष्णपक्षकी चतुर्दशी में उत्पन्न होता है वह चातुर्दशिक है । तथा पुण्य

एस' અરે! આ કોણ છે કે જેને 'अपत्थिय पत्थिए' મરવાની ઇચ્છા થઈ છે? 'अपत्थिय पत्थिए' એટલે "અપ્રાર્થિત પ્રાર્થક" એટલે કે અનિષ્ટ મૃત્યુની અભિલાષા કરનારો મૃત્યુ કોઈને ગમતું નથી. માટે તેને અપ્રાર્થિત [અનિચ્છિત] કહ્યું છે. એવા મોતને ચાહનારને 'અપ્રાર્થિત પ્રાર્થક કહે છે.

'दुरंतपतलक्खणे' જેનાં સમસ્ત લક્ષણો દુષ્પરિણામવાળાં અને અશુભ છે. 'हिरि सिरि परिवज्जिए' જે હ્રી-લજ્જા અને શ્રી શોભાથી રહિત છે, 'हीणपुण्णचउद्दसे' મને એમ લાગે છે કે તેનો જન્મ પુણ્ય હીન ચૌદશે થયો લાગે છે. ચૌદશના જન્મને પુણ્યરૂપ માનવામાં આવ્યો છે. કોઈ ભાગ્યશાળીના જન્મ દિવસે જ તે ચૌદશ પૂર્ણ હોય છે. પણ અહીં તો શક્રેન્દ્રને હીન ચૌદશે જન્મેલો માન્યો છે-પૂર્ણ ચૌદશે નહીં. અથવા જે કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશે જન્મે છે તેને ચાતુર્દર્શિક (ચૌદશિયો) કહે છે. તથા

पुण्यः हीनपुण्यश्चासौ चातुर्दशिको हीनपुण्यचातुर्दशिकः इति । पुण्यवान् हि शुक्लचतुर्दश्यां जायते अयं तु पुण्यरहितः । 'जं णं' यत् खलु 'ममं' मम 'इमाए' अस्याम् 'एयारूवाए' एतद्रूपायाम् सम्प्रति अभिधास्यमानस्वरूपायाम् 'दिव्वाए' दिव्यायाम् 'देवड्ढीए' देवर्द्धौ देवद्युतौ च लब्धायां सत्याम् 'जाव-दिव्वे' यावत्-दिव्ये 'देवाणुभागे' देवानुभावे 'लद्धे पत्ते' लब्धे प्राप्ते 'अभि-समण्णागए' अभिसमन्वागते परिभुक्ते सत्यपि 'उप्पिं' उपरि मम मस्तकोपरि चरणयुगलं निधाय 'अप्पुस्सुए' अल्पोत्सुकः अनुत्कण्ठः शान्तो भूत्वेत्यर्थः 'दिव्वाइं' दिव्यान् 'भोगभोगाइं' भोगभोगान् 'भुंजमाणे' भुञ्जानो विहरइ

जिसका हीन-कम हैं वह हीनपुण्य है. हिनपुण्यवाला जो चातुर्दशिक हैं वह हीनपुण्यचातुर्दशिक हैं क्यों कि पुण्यशाली जीव शुक्लचतु-र्दशीके दिन उत्पन्न होता है । परन्तु यह ऐसा नहीं है-अतः हीनपुण्य-चातुर्दशिक है । जो यह ऐसा नहीं होता तो क्यों मेरे मस्तक ऊपर अपने पैरोंको रखकर शांतिरूप से दिव्यभोगोंके भोगने में लगा होता । यही बात 'जं णं ममं' इत्यादि-सूत्र पाठ द्वारा सूत्र-कार प्रदर्शित करते हैं-कि वह चमरेन्द्र अपने मनमें इस प्रकार विचार कर रहा है कि मैंने यह इस प्रकारकी दिव्य देवर्द्धि लब्ध की है प्राप्तकी है और उसे अपने भोग के योग्य बनाया है, यावत् दिव्य देवानुभाव भी लब्ध किया है, प्राप्त किया है, और उसे मैं इस समय भोग भी रहा हूं-ऐसी मेरी पुण्य परिस्थिति बन रही है तो फिर यह कौन हैं जो 'अप्पुस्सुए' निःशंक होकर 'उप्पिं' मेरे मस्तक पर अपने दोनों पैरोंको जमाकर दिव्य भोगोंके भोगनेमें

જેનું પુણ્ય ન્યૂન છે તેને હીનપુણ્ય કહે છે. આ રીતે હીનપુણ્યવાળા ચાતુર્દશિકને 'હીનપુણ્યચાતુર્દશિક' કહે છે કારણ કે પુણ્યશાળી જીવ તો શુકલપક્ષની ચૌદશે જન્મ લે છે. જો તે ઉપરોકત વિશેષણોવાળો ન હોત તો મારા મસ્તક પગ રાખીને દિવ્ય ભોગોને ભોગવવાની હિંમત જ શાની કરત ! વળી તે વિચાર કરે છે કે 'जं णं ममं ઇત્યાદિ' મેં પણ એવી જ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે અને તે દેવર્દ્ધિ અદ્ધિને મારે અધીન બનાવી છે અને તેને મારે માટે ભોગ્ય બનાવી છે. મેં પણ દિવ્ય દેવદ્યુતિ દિવ્ય દેવબળ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ પ્રાપ્ત કરેલા છે, અને અત્યારે હું તેનો ઉપભોગ પણ કરી રહ્યો છું. આ પ્રમાણે હું પુણ્ય પરિસ્થિતિ પામ્યો છું છતાં પણ 'अप्पुस्सुए' નિઃશંક બનીને-નિર્ભય બનીને 'उप्पिं' મારા મસ્તક પર બન્ને પગને રાખીને દિવ્યભોગો

विहरति 'एवं' पूर्वोक्तप्रकारेण स चमरः 'संपेहेई' संप्रेक्षते विचारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य विचार्य 'सामाणियपरिसोववन्नए' सामानिकपर्षदुपपन्नकान् सामानिकान् 'देवे' देवान् 'सद्दावेइ' शब्दायते आह्वयति, आहूय च तान् 'एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्–'देवाणुप्पिया !' भो देवानुप्रियाः । 'के स णं एस 'कः खलु एषः तुच्छ शक्रः 'अपत्थिअपत्थए' अप्रार्थितप्रार्थकः मुमूर्षुः सन 'जाव–भुंजमाणे' यावत् भुञ्जानः 'विहरति ? यावत्पदेन 'दुरंतपंतलक्खणे, हिरिसिरिपरिवज्जिए इत्यारभ्य 'दिव्वाइं भोग भोगाइं' इत्यन्तं संग्राह्यम् 'तएणं' ततः खलु ते 'सामाणिअपरिसोववन्नगा' सामानिकपरिषदुपपन्नकाः सामानिकाः देवाः 'चमरेणं' चमरेण 'असुरिंदेणं'

तल्लीन बना हुआ है । 'एवं संपेहेइ' इस प्रकार से उसने विचार किया. और 'संपेहित्ता' विचार करके 'सामाणियपरिसोववन्नए देवे' सामानिक परिषदामें उत्पन्न हुए देवोको अर्थात् सामानिक देवोंको 'सद्दावेइ' बुलाया । बुलाकर 'एवं वयासी' उनसे ऐसा कहा–'केस णं एस देवाणुप्पिया !' हे देवानुप्रियो ! देखो तो सही यह तुच्छ शक्र कौन है 'अपत्थियपत्थिए जाव भुंजमाणे विहरइ' क्यों यह मेरें समक्ष मरणका अभिलापी बना हुआ है–इसे जरा सी भी लज्जा नहीं आती जो मेरे आत्मगौरवको ठेस पहुँचाता हुआ अपन दिव्य भोगों के भोगनेमें विना किसी संकोच के तल्लीन बन रहा है। उसके ये सब लक्षण मुझे ठीक नहीं मालूम देते हैं वह कुलच्छी है और अभागा है । वह सब पूर्वोक्त कथन यहां 'यावत्' पद से कहा गया है ।

'तएणं ते सामाणियपरिसोववन्नगा देवा' सामानिक परिपदा

ભોગવવાની હિંમત કરનારા તે કોણ છે ? 'एवं संपेहेइ' ચમરેન્દ્રે ઉપર પ્રમાણે વિચાર કર્યો. 'संपेहित्ता' એવો વિચાર કરીને 'सामाणियपरिसोववन्नए देवे सद्दावेइ' તેણે સામાનિક પરિષદમાં ઉત્પન્ન થયેલા એટલે કે સામાનિક દેવોને બોલાવ્યા અને તેમને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું– 'अपत्थियपत्थिए जाव भुंजमाणे विहरइ' હે દેવાનુપ્રિયો ! મારાથી ઊંચે સ્થાને રહીને આ પ્રકારના ભોગોને ભોગવનારો તે કોણ છે ? મારા આત્મગૌરવને હણતા તેને શરમ પણ નથી આવતી ? મને તો એમ લાગે છે કે તેના આ બધાં લક્ષણો સારાં નથી. તેને મરવાની ઇચ્છા થઈ લાગે છે! વગેરે સમસ્ત કથન અહીં 'जाव' પદથી ગ્રહણ કરાય છે,

'तएणं ते सामाणियपरिसोववन्नगा देवा' સામાનિક પરિષદામાં ઉત્પન્ન થયેલા

असुरेन्द्रेण 'असुररण्णा' असुरराजेन एवं पूर्वोक्तप्रकारेण 'वुत्ता' उक्ताः उदिताः 'समाणा' सन्तः 'हट्ठतुट्ठ' हृष्टतुष्टाः प्रसन्नाः संतुष्टाश्च भूत्वा 'जाव-हियया' यावत् हृदयाः आनन्दोन्मग्नाः यावत्पदेन हर्षवशविसर्पद् हृदया इति बोध्यम् । 'करयलपरिग्गहिअं' करतलपरिगृहीतं करतलपरिगृहीतं करतलयुक्तम् 'दसनहं' दशनखं 'सिरसावत्तं' शिरसाऽऽवर्तं शिरसि दक्षिणावर्त्त 'मत्थए' मस्तके अञ्जलिं 'कट्टु' कृत्वा करपुटं संयोज्य 'जएणं' जयेन 'विजएणं' विजयेन 'वद्धावेंति' वर्द्धा

में उत्पन्न हुए उन सामानिक देवों ने जब इस प्रकार की कही गई 'असुरिंदेणं असुररण्णा चमरेणं' असुरेन्द्र असुरराज उस चमरेन्द्रकी बात सुनी-अर्थात् 'एवं वुत्ता समाणा' जब वे चमरेन्द्र के द्वारा इस प्रकार से कहे गये-तब वे सब के सब बहुत 'हट्ठतुट्ठा' ही हर्षित हुए आनन्द से उनका हृदय उच्छल पडा-उन्हें बहुत अधिक संतोष प्राप्त हुआ यावत् 'हयहियया' हृतहृदयवाले वे बन गये-अर्थात् अपने स्वामी के इस प्रकार के साभिमान वचन सुनकर उनका हृदय उसकी वीरता के प्रति खिंच गया-'यावत्' पदसे यहां 'हर्षवशविसर्पत् हृदया' ऐसा पद ग्रहण किया गया है । 'करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' उन्होंने उसी समय दशों ही नख जिसमें आपस में मिलजावें इस प्रकार की दोनों हाथों की अंजुलि बनाकर उसे दाहिनी तरफ से बायीं तरफ मस्तक के ऊपर से घुमाते हुए 'जएणं विजएणं' जय, विजय शब्दोच्चारण पूर्वक 'वद्धावेंति'

તે સામાનિક દેવો એ 'असुरिंदेणं असुररण्णा चमरेणं एवं वुत्ता समाणा' જ્યારે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરને આ પ્રમાણે કહેતો સાંભળ્યો ત્યારે 'हट्ठतुट्ठा' તેઓ ઘણો હર્ષ અને સંતોષ પામ્યા. 'हयहियया' તેમનું હૃદય આનંદથી નાચી ઉઠયું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પોતાના સ્વમીના ઉપરોકત સ્વમાન ભર્યા શબ્દો સાંભળીને સ્વામીની વીરતાથી તેઓ મુગ્ધ બની ગયા ચમરેન્દ્રના આવા ગૌરવયુકત વચનોએ તેમનાં હૃદયોને તેની તરફ આકર્ષ્યાં. અહીં 'यावत्' પદથી 'हर्षवशविसर्पत् हृदया' પદ ગ્રહણ કરાયું છે, આ રીતે જેમનાં હૃદયમાં હર્ષનો ઉભરો આવ્યો છે એવા તે સામાનિક દેવોએ શું કર્યું તે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કર્યું છે.

'करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु' બન્ને હાથની આંગળીઓના દસે નખ એક બીજાને સ્પર્શે એવી રીતે બન્ને હાથને જોડીને, બન્ને હાથની અંજલિને જમણી તરફથી ડાબી તરફ મસ્તક ઉપરથી ઘુમાવીને 'जएणं

पयन्ति वर्द्धापयित्वा 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादिषुः कथितवन्तः 'एस णं' एप खलु भोः 'देवाणुप्पिया' ! देवानुप्रियाः ! 'सक्के' शक्रः 'देविंदे' देवेन्द्रः 'देवराया' देवराजः 'जाव विहरइ' यावत्-विहरति, यावत् करणात् सामानिकत्रायस्त्रिंशकाद्युपेतो दिव्यान् भोग्य भोगान भुञ्जान इति संग्राह्यम् ॥सू०५॥

चमरस्य शक्रम्प्रति उत्पातक्रियाप्रस्तावः

मूलम्-'तएणं से चमरे असुरिंदे, असुररायाा तेसिं सामाणिअपरिसोववन्नगाणं देवाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा, निसम्म आसुरुत्ते, रुट्ठे, कुविए, चंडिक्किए, मिसिमिसेमाणे ते सामाणिअ परिसोववन्नगे देवे एवं वयासी-अण्णे खलु भो ! सक्के देविंदे, देवराया, अण्णे खलु भो ! से चमरे असुरिंदे, असुरराया, महिड्ढीए खलु भो ! से सक्के देविंदे, देवराया, अप्पिड्ढीए खलु भो ! से चमरे असुरिंदे, असुरराया तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! सक्कं देविंदं देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए त्तिकट्टु उसिणे उसिणब्भूए जाए यावि होत्था, तएणं से

पहिले उसे वधाया 'एवं वयासी' बाद में उन्हों ने उससे ऐसा कहा 'एस णं देवाणुप्पिया ! सक्के देविंदे देवराया जाव विहरति' हे देवानुप्रिय ! यह देवेन्द्र देवराज शक्र है-यावत् आनन्द कर रहा है-यहां यावत् पदसे 'सामानिक त्रायस्त्रिंशकादि पूर्वोक्त' समस्त पदों का ग्रहण हुआ है। तात्पर्य यह है कि सामानिक देवों से और त्रायस्त्रिंशक देव आदि कों से युक्त बना हुआ यह शक्र दिव्य भोगों को भोग रहा है ऐसी बात उन सामानिक देवोंने उस चमरेन्द्र को समझाई ॥सू०५॥

विजएणं वद्धावेंति तेमणे जयनादोथी चमरेन्द्रने वधाव्यो, त्यार बाद 'एवं वयासी' तेमणे तेने आ प्रमाणे कह्युं-'एस णं देवाणुप्पिया ! सक्के देविंदे देवराया जाव विहरति' हे देवानुप्रिय ! ए तो देवेन्द्र देवराज शक्र छे. अहीं "आनंद करी रह्यो छे," त्यां सुधीनुं समस्त कथन 'जाव' पदथी ग्रहण करायुं छे. एटले के सामानिक, त्रायस्त्रिंशक आदि देवो पर अधिपत्य भोगवतो एवो ते शक्रेन्द्र त्यां दिव्य भोगो भोगवी रह्यो छे. आ प्रकारनो जवाब सामानिकोए चमरेन्द्रने आप्यो ॥ सू० ५ ॥

चमरे असुरिंदे, असुरराया ओहिं पउंजइ, ममं ओहिणा आभोएइ, इमेआरूवे अज्झत्थिए जाव-समुपज्जित्था-एवं खलु समणे भगवं महावीरे जंबूदीवे दीवे भारहे वासे, सुसुमारपुरे नयरे असोगवणसंडे उज्जाणे, असोगवरपायवस्स अहे पुढविसिलापट्टयंसि अट्ठमभत्तं पगिण्हित्ता एगराइअं महापडिमं उपसंपज्जित्ताणं विहरति ॥ सू० ६ ॥

छाया-ततः खलु स चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजस्तेषां सामानिकपर्षदुपपन्नकानां देवानाम् अन्तिके एतम् अर्थं श्रुत्वा निशम्य आसुरुप्तः, रुष्टः, कुपितः, चण्डकितः, मिसमिसयन् तान् सामानिकपर्षदुपपन्नकान् देवान् एवम् अवादीत्-अन्यः खलुभोः ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः, अन्यः खलु भोः !

'तएणं से चमरे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (तएणं) इसके बाद (असुरिंदे असुरराया से चमरे) असुरेन्द्र असुरराज वह चमर (तेसिं सामाणियपरिसोववन्नगाणं देवाणं अंतिए) उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवों से (एयमट्ठं सोचा) इस बातको सुनकर (निसम्म) और उसे अच्छी तरह से मन में निश्चित कर आसुरुत्ते इकदम क्रुद्ध हो गया (रुट्ठे) रोष युक्त हो गया (कुविए) कुपित हो गया। (चंडिक्किए) और प्रचण्डकोप से युक्त होकर (मिसमिसेमाणे) मिसमिसाते हुए उसने (ते सामाणियपरिसोववन्नगे देवे) उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवों से

"तएणं से चमरे" ઇત્યાદિ —

સૂત્રાર્થ-(तएणं असुरिंदे असुरराया से चमरे) જ્યારે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરે (तेसिं सामाणियपरिसोववन्नगाणं देवाणं अंतिए) સામાનિક પરિષદમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે સામાનિક દેવોની (एयमट्ठं सोचा) એ વાત સાંભળી (निसम्म) અને તેના પર પૂરે પૂરો વિચાર કર્યો ત્યારે (आसुरुत्ते) તે એક દમ ક્રોધાવેશમાં આવી ગયો (रुट्ठे) તેને ઘણો રોષ ચડયો, (कुविए) તે કોપાયમાન થયો, (चंडिक्किए) અને પ્રચંડ ક્રોધમાં આવી ગયેલા તેણે (मिसमिसेमाणे) દાંત કચકચાવીને તથા દાંત નીચે હોઠ દબાવીને (ते सामणियपरिसोववन्नगे देवे एवं वयासी) સામાનિક પરિષદામાં ઉત્પન્ન

सचमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः, महर्द्धिकः खलु भोः। स शक्रो देवेन्द्रः देवराजः, अल्पर्द्धिकः खलु भोः। स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः, तद्गच्छामि देवानुप्रियाः! शक्रं देवेन्द्रं देवराजं स्वयमेव अत्याशातयितुम्? इति कृत्वा उष्णः, उष्णीभूतो जातश्चापि अभवत् ततः स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः– अवधिं प्रयुङ्क्ते; माम् अवधिना आभोगयति, आभोग्य अयम् एतद्रूप आ-

(एवं वयासी) इस प्रकार कहा-(अण्णे खलु भो! सक्के देविंदे देवराया, अण्णे खलु भो! से चमरे असुरिंदे असुरराया) हे देवो! देवेन्द्र देवराज शक्र दूसरा है और हे देवो! असुरेन्द्र असुरराज चमर दूसरा है (महड्ढिए खलु भो! से सक्के देविंदे देवराया, अप्पिड्ढिए खलु भो! से चमरे असुरिंदे असुरराया) हे देवो! देवेन्द्र देवराज वह शक्र महाऋद्धिवाला है और हे देवो! असुरेन्द्र असुरराज चमर दूसरा है (तं) तो (देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रियो! मैं (सयमेव) स्वयं ही (देविंदं देवरायं सक्कं) उस देवेन्द्र देवराज शक्रको (अच्चासाइत्तए इच्छामि) उसकी शोभा से भ्रष्ट करनेकी चाहना कर रहा हूं (त्तिकट्टु) ऐसा कह कर वह चमर (उसिणे) बहुत गरम हुआ-क्रोध से भर गया–तथा (उसिणब्भूए जाए यावि होत्था) अस्वाभाविक गरमी से युक्त हो गया। (तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया ओहिं पउंजइ) इसके बाद उस असुरेन्द्र असुरराज चमरने अपने अवधिज्ञान

थयेला ते सामानिक देवोने आ प्रमाणे कह्युं-(अण्णे खलु भो! सक्के देविंदे देवराया, अण्णे खलु भो! से चमरे असुरिंदे असुरराया) हे देवानुप्रियो! देवेन्द्र देवराज शक्र भिन्न छे, अने असुरेन्द्र असुरराज चमर भिन्न छे. (महिड्ढिए खलु भो! से सक्के देविंदे देवराया, अप्पिड्ढिए खलु भो! से चमरे असुरिंदे असुरराया!) हे देवो! देवेन्द्र देवराज शक्र महर्द्धिक छे अने देवेन्द्र देवराज चमर तेनाथी ओछी ऋद्धिवाळो छे. कहेवानो भावार्थ ए छे के देवेन्द्र देवराज शक्र मारा करतां वधारे ऋद्धिवाळो छे, ते वात हुं जाणुं छुं. (तं) छतां पण (देवाणुप्पिया) हे देवानुप्रियो! (सयमेव) हुं पोते ज (देविंदं देवरायं सक्कं) देवेन्द्र देवाराज शक्रने(अच्चासाइत्तए इच्छामि) तेमनी शोभाथी भ्रष्ट करवा इच्छुं छुं. (त्तिकट्टु) ए प्रमाणे कहीने (उसिणे) चमरेन्द्र घणो गरम थइ गयो–क्रोधायमान थयो (उसिणब्भूए जाए यावि होत्था) तथा अस्वाभाविक गरमीथी युक्त थयो–तेनो कोपाग्नि प्रज्वलित थयो (तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराये ओहिं पउंजइ) त्यार बाद ते असुरेन्द्र असुरराज चमरे अवधिज्ञाननो उपयोग

ध्यात्मिको यावत्-समुदपद्यत-एवं खलु श्रमणो भगवान् महावीरो-जम्बूद्वीपे द्वीपे, भारते वर्षे, सुंसुमारपुरे नगरे, अशोकवनखण्डे उद्याने, अशोकवरपादपस्य अधः पृथिवी शिलापट्टके अष्टमभक्तं मगृह्य एकरात्रिकीं महाप्रतिमाम् उपसंपद्य विहरति ॥ सू. ६ ॥

टीका-चमरम्प्रति सामानिकदेवानां शक्रसमृद्धिविलासादि कथनानन्तरं तान् प्रति चमरोक्ति भगवान् गौतमं प्रतिपादयति-'तएणं से चमरे' इत्यादि। ततः शक्रवृत्तकथनानन्तरं खलु स प्रसिद्धः चमरः 'असुरिंदे' असुरेन्द्रः 'असुर-

को लगागा 'ममं ओहिणा आभोएइ' तब उसने मुझे अवधिज्ञान से देखा (इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) देखकर उसे इस प्रकारका आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ कि (एवं खलु समणं भगवं महावीरे जंबूदीवे दीवे भारहे वासे सुंसुमारपुरे नयरे असोयवरसंडे उज्जाणे असोगवरपायवस्स अहे पुढविसिला पट्टयंसि अट्ठमभत्तं पगिण्हित्ता एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ) श्रमण भगवान महावीर जंबूद्वीप नामके द्वीपमें स्थित भारतवर्षमें वर्तमान सुंसुमार नगरमें रहे हुए अशोकवन खंड उद्यान में श्रेष्ठ अशोकवृक्ष के नीचे पृथिवी शिलापट्टके ऊपर अष्टमभक्त को धारण करके एकरात प्रमाणवाली भिक्षु प्रतिमाको धारण किये हुए है॥

टीकार्थ—सामानिक देवोंने जब चमर से शक्रकी समृद्धि और उसके विलास आदिका कथन किया-तब उसके बाद चमरने जो उनसे कहा. उसे भगवान् गौतम से कहते हैं-'तएणं से चमरे इत्यादि।

કર્યો. (ममं ओहिणा आभोएइ) અને તણે અવધિજ્ઞાનથી મને (મહાવીર પ્રભુને જોયો (इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था) મને જોઇને તેના મનમાં આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો. (एवं खलु समणं भगवं महावीरे जंबूदीवे दीवे भारहे वासे सुंसुमारपुरे नयरे असोयवरसंडे उज्जाणे असोगवरपायवस्स अहे पुढविसिलापट्टयंसि अट्ठमभत्तं पगिण्हित्ता एगराइयं महापडिमं उवसंपज्जित्ताणं विहरइ) કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર, જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં, (ભારતવર્ષમાં) સુંસુમારપુર નગરના અશોકવનખંડ ઉદ્યાનમાં શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષની નીચે શિલાપટ્ટક ઉપર અઠમની તપસ્યા કરીને એક રાત્રિ પ્રમાણવાળી ભિક્ષુ પ્રતિમાની આરાધના કરી રહ્યા છે.

ટીકાર્થ—જ્યારે સામાનિક દેવોએ શક્રેન્દ્રની દેવર્દ્ધિ તથા ભોગવિલાસ આદિની વાત ચમરેન્દ્રને કહી ત્યારે ચમરેન્દ્રે શું કહ્યું તે સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં બતાવ્યું છે—

राया' असुरराजः 'तेसिं' तेषां पूर्वोक्तानाम् 'सामाणियपरिसोववन्नगाणं' सामानिकपर्षदुपपन्नकानाम् सामानिकदेवानाम् 'अन्तिए' अन्तिके 'एअमट्ठं' एतमर्थम् उक्तशक्रवृत्तान्तं 'सोचा' श्रुत्वा 'निसम्म' निशम्य हृदि अवधार्य 'आसुरुत्ते' आसुरुप्तः क्रुद्धः कोपसूचकरक्तनयनमुखाकृतिर्वा 'रुट्ठे' रुष्टः रोपयुक्तः 'कुविए' कुपितः कोपाविष्टः 'चंडिक्किए' चाण्डिक्यितः प्रचण्डकोपाक्रान्तः सन् 'मिसमिसेमाणे' मिसमिसयन् दन्तौष्ठदशनपूर्वकं 'मिसमिस' इति अव्यक्तशब्दं कुर्वन् 'ते सामाणिअपरिसोववन्नगे' तान् सामानिकपरिषदुपपन्नकान् सामानिकत्वेनोत्पन्नान् 'देवे' देवान् 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'अण्णे खलु भो!' अन्यः अपरः किलभोः! देवाः! सक्के देविंदे' शक्रो देवेन्द्रः

शक्रेन्द्रके वृत्तान्त को कह चुकने के बाद जब 'से' उस प्रसिद्ध असुरिंदे असुरराया चमरे' असुरेन्द्र असुरराज 'चमरे' चमरने 'तेसिं' उन सामाणिय परिसोववन्नगाणं' सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए सामानिक देवोंके 'अंतिए' पासमें 'एयमट्ठं' उक्त शक्रके वृत्तान्तको सुना 'तो सोचा' सुनकर और 'निसम्म' उसे अपने हृदयमें निश्चित कर वह 'आसुरुत्ते' उसी समय क्रुद्ध हो गया. कोप सूचक रक्तनयनयुक्त मुखाकृति से संपन्न हो गया (रुट्ठे) रोप सहित हो गया 'कुविए' कोपाविष्ट हो गया. 'चंडिक्किए' प्रचण्डकोप से आक्रान्त हो गया और इस तरह बनकर वह 'मिसिमिसेमाणे' अपने ओठोंको अपने ही दांतोसे चबाने लग गया. क्रोधके प्रचण्ड आवेग से इकदम दबी हुई दशामें अव्यक्त शब्दोंका उच्चारण करते हुए उसने उस समय 'ते' उन 'सामाणियपरिसोववन्नगे देवे' सामानिक परिषदामें उत्पन्न हुए देवोंसे 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा 'देविंदे देवराया सक्के

'से असुरिंदे असुरराया चमरे' અસુરેન્દ્ર અસુરરાય ચમરે 'तेसिं सामाणिय परिसोववन्नगाणं' સામાનિક પરિષદમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે સામાનિક દેવો 'अंतिए' પાસેથી 'एयमट्ठं' શક્રેન્દ્રનું ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનું વૃત્તાન્ત જ્યારે 'सोच्चा' સાંભળ્યું અને 'निसम्म' તેને પોતાના હૃદયમાં બરાબર નિશ્ચિત કર્યું ત્યારે 'आसुरुत्ते' એજ સમયે તેને ક્રોધ ચડયો. તે ક્રોધના ચિહ્નો તેની મુખાકૃતિ અને નયનોમાં સ્પષ્ટ દેખાવા લાગ્યા (रुट्ठे) તેને રોષ ચડયો, (कुविए) તે કોપાયમાન થયો, 'चांडिक्किए' તેના અંગે અંગમાં પ્રચંડ કોપ વ્યાપી ગયો. 'मिसिमिसेमाणे' ક્રોધથી તેણે દાંત કચકચાવવા માંડયા, સામાનિક પરિષદામાં ઉત્પન્ન થયેલા દેવોને સંબોધીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું- 'देविंदे देवराया सक्के भो! खलु अण्णे!' હે દેવો! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર પણ ભિન્ન છે.

'देवराया' देवराजो वर्तते 'अण्णे खलु भो!' अन्यः अपरः खलु भोः! देवाः! 'से चमरे' सोऽहं चमरः 'असुरिंदे' असुरेन्द्रः 'असुरराया' असुरराजः अस्मि आवयोः परस्परं महत्तारतम्यं वैषम्यञ्च वर्तते यतः महड्ढीए खलु भो! से सक्के' महर्द्धिकः खलु भो देवाः! स शक्रः 'देविंदे देवराया' देवेन्द्रो देवराजः, अथच अप्पिड्ढीए खलु भो!' अल्पर्द्धिकः खलु भो देवाः! 'से चमरे' स चमरः 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्रोऽसुरराजोऽहमस्मि, 'तं इच्छामि णं' तत् तस्मात् कारणात् इच्छामि खलु 'देवाणुप्पिया!' भो देवानुप्रियाः! 'सक्कं देविंदं' शक्रं देवेन्द्रं 'देवरायं' देवराजं 'सयमेव' स्वयमेव केवलमेकाकी अहमेव 'अच्चासाइत्तए' अत्याशातयितुम् अतितरीमाशातनाविपर्यीकर्तुम् निजस्वरूपाद् भ्रंश-

भो! खलु अण्णे' देवेन्द्र देवराज शक्र हे देवो! चमर से भिन्न है दूसरा है और 'असुरिंदे असुरराया चमरे भो! अण्णे' असुरेन्द्र असुरराज चमर हे देवो! उससे भिन्न है-दूसरा है 'से सक्के देविंदे देवराया महिड्ढिए खलु' तथा वह देवेन्द्र देवराज शक्र बहुत बडी ऋद्धिवाला है, और 'से चमरे असुरिंदे असुरराया अप्पिड्ढीए खलु भो!' वह असुरेन्द्र असुरराज चमर हे देवो! उससे बहुत थोडी सी ऋद्धिवाला है-यह सब मैं जानता हूं और मानता हूं-परन्तु फिर भी मैं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो! 'तं सक्कं देविंदं देवरायं' उस देवेन्द्र देवराजको 'सयमेव' अकेला ही 'अच्चासाइत्तए णं इच्छामि' उसमें निजस्वरूप से च्युत करनेकी चाहनावाला हो रहा हूं तात्पर्य कहनेका यह है कि मैं मानता हूं वह शक्र देवोंका इन्द्र और उन का राजा है तथा मैं ऐसा नहीं हूं। वह बहुत भारी विभूतिका

અને 'असुरिंदे असुरराया चमरे भो! अण्णे' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર પણ ભિન્ન છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મારા કરતાં શકેન્દ્ર અધિક સામર્થ્ય વાળો છે, એ વાત હું જાણું છું. 'से सक्के देविंदे देवराया महिड्ढिए खलु' હે દેવો! તે દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્ર મહા ઋદ્ધિવાળો છે. 'चमरे असुरिंदे असुरराया अप्पिड्ढीए खलु' અને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમર તેના કરતાં ઓછી ઋદ્ધિવાળો છે, તે વાત પણ હું સમજું છું છતાં પણ 'देवाणुप्पिया! હે દેવાનુપ્રિયો! 'तं सक्कं अच्चासाइत्तए णं इच्छामि' તેની શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવા ઇચ્છું છું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-હું જાણું છું કે શક્ર દેવલોકના દેવોનો રાજા અને ઇન્દ્ર છે, અને હું તેના જેટલું સામર્થ્ય ધરાવતો નથી. તે ઘણી ભારે સમૃદ્ધિનો સ્વામી છે, પણ હું અલ્પ સમૃદ્ધિનો ધણી છું. છતાં પણ હું તેને વાત વાતમાં પરાસ્ત કરી શકું છું. મારી સામે તેની શી વિસાત છે?

यितुमित्यर्थः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा उपर्युक्तरीत्या विचार्य 'उसिणे' उष्णः कोपावेशेन सतप्तः 'उसिणभूए जाए यावि होत्था' उष्णीभूतो जातश्चापि अभवत् अनुष्णः उष्णो भवतीति तथा भूतः अस्वभाविकरोपाविष्टः संजातः 'त ए णं से' ततः कोपावेशानन्तरं खलु सः 'चमरे असुरिंदे' चमरः असुरेन्द्रः 'असुरराया' असुरराजः 'ओहिं पउंजइ' अवधिं प्रयुङ्क्ते अवधिज्ञानप्रयोगं कुरुते ततः 'ममं' माम् महावीरं 'ओहिणा' अवधिना अवधिज्ञानोपयोगद्वारा 'आभोएइ' आभोगयति परिपश्यति दृष्ट्वा च तस्य चमरस्य 'इमेयारूवे' अयमेतद्रूपः वक्ष्यमाणप्रकारः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मगत संकल्पः इति भावः 'जाव-समुप्पज्जित्था' यावत् समुदपद्यत समुत्पन्नः, यावत्करणात्-चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः इति संग्राह्यम्, अथ उपर्युक्तसंकल्पस्वरूपमाह-'एवं खलु

धनी है और मैं अल्प विभूतिवाला हूं परन्तु मैं उसे बातकी बात में परास्त कर सकता हूं-मेरे समक्ष वह शक्र क्या है कुछ भी नहीं है 'त्तिकट्टु' इस अभिप्राय से प्रेरित होकर वह चमर 'उसिणे उसिणब्भूए जाए यावि होत्था' कोपके आवेशसे संतप्त हो गया-और अस्वाभाविक रोषसे आविष्ट हो गया-अग्निके जैसा बन गया। 'तएणं से' तब कोपावेशसे भरजानेके बाद उस 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्र असुरराजने 'ओहिं पउंजइ' अपने अवधिज्ञानको प्रयुक्त किया-'ममं ओहिणा आभोएइ' और उससे उसने मुझे देखा-जाना। जानकर तब उसे 'इमेयारूवे' इस प्रकारका यह 'अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था' आत्मगत संकल्प-विचार उत्पन्न हुआ। 'यहां यावत् पदसे संकल्पके 'चिन्तित, प्राथित, कल्पित, मनोगत' ये सब विशेषण गृहीत किये गये है। क्या संकल्प उसे उत्पन्न हुआ-इसी बातको अब प्रभु गौतमसे कहते है-कि 'एवं खलु समणे' इत्यादि 'समणे

'त्तिकट्टु'' આ પ્રકારની માન્યતાથી પ્રેરાઈને તે ચમરેન્દ્ર 'उसिणे उसिणब्भूए जाए यावि होत्था' ક્રોધાવેશથી સંતપ્ત થઇ ગયો અને અસ્વાભાવિક રોષથી અગ્નિ જેવો બની ગયો. તેનો કોપાગ્નિ પ્રજ્વલિત થઇ ઉઠયો. 'तएणं से' આ રીતે કોપાગ્નિથી યુક્ત બનેલ તે 'असुरिंदे असुरराय.' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે 'ओहिं पउंजइ' તેના અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કર્યો 'ममं ओहिणा अभोएइ' અને અવધિજ્ઞાનથી મને જોયો. ત્યારે 'इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था' તેને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, કલ્પિત, પ્રાર્થિત, મનોગત વિચાર ઉત્પન્ન થયો. તેને કયો વિચાર આવ્યો, તે મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામી પાસે પ્રકટ કરે છે-'एवं खलु समणे ईत्यादि' શ્રમણ

समणे, इत्यादि। यत्किल श्रमणो 'भगवं महावीरे' भगवान् महावीरः 'जंबू-दीवे दीवे' जम्बूद्वीपनाम द्वीपे 'भारहे वासे' भारते वर्षे भरतक्षेत्रे 'सुसु-मारपुरे नयरे' सुंसुमारपुरे नगरे 'असोगवणसंडे' अशोकवनषण्डे 'उज्जाणे' उद्याने 'असोगवरपायवस्स' अशोकवरपादपस्य उत्तमाशोकवृक्षस्य 'अहे' अध-स्तले 'पुढविसिलापट्टयंसि' पृथिवीशिलापट्टके पृथिवीशिलोपरि 'अट्ठमभत्तं' अष्टमभक्तम् 'पगिण्हित्ता' प्रगृह्य 'एगराइअं' एकरात्रिकीम् एकरात्रिस्थायि-नीम् 'महापडिमं' महाप्रतिमाम् अभिग्रहरूपाम् 'उवसंपज्जित्ताणं' उपसंपद्य स्वी-कृत्य खलु विहरति तिष्ठति ॥ सू० ६ ॥

मूलम्-"तं सेयं खलु मे समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्कं देविंदं, देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए त्तिकट्टु एवं संपे-हेइ, संपेहित्ता सयणिज्जाओ अब्भुट्टेइ, अब्भुट्टेत्ता देवदूसं परिहेइ, उववायसभाए पुरित्थिमिल्लेणं दारेणं निग्गच्छइ, जेणेव सभा सुहम्मा, जेणेव चोप्पाले पहरणकोसे, तेणेव उवा-गच्छइ, उवागच्छित्ता फलिहरयणं परामुसइ-एगे, अबीए, फलि हरयणमायाय महया अमरिसं वहमाणे चमरचंचाए रायहाणीए

भगवं महावीरे' जंबूदीवे दीवे 'जम्बूद्वीप नामके द्वीप में, 'भारहे वासे' भारतवर्षमें-भरतक्षेत्रमें-'सुंसुमारपुरे नयरे' सुंसुमारपुर नगरमें 'अ-सोगवणसंडे' अशोकवनखंड उज्जाणे' उद्यान में 'असोयवरपायवस्स अहे' उत्तम अशोकवृक्षके नीचे 'पुढविसिलापट्टयंसि' पृथिवी शिलापट्टक पर 'अट्ठमभत्तं' तीन उपवासको 'पगिण्हित्ता' धारण करके 'एगराइयं' एकरात प्रमाणवाली 'महापडिमं' महाप्रतिमाको-अभिग्रहरूप भिक्षुकी १२ बारहवीं प्रतिमाको 'उवसंपज्जित्ताणं' स्वीकार करके 'विहरइ' ठहरे हुए हैं ॥ सू० ६ ॥

ભગવાન મહાવીર, આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં આવેલા ભારતવર્ષમાં-ભરતક્ષેત્રમાં સુંસુમારપુર નામના નગરમાં, અશોકવનખંડ નામના ઉદ્યાનમાં, શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષની નીચે પડેલી શિલાપર અટ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ)ની તપસ્યા ધારણ કરીને 'एगराइयं' એક રાત્રિના પ્રમાણવાળી 'महापडिमं' મહાપ્રતિમાનું (અભિગ્રહ રૂપ ૧૨મી ભિક્ષુ પ્રતિમાનું) 'उवसंवेज्जित्ताणं विहरइ' આરાધન કરી રહેલ છે. ॥ સૂ૦ ૬ ॥

मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव तिगिच्छकूडे उप्पायपव्वए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव–दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, संखेज्जाइं जोयणाइं जाव उत्तरविउव्विअरूवं विकुव्वइ, ताए उक्किट्ठाए जाव–जेणेव पुढविसिलापट्टए, जेणेव ममं अंतिए, तेणेव उवागच्छइ, ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, जाव-नमंसित्ता एवं वयासी इच्छामि णं भंते ! तुब्भं नीसाए सक्कं देविंदं देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए त्तिकट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमेइ, वेउव्विअ समुग्घाएणं समोहणइ, जाव–दोच्चंपि वेउव्विअसमुग्घाएणं समोहणइ. एगं, महं, घोरं; घोरागारं, भीमं, भीमागारं, भासुरं, भयाणीयं, गंभीरं, उत्तासणियं, कालड्ढरत्त–भासरासिसंकासं जोयणसयसाहस्सीयं महाबोंदिं विउव्वइ, विउव्वित्ता अप्फोडेइ, वग्गइ, गज्जइ, हयहेसिअं करेइ, हत्थिगुलगुलाइअं करेइ, रहघणघणाइअं करेइ, पायदद्दरगं करेइ, भूमिचवेडयं दलयइ, सीहनादं नदइ, नदित्ता उच्छोलेइ, उच्छोलित्ता पच्छोलेइ, पच्छोलित्ता तिवइं छिंदइ, वामं भुअं असवेइ, दाहिणहत्थपदेसिणीए, अंगुट्ठणहेण यदि तिरिच्छमुहं विडंवेइ, विडंबित्ता महया महया सद्देणं कलकलरवं करेइ, एगे, अबीए, फलिहरयण मायाय उड्ढं वेहायसं उप्पइए, खोभंते चेव अहोलोअं, कंपेमाणे च मेइणीयलं, आकड्ढंतेव तिरियलोअं, फोडे माणेव अंबरतलं, कत्थइ गज्जंते, कत्थइ विज्जुयायंते, कत्थइ वासं वासमाणे, कत्थइ रयुग्घायं पकरेमाणे, कत्थइ तमुक्कायं

पकरेमाणे, वाणमंतरे देवे वित्तासमाणे, जोइसिए देवे दुहा विभयमाणे; आयरक्खे देवे विपलायमाणे; फलिहरयणं अंबर-तलंसि वियट्टमाणे, वियट्टमाणे विउब्भाएमाणे; विउब्भाएमाणे ताए उक्किट्टाए जाव-तिरियमसंखेज्जाणं; दीव-समुद्दाणं; मज्झं मज्झेण वीइवयमाणे जेणेव सोहम्मे कप्पे जेणेव सोहम्मवडिंसये विमाणे, जेणेव सभा सुहम्मा; तेणेव उवागच्छइ; एगं पायं पउमवरवेइआए करेइ. एगं पायं सभाए सुहम्माए करेइ, फलि-हरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो इंदकीलं आउडेए; एवं वयासी-कहिणं भो ! सक्के देविंदे देवराया ? कहिणं ताओ चउ-रासीइ सामाणिअसाहस्सीओ ? जाव-कहिणं ताओ चत्तारि चउरासीईओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ ? कहि णं ताओ अणे-गाओ अच्छराकोडीओ ? अज्ज हणामि; अज्ज वहेमि; अज्ज ममं अवसाओ अच्छराओ वसमुवणमंतु त्तिकट्टु तं अणिट्टं अकंतं;अप्पियं; असुभं; अमणुण्णं अमणामं, फरुसं; गिरं निसिरइ ॥ सू० ७ ॥

छाया-तत् श्रेयः खलु मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्रया शक्रं देवेन्द्रं, देवराजम् स्वयमेव अत्याशातयितुम् इति कृत्वा एवं संप्रेक्षते, संप्रेक्ष्य शयनी-

---

'तं सेयं खलु मे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तं) तो (सेयं खलु मे) मुझे यह अवसर बडा ही कल्याणकारी मिला हैं-अर्थात् शक्रको परास्त करनेके लिये मुझे यह बडा अच्छा अवसर मिल गया हैं अतः (समणं भगवं महावीरं णीसाए

'तं सेयं खलु मे' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(तं) તો (सेयं खलु मे) નીચે પ્રમાણે કરવામાં જ મારૂં શ્રેય રહેલું છે. એટલે કે શક્રને પરાસ્ત કરવાની આ સારી તક મને મળી છે. (समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्कं देविंदं देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए) શ્રમણ ભગવાન

याद् अभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय देवदूष्यं परिदधाति, उपपातसभायाः पौरस्त्येन द्वारेण निर्गच्छति, यत्रैव सभा सुधर्मा यत्रैव चतुष्पालः प्रहरणकोशः, तत्रैव उपागच्छति, उपागत्य परिघरत्नं परामृशति-एकम् अद्वितीयं परिघरत्नमादाय महान्तम् अमर्षम् वहन् चमरचञ्चायाः राजधान्याः मध्यं मध्येन निर्गच्छति,

सक्कं देविंदं देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए) मैं श्रमण भगवान् महावीरको आसरा लेकर देवेन्द्र देवराज शक्रको अकेला ही परास्त करने के लिये गमन करूं-तो इसी में मेरी भलाई हो सकती है। (त्तिकट्टु एवं संपेहेइ) इस प्रकारकी भावना से प्रेरित होकर उसने ऐसा विचार किया। (संपेहित्ता) ऐसा विचार करके (सयणिज्जाओ अब्भूट्ठेइ) वह अपनी सेज से उठा, 'अब्भूट्ठेत्ता' उठ करके (देवदूसं परिहेइ) देवदूष्यको उसने पहिरा (उववायसभाए पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं निग्गच्छइ) पहिनकर वह उपपात सभाके पूर्वद्वार से होकर निकला। वहांसे निकलकर (जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव चोप्पाले पहरणकोसे तेणेव उवागच्छइ) जहां सुधर्मा सभा थी और जहां चोकोर-चार खंडका-हथियारोंको रखे जानेका भंडार-शस्त्रागार था वहां वह गया (उवागच्छित्ता) वहां जाकर (फलिहरयणं परामुसइ) उसने परिघ नामक हथियारको उठाया-(एगे अबीए) उसे उठाकर वह अकेला ही किसी दूसरे साथीके विना (फलिहरयणमायाय) उस परिघ रत्नको लेकर (महया अमरिसंवहमाणे) बहुत ही अधिक क्रोध से भरा हुआ

મહાવીરનો આશ્રય લઇને, દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને હું જાતે જ પરાસ્ત કરવા જઉં, એમાં જ મારૂં શ્રેય છે. (त्ति कट्टु एवं संपेहेइ) આ પ્રકારની માન્યતાથી પ્રેરાઇને તેણે ઉપર કહ્યા પ્રમાણેનો સંકલ્પ કર્યો. (संपेहित्ता) એ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે (सयणिज्जाओ अब्भूट्ठेइ) પોતાની દેવશય્યામાંથી ઉઠયો. (अब्भूट्ठेत्ता) ઉઠીને (देवदूसं परिहेइ) તેણે દેવદૂષ્ય-દેવવસ્ત્રોને પરિધાન કર્યાં. (उववायसभाए पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं निग्गच्छइ) ત્યારબાદ તે ઉપપાત સભાના પૂર્વ દ્વારેથી નીકળ્યો. અને (जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव चोप्पाले पहरणकोसे तेणेव उवागच्छइ) ત્યાંથી નીકળીને જ્યાં સુધર્મા સભા હતી, તેની અંદર જ્યાં ચાર ખંડાવાળું શસ્ત્રાગાર હતું, ત્યાં તે ગયો. (उवागच्छित्ता) ત્યાં જઇને તેણે (फलिहरयणं परामुसइ) પરિઘ નામનું હથિયાર લીધું. (एगे अबीये) ત્યાર બાદ તે એકલો જ (કોઇને પણ સાથે લીધા વિના) (फलिहरयणमायाय) તે પરીઘ રત્નને લઇને (महया अमरिसं-वहमाणे) તે ક્રોધાવેશમાં આવીને (चमरचंचाए रायहाणीए मज्झं मज्झेणं

निर्गत्य यत्रैव तिगिच्छकूटः उत्पातपर्वतः, तत्रैव उपागच्छति, उपगत्य यावत्-द्वितीयवारमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य संख्येयानि योजनानि यावत्-उत्तर वैक्रियरूपं विकुर्वति, तया उत्कृष्टया यावत्-यत्रैव पृथिवी शिलापट्टकः, यत्रैव मम अन्तिकस्तत्रैव उपागच्छति, मां त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणां करोति, यावत्-नमस्यित्वा एवम्-अवादीत्-इच्छामि भगवन्!

(चमरचंचाए रायहाणीए मज्झं मज्झेणं णिग्गच्छइ) चमरचंचा राजधानीके ठीक बीचों बीच से होकर निकला (णिग्गच्छित्ता) और निकल कर (जेणेव तिगिच्छकूडे उववायपव्वए-तेणेव उवागच्छइ) जहां तिगिच्छकूट नामका उपपात पर्वत था वहां पर गया (उवागच्छित्ता) वहां जाकर (जाव दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ) उसने यावत् दुवारा भी वैक्रिय समुद्घात से अपनी आत्माके प्रदेशोंको मूल शरीर छोडे विना बाहर निकला (संखेज्जाइं जोयणाइं जाव उत्तरविउव्वियरूवं विकुव्वइ) और बाहर निकाल कर वह संख्यात योजन तक अपने उत्तर वैक्रियरूप से युक्त हुआ (ताए उक्किट्ठाए जाव जेणेव पुढविसिलापट्टए जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) उस देवसबंधी उत्कृष्ट गति से यावत् जहां पृथिवी शिलापट्टकथा और जहां पर मैं था. वहां पर वह आया (उवागच्छित्ता) वहां आकरके उसने (ममंतिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ) मेरी तीन बार प्रदक्षिणा

णिग्गच्छइ) ચમરચંચા રાજધાનીની વચ્ચે વચ્ચમાંથી પસાર થયો. (णिगच्छित्ता) ત્યાંથી નીકળીને (जेणेव तिगिच्छकूडे उववायपव्वए-तेणेव उवागच्छइ) તે તિગિચ્છકૂટ નામના ઉપપાતપર્વત પર ગયો उवागच्छित्ता ત્યાં જઈને (जाव दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ) તેણે બે વાર વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને પોતાના આત્મ પ્રદેશોને મૂળ શરીર છોડયા વિના બહાર કાઢયા. (संखेज्जाइं जोयणाइं जाव उत्तरविउव्वियरूवं विकुव्वइ) અને સંખ્યાત યોજન પ્રમાણુના ઉત્તર વૈક્રિયરૂપથી તે યુક્ત થયો (ताए उक्किट्ठाए जाव जेणेव पुढविसिला पट्टए जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) ત્યાર બાદ તે દેવી, ઉત્કૃષ્ટ આદિ આદિ વિશેષણોવાળી ગતિથી, જ્યાં પૃથ્વી શિલાપટ્ટક હતું અને તે શિલાપટ્ટક પર જ્યાં હું બારમી ભિક્ષુ પ્રતિમાનું આરાધન કરી રહ્યો હતો, ત્યાં આવ્યો. (उवागच्छित्ता) મારી પાસે આવીને તેણે (तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ) મારી ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી, (जाव नमंसित्ता) મને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે

तव निश्रया शक्रं देवेन्द्रम् देवराजं स्वयमेव अत्याशातयितुम् इति कृत्वा उत्तर-पौरस्त्य दिग्भागम् अवक्रामति, अवक्रम्य वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, यावत्–द्वितीयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, एकां, महतीं, घोराम् घोराकाराम्, भीमाम्, भीमाकाराम्, भास्वराम्, भयानिकाम्, गम्भीराम्, उत्रासनिकाम्, कालार्धरात्र–मापराशिसंकाशाम्, योजनशतसाहस्रिकाम्, महा-बोन्दीम् विकुर्वति, विकुर्वित्वा आस्फोटयति आस्फोट्य वल्गति,वल्गित्वा गर्जति,

की (जाव नमंसित्ता) यावत् नमस्कार कर (एवं वयासी) वह इस प्रकार से कहने लगा–(इच्छामि णं भंते! तुब्भं नीसाए सक्कं देविंदे देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए त्तिकट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ) हे भदन्त! मैं आपकी निश्रा से स्वयं ही देवेन्द्र देवराज शक्र को उसकी शोभा से भ्रष्ट करना चाहता हूं. इस प्रकार कहकर वह ईशानकोणकी ओर चला गया। वहां जाकर उसने (वेउव्विय समुग्घाएणं समोहणइ) वैक्रिय समुद्घात द्वारा आत्म प्रदेशोंको बाहर निकाला (जाव दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ) यावत् दुबारा भी उसने वैक्रिय समुद्घात से अपने आत्म प्रदेशोंको समवहत किया-अर्थात् दुबारा भी उसने वैक्रिय समुद्घात किया, इस तरह करके उस चमर ने (एगं महं घोरं घोरागारंभीमं भीमागारं भासुरं भयाणीयं गंभीरं उत्तासणयं कालड्ढरत्तभासरासिसंकासं जोयणसयसाहस्सीयं महाबोंदिं विउव्वइ) एक बडा भारी शरीर बनाया–यह शरीर उसका घोररूप था, घोर आकार वाला था, भीम (भयंकर) रूप था, भीम

[एवं वयासी] આ પ્રમાણે કહ્યું—[इच्छामि णं भंते! तुब्भं निसाए सक्कं देविंदं देवरायं सयमेव अच्चासाइत्तए त्ति कट्टु उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ] હે ભદન્ત! હું આપની નિશ્રાથી (આશ્રયથી) મારી જાતે જ, દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રને તેની શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવા માગું છું. આ પ્રમાણે કહીને તે ઇશાનકોણમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં જઈને તેણે [वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ] વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા આત્મ-પ્રદેશોને બહાર કાઢયા. [जाव दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ] બીજી વાર વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને તેણે આત્મપ્રદેશોને સમવહત કર્યા—એટલે કે તેણે બીજી વાર પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કર્યો. આ પ્રમાણે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને તેણે [एगं महं घोरं घोरागारं भीमं भीमागारं भासुरं भयाणीयं गंभीरं उत्तासणयं कालड्ढरत्त भासरासिसंकासं जोयणसयसाहस्सीयं महाबोंदिं विउव्वइ] એક ઘણું વિરાટ શરીર બનાવ્યું. તેનું તે શરીર ઘોરરૂપ (વિકરાળ) હતું ઘોર આકારવાળું હતું ભીમરૂપ (ભય.

गर्जित्वा हयहेषितं करोति, कृत्वा हस्तिगुलगुलायितं करोति कृत्वा रथघनघनायितं करोति, कृत्वा पाददर्दरकं करोति, कृत्वा भूमिचपेटां ददाति, दत्वा सिंहनादं नदति, नदित्वा उच्छलति, उच्छल्य मच्छलति, मच्छल्य त्रिपदीं छिनत्ति, छित्वा वामं भुजम् उच्छ्रयति, उच्छ्राय्य दक्षिणहस्तमदेशिकया अङ्गुष्ठनखेन चापि तिर्यग्मुखं विडम्बयति, विडम्ब्य महता महता शब्देन कलकलरवं करोति,

(भयंकर) आकार वाला था, भास्वर था, भयानक था, गंभीर था, त्रास उत्पन्न करनेवाला था, कालरात्रिकी मध्यरात्रि के समान और उडदकी राशिके समान कृष्णवर्णका था और एक लाख योजन का विस्तार वाला था (विउव्वित्ता) इस प्रकारका शरीर विक्रिया द्वारा निष्पन्न करके (अप्फोडेइ, वग्गइ, गज्जइ) वह अपने हाथोंको पछाडने लगा, कूदने लगा, मेघकी तरह गर्जने लगा (हयहेसियं करेइ) घोडेकी तरह हिनहिनाने लगा (हत्थिगुलगुलाइयं करेइ) हाथीकि तरह किलकिलाट करने लगा (रहघणघणाइयं करेइ) रथकी तरह घनघन करने लगा (पायदद्दरगं करेइ) पैरोंको जमीन पर बडे जोरसे पटकने लगा। (भूमिचवेटयं दलयइ) भूमि पर घूसा मारने लगा। (सीहणादं नदइ) सिंहकी तरह दहाड मारने लगा (उच्छोलेइ) ऊपर की ओर उछलने लगा (पच्छोलेइ) पछाड मारने लगा (तिवइं छिंदइ) त्रिपदी को उसने छेद दिया (वामं भुयं ऊसवेइ) बायें हाथको ऊपर उठा लिया (दाहिणहत्थपदेसिणीए अंगुट्ठणहेण य वि तिरिच्छमुहं विडंबेइ) दाहिने

કર) હતું અને ભીમ આકારવાળું હતું, ભાસ્વર (દીપ્ત) હતું, ભયાનક હતું, ગંભીર હતું, ત્રાસજનક હતું, કાલરાત્રિની મધ્યરાત્રિ સમાન અને અડદના ઢગલા જેવું કૃષ્ણવર્ણનું હતું, અને એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળુ હતું, [विउव्वित्ता] આ પ્રકારના વૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ કરીને [अप्फोडेइ, वग्गइ, गज्जइ] તે પોતાના હાથ પછાડવા લાગ્યો, કૂદવા લાગ્યો અને મેઘના જેવી ગર્જના કરવા લાગ્યો, [हयहेसियं करेइ] ઘોડાની જેમ હણહણવા લાગ્યો, [हत्थिगुलगुलाइयं करेइ] હાથીના જેવો ચીત્કાર કરવા લાગ્યો [रयघणघणाइयं करेइ] દોડતા રથના જેવી ઘણઘણાટી કરવા લાગ્યો, [पायदद्दरगं करेइ] જોરથી જમીન પર પગ પછાડવા લાગ્યો, [भूमिचवेटयं दलयइ] જમીન ઉપર હાથ પટકીને જમીન પર આઘાત કરવા લાગ્યો, (सीहणादं नदइ) સિંહના જેવી ગર્જના કરવા લાગ્યો, (उच्छोलेइ) ઊંચે ઉછળવા લાગ્યો, [पच्छोलेइ] નીચે પછાડ ખાવા લાગ્યો, (तिवइं छिंदइ) રંગભૂમિમાં મલ્લની જેમ તેણે ત્રિપદીનું છેદન કર્યું, (वामंभूय ऊसवेइ) ડાબા હાથને ઊંચો ઉઠાવીને (दाहिणहत्थपदेसिणीए अंगु-

एकम् अद्वितीयम् परिघरत्नमादाय ऊर्ध्वं विहाय उत्पतितः, क्षोभयन् चैव अधोलोकम्, कम्पयंश्च मेदिनीतलम्, आकर्षयन्निव तिर्यग्लोकम्, स्फोटयन्निव अम्बरतलम्, कुत्रचित् गर्जन्, कुत्रचित् विद्युत्यमानः, कुत्रचिद्वर्षां वर्षन्, कुत्रचिद्रजउद्घातं प्रकुर्वन्, कुत्रचित् तमस्कायं प्रकुर्वन्, वानव्यन्तरान् देवान्

हाथकी प्रदेशिनी अंगुली से और अंगुलके नख से अपने मुखकी विडम्बना करने लगा। (महया महया सद्देण कलकलरवं करेइ) बडे जोर२से कलकल शब्द करने लगा (एगे अबीए फलिहरयणमायाय) इस तरह क्रोधाग्नि से जलता भुनता हुआ वह चमर अकेला ही-किसी दूसरे सहायक को लिये विना ही अपने परिघरत्नको लेकर (उड्ढं वेहासं उप्पइए) मानो पृथ्वीको क्षुभित करता हुआ ऊपर आकाशमें उड गया (खोभंते चेव अहोलोयं, कंपेमाणे च मेइणीयलं) जब वह ऊपरकी ओर आकाशमें उडा-तो उस समय ऐसा मालूम होने लगा कि मानों वह अधोलोकको क्षुभित सा कर रहा है, मेदिनीतलको वापिस सा कर रहा है। (आकड्ढेतेय तिरियलोयं) तिर्यग् लोकको खेंच सा रहा हैं (फोडेमाणेव अंबरतलं अम्बर तलको मानों फोड रहा है (कत्थइ गज्जंते, विज्जुयायंते) आकाशमें कहीं पर वह गर्जा, कहीं पर विजुलीकी तरह चमका (कत्थइ वासं वासमाणे) कहीं पर उसने वर्षाको वरसाया (कत्थइ रयुग्घायं पकरेमाणे) कहीं पर धूलि समूहको वरसाया (कत्थइ तमु-

हृणहेण य वि तिरिच्छमुहं विडंवेइ) જમણા હાથની તર્જનીથી અને અંગુઠાના નખથી તે તેના મુખની વિડંબના કરવા લાગ્યો. (महया महया सद्देण कलकलरवं करेइ) બહુ જ ઊંચે અવાજે તે કોલાહલ કરવા લાગ્યો. (एगे अवीए फलिहरयण-माया य) આ રીતે ક્રોધાગ્નિને વશ થયેલો તે ચમરેન્દ્ર એકલો જ—કોઈને પણ પોતાની સાથે લીધા વિના પોતાના પરિઘરત્ન નામના શસ્ત્રને ધારણ કરીને (उड्ढं वेहासं उप्पइए) ઉપર આકાશમાં ઉડવા લાગ્યો. (खोभंते चेव अहोलयं, कंपेमाणे च मेइणीयलं) આ રીતે ઉડતા તેણે અધોલોકમાં ખળભળાટ મચાવી દીધો, ધરાતલને કંપાવી દીધું, (आकड्ढंते य तिरियलोयं) તિર્યગ્લોકને જાણે કે તેની તરફ ખેંચી લીધો, (फोडेमाणे व अंवरतलं) જાણે કે તેણે આકાશને ફોડી નાખ્યું, (कत्थइ गज्जंते, कत्थइ विज्जुयायंते) આકાશમાં કોઈ કોઈ જગ્યાએ તે ગર્જ્યો, કોઈ કોઈ જગ્યાએ તે વિજળીની જેમ ચમક્યો, (कत्थइ वासं वासमाणे) કોઈ કોઈ સ્થળે ધૂળનો વરસાદ વરસાવ્યો, (कत्थइ तमुक्कायं पकरेमाणे) અને કોઈ સ્થળે તેણે

विश्रासयन् २, ज्योतिषिकान् देवान् द्विधा विभजन् २ आत्मरक्षकान् देवान् विपलाय्यमानः २ परिघरत्नम् अम्बरतले व्यावर्तयन् व्यावर्तयन्, विभ्राजयन् विभ्राजयन्, तया उत्कृष्टया यावत्-तिर्यगसंख्येयानाम् द्वीपसमुद्राणाम् मध्यं मध्येन व्यतिव्रजन् यत्रैव सौधर्मः कल्पः, यत्रैव सौधर्मावतंसकं विमानम्, यत्रैव सभा सुधर्मा, तत्रैव उपागच्छति, एकं पादं पद्मवरवेदिकायां करोति, एकं पादं सभायां सुधर्मायां करोति, परिघरत्नेन महता महता शब्देन

ध्धायं पकरेमाणे) कहीं पर उसने गाढ अन्धकार को प्रकट किया। इस तरह करता हुआ वह चमर ऊपर की ओर चला (वाणमंतरे देवे वित्तासमाणे, जोइसिए देवे दुहा विभयमाणे) चलते२ उसने वाणव्यन्तरदेवोंको त्रास युक्त कर दिया ज्योतिष्क देवों को दो विभागों में विभक्त कर दिया (आयरक्खे देवे विपलायमाणे) आत्मरक्षक देवोंको भगा दिया। (फलिहरयणं अंबरतलंसि वियट्टमाणे) परिघरत्नको वह आकाशमें घुमाने लगा। (वियट्टमाणे) घुमाते२ (विउब्भायमाणे विउब्भायमाणे) और उसे चमकाते चमकाते वह (ताए उक्किट्ठाए जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीयवयमाणे जेणेव सोहम्मे कप्पे) उस प्रसिद्ध उत्कृष्ट देवगतिसे युक्त हुआ यावत् तिरछे असंख्यात द्वीप और समुद्रोंके बीच में से होकर निकला और निकल कर जहां सौधर्मकल्प था (जेणेव सोहम्मवडिंसए विमाणे) जहां सौधर्मावतंसक विमान था (जेणेव सभा सुहम्मा) और जहां सुधर्मा सभा थी (तेणेव उवागच्छइ) वहां पर पहुंचा (एगं पायं पउमवर

ગાઢ અંધકાર કરી નાખ્યો. આ રીતે ઉત્પાત મચાવતો તે ઉપરની દિશામાં આગળ વધ્યો. (वाणमंतरेदेवे वित्तासमाणे) તેના માર્ગમાં આવતા વાનવ્યન્તર દેવોને તેણે ત્રાસ પહોંચાડયો, (जोइसिए देवे दुहा विभयमाणे) જ્યોતિષી દેવોને બે વિભાગમાં વિભક્ત કરી નાખ્યા, (आयरक्खेदेवे विपलायमाणे) તેણે આત્મરક્ષક દેવોને નસાડી મૂકયા, (फलिहरयणं अंबरतलंसि वियट्टमाणे) પરિઘરત્નને તે આકાશમાં ચક્રાકારે ફેરવવા લાગ્યો. (वियट्टमाणे) આ રીતે તેને ફેરવતો ફેરવતો (विउब्भायमाणे विउब्भायमाणे) અને ચમકાવતો ચમકાવતો, (ताए उक्किट्ठाए जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीयवीयमाणे जेणेव सोहम्मे कप्पे) ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી ઉડતો ઉડતો, તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી પસાર થઇને તે સૌધર્મ કલ્પ સુધી આવી પહોંચ્યો (जेणेव सोहम्मवडिंसए विमाणे) તેમાં જ્યાં સૌધર્માવતંસક વિમાન હતું (जेणेव सभा सुहम्मा) તે વિમાનમાં જ્યાં સૌધર્મ સભા હતી, (तेणेव

त्रिवारम् इन्द्रकीलम् आकुट्टयति, एवम्-अवादीत्-कुत्रभोः ! शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः ? कुत्र ताश्चतुरशीतिसामानिकसाहस्र्यः ? यावत्-कुत्र ताश्चतस्रः चतुरशीतयः आत्मरक्षकदेवसाहस्र्यः ? कुत्र ताः अनेकाः अप्सरः कोटयः ? अद्य हन्मि, अद्य व्यथयामि, अद्य मम अवशाः अप्सरसो वशमुपनमन्तु ? इति कृत्वा ताम् अनिष्टाम्, अकान्ताम्, अप्रियाम्, अशुभाम् अमनोज्ञाम्, अमनामाम्, परुषाम्, गिरं निःसृजति ॥ सू० ७ ॥

चेइयाए करेइ) वहां पहुंच कर उसने अपना एक पैर पद्मवरवेदिका के ऊपर रखा (एगं पायं सभाए सुहम्माए करेइ) और दूसरा पैर सुधर्मासभा में रखा। (फलिहरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो इंदकीलं आउडेए) बादमें उसने, जोर२से शब्दोचारण करते हुए तीन बार इंद्रकील को उस परिघरत्न से कूटा (एवं वयासी) फिर वह इस प्रकारसे कहने लगा। (कहिं णं भो सक्के देविंदे देवराया) अरे। वह देवेन्द्र देवराज शक्र कहां पर है। (कहि णं ताओ चउरासीइसामाणियसाहस्सीओ) कहां पर उसके ८४ चौरासी हजार सामानिक देव है ? (जाव कहिं णं ताओ चत्तारि चउरासीईओ आयरक्ख देवसाहस्सीओ) यावत् कहां वे चार चौरासी हज़ार (३३६००० तीनलाख छत्तीस हज़ार) उसके अंगरक्षक देव है (कहि णं ताओ अणेगाओ अच्छराकोडीओ) तथा कहां वे उसकी करोडों अप्सराएँ हैं (अज्ज हणामि, अज्ज वहेमि, अज्ज ममंअवसाओ अच्छराओ वसमुवणमंतु) मैं आज उन सबका

उवागच्छइ) त्यां ते जई पहोंच्यो. (एगं पायं पउमवरवेइयाए करेइ) त्यां जईने तेणे तेनो एक पग पद्मवर वेदिका उपर मूक्यो. (एगं पायं सभाए सुहम्माए करेइ) बीजो पग सुधर्मा सभा पर मूक्यो. (फलिहरयणेणं महया महया सद्देणं तिक्खुत्तो इंदकीलं आउडेए) त्यार बाद मोटेथी बूम बराडा पाडीने तेणे तेना परिघनरत्नथी ईन्द्रकील पर त्रण वखत फटका मार्या अने (एवं वयासी) आ प्रमाणे कह्युं-(कहिणं भो सक्के देविंदे देवराया) अरे ? ए देवेन्द्र देवराज शक्र क्यां छे ? (कहिणं भो सक्के देविंदे देवराया) अरे ! ते देवेन्द्र देवराज शक्र क्यां छे (कहिणं ताओ चउरासीइ सामाणिय साहस्सीओ) तेना ८४००० सामानिक देवो क्यां छे ? (जाव कहिं णं ताओ चत्तारि चउरासीईओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ तेना ३३६००० (चार चोर्यासी हजार) आत्मरक्षक देवो क्यां छे ? (कहिणं ताओ अणेगाओ अच्छराकोडीओ) तेनी करोडो अप्सराओ क्यां छे ? (अज्ज हणामि,

टीका-'तं सेयं खलु मे' तत्श्रेयः खलु मम, तत्तस्मात् कारणात् श्रेयः कल्याणकरं शुभावसरः किल मम अत्याशातयितुमित्यग्रेणान्वयः, अत्याशातनायाः स्वरूपमाह-'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'णीसाए' निश्रया तदाश्रयेण 'सक्कं देविंदं' शक्रं देवेन्द्रं 'देवरायं' देवराजम् 'सयमेव' स्वयमेव 'अच्चासाइत्तए' अत्याशातयितुम् अत्याशातनां विधातुं गमनं ममश्रेय इति पूर्वेण

हनन करता हूं आज ही उन सबका वध करता हूं-मैं कहता हूं कि जो अप्सराएँ मेरे आधीन नहीं हैं-वे सबकी सब मेरे आधीन हो जावें। (तिकट्टु तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं असुभं अमणुण्णं अमणामं, फरुसं गिरं निस्सरइ) इस प्रकार कह कर फिर उस चमरने अनिष्ट, अकान्त, अप्रिय, अशुभ, अमनोज्ञ. असुन्दर, मनको नहीं रुचने वाले, कठोर, ऐसे वचनोंका प्रयोग किया ॥

टीकार्थ-'तं सेयं खलु मे' यह मेरे लिये इन्द्रको उसकी शोभा से भ्रष्ट करनेका शुभ अवसर है' ऐसा सम्बन्ध जोडनेके लिये यहां 'तं सेयं खलु मे अच्चासाइत्तए' ऐसा अन्वय कर लेना चाहिये। अब सूत्रकार अत्याशातना के स्वरूप को कहते हैं-'समणं भगवं' श्रमण भगवान् 'महावीरं णीसाए' महावीरकी निश्रासे-उनके आश्रय से 'सक्कं देविंदं देवरायं' देवेन्द्र देवराज शक्रकी 'सयमेव' एकाकी ही-और किसी दूसरेकी सहायता लिये विना ही 'अच्चासाइत्तए'

अज्ज वहेमि, अज्ज ममं अवसाओ अच्छराओ वसमुवणमंतु) આજ હું તે સૌની હત્યા કરવાનો છું-આજે જ તે સૌનો હું વધ કરવાનો છું કે જે અપ્સરાઓ મારે અધીન નથી, તે સૌ અત્યારે જ મારે આધીન થઈ જાય. (त्तिकट्टु तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं, असुभं, अमणुण्णं अमणामं, फरुसं गिरं निस्सरइ) આ પ્રમાણે કહીને તે ચમરે ફરીથી અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અશુભ, અમનોજ્ઞ-અસુંદર, મનને નહીં રુચનારા અને કઠોર વચનો બોલવા માંડયાં.

ટીકાર્થ—'तं सेयं खलु मे' શક્રેન્દ્રને તેની શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવાનો આ શુભ અવસર મને પ્રાપ્ત થયો છે," એવો સંબંધ જોડવાને માટે 'तं सेयं खलु मे अच्चासाइत्तए' અહીં આ શબ્દસમૂહનો અર્થ સાથે ગ્રહણ કરાવો જોઈએ. હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે ચમરેન્દ્રને એવો કયો શુભ અવસર મળ્યો હતો-'समणं भगवं महावीरं णीसाए' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની નિશ્રાથી-તેમનો આશ્રય લઈને-'सक्कं देविंदं देवरायं' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની 'अच्चासाइत्तए' અત્યાશાતના કરવાને માટે-અપમાનિત કરવાને માટે-તેને શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવાને માટે 'सयमेव' એકલાજ ગમન કરવામાં

समन्वधः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा उक्तरीत्या मनसि विचिन्त्य 'एवं' उपर्युक्तरूपेण 'संपेहेइ' संप्रेक्षते समवधारयति 'संपेहित्ता' संप्रेक्ष्य समवधार्य 'सयणिज्जाओ' शयनीयात् देवशय्यातः 'अब्भुट्ठेइ' अभ्युत्तिष्ठति, 'अब्भुट्ठेत्था' अभ्युत्थाय 'देव-दूसं देवदूष्यं वस्त्रं 'परिहेइ' परिदधाति तदूवस्त्रं परिधाय च 'उववायसभाए' उपपातसभायाः 'पुरित्थिमिल्लेणं' पौरस्त्येन पूर्वदिग्भागे 'निग्गच्छति निः-सरति, निर्गत्य च 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'सुहम्मा' सुधर्मा सभाऽस्ति 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने 'चोप्पाले' चतुष्पालः चतुष्पालनामकाऽस्त्रागारं-

अत्याशातना करनेके लिये उसे शोभा से भ्रष्ट करनेके लिये-जाना. 'मे सेयं खलु' मुझे कल्याणकर है-अर्थात मैं भगवान् महावीरका सरणा लेकर जो इन्द्रको उसकी शोभा से भ्रष्ट करनेके लिये जाऊँ तो मुझे यह मौका घहुत ही अच्छा है। क्यों कि बडे पुरुषों के आसरे से किये कार्यमें सफलता प्राप्त अवश्य हो जाती है-ऐसा उस चमरने अपने मनमें विचार किया। 'त्तिकट्टु एवं संपेहेइ' इस सूत्रपाठ से सूत्रकार यहां यह प्रदर्शित करते है कि उस चमरने जो ऐसा विचार किया-वह इस निमित्तको श्रमण भगवान् महा-वीरके आश्रय लेने रूप निमित्तको लेकर ही किया। 'संपेहित्ता' ऐसा विचार कर-अच्छी तरहसे इस बातको अवधृत कर-वह 'सय-णिज्जाओ' देवशय्या से 'अब्भुट्ठेइ' उठा और 'अब्भुट्ठित्ता' उठकर उसने 'देवदूसं' देवदूष्य-वस्त्रको परिहेइ' पहिरा और पहिर कर वह 'उववायसभाए' उपपात सभाके 'पुरत्थिमिल्लेणं' पौरस्त्यं 'दारेणं' दरवाजे से होकर 'निग्गच्छइ' निकला। निकल कर 'जेणेव' जहां-जिसस्थान

'मे सेयं खलु' મારી ભલાઈ છે એટલે કે મહાવીર ભગવાનનો આશ્રય લઈનો શક્રેન્દ્રને અપમાનિત કરવાનો આ સરસ મોકો આજે મને મળ્યો છે. ચમરે મનમાં એવો વિચાર કર્યો તેનું કારણ એ હતું કે તે સમજતો હતો કે મહાન પુરુષનો આશ્રય લેવાથી ગમે તેવા મુશ્કેલ પ્રયત્નમાં પણ સફળતા મળે છે. 'त्ति कट्टु एवं संपेहेइ' આ પ્રકારના વિચારથી પ્રેરાઈને ભગવાન મહાવીરનો આશ્રય લઈને તે કામ કરવાનો તેણે સંકલ્પ કર્યો. 'संपेहित्ता' આ પ્રકારનો સંકલ્પ કરીને 'सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ' તે દેવશય્યા પરથી ઉઠયો. 'अब्भुट्ठित्ता देवदूसं परिहेइ' ઉઠીને તેણે દેવદૂષ્ય (વસ્ત્ર) પરિધાન કર્યું. 'परिहेइ' દેવદૂષ્ય ધારણ કરીને 'उववायसभाए' ઉપપાત સભાના पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं निग्गच्छइ' પૂર્વના દરવાજેથી તે બહાર નીકળ્યો. ત્યાંથી નીકળીને

वर्तते 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागम्य 'फलिहरयणं' परिघरत्नं तन्नामकाऽस्त्रविशेषं 'परामुसइ' परामृशति गृह्णाति 'एगे अवीए' एकः अद्वितीयः सहायाभावात् बहुपरिवारत्वेऽपि विवक्षितसहायाऽभावात् एकत्वव्यवहारः अतएव अद्वितीयः शिशोरप्यपि द्वितीयस्याभावात् 'फलिहरयणमायाय' परिघरत्नमादाय-परिघरत्नं गृहीत्वा 'महया अमरिसं' महामर्षं प्रचण्डकोपं परोत्कर्षासहिष्णुस्वरूपम्, वहमाणे' वहन् धारयन् 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचञ्चायाः राजधान्याः मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन मध्यभागेन

में 'सुहम्मा सभा' सुधर्मा नामकी सभा थी 'जेणेव चोप्पाले पहरण कोसे' और जहां चतुष्पाल नामका अस्त्रागार था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर गया। 'उवागच्छित्ता' वहां जाकर उसने 'फलिहरयणं' परिघरत्न नामक अस्त्रविशेषको 'परामुसइ' उठाया। 'एगे अवीए' वह यद्यपि अनेक परिवार से युक्त था तो भी विवक्षित सहायककी उसने उस समय सहायता नहीं ली इस कारण यहां उसे 'अकेला' ऐसा कहा गया है तथा-'अवीए' इस पद द्वारा सूत्रकारने यह प्रकट किया है कि उस समय एक शिशुको भी उस अवस्थामें उसने अपने साथ नहीं लिया इस तरह यह एकाकी और अद्वितीय होकर 'फलिहरयणमायाय' परिघरत्नको लेकर 'महया अमरिसं' परोत्कर्ष को नहीं सहन करने रूप प्रचण्ड क्रोधको 'वहमाणे' धारण करता हुआ यह 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचंचा नामक अपनी राजधानीके 'मज्झं मज्झेणं मध्यभागसे होकर णिगच्छइ, नीकला 'णिग्गच्छित्ता'

'जेणेव सुहम्मा सभा' જ્યાં સુધર્મા નામની સભા હતી, જેણેવ ચોપ્પાલે પહરણ-કોસે' તે સભામાં જ્યાં ચતુષ્પાલ નામનું શસ્ત્રાગાર હતું 'તેણેવ ઉવાગચ્છઇ' ત્યાં તે ગયો. 'ઉવાગચ્છિત્તા' ત્યાં જઈને તેણે 'ફલિહરયણં' પરિઘરત્ન નામનું અસ્ત્ર 'પરામુસઇ' ઉઠાવ્યું. 'એગે અવીએ' જો કે તે ઘણા મોટા પરિવારવાળો હતો તો પણ તેણે તેમાંથી કોઈની પણ સહાય લીધી નહીં, 'અવીએ' તેણે તે વખતે કોઇ એક બાળકને પણ સાથે લીધું ન હતું, આ રીતે એકલો અને કોઈ પણ સાથીદાર વિનાનો તે પરિઘરત્ન નામનું શસ્ત્ર હાથમાં લઈને 'મહયા અમરિસં' પરોત્કર્ષ (અન્યની ઉન્નતિ) સહન ન થવાને કારણે ઉત્પન્ન થયેલા ક્રોધને 'વહમાણે' ધારણ કરીને-એટલે કે અતિશય ક્રોધાવેશમાં આવીને તે 'ચમરચંચાએ રાયહાણીએ' ચમરચંચા રાજધાનીના 'મજ્ઝં મજ્ઝેણં' મધ્ય ભાગમાં 'ણિગ્ગચ્છઇ' થઈને નીકળી

'णिग्गच्छइ' निर्गच्छति, 'णिग्गच्छित्ता' निर्गत्य 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'तिगिच्छकूडे' तिगिच्छिकूटः तन्नामकः 'उप्पायपव्वए' उत्पातपर्वतो वर्तते 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'जाव-दोच्चंपि' यावत्द्वितीयमपि वारं चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं 'वेउव्वियसमुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहणइ' समवहन्ति-समुत्घातं करोति, 'समोहणित्ता' समवहत्य-समुत्घातं कृत्वा यावत्करणात् विकुर्वणाशक्त्या प्रथमवैक्रियसमुदघातेन समवघातद्वारा निजात्मप्रदेशस्थितजीर्णस्थूलपुद्गलानां संहरणादि संग्राह्यम्। ततः संखेज्जाइं' संख्येयानि 'जोयणाइं' योजनानि 'जाव-उत्तरविउव्विअरूवं' यावत्-उत्तरवैक्रियरूपम् 'विकुव्वइ' विकुर्वति-विकुर्वणां-

निकलकर 'जेणेव' जिस प्रदेशमें 'तिगिच्छकूडे' तिगिच्छकूट नामका 'उप्पाय पव्वए' उत्पात पर्वतथा 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर पहुँचा 'उवगछित्ता' वहां पहुँच कर 'जाव दोच्चपि' यावत् द्वितीय बार भी-इच्छित रूप बनानेके लिये 'वेउव्वियसमुग्घाएणं वह वैक्रिय समुद्धातसे 'समोहणइ' समवहत हुआ-अर्थात् उसने समुद्धात किया, यहां जो यावत् शब्द आया हैं इससे यह बात प्रकट की गई है कि जब उसने प्रथम समुद्धात किया था. इसमें इसने आत्मप्रदेश स्थित जीर्ण स्थूल पुद्गलों का संहरण आदि कार्य किया बाद में उसने दुबारा वैक्रिय समुद्धात किया इसमें उसने इच्छितरूपो का निर्माण किया। इस तरह इच्छितरूप का निर्माण कर उसने उस रूप को संख्यात योजन तक का बनाया यही बात 'संखेज्जाइं जोयणाइं इस पद द्वारा प्रकट की है। यहां जो 'जाव' पद आया है उसमे यह बात प्रकट की गई है कि जब

પડ્યો. ત્યાંથી નીકળીને 'जेणेव' જે જગ્યાએ 'तिगिच्छकूडे' તિગિચ્છકૂટ નામનો 'उप्पायपव्वए' ઉપપાત પર્વત આવેલો હતો 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં તે જઈ પહોંચ્યો. 'उवागच्छित्ता' ત્યાં જઇને 'जाव दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ' "તેણે બીજી વાર વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત કર્યો" ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું અહીં જે "जाव (પર્યન્ત)" પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા એ વાત બતાવવામાં આવી છે કે તેણે પહેલી વાર સમુદ્‌ઘાત કરીને આત્મપ્રદેશોમાં રહેલા જીર્ણ સ્થૂલ પુદ્‌ગલોનું સંહરણ આદિ કર્યું હતું. ત્યારબાદ તેણે બીજી વાર વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત કર્યો. તે સમુદ્‌ઘાત દ્વારા તેણે ઇચ્છિત રૂપોનું નિર્માણ કર્યું. 'संखेज्जाइं जोयणाइं' ઇચ્છિતરૂપનું નિર્માણ કરીને તેણે તે રૂપને અસંખ્યાત યોજનનું બનાવ્યું. આ રીતે બીજી વખત વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત કરીને ઉત્તર વૈક્રિય રૂપ બનાવ્યા પહેલાં તેણે આત્મપ્રદેશોની દંડ

करोति, यावत्करणात् दण्डनिःसारणादिकं कृत्वा इति संग्राह्यम्, 'ताए उक्किट्ठाए' तया उत्कृष्टया गत्या 'जाव-जेणेव' यावत् यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने यावत्करणात् 'त्वरितया चपलया' इत्यारभ्य 'गत्या' इत्यन्तं संग्राह्यम्, 'पुढविसिला पट्टए' पृथिवीशिलापट्टकः, 'जेणेव ममं अंतिए' यत्रैव ममान्तिकं यस्मिन्नेव स्थाने अहं (महावीरः)स्थित आसम्, 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे 'उवागच्छति' उवागच्छति-समीपमागच्छति, उपागत्य च 'ममं' माम् 'महावीरं 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः त्रिवारम् 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणां 'करेइ' करोति 'जाव-नमंसित्ता' यावत् नमस्यित्वा एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्,

उसने द्वारा वैक्रिय समुद्घात कर उत्तर वैक्रियरूप का निर्माण किया तो इसके पहिले उसने अपने आत्मप्रदेशों की रचना दण्ड आदिरूप में की थी, यह बात पीछे के प्रकरणमें स्पष्ट की जा चुकी है। 'ताए उक्किट्ठाए' इस प्रकार जब वह संख्यात योजन तक का विस्तार वाला अपना उत्तर वैक्रियरूप निर्मित कर चुका-तब वह देवगति प्रसिद्ध उस उत्कृष्ट गति द्वारा 'जाव जेणेव' यावत् जहां 'पुढविसिलापट्टए' पृथिवी शिलापट्टक था और 'जेणेव ममं अंतिए' महावीरस्वामी कहते है कि हे गौतम! जहां पर मैं था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां आया! यहां यावत् पदसे गति के 'त्वरित चपल' आदि विशेषण ग्रहीत हुए हैं। मेरे पास आकर 'ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ' उसने मेरी तीन वार प्रदक्षिणा की 'जाव नमंसित्ता' यावत् नमस्कार कर 'एवं वयासी' वह इस वक्ष्यमाण

આદિ રૂપે રચના કરી હતી. સમુદ્ઘાતનો વિષય આગળના પ્રકરણમાં સ્પષ્ટ સમજાવવામાં આવ્યો છે. તેથી અહીં તેનું વધારે વિષે વિવેચન કર્યું નથી હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે અસંખ્યાત યોજનપ્રમાણ વૈક્રિયરૂપનું નિર્માણ કરીને તેણે શું કર્યું. ત્યાર બાદ ઉત્કૃષ્ટ, ત્વરિત આદિ વિશેષણોવાળી દેવગતિથી 'जाव जेणेव पुढविसिलापट्टए जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ' સુંસુમારપુર નગરના ઉદ્યાનમાં, અશોકવૃક્ષ નીચેની જે શિલાપર હું બારમી ભિક્ષુ પ્રતિમાની આરાધના કરતો હતો, ત્યાં તે મારી પાસે આવ્યો (કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ચમર ઘણી તેજ ગતિથી મહાવીર પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો. તે વખતે મહાવીર ભગવાન અઠ્ઠમનું વ્રત કરીને બારમી ભિક્ષુ પ્રતિમાનું ત્યાં આરાધન કરતા હતા). મારી પાસે આવીને તેણે 'ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ' ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી. 'जाव नमंसित्ता' અને વંદણા નમસ્કાર કરીને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું અહીં 'जाव' પદથી 'शिरसावर्त्ते

यावत्पदेन शिरसावर्त्तं मस्तके अञ्जलिं कृत्वा इत्यादि 'वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता' इतिसंग्राह्यम्, महावीरम्प्रति चमरस्य निवेदनप्रकारमाह-'इच्छामि णं भंते!' इत्यादि। इच्छामि खलु भगवन्! 'तुब्भं' त्वाम् 'नीसाए' निश्रया आधारेण 'सक्कं देविंदं देवरायं' शक्रं देवेन्द्रं देवराजम् 'सयमेव अच्चासाइत्तए' स्वयमेव अत्याशातयितुम् अपमानयितुम्, इच्छामीति पूर्वेणान्वयः 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा एवं विचार्य अवधार्य 'उत्तरपुरत्थिमं' उत्तरपौरस्त्यं 'दिसीभागं' दिग्भागम् ईशाणकोणम् 'अवक्कमेइ' अपक्रामति गच्छति, अपक्रम्य-गत्वा 'वेउव्वियसमुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहणइ' समवहन्ति वैक्रियसमुद्घातं करोति 'समोहणित्ता' समवहत्य च 'जाव-दोच्चंपि' यावत् द्वितीयमपि वारम् 'वेउव्विअ

प्रकार से कहने लगा-यहां यावत् पदसे 'शिरसावर्त्तं मस्तके अंजलिं कृत्वा वंदइ नमंसइ वंदित्ता' इस पाठका ग्रहण किया गया है। अब चमरने महावीर से क्या निवेदन किया सो सूत्रकार कहते हैं कि 'इच्छामि णं भंते' इत्यादि उसने प्रभु से इस प्रकार कहा 'भंते' हे भदन्त! 'तुब्भं नीसाए' आपके आधार से 'देविंदे देवरायं सक्कं' देवेन्द्र देवराज शक्र को 'सयमेव' मैं अकेला ही 'अच्चासाइत्तए' उसकी शोभा से भ्रष्ट करना 'इच्छामि' चाहता हूं! अर्थात् विना किसी दूसरेकी सहायता लिये मैं अकेला ही केवल आपका शरणा लेकर इन्द्र-शक्र को अपमानित करना चाहता हूं! 'त्तिकट्टु' इस प्रकार कहकर वह 'उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' ईशान कोण की ओर वहां से गया-और वहां जाकर उसने 'वेउव्वियसमुग्घाएणं' वैक्रिय समुद्घात से अपनेको 'समोहणइ' समवहत किया-अर्थात् वहां जाकर उसने वैक्रिय समुद्घात किया। 'समोहणित्ता' वैक्रियसमुद्-

मस्तके अंजलिं कृत्वा वंदइ नमसइ, वंदित्ता' આ પાઠનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ચમરે મહાવીર પ્રભુ પાસે શું નિવેદન કર્યું તે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે— 'इच्छामि णं भंते' હે ભદન્ત! 'तुब्भं नीसाए' આપની નિશ્રાથી આપનો આશ્રય લઈને 'देविंदं देवरायं सक्कं' દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રને 'सयमेव' હું એકલે હાથે જ 'अच्चासाइत्तए' તેની શોભાથી ભ્રષ્ટ કરવાની-તેને પરાસ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખું છું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મહાવીર પ્રભુનો આશ્રય લઈને-બીજા કોઈની પણ મદદ વિના, તે એકલો જ શક્રેન્દ્રને અપમાનિત કરવાની ઈચ્છા રાખતો હતો. 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે કહીને તે 'उत्तरपुरत्थिमं दिसी भागं अवक्कमइ' ઈશાન કોણમાં ચાલ્યો ગયો ત્યાં જઈને 'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ' તેણે વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કર્યો.

समुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहणइ' समवहन्ति, यावत् पदेन 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहा बायरे पोग्गले परिसाडेइ अहासुहुमे पोग्गले परियाइइत्ति' संख्येयानि योजनानि दण्डं निःसृजति तद्-रत्नानां यावत् रिष्टानां यथा बादरान् पुद्गलान परिशातयति यथा सूक्ष्मान् पुद्गलान् पर्याद्त्ते' इति संग्राह्यम्, समुद्घातनिर्मितवस्तुमाह-'एगं महं' एकां महतीं विशालां घोरां हिंस्ररूपाम् यतः 'घोरागारं' घोराकारां घोराकृतिं 'भीमं' भीमां भयङ्करां विकरालत्वेन भयोत्पादिकाम् यतः 'भीमागारं' भीमाकाराम् भयङ्कराकृतिम् भयजनकाकृतिम् 'भासुरं' भास्वरां दीप्ताम् 'भयाणीयं' भयानीतां

घात करके 'जाव दोच्चंपि' यावत उसने द्वितीय बार भी 'वेउव्विय-समुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घात से अपने आपको 'समोहणइ' सम-वहतकिया-वैक्रिय समुद्घात से युक्तकिया-यहां यावत पदसे 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, अहासुहुमे पोग्गले परियाइइ' इस पाठका ग्रहण किया गया है। इस पाठ गत पदोंका अर्थ पीछे लिखा जा चुका है। वैक्रिय समुद्घात द्वारा उसने किस वस्तुका निर्माण किया-इस बात को सूत्रकार करते हैं कि-'एगं महं' इत्यादि उस चमरने वैक्रिय-समुद्घात द्वारा 'एगं महं' एक बड़े भारी विशाल शरीरका निर्माण किया। यह निर्मित विशाल शरीर कैसा था-इसी बात को विशे-पणों द्वारा प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं। 'घोरं' घोर था हिंस्र-रूप था, क्यों कि 'घोरागारं' इसका आकार घोर था-विकराल था। 'भीमं' भीमरूप था 'भीमागारं भीम (भयंकर) आकारवाला था विक-

'समोहणित्ता' એક વખત વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત કર્યા પછી "जाव दोच्चंपि" બીજીવાર પણ તેણે "वेउव्वियसमुग्घाएणं" પોતાની જાતને વૈક્રિયસમુદ્‌ઘાતથી 'समोहणइ' યુક્ત કરી. અહીં (પર્યન્ત) પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે- 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसा-डेइ, अहासुहुमे पोग्गले परियाइइ' આ સૂત્રપાઠમાં આવતાં શબ્દોનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે. હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે તેણે વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત દ્વારા કેવા રૂપની રચના કરી 'एगं महं' તેણે એક ઘણું વિરાટ શરીરનું નિર્માણ કર્યું. સૂત્રકાર નીચેનાં વિશેષણો દ્વારા તે વૈક્રિય શરીરનું વર્ણન કરે છે 'घोरं' તે વિકરાળ હતું, 'घोरागारं' તે વિકરાળ આકારનું હતું, 'भीमं' તે ભીમરૂપ (ભયંકર) હતું, 'भीमागारं' તેનો આકાર ભયંકર હતો. તેની આકૃતિ ભયાજનક હતી કારણ કે તે વિકરાળ હતું.

भयम् आनीतं यया सा तां भयानिकां 'गंभीरं' गम्भीराम् विकीर्णावयवत्वात् 'उत्तासणियं' उत्त्रासनिकाम्, अत्यन्त त्रासजनिकाम् स्मरणेनापि उद्वेगोत्पादिकाम् 'कालड्ढरत्तमासरासिसंकासं' कालार्धरात्र-मापराशिसंकाशाम् तत्र कालरात्रि मध्यरात्रिवत् तथा मापराशिवचात्यन्तकृष्णवर्णां 'जोयणसयसाहस्सीयं' योजनशतसाहस्रिकाम् लक्षयोजनप्रमाणदीर्घाम् 'महाबोंदिं' महाबोन्दीम् विशालतनुम् 'विउव्वइ' विकुर्वति वैक्रियसमुद्घातेन समुत्पादयति 'विउव्वित्ता' विकुर्वित्वा विकुर्वणया उपर्युक्तवैक्रियविशालशरीरं निर्माय 'अप्फोडेइ' आस्फोटयति करास्फोटं करोति - परस्परहस्तद्वयाघातेन विस्फोटध्वनिमुत्पादयति

राल होने के कारण भयोत्पादक था-क्यों कि उसकी आकृति भयजनक थी। 'भासुर' भास्वर दीप्त था 'भयाणीयं' और भय जिससे जीवोंको प्राप्त हों ऐसा था अर्थात् भयानक था 'गंभीर' विकीर्ण अवयवरूप होने से गंभीर था, 'उत्तासणियं' अत्यन्त त्रासजनक था स्मरण करने से भी उससे उद्वेग उत्पन्न होता था-ऐसा था 'कालड्ढरत्तमासरासिसंकासं' कालरात्रि की मध्यरात्रि के समान तथा माप-उडद-राशि के समान अत्यन्त कृष्णवर्ण वाला था, 'जोयणसयसाहस्सीयं' एकलाख योजन प्रमाणतक वह दीर्घ-लंबा था, ऐसे 'महा बोंदि' विशाल शरीर का उसने 'विउव्वई' वैक्रिय समुद्घात द्वारा निर्माण किया। 'विउव्वित्ता' विकुर्वणासे उपर्युक्त विशाल वैक्रियक शरीर का निर्माण करके 'अप्फोडेइ' उसने परस्पर दोनों हाथों के आघात से विस्फोटरूप ध्वनिको उत्पन्न किया-अर्थात् जिस प्रकार अखाड़े में उतरने पर पहिलवान लोग अपनें दोनों हाथों की बांहों को भुजाओंको ठोकते हैं उसी प्रकार से इसने भी अपने दोनों

'भासुर' ते भास्वर दीप्त હતું, 'भयाणीयं' ते भयानक હતું, 'गंभीरं' ते विकीर्ण અવયવરૂપ હોવાથી ગંભીર હતું, 'उत्तासणीयं' ते અત્યંત ત્રાસજનક હતું-તેને યાદ કરવાથી મનમાં ડર લાગે એવું હતું, 'कालड्ढरत्तमासरासिसंकास' ते કાળ રાત્રિની મધ્યરાત્રિના જેવું તથા અડદના ઢગલા જેવું અતિશય શ્યામવર્ણનું હતું. 'जोयणसयसाहस्सीयं' ते એક લાખ યોજનની લંબાઈવાળું હતું. એવા 'महाबोंदि' વિરાટ શરીરનું તેણે 'विउव्वई' વૈક્રિય સમુદ્ઘાત દ્વારા નિર્માણ કર્યું. 'विउव्वित्ता' એવાં વિરાટ સ્વરૂપનું નિર્માણ કરીને 'अप्फोडेइ' તેણે બન્ને હાથ વડે તેની બન્ને ભુજાઓ પર થાપટો લગાવી. જેવી રીતે મલ્લલોકો કુસ્તી કરતી વખતે તેમના બન્ને હાથ વડે બન્ને ભુજાઓ પર થાપટો લગાવે છે, એવી રીતે તેણે પણ બન્ને હાથવડે

'वग्गइ' वल्गति कूर्दति, 'गज्जइ' गर्जति-मेघवत् शब्दं करोति 'हयहेसिअं करेइ' हयहेषितं करोति घोटकवत् हेषणां करोति 'हत्थिगुलगुलाइअं करेइ' हस्तिगुलगुलायितं करोति, हस्तिवत् चीत्कारशब्दं करोति 'रहघणघणाइअं करेइ' रथघनघनायितं करोति रथवत् घनघनशब्दमुच्चारयति 'पायदद्दरगं करेइ' पाददर्दरकं करोति चरणेन भूमिमाकुट्टयति 'भूमिचवेडयं दलइ भूमिचपेटां ददाति भूमिं कराभ्यामास्फोटयति 'सीहणादं नदइ' सिंहनादं नदति-सिंहनादं करोति 'उच्छोलेइ' उच्छलति-अग्रतो मुखचपेटां ददाति उत्फालनं करोति वा ऊर्ध्वमुत्पततीत्यर्थः 'पच्छोलेइ' प्रच्छलति पृष्ठतो मुखां चपेटां ददाति ऊर्ध्वाधःपतति वा 'तिवइं' त्रिपदीं त्रिपदिकाम् 'छिंदइ' छिनत्ति त्रोटयति मल्लइव रङ्गभूमौ त्रिपदीच्छेदं करोति 'वामं भुअं' वामं भुजम् 'ऊसवेइ' उच्छ्रयति-ऊर्ध्वं प्रसारयति ' दाहिणहत्थपयेसिणीए '

हाथोंको बांहोको भुजाओं को ठोका 'वग्गइ' और कूंदा-ऊपरकी ओर उछला 'गज्जइ' मेघ के समान उसने ध्वनि-गर्जना की। 'हयहेसियं करेइ' घोडे की तरह वह हिनहिनाया 'हत्थिगुलगुलाइयं करेइ' हस्ती के समान उसने चीत्कार किया-अर्थात्-हाथी के जैसा वह चिंघाड़ा 'रहघणघणाइयं करेइ' रथ के समान घन घन शब्दका उसने उच्चारण किया। पायदद्दरगं करेइ' चरण से भूमिको ताडित किया अर्थात्-दोनों पैरों को उसने जोर २से जमीन के ऊपर उठाकर पटका 'भूमिचवेडयं दलयइ' हाथ से भूमि का आस्फालन किया 'सीहनादं नदइ' सिंहनाद किया अर्थात् शेर की तरह दहाडा अर्थात् गर्जा 'उच्छोलेइ' ऊंचे उछला 'पच्छोलेइ' ऊँचे से नीचे गिरा 'तिपदीं छिंदइ' रंगभूमि में मल्लकी तरह उसने त्रिपदिका का छेदन किया 'वामं भुयं ऊसवेइ' बायें हाथको ऊपर पसारा 'दाहिणहत्थपदेसिणीए' दाहिने

તેની બન્ને ભુજાઓ પર થાપટો લગાવી; 'वग्गइ' તે ઉપરની બાજુ ઉછળવા લાગ્યો, 'गज्जइ' મેઘના જેવી ગર્જના કરી, 'हयहेसियं करेइ' તે ઘોડાની જેમ હણહણ્યો, 'हत्थिगुलगुलाइयं करेइ' તે હાથીના જેવો ચીત્કાર કરવા લાગ્યો 'रहघणघणाइयं करेइ.' દોડતો રથ જેવી ઘણઘણાટી કરે છે એવી ઘણઘણાટી તે કરવા લાગ્યો. 'पायदद्दरगं करेइ' તેણે બન્ને પગને જોરથી જમીન પર પટકવા માંડયા 'भूमिचवेडयं दलयइ' તેણે તેના હાથ જમીન ઉપર પછાડવા માંડયા, 'सिंहनादं नदइ' તેણે સિંહના જેવી ગર્જના કરી. 'उच्छोलेइ' તે ઊંચે ઉછળ્યો. 'पच्छोलेइ' ઊંચેથી નીચે કૂદયો, 'तिपदीं छिंदइ' જેમ મલ્લ રંગભૂમિમાં ત્રિપદીનું છેદન કરે છે તેમ તેણે ત્રિપદીનું છેદન કર્યું. 'वामं भूयं ऊसवेइ' તેણે ડાબા હાથને ઊંચો કર્યો, 'दाहिणहत्थपदेसिणीए' જમણા હાથની તર્જની અને 'अंगुट्ठणहेण य त्ति'

दक्षिणहस्तप्रदेशिकया दक्षिणकरतर्जन्या 'अंगुट्ठणहेण य वि' दक्षिणहस्ताङ्गुष्ठनखेन चापि 'तिरिच्छमुहं' तिर्यग्मुखम् वक्रमुखम् 'विडंबेइ' विडम्बयति-विडम्बना विषयी करोति 'महया महया' महता महता 'सद्देणं' शब्देन अत्युच्चस्वरेण 'कलकलरवेणं' कलकलरवं कोलाहलशब्दं 'करेइ' करोति 'एगे' एकः एकाकी बहुपरिवारसत्वेऽपि विवक्षितसहायाभावात्, अतएवाह-'अवीए' अद्वितीयः द्वितीयरहितः अपरस्यार्भकस्याप्यभावात्, 'फलिहरयणमायाय' परिघरत्नमादाय 'उड्ढं' ऊर्ध्वम्-'वेहायसं' विहायसि आकाशे 'उप्पइए' उत्पतितः ऊर्ध्वंगतः 'खोभंते चेव' क्षोभयन् चैव विक्षोभमुत्पादयन् चैव 'अहोलोअं' अधोलोकम्, 'कंपेमाणे च मेइणीयलं' कम्पयंश्च मेदिनीतलम् पृथिवीतलम् 'आकड्ढंतेव' आकर्षयन्निव आकृष्टं कुर्वन्निव 'तिरियलोअं'

हाथकी तर्जना से और 'अंगुट्ठणहेण य वि' दाहिने हाथ के अंगुठा के नख से 'तिरिच्छमुहं विडंबेइ' उसने अपना तिरछामुख कर उसे विडम्बना का विषय बनाया-अर्थात् क्रोध की स्थिति में ऐसा होता है कि मुँह मरोड़ लोग दाहिने हाथ के अंगुष्ट को ढोडीपर और तर्जनी अंगुली को ऊपर के होठ पर रखलेते हैं ऐसा ही इसने किया 'महया महया सद्देणं कलकलरवेणं करेइ' बड़े जोर २ से शब्दोंका उच्चारण करते हुए इसने बहुत भारी कोलाहल किया, एवं 'एगे' अकेला ही 'अवीए' साथ में किसी को भी न लेकर वह स्वयं फलिहरयणमायाय' परिघरत्न शस्त्रको लेकर 'उड्ढं वेहायसं' ऊंचे आकाशमें 'उप्पइए' उडा, उडते समय उसने अपनी उड्डानसे 'खोभंते चेव अहोलोयं' अधोलोकको क्षोभित कर दिया था 'मेइणीयलं च कंपेमाणे' मेदनीतलको कंपा दिया था 'आकड्ढंतेव तिरियलोयं'

અંગુઠાના નખ વડે 'तिरिच्छमुहं विडंबेइ' તેના તિરછા કરેલા મુખની વિડંબણા કરી. જ્યારે માણસને ક્રોધ ચડે છે ત્યારે તે મોઢું મરડીને જમણા હાથનો અંગુઠો હડપચી પર અને તર્જનીને ઉપરના હોઠ પર રાખે છે. ચમરે પણ એવું જ કર્યું. 'महया महया सद्देणं कलकलरवेणं करेइ' અને જોર જોરથી બૂમ બરાડા પાડીને તેણે ભારે કોલાહલ મચાવી મૂકયો, અને 'एगे' તે એકલોજ, 'अवीए' કોઇને પણ સાથે લીધા વિના, 'फलिहरयणमाया य' પરિઘરત્ન શસ્ત્રને ધારણ કરીને 'उड्ढं वेहायसं उप्पइए' આકાશમાં ઊંચે ઉડવા લાગ્યો. ઉડતી વખતે તેની તીવ્ર ગતિથી 'खोभंते चेव अहोलोयं' અધોલોકમાં ખળભળાટ મચી ગયો, 'मेइणीयलं च कंपेमाणे' ધરાતલ કંપી ઉઠયું, 'आकड्ढंतेव तिरियलोयं' તિર્યગ્લોક તો

तिर्यग्लोकम् 'फोडेमाणेव' स्फोटयन्निव विस्फोटितं कुर्वन्निव 'अंबरतलं' आकाशतलम् अन्तरिक्षम्, 'कत्थइ' कुत्रचित् 'गज्जंते' गर्जन्-मेघवद्ध्वनिं कुर्वन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'विज्जुयायंते' विद्युत्यमानः विद्युदिव विद्योतमानः 'कत्थइ' क्वचित् 'वासं वासमाणे' वर्षा वर्षन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'रयुग्घायं' रजउद्घातम् धूलिसमूहम् 'पकरेमाणे' प्रकुर्वन् उड्डापयन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'तमुक्कायं' तमस्कायम् अन्धकारपुञ्जम् घोरान्धकारमिति यावत् 'पकरेमाणे' प्रकुर्वन्-'वाणमंतरे देवे' वानव्यन्तरान् देवान् 'वित्तासमाणे' वित्रासयन् त्रासमुत्पादयन् 'जोइसियेदेवे' ज्योतिषिकान् देवान् तेजःस्वरूपान् चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराभिधान् देवान् 'दुहा' द्विधा 'विभयमाणे' विभजन् द्विभागस्थान् कुर्वन् 'आयरक्खे देवे' आत्मरक्षकान् देवान् 'विपलायमाणे' विपलायमानः विपलायमानान् 'फलिहर-

---

तिर्यग् लोकको खेंचसा लिया था 'अंबरतलं फोडेमाणे व' मानो आकाशको फोड रहा था इस तरहसे अधोलोक, मध्यलोक और अन्तरिक्षको करते हुए उसने 'कत्थइ' कहीं पर तो 'गज्जंते' मेघकी ध्वनि के समान गर्जनाकी 'कत्थइ' कहीं पर वह 'विज्जुयायंते' विजली के जैसा चमकिला 'कत्थइ' कहीं पर वह 'वासं वासमाणे' वृष्टि बनकर वरसा 'कत्थइ' कहीं पर 'रयुग्घायं पकरेमाणे' उसने धूलिके समूह को उडाया 'कत्थइ' कहीं पर 'तमुक्कायं पकरेमाणे' उसने गाढ अंधकार के दृश्यको प्रकट किया, इस तरहसे करते हुए उसने 'वाणमंतरे देवे वित्तासमाणे' वानव्यन्तर देवोंको त्रास उपजाया, 'जोइसिये देवे दुहा विभयमाणे' ज्योतिषक देवोंको तेज स्वरूप चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारोंको दो भागमें स्थापित किया, 'आयरक्खे देवे' आत्मरक्षक देवोंको 'विपलायमाणे, भगाया इस तरह करता हुआ

જાણે કે ખેંચાઈ જ ગયો 'अंबरतलं फोडेमाणे' જાણે કે આકાશને તો તેણે ચીરી જ નાખ્યું. અધોલોક, તિર્યગ્લોક અને આકાશની ઉપરોકત દશા કરનારા તેણે 'कत्थइ गज्जंते' કાઈ કાઈ સ્થળે મેઘના જેવી ગર્જના કરી. 'कत्थइ विज्जुयायंते' કાઈ કાઈ સ્થળે વિજળીના જેવો ચમકારા કર્યો, 'कत्थई वासंवासमाणे' કાઈ કાઈ સ્થળે વરસાદ વરસાવ્યો, 'कत्थइ रयुग्घायं पकरेमाणे' કાઈ કાઈ જગ્યાએ ધૂળના ગોટેગોટા ઉડાડયા, 'कत्थइ तमुक्कायं पकरेमाणे' કોઈ કોઈ જગ્યાએ તેણે ગાઢ અંધકાર પેદા કર્યો. આ રીતે ઉત્પાત કરતો તે આગળ વધ્યો. તેના માર્ગમાં 'वाण मंतरे देवे वित्तासमाणे' તેણે વાનવ્યન્તર દેવોને હેરાન કર્યા, 'जोइसिये देवे दुहा विभयमाणे' જ્યોતિષી દેવોને—ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહો, નક્ષત્રો આદિ તેજઃસ્વરૂપ

यणं' परिघरत्नम् 'अंबरतलंसि' अम्बरतले 'वियट्टमाणे वियट्टमाणे' व्यावर्तयन् व्यावर्तयन् पौनः पुन्येन भ्रामयन् 'विउब्भाएमाणे विउब्भाएमाणे' विभ्राजयन् विभ्राजयन् विशेषेण वारं वारं द्योतयन् 'ताए उक्किट्ठाए' तया कयाऽपि विलक्षणया उत्कृष्टया उत्कर्षशालिन्या गत्या इति शेषः 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' यावत्-तिर्यग् असंख्येयानाम्, यावत्करणात्-'त्वरितया चपलया' इत्यारभ्य 'गत्या' इत्यन्तं संग्राह्यम्, 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्राणाम् 'मज्झं मज्झेण' मध्यं मध्येन मध्यभागेन 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन् व्यतिक्रामन् निर्गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मः कल्पः, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने 'सोहम्मवडिंसये' सौधर्मावतंसकं तन्नामकं 'विमाणे' विमानम्, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थले 'सुहम्मा सभा' सुधर्मा सभा 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति उपागतः तत्रोपागत्य च 'एगं पायं' एकं पादं

वह 'अंबरतलंसि' आकाशतलमें 'फलिहरयणं' अपने परिघरत्न नामक शस्त्रको 'वियट्टमाणे २' वार २ घुमाता हुआ उसे 'विउब्भायमाणे२' वार२ उसे विशेषणरूपसे चमकाता हुआ 'ताए उक्किट्ठाए' उस-विलक्षण उत्कृष्ट 'गइए' गति द्वारा 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' यावत् तिर्यग् असंख्यात् 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्रों के 'मज्झं मज्झेणं' बीचो बीचमें 'वीइवयमाणे' होकर निकला और 'जेणेव सोहम्मे कप्पे' जहां सौधर्मकल्प था 'जेणेव सोहम्मवडिंसए विमाणे' जहां सौधर्मावतंसक-विमान था 'जेणेव' जहांपर 'सुहम्मा सभा' सुधर्मा सभा थी 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पहुँचा, वहां जाकर उसने 'एगं पायं' एक पैर को

દેવોને તેણે બે ભાગમાં વહેંચી નાખ્યા, 'आयरक्खे देवे विपलायमाणे' અને આત્મરક્ષક દેવોને નસાડી મૂકયા. આ રીતે 'अंबरतलं' આકાશમાં ઉત્પાત મચાવતો 'फलिहरयणं वियट्टमाणे२ विउब्भायमाणे' અને તેના પરિઘરત્નને ચક્રાકારે ઘુમાવતો અને ચમકાવતો તે 'ताए उक्किट्ठाए गइए' તેની તે ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત 'दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीइवयमाणे' દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી પસાર થઇને આગળને આગળ ઉડવા લાગ્યો. 'जेणेव सोहम्मे कप्पे' આ રીતે ઉડતો ઉડતો તે જ્યાં સૌધર્મ દેવલોક હતું, 'जेणेव सोहम्मे वडिंसए विमाणे' તેમાં પણ જ્યાં સૌધર્માવતંસક વિમાન હતું, 'जेणेव सुहम्मासभा' તેમાં જે જગ્યાએ સુધર્મા સભા હતી 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં પહોંચી ગયો. ત્યાં જઇને તેણે શું કર્યું તે સૂત્રકાર બતાવે છે-

तिर्यग्लोकम् 'फोडेमाणेव' स्फोटयन्निव विस्फोटितं कुर्वन्निव 'अंबरतलं' आकाशतलम् अन्तरिक्षम्, 'कत्थई' कुत्रचित् 'गज्जंते' गर्जन्-मेघवद्ध्वनिं कुर्वन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'विज्जुयायंते' विद्युत्यमानः विद्युदिव विद्योतमानः 'कत्थइ' क्वचित् 'वासं वासमाणे' वर्षां वर्षन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'रयुग्घायं' रजउद्घातम् धूलिसमूहम् 'पकरेमाणे' प्रकुर्वन् उड्डापयन् 'कत्थइ' कुत्रचित् 'तमुक्कायं' तमस्कायम् अन्धकारपुञ्जम् घोरान्धकारमिति यावत् 'पकरेमाणे' प्रकुर्वन्-'वाणमंतरे देवे' वानव्यन्तरान् देवान् 'वित्तासमाणे' वित्रासयन् त्रासमुत्पादयन् 'जोइसियेदेवे' ज्योतिषिकान् देवान् तेजःस्वरूपान् चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रताराभिधान् देवान् 'दुहा' द्विधा 'विभयमाणे' विभजन् द्विभागस्थान् कुर्वन् 'आयरक्खे देवे' आत्मरक्षकान् देवान् 'विपलायमाणे' विपलायमानः विपलायमानान् 'फलिहर-

---

तिर्यग् लोकको खेंचसा लिया था 'अंबरतलं फोडेमाणे व' मानो आकाशको फोड रहा था इस तरहसे अधोलोक, मध्यलोक और अन्तरिक्षको करते हुए उसने 'कत्थइ' कहीं पर तो 'गज्जंते' मेघकी ध्वनि के समान गर्जनाकी 'कत्थइ' कहीं पर वह 'विज्जुयायंते' विजली के जैसा चमकिला 'कत्थइ' कहीं पर वह 'वासं वासमाणे' वृष्टि बनकर वरसा 'कत्थइ' कहीं पर 'रयुग्घायं पकरेमाणे' उसने धूलिके समूह को उडाया 'कत्थइ' कहीं पर 'तमुकायं पकरेमाणे' उसने गाढ अंधकार के दृश्यको प्रकट किया, इस तरहसे करते हुए उसने 'वाणमंतरे देवे वित्तासमाणे' वानव्यन्तर देवोंको त्रास उपजाया, 'जोइसिये देवे दुहा विभयमाणे' ज्योतिषक देवोंको तेज स्वरूप चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारोंको दो भागमें स्थापित किया, 'आयरक्खे देवे' आत्मरक्षक देवोंको 'विपलायमाणे' भगाया इस तरह करता हुआ

જાણે કે ખેંચાઈ જ ગયો. 'अंबरतलं फोडेमाणे' જાણે કે આકાશને તો તેણે ચીરી જ નાખ્યું. અધોલોક, તિર્યગ્લોક અને આકાશની ઉપરોક્ત દશા કરનારા તેણે 'कत्थइ गज्जंते' કોઈ કોઈ સ્થળે મેઘના જેવી ગર્જના કરી. 'कत्थइ विज्जुयायंते' કોઈ કોઈ સ્થળે વિજળીના જેવો ચમકારો કર્યો, 'कत्थई वासंवासमाणे' કોઈ કોઈ સ્થળે વરસાદ વરસાવ્યો, 'कत्थइ रयुग्घायं पकरेमाणे' કોઈ કોઈ જગ્યાએ ધૂળના ગોટેગોટા ઉડાડ્યા, 'कत्थइ तमुक्कायं पकरेमाणे' કોઈ કોઈ જગ્યાએ તેણે ગાઢ અંધકાર પેદા કર્યો. આ રીતે ઉત્પાત કરતો તે આગળ વધ્યો. તેના માર્ગમાં 'वाण मंतरे देवे वित्तासमाणे' તેણે વાનવ્યન્તર દેવોને હેરાન કર્યા, 'जोइसिये देवे दुहा विभयमाणे' જ્યોતિષી દેવોને-ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહો, નક્ષત્રો આદિ તેજઃસ્વરૂપ

यणं' परिघरत्नम् 'अंबरतलंसि' अम्बरतले 'वियट्टमाणे वियट्टमाणे' व्यावर्तयन् व्यावर्तयन् पौनः पुन्येन भ्रामयन् 'विउब्भाएमाणे विउब्भाएमाणे' विभ्राजयन् विभ्राजयन् विशेषेण वारं वारं द्योतयन् 'ताए उक्किट्ठाए' तया कयाऽपि विलक्षणया उत्कृष्टया उत्कर्षशालिन्या गत्या इति शेषः 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' यावत्-तिर्यग् असंख्येयानाम्, यावत्करणात्-'त्वरितया चपलया' इत्यारभ्य 'गत्या' इत्यन्तं संग्राह्यम्, 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्राणाम् 'मज्झं मज्झेण' मध्यं मध्येन मध्यभागेन 'वीइवयमाणे' व्यतिव्रजन् व्यतिक्रामन् निर्गच्छन् 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मः कल्पः, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने 'सोहम्मवडिंसये' सौधर्मावतंसकं तन्नामकं 'विमाणे' विमानम्, 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थले 'सुहम्मा सभा' सुधर्मा सभा 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति उपागतः तत्रोपागत्य च 'एगं पायं' एकं पादं

वह 'अंबरतलंसि' आकाशतलमें 'फलिहरयणं' अपने परिघरत्न नामक शस्त्रको 'वियट्टमाणे २' बार २ घुमाता हुआ उसे 'विउब्भाएमाणे२' बार२ उसे विशेषणरूपसे चमकाता हुआ 'ताए उक्किट्ठाए' उस-विलक्षण उत्कृष्ट 'गइए' गति द्वारा 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' यावत् तिर्यग् असंख्यात् 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्रों के 'मज्झं मज्झेणं' बीचो बीचमें 'वीइवयमाणे' होकर निकला और 'जेणेव सोहम्मे कप्पे' जहां सौधर्मकल्प था 'जेणेव सोहम्मवडिंसए विमाणे' जहां सौधर्मावतंसक-विमान था 'जेणेव' जहांपर 'सुहम्मा सभा' सुधर्मा सभा थी 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पहुँचा, वहां जाकर उसने 'एगं पायं' एक पैर को

દેવોને તેણે બે ભાગમાં વહેંચી નાખ્યા, 'आयरक्खे देवे विपलायमाणे' અને આત્મરક્ષક દેવોને નસાડી મૂકયા. આ રીતે 'अंबरतलं' આકાશમાં ઉત્પાત મચાવતો 'फलिहरयणं वियट्टमाणे२ विउब्भायमाणे' અને તેના પરિઘરત્નને ચક્રાકારે ઘુમાવતો અને ચમકાવતો તે 'ताए उक्किट्ठाए गइए' તેની તે ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' તિર્યગ્લોકના અસંખ્યાત 'दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीइवयमाणे' દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી પસાર થઇને આગળને આગળ ઉડવા લાગ્યો. 'जेणेव सोहम्मे कप्पे' આ રીતે ઉડતો ઉડતો તે જ્યાં સૌધર્મ દેવલોક હતું, 'जेणेव सोहम्मे वडिंसए विमाणे' તેમાં પણ જ્યાં સૌધર્માવતંસક વિમાન હતું, 'जेणेव सुहम्मासभा' તેમાં જે જગ્યાએ સુધર્મા સભા હતી 'तेणेव उवागच्छइ' ત્યાં પહોંચી ગયો. ત્યાં જઇને તેણે શું કર્યું તે સૂત્રકાર બતાવે છે—

'पउमवरवेइयाए' पद्मवरवेदिकायाम पद्मवरवेदिकोपरि 'करेइ' करोति 'एगं पायं' एकं पादं 'सभाए सुहम्माए' सभायां सुधर्मायां सुधर्मासभायां 'करेइ' करोति 'फलिहरयणेणं' परिघरत्नेन 'महया महया' महता महता 'सद्देणं' शब्देन घोषेण हुंकारेण 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः त्रिवारम् 'इंदकीलं' इन्द्रकीलम् तन्नामकं शक्रध्वजम् गोपुरकपाटयुगार्गलस्थानं वा 'आउडेइ' आकुट्टयति आकुट्टितं करोति आघातयति 'आउडित्ता' आकुट्य च 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् 'कहिणं भो' कुत्र खलु भोः ! 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रो देवेन्द्रो देवराजो वर्तते ? 'कहिणं ताओ चउरासीइ सामाणिअसाहस्सीओ ? कुत्र खलु ताश्चतुरशीति सामानिकसाहस्र्यः ? चतुरशीतिसहस्रसंख्यकसामानिकदेवाः क्व वर्तन्ते ! 'जाव-कहिणं ताओ चत्तारि चउरासीईओ' कुत्र खलु ताश्चतस्रः चतुरशीतयः 'आयरक्खदेवसाहस्सीओ ?' आत्मरक्षकदेवसाहस्र्यः षट्त्रिंशदधिक

'पउमवरवेइयाए' पद्मवर वेदिका के ऊपर 'करेइ' रक्खा, और 'एगं पायं' एक दूसरे पैर को 'सुहम्माए सभाए' सुधर्मा सभामें रखा, बाद में 'महया सद्देणं' बडे जोर की हुंकार करके 'फलिहरयणेणं' उसने परिघरत्नसे 'तिक्खुत्तो' तीन बार 'इंदकीलं' इन्द्रकील को इस नामक शक्र ध्वजको-अथवा-गोपुर के दोनों कपाटों के अर्गला के स्थानको 'आउडेइ' ताडित किया 'आउडित्ता' ताडित करके 'एवं वयासी' फिर उसने इस प्रकार कहा 'कहिणं भो ! देविंदे देवराया सक्के' अरे ! देवेन्द्र देवराज शक्र कहां है ? 'कहि णं ताओ चउरासीइ सामाणिय साहस्सीओ' चौरासी हजार उसके वे सामानिक देव कहां है ? 'जाव कहिणं ताओ चत्तारि चउरासीईओ' यावत् चार चौरासी हजार अर्थात् ३३६००० तीन लाख छत्तीस हजार वे उसके 'आयरक्ख-

'एगं पायं पउमवरवेइयाए करेइ' तेणे એક પગ પદ્મવરવેદિકા ઉપર અને 'एगं पायं सुहम्माए सभाए' બીજો સુધર્માસભામાં મૂકયો ત્યાર બાદ 'महया सद्देणं' અતિશય જોરથી હુંકાર કરીને 'फलिहरयणेणं तिक्खुत्तो इंदकीलं आउडेइ' તેણે તેના પરિઘરત્ન નામના શસ્ત્રથી ઇન્દ્રકીલ પર ત્રણવાર ફટકા લગાવ્યા. (શક્રધ્વજને ઇન્દ્રકીલ કહે છે. અથવા દરવાજાના બન્ને કમાડોના આગળિયાને પણ ઇન્દ્રકીલ કહે છે. 'आउडित्ता एवं वयासी' આ પ્રમાણે ઇન્દ્રકીલ પર ફટકા લગાવીને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું-'कहि णं भो ! देविंदे देवराया सक्के ?' અરે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર કયાં છે ? 'कहिणं ताओ चउरासीइ सामाणियसाहस्सीओ ?' તેના ૮૪૦૦૦ ચોરાસી હજાર સામાનિક દેવો કયાં છે ? 'जाव कहिणं ताओ चत्तारि चउरासीईओ आयरक्खदेव

लक्षत्रयसंख्यकात्मरक्षकदेवाः क वर्तन्ते ? यावत्करणात् त्रयस्त्रिंशत् त्रायस्त्रिंशकदेवाः सोमादिचतुर्लोकपालाः अग्रमहिष्यश्च इत्यादि संग्राह्यम् , 'कहिणं ताओ अणेगाओ' कुत्र खलु ताः अनेकाः 'अच्छराकोडीओ' अप्सरः कोटयः ? विलसन्ति ! इति यूयं तान् सर्वान् दर्शयत ! इति रीत्या यं कमपि संबोध्य कथनानन्तरं स चमरः किं ब्रवीतीत्याह–'अज्ज हणामि, अज्ज वहेमि' इत्यादि । अद्य हन्मि अधुनैव हिनस्मि, अद्य व्यथयामि इदानीमेव पीडयामि 'अज्ज ममं' अद्य अधुनैव मम 'अवसाओ' अवशाः अनधीनाः 'अच्छराओ' अप्सरसः 'वसमुवणमंतु' वशमुपनमन्तु अधीनतामागच्छन्तु ममाधीनतां स्वीकुर्वन्तु 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा अनया रीत्या 'तं अणिट्ठं' ताम् कामपि अधमाम् अनिष्टाम् अनभीप्सिताम् 'अकंतं' अकान्ताम् अकमनीयाम् 'अप्पियं' अप्रियाम् 'असुभं' अशुभाम् अकल्याणकारिणीम् 'अमणुण्णं' अमनोज्ञाम् अमञ्जुलाम् 'अमणामं' अमनआम् मनसेऽरोचमाणाम्

देवसाहस्सीओ' आत्मरक्षक देव कहां है। यहां यावत् शब्द से शक्र के ३३ तेत्तीस त्रायस्त्रिंशक देवोंका, सोम आदि चार लोकपालों का एवं सपरिवार अग्रमहिषियों आदि का ग्रहण किया गया है। 'कहिणं ताओ अणेगाओ अच्छराकोडीओ' कहां वे अनेक करोड़ अप्सराएँ विलास कर रही हैं ? हमें उन सबको तुम लोग बताओ–इस प्रकार चाहे जिस देव से उस चमरने कहा–और कहने के बाद ही उसने 'अज्ज हणामि' कहा कि–मैं आज उन सबको मार देता हूं 'अज्जवहेमी' अभी ही उनका वध करता हूं। 'अज्ज ममं–अवसाओ अच्छराओ' इस लिये जो अप्सराएँ मेरे आधीन नहीं हैं वे इसी वख्त मेरे 'वसमुवणमंतु' वशवर्ती बन जावे, त्तिकट्टु' इस रीति से 'तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं, असुभं, अमणुण्णं, अमणामं फरुसं गिरं निसि-

साहस्सीओ ?' તેના ચાર ચોર્યાસી હજાર એટલે કે ૩૩૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો કયાં છે ? અહીં 'जाव (પર્યન્ત)' પદથી શક્રના ૩૩ ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવો, ચાર લોકપાલો, સપરિવાર પટ્ટરાણીઓ વગેરેના વિષયમાં પણ આ પ્રકારના પ્રશ્નો સમજી લેવા. 'कहिणं ताओ अणेगाओ अच्छराकोडीओ' તેની અનેક કરોડ અપ્સરાઓ કયાં છે ? તેને જે દેવ મળ્યો હશે, તેને સંબોધીને તેણે આ પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછ્યા. 'अज्ज हणामि' હું આજે તે સૌને મારી નાખવાનો છું, 'अज्ज वहेमि' અત્યારે જ હું તેમનો વધ કરવાનો છું. 'अज्ज ममं अवसाओ अच्छराओ' તો જે અપ્સરાઓ મારે અધીન નથી તેઓ અત્યારે જ 'वसमुवणमंतु' મારે અધીન થઇ જાય–મને તેમના સ્વામી તરીકે સ્વીકારી લે. 'त्तिकट्टु' આ પ્રકારે તેણે 'तं अणिट्ठं अकंतं अप्पियं, असुभं, अम-

श्रोतृजनमनःप्रतिकूलाम् 'फरुसं' परुषाम् कठोरां गिरं वाणीम् 'निसिरइ' निःसृजति उच्चारयति, अनया रीत्या स चमरः शक्रस्य आवासं सौधर्मकल्प विमानमागत्य महोत्पातं करोति ॥ सू० ७ ॥

चमरप्रति शक्रस्य वज्रमोक्षणभगवच्चरणागमनवक्तव्यता प्रस्तूयते-

मूलम्--तएणं से सक्के देविंदे, देवराया तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुअपुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा, निसम्म आसुरुत्ते, जाव-मिसिमिसेमाणे तिवलिअं भिउडिं निडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं, असुररायं, एवं वयासी-हंभो ! चमरा ! असुरिंदा ! असुरराया ! अपत्थिअपत्थिआ ! जाव हीणपुण्णचाउद्दसा ! अज्ज न भवसि, न हि ते सुहमत्थी त्तिकट्टु तत्थेव सीहासणवरगए वज्जं परामुसइ, तं जलंतं, फुडंतं तडतडंतं उक्कासहस्साइं विणिमुअमाणं, जालासहस्साइं, पमुंचमाणं, इंगालसहस्साइं पविक्खिरमाणं पविक्खिमाणं, फुलिंगजालामाला सहस्सेहिं चक्खुविक्खेवदिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं, हुअवहअइरेगतेयदिप्पं तं, जइणवेगं, फुल्लकिंसुयसमाणं, महब्भयं, भयंकरं चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो वहाए वज्जं निसिरइ, तएणं से असु-

---

रइ' उसने उस अधम, अनिष्ट, अकमनीय, अप्रिय, अशुभ-अकल्याणकारिणी-अमनोज्ञ-अमञ्जुल, श्रोताजन के मन को अरुचिकारक, एवं कठोर वाणी का प्रयोग-उच्चारण किया। तात्पर्य-कहने का यह है कि इस रीति से उस चमरने शक्र आवासभूत सौधर्मकल्प विमान में आकर महाउत्पात किया ॥सू०७॥

णुण्णं, अमणाणं, फरुसं गिरं निसिरइ' અધમ, અનિષ્ટ, અકમનીય (અસુંદર), અપ્રિય, અશુભ, અમનોજ્ઞ, અમૃદુલ, અરુચિકર અને કઠોર શબ્દો બોલવા માંડયા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શક્રના સૌધર્મ દેવલોકમાં જઇને ચમરે ઉપર મુજબનો ઉત્પાત મચાવ્યો ॥ સૂ० ७ ॥

रिंदे, असुरराया तं जलंतं, जाव-भयंकरं वज्जमभिमुहं आवयमाणं पासइ, पासित्ता झियाइ, पिहाइ, पिहाइ, झियाइ, झियावित्ता पिहाइत्ता तहेव संभग्गमउडविडए, सालंबहत्था-भरणे, उड्ढंपाये, अहोसिरे, कक्खागयसेअं पिव विणिम्मुयमाणे विणिम्मुयमाणे, ताए उक्किट्ठाए, जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीव समुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवयमाणे२ जेणेव जंबूदीवे, जाव-जेणेव असोगवरपायवे, जेणेव मम अंतिए तेणेव उवागच्छइ, भीए, भयगग्गरसरे 'भगवं सरणं' इतिवुयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्ति वेगेण समोवडिए ॥ सू० ८ ॥

छाया-ततः खलु स शक्रो देवेन्द्रः, देवराजस्ताम् अनिष्टां यावत्-अमणामाम् अश्रुतपूर्वां परुषां गिरं श्रुत्वा निशम्य आसुरुप्तः, यावत् मिसमिसयन त्रिवलिकां भृकुटीं ललाटे संहृत्य चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् एवम् अवादीत्

'तए णं से सक्के' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तए णं से सक्के देविंदे देवराया) तब वह देवेन्द्र देवराज शक्र (तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुयपुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा निसम्म) उसके उन अनिष्ट यावत् मनको न रुचने वाले अश्रुतपूर्व कठोर वचनों को सुनकर और उन पर अच्छी तरह से ध्यान देकर अथवा उन्हें अच्छी तरह से ध्यान में लेकर (आसुरुत्ते) उसी समय एकदम क्रोधयुक्त हो गया (जाव मिसिमिसेमाणे) यावत् मिस-मिसाते हुए उसने (तिवलियं भिउडिंनिडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं

'तएणं से सक्के' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ— (तएणं से सक्के देविंदे देवराया) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર, (तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुय पुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा निसम्म) તેના તે અનિષ્ટથી લઇને અરુચિકર પર્યન્તના વિશેષણોવાળાં, પૂર્વે કદી પણ ન સાંભળવામાં આવ્યા હોય એવા કઠોર શબ્દોને સાંભળીને અને તેને સારી રીતે મનમાં ઉતારીને (आसुरुत्ते) એજ સમયે અતિશય કોપાયમાન થયો. (जाव मिसमिसेमाणे) ક્રોધથી ધુંવાં ફૂવાં થઇને તેણે (तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं

श्रोतृजनमनःप्रतिकूलाम् 'फरुसं' परुषाम् कठोरां गिरं वाणीम् 'निसिरइ' निःसृजति उच्चारयति, अनया रीत्या स चमरः शक्रस्य आवासं सौधर्मकल्प विमानमागत्य महोत्पातं करोति ॥ सू० ७ ॥

चमरप्रति शक्रस्य वज्रमोक्षणभगवच्चरणागमनवक्तव्यता प्रस्तूयते-

मूलम्-तएणं से सक्के देविंदे, देवराया तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुअपुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा, निसम्म आसुरुत्ते, जाव-मिसिमिसेमाणे तिवलिअं भिउडिं निडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं, असुररायं, एवं वयासी-हंभो ! चमरा ! असुरिंदा ! असुरराया ! अपत्थिअपत्थिआ ! जाव हीणपुण्णचाउद्दसा ! अज्ज न भवसि, न हि ते सुहमत्थी त्तिकट्टु तत्थेव सीहासणवरगए वज्जं परामुसइ, तं जलंतं, फुडंतं तडतडंतं उक्कासहस्साइं वि-णिमुअमाणं, जालासहस्साइं, पमुंचमाणं, इंगालसहस्साइं पवि-क्खिरमाणं पविक्खिमाणं, फुलिंगजालामाला सहस्सेहिं चक्खु-विक्खेवदिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं, हुअवहअइरेगतेयदिप्पं तं, जइणवेगं, फुल्लकिंसुयसमाणं, महब्भयं, भयंकरं चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो वहाए वज्जं निसिरइ, तएणं से असु-

रइ' उसने उस अधम, अनिष्ट, अकमनीय, अप्रिय, अशुभ-अकल्याण-कारिणी-अमनोज्ञ-अमञ्जुल, श्रोताजन के मन को अरुचिकारक, एवं कठोर वाणी का प्रयोग-उच्चारण किया। तात्पर्य-कहने का यह है कि इस रीति से उस चमरने शक्र आवासभूत सौधर्मकल्प विमान में आकर महाउत्पात किया ॥सू०७॥

णुण्णं, अमणाणं, फरुसं गिरं निसिरइ' અધમ, અનિષ્ટ, અકમનીય (અસુંદર), અપ્રિય, અશુભ, અમનોજ્ઞ, અમૃદુલ, અરુચિકર અને કઠોર શબ્દો બોલવા માંડયા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શક્રના સૌધર્મ દેવલોકમાં જઇને ચમરે ઉપર મુજબનો ઉત્પાત મચાવ્યો ॥ સૂ૦ ૭ ॥

रिंदे, असुरराया तं जलंतं, जाव-भयंकरं वज्जमभिमुहं आवयमाणं पासइ, पासित्ता झियाइ, पिहाइ, पिहाइ, झियाइ, झियावित्ता पिहाइत्ता तहेव संभग्गमउडविडए, सालंवहत्था-भरणे, उड्ढंपाये, अहोसिरे, कक्खागयसेअं पिव विणिम्मुयमाणे विणिम्मुयमाणे, ताए उक्किट्ठाए, जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीव समुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवयमाणे२ जेणेव जंबूदीवे, जाव-जेणेव असोगवरपायवे, जेणेव मम अंतिए तेणेव उवागच्छइ, भीए, भयगग्गरसरे 'भगवं सरणं' इतिवुयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्ति वेगेण समोवडिए ॥ सू० ८ ॥

छाया-ततः खलु स शक्रो देवेन्द्रः, देवराजस्ताम् अनिष्टां यावत्-अमणामाम् अश्रुतपूर्वां परुषां गिरं श्रुत्वा निशम्य आसुरुप्तः, यावत् मिसमिसयन् त्रिवलिकां भृकुटीं ललाटे संहृत्य चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् एवम् अवादीत्

'तए णं से सक्के' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तए णं से सक्के देविंदे देवराया) तब वह देवेन्द्र देवराज शक्र (तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुयपुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा निसम्म) उसके उन अनिष्ट यावत् मनको न रुचने वाले अश्रुतपूर्व कठोर वचनों को सुनकर और उन पर अच्छी तरह से ध्यान देकर अथवा उन्हें अच्छी तरह से ध्यान में लेकर (आसुरुत्ते) उसी समय एकदम क्रोधयुक्त हो गया (जाव मिसिमिसेमाणे) यावत् मिस-मिसाते हुए उसने (तिवलियं भिउडिंनिडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं

'तएणं से सक्के' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(तएणं से सक्के देविंदे देवराया) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્ર, (तं अणिट्ठं जाव अमणामं असुय पुव्वं फरुसं गिरं सोच्चा निसम्म) તેના તે અનિષ્ટથી લઇને અરુચિકર પર્યન્તના વિશેષણોવાળાં, પૂર્વે કદી પણ ન સાંભળવામાં આવ્યા હોય એવા કઠોર શબ્દોને સાંભળીને અને તેને સારી રીતે મનમાં ઉતારીને (आसुरुत्ते) એજ સમયે અતિશય કોપાયમાન થયો. (जाव मिसमिसेमाणे) ક્રોધથી ધુંવાં ફૂવાં થઇને તેણે (तिवलियं भिउडिं निडाले साहट्टु चमरं असुरिंदं

हंभोः ! चमर ! असुरेन्द्र ! असुरराज ! अप्रार्थित प्रार्थक ! यावत्-हीनपुण्य चातुर्दश ! अद्य न भवसि, न हि ते सुखमस्ति, इति कृत्वा तत्रैव सिंहासनवर-गतो वज्रं परामृशति तदुज्वलन्तम्, स्फुटन्तम्-तडतडन्तम्, उल्कासहस्राणि विनिर्मुञ्चन्तम्, ज्वालासहस्राणि प्रमुञ्चन्तम्, अङ्गारसहस्राणि प्रविकिरन्तं, प्रविकिरन्तम्, स्फुलिङ्गज्वालामालासहस्रैः चतुर्विक्षेपदृष्टिप्रविघातम्, अपि प्रकुर्व-

असुररायं एवं वयासी) त्रिवलिवाली भृकुटि को ललाट पर चढाकर असुरेन्द्र असुरराज उस चमरको इस प्रकारसे ललकारा (हं भो चमरा! असुरिंदा! असुरराया! अपत्थियपत्थिया! जावहीणपुण्णचाउद्दसा अज्ज न भवसि, न हिं ते सुहमत्थि त्तिकट्टु तत्थेव सीहासणवरगए वज्जं परामुसइ) अरे ओ असुरेन्द्र असुरराज चमर! तू क्यों व्यर्थ में अपनी मौत अपने पास बुला रहा है-यावत् मुझे ज्ञान होता है कि तू हीनपुण्य चातुर्दशिक है याद रख आज तेरा अस्तित्व तेरी कुशल नहीं है-इस प्रकार कह कर वहीं पर अपने उत्तम सिंहासन पर बैठे २ शक्रने वज्र को उठाया (तं जलंतं, फुडंतं, तडतडंतं, उक्का सहस्साइं विणिमुयमाणं, जालासहस्साइं पमुंचमाणं इंगालसहस्साइं पविक्खिरमाणं फुलिंगजालामालसहस्सेहिं चक्खुविक्खेवदिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं' और उठाकरके उसने दीप्यमान, शब्द करते हुए, तड़तड़ अवाजवाले, हजारों उल्काओं को छोड़ने वाले, हजारों अग्नि की ज्वालाओं को प्रकट करने वाले, हजारों अंगारों को बर-

असुररायं एवं वयासी) કપાળમાં ત્રણ કરચલિયો પડે એવી રીતે ભ્રકુટિ ચડાવીને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરને આ પ્રમાણે પડકાર્યો-(हं भो चमरा! असुरिंदा! असुरराया! अपत्थियपत्थिया! जाव हीणपुण्णचाउदसा! अज्ज न भवसि, न हि ते सुहमत्थी त्तिकट्टु तत्थेव सीहासणवरगए वज्जं परामुसइ) અરે ઓ અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર! તને મરવાની ઇચ્છા થઇ લાગે છે. મને લાગે છે કે તું હીનપુણ્ય ચાતુર્દશિક છે. યાદ રાખ, આજ તારી ખેર નથી-આજ તું બચવાનો નથી. આ પ્રમાણે કહીને તેણે પોતાના ઉત્તમ સિંહાસન પર બેઠા બેઠા જ વજ્રને હાથમાં ઉઠાવ્યું. (तं जलंतं, फुडंतं, तडतडंतं, उक्कासहस्साइं विणिमुयमाणं, जालासहस्साइं पमुंचमाणं, इंगालसहस्साइं पविक्खिरमाणं २ फुलिंगजालामालसहस्सेहिं चक्खुविक्खेव दिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं) અને તેણે જ્વલંત, શબ્દાયમાન, તડ તડ અવાજ કરતું, હજારો ઉલ્કાઓને છોડનારૂં, અગ્નિની હજારો જ્વાળાઓ વરસાવનારૂં,

न्तम्, हुतवहातिरेकतेजोदीप्यमानम्, जविवेगम्, पुल्लकिंशुकसमानम्, महाभयं, भयंकरं चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य वधाय वज्रं निःसृजति, ततः स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजस्तं ज्वलन्तं, यावत्-भयंकरं वज्रम् अभिमुखम् आपतन्तं पश्यति, ध्यायति स्पृहयति, (पिधत्ते) स्पृहयति ध्यायति, ध्यात्वा,

२ बिखेरने वाले, हजारों स्फुलिंगों की माला से आंखों में चकाचौंधी पैदा करने वाले, (हुयवहअइरेगतेयदिप्पंतं) अग्नि के तेज से भी अधिक तेज से प्रदीप्त 'जइणवेगं' सर्वातिशायी वेग संपन्न (फुल्लकिंसुयसमाणं) प्रफुल्लित किंशुक अर्थात् पताका के समान रक्तवर्ण युक्त (महब्भयं भयंकरं) अत्यन्त भयोत्पादक और भयप्रद, ऐसे (वज्जं) उस वज्र को (असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए निसिरइ) असुरेन्द्र असुरराज चमरको मारने के लिये छोड़ दिया। (तए णं से असुरिंदे असुरराया तं जलंतं जाव भयंकरं वज्जमभिमुहं आवयमाणं पासइ) तब असुरेन्द्र असुरराज उस चमरने उस दीप्यमान यावत् भयंकर वज्र को अपने समक्ष आते हुवे देखा (पासित्ता) देखकर फिर उसने (झियाइ) यह क्या है ऐसा विचार किया (पिहाइ) विचार कर अपने स्थान पर चले जानेकी इच्छा करने लगा (पिहाइ) अथवा उस वज्र को देखकर उसने अपनी दोनों आंखे मीच ली (झियाइ) फिर वहां से चले जाने का वह पुनः विचार करने लगा।

હજારો અંગારાને વારંવાર વેરનારૂં, હજારો તણખાઓની માળાઓથી આંખને આંજી નાખનારૂં, (हुयवहअइरेगतेयदिप्पंतं) અગ્નિના તેજ કરતાં પણ વધારે તેજથી પ્રદીપ્ત, 'जइणवेगं' સર્વાતિશાયી (સર્વથી અધિક) વેગવાળા, (फुल्लकिंसुयसमाणं) વિકસિત પલાશપુષ્પના સમાન લાલ વર્ણવાળા, (महब्भयं भयंकरं) અત્યંત ભયજનક અને ભયંકર, (वज्जं) વજ્રને (असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए निसरइ) અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરને મારવાને માટે છોડયું. (तएणं से असुरिंदे असुरराया तं जलंतं जाव भयंकरं वज्जमभिमुहं आवयमाणं पासइ) ત્યારે તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તે જ્વલંતથી ભયંકર પર્યન્તના વિશેષણોથી યુકત તે વજ્રને પોતાની તરફ આવતું જોયું. (पासित्ता) તે વજ્રને પોતાની તરફ આવતું જોઈને (झियाइ पिहाइ) તેણે તેની બન્ને આંખો મીંચી દીધી અને ત્યાંથી ભાગી જવાનો વિચાર કર્યો. (झियाई) નો આ પ્રમાણે પણ અર્થ કરી શકાય—"વજ્રને જોઈને એ શુ છે એવો

हंभोः ! चमर ! असुरेन्द्र ! असुरराज ! अप्रार्थित प्रार्थक ! यावत्-हीनपुण्य चातुर्दश ! अद्य न भवसि, न हि ते सुखमस्ति, इति कृत्वा तत्रैव सिंहासनवर-गतो वज्रं परामृशति तदुज्ज्वलन्तम्, स्फुटन्तम्-तडतडन्तम्, उल्कासहस्राणि विनिर्मुञ्चन्तम्, ज्वालासहस्राणि प्रमुञ्चन्तम्, अङ्गारसहस्राणि प्रविकिरन्तं, प्रविकिरन्तम्, स्फुलिङ्गज्वालामालासहस्रैः चक्षुर्विक्षेपदृष्टिप्रतिघातम्, अपि प्रकुर्व-

असुररायं एवं वयासी) त्रिवलियाली भृकुटि को ललाट पर चढाकर असुरेन्द्र असुरराज उस चमरको इस प्रकारसे ललकारा (हं भो चमरा ! असुरिंदा ! असुरराया ! अपत्थियपत्थिया ! जावहीणपुण्णचाउद्दसा अज्ज न भवसि, न हिं ते सुहमत्थि त्तिकट्टु तत्थेव सोहासणवरगए वज्जं परामुसइ) अरे ओ असुरेन्द्र असुरराज चमर ! तू क्यों व्यर्थ में अपनी मौत अपने पास बुला रहा है-यावत् मुझे ज्ञान होता है कि तू हीनपुण्य चातुर्दशिक है याद रख आज तेरा अस्तित्व तेरी कुशल नहीं है-इस प्रकार कह कर वहीं पर अपने उत्तम सिंहासन पर बैठे २ शक्रने वज्र को उठाया (तं जलंतं, फुडंतं, तडतडंतं, उक्का सहस्साइं विणिमुयमाणं, जालासहस्साइं पमुंचमाणं इंगालसहस्साइं पविक्खिरमाणं फुलिंगजालामालसहस्सेहिं चक्खुविक्खेवदिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं' और उठाकरके उसने दीप्यमान, शब्द करते हुए, तड़तड़ अवाजवाले, हजारों उल्काओं को छोड़ने वाले, हजारों अग्नि की ज्वालाओं को प्रकट करने वाले, हजारों अंगारों को बार-

असुररायं एवं वयासी) કપાળમાં ત્રણ કરચલિયો પડે એવી રીતે ભ્રકુટિ ચડાવીને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરને આ પ્રમાણે પડકાર્યો-(हं भो चमरा ! असुरिंदा ! असुरराया ! अपत्थियपत्थिया ! जाव हीणपुण्णचाउद्दसा ! अज्ज न भवसि, न हि ते सुहमत्थी त्तिकट्टु तत्थेव सीहासणवरगए वज्जं परामुसइ) અરે ઓ અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર ! તને મરવાની ઇચ્છા થઈ લાગે છે. મને લાગે છે કે તું હીનપુણ્ય ચાતુર્દશિક છે. યાદ રાખ, આજ તારી ખેર નથી-આજ તું બચવાનો નથી. આ પ્રમાણે કહીને તેણે પોતાના ઉત્તમ સિંહાસન પર બેઠાં બેઠાં જ વજ્રને હાથમાં ઉઠાવ્યું. (तं जलंतं, फुडंतं, तडतडंतं, उकासहस्साइं विणिमुयमाणं, जालासहस्साइं पमुंचमाणं, इंगालसहस्साइं पविक्खिरमाणं२ फुलिंगजालामालसहस्सेहिं चक्खु-विक्खेव दिट्ठिपडिघायं पि पकरेमाणं) અને તેણે જ્વલંત, શબ્દાયમાન, તડ તડ અવાજ કરતું, હજારો ઉલ્કાઓને છોડનારું, અગ્નિની હજારો જ્વાળાઓ વરસાવનારું,

टीका-चमरम्प्रति शक्रस्य वज्रमोक्षणं स्वशणागमनञ्च गौतमम्प्रतिभगवान् वक्ति-'तए णं सक्के' इत्यादि।

ततः उपर्युक्त चमरोत्पातानन्तरं खलु स शक्रः 'देविंदे देवराया' देवेन्द्रो देवराजः 'तं अणिट्ठं' तां चमरोक्ताम् अनिष्टां दुर्लक्षणाम् 'जाव-अमणामां' यावत्-अमन आमाम् मनसेऽरोचमाणां मनःप्रतिकूलाम्, यावत्करणात्-अकान्ताम्, अप्रियाम्, अशुभाम्, अमनोज्ञाम्, इति संग्राह्यम् 'असुयपुव्वं' अश्रुतपूर्वां पूर्वं कदाचिदपि न श्रुताम् 'फरुसं' परुषां कठोराम् गिरं वाणीम् 'सोचा' श्रुत्वा 'निसम्म' निशम्य हृयवधार्य 'आसुरूत्ते' आसुरुप्तः शीघ्रकुपितो जातः 'जाव-

जहां जम्बूद्वीप नामका द्वीप था और यावत् जहां उत्तम अशोक का वृक्ष था, एवं जहां मैं था हे गौतम ! वहां वह आया (भीए भयगग्गरसरे) उस समय वह अत्यंत भयभीत था और भय के मारे उसका कण्ठ गद्गद स्वरवाला बना हुआ था। (भगवं सरणं इति वयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्तिवेगेणं समोवडिए) हे भगवान् ! मुझे अब आपही शरणभूत हो ऐसा कहता हुआ वह मेरे दोनों पैरों के बीच में झट से वेगपूर्वक पड़ गया ॥सू०८॥

टीकार्थ-चमर के पूर्वोक्तरूप से उत्पात मचाने के बाद 'तए णं से सक्के देविंदे देवराया' उस देवेन्द्र देवराज शक्रने 'तं अनिट्ठं जाव अमणामं' उस अनिष्ट यावत् मनः प्रतिकूल (असुयपुव्वं फरुसं) चमरकी अश्रुतपूर्व कठोर 'गिरं' वाणी को जब सुना-तब (सोचा) सुनकरके 'निसम्म' और उसका अच्छी तरह से विचार करके वह 'आसुरुत्ते' इकदम उसी समय कुपित हो गया। यहां यावत् पद

આરાધના કરતો હતો, ત્યાં તે આવ્યો. હે ગૌતમ ! (भीए भयगग्गरसरे) તે સમયે તે ભયભીત હતો. ભયને કારણે તેનો કંઠ ગદ્ગદ સ્વરવાળો બન્યો હતો. (भगवं सरणं इति वयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्तिवेगेणं समोवडिए) "હે ભગવાન ! મને આપનું શરણ હો," એમ કહીને તે ઘણા વેગથી મારા બન્ને પગ વચ્ચે આવીને પડી ગયો.

ટીકાર્થ——ચમરે જ્યારે ઉપરોકત ઉત્પાત મચાવ્યો ત્યારે શક્રેન્દ્રે શું કર્યું તે સૂત્રકાર કહે છે— 'तएणं से सक्के देविंदे देवराया' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે, 'तं अनिट्ठं जाव अमणामं' ચમરેન્દ્રના તે અનિષ્ટથી લઇને અમનોજ્ઞ સુધીનાં વિશેષણોવાળાં (असुयपुव्वं फरुसं) અને પૂર્વે કદી પણ સાંભળવામાં ન આવ્યા હોય એવાં કઠોર વચનો (सोचा) સાંભળ્યા અને 'निसम्म' તેના પર ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કર્યો. ત્યારે 'आसुरुत्ते' એજ વખતે તે ઘણો કોપાયમાન થયો. અહીં 'जाव' પદથી

पिधाय, तथैव संमानमुकुटविटपः, सालम्बहस्ताभरणः ऊर्ध्वं पादः अधःशिराः, कक्षागतस्वेदमिव विनिर्मुञ्चन, तया उत्कृष्टया, यावत्-असंख्येयानाम् द्वीपसमुद्राणाम मध्यं मध्येन व्यतिव्रजन्, यत्रैव जम्बूद्वीपः, यावत्-यत्रैव अशोकवरपादपः यत्रैव मम अन्तिकस्तत्रैव उपागच्छति, भीतः,भयगद्गद्स्वरः 'भगवान् शरणम्' इति ब्रुवाणः मम द्वयोरपि पादयोः अन्तरे झटिति वेगेन समवपतितः ॥सू०८॥

(झियायित्ता पिहापित्ता) ध्यान करके अर्थात् वह गया हूं ऐसा विचार करके और स्पृहा करके (तहेव) उसी तरह से जिस क्षण में उसने विचार किया उसी क्षण में (संभग्गमुकुडविडए) उसके मस्तक का मुकुट टूट गया। अर्थात् जब वहां से चलने लगा तो उसका मुख अपने स्थान की ओर नीचा हो जाने के कारण उसका मुकुट टूट गया। (सालंबहत्थाभरणे) उसके हाथों के आभरण नीचे की ओर लटक आये उड्ढं पाए अहोसिरे) दोनों पैर उसके ऊँचे की ओर हो गये और शिर उसका नीचे की ओर हो गया (कक्खागयसेयं पिवविणिम्मुयमाणे) दोनों कक्षाओं में-कांखोंमें-से मानों उसके पसीना सा निकलने लगा। इस तरह की स्थिति से युक्त हुआ वह (ताए उक्किट्ठपाए) उस देवसंबंधी उत्कृष्ट गति द्वारा (जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवयमाणे) यावत् तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों को उनके बीचों बीच से होकर पार करता हुआ (जेणेव जंबूदीवे जाव जेणेव असोयवरपायवे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ)

વિચાર કર્યો") (झियायित्ता पिहायित्ता) હજી તો ત્યાંથી નાસી જવાનો તે વિચાર જ કરી રહ્યો હતો, (तहेव) એજ સમયે (संभग्गमुकुडविडए) તેના મસ્તક પરનો મુગટ તૂટી ગયો. એટલે કે જ્યારે તે ત્યાંથી પાછો ફરવા લાગ્યો ત્યારે તેનું મુખ તેના સ્થાન તરફ નીચું નમવાથી તેનો મુગટ તૂટી ગયો (सालंबहत्थाभरणे) તેના હાથનાં આભૂષણો નીચેની બાજુ લટકવા લાગ્યાં (उड्ढं पाए अहोसिरे) બન્ને પગ ઊંચા અને શિર નીચું રહી ગયું. (कक्खागयसेयं पिव विणिम्मुयमाणे) તેની બન્ને બગલમાંથી જાણે કે પરસેવો છૂટવા લાગ્યો. આ પ્રકારની જેની દુર્દશા થઇ છે એવો તે ચમરેન્દ્ર (ताए उक्किट्ठयाए) પોતાની ઉત્કૃષ્ટ દેવગતિથી (जाव तिरीयमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीईवयमाणे) તિર્યગ્લોકના અસંખ્ય દ્વીપ સમુદ્રોની વચ્ચેથી ઉડતો ઉડતો અને તેમને પાર કરતો કરતો (जेणेव जंबूदीवे जाव जेणेव असोयवरपायवे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં જંબૂદ્વીપ હતો, 'यावत्' જ્યાં અશોકવૃક્ષ નીચે હું (મહાવીર પ્રભુ) ભિક્ષુ પ્રતિમાની

टीका–चमरम्प्रति शक्रस्य वज्रमोक्षणं स्वशरणागमनञ्च गौतमम्प्रतिभगवान् वक्ति–'तए णं सक्के' इत्यादि।

ततः उपर्युक्त चमरोत्पातानन्तरं खलु स शक्रः 'देविंदे देवराया' देवेन्द्रो देवराजः 'तं अणिट्टं' तां चमरोक्ताम् अनिष्टां दुर्लक्षणाम् 'जाव–अमणामां' यावत्–अमन आमाम् मनसेऽरोचमाणां मनःप्रतिकूलाम्, यावत्करणात्-अकान्ताम्, अप्रियाम्, अशुभाम्, अमनोज्ञाम्, इति संग्राह्यम् 'असुयपुव्वं' अश्रुतपूर्वां पूर्वं कदाचिदपि न श्रुताम् 'फरुसं' परुषां कठोराम् गिरं वाणीम् 'सोच्चा' श्रुत्वा 'निसम्म' निशम्य हृद्यवधार्य 'आसुरुत्ते' आसुरुप्तः शीघ्रकुपितो जातः 'जाव–

जहां जम्बूद्वीप नामका द्वीप था और यावत् जहां उत्तम अशोक का वृक्ष था, एवं जहां मैं था हे गौतम! वहां वह आया (भीए भयगग्गरस्सरे) उस समय वह अत्यंत भयभीत था और भय के मारे उसका कण्ठ गद्गद स्वरवाला बना हुआ था। (भगवं सरणं इति वयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्तिवेगेणं समोवडिए) हे भगवान्! मुझे अब आपही शरणभूत हो ऐसा कहता हुआ वह मेरे दोनों पैरों के बीच में झट से वेगपूर्वक पड़ गया ॥सू०८॥

टीकार्थ–चमर के पूर्वोक्तरूप से उत्पात मचाने के बाद 'तए णं से सक्के देविंदे देवराया' उस देवेन्द्र देवराज शक्रने 'तं अनिट्टं जाव अमणामं' उस अनिष्ट यावत् मनः प्रतिकूल (असुयपुव्वं फरुसं) चमरकी अश्रुतपूर्व कठोर 'गिरं' वाणी को जब सुना–तब (सोच्चा) सुनकरके 'निसम्म' और उसका अच्छी तरह से विचार करके वह 'आसुरुत्ते' इकदम उसी समय कुपित हो गया। यहां यावत् पद

આરાધના કરતો હતો, ત્યાં તે આવ્યો. હે ગૌતમ! (भीए भयगग्गरसरे) તે સમયે તે ભયભીત હતો. ભયને કારણે તેનો કંઠ ગદ્‌ગદ સ્વરવાળો બન્યો હતો. (भगवं सरणं इति वयमाणे ममं दोण्हं वि पायाणं अंतरंसि झत्तिवेगेणं समोवडिए) "હે ભગવાન! મને આપનું શરણ હો," એમ કહીને તે ઘણા વેગથી મારા બન્ને પગ વચ્ચે આવીને પડી ગયો.

ટીકાર્થ——ચમરે જ્યારે ઉપરોક્ત ઉત્પાત મચાવ્યો ત્યારે શક્રેન્દ્રે શું કર્યું તે સૂત્રકાર કહે છે— 'तएणं से सक्के देविंदे देवराया' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે, 'तं अनिट्टं जाव अमणामं' ચમરેન્દ્રના તે અનિષ્ટથી લઈને અમનોજ્ઞ સુધીનાં વિશેષણોવાળાં (असुयपुव्वं फरुसं) અને પૂર્વે કદી પણ સાંભળવામાં ન આવ્યા હોય એવાં કઠોર વચનો (सोच्चा) સાંભળ્યા અને 'निसम्म' તેના પર ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કર્યો.

मिसिमिसेमाणे' यावत्-मिसमिसायन् कोपेन दन्तौष्ठदशनपूर्वकमिसमिस' इति अव्यक्तशब्दमुच्चारयन्. यावत्करणात् 'रुट्ठे,कुविए चंडिक्किए' त्ति रुष्टः कुपितः चण्डिकियतः, इति संग्राह्यम्, 'तिवलियं' त्रिवलिकां त्रिवलियुतां रेखात्रयोपेताम् 'भिउडिं' भृकुटीम् भ्रू निक्षेपं 'निडाले' ललाटे 'साहट्टु' संहृत्य कृत्वा 'चमरं असुरिंदं असुररायं' चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् 'एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-हंभोः । चमरा ! हमिति अहङ्कारसूचकमव्ययम्, भोः ! चमर ! 'असुरिंदा ! असुररायां !' असुरेन्द्र ! असुरराज ! अपत्थियपत्थिआ !'

से वाणी के 'अकान्त, अप्रिय, अशुभ और अमनोज्ञ' ये पूर्वोक्त चार विशेषण ग्रहण किये गये हैं। कुपित होते ही 'मिसिमिसेमाणे' उसे मिस मिसी छूटी-अर्थात् कोप से भरकर उसने अपने दांतों से ही अपने होठों को चबाते हुए और मिसमिस इस अव्यक्त शब्दका उच्चारण उसके मुख से निकलने लगा, यहां यावत् पदसे 'रु', कुविए, चंडिक्किए' इन पदोंका संग्रह किया गया है 'तिवलियं' त्रिवलि-तीनरेखाओं से युक्त 'भिउडि भृकुटिको 'निडाले' ललाट पर 'साहट्टु' करके उस शक्रने 'चमरं असुरिंदं असुररायं' असुरेन्द्र असुरराज उस चमर से 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा-'हं भो ! असुरिंदा असुररायां चमरा' अरे ओ असुरेन्द्र असुरराज चमर ! 'अपत्थिय पत्थिया' मालूम देता है-आज मुझे तेरी मृत्यु ने ही यहां भेजा है अर्थात मृत्यु जैसी अनिष्ट वस्तुको कोई भी नहीं चाहता है-परन्तु

અકાન્ત, અપ્રિય, અશુભ, અરુચિકર, આદિ વાણીનાં વિશેષણો ગ્રહણ કરાયાં છે. 'जाव मिसमिसेमाणे' તે ક્રોધથી ધૂંઆંફૂઆં થઇ ગયો. તેણે દાંત કચકચાવ્યા અને દાંત નીચે હોઠ કરડયા. અહીં 'यावत्' પદથી ' रुट्ठे, कुविए, चंडिक्किए ' પદો ગ્રહણ કરાયાં છે 'तिवलियं' ત્રણ રેખાઓથી યુકત 'भिउडिं' ભ્રકુટિ 'निडाले साहट्टु' કપાળે ચડાવીને એટલે કે કોપાવેશથી ભ્રકુટિ ચડાવીને ભ્રકુટિ ચડાવતી વખતે તેના કપાળમાં ત્રણ રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી, તે કથન દ્વારા તેનો અતિશય ક્રોધ બતાવવાનો સૂત્રકારનો આશય છે. આ રીતે ભ્રકુટિ ચડાવીને 'चमरं असुरिंदं असुररायं एवं वयासी' તેણે અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરને આ પ્રમાણે કહ્યું- हंभो ! असुरिंदा असुररायां चमरा' અરે ઓ અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર ! 'अपत्थिय पत्थिया' મને તો એમ લાગે છે કે, મોતેજ તને અહીં મોકલ્યો છે! તું મરવાની ઇચ્છાથી જ અહીં આવ્યો લાગે છે. મને એમ લાગે

अप्रार्थितप्रार्थिक ! अप्रार्थितस्य अनभीप्सस्य मृत्योः प्रार्थिकः, मरणेच्छुः ! 'जाव-हीणपुण्णचाउद्दसा' यावत् हीनपुण्यचातुर्दशः ! हीनायां पुण्यचतुर्दश्यां जातः ! यावत्करणात् ' दुरंतपंतलक्खणे, हिरिसिरिपरिवज्जिए,-दुरन्तप्रान्त-लक्षणः ह्री श्रीपरिवर्जितः इति संग्राह्यम् । 'अज्ज न भवसि' । अद्य न भवसि अद्य न भविष्यसि इहलोके न स्थास्यसि त्वम् अधुनैव मरिष्यसि इत्यर्थः 'नहि ते सुहमत्थि' नहि ते सुखमस्ति अद्यारभ्य तव जीवने सुखं नास्ति इति त्वं जानीहि 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा इत्यवधार्य 'तत्थेव' तत्रैव सौधर्मकल्पे स्वस्थाने एव 'सीहासण-वरगए' सिंहासनवरगतः स्वासनस्थित एव 'वज्जं परामुसइ' वज्रं परामृशति गृह्णाति 'परामुसित्ता' परामृश्य गृहीत्वा ' तं जलंतं ' तं ज्वलन्तम् दीप्यमानम्

तेरी इन बातों से मुझे मालूम देता है कि तू अपने मुँह से ही अपनी मृत्यु को बुला रहा है-अर्थात् उसका अभिलाषी हो रहा है। 'हं' यह अहंकार को सूचनकरने वाला अव्ययपद है ! 'जाव हीण-पुण्ण चाउद्दसा' यावत् तू मुझे हीन पुण्यवाली कृष्णचतुर्दशी में जन्मा हुआ ज्ञान होता है । यहां यावत पद से 'दुरंतपंतलक्खणे हिरिसिरि परिवज्जिए' इन दो पदों का ग्रहण हुआ है। 'अज्ज न भवसि' तू याद रख आज इस लोक में इस वर्तमान पर्याय में नहीं रहेगा इसी समय मारा जायगा 'नहि ते सुहमत्थि' तेरे भाग्य में अब थोड़ा सा भी सुख नहीं है 'त्तिकट्टु' ऐसा कहकर इन्द्र-शक्र ने 'तत्थेव अपने स्थानरूप सौधर्मकल्पमें ही 'सीहासणवरगए' अपने आसन पर बैठे २ 'वज्जं परामुसइ' उस चमरको मारने के लिये वज्र को उठाया 'परामुसित्ता' और उठाकर उस 'जलंतं' दीप्यमान 'फुडंतं'

છે કે તું તારા મુખથી જ તારા મોતને નિમંત્રી રહ્યો છે. 'हं' અહંકાર સૂચક ઉદ્‌ગાર વાચક છે. 'जाव हिणपुण्णचाउदसा'મને લાગે છે કે તારો જન્મ હિનપુણ્ય કાળીચૌદશે થયો છે. અહીં 'जाव' પદથી ' दुरंतपंतलक्खणे, हिरिसिरि परिवज्जिए ' આ પદો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે, 'अज्ज न भवसि' તું યાદ રાખ ! આજ તારૂં અસ્તિત્વ રહેવાનું નથી. તું મારે હાથે અવશ્ય મરવાનો જ છે. ' नहि ते सुहमत्थि ' તારા ભાગ્યમાં હવે સહેજ પણ સુખ લખ્યું નથી. 'त्तिकट्टु' એમ કહીને 'तत्थेव' ત્યાંજ (સૌધર્મકલ્પમાં) 'सीहासणवरगए' પોતાના શ્રેષ્ઠ આસન પર બેઠાં બેઠાં 'वज्जं परामुसइ' તેણે પોતાનું વજ્ર ઉઠાવ્યું, ' परामुसित्ता ' તેને ઉઠાવીને ' चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए निसिरइ ' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનો વધ કરવાને માટે છોડયું, હવે સૂત્રકાર તે વજ્રનું વર્ણન કરે છે-' जलंतं ' દીપ્યમાન, 'फुडंतं'

वज्रमित्यग्रेणान्वयः स च निःसृजति इत्यस्य कर्म योध्यः, पुनः वज्रविशेषणा-न्याह–'फुडंतं' स्फुटन्तम् शब्दायमानं 'तडतडंतं' तडतडन्तम् 'तडतड' इति शब्दं कुर्वन्तम् 'उक्कासहस्साइं' उल्कासहस्राणि सहस्रोल्कानि 'विणिमुयमाणं' विनिर्मुञ्चन्तम्, निस्सारयन्तं कुर्वन्तमित्यर्थः 'जालासहस्साइं' ज्वालासहस्राणि 'पमुंचमाणं' प्रमुञ्चन्तम् 'इंगालसहस्साइं' अङ्गारसहस्राणि 'पविक्खिरमाणं' प्रवि किरन्तम् 'पविक्खिरन्तम्' प्रविकिरन्तम् पौनः पुन्येन प्रक्षिपन्तम् 'फुलिंगजाला-मालासहस्सेहिं' स्फुलिङ्गज्वालामालासहस्रैः स्फुलिङ्गानाम् अग्निकणानाम् ज्वाला-नाञ्च या मालाः तासाम् सहस्रैः सहस्राग्निकणज्वालासमूहैः 'चक्खुविक्खेव-दिट्ठिपडिघायं' चक्षुर्विक्षेप–दृष्टिप्रतिघातम् चक्षुर्विक्षेपः चक्षुषां भ्रमः, दृष्टि प्रतिघातश्च 'पकरेमाणं' प्रकुर्वन्तम् विदधतम् 'हुअवहअइरेगतेय दिप्पंतं' हुतव-हातिरेकतेजो दीप्यमानम् तत्र हुतवहो वह्निः तस्य अतिरेकेण तेजसा दीप्य-मानम् जाज्वल्यमानम् 'जइणवेगं' जयिवेगम् सर्वातिशायिवेगवन्तम् 'फुल्लकिं सुयसमाणं' फुल्लकिंशुकसमानम्, विकसितपलाशपुष्पवत् रक्तवर्णम् 'महब्भयं' महाभयं महद् महतां वा भयं यस्मात् तम् अत्यन्तभयजनकम् यतः 'भयंकरं'

शब्दायमान 'तडतडंतं' तडतड आवाजवाले 'उक्कासहस्साइं विणिमुय-माणं' हजारो उल्काओं को निकालने वाले, 'जाला सहस्साइं पमुं-चमाणं' हजारों ज्वालाओं को उगलने वाले 'इंगालसहस्साइं पविक्खि-रमाणं' हजारों अंगारों को बार २ फेंकने वाले तथा 'फुलिंगजाला मालासहस्सेहिं' हजारों अग्निकणों की मालाओं के समुदाय से 'चक्खुविक्खेवदिट्ठीपडिघायं' आंखोंमें चकाचौंध उत्पन्न करने वाले, और दृष्टिका विघात करने वाले, 'हुयवहअइरेगतेयदिप्पंतं' अग्नि जैसे तेज से जाज्वल्यमान 'जइणवेगं' सर्वातिशायीवेगवाले--सर्वाधिक गतियुक्त 'फुल्लकिंसुयसमाणं' विकसित पलास के पुष्प समान लाल-

---

શબ્દાયમાન, 'तडतडंतं' તડ તડ અવાજવાળું, 'उक्कासहस्साइं वणिमुयमाणं' હજારો ઉલ્કાઓને વેરનારૂં, 'जालासहस्साइं पमुंचमाणं' હજારો જ્વાળાઓ છોડનારૂં 'इंगालसहस्साइं' पविक्खिरमाणं' હજારો અંગારાને વારવાર વિખેરનારૂં 'फुलिंग-जालामालासहस्सेहिं' હજારો અગ્નિકણોની માળાઓથી હજારો તણખાના સમુદાયથી 'चक्खुविक्खेवदिट्ठीपडिघायं' આંખને આંજી નાખનારૂં અને દૃષ્ટિનો નાશ કરનારૂં, 'हुयवहअइरेगतेयदिप्पंतं' અગ્નિના જેવા તેજથી જાજ્વલ્યમાન, 'जइण वेगं' સૌથી વધારે વેગવાળું, 'फुल्लकिंसुयसमाणं' વિકસિત પલાશના પુષ્પ સમાન

भयानकम् 'वज्जं' वज्रम् 'चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो' चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य 'वहाए' वधाय हन्तुम् 'निसिरइ' निःसृजति प्रक्षिपति मुञ्चतीत्यर्थः 'तएणं से' ततो वज्रप्रक्षेपानन्तरं खलु स चमरः 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्रः असुरराजः 'तं जलंतं' तम् उपर्युक्तम् ज्वलन्तं जाज्वल्यमानं 'जाव भयंकरं यावत्-भयंकरम्, यावत्करणात् उपर्युक्तविशेषणविशिष्टम् 'स्फुटन्तम् तडतडन्तम्, उल्कासहस्राणि विनिर्मुञ्चन्तम्, ज्वालासहस्राणि प्रमुञ्चन्तम्, अङ्गार सहस्राणि प्रविक्षरन्तम्, स्फुलिङ्गज्वालामालासहस्रैः चक्षुर्विक्षेपदृष्टिप्रविघातं प्रकुर्वन्तम् हुतवहातिरेकतेजोदीप्यमानम्, जयिवेगम्, फुल्लकिंशुकसमानम्, महाभयम्, इति संग्राह्यम्, 'वज्जमभिमुहं' वज्रम् अभिमुखम् स्वाभिमुखम् 'आवयमाणं' आपतन्तम् आगच्छन्तम् 'पासइ' पश्यति 'पासित्ता' दृष्ट्वा 'झियाइ' ध्यायति-किमेतत्? इति विचिन्तयति 'पिहाइ' स्पृहयति-स्वस्थानं गन्तुं वांछति अथवा 'पिहाइ' इत्यस्य पिधत्ते इतिच्छायापक्षे पिधत्ते तं वज्रं दृष्ट्वा अक्षिणी निमीलयति 'झियायित्ता पिहाईत्ता' ध्यात्वा स्पृहयित्वा 'तहेव' तथैव

वर्णसे युक्त 'महब्भयं' भयानक, ऐसे 'वज्जं' वज्रको 'चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए निसिरइ' असुरेन्द्र असुरराज उस चमरको मारनेके लिये छोड़ दिया 'तए णं से असुरिंदे असुरराया' इस के बाद उस असुरेन्द्र असुरराज चमरने 'जलंतं जाव भयंकरं तं वज्जं अभिमुहं आवयमाणं पासइ' जाज्वल्यमान यावत् भयंकर उस वज्र को अपने समक्ष आता हुआ जब देखा' पासित्ता' तो देखकरके 'झियाइ' यह क्या है इस तरह से उसने विचार किया 'पिहाइ' और अपने स्थान पर चले जाने का विचार किया, अथवा 'पिहाइ' उस वज्र को देखकर उसने अपनी दोनों आंखों को बंद कर लिया 'झयायित्ता, पिहाइत्ता' ध्यान करके और आंखों को बंद करके 'तहेव'

લાલ વર્ણનું, 'महब्भयं' ભયાનક, એવું વજ્ર શક્રે, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરને હણવા માટે છોડયું 'तएणं ते असुरिंदे' ઇત્યાદિ તે દેદીપ્યમાન આદિ વિશેષણોથી યુક્ત વજ્રને પોતાની તરફ આવતું જોઇને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરે 'झियाइ पिहाई' ભયભીત થઇને ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ભાગી જવાનો વિચાર કર્યો. 'पिहाइ' અથવા તે વજ્રને જોઇને તેણે તેની આંખો બંધ કરી દીધી. આવો અર્થ પણ કરી શકાય. 'झियायित्ता पिहाईत्ता' જેવો તેણે આંખો બંધ કરીને ત્યાંથી નાસી જવાનો વિચાર કર્યો,

यस्मिन् क्षणे ध्यातवान् तत्क्षणे एव 'संभग्गमउडविडए' संभग्नमुकुटविटपः संभग्नः त्रुटितः मुकुटविटपः शिरोमौलिमुकुटविस्तारो यस्य सः अधोमुखाव-लम्बितया त्रुटितमौलिमुकुट इत्यर्थः 'सालंबहत्थाभरणे' सालम्बहस्ताभरणः, आलम्बेन प्रलम्बेन सह वर्तन्ते इति सालम्बानि हस्ताभरणानि करभूषणानि यस्य सः. अधोमुखगमनवशात् लम्बायमानहस्ताभरणः संजातः, अतएव 'उड्ढपाए' ऊर्ध्वपादः, ऊर्ध्वमुपरि पादौ यस्य स उर्ध्वपादः ऊर्ध्वचरणः। अतएव 'अहोसिरे' अधः शिराः अधोमुखमस्तकः 'कक्खागयसेयं पिव' कक्षागतस्वेदमिव, देवानां

उसी समय–जिस समय ध्यान किया था उसी समय में ही 'संभ-ग्गमउडविडए' उसके माथेका मुकुट टूट गया 'सालंबहत्थाभरणे' नीचे की तरफ मुख करके अपने स्थान पर वहां से आते समय इसके हाथों के आभरण नीचे लटकने लग गये, अर्थात् भय से वह इतना अधिक शरीरमें कृश हो गया, मानो खून सूक गया कि उसके नीचा मुँह करके अपने स्थान पर आते समय हाथों में पहने हुए आभरण नीचे लटक आये, 'उड्ढपाए' ऊँचेकी ओर उसके दोनों चरण हो गये 'अहोसिरे' और नीचे उसका माथा हो गया जैसे कोई औंधामुंह करके किसी वृक्ष आदि की शाखा पर लटके–तो उस समय उसके दोनों पैर ऊंचे रहते हैं शिर नीचे हो जाता है, हाथ भी नीचे हो जाते हैं और शरीर पर पहिरे हुए आभरण नीचेकी ओर लटकने लग जाते हैं। इसी प्रकारसे वह भी जब सौधर्मकल्प से अपने स्थान पर आने के लिये उडा तो उस समय उसकी भी यही हालत हुई। 'कक्खागयसेयं पिव विणिम्मुयमाणे' यद्यपि देवों के

'तद्देव' એજ ક્ષણે 'संभग्गमउडविडए' તેના માથાનો મુગટ તૂટી ગયો, 'सालंबहत्थाभरणे' નીચેની બાજુએ મુખ કરીને પોતાને સ્થાને જતી વખતે તેના હાથનાં આભૂષણો નીચે લટકવા લાગ્યાં, એટલે કે ભયથી તેનું લોહી એટલું બધું સૂકાઇ ગયું અને શરીર એવું કૃશ બની ગયું કે હાથમાં પહેરેલાં આભૂષણો નીચે લટકવા લાગ્યા. 'उड्ढपाए अहोसिरे' બન્ને પગ ઊંચે રહી ગયા અને શિર નીચે રહી ગયું. જેવી રીતે કોઇ માણસ કોઈ ઝાડની ડાળીએ ઉંધો લટકે તો તેના પગ ઊંચે અને માથું નીચે રહે છે અને તેણે પહેરેલાં આભૂષણો નીચેની બાજુએ લટકવા લાગે છે, એવી રીતે સૌધર્મ કલ્પથી નીચેની બાજુએ જવાને માટે ઉડતા ચમરના પગ અદ્ધર અને મસ્તક નીચે રહી ગયું અને તેના આભૂષણો નીચેની બાજુએ લટકવા લાગ્યાં. 'कक्खागयसेयं पिव त्रिणिम्मुय-माणे' જો કે દેવોને વૈક્રિય શરીર હોવાને કારણે પરસેવો વળતો નથી, તો પણ તેની

खलु स्वेदो न भवतीति दर्शयितुं कक्षागतस्वेदमिवेत्युक्तम् तथा च अतिशयभयवशात् कक्षागतस्वेदमिव 'विणिम्मुअमाणे' विनिर्मुञ्चन् 'ताए उक्किट्ठाए' तया कयाऽपि विलक्षणया उत्कृष्टया उत्कर्षवत्या 'गत्या' इति यावत्पदसंग्राह्य विशेष्येणान्वयः 'जाव-तिरियमसंखेज्जाणं' यावत्-तिर्यगसंख्येयानाम्, यावत्करणात् पूर्वोक्तया त्वरीतया चपलया इत्यारभ्य देवगत्या इत्यन्तं संग्राह्यम्। 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्राणाम् 'मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन 'वीईवयमाणे' व्यतिव्रजन् व्यतिक्रामन् 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'जंबूदीवे' जम्बूद्वीपः 'जाव-जेणेव असोगवरपायवे' यावत् यत्रैव अशोकवरपादपः, यावत्पदेन

वैक्रिय शरीर होने के कारण उनके पसीना नहीं आता है फिर भी उसकी अवस्था में भयान्वितता प्रकट करने के लिये ऐसा कह दिया गया है कि मानों उसे कांखों में पसीना सा उस समय आ गया था, इस तरह की स्थिति से युक्त हुआ वह 'ताए उक्किट्ठयाए' उस उत्कृष्ट गति द्वारा-अत्यंत उतावली से युक्त गमनक्रिया द्वारा-'जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीइवयमाणे २' यावत् तिर्यक् असंख्यात योजनौंतक फैले हुए असंख्यात द्वीप समुद्रों के बीच से होकर जाता २ 'जेणेव जंबू दीवे जाव जेणेव असोगवर-पायवे' जहां पर जंबूद्वीप था और यावत् उसमें जहां पर उत्तम अशोक का वृक्ष था एवं 'जेणेव ममं अंतिए' जहां पर मैं था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आया। यहां पर यावत् शब्द से 'दीवे भारहे वासे, सुंसुमारपुरे नयरे, असोगवणसंडे उज्जाणे' इन पदोंका ग्रहण

ભયભીત હાલત પ્રકટ કરવા માટે એવું કહ્યું છે કે તેની બગલમાંથી જાણે કે પરસેવો છૂટવા લાગ્યો. આ પ્રકારની ભયંકર પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલો ચમર 'ताए उक्किट्ठयाए' તેની ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीई-वयमाणे२' તિરછાં અસંખ્યાત યોજન પર્યન્ત ફેલાયેલા દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી ઉડતો ઉડતો 'जेणेव जंबूदीवे जाव जेणेव असोगवरपायवे' જ્યાં જંબૂદ્વીપ હતો, તેમાં જ્યાં ભરતક્ષેત્ર હતું, તેમાં સુંસુમારપુર નગરના અશોકવન ખંડ નામના ઉદ્યાનમાં આવેલ જે અશોકવૃક્ષ નીચે હું (મહાવીર પ્રભુ) તપસ્યા કરતો હતો, ત્યાં મારી પાસે 'तेणेव उवागच्छइ' તે આવ્યો. ત્યાં આવીને 'भीए' ભયભીત

यस्मिन् क्षणे ध्यातवान् तत्क्षणे एव 'संभग्गमउडविडए' संभग्नमुकुटविटपः संभग्नः त्रुटितः मुकुटविटपः शिरोमौलिमुकुटविस्तारो यस्य सः अधोमुखावलम्बितया त्रुटितमौलिमुकुट इत्यर्थः 'सालंबहत्थाभरणे' सालम्बहस्ताभरणः, आलम्बेन प्रलम्बेन सह वर्तन्ते इति सालम्बानि हस्ताभरणानि करभूषणानि यस्य सः, अधोमुखगमनवशात् लम्बायमानहस्ताभरणः संजातः, अतएव 'उड्ढपाए' ऊर्ध्वपादः, ऊर्ध्वमुपरि पादौ यस्य स ऊर्ध्वपादः ऊर्ध्वचरणः। अतएव 'अहोसिरे' अधः शिराः अधोमुखमस्तकः 'कक्खागयसेयं पिव' कक्षागतस्वेदमिव, देवानां

उसी समय-जिस समय ध्यान किया था उसी समय में ही 'संभग्गमउडविडए' उसके माथेका मुकुट टूट गया 'सालंबहत्थाभरणे' नीचे की तरफ मुख करके अपने स्थान पर वहां से आते समय इसके हाथों के आभरण नीचे लटकने लग गये, अर्थात् भय से वह इतना अधिक शरीरमें कृश हो गया, मानो खून सूक गया कि उसके नीचा मुँह करके अपने स्थान पर आते समय हाथों में पहने हुए आभरण नीचे लटक आये, 'उड्ढपाए' ऊँचेकी ओर उसके दोनों चरण हो गये 'अहोसिरे' और नीचे उसका माथा हो गया जैसे कोई ओंधामुंह करके किसी वृक्ष आदि की शाखा पर लटके-तो उस समय उसके दोनों पैर ऊंचे रहते हैं शिर नीचे हो जाता है, हाथ भी नीचे हो जाते हैं और शरीर पर पहिरे हुए आभरण नीचेकी ओर लटकने लग जाते हैं। इसी प्रकारसे वह भी जब सौधर्मकल्प से अपने स्थान पर आने के लिये उडा तो उस समय उसकी भी यही हालत हुई। 'कक्खागयसेयं पिव विणिम्मुयमाणे' यद्यपि देवों के

'तहेव' એજ ક્ષણે 'संभग्गमउडविडए' તેના માથાનો મુગટ તૂટી ગયો, 'सालंबहत्थाभरणे' નીચેની બાજુએ મુખ કરીને પોતાને સ્થાને જતી વખતે તેના હાથનાં આભૂષણો નીચે લટકવા લાગ્યાં, એટલે કે ભયથી તેનું લોહી એટલું બધું સૂકાઇ ગયું અને શરીર એવું કૃશ બની ગયું કે હાથમાં પહેરેલાં આભૂષણો નીચે લટકવા લાગ્યા. 'उड्ढपाए अहोसिरे' બન્ને પગ ઊંચે રહી ગયા અને શિર નીચે રહી ગયું. જેવી રીતે કોઇ માણસ કોઈ ઝાડની ડાળીએ ઊંધો લટકે તો તેના પગ ઊંચે અને માથું નીચે રહે છે અને તેણે પહેરેલાં આભૂષણો નીચેની બાજુએ લટકવા લાગે છે, એવી રીતે સૌધર્મ કલ્પથી નીચેની બાજુએ જવાને માટે ઉડતા ચમરના પગ અદ્ધર અને મસ્તક નીચે રહી ગયું અને તેના આભૂષણો નીચેની બાજુએ લટકવા લાગ્યાં. 'कक्खागयसेयं पिव विणिम्मुयमाणे' જો કે દેવોને વૈક્રિય શરીર હોવાને કારણે પરસેવો વળતો નથી, તો પણ તેની

खलु स्वेदो न भवतीति दर्शयितुं कक्षागतस्वेदमिवेत्युक्तम् तथा च अतिशयभय- वशात् कक्षागतस्वेदमिव 'विणिम्मुअमाणे' विनिर्मुञ्चन् 'ताए उक्किट्ठाए' तया कयाऽपि विलक्षणया उत्कृष्टया उत्कर्षवत्या 'गत्या' इति यावत्पदसंग्राह्य विशे- ष्येणान्वयः 'जाव-तिरियमसंखेज्जाणं' यावत्-तिर्यगसंख्येयानाम् , यावत्कर- णात् पूर्वोक्तया त्वरीतया चपलया इत्यारभ्य देवगत्या इत्यन्तं संग्राह्यम् । 'दीवसमुद्दाणं' द्वीपसमुद्राणाम् 'मज्झं मज्झेणं' मध्यं मध्येन 'वीईवयमाणे' व्यतिव्रजन् व्यतिक्रामन् 'जेणेव' यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे 'जंबूदीवे' जम्बूद्वीपः 'जाव-जेणेव असोगवरपायवे' यावत् यत्रैव अशोकवरपादपः, यावत्पदेन

वैक्रिय शरीर होने के कारण उनके पसीना नहीं आता है फिर भी उसकी अवस्था में भयान्वितता प्रकट करने के लिये ऐसा कह दिया गया है कि मानों उसे कांखों में पसीना सा उस समय आ गया था, इस तरह को स्थिति से युक्त हुआ वह 'ताए उक्किट्ठयाए' उस उत्कृष्ट गति द्वारा-अत्यंत उतावली से युक्त गमनक्रिया द्वारा-'जाव तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीइवयमाणे २' यावत् तिर्यक् असंख्यात योजनोंतक फैले हुए असंख्यात द्वीप समुद्रों के बीच से होकर जाता २ 'जेणेव जंबू दीवे जाव जेणेव असोगवर- पायवे' जहां पर जंबूद्वीप था और यावत् उसमें जहां पर उत्तम अशोक का वृक्ष था एवं 'जेणेव ममं अंतिए' जहां पर मैं था 'तेणेव उवागच्छइ' वहां पर आया । यहां पर यावत् शब्द से 'दीवे भारहे वासे, सुंसुमारपुरे नयरे, असोगवणसंडे उज्जाणे' इन पदोंका ग्रहण

ભયભીત હાલત પ્રકટ કરવા માટે એવું કહ્યું છે કે તેની બગલમાંથી જાણે કે પરસેવો છૂટવા લાગ્યો. આ પ્રકારની ભયંકર પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલો ચમર 'ताए उक्किट्ठयाए' તેની ઉત્કૃષ્ટ ગતિથી 'जाव तिरियमसंखेज्जाणं' दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं वीई- वयमाणे२' તિરછાં અસંખ્યાત યોજન પર્યન્ત ફેલાયેલા દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચેથી ઉડતો ઉડતો 'जेणेव जंबूदीवे जाव जेणेव असोगवरपायवे' જ્યાં જંબૂદ્વીપ હતો, તેમાં જ્યાં ભરતક્ષેત્ર હતું, તેમાં સુંસુમારપુર નગરના અશોકવન ખંડ નામના ઉદ્યાનમાં આવેલ જે અશોકવૃક્ષ નીચે હું (મહાવીર પ્રભુ) તપસ્યા કરતો હતો, ત્યાં મારી પાસે 'तेणेव उवागच्छइ' તે આવ્યો. ત્યાં આવીને 'भीए' ભયભીત

'दीवे, भारहे वासे, सुंसुमारपुरे नयरे. असोगवणसंडे उज्जाणे'त्ति, 'द्वीपः, भारतं वर्षम्, सुंसुमारपुरं नगरम् अशोकवनखण्डम् उद्यानम्' इति संग्राह्यम्, 'जेणेव मम अंतिए' यत्रैव मम अन्तिकम् मम सामीप्यमासीत् 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य च स चमरः 'भीए भयगग्गरसरे' भीतः त्रस्तः अत एव भयगद्गदस्वर, भयावरुद्धकण्ठतया 'स्फुटं किमपि वक्तुमपारयन केवलम् 'भगवं सरणं' भगवान शरणम् मम रक्षको भगवानेव 'इतिवुयमाणे' इत्येवं ब्रुवन 'ममं दोण्हवि पायाणं' मम द्वयोरपि पादयोः 'अंतरंसि' अन्तरे मध्ये 'झत्ति' झटिति शीघ्रत्वेण 'वेगेण' वेगेन त्वरया 'समोवडिए' समवपतितः मम चरणशरणमापन्न इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

मूलम्-"तएणं तस्स सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेआरूवे अज्झत्थिए, जाव-समुपज्जित्था-नो खलु पभू चमरे असुरिंदे असुरराया, नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया, नो खलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो, अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पइत्ता, जाव-सोहम्मो कप्पो, णण्णत्थ अरिहंतेवा, अरिहंतचेइआणिवा, अणगारेवा भावि अप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयइ जाव-सोहम्मो कप्पो, तं महादुक्खं

किया गया है। उवागच्छित्ता' वहां पर आकर के 'भीए' भयभीत स्थिति में बने हुए 'भयगग्गरसरे' भय से गद्गदकण्ठवाले होने के कारण स्पष्ट रूपसे कुछ भी कहने में असमर्थ हुए उसने केवल 'भगवं सरणं' अब भगवान ही मेरे रक्षक हैं 'वुयमाणे' इस प्रकार से कहा-और कहते के साथ वह 'ममं दोण्हवि पायाणं' मेरे दोनों चरणों के 'अंतरंसि' बीचमें 'झत्ति शीघ्रता के साथ 'वेगेण' वेगपूर्वक 'समोवडिए' गिर गया ॥ सू० ८ ॥

બનેલા તેણે 'भयगग्गरसरे' ભયથી ગદ્‌ગદ કંઠે ભયને કારણે કંઇ પણ કહેવાને અસમર્થ એવા ચમરે 'भगवं सरणं' આટલા જ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા-"હે ભગવાન ! મને આપનું શરણ હો।" 'वुयमाणे' આ પ્રમાણે બોલતો તે 'ममं दोण्हवि पायाणं' મારા બન્ને પગની 'अंतरंसि' વચ્ચે 'झत्ति वेगेण समोवडिए' શીઘ્રતાથી, વેગપૂર્વક આવીને પડયો. ॥ સૂ. ૮ ॥

खलु तहारूवाणं, अरहंताणं भगवंताणं, अणगाराणय अच्चा-सायणाए तिकट्टु ओहिं पउंजइ, ममं ओहिणा आभोएइ, हा ! हा ! अहो ! हतो अहमंसि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव-दिव्वाए देवगईए वज्जस्स विहिं अणुगच्छमाणे, तिरिय-मसंखेज्जाणं दीव-समुद्दाणं मज्झं मज्झेणं, जाव-जेणेव असोगवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ ममं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरइ, अवीयाइं मे गोयमा ! मुट्ठिवाएणं केसग्गेवीइत्था, तए णं से सक्के देविंदे देवराया, वज्जं परिसाहरित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, वंदइ, नमंसइ, एवं वयासि-एवं खलु भंते ! अहं तुब्भं नीसाए चमरेणं असुरिंदेणं, असुररण्णा सयमेव, अच्चासाइए, तएणं-मए परिकुविएणं; समाणेणं चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णोवहाए वज्जे निसट्ठे, तएणं ममं इमेयारूवे अज्झत्थिए, जाव-समुपज्जित्था-नो खलु पभू चमरे असुरिंदे, असुरराया, तहेव जाव ओहिं पउंजामि, देवाणुप्पिए ओहिणा आभोएमि, हा ! हा ! अहो ! हतोम्हि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव-जेणेव देवाणुप्पिए तेणेव उवागच्छामि, देवाणुप्पियाणं चउरंगुलम-संपत्तं वज्जं पडिसाहरामि, वज्जपडिसाहरणट्ठयाएणं इह-मागए, इहसमोसढे, इहसंपत्ते इहेव अज्जं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि, तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! खमंतु मं देवाणुप्पिया ! खमंतु मरहंतिणं देवाणुप्पिया ! णाइभुज्जो एवं पकरणयाए

'दीवे, भारहे वासे, सुसुमारपुरे नयरे. असोगवणसंडे उज्जाणे'त्ति, 'द्वीपः, भारतं वर्षम्, सुंसुमारपुरं नगरम् अशोकवनखण्डम् उद्यानम्' इति संग्राह्यम्, 'जेणेव मम अंतिए' यत्रैव मम अन्तिकम् मम सामीप्यमासीत् 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छइ' उपागच्छति, 'उवागच्छित्ता' उपागत्य च स चमरः 'भीए भयगग्गरसरे' भीतः त्रस्तः अत एव भयगद्गदस्वर, भयावरुद्धकण्ठतया 'स्फुटं किमपि वक्तुमपारयन केवलम् 'भगवं सरणं' भगवान शरणम् मम रक्षको भगवानेव 'इतिवुयमाणे' इत्येवं ब्रुवन 'ममं दोण्हवि पायाणं' मम द्वयोरपि पादयोः 'अंतरंसि' अन्तरे मध्ये 'झत्ति' झटिति शीघ्रत्वेण 'वेगेण' वेगेन त्वरया 'समोवडिए' समवपतितः मम चरणशरणमापन्न इत्यर्थः ॥ सू० ८ ॥

मूलम्-"तएणं तस्स सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो इमेआरूवे अज्झत्थिए, जाव-समुपज्जित्था-नो खलु पभू चमरे असुरिंदे असुरराया, नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया, नो खलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णो, अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पइत्ता, जाव-सोहम्मो कप्पो, णण्णत्थ अरिहंतेवा, अरिहंतचेइआणिवा, अणगारेवा भावि अप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयइ जाव-सोहम्मो कप्पो, तं महादुक्खं

किया गया है। उवागच्छित्ता' वहां पर आकर के 'भीए' भयभीत स्थिति में बने हुए 'भयगग्गरसरे' भय से गद्गदकण्ठवाले होने के कारण स्पष्ट रूपसे कुछ भी कहने में असमर्थ हुए उसने केवल 'भगवं सरणं' अब भगवान ही मेरे रक्षक हैं 'वुयमाणे' इस प्रकार से कहा-और कहते के साथ वह 'ममं दोण्हवि पायाणं' मेरे दोनों चरणों के 'अंतरंसि' बीचमें 'झत्ति शीघ्रता के साथ 'वेगेण' वेगपूर्वक 'समोवडिए' गिर गया ॥ सू० ८ ॥

બનેલા તેણે 'भयगग्गरसरे' ભયથી ગદ્‌ગદ કંઠે ભયને કારણે કંઇ પણ કહેવાને અસમર્થ એવા ચમરે 'भगवं सरणं' આટલા જ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા-"હે ભગવાન! મને આપનું શરણ હો." 'वुयमाणे' આ પ્રમાણે બોલતો તે 'ममं दोण्हवि पायाणं' મારા બન્ને પગની 'अंतरंसि' વચ્ચે 'झत्ति वेगेण समोवडिए' શીઘ્રતાથી, વેગપૂર્વક આવીને પડયો. ॥ સૂ. ૮ ॥

खलु तहारूवाणं, अरहंताणं भगवंताणं, अणगाराणय अच्चासायणाए त्तिकट्टु ओहिं पउंजइ, ममं ओहिणा आभोएइ, हा ! हा ! अहो ! हतो अहमंसि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव-दिव्वाए देवगईए वज्जस्स विहिं अणुगच्छमाणे, तिरियमसंखेज्जाणं दीव-समुद्दाणं मज्झं मज्झेणं, जाव-जेणेव असोगवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ ममं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरइ, अवीयाइं मे गोयमा ! मुट्ठिवाएणं केसग्गेवीइत्था, तए णं से सक्के देविंदे देवराया, वज्जं परिसाहरित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, वंदइ, नमंसइ, एवं वयासि-एवं खलु भंते ! अहं तुब्भं नीसाए चमरेणं असुरिंदेणं, असुररण्णा सयमेव, अच्चासाइए, तएणंमए परिकुविएणं; समाणेणं चमरस्स असुरिंदस्स, असुररण्णोवहाए वज्जे निसट्ठे, तएणं ममं इमेयारूवे अज्झत्थिए, जावसमुपज्झित्था-नो खलु पभू चमरे असुरिंदे, असुरराया, तहेव जाव ओहिं पउंजामि, देवाणुप्पिए ओहिणा आभोएमि, हा ! हा ! अहो ! हतोम्हि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव-जेणेव देवाणुप्पिए तेणेव उवागच्छामि, देवाणुप्पियाणं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरामि, वज्जपडिसाहरणट्ठयाएणं इहमागए, इहसमोसढे, इहसंपत्ते इहेव अज्जं उवसंपज्जित्ताणं विहरामि, तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! खमंतु मं देवाणुप्पिया ! खमंतु मरहंतिणं देवाणुप्पिया ! णाइभुज्जो एवं पकरणयाए

त्तिकट्टु ममं वंदइ, नमंसइ, उत्तरपुरत्थिमयं दिसीभायं अव-क्कमइ, वामेणं पादेणं तिक्खुत्तो भूमिं दलेइ, चमरं असुरिंदं असुररायं एवं वयासी-मुक्कोसि णं भो ! चमरा! असुरिंदा! असुरराया! समणस्स भगवओ महावीरस्स पभावेण-नहिते इयाणिं ममाओ भयं अत्थि त्तिकट्टु जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए ॥सू० ९ ॥

छाया-ततस्तस्य शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अयमेतद्रूप आध्यत्मिकः, यावत्-समुदपद्यत-नो खलु प्रभुश्चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः नो खलु समर्थः चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः, नो खलु विषयः चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य आत्मनो निश्रया ऊर्ध्वम् उत्पत्य यावत्-सौधर्मः कल्पः, नान्यत्र अर्हन्तं वा,

'तए णं तस्स' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तए णं) इसके बाद (तस्स देविंदस्स देवरण्णो) उस देवेन्द्र देवराज शक्र के (इमेयारूवे अज्झत्थिए) इस प्रकार का आध्यात्मिक (जाव समुपज्जित्था) यावत संकल्प उत्पन्न हुआ (नो खलु पभू चमरे असुरिंदे असुरराया) असुरेन्द्र असुरराज चमर शक्तिवाला नहीं है। (नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया) असुरेन्द्र असुरराज चमर समर्थ नहीं है (नो खलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पइत्ता जाव सोहम्मो कप्पो) तथा असुरेन्द्र असुरराज चमरका यह विषय भी नहीं है कि वह

'तएणं तस्स' ઇત્યાદિ—

सूत्रार्थ—(तएणं) ત્યાર બાદ-વજ્ર છોડયા પછી (तस्स देविंदस्स देवरण्णो) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને (इमेयारूवे अज्झत्थिए) આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક (जाव समुपत्थिज्झा) આદિ વિશેષણવાળો સંકલ્પ ઉત્પન્ન થયો કે (नो खलु पभु चमरे असुरिंदे असुरराया) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર આટલો બધો શક્તિશાળી નથી, (नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર આટલો બધો સમર્થ નથી. (नो खलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्पइत्ता जाव सोहम्मो कप्पो) અસુરેન્દ્ર-અસુરરાજ ચમર પોતાની

अर्हच्चैत्यानि वा अनगारान् वा भावितात्मनो निश्रया ऊर्ध्वम् उत्पतति, यावत् सौधर्मः कल्प तद्‌महादुःखं खलु तथारूपाणाम्, अर्हताम् भगवताम् अनगाराणाञ्च अत्याशातनया इति कृत्वा अवधिं प्रयुङ्क्ते, माम् अवधिना आभोगयति, हा ! हा ! अहो ! हतोऽहम् अस्मि, इति कृत्वा तया उत्कृष्टया यावत्–

अपनी ताकतसे यावत् सौधर्म कल्पतक ऊँचे आ सके (णण्णत्थ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाणि वा, अणगारे वा भावियप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयए जाव सोहम्मो कप्पो) परन्तु जब यह अरिहंत का, अरिहंत चैत्योंका अर्थात्-अर्हत याने साधुओंका अथवा भावितात्मा किसी अनगारका सहारा ले लेता है तो उसमें वह शक्ति आ जाती है कि वह यावत् सौधर्मकल्पतक ऊँचे आसकता है–आ जाता है (तं महादुक्खं खलु तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं अणगाराणं य अच्चासायणाए) अतः यह महादुःखकी बात हुई है–जो इस तरह से उसके ऊपर मैंने वज्र फेंका है। क्यों कि इस प्रकार से तो उस वज्र द्वारा उन तथारूपवाले अरिहंत भगवंनकी, अथवा भावितात्मा अनगारकी आशातना होगी। 'त्तिकट्टु' इस प्रकारसे विचार करके उसने 'ओहिं पउंजइ' अवधिज्ञान का उपयोग किया (ओहिणा) उस अवधिज्ञान से उसने (ममं आभोएइ) मुझे देखा 'हा ! हा ! अहो ! हतो अहंमसि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगईए वज्जस्स वीहिं अणुगच्छमाणे' मुझे देखकर 'अरे रे अहो ! अब मैं मारा गया' इस प्रकार

શકિતથી સૌધર્મ દેવલોક સુધી આવવાને સમર્થ નથી. (णण्णत्थ अरिहंतचेइयाणि वा, अणगारे वा भावियप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयए जाव सोहम्मो कप्पो) પણ જો તે અર્હંતનું, અર્હંત ચૈત્યનું અથવા કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગારનું શરણુ સ્વીકારે તો તે સૌધર્મકલ્પ સુધી પહોંચવાને સમર્થ બની શકે છે. (तं महादुक्खं खलु तहारूवाणं अरिहंताणं भगवंताणं अणगाराणं य अच्चासायणाए) તો મેં તેના [ચમરના] ઉપર વજ્ર છોડયું એ ઘણો દુઃખનો પ્રસંગ બન્યો છે. આ રીતે તો મારા દ્વારા એ અર્હંતભગવાનની અથવા ભાવિતાત્મા અણુગારની આશાતના થશે. (त्तिकट्टु) આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તેણે (ओहिं पउंजइ) અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કર્યો. (ओहिणा ममं आभोएइ) અને અવધિજ્ઞાનથી મને જોયો. (हा ! हा ! अहो ! हतो अहमंसि त्ति कट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव दिव्वाए देवगईए वज्जस्स वीहिं अणुगच्छमाणे) મને જોઇને-મારી નિશ્રાથી ચમરે ઉપરોકત ઉત્પાત કર્યો તે જાણીને તેણે વિચાર કર્યો, "અરે રે ! હવે મારૂં આવી બન્યું," એવો વિચાર કરીને તે તેની

दिव्यया देवगत्या वज्रस्य वीथिम् अनुगच्छन् तिर्यगसंख्येयानां द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन यावत् यत्रैव अशोकवरपादपः, यत्रैव मम अन्तिकः तत्रैव उपागच्छति, मम चतुरङ्गुलम्, असंप्राप्तम् वज्रम् प्रतिसंहरति, अपि च मम गौतम! मुष्टिपातेन केशाग्राणि विजितवान्, ततः स शक्रो देवेन्द्रो देवराजः वज्रं प्रति संहृत्य मम त्रिकृत्वः, आदक्षिणप्रदक्षिणां करोति, वन्दते, नमस्यति, एवम्-

विचार कर वह उस उत्कृष्ट यावत् दिव्य देवसंबंधी गति से वज्रके रास्ते से होकर अर्थात वज्रको पकडने के लिये उस वज्रके पीछे २ चला, सो जाता जाता वह 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं' तिरछे असंख्यात द्वीपसमुद्रोंके बीचों बीचसे होकर 'जाव जेणेव असोगवरपायवे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ' यावत् जहां श्रेष्ठ अशोकवृक्ष था और जहां मैं था-वहां आया 'ममं चउरं गुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरइ' वहां आकर उसने मुझसे सिर्फ चार अंगुल दूर रहे हुए उस वज्रको पकड लिया 'अवीयाई मे गोयमा! मुट्ठिवाएणं केसग्गेवीइत्था) हे गौतम! जब उस शक्रने उस वज्रको मुष्टिसे पकडा-तो मुष्टि करते समय इतनी जोरकी हवा निकली कि उससे मेरे केशाग्र हिल गये। 'तएणं ते सक्के देविंदे देवराया वज्जं परिसाहरित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ वंदइ, नमंसइ एवं वयासी' इसके बाद देवेन्द्र देवराज उस शक्रने वज्रको पकड करके मेरी ३ तीन बार प्रदक्षिणा की और प्रदक्षिणा देकर उसने मुझे वदना की-नमस्कार किया, वंदना नमस्कार कर फिर वह इस प्रकार

ઉત્કૃષ્ટ, દિવ્ય દેવગતિથી વજ્રને પાછું ખેંચી લેવા માટે વજ્રની પાછળ પડયો. (तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं) તિરછા અનેક દ્વીપસમુદ્રોની વચ્ચે થઇને ઉડતો ઉડતો (जाव जेणेव असोगवरपायवे जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) જ્યાં અશોકવૃક્ષ નીચે હું હતો ત્યાં તે મારી પાસે આવી પહોંચ્યો. (ममं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरइ) ત્યાં આવીને તેણે મારાથી ચાર જ આંગળ દૂર રહેલા એવા તે વજ્રને પકડી લીધું. (अवीयाई मे गोयमा! मुट्ठिवाएणं केसग्गेवीइत्था) હે ગૌતમ! જ્યારે શક્રે તેની મુઠ્ઠીથી વજ્રને પકડયું ત્યારે મુઠી વાળતી વખતે એવા જોરથી વાયુ છૂટયો કે મારા કેશનો અગ્રભાગ કંપી ગયો, (तएणं ते सक्के देविंदे देवराया वज्जं परिसाहरित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ, वंदइ नमंसइ एवं वयासी વજ્રને પકડી લીધા પછી, દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે મારી ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી ત્યાર બાદ તેણે મને વંદણા નમસ્કાર કર્યા

अवादीत्-एवं खलु भगवन्! अहं त्वां निश्राय: चमरेण असुरेन्द्रेण, असुरराजेन स्वयमेव अत्याशातित: ततो मया परिकुपितेन सता चमरस्य असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य वधाय वज्रं निःसृष्टम्। ततो मम अयमेतद्रूप: आध्यात्मिकः, यावत्-समुदपद्यत-नो खलु प्रभुश्चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजस्तथैव यावत्-अवधिं प्रयुञ्जे, देवानुप्रियान् अवधिना आभोगयामि-हा! हा! अहो! हतो-

कहने लगा-एवं खलु भंते! अहं तुब्भं नीसाए चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा सयमेव अच्चासाइए) हे भदन्त! असुरेन्द्र असुरराज चमरने आपके सहारे से मुझे मेरी शोभासे भ्रष्ट करनेका प्रयत्न किया (तएणं मए परिकुविएणं समाणेणं चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए वज्जे निसट्ठे) उस समय मैने क्रोधमें आकर उस असुरेन्द्र असुरराज चमरको मारनेके लिए वज्र छोडा (तएणं) बाद में (ममं) मुझे (इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) इस प्रकार का आध्यात्मिक यावत् मनोगत संकल्प उत्पन्न हुआ कि (नो खलु पभू चमरे असुरिंदे असुरराया तहेव जाव ओहिं पउंजामि) असुरेन्द्र असुरराज चमर स्वयंशक्तिशाली तो है नहीं और न उसमें स्वयं यहां तक आनेकी शक्ति ही है वह तो तथारूप भगवंत अरिहंत आदि के सहारे से यहां तक आ सकता है-अतः इसी कारण वह यहां आया है-इत्यादि विचार करके पीछे मैंने अपने अवधिज्ञान का उपयोग किया तब (देवाणुप्पिए ओहिणा आभोएमि) अवधिज्ञानसे आप देवानुप्रियको देखा—(हा! हा! अहो! हतोम्हि त्तिकट्टु

અને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું (एवं खलु भंते! अहं तुब्भं नीसाए चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा सयमेव अच्चासाइए) હે ભદન્ત! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરે આપનો આશ્રય લઈને મને અપમાનિત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. (तएणं मए परिकुविएणं समाणेणं चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो वहाए वज्जे निसट्ठे) ત્યારે ક્રોધાવેશમાં આવીને અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની હત્યા કરવાને માટે મેં વજ્ર છોડયું હતું, (तएणं) ત્યાર બાદ (ममं) મને (इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुपज्जित्था) એવો આધ્યાત્મિક, (यावत्) મનોગત વિચાર થયો કે (नो खलु पभू चमरे असुरिंदे असुरराया तहेव जाव ओहिं पउंजामि) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર આટલો બધો શકિતશાળી નથી. સૌધર્મકલ્પ સુધી આવવાની તેની પોતાની તો શકિત નથી જ. તે અર્હંત ભગવાન આદિનો આશ્રય લઈને જ સૌધર્મ દેવલોકમાં આવી શકયો હશે, એવો વિચાર કરીને મેં મારા અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કર્યો. ત્યારે (देवाणुप्पिए ओहिणा आभोएमि) આપ દેવાનુપ્રિયને જોયા. (हा! हा! अहो!

ऽस्मि, इति कृत्वा तया उत्कृष्टया यावत्-यत्रैव देवानुप्रियस्तत्रैव उपागच्छामि, देवानुप्रियाणां चतुरङ्गुलम् असंप्राप्तम् वज्रं प्रति संहरामि, वज्रप्रतिसंहरणार्थं (तया)म् इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य उपसंपद्य विहरामि, तत् क्षमयामि देवानुप्रियाः ! क्षमन्तां मां देवानुप्रियाः ! क्षमितुम् अर्हन्ति देवानुप्रियाः ! नैव भूयः एवं प्रकरणतायाम् इति कृत्वा मां वन्दते, नमस्यति,

ताए उक्किट्ठाए जाव जेणेव देवाणुप्पिए-तेणेव उवागच्छामि) देखकर मुझे ऐसा भान हुआ कि अरे ! रे ! अब तो मैं मारा गया-इस प्रकार विचार कर फिर मैं उस उत्कृष्ट दिव्य देवगति से चल कर यावत् जहां आप देवानुप्रिय विराजमान हैं वहां पर आया (देवाणुप्पियाणं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरामि) वहां आकर मैंने आप देवानुप्रियसे चार अंगुल दूर रहे हुए उस वज्रको पकड लिया । इस तरह मैं (वज्जपडिसाहरणट्टयाएणं इहमागए, इह समोसढे इह संपत्ते इहेव अज्ज उवसंपज्जित्ताणं विहरामि) यहां वज्रको पकडनेके लिये आया हूं । यहां समवसृत हुआ हूं । यहां संप्राप्त हुआ हूं । और यहीं पर अभी ठहरा हुआ हूं । (तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! खमंतु मं देवाणुप्पिया ! खमंतु मरिहंतिणं देवाणुप्पिया ! अतः हे देवानुप्रिय ! मैं आपसे क्षमा मांगता हूं-आप देवानुप्रिय ! क्षमा करने योग्य हो । (णाइ भुज्जो एवं पकरणयाए त्तिकट्टु ममं वंदइ,

हतोम्हि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव जेणेव देवाणुप्पिए-तेणेव उवागच्छामि) त्यारे मने भान थयुं के "अरेरे ! मारुं आवी बन्युं," એવો વિચાર કરીને તે વજ્રને પકડવા માટે, હું ઉત્કૃષ્ટ, દિવ્ય દેવગતિથી ઉડીને (यावत्) આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે આવ્યો. (देवाणुप्पियाणं चउरंगुलमसंपत्तं वज्जं पडिसाहरामि) અહીં આવીને આપ દેવાનુપ્રિયથી ચાર જ આંગળ દૂર રહેલા તે વજ્રને મેં પકડી લીધું. (वज्ज पडिसाहरणट्टयाएणं इहमागए, इह समोसढे इह संपत्ते इहेव अज्ज उवसंपज्जित्ताणं विहरामि) વજ્રને પકડવાને માટે હું અહીં આવ્યો છું, તે કારણે જ મારું અહીં આગમન થયું છે, તે કારણે જ હું અહીં સંપ્રાપ્ત થયો છું. અને અત્યારે અહીં હું આપને શરણે આવ્યો છું. (तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! खमंतु मं देवाणुप्पिया ! खमंतु मरिहंतिणं देवाणुप्पिया) તો હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની ક્ષમા માગું છું. હે દેવાનુપ્રિય ! આપ મને માફ કરો. હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની ક્ષમાને પાત્ર છું. (णाइ भुज्जो एवं पकरणयाए त्ति कट्टु ममं वंदइ नमंसइ) હવે હું કદી

उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, वामेन पादेन त्रिकृत्वो भूमिं दलयति, चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् एवम् अवादीत्-मुक्तोऽसि भोः ! चमर ! असुरेन्द्र । असुरराज ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य प्रभावेण नहि तव इदानीं मम भयम् अस्ति, इति कृत्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूतः तामेव दिशं प्रतिगतः ॥सू.९॥

नमंसइ) अब आगे पुनः मैं ऐसा नहीं करूंगा इस प्रकार कह कर उस शक्रने मुझे वंदना की नमस्कार किया (उत्तरपुरत्थिमयं दिसी भागं अवक्कमइ) वंदना नमस्कार कर फिर वह शक्र उत्तर पौरस्त्य (ईशानकोण) की तरफ चला गया (वामेणं पाएणं तिक्खुत्तो भूमिं दलेइ, चमरं असुरिंदं असुररायं एवं वयासी) वहां जाकर उसने वाम चरणको तीनबार पृथ्वीपर पटका तथा असुरेन्द्र असुरराज चमर से इस प्रकार कहा-(मुक्को सि णं भो चमरा ! असुरिंदा ! असुर-राया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स पभावेणं) हे असुरेन्द्र असुर-राज चमर ! तुम श्रमण भगवान् महावीरके प्रभाव से मेरे द्वारा छोड दिये गये हो (नहि ते इयाणिं ममाओ भयं अत्थि) अब तुम्हें मुझसे कुछ भी भय नहीं रहा हैं ।
(त्तिकट्टु) इस प्रकार कहकर वह शक्र (जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए) जिस दिशा से प्रकट हुआ था-आया था उसी दिशा की तरफ लौट गया ॥

પણ આવી ભૂલ નહીં કરૂં. એમ કહીને તેણે મને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. (उत्तरपुरत्थिमयं दिसीभागं अवक्कमइ) વંદણા નમસ્કાર કરીને તે ઈશાનકોણમાં ચાલ્યો ગયો (वामेणं पाएणं तिक्खुत्तो भूमिं दलेइ, चमरं असुरिंदं असुररायं एवं वयासी) જતી વખતે તેણે ડાબા પગને ત્રણવાર જમીન પર પછાડીને દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરને આ પ્રમાણે કહ્યું-(मुक्को सि णं भो चमरा ! असुरिंदा ! असुर-राया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स पभावेणं) હે અસુરેન્દ્ર ! અસુરરાજ ચમર ! શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પ્રભાવથી આજે તું મારા હાથમાંથી ભયમુકત થવા પામ્યો છે. (नहि ते इयाणिं ममाओ भयं अत्थि) હવે તારે મારાથી ડરવાનું કોઈ કારણ નથી. (त्तिकट्टु) એ પ્રમાણે કહીને તે શક્ર (जामेव दिसं पाउब्भूए तामेवदिसं पडिगए) જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો, એજ દિશામાં પાછો ફરી ગયો.

टीका-'तएणं' ततः खलु चमरस्य मम चरणशरणमाप्त्यनन्तरं 'तस्स सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' तस्य शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'इमेयारूवे अज्झत्थिए' अयम् एतद्रूपः आध्यात्मिकः अधुनैवाग्रे वक्ष्यमाणस्वरूपः अध्यात्मसम्बन्धी 'संकल्पः' विचारः यावत्पदसंग्राह्यतया प्रतीयमानः 'जाव-समुप्पज्जित्था' यावत्-समुदपद्यत, यावत्पदेन 'चिंतिए, पत्थिए, कप्पिए, मनोगए, संकप्पे' चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः, मनोगतः, संकल्पः-इति संग्राह्यम्। तत्र चमरस्य सौधर्मकल्पोत्पन्नसामर्थ्यमसंम्भाव्यं आश्चर्यचकितस्य शक्रस्य आध्यात्मिकः आत्मगतो विचारः अङ्कुर इव किञ्चित् समुत्पन्नः-स पुनः कीदृश इत्यत आह-चिन्तितः पुनः पुनः स्मरणरूपो विचारो द्विपत्रितइव पूर्वापेक्षया

टीकार्थ-'तए णं से' जब चमरने मुझ महावीर के चरणों की शरण प्राप्त करली तब उसके बाद 'तस्स देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' उस देवेन्द्र देवराज शक्र को 'इमेयारूवे अज्झत्थिए' यह इसरूप आध्यात्मिक संकल्प 'जाव समुपज्जित्था' यावत् उत्पन्न हुआ। यहां यावत्पद से संकल्प के ये 'चिंतिए, पत्थिए, कप्पिए, मनोगए' चार विशेषण गृहीत हुए हैं। सौधर्मकल्पमें उत्पन्न हुए शक्र को चमरमें ऐसी शक्ति तो है नहीं ऐसा जानकर के फिर भी उसने मुझे शोभा से भ्रष्ट करने का विचार किया-इस प्रकार ख्यालकर आश्चर्य जब हुआ-तब उसको ऐसा विचार हुआ-यह विचार आध्यात्मिक इस लिये कहा गया है कि यह पहिले इन्द्र-शक्र की आत्मा में अङ्कुर की तरह किञ्चित् रूपमें उत्पन्न हुआ बाद में वही विचार द्विपत्रित अङ्कुर की तरह पहिले की अपेक्षा पुनः२ स्मरणरूप होने के कारण कुछ अधिक मात्रामें पुष्ट हुआ इसलिये उसे चिन्तित कहा गया है। बादमें वही विचार इच्छाद्वारा निर्णेतुम् इष्ट हुआ-अतः पुष्पित हुए

ટીકાર્થ—'तएणं' ચમરેન્દ્રને મારવા માટે વજ્ર છોડયા પછી 'तस्स देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને 'इमेयारूवे अज्झत्थिए' આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કાલ્પનિક મનોગત 'जाव समुपज्जित्था' વિચાર ઉત્પન્ન થયો. 'जाव' પદથી બીજાં જે પદો ગ્રહણ કરાયાં છે તેનો અર્થ પણ ઉપરના વાકયમાં આપ્યો છે) તે વિચાર પહેલાં તેના મનમાં અંકુરની જેમ ઉદ્‌ભવ્યો, તેથી તે વિચારને આધ્યાત્મિક કહ્યો છે. જેમ અંકુરમાંથી ફણગો ફૂટે તેમ તેના મનમાં તે વિચાર વારંવાર આવવા લાગ્યો તેથી તેને ચિન્તિત કહ્યો છે. ત્યાર બાદ પુષ્પિત થયેલા

किञ्चिदधिकः प्रार्थितः-निर्णेतु-मिच्छया ईष्टरूपेण स्वीकृतः पुष्पित इव विकसितः, तदनु कल्पितः स एव विचारः चमरोत्पतनविषयकनिश्चयो, व्यवस्थितः पल्लवितइव दृढीभूतः, ततः मनोगतः मनसि दृढरूपेण स्थिरीभूतः संकल्पो विचारः समुदपद्यत-समुत्पन्नः इत्याशयः ।

संकल्पस्वरूपमाह-'नो खलु पभू' इत्यादि । नो, नहि किल स्वयं प्रभुः शक्तः 'चमरे असुरिंदे, असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः 'नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया' नैव खलु स्वयं समर्थः, संगतः अर्थः प्रयोजनं यस्य स संगतप्रयोजनः चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः, 'नो खलु विसये' नैव खलु विषयः स्वरूपयोग्यता 'चमरस्स' चमरस्य 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'अप्पणो' आत्मनः 'निस्साए' निश्रया

अंकुर की तरह वह और अधिक विकसित हुआ-इस कारण उसे प्रार्थित प्रकट किया गया है । कल्पित उसे इसलिये कहा गया है कि वही विचार चमरोत्पतनविषयक निश्चय में पल्लवित हुए अंकुर की तरह दृढीभूत हो गया-तब वह मनमें दृढरूपसे स्थिरीभूत होकर उत्पन्न हुआ-अतः उसे मनोगत कहा गया है । शक्रके मनमें कैसा क्या संकल्प हुआ-इस बात को स्पष्ट करने के लिये प्रभु कहते हैं 'नो खलु पभु' इत्यादि-'चमरे असुरिंदे असुरराया नो खलु पभू' उस शक्रने ऐसा विचार किया कि-असुरेन्द्र असुरराज चमर स्वयं-समर्थ नहीं है 'नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्र असुरराज चमर समर्थ संगत प्रयोजनवाला नहीं हैं, 'नोखलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्र असुरराज चमर के ऐसी स्वरूप योग्यता भी नहीं है जो वह 'अप्पणो निस्साए' अपनी निज

અંકુરની જેમ તે વિચાર વધારે વિકસિત થયો અને એ રીતે તે વિચાર વધારે નિશ્ચિત અને ઇષ્ટ બન્યો, તેથી તેને પ્રાર્થિત કહ્યો છે. તે વિચારને કાલ્પનિક કહેવાનું કારણ એ છે કે ચમરે જે ઉત્પાત મચાવ્યો તેના કારણની કલ્પના તે વિચાર દ્વારા કરવામાં આવી છે, અને તે વિચારને મનોગત એ કારણે કહ્યો છે કે તે વિચાર બીજા કોઇની પાસે પ્રકટ કરાયો ન હતો—તેના મનમાં જ દૃઢ થયો હતો. શક્રના મનમાં શો વિચાર ઉત્પન્ન થયો તે હવે મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ પાસે પ્રકટ કરે છે—

'चमरे असुरिंदे असुरराया नो खलु पभू' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એવું કરવાને શક્તિમાન નથી. 'नो खलु समत्थे चमरे असुरिंदे असुरराया' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર પોતાની જાતે જ-પોતાની શક્તિના જોરે આમ કરવાને સમર્થ નથી. 'नो खलु विसए चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अप्पणो निस्साए उड्ढं उप्प-

साहाय्येन आश्रयेन 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पइत्ता' उत्पत्य 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः कल्पः गमनसामर्थ्यं न सौधर्मकल्पपर्यन्तं स्वयमुत्पत्य तस्य चमरस्य गमनसामर्थ्यं नास्ति इति शक्रः स्वयं विचारयति इत्यर्थः, अपवादमाह-'णण्णत्थ' इत्यादि । नान्यत्र, वक्ष्यमाणार्हदादित्रयं विहायान्यं यं कमपि आश्रित्य ऊर्ध्वं नैव कथमपि गन्तुं समर्थो भवति इत्याह-'अरिहंते वा', अर्हतो वा, 'अरिहंतचेइयाणि वा' अर्हच्चैत्यानि वा छद्मस्थ तीर्थकरान् वा, 'अणगारे वा भाविअप्पणो' अनगारान् वा भावितात्मनो विहा-

की शक्ति की सहायता से 'उड्ढं ऊपर 'उप्पइत्ता' उडकर 'जाव सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मकल्पतक जा सके इस प्रकार शक्रने चमर के यावत्सौधर्मकल्पतक जाने के विषयमें विधिमार्गका विचार किया-साथमें उसने यह भी विचार किया कि चमर के इस प्रकार से यावत्सौधर्मकल्पतक जानेमें जो अपवाद मार्ग है वह इस प्रकार से है-'णण्णत्थ' इत्यादि-इसमें यह प्रकट किया गया है कि अर्हदादित्रय को छोड़कर चाहे वह और किसी की भी सहायता क्यों न ले तो, भी वह ऊपर सौधर्मकल्पतक किसी भी तरह से नहीं जा सकता है-यही विषय 'अरिहंते वा अरिहंत चेइयाणि वा अणगारे वा भावि अप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयइ जाव सोहम्मो कप्पो' इस सूत्र-पाठ से पुष्ट किया है-'णण्णत्थ' की संस्कृत छाया नान्यत्र ऐसी है इसमें अन्यत्र का तात्पर्य है-इनके विना । किनके विना तो इसके लिये कहा गया है कि 'अरिहंते वा' अरिहंतों को 'अरिहंत चेइयाणि

इत्ता जाव सोहम्मो कप्पो' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરમાં એવી પોતાની કોઈ પણ યોગ્યતા નથી, કે જેનો આશ્રય લઈને-તે સૌધર્મકલ્પ દેવલોક પર્યન્ત જઈ શકે. આ રીતે શક્રેન્દ્રે ચમરેન્દ્રના સૌધર્મકલ્પ સુધીના આગમન વિષે વિધિમાર્ગનો વિચાર કર્યો. સાથે સાથે તેણે તે માટેના અપવાદ માર્ગનો પણ વિચાર કર્યો. તેણે અપવાદ માર્ગનો વિચાર કેવી રીતે કર્યો, તે નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ થયો છે-'णणत्थ' ઇત્યાદિ તેમાં એ વાત પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે અર્હંતાદિના આશ્રયથી જ એવું બની શકે છે-બીજા કોઈની પણ સહાયથી તે સૌધર્મ દેવલોક સુધી આવી શકવાને સમર્થ નથી. એજ વાત નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરી છે-'अरिहंते वा अरिहंत चेइयाणि वा अणगारे वा भावि अप्पणो णीसाए उड्ढं उप्पयइ जाव सोहम्मो कप्पो' 'णणत्थ'ની સંસ્કૃત છાયા 'नान्यत्र' છે એટલે કે 'તેમના વિના' કોના વિના ? એ બતાવવા માટે કહ્યું છે કે 'અર્હંતો અથવા અર્હંતચૈત્યો-છદ્મસ્થ તીર્થંકરો, અથવા ભાવિતાત્મા અણગારોનો

यान्यं 'णीसाए' निश्रया आश्रित्य 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'उप्पयइ' उत्पतति, 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः कल्पः, अर्थात् स चमरः अर्हदादित्रयं विहा-यान्याश्रयेण नैव कथमपि ऊर्ध्वे सौधर्मकल्पपर्यन्तम् उत्पतितुमर्हतीति शक्रस्य मनसि संकल्पः समुत्पन्नः 'तं महादुक्खं खलु' तत् तस्मात् वज्रप्रक्षेपण-द्वारा महादुःखं खलु भवेत् 'तहारूवाणं' तथारूपाणां भूमण्डले विचरताम् 'अरिहंताणं' अर्हताम् 'भगवंताणं' भगवताम् 'अणगाराणं य' अनगाराणाञ्च 'अच्चासायणाए' अत्याशातनया 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा मनसि सम्भाव्य 'ओहिं' अवधिम् अवधिज्ञानम् अवधिज्ञानप्रयोगं कुरुते 'पउंजइ' प्रयुङ्क्ते ततः 'पउंजित्ता' प्रयुज्य-अवधिज्ञानोपयोगं कृत्वा 'ममं' माम् 'ओहिणा' अवधिना

वा' अथवा-छद्मस्थ तीर्थंकरों के, अथवा-'भावि अप्पणो अणगारे वा' भावितात्मा अनगारों के विना वह चमर अन्य दूसरों की निश्रासे यावत् सौधर्मकल्पतक ऊर्ध्वमें नहीं उड़ सकता है। यदि ऊर्ध्व में सौधर्मकल्पतक उड़ सकता है तो इन अर्हदादिकों की निश्रा से ही उड़ सकता है ऐसा शक्र के मनमें संकल्प हुआ-'तं महादुक्खं खलु इस कारण मैंने जो चमर के प्रति वज्रका प्रक्षेपण किया है-वह मैंने ठीक नहीं किया है-इससे तो उल्टा मुझे ही यह बड़ा दुःख हुआ है क्यों कि इसके प्रक्षेपण द्वारा 'तहारूवाणं' तथारूपधारी-भूमण्डलमें विचरण करने वाले 'अरिहंताणं' अरिहन्त भगवन्तों की और 'अणगाराणं' अनगारों की मुझसे 'अच्चासायणाए' आशातना हुई है 'त्तिकट्टु' ऐसी मन में संभावना करके उसने 'ओहिं' अपने अवधिज्ञान का 'पउंजइ' प्रयोग किया 'पउंजित्ता' अवधिज्ञान का उप-योग करके 'ममं' मुझे उसने 'ओहिणा' अपने अवधिज्ञान से 'आभो-

---

આશ્રય લીધા વિના ચમરેન્દ્ર સૌધર્મકલ્પ સુધી ઉંચે ઉડી શકવાને શક્તિમાન નથી' અર્હંત આદિની નિશ્રાથી [આશ્રયથી] જ તે સૌધર્મકલ્પ સુધી ઉડી શકે છે. આ પ્રકારનો વિચાર શક્રેન્દ્રના મનમાં ઉત્પન્ન થયો.

'तं महादुक्खं खलु' ત્યારે તેને મનમાં ભારે દુઃખ થયું. તેને થયું કે ચમરના તરફ વજ્ર ફેંકીને 'तहारूवाणं' તથારૂપી ધારી-ભૂમંડલમાં વિચરણ કરનારા 'अरिहंताणं' અરિહંત ભગવંતોની અને 'अणगाराणं' અણગારોની 'अच्चासायणाए' મારા વતી અશાતના કરાઇ છે. 'त्तिकट्टु' મનમાં આ પ્રકારની શક્યતાનો વિચાર કરીને 'ओहिं पउंजइ' તેણે તેના અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કર્યો 'पउंजित्ता' અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને તેણે 'ममं' મને [મહાવીર પ્રભુને] 'ओहिणा आभोएइ'

अवधिज्ञानोपयोगेन 'आभोएइ' आभोगयति परिपश्यति परिदृश्य च 'हा! हा! अहो! हतो अहमंसि' हा हा अहो! इति महादुःखं हतोऽहमस्मि हा! हा! इति वारद्वयप्रयोगेणातिशयखेदः अहो! इति शब्देन अतिदुःखं सूच्यते, तदाह-हतोऽहमस्मि हा! हतोऽस्म्यहम् महती अनर्थ संभावना 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा विचार्य 'ताए उक्किट्ठाए' तया पूर्वोक्तया उत्कृष्टया 'जाव-दिव्वाए देवगईए' यावत्-दिव्यया देवगत्या, यावत्करणात् 'त्वरितया चपलया' इत्यादि संग्राह्यम् 'वज्जस्स वीहिं' वज्रस्य वीथिम् वज्रगमनमार्गम् 'अणुगच्छमाणे' अनुगच्छन् वज्रमादातुमनुसरन् 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं मज्झं मज्झेणं' तिर्यगसंख्येयानाम् द्वीपसमुद्राणां मध्यं मध्येन 'जाव-जेणेव' यावत्-

एइ' देखा-और देखकर के 'हा! हा! अहो! हतो अहमंसि' अरे! यह तो बड़े दुःख की बात हुई है-मैं तो मारा गया -'हा हा' ये खेद सूचक अव्यय हैं। इनके दो बार प्रयोग करने से शक्र को महा दुःख हुआ यह प्रकट होता है 'हतोऽस्म्यहम्' इस से वह शक्र 'महती' अनर्थ होने की संभावना है' ऐसा मान रहा है। 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार कर 'ताए उक्किट्ठाए' वह शक्र उस पूर्वोक्त उत्कृष्ट 'जाव दिव्वाए देवगईए' यावत् दिव्य देवगति से-यावत् शब्द लभ्य त्वरित एवं चपल आदि विशेषणों वाली देवगति से-'वज्जस्स वीहिं' वज्र जहां से होकर गया था उसी मार्ग से होकर 'अणुगच्छमाणे' वज्र को पकड़ने के लिये चला-मार्ग में आये हुए 'तिरियमसंखेज्जाणं दीव समुद्दाणं' तिरछे असंख्यात द्वीप समुद्रो के 'मज्झं मज्झेणं' ठीक

અવધિજ્ઞાનથી જોયો કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને તેણે જોયું કે ચમરેન્દ્રે મહાવીર ભગવાનના આશ્રયથી સૌધર્મ દેવલોકમાં આવવાની હિંમત કરી હતી. ત્યારે તેના મુખમાંથી આવા ઉદ્દગારો નીકળી પડયા 'हा! हा! अहो! हतो अहमंसि' અરે! આ તો ભારે દુઃખની વાત બની. હવે મારૂં આવી બન્યું! 'हा! हा' એ ખેદદર્શક અવ્યય છે. તેનો બે વાર પ્રયોગ કરીને શક્રનું મહાદુઃખ પ્રકટ કરાયું છે. 'हतो अहमंसि' આ શબ્દપ્રયોગ દ્વારા શક્રને 'કોઇ મહાન અનર્થ થવાની શકયતા લાગે છે,' એવું દર્શાવે છે. 'त्तिकट्टु' એવો વિચાર કરીને 'ताए उक्किट्ठाए' ૨૭ તેની ઉત્કૃષ્ટ આદિ વિશેષણોથી યુકત દિવ્ય દેવગતિથી 'वज्जस्स वीहिं' જે માર્ગથી વજ્ર ગયું હતું તે માર્ગે 'अणुगच्छमाणे' તેની પાછળ પડયો. વજ્રને વચ્ચેથી જ પકડી લેવા માટે તેણે તેનો પીછો પકડયો. 'तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्दाणं' આ રીતે તેનો પીછો પકડતાં માર્ગમાં આવેલા તિરછા અસંખ્યાત

यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने यावत्करणात् व्यतिव्रजन यत्रैव जम्बूद्वीपो द्वीपः, भारतं वर्षम् सुंसुमारपुरं नगरम्, अशोकवनखण्डम् उद्यानम् इति संग्राह्यम् । 'असोगवरपायवे' अशोकवरपादपः 'जेणेव ममं अंतिए' यत्रैव यस्मिन्नेव स्थाने मम अन्तिकम् सामीप्यम् 'तेणेव' तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे स्थाने वा 'उवागच्छइ' उपागच्छति, उपागत्य च 'ममं' मम 'चउरंगुलमसंपत्तं' चतुरङ्गुलमसंप्राप्तम् मम स्थानात् चतुरङ्गुलिदूरस्थितं 'वज्जं' वज्रम् 'पडिसाहरइ' प्रतिसंहरति प्रतिगृह्णाति आदत्ते 'अवियाइं मे' अपि च मम 'गोयमा' हे गौतम ! 'मुट्ठिवाएणं' मुष्टिवातेन 'केसग्गे' केशाग्राणि 'वीइत्था' अवीजयत् अर्थात् अतिवेगवत्या मुष्ट्या संसक्ताङ्गुलिरूपया झटिति वज्रप्रतिग्रहणसमये संजातपवनेन मम केशाग्राणि कम्पयतिस्म, 'तएणं से' ततः वज्रप्रतिसंहरणानन्तरं खलु सः

बीचों बीच से चलकर वह शक्र 'जाव जेणेव' यावत् जहां पर 'असोगवरपायवे' उत्तम अशोक वृक्ष था और 'जेणेव ममं अंतिए' जहां पर मैं था-मेरी समीपता थी-'तेणेव उवागच्छइ' वहीं पर आया। यहां 'यावत्' शब्द से चलते२ वह जहां जंबूद्वीप नामका द्वीप भारत वर्ष, सुंसुमारपुर नगर, अशोक वनखंड नामक उद्यान, 'इस पाठ को ग्रहण हुआ है। वहां आकरके 'ममं चउरंगुलमसंपत्तं, हे गौतम ! मेरे स्थान से चार अंगुलकी दूरी पर रहे हुए 'वज्जं, वज्रको उस शक्रने 'पडिसाहरइ' पकड लिया। अवियाइं, पकडते समय जो बात और हुई वह 'गोयमा' हे गौतम ! इस प्रकारसे है जब उसने वज्रको पकड़ा तब उसने 'मुट्ठिवाएणं' मुष्टिकी वायु से 'मे' मेरे 'केसग्गे' केशाग्रों-बालों की नोकों को 'वीइत्था' हिलादिया जैसे पंखाकी हवा न कर दी हो ऐसी हवा निकली-सो वे उससे

દ્વીપ સમુદ્રોની વચ્ચેથી પસાર થઇને 'जाव जेणेव असोगवरपायवे'યાવત જ્યાં શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષ ની નીચે 'जेणेव ममं अंतिए'જ્યાં હું તપસ્યા કરી રહેલે હતો ત્યાં તે મારી પાસે 'उवागच्छइ'આવ્યો. અહીં 'जाव' પદથી એ બતાવવામાં આવ્યું છે કે જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપના, ભારતવર્ષમાં આવેલા સુંસુમારપુર નગરના અશોક વનખંડ નામના ઉદ્યાનમાં આવેલા અશોકવૃક્ષ નીચે મહાવીર ભગવાનની પાસે તે શક્રેન્દ્ર આવ્યો ત્યાં આવીને 'वज्ज' તેણે વજ્રને 'पाडिसाहरइ' પકડી લીધું. 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'अवियाइं मुट्ठिवाएणं मे केसग्गेवीइत्था' તેણે જ્યારે વજ્રને પકડી લીધું ત્યારે તેની મુઠ્ઠીમાંથી નીકળેલા વાયુએ મારા કેશાગ્રોને કંપાવી દીધા. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે તેણે વજ્રને પકડીને ઘણા જોરથી મુઠ્ઠી બંધ કરી દીધી, ત્યારે તેની

'सक्के देविंदे देवराया' शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः 'वज्जं पडिसाहरित्ता' वज्रं प्रति संहृत्य 'ममं' मम 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः वारत्रयम् 'आयाहिणपयाहिणं करेइ' आदक्षिणप्रदक्षिणं दक्षिणावर्तप्रदक्षिणं करोति 'वंदइ, नमंसइ,' वन्दते नमस्यति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी अवादीत् 'एवं खलु भंते !' एवं खलु भदन्त ! अहं 'तुब्भं नीसाए' त्वां निश्रया आश्रित्य त्वाश्रयेण 'चमरेणं असुरिंदेणं' चमरेण असुरेन्द्रेण 'असुररण्णा' असुर-राजेन 'सयमेव' स्वयमेव 'अच्चासाइए' अत्याशातितः अपमानितः 'तएणं' ततः अपमानानन्तरम् खलु 'मए' मया 'परिकुविएणं समाणेणं' परिकुपितेन अत्यन्त कोपाविष्टेन सता 'चमरस्स' चमरस्य 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो'

कंपित हो गये तात्पर्य यह है कि वज्रको पकड़ते समय जब उसने पकड़कर बड़े जोर से मुट्ठि बंद की तो अंगुलियों के आपस में एकदम वेग से मिल जाने के कारण उसने वायुका संचार हुआ–सो उससे मेरे केशाग्र कंपित हो उठे 'तए णं' वज्रको पकड लेने के बाद 'से सक्के देविंदे देवराया' उस शक्र देवेन्द्र देवराजने 'वज्जं पडिसाहरित्ता' वज्र को संकुचित करके प्रतिसंहरण करके 'ममं मेरी 'तिक्खुत्तो' तीन बार 'आयाहिणपयाहिणं करेइ' आदक्षिण प्रदक्षिण पूर्वक 'वंदइ नमंसइ' वंदना की नमस्कार किया। वन्दना नमस्कार करके फिर 'एवं वयासी' उसने इस प्रकार कहा 'एवं खलु भंते! अहं तुब्भं नीसाए' हे भदन्त! मैं आपकी निश्रा लेकर 'सयमेव असुरिंदेणं असुररण्णा चमरेणं' स्वयं ही असुरेन्द्र असुरराज चमर के द्वारा 'अच्चासाइए' अपमानित किया गया हूं। 'तए णं मए कुविएणं समाणेणं' अतःमुझे अत्यंत क्रोध आ गया और इस कारण मैंने 'असु-

---

આંગળાયો અતિ વેગથી સંમિલિત થવાથી તેમાંથી છૂટેલા વાયુથી મહાવીર પ્રભુના કેશાગ્રો કંપી ઉઠયા. 'तएणं' વજ્રને પકડી લીધા પછી, 'से सक्के देविंदे देवराया' તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે 'वज्जं पडिसाहरित्ता' વજ્રનું પ્રતિસંહરણ કરીને 'ममं' મારી 'तिक्खुत्तो' ત્રણ વાર 'आयाहिणपयाहिणं करेइ' આદક્ષિણ પ્રદક્ષિણા પૂર્વક 'वंदइ नमंसइ' વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે મને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું–

'एवं खलु भंते!' હે ભદન્ત! 'अहं तुब्भं नीसाए सयमेव असुरिंदेणं असुररण्णा चमरेणं' જેણે આપને આશ્રય લીધો છે એવા અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર દ્વારા 'अच्चासाइए' મારૂં અપમાન કરાયું છે, 'तएणं मए कुविएणं समाणे'

असुरराजस्य 'वहाए' वधाय 'वज्जे निसट्टे' वज्रं निःसृष्टम् प्रक्षिप्तम् 'तएणं' ततो वज्रप्रक्षेपानन्तरं खलु 'ममं' मम 'इमेयारूवे' अयम् एतद्रूपः अग्रे वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मगतः अध्यात्मसम्बन्धी विचाररूपः संकल्पः 'जाव-समुपज्जित्था' यावत्-समुदपद्यत, समुत्पन्नः, यावत्करणात् चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः मनोगतः, संकल्प - इति संग्राह्यम्, तत्र सौधर्मकल्पोत्पतितस्य चमरस्योपरि कोपेन वज्रं प्रक्षिप्य शक्रस्याऽऽध्यात्मिकः आत्मगतः वज्रप्रक्षेपविषयकौचित्यानौचित्यविचारः किञ्चित् अङ्कुरित इव समुत्पन्नः

रिंदस्स असुररण्णो चमरस्स' असुरेन्द्र असुरराज चमरको 'वहाए' मारने के लिये 'वज्जे निसट्टे' वज्र छोड़ दिया 'तए णं' वज्र छोड़ने के बाद 'ममं' इमेयारूवे, अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था. मुझे यह इस प्रकारका यावत् विचार उत्पन्न हुआ-यहां 'यावत्' शब्द से 'चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत संकल्प' इन पदों का ग्रहण हुआ है। जब चमर सौधर्मकल्प में पहुँच चुका और उसने वहां इन्द्र के प्रति विना विचारे बोलना प्रारंभ कर दिया और इसी कारण इन्द्रने कुपित होकर उसके ऊपर वज्रका प्रक्षेप किया तब शक्र को आत्मगत ऐसा कुछ विचार उत्पन्न हुआ कि मैंने चमर के ऊपर जो वज्रका प्रक्षेप किया है वह उचित किया है या अनुचित किया है। बादमें उसने इस बातको बार २ स्मरण किया अतः वही विचार पूर्वकी अपेक्षा कुछ और अधिक हो गया, इसलिये प्रथम अवस्था में अंकुर की तरह अल्परूप होने की अपेक्षा वही विचार बार २ स्मरण

તે કારણે મને ક્રોધ ચડવાથી 'असुरिंदस्स असुररण्णो चमरस्स वहाए' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનો વધ કરવાને માટે 'वज्जे निसट्टे' મારા વડે વજ્ર છોડવામાં આવ્યું 'तएणं' ત્યારબાદ 'ममं इमेयारूवे अज्जत्थिए जाव समुपज्जित्था' મને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક આદિ વિશેષણોવાળો વિચાર આવ્યો. અહીં 'जाव' પદથી 'ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત અને મનોગત સંકલ્પ' પર્યન્તના પદો ગ્રહણ કરાયાં છે.

જ્યારે ચમરેન્દ્ર સૌધર્મ કલ્પમાં પહોંચ્યો અને તેણે શક્રને ઘણાં કઠોર વચનો સંભળાવ્યા ત્યારે શક્રે ક્રોધાવેશમાં આવી જઈને તેના ઉપર વજ્ર ફેંક્યું. ત્યાર બાદ તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે 'મેં ચમર ઉપર વજ્રનો પ્રહાર કર્યો તે ઉચિત છે કે અનુચિત છે?' આ પ્રકારનો વિચાર અંકુરની જેમ તેના અંતઃકરણમાં ઉદ્‌ભવ્યો. તેથી તે વિચારને 'આધ્યાત્મિક' કહ્યો છે. ત્યારબાદ તે વિચાર તેના મનમાં વારંવાર આવવા લાગ્યો. જેમ અંકુરમાંથી ફણગો ફૂટે તેમ તે વિચાર તેના મનમાં વધારેને

तदनुचिन्तितः-पुनः पुनः स्मरणविषयीकृतः द्विपत्रित इव पूर्वापेक्षया किञ्चिदधिकः, ततः प्रार्थितः-चमरम्प्रति वज्रप्रक्षेपस्य युक्तायुक्तत्वज्ञानार्थम् इष्टरूपेण स्वीकृतः पल्लवित इव, व्यवस्थितः, ततः कल्पितः-नेदं वज्रप्रक्षेपणं मया समुचितं कृतमित्येवं दृढरूपेण निश्चयविषयीकृतः पुष्पित इव स्थिरीभूतः, मनोगतः संकल्पः सर्वथाऽनुचितं कृतमित्येवं मनसि निश्चितरूपेण स्थितः पल्लवित इव विचारः समुदपद्यत-समुत्पन्न इत्यर्थः ।

संकल्पस्वरूपमाह-'नो खलु चमरे' इत्यादि । नो खलु प्रभुः समर्थः चमरः 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्रः असुरराजः 'तहेव' तथैव पूर्ववदेव 'जाव

में आने लगने की अपेक्षा द्विपत्रित हुए अंकुर की कुछ अधिक मात्रा वाला बन गया अतः उसे यहां चिन्तित रूप से कह दिया गया है। जब चमरने मुझ से असभ्य व्यवहार करने की मनमें ठानी तब इसके उत्तर में जो मैंने उसके ऊपर वज्र का प्रक्षेप किया-वह उचित ही कार्य किया है इस प्रकार वह विचार इष्टरूप से स्वीकृत हो जाने के कारण पल्लवित हुए अंकुर की तरह और अधिक स्पष्ट हो गया-अतः उसे यहां प्रार्थित कहा गया है। बाद में जब शक्र को वज्रका प्रक्षेपण जो मैंने किया है वह उचित नहीं किया है ऐसा ध्यान आया तब दृढरूप से निश्चय का विषय बना हुआ वही विचार पुष्पित हुए अंकुर की तरह स्थिरीभूत हो गया मनोगत विचार जो इस कारण कहा गया है कि मनने इस बातको मान लिया कि यह कार्य सर्वथा अनुचित किया गया है-इस तरह मनमें निश्चितरूपसे स्थित होने के कारणपल्लवित हुए विचार उस शक्र के उत्पन्न हुए। शक्र के जो विचार हुआ वह इस प्रकार से है-नो'खलु चमरे' इत्यादि।

વધારે દૃઢ થવા લાગ્યો. તેથી તે વિચારને 'ચિન્તિત' કહ્યો છે. જ્યારે ચમરે મારી સાથે અસભ્ય વર્તન બતાવ્યું ત્યારે જ મેં તેના ઉપર મારું વજ્ર ચલાવ્યું. મેં ઉચિત કાર્ય જ કર્યું છે.' આ રીતે તે વિચાર ઇષ્ટ રૂપે સ્વીકૃત થવાથી તથા વધારે સ્પષ્ટ થવાથી પલ્લવિત બનેલા અંકુરની જેમ તેને 'પ્રાર્થિત' કહ્યો છે ત્યાર બાદ જ્યારે શક્રને એમ થયું કે મેં જે વજ્ર છોડયું, તે ઉચિત કાર્ય થયું નથી, ત્યારે તે વિચાર સંપૂર્ણતઃ નિશ્ચિત બનવાથી તેને પુષ્પિત થયેલા અંકુરની જેમ 'કાલ્પનિક' કહ્યો છે. તેણે મનમાં નિશ્ચિત રૂપે એવું માની લીધું કે મેં વજ્ર છોડયું તે તદ્દન અનુચિત બન્યું છે તેથી તે વિચારને 'મનોગત' કહ્યો છે. આ રીતે પલ્લવિત થયેલા અંકુરની જેમ નિશ્ચિતરૂપે ઉત્પન્ન થયેલો વિચાર તેના મનમાં આવ્યો શક્રને જે વિચાર આવ્યો તે હવે સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-'नो खलु चमरे' ઇત્યાદિ.

-ओहिं' यावत् अवधि 'पउंजामि' प्रयुञ्जे अवधिज्ञानोपयोगम् अहं कृतवान् यावत्करणात् नो खलु चमरः समर्थः इत्यारभ्य नान्यत्र अर्हतोवेति मध्यम् ऊर्ध्वमुत्पतति यावत् सौधर्मः कल्पः इत्यन्तं संग्राह्यम् । 'देवाणुप्पिए' देवानुप्रियान भगवतो भवतः 'ओहिणा' अवधिना अवधिज्ञानेन 'आभोएमि' आभोगयामि परिपश्यामि, परिदृश्य च । हा ! हा ! अहो ! हतोम्हि' हा ! हा ! अहो इति महाखेदं हतोऽस्म्यहम् वज्रप्रक्षेपेण भगवतोऽत्याशातनां सम्भाव्याहं नितान्तखेदेन हाहाकारं कुर्वन भयभीतः सञ्जातः 'त्तिकट्टु' इतिकृत्वा भगवतोऽ-

'असुरिंदे असुरराया चमरे नो खलु पभू 'असुरेन्द्र असुरराज चमर स्वयं समर्थ नहीं है यहां से लेकर 'तहेव जाव ओहिं पउंजामि' यहां तक का पाठ शक्र के विचाररूप में ग्रहण करना चाहिये। यहां यावत् पद से 'नो खलु चमरः समर्थः' यहां से लगाकर 'नान्यत्र अर्हतोवा, अर्हच्चैत्यानि वा अनगारान् वा भावितात्मानो निश्रया उर्ध्वं उत्पतति यावत् सौधर्मत्कल्पः' यहां तक का पाठ ग्रहण किया गया है। इस प्रकार विचार करके जब इन्द्रने अपने अवधिज्ञान का उपयोग किया-तब वह प्रभु से कहता है कि हे भदंत! मैंने 'ओहिणा' अवधिज्ञान के द्वारा 'देवाणुप्पिए आभोएमि' आप देवानुप्रिय को देखा देखकर 'हा! हा! अहो हतोऽम्हि त्तिकट्टु ताए उक्किट्ठाए जाव जेणेव

'असुरिंदे असुरराया चमरे नो खलु पभू' 'અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર પોતે જ એટલા સમર્થ નથી' ત્યાંથી શરૂ કરીને 'तहेव जाव ओहिं पउंजामि' સુધીનો પાઠ શક્રને આવેલો વિચાર દર્શાવે છે અહીં 'जाव' પદથી જે સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે તેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે-શક્ર પોતે તેના પોતાના સામર્થ્યથી સૌધર્મ દેવલોક સુધી આવી શકવાને સમર્થ નથી. અહંત ભગવાન અથવા અર્હંત ચૈત્ય અથવા ભાવિતાત્મા અણગાર સિવાય બીજા કોઈની પણ નિશ્રાથી [આશ્રયથી] સૌધર્મ દેવલોક સુધી તે આવી શકે જ નહીં. આ પ્રમાણે મનમાં નિશ્ચય કરીને જ્યારે તેણે અવધિજ્ઞાનથી જોયું ત્યારે તેણે જે જોયું તે સૂત્રકાર તેને મુખે જ પ્રકટ કરે છે 'ओहिणा देवाणुप्पिए आभोएमि' હે દેવાનુપ્રિય ! અવધિજ્ઞાનથી મેં આપને જોયા, એટલે કે મને અવધિજ્ઞાનથી જાણવા મળ્યું કે આપની નિશ્રાથી ચમરેન્દ્રે સૌધર્મદેવલોકમાં આવીને મારૂં અપમાન કર્યું હતું. ત્યારે મને ઘણો ખેદ થયો. આપની નિશ્રામાં રહેલ ચમર પર વજ્ર છોડીને આપની અશાતના કરવા માટે મને ઘણું દુઃખ થયું. અને મારા મુખમાંથી આ ઉદ્‌ગારો નીકળી પડયા 'हा ! हा ! अहो हतोम्हि' અરે ! આ તો ભારે અનર્થ થયો. હવે મારૂં આવી બન્યું જ જાણવું' 'त्तिकट्टु' એવો વિચાર

त्याशातनां समवधार्य 'ताए उक्किट्ठाए' तया उत्कृष्टया दिव्यया गत्या 'जाव जेणेव' यावत् यत्रैव 'देवाणुप्पिए' देवानुप्रियाः भगवन्तः 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छामि' उपागच्छामि उपागतोऽस्मि, यावत्करणात् त्वरया चपलया इत्यारभ्य दिव्यया गत्या इति मध्यं यत्रैव अशोकवरपादपः पृथिवीशिलापट्टक इत्यन्तं संग्राह्यम्, 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां भवताम् 'चउरंगुलमसंपत्तं' चतुरङ्गुलमसम्प्राप्तं चतुरङ्गुलदूरस्थितम् 'वज्जं पडिसाहरामि' वज्रमतिसंहरामि प्रति

देवाणुप्पिए तेणेव उवागच्छामि' हा हा-महाखेद है-अर्थात् वज्र के प्रक्षेप से भगवानकी आशातना होने की संभावना करके मैं बड़े खेद से हाहाकार करता हुआ भयभीत हो गया और मुझे ऐसा विचार हुआ कि अब 'हतो अहमंसि' मैं मारा गया 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार करके-भगवान् की आशातना हुई ऐसा निश्चय करके मैं उसी समय 'ताए उक्किट्ठाए' उस उत्कृष्ट दिव्य देवगति द्वारा वज्र के आगमन के मार्गसे होकर 'जाव' यावत् 'जेणेव-देवाणुप्पिए' जहां पर आप देवानुप्रिय विराजमान थे 'तेणेव उवागच्छामि' वहीं पर आया। वहां यावत् पदसे 'त्वरया चपलया' यहां से लगाकर 'दिव्यया गत्या' दिव्य देवगति के द्वारा 'यत्रैव अशोकवरपादप, जहां पर उत्तम अशोक का वृक्ष है 'पृथिवी शीलापट्टकः' और उसके नीचे जहां पृथिवी शिलापट्टक है' वहां आया ऐसा यहां तक का पाठ ग्रहण हुआ है। देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रिय-आपसे 'चउरंगुलमसंपत्तं' चार अंगुल दूर स्थित 'वज्जं साहरामि' वज्रको मैंने पकड लिया 'वज्जपडि

કરીને 'ताए उक्किट्ठाए' તે ઉત્કૃષ્ટ, દિવ્ય દેવગતિથી તે વજ્રની પાછળ ઉડયો અને તેનો પીછો પકડતા પકડતા 'जाव जेणेव देवाणुप्पिए' [યાવત] જ્યાં આપ દેવાનુપ્રિય વિરાજમાન છો, 'तेणेव उवागच्छामि' ત્યાં આવ્યો. અહીં 'યાવત' પદથી 'त्वरया चपलया' થી લઇને 'दिव्यया गत्या' સુધીનો, તેની ગતિના વિશેષણો દર્શાવતો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. 'जाव जेणेव तेणेव उवागच्छामि'માં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો ભાવાર્થ ગ્રહણ કરાયો છે-તિરછા અનેક દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરીને, જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા સુંસુમારપુર નગરના અશોકવનખંડ ઉદ્યાનના અશોકવૃક્ષ નીચેના શિલાપટ્ટક પર આપ વિરાજમાન છો, ત્યાં હું આપની સમક્ષ આવ્યો છું 'देवाणुप्पियाणं' આપ દેવાનુપ્રિયથી 'चउरंगुलमसंपत्तं' ચાર આંગળ દૂર રહેલા 'वज्जं साहरामि' વજ્રને મેં પકડી લીધું છે. 'वज्जपडिसाहरणट्ठ-

संहतवान् अस्मि, 'वज्जपडिसाहरणट्ठयाएणं' वज्रप्रतिसंहरणार्थतायै खलु वज्रप्रतिसंहर्तुम् परावर्तयितुम् निवर्तयितुम् किल 'इहमागए' इह आगतः अधुनाऽत्रोपस्थितः 'इह समोसढे' इह समवसृतः समागतोऽस्मि 'इह संपत्ते इह-संप्राप्तः इहेव अज्ज' इहैवाद्य 'उवसंपज्जित्थाणं विहरामि' उपसंपद्य भवच्छरण-मुपपद्य विहरामि तिष्ठामि समागतोऽस्मि, 'देवाणुप्पिय भो देवानुप्रियाः! तं खामेमि णं' तत् तस्मात् तदपराधं वा क्षमयामि खलु क्षमां कारयामि क्षमितुं प्रार्थये 'देवाणुप्पिया'! भो देवानुप्रियाः! 'खमंतु मं' क्षमन्तां माम्, मयि क्षमां कुर्वन्तु 'देवाणुप्पिया' भो देवानुप्रियाः! 'खमंतु मरहंति णं' क्षमितुम् अर्हन्ति खलु भवन्तः क्षन्तुमर्हाः समर्थाः, 'णाइ भुज्जो एव पकरणयाए' नैवभूयः एवं प्रकरणातायै, नैव कथमपि पुनः अविचार्य उपर्युक्तवज्रप्रक्षेपणाद्यनुचित कार्यकरणे समुद्यतो भविष्यामि 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा इतिरीत्या क्षमायाचना पूर्वकं निश्चयं विधाय 'ममं' माम् 'वंदइ' वन्दते 'नमंसइ' नमस्यति,

साहरणट्ठयाए णं इहमागए' हे भदंत! मैं यहां पर प्रक्षिप्त वज्रको पकडने के लिये आया हूं यहां अभी उपस्थित हुआ हूं इह समोसढे यहां समवसृत-समागत हुआ हूं 'इह संपत्ते' यहां संप्राप्त हुआ हूं 'इहैव अद्य' आज ही यहां आपके चरणोंकी शरण प्राप्त कर रहा हूं 'भो देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! 'तं खामेमि णं' मैं अपने उस अप-राध की क्षमा मांगता हूं-'देवाणुप्पिया खमंतु मं' हे देवानुप्रिय! आप उस अपराध को क्षमा करें। 'देवाणुप्पिया' आप देवानुप्रिय 'खमंतुमरहंतिणं' मेरे उस अपराध को क्षमा करने के योग्य हैं। 'णाइ भुज्जो एवं पकरणयाए' अब मैं आगे किसी भी तरह से विना विचार किये वज्र प्रक्षेपण आदि अनुचित कार्यकरने में उद्यत नहीं होऊँगा 'त्तिकट्टु' ऐसा कह करके अर्थात् क्षमायाचना पूर्वक प्रतिज्ञा करके-'ममं' मुझे उस शक्रने 'वंदइ' वन्दना की 'नमंसइ' नमस्कार

याए णं इहमागए' वज्रने पकडी लेवाने माटे ज मारुं अहीं आगमन थयुं छे, 'इह समोसढे' ते माटे ज हुं अहीं समवसृत थयो छुं—हाजर थयो छुं, 'इह' संपत्ते' ते माटे ज मारे अहीं आववुं पडयुं छे, 'इहैव अद्य' अत्यारे हुं आपणा चरणकमळनुं शरण प्राप्त करी रह्यो छुं हे देवानुप्रिय! 'तं खा-मेमि णं' हुं आपनी क्षमा मागुं छुं, 'खमंतु मं' आप मारो अपराध माफ करो. 'खमंतु मरहंतिणं हुं आपनी क्षमाने पात्र छुं. आप क्षमाना भंडार छो. तो मने माफ करो. 'णाइ भुज्जो इत्यादि' हवे भविष्यमां आवो अपराध हुं कदी पण नहीं करुं, 'त्तिकट्टु' आ प्रकारे मारी क्षमा मागीने 'ममं वंदइ' इत्यादि' तेणे मने

रपाशातनां समवधार्य 'ताए उक्किट्ठाए' तया उत्कृष्टया दिव्यया गत्या 'जाव जेणेव' यावत् यत्रैव 'देवाणुप्पिए' देवानुप्रियाः भगवन्तः 'तेणेव' तत्रैव 'उवागच्छामि' उपागच्छामि उपागतोऽस्मि, यावत्कारणात् त्वरया चपलया इत्यारभ्य दिव्यया गत्या इति मध्यं यत्रैव अशोकवरपादपः पृथिवीशिलापट्टक इत्यन्ते संग्राह्यम्, 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणां भवताम् 'चउरंगुलमसंपत्तं' चतुरङ्गुलमसमाप्तं चतुरङ्गुलदूरस्थितम् 'वज्जं पडिसाहरामि' वज्रमतिसंहरामि प्रति

देवाणुप्पिए तेणेव उवागच्छामि' हा हा-महाखेद है-अर्थात् वज्र के प्रक्षेप से भगवानकी आशातना होने की संभावना करके मैं बड़े खेद से हाहाकार करता हुआ भयभीत हो गया और मुझे ऐसा विचार हुआ कि अब 'हतो अहमंसि' मैं मारा गया 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार करके-भगवान् की आशातना हुई ऐसा निश्चय करके मैं उसी समय 'ताए उक्किट्ठाए' उस उत्कृष्ट दिव्य देवगति द्वारा वज्र के आगमन के मार्गसे होकर 'जाव' यावत् 'जेणेव-देवाणुप्पिए' जहां पर आप देवानुप्रिय विराजमान थे 'तेणेव उवागच्छामि' वहीं पर आया। यहां यावत् पदसे 'त्वरया चपलया' यहां से लगाकर 'दिव्यया गत्या' दिव्य देवगति के द्वारा 'यत्रैव अशोकवरपादप, जहां पर उत्तम अशोक का वृक्ष है 'पृथिवो शीलापट्टकः' और उसके नीचे जहां पृथिवी शिलापट्टक है' वहां आया ऐसा यहां तक का पाठ ग्रहण हुआ है। देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रिय-आपसे 'चउरंगुलमसंपत्तं' चार अंगुल दूर स्थित 'वज्जं साहरामि' वज्रको मैंने पकड लिया 'वज्जपडि

કરીને 'ताए उक्किट्ठाए' તે ઉત્કૃષ્ટ, દિવ્ય દેવગતિથી તે વજ્રની પાછળ ઉડયો અને તેનો પીછો પકડતા પકડતા 'जाव जेणेव देवाणुप्पिए' [યાવત] જ્યાં આપ દેવાનુપ્રિય વિરાજમાન છો, 'तेणेव उवागच्छामि' ત્યાં આવ્યો. અહીં 'યાવત' પદથી 'त्वरया चपलया' થી લઈને 'दिव्यया गत्या' સુધીનો, તેની ગતિના વિશેષણો દર્શાવતો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. 'जाव जेणेव तेणेव उवागच्छामि'માં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો ભાવાર્થ ગ્રહણ કરાયો છે-તિરછા અનેક દ્વીપસમુદ્રોને પાર કરીને, જંબૂદ્વીપના ભરતક્ષેત્રમાં આવેલા સુંસુમારપુર નગરના અશોકવનખંડ ઉદ્યાનના અશોકવૃક્ષ નીચેના શિલાપટ્ટક પર આપ વિરાજમાન છો, ત્યાં હું આપની સમક્ષ આવ્યો છું 'देवाणुप्पियाणं' આપ દેવાનુપ્રિયથી 'चउरंगुलमसंपत्तं' ચાર આંગળ દૂર રહેલા 'वज्जं साहरामि' વજ્રને મેં પકડી લીધું છે. 'वज्जपडिसाहरणट्ठ-

देवानां पुद्गलप्रक्षेपप्रतिसंहरण शक्तिवक्तव्यता पूर्वकोर्ध्वाधस्ते गमनशक्ति वक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्–,भंते! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, एवं वयासी–देवेणं भंते! महिड्ढीए, महज्जुइए जाव–महाणुभागे पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता पभू तमेव अणुपरियट्टित्ता णं गिण्हित्तए? हंता, पभू, से केणट्ठेणं भंते! जाव गिण्हित्तए? गोयमा! पोग्गले णं विक्खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगई भवित्ता तओ पच्छा मंदगती भवइ, देवेणं महिड्ढीए पुव्विं पिय, पच्छावि सोहे, सीग्घगई चेव तुरिए तुरियगई चेव, से तेणट्ठेणं जाव–पभू गेण्हित्तए, जइणं भंते! देवे महिड्ढीए, जाव अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए, कम्हाणं भंते! सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा चमरे असुरिंदे असुरराया नो संचाइए साहत्थि गेण्हित्तए? गोयमा! असुरकुमाराणं देवाणं अहे गइ विसए सीग्घे सीग्घगई चेव, तुरीए तुरीअगईचेव, उड्ढं गई अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदे चेव, वेमाणिआणं उड्ढंगइविसए, सीग्घे सीग्घगईचेव, तुरिए तुरिए चेव, अहे गइविसए अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदे चेव, जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ एक्केणं समएणं, तं वज्जे दोहिं, जं वज्जे दोहिं, तं चमरे तीहिं, सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो, उड्ढलो-

---

संपादित कर वह शक्र 'जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए' जिस दिशाको आश्रित करके प्रादुर्भूत हुआ था उसी दिशामें वापिस चला गया ॥ सू० ९ ॥

दिसं पाउब्भूए तामेव दिसं पडिगए' ते જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો એજ દિશામાં પાછો ચાલ્યો ગયો. ॥ સૂ. ૯ ॥

'वंदित्ता' नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा च 'उत्तरपुरत्थिमयं' उत्तरपौरस्त्यं 'दिसीभागं' दिग्भागम् ईशानकोणम् 'अवक्कमइ' अपक्रामति अपक्रान्तः, तत्र गत्वा 'वामेणं पादेणं' वामेन पादेन 'तिक्खुत्तो' त्रिकृत्वः त्रिवारान् भूमिं पृथिवीम् 'दलेइ' दलयति आहन्ति, आहत्य च भूमौ वारत्रयं पादघातं कृत्वा 'चमरं असुरिंदं असुररायं' चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-'भो चमरा! असुरिंदा! असुररायां!' भो चमर! असुरेन्द्र! असुरराज! 'मुक्कोसि णं' मुक्तोऽसि खलु त्वम् 'समणस्स' श्रमणस्य 'भगवओ' भगवतः 'महावीरस्स' महावीरस्य 'पभावेणं' प्रभावेण, 'नहि ते इयाणिं ममाओ भयं अत्थि' नहि तव इदानीम् साम्प्रतम् मत्तः मम सकाशात् भयमस्ति 'त्तिकट्टु' इति कृत्वा उक्तरीत्या कार्यं सम्पाद्य 'जामेव दिसं' यामेव दिशम् आश्रित्य 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः 'तामेव दिसं' तामेव दिशं 'पडिगए' प्रतिगतः परावृत्तः ॥ सू० ९ ॥

किया 'वंदित्ता नमंसित्ता' वंदना नमस्कार करके फिर वह 'उत्तर पुरत्थिमं दिसीभागं' उत्तर पौरस्त्य दिग्विभाग में- (ईशानकोणमें) 'अवक्कमइ' चलागया। वहां जाकर के उसने 'वामेणं पादेणं' बायें पैर से 'तिक्खुत्तो' तीनवार 'भूमिं पृथिवी को 'दलेइ' ताडित किया-अर्थात् वहां जमीन पर तीन बार उसने अपना बांया पैर पटका-तीन बार भूमि पर बायां पैर पटककर 'असुरिंदं असुररायं' असुरेन्द्र असुरराज 'चमरं' चमर से 'एवं वयासी' उसने ऐसा कहा- 'भो! चमरा! असुरिंदा! असुररायां!' हे चमर! असुरेन्द्र! असुरराज! मुक्कोसिणं' तुम मुक्त किये जाते हो 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान् महावीर के 'पभावेणं' प्रभाव से 'नहि ते इयाणिं ममाओ भयं अत्थि' अब तुम्हें मेरे से कोइ भी भय नहीं रहा है 'त्तिकट्टु' इस प्रकार कहकर अर्थात् उक्तरीत्ति से कार्यको

વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. वंदित्ता नमंसित्ता વંદણા નમસ્કાર કરીને તે 'उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' ઈશાનકોણમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં જઈને તેણે 'वामेणं पादेणं' ડાબા પગ 'तिक्खुत्तो' ત્રણ વાર 'भूमिं दलेइ' જમીન પર પછાડીને असुरिंदे असुररायं चमरं एवं वयासी' અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરને આ પ્રમાણે કહ્યું-'भो चमरा! असुरिंदा! असुररायां? હે ચમર! અસુરેન્દ્ર! અસુરરાજ! 'मुक्कोसि णं तुं હવે મુક્ત છે. આજે હું તને જતો કરૂં છું, 'समणस्स भगवओ' ઈત્યાદિ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પ્રભાવથી આજે તું બચી ગયો છે હવે મારા તરફથી તને કોઈ ભય રહ્યો નથી. 'त्तिकट्टु' આ પ્રમાણે કહીને-અથવા આ રીતે પોતાનું કાર્ય પૂરૂં કરીને 'जामेव

प्रभुः, तत्केनार्थेन भदन्त ! यावत्-ग्रहीतुम् ? गौतम ! पुद्गलो निक्षिप्तः सन् पूर्वमेव शीघ्रगतिर्भूत्वा ततः पश्चात् मन्दगतिर्भवति, देवो महर्द्धिकः पूर्वमपि च पश्चादपि शीघ्रः शीघ्रगतिश्चैव, त्वरितः त्वरितगतिश्चैव, तत् तेनार्थेन यावत्-प्रभु-र्ग्रहीतुम्, यदि खलु भदन्त ! देवो महर्द्धिकः, यावत्-अनुपर्यटय ग्रहीतुम् ?

चमर को मारने के लिये अपना वज्र छोड़ा ओर फिर उसे विचार करने पर पकडने के लिये वह पीछे गया अतः गौतमने श्रमण भगवान् महावीर से ऐसा प्रश्न किया कि 'जिस पुद्गल को पहिले फेंकदिया गया है-प्रक्षिप्त कर दिया है-तो क्या वह पुद्गल वह देव पीछे जाकर पकड सकता है ? ' ऐसा प्रश्न किया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं (हंता ! पभू) हां, गौतम देव इस प्रकार से करने के लिये समर्थ है । (से केणट्ठेणं भंते ! जाव गिण्हित्तए) हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि पहिले फेंके गये पुद्गल को वे पुनः पीछे जाकर ले आ सकते हैं ? (गोयमा ! पोग्गले णं विक्खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगई भवित्ता तओ पच्छा मंदगई भवइ) हे गौतम ! जब पुद्गल फेंके जाते हैं तब उनकी प्रारंभ में गति शीघ्र होती है और बाद में वे मंदगति वाले हो जाते हैं । (देवेणं महिड्ढिए पुव्विं पिय पच्छा वि सीहे सीग्घगई चेव, तुरिये तुरियगई चेव से तेणट्ठेणं जाव पभू गेण्हित्तए) तथा जो बडी ऋद्धिवाले देव होते हैं वे पहिले भी और पीछे भी शीघ्ररूप होते हैं, शीघ्रगतिवाले

તેણે તેનો પીછો પકડયો. તેથી ગૌતમ સ્વામીના મનમાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે 'જે પુદ્ગલને પહેલાં ફેંકી દેવામાં આવ્યું હોય તે પુદ્ગલની પાછળ જઈને શું દેવ તેને પકડી લઇ શકે છે ? 'ત્યારે મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે—(हंता ! पभू) હે ગૌતમ ! દેવ એવું કરવાને સમર્થ હોય છે. (से केणट्ठेणं भंते ! जाव गिण्हित्तए) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે પહેલાં ફેંકવામાં આવેલ પુદ્ગલની પાછળ જઈને દેવ તેને પકડી શકે છે ?

ઉત્તર—(गोयमा ! पोग्गलेणं विक्खित्ते समाणे पुव्वामेव सिग्घगई भवित्ता तओ पच्छा मंदगई भवइ) હે ગૌતમ ! જ્યારે પુદ્ગલને ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે શરૂઆતમાં તેની ગતિ શીઘ્ર હોય છે, પણ ત્યારબાદ તેની ગતિ મન્દ પડી જાય છે. (देवे णं महिड्ढीए पुव्विं पिय पच्छा वि सीहे सीग्घगई चेव, तुरिये तुरियगई से तेणट्ठेणं जाव पभू गेण्हित्तए) પણ મહર્દ્ધિક દેવો તો શરૂઆતમાં અને પાછળ-થી પણ શીઘ્ર હોય છે, શીઘ્રગતિવાળા હોય છે, ત્વરિત હોય છે અને ત્વરિતગતિવાળા હોય છે. તે કારણે ફેંકેલા પુદ્ગલની પાછળ જઈને તે દેવ તેને પકડી લઇ શકે છે.

गकंडए, अहोलोगकंडए, संखेज्जगुणे, जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ एक्केणं समयेणं; तं सक्के दोहिं, जं सक्के दोहिं, तं वज्जे तीहिं, सव्वत्थोवे चमरस्स, असुरिंदस्स, असुररण्णो, अहे लोगकंडए, उड्ढलोगकंडए, संखेज्जगुणे, एवं खलु गोयमा! सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा, चमरे असुरिंदे, असुरराया नो संचाइए साहत्थि गेण्हित्तए ॥सू.१०॥

छाया-भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, एवम् अवादीत्-देवो भगवन् ! महर्द्धिकः, महाद्युतिकः यावत्-महानुभागः, पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा प्रभुस्तमेव अनुपर्यट्य खलु ग्रहीतुम् ? हन्त,

'भंते ! त्ति भगवं गोयमे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(भंते! त्ति) हे भदन्त ! इस प्रकार से संबोधित करके (भगवं गोयमे) भगवान गौतमने (महावीरं वंदइ नमंसइ) महावीर प्रभुको वंदना की और नमस्कार किया (एवं वयासी) बाद में ऐसा कहा पूछा-(भंते) हे भदन्त ! (देवेणं महड्ढीए महज्जुइए जाव महाणुभागे) देव महर्द्धिक होते हैं, महाद्युतिवाले एवं यावत्, वे महाप्रभाव वाले होते हैं तो क्या वे (पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता) पहिले से प्रक्षिप्त किये गये पुद्गल को (अणुपरियट्टित्ता) उसके पीछे जाकर (तमेव) उस पुद्गल को (गिण्हित्तए) पुनःग्रहण करने-पकड़ने के लिये (पभू) समर्थ हो सकते हैं ? गौतमने यह प्रश्न इसलिये किया है कि इन्द्र शक्र ने

" भंते त्ति भगवं गोयमे " ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(भंते त्ति !) હે ભદંત ! એવું સંબોધન કરીને (भगवं गोयमे) ભગવાન ગૌતમે (महावीरं वंदइ नमंसइ) ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને (एवं वयासी) આ પ્રમાણે પૂછયું-(भंते !) હે ભદન્ત ! (देवेणं महिड्ढीए महज्जुइए जाव महाणुभागे) દેવો મહા સમૃદ્ધિવાળા, મહાદ્યુતિવાળા (यावत्) મહાપ્રભાવવાળા હોય છે, પણ શું તેઓ (पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता) પહેલાં પ્રક્ષિપ્ત કરેલા (ફેંકેલા) પુદ્ગલોને (अणुपरियट्टित्ता) તેમની પાછળ જઇને (तमेव गिण्हित्तए पभू) પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે ખરાં ? શક્રે ચમરને મારવા માટે પોતાનું વજ્ર છોડયું, અને ત્યાર બાદ તે વજ્રનું સંહરણ કરવાનો પાછું વાળવાનો વિચાર આવવાથી

अल्पश्चैव, मन्दः मन्दश्चैव, वैमानिकानां देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषये शीघ्रं शीघ्रगतिश्चैव, त्वरितः त्वरितगतिश्चैव, अधोगतिविषये अल्पः अल्पश्चैव यावत्कं क्षेत्रं शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः ऊर्ध्वम् उत्पतति एकेन समयेन, मन्दःमन्दश्चैव तद्वज्रं द्वाभ्याम् , यद्वज्रंद्वाभ्याम् , तत् चमर त्रिभिः, सर्वस्तोकं शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य ऊर्ध्वलोककाण्डम्. अधोलोककाण्डम् संख्येयगुणम् , यावत्कं क्षेत्रं चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः अधोऽवपतति एकेन समयेन, तत् शक्रो द्वाभ्याम् ,

---

वाला होता है (अहे गइविसए अप्पे अप्पे चेव, मंदे मंदे चेव) इनका नीचे जानेका विषय अल्प अल्प होता है और मंद मंद होता है। (जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ, एक्केणं समएणं, तं वज्जे दोहिं जं वज्जे दोहिं तं चमरे तीहिं) एक समय में देवेन्द्र देवराज शक्र ऊपर में जितने क्षेत्रतक जा सकता है, वज्र उतने ही क्षेत्रतक दो समय में जाता है और चमर उतने ही क्षेत्रतक तीन समय में जाता है। (सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो उड्ढलोयकंडए) इस तरह देवेन्द्र देवराज का उर्ध्वलोककांडक ऊंचे जानेका कालमान सबसे कम है। (अहोलोयकंडए संखेज्जगुणे) तथा अधोलोकमें जानेका कालमान उसकी अपेक्षा संख्यातगुणा है। (जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, एक्केणं समएणं तं सक्के दोहिं, तं वज्जे तीहिं) तथा असुरेन्द्र असुरराज चमर एक समय में नीचे जितने क्षेत्र तक जाता है शक्र उतने ही क्षेत्र

સંપન્ન હોય છે, (अहे गइविसए अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदेचेव) પણ તેઓ નીચે જવામાં અલ્પ અને અલ્પગતિવાળા તથા મંદ અને મંદ ગતિવાળા હોય છે. जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ, एक्केणं समएणं, तं वज्जे दोहिं जं वज्जे दोहिं तं चमरे तीहिं) એક સમયમાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર ઊંચે જેટલે અંતરે જઈ શકે છે એટલે જ અંતરે ઊંચે જવાને માટે વજ્રને બે સમય લાગે છે, અને એટલે જ ઊંચે જવાને ચમરને પણ ત્રણ સમય લાગે છે (सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो उड्ढलोयकंडए) આ રીતે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ઉર્ધ્વગમનનું કાંડક [કાળમાન] સૌથી ઓછું છે, (अहोलोयकंडए संखेज्जगुणे तथा અધોલોક ગમનનું કાળમાન તેના કરતાં સંખ્યાત ગણું છે. (जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, एक्केणं समएणं तं सक्के दोहिं, तं वज्जे तीहिं અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં જેટલા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જઈ શકે છે, એટલા જ ક્ષેત્ર સુધી નીચે ગમન કરવાને શક્રેન્દ્રને બે સમય લાગે છે અને તેના વજ્રને ત્રણ સમય

कस्मात् खलु भदन्त ! शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजो नो शक्नोति स्वहस्तेन ग्रहीतुम्? गौतम ! असुरकुमाराणां देवानाम् अधोगतिविषयः शीघ्रम् शीघ्रगतिश्चैव, त्वरितं त्वरितगतिश्चैव, ऊर्ध्वं गतिविषये अल्पः

होते हैं, त्वरितरूप होते हैं और त्वरितगतिवाले होते हैं। इस कारण फेंके गये पुद्‌गल को देव पीछे जाकर ग्रहण कर सकते हैं। (जइणं भंते देवे महिड्ढीए जाव अणुपरियट्टित्ताणं गोण्हित्तए, कम्हाणं भंते ! सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा चमरे असुरिंदे असुररायां नो संचाइए साहत्थिं गेण्हित्तए) हे भदन्त ! बडी ऋद्धिवाला देव यावत् पीछे से जाकर ग्रहण कर सकता है तो हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र असुरेन्द्र असुरराज चमरको अपने हाथों से पकडनेके लिये समर्थ क्यों नहीं हुआ ? (गोयमा) हे गौतम ! (असुरकुमाराणं देवाणं अहे गइ विसए सीग्घे सीग्घगईचेव तुरिए तुरियागईचेव, उड्ढं गई अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदे चेव) असुरकुमार देवों का नीचे जाने का विषय शीघ्र और शीघ्रगतिवाला होता है, त्वरित और त्वरितगति वाला होता है तथा ऊँचे जानेका विषय–उनका अल्प अल्प होता है और मंद मंद होता है। (वेमाणियाणं उड्ढंगइ विसए सीग्घे सीग्घगईचेव तुरिए तुरियगईचेव) जो वैमानिक देव होते हैं उनका उर्ध्वजानेका विषय शीघ्र और शीघ्रगतिवाला होता है, त्वरित और त्वरितगति

પ્રશ્ન—(जइणं भंते ? देवे महिड्ढीए जाव अणुपरियट्टित्ताणं गोण्हित्तए, कम्हाणं भंते ! सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा चमरे असुरिंदे असुररायां नो संचाइए साहत्थिं गेण्हित्तए ? હે ભદન્ત ! જો મહર્દ્ધિક દેવ પુદ્‌ગલને પીછો પકડીને તેને પકડી લઇ શકે છે, તો અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ શક્ર, દેવેન્દ્ર દેવરાજ ચમરને તેમના હાથે જ કેમ ન પકડી શકયા ? ઉત્તર—(गोयमा ?) હે ગૌતમ ! (असुरकुमाराणं देवाणं अहे गइविसए सीग्घे, सीग्घगईचेव, तुरिए तुरियगईचेव, उड्ढं गई अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदेचेव) અસુરકુમારો નીચેની બાજુએ જવામાં શીઘ્ર અને શીઘ્રગતિવાળા, ત્વરિત અને ત્વરિત ગતિવાળા હોય છે, પણ ઉર્ધ્વલોક તરફ જવાનું તેમનું સામર્થ્ય અલ્પ હોય છે એટલે કે ઉપરની બાજુની તેમની ગતિ મંદ અને વધારે મંદ હોય છે. (वेमाणियाणं उड्ढं गइविसए सीग्घे सीग्घगईचेव, तुरिए तुरियगईचेव) વૈમાનિક દેવો ઊંચે જવામાં શીઘ્ર અને શીઘ્રગતિ સંપન્ન, ત્વરિત અને ત્વરિત ગતિ

अल्पश्चैव, मन्दः मन्दश्चैव, वैमानिकानां देवानाम् ऊर्ध्वं गतिविषये शीघ्रं शीघ्रगतिश्चैव, त्वरितः त्वरितगतिश्चैव, अधोगतिविषये अल्पः अल्पश्चैव यावत्कं क्षेत्रं शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः ऊर्ध्वम् उत्पतति एकेन समयेन, मन्दःमन्दश्चैव तद्वज्रं द्वाभ्याम्, यद्वज्रंद्वाभ्याम्, तत् चमर त्रिभिः, सर्वस्तोकं शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य ऊर्ध्वलोककाण्डम्. अधोलोककाण्डम् संख्येयगुणम्, यावत्कं क्षेत्रं चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः अधोऽवपतति एकेन समयेन, तत् शक्रो द्वाभ्याम्,

वाला होता है (अहे गइविसए अप्पे अप्पे चेव, मंदे मंदे चेव) इनका नीचे जानेका विषय अल्प अल्प होता है और मंद मंद होता है। (जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ, एक्केणं समएणं, तं वज्जे दोहिं जं वज्जे दोहिं तं चमरे तीहिं) एक समय में देवेन्द्र देवराज शक्र ऊपर में जितने क्षेत्रतक जा सकता है, वज्र उतने ही क्षेत्रतक दो समय में जाता है और चमर उतने ही क्षेत्रतक तीन समय में जाता है। (सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो उड्ढलोयकंडए) इस तरह देवेन्द्र देवराज का उर्ध्वलोककांडक ऊंचे जानेका कालमान सबसे कम है। (अहोलोयकंडए संखेज्जगुणे) तथा अधोलोकमें जानेका कालमान उसकी अपेक्षा संख्यातगुणा है। (जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, एक्केणं समएणं तं सक्के दोहिं, तं वज्जे तीहिं) तथा असुरेन्द्र असुरराज चमर एक समय में नीचे जितने क्षेत्र तक जाता है शक्र उतने ही क्षेत्र

સંપન્ન હોય છે, (अहे गइविसए अप्पे अप्पेचेव, मंदे मंदेचेव) પણ તેઓ નીચે જવામાં અલ્પ અને અલ્પગતિવાળા તથા મંદ અને મંદ ગતિવાળા હોય છે. जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ, एक्केणं समएणं, तं वज्जे दोहिं जं वज्जे दोहिं तं चमरे तीहिं) એક સમયમાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર ઊંચે જેટલે અંતરે જઈ શકે છે એટલે જ અંતરે ઊંચે જવાને માટે વજ્રને બે સમય લાગે છે, અને એટલે જ ઊંચે જવાને ચમરને પણ ત્રણ સમય લાગે છે (सव्वत्थो वे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वड्ढलोयकंडए) આ રીતે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ઉર્ધ્વગમનનું કાંડક [કાળમાન] સૌથી ઓછું છે, (अहोलोयकंडए संखेज्जगुणे तથા અધોલોક ગમનનું કાળમાન તેના કરતાં સંખ્યાત ગણું છે. (जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, एक्केणं समएणं तं सक्के दोहिं, तं वज्जे तीहिं અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં જેટલા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જઇ શકે છે, એટલા જ ક્ષેત્ર સુધી નીચે ગમન કરવાને શક્રેન્દ્રને બે સમય લાગે છે અને તેના વજ્રને ત્રણ સમય

मत् शको द्वाभ्याम्, तद्वज्रंत्रिभिः सर्वस्तोकं चमरस्य असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य, अधोलोककाण्डम्, उर्ध्वलोककाण्डम् संख्येयगुणम्, एवं खलु गौतम! शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन नो चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः शक्यते हस्तेन ग्रहीतुम् ॥सू.१०॥

टीका-गौतमः देवानां पूर्वप्रक्षिप्तपुद्गलस्य पुनः प्रतिग्रहणसामर्थ्यं वर्तते नवा? इति पृच्छति-'भंते! त्ति' इत्यादि। हे भदन्त! इति शब्देन संबोध्य 'भगवं गोयमे' भगवान् गौतमः 'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तं महावीरं 'वंदइ नमंसइ' वन्दते, नमस्यति, 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दित्वा नमस्यित्वा च 'एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-' देवेणं भंते!' हे भगवन्!

में दो समय में और वज्र तीन समय में जाता है इस तरह (अहोलोगकंडए) अधोलोक काण्डक (असुरिंदस्स असुररण्णो चमरस्स सव्वत्थोवे) असुरेन्द्र असुरराज का सब से कम है और (उड्ढलोयकंडए) उर्ध्वलोक काण्डक उसकी अपेक्षा (संखेज्जगुणे) संख्यातगुणा है (एवं खलु गोयमा! सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा चमरे असुरिंदे असुरराया नो संचाइए साहत्थिं गेण्हित्तए) इस तरह हे गौतम! देवेन्द्र देवराज अपने हाथ से असुरेन्द्र असुरराज चमरको पकडने के लिये समर्थ नहीं हुआ।

टीकार्थ-गौतम स्वामी प्रभु से यह पूछते हैं कि देवों में पूर्वप्रक्षिप्त पुद्गलको पुनःप्रतिग्रहण करनेकी शक्ति है या नहीं?-'भंते त्ति' इत्यादि। 'भंते! त्ति' हे भदन्त! इस शब्द से संबोधन करके 'भगवं गोयमे' भगवान गौतमने 'समणं भगवं' श्रमण भगवान 'महावीरं' महावीर को 'वंदइ' वंदन किया 'नमंसइ' नमस्कार किया, वंदना नमस्कार करके 'एवं' इस प्रकार से 'वयासी' कहा-प्रभु से

લાગે છે. આ રીતે (अहोलोग कंडए) અધોલોકમાં ગમન કરવાનું કાળમાન (असुरिंदस्स असुररण्णो चमरस्स सव्वत्थोवे) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનું સૌથી ઓછું છે (उड्ढलोयकंडए संखेज्जगुणे) પણ ચમરનું ઉર્ધ્વલોક ગમનનું કાળમાન અધોલોક ગમનના કાળમાન કરતાં સંખ્યાતગણું છે. (एवं खलु गोयमा! सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा चमरे असुरिंदे असुरराया नो संचाइए साहित्थिं गेण्हित्तए) હે ગૌતમ! તે કારણે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર તેના હાથથી અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરને પકડી શકવાને સમર્થ નથી.

ટીકાર્થ—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે પૂર્વ પ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલોને પાછાં ગ્રહણ કરવાની શક્તિ દેવોમાં છે કે નથી? 'भंते त्ति' હે ભદન્ત! એવું સંબોધન કરીને 'भगवं गोयमे' ભગવાન ગૌતમે 'समणं भगवं महावीरं' શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને 'वंदइ' વંદણા કરી, 'नमंसइ' નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર

देवः खलु 'महड्ढीए' महर्द्धिकः अतिशयसमृद्धिसम्पन्नः 'जाव-महाणुभागे' यावत्-महानुभागो महाप्रभावशाली च वर्तते, यावत् करणात् 'महाद्युतिकः' इति संगृह्यते, 'पुव्वामेव' पूर्वमेव 'पोग्गलं' पुद्गलं 'खिवित्ता' क्षिप्त्वा प्रक्षिप्य 'पभू' प्रभुः समर्थः 'तमेव' पूर्वं प्रक्षिप्तपुद्गलमेव 'अणुपरियट्टित्ताणं' अनुपर्यट्य पृष्ठतो गत्वा गमनेन अनुसृत्य खलु 'गेण्हित्तए' ग्रहीतुम् ? अर्थात् पूर्वप्रक्षिप्तमेव पुद्गलम् अनुगमनद्वारा ग्रहीतुं समर्थः किम् ?

भगवान् उपर्युक्तपूर्वपक्षं स्वीकुर्वन्नाह-'हंता, पभू' हन्त, प्रभुः, हे गौतम ? अवश्यमेव ग्रहीतुं समर्थः ! गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते !'

इस प्रकार पूछा-'देवेणं भंते !' हे भदन्त ! जो देव 'महिड्ढीए' बडी भारी ऋद्धिवाले होते हैं, 'महज्जुइए' महाद्युतिवाले होते हैं, 'जाव' यावत् 'महाणुभागे' महाप्रभाववाले होते हैं, यहां 'यावत्' शब्द से पूर्ववर्णित भवनावास आदिकों का ग्रहण किया गया है। वे 'पुव्वामेव पोग्गलं' पहिले पुग्दल को 'खिवित्ता' फेंककरके 'तमेव' उसी प्रक्षिप्त पुद्गल को 'अणुपरियट्टित्ताणं पभू' पीछे से जाकर 'गेण्हित्तए' ग्रहण करने के लिये 'पभू' समर्थ हैं क्या? अर्थात् पूर्वप्रक्षिप्त ही पुद्गल को अनुगमन द्वारा ग्रहण करनेके लिये वे समर्थ हैं क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि-हंता पभू' हां गौतम! जो देव महर्द्धिक आदि विशेषणों से युक्त होता है वह अवश्य ही पूर्व में फेंके गये पुद्गल को पीछे से जाकर अवश्य ही ग्रहण-पकड सकने के लिये समर्थ हैं। गौतम अब इस पकड सकने में कारण क्या है इस बातको प्रभु से जानने के निमित्त प्रश्न करते हैं 'से

કરીને 'एवं वयासी' તેમણે આ પ્રમાણે પૂછ્યું-' देवेणं भंते ?' હે ભદન્ત ! જે દેવો 'महिड्ढीए' ઘણી ભારે ઋદ્ધિવાળા હોય છે, 'महज्जुइए' મહાદ્યુતિવાળા હોય છે, 'जाव महाणुभागे' (यावत्) મહા પ્રભાવવાળા હોય છે, અહીં 'यावत्' પદથી પૂર્વકથિત ભવનાવાસો આદિ ગ્રહણ કરાયાં છે) તેઓ 'पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता' પહેલાં તેમના દ્વારા ફેંકવામાં-છોડવામાં આવેલા પુદ્ગલની 'तमेव अणुपरिपट्टित्ताणं पभू गेण्हित्तए ?' પાછળ જઇને તેને પકડી શકવાને સમર્થ છે ખરાં ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેમણે જ ફેંકેલા પુદ્ગલની પીછો પકડીને તેઓ તેને ફરીથી પકડી શકવાને શકિતમાન છે ખરાં ?

ઉત્તર-'हंता पभू !' હે ગૌતમ ! હા, મહર્દ્ધિક, મહાદ્યુતિક આદિ વિશેષણોથી યુકત દેવો, ફેંકેલા પુદ્ગલની પાછળ જઇને તેને પકડી શકવાને અવશ્ય સમર્થ છે. તેઓ શા કારણે પ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલોને ફરીથી પકડી શકતા હશે તે જાણવા માટે ગૌતમ

हे भगवन् , तत् केनार्थेण केन प्रकारेण 'जाव गिण्हित्तए' यावत्-ग्रहीतुम् । अर्थात् लोके हि प्रक्षिप्तं गच्छन्तं च लोष्ठादिकपुद्गलम् अनुसृत्य गच्छन्नपि पुरुषस्तं ग्रहीतुं शक्तः, इति दृश्यते अतो देवः कथं ग्रहीतुं शक्नोति, येन शक्रेण वज्रं प्रक्षिप्तं प्रतिसंहृतश्च ? वज्रं चेद् गृहीतं तर्हि चमरस्तेन कस्मान्न गृहीतः ? इति गौतमस्य प्रश्नः यावत् करणात् पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा प्रभुस्तमेव अनुपर्यट्य इति संग्राह्यम्, भगवानाह 'गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! 'पोग्गलेणं' पुद्गलः खलु 'विक्खित्ते समाणे' विक्षिप्तः प्रक्षिप्तः सन् 'पुव्वामेव' पूर्वमेव प्रथममेव 'सिग्घगई भवित्ता' शीघ्रगतिः भूत्वा 'तओ पच्छा मंदगई भवइ' पश्चात् मन्दगतिर्भवति, किन्तु 'देवेणं' देवस्तु खलु

केणट्ठेणं भंते !' हे भदन्त ! लोक में तो ऐसा देखा जाता है कि पूर्वमें फेंके गये लोष्ठादिक पुद्गलको उसके पीछे जाकर भी फेंकने वाला व्यक्ति नहिं पकड सकता है, तो फिर देव उस पहिले फेंके गये पुद्गल को उसके पीछे जाकर कैसे पकड सकता है ? यदि शक्र ने चमरके पीछे फेंका गया वज्र उसे पीछे जाकर पकड लिया यह आप कहते हैं तो फिर जिस प्रकार वज्रको इन्द्रने पकडलिया उसी प्रकार से पीछे जाकर असुर को क्यों नहीं पकडा ? इस प्रकार गौतम के प्रश्नका समाधान करने के निमित्त प्रभु गौतम से कहते हैं 'गोयमा ! ' हे गौतम ! 'पोग्गलेणं विक्खित्ते समाणे' पुद्गल जब फेंका जाता है तब वह 'पुव्वामेव' पहिले 'सिग्घगई भवित्ता' शीघ्रगतिवाला होकर 'तओ पच्छा मंदगई भवइ' पश्चात् मन्दगतिवाला हो जाता है.

સ્વામી પૂછે છે કે-'से केणट्ठेणं भंते !' ઇત્યાદિ-આ પ્રકારનો પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-સામાન્ય રીતે એવું જોવામાં આવે છે કે પથ્થર આદિ વસ્તુને હાથથી ફેંક્યા પછી, ફેંકનાર વ્યકિત તેની પાછળ જઇને તેને પાછું પકડી લઇ શકતી નથી. તો દેવો કેવી રીતે ફેંકેલા પુદ્‌ગલની પાછળ જઈને તેને પકડી લઈ શકતા હશે ? જો ચમરની પાછળ છોડેલા વજ્રનો પીછો પકડીને શક્રેન્દ્ર તે વજ્રનું પ્રતિસંહરણ-પાછું પકડી શકયો, તો શા કારણે શક્રેન્દ્રે પોતે જ ચમરનો પીછો પકડીને ચમરને પકડી ન પાડયો ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરવાને માટે મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पोग्गलेणं विक्खित्ते समाणे' જ્યારે પુદ્‌ગલને ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે 'पुव्वामेव सिग्घगई भवित्ता' પહેલાં તો તે શીઘ્રગતિવાળું હોય છે, 'तओ पच्छा मंदगई भवइ' પણ પાછળથી તેની ગતિ મંદ થઇ

'महिड्डीए' महर्द्धिकः 'पुव्वं पिय' पूर्वमपि 'पच्छावि' पश्चादपि उत्तरोत्तरक्रमेणापि 'सीग्घे' शीघ्रः वेगवान् स च शीघ्रगमनशक्तिमात्रापेक्षयाऽपिभवितुमर्हति अत आह-'सीहगईचेव' शीघ्रगतिश्चैव भवति नाशीघ्रगतिरपि एवं 'तुरिए' त्वरितः

अर्थात् जब पुद्गलको फेंका जाता है तब वह पहिले वेगकी प्रबलता होने के कारण एकदम शीघ्रगतिवाला होता है और जैसे २ उसमें वेग की क्षीणता होने लगती है वैसे२ वह पीछे से मंदगति वाला हो जाता है यही कारण है कि ऊपर फेंका गया पुद्गल-लोष्ठादिक पदार्थ पीछे वापिस जमीन पर आकर गिरता है परन्तु 'देवेणं महिड्ढीए पुव्विं पिय पच्छा वि सीहे सीग्घगईचेव' महर्द्धिक देवमें ऐसी बात नहीं है वह तो पहिले भी और पीछे भी उत्तरोत्तर क्रम से भी शीघ्र वेगवाला होता है और शीघ्रगति वाला होता है। 'शीघ्रगति' यह पद इसलिये दिया गया है कि वह अशीघ्रगतिवाला नहीं होता है। क्यों कि वेग से युक्तता तो शीघ्रगमन शक्तिमात्र की अपेक्षा से भी हो सकती है तात्पर्य कहने का यह है कि कोई वेगवाला पदार्थ ऐसा भी होता है कि जो शीघ्रगमन नहीं भी करता है उसमें केवल शीघ्रगमन करनेकी शक्तिमात्र ही रहती है अतःवह अशीघ्रगतिवाला भी होता है। सो ऐसी बात यहां न समझी जावे इसके लिये 'शीघ्र और शीघ्रगति' ये दो पद दिये गये

જાય છે. એટલે કે જ્યારે પુદ્‌ગલને ફેંકવામાં આવે છે ત્યારે શરૂઆતમાં તેનો વેગ વધારે હોય તે પણ પછી ધીમે ધીમે તેનો વેગ ઘટતો જાય છે. આ રીતે શરૂઆતમાં વેગની પ્રબળતાને લીધે તે પુદ્‌ગલ શીઘ્રગતિવાળું હોય છે, પણ જેમ તે આગળ વધતું જાય છે તેમ તેમ તેના વેગની પ્રબળતા ઘટતી જાય છે, તેથી તે મન્દગતિવાળું થઇ જાય છે. એજ કારણે ઉપર ફેંકવામાં આવેલ પથ્થર, દડો આદિ પદાર્થ નીચે આવીને પડે છે, પણ દેવોની બાબતમાં એવું નથી. 'देवेणं महिड्ढीए पुव्विं पिय पच्छा वि सीहे सीग्घगई चेव' મહર્દ્ધિક દેવો તો શરૂઆતમાં પણ શીઘ્ર અને શીઘ્રગતિવાળા હોય છે. તેમના વેગમાં ઉત્તરોત્તર ઘટાડો થતો નથી. 'શીઘ્ર અને શીઘ્રગતિ' આ બે વિશેષણો આપવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-'શીઘ્રગતિ' પદ આપવાનો ઉદ્દેશ એ છે કે તેઓ અશીઘ્રગતિવાળા નથી. કોઈ વેગવાળો પદાર્થ એવો પણ હોય છે કે જે શીઘ્રગમન નથી પણ કરતો-તેનામાં શીઘ્ર ગમન કરવાની શક્તિ માત્ર જ હોય છે. તેથી તે અશીઘ્રગતિવાળો પણ હોઇ શકે છે, અહીં એવું ન સમજવામાં આવે તે માટે 'શીઘ્ર અને શીઘ્રગતિ પદો મૂકયાં છે. મહર્દ્ધિક દેવો વેગવાન હોય છે અને શીઘ્રગતિવાળાજ

त्वरायुक्तः स च गतेरन्यत्राऽपि भवेदतआह-'तुरिअगईचेव' त्वरितगतिश्चैव वेगशालिगतिमांश्च भवति मानसौत्सुक्यप्रवर्तितवेगशालिगतिरित्यर्थः । 'से तेणट्ठेणं' तत्तेनार्थेन तेन हेतुना 'जाव-पभू गेण्हित्तए' यावत्-प्रभुः ग्रहीतुम् यावत्पदेन 'पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता'त्ति' पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा इति संग्राह्यम्, प्रक्षिप्तमेव पुद्गलमनुसृत्य प्रतिसंहर्तुं समर्थः इति भावः। गौतमः पुनः पृच्छति 'जइणं भंते !' इत्यादि । हे भगवन् ! यदि खलु 'देवे महिड्ढीए' देवो महर्द्धिकः शीघ्रगतिश्च 'जाव-अणुपरियट्टित्ताणं' यावत् अनुपर्यट्य खलु 'गेण्हित्तए' ग्रहीतुम् समर्थः, यावत्करणात् 'पूर्वमेव पुद्गलं

हैं। इससे यह प्रकट किया गया है कि महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव स्वयं वेगवान होता है और शीघ्रगतिवाला ही होता है अशीघ्रगतिवाला नहीं होता। इसी तरह वह 'तुरिए तुरियगईचेव' त्वरावाला और त्वरावाली गतिवाला होता है। 'त्वरावाली गतिवाला ऐसा जो कहा है सो त्वरायुक्तता गति के सिवाय दूसरी जगह भी तो होती है अतःजब वह स्वयं त्वरावाला होता है तो उसकी गति भी त्वरावाली होती है अर्थात् वह वेगवाली गतिवाला होता है मानसिक उत्सुकता से प्रवर्तित वेगवाली गतिवाला होता है। 'से तेणट्ठेणं' इस कारण वह 'जाव' यावत् 'गेण्हित्तए' ग्रहण करनेके लिये 'पभू' समर्थ होते हैं 'यहां यावत् पदसे 'पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता' पूर्व में फेंके गये पुद्गलको उसने पीछे जाकर ग्रहण करनेके लिये समर्थ होता है ऐसा अर्थ हो जाता है। अब गौतमस्वामी पुनः प्रभु से पूछते है कि 'जइणं भंते देवे महिड्ढीए' हे भदन्त ! यदि महर्धिक देव 'जाव' यावत् 'अणुपरियट्टित्ताणं' पीछेसे जाकर 'गेण्हित्तए' ग्रहण

હોય છે. અશીઘ્ર ગતિવાળા હોતા નથી. 'तुरिए तुरियगई चेव' તેઓ ત્વરાવાળા હોય છે અને ત્વરિતગતિવાળા હોય છે. 'ત્વરાવાળા અને ત્વરિતગતિવાળા' પદોનો પ્રયોગ થવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-ત્વરાયુક્તતા ગતિ સિવાય બીજી બાબતોમાં પણ સંભવી શકે છે. તેઓ પોતે જ ત્વરાવાળા હોવાથી તેમની ગતિ પણ ત્વરાયુક્ત હોય છે. એટલે કે તેઓ માનસિક ઉત્સુકતાથી યુક્ત વેગવાળી ગતિવાળા હોય છે. 'से तेणट्ठेणं जाव गेण्हित्तए' તે કારણે તેઓ પૂર્વપ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલોની પાછળ જઇને તેમને ફરીથી પકડી શકવાને સમર્થ હોય છે.

પ્રશ્ન—'जइणं भंते देवे महिड्ढीए' હે ભદન્ત ! જો મહર્દ્ધિક દેવો 'जाव अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए' પૂર્વ પ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલનો પીછો પકડીને તેને ફરીથી પકડી

क्षिप्त्वा प्रभुस्तमेव' इति संग्राह्यम्, तर्हि 'कम्हाणं भंते!' हे भगवन्! कस्मात्खलु कारणात् 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'नो संचाइए' नो शक्तः 'साहत्थिं' स्वहस्तेन 'गेण्हित्तए' ग्रहीतुम्? अर्थात् यदि देवानां शीघ्रगतितया प्रक्षिप्तपुद्गलग्रहणसामर्थ्यं वर्तते तर्हि शक्रः स्वस्थानात् अधः पलायितं चमरं कथं न गृहीतवान्? इति प्रश्नाशयः।

भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम! 'असुरकुमाराणं देवाणं' असुरकुमाराणाम् देवानाम् 'अहे गइविसए अधोगतिविषयः-अधोगमनस्वरूपम् 'सीग्घे सीग्घ गई चेव' शीघ्रः शीघ्रगतिश्चैव, वर्तते तथा 'तुरिए तुरिअगईचेव

करनेके लिये शक्य होता है, अर्थात् पूर्व प्रक्षिप्त पुद्गलको उसके पीछे जाकर वह महर्द्धिक देव ग्रहण करने में पकडने में समर्थ होता है ऐसा जो आप कहते हैं सो इस पर मेरा आप से यह पूछना है कि 'कम्हाणं भंते' हे भदन्त! फिर क्या कारण है जो 'देविंदेणं देवरण्णा' देवेन्द्र देवराज 'सक्केणं' शक्र 'असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्र असुरराज 'चमरे' उस चमरको 'साहत्थिं' अपने हाथसे 'गेण्हित्तए' पकडने के लिये 'नो संचाइए' समर्थ नहीं हो सका? अर्थात् यदि देव शीघ्र गतिवाले होते है कारण प्रक्षिप्त पुद्गलोंको ग्रहण करनेमें शक्तिशाली है तो शक्रने फिर अपने स्थान से नीचे भगे हुए चमर को क्यों नहीं पकड़ा? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमस्वामी से कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'असुरकुमारा णं देवाणं' असुरकुमार जाति के देवों का 'अहे गइविसए' नीचे जानेका स्वरूप-स्वभाव तो 'सीग्घे सीग्घ-

પાડવાને સમર્થ હોય તો 'कम्हाणं भंते! देविंदेणं देवरण्णा सक्केणं' હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર, આ કારણે 'असुरिंदे असुरराया चमरे' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરને 'साहत्थिं' પોતાના હાથથી જ 'गेण्हित्तए' પકડી પાડવાને 'नो संचाइए' સમર્થ ન થયો? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે દેવો શીઘ્ર ગતિવાળા હોય છે. તો શક્રેન્દ્ર પણ શીઘ્ર ગતિવાળો હશે. છતાં તેણે પોતે જ પીછો પકડીને ચમરેન્દ્રને કેમ ન પકડી પાડયો? તેને સજા કરવાને માટે વજ્ર શા માટે છોડયું? પોતે જ કેમ તેને ન પકડયો? હવે મહાવીર પ્રભુ તેનું કારણ સમજાવે છે—

'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'असुरकुमाराणं देवाणं अहे गई विसए सीग्घे सीग्घगई चेव' અસુરકુમાર દેવો નીચે ગમન કરવામાં વેગવાન અને શીઘ્રગતિવાળા

त्वरायुक्तः स च गतेरन्यत्राऽपि भवेदत आह-' तुरिअगईचेव ' त्वरितगतिश्चैव वेगशालिगतिमांश्च भवति मानसौत्सुक्यप्रवर्तितवेगशालिगतिरित्यर्थः । 'से तेणट्ठेणं' तत् तेनार्थेन तेन हेतुना 'जाव-पभू गेण्हित्तए' यावत्-प्रभुः ग्रहीतुम् यावत्पदेन 'पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता 'त्ति' पूर्वमेव पुद्गलं क्षिप्त्वा इति संग्राह्यम्, प्रक्षिप्तमेव पुद्गलमनुसृत्य प्रतिसंहर्तुं समर्थः इति भावः। गौतमः पुनः पृच्छति 'जइणं भंते !' इत्यादि । हे भगवन् ! यदि खलु 'देवे महिड्ढीए' देवो महर्द्धिकः शीघ्रगतिश्च 'जाव-अणुपरियट्टित्ताणं' यावत् अनुपर्यट्य खलु 'गेण्हित्तए' ग्रहीतुम् समर्थः, यावत्करणात् 'पूर्वमेव पुद्गलं

हैं। इससे यह प्रकट किया गया है कि महर्द्धिक आदि विशेषणों वाला देव स्वयं वेगवान होता है और शीघ्रगतिवाला ही होता है, अशीघ्रगतिवाला नहीं होता। इसी तरह वह 'तुरिए तुरियगईचेव' त्वरावाला और त्वरावाली गतिवाला होता है। 'त्वरावाली गतिवाला ऐसा जो कहा है सो त्वरायुक्तता गति के सिवाय दूसरी जगह भी तो होती है अतःजब वह स्वयं त्वरावाला होता है तो उसकी गति भी त्वरावाली होती है अर्थात् वह वेगवाली गतिवाला होता है मानसिक उत्सुकता से प्रवर्तित वेगवाली गतिवाला होता है। 'से तेणट्ठेणं' इस कारण वह 'जाव' यावत् 'गेण्हित्तए' ग्रहण करनेके लिये 'पभू' समर्थ होते हैं 'यहां यावत् पदसे 'पुव्वामेव पोग्गलं खिवित्ता' पूर्व में फेंके गये पुद्गलको उसने पीछे जाकर ग्रहण करनेके लिये समर्थ होता है ऐसा अर्थ हो जाता है। अब गौतमस्वामी पुनः प्रभु से पूछते है कि 'जइणं भंते देवे महिड्ढीए' हे भदन्त! यदि महर्धिक देव 'जाव' यावत् 'अणुपरियट्टित्ताणं' पीछेसे जाकर 'गेण्हित्तए' ग्रहण

હોય છે. અશીઘ્ર ગતિવાળા હોતા નથી. 'तुरिए तुरियगई चेव' તેઓ ત્વરાવાળા હોય છે અને ત્વરિતગતિવાળા હોય છે. 'ત્વરાવાળા અને ત્વરિતગતિવાળા' પદોનો પ્રયોગ થવાનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે-ત્વરાયુકતતા ગતિ સિવાય બીજી બાબતોમાં પણ સંભવી શકે છે. તેઓ પોતે જ ત્વરાવાળા હોવાથી તેમની ગતિ પણ ત્વરાયુક્ત હોય છે. એટલે કે તેઓ માનસિક ઉત્સુકતાથી યુક્ત વેગવાળી ગતિવાળા હોય છે. 'से तेणट्ठेणं जाव गेण्हित्तए' તે કારણે તેઓ પૂર્વપ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલોની પાછળ જઈને તેમને ફરીથી પકડી શકવાને સમર્થ હોય છે.

પ્રશ્ન—'जइणं भंते देवे महिड्ढीए' હે ભદન્ત ! જો મહર્દ્ધિક દેવો 'जाव अणुपरियट्टित्ताणं गेण्हित्तए' પૂર્વ પ્રક્ષિપ્ત પુદ્ગલનો પીછો પકડીને તેને ફરીથી પકડી

ऊर्ध्वम् उत्पतति 'तं वज्जे दोहिं' तत् क्षेत्रं वज्रं द्वाभ्याम्, ततो द्वाभ्यां समयाभ्यां वज्रम् ऊर्ध्वमुत्पतति, 'जं वज्जेदोहिं' यत् क्षेत्रं वज्रं द्वाभ्यां समयाभ्याम् उत्पतति ऊर्ध्वं गच्छति 'तं चमरे तीहिं' तत् क्षेत्रं चमरः त्रिभिः तत् त्रिगुणसमयैः ऊर्ध्वमुत्पतति, शक्रस्य उपर्युक्तोर्ध्वाधः क्षेत्रगमनविषये कालभेदानुपसंहरति-सव्वत्थोवे' इत्यादि। सर्वस्तोकम् सर्वापेक्षया न्यूनं स्वल्पम् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णे' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'उड्ढलोअकंडए' ऊर्ध्वलोककण्डकम्, ऊर्ध्वलोकगमने कण्डकं कालखण्डमूर्ध्वगमनेऽति शीघ्रत्वात् किन्तु 'अहो लोअकंडए' अधोलोककण्डकम् शक्रस्याधोलोकगमनकालखण्डम् 'संखेज्जगुणे' संख्येय गुणम्' ततो द्विगुणितम् अर्थात् शक्रस्य ऊर्ध्वगमनकाला-

जाता है 'एक्केणं समएणं' एक समयमें अर्थात् एक समयमें शक्र ऊपर की ओर जितने क्षेत्र तक जाता है 'तं वज्जे दोहिं' उतने ही क्षेत्रमें वज्र दो समय में और 'चमरे' चमर उतने ही क्षेत्रमें 'तीहिं' तीन समय में जाता है। इस तरह 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्रका 'उड्ढलोयकंडए' उर्ध्वलोक कण्डक-उर्ध्वलोक गमनमें कण्डक-कालखण्ड 'सव्वत्थोवे' सर्वकी अपेक्षा से न्यून है- अत्यल्प हैं क्यों कि उर्ध्वलोक में जाने में शक्रको अतिशीघ्रता कही गई है। परन्तु 'अहोलोयकंडए' शक्रका जो अधोलोक गमन कण्डक है-कालकण्ड है वह 'संखेज्जगुणे' संख्यातगुणा है अर्थात् उर्ध्वलोक-गमन कण्डक से दुगुना है। शक्रको उर्ध्वलोकमें गमन करनेमें जितना समय लगता है उससे द्विगुणित समय उसे अधोलोकमें गमन करने

જેટલે ઊંચે જઈ શકે છે. 'तं वज्जे दोहिं' એટલે ઊંચે જવાને માટે વજ્રને બે સમય લાગે છે. 'चमरे तीहिं' અને ચમરને ત્રણ સમય લાગે છે. 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનો આ રીતે 'उड्ढलोयकंडए' ઉર્ધ્વલોક ગમનનો કંડક (કાળમાન) 'सव्वत्थोवे' એ બધાં કરતાં ન્યૂન છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે ઉર્ધ્વલોક ગમનમાં જેટલું અંતર કાપવાને શક્રને જેટલો સમય લાગે છે, તેટલું અંતર કાપવાને વજ્રને શક્ર કરતાં બમણો અને ચમરને ત્રણ ગણો સમય લાગે છે આમ બનવાનું કારણ એ છે કે ઉર્ધ્વલોક ગમનમાં શક્રની ગતિ અતિશય શીઘ્ર હોય છે, અને ચમરની ગતિ અતિશય મંદ હોય છે. પણ 'अहोलोयकंडए' શક્રેન્દ્રના અધોગમનનું કાળમાન 'संखेज्जगुणे' ઉર્ધ્વગમનના કાળમાન કરતાં સંખ્યાત ગણું છે—એટલે કે ઉર્ધ્વગમનના કાળમાન કરતાં અધોગમનનું કાળમાન બમણું છે. એટલે કે ઊંચે જેટલે અંતરે જવાને માટે શક્રને એક સમય લાગે છે, એટલે જ અંતરે નીચે જવા માટે તેને બે

वर्तते किन्तु 'उड्ढं गइविसए' ऊर्ध्वं गतिविषयः ऊर्ध्वगमनसामर्थ्यम् 'अप्पे अप्पे चेव' अल्पःअल्पश्चैव अतिशयेनाल्पः अत्यल्पः 'मंदे मंदे चेव' मन्दः मन्दश्चैव अतिमन्दः 'वेमाणिआणं' वैमानिकानां देवानान्तु 'उड्ढं गइविसए' ऊर्ध्व गतिविषयः ऊर्ध्वगतिस्वरूपम् उर्ध्वगमनशक्तिः 'सीग्घे सीग्घे चेव' शीघ्रः शीघ्रश्चैव अतिशीघ्रः तथा 'तुरिए तुरिए चेव' त्वरितः, त्वरितश्चैवास्ति अतिशयत्वरायुक्तः किन्तु 'अहे गइविसए' अधोगति विषयः—अधोगतिस्वरूपम् 'अप्पे अप्पे चेव' अल्पः अल्पश्चैव अत्यल्पः तथा 'मंदे मंदेचेव' मन्दः मन्दश्चैव-अतिमन्दो वर्तते, एतावता उपर्युक्तरीत्या देवानां गतिस्वरूपे प्रतिपादिते सति शक्र-वज्रचमराणाम् तुल्यमाने ऊर्ध्वक्षेत्रादौ गन्तव्ये कालभेदं दर्शयति-'जावइयं' इत्यादि । यावत्कं यत्परिमाणम् 'खेत्तं' क्षेत्रम् प्रदेशम् 'सक्के देविंदे' शक्रो देवेन्द्रः, 'देवराया देवराजः 'उड्ढं उप्पयइ' ऊर्ध्वम् उत्पतति गच्छति 'एक्केणं समयेणं' एकेन समयेन, अर्थात् यावता कालेन शक्रः

गईचेव' वेगवान होता है और शीघ्रगतिवाला होता है तथा 'तुरिए तुरिय गईचेव' त्वरायुक्त और त्वरावाली गतिवाला होता है परन्तु 'उड्ढं गइविसए' ऊपर जाने का उनका स्वभाव-ऊपर जानेकी शक्ति-'अप्पे अप्पेचेव' अल्प अल्प है-अत्यन्तकम है 'मंदे मंदेचेव' मन्दमन्द है-अतिमन्द है तथा 'वेमाणियाणं वैमानिक देवोंका 'उड्ढं गइविसए' ऊपर जाने का जो स्वभाव है-ऊपरजाने की जो उनकी शक्ति है 'सीग्घे सीग्घे चेव' वह तो अति शीघ्रतावाला होता है 'तुरिए तुरिए चेव' और अत्यन्त त्वरासे युक्त होता है, तथा 'अहेगइविसए' नीचे जाने का स्वभाव 'अप्पे अप्पे चेव, मंदे मंदे चेव' उनका अत्यल्प होता है और अति मन्द होता है इस कारण 'जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ' देवेन्द्र देवराज शक्र ऊंचे जितनी दूर तक

હોય છે, 'तुरिए तुरियगईचेव' નીચે ગમન કરવામાં તેઓ ત્વરિત અને ત્વરિત ગતિવાળા હોય છે, પરંતુ 'उड्ढं गइ विसए' પણ ઉર્ધ્વ ગમન કરવાની તેમની શકિત 'अप्पे अप्पे चेव' અલ્પ અલ્પ અને 'मंदे मंदे चेव' અત્યંત મંદ હોય છે, 'वेमाणियाणं उड्ढं गई विसए' વૈમાનિક દેવોની ઊંચે ગમન કરવાની ગતિ 'सीग्घे सीग्घेचेव' અતિશય શીઘ્ર અને 'तुरिए तुरिए चेव' અતિશય ત્વરિત હોય છે, તથા 'अहे गइ विसए' તેમની નીચે ગમન કરવાની ગતિ 'अप्पे अप्पे चेव, मंदे मंदे चेव' અત્યંત અલ્પ અને અત્યંત મંદ હોય છે. તે કારણે, 'जावइयं खेत्तं सक्के देविंदे देवराया उड्ढं उप्पयइ एक्केणं समएणं' એક સમયમાં દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર

ऊर्ध्वम् उत्पतति 'तं वज्जे दोहिं' तत् क्षेत्रं वज्रं द्वाभ्याम्, ततो द्वाभ्यां समयाभ्यां वज्रम् ऊर्ध्वमुत्पतति, 'जं वज्जेदोहिं' यत् क्षेत्रं वज्रं द्वाभ्यां समयाभ्याम् उत्पतति ऊर्ध्वं गच्छति 'तं चमरे तीहिं' तत् क्षेत्रं चमरः त्रिभिः तत् त्रिगुणसमयैः ऊर्ध्वमुत्पतति, शक्रस्य उपर्युक्तोर्ध्वाधः क्षेत्रगमनविषये कालभेदानुपसंहरति–सव्वत्थोवे' इत्यादि। सर्वस्तोकम् सर्वापेक्षया न्यूनं स्वल्पम् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'उड्ढलोअकंडए' ऊर्ध्वलोककण्डकम्, ऊर्ध्वलोकगमने कण्डकं कालखण्डमूर्ध्वगमनेऽति शीघ्रत्वात् किन्तु 'अहो लोअकंडए' अधोलोककण्डकम् शक्रस्याधोलोकगमनकालखण्डम् 'संखेज्जगुणे' संख्येय गुणम्' ततो द्विगुणितम् अर्थात् शक्रस्य ऊर्ध्वगमनकाला-

जाता है 'एक्केणं समएणं' एक समयमें अर्थात् एक समयमें शक्र ऊपर की ओर जितने क्षेत्र तक जाता है 'तं वज्जे दोहिं' उतने ही क्षेत्रमें वज्र दो समय में और 'चमरे' चमर उतने ही क्षेत्रमें 'तीहिं' तीन समय में जाता है। इस तरह 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्रका 'उड्ढलोयकंडए' उर्ध्वलोक कण्डक–उर्ध्वलोक गमनमें कण्डक–कालखण्ड 'सव्वत्थोवे' सर्वकी अपेक्षा से न्यून है–अत्यल्प हैं क्यों कि उर्ध्वलोक में जाने में शक्रको अतिशीघ्रता कही गई है। परन्तु 'अहोलोयकंडए' शक्रका जो अधोलोक गमन कण्डक है–कालकण्ड है वह 'संखेज्जगुणे' संख्यातगुणा है अर्थात् उर्ध्वलोक-गमन कण्डक से दुगुना है। शक्रको उर्ध्वलोकमें गमन करनेमें जितना समय लगता है उससे द्विगुणित समय उसे अधोलोकमें गमन करने

જેટલે ઊંચે જઇ શકે છે. 'तं वज्जे दोहिं' એટલે ઊંચે જવાને માટે વજ્રને બે સમય લાગે છે. 'चमरे तीहिं' અને ચમરને ત્રણ સમય લાગે છે. 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનો આ રીતે 'उड्ढलोयकंडए' ઉર્ધ્વલોક ગમનનો કંડક (કાળમાન) 'सव्वत्थोवे' એ બધાં કરતાં ન્યૂન છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે ઉર્ધ્વલોક ગમનમાં જેટલું અંતર કાપવાને શક્રને જેટલો સમય લાગે છે, તેટલું અંતર કાપવાને વજ્રને શક્ર કરતાં બમણો અને ચમરને ત્રણ ગણો સમય લાગે છે આમ બનવાનું કારણ એ છે કે ઉર્ધ્વલોક ગમનમાં શક્રની ગતિ અતિશય શીઘ્ર હોય છે, અને ચમરની ગતિ અતિશય મંદ હોય છે. પણ 'अहोलोयकंडए' શક્રેન્દ્રના અધોગમનનું કાળમાન 'संखेज्जगुणे' ઉર્ધ્વગમનના કાળમાન કરતાં સંખ્યાત ગણું છે—એટલે કે ઉર્ધ્વગમનના કાળમાન કરતાં અધોગમનનું કાળમાન બમણું છે. એટલે કે ઊંચે જેટલે અંતરે જવાને માટે શક્રને એક સમય લાગે છે, એટલે જ અંતરે નીચે જવા માટે તેને બે

पेक्षया द्विगुणिताधोलोकगमनकालखण्डम्. अधोलोकगमने शक्रस्य मन्दगतिकत्वात् द्विगुणितत्वे प्रमाणस्य चाग्रेवक्ष्यमाणत्वात् 'सक्कस्स उप्पयणकाले, चमरस्स य उवयणकाले एएणं दोण्हि वि तुल्ला'त्ति । एवं-जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे, असुरराया अहे उवयइ, इयकेणं समएणं, तं सक्के दोण्हि'त्ति' इति वचनद्वयमवसेयम् ।

छाया-शक्रस्य उत्पतनकालः, चमरस्य च उत्पतनकालः, एतौ खलु द्वावपि तुल्यौ, इति, यावत् क्षेत्रं चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः अधः उत्पतति, एकेन समयेन, तत् शक्रः द्वाभ्याम् ।

अथ चमरस्य तद्विपरीतमाह-'जावतियं खेत्तं' इत्यादि । यावत्कं यदवधिकं क्षेत्रं 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः 'अहे ओवयइ' अधोऽवपतति 'एगेणं समएणं' एकेन समयेन 'तं सक्के दोहिं' तत् क्षेत्रम् अधोलोकं शक्रः द्वाभ्याम् ततो द्विगुणितकालाभ्याम अवपतति, 'जं सक्के दोहिं' यत् क्षेत्रम् अधः शक्रः द्वाभ्यां समयाभ्यामवपतति 'तं वज्जे तीहिं' तत् क्षेत्रम् वज्रं त्रिभिः तत् त्रिगुणितसमयैः अवपतति तदेतदुपसंहरति-' सव्वत्थोवे चमरस्स' सर्वस्तोकं सर्वापेक्षया अत्यल्पं चमरस्य ' असुरिंदस्स असुरण्णो '

में लगता है । क्यों कि अधोलोकमें जाने में शक्रकी गति मन्द होती है । द्विगुणिता में प्रमाण आगे कहा जायेगा. 'सक्कस्स उप्पयणकाले चमरस्स य उवयणकाले एएणं दोण्हि वि तुल्ला' इस सूत्र पाठद्वारा । अतः 'जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, इगेणं समएणं, तं सक्कं दोण्हित्ति' इस तरह ये दो वचन जानना चाहिये. चमरका उत्पतनकाल और शक्रका उत्पतनकाल ये दोनों भी तुल्य हैं । एक समयमें जितने क्षेत्र तक असुरेन्द्र असुरराज चमर अधः जाता हैं उतने हि क्षेत्र तक नीचे शक्र दो समय में जाता है । 'जं सक्के दोहिं' जितने अधोलोकके क्षेत्र तक शक्र दो समय में जाता हैं 'तं वज्जे तीहिं' उतने ही अधोलोकके क्षेत्रतक वज्र तीन समय में जाता है अर्थात् तिगुने समय में जाता हैं । इस तरह 'सव्वत्थोवे

સમય લાગે છે, કારણ કે અધોલોક તરફ જવામાં તેની ગતિ મંદ હોય છે. 'जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ एगेणं समएणं तं सक्कं दोण्हित्ति' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં નીચે જેટલે અંતરે જઇ શકે છે, એટલા જ અંતરે નીચે ગમન કરવામાં શક્રને બે સમય લાગે છે 'जं सक्के दोहिं तं वज्जे तीहिं' શક્રને અધોલોકમાં જેટલે નીચે જવાને બે સમય લાગે છે, એટલે જ નીચે જવાને વજ્રને ત્રણ સમય લાગે છે. આ રીતે 'सव्वत्थोवे चमरस्स असुरिंदस्स

असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य 'अहे लोगकंडए' अधोलोककण्डकम् अधोलोकगमन-कालविषयः, किन्तु तस्य चमरस्य 'उड्ढलोअकंडए' ऊर्ध्वलोककण्डकम् ऊर्ध्व-लोकगमनकालः 'संखेज्जगुणे'-संख्येयगुणम्, अधोगमनकालापेक्षया द्विगुणितो वर्तते तदेवं प्रस्तुतप्रकरणमुपसंहरति-'एवं खलु गोयमा !' इत्यादि। हे गौतम ! एवं खलु उपर्युक्तहेतोः 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'नो संचाइए' 'नो शक्तः' साहत्थिं' स्वहस्तेन 'गेण्हित्तए' ग्रहीतुम् अर्थात् शक्रापेक्षया चमरस्याधोलोकगमनविषये अधिकसामर्थ्यशालित्वेन शीघ्रतयाऽधोऽवपतन्तं चमरं ग्रहीतुं शक्रो नो समर्थो जातः ॥ सू० १० ॥

चमरस्स असुरिंदस्स असुररण्णो अहोलोगकंडए' असुरेन्द्र असुरराज चमरका अधोलोक कण्डक सबकी अपेक्षा अल्पल्प है। परन्तु-उस चमर का 'उड्ढलोयकंडए' उर्ध्वलोककण्डक 'संखेज्जगुणं' अधोलोक गमनकालकी अपेक्षा से संख्यातगुणा-अर्थात्-द्विगुना हैं। इस प्रकार प्रस्तुत प्रकरण का उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं-'एवं खलु गोयमा !' हे गौतम ! इस उपर्युक्त कारण से 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' देवेन्द्र देवराज शक्र 'चमरे असुरिंदे असुरराया' असुरेन्द्र असुरराज चमर को 'साहत्थिं' अपने हाथ से 'गेण्हित्तए' पकडने के लिये 'नो संचाइए' समर्थ नहीं हुआ। अर्थात् शक्रकी अपेक्षा चमर अधोलोक गमनके विषयमें अधिक सामर्थ्यशाली था-इसलिये शीघ्रता से अधोलोककी तरफ जाते हुए उसे पकड़ने के लिये शक्र समर्थ नहीं हो सका ॥ सू० १० ॥

असुररण्णो अहोलोगकंडए' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરનું અધોલોકગમનનું કાળમાન સૌથી ઓછું છે. પણ ચમરનું 'उड्ढलोयकंडए' ઉર્ધ્વલોક ગમનનું કાળમાન તેના અધોલોક ગમનના કાળમાન કરતાં સંખ્યાતગણું (બમણું) છે. આ રીતે તેમના વેગની સરખામણી કરીને હવે સૂત્રકાર ઉપસંહાર કરતા કહે છે કે—'एवं खलु गोयमा ! હે ગૌતમ ! ઉપરોકત કારણે 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર 'चमरे असुरिंदे असुरराया' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરને 'साहत्थिं' તેના હાથથી જ 'गेण्हित्तए नो संचाइए' પકડવાને સમર્થ ન બન્યો. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અધોલોક ગમન કરવામાં શક્ર કરતાં ચમર વધારે શકિતશાળી (વધારે વેગવાળો) હતો. તેથી અતિશય વેગપૂર્વક અધોલોક ગમન કરતા ચમરને પકડવાને શક્ર સમર્થ ન હતો. સૂ.૧૦

पेक्षया द्विगुणिताधोलोकगमनकालखण्डम्. अधोलोकगमने शक्रस्य मन्दगतित्वात् द्विगुणितत्वे प्रमाणस्य चाग्रेवक्ष्यमाणत्वात् 'सक्कस्स उप्पयणकाले, चमरस्स य उवयणकाले एएणं दोण्हि वि तुल्ला'त्ति । एवं-जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे, असुरराया अहे उवयइ, इक्केणं समएणं, तं सक्के दोण्हि'त्ति' इति वचनद्वयमवसेयम् ।

छाया-शक्रस्य उत्पतनकालः, चमरस्य च उत्पतनकालः, एतौ खलु द्वावपि तुल्यौ, इति, यावत् क्षेत्रं चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः अधः उत्पतति, एकेन समयेन, तत् शक्रः द्वाभ्याम् ।

अथ चमरस्य तद्विपरीतमाह-'जावतियं खेत्तं' इत्यादि । यावत्कं यदवधिकं क्षेत्रं 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः, असुरराजः 'अहे ओवयइ' अधोऽवपतति 'एगेणं समएणं' एकेन समयेन 'तं सक्के दोहिं' तत् क्षेत्रम् अधोलोकं शक्रः द्वाभ्याम् ततो द्विगुणितकालाभ्याम् अवपतति, 'जं सक्के दोहिं' यत् क्षेत्रम् अधः शक्रः द्वाभ्यां समयाभ्यामवपतति 'तं वज्जे तीहिं' तत् क्षेत्रम् वज्रं त्रिभिः तत् त्रिगुणितसमयैः अवपतति तदेतदुपसंहरति-' सव्वत्थोवे चमरस्स' सर्वस्तोकं सर्वापेक्षया अत्यल्पं चमरस्य ' असुरिंदस्स असुररण्णो '

में लगता है । क्यों कि अधोलोकमें जाने में शक्रकी गति मन्द होती है । द्विगुणिता में प्रमाण आगे कहा जायेगा. 'सक्कस्स उप्पयणकाले चमरस्स य उवयणकाले एएणं दोण्हि वि तुल्ला' इस सूत्र पाठद्वारा । अतः 'जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ, इगेणं समएणं, तं सक्कं दोण्हित्ति' इस तरह ये दो वचन जानना चाहिये. चमरका उत्पतनकाल और शक्रका उत्पतनकाल ये दोनों भी तुल्य हैं। एक समयमें जितने क्षेत्र तक असुरेन्द्र असुरराज चमर अधः जाता है उतने हि क्षेत्र तक नीचे शक्र दो समय में जाता है । 'जं सक्के दोहिं' जितने अधोलोकके क्षेत्र तक शक्र दो समय में जाता हैं 'तं वज्जे तीहिं' उतने ही अधोलोकके क्षेत्रतक वज्र तीन समय में जाता है अर्थात् तिगुने समय में जाता हैं । इस तरह 'सव्वत्थोवे

સમય લાગે છે, કારણ કે અધોલોક તરફ જવામાં તેની ગતિ મંદ હોય છે. 'जावतियं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ एगेणं समएणं तं सक्कं दोण्हित्ति' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં નીચે જેટલે અંતરે જઇ શકે છે, એટલા જ અંતરે નીચે ગમન કરવામાં શક્રને બે સમય લાગે છે 'जं सक्के दोहिं तं वज्जे तीहिं' શક્રને અધોલોકમાં જેટલે નીચે જવાને બે સમય લાગે છે, એટલે જ નીચે જવાને વજ્રને ત્રણ સમય લાગે છે. આ રીતે 'सव्वत्थोवे चमरस्स असुरिंदस्स

एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थो वा, सक्कस्स य ओवयणकाले, वज्जस्स य उप्पयण काले एसणं दोण्ह वि तुल्ले संखेज्जगुणे, चमरस्स य उप्पणकाले, वज्जस्स य ओवयणकाले, एस दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए ॥ सू. ११ ॥

छाया–शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य ऊर्ध्वम्' अधः, तिर्यक् च गतिविषयः कतरः कतरेभ्यः अल्पो वा, बहुर्वा, तुल्यो वा, विशेपाधिको वा? सर्वस्तोकं क्षेत्रं शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः अधोऽवपतति, एकेन समयेन, तिर्यक्-

'सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र का (उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स) ऊँचे जानेका विषय नीचे जाने का विषय और तिरछे जाने का विषय (कयरे कयरे हिंतो) कौन किन की अपेक्षा से (अप्पे वा बहुए वा) अल्प है ? कौन किनकी अपेक्षा से बहुत है ? (तुल्ले वा विसेसाहिए वा) कौन किनकी अपेक्षा से तुल्य है ? अथवा कौन किसकी अपेक्षा से विशेपाधिक है ? (सव्वत्थोवे खेत्तं सक्के देविंदे देवराया अहे उवयइ एक्केणं समएणं) हे गौतम ! देवेन्द्र देवराज शक्रका नीचे जानेका विषय क्षेत्र एक समय की अपेक्षा सब से थोड़ा है–अर्थात् एक समय में देवेन्द्र देवराज शक्र नीचे बहुत ही कम क्षेत्र में जाता

'सक्कस्स णं भंते ? देविंदस्स देवरण्णो' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(सक्कस्स णं भंते? देविंदस्स देवरण्णो) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનું (उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स) ઉર્ધ્વલોકમાં ગમન કરવાનું, અને તિરછાલોકમાં ગમન કરવાનું સામર્થ્ય સરખાવવામાં આવે તો (कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा बहुए वा ?) એમાંથી કયું કોના કરતાં ન્યૂન છે, કયું કોના કરતાં અધિક છે, (तुल्ले वा विसेसाहिवे वा) કોની સાથે કયું સરખું છે, અને કયું કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ?

(सव्वत्थो वे खेत्तं सक्के देविंदे देवराया अहे उवयइ एक्केणं समएणं) હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનું અધોગમન કરવાનું સામર્થ્ય એક સમયની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછું છે. એટલે કે શક્ર એક સમયમાં બહુ જ ઓછે અંતરે અધોલોકમાં

मूलम्-'सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स देवरण्णो उड्ढं, अहे, तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा? सव्वत्थोवं खेत्तं सक्के देविंदे, देवराया अहे ओवयइ एक्केणं समएणं, तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ, उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ, चमरस्स णं भंते! असुरिंदस्स, असुररण्णो उड्ढं, अहे, तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा? गोयमा! सव्वत्थोवं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया, उड्ढं उप्पयइ एक्के णं समएणं, तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ, अहे संखेज्जे भागे गच्छइ, वज्जं जहा सक्कस्स तहेव, नवरं विसेसाहिअं कायव्वं, सक्कस्स णं भंते! देविंदस्स, देवरण्णो ओवयणकालस्स य, उप्पयणकालस्स य कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा? गोयमा! सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो उड्ढं उप्पयणकाले, संखेज्जगुणे, चमरस्स वि जहा सक्कस्स, नवरं–सव्वत्थोवे ओवयणकाले उप्पयणकाले संखेज्जगुणे, वज्जस्स पुच्छा? गोयमा! सव्वत्थोवे उप्पयणकाले, ओवयणकाले विसेसाहिए, एयस्स णं भंते! वज्जस्स वज्जाहिवइस्स, चमरस्स य, कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा, बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिआवा? गोयमा! सक्कस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य ओवयणकाले

संख्येयान् भागान् गच्छति, अधः संख्येयान् भागान् गच्छति, वज्रं यथा शक्रस्य तथैव, नवरम्-विशेषाधिकम् कर्तव्यम्. शक्रस्य भदन्त ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य अवपतनकालस्य च उत्पतनकालस्य च कतरें, कतरेभ्योऽल्पो वा, बहुको वा, तुल्यो वा' विशेषाधिको वा ? गौतम ! सर्वस्तोकः शक्रस्य देवेन्द्रस्य

असुरराज चमर का एक समय में ऊंचे जाने का विषय-क्षेत्र सब से स्तोक-अल्प है । (तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ) तिरछे जाने का विषय-क्षेत्र एक समय में संख्यात भागप्रमाण अधिक है-अर्थात् उर्ध्व-विषय-क्षेत्र की अपेक्षा तिरछे जाने का विषय-क्षेत्र संख्यात भाग तक है। इसी तरह (अहे संखेज्जे भागे गच्छइ) एक समय में चमर का अधोगमन संबंधी विषय-क्षेत्र पहिले की अपेक्षा संख्यातभागतक है-अर्थात् संख्यातभाग अधिक है। (वज्जस्स जहा सक्कस्स तहेव, नवरं विसेसाहियं कायव्वं) वज्र की गति का विषय-क्षेत्र शक्र की गति के विषय-क्षेत्र की तरह से जानना चाहिये परन्तु विशेषता यह है कि गति का विषय-क्षेत्र विशेषाधिक कहना चाहिये। (सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो ओवयणकालस्स य उप्पयणकालस्स य कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा बहुए वा, तुल्ले वा विसेसाहिए वा ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्र के ऊंचे जाने का काल और नीचे जाने का काल इनमें कौन किससे अल्प है, कौन किससे बहुत है, कौन किससे

રાજ ચમરનું એક સમયમાં ઉર્ધ્વગમન કરવાનું ક્ષેત્ર સૌથી ઓછું છે. (तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ) તેના ઉર્ધ્વગમનના ક્ષેત્ર કરતાં તિરછા ગમનનું ક્ષેત્ર સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણુ અધિક છે. (अहे संखेज्जे भागे गच्छइ) તેના તિર્યગ્ ગમનના ક્ષેત્ર કરતાં અધોગમનનું ક્ષેત્ર સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણુ અધિક છે. એટલે કે ચમરેન્દ્ર એક સમયમાં જેટલે ઊંચે જઇ શકે છે તેનાથી અધિક અંતર સુધી તિરકસ ગમન કરી શકે છે. અને એક સમયમાં જેટલું તિરછું ગમન કરે છે તેનાથી અધિક અધોગમન કરી શકે છે. (वज्जस्स जहा सक्कस्स तहेव, नवरं विसेसाहियं कायव्वं વજ્રનું ગતિવિષયક ક્ષેત્ર શક્રના ગતિવિષયક ક્ષેત્ર પ્રમાણે જ સમજવું પણ તેમાં વિશેષતા એ છે કે ગતિવિષયક ક્ષેત્રમાં જે વિશેષાધિકતા છે તે કહેવી જોઇએ. (सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो ओवयणकालस्स य उप्पयणकालस्स य कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને અધોગમન કાળની તુલના કરવામાં આવે તો તે બેમાંથી કયો કોના કરતાં ન્યૂન છે, કયો કોના કરતા અધિક છે, કયો કોની બરાબર છે અને કયો કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो

संख्येयान् भागान् गच्छति, ऊर्ध्वम् संख्येयान् भागान् गच्छति, चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्य, असुरराजस्य, ऊर्ध्वम्, अधः, तिर्यक् च गतिविषयः कतरः ? कतरेभ्योऽल्पो वा, बहुको वा, तुल्यो वा, विशेषाधिको वा ? गौतम ! सर्वस्तोकं क्षेत्रं चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजः ऊर्ध्वम् उत्पतति एकेन समयेन, तिर्यक्-

है-(तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ) तिरछे जानेका क्षेत्र संख्यातभाग-प्रमाण अधिक है अर्थात् एक समय में शक्र तिरछे क्षेत्र में जाना चाहे तो पहिलेकी अपेक्षा वह कुछ अधिक क्षेत्रतक जाता है। (उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ) इसी तरह ऊपर जाने का क्षेत्र इसका एक समय में संख्यातभाग प्रमाण अधिक है। अर्थात् एक समय में यदि शक्र ऊपर के क्षेत्र में जाना चाहे तो तिर्यक् क्षेत्र की अपेक्षा कुछ अधिक क्षेत्रतक जाता है। (चमरस्स णं भंते! असुरिंदस्स असुररण्णो उड्ढं अहे तिरियंच गइ विसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा बहुए वा तुल्ले वा विसेसाहिए वा) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर का ऊँचे जाने का विषय-क्षेत्र, नीचे जाने का विषयक्षेत्र, और तिरछे जाने का विषयक्षेत्र कौन किनकी अपेक्षा अल्प है ? कौन किनकी अपेक्षा से बहुत है ? कौन किनकी अपेक्षा से तुल्य है अथवा कौन किनकी अपेक्षा से विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सव्वत्थोवे खेत्तं चमरे असु-रिंदे असुरराया उड्ढं उप्पयइ एक्केणं समएणं) हे गौतम असुरेन्द्र

ગમન કરી શકે છે. (तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ) શક્રનું તિરછું ગમન કર-વાનું ક્ષેત્ર અધોગમન ક્ષેત્ર કરતાં સંખ્યાત ભાગપ્રમાણ અધિક છે. એટલે કે શક્ર એક સમયમાં જેટલો નીચે જઇ શકે છે તેના કરતાં વધારે ક્ષેત્ર સુધી તે એક સમયમાં તિરછું અંતર કાપી શકે છે. (उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ) એજ પ્રમાણે તે એક સમયમાં તેના કરતાં પણ સંખ્યાત અધિક ભાગપ્રમાણ ઉર્ધ્વગમન કરી શકે છે. એટલે કે એક સમયમાં શક્ર જેટલા અંતરનું તિરકસ ગમન કરી શકે છે તેનાથી વધારે અંતરનું ઉર્ધ્વગમન કરી શકે છે. (चमरस्स णं भंते ! असुरण्णो उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा बहुए वा तुल्ले वा विसेसाहिए वा?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ઉર્ધ્વ અધો અને તિરછા ગમનની તુલના કરવામાં આવે, તો, કયું કોના કરતાં ન્યૂન છે, કયું કોના કરતાં વધારે છે, કયું કોના બરાબર છે, અને કયુ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે गौतम ! (सव्वत्थोवे खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया उड्ढं उप्पयइ एक्केणं समएणं) અસુરેન્દ્ર અસુર-

स्य भदन्त ! वज्रस्य, वज्राधिपस्य, चमरस्य च असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य अव-पतनकालस्य च उत्पतनकालस्य च कतरे कतरेभ्योऽल्पाना, बहुका वा, विशेषाधिका वा ? गौतम ! शक्रस्य च उत्पतनकालः, चमरस्य च अवपतनकालः एतौ द्वौ अपितुल्यौ, सर्वस्तोकौ, शक्रस्य च अवपतनकालः' वज्रस्य च उत्पतन-कालः, एतौ द्वौ अपि तुल्यौ संख्येयगुणौ, चमरस्य च उत्पतनकालः, वज्रस्य च अवपतनकालः एतौ द्वौ अपि तुल्यौ विशेषाधिकौ ॥सू० ११॥

पाधिक है। (एयस्स णं भंते ! वज्जस्स वज्जाहिवइस्स, चमरस्स य, असुरिंदस्स असुररण्णो, ओवयणकालस्स, उप्पयणकालस्स कयरे कयरे-हिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ?) हे भदन्त ! वज्र का वज्राधिपति इन्द्र का और असुरेन्द्र असुरराज चमर का इन सब का नीचे जाने का काल, और ऊपर जाने का काल, इनमें कौन सा काल किससे अल्प है कौन सा काल किससे अधिकहै, कौनसा काल किससे तुल्य है और कौनसा काल किससे विशेषाधिक है ? (गोयमा ! सक्कस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य ओवयणकाले एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थोवा, सक्कस्स य ओवयणकाले, वज्जस्स य उप्पयणकाले एस णं दोण्णि वि तुल्ले संखेज्जगुणे) हे गौतम ! शक्र का ऊपर जाने का काल और चमर का नीचे जाने का काल ये दोनों काल समान हैं और सब से कम हैं। तथा शक्र का नीचे जाने का काल और वज्रका ऊपर जाने का काल ये दोनों काल समान हैं और

ગમન કાળ કરતાં અધિક છે. (एयस्स णं भंते ! वज्जस्स वज्जाहिवइस्स, चमरस्सय असुरिंदस्स असुररण्णो, ओवयणकालस्स, उप्पयणकालस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहियावा ?) હે ભદન્ત ! વજ્રના વજ્રધિપતિ ઈન્દ્રના (શક્રેન્દ્રના) અને અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ઉર્ધ્વગમનકાળ અને અધોગમન કાળની તુલના કરવામાં આવે, તો તે ત્રણમાંથી કયો કાળ કોના કરતાં ન્યૂન છે, કયો કોનાથી વધારે છે, કયો કાળ કોની બરાબર છે અને કયો કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सक्कस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य ओवयणकाले एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थोवा, सक्कस्स य ओवयणकाले, वज्जस्स य उप्पयणकाले एसणं दोण्णि वि तुल्ले संखेज्जगुणे) હે ગૌતમ ! શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ અને ચમરનો અધોગમન કાળ, એ બન્ને સમાન છે અને સૌથી ન્યૂન છે. તથા શક્રનો અધોગમન કાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વગમનકાળ પણ સરખા છે અને સંખ્યાત ગણા છે. (चमरस्स य उप्पयणकाले वज्जस्स य ओवयणकाले एस दोण्ह वि तुल्ले

देवराजस्य, ऊर्ध्वम् उत्पतनकालः, अवपतनकालः संख्येयगुणः, चमरस्यापि यथा शक्रस्य नवरम्-सर्वस्तोकः अवपतनकालः, उत्पतनकालः संख्येयगुणः, वज्रस्य पृच्छा, गौतम ! सर्वस्तोकः उत्पतनकालः, अवपतनकालो विशेषाधिकः, एत-

तुल्य है अथवा कौन किससे विशेषाधिक है। (गोयमा) हे गौतम! (सव्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो उड्ढं उप्पयणकाले) देवेन्द्र देवराज शक्रको उर्ध्वमें जाने का काल सब से थोडा है और इस उत्पतन काल की अपेक्षा (उवयणकाले संखेज्जगुणे) नीचे जाने का काल संख्यातगुणा है (चमरस्स वि जहा सक्कस्स-नवरं सव्वत्थोवे उवयणकाले, उप्पयणकाले संखेज्जगुणे) चमर के विषय में भी शक्र की तरह से ही जानना चाहिये-विशेषता यह है कि यहां पर अवपतनकाल-नीचे जानेका समय सबसे कम है और इसकी अपेक्षा उत्पतनकाल-ऊपर जानेका समय संख्यातगुणा है। (वज्जस्स पुच्छा) अब गौतम स्वामी वज्रके ऊपर नीचे जाने के काल के विषय में प्रभु से प्रश्न करते हैं-वे पूछते हैं कि हे भदन्त ! वज्र का ऊपर जानेका काल और नीचे जाने का काल इनमें कौन काल किससे अल्प है, कौन काल किससे बहुत है, कौन किससे तुल्य है, अथवा कौन किससे विशेषाधिक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवे उवयणकाले, उप्पयणकाले, विसेसाहिए) सबसे कम काल वज्रका ऊँचे जानेका है और नीचे जाने का काल विशे-

उड्ढं उप्पयणकाले) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ સૌથી ઓછો છે, અને ઉર્ધ્વગમન કાળ કરતાં (उवयणकाले संखेज्जगुणे) અધોગમન કાળ સંખ્યાત ગણો છે (चमरस्स वि जहा सक्कस्स नवरं सव्वत्थोवे उवयणकाले, उप्पयणकाले संखेज्जगुणे) ચમરના વિષયમાં પણ શક્રની તેમ જ સમજવું. પણ વિશેષતા એટલી છે કે ચમરનો અધોગમન કાળ સૌથી ઓછો છે અને ઉર્ધ્વગમનકાળ અધોગમન કાળ કરતાં સંખ્યાત ગણો છે (वज्जस्स पुच्छा) હવે ગૌતમ સ્વામી વજ્રના ઉર્ધ્વગમન અને અધોગમન કાળ વિષે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- હે ભદન્ત ! વજ્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને અધોગમન કાળની તુલના કરવામાં આવે તો એમાંથી કયો કોના કરતાં અલ્પ છે, કયો કોના કરતાં અધિક છે, કયો કોના બરાબર છે અને કયો કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सव्वत्थोवे उप्पयणकाले उवयणकाले विसेसाहिए) વજ્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ સૌથી ઓછો છે અને અધોગમન કાળ ઉર્ધ્વ-

स्य भदन्त! वज्रस्य, वज्राधिपस्य, चमरस्य च असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य अवपतनकालस्य च उत्पतनकालस्य च कतरे कतरेभ्योऽल्पाका, बहुका वा, विशेषाधिका वा? गौतम! शक्रस्य च उत्पतनकालः, चमरस्य च अवपतनकालः एतौ द्वौ अपितुल्यौ, सर्वस्तोकौ, शक्रस्य च अवपतनकालः' वज्रस्य च उत्पतनकालः, एतौ द्वौ अपि तुल्यौ संख्येयगुणौ, चमरस्य च उत्पतनकालः, वज्रस्य च अवपतनकालः एतौ द्वौ अपि तुल्यौ विशेषाधिकौ ॥सू० ११॥

पाधिक है। (एयस्स णं भंते! वज्जस्स वज्जाहिवइस्स, चमरस्स य, असुरिंदस्स असुररण्णो, ओवयणकालस्स, उप्पयणकालस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा?) हे भदन्त! वज्र का वज्राधिपति इन्द्र का और असुरेन्द्र असुरराज चमर का इन सब का नीचे जाने का काल, और ऊपर जाने का काल, इनमें कौन सा काल किससे अल्प है कौन सा काल किससे अधिकहै, कौनसा काल किससे तुल्य है और कौनसा काल किससे विशेषाधिक है? (गोयमा! सक्कस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य ओवयणकाले एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थोवा, सक्कस्स य ओवयणकाले, वज्जस्स य उप्पयणकाले एस णं दोण्णि वि तुल्ले संखेज्जगुणे) हे गौतम! शक्र का ऊपर जाने का काल और चमर का नीचे जाने का काल ये दोनों काल समान हैं और सब से कम हैं। तथा शक्र का नीचे जाने का काल और वज्रका ऊपर जाने का काल ये दोनों काल समान हैं और

ગમન કાળ કરતાં અધિક છે. (एयस्स णं भंते! वज्जस्स वज्जाहिवइस्स, चमरस्सय असुरिंदस्स असुररण्णो, ओवयणकालस्स, उप्पयणकालस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहियावा?) હે ભદન્ત! વજ્રના વજ્રાધિપતિ ઇન્દ્રના (શક્રેન્દ્રના) અને અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ઉર્ધ્વગમનકાળ અને અધોગમન કાળની તુલના કરવામાં આવે, તો તે ત્રણમાંથી કયો કાળ કોના કરતાં ન્યૂન છે, કયો કોનાથી વધારે છે, કયો કાળ કોની બરાબર છે અને કયો કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (सक्कस्स य उप्पयणकाले, चमरस्स य ओवयणकाले एएणं दोण्णि वि तुल्ला सव्वत्थोवा, सक्कस्स य ओवयणकाले, वज्जस्स य उप्पयणकाले एसणं दोण्णि वि तुल्ले संखेज्जगुणे) હે ગૌતમ! શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ અને ચમરનો અધોગમન કાળ, એ બન્ને સમાન છે અને સૌથી ન્યૂન છે. તથા શક્રનો અધોગમન કાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વગમનકાળ પણ સરખા છે અને સંખ્યાત ગણા છે. (चमरस्स य उप्पयणकाले वज्जस्स य ओवयणकाले एस दोण्ह वि तुल्ले

टीका-अथ गौतमः शक्रादि देवानामूर्ध्वाधस्तिर्यग्गमनविषये क्षेत्राल्पबहुत्वम् पृच्छति-'सक्कस्स णं भंते !' इत्यादि । 'सक्कस्स णं भंते' शक्रस्य खलु भदन्त' 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'उड्ढं, अहे, तिरियंच' ऊर्ध्वम्, अधः, तिर्यक्च 'गइविसयस्स' गति विषयस्य क्षेत्रस्य मध्ये 'कयरे' कतरः को गतिविषयः 'कयरेहिंतो' कतरेभ्यः कतरस्मात् गतिविषयात् 'अप्पे वा' अल्पो वा न्यूनो वा वर्तते 'बहुए वा' बहुकोवा 'तुल्ले वा' तुल्यो वा सदृशो वा 'विसेसाहिए?' विशेषाधिको वा वर्तते? शक्रस्योर्ध्वाधस्तिर्यग्गतिविषयेषु क्षेत्रेषु

संख्यातगुने हैं। (चमरस्स य उप्पयणकाले वज्जस्स य ओवयणकाले एस दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए) चमर का उत्पतनकाल और वज्रका अवपतन काल ये दोनों भी तुल्य हैं और विशेषाधिक हैं ॥

टीकार्थ—गौतमस्वामी ने प्रभु से इस सूत्र द्वारा देवों के उर्ध्व, अधः एवं तिर्यग्गमन के विषय में क्षेत्र की अल्प बहुता की पृच्छा है-वे पृच्छा करते हैं-'सक्कस्स णं भंते' इत्यादि । हे भदन्त ! 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्र की' उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स' उर्ध्व, अधः और तिर्यक् ये गति के विषयभूत जो क्षेत्र हैं उनके बीच में 'कयरे' गतिविषयक कौनसा क्षेत्र 'कयरेहिंतो' कौन से क्षेत्र 'अप्पे' अल्प है, 'बहुए वा' कौन से बहुत है, 'तुल्ले वा' कौन से तुल्य है 'विसेसाहिए वा' एवं कौन से विशेषाधिक है ? प्रश्नका तात्पर्य ऐसा है कि शक्र ऊपर भी जाता है, नीचे अधोलोक में भी जाता है और तिर्यग् असंख्यात द्वीप समुद्रों तक जाता है तो गौतम

विसेसाहिए) ચમરને ઉર્ધ્વગમનકાળ અને વજ્રનો અધોગમન કાળ પણ સમાન અને વિશેષાધિક છે.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં ગૌતમ સ્વામી દેવોના ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ગમનના વિષયમાં ક્ષેત્ર અને કાળની ન્યૂનતા તથા અધિકતા વિષે પ્રશ્નો પૂછયા છે અને મહાવીર પ્રભુએ તે પ્રશ્નોના જવાબો આપ્યા છે.

પ્રશ્ન–"देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स" દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની "उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स" ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ ગતિ વિષયક જે ક્ષેત્રો છે તેમાંથી "कयरे" ગતિ વિષયક કયું ક્ષેત્ર "कयरेहिंतो" કયા ક્ષેત્ર કરતાં "अप्पे" અલ્પ છે, "बहुए वा" કયું ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રથી અધિક છે, 'तुल्ले वा' કયું ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રની બરાબર છે, "विसेसाहिए वा" અને કયું ક્ષેત્ર કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે– શક્રેન્દ્ર ઉર્ધ્વલોકમાં પણ જાય છે, અધોલોકમાં પણ

को विषयोऽल्पो बहुः, तुल्यो विशेषाधिको वा अस्तीति प्रश्नाशयः । भगवानाह 'गोयमा' सव्वत्थोवं' इत्यादि । गौतम ! सर्वस्तोकं सर्वतोऽल्पम्, 'खेत्तं' क्षेत्रम 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रः देवेन्द्रः देवराजः 'अहे ओवयइ' अधोऽवपतति 'एक्केणं समएणं' एकेन समयेन 'तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ' तिर्यक्संख्येयान् भागान्

स्वामी ने प्रभु से ऐसा पूछा है-कि हे भदन्त ! वह इन्द्र ऊपर के अधिक क्षेत्र में जाता है या नीचे के अधिक क्षेत्र में जाता है या तिरछे के अधिक क्षेत्र में जाता है । इस तरह इन्द्र के द्वारा एक समय में गन्तव्य क्षेत्र कौन किसकी अपेक्षा अधिक है कौन किसकी अपेक्षा अल्प है कौन किसकी अपेक्षा तुल्य है और कौन किसकी अपेक्षा विशेषाधिक है यह प्रश्न स्वभावतः आजाता है अतः इसका उत्तर देते हुए प्रभु श्रमण भगवान महावीर गौतम को संबोधित कर कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम 'सव्वत्थोवं' इत्यादि-'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र 'अहे' नीचे के 'खेत्तं' क्षेत्र में 'सव्वत्थोवं' सबसे कम 'एक्केणं समएणं' एक समय में 'ओवयइ' गच्छति-जाता है-अर्थात् इन्द्र एक समय में जितने अधिक क्षेत्र में ऊपर में जाता है-उसकी अपेक्षा वह नीचे के क्षेत्र में एक समय में जाता है 'तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ' यदि वह तिर्यक् क्षेत्र में जाना चाहे तो एक समय में वह संख्यात भागतक जा सकता है-इससे अधिक

જાય છે અને તિર્યગ્ અસંખ્યાત દ્વીપસમુદ્રો પર્યન્ત પણ જાય છે. ગૌતમસ્વામી એ જાણવા માગે છે કે શક્રેન્દ્ર એક સમયમાં ઉર્ધ્વગમન વધારે કરી શકે છે, કે અધોગમન વધારે કરી શકે છે કે તિર્યગ્ ગમન વધારે કરી શકે છે? ગૌતમસ્વામી એ જાણવા માગે છે કે શક્રેન્દ્ર દ્વારા ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ ગમનમાં એક સમયમાં જેટલું ક્ષેત્ર કાપવામાં આવે છે એટલા ક્ષેત્રની તુલના કરવામાં આવે તો તે ત્રણેમાંથી કયું ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રથી અલ્પ છે? કયુ ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રથી અધિક છે? કયુ ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રની બરાબર છે? અને કયુ ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્ર કરતાં વિશેષાધિક છે? મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે- 'गोयमा'! હે ગૌતમ! 'सव्वत्थोवं देविंदे देवराया सक्के अहे खेत्तं सव्वत्थोवं एक्केणं समएणं ओवयइ' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર એક સમયમાં સૌથી ઓછા ક્ષેત્ર સુધીનું અધોગમન કરે છે. એટલે કે તે એક સમયમાં જેટલે ઊંચે જઇ શકે છે, તેથી અલ્પ ક્ષેત્ર પર્યન્ત તે એક સમયમાં નીચે જઇ શકે છે. 'तिरियं संखेज्जेभागे' જો તે તિર્યગ્ જાય તો તેનાથી સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર પર્યન્ત જઇ શકે છે. આ રીતે અધોગમનના ક્ષેત્ર કરતાં તિર્યગ્ ગમનનું

गच्छति 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' ऊर्ध्वं संख्येयान् भागान् गच्छति, 'तिरियं संखेज्जे भागे' त्ति अर्थात् कल्पनया किल यदि एकेन समयेन शक्रो योजनपर्यन्तमधोलोकं गच्छति तदा तस्य योजनस्य द्विधा करणेन द्वौ भागौ भवतः,तयोर्भागयोः तावत्प्रमाणस्यापरस्यैकभागस्य मेलनेन त्रयः संख्येया भागाः उच्यन्ते अतस्तान् भागान् सार्धयोजनपरिमितान् शक्रस्तिर्यग्गच्छति, 'उड्ढं संखेज्जे भागे' त्ति' यान् किल कल्पनया त्रीन् भागान् सार्धयोजनरूपान् तिर्यग्गच्छति तेषु भागेषु एकभागसमानप्रमाणस्य चतुर्थभागस्य मेलनेन चत्वारः संख्यातभागा उच्यन्ते

नहीं जा सकता है। 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' और यदि वह ऊपर जाना चाहे तो एक समय में संख्यात भागतक जाता है। यहां तिर्यक् क्षेत्र के संख्यात भागों की अपेक्षा ये संख्यात भाग अधिक हैं। क्यों कि संख्यात भाग के भी संख्यातभाग होते हैं। अब हम इस विषय को कल्पना करके इस प्रकार से समझ सकते हैं मानलो शक्र एक समय में, अधोलोक में एक योजन प्रमाण क्षेत्र तक जाता है। तब उस योजन के दो विभाग करने पर दो हिस्से हो जाते हैं- आधेयोजन का एक और आधे योजन का दूसरा, अब इन दोनों भागों में से एक भागलेकर एक योजन में मिलाने से तीन संख्यात भाग आते हैं- इस तरह शक्र तिर्यक् क्षेत्र में एक समय में तीन संख्यातभागपरिमित १॥ देढ योजन प्रमाण क्षेत्र तक जाता है। 'उड्ढं संखेज्जेभागे त्ति' इसका तात्पर्य यह है- कि १॥ योजन परिमिततीन संख्यातभाग रूप क्षेत्र तक इन्द्र जब तिर्यक् क्षेत्र में जाता है तो इन तीन संख्यात भागों में अवशिष्ट द्वितीयभागरूप चतुर्थभाग को

क्षेत्र અધિક છે. 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' तिर्यग् ગમન કરતાં તે સંખ્યાત અધિક ભાગ પ્રમાણુ ઉર્ધ્વગમન કરે છે. આ વાત બરાબર સમજવા માટે નીચે પ્રમાણે કલ્પના કરવાથી વિષય વધારે સ્પષ્ટ થશે ધારો કે શક્રેન્દ્ર એક સમયમાં એક યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર પર્યન્ત નીચે જઈ શકે છે. તો તે યોજનના બે સરખા ભાગ પાડવામાં આવે તો અર્ધા અર્ધા યોજનના બે ભાગ પડશે હવે તે બન્ને ભાગોમાંથી એક ભાગને લઇને એક યોજનમાં ઉમેરવાથી ૧॥ યોજન પ્રમાણુ ભાગ આવે છે. આ રીતે શક્ર એક સમયમાં ૧॥ દેઢ યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર સુધી તિર્યગ ગમન કરી શકે છે. 'उड्ढं संखेज्जे भागे त्ति' શક્રેન્દ્ર ૧॥ યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર પર્યન્ત તિર્યગ્ ગમન કરે છે, એ વાત ઉપર સમજાવી. હવે ઉપર એક યોજનના જે બે ભાગો પાડયા તેમાં જે અર્ધ ભાગ વધ્યો છે તેને તિર્યગ્ ગમનના ૧॥ યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્રમાં ઉમેરવાથી જે બે યોજન પ્રમાણુ ક્ષેત્ર આવે છે, એ

तान् किलसंख्यातभागान् द्वि योजनपरिमितान् ऊर्ध्वंगच्छति, सूत्रे संख्यात भागमात्रोपादानस्यैव सत्वेन तस्योक्तानियतभागव्याख्यानमप्रामाणिकम् इति न वक्तव्यम् जावइअं खेत्तं चमरे असुरिंदे, असुरराया अहे उवयइ एक्केणं समएणं तं सक्के दोर्हि' तथा 'सक्कस्स उप्पयणकाले, चमरस्स य उवयणकाले तेणं दोण्हि वि तुल्ला' इतिवचनद्वयात् यावताकालेन द्वियोजनं चेदूर्ध्वं गच्छति

और जब मिला दिया जाता है- तब चार संख्यात भाग कहे जाते हैं-ये चार संख्यात भाग २ योजन प्रमाण हो जाते हैं- इतने क्षेत्र तक इन्द्र-शक्र ऊपर में एक समय में जाता है। यहां पर ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि 'सूत्र में तो संख्यातभागमात्र का भी उपादान किया गया है- फिर आपने इस प्रकारके विभाग करके यह व्याख्यान कैसे किया है' क्यों कि 'जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ एक्केणं समएणं, तं सक्के दोर्हि' तथा 'सक्कस्स उप्पयणकाले चमरस्स य उवयणकाले तेणं दोण्हि वि तुल्ला' इन दो वचनों से यही बात सिद्ध होती है अर्थात्- डेढ़गुणता एवं द्विगुणता फलित होती है- तात्पर्य कहनेका यह है कि असुरेन्द्र असुरराज चमर एक समय में जितने क्षेत्रतक नीचे जाता है उतने ही क्षेत्रतक नीचे जाने में शक्र को दो समय लगते हैं। तथा शक्र का जो ऊपर जाने का काल है वह, एवं चमर का जो नीचे जाने का काल है वह ये दोनों समान हैं। इस कथन से यह निश्चित हो जाता है कि शक्र नीचे जितने क्षेत्रतक दो समय में जाता है इतने ही

ક્ષેત્રને શક્રનું ઉર્ધ્વગમન ક્ષેત્ર સમજવું અહીં' એવી શંકા ન કરવી જોઈએ કે 'સૂત્રમાં તો સંખ્યાત ભાગનું જ ઉપાદાન કર્યું છે, છતાં આપે કેવી રીતે આ પ્રકારના ભાગો પાડયા છે?' કારણ કે जावइयं खेत्तं चमरे असुरिंदे असुरराया अहे उवयइ एक्केणं समए णं तं सक्के दोर्हि' તથા 'सक्कस्स उप्पयणकाले चमरस्स य उवयणकाले तेणं दोण्हि वि तुल्ला' આ બન્ને સૂત્રોથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે-એટલે કે ૧।। દોઢ ગણાપણું સિદ્ધ થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં જેટલા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જાય છે, એટલા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જવામાં શક્રને બે સમય લાગે છે. તથા શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ અને ચમરનો અધોગમન કાળ સરખો જ છે. આ કથનથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે શક્ર નીચે જેટલા ક્ષેત્ર સુધી બે સમયમાં જાય છે, એટલાં જ ક્ષેત્ર સુધી ઊંચે જવાને તેને એક સમય લાગે છે. આ રીતે

गच्छति 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' ऊर्ध्वं संख्येयान् भागान् गच्छति, 'तिरियं संखेज्जे भागे' त्ति अर्थात् कल्पनया किल यदि एकेन समयेन शक्रो योजनपर्यन्तमधोलोकं गच्छति तदा तस्य योजनस्य द्विधा करणेन द्वौ भागौ भवतः, तयोर्भागयोः तावत्प्रमाणस्यापरस्यैकभागस्य मेलनेन त्रयः संख्येया भागाः उच्यन्ते अतस्तान् भागान् सार्धयोजनपरिमितान् शक्रस्तिर्यग्गच्छति, 'उड्ढं संखेज्जे भागे' त्ति' यान् किल कल्पनया त्रीन् भागान् सार्धयोजनरूपान् तिर्यग्गच्छति तेषु भागेषु एकभागसमानप्रमाणस्य चतुर्थभागस्य मेलनेन चत्वारः संख्यातभागा उच्यन्ते

नहीं जा सकता है। 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' और यदि वह ऊपर जाना चाहे तो एक समय में संख्यात भागतक जाता है। यहां तिर्यक् क्षेत्र के संख्यात भागों की अपेक्षा ये संख्यात भाग अधिक हैं। क्यों कि संख्यात भाग के भी संख्यातभाग होते हैं। अब हम इस विषय को कल्पना करके इस प्रकार से समझ सकते हैं मानलो शक्र एक समय में, अधोलोक में एक योजन प्रमाण क्षेत्र तक जाता है। तब उस योजन के दो विभाग करने पर दो हिस्से हो जाते हैं– आधेयोजन का एक और आधे योजन का दूसरा, अब इन दोनों भागों में से एक भागलेकर एक योजन में मिलाने से तीन संख्यात भाग आते हैं- इस तरह शक्र तिर्यक् क्षेत्र में एक समय में तीन संख्यातभागपरिमित १॥ डेढ योजन प्रमाण क्षेत्र तक जाता है। 'उड्ढं संखेज्जेभागे त्ति' इसका तात्पर्य यह है– कि १॥ योजन परिमिततीन संख्यातभाग रूप क्षेत्र तक इन्द्र जब तिर्यक् क्षेत्र में जाता है तो इन तीन संख्यात भागों में अवशिष्ट द्वितीयभागरूप चतुर्थभाग को

ક્ષેત્ર અધિક છે. 'उड्ढं संखेज्जे भागे गच्छइ' તિર્યગ્ ગમન કરતાં તે સંખ્યાત અધિક ભાગ પ્રમાણ ઉર્ધ્વગમન કરે છે. આ વાત બરાબર સમજવા માટે નીચે પ્રમાણે કલ્પના કરવાથી વિષય વધારે સ્પષ્ટ થશે ધારો કે શક્રેન્દ્ર એક સમયમાં એક યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર પર્યન્ત નીચે જઈ શકે છે. તો તે યોજનના બે સરખા ભાગ પાડવામાં આવે તો અર્ધા અર્ધા યોજનના બે ભાગ પડશે હવે તે બન્ને ભાગોમાંથી એક ભાગને લઈને એક યોજનમાં ઉમેરવાથી ૧॥ યોજન પ્રમાણ ભાગ આવે છે. આ રીતે શક્ર એક સમયમાં ૧॥ દેઢ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર સુધી તિર્યગ ગમન કરી શકે છે. 'उड्ढं संखेज्जे भागे त्ति' શક્રેન્દ્ર ૧॥ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર પર્યન્ત તિર્યગ્ ગમન કરે છે, એ વાત ઉપર સમજાવી. હવે ઉપર એક યોજનના જે બે ભાગો પાડયા તેમાં જે અર્ધ ભાગ વધ્યો છે તેને તિર્યગ્ ગમનના ૧॥ યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં ઉમેરવાથી જે બે યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્ર આવે છે, એ

असुरराजस्य 'उड्ढं अहे, तिरियं च' ऊर्ध्वम्, अधः तिर्यक् च 'गतिविसयस्स' गतिविषयस्य मध्ये 'कयरे' कतरः को गतिविषयः 'कयरेहिंतो' कतरेभ्यः केभ्यो गतिविषयेभ्यः 'अप्पे वा' अल्पो वा' बहुए वा' बहुर्वा 'तुल्ले वा' तुल्यो वा 'विसेसाहिए वा' विशेपाधिको वा? भगवानाह 'गोयमा!' 'सव्वत्थोवं' सर्वस्तोकं' सर्वतोन्यूनम् 'खेत्तं' क्षेत्रम् 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'उड्ढंउप्पयइ' ऊर्ध्वम् उत्पतति एक्केणं समएणं' एकेन समयेन 'तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ' तिर्यक्संख्येयान भागान्-प्रदेशान् गच्छति 'अहे संखेज्जे भागे गच्छइ' अधःसंख्येयान् भागान् गच्छति। वज्रविषये प्राह 'वज्जस्स' वज्रस्य जहसक्कस्स तहेव' यथा शक्रस्य तथैव

असुररण्णो चमरस्स' असुरेन्द्र असुरराज चमर का जो 'उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स' उर्ध्व, अधः एवं तिर्यग् गन्तव्य स्थानरूप क्षेत्र है उसके बीच में 'कयरे' कौन सा क्षेत्र 'कयरेहिंतो' कौन से क्षेत्रों की अपेक्षा 'अप्पे वा' अल्प है 'बहुए वा' कौनसे क्षेत्रोंकी अपेक्षा बहुत हैं 'तुल्लेवा' कौनसे क्षेत्रोंकी अपेक्षा तुल्य है और कौन से क्षेत्रोंकी अपेक्षा 'विसेसाहिए वा' विशेपाधिक है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'गोयमा' इत्यादि, हे गौतम! 'असुरिंदे असुरराया उड्ढं सव्वत्थोवं खेत्तं एक्केणं समएणं उप्पयइ' असुरेन्द्र असुरराज चमर उर्ध्व में सब से कम क्षेत्रतक एक समय में जाता है। 'तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ' तथा तिरछे क्षेत्र में वह एक समय में संख्यातभागों प्रदेशोंतक जाता है। 'अहे संखेज्जे भागे गच्छइ' और अधः भी संख्यात भागों-प्रदेशों तक जाता है। 'वज्जं जहा सक्कस्स

च गइविसयस्स' હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના ઉર્ધ્વ અધો અને તિર્યગ્-ગમનના ક્ષેત્રની તુલના કરવામાં આવે તો 'कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा, विसेसाहिए वा' કયું ક્ષેત્ર કોનાથી અલ્પ છે, કયું ક્ષેત્ર કોનાથી અધિક છે, કયું ક્ષેત્ર કોની બરાબર છે અને કયું ક્ષેત્ર કયા ક્ષેત્રથી વિશેષાધિક છે ? આ પ્રશ્નોનો જવાબ આપતાં મહાવીરપ્રભુ કહે છે કે –'गोयमा!, હે ગૌતમ ! 'असुरिंदे असुरराया उड्ढं सव्वत्थोवं खेत्तं एक्केणं समएणं उप्पयइ' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા ક્ષેત્ર સુધી ઉર્ધ્વગમન કરે છે. तिरियं संखेज्जे भागे गच्छइ' તે એક સમયમાં સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં તિર્યગ્ગમન કરે છે, 'अहे संखेज्जे भागे गच्छइ' અને અધોલોકમાં પણ સંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ ક્ષેત્ર સુધી ગમન કરે છે. 'वज्जं जहा सक्कस्स तहेव-नवरं विसेसाहियं कायव्वं'

तावता कालेनैकयोजनमधः सार्धैकयोजनं तिर्यग्गच्छति तस्याप्यन्तरालवर्तित्वात्।

समयः	गन्ता	ऊर्ध्वम्	तिर्यक्	अधः
१	शक्रः	अष्ट क्रोशाः (द्वीयोजनम्)	षट् क्रोशाः (सार्धैकयोजनम्)	चत्वारःक्रोशाः (एकं योजनम्)
१	चमरः	त्रिभागन्यूनम् क्रोशत्रयम्	त्रिभागद्वयन्यूनं षट् क्रोशा (सार्धैक योजनं	अष्टक्रोशाः (द्वियोजनम्)
१	वज्रम्	चत्वारःक्रोशाः (एकं योजनम्)	त्रिभागसहितं क्रोशत्रयम्	त्रिभागन्यूनचत्वारः क्रोशाः (एकं योजनम्)

अथ गौतमः चमरस्योर्ध्वाधस्तिर्यग्गतिबहुत्वाल्पत्वं पृच्छति-चमरस्स णं भंते ! इत्यादि। हे भगवन्। चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्रस्य

क्षेत्रतक वह ऊँचे एक समय में जाता है- इस तरह नीचे के क्षेत्र की अपेक्षा ऊँचे का क्षेत्र द्विगुणा है और नीचे तथा ऊँचे के क्षेत्र का बीच का तिरछा क्षेत्र जो है उसका प्रमाण बीच के प्रमाण के अनुसार ही होना चाहिये- इस कारण नीचे के क्षेत्र की अपेक्षा तिरछा क्षेत्र १॥ योजन हो जाता है- इन्द्र वगैरह की गति को समझने के लिये ऊपर टीकामें दिया हुआ कोठामें देखलेना चाहिये इससे यह विषय अच्छी तरह से समझा जा सकता है—

अब गौतम प्रभु से चमर के ऊंचे नीचे और तिरछे रूप गन्तव्य क्षेत्र के अल्पत्व और बहुत्व के विषय में पूछने के निमित्त प्रश्न करते हैं- 'चमरस्स णं भंते' इत्यादि, 'भंते' हे भदन्त ! 'असुरिंदस्स

નીચેના ક્ષેત્ર કરતાં ઉપરનું ક્ષેત્ર બમણું છે. અને નીચે તથા ઉપરના ક્ષેત્રની વચ્ચેનું જે તિર્યગ્ક્ષેત્ર છે તિર્યગ્ક્ષેત્રમાં ગમન કરવાનું પ્રમાણ ઉર્ધ્વ અને અધોગમનના પ્રમાણના વચગાળાનુંપ્રમાણ (એ બન્નેનું સરાસરી પ્રમાણ) હોવું જોઇએ. આ રીતે ગણતરી કરવામાં આવે તો એક સમયમાં શક્ર ૧।। દોઢ યોજન પ્રમાણ તિર્યગ્ગક્ષેત્ર સુધી ગમન કરી શકે છે, એ વાતસિદ્ધ થાય છે. શક્ર, ચમર અને વજ્રની ગતિ સમજાવવા માટે ઉપર ટીકામાં આપવામાં આવેલ કોઠામાંથી જોઇ લેવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી ચમરના ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ગમન ક્ષેત્રની તુલના કરવાને માટે નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो उड्ढं अहे तिरियं

वह विशेपाधिक प्रदेशों तक जाता है। यही वज्र संबंधी उर्ध्व अधः और तिर्यग् गति के विपय की बात उपरोक्त कोष्टक में स्पष्ट की गई हैं। इस कोष्टक से हम यह समझ सकते हैं, कि वज्र एक समय में नीचे थोडे क्षेत्र तक जाता है- सो इसका कारण यह है कि नीचे जाने में उसकी गति मंद होती है- अर्थात् नीचे जाने में वह मंद गतिवाला होता है- वज्र का अधोगमन का क्षेत्र कल्पना के अनुसार त्रिभागन्यून एकयोजन प्रमाणका मान लीजिये। तिर्यक् क्षेत्र विशेपाधिक दो भाग वाला मान लेना चाहिये-क्योंकि वह वहींतक एक समय में जा सकता है- इसका कारण भी यह है कि तिरछे जाने में वह शीघ्रतर गतिवाला होता है ये विशेपाधिक दो भाग योजन के हैं। विशेपाधिक दो भाग अर्थात् योजन के विशेपाधिक दो त्रिभाग-त्रिभागसहित तीन कोशतक वज्र तिर्यक् एक समय में जाता है ऐसा इसका तात्पर्यार्थ होता है। तथा वह वज्र ऊँचे भी विशेपाधिक दो भाग जाता है- इसका तात्पर्य यह है कि विशेपाधिक दो भाग अर्थात जो दो विशेपाधिक भाग तिरछे क्षेत्र में कहे गये है उन दो भागों को ही यहां कुछ विशेपाधिक समझना चाहिये। वज्र ऊँचे एक योजन जाता है इसका कारण यह है कि- वज्र ऊंचे जाने में शीघ्रतम गतिवाला होता है। यहां पर ऐसी

પાધિક પ્રદેશો સુધી જાય છે, અને ઊંચે પણ તે વિશેષાધિક પ્રદેશો સુધી જાય છે. વજ્રના ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ગમનની એજ વાત ઉપરના સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલી છે. એ ઉપરથી એ વાત આપણા ધ્યાનમાં આવે છે કે એક સમયમાં વજ્ર સૌથી ઓછા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જાય છે. તેનું કારણ કે નીચે જવાની તેની ગતિ સૌથી મંદ છે. કોઠામાં જે ક્ષેત્ર પ્રમાણની કલ્પના કરવામાં આવેલી છે, તે કલ્પના પ્રમાણે વજ્રનું અધોગમન ક્ષેત્ર એક સમયમાં ત્રિભાગ ન્યૂન એક યોજન પ્રમાણ માની લેવામાં આવે તો તેનું તિર્યગ્ગમન ક્ષેત્ર વિશેષાધિક બે ભાગવાળું માનવું જોઈએ, કારણ કે તિર્યગ્ગમન કરવાની તેની ગતિ વધારે શીઘ્ર હોય છે. આ જે બે વિશેષાધિક ભાગ કહ્યા છે તે યોજનના ભાગો સમજવા. વિશેષાધિક બે ભાગ એટલે યોજનના વિશેષાધિક બે ત્રિભાગ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્રિભાગ સહિત ત્રણ કોશ પર્યન્ત વજ્ર એક સમયમાં જાય છે, તથા તે વજ્ર ઉંચે પણ વિશેષાધિક બે ભાગ સુધી જાય છે. એટલે કે જે બે વિશેષાધિક ભાગો તિર્યક્ક્ષેત્રમાં કહ્યા છે, એ બે ભાગોને જ અહીં વિશેષાધિક જેવા સમજવા જોઈએ. વજ્ર ઊંચે એક યોજન ક્ષેત્ર સુધી એક સમયમાં જાય છે કારણ કે તેની ઉર્ધ્વ-

शक्रस्येव वज्रस्यापि गतिविषयो ज्ञातव्यः किन्तु 'नवरं' नवरम्-विशेषःपुनः 'विसेसाहियं कायव्वं' विशेषाधिकं कर्तव्यम्, गौतमः शक्रस्योर्ध्वाधोगमनकालालपबहुत्वम् पृच्छति-'सक्कस्स णं भंते' इत्यादि । हे भगवन् ! शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'ओवयणकालस्स' अवपतनकालस्य च 'उप्पयणकालस्स य 'उत्पतनकालस्य च मध्ये 'कयरे' कतरः कालः कयरेहिंतो' कतरेभ्यः कालेभ्यः अप्पे वा' अल्पो वा 'बहुए वा' बहुको वा, तुल्ले वा' तुल्यो वा' विसेसाहिए वा' विशेषाधिको वा ? भगवानाह गोयमा ! हे गौतम 'सव्वत्थोवे' सर्वस्तोकः सर्वतोऽल्पः 'सक्कस्स' शक्रस्य

तहेव-नवरं विसेसाहियं कायव्वं' वज्रकी भी गति का विषय क्षेत्र शक्र की तरह से ही जानना चाहिये परन्तु जो विशेपता है वह इस प्रकार से है कि यहां विशेपाधिक का पाठ करना चाहिये-तात्पर्य इसका यह है कि 'वज्जस्स णं भंते ! उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवं खेत्तं वज्जं अहे उप्पयइ, एगेणं समएणं, तिरियं विसेसाहिए भागे गच्छइ, उड्ढं विसेसाहिए भागे गच्छइ, अर्थात् हे भदन्त ! वज्रका उर्ध्वगतिविपयक क्षेत्र, अधोगतिविषयक क्षेत्र, एवं तिर्यग्गति विपयक क्षेत्र के मध्य में से कौनसा क्षेत्र कौनसे क्षेत्रकी अपेक्षा अल्प है, कौन सा ज्यादा है, कौन सा तुल्य है और कौनसा विशेपाधिक है ? श्रमण भगवन महावीर प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वज्र एक समय में नीचे सब से कम क्षेत्र तक जाता है, तिरछे क्षेत्र में वह विशेपाधिक प्रदेशों तक जाता है, ऊंचे भी

वज्रनी गतिनुं क्षेत्र पण शक्रनी गतिना क्षेत्र प्रमाणे ज जाणवुं. परंतु त्यां जे विशेषता छे ते आ प्रमाणे छे-त्यां विशेषाधिकतानो पाठ कहेवो जोइए. ते पाठ नीचे प्रमाणे छे. वज्जस्स णं भंते ! उड्ढे अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! वज्रना उर्ध्वगति विषयक क्षेत्र, अधोगति विषयक क्षेत्र अने तिर्यग्गति विषयक क्षेत्रमांथी कयुं क्षेत्र कोना करतां अल्प छे, कयुं कोनाथी अधिक छे, कयुं कोनी बराबर छे अने कयुं कोना करतां विशेषाधिक छे ? सव्वत्थोवं खेत्तं वज्जं अहे उप्पयइ, एगेणं समएणं, तिरियं विसेसाहिए भागे गच्छइ, उड्ढं विसेसाहिए भागे गच्छइ' हे गौतम! वज्र एक समयमां नीचे सौथी ओछा क्षेत्र सुधी जाय छे, तिरछा क्षेत्रमां ते विशे-

वह विशेषाधिक प्रदेशों तक जाता है। यही वज्र संबंधी ऊर्ध्व अधः और तिर्यग् गति के विषय की बात उपरोक्त कोष्ठक में स्पष्ट की गई हैं। इस कोष्टक से हम यह समझ सकते हैं, कि वज्र एक समय में नीचे थोडे क्षेत्र तक जाता है- सो इसका कारण यह है कि नीचे जाने में उसकी गति मंद होती है- अर्थात् नीचे जाने में वह मंद गतिवाला होता है- वज्र का अधोगमन का क्षेत्र कल्पना के अनुसार त्रिभागन्यून एकयोजन प्रमाणका मान लीजिये। तिर्यक् क्षेत्र विशेषाधिक दो भाग वाला मान लेना चाहिये-क्योंकि वह वहांतक एक समय में जा सकता है- इसका कारण भी यह है कि तिरछे जाने में वह शीघ्रतर गतिवाला होता है ये विशेषाधिक दो भाग योजन के हैं। विशेषाधिक दो भाग अर्थात् योजन के विशेषाधिक दो त्रिभाग-त्रिभागसहित तीन कोशतक वज्र तिर्यक् एक समय में जाता है ऐसा इसका तात्पर्यार्थ होता है। तथा वह वज्र ऊँचे भी विशेषाधिक दो भाग जाता है- इसका तात्पर्य यह है कि विशे-पाधिक दो भाग अर्थात जो दो विशेपाधिक भाग तिरछे क्षेत्र में कहे गये है उन दो भागों को ही यहां कुछ विशेपाधिक समझना चाहिये। वज्र ऊँचे एक योजन जाता है इसका कारण यह है कि-वज्र ऊंचे जाने में शीघ्रतम गतिवाला होता है। यहां पर ऐसी

પાધિક પ્રદેશો સુધી જાય છે, અને ઊંચે પણ તે વિશેષાધિક પ્રદેશો સુધી જાય છે. વજ્રના ઉર્ધ્વ, અધો અને તિર્યગ્ગમનની એજ વાત ઉપરના સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલી છે. એ ઉપરથી એ વાત આપણા ધ્યાનમાં આવે છે કે એક સમયમાં વજ્ર સૌથી ઓછા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જાય છે. તેનું કારણ કે નીચે જવાની તેની ગતિ સૌથી મંદ છે. કોઠામાં જે ક્ષેત્ર પ્રમાણની કલ્પના કરવામાં આવેલી છે, તે કલ્પના પ્રમાણે વજ્રનું અધોગમન ક્ષેત્ર એક સમયમાં ત્રિભાગ ન્યૂન એક યોજન પ્રમાણ માની લેવામાં આવે તો તેનું તિર્યગ્ગમન ક્ષેત્ર વિશેષાધિક બે ભાગવાળું માનવું જોઈએ, કારણ કે તિર્યગ્ગમન કરવાની તેની ગતિ વધારે શીઘ્ર હોય છે. આ જે બે વિશેષાધિક ભાગ કહ્યા છે તે યોજનના ભાગો સમજવા. વિશેષાધિક બે ભાગ એટલે યોજનના વિશેષાધિક બે ત્રિભાગ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્રિભાગ સહિત ત્રણ કોશ પર્યન્ત વજ્ર એક સમયમાં જાય છે, તથા તે વજ્ર ઉંચે પણ વિશેષાધિક બે ભાગ સુધી જાય છે. એટલે કે જે બે વિશેષાધિક ભાગો તિર્યક્ક્ષેત્રમાં કહ્યા છે, એ બે ભાગોને જ અહીં વિશેષાધિક જેવા સમજવા જોઈએ. વજ્ર ઊંચે એક યોજન ક્ષેત્ર સુધી એક સમયમાં જાય છે કારણ કે તેની ઉર્ધ્વ-

शक्रस्येव वज्रस्यापि गतिविषयो ज्ञातव्यः किन्तु 'नवरं' नवरम्-विशेषःपुनः 'विसेसाहिअं कायव्वो' विशेषाधिकं कर्तव्यम्, गौतमः शक्रस्योर्ध्वाधोगमन-कालाल्पबहुत्वम् पृच्छति-'सक्कस्स णं भंते' इत्यादि । हे भगवन् ! शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'ओवयणकालस्स' अवपतन-कालस्य च 'उप्पयणकालस्स य 'उत्पतनकालस्य च मध्ये 'कयरे' कतरः कालः कयरेहिंतो' कतरेभ्यः कालेभ्यः अप्पे वा' अल्पो वा 'बहुए वा' बहुको वा, तुल्ले वा' तुल्यो वा' विसेसाहिए वा' विशेषाधिको वा ? भगवानाह गोयमा ! हे गौतम 'सव्वत्थोवे' सर्वस्तोकः सर्वतोऽल्पः 'सक्कस्स' शक्रस्य

तहेव-नवरं विसेसाहियं कायव्वं' वज्रकी भी गति का विषय-क्षेत्र शक्र की तरह से ही जानना चाहिये परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकार से है कि यहां विशेषाधिक का पाठ करना चाहिये-तात्पर्य इसका यह है कि 'वज्जस्स णं भंते ! उड्ढं अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा? गोयमा ! सव्वत्थोवं खेत्तं वज्जं अहे उप्पयइ, एगेणं समएणं, तिरियं विसेसाहिए भागे गच्छइ, उड्ढं विसेसाहिए भागे गच्छइ, अर्थात् हे भदन्त ! वज्रका उर्ध्वगतिविषयक क्षेत्र, अधोगतिविषयक क्षेत्र, एवं तिर्यग्गति विषयक क्षेत्र के मध्य में से कौनसा क्षेत्र कौनसे क्षेत्रकी अपेक्षा अल्प है, कौन सा ज्यादा है, कौन सा तुल्य है और कौनसा विशेषाधिक है ? श्रमण भगवन महावीर प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! वज्र एक समय में नीचे सब से कम क्षेत्र तक जाता है, तिरछे क्षेत्र में वह विशेषाधिक प्रदेशों तक जाता है, ऊंचे भी

વજ્રની ગતિનું ક્ષેત્ર પણ શક્રની ગતિના ક્ષેત્ર પ્રમાણે જ જાણવું. પરંતુ ત્યાં જે વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે છે-ત્યાં વિશેષાધિકતાનો પાઠ કહેવો જોઈએ. તે પાઠ નીચે પ્રમાણે છે. वज्जस्स णं भंते ! उड्ढे अहे तिरियं च गइविसयस्स कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुआ वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा' હે ભદન્ત ! વજ્રના ઉર્ધ્વ-ગતિ વિષયક ક્ષેત્ર, અધોગતિ વિષયક ક્ષેત્ર અને તિર્યગ્ગતિ વિષયક ક્ષેત્રમાંથી કયું ક્ષેત્ર કોના કરતાં અલ્પ છે, કયું કોનાથી અધિક છે, કયું કોની બરાબર છે અને કયું કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ? सव्वत्थोवं खेत्तं वज्जं अहे उप्पयइ, एगेणं समएणं, तिरियं विसेसाहिए भागे गच्छइ, उड्ढं विसेसाहिए भागे गच्छइ' હે ગૌતમ! વજ્ર એક સમયમાં નીચે સૌથી ઓછા ક્ષેત્ર સુધી જાય છે, તિરછા ક્ષેત્રમાં તે વિશે-

'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'उड्ढं उप्पयणकाले' ऊर्ध्वम् उत्पतनकालः किन्तु 'ओवयणकाले' अवपतनकालः 'संखेज्जगुणे' संख्येयगुणो वर्तते। चमरविषये प्रतिपादयति-'चमरस्स वि' चमरस्यापि 'जहासक्कस्स' यथा-

सूत्रकी दूसरी टीका के आधार से लिखी गई है ऐसा जानना चाहिये विवक्षित टीकाकारने यह व्याख्या नहीं लिखी है। इस प्रकार यह गतिविषयक क्षेत्रकी अल्प बहुता प्रकट की गई है। अब गौतम स्वामी श्रमण भगवान महावीर से गति के काल की अल्प बहुता पूछते हैं-' सक्कस्स णं भंते' इत्यादि। हे भदन्त! 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराजशक्रके 'ओवयणकालस्स य उप्पयणकालस्स य कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा, बहुए वा, तुल्ले वा विसेसाहिए वा ?' अवपतनकाल (नीचे जानेका) और उत्पतनकाल (ऊपर जानेका) के बीच में कौनसा काल कौनसे कालसे अल्प है, कौन से काल से अधिक है, कौनसे कालके साथ तुल्य है और कौन से काल से विशेषाधिक है? इसके उत्तरमें प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्रका 'उड्ढं उप्पयणकाले' उर्ध्वमें उत्पतनकाल 'सव्वत्थोवे' सबसे कम है। परन्तु 'ओवयणकाले संखेज्जगुणे' अवपतनकाल (नीचे जानेका) संख्यात गुणा है अब चमर के विषयमें प्रभु कहते हैं कि-'चमरस्स वि जहा सक्कस्स नवरं सव्वत्थोवे ओवयकाले, उप्पय-

બીજી ટીકાને આધારે લખવામાં આવી છે, એમ સમજવું. આ રીતે ગતિવિષયક ક્ષેત્રની ન્યૂનતા તથા અધિકતા દર્શાવવામાં આવી છે. હવે ગતિના કાળની ન્યૂનતા તથા અધિકતાના વિષયમાં ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે-'सक्कस णं भंते ઇત્યાદિ હે ભદન્ત! देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स ओवयणकालस्स य उप्पयणकालस्स य कयरे कयरे हिंतो अप्पे वा बहुए वा तुल्ले वा विसेसाहिए वा ? હે ભગવન્ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને અધોગમન કાળની સરખામણી કરવામાં આવે તો તે બે કાળમાંથી કયો કાળ કયા કાળથી ન્યૂન છે, કયો કોના કરતાં અધિક છે, કયો કોની બરાબર છે, અને કયો કોના કરતાં વિશેષાધિક છે? ભગવાન મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનો 'उड्ढं उप्पयणकाले' ઉર્ધ્વગમન કાળ 'सव्वत्थोवे' સૌથી ઓછો છે. પણ 'ओवयणकाले संखेज्जगुणे' અધોગમન કાળ તેથી સંખ્યાત ગણો છે. 'चमरस्स वि जहा सक्कस्स नवरं सव्वत्थोवे ओवयणकाले, उप्पयणकाले संखेज्जगुणे'

आशंका नहीं करनी चाहिये कि मूलसूत्र में तो सिर्फ विशेषाधिकता ही सूत्रकारने कही है फिर यहां नियततावाली विशेषाधिकता किस तरहसे कही गई है? क्यों कि इस समय में असुरेन्द्र असुरराज चमर जितना नीचे जाता है उतने ही नीचे जानेमें इन्द्र को दो समय एवं वज्रको तीन समय लगते हैं' इस प्रकार के कथनसे शक्र के अधोगमनकी अपेक्षा वज्रकी अधोगति त्रिभाग न्यून आती है इस लिये त्रिभाग न्यून एक योजनकी अधोगति कही गई है। तथा 'शक्रका नीचे जानेका काल और वज्र का ऊपर जानेका काल ये दोनों तुल्य हैं' इस कथन से ज्ञात होता है कि एक समयमें शक्र जितने नीचे क्षेत्रमें जाता है उतने ही क्षेत्र में वज्र एक समयमें ऊंचे गमन करता है, शक्र एक समयमें नीचे एक योजनतक जाता है और वज्र एक समयमें ऊपर एक योजन जाता है इसलिये वज्रकी ऊर्ध्वगति एक योजन की कही गई है, ऊर्ध्वगति और अधोगतिका बीच का क्षेत्र तिर्यग्गतिका क्षेत्र है इस-लिये इसका प्रमाण बीच के प्रमाण जितना ही होना चाहिये। अतः इसका प्रमाण त्रिभाग सहित तीन कोशका कहा गया है। यह व्याख्या 'वज्जं जहा सक्कस्स तहेव-नवरं विसेसाहियं कायव्वं' इस-

---

ગમનની ગતિ સૌથી વધારે હોય છે. અહીં એવી આશંકા ન કરવી જોઇએ કે મૂળ સૂત્રમાં તો સૂત્રકારે વિશેષાધિકતા જ કહેલ છે; તો અહીં નિયતતાવાળી વિશેષાધિકતા કેવી રીતે બતાવવામાં આવી છે ? કારણ કે એટલા સમયમાં અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર જેટલે નીચે જાય છે, એટલે નીચે જવામાં શક્રેન્દ્રને બે સમય અને વજ્રને ત્રણ સમય લાગે છે' આ પ્રકારના કથનથી શક્રના અધોગમન કરતાં વજ્રનો અધોગમન સમય ⅔ ભાગનો આવે છે, તેથી ત્રિભાગ ન્યૂન એક યોજનની (⅔ યોજનની) તેની અધોગતિ (નીચીગતિ) કહી છે.તથા 'શક્રનો નીચે જવાનો કાળ અને વજ્રનો ઊંચે જવાનો કાળ સરખો જ છે' આ કથનથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે એક સમયમાં શક્ર જેટલા ક્ષેત્ર સુધી નીચે જાય છે એટલા જ ક્ષેત્ર સુધી વજ્રને ઊંચે જવાને માટે પણ એક સમય લાગે છે. ધારો કે શક્ર એક સમયમાં એક યોજન નીચે જાય તો વજ્ર એક સમયમાં એક યોજન ઊંચે જાય છે. ઉર્ધ્વગતિની વચ્ચેનું ક્ષેત્ર તિર્યગ્ગતિનું ક્ષેત્ર છે. તેથી તેનું પ્રમાણ વચગાળાના પ્રમાણ જેટલું જ હોવું જોઇએ. તેથી તેનું પ્રમાણ ત્રિભાગ સહિત ત્રણ ગાઉનું કહ્યું છે. આ વ્યાખ્યા 'वज्जं जहा सक्कस्स तहेव नवरं विसेसाहियं कायव्वं' આ સૂત્રની

एतेषाम् त्रयाणां 'कयरे' कतरः कालः 'कयरेहिंतो' कतरेभ्यः कालेभ्यः 'अप्पे वा' अल्पोवा, 'बहुए वा, बहुको वा, तुल्ले वा' तुल्यो वा, विसेसाहिए वा' विशेषाधिको वा ! भगवानाह गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! 'सक्कस्स य उप्पयणकाले' शक्रस्य च उत्पतनकालः 'चमरस्स य ओवयण काले' चमरस्य च अवपतनकालः, 'एएणं दोण्णि वि' एतौ खलु उपर्युक्तौ द्वौ अपि उभावपि 'तुल्ले सव्वत्थो वा' तुल्यौ सर्वस्तोकौ सर्वतोऽल्पौ वर्तेते, एवं 'सक्कस्स य' शक्रस्य च 'ओवयणकाले' खलु अवपतनकालः 'वज्जस्स य' वज्रस्य च 'उप्पयणकाले' उत्पतनकालः 'एएणं दोण्ह वि तुल्ले' एतौ द्वावपि तुल्यौ अर्थात् अवपतनोत्पतनकालौ एतौ खलु द्वौ अपि तुल्यौ 'संखेज्जगुणे' संख्येयगुणौ विद्येते

'उप्पयणकालस्स य' उत्पतनकाल के बीच में 'कयरे' कौनसा काल 'कयरेहिंतो' किस काल से ' अप्पे वा' अल्प (न्यून) है ? 'बहुए वा' किस काल से अधिक है ? 'तुल्ले वा' किस काल के समान है ? 'विसेसाहिए वा' किस काल से विशेषाधिक है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं–'गोयमा' । हे गौतम ! –सक्कस्स य उप्पणकाले' शक्रका उत्पतनकाल 'चमरस्स य ओवयणकाले' और चमर का अवपतनकाल 'एएणं दोण्णि वि' ये दोनों काल 'तुल्ले सव्वत्थो वा' समान हैं और सब से स्तोक हैं । एवं 'सक्कस्स य' शक्र का 'ओवयणकाले' अवपतनकाल और 'वज्जस्स य' वज्रका 'उप्पयणकाले' उत्पतन काल 'एए णं दोण्हवि तुल्ले' ये दोनों भी तुल्य हैं तथा–'संखेज्जगुणे' संख्यातगुणे हैं । तात्पर्य यह है कि शक्र और

कालस्स उप्पयणकालस्स य અધોગમનકાળ અને ઉર્ધ્વગમનકાળની તુલના કરવામાં આવે તો 'कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा' કયો કાળ કયા કાળથી ન્યૂનછે, 'बहुए वा' કયો કયાથી અધિક છે, 'तुल्ले वा' કયો કોની બરાબર છે, અને 'विसेसाहिए वा' કયો કાળ કયા કાળ કરતાં વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર–'गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! 'सक्कस्स य उप्पयणकाले' શકેન્દ્રનો ઉર્ધ્વ–ગમનકાળ અને'चमरस्स ओवयणकाले' ચમરેન્દ્રનો અધોગમન કાળ,(एएणं दोण्हिवि) એ બન્ને કાળ तुल्ले सव्वत्थो वा' એ બન્ને સમાન છે અને સૌથી ન્યૂન છે, અને 'सक्कस्स य ओवयणकाले' શક્રનો અધોગમનકાળ અને 'वज्जस्स य उप्पयणकाले' વજ્રનો ઉર્ધ્વગમનકાળ, 'एसणं दोण्णवि तुल्ले' એ બન્ને સમાન છે તથા, 'संखेज्जगुणे' શક્રના ઉર્ધ્વગમનકાળ અને ચમરના અધોગમનકાળ કરતાં તે સંખ્યાત ગણો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય

शक्रस्य तथैव ज्ञातव्यम् 'नवरं' नवरम् विशेषस्तु चमरस्य 'सव्वत्थोवे' सर्व स्तोकः 'ओवयणकाले' अवपतनकालः उप्पयणकाले' उत्पतनकालस्तु 'संखेज्जगुणे' संख्येयगुणः, गौतमो वज्रस्य विषये पृच्छति-'वज्जस्स पुच्छा' वज्रस्य पृच्छा अस्ति, अर्थात् हे भगवन् ! वज्रस्योर्ध्वाधः उत्पतनावपतनकालयोर्मध्ये कः कालः अल्पो वा, बहुको वा, तुल्यो वा, विशेषाधिको वा वर्तते ? भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम ! सव्वत्थोवे' सर्वस्तोकः सर्वतो न्यूनः 'उप्पयणकाले' उत्पतनकालः, 'ओवयणकाले' अवपतनकालस्तु 'विसेसाहिए' विशेषाधिकः । गौतमःपृच्छति-'एयस्स णं भंते ! हे भगवन् एतस्य खलु 'वज्जस्स' वज्रस्य तथा 'वज्जाहिवइस्स' वज्राधिपतेः शक्रस्य च पुनः 'चमरस्स य' चमरस्य च 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'ओवयणकालस्स य' अवपतनकालस्य च 'उप्पयणकालस्स य' उत्पतनकालस्य च मध्ये

णकाले संखेज्जगुणे' चमरका अधोगमनकाल सबसे अल्प होता है। तथा उर्ध्वगमनकाल उसकी अपेक्षा संख्यात गुणा अधिक होता है अब गौतम वज्र के विषयमें प्रभु से पूछते हैं-वज्जस्स पुच्छा' हे भदन्त ! वज्र के उर्ध्वमें उत्पतन का और नीचे में अवपतनका जो काल है उनके बीच में कौन काल अल्प है कौन काल अधिक है कौन काल तुल्य है और कौन काल विशेषाधिक है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! सव्वत्थोवे उप्पयणकाले' सबसे कम उत्पतन काल है और 'ओवयणकाले' अवपतन काल विशेषाधिक है। गौतम पूछते हैं-'एयस्स णं भंते !' हे भदन्त इस 'वज्जस्स' वज्र के तथा 'वज्जाहिवइस्स' वज्राधिपति शक्र के एवं 'चमरस्स य' चमर के जो कि 'असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरोंका इन्द्र और असुरराज है इन तीनों के 'ओवयणकालस्स' अवपतनकाल और

ચમરનો અધોગમન કાળ સૌથી ઓછો હોય છે અને ઉર્ધ્વગમન કાળ તેના કરતાં સંખ્યાત ગણો હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી વજ્રના વિષયમાં એવોજ પ્રશ્ન પૂછે છે 'वज्जस्स पुच्छा' હે ભદન્ત ! વજ્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને અધોગમન કાળમાંથી કયો કાળ કયા કાળથી ન્યૂન છે, કયો કોનાથી અધિક છે, કયો કોની બરાબર છે, અને કયો કાળ કોના કરતાં વિશેષાધિક છે ?

જવાબ-'गोयमा!' હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवे उप्पयणकाले' ઉત્પતનકાળ (ઉર્ધ્વગમનકાળ) સૌથી ન્યૂન છે, અને 'ओवयणकाले' અધોગમનકાળ નીચે જવાનો સમય તેના કરતાં વિશેષાધિક છે.

પ્રશ્ન-'एयस्स णं भंते, હે ભદન્ત ! 'वज्जस्स वज्जाहिवइस्स चमरस्स य असुरिंदस्स असुररण्णो वજ्र, વજ્રાધિપતિ શક્ર અને અસુરેન્દ્ર ચમરના 'ओवयण-

एतेषाम् त्रयाणां 'कयरे' कतरः कालः 'कयरेहिंतो' कतरेभ्यः कालेभ्यः 'अप्पे वा' अल्पोवा, 'वहुए वा, वहुको वा, तुल्ले वा' तुल्यो वा, विसेसाहिए वा' विशेषाधिको वा ! भगवानाह गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! 'सक्कस्स य उप्पयणकाले' शक्रस्य च उत्पतनकालः 'चमरस्स य ओवयण काले' चमरस्य च अवपतनकालः, 'एएणं दोण्णि वि' एतौ खलु उपर्युक्तौ द्वौ अपि उभावपि 'तुल्ले सव्वत्थो वा ' तुल्यौ सर्वस्तोकौ सर्वतोऽल्पौ वर्तेते, एवं 'सक्कस्स य' शक्रस्य च 'ओवयणकाले' खलु अवपतनकालः 'वज्जस्स य' वज्रस्य च 'उप्पयणकाले' उत्पतनकालः 'एएणं दोण्ह वि तुल्ले' एतौ द्वावपि तुल्यौ अर्थात् अवपतनोत्पतनकालौ एतौ खलु द्वौ अपि तुल्यौ 'संखेज्जगुणे' संख्येयगुणौ विद्येते

'उप्पयणकालस्स य' उत्पतनकाल के बीच में 'कयरे' कौनसा काल 'कयरेहिंतो' किस काल से ' अप्पे वा' अल्प (न्यून) है ? 'वहुए वा' किस काल से अधिक है ? 'तुल्ले वा' किस काल के समान है ? 'विसेसाहिए वा' किस काल से विशेषाधिक है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा' । हे गौतम ! -सक्कस्स य उप्पणकाले' शक्रका उत्पतनकाल 'चमरस्स य ओवयणकाले' और चमर का अवपतनकाल 'एएणं दोण्णि वि' ये दोनों काल 'तुल्ले सव्वत्थो वा' समान हैं और सब से स्तोक हैं । एवं 'सक्कस्स य' शक्र का 'ओवयणकाले' अवपतनकाल और 'वज्जस्स य' वज्रका 'उप्पयणकाले' उत्पतन काल 'एए णं दोण्हवि तुल्ले' ये दोनों भी तुल्य हैं तथा-'संखेज्जगुणे' संख्यातगुणे हैं । तात्पर्य यह है कि शक्र और

कालस्स उप्पयणकालस्स य અધોગમનકાળ અને ઉર્ધ્વગમનકાળની તુલના કરવામાં આવે તો 'कयरे कयरेहिंतो अप्पे वा' કયો કાળ કયા કાળથી ન્યૂનછે, 'वहुए वा' કયો કયાથી અધિક છે, 'तुल्ले वा' કયો કોની બરાબર છે, અને 'विसेसाहिए वा' કયો કાળ કયા કાળ કરતાં વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર-'गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! 'सक्कस्स य उप्पयणकाले' શકેન્દ્રનો ઉર્ધ્વ-ગમનકાળ અને'चमरस्स ओवयणकाले' ચમરેન્દ્રનો અધોગમન કાળ,(एएणं दोण्हिवि) એ બન્ને કાળ तुल्ले सव्वत्थो वा' એ બન્ને સમાન છે અને સૌથી ન્યૂન છે, અને 'सक्कस्स य ओवयणकाले' શક્રનો અધોગમનકાળ અને ' वज्जस्स य उप्पयणकाले' વજ્રનો ઉર્ધ્વગમનકાળ, 'एसणं दोण्णवि तुल्ले' એ બન્ને સમાન છે તથા, 'संखेज्जगुणे' શક્રના ઉર્ધ્વગમનકાળ અને ચમરના અધોગમનકાળ કરતાં તે સંખ્યાત ગણો છે. કહેવાનું તાત્પર્ય

तथा 'चमरस्स य' चमरस्य च 'उप्पयणकाले' उत्पतनकालः ,वज्जस्स य, वज्रस्य च 'ओवयणकाले' अवपतनकालः 'एए दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' एतौ द्वौ अपि तुल्यौ विशाधिकौ एतद्वयोरपि तुल्यः अर्थात् अधिकाधिकौ स्तः। तथा च क्रमशः शक्रचमरयोः उत्पतनावपतनकालौ सर्वतोऽल्पौ, शक्रवज्रयोः अवपतनोत्पतनकालौ सर्वतः संख्यातगुणौ, चमरवज्रयोः उत्पतनावपतनकालौ सर्वतो विशेषाधिकौ स्तः किञ्चिन्यूनाधिकौ इति सारांशः ॥सू० ११ ॥

चमर को अपने २ स्थानों में जानेका वेग समान होता है-इसलिये शक्रका ऊंचे जानेका काल और चमरका नीचे जानेका काल आपस में तुल्य कहा गया है और इसी कारण ये सर्वस्तोक कहे गये हैं। इसी तरह से शक्र के नीचे जानेका काल और वज्र के ऊंचे जानेका काल भी तुल्य समझना चाहिये। शक्र को ऊंचे जानेके समय की और वज्रको नीचे जानेके समय की अपेक्षा से यहां संख्यात गुणे हैं" ऐसा समझना चाहिये। तथा 'चमरस्स य उप्पयण-काले' चमरका उत्पतन काल और 'वज्जस्स य ओवयणकाले' वज्रका अवपतनकाल 'एए दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' ये दोनों भी तुल्य हैं और विशेषाधिक हैं-अर्थात् अधिकाधिक हैं सारांश-शक्रका उत्प-तनकाल और चमरका अवपतनकाल ये दोनों काल सबसे अल्प हैं। शक्रका अवपतनकाल और वज्रका उत्पतनकाल ये दोनों काल सर्वतः संख्यातगुणे हैं। चमरका उत्पतनकाल और वज्रका अवपतन काल ये दोनों सर्वतः विशेषाधिक कुछ न्यूनाधिक हैं ॥ सू० ११ ॥

એ છે કે શક્રનો ઊંચે જવાનો વેગ તથા ચમરનો નીચે જવાનો વેગ સરખો છે. અને એજ કારણે તે બન્ને કાળને સૌથી ન્યૂન બતાવ્યા છે. એજ પ્રમાણે શક્રનો નીચે જવાનો કાળ અને વજ્રનો ઊંચે જવાનો કાળ પણ સરખો છે. શક્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ કરતાં અને વજ્રના અધોગમન કાળ કરતાં, શક્રનો અધોગમનકાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વ-ગમન કાળ સંખ્યાત ગણો છે. તથા 'चमरस्स य उप्पयणकाले' ચમરનો ઉર્ધ્વ-ગમન કાળ અને 'वज्जस्स य ओवयणकाले' વજ્રનો અધોગમન કાળ, 'एस दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' એ બન્ને પણ સરખા અને વિશેષાધિક છે કહેવાનો સારાંશ એ છે કે શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ અને ચમરનો અધોગમન કાળ એ બન્ને કાળ સૌથી ન્યૂન છે. શક્રનો અધોગમન કાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ તેના કરતાં સંખ્યાત ગણો છે. ચમરના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને વજ્રનો અધોગમન કાળ, એ બન્ને કાળ સૌથી વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

महावीरम्प्रति चमरस्य क्षमा प्रार्थनादि वर्णनमाह

मूलम्-'तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया वज्जभयविप्पमुक्के, सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा महया अवमाणेणं अवमाणिए समाणे चमरचंचाए रायहाणीए सभाए सुहम्माए चमरंसि सीहासणंसि ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविट्ठे, करयलपल्हत्थमुहे अट्टज्झाणोवगए भूमिगयाए दिट्ठीए झियाइ, तएणं तं चमरं असुरिंदं, असुररायं सामाणिअ परिसोववन्नया देवा ओहयमणसंकप्पं जाव–झियायमाणं पासंति, करयल जाव एवं वयासी-किं णं देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पा जाव–झियायह ? तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया ते सामाणियपरिसोववन्नए देवे एवं वयासी–एवं खलु देवाणुप्पियो ! मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे, देवराया सयमेव अच्चासाइए, तएणं, तेणं परिकुविएणं समाणेणं ममं वहाए वज्जे निसिट्ठे, तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स, जस्सम्हि पभावेणं अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इहमागए, इहसमोसढे, इहसंपत्ते, इहेव अज्ज जाव-उवसंपज्जित्ता णं विहरामि, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो, नमंसामो, जाव–पज्जुवासामो त्तिकट्टु चउसट्ठीए सामाणियसाहस्साहिं, जाव–सव्विड्ढीए, जाव-जेणेव असोगवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणं पयाहिणं जाव–नमंसित्ता

तथा 'चमरस्स य' चमरस्य च 'उप्पयणकाले' उत्पतनकालः ,वज्रस्स य, वज्रस्य च 'ओवयणकाले' अवपतनकालः 'एए दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' एतौ द्वौ अपि तुल्यौ विशाधिकौ एतद्वयोरपि तुल्यः अर्थात् अधिकाधिकौ स्तः। तथा च क्रमशः शक्रचमरयोः उत्पतनावपतनकालौ सर्वतोऽल्पौ, शक्रवज्रयोः अवपतनोत्पतनकालौ सर्वतः संख्यातगुणौ, चमरवज्रयोः उत्पतनावपतनकालौ सर्वतो विशेषाधिकौ स्तः किञ्चिन्न्यूनाधिकौ इति सारांशः ॥सू० ११ ॥

चमर को अपने २ स्थानों में जानेका वेग समान होता है-इसलिये शक्रका ऊंचे जानेका काल और चमरका नीचे जानेका काल आपस में तुल्य कहा गया है और इसी कारण ये सर्वस्तोक कहे गये हैं। इसी तरह से शक्र के नीचे जानेका काल और वज्र के ऊंचे जानेका काल भी तुल्य समझना चाहिये। शक्र को ऊंचे जानेके समय की और वज्रको नीचे जानेके समय की अपेक्षा से यहां संख्यात गुणे हैं" ऐसा समझना चाहिये। तथा 'चमरस्स य उप्पयण-काले' चमरका उत्पतन काल और 'वज्जस्स य ओवयणकाले' वज्रका अवपतनकाल 'एए दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' ये दोनों भी तुल्य हैं और विशेषाधिक हैं-अर्थात् अधिकाधिक हैं सारांश-शक्रका उत्प-तनकाल और चमरका अवपतनकाल ये दोनों काल सबसे अल्प हैं। शक्रका अवपतनकाल और वज्रका उत्पतनकाल ये दोनों काल सर्वतः संख्यातगुणे हैं। चमरका उत्पतनकाल और वज्रका अवपतन काल ये दोनों सर्वतः विशेषाधिक कुछ न्यूनाधिक हैं ॥ सू० ११ ॥

એ છે કે શક્રનો ઊંચે જવાનો વેગ તથા ચમરનો નીચે જવાનો વેગ સરખો છે. અને એજ કારણે તે બન્ને કાળને સૌથી ન્યૂન બતાવ્યા છે. એજ પ્રમાણે શક્રનો નીચે જવાનો કાળ અને વજ્રનો ઊંચે જવાનો કાળ પણ સરખો છે. શક્રના ઉર્ધ્વગમન કાળ કરતાં અને વજ્રના અધોગમન કાળ કરતાં, શક્રનો અધોગમનકાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વ-ગમન કાળ સંખ્યાત ગણો છે. તથા 'चमरस्स य उप्पयणकाले' ચમરનો ઉર્ધ્વ-ગમન કાળ અને 'वज्जस्स य ओवयणकाले' વજ્રનો અધોગમન કાળ, 'एस दोण्ह वि तुल्ले विसेसाहिए' એ બન્ને પણ સરખા અને વિશેષાધિક છે કહેવાનો સારાંશ એ છે કે શક્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ અને ચમરનો અધોગમન કાળ એ બન્ને કાળ સૌથી ન્યૂન છે. શક્રનો અધોગમન-કાળ અને વજ્રનો ઉર્ધ્વગમન કાળ તેના કરતાં સંખ્યાત ગણો છે. ચમરના ઉર્ધ્વગમન કાળ અને વજ્રનો અધોગમન કાળ, એ બન્ને કાળ સૌથી વિશેષાધિક છે. ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

संप्रविष्टः, करतलपर्यस्तमुखः, आर्तध्यानोपगतः, भूमिगतया दृष्ट्या ध्यायति, ततः तं चमरम् असुरेन्द्रम्, असुरराजम्, सामानिकपर्षदुपपन्नकाः देवाः, अपहत-मनस्संकल्पं यावत्-ध्यायन्तं पश्यन्ति, करतलं यावत्-एवम् अवादिषुः-किं देवानुप्रियाः! अपहतमनसंकल्पाः, यावत् ध्यायथ! ततः स चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः तान् सामानिकपर्षदुपपन्नकान् देवान् एवम् अवादीत्-एवं खलु

संकप्पे) उसके मानसिक विचार बिलकुल लुप्त हो गये थे (चिंतासोयसागरसंपविट्ठे) चिंता और शोकरूपी सागर में वह प्रविष्ट हो रहा था (करयलपल्हत्थमुखे) मुख को उसने हाथ की हथेली पर रखा था (अट्टज्झाणोवगए) आर्त्तध्यान से युक्त था, (भूमिगयाए दिट्ठीए झियाइ) उस समय उसकी दृष्टि भूमिकी ओर नीचे हो रही थी, इस तरह की स्थिति में बना हुआ वह बैठा२ सोच रहा था (तए णं तं चमरं असुरिंदं असुररायं सामाणियपरिसोववन्नया देवा ओहयमणसंकप्पं जाव झियायमाणं पासंति) इसी समय निष्फल मनोरथ हुए यावत् सोच विचार करते हुए उस असुरेन्द्र असुरराज चमरको सामानिक परिषदोमें रहे हुए देवोंने देखा (करयल जाव एवं वयासी) देखकर उन्होंने उसे दोनों हाथ जोड़कर उससे ऐसा पूछा (किं णं देवाणुप्पिया! ओहयमणसंकप्पा जाव झियायह?) हे देवानुप्रिय! आप आर्तध्यान क्यों कर रहे हैं? (तए णं से चमरे असुरिंदे असुरराया ते सामाणियपरिसोववन्नए देवे

લુપ્ત થઈ ગઈ હતી, (चिंतासोयसागरसंपविट्ठे) તે ચિંતા અને શોકસાગરમાં ડૂબેલા હતા, (करयलपल्हत्थमुखे) તેણે હાથની હથેલીને આધારે મુખને ટેકવ્યું હતું, (अट्टज्झाणोवगए) તે આર્ત્તધ્યાનમાં લીન હતા, (भूमिगयाए दिट्ठीए झियाइ) તેની નજર જમીન તરફ ચોંટેલી હતી. આ રીતે બેઠો બેઠો તે વિચાર કરી રહ્યો હતો. (तएणं तं चमरं असुरिंदं असुररायं सामाणियपरिसोववन्नया देवा ओहयमण-संकप्पं जाव झियायमाणं पासंति) જેના મનોરથો નિષ્ફળ ગયા છે, અને ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેની પરિસ્થિતિમાં મૂકાયેલા, વિચાર મગ્ન તે અસુરરાજ અસુરેન્દ્ર ચમરને સામાનિક દેવોએ જોયો. (करयलं जाव एवं वयासी) તેમણે હાથ જોડીને તેને આ પ્રમાણે પૂછ્યું- (किं णं देवाणुप्पिया! ओहयमणसंकप्पा जाव झियायह?) હે દેવાનુપ્રિય! જેના મનોરથ નિષ્ફળ નિવડયા છે એવા આપ શો વિચાર કરી રહ્યા છો? (तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया ते सामाणियपरिसोववन्नए देवे एवं वयासी)

एवं वयासी–एवं खलु भंते ! मए तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे, देवराया सयमेव अच्चासाइए, जाव–तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पियाणं जस्सम्हि पभावेणं अकिट्ठे जाव–विहरामि। तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! जाव–उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ जाव–बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेइ जामेवदिसिं पाउब्भूए, तामेव दिसिं पडिगए, एवं खलु गोयमा ! चमरेणं असुरिंदेणं, असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव–लद्धा, पत्ता अभिसमण्णागया, ठिई सागरोवमं महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव–अंतं काहिइ ॥ सू० १२ ॥

छाया–ततः स चमरोऽसुरेन्द्रः, असुरराजो वज्रभयविमुक्तः शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन महता अपमानेन अपमानितः सन् चमरचञ्चायाः राजधान्याः सभायाः सुधर्मायाः, चमरे सिंहासने अपहतमनःसंकल्पः, चिन्ता शोकसागर-

तए णं से चमरे असुरिंदे असुरराया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(तएणं) इसके बाद (वज्जभयविप्पमुक्के) वज्र के भयसे रहित हुआ, एवं (सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा महया अवमाणेणं अवमाणए समाणे) देवेन्द्र देवराज शक्र के द्वारा बहुत अधिक अपमान से तिरस्कृत किया गया (से असुरिंदे असुरराया चमरे) वह असुरेन्द्र असुरराज चमर (चमरचंचाए रायहाणीए) चमरचंचा नामकी राजधानी की (सुहम्माए सभाए) सुधर्मा सभाके (चमरंसि सीहासणंसि) चमर नामक सिंहासन पर बैठा । उस समय (ओहयमण-

'तएणं से चमरे असुरिंदे असुरराया' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(तएणं) ત્યાર બાદ (वज्जभयविप्पमुक्के) વજ્રના ભયથી મુક્ત થયેલો, અને (सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा महया अवमाणेणं अवमाणए समाणे) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર દ્વારા અતિશય અપમાનિત અને તિરસ્કૃત થયેલો (से असुरिंदे असुरराया चमरे) તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર (चमरचंचाए रायहाणीए सुहम्माए सभाए) ચમરચંચા રાજધાનીની સુધર્મા સભાના (चमरंसि सीहासणंसि) ચમર નામના સિંહાસન પર બેઠો. ત્યારે (ओहयमणसंकप्पे) તેની વિચાર શક્તિ તદ્દન

श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः, यावत्-पर्युपास्महे इति कृत्वा चतुःष्टया सामानिकसाहस्रीभिः, यावत्-सर्वर्द्ध्या, यत्रैव अशोकवरपादपः, यत्रैव मम आन्तिकस्तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य माम् त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत्-नमस्यित्वा एवम् अवादीत्-एवं खलु भदन्त ! मया तव निश्रया शक्रो देवेन्द्रो देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, यावत्-तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाणाम्,

और यहीं पर आज यावत् उपसंपन्न होकर सुरक्षित बन सका हूं। (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामोत्तिकट्टु) तो इसलिये हे देवानुप्रियो! चलो चलें उन श्रमण भगवान को वंदना करें, उन्हें नमस्कार करें यावत् उनकी पर्युपासना करें। इस प्रकार कह कर (चउसट्ठीए सामाणिय-साहस्सीहिं जाव सव्विड्ढीए-जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) वह चौसठ हजार सामानिक देवों के साथ अपनी समस्त ऋद्धि से युक्त हुआ जहां पर श्रेष्ठ अशोक वृक्ष था और जहां पर मैं था वहां पर आया (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आकरके उसने मेरी प्रदक्षिणा पूर्वक तीन बखत वंदना की, यावत् नमस्कार कर फिर वह इस प्रकार से कहने लगा-(एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) हे भदन्त ! अकेले ही मैंने आपकी सहायता से देवेन्द्र देवराज शक्र को शोभा से

અહીં સુરક્ષિત રીતે પાછો ફરી શક્યો છું. (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो) તો હે દેવાનુપ્રિયો ! ચાલો આપણે બધાં તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈએ અને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમની પર્યુપાસના કરીએ. (तिकट्टु) આ પ્રમાણે કહીને (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव सव्विड्ढीए- जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવોની સાથે, પોતાની સઘળી ઋદ્ધિ સહિત, જે અશોકવૃક્ષની નીચે હું બેઠેલો હતો, ત્યાં તે આવ્યો (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी) મારી પાસે આવીને તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી, મને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે આ પ્રમાણે બોલ્યો- (एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) હે ભદન્ત ! મેં આપની સહાયતાથી એકલે હાથે જ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને

देवानुप्रियाः ! 'मया श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्रया शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, ततः खलु तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रं निःसृष्टम्, तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाः ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, यस्यास्मि प्रभावेण अक्लिष्टः, अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावत् उपसंपद्य विहरामि, तद्गच्छामो देवानुप्रियाः!

एवं वयासी) इसके बाद उस असुरेन्द्र असुरराज चमरने उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंसे इस प्रकार कहा (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) हे देवानुप्रियों ! मैंने श्रमण भगवान् महावीर की निश्रा से देवेन्द्र देवराज शक्र को स्वयं ही शोभा से भ्रष्ट करने का प्रयत्न किया-उसका तिरस्कार किया (तए णं तेणं परिकुविएणं ममं वहाए वज्जे निसिट्ठे तब कुपित होकर उस शक्रने मुझे मारने के लिये अपना वज्र फेंका परन्तु (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) हे देवानुप्रियो ! भगवान् महावीरका भला होवे (जस्स म्हि पभावेणं अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इह मागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ता णं विहरामि) कि जिस महावीर प्रभु के प्रभाव से मैं अक्लिष्ट, अव्यथित और अपरितापित होकर यहां आ गया हूं, यहां समवसृत हुआ हूं, यहां संप्राप्त हुआ हूं

ત્યારે તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તે સામાનિક દેવોને આ પ્રમાણે કહ્યું— (एवं खलु देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો ! (मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો આશ્રય લઈને મારી જાતે જ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને અપમાનિત કરવાના પ્રયત્નો કર્યા. (तएणं तेणं परिकुविएणं समाणेणं ममं वहाए वज्जेनिसिट्ठे) ત્યારે કોપાયમાન થયેલા તેણે મને મારવાને માટે વજ્ર છોડયું, પણ (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) હે દેવાનુપ્રિયો ! ભલું થાય તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું કે (जस्स म्हि पभावेणं) જેમના પ્રભાવથી હું (अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इहमागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरामि) અક્લિષ્ટ, અવ્યથિત, અને અપરિતાપિત અહીં આવી શક્યો છું, અહીં સમવસૃત થયો છું, અહીં સંપ્રાપ્ત થયો છું [પહોંચ્યો છું] અને

श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः, यावत्–पर्युपास्महे इति कृत्वा चतुःषष्ट्या सामानिकसाहस्रीभिः, यावत्–सर्वर्द्धर्या, यत्रैव अशोकवरपादपः, यत्रैव मम आन्तिकस्तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य माम् त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं यावत्–नमस्यित्वा एवम् अवादीत्–एवं खलु भदन्त ! मया तव निश्रया शक्रो देवेन्द्रो देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, यावत्–तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाणाम्,

और यहीं पर आज यावत् उपसंपन्न होकर सुरक्षित बन सका हूं। (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामोत्तिकट्टु) तो इसलिये हे देवानुप्रियो ! चलो चलें उन श्रमण भगवान को वंदना करें, उन्हें नमस्कार करें यावत् उनकी पर्युपासना करें। इस प्रकार कह कर (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्साहिं जाव सव्विड्ढीए–जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) वह चौसठ हजार सामानिक देवों के साथ अपनी समस्त ऋद्धि से युक्त हुआ जहां पर श्रेष्ठ अशोक वृक्ष था और जहां पर मैं था वहां पर आया (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आकरके उसने मेरी प्रदक्षिणा पूर्वक तीन वखत वंदना की, यावत् नमस्कार कर फिर वह इस प्रकार से कहने लगा-(एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) हे भदन्त ! अकेले ही मैंने आपकी सहायता से देवेन्द्र देवराज शक्र को शोभा से

અહીં સુરક્ષિત રીતે પાછો ફરી શક્યો છું. (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो) તો હે દેવાનુપ્રિયો ! ચાલો આપણે બધાં તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈએ અને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમની પર્યુપાસના કરીએ. (तिकट्टु) આ પ્રમાણે કહીને (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्साहिं जाव सव्विड्ढीए– जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવોની સાથે, પોતાની સઘળી ઋદ્ધિ સહિત, જે અશોકવૃક્ષની નીચે હું બેઠેલો હતો, ત્યાં તે આવ્યો. (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी) મારી પાસે આવીને તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી, મને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે આ પ્રમાણે બોલ્યો– (एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) હે ભદન્ત ! મેં આપની સહાયતાથી એકલે હાથે જ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને

देवानुप्रियाः ! 'मया श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्रया शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, ततः खलु तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रं निःसृष्टम्, तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाः ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, यस्यास्मि प्रभावेण अक्लिष्टः, अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावत् उपसंपद्य विहरामि, तद्गच्छामो देवानुप्रियाः!

एवं वयासी) इसके बाद उस असुरेन्द्र असुरराज चमरने उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंसे इस प्रकार कहा (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) हे देवानुप्रियों ! मैंने श्रमण भगवान् महावीर की निश्रा से देवेन्द्र देवराज शक्र को स्वयं ही शोभा से भ्रष्ट करने का प्रयत्न किया–उसका तिरस्कार किया (तए णं तेणं परिकुविएणं ममं वहाए वज्जे निसिट्टे तब कुपित होकर उस शक्रने मुझे मारने के लिये अपना वज्र फेंका परन्तु (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) हे देवानुप्रियो ! भगवान् महावीरका भला होवे (जस्स म्हि पभावेणं अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरितावि‌ए, इह मागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ता णं विहरामि) कि जिस महावीर प्रभु के प्रभाव से मैं अक्लिष्ट, अव्यथित और अपरितापित होकर यहां आ गया हूं, यहां समवसृत हुआ हूं, यहां संप्राप्त हुआ हूं

त्यारे ते असुरेन्द्र असुरराज चमरे ते सामानिक देवोने आ प्रमाणे कह्युं— (एवं खलु देवाणुप्पिया !) हे देवानुप्रियो ! (मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) मे' श्रमण भगवान महावीरनो आश्रय लईने मारी जाते ज देवेन्द्र देवराज शक्रने अपमानित करवाना प्रयत्नो कर्या. (तएणं तेणं परिकुविएणं समाणेणं ममं वहाए वज्जेनिसिट्ठे) त्यारे कोपायमान थयेला तेणे मने मारवाने माटे वज्र छोडयुं, पण (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) हे देवानुप्रियो ! भलुं थाय ते श्रमण भगवान महावीरनुं के (जस्स म्हि पभावेणं) जेमना प्रभावथी हुं (अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इहमागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरामि) अक्लिष्ट, अव्यथित, अने अपरितापित अहीं आवी शक्यो छुं, अहीं समवसृत थयो छुं, अहीं संप्राप्त थयो छुं [पहोंच्यो छुं] अने

श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः, यावत्–पर्युपास्महे इति कृत्वा चतुःष्ट्या सामानिकसाहस्रीभिः, यावत्–सर्वद्धर्या, यत्रैव अशोकवरपादपः, यत्रैव मम आन्तिकस्तत्रैव उपागच्छति, उपागम्य माम् त्रिकृत्वः आदक्षिणमदक्षिणं यावत्–नमस्यित्वा एवम् अवादीत्–एवं खलु भदन्त ! मया तव निश्रया शक्रो देवेन्द्रो देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, यावत्–तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाणाम्,

और यहीं पर आज यावत् उपसंपन्न होकर सुरक्षित बन सका हूं। (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामोत्तिकट्टु) तो इसलिये हे देवानुप्रियो ! चलो चलें उन श्रमण भगवान को वंदना करें, उन्हें नमस्कार करें यावत् उनकी पर्युपासना करें। इस प्रकार कह कर (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्साहिं जाव सव्विड्ढीए–जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) वह चौसठ हजार सामानिक देवों के साथ अपनी समस्त ऋद्धि से युक्त हुआ जहां पर श्रेष्ठ अशोक वृक्ष था और जहां पर मैं था वहां पर आया (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी) वहां आकरके उसने मेरी प्रदक्षिणा पूर्वक तीन वखत वंदना की, यावत् नमस्कार कर फिर वह इस प्रकार से कहने लगा-(एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) हे भदन्त ! अकेले ही मैंने आपकी सहायता से देवेन्द्र देवराज शक्र को शोभा से

અહીં સુરક્ષિત રીતે પાછો ફરી શકયો છું. (तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो जाव पज्जुवासामो) તો હે દેવાનુપ્રિયો ! ચાલો આપણે બધાં તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઇએ અને તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમની પર્યુપાસના કરીએ. (तिकट्टु) આ પ્રમાણે કહીને (चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं जाव सव्विड्ढीए– जाव जेणेव असोयवरपायवे, जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ) ચૌસઠ હજાર સામાનિક દેવોની સાથે, પોતાની સઘળી ઋદ્ધિ સહિત, જે અશોકવૃક્ષની નીચે હું બેઠેલો હતો, ત્યાં તે આવ્યો (उवागच्छित्ता ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं जाव नमंसित्ता एवं वयासी)મારી પાસે આવીને તેણે ત્રણ વાર મારી પ્રદક્ષિણા કરી, અને વંદણા નમસ્કાર કરીને તે આ પ્રમાણે બોલ્યો– (एवं खलु भंते ! मम तुब्भं नीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइत्तए) હે ભદન્ત ! મેં આપની સહાયતાથી એકલે હાથે જ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને

देवानुप्रियाः ! मया श्रमणं भगवन्तं महावीरं निश्रया शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः स्वयमेव अत्याशातितः, ततः खलु तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रं निःसृष्टम्, तद्भद्रं भवतु देवानुप्रियाः ! श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, यस्यास्मि प्रभावेण अक्लिष्टः, अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावत् उपसंपद्य विहरामि, तद्गच्छामो देवानुप्रियाः!

एवं वयासी) इसके बाद उस असुरेन्द्र असुरराज चमरने उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंसे इस प्रकार कहा (एवं खलु देवाणुप्पिया ! मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) हे देवानुप्रियो ! मैंने श्रमण भगवान् महावीर की निश्रा से देवेन्द्र देवराज शक्र को स्वयं ही शोभा से भ्रष्ट करने का प्रयत्न किया-उसका तिरस्कार किया (तए णं तेणं परिकुविएणं ममं वहाए वज्जे निसिट्ठे तब कुपित होकर उस शक्रने मुझे मारने के लिये अपना वज्र फेंका परन्तु (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) हे देवानुप्रियो ! भगवान् महावीरका भला होवे (जस्स म्हि पभावेणं अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इह मागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ता णं विहरामि) कि जिस महावीर प्रभु के प्रभाव से मैं अक्लिष्ट, अव्यथित और अपरितापित होकर यहां आ गया हूं, यहां समवसृत हुआ हूं, यहां संप्राप्त हुआ हूं

ત્યારે તે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તે સામાનિક દેવોને આ પ્રમાણે કહ્યું— (एवं खलु देवाणुप्पिया !) હે દેવાનુપ્રિયો ! (मए समणं भगवं महावीरं णीसाए सक्के देविंदे देवराया सयमेव अच्चासाइए) મેં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો આશ્રય લઈને મારી જાતે જ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને અપમાનિત કરવાના પ્રયત્નો કર્યા. (तएणं तेणं परिकुविएणं समाणेणं ममं वहाए वज्जेनिसिट्ठे) ત્યારે કોપાયમાન થયેલા તેણે મને મારવાને માટે વજ્ર છોડયું, પણ (तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पिया ! समणस्स भगवओ महावीरस्स) હે દેવાનુપ્રિયો ! ભલું થાય તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું કે (जस्स म्हि पभावेणं) જેમના પ્રભાવથી હું (अकिट्ठे, अव्वहिए, अपरिताविए, इहमागए, इह समोसढे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ताणं विहरामि) અક્લિષ્ટ, અવ્યથિત, અને અપરિતાપિત અહીં આવી શક્યો છું, અહીં સમવસૃત થયો છું, અહીં સંપ્રાપ્ત થયો છું [પહોંચ્યો છું] અને

टीका-शक्रवज्रभयात् मुक्तः चमरः स्वयं भगवन्तम्प्रति क्षमाप्रार्थनां करोति 'तएणं से' इत्यादि। ततो वज्रभयात्प्रमोचनानन्तरं खलु स 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'वज्जभयविप्पमुक्के' वज्र-भयविप्रमुक्तः वज्रभयात् विप्रमुक्तः सर्वथा शक्रवज्रभयरहितो भूत्वा 'सक्केणं दे-विंदेणं देवरण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'महया' महता अत्यधिकेन 'अव-माणेणं' अपमानेन तिरस्कारेण 'अवमाणिए समाणे' अपमानितः सन् 'चमर-

इस चमर की स्थिति एक (१) सागरोपम की है। यह महाविदेह में सिद्ध होगा अर्थात् महाविदेह क्षेत्र में मुक्ति की प्राप्ति करेगा। यावत् समस्त दुःखों का सर्वथा अंत करेगा।

टीकार्थ-सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा यह प्रकट किया है कि शक्र के भय से निर्मुक्त होकर चमरने प्रभु से क्षमा प्रार्थना की-एवं बत्तीस (३२) प्रकार का नाटक दिखलाकर वह अपने स्थान पर चला गया-उसके चले जाने पर प्रभुने गौतम को उसके दिव्य देव ऋद्धि प्राप्त होने के कथन का उपसंहार करते हुए वह कहां से मुक्ति पद प्राप्त करेगा यह समझाया 'तएणं' इन्द्र शक्र द्वारा जब चमर 'वज्जभयविप्पमुक्के' वज्र के भय से निर्मुक्त कर दिया गया उसके बाद भी उसे चित्त में शांति नहीं मिली, क्यों कि उसके अन्तरङ्ग में तो यह खटका बना ही था कि 'देविंदेणं देवराया सक्केणं' देवेन्द्र देवराज शक्र के द्वारा मैं 'महया अवमाणेणं' अत्यधिक अपमान तिरस्कार से 'अवमाणिए' तिरस्कृत किया गया हूं। अतः जब वह

जाव अंतं काहिइ) આ ચમરની સ્થિતિ (આયુ) એક સાગરોપમની છે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં છેલ્લો ભવ કરીને સિદ્ધ પદ પામશે. સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરીને સમસ્ત દુઃખોનો અંત લાવશે અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે એ બતાવ્યું છે કે શક્રના ભયથી મુક્ત થયેલા અસુરરાજ ચમરે શું કર્યું. આ સૂત્રમાં પરાજિત ચમરના મનનો ઉદ્વેગ તથા તેનું રક્ષણ કરનાર ભગવાન મહાવીર તરફની તેની કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરવામાં આવી છે 'तएणं' જ્યારે 'वज्जभयविप्पमुक्के' શક્રેન્દ્રના વજ્રના ભયથી ચમર મુક્ત થયો, ત્યારે તેની માનસિક હાલત કેવી હતી તે નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા બતાવવામાં આવે છે— ત્યારે તેના મનને શાન્તિ ન હતી. તેના દિલમાં એ વાત ખટકી રહી હતી કે 'देविंदेणं देवरण्णा सक्केणं' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે 'महया अवमाणेणं अवमाणिए' મારૂં ઘણું ભારે અપમાન કર્યું છે. તેથી વજ્રના ભયથી મુક્ત થઈને જ્યારે તે

पेपामस्मि प्रभावेण, अक्लिष्टः, यावत्-विहरामि, तत्क्षमयामि देवानुप्रिय ! यावत् उत्तरपौरस्त्यं दिग्भागम् अपक्रामति, यावत्-द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधिम् उपदर्शयति-यामेव दिशं प्रादुर्भूतस्तामेवदिशं प्रतिगतः, एवं खलु गौतम ! चमरेण असुरेन्द्रेण असुरराजेन सा दिव्या देवर्द्धिः यावत्-लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागताच स्थितिः सागरोपमम्, महाविदेहे वर्षे सेत्स्यति यावत् अन्तं करिष्यति ॥ सू० १२ ॥

परिभ्रष्ट करने का विचार किया था (जाव तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पियाणं) यावत् हे देवानुप्रिय ! आप का भला होवे (जस्सम्हि पभावेणं अकिट्ठे जाव विहरामि) आप के ही प्रभाव से मैं सुरक्षित अक्लिष्ट बना हुआ यावत् विचर रहा हूं (तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ) अतः हे देवानुप्रिय ! मैं आप से क्षमा मांगता हूं। यावत् इस प्रकार कहकर वह ईशानकोण में चला गया (जाव बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेइ) यावत् उसने बत्तीस (३२) प्रकार का नाटक दिखाया। दिखाकर (जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए) फिर वह जिसदिशा से आया था उसी दिशा तरफ चला गया। (एवं खलु गोयमा ! चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा सा दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया) इस प्रकार से हे गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमर ने वह दिव्य देवर्द्धि यावत् लब्ध की, प्राप्त की और उसका उपभोग करता है। (ठिई सागरोवमं महाविदेहे वासे सिज्झिहिई, जाव अंतं काहिइ)

અપમાનિત કરવાનો વિચાર કર્યો હતો. (जाव तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पियाणं) હે દેવાનુપ્રિય! આપનું ભલું થાઓ. (जस्स म्हि पभावेणं अकिट्ठे जाव विहरामि) આપના પ્રભાવથી જ હું અકિલષ્ટ, અવ્યથિત અને સુરક્ષિત રહી શકયો છું. (तं खामेमि णं देवाणुप्पिया ! जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ) તો હે દેવાનુપ્રિય ! હું આપની ક્ષમા માગું છું. આ પ્રમાણે કહીને તે ઇશાનકોણમાં ચાલ્યો ગયો. (जाव बत्तीसइविहं नट्टविहिं उवदंसेइ) તેણે બત્રીસ પ્રકારનાં નાટક બતાવ્યાં. ત્યાર બાદ (जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए) જે દિશામાંથી તે આવ્યો હતો તે દિશામાં ચાલ્યો ગયો. (एवं खलु गोयमा ! चमरे णं असुरिंदेणं असुररायणा सा दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया) હે ગૌતમ! આ રીતે અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ પ્રાપ્ત કર્યાં છે અને તેને પોતાના ઉપભોગને પાત્ર બનાવી છે. (ठिई सागरोवमं महाविदेहे वासे सिज्झिहिई

यपरिसोववन्नया देवा' सामानिक पर्षदुपपन्नकाः देवाः सामानिकदेवत्वेनोत्पन्नाः देवाः 'ओहयमणसंकप्पं' अपहतमनः संकल्पं 'जाव-झियायमाणं' यावत्-ध्यायन्तम् आर्तध्यानं कुर्वन्तं तं चमरं 'पासंति' पश्यन्ति, यावत्पदेन 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टज्झाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए 'इति' चिन्ताशोकसागरसंप्रविष्टं, करतलपर्यस्तमुखम्, आर्तध्यानोपगतं, भूमिगतया दृष्ट्या' इतिसंग्राह्यम्, दृष्ट्वाच 'करयलजाव' करतलं यावत् यावत्करणात् 'परिगृहीतदशनखं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयन्ति वर्धापयित्वा' इति संग्राह्यम्, 'एवं वयासी–' एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-किं णं देवाणुप्पिया! किं खलु देवानुप्रियाः। भो देवानुप्रियाः। कथं तावत् 'ओहयमणसंकप्पा' अपहतमनःसंकल्पाः सन्तः 'जाव-झियायह' यावत्

यमणसंकप्पं जाव झियायमाणं' इस पूर्वोक्त प्रकार की स्थिति में पडा हुआ 'सामाणिय परिसोववन्नया देवा' सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए-सामानिक देवोंने 'पासंति' देखा। यहां यावत्पद से 'चिंतासोगसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टझाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए' इन पदों का ग्रहण किया गया है। तो देखकर 'करयल जाव एवं वयासी' उन्होंने दोनों हाथों की ऐसी अंजलि बनाई कि जिसमें दशों ही नख आपस में मिल गये- फिर उसे मस्तक पर रखकर जय विजय शब्दों का उच्चारण करते हुए उन्हों ने उसे वधाया, वधाकर फिर इस प्रकार कहा- यहां पाठ में जो यावत् शब्द आया है उससे 'परिग्गहीयं दशनहं शिरसावत्तं मस्तकेऽञ्जलिं कट्टु जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा' इसी पाठ का संग्रह किया गया

ચિંતામાં ડૂબેલો 'सामाणिय परिसोववन्नया देवा पासंति' સામાનિક પરિષદનાં દેવોએ જોયો અહીં 'जाव યાવત્' પદથી 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टझाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए' આ પદો ગ્રહણ કરાયાં છે. તેને આ સ્થિતિમાં જોઈને 'करयल जाव एवं वयासी'. તેમણે બે હાથ જોડીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું. અહીં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તે દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ('परिग्गहीयं दसनहं शिरसावत्तं मस्तकेऽञ्जलिं कट्टु जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा') કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે બન્ને હાથના દસે નખ એક બીજાને સ્પર્શે એવી રીતે બન્ને હાથ જોડીને, મસ્તક પર અંજલિ રાખીને, તેનો જયનાદ કરીને તેનો સત્કાર કરીને તેમણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું-

चंचाए रायहाणीए' चमरचञ्चायाः राजधान्याः 'सभाए सुहम्माए' सभायाः सुधर्मायाः 'चमरंसि सीहासणंसि' चमरे सिंहासने स्थितः 'ओहयमणसंकप्पे' अपहतमनः संकल्पः, अपहतः विनष्टो मनः संकल्पः पूर्वोक्तशक्रस्याशातनाविषयको यस्य सः, अतएव 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठे' चिन्ताशोकसागरसंप्रविष्टः मानसिकशोकसन्तापार्णवनिमग्नः 'करयलपल्हत्थमुहे' करतलपर्यस्तमुखः करतले पर्यस्तं विन्यस्तं मुखं येन सः हस्ततलस्थापितनिजमुखः 'अट्टज्झाणोवगए' आर्तध्यानोपगतः 'भूमिगयाए' भूमिगतया पृथिव्यभिमुखपातितया 'दिट्ठीए' दृष्ट्या अधः पश्यन् 'झियाइ' ध्यायति-आर्तध्यानं करोति 'तए णं ततः खलु 'तं चमरं असुरिंदं असुररायं' चमरम् असुरेन्द्रम् असुरराजम् 'सामाणि-

वज्रके भयसे निर्मुक्त होने पर भी 'चमरचंचाए रायहाणीए' चमरचंचा नामक अपनी राजधानी की 'सुहम्माए सभाए' सुधर्मा सभाके 'चमरंसि सीहासणंसि' चमर नामके सिंहासन पर बैठा तो उस समय उसके चेहरे पर प्रसन्नता की झलक भी नहीं थी 'ओहयमणसंकप्पे' शक्रकी आशातना करनेका जो उसने पहिले संकल्प किया था वह पूरा नहीं हो सकने के कारण वह 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठे' चिन्ता और शोक रूपी सागर में मग्न था- मानसिक शोकरूप समुद्र में निमग्न बना हुआ था-। उसने 'करयल पल्हत्थमुहे' अपने मुख को करतल हथेली पर स्थापित कर रखा था- 'अट्टज्झाणोवगए' और आर्त्तध्यान में पडा हुआ था। इसकी 'भूमिगयाए दिट्ठीए झियाइ' दृष्टि भूमि की ओर लगी हुई थी- अर्थात् वह नीचे मुख किये हुए बैठा था और विचारमग्न बना था- कि इतने में 'असुरिंदं असुररायं चमरं' उस असुरेन्द्र असुरराज चमर को 'ओह-

'चमरचंचाए रायहाणीए ઇત્યાદિ' ચમરચંચા નામની તેની રાજધાની ની સુધર્મા સભામાં ચમર નામના સિંહાસન પર બેઠો ત્યારે પણ તેના ચહેરા પર પ્રસન્નતા દેખાતી ન હતી. 'ओहयमणसंकप्पे' શક્રને અપમાનિત કરવાની તેની અભિલાષા સફળ નહીં થવાથી તે 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठे' ચિન્તા અને શોક રૂપી સાગરમાં ડૂબેલો હતો માનસિક શોકમાં ગરકાવ થયો હતો. 'करयलपल्हत्थमुहे' તેનું મુખ હથેલી પર ટેકવ્યું હતું અને 'अट्टज्झाणोवगए' તે આર્ત્તધ્યાનમાં લીન હતો. 'भूमिगयाए दिट्ठीए झियाइ' તેની નજર જમીન તરફ ચોટેલી હતી. એટલે કે મોઢું નીચું ઢાળીને બેઠો હતો અને વિચારમાં મગ્ન હતો. 'असुरिंदं असुररायं चमरं' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરને, 'ओहयमणसंकप्पं जाव झियायमाणं' ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે માનસિક

यपरिसोववन्नया देवा' सामानिक पर्षदुपपन्नकाः देवाः सामानिकदेवत्वेनोत्पन्नाः देवाः 'ओहयमणसंकप्पं' अपहतमनः संकल्पं 'जाव--झियायमाणं' यावत्-ध्यायन्तम् आर्तध्यानं कुर्वन्तं तं चमरं 'पासंति' पश्यन्ति, यावत्पदेन 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टज्झाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए 'इति' चिन्ताशोकसागरसंपविष्टं, करतलपर्यस्तमुखम्, आर्तध्यानोपगतं, भूमिगतया दृष्ट्या' इतिसंग्राह्यम्, दृष्ट्वाच 'करयलजाव' करतलं यावत् यावत्करणात् 'परिगृहीतदशनखं शिरसावर्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयन्ति वर्धापयित्वा' इति संग्राह्यम्, 'एवं वयासी-' एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-किं णं देवाणुप्पिया ! किं खलु देवानुप्रियाः । भो देवानुप्रियाः। कथं तावत् 'ओहयमणसंकप्पा' अपहतमनःसंकल्पाः सन्तः 'जाव-झियायह' यावत्

यमणसंकप्पं जाव झियायमाणं' इस पूर्वोक्त प्रकार की स्थिति में पडा हुआ 'सामाणिय परिसोववन्नया देवा' सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए-सामानिक देवोंने 'पासंति' देखा। यहां यावत्पद से 'चिंतासोगसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टझाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए' इन पदों का ग्रहण किया गया है। तो देखकर 'करयल जाव एवं वयासी' उन्होंने दोनों हाथों की ऐसी अंजलि बनाई कि जिसमें दशों ही नख आपस में मिल गये- फिर उसे मस्तक पर रखकर जय विजय शब्दों का उच्चारण करते हुए उन्हों ने उसे वधाया, वधाकर फिर इस प्रकार कहा- यहां पाठ में जो यावत् शब्द आया है उससे 'परिग्गहीयं दशनहं शिरसावत्तं मस्तकेऽञ्जलिं कट्टु जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा' इसी पाठ का संग्रह किया गया

ચિંતામાં ડૂબેલો 'सामाणिय परिसोववन्नया देवा पासंति' સામાનિક પરિષદનાં દેવોએ જોયો અહીં 'जाव યાવત્' પદથી 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठं, करयलपल्हत्थमुहं, अट्टझाणोवगयं, भूमिगयाए दिट्ठीए' આ પદો ગ્રહણ કરાયાં છે. તેને આ સ્થિતિમાં જોઈને 'करयल जाव एवं वयासी'. તેમણે બે હાથ જોડીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું. અહીં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તે દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ('परिग्गहीयं दसनहं शिरसावत्तं मस्तकेऽञ्जलिं कट्टु जयेन विजयेन वर्धापयन्ति, वर्धापयित्वा') કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે બન્ને હાથના દસે નખ એક બીજાને સ્પર્શે એવી રીતે બન્ને હાથ જોડીને, મસ્તક પર અંજલિ રાખીને, તેનો જયનાદ કરીને તેનો સત્કાર કરીને તેમણે તેને આ પ્રમાણે કહ્યું-

ध्यायथ यूयम् आर्त्तध्यानं कुरुथ, यावत्करणात् 'चिन्ताशोकसागरसंप्रविष्टाः' इत्याद्युपर्युक्तं सर्वं संग्राह्यम्, 'तए णं से' ततः सामानिकदेवपृच्छानन्तरं खलु सः 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'ते सामाणिय परिसोववन्नए' तान् सामानिकपर्षदुपपन्नकान् 'देवे' देवान् 'एवं वयासी' एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं वक्ष्यमाणं खलु कारणं मम शोकपरितापयोः, भो देवानुप्रियाः! यत् किल 'मए' मया 'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'नीसाए' निश्रया 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रः देवेन्द्रो देवराजः 'सयमेव' स्वयमेव-एकाकिनैव 'अच्चासाइए' अत्याशातितः अत्याशातना विषयीकर्तुमिष्टतया उपद्रुतः 'तए णं तेणं परिकुविए णं समाणेणं' ततः खलु ममोपद्रवानन्तरं तेन शक्रेण परिकुपितेन अति-

---

है। 'किं णं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय! क्यों 'ओहयमणसंकप्पा' आप अपहतमनः संकल्प होकर 'जाव' यावत् 'झियायह' आर्त्तध्यान कर रहे हैं? यहां यावत्पद से 'चितासोयसागर संपविट्ठेः, इत्यादि पूर्वोक्त सब पद ग्रहण किये गये हैं। उनकी इस बात को सुनकर 'तएणं' बाद में 'से चमरे असुरिंदे असुरराया' उस असुरेन्द्र असुरराज चमर ने 'ते सामाणिय परिसोववन्नए देवे' उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवोंसे 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा 'एवं खलु देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो! मेरे शोक और परिताप का कारण यह है कि-'सयमेव' अकेले ही 'मए' मैंने 'समणं भगवं महावीरं' श्रमण भगवान् महावीर का 'णीसाए' आसरा लेकर के 'देविंदे देवराय सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र को 'अचासाइए' उसकी शोभासे परिभ्रष्ट करने का दुःसाहस किया- 'तएणं परिकुविएणं समाणेणं'

'किं णं देवाणुप्पिया ओहयमणसंकप्पा जाव झियायह' હે દેવાનુપ્રિય! ચિંતા શા માટે કરો છો? અહીં 'यावत् (जाव)' પદથી 'चितासोयसागरसंपविट्ठे' ઇત્યાદિ સૂત્રો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે. 'तएणं' સામાનિક દેવોની તે વાત સાંભળીને 'से चमरे असुरिंदे असुरराया' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તેમને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું.—'एवं खलु देवाणुप्पिया!' હે દેવાનુપ્રિયો! મારા શોકનું કારણ આ પ્રમાણે છે—'सयमेव मए समणं भगवं महावीरं णीसाए' મેં એકલે હાથે જ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને [illegible] લઇને 'देविंदे देवरायसक्के' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને 'अचासाइए' અપમા[illegible] [illegible]સાહસ કર્યું. 'तएणं परिकुविएणं समाणेणं' [illegible] થઇને 'ममं वहाए' મારો વધ કરવાને માટે તેથી મારા પર

कोपाविष्टेन सता 'ममं वहाए' मम वधाय–मम वधार्थं 'वज्जे निसिट्ठे' वज्रं निःसृष्टम् प्रक्षिप्तम्, किन्तु महावीरस्यानुकम्पया ममैकरोमभङ्गोऽपि न जातः इत्याशयेन तान् सामानिकदेवान् चमर आह–'त भद्दं णं भवतु' इत्यादि। तत् तस्मात् कारणात् 'देवाणुप्पिया!' भो देवानुप्रिया:! भद्रं कल्याणं खलु भवतु 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य, 'जस्सप्पभावे णं म्हि' यस्य महावीरस्वामिनः प्रभावेण अहमस्मि 'अकिट्ठे' अक्लिष्टः क्लेशरहितः 'अव्वहिए' अव्यथितो व्यथारहितः अपीडित इत्यर्थः अपीडितत्वेऽपि वह्नि तुल्यकुलिशसन्निकर्षात्–परितापःस्यादतः तन्निराकुर्वन्नाह–'अपरितावए' अपरितापितःपरितापरहितः 'इहमागए' इह आगतः 'इह समोसढे' इह समवसृतः सुरक्षितः समागतः सन् 'इह संपत्ते इह संप्राप्तः, 'इहेव अज्ज' इहैव अद्य

इस कारण वह मुझ पर बहुत अधिक कुपित हुआ। और कुपित होकर उसने 'ममं वहाए' मुझे मारने के लिये 'वज्जं निसिट्ठे' वज्र फेंका किन्तु महावीर की अनुकम्पा से मेरा एक रोम भी भङ्ग नहीं हुआ है। अतः 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो! 'समणस्स भगवओ महावीरस्स' श्रमण भगवान् महावीर का 'भद्दंणं भवतु' भला होवे, कि 'जस्स पभावेणं अकिट्ठे अव्वहिए अपरिताविए म्हि' जिनके प्रभाव-से मैं क्लेश रहित हुआ, व्यथा रहित हुआ, पीडित नहीं हो सका एवं परितापरहित बना-। अपरितापित पद यह कहता है कि वज्र से यदि पीडित नहीं हो सके होंगे तो क्या हुआ- अनल तुल्य वज्र के सन्निकर्ष से परितापित तो हुए ही होंगे-तब यहां उसने कहा कि नहीं–मेरे एक बाल में भी आंच नहीं आई। 'इहमागए' और यहां मैं सुरक्षित रूप से आगया 'इह समोसढे' अच्छी तरह से आपहुँचा, 'इह संपत्ते' रास्ते में भी और कोई बाधा का सामना

'वज्जं निसिट्ठे' तेणे तेनुं वज्र फेंक्युं. पण महावीर भगवाननी कृपाथी मारो वाळ पण वांको न थयो 'देवाणुप्पिया!' हे देवानुप्रियो! समणस्स भगवओ महावीरस्स भद्दंणं भवउ जस्स पभावेणं अकिट्ठे अव्वहिए अपरिताविए म्हि' जे महावीर भगवानना प्रभावथी हुं अकिलष्ट (क्लेश रहित), अव्यथित, अने अपरितापित (पीडा रहित) हालतमां 'इहमागए' अहीं आवी गयो छुं, 'इह समोसढे' सुरक्षित रीते अहीं आवी शक्यो छुं, 'इह संपत्ते' रस्तामां पण कोई पण जातनी मुश्केली मने नडी नथी. हुं अहीं कुशळ-क्षेमपूर्वक आवी गयो छुं,

ध्यायथ यूयम् आर्त्तध्यानं कुरुथ, यावत्करणात् 'चिन्ताशोकसागरसंप्रविष्टाः' इत्याद्युपर्युक्तं सर्वं संग्राह्यम्, 'तए णं से' ततः सामानिकदेवपृच्छानन्तरं खलु सः 'चमरे असुरिंदे असुरराया' चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः 'ते सामाणिय परिसोववन्नए' तान् सामानिकपर्षदुपपन्नकान् 'देवे' देवान् 'एवं वयासी' एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्–एवं खलु देवाणुप्पिया' एवं वक्ष्यमाणं खलु कारणं मम शोकपरितापयोः, भो देवानुप्रियाः ! यत् किल 'मए' मया 'समणं भगवं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'नीसाए' निश्रया 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रोः देवेन्द्रो देवराजः 'सयमेव' स्वयमेव एकाकिनैव 'अच्चासाइए' अत्याशातितः अत्याशातना विषयीकर्तुमिष्टतया उपद्रुतः 'तए णं तेणं परिकुविए णं समाणेणं' ततः खलु ममोपद्रवानन्तरं तेन शक्रेण परिकुपितेन अति-

है। 'किं णं देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रिय ! क्यों 'ओहयमणसंकप्पा' आप अपहृतमनः संकल्प होकर 'जाव' यावत् 'झियायह' आर्त्तध्यान कर रहे हैं ? यहां यावत्पद से 'चिंतासोयसागर संप्रविष्टेः, इत्यादि पूर्वोक्त सब पद ग्रहण किये गये हैं। उनकी इस बात को सुनकर 'तएणं' बाद में 'से चमरे असुरिंदे असुरराया' उस असुरेन्द्र असुरराज चमर ने 'ते सामाणिय परिसोववन्नए देवे' उन सामानिक परिषदा में उत्पन्न हुए देवों से 'एवं वयासी' इस प्रकार कहा 'एवं खलु देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो ! मेरे शोक और परिताप का कारण यह है कि–'सयमेव' अकेले ही 'मए' मैंने 'समणं भगवं महावीरं' श्रमण भगवान् महावीर का 'णीसाए' आसरा लेकर के 'देविंदे देवराय सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र को 'अच्चासाइए' उसकी शोभासे परिभ्रष्ट करने का दुःसाहस किया- 'तएणं परिकुविएणं समाणेणं'

'किं णं देवाणुप्पिया ओहयमणसंकप्पा जाव झियायह' હે દેવાનુપ્રિય ! ચિંતા શા માટે કરો છો ? અહીં 'यावत् (जाव)' પદથી 'चिंतासोयसागरसंपविट्ठे' ઇત્યાદિ સૂત્રો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે. 'तएणं' સામાનિક દેવોની તે વાત સાંભળીને 'से चमरे असुरिंदे असुरराया' અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરે તેમને 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે કહ્યું.—'एवं खलु देवाणुप्पिया !' હે દેવાનુપ્રિયો ! મારા શોકનું કારણ આ પ્રમાણે છે–'सयमेव मए समणं भगवं महावीरं णीसाए' મેં એકલે હાથે જ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો આશ્રય લઈને 'देविंदे देवरायसक्के' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રને 'अच्चासाइए' અપમાનિત કરવાનું દુઃસાહસ કર્યું. 'तएणं परिकुविएणं समाणेणं' તેથી મારા પર અત્યંત કોપાયમાન થઈને 'ममं वहाए' મારો વધ કરવાને માટે

सन्निबद्धीए' यावत् सर्वद्धर्या युक्तः, यावत् करणात् त्रयस्त्रिंशता त्रायस्त्रिंशकैः चतुर्भिर्लोकपालैः पञ्चाग्रमहिषीभिः सप्तानीकैः सप्तानीकाधिपतिभिः षट्पञ्चाशत्सहस्राधिकलक्षद्वयात्मरक्षकदेवैः अन्यैश्च परिवृतः' इत्यादि संग्राह्यम्, 'जावजेणेव' यावत् यत्रैव 'असोगवरपायवे' अशोकवरपादपः, यावत्करणात् यस्मिन्नेव प्रदेशे जम्बूद्वीपो द्वीपः, भारतं वर्षम्, सुंसुमारपुरं नगरम् अशोकवनखण्डम् उद्यानम् 'इति संग्राह्यम्, जेणेव ममं अंतिए' यत्रैव मम अन्तिकम् सामीप्यम् 'तेणेव उवागच्छइ' तत्रैव उपागच्छति उपागतः 'उवागच्छित्ता' उपागत्य 'ममं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं' माम् त्रिकृत्वः अदक्षिणप्रदक्षिणं दक्षिणावर्तेन प्रदक्षिणं कुर्वन् 'जाव-नमंसित्ता एवं वयासी' यावत् नमस्यित्वा एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-यावत्करणात् करोति इत्यारभ्य वन्दित्वा इत्यन्तं संग्राह्यम्

जहां पर श्रेष्ठ उत्तम अशोक वृक्ष था 'जाव जेणेव ममं अंतिए' और जहां पर मैं था 'तेणेव उवागच्छंति' वहीं पर आया। यहां पर 'यावत्' शब्द से 'त्रयस्त्रिंशता त्रायस्त्रिंशकैः, चतुर्भिर्लोकपालैः, पञ्चाग्रमहिषीभिः, सप्तानीकैः, सप्तानीकाधिपतिभिः, षट्पञ्चाशत्सहस्राधिक लक्षद्वयात्मरक्षकदेवैः अन्यैश्च परिवृतः' इत्यादि पाठ का संग्रह हुआ है। तथा 'जाव जेणेव' में जो 'यावत्' पद आया है उससे 'यस्मिन्नेव प्रदेशे, जंबूद्वीपो द्वीपः, भारतं वर्षम्, सुंसुमारपुरं नगरम्, अशोकवनखण्डम, उद्यानम्' इस पाठ का संग्रह हुआ है। इन यावत्पद संगृहीत पाठों का अर्थ पहिले ही लिखा जा चुका है-अतः यहां नहीं लिखा। 'उवागच्छित्ता' वहां आकरके 'ममं तिक्खुत्तो' उसने मेरी तीनवार 'आयाहिणपयाहिणं' आदक्षिणप्रदक्षिणापूर्वक वन्दना की 'जाव नमंसित्ता एवं वयासी' यावत् नमस्कार कर वह फिर इस प्रकार से कहने लगा- यहां 'यावत्' पद से 'करोति' इससे लगाकर

'जाव जेणेव ममं अंतिए' જ્યાં હું (મહાવીર પ્રભુ) બેઠો હતો, 'तेणेव उवागच्छंति' ત્યાં આવ્યો. 'जाव जेणेव' પદમાં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા ('यस्मिन्नेव प्रदेशे, जंबूद्वीपो द्वीपः, भारतं वर्षम्, सुंसुमारपुरं नगरम्, अशोकवनखण्डमुद्यानम्') પાઠને ગ્રહણ કરવો. આ સૂત્રપાઠનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે. ('उवागच्छित्ता') ત્યાં આવીને 'ममं तिक्खुत्तो' ત્રણવાર 'आयाहिणपयाहिणं' પ્રદક્ષિણાપૂર્વક તેણે મને વંદણા કરી 'जाव नमंसित्ता एवं वयासी' વંદણા નમસ્કાર કરીને તેણે મને આ પ્રમાણે કહ્યું, અહીં 'जाव' પદથી ('करोति')થી લઈને 'वन्दित्वा'

अधुना 'उवसंपज्जित्ताणं' उपसंपद्य खलु–स्वभवनं प्राप्य विहरामि' तिष्ठामि स्थितोऽस्मि। 'तं गच्छामो णं' तत् तस्मात् कारणात् गच्छामो वयं खलु 'देवाणुप्पिया! भो देवानुप्रियाः! 'समणं भगवं महावीरं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'वंदामो नमंसामो' वन्दामहे नमस्यामः 'जाव–पज्जुवासामो' यावत् पर्युपास्महे पर्युपासनां कुर्मः यावत् करणात् पूर्वोक्तविनयादिसंग्राह्मम्, त्तिकट्टु' इतिकृत्वा विचार्य स चमरः चउट्टिए' चतुःषष्ट्या 'सामाणि य साहस्सीहिं' सामानिक साहस्रीभिः चतुष्पष्टिसहस्रसंख्यकसामानिकदेवैः परिवृतः 'जाव-

नहीं हुआ– कुशल क्षेमपूर्वक आया हूं 'इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ता णं विहरामि' और यहां आकर आप सब से ठाठ के साथ मिल रहा हूं। 'तं गच्छामो' इसलिये चलोचले 'देवाणुप्पिया' हे देवानुप्रियो! 'समणं भगवं महावीरं वंदामो नमंसामो' श्रमण भगवान् महावीर को वन्दना करें। और उन्हें नमस्कार करें। 'जाव पज्जुवासामो' यावत् उनकी पर्युपासना करें। 'जाव पज्जुवासामो' में जो यावत् पद आया है उससे यहां पर 'पूर्वोक्त विनयादि गुणों का ग्रहण किया गया है। 'त्तिकट्टु' ऐसा विचार कर वह चमर 'चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं' चौंसठ ६४ हजार अपने सामानिक देवों से परिवृत होकर 'जाव-सव्विड्ढीए' अपनी पूर्ण विभूति के साथ 'जेणेव असोगवरपायवे'

'इहेव अज्ज जाव उवसंपज्जित्ता णं विहरामि' અને અહીં આવીને આપ સૌની સાથે આજે આનંદથી મળી રહ્યો છું, એ મહાવીર પ્રભુનું કલ્યાણ થાઓ. આ સૂત્રમાં આવેલો 'अपरितापित' શબ્દ એ બતાવે છે કે શકના વજ્રથી ચમરને કોઇ પણ પ્રકારની વ્યથા તો ન પહોંચી એટલું જ નહીં પણ અનલ તુલ્ય વજ્ર તેનો વાળ પણ વાંકો ન કરી શક્યું. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની કૃપાથી જ તે બચી ગયો. હવે તે મહાવીર પ્રભુના દર્શનાર્થે જવાનો પોતાનો વિચાર પ્રકટ કરે છે 'तं गच्छामो देवाणुप्पिया ઇત્યાદિ" તો હે દેવાનુપ્રિયો! ચાલો આપણે સૌ મહાવીર ભગવાન પાસે જઇએ. તેમને વંદણા નમસ્કાર કરીએ, 'जाव पज्जुवासामो' અને તેમની પર્યુપાસના કરીએ. અહીં જે यावत् (जाव) પદ આવ્યું છે તે દ્વારા પૂર્વોક્ત વિનયાદિક ગુણો ગ્રહણ કર્યા છે. 'त्तिकट्टु' એવો વિચાર કરીને તે ચમર 'चउसट्ठीए सामाणियसाहस्सीहिं' તેના ચોસઠ હજાર સામાનિક દેવો તથા 'जाव सव्विड्ढीए' ત્રાયસ્ત્રિંશકો, લોકપાલો, પટ્ટરાણીઓ, સૈન્યો, સેનાપતિયો, આત્મરક્ષક દેવો અને બીજા પણ ઘણા દેવોને સાથે લઇને-તેની સમસ્ત વિભૂતિ સહિત, ભગવાન મહાવીરનાં દર્શન કરવા માટે નીકળ્યો. 'जेणेव असोगवरपायवे' અને જ્યાં શ્રેષ્ઠ અશોકવૃક્ષ હતું,

संपद्य' इति संग्राह्यम्, चमरः क्षमां याचते 'तं खामेमि णं' तत् तस्मात् त्वया वज्रभयाद् रक्षितत्वाद्धेतोः क्षमयामि खलु क्षमां प्रार्थये 'देवाणुप्पिया!' भो देवानुप्रियाः' 'जाव-उत्तरपुरत्थिमं' यावत्-उत्तरपौरस्त्यम् 'दिसीभागं' दिग्भागम् उत्तरपूर्वदिगन्तरालम् ईशाणकोणम् 'अवक्कमइ' अपक्रामति निर्गतः 'अवक्कमित्ता' अपक्रम्य. यावत्करणात्-क्षमन्तां मां देवानुप्रियाः 'क्षमितुमर्हन्ति देवानुप्रियाः' नैवभूयः एवं करिष्यामि इति कृत्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा' इति संग्राह्यम् । 'जाव बत्तीसइविहं' यावत्-द्वात्रिंशद्विधम् 'नट्टविहिं' नाट्यविधिम् 'उवदंसेइ' उपदर्शयति, यावत्करणात् दिव्यं मण्डपं विकुर्वितवान्, तन्मध्ये मणिपीठिकाम्, तत्रच सिंहासनम्, तत श्च तस्य दक्षिणाद् भुजाद्

पाठका संग्रह हुआ है । अब चमर क्षमायाचना के निमित्त प्रभु से कहता है कि 'तं खामेमि णं' हे भदन्त । वज्र के भय से मैं आपके प्रभाव से रक्षित हुआ हूं-अतः मैं आपसे क्षमा मांगता हूं-देवाणुप्पिया हे देवानुप्रिय ! आप मुझे क्षमा प्रदान करें । इस प्रकार क्षमायाचना कर वह 'जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' यावत् उत्तरपौरस्त्य उत्तर और पूर्वदिशा के अन्तरालवर्त्ती ईशानकोण में गया 'अवक्कमित्ता' वहां जाकर के 'जाव बत्तीसइविहं' उसने यावत् बत्तीस प्रकार की 'नट्टविहिं उवदंसेइ' नाट्यविधिका प्रदर्शन किया । 'जाव उत्तरपुरत्थिमं' के साथ जो यह 'यावत्' शब्द आया है--उससे 'क्षमतां मां देवानुप्रियाः ! क्षमितुमर्हन्ति देवानुप्रियाः ! नैव भूयः एवं करिष्यामि इति कृत्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा' नमस्यित्वा इस पूर्वोक्तपाठ का संग्रह हुआ है । तथा 'जावबत्तीसइविहं' में जो यह 'यावत्' शब्द आया है उससे 'दिव्यमंडपं विकुर्वितवान्-तन्मध्ये मणिपीठिका,

સૂત્રમાં આપી દીધા છે. 'तं खामेमि णं' હે ભદન્ત ! આપના પ્રભાવથી વજ્રના ભયથી હું મુક્ત થયો છું. આપે જ મારૂં રક્ષણ કર્યું છે. હે 'देवाणुप्पिया' દેવાનુપ્રિય ! હું આપની ક્ષમા માગું છું. આપ મને ક્ષમા આપો આ પ્રમાણે ક્ષમા યાચના કરીને તે 'जाव उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ' ઇશાનકોણમાં ગયો. 'अवक्कमित्ता' ત્યાં જઇને 'जाव बत्तीसइविहं' તેણે બત્રીસ પ્રકારના 'नट्टविहिं उवदंसेइ' નાટ્ય પ્રયોગો બતાવ્યા. 'जाव उत्तरपुरत्थिमं' સાથે જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'क्षमतां मां देवानुप्रियाः ! क्षमितुमर्हन्ति देवानुप्रियाः । नैव भूयः एवं करिष्यामि इति कृत्वा मां वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा' આ પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-તથા 'दिव्यमंडपं विकुर्वितवान्-तन्मध्ये मणिपीठिका, तत्र

एवं खलु भदन्त ! उपर्युक्तरीत्या 'मए' मया 'तुब्भं नीसाए' तव निश्रया 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः 'सयमेव' स्वयमेव अच्चा-साइए' अत्याशातितः अपमानितः 'जाव-तं भद्दं णं भवतु' यावत्-तद्भद्रं मङ्गलं शुभं खलु भवतु 'देवाणुप्पियाणं' देवानुप्रियाणाम् भवताम्, यावत्करणात् 'ततस्तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रं निःसृष्टम्' इति संग्राह्यम्, यतोहि 'जस्स' येषां भवतां भगवताम् 'पभावेणं' प्रभावेण 'म्हि' अस्मि अहम् 'अकिट्ठे' अक्लिष्टः क्लेशरहितः 'जाव-विहरामि' स्थितोऽस्मि, यावत्करणात् अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावदुप-

'वन्दित्वा' तक का पाठ ग्रहण किया गया है। 'एवं खलु भंते ! सयमेव मए तुब्भं नीसाए' हे भदन्त ! मैंने अकेले ही आपका सहारा लेकरके 'देविंदे देवराया सक्के अच्चासाइए' देवेन्द्र देवराज शक्र को उसकी शोभा से परिभ्रष्ट करना चाहा अर्थात् आपका सहारा लेकर मैं शक्र को अपमानित करने के लिये उसके स्थान पर गया और वहां इच्छानुसार जैसा मन में आया वैसा दुर्व्यवहार उसके प्रतिकिया 'जाव-तं भद्दं णं भवतु' यावत् कल्याण हो 'देवाणुप्पियाणं' आप देवाणुप्रिय का। यहां इस 'जाव' पद से 'ततस्तेन परिकुपितेन सता मम वधाय वज्रं निसृष्टम्' इस पूर्वोक्त पाठ का ग्रहण किया गया है। 'जस्स पभावेणं' जिस आपके प्रभाव से मैं 'अकिट्ठे जाव विहरामि' अक्लिष्ट-क्लेशरहित बनकर यावत् विचर रहा हूं। यहां 'यावत्' इस शब्द से 'अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इह समवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावदुपसंपद्य' इस पूर्वलिखित

पर्यन्तनो पाठ ग्रहण करायो छे. 'एवं खलु भंते ! सयमेव मए तुब्भं नीसाए' हे भदन्त ! आपनो आश्रय लईने में एकलाए 'देविंदे देवराया सक्के अच्चा-साइए' देवेन्द्र देवराज शक्रने अपमानित करवानो विचार कर्यो. देवलोकमां जईने में तेना प्रत्ये मारी ईच्छानुसार दुर्वर्तन बताव्युं. तेथी अतिशय कोपायमान थयेला शक्रेन्द्रे मारो वध करवाने माटे वज्र छोडयुं. 'जाव तं भद्दं णं भवतु देवाणुप्पियाणं' पण आप देवानुप्रियनुं कल्याण थाओ, के 'जस्स पभावेणं' जेना प्रभावथी हुं 'अकिट्ठे जाव विहरामि' अकिलष्ट-क्लेश रहित, अव्यथित अने अपरितापित रहीने क्षेम कुशळताथी मारे स्थाने पाछो फरी शक्यो छुं. अहीं 'जाव' पदथी 'अव्यथितः, अपरितापितः, इह आगतः, इहसमवसृतः, इह संप्राप्तः, इहैव अद्य यावदुपसंपद्य' आ पूर्वोकत पाठनो समावेश करायो छे. आ पदोनो अर्थ पहेलाना

सेत्स्यति, सिद्धो भविष्यति 'जाव-अंतं काहिइ' यावत्-अन्तं करिष्यति, यावत्करणात्-बुद्धमुक्तादिसंग्राह्यम् । तदुक्तम्-बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, निव्वाहिइ, सव्वदुखाणमंतं करिहिइ । ॥ सू० १२ ॥

असुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्तोर्ध्वलोकोत्पन्नप्रयोजनवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो ? गोयमा! तेसिणं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए; जाव-समुप्पज्जइ अहो ! णं अम्हे हिं दिव्वा देविड्ढी जाव-लद्धा, पत्ता अभिसमण्णागया, जारिसियाणं अम्हे हिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता जाव- अभिसमण्णागया, तारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी, जाव-अभिसमण्णागया, जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा जाव-अभिसमन्नागया, तारिसियाणं अम्हेहिं वि जाव-अभिसमन्नागया, तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो अंतिअं पाउब्भवामो, पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, पासउ ताव अम्हे वि सक्क देविंदे,

---

'महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ' यह महाविदेहक्षेत्र से मुक्त होगा यावत् शरीरका त्याग करेगा यहां 'यावत्' शब्दसे 'बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, निव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करिहिइ' इन पदोंका ग्रहण किया गया है ॥ सू० १२ ॥

'सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ' ते મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે અને સિદ્ધ પદ પામશે અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે 'बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ,परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करिहिइ' એટલે કે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈને તે બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરશે, અને સમસ્ત દુઃખોથી મુક્ત થઈને મોક્ષ પામશે. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

अष्टोत्तरं शतम् देवकुमाराणाम्' वामाच देवकुमारीणां निर्गच्छतिस्म, ततो विविधातोद्यवररवगीतध्वनिरञ्जितजनमानसम्' इति संग्राह्यम्. 'उवदंसित्ता' उपदर्श्य 'जामेव दिसिं' यामेव दिशमाश्रित्य 'पाउब्भूए' प्रादुर्भूतः 'तामेव दिसिं' तामेव दिशम् 'पडिगए' प्रतिगतः, अन्ते भगवान् गौतमम्प्रति चमरस्य दिव्यदेवद्धर्यादिकमुपसंहरन्नाह-'एवं खलु गोयमा' इत्यादि, हे गौतम 'एवं खलु उपर्युक्तरीत्या 'चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा' चमरेण असुरेन्द्रेण असुरराजेन सा पूर्वोक्ता 'दिव्वा देविड्ढी' दिव्या अपूर्वा देवर्द्धिः 'जाव-लद्धापत्ता यावत् लब्धा, प्राप्ता 'अभिसमण्णागया' अभिसमन्वागता 'ठीई सागरोवमं' स्थितिः सागरोपमम् 'महाविदेहे वासे', महाविदेहे वर्षे क्षेत्रे सिज्झहिइ,

---

तत्र च सिंहासनं, ततश्च तस्य दक्षिणात् भुजात् अष्टोत्तरशतं देवकुमाराणाम्, वामाच देवकुमारीणं निर्गच्छतिस्म, ततो विविधातोद्यवररवगीतध्वनिरञ्जितमानसम्' इस पाठका संग्रह किया गया है। इस प्रकार से वह नाटयविधि प्रदर्शित करके 'जामेव दिसिं पाउब्भूए, तामेव दिसिं पडिगए' जिस दिशा से प्रकट हुआ था-उसी दिशाकी ओर चला गया, अब अन्त में भगवान गौतम से चमरकी दिव्य देवर्द्धि आदिका उपसंहार करते हुए कहते हैं 'एवं खलु गोयमा !' इत्यादि-हे गौतम इस पूर्वोक्त रीति से 'चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा' असुरेन्द्र असुरराजचमरने 'सा दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' वह पूर्वोक्त-दिव्य-अपूर्व, देवर्द्धि यावत् लब्ध की, प्राप्त की और उसे अपने उपयोग में ली। 'ठिई सागरोवमं' इस चमरकी स्थिति एक १ सागरोपम प्रमाण है।

च सिंहासनं, ततश्च तस्य दक्षिणात् भुजात् अष्टोत्तरशतं देवकुमाराणाम्, वामाच्च देवकुमारीणां निर्गच्छति स्म, ततो विविधातोद्यवररवगीतध्वनिरञ्जितमानसम्' આ સૂત્રપાઠનો અર્થ પહેલાં આવી ગયો છે આ પ્રકારના નાટ્યપ્રયોગો બતાવીને 'जामेव दिसिं पाउब्भूए, तामेव दिसिं पडिगए' તે જે દિશામાંથી પ્રકટ થયો હતો એજ દિશામાં ચાલ્યો ગયો. હવે ચમરેન્દ્રની દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ ગૌતમસ્વામીને કહે છે કે 'एवं खलु गोयमा !' હે ગૌતમ ! ઉપર કહી તે રીતે 'चमरेणं असुरिंदेणं असुररण्णा' અસુરેન્દ્ર અસુરરાયા ચમરે 'सा दिव्वा देविड्ढी जाव लद्धा पत्ता अभिसमण्णागया' તે દિવ્ય અપૂર્વ દેવર્દ્ધિ આદિ મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે, અને ઉપભોગ્ય કરી છે. 'ठिई सागरोवमं' ત્યાં તેની સ્થિતિ-(આયુષ્ય) એક સાગરોપમનું છે. ત્યાંથી ચવીને તે 'महाविदेहे वासे

सेत्स्यति, सिद्धो भविष्यति 'जाव-अंतं काहिइ' यावत्-अन्तं करिष्यति, यावत्करणात्-बुद्धमुक्तादिसंग्राह्यम् । तदुक्तम्-बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, निव्वाहिइ, सव्वदुखाणमंतं करिहिइ । ॥ सू० १२ ॥

असुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्तोर्ध्वलोकोत्पन्नप्रयोजनवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति, जाव सोहम्मो कप्पो ? गोयमा! तेसिणं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए; जाव-समुप्पज्जइ अहो ! णं अम्हे हिं दिव्वा देविड्ढी जाव-लद्धा, पत्ता अभिसमण्णागया, जारिसियाणं अम्हे हिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता जाव- अभिसमण्णागया, तारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी, जाव-अभिसमण्णा गया, जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं, देवरण्णा जाव-अभिसमन्नागया, तारिसियाणं अम्हेहिं वि जाव-अभिसमन्नागया, तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो अंतिअं पाउब्भवामो, पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, पासउ ताव अम्हे वि सक्क देविंदे,

---

'महाविदेहे वासे सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ' यह महाविदेहक्षेत्र से मुक्त होगा यावत् शरीरका त्याग करेगा यहां 'यावत्' शब्दसे 'बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ, निव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करिहिइ' इन पदोंका ग्रहण किया गया है ॥ सू० १२ ॥

'सिज्झिहिइ जाव अंतं काहिइ' ते મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં મનુષ્ય પર્યાયે ઉત્પન્ન થશે અને સિદ્ધ પદ પામશે અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે 'बुज्झिहिइ, मुच्चिहिइ,परिनिव्वाहिइ, सव्वदुक्खाणमंतं करिहिइ' એટલે કે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જન્મ લઈને તે બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે, સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય કરશે, અને સમસ્ત દુઃખોથી મુક્ત થઈને મોક્ષ પામશે. ॥ સૂ ૧૨ ॥

देवराया दिवं देवड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, जाणउताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति; जाव-सोहम्मो कप्पो, सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥ सू० १३ ॥ चमरो सम्मत्तो ॥

छाया-किं प्रत्ययं खलु भदन्त ! असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः? गौतम ! तेषां देवानाम् अधुनोत्पन्नानां वा चरमभवस्थानां वा अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकः, यावत् समुत्पद्यते-अहो ! अस्माभिः-दिव्या देवर्द्धिःयावत्-लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता, यादृशिका अस्माभिः-दिव्या

'किं पत्तियं णं भंते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति-जाव सोहम्मो कप्पो) हे भदंत ! असुरकुमारदेव ऊंचे यावत्सौधर्म-कल्प तक किस कारण से जाते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तेसि णं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ) जो देव वहां नवीन उत्पन्न होते हैं, अथवा जो मृत्यु के सन्मुख आजाते हैं, उन देवों के ऐसा वह आध्यात्मिक यावत् संकल्प उत्पन्न होता है कि (अहो णं अम्हें हिं देवा देवड्ढी जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया) अहो ! हमने दिव्य देवर्द्धि यावत् लब्ध की है एवं अभिसमन्वागत की है-उस पर हमने अपना

'किं पत्तियं णं भंते' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारादेवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो ?) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો શા કારણે ઊંચે સૌધર્મ દેવલોક પર્યન્ત જાય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तेसि णं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ) ત્યાં જે નવા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જે દેવોનું મૃત્યુ નજીક આવી પહોંચે છે, એવા દેવોને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક સંકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે કે (अहो णं अम्हें हिं देवा देविड्ढी जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया) અહો ! અમે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ મેળવી

देवर्षिः यावत्–अभिसमन्वागता, तादृशिका शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता यादृशिका शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन यावत्–अभिसमन्वागता, तादृशिका अस्माभिरपि यावत्–अभिसमन्वागता, तद्गच्छामः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवामः पश्यामस्तावत् शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य दिव्यां देवर्द्धिं यावत्–अभिसमन्वागताम्, पश्यतु तावत्–अस्मा

पूर्ण प्रभुत्व स्थापित किया है (जारिसियाणं अम्हेहिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता, जाव अभिसमण्णागया) तो जैसी हमने दिव्य देवर्द्धि लब्ध की है, प्राप्तकी है यावत् अभिसमन्वागतकी है (तारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) वैसी ही दिव्य देवर्धि देवेन्द्र देवराज शक्रने भी लब्ध की है, प्राप्त की है–अभिसमन्वागत की है तथा (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभिसमण्णागया, तारिसियाणं अम्हेहिं वि जाव अभिसमन्नागया) जैसी देवेन्द्र देवराज शक्रने दिव्य देवर्द्धि यावत अभि समन्वागत की है–वैसी ही वह दिव्य देवर्द्धि हमने भी यावत् अभिसमन्वागतकी है। (तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवामो) तो चलें उस देवेन्द्र देवराज शक्र के पास प्रगट होवें और (पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) उस देवेन्द्र देवराजकी यावत अभि-समन्वागत दिव्य देवर्द्धि को देखे। (पासउ ताव अम्हे वि सक्के

છે, પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત કરી છે. એટલે કે સારી રીતે પ્રાપ્ત થયેલ તેના પર પૂર્ણ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

(जारिसियाणं अम्हेहिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता, जाव अभिसमण्णागया) જેવી દિવ્ય દેવર્દ્ધિ અમે મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે, અભિસમન્વાગત કરી છે, (तारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) એવી જ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પણ મેળવી છે,પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિ સમન્વાગત કરી છે સ્વાધીન કરી છે તથા (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभि-समण्णागया, तारिसियाणं अम्हे हिं वि जाव अभिसमण्णागया) જેવી દિવ્ય દેવર્દ્ધિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત આધિન કરી છે એવી જ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ અમે પણ પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત કરી છે (तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवामो) તો ચાલો, તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની પાસે પ્રકટ થઇએ. અને (पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढीं जाव अभिसमण्णागयं) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે જે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે અને ઉપભોગ્ય કરી છે તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જોઇએ. (पासउ ताव अम्हे

देवराया दिव्वं देवड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, जाणउताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव-अभिसमन्नागयं, एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति; जाव-सोहम्मो कप्पो, सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥ सू० १३ ॥ चमरो सम्मत्तो ॥

छाया-किं प्रत्ययं खलु भदन्त ! असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मः कल्पः? गौतम ! तेषां देवानाम् अधुनोत्पन्नानां वा चरमभवस्थानां वा अयमेतद्रूपः आध्यात्मिकः, यावत् समुत्पद्यते-अहो ! अस्माभिः-दिव्या देवर्द्धिःयावत्-लब्धा, प्राप्ता, अभिसमन्वागता, यादृशिका अस्माभिः-दिव्या

'किं पत्तियं णं भंते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति-जाव सोहम्मो कप्पो) हे भदंत ! असुरकुमारदेव ऊंचे यावत्सौधर्मकल्प तक किस कारण से जाते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तेसिं णं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ) जो देव वहां नवीन उत्पन्न होते हैं, अथवा जो मृत्यु के सन्मुख आजाते हैं, उन देवों के ऐसा वह आध्यात्मिक यावत् संकल्प उत्पन्न होता है कि (अहो णं अम्हें हिं देवा देवड्ढी जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया) अहो ! हमने दिव्य देवर्द्धि यावत् लब्ध की है एवं अभिसमन्वागत की है-उस पर हमने अपना

'किं पत्तियं णं भंते' ઇત્યાદિ

सूत्रार्थ-(किं पत्तियं णं भंते ! असुरकुमारादेवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो ?) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો શા કારણે ઊંચે સૌધર્મ દેવલોક પર્યન્ત જાય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तेसिं णं देवाणं अहुणोववन्नगाणं वा चरिमभवत्थाणं वा इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ) ત્યાં જે નવા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જે દેવોનું મૃત્યુ નજીક આવી પહોંચે છે, એવા દેવોને આ પ્રકારનો આધ્યાત્મિક સંકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે કે (अहो णं अम्हें हि देवा देविड्ढी जाव लद्धा, पत्ता, अभिसमण्णागया) અહો ! અમે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ મેળવી

देवर्धिः यावत्-अभिसमन्वागता, तादृशिका शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता यादृशिका शक्रेण देवेन्द्रेण, देवराजेन यावत्-अभिसमन्वागता, तादृशिका अस्माभिरपि यावत्-अभिसमन्वागता, तद्गच्छामः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य अन्तिकं प्रादुर्भवामः पश्यामस्तावत् शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य दिव्यां देवर्द्धिं यावत्-अभिसमन्वागताम्, पश्यतु तावत्-अस्मा

पूर्ण प्रभुत्व स्थापित किया है (जारिसियाणं अम्हेहिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता, जाव अभिसमण्णागया) तो जैसी हमने दिव्य देवर्द्धि लब्ध की है, प्राप्तकी है यावत् अभिसमन्वागतकी है (तरिसियाणं सक्के णं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) वैसी ही दिव्य देवर्धि देवेन्द्र देवराज शक्रने भी लब्ध की है, प्राप्त की है-अभिसमन्वागत की है तथा (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभिसमण्णागया, तारिसियाणं अम्हेहि वि जाव अभिसमन्नागया) जैसी देवेन्द्र देवराज शक्रने दिव्य देवर्द्धि यावत अभि समन्वागत की है-वैसी ही वह दिव्य देवर्द्धि हमने भी यावत् अभिसमन्वागतकी है। (तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवामो) तो चलें उस देवेन्द्र देवराज शक्र के पास प्रगट होवें और (पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) उस देवेन्द्र देवराजकी यावत अभिसमन्वागत दिव्य देवर्द्धि को देखे। (पासउ ताव अम्हे वि सक्के

છે, પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત કરી છે. એટલે કે સારી રીતે પ્રાપ્ત થએલ તેના પર પૂર્ણ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે.

(जारिसियाणं अम्हेहिं दिव्वा देविड्ढी लद्धा, पत्ता, जाव अभिसमण्णागया) જેવી દિવ્ય દેવર્દ્ધિ અમે મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે, અભિસમાન્વાગત કરી છે, (तारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया) એવી જ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પણ મેળવી છે,પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિ સમન્વાગત કરી છે સ્વાધીન કરી છે તથા (जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभिसमण्णागया, तारिसियाणं अम्हे हि वि जाव अभिसमण्णागया) જેવી દિવ્ય દેવર્દ્ધિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત આધિન કરી છે એવી જ દિવ્ય દેવર્દ્ધિ અમે પણ પ્રાપ્ત કરી છે અને અભિસમન્વાગત કરી છે (तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतियं पाउब्भवामो) તો ચાલો, તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની પાસે પ્રકટ થઇએ. અને (पासामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढीं जाव अभिसमण्णागयं) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે જે દિવ્ય દેવર્દ્ધિ મેળવી છે, પ્રાપ્ત કરી છે અને ઉપભોગ્ય કરી છે તે દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જોઇએ. (पासउ ताव अम्हे

कमपि शक्रो देवेन्द्रः देवराजो दिव्यां देवर्द्धिम् यावत्-अभिसमन्वागताम्, तद् जानीमस्तावत् शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य दिव्यां देवर्द्धि यावत्-अभिसमन्वागताम् जानातु तावत्-अस्माकमपि शक्रो देवेन्द्रः, देवराजो दिव्यां देवर्द्धि यावत् अभिसमन्वागताम्, एवं खलु गौतम? असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मःकल्पः, तदेवं भगवन्! तदेवं भगवन् इति, ॥सू०१३॥

चमरः समाप्तः ॥

देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) तथा वह देवेन्द्र देवराज यावत् अभिसमन्वागत हमारी दिव्य देवर्द्धिको देखे। तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देवड्ढि जाव अभिसमण्णागयं) तथा देवेन्द्र देवराज शक्र की दिव्य देवर्द्धिको कि जिसे उसने यावत् अभिसमन्वागत की है हम जानें तथा (जाणउ ताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) वह देवेन्द्र देवराज शक्र भी हमारी यावत् अभिसमन्वागत दिव्य-देवर्द्धिको जाने (एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) हे गौतम! इस कारण को लेकर असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) हे गौतम! इस कारण को लेकर असुरकुमार देव यावत् सौधर्मस्वर्गतक ऊँचे जाते हैं। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) हे भदन्त! जैसा आपने प्रतिपादित किया है वह सर्वथा सत्य है-सर्वथा सत्य है। (चमरो सम्मत्तो) चमरसंबंधी वृत्तान्त समाप्त हुआ॥

वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) અને દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર અમે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જોવે. (तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढि जाव अभिसमण्णागयं) તથા દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને આપણે જાણીએ અને (जाणउ ताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર પણ આપણે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જાણે. (एवं खलु गोयमा! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) હે ગૌતમ! તે કારણે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પ સુધી ઊંચે જાય છે. (सेवं भंते! सेवं भंते त्ति) હે ભદન્ત! આપની વાત તદ્દન સાચી છે તેમાં શંકાને કોઈ સ્થાન નથી. એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમની જગ્યાએ બેસી ગયા. (चमरो सम्मत्तो) ચમરેન્દ્રનું વૃત્તાંત સમાપ્ત થયું.

टीका-पूर्वम् असुरकुमारदेवानां पूर्वभवप्रत्ययिकवैरानुबन्धस्य सौधर्मकल्पपर्यन्तगमनहेतुत्वं प्रतिपादितम्, अधुना तत्रैव हेत्वन्तरमभिधातुं प्रस्तौति-'किं पत्तियं णं भंते!' इत्यादि । हे भगवन् ! किं प्रत्ययं खलु कः प्रत्ययः कारणं यत्र तत् किं प्रत्ययमित्यर्थः हे भदन्त ! किंकारणम् असुरकुमारा देवाः 'उड्ढं उप्पयंति' ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति ? गच्छन्ति 'जाव-सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मःकल्पः? असुरकुमाराणां सौधर्मकल्पपर्यन्तगमने को हेतुः? यावत्पदेन वानव्यन्तरज्योतिषिकादिसंग्राह्यम् । भगवानाह-'गोयमा ! तेसिणं इत्यादि । हे गौतम ! तेषां खलु असुरकुमाराणाम् 'देवाणं' देवानाम् 'अहुणोववन्नगाणं वा' अधुनोत्पन्नानां वा तत्कालोत्पन्नानाम् 'चरमभवत्थाणं वा चरम-

टीकार्थ-यह बात पहिले प्रकट की जा चुकी है कि असुरकुमार देव सौधर्मकल्प तक जो जाते हैं उस जाने में कारण पूर्वभव प्रत्ययिक वैरानुबंध है । अब वहां तक उनके जाने में दूसरा भी कारण प्रकट किया जाता है-इसी द्वितीय कारण को जानने के लिये गौतम स्वामी महावीर प्रभु से प्रश्न करते हैं कि-'असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति' असुरकुमार देव ऊँचे जाते हैं-और 'जाव सोहम्मो कप्पो' यावत् वहांतक जाते हैं कि जहां जक सौधर्मदेवलोक है ऐसा आप कहते हैं तो इस पर म 'भंते' हे भदन्त ! आपसे यह जानना चाहता हूं कि 'किं पत्तियं णं' उस में कारण क्या है ? यहां यावत् पदसे वानव्यन्तर ज्योतिष्क आदिकोंका ग्रहण हुआ है । इस प्रश्नका समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'अहुणोववन्नगाणं तेसिं चरिमभवत्थाणं वा तेसिं' तत्काल उत्पन्न हुए

ટીકાર્થ—અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મકલ્પ પર્યન્ત ઊંચે જાય છે. ત્યાં તેમના ગમનનું એક કારણ પૂર્વભવનો વૈરાનુબંધ છે, એ વાત પહેલાં આવી ગઇ છે. આ સૂત્રમાં ત્યાં તેમના ગમનનું બીજું પણ એક કારણ બતાવવામાં આવે છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो' હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો ઊંચે સૌધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે, એવું આપ કહો છો, તો હે ભદન્ત ! 'किं पत्तियं णं' તેઓ ત્યાં શા કારણે જાય છે ? અહીં 'जाव' (યાવત) પદથી વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્ક આદિ દેવો ગ્રહણ કરાયા છે. મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે 'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'अहुणोववन्नगाणं तेसिं चरिमभवत्थाणं वा तेसिं' તત્કાળ ઉત્પન્ન થયેલાં (નવા

कमपि शक्रो देवेन्द्रः देवराजो दिव्यां देवर्द्धिम् यावत्-अभिसमन्वागताम् , तद्-जानीमस्तावत् शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य दिव्यां देवर्द्धिं यावत्-अभिसमन्वागताम् जानातु तावत्-अस्माकमपि शक्रो देवेन्द्रः, देवराजो दिव्यां देवर्द्धिं यावत् अभिसमन्वागताम्, एवं खलु गौतम ? असुरकुमाराः देवाः ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति, यावत्-सौधर्मःकल्पः, तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् इति, ॥सू० १३॥

चमरः समाप्तः ॥

देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) तथा वह देवेन्द्र देवराज यावत् अभिसमन्वागत हमारी दिव्य देवर्द्धिको देखे । तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देवड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) तथा देवेन्द्र देवराज शक्र की दिव्य देवर्द्धिको कि जिसे उसने यावत् अभिसमन्वागत की है हम जानें तथा (जाणउ ताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) वह देवेन्द्र देवराज शक्र भी हमारी यावत् अभिसमन्वागत दिव्य-देवर्द्धिको जाने (एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) हे गौतम ! इस कारण को लेकर असुर-कुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) हे गौतम ! इस कारण को लेकर असुरकुमार देव यावत् सौधर्मस्वर्गतक ऊँचे जाते हैं । (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! जैसा आपने प्रतिपादित किया है वह सर्वथा सत्य है-सर्वथा सत्य है । (चमरो सम्मत्तो) चमरसंबंधी वृत्तान्त समाप्त हुआ ॥

वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) અને દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર અમે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જોવે. (तं जाणामो ताव सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) તથા દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને આપણે જાણીએ અને (जाणउ ताव अम्हे वि सक्के देविंदे देवराया दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमण्णागयं) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર પણ આપણે પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવર્દ્ધિને જાણે. (एवं खलु गोयमा ! असुरकुमारा देवा उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो) હે ગૌતમ ! તે કારણે અસુરકુમાર દેવો સૌધર્મ કલ્પ સુધી ઊંચે જાય છે. (सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति) હે ભદન્ત ! આપની વાત તદ્દન સાચી છે. તેમાં શંકાને કોઈ સ્થાન નથી. એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમની જગ્યાએ બેસી ગયા. (चमरो सम्मत्तो) ચમરેન્દ્રનું વૃત્તાંત સમાપ્ત થયું.

सियाणं' यादृशिका खलु 'अम्हेहिं' अस्माभिः, 'दिव्वा देविड्ढी' दिव्या देवर्द्धिः दिव्या देवोचिता विमानपरिवारादिरूपा 'जाव-अभिसमन्नागया' यावत् अभिसमन्वागता, सर्वप्रकारेण भोगपरिभोगविषयीकृता, यावत्करणात् दिव्या देवद्युतिः, दिव्यं बलम् दिव्यं सौख्यम् दिव्यो देवानुभागः लब्धः प्राप्तः, तत्र दिव्या देवद्युतिः-दिव्यकान्ति दिव्यआभरणदिव्यविमानादिरूपा, दिव्यं-बलम् अपूर्वशक्तिरूपम् दिव्यं सौख्यम्-विशिष्टसुखम् दिव्यो देवानुभागः विशिष्टप्रभावः लब्धाः-उपार्जिताः प्राप्ताः स्वाधिनी कृताः 'जारिसियाणं' यादृशिका खलु 'अम्हेहिं' अस्माभिः 'दिव्वा देविड्ढीं जाव-अभिसमन्नागया' दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता 'तारिसियाणं' तादृशिका खलु 'सक्केणं देविंदेणं देव-

हमने 'दिव्वा देविड्ढि' दिव्य-देवोचित-विमान परिवार आदिरूप देवसमृद्धि 'जाव' 'यावत् 'अभिसमन्नागया' सर्व प्रकारसे भोगपरिभोग में लगा रखी हैं, इसी प्रकार से हमने 'दिव्यं बलम् दिव्यं सौख्यम्, दिव्यो देवानुभागः लब्धःप्राप्तः' अपूर्वशक्तिरूप दिव्यबल, दिव्यसौख्य-विशिष्ट सुख, दिव्य देवानुभागरूप विशिष्टप्रभाव ये सब लब्ध-उपार्जित किये हैं, प्राप्त किये हैं-अपने आधीन किये हैं-उस-सब पदों का यहां 'यावत्' शब्द से ही संग्रह हुआ है । तो 'जारिसियाणं' जैसी 'अम्हेहिं' हमने 'दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमन्नागया' यह दिव्य देवर्द्धियावत्-अभिसमन्वागत की है, 'तारिसियाणं' वैसी ही 'सक्के णं देविंदेणं देवरन्ना' देवेन्द्र देवराज शक्रने भी वह 'दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमन्नागया 'दिव्य देवर्द्धि यावत् अभिसमन्वागत की है । यावत्पद से यहां पर भी वही पूर्वोक्त अर्थ गृहीत हुआ है।

'जारिसियाणं दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया' જે પ્રકારની વિમાન પરિવાર આદિરૂપ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ, દિવ્ય બળ, દિવ્ય સુખ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ અમે મેળવેલ છે, પ્રાપ્ત કરેલ છે અને અભિસમન્વાગત કરેલ છે-[તેના પર સંપૂર્ણ સ્વામીત્વ ભોગવી રહ્યા છીએ: તેને અમારે અધીન કરેલ છે]. 'तारिसियाणं' એજ પ્રકારની 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया' દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પણ પ્રાપ્ત કરેલ છે અને પોતાને અધીન બનાવેલ છે. અહીં પણ 'यावत्' પદથી પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે 'जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभिसमण्णागया' અને જેવી દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ શક્રે યાવત્ તેને અધીન કરેલ :છે, 'तारिसियाणं अम्हे हि वि जाव अभिसमंण्णागया'

भवस्थानां वा चरमभवं तिष्ठन्ति ये तेषां भवचरमभागस्थानां च्यवनकाले स्थितानामित्यर्थः 'इमेयारूवे' अयम् एतद्रूपः अग्रेऽधुनैव वक्ष्यमाणस्वरूपः 'अज्झत्थिए' आध्यात्मिकः आत्मगतः 'जावसमुप्पज्जइ यावत् समुत्पद्यते, यावत् करणात् चिन्तितः, प्रार्थितः, कल्पितः मनोगतः, संकल्प इति संग्राह्यम्, संकल्पस्वरूपमाह-'अहो ! णं अम्हे हिं इत्यादि । अहो ! आश्चर्य खलु अस्माभिः असुरकुमारैः 'दिव्वादेविड्ढी' दिव्या देवर्द्धिः अपूर्वदेवसमृद्धिः 'जाव-लद्धा, पत्ता' यावत्-लब्धा, प्राप्ता 'अभिसमन्नागता सर्वप्रकारेणाभोगपरिभोगविषयीकृता, यावत्करणात् 'दिव्या देवद्युतिः दिव्यो देवानुभावः इति संग्राह्यम् 'जारि

असुरकुमार देवों के अथवा च्यवनसमय में स्थित हुए मृत्यु के सन्निकट आये हुए-'देवाणं' देवोंके 'इमेयारूवे' इस प्रकार का यह 'अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ' आत्मगत यावत् यह विचार उत्पन्न होता है-यहां यावत्पदसे 'चिन्तित, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत संकल्प' इन पदोंका ग्रहण हुआ है, इससे उनदेवोंको ऐसा आत्मगत, प्रार्थित, कल्पित, मनोगत संकल्प उत्पन्न होता है-ऐसा यहां अर्थ करना चाहिये। कैसा यह संकल्प विचार-उत्पन्न होता है? तो इसके लिये सूत्रकार कहते हैं कि-'अहो ! णं अम्हे हिं' इत्यादि, ऐसा विचार उत्पन्न होता है वे विचार करते हैं कि अहो बड़ा आश्चर्य है कि 'अम्हे हिं हम-असुरकुमारों ने 'दिव्वा' अपूर्व 'देविड्ढिं' देवसमृद्धि 'जाव' यावत् दिव्य देवद्युति, दिव्यदेवप्रभाव 'लद्धा' लब्ध किया है 'पत्ता' प्राप्त किया है 'अभिसमन्नागया' सर्व प्रकार से आभोगपरिभोग में उसे लगा रक्खा है 'यावत्' शब्द से ही यहां 'दिव्या देवद्युति, दिव्यो देवानुभावः' इन पदोंका संग्रह किया गया है। 'जारिसियाणं' जैसी

ઉત્પન્ન થયેલા) અસુરકુમાર દેવોને અથવા જેનું દેવભવનું આયુ પૂરું થવા આવ્યું હોય એવા દેવોને-ત્યાંથી ચ્યવન થવાનો સમય નજીક આવી પહોંચ્યો હોય એવા 'देवाणं' દેવોને 'इमेयारूवे' આ પ્રકારનો 'अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जइ' આધ્યાત્મિક, ચિન્તિત, પ્રાર્થિત, કલ્પિત, મનોગત સંકલ્પ ઉત્પન્ન થાય છે કે 'अहो ! णं अम्हे हि इत्यादि' અહો ! ભારે આશ્ચર્યની વાત છે કે અમે 'दिव्वा देविड्ढी' દિવ્ય (અપૂર્વ) દેવસમૃદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ 'लद्धा' મેળવ્યો છે, 'पत्ता' પ્રાપ્ત કર્યો છે, 'अभिसमण्णागया' અને તેના પર પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે-તેનો ઉપભોગ કરી રહ્યા છીએ. અહીં 'जाव' પદથી 'दिव्या देवद्युतिः, दिव्यो देवानुभावः' આ પદોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

सियाणं' यादृशिका खलु 'अम्हेहिं' अस्माभिः, 'दिव्वा देविड्ढी' दिव्या देवर्द्धिः दिव्या देवोचिता विमानपरिवारादिरूपा 'जाव-अभिसमन्नागया' यावत् अभिसमन्वागता, सर्वप्रकारेण भोगपरिभोगविषयीकृता, यावत्करणात् दिव्या देवद्युतिः, दिव्यं वलम् दिव्यं सौख्यम् दिव्यो देवानुभागः लब्धः प्राप्तः, तत्र दिव्या देवद्युतिः-दिव्यकान्ति दिव्यआभरणदिव्यविमानादिरूपा, दिव्यं-वलम् अपूर्वशक्तिरूपम् दिव्यं सौख्यम्-विशिष्टसुखम् दिव्यो देवानुभागः विशिष्टप्रभावः लब्धाः-उपार्जिताः प्राप्ताः स्वाधिनी कृताः 'जारिसियाणं' यादृशिका खलु 'अम्हेहिं' अस्माभिः 'दिव्वा देविड्ढीं जाव-अभिसमन्नागया' दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता 'तारिसियाणं' तादृशिका खलु 'सक्केणं देविंदेणं देव-

हमने 'दिव्वा देविड्ढि' दिव्य-देवोचित-विमान परिवार आदिरूप देवसमृद्धि 'जाव' 'यावत् 'अभिसमन्नागया' सर्व प्रकारसे भोगपरि-भोग में लगा रखी हैं, इसी प्रकार से हमने 'दिव्यं वलम् दिव्यं सौख्यम्, दिव्यो देवानुभागः लब्धःप्राप्तः' अपूर्वशक्तिरूप दिव्यवल, दिव्यसौख्य-विशिष्ट सुख, दिव्य देवानुभागरूप विशिष्टप्रभाव ये सब लब्ध-उपार्जित किये हैं, प्राप्त किये हैं-अपने आधीन किये हैं-उस-सब पदों का यहां 'यावत्' शब्द से ही संग्रह हुआ है । तो 'जारिसि-याणं' जैसी 'अम्हेहिं' हमने 'दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमन्नागया' यह दिव्य देवर्द्धियावत्-अभिसमन्वागत की है, 'तारिसियाणं' वैसी ही 'सक्के णं देविंदेणं देवरन्ना' देवेन्द्र देवराज शक्रने भी वह 'दिव्वा देविड्ढि जाव अभिसमन्नागया 'दिव्य देवर्द्धि यावत् अभिसमन्वागत की है । यावत्पद से यहां पर भी वही पूर्वोक्त अर्थ गृहीत हुआ है।

'जारिसियाणं दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया' જે પ્રકારની વિમાન પરિવાર આદિરૂપ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ, દિવ્ય બળ, દિવ્ય સુખ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ અમે મેળવેલ છે, પ્રાપ્ત કરેલ છે અને અભિસમન્વાગત કરેલ છે-[તેના પર સંપૂર્ણ સ્વામીત્વ ભોગવી રહ્યા છીએ: તેને અમારે અધીન કરેલ છે]. 'तारिसियाणं' એજ પ્રકારની 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमण्णागया' દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રે પણ પ્રાપ્ત કરેલ છે અને પોતાને અધીન બનાવેલ છે. અહીં પણ 'યાવત્' પદથી પૂર્વોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે 'जारिसियाणं सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा जाव अभिसमण्णागया' અને જેવી દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ શક્રે यावत् તેને અધીન કરેલ છે, 'तारिसियाणं अम्हे हि वि जाव अभिसमंण्णागया'

ण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमन्नागया' दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता 'जारिसियाणं' यादृशिका खलु 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'जाव अभिसमन्नागया' यावत्-अभिसमन्वागता, यावत्पदस्योक्तोऽर्थः संग्राह्यः, 'तारिसिआणं' तादृशिका खलु 'अम्हेहिं' अस्माभिरपि 'जाव अभिसमन्नागया' यावत्-अभिसमन्वागता, तं गच्छामो णं' तद्गच्छामः खलु वयम् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अंतिओ' अन्तिकम् 'पाउब्भवामो' प्रादुर्भवामः उपस्थिता भवामः गच्छाम इत्यर्थः, 'पासामो ताव' पश्यामस्तावत् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'दिव्वं देविड्ढिं' दिव्यां देवर्द्धिम् 'जाव-अभिसमन्नागयं' यावत्-अभिसमन्वागताम् सर्वथा आभोगपरिभोगविषयीकृताम्, याव-

'तारिसियाणं' वैसी ही 'अम्हेहिं वि जाव अभिसमन्नागया' हमने भी यावत् अभिसमन्वागत की है। 'तं' इसलिये 'गच्छामो णं' चलें 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्र के 'अंतिओ' पास 'पाउब्भवामो' उपस्थित होवें और उपस्थित होकर 'पासामो' देखे 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' उस देवेन्द्र देवराज शक्र की उस 'दिव्वं देविड्ढिं' दिव्व देवर्द्धिको जो उसने 'जाव' यावत 'अभिसमन्नागयं' अपने भोगपरिभोग में लगा रखी है। यहां पर भी यावत शब्दका पूर्वोक्त अर्थ ग्रहण करलेना चाहिये। अर्थात् दिव्य देवद्युति, दिव्य देवानुभाग लब्ध किया है प्राप्त किया है' ऐसा अर्थ यावत् पदसे यहां ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। और वह 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र भी 'अम्हा वि' हमारी 'जाव अभिसमन्नागयं दिव्वां देविड्ढिं' यावत् अभिसमन्वागत दिव्य देवर्द्धि

એવી જ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ અમે પણ यावत् અમારે અધીન કરેલ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમાર દેવોને એવો વિચાર આવે છે કે અમે પણ શકેન્દ્રના જેવી જ દિવ્ય સમૃદ્ધિ, દિવ્યદ્યુતિ, દિવ્ય બળ, દિવ્ય સુખ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યા છે. 'तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतिओ पाउब्भवामो' તો ચાલો આપણે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની પાસે જઈએ અને 'पासामो देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमन्नागयं' તેમણે પ્રાપ્ત કરેલી તેમની તે દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ, દેવદ્યુતિ આદિનાં દર્શન કરીએ. અહીં પણ 'यावत्' પદથી પૂર્વોક્ત પદો ગ્રહણ કરાયાં છે. અને 'देविंदे देवराया सक्के' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક પણ 'अम्हा वि' આપણે 'जाव अभिसमन्नागयं देव्वां देविड्ढिं पासउ ताव' પ્રાપ્ત કરેલ

च्छब्देन उपर्युक्तां दिव्यां देवद्युतिं, दिव्यं देवानुभागं लब्धं प्राप्तम्' इति संग्राह्यम्, 'पासउ ताव' पश्यतु तावत् 'अह्मावि' अस्माकमपि असुरकुमाराणाम् 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रो देवेन्द्रः, देवराजः 'दिव्वं दविड्ढीं' दिव्यां देवर्द्धिम् 'जाव-अभिसमन्नागयं' यावत्-अभिसमन्वागताम्, यावच्छब्दार्थ उक्तएव, 'तं जाणामो ताव' तद्जानीमः अवगच्छाम स्तावत् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'दिव्वां देविड्ढीं' दिव्यां देवर्द्धिम् ' यावत् अभिसमन्वागताम्, अर्थात् वयमपि शक्रस्य दिव्य देवद्धर्यादिविषयकं परिज्ञानं करवाम.

अथ च शक्रोऽपि अस्माकम् दिव्य देवद्धर्यादि विषयकं परिज्ञानं करोतु इत्यभिप्रायेणैव असुरकुमाराणाम् सौधर्मकल्पपर्यन्तोपगमनं भवतीत्याशयः, तत्प्रसङ्गे एवाह-'जाणउ ताव' इत्यादि । जानातु तावत् ' अह्मो वि ' अस्माकमपि असुरकुमाराणाम् 'सक्के देविंदे देवराया' शक्रो देवेन्द्रः देवराजः 'दिव्वं देविड्ढीं' दिव्यां देवर्द्धिम् 'जाव-अभिसमण्णागयं' यावत्-अभिसमन्वागताम् । अन्ते तावत् भगवान् पूर्वोक्तकारणमुपसंहरति-' एवं खलु गोयमा !' हे गौतम ! एवं खलु पूर्वोक्तकारणेनैव' असुरकुमारा देवा ' उड्ढं उप्पयंति '

को 'पासउ ताव' देखले, यहां पर भी यावत् शब्द से उक्त अर्थ ही गृहीत हुआ है । वहां जाकर हम 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रकी 'दिव्वां देविड्ढिं' दिव्य देवर्द्धिको 'जाणामो ताव' जानें-और शक्र भी हमारी दिव्य देवर्द्धिको जानें 'इसी अभिप्राय से हे गौतम ! असुरकुमारों का सौधर्मकल्पपर्यन्त गमन होता है ऐसा जानना चाहिये । इसी प्रसङ्गको लेकर 'जाणउ ताव' इत्यादि कहा गया है । अन्तमें भगवान इस उपर्युक्त कारण का उपसंहार करते हुए गौतम से कहते हैं कि 'एवं खलु गोयमा' हे गौतम ! इस पूर्वोक्त कारण से ही 'असुरकुमारा देवा' असुरकुमारदेव 'उड्ढं-

---

દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિનાં દર્શન કરે. આ રીતે એક બીજાની દેવર્દ્ધિ આદિ જોવાને તથા બતાવવાને તેઓ સૌધર્મ કલ્પ પર્યંત જાય છે. વળી તેઓ દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ કેવી છે તે જાણવા માટે પણ ત્યાં જાય છે, એ વાત નીચેના સૂત્રમાં બતાવી છે ત્યાં જઇને આપણે 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની 'दिव्वां देविड्ढिं जाणामो ताव' દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિનો પરિચય કરીએ, અને તે પણ આપણી દિવ્ય દેવર્દ્ધિ આદિનો પરિચય કરે. 'एवं खलु गोयमा !' હે ગૌતમ ! ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના કારણે 'असुरकुमारा देवा' અસુરકુમાર દેવો

रण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण देवराजेन 'दिव्वा देविड्ढी जाव अभिसमन्नागया' दिव्या देवर्द्धिः यावत् अभिसमन्वागता 'तारिसियाणं' यादृशिका खलु 'सक्केणं देविंदेणं देवरण्णा' शक्रेण देवेन्द्रेण' देवराजेन 'जाव अभिसमन्नागया' यावत्-अभिसमन्वागता, यावत्पदस्योक्तोऽर्थः संग्राह्यः, 'तारिसिआणं' तादृशिका खलु 'अम्हे वि' अस्माभिरपि 'जाव अभिसमन्नागया' यावत्-अभिसमन्वागता, तं गच्छामो णं' तद्गच्छामः खलु वयम् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'अंतिओ' अन्तिकम् 'पाउब्भवामो' प्रादुर्भवामः उपस्थिता भवामः गच्छाम इत्यर्थः, 'पासामो ताव' पश्यामस्तावत् 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'दिव्वं देविड्ढिं' दिव्यां देवर्द्धिम् 'जाव-अभिसमन्नागयं' यावत्-अभिसमन्वागताम् सर्वथा आभोगपरिभोगविषयीकृताम्, याव-

'तारिसियाणं' वैसी ही 'अम्हे हि वि जाव अभिसमन्नागया' हमने भी यावत् अभिसमन्वागत की है। 'तं' इसलिये 'गच्छामो णं' चलें 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्र के 'अंतिओ' पास 'पाउब्भवामो' उपस्थित होवें और उपस्थित होकर 'पासामो' देखें 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' उस देवेन्द्र देवराज शक्र की उस 'दिव्वं देविड्ढिं' दिव्य देवर्द्धिको जो उसने 'जाव' यावत् 'अभिसमन्नागयं' अपने भोगपरिभोग में लगा रखी है। यहां पर भी यावत् शब्दका पूर्वोक्त अर्थ ग्रहण करलेना चाहिये। अर्थात् दिव्य देवद्युति, दिव्य देवानुभाग लब्ध किया है प्राप्त किया है' ऐसा अर्थ यावत् पदसे यहां ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। और वह 'देविंदे देवराया सक्के' देवेन्द्र देवराज शक्र भी 'अम्हा वि' हमारी 'जाव अभिसमन्नागयं दिव्वां देविड्ढिं' यावत् अभिसमन्वागत दिव्य देवर्द्धि

એવી જ દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ આદિ અમે પણ યાવત્ અમારે અધીન કરેલ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અસુરકુમાર દેવોને એવો વિચાર આવે છે કે અમે પણ શક્રેન્દ્રના જેવી જ દિવ્ય સમૃદ્ધિ, દિવ્યદ્યુતિ, દિવ્ય બળ, દિવ્ય સુખ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ પ્રાપ્ત કર્યા છે. 'तं गच्छामो णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अंतिओ. पाउब्भवामो' તો ચાલો આપણે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રની પાસે જઈએ અને 'पासामो देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स दिव्वं देविड्ढिं जाव अभिसमन्नागयं' તેમણે પ્રાપ્ત કરેલી તેમની તે દિવ્ય દેવસમૃદ્ધિ, દેવદ્યુતિ આદિનાં દર્શન કરીયે. અહીં પણ 'यावत्' પદથી પૂર્વોક્ત પદો ગ્રહણ કરાયાં છે. અને 'देविंदे देवराया सक्के' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર પણ 'अम्हा वि' આપણે 'जाव अभिसमन्नागयं दिव्वां देविड्ढिं पासउ ताव' પ્રાપ્ત કરેલ

॥ तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

राजगृहनगरे समवसृतं प्रभुं मण्डितपुत्रनामधेयः षष्ठो गणधरोऽनगारः क्रियाभेदस्वरूपं पृष्टवान, ततो भगवतः क्रियाभेदविषये समवधानम् । यथा कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापिनिकी, प्राणातिपातिकी इति पञ्च क्रियाप्रभेदाः, ततो भगवन्तंप्रति प्रथमम् अनुभवः पश्चात् कर्म ? आहो-स्वित् प्रथमं कर्म पश्चादनुभवः ? इति मण्डितपुत्रस्य प्रश्नः, ततः प्रथमं कर्म पश्चादनुभव इति तम्प्रति भगवतः समाधानम्, तदनन्तरं श्रमणानां कर्म विषयकः प्रश्नः, श्रमणानामपि प्रमादयोगादिना कर्मबन्धनसम्भवप्रतिपादनम्

तृतीय उद्देशक का संक्षिप्त विषय विवरण इस प्रकार से है-

राजगृहनगर में समवसृत हुए प्रभु से छट्ठे गणधर मण्डितपुत्र अनगार का क्रिया और क्रिया के भेदोंको पूछना, प्रभुका इस विषय में उन्हें समाधान देना, तथा यह कहना कि-कायिकी, अधि-करणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी ये पांच क्रियाएँ होती हैं और अनुपरत काय क्रिया आदिरूप से इनके और भी भेद होते हैं। पहिले अनुभव होता है और बाद में कर्म होता है, या पहिले कर्म होता है बाद में अनुभव होता है ? इस मंडि-तपुत्र अनगार के प्रश्नका ऐसा समाधान है कि पहिले कर्म होता है और बाद में अनुभव होता है । प्रभु से श्रमणोंका कर्मविषयक प्रश्न करना और प्रभुका ऐसा उत्तररूप समाधान देना कि श्रमणों के भी प्रमाद योग आदि द्वारा नवीन कर्मोंका बंध होता है ।

ત્રીજા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ.

રાજગૃહ નગરમાં પધારેલા મહાવીર પ્રભુને છઠ્ઠા ગણધર મંડિતપુત્ર અણગાર ક્રિયા અને ક્રિયાના ભેદો વિષે પ્રશ્ન કરે છે. પ્રભુ સમજાવે છે કે ક્રિયાના પાંચ ભેદ છે. (૧) કાયિકી (૨) આધિકરણિકી, (૩) પ્રાદ્વેષિકી, (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણા-તિપાતિકી. અને અનુપરતકાય ક્રિયા આદિ તેના ઉપભેદો પડે છે.

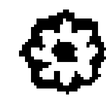
પ્રશ્ન—પહેલાં અનુભવ અને ત્યારબાદ કર્મ થાય છે, કે પહેલાં કર્મ અને ત્યાર બાદ અનુભવ થાય છે ?

સમાધાન—પહેલાં કર્મ થાય છે અને પછી અનુભવ થાય છે. મહાવીરપ્રભુને શ્રમણોના કર્મ વિષે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે. અને તેના જવાબરૂપે મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે શ્રમણો પણ પ્રમાદ, યોગ આદિ દ્વારા નવીન કર્મોનો બંધ કરે છે. પ્રમત્તસંયત,

ऊर्ध्वम् उत्पतन्ति 'जाव–सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मः कल्पः 'सौधर्मकल्प-पर्यन्तं गच्छतीति भावः । यावच्छब्देन वानव्यन्तरज्योतिषिकाणाम् संग्रहः, पर्यवसाने गौतमः भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह–'सेवं भंते' 'सेवं भंते ! त्ति'इति । तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति, हे भगवन् ! इतिशब्देनामंत्र्य भवता यत्प्रतिपादितं तत् एवं–सत्यमेव,

'चमरो समत्तो' चमरः समाप्तः उपचारात् चमरवक्तव्यता समाप्ता परिपूर्णा इति भावोऽवसेयः ॥ सू० १३ ॥

॥ तृतीयशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥



उप्पयंति' उर्ध्व में 'जाव सोहम्मो कप्पो' यावत् सौधर्मकल्पतक जाते हैं । यहां यावत् शब्दसे वानव्यन्तर और ज्योतिषिकों का ग्रहण हुआ है । अन्त में गौतम भगवान के वाक्य को प्रमाण मानकर कहते हैं कि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! इस प्रकार सम्बोधित करके गौतम ने 'आपने जो प्रतिपादित किया है वह सत्य ही है सत्य ही है ऐसा कहा ! 'चमरो समत्तो' चमर समाप्त हुआ । इसका तात्पर्य यह है चमर के संबंध की यह वक्तव्यता पूर्ण हुई ॥सू० १३॥

॥ इस प्रकार तृतीय शतकका यह द्वितीय उद्देशक समाप्त हुआ ॥



उड्ढं उप्पयंति जाव सोहम्मो कप्पो ' सौधर्म कल्प सुधी ऊंचे गमन करे छे. अहीं ' यावत (जाव)' पदथी वानव्यन्तर अने ज्योतिषिक देवोने पण ग्रहण करवामां आवेल छे.

आ प्रकारनो महावीर प्रभुनो जवाब सांभळीने गौतम स्वामी तेमनां वचनोमां पोतानी संपूर्ण श्रद्धा प्रकट करता कहे छे के 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' हे भदन्त ! आपे जे विषयनुं प्रतिपादन कर्युं ते यथार्थ छे. तेमां शंकाने कोई स्थान ज नथी. आपनी वात तद्दन साची छे.

'चमरो समत्तो' चमरनुं वृत्तान्त आ रीते समाप्त थाय छे. ॥ सू. १३ ॥

त्रीजा शतकनो बीजो उद्देशक समाप्त.

परतकायक्रिया च, दुष्प्रयुक्तकायक्रिया च, आधिकरणिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-संयोजनाधिकरण-क्रियाच, निर्वर्तनाधिकरण क्रिया च, प्राद्वेपिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-जीव प्राद्वेपिकी च, अजीव प्राद्वेपिकी च, पारितापनिकी भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र !

क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडितपुत्र ! कायिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है। (तंजहा) वे दो प्रकार ये हैं- (अणुवरयकायकिरिया य दुप्पउत्तकायकिरिया य) अनुपरतकायिकी क्रिया और दुष्प्रयुक्त कायिकी क्रिया। (अहिगरणियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! अधिकरणिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडियपुत्र ! अधिकरणिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है (तंजहा) वे दो प्रकार ये हैं-(संजोयणाहिगरणकिरिया य णिव्वत्तणाहिगरणकिरिया य) संयोजनाधिकरणक्रिया, और निर्वर्तनाधिकरण क्रिया ! (पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदंत ! प्राद्वेपिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडितपुत्र ! प्राद्वेपिकी क्रिया दो प्रकारकी कही गई हैं। (तंजहा) जैसे-(जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य) एक जीवप्राद्वेपिकी और दूसरी अजीवप्राद्वेपिकी। (पारियावणियाणं

(मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता. तं जहा) હે મંડિતપુત્ર ! તેના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે—(अणुवरयकायकिरिया य दुप्पउत्तकायकिरिया य) (૧) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા (૨) દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી ક્રિયા. (आहिगरणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! આધિકરણિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता-तं जहा) હે મંડિતપુત્ર ! આધિકરણિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે – (संजोयणाहिगरणकिरिया य णिव्वत्तणाहिगरणकिरिया य) (૧) સંયોજનાધિકરણ ક્રિયા (૨) નિર્વર્તનાધિકરણ ક્રિયા. (पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ? (मंडियपुत्ता !) હે મંડિતપુત્ર ! (दुविहा पण्णत्ता —तं जहा) તેના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-(जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य) (૧) જીવપ્રાદ્વેષિકી અને (૨) અજીવપ્રાદ્વેષિકી (पारियावणियाणं भंते ! कि-

पुत्रो नाम अनगारः प्रकृतिभद्रको यावत्-पर्युपासीनः एवम्-अवादीत्-कति भगवन् ! क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? मण्डितपुत्र ! पञ्चक्रियाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कायिकी आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपात क्रिया, कायिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-अनु

पडिगया) यावत् परिषदा निकली, प्रभुने उसको धर्मोपदेश दिया, धर्मोपदेश सुनकर वह परिषद् अपने२ स्थान पर वापिस गई। (तेणं कालेणं तेणं समएणं) उसकाल और उस समय में (जाव अंतेवासी मंडियपुत्ते णामं अणगारे पगइभद्दए जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) यावत् अन्तेवासी मंडितपुत्र नामके अनगारने जोकि प्रकृतिभद्र थे यावत् पर्युपासना करते हुए प्रभु से इस प्रकार पूछा-(कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! क्रियाएँ कितनी प्रकार की कही गई है? (मंडियपुत्ता पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ) हे मंडितपुत्र ! क्रियाएँ पांच प्रकारकी कही गई है। (तंजहा) वे इस प्रकार से हैं (काइया अहिगरणिया पाउसिया, परियावणिया, पाणाइवायकिरिया) कायिकी क्रिया, आधिकरणिकी क्रिया, प्राद्वेषिकी क्रिया, पारितापनिकी क्रिया और प्राणातिपातनिकी क्रिया। (काइया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! कायिकी

त्यां महावीर प्रभु पधार्या. तेमनो धर्मोपदेश सांभळवा परिषद नीकळी. अने धर्मोपदेश सांभळीने परिषद विखराई, ईत्यादि समस्त सूत्रपाठ अहीं ग्रहण करवो. (तेणं कालेणं तेणं समएणं) ते काळे अने ते समये (जाव अंतेवासी मंडियपुत्ते णामं अणगारे पगइभद्दए जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) मंडितपुत्र नामना अणगार महावीर प्रभुना एक शिष्य हता. तेओ सरळ स्वभावना हता. (बीजा गुणो आगळ मुजब समजवा) तेमणे वंदणा नमस्कार आदि करीने विनयपूर्वक आ प्रमाणे पूछ्युं— (कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ?) हे भदन्त ! क्रियाओ केटला प्रकारनी होय छे ? (मंडियपुत्ता !) हे मंडितपुत्र ! (पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ) क्रियाओना पांच प्रकार छे. (तं जहा) ते प्रकारो नीचे प्रमाणे छे-(काइया अहिगरणिया पाउसिया, परियावणिया, पाणाइवायकिरिया) कायिकी क्रिया, आधिकरणिकी क्रिया, प्राद्वेषिकी क्रिया, पारितापनिकी क्रिया, अने प्राणातिपातनिकी क्रिया. (काइयाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! कायिकी क्रियाना केटला प्रकार छे ?

परतकायक्रिया च, दुष्प्रयुक्तकायक्रिया च, आधिकरणिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-संयोजनाधिकरणक्रियाच, निर्वर्तनाधिकरण क्रिया च, प्राद्वेपिकी खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-जीव प्राद्वेपिकी च, अजीव प्राद्वेपिकी च, पारितापनिकी भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र !

क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडितपुत्र ! कायिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है। (तंजहा) वे दो प्रकार ये हैं- (अणुवरयकायकिरिया य दुप्पउत्तकायकिरिया य) अनुपरतकायिकी क्रिया और दुष्प्रयुक्त कायिकी क्रिया। (अहिगरणियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! अधिकरणिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडियपुत्र ! अधिकरणिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है (तंजहा) वे दो प्रकार ये हैं-(संजोयणाहिगरणकिरिया य णिव्वत्तणाहिगरणकिरिया य) संयोजनाधिकरणक्रिया, और निर्वर्तनाधिकरण क्रिया ! (पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदंत ! प्राद्वेपिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मंडितपुत्र ! प्राद्वेपिकी क्रिया दो प्रकारकी कही गई हैं। (तंजहा) जैसे-(जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य) एक जीवप्राद्वेपिकी और दूसरी अजीवप्राद्वेपिकी। (पारियावणियाणं

(मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता. तं जहा) હે મંડિતપુત્ર ! તેના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે—(अणुवरयकायकिरिया य दुप्पउत्तकायकिरिया य) (૧) અનુપરત કાયિકી ક્રિયા (૨) દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી ક્રિયા. (आहिगरणिया णं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! આધિકરણિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता–तं जहा) હે મંડિતપુત્ર ! આધિકરણિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે – (संजोयणाहिगरणकिरिया य णिव्वत्तणाहिगरणकिरिया य) (૧) સંયોજનાધિકરણ ક્રિયા (૨) નિર્વર્તનાધિકરણ ક્રિયા. (पाओसियाणं भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ? (मंडियपुत्ता !) હે મંડિતપુત્ર ! (दुविहा पण्णत्ता –तं जहा) તેના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-(जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य) (૧) જીવપ્રાદ્વેષિકી અને (૨) અજીવપ્રાદ્વેષિકી (पारियावणियाणं भंते ! कि-

द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्वहस्त पारितापनिकी च, परहस्तपारितापनिकीच, प्राणातिपात क्रिया खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्वहस्त प्राणातिपातक्रिया च, परहस्तप्राणातिपातक्रियाच ॥१॥

टीका—द्वितीयोद्देशके चमरोत्पातः प्रोक्तः उत्पातो हि गमनागमनादि रूपः अतः क्रिया स्वरूपमाह-'तेणं कालेणं'-इत्यादि । 'तेणं कालेणं' तस्मिन्

भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! पारितापनिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है? (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र (दुविहा पण्णत्ता) पारितापनिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है? (तंजहा) जैसे-(सहत्थपारियावणिया य परहत्थपारियावणिया य) एक स्वहस्त पारितापनिकी क्रिया, और दूसरी परहस्तपारितापनिकी क्रिया। (पाणाइवाय किरिया णं भंते पुच्छा-पाणाइवायकिरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! प्राणातिपातक्रिया कितने प्रकारकी कही गई है? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मण्डितपुत्र ! प्राणातिपातिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है। (तंजहा) वे प्रकार ये हैं (सहत्थपाणाइवाय किरिया य परहत्थपाणाइवायकिरिया य) एक स्वहस्त प्राणातिपातक्रिया और दूसरी परहस्तप्राणातिपातक्रिया ॥

टीकार्थ-द्वितीय उद्देशक में चमर का उत्पात प्रतिपादित किया गया है और यह उत्पात गमन आगमन आदिरूप होता है। तथा गमन आगमन ये क्रियारूप होते हैं। इसलिये क्रिया के स्वरूपको प्रतिपादन करने के लिये यह 'तेणं कालेणं' इत्यादि सूत्र कहा गया -

---

रिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે-(मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता-तं जहा) હે મંડિતપુત્ર તેના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે (सहत्थपारियावणिया य परहत्थ पारियावणिया य) (૧) સ્વહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા (૨) પરહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા. (पाणाइवाय किरियाणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે? (मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (दुविहा पण्णत्ता-तं जहा) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે-(सहत्थपाणाइवायकिरिया य परहत्थपाणाइवाय किरिया य) (૧) સ્વહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અને (૨) પરહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

ટીકાર્થ—બીજા ઉદ્દેશકમાં ચમરના ઉત્પાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉત્પાત ગમન આગમન આદિરૂપ હોય છે. તથા ગમન અને આગમન ક્રિયારૂપ હોય છે. તેથી ક્રિયાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે 'तेणं कालेणं' આદિ સૂત્ર કહ્યાં છે.

काले 'तेणं समएणं' तस्मिन् समये खलु 'रायगिहे नामं नयरे होत्था' राजगृहं नाम नगरम्, आसीत् 'जाव-परिसा पडिगया' यावत्-पर्षत् प्रतिगता, यावत्करणात् 'वर्णकः तस्मिन् काले तस्मिन समये स्वामी समवसृतः, पर्षत् निर्गच्छति 'इति संग्राह्यम् तथा च चम्पानगरीवत्पूर्ववर्णिते राजगृहे भगवतः समवसरणे सति तत्सकाशाद् धर्मोपदेशं श्रोतुं पर्षत्समागता तच्छ्रुत्वा च स्व स्व स्थानम्प्रति निवृत्ता, ततः प्रस्तुतक्रियास्वरूपवक्तव्यतां प्रस्तौति-'तेणं कालेणं-इत्यादि । तस्मिन् काले 'तेणं समएणं' तस्मिन् समये पर्षद् गमनानन्तरम् । 'जाव-अंतेवासी' यावत्-अन्तेवासी शिष्यः, यावत् करणात् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य षष्ठः गणधरः' इति संग्राह्यम्, 'मंडियपुत्ते' मण्डित-

---

है । 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उसकाल और उस समय में 'रायगिहे नामं नयरे होत्था' राजगृह नामका नगर था । 'जाव परिसा पडिगया' यावत् धर्मकथा श्रवण कर परिषदा वापिस चली गई । 'यावत्' शब्दसे यहां वर्णक ऐसा गृहीत हुआ है-कि-उस काल और उस समयमें राजगृह नगर में महावीरस्वामी समवसृत हुए हैं ऐसा सुनकर परिषदा-जनसमूह अपने२ घर से निकली' तात्पर्य कहनेका यह है कि पूर्ववर्णित चंपानगरी की तरह पहिले वर्णित हुए राजगृह नगरमें भगवान के पधारने पर उनसे धर्मके उपदेश को सुनने के लिये परिषद आयी, और धर्मोपदेश सुनकर पीछे चली गई । इसके बाद 'तेणं कालेणं तेणं समएणं' उस काल और उस समय में 'जाव अंतेवासी' यावत् अन्तेवासी शिष्य

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળે અને તે સમયે 'रायगिहे नामं नयरे होत्था' રાજગૃહ નામે નગર હતું. 'जाव परिसा पडिगया' ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ ચાલી ગઇ' ત્યાં સુધીનો સમસ્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો. અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂપાઠ ગ્રહણ કરવો-

રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. રાજગૃહ નગરનું વર્ણન ચંપાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું. મહાવીર પ્રભુના આગમનના સમાચાર સાંભળીને રાજગૃહ નગરનો જનસમૂહ ધર્મોપદેશ સાંભળવા નીકળી પડયો. ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરીને પરિષદ વિખરાઇ ગઇ. ત્યારબાદ શું બન્યું તે હવેના સૂત્રમાં વર્ણવ્યું છે—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' તે કાળે અને તે સમયે 'जाव अंतेवासी मंडियपुत्ते नामं अणगारे' મંડિતપુત્ર અણગાર નામના મહાવીર પ્રભુના એક શિષ્ય હતા. અહીં

द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्वहस्त पारितापनिकी च, परहस्तपारितापनिकीच, प्राणातिपात क्रिया खलु भदन्त ! क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ? मण्डितपुत्र ! द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-स्वहस्त प्राणातिपातक्रिया च, परहस्तप्राणातिपातक्रियाच ॥१॥

टीका—द्वितीयोद्देशके चमरोत्पातः प्रोक्तः उत्पातो हि गमनागमनादि रूपः अतः क्रिया स्वरूपमाह-'तेणं कालेणं'-इत्यादि । 'तेणं कालेणं' तस्मिन्

भंते ! किरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! पारितापनिकी क्रिया कितने प्रकार की कही गई है ? (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र (दुविहा पण्णत्ता) पारितापनिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है ? (तंजहा) जैसे-(सहत्थपारियावणिया य परहत्थपारियावणिया य) एक स्वहस्त पारितापनिकी क्रिया, और दूसरी परहस्तपारितापनिकी क्रिया । (पाणाइवाय किरिया णं भंते पुच्छा-पाणाइवायकिरिया कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! प्राणातिपातक्रिया कितने प्रकारकी कही गई है ? (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता) हे मण्डितपुत्र ! प्राणातिपातिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है । (तंजहा) वे प्रकार ये हैं (सहत्थपाणाइवाय किरिया य परहत्थपाणाइवायकिरिया य) एक स्वहस्त प्राणातिपातक्रिया और दूसरी परहस्तप्राणातिपातक्रिया ॥

टीकार्थ-द्वितीय उद्देशक में चमर का उत्पात प्रतिपादित किया गया है और यह उत्पात गमन आगमन आदिरूप होता है । तथा गमन आगमन ये क्रियारूप होते है । इसलिये क्रिया के स्वरूपको प्रतिपादन करने के लिये यह 'तेणं कालेणं' इत्यादि सूत्र कहा गया -

---

रिया कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે- (मंडियपुत्ता ! दुविहा पण्णत्ता-तं जहा) હે મંડિતપુત્ર તેના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે (सहत्थपारियावणिया य परहत्थ पारियावणिया य) (૧) સ્વહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા (૨) પરહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા. (पाणाइवाय किरियाणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ? (मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (दुविहा पण्णत्ता-तं जहा) પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે-(सहत्थपाणाइवायकिरिया य परहत्थपाणाइवाय किरिया य) (૧) સ્વહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અને (૨) પરહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

ટીકાર્થ—બીજા ઉદ્દેશકમાં ચમરના ઉત્પાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉત્પાત ગમન આગમન આદિરૂપ હોય છે. તથા ગમન અને આગમન ક્રિયારૂપ હોય છે. તેથી ક્રિયાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે 'तेणं कालेणं' આદિ સૂત્ર કહ્યું છે.

मार्दवं तेन संपन्नः-अर्थात् अत्यन्तसरल इत्यर्थः, आलीनः-आश्रितः-गुरोरनुशासने तत्परः, अतएव भद्रकः-प्रकृत्या ऋजुः, विनीतः अतिनम्र इत्यर्थः 'कइणं भंते ! कति खलु कियत्यः भदन्त ! 'किरियाओ पण्णत्ता' क्रियाः प्रज्ञप्ताः कति संख्यकाः क्रियाः कथिताः ? क्रियाःकति भेदाः-क्रिया च कर्मबन्धनस्वरूपा, भगवानाह -'मंडिअपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'पंच किरियाओ' पञ्चक्रियाः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ताः तद्भेदस्वरूपमाह-'तं जहा' तद्यथा 'काइया, अहिगरणिआ, 'पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातक्रिया, तत्र कायिकी क्रियायाः स्वरूपन्तु-चीयतेऽसाविति कायः शरीरम्, तत्र भवा तेन वा निर्वृत्ता क्रिया कायिकी इत्युच्यते, आधिकरणिकी-अधिक्रियते नीयते नरकादिदुर्गतौ

गुरु के अनुशासन में सदा रहते थे। इसी कारण से प्रकृति से ऋजु थे। अति नम्र थे। प्रभु से इन्होंने जो प्रश्न किया वह इस प्रकार से है-कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ता' हे भदन्त ! क्रियाएँ कितनी कही गई हैं ? अर्थात् क्रिया के कितने भेद हैं ? कर्मों के बंधन में कारणभूत जो चेष्टा है उसका नाम क्रिया है। मंडितपुत्र के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि-'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' क्रियाएँ पांच प्रकार की कही गई हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं-'काइयाअहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेपिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातक्रिया। अस्थ्यादिका चयरूप जो होता है उसका नाम काय-शरीर है। इस शरीर से जो क्रिया होती है, अथवा इस शरीर के द्वारा जो क्रिया होती है वह कायिकी

અને અતિ નમ્ર હતા. તેમણે મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછ્યું-'कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ' હે ભદન્ત ! ક્રિયાઓના કેટલા પ્રકાર છે? કર્મોના બંધનમાં કારણભૂત જે ચેષ્ટા છે તેને ક્રિયા કહે છે.

ઉત્તર-'मंडितपुत्ता ! હે મંડિતપુત્ર અણગાર ! 'पंचकिरियाओ पण्णत्ताओ' ક્રિયાઓ પાંચ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-'काइया अहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' (૧) કાયિકી, (૨) આધિકરણિકી, (૩) પ્રાદ્વેષિકી, (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

અસ્થિ આદિના સમૂહ રૂપ કાય (શરીર) હોય છે. તે શરીર વડે જે ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયાને કાયિકી ક્રિયા કહે છે. જેના દ્વારા આત્મા નરક આદિ દુર્ગતિમા જવાનો

पुत्रो'णामं' नाम 'अणगारे' अनगारः 'पगइभद्दए' प्रकृतिभद्रकः प्रकृत्या स्वभावेनैव भद्रकः शोभनः सरलस्वभावः 'जाव-पज्जुवासमाणे' यावत्-पर्युपासीनः 'एवं वयासी' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-एषामर्थः पूर्वं कथितः यावत् करणात् 'पगइउवसंते पगइपयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दवसंपन्ने आलीणे, भद्दए, विणीए' प्रकृत्युपशान्तः प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः मृदुमार्दवसम्पन्नः, आलीनः, भद्रकः, विनीतः, इतिसंग्राह्यम् 'तत्र-प्रकृत्युपशान्तः -प्रकृत्यैवउपशान्ताकारः, प्रकृतिप्रतनुक्रोधमानमायालोभः प्रकृत्यैव स्वभावे नैव प्रतनुक्रोधमानमायालोभसम्पन्नः, मृदुमार्दवसंपन्नः मृदु च तन्मार्दवञ्च मृदु

'मंडियपुत्ते नामं अणगारे' मंडितपुत्र नामक अनगार ने 'एवं वयासी' प्रभु से इस प्रकार पूछा, यहां 'जाव अंतेवासी' के साथ जो यावत् पद आया है-उससे श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य षष्ठः गणधरः' इस पाठका संग्रह किया गया है। तात्पर्य यह है कि ये मंडितपुत्र श्रमण भगवान महावीर के छट्टे गणधर थे। और ये 'पगइभद्दए' प्रकृति से ही-स्वभावतःही-सरल स्वभाव के थे। 'जाव पज्जुवासमाणे' पदसे यह प्रकट किया गया है-कि प्रभु से जो इन्होंने क्रिया विषयक प्रश्न किया है, वह प्रभुकी पर्युपासना करते हुए ही किया है। 'जाव पज्जुवासमाणे' के साथ जो यावत्पद आया है-उससे 'पगइ उवसंते, पगइपयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दवसंपन्ने, आलीणे, भद्दए, विणीए,' इसपाठ का संग्रह किया गया है। इन पदोंका अर्थ पहिले लिखा जा चुका है। इससे यहां ऐसा जानना चाहिये कि इनका आकार स्वभाव से ही शान्त था स्वभाव से ही ये क्रोध, मान, माया और लोभकी मंदता से युक्त थे। अत्यन्त सरल थे।

'जाव अंतेवासी' પદની સાથે જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. 'श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य षष्ठः गणधरः' એટલે કે મંડિતપુત્ર મહાવીર ભગવાનના છઠ્ઠા ગણધર હતા. મંડિતપુત્ર અણગારના ગુણો નીચે પ્રમાણે હતા. 'पगइ भद्दए' તેઓ ભદ્રિક (સરળ સ્વભાવના) હતા. 'जाव पज्जुवासमाणे' અહીં જે 'जाव' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવાનો છે 'पगइ उवसंते, पगइ पयणुकोहमाणमायालोहे, मिउमद्दवसंपन्ने, आलीणे, भद्दए, विणीए' આ પદોનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે. મંડિતપુત્ર અણગાર શાન્ત સ્વભાવના હતા, તેમનામાં ક્રોધ, માન અને માયા અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં જ હતા, તેઓ અત્યન્ત સરળ હતા, ગુરુની આજ્ઞાને અનુસરતા હતા, તેઓ ઋજુ પ્રકૃતિવાળા હતા,

मार्दवं तेन संपन्नः-अर्थात् अत्यन्तसरल इत्यर्थः, आलीनः-आश्रितः-गुरोरनुशासने तत्परः, अतएव भद्रकः-प्रकृत्या ऋजुः, विनीतः अतिनम्र इत्यर्थः 'कइणं भंते ! कति खलु कियत्यः भदन्त ! 'किरियाओ पण्णत्ता' क्रियाः प्रज्ञप्ताः कति संख्यकाः क्रियाः कथिताः ? क्रियाःकति भेदाः-क्रिया च कर्मबन्धनस्वरूपा, भगवानाह -'मंडिअपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'पंच किरियाओ' पञ्चक्रियाः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ताः तद्भेदस्वरूपमाह-' तं जहा ' तद्यथा 'काइया, अहिगरणिआ, 'पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातक्रिया, तत्र कायिकी क्रियायाः स्वरूपन्तु-चीयतेऽसाविति कायः शरीरम्, तत्र भवा तेन वा निर्वृत्ता क्रिया कायिकी इत्युच्यते, आधिकरणिकी-अधिक्रियते नीयते नरकादिदुर्गतौ

गुरु के अनुशासन में सदा रहते थे। इसी कारण से प्रकृति से ऋजु थे। अति नम्र थे। प्रभु से इन्होंने जो प्रश्न किया वह इस प्रकार से है-कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ता' हे भदन्त ! क्रियाएँ कितनी कही गई हैं ? अर्थात् क्रिया के कितने भेद हैं ? कर्मों के बंधन में कारणभूत जो चेष्टा है उसका नाम क्रिया है। मंडितपुत्र के इस प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते हैं कि-'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' क्रियाएँ पांच प्रकार की कही गई हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं-'काइयाअहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातक्रिया। अस्थ्यादिका चयरूप जो होता है उसका नाम काय-शरीर है। इस शरीर से जो क्रिया होती है, अथवा इस शरीर के द्वारा जो क्रिया होती है वह कायिकी

અને અતિ નમ્ર હતા. તેમણે મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછયું—'कइणं भंते ! किरियाओ पणत्ताओ' હે ભદન્ત ! ક્રિયાઓના કેટલા પ્રકાર છે? કર્મોના બંધનમાં કારણભૂત જે ચેષ્ટા છે તેને ક્રિયા કહે છે.

ઉત્તર-'मंडितपुत्ता ! હે મંડિતપુત્ર અણગાર ! 'पंचकिरियाओ पणत्ताओ' ક્રિયાઓ પાંચ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—'काइया अहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' (૧) કાયિકી, (૨) આધિકરણિકી, (૩) પ્રાદ્વેષિકી, (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાત ક્રિયા.

અસ્થિ આદિના સમૂહ રૂપ કાય (શરીર) હોય છે. તે શરીર વડે જે ક્રિયા થાય છે તે ક્રિયાને કાયિકી ક્રિયા કહે છે. જેના દ્વારા આત્મા નરક આદિ દુર્ગતિમાં જવાનો

आत्मा अनेनेति अधिकरणम् अनुष्ठानविशेषः, चक्ररथखड्गादिवाह्यं वस्तु वा, तत्र भवा तेन वा निर्वृत्ता इति-आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी-प्रद्वेषो मत्सरः ईर्ष्या, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, स एव वा प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी-परितापनं परितापः परपीडनम्, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, तदेव वा पारितापनिकी दुःखदानेनेयं भवति, प्राणातिपातक्रिया-दशविधप्राणानां वियोजिकरणम् प्राणातिपातः तद्विषयीभूता क्रिया प्राणातिपातक्रिया, तत्र मण्डितपुत्रः कायिकी क्रियाभेदं पृच्छति-'काइयाणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कायिकी खलु 'किरिया' क्रिया 'कइविहा पण्णत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह

क्रिया है । जिसके द्वारा आत्मा नरक आदि दुर्गति में जाने का अधिकारी बनता है उसका नाम अधिकरण है यह अधिकरण अनुष्टान विशेषरूप होता है । अथवा चक्र, रथ, खड्ग आदि जो बाह्यवस्तुएँ हैं ये अधिकरण हैं । अधिकरण में हुई या अधिकरण द्वारा हुई जो क्रिया है वह आधिकरणिकी क्रिया है । द्वेषको निमित्त करके कीगई क्रिया प्राद्वेषिकी क्रिया है । दूसरोंको पीड़ा देना इसका नाम परितापन है-इस परितापको लेकर अथवा परिताप के द्वारा जो क्रिया की जाती है वह परितापनिकी क्रिया है । यह क्रिया दुःख देने से होती है । दश प्रकारके प्राणों का वियोग करना इसका नाम प्राणातिपात है । इस प्राणातिपात को विषय करनेवाली जो क्रिया है वह प्राणातिपात क्रिया है ।

अब मण्डितपुत्र कायिकी क्रिया के भेद को पूछते हैं-'भंते !

અધિકારી બને છે તેનું નામ અધિકરણ છે. તે અધિકરણ અનુષ્ઠાન વિશેષરૂપ હોય છે. અથવા ચક્ર, રથ, ખડગ આદિ બાહ્ય વસ્તુઓને અધિકરણ કહે છે આ પ્રકારના કોઈ પણ અધિકરણ દ્વારા થયેલી ક્રિયાને આધિકરણિકી ક્રિયા કહે છે દ્વેષને કારણે જે ક્રિયા કરાય છે તેને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે. પરિતાપન એટલે અન્યને પીડા પહોંચાડવી. અન્યને પીડા કરવાના હેતુથી જે ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કહે છે. આ ક્રિયા કોઈને દુઃખ દેવાથી થાય છે. પ્રાણાતિપાત એટલે દસ પ્રકારના પ્રાણોનો વિયોગ કરાવવો. જે ક્રિયા દ્વારા પ્રાણોનો વિયોગ કરાવવામાં આવે છે તે ક્રિયાને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહે છે, કારણ કે પ્રાણાતિપાતના હેતુથી જ તે ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

હવે તે પાંચે ક્રિયાઓના ઉપભેદો જાણવા માટે મંડિતપુત્ર અણગાર નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે અને મહાવીર પ્રભુ તે પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે.

પ્રશ્ન—'भंते ! काइयाणं किरिया कइविहा पण्णत्ता ? હે ભદન્ત ! કાયિકી

'मंडियपुत्ता !' हे मण्डित पुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता, तद्भेदस्वरूपमाह-'तं जहा-तद्यथा ' अणुवरयकायकिरिया य ' अनुपरतकायक्रिया च, ' दुप्पउत्तकायकिरिया य' ' दुष्प्रयुक्तकायक्रिया च, तत्र विरतिरहितप्राणिनां शारीरिकक्रियैवानुपरतकायक्रियापदेनोच्यते, शब्दार्थस्तु-अनुपरतस्य अविरतस्य कायक्रिया अनुपरतकायक्रियेति बोध्यः, इयञ्च विरतिरहितस्य प्राणिनो भवति, दुष्प्रयुक्तकायक्रिया च-दुष्टं यथास्यात्तथा प्रयुक्तो व्यापारितः दुष्प्रयुक्तः सचासौ कायश्च दुष्प्रयुक्तकायः तस्य क्रिया दुष्प्रयुक्तकायक्रिया इयं च प्रमत्तसंयतस्याऽपि भवति, यतो विरतिमतः प्रमादे सति कायद्वारा दुष्प्रयोगसम्भवात्। मण्डितपुत्रः अधिकरणिकीक्रियाभेदं पृच्छति-"अहिगरणियाणं !

काइया णं किरिया कइविहा पण्णत्ता' हे भदंत ! कायिकी क्रिया के कितने भेद हैं ? भगवान इसका उत्तर देते हुए मण्डितपुत्र से कहते हैं-'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! यह कायिकी क्रिया दो प्रकार की कही गई है-'तंजहा' जैसे 'अणुवरयकायकिरिया' अनुपरतकायक्रिया और दूसरी 'दुप्पउत्तकायकिरिया' दुष्प्रयुक्तकायिकीक्रिया, अनुपरत-विरतिरहित-प्राणियों की जो शारीरिक क्रिया है वही अनुपरतकायिकि क्रिया है यह क्रिया विरति रहित प्राणियों में होती है। यत्नाचार विना प्रयुक्त किया गया शरीर वह दुष्प्रयुक्त काय है। ऐसे काय-शरीरकी जो क्रिया है वह दुष्प्रयुक्तकायिकी क्रिया है। यह प्रमत्तसंयत के भी होती है। क्यों कि विरति के सद्भाव होने पर भी प्रमाद के अस्तित्व होने से काय के द्वारा दुष्प्रयोग होनेकी संभावना रहती है। अब मण्डितपुत्र 'अधिकरणिकी

ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ?

ઉત્તર—'मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર ! કાયિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ કહ્યા છે—' अणुवरयकायकिरिया ' અનુપરતકાયક્રિયા અને ' दुप्पउत्तकायकिरिया ' દુષ્પ્રયુકતકાયક્રિયા. અનુપરત-વિરતિ રહિત-પ્રાણીઓની જે શારીરિક ક્રિયા છે તેને 'અનુપરતકાયિકી ક્રિયા' કહે છે. તે ક્રિયા વિરતિરહિત પ્રાણીઓમાં જ થાય છે. કોઇ પણ જાતના યત્ન વિના શરીરની જે ક્રિયા થાય છે તેને 'દુષ્પ્રયુકતકાયિકી ક્રિયા' કહે છે. આ ક્રિયા પ્રમત્ત સંયતથી પણ થાય છે. કારણ કે વિરતિનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ પ્રમાણનું અસ્તિત્વ હોવાથી કાયા દ્વારા દુષ્પ્રયોગ થવાની શકયતા રહે છે.

પ્રશ્ન—'भंते !' હે ભદન્ત ! 'अहिगरणियाणं किरिया कइविहा पण्णत्ता?'

आत्मा अनेनेति अधिकरणम् अनुष्ठानविशेषः, चक्ररथखड्गादिर्बाह्यं वस्तु वा, तत्र भवा तेन वा निर्वृत्ता इति-आधिकरणिकी, माद्वेषिकी-मद्वेषो मत्सरः ईर्ष्या, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, स एव वा माद्वेषिकी, पारितापनिकी-परितापनं परितापः परपीडनम्, तत्र भवा, तेन वा निर्वृत्ता, तदेव वा पारितापनिकी दुःखदानेनेयं भवति, माणातिपातक्रिया-दशविधमाणानां वियोजिकरणम् माणातिपातः तद्विषयीभूता क्रिया माणातिपातक्रिया, तत्र मण्डितपुत्रः कायिकी क्रियाभेदं पृच्छति-'काइयाणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कायिकी खलु 'किरिया' क्रिया 'कइविहा पण्णत्ता' कतिविधा मज्ञप्ता ? भगवानाह

क्रिया है । जिसके द्वारा आत्मा नरक आदि दुर्गति में जाने का अधिकारी बनता है उसका नाम अधिकरण है यह अधिकरण अनुष्टान विशेषरूप होता है । अथवा चक्र, रथ, खड्ग आदि जो बाह्यवस्तुएँ हैं ये अधिकरण हैं । अधिकरण में हुई या अधिकरण द्वारा हुई जो क्रिया है वह आधिकरणिकी क्रिया है । द्वेषको निमित्त करके कीगई क्रिया माद्वेपिकी क्रिया है । दूसरोंको पीड़ा देना इसका नाम परितापन है-इस परितापको लेकर अथवा परिताप के द्वारा जो क्रिया की जाती है वह परितापनिकी क्रिया है । यह क्रिया दुःख देने से होती है । दश प्रकारके प्राणों का वियोग करना इसका नाम प्राणातिपात है । इस प्राणातिपात को विषय करनेवाली जो क्रिया है वह प्राणातिपात क्रिया है ।

अब मण्डितपुत्र कायिकी क्रिया के भेद को पूछते हैं-'भंते !

અધિકારી બને છે તેનું નામ અધિકરણ છે. તે અધિકરણ અનુષ્ઠાન વિશેષરૂપ હોય છે. અથવા ચક્ર, રથ, ખડગ આદિ બાહ્ય વસ્તુઓને અધિકરણ કહે છે આ પ્રકારના કોઈ પણ અધિકરણ દ્વારા થયેલી ક્રિયાને આધિકરણિકી ક્રિયા કહે છે દ્વેષને કારણે જે ક્રિયા કરાય છે તેને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે. પરિતાપન એટલે અન્યને પીડા પહોંચાડવી. અન્યને પીડા કરવાના હેતુથી જે ક્રિયા થાય છે તેને પારિતાપનિકી ક્રિયા કહે છે. આ ક્રિયા કોઈને દુઃખ દેવાથી થાય છે. પ્રાણાતિપાત એટલે દસ પ્રકારના પ્રાણોનો વિયોગ કરાવવો. જે ક્રિયા દ્વારા પ્રાણોનો વિયોગ કરાવવામાં આવે છે તે ક્રિયાને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહે છે, કારણ કે પ્રાણાતિપાતના હેતુથી જ તે ક્રિયા કરવામાં આવે છે.

હવે તે પાંચ ક્રિયાઓના ઉપભેદો જાણવા માટે મંડિતપુત્ર અણગાર નીચેના પ્રશ્નો પૂછે છે અને મહાવીર પ્રભુ તે પ્રશ્નોના જવાબ આપે છે.

પ્રશ્ન—'भंते ! काइयाणं किरिया कइविहा पण्णत्ता ? હે ભદન્ત ! કાયિકી

पृच्छति-'पाओसिआणं भंते !' इत्यादि। हे भगवन् ! प्राद्वेषिकी खलु 'किरिया कइविहा पण्णत्ता' क्रिया कतिविधा कियत्प्रकारा प्रज्ञप्ता कथिता ? भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' इत्यादि ! हे मण्डितपुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा' तद्यथा 'जीवपाओसिया य' जीवप्राद्वेपिकी च 'अजीवपाओसिया य' अजीवप्राद्वेपिकी च, तत्र जीवस्य-स्वस्य परस्य तदुभयरूपस्य वोपरि प्रद्वेषात् उत्पद्यमाना जीवप्राद्वेपिकी क्रिया, उपर्युक्तोभयोपरि-प्रद्वेपकरणमेव वा सा तथा अजीवस्य चैतन्यरहितस्योपरि प्रद्वेषात् जायमाना अजीवप्राद्वेपिकी क्रिया, अजीवोपरि प्रद्वेपकरणमेव वा अजीवप्राद्वेपिकी, मण्डितपुत्रः पुनः प्रश्नयति-'पारियावणिआणं भंते !' इत्यादि। हे भगवन्। पारितापनिकी खलु 'किरिया कइविहा पण्णत्ता' क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ?

अब मंडितपुत्र-प्राद्वेपिकी क्रिया के भेदको पूछते हुए प्रभुसे प्रश्न करते हैं 'भंते !' हे भदन्त ! 'पाओसिया णं किरिया कइविहा पण्णत्ता' प्राद्वेपिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही गई है-प्रभु इस विषय में मंडितपुत्रको समझाने के निमित्त-'दुविहा पण्णत्ता' दो प्रकार की यह क्रिया कही गई-है ऐसा कहते हैं कि 'जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य' जीवप्राद्वेपिकी और अजीवप्राद्वेपिकी ये उसके दो भेद हैं। जीव जब स्वयं अपने ऊपर द्वेप करने लगता है-तथा परके ऊपर दुष्ट अभिप्राय वाला बनता है-अथवा-अपने और परके ऊपर द्वेपाविष्ट होता है-ऐसी स्थिति में उत्पन्न हुई जो क्रिया है वह जीव प्राद्वेपिकी क्रिया है। इसी प्रकार चैतन्यरहित अजीव पदार्थ पर प्रद्वेष से जायमान क्रिया अजीव प्राद्वेषिकी क्रिया है। परितापनिकी क्रिया

પ્રશ્ન—'भंते !' હે ભદન્ત ! 'पाओसियाणं किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ?

ઉત્તર—હે મંડિતપુત્ર પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા 'दुविहा पण्णत्ता' બે પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-'जीवपाओसिया य अजीवपाओ सिया य' (૧) જીવપ્રાદ્વેષિકી અને (૨) અજીવ પ્રાદ્વેષિકી. જીવ જ્યારે પોતે જ પોતાનો દ્વેષ કરવા લાગે છે તથા જ્યારે પારકાનું અહિત ઈચ્છે છે, અથવા પોતાના ઉપર તથા અન્ય પ્રત્યે દ્વેષયુક્ત બને છે, આ પરિસ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થયેલી ક્રિયાને જીવપ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે. એજ પ્રમાણે ચૈતન્ય રહિત અજીવ પદાર્થ પર પ્રદ્વેષને કારણે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ક્રિયાને અજીવપ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ?

भंते !' इत्यादि । हे भगवन् ! अधिकरणिकी खलु 'किरिया कइविहा पण्णत्ता !' क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह-'मंडिअपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता,? 'तंजहा' तद्यथा-तद्स्वरूपं यथा 'संजोयणाहिगरणकिरिया य' संयोजनाधिकरणक्रिया च 'निव्वत्तणाहिगरणकिरिया य' निर्वर्तनाधिकरणक्रिया च, तत्र संयोजनम्-हलस्याहलदण्डादेः पृथक् पृथगवस्थितस्य संमेलनम् विषगरलादिनाऽशनपानादेर्मिश्रीकरणम् तथा पक्षिमृगादिसंग्रहणार्थं यत्र विशेषसंयोजनम्, तदेव तस्य वा अधिकरणक्रिया संयोजनाधिकरणक्रिया, निर्वर्तनम्-खड्गादीनां निष्पादनम्, पशुपक्ष्यादिबन्धनार्थं पञ्जरादिनिर्माणं वा तदेव तस्य वा अधिकरणक्रिया निर्वर्तनाधिकरणक्रियोच्यते, अथ मण्डितपुत्रः प्राद्वेषिकी क्रियाभेदं

क्रिया के भेदको पूछने के अभिप्राय से प्रभुसे पूछते हैं 'भंते ! अहिगरणिया णं किरिया कइविहा पण्णत्ता' भदन्त ! अधिकरणिकी क्रिया के कितने भेद होते हैं ? प्रभु इसका उत्तर देते हुए मण्डितपुत्र से कहते हैं-'संजोयणाहिगरणकिरिया, निव्वत्तणाहिगरणकिरिया' संयोजनाधिकरणक्रिया और निर्वर्त्तनाधिकरणक्रिया इस तरह आधिकरण क्रिया के ये दो भेद हैं । संयोजनका अर्थ है मिलाना-जोड़ना-हलके भिन्नर भागों को जो कि अलगर रखे हों-जोड़ करके हल तैयार करना, विष आदि को भोज्य पदार्थ में मिलाना, तथा पक्षियों को मृगादिकों को बांधने के लिये-पकड़ने के लिये यंत्र विशेष के रचित अवयवोंको एकत्रित कर मिलाना-यह सब काम संयोजनरूप होने से संयोजनाधिकरण क्रियारूप हैं । निर्वर्तन नाम रचना करनेका है। खड्ग आदि पदार्थोंकी रचना करना, पशुपक्षी आदिकों को बांधने के लिये पिंजरा आदिका बनाना-यह सब निर्वर्तनाधिकरण क्रिया है ।

આધિકરણિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહ્યા છે?

ઉત્તર—'संजोयणाहिगरणकिरिया य निव्वत्तणाहिगरणकिरिया ' હે મંડિતપુત્ર ! આધિકરણિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ પડે છે-(૧) સંયોજનાધિકરણ ક્રિયા, (૨) નિર્વર્તનાધિકરણ ક્રિયા. સંયોજન કરવું એટલે એકત્ર કરવું. જેમકે હળના જુદા જુદા ભાગોને જોડીને હળ તૈયાર કરવું, ખાદ્ય પદાર્થોમાં વિષ આદિ મેળવવું, પક્ષીઓ, મૃગો વગેરેને પકડવાને માટે યંત્રવિશેષના ભાગોને એકત્રિત કરવા, એ બધાં કામો સંયોજનરૂપ હોવાથી સંયોજનાધિકરણ ક્રિયારૂપ છે. નિર્વર્તન કરવું એટલે રચના કરવી. જેમકે ખડ્ગ આદિ સાધનો બનાવવાં, પશુપક્ષીને બાંધવા કે પકડવા માટે પાંજરાં વગેરે બનાવવા, તે પ્રકારની ક્રિયાને નિર્વર્તનાધિકરણ ક્રિયા કહે છે.

पृच्छति-'पाओसिआणं भंते !' इत्यादि । हे भगवन् ! प्राद्वेपिकी खलु 'किरिया कइविहा पण्णत्ता' क्रिया कतिविधा कियत्प्रकारा प्रज्ञप्ता कथिता ? भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' इत्यादि ! हे मण्डितपुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा' तद्यथा 'जीवपाओसिया य' जीवप्राद्वेपिकी च 'अजीवपाओसिया य' अजीवप्राद्वेपिकी च, तत्र जीवस्य-स्वस्य परस्य तदुभयरूपस्य चोपरि प्रद्वेपात् उत्पद्यमाना जीवप्राद्वेपिकी क्रिया, उपर्युक्तोभयोपरिप्रद्वेपकरणमेव वा सा तथा अजीवस्य चैतन्यरहितस्योपरि प्रद्वेपात् जायमाना अजीवप्राद्वेपिकी क्रिया, अजीवोपरि प्रद्वेपकरणमेव वा अजीवप्राद्वेपिकी, मण्डितपुत्रः पुनः प्रश्नयति-'पारियावणिआणं भंते ! ' इत्यादि । हे भगवन् । पारितापनिकी खलु 'किरिया कइविहा पण्णत्ता' क्रिया कतिविधा प्रज्ञप्ता ?

अथ मंडितपुत्र-प्राद्वेपिकी क्रिया के भेदको पूछते हुए प्रभुसे प्रश्न करते हैं 'भंते !' हे भदन्त ! 'पाओसिया णं किरिया कइविहा पण्णत्ता' प्राद्वेपिकी क्रिया कितने प्रकारकी कही गई है-प्रभु इस विषय में मंडितपुत्रको समझाने के निमित्त-'दुविहा पण्णत्ता' दो प्रकार की यह क्रिया कही गई-है ऐसा कहते हैं कि 'जीवपाओसिया य अजीवपाओसिया य' जीवप्राद्वेपिकी और अजीवप्राद्वेपिकी ये उसके दो भेद हैं । जीव जब स्वयं अपने ऊपर द्वेप करने लगता है-तथा परके ऊपर दुष्ट अभिप्राय वाला बनता है-अथवा-अपने और परके ऊपर द्वेपाविष्ट होता है-ऐसी स्थिति में उत्पन्न हुई जो क्रिया है वह जीव प्राद्वेपिकी क्रिया है। इसी प्रकार चैतन्यरहित अजीव पदार्थ पर प्रद्वेप से जायमान क्रिया अजीव प्राद्वेपिकी क्रिया है। परितापनिकी क्रिया

પ્રશ્ન—'भंते !' હે ભદન્ત ! 'पाओसियाणं किरिया कइविहा पण्णत्ता ?' પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાના કેટલા ભેદ કહ્યા છે ?

ઉત્તર–હે મંડિતપુત્ર પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા 'दुविहा पण्णत्ता' બે પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-'जीवपाओसिया य अजीवपाओ सिया य' (૧) જીવપ્રાદ્વેષિકી અને (૨) અજીવ પ્રાદ્વેષિકી. જીવ જ્યારે પોતે જ પોતાનો દ્વેષ કરવા લાગે છે તથા જયારે પારકાનું અહિત ઈચ્છે છે, અથવા પોતાના ઉપર તથા અન્ય પ્રત્યે દ્વેષયુકત બને છે, આ પરિસ્થિતિમાં ઉત્પન્ન થયેલી ક્રિયાને જીવપ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે. એજ પ્રમાણે ચૈતન્ય રહિત અજીવ પદાર્થ પર પ્રદ્વેષને કારણે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ક્રિયાને અજીવપ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા કહે છે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના કેટલા પ્રકાર છે ?

भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा' तद्यथा 'सहत्थपारियावणिया य' स्वहस्तपारितापनिकी च 'परहत्थपारिआवणिआ य' परहस्तपारितापनीकी च, तत्र स्वहस्तेन स्वस्य परस्य तदुभयस्य वा परितापना असातोदीरणा जायमाना क्रिया पारितापनिकी, एवं परहस्ते न स्वस्य परस्य तदुभयस्य वा परितापनात् असातो दीरणात् जायमाना परितापना करणमेव वा परहस्त पारितपनिकी क्रिया । मण्डितपुत्रः पृच्छति-'पाणाइवाय किरियाणं भंते ! इत्यादि । हे भगवन् ! प्राणातिपातक्रिया खलु कइविहा पण्णत्ता' कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-

---

हे भदन्त ! कितने प्रकार की है ? इसके समाधान में प्रभु मंडितपुत्रको समझाते हुए कहते हैं कि-'मंडियपुत्ता !' हे मण्डितपुत्र 'सहत्थपारितावणिया य, परहत्थपरिपावणिया य' स्वहस्त पारितापनिकी और परहस्तपारितापनिकी के भेदसे यह पारितापनिकी क्रिया दो प्रकारकी कही गई है-इनमें अपने हाथों से ही जो अपने आपको परको तथा अपनेको परको दोनोंको परितापना-असाता की उदीरणा की जाती है वह अथवा परितापनमात्रकरना वह स्वहंस्तपरितापनिकी क्रिया है । इसी प्रकार दूसरे के हाथ से अपने को, दूसरे को तथा दोनों को असाताकी उदीरणा से जायमान जो क्रिया. वह परहस्त परितापनिकी क्रिया है । अब मंडितपुत्र प्राणातिपात क्रिया के भेदोंको पूछते हैं कि हे 'भंते' हे भदन्त ! 'पाणाइवायकिरिया कइविहा पण्णत्ता' प्राणातिपातक्रिया कितने प्रकारकी कही गई है ? इसका उत्तर

ઉત્તર—'मंडियपुत्ता ! सहत्थपरितावणिया य, परहत्थपारितावणिया य' હે મંડિતપુત્ર અણુગાર ! પારિતાપનિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ છે-(૧) સ્વહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા અને (૨) પરહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા. પોતાને હાથે જ પોતાને, અન્યને, કે પોતાને તથા અન્યને બન્નેને પરિતાપના (પીડા) પહોંચાડવાને માટે જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તે ક્રિયાને 'સ્વહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા' કહે છે. અથવા માત્ર પરિતાપના જ કરવી તેનું નામ સ્વહસ્ત પારિતાપનિકી ક્રિયા છે. અન્યને હાથે પોતાને, અન્યને કે બન્નેને પીડા પહોંચાડવાને નિમિત્તે) જે ક્રિયા થાય છે તેને 'પરહસ્ત પારિતાપનિ ક્રિયા' કહે છે.

પ્રશ્ન—'भंते' હે ભદન્ત ! 'पाणाइवायकिरिया कइविहा पण्णत्ता ? પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના કેટલા ભેદ છે ?

'मंडियपुत्ता ! इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'दुविहा पण्णत्ता' द्विविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा' तद्यथा 'सहत्थपाणाइवायकिरिया य' परहस्तप्राणातिपात-क्रिया च 'परहत्थपाणाइवायकिरिया य' स्वहस्तप्राणातिपात क्रिया च, तत्र स्वहस्तेन स्वस्य परस्य तदुभयस्य वा प्राणातिपातः प्राणत्यागस्तद् विषयिणी तत्स्वरूपा वा क्रिया स्वहस्तप्राणातिपातक्रिया, एवं परहस्तेन स्वस्य परस्य तदुभयस्य वा प्राणातिपातविषयिणी तत्स्वरूपा वा क्रिया परहस्तप्राणाति-पातक्रियोच्यते ॥ १ ॥

क्रियावेदना वक्तव्यतामाह-

मूलम्-'पुव्विं भंते ! किरिया, पच्छा वेयणा, पुव्विं वेयणा, पच्छाकिरिया ? मंडियपुत्ता ! पुव्विं किरिया, पच्छावेयणा, णो पुव्विं वेयणा, पच्छा किरिया । अत्थि णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ? हंता, अत्थि, कहं णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ? मंडियपुत्ता! पमायपच्चया, जोगनिमित्तंच, एवं खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ॥सू०२॥

देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'सहत्थपाणाइवायकिरिया य, परहत्थपाणा-इवायकिरिया य' हे मंडितपुत्र ! प्राणातिपातिकी क्रिया दो प्रकारकी कहीगई है-एक स्वहस्तप्राणप्रातिपातिकी क्रिया और दूसरी परहस्त प्रिणातिपातिकी क्रिया-अपने हाथ से अपने प्राणोंका, दूसरे के प्रिणों-का और अपने दूसरे दोनों के प्राणों का वियोग करना अथवा प्राणवियोग मात्र करना यह स्वहस्तप्राणातिपातक्रिया है। परके हाथ-से अपने, दूसरे एवं उभय के प्राणोंका वियोग होना यह परहस्त प्राणातिपात क्रिया है ॥ सू० १ ॥

ઉત્તર—'सहत्थपाणाइवाय किरिया य, परहत्थपाणाइवायकिरियाय' હે મંડિતપુત્ર ! પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના બે ભેદ છે-(૧) સ્વહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અને (૨) પરહસ્તપ્રાણાતિપાત ક્રિયા. પોતાના હાથથી જ પોતાના પ્રાણોનો, અન્યના પ્રાણોનો, અથવા પોતાના અને અન્યના એ બન્નેના પ્રાણોનો વિયોગ કરવો અથવા પ્રાણવિયોગ માત્ર કરવો તેનું નામ 'સ્વહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા' છે. બીજાને હાથે પોતાના, અન્યના અથવા બન્નેના પ્રાણનો વિયોગ કરવો તેનું નામ 'પરહસ્ત પ્રાણાતિપાત ક્રિયા' છે. સૂ. ૧

छाया-पूर्वं भगवन् ! क्रिया, पश्चाद्वेदना ? पूर्वं वेदना, पश्चात् क्रिया? मण्डित पुत्र! पूर्वंक्रिया, पश्चात्वेदना, नो पूर्वं वेदना, पश्चात् क्रिया। अस्ति खलु भदन्त ! श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ? हन्त, अस्ति कथं खलु भदन्त ! श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ? मण्डितपुत्र ! प्रमादप्रत्ययात्, योगनिमित्ताच, एवं खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ॥सू.२॥

क्रिया और वेदना की वक्तव्यता-

'पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(पुव्विं भंते ! किरिया पच्छावेयणा, पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया ? हे भदंत ! पहिले क्रिया होती है और बाद में वेदना होती है कि पहिले वेदना होती है और बादमें क्रिया होती है ? (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (पुव्विं किरिया पच्छा वेयणा) पहिले क्रिया होती है और बाद में वेदना होती है। (णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया) पहिले वेदना और बाद में क्रिया ऐसा नहीं होता है। (अत्थि णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) हे भदन्त ? श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया होती है क्या ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! होती है। (कहंणं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) हे भदन्त ! श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया कैसे होती है ? (मंडियपुत्ता) हे मण्डितपुत्र ? (पमायपच्चयाजोग निमित्तंच) प्रमाद के निमित्त

ક્રિયા અને વેદનાનું નિરૂપણ

'पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा' ઈત્યાદિ.

(पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा, पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया ?) હે ભદન્ત ! પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે, કે પહેલાં વેદના થાય છે અને પછી ક્રિયા થાય છે ?

(मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (पुव्विं किरिया पच्छा वेयणा) પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે. (णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया) પહેલાં વેદના થાય અને પછી ક્રિયા થાય એવું બનતું નથી. (अत्थिणं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા થાય છે ખરી ? (हंता अत्थि) હે મંડિતપુત્ર ! તેમના દ્વારા ક્રિયા થાય છે. (कहं णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા કેવી રીતે ક્રિયા થાય છે ? (मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (पमायपच्चया जोगनिमित्तं ·

टीका-मण्डितपुत्रः पूर्वोक्तक्रियास्वरूपं सम्यग् विज्ञाय तज्जन्यकर्म-दनुभवात्मकवेदनयोः पौर्वापर्यं विज्ञातुं पृच्छति-'पुव्विं भंते! इत्यादि। भदन्त पुव्विं किरिया' पूर्वंक्रिया भवति 'पच्छा वेयणा' पश्चात् वेदना तदनुभवः? अथवा 'पुव्विं वेयणा' पूर्वं वेदना-क्रियानुभवः 'पच्छाकिरिया' पश्चात् क्रिया भवति किम्? इति प्रश्नः। भगवानाह 'मंडियपुत्ता? इत्यादि। हे

से और योग के निमित्त से (एवं खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया होती है॥

टीकार्थ—मण्डितपुत्र पूर्वोक्त क्रियास्वरूप को अच्छी तरह समझ कर क्रियाजन्य कर्म और तदनुभवात्मक वेदना में कौन पहिले और कौन बादमें है इस बात को जानने के लिये प्रभु से पूछते हैं कि 'भंते' हे भदंत! आप हमें यह तो समझाओ कि 'पुव्वं किरिया' पहिले क्रिया होती है-'पच्छा वेयणा' बादमें वेदना होती है सो क्या ऐसी बात है? कि 'पुव्विंवेयणा' पहिले वेदना होती है और 'पच्छा' बादमें 'किरिया' क्रिया होती है? प्रश्नकारका अभिप्राय ऐसा है कि क्रिया से कर्म होता है ओर यह कर्म स्वयं एक प्रकार की क्रियारूप है -तथा कर्मका अनुभवरूप जो वेदन है वह भी एक प्रकार की क्रिया ही है अतः इस स्थिति में ऐसा प्रश्न होता कि जब कर्म और वेदन दोनों क्रियारूप हैं तो इनमें पौर्वापर्यभाव किस प्रकार से माना जा सकता है स्वाभाविक है? और पौवापर्यभाव

च) પ્રમાદ અને યોગને કારણે (एवं खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા થાય છે.

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્ત ક્રિયાના સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી લઇને મંડિતપુત્ર અણુગાર એ વાત જાણુવા માગે છે કે કર્મ પહેલાં થાય છે કે અનુભવ પહેલાં થાય છે? અને શું પછી થાય છે તેથી તેઓ મહાવીર સ્વામીને નીચેના પ્રશ્ન પૂછે છે—

પ્રશ્ન—'भंते! હે ભદન્ત! 'पुव्वं किरिया पच्छा वेयणा' પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે? હવે ટીકાકાર મંડિતપુત્રના પ્રશ્નનો આશય સમજાવે છે— પ્રશ્નકારનો એવો અભિપ્રાય છે કે ક્રિયાથી કર્મ થાય છે. અને તે કર્મ પોતેજ એક પ્રકારની ક્રિયારૂપ છે. તથા કર્મના અનુભવરૂપ જે વેદન છે એ પણ એક પ્રકારની ક્રિયા જ છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે જો કર્મ અને વેદન એ બન્ને ક્રિયારૂપ છે તો તેમનામાં પૌર્વાપર્યભાવ કેવી રીતે માની શકાય? છતાં પણ

छाया-पूर्वं भगवन् ! क्रिया, पश्चाद्वेदना ? पूर्वं वेदना, पश्चात् क्रिया? मण्डित पुत्र! पूर्वंक्रिया, पश्चात्वेदना, नो पूर्वं वेदना, पश्चात् क्रिया। अस्ति खलु भदन्त ! श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ? हन्त, अस्ति कथं खलु भदन्त ! श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ? मण्डितपुत्र ! प्रमादप्रत्ययात्, योगनिमित्ताच, एवं खलु श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते ॥सू.२॥

क्रिया और वेदना की वक्तव्यता-

'पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(पुव्विं भंते ! किरिया पच्छावेयणा, पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया ? हे भदंत । पहिले क्रिया होती है और बाद में वेदना होती है कि पहिले वेदना होती है और बादमें क्रिया होती है ? (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (पुव्विं किरिया पच्छा वेयणा) पहिले क्रिया होती है और बाद में वेदना होती है । (णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया) पहिले वेदना और बाद में क्रिया ऐसा नहीं होता है । (अत्थि णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) हे भदन्त ? श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया होती है क्या ? (हंता अत्थि) हां गौतम ! होती है । (कहंणं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) हे भदन्त ! श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया कैसे होती है ? (मंडियपुत्ता) हे मण्डितपुत्र ? (पमायपच्चयाजोग निमित्तंच) प्रमाद के निमित्त

ક્રિયા અને વેદનાનું નિરૂપણ.

'पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा' ઈત્યાદિ.

(पुव्विं भंते ! किरिया पच्छा वेयणा, पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया ?) હે ભદન્ત ! પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે, કે પહેલાં વેદના થાય છે અને પછી ક્રિયા થાય છે ?

(मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (पुव्विं किरिया पच्छा वेयणा) પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે. (णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया) પહેલાં વેદના થાય અને પછી ક્રિયા થાય એવું બનતું નથી. (अत्थिणं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા થાય છે ખરી ? (हंता अत्थि) હે મંડિતપુત્ર ! તેમના દ્વારા ક્રિયા થાય છે. (कहं णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?) હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા કેવી રીતે ક્રિયા થાય છે ? (मंडियपुत्ता) હે મંડિતપુત્ર ! (पमायपच्चया जोगनिमित्तं

टीका–मण्डितपुत्रः पूर्वोक्तक्रियास्वरूपं सम्यग् विज्ञाय तज्जन्यकर्म-तदनुभवात्मकवेदनयोः पौर्वापर्यं विज्ञातुं पृच्छति–'पुव्विं भंते ! इत्यादि। हे भदन्त पुव्विं किरिया' पूर्वक्रिया भवति 'पच्छा वेयणा' पश्चात् वेदना तदनुभवः? अथवा 'पुव्विं वेयणा' पूर्वं वेदना–क्रियानुभवः 'पच्छाकिरिया' पश्चात् क्रिया भवति किम्? इति प्रश्नः। भगवानाह 'मंडियपुत्ता ? इत्यादि। हे

से और योग के निमित्त से (एवं खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया होती है॥

टीकार्थ—मण्डितपुत्र पूर्वोक्त क्रियास्वरूप को अच्छी तरह समझ कर क्रियाजन्य कर्म और तदनुभवात्मक वेदना में कौन पहिले और कौन बादमें है इस बात को जानने के लिये प्रभु से पूछते हैं कि 'भंते' हे भदंत! आप हमें यह तो समझाओ कि 'पुव्वं किरिया' पहिले क्रिया होती है–'पच्छा वेयणा' बादमें वेदना होती है सो क्या ऐसी बात है? कि 'पुव्विंवेयणा' पहिले वेदना होती है और 'पच्छा' बादमें 'किरिया' क्रिया होती है? प्रश्नकारका अभिप्राय ऐसा है कि क्रिया से कर्म होता है और यह कर्म स्वयं एक प्रकार की क्रियारूप है –तथा कर्मका अनुभवरूप जो वेदन है वह भी एक प्रकार की क्रिया ही है अतः इस स्थिति में ऐसा प्रश्न होता कि जब कर्म और वेदन दोनों क्रियारूप हैं तो इनमें पौर्वापर्यभाव किस प्रकार से माना जा सकता है स्वाभाविक है? और पौर्वापर्यभाव

च) પ્રમાદ અને યોગને કારણે (एवं खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ) શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા થાય છે.

ટીકાર્થ—પૂર્વોકત ક્રિયાના સ્વરૂપને સારી રીતે સમજી લઇને મંડિતપુત્ર અણુગાર એ વાત જાણવા માગે છે કે કર્મ પહેલાં થાય છે કે અનુભવ પહેલાં થાય છે? અને શું પછી થાય છે તેથી તેઓ મહાવીર સ્વામીને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે–

પ્રશ્ન––'भंते! હે ભદન્ત! 'पुव्वं किरिया पच्छा वेयणा' પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને પછી વેદના થાય છે? હવે ટીકાકાર મંડિતપુત્રના પ્રશ્નનો આશય સમજાવે છે–પ્રશ્નકારનો એવો અભિપ્રાય છે કે ક્રિયાથી કર્મ થાય છે. અને તે કર્મ પોતે જ એક પ્રકારની ક્રિયારૂપ છે. તથા કર્મના અનુભવરૂપ જે વેદન છે એ પણ એક પ્રકારની ક્રિયા જ છે. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્‌ભવે છે કે જો કર્મ અને વેદન એ બન્ને ક્રિયારૂપ છે તો તેમનામાં પૌર્વાપર્યભાવ કેવી રીતે માની શકાય? છતાં પણ

मण्डितपुत्र ! 'पुव्विं किरिया' पूर्वं क्रिया भवति 'पच्छा वेयणा' पश्चात् तदनन्तरं वेदना तदनुभवः 'णो' न तु 'पुव्विं वेयणा' पूर्वं वेदना, 'पच्छा किरिया' पश्चात्क्रिया भवति, अर्थात् कार्ये कारणोपचारात् क्रियाजन्यशुभाशुभकर्मणोऽपि क्रियाशब्देन व्यवहारात् अथवा क्रियते इति कर्मव्युत्पत्त्या क्रियापद वाच्यकर्म एव शुभाशुभात्मकं भवति तदनन्तरं तस्य कर्मणो वेदना-अनु-

माना तो गया है-क्यों कि पहिले कर्म और बादमें उसका वेदन। परन्तु जब वेदन स्वयं एक प्रकार की क्रियारूप है-तो वेदनक्रिया से कर्मका बंध होगा ही-अतः कर्मबंधरूप क्रिया होने के पहिले वेदन रूप क्रिया का अस्तित्व आने से वेदन पहिले हुआ-ऐसा मानना चाहिये-इसलिये मंडितपुत्र को ऐसी शंका हुई है-क्रिया पहिले होती है और बादमें उसका वेदन होता है, वह बात माननी चाहिये कि पहिले वेदन होता है और बादमें कर्मरूप क्रिया होती है यह बात माननी चाहिये इसका समाधान करने निमित्त प्रभु मंडितपुत्र से कहते हैं 'मंडितपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'पुव्वं किरिया' पहिले क्रिया होती है और 'पच्छा' बादमें 'वेयणा' वेदना होती है 'णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया' ऐसा नहीं है कि पहिले वेदना हो और बादमें क्रिया हो क्रिया का तात्पर्य कर्म और वेदना का तात्पर्य उस का अनुभवन ऐसा हैं। यह जो कहा गया हैं कि कर्म स्वयं एक प्रकारकी क्रिया है-सो यह वह बात ठीक है और वेदना भी एक

પૌર્વાપર્યભાવ માનવામાં તો આવ્યો જ છે, કારણ કે પહેલાં કર્મ અને ત્યાર બાદ તેના વેદનનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. પણ જો વેદન પોતે જ એક પ્રકારની ક્રિયારૂપ હોય તો વેદન ક્રિયાથી કર્મનો બંધ થશે જ. તેથી કર્મબંધરૂપ ક્રિયા થયા પહેલાં વેદનરૂપ ક્રિયાનું અસ્તિત્વ આવવાથી એવું માનવું પડશે કે વેદન પહેલાં થયું. તે કારણે મંડિતપુત્રને એવી શંકા થાય છે કે 'ક્રિયા પહેલાં થાય છે અને ત્યાર બાદ તેનું વેદન થાય છે, કે વેદન પહેલાં થાય છે અને ત્યારબાદ કર્મરૂપ ક્રિયા થાય છે?

• મહાવીર પ્રભુ તેમના પ્રશ્નનું આ પ્રમાણે સમાધાન કરે છે-'मंडियपुत्ता! હે મંડિતપુત્ર! 'पुव्वं किरिया' પહેલાં ક્રિયા થાય છે અને 'पच्छा वेयणा' ત્યાર બાદ તેનું વેદન થાય છે. 'णो पुव्विं वेयणा पच्छा किरिया' પહેલાં વેદના અને ત્યાર બાદ ક્રિયા થાય એવું બનતું નથી. અહીં ક્રિયા એટલે કર્મ અને વેદના એટલે કર્મનો અનુભવ, એવો અર્થ સમજવો.

એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે કે કર્મ પોતે એક પ્રકારની ક્રિયા છે, એ વાત બરાબર

भवो नतु कर्मणः पूर्व वेदना कथमपि भवितुमर्हति कर्मपूर्वकस्यैव वेदनात्मकानुभवस्य सम्भवात् विषयतासम्बन्धेन वेदनाम्प्रति तादात्म्येन विषयस्य कारणतया कारणं विना कार्यस्यासंम्भवेन कर्म विना वेदनायाः असम्भवात् प्रथमं कर्म एव, पश्चाद् वेदना नतु तद्विपरीतम् इति मण्डितपुत्रम्प्रति भगवत उत्तराशयः।

प्रकारकी क्रिया है यह बात भी ठीक है-इससे इनमें पौर्वापर्य का अभाव थोडे ही आ सकता हैं, क्यों कि ऐसा सिद्धांत तो हैं नहीं कि वेदना क्रियाके बाद नीयम से कर्म-कर्मबंध रूप क्रिया होवे ही समताभाव से कर्मका अनुभवन करनेवाला आत्मा नवीन कर्मबंधरूप क्रियाका कर्त्ता नहीं मानो गया है। अतः यही सिद्धांत निश्चित हैं कि पहिले कर्मरूप क्रिया होती है और बादमें तदनुभवरूप वेदना होती है। इस तरह इनमें पौर्वापर्यभाव बन जाने में कोई बाधा नहीं हैं। कर्मबंधमें कर्मके निर्माण होने में आत्माकी शुभाशुभ प्रवृत्तिरूप क्रिया कारण होती है इस लिये कर्म क्रिया जन्य माना गया है। यहां क्रिया से कर्म जो ग्रहण किया गया है-उसका कारण कार्य-कर्म में कारणरूप क्रिया का उपचार किया जाना है। इस उपचार से-अभेद विवक्षासे-क्रियाजन्य शुभाशुभ कर्म को भी क्रिया शब्दसे व्यवहृत कर दिया गया है। अथवा जो किया जाय वह कर्म इस व्युत्पत्तिके अनुसार क्रियापद वाच्य शुभाशुभ कर्म ही लिया जाता हैं। इसके बाद

છે. અને વેદના પણ એક પ્રકારની ક્રિયા છે, એ વાત પણ ખરી છે. પણ તે કારણે તેમનામાં પૌર્વાપર્યતાનો અભાવ જ હોવો જોઇએ એવું માની શકાય નહીં. કારણ કે એવો કોઇ સિદ્ધાંત નથી કે વેદના ક્રિયાની પછી કર્મ કર્મબંધરૂપ ક્રિયા થાય જ. સમતાભાવથી કર્મોનું વેદન કરનાર આત્મા નવીન કર્મબંધરૂપ ક્રિયાનો કર્તા મનાતો નથી. તેથી એજ સિદ્ધાંત માનવા યોગ્ય છે કે પહેલાં કર્મરૂપ ક્રિયા થાય છે અને ત્યાર બાદ તેના અનુભવરૂપ વેદના થાય છે. આ રીતે તેમનામાં પૌર્વાપર્ય ભાવ ઘટાડવામાં કોઇ વાંધો નડતો નથી. કર્મબંધનમાં-કર્મનું નિર્માણ થવામાં આત્માની શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ રૂપ ક્રિયા કારણરૂપ હોય છે. તેથી કર્મને ક્રિયા જન્ય માનવામાં આવેલ છે. અહીં 'ક્રિયા' પદ દ્વારા જે 'કર્મ' અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે તેનું કારણ કાર્ય-કર્મમાં કારણરૂપ ક્રિયાનો ઉપચાર કરાયો છે, એમ સમજવું. આ રીતે તે બન્નેમાં અભેદની અપેક્ષાએ ક્રિયાજન્ય શુભાશુભ કર્મને પણ ક્રિયા શબ્દથી ઓળખવામાં આવેલ છે. અથવા કર્મની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે-'જે કરાય તે કર્મ' આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે ક્રિયા પદના

मण्डितपुत्रः क्रिया जिज्ञासया श्रमणनिर्ग्रन्थस्य क्रियाधिकारित्वं पृच्छति- 'अत्थिणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! अस्ति खलु सम्भवत्येतत् 'समणाणं निग्गंथाणं' श्रमणानां निर्ग्रंथानाम् 'किरिया कज्जइ' क्रिया क्रियते भवति ? अर्थात् श्रमणनिर्ग्रन्थस्य क्रिया संभवति नवा ? इति प्रश्नः । भगवानाह-

उस कर्मकी वेदना होती है। कर्म के पहिले वेदना किसी तरह नहीं हो सकती है। क्यों कि वेदनात्मक अनुभव कर्मपूर्वक ही संभवित होता है। अतः विषयता के सम्बन्ध को लेकर वेदना के प्रति तादात्म्य भाव से विषय में ही-कर्म में ही-कारणता आती है-क्योंकि कारणके विना कार्यकी असंभवता होने से कर्म के विना वेदनाका होना संभवित नहीं हो सकता हैं। इसलिये प्रथम कर्म ही होता है, पश्चात् उसकी वेदना होती है। इससे उल्टी बात नहीं होती है। इस प्रकार मंडितपुत्र को प्रभुने समझाया।

अब मंडितपुत्र क्रिया की जिज्ञासा से श्रमण निर्ग्रन्थ श्री महावीर प्रभु से क्रिया के अधिकारी के विषय में पूछते हैं-कि 'अत्थि णं भंते इत्यादि। 'अत्थि णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ' हे भदन्त क्या यह बात संभवित है कि श्रमण निर्ग्रन्थों के किया होती है अर्थात् श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया संभवती है ? इसका उत्तर देते हुए

શુભ કર્મને જ લેવામાં આવ્યું છે. ત્યાર બાદ તે કર્મનું વેદન થાય છે. કોઇપણ રીતે કર્મનાં પહેલાં કર્મનું વેદન સંભવી શકતું નથી, કારણ કે વેદનાત્મક અનુભવ કર્મ-પૂર્વક જ સંભવિત હોય છે. તેથી વિષયતાના સંબંધને અનુલક્ષીને વેદના પ્રત્યે તાદાત્મ્ય ભાવ હોવાથી વિષયમાં જ-કર્મમાં જ કારણતા આવી જાય છે, કારણ કે કોઇપણ કાર્ય કારણ વિના સંભવી શકતું જ નથી. આ રીતે કર્મનો અભાવ હોય તો કર્મ-વેદનનો સદ્ભાવ સંભવી શકે જ નહીં. તે કારણે પહેલાં ક્રિયા (કર્મ) થાય છે અને ત્યાર બાદ કર્મનું વેદન થાય છે. એથી ઉલ્ટી વાત બની શકતી નથી. આ રીતે ભગવાન મહાવીરે મંડિતપુત્ર અણુગારના પ્રશ્નનું સમાધાન કર્યું.

હવે મંડિતપુત્ર અણુગાર ક્રિયાના અધિકારના વિષયમાં ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે પૂછે છે—' अत्थि णं भंते ? समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ?' હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા (કર્મ) થાય છે ખરી ? એટલે કે શ્રમણ નિર્ગ્રન્થો દ્વારા ક્રિયા સંભવે છે કે નથી સંભવતી ?

–'हंता, अत्थि' इति । हन्त, अस्ति, हन्तेति स्वीकारे अस्ति–सम्भवति, अर्थात्श्रमणनिर्ग्रन्थस्य क्रिया सम्भवति, इति भगवतोऽभिप्रायः । मण्डितपुत्रः पुनः प्रश्नयति–'कहं णं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कथं केन प्रकारेण खलु 'समणाणं निग्गंथाणं' श्रमणानां निर्ग्रंथानाम् 'किरिया कज्जइ' क्रिया क्रियते भवति ? भगवानाह–मंडियपुत्ता ! हे मण्डित पुत्र ! 'पमायपच्चया' प्रमादप्रत्ययात् प्रमादः असावधानता एव प्रत्ययः कारणं तस्मात् क्रिया सम्भवति यथा दुष्प्रयुक्तकायक्रियाजन्यं कर्म भवति, अथ च 'जोगनिमित्तं च योगनिमित्तं च योगो निमित्तं यस्याः सा योगनिमित्ता यथा ऐर्यापथिकी

प्रभु उनसे कहते हैं कि–'हंता अत्थि' श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया संभवती है । मण्डितपुत्र पुनः प्रश्न करते हुए प्रभु से पूछते हैं कि कहं णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ' हे भदन्त ! श्रमण निर्ग्रन्थों के किया किस प्रकार से संभवित होती है ? भगवान् इसमें कारण का प्रदर्शन करते हुए उनसे कहते हैं कि–'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'पमाय पच्चया' प्रमाद के निमित्त से श्रमण निर्ग्रन्थों के क्रिया संभवित होती है । असावधानता का नाम प्रमाद है–अर्थात् कुशल अनुष्ठानों में उत्साह का नहीं होना, तथा जिस किसी तरह इच्छानुसार उनमें प्रवृत्ति करना यह सब प्रमाद है । इस प्रमाद के कारण उनमें क्रिया का होना संभवता है । जैसे कायकी क्रिया यदि उनकी यत्नाचार से रहित है तो नियम से वहां दुष्प्रयुक्त काय क्रियाजन्य कर्मका आस्रव होगा ही । इसी तरह श्रमण निर्ग्रन्थों के 'जोगनिमित्तं च' योगनिमित्तक ऐर्यापथिकी क्रिया होती है–अतःइस

ઉત્તર—'हंता अत्थि' હા, તેમના દ્વારા ક્રિયા સંભવી શકે છે.

પ્રશ્ન—'कहं णं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ? હે ભદન્ત ! શ્રમણ નિર્ગ્રંથો દ્વારા કેવી રીતે ક્રિયા સંભવી શકે છે ?

ઉત્તર—'मंडियपुत्ता' હે મંડિતપુત્ર ! 'पमायपच्चया' પ્રમાદના કારણે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો દ્વારા ક્રિયા સંભવિત બને છે. અસાવધાનતાને પ્રમાદ કહે છે. એટલે કે અનુષ્ઠાનોમાં ઉત્સાહનો અભાવ, અને ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરવી તેનું નામ પ્રમાદ છે. તે પ્રમાદને કારણે તેના દ્વારા નવીન કર્મો બંધાય છે. જો તેની કાયકી ક્રિયા યતનાચારથી રહિત હોય તો ત્યાં દુષ્પ્રયુક્તકાય ક્રિયાજન્ય કર્મનો આસ્રવ થવાનો જ. એજ પ્રમાણે શ્રમણ નિર્ગ્રંથો 'जोग निमित्तं च' યોગને કારણે પણ કર્મોનો બંધ કરે છે. યોગ-

। ईर्यापथिकमेव ऐर्यापथिकं शरीरचलनचक्षुरुन्मीलननिमीलनरूपाक्षिपक्ष्म-
स्पन्दनादियोगजन्या क्रिया श्रमणनिर्ग्रन्थानां सम्भवतीत्यर्थः। एवं खलु
। प्रकारेण श्रमणानां निर्ग्रंथानां क्रिया क्रियते भवति ॥सू०२ ॥

जीवानाम् एजनादि क्रिया वक्तव्यतामाह–

मूलम्–'जीवे णं भंते ! सया समियं एयइ, वेयइ, चलइ,
इ, घट्टइ, खुब्भइ, उदीरइ, तं तं भावं परिणमइ ? हंता,
डियपुत्ता ! जीवेणं सया समियं एयइ, जाव–तं तं भावं
रिणमइ ! जावं च णं भंते ! से जीवे सया समियं जाव-परि-
मइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ ? णो
इट्ठे समट्ठे। से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ–जावं च णं से जीवे सया
मे यं जाव–अंते अंतकिरिया न भवइ ? मंडियपुत्ता ! जावं
णं से जीवे सया समियं, जाव परिणमइ, तावं च णं से जीवे
रंभइ सारंभइ, समारंभइ, आरंभे वट्टइ, सारंभे वट्टइ, समा-
भे वट्टइ, आरंभमाणे, सारंभ माणे, समारंभमाणे, आरंभे

मित्त को लेकर भी वहां कर्मका आना संभवित होता है। मार्ग
चलना शरीर का हलन चलन होना, चक्षुका उन्मीलन निमीलन
ना, आदि सब शारीरिक क्रियाएँ योगनिमित्तक ही होती हैं–श्रमण
ग्रंन्थों के ग्यारवें ११ बारहवें १२ और तेरहवें १३ गुणस्थानवर्ती
वों के यह ऐर्यापथिक क्रिया होती है इससे वहां भी नवीन
र्मोंका आस्रव होता है ॥ सू० २ ॥

मित्तक ઐર્યાપથિકી ક્રિયા શ્રમણ નિર્ગ્રંથો દ્વારા કરાય છે. તે કારણે પણ કર્મનો
સ્રવ થઈ શકે છે. માર્ગમાં ચાલવું, શરીરનું હલનચલન કરવું, આંખો મટમટાવવી,
દિ સઘળી શારીરિક ક્રિયાઓ યોગનિમિત્તક જ હોય છે, શ્રમણ નિર્ગ્રંથો તથા અગિ-
રમાં, બારમાં અને તેરમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવો આ ઐર્યાપથિક ક્રિયા કરાય છે. તે
ણે તેઓ પણ નવીન કર્મો કરે છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

वट्टमाणे, सारंभे वट्टमाणे, समारंभे वट्टमाणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं, सत्ताणं, दुक्खावणयाए, सोयावणयाए, जूरावणयाए, तिप्पावणयाए, पिट्टावणयाए, परियावणयाए, वट्टइ, से तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता ! एवं वुच्चइ, जावं च णं से जीवे सया समियं एयइ, जाव-परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न भवइ, जीवेणं भंते ! सया समियं णो एयइ जाव-नो तं तं भावं परिणमइ ? हंता, मंडियपुत्ता ? जीवे णं सया समियं जाव-नो तं तं भावं परिणमइ, जावं च णं भंते ! से जीवे नो एयइ, जाव--नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ ? हंता, जाव-भवइ ! से केणट्ठणं जाव--भवइ ? मंडिय पुत्ता ! जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं से जीवे नो आरंभइ, नो सारंभइ, नो समारंभइ, नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ, अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे, आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे, समारंभे अवट्ट माणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं जीवाणं, सत्ताणं, अदुक्खावणयाए, जाव-अपरितावणयाए वट्टइ ॥ सू० ३ ॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! सदा समितम्-एजते, व्येजते, चलति, स्प-

जीवों की एजनादि क्रिया की वक्तव्यता का वर्णन-

'जीवे णं भंते ! सया समियं एय इ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जीवे णं भंते ! सया समियं एयइ) हे भदन्त ! जीव

'जीवेणं भंते ! सयासमियं एयइ' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ—(जीवेणं भंते । सयासमियं एयइ ' હે ભદન્ત ! જીવ સદાસમિત

क्रिया ईर्यापथिकमेव ऐर्यापथिकं शरीरचलनचक्षुरुन्मीलननिमीलनरूपाक्षिपक्ष्म-परिस्पन्दनादियोगजन्या क्रिया श्रमणनिर्ग्रन्थानां सम्भवतीत्यर्थः । एवं खलु अनेन प्रकारेण श्रमणानां निर्ग्रन्थानां क्रिया क्रियते भवति ॥सू०२ ॥

जीवानाम् एजनादि क्रिया वक्तव्यतामाह-

मूलम्-'जीवे णं भंते ! सया समियं एयइ, वेयइ, चलइ, फंदइ, घट्टइ, खुब्भइ, उदीरइ, तं तं भावं परिणमइ ? हंता, मंडियपुत्ता ! जीवेणं सया समियं एयइ, जाव-तं तं भावं परिणमइ ! जावं च णं भंते ! से जीवे सया समियं जाव-परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ ? णो इणट्ठे समट्ठे । से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ-जावं च णं से जीवे सया समि यं जाव-अंते अंतकिरिया न भवइ ? मंडियपुत्ता ! जावं च णं से जीवे सया समियं, जाव परिणमइ, तावं च णं से जीवे आरंभइ सारंभइ, समारंभइ, आरंभे वट्टइ, सारंभे वट्टइ, समारंभे वट्टइ, आरंभमाणे, सारंभ माणे, समारंभमाणे, आरंभे

निमित्त को लेकर भी वहां कर्मका आना संभवित होता है। मार्ग में चलना शरीर का हलन चलन होना, चक्षुका उन्मीलन निमीलन होना, आदि सब शारीरिक क्रियाएँ योगनिमित्तक ही होती हैं-श्रमण निर्ग्रन्थों के ग्यारवें ११ बारहवें १२ और तेरहवें १३ गुणस्थानवर्ती जीवों के यह ऐर्यापथिक क्रिया होती है इससे वहां भी नवीन कर्मोंका आस्रव होता है ॥ सू० २ ॥

निमित्तक ઐર્યાપથિકી ક્રિયા શ્રમણ નિર્ગ્રંથો દ્વારા કરાય છે. તે કારણે પણ કર્મનો આસ્રવ થઈ શકે છે. માર્ગમાં ચાલવું, શરીરનું હલનચલન કરવું, આંખો મટમટાવવી, આદિ સઘળી શારીરિક ક્રિયાઓ યોગનિમિત્તક જ હોય છે; શ્રમણ નિર્ગ્રંથો તથા અગિયારમાં, બારમાં અને તેરમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવો આ ઐર્યાપથિક ક્રિયા કરાય છે. તે કારણે તેઓ પણ નવીન કર્મો કરે છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

भवति ? नायमर्थः समर्थः, तत् केनार्थेन एवम् उच्यते–यावत् स जीवः सदा समितम्–यावत्–अन्ते अन्तक्रिया न भवति ? मण्डितपुत्र ! यावत् स जीवः सदा समितम् यावत्–परिणमति, तावत् स जीवः आरभते, संरभते, समारभते आरम्भे, वर्तते, संरम्भे वर्तते, समारम्भे वर्तते, आरभमाणः, संरभमाणः, समारभमाणः, आरम्भे वर्तमानः, संरम्भे वर्तमानः, समारम्भे वर्तमानः बहूनां

है तब तक क्या उस जीवकी अन्त समयमें-मरणावस्थामें अंतक्रिया मुक्ति होती है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे मंडितपुत्र यह अर्थ ठीक नहीं है। (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जावं च णं से जीवे सया समियं जाव अंते अंतकिरिया न भवइ) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते है कि जबतक वह जीव सदा समित रहता है–अथवा रागादिकरूप में कांपता है तबतक यावत् उस जीव की मुक्ति नहीं होती है ? (मंडिय-पुत्ता ! जाव णं से जीवे सया समियं जाव परिणमइ, ताव च णं से जीवे आरंभइ, सारंभइ, समारंभइ, आरंभे वट्टइ, सारंभे वट्टइ, समारंभे वट्टइ) हे मंडितपुत्र ! जबतक जीव समित रहता है–रागादिक सहित बना रहता है, अथवा रागद्वेषरूप में कंपता रहता है यावत् उन २ भावों रूपसे परिणमता रहता है, तबतक ऐसा जीव आरंभ करता है, संरंभ करता है, समारंभ करता है, आरंभ में वर्तता है

પરિણમે છે, ત્યાં સુધી તે જીવની અંત સમયે મરણકાળે-અન્તક્રિયા (મુક્તિ) થાય છે ખરી ? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે મંડિતપુત્ર ! એવું બનતું નથી, એવો જીવ અન્તકાળે મુક્તિ પામતો નથી. (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जावं च णं से जीवे सयासमियं जाव अंते अंतकिरिया न भवइ ?) હે ભદન્ત ! આપ એવું શા કારણે કહો છો કે જ્યાં સુધી તે જીવ રાગાદિથી યુક્ત રહે છે અથવા રાગાદિરૂપે કંપે છે, (યાવત) ત્યાં સુધી તે જીવને મુક્તિ મળતી નથી ? (मंडियपुत्ता !) હે મંડિતપુત્ર ! (जाव णं से जीवे सया समियं जाव परिणमइ' तावं च णं से जीवे आरंभइ, सारंभइ, समारंभइ, आरंभे वट्टइ, सारंभे वट्टइ, समारंभे वट्टइ) જ્યાં સુધી જીવ સમિત રહે છે-રાગદ્વેષથી યુક્ત રહે છે, અથવા રાગદ્વેષ રૂપમાં કંપતો રહે છે, ઉપર્યુકત સર્વ ભાવો રૂપે પરિણમતો રહે છે, ત્યાં સુધી તે જીવ આરંભ કરે છે, [illegible] કરે છે, સમારંભ કરે છે, આરંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, [illegible] મા પ્રવૃત્ત રહે છે

न्दते, घट्टते, क्षुभ्यति, उदीरयति तं तं भावं परिणमति ? हन्त, मण्डितपुत्र जीवः सदा समितम्-एजते, यावत्-तं तं भावं परिणमति, यावच्च खलु भदन्त स जीवः सदा समितम् यावत्-परिणमति, तावच्च तस्य जीवस्य, अंते अन्तक्रिया

सदा समित रागादि सहित अर्थात् रागद्वेषसहित होता है, अथवा (समियं एजते) रागद्वेष सहित कांपता है। (वेयइ) विशेषरूप से अथवा विविधरूप से कांपता है। (चलइ) एक स्थानसे दूसरे स्थान पर जाता है (फंदइ) कुछ चलता है! अथवा दूसरे स्थान पर जाकर पुनः अपने स्थानपर वापिस आ जाता है (घट्टइ) सर्व दिशाओं में जाता है (खुब्भइ) क्षुभित प्रचलित होता है। (उदीरइ) प्रबलता प्रेरणा करता है। इस तरह जीव (तं तं भावं परिणमइ) क्या उन उन भावरूप परिणमता है क्या? (हंता मंडियपुत्ता! जीवे णं सया समियं एयइ, जाव तं तं भावं परिणमइ) हां मंडितपुत्र! जीव सदा रागादि सहित रहता है-अथवा रागद्वेप सहित कांपता है यावत् उन २ भावरूप परिणमता है। (जावं च णं भंते! से जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ) हे भदन्त! जब तक वह जीव सदा समित-रागादि सहित बना रहता है अथवा रागद्वेप सहित कांपता है यावत् उन२ भावरूप परिणमता

હોય છે એટલે કે રાગદ્વેષથી યુકત હોય છે? અથવા (समियं एजते) રાગદ્વેષ સહિત કંપે છે? (કંપન કરે છે-આ શબ્દનો અર્થ ટીકાર્થમાં સ્પષ્ટ કર્યો છે, (वेयइ) વિશેષરૂપે અથવા વિવિધ રીતે કંપે છે? (चलइ) એક સ્થાનથી બીજે સ્થાને જાય છે? (फंदइ) થોડા પ્રમાણમાં ચાલે છે-અથવા એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને જઈને ફરી પોતાને સ્થાને પાછો ફરે છે? (घट्टइ) સર્વે દિશાઓમાં જાય છે? (खुब्भइ) ક્ષુભિત પ્રચલિત થાય છે? (उदीरइ) પ્રબલતાપૂર્વક પ્રેરણા કરે છે? આ રીતે જીવ (तं तं भावं परिणमइ) શું તે તે ભાવરૂપે પરિણમે છે ખરો? (हंता मंडियपुत्ता!) હા, મંડિતપુત્ર! (जीवे णं सया समियं एयइ, जाव तं तं भावं परिणमइ) જીવ સદા રાગાદિ સહિત રહે છે અથવા રાગદ્વેષ સહિત કંપે છે (યાવત્) તે તે ભાવરૂપ પરિણમે છે. અહીં 'यावत्' પદથી ઉપરોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો જોઈએ. (जावं च णं भंते! से जीवे सयासमियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते! अंतकिरिया भवइ) હે ભદન્ત! જ્યાં સુધી જીવ સદા સમિત-રાગાદિથી યુકત હોય છે. અથવા રાગદ્વેષ સહિત કંપે છે (યાવત્) તે તે ભાવરૂપ

सदा समितम् नो एजते, यावत् नो तं तं भावं परिणमति? हन्त, मण्डितपुत्र ! जीवः सदा समितम्, यावत्-नो तं तं भावं परिणमति यावच्च खलु भदन्त ! स जीवो नो एजते, यावत्-नो तं तं भावं परिणमति, तावच्च तस्य जीवस्य अन्ते अन्तक्रिया भवति ? हन्त, यावत्-भवति, तत् केनार्थेन यावत्-

तब तक उस जीव की (अंते) मरण समय में (अंतकिरिया) मुक्ति नहीं हो सकती है। (जीवे णं भंते ! सया समियं णो एयइ, जाव णो तं तं भावं परिणमइ) हे भदंत ! जीव सदा रागादिभाव से युक्त न हो अथवा रागद्वेष सहित न कंपे, यावत् उस उस भावरूप न परिणमे, ऐसा हो सकता है क्या ? (हंता मंडियपुत्ता ! जीवे णं सया समियं जाव नो परिणमइ) हां। मण्डितपुत्र ! ऐसा हो सकता है कि जीव सदा रागादि भावसहित न रहे अथवा रागद्वेषरूप से वह न कंपे यावत उन२ भावरूप वह न परिणमे। (जावं च णं भंते से जीवे नो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ)हे भदन्त ! जबतक वह जीव रागादिसहित न रहे, अथवा रागद्वेष रूप से न कंपे, यावत् उन २ भावरूप न परिणमे, तो क्या तबतक उस जीव की मरण समय में मुक्ति हो सकती है ? (हंता जाव भवइ) हां मण्डिपुत्र यावत् ऐसे जीवकी मुक्ति हो सकती है। (से केणट्ठेणं जाव भवइ) हे भदन्त ! ऐसे जीवकी यावत् मुक्ति

પરિણમતો રહે છે, (तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया)ત્યાં સુધી તે જીવને મરણ સમયે મુકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી. (जीवेणं भंते ! सया समियं णो एयइ, जाव णो तं तं भावं परिणमइ ?) હે ભદન્ત ! શું એવું સંભવી શકે છે કે જીવ સદા રાગાદિ ભાવથી યુકત ન રહે, અથવા રાગદ્વેષ સહિત ન કંપે, (યાવત્) અને ઉપર્યુકત સમસ્ત ભાવરૂપે ન પરિણમે [हंता मंडियपुत्ता] હા, મંડિતપુત્ર ! એવું સંભવી શકે છે કે (जीवेणं सया समियं जाव णो परिणमइ) જીવ સદા રાગદ્વેષથી યુકત ન રહે અથવા રાગદ્વેષ સહિત ન કંપે, (यावत्) અને ઉપર્યુકત સમસ્ત ભાવરૂપે તે ન પરિણમે. (जावं च णं भंते ! से जीवे नो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ ?) હે ભદન્ત ! જ્યાં સુધી તે જીવ રાગાદિથી યુકત ન રહે, અથવા રાગદ્વેષ સહિત ન કંપે, (યાવત) તે તે ભાવરૂપે ન પરિણમે, ત્યાં સુધી તે જીવ મરણ સમયે મુકિત પામી શકે છે ખરો ? [हंता जाव भवइ] હા, મંડિતપુત્ર ! એવો જીવ મુકિત પ્રાપ્ત કરી શકે છે. (से केणट्ठेणं जाव भवइ ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે એવો જીવ

प्राणानाम्, भूतानाम्, जीवानाम्, सत्त्वानाम् दुःखापनतया, शोचापन जूरापनतया, तेपापनतया, पिट्टापनतया, परितापनतया वर्तते, तत् तेन मण्डितपुत्र ! एवम् उच्यते-यावत् स जीवः सदासमितम् एजते यावत्-प णमति, तावच्च तस्य जीवस्य अन्ते अन्तक्रिया न भवति, जीवःखलु सद

संरंभ में वर्तता है, समारंभ में वर्तता है। इस तरह (आरंभम सारंभमाणे, समारंभमाणे, आरंभे वट्टमाणे सारंभे वट्टमाणे समारंभे माणे) आरंभ करता हुआ संरंभ करता हुआ समारंभ करता हु तथा आरंभ में वर्तमान होता हुआ, संरंभ में वर्तमान होता हु समारंभ में वर्तमान होता हुआ वह जीव (बहूणं पाणाणं भूया अनेक प्राणियोंको अनेक भूतोंको (जीवाणं) अनेक जीवोंको (सत्ता अनेक सत्त्वों को (दुक्खावणयाए) दुःखित होने में (सोयावण्णय शोक से व्याकुल होने में (जूरावणयाए) शोकातिरेक के उद्भावन उनके शरीर को जीर्णता से युक्त होने में (तिप्पावणयाए) उन्हें नरह से रुलाने में (पिट्टावणयाए) पिटाने में (परियावणयाए) प तापना से युक्त होने में (वट्टइ) कारण पडता है। (से तेणट्ठेणं मं यपुत्ता ! एवं वुचइ जाव च णं से जीवे सया समियं एयइ, ज परिणमइ) इस कारण हे मण्डितपुत्र मैंने ऐसा कहा है कि याव वह जीव जबतक सदा समित रहता है अथवा रागद्वेष सहित कांप है, यावत् उन २ भावरूप परिणमता है (तावं च णं तस्स जीवस्

સમારંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. (आरंभमाणे, सारंभमाणे, समारंभमाणे, आ वट्टमाणे सारंभे वट्टमाणे समारंभे वट्टमाणे) આ રીતે આરંભ, સંરંભ અને સ રંભ કરતો, તથા આરંભમાં, સંરંભમાં અને સમારંભમાં પ્રવૃત્ત રહેતો તે (बहूणं पाणाणं भूयाणं) અનેક પ્રાણીઓને, અનેક ભૂતોને (जीवाणं) અનેક જીવ (सत्ताणं) અનેક સત્વોને (दुक्खावणयाए) દુઃખી થવામાં, (सोयावणयाए) શો વ્યાકુળ થવામાં, (जूरावणयाए) શોકાતિરેક થવાથી તેના શરીરને જીર્ણ કરવા (तिप्पावणयाए) તેને બહુ જ રડાવવામાં, (पिट्टावणयाए) માર મરાવવામાં, (परिय वणयाए) અને પરિતાપના (પીડા) દેવામાં, (वट्टइ) કારણરૂપ બને છે. (से ते ट्ठेणं मंडियपुत्ता ! एवं वुचइ जाव च णं से जीवे सया समीयं एयइ, ज परिणमइ) હે મંડિતપુત્ર ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષ યુકત રહે છે, અથવા રાગદ્વેષ સહિત કંપે છે. (यावत्) ઉપરોકત સર્વ ભાવ

ऽवर्तमानो बहूनाम् प्राणानाम्, भूतानाम, जीवानाम्, सत्वानाम् अदुःखापनतया, यावत्-अपरितापनतया वर्तते ॥ सू० ३ ॥

टीका-मण्डितपुत्रः क्रियाधिकारात् जीवानाम् एजनादि वक्तव्यतां पृच्छति 'जीवेणं भंते!' इत्यादि। जीवःखलु किम् 'सया' सदा सर्वकाले नित्यमित्यर्थः समियं एयइ' समितं रागादिसहितम् एजते गच्छति। 'वेयइ' व्येजते! वि-

करता है, शोकाकुलित नहीं करता है, यावत् उन्हें परितापित नहीं करता है अर्थात् उन्हें दुःखी आदि होने में वह निमित्त नहीं होता है।

टीकार्थ-मण्डितपुत्र क्रिया का अधिकार चालू होने से जीवोंकी एजनादि क्रियाओंके विषयमें प्रभु से पूछते है कि-'जीवे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! जीव हमेशा कोइ न कोइ क्रिया करता ही रहता है. ऐसा एक भी क्षण नहीं उसका निकलता है कि जिस क्षणमें यह क्रिया रहित हो। जहां क्रिया है वहां कर्मबंध है। और जहां कर्मबंध है वहां संसार है। इसी अभिप्रायको हृदयमें रखकर मंडितपुत्र प्रभु से पूछ रहे हैं कि जब तक यह जीव 'समियं एयइ' समित-रागादि रूप से परिणत होता है, अर्थात् रागद्वेष आदि विकृत भावों से युक्त होता रहता है अथवा 'समियं एयइ' रागद्वेष सहित कंपित होता रहता है तबतक इसकी मुक्ति नहीं होती है. इसी प्रकार से अन्य क्रियापदों के साथ भी ऐसा ही संबंध लगा लेना

શોકથી વ્યાકુળ કરતો નથી, (યાવત્) વ્યથા કરતો નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે એવો જીવ તેમને દુઃખી કરવામાં કારણભૂત બનતો નથી. તે કારણે એવો જીવ મરણ કાળે મુકિત પામી શકે છે.

ટીકાર્થ—ક્રિયાનો અધિકાર ચાલૂ હોવાથી, મંડિતપુત્ર અણગાર એજનાદિ ક્રિયાઓના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે—'जीवेणं भंते!' ઇત્યાદિ— હે ભદન્ત! જીવ હંમેશા કોઇને કોઇ ક્રિયા કરતો જ હોય છે. એવી એક પણ ક્ષણ હોતી નથી કે જ્યારે તે ક્રિયાથી રહિત હોય. જ્યાં ક્રિયા છે ત્યાં કર્મબંધ હોય છે. અને જ્યાં કર્મ બંધ છે ત્યાં સંસાર છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને મંડિતપુત્ર અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે જ્યાં સુધી આ જીવ 'समियं एयइ' રાગાદિ રૂપે પરિણમતો રહે છે એટલે કે રાગદ્વેષ આદિ વિકૃત ભાવોવાળો રહે છે, અથવા 'समियं एयइ' રાગદ્વેષ સહિત કંપિત થતો રહે છે, ત્યાં સુધી તેને મુકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી એ વાત શું ખરી છે? બીજાં ક્રિયાપદો સાથે પણ આ પ્રકારનો સંબંધ

भवति ! मण्डितपुत्र ! यावच्च स जीवः सदा समितं नो एजते, यावत्-नो तं तं भावं परिणमति, तावच्च स जीवो नो आरभते, नोसंरभते, नो समारभते, नो आरम्भे वर्तते, नो संरम्भे वर्तते, नो समारम्भे वर्तते, अनारभमाणः, असंरभमाणः, असमारभमाणः, आरम्भेऽवर्तमानः, संरम्भेऽवर्तमानः, समारम्भे-

हो सकती है ऐसा आप किस कारण से कहते हैं (मंडियपुत्ता! जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं से जीवे णो आरंभइ, नो सारंभइ, णो समारंभइ नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ, अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे, आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे समारंभे अवट्टमाणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं सत्ताणं अदुक्खावणयाए जाव अपरितावणयाए वट्टइ) हे मण्डितपुत्र! जब तक वह जीव सदा समित न रहे रागादि भावमें न वर्त्ते, अथवा रागद्वेषरूप में न कंपे, यावत् उस उस भावरूप न परिणमे, तब तक वह जीव आरंभ नहीं करता है, संरंभ नहीं करता है, समारंभ नहीं करता है, आरंभ में नहीं वर्तता है, संरंभ में नहीं वर्तता है, समारंभ में नहीं वर्तता है, इस तरह आरंभसे रहित हुआ, संरंभ से रहित हुआ, समारंभ से रहित हुआ वह जीव अनेक प्राणियों को, अनेक भूतोंको, अनेक जीवोंको, अनेक सत्त्वोंको दुःखित नहीं

मुक्ति मेળवी શકે છે? (मंडियपुत्ता! जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं से जीवे णो आरंभइ, नो सारंभइ णो समारंभइ, नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ, अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे, आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे, समारंभ अवट्टमाणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं, सत्ताणं, अदुक्खावणयाए जाव अपरितावणयाए वट्टइ)

હે મંડિતપુત્ર! જ્યાં સુધી તે જીવ સદા સમિત ન રહે-રાગાદિથી યુક્ત ન રહે- અથવા રાગદ્વેષથી આત્માને દૂષિત ન કરે, (યાવત્) ઉપર્યુક્ત સમસ્ત ભાવ રૂપે ન પરિણમે, ત્યાં સુધી તે જીવ આરંભ કરતો નથી, સંરંભ કરતો નથી, સમારંભ કરતો નથી, આરંભમા પ્રવૃત્ત થતો નથી, સંરંભમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી; સમારંભમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી, આ રીતે આરંભ, સંરંભ અને સમારંભથી રહિત બનેલો તે જીવ અનેક પ્રાણિઓને, અનેક ભૂતોને, અનેક જીવોને અને અનેક સત્ત્વોને દુઃખી કરતો નથી,

ऽवर्तमानो बहूनाम् प्राणानाम्, भूतानाम, जीवानाम्, सत्वानाम् अदुःखापनतया, यावत्-अपरितापनतया वर्तते ॥ सू० ३ ॥

टीका-मण्डितपुत्रः क्रियाधिकारात् जीवानाम् एजनादि वक्तव्यतां पृच्छति 'जीवेणं भंते !' इत्यादि । जीवःखलु किम् 'सया' सदा सर्वकाले नित्यमित्यर्थः समियं एयइ' समितं रागादिसहितम् एजते गच्छति । 'वेयइ' व्येजते ! वि-

करता है, शोकाकुलित नहीं करता है, यावत् उन्हें परितापित नहीं करता है अर्थात् उन्हें दुःखी आदि होने में वह निमित्त नहीं होता है।

टीकार्थ-मण्डितपुत्र क्रिया का अधिकार चालू होने से जीवोंकी एजनादि क्रियाओंके विषयमें प्रभु से पूछते है कि-'जीवे णं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! जीव हमेशा कोइ न कोइ क्रिया करता ही रहता है. ऐसा एक भी क्षण नहीं उसका निकलता है कि जिस क्षणमें यह क्रिया रहित हो। जहां क्रिया है वहां कर्मबंध है । और जहां कर्मबंध है वहां संसार है। इसी अभिप्रायको हृदयमें रखकर मंडितपुत्र प्रभु से पूछ रहे हैं कि जब तक यह जीव 'समियं एयइ' समित-रागादि रूप से परिणत होता है, अर्थात् रागद्वेष आदि विकृत भावों से युक्त होता रहता है अथवा 'समियं एयइ' रागद्वेष सहित कंपित होता रहता है तबतक इसकी मुक्ति नहीं होती है. इसी प्रकार से अन्य क्रियापदों के साथ भी ऐसा ही संबंध लगा लेना

શોકથી વ્યાકુળ કરતો નથી, (યાવત્) વ્યથા કરતો નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે એવો જીવ તેમને દુઃખી કરવામાં કારણભૂત બનતો નથી. તે કારણે એવો જીવ મરણ કાળે મુકિત પામી શકે છે.

ટીકાર્થ—ક્રિયાનો અધિકાર ચાલૂ હોવાથી, મંડિતપુત્ર અણગાર એજનાદિ ક્રિયાઓના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે—'जीवेणं भंते !' ઇત્યાદિ- હે ભદન્ત ! જીવ હંમેશા કોઇને કોઇ ક્રિયા કરતો જ હોય છે. એવી એક પણ ક્ષણ હોતી નથી કે જ્યારે તે ક્રિયાથી રહિત હોય. જ્યાં ક્રિયા છે ત્યાં કર્મબંધ હોય છે. અને જ્યાં કર્મ બંધ છે ત્યાં સંસાર છે. આ વાત ધ્યાનમાં રાખીને મંડિતપુત્ર અણગાર મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે જ્યાં સુધી આ જીવ 'समियं एयइ' રાગાદિ રૂપે પરિણમતો રહે છે એટલે કે રાગદ્વેષ આદિ વિકૃત ભાવોવાળો રહે છે, અથવા 'समियं एयइ' રાગદ્વેષ સહિત કંપિત થતો રહે છે, ત્યાં સુધી તેને મુકિતની પ્રાપ્તિ થતી નથી એ વાત શું ખરી છે ? બીજાં ક્રિયાપદો સાથે પણ આ પ્રકારનો સંબંધ

भवति ! मण्डितपुत्र ! यावच्च स जीवः सदा समितं नो एजते, यावत्-नो तं तं भावं परिणमति, तावच्च स जीवो नो आरभते, नोसंरभते, नो समारभते, नो आरम्भे वर्तते, नो संरम्भे वर्तते, नो समारम्भे वर्तते, अनारभमाणः, असंरभमाणः, असमारभमाणः, आरम्भेऽवर्तमानः, संरम्भेऽवर्तमानः, समारम्भे-

हो सकती है ऐसा आप किस कारण से कहते हैं (मंडियपुत्ता ! जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं से जीवे णो आरंभइ, नो सारंभइ, णो समारंभइ नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ, अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे, आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे समारंभे अवट्टमाणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं सत्ताणं अदुक्खावणयाए जाव अपरितावणयाए वट्टइ) हे मण्डितपुत्र ! जब तक वह जीव सदा समित न रहे रागादि भावमें न वर्त्ते, अथवा रागद्वेषरूप में न कंपे, यावत् उस उस भावरूप न परिणमे, तब तक वह जीव आरंभ नहीं करता है, संरंभ नहीं करता है, समारंभ नहीं करता है, आरंभ में नहीं वर्तता है, संरंभ में नहीं वर्तता है, समारंभ में नहीं वर्तता है, इस तरह आरंभसे रहित हुआ, संरंभ से रहित हुआ, समारंभ से रहित हुआ वह जीव अनेक प्राणियों को, अनेक भूतोंको, अनेक जीवोंको, अनेक सत्त्वोंको दुःखित नहीं

મુક્તિ મેળવી શકે છે ? (मंडियपुत्ता ! जावं च णं से जीवे सया समियं णो एयइ, जाव नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं से जीवे णो आरंभइ, नो सारंभइ णो समारंभइ, नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ, अणारंभमाणे, असारंभमाणे, असमारंभमाणे, आरंभे अवट्टमाणे, सारंभे अवट्टमाणे, समारंभ अवट्टमाणे, बहूणं पाणाणं, भूयाणं, सत्ताणं, अदुक्खावणयाए जाव अपरितावणयाए वट्टइ)

હે મંડિતપુત્ર ! જ્યાં સુધી તે જીવ સદા સમિત ન રહે-રાગાદિથી યુક્ત ન રહે- અથવા રાગદ્વેષથી આત્માને દૂષિત ન કરે, (યાવત્) ઉપર્યુક્ત સમસ્ત ભાવ રૂપે ન પરિણમે, ત્યાં સુધી તે જીવ આરંભ કરતો નથી, સંરંભ કરતો નથી, સમારંભ કરતો નથી, આરંભમા પ્રવૃત્ત થતો નથી, સંરંભમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી, સમારંભમાં પ્રવૃત્ત થતો નથી, આ રીતે આરંભ, સંરંભ અને સમારંભથી રહિત બનેલો તે જીવ અનેક પ્રાણિઓને, અનેક ભૂતોને, અનેક જીવોને અને અનેક સત્ત્વોને દુઃખી કરતો નથી,

पदार्थान्तरं प्रतिपादयति वा अवशिष्टक्रियासंग्रहार्थमाह 'तं तं भावं परिणमइ' त्ति तं तं भावं परिणमति। उत्क्षेपणाऽवक्षेपणाऽऽकुञ्चनप्रसाराणादिकं परिणामं प्राप्नोति। एषां च एजनादिभावानां क्रमभावित्वेन युगपदसम्भवात् सामान्यापेक्षया 'सदा' इत्युक्तम्, नतु प्रत्येकापेक्षया, तथा 'जीवे णं' इत्यनेन

'उदीरइ' किसी को जवर्दस्ती से चलता हैं तव, अथवा किसी अन्य पदार्थका प्रतिपादन करता है तव, यह जीव 'तं तं भावं परिणमइ' उस उस भावरूप से स्वयं परिणम जाता है। इतनी ही क्रियाओं-को यह जीव करता रहता हैं सो वात नहीं हैं किन्तु और भी कई क्रियाए है जिन्हें यह प्रतिदिन किया ही करता है जैसे उत्क्षेपण, अवक्षेपण, आकुञ्चन, प्रसारण आदि। अतः इन्हीं सव यहां अनुक्त क्रियाओं को संग्रह करनेके निमित्त सूत्रकारने 'तं तं' इत्यादि पाठ कहा है।

ये सव एजनादि क्रियारूप भाव जीव में एक साथ तो होते नहीं है क्रम ऐसे ही होतें है–परन्तु किसी न किसी समय में इनमें से कोइ न कोइ क्रियारूप भावजीव में अवश्य ही होता रहता है. इसी वातको सूचित करनेके लिये सामान्यरूप से 'सया' ऐसा पद प्रयुक्त क्रिया है। प्रत्येक की अपेक्षा से 'सदा' पद प्रयुक्त नहीं किया है। क्यों कि इन पूर्वोक्त क्रियारूप भावों में से कोई भी भाव स्थिररूप से सदा स्थायी नहीं रहता है। परन्तु इनमें से कोइ न कोइ भाव किसी न किसी समय में अवश्य रहता है। तथा

જ્યારે કોઇને જબર્જસ્તીથી ચલાવે છે ત્યારે, અથવા કોઇ અન્ય પદાર્થનું પ્રતિપાદન કરતો હોય ત્યારે, તે જીવ 'तं तं भावं परिणमइ' તે તે ભાવરૂપે પોતે જ પરિણમી જાય છે. જીવ આટલી જ ક્રિયાઓ કરતો રહે છે એવું નથી, પણ બીજી પણ અનેક ક્રિયાઓ પ્રતિદિન કરતો રહે છે જેમકે–ઉત્ક્ષેપણ (કોઇ ચીજને ઊંચે ફેંકવી), અવક્ષેપણ, આકુંચન, પ્રસરણ વગેરે. તે બધી ક્રિયાઓનો સમાવેશ કરવાને માટે સૂત્રકારે 'तं तं' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ મૂક્યો છે.

આ સઘળા એજનાદિ ક્રિયારૂપ ભાવો જીવમાં એક સાથે તો થતા નથી. ક્રમે ક્રમે થયા કરે છે. પણ કોઇ પણ સમયે જીવમાં કોઇને કોઇ ક્રિયારૂપ ભાવનું અસ્તિત્વ અવશ્ય હોય છે. એજ વાતનું સૂચન કરવા માટે સામાન્યરૂપે 'सया' પદનો ઉપયોગ કર્યો છે. પ્રત્યેકની અપેક્ષાએ 'सदा' પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો નથી. કારણ કે પૂર્વોક્ત ક્રિયારૂપ ભાવોમાંથી કોઇ પણ ભાવ સ્થિરરૂપે સદા ટકતો નથી. પણ તેમાંથી કોઇને કોઇ ભાવનું અસ્તિત્વ કોઇ પણ સમયે અવશ્ય રહે છે. તથા 'जीवेणं' પદ દ્વારા

विधं विशेषणं वा एजते गच्छति 'चलइ' चलति। स्थानान्तरं गच्छति 'फंदइ' स्पन्दते। किञ्चित् चलति। अन्यप्रदेशं गत्वा पुनः स्वस्थानमागच्छतिवा घट्टइ' घट्टते। सर्वदिक्षु संचलति। पदार्थान्तरं स्पृशतिवा, 'खुब्भइ' क्षुभ्यति। पृथिवीं प्रविशति ? क्षोभयति वा उदीरइ' उदीरयति। प्राबल्येन प्रेरयति।

चाहिये रागद्वेष सहित कंपित होता रहता है' इसका तात्पर्य यह है कि मन, वचन, काय, इन तीन योगों के कम्पन के सम्बन्ध से आत्मप्रदेशों में कम्पन क्रिया होती है-इस कम्पन क्रिया से आत्मामें नवीन कर्मोंका आस्रव होता है। 'वेयइ' विविधरूप से अथवा विशेषरूप से कंपन होता है इसका तात्पर्य यहहै कि आत्मा में जब आर्त्तध्यान रौद्रध्यान आदिकी प्रबलता रहती है उस समय अशुभादिरूप परिणति की विशेषता से रागादिभावरूप कषायोंकी विशेषरूप से प्रबलता बढ जाती है तब आत्मप्रदेशों में और अधिक सकम्पता आ जाती है इससे आस्रव में भी अधिकता आ जाती है 'चलइ' एक स्थान से दूसरे स्थान में जीव जब गमन करता है तब, 'फंदइ' कुछ चलता है, अर्थात् दूसरी जगह जाकर पुनः जब अपने स्थान पर आता है तब, 'घट्टइ' समस्त दिशाओ में गमनागमन करता है तब, अथवा किसी पदार्थान्तर का स्पर्श करता है तब, 'खुब्भइ' क्षोभको प्राप्त होता है, अथवा जमीन के नीचे उतरता है, या किसी अन्य जीवको क्षुभित करता है तब

સમજી લેવો. 'રાગદ્વેષ સહિત કંપિત થવા' નું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-મન, વચન અને કાય એ ત્રણ યોગોના કંપનના સંબંધથી આત્મપ્રદેશોમાં કંપન ક્રિયા થાય છે. આ કંપનક્રિયાથી આત્મામાં નવીન કર્મોનો આસ્રવ (પ્રવેશ) થાય છે. 'वेयइ' વિવિધ રૂપે અથવા વિશેષરૂપે કંપન થવાનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે – જ્યારે આત્મામાં આર્ત્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન આદિની પ્રબળતા રહે છે ત્યારે અશુભાદિરૂપ પરિણતિની વિશેષતાથી રાગાદિ ભાવરૂપ કષાયોની પ્રબળતા પણ વધી જાય છે. ત્યારે આત્મપ્રદેશોમાં અધિક સકંપતાનો અનુભવ થાય છે. તે કારણે કર્મોનો આસ્રવ પણ અધિક પ્રમાણમાં થાય છે. 'चलइ' જ્યારે જીવ એક સ્થાનેથી બીજે સ્થાને ગમન કરતો હોય છે, 'फंदइ' બીજી જગ્યાએ જઇને પોતાને સ્થાને પાછો ફરે છે, 'घट्टइ' જ્યારે જીવ બધી દિશાઓમાં અવરજવર કરતો હોય છે ત્યારે અથવા કોઇ બીજા પદાર્થનો સ્પર્શ કરતો હોય છે ત્યારે, 'खुब्भइ' જ્યારે જીવ ક્ષુભિત થાય છે ત્યારે અથવા જમીનમાં નીચે ઉતરે છે ત્યારે, અથવા અન્ય જીવને ક્ષુભિત કરે છે ત્યારે, 'उदीरइ'

.णात् व्येजते, चलति, स्पन्दते, घट्टते, क्षुभ्यति, उदीरयति, इति संग्राह्यम्। मण्डितपुत्रः पुनर्विशेषं पृच्छति-'जावं च णं भंते!' इत्यादि। यावत् च खलु

तात्पर्य कहने का यह है कि प्रभुने मंडितपुत्र को ऐसा समझाया है कि यह बात ठीक है कि निश्चयनय की मान्यतानुसार जीव बिलकुल शुद्ध बुद्ध आदिरूप है-परन्तु फिर भी वह व्यवहार नयकी अपेक्षा से वैभाविक परिणतिरूप परिणम जाता है। क्यों कि यह अनादिकालसे रागादि भावरूप बन रहा है। इसी कारण यह एजनादिक क्रियाएँ करता रहता है। निश्चय नय तो जीव का वास्तविक निज स्वरूप क्या है-यही कहता है। इससे विना साधन जुटाये हम वैसे ही बन जावेंगे ऐसा तो माना नहीं जा सकता। क्यों कि अशुद्धता तो लगी चली आ रही है अतः यह अशुद्धता दूर हो जावे तो निश्चय नय कहता है कि यह आत्मा शुद्धबुद्ध आदि निज स्वरूप को प्राप्त कर लेता है-क्यों कि इसका निजस्वरूप ऐसा ही है। हम धनी हैं इससे इसका तात्पर्य ऐसा तो होता नहीं हैं कि हम अकर्मण्य बनें बैठे रहें। आय आदिका कुछ साधन न करें। इस तरह जीव-संयोगी जीव-जब एजनादि क्रियाएँ करता है तब वह क्रिया जन्य कर्मों द्वारा बंध जाता है। अतःयह बात माननी चाहिये कि जीव जब तक योगविशिष्ट है-तबतक वह

ભાવરૂપે પરિણમે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-એ વાત બરાબર છે કે નિશ્ચયનયની માન્યતા અનુસાર જીવ તદ્દન શુદ્ધ, બુદ્ધ આદિ ગુણોવાળો છે. પરંતુ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ તે વૈભાવિક પરિણતિરૂપે પરિણમી જાય છે, કારણ કે તે અનાદિ કાળથી રાગાદિ ભાવરૂપ બની રહ્યો છે. તે કારણે જ તે એજનાદિક ક્રિયાઓ કરતો રહે છે. નિશ્ચય નય તો જીવનું વાસ્તિવિક સ્વરૂપ કેવું છે. એજ કહે છે. તેથી કોઇ પણ નિમિત્ત મળવા છતાં પણ તેનું એજ સ્વરૂપ જળવાઇ રહેશે એમ તો કહી શકાય નહીં. અશુદ્ધતા તો પાછળથી આવતી રહે છે. જો તે અશુદ્ધતા દૂર થઇ જાય તો આત્મા શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિર્વિકાર આદિ નિજસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે, એવી નિશ્ચય નયની માન્યતા છે. કારણ કે આત્માનું નિજ સ્વરૂપ તે એવું જ છે. ધારો કે કોઇ માણસ પૈસાદાર હોય. એવા માણસે નવરા બેસી રહેવું જોઇએ, એમ તો કહી શકાય નહીં. તેણે પણ આવક મેળવવાના ઉપાય કરવા જ જોઇએ. એજ પ્રમાણે સંયોગી જીવ જ્યારે એજનાદિ ક્રિયાઓ કરે છે, ત્યારે તે ક્રિયાજન્ય કર્મો દ્વારા બંધાઇ જાય છે. તેથી એ વાત માનવી જોઇએ કે જીવ જ્યાંસુધી યોગયુક્ત છે ત્યાં સુધી તે સદા કોઇને

यद्यपि सामान्यतो जीवग्रहणं कृतं तथापि योग्यतया सयोगएव जीवो ग्रहीतव्यः, अयोगस्य एजनादेरभावात्, मनोयोगः, वचनयोगः काययोगश्च बोध्यः॥ भगवानाह – 'हंता मंडियपुत्ता ! इत्यादि । हन्त, तदेव स्पष्टयति– 'जीवेणं सया' इत्यादिना, जीवः खलु सदा 'समियं' समितम् 'एयइ' एजते कम्पते 'जाव तं–तं भावं परिणमइ' यावत् तं तं भावं परिणमति यावत्कर·

'जीवे णं' ऐसा जो सामान्यरूप से जीव पदका पाठ दिया गया है. उससे यद्यपि सामान्यरूप जीवका ही ग्रहण होता है–फिर भी यहां सामान्य जीवका ग्रहण न करके योगविशिष्ट जीवका ही ग्रहण करना चाहिये–क्यों कि योग विशिष्ट जीव के ही ये एजनादि क्रियाएँ होती हैं–अयोग के नहीं । अयोग अवस्था में ये एजनादिक क्रियाएँ इस लिये नहीं होती है कि इनका सम्बन्ध मन, वचन और कायरूप योगकी प्रवृत्ति से रहता है । अयोगीके ये मन वचन आदि योग होते नहीं है । प्रश्नकर्त्ता मंडितपुत्रका अभिप्राय ऐसा है कि जीव निश्चय नयसे बिलकुल शुद्धबुद्धनिरंजननिर्विकारआनन्दस्वरूप माना गया है । तब क्या जीव में ये अशुद्धपरिणतिरूप एजनादिक क्रियाएँ होती है ?और जीव क्या इन२ क्रियारूप भावों में परिणम जाता है ? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु उन–मंडितपुत्र से कहते हैं कि–हंता मंडियपुत्ता ! जीवेणं सया समियं एयइ जाव तं तं भावं परिणमइ) हां मंडितपुत्र ! जीव सदा रागद्वेष पूर्वक कांपता है यावत् वह उस२ भावरूप परिणमता है

જો કે જીવ શબ્દને સામાન્ય જીવરૂપે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, પણ અહીં સામાન્ય જીવ લેવાને બદલે યોગવિશિષ્ટ જીવ જ ગ્રહણ કરવાનો છે, કારણ કે યોગસંયમ જીવ જ એ એજનાદિ ક્રિયાઓ કરે છે–યોગરહિત જીવ એ ક્રિયાઓ કરતો નથી. અયોગ અવસ્થામાં તે ક્રિયાઓ ન થવાનું કારણ એ છે કે તેમનો સંબંધ મન, વચન અને કાયરૂપ યોગની પ્રવૃત્તિથી જ રહે છે. અયોગીને મન વચન આદિ યોગ હોતા નથી. પ્રશ્ન પૂછનાર મંડિતપુત્ર અણગારની માન્યતા એવી છે કે જીવને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરંજન, નિર્વિકાર અને આનંદ સ્વરૂપ માનવામાં આવેલ છે. તો શું જીવ દ્વારા અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ એજનાદિ ક્રિયાઓ થાય છે ખરી ? અને શું જીવ તે તે ક્રિયારૂપ ભાવરૂપે પરિણમે છે ખરો ? તેમના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે–

'हंता मंडियपुत्ता ! जीवेणं सया समियं एयइ जाव तं तं भावं परिणमइ' હા, મંડિતપુત્ર ! જીવ સદા રાગદ્વેષપૂર્વક કંપિત થાય છે, (यावत्) અને જીવ તે તે

.णात् व्येजते, चलति, स्पन्दते, घट्टते, क्षुभ्यति, उदीरयति, इति संग्राह्यम्। मण्डितपुत्रः पुनर्विशेषं पृच्छति-'जावं च णं भंते!' इत्यादि। यावत् च खलु

तात्पर्य कहने का यह है कि प्रभुने मंडितपुत्र को ऐसा समझाया है कि यह बात ठीक है कि निश्चयनय की मान्यतानुसार जीव बिलकुल शुद्ध बुद्ध आदिरूप है-परन्तु फिर भी वह व्यवहार नयकी अपेक्षा से वैभाविक परिणतिरूप परिणम जाता है। क्यों कि यह अनादिकालसे रागादि भावरूप बन रहा है। इसी कारण यह एजनादिक क्रियाएँ करता रहता है। निश्चय नय तो जीव का वास्तविक निज स्वरूप क्या है-यही कहता है। इससे बिना साधन जुटाये हम वैसे ही बन जावेंगे ऐसा तो माना नहीं जा सकता। क्यों कि अशुद्धता तो लगी चली आ रही है अतः यह अशुद्धता दूर हो जावे तो निश्चय नय कहता है कि यह आत्मा शुद्धबुद्ध आदि निज स्वरूप को प्राप्त कर लेता है-क्यों कि इसका निजस्वरूप ऐसा ही है। हम धनी हैं इससे इसका तात्पर्य ऐसा तो होता नहीं हैं कि हम अकर्मण्य बनें बैठे रहें। आय आदिका कुछ साधन न करें। इस तरह जीव-संयोगी जीव-जब एजनादि क्रियाएँ करता है तब वह क्रिया जन्य कर्मो द्वारा बंध जाता है। अतःवह बात माननी चाहिये कि जीव जब तक योगविशिष्ट है-तबतक वह

ભાવરૂપે પરિણમે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-એ વાત બરાબર છે કે નિશ્ચયનયની માન્યતા અનુસાર જીવ તદ્દન શુદ્ધ, બુદ્ધ આદિ ગુણોવાળો છે. પરંતુ વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ તે વૈભાવિક પરિણતિરૂપે પરિણમી જાય છે, કારણ કે તે અનાદિ કાળથી રાગાદિ ભાવરૂપ બની રહ્યો છે. તે કારણે જ તે એજનાદિક ક્રિયાઓ કરતો રહે છે. નિશ્ચય નય તો જીવનું વાસ્તિવિક સ્વરૂપ કેવું છે. એજ કહે છે. તેથી કોઇ પણ નિમિત્ત મળવા છતાં પણ તેનું એજ સ્વરૂપ જળવાઇ રહેશે એમ તો કહી શકાય નહીં. અશુદ્ધતા તો પાછળથી આવતી રહે છે. જો તે અશુદ્ધતા દૂર થઇ જાય તો આત્મા શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિર્વિકાર આદિ નિજસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી લે છે, એવી નિશ્ચય નયની માન્યતા છે. કારણ કે આત્માનું નિજ સ્વરૂપ તે એવું જ છે. ધારો કે કોઇ માણસ પૈસાદાર હોય. એવા માણસે નવરા બેસી રહેવું જોઇએ, એમ તો કહી શકાય નહીં. તેણે પણ આવક મેળવવાના ઉપાય કરવા જ જોઇએ. એજ પ્રમાણે સંયોગી જીવ જ્યારે એજનાદિ ક્રિયાઓ કરે છે, ત્યારે તે ક્રિયાજન્ય કર્મો દ્વારા બંધાઇ જાય છે. તેથી એ વાત માનવી જોઇએ કે જીવ જ્યાંસુધી યોગયુક્ત છે ત્યાં સુધી તે સદા કોઇને

हे भदन्त ! यावत्कालपर्यन्तं खलु 'से जीवे' स जीवः 'सया' सदा समियं जाव-परिणमइ' समितं यावत्-परिणमति, यावत् करणात् 'एजते इत्यारभ्य -तं तं भावम्' इत्यन्तं संग्राह्यम्' 'तावं च णं' तावच्च खलु तावत्कालपर्यन्तम् 'तस्स जीवस्स' तस्य जीवस्य अंते अंत किरिया भवइ ?' अन्ते अन्तक्रिया भवति, अन्ते-मरणसमये अन्तक्रिया सकलकर्मक्षयरूपा भवति ? किम् ? एजनादि क्रियायुक्तस्य जीवस्यान्तसमये मोक्षो भवति न वा इति प्रश्नः। भग-

सदा किसी न किसी क्रिया का कर्त्ता है और कर्त्ता होने से वह उस २ भावरूप परिणमता रहता है यही बात व्यवहारनय बताता है। इस प्रकार प्रभुका प्रतिपादन सुनकर मंडितपुत्र प्रभुसे पुनःप्रश्न करते हैं 'जाव च णं भंते ? जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ' हे भदंत . हमने यह समझ लिया है कि जीव सदा एजनादिक क्रियाएँ करता रहता है- इससे इन क्रियाओं के करने से उसका क्या बिगाड हो सकता है? अन्त में ये सब क्रियाएँ उसकी छूट जावेंगी-और वह अक्रिय बनकर मुक्ति को प्राप्त कर लेगा यही बात इस सूत्रपाठ द्वारा वे प्रदर्शित कर रहे हैं कि-हे भदन्त ! जबतक यह जीव सदा रागद्वेष रूप में कंपता है यावत् उस २ भावरूप परिणमता रहता है, तब तक क्या इसकी अन्त में-मरण समय में, अन्तक्रिया-सकलकर्मरूप मुक्ति हो जाती है क्या ? यहां पर भी यावत् पदसे 'व्येजते' आदि समस्त क्रियापद ग्रहण किये गये हैं। तात्पर्य पूछने का यही है कि जीव एजनादिक क्रिया विशिष्ट जीवकी अन्त समय में मुक्ति होती

કોઇ ક્રિયાનો કર્તા બનતો હોય છે, અને ક્રિયાનો કર્તા હોવાને કારણે જીવ તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, એજ વાત વ્યવહાર નય બતાવે છે. આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન સાંભળીને મંડિતપુત્ર અણગાર મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે-'जावं च णं भंते ! जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते किरिया भवइ ?' હે ભદન્ત ! એ વાત તો બરાબર સમજાઇ ગઇ કે જીવ સદા એજનાદિક ક્રિયાઓ કરતો રહે છે. આ ક્રિયાઓ કરવાથી તેનું શું બગડી જવાનું છે ? અંતે તો તેની તે બધી ક્રિયાઓ બંધ પડી જશે, અને તે અક્રિય થઇને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે, એજ વાત આ સૂત્રદ્વારા તેઓ પ્રકટ કરે છે. હવે પ્રશ્નનું તાત્પર્ય આપવામાં આવે છે- હે ભદન્ત ! જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષથી યુક્ત રહે છે, (યાવત્) ઉપર કહેલા તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, ત્યાં સુધી અન્તે (મરણકાળે) તે (અન્તક્રિયા)-સકલ કર્મના

वानाह -'नो इयणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः नैवं भवितुमर्हति, 'से केणट्ठेणं एवं वुचइ' तत् केनार्थेन केन हेतुना एवम् उच्यते- 'जावं च णं से

है कि नहीं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु मंडितपुत्र से कहते हैं कि 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे मंडितपुत्र ! ऐसा मत समझना कि संयोगी जीव एजनादिक क्रियाविशिष्ट वना रहे और उसकी अन्त में मुक्ति हो जावे । क्यों कि ये एजनादिक क्रियाएँ उसकी मुक्ति प्राप्ति में उसे वाधक कारण हैं । इनका आचरण करनेवाला जीव आरंभ आदि में प्रवृत्तिशील रहता है । अतः अन्त में भी वह इन क्रियाओं से रहित नहीं वन सकता । यहां पर ऐसी आशंका नहीं करनी चाहिये कि 'ये एजनादिक क्रियाएँ जिस भव में यह जीव वर्तमान था उस भव से संबंधित थीं और जब वह भव उसका छूट गया- तो ये एजनादिक क्रियाएँ भी अन्तमें उससे छूट गई अतः उन एजनादिक क्रियाओं से छूटा हुआ वह व्यक्ति अन्त में मुक्ति को प्राप्त क्यों नहीं करेगा 'अवश्य करलेगा' क्यों कि इन क्रियाओं का संबंध विवक्षित भव से नहीं है, किन्तु मनवचन कायरूप योग से है। जब तक कोई भी योग जीव के साथ रहेगा तबतक उसकी सकलकर्मक्षयरूप मुक्ति नहीं हो सकती है। इसी वात को प्रभु से

ક્ષયરૂપ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકે છે ખરો ? એટલે કે એજનાદિ ક્રિયાથી યુક્ત જીવ અન્તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે કે નહીં ? મહાવીર પ્રભુ તેમના આ પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-'णो इणट्ठे समट्ठे' હે મંડિતપુત્ર એવું બનતું નથી. સંયોગી જીવ એજનાદિક ક્રિયાઓ કર્યા જ કરે અને અન્તે તેને મુકિત મળી જાય, એવું બની શકતું નથી. કારણ કે તે એજનાદિક ક્રિયાઓ જ મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં નડતર રૂપ બને છે. તે ક્રિયાઓ કરતો જીવ આરંભ આદિમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા કરે છે. તેથી અન્તે (મરણકાળે) તે એ ક્રિયાઓથી રહિત બની શકતો નથી. અહીં એવી શંકા ન કરવી જોઈએ કે 'એ એજનાદિક ક્રિયાઓ, જે ભવમાં તે જીવ રહેલો હતો એજ ભવ સાથે સંબંધિત હતી, અને જ્યારે તેનો તે ભવ પુરો થઈ ગયો ત્યારે તે એજનાદિક ક્રિયાઓ પણ છૂટી ગઈ. તેથી તે ક્રિયાઓથી રહિત બનેલો જીવ અન્તે (મરણકાળે) મુકિત કેમ પ્રાપ્ત ન કરે ?' તો તે શંકાનું નીચે પ્રમાણે સમાધાન કરી શકાય-તે ક્રિયાઓનો સંબંધ ચાલુ ભવ સાથે નથી પણ મન, વચન અને કાયરૂપ યોગો સાથે છે. જ્યાં સુધી કોઈ પણ યોગ જીવની સાથે રહેશે ત્યાં સુધી સમસ્ત કર્મના ક્ષયરૂપમુકિતની પ્રાપ્તિ તે કરી શકશે

हे भदन्त ! यावत्कालपर्यन्तं खलु 'से जीवे' स जीवः 'सया' सदा समियं जाव-परिणमइ' समितं यावत्-परिणमति, यावत् करणात् 'एजते इत्यारभ्य -तं तं भावम्' इत्यन्तं संग्राह्यम्' 'तावं च णं' तावच्च खलु तावत्कालपर्यन्तम् 'तस्स जीवस्स' तस्य जीवस्य अंते अंत किरिया भवइ ?' अन्ते अन्तक्रिया भवति, अन्ते-मरणसमये अन्तक्रिया सकलकर्मक्षयरूपा भवति ? किम् ? एजनादि क्रियायुक्तस्य जीवस्यान्तसमये मोक्षो भवति न वा इति प्रश्नः। भग-

सदा किसी न किसी क्रिया का कर्त्ता है और कर्त्ता होने से वह उस २ भावरूप परिणमता रहता है यही बात व्यवहारनय बताता है। इस प्रकार प्रभुका प्रतिपादन सुनकर मंडितपुत्र प्रभुसे पुनःप्रश्न करते हैं 'जाव च णं भंते ? जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ' हे भदंत . हमने यह समझ लिया है कि जीव सदा एजनादिक क्रियाएँ करता रहता है- इससे इन क्रियाओं के करने से उसका क्या बिगाड हो सकता है? अन्त में ये सब क्रियाएँ उसकी छूट जावेंगी-और वह अक्रिय बनकर मुक्ति को प्राप्त कर लेगा यही बात इस सूत्रपाठ द्वारा वे प्रदर्शित कर रहे हैं कि-हे भदन्त ! जबतक यह जीव सदा रागद्वेष रूप में कंपता है यावत् उस २ भावरूप परिणमता रहता है, तब तक क्या इसकी अन्त में-मरण समय में, अन्तक्रिया-सकलकर्मरूप मुक्ति हो जाती है क्या ? यहां पर भी यावत् पदसे 'व्येजते' आदि- समस्त क्रियापद ग्रहण किये गये हैं। तात्पर्य पूछने का यही है कि जीव एजनादिक क्रिया विशिष्ट जीवकी अन्त समय में मुक्ति होती

કોઇ ક્રિયાનો કર્તા બનતો હોય છે, અને ક્રિયાનો કર્તા હોવાને કારણે જીવ તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, એજ વાત વ્યવહાર નય બતાવે છે. આ પ્રકારનું પ્રતિપાદન સાંભળીને મંડિતપુત્ર અણગાર મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછે છે-'जावं च णं भंते ! जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते किरिया भवइ ?' હે ભદન્ત ! એ વાત તો બરાબર સમજાઇ ગઇ કે જીવ સદા એજનાદિક ક્રિયાઓ કરતો રહે છે. આ ક્રિયાઓ કરવાથી તેનું શું બગડી જવાનું છે ? અંતે તો તેની તે બધી ક્રિયાઓ બંધ પડી જશે, અને તે અક્રિય થઇને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરશે, એજ વાત આ સૂત્રદ્વારા તેઓ પ્રકટ કરે છે. હવે પ્રશ્નનું તાત્પર્ય આપવામાં આવે છે- હે ભદન્ત ! જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષથી યુક્ત રહે છે, (યાવત્) ઉપર કહેલા તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, ત્યાં સુધી અન્તે (મરણકાળે) તે (અન્તક્રિયા)-સકલ કર્મના

रभइ' समारभते तानेव उपर्युक्तजीवान् परितापयति पीडयति, इति प्रथम वाक्यम्। तदुक्तम् 'संकप्पो संरंभो परितावकरो भवे समारंभो। आरंभ, उद्दवओ सव्वनयाणं विसुद्धाणं' ति। 'संकल्पः संरम्भः परितापकरो भवेत् समारम्भः आरम्भ उद्रवकः सर्वनयानां विशुद्धनाम्' इति। पुनरप्याह-संरम्भः सकषायः परितापनया भवेत् समारम्भः। आरम्भः प्राण्युपमर्दनम्, त्रिविधोयोगस्ततो-ज्ञेयः' इत्युक्तम्। क्रिया-क्रियावतोः कथञ्चिदभेदं स्वीकृत्य तयोः सामानाधिकरण्येन उपर्युक्तसूत्रद्वारा प्रतिपादनं कृतम्, अथ कथञ्चित्तयोर्भेदपक्षमादाय

उनको पीडित करने लगता है। यह प्रथम वाक्य है। कहाभी हैं- संरंभ शब्द का अर्थ संकल्प हैं, पीड़ित करना इसका नाम समारंभ है और विराधना करना इसका नाम आरंभ है यह समस्त विशुद्ध नयों का मत है और भी कहा है- कषाय सहित होना इसका नाम संरंभ हैं। जीवों को परितापित करना इसका नाम समारंभ है। और प्राणियों का उपमर्दन करना इसका नाम आरंभ है। क्रिया और क्रियावान् में कथंचित् अभेदपक्ष को लेकर यह कथन किया गया है। अर्थात्- क्रिया-आरंभ समारंभ आदि क्रियाएँ और इन्हें करनेवाला जीव ये दो वस्तुएँ भिन्न२ नहीं है किसी अपेक्षा एक ही है- इस तरह उन दोनों में अभेद मानकर समानाधिकरणतारूप से उपर्युक्त सूत्रद्वारा सूत्रकार ने यह प्रतिपादन किया है और जब इन दोनों में कथंचित् भेद पक्ष स्वीकार कर लिया जाता है

હોય છે. આરંભ કરવો એટલે પૃથ્વીકાય આદિ જીવોને ઉપદ્રવ થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી. સંરંભ કરવો એટલે તેમની વિરાધના થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી, અને સમારંભ કરવો એટલે તેમને પીડા પહોંચાડવાની પ્રવૃત્તિ કરવી. કહ્યું પણ છે કે-સંરંભ એટલે સંકલ્પ, સમારંભ એટલે પીડિત કરવું તે, અને આરંભ એટલે વિરાધના કરવી, આ સમસ્ત વિશુદ્ધ નયોનો મત છે. વળી કહ્યું પણ છે કે કષાય સહિત હોવું એનું નામ જ સંરંભ છે. જીવોને પરિતાપના (વ્યથા) પહોંચાડવી તેનું નામ સમારંભ છે, અને પ્રાણીઓનું ઉપમર્દન કરવું તેનું નામ આરંભ છે. ક્રિયા અને ક્રિયાવાનમાં અભેદની અપેક્ષાએ આ પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે એટલે કે આરંભ, સમારંભ આદિ ક્રિયાઓ અને તે ક્રિયાઓ કરનાર જીવ, કોઇ જુદી જુદી વસ્તુઓ નથી પણ એક જ છે. આ રીતે તે બન્નેમાં અભેદ માનીને સમાનાધિકરણના રૂપે ઉપર્યુક્ત સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે એ વાતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. જો તેમની વચ્ચે સહેજ પણ ભેદ હોવાની વાત સ્વીકારવામાં આવે તો

जीवे सया समियं जाव-अंते अंत किरिया न भवइ' यावच्च खलु स जीवः सदासमितं यावत्-अन्ते अन्तक्रिया न भवति ? यावत्करणात्-'एजते' व्येजते, चलति, स्पन्दते, घट्टते, क्षुभ्यति, उदीरयति, तं तं भावं परिणमति तावच्च खलु तस्य जीवस्य' इति संग्राह्यम्। भगवानाह 'मंडितपुत्ता!' इत्यादि। हे मण्डितपुत्र! 'जावं च णं से जीवे' यावच्च खलु स जीवः 'सया समियं' सदा नित्यं समितम् रागादियुक्तम् 'जाव-परिणमइ' यावत्-परिणमति-एजनचलन स्पन्दनादि तं तं भावं प्राप्नोति, यावत्पदेन उपर्युक्तम् एजनादि सर्वं तं तं भावम्' इति संग्राह्यम्। 'तावं च णं से जीवे' तावच्च खलु स उपर्युक्त क्रियावान् जीवः 'आरंभइ' आरभते-पृथिव्यादि जीवान् उपद्रवयितुम् चेष्टते सन्नद्धो भवति, 'ततः 'सारंभइ' संरभते तेषां विराधनाय संकल्पं करोति ततः 'समा-

समझने के लिये मंडितपुत्र प्रभु से पूछते हैं कि-'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ जावं च णं से जीवे सया समियं जाव अंते अंतकिरिया न भवइ' हे भदन्त! जबतक जीव एजनादिक क्रियाएँ करता रहता है और उसर भावरूप से परिणमता रहता है तबतक उस जीव की अन्त में मुक्ति नहीं होती है ऐसा आप किस कारण से कहते हैं? तब इसका समाधान करते हुए प्रभु मंडितपुत्रको समझाते हैं-कि हे मंडितपुत्र! 'जावं च णं से जीवे सया समियं एयइ जाव परिणमइ, तावं च णं से जीवे आरंभइ' जबतक वह जीव रागादिक रूप से परिणमता रहता है यावत् उस उस भावरूप से अपने आपको परिणमाता रहता है- तबतक वह जीव आरंभमेंपृथिव्यादिक जीवों को उपद्रवित करने के लिये सन्नद्ध हो जाता है बाद में 'सारंभइ' उनकी विराधना करने के लिये संकल्प करता है, बाद में 'समारंभइ'

નહીં એજ વાતનું કારણ સમજવાને માટે મંડિતપુત્ર નીચેનો પ્રશ્ન કરે છે-'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ जावं च णं से जीवे सया समियं जाव अंते अंतकिरिया न भवइ?' હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે જ્યાં સુધી જીવ રાગદ્વેષથી યુકત હોય છે, અને ઉપર્યુકત પ્રત્યેક ભાવરૂપે પરિણમતો હોય છે, ત્યાં સુધી અન્તકાળે તેને મુકિત મળતી નથી ?

ઉત્તર—'मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર! 'जावं च णं से जीवे सया समियं जाव परिणमइ, तावं च णं से जीवे आरंभइ' જ્યાં સુધી તે જીવ રાગાદિથી યુકત રહે છે (યાવત) અને તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, ત્યાં સુધી તે જીવ આરંભ કરતો હોય છે, 'सारंभइ' સંરંભ કરતો હોય છે, 'समारंभइ' સમારંભ કરતો

वर्तमानः प्रवर्तमानः, 'बहूणं पाणाणं' बहूनाम् प्राणानाम् 'बहूणं भूयाणं' बहूनां भूतानाम् तदुक्तं-

प्राणाः द्वि त्रि चतुः प्रोक्ताः भूतास्तु तरवः स्मृताः ।
जीवाः पञ्चेन्द्रियः प्रोक्ताः शेषाः सत्त्वा उदीरिताः इति

'बहूणं जीवाणं' बहूनां जीवानाम् 'सत्ताणं' सत्त्वानाम् प्राणिनाम् प्राणाःद्वीन्द्रियादयः, भूता वनस्पतयः, जीवाः पञ्चेन्द्रियाः, सत्वाः पृथिव्यादयः, वायुकायपर्यन्ताश्चत्वारः 'दुक्खावणयाए' दुःखापनतायाम् दुःखानाम् आपना प्रापणा दुःखापना तस्याभावः तस्यां मरणरूपदुःखप्रापणायाम् इत्यर्थः, यद्वा – इष्टवियोगादि दुःखहेतुप्रापणायाम् 'सोआवणयाए' शोचापनतायां शोकप्रापणायाम् दैन्यप्रापणायाम् तथा 'जूरावणयाए' जूरापनतायां शोकातिरेकेण शरीरजीर्णता प्रापणायाम् 'तिप्पावणयाए' तेपापनतायाम् अतिशोकाद् नयनाश्रुमुखलालादिक्षरणप्रापणायाम् 'पिट्टावणयाए'

माणे' संरम्भ में प्रवृत्तिवाला हुआ 'समारंभे वट्टमाणे' समारम्भ में प्रवर्तमान हुआ 'बहूणं पाणाणं' अनेक प्राणियोंको द्वीन्द्रिय तेइन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीवों को – 'भूयाणं' अनेक भूतो को–वृक्षों को 'जीवाणं' अनेक जीवों को–पंचेन्द्रिय प्राणियों को– 'सत्ताणं' अनेक सत्त्वों को पृथिव्यादिक जीवों को 'दुक्खावणयाए' दुःखी करने में, अथवा इष्टवियोग आदि दुःख के हेतुओं को उत्पन्न करने में 'सोयावणयाए' शोकाकुलित करने में दीनता उत्पन्न करने में, तथा जूरावणयाए' शोक की अधिकता से शारीरिक जीर्णता उत्पन्न करने में 'तिप्पावणयाए' शोक की अधिकता हो जाने के कारण आंखों से आंसुओं के बहाने में, तथा मुख से लाल निकलवाने में 'पिट्टावणयाए'

પ્રવૃત્ત રહેતો તે જીવ 'बहुणं पाणाणं' અનેક પ્રાણીઓને–દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોને,–'भूयाणं' અનેક ભૂતોને (વનસ્પતિઓને), 'जीवाणं' અને જીવોને– પંચેન્દ્રિય પ્રાણીઓને, 'सत्ताणं' અનેક સત્ત્વોને (પૃથ્વીકાય અપૂકાય તેજસ્કાય અને વાયુકાયના જીવોને "दुक्खावणयाए' દુઃખી કરવામાં અથવા ઈષ્ટવિયોગ આદિ દુઃખના હેતુઓ ઉત્પન્ન કરવામાં 'सोयावणयाए' શોકાકુળ કરવામાં – દીનતા ઉત્પન્ન કરવામાં, તથા 'जूरावणयाए' અધિક શોકનું કારણ પેદા કરીને શારીરિક જીર્ણતા ઉત્પન્ન કરવામાં, 'तिप्पावणयाए' શોકની અધિકતાને કારણે આંખમાંથી આંસુ પડાવવામાં તથા મુખમાંથી લાળ ઝરાવવામાં, 'पिट्टावणयाए' તમાચા, થપ્પડ આદિ તેને મારવામાં, 'परियावणयाए'

वैयधिकरण्येन प्रतिपाद्यते- 'आरंभे वट्टइ' इत्यादि । तत्र आरम्भे उपद्रवात्मक-क्रियाव्यापारे वर्तते ततः 'सारंभे वट्टइ' संरम्भे प्राण्युपमर्दनसंकल्पे वर्तते प्रवर्तते ततः समारंभे वट्टइ' समारम्भे तेषां पीडने वर्तते, इत्यर्थः इति द्वितीयवाक्यम् । अथ उपर्युक्तमेव महावाक्यद्वयं क्रमशोऽनुवदति-आरंभमाणे इत्यादि । तत्र प्रथममहावाक्यानुवादमाह-'आरंभमाणे' इत्यादि । आरभमाणः तेषाम् उपद्रवं कर्तुं चेष्टमानः 'सारंभमाणे' संरभमाणः हन्तुं संकल्पं कुर्वाणः 'समारंभमाणे' समारभमाणः समारम्भं कुर्वाणः तान् हिंसान् तिष्ठति, द्वितीय महावाक्यानुवादमाह-'आरंभे वट्टमाणे' इत्यादि । आरम्भे वर्तमानः 'सारंभे वट्टमाणे' संरम्भे वर्तमानः प्रवर्तमानः 'समारंभे वट्टमाणे' समारम्भे हनने

तब इनमें समानाधिकरणता रहती नहीं है, भिन्नाधिकरणता आजाती है- इसलिये अब सूत्रकार भिन्नाधिकरणता को लेकर 'आरंभे वट्टइ' इत्यादिरूपसे प्रतिपादन करते हैं- कि एजनादि क्रिया विशिष्ट जीव आरंभ में प्राणी आदि के उपद्रवात्मक क्रिया व्यापार में-प्रवर्तित होता है, बाद में 'सारंभे वट्टइ' प्राण्युपमर्दनरूप संकल्प में प्रवृत्ति करता है, इसके बाद वह 'समारंभे वट्टइ' उन्हें पीडा पहुंचाने लगता है। इस प्रकार यह द्वितीय वाक्य है। इन्हीं दो महावाक्यों का अनुवाद करने के निमित्त प्रथम महावाक्य का अनुवाद करते हुए प्रभु कहते हैं कि इस प्रकार 'आरंभमाणे' एजनादिक्रियाविशिष्ट बना हुआ जीव जीवों प्रति उपद्रव करने के लिये चेष्टा करता हुआ, 'सारंभमाणे' उन्हें मारने के लिये संकल्प युक्त होता हुआ, 'समारंभेमाणे' उनकी हिंसा में प्रवृत्तियुक्त होता हुआ तथा द्वितीयवाक्य के अनुसार-'आरंभे वट्टमाणे' आरंभमें वर्तमान हुआ, 'सारंभे वट्ट-

---

તેમનામાં સમાધિકરણતા રહેતી નથી-પણ ભિન્નાધિકરણતા જ આવી જાય છે. તેથી સૂત્રકાર ભિન્નાધિકરણતાની અપેક્ષાએ 'आरंभे वट्टइ' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા પ્રતિપાદન કરે છે-એજનાદિક ક્રિયાયુક્ત જીવ આરંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, (પ્રાણી આદિને ઉપદ્રવ થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરતો રહે છે, 'सारंभे वट्टइ' સંરંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. (પ્રાણીઓના ઉપમર્દનરૂપ સંકલ્પમાં પ્રવૃત્ત રહે છે'समारंभे वट्टइ' સમારંભમાં પ્રવૃત્ત રહે છે, (તેને પીડા પહોંચાડે છે). આ રીતે 'आरंभमाणे' આરંભ કરતો, 'सारंभमाणे' સંરંભ કરતો અને 'समारंभे माणे' સમારંભ કરતો તથા 'आरंभे वट्टमाणे' આરંભમાં પ્રવૃત્ત રહેતો, 'सारंभे वट्टमाणे' સરંભમાં પ્રવૃત્ત રહેતો, અને 'समारंभे वट्टमाणे' સમારંભમાં

हे भगवन् ! जीवः खलु 'सया समियं' सदा समितम् 'णो एयइ' नो एजते 'जाव-णो तं तं भावं परिणमइ ?' यावत्-नो तं तं भावं परिणमति ? किम् ! इति प्रश्नः, अर्थात् जीवः कदाचित् एजनादि क्रियारहितो भवितुमर्हति नवा ! इति प्रश्नः, यावत्करणात् नो व्येजते ! नो चलति ! नो स्पन्दते ! नो घट्टते ! नो क्षुभ्यति ! नो उदीरयति ! इति संग्राह्यम् । भगवानाह-हंता, मंडियपुत्ता ! ' हे मण्डितपुत्र ! हन्त, स्वीकरोमि तदाह- 'जीवेणं' जीवः खलु 'सया समियं' सदा समितं 'जाव-नो परिणमइ ?'

'जीवे णं भंते ! सदा समियं णो एयइ जाव नो तं तं भावं परिणमइ' हे भदन्त ! जीव सदा समित रागादिरूप न रहे एजनादिक क्रियाओं से रहित बन जावे, यावत् उस उस भावरूप न परिणमे क्या कभी ऐसा भी अवसर आ सकता है या नहीं ! प्रश्नकार मंडितपुत्र का पूछने का ऐसा अभिप्राय है कि जीव जब एजनादि क्रियाओं से विशिष्ट बनकर अशुद्ध हो रहा है तो जो वस्तु किसी निमित्तवश अशुद्ध बनी हुई होती है तो वह सदा अशुद्ध ही बनी रहे ऐसा नियम तो है नहीं अशुद्धता जब आगन्तुक है तो वह उसके विरुद्ध कारणों के मिलने पर दूर हो जाती है जैसे सुवर्ण में मिली हुई किट्टकालिमा पुटपाक आदि द्वारा दूर हो जाती है जीव में एजनादि क्रियाओं द्वारा अशुद्धतारूप संसारदशापन्नता है, अतः उनमें उन२ क्रियाओं का निरोध भी हो सकता है या नहीं ? ऐसा प्रश्न प्रभु से मंडितपुत्र ने किया हैं- इसका उत्तरदेते हुए प्रभु मंडितपुत्र को

भावं परिणमइ ?'' હે ભદન્ત ! એવો અવસર કદી પણ આવે ખરો કે જીવ સદા સમિતરાગાદિથી યુકત ન રહે-એજનાદિ ક્રિયાઓથી રહિત બની જાય, (यावत्) અને તે તે ભાવરૂપે ન પરિણમે ? પ્રશ્ન કરનાર મંડિતપુત્ર આ પ્રશ્ન દ્વારા એ જાણવા માગે છે કે-જીવ જો રાગાદિથી યુકત બનીને અશુદ્ધ બનીને રહ્યો છે તો તે કાયમને માટે અશુદ્ધ રહે છે કે રાગાદિથી મુકત થઇને શુદ્ધ પણ બની શકે છે ? જે વસ્તુ કોઇ પણ કારણે અશુદ્ધ થઇ હોય તે સદા અશુદ્ધ જ રહે એવો નિયમ નથી. જેવી રીતે અમુક કારણે અશુદ્ધતા આવે છે તેવી જ રીતે તેના કરતાં વિરૂદ્ધ કારણો મળવાથી તે અશુદ્ધતા દૂર પણ થાય છે. જેવી રીતે સુવર્ણમાં ભળી ગયેલ મેલને દૂર કરવા માટે સુવર્ણને તપાવવામાં આવે છે અથવા તેજાબમાંથી પસાર કરવામાં આવે છે, એવી જ રીતે જીવમાં રાગાદિ દોષોને કારણે જે અશુદ્ધતા પ્રવેશી હોય છે, તે રાગાદિના નિરોધ દ્વારા દૂર થઇ શકે છે કે નહીં ?

पिट्टापनतायां चपेटामुष्ट्यादिना कुट्टनक्रियायाम् 'परियावणयाए' परितापनतायां पीडाप्रापणायाम् 'वट्टइ' वर्तते प्रवर्तमानतया हेतुर्भवति, 'से तेणट्ठेणं' तत् तेनार्थेन उपर्युक्तहेतुना 'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! 'एवं वुच्चइ' एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण उच्यते यत्–'जावं च णं से जीवे' यावच्च खलु यावत्कालावधि स जीवः ' सया समियं ' सदासमितं–'एयइ जाव-परिणमइ' एजते यावत्–परिणमति, यावत्करणात्–व्येजते, चलति, स्पन्दते, घट्टते, क्षुभ्यति, उदीरयति, तं तं भावम्' इति संग्राह्यम्, 'तावं च णं' तावच्च खलु 'तस्स जीवस्स' तस्य एजनादि क्रियायुक्तस्य जीवस्य 'अंते' मरणसमये 'अंतकिरिया' अन्तक्रिया सकलकर्मक्षयरूपा 'न भवइ' न भवति । अथ जीवस्य कदाचित् निष्क्रियता-सम्भवति नवेति मण्डितपुत्रो भगवन्तं पृच्छति–'जीवेणं भंते !' इत्यादि ।

थप्पड घूंसा आदि द्वारा उन्हें पीटने में 'परियावणयाए' पीडा देने में 'वट्टइ' वर्तता है, 'तेणट्ठेणं' इस कारण 'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! 'एवंवुच्चइ' मैंने ऐसा कहा है कि 'जावं च णं से जीवे सया समियं एयइ, जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न भवइ' जबतक वह जीव सदा समितरूप से कंपता है अथवा-रागादिभाव से युक्त बना रहता है यावत् उस उस भावरूप से परिणमता रहता है, तबतक एजनादिक्रिया युक्त उस जीवकी अन्त समय में मुक्ति नहीं होती है। यहां यावत्शब्द से पूर्वोक्त 'व्येजते' आदि समस्त क्रियापदों का तथा 'तं तं भावं' इन पदों का ग्रहण हुआ है। अब मंडितपुत्र प्रभु से यह पूछते हैं– कि हे भदन्त ! क्या कभी ऐसा भी समय होता होगा जब जीव में निष्क्रियता आजाती होगी।

એને પીડા દેવામાં 'वट्टइ' પ્રવૃત્ત થાય છે. 'तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता! एवं वुच्चइ' હે મંડિત પુત્ર! તે કારણે હું એવું કહું છું કે 'जावं च णं से जीवे सया समियं एयइ, जाव परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न भवइ' જ્યાં સુધી જીવ સદા સમિત રહે છે–અથવા રાગાદિ ભાવોથી યુક્ત રહે છે, (યાવત્) તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો રહે છે, ત્યાં સુધી એજનાદિ ક્રિયાયુક્ત તે જીવને અન્તકાળે મુકિત પ્રાપ્ત થતી નથી. અહીં 'યાવત્' પદથી પુર્વોક્ત 'एजते' આદિ સમસ્ત ક્રિયાપદોનો તથા 'तं तं भावं' આ પદોને ગ્રહણ કરાયા છે હવે મંડિતપુત્ર અણગાર મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–હે ભદન્ત! કોઇ પણ એવો સમય હોય છે કે જ્યારે જીવમાં નિષ્ક્રિયતા આવી જાય છે? એજ વાત નીચેના સૂત્ર દ્વારા પૂછવામાં આવે છે–'जीवेणं भंते! सया समियं णो एयइ जाव नो तं तं

हे भगवन् ! जीवः खलु 'सया समियं' सदा समितम् 'णो एयइ' नो एजते 'जाव–णो तं तं भावं परिणमइ ?' यावत्–नो तं तं भावं परिणमति ? किम् ! इति प्रश्नः, अर्थात् जीवः कदाचित् एजनादि क्रियारहितो भवितुमर्हति नवा ! इति प्रश्नः, यावत्करणात् नो व्येजते ! नो चलति ! नो स्पन्दते ! नो घट्टते ! नो क्षुभ्यति ! नो उदीरयति ! इति संग्राह्यम् । भगवानाह–हंता, मंडियपुत्ता ! ' हे मण्डितपुत्र ! हन्त, स्वीकरोमि तदाह– 'जीवेणं' जीवः खलु ' सया समियं ' सदा समितं ' जाव–नो परिणमइ ?'

'जीवे णं भंते ! सदा समियं णो एयइ जाव नो तं तं भावं परिणमइ' हे भदन्त ! जीव सदा समित रागादिरूप न रहे एजनादिक क्रियाओं से रहित बन जावे, यावत् उस उस भावरूप न परिणमे क्या कभी ऐसा भी अवसर आ सकता है या नहीं ! प्रश्नकार मंडितपुत्र का पूछने का ऐसा अभिप्राय है कि जीव जब एजनादि क्रियाओं से विशिष्ट बनकर अशुद्ध हो रहा है तो जो वस्तु किसी निमित्तवश अशुद्ध बनी हुई होती है तो वह सदा अशुद्ध ही बनी रहे ऐसा नियम तो है नहीं अशुद्धता जब आगन्तुक है तो वह उसके विरुद्ध कारणों के मिलने पर दूर हो जाती है जैसे सुवर्ण में मिली हुई किट्टकालिमा पुटपाक आदि द्वारा दूर हो जाती है जीव में एजनादि क्रियाओं द्वारा अशुद्धतारूप संसारदशापन्नता है, अतः उनमें उन२ क्रियाओं का निरोध भी हो सकता है या नहीं ? ऐसा प्रश्न प्रभु से मंडितपुत्र ने किया हैं– इसका उत्तरदेते हुए प्रभु मंडितपुत्र को

भावं परिणमइ ?" હે ભદન્ત ! એવો અવસર કદી પણ આવે ખરો કે જીવ સદા સમિતરાગાદિથી યુકત ન રહે–એજનાદિ ક્રિયાઓથી રહિત બની જાય, (यावत्) અને તે તે ભાવરૂપે ન પરિણમે ? પ્રશ્ન કરનાર મંડિતપુત્ર આ પ્રશ્ન દ્વારા એ જાણવા માગે છે કે–જીવ જો રાગાદિથી યુકત બનીને અશુદ્ધ બનીને રહ્યો છે તો તે કાયમને માટે અશુદ્ધ રહે છે કે રાગાદિથી મુકત થઇને શુદ્ધ પણ બની શકે છે ? જે વસ્તુ કોઇ પણ કારણે અશુદ્ધ થઇ હોય તે સદા અશુદ્ધ જ રહે એવો નિયમ નથી. જેવી રીતે અમુક કારણે અશુદ્ધતા આવે છે તેવી જ રીતે તેના કરતાં વિરૂદ્ધ કારણો મળવાથી તે અશુદ્ધતા દૂર પણ થાય છે. જેવી રીતે સુવર્ણમાં ભળી ગયેલ મેલને દૂર કરવા માટે સુવર્ણને તપાવવામાં આવે છે અથવા તેજાબમાંથી પસાર કરવામાં આવે છે, એવી જ રીતે જીવમાં રાગાદિ દોષોને કારણે જે અશુદ્ધતા પ્રવેશી હોય છે, તે રાગાદિના નિરોધ દ્વારા દૂર થઇ શકે છે કે નહીં ?

यावत्-नो परिणमति, यावत्करणात् नो एजते, नो व्येजते इत्यादि तं तं भावं' इत्यन्तं संग्राह्यम् । तथा सति जीवस्य सकलकर्मक्षयरूपा अन्तक्रिया संभवति नवेति मण्डितपुत्रः पृच्छति-'जावं च णं भंते!' इत्यादि । हे भगवन्! यावच्च खलु 'से जीवे' स जीवः 'नो एयइ' नो एजते 'जाव-नो तं तं भावं परिणमति, यावत् करणात् सदा समितं नो व्येजते, नो चलति, नो स्पन्दते इत्यादि संग्राह्यम् 'तावं च णं' तावच्च खलु 'तस्स जीवस्स' तस्य एजनादि क्रियारहितस्य निष्क्रियस्य जीवस्य 'अंते' अन्ते 'अन्तकिरिया' अन्तक्रिया 'भवइ' भवति? किम्?

समझाते है कि 'हंता मंडियपुत्ता! जीवेणं सया समियं जाव नो परिणमइ' हां, मंडितपुत्र! जीव कदाचित् एजनादिक्रियाओं से रहित हो सकता है। अर्थात् जीव यदि सदा रागादिभावरूप से न परिणमे तो नियमतः उसे सकलकर्मक्षय रूप मुक्ति प्राप्त हो सकती है। यहां यावत् पद से 'नो एजते, नो व्येजते' इत्यादि 'तं तं भावं' यहां तक का पाठ ग्रहण किया गया है। इसी बात को प्रभु से मंडितपुत्र पूछते हैं कि- 'जावं च णं भंते! से जीवे नो एयइ जाव-नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ' हे भदन्त! जीव जबतक एजनादिक्रियाओं से रहित होता है यावत् वह उस२ भावरूप से परिणमित नहीं होता है तो क्या तबतक उस जीव की अन्त में सकलकर्मक्षयरूप मुक्ति हो सकती है। यहां, यावत् पद से 'सदा समितं नो व्येजते, नो चलति, नो स्पन्दते, इत्यादि पूर्वोक्त पाठ ग्रहण किया गया है। इस प्रश्नका उत्तर देते

ઉત્તર-'हंता मंडिपुत्ता' હા મંડિતપુત્ર, 'जीवे णं सयासमियं जव नो परिणमइ' જીવ કયારેક એજનાદિ ક્રિયાઓથી રહિત બની શકે છે એટલે કે રાગદ્વેષ આદિ રહિત બની શકે છે. જો જીવ સદા રાગાદિભાવરૂપે ન પરિણમે તો તેને સકલ કર્મના ક્ષયરૂપ મુક્તિની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય છે. અહીં '(जाव)' પદથી 'नो एजते, नो व्येजते' વગેરે ક્રિયાપદોને તથા 'तं तं भावं' સુધીના પાઠને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રશ્ન-'जावं च णं भंते! से जीवे नो एजइ जाव-नो तं तं भावं परिणमइ, तावं च णं तस्स जीवस्स अंतकिरिया भवइ' હે ભદન્ત! જો જીવ એજનાદિ ક્રિયાઓથી રહિત હોય છે-રાગાદિથી રહિત બને છે-(યાવત) તે તે ભાવરૂપે જો આત્મા પરિણમતો ન હોય તો શું જીવને અન્તે સમસ્ત કર્મોના ક્ષયરૂપ મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે ખરી? અહીં 'યાવત્' પદથી 'सदा समितं नो व्येजते, नो चलति, नो स्पन्दते' ઇત્યાદિ પૂર્વોકત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં પ્રભુ

भगवानाह-'हंता, जाव-भवइ' हे मण्डितपुत्र हन्त, यावत्-निष्क्रियावस्था, अन्तक्रिया सम्भवति, यावत्करणात् यावच्च खलु स जीवः सदासमितं नो एजते, नो व्येजते इत्यारभ्य नो तं तं भावं परिणमति इति मध्यं, तावच्च खलु तस्य जीवस्य अन्ते अन्तक्रिया' इत्यन्तं संग्राह्यम् । मण्डितपुत्रस्तत्र हेतुं पृच्छति—'से केणट्ठेणं जाव भवइ' हे भगवन् ! तत् केनार्थेन केन हेतुना यावत्-जीवस्य अन्तक्रिया भवति, यावत्करणात् यावच्च खलु इत्याद्युपर्युक्तं संग्राह्यम् । भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' हे मण्डितपुत्र ! 'जावं च णं से जीवे'

हुए प्रभु मंडितपुत्र से कहते है- 'हंता जाव भवइ' हां मंडितपुत्र! एजनादिक्रिया रहित जीव को मुक्ति की प्राप्ति हो जाती है। मुक्ति का नाम ही निष्क्रियावस्था है। यहां जो यावत् पद का पाठ आया है उससे 'यावच्च खलु स जीवः सदासमितं नो एजते, नो व्येजते, यहां से लेकर 'नो तं तं भावं परिणमइ' यहांतकका, तथा तावच्च खलु तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवइ' यहां तक का पाठ ग्रहण किया गया है। तात्पर्य कहने का यह है कि जीव जब एजनादिक्रियाओं से रहित हो जाता है और उस उस भाव रूप से परिणमित नहीं होता है-ऐसी अवस्था जब उसकी हो जाती है-तो नियम से ऐसे जीवकी मुक्ति हो जाती है। अब मंडितपुत्र ऐसे जीव की मुक्ति होने में कारण जानने की इच्छा से प्रभु से पूछते हैं कि- 'से केणट्ठेणं जाव भवइ' हे भदन्त! ऐसे जीव की अन्त में मुक्ति हो जाती है- इसमें कारण क्या है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु उनसे कहते है 'मंडियपुत्ता! जावं च णं से जीवे' हे मंडितपुत्र!

કહે છે-'हंता जाव भवइ' હે મંડિતપુત્ર! એજનાદિ ક્રિયારહિત જીવને મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. મુક્તિ એટલે નિષ્ક્રિયાવસ્થા. અહીં જે 'યાવત્' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'यावच्च खलु स जीवः सदा समितं नो एजते, नो व्येजते' અહિંથી શરૂ કરીને 'तं तं भावं परिणमइ' પર્યન્તનો પાઠ તથા 'तावच्च खलु तस्स जीवस्स अंतकिरिया भवइ' સુધીનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્યારે જીવ રાગાદિ ભાવોથી રહિત થઈ જાય છે, અને તે તે ભાવરૂપે પરિણમિત થતો નથી, ત્યારે તે જીવ અવશ્ય મુક્તિ પામે છે. એવા જીવને શા કારણે મુક્તિ મળે છે તે જાણવા માટે મંડિતપુત્ર મહાવીર પ્રભુને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-'से केणट्ठेणं जाव भवइ?' હે ભદન્ત! અન્તે એવો જીવ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, તેનું કારણ શું છે? 'मंडियपुत्ता' હે મંડિતપુત્ર! 'जावं च णं से जीवे' જ્યાં સુધી તે જીવ

यावच्च खलु स जीवः 'सया समियं' सदा समितम् 'णो एयइ' नो एजते, 'जाव-नो परिणमइ' यावत् नो परिणमति, यावत्करणात् 'नो व्येजते' इत्यादि संग्राह्यम्, 'तावं च णं से जीवे' तावच्च खलु स जीवः 'नो आरंभइ' नो आरभते, नो सारंभइ' नो संरभते 'नो समारंभइ' नो समारभते. 'नो आरंभे वट्टइ' नो आरम्भे वर्तते 'नो सारंभे वट्टइ' नो संरम्भे वर्तते 'नो समारंभे वट्टइ' नो समारम्भे वर्तते प्रवर्तते, 'अणारंभमाणे' अनारभमाणः 'असारंभमाणे' असंरभमाणः 'असमारंभमाणे' असमारभमाणः,

अथ द्वितीयवाक्यमनुवदति-'आरंभे अवट्टमाणे' आरम्भे अवर्तमानः

जबतक वह जीव 'सया समियं णो एयइ' रागादिक भावों से रहित हो जाता है कभी भी किसी अवस्था में वह रागद्वेष आदि भावों को नहीं करता है यावत् वह उन२ भावरूप परिणमित नहीं होता है, अर्थात् एजनादि क्रिया से रहित होजाता है। यहां यावत् पद से 'न व्येजते' आदि पूर्वोक्त पाठ ग्रहण किया गया है। तब उसमें ऐसी शक्ति आजाती है कि वह जीव 'नो आरंभइ' आरंभ नहीं करता हैं, 'नो सारंभइ' संरंभ नहीं करता हैं, 'नो समारंभइ' समारंभ नहीं करता है। 'नो आरंभे वट्टइ' आरंभ में नहीं वर्तता है, 'नो सारंभे वट्टइ' संरंभ में नहीं वर्तता है 'नो समारंभे वट्टइ' समारंभ में नहीं वर्तता हैं। इस 'अनारंभमाणे' अनारंभ करता हुआ, 'असारंभमाणे' असंरंभ करता हुआ, 'असमारंभमाणे' असमारंभ

'सया समियं णो एयइ' રાગાદિક ભાવોથી રહિત થઇ જાય છે-કોઇ પણ સંયોગોમાં તે રાગદ્વેષ કરતો નથી, (यावत्) અને જ્યાં સુધી જીવ તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો નથી. ત્યાં સુધી 'नो आरंभइ, नो सारंभइ, नो समारंभइ' તે આરંભ કરતો નથી સંરંભ કરતો નથી અને સમારંભ પણ કરતો નથી. અહીં 'યાવત્' પદથી 'नो व्येजते' આદિ પૂર્વોક્ત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે, આ રીતે 'नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ' આરંભ, સંરંભ અને સમારંભમાં તે જીવ પ્રવૃત્ત થતો નથી. આ રીતે 'आनारंभमाणे' અનારંભમાં પ્રવૃત્ત એટલે કે આરંભમાં અપ્રવૃત્ત, 'असारंभमाणे' અસંરંભ કરતો 'असमारंभमाणे' અસમારંભ કરતો તથા બીજા મહાવાક્ય અનુસાર 'आरंभे अवट्टमाणे' આરંભમાં અવર્તમાન 'सारंभे अवट्टमाणे' સંરંભમાં અપ્રવૃત્ત 'समारंभे अवट्टमाणे' અને

'सारंभे अवट्टमाणे' संरम्भे अवर्त्तमानः 'समारंभे अवट्टमाणे' समारम्भे अवर्तमानः 'वहूणं पाणाणं' वहूनां प्राणानाम् 'भूयाणं' भूतानाम् 'जीवाणं' जीवानाम् 'सत्ताणं' सत्त्वानाम् 'अदुक्खावणयाए' अदुःखापनतायाम् अदुःखापनायाम् 'जाव-अपरितावणयाए' यावत्-अपरितापनतायाम् 'वट्टइ' वर्तते तिष्ठति, यावत्करणात्-अशोकापनायाम् अजूरापनायाम्, अतेपापनायाम्, अपिट्टापनायाम्' इति संग्राह्यम् ॥ सू० ३ ॥

करता हुआ तथा द्वितीय वाक्य के अनुवादानुसार 'आरंभे अवट्टमाणे' आरंभ में अवर्तमान होता हुआ 'सारंभे अवट्टमाणे' संरंभ में अवर्तमान होता हुआ 'वहूणं पाणाणं' अनेक प्राणियों को 'भूयाणं' अनेक भूतों को, 'जीवाणं' अनेक जीवों को, 'सत्ताणं' अनेक सत्त्वों को 'अदुक्खावणयाए' दुःखी नहीं करता है 'जाव' यावत् वह 'अपरितावणयाए वट्टइ' उन्हें परितापित नहीं करता है। यहां यावत पद से 'अशोकापनायाम्, अजूरापनायाम्, अतेपापनायाम्, अपिट्टापनायाम्' इन पूर्वोक्त पदों का ग्रहण किया गया है। कहने का सारांश केवल यही है कि जो जीव विकृतभावों के प्रभाव से अपने आपको दूर रखने की शक्तिवाला हो जाता है-ऐसावह जीव आरंभ संरंभ आदि जीवोपघातक क्रियाओं में कभी भि प्रवृत्ति नहीं करता और न उसके द्वारा किसी भी जीव को थोड़ी सी भी बाधा उपस्थित होती हैं इस कारण ऐसा जीव नवीन शुभाशुभ कर्मों के आस्रव से रहित होता हुआ संचित कर्मों की नर्जरा करके अन्त में मुक्ति का स्वामी बन जाता है ॥ सू० ३ ॥

સમારંભમાં અપ્રવૃત્ત એવો તે જીવ वहूणं पाणाणं, भूयाणं, जीवाणं, सत्ताणं' અનેક પ્રાણિઓને, અનેક ભૂતોને, અનેક જીવોને તથા અનેક સત્ત્વોને (આ ચારેનો તફાવત આ સૂત્રમાં આગળ સમજાવ્યો છે) 'अदुक्खावणयाए' દુઃખી કરતો નથી, 'जाव अपरितावणयाए' શોકથી વ્યાકુળ કરતો નથી, દુઃખ દઇને શારીરિક જીર્ણતા લાવવામાં કારણ ભૂત બનતો નથી, રડાવતો નથી, મારતો નથી અને વ્યથા પણ પહોંચાડતો નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જે જીવ વિકૃત ભાવોના પ્રભાવથી પોતાની જાતને મુક્ત રાખી શકે છે, તે જીવ આરંભ, સમારંભ આદિ જીવોપઘાતક ક્રિયાઓ કદી કરતો નથી. અને તે કારણે તેના દ્વારા કોઇ પણ જીવને સહેજ પણ પીડા કરાતી નથી. તેથી એવો જીવ નવીન શુભાશુભ કર્મોના આસ્રવથી રહિત બને છે અને સંચિત કર્મોની નિર્જરા કરીને મુકિત પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

यावच्च खलु स जीवः 'सया समियं' सदा समितम् 'णो एयइ' नो एजते, 'जाव-नो परिणमइ' यावत् नो परिणमति, यावत्करणात् 'नो व्येजते' इत्यादि संग्राह्यम्, 'तावं च णं से जीवे' तावच्च खलु स जीवः 'नो आरंभइ' नो आरभते, नो सारंभइ' नो संरभते 'नो समारंभइ' नो समारभते. 'नो आरंभे वट्टइ' नो आरम्भे वर्तते 'नो सारंभे वट्टइ' नो संरम्भे वर्तते 'नो समारंभे वट्टइ' नो समारम्भे वर्तते प्रवर्तते, 'अणारंभमाणे' अनारभमाणः 'असारंभमाणे' असंरभमाणः 'असमारंभमाणे' असमारभमाणः,

अथ द्वितीयवाक्यमनुवदति-'आरंभे अवट्टमाणे' आरम्भे अवर्तमानः

जबतक वह जीव 'सया समियं णो एयइ' रागादिक भावों से रहित हो जाता है कभी भी किसी अवस्था में वह रागद्वेष आदि भावों को नहीं करता है यावत् वह उन२ भावरूप परिणमित नहीं होता है, अर्थात् एजनादि क्रिया से रहित होजाता है। यहां यावत् पद से 'न व्येजते' आदि पूर्वोक्त पाठ ग्रहण किया गया है। तब उसमें ऐसी शक्ति आजाती है कि वह जीव 'नो आरंभइ' आरंभ नहीं करता हैं, 'नो सारंभइ' संरंभ नहीं करता हैं, 'नो समारंभइ' समारंभ नहीं करता है। 'नो आरंभे वट्टइ' आरंभ में नहीं वर्तता है, 'नो सारंभे वट्टइ' संरंभ में नहीं वर्तता है 'नो समारंभे वट्टइ' समारंभ में नहीं वर्तता हैं। इस 'अनारंभमाणे' अनारंभ करता हुआ, 'असारंभमाणे' असंरंभ करता हुआ, 'असमारंभमाणे' असमारंभ

'सया समियं णो एयइ' રાગાદિક ભાવોથી રહિત થઇ જાય છે-કાઇ પણ સંયોગોમાં તે રાગદ્વેષ કરતો નથી, (यावत्) અને જ્યાં સુધી જીવ તે તે ભાવરૂપે પરિણમતો નથી. ત્યાં સુધી 'नो आरंभइ, नो सारंभइ, नो समारंभइ' તે આરંભ કરતો નથી સંરંભ કરતો નથી અને સમારંભ પણ કરતો નથી. અહીં 'यावत्' પદથી 'नो व्येजते' આદિ પૂર્વોકત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે, આ રીતે 'नो आरंभे वट्टइ, नो सारंभे वट्टइ, नो समारंभे वट्टइ' આરંભ, સંરંભ અને સમારંભમાં તે જીવ પ્રવૃત્ત થતો નથી. આ રીતે 'आनारंभमाणे' અનારંભમાં પ્રવૃત્ત એટલે કે આરંભમાં અપ્રવૃત્ત, 'असारंभमाणे' અસંરંભ કરતો 'असमारंभमाणे' અસમારંભ કરતો તથા બીજા મહાવાકય અનુસાર 'आरंभे अवट्टमाणे' આરંભમાં અવર્તમાન 'सारंभे अवट्टमाणे' સંરંભમાં અપ્રવૃત્ત 'समारंभे अवट्टमाणे' અને

सुहुमा ईरियावहिया किरियाकज्जइ, सा पढमसमयबद्धपुट्टा, वितिय समयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया, सा बद्धा, पुट्टा, उदीरिया, वेइया, निज्जिण्णा, सेयकाले अकम्मं वावि भवइ, से तेणट्टेणं मंडियपुत्ता ! एवं वुच्चइ-जावं च णं से जीवे सया समियं नो एयइ; जाव-अंते अंतकिरिया भवइ ॥सू. ४॥

छाया-तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः शुष्कं तृणहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिपेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र ! तत् शुष्कं तृणहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिप्तं सत् क्षिप्रमेव मस्मस्यते ? हन्त, मस्मस्यते, तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः तप्ते अयस्कपाले उदकबिन्दुं प्रक्षिपेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र ! स उदकबिन्दुः तप्ते अयस्कपाले प्रक्षिप्तः

'से जहानामए केइ पुरिसे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(से जहानामए केइ पुरिसे सुक्कं तण हत्थयं) जैसे कोई पुरुष शुष्क घासके पूले को (जाय तेयंसि) अग्नि में (पक्खिवेज्जा) डाले तो (से) वह (णूणं) नियम से (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (सुक्के तणहत्थए) शुष्क घासका पूला (जायतेयंसि पक्खित्ते समाणे) अग्निमें डालते ही (खिप्पामेव) शीघ्र (मसमसाविज्जइ) जल जाता है क्या ? (हंता, मसमसाविज्जइ) वह नियम से उसी समय जल जाता है । (से जहा नामए केई पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि) जैसे कोई पुरुष तप्त लोहे के तवा ऊपर (उदयबिंदुं पक्खिवेज्जा) जल बिन्दु को डाले, तो (से) वह (णूणं) नियमसे (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (उदयबिंदुं) उदकबिंदुको (तत्तंसि अयकवल्लंसि) तप्ततवे ऊपर (पक्खित्ते

'से जहानामए केइ पुरिसे' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(से जहानामए केइ पुरिसे सुक्कं तणहत्थयं) જેવી રીતે કોઇ પુરુષ સૂકા ઘાસના પૂળાને (जाय तेयंसि) અગ્નિમાં (पक्खिवेज्जा) નાખે તો (से णूणं मंडियपुत्ता सुक्के तणहत्थए जायतेयंसि पक्खित्ते समाणे) હે મંડિતપુત્ર, તે સૂકા ઘાસનો પૂળો અગ્નિમાં નાખતા (खिप्पामेव) તુરંત જ સળગી જાય છે કે નહીં ? (हंता, मसमसाविज्जइ) હા, તે એજ સમયે અવશ્ય સળગી જાય છે. (से जहा नामए केई पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि) ધારો કે કોઇ પુરુષ તપાવેલા લોઢાના તાવડા ઉપર (उदयबिंदुं पक्खिवेज्जा) પાણીનું ટીપું નાખે,

मूलम्-'से जहा नामए केइ पुरिसे सुक्कं तणहत्थयं जायते अंसि पक्खिवेज्जा, से णूणं मंडियपुत्ता ! से सुक्के तणहत्थं जायतेअंसि पक्खित्ते समाणे खिप्पामेव मसमसाविज्जइ हंता, मसमसाविज्जइ। से जहानामए केइ पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि, उदयबिंदुपक्खिवेज्जा, से णूणं मंडियपुत्ता ! से उदयबिंदु तत्तंसि अयकवल्लंसि, पक्खित्ते समाणे खिप्पामेव विद्धंसमागच्छइ ? हंता, विद्धंसमागच्छइ, से जहानामए हरए सिया, पुण्णे पुण्णप्पमाणे, वोलट्टमाणे, वोसट्टमाणे, समभरघडत्ताए, चिट्ठइ, हंता चिट्ठइ अहेणं केइ पुरिसे तंसि हरयंसि, एगं महं णावं सयासवं, सयच्छिद्दं, ओगाहेज्जा से णूणं मंडियपुत्ता ! सा नावा तेहिं आसवदारेहिं, आपूरेमाणी आपूरेमाणी, पुण्णा, पुण्णप्पमाणा, वोलट्टमाणा, वोसट्टमाणा, समभरघडत्ताए चिट्ठइ, हंता चिट्ठइ, अहेणं केइपुरिसे तीसे नावाए सव्वओ समंता आसवदाराइं पिहेइ, पिहित्ता णावा-अस्सिं च णएणं उदयं उस्सिंचिज्जा, सेणूणं मंडियपुत्ता ! सा नावा तंसि उदयंसि, उस्सित्तंसि समाणंसि खिप्पामेव उड्ढं उद्दाइ, हंता उद्दाइ। एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्ता संवुडस्स अणगारस्स ईरियासमियस्स जाव-गुत्तबंभयारिस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, आउत्तं चिट्ठमाणस्स, आउत्तं निसीयमाणस्स, आउत्तं तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थ-पडिग्गह-कंबलपायपुच्छणं गेण्हमाणस्स, णिक्खिवमाणस्स, जाव-चक्खुपम्हनिवायमवि वेमाया

सुहुमा ईरियावहिया किरियाकज्जइ, सा पढमसमयवद्धपुट्ठा, बितिय समयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया, सा वद्धा, पुट्ठा, उदीरिया, वेइया, निज्जिण्णा, सेयकाले अकम्मं वावि भवइ, से तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता ! एवं वुच्चइ–जावं च णं से जीवे सया समियं नो एयइ; जाव–अंते अंतकिरिया भवइ ॥सू.४॥

छाया–तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः शुष्कं तृणहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिपेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र ! तत् शुष्कं तृणहस्तकं जाततेजसि प्रक्षिप्तं सत् क्षिप्रमेव मस्मस्यते ? हन्त, मस्मस्यते, तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः तप्ते अयस्कपाले उदकबिन्दुं प्रक्षिपेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र ! स उदकबिन्दुः तप्ते अयस्कपाले प्रक्षिप्तः

'से जहानामए केइ पुरिसे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(से जहानामए केइ पुरिसे सुक्कं तण हत्थयं) जैसे कोई पुरुष शुष्क घासके पूले को (जाय तेयंसि) अग्नि में (पक्खिवेज्जा) डाले तो (से) वह (णूणं) नियम से (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (सुक्के तणहत्थए) शुष्क घासका पूला (जायतेयंसि पक्खित्ते समाणे) अग्निमें डालते ही (खिप्पामेव) शीघ्र (मसमसाविज्जइ) जल जाता है क्या ? (हंता, मसमसाविज्जइ) वह नियम से उसी समय जल जाता है । (से जहा नामए केई पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि) जैसे कोई पुरुष तप्त लोहे के तवा ऊपर (उदयबिंदुं पक्खिवेज्जा) जल बिन्दु को डाले, तो (से) वह (णूणं) नियमसे (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (उदयबिंदुं) उदकबिंदुको (तत्तंसि अयकवल्लंसि) तप्ततवे ऊपर (पक्खित्ते

'से जहानामए केइ पुरिसे' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(से जहानामए केइ पुरिसे सुक्कं तणहत्थयं) જેવી રીતે કોઈ પુરુષ સૂકા ઘાસના પૂળાને (जाय तेयंसि) અગ્નિમાં (पक्खिवेज्जा) નાખે તો (से णूणं मंडियपुत्ता सुक्के तणहत्थए जायतेयंसि पक्खित्ते समाणे) હે મંડિતપુત્ર, તે સૂકા ઘાસનો પૂળો અગ્નિમાં નાખતા (खिप्पामेव) તુરંત જ સળગી જાય છે કે નહીં ? (हंता, मसमसाविज्जइ) હા, તે એજ સમયે અવશ્ય સળગી જાય છે. (से जहा नामए केई पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि) ધારો કે કોઇ પુરુષ તપાવેલા લોઢાના તાવડા ઉપર (उदयबिंदुं पक्खिवेज्जा) પાણીનું ટીપું નાખે

सन् क्षिप्रमेव विध्वंसमागच्छति ? हन्त, विध्वंसमागच्छति, तद्यथा नाम ह्र
स्यात् पूर्णःपूर्णमाणः, व्यपलुटयन्, विकसन्, समभरघटतया तिष्ठति, अ
कश्चित् पुरुषः तस्मिनह्रदे एकां महतीं नावं शतास्रवाम्, शतच्छिद्राम्, अ
गाहयेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र ! सा नौ स्तैरास्रवद्वारैः आपूर्यमाणा, आपूर्यमाण

समाणे) डालते समाण ही (खिप्पामेव) शीघ्र-तुरत (विद्धंसमागच्छइ नष्ट हो जाता है क्या ? (हंता विद्धंसमागच्छइ) हां भगवन् वा नियमसे उसी समय नष्ट हो जाता है । अथवा-(से जहा नामए) जैसे (हरए सिया) कोई एक ह्रद-(द्रह-जलाशय) हो (पुण्णे पुण्णप्पमाणे) और वह जल से भरा हुआ हो-जलसे पूर्ण लबालब भरा हुआ हो (बोल ट्टमाणे वोसट्टमाणे) जलकी तरङ्गो से मानों उछल सा रहा हो, जलकी अधिकता से मानों चारों ओर से खूब बढसा रहा हो (समभरघड त्ताए चिट्ठइ) लबालब भरे हुए घडेकी तरह हर तरह से पानी पानी से हि व्याप्त हो रहा हो ऐसे (तंसि हरंसि) उस ह्रदमें (अहेणं केइ पुरिसे) अब कोइ एक पुरुष (एगं महं णावं सयासवं सयच्छिदं) एक बहुत बडी नावको कि जीसमें छोटे२ सैकडों छिद्र हों और बडे२ भी सैकडों छिद्र हों (ओगाहेज्जा) डाले (से णूणं मंडियपुत्ता) तो हे मंडित पुत्र ! अब विचारो (सा नावा) वह नाव (तेहिं आसवदारेहिं) उन जलागमन में हेतुभूत सैकडों छिद्रो द्वारा आगत पानी से (आपूरेमाणी

તો (से णूणं मंडियपुत्ता ! उदयबिंदु तत्तंसि अयकवल्लंसि पक्खित्ते समाणे) હે મંડિતપુત્ર, તપાવેલા તાવડા ઉપર નાખવામાં આવેલુ તે પાણીનું ટીપું (खिप्पामेव) તુરંત જ (विद्धंसमागच्छइ) નષ્ટ થઇ જાય છે કે નહીં ? (हंता, विद्धंसमागच्छइ) હા, તે અવશ્ય નષ્ટ થઇ જાય છે. અથવા (से जहानामए हरए सिया) ધારો કે કોઇ એક સરોવર છે. (पुण्णे पुण्णप्पमाणे) તે પાણીથી પૂરેપૂરૂં ભરેલું છે. (वोलट्टमाणे वोसट्टमाणे) તેમાં પાણીનાં મોજાં ઉછળી રહ્યાં છે, પાણીની અધિકતાથી જાણે કે ચોમેર તેનો વિસ્તાર વધી રહ્યો છે. (समभरघडत्ताए चिट्ठइ) પાણીથી છલોછલ ભરેલા ઘડાની જેમ જાણે કે દરેક રીતે પાણીથી જ તે ઘેરાયેલું છે. (तंसि हरंसि) તે સરોવરમાં, (अहेणं केइ पुरिसे) કોઇ એક પુરુષ (एगं महं णावं सयासवं सयच्छिद्दं ओगाहेज्जा) એક એવી ઘણી ભારે હોડીને ઉતારે, કે જેમાં સેંકડો નાનાં નાનાં છિદ્રો હોય, અને સેંકડો મોટાં મોટાં છિદ્રો હોય. (से णूणं मंडियपुत्ता ! सा नावा तेहिं आसवदारेहिं आपुरेमाणी आपुरेमाणी पुण्णा,

पूर्णा पूर्णप्रमाणा, व्यपलुटयन्ती, विकसन्ती, समभरघटतया तिष्ठति, हन्त, तिष्ठति, अथ कश्चित् पुरुषः तस्याः नावः सर्वतः समन्तात् आस्रवद्वाराणि पिदधाति, पिधाय, नावुत्सेचनकेन उदकमुत्सिञ्चेत्, तन्नूनं मण्डितपुत्र? सा नौः तस्मिन् उदके उत्सिक्ते सति, क्षिप्रमेव ऊर्ध्वमुद्याति? हन्त, उद्याति, एवमेव

आपूरेमाणी) भरती भरती (पुण्णा) पूरा भर जाता है (पुण्णप्पमाणा) लबालब भर जाता है-उसके ऊपर तक पानी आ जाता हैं। (वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्टइ) जलकी तरङ्गो से वह मानो उछलने लगता है, जलकी अधिकता से चारों ओर से वह खूब पानी से व्याप्त होकर पानीमय बन जाती है (और ऐसा मालूम होने लगता है कि जल से पूर्ण भरे हुए घडेकी तरह वह हर तरह से जलसे ही व्याप्त हो रहा हो (मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! यह बात ठीक है न? (हंता चिट्ठइ) हां भदन्त ! यह बात ठीक है । (अहे णं केइ पुरिसे तीसे नावाए) अब और सोचो - कोई पुरुष उस नाव के (सव्वओ समंता आसवदाराइं पिहेइ) उन समस्त छिद्रोंको सब तरफसे मूंद दे-बंद करदे और (पिहित्ता) बंद करके (नावा-अर्सिस च णएणं उदयं अर्सिसचिज्जा) नावसे पानी निकालने के साधनद्वारा पानी को उलीचदे-बाहर निकाल दे । तो (से णूणं मंडियपुत्ता) हे मंडितपुत्र ! (सा नावा तंसि उदयंसि) वह नाव उस जलके (उस्सित्तंसि समाणंसि) निकल जाने पर (खिप्पामेव) शीघ्र ही (उड्ढं) ऊंचे-पानी के ऊपर (उद्दाइ) ऊपर आ जाती है न? (हं ता उद्दाइ) हां भदन्त ! वह नौका

पुण्णप्पमाणा, वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठइ) તો હે મંડિતપુત્ર! તે સેંકડો છિદ્રો દ્વારા પ્રવેશતા પાણીથી ભરાતી ભરાતી તે નાવ પૂરે પૂરી તે પાણીથી છલોછલ ભરાઈ જાય છે કે નહીં?-તેમાંથી પાણી છલકાવા માંડે છે કે નહીં? પાણીનાં મોજાંઓથી જાણે કે તે ઉછળવા માંડે છે કે નહીં? અને ચોમેર પાણીથી વ્યાપ્ત એવી તે નાવડી જાણે કે પાણીમય જ બની જાય છે કે નહીં? અને શું એવું નથી લાગતું કે પાણીથી છલોછલ ભરેલા ઘડાની જેમ તે પાણીમાં ડૂબી રહી છે? (हंता, चिट्ठइ) હે ભદન્ત! એવું અવશ્ય બને છે. (अहेणं केइपुरिसे तीसे नावाए) હવે ધારો કે કોઈ પુરુષ તે નાવનાં (सव्वओ समंता आसवदाराइं पिहेइ) બધાં છિદ્રોને તદ્દન પૂરી નાખે, અને ત્યાર બાદ (पिहित्ता नावा अर्सिस च णएणं उदयं अर्सिसचिज्जा) કોઈ સાધન દ્વારા નાવમાંથી પાણીને ઉલેચી નાખે, તો (से णूणं मंडियपुत्ता!) હે મંડિતપુત્ર! (सा नावा तंसि उदयंसि उस्सित्तंसि समाणंसि खिप्पामेव उड्ढं उद्दाइ) તે નાવ તુરંત જ પાણીની ઉપર આવી જાય છે કે નહીં? (हंता, उद्दाइ) હે ભદન્ત! હા, તે નૌકા તુરંત જ પાણી ઉપર આવી જાય

मण्डितपुत्र ! आत्मात्म संवृतस्य अनगारस्य ईर्यासमितस्य यावत्-गुप्त ब्रह्मचारिणः, आयुक्तं गच्छतः आयुक्तं तिष्ठतः आयुक्तं निषीदतः आयुक्तं त्वग्वर्तयमानस्य, आयुक्तं वस्त्रप्रतिग्रह-कम्बल-पादप्रोञ्छनं गृह्णानस्य, निक्षिपमाणस्य, यावत्-चक्षुः पक्ष्मनिपातमपि विमात्रा, सूक्ष्मा, ईर्यापथिकी क्रिया क्रियते, सा प्रथमसमय-बद्धस्पृष्टा द्वितीयसमयवेदिता, तृतीयसमयनिर्जरिता, सा बद्धा, स्पृष्टा,

शीघ्र ही पानीके ऊपर आ जाती हैं। (एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्ता संवुडस्स) इसी तरह से हे मंडितपुत्र ! आत्मा द्वारा आत्मामें संवृत बने-निमग्न बने हुए (ईरिया समियस्स जाव गुत्तबंभयारियस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, आउत्तं चिट्ठमाणस्स, आउत्तं निसीयमाणस्स, आउत्तं तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थपडिग्गह-कंबल-पायपुच्छणं गेण्हमाणस्स णिक्खिवमाणस्स अणगारस्स) ईर्यासमित यावत् गुप्तब्रह्मचारी, तथा उपयोगसहित गमन करनेवाले, उपयोगसहित स्थिति करनेवाले, उपयोगसहित बैठनेवाले, उपयोगसहित करवट बदलने वाले, उपयोग सहित वस्त्र, पात्र, कम्बल पादप्रोञ्छनको उठानेवाले, धरनेवाले अनगार की (जाव चक्खुपम्हनिवायमवि वेमाया सुहुमा ईरियावहिया किरिया कज्जइ) यावत् चक्षुका उन्मेष निमेषादि स्पन्दन (चलना) रूप क्रिया भी उपयोगसहित ही होती है। तथा-विमात्रावाली सूक्ष्म ईर्यापथिकी क्रिया भी उपयोगपूर्वक ही होती है। (सा पढमसमय-बद्धपुट्ठा, वितियसमयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया) वह ईर्यापथिक

છે. (एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्ता संवुडस्स) હે મંડિતપુત્ર ! એજ પ્રમાણે, આત્મા દ્વારા આત્મામાં સંવૃત બનેલા-નિમગ્ન બનેલા, (ईरियासमियस्स जाव गुत्तबंभयारियस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, आउत्तं चिट्ठमाणस्स, आउत्तं निसीयमाणस्स, आउत्तं तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थपडिग्गह-कंबलपायपुच्छणं गेण्हमाणस्स णिक्खिवमाणस्स अणगारस्स) ઈર્યાસમિતથી લઈને ગુપ્તબ્રહ્મચારી પર્યન્તના ગુણો-વાળા, ઉપયોગ સહિત ગમન કરનાર, ઉપયોગ સહિત સ્થિતિ કરનાર, ઉપયોગ સહિત બેસનાર, ઉપયોગ સહિત પડખું બદલનાર, ઉપયોગ સહિત વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ અને પાદપ્રોઞ્છનને ઉઠાવનાર અને મૂકનાર અણગારની (जाव चक्खुपम्हनिवायमवि वेमाया सुहुमा ईरियावहिया किरिया कज्जइ) આંખના પલકારા મારવાની ક્રિયા પર્યન્તની બધી ક્રિયાઓ ઉપયોગ સહિત જ થાય છે. તથા વિમાત્રાવાળી પરિમાણરહિત સૂક્ષ્મ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા પણ ઉપયોગપૂર્વક જ થતી હોય છે. (सा पढमसमयबद्धपुट्ठा, वितियसमयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया) તે ઈર્યાપથિક ક્રિયા પ્રથમ સમયમાં

उदीरिता, वेदिता, निर्जीर्णा एष्यत्काले अकर्मावापिभवति, तत् तेनार्थेन मण्डि-पुत्र ! एव मुच्यते, यावच्च खलु स जीवः सदा समितं नो एजते यावत्-अन्ते अन्तक्रिया भवति ॥ सू. ४ ॥

टीका-सूत्रे एजनादि रहितो जीवोऽनारम्भादि क्रियासु प्रवर्तते तत्र चा प्रवर्तमानो नो प्राणादीनां दुःखापनादिषु उपतिष्ठते एव प्रकारेण शैलेशीकरणे सति

क्रिया प्रथमसमयमें बद्धस्पृष्ट होती है, द्वितीयसमय में वेदित-अनुभवित होती है-अर्थात् उदय में आती है-तृतीय समय में उसकी निर्जरा हो जाती है । इस तरह (सा बद्धा, पुट्ठा उदीरिया, वेइया निज्जिण्णा) बद्ध स्पृष्ट, उदीरित, वेदित और निर्जीर्ण वह क्रिया (सेय-काले अकम्मं वावि भवइ) भविष्यत्काल में अकर्मरूप भी हो जाती है। (से तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता ! एवं वुच्चइ, जावं च णं से जीवे सया समियं नो एयइ जाव अंते अंतकिरिया भवइ) इस कारण हे मंडितपुत्र ! मैंने ऐसा कहा है कि जबतक वह जीव सदा समित रागादिरूप हो कर नहीं कपता है अर्थात् एजनादि क्रिया से रहित हो जाता है-यावत् उसकी अन्तसमयमें अन्त क्रिया-सकलकर्मक्षयरूप मुक्ति होती है ॥

टीकार्थ—सूत्र में यह प्रकट किया गया है कि एजन (कंपन) आदि क्रिया रहित जीव आरंभादि क्रियाओ में प्रवृत्ति नहीं करता है । जब वह इन आरंभादि क्रियाओं में प्रवृत्ति नहीं करता है तो उसके द्वारा प्राणी आदिकों को (दुःख देना) आदि नहीं किये जाते

બદ્ધ સ્પૃષ્ટ થાય છે, દ્વિતીય સમયે વેદિત (અનુભવિત) થાય છે. એટલે કે ઉદયમાં આવે છે અને તૃતીય સમયે તેની નિર્જરા થાય છે. આ રીતે (सा बद्धा, पुट्ठा, उदीरिया, वेइया, निज्जिण्णा) આ રીતે બદ્ધસ્પૃષ્ટ, ઉદીરિત, વેદિત અને નિર્જીર્ણ તે ક્રિયા (सेयकाले अकम्मं वावि भवइ) ભવિષ્યકાળમાં અકર્મરૂપ પણ બની જાય છે. (से तेणट्ठेणं जाव मंडियपुत्ता ! एवं वुच्चइ, जावं च णं से जीवे सया समियं नो एयइ जाव अंते अंतकिरिया भवइ) હે મંડિતપુત્ર ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જો જીવ સદા સમિત-રાગાદિથી યુક્ત બનતો નથી-એટલે કે જો જીવ એજનાદિ ક્રિયાથી રહિત થઈ જાય છે, તો (યાવત) તે અન્તકાળે સકળ કર્મોનો ક્ષય કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

સૂત્રમાં એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે એજન (કંપન) આદિ ક્રિયારહિત જીવ આરંભાદિ ક્રિયાઓ કરતો નથી. આ રીતે આરંભાદિ ક્રિયાઓ નહીં કરનારા તે જીવ દ્વારા પ્રાણી આદિને દુઃખ આદિ દેવાતું નથી. આ પ્રમાણે

मण्डितपुत्र ! आत्मात्म संवृतस्य अनगारस्य ईर्यासमितस्य यावत्-गुप्त ब्रह्मचारिणः, आयुक्तं गच्छतः आयुक्तं तिष्ठतः आयुक्तं निषीदतः आयुक्तं त्वग्वर्तयमानस्य, आयुक्तं वस्त्रप्रतिग्रह-कम्बल-पादप्रोञ्छनं गृह्णानस्य, निक्षिपमाणस्य, यावत्-चक्षुः पक्ष्मनिपातमपि विमात्रा, सूक्ष्मा, ईर्यापथिकी क्रिया क्रियते, सा प्रथमसमय-बद्धस्पृष्टा द्वितीयसमयवेदिता, तृतीयसमयनिर्जरिता, सा बद्धा, स्पृष्टा,

शीघ्र ही पानीके ऊपर आ जाती हैं। (एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्ता संवुडस्स) इसी तरह से हे मंडितपुत्र ! आत्मा द्वारा आत्मामें संवृत बने-निमग्न बने हुए (ईरिया समियस्स जाव गुत्तबंभयारियस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, आउत्तं चिट्ठमाणस्स, आउत्तं निसीयमाणस्स, आउत्तं तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थपडिग्गह-कंबल-पायपुच्छणं गेण्हमाणस्स णिक्खिवमाणस्स अणगारस्स) ईर्यासमित यावत गुप्तब्रह्मचारी, तथा उपयोगसहित गमन करनेवाले, उपयोगसहित स्थिति करनेवाले, उपयोगसहित बैठने वाले, उपयोगसहित करवट बदलने वाले, उपयोग सहित वस्त्र, पात्र, कम्बल पादप्रोञ्छनको उठानेवाले, धरनेवाले अनगार की (जाव चक्खुपम्हनिवायमवि वेमाया सुहुमा ईरियावहिया किरिया कज्जइ) यावत् चक्षुका उन्मेष निमेषादि स्पन्दन (चलना) रूप क्रिया भी उपयोगसहित ही होती है। तथा-विमात्रावाली सूक्ष्म ईर्यापथिकी क्रिया भी उपयोगपूर्वक ही होती है। (सा पढमसमय-बद्धपुट्ठा, वितियसमयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया) वह ईर्यापथिक

છે. (एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्ता संवुडस्स) હે મંડિતપુત્ર ! એજ પ્રમાણે, આત્મા દ્વારા આત્મામા સંવૃત બનેલા-નિમગ્ન બનેલા, (ईरियासमियस्स जाव गुत्तबंभयारियस्स, आउत्तं गच्छमाणस्स, आउत्तं चिट्ठमाणस्स, आउत्तं निसीयमाणस्स, आउत्तं तुयट्टमाणस्स, आउत्तं वत्थपडिग्गह-कंबलपायपुच्छणं गेण्हमाणस्स णिक्खिवमाणस्स अणगारस्स) ઈર્યાસમિતથી લઈને ગુપ્તબ્રહ્મચારી પર્યન્તના ગુણો-વાળો, ઉપયોગ સહિત ગમન કરનાર, ઉપયોગ સહિત સ્થિતિ કરનાર, ઉપયોગ સહિત બેસનાર, ઉપયોગ સહિત પડખું બદલનાર, ઉપયોગ સહિત વસ્ત્ર, પાત્ર, કમ્બલ અને પાદપ્રોઞ્છનને ઉઠાવનાર અને મૂકનાર અણગારની (जाव चक्खुपम्हनिवायमवि वेमाया सुहुमा ईरियावहिया किरिया कज्जइ) આંખના પલકારા મારવાની ક્રિયા પર્યન્તની સઘળી ક્રિયાઓ ઉપયોગ સહિતજ થાય છે. તથા વિમાત્રાવાળી પરિમાણરહિત સૂક્ષ્મ ઈર્યાપથિકી ક્રિયા પણ ઉપયોગપૂર્વકજ થતી હોય છે. (सा पढमसमयबद्धपुट्ठा, वितियसमयवेइया, तइयसमयनिज्जरिया) તે ઈર્યાપથિક ક્રિયા પ્રથમ સમયમાં

सत् मसमसेतिशब्दं कुर्वन् दग्धं भवतीति, ततो भगवान् द्वितीयदृष्टान्तेन पुनः सकलकर्मक्षयरूपामन्तक्रियामुपपादयति-'से जहानामए केइ' इत्यादि। तद्यथानाम कश्चित् 'पुरिसे' पुरुषः 'तत्तंसि' तप्ते संतप्ते 'अयकवल्लंसि' अयस्कपाले 'तवा इति भाषाप्रसिद्धे' 'उदयबिंदु' उदकबिन्दुम् 'पक्खिवेज्जा' प्रक्षिपेत् 'से णूणं' अथ नूनं निश्चितं 'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र 'से उदयबिंदू' स उदकबिन्दुः 'तत्तंसि' तप्ते 'अयकवल्लंसि' अयस्कपाले 'पक्खित्ते समाणे' प्रक्षिप्तः सन् 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव शीघ्रमेव 'विद्धंसमागच्छइ ? विध्वंसं विनाशम् आगच्छेति प्राप्नोति किम् ? मण्डितपुत्रः प्राह- हंता, विद्धंसमागच्छइ हन्त सत्यम् विध्वंसं विनाशम् आगच्छति प्राप्नोति, अत्र दृष्टान्तद्वयस्यापि उपनयार्थः सामर्थ्यगम्यो भवति, यथा एजनादि रहितस्य

जल जाता हैं। 'मस' 'मस' ऐसा शब्द करता हुआ वह अग्निमें भस्म हो जाता है। अब प्रभु द्वितीय दृष्टान्तद्वारा सकलकर्मक्षयरूप अन्तक्रियाका समर्थन करते हैं-'से जहा नामए केइ पुरिसे' जैसे कोइ मनुष्य 'तत्तंसि' तप्त 'अयकवल्लंसि' लोहकटाह-तवाके ऊपर 'उदयबिंदु' पानीके बुंदको 'पक्खिवेज्जा' डाले 'से' तो 'णूणं' अवश्य ही 'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! 'से उदयबिंदू' वह उदकबिंदु 'तत्तंसि' संतप्त 'अयकवल्लंसि' तवा ऊपर 'पक्खित्ते समाणे' डालीजानेपर 'विद्धंसमागच्छइ' विनष्ट हो जाता है न ? 'हंता विद्धंसमागच्छइ' हां भदन्त ! वह जलबिंदु अवश्य नष्ट हो जाता है। इन दोनों दृष्टान्तों का उपनयार्थ इस प्रकारसे है कि एजनादिक्रिया से रहित जीवकी

ભસ્મ થઈ જાય છે. 'मसमस' એટલે કે 'મસ' એવો અવાજ કરતો ભડભડાટ સળગી ઉઠે છે. હવે બીજા દૃષ્ટાન્ત દ્વારા મહાવીર પ્રભુ સકળ કર્મના ક્ષયરૂપ અન્તક્રિયાનું સમર્થન કરે છે-'से जहानामए केइ पुरिसे' ધારો કે કોઈ પુરુષ 'तत्तंसि' તપ્ત (તપાવેલા) 'अयकवल्लंसि' લોઢાના તવાની ઉપર 'उदयबिंदु पक्खिवेज्जा' પાણીનું એક ટીપું નાખે, 'से णूणं मंडियपुत्ता !' તો હે મંડિતપુત્ર ! 'से उदयबिंदु तत्तंसि अयकवलंसि पक्खित्ते समाणे' તપાવેલા તવા પર નાખતાની સાથે જ તે પાણીનું ટીપુ 'विद्धंसमागच्छइ' નષ્ટ થઈ જાય છે કે નહીં ? એ વાતનો પણ સ્વીકાર કરતા મંડિતપુત્ર કહે છે-'हंता, विद्धंसमागच्छइ' હે ભદન્ત ! તે જળબિન્દુ અવશ્ય નષ્ટ થઈ જાય છે. આ બન્ને દૃષ્ટાન્તો દ્વારા મહાવીર ભગવાને નીચેની વાતનું પ્રતિપાદન કર્યું છે-એજન (કંપન) આદિ ક્રિયાઓથી રહિત જીવની સમુચ્છિન્ન ક્રિયા

निष्क्रियस्य जीवस्य योगनिरोधाभिधान शुक्लध्यानेन सकलकर्मक्षयरूपा अन्तक्रिया भवतीति तत्र भगवान् दृष्टान्तद्वयं प्रदर्शयति-'से जहानामए केइपुरिसे' इत्यादि । तद्यथा नाम कश्चित् पुरुषः 'सुक्कं तणहत्थयं' शुष्कं तृणहस्तकं तृणपूलकं 'जायतेयंसि' जाततेजसि अग्नौ 'पक्खिवेज्जा' प्रक्षिपेत् 'से णूणं मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र ! अथ नूनमवश्यं निश्चितम् 'से सुक्के तण हत्थये' तत् उपर्युक्तं शुष्कं तृणहस्तकम् 'जायतेयंसि' जाततेजसि 'पक्खित्ते समाणे' प्रक्षिप्तं सत् 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव झटित्येव 'मसमसाविज्जइ ?' भस्मस्यते ? दंदह्यते भस्मसात् भवतिनु ? अवश्यमेव भस्मी भवति इति मण्डितपुत्रस्तदङ्गी करोति-'हंता, मसमसाविज्जइ' हे भगवन् ! नूनं तत् तृणपूलं वन्हौ प्रक्षिप्तं

है । इस प्रकार से शैलेशी करण होने पर निष्क्रिय बने हुए जीव के योगनिरोध नामका शुक्लध्यान का चतुर्थ भेद प्राप्त हो जाता है तब उससे सकलकर्म क्षयरूप अन्तक्रिया होती है । इस विषयको स्पष्ट करनेके लिये प्रभु दो दृष्टान्तों को दिखाते हुए मण्डितपुत्र से कहते हैं कि-'से जहानामए केइपुरिसे' जैसे कोइ पुरुष 'सुक्कं-तणहत्थयं' शुष्कतृणहस्तकको-घासके सूखे पूलेको 'जायतेयंसि' अग्नि में 'पक्खिवेज्जा' प्रक्षिप्त करे-डाले, 'से णूणं मंडियपुत्ता' तो हे मण्डित पुत्र ! नियमसे-निश्चितरूपसे 'से सुक्के तणहत्थए' वह सुखा घासका पुला 'जायतेयंसि' अग्निमें 'पक्खित्ते समाणे' डाले जाने पर 'खिप्पामेव' बहुत ही शीघ्र 'मसमसाविज्जइ' भस्मसात् हो जाता है. जल जाता है क्या ? इस बातको स्वीकार करते हुए मंडितपुत्र प्रभुसे कहते हैं कि 'हंता मसमसाविज्जइ' हां भगवन् ! वह अवश्य ही

શૈલેશીકરણ થાય ત્યારે નિષ્ક્રિય બનેલા ભવને યોગનિરોધ નામનું શુકલધ્યાન (સમુચ્છિન્નક્રિયા અપ્રતિપાતિ નામનો ધ્યાનનો ચોથો ભેદ શુકલધ્યાન છે;) પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેના દ્વારા સકલ કર્મના ક્ષયરૂપ અન્તક્રિયા (મોક્ષ પ્રાપ્તિ) થાય છે. એજ વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માટે મહાવીર પ્રભુ બે દૃષ્ટાંતો આપે છે 'से जहा नामए केइ पुरिसे' હે મંડિતપુત્ર ! કોઈ માણસ 'सुक्कं तणहत्थयं' સૂકા ઘાસના પૂળાને 'जायतेयंसि पक्खिवेज्जा' અગ્નિમાં ફેંકે, તો 'से णूणं मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર ! 'से सुक्के तणहत्थए' તે સૂકો ઘાસનો પૂળો, 'जायतेयंसि पक्खित्तेसमाणे' અગ્નિમાં નાખતાની સાથે જ 'खिप्पामेव' તુરત જ 'मसमसाविज्जइ' ભડભડાટ સળગી ઉઠે છે કે નહીં ? એ વાતનો સ્વીકાર કરતા મંડિત પુત્ર અણગાર કહે છે-'हंता, मसमसाविज्जइ' હા, ભગવાન ! તે અવશ્ય બળીને

एकां महतीं विशालां दीर्घां 'णावं सयासवं' नावं शतास्रवाम् शतम् आस्रवाः यस्यां ताम् शतजलक्षरणलघुच्छिद्राम् शतच्छिद्राम् अनेकशतच्छिद्रयुक्ताम् 'ओगाहेज्जा' अवगाहयेत् प्रवेशयेत् 'से णूणं मंडियपुत्ता' अथ हे मण्डितपुत्र ! नूनं निश्चितम् 'सा नावा' सा नौः 'तेहिं आसवदारेहिं' तैः उपर्युक्तैः आस्रवैः जलागममार्गैः द्वारैः 'आपूरे माणी' आपूर्यमाणा 'आपूरेमाणी' आपूर्यमाणा पौनः पुन्येन आभ्रियमाणा 'पुण्णा पुण्णप्पमाणा' पूर्णा जलैर्भृता पूर्णप्रमाणा सर्वावयवजलपरिपूर्णा 'वोलट्टमाणा' व्यपलुटयन्ती जलोद्रेकैः समुच्छलन्ती 'वोसट्टमाणा' विकसन्ती जलोद्रेकैर्वर्धमाना 'समभरघडत्ताए' समभरघटतया जलपूर्णकुम्भवत् निमज्जन्तीव 'हंता चिट्ठइ' हन्त, तिष्ठति, अवस्थिता भवति, एवम्

शय हो 'अहे णं केइ पुरिसे' अब कोइ पुरुष 'तंसि हरयंसि' उस हृदमें 'एगं महं' एक बड़ी भारी-विशाल-दीर्घ 'णावं' नावको कि जिसमें 'सयासवं' जल आने के छोटे२ सैकडों छिद्र हो, 'सयच्छिद्दं' सैंकडों बडे२ छिद्र हो, 'ओगाहेज्जा' डाले 'से णूणं मंडियपुत्ता' तो हे मंडितपुत्र ! नियम से 'सा नावा' वह नौका 'तेहिं आसवदारेहिं' उन आस्रवद्वारों से होकर आये हुए जलसे 'आपूरेमाणी आपूरेमाणी खूब भरी जाकर 'पुण्णापुण्णप्पमाणा' पूरी भर जाती है, कोई भी उसका ऐसा अवयव बाकी नहीं बचता है कि जहां पानी न दिखता हो 'वोलट्टमाणा' ऊछलती हुई पानीकी तरङ्गोसे ऐसी प्रतीत होने लगती हो कि मानों अब वह उछल रही है और 'वोसट्टमाणा' पानी की अधिकता से वह खूब बढसी रही है। और अब 'समभरघडत्ताए चिट्ठइ' जलपूर्णकुंभकी तरह वह पानी में डूब जाती है न ? 'हंता चिट्ठइ' हां भदन्त ! डूब जाती है। तो इसी प्रकारसे

કોઈ માણસ 'तंसि हरयंसि' તે જળાશયમાં 'एगं महं' એક ઘણી મોટી, અને વિશાળ 'णावं सयासवं सयच्छिद्दं ओगाहेज्जा' સેંકડો નાનાં મોટાં છિદ્રોવાળી નાવને ઉતારે, 'से णूणं मंडियपुत्ता !' તો હે મંડિતપુત્ર ! 'सा नावा तेहिं आसवदारेहिं आपूरेमाणी आपूरेमाणी पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठइ' તે આસવદ્વારો (છિદ્રો)માંથી પ્રવેશેલા જળથી ભરાતી ભરાતી તે નાવ પૂરેપૂરી ભરાઈ જાય છે ખરી ને ?—તેનો કોઈ પણ ભાગ પાણીથી રહિત હોતો નથી. પાણીના ઉછળતા મોજાંઓથી તે હિલોળા ખાતી હોય છે, અને પાણીની અધિકતાને કારણે તે પાણીમય બની ગઈ હોય છે. પાણીથી ભરેલા કુંભની માફક તે નાવ પાણીમા ડૂબી જાય છે કે નહીં ? મંડિતપુત્ર જવાબ આપે છે. 'हंता चिट्ठइ' હે ભદન્ત ! તે નાવ

समुच्छिन्नक्रियाऽप्रतिपातिशुक्लध्यानचतुर्थभेदानलेन कर्म दारु दग्धं भवत्येव । अथ निष्क्रियस्यैव जीवस्य सकलकर्मविध्वंसरूपा अन्तक्रिया भवतीति नौकादृष्टान्तेन भगवान् प्रतिपादयति-से जहानामए हरए सिया' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! तत् यथानामहृदःस्यात् 'पुण्णे' पूर्णः जलपरिपूर्णः स्यात्ः 'पुण्णप्पमाणे' पूर्णप्रमाणः पूर्णं प्रमाणं यस्य स सर्वथा जलैः परिपूर्णः आतटव्याप्तजलमितिभावः हृदविशेषणमेतद्द्वयम्, पुनः कीदृशः 'वोलट्टमाणे' व्यपलुठन् जलतरङ्गैः समुच्छलन् 'वोसट्टमाणे' विकसन् जलोद्रेकैः वर्द्धमानः सन 'समभरघडत्ताए' समभरघटतया उदकपूर्णकुम्भवत् गम्भीरतया 'चिट्ठइ' तिष्ठति, अर्थात् तटपर्यन्तव्याप्तात्यन्तजलगम्भीरजलाशयो वर्तते, 'अहेणं केइपुरिसे' अथ खलु कश्चित् पुरुषः 'तंसि हरयंसि' तस्मिन् हृदे 'एगं महं'

समुच्छिन्न क्रिया अप्रतिपाति शुक्लध्यानरूप अग्निके द्वारा कर्मरूपकाष्ठ वस्तुका दहन-विनाश-अवश्य ही होता है । अब प्रभु नौका के दृष्टान्त से यह प्रतिपादन करते हैं कि निष्क्रिय हुए जीवकी ही सकल कर्म विनाशरूप अन्तक्रिया होती है-हे मण्डितपुत्र ! से जहा नामए' जैसे कोई एक 'हरए सिया' हृद-(द्रह) हो और वह 'पुण्णे' जल से परिपूर्ण हो 'पुण्णप्पमाणे' अर्थात् तटतक उसमें जल भरा हो 'वोलट्टमाणे' जलकी उछलती हुई तरङ्गोसे वह उछल रहा हो, 'वोसट्टमाणे' जलकी अधिकता से वह खुब बडाचढ़ा दिखता हो, 'समभरघडत्ताए चिट्ठइ' जल से पूर्णकुंभकी तरह वह गंभीर हो अर्थात् तटपर्यन्त व्याप्त जलसे अत्यन्त गंभीर बना हुआ ऐसा एक जला-

અપ્રતિપાતિ શુક્લધ્યાનરૂપી અગ્નિ દ્વારા અવશ્ય નષ્ટ થાય છે. જેવી રીતે કોઈ સળગી ઉઠે એવી વસ્તુ અગ્નિ દ્વારા બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે, એવી રીતે એવા જીવના કર્મોનું દહન અપ્રતિપાતિ શુક્લધ્યાન રૂપ અગ્નિથી અવશ્ય થાય છે.

હવે નૌકાના દૃષ્ટાંત દ્વારા મહાવીર પ્રભુ એ વાતનું પ્રતિપાદન કરે છે કે નિષ્ક્રિય બનેલા જીવની જ સકળ કર્મક્ષય રૂપ અન્તક્રિયા થાય છે.' 'से जहानामए हरए सिया' હે મંડિતપુત્ર ! ધારો કે એક હ્રદ-જળાશય સરોવર છે. 'पुण्णे' તે પાણીથી ભરેલું છે. 'पुण्णप्पमाणे' તે પાણીથી છલોછલ ભરેલું છે (તેમાં કાંઠા સુધી પાણી રહેલું છે) 'वोलट्टमाणे' પાણીનાં ઉછળતાં મોજાંઓથી તે હિલોળા લઇ રહેલું છે. 'वोसट्टमाणे' પાણીની અધિકતાને લીધે તે ઘણું જ ભર્યું ભાદર્યું લાગે છે, 'समभरघडत्ताए चिट्ठइ' પાણીથી ભરેલા કુંભની જેવું તે ગંભીર છે. એટલે કે કિનારા સુધી પહોંચેલા પાણીથી તે અત્યન્ત ગંભીર જણાય છે.) 'अहेणं केइ पुरिसे' હવે

सति 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव 'उड्ढं उद्दाइ ?' ऊर्ध्वम् उद्याति, उद्गच्छति अन्तर्जलरिक्ततया उपरि संतरति नतु निमज्जति 'हंता, उद्दाइ' हे भगवन् ! हंत नूनमेव सा नौः उद्याति जलोपरि संतरति अथ भगवान् दार्ष्टान्तिके संयोजयति- 'एवामेव मंडिअपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! एवमेव उपर्युक्तरीत्यैव 'अत्तत्तासंवुडस्स' आत्मात्मसंवृतस्य आत्मनि आत्मना संवृतस्य ! आच्छादितस्य प्रतिसंलीनस्य 'अणगारस्स' अनगारस्य तदेव विस्तारयति-'ईरियासमियस्स' ईर्यासमितस्य ईर्यासमितियुक्तस्य 'जाव-गुत्तबंभयारिस्स' यावत्-गुप्तब्रह्मचारिणः गुप्तं नवभिः ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः रक्षितं ब्रह्मचर्यं येन स तथा तस्य, यावत्करणात् भाषासमितस्य एषणासमितस्य आदानभण्डामत्रनिक्षेपणसमितस्य उच्चारप्रस्रवणश्लेष्मजल्लसिंघाणपरिष्ठापणसमितस्य मनोगुप्तस्य वचोगुप्तस्य काय-

---

'तंसि उदयंसि' उस पानी के 'उस्सित्तंसि समाणंसि' निकल जाने पर 'खिप्पामेव' शीघ्र ही 'उड्ढं उद्दाइ' ऊँचे-पानीके ऊपर-भीतर के जल के खाली हो जाने के कारण तैरने लगती है डूबती नहीं है । यह तो बात निश्चित है न ? 'हंता उद्दाइ' हां, भदन्त ! वह नौका पानी के ऊपर तैरने लगती है-डूबती नहीं है-यह बात ठीक है । एवामेव' इसी तरह 'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'अत्तत्ता संवुडस्स' अपने आप अपनी आत्मा में तल्लीन हुए 'अणगारस्स' अनगार की कीजो ईरियासमियस्स ईर्यासमिति से युक्त है, 'जाव गुत्तबंभयारिस्स' तथा जो गुप्त ब्रह्मचारी है, यावत् शब्द से गृहीत-भाषासमिति का जो पालन करनेवाला है, एषणासमिति, आदान निक्षेपणासमिति, उच्चार प्रस्रवण, श्लेष्म, जल्ल-सिंघाण परिष्ठापन समिति से जो युक्त है, मनोगुप्ति, वचनगुप्ति, कायगुप्ति से जो गुप्त-सुरक्षित है, इन्द्रियां

उस्सित्तंसि समाणंसि' ते पाणी બહાર નીકળી જતાની સાથે જ તે નાવ 'खिप्पामेव' તુરત જ 'उड्ढं उद्दाइ' પાણીની ઉપર આવે છે કે નહીં ? (પાણીમાં તરવા માંડે છે કે નહીં ?' પાણી ખાલી થઇ જવાથી નાવ હલકી બને છે અને તરવા લાગે છે. એવો ભાવાર્થ સમજવો. 'हंता उद्दाइ' મંડિતપુત્ર કહે છે, હા, તે અવશ્ય તરવા માંડે છે, ડુબતી નથી. 'एवामेव' એજ પ્રમાણે, 'मंडियपुत्ता' હે મંડિતપુત્ર! 'अत्तत्ता संवुडस्स' પોતાની જાતે જ પોતાના આત્મામાં તલ્લીન બનેલ અણગાર કે જે 'ईरियासमियस्स' ઇર્યાસમિતિથી યુક્ત છે, જે ભાષાસમિતિનું, એષણાસમિતિનું, આદાન નિક્ષેપણ સમિતિનું, અને ઉચ્ચાર પ્રસવણ શ્લેષ્મ-જલ્લ-સિંઘાણ પરિષ્ઠાપન સમિતિનું, પાલન કરે છે, જે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિથી સુરક્ષિત છે 'गुत्त-बंभयारि-

एजनादिक्रियासहितो जीवः आरम्भं सारंभं समारम्भं कुर्वन् आरम्भादौ वर्तमानः प्राणीभूतजीवसत्वानां दुःखोत्पादनादिना पञ्चास्रवयुक्तः संसारे निमज्जति, अन्तक्रियां न करोति, तत्प्रतिपक्षिभूतं दृष्टान्तमाह–'अहेणं केइ पुरिसे' अथ खलु कश्चित् पुरुषः 'तीसे नावाए तस्या नावः 'सव्वओ समंता,' सर्वतः समन्तात् सर्वभागेषु 'आसवदाराइं' आस्रवद्वाराणि सूक्ष्मजलनिस्सरणमार्गान् 'पिहेइ' पिधत्ते 'पिहित्ता णावा–उस्सिचणएणं' पिधाय नावुदसेचनकेन नावउदसेचनद्वारा 'उदयं उस्सिंचिज्जा' उदकम् उत्सिञ्चेत् बहिः निस्सारयेत् 'से णूणं मंडियपुत्ता' अथ तदा नूनं निश्चयेन हे मण्डितपुत्र ! 'सा नावा' सा नौः 'तंसि उदयंसि' तस्मिन् उदके–जले 'उस्सित्तंसि' उत्सिक्ते निष्कासिते 'समाणंसि'

एजनादि क्रिया से समन्वित युक्त हुआ जीव आरंभ संरंभ और समारंभ करता हुआ–अर्थात् आरंभ आदि में वर्तमान होता हुआ प्राणी, भूत, जीव और सत्वों को दुःखोत्पादन आदि द्वारा पांच आस्रवों से युक्त होकर संसारमें ही डूबता रहता है अर्थात् अन्तक्रिया मुक्तिको नहीं प्राप्त करता है। अब अन्तक्रिया कौन करता है इस बातको सूत्रकार आगले दृष्टान्त से समझाते हैं 'अहेणं' जैसे 'केई पुरिसे' कोइ पुरुष 'तीसे नावाए' उस नौका के 'आसवदाराइं' आस्रवद्वारोंको–जलागमन छिद्रोंको 'सव्वओ समंता' सब प्रकारसे और सब तरफसे 'पिहेइ' बंद कर देता है। 'पिहित्ता' बंद करके फिर वह 'णावा उस्सिंच णएणं' नाव में भरे हुए पानीको किसी वर्तन आदि से भरकर 'उदयं उस्सिंचिज्जा' उस नौका से उस जल को बाहर उलीच देता है, इस तरह 'से णूणं मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'सा नावा' वह नौका

અવશ્ય ડૂબી જાય છે આ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા નીચેની વાતનું પ્રતિપાદન કરાયું છે. એજન (કંપન) આદિ ક્રિયાઓથી યુક્ત જીવ, આરંભ આદિમાં પ્રવૃત્ત રહે છે. તેથી તે પ્રાણીઓ, ભૂતો, જીવો અને સત્વોને દુઃખાદિ દેવામાં કારણરૂપ બને છે. આ રીતે તે પાંચે આસ્રવોનું સેવન કરતો હોવાથી, સેંકડો છિદ્રવાળી નૌકાની જેમ, સંસારમાં ડૂબતો રહે છે–એટલે કે (અન્તક્રિયા) મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતો નથી. હવે સૂત્રકાર નીચેના દૃષ્ટાંત દ્વારા એ સમજાવે છે કે અન્તક્રિયા કોણ કરે છે? 'अहेणं केइ पुरिसे' ધારો કે કોઇ માણસ 'तीसे नावाए आसवदाराइं' તે નૌકાનાં આસવદ્વારોને–છિદ્રોને 'सव्वओ समंता पिहेइ' બધી બાજુથી બંધ કરી દે. 'पिहित्ता' છિદ્રોને પૂરી દઇને 'णावा उस्सिंच-णएणं उदयं उस्सिंचिज्जा' નૌકામાં ભરેલા પાણીને તે કોઈ વાસણ વડે ઉલેચવા માંડે. આ રીતે 'से णूणं मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર ! 'सा नावा तंसि उदयंसि'

सति 'खिप्पामेव' क्षिप्रमेव 'उड्ढं उदाइ ?' ऊर्ध्वम् उद्याति, उद्गच्छति अन्तर्जलरिक्ततया उपरि संतरति नतु निमज्जति 'हंता, उदाइ' हे भगवन् ! हंत नूनमेव सा नौः उद्याति जलोपरि संतरति अथ भगवान् दार्ष्टान्तिके संयोजयति- 'एवामेव मंडिअपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! एवमेव उपर्युक्तरीत्यैव 'अत्तत्तासंवुडस्स' आत्मात्मसंवृतस्य आत्मनि आत्मना संवृतस्य ! आच्छादितस्य प्रतिसंलीनस्य 'अणगारस्स' अनगारस्य तदेव विस्तारयति-'ईरियासमियस्स' ईर्यासमितस्य ईर्यासमितियुक्तस्य 'जाव-गुत्तबंभयारिस्स' यावत्-गुप्तब्रह्मचारिणः गुप्तं नवभिः ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः रक्षितं ब्रह्मचर्यं येन स तथा तस्य, यावत्करणात् भाषासमितस्य एषणासमितस्य आदानभण्डामत्रनिक्षेपणसमितस्य उच्चारप्रस्रवणश्लेष्मजल्लसिंघाणपरिष्ठापणसमितस्य मनोगुप्तस्य वचोगुप्तस्य काय-

'तंसि उदयंसि' उस पानी के 'उस्सिचंसि समाणंसि' निकल जाने पर 'खिप्पामेव' शीघ्र ही 'उड्ढं उदाइ' ऊँचे-पानीके ऊपर-भीतर के जल के खाली हो जाने के कारण तैरने लगती है डूबती नहीं है । यह तो बात निश्चित है न ? 'हंता उदाइ' हां, भदन्त ! वह नौका पानी के ऊपर तैरने लगती है-डूबती नहीं है-यह बात ठीक है । एवामेव' इसी तरह 'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'अत्तत्ता संवुडस्स' अपने आप अपनी आत्मा में तल्लीन हुए 'अणगारस्स' अनगार की कीजो ईरियासमियस्स ईर्यासमिति से युक्त है, 'जाव गुत्तबंभयारिस्स' तथा जो गुप्त ब्रह्मचारी है, यावत् शब्द से गृहीत-भाषासमिति का जो पालन करनेवाला है, एषणासमिति, आदान निक्षेपणासमिति, उच्चार प्रस्रवण, श्लेष्म, जल्ल-सिंघाण परिष्ठापन समिति से जो युक्त है, मनोगुप्ति, वचनगुप्ति, कायगुप्ति से जो गुप्त-सुरक्षित है, इन्द्रियां

उस्सित्तंसि समाणंसि' ते पाणी બહાર નીકળી જતાની સાથે જ તે નાવ 'खिप्पामेव' તુરત જ 'उड्ढं उदाइ' પાણીની ઉપર આવે છે કે નહીં ? (પાણીમાં તરવા માંડે છે કે નહીં ?' પાણી ખાલી થઈ જવાથી નાવ હલકી બને છે અને તરવા લાગે છે. એવો ભાવાર્થ સમજવો. 'हंता उदाइ' મંડિતપુત્ર કહે છે, હા, તે અવશ્ય તરવા માંડે છે, ડૂબતી નથી. 'एवामेव' એજ પ્રમાણે, 'मंडियपुत्ता ' હે મંડિતપુત્ર! 'अत्तत्ता संवुडस्स' પોતાની જાતે જ પોતાના આત્મામાં તલ્લીન બનેલ અણગાર કે જે 'ईरियासमियस्स' ઇર્યાસમિતિથી યુકત છે, જે ભાષાસમિતિનું, એષણાસમિતિનું, આદાન નિક્ષેપણ સમિતિનું, અને ઉચ્ચાર પ્રસવણ શ્લેષ્મ-જલ્લ-સિંઘાણ પરિષ્ઠાપન સમિતિનું, પાલન કરે છે, જે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિથી સુરક્ષિત છે 'गुत्त बंभयारि-

गुप्तस्य गुप्तस्य गुप्तेन्द्रियस्येति संग्राह्यम् 'आउत्तं गच्छमाणस्स' आयु
उपयोगपूर्वकं यथास्यात्तथा गच्छतः गमनं कुर्वतः 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स'
युक्तं तिष्ठतः–सोपयोगं स्थितिं कुर्वाणस्य 'निसीयमाणस्स' निषीदतः सोपयो
उपविशतः 'तुयट्टमाणस्स' त्वगृवर्तयमानस्य सोपयोगं पार्श्वपरिवर्त्तनं कु
'आउत्तं' आयुक्तम् सोपयोगम् 'वत्थ–पडिग्गह–कंबल–पायपुच्छणं' वस्त्र–प्रति
कम्बल–पादप्रोञ्छनं वस्त्रादिरजोहरणान्तम् 'गेण्हमाणस्स' गृह्णानस्य गृह्णतः ग्र
कुर्वतः 'णिक्खिवमाणस्स' निक्षिपमाणस्य सोपयोगं संस्थापयतः
गारस्य 'जाव–चक्खुपम्हनिवायमवि' यावत् – चक्षुःपक्ष्मनिपातमात्रमपि
तथाचायमर्थः–आयुक्तगमनादि स्थूलक्रियाजालस्य तावत् का कथा, या

जिसके वश में हैं और जो 'आउत्तं गच्छमाणस्स' उपयोगपूर्वक चल
है 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स' उपयोगपूर्वक खड़ा होता है, 'आउत्तं निस
यमाणस्स' उपयोगपूर्वक बैठता है 'आउत्तं तुयट्टमाणस्स' उपयोगपूर्व
करवट बदलता है, 'आउत्तं वत्थ पडिग्गह कंबल–पायपुच्छणं' उ
योगपूर्वक वस्त्र, पात्र, कंबल, पादप्रोञ्छन आदि वस्त्र से लेकर रज
हरणपर्यन्त धर्मोपकरणोंको 'गेण्हमाणस्स' ग्रहण करता है एवं 'णि
क्खिवमाणस्स' रखता है 'जाव चक्खुपम्हनिवायमवि' यावत्
चक्षुपक्ष्मनिपात मात्ररूपक्रिया को भी बडी सावधानी के साथ करत
है भ्रूमात्र भी यतना से हिलाता है, फिर भी वह सक्रिय मा
गया है और उसके कर्मबंध कहा गया है। तात्पर्य यह है कि उ
योगपूर्वक की गई ये चलना आदि स्थूल क्रियाएँ तो उस अनगार
सावधानी के साथ होती ही हैं इनकी तो बात ही क्या है–परन

यस्स' જે ગુપ્ત બ્રહ્મચારી છે, જે પોતાની ઇન્દ્રિયો પર સંયમ રાખે છે, 'આઉ
गच्छमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરે છે, 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स' જે ઉપયો
પૂર્વક ઉભો થાય છે, 'आउत्तं निसीयमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક (યતનાપૂર્વક) બે
છે. 'आउत्तं तुयट्टमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક પડખું ફેરવે છે, 'आउत्तं वत्थ
पडिग्गहकंबलपायपुच्छणं' જે વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપ્રોંછન, રજોહરણ આ
ધર્મોપકરણોને યતના પૂર્વક 'गेण्हमाणस्स' ઉઠાવે છે તથા 'णिक्खिवमाणस्स
નીચે મૂકે છે, 'जाव चक्खुपम्हनिवायमवि' અને આંખના પલકારા મારવા પર્યન્ત
ક્રિયા પણ જે યતનાપૂર્વક કરે છે–આંખની પાંપણો પણ સાવધાનતાપૂર્વક હલાવે છે
તો પણ તેને સક્રિય માનવામાં આવેલ છે અને તેને કર્મબંધ બંધાય છે, એમ કહે
છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે અણગાર ઉપર્યુક્ત ક્રિયાઓ ઘણી સાવધાનીપૂર્વ

चक्षुरुन्मेपनिमेपादि स्पन्दनरूपा 'वेमाया' विमात्रा विविधमात्रा अन्तर्मुहूर्तादेदेशोनपूर्वकोटीपर्यन्तस्य क्रियात्मिकाया 'सुहुमा' सूक्ष्मासूक्ष्मवन्धादि काला 'ईरिआवहिआ' ईर्यापथिकी 'किरिया' 'क्रिया ईर्यापथो-गमनमार्गः तत्र भवा ऐर्यापथिकी केवलयोगप्रत्यया क्रिया सातावेदनीरूपा इत्यर्थः कज्जइ' क्रियते भाव्यते-अर्थात् उपशान्तमोहक्षीणमोह-सयोगि केवलिरूपगुणस्थानकोपरिवर्तमानो वीतरागोऽपि सक्रियत्वात् सातावेदनीयकर्म वध्नाति सा

उसकी जो नेत्र परिस्पन्दात्मक क्रिया है वह भी बडी सावधानी पूर्वक ही होती है फिर भी वह कर्मबंध से रहित नहीं होता है। 'वेमाया सुहुमा ईरिया वहिया किरिया कज्जई' इसका भाव ऐसा है कि अन्तर्मुहूर्त से लेकर देशोन पूर्वकोटिपर्यन्त रहनेवाली आत्मा की जो सूक्ष्म-सूक्ष्मबंध आदि काल वाली क्रिया-ईर्यापथिकीक्रियागमन करते समय हुई क्रिया-जो कि केवल काययोग निमित्तक ही होती है ऐसी वह सातावेदनीय कर्मका बंध होने रूप क्रिया, जबतक जीव के होती रहती है। तबतक वह सकामकर्म क्षयरूप मुक्तिको प्राप्त नहीं करता है। उपशान्तमोह, क्षीणमोह एवं सयोगकेवली इनतीन गुणस्थानों में वर्तमान जीव वीतराग कहा गया हैं-फिर भी वह ईर्यापथिक क्रियासे सक्रिय होने के कारण सातावेदनीयरूप कर्मका बंधन माना है। अतः इस कथन से वह बात सूत्रकारने प्रमाणित की है कि जीव जब तक स्थूल क्रियाओं को करता रहता है तबतक वह

કરે છે. બીજી ક્રિયાઓમાં સાવધાનીની તો વાત જ શી કરવી! આંખના પલકારા મારવાની ક્રિયામાં પણ તે અત્યંત સાવધાની રાખે છે. છતાં પણ તે કર્મબંધથી રહિત હોતો નથી. 'वेमाया सुहमा ईरियावहिया किरिया कज्जइ' નું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—અંતર્મુહૂર્તથી લઈને દેશોનપૂર્વકોટિ (પૂર્વકોટિથી ન્યૂન) પર્યન્ત રહેનારી આત્માની જે સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મબંધ આદિ કાળવાળી-ઇર્યાપથિકી ક્રિયા કે જે કાયયોગને કારણે જ કરાય છે, અને જે સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ બાંધનારો હોય છે, એવી સૂક્ષ્મ ક્રિયા પણ જ્યાં સુધી જીવ કરતો હોય છે, ત્યાં સુધી તેને સકળ કર્મના ક્ષય રૂપ મુક્તિ મળતી નથી. ગમન કરતી વખતે જે ક્રિયા થાય છે તેને ઇર્યાપથિકી ક્રિયા કહે છે. ઉપશાન્ત મોહ, ક્ષીણમોહ, અને સયોગીકેવલી, એ ત્રણ ગુણસ્થાનોમાં રહેલા જીવને વીતરાગ કહે છે. તે પણ ઇર્યાપથિક ક્રિયાથી સક્રિય હોવાને કારણે સાતાવેદનીય રૂપ કર્મનો બંધ બાંધતો હોય છે. આ રીતે સૂત્રકાર એમ બતાવવા માગે છે કે જ્યાં સુધી જીવ સ્થૂળ ક્રિયાઓ કરતો રહે છે, ત્યાં સુધી તો તે ક્રિયાજન્ય કર્મોનો બંધ

गुप्तस्य गुप्तस्य गुप्तेन्द्रियस्येति संग्रामम् 'आउत्तं गच्छमाणस्स' आयुक्तम् उपयोगपूर्वकं यथास्यात्तथा गच्छतः गमनं कुर्वतः 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स' आयुक्तं तिष्ठतः–सोपयोगं स्थितिं कुर्वाणस्य 'निसीयमाणस्स' निषीदतः सोपयोगम् उपविशतः 'तुयट्टमाणस्स' त्वग्वर्तयमानस्य सोपयोगं पार्श्वपरिवर्त्तनं कुर्वतः 'आउत्तं' आयुक्तम् सोपयोगम् 'वत्थ–पडिग्गह–कंबल–पायपुच्छणं' वस्त्र–प्रतिग्रह कम्बल–पादप्रोञ्छनं वस्त्रादिरजोहरणान्तम् 'गेण्हमाणस्स' गृह्णानस्य गृह्णतः ग्रहणं कुर्वतः 'णिक्खिवमाणस्स' निक्षिपमाणस्य सोपयोगं संस्थापयतः अनगारस्य 'जाव–चक्खुपम्हनिवायमवि' यावत्–चक्षुःपक्ष्मनिपातमात्रमपि इति तथाचायमर्थः–आयुक्तगमनादि स्थूलक्रियाजालस्य तावत् का कथा, यावत्

जिसके वश में हैं और जो 'आउत्तं गच्छमाणस्स' उपयोगपूर्वक चलता है 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स' उपयोगपूर्वक खड़ा होता है, 'आउत्तं निसीयमाणस्स' उपयोगपूर्वक बैठता है 'आउत्तं तुयट्टमाणस्स' उपयोगपूर्वक करवट बदलता है, 'आउत्तं वत्थ पडिग्गह कंबल–पायपुच्छणं' उपयोगपूर्वक वस्त्र, पात्र, कंबल, पादप्रोञ्छन आदि वस्त्र से लेकर रजोहरणपर्यन्त धर्मोपकरणोंको 'गेण्हमाणस्स' ग्रहण करता है एवं 'णिक्खिवमाणस्स' रखता है 'जाव चक्खुपम्हनिवायमवि' यावत् वह चक्षुपक्ष्मनिपात मात्ररूपक्रिया को भी बडी सावधानी के साथ करता है भ्रूमात्र भी यतना से हिलाता है, फिर भी वह सक्रिय माना गया है और उसके कर्मबंध कहा गया है। तात्पर्य यह है कि उपयोगपूर्वक की गई ये चलना आदि स्थूल क्रियाएँ तो उस अनगार की सावधानी के साथ होती ही हैं इनकी तो बात ही क्या है–परन्तु

यस्स' જે ગુપ્ત બ્રહ્મચારી છે, જે પોતાની ઇન્દ્રિયો પર સંયમ રાખે છે, 'आउत्तं गच्छमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક ગમન કરે છે, 'आउत्तं चिट्ठमाणस्स' જે ઉપયોગ પૂર્વક ઉભો થાય છે, 'आउत्तं निसीयमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક (યતનાપૂર્વક) બેસે છે. 'आउत्तं तुयट्टमाणस्स' જે ઉપયોગપૂર્વક પડખું ફેરવે છે, 'आउत्तं वत्थ-पडिग्गहकंबलपायपुच्छणं' જે વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપ્રોંછન, રજોહરણ આદિ ધર્મોપકરણોને યતના પૂર્વક 'गेण्हमाणस्स' ઉઠાવે છે તથા 'णिक्खिवमाणस्स' નીચે મૂકે છે, 'जाव चक्खुपम्हनिवायमवि' અને આંખના પલકારા મારવા પર્યન્તની ક્રિયા પણ જે યતનાપૂર્વક કરે છે–આંખની પાંપણો પણ સાવધાનતાપૂર્વક હલાવે છે, તો પણ તેને સક્રિય માનવામાં આવેલ છે અને તેને કર્મબંધ બંધાય છે, એમ કહ્યું છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે અણગાર ઉપર્યુક્ત ક્રિયાઓ ઘણી સાવધાનીપૂર્વક

सती 'तइअ समयनिज्जरिया' तृतीयसमयनिर्जरिता निर्जरा विषयीकृता क्षपिता इत्यर्थः, तथा च प्रथमसमये सातावेदनीय कर्मतापादनात् बद्धा, जीवप्रदेशैः स्पर्शनात् स्पृष्टा, द्वितीयसमये सातारूपेण अनुभूतत्वाद् वेदिता, तृतीयसमये सर्वथा जीवप्रदेशेभ्यः परिशाटिता सती प्रक्षिप्ता क्षपिता भवति, ततश्च 'सेयकाले' एष्यत्कालेभविष्यत्काले चतुर्थादि समये 'अकम्मं वा वि भवइ' अकर्मचापि भवति कर्माभावो भवति भगवान अन्ते क्रियोपसंहारेणाह-'से तेणट्ठेणं' इत्यादि। तत् तेनार्थेन हेतुना 'मंडियपुत्ता' हे मण्डितपुत्र! 'एवं वुच्चइ' एवमुक्तप्रकारेण उच्यते प्रतिपाद्यते 'जावं च णं' यावच्च खलु 'से

समय में सातावेदनीयरूप कर्मको उत्पन्न करती है इसलिये वह बद्ध तथा जीव प्रदेशों के साथ स्पर्श करनेवाली होने से स्पृष्ट कही गई हैं 'वितियसमयवेइया' द्वितीय समय में वह सातावेदनीयरूप से वेदित होती है. इसलिये उसे वेदित कहा गया हैं। 'तइयसमय-निज्जरिया' तृतीय समय में वह जीवप्रदेशों का सर्वथा साथ छोड देती हैं. इसलिये उसे निर्जीर्ण कहा गया है। पुनः वह उद्भूत नहीं होती इसलिये उसे क्षपित कहा गया है। इस तरह प्रथम समयमें बद्धस्पृष्ट हुई द्वितीय समयमें उदय में लाकर वेदित हुई और तृतीय समयमें निर्जीर्ण हुई वह क्रिया हो जाती है। इसके बाद चतुर्थादि समयरूप भविष्यत् कालमें 'अकम्मं वावि भवइ' नही क्रिया अकर्मरूप से परिणत हो जाती है-अर्थात् अन्तक्रिया (मुक्ति प्राप्ति) रूप बन जाती है। 'से तेणट्ठणं मंडियपुत्ता! एवं वुच्चइ, जावं

સ્પર્શ કરનારી હોવાથી તેને 'स्पृष्ट' કહી છે. 'वितियसमयवेइया' બીજા સમયમાં તેનું સાતાવેદનીયરૂપે વેદન-અનુભવ થાય છે, તેથી તેને વેદિત કહેલ છે. 'तइय समय निज्जरिया' ત્રીજા સમયના તે આત્મપ્રદેશોનો સાથ તદ્દન છોડી દે છે, તે કારણે તેને નિર્જીર્ણ કહેલ છે. ફરીથી તેનો ઉદય થતો નથી તેથી તેને ક્ષપિત કહેલ છે. આ રીતે તે ક્રિયા (કર્મ) પહેલાં સમયમાં બદ્ધસ્પૃષ્ટ થાય છે, બીજા સમયમાં ઉદયમાં લાવીને તેનું વેદન થાય છે અને ત્રીજા સમયમાં તેની નિર્જરા થાય છે. ત્યાર બાદ ચતુર્થાદિ સમયરૂપ ભવિષ્યકાળમાં 'अकम्मं वावि भवइ' તે ક્રિયા અકર્મરૂપે પરિણમી જાય છે એટલે કે અન્તક્રિયા (મુક્તિપ્રાપ્તિ) રૂપ બની જાય છે.

'से तेणट्ठेणं मंडियपुत्ता! ઇત્યાદિ' હે મંડિતપુત્ર! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે જો તે જીવ એજન (કંપન) આદિ ક્રિયા કરતો નથી. તો તે જીવ અન્તકાળે સકળ

'पढमसमयबद्धपुट्ठा' प्रथमसमयबद्धस्पृष्टा प्रथमसमये बद्धस्पृष्टा सती 'बितियसमयवेइया' द्वितीयसमयवेदिता द्वितीयसमये वेदिता अनुभूता

क्रिया जन्य कर्मोंका बंधक तो होता ही है-इसमें कोई आश्चर्य की बात नहीं है परन्तु सूक्ष्मक्रिया भी जबतक जीव करता रहता है। तबतक भी वह कर्म के बंधसे रहित नहीं होता है। ग्यारहवे गुणस्थानसे लेकर तेरहवें गुणस्थानमें वर्तमान वीतराग आत्मा की केवल एक ईर्यापथिक क्रिया ही होती है इस लिये वह वहां अबंधक नहीं माना गया है किन्तु उसके भी समय प्रमाणमात्र सातावेदनीय कर्म का बंध तो होता ही हैं अतःक्रियासे कर्मबंध होता है. यह बात सूत्रकारने प्रमाणित की हैं। अथवा-पूर्वोक्त विशेषणवाले अनगार की 'जाव-चक्खुपम्हनिवायमवि' चक्षुके विशेष उन्मेष करनेमें जितना समय लगता हैं. उतने समय तक में जो विमात्रावाली विविध मात्रा वाली अर्थात् अन्तर्मुहूर्त से लेकर देशोनपूर्वकोटितक जो क्रियारूप सूक्ष्म ईर्यापथिक क्रिया होती है उससे भी उनके सातावेदनीय कर्मका बंध होता है. ऐसा भी अर्थ हो सकता हैं। 'पढमसमयबद्धपुट्ठा' सातावेदनीय कर्मको बांधने योग्य जो ईर्यापथिक क्रिया होती है वह प्रथम

બાંધતો જ હોય છે, એમાં કોઇ આશ્ચર્યની વાત નથી. પણ જ્યાં સુધી જીવ સૂક્ષ્મ ક્રિયા પણ કરતો રહે છે ત્યાં સુધી તે કર્મના બંધથી રહિત હોતો નથી. તે કર્મનો બંધ અવશ્ય કરે છે. અગિયારમાં ગુણસ્થાનથી લઇને તેરમાં ગુણસ્થાન સુધી વર્તમાન એવા વીતરાગનો આત્મા ફક્ત ઇર્યાપથિકી ક્રિયા જ કરતો હોય છે. તેથી વીતરાગના આત્માને પણ અબંધક (કર્મ નહી. બાંધનાર) કહ્યો નથી. તે પણ સમયપ્રમાણ માત્ર સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ બાંધે છે. આ રીતે 'ક્રિયાથી કર્મબંધ બંધાય છે,' એ સિદ્ધાંતનું સૂત્રકારે પ્રતિપાદન કર્યું છે. અથવા પૂર્વોક્ત વિશેષણોવાળો અણુગાર 'जाव चक्खुपम्हनिवायमवि' આંખના પલકારા મારવામાં જેટલો સમય લાગે છે એટલા સમય પર્યન્ત પણ જે વિવિધ માત્રાવાળી એટલે કે અન્તર્મુહૂર્તથી દેશોન પૂર્વકોટિ પર્યન્તના સમયમાં પૂરી થનારી જે સૂક્ષ્મ ઇર્યાપથિક ક્રિયા હોય છે, તેના દ્વારા પણ તે સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે, એવો અર્થ પણ થઇ શકે છે. એટલે કે આંખના પલકારા મારવામાં જેટલો સૂક્ષ્મ કાળ લાગે છે, એટલા કાળ પર્યન્ત પણ જો ઇર્યાપથિક ક્રિયા કરવામાં આવે, તો તે ક્રિયા કરનાર અણગાર સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે. 'पढमसमयबद्धपुट्ठा' ઇર્યાપથિક ક્રિયા પ્રથમ સમયમાં સાતાવેદનીય કર્મને ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તેને 'બદ્ધ' કહેલ છે, તથા તે જીવ પ્રદેશોની સાથે

प्रतिपादितः, एवञ्च जीवनौकायाः अनास्रवतादशायां निष्क्रियतया मोक्षप्राप्तिरूपोर्ध्वगमनं सामर्थ्यादुपनतं विज्ञेयमिति ॥ सू० ४ ॥

प्रमत्ताऽ-प्रमत्तसंयतवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'पमत्तसंजयस्स णं भंते ! पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स सव्वा वि य णं पमत्तद्धा, कालओ केवच्चिरं होइ ? मंडियपुत्ता !-एगजीवं पडुच्च जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी, णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धा। अप्पमत्तसंजयस्स णं भंते ! अप्पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स सव्वा वि णं अप्पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ ? मंडियपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी, णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धं, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे मंडियपुत्ते अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ, वंदित्ता नमंसित्ता, संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ सू. ॥ ५ ॥

छाया-प्रमत्तसंयतस्य खलु भदन्त ! प्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य सर्वाऽपि च

कर्मबंध नहीं करता है। इस तरह जीवरूप नौका का अनास्रवदशा में निष्क्रिय हो जाने के कारण मोक्षप्राप्तिरूप उर्ध्वगमन अपने आप बन जाता हैं। जीव को यह अनास्रव दशा शुक्लध्यान के चतुर्थपाद के अवलंबन से ही होति है। ऐसा जानना चाहिये ॥ सू. ४ ॥

प्रमत्त अप्रमत्त संयत की वक्तव्यता का वर्णन-

'पमत्त संजयस्स णं भंते !' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स पमत्तसंजयस्स णं भंते!) हे

બની ગયેલ જીવરૂપી નૌકાનું, મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ ઉર્ધ્વગમન આપો આપ શક્ય બની જાય છે. શુકલધ્યાનના ચોથા પાદ (પગથિયા) નું અવલંબન કરવાથી જીવને એ અનાસ્રવ દશા પ્રાપ્ત થાય છે, એમ સમજવું. ॥ સૂ ૪ ॥

પ્રમત્ત-સંયત અને અપ્રમત્ત સંયતનું વર્ણન—

'पमत्त संजयस्स णं भंते !-ઈત્યાદિ।

સૂત્રાર્થ—(पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स पमत्तसंजयस्स णं भंते ! હે ભદન્ત!

जीवे' स जीवः 'सयासमियं' सदा समितम् नो 'एयइ' एजते कम्पते 'जाव अंते अंतकिरिया भवइ' यावत् अन्ते अन्तसमये अन्तक्रिया सकलकर्मक्षयरूपा भवति यावत्करणात् – 'नो व्येजते नो चलति नो स्पन्दते नो घट्टते नो क्षुभ्यति नो उदीरयति नो तं तं भावं परिणमति' इत्यादि संग्रहाम् । एतावता उक्तसूत्रसन्दर्भस्य अयमाशयः यदा खलु संयतोऽपि सास्रवो जीवः सातावेदनीयं कर्मबध्नाति तदा असंयतसास्रवजीवस्य कर्मबन्धनं तु किमुत वक्तव्यम् तथा जीवनौकायाः कर्मजलपूर्यमाणतयाऽधःपतनरूपनिमज्जनमर्यादा- पक्षं, सक्रियस्य कर्मबन्धकथनाच्च निष्क्रियस्य तद्वैपरीत्येन कर्मबन्धाभावः

च णं से जीवे सया समियं नो एयइ जाव अंते अंत किरिया भवइ' इसलिये हे मंडितपुत्र ! मैंने इस पूर्वोक्तरूप से ऐसा कहा है कि जबतक वह जीव एजनादि क्रिया नहीं करता है तब तक अन्त- समय में वह सकलकर्मक्षयरूप अन्तक्रिया करता है वहां यावत्पद से 'नो व्येजते, नो चलति, नो स्पन्दते, नो घटते, नो क्षुभ्यति, नो उदी- रयति, नो तं तं भावं परिणमति' इत्यादि पाठ गृहीत हुआ है । इस सूत्र का यह आशय है कि संयत अवस्थावाला जीव जब साता- वेदनीय कर्मका बंध करता है तो जो असंयत होकर आस्रववाला है ऐसा जीव कर्मका बंध क्यों नहीं करेगा, अवश्य ही करेगा, इस विषय में तो कहना ही क्या है । जीवरूप नौका कर्मरूप जल से भर जाने पर डूबती है तब यह बात प्रदर्शित की गई है तो इससे यह बात स्वयं सिद्ध हो जाती है कि सक्रिय आत्मा कर्मका बंध करता है और निष्क्रिय आत्मा, सक्रिय आत्मा से विपरीत होने के कारण

કર્મ ક્ષયરૂપ અન્તક્રિયા કરે છે—મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં (યાવત્) પદથી 'नो व्येजते, नो चलति, नो स्पन्दते, नो घटते, नो क्षुभ्यति, नो उदीरयति, नो तं तं भावं परिणमति' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્ર- કાર એ વાતનું પ્રતિપાદન કરે છે કે 'જો સંયત આત્મા સાતાવેદનીય કર્મને બંધ બાંધે છે, તો અસંયત આત્મા કે જે આસવોથી યુક્ત છે, તે કર્મના બંધ કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે!' જીવરૂપી નૌકા કર્મરૂપી જળથી ભરાઈ જવાથી ડૂબે છે. જો આ વાતનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તો તેના દ્વારા એ વાત તો આપો આપ જ સિદ્ધ થઇ જાય છે કે સક્રિય આત્મા કર્મના બંધ કરે છે અને તેનાથી વિપરીત એવો નિષ્ક્રિય આત્મા કર્મના બંધ કરતા નથી. આ રીતે અનાસ્રવદશામાં નિષ્ક્રિય

भदन्त ! इति भगवान् गौतमो मण्डितपुत्रः अनगारः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू०५॥

टीका—'श्रमणानां प्रमादप्रत्यया क्रिया भवति इति पूर्वं यदुक्तम् तत्र संयतस्य श्रमणादेः प्रमादपरत्वम्, तद्वैपरीत्याद् अप्रमादपरत्वञ्च कालापेक्षया निरूपयितुं प्रस्तौति–'पमत्तसंजयस्स णं' इत्यादि। मण्डितपुत्रो भगवन्तं पृच्छति

तथा नानाजीवों की अपेक्षा लेकर सर्वकाल है। (सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे मंडियपुत्ते अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ–वंदित्ता नमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है–हे भदंत ! वह ऐसा ही है–इस प्रकार कह कर भगवान् गौतम मण्डितपुत्र अनगारने श्रमण भगवान महावीर को वंदना की–नमस्कार किया, वंदना नमस्कार कर वे संयम और तपसे अपनी आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर बैठ गये ॥

टीकार्थ–'श्रमणजनों के प्रमादप्रत्यय–प्रमाद है कारण जिसका ऐसी क्रिया होती है' यह बात पहिले जो कही जा चुकी है सो उससे यह बात सिद्ध हो जाती है कि प्रमत्त संयत से प्रमाद होता है और अप्रमत्त संयत के प्रमत से विपरीत होने के कारण प्रमाद होता नहीं है। इसी बातको कालकी अपेक्षा लेकर सूत्रकार इस सूत्रद्वारा

પેક્ષાએ અપ્રમત્ત સંયમનો કાળ ઓછામાં ઓછો અન્તર્મુહૂર્તનો અને વધારેમાં વધારે દેશોનપૂર્વકોટિનો છે. તથા વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ બધા કાળ છે. (सेवं भंते ! सेवं भंते ! भगवं गोयमे मंडियपुत्ते अणगारे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ – वंदित्ता नमंसित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ) હે ભદન્ત ! આપે જે વિષય પ્રતિપાદિત કર્યો, તે યથાર્થ છે. હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી છે. આ પ્રમાણે કહીને મંડિતપુત્ર અણગારે મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરી, નમસ્કાર કર્યા. વંદણા નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા તે મંડિતપુત્ર તેમને સ્થાને બેસી ગયાં.

ટીકાર્થ–એ વાત તો પહેલા બતાવવામાં આવી છે કે 'શ્રમણોમાં પણ પ્રમાદ હોય છે, કારણ કે તેમના દ્વારા એવી 'ક્રિયા થતી હોય છે,' એ રીતે એ વાત તો સિદ્ધ થાય છે કે પ્રમત્ત સંયતમાં પ્રમાદ હોય છે. અપ્રમત્ત સંયતમાં પ્રમાદ હોતો નથી કારણ કે તે પ્રમત્તસંયતથી વિપરીત સ્વભાવવાળો હોય છે. એજ વાતની કાળની

खलु प्रमत्ताद्धा कालतः कियच्चिरं भवति ? मण्डितपुत्र ! एकजीवं प्रतीत्य जघन्येन एकं समयम्, उत्कृष्टेन देशोना पूर्वकोटी, नानाजीवान् प्रतीत्य सर्वाद्धा, अप्रमत्तसंयतस्य खलु भदन्त ! अप्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य सर्वा अपि खलु अप्रमत्ताद्धा कालतः कियच्चिरं भवति ? मण्डितपुत्र ! एकजीवं प्रतीत्य जघन्येन अंतर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन देशोना पूर्वकोटी, नानाजीवान् प्रतीत्य सर्वाद्धा, तदेव

भदंत ! प्रमत्त संयत नामके छठवें गुणस्थान में वर्तमान प्रमत्त संयत साधु के (सव्वा वि य णं पमत्तद्धा) पाले गये प्रमत्त संयतका पूरा काल (कालओ) कालकी अपेक्षा से (केवचिरं होइ) कितना होता है ? (मंडियपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी) हे मंडितपुत्र ! एक जीव की अपेक्षा से प्रमत्तसंयतका काल जघन्य एक समय है, और उत्कृष्ट काल देशोनपूर्वकोटि है। तथा (णाणाजीवेपडुच्च) नानाजीवोंकी अपेक्षा से (सव्वद्धा) सब काल है। (अप्पमत्तसंजयस्स णं भंते ! अप्पमत्तसंयमे वट्टमाणस्स सव्वा वि णं अप्पमत्तद्धा कालओ केवचिरं होइ) हे भदन्त ! अप्रमत्तसंयत नामके ७ वें गुणस्थान में वर्त्तमान अप्रत्तसंयत के अप्रमत्तसंयतका पूरा काल कालकी अपेक्षा कितना है ? (मंडियपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी, णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धं) हे मंडितपुत्र ! एकजीवकी अपेक्षा से अप्रमत्त संयतका काल जघन्य अन्तर्मुहूर्तका है और उत्कृष्ट काल देशोन पूर्वकोटि है।

પ્રમત્ત સંયત નામના છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી પ્રમત સંયત સાધુ દ્વારા (सव्वा वि य णं पमत्तद्धा) પાળવામાં આવેલ સંયમનો (कालओ) પૂરે પૂરો કાળ (केवचिरं होइ ?) કેટલો હોય છે? (मंडियपुत्ता ! एगं जीवं पडुच्चं जहण्णेणं एक्कं समयं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी) હે મંડિતપુત્ર ! એક જીવની અપેક્ષાએ પ્રમત્ત સંયમનો ઓછામાં ઓછો કાળ એક સમય છે, અને વધારેમાં વધારે કાળ દેશોનપૂર્વકોટિ છે. તથા (णाणा जीवे पडुच्च) વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ (सव्वद्धा) બધો કાળ છે. (अप्पमत्तसंजयस्स णं भंते ! अप्पमत्तसंयमे वट्टमाणस्स सव्वा वि णं अप्पमत्तद्धा कालओ केवचिरं होइ ? હે ભદન્ત ! અપ્રમત્ત સંયત નામના સાતમા ગુણસ્થાનવર્તી, અપ્રમત્ત-સંયત દ્વારા પાળવામાં આવેલ અપ્રમત્ત સંયમનો પૂરે પૂરો કાળ કેટલો છે ? (मंडियपुत्ता ! एगजीवं पडुच्च जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी, णाणा-जीवे-पडुच्च सव्वद्धं) હે મંડિતપુત્ર ! એક જીવની અ-

एकः समयो भवति सच प्रमत्तसंयमप्रतिपत्तिसमयसमनन्तरमेव मरणाद् भवितुमर्हतीति संभाव्य जघन्यत उक्तः तथा 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टेन 'देसूणा पुव्वकोडी' देशोना पूर्वकोटी भवति, तदुक्तं वित्तौ-'प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणे एवं प्रमत्ताऽप्रमत्तगुणस्थानके, ते च पर्याणेण जायमाने देशोनपूर्वकोटिं यावदुत्कर्षेण भवतः, संयमवतो हि पूर्वकोटिरेव परमायुः सच संयममष्टसु मष्टसु वर्षे गतेषु एवं संयमं गृह्णाति 'णाणाजीवे पडुच्च सव्वाद्धा' नानाजीवान्

एक समयका है. और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टरूप में 'देसूणा पुव्वकोडी' कुछ कम पूर्वकोटिका है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि किसी जीवने छट्ठे गुणस्थान पर आरोहण किया और आरोहण करनेके एक समय बाद ही उसका मरण हो गया ऐसी संभावना करके जघन्य से छट्ठे गुणस्थान का काल एक समय कहा है। तथा उत्कृष्ट से जो देशोन पूर्वकोटि कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि छट्ठे और सातवें गुणस्थान का काल एक एक अन्तर्मुहूर्तका है अब ये दोनों गुणस्थान क्रम २से एक जीव में हों तो देशोनपूर्वकोटितक हो सकते हैं। क्यों कि संयमशाली जीवकी उत्कृष्ट आयु पूर्वकोटितक की हो सकती है। अब जिस जीवकी आयु उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटिकी है ऐसा जीव अष्ट वर्षके बाद ही संयम धारण करता है. इसलिये यहां देशोन पूर्वकोटि उत्कृष्ट काल कहा गया हैं। क्यों कि इतने वर्ष उस पूर्वकोटि में से कम हो गये हैं। बाकी समयतक उसने संयमका

ઓછામાં ઓછા 'एक्कं समयं' એક સમયનો છે અને વધારેમાં વધારે 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' પૂર્વ કોટિથી થોડા ન્યૂન છે. તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-કોઇ જીવ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને આરોહણ કરે અને આરોહણ કર્યા પછી એક સમયમાં જ તેનું મરણ થઈ જાય તો એવી પરિસ્થિતિમાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછો) એક સમયનો છે. વધારેમા વધારે તે કાળ પૂર્વકોટિથી થોડા ન્યૂન છે કહેવાનું કારણ એ છે કે છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનનો કાળ એક એક અન્તર્મુહૂર્તનો છે. હવે એક જ જીવમાં ક્રમે ક્રમે તે બન્ને ગુણસ્થાન હોય તો 'પૂર્વકોટિથી થોડા ન્યૂન' કાળ પર્યન્ત તે રહી શકે છે કારણ કે સંયમયુક્ત જીવનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય પૂર્વકોટિ પર્યન્તનું જ હોઇ શકે છે. જે જીવનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ (વધારેમાં વધારે આયુ) એક પૂર્વકોટિનું હોય છે એવો જીવ આઠ વર્ષ પછી જ સંયમ ધારણ કરે છે. તેથી અહીં વધારેમાં વધારે કાળ પૂર્વકોટિથી ન્યૂન કહ્યો છે, કારણ કે તેટલા વર્ષને પૂર્વ-કોટિમાંથી બાદ કરવા પડે છે. બાકીના સમય પર્યન્ત તે સંયમનું સેવન કરે છે.

'भंते ! त्ति' हे भदन्त ! प्रमत्तसंयतस्य खलु प्रमत्तस्य मोहनीयादि कर्मोदय प्रमादसम्पन्नस्य अतः संयतस्य अनगारस्य 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' त्ति, प्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य न तु अन्यस्मिन् संयमे इत्यर्थः 'सव्वा वि य णं' सर्वा अपि च खलु सर्वकाल सम्भवाऽपि च 'पमत्तद्धा' प्रमत्ताद्धा प्रमत्तस्य अद्धा प्रमत्ताद्धा प्रमत्तगुणस्थानककालः 'कालओ' कालतः प्रमत्ताद्धा काल समूह लक्षणं कालमपेक्ष्य 'केवच्चिरं होइ' कियच्चिरं भवति, कियन्तं कालं यावद् भवति? प्रमत्तसंयमं पालयतः प्रमत्तसंयमिनः सर्वः संमिल्य कियत् प्रमत्तसंयमकालो भवति इति प्रश्नः। भगवानाह-'मंडियपुत्ता इत्यादि। हे मण्डितपुत्र! 'एगजीवं पडुच्च' एकजीवं प्रतीत्य आश्रित्य 'जहण्णेणं' जघन्येन 'एक्कं समयं'

प्ररूपित करते हैं-मंडितपुत्र प्रभुसे प्रश्न करते हुए पूछते हैं 'कि 'भंते' हे भदन्त! 'पमत्तसंजयस्स' प्रमत्तसंयत के कि जो मोहनीय आदि कर्मों के वशवर्ती बना हुआ है और इस कारण से जो 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' प्रमत्तासंयम में वर्तमान है उसके वह प्रमत्तदशा कबतक रहती है यही बात 'सव्वा विय णं पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ' इस सूत्र पाठ द्वारा पूछी गई है अर्थात् छट्ठे गुणस्थान में रहनेवाले प्रमत्तसंयमी का छट्ठे गुणस्थानका जो समस्त काल है उसमें से वह काल कालकी अपेक्षा कितना है? अर्थात् प्रमत्त संयतजीव कितने समय तक प्रमत्त संयत्त रहता है? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु मंडितपुत्र से कहते हैं कि 'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र 'एगंजीवं पडुच्च' एक जीवकी अपेक्षा से जो इस बातका विचार किया जावे तो वह काल जघन्यरूप में 'एक्कं समयं'

અપેક્ષાએ આ સૂત્રમાં પ્રરૂપણા કરી છે-મંડિતપુત્ર પૂછે છે-'भंते !' હે ભદન્ત! 'पमत्तसंजयस्स' મોહનીય આદિ કર્મોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રમાદને અધીન બનેલા 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' પ્રમત્ત સંયમમાં વર્તતા, પ્રમત્ત સંયતની તે પ્રમત્ત દશા કયાં સુધી ચાલુ રહે છે? એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવી છે-'सव्वा वि य णं पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ ?' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રમત્તસંયત જીવ કેટલા સમય સુધી પ્રમત્ત રહે છે? અથવા આ પ્રમાણે પણ સમજાવી શકાય છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેલા પ્રમત્તસંયમીનો એ ગુણસ્થાનમાં રહેવાનો જે સમસ્ત કાળ છે, તે કાળમાંથી પ્રમત્તદશામાં રહેવાનો કાળ કેટલો છે? તેનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે-'मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર! 'एगं जीवं पडुच्च' એક જીવની અપેક્ષાએ તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે કાળ

एकः समयो भवति स च प्रमत्तसंयमप्रतिपत्तिसमयसमनन्तरमेव मरण भवितुमर्हतीति संभाव्य जघन्यत उक्तः तथा 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टेन 'देसू पुव्वकोडी' देशोना पूर्वकोटी भवति, तदुक्तं विवृतौ–'प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्त एवं प्रमत्ताऽप्रमत्तगुणस्थानके, ते च पर्यायेण जायमाने देशोनपूर्वको यावदुत्कर्षेण भवतः, संयमवतो हि पूर्वकोटिरेव परमायुः स च संयमम मष्टसु वर्षे गतेषु एवं संयमं गृह्णाति 'णाणाजीवे पडुच्च सव्वाद्धा' नानाजीवान्

एक समयका है. और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टरूप में 'देसूणा पुव्वकोडी' कुछ कम पूर्वकोटिका है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि किसी जीवने छट्ठे गुणस्थान पर आरोहण किया और आरोहण करनेके एक समय बाद ही उसका मरण हो गया ऐसी संभावना करके जघन्य से छट्ठे गुणस्थान का काल एक समय कहा है। तथा उत्कृष्ट से जो देशोन पूर्वकोटि कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि छट्ठे और सातवें गुणस्थान का काल एक एक अन्तर्मुहूर्तका है अब ये दोनों गुणस्थान क्रम २से एक जीव में हों तो देशोनपूर्वकोटितक हो सकते हैं। क्यों कि संयमशाली जीवकी उत्कृष्ट आयु पूर्वकोटितक की हो सकती है। अब जिस जीवकी आयु उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटिकी है ऐसा जीव अष्ट वर्षके बाद ही संयम धारण करता है. इसलिये यहां देशोन पूर्वकोटि उत्कृष्ट काल कहा गया हैं। क्यों कि इतने वर्ष उस पूवकोटि में से कम हो गये हैं। बाकी समयतक उसने संयमका

ઓછામાં ઓછા 'एक्कं समयं' એક સમયનો છે અને વધારેમાં વધારે 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' પૂર્વ કોટિથી થોડા ન્યૂન છે. તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–કોઇ જીવ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને આરોહણ કરે અને આરોહણ કર્યા પછી એક સમયમાં જ તેનું મરણ થઈ જાય તો એવી પરિસ્થિતિમાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછો) એક સમયનો છે. વધારેમા વધારે તે કાળ પૂર્વકોટિથી થોડા ન્યૂન છે કહેવાનું કારણ એ છે કે છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનનો કાળ એક એક અન્તર્મુહૂર્તનો છે. હવે એક જ જીવમાં ક્રમે ક્રમે તે બન્ને ગુણસ્થાન હોય તો 'પૂર્વકોટિથી થોડા ન્યૂન' કાળ પર્યન્ત તે રહી શકે છે કારણ કે સંયમયુકત જીવનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય પૂર્વકોટિ પર્યન્તનું જ હોઇ શકે છે. જે જીવનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ (વધારેમાં વધારે આયુ) એક પૂર્વકોટિનું હોય છે એવો જીવ આઠ વર્ષ પછી જ સંયમ ધારણ કરે છે. તેથી અહીં વધારેમાં વધારે કાળ પૂર્વકોટિથી ન્યૂન કહ્યો છે, કારણ કે તેટલા વર્ષને પૂર્વકોટિમાંથી બાદ કરવા પડે છે. બાકીના સમય પર્યન્ત તે સંયમનું સેવન કરે છે.

'भंते ! त्ति' हे भदन्त ! प्रमत्तसंयतस्य खलु प्रमत्तस्य मोहनीयादि कर्मो प्रमादसम्पन्नस्य सतः संयतस्य अनगारस्य 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' । प्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य न तु अन्यस्मिन् संयमे इत्यर्थः 'सव्वा वि य सर्वा अपि च खलु सर्वकाल सम्भवाऽपि च 'पमत्तद्धा' प्रमत्ताद्धा प्रमत्त अद्धा प्रमत्ताद्धा प्रमत्तगुणस्थानककालः 'कालओ' कालतः प्रमत्ताद्धा काल सम् लक्षणं कालमपेक्ष्य 'केवच्चिरं होइ' कियच्चिरं भवति, कियन्तं कालं यावद् भवति प्रमत्तसंयमं पालयतः प्रमत्तसंयमिनः सर्वः संमिल्य कियत् प्रमत्तसंयमका भवति इति प्रश्नः । भगवानाह-'मंडियपुत्ता इत्यादि । हे मण्डितपुत्र 'एगजीवं पडुच्च' एकजीवं प्रतीत्य आश्रित्य 'जहण्णेणं' जघन्येन 'एक्कं सम

प्ररूपित करते हैं-मंडितपुत्र प्रभुसे प्रश्न करते हुए पूछते हैं ' 'भंते' हे भदन्त ! 'पमत्तसंजयस्स' प्रमत्तसंयत के कि जो मोहनी आदि कर्मों के वशवर्ती बना हुआ है और इस कार से जो 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' प्रमत्तसंयम में वर्तमान उसके वह प्रमत्तदशा कबतक रहती है यही बात 'सव्वा त्रिय पमत्तद्धा कालओ केवचिरं होइ' इस सूत्र पाठ द्वारा पूछी गई अर्थात् छट्ठे गुणस्थान में रहनेवाले प्रमत्तसंयमी का छट्ठे गुणस्थानव जो समस्त काल है उसमें से वह काल कालकी अपेक्षा कितना है अर्थात् प्रमत्त संयतजीव कितने समय तक प्रमत्त संयत्त रहता है तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु मंडितपुत्र से कहते हैं कि 'मंडिय पुत्ता' हे मंडितपुत्र 'एगंजीवं पडुच्च' एक जीवको अपेक्षा से जो इ बातका विचार किया जावे तो वह काल जघन्यरूप में 'एक्कं समय

અપેક્ષાએ આ સૂત્રમાં પ્રરૂપણા કરી છે-મંડિતપુત્ર પૂછે છે-'भंते' હે ભદન્ત 'पमत्तसंजयस्स' મોહનીય આદિ કર્મોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રમાદને અધી બનેલા 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' પ્રમત્ત સંયમમાં વર્તતા, પ્રમત્ત સંયતની પ્રમત્ત દશા ક્યાં સુધી ચાલૂ રહે છે? એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વા બતાવી છે—'सव्वा वि य णं पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ ?' કહેવાનું તાત્પ એ છે કે પ્રમત્તસંયત જીવ કેટલા સમય સુધી પ્રમત્ત રહે છે? અથવા આ પ્રમા પણ સમજાવી શકાય છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેલા પ્રમત્તસંયમીનો એ ગુણસ્થાનમ રહેવાનો જે સમસ્ત કાળ છે, તે કાળમાંથી પ્રમત્તદશામાં રહેવાનો કાળ કેટલો છે તેનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે—'मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર 'एगं जीवं पडुच्च' એક જીવની અપેક્ષાએ તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે કા

एकः समयो भवति सच प्रमत्तसंयमप्रतिपत्तिसमयसमनन्तरमेव मरणाद् भवितुमर्हतीति संभाव्य जघन्यत उक्तः तथा 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टेन 'देसूणा पुव्वकोडी' देशोना पूर्वकोटी भवति, तदुक्तं विवृतौ–'प्रत्येकमन्तर्मुहूर्तप्रमाणे एवं प्रमत्ताऽप्रमत्तगुणस्थानके, ते च पर्यायेण जायमाने देशोनपूर्वकोटिं यावदुत्कर्षेण भवतः, संयमवतो हि पूर्वकोटिरेव परमायुः सच संयममष्टसु मष्टसु वर्षेषु गतेषु एवं संयमं गृह्णाति 'णाणाजीवे पडुच्च सव्वाद्धा' नानाजीवान्

एक समयका है. और 'उक्कोसेणं' उत्कृष्टरूप में 'देसूणा पुव्वकोडी' कुछ कम पूर्वकोटिका है। इसका तात्पर्य ऐसा है कि किसी जीवने छट्ठे गुणस्थान पर आरोहण किया और आरोहण करनेके एक समय बाद ही उसका मरण हो गया ऐसी संभावना करके जघन्य से छट्ठे गुणस्थान का काल एक समय कहा है। तथा उत्कृष्ट से जो देशोन पूर्वकोटि कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि छट्ठे और सातवें गुणस्थान का काल एक एक अन्तर्मुहूर्तका है अब ये दोनों गुणस्थान क्रम २से एक जीव में हों तो देशोनपूर्वकोटितक हो सकते हैं। क्यों कि संयमशाली जीवकी उत्कृष्ट आयु पूर्वकोटितक की हो सकती है। अब जिस जीवकी आयु उत्कृष्ट से एक पूर्वकोटिकी है ऐसा जीव अष्ट वर्षके बाद ही संयम धारण करता है. इसलिये यहां देशोन पूर्वकोटि उत्कृष्ट काल कहा गया हैं। क्यों कि इतने वर्ष उस पूवकोटि में से कम हो गये हैं। बाकी समयतक उसने संयमका

ઓછામાં ઓછા 'एक्कं समयं' એક સમયને। છે અને વધારેમાં વધારે 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' પૂર્વ કોટિથી થોડા ન્યૂન છે. તેનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–કોઇ જીવ છઠ્ઠા ગુણસ્થાને આરોહણ કરે અને આરોહણ કર્યા પછી એક સમયમાં જ તેનું મરણ થઇ જાય તો એવી પરિસ્થિતિમાં છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનો કાળ જઘન્યની અપેક્ષાએ (ઓછામાં ઓછો) એક સમયનો છે. વધારેમા વધારે તે કાળ પૂર્વ કોટિથી થોડા ન્યૂન છે કહેવાનું કારણ એ છે કે છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનનો કાળ એક એક અન્તર્મુહૂર્તનો છે. હવે એક જ જીવમાં ક્રમે ક્રમે તે બન્ને ગુણસ્થાન હોય તો 'પૂર્વ કોટિથી થોડા ન્યૂન' કાળ પર્યન્ત તે રહી શકે છે કારણ કે સંયમયુકત જીવનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય પૂર્વ કોટિ પર્યન્તનું જ હોય શકે છે. જે જીવનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ (વધારેમાં વધારે આયુ) એક પૂર્વ કોટિનું હોય છે એવો જીવ આઠ વર્ષ પછી જ સંયમ ધારણ કરે છે. તેથી અહીં વધારેમાં વધારે કાળ પૂર્વ કોટિથી ન્યૂન કહ્યો છે, કારણ કે તેટલા વર્ષને પૂર્વ-કોટિમાંથી બાદ કરવા પડે છે. બાકીના સમય પર્યન્ત તે સંયમનું સેવન કરે છે.

'भंते ! त्ति' हे भदन्त ! प्रमत्तसंयतस्य खलु प्रमत्तस्य मोहनीयादि कर्मोदय प्रमादसम्पन्नस्य सतः संयतस्य अनगारस्य 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' त्ति, प्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य न तु अन्यस्मिन् संयमे इत्यर्थः 'सव्वा वि य णं' सर्वा अपि च खलु सर्वकाल सम्भवाऽपि च 'पमत्तद्धा' प्रमत्ताद्धा प्रमत्तस्य अद्धा प्रमत्ताद्धा प्रमत्तगुणस्थानककालः 'कालओ' कालतः प्रमत्ताद्धा काल समूह-लक्षणं कालमपेक्ष्य 'केवच्चिरं होइ' कियच्चिरं भवति, कियन्तं कालं यावद् भवति? प्रमत्तसंयमं पालयतः प्रमत्तसंयमिनः सर्वः संमिल्य कियत् प्रमत्तसंयमकालो भवति इति प्रश्नः । भगवानाह-'मंडियपुत्ता' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'एगजीवं पडुच्च' एकजीवं प्रतीत्य आश्रित्य 'जहण्णेणं' जघन्येन 'एक्कं समयं'

प्ररूपित करते हैं-मंडितपुत्र प्रभुसे प्रश्न करते हुए पूछते हैं 'कि 'भंते' हे भदन्त ! 'पमत्तसंजयस्स' प्रमत्तसंयत के कि जो मोहनीय आदि कर्मों के वशवर्ती बना हुआ है और इस कारण से जो 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' प्रमत्तसंयम में वर्तमान है उसके वह प्रमत्तदशा कबतक रहती है यही बात 'सव्वा वि य णं पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ' इस सूत्र पाठ द्वारा पूछी गई है अर्थात् छट्टे गुणस्थान में रहनेवाले प्रमत्तसंयमी का छट्टे गुणस्थानका जो समस्त काल है उसमें से वह काल कालकी अपेक्षा कितना है ? अर्थात् प्रमत्त संयतजीव कितने समय तक प्रमत्त संयत्त रहता है ? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु मंडितपुत्र से कहते हैं कि 'मंडिय-पुत्ता' हे मंडितपुत्र 'एगंजीवं पडुच्च' एक जीवको अपेक्षा से जो इस बातका विचार किया जावे तो वह काल जघन्यरूप में 'एक्कं समयं'

અપેક્ષાએ આ સૂત્રમાં પ્રરૂપણા કરી છે-મંડિતપુત્ર પૂછે છે-'भंते !' હે ભદન્ત ! 'पमत्तसंजयस्स' મોહનીય આદિ કર્મોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલા પ્રમાદને અધીન બનેલા 'पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' પ્રમત્ત સંયમમાં વર્તતા, પ્રમત્ત સંયતની તે પ્રમત્ત દશા ક્યાં સુધી ચાલુ રહે છે ? એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા બતાવી છે—'सव्वा वि य णं पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ ?' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પ્રમત્તસંયત જીવ કેટલા સમય સુધી પ્રમત્ત રહે છે ? અથવા આ પ્રમાણે પણ સમજાવી શકાય છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેલા પ્રમત્તસંયમીનો એ ગુણસ્થાનમાં રહેવાનો જે સમસ્ત કાળ છે, તે કાળમાંથી પ્રમત્તદશામાં રહેવાનો કાળ કેટલો છે ? તેનો જવાબ મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે—'मंडियपुत्ता !' હે મંડિતપુત્ર ! 'एगं जीवं पडुच्च' એક જીવની અપેક્ષાએ તેનો વિચાર કરવામાં આવે તો તે કાળ

भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'एगजीवं पडुच्च' एकजीवं प्रतीत्य 'जहन्नेणं' जघन्येन 'अंतोमुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्त्तम् अप्रमत्तसंयमकालः यतोहि अप्रमत्तावस्थायां वर्तमानस्य संयमिनः अन्तर्मुहूर्त्त मध्ये मरणाभावात् इत्येतावान् प्रमत्ताद्धातोऽस्य विशेषः किन्तु 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी' उत्कृष्टेन देशोना पूर्वकोटी-अप्रमत्तसंयमकालः, 'णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धं' नानाजीवान् प्रतीत्य आश्रित्य तु सर्वाद्धा सर्वकालः अप्रमत्तसंयमस्य भवति। मण्डितपुत्रो वदति-'सेवं भंते !' इत्यादि । सेवं भंते सेवं भंते !' त्ति तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! भवता यदुक्तं तत् सत्यमेव 'भगवं मंडिय-

मंडितपुत्र से कहते हैं कि-'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'एगजीवं पडुच्च' एक जीवकी अपेक्षा लेकर 'जहन्नेणं' जघन्यसे सातवें गुणस्थान का काल 'अंतो मुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्तका है क्यों कि सातवें गुणस्थान की स्थिति अन्तर्मुहूर्त की है । इसलिये सातवें गुणस्थान में रहनेवाला संयत अन्तर्मुहूर्त पहिले नहीं मरता है उसका अन्तर्मुहूर्त के बाद ही मरण हो सकता है । इसलिये जघन्यकाल एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है । अप्रमत्तसंयतकी अपेक्षा छट्ठे गुणस्थान का जो अन्तर्मुहूर्त है वह बडा है । उत्कृष्ट काल देशोन पूर्वकोटिका है । तथा नानाजीवोंकी अपेक्षा लेकर इस सातवें गुणस्थान का काल सर्वाद्धा है सर्वकाल में सातवें गुणस्थान वाले मिलते हैं । इस प्रकार प्रभु के मुख से सुनकर मण्डितपुत्र ने कहा- 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' हे भदन्त ! आपने जो प्रतिपादन किया है वह सर्वथा सत्य ही है।

હે મંડિતપુત્ર ! 'एगजीवं पडुच्च' એક જીવની અપેક્ષાએ 'जहन्नेणं' સાતમા ગુણસ્થાનનો ઓછામાં ઓછો કાળ અંતર્મુહૂર્તનો છે, કારણ કે સાતમા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે, તેથી સાતમાં ગુણસ્થાનમાં રહેલો સંયમી જીવ અન્તર્મુહૂર્ત પહેલાં મરતો નથી—અન્તર્મુહૂર્ત બાદ જ તેનું મરણ થઇ શકે છે. તેથી જ જઘન્યકાળ એક અન્તર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનું જે અન્તર્મુહૂર્ત છે. તે અપ્રમત્ત સંયમના અન્તર્મુહૂર્તથી મોટું છે. અને તેનો વધારેમાં વધારે કાળ પૂર્વકોટિથી થોડા ન્યૂન છે. વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ સાતમા ગુણસ્થાનનો કાળ 'सर्वाद्धा' સર્વકાળ છે—સર્વ કાળમાં સાતમાં ગુણસ્થાનવાળા મળે છે. પ્રભુના મુખારવિંદથી આ પ્રમાણે જવાબ સાંભળીને મંડિતપુત્ર તેમનાં વચનોમાં અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે— 'सेवं भंते !' ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે તદ્દન સત્ય જ છે.

प्रतीत्य आश्रित्य तु सर्वाद्धा सर्वकालः प्रमत्तसंयमस्य भवति, एतावता एकं-जीवमाश्रित्य जघन्यतः एकसमयः, उत्कृष्टतो देशोनपूर्वकोटीच प्रमत्तसंयम-कालः, नानाजीवान् आश्रित्य तु सर्वकाल एव प्रमत्तसंयमकाल इति फलितम् । अथ मण्डितपुत्रः अप्रमत्तसंयमस्य कालं पृच्छति-'अप्पमत्तसंजमस्स णं भंते!' इत्यादि । हे भदन्त ! अप्रमत्तसंयवस्य खलु श्रमणस्य 'अप्पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स' अप्रमत्तसंयमे वर्तमानस्य नतु अन्यस्मिन् संयमे 'सव्वा वि णं अप्पमत्ताद्धा' सर्वा अपि सर्वकालसंभवा अपि अप्रमत्ताद्धा अप्रमत्तगुणस्थानककालः 'कालओ' कालतः अप्रमत्ताद्धा कालसमूहस्वरूपकालमाश्रित्येत्यर्थः 'केवचिरं होइ' कियच्चिरं भवति कियत् कालपर्यन्तं भवति ? अर्थात् अप्रमत्तसंयमं पालयतः सर्वः कियान् अप्रमत्तसंयमकालो भवति इति प्रश्नः ।

आराधन किया है । तथा 'णाणाजीवे पडुच्च' अनेक जीवोंकी अपेक्षा लेकर जब छट्ठे गुणस्थान के काल का विचार किया जाता है तो इस का काल सर्वकाल है क्यों कि ऐसा कोई समय नहीं है कि जिसमें कोइ न कोइ जीव छट्ठे गुणस्थानमें न रहता हो । इस अपेक्षा इस का काल सर्वाद्धा कहा गया है । अब मंडितपुत्र ! 'अप्रमत्त संयम का काल कितना है' इस बातको पूछते हैं-हे भदन्त ! अप्रमत्तसंयम में वर्तमान अप्रमत्त संयतजीव कितने समय तक सातवे गुणस्थानमें रह सकता है-'अप्पमत्तसंजयस्स णं भंते ! अप्पमत्तसंजमे वट्टमाणस्स सव्वा वि य णं अप्पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ' यही बात इस सूत्र द्वारा प्रभु से मंडितपुत्रने पूछी है -अप्रमत्त संयतका अप्रमत्त गुणस्थानका जितना सब काल है उसमेंसे एक अप्रमत्त संयत का काल कालकी अपेक्षा कितना है ? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु

'णाणा जीवे पडुच्चं' અનેક જીવોની અપેક્ષાએ જો છઠ્ઠા ગુણસ્થાનના કાળને વિચાર કરવામાં આવે તો 'सव्वाद्धा' તે કાળ સર્વકાળ છે, કારણ કે એવો કોઇ પણ કાળ નથી કે જ્યારે કોઈને કોઇ જીવ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેતો ન હોય. હવે મંડિતપુત્ર અપ્રમત્ત સંયમના કાળ વિષે પ્રશ્ન કરે છે. 'अप्पमत्तसंजयस्स णं भंते ! अप्पमत्त-संजमे वट्टमाणस्स सव्वा वि य णं अप्पमत्तद्धा कालओ केवच्चिरं होइ ?' હે ભદન્ત ! અપ્રમત્ત સંયમનું સેવન કરનારા અપ્રમત્તસંયત જીવ કેટલા સમય પર્યન્ત સાતમા ગુણસ્થાનમાં રહે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અપ્રમત્તસંયમને અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનમાં રહેવાને જેટલો કુલ કાળ છે એટલા કાળમાંથી એક અપ્રમત્ત સંયતને કાળ કેટલો છે ? તેનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-'मंडियपुत्ता !'

भगवानाह-'मंडियपुत्ता !' इत्यादि । हे मण्डितपुत्र ! 'एगजीवं पडुच्च' एकजीवं प्रतीत्य 'जहन्नेणं' जघन्येन 'अंतोमुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्त्तम् अप्रमत्तसंयम-कालः यतोहि अप्रमत्तावस्थायां वर्तमानस्य संयमिनः अन्तर्मुहूर्त्त मध्ये मर-णाभावात् इत्येतावान प्रमत्ताद्धातोऽस्य विशेषः किन्तु 'उक्कोसेणं देसूणा पुव्व-कोडी' उत्कृष्टेन देशोना पूर्वकोटी-अप्रमत्तसंयमकालः, 'णाणाजीवे पडुच्च सव्वद्धं' नानाजीवान् प्रतीत्य आश्रित्य तु सर्वाद्धा सर्वकालः अप्रमत्तसंयमस्य भवति। मण्डितपुत्रो वदति-'सेवं भंते !' इत्यादि । सेवं भंते सेवं भंते !' त्ति तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! भवता यदुक्तं तत् सत्यमेव 'भगवं मंडिय-

मंडितपुत्र से कहते हैं कि-'मंडियपुत्ता' हे मंडितपुत्र ! 'एगजीवं पडुच्च' एक जीवकी अपेक्षा लेकर 'जहन्नेणं' जघन्यसे सातवें गुणस्थान का काल 'अंतो मुहुत्तं' अन्तर्मुहूर्तका है क्यों कि सातवें गुणस्थान की स्थिति अन्तर्मुहूर्त की है । इसलिये सातवें गुणस्थान में रहनेवाला संयत अन्तर्मुहूर्त पहिले नहीं मरता है उसका अन्तर्मुहूर्त के बाद ही मरण हो सकता है । इसलिये जघन्यकाल एक अन्तर्मुहूर्त का कहा गया है । अप्रमत्तसंयतकी अपेक्षा छट्ठे गुणस्थान का जो अन्त-मुहूर्त है वह बडा है । उत्कृष्ट काल देशोन पूर्वकोटिका है । तथा नानाजीवोंकी अपेक्षा लेकर इस सातवें गुणस्थान का काल सर्वाद्धा है सर्वकाल में सातवें गुणस्थान वाले मिलते हैं । इस प्रकार प्रभु के मुख से सुनकर मण्डितपुत्र ने कहा- 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' हे भदन्त ! आपने जो प्रतिपादन किया है वह सर्वथा सत्य ही है।

હે મંડિતપુત્ર ! 'एगजीवं पडुच्च' એક જીવની અપેક્ષાએ 'जहन्नेणं' સાતમા ગુણ-સ્થાનનો ઓછામાં ઓછો કાળ અંતર્મુહૂર્તનો છે, કારણ કે સાતમા ગુણસ્થાનની સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે, તેથી સાતમાં ગુણસ્થાનમાં રહેલો સંયમી જીવ અન્તર્મુહૂર્ત પહેલાં મરતો નથી—અન્તર્મુહૂર્ત બાદ જ તેનું મરણ થઇ શકે છે. તેથી જ જઘન્યકાળ એક અન્તર્મુહૂર્તનો કહ્યો છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનનું જે અન્તર્મુહૂર્ત છે. તે અપ્રમત્ત સંયમના અન્તર્મુહૂર્તથી મોટું છે. અને તેનો વધારેમાં વધારે કાળ પૂર્વકોટિથી થોડો ન્યૂન છે. વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ સાતમા ગુણસ્થાનનો કાળ 'सव्वद्धा' સર્વકાળ છે—સર્વ કાળમાં સાતમાં ગુણસ્થાનવાળા મળે છે. પ્રભુના મુખારવિંદથી આ પ્રમાણે જવાબ સાંભળીને મંડિતપુત્ર તેમનાં વચનોમાં અપાર શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે— 'सेवं भंते !' ઇત્યાદિ હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે તદ્દન સત્ય જ છે.

पुत्ते' भगवान् मण्डितपुत्रः 'अणगारे' अनगारः 'समणं भगवं महावीरं' श्रमणं भगवन्तं महावीरं 'वंदइ नमंसइ' वन्दते, नमस्यति 'वंदित्ता, वन्दित्वा 'नमंसित्ता' नमस्यित्वा 'संजमेणं तवसा 'संयमेन तपसा 'अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' आत्मानं भावयन् विहरति ॥सू० ५॥

लवणसमुद्रीय जलोपचयापचयहेतुवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ' वंदित्ता, नमंसित्ता एवं वयासी-कम्हाणं भंते ! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठ-मुद्दिट्ठ-पुण्णिमासिणीसु अइरेगं वड्ढइवा ? हायइवा ! जहा जीवाभिगमे लवणसमुद्दवत्तव्वया नेयवा, जाव-लोयट्ठिइ, लोयाणुभावे, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥ सू० ६ ॥

छाया-भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते, नमस्यति, वन्दित्वा, नमस्यित्वा, एवम् अवादीत्-कस्माद् भगवन् ! लवण-

---

इस प्रकार कहकर भगवान है मंडितपुत्र अनगारने श्रमण भगवान महावीर को वंदना की और नमस्कार किया। वंदना नमस्कार कर फिर वे तप और संयमसे आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर बैठ गये ॥ सू० ९ ॥

लवणसमुद्र के जल के उपचय और अपचय होने में कारण की वक्तव्यता 'भंते ति भगवं गोयमे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(भंते त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ) हे भदन्त ! ऐसा कहकर भगवान् गौतमने श्रमण भगवान् महावीर प्रभु को वन्दना की, नमस्कार किया (वंदित्ता नमंसित्ता)

તેમાં શંકાને સ્થાન જ નથી. ત્યાર બાદ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમને તપથી આત્માને ભવિત કરતાં તે તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૫ ॥

લવણસમુદ્રનાં પાણીની વધઘટ (ભરતી ઓટ.) થવાના કારણનું નિરૂપણ 'भंते ! त्ति भगवं गोयमे' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ—(भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीर वंदइ नमंसइ) 'હે ભદન્ત !' એવું સંબોધન કરીને ભગવાન ગૌતમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા

समुद्रः चतुर्दशी–अष्टमी–उद्दिष्ट–पूर्णिमासिषु अतिरेकं वर्द्धते वा ? हीयते वा यथा जीवाभिगमे लवणसमुद्रवक्तव्यता ज्ञातव्या, यावत्–लोकस्थितिः, लोकानुभावः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति यावत् विहरति ॥सू० ६॥

टीका–मण्डितपुत्रगमनानन्तरं भगवान् गौतमः मनोगतभावं पृच्छति–'भंते!' इत्यादि । हे भगवन् ! इति शब्देन सम्बोध्य 'भगवं गोयमे' भगवान् गौतमः

वंदना नमस्कार करके (एवं वयासी) फिर इस प्रकार पूछा (कम्हा णं भंते ! लवणसमुद्रमें (चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु अइरेगे वड्ढइ वा हायइ वा) हे भदन्त ! किस कारण से लवणसमुद्र चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या एवं पूर्णमासी इन तिथियों में अधिक बढता है और किस कारण से अधिक घटता है ? (जहा जीवाभिगमे लवणसमुद्दवत्तव्वया नेयव्वा जाव लोयट्ठिई लोयाणुभावे) हे गौतम ! जीवाभिगमसूत्र में लवणसमुद्र के संबंध में जैसा कथन किया गया वैसा ही कथन यावत् लोकस्थित और लोकानुभाव तक जानना चाहिये । (सेवं भंते ! सेवं ! भंते ! त्ति जाव विहरइ) हे भदंत ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही हैं–ऐसा ही हैं–इस प्रकार कहकर भगवान् गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

टीकार्थ–मण्डितपुत्र के जाने के बाद भगवान् गौतमने प्रभु से अपने मनोगत भाव को पूछा–'भंत्ते ति' इत्यादि–पूछने के पहिले हे भदन्त ! इस प्रकार से प्रभु को पहिले उन्होंने संबोधित किया ।

કરી, નમસ્કાર કર્યા. (वंदित्ता नमंसित्ता) વંદણા નમસ્કાર કરીને (एवं वयासी) આ પ્રમાણે પૂછ્યું–(कम्हाणं भंते ! लवणसमुद्दे चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ पुण्णमासिणीसु अइरेगं वड्ढइ वा हायइ वा ? હે ભદન્ત ! શા કારણે લવણસમુદ્રના જળની ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા, અને પૂર્ણિમાના તિથિએ અધિક વૃદ્ધિ થાય છે ? અને શા કારણે તેમાં અધિક ઘટાડો થાય છે ? (जहाजीवाभिगमे लवणसमुद्दवत्तव्वया नेयव्वा जाव लोयट्ठिई लोयाणुभावे) હે ગૌતમ ! જીવાભિગમસૂત્રમાં લવણસમુદ્ર વિષે જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે. લોકસ્થિતિ અને લોકાનુભાવ પર્યન્ત તે વર્ણન ગ્રહણ કરવું જોઈએ. (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ) હે ભદન્ત ! આપની વાત તદ્દન સત્ય છે. આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ છે. એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—મંડિતપુત્ર મહાવીર પ્રભુ પાસેથી વિદાય થયા પછી, ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને 'भंते त्ति' હે ભદન્ત ! એવું સંબોધન કરે છે. ત્યાર બાદ 'समणं भगवं

'समणं भगवं, महावीरं' श्रमणं भगवन्तं महावीरम् 'वंदइ नमंसइ' वन्दते, नमस्यति 'वंदित्ता, नमंसित्ता' वन्दित्वा, नमस्यित्वा एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्. 'कम्हाणं भंते !' हे भगवन् ! कस्मात् कारणात् खलु 'लवणसमुद्दे' लवणसमुद्रः 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठ-पुण्णमासिणीसु' चतुर्दशी-अष्टमी-उद्दिष्ट-पूर्णिमासिषु चतुर्दशी-अष्टमी-अमावास्या-पूर्णिमासु तिथिषु 'अतिरेगं' तिथ्यन्तरापेक्षया अधिकाधिकम् कथं 'वड्ढइ वा' वर्द्धते ? उपचीयते ? वा कथं 'हायइ वा' हीयते अपचीयते वा ? शास्त्रकारः भगवदुत्तरं संगृह्य माह-'जहा जीवाभिगमे' इत्यादि । हे गौतम ! यथा जीवाभिगमे 'लवणसमुद्दवत्तव्वया लवणसमुद्रवक्तव्यता प्रतिपादिता तथा 'नेयव्वा' तथाऽत्रापि ज्ञातव्या, कियत्प-

बाद में 'समणं भगवं महावीरं' श्रमण भगवान् महावीर को 'वंदइ' उन्होंने गुणस्तुतिरूप वंदना की और उसके बाद उन्होंने उन्हें 'नमंसइ' पंचांग नमनपूर्वक नमस्कार किया । 'वंदित्ता नमंसित्ता' वन्दना नमस्कार करके 'एवं वयासी' इस प्रकार से फिर उन्होंने पूछा-'कम्हा णं भंते !' हे भदन्त ! इस में क्या कारण है जो 'लवणसमुद्दे' लवणसमुद्र 'चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु' चतुर्दशी, अष्टमी, अमावास्या एवं पूर्णमासी इन तिथियों में 'अइरेगं' अन्य तिथीओं की अपेक्षा अधिकाधिक 'वड्ढइ वा' बढता है और 'हायइवा' घटता है ? शास्त्रकार भगवान् के द्वारा दिए हुए उत्तर को संग्रहीत करके कहते हैं कि-'जहा जीवाभिगमे लवणसमुद्दवत्तव्वया' जीवाभिगम नामक सूत्र में जैसी लवणसमुद्र के संबंध में कथन किया है उसी प्रकार का

महावीरं' તેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને 'वंदइ नमंसइ' વંદણા નમસ્કાર કરે છે. વંદણા એટલે ગુણસ્તુતિરૂપ વંદણા અને નમસ્કાર એટલે પંચાંગ નમાવીને નમન કરવું તે 'वंदित्ता नमंसित्ता' વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક 'एवं वयासी' આ પ્રમાણે પૂછયું- 'कम्हाणं भंते !' હે ભદન્ત ! શા કારણે એવું બને છે કે 'लवणसमुद्दे' લવણસમુદ્ર 'चाउद्दसमुद्दिट्ठ पुण्णमासिणीसु' ચૌદશ, આઠમ, અમાસ અને પૂર્ણિમાની તિથિએ 'अइरेगं' બીજી તિથિઓ કરતાં અધિક પ્રમાણમાં 'वड्ढइवा' વૃદ્ધિ પામે છે અને 'हायइवा' ઓટ પામે છે ? કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ઉપરોકત તિથિયોમાં લવણસમુદ્રમાં વધારે મોટી ભરતી-ઓટ થવાનું કારણ શું છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે 'जहा जीवाभिगमे लवणसमुद्दवत्तव्वया नेयव्वा' જીવાભિગમ સૂત્રમાં લવણસમુદ્ર વિષે જે કથન થયું છે, તે સમસ્ત કથન અહીં પણ

यन्तमित्यत आह-'जाव-लोअट्ठिइ' यावत्-लोकस्थितिः, अयम्भावः- हे गौतम! लवणसमुद्रस्य मध्यभागे चतुर्दिक्षु लक्षयोजनप्रमाणाश्चत्वारो महापातालकलशास्सन्ति तेषाञ्चाधस्तने त्रिभागे वायुः, मध्यमे त्रिभागे वायुजले उपरितने त्रिभागे तु जलमिति, एवमन्ये सहस्रयोजनप्रमाणाः क्षुद्रपातालकलशाश्चतुरशीत्यधिकाष्टशतोत्तरसप्तसहस्रसंख्यकाः वाटवादियुक्तत्रिभागवन्तः सन्ति, तेषाञ्च वातविक्षोभादिवशात् चतुर्दशी-अष्टम्यादिषु लवणसमुद्रस्य जलवृद्धिः, यदा तु वात विक्षोभाद्यभावस्तदा जलहानि र्भवति, अथ कस्मात् लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं

कथन यहां पर भी जानना चाहिये-और वह कथन 'लोयट्ठिई' लोयाणुभावे' इस पाठतक ग्रहण करना चाहिये। इसका भाव यह है- हे गौतम! लवणसमुद्र के मध्यभाग में चारों दिशाओं में एक एकलाख योजन प्रमाणवाले चार महापातालकलश हैं। उनके नीचे के तीसरे भाग में केवल वायु है। मध्यके तीसरेभागमें वायु और जल है तथा ऊपरके तीसरेभाग में सिर्फजल ही है। इसी प्रकार से और भी एकहजार योजन प्रमाणवाले क्षुद्रपाताल कलश हैं। इनकी संख्या ७८८४ है। इनका भी नीचे का तीसरे भाग वायु से, बीच का तीसराभाग वायु और जल से तथाऊपरका तीसरा भाग केवल जल से ही भरा रहता है। चतुर्दशी, अष्टमी आदि तिथियों में जब इन महापाताल कलशों एवं क्षुद्रपाताल कलशो की वायुओं का विक्षोभ आदि होता है तब लवणसमुद्र के जल की वृद्धि होती है। और जब वायुका विक्षोभ आदि नहीं होता है-तब जलकी हानि होती है। अब कोइ यहां पर ऐसा

ગ્રહણ કરવાનું છે. તે કથન કયા સુધી ગ્રહણ કરવું. 'लोयट्ठिई लोयाणुभावे' આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તનું કથન ગ્રહણ કરવું. તે કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-હે ગૌતમ! લવણસમુદ્રના મધ્યભાગમાં ચારે દિશાઓમાં એક લાખ યોજનના પ્રમાણવાળા ચાર મહાપાતાળ કળશ છે. તેમના નીચેના ⅓ ભાગમાં વાયુ છે. મધ્યના ⅓ ભાગમાં વાયુ અને પાણી છે અને ઉપરના ⅓ ભાગમાં પાણી જ છે એજ પ્રમાણે એક હજાર યોજન પ્રમાણવાળા બીજાં પણ ૭૮૮૪ ક્ષુદ્રપાતાળ કળશ છે, તેમનો પણ નીચેનો ⅓ ભાગ વાયુથી, વચ્ચેનો ⅓ ભાગ વાયુ અને જળથી અને ઉપરનો ⅓ ભાગ જળથી જ ભરેલો છે. ચૌદશ, આઠમ, આદિ તિથિયોમાં જ્યારે એ મહાપાતાલ કલશો અને ક્ષુદ્રપાતાળ કળશોના વાયુનો વિક્ષોભ થાય છે ત્યારે લવણસમુદ્રમાં જળની વૃદ્ધિ થાય છે, અને જ્યારે જળનો વિક્ષોભ થતો નથી ત્યારે જળમાં ઘટાડો થાય છે. કદાચ

नोत्प्लावयति ? अर्हदादिप्रभावात्, लोकस्थितिर्वा एषा वर्तते इति संग्राह्यम्, तदेवाह-'लोअट्ठिइ' लोकस्थितिः लोकव्यवस्था, 'लोआणुभावे' लोकानुभावः लोकप्रभावः अन्ते गौतमः भगवद्वचनं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति अर्थात् हे भगवन् ! भवता यदुक्तं तत् एवं यथार्थभूतमेव 'जाव-विहरइ'-यावत्-विहरति संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति तिष्ठति। 'किरिया समत्ता' क्रिया समाप्ता क्रियानिरूपणं समाप्तम् ॥ सू० ६ ॥

इति श्री-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-५ ॥

प्रश्न करे कि लवण समुद्र एक छलकमें जम्बूद्वीप को क्यों नहीं भर देता है ? तो इसका समाधान यह है कि अरिहंत आदि के प्रभाव से वह उसे नहीं भर सकता है। अथवा लोककी स्थिति ही ऐसी है। यहीबात 'लोयट्ठिइ लोयाणुभावे' इनपदों द्वारा प्रकट की गई है। अब अन्त में गौतम भगवान के वचन को प्रमाणभूत प्रकट करते हुए कहते हैं कि-'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त ! आपने जो कहा है वह सब यथार्थभूत ही है। इस प्रकार कहकर वे संयम और तप से आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर बैठ गये। 'किरिया सम्मत्ता' यह क्रिया निरूपण समाप्त हुआ ॥ सू० ६ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रियदर्शि व्याख्याके तीसरे शतकका तीसरा उद्देशक संपूर्ण ॥

કોઇ એવી શંકા કરે કે લવણસમુદ્ર તેના એક જ ઉછાળાથી (ઝલકથી) જંબૂદ્વીપને કેમ ભરી દેતો નથી? તો તેનું સમાધાન એ છે કે અરિહંત આદિના પ્રભાવથી એવું બનતું નથી. અથવા લોકની સ્થિતિ જ એવી છે. એજ વાતનું પ્રતિપાદન 'लोयट्ठिइ लोयाणुभावे' આ પદો દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનોમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા કહે છે કે 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા. 'किरिया सम्मत्ता' આ રીતે ક્રિયાનિરૂપણ સમાપ્ત થાય છે. ।સૂ. ૬।

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલ મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૩-૫ ॥

तृतीयशतकस्य चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्–

अनगारः विकुर्वणया वैक्रिययानरूपेण यान्तं देवं देवरूपेण पश्यति-यान-रूपेण वा ? इति गौतमस्य प्रश्नः, कश्चिद्देवरूपेण, कश्चिद् यानरूपेण, कश्चि-दुभयरूपेण, कश्चिदनुभयरूपेण पश्यति इति चतुर्भङ्ग्या भगवतः समाधानम्, ततस्तथैव देवी विषयकः, देवीसहित देवविषयकश्च गौतमस्य पुनःप्रश्नः पूर्व-वदेव भगवतश्चतुर्भङ्ग्या समाधानञ्च, ततो वृक्षं पश्यन् अनगारः तस्यान्तः, बहिश्च पश्यति नवेति तस्य प्रश्नः, भगवतश्चतुर्भङ्ग्योत्तरम् तथैव वृक्षस्य मूल–कन्द–स्कन्ध–त्वचा–शाखा–पत्र–पुष्प–फल–बीजानां परस्परं प्रत्येकं क्रमशो द्वयो-

तृतीयशतक का चतुर्थ उद्देशक प्रारंभ–

इस चतुर्थ–उद्देशक का विषय विवरण संक्षेप से इस प्रकार है अनगार, विकुर्वणाशक्ति से निष्पादित वैक्रिययानरूप से जाते हुए देवको देवके रूपसे देखता है कि यानविमानरूप से देखता हैं? ऐसा यह गौतम का प्रश्न है । 'कोइ अनगार देवरूप से, कोइ अनगार यान-रूप से, कोइ अनगार उभय रूपसे, और कोइ अनगार अनुभयरू' पसे देखता है' इस प्रकारकी चतुंभंगी से प्रभुका इस प्रश्नका यह उत्तर है । इसी तरहका गौतमका देवी सहित देवविषयक प्रश्न है और इस प्रश्न का समाधान चर्तुभगी को लेकर प्रभुने दिया है ऐसा कथन है । वृक्षको देखता हुआ अनगार उसके भीतरी भाग को और बाहिरी भागको देखता है कि नहीं देखता है ? ऐसा गौतम का प्रश्न–इस पर चतुर्भंगी को लेकर प्रभुका उत्तर । इसतरह से वृक्ष के मूल, कंद, स्कन्ध, डालीशाखा, पत्र, पुष्प, फल, बीज, इनके विषय

ત્રીજા શતકના ચોથા ઉદ્દેશકની શરૂઆત—

ચોથા ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ—

'વિકુર્વણા શકિત દ્વારા નિર્મિત વૈક્રિયયાનરૂપે જતા દેવને અણગાર દેવરૂપે દેખે છે કે યાનરૂપે દેખે છે?' એવો ગૌતમનો પ્રશ્ન. તેનો મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે જવાબ આપે છે. કોઇ અણગાર દેવરૂપે, કોઇ અણગાર યાનરૂપે, કોઇ અણગાર ઉભય-રૂપે, અને કોઇ અણગાર અનુભયરૂપે દેખે છે.' આ પ્રકાર ચતુર્ભંગીરૂપ ચાર વિકલ્પવાળો ઉત્તર મળે છે. એજ પ્રમાણે દેવી વિષયક અને દેવી સહિત દેવ વિષયક ઉપર મુજબ-નો જ પ્રશ્ન અને ઉપરના જ ચાર વિકલ્પો વાળો ઉત્તર. ગૌતમનો પ્રશ્ન-'વૃક્ષને જોતો અણગાર તેના અંદરના ભાગને તથા બહારના ભાગને દેખે છે કે નહીં?' અને ચાર વિકલ્પોવાળો તેને ઉત્તર મળે છે. એજ પ્રમાણે વૃક્ષના મૂળ, કંદ, થડ, ડાળી, પત્ર, પુષ્પ,

नोत्प्लावयति ? अर्हदादिप्रभावात्, लोकस्थितिर्वा एषा वर्तते इति संग्रा तदेवाह-'लोअट्ठिइ' लोकस्थितिः लोकव्यवस्था, 'लोआणुभावे' लोक भावः लोकप्रभावः अन्ते गौतमः भगवद्वचनं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भं सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति अर्थात् हे भगव भवता यदुक्तं तत् एवं यथार्थभूतमेव 'जाव-विहरइ'-यावत्-विह संयमेन तपसा आत्मानं भावयन् विहरति तिष्ठति। 'किरिया समत्ता' त्रि समाप्ता क्रियानिरूपणं समाप्तम् ॥ सू० ६ ॥

इति श्री-जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्रं भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकस्य तृतीयोद्दे शकः समाप्तः ॥ ३-५ ॥

प्रश्न करे कि लवण समुद्र एक झलकमें जम्बूद्वीप को क्यों नहीं ? देता है ? तो इसका समाधान यह है कि अरिहंत आदि के प्रभा से वह उसे नहीं भर सकता है । अथवा लोककी स्थिति ही ऐ है । यहीबात 'लोयट्ठिइ लोयाणुभावे' इनपदों द्वारा प्रकट की गई अब अन्त में गौतम भगवान के वचन को प्रमाणभूत प्रकट कर हुए कहते हैं कि-'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति' हे भदन्त ! आप जो कहा है वह सब यथार्थभूत ही है । इस प्रकार कहकर वे संय और तप से आत्माको भावित करते हुए अपने स्थान पर बैठ गए 'किरिया सम्मत्ता' यह क्रिया निरूपण समाप्त हुआ ॥ सू० ६ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रियदर्शि व्याख्याके तीसरे शतकका तीसरा उद्देशक संपूर्ण ॥

કોઇ એવી શંકા કરે કે લવણસમુદ્ર તેના એક જ ઉછાળાથી (ઝલકથી) જંબૂદ્વીપ કેમ ભરી દેતો નથી? તો તેનું સમાધાન એ છે કે અરિહંત આદિના પ્રભાવથી એ બનતું નથી. અથવા લોકની સ્થિતિ જ એવી છે. એજ વાતનું પ્રતિપાદન 'लोयट्ठि लोयाणुभावे' આ પદો દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુ વચનોમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા કહે છે કે 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને વંદણ નમસ્કાર કરીને સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા ગૌતમ સ્વામી તેમ સ્થાને બેસી ગયા. 'किरिया सम्मत्ता' આ રીતે ક્રિયાનિરૂપણ સમાપ્ત થાય છે. ાસૂ. ૬

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલ મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૩-૫ ॥

पूर्ववदेव स्त्री-पुरुषाद्याकारेण आकाशे गच्छतो मेघस्य परिणतिविषये प्रश्नः, भगवतः अङ्गीकारात्मकं समाधानम् तत्र हेतुप्रतिपादनञ्च, ततो मरणात् पूर्वकालिकलेश्यावतां नैरयिकाणां ज्योतिषिकाणां वैमानिकानाञ्च लेश्यायाः प्रतिपादनम्, लेश्याद्रव्यविवेचनञ्च ततः अनगारो बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुं शक्नोति नवेति प्रश्नः बाह्यपुद्गलान् पर्यादायैवोल्लङ्घयितुं समर्थः इति उत्तरम्, ततो मायी अनगारो विकुर्वते अमायी वा? इति प्रश्ने 'मायी विकुर्वते नो अमायी' इति तदुत्तरम्, तत्र कारणप्रदर्शनप्रसङ्गेन प्रणीतपान-भोजन-अप्रणीतपानभोजनयोः प्रतिपादनम्, आहारपरि-

---

वायुकाय है पताका नहीं है' ऐसा प्रभुका उत्तर। स्त्री पुरुष आदि के आकार से आकाश में जाते हुए मेघकी परिणति के विषय में गौतम का प्रश्न इस पर स्वीकारात्मक प्रभुका उत्तर। इस विषय में कारण का प्रदर्शन, मरण से पहिले की लेश्यावाले नैरयिकों की, ज्योतिषिकों की और वैमानिकों की लेश्याका प्रतिपादन लेश्याद्रव्य का विवेचन। अनगार बाह्य पुद्गलोंको नहीं ग्रहण करके क्या वैभारपर्वत को उल्लंघन कर सकता है या नहीं ? ऐसा प्रश्न, बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके ही वैभार पर्वत को वह उल्लंघन कर सकता है ऐसा प्रभुका उत्तर। मायी अनगार विकुर्वणा करता है कि अमायी अनगार विकुर्वणा करता है एसा प्रश्न-'मायी अनगार ही विकुर्वणा करता है-अमायी अनगार नहीं ऐसा प्रभुका उत्तर, इसमें कारण प्रदर्शन, इसी प्रसङ्ग में प्रणीत पान भोजन और अप्रणीत-

---

પ્રશ્ન—'તે વાયુકાય છે કે પતાકા છે?' ઉત્તર-'તે વાયુકાય છે, પતાકા નથી.' સ્ત્રી પુરુષ આદિના આકારે આકાશમાં ગમન કરતાં મેઘની પરિણતિના વિષયમાં ગૌતમનો પ્રશ્ન, અને તેનો સ્વીકારાત્મક ઉત્તર, અને તેના કારણનું પ્રતિપાદન મરણ પહેલાંની લેશ્યાવાળા નારકોની, જ્યોતિષિકોની, અને વૈમાનિકોની લેશ્યાનું પ્રતિપાદન, લેશ્યાદ્રવ્યનું વિવેચન. 'બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અણગાર વૈભારપર્વતને ઓળંગી શકે છે કે નહીં એવો પ્રશ્ન. ઉત્તર-'બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ તે વૈભાર પર્વતને ઓળંગી શકે છે.

પ્રશ્ન—'માયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે?' ઉત્તર-'માયી અણગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી.' અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. પ્રણીતપાન ભોજન અને અપ્રણીતપાન ભોજનનું

दृष्योर्विषये गौतमस्य प्रश्नः, पञ्चचत्वारिंशता चतुर्भङ्गीभिर्भगवतः समाधानञ्च, ततो वायुकायः स्त्री-पुरुष-तिर्यक्-शिविकादि वाहनाकारेण पताकाकारेण च वाति किम् ? इति गौतमस्य प्रश्नः, केवलं पताकाकारेणैव स वायुकायो वाति नतु स्त्री पुरुषशिविकाद्याकारेणेति भगवतः उत्तरदानं तत्र कारणप्रदर्शनञ्च ततो वायुकायः पताकाकारेण अनेकानि योजनानि गन्तुमर्हति नवेति ? गौतमस्य प्रश्नस्य स्वीकारात्मकं समाधानम्, ततः आत्मऋद्ध्या-परऋद्ध्या वा, आत्मकर्मणा-परकर्मणा वा, आत्मप्रयोगेण-परप्रयोगेण वा स प्रवहति इति प्रश्नस्य आत्मर्द्धयादिनैव प्रवहणं न तु परर्द्ध्यादिनेति समाधानम्, ततः स वायुकायः आहोस्वित् पताका ? इति प्रश्ने स वायुकायः, नो पताका इति उत्तरम्, ततः

में क्रमसे गौतमके दोदो प्रश्न और ४५ पैंतालीसचतुर्भंगी द्वारा प्रभुका इस पर समाधान । वायुकाय क्या स्त्री के, पुरुष के, तिर्यंच के शिविका आदिवाहन के और पताका के आकार से वहता है ? ऐसा गौतम का प्रश्न, इस पर 'वायुकाय पताका के आकार से ही वहता है-अन्य स्त्री पुरुष आदि के आकार से नहीं वहता' ऐसा प्रभुका उत्तर । इसमें कारण का प्रदर्शन । वायुकाय पताकाकार से अनेक योजनों तक जा सकता है या नहीं ऐसा गौतमका प्रश्न- 'हां जा सकता है' ऐसा प्रभुका उत्तर । वायुकाय आत्मऋद्धि से अथवा परऋद्धि से, आत्मकर्म से अथवा परकर्म से, आत्मप्रयोग से अथवा परप्रयोग से, वहता है क्या ? 'आत्मऋद्धि आदि से ही वायुकाय वहता है परऋद्धि आदि से नहीं' ऐसा प्रभुका इस प्रश्न पर समाधान । वह वायुकाय है या पताका है ? ऐसा प्रश्न-'वह

ફળ અને બીજના વિષયમાં પણ ગૌતમના ઉપર પ્રમાણેના જ ૨, ૨ પ્રશ્નો અને ચાર, ચાર વિકલ્પોવાળા જવાબ દ્વારા તે પ્રશ્નોનું સમાધાન.

પ્રશ્ન—'વાયુકાય શું સ્ત્રીના, પુરુષના, તિર્યંચના, શિબિકા (પાલખી) આદિ વાહનના અને પતાકાના આકારે વહે છે?' ઉત્તર—'વાયુકાય પતાકાના આકારે જ વહે છે, સ્ત્રી, પુરુષ આદિ અન્ય આકારે વહેતું નથી. અને તેનું કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન—'વાયુકાય પતાકાકારથી અનેક યોજનપર્યન્ત જઈ શકે છે કે નહીં?'

ઉત્તર—'હા, જઈ શકે છે?'.

પ્રશ્ન—'વાયુકાય આત્મઋદ્ધિથી વહે છે કે પરઋદ્ધિથી, આત્મકર્મથી વહે છે કે પરકર્મથી, આત્મ પ્રયોગથી વહે છે કે પરપ્રયોગથી?' ઉત્તર-'વાયુકાય આત્મઋદ્ધિ આદિથી જ વહે છે, પરઋદ્ધિ આદિથી વહેતું નથી.

पूर्ववदेव स्त्री-पुरुषाद्याकारेण आकाशे गच्छतो मेघस्य परिणतिविषये प्रश्नः, भगवतः अङ्गीकारात्मकं समाधानम् तत्र हेतुप्रतिपादनञ्च, ततो मरणात् पूर्वकालिकलेश्यावतां नैरयिकाणां ज्योतिषिकाणां वैमानिकानाञ्च लेश्यायाः प्रतिपादनम्, लेश्याद्रव्यविवेचनञ्च ततः अनगारो बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुं शक्नोति नवेति प्रश्नः बाह्यपुद्गलान् पर्यादायैवोल्लङ्घयितुं समर्थः इति उत्तरम्, ततो मायी अनगारो विकुर्वते अमायी वा? इति प्रश्ने 'मायी विकुर्वते नो अमायी' इति तदुत्तरम्, तत्र कारणप्रदर्शनप्रसङ्गेन प्रणीतपान-भोजन-अप्रणीतपानभोजनयोः प्रतिपादनम्, आहारपरि-

---

वायुकाय है पताका नहीं है' ऐसा प्रभुका उत्तर। स्त्री पुरुष आदि के आकार से आकाश में जाते हुए मेघकी परिणति के विषय में गौतम का प्रश्न इस पर स्वीकारात्मक प्रभुका उत्तर। इस विषय में कारण का प्रदर्शन, मरण से पहिले की लेश्यावाले नैरयिकों की, ज्योतिषिकों की और वैमानिकों की लेश्याका प्रतिपादन लेश्याद्रव्य का विवेचन। अनगार बाह्य पुद्गलोंको नहीं ग्रहण करके क्या वैभारपर्वत को उल्लंघन कर सकता है या नहीं? ऐसा प्रश्न, बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके ही वैभार पर्वत को वह उल्लंघन कर सकता है ऐसा प्रभुका उत्तर। मायी अनगार विकुर्वणा करता है कि अमायी अनगार विकुर्वणा करता है एसा प्रश्न-'मायी अनगार ही विकुर्वणा करता है-अमायी अनगार नहीं ऐसा प्रभुका उत्तर, इसमें कारण प्रदर्शन, इसी प्रसङ्ग में प्रणीत पान भोजन और अप्रणीत-

---

પ્રશ્ન—'તે વાયુકાય છે કે પતાકા છે?' ઉત્તર-'તે વાયુકાય છે, પતાકા નથી.' સ્ત્રી પુરુષ આદિના આકારે આકાશમાં ગમન કરતાં મેઘની પરિણતિના વિષયમાં ગૌતમનો પ્રશ્ન, અને તેનો સ્વીકારાત્મક ઉત્તર, અને તેના કારણનું પ્રતિપાદન મરણ પહેલાંની લેશ્યાવાળા નારકોની, જ્યોતિષિકોની, અને વૈમાનિકોની લેશ્યાનું પ્રતિપાદન, લેશ્યાદ્રવ્યનું વિવેચન. 'બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અણગાર વૈભારપર્વતને ઓળંગી શકે છે કે નહીં એવો પ્રશ્ન. ઉત્તર-'બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ તે વૈભાર પર્વતને ઓળંગી શકે છે.

પ્રશ્ન—'માયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે?' ઉત્તર-'માયી અણગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી.' અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. પ્રણીતપાન ભોજન અને અપ્રણીતપાન ભોજનનું

दयोर्विषये गौतमस्य प्रश्नः, पञ्चचत्वारिंशता चतुर्भङ्गीभिर्भगवतः समाधानञ्च, ततो वायुकायः स्त्री-पुरुष-तिर्यक्-शिबिकादि वाहनाकारेण पताकाकारेण च वाति किम् ? इति गौतमस्य प्रश्नः, केवलं पताकाकारेणैव स वायुकायो वाति नतु स्त्री पुरुषशिबिकाद्याकारेणेति भगवतः उत्तरदानं तत्र कारणप्रदर्शनञ्च ततो वायुकायः पताकाकारेण अनेकानि योजनानि गन्तुमर्हति नवेति ? गौतमस्य प्रश्नस्य स्वीकारात्मकं समाधानम्, ततः आत्मऋद्ध्या-परऋद्ध्यावा, आत्मकर्मणा-परकर्मणा वा, आत्मप्रयोगेण-परप्रयोगेण वा स प्रवहति इति प्रश्नस्य आत्मर्द्ध्यादिनैव प्रवहणं न तु परर्द्ध्यादिनेति समाधानम्, ततः स वायुकायः आहोस्वित् पताका ? इति प्रश्ने स वायुकायः, नो पताका इति उत्तरम्, ततः

में क्रमर से गौतमके दोदो प्रश्न और ४५ पैंतालीसचतुर्भंगी द्वारा प्रभुका इस पर समाधान । वायुकाय क्या स्त्री के, पुरुष के, तिर्यंच के शिबिका आदिवाहन के और पताका के आकार से वहता है ? ऐसा गौतम का प्रश्न, इस पर 'वायुकाय पताका के आकार से ही वहता है-अन्य स्त्री पुरुष आदि के आकार से नहीं वहता' ऐसा प्रभुका उत्तर । इसमें कारण का प्रदर्शन । वायुकाय पताकाकार से अनेक योजनों तक जा सकता है या नहीं ऐसा गौतमका प्रश्न- 'हां जा सकता है' ऐसा प्रभुका उत्तर । वायुकाय आत्मऋद्धि से अथवा परऋद्धि से, आत्मकर्म से अथवा परकर्म से, आत्मप्रयोग से अथवा परप्रयोग से, वहता है क्या ? 'आत्मऋद्धि आदि से ही वायुकाय वहता है परऋद्धि आदि से नहीं' ऐसा प्रभुका इस प्रश्न पर समाधान । वह वायुकाय है या पताका है ? ऐसा प्रश्न-'वह

ફળ અને બીજના વિષયમાં પણ ગૌતમના ઉપર પ્રમાણેના જ ૨, ૨ પ્રશ્નો અને ચાર, ચાર વિકલ્પોવાળા જવાબ દ્વારા તે પ્રશ્નોનું સમાધાન.

પ્રશ્ન—'વાયુકાય શું સ્ત્રીના, પુરુષના, તિર્યંચના, શિબિકા (પાલખી) આદિ વાહનના અને પતાકાના આકારે વહે છે?' ઉત્તર—'વાયુકાય પતાકાના આકારે જ વહે છે, સ્ત્રી, પુરુષ આદિ અન્ય આકારે વહેતું નથી. અને તેનું કારણ બતાવવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન—'વાયુકાય પતાકાકારથી અનેક યોજનપર્યન્ત જઇ શકે છે કે નહીં?'

ઉત્તર—'હા, જઈ શકે છે!'

પ્રશ્ન—'વાયુકાય આત્મઋદ્ધિથી વહે છે કે પરઋદ્ધિથી, આત્મકર્મથી વહે છે કે પરકર્મથી, આત્મ પ્રયોગથી વહે છે કે પરપ્રયોગથી?' ઉત્તર-'વાયુકાય આત્મઋદ્ધિ આદિથી જ વહે છે, પરઋદ્ધિ આદિથી વહેતું નથી.

पूर्ववदेव स्त्री–पुरुषाद्याकारेण आकाशे गच्छतो मेघस्य परिणतिविषये प्रश्नः, भगवतः अङ्गीकारात्मकं समाधानम् तत्र हेतुप्रतिपादनञ्च, ततो मरणात् पूर्वकालिकलेश्यावतां नैरयिकाणां ज्योतिषिकाणां वैमानिकानाञ्च लेश्यायाः प्रतिपादनम्, लेश्याद्रव्यविवेचनञ्च ततः अनगारो बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुं शक्नोति नवेति प्रश्नः बाह्यपुद्गलान् पर्यादायैवोल्लङ्घयितुं समर्थः इति उत्तरम्, ततो मायी अनगारो विकुर्वते अमायी वा? इति प्रश्ने 'मायी विकुर्वते नो अमायी' इति तदुत्तरम्, तत्र कारणप्रदर्शनप्रसङ्गेन प्रणीतपान–भोजन–अप्रणीतपानभोजनयोः प्रतिपादनम्, आहारपरि-

---

वायुकाय है पताका नहीं है' ऐसा प्रभुका उत्तर। स्त्री पुरुष आदि के आकार से आकाश में जाते हुए मेघकी परिणति के विषय में गौतम का प्रश्न इस पर स्वीकारात्मक प्रभुका उत्तर। इस विषय में कारण का प्रदर्शन, मरण से पहिले की लेश्यावाले नैरयिकों की, ज्योतिषिकों की और वैमानिकों की लेश्याका प्रतिपादन लेश्याद्रव्य का विवेचन। अनगार बाह्य पुद्गलोंको नहीं ग्रहण करके क्या वैभारपर्वत को उल्लंघन कर सकता है या नहीं? ऐसा प्रश्न, बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके ही वैभार पर्वत को वह उल्लंघन कर सकता है ऐसा प्रभुका उत्तर। मायी अनगार विकुर्वणा करता है कि अमायी अनगार विकुर्वणा करता है एसा प्रश्न–'मायी अनगार ही विकुर्वणा करता है–अमायी अनगार नहीं ऐसा प्रभुका उत्तर, इसमें कारण प्रदर्शन, इसी प्रसङ्ग में प्रणीत पान भोजन और अप्रणीत-

---

પ્રશ્ન—'તે વાયુકાય છે કે પતાકા છે?' ઉત્તર–'તે વાયુકાય છે, પતાકા નથી.' સ્ત્રી પુરુષ આદિના આકારે આકાશમાં ગમન કરતાં મેઘની પરિણતિના વિષયમાં ગૌતમનો પ્રશ્ન, અને તેનો સ્વીકારાત્મક ઉત્તર, અને તેના કારણનું પ્રતિપાદન મરણ પહેલાંની લેશ્યાવાળા નારકોની, જ્યોતિષિકોની, અને વૈમાનિકોની લેશ્યાનું પ્રતિપાદન, લેશ્યાદ્રવ્યનું વિવેચન. 'બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અણગાર વૈભારપર્વતને ઓળંગી શકે છે કે નહીં એવો પ્રશ્ન. ઉત્તર–'બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ તે વૈભાર પર્વતને ઓળંગી શકે છે.

પ્રશ્ન—'માયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે?' ઉત્તર–'માયી અણગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી.' અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. પ્રણીતપાન ભોજન અને અપ્રણીતપાન ભોજનનું

णामः, प्रणीतभोजनात् मांस-शोणितयोः प्रतनुता, अस्थिमज्जानां सघनता, अप्रणीतभोजनात् मांस-शोणितयोः सघनता, अस्थिमज्जानां प्रतनुताच भवतीति निरूपणम्, अप्रणीतरूक्ष भोजनस्य श्लेष्मसिंघाणपुरीषमूत्रादिपरिणामकथनञ्च, मायिनोऽनगारस्यामायिनश्च विराधकत्वाराधकत्वोक्तिः ।

क्रियाया वैचित्र्यज्ञानविशेष वक्तव्यता प्रस्तावः—

'अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा देवं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ पासइ ! गोयमा ! अत्थेगईए देवं पासइ, नो जाणं पासइ, अत्थेगईए जाणं पासइ, नो देवं पासइ, अत्थेगईए देवं पि पासइ, जाणं पि पासइ, अत्थेगईए णो देवं पासइ, नो जाणं पासइ । अणगारे णं भंते ! भावि अप्पा देविं वेउव्विअ समुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! एवं चेव, अणगारेणं भंते ! भावि अप्पा देवं स देवीअं वेउव्विअ समुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! अत्थेगईए देवं सदेवीअं पासइ, नो जाणं पासइ, एएणं अभिलावेणं

पानभोजन का प्रतिपादन । आहार परिणाम । प्रणीतभोजन से मांस और शोणितखूनमें प्रतनुता तथा अस्थि और मज्जामें सघनता, अप्रणीतभोजन से मांस शोणितमें सघनता, और अस्थिमज्जामें प्रतनुता होती है एसा निरूपण, तथा अप्रणीतरूप भोजनका श्लेष्मा, सिंहाण, पुरीष, मूत्र आदि के रूपमें परिणमन होता है ऐसा कथन । मायी अनगार का और अमायी अनगार का विराधक और अविराधकरूप से कथन ॥

પ્રતિપાદન. આહારનું પરિણમન. પ્રણીત ભોજનથી માંસ અને રુધિરમાં પ્રતનુતા તથા અસ્થિ અને મજ્જામાં સઘનતા આવે છે અને અપ્રણીત ભોજનથી માંસ અને રુધિરમાં સઘનતા અને અસ્થિ તથા મજ્જામાં પ્રતનુતા બને છે, એવું નિરૂપણ કર્યું છે. અપ્રણીત રૂક્ષ ભોજન કફ, નાકમાંથી નીકળતો ચીકણો પદાર્થ (શેડા), પુરીષ, મૂત્ર આદિરૂપે પરિણમે છે, એવું કથન. માયી અણગાર અને અમાયી અણગારનું વિરાધક અને અવિરાધક રૂપે કથન.

चत्तारि भंगा! अणगारेणं भंते! भावि अप्पा रुक्खस्स किं अन्तो पासइ, बाहिं पासइ? चउभंगो, एवं-किं मूलं पासइ, कंदं पासइ? चउभंगो, मूलं पासइ, खंधं पासइ? चउभंगो, एवं मूलेणं बीअं संजोएअव्वं, एवं, कंदेण वि समं संजोए अव्वं, जाव-बीअं, एवं जाव-पुप्फेण समं बीअं संजोएअव्वं, अणगारेणं भंते! भाविअप्पा रुक्खस्स किं फलं पासइ, बीअं पासइ? चउभंगो ॥ सू० १ ॥

छाया-अनगारःखलु भदन्त! भावितात्मा देवं वैक्रियसमुद्घातेन समवहतं यानरूपेण यान्तं जानाति, पश्यति? गौतम! अस्त्येकको देवं पश्यति, नो यानं पश्यति, अस्त्येकको यानं पश्यति, नो देवं पश्यति, अस्त्येकको देवमपि पश्यति, यानमपि पश्यति, अस्त्येकको देवं पश्यति नो यानं पश्यति

'अणगारे णं भंते! भावियप्पा' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(अणगारे णं भंते! भावियप्पा देवं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ, पासइ,) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार वैक्रिय समुद्धात से समवहत हुए-युक्तहुए-एवं यानरूप से गमन करते हुए देवको क्या जान सकता है? और देख सकता है? (गोयमा अत्थेगईए देवं पासइ, णो जाणं पासइ) हे गौतम! कोई एक अनगार तो देव को देखता है यान को नहीं देखता है (अत्थेगईए जाणं पासइ, नो देवं पासइ) कोई एक अनगार यान को देखता है देवको नहीं देखता है (अत्थेगईए देवं पि पासइ, जाणं पि

'अणगारे णं भंते! भवियप्पा' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(अणगारे णं भंते! भवियप्पा देवं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ, पासइ) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલા અને યાનરૂપે ગમન કરતા દેવને શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (अत्थेगईए देवं पासइ, णो जाणं पासइ) કોઈક અણુગાર દેવને દેખે છે, યાનને દેખતો નથી, (अत्थे गइए जाणं पासइ, नो देवं पासइ) કોઈક અણુગાર યાનને દેખે છે પણ દેવને દેખતો નથી,

णामः, प्रणीतभोजनात् मांस-शोणितयोः प्रतनुता, अस्थिमज्जानां सघनता, अप्रणीतभोजनात् मांस-शोणितयोः सघनता, अस्थिमज्जानां प्रतनुताच भवतीति निरूपणम्, अप्रणीतरूक्ष भोजनस्य श्लेष्मसिंघाणपुरीषमूत्रादिपरिणामकथनञ्च, मायिनोऽनगारस्यामायिनश्च विराधकत्वाराधकत्वोक्तिः ।

क्रियाया वैचित्र्यज्ञानविशेष वक्तव्यता प्रस्तावः—

'अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा देवं वेउव्वियसमुग्घाए णं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ पासइ ! गोयमा ! अत्थे गईए देवं पासइ, नो जाणं पासइ, अत्थे गईए जाणं पासइ, नो देवं पासइ, अत्थे गईए देवं पि पासइ, जाणं पि पासइ, अत्थे गईए णो देवं पासइ, नो जाणं पासइ । अणगारे णं भंते ! भावि अप्पा देविं वेउव्विअ समुग्घाएणं समोहयं जाण रूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! एवं चेव, अणगारेणं भंते ! भावि अप्पा देवं स देवीअं वेउव्विअ समुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेण जायमाणं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! अत्थे गईए देवं सदेवीअं पासइ, नो जाणं पासइ, एएणं अभिलावेणं

पानभोजन का प्रतिपादन । आहार परिणाम । प्रणीतभोजन से मांस और शोणितखूनमें प्रतनुता तथा अस्थि और मज्जामें सघनता, अप्रणीतभोजन से मांस शोणितमें सघनता, और अस्थिमज्जामें प्रतनुता होती है एसा निरूपण, तथा अप्रणीतरूप भोजनका श्लेष्मा, सिंहाण, पुरीप, मूत्र आदि के रूपमें परिणमन होता है ऐसा कथन। मायी अनगार का और अमायी अनगार का विराधक और अविराधकरूप से कथन ॥

પ્રતિપાદન. આહારનું પરિણમન. પ્રણીત ભોજનથી માંસ અને રુધિરમાં પ્રતનુતા તથા અસ્થિ અને મજ્જામાં સઘનતા આવે છે. અને અપ્રણીત ભોજનથી માંસ અને રુધિરમાં સઘનતા અને અસ્થિ તથા મજ્જામાં પ્રતનુતા બને છે, એવું નિરૂપણ કર્યું છે. અપ્રણીત રૂક્ષ ભોજન કફ, નાકમાંથી નીકળતો ચીકણો પદાર્થ (શેડા), પુરીષ, મૂત્ર આદિરૂપે પરિણમે છે, એવું કથન. માયી અણુગાર અને અમાયી અણુગારનું વિરાધક અને અવિરાધક રૂપે કથન.

लापेन चत्वारो भङ्गः, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा वृक्षस्य किम् अन्तः पश्यति, बहिः पश्यति ? चतुर्भङ्गः, एवं किं मूलं पश्यति, कन्दं पश्यति ? चतुर्भङ्गः, मूलं पश्यति, स्कन्धं पश्यति ? चतुर्भङ्गः, एवं मूलेन बीजं संयोजयितव्यम्, एवं कन्देनापि समं संयोजयितव्यम्, यावत्-बीजम्, एवं यावत् पुष्पेण समं बीजं संयोजयितव्यम्, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा वृक्षस्य किं फलं पश्यति बीजं पश्यति ? चतुर्भङ्गी ॥ सू० १ ॥

हैं, यान को नहीं देखता है। इस अभिलाप से यहां पर पहिले की तरह चार भंग करलेना चाहिये। (अणगारे णं भंते ! भाविअप्पा रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार क्या वृक्ष के अन्त भागको देखता है कि बाहर के भाग को देखता है ? (चउभंगो) हे गौतम ! इसके उत्तर में चार भंग जानना चाहिये। (एवं किं मूलं पासइ, कंदं पासइ ?) इसी तरह से इस प्रश्न के उत्तर में भी कि 'भावितात्मा अनगार क्या मूलको देखता है ? कि कंदको देखता हैं ?' चार भंगरूप उत्तर जानना चाहिये (मूलं पासइ ? खंधं पासइ) मूल को देखता है ? कि स्कंधको देखता हैं ? (चउभंगो) इसका भी उत्तर चार भंगरूप में जानना चाहिये। (एवं मूलेणं बीयं संजोएयव्वं, एवं कंदेणं वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं)इसी प्रकार से मूल के साथ बीजका संयोग करना चाहिये-कंद के साथ भी बीज का संयोग करना चाहिये।

સહિત દેવને દેખે છે પણ યાનને દેખતો નથી, આ પહેલો વિકલ્પ બતાવ્યો છે. બીજા ત્રણ વિકલ્પો ઉપર મુજબ જ સમજવા. દેવના વિષયમાં જેવા ચાર વિકલ્પો કહ્યા છે એવા જ ચાર વિકલ્પો અહીં પણ બનશે.

(अणगारेणं भंते ! भावियप्पा रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, વૃક્ષના અંદરના ભાગને દેખે છે, કે બહારના ભાગને દેખે છે ? (चउभंगो) હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચાર ભંગ સમજવા જોઈએ એટલેકે ચારવિકલ્પો સમજવા (एवं किं मूलं पासइ, कंदं पासइ ?) ભાવિતાત્મા અણગાર શું મૂળને દેખે છે કે કંદને દેખે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ચાર વિકલ્પોથી આપવો જોઈએ. मूलं पासइ, खंधं पासइ ?) ભાવિતાત્મા અણગાર મૂળને દેખે છે કે થડને દેખે છે ? (चउभंगो) તેનો ઉત્તર પણ ચાર વિકલ્પોવાળો જ સમજવો. (एवं मूलेणं बीयं संजोएयव्वं, एवं कंदेणं वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं) એજ પ્રમાણે મૂળની સાથે બીજનો સંયોગ કરવો જોઈએ, કંદની સાથે પણ બીજનો સંયોગ

अनगारो भदन्त ! भावितात्मा देवीं वैक्रियसमुद्घातेन समवहतां यानरूपेण यान्तीं जानाति पश्यति ? गौतम ? एवं चैव, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा देवं सदेविकं वैक्रियसमुद्घातेन समवहतं यानरूपेण यान्तं जानाति, पश्यति? गौतम ! अस्त्येकको देवं सदेविकं पश्यति, नो यानं पश्यति, एतेन अभि·

पासइ कोई एक अनगार देवको भी देखता है यान को भी देखता है। तथा (अत्येगईए णो देवं पासइ, णो जाणं पासइ) कोइ एक अनगार देवको भी नहीं देखता है और यानको भी नहीं देखता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा देविं वेउव्विय समुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ पासइ?) हे भदन्त भावितात्मा अनगार वैक्रियसमुद्घात से समवहत हुई और यानरूप से गमन करती हुई देवी को क्या जान सकता है ? और देख सकता है ? (गोयमा ! एवंचेव) हे गौतम ! इस विषय में उत्तर पूर्वोक्तरूप से ही जानना चाहिये। (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा देवं सदेवीयं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं पासइ ?) हे भदंत भावितात्मा अनगार वैक्रियसमुद्घात से समवहत हुए और यानरूप से गमन करते हुए देवीसहित देवको क्या जानता है और देखता है ? (गोयमा ! अत्थेगईए देवं सदेवीयं पासइ, नो जाणं पासइ, एएणं अभिलावेणं चत्तारि भंगा) हे गौतम ! कोई एक अनगार देवीसहित देवको देखता

(अत्थेगइए देवं पि पासइ, जाणं पि पासइ) કોઇક અણગાર દેવને પણ દેખે છે અને યાનને પણ દેખે છે, તથા (अत्थेगइए णो देवं पासइ, णो जाणं पासइ) કોઇક અણગાર દેવને પણ દેખતો નથી અને યાનને પણ દેખતો નથી. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा देविं वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલી અને યાનરૂપે ગમન કરતી દેવીને શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एवं चेव) આ વિષયમાં પણ આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે ઉત્તર સમજવો. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा देवं सदेवीयं वेउव्विय समुग्घाएणं समोहयं जाणरूवेणं जायमाणं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુક્ત થયેલા અને યાનરૂપે ગમન કરતા દેવ અને દેવીના યુગલને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (अत्थेगइए देवं सदेवीयं पासइ, नो जाणं पासइ, एएणं अभिलावेणं चत्तारि भंगा) કોઇક અણગાર દેવી

लापेन चत्वारो भङ्गः, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा वृक्षस्य किम् अन्तः पश्यति, वहिः पश्यति ? चतुर्भङ्गः, एवं किं मूलं पश्यति, कन्दं पश्यति ? चतुर्भङ्गः, मूलं पश्यति, स्कन्धं पश्यति ? चतुर्भङ्गः, एवं मूलेन बीजं संयोजयितव्यम्, एवं कन्देनापि समं संयोजयितव्यम्; यावत्-बीजम्, एवं यावत् पुष्पेण समं बीजं संयोजयितव्यम्, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा वृक्षस्य किं फलं पश्यति बीजं पश्यति ? चतुर्भङ्गी ॥ सू० १ ॥

है, यान को नहीं देखता है। इस अभिलाप से यहां पर पहिले की तरह चार भंग करलेना चाहिये। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ ?) हे भदन्त !) भावितात्मा अनगार क्या वृक्ष के अन्त भागको देखता है कि बाहर के भाग को देखता है ? (चउभंगो) हे गौतम ! इसके उत्तर में चार भंग जानना चाहिये। (एवं किं मूलं पासइ, कंदं पासइ ?) इसी तरह से इस प्रश्न के उत्तर में भी कि 'भावितात्मा अनगार क्या मूलको देखता है ? कि कंदको देखता हैं ?' चार भंगरूप उत्तर जानना चाहिये (मूलं पासइ ? खंधं पासइ) मूल को देखता है ? कि स्कंधको देखता हैं ? (चउभंगो) इसका भी उत्तर चार भंगरूप में जानना चाहिये। (एवं मूलेणं बीयं संजोएयव्वं, एवं कंदेणं वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं)इसी प्रकार से मूल के साथ बीजका संयोग करना चाहिये-कंद के साथ भी बीज का संयोग करना चाहिये।

સહિત દેવને દેખે છે પણ યાનને દેખતો નથી, આ પહેલો વિકલ્પ બતાવ્યો છે. બીજા ત્રણ વિકલ્પો ઉપર મુજબ જ સમજવા. દેવના વિષયમાં જેવા ચાર વિકલ્પો કહ્યા છે એવા જ ચાર વિકલ્પો અહીં પણ બનશે.

(अणगारेणं भंते ! भावियप्पा रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, વૃક્ષના અંદરના ભાગને દેખે છે, કે બહારના ભાગને દેખે છે ? (चउभंगो) હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ચાર ભંગ સમજવા જોઈએ એટલેકે ચારવિકલ્પો સમજવા (एवं किं मूलं पासइ, कंदं पासइ ?) ભાવિતાત્મા અણગાર શું મૂળને દેખે છે કે કંદને દેખે છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ચાર વિકલ્પોથી આપવો જોઈએ. मूलं पासइ, खंधं पासइ ?) ભાવિતાત્મા અણગાર મૂળને દેખે છે કે થડને દેખે છે ? (चउभंगो) તેનો ઉત્તર પણ ચાર વિકલ્પોવાળો જ સમજવો. (एवं मूलेणं वीयं संजोएयव्वं, एवं कंदेणं वि समं संजोएयव्वं जाव वीयं) એજ પ્રમાણે મૂળની સાથે બીજનો સંયોગ કરવો જોઈએ, કંદની સાથે પણ બીજનો સંયોગ

टीका-तृतीयोद्देशके क्रिया निरूपिता, सा ज्ञानिनां प्रत्यक्षीभूता, इति तदेव क्रियाविशेषमाश्रित्य वैचित्र्येण प्रतिपादयितुं चतुर्थोद्देशकमारभते-'अनगारे णं भंते !' इत्यादि। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अनगारः 'भावि-अप्पा' भावितात्मा भावितः संयमेन तपसाच वासित उन्नती कृतः ज्ञानतया सम्पादितः आत्मा स्व स्वरूपं येन सः, 'एवंविधस्य अनगारस्य हि प्रायोऽवधिज्ञानादिलब्धयो भवन्ति' इति अनुसृत्य भावितात्मा इत्युक्तम्, वेदं 'वे-

और यह संयोग यावत् बीज तक करना चाहिये। (एवं जाव पुप्फेणं समं बीयं संजोइयव्वं) इसी तरह से यावत् पुष्प के साथ भी बीजका संयोग करलेना चाहिये। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा रुक्खस्स किं फलं पासइ ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार क्या वृक्ष के फलको, देखता है कि बीज को देखता है ? (चउभंगो) हे गौतम ! यहां पर भी चार भंग जानना चाहिये।

टीकार्थ-तृतीय उद्देशक में क्रिया का निरूपण किया गया है। यह क्रिया ज्ञानीजनों के प्रत्यक्ष होती है-इस कारण इसी क्रिया विशेषको आश्रित करके इसका विचित्ररूप से प्रतिपादन करनेके लिये इस चतुर्थ उद्दशक का प्रारंभ हुआ है 'अणगारेणं भंते ! इत्यादि-गौतम प्रभु से पूछते हैं कि संयम और तप से जिसने अपनी आत्माको उन्नत किया है-सम्यक् ज्ञानरूप से सम्पादित किया है-क्यों कि ऐसे अनगार के प्रायः अवधिज्ञानादिक लब्धियां प्राप्त होती हैं इसी वात को लेकर यहां 'भावितात्मा' ऐसा पद कहा है-इस

કરવો જોઇએ, અને બીજ પર્યન્ત તે સંયોગ કરવો જોઇએ. (एवं जाव पुप्फेणं समंबीयं संजोइयव्वं) એજ પ્રમાણે મૂલ પર્યન્તના અંગો સાથે બીજને સંયોગ કરવો જોઇએ. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा रुक्खस्स किं फलं पासइ, बीयं पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર વૃક્ષના ફળને દેખે છે કે બીજને દેખે છે ? (चउभंगो) હે ગૌતમ ! અહીં પણ ચાર વિકલ્પો સમજવા જોઇએ.

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં ક્રિયાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું. તે ક્રિયા જ્ઞાનીજનો પોતાની આંખે જોઈ શકે છે. તે કારણે તે ક્રિયા-વિશેષને અનુલક્ષીને તેનું વિચિત્રરૂપે પ્રતિપાદન કરવાને માટે આ ચોથા ઉદ્દેશકની શરૂઆત કરવામાં આવી છે. 'अणगारे णं भंते ! ઇત્યાદિ" ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે સંયમ અને તપથી જેણે પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરી છે-જેણે સમ્યક્‌જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે (કારણ કે એવો અણગાર અવધિજ્ઞાન આદિ લબ્ધિયો જરૂર પ્રાપ્ત કરે છે) એવો 'भावितात्मा'

उव्विअ समुग्घाएणं समोहयं' वैक्रियसमुद्घातेन समवहतम् 'जाणरूवेणं जायमाणं' यानरूपेण यान्तं शिविकाद्याकारवता वैक्रियविमानरूपयानेन गच्छन्तं 'जाणइ' जानाति ? सम्यग्ज्ञानेन, 'पासइ' पश्यति ? सम्यग् दर्शनेन ! भगवानाह-गोयमा ! अत्थेगइए' इत्यादि । हे गौतम! अस्ति एककः भीवितात्मा कतमश्चिद् अनगारः 'देवं' वैक्रियशरीरमधिष्ठाय शिविकादियानाकारेण वैक्रियविमानेन गच्छन्तमपि देवरूपेणैव 'पासइ' पश्यति 'णो जाणं पासइ'

तरह भावितात्मा जो अनगार है वह हे भदन्त! देवको विमानद्वारा जाते समय कि जिस विमानको वह अपनी उत्तर विक्रियाद्वारा निष्पन्न करता है और जिस विमानका आकार शिविका आदि के आकार जैसा होता है तथा जो स्वयं वैक्रिय समुदघात से समवहत युक्त होता है क्या अपने सम्यक्ज्ञान से जानता है ? और अपने सम्यक्दर्शन से देखता है ? पूछने का तात्पर्य ऐसा है कि जिस अनगार को अवधिज्ञान आदिकी प्राप्ति हो चुकी है ऐसा साधु वैक्रियसमुद्घात से युक्त हुए देवको शिविकादिक आकारवाले विमान से जाते हुए जान सकता और देख सकता हैं क्या ? अवधिज्ञान का विषय मूर्तिक पदार्थको द्रव्यक्षेत्र काल और भावकी मर्यादा को लेकर जानने का कहा गया है-देव और विमान मूर्तिक पदार्थ है अतः गौतमने ऐसा प्रश्न किया है । इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'अत्थेगइए देवं पासइ' हे गौतम! कोई एक अनगार वैक्रिय शरीरका निर्माण करके अर्थात् उत्तरविक्रिया करके,

ભાવિતાત્મા અણગાર, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુકત થયેલા અને યાનરૂપે ગમન કરતા દેવને શું જાણી શકે છે અને જોઇ શકે છે? ઉપર જે યાન (વિમાન)ની વાત કરી છે. તેનું દેવ પોતાની ઉત્તરવિક્રિયા દ્વારા નિર્માણ કરે છે. તે વિમાનનો આકાર શિબિકા (પાલખી) આદિના જેવો હોય છે. તે વિમાનમાં ગમન કરતો દેવ પોતે પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુકત હોય છે. ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ભાવાર્થ એ છે કે જેને અવધિજ્ઞાન આદિ લબ્ધિની પ્રાપ્તિ થઇ એવો અણગાર, વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી યુકત બનેલા દેવને શિબિકા આદિ આકારવાળા વિમાનમાં ગમન કરતો શું જાણી શકે છે (સમ્યક્ જ્ઞાનથી જાણી શકે છે?) અને દેખી શકે છે સમ્યક્ (દર્શનથી દેખે છે?) અવધિજ્ઞાન દ્વારા મૂર્તિક પદાર્થોને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ અમુક મર્યાદામાં જાણી શકાય છે. દેવ અને વિમાનમૂર્તિક પાદાર્થો છે. તે કારણે ગૌતમ સ્વામીએ ઉપરોકત પ્રશ્ન પૂછયો છે. મહાવીર પ્રભુ ગૌતમને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે—'अत्थेगइए देवं पासइ' ઉત્તર વિક્રિયા કરીને, પોતાની વૈક્રિયા શકિતથી રચેલા વિમાન દ્વારા જતાં દેવને, કોઈક

नो यानरूपेण पश्यति 'अत्थेगईए' अस्ति एककः अपरः कश्चिद् अनगारः उपर्युक्तं देवम् 'जाणं पासइ' यानं पश्यति यानरूपेणैव पश्यति नो देवं पासइ' नो देव रूपेण पश्यति 'अत्थेगइए' अस्ति एककः कश्चित्तु अनगारः 'देवं वि पासइ' देवरूपेणापि पश्यति, 'जाणं पि पासइ' यानरूपेणापि पश्यति 'अत्थेगईए' अस्ति एककः कश्चित् 'णो देवं पासइ' नो देवं पश्यति देवरूपेणापि न पश्यति 'णो जाणं पासइ' नो यानं पश्यति नवा यानरूपेणैव पश्यति एवंविधवैषम्ये-ऽत्र सर्वत्र अवधिज्ञानस्य विचित्रत्वमेव कारणं बोध्यम्। पुनर्गौतमः पृच्छति-अणगारेणं भंते !' इत्यादि। हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावि अप्पा' भावितात्मा 'देविं' देवीम् 'वेउव्विअसमुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समो-

अपनी विक्रिया शक्तिसे निष्पन्न किये गये शिबिका आदि आकार वाले विमान द्वारा जाते हुए देवको देवरूप से ही देखता है 'णो जाणं पासइ' विमानरूप से नहीं देखता है। 'अत्थे गईए' कोई एक अन-गार 'जाणं पासइ नो देवं पासइ' देवको यानरूप से ही देखता है, देवको देवरूप से नहीं देखता है। 'अत्थेगईए' कोईएक अनगार देवं पि पासइ जाणं पि पासई' देवको देवरूप से भी देखता हैं और यानरूप से भी देखता है। 'अत्थेगईए' तथा कोई एक अनगार 'णो देवं पासइ, नो जाणं पासइ' देव को न देवरूप से ही देखता हैं और न यानरूप से ही देखता है। अवधिज्ञान द्वारा इस प्रकारसे विषयको जानने की जो विचित्रता हैं उसका कारण स्वयं अवधिज्ञानकी विचि-त्रता ही हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से पुनः पूछते हैं-कि 'अणगारेणं भंते! भावियप्पा' हे भदन्त ! जो भावितात्मा अनगार हैं वह 'देविं' देवी

અણુગાર દેવરૂપે જ જોવે છે, 'णो जाणं पासइ' વિમાનરૂપે જોતો નથી. 'अत्थेगईए जाणं पासइ, नो देवं पासइ' કોઇક અણુગાર દેવને વિમાન રૂપે દેખે છે, દેવરૂપે દેખતો નથી. 'अत्थेगईए देवं पि पासइ, जाणं पि पासइ' કોઇક અણુગાર દેવનેદેવરૂપે પણ દેખે છે અને યાનરૂપે પણ દેખે છે 'अत्थेगईए णो देवं पासइ, नो जाणं पासइ' તથા કોઇક અણુગાર દેવને દેવરૂપે પણ જોતો નથી. અને યાન (વિમાન)રૂપે પણ જોતો નથી. અવધિજ્ઞાન દ્વારા વિષયને આ પ્રમાણે જાણવાની જે વિચિત્રતા છે, તેનું કારણ અવધિજ્ઞાનની પોતાની જ વિચિત્રતા છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને બીજો પ્રશ્ન પૂછે છે— 'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा ?

हयं' समवहतम् 'जाणरूवेण जायमाणं' यानरूपेण शिबिकाद्याकारवता वैक्रिय विमानरूपयानेन यान्तीं गच्छन्तीं 'जाणइ' जानाति ? 'पासइ ? पश्यति ?। भगवानाह–गोयमा ! एवं चेव' हे गौतम ! एवं चैव पूर्ववदेवेत्यर्थः। अर्थात् कश्चित् अनगारस्तां देवीं वैक्रियशरीरवतीमपि देवीरूपेणैव पश्यति, कश्चित्पुनः वैक्रियविमानयानरूपेणैव पश्यति नतु देवीरूपेण, कश्चित्तु उभयरूपेणापि पश्यति, कश्चित्तु उभयरूपेणापि नैव पश्यति अवधिज्ञानस्य विचित्ररूपत्वात्। पुनर्गौतमः पृच्छति–'अणगारेणं भंते ! ' इत्यादि। हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावि अप्पा' भावितात्मा 'देवं सदेवीअं' देवं देव्या सहितं–सदेविकम् 'वेउ-

को 'वेउव्विय समुग्घाएणं समोहयं' कि जो वैक्रिय समुद्घातसे समवहत होकर 'जाणरूवेण जायमाणं' यानरूप से शिबिका आदि आकार वाले वैक्रिय विमानरूपयान से जा रही हो 'जाणइ' क्या जानता है ? क्या 'पासइ' देखता हैं ? भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतमसे कहते हैं, कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'एवंचेव' इस विषयमें उत्तर पूर्वोक्तरूप से ही जानना चाहिये। अर्थात् कोई अनगार वैक्रिय शरीरवाली उस देवीको देवीके ही रूपसे देखता हैं, कोई अनगार वैक्रिय विमान यानरूपसे ही देखता हैं, देवीके रूप से नहीं देखता हैं, कोई उस देवीको उभयरूप से भी देखता है, और कोई एक अनगार उभय रूप से भी उस देवीको नहीं देखता है। इस प्रकार से अवधिज्ञान के द्वारा जानने की जो यह विचित्रता है वह स्वयं अवधिज्ञानकी विचित्रताको ही लेकरके है । अब गौतम प्रभुसे पूछते है कि 'अण-

હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'देविं वेउव्विय समुग्घाएणं समोहयं' વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાતથી યુક્ત થઈને 'जाणरूवेण जायमाणं' યાનરૂપે (શિબિકા આદિના આકારવાળા વૈક્રિય વિમાનરૂપે) ગમન કરતી દેવીને 'जाणइ' સમ્યક્ જ્ઞાનથી જાણી શકે છે ? અને સમ્યગ્ દર્શનથી જોઈ શકે છે ? તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર મળે છે— 'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'एवं चेव' આ બાબતમાં આગળ પ્રમાણે જ ઉત્તર સમજવો. એટલે કે કોઈ અણુગાર, વૈક્રિય શરીરવાળી તે દેવીને દેવી રૂપે જ દેખે છે, કોઈ અણુગાર તેને વૈક્રિય યાનરૂપે જ દેખે છે—દેવીને રૂપે દેખતો નથી, કોઈ અણુગાર તેને દેવીરૂપે પણ દેખે છે અને વિમાનરૂપે પણ દેખે છે, અને કોઈ અણુગાર તેને દેવીરૂપે પણ દેખતો નથી અને વૈક્રિય યાનરૂપે પણ દેખતો નથી. આ રીતે ઉપરોક્ત બીજા પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે પણ ચાર ભંગ (વિકલ્પો) બતાવ્યા છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે ત્રીજો પ્રશ્ન પૂછે છે—'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' હે ભદન્ત !

व्विअ समुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहयं' समवहतं विकुर्वणया विहित वैक्रियोत्तरशरीरवन्तम् 'जाणरूवेणं' यानरूपेणं वैक्रियविमानाकारेण 'जायमाणं' यान्तं गच्छन्तम् 'जाणइ' जानाति ? ज्ञानेन 'पासइ' पश्यति ? दर्शनेन। भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'अत्थेगइए' अस्ति एककः कश्चिदनगारो भावितात्मा 'देवं स देवीअं' देवं सदेविकं देवरूपेणैव 'पासइ' पश्यति 'णो जाणं' पासइ' नो यानं पश्यति, नैव तं देवं सदेविकं यानरूपेण पश्यति 'ए एणं अभिलावेणं' एतेन अभिलापेन कथनप्रकारेण 'चत्तारि भंगा' उपर्युक्ता श्चत्वारो भङ्गाः भणितव्याः विज्ञातव्याः, अर्थात् कश्चिद्देवरूपेण, कश्चिद्यानरूपेण,

गारेणं भंते ! भावियप्पा' इत्यादि। हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार 'सदेवीयं देवं' देवीसहित देवको 'वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहयं' कि जिसने अपनी विकुर्वणा शक्तिद्वारा उत्तर वैक्रिय शरीरका निर्माण किया है और 'जाणरूवेणं जायमाणं' वैक्रिय विमानाकार से जो जा रहा है 'जाणइ' जानता है क्या ? और 'पासइ' दर्शन-अवधिदर्शन से देखता है क्या ? भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतमसे कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'अत्थेगईए' कोई एक भावितात्मा अनगार 'सदेवीयं देवं' देवीसहित देवको 'पासइ' देवरूप से ही देखता है 'णो जाणं पासइ' यानरूप से देवी सहित उस देवको नहीं देखता है। 'एएणं अभिलावेणं चत्तारि भंगा' इस अभिलाप से-कथन प्रकार से-उपर्युक्त चार भंग यहां जानना चाहिये-अर्थात् कोई भावितात्मा अनगार, देवी सहित देवको देवरूप से ही देखता है, कोई यान

ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'स देवीयं देवं वेउव्विय समुग्घाएणं समोहयं' વિકુર્વણા શકિત દ્વારા જેણે ઉત્તરવૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ કર્યું છે 'जाणरूवेणं जायमाणं' અને જે વૈક્રિય વિમાન યાનરૂપે ગમન કરી રહેલ છે એવા દેવી સહિતના દેવને 'जाणइ' સમ્યક્ જ્ઞાનથી જાણે છે ખરો ? અને 'पासइ' સમ્યક્ જ્ઞાનથી દેખે છે ખરો ? આ પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'अत्थेगइए' કોઈક ભાવિતાત્મા અણુગાર 'सदेवीयं देवं पासइ' દેવી સહિત દેવને દેવરૂપે જ દેખે છે, 'णो जाणं पासइ' પણ તેમને યાન (વિમાન) રૂપે દેખતો નથી. 'ए ए णं अभिलावेणं चत्तारि भंगा' એવા જ બીજા ત્રણ વિકલ્પો ઉપર પ્રમાણે જ બનાવવાથી કુલ ચાર ભંગ (વિકલ્પ) બનશે એટલે કે તે ચારે વિકલ્પોના નીચે પ્રમાણે ભાવાર્થ થાય છે—(૧) કોઈ ભાવિતાત્મા અણુગાર દેવી સહિત દેવને દેવરૂપે જ દેખે છે. (૨) કોઈ અણુગાર યાનરૂપે જ દેખે છે, (૩) કોઈ અણુગાર

कश्चिदुभयरूपेण, कश्चिन्नोभयरूपेण पश्यति । गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारेणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भाविअप्पा' भावितात्मा 'रुक्खस्स' वृक्षस्य किम् 'अंतो' अन्तः मध्यवर्तिसारभागादिं 'पासइ ?' पश्यति ? 'बहिं' बहिः बहिर्वर्तित्वक् पत्र शाखादिं वा 'पासइ ?' पश्यति ? भगवानाह -'चउभंगो' चतुर्भङ्गी बोध्या, अर्थात् पूर्वरीत्यां कश्चिदनगारो वृक्षस्यान्तः सारादिं पश्यति कश्चित् बहिर्वर्तित्वगादिं पश्यति, कश्चित्तूभयं पश्यति, कश्चिन्नोभयं पश्यति इतिरीत्या चतुर्भङ्गी विज्ञातव्या । पुनर्गौतमः प्राह-'एवं किं मूलं पासइ ? कंदं पासइ ?' एवम् उक्तरीत्या किम् मूलं पश्यति ! कन्दं पश्यति ? भावितात्मा अनगार इति प्रश्ने कृते सति-भगवानाह-'चउ भंगो' चतुर्भङ्गी ज्ञातव्या, अर्थादुक्तरीत्या कश्चिन्मूलं, कश्चित्कन्दं, कश्चिदुभयं,

रूप से ही देखता है, कोई उभयरूप से ही देखता है और कोई एक अनगार अनुभयरूप से ही देखता है । अब गौतमस्वामी प्रभुसे यह पूछते हैं कि 'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' हे भदन्त ! जो भावितात्मा अनगार है वह 'रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ' वृक्षके अन्त को-मध्यवर्ती सारभागको-देखता है या बाहिरीभाग रूप त्वक्-छाल, पत्र एवं शाखा आदि को देखता है. भगवान् गौतमके इस प्रश्नका उत्तर देते हुए उनसे कहने लगे-कि-'चउभंगो' इस प्रश्नका उत्तर पूर्वोक्त चतुर्भंगीके रूप में जानना चाहिये. अर्थात्-पूर्वरीति के अनुसार कोई कोई भावितात्मा अनगार वृक्षके भीतरी भागरूप सारभाग को देखता है और भावितात्मा अनगार वृक्षके बाहिरी भागरूप छाल आदि को देखता है, तथा कोई भावितात्मा अनगार वृक्षके भीतरी भाग को

દેવ અને યાનરૂપે દેખે છે, (૪) કોઇ દેવરૂપે પણ દેખતો નથી અને યાનરૂપે પણ દેખતો નથી.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते ! भवियप्पा' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'रुक्खस्स किं अंतो पासइ, बहिं पासइ ?) વૃક્ષની અંદરના (મધ્યવર્તી સાર-ભાગને) ભાગને દેખે છે, કે બહારના ભાગરૂપ છાલ, પર્ણ, શાખા આદિને દેખે છે?

ઉત્તર—'चउभंगो' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પૂર્વોકત ચતુર્ભંગીરૂપ (ચાર વિકલ્પો રૂપ) સમજવો. તે ચાર વિકલ્પો નીચે પ્રમાણે છે—(૧) કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર વૃક્ષના અંદરના ભાગને દેખે છે, (૨) કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર વૃક્ષના બાહ્યરૂપ છાલ, પાન આદિને દેખે છે. (૩) કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર વૃક્ષના અંદના ભાગને પણ દેખે

कश्चिन्नोभयं पश्यतीत्याशयः । तथैव 'मूलं पासइ ? खंधं पासइ ?' किं वृक्षस्य मूलं पश्यति ? स्कन्धं शाखां वा पश्यति ? भावितात्मा इतिप्रश्ने गौतमीये भगवतश्चतुर्भङ्गया समाधानमाह शास्त्रकारः-'चउभंगो' चतुर्भङ्गी तदुत्तरं बोध्यम् अर्थात् कश्चिन्मूलं, कश्चित् स्कन्धं, कश्चिदुभयं पश्यति। 'एवं' मूलकन्दसूत्राभिलापक्रमेण 'मूलेणं जाव-बीअं संजोएअव्वं' मूलेन सह यावद् बीजं संयो-

भि देखता है और बाहिरी भागको भी देखता है। तथा कोई एक भावितात्मा अनगार ऐसा भी होता हैं कि जो वृक्षके न भीतरी भाग को देखता है और न बाहिरी भाग कोही देखता है। इस प्रकार से यहां चतुर्भगी जाननी चाहिये। पुनः गौतमने प्रभुसे पूछा 'एवं किं मूलं पासइ ! कंदं पासइ' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार वृक्षके मूलको देखता हैं कि कंदको देखता हैं-तब प्रभुने इसके उत्तर में भी 'चउभंगो' चतुर्भगी से चारभंगरूप उत्तर जानना चाहिये-अर्थात् कोई भावितात्मा अनगार वृक्षके मूलको देखता हैं, कोई भावितात्मा अनगार कन्दको देखता है, कोई भावितात्मा अनगार दोनोंको देखता है और कोई भावितात्मा अनगार दोनों को नहीं देखता है। इसी तरह से 'मूलं पासइ, खंधं पासइ' इस प्रश्नका भी उत्तर 'चउभंगो' चतुर्भगी से जानना चाहिये-अर्थात् गौतमने जब प्रभु से ऐसा प्रश्न किया कि हे भदन्त ! कोई भावितात्मा अनगार वृक्षके मूल भाग को देखता है कि स्कन्ध-शाखाको देखता है। तो प्रभुने इसके उत्तर में

છે અને બહારના ભાગને પણ દેખે છે. (૪) અણુગાર વૃક્ષના અંદરના ભાગને પણ દેખતો નથી અને બહારના ભાગને પણ દેખતો નથી.

પ્રશ્ન—'एवं किं मूलं पासइ ? कंदं पासइ ?' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને દેખે છે, કે કંદને દેખે છે ?

ઉત્તર—'चउभंगो' આ પ્રશ્નના ઉત્તર રૂપે પૂર્વોક્ત ચાર વિકલ્પ જ સમજવા. તે ચાર વિકલ્પો નીચે પ્રમાણે છે—(૧) કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને દેખે છે. (૨) કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના કંદને દેખે છે, (૩) કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને પણ દેખે છે અને કંદને પણ દેખે છે, અને (૪) કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને પણ દેખતો નથી અને કંદને પણ દેખતો નથી.

પ્રશ્ન—'एवं किं मूलं पासइ, खंधं पासइ ?' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને દેખે છે કે થડને દેખે છે ?

ઉત્તર—'चउभंगो' અહીં પણ નીચે મુજબ ચાર વિકલ્પો જ ગ્રહણ કરવા—

जयितव्यम् यावत्करणात् 'त्वक्, शाखा, मवालम्, पत्रम्, पुष्पम्, फलम्, इति संग्राह्यम् तथा च मूलेन सह कन्दादिबीजपर्यन्तानां नवानां संयोजनात् नव-संख्यकाश्चतुर्भङ्ग्यः सम्भवन्ति, अर्थात् 'मूलम्, कन्दः, स्कन्धः, त्वक्, शाखा, मवालम्, पत्रम्, पुष्पम्, फलम्, बीजम्' इति दश वर्तन्ते। एतेषाञ्च एकैकस्य पूर्वपूर्वस्य क्रमश उत्तरोत्तरेण सर्वेण सह संयोजनात् पञ्चचत्वारिंशत् द्विक-संयोगा भङ्गा भवन्ति, एतावन्त्येव मश्नोत्तररूपेणेह चतुर्भङ्गीसूत्राणि अध्येतव्यानि, तदेव मदर्शयन्नाह-'एवं कंदेण वि समं संजोए अव्वं जाव-बीअं' इत्यादि। एवम् उक्तमकारेण कन्देनापि समं संयोजयितव्यम्, यावत्-बीजम्। यावत्करणात् 'स्कन्धः, त्वक्, शाखा, मवालम्, पत्रम्, पुष्पम्, फलम्' इति संग्राह्यम्

कहा कि हे गौतम! कोई भावितात्मा अनगार ऐसा होता है कि जो वृक्ष के मूल को देखता है, कोई ऐसा होता है जो स्कन्ध को देखता है, कोई ऐसा होता है कि जो दोनों को देखता है और कोई ऐसा भी होता है कि जो दोनों को भी नहीं देखता है। इस प्रकारसे वे चारभंग यहां जानना चाहिये। 'एवं' मूल कन्द संबंधी सूत्राभिधाय के क्रमसे 'मूलेणं जाव बीयं संजोएयव्वं' मूल के साथ यावत् बीजको संयुक्त करलेना चाहिये-यहां यावत् पदसे त्वक्-छाल, शाखा, मवाल-(कोंपल,) पत्र, पुष्प, फल इन शब्दोंका संग्रह किया गया है। इस तरह मूल के साथ कन्द से लेकर बीज तकके नव पदार्थोंके संयोजन से उद्भूत नव प्रश्नोंकी उत्तररूप चार चार भंगीका संभव होने से ९ चार भंगी हो जाती हैं। अर्थात् 'मूल, कन्द, स्कन्ध, त्वक्,शाखा, प्रवाल, कोंपल पत्र, पुष्प, फल, बीज ये १० पद हैं। इन दश पदोंके द्विक संयोगी ४५ भंग होते हैं और वे इस प्रकार से हैं कि एक२ पूर्व२ पद का आगे

(१) કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના મૂળને દેખે છે, (૨) કોઇ થડને દેખે છે, (૩) કોઇ મૂળ અને થડ, બન્નેને દેખે છે અને (૪) કોઇ મૂળને પણ દેખતો નથી. અને થડને પણ દેખતો નથી. 'एवं मूलेणं जाव बीयं संजोए यव्वं' એજ રીતે મૂળની સાથે છાલ, ડાળી, કોંપળ, પર્ણ, પુષ્પ અને ફળ અને બીજનો સંયોગ કરવાથી બીજા સાત પ્રશ્નો બનશે. આ રીતે મૂળની સાથે કંદથી લઇને બીજ પર્યન્તના નવ પદાર્થોના સંયોગથી નવ પ્રશ્નો બનશે. અને તે દરેકના ચાર, ચાર વિકલ્પોવાળા ઉત્તર મળશે. આ રીતે નવ ચતુર્ભંગી તૈયાર થશે. એટલે કે 'મૂળ, કન્દ, થડ, છાલ, શાખા, કોંપળ, પાન, ફૂલ, ફળ અને બીજ, એ દશ પદો છે. એ દશ પદોના દ્વિક સંયોગી ૪૫ ભંગ (વિકલ્પ) બને છે. તે ૪૫ વિકલ્પો આ પ્રમાણે છે— પ્રત્યેક પદનો

'एवं जाव-पुप्फेण समं जाव-बीअं संजोएअव्वं' एवं यावत्-पुष्पेण समम् यावत् बीजं संयोजयितव्यम्, यावत्करणात् 'स्कन्धेन, त्वचा, शाखया, प्रवालेन, पत्रेण, इति संग्राह्यम् । द्वितीय यावत्करणात् क्रमशः स्वोत्तरोत्तरत्वक्शाखा-प्रवाल पत्राणां परस्परसंयोजनस्य संग्रहणं बोध्यम् । तदनन्तरमन्ते फलेन सह बीजस्य प्रश्नोत्तररूपेण चतुर्भङ्गी प्रतिपादयितुकामः-आह-'अणगारे णं भंते !' इत्यादि ।

२के एक२ पदके साथ संयोग होते२ जब इस क्रम से बीज तकके पद के साथ दो दोका संयोग हो जाता हैं तब सब भंगोकी संख्या ४५ आ जाती हैं. तात्पर्य कहने का यह है कि पहिले मूल और कन्दको मिलाकर प्रश्न करना चाहिये-फिर बाद में मूलके साथ स्कन्धको जोड कर प्रश्न करना चाहिये, बाद में मूल के साथ शाखा को रखकर प्रश्न करना चाहिये, बाद में मूलके साथ प्रवाल को, फिर पत्र को, फिर पुष्पको, फिर फलको और फिर बीजको संयुक्त करके प्रश्न करना चाहिये इस प्रकार से हुए इन नौ प्रश्नोंकी उत्तररूप ९ चतुर्भंगी हो जाती है। एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूल कन्दकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूल स्कंधकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूलत्वक्की, एक चतुर्भंगी मूल शाखाकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूल प्रवालकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूलपत्रकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूलपुष्पकी, एक उत्तररूप चतुर्भंगी

અનુક્રમે પછીના દરેક પદ સાથે સંયોગ કરતાં કરતાં બીજ સુધીનાં પદો સાથે સંયોગ કરવામાં આવે તો એ રીતે ૨, ૨નો સંયોગ કરવાથી ૪૫ વિકલ્પો બનશે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાં મૂળ અને કંદનો સંયોગ કરીને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ, ત્યાર બાદ મૂળ અને થડનો સંયોગ કરીને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ, ત્યાર બાદ મૂળ અને છાલનો સંયોગ કરીને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ, ત્યાર બાદ મૂળની સાથે શાખાને લઈને પ્રશ્ન પૂછવો જોઈએ, પછી મૂળની સાથે કોંપળને લઈને, પછી મૂળની સાથે પાનને લઈને, પછી મૂળની સાથે પુષ્પને લઈને, પછી મૂળની સાથે ફળને લઈને, અને પછી મૂળની સાથે બીજને લઈને પ્રશ્નો પૂછવા જોઈએ. એ રીતે નવ પ્રશ્નો બનશે. અને તે નવના ઉત્તરરૂપ ચાર ચાર વિકલ્પોવાળા કુલ ૩૬ ઉત્તર મળશે. તે ૩૬ ઉત્તરો અથવા ૯ ચતુર્ભંગી નીચે પ્રમાણે બનશે— (૧) મૂળ અને કંદની એક ચતુર્ભંગી, (૨) મૂળ અને સ્કંધના ઉત્તરરૂપ બીજી ચતુર્ભંગી, (૩) મૂળ અને છાલના ઉત્તરરૂપ ત્રીજી ચતુર્ભંગી, (૪) મૂળ અને શાખાના ઉત્તરરૂપ ચોથી ચતુર્ભંગી, (૫) મૂળ અને કોંપળના ઉત્તરરૂપ પાંચમી ચતુર્ભંગી, (૬) મૂળ અને પાનના ઉત્તરરૂપ છઠ્ઠી ચતુર્ભંગી (૭) મૂળ અને ફુલના ઉત્તરરૂપ સાતમી ચતુર્ભંગી, (૮) મૂળ અને ફળના ઉત્તરરૂપ આઠમી

गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भाविअप्पा' भावितात्मा 'रुक्खस्स' वृक्षस्य किम् फलम् 'पासइ ?' पश्यति ? 'बीअं' बीजं वा पश्यति ? भगवानाह-'चउभंगो' चतुभङ्गी बोध्या अर्थात् कश्चिद् भावितात्मा अनगारः वृक्षस्य फलं पश्यति, कश्चिद्बीजं, कश्चिदुभयम्, कश्चित्तु नोभयमितिरीत्या पञ्चचत्वारिंशत्तमी चतुर्भङ्गी समुपपन्ना। संक्षेपतस्तत्संकलनन्तु अधस्तनं बोध्यम् मूलेन समं कन्दादि बीजान्तानां नवानां संयोजनात् नव, कन्देन स्कन्धादि बीजान्तमष्टानां संमेलनात् अष्ट, स्कन्धेन त्वगादि बीजान्तानां सप्तानां संयोजनात् सप्त, त्वचा शाखादि बीजान्तानां संयोजनात् षट्, शाखया प्रवाला-

मूल फलकी और एक उत्तररूप चतुर्भंगी मूलबीजकी। इस तरह से ये द्विक संयोगी ९ चतुर्भंगी होती हैं। इसी तरह से कंद और स्कंधकी, कंद ओर त्वक्की, कंद और शाखाकी, कंद और प्रवालकी कंद ओर पत्रकी, कंद और पुष्पकी, कंद और फलकी, कंद और बीजकी द्विक संयोगी ८ चतुर्भंगी होती है। इसी तरह से स्कन्ध छाल की, स्कन्ध और शाखा की, स्कन्ध और प्रवालकी, स्कन्ध और पत्रकी, स्कन्ध और पुष्पकी, स्कन्ध और फलकी, स्कन्ध और बीज की द्विक संयोगी चतुर्भंगी होती हैं। इसी तरहसे छाल और शाखाकी, छाल ओर प्रवालकी, छाल औरपत्रकी, छालऔर पुष्पकि छाल औरफलकी, छाल और बीजकी द्विक संयोगी चतुर्भंगी ६ छह होती है। इसी प्रकारसे शाखा-प्रवालकी, शाखा पत्रकी, शाखा एवं पुष्पकी, शाखा एवं फलकी,

ચતુર્ભંગી અને (૯) મૂળ અને બીજના ઉત્તરરૂપ નવમી ચતુર્ભંગી. આ રીતે તે દરેકને જોડનાં સંયોગથી કુલ નવ ચતુર્ભંગી બને છે. એ જ પ્રમાણે (૧) કંદ અને થડની, (૨) કંદ અને શાખાની, (૩) કંદ અને છાલની, (૪) કંદ અને કુંપળની, (૫) કંદ અને પાનની, (૬) કંદ અને પુષ્પની, (૭) કંદ અને ફળની, અને (૮) કંદ ને બીજની, આ રીતે કંદ સાથે ઉપરના આઠ પદોના સંયોગથી બનતા પ્રશ્નોના ઉત્તરરૂપ આઠ ચતુર્ભંગી (ચાર વિકલ્પો) બનશે. એ જ રીતે સ્કંધ (થડ)ની સાથે (૧) છાલ, (૨) શાખા, (૩) કુંપળ, (૪) પાન, (૫) ફૂલ, (૬) ફળ અને (૭) બીજના સંયોગથી ૭ પ્રશ્નો બનશે. અને તેના ઉત્તરરૂપ સાત ચતુર્ભંગી બનશે. એ જ રીતે છાલની સાથે (૧) શાખા, (૨) કુંપળ, (૩) પાન, (૪) ફૂલ, (૬) ફળ અને (૬) બીજના સંયોગથી છ પ્રશ્નો બનશે, અને તેના ઉત્તરરૂપ છ ચતુર્ભંગી બનશે. એ જ પ્રમાણે શાખા સાથે કુંપળ, પાન, ફૂલ, ફળ અને બીજને લઇને પાંચ પ્રશ્નો પૂછી

दिपत्राणां मेलनात् पञ्च; प्रवालेन पत्रादि चतुर्णां संग्रहणात् चतस्रः, पत्रेण पुष्पादि त्रयाणां संयोजनात् तिस्रः, पुष्पेण फलबीजयोः-संयोजनाद् द्वे, फलेन बीजस्य संयोजनात् एकाः सर्वासां चतुर्भङ्गीनां संकलनेन पञ्चचत्वारिंशत् चतुर्भङ्ग्यः सम्भवन्ति ॥ सू० १ ॥

शाखा एवं बीजकी द्विकसंयोगी चतुर्भंगी ५ होती है। प्रवाल और पत्रकी, प्रवाल और पुष्पकी, प्रवाल और फलकी, प्रवाल और बीज की द्विक संयोगी चतुर्भंगी ४ होती है। पत्र और पुष्पकी, पत्र और फलकी, पत्र और बीजकी द्विकसंयोगी चतुर्भंगी ३ होती है। पुष्प फल की, पुष्प और बीजकि द्विक संयोगी चतुर्भंगी२ होती है। एवं फल और बीजकी द्विक संयोगी चतुर्भंगी १ एक ही होती है। इस तरह सबको मिलाकर जोड़ने से ४५ चतुर्भंगियोंकी संख्या आ जाती है। यही बात यहां पर "एवं कंदेण वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है। 'एवं जाव पुप्फेण समं बीयं संजोएयव्वं' इसी तरह से यावत् पुष्पके साथ बीजपदको युक्त कर लेना चाहिये। 'एवं कंदेण वि समं' इत्यादि सूत्रपाठ में जो यावत् शब्द आया है उससे 'कंदके साथ स्कंध, त्वक्, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प और फल का ग्रहण हुआ है। तथा 'एवं जाव पुप्फेण'

શકાશે તેના ઉત્તરરૂપ પાંચ ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે, કૂંપળની સાથે પાન, ફૂલ, ફળ અને બીજના સંયોગથી ચાર પ્રશ્નો બનશે, અને તેના ઉત્તરરૂપ ચાર ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે પાન સાથે ફૂલ, ફળ અને બીજનો અનુક્રમે સંયોગ કરીને ત્રણ પ્રશ્નો બનશે. એ તેના ઉત્તરરૂપ ત્રણ ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે ફૂલ સાથે ફળનો, અને ફૂલ સાથે બીજનો સંયોગ કરવાથી બે પ્રશ્નો બનશે અને તેના ઉત્તરરૂપ બે ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે ફળ સાથે બીજને લઈને એક પ્રશ્ન બનશે અને તેના ઉત્તરરૂપ એક ચતુર્ભંગી બનશે. આ રીતે કુલ ૪૫ (૯+૮+૭+૬+૫+૩+૨+૧) ચતુર્ભંગી બની જાય છે. એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરી છે— 'एवं कंदेण वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं' એજ રીતે કંદની સાથે બીજ પર્યન્તના પદોનો સંયોગ કરીને પ્રશ્નો પૂછવા જોઈએ. 'एवं जाव पुप्फेण समं बीयं संजोएयव्वं' એજ પ્રમાણે પુષ્પ સાથે બીજ પર્યન્તના પદોનો સંયોગ કરીને પ્રશ્નો પૂછવા જોઈએ. 'एवं कंदेण वि समं' ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠમાં જે 'યાવત્' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'કંદની સાથે થડ, શાખા, છાલ, કૂંપળ, પાન, ફૂલ, અને ફળને ગ્રહણ કરવા જોઈએ. તથા 'एवं जाव पुप्फेण' ઈત્યાદિ સૂત્રપાઠમાં જે 'યાવત્'

द्वीक संयोगा :-

१	२	४	५
१	३	४	६
१	४	४	७
१	५	४	८
१	६	४	९
१	७	४	१०
१	८	५	६
१	९	५	७
१	१०	५	८
२	३	५	९
२	४	५	१०
२	५	६	७
२	६	६	८
२	७	६	९
२	८	६	१०
२	९	७	८
२	१०	७	९
३	४	७	१०
३	५	८	९
३	६	८	१०
३	७	८	१०
३	८		
३	९		
३	१०		

इत्यादि सूत्रपाठ में जो यावत् पद आया है उससे क्रमशः स्वोत्तरोत्तर त्वक् शाखा, प्रवाल, पत्र इनका परस्परमें संयोजन ग्रहण किया गया है। अब अन्त में फलके साथ बीजकी प्रश्नोत्तरके रूपसे चतु-

પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા અનુક્રમે છાલ, શાખા, કોંપળ, પાન, વગેરેને પરસ્પરનો સંયોગ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. હવે અંતે ફળની સાથે બીજના પ્રશ્નોત્તરરૂપે

दिपञ्चानो मेलनात् पञ्च, मवालेन पत्रादि चतुर्णां संयोजनात् चतस्रः, पत्रेण पुष्पादि त्रयाणां संयोजनात् तिस्रः, पुष्पेण फलबीजयोः संयोजनाद् द्वे, फलेन बीजस्य संयोजनात् एकाः सर्वासां चतुर्भङ्गीनां संकलनेन पञ्चचत्वारिंशत् चतुर्भङ्ग्यः सम्भवन्ति ॥ सू० १ ॥

शाखा एवं बीजकी द्विकसंयोगी चतुर्भंगी ५ होती है। प्रवाल और पत्रकी, प्रवाल और पुष्पकी, प्रवाल और फलकी, प्रवाल और बीज की द्विक संयोगी चतुर्भंगी ४ होती है। पत्र और पुष्पकी, पत्र और फलकी, पत्र और बीजकी द्विकसंयोगी चतुर्भंगी ३ होती है। पुष्प फल की, पुष्प और बीजकि द्विक संयोगी चतुर्भंगी २ होती है। एवं फल और बीजकी द्विक संयोगी चतुर्भंगी १ एक ही होती है। इस तरह सबको मिलाकर जोड़ने से ४५ चतुर्भंगियोंकी संख्या आ जाती है। यही बात यहां पर 'एवं कंदेण वि समं संजोएयव्वं जाव वीयं' इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है। 'एवं जाव पुप्फेण समं बीयं संजोएयव्वं' इसी तरह से यावत् पुष्पके साथ बीजपदको युक्त कर लेना चाहिये। 'एवं कंदेण वि समं' इत्यादि सूत्रपाठ में जो यावत् शब्द आया है उससे 'कंदके साथ स्कंध, त्वक्, शाखा, प्रवाल, पत्र, पुष्प और फल का ग्रहण हुआ है। तथा 'एवं जाव पुप्फेण'

શકાશે તેના ઉત્તરરૂપ પાંચ ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે, કોંપળની સાથે પાન, ફૂલ, ફળ અને બીજના સંયોગથી ચાર પ્રશ્નો બનશે, અને તેના ઉત્તરરૂપ ચાર ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે પાન સાથે ફૂલ, ફળ અને બીજનો અનુક્રમે સંયોગ કરીને ત્રણ પ્રશ્નો બનશે. એ તેના ઉત્તરરૂપ ત્રણ ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે ફૂલ સાથે ફળનો, અને ફૂલ સાથે બીજનો સંયોગ કરવાથી બે પ્રશ્નો બનશે અને તેના ઉત્તરરૂપ બે ચતુર્ભંગી બનશે. એજ પ્રમાણે ફળ સાથે બીજને લઇને એક પ્રશ્ન બનશે અને તેના ઉત્તરરૂપ એક ચતુર્ભંગી બનશે. આ રીતે કુલ ૪૫ (૯+૮+૭+૬+૫+૪+૩+૨+૧) ચતુર્ભંગી બની જાય છે. એજ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરી છે— 'एवं कंदेण वि समं संजोएयव्वं जाव बीयं' એજ રીતે કંદની સાથે બીજ પર્યન્તના પદોનો સંયોગ કરીને પ્રશ્નો પૂછવા જોઇએ. 'एवं जाव पुप्फेण समं बीयं संजोएयव्वं' એજ પ્રમાણે પુષ્પ સાથે બીજ પર્યન્તના પદોનો સંયોગ કરીને પ્રશ્નો પૂછવા જોઇએ. 'एवं कंदेण वि समं' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠમાં જે 'યાવત્' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'કંદની સાથે થડ, શાખા, છાલ, કોંપળ, પાન, ફૂલ, અને ફળને ગ્રહણ કરવાં જોઇએ. તથા 'एवं जाव पुप्फेण' ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠમાં જે 'યાવત્'

वैक्रिय वायुकायवक्तव्यता प्रस्तावः—

मूलम्—'पभूणं भंते! वाउकाए एगं महं इत्थिरूव वा, पुरिसरूवं वा; हत्थिरूवं वा; जाणरूवं वा; एवं जुग्ग-गिल्लि-थिल्लि-सीय-संदमाणिय रूवं वा, विउव्वित्तए ? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे, वाउकाएणं विकुव्वेमाणे एगं महं पडागा संठियं रूवं विकुव्वइ, पभूणं भंते! वाउकाए एगं महं पडागासंठियं रूवं विउव्वित्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए! हन्ता, पभू; से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ ? परिड्ढीए गच्छइ ? गोयमा! आयड्ढीए गच्छइ, नो परिड्ढीए गच्छइ, जहा—आयड्ढीए, एवं चेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेण वि भाणियव्वं, से भंते! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पय ओदयं गच्छइ ? गोयमा! ऊसिओदयं पि गच्छइ; पय ओदयं पि गच्छइः से भंते! किं एगओ पडागं गच्छइ ? दुहओ पडागं गच्छइ ? गोयमा! एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ; सेणं भंते! किं वाउकाए पडागा ? गोयमा! वाउकाएणं से; नो खलु सा पडागा ॥सू. २॥

लेकर बीजतक के ४ पदोंका संमेलन करने से ४, पत्र के साथ पुष्पादि-३ पदों का संमेलन करने से ३, पुष्प के साथ, फल और बीज का संमेलन करने से २, और फलके साथ केवल बीज का संयोजन करने से एक चतुर्भगी बन जाती है। इस तरह इन सब का जोड ४९ हो जाता है ॥ सू० १ ॥

---

(७) પાનની સાથે પુષ્પથી	,,	,,	,,	૩ ,,	,,	૩	,,	,,	,,
(८) પુષ્પની સાથે ફળથી	,,	,,	,,	૨ ,,	,,	૨	,,	,,	,,
(९) ફળની સાથે બીજના સંયોગથી						૧	,,	,,	,,
આ રીતે બધી મળીને ૪૫ ચતુર્ભંગી બને છે.						૪૫	॥ સૂ. ૧ ॥		

भंगी को प्रतिपादन करनेके लिये सूत्रकार कहते हैं कि-'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा रुक्खस्स किं फलं पासइ, बीयं पासइ' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार वृक्षके फलको देखता है कि बीजको देखता है ! इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि हे गौतम कोई एक भावितात्मा अनगार वृक्षके फलको देखता है, कोइ एक भावितात्मा अनगार वृक्षके बीजको देखता है, कोई एक भावितात्मा अनगार दोनोंको देखता है और एक भावितात्मा अनगार दोनोंको भी नहीं देखता है । इस तरह से यह ४५वीं चतुर्भंगी प्रकट की गई है । ४५ भंग किस तरह से होते हैं. यह बात अब टीकाकार कहते हैं-कि जब मूलपद के साथ कन्द से लेकर बीजतक के नौ पदोंको एक२ करके संयुक्त करते हैं तब ९ चतुर्भंगी होती हैं कन्द के साथ स्कन्ध से लेकर बीजतकके ८ पदोंका जब एक२ करके संमेलन करते हैं तब ८, स्कन्धके साथ त्वग् से लेकर बीज तक के ७ पदों का संमेलन करने से ७, त्वक्-छालके साथ शाखा से लेकर बीज तक के ६ पदोंका एक२ करके संमेलन करने से ६, शाखापद के साथ प्रवाल आदि ५ पदोंका संमेलन करनेसे ५, प्रवालपदके साथ पत्रादि से

ચતુર્ભંગીનું પતિપાદન કરવા માટે સૂત્રકાર નીચેનો પ્રશ્ન અને ઉત્તર આપે છે—' अणगारेणं भंते ! भावियप्पा रुक्खस्स किं फलं पासइ, बीयं पासइ ? ' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના ફળને દેખે છે, કે બીજને દેખે છે ? તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે—હે ગૌતમ ! કોઇ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના ફલને દેખે છે, કોઈ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના બીજને દેખે છે, કોઈ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના ફળ અને બીજ બન્નેને દેખે છે, અને કોઈ ભાવિતાત્મા અણુગાર વૃક્ષના ફળને પણ દેખતો નથી અને બીજને પણ દેખતો નથી. આ રીતે સૂત્રકારે ૪૫મી ચતુર્ભંગી બતાવી છે, ૪૫ ભંગ કેવી રીતે બને છે, એ સૂત્રકાર હવે બતાવે છે—

(૧) મૂળની સાથે કન્દથી લઇને બીજ પર્યન્તનાં ૯ પદોના સંયોગથી ૯ ચતુર્ભંગી બને છે.
(૨) કન્દની સાથે થડથી ,, ,, ,, ૮ ,, ,, ૮ ,, ,, ,,
(૩) થડની સાથે છાલથી ,, ,, ,, ૭ ,, ,, ૭ ,, ,, ,,
(૪) છાલની સાથે શાખાથી ,, ,, ,, ૬ ,, ,, ૬ ,, ,, ,,
(૫) શાખાની સાથે કોંપળથી ,, ,, ,, ૫ ,, ,, ૫ ,, ,, ,,
(૬) કોંપલની સાથે પાન ,, ,, ,, ૪ ,, ,, ૪ ,, ,, ,,

गन्तुम् ! हन्त, प्रभुः, स भदन्त ! किम् आत्मद्ध्‌र्या गच्छति ! परद्ध्‌र्या गच्छति ! गौतम ! आत्मद्ध्‌र्या गच्छति, नो परद्ध्‌र्या गच्छति, यथा आत्मद्ध्‌र्या, एवंचैव आत्मकर्मणापि, आत्मप्रयोगेणापि भणितव्यम्, स भदन्त ! किम् उच्छ्रितोदयं गच्छति, पतदुदयं गच्छति ! गौतम ! उच्छ्रितोदयमपि

गमित्तए) हे भदन्त ! वायुकाय एक विशाल पताका के आकार जैसा रूप अपनी विक्रिया शक्तिसे बनाकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? (हंता पभू) हां गौतम ! वायुकाय एक विशाल पताका के आकार जैसा रूप अपनी विक्रियाशक्तिसे बनाकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है। (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ) हे भदन्त ! वह वायुकायिक अपनी निजकी ऋद्धि (शक्ति) से गमन करता है या परकी ऋद्धिसे गमन करता है ? (गोयमा ! आयड्ढीए गच्छइ, नो परड्ढीए गच्छइ, जइ आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेणं वि भाणियव्वं) हे गौतम ! वायुकाय अपनी निजकी ऋद्धिसे गमन करता है, परकी ऋद्धिसे गमन नहीं करता है। जिस तरह वह अपनी निजकी ऋद्धि से गमन करता है, इसी तरह वह अपने कर्मसे भी और अपने प्रयोगसे भी गमन करता है ऐसा जानना चाहिये। (से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ) हे भदन्त ! वायुकाय ऊँची हुई पताकाकी

अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए) હે ભદન્ત ! પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી એક વિશાળ પતાકા જેવું રૂપ બનાવીને, વાયુકાય અનેક યોજનો સુધી જઇ શકવાને શક્તિમાન છે ખરું ? (हंता, पभू) હા. ગૌતમ ! એક વિશાળ પતાકા જેવું વૈક્રિયરૂપ બનાવીને અનેક યોજન સુધી જઇ શકવાને તે સમર્થ છે. (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! વાયુકાય પોતાની જ ઋદ્ધિ (શક્તિ)થી ગમન કરે છે, કે પારકી ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે ! (गोयमा ! आयड्ढीए गच्छइ, नो परड्ढीए गच्छइ, जहा आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेणं वि भाणियव्वं) હે ગૌતમ ! વાયુકાય પોતાની જ ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે, પારકી ઋદ્ધિથી ગમન કરતું નથી. તેમ તે તેની પોતાની જ ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે, એજ પ્રમાણે તે પોતાના કર્મથી પણ ગમન કરે છે અને પ્રયોગથી પણ ગમન કરે છે, એમ સમજવું. (से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાય ઊંચે ફરકતી પતાકાના જેવું રૂપ કરીને ગતિ કરે છે ? કે નીચે

छाया-प्रभुः खलु भदन्त ! वायुकायः एकं महत् स्त्री रूपं वा, पुरुष रूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा, एवं युग्य-गिल्लि-थिल्लि-शिबिका-स्यन्दमानिका रूपं वा विकुर्वितुम् ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः, वायुकायो विकुर्वमाणः एकं महत् पताकासंस्थितं रूपं विकुर्वते, प्रभुः खलु भदन्त ? वायुकायः एकं महत् पताका संस्थितं रूपं विकुर्वित्वा अनेकानि योजनानि

वैक्रियवायुकाय वक्तव्यता-

'पभूणं भंते वाउकाए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(भंते ! वाउकाए एगं महं इत्थिरूवं वा, पुरिसरूवं वा, हत्थिरूवं वा, जाणरूवं वा, एवं जुग्ग, गिल्लि, थिल्लि, सीय, संदमाणिय रूवं वा, विउव्वित्तए णं पभू' हे भदन्त ! वायुकाय एक विशालरूपमें स्त्री के रूपको, पुरुषके रूपको, हस्तीके रूप को, यान-वाहन विशेष के रूपको, इसी प्रकारसे-युग्य-वाहन विशेषके रूपको, गिल्लि-अंबाडी के रूप को, थिल्लि पलेचाके रूपको, शिबिका-पालकी के रूपको, और स्यन्दमानिका-वाहन-विशेषके रूपको अपनी विक्रिया से बनाने के लिये समर्थ है क्या? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (वाउकाएणं विकुव्वेमाणे एगं महं पडागासंठियं रूवं विकुव्वइ) पर, विक्रिया करता हुआ वायुकाय एक विशालपताका के आकार जैसारूप अपनी विक्रिया से बनाता है । (पभूणं भंते ! वाउकाए एगं महं पडागासंठियरूवं विउव्वित्ता अणेगाइं जोयणाइं

વૈક્રિયવાયુકાયનું નિરૂપણ—

'पभू णं भंते ! वाउकाए' ઇત્યાદિ—

सूत्रार्थ—(भंते ! वाउकाए एगं महं इत्थिरूवं वा, पुरिसरूवं वा, हत्थिरूवं वा, जाणरूवं वा, एवं जुग्ग, गिल्लि, थिल्लि, सीय, संदमाणियरूवं वा, विउव्वित्तए पभू ?) હે ભદન્ત ! વાયુકાય, એક વિશાલ સ્ત્રીરૂપને, પુરુષરૂપને, હાથીના રૂપને, ગાડાના રૂપને, યુગ્યરૂપને (એક પ્રકારનું વિશિષ્ટ વાહન), ગિલ્લિ (અંબાડી)ના રૂપને, થિલ્લી (ઘોડાની પીઠ પર બાંધવાનું જીન)ના રૂપે, પાલખીના રૂપને અને સ્યન્દમાનિકા (એક પ્રકારનું વાહન)ના રૂપને પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી બનાવવાને સમર્થ છે ખરું ? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એવું બની શકતું નથી. (वाउकाएणं विकुव्वेमाणे एगं महं पडागासंठियं रूवं विकुव्वइ) વિક્રિયા કરતું વાયુકાય તેની વિકુર્વણા શક્તિથી એક વિશાળ પતાકાના આકારના રૂપનું સર્જન કરે છે. 'पभूणं भंते ! वाउकाए एगं महं पडागासंठियंरूवं विउव्वित्ता

गन्तुम् ! हन्त, प्रभुः, स भदन्त ! किम् आत्मद्धर्या गच्छति ! परद्धर्या गच्छति ! गौतम ! आत्मद्धर्या गच्छति, नो परद्धर्या गच्छति, यथा आत्मद्धर्या, एवंचैव आत्मकर्मणापि, आत्मप्रयोगेणापि भणितव्यम्, स भदन्त ! किम् उच्छ्रितोदयं गच्छति, पतदुदयं गच्छति ! गौतम ! उच्छ्रितोदयमपि

गमित्तए) हे भदन्त ! वायुकाय एक विशाल पताका के आकार जैसा रूप अपनी विक्रिया शक्तिसे बनाकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? (हंता पभू) हा गौतम ! वायुकाय एक विशाल पताका के आकार जैसा रूप अपनी विक्रियाशक्तिसे बनाकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है। (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परइढीए गच्छइ) हे भदन्त ! वह वायुकायिक अपनी निजकी ऋद्धि (शक्ति) से गमन करता है या परकी ऋद्धिसे गमन करता है ? (गोयमा ! आयड्ढीए गच्छइ, नो परड्ढीए गच्छइ, जइ आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेणं वि भावियव्वं) हे गौतम ! वायुकाय अपनी निजकी ऋद्धिसे गमन करता है, परकी ऋद्धिसे गमन नहीं करता है। जिस तरह वह अपनी निजकी ऋद्धि से गमन करता है, इसी तरह वह अपने कर्मसे भी और अपने प्रयोगसे भी गमन करता है ऐसा जानना चाहिये। (से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ) हे भदन्त ! वायुकाय ऊँची हुई पताकाकी

अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए) હે ભદન્ત ! પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી એક વિશાળ પતાકા જેવું રૂપ બનાવીને, વાયુકાય અનેક યોજનો સુધી જઈ શકવાને શક્તિમાન છે ખરું ? (हंता, पभू) હા. ગૌતમ ! એક વિશાળ પતાકા જેવું વૈક્રિયરૂપ બનાવીને અનેક યોજન સુધી જઈ શકવાને તે સમર્થ છે. (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! વાયુકાય પોતાની જ ઋદ્ધિ (શક્તિ)થી ગમન કરે છે, કે પારકી ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે ? (गोयमा ! आयड्ढीए गच्छइ, नो परड्ढीए गच्छइ, जहा आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेणं वि भाणियव्वं) હે ગૌતમ ! વાયુકાય પોતાની જ ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે, પારકી ઋદ્ધિથી ગમન કરતું નથી. તેમ તે તેની પોતાની જ ઋદ્ધિથી ગમન કરે છે, એજ પ્રમાણે તે પોતાના કર્મથી પણ ગમન કરે છે અને પ્રયોગથી પણ ગમન કરે છે, એમ સમજવું. (से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાય ઊંચે ફરકતી પતાકાના જેવું રૂપ કરીને ગતિ કરે છે ? કે નીચે

गच्छति, पतदुदयमपि गच्छति, स भदन्त ! किम् एकतः पताकं गच्छति ! द्विधापताकं गच्छति ! गौतम ! एकतः पताकं गच्छति ! नो द्विधा पताकं गच्छति, स भदन्त ! किं वायुकायः पताका ? गौतम ! वायुकायः सः, नो खलु सा पताका ॥ सू० २ ॥

टीका-वैक्रियशरीराधिकारादाह-पभूणं भंते !' इत्यादि । गौतमःपृच्छति हे भदन्त ! प्रभुः खलु समर्थः किम 'वाउकाए, वायुकायः' 'एगं महं' एकं

तरह रूप करके गति करता है क्या ? (गोयमा ! ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयओदयंवि गच्छइ) हे गौतम ! वह वायुकाय ऊँची हुई पताकाकी तरह भी रूप बनाकर गमन करता है और गिरि हुई पताकाकी तरहभी रूप बनाकर गमन करता है। (से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ ?) हे भदन्त ! वह वायुकाय एक दिशा में जैसी एक पताका होती है ऐसा रूप करके गमन करता है ? या दो दिशा में एक साथ जैसी दो पताकाएँ होती हैं ऐसारूप करके गमन करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ) एक दिशामें जैसी एक पताका होती है ऐसा रूप करके वह वायुकाय गमन करता है। दो दिशामें दो पताका की तरह रूप बना कर वह गमन नहीं करता है। (सेणं भंते ! किं वाउकाए पडागा !) हे भदन्त ! वह वायुकाय क्या पताका है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (वाउकाए णं से नो खलु सा पडागा) वह वायुकाय है-पताका नहीं है ॥ सू.२॥

ઉતારેલી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને ગમન કરે છે? (गोयमा ! ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयओदयं वि गच्छइ) હે ગૌતમ ! તે વાયુકાય ઊંચે ફરકતી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને પણ ગમન કરે છે, અને નીચે ઉતારેલી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને પણ ગમન કરે છે (से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાય એક દિશામાં રહેલી એક પતાકા જેવું રૂપ કરીને ગમન કરે છે ? કે બે દિશામાં એક સાથે રહેલી બે પતાકાઓ જેવું રૂપ કરીને ગમન કરે છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ) એક દિશામાં રહેલી એક પતાકા જેવા રૂપે તે ગમન કરે છે, બે દિશામાં રહેલી બે પતાકા જેવું રૂપ બનાવીને તે ગમન કરતું નથી. (से णं भंते ! किं वाउकाए पडागा !) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાય શું પતાકા છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (वाउकाए णं से नो खलु सा पडागा) તે વાયુકાય વાયુકાય છે-પતાકા નથી. સૂ. ૨ ॥

महत्-विशालम् 'इत्थिरूवं वा' स्त्रीरूपं वा, पुरिसरूवं वा' पुरुषरूपं वा, 'हत्थिरूवं वा' 'जाणरूवं वा' यानरूपं वा, शकटरूपं वा 'एव' तथैव 'जुग-

टीकार्थ-वैक्रिय शरीरका अधिकार चल रहा है-अतः इसी संबंध में यह बात कही जा रही है 'पभू णं भंते' इत्यादि-गौतम प्रभु से पूछ रहे है कि हे भदन्त! वायुकाय क्या विशालरूपमें स्त्री आदिका रूप बना सकता हैं। यही प्रश्न-'इत्थिरूवं वा, पुरिसरूवं वा इत्यादि सूत्रपाठ द्वारा पूछा गया है। 'महं' शब्दका अर्थ महान्-विशाल है। स्त्री का जो आकार है वह स्त्रीरूप है। पुरुषका जो आकार हैं वह पुरुषरूप है। इसी तरह से हस्तिरूप यानरूपमें भी जानना चाहिये। वैक्रिय शरीर कृत्रिम और जन्मसिद्ध-इस तरह से दो प्रकारका माना गया हैं। जो जन्मसिद्ध वैक्रियशरीर है, वह तो देव और नारकोंमें ही होता है। कृत्रिम वैक्रियका कारण लब्धि होती है। लब्धि एक प्रकारकी तपोजन्य शक्ति है जो कुछ ही गर्भज मनुष्यों एवं तिर्यंचों में पाई जाती है। इसलिये वैसी लब्धिसे होनेवाले वैक्रिय शरीरके अधिकारी गर्भज मनुष्य और तिर्यंच ही हो सकते हैं। कृत्रिम वैक्रिय की कारणभूत एक दूसरे प्रकारकी भी लब्धि मानी गई है जो तपो जन्य न होकर जन्म से ही मिलती है। ऐसी लब्धि कुछ वादर वायु

ટીકાર્થ—વૈક્રિય શરીરનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તે સંબંધને અનુલક્ષીને જ આ વાત કરવામાં આવી છે—'पभूणं भंते!' ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત! શું વાયુકાય વિશાળ સ્ત્રીરૂપ આદિ બનાવી શકે છે? એજ પ્રશ્ન નીચેના સૂત્રો દ્વારા પૂછયો છે— 'इत्थिरूवं वा, पुरिसरूवं वा' ઇત્યાદિ. 'महं' એટલે મહાન અથવા વિશાળ. સ્ત્રીનો જે આકાર તે સ્ત્રીરૂપ છે, પુરુષનો જે આકાર તે પુરુષરૂપ છે. એજ પ્રમાણે હસ્તિ-રૂપ, યાનરૂપ આદિના વિષયમાં પણ સમજવું. વૈક્રિય શરીરના બે પ્રકાર છે-(૧) કૃત્રિમ અને (૨) જન્મસિદ્ધ. જન્મસિદ્ધ વૈક્રિય શરીર તો દેવો અને નારકોને જ હોય છે. કૃત્રિમ વૈક્રિય શરીરનું કારણ લબ્ધિ મનાય છે. લબ્ધિ એટલે એક પ્રકારની તપોજન્ય શકિત. તે લબ્ધિ કેટલાક ગર્ભજ મનુષ્યો અને તિર્યંચોમાં હોય છે. તેથી એવી લબ્ધિથી પ્રાપ્ત થનારા વૈક્રિય શરીરના અધિકારી ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યંચ જ હોઈ શકે છે. કૃત્રિમ વૈક્રિય શરીરની પ્રાપ્તિ માટે કારણરૂપ એક બીજા પ્રકારની લબ્ધિ પણ મનાય છે, જે લબ્ધિની પ્રાપ્તિ તપના પ્રભાવથી થતી નથી પણ જન્મથી જ થાય છે. એવી લબ્ધિનો સદ્ભાવ કેટલાક બાદર વાયુકાયિક જીવોમાં જ માનવામાં આવેલ

गच्छति, पतदुदयमपि गच्छति, स भदन्त ! किम् एकतः पताकं गच्छति ! द्विधापताकं गच्छति ! गौतम ! एकतः पताकं गच्छति ! नो द्विधा पताकं गच्छति, स भदन्त ! किं वायुकायः पताका ? गौतम ! वायुकायः सः, नो खलु सा पताका ॥ सू० २ ॥

टीका-वैक्रियशरीराधिकारादाह-पभूणं भंते !" इत्यादि। गौतमःपृच्छति हे भदन्त ! प्रभुः खलु समर्थः किम् 'वाउकाए, वायुकायः' 'एगं महं' एकं

तरह रूप करके गति करता है क्या ? (गोयमा ! ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयओदयंवि गच्छइ) हे गौतम ! वह वायुकाय ऊँची हुई पताकाकी तरह भी रूप बनाकर गमन करता है और गिरि हुई पताकाकी तरहभी रूप बनाकर गमन करता है। (से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ ?) हे भदन्त ! वह वायुकाय एक दिशा में जैसी एक पताका होती है ऐसा रूप करके गमन करता है ? या दो दिशा में एक साथ जैसी दो पताकाएँ होती हैं ऐसारूप करके गमन करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ) एक दिशामें जैसी एक पताका होती है ऐसा रूप करके वह वायुकाय गमन करता है। दो दिशामें दो पताका की तरह रूप बना कर वह गमन नहीं करता है। (सेणं भंते ! किं वाउकाए पडागा !) हे भदन्त ! वह वायुकाय क्या पताका है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (वाउकाए णं से नो खलु सा पडागा)वह वायुकाय है-पताका नहीं है ॥ सू. २॥

ઉતારેલી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને ગમન કરે છે ? (गोयमा ! ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयओदयं वि गच्छइ) હે ગૌતમ ! તે વાયુકાય ઊંચે ફરકતી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને પણ ગમન કરે છે, અને નીચે ઉતારેલી પતાકાના જેવું રૂપ બનાવીને પણ ગમન કરે છે (से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ ?) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાય એક દિશામાં રહેલી એક પતાકા જેવું રૂપ કરીને ગમન કરે છે ? કે બે દિશામાં એક સાથે રહેલી બે પતાકાઓ જેવું રૂપ કરીને ગમન કરે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ) એક દિશામાં રહેલી એક પતાકા જેવા રૂપે તે ગમન કરે છે, બે દિશામાં રહેલી બે પતાકા જેવું રૂપ બનાવીને તે ગમન કરતું નથી. (से णं भंते ! किं वाउकाए पडागा !) હે ભદન્ત ! તે વાયુકાર શું પતાકા છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (वाउकाए णं से नो खलु सा पडागा) તે વાયુકાય વાયુકાય છે-પતાકા નથી. સૂ. ૨ ॥

भाषाप्रसिद्धं, थिल्लिः लाटदेशे यद्द्विघोटकपल्ययनं तदेवान्यदेशे थिल्लिरुच्यते तद्रूप शिविका-'पालकी' इति भाषा प्रसिद्धम् स्यन्दमानिका स्यन्दमाना एव स्यन्दमानिका पुरुषप्रमाणायामो जम्पानविशेषः 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम् ? प्रभुः समर्थ इतिप्रश्नः। भगवानाह 'गोयमा ! हे गौतम ! 'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, त्वदुक्तं न संभवति, किन्तु 'वाउकाएणं' वायुकायः खलु 'विकुव्वेमाणे' विकुर्वमाणः विकुर्वणां कुर्वाणः 'एगं महं' एकंमहत् 'पडागासंठिअरूवं' पताकासंस्थितरूपं पताकाकारशरीरत्वात् 'विकुव्वइ' विकुर्वते विकुर्वणया निष्पादयति ।

ग्रहण किया गया है। हाथीकी पीठ पर जो चौकोरवाली बैठने की पालखी रखी जाती हैं कि जिसमें बैठनेवाले बैठते हैं उसका नाम गिल्लि है। इसे हिन्दी भाषामें 'अंबाडी' कहते हैं। लाटदेशमें जिसे पलेचा कहते है और जो घोडेकी पीठ पर कसी जाती है उसीका नाम थिल्ली है। शिविका पालखीका नाम है। स्यन्दमानिका एक प्रकारका वाहन विशेष होता है जिसकी लंबाई पुरुष जितनी होती है। इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं हैं-अर्थात् वायुकायिक जीव अपनी विक्रिया शक्तिसे इनर आकारोंको नहीं बना सकता है। किन्तु 'वाउकाए णं विकुव्वेमाणे एगं महं पडागासंठियं रूवं विकुव्वइ' वायुकायिक जीव जब विक्रिया करता है तब वह एक विशाल आकारमें पताकाने जैसा हो जाता है। क्यों कि इसका शरीर स्वयं पताकाके आकार जैसा है। तात्पर्य-कहने का यह हैं कि वायुकाय का आकार

કહે છે, તેના જેવું જ તે યુગ્ય હોય છે. 'गिल्लि' હાથીની પીઠ પર બેસવા માટે જે અંબાડી ગોઠવવામાં આવે છે તેને ગિલ્લિ કહે છે.' थिल्लि ' લાટદેશમાં થિલ્લિને પલેંચા કહે છે-ગુજરાતમાં તેને ઘોડા પરનું પલાણુ કહે છે. તે પલાણને (જીનને) ઘોડાની પીઠ પર ગોઠવવામાં આવે છે. ' शिविका ' એટલે પાલખી. ' स्यन्दमानिका ' એક પ્રકારનું વાહન છે-તેની લંબાઇ પુરુષ પ્રમાણુ હોય છે.હવે સૂત્રકાર ઉપરોક્ત પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં કહે છે કે 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! એવું બનતું નથી. વાયુકાયિક જીવ તેની વિક્રિયા શક્તિથી એવા આકારો બનાવી શકતો નથી. પણ ' वाउकाएणं विकुव्वेमाणे एगं महं पडागासंठियं रूवं विकुव्वइ ' વાયુકાયિક જીવ જ્યારે વિક્રિયા કરે છે ત્યારે તે એક વિશાળ પતાકાના જેવો બની જાય છે. કારણ કે તેનું શરીર જ પતાકા જવા આકારનું છે-કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વાયુકાયનો આકાર જ પતાકાના જેવો છે,

गिल्लि-थिल्लि-सीअ-संदमाणियरूवं वा' युग्य-गिल्ली-थिल्लि-शिविका-स्यन्दमानिकारूपं वा, तत्र युग्यं सिंहलद्वीप (सीलोन-कोलम्बो) मध्यवर्तिगोल्लमण्डलप्रसिद्धं द्विहस्तप्रमाणं वेदिकोपशोभितं यानविशेषरूपं (रिक्शा गाडी) इतिभाषाप्रसिद्धम्, गिल्लिः गजपृष्ठोपरिस्थापितचतुरस्रकोणयानविशेषः (अंबाडी) इति

कायिक जीवोंमें ही मानी गई है-इससे वे कृत्रिम वैक्रिय शरीरके अधिकारी कहे गये हैं-इसी बातको चित्तमें धारण करके गौतम ने प्रभु से ऐसा प्रश्न किया है-कि-वायुकायिक जीव अपनी विक्रिया से एक विशाल स्त्रीका रूप बना सकता है क्या? विशाल मनुष्यका रूप बना सकता है क्या? विशाल हाथीका एवं यान-शकट-गाडीका रूप बना सकता है क्या? युग्य का रूप बना सकता है क्या? गिल्लि, थिल्लि, शिबिका एवं स्यन्दमानिका का रूप बना सकता है क्या? देव वैक्रिय शरीर वाले होते हैं अतः वे इस२ प्रकारके रूप बना लेते हैं-तो क्या वायुकायिक जीव भी इन पूर्वोक्त रूपोंको बना सकता है क्या? सिंहलद्वीप-सीलोन-कोलम्बो-में जो गोल्लमण्डल में प्रसिद्ध यानविशेष होता है कि जिसका प्रमाण दो हाथ का होता है-और जहां पर मनुष्य बैठते हैं वह स्थान उसका वेदिकाके आकार जैसा होता है जिसे वर्तमानमें रिक्शा कहते हैं वह युग्य शब्द से यहां

છે-તેથી તેમને કૃત્રિમ વૈક્રિય શરીરના અધિકારી બતાવ્યા છે. એજ વાતને હૃદયમાં બરાબર ધારણ કરીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે-શું વાયુકાયિક જીવ તેની વિક્રિયાથી એક વિશાળ સ્ત્રીનું રૂપ બનાવી શકે છે? શું તે વિશાળ મનુષ્યનું રૂપ બનાવી શકે છે? શું તે વિશાળ હાથીનું રૂપ બનાવી શકે છે? શું તે યાન (ગાડા)નું રૂપ બનાવી શકે છે? શું તે યુગ્ય, ગિલ્લિ, થિલ્લ, શિબિકા અને સ્યન્દમાનિકાનું રૂપ બનાવી શકે છે? દેવો વૈક્રિય શરીરવાળા હોય છે. તેથી તેઓ (દેવો) તે પ્રકારનાં રૂપો બનાવી લે છે તો શું વાયુકાયિક જીવો પણ ઉપરનાં રૂપો બનાવી શકે છે?

હવે ટીકાકાર 'યુગ્ય' વગેરે પદોનો અર્થ સમજાવે છે—સિલોનના કોલંબો શહેરમાં એક પ્રકારનું ખાસ વાહન વપરાય છે.' તે બે હાથ પ્રમાણ હોય છે. તેમાં મનુષ્ય જે જગ્યાએ બેસે છે તે જગ્યા વેદિકાના આકારની હોય છે. તેને 'યુગ્ય'

गच्छइ' आत्मर्द्ध्या स्वशक्त्या स्वलब्ध्या वा गच्छति ! 'परिड्ढीए गच्छइ' पर-र्द्ध्या वा गच्छति ! परशक्त्या वा गच्छति भगवानाह 'गोयमा ! आयड्ढीए' इत्यादि । हे गौतम ! स वायुकायः आत्मर्द्ध्या स्वसामर्थ्येनैव 'गच्छइ' गच्छति, 'णो परिड्ढीए गच्छइ' नो परर्द्ध्या परप्रयुक्तो गच्छति 'जहा आयड्ढीए' यथा आत्मर्द्ध्या गच्छति 'एवं चेव' एवंचैव तथैव 'आयकम्मुणा वि' आत्मकर्मणाऽपि आत्मक्रिययाऽपि 'आयप्पयोगेण वि' आत्मप्रयोगेणापि आत्मप्रयुक्तेनापि नतु परप्रयुक्तेन इति 'भाणियव्वं' भणितव्यम् वक्तव्यम् । पुनर्गौतमः पृच्छति 'से भंते ! इत्यादि । हे भदन्त ! स वायुकायः किम् 'ऊसिओदयं गच्छइ !' उच्छ्रितोदयम् उत् ऊर्ध्वं श्रितः उदयः दैर्घ्यं यत्र गमने तत् उच्छ्रितोदयम्,

लब्धि से इतनी दूर तक जाता है या परकी शक्तिसे इतनी दूर तक जाता है। इसके उत्तर में प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! वह वायुकाय 'आयड्ढीए गच्छइ' अपनी निजकी शक्तिसेही इतनी दूर तक जाता है । 'नो परड्ढीए गच्छइ' परकी शक्ति सहायता या प्रेरणा से नहीं जाता है। 'जहा आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेण वि भाणियव्वं' तो जिस तरह यह वायुकाय अपनी निजकी सामर्थ्य से जाता है, उसी तरह यह अपनी निजकी क्रिया से और अपने निजके प्रयोग से–अपने आप से प्रयुक्त होने पर गमन करता है परके द्वारा प्रयुक्त होनेसे नहीं–जाता है–ऐसा यहां कहना चाहिये–अर्थात् समझ लेना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं कि–'से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ ? हे भदन्त ! वायुकाय जब इतनी

અનેક યોજન સુધી જવાને સમર્થ છે, તો તે પોતાની લબ્ધિથી (શકિતથી) જ એટલે દૂર જાય છે, કે અન્યની લબ્ધિથી (શકિતથી) એટલે દૂર જાય છે?

ઉત્તર–'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'आयड्ढीए गच्छइ' તે તેની પોતાની શકિતથી જ એટલે દૂર જાય છે, 'नो परड्ढीए गच्छइ' અન્યની શકિતથી–સહાયતાથી એટલે દૂર જતો નથી. 'जहा आयड्ढीए एवं चेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेण वि भाणियव्वं.' તે વાયુકાયિક જીવ જેવી રીતે તેની પોતાની જ શકિતથી ગમન કરે છે એજ પ્રમાણે તે પોતાની જ ક્રિયાથી અને પોતાના જ પ્રયોગથી ગમન કરે છે. 'પોતાના પ્રયોગથી' એટલે કે પોતાની જાતે જ પ્રયુકત થવાથી–અન્યના દ્વારા પ્રયુકત થઇને નહી.

गौतमः पुनः पृच्छति-'पभूणं भंते ! इत्यादि । हे भदन्त ! प्रभुः खलु समर्थः किम् 'वाउकाए' वायुकायः 'एगं महं' एकं महत् 'पडागासंठियं रूवं' पताकासंस्थितं रूपं पताकाकारमिव वर्तमानं रूपं 'विउव्वित्ता' विकुर्वित्वा विकुर्वणां कृत्वा 'अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए' अनेकानि योजनानि गन्तुम ? प्रभुःसमर्थः किम् भगवानाह-'हंता, पभू' हन्त, प्रभुः समर्थः, हे गौतम ! विकुर्वणया पताकाकारं रूपं कृत्वा अनेकानि योजनानि गन्तुं समर्थः । गौतमःपुनः पृच्छति-'से भंते ! किं' इत्यादि हे भगवन् ! स वायुकायः किम्, 'आयड्ढीए

जब स्वयं पताका के जैसा है तब वह अपनी विक्रिया शक्ति से उसी आकारको पहिले के आकारकी अपेक्षा विशालरूप में बना लेता है। स्त्री पुरुष आदिके आकार के रूपमें वह अपने आपको नहीं बनाता है । अब इस पर गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि-'पभूणं भंते ! वाउकाए एगं महं पडागा संठियंरूवं विउव्वित्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए' हे भदन्त ! वायुकायिक जीव जब अपनी विकुर्वणा करनेकी शक्तिद्वारा एक विशाल आकारवाली पताकाके जैसे आकारको बना लेता है तो क्या वह इसी आकार से अनेक योजनों तक भी जा सकने में समर्थ हो सकता है। तब इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते है कि-'हंतापभू' हे गौतम ! वह इस विशालपताका के आकार में अनेक योजनों तक भी जा सकने में समर्थ है। अब गौतम प्रभुसे पुनः ऐसा पूछते हैं कि जब वह अनेक योजनों तक भी इस विशाल आकारसे जा सकनेमें समर्थ हैं तो वह हे भदन्त ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ' क्या अपनी निजकी शक्तिसे अथवा

તેથી તે પોતાની વૈક્રિય શકિતથી એજ આકારને પહેલાંના આકાર કરતાં વધારે વિશાળ બનાવી લે છે. તે પોતાને સ્ત્રી પુરુષ આદિના આકારરૂપે બનાવતો નથી. એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી આ પ્રશ્ન પૂછે છે-' पभूणं भंते ! वाउकाए एगं महं पडागासंठियं रूवं विउव्वित्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए ? ' હે ભદન્ત ! પોતાની વૈક્રિય શકિતથી એક વિશાળ પતાકાના આકારનું રૂપ બનાવીને શું વાયુકાયજીવ અનેક યોજન જઇ શકે છે ખરો ? ત્યારે મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-' हंता, पभू ' હે ગૌતમ ! વાયુકાય જીવ તે વિશાળ પતાકાના આકારમાં અનેક યોજનના અંતર સુધી જઇ શકવાને સમર્થ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન કરે છે-' किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ ! ' જો વાયુકાય જીવ તે વિશાળ પતાકાને આકારે

गच्छइ' आत्मद्धर्या स्वशक्त्या स्वलब्ध्या वा गच्छति ! 'परिड्ढीए गच्छइ' पर-द्धर्या वा गच्छति ! परशक्त्या वा गच्छति भगवानाह 'गोयमा ! आयड्ढीए' इत्यादि । हे गौतम ! स वायुकायः आत्मद्धर्या स्वसामर्थ्येणैव 'गच्छइ' गच्छति, 'णो परिड्ढीए गच्छइ' नो परद्धर्या परप्रयुक्तो गच्छति 'जहा आयड्ढीए' यथा आत्मद्धर्या गच्छति 'एवं चेव' एवंचैव तथैव 'आयकम्मुणा वि' आत्मकर्मणाऽपि आत्मक्रिययाऽपि 'आयप्पयोगेण वि' आत्मप्रयोगेणापि आत्मप्रयुक्तेनापि नतु परप्रयुक्तेन इति 'भाणियव्वं' भणितव्यम् वक्तव्यम् । पुनर्गौतमः पृच्छति 'से भंते ! इत्यादि । हे भदन्त ! स वायुकायः किम् 'ऊसिओदयं गच्छइ !' उच्छ्रितोदयम् उत् ऊर्ध्वं श्रितः उदयः दैर्घ्यं यत्र गमने तत् उच्छ्रितोदयम्,

लब्धि से इतनी दूर तक जाता है या परकी शक्तिसे इतनी दूर तक जाता हैं। इसके उत्तर में प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'गौयमा' हे गौतम ! वह वायुकाय 'आयड्ढीए गच्छइ' अपनी निजकी शक्तिसेही इतनी दूर तक जाता है । 'नो परड्ढीए गच्छइ' परकी शक्ति सहायता या प्रेरणा से नहीं जाता है। 'जहा आयड्ढीए एवंचेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेण वि भाणियव्वं' तो जिस तरह यह वायुकाय अपनी निजकी सामर्थ्य से जाता है, उसी तरह यह अपनी निजकी क्रिया से और अपने निजके प्रयोग से-अपने आप से प्रयुक्त होने पर गमन करता है परके द्वारा प्रयुक्त होनेसे नहीं-जाता है-ऐसा यहां कहना चाहिये-अर्थात् समझ लेना चाहिये ।

अब गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं कि-'से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ ? हे भदन्त ! वायुकाय जब इतनी

અનેક યોજન સુધી જવાને સમર્થ છે, તો તે પોતાની લબ્ધિથી (શકિતથી) જ એટલે દૂર જાય છે, કે અન્યની લબ્ધિથી (શકિતથી) એટલે દૂર જાય છે ?

ઉત્તર-'गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! 'आयड्ढीए गच्छइ' તે તેની પોતાની શકિતથી જ એટલે દૂર જાય છે, 'नो परड्ढीए गच्छइ' અન્યની શકિતથી-સહાયતાથી એટલે દૂર જતો નથી. 'जहा आयड्ढीए एवं चेव आयकम्मुणा वि, आयप्पयोगेण वि भाणियव्वं.' તે વાયુકાયિક જીવ જેવી રીતે તેની પોતાની જ શકિતથી ગમન કરે છે એજ પ્રમાણે તે પોતાની જ ક્રિયાથી અને પોતાના જ પ્રયોગથી ગમન કરે છે. 'પોતાના પ્રયોગથી' એટલે કે પોતાની જાતે જ પ્રયુક્ત થવાથી-અન્યના દ્વારા પ્રયુક્ત થઇને નહી.

गमनक्रियाविशेषणमेतत्, ऊर्ध्वपताकाकारमिति यावत् गच्छति । 'पयओदयं' पतदुदयं पतन् अधोगच्छन् उदयः आयामो यत्र तत् पतदुदयं वा पतित पताकाकारं वा, इदमपि गमनक्रियाविशेषणम् 'गच्छइ' गच्छति । भगवान् माह-'गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! स वायुकायः 'ऊसिओदयं पि गच्छइ' उच्छ्रितोदयमपि गच्छति 'पयओदयं पि गच्छइ' पतदुदयमपि गच्छति । गौतमः पुनःपृच्छति 'से भंते ! किं' इत्यादि । हे भदन्त ! स वायुकायः किम् 'एगओ-पडागं गच्छइ' एकतः पताकं गच्छति ! अर्थात् स वैक्रिय वायुकायः एकस्यां-

दूर तक चला जाता है. तब इस पर आप हमें यह समझाइये कि वह ऊर्ध्वपताका के आकार होकर चलता है कि पतित पताकाके आकार होकर चलता है ? प्रश्नका भाव यह है कि पताका जिस प्रकार वायुके वेगसे उडती हुई रहती है उस समय जो उस पताका का आकार होता है वह उच्छ्रितोदय है और जब हवा के न रहने से पताका उडती नहीं है-नीचेको झुकी रहती है उस समय का जो उस पताका का आकार होता है वह पतदुदय है. अतः जब वायु-काय चलता है तो क्या उच्छ्रितोदय के रूप में चलता है या पत-दुदय के रूपमें चलता है । इसका उत्तर देते हुए भगवान् गौतमसे कहते हैं कि-' गोयमा ' हे गौतम ! वह वायुकाय 'ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयओदयंवि गच्छइ' उच्छितोदय होकर भी चलता है और पतदुदय होकर भी चलता है । अब गौतम प्रभु से यह पूछते है कि

प्रश्न-' से भंते ! किं ऊसिओदयं गच्छइ, पयओदयं गच्छइ ! ' હે ભદન્ત ! વાયુકાય જો એટલે દૂર જાય છે, તો તે ઊર્ધ્વ પતાકાને આધારે ગમન કરે છે, કે પતિત પતાકાને આકારે જાય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-વાયુના વેગથી ફરકયા કરતી પતાકાનો જેવો આકાર હોય છે એવો આકાર તે વાયુકાયનો હોય છે, કે વાયુ વાતો ન હોય ત્યારે પતાકાનો જેવો આકાર હોય છે એવો આકાર તે વાયુકાયનો હોય છે ? જ્યારે વાયુ વાતો નથી ત્યારે પતાકા નીચેની બાજુ નમેલી રહે છે-તે સમયના પતાકાના આકારને 'પતદુદય' કહે છે અને વાયુના વેગથી ફરકતી પતાકાના આકારને 'ઉચ્છ્રિતોદય' કહે છે. વાયુકાય ઉચ્છ્રિતોદયને આકારે ચાલે છે કે પતદુદયને આકારે ચાલે છે ?'

ઉત્તર—'गोयमा ' હે ગૌતમ ! તે વાયુકાય ' ऊसिओदयं वि गच्छइ, पयं ओदयं पि गच्छइ ' ઉચ્છ્રિતોદયરૂપે પણ ગમન કરે છે અને પતદુદયરૂપે પણ ગમન કરે છે. કહેવાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—વાયુકાય ઉર્ધ્વપતાકાને આકારે પણ ગમન કરે છે, અને પતિત પતાકાને આકારે પણ ગમન કરે છે.

दिशि एकपताकाकारं रूपं निर्माय गतिं करोति, अथवा 'दुहओ पडागं गच्छइ!' द्विधा पताकं गच्छति ! द्विपताकाकारं रूपं कृत्वा गतिं करोति ! भगवान् तदुत्तरमाह–'गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! 'एगओ पडागं गच्छइ' नो द्विधा पताकं गच्छति । गौतमः पुनः पृच्छति–'सेणं भंते ! किं वाउकाए पडागा! हे भगवन् ! स खलु वायुकायः किंपताका ! किंपताकास्वरूप एव ! भगवान् आह–'गोयमा ! हे गौतम ! 'वाउकाएणं से' स खलु वायुकायः नो खलु पडागा' नो किल सा पताका वायुकायः ॥ सू० २ ॥

'से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ ! दुहओ पडागं गच्छइ ?' हे भदन्त ! वह वैक्रिय वायुकाय एक पताकाके आकारवाला रूप बनाकर एकदिशामें गति करता है ? अथवा दो पताका के आकारवाला रूप बनाकर गति करता है? इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि–'गोयमा' हे गौतम ! 'एगओ पडागं गच्छइ' नो दुहओ पडागं गच्छइ । वह वैक्रिय वायुकाय एक पताका के आकारवाला रूप बनाकर एक दिशामें गमन करता है, दो पताका के आकारवाला रूप बनाकर गति नहीं करता है। 'से णं भंते ! किं वाउकाए पडागा !' गौतमने जब प्रभुसे ऐसा प्रश्न किया कि हे भदन्त ! वायुकाय क्या पताका स्वरूप ही है ! तब प्रभुने इसका उत्तर दिया कि–'गोयमा ! वाउकाए णं से, नो खलु सा पडागा' हे गौतम ! वह तो वायुकाय है पताका स्वरूप नहीं है। तात्पर्य–यह है कि वायुकाय एकेन्द्रिय जीव है और पताका अजीव है–अतः वायुकाय पताकारूप नहीं हो सकता है ॥ सू० २ ॥

પ્રશ્ન—'से भंते ! किं एगओ पडागं गच्छइ, दुहओ पडागं गच्छइ !' હે ભદન્ત ! તે વૈક્રિય વાયુકાય એક પતાકાના આકારનું રૂપ બનાવીને એક દિશામાં ગતિ કરે છે? કે બે પતાકાના આકારનું રૂપ બનાવીને ગતિ કરે છે?

ઉત્તર—'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'एगओ पडागं गच्छइ, नो दुहओ पडागं गच्छइ' તે વૈક્રિય વાયુકાય એક પતાકાના આકારવાળું રૂપ બનાવીને એક દિશામાં ગમન કરે છે, બે પતાકાના આકારવાળું રૂપ બનાવીને ગમન કરતો નથી.

પ્રશ્ન—'से णं भंते ? किं वाउकाए पडागा !' હે ભદન્ત ! શું વાયુકાય-પતાકાસ્વરૂપ જ છે?

ઉત્તર—'गोयमा ! वाउकाए णं से, नो खलु सा पडागा' હે ગૌતમ ! તે તો વાયુકાય જ છે, પતાકા સ્વરૂપ નથી. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—વાયુકાય એકેન્દ્રિય જીવ છે અને પતાકા અજીવ છે. તે કારણે વાયુકાય પાતાકારૂપ હોઈ શકે જ નહીં. ॥ સૂ. ૨ ॥

पारिणामिकवलाहकवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'पभूणं भंते ! वलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा, जाव -संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए ? हंता, पभू, पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए ? हंता, पभू, से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ ? गोयमा ! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ, एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पयोगेणं परप्पओगेणं, ऊसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ, से भंते ! किं वलाहए ? इत्थी ? गोयमा ! वलाहए णं से, णो खलु सा इत्थी, एवं पुरिसेणं आसे हत्थी। पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए, जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं, णवरं एगओ चक्कवालं पि गच्छइ भाणियव्वं, जुग्ग-गिल्लि-थिल्लिसीआ-संदमाणियाणं तहेवं ॥ सू, ३ ॥

छाया-प्रभुःखलु भदन्त ! वलाहकः एकं महत् स्त्री रूपं वा, यावत्स्यन्दमानिकारूपं वा, परिणमयितुम् ? हन्त, प्रभुः, प्रभुः खलु भदन्त ! वलाहकः एकं

पारिणामिक-वलाहक-वक्तव्यताका वर्णन-

'पभूणं भंते ! बलाहगे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(पभूणं भंते ! बलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए) हे भदन्त ! मेघ एक विशाल स्त्रीरूप

પારિણામિક-બલાહક (મેઘ)નું નિરૂપણ-

'पभूणं भंते ! वलाहगे' ઇત્યાદિ-

सूत्रार्थ-(पभूणं भंते ! वलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए !) હે ભદન્ત ! શું મેઘ એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપથી લઈને સ્યન્દમાનિકા

महत् स्त्रीरूपं परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् ? हन्त, प्रभुः, स भदन्त ! किम् आत्मद्धर्या गच्छति ? परद्धर्या गच्छति ? गौतम ! नो आत्मद्धर्या गच्छति, परद्धर्या गच्छति एवं नो आत्मकर्मणा, परकर्मणा, नो आत्मप्रयोगेण' परप्रयोगेण,

---

में यावत् स्यन्दमानिकाके रूप में परिणमित होनेके लिये क्या समर्थ है ? (हंता पभू) हां गौतम ! मेघ एक विशाल स्त्रीके रूपमें यावत् स्यन्दमानिका के रूपमें परिणामित होनेके लिये समर्थ है । (पभू णं भंते ! वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामित्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए) हे भदन्त ! वलाहक एक विशाल स्त्रीरूपमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? (हंता पभू) हां, गौतम ! वलाहक (मेघ) एक विशाल स्त्रीरूपमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ हैं । (से भंते किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ !) हे भदन्त ! वह वलाहक क्या अपनी निजकी शक्तिसे अनेक योजनों तक जाता है या परकी सहायता से अनेक योजनों तक जाता है । (गोयमा ! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ) हे गौतम ! वलाहक-मेघ-अपनी शक्तिसे अनेक योजनों तक नहीं जाता है, किन्तु परकी सहायतासे ही अनेक योजनों तक जाता हैं। (एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पओगेणं, परप्प ओगेणं) इसी तरह वह वलाहक-आत्मकर्मसे अनेक योजनोंतक नहीं

પર્યન્તના રૂપે પરિણમિત થવાને સમર્થ છે? (हंता, पभू) હા, ગૌતમ! મેઘ એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપે પરિણમવાને સમર્થ છે. એજ પ્રમાણે સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તને રૂપે પરિણમિત થવાને સમર્થ છે. (पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगइं जोयणाइं गमित्तए !) હે ભદન્ત ! મેઘ એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપે પરિણમીને અનેક યોજન પર્યન્ત જવાને શું સમર્થ છે? (हंता, पभू) હા, ગૌતમ ! મેઘ એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપે પરિણમીને અનેક યોજનપર્યન્ત જવાને સમર્થ છે. (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ !) હે ભદન્ત ! શું તે મેઘ તેની પોતાનીજ શકિતથી અનેક યોજનપર્યન્ત જાય છે, કે અન્યની સહાયતાની અનેક યોજનપર્યન્ત જાય છે? (गोयमा ! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ) હે ગૌતમ ! મેઘ તેની પોતાની શકિતથી અનેક યોજન પર્યન્ત જતો નથી પણ અન્યની સહાયતાથીજ અનેક યોજન પર્યન્ત જાય છે. (एवं न आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पओगेणं, परप्पओगेणं) હે ગૌતમ ! એજ પ્રમાણે તે મેઘ આત્મકર્મથી અનેક

पारिणामिकवलाहकवक्तव्यतामाह-

मूलम्-'पभूणं भंते! वलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा, जाव-संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए? हंता, पभू, पभूणं भंते! वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए? हंता, पभू, से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ? गोयमा! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ, एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पयोगेणं परप्पओगेणं, ऊसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ, से भंते! किं वलाहए? इत्थी? गोयमा! वलाहए णं से, णो खलु सा इत्थी, एवं पुरिसेणं आसे हत्थी। पभूणं भंते! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए, जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं, णवरं एगओ चक्कवालं पि गच्छइ भाणियव्वं, जुग्ग-गिल्लि-थिल्लिसीआ-संदमाणियाणं तहेवं॥ सू, ३॥

छाया-प्रभुःखलु भदन्त! वलाहकः एकं महत् स्त्री रूपं वा, यावत्स्यन्दमानिकारूपं वा, परिणमयितुम्? हन्त, प्रभुः, प्रभुः खलु भदन्त! वलाहकः एकं

पारिणामिक-वलाहक-वक्तव्यताका वर्णन-

'पभूणं भंते! वलाहगे' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(पभूणं भंते! वलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए) हे भदन्त! मेघ एक विशाल स्त्रीरूप

પારિણામિક-બલાહક (મેઘ)નું નિરૂપણ-

'पभूणं भंते! वलाहगे' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(पभूणं भंते! वलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा, परिणामेत्तए!) હે ભદન્ત! શું મેઘ એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપથી લઈને સ્યન્દમાનિકા

महत् स्त्रीरूपं परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् ? हन्त, प्रभुः, स भदन्त ! किम् आत्मद्धर्या गच्छति ? परद्धर्या गच्छति ? गौतम ! नो आत्मद्धर्या गच्छति, परद्धर्या गच्छति एवं नो आत्मकर्मणा, परकर्मणा, नो आत्मप्रयोगेण' परप्रयोगेण,

---

में यावत् स्यन्दमानिकाके रूप में परिणमित होनेके लिये क्या समर्थ है ? (हंता पभू) हां गौतम ! मेघ एक विशाल स्त्रीके रूपमें यावत् स्यन्दमानिका के रूपमें परिणामित होनेके लिये समर्थ है। (पभू णं भंते ! बलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामित्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए) हे भदन्त ! बलाहक एक विशाल स्त्रीरूपमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? (हंता पभू) हां, गौतम ! बलाहक (मेघ) एक विशाल स्त्रीरूपमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ हैं। (से भंते किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ !) हे भदन्त ! वह बलाहक क्या अपनी निजकी शक्तिसे अनेक योजनों तक जाता है या परकी सहायता से अनेक योजनों तक जाता है। (गोयमा ! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ) हे गौतम ! बलाहक-मेघ-अपनी शक्तिसे अनेक योजनों तक नहीं जाता है, किन्तु परकी सहायतासे ही अनेक योजनों तक जाता है। (एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पओगेणं, परप्प ओगेणं) इसी तरह वह बलाहक-आत्मकर्मसे अनेक योजनोंतक नहीं

પર્યન્તના રૂપે પરિણમિત થવાને સમર્થ છે? (हंता, पभू) હા, ગૌતમ! મેઘ એક વિશાળ સ્રીરૂપે પરિણમવાને સમર્થ છે. એજ પ્રમાણે સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તને રૂપે પરિણમિત થવાને સમર્થ છે. (पभूणं भंते ! बलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगइं जोयणाइं गमित्तए !) હે ભદન્ત! મેઘ એક વિશાળ સ્રીરૂપે પરિણમીને અનેક યોજન પર્યન્ત જવાને શું સમર્થ છે? (हंता, पभू) હા, ગૌતમ! મેઘ એક વિશાળ સ્રીરૂપે પરિણમીને અનેક યોજનપર્યન્ત જવાને સમર્થ છે. (से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ !) હે ભદન્ત ! શું તે મેઘ તેની પોતાનીજ શકિતથી અનેક યોજનપર્યન્ત જાય છે, કે અન્યની સહાયતાની અનેક યોજનપર્યન્ત જાય છે? (गोयमा ! नो आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ) હે ગૌતમ ! મેઘ તેની પોતાની શકિતથી અનેક યોજન પર્યન્ત જતો નથી પણ અન્યની સહાયતાથીજ અનેક યોજન પર્યન્ત જાય છે. (एवं न आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पओगेणं, परप्पओगेणं) હે ગૌતમ! એજ પ્રમાણે તે મેઘ આત્મકર્મથી અનેક

उच्छ्रितोदयं वा गच्छति, पतदुदयं वा गच्छति, स भदन्त ! किं बलाहकः स्त्री ? गौतम ! बलाहकः सः, नो खलु सा स्त्री, एवं पुरुषः, अश्वः, हस्ती प्रभुः खलु भदन्त ! बलाहकः, एकं महत् यानरूपं परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् ! यथा स्त्रीरूपं तथा भणितव्यम्, नवरम्-एकतश्चक्रवालमपि, द्विधाचक्रवालमपि गच्छति भणितव्यम्, युग्य-गिल्लि-थिल्ली-शिविकास्यन्दमानिकानां तथैव ॥ सू ३ ॥

जाता हैं किन्तु परकर्म से ही अनेक योजनों तक जाता है। अपने प्रयोग से वह अनेक योजनों तक नहीं जाता है, पर प्रयोग से ही अनेक योजनों तक जाता है। (ऊसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ) इसी तरह से वह ऊँची हुई ध्वजाकी तरह और नहीं उडती हुई ध्वजाकी तरह वह गति करता है। 'से भंते ! किं बलाहए इत्थी) हे भदन्त ! वह बलाहक-मेघ-क्या स्त्री है। (गोयमा ! बलाहए णं से नो खलु सा इत्थी, एवं पुरिसे, आसे हत्थी) हे गौतम ! बलाहक स्त्री नहीं है। इसी तरह वह पुरुष नहीं है, घोडा नहीं है, हाथी नहीं है। (पभू णं बलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमेत्तए) हे भदन्त ! बलाहक एक विशाल यान के रूप में परिणमित होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? (जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं, नवरं एगओ चक्कवालं वि, दुहओ चक्कवालं वि गच्छइ, भाणियव्वं, जुग्ग, गिल्लि, थिल्लि, सीया, स्यंदमाणिया णं तहेव) हे गौतम ! जैसा स्त्रीरूपके

યોજન પર્યન્ત જતો નથી, પણ પરકર્મથી જ અનેક યોજનપર્યન્ત જાય છે. તે પોતાના જ પ્રયોગથી અનેક યોજનો પર્યન્ત જતો નથી, પણ પરપ્રયોગથી જ અનેક યોજનો પર્યન્ત જાય છે. (ऊसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ ?) હે ગૌતમ ! તે ઉર્ધ્વપતાકાની જેમ પણ ગતિ કરે છે, અને નહીં ફરકતી ધજાની જેમ પણ ગતિ કરે છે. (से भंते ! किं बलाहए इत्थी !) હે ભદન્ત ! શું તે મેઘ સ્ત્રી સ્વરૂપ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (बलाहए णं से नो खलु सा इत्थी, एवं पुरिसे, आसे हत्थी) હે ભદન્ત ! મેઘ સ્ત્રીસ્વરૂપ નથી, પુરુષસ્વરૂપ નથી, અશ્વ સ્વરૂપ નથી અને હાથીસ્વરૂપ પણ નથી. (पभु णं बलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमेत्तए !) હે ભદન્ત ! મેઘ એક વિશાળ યાન (શકટ) ના રૂપે પરિણમીને અનેક યોજનો પર્યન્ત જવાને શું સમર્થ છે ? (जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं, नवरं एगओ चक्कवालं वि, दुहओ चक्कवालं वि गच्छइ, भाणियव्वं, जुग्ग, गिल्लि, थिल्लि, सीया, स्यदमाणिया णं तहेव) હે ગૌતમ ! સ્ત્રી

टीका–विकुर्वणाधिकारात् मेघस्य परिणमनक्रियावैचित्र्यमाह–'पभूणं भंते इत्यादि । गौतमः पृच्छति–हे भगवन् ! प्रभुः-समर्थः खलु 'बलाहको मेघः 'एगं महं' एकं महत् 'इत्थिरूवं वा, स्त्रीरूपं वा 'जाव–संदमाणियरूवं वा' यावत्–स्यन्दमानिकारूपं वा 'परिणामेत्तए' परिणमयितुं प्रभुरिति पूर्वेण योगः बलाहकस्याजीवतया विकुर्वणाकरणासंभवेन' परिणमयितुम्' इत्युक्तम् । परिणामश्चास्य

विषय में कहा है, वैसा ही यानरूप के विषय में भी जानना चाहिये। विशेषता यह हैं कि–यह मेघ एकतश्चक्रवालरूपसे भी चलता हैं और द्विधा चक्रवाल रूप से भी चलता हैं । युग्य, गिल्लि थिल्लि, शिविका और स्यंदमानिका के रूपमें भी ऐसा ही समझना चाहिये।

टीकार्थ—यहां पर विकुर्वणा का अधिकार चला आ रहा है, इस कारण मेघकी परिणमन क्रियाकी विचित्रता को सूत्रकार 'पभू णं भंते !' इत्यादि सूत्र द्वारा कह रहे हैं–गौतम इस विषयमें प्रभु से पूछ रहे हैं कि–'भंते णं' हे भदन्त ! 'बलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणिय रूवं वा परिणामेत्तए पभूणं !' मेघ एक विशाल स्त्रीके रूपमें परिणत हो सकनेमें समर्थ है क्या ? यहां 'परिणमित्तए' ऐसा जो पद कहा है उसका कारण यह है कि बलाहक मेघ अजीव होता है, इस कारण वह विकुर्वणा करनेमें अशक्त है–अर्थात् उसमें विकुर्वणा करनेकी शक्ति संभवित नहीं हो सकती है । इसलिये 'विकुव्वित्तए' ऐसा पद सूत्रकारने नहीं कहा है। मेघमें जो ऐसा

રૂપના વિષે જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ યાનરૂપના વિષયમાં પણ સમજવું વિશેષતા એટલી જ છે કે મેઘ એક જ ચક્રવાલરૂપે પણ ચાલે છે અને બે ચક્રવાલરૂપે પણ ચાલે છે. યુગ્ય, ગિલ્લિ, થિલ્લિ, શિબિકા અને સ્યન્દમાનિકા રૂપના વિષયમાં પણ એમ જ સમજવું.

ટીકાર્થ—વિકુર્વણાનું વકતવ્ય ચાલી રહ્યું છે, તે કારણે મેઘની પરિણમન ક્રિયા ની વિચિત્રતાનું સૂત્રકાર 'पभूणं भंते !' ઇત્યાદિ પદ દ્વારા નિરૂપણ કરે છે.

પ્રશ્ન—'भंते ! णं' હે ભદન્ત ! 'बलाहगे एगं महं इत्थिरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा परिणामेत्तए पभूणं' હે ભદન્ત ! શું મેઘ, એક વિશાળ સ્ત્રી રૂપે પરિણત થવાને સમર્થ છે? સ્યન્દમાનિક ! પર્યન્તને રૂપે પરિણત થવાને શું સમર્થ છે?

અહીં 'परिणमित्तए' પદ મૂકવાનું કારણ એ છે કે બલાહક (મેઘ) અજીવ છે, તે કારણે વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ નથી. તેથી સૂત્રકારે 'विकुव्वित्तए' પદનો પ્રયોગ

विस्रसारूपोबोध्यः । यावत्करणात् 'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा, युग्य-गिल्लि-थिल्लि-शिविका' इति संग्राह्यम् । भगवानाह-हंता, पभू' हन्त, गौतम ! तत्तदाकारेण विस्रसाभावेन परिणतिं प्राप्य अनेकयोजनानि गन्तुम् । 'हंता पभू' हे गौतम । प्रभुःसमर्थः पुनर्गौतमः पृच्छति-पभूणं भंते । प्रभुः समर्थः मेघः 'एगं महं' एकं महत् 'इत्थिरूवं' स्त्रीरूपं 'परिणामेत्ता' परिणमय्य पारिणामिकं निर्माय 'अणेगाइं' अनेकानि 'जोअणाइं' योजनानि 'गमित्तए'

परिणमन होता है वह उसमें स्वाभाविक होता है । यहां 'यावत्' पदसे 'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा, युग्य, गिल्लि, थिल्लि, शिविका' इन पूर्वोक्त पदोंका संग्रह किया गया है । गौतमके इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'हंता पभू' हे गौतम ! मेघ स्वाभाविक रीतिसे उन२ आकारोंके रूपमें परिणत हो सकता है। पुनः गौतम प्रभु से प्रश्न करते हैं कि 'भंते णं वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए पभू' हे भदन्त ! मेघ एक विशाल स्त्रीके रूप में परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? यह प्रश्न इसलिये किया गया है कि मेघमें भिन्न२ प्रकार के आकार जो दिखलाई देते हैं वे देखते२ ही नष्ट हो जाते हैं-अतः ऐसी स्थिति में वह उसका आकार अनेक

કરવાને બદલે 'परिणमित्तए' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. મેઘમાં જે એવું પરિણમન થાય થાય છે તે તેમાં સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે.

ઉપરના પ્રશ્નમાં જે 'યાવત' પદનો પ્રયોગ થયો છે તેનાદ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा युग्य, गिल्लि, थिल्लि, शिविका' પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-શું મેઘ એક વિશાલ સ્ત્રી રૂપે, પરિણત થવાને સમર્થ છે ? શું મેઘ એક વિશાલ પુરુષરૂપે, હાથીરૂપે, આડારૂપે, યુગ્યરૂપે, ગિલ્લિ રૂપે, થિલ્લિરૂપે, પાલખીરૂપે અને સ્યન્દમાનિકા (બાહ્યવિશેષ)રૂપે પરિણત થવાને સમર્થ છે ? યાન, યુગ્ય વગેરે પદોનો અર્થ પહેલાં આવી ગયો છે

ઉત્તર—'हंता पभू' હે ગૌતમ ! મેઘ સ્વાભાવિક રીતે જ તે તે આકારે રૂપે પરિણમી શકે છે.

પ્રશ્ન-'भंते ! णं वलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए पभू' હે ભદન્ત ! મેઘ એક મહા સ્ત્રીઆકારે પરિણમીને અનેક યોજન પર્યન્ત દૂર જવાને શું સમર્થ છે?' આ પ્રશ્ન કરવાનું કારણ એ છે કે મેઘમાં જે જુદા જુદા આકાર દેખાય છે તે જોતા જોતામાં જ નષ્ટ થઈ જાય છે. તો અમુક

गन्तुम्! प्रभुः। भगवानाह 'हंता, पभू' हन्त सत्यं, प्रभुः समर्थ स योजनानि गन्तुम्। गौतमः पुनः पृच्छति–से भंते। इत्यादि। हे भगवन्! स मेघः (किं) किम् 'आयड्ढीए गच्छइ' आत्मद्धर्या स्वशक्त्या गच्छति! अथवा 'परिड्ढीए गच्छइ? परद्धर्या गच्छति किम् भगवानाह–गोयमा। हे गौतम! नो आयड्ढीए गच्छइ' नो आत्मद्धर्या गच्छति, तस्याचेतनतया विवक्षितायाः स्व शक्तेरभावात् न आत्मद्धर्या स गन्तुमर्हति, वायुना देवेनवा प्रेरितस्तु गन्तुं समर्थः इत्यभिप्रायेणाह–'परिड्ढी गच्छइ' परद्धर्या अन्यसामर्थ्येन पवनादि

योजनों तक जानेके लिये स्थायी कैसे रह सकता है। इस विषय में प्रभु गौतमसे कहते हुए उन्हें समझाते हैं कि 'हंता पभू' हे गौतम! हां वह मेघ स्त्रीके विशाल आकारमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जा सकता है। अब गौतम प्रभुसे यह प्रश्न करते हैं कि भदन्त! जब मेघ भिन्न२ आकारमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जा सकने में समर्थ है तो हम आपसे यह जानना चाहते हैं कि उसका इतनी अधिक दूरतक गमन करना अपनी निजकी शक्ति से होता है? यही बात 'से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्तकी गई है। तब इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'नो आयड्ढीए गच्छइ' वह मेघ अनेक योजनों तक अपनी शक्तिसे गमन नहीं करता है किन्तु 'परिड्ढीए गच्छइ' परकी सहायतासे गमन करता है। 'स्वशक्ति से गमन नहीं करता' तात्पर्य ऐसा है कि यह

આકારે અનેક યોજનો પર્યન્ત ગમન કરવાને તે કેવી રીતે સમર્થ બને?

ઉત્તર–'हंता पभू' હે ગૌતમ! મેઘ સ્ત્રીના વિશાલ આકારે પરિણમીને અનેક યોજનપર્યંત ગમન કરી શકે છે.

પ્રશ્ન–'से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ?' હે ભદન્ત! મેઘ સ્ત્રીના વિશાલ આકારે પરિણમીને અનેક યોજનો પર્યન્ત જે ગમન કરે છે તે તેની પોતાની શકિતથી કરે છે, કે અન્યની શકિતથી (સહાયતાથી) કરે છે?

ઉત્તર —'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'नो आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ' મેઘ તેની પોતાની શક્તિથી અનેક યોજનોના અંતર સુધી પોતાની શકિતથી ગમન કરતો નથી, પણ અન્યની સહાયતાથી ગમન કરે છે. તે સ્વશક્તિથી ગમન કરી શકતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તે અચેતન છે, તે કારણે તેનામાં તેની પોતાની શક્તિ તો હોતી જ નથી.

विस्सारूपोबोध्यः । यावत्करणात् 'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा, युग्य-गिल्लि-थिल्लि-शिविका' इति संग्राह्यम् । भगवानाह-हंता, पभू' हन्त, गौतम ! तत्तदाकारेण विस्ससाभावेन परिणतिं प्राप्य अनेकयोजनानि गन्तुम्। 'हंता पभू' हे गौतम ! प्रभुःसमर्थः पुनर्गौतमः पृच्छति-पभूणं भंते। प्रभुः समर्थः मेघः 'एगं महं' एकं महत् 'इत्थिरूवं' स्त्रीरूपं 'परिणामेत्ता' परिणमय्य पारिणामिकं निर्माय 'अणेगाइं' अनेकानि 'जोअणाइं' योजनानि 'गमित्तए'

परिणमन होता है वह उसमें स्वाभाविक होता है । यहां 'यावत्' पदसे 'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा, युग्य, गिल्लि, थिल्लि, शिविका' इन पूर्वोक्त पदोंका संग्रह किया गया है । गौतमके इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'हंता पभू' हे गौतम ! मेघ स्वाभाविक रीतिसे उन२ आकारोंके रूपमें परिणत हो सकता है। पुनः गौतम प्रभु से प्रश्न करते हैं कि ' भंते णं बलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए पभू' हे भदन्त ! मेघ एक विशाल स्त्रीके रूप में परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है क्या ? यह प्रश्न इसलिये किया गया है कि मेघमें भिन्न२ प्रकार के आकार जो दिखलाई देते हैं वे देखतेर ही नष्ट हो जाते हैं-अतः ऐसी स्थिति में वह उसका आकार अनेक

કરવાને બદલે 'परिणमित्तए' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. મેઘમાં જે એવું પરિણમન થાય થાય છે તે તેમાં સ્વાભાવિક રીતે જ થાય છે.

ઉપરના પ્રશ્નમાં જે 'યાવત' પદનો પ્રયોગ થયો છે તેનાદ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-'पुरुषरूपं वा, हस्तिरूपं वा, यानरूपं वा युग्य, गिल्लि, थिल्लि, शिविका' પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-શું મેઘ એક વિશાલ સ્ત્રી રૂપે, પરિણત થવાને સમર્થ છે? શું મેઘ એક વિશાલ પુરુષરૂપે, હાથીરૂપે, ગાડારૂપે, યુગ્યરૂપે, ગિલ્લિ રૂપે, થિલ્લિરૂપે, પાલખીરૂપે અને સ્યન્દમાનિકા (બાહ્યવિશેષ)રૂપે પરિણત થવાને સમર્થ છે? યાન, યુગ્ય વગેરે પદોનો અર્થ પહેલાં આવી ગયો છે

ઉત્તર---'हंता पभू' હે ગૌતમ ! મેઘ સ્વાભાવિક રીતે જ તે તે આકારે રૂપે પરિણમી શકે છે.

પ્રશ્ન-'भंते ! णं बलाहए एगं महं इत्थिरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए पभू' હે ભદન્ત ! મેઘ એક મહા સ્ત્રીઆકારે પરિણમીને અનેક યોજન પર્યન્ત દૂર જવાને શું સમર્થ છે?' આ પ્રશ્ન કરવાનું કારણ એ છે કે મેઘમાં જે જુદા જુદા આકાર દેખાય છે તે જોતે જોતાંમાં જ નષ્ટ થઇ જાય છે. તો અમુક

गन्तुम्! प्रभुः । भगवानाह 'हंता, पभू' हन्त सत्यं, प्रभुः समर्थ स योजनानि गन्तुम् । गौतमः पुनः पृच्छति-से भंते । इत्यादि । हे भगवन् ! स मेघः (किं) किम् 'आयड्ढीए गच्छइ' आत्मद्धर्या स्वशक्त्या गच्छति ! अथवा 'परिड्ढीए गच्छइ ? परद्धर्या गच्छति किम् भगवानाह-गोयमा । हे गौतम ! नो आयड्ढीए गच्छइ' नो आत्मद्धर्या गच्छति, तस्याचेतनतया विवक्षितायाः स्वशक्तेरभावात् न आत्मद्धर्या स गन्तुमर्हति, वायुना देवेनवा प्रेरितस्तु गन्तुं समर्थः इत्यभिप्रायेणाह-'परिड्ढी गच्छइ' परद्धर्या अन्यसामर्थ्येन पवनादि

योजनों तक जानेके लिये स्थायी कैसे रह सकता है । इस विषय में प्रभु गौतमसे कहते हुए उन्हें समझाते हैं कि 'हंता पभू' हे गौतम ! हां वह मेघ स्त्रीके विशाल आकारमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जा सकता है । अब गौतम प्रभुसे यह प्रश्न करते हैं कि भदन्त ! जब मेघ भिन्न२ आकारमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जा सकने में समर्थ है तो हम आपसे यह जानना चाहते हैं कि उसका इतनी अधिक दूरतक गमन करना अपनी निजकी शक्ति से होता है ? यही बात 'से भंते ! किं आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्तकी गई है। तब इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो आयड्ढीए गच्छइ' वह मेघ अनेक योजनों तक अपनी शक्तिसे गमन नहीं करता है किन्तु 'परिड्ढीए गच्छइ' परकी सहायतासे गमन करता है । 'स्वशक्ति से गमन नहीं करता' तात्पर्य ऐसा है कि यह

આકારે અનેક યોજનો પર્યન્ત ગમન કરવાને તે કેવી રીતે સમર્થ બને?

ઉત્તર-'हंता पभू' હે ગૌતમ ! મેઘ સ્ત્રીના વિશાલ આકારે પરિણમીને અનેક યોજનપર્યંત ગમન કરી શકે છે.

પ્રશ્ન-'से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ ?' હે ભદન્ત! મેઘ સ્ત્રીના વિશાલ આકારે પરિણમીને અનેક યોજનો પર્યન્ત જે ગમન કરે છે તે તેની પોતાની શકિતથી કરે છે, કે અન્યની શકિતથી (સહાયતાથી) કરે છે ?

ઉત્તર —'गोयमा!' હે ગૌતમ ! 'नो आयड्ढीए गच्छइ, परड्ढीए गच्छइ' મેઘ તેની પોતાની શક્તિથી અનેક યોજનોના અંતર સુધી પોતાની શકિતથી ગમન કરતો નથી, પણ અન્યની સહાયતાથી ગમન કરે છે. તે સ્વશક્તિથી ગમન કરી શકતો નથી તેનું કારણ એ છે કે તે અચેતન છે, તે કારણે તેનામાં તેની પોતાની શક્તિ તો હોતી જ નથી.

प्रेरणया गच्छति 'एवं' तथैव नो 'आयकम्मुणा' आत्मकर्मणा स्वक्रिययाऽपि न गच्छति, अपितु 'परकम्मुणा' परकर्मणा अन्यक्रिययैव, तथा नो 'आयपयोगेणं आत्मप्रयोगेण स्वप्रयुक्तेन, किन्तु 'परप्पयोगेणं' परप्रयोगेणैव अन्यप्रयुक्तेनैव गच्छति, किन्तु 'ऊसिओदयं वा गच्छति' उच्छ्रितोदयं वा अपि गच्छति ऊर्ध्वस्थितपताकाकारमपि प्रवर्तति 'पयओदयं वा गच्छइ' पतदुदयं वा गच्छति पतत्पताकाकारमपि वा प्रवर्तति। गौतमः पुनः पृच्छति 'से भंते! किंबला-हए इत्थी ?' हे भगवन्! मेघः किम् स्त्री ? भगवानाह-'गोयमा! इत्यादि। हे गौतम! 'बलाहए णं से' मेघः खलु स विद्यते, नो खलु सा 'इत्थी' स्त्री, अर्थात्

अचेतन है अतः विवक्षित स्वशक्ति का इसमें अभाव है। इसी कारण यह आत्मशक्ति से प्रेरित होकर गमन नहीं कर सकता है। हां, इसे जब वायुके द्वारा प्रेरणा मिलती है या किसी देवके द्वारा प्रेरणा मिलती है तब यह जाने में समर्थ होता है। यही बात 'परि-ड्ढीए गच्छइ' इस पाठद्वारा व्यक्तकी गई है। 'एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पयोगेणं परप्पयोगेणं ऊसिओदयं वा गच्छइ, पर-ओदयं वा गच्छइ' इसी तरह से वह मेघ आत्मकर्मद्वारा भी नहीं चलता है, परन्तु अन्यकी क्रियासे ही चलता है, अपनी प्रेरणा से नही चलता है, पर के द्वारा प्रयुक्त होने से ही चलता है। उर्ध्वस्थित पताकाके आकार भी चलता है और पतत्पताका के आकार भी चलता है। गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि 'से भंते! किं बला-हए इत्थी' हे भदन्त! मेघ क्या स्त्री है ? तब प्रभु इसके विषय

ते કારણે તે આત્મશક્તિથી પ્રેરાઈને ગમન કરતો નથી. પણ જ્યારે તેને વાયુની અથવા કોઈ દેવની સહાયતા મળે છે ત્યારે તે જઈ શકે છે એજ વાતનું 'परिड्ढीए गच्छइ' સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રતિપાદન કરાયું છે. 'एवं नो आयकम्मुणा, परकम्मुणा, नो आयप्पयोगेणं परप्पयोगेण, ऊसिओदयं वा गच्छइ, परओदयं वा गच्छइ' એ જ પ્રમાણે મેઘ આત્મકર્મ દ્વારા પણ ગમન કરતો નથી, પણ અન્યની ક્રિયાથી જ ગમન કરે છે. પોતાની પ્રેરણાથી ચાલતો નથી, અન્યની પ્રેરણાથી જ ચાલે છે. ઉર્ધ્વ પતાકાને આકારે પણ ગમન કરે છે અને પતિત પતાકાને આકારે પણ ગમન કરે છે.

પ્રશ્ન- 'से भंते! किं बलाहए इत्थी ?' હે ભદન્ત! શું મેઘ સ્ત્રી સ્વરૂપ છે?

बलाहकः वस्तुतः स्त्री न भवितुमर्हति. 'एवं पुरिसेण, आसे, हत्थी' एवं तथैव पुरुषः, अश्वः, हस्ती स बलाहकः पुरुषः अश्वः, हस्ती न वर्तते इति विज्ञेयम्, पुनः गौतमः यानविषये विशेषं पृच्छति 'पभूणं भंते !' इत्यादि। हे भगवन् ! प्रभुः समर्थः खलु किम् 'वलाहए' बलाहकः मेघः 'एगं महं' एकं महत् 'जाणरूवं' यानरूपं शकटरूपं 'परिणामेत्ता' परिणमय्य 'अणेगाइं जोअणाइं गमित्तए' अनेकानि योजनानि गन्तुम् ! 'जहा इत्थिरूवं तहा भाणिअव्वं' यथा स्त्रीरूपं तथा भणितव्यम्, तथाच 'पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता' इत्यादि 'ऊसिओदयं वा गच्छइ पयओदयं वा गच्छइ' इत्यन्तं स्त्रीरूपसूत्रसमानमेव यान-

में कहते हैं कि-गोयमा' हे गौतम। 'वलाहए णं से, णो खलु सा हत्थी' बलाहक तो बलाहक ही है वह स्त्री नहीं है 'एवं' इसी तरह वह 'पुरिसे ण आसे हत्थी' पुरुष भी नहीं है, घोडा भी नहीं है, हाथी भी नहीं है। अब गौतम यानके विषयमें विशेष पूछते हैं कि 'पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए' हे भदन्त ! मेघ एक विशाल यान शकटके रूपमें परिणत होकर क्या अनेक योजन तक जाने के लिये समर्थ है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं-णवरं एगओ चक्कवालं पि गच्छइ, दुहओ चक्कवालं वि गच्छइ' हे गौतम ! जिस प्रकारका पाठ स्त्रीरूप सूत्रमें कहा गया है उसी के समान ही पाठ-कथन-यानरूप सूत्र में भी कहलेना चाहिये। और वह 'पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता'

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'वलाहएणं से, णो खलु सा इत्थी' મેઘ સ્ત્રીસ્વરૂપ નથી, પણ મેઘસ્વરૂપ જ છે. 'एवं' એ જ પ્રમાણે 'पुरिसे ण आसे हत्थी' તે પુરુષરૂપ પણ નથી, ઘોડારૂપ પણ નથી અને હાથીરૂપ પણ નથી.

પ્રશ્ન- 'पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता अणेगाइं जोयणाइं गमित्तए !' હે ભદન્ત! શું મેઘ એક વિશાળ શકટને આકારે પરિણમીને અનેક યોજન દૂર જઇ શકવાને સમર્થ છે?

ઉત્તર- 'जहा इत्थिरूवं तहा भाणियव्वं णवरं एगओ चक्कवालं पि गच्छइ, दुहओ चक्कवालं वि गच्छइ' હે ગૌતમ! સ્ત્રી આકારે પરિણમવા વિષે જેવો સૂત્રપાઠ કહ્યો છે, એવો જ સૂત્રપાઠ યાન (શકટ) રૂપે પરિણમવા વિષે પણ કહેવો જોઇએ. અને તે સૂત્રપાઠ 'पभूणं भंते ! वलाहए एगं महं जाणरूवं परिणामेत्ता'થી શરૂ કરીને 'ऊसिओदयं वा गच्छइ,

रूपगृहेऽपि भणितव्यम् । नवरम् अयं विशेषः 'से भंते ! किं एगओ चक्कवालं गच्छइ ? दुहओ चक्कवालं गच्छइ ? गोयमा ! एगओ चक्कवालं पि गच्छइ दुहओ चक्कवालं पि गच्छइ' 'एगओ चक्कवालं गच्छइ' एकतश्चक्रवालमपि गच्छति 'दुहओ चक्कवालं पि गच्छइ' द्विधा चक्रवालमपि गच्छति 'गोयमा ! एगओ चक्कवालं पि गच्छइ' गौतम ! एकतश्चक्रवालमपि गच्छति' 'दुहओ चक्कवालं पि गच्छइ' द्विधा चक्रवालमपि गच्छति 'भाणियव्वं' भणितव्यम्, 'जुग्ग-गिल्लि-थिल्लि-सीआ संदमाणिआणं तहेव' युग्य-गिल्लि-थिल्लि-शिबिका-स्यन्दमानिकानाम् इत्यादिरूपेण गच्छति । बलाहकः एकं महत् युग्यरूपं परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् समर्थः, तथा गिल्लिरूप-थिल्लिरूप-शिबिकारूप-स्यन्दमानिकारूपाणि परिणमय्य अनेकानि योजनानि गन्तुम् समर्थ इति भावः ॥सू. ३॥

मूलम्—'जीवे णं भंते ! जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! किंलेसेसु उववज्जइ ! गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ, तं जहा—कण्हलेसेसु वा,

इत्यादि से लेकर 'कसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ' यहां तक कहना चाहिये । परन्तु जो विशेषता उसकी अपेक्षा इस पाठ में है वह इस प्रकार से है. कि 'से भंते ! किं एगओ चक्कवालं गच्छइ, दुहओ चक्कवालं गच्छइ ? गोयमा एगओ चक्कवालं पि गच्छइ दुहओ चक्कवालं पि गच्छई' इस सूत्रपाठका अर्थमूलका अर्थ लिखते समय ही लिखा जा चुका है । इसी तरह से यह भी समझ लेना चाहिये कि बलाहक एक महान् युग्य रूपमें परिणत होकर अनेक योजनों तक जानेके लिये समर्थ है, तथा गिल्लिरूप, थिल्लिरूप, शिबिकारूप और स्यन्दमानिकाके रूपों में भी परिणत होकर अनेक योजनों तक जाने में समर्थ है ॥ सू० ३ ॥

पयओदयं वा गच्छइ' સુધી કહેવો જોઈએ. પણ તેના કરતાં આ સૂત્રપાઠમાં નીચેની વિશિષ્ટતા સમજવી- 'से भंते ! किं एगओ चक्कवालं गच्छइ, दुहओ चक्कवालं गच्छइ ?' 'गोयमा ! एगओ चक्कवालं पि गच्छइ, दुहओ चक्कवालं पि गच्छइ' આ સૂત્રપાઠનો અર્થ સૂત્રાર્થમાં આપવામાં આવ્યો છે. એ જ પ્રમાણે આ વાત પણ સમજી લેવી. કે મેઘ એક વિશાળ યુગ્યરૂપે પરિણમીને અનેક યોજનો પર્યંત જઈ શકવાને સમર્થ છે. તથા ગિલ્લીરૂપે, થિલ્લીરૂપે, શિબિકારૂપે અને સ્યન્દમાનિકારૂપે પરિણમીને પણ અનેક યોજન દૂર જઈ શકવાને સમર્થ છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

एवं जस्स जा लेस्सा सा तस्स भाणियव्वा, जाव-जीवे णं भंते ! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए पुच्छा ? गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परिआइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ, तं जहा-तेउलेसेसु । जीवे णं भंते ! जे भविए वेमाणिएसु उववज्जित्तए से णं भंते ! किंलेसेसु उववज्जइ ? गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ, तं जहा-तेउलेसेसु वा, पम्हलेसेसु वा, सुक्कलेसेसु वा ॥ सू० ४ ॥

छाया-जीवः खलु भदन्त ! यो भव्यो नैरयिकेषु उपपत्तुं स भदन्त ! किंलेश्येषु उपपद्यते ? गौतम ! यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्येषु उपपद्यते तद्यथा-कृष्णलेश्येषु वा, नीललेश्येषु वा, कापोतलेश्येषु वा, एवं यस्य या लेश्या सा तस्य भणितव्या, यावत्-जीवो भदन्त ! यो

भावार्थ-'जीवे णं भंते ! जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ) हे भदन्त ! जो जीव नरकों में उत्पन्न होने के योग्य है, हे भदन्त ! वह कैसी लेश्यावालोंमें उत्पन्न होते हैं ? (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ) हे गौतम ! जो जीव नारकों में उत्पन्न होनेके योग्य होता है, वह जीव जैसी लेश्यावाले द्रव्यों को ग्रहण कर के मरता है उस लेश्यावालों में उत्पन्न होता है । (तं जहा) जैसे-(कण्हलेसेसु वा, नीललेसेसु वा, काउलेसेसु वा-एवं जस्स जा लेस्सा सा तस्स भा-

---

'जीवे णं भंते ! जे भविए' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (जीवेणं भंते ! जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए, से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ ?) હે ભદન્ત ! જે જીવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે, તે જીવ કેવી લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ) હે ગૌતમ ! જે જીવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થવાને પાત્ર હોય છે, તે જીવ જેવી લેશ્યાવાળાં દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરે છે, તે લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, (तं जहा) જેમ કે— (कण्हलेसेसु वा, नीललेसेसु वा, काउलेसेसु वा, एवं जस्स जा लेस्सा सा तस्स भाणियव्वा) કૃષ્ણ લેશ્યાવાળાઓમાં, નીલ લેશ્યાવાળાઓમાં, અથવા કાપોત લેશ્યા-

भव्यो ज्योतिष्केषु उपपत्तुं पृच्छा ! गौतम ! यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्येषु उपपद्यते, तद्यथा-तेजोलेश्येषु, जीवो भदन्त ! यो भव्यो वैमानिकेषु उपपत्तुं स भदन्त ! किंलेश्येषु उपपद्यते ! गौतम ! यल्लेश्यानि

णियव्वा) कृष्णलेश्यावालों में, नीललेश्यावालों में अथवा कापोत-लेश्यावालों में (एवं जस्स जा लेस्सा सा तस्स भाणियव्वा) इस प्रकार जिस की जो लेश्या होती है वह उस की कहना चाहिये। (जाव-जीवे णं भंते ! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए पुच्छा ?) हे भदन्त ! यावत् जो जीव ज्योतिषिकों में उत्पन्न होने योग्य है वह कैसी लेश्यावालों में उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ तं जहा-तेउलेसेसु) हे गौतम ! जो जीव ज्योतिषिकों में उत्पन्न होनेके योग्य होता है वह जीव जैसी लेश्यावाले द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है उस लेश्यावालोंमें उत्पन्न होता है-जैसे तेजोलेश्यावालों में, (जीवेणं भंते ! जे भविए वेमाणिएसु उववज्जित्तए-से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ [हे भदन्त ! जो जीव वैमानिक देवों में उत्पन्न होने के योग्य होता है वह हे भदन्त ! कैसी लेश्यावालों में उत्पन्न होता हैं ! (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ तं-जहा-तेउलेसेसु वा, पम्हलेसेसु वा, सुक्कलेसेसु वा) हे गौतम ! जो जीव वैमानिक देवों में उत्पन्न होनेके योग्य होता है

વાળાઓમાં, એ પ્રમાણે જેની જે લેશ્યા હોય તે કહેવી જોઇએ. (जाव – जीवेणं भंते ! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए पुच्छा)! હે ભદન્ત ! જે જીવ યાવત્ જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે કેવી લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ तंजहा-तेउलेसेसु) હે ગૌતમ ! જે જીવ જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થવાને પાત્ર હોય છે, તે જીવ જેવી લેશ્યાવાળાં દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરણ પામે છે, તે લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે તેજો લેશ્યવાળામાં (जीवेणं भंते जे भविए वेमाणिएसु उववज्जित्तए-से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ !) હે ભદન્ત ! જે જીવ વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે, તે જીવ કેવી લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसेसु उववज्जइ तंजहा-तेउलेसेसु वा, पम्हलेसेसु वा, सुक्कलेसेसु वा) હે ગૌતમ ! જે જીવ વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય

द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्येषु उपपद्यते, तद्यथा-तेजोलेश्येषु वा, पद्मलेश्येषु वा, शुक्ललेश्येषु वा ॥सू० ४ ॥

टीका-परिणामाधिकारात् लेश्यायाः परिणामं प्ररूपयितुमाह 'जीवे णं भंते इत्यादि । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए' यः खलु जीवो नैरयिकेषु उपपत्तुं जन्म ग्रहीतुं भव्यः योग्यो वर्तते 'से णं भंते!' स खलु भदन्त ! 'किंलेसेसु' किंलेश्येषु' का कृष्णाद्यन्यतमा लेश्या येषां ते किंलेश्याः तेषु मध्ये कस्यां लेश्यायाम् 'उववज्जइ' उपपद्यते जायते । भगवानाह-'गोयमा ! जल्लेसाइं' इत्यादि ! हे गौतम ! यल्लेश्यानि या लेश्या

वह हे भदन्त ! जैसी लेश्यावाले द्रव्यों का ग्रहण करके मरता है वैसी लेश्यावालों में वह उत्पन्न हो जाता है-जैसे-तेजोलेश्यावालों में, पद्मलेश्यावालों में अथवा शुक्ललेश्यावालों में ।

टीकार्थ-परिणाम का अधिकार होने से लेश्याके परिणाम का स्वरूप प्ररूपण करनेके लिये सूत्रकार 'जीवेणं भंते' इत्यादि कह रहें हैं-इसमें गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि-हे भदन्त! 'जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए' जो जीव नैरयिकों में जन्म ग्रहण करनेके योग्य है 'से णं भंते!' वह जीव हे भदन्त ! 'किं लेसेसु उववज्जइ' किस लेश्यामें उत्पन्न होता है अर्थात्-कृष्णादि लेश्याओं में से कोई एक लेश्या जिनके है वे किं लेश्य हैं-इन लेश्याओंवाले जीवोंके बीच में किस लेश्यामें जन्म लेता है इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'जल्लेसाइं' इत्यादि-जो लेश्या जिन द्रव्यों

છે, તે જેવી લેશ્યાવાળાં દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરણ પામે છે એવી લેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ કે તેજોલેશ્યાવાળાઓમાં, પદ્મલેશ્યાવાળાઓમાં, અથવા શુક્લ લેશ્યાવાળાઓમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે.

ટીકાર્થ— પરિણામનો અધિકાર ચાલી રહ્યો હોવાથી લેશ્યાઓના પરિણામના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવા માટે સૂત્રકાર ' जीवे णं भंते ' ઇત્યાદિ સૂત્રો કહે છે-

પ્રશ્ન– હે ભદન્ત ! ' जे भविए नेरइएसु उववज्जित्तए ' જે જીવ નારકોમાં જન્મ લેવાને પાત્ર હોય છે, से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ !' તે જીવ હે ભદન્ત ! કઇ લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે કે કૃષ્ણ, નીલ આદિ લેશ્યાવાળા જીવોમાંથી કઇ લેશ્યાવાળા જીવોમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે ?

ગૌતમ સ્વામીના તે પ્રશ્નનો જવાબ આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ ' તે જીવ જે લેશ્યાવાળા

येषां द्रव्याणां तानि यल्लेश्यायाः सम्बद्धानि 'दव्वाइं' द्रव्याणि 'परिआइत्ता' पर्यादाय भावपरिणामेन परिगृह्य कालं मरणधर्मं 'करेइ' करोति प्राप्नोति 'तल्लेसेसु' तल्लेश्येषु नारकेषु स 'उववज्जइ' उपपद्यते जायते प्रकृते नैरयिकार्थमाह 'तं जहा' तद्यथा-'कण्हलेसेसु वा' कृष्णलेश्येषु वा, कृष्णा लेश्या येषां तेषु 'नीललेसेसु वा' नीललेश्येषु वा, पूर्ववत्समासः 'काउलेसु वा' कापोतलेश्येषु वा, अर्थात् एवं प्रकारेण 'जस्स जा लेस्सा' यस्य या लेश्या भवति असुरकुमारादेर्या कृष्णादिका लेश्या सा लेश्या तस्यासुरकुमारादे र्भणितव्येति। सा 'तस्स भाणियव्वा' तस्य भणितव्या वक्तव्या अथ ज्योतिष्क

की है वे यल्लेश्य हैं-सो जिन लेश्याओं से सम्बद्ध 'दव्वाइं' द्रव्योंको 'परिग्गाइत्ता' भाव परिणाम से ग्रहण करके वह जीव 'कालं करेइ' मरता है 'तल्लेसेसु उववज्जइ' उन लेश्यावाले नारकों में वह उत्पन्न होता है। तात्पर्य कहने का यह है कि जिस जीव के मरते समय जिस लेश्याके परिणाम रहते हैं, वह जीव उसी लेश्यावाले जीवोंमें उत्पन्न होता है' इस नियमके अनुसार जो जीव नरकगति में उत्पन्न होनेवाला है यदि उस जीवके परिणाम कृष्ण नील और कापोत इन तीन अशुभ लेश्याओं में से मरते समय जिस लेश्याके होगे वह जीव उसी लेश्यावाले नारकमें उत्पन्न होगा। यदि मरते समय कृष्ण लेश्याके परिणाम हैं तो वह मरकर कृष्णलेश्यावाले नारकमें जन्म धारण करेगा. और यदि नीललेश्याके परिणाम हैं मरते समय, तो मरकर नील लेश्यावालों में उत्पन्न हो जायगा और यदि कापोत लेश्याके मरते समय परिणाम हैं तो वह मरकर कापोतलेश्यावाले नारकमें उत्पन्न हो जायेगा। 'एवं जा जस्स लेस्सा सा तस्स भाणि-

દ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને મરણ પામે છે, 'तल्लेसेसु उववज्जइ' તે લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવના મરતી વખતે જે લેશ્યાના પરિણામ રહે છે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. મરતી વખતે તે જીવનાં પરિણામ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓમાંથી જે લેશ્યાના હોય છે તે લેશ્યાવાળા નારકોમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, જો મરતી વખતે કૃષ્ણ લેશ્યાનાં પરિણામ હોય તો તે જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે; જો મરતી વખતે નીલ લેશ્યાનાં પરિણામ હોય તો તે જીવ નીલ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થશે; અને જો મરતી વખતે કાપોત લેશ્યાનાં પરિણામ હશે તો તે જીવ મરીને કાપોત લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થશે. ' एवं जा जस्स लेस्सा सा तस्स भणियव्वा '

वैमानिकानां प्रशस्तलेश्याप्रदर्शनाय गौतमःपुनःपृच्छति-'जाव जीवेणं भंते! इत्यादि। हे भदन्त! 'जे भविए जोइसिएसु उववज्जिए पुच्छा' यः खलु जीवः यावत्-ज्योतिष्केषु उपपत्तुं जन्म ग्रहीतुं भव्यः योग्यः तस्यापि विषये मम पृच्छा वर्तते! यावत्करणात्-भवनपति-वानव्यन्तरौ संग्राह्यौ। भगवानाह 'गोयमा! हे गौतम! 'जल्लेसाइं दव्वाइं' यल्लेश्यानि द्रव्याणि 'परियाइत्ता' पर्यादाय परिगृह्य जीवः कालं 'करेइ' करोति 'तल्लेसेसु उववज्जइ' तल्लेश्येषु उपपद्यते, प्रकृते दृष्टान्तं प्रदर्शयति-'तंजहा-तेउलेसेसु' तद्यथा तेजोलेश्येषु

यव्वा' इस तरह-नारकसूत्रके कथनके अनुसार-असुरकुमार आदि के जो कृष्ण आदि लेश्या होती है, वह लेश्या उन असुरकुमार आदिकोंके कहना चाहिये। अब गौतम ज्योतिष्क एवं वैमानिकों में प्रशस्त लेश्या प्रकट करानेके लिये प्रभु से कहते हैं कि-'जाव जीवेणं भंते! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए 'पुच्छा' हे भदन्त! जो जीव यावत् ज्योतिष्कों में जन्म धारण करनेके योग्य है उसके विषयमें मैं पूछना चाहता हूं तो आप मुझे समझाइये-यहां यावत् शब्द से भवनपति और वानव्यन्तर इन दोनोंका ग्रहण हुआ है। तब प्रभुने कहा-'गोयमा' हे गौतम! मैं इस विषयमें कहता हूं-सुनो-'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ' जैसी लेश्यावाले द्रव्यों को ग्रहण करके जीव मरता है, वह उसी लेश्यावाले में उत्पन्न होता है। इसी बातको 'तं जहा' दृष्टान्त द्वारा प्रदर्शित किया जाता है कि-'तेउलेसेसु' ज्योतिष्क योग्य जीव तेजो

આ રીતે-નારક સૂત્રના કથન પ્રમાણે- અસુરકુમાર આદિની જે કૃષ્ણ આદિ લેશ્યા હોય છે, તે લેશ્યા તે અસુરકુમાર આદિકોમાં કહેવી જોઈએ. હવે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોમાં જે પ્રશસ્ત લેશ્યાઓ હોય છે તેને પ્રકટ કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે— 'जाव जीवे णं भंते! जे भविए जोइसिएसु उववज्जित्तए पुच्छा' હે ભદન્ત! જે જીવ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કોમાં જન્મ ધારણ કરવાને યોગ્ય હોય છે, તે જીવ કાલ કરીને કઈ લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે? તેનો ઉત્તર મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે આપે છે- गोयमा! હે ગૌતમ! 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ तल्लेसेसु उववज्जइ' જેવા લેશ્યાવાળા દ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને જીવ કાલ કરે છે, એવી લેશ્યાવાળાઓમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. એ જ વાતને દૃષ્ટાન્ત દ્વારા નીચે પ્રમાણે સમજાવવામાં આવેલ છે- 'तंजहा तउलेसेसु' જે જીવ મરતી

येषां द्रव्याणां तानि यल्लेश्यायाः सम्बद्धानि 'दव्वाइं' द्रव्याणि 'परिआइत्ता' पर्यादाय भावपरिणामेन परिगृह्य कालं मरणधर्मं 'करेइ' करोति प्राप्नोति 'तल्लेसेसु' तल्लेश्येषु नारकेषु स 'उववज्जइ' उपपद्यते जायते प्रकृते नैरयिकार्थमाह 'तं जहा' तद्यथा-'कण्हलेसेसु वा' कृष्णलेश्येषु वा, कृष्णा लेश्या येषां तेषु 'नीललेसेसु वा' नीललेश्येषु वा, पूर्ववत्समासः 'काउलेसु वा' कापोतलेश्येषु वा, अर्थात् एवं प्रकारेण 'जस्स जा लेस्सा' यस्य या लेश्या भवति असुरकुमारादेर्या कृष्णादिका लेश्या सा लेश्या तस्यासुरकुमारादे भणितव्येति। सा 'तस्स भाणियव्वा' तस्य भणितव्या-वक्तव्या अथ ज्योतिष्क

की है वे यल्लेश्य हैं-सो जिन लेश्याओं से सम्बद्ध 'दव्वाइं' द्रव्योंको 'परियाइत्ता' भाव परिणाम से ग्रहण करके वह जीव 'कालं करेइ' मरता है 'तल्लेसेसु उववज्जइ' उन लेश्यावाले नारकों में वह उत्पन्न होता है। तात्पर्य कहने का यह है कि जिस जीव के मरते समय जिस लेश्याके परिणाम रहते हैं, वह जीव उसी लेश्यावाले जीवोंमें उत्पन्न होता है। इस नियमके अनुसार जो जीव नरकगति में उत्पन्न होनेवाला है यदि-उस जीवके परिणाम कृष्ण नील और कापोत इन तीन अशुभ लेश्याओं में से मरते समय जिस लेश्याके होगे वह जीव उसी लेश्यावाले नारकमें उत्पन्न होगा। यदि मरते समय कृष्ण लेश्याके परिणाम हैं तो वह मरकर कृष्णलेश्यावाले नारकमें जन्म धारण करेगा. और यदि नीललेश्याके परिणाम हैं मरते समय, तो मरकर नील लेश्यावालों में उत्पन्न हो जायगा और यदि कापोत लेश्याके मरते समय परिणाम हैं तो वह-मरकर कापोतलेश्यावाले नारकमें उत्पन्न हो जायेगा। 'एवं जा जस्स लेस्सा सा तस्स भाणि-

દ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને મરણ પામે છે, 'तल्लेसेसु उववज्जइ' તે લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે જીવના મરતી વખતે જે લેશ્યાના પરિણામ રહે છે તે લેશ્યાવાળા જીવોમાં તે ઉત્પન્ન થાય છે. મરતી વખતે તે જીવનાં પરિણામ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ લેશ્યાઓમાંથી જે લેશ્યાના હોય છે તે લેશ્યાવાળા નારકોમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. જો મરતી વખતે કૃષ્ણ લેશ્યાનાં પરિણામ હોય તો તે જીવ કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જો મરતી વખતે નીલ લેશ્યાનાં પરિણામ હોય તો તે જીવ નીલ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થશે; અને જો મરતી વખતે કાપોત લેશ્યાનાં પરિણામ હશે તો તે જીવ મરીને કાપોત લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થશે. 'एवं जा जस्स लेस्सा सा तस्स भाणियव्वा'

अथ लेश्या पदार्थो विविच्यते यद्द्वारा कर्मणा सह आत्मा लिश्यते श्लिष्टो भवति युक्तो भवति इति लेश्या। अथ लेश्याविचारः यत् का नाम लेश्या ? आसक्तिरूपा ? वृत्तिरूपा ? अणुरूपा वा ? इति त्रयः प्रश्नाः-लेश्या परमाणुसमूहरूपा वर्तते, जैनदर्शने प्रज्ञप्तेषु अष्टविधेषु औदारिक१-वैक्रिय२-आहारक३-तैजस-४ कर्मण५ भाषा६-मनः७श्वासोच्छ्वास८ पुद्गलेषु लेश्यायाः परमाणूनां क्वान्तर्भावो भवतीति प्रश्ने समुपस्थिते केचित् लेश्यायाः परमाणून मानसिक-वाचिक-कायिक-योगान्तर्गतद्रव्यरूपान् आमनन्ति तथाच तत्रैव तेषामन्तर्भावो बोध्यः, यथा ब्राह्मी ज्ञानावरणस्य क्षयोपशमं, मद्यपानं ज्ञानावरणोदयं, दधि-

'लेश्यापदका अर्थ क्या है' इस बातको समझाया जाता है-जिसके द्वारा कर्मके साथ आत्मा श्लिष्ट युक्त होता है वह लेश्या है। लेश्याविषयक विचार-लेश्या क्या वस्तु है ? आसक्तिरूप है ? वृत्तिरूप है ? अथवा अणुरूप है ? ये तीन प्रश्न हैं। लेश्या परमाणु समूहरूप है तो, जैनदर्शन में कहे गये आठ प्रकारके 'औदारिक १, वैक्रिय २, आहारक ३, तैजस ४, कार्मण ५, भाषा ६, मन ७ और श्वासोच्छ्वास ८' इन पुद्गलों में लेश्या के परमाणुओंका अन्तर्भाव कहां होता है ? इस प्रश्नके उत्तर में कोई ऐसा कहते हैं कि लेश्या के परमाणु मानसिक, वाचिक और कायिक योगके अन्तर्गत जो द्रव्य है, उस द्रव्यरूप हैं इसलिये वे वहीं पर अन्तर्भूत हो जाते हैं ऐसा जानना चाहिये। जैसे ब्राह्मी ज्ञानावरण के क्षयोपशमको, मद्यपान ज्ञानावरण के उदयको, दधिभोजन निद्राको, कर्कटी (कांकडी) भक्षण

હવે સૂત્રકાર એ વાત સમજાવે છે કે 'લેશ્યા પદનો અર્થ શો થાય છે?' જેના દ્વારા કર્મની સાથે આત્મા શ્લિષ્ટ થાય છે- જેના દ્વારા આત્માનો કર્મ સાથે સંયોગ થાય છે-તેનું નામ લેશ્યા છે. લેશ્યાના વિષયમાં આ ત્રણ પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે- (૧) શું લેશ્યા આસક્તિરૂપ છે? અથવા (૨) વૃત્તિરૂપ છે? અથવા (૩) અણુરૂપ છે? લેશ્યા પરમાણુસમૂહરૂપ હોય તો જૈન દર્શનમાં કહેલાં આઠ પ્રકારનાં પુદ્ગલોમાંથી કયા પ્રકારના પુદ્ગલોમાં લેશ્યાના પરમાણુઓનો સમાવેશ થાય છે? (તે આઠ પ્રકારનાં પુદ્ગલો નીચે પ્રમાણે છે- (૧) ઔદારિક (૨) વૈક્રિય, (૩) આહારક, (૪) તૈજસ, (૫) કાર્મણ, (૬) ભાષા, (૭) મન અને (૮) શ્વાસોચ્છ્વાસ) તે ઔદારિક આદિ આઠ પ્રકારનાં પુદ્ગલોમાં કયા પ્રકારના પુદ્ગલોમાં લેશ્યાના પરમાણુઓનો સમાવેશ થાય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરરૂપે કોઈ એવું કહે કે લેશ્યાના પરમાણુ માનસિક, વાચિક અને કાયિક યોગની અંદર જે દ્રવ્ય છે, તે દ્રવ્યરૂપ છે, તેથી તેમનો ત્યાં જ સમાવેશ થાય છે એમ સમજવું. જેમ કે બ્રાહ્મી જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમે ઉદ્દીપિત (ઉત્તેજિત) કરે છે, મદ્યપાન જ્ઞાનાવરણના ઉદયને,

स ज्योतिष्कयोग्यो जीव उत्पद्यते, गौतमः पुनःपृच्छति-'जीवेणं भंते ! इत्यादि हे भदन्त ! जीवःखलु 'जे भविए' यो भव्यः योग्यः 'वेमाणिएसु उववज्जित्तए' वैमानिकेषु उपपत्तुं 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'किंलेसेसु उववज्जइ' 'किंलेश्येषु उपपद्यते ! भगवानाह-'गोयमा' ! हे गौतम ! 'जल्लेसाइं दव्वाइं' यल्लेश्यानि द्रव्याणि 'परियाइत्ता' पर्यादाय कालं 'करेइ' करोति 'तल्लेसेसु उववज्जइ' तल्लेश्येषु उपपद्यते, प्रकृते दृष्टान्तयति-'तंजहा-तेउलेसेसु वा' तद्यथा तेजोलेश्येषु वा, 'पम्हलेसेसु वा' पद्मलेश्येषु वा भवेत् 'सुक्कलेसेसु वा' शुक्ललेश्येषु वा भवेत् स वैमानिकदेवयोग्यो जीव उत्पद्यते ।

लेश्यावालों में उत्पन्न होता है। अब गौतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि 'जीवे णं भंते ! जे वेमाणिएसु' हे भदन्त! जो जीव वैमानिक देवों में 'उववज्जित्तए' उत्पन्न होनेके 'भविए' योग्य हैं 'से णं भंते !' हे भदन्त । वह 'किंलेसेसु उववज्जइ' कैसी लेश्यावालों में उत्पन्न होता है। तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'गोयमा !' हे गौतम! 'जल्लेस्साइं दव्वाइं' ऐसा जीव जैसी लेश्यावाले द्रव्यों को 'परियाइत्ता' ग्रहण करके 'कालं करेइ' मरता है 'तल्लेसेसु उववज्जइ' वैसी लेश्यावालों में वह उत्पन्न होता है। 'तं जहा' जैसे-'तेउलेसेसु वा' तेजोलेश्यावालों में, अथवा 'पम्हलेसेसु वा' पद्मलेश्यावालों में, अथवा 'सुक्कलेसेसु वा' शुक्ललेश्यावालों में वह वैमानिक योग्य जीव उत्पन्न होता है ।

વખતે તેજોલેશ્યાના પરિણામવાળો હોય છે, તે જીવ મરીને તેજોલેશ્યાવાળા જ્યોતિષ્કોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્રશ્ન— 'जीवे णं भंते ! जे वेमाणिएसु उववज्जित्तए' હે ભદન્ત ! જે જીવ વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને 'भविए' યોગ્ય હોય છે, से णं भंते ! किं लेसेसु उववज्जइ !' તે જીવ, હે ભદન્ત ! કેવી લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता' એવો જીવ જે લેશ્યાવાળા દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને कालं करेइ' મરણ પામે છે 'तल्लेसेसु उववज्जइ' એવી લેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.
જેમ કે 'तेउलेसेसु वा, पम्हलेसेसु वा, सुक्कलेसेसु वा' તે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય જીવ તેજોલેશ્યાવાળાઓમાં, અથવા પદ્મલેશ્યાવાળાઓમાં અથવા શુકલલેશ્યાવાળાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

तेजोलेश्या, पद्मलेश्या शुक्ललेश्या च, तत्र प्रथमास्तिस्रः क्रमशः अशुभतमाः, अशुभतराः, अशुभाश्च किन्तु चरमा स्तिस्रः शुभाः, शुभतराः, शुभतमाश्च बोध्याः। एतासु चाद्याश्चतस्रोलेश्याः भवनपतिवानव्यन्तराणां भवन्ति, आद्यास्तिस्रो नैरयिकानाम्, ज्योतिष्कदेवानां वैमानिकेन प्रथमद्वितीयकल्पवासिनाम् च तेजोलेश्या, तृतीयचतुर्थपञ्चमकल्पवासिनां वैमानिकानां पद्मलेश्या ततः परेषां देवानां शुक्लालेश्या, मनुष्याणां तिरश्चां च षडपिलेश्याः सम्भवन्ति तिरश्चां मध्येऽपि पृथिव्यप्वनस्पतिषु आद्याश्चतस्रोलेश्याः, तेजो वायुविकले-

नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या' इस प्रकारसे ६ छह भेद कहे है। इनमें प्रथमकी 'कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या' ये तीन लेश्याएँ क्रमशः अशुभतम, अशुभतर और अशुभ होती है, तथा तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ये तीन लेश्याएँ क्रमशः, शुभ, शुभतर और शुभतम होती है इन पूर्वोक्त ६ छह लेश्याओं में आदिकी चार लेश्याए भवनपति और वानव्यन्तर इन देवोंके होती है। तथा-कृष्ण, नील, और कापोत ये तीन लेश्याएँ नारक जीवोंके होती हैं। ज्योतिष्क देवोंके एवं वैमानिक देवों में प्रथम द्वितीय कल्पवासी देवों के तेजोलेश्या होनी है। तीसरे, चौथे और पांचवे कल्पमें रहने वाले देवोंके पद्मलेश्या होती है। इनके बाद के देवोंके शुक्ललेश्या होती है। मनुष्य एवं तिर्यञ्चों में छहों लेश्याएँ होती है। तिर्यञ्चों में भी पृथिवी काय, अप्काय, और वनस्पति काय इन तीन कायों में आदि की चार-कृष्ण, नील, कापोत और तेजोलेश्याएँ-होती हैं। तैजस्काय, वायुकाय और विकलेन्द्रिय

લેશ્યા, (૩) કપોતલેશ્યા, (૪) તેજોલેશ્યા, (૫) પદ્મલેશ્યા, (૬) શુકલલેશ્યા.' તેમાંની પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ-કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા-અનુક્રમે અશુભતમ, અશુભતર અને અશુભ છે. તથા તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા અનુક્રમે શુભ શુભતર અને શુભતમ છે. પહેલી ચાર લેશ્યાઓ ભવનપતિ અને વાનવ્યંતર દેવોમાં હોય છે. કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત, એ ત્રણ લેશ્યાઓ નારક જીવોમાં હોય છે
જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોમાંથી પહેલા અને બીજા કલ્પવાસી દેવોમાં તેજોલેશ્યા હોય છે. ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાં કલ્પમાં રહેનારા દેવોમાં પદ્મલેશ્યા હોય છે. અને ત્યાર પછીનાં કલ્પોમાં રહેનારા દેવોમાં શુકલલેશ્યા હોય છે. મનુષ્યો અને તિર્યંચોમાં છએ છ લેશ્યાઓ હોય છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય, એ ત્રણે કાયોમાં પહેલી ચાર લેશ્યાઓ-કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યા- હોય છે.

भोजनं निद्रां, कर्कटीभक्षणं पित्तं, पित्तवृद्धिश्च कोपमुदीपयति तथा लेश्यायाः परमाणवः कषायोदयमुद्दीपयन्ति, यथा च मज्वलदग्निः घृतप्रक्षेपेण जाज्वल्यते तथा प्राणिशरीरस्थितलेश्यापरमाणवः उद्भूताः सन्तः कषायान् विशेषरूपेणोद्दीपयन्ति, एतावता यावत्कालं प्राणिनि लेशमात्रमपि कषायवृत्तिस्तिष्ठति तावत्कालमेव तां लेश्यापरमाणवः समुदीरयन्ति, कषायवृत्तेः समूलविनाशे तु लेश्यापरमाणवः अकिञ्चित्करा एव भवन्ति, अर्थात् लेश्यापरमाणवः अविद्यमानात् कषायान् नोत्पादयितुमर्हन्ति, किन्तु, एतेषां कार्यन्तु केवलं विद्यमानानां कषायानामेव समुदीरणीकरणम्, एतस्याश्च परमाणुरूपलेश्याया शास्त्रकारैः षड्भेदाः प्रतिपादिताः–यथा कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या,

पित्तको, और पित्तकी वृद्धि कोप–(क्रोध को उद्दीपित करती है उसी तरह से लेश्याके परमाणु कषाय के उदयको उद्दीपित करते है। जैसे प्रज्वलत् अग्नि घृतके प्रक्षेप से अधिक प्रज्वलित हो उठती है उसी तरह से प्राणीके शरीरमें स्थित लेश्याके परमाणु उद्भूत होकर कषायोंकी विशेष रूपसे वृद्धि करते रहते हैं। इस लिये जब तक जीव में लेश मात्र भी कषायवृत्ति है तब तक लेश्याके परमाणु उस कषाय वृत्तिको उद्दीपित करते रहते है। और जब कषाय वृत्ति का आमूलचूल–बिलकुल सर्वथा विनाश हो जाता है तब लेश्याके परमाणु सर्वथा अकिञ्चित्कर ही हो जाते हैं तात्पर्य यह कि वे फिर कषाय को उत्पन्न नहीं कर सकते है। अतः इससे यह ज्ञान होता है कि लेश्याओं का कार्य केवल विद्यमान कषायों को ही उद्दीपित करनेका है। परमाणु प रूइस लेश्याके शास्त्रकारोंने 'कृष्णलेश्या,

દધિભોજન નિદ્રાને, કાકડીનો આહાર પિત્તને અને પિત્તની વૃદ્ધિ ક્રોધને ઉત્તેજિત કરે છે, એવી જ રીતે લેશ્યાના પરમાણુઓ કષાયના ઉદયને ઉદ્દીપિત કરે છે. જેવી રીતે સળગતા અગ્નિમાં ઘી નાખવાથી તે અગ્નિ વધારે પ્રજ્વલિત થાય છે, એ જ રીતે પ્રાણીના શરીરમાં રહેલા લેશ્યાના પરમાણુઓ ઉદ્દીપિત થઇને કષાયોની વિશેષ પ્રમાણમાં વૃદ્ધિ કરતા રહે છે. તેથી જ્યાં સુધી જીવમાં લેશમાત્ર પણ કષાયવૃત્તિ રહેલી હોય છે ત્યાં સુધી લેશ્યાનાં પરમાણુઓ તે કષાયવૃત્તિને ઉદ્દીપિત કરતા રહે છે. જ્યારે કષાયવૃત્તિ તદ્દન નષ્ટ થઇ જાય છે ત્યારે લેશ્યાના પરમાણુઓ પણ કષાયોને ઉત્તેજિત કરી શકતા નથી–એટલે કે કષાયને ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી. આ રીતે એ વાત સિદ્ધ થઇ જાય છે કે લેશ્યાઓ વિદ્યમાન કષાયોને ઉદ્દીપિત કરવાનું કામ કરે છે– પરમાણુરૂપ આ લેશ્યાના શાસ્ત્રકારોએ નીચે પ્રમાણે ૭ ભેદ કહ્યા છે— '(૧) કૃષ્ણલેશ્યા, (૨) નીલ-

तेजोलेश्या, पद्मलेश्या शुक्ललेश्या च, तत्र प्रथमास्तिस्रः क्रमशः अशुभतमाः, अशुभतराः, अशुभाश्च किन्तु चरमा स्तिस्रः शुभाः, शुभतराः, शुभतमाश्च बोध्याः । एतासु चाद्याश्चतस्रोलेश्याः भवनपतिवानव्यन्तराणां भवन्ति, आद्यास्तिस्रो नैरयिकानाम्, ज्योतिष्कदेवानां वैमानिकेन प्रथमद्वितीयकल्पवासिनाम् च तेजोलेश्या, तृतीयचतुर्थपञ्चमकल्पवासिनां वैमानिकानां पद्मलेश्या ततः परेषां देवानां शुक्लालेश्या, मनुष्याणां तिरश्चां च षडपिलेश्याः सम्भवन्ति

तिरश्चां मध्येऽपि पृथिव्यप्वनस्पतिषु आद्याश्चतस्रोलेश्याः, तेजो वायुविकले-

नीललेश्या, कापोतलेश्या, तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्लेश्या' इस प्रकारसे ६ छह भेद कहे हैं। इनमें प्रथमकी 'कृष्णलेश्या, नीललेश्या, कापोतलेश्या' ये तीन लेश्याएँ क्रमशः अशुभतम, अशुभतर और अशुभ होती है, तथा तेजोलेश्या, पद्मलेश्या और शुक्ललेश्या ये तीन लेश्याएँ क्रमशः, शुभ, शुभतर और शुभतम होती है इन पूर्वोक्त ६ छह लेश्याओं में आदिकी चार लेश्याए भवनपति और वानव्यन्तर इन देवोंके होती है । तथा–कृष्ण, नील, और कापोत ये तीन लेश्याएँ नारक जीवोंके होती हैं । ज्योतिष्क देवोंके एवं वैमानिक देवों में प्रथम द्वितीय कल्पवासी देवों के तेजोलेश्या होती है। तीसरे, चौथे और पांचवे कल्पमें रहने वाले देवोंके पद्मलेश्या होती है । इनके बाद के देवोंके शुक्लेश्या होती है । मनुष्य एवं तिर्यञ्चों में छहों लेश्याएँ होती है । तिर्यञ्चों में भी पृथिवी काय, अप्‌काय, और वनस्पति काय इन तीन कायों में आदि की चार–कृष्ण, नील, कापोत और तेजोलेश्याएँ–होती हैं । तैजस्काय, वायुकाय और विकलेन्द्रिय

લેશ્યા, (૩) કપોતલેશ્યા, (૪) તેજોલેશ્યા, (૫) પદ્મલેશ્યા, (૬)શુકલલેશ્યા.' તેમાંની પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ–કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા અને કાપોતલેશ્યા–અનુક્રમે અશુભતમ, અશુભતર અને અશુભ છે. તથા તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુકલલેશ્યા અનુક્રમે શુભ શુભતર અને શુભતમ છે. પહેલી ચાર લેશ્યાઓ ભવનપતિ અને વાનવ્યંતર દેવોમાં હોય છે. કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત, એ ત્રણ લેશ્યાઓ નારક જીવોમાં હોય છે.

જ્યોતિષ્ક દેવો અને વૈમાનિક દેવોમાંથી પહેલા અને બીજા કલ્પવાસી દેવોમાં તેજોલેશ્યા હોય છે. ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાં કલ્પમાં રહેનારા દેવોમાં પદ્મલેશ્યા હોય છે. અને ત્યાર પછીનાં કલ્પોમાં રહેનારા દેવોમાં શુકલલેશ્યા હોય છે. મનુષ્યો અને તિર્યંચોમાં છએ છ લેશ્યાઓ હોય છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય, એ ત્રણે કાયોમાં પહેલી ચાર લેશ્યાઓ–કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને તેજોલેશ્યા– હોય છે.

नीलायाः दशसागरोपमाः, पल्योपमासंख्याततमभागयुक्ताः, कापोत्याः त्रि-सागरोपमाः पल्योपमासंख्याततमभागयुताः, तैजस्याः द्विसागरोपमाः, पल्योपमासंख्याततमभागयुताः, पद्मायाः दशसागरोपमाः एकमुहूर्तञ्च, शुक्लाया त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाः, एकमुहूर्तञ्च। गतिश्चाद्यानां तिसृणां, दुर्गतिः अन्तिमानाञ्च तिसृणां सुगतिः, परलेकोत्पत्तिस्तु लेश्याया उत्पत्तेरेकमुहूर्तानन्तरं लेश्याया श्चरमैकमुहूर्तात्प्रागेव बोध्या। उक्तञ्च—

सव्वाहिं लेसाहिं पढमे समयम्मि संपरिणयाहिं,
नो कस्स वि उववाओ परेभवे अत्थि जीवस्स,

उत्कृष्ट से कृष्णलेश्या का स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम प्रमाण नील लेश्याका स्थितिकाल पल्योपम के असंख्यातवे भाग सहित दश सागरोपम प्रमाण, कापोत लेश्याका स्थितिकाल पल्योपमके असंख्यातवें भाग से युक्त तीनसागरोपमप्रमाण, तेजो लेश्याका स्थितिकाल पल्योपम के असंख्यात वें भाग से युक्त दो सागरोपमप्रमाण, पद्मलेश्याका स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक दश-सागरोपमप्रमाण, और शुक्लेश्याका स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक ३३ तेतीस सागरोपमप्रमाण है। आदिकी तीन लेश्यावाले दुर्गति में जाते है। जीवकी परभव में उत्पत्ति, लेश्याकी उत्पत्ति होनेके एक मुहूर्तके बाद, या लेश्याके अन्तिम एक मुहूर्त्तके पहिले होती है। कहा भी है-करके जो गाथाएँ कही गई हैं उनका सारांश इस प्रकार से है— कि यदि लेश्याएँ चरम समयमें परिणत हो जाती है तो उस समय

કૃષ્ણલેશ્યાની વધારેમાં વધારે કાળસ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્ત પ્રમાણની છે. નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિ દસ સાગરોપમ કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં અધિક ભાગ પ્રમાણ છે. તેજોલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ બે સાગરોપમ કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં અધિક ભાગ પ્રમાણ છે. પદ્મલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાળ દસ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને શુકલલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્તપ્રમાણ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યા-વાળા જીવો દુર્ગતિમાં જાય છે અને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાવાળા જીવો સદ્ગતિમાં જાય છે. લેશ્યાની ઉત્પત્તિ થયા પછી એક મુહૂર્ત બાદ જીવની પર ભવમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. અથવા તો લેશ્યાના છેલ્લા એક મુહૂર્ત પહેલા જીવની પરભવમાં ઉત્પતિ થાય છે. કહ્યું પણ છે-'જો લેશ્યાઓ ચરમ સમયમાં પરિણત થઈ જાય છે, તો તે સમયે કોઈ પણ

न्द्रियेषु च आद्यास्तिस्रोलेश्या भवन्ति, एतासां वर्णाश्च क्रमशः कृष्ण-नील-कपोत-रक्त-हरिद्राद्रवत्पीत-शुक्ला भवन्ति, रसाश्चानन्तगुणाः कटु-तिक्त-आम्ल-माधुर्य-मधुर-स्वादुरूपाः सन्ति । गन्धाश्चाद्यासु तिसृषु दुर्गन्धाः, चरमासु च तिसृषु सुगन्धाः । स्पर्शाश्च प्रथमासु तिसृषु कर्कशाः, अन्तिमासु च तिसृषु कोमलाः, वृत्तयश्च तासां क्रमशः, क्रूरतमा, क्रूरतरा, क्रूरा, शुभा, शुभतरा, शुभतमाच, स्थानानि तासामसंख्यानि, स्थितिकालश्च तासां सर्वासां जघन्येन अर्धमुहूर्तम्, उत्कृष्टतस्तु कृष्णायाः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमः एकमुहूर्तश्च,

जीव इनमें आदिकी कृष्ण, नील और कापोत ये तीन लेश्याएँ होती हैं । इनका वर्ण-लेश्याओंका वर्ण-क्रमशः काला, नीला, कबूतर के रंग जैसा कापोत, लाल और हल्दीके जैसा पीला होता है । और शुक्लेश्याका रंग सफेद होता है । रस इनका अनन्तगुणा कटु, अनन्तगुणा तिक्त, अनंतगुणा आम्ल, अनंतगुणा मीठा, अनंतगुणा मधुर, और अनंतगुणा स्वादु होता है । गंध इनकी आदिकी तीन लेश्याओं की दुर्गंध रूप और अन्तिम तीनकी सुगंधरूप होते हैं । प्रथमकी तीन लेश्याओंका स्पर्श कर्कश, और अन्तिम तीन लेश्याओं का कोमल होता है । प्रथमकी तीन लेश्याओंकी वृत्ति क्रमशः क्रूरतम, क्रूरतर और क्रूर होती है, और अन्तकी तीनकी शुभ, शुभतर और शुभतम होती है । इन सब लेश्याओंके स्थान असंख्यात हैं । इनकी स्थितिका काल सबका जघन्य से अन्तर्मुहूर्त है, और

તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા હોય છે. લેશ્યાઓનો વર્ણ નીચે પ્રમાણે છે-કૃષ્ણ લેશ્યાનો રંગ શ્યામ, નીલ લેશ્યાનો રંગ નીલ, કાપોત લેશ્યાનો રંગ કબૂતરના જેવો, તેજો લેશ્યાનો રંગ લાલ પદ્મલેશ્યાનો રંગ પીળો અને શુકલલેશ્યાનો રંગ સફેદ હોય છે. તેમનો રસ અનુક્રમે અનંતગણો કડવો, અનંતગણો તુરો, અનંતગણો ખારો, અનંતગણો મીઠો, અનંતગણો મધુર અને અનંતગણો સ્વાદિષ્ટ હોય છે. તેમની ગંધ કેવી હોય છે? પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગંધરૂપ હોય છે અને છેલ્લી ત્રણ સુગંધરૂપ હોય છે પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓનો સ્પર્શ કર્કશ હોય છે અને છેલ્લી ત્રણનો સ્પર્શ કોમળ હોય છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓની વૃત્તિ અનુક્રમે, ક્રૂરતમ ક્રૂરતર અને ક્રૂર હોય છે, છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓની વૃત્તિ અનુક્રમે શુભ, શુભતર અને શુભતમ હોય છે. તે બધી લેશ્યાઓનાં અસંખ્યાત સ્થાન છે. તે બધી લેશ્યાઓનો જઘન્ય (ઓછામાં ઓછો) કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો છે.

नीलायाः दशसागरोपमाः, पल्योपमासंख्याततमभागयुक्ताः, कापोत्याः त्रि-सागरोपमाः पल्योपमासंख्याततमभागयुताः, तैजस्याः द्विसागरोपमाः, पल्योपमासंख्याततमभागयुताः, पद्मायाः दशसागरोपमाः एकमुहूर्तञ्च, शुक्लाया त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाः, एकमुहूर्तञ्च । गतिश्चाद्यानां तिसृणां, दुर्गतिः अन्तिमानाञ्च तिसृणां सुगतिः, परलेकोत्पत्तिस्तु लेश्याया उत्पत्तेरेकमुहूर्तानन्तरं लेश्याया श्चरमैकमुहूर्तात्प्रागेव बोध्या । उक्तञ्च—

सव्वाहिं लेसाहिं पढमे समयम्मि संपरिणयाहिं,
नो कस्स वि उववाओ परेभवे अत्थि जीवस्स,

उत्कृष्ट से कृष्णलेश्या का स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक तेतीस सागरोपम प्रमाण नील लेश्याका स्थितिकाल पल्योपम के असंख्यातवे भाग सहित दश सागरोपम प्रमाण, कापोत लेश्याका स्थितिकाल पल्योपमके असंख्यातवें भाग से युक्त तीनसागरोपमप्रमाण, तेजो लेश्याका स्थितिकाल पल्योपम के असंख्यात वें भाग से युक्त दो सागरोपमप्रमाण, पद्मलेश्याका स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक दश-सागरोपमप्रमाण, और शुक्लेश्याका स्थितिकाल एकमुहूर्त अधिक ३३ तेतीस सागरोपमप्रमाण है। आदिकी तीन लेश्यावाले दुर्गति में जाते है । जीवकी परभव में उत्पत्ति, लेश्याकी उत्पत्ति होनेके एक मुहूर्तके बाद, या लेश्याके अन्तिम एक मुहूर्त्तके पहिले होती है । कहा भी है-करके जो गाथाएँ कही गई हैं उनका सारांश इस प्रकार से है– कि यदि लेश्याएँ चरम समयमें परिणत हो जाती है तो उस समय

કૃષ્ણલેશ્યાની વધારેમાં વધારે કાળસ્થિતિ ૩૩ તેત્રીસ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્ત પ્રમાણની છે. નીલ લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ કાળસ્થિતિ દસ સાગરોપમ કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં અધિક ભાગ પ્રમાણ છે. તેજોલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ બે સાગરોપમ કરતાં પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં અધિક ભાગ પ્રમાણ છે. પદ્મલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કાળ દસ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને શુકલલેશ્યાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ ૩૩ સાગરોપમ કરતાં એક અધિક મુહૂર્તપ્રમાણ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાવાળા જીવો દુર્ગતિમાં જાય છે અને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાવાળા જીવો સદ્‌ગતિમાં જાય છે. લેશ્યાની ઉત્પત્તિ થયા પછી એક મુહૂર્ત બાદ જીવની પર ભવમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. અથવા તો લેશ્યાના છેલ્લા એક મુહૂર્ત પહેલા જીવની પરભવમાં ઉત્પતિ થાય છે. કહ્યું પણ છે-'જો લેશ્યાઓ ચરમ સમયમાં પરિણત થઇ જાય છે, તો તે સમયે કોઇ પણ

न्द्रियेषु च आद्यास्तिस्रोलेश्या भवन्ति, एतासां वर्णाश्च क्रमशः कृष्ण-नील-कपोत-रक्त-हरिद्राद्रववत्पीत-शुक्ला भवन्ति, रसाश्चानन्तगुणाः कटु-तिक्त-आम्ल-माधुर्य-मधुर-स्वादुरूपाः सन्ति । गन्धाश्चाद्यासु तिसृषु दुर्गन्धाः, चरमासु च तिसृषु सुगन्धाः । स्पर्शाश्च प्रथमासु तिसृषु कर्कशाः, अन्तिमासु च तिसृषु कोमलाः, वृत्तयश्च तासां क्रमशः, क्रूरतमा, क्रूरतरा, क्रूरा, शुभा, शुभतरा, शुभतमाच, स्थानानि तासामसंख्यानि, स्थितिकालश्च तासां सर्वासां जघन्येन अर्धमुहूर्तम्, उत्कृष्टतस्तु कृष्णायाः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमः एकमुहूर्तश्च,

जीव इनमें आदिकी कृष्ण, नील और कापोत ये तीन लेश्याएँ होती है । इनका वर्ण-लेश्याओंका वर्ण-क्रमशः काला, नीला, कबूतर के रंग जैसा कापोत, लाल और हल्दीके जैसा पीला होता है । और शुक्ललेश्याका रंग सफेद होता है । रस इनका अनन्तगुणा कटु, अनन्तगुणा तिक्त, अनंतगुणा आम्ल, अनंतगुणा मीठा, अनंतगुणा मधुर, और अनंतगुणा स्वादु होता है । गंध इनको आदिकी तीन लेश्याओं की दुर्गंध रूप और अन्तिम तीनकी सुगंधरूप होते है । प्रथमकी तीन लेश्याओंका स्पर्श कर्कश, और अन्तिम तीन लेश्याओं का कोमल होता है । प्रथमकी तीन लेश्याओंकी वृत्ति क्रमशः क्रूरतम, क्रूरतर और क्रूर होती है, और अन्तकी तीनकी शुभ, शुभतर और शुभतम होती है । इन सब लेश्याओंके स्थान असंख्यात हैं । इनकी स्थितिका काल सबका जघन्य से अन्तर्मुहूर्त है, और

તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા હોય છે. લેશ્યાઓનો વર્ણ નીચે પ્રમાણે છે-કૃષ્ણ લેશ્યાનો રંગ શ્યામ, નીલ લેશ્યાનો રંગ નીલ, કાપોત લેશ્યાનો રંગ કબૂતરના જેવો, તેજો લેશ્યાનો રંગ લાલ પદ્મલેશ્યાનો રંગ પીળો અને શુકલલેશ્યાનો રંગ સફેદ હોય છે. તેમનો રસ અનુક્રમે અનંતગણો કડવો, અનંતગણો તુરો, અનંતગણો ખારો, અનંતગણો મીઠો, અનંતગણો મધુર અને અનંતગણો સ્વાદિષ્ટ હોય છે. તેમની ગંધ કેવી હોય છે? પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ દુર્ગંધરૂપ હોય છે અને છેલ્લી ત્રણ સુગંધરૂપ હોય-છે પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓનો સ્પર્શ કર્કશ હોય છે અને છેલ્લી ત્રણનો સ્પર્શ કોમળ હોય છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓની વૃત્તિ અનુક્રમે, ક્રૂરતમ ક્રૂરતર અને ક્રૂર હોય છે, છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓની વૃત્તિ અનુક્રમે શુભ, શુભતર અને શુભતમ હોય છે. તે બધી લેશ્યાઓનાં અસંખ્યાત સ્થાન છે. તે બધી લેશ્યાઓનો જઘન્ય (ઓછામાં ઓછો) કાળ અન્તર્મુહૂર્તનો છે.

भवनपत्यादीनान्तु याः काश्चिदपि लेश्याः आजीवनं समाना एव तिष्ठन्ति नो कदाचित् तज्जीवने परिवर्तन्ते, केवलं मनुष्याणां तिरश्चांचैव लेश्याः परिवर्तन्ते ॥ सू० ४ ॥

मूलम्–'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अ-परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वा-हिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लं घेत्तए वा ! हंता, पभू, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता जावइयाइं रायगिहे नगरे रूवाइं, एवइ-याइं विकुव्वित्ता वेभारं पव्वयं अंतो अणुप्पविसित्ता पभू समं वा विसमं करेत्तए, विसमं वा समं करेत्तए ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, एवं चेव बिइओ वि आलावगो, णवरं–परियाइत्ता पभू,

की मृत्यु अमुक एक निश्चित लेश्या में ही होती है । परन्तु नैरयिकों की एवं भवनपत्यादिक देवों की जो कोई भी लेश्या होती है वह उनके जीवन तक एक सी ही रहती है–बदलती नहीं है । जिस लेश्या में ये वर्तमान होते है उस लेश्या का अवसान होने में जब एक मुहूर्त बाकी रह जाता है–तभी इनकी मृत्यु होती है । इस कथन से यह ज्ञात होता है कि मनुष्य और तिर्यञ्चोंकी लेश्या में ही परिवर्तन होता है । देवोंकी लेश्या में नहीं ॥ सू० ४ ॥

છે કે મનુષ્યો અથવા તિર્યંચોનું મરણ અમુક એક નિશ્ચિત લેશ્યામાં જ થાય છે. પણ નારકો અને ભવનપતિ આદિ દેવોની જે લેશ્યા હોય છે, તે તેમના જીવનપર્યન્ત એકસરખી જ રહે છે–બદલાતી નથી. જે લેશ્યામાં તેઓ રહેલા હોય છે, તે લેશ્યાનું અવસાન થવાને જ્યારે એક મુહૂર્ત બાકી રહે છે, ત્યારે જ તેમનું મૃત્યુ થાય છે. આ કથનથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યો અને તિર્યંચોનો લેશ્યામાં જ પરિવર્તન થાય છે–દેવોની લેશ્યામાં પરિવર્તન થતું નથી. ॥ સૂ. ૪ ॥

सव्वाहिं लेसाहिं चरिमे समयम्मि संपरिणयाहिं,
न वि कस्स वि उववाओ परेभवे अत्थि जीवस्स,
अंत मुहुत्तम्मि गए अंत मुहुत्तम्मि सेसए चेव'
लेसाहिं परिणयाहिं जीवा गच्छंति परलोयं "

छाया— नो कस्याप्युपपातः परस्मिनभवेऽस्ति जीवस्य,
सर्वाभिर्लेश्याभिश्वरमे समये संपरिणताभिः,
नापि कस्याप्युपपातः परस्मिन् भवेऽस्ति जीवस्य,
अन्तर्मुहूर्ते गते, अन्तर्मुहूर्ते शेषके चैव,
लेश्याभिः परिणताभिः जीवा गच्छन्ति परलोकम् ॥

एतच्च केवलं मनुष्याणां तिरश्चाश्च विषये वोध्यम्, नैरयिकानां देवानां

किसी भी जीवकी परभवमें उत्पत्ति नहीं होती है। इसी प्रकार समस्त लेश्याएँ अन्तिम समय में परिणत हो जाती हैं तब भी किसी भी जीव की उत्पत्ति परभव में नहीं होती है। लेश्याकी उत्पत्ति हो गई हो और उसका एक मुहूर्त्त व्यतीत हो गया हो तब या लेश्या की समाप्ति होनेका एक मुहूर्त अवशिष्ट रहा हो तब जीवका परभव में उत्पत्ति होती है। सो यह जो कथन है वह केवल मनुष्य और तिर्यञ्चों के विषय में किया गया है ऐसा जानना चाहिये क्यों कि उनकी समस्त जिंदगी तक एक ही लेश्या नहीं रहती है। निमित्तवश वह प्रायः बदलती रहती है। अब जब उनकी परभवकी उत्पत्ति का समय आता है तब वे कोई न कोई ऐसी लेश्या में वर्तमान होते हैं कि जिसके साथ उनका एक मुहूर्त तो निकल ही गया होता है। इसका तात्पर्य यह है कि मनुष्यो अथवा तिर्यञ्चो

જીવની પરભવમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ જ પ્રમાણે જો સમસ્ત લેશ્યાઓ અંતિમ સમયે જે પરિણત થઇ જાય તો પણ કોઇ પણ જીવને પરભવમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી. લેશ્યાની ઉત્પત્તિ થઇ ગઇ હોય અને ઉત્પત્તિ થયાને એક મુહૂર્ત વ્યતીત થઇ ગયું હોય ત્યારે અથવા તો લેશ્યાની સમાપ્તિ થવાને એક મુહૂર્ત બાકી રહ્યું હોય ત્યારે જીવની પરભવમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. આ કથન મનુષ્ય અને તિર્યંચોને અનુલક્ષીને કરાયું છે તેમ સમજવું, કારણ કે તેમની આખી જિંદગી પર્યન્ત એક જ લેશ્યા રહેતી નથી. નિમિત્તને આધીન રહીને તે બદલાતી રહે છે. હવે જ્યારે તેમનો પરભવની ઉત્પત્તિનો સમય આવી પહોંચે છે. ત્યારે તેઓ કોઇને કોઇ એવી લેશ્યામાં રહેલ હોય છે કે જેની સાથે તેમનું એક મુહૂર્ત તો વ્યતીત થઇ ગયું હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ

भवनपत्यादीनान्तु याः काश्चिदपि लेश्याः आजीवानं समाना एव तिष्ठन्ति नो कदाचित् तज्जीवने परिवर्तन्ते, केवलं मनुष्याणां तिरश्चांचैव लेश्याः परिवर्तन्ते ॥ सू० ४ ॥

मूलम्—'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ! हंता, पभू, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता जावइयाइं रायगिहे नगरे रूवाइं, एवइयाइं विकुव्वित्ता वेभारं पव्वयं अंतो अणुप्पविसित्ता पभू समं वा विसमं करेत्तए, विसमं वा समं करेत्तए ? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे, एवं चेव विइओ वि आलावगो, णवरं—परियाइत्ता पभू,

की मृत्यु अमुक एक निश्चित लेश्या में ही होती है । परन्तु नैरयिको की एवं भवनपत्यादिक देवों की जो कोई भी लेश्या होती है वह उनके जीवन तक एक सी ही रहती है-वदलती नहीं है । जिस लेश्या में ये वर्तमान होते है उस लेश्या का अवसान होने में जब एक मुहूर्त बाकी रह जाता है-तभी इनकी मृत्यु होती है । इस कथन से यह ज्ञात होता है कि मनुष्य और तिर्यञ्चोंकी लेश्या में ही परिवर्तन होता है । देवोंकी लेश्या में नहीं ॥ सू० ४ ॥

છે કે મનુષ્યો અથવા તિર્યંચોનું મરણ અમુક એક નિશ્ચિત લેશ્યામાં જ થાય છે. પણ નારકો અને ભવનપતિ આદિ દેવોની જે લેશ્યા હોય છે, તે તેમના જીવનપર્યન્ત એકસરખી જ રહે છે–બદલાતી નથી. જે લેશ્યામાં તેઓ રહેલા હોય છે, તે લેશ્યાનું અવસાન થવાને જ્યારે એક મુહૂર્ત બાકી રહે છે, ત્યારે જ તેમનું મૃત્યુ થાય છે. આ કથનથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યો અને તિર્યંચોની લેશ્યામાં જ પરિવર્તન થાય છે–દેવોની લેશ્યામાં પરિવર્તન થતું નથી. ॥ સૂ. ૪ ॥

सव्वाहिं लेसाहिं चरिमे समयम्मि संपरिणयाहिं,
न वि कस्स वि उववाओ परेभवे अत्थि जीवस्स,
अंत मुहुत्तम्मि गए अंत मुहूत्तम्मि सेसए चेव'
लेसाहिं परिणयाहिं जीवा गच्छंति परलोयं "
छाया— नो कस्याप्युपपातः परस्मिन्भवेऽस्ति जीवस्य,
सर्वाभिर्लेश्याभिश्चरमे समये संपरिणताभिः,
नापि कस्याप्युपपातः परस्मिन् भवेऽस्ति जीवस्य,
अन्तर्मुहूर्ते गते, अन्तर्मुहूर्ते शेषके चैव,
लेश्याभिः परिणताभिः जीवा गच्छन्ति परलोकम् ॥

एतच्च केवलं मनुष्याणां तिरश्चां विषये बोध्यम्, नैरयिकानां देवानां

किसी भी जीवकी परभवमें उत्पत्ति नहीं होती है। इसी प्रकार समस्त लेश्याएँ अन्तिम समय में परिणत हो जाती हैं तब भी किसी भी जीव की उत्पत्ति परभव में नहीं होती है। लेश्याकी उत्पत्ति हो गई हो और उसका एक मुहूर्त्त व्यतीत हो गया हो तब या लेश्या की समाप्ति होनेका एक मुहूर्त अवशिष्ट रहा हो तब जीवका परभव में उत्पत्ति होती हैं। सो यह जो कथन है वह केवल मनुष्य और तिर्यञ्चों के विषय में किया गया है ऐसा जानना चाहिये क्यों कि उनकी समस्त जिंदगी तक एक ही लेश्या नहीं रहती है। निमित्तवश वह प्रायः बदलती रहती है। अब जब उनकी परभवकी उत्पत्ति का समय आता है तब वे कोई न कोई ऐसी लेश्या में वर्तमान होते हैं कि जिसके साथ उनका एक मुहूर्त तो निकल ही गया होता है। इसका तात्पर्य यह है कि मनुष्यो अथवा तिर्यञ्चो

જીવની પરભવમાં ઉત્પત્તિ થતી નથી. એ જ પ્રમાણે જો સમસ્ત લેશ્યાઓ અંતિમ સમયે જે પરિણત થઇ જાય તો પણ કોઇ પણ જીવને પરભવમાં ઉત્પન્ન થવું પડતું નથી. લેશ્યાની ઉત્પત્તિ થઇ ગઇ હોય અને ઉત્પત્તિ થયાને એક મુહૂર્ત વ્યતીત થઇ ગયું હોય ત્યારે અથવા તો લેશ્યાની સમાપ્તિ થવાને એક મુહૂર્ત બાકી રહ્યું હોય ત્યારે જીવની પરભવમાં ઉત્પત્તિ થાય છે. આ કથન મનુષ્ય અને તિર્યંચોને અનુલક્ષીને કરાયું છે તેમ સમજવું, કારણ કે તેમની આખી જિંદગી પર્યન્ત એક જ લેશ્યા રહેતી નથી. નિમિત્તને આધીન રહીને તે બદલાતી રહે છે. હવે જ્યારે તેમનો પરભવની ઉત્પત્તિનો સમય આવી પહોંચે છે. ત્યારે તેઓ કોઇને કોઇ એવી લેશ્યામાં રહેલ હોય છે કે જેની સાથે તેમનુ એક મુહૂર્ત તો વ્યતીત થઈ ગયું હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ

भवनस्पत्यादीनान्तु याः काश्चिदपि लेश्याः आजीवानं समाना एव तिष्ठन्ति नो कदाचित् तज्जीवने परिवर्तन्ते, केवलं मनुष्याणां तिरश्चांचैव लेश्याः परिवर्तन्ते ॥ सू० ४ ॥

मूलम्—'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अ-परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लंघेत्तए वा ? गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे, अणगारे णं भंते ! भावियप्पा वा-हिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा, पल्लं घेत्तए वा ! हंता, पभू, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता जावइयाइं रायगिहे नगरे रूवाइं, एवइ-याइं विकुव्वित्ता वेभारं पव्वयं अंतो अणुप्पविसित्ता पभू समं वा विसमं करेत्तए, विसमं वा समं करेत्तए ? गोयमा! नो इणट्ठे समट्ठे, एवं चेव विइओ वि आलावगो, णवरं—परियाइत्ता पभू,

---

की मृत्यु अमुक एक निश्चित लेश्या में ही होती है । परन्तु नैरयि-को की एवं भवनपत्यादिक देवों की जो कोई भी लेश्या होती है वह उनके जीवन तक एक सी ही रहती है-बदलती नहीं है। जिस लेश्या में ये वर्तमान होते है उस लेश्या का अवसान होने में जब एक मुहूर्त बाकी रह जाता है-तभी इनकी मृत्यु होती है । इस कथन से यह ज्ञात होता है कि मनुष्य और तिर्यश्चोंकी लेश्या में ही परिवर्तन होता है। देवोंकी लेश्या में नहीं ॥ सू० ४ ॥

છે કે મનુષ્યો અથવા તિર્યંચોનું મરણ અમુક એક નિશ્ચિત લેશ્યામાં જ થાય છે. પણ નારકો અને ભવનપતિ આદિ દેવોની જે લેશ્યા હોય છે, તે તેમના જીવનપર્યન્ત એકસરખી જ રહે છે-બદલાતી નથી. જે લેશ્યામાં તેઓ રહેલા હોય છે, તે લેશ્યાનું અવસાન થવાને જ્યારે એક મુહૂર્ત બાકી રહે છે, ત્યારે જ તેમનું મૃત્યુ થાય છે. આ કથનથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે મનુષ્યો અને તિર્યંચોની લેશ્યામાં જ પરિવર્તન થાય છે-દેવોની લેશ્યામાં પરિવર્તન થતું નથી. ॥ સૂ. ૪ ॥

से भंते ! किं माई विकुव्वइ ? अमाई विकुव्वइ ? गोयमा ! माई विकुव्वइ, नो अमाई विकुव्वइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव –नो अमाई विकुव्वइ ! गोयमा ! माई णं पणीअं पाण–भोयणं भोच्चा भोच्चा वामेइ, तस्स णं तेणं पणीएणं पाण–भोयणेणं अट्ठिमिंजा बहली भवंति, पयणुए मंस–सोणिए भवइ, जे वि य से अहाबायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहा–सोइंदियत्ताए, जाव–फासिंदियत्ताए, अट्ठि-अट्ठिमिंज-केस-मंसु–रोम-नहत्ताए, सुक्कत्ताए, सोणियत्ताए, अमायी णं लूहं पाण-भोयणं भोच्चा भोच्चा णो वामेइ, तस्स णं तेणं लूहेणं पाण–भोयणेणं अट्ठि अट्ठिमिंजा पयणु भवंति, बहले मंस–सोणिए, जे वि य से अहाबायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहा–उच्चारत्ताए, पासवणत्ताए, जाव-सोणियत्ताए, से तेणट्ठेणं जाव-नो अमाई विकुव्वइ। माईणं तस्स ठाणस्स-अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ, नत्थि तस्स आराहणा, अमाई णं तस्स ठाणस्स आलोइय पडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।सू.५।

छाया–अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय, प्रभुर्वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुम् वा, प्रलङ्घयितुं वा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः,

—अनगारविकुर्वणावक्तव्यतावर्णन—

'अणगारे णं भंते भावियप्पा' इत्यादि।

सूत्रार्थ–(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा पल्लंघेत्तए वा ?) हे भदन्त !

અણગારની વિકુર્વણાનું વર્ણન—

अणगारे णं भंते ! भावियप्पा ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ— (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता

अनगारो भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुर्वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुं वा, प्रलङ्घयितुं वा ? हन्त, प्रभुः, अनगारो भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय यावन्ति राजगृहे नगरे रूपाणि, एतावन्ति विकुर्वित्वा वैभारं पर्वतम् अन्तोऽनुप्रविश्य प्रभुः समं वा विषमं कर्तुम्, विषमं

भावितात्मा अनगार बाहिरी पुद्गलोंको नहीं ग्रहण करके क्या वैभार-पर्वतको उल्लंघन करनेके लिये समर्थ हो सकता है? (गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है । (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू वेभारं उल्लंघेत्तए वा) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाहिरी पुद्गलोंको ग्रहण करके क्या वैभार पर्वत को उल्लंघन करने के लिये समर्थ हो सकता है? (हंता पभू) हां गौतम ! भावितात्मा अनगार बाहिरी पुद्गलों को ग्रहण करके वैभार पर्वतको उल्लंघन करने के लिये समर्थ हैं । (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता, जावयाइं रायगिहे नयरे रूवाइं) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाहिरी पुद्गलों को ग्रहण नहीं करके जितने रूप राजगृह नगर में हैं (एवयाइं विकुव्वित्ता) उतने रूपोंको विक्रिया शक्ति से निष्पन्नकर (वेभारं पव्वयं वैभार पर्वतको (अंतो अणुप्पविसित्ता) उसके भीतर प्रविष्ट होकरके क्या (समं वा विसमं करेत्तए) उस समभागवाले पर्वतको विषम

पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બહારનાં પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, શું વૈભાર પર્વતને ઓળંગવાને શકિતમાન છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (णोइणट्ठे समट्ठे) એવું બની શકતું નથી. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને, શું વૈભાર પર્વતને ઓળંગવાને સમર્થ છે ? (हंता, पभू) હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને વૈભાર પર્વતને ઓળંગી શકે છે. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता, जावयाइं रायगिहे नयरे रूवाइं, एवयाइं विकुव्वित्ता वेभारं पव्वयं अंतो अणुप्पविसित्ता समं वा विसमं करेत्तए, विसमं वा समं करेत्तए पभू ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, રાજગૃહ નગરમાં જેટલાં રૂપો છે એટલાં રૂપોનું વિક્રિયાશકિતથી નિર્માણ કરીને, વૈભાર પર્વતમાં પ્રવેશ કરીને, તેના સમભાગોને (સમતલ ભાગોને) વિષમ કરવાને તથા વિષમ ભાગોને સમતલ કરવાને શું સમર્થ છે ?

से भंते ! किं माई विकुव्वइ ? अमाई विकुव्वइ ? गोयमा ! माई विकुर्वइ, नो अमाई विकुव्वइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जाव —नो अमाई विकुव्वइ ! गोयमा ! माई णं पणीअं पाण–भोयणं भोच्चा भोच्चा वामेइ, तस्स णं तेणं पणीएणं पाण–भोयणेणं अट्ठिमिंजा वहली भवंति, पयणुए मंस–सोणिए भवइ, जे वि य से अहावायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहा–सोइंदियत्ताए, जाव–फासिंदियत्ताए, अट्ठि-अट्ठिमिंज-केस-मंसु–रोम-नहत्ताए, सुक्कत्ताए, सोणियत्ताए, अमायी णं लूहं पाण-भोयणं भोच्चा भोच्चा णो वामेइ, तस्स णं तेणं लूहेणं पाण–भोयणेणं अट्ठि अट्ठिमिंजा पयणु भवंति, वहले मंस–सोणिए, जे वि य से अहावायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति, तं जहा–उच्चारत्ताए, पासवणत्ताए, जाव-सोणियत्ताए, से तेणट्ठेणं जाव-नो अमाई विकुव्वइ। माईणं तस्स ठाणस्स-अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ, नत्थि तस्स आराहणा, अमाई णं तस्स गणस्स आलोइय पडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति।सू.५।

छाया–अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान पुद्गलान अपर्यादाय, प्रभुर्वैभारं पर्वतम् उल्लङ्घयितुम् वा, मलङ्घयितुं वा ? गौतम ! नायमर्थः समर्थः,

---

अनगारविकुर्वणावक्तव्यतावर्णन—

'अणगारे णं भंते भावियप्पा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए वा पल्लंघेत्तए वा ?) हे भदन्त !

અણગારની વિકુર્વણાનું વર્ણન—

' अणगारे णं भंते ! भावियप्पा ' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ— (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता

अस्थिमज्जा बहलीभवन्ति, प्रतनुकं मांस-शोणितं भवति, येऽपि च तस्य यथा बादरास्तेऽपि च तस्य परिणमन्ति, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियतया, यावत्-स्पर्शेन्द्रियतया, अस्थि-अस्थिमज्जा-केशश्मश्रु-रोम-नखतया, शुक्रतया, शोणिततया, अमायी रूक्षं पानभोजनं भुक्त्वा भुक्त्वा नो वमयति, तस्य तेन प्रक्षेण पान-भोजनेन अस्थि अस्थिमज्जा प्रतनूभवन्ति, बहलं मांस-शोणितम्,

पान भोजनको-घृत आदि गरिष्ठ पदार्थके मेल से चिकाशदार बने हुए आहार को-अतिप्रमाणमें खा खा करके वमन करता है।(तस्स णं तेणं पणीएणं पाणभोयणेणं अट्ठि-अट्ठिमिंजा, बहली भवंति) इससे उस-प्रणीत-गरिष्ठ-भोजनसे उसके हाड, हाडकी मज्जा, दृढ-मजबूत होती है (पयणुए मंस-सोणिए भवइ) मांस और रक्त प्रतनु होते हैं। (जे वि य से अहा बायरा पोग्गला. ते वि य से परिणमंति) तथा-उस आहार के जो यथाबादर पुद्गल हैं, वे भी उस उसरूपसे उसके परिणत हो जाते है (तंजहा) जैसे (सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए) श्रोत्रेन्द्रियरूप में यावत् स्पर्शनेन्द्रियरूपसे (अट्ठि, अट्ठिमिंज, केस-मंसु रोमनहत्ताए, सुक्कत्ताए, सोणियत्ताए) अस्थिरूप से-हाडरूपसे-अस्थि-मज्जारूप से, केशरूपसें, श्मश्रुरूपसे, रोमरूप से नखरूप से, विर्यरूप से और खूनरूप से वे आहार कें पुद्गल परिणमित हो जाते है। (अमायी णं लूहं पाणभोयणं भोच्चा भोच्चा णो वामेइ, तस्स णं तेणं

માયી-પ્રમત્ત મનુષ્ય પ્રણીત આહાર પેયને-ઘી આદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થનો ઉપયોગ કરીને તૈયાર કરેલા ચિકાશવાળા આહારને- ખૂબ ખાઇ ખાઇને વમન કરે છે. (तस्सणं तेणं पणीएणं पाणभोयणेणं अट्ठि-अट्ठिमिंजा बहली, भवंती) તે કારણે તે પ્રણીત ભોજનથી તેનાં હાડકાં અને અસ્થિમજ્જા મજબૂત બને છે. (पयणुए मंस-सोणिए भवइ) અને તેનું માંસ અને રુધિર પ્રતનું (પાતળું) બને છે. (जे वि य से अहो बायरा पोग्गला, ते वि य से परिणमंति) તથા તેના તે આહારના જે યથાબાદર પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ તે તે રૂપે પરિણત થઇ જાય છે. (तंजहा જેમ કે (सोइंदियत्ताए जाव फासिंदियत्ताए) તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિયથી શરૂ કરીને સ્પર્શેદ્રિય પર્યન્તની પાચે ઇંદ્રિયો રૂપે પરિણમે છે. (अट्ठि, अट्ठिमिंज, केस, मंसु, रोम, नहत्ताए, सुक्कत्ताए, सोणियत्ताए) તથા તે આહારનાં પુદ્ગલો અસ્થિરૂપે, અસ્થિમજ્જારૂપે. કેશરૂપે, નખરૂપે, રોમરૂપે; વીર્યરૂપે અને રૂધિરરૂપે પરિણમે છે..(अमायीणं लूहं पाणभोयणं भोच्चा भोच्चा णो वामेइ, तस्सणं

वा समं कर्तुम्? गौतम! नायमर्थः समर्थः एवं चैव द्वितीयोऽपि आलापकः, नवरम् पर्यादाय प्रभुः, स भदन्त! किं मायी विकुर्वते, अमायी विकुर्वते गौतम! मायी विकुर्वते, नो अमायी विकुर्वते, तत् केनार्थेन भदन्त! एवम् उच्यते, यावत्-नो अमायी विकुर्वते? गौतम! मायी प्रणीतं पान-भोजनं भुक्त्वा भुक्त्वा वमयति, तस्य तेन प्रणीतेन पान-भोजनेन अस्थि-

भागवाला करनेके लिये, (विसमं वा समं करत्तए पभू) अथवा विषम भागवाले पर्वत को समभाग वाला करनेके लिये समर्थ हो सकता है?) (गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (एवं चेव बितिओ वि आलावगो, णवरं-परियाइत्ता पभू) इसी तरह से द्वितीय आलापक भी कहना चाहिये। विशेषता यह है कि पुद्‌गलोंका ग्रहण करके पहिले कहे अनुसार कर सकता है। (से भंते! किं माई विकुव्वइ, अमाई विकुव्वइ?) हे भदन्त! मायी-प्रमत्त मनुष्य विकुर्वणा करता है, कि अमायि-अप्रमत्त विकुर्वणा करता है? (गोयमा) हे गौतम! (माई विकुव्वइ नो अमायि विकुव्वइ) जो मनुष्य मायि-प्रमत्त होता है वह विकुर्वणा करता है। अमाइ विकुर्वणा नहिं करता है (से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ जाव नो अमाई विकुव्वइ) हे भदन्त मायि मनुष्य विकुर्वणा करता है अमायी-अप्रमत्त मनुष्य विकुर्वणा नहीं करता ऐसा जो आपने कहा है-सो इसमें क्या कारण है? (गोयमा!) हे गौतम! (माई णं पणीयं पाणभोयणं भोचा भोचा वामेइ) मायी-प्रमत्त-प्रणीत

(गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! એવું બની શકતું નથી. બાહ્યપુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા સિવાય તે અણગાર એ પ્રમાણે કરી શકતો નથી. (एवं चेव बितिओ वि आलावगो-णवरं-परियाइत्ता पभू) એ જ પ્રમાણે બીજો આલાપક પણ કહેવો જોઈએ. વિશેષતા એટલી જ છે કે બાહ્યપુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને તે અણગાર એ પ્રમાણે કરી શકવાને સમર્થ છે. (से भंते! किं माई विकुव्वइ, अमाई विकुव्वइ?) હે ભદન્ત! માયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે કે, અમાયી અણગાર વિકુર્વણા કરે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ (माई विकुव्वइ, नो अमाई विकुव्वइ) માયી-પ્રમત્ત મનુષ્ય જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી-અપ્રમત્ત મનુષ્ય વિકુર્વણા કરતો નથી. (से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ जाव नो अमाई विकुव्वइ) હે ભદન્ત! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે માયી મનુષ્ય વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી મનુષ્ય વિકુર્વણા કરતો નથી? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (माईणं पणीयं पाणभोयणं भोच्चा भोच्चा वामेइ)

तस्य आराधना, अमायी तस्य स्थानस्य आलोचितमतिक्रान्तः कालं करोति, अस्ति तस्य आराधना, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥सू० ५ ॥

पूर्वप्रकरणस्य देवक्रियापरिणामपर्यवसायितया तदधिकाराद् अनगार-रूपद्रव्यदेवपरिणामसूत्राण्याह–'अणगारेणं भंते ! इत्यादि । गौतमः पृच्छति हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यान्

प्रतिक्रमण करता है–इस तरह वह अनालोचित अप्रतिक्रान्त होकर काल करता है। अतः (नत्थि तस्स आराहणा) उसके आराधना नहीं होती हैं (अमाई णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) अमायी अप्रमत्त मनुष्य अपनी भूल भरी प्रवृत्ति की आलोचना करता है, उसका प्रतिक्रमण करता है। इस तरह वह आलोचना और प्रतिक्रमण करता है। इस तरह वह आलोचना और प्रतिक्रमण करके काल करता है इसलिये उसके आराधना होती है। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है–हे भदंत ! वह ऐसा ही हैं। इस प्रकार कहकर गौतम यावत् अपने स्थान पर बैठ गये ॥सू० ५ ॥

पूर्वप्रकरणमें देव और लेश्यापरिणाम इनमें समाप्त हो चुका अतः इस के बाद आया हुआ यह प्रकरण भी उसी अधिकार के सम्बन्ध से वैसा ही है इस प्रकरण में भविष्य में देवकी पर्याय से उत्पन्न होने वाले द्रव्यदेव भावितात्मा अनगारों द्वारा किये गये पुद्गल परिणामो को प्रकट करने के लिये सूत्र कहे गये है–जो

આવેલ પ્રવૃત્તિની આલોચના પણ કરતો નથી, અને તેનું પ્રતિક્રમણ પણ કરતો નથી. આ રીતે તે આલોચન કર્યા વિના તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરે છે, તેથી (नत्थि तस्स आराहणा) તેના દ્વારા ધર્મની આરાધના થતી નથી પણ વિરાધના જ થાય છે. (अमाई णं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिकंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराहणा) અમાયી–અપ્રમત્ત મનુષ્ય પોતાની ભૂલભરી પ્રવૃત્તિની આલોચના કરે છે અને તેનું પ્રતિક્રમણ પણ કરે છે. આ રીતે તે આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને કાલ કરે છે. તેથી તેના દ્વારા ધર્મની આરાધના થાય છે. (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપની વાત તદ્દન સાચી છે. આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ છે. એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

પૂર્વ પ્રકરણમાં દેવ અને લેશ્યા પરિણામનું નિરૂપણ થઈ ગયું છે. આ પ્રકરણમાં ભવિષ્યમાં દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થનારા દ્રવ્યદેવ ભાવિતાત્મા અણગારો દ્વારા કરવામાં આવેલા પુદ્ગલ પરિણામોને પ્રકટ કરવાને માટે 'अणगारेणं

येऽपिच तस्य यथाबादराः पुद्गलास्तेऽपि च तस्य परिणमन्ति, तद्यथा-उच्चारतया, प्रस्रवणतया, यावत्-शोणिततया, तत् तेनार्थेन यावत्-नो अमायी विकुर्वते, मायी तस्य स्थानस्य अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, नास्ति

लूहेणं पाणभोयणे णं अट्ठि, अट्ठिमिंजा, पयणुभवंति) अमायी-अप्रमत्त तो रूक्ष भोजन-गरिष्ठभोजन नहीं करता है, अतःऐसा आहार कर वह वमन नहीं करता, इस रूक्ष पान भोजन से उसके हाड, हाडोकीमज्जा, घलिष्ठ मजबूत नहीं हो सकती है-प्रतनु रहती है (बहले मंस सोणिए) मांस और खून उसका बढजाता है। (जे वि य से अहा बायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति) तथा उसके उस आहार के जो यथाबादर पुद्गल होते है वे भी उसके परिणत हो जाते है-(तंजहा) उनका परिणमन किस२ रूप से होता है-इसी बात को स्पष्ट किया जाता हैं (उच्चारत्ताए, पासवणत्ताए, जाव सोणियत्ताए) उस रूक्ष आहार के जो यथाबादर पुद्गल होते है उनका परिणमन उच्चाररूप से प्रस्रवण रूप से यावत् रक्तरूप से होता हैं। (से तेणट्ठेणं जाव नो अमायी विकुव्वइ) इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा हैं कि जो यावत् अमायी अप्रमत्त होता है वह विकुर्वणा नहीं करता है। (माई णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ) मायी पुरुष अपने द्वारा आचरित प्रवृत्ति की न आलोचना करता है और न उसका

तेणं लूहेणं पाणभोयणेणं अट्ठि, अट्ठिमिंजा पयणु भवंति) અમાયી - અપ્રમત્ત મનુષ્ય તો લૂખો આહાર લે છે- ગરિષ્ઠ ભોજન લેતાં નથી. એવું ભોજન ખાઈ ખાઈને તે વમન કરતો નથી. એવા લૂખા ભોજનથી તેનાં અસ્થિ અને અસ્થિમજ્જા મજબૂત થતાં નથી. પણ તે પ્રતનુ (પાતળાં) રહે છે, (बहले मंस सोणिए) તેના શરીરમાં માંસ અને લોહી વધી જાય છે. (जे वि य से अहाबायरा पोग्गला ते वि य से परिणमंति) તેના તે આહારના જે જે પ્રકારના બાદર પુદ્ગલો હોય છે, તે તે બાદર પુદ્ગલોનું પરિણમન નીચે પ્રમાણે થાય છે-- (तंजहा--उच्चारत्ताए, पासवणत्ताए, जाव सोणियत्ताए) તે લૂખા આહારના જે યથાબાદર પુદ્ગલો હોય છે તેનું ઉચ્ચારરૂપે, પ્રસ્રવણરૂપે યાવત્ રૂધિરરૂપે પરિણમન થાય છે. (से तेणट्ठेणं जाव नो अमायी विकुव्वइ) હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે માયી--પ્રમત્ત મનુષ્ય વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી--અપ્રમત્ત મનુષ્ય વિકુર્વણા કરતો નથી. (माईणं तस्स ठाणस्स अणालोइय पडिक्कंते कालं करेइ) માયી પુરુષ પોતાના દ્વારા આચરવામાં

इत्ता' पर्यादाय परिगृह्य 'वेभारं पव्वयं' नैभारं पर्वतम् 'उल्लंघेत्तएवा' उल्लङ्घयितुं वा 'पल्लंघेत्तए वा' मलङ्घयितुं वा ! 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् ! भगवान आह 'हंता, पभू' हन्त, प्रभुः समर्थः । पुनः गौतमः पृच्छति 'अणगारेणं भंते !' हे भदन्त ! अनगारःखलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यान् पुद्गलान् 'अपरियाइत्ता' अपर्यादाय 'जावइयाइं'

से पूछते हैं कि हे भदन्त भावितात्मा अनगार बाह्य पुद्गलोंको वैक्रिय पुद्गलोंको ग्रहण करके क्या 'वेभारं पव्वयं उल्लंघेत्तए' वैभार पर्वतको एकवार उल्लंघन करनेके लिये 'पलंघेत्तएवा' वारवार उल्लांघन करनेके लिये 'पभू' समर्थ होता हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि- 'हंता पभू' हां, गौतम समर्थ हो सकता है। तात्पर्य यह है कि- वैभार जैसे विशाल पर्वत का उल्लंघन प्रलंघन औदारिक शरीर से तो हो नहीं सकता, उसके उल्लंघन प्रलंघन करने के लिये वैक्रिय शरीर चाहिये-वैक्रिय शरीरका निर्माण, औदारिक पुद्गलों से होता नहीं वैक्रिय पुद्गलों से ही होगा-अतः कोई भावितात्मा अनगार बाहर के वैक्रिय पुद्गलों को ग्रहण करके हि वैक्रिय शरीर निर्माण-द्वारा वैभार पर्वत को उल्लंघन करने में समर्थ हो सकता हैं ऐसा गौतम के लिये प्रभुने कहा है। अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते है कि 'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' हे भदन्त ! कोई भावितात्मा अनगार 'बाहिरए' वैक्रिय शरीर के निर्माण करने वाले 'पोग्गले'

હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્ય પુદ્ગલોને--વૈક્રિય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, શું 'वेभारं पव्वयं उलंघेत्तए पलंघेत्तए वा पभू ?' વૈભાર પર્વતને એક વાર ઓળંગવાને અથવા અનેક વાર ઓસંગવાને સમર્થ છે ખરો ?

ઉત્તર— 'हंता पभू' હા, ગૌતમ ! તે પ્રમાણે કરી શકવાને તે સમર્થ બને છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વૈભાર જેવા પર્વતને એકવાર કે અનેકવાર ઓળંગી શકવાનુ કાર્ય ઔદારિક શરીરથી તો થઇ શકતું નથી. તે માટે તો વૈક્રિયશરીરની જરૂર પડે છે વૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ ઔદારિક પુદ્ગલોથી થતું નથી, પણ વૈક્રિય પુદ્ગલોથી જ થાય છે. તેથી કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર બહારના વૈક્રિય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ કરીને વૈભાર પર્વતને ઓળંગી શકવાને શકિતમાન બને છે.

પ્રશ્ન— 'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' હે ભદન્ત ! કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર, 'वाहिरए पोग्गलेअपरियाइत्ता' વૈક્રિય શરીરનું નિર્માણ કરનારા બાહ્ય

पुद्गलान् औदारिकशरीरभिन्नान् वैक्रियपुद्गलान् 'अपरियाइत्ता' अपर्यादाय अपरिगृह्य 'वेभारं पव्वयं' वैभारं पर्वतं वैभारनामकं राजगृहक्रीडापर्वतम् 'उल्लंघेत्तए वा' उल्लङ्घितुं वा? एकवारम् 'पल्लंघेत्तए वा' प्रलङ्घितुं वा अनेक वार 'पभू' प्रभुः समर्थः किम्? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थ नैवं भवितुमर्हति, बाह्यवैक्रियपुद्गलपरिग्रहणं विना वैक्रियक्रियया एवं कर्तुम शक्यत्वात्। तदेवाह-'अणगारे णं भंते! गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! अनगार खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यान् पुद्गलान् 'परिया

इस प्रकार से है-अणगारे णं भंते' इत्यादि। गौतम प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त! जो 'भावियप्पा अणगारे' भावितात्मा अनगार हैं वह 'बाहिरए पोग्गले' बाहिरी पुद्गलों को अर्थात्-औदारिक शरीर से भिन्न वैक्रियपुद्गलोंको 'अपरियाइत्ता' विना ग्रहण किये 'वेभार पव्वयं' वैभार इस नाम के पर्वत को जो कि राजगृह नगरका क्रीडा पर्वत है 'उल्लंघेत्तए वा' एक वार उलंघन करने के लिये 'पलंघेत्तए वा' अथवा अनेक वार उल्लंघन करने के लिये 'पभू' समर्थ है क्या? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि-'गोयमा' हे गौतम! णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहीं-अर्थात् ऐसी बात नहीं है, क्योंकि जबतक बाह्य-वैक्रिय पुद्गलों का ग्रहण नहीं किया जायगा तब तक वैक्रियशरीरके निर्माण होने रूप क्रियाका होनाही नहीं हो सकता है। इसीबातको आगेके सूत्र द्वारा प्रकट किया जाता है-(अणगारेणं भंते भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता) गौतम प्रभु

भंते!' ઇત્યાદિ સૂત્રો આપ્યા છે- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે- 'भावियप्पा अणगारे' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર 'बाहिरए पोग्गले' બાહ્ય પુદ્ગલોને એટલે કે ઔદારિક શરીરથી ભિન્ન એવાં વૈક્રિયપુદ્ગલોને 'अपरियाइत्ता' ગ્રહણ કર્યા વિના, 'वेभारं पव्वयं' વૈભાર પર્વતને (વૈભાર પર્વત રાજગૃહ નગરનો ક્રીડાપર્વત છે.) 'उलंघेत्तए वा,' એક વાર ઓળંગવાને અથવા 'पलंघेत्तए' અનેક વાર ઓળંગવાને શું 'पभू' સમર્થ છે ખરાં?

ઉત્તર— 'गोयमा! णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! એવું બનતું નથી. કારણ જ્યાં કે સુધી બાહ્ય-વૈક્રિય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ થવાની ક્રિયા જ સંભવી શકતી નથી. એ જ વાતને હવે પછીનાં સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન— 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता'

द्वितीयोऽपि आलापको भणितव्यः तथा च 'अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान्, पर्यादाय यावन्ति राजगृहनगरे रूपाणि, एतावन्ति विकुर्वित्वा वैभारं पर्वतम् अन्तोऽनुप्रविश्य प्रभुः समं वा विषमं कर्तुं, विषमं वा समं कर्तुम् ?' इति द्वितीयालापकाकारो बोध्यः, अत्र विशेषतामाह 'णवरं-परिआइत्ता पभू' नवरम्-अयं विशेषः पुनरेतावानेव यत् बाह्यपुद्गलान् पर्यादायैव उक्तपर्वतं तथा कर्तुं समर्थः इति ? गौतमः पुनः पृच्छति-से भंते किं माई विकुव्वइ ?' हे भदन्त ! स भावितात्मा अनगारः किम् मायी

आलावगो' इसी तरह का द्वितीय आलापक भी कहना चाहिये अर्थात्-हे भदंत ! भावितात्मा अनगार बाह्य पुद्गलों को ग्रहण करके, राजगृह नगरमें जितने भी पशु पक्षी मनुष्य आदि के रूप हैं उतने रूपों को विकुर्वणा करके वैभार पर्वत के भीतर घुसकर उसे समस्थान में विषमस्थानवाला, और विषमस्थान में समस्थानवाला बना सकने के लिये समर्थ है क्या ? ऐसा द्वितीय आलापक का आकार जानना चाहिये। इसमें विशेषता प्रकट करने के लिये प्रभु कहते हैं कि 'णवरं परियाइत्ता पभू' तात्पर्य इसका यही हैं कि इस द्वितीय आलापक में इतनी ही विशेषता हैं पूर्वोक्त अनगार बाह्य पुद्गलों को ग्रहण करके ही उक्त पर्वत को उपर्युक्त रीति के अनुसार कर सकता है। अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं-कि हे भदन्त ! आपने जो ऐसा अभी कहा हैं कि बाह्य पुद्गलों को ग्रहण करके ही भावितात्मा अनगार वैभार पर्वत को समस्थान में विषमस्थानवाला और विषमस्थान में समस्थानवाला कर सकता है-सो ऐसा करनेवाला अनगार मायी होता है कि अमायी होता है यही बात

एवं चेव बिइओ वि आलावगो' એ જ પ્રમાણે બીજો આલાપક પણ કહેવો જોઈએ. તે બીજો આલાપક એ પ્રમાણે બનશે- હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, રાજગૃહ નગરમાં જેટલાં પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય આદિ રૂપ છે એટલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને, વૈભાર પર્વતની અંદર પ્રવેશ કરીને, તેના સમતલ ભાગોને વિષમ બનાવવાને તથા વિષમભાગોને સમતલ બનાવવાને શું સમર્થ છે ? આ આલાપકમાં જે વિશેષતા છે તે બતાવવાને માટે સૂત્રકાર કહે છે કે 'णवरं परियाइत्ता पभू' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે અણગાર બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કરી શકે છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે, 'से भंते ! किं माई विकुव्वइ ? अमाई विकुव्वइ ?' હે ભદન્ત ! એવું

यावन्ति यत्परिमाणानि 'रायगिहे नयरे' राजगृहे नगरे 'रूवाणि' रूपाणि मनुष्य पशुपक्ष्यादिरूपाणि वर्तन्ते 'एवइयाइं' एतावन्ति तावद्रूपाणि 'विकुव्वित्ता' विकुर्वित्वा वैक्रियाणि कृत्वा 'वेभारं पव्वयं' वैभारं पर्वतम् 'अंतो अणुप्पविसित्ता' अन्तः अनुप्रविश्य वैभारस्यैव मध्ये प्रविश्य 'समंवा' समस्थलं वा पर्वतं वैभारम् 'विसमं' विषमम् 'करेत्तए' कर्तुम्, 'विसमं वा समं' विषमं-निम्नोन्नतं वा समं सरलं 'करेत्तए' कर्तुम् ? 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् ? भगवान् आह-'गोयमा ! नो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, नैवं भवितुमर्हति, बाह्यपुद्गलान् अपरिगृह्य नोक्तपर्वतं समं विषमं विषमं वा समं कर्तुं समर्थः 'एवं चेव बिइओ वि आलावगो' एवंचैव उक्तरीत्या च

वैक्रिय पुद्गलोंको अपरियाइत्ता' ग्रहण नहीं करके 'जावइयाइं रायगिहे नयरे रूवाइं' जितने भी राजगृह नगरमें पशु पक्षी मनुष्य के रूप है 'एवइयाइं' इतने रूपोंकी 'विकुव्वित्ता' विकुर्वणा करके 'वेभारं पव्वयं' वैभार पर्वत के 'अंतो' भीतर 'अणुप्पविसित्ता' प्रवेश करके 'समं वा विसमं करेत्तए विसमं वा समं करेत्तए पभू' समस्थानवाले उस वैभार पर्वत को विषमस्थानवाला करने के लिये, और विषमस्थान को समतल करने के लिये समर्थ है क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! णो इणट्ठे समट्ठे' यह अर्थ समर्थ नहिं है अर्थात् वह भावितात्मा अनगार ऐसा नहीं कर सकता है । तात्पर्य यह कि--बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण किये विना वह भावितात्मा अनगार उस वैभार पर्वतको समस्थलमें विषमस्थलवाला और विषम स्थलमें समस्थलवाला नहीं कर सकता हैं । कारण कि वैक्रिय शरीरसे ही अनेक भिन्न२ रूपोंका निर्माण होता हैं। 'एवंचेव बिइओ वि

વૈક્રિય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, 'जावइयाइं रायगिहे नयरे रूवाइं' રાજગૃહ નગરમાં જેટલા પશુ, પક્ષી અને મનુષ્યનાં રૂપો છે 'एवइयाइं विकुव्वित्ता' એટલાં રૂપોની વિકુર્વણા કરીને, 'वेभारं पव्वयं' વૈભાર પર્વતની 'अंतो' અંદર 'अणुप्पविसित्ता' પ્રવેશ કરીને, 'समं वा विसमं करेत्तए विसमं वा समं करेत्तए पभू ?' સમતલ સ્થાનવાળા તેના ભાગોને વિષમ સ્થાનવાળા કરવાને, અને વિષમ સ્થાનને સમતલ કરવાને શું સમર્થ છે ?

ઉત્તર— 'गोयमा !' 'णो इणट्ठे समट्ठे' કોઇ ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એવું કરવાને સમર્થ નથી. કારણ કે વૈક્રિય શરીરથી જ અનેક જુદાં જુદાં રૂપોનું નિર્માણ થાય છે. ઔદારિક-શરીરથી એવું થઇ શકતું નથી.

त्यर्थः। भगवान् तत्र कारणमाह-'गोयमा ! माईणं' इत्यादि। हे गौतम ! मायी खलु सकषायः प्रमत्तः 'पणीयं' प्रणीतं सरसं निःष्यन्दमानघृतादिस्निग्धविन्दु युतम् 'पाण-भोयणं' पान-भोजनम् 'भोच्चा भोच्चा' भुक्त्वा भुक्त्वा पौनः पुन्येन भुक्त्वा 'वामेति' वमयति वमनं करोति वर्णबलाद्यर्थं भुक्तस्निग्धभोजनानुसारं विरेचनं वा करोति, तद् वमनं विरेचनं वा मायिकविहितत्वात् विक्रिया स्वभावं भवति, एवं वैक्रियकरणमपि बोध्यम्। 'तस्स णं तेणं' तस्य खलु मायिनो भावितात्मनोऽनगारस्य तेन उपर्युक्तेन 'पणीएणं' प्रणीतेन स्निग्धेन 'पाणभोयणेणं' पान-भोजनेन 'अट्ठि-अट्ठिमिंजा' अस्थि-अस्थिमज्जा अस्थीनि

आप किस कारणसे करते है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि-'गोयमा' हे गौतम ! माईणं पणीयं पाणभोयणं भोच्चा भोच्चा वामेइ' मायी जो अनगार होता है अर्थात्-कषायसहित प्रमत्त जो साधु होता है वह प्रणीत-सरस-पान भोजन को कि जिसमें घृतादि स्निग्ध पदार्थों की बूंदे टपकती रहती है और जो उन स्निग्ध पदार्थों से तरल-चिकना बना रहता है खाते है और अधिक खाता हैं और फिर वमन करता है अथवा वर्णबल आदिके निमित्त भुक्त उस स्निग्ध भोजनके अनुसार विरेचन करते हैं वह वमन अथवा विरेचन मायिक द्वारा विहित होने के कारण विक्रिया स्वभावरूप होता है। अतः इस प्रकारसे इसमें मायी अनगार में वैक्रिय करणता जाननी चाहिये। 'तस्स णं तेणं पणीयं पाणभोयणेणं' उस प्रणीत पान भोजनद्वारा उस भावितात्मा मायी अनगार की 'अट्ठि, अट्ठिमिंज्जा' हड्डियां, हड्डियोंकी मज्जा-चर्बी, 'बहली भवंति' सघन हो जाती है। तात्पर्य यह है कि

અણગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી વિકુર્વણા કરતો નથી ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'माईणं पणीयं पाणभोयणं भोच्चा भोच्चा वामेइ' માયી અણગાર-કષાયયુક્ત પ્રમત્ત સાધુ પ્રણીત (સરસ) ભોજન અને પેય લે છે. તે ભોજન ઘી આદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થમાંથી બનાવેલું હોય છે. તેમાંથી ઘી ટપકતું હોય છે. એવા ચિકાશદાર પદાર્થોને ખૂબ ખાઇ ખાઇને તેઓ વમન કરે છે. અથવા વર્ણ, બળ આદિને નિમિત્તે ખાવામાં આવેલ તે ભોજનને યોગ્ય વિરેચન કરે છે વમન અથવા વિરેચન માયિક દ્વારા વિહિત હોવાને કારણે વિક્રિયા-સ્વભાવરૂપે હોય છે. તેથી આ પ્રકારે તેને માયી અણગારની વિકુર્વણા સમજવી જોઇએ. 'तस्स णं तेणं पणीयं पाणभोयणेणं' તે પ્રણીત આહાર દ્વારા તે ભાવિતાત્મા માયી અણગારના 'अट्ठि अट्ठिमिंजा बहली भवंति' અસ્થિ અને અસ્થિમજ્જા (ચર્બી)

मायावी सकषायः प्रमत्त इत्यर्थः तथाचात्र मायाशब्देनोपलक्षणत्वेन क्रोध-मानलोभानां परिग्रहः विकुर्वते ? 'अमाई' अमायी वा अमायावी वा अप्रमत्तः विकुव्वइ' विकुर्वते ? भगवानाह-'गोयमा ! माई विकुव्वइ' हे गौतम ! मायी कषायवान् प्रमत्तो भूत्वा अनगारः विकुर्वते 'नो अमाई विकुव्वइ' नो अमायी अप्रमत्तः अनगारो विकुर्वते विकुर्वणां कर्तुमर्हति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! इत्यादि । हे भदन्त ! तत् केनार्थेन केन हेतुना एवम्-उक्तप्रकारेण 'वुच्चइ' उच्यते 'जाव-नो अमाई विकुव्वइ' यावत् नो अमायी विकुर्वते, यावत्करणात् मायी विकुर्वते इति संग्राह्यम् । मायी प्रमादी-

'से भंते ! किं माई विकुव्वई ? अमायी विकुव्वइ' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई हैं। मायी शब्द का अर्थ कषाययुक्त अनगार आत्मा है-जिसे सैद्धान्तिक परिभाषा में प्रमत्त कहा गया है। यहां माया शब्द उपलक्षणरूप है-इससे क्रोध मान और लोभ कषायों का भी ग्रहण हो जाता है। अमायी शब्दका अर्थ कषाय-रहित अनगार आत्मा है। जिसे सैद्धान्तिक परिभाषा में अप्रमत्त कहा गया है। प्रभु इसका उत्तर देते हुए गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम। (मायी-विकुव्वइ) मायी-कषाययुक्त अनगार प्रमत्त होकर विक्रिया करता है 'नो अमायी' अप्रमत्त अनगार विकुर्वणा नहीं करता है। हे गौतम। इस विषयमें कारण जाननेकी इच्छासे 'से केणट्ठणं भंते' इत्यादि इस प्रकार पूछते है कि हे भदन्त ! मायी अनगार ही विकुर्वणा करनेके योग्य है-अमायी अनगार नहीं. ऐसा

માયી અણગાર કરે છે કે અમાયી અણગાર કરે છે? એટલે કે બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, અનેક વૈક્રિયરૂપોનું નિર્માણ કરીને, ઉપર્યુકત કાર્ય કરનાર અણગાર માયી હોય છે, કે અમાયી હોય છે? 'માયી' શબ્દનો અર્થ કષાયયુકત અણગાર આત્મા છે-જેને સૈદ્ધાન્તિક પરિભાષામાં 'પ્રમત્ત' કહે છે. અહીં 'માયી' શબ્દ ઉપલક્ષણરૂપ છે. તેના દ્વારા ક્રોધ, માન અને લોભરૂપ કષાયોને પણ ગ્રહણ કરાય છે. કષાય રહિત અણગાર આત્માને 'અમાયી અણગાર' કહે છે. તેને સૈદ્ધાન્તિક પરિભાષામાં અપ્રમત્ત કહે છે.

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'मायी विकुव्वइ' માયી-કષાયયુકત અણગાર-પ્રમત્ત અણગાર વિકુર્વણા કરે છે. 'नो अमायी' અમાયી-અપ્રમત્ત અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી. તેનું કારણ જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે- 'से केणट्ठे णं भंते ! ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે માયી

परिणमन्ति अन्यथा शरीरदाढर्यासंभवात् तथैव 'अट्ठि–अट्ठि मिंज-केस मंसु-रोम–नह-त्ताए' अस्थि–अस्थिमज्जा–केश–श्मश्रु–रोम–नखतया अस्थ्यादि–नखान्तं तत्तदवयवरूपेण 'सुक्कत्तया' शुक्रतया वीर्यतया 'सोणियत्ताए' शोणिततया लोहितरूपेण 'परिणमंति' परिणमन्ति प्रणीताहारपुद्गला इत्यर्थः यावत्करणात् चक्षुर्घ्राणरसनेन्द्रियाणि संग्राह्याणि। अमायिनः अप्रमत्तस्य तद्विपरीतमाह–'अमाईणं' अमायी खलु अप्रमत्तोऽनगारः 'लूहं' रूक्षम् अस्निग्धम् घृतादिस्नेहरहितम् 'पाण–भोयणं' पान–भोजनम् 'भोचा भोच्चा' भुक्त्वा भुक्त्वा 'णो वामेइ' नो वमयति कषाय-

स्पर्शनइन्द्रियरूप से परिणत होते रहते हैं-इससे उसकी स्पर्शन इन्द्रिय बलिष्ठ और अपने कार्यमें अन्ततक कार्यक्षम बनी रहती है। इसी कारण उसके शरीरमें विशेष दृढता रहती है। नहीं तो ऐसी दृढता नहीं आ सकती। 'अट्ठि अट्ठिमिंजकेस-मंसु-रोम-नहत्ताए' जिस तरह उसके गृहीत प्रणीत भोजनके पुदगल अस्थि और अस्थिमज्जाके रूपमें परिणत होते है उसी प्रकार से वे केशके रूपमें, श्मश्रुके रूपमें, रोमके रूपमें और नखों के रूपमें भी परिणत हो जाते हैं।'सुक्कत्तया' वीर्यके रूपमें भी परिणत हो जाते है ।'सोणियत्ताए' खूनके रूपमें भी परिणत हो जाते है। यहां यावत् शब्द से 'चक्षु, घ्राण और रसना' इन तीन इन्द्रियोंका ग्रहण हुआ है। अब अमायी जो भावितात्मा अनगार होता है-उसके यह बात नहीं होती है-यही बताया जाता है-'अमाई णं लूहं पाणभोयणेणं भोचा भोचा णो वामेइ' जो अमायी भावितात्मा अनगार होता हैं वह घृतादिस्नेह

फासिंदियत्ताए' કેટલાક નેત્રેન્દ્રિયરૂપે, કેટલાક ઘ્રાણેન્દ્રિય રૂપે, કેટલાક સ્વાદેન્દ્રિય રૂપે અને કેટલાક સ્પર્શેન્દ્રય રૂપે પરિણમ્યાં કરે છે. તેથી તેની સ્પર્શેન્દ્રિય પર્યન્તની ઇન્દ્રિયો બલિષ્ઠ અને પોત પોતાના કાર્યમાં અન્ત પર્યન્ત કાર્યક્ષમ બની રહે છે. તેથી તેનું શરીર વધારે બળવાન હોય છે–નહીં તો શરીરમાં એવું બળ સંભવે નહીં. अट्ठि, अट्ठिमिंज, केस, मंसु–रोम, नहत्ताए' તે માયી અણગારે લીધેલા પ્રણીત આહારના પુદ્ગલો જેમ હાડ અને ચર્બીરૂપે પરિણમે છે, તેમ તે પુદ્ગલો કેશ શ્મશ્રુ, રોમ અને નખરૂપે પણ પરિણમતા રહે છે, 'सुक्कत्तया' વીર્યરૂપે પણ પરિણમતા રહે છે અને 'सोणियत्ताए' રુધિરરૂપે પણ પરિણમતા રહે છે. જે અમાયી ભાવિતાત્મા અણગાર હોય છે, તેમની બાબતમાં એ પ્રમાણે બનતું નથી એ વાત સૂત્રકાર નીચેનાં સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરે છે– 'अमाईणं लूहं पाणभोयणेणं भोचा भोचा णो वामेइ' અમાયી ભાવિતાત્મા અણગાર ઘી આદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થોથી રહિત લૂખો આહાર લે છે,

तथा अस्थिस्थितमज्जाश्च, अस्थिस्थित वस्तुविशेषः, 'बहली भवंति' बहलीभवन्ति सघना भवन्ति प्रणीतभोजनसामर्थ्यात् 'तया पयणुए' प्रतनुकं प्रतलं 'मंस-सोणिए' मांसशोणितंभवति, 'जे वि य से' येऽपि च तस्य पानभोजनस्य 'अहा बायरा' यथाबादराः यथोचित बादराः स्थूलप्रायाः' पोग्गला' पुद्गलाः आहारपुद्गला भवन्ति 'ते वि य से' तेऽपि च तस्य पान-भोजनस्य पुद्गलाः 'परिणमंति' वक्ष्यमाणरीत्या तत्तद्रूपेण परिणमन्ति 'तं जहा' तद्यथा परिणमनप्रकारमाह-'सोइंदियत्ताए' श्रोत्रेन्द्रियतया कर्णेन्द्रियरूपेण 'जाव-फासिंदियत्ताए' यावत् स्पर्शेन्द्रियतया यावत् स्पर्शेन्द्रियरूपेण

मायी भावितात्मा अनगार जो गरिष्ठ भोजनका आहार करता है उस से उसकी अस्थियां और अस्थियोंकी चर्बी बहुत दृढ एवं सघन बन जाती है। यह भोजन यदि उसे कदाचित् परिपक्क नहीं होता है तो वह ऐसी औषधि आदिका प्रयोग भी कर लेता है कि जिससे वह सब अच्छी तरह से उसको पच जाया करता है। 'पयणुए मंससोणिए' मांस और शोणित-खून इसके सघन नहीं हो पाते हैं. पतली अवस्थामें रहते हैं। तथा-'से' उस गृहीत पान भोजनके 'जे वि य अहा बायरा पोग्गला' जो भी यथा बादर आहार पुद्गल होते है 'ते वि य से' वे भी उस मायी भावितात्मा अनगार के 'परिणमंति' भिन्न२ रूपसे परिणत होते रहते हैं। उस प्रणीत पान भोजनके कितनेक पुद्गल 'सोइंदियत्ताए' उसकी श्रोत्रेन्द्रिय के रूपमें परिणत होते रहते है, इस से उसकी श्रोत्रेन्द्रिय बलिष्ठ और अपने कार्य पूर्णतः क्षम बनी रहती है। कितनेक उस आहार के पुद्गल 'जाव फासिंदियत्ताए' यावत्

સઘન બની જાય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે માયી ભાવિતાત્મા અણગાર જે સરસ અને સ્નિગ્ધ આહાર લે છે, તેના દ્વારા તેના હાડકાં અને ચર્બી ઘણાં મજબૂત અને સઘન બની જાય છે. કદાચ તેને તે ભોજન પચે નહી તો તે એવી ઔષધિનો ઉપયોગ કરે છે કે તેના દ્વારા તે ભોજન સારી રીતે પચી જાય છે. 'पयणुए मंससोणिए' તેનું માંસ અને લોહી સઘન થતાં નથી પણ પાતળાં પડે છે. 'से' તેણે ગ્રહણ કરેલા ભોજનના 'जे वि य अहा बायरा पोग्गला' જે જે યથાબાદર આહાર પુદ્ગલ હોય , 'ते वि य से परिणमंति' તે આહાર પુદ્ગલો પણ જૂદે જૂદે પરિણમતા રહે છે. તે પ્રણીત ભોજનના કેટલાક પુદ્ગલો 'सोइंदियत्ताए' તેની શ્રોત્રેન્દ્રિય રૂપે, 'जाव

यावत्करणात् श्लेष्मतया, सिङ्घाणतया, वमनतया, पित्ततया, पूतितया' इति संग्राह्यम् । रूक्षभोजिनः खलु जनस्य आहारादिपुद्गलाः मलमूत्रादिरूपेणैव परिणमन्ति अन्यथा शरीरस्यासारताऽनुपपत्तेः, अन्ते भगवान्अमायिनोऽप्रमत्त-स्यानगारस्य वैक्रियकरणाभावमुपसंहरति 'से तेणट्ठेणं' तत् तेनार्थेन हे गौतम ! 'जाव-नो अमाई' यावत्-नो अमायी विकुर्वते, यावत्पदेन 'माई विकुव्वइ' इति संग्राह्यम्, अथ मायिनोऽमायिनश्चानगारस्य क्रमशो विकुर्वणाकरणाकरणयोः प्रवृत्त्यप्रवृत्त्योः फलं प्रतिपादयति-माईणं तस्स ठाणस्स' मायी प्रमत्तः

प्रस्रवण के रूपमें परिणम जाते है। 'जाव सोणियत्ताए' यावत् शोणित के रूपमें कितनेक पुद्‌गल परिणम जाते हैं। यावत् पद्से यहां ऐसा समझाया गया है कि कितनेक स्थूलप्राय पुदगल उस रूक्ष पान भोजनके, श्लेष्मरूप में कितनेक नाक के मैलरूपमें कितनेक वमनके रूप में, कितनेक पीत्तके रूपमें और कितनेक अधोवायु के रूपमें परिणम हो जाते हैं। तात्पर्य कहनेका यह है कि-रूक्ष भोजन करनेवाले उस अमायी अप्रमत्त भावितात्मा अनगार के आहार आदि पुद्‌गल मलमूत्र आदिरूपसे ही परिणत होते है, जो ऐसा न हो तो शरीरकी असारता नहीं बन सकती हैं। अब अन्त में प्रभु अमायी अप्रमत्त अनगारके वैक्रियकरणके अभावका उपसंहार करते हुए कहते हैं-'से तेणट्ठेणं जाव नो अमाई विकुव्वइ' इस कारणसे हे गौतम। यावत् अमायी अप्रमत्त भावितात्मा अनगार विकुर्वणा नहीं करता है ऐसा मैंने कहा है। यहां यावत् पद्से 'मायी भावितात्मा अनगार विकुर्वणा करता है' यह पूर्वोक्त बात ग्रहणकी गई हैं। अब प्रभु मायी और अमायी अन-

પ્રસ્રવણ રૂપે પરિણમે છે, 'जाव सोणियत्ताए' કેટલાંક પુદ્‌ગલો કફરૂપે, કેટલાંક નાકના મેલરૂપે, કેટલાંક વમનરૂપે, કેટલાંક પિત્તરૂપે, કેટલાંક અધોવાયુને રૂપે અને કેટલાંક પુદ્‌ગલો રુધિરરૂપે પરિણમતા રહે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે રૂક્ષ (લૂખા-ઘી આદિથી રહિત) આહાર કરનાર તે અમાયી અપ્રમત્ત અણગારનાં આહારાદી પુદ્‌ગલો મળ, મૂત્ર આદિ રૂપે જ પરિણમતા રહે છે. જો એવું ન બને તો શરીરની અસારતા સંભવી શકતી નથી. સૂત્રને અંતે પ્રભુ અમાયી અપ્રમત્ત અણગારનો વિકુર્વણાનો અભાવ પ્રકટ કરતા કહે છે કે 'से तेणट्ठेणं जाव नो अमाइ विकुव्वइ' હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં કહ્યું છે કે 'માયી ભાવિતાત્મા અણગાર વિકુર્વણા કરે છે, પણ અમાયી ભાવિતાત્મા અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી' હવે માયી અણગારની વિકુર્વણાનું અને

प्रमादरहितत्वेन विक्रियाया अनभिमेतत्वात् वमनं रेचनं वा न करोति, 'तस्स णं' तस्य खलु अमायिनः प्रमादरहितस्याकषायित चित्तस्यानगारस्य 'तेणं लूहेणं' तेन रूक्षेण 'पाण-भोयणेणं' पान-भोजनेन 'अट्ठि अट्ठिमिंजा' अस्थि-अस्थिमज्जाः 'पयणु भवंति' प्रतनूभवन्ति अत्यन्तप्रतलाः भवन्ति 'बहलेमंस-सोणिए' बहलं सघनं मांस-शोणितम् भवति, 'जे वि य से' 'येऽपि च तस्य रूक्षपानभोजनस्य 'अहा बायरा' यथाबादरा यथोचितस्थूलमायाः 'पोग्गला' आहारपुद्गलाः सन्ति भवन्ति वा 'ते वि य से' तेऽपि च तस्य उक्त भोजनस्य पुद्गलाः ' परिणमंति ' वक्ष्यमाणं तत्तद्रूपेण परिणतिमुपयान्ति, तदेवाह-'तंजहा' तद्यथा 'उच्चारत्ताए' उच्चारतया मलरूपेण 'पासवणत्ताए' प्रस्रवणतया मूत्ररूपेण 'जाव-सोणिअत्ताए' यावत्-शोणिततया परिणमन्ति

से रहित आहार करता हैं-तथा उसे वमित नहीं करता हैं क्यों कि वह कषाय-प्रमाद से रहित होता है अतः उसे भोजनकी इस प्रकार की वमन करने रूप विक्रिया करनेकी इच्छा नहीं रहती है। न वह विरेचन करता है। ' तस्स णं तेणं लूहेणं पाणभोयणेणं' उस अमायी-अप्रमत्तभावितात्मा अनगारके उस रूक्ष पानभोजनके परिपाक से 'अट्ठि अट्ठिमिंजा' शरीरकी हड्डियां, हड्डियोंकी मज्जा-चर्बी 'पयणु-भवंति' अत्यन्त पतली हो जाती है। 'बहले मंससोणिए' मांस और शोणित सघन हो जाता है। 'जे वि य से' उस रूक्ष पानभोजनके जो भी 'अहा बायरा' स्थूलप्राय 'पोग्गला' पुद्गल होते हैं ' ते वि य से परिणमंति' उस भोजनके वे भी पुद्गल उस२ रूप से परिणत हो जाते है 'तं जहा' जैसे-कितनेक उस आहारके पुद्गल ' उच्चारत्ताए ' उच्चार (विष्ठा) के रूपमें परिणम जाते हैं, कितनेक पुद्गल ' पासवणत्ताए '

અને તેનું વમન કરતો નથી, કારણ કે તે કષાય-પ્રમાદથી રહિત હોય છે. તેથી તેને ભોજનની એ પ્રકારની વમન કરવારૂપ વિક્રિયા કરવાની ઇચ્છા થતી નથી. તેને રેચ પણ લેવો પડતો નથી. 'तस्स णं तेणं लूहेणं पाणभोयणेणं' તે લૂખા ભોજનને પરિણામે તે અમાયી અણગારના શરીરનાં 'अट्ठि, अट्ठिमिंजा पयणु भवंति' અસ્થિ અસ્થિમજ્જા (ચર્બી) અત્યન્ત પાતળાં બને છે. 'बहले मंस सोणिए' પણ તેના શરીરનું માંસ અને રૂધિર સઘન બને છે. 'जे वि य से' તે લૂખા આહારના જે 'अहाबायरा' જે સ્થૂળ (બાદર) પુદ્ગલો હોય છે, 'ते वि य से परिणमंति' તે તે પુદ્ગલો જૂદે જૂદે રૂપે પરિણમી જાય છે. જેમ કે કેટલાંક પુદ્ગલો 'पासवणत्ताए'

माह-'अमाईणं' इत्यादि । अमायी अप्रमत्तः खलु 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य पूर्वोक्तलक्षणस्य 'आलोइअपडिकंते' आलोचित-प्रतिक्रान्तः - कृतालोचन-प्रतिक्रमणः 'कालं करेइ' कालं करोति म्रियते अतः 'अत्थितस्स आराहणा' अस्ति तस्यालोचितप्रतिक्रान्तस्य मरणधर्ममुपगतस्यानगारस्य आराधना, पूर्वं मायिकृतया प्रमत्तत्वेन वैक्रियरूपं प्रणीतभोजनं वा कृतवान्, पश्चात्तु कृत-पश्चात्तापोऽमायी अप्रमत्तः सन् तस्मात् स्थानात् कालं करोति. तस्मात्तस्या-राधनेति भावः । गौतमः पर्यवसाने उपर्युक्तभगवद्वचनं प्रामाणिकतया

है-इसे 'अमाई णं तस्स ठाणस्स आलोइय पडिक्कंते कालं करेइ' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते है कि हे गौतम! मायी की जितनी भी प्रवृत्ति होती है उससे विपरीत प्रवृत्ति अमायी की होती है वह अप्रमत्त होता है, अपनीरूक्ष भोजन करनेरूप प्रवृत्ति की आलोचना करता है, लगे हुए दोषोंका प्रतिक्रमण करता है। इस तरह आलोचना और प्रतिक्रमण करके वह कालकरता है-इस कारण हे गौतम! वह अमायी अनगार आराधना शाली माना जाता है । श्रुतचारित्ररूप धर्मका विराधक न होकर वह उसका आरा-धक ही होता हैं । तात्पर्य इसका यह है कि पहिले उसने मायी होने के कारण प्रमादी होने से भोजन को वैक्रियरूप किया था अथवा प्रणीत भोजन किया था । बाद में पश्चात्ताप करके वह अमायी बना और अप्रमत्त होकर वह इसीरूप में उस स्थान से मरा-इस कारण उसके आराधना कही गई है। और वह आराधक

હોય છે તે સૂત્રકાર બતાવે છે— 'अमाइणं तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ' હે ગૌતમ! અમાયી-અપ્રમત્ત અણુગારની સમસ્ત પ્રવૃત્તિયો માયી અણુગારની પ્રવૃત્તિયોથી વિપરીત હોય છે. તે અપ્રમત્ત હોય છે તે રૂક્ષ ભોજન કરવારૂપ તેની પ્રવૃત્તિની આલોચના કરે છે, અને તેને જે જે દોષો લાગ્યા હોય છે તેનું પ્રતિક્રમણ કરે છે. આ રીતે આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને તે કાળધર્મ પામે છે. હે ગૌતમ! તે કારણે તે અમાયી અણુગાર આરાધક હોય છે-વિરાધક હોતો નથી. શ્રુતચરિત્રરૂપ ધર્મનો વિરાધક નથી હોતા, તે તેનો આરાધક જ હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પહેલાં માયી હોવાને કારણે પ્રમાદી હોવાથી તેને પ્રણીત ભોજન ગ્રહણ કર્યું હતું. ત્યાર બાદ પાશ્ચાત્તાપ કરીને તે અમાયી બન્યો, અને અપ્રમત્ત બનીને, મરણપર્યન્ત અપ્રમત્ત રહીને, ધર્મની આરાધના કરતા કરતા જ તેનું મૃત્યુ થાય છે. તે કારણને તેને આરાધક કહ્યો છે. પ્રભુના મુખારવિન્દથી ઉપર્યુકત વચનો શ્રવણ કરીને ગૌતમ

खलु अनगारः तस्य स्थानस्य विकुर्वणया वैक्रियकरणस्वरूपस्य प्रणीत-स्निग्ध-पान-भोजनस्वरूपस्य वा, 'अनालोइअपडिक्कंते' अनालोचितप्रतिक्रान्तः प्रमादादिवशकृतस्य वैक्रियकरणस्य प्रणीतभोजनस्य वा अनौचित्यप्रयुक्तपश्चात्ताप-रूपालोचन-प्रतिक्रमणमन्तरेणैव 'कालं करेइ' कालं करोति अतएव 'तस्स नत्थि आराहणा तस्य मायिनः अनालोचितप्रतिक्रान्तस्य अनगारस्य नास्ति आराधना, नैव स मायी प्रमत्तः आराधको भवति अपितु विराधकः। अथ अमायिनस्तद्विपरीत-

गारके क्रमशः विकुर्वणा करनेकी और विकुर्वणा नहीं करनेकी प्रवृत्ति का और अप्रवृत्तिका फल प्रतिपादन करने के निमित्त कहते हैं-कि माई णं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ' मायी जो प्रमत्त अनगार होता है- वह, विकुर्वणा से वैक्रियकरणरूपस्थान की अथवा स्निग्धपान भोजनकी, न आलोचना करता है और न प्रतिक्रमण करता है, अर्थात् प्रमाद आदि के वश से की गई वैक्रिय करने रूप अपनी प्रवृत्ति की, अथवा कृत प्रणीत भोजन की 'यह मैंने उचित नहीं किया है इस तरह के पश्चात्ताप करनेरूप' आलोचना को 'अब आगे ऐसा नहीं करूंगा इस प्रकार के' प्रतिक्रमण को नहीं करके ही 'काल करेइ' वह काल करता है। इस कारण 'तस्स-नत्थि आराहणा' उस अनालोचित अप्रतिक्रान्त मायी अनगार के आराधना नहीं होती हैं अर्थात् वह मायी प्रमत्त अनगार आराधक नहीं होता है अपि तु विराधक ही होता है। अमायी कैसा होता

અમાયી અણુગારની અવિકુર્વણાનું ફળ પ્રકટ કરવાને માટે કહે છે કે- 'माईणं तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कालं करेइ' માયી અણુગાર વિકુર્વણથી વૈક્રિય-કરણરૂપ સ્થાનની, અથવા સ્નિગ્ધ આહારની આલોચના પણ કરતો નથી અને પ્રતિક્રમણ પણ કરતો નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે માયી અણુગાર, પ્રમાદ આદિને આધીન થઇને વિક્રિયારૂપ પ્રવૃત્તિની અથવા તેના દ્વારા ગ્રહણ કરાયેલ પ્રણીત આહારની આલોચના કરતો નથી. 'મેં આ ઉચિત કાર્ય કર્યું નથી', એવો પશ્ચાત્તાપ કરવા રૂપ આલોચના કરતો નથી. 'હવે કદી પણ આવું નહીં કરૂં', એ પ્રકારનો નિશ્ચય કરવારૂપ પ્રતિક્રમણ પણ કરતો નથી. આ રીતે પોતાની દોષયુક્ત પ્રવૃત્તિની આલોચના કર્યા વિના તથા પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના તે કાળધર્મ પામે છે. તે કારણે 'तस्स नत्थि आराहणा' તે માયી પ્રમત્ત અણુગાર અનાલોચિત અને અપ્રતિક્રાન્ત રહેવાથી આરાધક – ધર્મની આરાધના કરનારો–હોતો નથી પણ વિરાધક જ હોય છે. હવે અમાયી અણુગાર કેવો

॥ तृतीयशतकस्य पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

· पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

अनगारो भावितात्मा बाह्यपुद्गलान अपर्यादाय स्त्रीमभृतिरूपाणि विकुर्वितुं शक्नोति नवेति गौतमस्य प्रश्नः, भगवतो निषेधात्मकमुत्तरम् ततः बाह्यपुद्गलान पर्यादायैव स्त्र्यादिरूपाणि विकुर्वितुं समर्थः, इति समाधानम्, तादृशैः रूपैः जम्बूद्वीपं पूरयितुं तस्य सामर्थ्यप्रतिपादनञ्च, विकुर्वणास्वरूपप्रतिपादनाय युवतियुवकयोर्दृष्टान्तीकरणम्, ततः असिचर्मपात्र (ढाल-तलवार) धारिवैक्रियपुरुषाकारस्य स्वरूपप्रतिपादनम्, एकतः पताकाकारवैक्रियस्वरूप-

---

तृतीयशतकका पंचम उद्देशक प्रारंभ-

इसका संक्षिप्त विषयविवरण इस प्रकार से है-भावितात्मा अनगार बाह्य पुद्गलों को ग्रहण नहीं करके क्या स्त्री आदिकोंके रूपों की विकुर्वणा कर सकता है ? या नहीं ? ऐसा गौतमका प्रश्न, नहीं कर सकता ऐसा प्रभुका उत्तर, हां बाह्य पुद्गलोंको ग्रहण करके ही वह स्त्री आदिकों के रूपकी विकुर्वणा कर सकता है. ऐसा प्रभु का कथन और वह एसे रूपों से जम्बूद्वीपको भर सकता हैं ऐसी उस की शक्तिका प्रतिपादन। विकुर्वणा के स्वरूपको प्रतिपादन करने के लिये युवति और युवक का दृष्टान्त ! तलवार और ढालको धारण करनेवाले पुरुषकी तरह वैक्रिय पुरुपके स्वरूपका प्रतिपादन, एकतः पताका धारण करके चलनेवाले पुरुपके आकारकी तरह वैक्रिय स्व-

---

ત્રીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

પાંચમા ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે—

ગૌતમનો પ્રશ્ન— 'ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના સ્ત્રી આદિના રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે કે નહીં ?'

પ્રભુનો ઉત્તર— ના, બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વગર સ્ત્રી આદિના રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકતો નથી પણ બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ તે સ્ત્રી આદિનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે, અને તે એવાં રૂપોથી જંબૂદ્વીપને ભરી શકે છે, એવી તેની શકિતનું પ્રતિપાદન. વિકુર્વણાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યુવતિ તથા યુવકનું દૃષ્ટાંત. તલવાર અને ઢાળને ધારણ કરનારા પુરુષની જેમ વૈક્રિયપુરૂષનું પ્રતિપાદન. એકતઃ પતાકાને ધારણ કરીને ચાલનાર પુરુષના આકારની જેમ વૈક્રિય સ્વરૂપ ધારણ

अङ्गीकुर्वन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' तदेवं हे भदन्त ! त्वदुक्तं सत्यमेव, त्वदुक्तं सत्यमेव इति वारं वारं भगवन्तं सम्बोध्यानुमोदनेन आदरातिशयो द्योत्यते । इति तृतीयशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ सू० ५ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीय शतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः

कहा गया है । प्रभु के द्वारा कृत समाधानरूप उपदेश में गौतमने जब इस प्रकारसे उनके वचनों को सुना तब वे उनके वचनों को प्रामाणिकरूप से अङ्गीकार करते हुए बोले-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! जो आप देवानुप्रियने यह प्रतिपादन किया है-वह सर्वथा सत्य ही है-सर्वथा सत्य ही है-सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार वार वार कह करके उन्होंने प्रभु के वचनों की अनुमोदना की इस 'सेवं भंते सेवं भंते !' कथन से गौतमने प्रभु के प्रति अपना आदरातिशय व्यक्त किया है । ॥सू० ५ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके चौथा उद्देशा समाप्त ॥

સ્વામી તે વચનોમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતાં કહે છે કે 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ' હે ભદન્ત ! આપે જે વાતનું પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય અને યથાર્થ છે તેમાં શંકાને સ્થાન જ નથી. આ રીતે વારંવાર કહીને તેમણે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોની અનુમોદના કરી. 'સેવં ભંતે !'ના કથનથી ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યેનો પોતાનો અતિશય આદરભાવ વ્યક્ત કર્યો છે. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

*

॥ तृतीयशतकस्य पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते ॥

पञ्चमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

अनगारो भावितात्मा बाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय स्त्रीप्रभृतिरूपाणि विकुर्वितुं शक्नोति नवेति गौतमस्य प्रश्नः, भगवतो निषेधात्मकमुत्तरम् ततः बाह्यपुद्गलान् पर्यादायैव स्त्र्यादिरूपाणि विकुर्वितुं समर्थः, इति समाधानम्, तादृशैः रूपैः जम्बूद्वीपं पूरयितुं तस्य सामर्थ्यप्रतिपादनञ्च, विकुर्वणास्वरूपप्रतिपादनाय युवतियुवकयोर्दृष्टान्तीकरणम्, ततः असिचर्मपात्र (ढाल–तलवार) धारिवैक्रियपुरुषाकारस्य स्वरूपप्रतिपादनम्, एकतः पताकाकारवैक्रियस्वरूप-

---

तृतीयशतकका पंचम उद्देशक प्रारंभ–

इसका संक्षिप्त विषयविवरण इस प्रकार से है–भावितात्मा अनगार बाह्य पुद्गलों को ग्रहण नहीं करके क्या स्त्री आदिकोंके रूपों की विकुर्वणा कर सकता है ? या नहीं ? ऐसा गौतमका प्रश्न, नहीं कर सकता ऐसा प्रभुका उत्तर, हां बाह्य पुद्गलोंको ग्रहण करके ही वह स्त्री आदिकों के रूपकी विकुर्वणा कर सकता है. ऐसा प्रभु का कथन और वह ऐसे रूपों से जम्बूद्वीपको भर सकता हैं ऐसी उस की शक्तिका प्रतिपादन। विकुर्वणा के स्वरूपको प्रतिपादन करने के लिये युवति और युवक का दृष्टान्त। तलवार और ढालको धारण करनेवाले पुरुषकी तरह वैक्रिय पुरुषके स्वरूपका प्रतिपादन, एकतः पताका धारण करके चलनेवाले पुरुषके आकारकी तरह वैक्रिय स्व-

---

ત્રીજા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ

પાંચમા ઉદ્દેશકનું સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે–

ગૌતમનો પ્રશ્ન– 'ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના સ્ત્રી આદિના રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે કે નહીં ?'

પ્રભુનો ઉત્તર– ના, બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વગર સ્ત્રી આદિના રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકતો નથી પણ બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને જ તે સ્ત્રી આદિનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે, અને તે એવાં રૂપોથી જંબૂદ્વીપને ભરી શકે છે, એવી તેની શકિતનું પ્રતિપાદન. વિકુર્વણાના સ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યુવતિ તથા યુવકનું દૃષ્ટાંત. તલવાર અને ઢાળને ધારણ કરનારા પુરુષની જેમ વૈક્રિયપુરૂષનું પ્રતિપાદન. એકતઃ પતાકાને ધારણ કરીને ચાલનાર પુરુષના આકારની જેમ વૈક્રિય સ્વરૂપ ધારણ

अङ्गीकुर्वन्नाह-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ' तदेवं हे भदन्त ! त्वदुक्तं सत्यमेव, त्वदुक्तं सत्यमेव इति वारं वारं भगवन्तं सम्बोध्यानुमोदनेन आदरातिशयो द्योत्यते । इति तृतीयशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ सू० ५ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलाल व्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीय शतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः

कहा गया है । प्रभु के द्वारा कृत समाधानरूप उपदेश में गौतमने जब इस प्रकारसे उनके वचनों को सुना तब वे उनके वचनों को प्रामाणिकरूप से अङ्गीकार करते हुए बोले-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! जो आप देवानुप्रियने यह प्रतिपादन किया है-वह सर्वथा सत्य ही है-सर्वथा सत्य ही है-सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार बार बार कह करके उन्होंने प्रभु के वचनों की अनुमोदना की इस 'सेवं भंते सेवं भंते !' कथन से गौतमने प्रभु के प्रति अपना आदरातिशय व्यक्त किया है । ॥सू० ५ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत ' भगवतीसूत्र ' प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके चौथा उद्देशा समाप्त ॥

સ્વામી તે વચનોમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતાં કહે છે કે 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભદન્ત ! આપે જે વાતનું પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય અને યથાર્થ છે. તેમાં શંકાને સ્થાન જ નથી. આ રીતે વારંવાર કહીને તેમણે મહાવીર પ્રભુનાં વચનોની અનુમોદના કરી. 'सेवं भंते !'ના કથનથી ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યેનો પોતાનો અતિશય આદરભાવ વ્યક્ત કર્યો છે. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ સંયમને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત.

*

ततः अमायिनोऽकषायस्यानगारस्यानभियुञ्जानतया अनाभियोगिकदेवरूपेणोत्पत्तिकथनञ्च, ततः उद्देशकार्थसंग्रहाय गाथया प्रतिपादनम् ॥

विकुर्वणाविशेषवक्तव्यता प्रस्तावः–

मूलम्–'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अ-परियाइत्ता पभू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव–संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए ? नो इणट्ठे समट्ठे, अणगारेणं भंते ! भावि अप्पा वाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव–संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए ? हंता, पभू, अणगारेणं भंते ! भावि अप्पा केवइयाइं पभू इत्थिरूवाइं विउव्वित्तए ? गोयमा ! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, चक्कस्स वा नाभी अरगाउत्ता सिया, एवामेव अणगारेवि भावि अप्पा वेउव्वियसमुग्घाए णं समोहणइ, जाव–पभूणं, गोयमा ! अणगारेणं भाविअप्पा केवलकप्पं जंवूदीवं दीवं वहूहिं इत्थि रूवेहिं आइण्णं, विइकिण्णं, जाव–एसणं गोयमा ! अणगारस्स

योगात्मक विकुर्वणा करता है ऐसा कथन आभियोगिक देवताके रूप में उसकी उत्पत्ति होनेका निरूपण, अमायी अकषाय अनगार ऐसी विकुर्वणा नहीं करता. अतः उसकी आभियोगिक देवके रूपमें उत्पत्ति नहीं होती ऐसा कथन, अन्तमें उद्देशकार्थ संग्राहक गाथाका प्रतिपादन ॥

દેવતારૂપે તેની ઉત્પત્તિ થવાનું નિરૂપણ, અમાયી કષાયયુક્ત અણગાર એવી વિકુર્વણા કરતો નથી, તેથી આભિયોગિક દેવરૂપે તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી એવું કથન, અંતે ઉદ્દેશકાર્થ સંગ્રાહક ગાથાનું પ્રતિપાદન. ॥

धारणप्रतिपादनञ्च । ततः पर्यस्तिकायुक्तपुरुषाकारवैक्रियस्वशरीरधारितया पर्यङ्कयुक्तपुरुषाकारवैक्रिय स्वरूप धारितया च अनगारस्य आकाशे उत्पतनसामर्थ्यप्रतिपादनाय प्रश्नोत्तरम् ततः अश्व–हस्ति-सिंह-व्याघ्र–वृक-द्वीपी–ऋक्ष-तरक्ष शरभ रूपाणि विकुर्वितुम् अभियोक्तुं वा अनगारस्य सामर्थ्यप्रतिपादनाय, बाह्यपुद्गलपर्यादानकथनम् ततः आत्मर्द्ध्या नो परर्द्ध्या, आत्मकर्मणा, नो परकर्मणा, आत्मप्रयोगेण नो परप्रयोगेण अनगारस्य गमननिरूपणम्, ततोऽनगारस्य अश्वाद्यनुप्रवेशेन व्यामियमाणतया अभियुञ्जानस्य अश्वादिभिन्नत्वप्रतिपादनपुरस्सरं साधुत्व प्रतिपादनम्, ततो मायिनः सकषायस्यानगारस्य अभियोगात्मकविकुर्वणाप्रतिपादनम् आभियोगिकदेवतया तदुत्पत्तिनिरूपणञ्च,

रूपको धरनेवालेका कथन, पलौथी माड करके बैठनेवाले पुरुषके आकार की तरह वैक्रियशरीरधारी पुरुषका आकाश गमन वर्णन, पर्यङ्कासन से युक्त पुरुषके बैठनेके आकारकी तरह वैक्रियस्वरूप धारी पुरुष का आकाशमें गमन कथन, अश्व, हस्ती, सिंह, व्याघ्र, वृक, द्वीपी, ऋक्ष, रींछ, तरछ–व्याघ्र जाति विशेष और शरभ इनके रूपोंकी विकुर्वणा करने की अथवा अभियोजना करने की अनगारमें शक्ति है. इसके लिये उसे बाह्य पुद्गलोंका ग्रहण करना पडता है ऐसा कथन, आत्म ऋद्धि से, न कि परकी ऋद्धि से, आत्मकर्म से, न क्रि परके कर्मसे, आत्मप्रयोग से, न कि परके प्रयोग से अनगार गमन करता है ऐसा निरूपण, अनगार अश्व आदि के रूपमें विकुर्वणा करता हुआ भी अथवा अश्वआदिके रूपमें अभियोजना युक्त होता हुआ भी वह इन रूपों से भिन्न है ऐसा प्रतिपादन, मायी कषाययुक्त अनगार ही अभि-

કરનારનું કથન. પલોંઠી વાળીને બેઠેલા પુરુષના આકારની જેમ વૈક્રિયશરીરધારી પુરુષના આકાશગમનનું વર્ણન, પર્યંકાસને બેઠેલા પુરુષના આકારની જેમ વૈક્રિયશરીરધારી પુરુષના આકાશ ગમનનું કથન. અશ્વ, હાથી, સિંહ, વાઘ, વરૂ, દ્વીપી, રીંછ, તરછ અને શરભનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરવાની અથવા અભિયોજના કરવાની શકિત અણગારમાં છે, તે માટે તેને બાહ્યપુદ્ગલો ગ્રહણ કરવા પડે છે એવું કથન. અણગાર આત્મઋદ્ધિથી, આત્મકર્મથી અને આત્મપ્રયોગથી ગમન કરે છે, નહીં કે પરઋદ્ધિથી, પરકર્મથી અને પરપ્રયોગથી, એવું નિરૂપણ અશ્વ આદિના રૂપે વિકુર્વણા અથવા અભિયોજના કરવાં છતાં પણ અણગાર તે રૂપોથી ભિન્ન છે, એવું પ્રતિપાદન. માયી કષાયયુકત અણગાર જ અભિયોગાત્મક વિકુર્વણા કરે છે એવું કથન, અભિયોગિક

ततः अमायिनोऽकषायस्यानगारस्यानभियुञ्जानतया अनाभियोगिकदेवरूपेणोत्पत्तिकथनञ्च, ततः उद्देशकार्थसंग्रहाय गाथया प्रतिपादनम् ॥

विकुर्वणाविशेषवक्तव्यता प्रस्तावः-

मूलम्-'अणगारेणं भंते! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव-संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए? नो इणट्ठे समट्ठे, अणगारेणं भंते! भावि अप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू एगं महं इत्थीरूवं वा, जाव-संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए? हंता, पभू, अणगारेणं भंते! भावि अप्पा केवइयाइं पभू इत्थिरूवाइं विउव्वित्तए? गोयमा! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, चक्कस्स वा नाभी अरगाउत्ता सिया, एवामेव अणगारेवि भावि अप्पा वेउव्वियसमुग्घाए णं समोहणइ, जाव-पभूणं, गोयमा! अणगारेणं भाविअप्पा केवलकप्पं जंबूद्दीवं दीवं बहूहिं इत्थि रूवेहिं आइण्णं, विइकिण्णं, जाव-एसणं गोयमा! अणगारस्स

योगात्मक विकुर्वणा करता है ऐसा कथन आभियोगिक देवताके रूप में उसकी उत्पत्ति होनेका निरूपण, अमायी अकषाय अनगार ऐसी विकुर्वणा नहीं करता. अतः उसकी आभियोगिक देवके रूपमें उत्पत्ति नहीं होती ऐसा कथन, अन्तमें उद्देशकार्थ संग्राहक गाथाका प्रतिपादन ॥

દેવતારૂપે તેની ઉત્પત્તિ થવાનું નિરૂપણ, અમાયી કષાયયુક્ત અણગાર એવી વિકુર્વણા કરતો નથી, તેથી આભિયોગિક દેવરૂપે તેની ઉત્પત્તિ થતી નથી એવું કથન, અંતે ઉદ્દેશકાર્થ સંગ્રાહક ગાથાનું પ્રતિપાદન. ॥

भाविअप्पणो अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए, णो चेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा, विउव्विति वा विउव्विस्संति वा एवं परिवाडीए णेयव्वं, जाव-संदसाणिया, से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअप्पा असि-चम्मपायहत्थ-किच्च गएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पइज्जा ! हंता, उप्पइज्जा, अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू, असि-चम्म-हत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए ? गोयमा ! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, तं चेव जाव-विउविंसु वा, विउव्वंति वा, विउव्विस्संति वा, से जहा नामए केइ पुरिसे एगओ पडागं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा एगओ पडागा हत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ! हंता, उप्पएज्जा, अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइआइं पभू एगओ जण्णोवइअ किच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ! तंचेव जाव-विकुव्विंसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओजण्णोवइयं वि, से जहानामए केइ पुरिसे एगओ पल्हहत्थिअं काउं चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअप्पा ? एवंचेव जाव-विकुव्विंसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पल्ह हत्थिअं पि, से जहा नामए केइ पुरिसे एगओपलियंकं काउं चिट्ठज्जा ! तं चेव जाव-विकुव्विंसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पलियंकं पि ॥ सू० १ ॥

छाया–अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय प्रभुः एकं महत् स्त्रीरूपं वा, यावत्–स्यन्दमानिका रूपं वा विकुर्वितुम् ? नायमर्थः समर्थः, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुः एकं महत् स्त्रीरूपं वा, यावत्–स्यन्दमानिका रूपं वा विकुर्वितुम् ? हन्त, प्रभुः, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः स्त्रीरूपाणि

विकुर्वणाविशेषवक्तव्यताकावर्णन–

'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता एगं महं इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए पभू ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाह्यपुद्गलों को ग्रहण किये विना एक स्त्रीके रूपकी यावत् स्यन्दमानिका के रूपकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है क्या ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम यह अर्थ समर्थ नहीं है । (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता एगं महं इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा (विउव्वित्तए पभू ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके एक स्त्री के रूपकी अथवा यावत् स्यन्दमानिका के रूपकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है क्या ? (हंता पभू) हे गौतम ! वह भावितात्मा अनगार इस प्रकार से करने के लिये समर्थ है । (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू इत्थिरूवाइं

વિકુર્વણા વિશેષ વક્તવ્યતાનું વર્ણન—

'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता एगं महं इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए पभू ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, એક વિશાળ સ્ત્રીના રૂપની અથવા સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તના રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકવાને શું સમર્થ છે ? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ ! એ વાત બરાબર નથી. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता एगं महं इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए पभू ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને, એક વિશાળ સ્ત્રીના રૂપની અથવા સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તનાં રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકવાને શું સમર્થ છે ? (हंता, पभू) હે ગૌતમ ! તે ભાવિતાત્મા અણગાર એ પ્રમાણે કરી શકવાને સમર્થ છે. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू

भाविअप्पणो अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए, णो चेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा, विउव्विति वा विउव्विस्संति वा एवं परिवाडीए णेयव्वं, जाव-संदमाणिया, से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअप्पा असि-चम्मपायहत्थ-किच्च गएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पइज्जा ! हंता, उप्पइज्जा, अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू, असि-चम्म-हत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए ? गोयमा ! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, तं चेव जाव-विउव्विसु वा, विउव्वंति वा, विउव्विस्संति वा, से जहा नामए केइ पुरिसे एगओ पडागं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा एगओ पडागा हत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ! हंता, उप्पएज्जा, अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइआइं पभू एगओ जण्णोवइअ किच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ! तंचेव जाव-विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओजण्णोवइयं वि, से जहानामए केइ पुरिसे एगओ पल्हत्थिअं काउं चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भाविअप्पा ? एवंचेव जाव-विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पल्हत्थिअं पि, से जहा नामए केइ पुरिसे एगओपलियंकं काउं चिट्ठेज्जा ! तं चेव जाव-विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पलियंकं पि ॥ सू० १ ॥

यावत्-स्यन्दमानिका, स यथा नाम कोऽपि पुरुषोऽसि-चर्मपात्रं गृहीत्वा गच्छेत् एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा एकतः पताका हस्ते कृत्य गतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायः उत्पतेत् ? हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः असिचर्महस्ते कृत्य गतानि रूपाणि विकुर्वितुम् ? गौतम ! तद्यथा नाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, तच्चैव यावत्-व्यकुर्विद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकतः पताकां कृत्वा गच्छेत्,

संदमाणिया) हे गौतम ! यावत् भावितात्मा अनगार का यह इस प्रकार का केवल विषय कहा है, आजतक भावितात्मा अनगारने न कभी ऐसा किया है, न वह करता है और न वह आगे भी ऐसा करेगा-यह तो केवल उसकी शक्तिमात्र का प्रदर्शन किया है। इसी तरह से यावत् स्यन्दमानिका तक के रूपों तक भी जानना चाहिये। (से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा असिचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायं उप्पइज्जा) हे भदन्त ! जैसे कोई एक पुरुष तलवार और चर्मपात्र ढाल को लेकर चलता है, इसी तरह भावितात्मा अनगार भी वैक्रिय तलवार और ढाल को धारण करने वाले मनुष्य की तरह होकर किसी भि कार्य के वश से स्वयं आकाश में ऊँचे उड सकता है क्या ? (हंता उप्पइज्जा) हे गौतम ! हां उड़ सकता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू असि-चम्म हत्थ किच्च

विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा-एवं परिवाडीए णेयव्वं जाव संदमाणिया) હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણુગારની વિકુર્વણા શકિતનું નિરૂપણ કરવાને માટે જ ઉપર્યુકત નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આજ સુધી ભાવિતાત્મા અણુગારે એવી વિકુર્વણા કદી કરી નથી, વર્તમાનકાળે એવી વિકુર્વણા કરતો પણ નથી, અને ભવિષ્યમાં એવી વિકુર્વણા કરશે પણ નહીં. આ તો માત્ર તેની શકિત બતાવવા માટે જ કહ્યું છે. સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તનાં રૂપોના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. (से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा असिचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायं उप्पइज्जा) હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ તલવાર અને ઢાળ (ચર્મપાત્ર)ને લઇને ચાલે છે, એવી જ રીતે વૈક્રિય ઢાળ અને તલવારને ધારણ કરીને કોઇ પણ કાર્ય કરવાને નિમિત્તે, ભાવિતાત્મા અણુગાર શું ઉંચે આકાશમાં ઉડી શકે છે ? (हंता उप्पइज्जा) હે ગૌતમ ! હા, તે ઉડી શકે છે. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा

तदविकुर्वितुम् ? गौतम! स यथा नाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, चक्रस्य वा नाभिः अरकायुक्ता स्यात्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, यावत्-प्रभुः गौतम! अनगारो भावितात्मा केवलकल्पं जम्बूद्वीपं द्वीपं बहुभिः स्त्रीरूपैः आकीर्णम् व्यतिकीर्णम्, यावत्-एष गौतम! अनगारस्य भावितात्मनोऽयमेतद्रूपो विषयः, विषयमात्रम् उक्तम्, नो चैव संपत्त्या व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं परिपाटया ज्ञातव्यम्,

विउव्वित्तए) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार कितने स्त्रीरूपोंकी विकुर्वणा करने के लिये समर्थ है ? (गोयमा! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, चक्कस्स वा नाभी अरगा उत्तासिया एवमेव अणगारे वि भावियप्पा वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ) हे गौतम! जैसे कोई एक युवा युवतिको हाथ से हाथमें पकड़ता है, अथवा चक्र की धुरी जैसे आराओं से व्याप्त होती है, इसी तरह से अनगार भी जो कि भावितात्मा होता है, वैक्रियसमुद्घात से अपने आत्मप्रदेशों को युक्त करता है। (जाव णं पभू गोयमा! अणगारे णं भावियप्पा केवलकप्पं जंबूद्दीवं दीवं बहूहिं इत्थीरूवेहिं आइण्णं वितिकिण्णं) यावत् हे गौतम! वह भावितात्मा अनगार उन विकुर्वित स्त्रीरूपों से इस संपूर्ण जंबूद्वीप को आकीर्ण व्यतिकीर्ण कर सकता है। (जाव एस णं गोयमा! अणगारस्स भावियप्पणो अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए, णोचेव णं संपत्तीए, विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा-एवं परिवाडीए णेयव्वं जाव

इत्थिरूवाइं विउव्वित्तए) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણુગાર કેટલાં સ્ત્રીરૂપોની વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (से जहा नामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, चक्कस्स वा नाभी अरगा उत्तासिया-एवमेव अणगारे वि भावियप्पा वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ जाव णं पभू गोयमा! अणगारे णं भावियप्पा केवलकप्पं जंबूद्दीवं दीवं बहूहिं इत्थीरूवेहिं आइण्णं वितिकिण्णं) જેવી રીતે કોઇ યુવાન કોઇ યુવતિને પોતાના ભુજપાશમાં પકડી એક રૂપ થઇ જાય છે, અથવા જેવી રીતે ચક્રની ધરી આરાઓને પકડી રાખવાને સમર્થ હોય છે, એ જ રીતે વૈક્રિય સમુદ્ઘાતથી પોતાના આત્મપ્રદેશોને જેણે યુક્ત કર્યા છે એવો ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ, પોતે નિર્માણ કરેલા સ્ત્રીરૂપો વડે સંપૂર્ણ જંબૂદ્વીપને ભરી શકવાને સમર્થ છે. (जाव एस णं गोयमा! अणगारस्स भावियप्पणो अयमेयारूवे विसये विसयमेत्ते वुइए, णो चेव णं संपत्तीए,

यावत्-स्यन्दमानिका, स यथा नाम कोऽपि पुरुषोऽसि-चर्मपात्रं गृहीत्वा गच्छेत् एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा एकतः पताका हस्ते कृत्य गतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायः उत्पतेत् ? हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः असिचर्महस्ते कृत्य गतानि रूपाणि विकुर्वितुम् ? गौतम ! तद्यथा नाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, तच्चैव यावत्-व्यकुर्विद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकतः पताकां कृत्वा गच्छेत्,

संदमाणिया) हे गौतम ! यावत् भावितात्मा अनगार का यह इस प्रकार का केवल विषय कहा है, आजतक भावितात्मा अनगारने न कभी ऐसा किया है, न वह करता है और न वह आगे भी ऐसा करेगा-यह तो केवल उसकी शक्तिमात्र का प्रदर्शन किया है । इसी तरह से यावत् स्यन्दमानिका तक के रूपों तक भी जानना चाहिये । (से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा असिचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायं उप्पइज्जा) हे भदन्त ! जैसे कोई एक पुरुष तलवार और चर्मपात्र ढाल को लेकर चलता है, इसी तरह भावितात्मा अनगार भी वैक्रिय तलवार और ढाल को धारण करने वाले मनुष्य की तरह होकर किसी भि कार्य के वश से स्वयं आकाश में ऊँचे उड सकता है क्या ? (हंता उप्पइज्जा) हे गौतम ! हां उड़ सकता है । (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू असि-चम्म हत्थ किच्च

विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा-एवं परिवाडीए णेयव्वं जाव संदमाणिया) હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણુગારની વિકુર્વણુા શકિતનું નિરૂપણુ કરવાને માટે જ ઉપર્યુકત નિરૂપણુ કરવામાં આવ્યું છે. આજ સુધી ભાવિતાત્મા અણુગારે એવી વિકુર્વણુા કદી કરી નથી, વર્તમાનકાળે એવી વિકુર્વણુા કરતો પણુ નથી, અને ભવિષ્યમાં એવી વિકુર્વણુા કરશે પણુ નહીં. આ તો માત્ર તેની શકિત બતાવવા માટે જ કહ્યું છે. સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તનાં રૂપોના વિષયમાં પણુ આ પ્રમાણે જ સમજવું. (से जहानामए केइ पुरिसे असि-चम्मपायं गहाय गच्छेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा असिचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायं उप्पइज्जा) હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ તલવાર અને ઢાળ (ચર્મપાત્ર)ને લઇને ચાલે છે, એવી જ રીતે વૈક્રિય ઢાળ અને તલવારને ધારણુ કરીને કોઇ પણુ કાર્ય કરવાને નિમિત્તે, ભાવિતાત્મા અણુગાર શું ઉંચે આકાશમાં ઉડી શકે છે ? (हंता उप्पइज्जा) હે ગૌતમ ! હા, તે ઉડી શકે છે. (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा

एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा एकतः पताका हस्ते कृत्य गतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहायः उत्पतेत् ? हन्त, गौतम ! उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः एकतः पताका हस्ते कृत्य गतानि रूपाणि विकुर्वितुम् ? एवं चैव यावत्-व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवम्

गयाइं विउव्वित्तए) हे भदन्त भावितात्मा अनगार ऐसे कितने रूपों को अपनी विक्रिया शक्तिसे निष्पन्न कर सकता है कि जिन्होंने अपने हाथों में तलवार और ढाल ले रखी है ? (से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थे णं हत्थे गेण्हेज्जा तं चेव जाव विउव्विंसु वा, विउव्विंति वा, विउव्विस्संति वा) जैसे कोई युवा युवतिको अपने हाथसे हाथमें पकड लेना है-आगे यहां और बाकी का सब कथन पहिले की तरह ही जानना चाहिये और अन्त में वह कथन यहां तक ग्रहण करना चाहिये कि इस प्रकारके रूपों को उस भावितात्मा अनगारने न पहिले कभी अपनी विकुर्वणा शक्तिसे निष्पन्न किया है, और न वर्तमानमें वह ऐसे रूपों को निष्पन्न करता है और न आगे को वह ऐसे रूपोंको निष्पन्न करेगा ही । ऐसा करनेकी उसमें शक्ति है-यही बात इस कथनसे प्रकट की गई है। ऐसा जानना चाहिये । (से जहानामए केइ पुरिसे एगओ पडागं काउं गच्छेज्जा' हे भदन्त ! जैसे कोई पुरुष हाथमें एक पताका को लेकर चलता है (एवामेव अणगारे वि भावियप्पा एगओ पडागा हत्थकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?) इसी तरह से

केवइयाइं पभू असिचम्महत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए ?) હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર, એવા કેટલાં રૂપોનું તેની વિક્રિયા શકિતથી નિર્માણ કરી શકવાને સમર્થ છે કે જે વૈક્રિયરૂપોએ હાથમાં તલવાર અને ઢાળ ધારણ કરી હોય ? (से जहा नामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा तं चेव जाव विउव्विंसु वा, विउव्विंति वा, विउव्विस्संति वा) જેવી રીતે કોઇ યુવાન કોઇ યુવતિને પોતાના હાથથી પકડીને પોતાના ભુજપાશમાં લપેટી એકાકાર બની જાય છે, ત્યાંથી શરૂ કરીને ઉપર્યુકત સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઇએ. અહીં પણ એ જ વાત કહેવી જોઇએ કે આવી વિકુર્વણા તેમણે ભૂતકાળમાં કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. તેમની વિકુર્વણાશકિતનું નિરૂપણ કરવાને માટે જ આ સમસ્ત કથન કર્યું છે (से जहा नामए केइ पुरिसे एगओ पडागं काउं गच्छेज्जा) હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ હાથમાં એક પતાકાને લઇને ચાલે છે, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा एगओपडागा हत्थ किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं

द्विधा पताकमपि, तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकतो यज्ञोपवीतं कृत्वा गच्छेत्, एवमेव अनगारो भावितात्मा, एकतो यज्ञोपवीतकृत्यगतेन आत्मना ऊर्ध्वं

भावितात्मा अनगार भि एक पार्श्व में स्थित ध्वजसे युक्त पताकाको धारण करनेवाले पुरुष जैसे आकारमें बने हुए अपने वैक्रियस्वरूप से ऊँचे आकाशमें उड सकता है क्या? (हंता; गोयमा उप्पएज्जा) हे गौतम! हां भावितात्मा अनगार इस प्रकार के आकार में होकर ऊँचे आकाश में उड़ सकता है। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ पडागा हत्थकिचगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए?) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार एक पार्श्वमें स्थित ध्वजयुक्त पताका को धारण करनेवाले पुरुष जैसे आकारमें बने हुए कितने ऐसे वैक्रिय रूपोंकी विकुर्वणा कर सकता है? (एवं चेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा विकुव्विस्संति वा-एवं दुहओ पडागं वि) हे गौतम! इस विषय में उत्तर पहिले कहे गये कथनके अनुसार ही जानना चाहिये। परन्तु भावितात्मा अनगार ने भूतकाल में न कभि ऐसे रूपोंकी विकुर्वणा की है, न वह वर्तमान में करता है और न वह भविष्यमें भी ऐसे रूपोंकी विकुर्वणा करेगा ही-यहां तो यदि वह करना चाहे तो ऐसे रूपोंको करनेकी उसमें शक्ति है यही बात दिखलाई गई है। इसी तरह से दोनों तरफ ध्वजा से युक्त पताका के विषयमें भि जानना चाहिये। (से जहानामए केइ पुरिसे एगओ

उप्पएज्जा?) એવી જ રીતે ભાવિતાત્મા અણગાર પણ શું હાથમાં ધ્વજ સાથેની પતાકા ધારણ કરી હોય એવા વૈક્રિય પુરુષને રૂપે આકાશમાં ઉંચે ઉડી શકવાને શું સમર્થ છે? (हंता, गोयमा उप्पएज्जा) હે ગૌતમ! ભાવિતાત્મા અણગાર એવું વૈક્રિયરૂપ ધારણ કરીને આકાશમાં ઉડી શકવાને સમર્થ છે. (अणगारे णं भंते! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ पडागा हत्थकिचगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए?) હે ભદન્ત! હાથમાં ધ્વજાયુક્ત પતાકા ધારણ કરીને ઉડનારા કેટલાં વૈક્રિય પુરુષ આકારોની વિકુર્વણા કરવાને ભાવિતાત્મા અણગાર સમર્થ છે? एवं चेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा-एवं दुहओ पडागं वि) હે ગૌતમ તેનો ઉત્તર પણ આગળના પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે જ સમજવો. પરન્તુ ભાવિતાત્મા અણગારે ભૂતકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમા પણ કરશે નહીં. તેમની વિકુર્વણા શકિત કેટલી છે, એ બતાવવાને માટે જ આ વાત કહી છે. એ જ પ્રમાણે બન્ને પડખે ધ્વજાઓથી યુકત પતાકાઓધારી

विद्योय उत्पतेत्? हन्त, उत्पतेत्, अनागारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः यज्ञोपवीतकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुम्? तथैव यावत्-व्यकुर्वीद् वा विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं द्विधा यज्ञोपवीतमपि, स यथानाम-

जण्णोवइअं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अनगारे णं भावियप्पा एगओ जण्णोवईयकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?) हे भदन्त ! जैसे कोईएक पुरुष एक तरफ पार्श्व भागमें जनेऊको धारण कर चलता है. उसी प्रकारसे भावितात्मा अनगार एकपार्श्व में स्थित जनेऊको धारण करनेवाले पुरुषके आकार जैसे अपने वैक्रिय स्वरूप से क्या आकाशमें ऊंचे उड़ सकता है ? (हंता, उप्पएज्जा) हां गौतम ! उड़ सकता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ जण्णोवइयकिच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार ऐसे एक पार्श्वमें लटकते हुए जनेऊ को धारण करने वाले पुरुष के जैसे आकार कितने अपनी विक्रिया शक्तिसे बना सकता है ? (तं चेव जाव विकुव्विसु वा विकुव्विति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ जण्णोवइयं वि) हे गौतम ! इस विषयमें उत्तर पहिले कहे-कथन के अनुसार ही जानना चाहिये। अर्थात् भावितात्मा अनगार ने भूतकाल में ऐसे रूपों की विकुर्वणा नहीं की है, वर्तमान में ऐसे रूपो की वह विकुर्वणा नहीं करता है, और न भविष्यत् में वह ऐसे

વૈક્રિય પુરુષ આકારના વિષયમાં પણ સમજવું. (से जहा नामए केइपुरिसे एगओ जण्णोवइअं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अनगारेणं भावियप्पा एगओ जण्णोवइयकिच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?)હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ એક પડખે જનોઇ ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી રીતે એક પડખે જનોઇ ધારણ કરી હોય એવા પુરુષરૂપનું પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઉંચે ઉડી શકવાને સમર્થ છે ? (हंता, उप्पएज्जा) હે ગૌતમ ! હા, એવી રીતે તે ઉડી શકે છે. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ जण्णोवइयकिच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, એક પડખે જનોઇ ધારણ કરીને આકાશમાં ઉડતા કેટલાં પુરુષરૂપોનું પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્માણ કરી શકે છે ? (तंचेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ जण्णोवइयं वि) હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ઉપર પ્રમાણે જ સમજવો. ભાવિતાત્મા અણગારે ભૂતકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કદી પણ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી, અને

कोऽपि पुरुषः एकतः पर्यस्तिकां कृत्वा तिष्ठेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा ? एवं चैव यावत्-व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं

रूपोंकी विकुर्वणा करेगा ही यहां तो उसकी शक्तिमात्र का ही प्रदर्शन किया गया है । इसी तरह से द्विपार्श्वावलम्बियज्ञोपवीत को धारण करनेवाले पुरुष के आकार जैसे वैक्रियरूपों के विषय में भी जानना चाहिये । (से जहा नामए केई पुरिसे पल्हत्थियं काउं चिट्ठेज्जा एवामेव अणगारे वि भावियप्पा ?) हे भदन्त ! जैसे कोई एक पुरुष एक तरफ पालथी मारकर बैठ जाता है, उसी तरह से भावितात्मा अनगार भी क्या इसी आकार में होकर ऊँचे आकाश में उड़ सकता है ? (एवं चेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, एवं दुहओ पल्हत्थियं वि) हे गौतम ! इस विषयमें उत्तररूप कथन पहिले किये गये कथन के अनुसार ही जानना चाहिये । और ऐसा वहां तक ग्रहण करना चाहिये-कि भावितात्माअनगारने भूतकालमें ऐसे रूपों को अपनी विक्रिया शक्तिसे न निष्पन्न किया है, और न वह वर्तमान में ऐसे रूपों को निष्पन्न करता है-और न भविष्यत् काल में भी वह ऐसे रूपों को निष्पन्न करेगा यह तो केवल उसकी शक्ति मात्र का प्रदर्शन किया गया है । इसी तरह से दोनों और

ભવિષ્યમાં પણ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કદી પણ કરશે નહીં. તેની વિકુર્વણાશકિત બતાવવાને માટે જ ઉપરનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. બન્ને બાજુ યજ્ઞોપવીત (જનોઇ) ધારણ કરીને આકાશમાં ઉડતા વૈક્રિય પુરુષરૂપોના વિષયમાંપણ એમ જ સમજવું.

(से जहा नामए केइ पुरिसे पल्हत्थियं काउं चिट्ठेज्जा, एवामेव अणगारे वि भावियप्पा ઇત્યાદિ ?) જેવી રીતે કોઇ પુરુષ એક તરફ પલાંઠી વાળીને બેસી જાય છે, એવી રીતે એક તરફ પલાંઠી વાળેલા પુરુષ આકારનું પોતાની વિકુર્વણા દ્વારા નિર્માણ કરીને, શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઊડી શકે છે ? (एवं चेव जाव विकुव्विंसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पल्हत्थियं वि) હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ આગળના પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે જ સમજવો. ભાવિતાત્મા અણગારે ભૂતકાળમાં એવા વૈક્રિયરૂપોનું કદી નિર્માણ કર્યું નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં, ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું. આ કથન તેમની શક્તિ દર્શાવવાને માટે જ કરવામાં આવ્યું છે. એજ પ્રમાણે બન્ને બાજુ પલાંઠી વાળીને આકાશમાં ઉડતા વૈક્રિય પુરુષ રૂપોના વિષયમાં પણ સમજવું.

विहाय उत्पतेत्? हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः यज्ञोपवीतकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुम्? एवमेव यावत्-व्यकुर्वीद् वा विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं द्विधा यज्ञोपवीतमपि, स यथानाम-

जण्णोवइअं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अनगारे णं भावियप्पा एगओ जण्णोवईयकिच्चगएणं अप्पाणेणं उद्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?) हे भदन्त ! जैसे कोईएक पुरुष एक तरफ पार्श्व भागमें जनेऊको धारण कर चलता है. उसी प्रकारसे भावितात्मा अनगार एकपार्श्व में स्थित जनेऊको धारण करनेवाले पुरुषके आकार जैसे अपने वैक्रिय स्वरूप से क्या आकाशमें ऊंचे उड़ सकता है ? (हंता, उप्पएज्जा) हां गौतम ! उड़ सकता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ जण्णोवइयकिच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार ऐसे एक पार्श्वमें लटकते हुए जनेऊ को धारण करने वाले पुरुष के जैसे आकार कितने अपनी विक्रिया शक्तिसे बना सकता है ? (तं चेव जाव विकुव्विसु वा विकुव्विति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ जण्णोवइयं वि) हे गौतम ! इस विषयमें उत्तर पहिले कहे- कथन के अनुसार ही जानना चाहिये। अर्थात् भावितात्मा अनगार ने भूतकाल में ऐसे रूपों की विकुर्वणा नहीं की है, वर्तमान में ऐसे रूपो की वह विकुर्वणा नहीं करता है, और न भविष्यत् में वह ऐसे

વૈક્રિય પુરુષ આકારના વિષયમાં પણ સમજવું. (से जहा नामए केइपुरिसे एगओ जण्णोवइअं काउं गच्छेज्जा, एवामेव अनगारेणं भावियप्पा एगओ जण्णोवइयकिच्च-गएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?) હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ એક પડખે જનોઇ ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી રીતે એક પડખે જનોઇ ધારણ કરી હોય એવા પુરુષરૂપનું પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઉંચે ઉડી શકવાને સમર્થ છે? (हंता, उप्पएज्जा) હે ગૌતમ! હા, એવી રીતે તે ઉડી શકે છે. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू एगओ जण्णोवइयकिच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए ?) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, એક પડખે જનોઇ ધારણ કરીને આકાશમાં ઉડતા કેટલાં પુરુષરૂપોનું પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી નિર્માણ કરી શકે છે? (तंचेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ जण्णोवइयं पि) હે ગૌતમ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ ઉપર પ્રમાણે જ સમજવો. ભાવિતાત્મા અણગારે ભૂતકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કદી પણ એવાં રૂપોની વિકુર્વણા કરતા નથી, અને

निरूपयितुं प्रस्तौति-'अणगारेणं भंते'! इत्यादि। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'वाहिरए' वाह्यान् 'पोग्गले' पुद्गलान् 'अपरियाइत्ता' अपर्यादाय अपरिगृह्य 'एगं महं' एकं महत् विशालं 'इत्थीरूवं वा' स्त्रीरूपं वा, 'जाव-संदमाणिय रूवं वा' यावत्-स्यन्दमानिका रूपं वाहनविशेषरूपं वा 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम् ? 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् यावत् करणात् पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लिथिल्लि-शिविकारूपं वा' इति संग्राह्यम्, भगवान् आह-'नो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम!

पंचम उद्देशक में उसी विकुर्वणा को विशेपरूपसे निरूपण करनेके लिये कथन किया जा रहा है। गौतमस्वामी प्रभु से पूछ रहे हैं कि 'भावियप्पा अणगारे णं भंते' हे भदन्त! भावितात्मा अनगार 'वाहिरए पोग्गले' बाह्य पुद्गलों को वैक्रिय शरीरके पुद्गलों कों, 'अपरियाइत्ता' ग्रहण नहीं करके 'एगं महं' एक विशाल 'इत्थीरूवं वा, स्त्री रूपको अथवा 'जाव संदमाणियरूवं वा' यावत् स्यन्दमानिका के रूपको विउव्वित्तए' विकुर्वित करने के लिये 'पभू' समर्थ है क्या ? यहां जो यावत् पद आया है-उससे 'पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लि, थिल्लि-शिविकारूपं वा, इन पहिले कहे गये पदोंका ग्रहण हुआ है। प्रश्नकार का अभिप्राय ऐसा है कि भावितात्मा अनगार वैक्रिय शरीर के पुद्गलों को ग्रहण न करे और स्त्री आदि के रूपों का वह निर्माण करके क्या ऐसा हो सकता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं

કમાં પણ વિકુર્વણાનું વિશેષ નિરૂપણ કરવાને માટે નીચેનાં સૂત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

પ્રશ્ન—'भावियप्पा अणगारेणं भंते !' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'वाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता' બાહ્ય પુદ્ગલોને (વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને) ગ્રહણ કર્યા વિના 'एगं महं' એક વિશાળ 'इत्थीरूवं वा' સ્ત્રીરૂપની અથવા 'जाव संदमाणिय रूवं वा' સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તના રૂપોની 'विकुव्वित्तए पभू ?' વિકુર્વણા કરી શકવાને શું સમર્થ છે ?

આ સૂત્રમાં જે 'जाव' (યાવત્) પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लि थिल्लि, शिविका रूपं वा' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-ભાવિયાત્મા અણગાર, વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલો ને ગ્રહણ ન કરે તો પણ શું એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપ, અથવા પુરુષરૂપ, અથવા અશ્વરૂપ, અથવા હસ્તિરૂપ, અથવા ગિલ્લિ, થિલ્લિ, શિબિકા, સ્યન્દમાનિકા આદિ રૂપોનું નિર્માણ કરી શકવાને શું સમર્થ છે ? (ગિલ્લિ આદિ પદોનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે.)

द्विधा पर्यस्तिकाम् अपि, तद् यथा नाम कोऽपि पुरुषः एकतः पर्यङ्कं गत्वा तिष्ठेत् ? तथैव यावत् व्यकुर्वीद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा एवं द्विधा पर्यङ्कमपि ॥ सू० १ ॥

टीका—चतुर्थोद्देशके विकुर्वणा प्ररूपिता पञ्चमेऽपि तामेव विशेषरूपेण

पालथी मारकर बैठने का जैसा आकार होता है-उस विषयमें ही जानना चाहिये। (से जहानामए केइ पुरिसे एगओ पलियंकं काउं चिट्ठेज्जा ?) हे भदन्त! जैसे कोई मनुष्य एक तरफ पर्यङ्कासन से बैठता है इसी प्रकारके आकारमें विक्रिया शक्तिसे अपने शरीरके आकारको निष्पन्न कर क्या भावितात्मा अनगार आकाशमें ऊँचे उड सकता है ? (तं चेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पलियंकंपि) हे गौतम! इस प्रकार से वह आकार निष्पन्न कर भावितात्मा अनगार ऊँचे आकाश में उड सकता है ? यावत् इस विषय में और सब कथन पहिले किये गये कथन की तरह से ही जानना चाहिये। परन्तु उस भावितात्मा अनगारने ऐसे रूपोंका निर्माण न भूतकाल में किया है, न वह वर्तमान कालमें ऐसे रूपोंका निर्माण करता है ओर न भविष्यत् कालमें ऐसे रूपोंका वह निर्माण करेगा ही यह तो केवल इस तरह के रूपोंको निर्माण करनेकी उसकी शक्तिका प्रदर्शन किया गया है। इसी तरह से दोनों तरफ दो पर्यङ्कासनों से बैठकर निष्पन्न हुए आकार के विषयमें भी जानना चाहिये।

टीकार्थ—चतुर्थ उद्देशकमें विकुर्वणा की प्ररूपणा हुई है, इस

(से जहानामए केइ पुरिसे एगओ पलियंकं काउं चिट्ठेज्जा, ઇત્યાદિ ?) હે ભદન્ત! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ એક તરફ પર્યંકાસન વાળીને બેસે છે, એવી રીતે એક તરફ પર્યંકાસન વાળીને બેઠેલા પુરુષ આકારનું પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણુગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડવાને સમર્થ છે? (तं चेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा, एवं दुहओ पलियंकं पि) હે ગૌતમ! એવા આકારનું નિર્માણ કરીને તે ભાવિતાત્મા અણુગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે. આ વિષયને લગતા બીજાં પ્રશ્નોત્તરો આગળ મુજબ જ સમજવા. પરન્તુ તે ભાવિતાત્મા અણુગારે એવાં વૈક્રિય રૂપોનું ભૂતકાળમાં કદી પણ નિર્માણ કર્યું નથી, વર્તમાનમાં પણ એવાં રૂપોનું નિર્માણ કરતા નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ એવાં રૂપોનું નિર્માણ કરશે નહીં. એ પ્રકારનાં રૂપોનું નિર્માણ કરવાની શક્તિ તેઓમાં રહેલી છે, એટલું બતાવવાને માટે જ આ કથન કરવામાં આવ્યું છે. બન્ને તરફ પર્યંકાસન વાળીને બે પર્યંકાસનોથી બેઠલા પુરુષરૂપોના વિષયમાં પણ એજ પ્રમાણે સમજવું.

ટીકાર્થ–ચોથા ઉદ્દેશકમાં વિકુર્વણાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ પાંચમાં ઉદ્દેશ-

निरूपयितुं प्रस्तौति–'अणगारेणं भंते'! इत्यादि। गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए' बाह्यान् 'पोग्गले' पुद्गलान् 'अपरियाइत्ता' अपर्यादाय अपरिगृह्य 'एगं महं' एकं महत् विशालं 'इत्थीरूवं वा' स्त्रीरूपं वा, 'जाव–संदमाणिय रूवं वा' यावत्–स्यन्दमानिका रूपं वाहनविशेषरूपं वा 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम्? 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् यावत् करणात् पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लिथिल्लि–शिबिकारूपं वा' इति संग्राह्यम्, भगवान् आह–'नो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम!

पंचम उद्देशक में उसी विकुर्वणा को विशेषरूपसे निरूपण करनेके लिये कथन किया जा रहा है। गौतमस्वामी प्रभु से पूछ रहे हैं कि 'भावियप्पा अणगारे णं भंते' हे भदन्त! भावितात्मा अनगार 'बाहिरए पोग्गले' बाह्य पुद्गलों को वैक्रिय शरीरके पुद्गलों को, 'अपरियाइत्ता' ग्रहण नहीं करके 'एगं महं' एक विशाल 'इत्थीरूवं वा, स्त्री रूपको अथवा 'जाव संदमाणियरूवं वा' यावत् स्यन्दमानिका के रूपको विउव्वित्तए' विकुर्वित करने के लिये 'पभू' समर्थ है क्या? यहां जो यावत् पद आया है–उससे 'पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लि, थिल्लि–शिबिकारूपं वा, इन पहिले कहे गये पदोंका ग्रहण हुआ है। प्रश्नकार का अभिप्राय ऐसा है कि भावितात्मा अनगार वैक्रिय शरीर के पुद्गलों को ग्रहण न करे और स्त्री आदि के रूपों का वह निर्माण करके क्या ऐसा हो सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं

કમાં પણ વિકુર્વણાનું વિશેષ નિરૂપણ કરવાને માટે નીચેનાં સૂત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.

પ્રશ્ન—'भावियप्पा अणगारेणं भंते!' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता' બાહ્ય પુદ્ગલોને (વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને) ગ્રહણ કર્યા વિના 'एगं महं' એક વિશાળ 'इत्थीरूवं वा' સ્ત્રીરૂપની અથવા 'जाव संदमाणिय रूवं वा' સ્યન્દમાનિકા પર્યન્તના રૂપોની 'विकुव्वित्तए पभू?' વિકુર્વણા કરી શકવાને શું સમર્થ છે?

આ સૂત્રમાં જે 'जाव' (યાવત્) પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા 'पुरुषरूपं वा, यानरूपं वा, हस्तिरूपं वा, गिल्लि थिल्लि, शिबिका रूपं वा' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–ભાવિયાત્મા અણગાર, વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલો ને ગ્રહણ ન કરે તો પણ શું એક વિશાળ સ્ત્રીરૂપ, અથવા પુરુષરૂપ, અથવા અશ્વરૂપ, અથવા હસ્તિરૂપ, અથવા ગિલ્લિ, થિલ્લિ, શિબિકા, સ્યન્દમાનિકા આદિ રૂપોનું નિર્માણ કરી શકવાને શું સમર્થ છે? (ગિલ્લિ આદિ પદોનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે.)

नागमर्थः समर्थः नैवं भवितुमर्हति एतावता बाह्यपुद्‌गलग्रहणमन्तरा स्त्र्यादि रूपं विकुर्वितुं न समर्थः, गौतमः पुनः पृच्छति 'अणगारेणं भंते!' हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यान् पुद्‌गलान् 'परियाइत्ता' पर्यादाय परिगृह्य 'एगं महं' एकं महत् 'इत्थीरूवं वा' स्त्रीरूपं वा 'जाव-संदमाणिय रूवं वा' यावत्-स्यन्दमानिकारूपं वा 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणया निष्पादयितुं 'पभू' प्रभुः समर्थः! किम्। यावत्करणात्-उपर्युक्तं पुरुषादिरूपं संग्राह्यम्। भगवानाह-हंता, पभू' हे गौतम! हन्त प्रभुः समर्थः! गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइयाइं' कियन्ति

'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् वैक्रियपुद्गलों को ग्रहण किये विना भावितात्मा अनगार ऐसा किसी तरह नहीं कर सकता है। गौतम पुनःप्रभु से पूछते हैं कि (भावियप्पा अणगारे णं भंते!') हे भदन्त भावितात्मा अनगार 'बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता' बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके 'एगं महं' एक विशाल 'इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए पभू' स्त्री रूपको अथवा यावत् स्यन्दमानिका के रूपको विकुर्वित करने के लिये समर्थ है क्या? 'हंता पभू' इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-हां गौतम भावितात्मा अनगार इस स्थिति में ऐसा करने के लिये समर्थ है। विक्रियाशक्ति से रूपों को निष्पादन करना इसका नाम विकुर्वणा है। यहां पर भी 'यावत्' शब्द के पाठ से उपर्युक्त पुरुषादिरूपोंका ग्रहण हुआ है। पुनः गौतम प्रभु से पूछते हैं कि 'भावियप्पा अणगारे

ઉત્તર—'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ ! એવું સંભવી શકતું નથી. એટલે કે વૈક્રિય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના ભાવિતાત્મા અણગાર એવું કરી શકતો નથી

પ્રશ્ન—'भावियप्पा अणगारेणं भंते' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता' બાહ્ય પુગદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને 'एगं महं' એક મહા 'इत्थीरूवं वा जाव संदमाणियरूवं वा विउव्वित्तए पभू?' સ્ત્રી રૂપને અથવા પુરુષાદિ સ્યન્દમાનિક પર્યન્તના રૂપોને વિકુર્વિત કરવાને શું સમર્થ છે?

ઉત્તર—'हंता पभू' હા, ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્યપુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને એવી વિકુર્વણા કરી શકે છે.

'વિકુર્વણા' કરવી એટલે વૈક્રિય શક્તિથી રૂપોનું નિર્માણ કરવું. અહીં પણ 'जाव' (યાવત્) પદથી ઉપરોક્ત પુરુષાદિ રૂપો ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે.

कियत्संख्यकानि 'इत्थिरूवाइं' स्त्रीरूपाणि 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुं विकुर्वणया निष्पादयितुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः ?

भगवानाह—'गोयमा ! से जहा' इत्यादि। हे गौतम ! तद्यथा 'नामए' नाम इति वाक्यालङ्कारे 'जुवइं जुवाणे' युवतिं कश्चिद् युवा 'हत्थेणं हत्थे' हस्तेन हस्ते 'गेण्हेज्जा' गृह्णीयात् संसक्ताङ्गुलितया संलग्नः स्यात्, यथा वा 'चक्कस्सनाभी' चक्रस्य नाभिः मध्यवर्तिकाष्ठम् 'अरगाउत्ता सिया' अरकायुक्ता अरकाभिः सम्बद्धा स्यात् 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारे वि भावियप्पा' अनगारोऽपि भावितात्मा 'वेउव्वियसमुग्घाएणं' वैक्रियसमुद्घातेन 'समोहणइ' समवहन्ति समवहतो भवति 'जाव-पभूणं गोयमा !' हे गौतम ! यावत्-प्रभुः

णं भंते' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार 'केवइयाइं' कितने कितनी संख्यावाले 'इत्थिरूवाइं' स्त्रीरूपों को 'विउव्वित्तए पभू' विकुर्वित करने के लिये विकुर्वणा से निष्पन्न करने के लिये समर्थ है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'से जहा नामए जुवाणे' जैसे कोई एक पुरुष 'जुवइं युवती स्त्री को 'हत्थेणं' अपने हाथ से 'हत्थे' हाथ में पकड़लेता है अर्थात् परस्पर भिन्न होने पर भी जब वे आपसमें संलग्न होते हैं तो ऐसे मालूम होते हैं कि ये दोनों एक हैं, इसी तरह 'चक्कस्सनाभी' चक्र-पहियों का जो मध्यवर्ती काष्ठ होता है वह 'अरगा उत्तासीया' अरकों से पहिये में लगे हुए काष्ठों से जैसे सम्बन्ध रहा करता है 'एवामेव इसीतरहसे 'भावियप्पा अणगारे वि' भावितात्मा अनगार भी 'वेउव्वियसमुग्घाएणं' वैक्रिय-समुद्घात से 'समोहणइ' अपने आत्मप्रदेशों को समवहत-युक्त करता

પ્રશ્ન—'भावियप्पा अणगारे णं भंते ! હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'केवइयाइं इत्थिरूवाइं विउव्वित्तए पभू? તેની વિકુર્વણા શક્તિથી કેટલાં સ્ત્રી રૂપોનું નિર્માણ કરી શકવાને સમર્થ છે ? મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે-'से जहा नामए जुवाणे' જેવી રીતે કોઇ એક પુરુષ 'जुवइं' કોઇ સ્ત્રીને 'हत्थेणं' તેના હાથથી 'हत्थे' પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે (એટલે કે પરસ્પર ભિન્ન હોવા છતાં પણ જ્યારે તેઓ આપસમાં સંલગ્ન થઇ જાય છે ત્યારે એવું લાગે છે કે બન્ને એકજ છે), જેવી રીતે 'चक्कस्सनाभी अरगा उत्तासिया' ચક્રની નાભી ચક્રના આરાઓને એકદમ લાગેલ રાખવાને સમર્થ હોયછે, એવી રીતે 'भावियप्पा अणगारे वि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ' જ્યારે ભાવિતાત્મા અણુગાર વૈક્રિય

समर्थः खलु 'अणगारेणं' अनगारः 'भावियप्पा' भावितात्मा, यावत्पदेन 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव-रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडेइ, अहासुहुमे पोग्गले परियाइइ, दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घायेणं समोहणइ' इति संग्राह्यम्, 'संख्येयानि योजनानि दण्डं निःसृजति, तद्रत्नानां यावत्-रिष्टानाम् यथाबादरान् पुद्गलान् परिशातयति, यथा सूक्ष्मान् पुद्गलान् पर्याद्त्ते, द्वितीयमपि (वारं) वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति'। 'केवलकप्पं' केवलकल्पम् 'जंबुद्दीवं दीवं' जम्बूद्वीपं द्वीपम् 'बहूहिं' बहुभिः अनेकैः 'इत्थिरूवेहिं' स्त्रीरूपैः 'आइण्णं' आकीर्णं व्याप्तम् 'विइकिण्णं' व्यतिकीर्णं समन्तात् व्याप्तं कर्तुं समर्थः किम्। अवशिष्टभागं सूचयन्नाह जाव ति' यावत् इति, यावत्करणात् -'उवत्थडं, संथडं फुडं, अवगाढावगाढं करेत्तए, अदुत्तरं च णं गोयमा! पभू अणगारेणं भावियप्पा, तिरियम-

है 'जाव' यावत् वह 'भावियप्पा अणगारे णं' भावितात्मा अनगार 'गोयमा' हे गौतम! केवलकप्पं' समस्त 'जंबुद्दीवं दीवं' जम्बूद्वीप नामके द्वीपको 'बहूहिं इत्थीरूवेहिं' विकुर्वित उन अनेक स्त्रीरूपोंसे 'आइण्णं' आकीर्ण 'वितिकिण्णं' व्यतिकोर्ण करनेके लिये 'पभू' समर्थ है। यहां यावत्पद से 'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले, परिसाडेइ, अहासुहुमे पोग्गले परियाइइ, दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ' यह पीछे कहा गया पाठ ग्रहण किया गया है। इसका अर्थ वहीं पर लिखा है। 'विइकिण्णं' जाव' के साथ जो यह 'यावत्' पद आया है उसके द्वारा 'उवत्थडं संथडं, फुडं अवगाढावगाढं करेत्तए, अदुत्तरं च णं गोयमा! पभू

સમુદ્ઘાતથી પોતાના આત્મપ્રદેશોને યુક્ત કરે છે ત્યારે 'जाव भावियप्पा अणगारेणं' તે ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं बहूहिं इत्थिरूवेहिं' તે વિકુર્વિત અનેક સ્ત્રીરૂપોથી સમસ્ત જંબૂદ્વીપને 'आइण्णं वितिकिण्णं' આકીર્ણ તથા વ્યતિકીર્ણ કરવાને 'पभू' સમર્થ બને છે. અહીં 'યાવત્' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે-'संखेज्जाइं जोयणाइं दंडं निस्सरइ, तं रयणाणं जाव रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले, परिसाडेइ, अहासुहुमे पोग्गले, परियाइइ, दोच्चंपि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ' તેનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે.
विइकिण्णं जाव' ની સાથે જે 'जाव' યાવત પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો સૂત્ર પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે-'उवत्थडं, संथडं, फुडं, अवगाढावगाढं करेत्तए, अदुत्तरं च

संखेज्जे दीवसमुद्दे बहूहिं इत्थिरूवेहिं आइण्णे, वितिकिण्णे, उवत्थडे, संथडे, फुडे, अवगाढावगाढे करेत्तए' इति संग्राह्यम्, 'उपस्तीर्णम्, संस्तीर्णम्, स्पृष्टम्, अवगाढावगाढं कर्तुम्, अथोत्तरञ्च प्रभुः गौतम ! अनगारः खलु भावितात्मा तिर्यगसंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् बहुभिः स्त्रीरूपं आकीर्णान्, उपस्तीर्णान्, संस्तीर्णान्, स्पृष्टान्, अवगाढावगाढान् कर्तुम्,' भावितात्मनोऽनगारस्य सामर्थ्यमात्रमेतद् वर्णितमित्याह-'एसणं गोयमा !' इत्यादि । हे गौतम ! एष खलु 'भाविअप्पणो' भावितात्मनः 'अणगारस्स' अनगारस्य 'अयमेयारूवे' अयमेतद्रूपः उपरिवर्णितस्वरूपः 'विसए' विषयः 'विसयमेत्ते बुइए' विषयमात्रम् उक्तम् कथितम् 'णो चेव णं' नो चैव खलु, 'संपत्तीए' संपत्त्या व्यवहारे यथोक्तार्थसंपादनेन 'विउव्विसु वा' व्यकुर्वद् वा व्यकुर्वीद् वा,

---

अणगारे णं भावियप्पा, तिरियमसंखेज्जे, दीवसमुद्दे, बहूहिं इत्थिरूवेहिं आइण्णे, वितिकिण्णे उवत्थडे, संथडे, फुडे, अवगाढावगाढे करेत्तए' यह पीछे कहा गया पाठ संग्रहीत हुआ है । ऐसा जो भावितात्मा अनगार के विषय में कहा गया है सो यह उसकी शक्तिमात्र का प्रदर्शन के लिये ही कहा गया है । यही बात 'एस णं गोयमा ! अणगारस्स भावियप्पणो अणगारस्स अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते बुइए' इस सूत्रपाठ द्वारा समझाई गई है । अर्थात् हे गौतम ! भावितात्मा अनगार का जो यह ऊपर वर्णितरूप से विषय कहा गया है वह केवल विषय मात्र रूपसेही कहा गया है 'णो चेव णं संपत्तीए' वह भावितात्मा अनगार व्यवहार में इस प्रकारकी प्रवृत्ती करता है इसरूपसे नहीं कहा गया है

णं गोयमा ! पभू अणगारेणं भावियप्पा, तिरियमसंखेज्जे, दीवसमुद्दे, बहूहिं इत्थिरूवेहिं आइण्णे, वितिकिण्णे, उवत्थडे, संथडे, फुडे, अवगाढावगाढे करेत्तए' આ સૂત્રપાઠનો અર્થ પણ દેવોની વિકુર્વણાના પ્રકરણમાં આપવામાં આવ્યો છે. ભાવિતાત્મા અણગારની વિકુર્વણા શકિતનું આજે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તે તેમની શકિત દર્શાવવા માટે જ કરવામાં આવ્યું છે. ખરેખર તો ત્રણે કાળમાં કદી પણ તેઓ એવી વિકુર્વણા કરતા નથી. એજ વાતનું સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રતિપાદન કર્યું છે. 'एसणं गोयमा ! अणगारस्स भावियप्पणो अणगारस्स अयमेयारूवे विसए विसयमेत्ते बुइए' હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણુગારની વિકુર્વણા શકિતનું જે ઉપર પ્રમાણેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે માત્ર તેમની શકિત બતાવવાને માટે જ કરવામાં આવેલ છે, 'णो चेव णं संपत्तीए' પણ તે ભવિતાત્મા અણગાર વ્યવહારમાં એવી પ્રવૃત્તિ કરે છે, એમ કહેવાનો આશય નથી. 'विउव्विसु वा, विउ-

'विउर्व्विति वा' विकुर्वति वा, 'विउव्विस्संति वा' विकुर्विष्यति वा कदाचित्, एवंपरिवाडीए' एवं परिपाटया उक्तरीत्या 'णेयव्वं' ज्ञातव्यम् 'जाव-संद-माणिआ' यावत् स्यन्दमानिका, यावत्करणात् पुरुषरूपैः, हस्तिरूपैः, गिल्लि-थिल्लि-शिबिकारूपैः, इति संग्राह्यम् । गौतमःपुनः पृच्छति-'से जहा नामए'

क्यों कि-'विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा' न तो उसने भूतकाल में कभी ऐसी विकुर्वणा की है, न वर्तमान में वह ऐसी विकुर्वणा करता है और न वह भविष्यत कालमें भी ऐसी विकुर्वणा करेगा ही। 'एवं परिवाडीए नेयव्वं' इस प्रकार उक्तरीति से यह कथन जानना चाहिये। तात्पर्य कहने का यह है कि भावितात्मा अनगारने अपनी विक्रिया से इस प्रकार के अनेकरूपो को बनाकर केवलिकल्प इसजंबूद्वीप को पूर्णरूप से भरदिया हो ऐसी बात त्रिकाल में कभी भी हुई तो नहीं है-परन्तु यदि वह ऐसे२ रूप बनाकर पूरे जंबूद्वीप को भरना चाहे तो भर सकता है ऐसी उसमें शक्ति मौजूद अवश्य है परन्तु आजतक किसी भि कालमें उसने अपनी इस शक्तिका उपयोग नहीं किया है-न वर्तमान में करता है और न आगे भी वह ऐसा करेगा ही ऐसा जानना चाहिये। 'जाव संदमाणिया' इसी प्रकारका कथन स्यन्दमानिका के विकुर्वित-रूपों तक जानना चाहिये। यहां जो यह 'यावत्' पद आया है उससे 'पुरुषरूप, यानरूप, हस्तिरूप, गिल्लिरूप, थिल्लिरूप, शिबिकारूप'

व्विंति वा, विउव्विस्संति वा' ખરેખર તો તેમણે ભૂતકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. 'एवं परिवाडीए नेयव्वं' એ પ્રકારની પરંપરા છે, એમ સમજવું. ઉપર્યુક્ત સમસ્ત કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

ભાવિતાત્મા અણુગારે પોતાની વિક્રિયા દ્વારા આ પ્રકારનાં અનેક રૂપોનું નિર્માણ કરીને આ જંબૂદ્વીપને પૂરે પૂરો ભરી દીધો હોય એવું ત્રણે કાળમાં કદી બન્યું નથી. પણ જો તે ધારે તો એવાં રૂપો બનાવીને સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તે રૂપોથી ભરી દેવાને અવશ્ય શકિતમાન છે. પણ તેણે ભૂતકાળમાં કદી પણ તેની તે શકિતનો ઉપયોગ કર્યો નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે નહીં. 'जाव संदमाणिया' સ્ત્રીરૂપોની વિકુર્વણાના વિષયમાં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે પુરુષરૂપો, યાનરૂપો, હસ્તિરૂપો, ગિલ્લિરૂપો, થિલ્લિરૂપો, શિબિકા રૂપો અને સ્યન્દમાનિકા રૂપોના વિષયમાં પણ સમજવું.

इत्यादि । हे भदन्त! तद्यथा नाम 'केइपुरिसे' कोऽपि पुरुषः 'असि-चम्मपाय' असिचर्मपात्रं तत्र असिःखड्गः चर्मपात्रम् 'ढाल-इति भाषायां प्रसिद्धम्' ते 'गहाय' गृहीत्वा 'गच्छेज्जा' गच्छेत् 'एवामेव' एवमेव 'अणगारे वि भावियप्पा' अनगारोऽपि भावितात्मा 'असि-चम्मपायहत्थ-किच्च गएणं' असि-चर्मपात्र-हस्ते कृत्यगतेन असिश्च चर्मपात्रश्चेति असिचर्मपात्रं हस्तेकृत्वा गतः असिचर्म-पात्रहस्तेकृत्यगतस्तेन वैक्रियक्रियया निष्पादितवैक्रियखड्गकोशादिधारि पुरुषाकारेण 'अप्पाणेणं' आत्मना स्वस्वरूपेण 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'वेहासं' विहायसि आकाशे किम् 'उप्पइज्जा' उत्पतेत् ? उड्डीयेत ? भगवानाह 'हंता, उप्पइज्जा' हन्त, उत्पतेत्, अर्थात् हे गौतम ! स भावितात्मा वैक्रियखड्गादि धारिपुरुषाकारः सन् आकाशे अवश्यमुत्पतितुं समर्थो भवति । गौतमः पुनः

इन सबरूपोंका ग्रहण किया गया है । अब गौतम प्रभु से पूछते हैं कि-'से जहानामए' हे भदन्त ! जैसे 'केइ पुरिसे' कोई पुरुष, 'असिचम्मपायं' असि-तलवार एवं चर्मपात्र-ढालको 'गहाय' लेकरके 'गच्छेज्जा' चलता है 'एवामेव' इसी तरहसे 'अणगारे वि भावियप्पा भावितात्मा अनगार भी 'असीचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं असि और चर्मपात्र को हाथ में करके गये हुए अर्थात्-वैक्रियक्रिया से निष्पादित किये गये विक्रियारूप खड्ग कोश आदि को धारण करने वाले पुरुष के आकार हुए अपने निजस्वरूपसे 'उड्ढं वेहायसं' ऊँचे आकाश में क्या 'उप्पइज्जा' उड़ सकता है ? उस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि-'हंता उप्पइज्जा' हां गौतम ! उड़ सकता है अर्थात् भावितात्मा अनगार वैक्रियखड्गधारी पुरुष के आकार में होकर आकाश में अवश्य उड़ सकता है । गौतमस्वामी प्रभु से

प्रश्न—'से जहानामए केइ पुरिसे' હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ 'असिचम्मपायं' તલવાર અને ચર્મપાત્ર (ઢાલ)ને 'गहाय' લઇને 'गच्छेज्जा' ચાલે છે, 'एवामेव' એજ પ્રમાણે 'अणगारे वि भावियप्पा असिचम्मपायहत्थ-किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पइज्जा?' પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી નિર્માણ કરેલા તલવાર અને ઢાલને ધારણ કરનારા વૈક્રિય પુરુષ રૂપનું નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઉંચે ઉડી શકવાને સમર્થ છે ? ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-'हंता, उप्पइज्जा' હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર વૈક્રિય ખડગ આદિ ધારી પુરુષરૂપે આકાશમાં અવશ્ય ઉડી શકે છે.

'विउव्विंति वा' विकुर्वंति वा, 'विउव्विस्संति वा' विकुर्विष्यति वा कदाचित्, एवंपरिवाडीए' एवं परिपाट्या उक्तरीत्या 'णेयव्वं' ज्ञातव्यम् 'जाव-संद-माणिआ' यावत् स्यन्दमानिका, यावत्करणात् पुरुषरूपैः, हस्तिरूपैः, गिल्लि-थिल्लि-शिबिकारूपैः, इति संग्राह्याम् । गौतमःपुनः पृच्छति-'से जहा नामए'

क्यों कि-'विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा' न तो उसने भूतकाल में कभी ऐसी विकुर्वणा की है, न वर्तमान में वह ऐसी विकुर्वणा करता है और न वह भविष्यत कालमें भी ऐसी विकुर्वणा करेगा ही। 'एवं परिवाडीए नेयव्वं' इस प्रकार उक्तरीति से यह कथन जानना चाहिये। तात्पर्य कहने का यह है कि भावि-तात्मा अनगारने अपनी विक्रिया से इस प्रकार के अनेकरूपो को बनाकर केवलिकल्प इसजंबूद्वीप को पूर्णरूप से भरदिया हो ऐसी बात त्रिकाल में कभी भी हुई तो नहीं है-परन्तु यदि वह ऐसे२ रूप बनाकर पूरे जंबूद्वीप को भरना चाहे तो भर सकता है ऐसी उसमें शक्ति मौजूद अवश्य है परन्तु आजतक किसी भि कालमें उसने अपनी इस शक्तिका उपयोग नहीं किया है-न वर्तमान में करता है और न आगे भी वह ऐसा करेगा ही ऐसा जानना चाहिये। 'जाव संदमाणिया' इसी प्रकारका कथन स्यन्दमानिका के विकुर्वित-रूपों तक जानना चाहिये। यहां जो यह 'यावत्' पद आया है उससे 'पुरुषरूप, यानरूप, हस्तिरूप, गिल्लिरूप, थिल्लिरूप, शिबिकारूप'

व्वंति वा, विउव्विस्संति वा' ખરેખર તો તેમણે ભૂતકાળમાં કદી પણ એવી વિકુર્વણા કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. 'एवं परिवाडीए नेयव्वं' એ પ્રકારની પરંપરા છે, એમ સમજવું. ઉપર્યુક્ત સમસ્ત કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

ભાવિતાત્મા અણુગારે પોતાની વિક્રિયા દ્વારા આ પ્રકારનાં અનેક રૂપોનું નિર્માણ કરીને આ જંબૂદ્વીપને પૂરે પૂરો ભરી દીધો હોય એવું ત્રણે કાળમાં કદી બન્યું નથી. પણ જો તે ધારે તો એવાં રૂપો બનાવીને સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તે રૂપોથી ભરી દેવાને અવશ્ય શક્તિમાન છે. પણ તેણે ભૂતકાળમાં કદી પણ તેની તે શક્તિનો ઉપયોગ કર્યો નથી, વર્તમાનમાં કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં કરશે નહીં. 'जाव संदमाणिया' સ્ત્રીરૂપોની વિકુર્વણાના વિષયમાં જે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે પુરુષરૂપો, યાનરૂપો, હસ્તિરૂપો, ગિલ્લિરૂપો, થિલ્લિરૂપો, શિબિકા રૂપો અને સ્યન્દમાનિકા રૂપોના વિષયમાં પણ સમજવું.

'विउव्विस्सति वा' विकुर्विष्यति वा। गौतमः पुनः पृच्छति-'से जहानामए' इत्यादि। हे भदन्त ! तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कोऽपि पुरुषः कश्चिदेकः पुरुषः 'एगओ पडागं' एकतः पताकां 'काउं' कृत्वा हस्तेन एकपार्श्वध्वज-युक्तपताकां धृत्वा 'गच्छेज्जा' गच्छेत् गतिं कुर्यात् करोति वा 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारे वि' अनगारोऽपि 'भावियप्पा' भावितात्मा 'एगओ पडागा हत्थ किच्चगएणं' एकतः पताकाहस्तेकृत्यगतेन एकपार्श्वस्थितध्वज-युक्तपताकाधारिपुरुषाकारेण 'अप्पाणेणं' आत्मना वैक्रियस्व स्वरूपेण 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'वेहायसं' विहायसि आकाशे 'उप्पएज्जा' उत्पतेत् ? भगवानाह-'हंता,

और ढाल धारण कर रखी है ऐसे इतने रूपोंको विकुर्वणा शक्तिसे निष्पन्न कर सकता है कि जिससे वह समस्त जंबूद्वीपको आकीर्ण (व्याप्त) व्याकीर्ण-(विशेष व्याप्त) कर सकता है परन्तु ऐसा आज-तक उसने किया नहीं है, न वर्तमान में करता है और न भविष्यत् कालमें ही वह ऐसा करेगा-यह तो उसकी शक्ति मात्रका प्रदर्शन किया है। यदि वह चाहे तो ऐसा कर सकता है-ऐसी शक्ति उसमें है। अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि 'से जहा नामए' जैसे 'केइ पुरिसे' कोई पुरुष 'एगओ पडागं' हाथ से एक पार्श्वमें ध्वज-युक्त पताका को 'काउं' पकड करके 'गच्छेज्जा' जाता है चलता है, 'एवामेव' इसी तरह 'भावियप्पा अणगारे वि' भावितात्मा अनगार भी (एगओ पडागा हत्थकिच्चगएणं-अप्पाणेणं' एकपार्श्वमें स्थित ध्वजा से युक्त पताकाको धारण किये हुए पुरुष के आकार वाले अपने वैक्रिय स्वरूप से क्या 'उड्ढं वेहायसं' ऊँचे आकाश में 'उप्पएज्जा'

અને ઢાલ ધારણ કરનારા એટલાં બધાં વૈક્રિય પુરુષરૂપોનું નિર્માણ કરી શકે છે કે તે રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને આકીર્ણ (વ્યાપ્ત), અને વ્યાકીર્ણ (વિશેષ વ્યાપ્ત) કરી શકે છે. પણ એવું આજ સુધી કદી પણ તેણે કર્યું નથી, વર્તમાનમાં પણ એવી વિકુર્વણા તે કરતા નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં. તેની શક્તિનું પ્રદર્શન કરવાના આશયથી જ સૂત્રકારે ઉપરનું કથન કર્યું છે, જો તે ધારે તો એવી વિકુર્વણા કરવાની શક્તિ તેનામાં અવશ્ય છે

પ્રશ્ન—'से जहानामए केइ पुरिसे' હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ 'एगओ पडागं' એક ધ્વજયુક્ત પતાકાને હાથમાં 'काउं' પકડીને 'गच्छेज्जा' ચાલે છે, 'एवामेव' એવી રીતે 'भावियप्पा अणगारे वि एगओ पडागा हत्थकिच्च गएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?' એક બાજુએ ધ્વજયુક્ત પતાકા

पृच्छति-'अणगारे णं भंते ! इत्यादि । हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइआइं' कियन्ति कियत्संख्यकानि 'असि-चम्महत्थकिच्च गयाइं' असि-चर्मपात्रहस्तेकृत्यगतानि हस्तधृतखड्गादिविशिष्टानि 'रूवाइं' रूपाणि 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम् विकुर्वणया निष्पादयितुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् ? भगवान् उत्तरयति-'से जहानामए' इत्यादि। हे गौतम ! तद्यथा नाम कश्चिद् 'जुवाणे' युवा 'जुवइं' युवतिं 'हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा' हस्तेन हस्ते गृह्णीयात् युवत्या सह संसक्ताङ्गुलितया संलग्नो भवेत् 'तंचेव जाव'तच्चैव यावत् सर्वं पूर्ववदेव बोध्यम्, 'विउव्विसु वा' व्यकुर्वद् वा, 'विउव्वतिवा' विकुर्वति वा

पुनः प्रश्न करते हैं कि 'भावियप्पा अणगारे णं भंते !' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार 'केवइयाइं कितने 'असिचम्महत्थकिच्चगयाइं' हाथों में धारणकर रखी है तलवार और ढाल जिन्होंने ऐसे 'रूवाइं' रूपोंको 'विउव्वित्तए' वैक्रियसमुद्घात द्वारा बनाने के लिये 'पभू' समर्थ है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं 'से जहा नामए' इत्यादि-जैसे 'जुवाणे' कोई युवा पुरुष 'जुवइं' युवती स्त्रीको 'हत्थेणं' हाथसे 'हत्थे' हाथमें 'गेण्हेज्जा' पकड़ लेता है अर्थात् उस युवती को पकड़ने में जैसे युवा पुरुषको किसी भी प्रकार से परिश्रम आदि नहीं पडता है और युवति के साथ जैसे वह संलग्न हुआ सा प्रतीत होता है इसी तरह से 'तं चेव जाव-विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा, यहां पर सब कथन पहिले की तरह से ही जानना चाहिये-अर्थात्-भावितात्मा अनगार हाथों में जिन्होंने तलवार

प्रश्न—भावियप्पा अणगारेणं भंते ! હે ભદન્ત ભાવિતાત્મા અણગાર, 'केवइयाइं असिचम्महत्थकिच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए पभू' વૈક્રિય સમુદ્‌ઘાત દ્વારા કેટલાં તલવાર અને ઢાલને ધારણ કરનારા વૈક્રિયપુરુષ રૂપોનું નિર્માણ કરી શકવાને સમર્થ છે ?

ઉત્તર—'से जहा नामए जुवाणे' જેવી રીતે કોઈ યુવાન પુરુષ 'जुवइं' કોઈ યુવતીને 'हत्थेण' હાથથી 'हत्थे गेण्हेज्जा' પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે (એટલે કે તે યુવતીને પકડી લેવામાં તે પુરુષને કોઈ ખાસ પરિશ્રમ પડતો નથી અને યુવતી ને સાથે તે સંલગ્ન થયેલો હોય એમ જ લાગે છે) 'तं चेव जाव विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा', ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન આગળ મુજબ જ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાવિતાત્મા અણગાર પોતાની વિકુર્વણા શક્તિથી, તલવાર

'विउव्विस्सति वा' विकुर्विष्यति वा। गौतमः पुनः पृच्छति-'से जहानामए' इत्यादि । हे भदन्त ! तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कोऽपि पुरुषः कश्चिदेकः पुरुषः 'एगओ पडागं' एकतः पताकां 'काउं' कृत्वा हस्तेन एकपार्श्वध्वज-युक्तपताकां धृत्वा 'गच्छेज्जा' गच्छेत् गतिं कुर्यात् करोति वा 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारे वि' अनगारोऽपि 'भावियप्पा' भावितात्मा 'एगओ पडागा हत्थ किच्चगएणं' एकतः पताकाहस्तेकृत्यगतेन एकपार्श्वस्थितध्वज-युक्तपताकाधारिपुरुषाकारेण 'अप्पाणेणं' आत्मना वैक्रियस्व स्वरूपेण 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'वेहायसं' विहायसि आकाशे 'उप्पएज्जा' उत्पतेत् ? भगवानाह-'हंता,

और ढाल धारण कर रखी है ऐसे इतने रूपोंको विकुर्वणा शक्तिसे निष्पन्न कर सकता है कि जिससे वह समस्त जंबूद्वीपको आकीर्ण (व्याप्त) व्याकीर्ण-(विशेष व्याप्त) कर सकता है परन्तु ऐसा आज-तक उसने किया नहीं है, न वर्तमान में करता है और न भविष्यत् कालमें ही वह ऐसा करेगा-यह तो उसकी शक्ति मात्रका प्रदर्शन किया है । यदि वह चाहे तो ऐसा कर सकता है-ऐसी शक्ति उसमें है । अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि 'से जहा नामए' जैसे 'केइ पुरिसे' कोई पुरुष 'एगओ पडागं' हाथ से एक पार्श्व में ध्वज-युक्त पताका को 'काउं' पकड करके 'गच्छेज्जा' जाता है चलता है, 'एवामेव' इसी तरह 'भावियप्पा अणगारे वि' भावितात्मा अनगार भी (एगओ पडागा हत्थकिच्चगएणं-अप्पाणेणं' एकपार्श्व में स्थित ध्वजा से युक्त पताकाको धारण किये हुए पुरुष के आकार वाले अपने वैक्रिय स्वरूप से क्या 'उड्ढं वेहायसं' ऊँचे आकाश में 'उप्पएज्जा'

અને ઢાલ ધારણ કરનારા એટલાં બધાં વૈક્રિય પુરુષરૂપોનું નિર્માણ કરી શકે છે કે તે રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને આકીર્ણ (વ્યાપ્ત), અને વ્યાકીર્ણ (વિશેષ વ્યાપ્ત) કરી શકે છે. પણ એવું આજ સુધી કદી પણ તેણે કર્યું નથી, વર્તમાનમાં પણ એવી વિકુર્વણા તે કરતા નથી, અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં. તેની શક્તિનું પ્રદર્શન કરવાના આશયથી જ સૂત્રકારે ઉપરનું કથન કર્યું છે, જો તે ધારે તો એવી વિકુર્વણા કરવાની શક્તિ તેનામાં અવશ્ય છે

પ્રશ્ન—'से जहानामए केइ पुरिसे' હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ 'एगओ पडागं' એક ધ્વજયુક્ત પતાકાને હાથમાં 'काउं' પકડીને 'गच्छेज्जा' ચાલે છે, 'एवामेव' એવી રીતે 'भावियप्पा अणगारे वि एगओ पडागा हत्थकिच्च गएणं अप्पाणेणं उड्ढं वेहायसं उप्पएज्जा ?' એક બાજુએ ધ્વજયુક્ત પતાકા

गोयमा ! उप्पएज्जा' हन्त, गोतम ! उत्पतेत्, हे गोतम ! अनगारः खलु भावितात्मा विकुर्वणया वैक्रियहस्तधृतैकपार्श्वस्थितध्वजयुक्तपताकाधारि पुरुषाकारस्वस्वरूपेणोर्ध्वमुत्पतितुं समर्थः गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारेणं भंते !' इत्यादि' हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइयाइं' कियन्ति कियत्संख्यकानि 'एगओ पडागा हत्थकिच्चगयाइं' एकतः पताकाहस्तकृत्यगतानि एकपार्श्वावलम्बिध्वजयुक्तपताकाधारिपुरुपाकाराणि 'रूवाइं' रूपाणि 'विउव्वित्तए पभू ?' विकुर्वितुं विकुर्वणया निष्पादयितुं प्रभुः समर्थः ? भगवानाह—'एवंचेव जाव' एवं चैव यावत् पूर्वोक्तवदेव सर्वं बोध्यम् । 'विकुव्विंसु वा' व्यकुर्वीद् वा, 'विकुव्वति वा' विकुर्वति वा

उड सकता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि-'हंता उप्पएज्जा' हां उड सकता है अर्थात् हे गौतम ! भावितात्मा अनगार अपनी विकुर्वणा शक्तिसे निष्पन्न किये गये हाथो में एक पार्श्व में स्थित ध्वजावाली पताका को धारण करनेवाले पुरुष के आकार में बने हुए अपने वैक्रिय स्वरूपसे आकाशमें ऊँचे उठ सकता है। गौत्तम पुनः प्रभुसे पूछते हैं-अणगारे णं भंते !' हे भदन्त ! अनगार जो 'भावियप्पे' भावितात्मा है 'केवइयाइं' वह कितने ऐसे 'रूवाइं' रूपों को 'एगओ पडागाहत्थकिच्चगयाइं' कि जिन्होंने एक पार्श्वमें ध्वजयुक्त पताका को धारण करनेवाले पुरुषों के जैसा अपना विक्रियाजन्य आकार बनाया है 'विउव्वित्तए पभू' बनाने के लिये समर्थ हो सकता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि हे गौतम ! 'एवं चेव जाव' इस विषयमें उत्तररूप कथन पहिले की

હાથમાં ધારણ કરી હોય એવા પુરુષ આકારના પોતાના વૈક્રિયરૂપથી, શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે?

ઉત્તર—'हंता, उप्पएज्जा' હે ગૌતમ ! (ભાવિતાત્મા અણગાર એ પ્રકારનું પોતાનું વૈક્રિયરૂપ બનાવીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते ! भावियप्पे केवइयाइं रूवाइं एगओपडागाहत्थकिच्चगयाइं विउव्वित्तए पभू ? હે ભદન્ત ! હાથમાં ધ્વજયુક્ત પતાકા ધારણ કરી હોય એવાં કેટલાં વૈક્રિય પુરુષ રૂપોનું, ભાવિતાત્મા અણગાર તેની વૈક્રિય શકિતથી નિર્માણ કરી શકે છે?

ઉત્તર—'एवं चेव' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે જ સમજવો ક્યાં સુધી તે ઉ[illegible]ત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો, તે સમજાવવા માટે કહ્યું છે કે

'विकुर्व्विस्सति वा' विकुर्विष्यति वा, 'एवं' उक्तरीत्या 'दुहओ पडागं पि' द्विधापताकामपि, 'हस्ते कृत्वा' उभयपार्श्वस्थितध्वजयुक्तपताका धारि वैक्रियपुरुषाकारस्वस्वरूपविषयकोऽपि आलापको ज्ञातव्यः। एतावता 'तद्यथा' नाम कोऽपि पुरुषः द्विधा पताकां कृत्वा गच्छेत्, एवमेव हे भदन्त! अनगारोऽपि भावितात्मा द्विधा पताकाहस्तेकृत्य गतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहाय उत्पतेत् किम्? इति गौतमस्य प्रश्नः,

तरहसे ही जानना चाहिये। विकुर्व्विसु वा, विकुव्वंति, विकुव्विस्संति वा' तात्पर्यकहने का यह है कि वह भावितात्मा ऐसे अनेक आकारों को बना सकता है कि जिनसे समस्त जंबूद्वीप वह भर सकता है परन्तु ऐसे वैक्रियरूपों को उसने आजतक कभी नहीं किया है न वर्तमान में करता है और न वह भविष्यत् कालमें ऐसे रूपोंकी विकुर्वणा ही करेगा-यह तो उसकी केवल शक्तिमात्र का प्रदर्शन करनेके लिये कहा गया है। 'एवं दुहओ पडागं पि' इसी तरह से दोनों बाजूमें पताका को धारणकरने वाले पुरुष के जैसे आकारवाले अपने वैक्रिय स्वरूप के विषय में भी समझना चाहिये। उस विषयक आलाप इस प्रकार से है-जैसे हे भदन्त! कोई पुरुष दोनों अपनी बाजुओं में पताका को लेकर चलता है-इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी क्या दोनों अपनी बाजुओं में पताका को धारण करनेवाले पुरुष के आकार जैसा अपना आकार विकुर्वित करके आकाशमें ऊँचे उड सकता है? तब प्रभु इस प्रश्नके समाधान

'विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાવિતાત્મા અણગાર એવાં અનેક પુરુષઆકારોનું નિર્માણ કરી શકે છે. અને તે આકારો વડે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે પરન્તુ એવાં વૈક્રિય રૂપોનું નિર્માણ તેણે ભૂતકાળમાં કદી કર્યું નથી, વર્તમાનકાળમાં કરતા નથી; અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં-અહીં, આ જે કથન કર્યું છે તે તેની શકિતનું પ્રદર્શન કરવાના આશયથી જ કરાયું છે 'एवं दुहओ पडागं पि' એજ પ્રમાણે બન્ને બાજુ બે પતાકાધારી વૈક્રિય પુરુષરૂપોના વિષયમાં પણ સમજવું. તેના વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનશે-હે ભદન્ત! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ પોતાની બન્ને બાજુએ પતાકા ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી રીતે બન્ને બાજુએ પતાકા ધારણ કરી હોય એવા પુરુષરૂપની વિકુર્વણા કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે? ઉત્તર-હે ગૌતમ, હા, તે

गोयमा! उप्पएज्जा' हन्त, गोतम! उत्पतेत्, हे गौतम! अनगारः खलु भावितात्मा विकुर्वणया वैक्रियहस्तगृतैकपार्श्वस्थितध्वजयुक्तपताकाधारिपुरुषाकारस्वस्वरूपेणोर्ध्वमुत्पतितुं समर्थः गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारेणं भंते!' इत्यादि' हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइयाइं' कियन्ति कियत्संख्यकानि 'एगओ पडागा हत्थकिच्चगयाइं' एकतः पताकाहस्तकृत्यगतानि एकपार्श्वावलम्बिध्वजयुक्तपताकाधारिपुरुषाकाराणि 'रूवाइं' रूपाणि 'विउव्वित्तए पभू?' विकुर्वितुं विकुर्वणया निष्पादयितुं प्रभुः समर्थः? भगवानाह—'एवंचेव जाव' एवं चैव यावत् पूर्वोक्तवदेव सर्वं बोध्यम्। 'विकुव्विसु वा' व्यकुर्वीद् वा, 'विकुव्वति वा' विकुर्वति वा

उड सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'हंता उप्पएज्जा' हां उड सकता है अर्थात् हे गौतम! भावितात्मा अनगार अपनी विकुर्वणा शक्तिसे निष्पन्न किये गये हाथों में एक पार्श्व में स्थित ध्वजावाली पताका को धारण करनेवाले पुरुष के आकार में वने हुए अपने वैक्रिय स्वरूपसे आकाशमें ऊँचे उठ सकता है। गौत्तम पुनः प्रभुसे पूछते हैं-अणगारे णं भंते!' हे भदन्त! अनगार जो 'भावियप्पे' भावितात्मा है 'केवइयाइं' वह कितने ऐसे 'रूवाइं' रूपों को 'एगओ पडागाहत्थकिच्चगयाइं' कि जिन्होंने एक पार्श्वमें ध्वजयुक्त पताका को धारण करनेवाले पुरुषों के जैसा अपना विक्रियाजन्य आकार बनाया है 'विउव्वित्तए पभू' बनाने के लिये समर्थ हो सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि हे गौतम! 'एवं चेव जाव' इस विषयमें उत्तररूप कथन पहिले की

હાથમાં ધારણ કરી હોય એવા પુરુષ આકારના પોતાના વૈક્રિયરૂપથી, શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે?

ઉત્તર—'हंता, उप्पएज्जा' હે ગૌતમ! (ભાવિતાત્મા અણુગાર એ પ્રકારનું પોતાનું વૈક્રિયરૂપ બનાવીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते! भावियप्पे केवइयाइं रूवाइं एगओपडागाहत्थकिच्चगयाइं विउव्वित्तए पभू? હે ભદન્ત! હાથમાં ધ્વજયુકત પતાકા ધારણ કરી હોય એવાં કેટલાં વૈક્રિય પુરુષ રૂપોનું, ભાવિતાત્મા અણગાર તેની વૈક્રિય શકિતથી નિર્માણ કરી શકે છે?

ઉત્તર—'एवं चेव' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ પહેલા પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે જ સમજવો. ક્યાં સુધી તે ઉત્તરનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો, તે સમજાવવા માટે કહ્યું છે કે

'विकुर्विस्सति वा' विकुर्विष्यति वा, 'एवं' उक्तरीत्या 'दुहओ पडागं पि' द्विधापताकामपि, 'हस्ते कृत्वा' उभयपार्श्वस्थितध्वजयुक्तपताकाधारि वैक्रियपुरुषाकारस्वस्वरूपविषयकोऽपि आलापको ज्ञातव्यः। एतावता 'तद्यथा' नाम कोऽपि पुरुषः द्विधा पताकां कृत्वा गच्छेत्, एवमेव हे भदन्त ! अनगारोऽपि भावितात्मा द्विधा पताकाहस्तेकृत्य गतेन आत्मना ऊर्ध्वं विहाय उत्पतेत् किम् ? इति गौतमस्य प्रश्नः,

तरहसे ही जानना चाहिये। विकुव्विसु वा, विकुव्वंति, विकुव्विस्संति वा' तात्पर्यकहने का यह है कि वह भावितात्मा ऐसे अनेक आकारों को बना सकता है कि जिनसे समस्त जंबूद्वीप वह भर सकता है परन्तु ऐसे वैक्रियरूपों को उसने आजतक कभी नहीं किया है न वर्तमान में करता है और न वह भविष्यत् कालमें ऐसे रूपोंकी विकुर्वणा ही करेगा-यह तो उसकी केवल शक्तिमात्र का प्रदर्शन करनेके लिये कहा गया है। 'एवं दुहओ पडागं पि' इसी तरह से दोनों बाजूमें पताका को धारणकरने वाले पुरुष के जैसे आकारवाले अपने वैक्रिय स्वरूप के विषय में भी समझना चाहिये। उस विषयक आलाप इस प्रकार से है-जैसे हे भदन्त ! कोई पुरुष दोनों अपनी बाजुओं में पताका को लेकर चलता है-इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी क्या दोनों अपनी बाजुओं में पताका को धारण करनेवाले पुरुष के आकार जैसा अपना आकार विकुर्वित करके आकाशमें ऊँचे उड सकता है ? तब प्रभु इस प्रश्नके समाधान

'विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભાવતાત્મા અણગાર એવાં અનેક પુરુષઆકારોનું નિર્માણ કરી શકે છે. અને તે આકારો વડે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે પરન્તુ એવાં વૈક્રિય રૂપોનું નિર્માણ તેણે ભૂતકાળમાં કદી કર્યું નથી, વર્તમાનકાળમાં કરતા નથી; અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં-અહીં, આ જે કથન કર્યું છે તે તેની શકિતનું પ્રદર્શન કરવાના આશયથી જ કરાયું છે 'एवं दुहओ पडागं पि' એજ પ્રમાણે બન્ને બાજુ બે પતાકાધારી વૈક્રિય પુરુષરૂપોના વિષયમાં પણ સમજવું. તેના વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનશે—હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ પોતાની બન્ને બાજુએ પતાકા-ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી રીતે બન્ને બાજુએ પતાકા ધારણ કરી હોય એવા પુરુષરૂપની વિકુર્વણા કરીને શું ભાવતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે ? ઉત્તર-હે ગૌતમ, હા, તે

'हन्त, गौतम ! यावत्-उत्पतेत्' इति भगवतः समाधानम् ततोऽनगारो भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति द्विधा पताकाहस्तैकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुम् प्रभुः ? इति गौतमस्यापरः प्रश्नः, 'तद्यथा नाम कश्चिद् युवा युवतिं हस्तेन हस्ते गृह्णीयात् इत्यारभ्य एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वैक्रिय समुद्घातेन समवहत्य द्विधापताकाहस्तैकृत्यगतानि बहूनि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभुः, अथ च वैक्रिय क्रियाकरणद्वारा निष्पादितैः बहुभिस्तादृशैः वैक्रियैः रूपैः केवलकल्पं जम्बूद्वीपं यावत्-अवगाढावगाढं कर्तुं प्रभुः, एवं द्वितीयवैक्रिय-समुद्घातेन निर्मितैस्तादृशैः रूपैः असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावत्-अवगाढावगाढान् कर्तुं प्रभुश्च, किन्तु हे गौतम ! अनगारस्य खलु भावितात्मनः एप

निमित्त गौतमसे कहते हैं, हे गौतम ! हां इस आकार में अपना आकार विकुर्वित करके भावितात्मा अनगार आकाशमें ऊँचे उड सकता है। अब पुनः इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त ! ऐसे कितने आकार विकुर्वित वह कर सकता है ? तो इसका उत्तर प्रभु इस प्रकार से देते हैं कि-जैसे कोइ युवा पुरुष अपने हाथ युवतिको हाथ में पकड लेता है-इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी वैक्रियसमुद्घात से युक्त होकर दोनों बाजूमें पताका को धारण करनेवाले पुरुष के जैसा अपने अनेक आकारों को विकुर्वित करने के लिये समर्थ है।

इस तरह वह भावितात्मा साधु वैक्रियक्रियाद्वारा निष्पादित उन२ रूपोंसे असंख्यात द्वीप समुद्रों को गाढावगाढ करने के लिये समर्थ कहा गया है। परन्तु हे गौतम ! भावितात्मा उस अनगार का

ભાવિતાત્મા અણુગાર એવા પુરુષરૂપના વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! એવાં કેટલાં પુરુષરૂપોની વિકુર્વણા કરવાને ભાવિતાત્મા અણુગાર સમર્થ છે ?

ઉત્તર—જેવી રીતે કોઈ યુવાન્ પોતાના હાથવડે કોઇ યુવતીને પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે, એવી રીતે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને, બન્ને બાજુએ પતાકા ધારણ કરી હોય એવાં એટલાં બધાં પુરુષ રૂપોનું નિર્માણ કરી શકે છે કે તે રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે ઉત્તરસૂત્રમાં જે ઉપમા આપી છે તેનું આ રીતે પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી નિર્માણ કરેલાં તે દ્વિધ્વજધારી પુરુષ રૂપોથી, ભાવિતાત્મા અણુગાર સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી શકવાને પણ સમર્થ હોય છે.

खलु अयमेतद्रूपो विषयः, विषयमात्रमुक्तम्, नो चैव संपत्या व्यकुर्वद् वा, विकुर्वति वा विकुर्विष्यति वा' इत्यन्तं भगवतः समाधानञ्च विज्ञेयम्। गौतमः पुनः पृच्छति--'से जहानामए' इत्यादि। हे भदन्त! तद्यथा नाम 'केइपुरिसे' कोऽपि पुरुषः 'एगओ जण्णोवइअं' एकतो यज्ञोपवीतम् एकपार्श्वावलम्बि यज्ञोपवीतं 'काउ' कृत्वा 'गच्छेज्जा' गच्छेत् 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारेणं भावियप्पा' अनगारः खलु भावितात्मा 'एगओजण्णोवइअकिच्चगएणं' एकतोयज्ञोपवीतकृत्यगतेन एकपार्श्वेस्थितयज्ञोपवीतधारिपुरुषाकारेण 'अप्पाणेणं' आत्मना स्व स्वरूपेण 'उड्ढं' ऊर्ध्वम् 'वेहासं' विहायसि आकाशे

इस प्रकारका यह विषय केवल विषय केवल विषयमात्ररूप से ही कहा गया है। क्यों कि आजतक उस भावितात्मा अनगारने इस प्रकारके इन पूर्वोक्त विकुर्वित समस्तरूपों से न समस्त जंबूद्वीप को भरनेका काम किया है न वर्तमान करता है, और न आगे भी वह ऐसा काम करेगाही यही बात 'नो चैव संपत्या व्याकुर्वद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा' इन भूतकालिक, वर्तमान कालिक एवं भविष्यत्कालिक क्रियापदों द्वारा प्रकट की गइ है। ऐसा जानना चाहिये। अब गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं--कि हे भदन्त! 'जहा नामए' जैसे 'केई पुरिसे' कोइ पुरुष 'एगओ जण्णोवइयं' एक कंधे पर जनेऊ 'काउं' लटकाकर 'गच्छेज्जा' चलता है, 'एवामेव' इसी तरह से 'भावियप्पा' भावितात्मा 'अणगारे णं' अनगार 'एगओ जण्णोवइयकिच्चगएणं' एक कंधे पर जनेऊ लटकाये हुए पुरुष के जैसा अपना आकार वैक्रियशक्तिद्वारा बनाकर 'उड्ढं वेहासं' ऊँचे आकाश में 'उप्पएज्जा' उड सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं

પરન્તુ હે ગૌતમ! એવી વિકુર્વણા આજ પર્યન્ત કદી પણ તેણે કરી નથી, વર્તમાન કાળે પણ એવી વિકુર્વણા તે કદી કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં પણ કરશે નહીં. તેની વિકુર્વણા શક્તિ બતાવવાને માટે જ ઉપરનું કથન કરાયું છે. એજ વાત સૂત્રકારે 'नो चेव संपत्या व्याकुर्वद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा,' આ ભૂતકાલિક વર્તમાનકાલિક અને ભવિષ્યકાલિક ક્રિયાપદો દ્વારા પ્રકટ કરેલ છે એમ સમજવું. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે-હે ભદંત! 'जहानामए केइ पुरिसे' જેવી રીતે કોઇ પુરુષ 'एगओ जण्णोवइयं' એક ખભા પર જનોઇ લટકાવીને 'गच्छेज्जा' ચાલે છે, 'एवामेव' એજ પ્રમાણે 'भावियप्पा अणगारेणं एगओ जण्णोवइयकिच्चगएणं उड्ढं वेहासं उप्पएज्जा?' પોતાની વૈક્રિય શક્તિદ્વારા એક

'हन्त, गौतम ! यावत्-उत्पतेत्' इति भगवतः समाधानम् ततोऽनगारो भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति द्विधा पताकाहस्तेकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुम् प्रभुः ? इति गौतमस्यापरः प्रश्नः, 'तद्यथा नाम कश्चिद् युवा युवतिं हस्तेन हस्ते गृह्णीयात् इत्यारभ्य एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा वैक्रिय समुद्घातेन समवहत्य द्विधापताकाहस्तेकृत्यगतानि बहूनि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभुः, अथ च वैक्रिय क्रियाकरणद्वारा निष्पादितैः बहुभिस्तादृशैः वैक्रियैः रूपैः केवलकल्पं जम्बूद्वीपं यावत्-अवगाढावगाढं कर्तुं प्रभुः, एवं द्वितीयवैक्रिय-समुद्घातेन निर्मितैस्तादृशैः रूपैः असंख्येयान् द्वीपसमुद्रान् यावत्-अवगाढावगाढान् कर्तुं प्रभुश्च, किन्तु हे गौतम ! अनगारस्य खलु भावितात्मनः एव

निमित्त गौतमसे कहते हैं, हे गौतम ! हां इस आकार में अपना आकार विकुर्वित करके भावितात्मा अनगार आकाशमें ऊँचे उड सकता है। अब पुनः इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त ! ऐसे कितने आकार विकुर्वित वह कर सकता है ? तो इसका उत्तर प्रभु इस प्रकार से देते हैं कि-जैसे कोइ युवा पुरुष अपने हाथ युवतिको हाथ में पकड लेता है-इसी प्रकार से भावितात्मा अनगार भी वैक्रियसमुद्घात से युक्त होकर दोनों बाजुमें पताका को धारण करनेवाले पुरुष के जैसा अपने अनेक आकारों को विकुर्वित करने के लिये समर्थ है।

इस तरह वह भावितात्मा साधु वैक्रियक्रियाद्वारा निष्पादित उन२ रूपोंसे असंख्यात द्वीप समुद्रों को गाढावगाढ करने के लिये समर्थ कहा गया है। परन्तु हे गौतम ! भावितात्मा उस अनगार का

ભાવિતાત્મા અણુગાર એવા પુરુષરૂપના વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! એવાં કેટલાં પુરુષરૂપોની વિકુર્વણા કરવાને ભાવિતાત્મા અણુગાર સમર્થ છે ?

ઉત્તર—જેવી રીતે કોઈ યુવાન પોતાંના હાથવડે કોઇ યુવતીને પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે, એવી રીતે ભાવિતાત્મા અણુગાર પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને, બન્ને બાજુએ પતાકા ધારણ કરી હોય એવાં એટલાં બધાં પુરુષ રૂપોનું નિર્માણ કરી શકે છે કે તે રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ છે ઉત્તરસૂત્રમાં જે ઉપમા આપી છે તેનું આ રીતે પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી નિર્માણ કરેલાં તે દ્વિધ્વજાધારી પુરુષ રૂપોથી, ભાવિતાત્મા અણુગાર સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી શકવાને પણ સમર્થ હોય છે.

'विकुव्विस्संति वा' विकुर्विष्यति वा 'एवं' उक्तरीत्या 'दुहओ जण्णोवइयं' द्विधा यज्ञोपवीतम् अपि द्विपार्श्वावलम्बियज्ञोपवीतधारिपुरुषाकारवैक्रियस्वरूपविषयकोऽपि आलापकः समुन्नेयः, तथा च भगवन् ! तद्यथा कश्चित्पुरुषो द्विधा यज्ञोपवीतं कृत्वा गच्छेत् एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा द्विधा यज्ञोपवीतकृत्यगतेन आत्मना ऊर्ध्वम् उत्पतेत् ? इति गौतमप्रश्नः हन्त, गौतम ! त्वदुक्तरीत्या स उत्पतेत् इति भगवतः समाधानम्, ततश्च हे भगवन् ! अनगारः खलु

विकुर्वणाशक्ति से रचना की है, न करता है और न आगे भी ऐसे रूपोंकी वह रचना करेगा ही-यह तो केवल ऐसे रूपों को निर्माण करने की उसकी शक्ति मात्रका प्रदर्शन करने के लिये कहा गया है। इत्यादि रूपसे सब कथन पहिले जैसा समझना चाहिये। 'एवं दुहओ जण्णोवइयं वि' इसी तरह से दोनों कंधो पर लटकते हुए जनेऊवाले पुरुष के आकार के जैसे विक्रियाजन्य स्वरूप के विषय में आलापक जानना चाहिये। जैसे-हे भदन्त ! कोई पुरुष अपने दोनों कंधो पर जनेऊ लटका कर चलता है-इसी तरह से भावितात्मा अनगार भी क्या अपनी वैक्रियशक्ति से निष्पन्न किये गये दोनों कंधो पर जनेऊको धारण करनेवाले पुरुष के आकार जैसे आकार से आकाश में ऊँचे चलता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि हे गौतम ! जैसा तुमने पूछा है भावितात्मा अनगार उस रीति से आकाश में ऊँचे चल सकता है। इसके बाद फिर गौतम इसी विषय में प्रभुसे प्रश्न करते हुए कहते है

કરશે પણ નહીં. તેની શક્તિનું નિરૂપણ કરવાના આશયથી જ ઉપરની હકીકત લખવામાં આવેલ છે ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પહેલા કહ્યા મુજબ સમજવું. 'एवं दुहओ जण्णोवइयं वि' એ ખભે બે જનોઇ ધારી પુરુષરૂપોના વિષયમાં પણ એજ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો સમજવા. તે પ્રશ્નોત્તરો નીચે પ્રમાણે બનશે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ તેના બન્ને ખભા પર જનોઇ ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી જ રીતે પોતાની વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા બન્ને ખભા પર જનોઇ ધારણ કરી હોય એવાં પુરુષ આકારનું, નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે ?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! એવા વૈક્રિય પુરુષ આકારે ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે. ત્યાર બાદ એજ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી બીજો પ્રશ્ન કરે છે—

'उप्पएज्जा' उत्पतेत् किम् ? भगवानाह-'हंता, उप्पएज्जा' हे गौतम ! हन्त, उत्पतेत्, अनगारः खलु भावितात्मा वैक्रियेण तादृशरूपेणोर्ध्वमुत्पतितुं शक्नोति, गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारे णं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइआई' कियन्ति 'एगओजण्णोवइअकिच्च-गयाइं' एकतो यज्ञोपवीतकृत्यगतानि एकपार्श्वावलम्बियज्ञोपवीतधारि-पुरुषाकाराणि 'रूवाइं' रूपाणि 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुं विकुर्वणया निष्पादयितुं 'पभू' प्रभुः समर्थः ? भगवानाह-हन्त, प्रभुः 'तं चेव जाव-'तथैव यावत्-पूर्ववदेव सर्वं बोध्यम्, 'विकुव्विसुवा' व्यकुर्वद् वा, 'विकुव्वति वा, विकुर्वति वा,

कि-'हंता उप्पएज्जा' हे गौतम ! हां उड सकता है । अर्थात् भावितात्मा अनगार अपनी विकुर्वणा से किये गये ऐसे वैक्रियरूपसे ऊँचे आकाश में उड सकता हैं । अब गौतम पुनः इसी विषय में प्रभु से पूछते हैं कि-अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार 'केवइयाइं एगओ जण्णोवइयं किच्चगयाइं रूवाइं विउव्वित्तए पभू' ऐसे कितने रूपोंको अपनी विकुर्वणा से निष्पन्न करने में समर्थ हो सकता है कि जो एक तरफ कंधे ऊपर लटकते हुए जनेऊवाले पुरुष के आकार जैसे हों। इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-तं चेव जाव-विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा' हे गौतम ! इस विषय के उत्तर वही पूर्वोक्त उत्तर जानना चाहिये-यावत् उस भावितात्मा अनगारने आजतक न एसे रूपोंकी अपनी

ખભા પર જનોઇ ધારણ કરી હોય એવા પુરુષ આકારનું નિર્માણ કરીને, શું ભાવિ-તાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે?

ઉત્તર—'हंता, उप्पएज्जा' હા, ગૌતમ ! ભવિતાત્મા અણગાર તેની વિકુર્વણા દ્વારા એવા રૂપનું નિર્માણ કરીને આકાશમાં ઉડી શકે છે?

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'केवइयाइं एगओ जण्णोवइयं किच्चगयाइं रूवाइं विकुव्वित्तए पभू ? એવાં એક ખભે જનોઈ ધારણ કરી હોય એવાં કેટલાં પુરુષરૂપોનું, પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી નિર્માણ કરવાને સમર્થ છે?

ઉત્તર—'तंचेव जाव विकुव्विसु वा, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा' હે ગૌતમ ! આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પણ આગળના પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે સમજવો. એટલે કે એવાં રૂપો દ્વારા તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી શકવાને સમર્થ છે. પરંતુ એવી વિ-કુર્વણા તેણે ભૂતકાળમાં કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતો નથી અને ભવિષ્યમાં

'विकुव्विस्संति वा' विकुर्विष्यति वा 'एवं' उक्तरीत्या 'दुहओ जण्णोवइयं' द्विधा यज्ञोपवीतम् अपि द्विपार्श्वावलम्बियज्ञोपवीतधारिपुरुपाकारवैक्रियस्वरूपविपयकोऽपि आलापकः समुन्नेयः, तथा च भगवन् ! तद्यथा कश्चित्पुरुपो द्विधा यज्ञोपवीतं कृत्वा गच्छेत् एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा द्विधा यज्ञोपवीतकृत्यगतेन आत्मना ऊर्ध्वम् उत्पतेत् ? इति गौतमप्रश्नः हन्त, गौतम ! त्वदुक्तरीत्या स उत्पतेत् इति भगवतः समाधानम्, ततश्च हे भगवन् ! अनगारः खलु

विकुर्वणाशक्ति से रचना की है, न करता है और न आगे भी ऐसे रूपोंकी वह रचना करेगा ही-यह तो केवल ऐसे रूपों को निर्माण करने की उसकी शक्ति मात्रका प्रदर्शन करने के लिये कहा गया है। इत्यादि रूपसे सब कथन पहिले जैसा समझना चाहिये। 'एवं दुहओ जण्णोवइयं वि' इसी तरह से दोनों कंधो पर लटकते हुए जनेऊवाले पुरुप के आकार के जैसे विक्रियाजन्य स्वरूप के विपय में आलापक जानना चाहिये। जैसे-हे भदन्त ! कोई पुरुप अपने दोनों कंधो पर जनेऊ लटका कर चलता है-इसी तरह से भावितात्मा अनगार भी क्या अपनी वैक्रियशक्ति से निष्पन्न किये गये दोनों कंधो पर जनेऊको धारण करनेवाले पुरुप के आकार जैसे आकार से आकाश में ऊँचे चलता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते है कि हे गौतम ! जैसा तुमने पूछा है भावितात्मा अनगार उस रीति से आकाश में ऊँचे चल सकता है। इसके बाद फिर गौतम इसी विपय में प्रभुसे प्रश्न करते हुए कहते है

કરશે પણ નહીં. તેની શક્તિનું નિરૂપણ કરવાના આશયથી જ ઉપરની હકીકત લખવામાં આવેલ છે ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પહેલા કહ્યા મુજબ સમજવું. 'एवं दुहओ जण्णोवइयं वि' એ ખભે બે જનોઇ ધારી પુરુષરૂપોના વિષયમાં પણ એજ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો સમજવા. તે પ્રશ્નોત્તરો નીચે પ્રમાણે બનશે.

પ્રશ્ન—હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઇ પુરુષ તેના બન્ને ખભા પર જનોઇ ધારણ કરીને ચાલે છે, એવી જ રીતે પોતાની વૈક્રિય શક્તિ દ્વારા બન્ને ખભા પર જનોઇ ધારણ કરી હોય એવાં પુરુષ આકારનું, નિર્માણ કરીને શું ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! એવા વૈક્રિય પુરુષ આકારે ભાવિતાત્મા અણગાર આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે. ત્યાર બાદ એજ વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી બીજો પ્રશ્ન કરે છે—

भावितात्मा कियन्ति स्त्रिधा यज्ञोपवीतकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुं समर्थः? इति अपरः गौतमप्रश्नः, विकुर्वणया वैक्रियसमुद्घातेन बहूनि तादृशरूपाणि विकुर्वितुं समर्थः, तादृशैश्चानेकैः रूपैः द्वीपद्वीपान्तराणि यावदवगाढावगाढानि कर्तुं समर्थः, किन्तु विषयमात्रमेतत्, नो संपत्त्या यावद्-विकुर्विष्यति वा' इत्यन्तं सर्वं स्वयमूहनीयम्। पुनः गौतमः पृच्छति-'से जहा नामए' हे भदन्त! तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कोऽपि पुरुषः 'एगओ पल्हत्थियं' एकतः पर्यस्तिकाम् अर्धपद्मासनादिविशेषम् 'काउं' कृत्वा 'चिट्ठेज्जा' तिष्ठेत् उपविशेत् 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारे वि' अनगारोऽपि 'भाविअप्पा' भावितात्मा

कि हे भदन्त! यदि भावितात्मा अनगार इस प्रकारसे आकाश में ऊँचे चल सकता है तो वह ऐसे कितने रूपों की अपनी विकुर्वणा द्वारा निष्पत्ति (रचना) कर सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि हे गौतम! वह भावितात्मा अनगार वैक्रियसमुद्घात से ऐसे अनेक रूपोंकी निष्पत्ति कर सकता है-यहांतक कि वह ऐसे अनेकरूपों से संपूर्ण इस जंबूद्वीपको तथा और भी अनेक द्वीपसमुद्रों को गाढावगाढरूप से भर सकता है। किन्तु यह इस प्रकारका कथन केवल उसकी शक्तिमात्र का प्रदर्शन करने निमित्त कहा गया जानना चाहिये-क्योंकि उसने आजतक ऐसे रूपों से द्वीप द्वीपान्तरोंको न भरा है, न भरता है न वह आगे भी भरेगा। पुनः गौतम प्रभु से पूछते हैं-'से जहा नामए केइ पुरिसे' जैसे कोई पुरुष 'एगओ पल्हत्थियं काउं' एक ओर अर्द्धपद्मासन आदि मांडकर बैठता है 'एवामेव' इसी तरह से वह 'भावियप्पा अणगारे वि' भावितात्मा

'હે ભદન્ત! બન્ને ખભે જનોઇ ધારણ કરી હોય એવાં કેટલાં પુરુષ રૂપોની ભાવિતાત્મા અણગાર વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ! ભાવિતાત્મા અણગાર એવા એટલા બધાં રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે કે, એવાં વૈક્રિય રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તથા અનેક દ્વીપ સમુદ્રોને પુરેપૂરા ભરી શકવાને સમર્થ છે. પરન્તુ તેમની શક્તિ બતાવવા માટે જ આ કથન કરવામાં આવ્યું છે. ખરેખર તો તેમણે આજ પર્યન્ત કદી પણ એવાં રૂપોથી જંબૂદ્વીપને ભર્યો નથી, વર્તમાનમાં ભરતા નથી અને ભવિષ્યમાં ભરશે પણ નહીં. વળી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે-'से जहानामए पुरिसे' જેવી રીતે કોઇ પુરુષ 'एगओ पल्हत्थियं काउं' એક તરફ પલાંઠીવાળીને (અર્ધ પદ્માસન વાળીને) બેસે છે, 'एवामेव' એજ પ્રમાણે 'भावियप्पा अणगारे वि' ભાવિતાત્મા

'एगओ पल्लहत्थिअकिच्चगएणं' एकतः पर्यस्तिकाकृत्यगतेन एकभागपर्यस्तिका युक्तपुरुपाकारेण 'अप्पाणेणं' आत्मना स्वस्वरूवेण 'उड्ढं' ऊर्ध्वं 'वेहासं' विहायः 'उप्पएज्जा' उत्पतेत् ? किम्, भगवानाह-' एवं चेव जाव '-एवं चैव यावत्-उक्तरीत्या पूर्ववदेव सर्वं ज्ञातव्यम् । ' विकुव्विसु वा ' व्यकुर्वद् वा, 'विकुव्वति वा' विकुर्वति वा, ' विकुव्विस्सति वा ' विकुर्विष्यति वा, 'एवं' उक्तरीत्या पूर्ववदेव 'दुहओ पल्लहत्थिअं पि' द्विधापर्यस्तिकामपि 'कृत्वा'-इत्यादि आलापको विज्ञातव्यः तथा च 'तद्यथा नाम कोऽपि पुरुपः द्विधापर्यस्तिकां कृत्वा-तिष्ठेत्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा द्विधापर्यस्तिकाकृत्यगतेन आत्मना

अणगार भी क्या 'एगओ पल्हत्थियकिचगएणं अप्पाणेणं' एकभाग में पर्यस्तिका से युक्त पुरुष के आकार जैसे अपने वैक्रिय आकारसे 'उड्ढवेहासं' ऊंचे आकाश में 'उप्पएज्जा' उड सकता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम सें कहते हैं कि 'एवं चेव' हां ! गौतम ! वह भावितात्मा अनगार इस आकार में होकर ऊँचे उड सकता है। इस तरह इस विषय में सब कथन पहिले किये कथन के अनुसार ही जानना चाहिये-'विकुव्विसु वा, विकुव्विति वा, विकुव्विस्संति वा' और यह पूर्वोक्त कथन इन क्रियापदों तक लगाना चाहिए । इन क्रियापदों द्वारा क्या समझाया गया है सो यह सब पहिले समझा ही दिया गया है। 'एवं' इसी प्रकारसे 'दुहओ पल्हत्थियं वि' इत्यादि आलापक भी जानना चाहिये । जैसे गौतम प्रभु से पूछते हैं कि हे भदन्त ! कोई पुरुष दोनों तरफ अर्द्धपद्मासन माडकरके

અણગાર પણ 'एगओ पल्हत्थिय किच्चगएणं अप्पाणेणं उड्ढंवेहासं उप्पइज्जा' એક તરફ પલાંઠી વાળીને બેઠેલા વૈક્રિય પુરુષ આકારની વિકુર્વણા કરીને શું આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-'एवं चेव' હા, ગૌતમ ! તે ભાવિતાત્મા એવા પુરુષ આકારની વિકુર્વણા કરીને આકાશમાં ઊંચે ઉડી શકે છે આ વિષયમાં સમસ્ત કથન પહેલાના પ્રશ્નના ઉત્તર પ્રમાણે જ સમજવું. 'जाव विकुव्विसु वा विकुव्विति वा, विकुव्विस्संति वा' તે કથન આ સૂત્રપાઠ પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું. ભાવિતાત્મા અણગાર ત્રણે કાળમાં કદી પણ જંબૂદ્વીપને તે વૈક્રિયરૂપોથી ભરી દેવા રૂપ વિકુર્વણા કરતા નથી 'एवं दुहओ पल्हत्थियं वि' બીજો આલાપક એજ પ્રમાણે સમજવો. જેમકે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'હે ભદન્ત ! જેવી રીતે કોઈપુરુષ બન્ને તરફ અર્ધપદ્માસન માંડીને બેસે છે, એવા બન્ને તરફ અર્ધ પદ્માસન

भावितात्मा कियन्ति स्त्रिया यज्ञोपवीतकृत्यगतानि रूपाणि विकुर्वितुं समर्थः? इति अपरः गौतमप्रश्नः, विकुर्वणया वैक्रियसमुद्घातेन बहूनि तादृशरूपाणि विकुर्वितुं समर्थः, तादृशैश्चानेकैः रूपैः द्वीपद्वीपान्तराणि यावदवगाढावगाढानि कर्तुं समर्थः, किन्तु विषयमात्रमेतत्, नो संपत्त्या यावद्–विकुर्विष्यति वा' इत्यन्तं सर्वं स्वयमूहनीयम्। पुनः गौतमः पृच्छति–'से जहा नामए' हे भदन्त! तद्यथा नाम 'केइ पुरिसे' कोऽपि पुरुषः 'एगओ पल्हत्थियं' एकतः पर्यस्तिकाम् अर्धपद्मासनादिविशेषम् 'काउं' कृत्वा 'चिट्ठेज्जा' तिष्ठेत् उपविशेत् 'एवामेव' एवमेव तथैव 'अणगारे वि' अनगारोऽपि 'भाविअप्पा' भावितात्मा

कि हे भदन्त! यदि भावितात्मा अनगार इस प्रकारसे आकाश में ऊँचे चल सकता है तो वह ऐसे कितने रूपों की अपनी विकुर्वणा द्वारा निष्पत्ति (बना) कर सकता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि हे गौतम! वह भावितात्मा अनगार वैक्रियसमुद्घात से ऐसे अनेक रूपोंकी निष्पत्ति कर सकता है–यहांतक कि वह ऐसे अनेकरूपों से संपूर्ण इस जंबूद्वीपको तथा और भी अनेक द्वीपसमुद्रों को गाढावगाढरूप से भर सकता है। किन्तु यह इस प्रकारका कथन केवल उसकी शक्तिमात्र का प्रदर्शन करने निमित्त कहा गया जानना चाहिये–क्योंकि उसने आजतक ऐसे रूपों से द्वीप द्वीपान्तरोंको न भरा है, न भरता है न वह आगे भी भरेगा। पुनः गौतम प्रभु से पूछते हैं–'से जहा नामए केइ पुरिसे' जैसे कोई पुरुष 'एगओ पल्हत्थियं काउं' एक ओर अर्द्धपद्मासन आदि मांडकर बैठता है 'एवामेव' इसी तरह से वह 'भावियप्पा अणगारे वि' भावितात्मा

'હે ભદન્ત! બન્ને ખભે જનોઇ ધારણ કરી હોય એવાં કેટલાં પુરુષ રૂપોની ભાવિતાત્મા અણગાર વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે?

ઉત્તર—હે ગૌતમ! ભાવિતાત્મા અણગાર એવા એટલા બધાં રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે કે, એવાં વૈક્રિય રૂપો વડે તે, સમસ્ત જંબૂદ્વીપને તથા અનેક દ્વીપ સમુદ્રોને પૂરેપૂરા ભરી શકવાને સમર્થ છે. પરન્તુ, તેમની શક્તિ બતાવવા માટે જ આ કથન કરવામાં આવ્યું છે. ખરેખર તો તેમણે આજ પર્યન્ત કદી પણ એવાં રૂપોથી જંબૂદ્વીપને ભર્યો નથી, વર્તમાનમાં ભરતા નથી અને ભવિષ્યમાં ભરશે પણ નહીં. વળી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે–'से जहानामए पुरिसे' જેવી રીતે કોઇ પુરુષ 'एगओ पल्हत्थियं काउं' એક તરફ પલાંઠીવાળીને (અર્ધ પદ્માસન વાળીને) બેસે છે, 'एवामेव' એજ પ્રમાણે 'भावियप्पा अणगारे वि' ભાવિતાત્મા

वा, वृकरूपं वा, द्वीपिकरूपं वा, ऋक्ष रूपं वा, तरक्षुरूपं वा, पराशर रूपं वा अभियोक्तुम्? नायमर्थः समर्थः, अनगारः खलु ०००० ? एवं बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुः, अनगारः खलु भदन्त! भावितात्मा एकं महत् अश्व रूपं वा अभियुज्य अनेकानि योजनानि प्रभुर्गन्तुम्? हन्त, प्रभुः, स भदन्त

वा, विगरूवं वा, दिवियरूवं वा, अच्छरूवं वा, तरच्छरूवं वा, परासररूवं वा, अभिजुंजित्तए?) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार बाह्य-पुद्गलोंको ग्रहण नहीं करके एक विशाल अश्वके रूपको, हाथी के रूपको, सिंहके रूपको, व्याघ्रके रूपको, वृक-भेडिया के रूपको, दीपडा चित्ताकेरूपको, भल्लूक-रीछके रूपको, तरक्षके रूपको, अष्टापदके रूपको अभियोजित करने के लिये समर्थ है क्या? (णो इणट्ठे समट्ठे हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अणगारे णं भंते! एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू' हे भदन्त! भावितात्मा अनगार बाहिर के पुद्गलोंको ग्रहण करके अश्व आदिके रूपोंको अभियोजित करनेके लिये समर्थ है क्या? (एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू) हे गौतम भावितात्मा अनगार बाहिर के पुद्गलोंको ग्रहण करके अश्वादिक के रूपोंको अभियोजित करने के लिये समर्थ है। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा एगं महं आसरूवं वा अभिजुंजित्ता अणेगाइं जोयणाइं पभू गमित्तए) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार एक विशाल अश्वके रूपको अभियोजित करके क्या अनेक योजनो तक जानेके लिये समर्थ है?

दिवियरूवं वा, अच्छरूवं वा, तरच्छरूवं वा, परासररूवं वा, अभिजुंजित्तए?) હે ભદન્ત! શું ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એક વિશાલ અશ્વના રૂપને હાથીના રૂપને. સિંહના રૂપને વાઘના રૂપને, વરુના રૂપને, ચિત્તાના રૂપને, રીંછના રૂપને, તરછના રૂપને, અથવા અષ્ટપદના રૂપને અભિયોજિત કરવાને સમર્થ છે? णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ એવું બનવું શક્ય નથી. (अणगारे णं भंते! एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू!) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને એક વિશાલ અશ્વરૂપ આદિને અભિયોજિત કરવાને શું સમર્થ છે? (एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू) હા, ગૌતમ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અશ્વાદિકના રૂપોને અભિયોજિત કરવાને સમર્થ છે. अणगारे णं भंते! भवियप्पा एगं महं आसरूवं वा अभिजुंजित्ता अणेगाइं जोयणाइं पभू गमित्तए?) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર એક મહા અશ્વના રૂપમે અભિયોજિત કરીને શું યોજનો પર્યન્ત જવાને સમર્થ છે? (हंता पभू)

भंते ! किं आयड्डीए गच्छइ, परिड्डीए ग
ड्डीए गच्छइ, नो परिड्डीए, एवं आयक
आयप्पयोगेणं, नो परप्पयोगेणं, उस्सिउ
ओदयं वा गच्छइ ? से णं भंते ! किं आ
अणगारे णं से, नो खलु से आसे । ए
से भंते ! किं माई विकुव्वइ ! अमायी
मायी विकुव्वइ, नो अमायी विकुव्वइ, मा
अणालोइअपडिक्कंते कालं करेइ, कहिं
अण्णयरेसु आभिओगिएसु देवलोगेसु
अमाईणं भंते ! तस्स ठाणस्स आल
कहिं उववज्जइ ? गोयमा ! अण्णयरेसु अ
देवत्ताए उववज्जइ ? सेवं भंते ! सेवं भं

गाहा--इत्थी असी पडागा जण्णोवइ
पल्हत्थिअ पलियंके अभियोगवि

छाया—अनगारः खलु भदन्त ! भवित
र्यादाय प्रभुः एकं महत् अश्वरूपं वा, हस्तिरू

अभियोग्य और आभियोगिक की
'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' इत

सूत्रार्थ—(अणगारे णं भंते ! भाविय
याइत्ता एगं महं आसरूवं वा, हत्थिरू

અભિયોગ્ય અને આભિયોગિકની
'अणगारेणं भंते !' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(अणगारेणं भंते ! भावियप्प
एगं महं आसरूवं वा, हत्थिरूवं वा, सीहरू

वा, वृकरूपं वा, द्वीपिकरूपं वा, ऋक्ष रूपं वा, तरक्षुरूपं वा, पराशर रूपं वा अभियोक्तुम् ? नायमर्थः समर्थः, अनगारः खलु ०००० ? एवं बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय प्रभुः, अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा एकं महत् अश्व रूपं वा अभियुज्य अनेकानि योजनानि प्रभुर्गन्तुम् ? हन्त, प्रभुः, स भदन्त

वा, विगरूवं वा, दिवियरूवं वा, अच्छरूवं वा, तरच्छरूवं वा, परासररूवं वा, अभिजुंजित्तए ?) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण नहीं करके एक विशाल अश्वके रूपको, हाथी के रूपको, सिंहके रूपको, व्याघ्रके रूपको, वृक-भेडिया के रूपको, दीपडा चित्ताकेरूपको, भल्लूक-रीछके रूपको, तरक्षके रूपको, अष्टापदके रूपको अभियोजित करने के लिये समर्थ है क्या ? (णो इणट्ठे समट्ठे हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (अणगारे णं भंते ! एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार बाहिर के पुद्गलोंको ग्रहण करके अश्व आदिके रूपोंको अभियोजित करनेके लिये समर्थ है क्या ? (एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू) हे गौतम भावितात्मा अनगार बाहिर के पुद्गलोंको ग्रहण करके अश्वादिक के रूपोको अभियोजित करने के लिये समर्थ है। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा एगं महं आसरूवं वा अभिजुंजित्ता अणेगाइं जोयणाइं पभू गमित्तए) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार एक विशाल अश्वके रूपको अभियोजित करके क्या अनेक योजनो तक जानेके लिये समर्थ है ?

दिवियरूवं वा, अच्छरूवं वा, तरच्छरूवं वा, परासररूवं वा, अभिजुंजित्तए ?) હે ભદન્ત ! શું ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એક વિશાલ અશ્વના રૂપને હાથીના રૂપને. સિંહના રૂપને વાઘના રૂપને, વરુના રૂપને, ચિત્તાના રૂપને, રીંછના રૂપને, તરછના રૂપને, અથવા અષ્ટપદના રૂપને અભિયોજિત કરવાને સમર્થ છે ! णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ એવું બનવું શકય નથી. (अणगारे णं भंते ! एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू !) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને એક વિશાલ અશ્વરૂપ આદિને અભિયોજિત કરવાને શું સમર્થ છે ? (एवं बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभु) હા, ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને અશ્વાદિકના રૂપોને અભિયોજિત કરવાને સમર્થ છે. अणगारे णं भंते ! भवियप्पा एगं महं आसरूवं वा अभिजुंजित्ता अणेगाइं जोयणाइं पभू गमित्तए ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર એક મહા અશ્વના રૂપને અભિયોજિત કરીને શું યોજનો પર્યન્ત જવાને સમર્થ છે ? (हंता पभू)

किम् आत्मद्धर्या गच्छति, परद्धर्या वा गच्छति? गौतम! आत्मद्धर्या गच्छति, नो परद्धर्या, एवम् आत्मकर्मणा, नो परकर्मणा, आत्मप्रयोगेण, नो परप्रयोगेण, उच्छ्रितोदयं वा, गच्छति, पतदुदयं वा गच्छति, स भदन्त! किम् अनगारोऽश्वः? गौतम! अनगारः सः, नो खलु सोऽश्वः, एवं यावत्

हंता पभू) हां, गौतम! भावितात्मा अनगार एक विशाल अश्वका रूप अभियोजित कर अनेक योजनो तक जाने के लिये समर्थ है (से भंते! आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ?) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार जो एक विशाल अश्वकेरुपकी विकुर्वणा करके अनेक योजनो तक जाने के लिये समर्थ होता है-सो क्या वह अपनी निजकी शक्तिसे जाता है या परकी सहायता से जाता है? (गोयमा! आयड्ढीए गच्छइ, णो परिड्ढीए गच्छइ) हे गौतम! भावितात्मा अनगार जो एक विशाल अश्वकेरूपकी विकुर्वणा करके अनेक योजनों तक जाता है सो अपनी निजकी शक्ति से ही जाता हैं। परकी सहायता से नहीं जाता है। (एवं आयकम्मुणा, नो परकम्मुणा, आयप्पयोगेणं, नो परप्पयोगेणं) इसी तरह से वह इतनी दूर तक अपने निज के कर्म से जाता है, पर के कर्मसे नहीं जाता है, आत्मप्रयोग से जाता है, परके प्रयोग से नहीं जाता है। (उसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ,) तथा वह सीधा भी जाता है और विपरीत भी जाता है। (से णं अणगारे आसे?) हे भदन्त वह अनगार

हा, गौतम! એક મહા અશ્વરૂપને અભિયોજિત કરીને અનેક યોજનપર્યન્ત જવાને તે સમર્થ છે. (से भंते! आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ?) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર એ પ્રકારના રૂપને અભિયોજિત કરીને જે અનેક યોજન પર્યન્ત ગમન કરે છે, તે શું તેની પોતાની શક્તિથી કરે છે, કે અન્ય સહાયતાથી કરે છે? (गोयमा! आयड्ढीए गच्छइ, णो परिड्ढीए गच्छइ) હે ગૌતમ! તે ભાવિતાત્મા અણગાર એક મહા અશ્વરૂપને અભિયોજિત કરીને જે અનેક યોજનો પર્યન્ત ગમન કરે છે, તે તેની પોતાની શક્તિથી જ કરે છે, અન્યની સહાયતાથી કરતો નથી, (एवं आयकम्मुणा, नो परकम्मुणा, आयप्पयोगेणं, नो परप्पयोगेणं) એજ પ્રમાણે તે આત્મકર્મથી એટલે દૂર જાય છે-પરકર્મથી જતો નથી, અને આત્મપ્રયોગથી જાય છે-પરપ્રયોગથી જતો નથી, (उसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ) તે સીધો પણ જાય છે અને વિપરીત પણ જાય છે. (से णं अणगारे आसे?)

पराशररूपं वा, स भदन्त ! किं मायी विकुर्वति ? अमायी अपि विकुर्वति ? गौतम ! मायी विकुर्वति, नो अमायी विकुर्वति अमायी भदन्त ! तस्य स्थानस्य वा अनालोचित प्रतिक्रान्तः कालं करोति, कुत्र उत्पद्यते ? गौतम ! अन्यतरेषु आभियोगिकेषु देवलोकेषु देवतया उपपद्यते, अमायी भगवन् ! तस्मात्

घोडारूप है क्या ? (अणगारेणं से, णो खलु से आसे) हे गौतम ! वह तो अनगार है घोडेरूप नहीं है। (एवं जाव परासररूवं वा) इसी प्रकार पराशर अष्टापदरूप तक जानना चाहिये। (से भंते ! मायी विकुव्वइ, अमायी वि विकुव्वइ) हे भदन्त ! ऐसी विकुर्वणा मायी अनगार करता है कि अमायी अनगार भी करता है ? (गोयमा ! मायी विकुव्वइ, नो अमायी विकुव्वइ) हे गौतम ! ऐसी विकुर्वणा मायी अनगार ही करता है। अमायी अनगार नहीं करता है। (माई णं भंते ! तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, कहिंउववज्जइ) हे भदन्त ! इस प्रकारकी विकुर्वणा करने के बाद उसकी आलोचना और प्रतिक्रमण नहीं करनेवाला वह मायी अनगार मर कर कहां उत्पन्न होता है ? (गोयमा ! अण्णयरेसु आभियोगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ) हे गौतम ! इस प्रकारकी विकुर्वणा करके आलोचना और प्रतिक्रमण नहीं करनेवाला अनगार काल करे तो कोइ एक आभियोगिक जाति के देवलोकों में देव के रूपमें उत्पन्न हो

હે ભદન્ત ! શું તે અણગાર અશ્વરૂપ છે ? (अणगारे णं से, णो खलु से आसे) હે ગૌતમ ! તે અણગાર જ છે, અશ્વરૂપ નથી. (एवं जाव परासररूवं वा) પરાશર (અષ્ટાપદ) રૂપ પર્યન્તના રૂપોની અભિયોજના વિષે પણ એજ પ્રમાણે સમજવું. (से भंते ! मायी विकुव्वइ, अमायी वि विकुव्वइ ?) હે ભદન્ત ! એવી વિકુર્વણા માયી અણગાર જ કરે છે, કે અમાયી અણગાર પણ કરે છે ?

(गोयमा ! मायी विकुव्वइ, नो अमायी विकुव्वइ) હે ગૌતમ ! માયી અણગાર જ એવી વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી અણગાર કરતો નથી. (माईणं भंते ! तस्स ठाणस्स अणालोइय पडिक्कंते कालं करेइ, कहिं उववज्जइ ?) હે ભદન્ત ! આ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને તેની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ નહીં કરનાર માયી અણગાર કાલકરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? (गोयमा ! अण्णयरेसु आभियोगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ) હે ગૌતમ ! આ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને આલોચના અને પ્રતિક્રમણ નહી કરનારો અણગાર, કાલકરીને કોઇ એક આભિયોગિક જાતિના દેવ

किम् आत्मद्धर्या गच्छति, परद्धर्या वा गच्छति? गौतम! आत्मद्धर्या गच्छति, नो परद्धर्या, एवम् आत्मकर्मणा, नो परकर्मणा, आत्मप्रयोगेण, नो परप्रयोगेण, उच्छ्रितोदयं वा, गच्छति, पतदुदयं वा गच्छति, स भदन्त! किम् अनगारोऽश्वः? गौतम! अनगारः सः, नो खलु सोऽश्वः, एवं यावत्

(हंता पभू) हां, गौतम! भावितात्मा अनगार एक विशाल अश्वका रूप अभियोजित कर अनेक योजनों तक जाने के लिये समर्थ है (से भंते! आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ?) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार जो एक विशाल अश्वकेरूपकी विकुर्वणा करके अनेक योजनो तक जाने के लिये समर्थ होता है–सो क्या वह अपनी निजकी शक्तिसे जाता है या परकी सहायता से जाता है? (गोयमा! आयड्ढीए गच्छइ, णो परिड्ढीए गच्छइ) हे गौतम! भावितात्मा अनगार जो एक विशाल अश्वकेरूपकी विकुर्वणा करके अनेक योजनों तक जाता है सो अपनी निजकी शक्ति से ही जाता है। परकी सहायता से नहीं जाता है। (एवं आयकम्मुणा, नो परकम्मुणा, आयप्पयोगेणं, नो परप्पयोगेणं) इसी तरह से वह इतनी दूर तक अपने निज के कर्म से जाता है, पर के कर्मसे नहीं जाता है, आत्मप्रयोग से जाता है, परके प्रयोग से नहीं जाता है। (उसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ,) तथा वह सीधा भी जाता है और विपरीत भी जाता है। (से णं अणगारे आसे?) हे भदन्त वह अनगार

હા, ગૌતમ! એક મહા અશ્વરૂપને અભિયોજિત કરીને અનેક યોજનપર્યન્ત જવાને તે સમર્થ છે. (से भंते! आयड्ढीए गच्छइ, परिड्ढीए गच्छइ?) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણુગાર એ પ્રકારના રૂપને અભિયોજિત કરીને જે અનેક યોજન પર્યન્ત ગમન કરે છે, તે શું તેની પોતાની શક્તિથી કરે છે, કે અન્ય સહાયતાથી કરે છે? (गोयमा! आयड्ढीए गच्छइ, णो परिड्ढीए गच्छइ) હે ગૌતમ! તે ભાવિતાત્મા અણુગાર એક મહા અશ્વરૂપને અભિયોજિત કરીને જે અનેક યોજનો પર્યન્ત ગમન કરે છે, તે તેની પોતાની શક્તિથી જ કરે છે, અન્યની સહાયતાથી કરતો નથી, (एवं आयकम्मुणा, नो परकम्मुणा, आयप्पयोगेणं, नो परप्पयोगेणं) એજ પ્રમાણે તે આત્મકર્મથી એટલે દૂર જાય છે–પરકર્મથી જતો નથી, અને આત્મપ્રયોગથી જાય છે–પરપ્રયોગથી જતો નથી, (उसिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ) તે સીધો પણ જાય છે અને વિપરીત પણ જાય છે. (से णं अणगारे आसे?)

टीका—विकुर्वणाधिकारात् अनगारस्याभियोगात्मकविकुर्वणावक्तव्यतां मस्तौति-'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'वाहिरए पोग्गले' बाह्यान् पुद्गलान् 'अपरिआइत्ता' अपर्यादाय अपरिगृह्य 'एकं महं' एकं महत् 'आसरूवं वा' अश्वरूपं वा, 'हत्थिरूवं वा' हस्तिरूपं वा, 'सीहरूवं वा' सिंहरूपं वा, 'वग्घरूवं' व्याघ्ररूपं वा, 'विगरूवं वा, वृकरूपं वा, (नारइति भाषायां प्रसिद्धो हिंसक-जन्तुविशेषः तद्रूपं वा) 'दीविअरूवं वा' द्वीपिकरूपं वा, (दीपडा इति भाषायां प्रसिद्धः) चतुष्पदश्वापदविशेषः (चीता) तद्रूपं वा 'अच्छरूवं वा' ऋक्षरूपं वा भल्लूकरूपं वा, 'तरच्छरूवं वा' तरक्षरूपं वा तरक्षो व्याघ्रजाति

है। और इन सबके रूपोंको अभियोग एवं इनकी विकुर्वणा मायी अनगार करता है-ऐसा कहा गया है॥

टीकार्थ-विकुर्वणा का अधिकार होने से यहां सूत्रकार अनगार की अभियोगात्मक विकुर्वणाकी वक्तव्यता प्रारंभ कर रहे हैं-अणगारेणं भंते!' इत्यादि हे भदन्त! 'भावियप्पा अणगारेणं' भावितात्मा अनगार 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यपुद्गलोंको-वैक्रिय शरीरके पुद्गलोंको 'अपरियाइत्ता' ग्रहण नहीं करके 'एगं' एक 'महं' विशाल बडे भारी 'आसरूवं वा' घोडेके रूपको 'हत्थिरूवं वा' अथवा हाथी के रूपको, 'सीहरूवं वा, सिंहके रूपको वग्घरूवं वा' व्याघ्रकेरूपको 'विगरूवं वा' वृक-नाहर-के रूपको 'दीवियरूवं वा' चीत्ताकेरूपको, 'अच्छरूवं' ऋक्ष-रीछके रूपको, तरच्छरूवं वा, व्याघ्रजाति विशेषकेरूपको

તેમની વિકુર્વણા સંબંધી વિચાર આ ઉદ્દેશકમાં કરવામાં આવેલ છે. અને તે સઘળાં રૂપોની વિકુર્વણા અને અભિયોગ માયા અણગાર કરે છે, એવું આ ઉદ્દેશકમાં બતાવ્યું છે.

ટીકાર્થ—હજી વિકુર્વણાનું જ નિરૂપણ ચાલી રહ્યું છે. અહીં સૂત્રકાર અણગારની અભિયોગાત્મક વિકુર્વણાનું નિરૂપણ કરે છે-'अणगारेणं भंते! भावियप्पा' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता' બાહ્ય પુદ્ગલોને-વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, 'एगं महं' એક ઘણા વિશાળ 'आसरूवं वा' અશ્વના રૂપને, અથવા 'हत्थि रूवं वा' હાથીના રૂપને 'विगरूवं वा' વરુના રૂપને અથવા 'सिंहरूवं वा' સિંહના રૂપને, અથવા 'वग्घरूवं वा' વાઘના રૂપને અથવા 'दीविय रूवं वा' દીપડા(ચીત્તા)ના રૂપને, અથવા 'अच्छरूवं वा'રીંછના રૂપને 'तरच्छरूवं वा' તરછના રૂપને, (વાઘના જેવું એક પ્રાણી અથવા 'परासर-

स्थानात् (तस्य स्थानस्य वा) आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं करोति, कुत्र उपपद्यते ? गौतम ! अन्यतरेषु अनाभियोगिकेषु देवलोकेषु देवतया उपपद्यते, तदेवं भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ।

गाथा—स्त्री, असिः, पताका, यज्ञोपवीतश्च भवति बोध्यम् ।
पर्यस्तिका, पर्यङ्कः अभियोगो विकुर्वणा मायी ॥ सू० २ ॥

जाता है । (अमायी णं भंते ! तस्स ठाणस्स आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, कहिं उववज्जइ) हे भदन्त ! अमायी जो अनगार होता है वह उस स्थानकी आलोचना करता है और प्रतिक्रमण करता है सो वह मर कर कहां उत्पन्न होता है । (गोयमा ! अण्णयरेसु अणाभियोगिएसु देवलोएसु देवत्ताए उववज्जइ) हे गौतम ! अमायी अनगार उस स्थानकी आलोचना और प्रतिक्रमण करके काल अवसर काल करता है इसलिये वह अनाभोगिक जाति के देवोंमें देवरूप से उत्पन्न हो जाता है । (सेवं भंते ! त्ति) हे भदन्त ! जैसा आपने कहा हैं वह ऐसा ही है—हे भदन्त वह ऐसा ही है ।

(गाहा) गाथा—(इत्थी असि पडागा, जण्णोवइए, य होइ बोधव्वे, पल्हत्थिय पलियंके अभियोगविकुव्वणा मायी) स्त्री, तलवार, पताका, यज्ञोपवीत (जनोई) पालथी—अर्धपद्मासन, पर्यंकासन, इन सबके रूपोंको अभियोग एवं इनकी विकुर्वणा संबंधि विचार इस उद्देशकमें

લોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. (अमायी णं भंते ! तस्स ठाणस्स आलोइय, पडिक्कंते कालं करेइ, कहिं उववज्जइ) હે ભદન્ત ! અમાયી અણુગાર તે સ્થાનની (તેને તે પ્રવૃત્તિથી લાગેલા દોષોની) આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરે છે. કાળધર્મ પામવાનો અવસર આવે ત્યારે કાળ પામીને તે ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा ! अण्णयरेसु अणाभियोगिएसु देवलोएसु देवत्ताए उववज्जइ) હે ગૌતમ ! અમાયી અણગાર તે સ્થાનની આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરીને કાળ કરવાનો અવસર આવે ત્યારે કાળ કરે છે. તે કારણે તે અનાભિયોગિક જાતિના દેવોમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. હે હે ભદન્ત આપની વાત યથાર્થ છે.

(गाहा) ગાથા—(इत्थी असि पडागा, जण्णोवइए, य होइ बोधव्वे, पल्हत्थिय पलियंके अभियोग विकुव्वणा मायी) સ્ત્રી, તલવાર, પતાકા, યજ્ઞોપવીત (જનોઇ) પલાંઠી (અર્ધપદ્માસન), પર્યંકાસન તે સૌનાં રૂપોનો તથા અભિયોગ અને

इति सम्पूर्णप्रश्नालापकः, भगवानाह 'एवं बाहिरए पोग्गले' एवम् उक्तरीत्या स बाह्यान् पुद्गलान् 'परिआइत्ता' पर्यादाय 'पभू' प्रभुः समर्थः उक्ततत्द्रूपमभियोक्तुमित्याशयः, गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'एगं महं' एकं महत् 'आसरूवं वा,' अश्वरूपं वा 'अभिजुंजित्ता' अभियुज्य तद्रूपानुप्रवेशेन व्यापार्य 'अणेगाइं जोअयाइं' अनेकानि योजनानि 'गमित्तए' गन्तुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः किम्? भगवानाह 'हंता, पभू' हन्त प्रभुः, हे गौतम! त्वदुक्तरीत्या गन्तुं स समर्थः, गौतमः पुनः पृच्छति-'से भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! स भावितात्मा अनगारः 'किं आयइड्ढीए गच्छइ' किम् आत्मद्धर्या गच्छति,

है- इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'एवं बाहिरए पोग्गले' उक्तरीति से वह भावितात्मा अनगर बाह्यपुदगलोंको 'परियाइत्ता' ग्रहण करके 'पभू' उक्त उन२ रूपोंकी अभियोजना करने के लिये समर्थ है। गौतमस्वामी प्रभुसे पुनः प्रश्न करते हैं 'अणगारे णं भंते! भावियप्पा' हे भदन्त! भावितात्मा अनगार 'एगं महं' एक महान् 'आसरूवं वा' घोडेके रूपकी 'अभिजुंजित्ता' अभियोजना करके 'अणेगाइं' अनेक 'योजनों तक गमित्तए पभू' जाने के लिये समर्थ है क्या इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'हंता पभू' हां गौतम वह समर्थ है। अर्थात् जैसा तुमने प्रश्न किया है उसके अनुसार वह अनेक योजनों तक जाने के लिये शक्तिशाली है। गौतमपुनः इसी विषयको लेकर प्रभु से पूछते हैं कि-से भंते! किं आयड्ढीए गच्छइ' हे भदन्त! वह भावितात्मा अनगार अपनी निजकी ऋद्धि से

ઉત્તર-'एवं बाहिरए पोग्गले' હે ગૌતમ! બાહ્ય પુદ્ગલોને 'परियाइत्ता' ગ્રહણ કરીને 'पभू' ઉપરોકત રૂપોની અભિયોજના કરવાને તે સમર્થ છે.

પ્રશ્ન-'अणगारे णं भंते भावियप्पा' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, 'एगं महं आसरूवं वा' એક મહાન અશ્વનારૂપની 'अभिजुंजित्ता' અભિયોજના કરીને 'अणेगाइं जोयणाइं' અનેક યોજનાના અંતર સુધી 'गमित्तए पभू' જઈ શકવાને શું સમર્થ છે?

ઉત્તર-'हंता, पभू' હે ગૌતમ! હા સમર્થ છે. એટલે કે એવા રૂપને અભિયોજિત કરીને તે અનેક યોજનાના અંતરે જવાને સમર્થ છે.

પ્રશ્ન- 'से भंते! आयड्ढीए गच्छइ' હે ભદન્ત! અશ્વનારૂપની અભિયોજના

विशेषो हिंसकजन्तुस्तद्रूपं वा, पराशरः अष्टापदः शरभस्तद्रूपं वा 'अभिजुंजित्तए' अभियोक्तुम वैक्रियसामर्थ्यात् तद्रूपानुप्रवेशेन व्यापारयितुं 'पभू' प्रभुः समर्थः किम्? भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः अर्थात् हे गौतम! नो बाह्यपुद्गलान् अपर्यादाय उक्ततद्रूपमभियोक्तुं स समर्थः, पुनः गौतमः पृच्छति-'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय एकं महत्-अश्वादिरूपं वा, अभियोक्तुं प्रभुः?

'परासररूवं वा' अष्टापद-शरभकेरूपको 'अभिजुंजित्तए पभू' अभियोजन (बनानेमें) करनेके लिये समर्थ है क्या? विद्यावगैरह के बलसे घोडा आदिके रूपमें प्रवेश करके जो क्रिया की जाती है उसका नाम अभियोग है। गौतम यहां पर प्रभु से यही प्रश्न कर रहे हैं कि हे भदन्त! भावितात्मा अनगार वैक्रियशरीरके पुद्गलों को ग्रहण किये विना क्या घोडे वगैरहके शरीर में प्रविष्ट होकर उस२ प्रकारकी क्रिया करनेमें समर्थ है क्या? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि-'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् वैक्रियशरीरके बाहर पुद्गलों को ग्रहण किये विना भावितात्मा अनगार इस२ प्रकारका अभियोग करनेके लिये किसी तरह समर्थ नहीं है। अब गौतम प्रभु से पुनः प्रश्न करते हैं 'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! 'भावियप्पे अणगारे णं' भावितात्मा अनगार बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके एक महान् अश्वादि रूपकी अभियोजना करनेके लिये समर्थ है क्या? इस प्रकार से यहां समस्त प्रश्नालापक

रूवं वा' શરભના રૂપને, 'अभिजुंजित्तए पभू' અભિયોજિત કરવાને શું સમર્થ છે? વિદ્યા વગેરેના પ્રભાવથી, ઘોડા આદિનાં રૂપમાં પ્રવેશ કરવારૂપ જે ક્રિયા થાય છે, તે ક્રિયાને અભિયોગ કહે છે. ગૌતમસ્વામી અહીં મહાવીર પ્રભુને એજ પ્રશ્ન પૂછી રહ્યા છે કે 'હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના અશ્વ વગેરેના શરીરમાં પ્રવેશ કરીને, તે તે પ્રકારની ક્રિયા કરવાને શું સમર્થ છે?' તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ! એવું બની શકતું નથી વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના, ભાવિતાત્મા અણગાર, ઉપરોકત રૂપોનો અભિયોગ કરવાને કોઈ પણ રીતે સમર્થ હોતા નથી.' હવે ગૌતમ પ્રભુને પૂછે છે-'अणगारे णं भंते! भावियप्पे' ઇત્યાદિ હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર, બાહ્ય પુદ્ગલોને (વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને એક મહાન અશ્વાદિ રૂપની અભિયોજના કરવાને શું સમર્થ છે? આ પ્રકારનો સમસ્ત પ્રશ્નાલાપક અહીં ગ્રહણ કરવાનો છે.

नगारस्यैव अश्वानुरूपकरणात् 'एवं जाव-परासररूवं वा' एवम् उक्तरीत्या यावत्-पराशररूपं वा, अर्थात् पराशररूपपर्यन्तमुक्तालापको विज्ञेयः, तथा च स खलु अनगारः, पराशरो वा, इति प्रश्ने स खलु अनगारः नो पराशर- इति भगवत उत्तरं बोध्यम् । यावत्करणात् 'हस्तिरूपं, सिंहरूपं, व्याघ्ररूपं, वृकरूपं, द्वीपिकरूप, ऋक्षरूप, तरक्षरूपम्' इति संग्राह्यम्, तथाच 'स खलु अनगारः, हस्ती वा ? 'स खलु अनगारः नो खलु स हस्ती' इत्यादिरीत्या प्रत्येकं प्रश्नोत्तरं स्वयमूहनीयम् ।

कि 'नो खलु से आसे' हे भदन्त ! वह अनगार अश्व नहीं हो जाता है, वह तो 'अणगारे' अनगार का अनगार ही रहता है । हां इतना अवश्य होता है कि वह अनगार ही अश्वके रूपमें हो जाता है-अर्थात् वह अश्व नहीं होता है 'एवं जाव परासररूवं वा' इसी तरह से पराशर-अष्टापद तक के रूपों के विषयमें भी जानना चाहिये । तात्पर्य यह है कि यदि यहां पर ऐसा प्रश्न किया जावे कि वह भावितात्मा अनगार जब अष्टापदके रूपमें अभियोजन करता है-तो अष्टापद बन जाता होगा-तो इसका समाधान ऐसा ही करलेना चाहिये वह तो अनगार का अनगार ही रहता है-पर वह अपनी विकुर्वणा शक्ति से अश्वके रूपमें परिवर्तित हो जाता है अर्थात् बदल जाता है बादमें फिर ज्योंका त्यों हो जाता है । यहां यावत् पदसे 'हस्तिरूप, सिंहरूप, व्याघ्ररूप, वृकरूप, द्वीपिकारूप, ऋक्षरूप, तरक्षरूप,' इनरूपों का संग्रह हुआ है । तथा च वह अनगार क्या

ઉત્તર—'नो खलु से आसे' હે ગૌતમ ! તે અણગાર અશ્વરૂપ બની જતા નથી એ તો અણગારને અણગાર જ રહે છે. હા, એવું અવશ્ય બને છે કે તે અણગાર જ અશ્વનું રૂપ ધારણ કરે છે પણ તે તો તેનું વૈક્રિયરૂપ હોવાથી 'અણગારને અશ્વસ્વરૂપ કહી શકાય નહીં' 'एवं जाव परासररूवं वा' અષ્ટાપદ (પરાશર) પર્યન્તના રૂપોના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. તાત્પર્ય એ છે કે તે ભાવિતાત્મા અણગાર અષ્ટાપદ પર્યન્તના રૂપોની અભિયોજના કરી શકે છે. અશ્વરૂપના વિષયમાં જે જે નિરૂપણ કરાયું છે, તે અષ્ટાપદ પર્યન્તના રૂપો વિષે પણ થવું જોઇએ. આ રીતે છેલ્લો પ્રશ્ન આ પ્રમાણે બનશે-'તે ભાવિતાત્મા અણગાર જ્યારે અષ્ટાપદના રૂપનું વિકુર્વણા દ્વારા અભિયોજન કરે છે, ત્યારે શું અષ્ટાપદ બની જાય છે ? ઉત્તર-ના, તે તો અણગારજ રહે છે, પણ તે પોતાની વિકુર્વણા શકિતથી અષ્ટાપદને રૂપે બદલાઇ જાય છે, અને આખરે તો મૂળ રૂપમાં અણગારના રૂપમાંજ આવી જાય છે. અહીં 'जाव' (યાવત્)

'परिड्ढीए गच्छइ ?' परद्धर्या वा गच्छति ? भगवानाह–'गोयमा ! इत्यादि । हे गौतम ! 'आयइढीए गच्छइ' आत्मद्धर्या स्वसामर्थ्येन गच्छति, 'नो परिड्ढीए' नो परद्धर्या परसामर्थ्येन एवं तथैव 'आयकम्मुणा' आत्मकर्मणा, णो परकम्मुणा' नो परकर्मणा, 'आयप्पयोगेणं' आत्मप्रयोगेण, 'नो परप्पयोगेणं' नो परप्रयोगेण, 'उस्सिओदयंवा गच्छइ' उच्छ्रितोदयं सरलं वा गच्छति, 'पयओदयं वा, पतदुदयं कुटिलं वक्रं वा गच्छइ' गच्छति । पुनर्गौतमः पृच्छति-'सेणं भंते !' हे भगवन् ! स खलु 'किं अणगारे आसे ?' किम् अनगारः, आहोस्वित् अश्वः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'अणगारे णं से' अनगारः खलु स वर्तते, 'नो खलु से आसे' नो खलु स अश्वः वस्तुतोऽ-

सामर्थ्य से जाता है कि 'परिड्ढीए गच्छइ' परकी सामर्थ्य से जाता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि–हे गौतम ! 'आयइढीए गच्छइ' वह भावितात्मा अनगार अपने सामर्थ्य से जाता है, 'नो परिड्ढीए' पर के सामर्थ्य से नहीं जाता है । 'एवं' इसी तरह से 'से' वह 'आयकम्मुणा' अपने निजकर्मसे–क्रिया से जाता है, परकी क्रियासे नहीं जाता है । 'आयप्पयोगेणं' आत्मप्रयोग से–अपनी प्रेरणा से जाता है 'नो परप्पयोगेणं' परकी प्रेरणा से नहीं जाता है । 'उस्सिओदयं वा गच्छइ' सरलरूपमें भी जाता है और 'पयओदयं वा' कुटिल–वक्ररूप से भी जाता है । गोतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि–'से णं भंते ! किं अणगारे आसे' हे भदन्त वह भावितात्मा अनगार जब अश्वके रूपमें अभियोजना करता है–तब क्या वह अश्व बन जाता है या नहीं–! इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं

કરીને અનેક યોજન પર્યન્તનું તે જે ગમન કરે છે, તે તેની પોતાની શક્તિથી કરે છે, કે 'परिड्ढीए' અન્યની સહાયતાથી કરે છે ?

ઉત્તર–'आयइढीए, गच्छइ, णो परिड्ढीए' હે ગૌતમ ! ભાવિતાત્મા અણગાર તેની પોતાની ઋદ્ધિથી (શક્તિથી) એટલે બધે દૂર જાય છે, અન્યની સહાયતાથી જતા નથી 'एवं आयकम्मुणा' અને તેની આત્મ ક્રિયાથી જાય છે, 'णो परकम्मुणा' અન્યની ક્રિયાથી જતા નથી. 'आयप्पयोगेणं' આત્મ પ્રયોગથી (પોતાની પ્રેરણાથી) જાય છે, નો 'परप्पयोगेणं' અન્યની પ્રેરણાથી જતા નથી. 'उस्सिओदयं वा गच्छइ, पयओदयं वा गच्छइ' સરળરૂપે પણ જાય છે, વક્રરૂપે અથવા વિપરીતરૂપે પણ જાય છે.

પ્રશ્ન–'से णं भंते किं अणगारे आसे ?' હે ભદન્ત જ્યારે તે ભાવિતાત્મા અણગાર અશ્વરૂપની અભિયોજના કરે છે, ત્યારે શું તે અશ્વ બની જાય છે કે નહીં

अनगारस्य सकषायचित्ततया अभियोगक्रियाधिकारित्वेन अभियोगात्मकवि-क्रियाकरणसंभवात्, अमायिनस्तु कषायरहिततया अभियोगक्रियानधिकारि-त्वेन अभियोगकरणासम्भवात्। पुनर्गौतमः पृच्छति-'माईणं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! मायी खलु अनगारः 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य अश्वाद्यनु प्रवेशार्थं व्यापारात्मकाभियोगकरणस्य 'अनालोइयपडिकंते' अनालोचितमति-क्रान्तः पश्चात्तापाद्यालोचनप्रतिक्रमणकरणमन्तरेव यदि 'कालं करेइ' कालं करोति तदा 'कहिं उववज्जइ?' कुत्र उपपद्यते?' भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम

रहित भावितात्मा अनगार विकुर्वणा नहीं करता है। अर्थात् जो कपायसहित भावितात्मा है वही आभियोगिक क्रिया करता है अमायी भावितात्मा अनगार ऐसी क्रिया नहीं करता है। क्यों कि वह कषाय रहित होता हैं। अतः वह आभियोगिक क्रिया का अधिकारी नहीं होता है-इसलिये उसमें अभियोग करना संभवित नहीं होता है। मायी कपाय सहित होता है इसलिये वह अभियोग क्रिया का अधिकारी होता ह। इसी कारण उसमें अभियोगात्मक विक्रिया करना संभवता है। अब गौतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि-माईणं भंते!' भदन्त! जो मायी भावितात्मा अनगार है वह 'तस्स ठाणस्स' अश्वा-दिक के शरीरमें प्रवेश करनेके लिये व्यापारात्मक अभियोग करनेरूप उस स्थानकी 'अनालोइयपडिकंते' पश्चात्ताप आदिरूप आलोचना एवं प्रतिक्रमण तो करता नहीं है अतः इनके किये विना यदि वह 'कालं करेइ' कालकरता है तो 'कहिं उववज्जइ' कहां उत्पन्न होता है? इसका

અમાયી કષાય રહિત આત્મા એવી ક્રિયા કરતો નથી. અમાયિ અણુગાર વિકુર્વણા કરતો નથી. એટલે કે માયી આત્માજ આભિયોગિક ક્રિયા કરે છે, કષાયથી રહિત હોય છે. તે તેથી આભિયોગિક ક્રિયાનો અધિકારી હોતો નથી. તેથી તેના દ્વારા થતા અભિયોગ થવો શક્ય નથી. માયી અણુગાર કષાયથી યુક્ત હોય છે. તેથી તે અભિયોગિક ક્રિયાનો અધિકારી હોય છે તેથી તેના દ્વારા અભિયોગાત્મક વિક્રિયા થવાની શકયતા છે.

પ્રશ્ન-'माईणं भंते!' હે ભદન્ત! માયી ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'तस्स ठाणस्स' અશ્વાદિકના શરીરમાં પ્રવેશ કરવાને માટે જે અભિયોગ કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રવૃત્તિની 'अनालोइयपडिक्कंते' તે આલોચના-પશ્ચાત્તાપ આદિરૂપ આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરતો નથી. આ પ્રમાણે અનાલોચિત અને અપ્રતિક્રમિત અવસ્થામાં 'कालं करेइ' જો તે કાળ કરે તો 'कहिं उववज्जइ' કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? મહાવીર પ્રભુ તે

गौतमः पुनः पृच्छति-'से भंते ! किं माई विकुव्वइ ?' हे भदन्त ! किं स भावितात्मा अनगारः मायी सकषायी विकुर्वति ! तत्र अभियोगस्यापि विक्रियारूपतया अभियोगो विकुर्वणा इति स्वीकर्तव्यम् । 'अमाई वा विकुव्वइ' अमायीवा अकषायोऽपि विकुर्वति अश्वादिरूपानुप्रवेशेन व्याप्रियते । भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'माई विकुव्वइ' मायी विकुर्वति आभियोगिकक्रियां करोति 'नो अमाई विकुव्वइ' नो अमायी विकुर्वति, अर्थात् मायिन एव

हस्ती है, तो इसका उत्तर यह अनगार हस्ती नहीं है इत्यादि रीति से प्रत्येक प्रश्न और उनका उत्तर अपने आप समझ लेना चाहिये।

गौतम प्रभु से पुनः पूछते हैं कि-'से भंते ! किं माई विकुव्वइ' हे भदन्त ! आप हमें यह तो समझाइये कि वह भावितात्मा अनगार मायी-कषायसहित होकर विकुर्वणा करता है। यहां कोई ऐसी आशंका कर सकता है कि प्रकरण तो यहां पर अभियोग का चल रहा है न कि विकुर्वणा का-फिर सूत्रकारने यहां पर 'किं माइ विकुव्वइ' ऐसा पाठ क्यों रखा 'अभिजुंजइ' ऐसा पाठ रखना था-सो इसका उत्तर यह है कि अभियोग भी विक्रियारूप ही है, इसलिये विकुर्वणा से यहां अभियोग क्रिया का ही ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। भगवान इसका उत्तर देते हुए कहते हैं कि 'मायी विकुव्वइ नो अमायी विकुव्वइ' मायी-कषाय सहित आत्मा ही कषाय युक्त भावितात्मा अनगार ही-विकुर्वणा करता है अमायी कषाय-

પદથી હાથીરૂપ, સિંહરૂપ, વાઘરૂપ, દીપડારૂપ, રીંછરૂપ, અને તરછરૂપ ગ્રહણ કરાયાં છે. તે દરેક રૂપવિષયક પ્રશ્નોત્તરો ઉપર મુજબ સમજવા.

પ્રશ્ન-'से भंते ! किं माई विकुव्वइ अमाई विकुव्वइ !' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા માયી (પ્રમત્ત-કષાયયુક્ત) અણગાર વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી (અપ્રમત્ત) અણગાર વિકુર્વણા કરે છે ? કદાચ કોઇ એવી શંકા કરે કે અત્યારે 'અભીયોગ'નું પ્રકરણ ચાલી રહ્યું છે-વિકુર્વણાનું આ પ્રકરણ નથી છતાં સૂત્રકારે 'अभिजुंजइ' ને બદલે 'विकुव्वइ' પદનો પ્રયોગ કેમ કર્યો છે ? તો તે શંકાનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે કરી શકાય-'અભિયોગ પણ વૈક્રિયારૂપ જ હોય છે, તેથી વિકુર્વણા પદ દ્વારા અહીં 'અભિયોગ' જ ગ્રહણ કરાયેલ છે.'

ઉત્તર-'माई विकुव्वइ नो अमाई विकुव्वइ' માયી-કષાય યુક્ત આત્મા જ એટલે કે માયી ભાવિતાત્મા અણગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી-કષાય રહિત ભાવિતાત્મા

अनगारस्य सकषायचित्ततया अभियोगक्रियाधिकारित्वेन अभियोगात्मकवि-क्रियाकरणसंभवात्, अमायिनस्तु कषायरहिततया अभियोगक्रियानधिकारित्वेन अभियोगकरणासम्भवात्। पुनर्गौतमः पृच्छति-'माईणं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! मायी खलु अनगारः 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य अश्वाद्यनु प्रवेशार्थं व्यापारात्मकाभियोगकरणस्य 'अनालोइयपडिक्कंते' अनालोचितप्रति-क्रान्तः पश्चात्तापाद्यालोचनप्रतिक्रमणकरणमन्तरैव यदि 'कालं करेइ' कालं करोति तदा 'कहिं उववज्जइ?' कुत्र उपपद्यते?' भगवानाह 'गोयमा!' हे गौतम

रहित भावितात्मा अनगार विकुर्वणा नहीं करता है। अर्थात् जो कषायसहित भावितात्मा है वही आभियोगिक क्रिया करता है अमायी भावितात्मा अनगार ऐसी क्रिया नहीं करता है। क्यों कि वह कषाय रहित होता है। अतः वह आभियोगिक क्रिया का अधिकारी नहीं होता है-इसलिये उसमें अभियोग करना संभवित नहीं होता है। मायी कषाय सहित होता है इसलिये वह अभियोग क्रिया का अधिकारी होता ह। इसी कारण उसमें अभियोगात्मक विक्रिया करना संभवता है। अब गौतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि-माईणं भंते!' भदन्त! जो मायी भावितात्मा अनगार है वह 'तस्स ठाणस्स' अश्वा-दिक के शरीरमें प्रवेश करनेके लिये व्यापारात्मक अभियोग करनेरूप उस स्थानकी 'अनालोइयपडिकंते' पश्चात्ताप आदिरूप आलोचना एवं प्रतिक्रमण तो करता नहीं है अतः इनके किये विना यदि वह 'कालं करेइ' कालकरता है तो 'कहिं उववज्जइ' कहां उत्पन्न होता है? इसका

અમાયી કષાય રહિત આત્મા એવી ક્રિયા કરતો નથી. અમાયિ અણગાર વિકુર્વણા કરતો નથી. એટલે કે માયી આત્માજ આભિયોગિક ક્રિયા કરે છે, કષાયથી રહિત હોય છે. તે તેથી આભિયોગિક ક્રિયાનો અધિકારી હોતો નથી. તેથી તેના દ્વારા થતા અભિયોગ થવો શક્ય નથી. માયી અણગાર કષાયથી યુકત હોય છે. તેથી તે અભિયોગિક ક્રિયાનો અધિકારી હોય છે તેથી તેના દ્વારા અભિયોગાત્મક વિક્રિયા થવાની શકયતા છે.

પ્રશ્ન-'माईणं भंते!' હે ભદન્ત! માયી ભાવિતાત્મા અણગાર, 'तस्स ठाणस्स' અશ્વાદિકના શરીરમાં પ્રવેશ કરવાને માટે જે અભિયોગ કરવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રવૃત્તિની 'अनालोइयपडिक्कंते' તે આલોચના-પશ્ચાત્તાપ આદિરૂપ આલોચના અને પ્રતિક્રમણ કરતો નથી. આ પ્રમાણે અનાલોચિત અને અપ્રતિક્રમિત અવસ્થામાં 'कालं करेइ' જો તે કાળ કરે તો 'कहिं उववज्जइ' કયાં ઉત્પન્ન થાય છે? મહાવીર પ્રભુ તે

गौतमः पुनः पृच्छति-'से भंते ! किं माई विकुव्वइ ?' हे भदन्त ! किं स भावितात्मा अनगारः मायी सकषायी विकुर्वति ! तत्र अभियोगस्यापि विक्रियारूपतया अभियोगो विकुर्वणा इति स्वीकर्तव्यम् । 'अमाई वा विकुव्वइ' अमायीवा अकषायोऽपि विकुर्वति अश्वादिरूपानुप्रवेशेन व्यामियते । भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'माई विकुव्वइ' मायी विकुर्वति आभियोगिकक्रियां करोति 'नो अमाई विकुव्वइ' नो अमायी विकुर्वति, अर्थात् मायिन एव

हस्ती है, तो इसका उत्तर यह अनगार हस्ती नहीं है इत्यादि रीति से प्रत्येक प्रश्न और उनका उत्तर अपने आप समझ लेना चाहिये।

गौतम प्रभु से पुनः पूछते हैं कि-'से भंते! किं माई विकुव्वइ' हे भदन्त ! आप हमें यह तो समझाइये कि वह भावितात्मा अनगार मायी-कषायसहित होकर विकुर्वणा करता है। यहां कोई ऐसी आशंका कर सकता है कि प्रकरण तो यहां पर अभियोग का चल रहा है न कि विकुर्वणा का-फिर सूत्रकारने यहां पर 'किं माइ विकुव्वइ' ऐसा पाठ क्यों रखा 'अभिजुंजइ' ऐसा पाठ रखना था-सो इसका उत्तर यह है कि अभियोग भी विक्रियारूप ही है, इसलिये विकुर्वणा से यहां अभियोग क्रिया का ही ग्रहण किया गया है ऐसा जानना चाहिये। भगवान इसका उत्तर देते हुए कहते हैं कि 'मायी विकुव्वइ नो अमायी विकुव्वइ' मायी-कषाय सहित आत्मा ही कषाय युक्त भावितात्मा अनगार ही-विकुर्वणा करता है अमायी कषाय-

---

પદથી હાથીરૂપ, સિંહરૂપ, વાઘરૂપ, દીપડારૂપ, રીંછરૂપ, અને તરછરૂપ ગ્રહણ કરાયાં છે. તે દરેક રૂપવિષયક પ્રશ્નોત્તરો ઉપર મુજબ સમજવા.

પ્રશ્ન-'से भंते ! किं माई विकुव्वइ अमाई विकुव्वइ ?' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા માયી (પ્રમત્ત-કષાયયુક્ત) અણુગાર વિકુર્વણા કરે છે, કે અમાયી (અપ્રમત્ત) અણુગાર વિકુર્વણા કરે છે ? કદાચ કોઇ એવી શંકા કરે કે અત્યારે 'અભીયોગ'નું પ્રકરણ ચાલી રહ્યું છે-વિકુર્વણાનું આ પ્રકરણ નથી છતાં સૂત્રકારે 'अभिजुंजइ' ને બદલે 'विकुव्वइ' પદનો પ્રયોગ કેમ કર્યો છે ? તો તે શંકાનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે કરી શકાય-'અભિયોગ પણ વૈક્રિયારૂપ જ હોય છે, તેથી વિકુર્વણા પદ દ્વારા અહીં 'અભિયોગ' જ ગ્રહણ કરાયેલ છે.'

ઉત્તર—'माई विकुव्वइ नो अमाई विकुव्वइ' માયી-કષાય યુક્ત આત્મા જ એટલે કે માયી ભાવિતાત્મા અણુગાર જ વિકુર્વણા કરે છે, અમાયી-કષાય રહિત ભાવિતાત્મા

इति भावार्थः शब्दार्थस्तु देवाधिष्ठितः शब्दविशेषो मन्त्रः, आयोगः औषधिमीलनम्, अथवा मन्त्राणाम् आयोगः साधनं मन्त्रायोगः तं कृत्वा, तथा मनुष्य पशुगृहादिरक्षार्थं भूत्या-भस्मना मृत्तिकया, सूत्रेण दोरकेण वा यत्कर्म कौतुकादि करणं तत् भूतिकर्म, एतानि च कर्माणि योऽनगारो निजवैषयिकसुखार्थम्, सरसस्वादिष्ठाहारार्थम्, महार्घ्यवस्त्रादिप्राप्त्यर्थञ्च कुर्यात् स आभियोगिकीं भावनां करोति आभियोगिक भावनाञ्चोत्पाद्य आभियोगिकदेवत्वेन मरणानन्तरमुत्पद्यते, आभियोगिकदेवा हि देवानाम् आज्ञाकारिणः किङ्करप्रायाः दास प्रायाश्च भवन्ति, एतत्सर्वं भगवतीसूत्रस्य प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके त्रयोदशतमसूत्रे वर्णितम्।

की औषधि के सेवनको और भूतिकर्मको करता है वह पुरुष अभियोगिकी भावनाको करता है। गाथाके शब्दों का अर्थ इस प्रकारसे है देवाधिष्टित शब्दविशेष का नाम मंत्र है। औषधियोंका मिलाना इसका नाम आयोग है। अथवा-मंत्रोंका जो साधन करना है वह आयोग है। तथा-मनुष्य, पशु एवं गृह आदिकी रक्षा के निमित्त भस्म से, मृत्तिका से, अथवा डोरेसे जो कौतुकादि कर्म किया जाता है वह भूतिकर्म है-इन सब कामों को जो अनगार अपने वैषयिक सुख के लिये तथा सरस स्वादिष्ट आहारकी प्राप्तिके लिये एवं वेश कीमती वस्त्रादिकोंकी प्राप्तिके लिये, करता है वह अभियोगिकी भावना को करता है। आभियोगिकी भावनाको उत्पन्न करके मरणके अनन्तर वह आभियोगिक देवके रूपमें उत्पन्न होता है। आभियोगिक जो देव होते हैं वे दूसरे देवोंके आज्ञाकारी होते हैं, किङ्कर-नौकर चाकर जैसे

સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિને માટે મંત્રની સાધના કરે છે, વિશિષ્ટ પ્રકારની ઔષધિનું સેવન કરે છે, અથવા ભૂતિકર્મ કરે છે, તે પુરુષ આભિયોગિક ભાવના (પ્રવૃત્તિ) કરે છે. દેવાધિષ્ઠિત શબ્દને મંત્ર કહે છે. વિવિધ પ્રકારની ઔષધિયો બનાવવી તેનું નામ 'આયોગ' છે. અથવા તે મંત્રની જે સાધના કરવામાં આવે છે તેને પણ 'આયોગ' કહે છે. મનુષ્ય, પશુ, ગૃહ આદિની રક્ષાને નિમિત્તે ભસ્મથી, માટીથી, દોરાં ધાગાથી જે કૌતુકકર્મ કરવામાં આવે છે તેમને ભૂતિકર્મ કહે છે-જે કોઇ અણુગાર પોતાના વૈષયિક સુખને અર્થે, સરસ સ્વાદિષ્ટ આહારની પ્રાપ્તિને અર્થે કે કીમતિ વસ્ત્રાદિકોની પ્રાપ્તિને અર્થે એ કામો કરે છે, તે અણુગાર આભિયોગિક ભાવના આભિયોગિક પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રકારની આભિયોગિક ભાવના કરનારો તે અણુગાર મરીને આભિયોગિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આભિયોગિક દેવો અન્ય દેવોને અધીન હોય છે-કિંકર, નોકર-

सः 'अण्णयरेसु' अन्यतरेषु अन्यतमेषु इत्यर्थः 'आभियोगिएसु' आभियोगिकेषु 'देवलोएसु' देवलोकेषु, असुरकुमारादि-अच्युतान्तेषु देवलोकेषु 'देवत्ताए' देवतया 'उववज्जइ' उपपद्यते, तथाच आभियोगिकदेवा अच्युतान्तदेवलोकेषु उत्पद्यन्ते इत्याशयेन 'अन्यतरेषु' इत्युक्तम् । एवञ्च विद्यादिलब्ध्युपजीवी भावितात्मा अनगारः अभियोगभावनां कुर्वन आभियोगिकदेवेषु जायते तदुक्तम्-'मंता-जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति, साय-रस-इड्ढिहेउं अभियोग भावणं कुणइ' मन्त्रायोगं कृत्वा भूतिकर्म तु यः प्रयुङ्क्ते, शात-रस-र्द्धिहेतुम् आभियोगिकीं भावनां करोति' अर्थात् सुख-स्वाद-समृद्धिप्राप्त्यर्थम् मन्त्रसाधनां विशिष्टौपधिसेवनं, भूतिकर्म च प्रयुञ्जानः पुरुषः आभियोगिकीं भावनां करोति

उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम ! अण्णयरेसु आभियोगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ' यह मायी अनगार अन्यतम आभियोगिक देवलोकोंमें असुरकुमार आदिसे लेकर अच्युततक के देवलोकों में से किसी एक देवलोकमें देवरूपसे उत्पन्न होता है। आभियोगिक देव अच्युततक के देवलोकमें उत्पन्न होते हैं-इसी अभिप्राय से यहां 'अण्णयरेसु' ऐसा पद कहा गया है। विद्या आदि लब्धिसे उपजीवी यह भावितात्मा अनगार अभियोग भावनाको करता हुआ आभियोगिक देवोंमें उत्पन्न हो जाता है। कहा भी है-

'मंता जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति ।
सायरस इड्ढिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ ॥

इस गाथा का भावार्थ इस प्रकारसे है कि-जो पुरुष सुखकी, स्वाद की और समृद्धि की प्राप्ति के लिये मंत्रकी साधनाको, विशिष्ट प्रकार

પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે 'ગોયમા !' હે ગૌતમ ! 'अण्णयरेसु आभिओगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ' તે માયી અણગાર અન્યતમ આભિયોગિક દેવલોકોમાં-અસુરકુમારથી લઈને અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકમાંના કોઈપણ એક દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આભિયોગિક દેવ અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ દર્શાવવા માટે અહીં 'अण्णयरेसु' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. વિદ્યા આદિ લબ્ધિથી ઉપજીવી તે ભાવિતાત્મા અણગાર અભિયોગમાં પ્રવૃત્ત થવાને કારણે આભિયોગિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કહ્યું પણ છે—

'मंता जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति ।
सायरसइड्ढिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ ॥

આ ગાથાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—જે પુરુષ સુખની, સ્વાદની અને

इति भावार्थः शब्दार्थस्तु देवाधिष्ठितः शब्दविशेषो मन्त्रः, आयोगः औपधिमीलनम्, अथवा मन्त्राणाम् आयोगः साधनं मन्त्रायोगः तं कृत्वा, तथा मनुष्य पशुगृहादिरक्षार्थं भूत्या-भस्मना मृत्तिकया, सूत्रेण दोरकेण वा यत्कर्म कौतुकादि करणं तत् भूतिकर्म, एतानि च कर्माणि योऽनगारो निजवैषयिकसुखार्थम्, सरसस्वादिष्टाहारार्थम्, महार्घ्यवस्त्रादिप्राप्त्यर्थञ्च कुर्यात् स आभियोगिकीं भावनां करोति आभियोगिक भावनाञ्चोत्पाद्य आभियोगिकदेवत्वेन मरणानन्तरमुत्पद्यते, आभियोगिकदेवा हि देवानाम् आज्ञाकारिणः किङ्करप्रायाः दासप्रायाश्च भवन्ति, एतत्सर्वं भगवतीसूत्रस्य प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके त्रयोदशतमसूत्रे वर्णितम्।

की औपधि के सेवनको और भूतिकर्मको करता है वह पुरुष अभियोगिकी भावनाको करता है। गाथाके शब्दों का अर्थ इस प्रकारसे है देवाधिष्ठित शब्दविशेष का नाम मंत्र है। औपधियोंका मिलाना इसका नाम आयोग है। अथवा-मंत्रोंका जो साधन करना है वह आयोग है। तथा-मनुष्य, पशु एवं गृह आदिकी रक्षा के निमित्त भस्म से, मृत्तिका से, अथवा डोरेसे जो कौतुकादि कर्म किया जाता है वह भूतिकर्म है-इन सब कामों को जो अनगार अपने वैषयिक सुख के लिये तथा सरस स्वादिष्ट आहारकी प्राप्तिके लिये एवं वेश कीमती वस्त्रादिकोंकी प्राप्तिके लिये, करता है वह अभियोगिकी भावना को करता है। आभियोगिकी भावनाको उत्पन्न करके मरणके अनन्तर वह आभियोगिक देवके रूपमें उत्पन्न होता है। आभियोगिक जो देव होते हैं वे दूसरे देवोंके आज्ञाकारी होते हैं, किङ्कर-नौकर चाकर जैसे

સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિને માટે મંત્રની સાધના કરે છે, વિશિષ્ટ પ્રકારની ઔષધિનું સેવન કરે છે, અથવા ભૂતિકર્મ કરે છે, તે પુરુષ આભિયોગિક ભાવના (પ્રવૃત્તિ) કરે છે. દેવાધિષ્ઠિત શબ્દને મંત્ર કહે છે. વિવિધ પ્રકારની ઔષધિયો બનાવવી તેનું નામ 'આયોગ' છે. અથવા તે મંત્રની જે સાધના કરવામાં આવે છે તેને પણ 'આયોગ' કહે છે. મનુષ્ય, પશુ, ગૃહ આદિની રક્ષાને નિમિત્તે ભસ્મથી, માટીથી, દોરા ધાગાથી જે કૌતુકકર્મ કરવામાં આવે છે તેમને ભૂતિકર્મ કહે છે-જે કોઇ અણગાર પોતાના વૈષયિક સુખને અર્થે, સરસ સ્વાદિષ્ટ આહારની પ્રાપ્તિને અર્થે કે કીમતિ વસ્ત્રાદિકોની પ્રાપ્તિને અર્થે એ કામો કરે છે, તે અણગાર આભિયોગિક ભાવના આભિયોગિક પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રકારની આભિયોગિક ભાવના કરનારો તે અણગાર મરીને આભિયોગિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આભિયોગિક દેવો અન્ય દેવોને અધીન હોય છે-કિંકર, નોકર

सः 'अण्णयरेसु' अन्यतरेषु अन्यतमेषु इत्यर्थः 'आभियोगिएसु' आभियोगिकेषु 'देवलोयेसु' देवलोकेषु, असुरकुमारादि-अच्युतान्तेषु देवलोकेषु 'देवत्ताए' देवतया 'उववज्जइ' उपपद्यते, तथाच आभियोगिकदेवा अच्युतान्तदेवलोकेषु उत्पद्यन्ते इत्याशयेन 'अन्यतरेषु' इत्युक्तम्। एवञ्च विद्यादिलब्ध्युपजीवी भावितात्मा अनगारः अभियोगभावनां कुर्वन आभियोगिकदेवेषु जायते तदुक्तम्-'मंता-जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति, साय-रस-इड्ढिहेउं अभियोग भावणं कुणइ' मन्त्रायोगं कृत्वा भूतिकर्म तु यः प्रयुङ्क्ते, शात-रस-र्द्धिहेतुम् आभियोगिकीं भावनां करोति' अर्थात् सुख-स्वाद-समृद्धिमाप्त्यर्थम् मन्त्रसाधनां विशिष्टौपधिसेवनं, भूतिकर्म च प्रयुञ्जानः पुरुषः आभियोगिकीं भावनां करोति

उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम! अण्णयरेसु आभियोगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ' वह मायी अनगार अन्यतम आभियोगिक देवलोकोंमें असुरकुमार आदिसे लेकर अच्युतलक के देवलोकों में से किसी एक देवलोकमें देवरूपसे उत्पन्न होता है। आभियोगिक देव अच्युततक के देवलोकमें उत्पन्न होते है-इसी अभिप्राय से यहां 'अण्णयरेसु' ऐसा पद कहा गया है। विद्या आदि लब्धिसे उपजीवी यह भावितात्मा अनगार अभियोग भावनाको करता हुआ आभियोगिक देवोंमें उत्पन्न हो जाता है। कहा भी है-

'मंता जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति।
सायरस इड्ढिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ॥

इस गाथा का भावार्थ इस प्रकारसे है कि-जो पुरुष सुखकी, स्वाद की और समृद्धि की प्राप्ति के लिये मंत्रकी साधनाको, विशिष्ट प्रकार

પ્રશ્નનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'अण्णयरेसु आभिओगिएसु देवलोगेसु देवत्ताए उववज्जइ' તે માયી અણુગાર અન્યતમ આભિયોગિક દેવલોકોમાં-અસુરકુમારથી લઈને અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકમાંના કોઈપણ એક દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આભિયોગિક દેવ અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ દર્શાવવા માટે અહીં 'अण्णयरेसु' પદનો પ્રયોગ કર્યો છે. વિદ્યા આદિ લબ્ધિથી ઉપજીવી તે ભાવિતાત્મા અણુગાર અભિયોગમાં પ્રવૃત્ત થવાને કારણે આભિયોગિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે કહ્યું પણ છે—

'मंता जोगं काउं भूइकम्मं तु जे पउंजेंति।
सायरसइड्ढिहेउं अभियोगं भावणं कुणइ॥

આ ગાથાનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—જે પુરુષ સુખની, સ્વાદની અને

इति भावार्थः शब्दार्थस्तु देवाधिष्ठितः शब्दविशेषो मन्त्रः, आयोगः औषधिमीलनम्, अथवा मन्त्राणाम् आयोगः साधनं मन्त्रायोगः तं कृत्वा, तथा मनुष्य पशुगृहादिरक्षार्थं भूत्या-भस्मना मृत्तिकया, सूत्रेण दोरकेण वा यत्कर्म कौतुकादि करणं तत् भूतिकर्म, एतानि च कर्माणि योऽनगारो निजवैषयिकसुखार्थम्, सरसस्वादिष्टाहारार्थम्, महार्घ्यवस्त्रादिप्राप्त्यर्थञ्च कुर्यात् स आभियोगिकीं भावनां करोति आभियोगिक भावनाञ्चोत्पाद्य आभियोगिकदेवत्वेन मरणानन्तरमुत्पद्यते, आभियोगिकदेवा हि देवानाम् आज्ञाकारिणः किङ्करप्रायाः दासप्रायाश्च भवन्ति, एतत्सर्वं भगवतीसूत्रस्य प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके त्रयोदशतमसूत्रे वर्णितम्।

की औषधि के सेवनको और भूतिकर्मको करता है वह पुरुष अभियोगिकी भावनाको करता है। गाथाके शब्दों का अर्थ इस प्रकारसे है देवाधिष्टित शब्दविशेष का नाम मंत्र है। औषधियोंका मिलाना इसका नाम आयोग है। अथवा-मंत्रोंका जो साधन करना है वह आयोग है। तथा-मनुष्य, पशु एवं गृह आदिकी रक्षा के निमित्त भस्म से, मृत्तिका से, अथवा डोरेसे जो कौतुकादि कर्म किया जाता है वह भूतिकर्म है-इन सब कामों को जो अनगार अपने वैषयिक सुख के लिये तथा सरस स्वादिष्ट आहारकी प्राप्तिके लिये एवं वेश कीमती वस्त्रादिकोंकी प्राप्तिके लिये, करता है वह अभियोगिकी भावना को करता है। आभियोगिकी भावनाको उत्पन्न करके मरणके अनन्तर वह आभियोगिक देवके रूपमें उत्पन्न होता है। आभियोगिक जो देव होते हैं वे दूसरे देवोंके आज्ञाकारी होते हैं, किङ्कर-नौकर चाकर जैसे

સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિને માટે મંત્રની સાધના કરે છે, વિશિષ્ટ પ્રકારની ઔષધિનું સેવન કરે છે, અથવા ભૂતિકર્મ કરે છે, તે પુરુષ આભિયોગિક ભાવના (પ્રવૃત્તિ) કરે છે. દેવાધિષ્ઠિત શબ્દને મંત્ર કહે છે. વિવિધ પ્રકારની ઔષધિયો બનાવવી તેનું નામ 'આયોગ' છે. અથવા તે મંત્રની જે સાધના કરવામાં આવે છે તેને પણ 'આયોગ' કહે છે. મનુષ્ય, પશુ, ગૃહ આદિની રક્ષાને નિમિત્તે ભસ્મથી, માટીથી, દોરા ધાગાથી જે કૌતુકકર્મ કરવામાં આવે છે તેમને ભૂતિકર્મ કહે છે-જે કોઇ અણગાર પોતાના વૈષયિક સુખને અર્થે, સરસ સ્વાદિષ્ટ આહારની પ્રાપ્તિને અર્થે કે કીમતિ વસ્ત્રાદિકોની પ્રાપ્તિને અર્થે એ કામો કરે છે, તે અણગાર આભિયોગિક ભાવના આભિયોગિક પ્રવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રકારની આભિયોગિક ભાવના કરનારો તે અણગાર મરીને આભિયોગિક દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આભિયોગિક દેવો અન્ય દેવોને અધીન હોય છે-કિંકર, નોકર-

गौतमः पुनः पृच्छति-'अमाईणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! अमायी खलु कषायरहितोऽनगारः 'तस्स ठाणस्स' तस्य स्थानस्य अभियोगभावनाकरणलक्षणस्य यदि 'आलोइअपडिक्कंते' आलोचितप्रतिक्रान्तः कृतपश्चात्तापाद्यालोचनप्रतिक्रमणः 'कालं करेइ' कालं करोति तदा 'कहिं उववज्जइ' कुत्र उपपद्यते ? भगवानाह 'गोयमा ! हे गौतम ! 'अण्णयरेसु' अन्यतरेषु अन्यतमेषु इत्यर्थः 'अणाभियोगिएसु' अनाभियोगिकेषु 'देवलोएसु' देवलोकेषु अच्युतान्तेषु 'देवत्ताए उववज्जइ' देवतया उपपद्यते, अर्थात् अभियोग-

होती हैं। यह सब भगवतीसूत्रके पहले शतकके दूसरे उद्देशकके तेरहवें सूत्रमें वर्णित हुआ है । अब गौतम प्रभुसे पुनः पूछते हैं- 'अमाईणं भंते ! हे भदन्त ! जो कषायरहित अमायी अनगार होता है वह 'तस्स ठाणस्स' उस अभियोग भावना करनेरूप स्थानकी 'आलोइयपडिक्कंते' पश्चात्ताप करनेरूप आलोचना करता है, प्रतिक्रमण करता है । इस तरह अभियोग भावनाजन्य दोषोंसे विशुद्ध होकर वह 'कालं करेइ' जब कालकरता है, तब 'कहिं' कहां पर उत्पन्न होता है, इस गौतमके कृत प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! अण्णयरेसु अणाभियोगिएसु देवलोएसु' अन्यतमकिसी-एक अनाभियोगिक देवलोकमें-अच्युततक के स्वर्ग में 'देवत्ताए' देवकी पर्याय से 'उववज्जइ' उत्पन्न होता है । तात्पर्य कहनेका यह है कि ऐसा अमायी अनगार प्रथम कल्पसे लेकर अच्युततक के देव-

ચાકર જેવાં હોય છે. આ બધું વર્ણન ભગવતીસૂત્રના પહેલા શતકના બીજા ઉદ્દેશકના તેરમાં સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રશ્ન—'अमाईणं भंते !' હે ભદન્ત ! જે કષાય રહિત અમાયી અણુગાર હોય છે 'तस्स ठाणस्स' તે અભિયોગ ભાવના કરવા રૂપ સ્થાનની (પ્રવૃત્તિની) (आलोइयपडिक्कंते) આલોચના કરે છે. તેનું પ્રતિક્રમણ કરે છે. કરેલા દોષનો ગુરુ સમીપ પ્રકાશિત કરી તેનો પસ્તાવો કરવો તેનું નામ આલોચના છે. લાગેલ દોષથી નિવૃત્ત થવું તેને પ્રતિક્રમણ કહે છે. આ રીતે અભિયોગ ભાવનાજન્ય દોષોથી વિશુદ્ધ-થઈને 'कालं करेइ' જો તે કાળ કરે છે, તો 'कहिं उववज्जइ' ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે?

ઉત્તર—'अण्णयरेसु अणाभियोगिएसु देवलोएसु' અન્યતમ-કોઈ એક અનાભિયોગિક દેવલોકમાં-અચ્યુત પર્યન્તના દેવલોકમાં 'देवत्ताए उववज्जइ' દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એવો અમાયી અણુગાર પહેલા દેવલોકથી લઈને

भावनां कुर्वन् सकषायोऽनगारः अभियोगभावनाया आलोचन-प्रतिक्रमण मन्तरेव यदि कालं कुर्यात्तदा आभियोगिकदेवत्वेन देवकिङ्करतयोत्पद्यते, स एव यदि अभियोगकरणस्य आलोचितप्रतिक्रान्तः कालं कुर्यात् तर्हि अनाभियोगिकेषु इन्द्र-सामानिक-त्रायस्त्रिंशक-सोमादिलोकपाल-अहमिन्द्र-नवग्रैवेयक अनुत्तरविमानेषु देवत्वेनोत्पद्यते इति भावः ।

गौतमो भगवद्वचनं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ! तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति । हे भदन्त ! त्वदुक्तं सर्वं सत्यमेवेत्यर्थः ।

लोकोंमें से किसी एक देवलोकमें अनाभियोगिक देवकी पर्याय से उत्पन्न हो जाता है वहां आभियोगिक देव भी हैं-सो उनमें यह उत्पन्न नहीं होता है । इससे यह निष्कर्ष निकलता है कि अभियोग भावनाको करता हुआ मायी अनगार-कषाय से युक्त संयत-अभियोग भावनाका आलोचन और प्रतिक्रमण किये विना ही यदि मरता हैं तो वह आभियोगिक देवके रूपमें-अन्यदेवोंके किङ्कर बनने के रूपमें-वहां उत्पन्न होता है, और वही अनगार यदि अभियोग करनेकी भावना का आलोचन एवं प्रतिक्रमण करके मरता हैं तो अनाभियोगिक देवोंमें से-इन्द्र; सामानिक, त्रायस्त्रिंशक, सोमादिलोकपाल, अहमिन्द्र, नवग्रैवेयक, एवं पंच अनुत्तर विमानों में से किसी एक विमानमें देवकी पर्याय में जन्म धारण करता हैं ।

अब गौतम भगवान के वचनोंको प्रमाणभूत मानते हुए कहते हैं कि 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति, हे भदन्त ! आपके द्वारा प्रतिपादित समस्त

અચ્યુતપર્યન્તના દેવલોકમાંના કોઇ પણ એક દેવલોકમાં અનાભિયોગિક દેવની પર્યાયે ઉત્પન્ન થાય છે—તે દેવલોકોમાં આભિયોગિક દેવો પણ હોય છે પણ એવા આભિયોગિક દેવરૂપે તે ઉત્પન્ન થતો નથી. આ કથનથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અભિયોગ ભાવના કરનારો માયી અણગાર, (કપાયથી યુક્ત સાધુ) જો અભિયોગ ભાવનાનું આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરે છે તો તે આભિયોગિક દેવરૂપે એટલે કે અન્ય દેવોના કિંકર રૂપે-ઉત્પન્ન થાય છે. પણ જો એજ અણગાર તે ભાવનાનું આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરે છે, તો અનાભિયોગિક દેવરૂપે-ઇન્દ્ર, સામાનિક દેવ, ત્રાયસ્ત્રિંશક દેવ, સોમાદિ લોકપાલ, અહમિન્દ્ર, નવ ગ્રૈવેયકવાસી દેવ અને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુનાં વચનોને પ્રમાણભૂત માનીને કહે છે કે 'સેવં भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન

उद्देशकार्थं गाथयोपसंहरन्नाह-

गाहा-गाथा-'इत्थी' स्त्री, 'असी' असिः, 'पडागा' पताका, 'जण्णोवइए' यज्ञोपवीतञ्च, भवति बोद्धव्यम् 'पल्हत्थिअ' पर्यस्तिका, 'पलिअंके' पर्यङ्कः, 'अभिओग' अभियोगः 'विकुव्वणा' विकुर्वणा मायी' इति । गाथार्थस्तु सरल तया स्पष्ट एव ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविर-
चितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
तृतीयशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-५ ॥

✿

विषय सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कहकर प्रभु के प्रति अपनी अतिशय भक्ति और श्रद्धा प्रदर्शित करते हैं। उद्देशकके अर्थ को गाथा द्वारा उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि इस उद्देशक में-स्त्री. असि-तलवार, पताका, यज्ञोपवीत (जनोई) पर्यस्तिका, पर्यङ्क, अभियोग, विकुर्वणा इन विषयोंका वर्णन हुआ है और यह सब मायी अनगार करता है। इस प्रकार गाथाका अर्थ सरल होनेसे स्पष्ट ही है ॥ सू० २ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र'
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके पांचवा
उद्देशा समाप्त ॥ ३-५ ॥

કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. આપની વાત યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા પ્રકટ કરીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે અતિશય ભક્તિભાવ, આદર અને શ્રદ્ધા પ્રકટ કરે છે.

હવે આ ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયને સૂત્રકાર એક ગાથા દ્વારા પ્રકટ કરીને આ ઉદ્દેશકનો ઉપસંહાર કરે છે-ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

આ ઉદ્દેશકમાં સ્ત્રી, અસિ (તલવાર), પતાકા, જનોઈ, અર્ધપદ્માસન, પર્યંકાસન અભિયોગ અને વિકુર્વણાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. એ બધું માયી અણગાર કરે છે. ગાથાનો અર્થ સરળ અને સ્પષ્ટ હોવાથી તેનું અધિક વિવેચન કર્યું નથી. ॥સૂ.૨॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩-૫॥

❀

॥ अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते

तृतीयशतकस्य षष्ठोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

मिथ्यादृष्टेः अनगारस्य विकुर्वणानिरूपणम्, ततो वाराणसी-राजगृह-नगरयोः वैक्रियतया तथाभावेन अन्यथाभावेन वा दर्शनविषयकं प्रश्नोत्तरम्, ततः राजगृहस्य वाराणसीत्वेन, वाराणस्याश्च राजगृहनगरत्वेन भ्रमात्मक विभङ्गज्ञानप्रतिपादनम्, ततः तयोरन्तरालवर्त्तिवैक्रियजनपदसमूहविषयकवि-कुर्वणानिरूपणम्, तस्या विकुर्वणायाः विषयभूतवैक्रियोक्तरूपाणां स्वाभाविक-

---

तीसरे शतकका छट्ठे उदेशेका प्रारंभ-

इसका विषय विवरण संक्षेप से इस प्रकार से है-मिथ्यादृष्टि अनगारकी विकुर्वणा का निरूपण, वाणारसीनगरीमें वर्तमान मिथ्या-दृष्टि अनगार राजगृह नगरीकी विकुर्वणा करके तद्गतरूपो को जान देख सकता है ऐसा प्रश्न ! हां जान सकता है ऐसा उत्तर, तथा-भावसे जानता हैं कि अन्यथाभाव से जानता है ऐसा प्रश्न-अन्यथा-भावसे जानता देखता है-ऐसा उत्तर, राजगृह नगरको वाणारसी रूपसे और वाणारसी को राजगृह नगरके रूपसे जाननेवाला ज्ञान भ्रमात्मक विभङ्गज्ञान है ऐसा प्रतिपादन, राजगृह नगर और वाणा-रसी के बीचमें एक विशाल जनपदकी विकुर्वणा करनेका निरूपण, विकुर्वणा के विषयभूत वैक्रियरूपोंको स्वाभाविकरूपसे माननेवाली

ત્રીજા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક પ્રારંભ

આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે—

મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગારની વિકુર્વણાનું નિરૂપણ. 'વાણારસી (વારાણસી) નગરીમાં રહેલો મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર રાજગૃહનગરીની વિકુર્વણા કરીને તેમાં રહેલાં રૂપોને શું જાણી દેખી શકે છે ? એવો પ્રશ્ન અને તેનો હકારમાં ઉત્તર.

પ્રશ્ન-'તથાભાવથી [યથાર્થ રૂપે] જાણે છે કે અન્યથા ભાવથી [અયથાર્થરૂપે] જાણે છે?

ઉત્તર—અન્યથાભાવથી જાણે અને દેખે છે.

રાજગૃહ નગરને વાણારસી નગરીરૂપે અને વાણારસીને રાજગૃહરૂપે જાણનારૂં જ્ઞાન ભ્રમાત્મક વિભંગજ્ઞાન છે, એવું પ્રતિપાદન રાજગૃહ અને વાણારસી નગરીની વચ્ચેના ભાગનાં એક વિશાળ જનપદની વિકુર્વણા કરવાનું નિરૂપણ. વિકુર્વણા દ્વારા નિર્મિત વૈક્રિયરૂપોને સ્વાભાવિકરૂપે માનનારી તેની માન્યતાને ભ્રામક ગણાવતું કથન.

उद्देशकार्थगाथयोपसंहरन्नाह-

गाहा-गाथा-'इत्थी' स्त्री, 'असी' असिः, 'पडागा' पताका, 'जण्णोवइए' यज्ञोपवीतश्च, भवति बोद्धव्यम् 'पल्हत्थिअ' पर्यस्तिका, 'पलिअंके' पर्यङ्कः, 'अभिओग' अभियोगः 'विकुव्वणा' विकुर्वणा मायी' इति । गाथार्थस्तु सरल तया स्पष्ट एव ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविर-
चितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
तृतीयशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-५ ॥

विषय सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कहकर प्रभु के प्रति अपनी अतिशय भक्ति और श्रद्धा प्रदर्शित करते हैं। उद्देशकके अर्थ को गाथा द्वारा उपसंहार करते हुए सूत्रकार कहते हैं कि इस उद्देशक में-स्त्री. असि-तलवार, पताका, यज्ञोपवीत (जनोई) पर्यस्तिका, पर्यङ्क, अभियोग, विकुर्वणा इन विषयोंका वर्णन हुआ है और यह सब मायी अनगार करता है। इस प्रकार गाथाका अर्थ सरल होनेसे स्पष्ट ही है ॥ सू० २ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र'
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके पांचवा
उद्देशा समाप्त ॥ ३-५ ॥

કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. આપની વાત યથાર્થ છે. આ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા પ્રકટ કરીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે અતિશય ભક્તિભાવ, આદર અને શ્રદ્ધા પ્રકટ કરે છે.

હવે આ ઉદ્દેશકમાં આવતા વિષયને સૂત્રકાર એક ગાથા દ્વારા પ્રકટ કરીને આ ઉદ્દેશકનો ઉપસંહાર કરે છે-ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

આ ઉદ્દેશકમાં સ્ત્રી, અસિ (તલવાર), પતાકા, જનોઈ, અર્ધપદ્માસન, પર્યંકાસન અભિયોગ અને વિકુર્વણાનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. એ બધું માયી અણગાર કરે છે. ગાથાનો અર્થ સરળ અને સ્પષ્ટ હોવાથી તેનું અધિક વિવેચન કર્યું નથી. ।।સૂ.૨।।

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ।।૩-૫।।

हंता, जाणइ पासइ, से भंते ! किं तहा भावं जाणइ, पासइ ! अन्नहा भावं जाणइ पासइ ! गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहा भावं जाणइ पासइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नो तहा भावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि, सेसे दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव-पासइ, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छदिट्ठी जाव-रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ, पासइ ! हंता, जाणइ पासइ, तं चेव जाव-तस्स णं एवं हवइ एवं खलु अहं वाणारसीए नयरीए समोहए, समोहणित्ता राय-गिहे नयरे रूवाइं जाणामि, पासामि, सेसेदंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव-अन्नहा भावं जाणइ, पासइ; अणगा-रेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छदिट्ठी वीरियलद्धीए; वेउव्विय लद्धीए, विभंगणाण लद्धीए वाणारसीं नयरिं, रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए, समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं, रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ, पासइ ! हंता, जाणइ, पासइ ! से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ अण्णहाभावं जाणइ पासइ ! गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ से केणट्ठेणं जाव-पासइ ! गोयमा ! तस्स खलु एवं

तया मन्तव्यताया भ्रमत्वापादनम्, ततः सम्यग्दृष्टेरनगारस्य विकुर्वणायाः प्रतिपादनम्, तद्विषयीभूतवैक्रिय रूपाणां तथाभावेनैव दर्शनम् न तु अन्यथा भावेन इति विवेचनम्, ततो वीर्यलब्धि-वैक्रियलब्धि-अवधिज्ञानलब्धिप्रतिपादनम्, द्युति-वीर्य-बल-यशः-पुरुषकार-पराक्रमप्रतिपादनञ्च, ततो बाह्य पुद्गलपर्यादानापर्यादानद्वारा वैक्रियक्रियाविषयकं प्रश्नसमाधानम्, विकुर्वणया वैक्रियग्रामरूपादियावत्सन्निवेशरूपनिर्माणविषयकं प्रश्नोत्तरं वैक्रियक्रियाप्रतिपादनार्थं युवकयुवत्योर्दृष्टान्तीकरणम्, ततश्चमरस्यात्मरक्षकदेवानां भवनपत्यादीन्द्राणाम् आत्मरक्षकदेवानां निरूपणं विहारश्च ।

मिथ्यादृष्टेरनगारस्य विकुर्वणाविशेषवक्तव्यता—

मूलम्—'अणगारेणं भंते ! भाविअप्पा माई, मिच्छदिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्विअलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए, वाणारसिं नगरिं समोहए, समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ, पासइ ?

उसकी मन्तव्यतामें भ्रमत्वका कथन, सम्यक्दृष्टि अनगारकी विकुर्वणा का प्रतिपादन, उसके विषयभूत वैक्रियरूपोंका उसे तथाभावसे दर्शन होता है और अन्यथाभावसे दर्शन नहीं होता ऐसा विवेचन । वीर्यलब्धि, वैक्रियलब्धि, अवधिज्ञानलब्धिका प्रतिपादन, द्युति, वीर्य, बल, यश, पुरुषकार, पराक्रम इनका कथन, बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करनेके द्वारा अथवा नहीं करनेके द्वारा वक्रियक्रियाविषयक प्रश्नका समाधान, विकुर्वणासे ग्रामरूप आदिको निष्पन्न करनेरूप प्रश्नका उत्तर. वैक्रियक्रिया के प्रतिपादन करनेके लिये युवकयुवतीका दृष्टान्त, चमर के आत्मरक्षक देवोंका तथा भवनपत्यादिक इन्द्रोंके आत्मरक्षक देवोंका निरूपण, विहार कथन ॥

સમ્યક્‌દૃષ્ટિ અણુગારની વિકુર્વણાનું કથન, એ વૈક્રિયરૂપોને તે તથાભાવથી જોવે છે— અન્યથાભાવથી જોતો નથી, એવું પ્રતિપાદન. વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ અને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિનું પ્રતિપાદન, તથા દ્યુતિ, વીર્ય, બળ, યશ, પુરુષકાર અને પરાક્રમનું કથન.. બાહ્યપુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને વૈક્રિયક્રિયા થાય છે કે બાહ્યપુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના થાય છે ? ' આ પ્રશ્નનું સમાધાન. વિકુર્વણાથી ગ્રામરૂપ આદિનું નિર્માણ કરવારૂપ પ્રશ્નનો ઉત્તર, વૈક્રિયક્રિયાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે યુવકયુવતીનું દૃષ્ટાંત. ચમરના આત્મરક્ષક દેવોનું તથા ભવનપતિ આદિક ઇન્દ્રોના આત્મરક્ષક દેવોનું નિરૂપણ, વિહારકથન.

हंता, जाणइ पासइ, से भंते ! किं तहा भावं जाणइ, पासइ ! अन्नहा भावं जाणइ पासइ ! गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहा भावं जाणइ पासइ, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ नो तहा भावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ, पासइ ! गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि, सेसे दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव-पासइ, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छदिट्ठी जाव–रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ, पासइ ! हंता, जाणइ पासइ, तं चेव जाव–तस्स णं एवं हवइ एवं खलु अहं वाणारसीए नयरीए समोहए, समोहणित्ता राय-गिहे नयरे रूवाइं जाणामि, पासामि, सेसेदंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव–अन्नहा भावं जाणइ, पासइ; अणगा-रेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छदिट्ठी वीरियलद्धीए; वेउव्विय लद्धीए, विभंगणाण लद्धीए वाणारसीं नयरिं, रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए, समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं, रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ, पासइ ! हंता, जाणइ, पासइ ! से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ अण्णहाभावं जाणइ पासइ ! गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ से केणट्ठेणं जाव–पासइ ! गोयमा ! तस्स खलु एवं

भवइ-एस खलु वाणारसी नयरी एस खलु रायगिहे नयरे एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गे, नो खलु एस महं वीरिय लद्धी, वेउव्वियलद्धी, विभंगणाण लद्धी, इड्ढी! जुत्ती; जसे वले; वीरिए; पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे; पत्ते; अभिसमण्णागए; से से दंसणे विवच्चासे भवइ; से तेण`णं जाव--पासइ ॥सू०१॥

छाया-अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः वीर्यलब्ध्या वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या, वाराणसीं नगरीं समवहतः समवहत्य राजगृहे नगरे रूपाणि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति, स भदन्त ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति?

मिथ्यादृष्टि अनगारकी विशेषविकुर्वणाकीवक्तव्यता—

'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा मायी मिच्छादिट्ठी, वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नगरिं समोहए) हे भदन्त ! मिथ्यादृष्टि, मायी-कषायवाला, भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धिसे, वैक्रियलब्धिसे एवं विभंगज्ञानलब्धिसे वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा करसकता है क्या और (समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ) विकुर्वणा करके राजगृह नगरमें रहा हुआ वह वाणारसी नगरीके रूपोंको जानता है एवं देखता है क्या? (हंता जाणइ, पासइ) हां गौतम ! जानता है और देखता है । (से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइअन्नहाभावं जाणइ पासइ?) हे भदन्त! जो मिथ्या·

મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગારની વિશેષ વિકુર્વણાનું નિરૂપણ—

'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' ઇત્યાદિ—

सूत्रार्थ—(अणगारेणं भंते ! भावियप्पा मायी मिच्छादिट्ठी, वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नगरिं समोहए) હે ભદન્ત ! મિથ્યાદૃષ્ટિ, માયી કષાયયુક્ત, ભાવિતાત્મા અણગાર વીર્યલબ્ધિથી, વૈક્રિય લબ્ધિથી, અને વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિથી શું વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરી શકે છે? અને (समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ ?) આ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને, રાજગૃહ નગરમાં રહેલો તે, શું વાણારસી નગરીનાં રૂપોને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? (हंता, जाणइ पासइ) હા, ગૌતમ ! તે જાણી શકે છે અને દેખી

गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवम् उच्यते नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! तस्य एवं भवति–एवं खलु अहं राजगृहे नगरे समवहतः, समवहत्य वाराणस्यां नगर्यां रूपाणि जानामि, पश्यामि, तत् तस्य दर्शने विपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन यावत्–पश्यति, अनगारः खलु

दृष्टि मायी-कषायवाला भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धिसे, वैक्रियलब्धिसे, एवं विभंगज्ञानलब्धिसे वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा करके जो राजगृह नगरमें रहता हुआ रूपोंको जानता है देखता है सो तथा भावसे वे जैसे हैं उन्हें उसीरूपसे–जानता है, देखता है कि अन्यथाभावसे जैसे वे नहीं हैं उसरूपसे जानता है ? (गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ पासइ, अण्णहाभावं जाणइ पासइ) हे गौतम ! तथाभाव से वह नहीं जानता है नहीं देखता है किन्तु अन्यथाभाव से जानता और देखता है। (से केणट्ठेण भंते ! एवं वुच्चइ-नो तहाभावं जाणइ पासइ अन्नहाभावं जाणइ पासइ) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि वह तथाभावसे नहीं जानता देखता है किन्तु अन्यथाभाव से जानता देखता है। (गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि से से दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव पासइ) हे गौतम ! उसके मनमें ऐसा विचार

શકે છે. (से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! તે પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને રાજગૃહ નગરમાં રહેલો તે અણગાર તે રૂપોને તથાભાવથી [જેવાં છે એવાં રૂપો જાણે અને દેખે છે, કે અન્યથાભાવથી [જેવા નથી એવાં રૂપે] જાણે અને દેખે છે ? गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहाभावं जाणइ पासइ) હે ગૌતમ 'તથા ભાવે' નહીં, પણ 'અન્યથા ભાવે' જાણે છે અને દેખે છે. (તથાભાવ અને અન્યથાભાવનો અર્થ ટીકાર્થમાં સમજાવ્યો છે.)

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ–नो तहाभावं जाणइ पासइ अन्नहाभावं जाणइ पासइ) હે ભદન્ત ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે અણગાર તે રૂપોને તથા ભાવે જાણતો દેખતો નથી પણ અન્યથા ભાવે જાણે દેખે છે ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि, से से दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव पासइ) હે ગૌતમ ! તેના મનમાં એવો વિચાર થાય છે કે 'મેં રાજગૃહ નગર-

भवइ-एस खलु वाणारसी नयरी एस खलु रायगिहे नयरे एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गे, नो खलु एस महं वीरिय लद्धी, वेउव्वियलद्धी, विभंगणाण लद्धी, इड्ढी! जुत्ती; जसे बले; वीरिए; पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे; पत्ते; अभिसमण्णागए; से से दंसणे विवच्चासे भवइ; से तेण 'णं जाव—पासइ ॥सू०१॥

छाया—अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः वीर्यलब्ध्या वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या, वाराणसीं नगरीं समवहतः समवहत्य राजगृहे नगरे रूपाणि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति, स भदन्त ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति?

मिथ्यादृष्टि अनगारकी विशेषविकुर्वणाकीवक्तव्यता—

'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा मायी मिच्छादिट्ठी, वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नगरिं समोहए) हे भदन्त ! मिथ्यादृष्टि, मायी—कषायवाला, भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धिसे, वैक्रियलब्धिसे एवं विभंगज्ञानलब्धिसे वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा करसकता है क्या और (समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ) विकुर्वणा करके राजगृह नगरमें रहा हुआ वह वाणारसी नगरीके रूपोंको जानता है एवं देखता है क्या ? (हंता जाणइ, पासइ) हां गौतम ! जानता है और देखता है । (से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइअन्नहाभावं जाणइ पासइ?) हे भदन्त! जो मिथ्या-

મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગારની વિશેષ વિકુર્વણાનું નિરૂપણ—

'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(अणगारेणं भंते ! भावियप्पा मायी मिच्छादिट्ठी, वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नगरिं समोहए) હે ભદન્ત ! મિથ્યાદૃષ્ટિ, માયી કષાયયુકત, ભાવિતાત્મા અણગાર વીર્યલબ્ધિથી, વૈક્રિય લબ્ધિથી, અને વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિથી શું વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરી શકે છે ? અને (समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ ?) આ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને, રાજગૃહ નગરમાં રહેલો તે, શું વાણારસી નગરીનાં રૂપોને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ? (हंता, जाणइ पासइ) હા, ગૌતમ ! તે જાણી શકે છે અને દેખી

भदन्त ! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः, वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या, वाराणसीं नगरीं, राजगृहं च नगरम्, अन्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं समवहतः, समवहत्य वाराणसीं नगरीम्, राजगृहञ्च नगरम् अन्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं जानाति, पश्यति ! हन्त, जानाति, पश्यति, स खलु

में ऐसा विचार होता है कि मैं वाणारसी नगरीमें समवहत हुआ हूं माने समुद्धातकी है नयरीं और समवहत होकर राजगृह नगरमें रहा हुआ वाणारसी नगरी के रूपोंकों जानता हूं और देखता हूं। इस तरहसे उसका दर्शन देखना विपरीत होता है। इस कारण यावत् वह अन्यथाभाव से जानते है और देखता है। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा माई, मिच्छादिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ ?) हे भदन्त मायी मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धि से, वैक्रियलब्धिसे, अवं विभंगज्ञानलब्धिसे वाणारसी नगरी और राजगृह नगरीके बीच एक विशाल जनपद वर्गकी विकुर्वणा करता है और विकुर्वणा करके वाणारसी नगरी और राजगृह नगरके बीच उस एक बडे भारी जनपद वर्गको जानता है ओर देखता क्या ? (हंता, जाणइ पासइ) हां, गौतम ! वह

में वाणारसी नगरीमां रहीने राजगृह नगरनी विकुर्वणा करी छे, अने विकुर्वणा करीने राजगृह नगरमां रहेलो हुं वाणारसी नगरीनां रूपोने जाणुं छुं अने देखुं छुं. आ रीते तेना दर्शनमां विपर्यास भाव [विपरीतता] आवी जाय छे. ते कारणे [यावत्] ते अणगार ते रूपोने अन्यथाभावे [अयथार्थ भावे] जाणे छे अने देखे छे, एवुं में कह्युं छे. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छादिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए-समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ ?) हे भदन्त ! मायी मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अणगार विर्यलब्धिथी, वैक्रियलब्धिथी, अने विभगज्ञान लब्धिथी वाणारसी नगरी अने राजगृह नगरनी वच्चे आवेला प्रदेशमां एक विशाल जनपदवर्गनी वकुर्वणा करे छे. विकुर्वणा करीने ते शुं वाणारसी अने राजगृहनी वच्चे ते विशाळ जनपदने जाणी अने देखी शके छे? (हंता, जाणइ पासइ) हा, गौतम ! ते जाणी अने देखी शके छे.

भदन्त ! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः यावत्-राजगृहे नगरे समवहतः, समवहत्य वाराणस्यां नगर्यां रूपाणि जानाति, पश्यति ? हन्त, जानाति, पश्यति, तचैव यावत्-तस्य एवं भवति-एवं खलु अहं वाराणस्यां नगर्यां समवहतः, समवहत्य राजगृहे नगरे रूपाणि जानामि, पश्यामि, तत् तस्य दर्शने विपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन यावत्-अन्यथाभावं जानाति, पश्यति, अनगारः खलु

होता है कि मैंने राजगृह नगरमें विकुर्वणा की है और विकुर्वणा करके मैं वाणारसी नगरीमें रहकर राजगृह नगरके रूपोंको जानता ओर देखता हूं। यही उसके दर्शन-देखने में विपर्यासभाव है। इस कारण से यावत् वह अन्यथाभाव से तद्गत भावोंको जानता और देखता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा माई मिच्छद्दिट्ठी जाव रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता, वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ) हे भदन्त ! भावितात्मा मायो मिथ्यादृष्टि अनगार यावत् राजगृह नगरमें विकुर्वणा करके वाणारसी नगरी में राजगृह नगरमें रहे हुए रूपोंको जानता और देखता है क्या ? (हंता जाणइ, पासइ) हां गौतम ! जानता और देखता है। (तं चेव जाव तस्स णं एवं हवइ, एवं खलु अहं वाणारसीए नयरीए समोहए, समोहणित्ता रायगिहे नयरे रूवाइं जाणामि पासामि, से से दंसणे विवच्चासे भवइ से तेणट्ठेणं जाव अन्नहाभावं जाणइ पासइ) यावत् उस साधुके मन

માં રહીને વાણારસીની વિકુર્વણા કરી છે, અને વિકુર્વણા કરીને વાણારસી નગરમાં રહેલો હું રાજગૃહ નગરીના મનુષ્યાદિ રૂપોને જાણી શકું છું અને દેખી શકું છું.' આ પ્રકારનો વિપયર્યાસ ભાવ તેના દર્શનમાં (જોવામાં) આવી જાય છે. તે કારણે હું એવું કહું છું કે તે અણગાર 'અન્યથા ભાવે' તે રૂપોને જાણે છે અને દેખે છે.

(અणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई मिच्छदिट्ठी जाव रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા માયી, મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર (યાવત્) રાજગૃહ નગરમાં વિકુર્વણા કરીને, વાણારસી નગરીમાં રાજગૃહ નગરમાં રહેલાં રૂપોને શું જાણે છે અને દેખે છે? (हंता, जाणइ पासइ,) હા, ગૌતમ ! જાણે છે અને દેખે છે. (तं चेव जाव तस्स णं एवं हवइ, एवं खलु अहं वाणारसीए नयरीए समोहए, समोहणित्ता, रायगिहे नयरे रूवाइं जाणामि पासामि, से से दंसणे विवच्चासे भवइ-से तेणट्ठेणं जाव अन्नहाभावं जाणइ पासइ) યાવત્ તે અણગારના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે

भदन्त ! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टिः, वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या, वाराणसीं नगरीं, राजगृहं च नगरम्, अन्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं समवहतः, समवहत्य वाराणसीं नगरीम्, राजगृहश्च नगरम् अन्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं जानाति, पश्यति ! हन्त, जानाति, पश्यति, स खलु

में ऐसा विचार होता है कि मैं वाणारसी नगरीमें समवहत हुआ हूं माने समुद्घातकी है नयरीं और समवहत होकर राजगृह नगरमें रहा हुआ वाणारसी नगरी के रूपोकों जानता हूं और देखता हूं। इस तरहसे उसका दर्शन देखना विपरीत होता है। इस कारण यावत् वह अन्यथाभाव से जानते है और देखता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छादिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ ?) हे भदन्त मायी मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धि से, वैक्रियलब्धिसे, अवं विभंगज्ञानलब्धिसे वाणारसी नगरी और राजगृह नगरीके बीच एक विशाल जनपद वर्गकी विकुर्वणा करता है और विकुर्वणा करके वाणारसी नगरी और राजगृह नगरके बीच उस एक बडे भारी जनपद वर्गको जानता है और देखता क्या ? (हंता, जाणइ पासइ) हां, गौतम ! वह

મેં વાણારસી નગરીમાં રહીને રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરી છે, અને વિકુર્વણા કરીને રાજગૃહ નગરમાં રહેલા હું વાણારસી નગરીનાં રૂપોને જાણું છું અને દેખું છું. આ રીતે તેના દર્શનમાં વિપર્યાસ ભાવ [વિપરીતતા] આવી જાય છે. તે કારણે [યાવત] તે અણગાર તે રૂપોને અન્યથાભાવે [અયથાર્થ ભાવે] જાણે છે અને દેખે છે, એવું મેં કહ્યું છે. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई, मिच्छादिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए–समोहणित्ता वाणारसीं नयरिं रायगिहं च नयरं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ભાવિતાત્મા અણગાર વિર્યલબ્ધિથી, વૈક્રિયલબ્ધિથી, અને વિભગજ્ઞાન લબ્ધિથી વાણારસી નગરી અને રાજગૃહ નગરની વચ્ચે આવેલા પ્રદેશમાં એક વિશાલ જનપદવર્ગની વકુર્વણા કરે છે. વિકુર્વણા કરીને તે શું વાણારસી અને રાજગૃહની વચ્ચે તે વિશાળ જનપદને જાણી અને દેખી શકે છે? (हंता, जाणइ पासइ) હા, ગૌતમ ! તે જાણી અને દેખી શકે છે.

भदन्त ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथा भावं जानाति, पश्यति; तत् केनार्थेन यावत्-पश्यति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति, एषा खलु वाराणसी नगरी, एतत् खलु राजगृहं नगरम्, एष खलु अन्तरा एको महान् जनपदवर्गः नो खलु एषा मम वीर्यलब्धिः, वैक्रियलब्धिः, विभङ्गज्ञानलब्धिः, ऋद्धिः, द्युतिः यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तत् तस्य दर्शने विपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन यावत् पश्यति सू. १

जानता है और देखता है (से भंते! किं तहाभावं जाणइ पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ?) हे भदन्त ! वह तथा भावसे जानता देखता है कि अन्यथाभाव से जानता देखता है ? (गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ) हे गौतम ! तथाभाव से वह नहीं जानता देखता है किन्तु अन्यथाभाव से जानता देखता है। (से केणट्ठणं जाव पासइ) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वह तथाभावसे नहीं जानता देखता है, अन्यथाभावसे जानता देखता है। (गोयमा ! तस्स खलु एवं भवइ, एस खलु वाणारसी नयरी एस खलु रायगिहे नयरे एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गो, नो खलु एस महं वीरियलद्धि, वेउव्वियलद्धी, विभंगणाणलद्धी, इड्ढी, जुत्ती, जसे बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, से से दंसणे विवच्चासे भवइ से तेणट्ठेणं जाव पासइ) हे गौतम ! उसके मनमें ऐसा विचार आता है कि यह वाणारसी

(से भंते ! किं तहाभावं जाणई पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! તે તથાભાવથી [યથાર્થરૂપે] તેને જાણે છે અને દેખે છે, કે અન્યથાભાવે [અયથાર્થરૂપે] જાણે અને દેખે છે ? (गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ पासइ) अन्नहाभावं जाणइ पासइ) હે ગૌતમ ! તથાભાવે નહીં, પણ અન્યથાભાવે જાણે દેખે છે. (से केणट्ठणं जाव पासइ) હે ભદન્ત ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે તથા ભાવે નહીં પણ અન્યથા ભાવે જાણે દેખે છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तस्स) खलु एवं भवइ, एस खलु वाणारसी नयरी, एस खलु रायगिहे नयरे, एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गो, नो खलु एस महं वीरियलद्धी, वेउव्वि य लद्धी, विभंगणाणलद्धी, इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कार परक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, से से दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव पासइ) હે ગૌતમ ! તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે 'આ વાણારસી

टीका—विकुर्वणाधिकारादाह-'अणगारेणं भंते!' इत्यादि। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'माई' मायी मायी सकषायः 'मिच्छदिट्ठी' मिथ्यादृष्टिः तत्वश्रद्धानविकलः तथाचात्र गृहवास मात्रपरित्यागात् तस्यानगारत्वं, स्वसिद्धान्तानुसारिप्रशमादिभिश्च भावितात्मत्वं बोध्यम्, सकषायस्य सम्यग्दृष्टेः परिहाराय 'मिथ्यादृष्टि' रित्युक्तम्, एतादृशः सः 'वीरियलद्धीए' वीर्यलब्ध्या करणभूतया 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्ध्या, 'विभंगणाणलद्धीए, विभङ्गज्ञानलब्ध्या च 'वाराणसीं नगरीं' वाराणसीं नगरीं

नगरी है, यह राजगृह नगर है, तथा इन दोनों के बीचमें आया हुआ यह एक विशाल जनपद वर्ग है। यह मेरी वीर्यलब्धि नहीं है वैक्रियलब्धि नहीं है तथा विभंगज्ञानलब्धि नहीं है। न मैंने ऋद्धि, द्युति, यश, बल वीर्य एवं पुरुषकार पराक्रम; लब्ध किया है' प्राप्त किया है, और न अभिसमन्वागत किया है। इस तरह से उसके दर्शन में विपर्यास भाव होता है-इस कारण वह यावत् देखता है॥

टीकार्थ–विकुर्वणा का अधिकार होने से गौतम इसी विषयमें प्रभुसे पूछते हैं कि–'अणगारे णं भंते!' इत्यादि 'अणगारे णं भंते!' हे भदन्त! जो अनगार 'भावियप्पा' भावितात्मा होकर 'माई मिच्छदिट्ठी' मायी–कषायसहित है और मिथ्यादृष्टि है–अतत्त्वश्रद्धानी है वह 'वीरियलद्धीए' वीर्यलब्धिद्वारा 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्धिद्वारा, 'विभंगणाणलद्धीए' तथा विभंगज्ञानलब्धिद्वारा यदि 'वाणारसीं समो-

નગરી છે, આ રાજગૃહ નગર છે, અને તે બન્નેની વચ્ચે આવેલો આ એક વિશાળ જનપદસમૂહ છે. આ મારી વીર્ય લબ્ધિ નથી, વૈક્રિયલબ્ધિ નથી, વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિ નથી. મેં ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર પરાક્રમ પ્રાપ્ત કર્યા નથી, ઉપાર્જિત કર્યા નથી અને અભિસમન્વાગત કર્યા નથી.' આ રીતે તેના દર્શનમાં [દેખવામાં] વિપર્યાસ ભાવ આવી જાય છે. તે કારણે તે તેને અન્યથાભાવે [અયથાર્થરૂપે] જાણે અને દેખે છે. ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકાર્થ—વિકુવણાનો અધિકાર આવી રહ્યો છે. તેથી ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એ વિષયમાં પૂછે છે કે 'अणगारेणं भंते! भावियप्पा माई मिच्छदिट्ठी' હે ભદન્ત! માયી [કષાયયુક્ત] મિથ્યાદૃષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણુગાર 'वीरियलद्धीए' વીર્યલબ્ધિ દ્વારા, 'वेउव्वियलद्धीए' વૈક્રિયલબ્ધિદ્વારા 'विभंगणाणलद्धीए' તથા વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિદ્વારા જો 'वाणारसीं समोहए' વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરે તો

भदन्त ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथा भावं जानाति, पश्यति; तत् केनार्थेन यावत्-पश्यति ? गौतम ! तस्य खलु एवं भवति, एषा खलु वाराणसी नगरी, एतत् खलु राजगृहं नगरम्, एष खलु अन्तरा एको महान् जनपदवर्गः नो खलु एषा मम वीर्यलब्धिः, वैक्रियलब्धिः, विभङ्गज्ञानलब्धिः, ऋद्धिः, द्युतिः यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तत् तस्य दर्शने विपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन यावत् पश्यति सू.१

जानता है और देखता है (से भंते! किं तहाभावं जाणइ पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ?) हे भदन्त ! वह तथा भावसे जानता देखता है कि अन्यथाभाव से जानता देखता है ? (गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ) हे गौतम ! तथाभाव से वह नहीं जानता देखता है किन्तु अन्यथाभाव से जानता देखता है। (से केणट्ठणं जाव पासइ) हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वह तथाभावसे नहीं जानता देखता है, अन्यथाभावसे जानता देखता है। (गोयमा ! तस्स खलु एवं भवइ, एस खलु वाणारसी नयरी एस खलु रायगिहे नयरे एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गो, नो खलु एस महं वीरियलद्धि, वेउव्वियलद्धी, विभंगणाणलद्धी, इड्ढी, जुत्ती, जसे बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, से से दंसणे विवच्चासे भवइ से तेणट्ठेणं जाव पासइ) हे गौतम ! उसके मनमें ऐसा विचार आता है कि यह वाणारसी

(से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! તે તથાભાવથી [યથાર્થરૂપે] તેને જાણે છે અને દેખે છે, કે અન્યથાભાવે [અયથાર્થરૂપે] જાણે અને દેખે છે? (गोयमा ! णो तहाभावं जाणइ पासइ) अन्नहाभावं जाणइ पासइ) હે ગૌતમ ! તથાભાવે નહીં, પણ અન્યથાભાવે જાણે દેખે છે. (से केणट्ठणं जाव पासइ) હે ભદન્ત ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે તથા ભાવે નહીં પણ અન્યથા ભાવે જાણે દેખે છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तस्स) खलु एवं भवइ, एस खलु वाणारसी नयरी, एस खलु रायगिहे नयरे, एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गो, नो खलु एस महं वीरियलद्धी, वेउव्विय लद्धी, विभंगणाणलद्धी, इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसकार परक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, से से दंसणे विवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं जाव पासइ) હે ગૌતમ ! તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે આ વાણારસી

पश्यति किम्? भगवानाह-'हंता, जाणइ, पासइ' हे गौतम ! हन्त, सत्यम् जानाति, पश्यति, उक्तानि वाराणसेयमनुष्यादिरूपाणि राजगृहस्थितो जानाति, पश्यति च। गौतमस्तज्ज्ञानस्य यथार्थमयथार्थं ज्ञातुं पृच्छति-'से भंते ! इत्यादि। हे भदन्त ! स वैक्रियक्रियायां व्याप्रियमाणोऽनगारः 'किं' किम् 'तहाभावं' तथाभावं, यस्य वस्तुनो यथा स्वरूपं तस्य तथाभावं स्वरूपम् 'जाणइ, पासइ ?' जानाति, पश्यति ? अर्थात् यस्य वस्तुनः यत्स्वरूपं, तद् वस्तु तद्रूपेण जानाति पश्यति ! अथवा 'अण्णहाभावं' अन्यथाभावं तद्विपरीतभावम्, अर्थात् यस्य यद्रूपं तत् तद्वैपरीत्येन 'जाणइ, पासइ !' जानाति, पश्यति !

उन्हें वह उस विक्रियाशक्तिद्वारा निर्मित वाणारसी नगरीमें अपनी विभंगज्ञानलब्धिद्वारा जान सकता है और देख सकता है क्या? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गैतम से कहते हैं कि-'हंता जाणइ पासइ' हे गौतम ! वह जानता है जान सकता है और देखता है देख सकता है। अर्थात् उक्त वाणारसी नगरी संबंधी रूपोंको मनुष्यादि की आकृतियोंको-वह अपनी विभंगज्ञान लब्धिद्वारा जानता है और देखता है। अब गौतम प्रभु से यह जानने के लिये कि 'जब वह राजगृह नगर में स्थित है और विक्रियाशक्तिद्वारा निष्पन्न हुई वाणारसी नगरीके मनुष्यादिके रूपों को वह वहां जानता है और देखता है तो ऐसी स्थितिमें उसका वह ज्ञान यथार्थ है कि अयथार्थ है ? पूछते हैं कि 'से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?" हे भदन्त ! आप हमें यह तो समझाईये कि राजगृह नगर

આદિ પદાર્થો છે તેમને તે અણુગાર તે વિક્રિયા શકિતદ્વારા નિર્મિત વાણારસી નગરીમાં તેની વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે 'हंता जाणइ पासइ' ગૌતમ ! હા તે જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે, એટલે કે ઉપરોકત વાણારસી નગરીનાં રૂપોને, મનુષ્યાદિ આકૃતિઓને તે તેની વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ વડે જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુની પાસેથી એ વાત જાણવા માગે છે કે 'રાજગૃહ નગરમાં રહેલો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ અણુગાર, વૈક્રિયશકિતદ્વારા રચેલી વાણારસી નગરીનાં રૂપોને જે જાણે છે અને દેખે છે. તે તેનું જ્ઞાન યથાર્થ છે કે અયથાર્થ છે? તે નિમિત્તે તેઓ પૂછે છે કે ' से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?' હે ભદન્ત ! રાજગૃહ નગરમાં બેઠેલો તે અણુગાર, કે જે વૈક્રિયક્રિયામાં એ

'समोहए' समवहतः विकुर्वितवान् 'समोहणित्ता' समवहत्य विकुर्वित्वा च 'रायगिहे नयरे' राजगृहे नगरे स्थितः 'रूवाइं' रूपाणि वाराणसी गत मनुष्य पशुपक्षिहर्म्यप्रासादादीन् 'जाणइ, पासइ ?' विभङ्गज्ञानलब्ध्या जानाति,

हए' वाणारसी नगरी की विकुर्वणा करता है 'समोहणित्ता' तो विकुर्वणा करके 'रायगिहे नयरे' राजगृह नगर में रहा हुआ वह 'रूवाइंजाणइ पासइ' वाणारसी संबंधी रूपों को जानता और देखता है क्या ? प्रश्नका तात्पर्य ऐसा है कोइ मिथ्यादृष्टि अनगार राजगृह नगर में स्थित हो-और वह अपनी वीर्यादिलब्धि रूप साधनों द्वारा उसी राजगृह नगरमें रहा हुआ वाणारसी नगरी की विकुर्वणा करले तो क्या वह राजगृह नगरमें बैठा हुआ ही वाणारसी नगरके मनुष्यादि कों के रूपों को जानलेगा और देखलेगा ? तथा उसे जो 'भावितात्मा' ऐसा कहा गया है सो उसका कारण यह है कि वह अपने सिद्धान्त के अनुसार प्रशमादिगुणों से युक्त होता है। जैनसिद्धान्तकी मान्यता के अनुसार सम्यग्दृष्टि के कषाय तो रहती ही है- अतः कषायसहित सम्यग्दृष्टि जीवकी निवृत्ति के लिये यहां मिथ्यादृष्टि ऐसा पद कहा गया है। 'रूवाइं जाणइ पासइ' ऐसा जो कहा गया है उसका तात्पर्य यह है कि जब वह राजगृह नगरमें स्थित हैं और वहीं पर उसने वीर्यादिलब्धिद्वारा वाणारसी नगरी की विकुर्वणाकी हैं तो वाणारसी नगरी में जो पशु, पक्षी, मनुष्य, मकान आदि पदार्थ हैं

'समोहणित्ता' ते प्रकारनी वकुर्वणा करीने 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगरमां रहेलो ते "रूवाइं जाणइ पासइ' शुं वाणारसीनां रूपोने शुं जाणी देखी शके छे ? प्रश्ननुं तात्पर्य आ प्रमाणे छे—कोई मिथ्यादृष्टि अणगार धारो के राजगृह नगरमां रहे छे. ते वीर्यादि लब्धिरूप साधनो द्वारा, एज राजगृह नगरमां रहीने वाणारसी नगरीनी विकुर्वणा करे, तो शुं ते राजगृह नगरमां बेठां बेठां ज वाणारसी नगरनां मनुष्यादिकोनां रूपने जाणी अने देखी शकशे खरो ? तेने भावितात्मा कहेवानुं कारण ए छे के ते पोताना सिद्धान्त अनुसार प्रशमादि गुणोथी युक्त होय छे. जैन सिद्धान्तनी मान्यता अनुसार सम्यग्दृष्टिमां पण कषाय तो होय छे ज. तेथी कषायसहित सम्यग्दृष्टि जीवने अहीं ग्रहण करवानो न होवाथी 'मिथ्यादृष्टि' पद मूक्युं छे 'रूवाइं जाणइ पासइ' एवुं जे कहेवामां आव्युं छे तेनुं तात्पर्य नीचे प्रमाणे छे ते अणगार राजगृह नगरमां रहेलो छे तेणे तेनी वीर्यादि लब्धि द्वारा कोइक स्थळे वाणारसी नगरीनी विकुर्वणा करी छे. तो वाणारसी नगरीमां जे पशु, पक्षी, मनुष्य, मकान

पश्यति किम्? भगवानाह-'हंता, जाणइ, पासइ' हे गौतम! हन्त, सत्यम् जानाति, पश्यति, उक्तानि वाराणसेयमनुष्यादिरूपाणि राजगृहस्थितो जानाति, पश्यति च। गौतमस्तज्ज्ञानस्य यथार्थमयथार्थं ज्ञातुं पृच्छति-'से भंते! इत्यादि। हे भदन्त! स वैक्रियक्रियायां व्याप्रियमाणोऽनगारः 'किं' किम् 'तहाभावं' तथाभावं, यस्य वस्तुनो यथा स्वरूपं तस्य तथाभावं स्वरूपम् 'जाणइ, पासइ?' जानाति, पश्यति? अर्थात् यस्य वस्तुनः यत्स्वरूपं, तद् वस्तु तद्रूपेण जानाति पश्यति! अथवा 'अण्णहाभावं' अन्यथाभावं तद्विपरीतभावम्, अर्थात् यस्य यद्रूपं तत् तद्वैपरीत्येन 'जाणइ, पासइ!' जानाति, पश्यति!

उन्हें वह उस विक्रियाशक्तिद्वारा निर्मित वाणारसी नगरीमें अपनी विभंगज्ञानलब्धिद्वारा जान सकता है और देख सकता है क्या? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि-'हंता जाणइ पासइ' हे गौतम! वह जानता है जान सकता है और देखता है देख सकता है। अर्थात् उक्त वाणारसी नगरी संबंधी रूपोंको मनुष्यादि की आकृतियोंको-वह अपनी विभंगज्ञान लब्धिद्वारा जानता है और देखता है। अब गौतम प्रभु से यह जानने के लिये कि 'जब वह राजगृह नगर में स्थित है और विक्रियाशक्तिद्वारा निष्पन्न हुई वाणारसी नगरीके मनुष्यादिके रूपों को वह वहां जानता है और देखता है तो ऐसी स्थितिमें उसका वह ज्ञान यथार्थ है कि अयथार्थ है? पूछते हैं कि 'से भंते! किं तहाभावं जाणइ पासइ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ?" हे भदन्त! आप हमें यह तो समझाईये कि राजगृह नगर

આદિ પદાર્થો છે તેમને તે અણુગાર તે વિક્રિયા શકિતદ્વારા નિર્મિત વાણારસી નગરીમાં તેની વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે 'हंता जाणइ पासइ' ગૌતમ! હા તે જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે, એટલે કે ઉપરોકત વાણારસી નગરીનાં રૂપોને, મનુષ્યાદિ આકૃતિયોને તે તેની વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ વડે જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુની પાસેથી એ વાત જાણવા માગે છે કે 'રાજગૃહ નગરમાં રહેલો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર, વૈક્રિયશકિતદ્વારા રચેલી વાણારસી નગરીનાં રૂપોને જે જાણે છે અને દેખે છે. તે તેનું જ્ઞાન યથાર્થ છે કે અયથાર્થ છે? તે નિમિત્તે તેઓ પૂછે છે કે 'से भंते! किं तहाभावं जाणइ पासइ? अन्नहाभावं जाणइ पासइ?' હે ભદન્ત! રાજગૃહ નગરમાં બેઠેલો તે અણુગાર, કે જે વૈક્રિયક્રિયામાં એ

भगवान् उत्तरयति-'गोयमा !' हे गौतम ! स 'णो तहा भावं' नो तथाभावं याथार्थ्येन 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति; अपि तु 'अण्णहाभावं' अन्यथा भावं तद्विपरीतम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, वाराणस्यां समवहतो-ऽनगारो राजगृहे स्थितः सन् वाराणसीगतविकुर्वितमनुष्यादिरूपाणि वैपरीत्येन पश्यति-'यदहं राजगृहे नगरे समवहतो वाराणस्यां स्थितः सन् राजगृह

में बैठा हुआ वह अनगार कि जो वैक्रिय क्रियामें इस समय लगा हुआ है तथाभावसे उन वाणारसी मनुष्यादि के रूपों को जानता है या अन्यथाभावसे उन वाराणसेय रूपों को जानता है ? जिस वस्तुका जो स्वरूप है उस वस्तुको उस स्वरूप से जानना देखना यह तथाभावसे जानना देखना है तथा जिस वस्तुका जो स्वरूप है उस स्वरूप से जो विपरीत वस्तु के स्वरूप को जानना देखना है यह अन्यथाभावसे जानना देखना है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहाभावं जाणइ पासइ' वह तथाभावसे यथार्थरूपसे नहीं जानता देखता है। तात्पर्य इसका यह है कि उसने वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा की है और राजगृह नगर में वह स्थित है ऐसी स्थिति में विकुर्वित हुई उस वाणारसी नगरीमें विकुर्वित मनुष्यादिरूपोंको वह विभंगज्ञानलब्धिवाला होने के कारण विपरीत रूपसे ही देखता है अर्थात् वह ऐसा विचार करता है कि मैंने राजगृह नगरमें स्थित

સમયે પ્રવૃત્ત છે, તે તથાભાવથી તે વાણારસીનાં મનુષ્યાદિ રૂપોને દેખે છે, કે અન્યથા ભાવથી તે રૂપોને દેખે છે ? વસ્તુનું જેવું સ્વરૂપ હોય એવા સ્વરૂપે વસ્તુને જોવી તેનું નામ તથાભાવથી જાણવું—અથવા યથાર્થરૂપે જાણવું. કોઈ પણ વસ્તુનું જે સ્વરૂપ હોય, તે સ્વરૂપથી વિપરીત ભાવે તેને જોવી તેનું નામ અન્યથાભાવથી—અથવા અયથાર્થ ભાવથી જોવું.

ઉત્તર—'णो तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहाभावं जाणइ पासइ' તે અણગાર તે રૂપોને તથાભાવે [યથાર્થરૂપે] જાણતો, દેખતો નથી, પણ અન્યથા ભાવે (અયથાર્થરૂપે) જાણે, દેખે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે રાજગૃહ નગરમાં બેઠેલો છે, અને તેણે કોઈ જગ્યાએ વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરી છે. આ પરિસ્થિતિમાં વિકુર્વિત વાણારસી નગરીમાં રહેલાં મનુષ્યાદિ વૈક્રિય રૂપોને તે વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિવાળો હોવાને કારણે વિપરીત રીતે જ દેખે છે. એટલે કે તે એવો વિચાર કરે છે કે 'મેં

गतरूपाणि पश्यामि, इत्यभिमन्यते सः। गौतमः अनगारस्यान्यथाभाव-दर्शने कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते! इत्यादि। हे भदन्त! तत् केनार्थेन केन कारणेन 'एवं वुच्चइ' एवम्-उक्तरीत्या उच्यते यत्-'नो तहाभावं' नो तथाभावं, 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति? अपि तु 'अन्नहाभावं' अन्यथाभावं 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, इति। भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'तस्स णं एवं भवइ' तस्य खलु अनगारस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारं 'भवइ' भवति यत्-एवं खलु अहं 'रायगिहे नयरे' राजगृहे नगरे 'समोहए'

होकर वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा की है अतः मैं इस समय राजगृह नगरमें स्थित नहीं हूं वाणारसीमें स्थित हूं, फिर भी राजगृहनगरके रूपों को देख रहा हूं और जान रहा हूं ऐसा वह मानता है ऐसी मान्यता ही उसका अन्यथाभाव है। इसी अन्यथाभावसे वह रूपोंको जानता देखता है। अब गौतम प्रभुसे यह पूछते हैं कि इस तरहसे उसके अन्यथाभाव से देखने में कारण क्या है? 'से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ नो तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ' हे भदन्त! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह भावितात्मा मिथ्यादृष्टि अनगार तथा भावसे नहीं देखता जानता है किन्तु अन्यथाभाव से जानता और देखता है? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'तस्स णं एवं भवइ' उस भावितात्मा मिथ्यादृष्टि अनगार के मनमें ऐसा विचार बंध जाता है कि 'एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए' मैंने राजगृह

રાજગૃહ નગરમાં બેઠાં બેઠાં વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરી છે-તે શું હું આ સમયે રાજગૃહ નગરમાં નથી પણ વાણારસી નગરીમાં બેઠો છું, છતાં પણ રાજગૃહ નગરનાં રૂપોને દેખી રહ્યો છું, અને જાણી રહ્યો છું.' એવું તે માને છે એવી માન્યતા જ તેનો અન્યથાભાવ (અયથાર્થ ભાવ) છે. હવે તેનું કારણ ગૌતમ પૂછે છે—

પ્રશ્ન—'से केणट्ठेणं भंते एवं वुच्चइ, नो तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ' હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે 'ભાવિતાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર તે રૂપોને યથાર્થરૂપે જાણતો, દેખતો નથી, પણ અયથાર્થ રૂપે જાણે દેખે છે?'

ઉત્તર—'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'तस्स णं एवं भवइ' તે ભાવિતાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગારના મનમાં એવો વિચાર બંધાઈ જાય છે કે 'एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए' 'મેં રાજગૃહ નગરમાં બેઠાં બેઠાં વારાણસી નગરીની વિકુર્વણા કરી છે.

समवहतो विकुर्वितः, 'समोहणित्ता' समवहत्य, विकुर्वित्वाच 'वाणारसीए नयरीए' वाराणस्यां नगर्यां स्थितः 'रूवाइं' राजगृहगत रूपाणि 'जाणामि पासामि' जानामि पश्यामि इत्येवं 'से से दंसणे' तत् तस्य अनगारस्य दर्शने 'विवासे भवइ' व्यत्यासो विपर्ययो भवति, अन्यदीयरूपाणाम् अन्यदीयतया विकल्पनात् ज्ञानात् अन्ते उपसंहरति-'से तेणट्टेणं' हे गौतम। तत् तेनार्थेन 'जाव-पासइ' यावत्-पश्यति, यावत्करणात्-'नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अपि तु अन्यथाभावं जानाति पश्यति' इति संग्राह्यम्। गौतमः पुनः पृच्छति-'अणगारेणं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु 'भाविअप्पा' भावितात्मा 'माई मिच्छादिट्ठी' मायी मिथ्यादृष्टिः 'जाव-रायगिहे नयरे' यावत्-राजगृहे नगरे 'समोहए' समवहतः 'समोहणित्ता' समवहत्य 'वाणा-

---

नगरमें विकुर्वणा की है। 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि' मैं वाणारसी नगरीमें स्थित हुआ राजगृह नगर संबंधी रूपोंको जान रहा हूं और देख रहा हूं। 'से' इसकारण 'से' उसके 'दंसणे' दर्शन-देखनेमें 'विवच्चासे भवइ' विपर्यास भाव-विपरीतता होती है। कारण कि अन्यसंबंधीरूपोंको अन्यके संबंधी-रूपसे उसने जाना है। 'से तेणट्टेणं जाव पासइ' इस कारण से मैंने ऐसा कहा है कि यावत् वह अन्यथाभावसे जानता है और देखता है। यहां यावत् पदसे 'नो तथाभावं जानाति पश्यति' अपि तु 'अन्यथाभावं जानाति पश्यति' इन पदोंका संग्रह हुआ है। अब गौतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि 'अणगारेणं भंते! भावियप्पा मायी मिच्छदिट्ठी' हे भदन्त! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टि अनगार 'जाव रायगिहे नयरे समोहए' यावत् राजगृह नगरमें विकुर्वणा

'समोहणित्ता' વિકુર્વણા કરીને 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि' હું વારાણસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં રાજગૃહ નગરનાં રૂપોને જાણી રહ્યો છું અને દેખી રહ્યો છું. 'से' તે કારણે 'से दंसणे' તેના દર્શનમાં દેખવામાં 'विवच्चासे भवइ' વિપર્યાસભાવ--વિપરીતતા હોય છે. કારણ કે એકનાં રૂપોને બીજાનાં રૂપો તરીકે તેણે જાણ્યા અને દેખ્યા હોય છે 'से तेणट्टेणं जाव पासइ' તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે (યાવત) તે રૂપોને તે અન્યથાભાવે જાણે છે અને દેખે છે.. અહીં 'યાવત' પદથી 'नो तथाभावं जानाति पश्यति' પરન્તુ 'अन्यथाभावं जानाति पश्यति' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते! भावियप्पा मायी मिच्छदिट्ठी' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર 'जाव रायगिहे नयरे समोहए' યાવત રાજગૃહ

रसीए नयरीए' वाराणस्यां नगर्याम् 'रूवाइं' राजगृहगतानि विकुर्वितमनुष्यादिरूपाणि 'जाणइ, पासइ ? जानाति, पश्यति ? यावत्करणात्–वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या' इति संग्राह्यम्। भगवानाह– 'हंता, जाणइ, पासइ' इत्यादि। हे गौतम ! हन्त, स्वीकरोम्यहं यत् स जानाति, पश्यति, 'तं चेव जाव' तच्चैव यावत् पूर्ववदेव सर्वं विज्ञेयम् तथा च यावत्करणात् 'स भगवन ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति ? अन्यथाभावं (वा) जानाति, पश्यति ? गौतम ! नो तथाभावं जानाति, पश्यति, (किन्तु)

करता है–अर्थात् वह राजगृहनगरको अपनी विक्रियाशक्तिसे विकुर्वित करता है और 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ' विकुर्वित करके तद्गतरूपोंको जानता है और देखता है क्या ? प्रश्नका भाव ऐसा है कि वाणारसी नगरीमें रहा हुआ कोई मायी मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अनगार यावत् राजगृह नगरकी विकुर्वणा करके उस राजगृह नगरगत विकुर्वित मनुष्यादिरूपोंको जानता देखता है ? यहां यावत् पदसे 'वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या' विभङ्गज्ञानलब्ध्या' इस पाठका संग्रह हुआ है । भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतमसे कहते हैं कि–'हंता जाणइ पासइ' हे गौतम ! वह उनरूपोंको जानता है और देखता। 'तं चेव जाव' यहां पूर्वकी तरह ही यावत् सब कथन जानना चाहिये- यहां यावत् शब्दसे 'स भगवन् ! किं तथाभावं जानाति पश्यति ! अन्यथाभावं वा जानाति पश्यति ! गौतम ! नो तथाभावं जानाति पश्यति–किन्तु–अन्यथाभावं

નગરનું પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી નિર્માણ કરે છે, અને 'समोहणित्ता' એ પ્રકારની વકુર્વણા કરીને, 'वाणा .एए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ ?' શું ત્યાં રહેલાં રૂપોને તે દેખી જાણી શક છે? પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે–વારાણસી નગરીમાં રહેલો કોઇ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરે છે. શું તે અણગાર વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં તે વિકુર્વિત રાજગૃહ નગરનાં મનુષ્યાદિ વિકુર્વિત રૂપોને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? ઉપરોકત પ્રશ્નમાં 'जाव' [યાવત] પદથી 'वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए' આ પદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉત્તર—'हंता जाणइ पासइ' હે ગૌતમ! તે અણગાર તે રૂપોને જાણે છે અને દેખે છે. 'तंचेवं जाव' અહીં પૂર્વોકત કથન પ્રમાણે જ સમસ્ત કથન જાણવું

समवहतो विकुर्वितः, 'समोहणित्ता' समवहत्य, विकुर्वित्वाच 'वाणारसीए नयरीए' वाराणस्यां नगर्यां स्थितः 'रूवाइं' राजगृहगत रूपाणि 'जाणामि पासामि' जानामि पश्यामि इत्येवं 'से से दंसणे' तत् तस्य अनगारस्य दर्शने 'विवच्चासे भवइ' व्यत्यासो विपर्ययो भवति, अन्यदीयरूपाणाम् अन्यदीयतया विकल्पनात् ज्ञानात् अन्ते उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं' हे गौतम! तत् तेनार्थेन 'जाव-पासइ' यावत्-पश्यति, यावत्करणात्-'नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अपि तु अन्यथाभावं जानाति पश्यति' इति संग्राह्यम्। गौतमः पुनः पृच्छति- 'अणगारेणं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु 'भाविअप्पा' भावितात्मा 'माई मिच्छादिट्ठी' मायी मिथ्यादृष्टिः 'जाव-रायगिहे नयरे' यावत्-राजगृहे नगरे 'समोहए' समवहतः 'समोहणित्ता' समवहत्य 'वाणा-

नगरमें विकुर्वणा की है। 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि' मैं वाणारसी नगरीमें स्थित हुआ राजगृह नगर संबंधी रूपोंको जान रहा हूं और देख रहा हूं। 'से' इसकारण 'से' उसके 'दंसणे' दर्शन-देखनेमें 'विवच्चासे भवइ' विपर्यास भाव-विपरीतता होती है। कारण कि अन्यसंबंधीरूपोंको अन्यके संबंधी-रूपसे उसने जाना है। 'से तेणट्ठेणं जाव पासइ' इस कारण से मैंने ऐसा कहा है कि यावत् वह अन्यथाभावसे जानता है और देखता है। यहां यावत पदसे 'नो तथाभावं जानाति पश्यति' अपि तु 'अन्यथाभावं जानाति पश्यति' इन पदोंका संग्रह हुआ है। अब गौतम पुनः प्रभुसे पूछते हैं कि 'अणगारेणं भंते! भावियप्पा मायी मिच्छदिट्ठी' हे भदन्त! भावितात्मा मायी मिथ्यादृष्टि अनगार 'जाव रायगिहे नयरे समोहए' यावत् राजगृह नगरमें विकुर्वणा

'समोहणित्ता' વિકુર્વણા કરીને 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि' હું વારાણસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં રાજગૃહ નગરનાં રૂપોને જાણી રહ્યો છું. અને દેખી રહ્યો છું. 'से' તે કારણે 'से दंसणे' તેના દર્શનમાં દેખવામાં 'विवच्चासे भवइ' વિપર્યાસભાવ--વિપરીતતા હોય છે. કારણ કે એકનાં રૂપોને બીજાનાં રૂપો તરીકે તેણે જાણ્યા અને દેખ્યા હોય છે 'से तेणट्ठेणं जाव पासइ' તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે (યાવત) તે રૂપોને તે અન્યથાભાવે જાણે છે અને દેખે છે. અહીં 'યાવત્' પદથી 'नो तथाभावं जानाति पश्यति' પરન્તુ 'अन्यथाभावं जानाति पश्यति' આ પદોનો સંગ્રહ થયો છે.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते! भावियप्पा मायी मिच्छदिट्ठी' હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર 'जाव रायगिहे नयरे समोहए' યાવત્ રાજગૃહ

रसीए नयरीए' वाराणस्यां नगर्याम् 'रूवाइं' राजगृहगतानि विकुर्वितमनुष्यादिरूपाणि 'जाणइ, पासइ? जानाति, पश्यति? यावत्करणात्-वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, विभङ्गज्ञानलब्ध्या' इति संग्राह्यम्। भगवानाह- 'हंता, जाणइ, पासइ' इत्यादि। हे गौतम! हन्त, स्वीकरोम्यहं यत् स जानाति, पश्यति, 'तं चेव जाव' तच्चैव यावत् पूर्ववदेव सर्वं विज्ञेयम् तथा च यावत्करणात् 'स भगवन्! किं तथाभावं जानाति, पश्यति? अन्यथाभावं (वा) जानाति, पश्यति? गौतम! नो तथाभावं जानाति, पश्यति, (किन्तु)

करता है-अर्थात् वह राजगृहनगरको अपनी विक्रियाशक्तिसे विकुर्वित करता है और 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ' विकुर्वित करके तद्गतरूपोंको जानता है और देखता है क्या? प्रश्नका भाव ऐसा है कि वाणारसी नगरीमें रहा हुआ कोई मायी मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अनगार यावत् राजगृह नगरकी विकुर्वणा करके उस राजगृह नगरगत विकुर्वित मनुष्यादिरूपोंको जानता देखता है? यहां यावत् पदसे 'वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या' विभङ्गज्ञानलब्ध्या' इस पाठका संग्रह हुआ है। भगवान् इसका उत्तर देते हुए गौतमसे कहते हैं कि-'हंता जाणइ पासइ' हे गौतम! वह उनरूपोंको जानता है और देखता। 'तं चेव जाव' यहां पूर्वकी तरह ही यावत् सब कथन जानना चाहिये- यहां यावत् शब्दसे 'स भगवन्! किं तथाभावं जानाति पश्यति! अन्यथाभावं वा जानाति पश्यति! गौतम! नो तथाभावं जानाति पश्यति-किन्तु-अन्यथाभावं

નગરનું પોતાની વૈક્રિયશક્તિથી નિર્માણ કરે છે, અને 'समोहणित्ता' એ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને, 'वाणा .ीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ?' શું ત્યાં રહેલાં રૂપોને તે દેખી જાણી શકે છે? પ્રશ્નનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-વારાણસી નગરીમાં રહેલો કોઈ માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરે છે. શું તે અણગાર વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં તે વિકુર્વિત રાજગૃહ નગરનાં મનુષ્યાદિ વિકુર્વિત રૂપોને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે? ઉપરોકત પ્રશ્નમાં 'जाव' [યાવત] પદથી 'वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए' આ પદોને ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે.

ઉત્તર—'हंता जाणइ पासइ' હે ગૌતમ! તે અણગાર તે રૂપોને જાણે છે અને દેખે છે. 'तंचेव जाव' અહીં પૂર્વોકત કથન પ્રમાણે જ સમસ્ત કથન જાણવું

अन्यथाभावं जानाति, पश्यति, तत् केनार्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते-नो तथाभावं जानाति, पश्यति, (अपितु) अन्यथाभावं जानाति, पश्यति, गौतम ! इति संग्राह्यम् । किन्तु तद्दर्शने वैपरीत्यं वर्तते इति भगवानाह- 'तस्स णं एवं हवइ' इत्यादि, तस्य खलु अनगारस्य 'एवं' एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण

जानाति पश्यति, तत् केनार्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते-नो तथाभावं जानाति पश्यति, अपि तु अन्यथाभावं जानाति पश्यति, गौतम !' इस पाठका संग्रह हुआ है-इसका तात्पर्य यह है कि जब गौतमने प्रभु से ऐसा पूछाकि वाणारसीमें रहा हुआ मिथ्यादृष्टि अनगार राजगृह नगरकी विकुर्वणा करता है तो क्या वह राजगृहनगर के मनुष्यादि रूपोंको जानता देखता है । प्रभुने इसका उत्तर दिया कि हां मैं इस बात को स्वीकार करता हूं कि वह राजगृहनगर गत मनुष्यादि-रूपोंको जानता देखता है । तब गौतमने पुनः प्रभुसे पूछा कि हे भदन्त ! वह जो राजगृहनगर गत विकुर्वित मनुष्यादिरूपोंको जानता देखता है सो तथाभावसे उन्हें जानता देखता है ? तब प्रभुने इसका उत्तर यों दिया कि हे गौतम ! वह उन्हें तथाभावसे नहीं जानता देखता है किन्तु अन्यथाभावसे जानता देखता है । तब गौतमने प्रभु से यों पूछा कि हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह उन रूपोंको तथाभावसे नहीं जानता देखता है । अपितु अन्यथाभावसे जानता देखता है तब प्रभुने कहा कि हे गौतम ! उसके दर्शनमें विपरीतता है अतः वह उन्हें अन्यथाभावसे जानता देखता है । किस प्रकारसे विपरीतता है इसी बातको प्रकटकरते हुए प्रभु कहते हैं कि-'तस्स णं एवं हवइ' उसके

એટલે કે નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તરો સમજવા, 'હે ભદન્ત ! તે અણગાર તે રૂપોને તથાભાવે જાણે દેખે છે કે અન્યથાભાવે જાણે દેખે છે ?. 'હે ગૌતમ ! તથાભાવે જાણતો કે દેખતો નથી, પણ અન્યથાભાવે જાણે છે અને દેખે છે.

'હે ભદન્ત ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે અણગાર તે રૂપોને તથાભાવે જોતો નથી પણ અન્યથા ભાવે જોવે છે.' ત્યારે મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે કે તેનાં દર્શનમાં [જોવામાં] વિપરીતતા છે. તેથી તે અણગાર તે રૂપોને અન્યથાભાવે જાણે છે અને દેખે છે. હવે તેના દર્શનમાં રહેલી વિપરીતતા કેવા પ્રકારની છે તે મહાવીર પ્રભુ નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે—'तस्सणं एवं हवइ' તેના મનમાં એવો

विपरीतज्ञानं भवति यत्-'एवं खलु अहं 'एवं खलु अहम् 'वाणारसीए' वाराणस्यां 'नगरीए' नगर्यां 'समोहए' समवहतः 'समोहणित्ता' समवहत्य 'रायगिहे नयरे' राजगृहे नगरे स्थितः 'रूवाइं' वाराणसीगतानि वैक्रियमनुष्यादिरूपाणि 'जाणामि, पासामि' जानामि, पश्यामि, इत्येवं 'से से दंसणे' तत् तस्य अनगारस्य दर्शने विवच्चासे' व्यत्यासो विपर्यासो भवति, अन्ते उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं' तत् तेनार्थेन वैपरीत्यज्ञानेन 'जाव-अण्णहाभावं' यावत्-अन्यथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, यावत्करणात्-'नो तथाभावं जानाति, पश्यति' इति संग्राह्यम् ? गौतमः पुनः विकुर्वणाप्रकारं पृच्छति-'अणगारेणं भंते !' इत्यादि। हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'माई मिच्छदिट्ठी' मायी

मनमें ऐसा विचार रहता है अर्थात् उसके मनमें ऐसा विपरीतज्ञान होता है कि-मैं 'वाणारसीए नयरीए' वाणारसी नगरी में समवहत हुआ हूं-अर्थात् वाणारसी नगरीकी मैंने विकुर्वणा की है और विकुर्वणा करके मैं राजगृह नगरमें स्थित हुआ 'रूवाइं' वाणारसीगत वैक्रिय मनुष्यादिरूपोंको 'जाणामि पासामि' जानता देखता हूं 'से' इस प्रकारसे 'से' उसके 'दंसणे' दर्शन-देखनेमें 'विवच्चासेभवइ' विपर्यास होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव अन्नहाभावं जाणइ पासइ' इस कारणसे हे गौतम मैंने ऐसा कहा है कि वह यावत् अन्यथाभावसे जानता है और देखता है यहां यावत्पद से 'नो तथाभावं जानाति पश्यति' इस पाठका संग्रह हुआ है। अब गौतम पुनः विकुर्वणा के प्रकारको प्रभुसे पूछते हैं-'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा माई मिच्छदिट्ठी' हे भदन्त ! मायी

વચાર બંધાય છે-અથવા તેના મનમાં એવું વિપરીત જ્ઞાન થાય છે કે 'वाणारसीए नयरीए' વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં મેં રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરી છે, અને વિકુર્વણા કરીને રાજગૃહ નગરમાં બેઠાં બેઠાં 'रूवाइं' વારાણસીનાં વૈક્રિય મનુષ્યાદિ રૂપોને 'जाणामि पासामि' હું જાણી શકું છું અને દેખી શકું છું. 'से' આ પ્રકારે 'से दंसणे' તેનાં દર્શનમાં [દેખવાની રીતમાં] 'विवच्चासे भवइ' વિપર્યાસભાવ-વિપરીતતા આવી જાય છે. से तेणट्ठेणं जाव अन्नहाभावं जाणइ पासइ' મેં એવું કહ્યું છે કે તે અણગાર એ રૂપોને તથાભાવે જાણતો-દેખતો નથી, પણ અન્યથા ભાવે જાણે-દેખે છે.

હવે એક બીજી વિકુર્વણાના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે-

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा माई मिच्छादिट्ठी' હે ભદન્ત ! કોઇ

मिथ्यादृष्टिः 'वीरियलद्धीए' वीर्यलब्ध्या 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्ध्या 'विभंगणाणलद्धीए' विभङ्गज्ञानलब्ध्या च 'वाणारसीं नयरीं' वाराणसीं नगरीं 'रायगिहं च नयरं' राजगृहश्च नगरम् 'अंतरा' अन्तरा. इति तयोर्मध्ये 'एगं महं' एकं महान्तम्-विशालम् 'जणवयवग्गं' जनपदवर्गं देशसमूहम्, विकुर्वणाशक्त्या च अङ्गवङ्गकलिङ्गादिदेशान् विकरोति 'समोहए' समवहतो विकुर्वितवान् 'समोहणित्ता' समवहत्य वैक्रियं निर्माय 'वाणारसिं नयरिं' वाराणसीं नगरीम्. 'रायगिहं च नयरं' राजगृहं च नगरम् 'अंतरा' अन्तरा तयोर्मध्ये 'एगं महं' एकं महान्तं 'जणवयवग्गं' जनपदवर्गं देशसमूहं 'जाणइ, पासइ ?' जानाति, पश्यति ? भगवानाह-'हंता, जाणइ, पासइ ?' हन्त, जानाति, पश्यति। गौतमः पुनः

मिथ्यादृष्टि भावितात्मा अनगार 'वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए' वीर्यलब्धिद्वारा, वैक्रियलब्धिद्वारा, अथवा विभंगज्ञानलब्धिद्वारा 'वाणारसीं नगरीं' वाणारसी नगरी और 'रायगिहं च नयरं' राजगृह नगरके 'अंतरा' बीच में 'एगं महं' एक महान् 'जणवयवग्गं' जनपद वर्गकी-देशसमूहकी-'समोहए' विकुर्वणा करे-अङ्ग वङ्ग कलिङ्ग आदि देशोंको विकुर्वित करे और 'समोहणित्ता' विकुर्वित करके-अर्थात् अपनी विक्रिया शक्तिसे उनका निर्माण करके 'वाणारसिं नयरिं रायगिहं च नयरं' वाणारसी नगरी और राजगृह नगरके भीतर बीचमें-'एगं महं जणवयवग्गं' एक विशाल जनपद वर्गका-देशसमूह को 'जाणइ पासइ' जानता देखता है क्या ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'हंता जाणइ-पासइ' हे गौतम ! हां वह जानता देखता है। गौतम इस पर प्रभुसे पूछते हैं कि-से भंते !

માયી મિથ્યાદૃષ્ટિ ભાવિતાત્મા અણુગાર, 'वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, विभंगणाणलद्धीए' વીર્યલબ્ધિ દ્વારા, વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા અને વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિ દ્વારા 'वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं अंतरा' વાણારસી નગરી અને રાજગૃહ નગરની વચ્ચે આવેલા કોઈ સ્થાનમાં 'एगं महं' એક વિશાળ 'जणवयवग्गं' જનપદ વર્ગની-દેશસમૂહની 'समोहए' વિકુર્વણા કરે-ધારો કે અંગ, વંગ, કલિંગ આદિ દેશોની વિકુર્વણા કરે તો 'समोहणित्ता' એ પ્રકારની પોતાની વૈક્રિય શક્તિથી તેનું નિર્માણ કરીને 'वाणारसीं नयरीं रायगिहं च नयरं' વાણારસી નગરી અને રાજગૃહ નગરની વચ્ચેના પ્રદેશમાં 'एगं महं जणवयवग्गं' શું તે એક ઘણા મોટા જનપદ સમૂહને 'जाणइ पासइ' જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ?

ઉત્તર—'हंता, जाणइ, पासइ' હા, ગૌતમ ! તે તેને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે.

पृच्छति-'से भंते' हे भदन्त ! स अनगारः किम् 'तहाभावं' तथाभावं 'जाणइ, पासइ ? जानाति, पश्यति ? अथवा 'अण्णहाभावं' अन्यथाभावं 'जाणइ, पासइ ?' जानाति, पश्यति ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'णो तहाभावं' नो तथाभावं याथातथ्येन 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, अपितु 'अण्णहाभावं' अन्यथाभावं तद्वैपरीत्येन 'जाणइ पासइ' जानाति, पश्यति, गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्टेणं जाव-पासइ ?' तत् केनार्थेन यावत्-पश्यति ? यावत्करणात् 'नो तथाभावं जानाति, पश्यति, (अपितु) अन्यथाभावं जानाति' इति संग्राह्यम् । भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तस्स खलु एवं भवइ' तस्य खलु एवं भवति-यत्-'एस खलु वाणा-

---

कि तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ!' हे भदन्त वह उस जनपद समूहको तथाभावसे जानता देखता है कि अन्यथा भाव से जानता देखता है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'णो तहाभावं जाणइ पासइ' वह तथाभावसे यथार्थरूपसे-नहीं जानता देखता है। अपितु 'अण्णहाभावं जाणइ-पासइ' अन्यथाभावसे-विपरीतरूपसे ही जानता देखता है। अब गौतम इस अन्यथाभावसे जानने में प्रभुसे कारण पूछते है-'से केणट्ठेणं जाव पासइ' कि हे भदन्त ! वह अन्यथाभावरूप से जानता देखता हैं, यथार्थरूपसे नहीं जानता देखता हैं इसमें क्या कारण है ? भगवान् इसका उत्तर देतेहुए गौतम से कहते है 'गोयमा' हे गौतम ! तस्स खलु एव भवइ' उसके चित्तमें ऐसा विचार आता हैं कि 'एस खलु

प्रश्न—'से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ ? હે ભદન્ત ! તે અણુગાર તે જનપદસમૂહને યથાર્થરૂપે જાણે અને દેખે છે, કે અયથાર્થ રૂપે જાણે છે અને દેખે છે ?

ઉત્તર—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'णो तहाभावं जाणइ पासइ' તે અણુગાર તે તેને યથાર્થરૂપે જોતો નથી, પણ 'अन्नहाभावं जाणइ पासइ' અયથાર્થરૂપે જાણે છે અને દેખે છે.

પ્રશ્ન—'से केणट्ठेणं भंते ! जाव पासइ ?' હે ભદન્ત ! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે અણુગાર તેને અયથાર્થ ભાવે જાણે છે અને દેખે છે, યથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી ?

ઉત્તર—'गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! 'तस्स खलु एवं भवइ' અણુગારના ચિત્તમાં એવો વિચાર આવે છે કે 'एस खलु वाणारसी नयरी' આ વાણારસી

रसी नयरी' एषा खलु वाराणसी नगरी, 'एस खलु रायगिहे नयरे' एतत् खलु राजगृहं नगरम्, 'एस खलु अंतरा एगेमहं जणवयवग्गे' एष खलु अन्तरा मध्ये एको महान् जनपदवर्गः 'णो खलु एस महं' नो खलु एषा मम 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धिः, 'वेउव्वियलद्धी' वैक्रियलब्धिः 'विभंगणाणलद्धी' विभंगज्ञानलब्धिः 'इड्ढी' ऋद्धिः 'जुत्ती' द्युतिः, 'जसे' यशः, 'बले' बलम् 'वीरिए' वीर्यम्, 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पुरुषकारपराक्रमः पुरुषार्थप्रतापः 'लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए' लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, उपसंहरति-'से से दंसणे' इत्यादि। तत् तस्य अनगारस्य मायिनः दर्शने 'विवच्चासे' व्यत्यासो विपर्यासो भवति, 'से तेणट्ठेणं' तत् तेनार्थेन विपरीतदर्शनेन 'जाव-पासइ' यावत्-पश्यति, यावत्करणात् 'नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अपितु अन्यथाभावं जानाति' इति संग्राह्यम् ॥ सू० १ ॥

वाणारसी नयरी' यह वाणारसी नगरी है, एस खलु रायगिहे नयरे' यह राजगृह नगर है, 'एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गे' इन दोनोंके बीचमें यह एक विशाल जनपद समूह है। 'णो खलु एस महं वीरियलद्धी' सो यह मेरी वीर्यलब्धि नहीं है, 'वेउव्वियलद्धी' वैक्रिय लब्धि नहीं है 'विभंगणाणलद्धी' 'विभंगज्ञानलब्धि नहीं है। लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए' मेरे द्वारालब्ध, प्राप्त एवं अभिसमन्वागत 'इड्ढी' ऋद्धि 'जुत्ती' द्युति, 'जसे' यश, 'बले' बल, 'वीरिए' वीर्य और 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पुरुषकार पराक्रम मेरे नहीं है। इस तरह 'से से दंसणे' उस मायी अनगार के दर्शन में 'विवच्चासे भवइ' विपर्यास होता है। 'से तेणट्ठेणं जाव पासइ- इस प्रकार वह मायी मिथ्यादृष्टि अनगार

નગરો છે, 'एस खलु रायगिहे नयरे' આ રાજગૃહ નગર છે, 'एस खलु अंतरा एगे महं जणवयवग्गे' તે બન્નેની વચ્ચે આ એક વિશાલ જનપદ સમૂહ છે. 'णो खलु एस महं वीरियलद्धी' તો આ મારી વીર્યલબ્ધિ નથી મારી વીર્યલબ્ધિના પ્રભાવથી આ બન્યું નથી, 'वेउव्वियलद्धी' આ મારી વૈક્રિયલબ્ધિ નથી, 'विभंगणाणलद्धी' આ મારી વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ નથી. 'लद्धे पत्ते, अभिसमण्णागए' મારા દ્વારા લબ્ધ, પ્રાપ્ત અને અભિસમન્વાગત 'इड्ढी, ઋદ્ધિ, 'जुत्ती' દ્યુતિ, 'जसे' જશ, 'बले' બળ, 'वीरिये' વીર્ય અને 'पुरिसक्कारपरक्कमे' પુરુષકાર પરાક્રમ મારાં નથી. આ રીતે 'से से दंसणे' તે માયી અણુગારનાં દર્શનમાં (જોવાની રીતમાં) 'विवच्चासे भवइ' વિપર્યાસભાવ-વિપરીતતા આવી જાય છે. 'से तेणट्ठेणं जाव पासइ', હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તે માયી

अमायिनोऽनगारस्य विकुर्वणाविशेषवर्णनमाह-

मूलम्-'अणगारेणं भंते! भावियप्पा अमाई समदिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, ओहिणाणलद्धीए, रायगिहं नयरं समोहए, समोहणित्ता, वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ, पासइ, से भंते! किं तहाभावं जाणइ, पासइ ? अण्णहाभावं जाणइ, पासइ ? गोयमा! तहाभावं जाणइ, पासइ, नो अन्नहाभावं जाणइ; पासइ, से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ! गोयमा! तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए, समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि, पासामि, से से दंसणे अविवच्चासे भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ, बीओ आलावगो एवं चेव, नवरं-वाणारसीए नयरीए समोहणा वेयव्वो रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ, पासइ, अणगारेणं भंते! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, ओहिणाणलद्धीए रायगिहं नयरं, वाणारसिं नयरिं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए, समोहणित्ता रायगिहं नयरं, वाणारसिं नयरिं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ; पासइ ? हंता, जाणइ, पासइ, से भंते! किं तहाभावं जाणइ, पासइ; अण्णहाभावं जाणइ, पासइ ? गोयमा! तहाभावं जाणइ,

विपरीत दर्शन से यावत् देखता है। यहाँ यावत्पदसे 'नो तथाभावं जानाति, पश्यति, अपि तु अन्यथाभावं जानाति' इनपदोंका संग्रह किया गया है॥ सू० १ ॥

મિથ્યાદૃષ્ટિ અણગાર યથાર્થરૂપે તેને જોતા નથી પણ અન્યથા ભાવે (અયથાર્થરૂપે) જોવે છે અને જાણે છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

पासइ, नो अन्नहाभावं जाणइ; पासइ, से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-नो खलु एस रायगिहे नयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी; णो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे; एस खलु ममं वीरियलद्धी; वेउव्वियलद्धी, ओहिणाणलद्धी, इड्ढी, जुत्ती; जसे; बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे पत्ते, अभिसमन्नागए सेसे दंसणे अविवच्चासे भवइ. से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-तहाभावं जाणइ, पासइ नो अन्नहाभावं जाणइ, पासइ, अणगारेणं भंते ! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरिआइत्ता पभू एगं महं गामरूवं वा, नगररूवं वा, जाव-संनिवेसरूवं वा, विउवित्तए ? णो इणट्ठे समट्ठे, एवं वितीओ वि आलावगो, नवरं-बाहिरये पोग्गले परियाइत्ता पभू; अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइआइं पभू गामरूवाइं विकुवित्तए ? गोयमा ! से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा; तं चेव जाव विकुविसु, विकुव्वति वा; विकुव्विस्सति वा, एवं जाव-संनिवेसरूवं वा ॥ सू. २ ॥

छाया-अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टिः वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, अवधिज्ञानलब्ध्या, राजगृहं नगरं समवहतः, समवहत्य

अमायी अनगारकी विकुर्वणाविशेषका वर्णन-

'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(अणगारे णं भंते ! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी) हे भदन्त ! सम्यक्दृष्टि अमायी भावितात्मा अनगारने वीर्यलब्धिद्वारा

અમાયી અણુગારના વિશિષ્ટ વિકુર્વણાનું વર્ણન-

'अणगारेणं भंते ! भावियप्पा' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(अणगारेणं भंते ! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी) હે ભદન્ત

वाराणस्यां नगर्यां रूपाणि जानाति, पश्यति ? हन्त जानाति, पश्यति, स भदन्त ! किं तथाभावं जानाति, पश्यति ? अन्यथाभावं जानाति, पश्यति ? नो अन्यथाभावं जानाति, पश्यति, तत् केनार्थेन भदन्त ? एवम् उच्यते ?

(वेउव्विउलद्धीए) वैक्रियलब्धिद्वारा, (ओहिणाणलद्धीए) अवधिज्ञानलब्धि-द्वारा (रायगिहं नयरं समोहए) राजगृह नगरकी विकुर्वणाकी-अर्थात् राजगृह नगरकी अपनी विक्रियाद्वारा उत्पत्तिकी, तो (समोहणित्ता) उत्पत्ति करके (वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ) क्या वह वाणारसी नगरीमें रहा हुआ होने पर भी राजगृह नगर संबंधीरूपों कों जानता देखता है ? (हंता, जाणइ पासइ) हां गौतम ! वाणारसी नगरी में स्थित हुआ भी वह अमायी भावितात्मा सम्यग्दृष्टि अन-गार विकुर्वित किये गये राजगृह नगरके विकुर्वित मनुष्यादिरूपोंको जानता देखता है। (से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ अन्नहाभावं जाणइ, पासइ ? हे भदन्त ! क्या वह उनरूपों को यथार्थरूप से जानता देखता है, कि अन्यथाभावसे-अयथार्थरूप से जानता देखता है ? (गोयमा ! तहाभावं जाणइ, पासइ, णो अन्नहाभावं जाणइ पासइ) हे गौतम ! वह तथाभावसे जानता देखता है। अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है । (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचइ) हे भदन्त !

સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમાયી, ભાવિતાત્મા અણુગારે (वीरियलद्धीए) વીર્યલબ્ધિ દ્વારા (वेउ-व्वियलद्धीए) વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા, (ओहिणाणलद्धीए) અને અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા, (रायगिहं नयरं समोहए) રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરી-એટલે કે વૈક્રિયશક્તિદ્વારા રાજગૃહ નગરની રચના કરી. (समोहणित्ता) આ રીતે રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરીને (वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणइ पासइ ?) વાણારસી નગરીમાં રહીને શું તે વિકુર્વિત રાજગૃહ નગરનાં મનુષ્યાદિ વિકુર્વિત રૂપોને જાણી શકે છે, દેખી શકે છે ? (हंता, जाणइ पासइ) હા, ગૌતમ ! વાણારસી નગરીમાં રહેલો તે અમાયી, સમ્ય-ગ્દૃષ્ટિ ભાવિતાત્મા અણગાર વિકુર્વિત રાજગૃહ નગરનાં વૈક્રિય રૂપોને [મનુષ્યાદિ રૂપોને] જાણી શકે છે-દેખી શકે છે.

(से भंते ! किं तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! શું તે અણગાર તે રૂપોને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, કે અયથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तहाभावं जाणइ, पासइ, णो अण्णहा-भावं जाणइ पासइ) તે અણગાર તે રૂપોને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે-અયથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી.

गौतम ! तस्य एवं भवति-एवं खलु अहं राजगृहं नगरं समवहतः, समवहत्य वाराणस्यां नगर्यां रूपाणि जानामि, पश्यामि' तत् तस्य दर्शने अविपर्यासो भवति तत् तेनार्थेन गौतम ! एवम् उच्यते । द्वितीयः आलापकः एवमेव, नवरम् वाराणस्यां नगर्याम् समवघातयितव्यः राजगृहे नगरे रूपाणि जानाति, पश्यति, अन-

आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि तथाभावसे उन्हें जानता देखता है, अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है ? (गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ, एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि) उसके मनमें ऐसा विचार होता है कि मैंने राजगृह नगरकी विकुर्वणाकी है और वाणारसी नगरीमें मैं इस समय स्थित हूं अतः वाणारसी नगरीमें स्थित हुआ मैं राजगृहनगर स्थित मनुष्यादिरूपों को जान रहा हूं और देख रहा हूं । (से से दंसणे अविवच्चासे भवइ) इस कारण हे गौतम ! उसके दर्शनमें विपरीतता नहीं होती है । (से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) इससे मैंने हे गौतम ! ऐसा कहा है । (बीओआलावगो एवंचेव) द्वितीय आलापक भी इसी तरह से समझना चाहिये । (नवरं वाणारसीए समोहणा नेयव्वो रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ) परन्तु इसमें विशेषता यही है कि यहां वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा जाननी चाहिये और राजगृहनगरमें स्थिति

(से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ ?) હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે અણગાર તે રૂપોને તથાભાવે [યથાર્થરૂપે] જાણે દેખે છે, અન્યથાભાવે [અયથાર્થરૂપે] જાણતો દેખતો નથી ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तस्स णं एवं भवइ) તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે (एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए समोहणित्ता वाणारसीए नयरीए रूवाइं जाणामि पासामि) મેં રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરી છે, અને હું અત્યારે વાણારસી નગરીમાં રહીને રાજગૃહ નગરના વૈક્રિય રૂપોને જાણી-દેખી રહ્યો છું. (से से दंसणे अविवच्चासे भवइ) આ રીતે તેના દર્શનમાં [દેખવામાં] વિપર્યાસભાવ-[વિપરીતતા]-હોતો નથી. (से केणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એ પ્રમાણે કહ્યું છે. (बीओ आलावगो एवंचेव) બીજો આલાપક પણ આ પ્રમાણે જ સમજવો. (नवरं वाणारसीए समोहणा नेयव्वो रायगिहे नयरे रूवाइं जाणइ पासइ) પરંતુ અહીં વિશેષતા એટલી જ સમજવી કે વાણારસીની વિકુર્વણા સમજવી, અને તે અણગાર રાજગૃહ નગરમાં રહીને તે વિકુર્વણા કરે છે એમ સમજવું એટલે કે રાજગૃહ

गारः खलु भदन्त ! भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टिः वीर्यलब्ध्या, वैक्रियलब्ध्या, अवधिज्ञानलब्ध्या, राजगृहं नगरं, वाराणसीं नगरीं चान्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं समवहतः, समवहत्य राजगृहं नगरं, वाराणसीं नगरीम्, तं चान्तरा एकं महान्तं जनपदवर्गं जानाति, पश्यति ? हन्त जानाति, पश्यति। स भदन्त !

इस तरह राजगृह नगरमें स्थित हुआ वह भावितात्मा सम्यग्दृष्टि अनगार वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा करके तद्गत मनुष्यादिरूपोंको जानता और देखता है। (अणगारे णं भंते! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी वीरियलद्धीए वेउव्वियलद्धीए ओहिणाणलद्धीए रायगिहं नयरं वाणारसिं नयरिं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए) हे भदंत ! अमायी सम्यग्दृष्टि भावितात्मा अनगार वीर्यलब्धिद्वारा, वैक्रियलब्धिद्वारा और अवधिज्ञानलब्धिद्वारा राजगृहनगर और वाणारसी नगरी के बीच एक विशाल जनपदसमूहकी विकुर्वणा करे और (समोहणित्ता) विकुर्वणा करके (रायगिहं नयरं वाणारसिं नयरिं तं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ) वह राजगृह नगरको, वाणारसी नगरीको और उन दोनों के बीच में रहे हुए उस विशाल जनपद वर्गको जानता देखता है क्या ? (हंता जाणइ पासइ) हां गौतम ! वह जानता देखता है।(से भंते! किं तहाभावं जाणइ पासइ अन्नहाभावं जाणइ पासइ भदंत ! वह क्या तथाभावससे उन्हें जानता देखता है या अन्यथा-

નગરમાં બેઠા બેઠા વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરીને તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમા અણગાર વાણારસી નગરીના વૈક્રિયરૂપોને જાણે દેખે છે. એમ સમજવું. (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, ओहिणाणलद्धीए रायगिहं नयरं वाणारसिं नयरिं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं समोहए) હે ભદન્ત ! અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણગાર વીર્યલબ્ધિદ્વારા, વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા અને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિદ્વારા રાજગૃહનગર અને વાણારસી નગરીની વચ્ચેના કોઇ પ્રદેશમાં એક વિશાળ જનપદ સમૂહની વિકુર્વણા કરે, તો (समोहणित्ता)વિકુર્વણા કરીને (रायगिहं नयरं वाणारसिं नयरिं तं च अंतरा एगं महं जणवयवग्गं जाणइ पासइ ?) શું તે અણગાર તે રાજગહ નગરને, વાણારસી નગરીને અને તે બન્નેની વચ્ચેના વિશાલ જનપદ સમૂહને શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ? (हंता जाणइ पासइ) હા, ગૌતમ ! તે તેને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે. (से भंते ! किं तहाभावं जाणइ, पासइ, अण्णहाभावं जाणइ पासइ ?) હે ભદન્ત ! શું તે તેને યથાર્થરૂપે

किं तथाभावं जानाति, पश्यति, अन्यथाभावं जानाति, पश्यति? गौतम! तथाभावं जानाति, पश्यति, नो अन्यथाभावं जानाति, पश्यति। तद् केनार्थेन भदन्त! एवम् उच्यते? गौतम! तस्य खलु एवं भवति–नो खलु एतत् राजगृहं नगरम्, नो खलु एषा वाराणसी नगरी, नो खलु एष अन्तरा एको जनपदवर्गः, एषा खलु मम वीर्यलब्धिः, वैक्रियलब्धिः, अवधिज्ञानलब्धिः, ऋद्धिः, द्युतिः, यशः, बलम्, वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमो लब्धः, प्राप्तः, अभिसमन्वागतः, तत् तस्य दर्शने अविपर्यासो भवति, तत् तेनार्थेन गौतम!

भावसे जानता देखता है! (गोयमा! तहाभावं जाणइ पासइ, नो अन्नहाभावं जाणइ पासइ) हे गौतम! वह तथाभाव से जानता देखता है, अन्यथाभाव से नहीं जानता देखता है। (से केणट्ठणं!) हे भदन्त! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह तथाभावसे जानता देखता है, अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है! (गोयमा! तस्स णं एवं भवइ–नो खलु एस रायगिहे णयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी, णो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे) हे गौतम! उसके मनमें ऐसा विचार होता है कि यह राजगृह नगर नहीं है, यह वाणारसी नगरी है और न यह इन दोनों के बीच में यह एक विशाल जनपद वर्ग है–यह तो तेरी वीर्यलब्धि है, वैक्रियलब्धि है, और अवधिज्ञानलब्धि है। यह (लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, इड्ढी, जुत्तीजसे, वले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे) मेरे द्वारा लब्धकी गई, प्राप्त की गई और अपने वशमें की गई ऋद्धी है, द्युति है,

જાણે દેખે છે, કે અયથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (तहाभावं जाणइ, पासइ, नो अण्णहाभावं जाणइ पासइ) તે તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, અયથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી. (से केणट्ठेणं ઇત્યાદિ) હે ભદન્ત! શા કારણે આપ એવું કહો છો કે તે તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, અયથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી? (गोयमा!) હે ગૌતમ (तस्स णं एवं भवइ–नो खलु एस रायगिहे णयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी, णो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे) તેના મનમાં એવો વિચાર બંધાય છે કે આ રાજગૃહ નગર નથી, આ વાણારસી નગરી નથી. એ બન્નેની વચ્ચે આવેલું આ કોઇ જનપદ નથી, પણ આ તો મારી વીર્યલબ્ધિ છે, વૈક્રિયલબ્ધિ છે અને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ છે. (लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागए, इड्ढी, जुत्ती, जसे, वले, वीरिए, पुरिसकारपरक्कमे) તે મારા દ્વારા ઉપાર્જિત થયેલ, પ્રાપ્ત થયેલ, અને અધીન કરાયેલ ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય

एवम् उच्यते-तथाभावं जानाति, पश्यति, नो अन्यथाभावं जानाति, पश्यति। अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा बाह्यान् पुद्गलान् अपर्यादाय प्रभुः एकं महत् ग्रामरूपं वा, यावत्-सन्निवेशरूपं वा विकुर्वितुम् ? नायमर्थः समर्थः, एवं द्वितीयोऽपि आलापकः, नवरम् - बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय

यश है, बल है, वीर्य है और पुरुषकार पराक्रम है। (से) इस कारण (से) उसके (दंसणे) दर्शन-देखनेमें (अविवच्चासे) अविपर्यास विपरीतपना नहीं (भवइ) होता है। (से तेणट्ठेणं गोयमा! एवंवुच्चइ) अतः हे गौतम। इसी निमित्त से मैंने ऐसा कहा है कि वह (तहा-भावं जाणइ पासइ) तथाभव से जानता देखता है। (णो अन्नहा-भावं जाणइ पासइ) अन्यथाभावसे नहीं जानता देखता है। (अण-गारे णं भंते! भावियप्पा बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू एगं महं गामरूवं वा नगररूवं वा जाव संनिवेसरूवं विउव्वित्तए) हे भदन्त! भावितात्मा अनगार बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण किये विना क्या एक विशाल ग्रामरूपकी, नगररूपकी यावत् संनिवेशरूपकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है। (एवं वितीओ वि आलावगो) इसी तरह से द्वितीय आलापक भी जानना चाहिये। (नवरं) परन्तु इस आलापक में यह विशेपता है कि-(वाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू) कि वह

અને પુરુષકાર પરાક્રમ છે. (से) તે કારણે (से दंसणे) તેનાં દર્શનમાં (દેખવામાં) (अविवच्चासे भवइ) અવિપર્યાસ ભાવ હોય છે-વિપરીત ભાવ હોતો નથી. (से तेण-ट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ) હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે (तहाभावं जाणइ पासइ) તે તેને યથાર્થરૂપે જાણે છે અને દેખે છે, (णो अन्नहाभावं जाणइ पासइ) અયથાર્થ રૂપે જાણતો અને દેખતો નથી. (अणगारेणं भंते! भावियप्पा वाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता पभू एगं महं गामरूवं वा नगर रूवं वा जाव संनिवेसरूवं वा विउव्वित्तए) હે ભદન્ત! ભાવિતાત્મા અણગાર બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના એક વિશાળ ગામરૂપની, નગરરૂપની, અથવા સંનિવેશ પર્યન્તના રૂપની વિકુર્વણા કરવાને શું સમર્થ છે? (णो इणट्ठे समट्ठे) હે ગૌતમ! એવું શકય નથી. (एवं वितीओ वि आलावगो) બીજો આલાપક પણ આ પ્રમાણે જ સમજવો. (नवरं) પણ તેમાં આ પ્રકારની વિશેષતા સમજવી-(वाहिरए पोग्गले

प्रभुः। अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः ग्रामरूपाणि वि
र्वितुम् ? गौतम ! स यथानाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, तदेव या
व्यकुर्वद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं यावत्-सन्निवेशरूपं वा।सू.

टीका-सम्यग्दृष्टेः अमायिनोऽनगारस्य विकुर्वणाविशेषमाह-'अणगा
भंते !' इत्यादि। गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भाविय

बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके ग्रामादिकरूपोंकी विकुर्वणा करनेमें सम
होता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू गामरूव
विउव्वित्तए) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार कितने ग्रामरूपों
विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है ? (गोयमा ! से जहानामए जुव
जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा-तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वंति व
विकुव्विस्संति वा-एवं जाव संनिवेसरूवंवा) हे गौतम ! जैसे क
युवापुरुष अपने हाथसे युवति को हाथमें पकड लेता है-उसी प्रक
इस विषय में यावत् समस्त कथन पहिले के जैसा ही जानना चाहिये
आजतक उस भावितात्मा अनगारने न ऐसी विक्रिया पहिले कभी की
न वर्तमानमें वह ऐसी विक्रिया करता है और न भविष्यमें वह ऐसी वि
क्रिया करेगा ही। इसी प्रकार का कथन यावत् संनिवेशरूपके विषय
भी जानना चाहिये।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने अमायी सम्यग्दृष्टिकी विकुर्व
विशेष करनेके विषय में कथन किया है-गौतमस्वामी प्रभुसे पूछ

परियाइत्ता पभू ?) કે તે બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને શું ગ્રામાદિક રૂપોની વિકુર્વ
કરવાને સમર્થ છે ? (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू गामरूव
विउव्वित्तए ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણગાર કેટલાં ગ્રામરૂપોની વિકુર્વણા કરવ
સમર્થ હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (से जहानामए जुवतिं जुवा
हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्सं
वा-एवं जाव संनिवेसरूवं वा) જેવી રીતે કોઈ યુવાન કોઈ યુવતીને પોત
હાથથી પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે, એવી રીતે તે અણગાર પણ એવાં રૂપોથી સમ
જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ હોય છે. ઈત્યાદિ સમસ્ત કથન આગળ પ્રમાણે સમજ
પણ એવી વિકુર્વણા ભૂતકાળમાં તેણે કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતો નથી, અ
ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. તેની શક્તિ દર્શાવવા માટે જ ઉપરોક્ત કથન કરવા
આવ્યું છે, સંનિવેશ પર્યન્તના રૂપો વિષે પણ એજ પ્રમાણે સમજવું.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ભાવિતાત્મા અણગાર
વિકુર્વણા શક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે.

भावितात्मा 'अमाई' अमायी कपटरहितः 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिः सम्यग्दर्शनसम्पन्नः 'वीरियलद्धीए' वीर्यलब्ध्या 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्ध्या, 'ओहिनाणलद्धीए' अवधिज्ञानलब्ध्या च 'रायगिहं नगरं राजगृहं नगरम् 'समोहए' समवहतः, विकुर्वितवान, 'समोहणित्ता' समवहत्य 'वाणारसीए' वाराणस्याम् 'नयरीए' नगर्या स्थितः 'रूवाइं' राजगृहगतानि वैक्रियमनुष्यपश्वादि रूपाणि 'जाणइ, पासइ ?' जानाति, पश्यति ? भगवान् आह–'हंता, जाणइ,

हैं कि–'अणगारे णं भंते !' हे भदन्त ! ऐसा अनगार जो कि 'भावियप्पे' भावितात्मा है 'अमाई' कपट से रहित है 'सम्मदिट्ठी' सम्यक् दर्शनसे युक्त है वह 'वीरियलद्धीए' अपनी वीर्यलब्धिद्वारा, वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्धिद्वारा 'ओहिणाणलद्धीए' अवधिज्ञानलब्धिद्वारा, रायगिहं नयरं समोहए' राजगृह नगरकी यदि विकुर्वणा करता है और 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'वाणारसीए नयरीए' वाणारसी नगरीमें पहिले से स्थित हुआ वह क्या 'रूवाइं' राजगृह नगरगत वैक्रियमनुष्यों के एवं पशु आदिकों के रूपोंको 'जाणइ पासइ' जानता देखता है ? तात्पर्य पूछनेवालेका यह है कि–कोई सम्यग्दृष्टि भावितात्मा अमायी अनगार वाणारसीनगरीमें वर्तमानमें है । वहां उसने अपनी विक्रियाशक्तिद्वारा राजगृहनगर की विकुर्वणा की–तो ऐसी स्थितिमें वाणारसी नगरीमें रहा हुआ वह सम्यग्दृष्टि भावितात्मा अनगार विकुर्वित हुई उस राजगृह नगरी के विकुर्वित किये गये मनुष्यादि रूपोंको अपने ज्ञान द्वारा जानता देखता है क्या ? तो

प्रश्न–'अणगारेणं भंते ! भावियप्पे अमाई सम्मदिट्ठी' हे भदन्त ! અમાયી (કપાય રહિત), સમ્યગ્દૃષ્ટિ [સમ્યગ્ દર્શનથી યુકત], ભાવિતાત્મા અણગાર 'वीरियलद्धीए' પોતાની વીર્યલબ્ધિ દ્વારા, 'वेउव्वियलद्धीए' વૈક્રિયલબ્ધિ દ્વારા, 'ओहिणाणलद्धीए' અને અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા, 'रायगिहं नयरं समोहए' રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરે, તો 'समोहणित्ता' વિકુર્વણા કરીને 'वाणारसीए नयरीए' વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં તે 'रूवाइं' રાજગૃહ નગરના વૈક્રિય મનુષ્ય રૂપોને તથા પશુ રૂપોને 'जाणइ पासइ' શું જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે ? પ્રશ્નકારના પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે– કોઇ ભાવિતાત્મા, અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગાર વાણારસી નગરીમાં રહેલ છે. ત્યાં બેઠાં બેઠાં તેણે તેની વૈક્રિયશક્તિદ્વારા રાજગૃહ નગરની રચના કરી છે. તો શું તે અણગાર વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં, તે વિકુર્વિત રાજગૃહ નગરનાં મનુષ્યાદિ વૈક્રિયરૂપોને તેના જ્ઞાનદ્વારા શું જાણી દેખી શકવાને સમર્થ હોય છે ?

प्रभुः। अनगारः खलु भदन्त ! भावितात्मा कियन्ति प्रभुः ग्रामरूपाणि विकुर्वितुम् ? गौतम ! स यथानाम युवतिं युवा हस्तेन हस्ते गृह्णीयात्, तदेव यावत् व्यकुर्वेद् वा, विकुर्वति वा, विकुर्विष्यति वा, एवं यावत्-सन्निवेशरूपं वा ।सू. २।

टीका-सम्यग्दृष्टेः अमायिनोऽनगारस्य विकुर्वणाविशेषमाह-'अणगारेणं भंते !' इत्यादि । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा'

बाह्यपुद्गलों को ग्रहण करके ग्रामादिकरूपोंकी विकुर्वणा करनेमें समर्थ होता है। (अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू गामरूवाइं विउव्वित्तए) हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार कितने ग्रामरूपोंकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है ? (गोयमा ! से जहानामए जुवइं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा-तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा-एवं जाव संनिवेसरूवंवा) हे गौतम ! जैसे कोई युवापुरुष अपने हाथसे युवति को हाथमें पकड लेता है-उसी प्रकार इस विषय में यावत् समस्त कथन पहिले के जैसा ही जानना चाहिये। आजतक उस भावितात्मा अनगारने न ऐसी विक्रिया पहिले कभी की है न वर्तमानमें वह ऐसी विक्रिया करता है और न भविष्यमें वह ऐसी विक्रिया करेगा ही। इसी प्रकार का कथन यावत् संनिवेशरूपके विषयमें भी जानना चाहिये।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने अमायी सम्यग्दृष्टिकी विकुर्वणा विशेष करनेके विषय में कथन किया है-गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते

परियाइत्ता पभू ?) કે તે બાહ્યપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને શું ગ્રામાદિક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે ? (अणगारेणं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं पभू गामरूवाइं विउव्वित्तए ?) હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર કેટલાં ગ્રામરૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वंति वा, विकुव्विस्संति वा-एवं जाव संनिवेसरूवं वा) જેવી રીતે કોઈ યુવાન કોઈ યુવતીને પોતાના હાથથી પકડી લેવાને સમર્થ હોય છે, એવી રીતે તે અણુગાર પણ એવાં રૂપોથી સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી દેવાને સમર્થ હોય છે. ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન આગળ પ્રમાણે સમજવું. પણ એવી વિકુર્વણા ભૂતકાળમાં તેણે કદી કરી નથી, વર્તમાનમાં કરતો નથી, અને ભવિષ્યમાં કરશે પણ નહીં. તેની શક્તિ દર્શાવવા માટે જ ઉપરોકત કથન કરવામાં આવ્યું છે, સંનિવેશ પર્યન્તના રૂપો વિષે પણ એજ પ્રમાણે સમજવું.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ભાવિતાત્મા અણુગારની વિકુર્વણા શક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે.

खलु अमायिनोऽनगारस्य एवम् अविपरीतज्ञानं भवति यत्-'एवं खलु अहं' 'रायगिहं नयरं समोहए' राजगृहं नगरं समवहतः 'समोहणित्ता' समवहत्य च 'वाणारसीए नयरीए' वाराणस्यां नगर्यां स्थितः 'रूवाइं' राजगृह गतानि वैक्रियरूपाणि 'जाणामि, पासामि' जानामि, पश्यामि, इत्येवम् 'से से दंसणे' तत तस्य अमायिनोऽनगारस्य दर्शने 'अविवच्चासे' अविपर्यासो भवति, उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं' तत्तेनार्थेन 'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं वुच्चइ' एवम् उक्तरीत्या उच्यते, 'बीओ आलावगो एवंचेव' द्वितीयः आलापकः, एवमेव, उप-

'तस्स णं एवं भवइ-एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए' उस भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार के मनमें ऐसा अविपरीत विचार रहता है कि मैंने राजगृहनगरकी विकुर्वणा की है और 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके वाणारसीए नयरीए' वाणारसी नगरीमें 'रूवाइं जाणामि पासामि' राजगृहनगरके विकुर्वित मनुष्यादि रूपों को मैं जान देख रहा हूं। 'से' इस कारण 'से' उसके 'दंसणे' दर्शन-देखनेमें 'अविवच्चासे भवइ' अविपर्यासपना अविपरीतपना होता है। 'से तेणट्ठेणं' इस कारण 'गोयमा' हे गौतम ! 'एवं वुच्चइ मैंने ऐसा कहा है कि वह तथाभावसे जानता देखता है, अन्यथाभाव से जानता देखता नहीं है।

'बीओ आलावगो एवं चेव' द्वितीय आलापक भी इसी तरह से जानना चाहिये अर्थात् जैसा ऊपरमें प्रथम आलापक के विषयमें यह कथन किया गया है-इसी प्रकारका कथन द्वितीय आलापकके विषय में समझलेना चाहिये 'नवरं' परन्तु प्रथम आलापक

ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तस्सणं एवं भवइ' તેના મનમાં એવો અવિપરીત વિચાર બંધાય છે કે 'एवं खलु अहं रायगिहे नयरे समोहए' મેં રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરી છે, અને 'समोहणित्ता' વિકુર્વણા કરીને 'वाणारसीए नयरीए' વાણારસી નગરીમાં બેઠાં બેઠાં 'रूवाइं जाणामि पासामि' હું રાજગૃહ નગરના મનુષ્યાદિ વૈક્રિયરૂપોને જાણી દેખી રહ્યો છું. 'से' તે કારણે 'से दंसणे' તેના દર્શનમાં 'अविवच्चासे भवइ' અવિપરીતતા હોય છે-વિપર્યાસભાવ હોતો નથી. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તે અણગાર તે રૂપોને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, અયથાર્થભાવે જાણતો દેખતો નથી. 'बीओ आलावगो एवं चेव' બીજો આલાપક પણ એ પ્રમાણે જ સમજવો એટલે કે પહેલા આલાપકના વિષયમાં જે કથન ઉપર કરાયું છે, એવું જ કથન

पासइ' हन्त, सत्यं जानाति, पश्यति । गौतमःपुनः पृच्छति-'से भंते ! हे भदन्त ! स अमायी अनगारः 'किं तहाभावं, यथार्थं 'जाणइ, पासइ?' जानाति पश्यति?' 'अण्णहाभावं' अन्यथाभावं विपरीतम् 'जाणइ, पासइ?' जानाति, पश्यति? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तहाभावं' तथाभावं याथातथ्येन 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, 'नो अण्णहाभावं' नो अन्यथा भावं नो तद्वैपरीत्येन 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ? तत् केनार्थेन भदन्त ! एवम् उच्यते? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तस्स णं एवं भवइ' तस्य

इस शंकाका समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि-'हंता जाणइ पासइ' हां वह जानता देखता है। अब गौतम पुनःप्रभुसे पूछते हैं कि 'से भंते! किं जाणइ पासइ, तहाभावं जाणइ पासइ अण्णहाभावं जाणइ पासइ' हे भदन्त! वह भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार तथाभावसे जानता देखता है? कि अन्यथाभावसे जानता देखता है? अर्थात् यथार्थरूपसे जानता देखता है? कि विपरीतरूपसे जानता देखता है? इसका समाधान करते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! वह 'तहाभावं जाणइ पासइ' नो अण्णहाभावं जाणइ पासइ' तथाभावसे-यथार्थरूपसे जानता देखता है, अन्यथाभावसे विपरीत-रूपसे-नहीं जानता देखता है। 'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ' हे भदन्त! आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह तथाभावसे जानता देखता है, अन्यथाभावसे नहीं जानता देखता है? इस गौतमके प्रश्न का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम !

તે પ્રશ્નનો મહાવીર પ્રભુ આ પ્રમાણે જવાબ આપે છે-' हंता, जाणइ पासइ ' હે ગૌતમ ! તે અણગાર તે વૈક્રિય રૂપોને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે.

પ્રશ્ન-'से भंते ! किं जाणइ पासइ, तहाभावं जाणइ पासइ अण्णहाभावं जाणइ पासइ?)હે ભદન્ત! તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અમાયી, ભાવિતાત્મા અણગાર તે વૈક્રિયરૂપોને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, કે અયથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે? મહાવીર પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને જવાબ આપે છે કે 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! ' तहाभावं जाणइ पासइ ' તે અણગાર તે રૂપોને તથા ભાવે (યથાર્થરૂપે) જાણે છે અને દેખે છે, ' नो अण्णहाभावं जाणइ पासइ ' અન્યથાભાવે (અયથાર્થરૂપે) જાણતા દેખતા નથી-વિપરીતરૂપે જાણતા દેખતા નથી.

પ્રશ્ન-'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ ?' હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે અણગાર તે રૂપોને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, વિપરીતરૂપે જાણતો દેખતો નથી ?

वीर्यलब्ध्या 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्ध्या, 'ओहिनाणलद्धीए' अवधिज्ञानलब्ध्या च 'रायगिहं णगरं' राजगृहं नगरम् 'वाणारसिं नयरिं' वाराणसीं नगरीं च 'अंतरा' अन्तरा मध्ये 'एगं महं' एकं महान्तम् 'जणवयवग्गं' जनपदवर्गं देशसमूहम् 'समोहए' समवहतः, 'समोहणित्ता' समवहत्य 'रायगिहं नयरं' राजगृहं नगरम् 'वाणारसिं नयरिं' वराणसीम् नगरीम् 'अंतरा' अन्तरा मध्ये 'एगं महं' एकं महान्तम् 'जणवयवग्गं' जनपदवर्गं देशसमूहम् 'समोहए' समवहतः, समोहणित्ता' समवहत्य 'रायगिहं नयरं' राजगृहं नगरम् 'वाणारसिं नयरिं' वराणसीम् नगरीम् 'अंतरा' अन्तरा मध्ये 'एगं महं' एकं महान्तम् 'जणवय-वग्गं' जनपदवर्गम् 'जाणइ, पासइ ?, जानाति, पश्यति ? भगवानाह 'हंता, जाणइ, पासइ' हन्त, सत्यं जानाति, पश्यति । गौतमः पुनः पृच्छति-'से

तात्मा अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार 'वीरियलद्धीए' वीर्यलब्धिद्वारा 'वेउव्वियलद्धीए' वैक्रियलब्धिद्वारा एवं 'ओहिणाणलद्धीए अवधिज्ञान-लब्धिद्वारा 'रायगिहं नयरं वाणारसी नयरिं च अंतरा' राजगृहनगर और वाणारसी नगरी के बीचमें 'एगं महं जणवयवग्गं' एक विशाल समूहको 'समोहए' विकुर्वणा करे और 'समोहणित्ता' विकुर्वणा करके 'रायगिहं नयरं' राजगृह नगरको 'वाणारसीं नयरिं, वाणारसी नगरीको, और 'तं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं' उस विशाल जन-पदसमूह को 'जाणइ पासइ' जानता देखता है क्या उत्तरदेते हुए प्रभु कहते हैं कि 'हंता जाणइ पासइ' हां, गौतम ! जानता देखता है । इस पर पुनःगौतम प्रभु से पूछते है कि 'से भंते !' वह अमायी

કોઇ ભાવિતાત્મા, અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગાર 'वीरियलद्धीए, वेउव्वियलद्धीए, ओहिणाणलद्धीए' તેના વીર્યલબ્ધિ દ્વારા, વૈક્રિયલબ્ધિદ્વારા અને અવધિજ્ઞાનલબ્ધિ દ્વારા 'रायगिहं नयरं वाणारसी नयरिं च अंतरा' રાજગૃહ નગર અને વાણારસી નગરીની વચ્ચેના કોઇ પ્રદેશમાં 'एगं महं जणवयवग्गं समोहए' એક મહાન જન-પદ સમૂહની વિકુર્વણા કરે છે. 'समोहणित्ता' એ પ્રકારની વિકુર્વણા કરીને 'रायगिहं नयरं' રાજગૃહ નગરને, 'वाणारसी नयरिं' વાણારસી નગરીને, અને 'तं अंतरा एगं महं जणवयवग्गं' તે વિશાળ જનપદ સમૂહને 'जाणइ पासइ' શું તે જાણી દેખી શકે છે?

ઉત્તર—'हंता, जाणइ पासइ' હા, ગૌતમ ! તે અણગાર તેને જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે.

सुक्तरूप एव, 'नवरं' नवरम्-विशेषः पुनरेतावानेव यत् 'वाणारसीए नयरीए' वाराणस्याम् नगर्याम् 'समोहणावेयव्वो' समवघातयितव्यः समवघातो विज्ञातव्यः, तथाच वाराणसीं समवहत्य 'रायगिहे' राजगृहे नगरे स्थितः 'रूवाइं' वाराणसीगतवैक्रियरूपाणि 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति। पुनर्गौतमः पृच्छति-'अणगारे णं भंते!' इत्यादि। हे भदन्त! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'अमाई' अमायी 'सम्मदिट्ठी' सम्यग्दृष्टिः 'वीरियलद्धीए'

की अपेक्षा इस द्वितीय आलापक के विषयमें जो अन्तर है वह इस प्रकारसे है-इस आलापकमें 'वाणारसीए णयरीए समोहणावेयव्वा' वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा जाननी चाहिये-अर्थात् प्रथम आलापकमें विकुर्वणा राजगृहनगरकी प्रकट की है और वाणारसी नगरीमें स्थिति कही गई है-इस आलापकमें वाणारसी नगरीकी विकुर्वणा और राजगृह नगरमें स्थिति जाननी चाहिये। अतः प्रश्न यहां पर ऐसा करना चाहिये कि हे भदन्त! वाणारसी नगरीमें विकुर्वणा करनेवाला भावितात्मा अमायी सम्यक्दृष्टि अनगार 'रायगिहे णयरे' राजगृह नगरमें स्थित हुआ संता 'रूवाइं जाणइ पासइ' वाणारसीगत-वैक्रियरूपोंको जानता देखता है क्या? तब ऐसा कहना चाहिये-हां गौतम! जानता देखता है। अब गौतम प्रभुसे पुनःपूछते हैं कि-'अणगारे णं भंते! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी' हे भदन्त! भावि-

બીજા આલાપકના વિષયમાં પણ થવું જોઈએ. 'नवरं' પણ બીજા આલાપકમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી 'वाणारसीए णयरीए समोहणा नेयव्वा' પહેલા આલાપકમાં રાજગૃહ નગરની વિકુર્વણા કરવાની વાત આવે છે, બીજા આલાપકમાં વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરે છે એમ સમજવું. પહેલા આલાપકમાં વાણારસી નગરીમાં રહીને રાજગૃહની વિકુર્વણા કરે છે, એમ કહ્યું છે. અહીં રાજગૃહનગરમાં રહીને વાણારસીની વિકુર્વણા કરે છે, એમ સમજવું. હવે ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન નીચે પ્રમાણે બનશે—હે ભદન્ત! કોઈ ભાવિતાત્મા, અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગાર, તેની વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ આદિ દ્વારા, રાજગૃહ નગરમાં બેઠાં બેઠાં વાણારસી નગરીની વિકુર્વણા કરે, તો શું તે રાજગૃહ નગરમાં બેઠાં બેઠાં વાણારસી નગરીનાં મનુષ્યાદિ વૈક્રિયરૂપોને જાણી દેખી શકે છે?

ઉત્તર—હા, ગૌતમ! તે અણગાર તે રૂપોને જાણી દેખી શકે છે. બીજા પ્રશ્નોત્તરો પહેલા આલાપક પ્રમાણે જ સમજવા.

પ્રશ્ન—'अणगारेणं भंते! भावियप्पा अमाई सम्मदिट्ठी' હે ભદન્ત!

नो खलु एषा वाराणसी नगरी, 'णो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे' नो खलु एषः, अन्तरा-मध्ये एको जनपदवर्गो वर्तते, वस्तुतस्तु 'एस खलु ममं' एष खलु मम 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धिः 'वेउब्वियलद्धी' वैक्रियलब्धिः, 'ओहिनाणलद्धी' अवधिज्ञानलब्धिः, 'इड्ढी' ऋद्धिः, जुत्ती' द्युतिः, 'जसे' यशः 'वले' बलम्, 'वीरिये' वीर्यम्, 'पुरिसक्कारपरक्कमे' पुरुषकारपराक्रमः, पुरुषार्थः प्रतापः 'लद्धे' लब्धः, 'पत्ते' प्राप्तः 'अभिसमन्नागए' अभि-

ही है। 'एस खलु ममं वीरियलद्धी, वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी, किन्तु यह तो वास्तवमें मेरी वीर्यलब्धि है, वैक्रियलब्धि है, और अवधिज्ञानलब्धि है। तात्पर्य कहने का यह है कि वह भावितात्मा अमायी अनगार ऐसा विचार करता है जब वह राजगृह नगरकी विकुर्वणा करता है कि यह सच्चा राजगृह नगर नहीं है-यह तो मेरी विकुर्वणा द्वारा निष्पन्न हुआ एक खेल जैसा है। इसी प्रकार जब वह वाणारसी एवं विशाल जनपद समूहकी विकुर्वणा करता है-तब भी उसकी विचारधारा ऐसी ही रहती है। इसी तरहसे जब वह राजगृह नगरकी विकुर्वणा करके तद्गतरूपोंको, वाणारसी नगरी की विकुर्वणा करके तद्गतरूपोंको जानता है-तब उन्हें अपने द्वारा विकुर्वित किया हुआ ही जानता है। ये यथार्थ हैं-अविकुर्वितहैं-ऐसा नहीं जानता है। 'इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए' ऋद्धि, द्युति, यश, बल, वीर्य, पुरुषकार पराक्रम

નગર પણ નથી, આ વાણારસી નગરી પણ નથી, અને તેઓ બની વચ્ચે આવેલો વિશાળ જનપદ સમૂહ પણ નથી. 'एस खलु ममं वीरियलद्धी, वेउव्वियलद्धी, ओहिणाणलद्धी' પણ :આ તો વાસ્તવમાં મારી જ વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ અને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિને પ્રભાવે બન્યું છે તે ભાવિતાત્મા અણુગારની વિચારધારાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ સાચું રાજગૃહ નગર નથી આ તો મારી વિકુર્વણા શકિતથી રચાયેલું રાજગૃહ નગર છે. આ સાચું વાણારસી નથી પણ મારી વિકુર્વણા શકિતથી રચાયેલ વાણારસી છે. આ સાચું જનપદ સમૂહ નથી, પણ આ તો મારી વૈક્રિય શક્તિથી રચાયેલ જનપદ સમૂહ છે. આ રીતે તે અણુગાર તે રૂપોને વૈક્રિયરૂપો તરીકે જ ઓળખે છે. તે વિકુર્વિત રૂપોને તે અણુગાર યથાર્થરૂપો તરીકે માનતો નથી. તે તો એમ સમજે છે કે 'इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागये' મેં જે ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર પરાક્રમ

भंते !' हे भदन्त ! स अमायी अनगारः 'किं तहाभावं' किं तथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति ? अण्णहाभावं' अन्यथाभावम् 'जाणइ पासइ' जानाति, पश्यति ? भगवानाह–गोयमा ! 'तहाभावं' तथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, 'नो अण्णहाभावं' नो अन्यथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति पश्यति। गौतमस्तत्र हेतुं पृच्छति–'से केणट्ठेणं ! तत् केनार्थेन ? हे भदन्त ! कथं स अनगारः यथार्थरूपेणैव पश्यति, नो अयथार्थरूपेण ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तस्स एवं भवइ' तस्य खलु अमायिनोऽनगारस्य एवम् वक्ष्यमाणप्रकारम् यथार्थज्ञानं भवति यत्-'नो खलु एस रायगिहे णयरे' नो खलु 'एतत् राजगृहं नगरम्, 'णो खलु एस वाणारसी नयरी'

अनगार 'किं तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ' क्या तथाभावसे जानता देखता है कि अन्यथाभावसे जानता देखता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते है कि 'गोयमा हे गौतम ! वह अनगार 'तहाभावं जाणइपासइ' तथाभावसे जानता देखता है, 'नो अन्नहाभावं जाणइपासइ' अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है। 'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ' हे भदन्त आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार तथाभावसे जानता देखता हैं, अन्यथाभावसे नहीं जानता देखता है। इस प्रश्नका समाधान करते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम। 'तस्स णं एवं भवइ' उसकी अमायी अनगार की विचारधारा ऐसी रहती है कि– 'नो खलु एस रायगिहे नयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी' न तो यह राजगृह नगर है, और न यह वाणारसी नगरी है 'नो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे' न यह एक विशाल जनपदसमूह

પ્રશ્ન ...'से भंते !' હે ભદન્ત ! શું તે અમાયી, સમ્યગ્દષ્ટિ અણગાર 'किं तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?' તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, કે વિપરીતરૂપે જાણે દેખે છે ?

ઉત્તર–'तहाभावं जाणइ, पासइ, नो अण्णहाभावं जाणइ पासइ' હે ગૌતમ ! તે અણગાર તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, વિપરીતરૂપે જાણતો દેખતો નથી.

પ્રશ્ન–'से केणट्ठेणं' ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણગાર તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે–અયથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી ?

ઉત્તર—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तस्स णं एवं भवइ' તેના મનમાં આ પ્રકારની અવિપરીત વિચારધારા ચાલે છે–'नो खलु एस रायगिहे नयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी, नो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे' આ રાજગૃહ

नो खलु एषा वाराणसी नगरी, 'णो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे' नो खलु एषः, अन्तरा–मध्ये एको जनपदवर्गो वर्तते, वस्तुतस्तु 'एस खलु ममं' एष खलु मम 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धिः 'वेउव्वियलद्धी' वैक्रियलब्धिः, 'ओहिनाणलद्धी' अवधिज्ञानलब्धिः, 'इड्ढी' ऋद्धिः, जुत्ती' द्युतिः, 'जसे' यशः 'बले' बलम्, ' वीरिये ' वीर्यम्, ' पुरिसकारपरक्कमे ' पुरुषकारपराक्रमः, पुरुपार्थः प्रतापः 'लद्धे' लब्धः, 'पत्ते' प्राप्तः ' अभिसमन्नागए ' अभि-

ही है । 'एस खलु ममं वीरियलद्धी, वेउव्वियलद्धी ओहिणाणलद्धी, किन्तु यह तो वास्तवमें मेरी वीर्यलब्धि है, वैक्रियलब्धि है, और अवधि-ज्ञानलब्धि है । तात्पर्य कहने का यह है कि वह भावितात्मा अमायी अनगार ऐसा विचार करता है जब वह राजगृह नगरकी विकुर्वणा करता है कि यह सच्चा राजगृह नगर नहीं है–यह तो मेरी विकु-र्वणा द्वारा निष्पन्न हुआ एक खेल जैसा है । इसी प्रकार जब वह वाणारसी एवं विशाल जनपद समूहकी विकुर्वणा करता है–तब भी उसकी विचारधारा ऐसी ही रहती है । इसी तरहसे जब वह राजगृह नगरकी विकुर्वणा करके तद्गतरूपोंको, वाणारसी नगरी की विकुर्वणा करके तद्गतरूपोंको जानता है–तब उन्हें अपने द्वारा विकुर्वित किया हुआ ही जानता है । ये यथार्थ हैं–अविकुर्वितहैं–ऐसा नहीं जानता है । 'इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसक्कारपरक्कमे लद्धे पत्ते अभिसमण्णागए' ऋद्धि, द्युति, यश, बल, वीर्य, पुरुषकार पराक्रम

નગર પણ નથી, આ વાણારસી નગરી પણ નથી, અને તેઆ બની વચ્ચે આવેલો વિશાળ જનપદ સમૂહ પણ નથી. 'एस खलु ममं वीरियलद्धी, वेउव्वियलद्धी, ओहिणाणलद्धी ' પણ :આ તો વાસ્તવમાં મારી જ વીર્યલબ્ધિ, વૈક્રિયલબ્ધિ અને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિને પ્રભાવે બન્યું છે તે ભાવિતાત્મા અણગારની વિચારધારાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આ સાચું રાજગૃહ નગર નથી આ તો મારી વિકુર્વણા શકિતથી રચાયેલું રાજગૃહ નગર છે. આ સાચું વાણારસી નથી પણ મારી વિકુર્વણા શકિતથી રચાયેલ વાણારસી છે. આ સાચું જનપદ સમૂહ નથી, પણ આ તો મારી વૈક્રિય શક્તિથી રચાયેલ જનપદ સમૂહ છે. આ રીતે તે અણગાર તે રૂપોને વૈક્રિયરૂપો તરીકે જ ઓળખે છે. તે વિકુર્વિત રૂપોને તે અણગાર યથાર્થરૂપો તરીકે માનતો નથી. તે તો એમ સમજે છે કે 'इड्ढी, जुत्ती, जसे, बले, वीरिए, पुरिसकारपरक्कमे लद्धे, पत्ते, अभिसमण्णागये ' મેં જે ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર પરાક્રમ

भंते !' हे भदन्त ! स अमायी अनगारः 'किं तहाभावं' किं तथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति ? अण्णहाभावं' अन्यथाभावम् 'जाणइ पासइ' जानाति, पश्यति ? भगवानाह-गोयमा ! 'तहाभावं' तथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति, 'नो अण्णहाभावं' नो अन्यथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति पश्यति । गौतमस्तत्र हेतुं पृच्छति-'से केणट्ठेणं ! तत् केनार्थेन ? हे भदन्त ! कथं स अनगारः यथार्थरूपेणैव पश्यति, नो अयथार्थरूपेण ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तस्स एवं भवइ' तस्य खलु अमायिनोऽनगारस्य एवम् वक्ष्यमाणप्रकारम् यथार्थज्ञानं भवति यत्-'नो खलु एस रायगिहे णयरे' नो खलु 'एतत् राजगृहं नगरम्, 'णो खलु एस वाणारसी नयरी'

अनगार 'किं तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ' क्या तथाभावसे जानता देखता है कि अन्यथाभावसे जानता देखता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते है कि 'गोयमा हे गौतम ! वह अनगार 'तहाभावं जाणइपासइ' तथाभावसे जानता देखता है, 'नो अन्नहाभावं जाणइपासइ' अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है । 'से केणट्ठेणं एवं वुच्चइ' हे भदन्त आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार तथाभावसे जानता देखता हैं, अन्यथाभावसे नहीं जानता देखता है । इस प्रश्नका समाधान करते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'तस्स णं एवं भवइ' उसकी अमायी अनगार की विचारधारा ऐसी रहती है कि- 'नो खलु एस रायगिहे नयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी' न तो यह राजगृह नगर है, और न यह वाणारसी नगरी है 'नो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे' न यह एक विशाल जनपदसमूह

પ્રશ્ન ...'से भंते !' હે ભદન્ત ! શું તે અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગાર 'किं तहाभावं जाणइ पासइ, अन्नहाभावं जाणइ पासइ ?' તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, કે વિપરીતરૂપે જાણે દેખે છે ?

ઉત્તર-'तहाभावं जाणइ, पासइ, नो अण्णहाभावं जाणइ पासइ' હે ગૌતમ ! તે અણગાર તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, વિપરીતરૂપે જાણતો દેખતો નથી.

પ્રશ્ન-'से केणट्ठेणं' ઇત્યાદિ. હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણગાર તેને યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે-અયથાર્થ રૂપે જાણતો દેખતો નથી ?

ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तस्स णं एवं भवइ' તેના મનમાં આ પ્રકારની અવિપરીત વિચારધારા ચાલે છે-'नो खलु एस रायगिहे नयरे, णो खलु एस वाणारसी नयरी, नो खलु एस अंतरा एगे जणवयवग्गे ?' આ રાજગૃહ

सन्निवेशरूपं वा, 'विउव्वित्तए' विकुर्वितुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः किम् ? यावत्पदेन निगमरूपमारभ्य आश्रमरूपपर्यन्तं संग्राह्यम्। भगवानाह-'णो इणट्ठे समट्ठे' नायमर्थः समर्थः, नैवं भवितुमर्हति, बाह्यपुद्गलपरिग्रहणमन्तरा विकुर्वणा नैव सम्भवति, 'एवं बितिओ वि आलावगो' एवम् उक्तरीत्या द्वितीयोऽपि आलापको विज्ञातव्यः, 'णवरं' नवरम्-विशेषस्तु पुनरयम्-यत् 'बाहिरए पोग्गले' बाह्यान् पुद्गलान् 'परियाइत्ता' पर्यादाय परिगृह्य 'पभू' प्रभुः समर्थः किल विकुर्वितुम्। गौतमः पृच्छति-'अणगारे णं भंते!' हे

रूवं वा विउव्वित्तए पभू' एक विशाल ग्राम के रूपकी, अथवा नगर के रूपकी यावत् संनिवेश के रूपकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है क्या? यहां यावत् पद से 'निगमरूप से लेकर आश्रमरूपतकका पाठ ग्रहण किया गया है। भगवान् इसका उत्तर देते हुए कहते हैं कि 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम! यह अर्थ समर्थ नहीं है अर्थात् बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण किये बिना विकुर्वणा का होना संभवित नहीं होता है। 'एवं बितीओ वि आलावगो' इसी प्रकार से दूसरा आलापक भी जानना चाहिये। 'नवरं' परन्तु इस द्वितीय आलापक सूत्र में 'बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू' ऐसा पाठ समझना चाहिये अर्थात् वह भावितात्मा अमायी सम्यक्दृष्टि अनगार बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण करके ग्राम आदिकों के रूपकी विकुर्वणा करनेके लिये समर्थ है। गौतम इस पर पूछते हैं कि हे भदन्त! यदि वह अनगार बाह्यपुद्गलोंको ग्रहण करके गामादिकोंके रूपोंकी विकुर्वणा करनेमें

ગામના રૂપની અથવા નગરના રૂપની અથવા સંનિવેશ પર્યન્તના રૂપની વિકુર્વણા કરવાને શું સમર્થ છે? અહીં 'जाव' (યાવત) પદથી 'निगम' થી લઈને 'आश्रम' પર્યન્તના રૂપો ગ્રહણ કરાયાં છે.

ઉત્તર—'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ગૌતમ એવું બની શકતુ નથી. બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના વિકુર્વણા થઈ શકતી નથી. 'एवं बितीओ वि आलावगो' બીજો આલાપક પણ એજ પ્રમાણે સમજવો. 'नवरं' પહેલા આલાપકમાં 'બાહ્ય પુદ્‌ગલો ને ગ્રહણ કર્યા વિના વિકુર્વણા કરવા વિષે પ્રશ્ન કર્યો છે, તેને બદલે બીજા આલાપકમાં 'बाहिरए पोग्गले परियाइत्ता पभू' એમ સમજવાનું છે કે તે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગાર બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને ગ્રામાદિ રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ છે.

પ્રશ્ન—જો તે અણગાર બાહ્ય પુદ્‌ગલોને ગ્રહણ કરીને ગ્રામાદિ રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકે છે, તો 'अणगारेणं भंते! भावियप्पा केवइयाइं गामरूवाइं विकुव्वि-

समन्वागतः आभोगपरिभोगविषयीकृतः, इत्येवं 'से से दंसणे' तत् तस्या मायिनोऽनगारस्य दर्शने 'अविवच्चासे' अविपर्यासः अवैपरीत्यम् 'भवइ' भवति, उपसंहरति-'से तेणट्ठेणं' इत्यादि। तत् तेनार्थेन 'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं वुच्चइ' एवम् उच्यते यत्-'तहाभावं' तथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति पश्यति 'नो अण्णहाभावं' नो अन्यथाभावम् 'जाणइ, पासइ' जानाति, पश्यति। गोतमः पुनः पृच्छति-'अणगारेणं भंते !' हे भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'बाहिरए' 'पोग्गले' बाह्यान् पुद्गलान् 'अपरियाइत्ता' अपर्यादाय अपरिगृह्य 'एगं महं' एकं महत्, 'गामरूवं वा' ग्रामरूपं वा 'नयररूवं वा' नगररूपं वा 'जाव-संनिवेसरूवं वा' यावत्

जो कि मैंने लब्ध किये हैं, प्राप्त किये हैं, एवं अभिसमन्वागत (अपने आधीन) किये हैं-आभोगपरिभोग के विषयभूत बनाये हैं ये सब मेरे ही हैं। 'से' इस कारण 'से' उस अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार की 'दंसणे' दर्शन-देखनेमें 'अविवच्चासे' अविपर्यास 'भवइ' होता है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा एवं वुच्चइ' अतः हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि वह अमायी सम्यग्दृष्टि अनगार 'तहाभावं जाणइ पासइ' तथाभावसे-यथार्थरूपसे जानता देखता है 'णो अण्णहाभावं जाणइ पासइ' अन्यथाभावसे जानता देखता नहीं है। अब गौतम प्रभुसे पुनःपूछते हैं कि अणगारे णं भंते। भावियप्पा' हे भदन्त ! भावितात्मा अनगार 'बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता' बाह्यपुद्गलों को ग्रहण नहीं करके एगं महं गामरूवं वा, नगररूवं वा, जाव संनिवेस-

પ્રાપ્ત કર્યા છે, ઉપાર્જિત કર્યા છે અને મારે અધીન બનાવ્યા છે, તેના પ્રભાવથી જ આ વિકુર્વણા હું કરી શકયો છું. 'से' તે કારણે 'से दंसणे' તેના દર્શનમાં (દેખવામાં) 'अविवच्चासे भवइ' અવિપર્યાસ ભાવ હોય છે. એટલે કે તે અવિપરીત ભાવે તેને જાણે દેખે છે. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ' હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તે અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણુગાર 'तहाभावं जाणइ पासइ' યથાર્થરૂપે જાણે દેખે છે, 'णो अण्णहाभावं जाणइ पासइ' યથાર્થરૂપે જાણતો દેખતો નથી.

પ્રશ્ન —'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा' હે ભદન્ત ! ભાવિતાત્મા અણુગાર 'बाहिरए पोग्गले अपरियाइत्ता' બાહ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યા વિના 'एगं महं गामरूवं वा, नगररूवं वा, जाव संनिवेसरूवं वा विउव्वित्तए पभू ?' એક વિશાળ

वारमपि वैक्रिय समुद्घातद्वारा निष्पादितैः अनेकैः वैक्रियग्रामरूपैः असंख्येयान् द्वीपसमुद्रांश्च आकीर्णान् यावद् गाढावगाढान् कर्तुं समर्थः किन्तु हे गौतम ! एष खलु तस्य अमायिनोऽनगारस्य अयमेतद्रूपो विषयः, विषयमात्रमुक्तम्, नो संप्राप्त्या' इति संग्राह्यम्, 'विकुव्विसु वा' व्यकुर्वद् वा, 'विकुव्वति वा' विकुर्वति वा, 'विकुव्विस्सति वा' विकुर्विष्यति वा, 'एवं जाव-संनिवेशरूवं वा' एवम् उक्तरीत्या पूर्ववदेव यावत्-सन्निवेशरूपं वा विकुर्वितुं स समर्थः, इति उपर्युक्तसन्निवेशरूपपर्यन्तालापको विज्ञातव्यः ॥ सू० २ ॥

च द्वितीयवारं अपि वैक्रियसमुद्घातद्वारा निष्पादितैः अनेकैः वैक्रियग्रामरूपैः असंख्येयान् द्वीपसमुद्रांश्च आकीर्णान् यावत् अवगाढावगाढान् कर्तुं समर्थः, किन्तु हे गौतम ! एष खलु तस्य अमायिनोऽनगारस्य अयमेत्तद्रूपो विषयः विषयमात्रमुक्तम् नो संप्राप्त्या' यहां तक का पूर्वमें कहा गया पाठ ग्रहण किया गया है। इसका अर्थ पीछे लिखा जा चुका है। यहां जो अमायी अनगार अपने वैक्रियग्रामरूपों से समस्त जंबूद्वीप एवं असंख्यात द्वीप समुद्रों को भर सकता है, ऐसा जो कहा गया है सो यह कथन केवल उसकी शक्तिमात्र को प्रदर्शन करनेके लिये ही प्रकट किया गया है। अर्थात् उसमें ऐसी शक्ति है। परन्तु अभीतक उसने अपनीइसशक्तिको अपने उपयोगमें नहीं लिया है, न लेता है, न आगेभी वह इस शक्तिका उपयोग करेगा यही बात 'नो संप्राप्त्या विकुव्विसु वा, विकुव्विति वा, विकुव्विस्सति वा' इन पदों द्वारा व्यक्त की गई है। इसी तरह से यावत् सन्निवेश के रूपोंतककी विकुर्वणा करनेके विषयमें भी जानना चाहिये। अर्थात् वह अमायी अनगार सन्निवेश तकके रूपोंकी भी विकुर्वणा करनेमें

एष खलु तस्य अमायिनोऽनगारस्य अयमेत्तद्रूपो विषयः विषयमात्रमुक्तम् नो संप्राप्त्या' હે ગૌતમ ! અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ અણગારની વૈક્રિય શકિતનું નિરૂપણ કરવાને માટે જ આ કથન અહીં કરવામાં આવ્યું છે. આ કથન એ બતાવે છે કે તે અણગાર વૈક્રિય ગ્રામરૂપોથી સમસ્ત જંબૂદ્વીપને ભરી શકવાને સમર્થ અવશ્ય છે. જો તે ધારે તો એવી વિક્રિયા કરી નથી, વર્તમાનમાં એવી વિક્રિયા તે કરતો નથી, અને ભવિષ્યમાં એવી વિક્રિયા કરશે પણ નહીં. એજ વાત 'नो संप्राप्त्या विकुव्विसु वा, विकुव्वति वा, विकुव्विस्सति वा' આ પદો દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે. સનિવેશ પર્યન્તનાં રૂપોની વિકુર્વણાના વિષયમાં પણ ઉપર મુજબ જ સમજવું. એટલે કે તે અમાયી, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અણગાર સંનિવેસ પર્યન્તનાં રૂપોની વિકુર્વણા

भदन्त ! अनगारः खलु 'भावियप्पा' भावितात्मा 'केवइयाइं' कियन्ति 'गाम रूवाइं' ग्रामरूपाणि 'विकुव्वित्तए' विकुर्वितुम् 'पभू' प्रभुः समर्थः ? भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम ! 'से जहानामए' तद्यथानाम 'जुवइं जुवाणे' युवतिं युवा कश्चित्पुरुषः 'हत्थेणं' 'हत्थे' हस्तेन हस्ते 'गेण्हेज्जा' गृह्णीयात्, 'तं चेव जाव' तदेव यावत्-पूर्ववदेव सर्वं बोद्धव्यम् तथाच यावत्करणात्-'यथा वा चक्रस्य नाभिः अरकायुक्ता स्यात्, एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टिः वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्ति, समवहत्य च बहूनि वैक्रियग्रामरूपाणि विकुर्वितुं प्रभुः, ततश्च बहुभिः वैकुर्विकैः ग्रामरूपैः केवलकल्पं जम्बूद्वीपं द्वीपम् आकीर्णं यावद् गाढावगाढं कर्तुं समर्थः अथोत्तरश्च द्वितीय-

समर्थ है तो आप हमें यह समझाईये कि 'अणगारे णं भंते ! भावियप्पा केवइयाइं गामरूवाइं विकुव्वित्तए पभू' वह अनगार कितने ग्रामादिकों के रूपोंकी विकुर्वणा करने के लिये समर्थ है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'से जहानामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वति वा, विकुव्विस्सति वा एवं जाव संनिवेसरूवं वा' हे गौतम ! जैसे कोई युवा युवतिको हाथसे हाथमें पकड लेता है, उसीतरह से यावत् पहिले के जैसा ही सब कथन यहां पर जानना चाहिये यहां 'यावत्' पद से 'यथा वा चक्रस्य नाभिः अरकायुक्ता स्यात् एवमेव अनगारोऽपि भावितात्मा अमायी सम्यग्दृष्टि वैक्रियसमुद्घातेन, समवहन्ति, समवहत्य च बहूनि वैक्रियग्रामरूपाणि विकुर्वितुं प्रभुः, ततश्च बहुभि वैक्रियैः ग्रामरूपैः केवलकल्पं जंबूद्वीपं द्वीपं, आकीर्णं यावदवगाढावगाढं कर्तुं समर्थः, अथोत्तरं

त्तए पभू ?' હે ભદન્ત ! તે ભાવિતાત્મા અણગાર એવાં કેટલાં ગ્રામાદિ રૂપોની વિકુર્વણા કરી શકવાને સમર્થ છે ?

ઉત્તર-'से जहा नामए जुवतिं जुवाणे हत्थेणं हत्थे गेण्हेज्जा, तं चेव जाव विकुव्विसु, विकुव्वति, विकुव्विस्सति वा, एवं जाव संनिवेसरूवं वा' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઇ યુવાન યુવતીને હાથથી પકડી શકવાને સમર્થ હોય છે, જેવી રીતે ચક્રની નાભિ ચક્રના આરાઓને પકડી રાખવાને સમર્થ હોય છે, એવી રીતે અમાયી, સમ્યગ્દષ્ટિ, ભાવિતાત્મા અણગાર પણ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત કરીને એટલાં બધાં વૈક્રિય ગ્રામરૂપોનું નિર્માણ કરી શકવાને સમર્થ છે કે એ રૂપો વડે તે સમસ્ત જંબૂદ્વીપને આકીર્ણ, વ્યતિકીર્ણ આદિ કરી શકવાને સમર્થ છે. પરન્તુ 'हे गौतम !

इन्द्राणां यस्य यावन्त आत्मरक्षकास्ते भणितव्याः । तदेवं भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ॥ सू० ३ ॥

टीका-गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'चमरस्स णं' चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य, 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'कइ' कति 'आयरक्खदेवसाहस्सीओ' आत्मरक्षकदेवसाहस्त्र्यः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ताः कथिताः ? भगवानाह-'गोयमा'

छप्पनहजार आत्मरक्षकदेव चमर के कहे गये हैं । (तेणं आयरक्खा-वण्णओ-एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया आयरक्खा ते भाणियव्वा सेवं भंते ! सेवं भंते !) यहां आत्मरक्षकदेवों का वर्णन समझना चाहिये । तथा समस्त इन्द्रों के जिसके जितने आत्मरक्षक देव हैं उनका भी यहां कथन समझलेना चाहिये । हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त ! वह ऐसा ही है-इस प्रकार कह कर गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये। इस प्रकार तृतीय शतकमें यह छठवां उद्देशक समाप्त हुआ ॥

टीकार्थ-विकुर्वणा का अधिकार चल रहा है अतः विकुर्वणा करनेमें समर्थ जो देव हैं उनमें से विशेष देवोंका निरूपण करनेके लिये यहां कहा जा रहा है-इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं 'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो' कि हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर के 'कइ आयरक्खदेव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' कितने

रक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ) ચમરના આત્મરક્ષક દેવા બે લાખ છપ્પન હજાર છે.

(तेणं आयरक्खा वण्णओ-एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया आयरक्खा ते भाणियव्वा) અહીં આત્મરક્ષક દેવાનું વર્ણન થવું જોઇએ, અને દરેક ઇન્દ્રના કેટલા આત્મરક્ષક દેવો છે. એ પણ કહેવું જોઇએ.

(सेवं भंते ! सेवं भंते !) હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે, આપની વાત સાચી છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, ગૌતમ સ્વામી પોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા. આ રીતે ત્રીજા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

ટીકાર્થ—વિકુર્વણાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ જે દેવો છે એમાંના વિશિષ્ટ દેવોનું નિરૂપણ આ સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो' હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાય ચમરના 'कइ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ता ?' કેટલા હજાર આત્મરક્ષક દેવા કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુ તેના આ

विकुर्वणाधिकारात् तत्करणसमर्थचमरादीन्द्राणामात्मरक्षकदेववक्तव्यतामाह- 'चमरस्स णं' इत्यादि ।

मूलम्-'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स, असुररण्णो कइ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! चत्तारि चउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ, तेणं आयरक्खा वण्णओ, एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिआ आयरक्खा ते भाणियव्वा ? सेवं भंते ! सेवं भंतेत्ति ॥ सू० ३ ॥

छायः--चमरस्य खलु भदन्त ! असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य, कति आत्मरक्षकदेवसाहस्र्यः प्रज्ञप्ताः, ते खलु आत्मरक्षकाः-वर्णकः, एवं सर्वेषाम्

समर्थ है परन्तु वह इतने अधिकरूपोंकी विकुर्वणा नहीं करता है कि जिससे वह समस्त जंबूद्वीप एवं असंख्यात द्वीप समुद्रो को भर दे। ऐसे अनेकरूपोंकी विकुर्वणा करके समस्त जंबूद्वीपादिकों पूर्णरूप से भर देनेकी उसमें शक्ति है यही बात इस कथन से कही गई है। इस प्रकारसे सन्निवेशतक का आलापक जानना चाहिये ॥सू.२॥

चमरके आत्मरक्षक देवोंकी विशेषवक्तव्यता-

'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमरके (कइ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ) कितने हजार आत्मरक्षक देव कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारिचउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ) दो लाख

કરવાને સમર્થ છે. જો તે ધારે તો એવાં રૂપોથી સમસ્ત જંબૂદ્વીપને અને અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રોને પણ ભરી શકવાને સમર્થ છે. પણ આજ સુધી તેણે કદી એવી વિકુર્વણા કરી નથી. કરતો નથી, અને કરશે પણ નહીં. તેની વિકુર્વણા શકિતનું પ્રદર્શન કરવાને માટે જ ઉપરનું કથન કરાયું છે. ॥ સૂ. ૨ ॥

ચમરના આત્મરક્ષક દેવોનું વિશેષ વર્ણન-

'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરના (कइ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ ?) આત્મરક્ષક દેવો કેટલા હજાર કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चत्तारि चउसट्ठीओ आय-

इन्द्राणां यस्य यावन्त आत्मरक्षकास्ते भणितव्याः। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ३ ॥

टीका-गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! 'चमरस्स णं' चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य, 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'कइ' कति 'आयरक्खदेवसाहस्सीओ' आत्मरक्षकदेवसाहस्त्र्यः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ताः कथिताः ? भगवानाह-'गोयमा'

छप्पनहजार आत्मरक्षकदेव चमर के कहे गये हैं। (तेणं आयरक्खा-वण्णओ-एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया आयरक्खा ते भाणियव्वा सेवं भंते ! सेवं भंते !) यहां आत्मरक्षकदेवों का वर्णन समझना चाहिये। तथा समस्त इन्द्रों के जिसके जितने आत्मरक्षक देव हैं उनका भी यहां कथन समझलेना चाहिये। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त ! वह ऐसा ही है-इस प्रकार कह कर गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये। इस प्रकार तृतीय शतकमें यह छठवां उद्देशक समाप्त हुआ ॥

टीकार्थ-विकुर्वणा का अधिकार चल रहा है अतः विकुर्वणा करनेमें समर्थ जो देव हैं उनमें से विशेष देवोंका निरूपण करनेके लिये यहां कहा जा रहा है-इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं 'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो' कि हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुरराज चमर के 'कइ आयरक्खदेव साहस्सीओ पण्णत्ताओ' कितने

रक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ) ચમરના આત્મરક્ષક દેવો બે લાખ છપ્પન હજાર છે. (तेणं आयरक्खा वण्णओ-एवं सव्वेसिं इंदाणं जस्स जत्तिया आयरक्खा ते भाणियव्वा) અહીં આત્મરક્ષક દેવોનું વર્ણન થવું જોઇએ, અને દરેક ઇન્દ્રના કેટલા આત્મરક્ષક દેવો છે. એ પણ કહેવું જોઇએ.

(सेवं भंते ! सेवं भंते !) હે ભદન્ત ! આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે, આપની વાત સાચી છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, ગૌતમ સ્વામી પોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા. આ રીતે ત્રીજા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થયો.

ટીકાર્થ—વિકુર્વણાનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ જે દેવો છે એમાંના વિશિષ્ટ દેવોનું નિરૂપણ આ સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररण्णो' હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાય ચમરના 'कइ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ता ?' કેટલા હજાર આત્મરક્ષક દેવો કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુ તેનો આ

हे गौतम ! 'चत्तारि' चतस्रः 'चउसट्ठीओ' चतुष्षष्ठयः 'आयरक्खदेव साहस्सीओ' आत्मरक्षकदेवसाहस्र्यः चतुष्षष्टिसहस्राणि चत्वारि – चतुर्गुणितानीत्यर्थः षट्पञ्चाशत्सहस्राधिकद्विलक्षसंख्यका (२,५६०००) चमरस्यात्मरक्षकदेवा वर्तन्ते, 'तेणं आयरक्खा' ते खलु आत्मरक्षकाः 'वण्णओ' वर्णकः अधस्तनवर्णनानुसारं विज्ञेयाः 'सन्नद्ध–बद्ध–वर्मितकवचाः, उत्पीडितशरासनपट्टिकाः, पिनद्धग्रैवेयकाः, बद्धावद्ध – विमलवरचिह्नपट्टाः, गृहीतायुधप्रहरणाः, त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि वज्रमयकोटीनि धनूंषि अभिगृह्य,

हजार आत्मरक्षकदेव कहे गये हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारिचउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' चमरके आत्मरक्षक देव चार चौसठ हजार को चारगुणा करने पर दो लाख ५६ हजार होते हैं । 'तेणं आयरक्खावण्णओ' उन आत्मरक्षकों का वर्णन कर लेना चाहिये–जो इस प्रकारसे है–'सन्नद्ध–बद्धवर्मितकवचाः' जिन्होंने अपने शरीर ऊपर कवच को अच्छी तरहसे बांधा है, उत्पीडितशरासनपट्टिकाः' अपने २ धनुष के ऊपर प्रत्यंचा को आरोपित करके जिन्होंने उसे अच्छी तरह से तैयार कर रखा है 'पिनद्धग्रैवेयकाः' गले में जिन्होंने हारको पहिना है, 'बद्ध–आबद्ध– विमलवरचिन्हपट्टाः' सुवर्णका बना हुआ वीरता का सूचक विमल, उत्तम चिह्न जिन्होंने अपने मस्तक पर धारण किया है, 'गहियाउहपहरणा' आयुध और प्रहरणोंको जिन्होंने अपने२ हाथोंमें ले रखा है, 'त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि, वज्रमयकोटीनि

પ્રમાણે જવાબ આપે છે–'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चत्तारि चउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરના આત્મરક્ષક દેવો ચાર ચોસઠ હજાર પ્રમાણ છે. એટલે કે ૬૪૦૦૦ × ૪=૨૫૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો છે. 'तेणं आयरक्खावण्णओ' તે આત્મરક્ષક દેવોનું વર્ણન કરવું જોઈએ. તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે–'सन्नद्ध–बद्धवर्मितकवचा' જેમણે પોતાના શરીર પર બખ્તર ધારણ કર્યું છે, 'उत्पीडितशरासनपट्टिका' જેમણે પોત પોતાનાં ધનુષો ઉપર પ્રત્યચા ચડાવીને તીરોને બરાબર તૈયાર રાખ્યાં છે, 'पिनद्ध ग्रैवेयका' જેમણે તેમનાં ગળામાં હાર પહેર્યા છે, 'बद्ध–आबद्ध–विमलवरचिन्ह पट्टाः' સુવર્ણના બનેલા, વીરતાસૂચક વિમલ, ઉત્તમ ચિહ્ન જેમણે મસ્તક પર ધારણ કર્યા છે, 'गहियाउह पहरणा' જેમણે આયુધ અને શસ્ત્રાસ્ત્રોને પોત પોતાના હાથમાં ધારણ કરેલાં છે, 'त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि, वज्रमयकोटीनि, धनूंषि अभिगृह्य' વચ્ચે અને આજૂ-

पदतः परिमात्रिककाण्डकलापाः, नीलपाणयः, पीतपाणयः, रक्तपाणयः, एवं चारुचाप-चर्म-दण्ड-खड्ग-पाश-पाणयः, नील-पीत-रक्त चारुचाप-चर्म-दण्ड खड्ग-पाशवरधराः, आत्मरक्षाः, रक्षोपगताः, गुप्ताः, गुप्तपालिकाः, युक्ताः, युक्तपालिकाः, प्रत्येकं प्रत्येकं समयतः, विनयतः, किङ्करभूता इव तिष्ठन्ति,

---

धनूंपि अभिगृह्य' बीचमें एवं आजूबाजूमें इस प्रकार तीन जगह मुके हुए, तीन जगह जुडे हुए, वज्रकी कोटिवाले, ऐसे धनुपोंको-लेकर 'पदतः परिमात्रिककाण्डकलापाः' खडे रहनेवाले, परिमात्रिककाण्ड बाणों वाले, 'नीलपाणयः' नील हाथवाले, 'रक्तपाणयः' लालहाथवाले, 'पीतपाणयः' पीले हाथवाले, 'चारुचापचर्मदण्डखड्गपाशवरधरा' सुन्दर चाप-दोरीचढे विना धनुपवाले, 'चर्मनिर्मित दण्डवाले, तलवारवाले, सुन्दरपाशवाले, 'नीलपीत रक्त चाप चर्मदण्ड खड्ग पाशवरधराः' एक साथ नीले, पीले, लाल ऐसे चापोंको, धनुपोंको चर्म-ढाल, दण्ड, तलवार और पाशको धरनेवाले, आत्मरक्षाः' अपने स्वामीकी रक्षा करनेवाले, 'रक्षोपगताः, रक्षाके काममें निपुण, 'गुप्तः' अभेदवृत्तिवाले, 'गुप्तपालिकाः, अपने स्वामीके रक्षामें ही मनको लगानेवाले, 'युक्ताःयुक्तपालिकाः, दूसरी जगहजानेवाली मनोवृत्तिको रोकनेवाले, परस्परसंबंधवाले, 'प्रत्येकं प्रत्येकं समयतः विनयतः किङ्करभूताः इव तिष्ठन्ति' ऐसे ये सब आत्मरक्षक देव अपनी२ वारीके अनुसार एक एक करके

બાજૂ, એમ ત્રણ જગ્યાએ ઝુકેલાં, ત્રણ જગ્યાએ જોડેલાં, અને વજ્રની કોટિવાળાં ધનુષોને લઈને, 'पदतः परिमात्रिककाण्डकलापाः ઉભા રહેનારા, પરિમાત્રિક કાંડ–બાણોવાળાં, 'नीलपाणयः' નીલ હાથવાળાં, 'रक्तपाणयः' લાલ હાથવાળાં, 'पीतपाणयः' પીળાં હાથવાળાં, 'चारुचापचर्मदण्डखड्गपाशवरधरा' સુંદર ચાપવાળા, દોરી ચડાવ્યા વિનાના ધનુષ્યવાળા) ચર્મનિર્મિત દંડવાળા, તલવારવાળા, સુંદર પાશવાળા, 'नीलपीतरक्तचापचर्मदण्डखड्गपाशवरधराः' એક સાથે નીલ, પીળાં અને લાલ ચાપોને, ચર્મ–ઢાલને, દંડને, તલવારને અને પાશને ધારણ કરનારા 'आत्मरक्षाः' પોતાના સ્વામીની રક્ષા કરનારા, 'रक्षोपगताः' રક્ષાના કાર્યમાં નિપુણ, 'गुप्ताः' અભેદવૃત્તિવાળા, 'गुप्तपालिकाः' સ્વામીની રક્ષામાં જ ચિત્તને પરોવનારા, 'युक्ताः युक्तपालिकाः' મનને બીજે જતું રોકનારા, અરસ્પરસમાં સંબંધ રાખનારા, 'प्रत्येकं प्रत्येकं समयतः विनयतः किङ्करभूता इव तिष्ठन्ति' એવાં

हे गौतम ! 'चत्तारि' चतस्रः 'चउसट्ठीओ' चतुष्षष्टयः 'आयरक्खदेव साहस्सीओ' आत्मरक्षकदेवसाहस्र्यः चतुष्षष्टिसहस्राणि चत्वारि – चतुर्गुणितानीत्यर्थः षट्पञ्चाशत्सहस्राधिकद्विलक्षसंख्यका (२,५६०००) चमरस्यात्मरक्षकदेवा वर्तन्ते, 'तेणं आयरक्खा' ते खलु आत्मरक्षकाः 'वण्णओ' वर्णकः अधस्तनवर्णनानुसारं विज्ञेयाः 'सन्नद्ध–बद्ध–वर्मितकवचाः, उत्पीडितशरासनपट्टिकाः, पिनद्धग्रैवेयकाः, बद्धावद्ध – विमलवरचिह्नपट्टाः, गृहीतायुधप्रहरणाः, त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि वज्रमयकोटीनि धनूंषि अभिगृह्य,

हजार आत्मरक्षकदेव कहे गये हैं? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'चत्तारिचउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' चमरके आत्मरक्षक देव चार चौसठ हजार को चारगुणा करने पर दो लाख ५६ हजार होते हैं। 'तेणं आयरक्खावण्णओ' उन आत्मरक्षकों का वर्णन कर लेना चाहिये–जो इस प्रकारसे है–'सन्नद्ध–बद्धवर्मितकवचाः' जिन्होंने अपने शरीर ऊपर कवच को अच्छी तरहसे बांधा है, उत्पीडितशरासनपट्टिकाः' अपने २ धनुष के ऊपर प्रत्यंचा को आरोपित करके जिन्होंने उसे अच्छी तरह से तैयार कर रखा है 'पिनद्धग्रैवेयकाः' गले में जिन्होंने हारको पहिना है, 'बद्ध–आबद्ध– विमलवरचिन्हपट्टाः' सुवर्णका बना हुआ वीरता का सूचक विमल, उत्तम चिह्न जिन्होंने अपने मस्तक पर धारण किया है, 'गहियाउहपहरणा' आयुध और प्रहरणोंको जिन्होंने अपने२ हाथोंमें ले रखा है, 'त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि, वज्रमयकोटीनि

પ્રમાણે જવાબ આપે છે–'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चत्तारि चउसट्ठीओ आयरक्खदेवसाहस्सीओ पण्णत्ताओ' અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરના આત્મરક્ષક દેવો ચાર ચોસઠ હજાર પ્રમાણ છે. એટલે કે ૬૪૦૦૦×૪=૨૫૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો છે. 'तेणं आयरक्खावण्णओ' તે આત્મરક્ષક દેવોનું વર્ણન કરવું જોઈએ. તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે–'सन्नद्ध–बद्धवर्मितकवचा' જેમણે પોતાના શરીર પર બખ્તર ધારણ કર્યું છે, 'उत्पीडितशरासनपट्टिका' જેમણે પોત પોતાનાં ધનુષો ઉપર પ્રત્યંચા ચડાવીને તીરોને બરાબર તૈયાર રાખ્યાં છે, 'पिनद्ध ग्रैवेयका' જેમણે તેમનાં ગળામાં હાર પહેર્યા છે, 'बद्ध–आबद्ध–विमलवरचिन्ह पट्टाः' સુવર્ણના બનેલા, વીરતાસૂચક વિમલ, ઉત્તમ ચિહ્ન જેમણે મસ્તક પર ધારણ કર્યાં છે, 'गहियाउह पहरणा' જેમણે આયુધ અને શસ્ત્રાસ્ત્રોને પોત પોતાના હાથમાં ધારણ કરેલાં છે, 'त्रिनतानि, त्रिसन्धितानि, वज्रमयकोटीनि, धनूंषि अभिगृह्य' વચ્ચે અને આજૂ-

प्राणतस्य विंशतिः सहस्राणि, अच्युतस्य दश सहस्राणि सामानिकाः, तदुक्तम्-'चउसट्ठी सट्ठी खलु, छच्च सहस्साओ असुरवज्जाणं। सामाणिआ उ एए, चउग्गुणा आयरक्खाओ॥१॥ चउरासी असीई, वावत्तरि सत्तरि य सट्ठीय पन्ना। चत्तालीसाइ, तीसा वीसा दस साहस्सा ॥२॥' इत्ति। चतुष्पष्टिः षष्टिः खलु षट् च सहस्राणि तु असुरवर्जाणाम् । सामानिकास्तु एते चतुर्गुणाः आत्मरक्षकाः ॥१॥ चतुरशीतिः अशीतिः- द्वासप्ततिः, सप्ततिः षष्टिश्च, पञ्चाशत्; चत्वारिंशत्, त्रिंशत्, विंशतिः, दशसहस्राणि ॥२॥ इति ।

---

४० हजार, सहस्रार के तीस ३० हजार प्राणतके वीस २० हजार और अच्युत के दस १० हजार सामानिक देव है । कहा भी है- असुरेन्द्रके सिवाय इन्द्रों के ६४ हजार, ६० साठ हजार, सामानिक देव होते हैं। और आत्मरक्षकदेव इनसे चौगुणे होते है, चौरासी हजार अस्सीहजार, बहत्तर हजार, सित्तर हजार, साठ हजार, पचासहजार, ४० चालीसहजार, तीसहजार, बीस हजार और दसहजार सामानिकदेव अनुक्रमसे शकेन्द्रसे लेकर अच्युतेन्द्रतकके इन्द्रोके होते है । तथा इनसे चौगुने आत्मरक्षक देव होते है। उद्देशकके अन्तमें गौतम स्वामी भगवान के वाक्यको प्रमाणभूत मानते हुए कहते है कि 'सेवंभंते! सेवंभंते!' हे भदन्त ! जैसा ! आपने कहा है वह ऐसा ही है वह

ચાલીસ હજાર સહસ્રારના ૩૦૦૦૦, ત્રીસ હજાર પ્રાણતના ૨૦૦૦૦, વીસ હજાર અને અચ્યુતના ૧૦૦૦૦ દસ હજાર સામાનિક દેવો છે કહ્યું પણ છે કે-અસુરેન્દ્ર સિવાયના ઇન્દ્રોના સામાનિક દેવોની સંખ્યા અનુક્રમે ચોસઠ હજાર, સાઠ હજાર, પચાસ હજાર, ચાલીસ હજાર, ત્રીસ હજાર, વીસ હજાર, અને દસ હજાર છે. દરેક ઇન્દ્રના આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા સામાનિક દેવો કરતાં ચાર ગણી હોય છે. દા. ત. શક્રેન્દ્રના આત્મરક્ષક દેવો ૮૪૦૦૦×૪=૩૩૬૦૦૦ હોય છે. ઉદ્દેશકને અંતે ગૌતમસ્વામી મહાવીરપ્રભુનાં વચનોમાં પોતાની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે કે 'સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે !' હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે.

इति, 'एवं' एवम् चमरवत् 'सव्वेसिं' 'इंदाणं' सर्वेषाम् इन्द्राणाम् मध्ये 'जस्स· जईआ' यस्य इन्द्रस्य यावन्तः 'आयरक्खा' आत्मरक्षकाः 'ते भाणियव्वा' ते भणितव्याः वक्तव्याः, तथाच सर्वेषामिन्द्राणाम् सामानिकचतुर्गुणाः आत्म· रक्षकाः, तत्र चमरेन्द्रस्य चतुष्षष्टिः सहस्राणि सामानिकाः, बलेस्तु षष्टिः सह· स्राणि सामानिकाः, शेषभवनपतीन्द्राणां प्रत्येकं षट्सहस्राणि षट्सहस्राणि सामानिकाः, ईशानस्य अशीतिः सहस्राणि सामानिकाः, सनत्कुमारस्य द्विसप्ततिः सहस्राणि, माहेन्द्रस्य सप्ततिः सहस्राणि, ब्रह्मणः षष्टिः सहस्राणि, लान्तकस्य पञ्चाशत् सहस्राणि, शुक्रस्य चत्वारिंशत् सहस्राणि सहस्रारस्य त्रिंशत्सहस्राणि,

सिपाहीकी तरह जगते रहते हैं और विनयपूर्वक नौकर के जैसे रहते हैं। 'एवं' चमरकी तरह 'सव्वेसि इंदाणं' समस्त इन्द्रों के बीचमें 'जस्स' जिस इन्द्रके 'जत्तिया' जितने 'आयरक्खा' आत्मरक्षकदेव हैं 'ते भाणियव्वा' वे यहां पर कहना चाहिये। इन आत्मरक्षकदेवोंकी संख्या इस प्रकारसे है- हर एक इन्द्र के आत्मरक्षक देव सामानि· कदेवोंकी अपेक्षा चारचारगुनें अर्थात् चौगुने-होते है। जैसे-चमरेन्द्र के सामानिक देव चौंसठ ६४ हजार हैं। बलिइन्द्रके सामानिक देव साठ ६० हजार हैं। बाकी के भवनपतियों के जो इन्द्र हैं उनमें से प्रत्येक इन्द्रके ६-६ हजार सामानिक देव हैं। शक्रके चौरासी ८४ हजार सामानिक देव हैं। ईशानेन्द्रके अस्सी हजार सामानिक देव है। सनत्कुमार के बहत्तर ७२ हजार सामानिक देव हैं। माहेन्द्रके सित्तर ७० हजार सामानिक देव है। ब्रह्मलोकके साठ ६० हजार सामानिक देव है। लान्तक के पचास ५० हजार, शुक्रके चालीस

તે આત્મરક્ષક દેવો પોતપોતાના વારા પ્રમાણે સિપાહીની જેમ જાગતાં રહે છે. અને સેવકની જેમ વિનયપૂર્વક પોતાના ઇન્દ્રની સેવા કર્યા કરે છે.

'एवं सव्वेसिं इदाणं' એજ પ્રમાણે સઘળા ઇન્દ્રોમાંના 'जस्स' જે ઇન્દ્રના 'जत्तिया' જેટલા 'आयरक्खा' આત્મરક્ષક દેવો છે 'ते भाणियव्वा' તેનું કથન થવું જોઇએ. તે આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે દરેક ઇન્દ્રના જેટલા સામા- નિક દેવો હોય છે, તેના કરતાં ચાર ગણાં આત્મરક્ષક દેવો હોય છે. ચમરેન્દ્રના સામાનિક દેવો ૬૪૦૦૦ ચોસઠ હજાર છે, બલિન્દ્રના સામાનિક દેવો ૬૦૦૦૦ સાઠ હજાર છે. બાકીના ભવનપતિયોના જે ઇન્દ્ર છે, તે પ્રત્યેક ઇન્દ્રના છ, છ હજાર સામાનિક દેવો છે. શક્રના ૮૪૦૦૦ ચોરાસી હજાર ઇશાનેન્દ્રના ૮૦૦૦૦, એંસી હજાર સનત્કુમારના ૭૨૦૦૦, બોંતેર હજાર માહેન્દ્રના ૭૦૦૦૦, સીતેર હજાર બ્રહ્મ- લોકના ૬૦૦૦૦, સાંઇઠ હજાર લાન્તકના ૫૦૦૦૦, પચાસ હજાર શુક્રના ૪૦૦૦૦,

तृतीयशतकस्य सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

सप्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्–

राजगृहे नगरे भगवन्तं प्रति गौतमस्य शक्रलोकपालविषयकः प्रश्नः, चत्वारो लोकपालाः–सोम–यम–वरुण–वैश्रमणाः, इति भगवतः समाधानम्, पुनश्च कियत्संख्यकानि तेषां विमानानि ? इति प्रश्नः 'सन्ध्याप्रभ–वरशिष्ट–स्वयंज्वल–वल्गु–नामानि क्रमेण चत्वारि विमानानि, इत्युत्तरम्, ततः सोमविमानादीनां वर्णनम्, सोमाधीनदेवानां वर्णनं, सोमाधीनौत्पातिककार्यप्रवृत्तिवर्णनञ्च, ततः सोमस्य पुत्रस्थानीयदेवानां निरूपणम्, ततो यमस्य विमानादिवर्णनम्, यमाधीनदेवानां वर्णनम्, यमाधीनरोगादिप्रवृत्तिनिरूपणञ्च, यमस्याऽपत्य-

---

सप्तम उद्देशक प्रारंभ–

तृतीय शतकके इस सप्तम उद्देशकका विवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है–राजगृहनगरमें भगवान से गौतमने ऐसा प्रश्न किया कि शक्रके लोकपाल कितने हैं ? सोम, यम, वरुण और वैश्रमण इस प्रकारसे लोकपाल शक्रके चार हैं ऐसा प्रभुका समाधान। इनके विमानोंकी संख्या कितनी है ऐसे प्रश्नका उत्तर प्रभुने 'संध्याप्रभ, वरशिष्ट, स्वयंज्वल और वल्गु' इस प्रकार दिया, यह कथन इसके बाद सोम आदिके विमानों का वर्णन सोमके आधीन देवोंका वर्णन सोम के आधीन औत्पातिक कार्यकी प्रवृत्तिका वर्णन सोम के पुत्र–स्थानीय देवों का निरूपण इसके बाद यमके विमान आदिका वर्णन यमके आधीन देवोंका वर्णन यमके आधीन रोगादि प्रवृत्तिका निरूपण यमके अपत्य स्थानीय देवोंका निरूपण इसके बाद वरुणके विमान

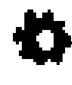
ત્રીજા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક

સાતમા ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ—

રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન મહાવીરને ગૌતમસ્વામી પૂછે છે, 'શક્રના લોકપાલ કેટલા છે ?' ઉત્તર–'શક્રના ચાર લોકપાલ છે–સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ.' પ્રશ્ન—'તેમનાં વિમાનો કેટલાં છે ?' ઉત્તર–'સંધ્યાપ્રભ, વરશિષ્ટ, સ્વયંજવલ અને વલ્ગુ, એ ચાર વિમાનો છે.' ત્યાર બાદ સોમ આદિના વિમાનોનું વર્ણન, સોમને અધીન જે દેવો છે તેમનું વર્ણન, સોમને અધીન ઔત્પાતિક કાર્યપ્રવૃત્તિનું વર્ણન, સોમના પુત્રસ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ, ત્યારપછી યમના વિમાન આદિનું નિરૂપણ યમને આધીન દેવોનું વર્ણન તથા યમને આધિન રોગાદિ પ્રવૃત્તિનું નિરૂપણ અને યમના અપત્યસ્થાનીક દેવોનું નિરૂપણ ત્યાર બાદ વરુણનાં વિમાનાદિનું વર્ણન, તેને

उद्देशकान्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव सत्यमेवेति पौनः पुन्येनादरं द्योतयति ॥ सू. ३ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-६ ॥



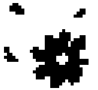
ऐसा ही है-अर्थात् आपका कहना सर्वथा सत्य ही है। इस तरह दोबार कहने से उन्होंने अपना आदरातिशय प्रभुमें द्योतित किया है ॥सू.३॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके छट्ठा उद्देशा समाप्त ॥ ३-६ ॥



આપની વાત સાચી છે. આ પ્રમાણે બે વાર કહીને તેમણે મહાવીર પ્રભુ પ્રત્યે તેમનો અત્યંત આદરભાવ તથા તેમના પ્રત્યેની સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રકટ કરેલ છે. ॥ સૂ. ૩ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩-૬॥



तृतीयशतकस्य सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

सप्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्-

राजगृहे नगरे भगवन्तं प्रति गौतमस्य शक्रलोकपालविषयकः प्रश्नः, चत्वारो लोकपालाः-सोम-यम-वरुण-वैश्रमणाः, इति भगवतः समाधानम्, पुनश्च कियत्संख्यकानि तेषां विमानानि? इति प्रश्नः 'सन्ध्याप्रभ-वरशिष्ट-स्वयंज्वल-वल्गु-नामानि क्रमेण चत्वारि विमानानि, इत्युत्तरम्, ततः सोमविमानादीनां वर्णनम्, सोमाधीनदेवानां वर्णनं, सोमाधीनौत्पातिककार्यप्रवृत्तिवर्णनञ्च, ततः सोमस्य पुत्रस्थानीयदेवानां निरूपणम्, ततो यमस्य विमानादिवर्णनम्, यमाधीनदेवानां वर्णनम्, यमाधीनरोगादिप्रवृत्तिनिरूपणञ्च, यमस्याऽपत्य-

---

सप्तम उद्देशक प्रारंभ-

तृतीय शतकके इस सप्तम उद्देशकका विवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है-राजगृहनगरमें भगवान से गौतमने ऐसा प्रश्न किया कि शक्रके लोकपाल कितने हैं? सोम, यम, वरुण और वैश्रमण इस प्रकारसे लोकपाल शक्रके चार हैं ऐसा प्रभुका समाधान। इनके विमानोंकी संख्या कितनी है ऐसे प्रश्नका उत्तर प्रभुने 'संध्याप्रभ, वरशिष्ट, स्वयंज्वल और वल्गु' इस प्रकार दिया, यह कथन इसके-बाद सोम आदिके विमानों का वर्णन सोमके आधीन देवोंका वर्णन सोम के आधीन औत्पातिक कार्यकी प्रवृत्तिका वर्णन सोम के पुत्र-स्थानीय देवों का निरूपण इसके बाद यमके विमान आदिका वर्णन यमके आधीन देवोंका वर्णन यमके आधीन रोगादि प्रवृत्तिका निरूपण यमके अपत्य स्थानीय देवोंका निरूपण इसके बाद वरुणके विमान

ત્રીજા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક

સાતમા ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ—

રાજગૃહ નગરમાં ભગવાન મહાવીરને ગૌતમસ્વામી પૂછે છે, 'શક્રના લોકપાલ કેટલા છે?' ઉત્તર-' શક્રના ચાર લોકપાલ છે-સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ.' પ્રશ્ન—'તેમનાં વિમાનો કેટલાં છે?' ઉત્તર-' સંધ્યાપ્રભ, વરશિષ્ટ, સ્વયંજ્વલ અને વલ્ગુ, એ ચાર વિમાનો છે.' ત્યાર બાદ સોમ આદિના વિમાનોનું વર્ણન, સોમને અધીન જે દેવો છે તેમનું વર્ણન, સોમને અધીન ઔત્પાતિક કાર્યપ્રવૃત્તિનું વર્ણન, સોમના પુત્રસ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ, ત્યારપછી યમના વિમાન આદિનું નિરૂપણ યમને આધીન દેવોનું વર્ણન તથા યમને આધિન રોગાદિ પ્રવૃત્તિનું નિરૂપણ અને યમના અપત્યસ્થાનીક દેવોનું નિરૂપણ ત્યાર બાદ વરુણનાં વિમાનાદિનું વર્ણન, તેને

स्थानीयदेवानां निरूपणञ्च, ततो वरुणस्य विमानादिपरिचयः, वरुणाधीनदेवपरिचयः, वरुणाधीनजलादिवर्षणप्रवृत्तिपरिचयश्च, ततो वरुणस्य पुत्रस्थानीयदेवानां वर्णनं, तदनन्तरं वैश्रमणस्य विमानादिनिरूपणम्, तदधीनदेवानां निरूपणञ्च । ततो वैश्रमणाधीनसमृद्ध्यादिवर्णनम्, तदपत्यस्थानीयदेवानां वर्णनञ्च प्रतिपादितम् ।

शक्रस्य सोमादिलोकपालवक्तव्यता

मूलम्–'रायगिहे णयरे जाव–पज्जुवासमाणे एवं वयासी सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो कइ लोगपाला पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता, तं जहा–सोमे जमे, वरुणे, वेसमणे। एएसि णं भंते ! चउण्हं लोगपालाणं कति विमाणा पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता, तं जहा–संझप्पभे, वरसिट्ठे, सयंजले, वग्गू, कहि णं भंते ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महा विमाणे पण्णत्ते ? गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्ढं चंदिम–सूरिय–गहगण–नक्खत्त–

आदिकोंका परिचय वरुण के आधीन देवोंका परिचय, वरुणके आधीन रही हुई जलवृष्टिरूप प्रवृत्तिका वर्णन, वरुण के पुत्रस्थानीय देवोंका वर्णन इसकेबाद वैश्रमणके विमान आदिकोंका निरूपण, देवोंका निरूपण, वैश्रमणके आधीन रही हुई समृद्धि आदि का वर्णन वैश्रमण के पुत्रस्थानीय देवोंका वर्णन ।

અધીન જે દેવો છે તેમનો પરિચય, વરુણને અધીન એવી જલવૃષ્ટિરૂપ પ્રવૃત્તિનું વર્ણન, વરુણના પુત્ર સ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ ત્યાર બાદ વૈશ્રમણનાં વિમાનાદિનું વર્ણન, તેને અધીન જે દેવો છે તેમનું નિરૂપણ, તેની સમૃદ્ધિનું વર્ણન, તેના પુત્ર સ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ.

ताराख्वाणं वहूइं जोयणाइं, जाव-पंच-वडिंसया पण्णत्ता, तं जहा-असोगवडेंसए, सत्तवण्णवडेंसए, चंपयवडेंसए, चूय वडेंसइ, मज्झे सोहम्मवडेंसए, तस्स णं सोहम्मवडेंसयस्स, महाविमाणस्स, पुरत्थिमेणं सोहम्मे कप्पे असंखेज्जाइं जोयणाइं वीइवइत्ता, एत्थणं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते, अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, उणयालीसं जोयणसयसहस्साइं, वावन्नं च सहस्साइं अट्ठ य अडयाले जोयणसये किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते, जा सूरियाभविमाणस्स वत्तव्वया, सा अपरिसेसा भाणियव्वा, जाव-अभिसेओ, नवरं सोमो देवो, संझप्पभस्स णं महाविमाणस्स अहे, सपक्खि, सपडिदिसिं असंखेज्जाइं जोयणाइं अ गाहित्ता एत्थ णं सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा णामं रायहाणी पण्णत्ता,-एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं जंबूदीवप्पमाणा, वेमाणियाणं पमाणस्स अद्धं णेयव्वं, जाव-उवरियलेणं, सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पण्णासं जोयणसहस्साइं, पंच य सत्ताणउए जोयणसये किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं पण्णत्ते, पासायाणं चत्तारि परिवाडीओ णेयव्वाओ सेसा णत्थि, सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे देवा आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठंति, तं

जहा—सोमकाइया इ वा, सोमदेवकाइया इ वा, वज्जुकुमारा, विज्जुकुमारीओ, अग्गिकुमारा, अग्गिकुमारीओ, वायुकुमारा, वायुकुमारीओ, चंदा, सूरा, गहा, णक्खत्ता, तारारूवा, जेयावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया, तप्पक्खिया, तब्भारिया, सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठंति ॥ सू० १ ॥

छाया-राजगृहे नगरे यावत्-पर्युपासीनः एवम् अवादीत्-शक्रस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कति लोकपालाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारो लोकपालाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सोमः, यमः, वरुणः, वैश्रमणः, एतेषां खलु

'रायगिहे णयरे जाव' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(रायगिहे णयरे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) राजगृह नगरमें यावत् पर्युपासना करते हुए गौतमस्वामीने इस प्रकार से पूछा कि-(सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कई लोगपाला पण्णत्ता ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल कितने कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्र के लोकपाल चार कहे गये हैं । (तं जहा) वे इस प्रकारसे हैं-(सोमे, जमे, वरुणे वेसमणे) सोम, यम, वरुण और

'रायगिहे णयरे जाव' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(रायगिहे णयरे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी) રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા પરિષદ ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને માટે નીકળી. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. ઇત્યાદિ, સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું-(सक्कस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कई लोगपाला पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલો કેટલા છે ? (गोयमा ! चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ચાર લોકપાલો છે. (तं जहा) તે ચારનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-(सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे) સોમ, યમ,

भदन्त ! चतुर्णां लोकपालानां कति विमानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्वारि विमानानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-सन्ध्याप्रभम्, वरशिष्टम्, स्वयं ज्वलम्, वल्गुः कुत्र खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सन्ध्याप्रभं नाम महाविमानम्, प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् ऊर्ध्वं चन्द्रमः-सूर्य-ग्रहगण नक्षत्र-तारारूपाणां बहूनि योजनानि यावत्-पंचअवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अशोकावतंसकः, सप्तपर्णावतंसकः, चम्पकावतंसकः,

---

वैश्रमण, (एएसिं णं भंते ! चउण्हं लोगपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता) हे भदन्त ! इनचार लोकपालों के विमान कितने कहे गये है ? (गोयमा ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता) हे गौतम ! इनचार लोकपालोंके विमान चार कहे गये हैं । (तंजहा) वे इस प्रकार से है । (संझप्पभे, वरसिट्ठे, सयंजले, वग्गू) संध्याप्रभ, वरशिष्ट, स्वयंजल और वल्गु । (कहि णं भंते ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते ?) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराजशक्र के लोकपाल सोम महाराजका संध्याप्रभ, नामका विमान कहाँ पर है ? (गोयमा ! जंबुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्ढं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्ततारारूवाणं बहूइं जोयणाइं, जाव पंच वडेंसिया पण्णत्ता) हे गौतम ! जंबूद्वीप नामके द्वीपमें मंदर पर्वतकी दाहिनी

વરુણ અને વૈશ્રમણ. (एएसिं णं भंते ! चउण्हं लोगपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! તે ચાર લોકપાલોનાં કેટલાં વિમાન છે ? (गोयमा ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता-तं जहा) હે ગૌતમ ! તે ચાર લોકપાલોનાં નીચે પ્રમાણે ચાર વિમાનો છે-(संझप्पभे, वरसिट्ठे, सयंजले, वग्गू) સંધ્યાપ્રભ, વરશિષ્ટ, સ્વયંજલ, અને વલ્ગુ) (कहिणं भंते ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજનું સંધ્યાપ્રભ નામનું વિમાન ક્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उड्ढं चंदिमसूरियगहगणनक्खत्त तारारूवाणं बहूइं जोयणाइं, जाव पंच, वडेंसिया पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની જમણી તરફ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના બહુ સમરમણીય

आम्रावतंसकः, मध्ये सौधर्मावतंसकः, तस्य सौधर्मावतंसकस्य महा विमानस्य पौरस्त्ये सौधर्मे कल्पे असंख्येयानि योजनानि व्यतिक्रम्य अत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सन्ध्याप्रभं नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम्, अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि आयाम-विष्कम्भेण, एकोनचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि, द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि, अष्टौ च अष्टचत्वारिंशद् योजनशतानि,

ओर इस रत्नप्रभा पृथिवीके बहु समरमणीय भूमिभागसे ऊंचे चंद्र सूर्य,ग्रहगण नक्षत्र, एवं तारारूप आते हैं। वहां से बहुत योजन ऊंचे यावत् पांच अवतंसक कहे गये हैं। (तं जहा) वे पांच अवतंसक-विमान इस प्रकारसे हैं-(असोगवडेंसए, सत्तवण्णवडेंसए, चंपयवडेंसए, चूयवडेंसए, मज्झे सोहम्मवडेंसए) अशोकावतंसक, सप्तपर्णावतंसक, चंपकावतंसक, आम्रावतंसक, एवं बीचमें सौधर्मावतंसक, (तस्स णं सोहम्मवडेंसयस्स महाविमाणस्स पुरत्थिमे णं सोहम्मे कप्पे) उस सौधर्मावतंसक महाविमानकी पूर्वदिशामें सौधर्मकल्प है। (असंखेज्जाइं जोयणाइं वीइवइत्ता एत्थ णं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते) इस कल्पमें असंख्यात योजन दूर जाकर ठीक यहीं पर देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोम महाराजका संध्याप्रभ नामका महाविमान है (अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, उणयालीसं जोयणसयसहस्साइं, बावन्नं च सहस्साइं अट्ठय अडयाले जोयणसये किंचि

ભૂમિ ભાગથી ઊંચે ચન્દ્ર, સૂર્ય ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારાઓ આવે છે. ત્યાંથી ઘણું યોજન ઊંચે (યાવત) પાંચ અવતંસક આવે છે. (तं जहा) તેમનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે—(असोगवडेंसए) અશોકાવતંસક, (सत्तवण्णवडेंसए) સપ્તપર્ણાવતંસક, (चंपयवडेंसए) ચંપકાવતંસક, (चूयवडेंसए) આમ્રાવતંસક, (मज्झे सोहम्मवडेंसए) અને વચ્ચે સૌધર્માવતંસક; (तस्सणं सोहम्मवडेंसयस्स महाविमाणस्स पुरत्थिमे णं सोहम्मे कप्पे) તે સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનની પૂર્વ દિશામાં સૌધર્મકલ્પ છે. (असंखेज्जाइं जोयणाइं वीइवइत्ता एत्थणं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णामं महाविमाणे पण्णत्ते) તે કલ્પથી અસંખ્યાત યોજન દૂર જવાથી દેવેન્દ્ર, દેવરાય, શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજનું સંધ્યાપ્રભ નામનું મહાવિમાન આવે છે. (अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं, आयामविक्खंभेणं, उणयालीसं, जोयणसयसहस्साइं, बावन्नं च सहस्साइं अट्ठय अडयाले जोयणसये किंचि विसेसाहिए परि-

किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, या सूर्याभविमानस्य वक्तव्यता सा अपरिशेषा भणितव्या, यावत्-अभिषेक, नवरम्-सोमोदेव, सन्ध्याप्रभस्य महाविमानस्य अध सपक्षम्, सप्रतिदिशम्, असख्येयानि योजनानि अवगाह्य अत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सोमानाम राजधानी प्रज्ञप्ता-एक योजनशतसहस्रम् आयामविष्कम्भेण जम्बूद्वीपप्रमाणा, वैमानि

विसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते) इस विमानकी लबाई और चौडाई साडे बारहलाखयोजनकी है इसका घिराव-परिधि-उनचालीसलाख, बावनहजार आठसौ अडतालीस योजन से भी कुछ अधिक है। (जा सूरियाभविमाणस्स वत्तव्वया, सा अपरिसेसा भाणियव्वा जाव अभिसेओ) इस विषय में सूर्याभदेव की विमानवक्तव्यताकी तरह समस्त वक्तव्यता-कथन यावत् अभिषेकतक जाननी चाहिये। (नवर सोमो देवो, सझप्पभस्स ण महाविमाणस्स अहे, सपक्खि, सपडि दिसिं असखेज्जाइ जोयणाइ ओगाहित्ता एत्थ णं सक्कस्स देविंदस्स देव रण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा णाम रायहाणी पण्णत्ता) उस वक्तव्यता और इस वक्तव्यतामें केवल इतनी ही विशेषता है कि सूर्याभदेवके बदले यहांपर सोमदेव कहना चाहिये। सध्याप्रभ महाविमान के नीचे चारों दिशाओं में और चारों विदिशाओंमें असख्यात योजन जाकर ठीक इसी स्थान पर देवन्द्र देवराज शक्रके सोम महाराजकी सोमा नामकी राजधानी है। (एग जोयणसहस्स आयामविक्खंभेण जबुद्दीव

क्खेवेण पण्णत्ते) આ વિમાનની લબાઈ અને પહોળાઈ સાડા બાર લાખ યોજનની છે અને તેનો ઘેરાવો (પરિઘ) ૩૯૫૨૮૪૮ યોજનથી પણ વધારે છે (जा सूरियाभ विमाणस्स वत्तव्वया, सा अपरिसेसा भाणियव्वा जाव अभिसेओ) આ વિષયનું સમસ્ત કથન સૂર્યાભદેવ વિમાન પ્રમાણે જ સમજવું અભિષેક પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (नवर सोमो देवो, सझप्पभस्स ण, महाविमाणस्स अहे, सपक्खि, सपडिदिसिं असखेज्जा जोयणाइ ओगाहित्ता एत्थ ण सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा णामं रायहाणी पण्णत्ता) તે વર્ણનમાં જ્યાં સૂર્યાભદેવ આવે છે ત્યા 'સોમદેવ' શબ્દ વાપરવો. સધ્યાપ્રભ વિમાનની નીચે ચારે દિશાઓમા અને ચારે વિદિશાઓમા (ખૂણાઓમાં) અસખ્યાત યોજન જતાં દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની સોમા નામની રાજધાની આવે છે (एग जोयणसयसहस्स आयामविक्खभेण जबुद्दीवप्पमाणा वेमाणियाण पमाणस्स

कानां प्रमाणस्यार्धं ज्ञातव्यम्, यावत्-उपरितनेन, षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण; पञ्चाशद् योजनसहस्राणि, पञ्चसप्तनवतिर्योजनशतानि किञ्चिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, प्रासादानां चतस्रः परिपाटयः ज्ञातव्याः, शेषा नास्ति, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य इमे देवा आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठति, तद्यथा-सोमकायिका इति वा, सोम

प्पमाणा वेमाणियाण पमाणस्स अद्धं णेयव्वं) इस राजधानीकी लंबाई और चौडाई एक लाख योजनकी है। यह जम्बूद्वीप के बराबर है। इस राजधानी में वर्तमान दुर्ग आदिका प्रमाण वैमानिक देवोंके दुर्ग आदिके प्रमाणसे आधा जानना चाहिये। (जाव उवरियलेणं सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेण पण्णास जोयणसहस्साइं, पंच य सत्ताणउए जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेण पण्णत्ते) यावत् ग्रहके पीठबंध तक यह कथन जानना चाहिये। ग्रह के पीठबंध का आयाम और विष्कंभ सोलहहजार योजनका है, और परिधिका प्रमाण पचासहजार पांच सौ सत्तानवें योजन से भी कुछ अधिक है। (पासायाण चत्तारिपरिवाडीओ णेयव्वाओ) प्रासादों की चार परिपाटी जाननी चाहिये। (सेसा नत्थि) बाकी की नहीं हैं। (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे देवा आणा उववाय वयणनिद्देसे चिट्ठति) देवेन्द्र देवराज शक्र महाराजके सोमकी ये देव आज्ञामें उपपातमें, कहनेमें एव निर्देशमें रहते हैं। (तं जहा) वे

अद्धं णेयव्वं) આ રાજધાનીની લંબાઈ અને પહોળાઈ એક લાખ યોજનની છે આ પ્રમાણ જબૂદ્વીપની બરાબર છે આ રાજધાનીમાં આવેલા કિલ્લા આદિનું પ્રમાણ વૈમાનિક દેવોના કિલ્લા આદિના પ્રમાણ કરતા અર્ધું સમજવું (जाव उवरियलेण सोलस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं पण्णासं जोयणसहस्साइं, पच य सत्ताणउए जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेण पण्णत्ते) યાવત ગ્રહના પીઠબંધ પર્યન્ત આ કથન સમજવું ગ્રહના પીઠબંધની લંબાઈ અને પહોળાઈ ૧૬૦૦૦ સોળહજાર યોજન પ્રમાણ, અને પરિધ ૫૦૫૯૭ પચાસહજાર પાંચસો સત્તાણુ યોજન કરતાં પણ સહેજ વધારે છે (पासायाणचत्तारि परिवाडीओ णेयव्वाओ) પ્રાસાદોની ચાર પરીપાટી છે એમ સમજવું. (सेसानत्थि) બાકીની નથી. (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे देवा आणा-उववाय वयण निद्देसे चिट्ठंति) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમની આજ્ઞા પ્રમાણે, ઉપપાત પ્રમાણે, કથન પ્રમાણે અને નિર્દેશ પ્રમાણે ચાલનાર દેવો (तं जहा) નીચે પ્રમાણે છે—(सोमकाइयाइ वा, सोमदेवयकाइयाइ

देवता कायिका इति वा, विद्युत्कुमाराः, विद्युत्कुमार्यः, अग्निकुमाराः, अग्नि कुमार्यः, चन्द्राः, सूर्याः, ग्रहाः, नक्षत्राणि, तारारूपाः -ये चापि अन्ये तथा प्रकाराः स ते तद् भक्तिकाः, तत्पाक्षिकाः, तद्भार्याः, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देव राजस्य सोमस्य मह[redacted]ा आज्ञा उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठति ॥सू० १॥

टीका-षष्ठोद्देशके इन्द्राणाम् आत्मरक्षकदेवान् वर्णितवान्, अथ सप्तमोद्देशके तेषामेव सोमादि लोकपालान् वर्णयितुमाह-'रायगिहे नयरे' इत्यादि । राज

देव ये हैं (सोमकाइयाइ वा, सोमदेवयकाइयाइ वा, विज्जुकुमारा, विज्जुकुमारीओ, चंदा, सूरा, गहा, णक्खत्ता, तारारूवा) सोमकायिक सोमदेवकायिक, विद्युत्कुमार, विद्युत्कुमारिकाएँ, चंद्र, सूर्य, ग्रह नक्षत्र और तारारूप (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया, तप्पक्खिया, तब्भारिया, सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो आणा उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठति) तथा इसी प्रकार के दूसरे भी समस्त देव उसकी भक्तिवाले, उसके पक्षवाले, उसके अधिकार में रहने वाले है । ये सब देव देवेन्द्र देवराज शक्र के सोमलोकपाल महा राजकी आज्ञाके पालन करनेमें, उपपातमें, कहनेमें और निर्देश में रहते हैं ॥

टीकार्थ—छट्ठे उद्देशकमें इन्द्रोंके आत्मरक्षक देवोंका वर्णन हुआ है । अब इस सप्तम उद्देशकमें उन्हींके सोमादिक लोकपालोंका वर्णन

वा, विज्जुकुमारा, विज्जुकुमारीओ, चंदा, सूरा, गहा, णक्खत्ता, तारारूवा) सोमकायिक सोमदेवकायिक, विद्युत्कुमार, विद्युत्कुमारीकाओ, चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र अने ताराओ, (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया, तप्पक्खिया, तब्भारिया, सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठति) तथा એ પ્રકારના બીજા પણ સમસ્ત દેવો તેના પ્રત્યે ભક્તિભાવ વાળા, તેનો પક્ષ કરનારા, અને તેના અધિકારમાં રહેનાર છે એ સઘળા દેવો દેવેન્દ્ર દેવરાજ, શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની આજ્ઞાનું પાલન કરે છે, તેમના આદેશ પ્રમાણે, કહ્યા પ્રમાણે અને નિર્દેશ પ્રમાણે વર્તે છે

ટીકાર્થ—છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં ઇન્દ્રોના આત્મરક્ષક દેવોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે હવે આ સાતમા ઉદ્દેશકમાં તે ઇન્દ્રોના સોમાદિક લોકપાલોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે

गृहे नगरे 'जाव-पज्जुवासमाणे' यावत् पर्युपासीन विनयादि पूर्वक पर्यु पासना कुर्वन 'एव वयासी' एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण गौतम अवादीत्-यावत्करणात् 'स्वामी समवसृत, पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगतापर्षत्' इत्यादि सग्राह्यम् । कथनप्रकारमाह-'सक्कस्स णं भते !' शक्रस्य खलु भदन्त ! 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य कति कियन्त 'लोगपाला' लोकपाला 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता कथिता ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'चत्तारि लोगपाला' चत्वारो लोकपाला 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता, 'त जहा'-तद्यथा-'सोमे,

किया जाता है, 'रायगिहे नयरे' राजगृह नगरमें 'जाव पज्जुवासमाणे' यावत् विनयादिपूर्वक प्रभुकी पर्युपासना करते हुए गौतमने उनसे 'एव' इस नीचे कहे गये प्रकारसे 'वयासी' पूछा-यहां 'यावत्' शब्दसे इस विषय से सबध रखने वाला परिठेका सब पाठ ग्रहण किया गया है जो इस प्रकार से है-'स्वामी समवसृत, पर्षत् विनिर्गच्छति, प्रतिगतापर्षत्' इत्यादि-अर्थात् भगवान् महावीर राजगृह नगरमें आये धर्मोपदेश सुननेके लिये जनता अपने२ घरसे निकली धर्मोपदेश सुनकर जनता पीछे अपने२ स्थान पर चली गई इत्यादि। गौतमने प्रभु से क्या पूछा-सो अब यही विषय प्रकट किया जाता है-'सक्कस्स ण भंते ! देविंदस्स देवरण्णो' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रके 'लोगपाला' लोकपाल 'कइ' कितने 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्त हुए हैं ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् गौतम से कहते हैं कि 'चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता' हे गौतम ! चार लोकपाल प्रज्ञप्त हुए

'रायगिहे नयरे' રાજગૃહ નગરમાં 'जाव पज्जुवासमाणे' યાવત્ વિનયપૂર્વક પ્રભુની પર્યુપાસના કરતા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને 'एव वयासी' આ પ્રમાણે પૂછ્યું અહીં 'यावत्' પદથી આ વિષય સાથે સબંધ રાખનારો આગળનો સમસ્ત પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે તે સૂત્રપાઠનો સારાશ નીચે પ્રમાણે છે—'स्वामी समवसृतः, पर्षत् विनिर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत्' ઇત્યાદિ—મહાવીર પ્રભુ રાજગૃહ નગરમાં પધાર્યા, ધર્મોપદેશ સાંભળવાને માટે લોકોનો સમૂહ મહાવીર પ્રભુ સમક્ષ ગયો, ધર્મોપદેશનું શ્રવણ કરીને લોકો પોતપોતાને સ્થાને પાછા ફર્યા ત્યાર બાદ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને આ પ્રશ્નો પૂછે છે—'सक्कस्स ण भते ! देविंदस्स देव रण्णो लोगपाला कइ पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ, શક્રના લોકપાલો કેટલા કહ્યા છે ?

जमे, वरुणे, वेसमणे' सोम, यम, वरुण, वैश्रमण । गौतम पृच्छति–'एएसि ण भंते ! हे भदन्त ! एतेषां खलु 'चउण्ह लोगपालाण' चतुर्णां लोकपालानां कति 'विमाणा' विमानानि 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्तानि कथितानि ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'चत्तारि विमाणा' चत्वारि विमानानि 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्तानि, 'तंजहा'–तद्यथा–सञ्झप्पभे' सोमस्य सन्ध्याप्रभनामकं विमानमस्ति 'वरसिट्ठे' यमस्य वरशिष्टनामकं विमानम् 'सयजले' वरुणस्य स्वयज्वलनामकं विमानम्, वग्गू' वैश्रमणस्य वल्गुनामकं विमानम् । गौतम पृच्छति–'कहिण भंते !' हे भदन्त ! कुत्र खलु 'सक्कस्स' शक्रस्य 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सञ्झप्पभे' सन्ध्या

हैं । 'त जहा' उनके नाम इस प्रकार से है 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' सोम, यम, वरुण और वैश्रमण अब गौतम प्रभु से पुन पूछते हैं कि 'भंते ! हे भदन्त ! 'एएसिं चउण्ह लोगपालाण' इनचार लोकपालों के 'विमाणा कइ पण्णत्ता' विमान कितने प्रज्ञप्त हुए हैं ? भगवान् इसका उत्तर देते हुए कहते हैं कि 'चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' चार विमान कहे गये है । 'त जहा' वे इस प्रकारसे है–सञ्झप्पभे, वरसिट्ठे, सयजले, वग्गू' सध्याप्रभ, यह विमान सोमका है, वरशिष्ट यह विमान यमका है, स्वयजल यहविमान वरुणका है, वल्गु–यह विमान वैश्रमण लोकपालका है । अब गौतम प्रभुसे पुन पूछते हैं कि 'भंते ! देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'महारण्णो' महाराज 'सोमस्स' सोमका 'सञ्झप्पभे णाम

ઉત્તર—'चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता ' હે ગૌતમ ! શક્રેન્દ્રના લોકપાલ ચાર કહ્યા છે 'त जहा' તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે—'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' (૧) સોમ (૨) યમ (૩) વરુણ અને (૪) વૈશ્રમણ.

પ્રશ્ન—'भंते !' હે ભદન્ત ! 'एए सिं चउण्ह लोगपालाण ' એ ચાર લોકપાલોના 'विमाणा कइ पण्णत्ता ?' કેટલાં વિમાનો છે ?

ઉત્તર—' चत्तारि विमाणा पण्णत्ता ' હે ગૌતમ ! તે ચાર લોકપાલોના ચાર વિમાનો છે (तं जहा) તે ચાર વિમાનોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– ' सज्झप्पभे ' સંધ્યાપ્રભ–આ વિમાન સોમનું છે ' वरसिट्ठे ' વરશિષ્ટ–આ વિમાન યમનુ છે 'सयजले' સ્વયજલ–આ વિમાન વરુણનું છે 'वग्गू' વલ્ગુ–આ વિમાન વૈશ્રમણનું છે

હવે લોકપાલ સોમનું વિમાન કયા આવેલુ છે તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે–'भंते !' હે ભદન્ત ! 'देविंदस्स देवरण्णो, सक्कस' દેવેન્દ્ર,

प्रभम् 'णाम' नाम, 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते ?' प्रज्ञप्तम् ? कस्मिन् स्थाने वर्तते ? भगवानाह-'गोयमा ! 'जंबुद्दीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य मेरुपर्वतस्य 'दाहिणेण दक्षिणे भागे खलु 'इमी से रयणप्पभाए पुढवीए' अस्या रत्नप्रभाया पृथिव्या 'बहु समरमणिज्जाओ' बहु समरमणीयाद् अत्यन्त समतलरमणीयात् 'भूमिभागाओ' भूमिभागात् 'उड्ढं' उर्ध्वम् उपरि 'चंदिम-सूरियगहगण-नक्खत्त-ताराख्वाणं' चन्द्रम -सूर्य-ग्रहगण-नक्षत्र-तारारूपाणाम् 'बहूइं जोयणाइं' बहूनि योजनानि ऊर्ध्वम् उपरिगते सति 'जाव पंच वडेंसिया' यावत्-पञ्च अवतंसका श्रेष्ठ विमानानि 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता । यावत्पदेन-'बहूइं जोयणसयाइं, बहूइं जोयण

महाविमाणे' सध्याप्रभ नामका विमान 'कहिं ण पण्णत्ते' किस स्थान पर है ? इसका उत्तर देते हुए भगवान् गौतमसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! जंबुद्दीवे दीवे' जंबूद्वीप नामका जो यह प्रथम द्वीप है इसमें एक 'मंदरस्स पव्वयस्स' सुमेरु नामका पर्वत है इसके दाहिणेण' दक्षिणभागमें 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' जो यह रत्न प्रभा नामकी पृथिवी है इस पृथिवी के 'बहुसमरमणिज्जाओ' अत्यन्त समतल रमणीय 'भूमिभागाओ' भूमिभागसे 'उड्ढं' ऊपर 'चंदिम सूरिय-गहगण-नक्खत्त-ताराख्वाणं' चन्द्रमा, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र एवं तारारूपोंका सद्भावहै । यहां से 'बहूइं जोयणाइं' बहुत योजन ऊपर जाने पर जाव पंच वडेंसिया' यावत पांच अवतंसक-श्रेष्ठ विमान 'पण्णत्ता' हैं । यावत् पदसे यहां 'बहूइं जोयणसयाइं, बहूइं

देवराय शक्रना લોકપાલ 'महारण्णो सोमस्स' મહારાજ સોમનું 'संझप्पभे णाम महाविमाणे' સંધ્યાપ્રભ નામનું મહાવિમાન 'कहिंणं पण्णत्ते ?' કઈ જગ્યાએ છે?

ઉત્તર—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'जंबुद्दीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામનો જે પ્રથમ દ્વીપ છે તેમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स' સુમેરુ નામનો જે પર્વત છે તેની 'दाहिणेणं' જમણી તરફ 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' આ જે રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વી છે તેના 'बहु समरमणिज्जाओ भूमिभागाओ' બહુ સમતલ રમણીય ભૂમિ ભાગથી 'उड्ढं' ઉપર 'चंदिम सूरिय-गहगणनक्खत्त-ताराख्वाणं' ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહગણ, નક્ષત્રો અને તારાઓ આવેલા છે ત્યાંથી 'बहूइं जोयणाइं' ઘણા યોજન ઊંચે જવાથી 'जाव पंचवडेंसिया पण्णत्ता' યાવત પાંચ અવતંસક (શ્રેષ્ઠ વિમાનો) આવે છે અહીં 'यावत' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે.

सहस्साइ, बहूइ जोयणसयसहस्साइ, बहूओ जोयणकोडीओ, बहूओ जोयणकोडाकोडीओ, उड्ढ, दूर वीईवइत्ता, एत्थण सोहम्मे णाम कप्पे, पण्णत्ते, पाइणपडीणायए, उदीणदाहिण वित्थिन्ने, अद्धचंदसठाणसठिए, अच्चिमालिभासरासिवण्णाभे असखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ, आयाम-विक्खमेण, असखेज्जाओ, जोयणकोडाकोडीए परिक्खेवेण, एत्थण सोहम्माण देवाण बत्तीस विमाणावाससयसहस्साइ भवतीति अक्खाया, तेण विमाणा सव्वरयणामया, अच्छा, जाव-पडिरूवा, तस्स ण सोहम्मकप्पस्स बहुमज्झ देसभाए' त्ति' सग्राह्यम् ।

छाया-'बहूनि योजनशतानि, बहूनि योजनसहस्राणि, बहूनि योजनशत सहस्राणि, बह्वो योजनकोट्य, बह्वो योजनकोटाकोट्यः, ऊर्ध्वम्, दूर-

जोयणसहस्साइ, बहूइ जोयणसयसहस्साइ, बहूओ जोयणकोडीओ, बहूओ जोयणकोडाकोडीओ, उड्ढ दूर वीइवइत्ता, एत्थ ण सोहम्मे णाम कप्पे पण्णत्ते, पाइणपडीईणायए, उदीणदाहिणवित्थिन्ने, अद्धचंदसठाण सठिए, अच्चिमालिभासरासिवण्णाभे, असखेज्जाओ, जोयणकोडाकोडीओ परिक्खेवेण, एत्थ ण सोहम्माण देवाण बत्तीस विमाणावास-सयसहस्साइ भवतीति अक्खाया, तेण विमाणा सव्व रयणामया, अच्छा जाव पडिरूवा, तस्स ण सोहम्मकप्पस्स बहु मज्झदेसभाए' इस पाठका सग्रह किया गया है, इसका अर्थ इस प्रकार से है-सैकडों योजन ऊँचे दूर जाने पर, अनेक हजार योजन ऊँचे दूर जानेपर, अनेक लाख योजन ऊँचे दूर जानेपर अनेक करोड योजन ऊँचे दूर जानेपर, और अनेक कोटाकोटियोजन ऊचे दूर जानेपर इसी स्थान

'बहूइ जोयणसयाइ, बहूइ जोयणसहस्साइ, बहूइ जोयणसयसहस्साइ, बहूओ जोयण कोडीओ, बहूओ जोयणकोडाकोडीओ, उड्ढ दूर वीइवइत्ता, एत्थण सोहम्मे णाम कप्पे पण्णत्ते, पाइण पडीईणायए, उदीणदाहिणवित्थिन्ने, अद्धचद सठाणसठिए, अच्चिमालिभासरासिवण्णाभे, असखेज्जाओ, जोयणकोडाकोडीओ परिक्खेवेण एत्थण सोहम्माण देवाण बत्तीस विमाणावाससयसहस्साइ भवतीति अक्खाया, तेण विमाणा सव्वरयणामया, अच्छा जाव पडिरूवा, तस्स ण सोहम्मकप्पस्स बहुमज्झदेसभाए' આ સૂત્રપાઠનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે—સેંકડો યોજન ઊંચે જવાથી, અનેક હજાર યોજન દૂર ઊંચે જવાથી, લાખો યોજન દૂર ઊંચે જવાથી કરોડો યોજન દૂર ઊંચે જવાથી, અનેક કોટા કોટિ યોજન દૂર ઊંચે

व्यतिव्रज्य अत्र सौधर्मो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः–प्राचीन–प्रतीचीनायतः उदीचीन–दक्षिणविस्तीर्णः, अर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अर्चिर्मालिभासराशिवर्णाभः, असंख्येया योजनकोटिकोट्यः आयामविष्कम्भेण, असंख्येया योजनकोटिकोट्यः परिक्षेपेण, अत्र सौधर्माणां देवानां द्वात्रिंशत् विमानावासशतसहस्राणि भवन्तीति आख्यातम्, ते विमानाः सर्वरत्नमयाः, अच्छाः, यावत्–प्रतिरूपाः, तस्य सौधर्मकल्पस्य बहुमध्यदेशभागे' इति। 'तंजहा–तद्यथा–'असोगवडेंसए' अशोकावतंसकः 'सत्तवण्णवडेंसए' सप्तपर्णावतंसकः, चंपयवडेंसए' चम्पकावतंसकः, चूयवडेंसए' आम्रावतंसकः, 'मज्झे सोहम्मवडेंसए' मध्ये सौधर्मावतंसकः 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोहम्मवडेंसयस्स' सौधर्मावतंसकस्य 'महाविमाणस्स'

पर सौधर्मनामका कल्प है। यह कल्प पूर्व पश्चिममें लंबा है तथा उत्तर दक्षिण में विस्तीर्ण चौडा है। अर्द्धचन्द्रमाके जैसा इसका आकार है। सूर्यकी कांतिके समूह इसका वर्ण है। इसका आयाम और विष्कंभ असंख्यात कोटाकोटियोजनका है। इसकी परिधि भी असंख्यात कोटाकोटि योजनकी है। यहां पर सौधर्मकल्पमें सौधर्मदेवोंके ३२ बत्तीसलाख विमानावास हैं, ऐसा कहा है। ये सब विमानावास सर्वरत्नमय हैं। निर्मल यावत् प्रतिरूप हैं। इस सौधर्मकल्पके बिलकुल मध्यभागमें पांच श्रेष्ठ विमान है 'तं जहा' उनके नाम इस प्रकारसे है–'असोगवडेंसए' अशोकावतंसक, 'सत्तवण्णवडेंसए' सप्तपर्णावतंसक, चंपयवडेंसए' चंपकावतंसक, 'चूयवडेंसए' आम्रावतंसक एवं बीचमें 'सोहम्मवडेंसए' सौधर्मावतंसक 'तस्स णं सोहम्मवडें

જવાથી સૌધર્મ નામનું દેવલોક આવે છે તે દેવલોક પૂર્વ પશ્ચિમમાં લાંબુ છે અને ઉત્તર દક્ષિણમાં પહોળું છે તે અર્ધ ચન્દ્રના આકારનું છે સૂર્યના તેજપૂંજ જેવો તેનો વર્ણ છે તેની લંબાઈ અને પહોળાઈ અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન પ્રમાણ છે તેનો પરિધિ (ઘેરાવો) પણ અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન પ્રમાણ છે આ સૌધર્મ કલ્પમાં સૌધર્મકલ્પવાસી દેવોના બત્રીસલાખ વિમાનાવાસ છે તે સઘળાં વિમાનાવાસો સર્વ રત્નમય છે નિર્મળથી લઈને પ્રતિરૂપ પર્યન્તના ગુણોવાળા છે તે સૌધર્મકલ્પના બરાબર મધ્ય ભાગમાં પાંચ વિમાનાવતંસક (શ્રેષ્ઠ વિમાનો) છે (तं जहा) તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે–'असोगवडेंसए' અશોકાવતંસક 'सत्तवण्णवडेंसए' સપ્તપર્ણાવતંસક 'चंपयवडेंसए' ચંપકાવતંસક 'चूयवडेंसए' આમ્રાવતંસક અને વચ્ચે 'सोहम्म वडेंसए', સૌધર્માવતંસક, 'तस्स णं सोहम्मवडेंसयस्स महाविमाणस्स' તે સૌધર્મા

महाविमानस्य 'पुरत्थिमेण' पौरस्त्ये खलु पूर्वदिग्भागे किल 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे 'असखेज्जाइ' असंख्येयानि 'जोयणाइं' योजनानि 'वीईवइत्ता' व्यति व्रज्य अतिक्रम्य 'एत्थ ण' अत्र खलु 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो, सोमस्य महाराजस्य शक्रेन्द्रस्य सोम नामकलोकपालस्य 'संझप्पभे' सन्ध्याप्रभ 'णाम' नाम 'महाविमाणे पण्णत्ते' महाविमान प्रज्ञप्तम् । 'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं' अर्धत्रयोदश योजनशत सहस्राणि सार्धद्वादशलक्षसंख्यकयोजनानि 'आयामविक्खंभेण' आयामविष्कम्भेण दैर्घ्यविस्तारेण, 'उणयालीस' 'जोयणसयसहस्साइं' एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि एकोनचत्वारिंशल्लक्षाणि, 'बावन्न च सहस्साइं' द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि, 'अट्ठय अडयाले' 'जोयणसये' अष्टौ च अष्टचत्वारिंशद् योजनशतानि, अष्टचत्वारिंशदधिकाष्टशतोत्तर-द्वापञ्चाशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्षयोजनानि (३९५२८४८) 'किंचि विसेसाहिए' किञ्चिद् विशेषाधिकानि

सयस्स महाविमाणस्स' उस सौधर्मावतंसक महाविमानके 'पुरत्थिमेण सोहम्मेकप्पे' पूर्वदिग्भागमें रहा हुआ सौधर्मकल्प है-इसमें 'असखेज्जाइ जोयणाइं' असंख्यात योजनोंतक 'वीईवइत्ता' दूरजाकर 'एत्थ ण सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णाम महाविमाणे पण्णत्ते' यहींपर देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोम महाराजका सन्ध्याप्रभ नामका महाविमान है 'अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण' इस विमानकी लंबाई और चौडाई साढे बारह लाख योजनकी है । 'उणयालीस जोयणसयसहस्साइं बावन्नच सहस्साइं अट्ठय अडयाले जोयणसए किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेण पण्णत्ते' इसकी परिधि ३९५२८४८ उनचालीसलाख बावनहजार

વતંસક મહાવિમાનની 'पुरत्थिमेण सोहम्मे कप्पे' પૂર્વ દિશામાં સૌધર્મકલ્પ આવેલું છે તેમાં 'असखेज्जाइ जोयणाइं' અસંખ્યાત યોજન પર્યન્ત 'वीईवइत्ता' દૂર જતાં 'एत्थण सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो संझप्पभे णाम महाविमाणे पण्णत्ते' દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજનું સંધ્યાપ્રભ નામનું મહાવિમાન આવે છે 'अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं आयामविक्खंभेण' તે વિમાનની લંબાઈ અને પહોળાઈ १२½ લાખ [१२५०००० બારલાખ પચાસહજાર] યોજનની છે 'उणयालीस जोयणसयसहस्साइं बावन्न च सहस्साइं अट्ठय अडयाले जोयणसए किंचि विसेसाहिए परिक्खेवेणं पण्णत्ते' તેની પરિધી ३९५२८४८ ઓગણચાલીસ લાખ બાવન હજાર આઠસો અડતાલીસ યોજનથી સહેજ વધારે છે

'परिक्खेवेण' परिक्षेपेण परिधिरूपेण 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम् कथितम् 'जा सूरियाभविमाणस्स या सूर्याभविमानस्य 'वत्तव्वया' वक्तव्यता वर्तते सा 'अपरिसेसा' अपरिशेषा सर्वा 'भाणियव्वा' भणितव्या ज्ञातव्या, कियत्पर्यन्त ? मित्याकाङ्क्षायामाह-'जाव अभिसेओ' यावत्-अभिषेक , नूतनोत्पन्नस्य सोमस्य राज्याभिषेकपर्यन्तमित्यर्थः, किन्तु 'नवरं' नवरम्-विशेष पुनरेतावानेव यत् सूर्याभदेवस्थाने सोमो देवो वक्तव्य तत 'संझप्पभस्स ण महाविमाणस्स' सन्ध्याप्रभस्य खलु महाविमानस्य 'अहे' अध अधोभागे 'सपक्खि' सपक्षम् चतुर्दिक्षु, 'सपडिदिसिं' सप्रतिदिशम् चतुर्दिकोणेषु 'असखेज्जाइं' असख्येयानि 'जोयणाइं' योजनानि 'ओगाहित्ता' अवगाह्य, समुल्लङ्घ्य 'एत्थ ण' अत्र खलु स्थानविशेषे 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो'

आठसो अरतालीस योजन से कुछ अधिक है। 'जा सूरियाभविमाणस्स वत्तव्वया अपरिसेसा भाणियव्वा' इस विषय में सूर्याभविमानकी जैसी वक्तव्यता है-वही वक्तव्यता सपूर्णरूप जाननी चाहिये। वह वक्तव्यता कहांतक जाननी चाहिये तो इसके लिये कहा गया है कि 'जाव अभिसेओ' नूतन उत्पन्नहुए सोमके राज्याभिषेकका जहांतक वर्णन है वहांतक यह वक्तव्यता जाननी चाहिये। किन्तु 'नवर' उस वक्तव्यतामें और इस वक्तव्यतामें जो अन्तर है वह इस प्रकार से है कि सूर्याभदेवके स्थानमें यहां सोम देवका ग्रहण करना चाहिये। 'संझप्पभस्स ण अहे' संध्याप्रभ विमानके नीचे अर्थात् तिर्यग् लोकमें 'सपक्खि' चारों दिशाओंमें सपडिदिसिं और चारों विदिशाओंमें 'असखेज्जाइं' असंख्यात 'जोयणाइं' योजनोंको 'ओगाहित्ता' पारकरके 'एत्थ ण' इसी स्थान विशेषमें 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके सोमस्स महा-

'जा सूरियाभविमाणस्स वत्तव्वया अपरिसेसा भाणियव्वा' આ વિમાનનું વર્ણન સૂર્યાભવિમાનના વર્ણન પ્રમાણે જ અક્ષરશ: સમજવું આ વર્ણન ક્યા સુધી ગ્રહણ કરવું? તો કહ્યું છે કે 'जाव अभिसेओ' નૂતન ઉત્પન્ન થયેલા સોમના રાજ્યાભિષેકનું જ્યાં સુધી વર્ણન આવે છે ત્યાં સુધી તેને ગ્રહણ કરવું જોઈએ 'नवर' પરન્તુ તે વર્ણન અને આ વર્ણનમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરવો જોઈએ-તે વર્ણનમાં જ્યાં સૂર્યાભદેવ પદ આવે છે ત્યાં તેને બદલે આ વર્ણનમાં સોમદેવ પદ મૂકવું 'संझप्पभस्स ण अहे' સંધ્યાપ્રભ વિમાનની નીચે-એટલે કે તિર્યગ્લોકમાં 'सपक्खि' ચારે દિશાઓમાં 'सपडिदिसिं' અને ચારે વિદિશાઓમાં [ખૂણાઓમાં] 'असंखेज्जाइं' અસંખ્યાત 'जोयणाइं' યોજનો 'ओगाहित्ता' પાર કરવાથી 'एत्थण' એજ સ્થાન વિશેષમાં 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ

शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सोमा-णाम रायहाणी पण्णत्ता' सोमा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता। सा च 'एगं' 'जोयणसयसहस्सं' एक योजनशतसहस्रम् लक्षयोजनम् 'आयामविक्खमेण' आयाम विष्कम्भेण दैर्घ्यविस्तारेण 'जम्बूदीवप्पमाणा' जम्बूद्वीपप्रमाणा ज्ञातव्या, 'वेमाणियाण' वैमानिकानाम् सौधर्मकल्प-तत्रस्थप्रासाद-प्राकार-द्वारादीनाम् 'पमाणस्स' प्रमाणस्य 'अद्ध' अर्धम् दैर्घ्यविस्तारादिकम् अस्या नगर्याम् 'णेयव्वं' ज्ञातव्यम्, यावत्करणात् 'मध्ये एक प्रधानप्रासादो, वर्तते तस्य चतुर्दिक्षु चत्वार प्रासादा मूलप्रासादात् अर्धप्रमाणदीर्घविस्तृतोन्नता वर्तन्ते,

रण्णो' सोममहाराज नामक लोकपालकी 'सोमा णाम' सोमानामकी 'रायहाणी' राजधानी 'पण्णत्ता' है। यह राजधानी 'एग जोयणसय सहस्स' एकलाखयोजनप्रमाण 'आयामविक्खमेण' लंबाईचौडाईवाली है इसलिये यह 'जंबुदीवप्पमाणा' जंबूद्वीप प्रमाण जैसी है। क्योंकि जम्बूद्वीपका भी विस्तार एकलाख योजनका है। वेमाणियाण पमाणस्स अद्ध णेयव्व' वैमानिकोंके सौधर्मकल्पगत प्रासाद, प्राकार, द्वार आदिके प्रमाणकी अपेक्षा सोमलोकपालकी नगरीके प्रासाद प्राकार, द्वार आदिका प्रमाण-लंबाई चौडाई आदि-सब 'अद्ध' आधा 'णेयव्व' जानना चाहिये। 'जाव उवरियलेण' यावत् गृहके पीठबंधतक यह कथन जानना चाहिये-यहां यावत् शब्दसे यह समझाया गया है कि बीचमें एक प्रासाद है। इस प्रधान प्रासादकी चारों दिशाओंमें चारप्रासाद और हैं। इसकी लंबाई चौडाई और ऊँचाई ये सब मूलप्रासादसे आधी है

शक्रना 'सोमस्स महारण्णो' सोम महाराज नामना लोकपालना 'सोमा णाम रायहाणी पण्णत्ता' सोमा नामनी राजधानी आवेली छे ते राजधानी 'एगं जोयण-सयसहस्स' એક લાખ યોજન પ્રમાણ 'आयामविक्खमेण' લાંબી અને પહોળી છે તે કારણે 'जम्बूदीवप्पमाणा' તે જંબૂદ્વીપના જેવડી જ છે જંબૂદ્વીપનો વિસ્તાર એક લાખ યોજનનો હોવાથી આમ કહ્યું છે 'वेमाणियाण पमाणस्स अद्ध णेयव्व' વૈમાનિકોના સૌધર્મકલ્પના પ્રાસાદો, પ્રાકારો, દ્વાર આદિના પ્રમાણ કરતા સોમ લોકપાલની સોમા રાજધાનીના પ્રાસાદો, પ્રાકારે [કિલ્લાઓ] દ્વાર આદિનું પ્રમાણ [લંબાઈ પહોળાઈ આદિનું માપ] અર્ધુ સમજવું. 'जाव उवरियलेण' ગૃહના પીઠબંધ પર્યન્ત આ કથન ગ્રહણ કરવું અહીં યાવત્' પદથી એ સમજાવ્યું છે કે 'વચ્ચે એક મુખ્ય પ્રાસાદ છે તે મુખ્ય પ્રાસાદની ચારેદિશામાં બીજા ચાર પ્રાસાદ છે તેમની લંબાઈ,

चतुर्णामपि एषां लघुप्रासादानां चतुर्दिक्षु ततोऽर्धप्रमाणदीर्घविस्तृतोन्नता षोडश प्रासादा सन्ति, तेषामपि षोडशानां लघुतरप्रासादानां चतुर्दिक्षु ततोऽर्धप्रमाणदीर्घविस्तृतोन्नताश्चतुष्षष्टि प्रासादा विद्यन्ते, तेषामपि चतुष्षष्टिप्रासादानां चतुर्दिक्षु ततोऽर्धप्रमाणदीर्घविस्तृतोन्नता षट्पञ्चाशदधिकद्विशत प्रासादा सन्ति, तेषाञ्च लघुतमप्रासादानां पूर्वसर्वप्रासादैः सङ्कलनेन एकचत्वारिंशदधिकशतत्रयसङ्ख्यका प्रासादास्तत्र कर्णावतंसा(झूमका)कारेण भासन्ते। तदाह–'जाव–उवरियले ण' यावत्–उपरितले खलु राजधान्या गृहस्य पीठबन्धभाग, गृहस्य पीठबन्धस्यायामविष्कम्भात्मकदैर्घ्यविस्तारमाह–'सोलस' जोयणसहस्साइं" षोडशयोजनसहस्राणि 'आयामविक्खंभेण' आयामविष्कम्भेण दैर्घ्यविस्तारेण 'पण्णास जोयणसहस्साइं' पञ्चाशद् योजनसहस्राणि, 'पंचय' पञ्च च 'सत्ताणउए' सप्तनवति, 'जोयणसये' योजनशतानि सप्तनवत्यधिकपञ्चशतोत्तरपञ्चाशत्सहस्रयोजनानि इत्यर्थ, 'किंचिविसेसूणे' किञ्चिद्विशेषोनानि

इन चार लघुप्रासादोंकी चारों दिशाओंमें चार२ प्रासाद और हैं कि जिन की लंबाई चौडाई एव ऊँचाई इनकी लंबाई चौडाई और ऊँचाईकी अपेक्षा आधी है। इन लघु प्रासादोंकी भी चारों दिशाओंमें ६४ चोसठ और भी लघु प्रासाद हैं जिनकी लंबाई चौडाई और ऊंचाई इन प्रासादोंसे आधी है। इन ६४ चोसठ प्रासादोंकी चारों दिशाओंमें २५६ दोसोछप्पन औरभी लघुप्रासाद हैं जिनकी लंबाई चौडाई और ऊंचाई इनसे आधी है। इन सब प्रासादोंका जोड ३४१ तीनसो इकतालीस है। ये सब प्रासाद इस तरहकी बनावटसे बडा झूमका के आकार जैसे बडे सुन्दर लगते हैं 'सोलस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेण पण्णास जोयणसहस्साइं, पंच य सत्ताणउए जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेण पण्णत्ते' गृहके

પહોળાઇ આદિ મુખ્ય પ્રાસાદથી અર્ધી છે તે ચારે લઘુ પ્રાસાદોની ચારે દિશાએ બીજા ચાર ચાર પ્રાસાદો છે જેમની લંબાઈ પહોળાઇ આદિ તે ચારે પ્રાસાદોથી અધ પ્રમાણ છે વળી તે લઘુ પ્રાસાદોની ચારે દિશાએ બીજા ૬૪ ચોસઠ લઘુ પ્રાસાદો છે જેમની લંબાઈ, પહોળાઇ અને ઊંચાઇ એ પ્રાસાદોથી અર્ધી છે તે ૬૪ ચોસઠ પ્રાસાદોની ચારે દિશામા બીજા ૨૫૬ બસોછપ્પન પ્રાસાદો છે, જેમની લંબાઈ પહોળાઇ અને ઊંચાઇ તે ૬૪ ચોસઠ પ્રાસાદોથી અર્ધી છે એ બધાં પ્રાસાદોનો સરવાળો ૩૪૧ ત્રણસો એકતાલીસ થાય છે આ રીતે આવેલાં તે પ્રાસાદો એક ઝૂમખાના આકારના અને અત્યંત સુંદરલાગે છે

'सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेण पण्णासं जोयणसहस्साइं पंच य सत्ताणउए जोयणसए किंचि विसेसूणे परिक्खेवेण पण्णत्ते' ગૃહના

'परिक्खेवेण' परिक्षेपेण परिधिना 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम् 'पासायाण' प्रासादानाम् 'चत्तारि' चतस्र 'परिवाडीओ णेयव्वाओ' परिपाटय श्रेणय ज्ञातव्याः 'सेसा नत्थि' शेपा न सन्ति, सुधर्मादिका' सभा इह न सन्ति, उत्पत्तिस्थानेषु एव तासा सद्भावात् 'सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो' शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणा देवा 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठ ति' आज्ञो-पपात-वचन-निर्देशे तिष्ठन्ति, तत्र आज्ञा-'कर्तव्यमेवेदम्' इत्यादेशरूपा, सेवा-उपपात, अभियोगपूर्वक आदेशो वचनम्, प्रश्निते कार्ये नियतार्थमुत्तरम् निर्देश, एतेषा द्वद्व, तस्मिन्, आज्ञादिकारिणो देवानाह-'त जहा'-तद्यथा-'सोमकाइया इ वा' सोमकायिका

पीठयघका आयाम और विष्कभात्मक दीर्घता १६ सोलहजार योजनकी है। तथा परिधिका प्रमाण ५० पचासहजार पाचसो सत्तानवे योजनसे भी कुछ अधिक है। 'पासायाण' प्रासादोंकी 'चत्तारि' चार 'परिवाडीआ' परिपाटिया-श्रेणियाँ जानना चाहिये। 'सेसा नत्थि' बाकी यहा सुधर्मा आदि सभाएँ नहीं हैं। क्योंकि इनका सद्भाव उत्पत्ति स्थानोंमें है। 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'महारण्णो' महाराज 'सोमस्स सोमके 'इमे' ये वक्ष्यमाण 'देवा' देव 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठति' आज्ञा' उपपात, वचन एव निर्देशमें सदा तत्पर रहते हैं। 'यह करने योग्य ही है' ऐसे आदेशरूप वचनोंका नाम आज्ञा है। सेवा करनेका नाम उपपात है अभियोग पूर्वक आदेश देनेका नाम वचन है। पूछे गये काममें नियत

પીઠબધની લબાઈ અને પહોળાઈ સોળ હજાર યોજનપ્રમાણ છે, અને પરિધ પચાસ હજાર પાચસો સત્તાણુ [૫૦૫૯૭] યોજનથી સહેજ અધિક છે 'पासायाण' પ્રાસાદોની 'चत्तारि परिवाडीओ' ચાર પરિપાટિયો [હારો] સમજવી 'सेसा नत्थी' સુધર્મા સભા આદિ બીજુ કઈ પણ ત્યા નથી, કારણકે તેનો સદ્ભાવ ઉત્પત્તિ સ્થાનોમાં જ હોય છે

'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રનાં લોકપાલ 'महारण्णो सोमस्स' મહારાજ સોમના 'इमे देवा' નીચે પ્રમાણેના દેવો 'आणा-उववाय वयणणिद्देसे चिट्ठति' તેમની આજ્ઞા માને છે, સેવા કરે છે, તેમના કહ્યા પ્રમાણે તથા આદેશ પ્રમાણે ચાલે છે 'આ કરવા યોગ્ય જ છે, એવા આદેશરૂપ વચનને આજ્ઞા કહે છે ઉપપાત એટલે સેવા, અભિયોગપૂર્વકના આદેશને વચન કહે છે પૂછેલા

इति वा सोमस्य कायो निकायो येषामस्ति ते सोमकायिकाः सोमपरिवारभूताः 'सोमदेवयकाइया इ वा' सोमदेवतकायिका इति वा, सोमदेवता तत्सामानिकादयः तेषा कायो येषामस्ति ते सोमदेवतकायिका सोमसामानिकादिदेवपरिवारभूताः 'विज्जुकुमारा' विद्युत्कुमाराः 'विज्जुकुमारीओ' विद्युत्कुमार्यः, 'अग्गिकुमारा' अग्निकुमारा 'अग्गिकुमारीओ' अग्निकुमार्य 'वायुकुमारा' वायुकुमारा 'वायुकुमारीओ' वायुकुमार्य 'चंदा' चन्द्राः 'सूरा' सूर्या 'गहा' ग्रहा शनिश्चरादय, 'णक्खत्ता' नक्षत्राणि अश्विन्यादय, 'तारारूवा' तारारूपा 'जे यावण्णे' ये चाप्यन्ये 'तहप्पगारा' तथाप्रकारा तत्सदृशा 'सव्वे ते' सर्वे ते 'तब्भत्तिआ' तद्भक्तिका तत्र सोमे भक्ति सेवा आदरो बहुमान वा येषां

अथवा उत्तर देना इसका नाम निर्देश है। 'तजहा' आज्ञाआदिका संपादन करनेवाले देवोंके नाम इस प्रकारसे हैं सोमकाइयाइ वा' सोमका निकाय जिनका है वे सोमलोकपाल के परिवाररूप होते हैं। 'सोमदेवकाइयाइ वा' सोम महाराजके जो सामानिक आदि देव हैं वे सोम देवता हैं। इन सोमदेवताओंके जो परिवार रूप देव हैं वे सोमदेवताकायिक देव हैं। 'विज्जुकुमारा' विद्युत्कुमार, 'विज्जुकुमारीओ' विद्युत्कुमारिकाएँ 'अग्गिकुमारा' अग्निकुमार, 'अग्गिकुमारीओ' अग्निकुमारिकाएँ 'वायुकुमारा' वायुकुमार, 'वायुकुमारिओ' वायुकुमारीकाएँ 'चंदा' चन्द्र, 'सूरा' सूर्य 'गहा' शनिश्चर आदिग्रह, णक्खत्ता' अश्विनी आदि नक्षत्र, 'तारारूवा' और तारारूप तथा 'जे यावण्णे' और भी जो 'तहप्पगारा' इनके जैसे 'तब्भत्तिया' सोमकी भक्तिकरनेवाले देव है–सोमका

કાય માં નિયત અર્થનો ઉત્તર દેવો એનુ નામ નિર્દેશ છે 'त जहा' સોમની આજ્ઞામા રહેનારા દેવો નીચે પ્રમાણે છે—'सोमकाइयाइ वा' સોમની નિકાય જેમને હોય છે, એવા દેવોને સોમકાયિક કહે છે—તેઓ લોકપાલ સોમના પરિવારરૂપ હોય છે 'सोमदेवकाइया वा' સોમ લોકપાલના જે સામાનિક આદિ દેવતાઓ છે તેમને સોમ દેવ કહે છે તે સોમદેવતાઓના પરિવારરૂપ જે દેવો છે તેમને સોમદેવતા કાયિક દેવો કહે છે 'विज्जुकुमारा' વિદ્યુત્કુમાર, 'विज्जुकुमारीओ' વિદ્યુત્કુમારીકાઓ, 'अग्गिकुमारा' અગ્નિકુમાર, 'अग्गिकुमारीओ' અગ્નિકુમારીકાઓ, 'वायुकुमारा' વાયુકુમાર 'वायुकुमारीओ' વાયુકુમારીઓ, 'चंदा, सूरा' ચન્દ્ર, સૂર્ય 'गहा, णक्खत्ता' શનિ આદિ ગ્રહો અશ્વિની આદિ નક્ષત્રો 'तारारूवा' તારાઓ, તથા 'जे यावण्णे' બીજા પણ જે 'तहप्पगारा' તેમના જેવા 'तब्भत्तिया' સોમની ભક્તિ કરનારા દેવો

ते तद्भक्तिकाः सोमदेवभक्तिपरायणा इत्यर्थः 'तप्पक्खिया' तत्पाक्षिकाः सोमपाक्षिकाः सोमस्य प्रयोजनेषु सहायभूताः 'तब्भारिया' तद्भार्याः तेन भर्तुं योग्या' तस्य भार्याइव भार्या अत्यन्तवश्यत्वात् तद्भार्याः सोमलोकपाल पोषणीया इत्यर्थ 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे आज्ञा-उपपात वचन-निर्देशे 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति ॥ सू० १ ॥

मूलम्-'जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण जाइ इमाइ समुप्पज्जति, त जहा-गहदंडा इ वा, गहमुसला इ वा, गहगज्जिआ इ वा, गहजुद्धा इ वा, गहसिंघाडगा इ वा, गहावसव्वा इ वा, अब्भा इ वा, अब्भरुक्खा इ वा, संझाइ वा, गंधव्वनगरा इ वा, उक्कापाया इ वा, दिसिदाहा इ वा, गज्जिआ इ वा, विज्जुया इ वा, पंसुवुट्ठी इ वा, जूवे इ वा, जक्खालित्तए इ वा, धूमिया इ वा, महिया इ वा, रयुग्घाएत्ति वा, चंदोवरागा इ वा, सूरोवरागा इ वा, चंद-परिवेसा इ वा, सूरपरिवेसा इ वा, पडिचंदा इ वा, पडिसूरा इ वा,

---

बहुमान करनेवाले देव हैं-'तप्पक्खिया' सोमके पक्षवाले-सोमके कार्य में सहायभूत देव हैं, 'तब्भारिया' तथा सोमकी भार्या जैसे जो देव हैं अर्थात् सोमकी रानीकी तरह सर्वप्रकार से सोमके ही आधीन रहने-वाले जो देव हैं 'ते सव्वे' ये सब 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सोमस्समहारण्णो आणा उववायवयणनिद्देसे चिट्ठंति सोममहाराजकी आज्ञा उपपात, वचन एव निर्देशमें रहते है ॥ सू० १॥

જે સોમને બહુ માન આપનારા દેવો છે 'तप्पक्खिया' સોમનો પક્ષ લેનારા-સોમના કાર્યમાં સહાયરૂપ થનારા જે દેવો છે, 'तब्भारिया' તથા સોમની ભાર્યા સમાન જે દેવો છે એટલે કે રાણીની જેમ સદા તેને અધીન રહેનારા જે દેવો છે 'ते सव्वे' તે સૌ 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની 'आणा उववाय, वयण निद्देसे चिट्ठ ति' આજ્ઞા સેવા, વચન અને નિર્દેશમાં રહે છે ॥ સૂ. ૧ ॥

इदधणू इ वा, उदगमच्छ–कविहसिय–अमोहपाईणवाया इ वा, पईणवाया इ वा, जाव–सवट्टयवाया इ वा, गामदाहा इ वा, जाव-सनिवेसदाहा इ वा, पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुल क्खया, वसणब्भूआ, अणारिया जे यावण्णे तहप्पगारा एते सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो, सोमस्स महारण्णो अन्नया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया, तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो, सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था, त जहा–इगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिच्चरे, चंदे, सूरे, सुक्के, बुहे, वहस्सई, राहू, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सतिभाग, पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एव महिड्ढिए, जाव – महाणुभागे सोमे महाराया२ ॥ सू० २ ॥

छाया–जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे यानि इमानि समुत्प द्यन्ते, तद्यथा–ग्रहदण्डा इति वा, ग्रहमुसलानि इति वा, ग्रहगर्जितानि इति वा,

---

'जबूदीवे दीवे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जंबूदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मदर(मेरु)पर्वतकी (दाहिणेण) दक्षिण दिशा तरफ (जाइ इमाइ) जो ये (समुप्पज्जति) उत्पन्न होते हैं (तजहा) जैसे (गहदडाइ वा, गहमुसलाइ वा, गहगज्जियाइ वा, गहजुद्धाइ वा) ग्रहदण्ड, ग्रहमुसल, ग्रह-

---

'जबूदीवे दीवे' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ —(जंबूदीवे दीवे मदरस्स पव्वस्स) જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની (दाहिणेण) દક્ષિણ દિશા તરફ (जाइ इमाइ समुप्पज्जति) જેની ઉત્પત્તિ થાય છે, (त जहा) એવાં નીચે પ્રમાણેના કાર્યો છે–(गहदंडाइ वा, गहमुसलाइ वा, गहगज्जियाइ वा, गहजुद्धाइ वा) ગ્રહદંડ, ગ્રહમુસલ ગ્રહગર્જિત,

ग्रहयुद्धानि इति वा; ग्रहशृङ्गाटकानि इति वा, ग्रहापसव्यानि इति वा, अभ्राणि इति वा, अभ्रवृक्षा इति वा, सन्ध्या इति वा, गन्धर्वनगराणि इति वा, उल्कापाता इति वा, दिग्दाहा इति वा, गर्जितानि इति वा, विद्युद् इति वा, पांशुवृष्टि॰ इति वा यूपा इति वा; यक्षोद्दीप्तानि इति वा, धूमिका इति वा, महिका इति वा, रजउद्घात इति वा, चन्द्रोपरागा इति वा, सूर्योपरागा इति वा, चन्द्र परिवेषा इति वा, सूर्यपरिवेषा इति वा, प्रतिचन्द्रा इति वा, प्रतिसूर्या इति वा, इन्द्रधनु इति वा, उदकमत्स्य–कपिहसिताऽमोघप्राचीनवाता इति वा; प्रतीचीनवाता इति वा । यावत्–संवर्तकवाता इति वा, ग्रामदाहा इति वा, यावत्–सन्निवेशदाहा इति वा, प्राणक्षया, जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया; व्यसन

गर्जित, ग्रहयुद्ध (गहसिंघाडगाइ वा, गहावसव्वाइ वा, अब्भाइ वा, अब्भरुक्खाइ वा, सञ्झाइ वा, गंधव्वनगराइ वा) ग्रहशृङ्गाटक, ग्रहापसव्य, अभ्र, अभ्रवृक्ष, सन्ध्या, गन्धर्वनगर, (उक्कापायाइ वा, दिसिदाहाइ वा, गज्जियाइ वा, विज्जुयाइ वा) उल्कापात, दिग्दाह, गर्जारव, विद्युत् (पंसुवुट्ठीइ वा) धूलिवृष्टि (जूवेइ वा, यूप (जक्खालित्तए वा) यक्षोद्दीप्त, (धूमियाइ वा महियाइ वा, रयुग्घाएत्ति वा, चंदोवरागाइ वा, सूरोवरागाइ वा, चंदपरिवेसाइ वा) धूमिका, महिका, रज उद्घात, चन्द्रोपराग, सूर्योपराग, चन्द्रपरिवेष, (सूरपरिवेसाइ वा) सूर्य परिवेष (पडिचंदाइ वा, पडिसूराइ वा, इंदधणूइ वा, उदगमच्छ-कपिहसिय, अमोहपाईणवायाइ वा,) प्रतिचन्द्र, प्रतिसूर्य, इन्द्रधनुष, उदकमत्स्य, कपिहसित, अमोघ, पूर्वदिशाके पवन, (पईणवायाइ वा,) पश्चिमदिशाके पवन (संवट्टयवायाइ वा, गामदाहाइ वा, जाव सन्नि-

---

ગ્રહયુદ્ધ, (गहसिंघाडगाइ वा, गहावसव्वाइ वा, अब्भाइ वा, अब्भरुक्खाइ वा, संझाइ वा, गंधव्वनगराइ वा) ગ્રહશૃંગાટક, ગ્રહાપસવ્ય અભ્ર, અભ્રવૃક્ષ, સંધ્યા, ગંધર્વનગર, (उक्कापायाइ वा, दिसिदाहाइ वा, गज्जियाइ वा, विज्जुयाइ वा) ઉલ્કાપાત, દિગ્દાહ, ગર્જારવ, વિદ્યુત (पंसुवुट्ठीइ वा) ધૂળની વૃષ્ટિ, (जूवेइ वा) યૂપ, (जक्खालित्तए वा) યક્ષોદ્દીપ્ત, (धूमियाइ वा, महियाइ वा, रयुग्घाएत्ति वा, चंदोवरागाइ वा, सूरोवरागाइ वा, चंदपरिवेसाइ वा) ધૂમિકા, મહિકા રજઉદ્ઘાત, ચન્દ્રોપરાગ, સૂર્યોપરાગ, ચન્દ્ર પરિવેષ (सूर्यपरिवेसाइ वा) સૂર્યપરિવેષ (पडिचंदाइ वा, पडिसूराइ वा, इंदधणूइ वा, उदगमच्छ, कपिहसिय, अमोहपाईणवायाइ वा) પ્રતિચન્દ્ર, પ્રતિસૂર્ય, ઇન્દ્ર ધનુષ, ઉદકમત્સ્ય, કપિહસિત, અમોઘ પૂર્વ દિશાના પવન, (पईणवायाइ वा) પશ્ચિમ દિશાના પવન (संवट्टयवायाइ वा, गाम-

इदधणू इ वा, उदगमच्छ–कविहसिय–अमोहपाईणवाया इ वा, पईणवाया इ वा, जाव–संवट्टयवाया इ वा, गामदाहा इ वा, जाव-सन्निवेसदाहा इ वा, पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूआ, अणारिया जे यावण्णे तहप्पगारा एते सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो, सोमस्स महारण्णो अन्नाया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया, तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो, सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था, त जहा–इगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिच्चरे, चदे, सूरे, सुक्के, बुहे, वहस्सई, राहू, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिभाग, पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एव महिड्ढिए, जाव – महाणुभागे सोमे महाराया२ ॥ सू० २ ॥

छाया–जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा–ग्रहदण्डा इति वा, ग्रहमुसलानि इति वा, ग्रहगर्जितानि इति वा,

'जबूदीवे दीवे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जबूदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स) जम्बूद्वीप नामके द्वीप में मदर(मेरु)पर्वतकी (दाहिणेण) दक्षिण दिशा तरफ (जाइ इमाइ) जो ये (समुप्पज्जति) उत्पन्न होते हैं (तजहा) जैसे (गहदंडाइ वा, गहमुसलाइ वा, गहगज्जियाइ वा, गहजुद्धाइ वा) ग्रहदण्ड, ग्रहमुसल, ग्रह-

'जबूदीवे दीवे' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ—(જબૂદીવે દીવે મદરસ્સ પવ્વયસ્સ) જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની (દાહિણેણં) દક્ષિણ દિશા તરફ (જાઇ ઇમાઇ સમુપ્પજ્જતિ) જેની ઉત્પત્તિ થાય છે, (તં જહા) એવાં નીચે પ્રમાણેના કાર્યો છે–(ગહદડાઇ વા, ગહમુસલાઇ વા, ગહગજ્જિયાઇ વા, ગહજુદ્ધાઇ વા) ગ્રહદંડ, ગ્રહમુસલ ગ્રહગર્જિત,

देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सत्रिभागं पल्योपम स्थिति प्रज्ञप्ता, एव महर्द्धिक, यावत्-महानुभाग. सोमो महाराज २ ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ मेरुपर्वतस्य दक्षिणस्या दिशि सर्वाण्यपि उत्पातादिकार्याणि सोमादिलोकपालानामध्यक्षे एव भवन्तीत्याह-'जवूदीवे दीवे' इत्यादि । जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य मेरुगिरे 'दाहिणेण' दक्षिणे दक्षिणस्यां दिशि 'जाइ इमाइ' यानि इमानि वक्ष्यमाणानि 'समुप्पज्जति'

लोहिताक्ष, शनैश्वर, चद्र, सूर्य, शुक्र, बुध, बृहस्पति एव राहु (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोममहाराजकी स्थिति तीन भागसहित एक पल्योपमकी है। (अहावच्चा अभिण्णाया ण देवाणं एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) तथा सोमहारा अपत्यरूपसे अभिमत देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी है । (एव महिड्ढीए जाव महानु भागे सोमे महाराया) इस तरह महाऋद्धिवाले यावत महाप्रभाववाले ये सोम नामके लोकपाल है ।

टीकार्थ-मेरुपर्वतकी दक्षिणदिशामें समस्त उत्पात आदि कार्यसोम आदि लोकपालोंकी अध्यक्षता में ही होते है-यही बात प्रकटकी जा रही है-'जवूदीवे' जंबूद्वीप नामके इस मध्य जम्बूद्वीपमें 'मदरस्स पव्व यस्स' सुमेरु पर्वतकी 'दाहिणेण' दक्षिण दिशामें 'जाइ इमाइ' जो ये

શનૈશ્ચર, ચન્દ્ર, સૂર્ય, શુક્ર, બુધ, બૃહસ્પતિ અને રાહુ. (सक्कस्स ण देविंदस्स देव रण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની સ્થિતિ [આયુકાળ] ત્રણ ભાગ સહિત એક પલ્યો પમની છે (अहावच्चा अभिण्णा ण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता) તથા સોમના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે (एव महिड्ढीए जाव महाणुभागे सोमे महाराया) સોમ નામના તે લોકપાલ આ પ્રકારની મહા સમૃદ્ધિ, મહાપ્રભાવ આદિથી યુક્ત છે

ટીકાર્થ—મેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ઉત્પાત આદિ જે કાર્યો થાય છે તે સોમાદિ લોકપાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી—તેમની અધ્યક્ષતામા જ તે કાર્યો થાય છે, એ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે—'जंबूदीवे दीवे' જબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમા (मदरस्स पव्वयस्स) સુમેરુ પર્વતની (दाहिणेण) દક્ષિણ દિશામા

भूताः, अनार्याः, ये चाप्यन्ये तथाप्रकारा न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य अज्ञाताः, अदृष्टाः, अश्रुताः, अस्मृताः, अविज्ञाताः, तेषां वा सोमकायिकानां देवानां, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य, सोमस्य महाराजस्य इमे यथाऽपत्याः, अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा अङ्गारकः, विकालकः, लोहिताक्षः, शनैश्चरः, चन्द्रः, सूर्यः, शुक्रः, बुधः, बृहस्पतिः, राहुः, शक्रस्य

वेसदाहाइ वा, पाणक्खया, जणक्खया धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) संवर्तकपवन ग्रामदाहयावत् सन्निवेशदाह, प्राणक्षय, जनक्षय, धनक्षय, कुलक्षय, व्यसनभूत, अनार्य-पापभूत, तथा (जे यावण्णे तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो अन्नाया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया) इसी प्रकारके और भी सब जो उपद्रव हैं वे देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोमसे अज्ञात नहीं है, अदृष्ट नहीं है, अश्रुत नहीं है, अस्मृत नहीं है, तथा अविज्ञात नहीं है। (तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था) अथवा उन सोमकायिक देवोंसे ये सब बातें अदृष्ट नहीं है, अश्रुत नहीं है, अस्मृत नहीं है, अविज्ञात नहीं है। देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोममहाराजको ये देव अपत्यरूपसे अर्थात् पुत्रस्थानीय है अभिमत है। (तजहा) वे देव ये हैं (इंगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिचरे, चंदे, सूरे, सुक्के, बुहे, बहस्सई, राहू) अंगारक-मंगल, विकोलिक,

दाहाइ वा, जाव सनिवेसदाहाइ वा, पाणक्खया, जणक्खया धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) સંવર્તક પવન, ગ્રામદાહથી માંડીને સંનિવેશદાહ પ્રાણક્ષય, જનક્ષય ધનક્ષય, કુળક્ષય, વ્યસનભૂત, અનાર્ય-પાપભૂત તથા (जे यावण्णे तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो अन्नया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया) આ પ્રકારના બીજા પણ જે ઉપદ્રવો થાય છે, તે દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજથી અજ્ઞાત. અદૃષ્ટ, અશ્રુત, અસ્મૃત અને અવિજ્ઞાત હોતા નથી (तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था) તથા દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજના પરિવાર રૂપ (સંતાનરૂપ) સોમકાયિક દેવોથી પણ એ વાત અજ્ઞાત, અદૃષ્ટ અશ્રુત અસ્મૃત અને અવિજ્ઞાત હોતી નથી (त जहा) તે સોમકાયિક દેવો નીચે પ્રમાણે છે—(इंगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिचरे, चंदे, सूरे, सुक्के, बुहे, बहस्सई, राहू) અંગારક [મંગળ], વિકાલિક લોહિતાક્ષ,

देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सत्रिभागं पल्योपम स्थिति प्रज्ञप्ता, एव महर्द्धिक, यावत्-महानुभाग. सोमो महाराज २ ॥ सू० २ ॥

टीका-अथ मेरुपर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि सर्वाण्यपि उत्पातादिकार्याणि सोमादिलोकपालानामध्यक्षे एव भवन्तीत्याह-'जंबूदीवे दीवे' इत्यादि। जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य मेरुगिरे 'दाहिणेण' दक्षिणे दक्षिणस्या दिशि 'जाइ इमाइ' यानि इमानि वक्ष्यमाणानि 'समुप्पज्जंति'

लोहिताक्ष, शनैश्चर, चन्द्र, सूर्य, शुक्र, बुध, बृहस्पति एव राहु (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोममहाराजकी स्थिति तीन भागसहित एक पल्योपमकी है। (अहावच्चा अभिण्णाया ण देवाणं एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता) तथा सोमद्वारा अपत्यरूपसे अभिमत देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी है। (एव महिड्ढीए जाव महानुभागे सोमे महाराया) इस तरह महाऋद्धिवाले यावत महाप्रभाव-वाले ये सोम नामके लोकपाल है।

टीकार्थ-मेरुपर्वतकी दक्षिणदिशामें समस्त उत्पात आदि कार्यसोम आदि लोकपालोंकी अध्यक्षता में ही होते है-यही बात प्रकटकी जा रही है-'जंबूदीवे' जंबूद्वीप नामके इस मध्य जम्बूद्वीपमें 'मंदरस्स पव्वयस्स' सुमेरु पर्वतकी 'दाहिणेणं' दक्षिण दिशामें 'जाइं इमाइं' जो ये

શનૈશ્ચર, ચન્દ્ર સૂર્ય, શુક્ર, બુધ, બૃહસ્પતિ અને રાહુ. (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ, શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની સ્થિતિ [આયુકાળ] ત્રણ ભાગ સહિત એક પલ્યોપમની છે (अहावच्चा अभिण्णा ण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता) તથા સોમના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે (एव महिड्ढीए जाव महानुभागे सोमे महाराया) સોમ નામના તે લોકપાલ આ પ્રકારની મહા સમૃદ્ધિ, મહાપ્રભાવ આદિથી યુક્ત છે

ટીકાર્થ—મેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં ઉત્પાત આદિ જે કાર્યો થાય છે તે સોમાદિ લોકપાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી—તેમની અધ્યક્ષતામા જ તે કાર્યો થાય છે, એ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રમા પ્રકટ કરી છે—'जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમા (मंदरस्स पव्वयस्स) સુમેરુ પર્વતની (दाहिणेण) દક્ષિણ દિશામા

भूताः, अनार्याः, ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य अज्ञाताः, अदृष्टाः, अश्रुताः, अस्मृताः, अविज्ञाताः, तेषां वा सोमकायिकानां देवानां, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य, सोमस्य महाराजस्य इमे यथाऽपत्याः, अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा अङ्गारकः, विकालकः, लोहिताक्षः, शनैश्चरः, चन्द्रः, सूर्यः, शुक्रः, बुधः, बृहस्पतिः, राहुः, शक्रस्य

वेसदाहाइ वा, पाणक्खया, जणक्खया धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) संवर्तकपवन ग्रामदाहयावत् सन्निवेशदाह, प्राणक्षय, जनक्षय, धनक्षय, कुलक्षय, व्यसनभूत, अनार्य-पापभूत, तथा (जे यावण्णे तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो अन्नया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया) इसी प्रकारके और भी सब जो उपद्रव हैं वे देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोमसे अज्ञात नहीं है, अदृष्ट नहीं है, अश्रुत नहीं है, अस्मृत नहीं है, तथा अविज्ञात नहीं है। (तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था) अथवा उन सोमकायिक देवोंसे ये सब बातें अदृष्ट नहीं है, अश्रुत नहीं है, अस्मृत नहीं है, अविज्ञात नहीं है। देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल सोममहाराजको ये देव अपत्यरूपसे अर्थात् पुत्रस्थानीय है अभिमत है। (तंजहा) वे देव ये हैं (इंगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिचरे, चंदे, सूरे, सुक्के, बुहे, बहस्सई, राहू) अंगारक-मंगल, विकोलिक,

दाहाइ वा, जाव सनिवेसदाहाइ वा, पाणक्खया, जणक्खया धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) સંવર્તક પવન, ગ્રામદાહથી માંડીને સંનિવેશદાહ પ્રાણક્ષય જનક્ષય ધનક્ષય કુળક્ષય, વ્યસનભૂત અનાર્ય-પાપભૂત તથા (जे यावण्णे तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो अन्नया, अदिट्ठा, असुया, अस्सुया, अविण्णाया) આ પ્રકારના બીજા પણ જે ઉપદ્રવો થાય છે, તે દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજાથી અજ્ઞાત. અદૃષ્ટ, અશ્રુત, અસ્મૃત અને અવિજ્ઞાત હોતા નથી (तेसिं वा सोमकाइयाण देवाण सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो इमे अहावच्चा अभिण्णाया होत्था) તથા દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજના પરિવાર રૂપ (સંતાનરૂપ) સોમકાયિક દેવોથી પણ એ વાત અજ્ઞાત અદૃષ્ટ અશ્રુત અસ્મૃત અને અવિજ્ઞાત હોતી નથી (तं जहा) તે સોમકાયિક દેવો નીચે પ્રમાણે છે—(इंगालए, वियालए, लोहियक्खे, सणिचरे, चंदे, सूरे, सुक्के, बुहे, बहस्सई, राहू) અંગારક [મંગળ], વિકાલિક લોહિતાક્ષ,

भेदयुद्धम् १, उल्लेखयुद्धम् २, अंशुमर्दनयुद्धम् ३, अपसव्ययुद्धश्च ४ । अस्य विशेषज्ञानार्थं बृहत्संहिताया ग्रहयुद्धाध्यायोऽवलोकनीयः ।

तत्र ग्रहशृङ्गाटक-ग्रहदण्ड-ग्रहमुशल विषयेऽप्युक्तम्-

'चक्र धनु -शृङ्गाटक-दण्ड-पुर-प्रास-वज्रसंस्थाना ,

क्षुद्रा वृष्टिर्लोके समराय च मानवेन्द्राणाम् ॥१॥ इति

चक्राकार-धनुराकार-शृङ्गाटकनामफलविशेषाकार - दण्डाकार-नगराकार-प्रासनामकास्त्रविशेषाकार-वज्राकारा मेघा अत्यन्ताल्पवर्षाकारका भवन्तीति; अथ च मनुजेन्द्राणाम् युद्धोत्पादका भवन्ति। इति श्लोकाशय । 'गहावसव्वा' इ वा' ग्रहापसव्यानि उक्तग्रहाणा प्रतिकूलगमनानि इति वा; कचित्तु-'दक्षिणे नापसव्य स्यात्, उत्तरेण प्रदक्षिणम् । ग्रहाणा चन्द्रमा ज्ञेयो नक्षत्राणा तथैव च॥१॥"

होनेवाले ऐसे ग्रहोंका युद्ध पासपासरूपसे और अनुक्रमसे चार प्रकारका पराशरादि मुनियोंने कहा है ॥३॥

चार प्रकारके युद्ध ये हैं-भेदयुद्ध १, उल्लेखयुद्ध २, अंशुमर्दनयुद्ध ३, और अपसव्ययुद्ध ४ । इसकी विशेष जानकारीके लिये बृहत्स हिता का ग्रहाध्याय देखना चाहिये ।

फिर ग्रहशृङ्गाटक, ग्रहदण्ड, ग्रहमुशल, के विषयमें भी कहा है- चक्रके आकारवाले धनुषके आकारवाले, सिंघाडेके आकारवाले, दण्डके आकारवाले, नगरके आकारवाले, प्रासनामके अस्त्रविशेषके आकार वाले और वज्रके आकारवाले मेघ-बादल-अत्यन्त थोडी वृष्टिकरनेवाले तथा राजाओंका युद्धकरानेवाले होते हैं॥१॥ 'गहावसव्वाइ वा' ग्रहोंकी प्रतिकूल चाल होना, अथवा- दक्षिणेनापसव्य स्यात् उत्तरेण प्रदक्षिणम्।

હોવાને લીધે અન્યોન્ય અત્યન્ત નજદીક દૃષ્ટીગોચર થવાવાળા એવા ગ્રહોનું યુદ્ધ નજીક નજીકમા અનુક્રમે ચાર પ્રકારનું પરાશરાદિ મુનિઓએ કહ્યુ છે ॥૩॥

ચાર પ્રકારનુ યુદ્ધ આ પ્રમાણે છે—[૧] ભેદ યુદ્ધ [૨] ઉલ્લેખ યુદ્ધ [૩] અંશુ મર્દન યુદ્ધ [૪] અને અપસવ્ય યુદ્ધ તેને વિશેષ રૂપથી સ્પષ્ટ રીતે જાણવા માટે બ્રહત્સંહિતાનો ગ્રહાધ્યાય જોઇ લેવે.

વળી ગ્રહશૃ ગાટક, ગ્રહદંડ, ગ્રહમુશલના વિષયમા પણ કહ્યુ છે—ચક્રના આકાર વાળા, ધનુષના આકારવાળા શીંધાડાના આકારવાળા દંડના આકારવાળા નગરના આકાર વાળા, પ્રાસ નામના અસ્ત્ર વિશેષના આકારવાળા અને વજ્રના આકારવાળાં મેઘો-વાદળ અત્યંત થોડો વર્ષા કરવાવાળા તથા રાજાઓને યુદ્ધ કરાવનારા થાય છે ॥૧॥

'ગહાવસવ્વાઇ વા' ગ્રહોની પ્રતિકૂળ ચાલ થવી 'અબ્માઇ વા' મેઘોનો આડબર થવો-

समुत्पद्यन्ते समुद्भवन्ति 'त जहा' तद्यथा-'गहदंडाइ वा' ग्रहदण्डा इति वा ग्रहाणां मङ्गलादीनां दण्डाकारतिर्यगायतश्रेणयः 'गहमुसला इ वा' ग्रहमुसलानि इति वा उक्तग्रहाणामूर्ध्वायतश्रेणयः 'गहगज्जिया इ वा' ग्रहगर्जितानि-ग्रहसंचारादौ स्तनितानि इति वा, 'गहजुद्धाइ वा' ग्रहयुद्धानि इति वा एकनक्षत्रे उभयोः ग्रहयो दक्षिणोत्तररूपेण समपङ्क्तितया अवस्थानानि 'गहसिंघाडगा इ वा' ग्रहशृङ्गाटकानि इति वा ग्रहाणा शृङ्गाटकनामकफलाकारेणावस्थानानि ।

उक्तञ्च—वियति चरतां ग्रहाणाम्-उपर्युपरि आत्ममार्गसंस्थानाम्,
अतिदूराद् दृग्विषये समतामिव समुपातानाम् ॥१॥
आसन्न-क्रमयोगाद्-भेदो-ल्लेखा-शुमर्दना ऽपसव्यैः ।
युद्धं चतुष्प्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिरुक्तम् ॥२॥इति,

आकाशे गतिं कुर्वतां स्वस्व मार्गे उपर्युपरि स्थितानाम्; अत्यन्तदूरत्वात् परस्परमत्यासन्नतया दृष्टिगोचराणाम् ग्रहाणाम् आसन्नतया क्रमतया च चतुष्प्रकारक युद्ध पराशराद्यै मुनिभि कथितम् तथाहि—

वक्ष्यमाण कार्य 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते है 'तजहा' जैसे 'गहदंडाइ व' मङ्गल आदि ग्रहोंकी तिरछी दण्डाकार रूपी श्रेणियों का होना 'गहमुसलाइ वा' इन मंगल आदिग्रहोंकी ऊपर की ओर विस्तृत लम्बी श्रेणियोंका होना, गहगज्जियाइ वा' ग्रहोंके संचार आदिके समयमें गर्जनाए होना, 'गहजुद्धाइ वा' एक नक्षत्रमें दो ग्रहोंका दक्षिणोत्तररूपसे समपङ्क्तिके रूपमें अवस्थान होना, 'गहसिंघाडगाइ वा' ग्रहोंका सिंघाडेके आकारमें अवस्थान होना, कहा भी है-" आकाशमें गति करते हुए, तथा अपने अपने मार्ग पर उपर उपर रहे हुए, तथा अत्यन्त दूर होनेके कारण परस्पर अत्यन्त नजदीक दृष्टिगोचर

'जाइ इमाइ' नीचे प्रमाणेना जे कार्यो 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न थाय छे ते लोकपाल सोमथी अज्ञात आदि होता नथी-(त जहा) ते कार्यो [उत्पातो] नीचे प्रमाणे छे-(गहदंडाइ वा' मंगळ आदि ग्रहोनी तिरछी दंडाकार लांबी श्रेणियो थवी, 'गहमुसलाइ वा' ए मंगळ आदि ग्रहोनी उपरनी बाजूए विस्तृत लांबी श्रेणियो थवी, 'गहगज्जियाइ वा' ग्रहोना संचार आदि समये गर्जनाओ थवी, 'गहजुद्धाइ वा' एक नक्षत्रमां बे ग्रहोनुं दक्षिणोत्तररूपे समपंक्तिरूपे आवी जवुं 'गहसिंघाडगाइ वा' ग्रहोनुं सिंघाडाने आकारे अवस्थान थवुं, कह्युं पण छे- आकाशमां गति करता तथा पोतपोताना मार्ग पर उपरे उपर रहेला अने अत्यन्त

भेदयुद्धम् १, उल्लेखयुद्धम् २, अंशुमर्दनयुद्धम् ३, अपसव्ययुद्धञ्च ४ । अस्य विशेषज्ञानार्थं बृहत्संहिताया ग्रहयुद्धाध्यायोऽवलोकनीय ।

तत ग्रहशृङ्गाटक–ग्रहदण्ड–ग्रहमुशल विषयेऽप्युक्तम्–

'चक्र धनु –शृङ्गाटक–दण्ड–पुर–प्रास–वज्रसंस्थाना',

क्षुद्रा वृष्टिर्लोके समराय च मानवेन्द्राणाम् ॥१॥ इति

चक्राकार–धनुराकार–शृङ्गाटकनामफलविशेषाकार – दण्डाकार-नगराकार-प्रासनामकास्त्रविशेषाकार–वज्राकारा मेघा अत्यन्ताल्पवर्षाकारका भवन्तीति; अथ च मनुजेन्द्राणाम् युद्धोत्पादका भवन्ति। इति श्लोकाशय । 'गहापसव्वा' इ वा' ग्रहापसव्यानि उक्तग्रहाणा प्रतिकूलगमनानि इति वा; कश्चित्तु–' दक्षिणेनापसव्य स्यात्, उत्तरेण प्रदक्षिणम् । ग्रहाणा चन्द्रमा ज्ञेयो नक्षत्राणा तथैव च॥१॥"

होनेवाले ऐसे ग्रहोंका युद्ध पासपासरूपसे और अनुक्रमसे चार प्रकारका पराशरादि मुनियोंने कहा है ॥३॥

चार प्रकारके युद्ध ये हैं-भेदयुद्ध १, उल्लेखयुद्ध २, अंशुमर्दनयुद्ध ३, और अपसव्ययुद्ध ४ । इनकी विशेष जानकारीके लिये बृहत्संहिता का ग्रहाध्याय देखना चाहिये ।

फिर ग्रहशृङ्गाटक, ग्रहदण्ड, ग्रहमुशल, के विषयमें भी कहा है–चक्रके आकारवाले धनुषके आकारवाले, सिंघाडेके आकारवाले, दण्डके आकारवाले, नगरके आकारवाले, प्रासनामके अस्त्रविशेषके आकारवाले और वज्रके आकारवाले मेघ–बादल–अत्यन्त थोडी वृष्टिकरनेवाले तथा राजाओंका युद्धकरानेवाले होते हैं॥१॥ 'गहापसव्वाइ वा' ग्रहोंकी प्रतिकूल चाल होना, अथवा– दक्षिणेनापसव्य स्यात् उत्तरेण प्रदक्षिणम्।

હોવાને લીધે અન્યોન્ય અત્યન્ત નજદીક દૃષ્ટીગોચર થવાવાળા એવા ગ્રહોનું યુદ્ધ નજીક નજીકમા અનુક્રમે ચાર પ્રકારનું પરાશરાદિ મુનિઓએ કહ્યુ છે ॥૩॥

ચાર પ્રકારનું યુદ્ધ આ પ્રમાણે છે—[૧] ભેદ યુદ્ધ [૨] ઉલ્લેખ યુદ્ધ [૩] અંશુમર્દન યુદ્ધ [૪] અને અપસવ્ય યુદ્ધ તેને વિશેષ રૂપથી સ્પષ્ટ રીતે જાણવા માટે બૃહત્સંહિતાનો ગ્રહાધ્યાય જોઇ લેવે.

વળી ગ્રહશૃંગાટક, ગ્રહદંડ, ગ્રહમુશલના વિષયમા પણ કહ્યુ છે—ચક્રના આકાર વાળા, ધનુષના આકારવાલા શીંઘાડાના આકારવાળા દંડના આકારવાળા નગરના આકાર વાળા, પ્રાસ નામના અસ્ત્ર વિશેષના આકારવાળા અને વજ્રના આકારવાળો મેઘો–વાદળ અત્યંત થોડો વર્ષાદ કરવાવાળા તથા રાજાઓને યુદ્ધ કરાવનારા થાય છે ॥૧॥

'ગહાવસવ્વાઇ વા' ગ્રહોની પ્રતિકૂળ ચાલ થવી 'અબ્ભાઇ વા' મેઘોનો આડંબર થવો–

समुत्पद्यन्ते समुद्भवन्ति 'त जहा' तद्यथा–'गहदंडाइ वा' ग्रहदण्डा इति वा ग्रहाणा मङ्गलादीनां दण्डाकारतिर्यगायतश्रेणयः 'गहमुसला इ वा' ग्रहमुसलानि इति वा उक्तग्रहाणामूर्ध्वायतश्रेणयः 'गहगज्जिया इ वा' ग्रहगर्जितानि-ग्रहसंचारादौ स्वनितानि इति वा, 'गहजुद्धाइ वा' ग्रहयुद्धानि इति वा एकनक्षत्रे उभयोः ग्रहयो दक्षिणोत्तररूपेण समपङ्क्तितया अवस्थानानि 'गहसिंघाडगा इ वा' ग्रहशृङ्गाटकानि इति वा ग्रहाणां शृङ्गाटकनामकफलाकारेणावस्थानानि ।

उक्तञ्च—वियति चरतां ग्रहाणाम्–उपर्युपरि आत्ममार्गसंस्थानाम्,
अतिदूराद् दृग्विषये समतामिव संप्रयातानाम्, ॥१॥
आसन्न–क्रमयोगात्–भेदो–ल्लेखां–शुमर्दना ऽपसव्यैः ।
युद्धं चतुष्प्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिरुक्तम् ॥२॥ इति,

आकाशे गतिं कुर्वतां स्वस्वमार्गे उपर्युपरि स्थितानाम्; अत्यन्तदूरत्वात् परस्परमत्यासन्नतया दृष्टिगोचराणाम् ग्रहाणाम् आसन्नतया क्रमतया च चतुष्प्रकारकं युद्धं पराशराद्यैः मुनिभिः कथितम् तथाहि—

वक्ष्यमाण कार्य 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते हैं 'तजहा' जैसे–'गहदंडाइ वा' मङ्गल आदि ग्रहोंकी तिरछी दण्डाकार लंबी श्रेणियों का होना 'गहमुसलाइ वा' इन मंगल आदिग्रहोंकी ऊपर की ओर विस्तृत लम्बी श्रेणियोंका होना, गहगज्जियाइ वा' ग्रहोंके संचार आदिके समयमें गर्जनाएं होना, 'गहजुद्धाइ वा' एक नक्षत्रमें दो ग्रहोंका दक्षिणोत्तररूपसे समपङ्क्तिके रूपमें अवस्थान होना, 'गहसिंघाडगाइ वा' ग्रहोंका सिंघाडेके आकारमें अवस्थान होना, कहा भी है–" आकाशमें गति करते हुए, तथा अपने अपने मार्ग पर उपर उपर रहे हुए, तथा अत्यन्त दूर होनेके कारण परस्पर अत्यन्त नजदीक दृष्टिगोचर

'जाइं इमाइं' नीचे प्रमाणेना जे कार्यो 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न थाय छे ते लोकपाल सोमथी अज्ञात आदि होता नथी–(तं जहा) ते कार्यो [उत्पातो] नीचे प्रमाणे छे–(गहदंडाइ वा' मंगळ आदि ग्रहोनी तिरछी दंडाकार लांबी श्रेणियो थवी, 'गहमुसलाइ वा' ए मंगळ आदि ग्रहोनी उपरनी बाजूए विस्तृत लांबी श्रेणिओ थवी, 'गहगज्जियाइ वा' ग्रहोना संचार आदि समये गर्जनाओ थवी, 'गहजुद्धाइ वा' एक नक्षत्रमां बे ग्रहोनुं दक्षिणोत्तररूपे समपंक्तिरूपे आवी जवुं 'गहसिंघाडगाइ वा' ग्रहोनुं सिंघोडाने आकारे अवस्थान थवुं, कह्युं पण छे– आकाशमां गति करता तथा पोतपोताना मार्ग पर उपर उपर रहेला अने अत्यन्त

भेदयुद्धम् १, उल्लेखयुद्धम् २, अंशुमर्दनयुद्धम् ३, अपसव्ययुद्धञ्च ४। अस्य विशेपज्ञानार्थं बृहत्संहिताया ग्रहयुद्धाध्यायोऽवलोकनीयः।

तत्र ग्रहशृङ्गाटक-ग्रहदण्ड-ग्रहमुशल विषयेऽप्युक्तम्-

'चक्र धनुः-शृङ्गाटक-दण्ड-पुर-प्रास-वज्रसंस्थाना,

क्षुद्रा वृष्टिर्लोके समरोय च मानवेन्द्राणाम् ॥१॥ इति

चक्राकार-धनुराकार-शृङ्गाटकनामफलविशेषाकार - दण्डाकार-नगराकार प्रासनामकास्त्रविशेषाकार-वज्राकारा मेघा अत्यन्ताल्पवर्षाकारका भवन्तीति; अयं च मनुजेन्द्राणाम् युद्धोत्पादका भवन्ति। इति श्लोकाशय। 'गहावसव्वाइ वा' ग्रहापसव्यानि उक्तग्रहाणा प्रतिकूलगमनानि इति वा; क्वचित्तु-'दक्षिणेनापसव्य स्यात्, उत्तरेण प्रदक्षिणम्। ग्रहाणा चन्द्रमा ज्ञेयो नक्षत्राणां तथैव च॥१॥"

होनेवाले ऐसे ग्रहोंका युद्ध पासपासरूपसे और अनुक्रमसे चार प्रकारका पराशरादि मुनियोंने कहा है ॥३॥

चार प्रकारके युद्ध ये हैं-भेदयुद्ध १, उल्लेखयुद्ध २, अंशुमर्दनयुद्ध ३, और अपसव्ययुद्ध ४। इसकी विशेष जानकारीके लिये बृहत्संहिता का ग्रहाध्याय देखना चाहिये।

फिर ग्रहशृङ्गाटक, ग्रहदण्ड, ग्रहमुशल, के विषयमें भी कहा है- चक्रके आकारवाले धनुषके आकारवाले, सिंघाडेके आकारवाले, दण्डके आकारवाले, नगरके आकारवाले, प्रासनामके अस्त्रविशेषके आकारवाले और वज्रके आकारवाले मेघ-बादल-अत्यन्त थोडी वृष्टिकरनेवाले तथा राजाओंका युद्धकरानेवाले होते हैं॥१॥ 'गहावसव्वाइ वा' ग्रहोंकी प्रतिकूल चाल होना, अथवा- दक्षिणेनापसव्य स्यात् उत्तरेण प्रदक्षिणम्।

હોવાને લીધે અન્યોન્ય અત્યન્ત નજદીક દૃષ્ટીગોચર થવાવાળા એવા ગ્રહોનું યુદ્ધ નજીક નજીકમા અનુક્રમે ચાર પ્રકારનું પરાશરાદિ મુનિઓએ કહ્યુ છે ॥૩॥

ચાર પ્રકારનું યુદ્ધ આ પ્રમાણે છે—[૧] ભેદ યુદ્ધ [૨] ઉલ્લેખ યુદ્ધ [૩] અંશુમર્દન યુદ્ધ [૪] અને અપસવ્ય યુદ્ધ તેને વિશેષ રૂપથી સ્પષ્ટ રીતે જાણવા માટે બૃહત્સંહિતાનો ગ્રહાધ્યાય જોઇ લેવે.

વળી ગ્રહશૃંગાટક, ગ્રહદંડ, ગ્રહમુશલના વિષયમા પણ કહ્યુ છે—ચક્રના આકારવાળા, ધનુષના આકારવાળા શીંગોડાના આકારવાળા દંડના આકારવાળા નગરના આકારવાળા, પ્રાસ નામના અસ્ર વિશેષના આકારવાળા અને વજ્રના આકારવાળા મેઘો—વાદળ અત્યત થોડો વર્ષાદ કરવાવાળા તથા રાજાઓને યુદ્ધ કરાવનારા થાય છે ॥૧॥ 'गहावसव्वाइ वा' ગ્રહોની પ્રતિકૂળ ચાલ થવી, 'अब्भाइ वा' મેઘોનો આડંબર થવો-

इत्युक्तस्वरूपमपसव्यम् । 'अब्भा इ वा' अभ्राणि इति वा, मेघाडम्बराणि इत्यर्थः 'अब्भरुक्खा इ वा' अभ्रवृक्षा अभ्राण्येव वृक्षाकाराणि इति अभ्रवृक्षा इति वा, तदुक्तम् 'दधि सदृशाग्रो नीलो भानुच्छादी नभमध्यगोऽभ्रतरुः' इति । 'संझा इ वा' सन्ध्या इति वा, दिवसरात्रिसङ्गमकालः 'गंधव्वनगरा इ वा' गन्धर्वनगराणि आकाशे व्यन्तरनिर्मितानि नगराकाररूपाणि इति वा, 'उक्कापाया इ वा' उल्कापाताः सप्रकाश रेखाकारतारकपाता इति वा, 'दिसिदाहा इ वा' दिग्दाहाः दिक्षुविदिक्षु वा, अन्यतमायां दिशि अध भस्तवान्धकाराः उपरि च प्रकाशस्वरूपा दन्दह्यमाननगरप्रकाशसदृशा इति वा, तत्फलञ्च-'दाहो दिशां राजभयाय पीतो देशस्य नाशाय हुताशवर्णः,यश्चारुणः स्यादपसव्यवायुः, सस्यस्य नाशं स करोति दृष्टः'

ग्रहाणां चन्द्रमा ज्ञेयो, नक्षत्राणां तथैव च' ग्रहोंका इस प्रकारका अपसव्यका होना, 'अब्भाइ वा' मेघोंका आडम्बर होना 'अब्भरुक्खाइ वा' वृक्षोंके आकाररूपमें बादलोंका होना, कहाभी है जो अग्रभागमें दहीके समान श्वेत हो बीचमें नीले रंगका हो और सूर्यको आच्छादित करनेवाला हो, ऐसा आकाशके मध्यभागमें रहने वाला बादल अभ्रतरु कहलाता है, 'संझाइ वा,' दिवस और रात्रिके संगमकालरूप सन्ध्याका होना, 'गन्धव्वनगराइ वा' गंधर्वनगरोंके आकार में ग्रहोंका होना अथवा आकाशमें व्यन्तरों द्वाराकी गई नगरोंकी आकृतियोंका होना 'उक्कापायाइ वा' उल्कापातका होना प्रकाशयुक्त-रेखाकारमें तारोंका गिरना, 'दिसिदाहाइ वा' किसी एक दिशामें, जलतेहुए नगरके प्रकाशकी तरह नीचे अंधकारका दिखना और ऊपरमें प्रकाश दिखलाई देना, (इसका फल यदि दिग्दाह पीतवर्णका दिखलाई पडे तो वह राजाके लिये अशुभ होता है, अग्निके जैसा

વાદળાઓનું ઘેરાવું, 'अब्भरुक्खाइ वा' વાદળોનું વૃક્ષોના આકારે દેખાવું, કહ્યું પણ છે—'જેનો અગ્રભાગ દહીંના જેવો શ્વેત હોય, વચ્ચેનો ભાગ નીલરંગી હોય અને જે સૂર્યને આચ્છાદિત કરનારા હોય એવા આકાશના મધ્યભાગમાં રહેતા વાદળોને 'અભ્રતરુ' કહે છે ' संझाइ वा ' દિવસ અને રાત્રિના સંગમરૂપ સંધ્યા થવી, 'गंधव्वनगराइ वा' ગંધર્વ નગરોના આકારે ગ્રહોનું અવસ્થાન થવું અથવા આકાશમાં વ્યન્તરો દ્વારા નગરોની આકૃતિઓ રચાવી 'उक्कापायाइ वा' ઉલ્કાપાત થવો—પ્રકાશયુક્ત તેજના લિસોટા સાથે તારાઓનું ખરવું ' दिसिदाहाइ वा ' કોઈ એક દિશામાં, સળગતા નગરની જેમ ઉપર પ્રકાશ દેખાવો અને નીચે અંધકાર દેખાવો [તેનું ફળ નીચે પ્રમાણે ... છે—જો દિગ્દાહ પીળા વર્ણનો દેખાય તો તે રાજાને

॥१॥' इत्युक्तम् । 'गज्जिया इ वा' गर्जितानि मेघगर्जितानि इति वा, 'विज्जू इ वा' विद्युत् इति वा, अभ्र विना विद्युल्लतास्फुरणम् 'पंसुवुट्ठी इ वा' पांशुवृष्टिः धूलिवृष्टिः इति वा, 'जूवे इ वा' यूपा 'शुक्लपक्षे प्रतिपत्तिथ्यादिदिनत्रयावधि सन्ध्याच्छेदावरका यूपका इति कथ्यते, 'जक्खालित्तए इ वा' यक्षादीप्तानि आकाशे व्यन्तरविशेष यक्षकृतज्वलनानि 'धूमिया इ वा' धूमिका इति वा, धूमाकारधूसरवर्णघनीभूत जलकणराशिः 'महिया इ वा' महिका इति वा सैव ईषत्पाण्डुरा 'रयुग्घाएत्ति वा' रजउद्घातः इति वा' धूलिसमूहः दिशां धूलिव्याप्तत्वम् 'चंदोवरागा इ वा' चन्द्रोपरागा चन्द्रग्रहणानि इति वा, 'सूरोवरागा इ वा' सूरोपरागाः सूर्यग्रहणानि इति वा, 'चंदपरिवेसा इ वा' चन्द्रपरिवेषा इति वा, चन्द्रस्य चतुर्दिक्षु गोलाकार

वर्णवाला दिखलाई दे, तो वह देशके नाश के लिये होता है और वह यदि लालरंगका दिखलाईदे तो अनाजके विनाशके लिये होता है) 'गज्जियाइ वा' मेघोंकी गर्जना होना, 'विज्जूइ वा' बिजलीका चमकना, 'पंसुवुट्ठीइ वा' धूलिकी वर्षा होना, 'जूवेइ वा' शुक्लपक्षमें प्रतिपदा, दोज और तृतीया तक जिसके द्वारा सध्या ढकजाता है वह यूपक कहलाता है, इस यूपकका होना, जक्खालित्तएइ आकाशमें व्यन्तरविशेष यक्ष द्वारा दीप्तियोंका होना, 'धूमियाइ वा' धूम्रके आकार जैसे-धूसरवर्णवाले-घनीभूत जलकणों का राशिरूपमें होना, 'महियाइ वा' कुछ सफेदवर्णवाले जलकणोंका घनीभूत राशिमें प्रकट होना, रयुग्घाएत्ति वा' दिशाओंका धूलिसे व्याप्त होना, 'चंदो वरागाइ वा' चंद्रग्रहण होना, 'सूरोवरागाइ वा' सूर्यग्रहण होना,

માટે અશુભ નીવડે છે, જો તે અગ્નિના વર્ણનો દેખાય તો દેશને માટે અશુભ ગણાય છે, અને જો તે લાલરંગનો દેખાય તો અનાજને માટે વિનાશક મનાય છે) 'गज्जियाइ वा' મેઘની ગર્જના થવી, 'विज्जूइ वा' વીજળીનો ચમકારો થવો, 'पंसुवुट्ठीइ वा' ધૂળનો વરસાદ થવો, 'जूवेइ वा' યૂપક થવો-એટલે કે શુકલપક્ષની એકમ, બીજ અને ત્રીજ પર્યન્ત જેના દ્વારા સંધ્યાની કિનારી ઢંકાઈ જાય છે તે યૂપક થવાની ક્રિયા 'जक्खालित्तएइ वा' આકાશમાં યક્ષ દ્વારા દીપ્તિયો થવી, 'धूमियाइवा' ધૂમસ થવો-(ધુમાડાના જેવાં, ઘનીભૂત જળકણોનો હવામા તરતો સમૂહ તેને ધુમસ કહે છે) 'महियाइ वा' સફેદ વર્ણવાળા ઘનીભૂત જળકણોના સમૂહનો વરસાદ પડવો-કરા પડવા, 'रयुग्घाएत्ति वा' ધૂળથી બધી દિશાઓ આચ્છાદિત થઈ જવી, 'चंदोवरागाइ वा' ચંદ્ર ગ્રહણ થવું 'सूरोवरागाइ वा'

इत्युक्तरूपमपसव्यम् । 'अब्भा इ वा' अभ्राणि इति वा, मेघाडम्बराणि इत्यर्थः 'अब्भरुक्खा इ वा' अभ्रवृक्षाः, अभ्राण्येव वृक्षाकाराणि इति अभ्रवृक्षा इति वा; तदुक्तम् 'दधि सदृशाग्रो नीलो भानुच्छादी खमध्यगोऽभ्रतरु.' इति । 'संझा इ वा' सन्ध्या इति वा, दिवसरात्रिसङ्गमकाल 'गंधव्वनगरा इ वा' गन्धर्वनगराणि आकाशे व्यन्तरनिर्मितानि नगराकाररूपाणि इति वा, 'उक्कापाया इ वा' उल्कापाता सप्रकाश रेखाकार-तारकपाता इति वा, 'दिसिदाहा इ वा' दिग्दाहा दिक्षुविदिक्षु वा, अन्यतमायां दिशि अध'प्रकृतान्धकारा उपरि च प्रकाशस्वरूपा दन्दह्यमाननगरप्रकाशसदृशा इति वा, तत्फलञ्च-'दाहो दिशां राजभयाय पीतो देशस्य नाशाय हुताशवर्ण ,यश्चारुण स्यादपसव्यवायु ,सस्यस्य नाशं स करोति दृष्ट'

ग्रहाणा चन्द्रमा ज्ञेयो, नक्षत्राणा तथैव च' ग्रहोंका इस प्रकारका अपसव्यका होना, 'अब्भाइ वा' मेघोंका आडम्बर होना 'अब्भरुक्खाइ वा' वृक्षोंके आकाररूपमें बादलोंका होना, कहाभी है जो अग्रभागमें दहीके समान श्वेत हो बीचमें नीले रगका हो और सूर्यको आच्छादित करनेवाला हो, ऐसा आकाशके मध्यभागमें रहने वाला बादल अभ्रतरु कहलाता है, 'संझाइ वा,' दिवस और रात्रिके सगमकालरूप सन्ध्याका होना, 'गधव्वनगराइ वा' गधर्वनगरोंके आकार में ग्रहोंका होना अथवा आकाशमें व्यन्तरों द्वाराकी गई नगरोंकी आकृतियोंका होना 'उक्कापायाइ वा' उल्कापातका होना प्रकाशयुक्त-रेखाकारमें तारोंका गिरना, 'दिसिदाहाइ वा' किसी एक दिशामें, जलतेहुए नगरके प्रकाशकी तरह नीचे अधकारका दिखना और ऊपरमें प्रकाश दिखलाई देना, (इसका फल यदि दिग्दाह पीतवर्णका दिखलाई पडे तो वह राजाके लिये अशुभ होता है, अग्निके जैसा

વાદળાઓનું ઘેરાવું, 'अब्भरुक्खाइ वा' વાદળોનું વૃક્ષોના આકારે દેખાવું, કહ્યુ પણ છે—'જેનો અગ્રભાગ દહીંના જેવો શ્વેત હોય, વચ્ચેનો ભાગ નીલરંગી હોય અને જે સૂર્યને આચ્છાદિત કરનારા હોય એવા આકાશના મધ્યભાગમા રહેલા વાદળાને 'અભ્રતરુ કહે છે ' संझाइ वा ' દિવસ અને રાત્રિના સંગમરૂપ સંધ્યા થવી, 'गंधव्वनगराइ वा' ગંધર્વનગરોના આકારે ગ્રહોનું અવસ્થાન થવું અથવા આકાશમા વ્યન્તરો દ્વારા નગરોની આકૃતિયો રચાવી 'उक्कापायाइ वा' ઉલ્કાપાત થવો-પ્રકાશયુક્ત તેજના લિસોટા સાથે તારાઓનું ખરવું ' दिसिदाहाइ वा ' કોઇ એક દિશામાં; સળગતા નગરની જેમ ઉપર પ્રકાશ દેખાવો અને નીચે અંધકાર દેખાવો. [તેનું ફળ નીચે પ્રમાણે બનાવ છે—જો દિગ્દાહ પીળા વર્ણનો દેખાય તો તે રાજાને

कपिहसिता ऽमोघ प्राचीनवाताइति वा, तत्र उदकमत्स्या मत्स्याकारमेघा वा, कपिहसितमितिकपेर्हसनम् "कपिहसित नाम यदाऽऽकाशे वानरमुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसनम्" इत्युक्तम्। अमोघा सूर्योदयसमये रविकिरणविकारजनिता• आताम्रा•, कृष्णा, श्यामा वा किरणसदृशा इति, कचित्तु-"शुक्ला करा' दिनकृतो, दिवादिमध्यान्तगामिन स्निग्धा। अव्युच्छिन्ना ऋजवो वृष्टिकरास्ते त्वमोघाख्या'।१।" इत्युक्तम्। प्राचीवाता पूर्वदिग्वाता पूर्वदिक्पवना 'पईणवाया इ वा' प्रतीचीवाता इति वा पश्चिमदिक्पवना इति वा, 'जाव-सवट्टयवाया इ वा' यावत्-सवर्तकवाता इति वा तृणादिसंवर्तनस्वभावा, यावत्पदेन-दक्षिणवाता इति वा, उदीचीवाता इति वा, ऊर्ध्ववाता इति वा, तिर्यग्वाता इति वा, विदिग्वाता,

कपिहसिय अमोहपाइणवायाइवा" मत्स्यके आकारमें मेघोंका होना, 'कपिहसित' आकाशमें वानरमुखके समान विकृत हुए मुखका हँसना, 'अमोघ-सूर्योदयके समयमें तथा अस्तके समयमें सूर्यकी किरणोंके विकारसे जनित, कुछलाल, काली-श्याम-किरण जैसी लकीरें रेखाओंका होना, तथा किसीके मन्तव्यानुसार दिनकी आदिमें, मध्यमें, एव अन्तमें सूर्यकी शुक्ल किरणें स्निग्ध अव्युच्छिन्न, ऋजु और वृष्टिको करनेवाली जो होती है वे अमोघ है-इन अमोघोंका होना, पूर्वदिशाकी वायुका चलना 'पईणवायाइ वा' पश्चिमदिशाकी वायुका, चलना, 'सवट्टयवायाइवा' सवर्तक तृणादिकोंके सवर्तन स्वभाववाली हवाका चलना, यावत्पद से गृहीत-दक्षिणवायुका चलना, उत्तर दिशाकी वायुका चलना, उर्ध्वदिशाकी वायुका चलना, अधोदिशाकी वायुका चलना, तिरछीवायुका चलना, विदिग्वात-विदिशाओंकी वायुओंका

वायाइ वा' મત્સ્યાકારના મેઘ થવા, આકાશમા વાનરમુખ સમાન વિકૃત મુખનુ હસવું, અમોઘ-સૂર્યોદય સમયે અથવા સૂર્યાસ્ત સમયે સૂર્યના કિરણોના વિકારથી જનિત લાલ, શ્યામ કિરણો જેવી રેખાઓ થવી, અથવા તેનો નીચે પ્રમાણે અર્થ પણ થાય છે-દિવસની શરૂઆતમા મધ્યાહ્ને તથા સાંજે સૂર્યના શુક્લ કિરણો સ્નિગ્ધ, અવ્યુચ્છિન્ન, ઋજુ અને વૃષ્ટિ આપનારા હોય છે, એ કિરણોને અમોઘ કહે છે-એ અમોઘોનુ થવું, પૂર્વ દિશાનો પવન વાયો શરૂ થવો, 'पईणवायाइ वा' પશ્ચિમનો વાયુ વાવો, 'सवट्टयवायाइ वा' સવર્તક-તૃણાદિકોને ગોળાકાર ઉડાડવાના સ્વભાવવાળો પવન થવો 'યાવત્ પદથી દક્ષિણ દિશાનો પવન, ઉત્તર દિશાનો પવન, ઉર્ધ્વદિશાનો પવન, અધોદિશાનો પવન તિરછી દિશાનો વાયુ વિદિશાઓનો વાયુવગેરે થવાની વાત

मण्डलविशेषः, एव 'सूरपरिवेसा इ वा' सूरपरिवेषाः इति वा, परिवेषलक्षणम् सम्मूर्च्छिता रवीन्द्वो किरणा' पवनेन मण्डलीभूता', 'नानावर्णा कृतयस्तव्योम्नि परिवेषाः' इति ज्ञेयम् । 'पडिचंदा इ वा ' प्रतिचन्द्राः द्वितीयचन्द्राः इति वा, 'पडिसूरा इ वा' प्रतिसूर्या द्वितीयसूर्या इति वा,

उदयात् प्रभृति दिनप्रहरैकं यावत् तनुघन सूर्यसमीपे यदा भवति, तदा सूर्यकिरणवशात् तत्र द्वितीय' सूर्य इव लक्ष्यते स प्रतिसूर्य उच्यते, एवमस्त समयेऽपि सम्भवति। प्रति चन्द्रविषयेऽपि एवमेव लक्षण ज्ञेयम्, 'इंदधणू इ वा' इन्द्रधनुः इति वा, 'उदगमच्छ—कविहसियअमोह—पाईणवाया इ वा' उदकमत्स्य-

'चंदपरिवेसाइ वा' चन्द्रमा के चारों तरफ गोलाकार मण्डलविशेषका होना, 'सूर परिवेसाइ वा' सूर्यके चारों ओर गोलाकर मण्डलविशेष का होना, (परिवेषका-लक्षण-सूर्य और चन्द्रमाकी किरणे एकत्र होकर जब पवन से मण्डलीभूत हो जाती है और उनमें अनेक वर्ण एव आकार दिखलाई देने लगते हैं इसका नाम परिवेष है) 'पडिचंदाइ वा' द्वितीयचन्द्रका होना, 'पडिसूराइ वा' दूसरे सूर्यका होना; सूर्यका जब उदय हो जाता है तब एक पहर दिन चढने तक पतला बादल सूर्यके समीप जब आजाता है—तब सूर्यकी किरणोंके वशसे वहां पर दूसरा सूर्य जैसा प्रतिभासित होने लगता है इसीका नाम प्रतिसूर्य है—इसी तरहसे सूर्य जब अस्त होता है तब भी ऐसा ही प्रतिभास होने लगता है । प्रतिचन्द्रके विषयमें भी ऐसा ही लक्षण जानना चाहिये । 'इंदधणूइ वा' इन्द्रधनुषका होना, "उदगमच्छ

સૂર્યગ્રહણ થવું 'चंदपरिवेसाइ वा ' ચન્દ્રમાની ચારે તરફ ગોળાકાર મંડળ રચાવું 'सूरपरिवेसाइ वा' સૂર્યની ચારે તરફ ગોળાકાર મંડળ રચાવું (સૂર્ય અને ચન્દ્રમાના કિરણો સમ્મૂર્ચ્છિત થઇને જ્યારે પવનથી તેમનું મંડળ રચાય છે અને તેમના અનેક વર્ણ અને આકાર દેખાવા લાગે છે ત્યારે તેને ચન્દ્રપરિવેષ કે સૂર્ય પરિવેષ કહે છે) 'पडिचंदाइ वा ' પ્રતિચન્દ્રનો ઉદય થવો, 'पडिसूराइ वा' પ્રતિસૂર્યનો ઉદય થવો. (સૂર્યનો ઉદય થયા પછી એક પહોર દિવસ ચઢે ત્યાં સુધી એક પાતળું વાદળ સૂર્યની સમીપે આવી જાય ત્યારે સૂર્યના કિરણોને લીધે ત્યાં બીજો સૂર્ય ઉગ્યો હોય એવો ભાસ થાય છે એને પ્રતિસૂર્ય કહે છે સૂર્યાસ્ત વખતે પણ એવો જ પ્રતિભાસ થાય છે પ્રતિચન્દ્રના વિષયમાં પણ પ્રતિસૂર્ય પ્રમાણે જ સમજવું) 'इंदधणूइ वा' મેઘ ધનુષ રચાવું, 'उदगमच्छ—कपिहसिय अमोहपाईण

कपिहसिता ऽमोघ प्राचीनवाताइति वा, तत्र उदकमत्स्या मत्स्याकारमेघा वा, कपि हसितमितिकपेर्हसनम् "कपिहसित नाम यदाऽऽकाशे वानरमुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसनम्" इत्युक्तम्। अमोघा सूर्योदयसमये रविकिरणविकारजनिता• आताम्रा•, कृष्णा , श्यामा वा किरणसदृशा इति, कचित्तु-"शुक्ला कराः दिनकृतो, दिवा दिमध्यान्तगामिन' स्निग्धा । अव्युच्छिन्ना ऋजवो वृष्टिकरास्ते त्वमोघाख्या• ।१।" इत्युक्तम् । प्राचीवाता पूर्वदिग्वाता पूर्वदिक्पवना 'पईणवाया इ वा' प्रती चीवाता इति वा पश्चिमदिकपवना इति वा, 'जाव-सवट्टयवाया इ वा' यावत्-सवर्तकवाता इति वा तृणादिसवर्तनस्वभावा , यावत्पदेन-दक्षिणवाता इति वा, उदीचीवाता इति वा, ऊर्ध्ववाता इति वा, तिर्यग्वाता इति वा, विदिग्वाता,

कपिहसिय अमोहपाइणवायाइवा" मत्स्यके आकारमें मेघोंका होना, 'कपिहसित' आकाशमें वानरमुखके समान विकृत हुए मुखका हँसना, 'अमोघ-सूर्योदयके समयमें तथा अस्तके समयमें सूर्यकी किरणोंके विकारसे जनित, कुछलाल, काली-श्याम-किरण जैसी लकीरें रेखा ओंका होना, तथा किसीके मन्तव्यानुसार दिनकी आदिमें, मध्यमें, एव अन्तमें सूर्यकी शुक्ल किरणें स्निग्ध अव्युच्छिन्न, ऋजु और वृष्टिको करनेवाली जो होती है वे अमोघ है-इन अमोघोंका होना, पूर्वदिशाकी वायुका चलना 'पईणवायाइ वा' पश्चिमदिशाकी वायुका, चलना, 'सवट्टयवायाइवा' सवर्तक तृणादिकोंके सवर्तन स्वभाववाली हवाका चलना, यावत्पद से गृहीत-दक्षिणवायुका चलना, उत्तर दिशाकी वायुका चलना, उर्ध्वदिशाकी वायुका चलना, अधोदिशाकी वायुका चलना, तिरछीवायुका चलना, विदिग्वात-विदिशाओंकी वायुओंका

वायाइ वा' મત્સ્યાકારના મેઘ થવા, આકાશમાં વાનરમુખ સમાન વિકૃત મુખનું હસવું, અમોઘ-સૂર્યોદય સમયે અથવા સૂર્યાસ્ત સમયે સૂર્યનાં કિરણોના વિકારથી જનિત લાલ, શ્યામ કિરણો જેવી રેખાઓ થવી, અથવા તેનો નીચે પ્રમાણે અર્થ પણ થાય છે-દિવસની શરૂઆતમાં મધ્યાન્હે તથા સાંજે સૂર્યના શુક્લ કિરણો સ્નિગ્ધ, અવ્યુચ્છિન્ન, ઋજુ અને વૃષ્ટિ આપનારા હોય છે એ કિરણોને અમોઘ કહે છે-એ અમોઘોનું થવું, પૂર્વ દિશાનો પવન વાવો શરૂ થવો, 'पईणवायाइ वा' પશ્ચિમનો વાયુ વાવો, 'सवट्टयवायाइ वा' સંવર્તક-તૃણાદિકોને ગોળાકાર ઉડાડવાના સ્વભાવવાળો પવન થવો યાવત્ પદથી દક્ષિણ દિશાનો પવન ઉત્તર દિશાનો પવન, ઉર્ધ્વદિશાનો પવન, અધોદિશાનો પવન તિરછી દિશાનો વાયુ વિદિશાઓનો વાયુવગેરે થવાની વાત

इति वा, वातोद्भ्रमा इति वा, वातोत्कलिका इति वा, वातमण्डलिका इति वा, उत्कलिकावाता इति वा; मण्डलिकावाता इति वा, गुञ्जावाता इति वा, झञ्झावाता इति वा' इति सम्प्रायम् । 'गामदाहा इ वा' ग्रामदाहा इति वा, जाव सनिवेसदाहा इ वा ' यावत्-सन्निवेशदाहाः इति वा । यावत्करणात्-आकर-नगर-निगम-खेट-कर्बट-मडम्ब-द्रोणमुख पट्टना (पत्तन)ऽऽश्रमसम्बाधाना ग्रहणं भवति । ग्रहदण्डादीनां सन्निवेशदाहपर्यन्तानां यत् फलं भवति तदाह-'पाणक्खया' इत्यादि । प्राणक्षया' बलक्षया 'जणक्खया' जनक्षया लोकमरणानि, 'धणक्खया' धनक्षया सम्पत्तिविनाशा , ' कुलक्खया ' कुलक्षया

चलना, वातोद्भ्रमविना ठिकानेकी वायुका चलना, वातोत्कलिका समुद्र की कल्लोलोंकी तरह वायुका चलना, वातमण्डलिका-जोरकी पवन चलना, उत्कलिकावात-लहराती हुई हवाका चलना, मण्डलिकावात कभी अधिकरूपमें और कभी मन्दरूपमें इस तरहसे मण्डलिकारूपमें वायुका चलना, गुंजावात सन सनशब्द करती हुई वायुका चलना, झंझावात झकोरती हुई हवाका चलना 'गामदाहाइ वा' ग्रामदाह गाम जलने जैसा यावत् सनिवेसदाहाइ वा' सन्निवेशदाहका होना (निगमदाह, राजधानी दाहसे लेकर सवाहरूपदाहतक का पाठ यहां यावत् शब्दसे लिया गया है ये सब अशुभ उपद्रव सोमलोकपालसे अज्ञात नहीं है ऐसा सम्बंध यहां लगालेना चाहिये। ग्रहदण्ड आदिसे लेकर सन्निवेशदाहतकके उपद्रवोंका क्या फल होता है-इस बातको प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते है कि 'पाणक्खया' जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसण

ग्रહણ કરવી. વાતોદ્ભ્રમ'–ગમે તે રીતે વાયુ ફૂંકાવો, 'વાતોત્કલિકા'–સમુદ્રની લહેરોની જેમ વાયુ આવવો 'વાતમંડલિકા' જોરથી પવન ફૂંકાવો, 'ઉત્કલિકાવાત' લહેરાતી હવા આવ્યા કરવી, 'મંડલિકાવાત ક્યારેક જોરથી અને ક્યારેક મંદ મંદ વાયુ વાયા કરવો, 'ગુંજાવાત' સુસવાટા કરતો પવન ફૂંકાવો 'ઝંઝાવાત પવનનું ભારે તોફાન–ઝંઝાવાત થવો, 'ગામદાહાઇ વા' ગ્રામદાહ થવો–આકાશમાં આખું ગામ આગમાં બળતું હોય તેવો દેખાવ થવો, 'જાવ સનિવેસદાહાઇ વા' સંનિવેશ પર્યન્તના સ્થાનો આગમાં બળતા હોય તેવો દેખાવ થવો અહીં યાવત્ પદથી નિગમદાહ, રાજધાનીદાહથી લઈને સંવાહદાહ પર્યન્તનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે ઉપરના સઘળા ઉત્પાતો–ઉપદ્રવો સોમ લોકપાલથી અજાણ્યા હોતા નથી, એવો સંબંધ અહીં લાગુ કરવો જોઈએ ગ્રહદંડથી લઈને સંનિવેશદાહ પર્યન્તના ઉપદ્રવોનું શું ફળ મળે છે, તે સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કર્યું છે—

वशनाशा, । उपसंहरन्नाह–'वसणब्भूया' व्यसनभूता दु खदायिन' 'अणारिया' अनार्या अधमा उत्पाता 'जे यावण्णे' ये चाप्यन्ये 'तहप्पगारा' तथाप्रकारा' तत्सदृशा भवन्ति 'ण' ते न ते सर्वे 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'अण्णाया' अज्ञाता अर्थात् न केवल प्राणक्षयादय एव, अपि ये चाप्यन्ये एतद्व्यतिरिक्ता' प्राणक्षयादिसदृशा व्यसनभूता आपद्रूपा अनार्या पापात्मका ग्रहोपद्रवादिजन्या परिणामा भवन्ति तेऽपि शक्रलोकपालसोमस्य अज्ञाता नेति भावः । एव ते 'अदिट्ठा' अदृष्टो प्रत्यक्षाद्यविषयीभूता, 'असुया' 'अश्रुता श्रवणगोचरा,

ब्भूया अणारिया' इन ग्रहदण्ड आदिकोंके होने पर प्राय प्राणोंका क्षय होता है, उनके बलका क्षय होता है, जनक्षय–लोगोंका मरण होता है, धनका विनाश होता हैं वंशका क्षय होता है, तथा व्यसनभूत–दु खदायी अधम 'जे यावण्णे' जो और भी दूसरे 'तहप्पगारा' इसी प्रकारके उत्पात होते है, वे सब 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सोमस्स महारण्णो' लोकपाल सोम महाराजको 'अण्णाया' अज्ञात नहीं है अर्थात्–ग्रहदण्डादिकोंके होने पर जो प्राणक्षय आदि अनिष्ट परिणाम होते है केवल वे ही सोम-महाराजसे अज्ञात नहीं है किन्तु इनसे भी भिन्न जो इन्हीं के जैसे आपत्तिरूप पापात्मक– अशुभ–ग्रहोपद्रवादिजन्य परिणाम होते हैं वे भी शक्रके लोकपाल सोमसे अज्ञात नहीं होते है । इसी तरह वे 'अदिट्ठा' प्रत्यक्ष आदि के अविषयभूत, भी नहीं होते है । 'असुया'

'पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया अणारिया' એ ગ્રહદંડ આદિ ઉત્પાતો થવાથી પ્રાય પ્રાણીઓનો નાશ થાય છે માણસોનો નાશ થાય છે, ધનનો નાશ થાય છે, કુળનો નાશ થાય છે વંશનો નાશ થાય છે તથા અધમ વ્યસનભૂત બીજા જે દુ ખ દાયીપ્રાણક્ષય, જનક્ષય, આદિ કરનારા ઉત્પાતો 'जे यावण्णे तहप्पगारा' અને એ પ્રકારના બીજા પણ જે જે આવાઉત્પાતો થાય છે તે સઘળા ઉત્પાતો 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના 'सोमस्स महारण्णो' લોકપાલ સોમ મહારાજથી 'अण्णाया' અજ્ઞાત હોતા નથી એટલે કે ગ્રહ દંડ આદિ થાય ત્યારે જે પ્રાણક્ષય આદિ અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે એ સોમ લોક-પાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી એટલુ જ નહી પણ એથી જુદા જ પ્રકારના, એના જેવા જ આપત્તિરૂપ પાપાત્મક અશુભ ગ્રહોપદ્રવ આદિ જન્ય પરિણામો પણ સોમ લોકપાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી 'अदिट्ठा' અદૃષ્ટ–અપ્રત્યક્ષ–નજર બહાર હોતા નથી 'असुया'

इति वा, वातोद्भ्रमा इति वा, वातोत्कलिका इति वा, वातमण्डलिका इति वा, उत्कलिकावाता इति वा, मण्डलिकावाता इति वा, गुञ्जावाता इति वा, झञ्झावाता इति वा' इति सङ्ग्रहम् । 'गामदाहा इ वा' ग्रामदाहा इति वा, जाव सनिवेसदाहा इ वा ' यावत्-सन्निवेशदाहा इति वा । यावत्करणात्-आकर-नगर-निगम-खेट-कर्बट-मडम्ब-द्रोणमुख पट्टना (पत्तन)ऽऽश्रमसम्बाधानां ग्रहणं भवति । ग्रहदण्डादीनां सन्निवेशदाहपर्यन्तानां यत् फल भवति तदाह-'पाणक्खया' इत्यादि । प्राणक्षया बलक्षया' 'जणक्खया' जनक्षया लोकमरणानि, 'धणक्खया' धनक्षया सम्पत्तिविनाशा , ' कुलक्खया ' कुलक्षयाः

चलना, वातोद्भ्रमविना ठिकानेकी वायुका चलना, वातोत्कलिका-समुद्र की कल्लोलोंकी तरह वायुका चलना, वातमण्डलिका-जारकी पवन चलना, उत्कलिकावात-लहराती हुई हवाका चलना, मण्डलिकावात कभी अधिकरूपमें और कभो मदरूपमें इस तरहसे मण्डलिकारूपमें वायुका चलना, गुंजावात सन सनशब्द करती हुई वायुका चलना, झंझावात झकोरती हुई हवाका चलना 'गामदाहाइ वा' ग्रामदाह गाम जलने जैसा यावत् सनिवेसदाहाइ वा' सन्निवेशदाहका होना (निगमदाह, राजधानी दाहसे लेकर सबाहरूपदाहतक का पाठ यहा यावत् शब्दसे लिया गया है। ये सब अशुभ उपद्रव सोमलोकपालसे अज्ञात नहीं है ऐसा सम्बंध यहां लगालेना चाहिये। ग्रहदण्ड आदिसे लेकर सन्निवेशदाहतकके उपद्रवोंका क्या फल होता है-इस बातको प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते है कि 'पाणक्खया' जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसण

ગ્રહણ કરવી. વાતોદ્‌ભ્રમ'-ગમે તે રીતે વાયુ ફૂંકાવો, 'વાતોત્કલિકા'-સમુદ્રની લહેરોની જેમ વાયુ આવવો 'વાતમંડલિકા' જોરથી પવન ફૂંકાવો, 'ઉત્કલિકાવાત' લહેરાતી હવા આવ્યા કરવી, 'મંડલિકાવાત ક્યારેક જોરથી અને ક્યારેક મંદ મંદ વાયુ વાયા કરવો, 'ગુંજાવાત' સુસવાટા કરતો પવન ફૂંકાવો 'ઝંઝાવાત પવનનું ભારે તોફાન-ઝંઝાવાત થવો, 'गामदाहाइ वा' ગામદાહ થવો-આકાશમાંથી ગામ આખામાં બળતું હોય તેવો દેખાવ થવો, 'जाव सनिवेसदाहाइ वा' સંનિવેશ પર્યન્તના સ્થાનો આગમાં બળતાં હોય તેવો દેખાવ થવો અહીં 'યાવત્' પદથી નિગમદાહ, રાજધાનીદાહથી લઈને સંવાહદાહ પર્યન્તનો પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. ઉપરના સઘળા ઉત્પાતો-ઉપદ્રવો સોમ લોકપાલથી અજાણ્યા હોતા નથી, એવો સંબંધ અહીં લાગુ કરવો જોઈએ. ગ્રહદંડથી લઈને સંનિવેશદાહ પર્યન્તના ઉપદ્રવોનું શું ફળ મળે છે, તે સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કર્યું છે—

वंशनाशा । उपसंहरन्नाह-'वसणब्भूया' व्यसनभूता दुःखदायिनः 'अणारिया' अनार्याः अधमा उत्पाताः 'जे यावण्णे' ये चाप्यन्ये 'तहप्पगारा' तथाप्रकाराः तत्सदृशा भवन्ति 'ण' ते न ते सर्वे 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'अण्णाया' अज्ञाता अर्थात् न केवलं प्राणक्षयादय एव, अपि ये चाप्यन्ये एतद्व्यतिरिक्ताः प्राणक्षयादिसदृशाः व्यसनभूता आपद्रूपा अनार्या पापात्मका ग्रहोपद्रवादिजन्या परिणामा भवन्ति तेऽपि शक्रलोकपालसोमस्य अज्ञाता नेति भावः । एवं ते 'अदिट्ठा' अदृष्टाः प्रत्यक्षाद्यविषयीभूता , 'असुया' 'अश्रुता श्रवणगोचराः

ब्भूया अणारिया' इन ग्रहदण्ड आदिकोंके होने पर प्राय प्राणोंका क्षय होता है, उनके घलका क्षय होता है, जनक्षय-लोगोंका मरण होता है, धनका विनाश होता हैं वंशका क्षय होता है, तथा व्यसनभूत-दुःखदायी अधम 'जे यावण्णे' जो और भी दूसरे 'तहप्पगारा' इसी प्रकारके उत्पात होते हैं, वे सब 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सोमस्स महारण्णो' लोकपाल सोम महाराजको 'अण्णाया' अज्ञात नहीं है अर्थात्-ग्रहदण्डादिकोंके होने पर जो प्राणक्षय आदि अनिष्ट परिणाम होते है केवल वे ही सोम-महाराजसे अज्ञात नहीं है किन्तु इनसे भी भिन्न जो इन्हीं के जैसे आपत्तिरूप पापात्मक- अशुभ-ग्रहोपद्रवादिजन्य परिणाम होते हैं वे भी शक्रके लोकपाल सोमसे अज्ञात नहीं होते है । इसी तरह वे 'अदिट्ठा' प्रत्यक्ष आदि के अविषयभूत, भी नहीं होते है । 'असुया'

'पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया अणारिया' એ ગ્રહદંડ આદિ ઉત્પાતો થવાથી પ્રાય પ્રાણીઓનો નાશ થાય છે માણસોનો નાશ થાય છે, ધનનો નાશ થાય છે, કુળનો નાશ થાય છે વંશનો નાશ થાય છે તથા અધમ વ્યસનભૂત બીજા જે દુઃખ દાયીપ્રાણક્ષય, જનક્ષય, આદિ કરનારા ઉત્પાતો 'जे यावण्णे तहप्पगारा' અને એ પ્રકારના બીજા પણ જે જે આવાઉત્પાતો થાય છે તે સઘળા ઉપાતો 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના 'सोमस्स महारण्णो લોકપાલ સોમ મહારાજથી अण्णाया' અજ્ઞાત હોતા નથી એટલે કે ગ્રહ દંડ આદિ થાય ત્યારે જે પ્રાણક્ષય આદિ અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે એ સોમ લોક પાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી એટલુ જ નહી પણ એથી જુદા જ પ્રકારના એના જેવા જ આપત્તિરૂપ પાપાત્મક અશુભ ગ્રહોપદ્રવ આદિ જન્ય પરિણામો પણ સોમ લોકપાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી 'अदिट्ठा' અદૃષ્ટ-અપ્રત્યક્ષ-નજર બહાર હોતા નથી, 'असुया'

यथाऽपत्या यथा अपत्यानि तथा ये भवन्ति ते यथाऽपत्या देवा पुत्रस्थानीया स्वाभिमतकार्यकारित्वात् 'अभिण्णाया' अभिज्ञाता. अभिमता 'होत्था' सन्ति, 'तजहा' तद्यथा–'इगालए' अङ्गारक मङ्गल, 'वियालए' विचालक ग्रहविशेष केतुरित्यर्थ 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष ग्रहविशेष 'सणिच्चरे' शनैश्चर, 'चदे' चन्द्र 'सूरे' सूर सूर्य 'सुक्के' शुक्र, 'बुहे' बुध, 'वहस्सई' बृहस्पति, 'राहू' राहु, । इति अथ सोमलोकपालस्य स्थितिकालमाह 'सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सत्तिभाग' सत्रिभागम् त्रिभागाधिक्येन सहित सत्रिभागम् 'पलिओवम' एक पल्योपमम् 'ठिई' स्थिति पण्णत्ता प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' यथापत्याभिज्ञातानाम् अपत्यतुल्यतयाऽभिमतानाम् 'देवाण' अङ्गारकादि-

ये वक्ष्यमाण देव अपत्य के जैसे होते हैं–क्यों कि वे सोमके अभिमत कार्य को करनेवाले होते हैं। इसी कारण वे सोमके लिये 'अभिण्णाया' अभिमत 'होत्था' हैं। 'तजहा' वे देव ये हैं–'इगालए' अगारक–मगलग्रह, 'वियालए' केतु 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष–इस नामका एक ग्रह विशेष, 'सणिच्चरे' शनैश्चर, 'चदे, सूरे, सुक्के' चन्द्र, सूर्य, शुक्र 'बुहे, वहस्सई' बुध, बृहस्पति और 'राहू' राहू। अब सोम लोकपालकी स्थिति कितनी है–इस बातको सूत्रकार प्रकट करते हैं 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'सोमस्स महारण्णो' सोममहाराजकी 'ठिई' स्थिति 'सत्तिभाग एग पलिओवम पण्णत्ता' त्रिभागसहित एक पल्योपमकी है। तथा 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' अपत्यतुल्य माने गये 'देवाण' देवोंकी अङ्गारक

સોમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે, તેમને પુત્રસ્થાનીય કહેવાનુ કારણ એ છે કે તેઓ સોમના સમત કાર્યો કરનારા હોય છે, તે કારણે તેઓ એમને માટે 'अभिण्णाया' અભિમત 'होत्था' હોય છે 'त जहा' તે દેવો નીચે પ્રમાણે છે—'इगालए' અગારક–મગલ, 'वियालए' કેતુ, 'लोहियक्खे' લોહિતાક્ષ એ નામનો ગ્રહ, 'सणिच्चरे' શનૈશ્ચર-શનિ નામનો ગ્રહ, 'चदे' 'सूरे' 'सुक्के' ચન્દ્ર, સૂર્ય શુક્ર, 'बुहे, बहस्सइ, राहू' બુધ, બૃહસ્પતિ (ગુરુ) અને રાહૂ હવે સૂત્રકાર સોમ લોકપાલની સ્થિતિ (આયુકાળ) કેટલી છે તે કહે છે—'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ, શક્રના લોકપાલ 'सोमस्स महारण्णो' સોમ મહારાજની 'ठिई सत्ति भाग एग पलिओवम पण्णत्ता' સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' તેમના પુત્રસ્થાનીય અગારક [મગળ]

'असुया' अस्मृताः मनोऽगोचरा, 'अविण्णाया' अविज्ञाता अवधिज्ञानाद्यविषयीभूता अपि न भवन्ति, 'अण्णाया' इत्यारभ्य 'अविण्णाया' इति पर्यन्ता सर्वे सोमस्य अविदिता न भवन्ति किन्तु सर्वे तद्ज्ञानविषयीभूता सन्ति। अथ न केवल ते सोमस्यैवाविज्ञाता अपितु सोमपरिवारभूतानामपि नाविज्ञाता इत्याह-'तसिं वा' तेषां वा 'सोमकाइयाण देवाण' सोमकायिकानां देवानां न तेऽविज्ञाता इत्यर्थ, अथ सोमस्य अपत्यत्वेनाभिमतान् देवान् प्रतिपादयितुमाह-'सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणा 'अहावच्चा'

अश्रुत भी नहीं होते है। 'असुया' अस्मृत-मनके अगोचर भी नहीं होते है। 'अविण्णाया' सोम के अवधिज्ञान आदिके अविषय भूत भी नहीं होते है। हैं। तात्पर्य यह है कि 'अण्णाया' पदसे लगाकर 'अविण्णाया' पद पर्यन्त सब सोमलोकपालके द्वारा अविदित अज्ञात नहीं रहते हैं किन्तु उसके ज्ञानके विषयभूत ही वे सब रहते है। ये सब ग्रहोपद्रवादिजन्यपरिणाम सोम को ही अविदित नहीं रहते है, किंतु सोमके परिवारभूत जो देव है उन्हेंभी ये सब ज्ञात ही रहते हैं-यही बात 'तेसिं वा सोमकाइया ण' इत्यादि सूत्रपदों द्वारा व्यक्त की गई है। अर्थात् सोमकायिक देवोंसे भी वे अविज्ञात नहीं हैं। अब सूत्रकार इस बातको प्रकट करते हैं कि सोमने जिन ग्रहोंको अपत्यादिरूपसे माना है वे ये हैं-'सक्कस्स ण देविंदस्स देव रण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सोमस्स महारण्णो' सोममहाराज के

અશ્રુત પણ હોતા નથી, 'असुया' અસ્મૃત-મનથી સમજાય નહી એવા હોતા નથી 'अविण्णाया' સોમના અવધિજ્ઞાન આદિના અવિષયભૂત પણ હોતા નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એ સઘળા ઉત્પાતો સોમ લોકપાલને જ્ઞાત હોય છે—એથી તે અજ્ઞાત હોતા નથી ઉપરોક્ત સઘળા ઉત્પાતો અને ઉત્પાત જન્ય પરિણામોથી સોમ લોકપાલ તો અજ્ઞાત હોતો નથી, પણ સોમના પરિવાર રૂપ જે દેવો છે તેઓ પણ તેમનાથી અજ્ઞાત હોતા નથી એટલે કે સોમકાયિક દેવો પણ તેમનાથી અજ્ઞાત હોતા નથી એજ વાત સૂત્રકારે નીચેનાં સૂત્રપદો દ્વારા પ્રકટ કરી છે-' तेसिं वा सोमकाइया ण ' ઇત્યાદિ

હવે સોમના સંતાનરૂપ જે દેવો મનાય છે તે નીચે બતાવ્યાં છે—' सक्कस्स णं देविंदस्सो देवरण्णो ' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ ' सोमस्स महारण्णो'

यथाऽपत्या यथा अपत्यानि तथा ये भवन्ति ते यथाऽपत्या देवा पुत्रस्थानीया स्वामिमतकार्यकारित्वात् 'अभिण्णाया' अभिज्ञाता अभिमता 'होत्था' सन्ति, 'तजहा' तद्यथा-'इगालए' अङ्गारक मङ्गल, 'वियालए' विचालक ग्रहविशेष केतुरित्यर्थ 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष ग्रहविशेष 'सणिचरे' शनैश्चर, 'चदे' चन्द्र 'सूरे' सूर सूर्य 'सुक्के' शुक्र, 'बुहे' बुध, 'वहस्सई' बृहस्पति, 'राहू' राहु, । इति अथ सोमलोकपालस्य स्थितिकालमाह 'सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सत्तिभाग' सत्रिभागम् त्रिभागाधिकेन सहित सत्रिभागम् 'पलिओवम' एक पल्योपमम् 'ठिई' स्थिति पण्णत्ता प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिन्नायाण' यथापत्याभिज्ञातानाम् अपत्यतुल्यतयाऽभिमतानाम् 'देवाण' अङ्गारकादि-

ये वक्ष्यमाण देव अपत्य के जैसे होते हैं-क्यों कि वे सोमके अभिमत कार्य को करनेवाले होते हैं। इसी कारण वे सोमके लिये 'अभिण्णाया' अभिमत 'होत्था' हैं। 'तजहा' वे देव ये हैं-'इगालए' अगारक-मगलग्रह, 'वियालए' केतु 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष-इस नामका एक ग्रह विशेष, 'सणिचरे' शनैश्चर, 'चदे, सूरे, सुक्के' चद्र, सूर्य, शुक्र 'बुहे, वहस्सई' बुध, बृहस्पति और 'राहू' राहु। अब सोम लोकपालकी स्थिति कितनी है-इस बातको सूत्रकार प्रकट करते हैं 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'सोमस्स महारण्णो' सोममहाराजकी 'ठिई' स्थिति 'सत्तिभाग एग पलिओवम पण्णत्ता' त्रिभागसहित एक पल्योपमकी है। तथा 'अहा वच्चाऽभिन्नायाण' अपत्यतुल्य माने गये 'देवाण' देवोंकी अङ्गारक

સોમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે, તેમને પુત્રસ્થાનીય કહેવાનું કારણ એ છે કે તેઓ સોમના સંમત કાર્યો કરનારા હોય છે, તે કારણે તેઓ એમને માટે 'अभिण्णाया' અભિમત 'होत्था' હોય છે 'त जहा' તે દેવો નીચે પ્રમાણે છે— 'इगालए' અંગારક-મંગલ, 'वियालए' કેતુ, 'लोहियक्खे' લોહિતાક્ષ એ નામનો ગ્રહ, 'सणिचरे' શનૈશ્ચર-શનિ નામનો ગ્રહ, 'चदे' 'सूरे' 'सुक्के' ચન્દ્ર, સૂર્ય શુક્ર 'बुहे, वहस्सइ, राहू' બુધ, બૃહસ્પતિ (ગુરુ) અને રાહૂ હવે સૂત્રકાર સોમ લોકપાલની સ્થિતિ (આયુકાળ) કેટલી છે તે કહે છે—'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ, શક્રના લોકપાલ 'सोमस्स महारण्णो' સોમ મહારાજની 'ठिई सत्ति भागं एग पलिओवम पण्णत्ता' સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाऽभिन्नायाण देवाण' તેમના પુત્રસ્થાનીય અંગારક [મંગળ]

'असुआ' अस्मृता मनोऽगोचरा, 'अविण्णाया' अविज्ञाता अवधिज्ञानाद्य विषयीभूता अपि न भवन्ति, 'अण्णाया' इत्यारभ्य 'अविण्णाया' इति पर्यन्ता सर्वे सोमस्य अविदिता न भवन्ति किन्तु सर्वे तद्ज्ञानविषयीभूता सन्ति। अथ न केवलं ते सोमस्यैवाविज्ञाता अपितु सोमपरिवारभूतानामपि नाविज्ञाता इत्याह-'तेसिं वा' तेषां वा 'सोमकाइयाण देवाणं' सोमकायिकानां देवानां न तेऽविज्ञाताः इत्यर्थः, अथ सोमस्य अपत्यत्वेनाभिमतान् ग्रहान् प्रतिपादयितुमाह-'सक्कस्स णं' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणा 'अहावच्चा'

अश्रुत भी नहीं होते है। 'असुया' अस्मृत-मनके अगोचर भी नहीं होते है। 'अविण्णाया' सोम के अवधिज्ञान आदिके अविषय भूत भी नहीं होते है। हैं। तात्पर्य यह है कि 'अण्णाया' पदसे लगाकर 'अविण्णाया' पद पर्यन्त सब सोमलोकपालके द्वारा अविदित अज्ञात नहीं रहते हैं किन्तु उसके ज्ञानके विषयभूत ही ये सब रहते हैं। ये सब ग्रहोपद्रवादिजन्यपरिणाम सोम को ही अविदित नहीं रहते है, किन्तु सोमके परिवारभूत जो देव है उन्हें भी ये सब ज्ञात ही रहते हैं-यही बात 'तेसिं वा सोमकाइया णं' इत्यादि सूत्रपदों द्वारा व्यक्त की गई है। अर्थात् सोमकायिक देवोंसे भी ये अविज्ञात नहीं हैं। अब सूत्रकार इस बातको प्रकट करते हैं कि सोमने जिन ग्रहोंको अपत्यादिरूपसे माना है वे ये हैं-'सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'सोमस्स महारण्णो' सोममहाराज के

અશ્રુત પણ હોતા નથી, 'अस्सुया' અસ્મૃત-મનથી સમજાય નહી એવા હોતા નથી 'अविण्णाया' સોમના અવધિજ્ઞાન આદિના અવિષયભૂત પણ હોતા નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એ સઘળા ઉત્પાતો સોમ લોકપાલને જ્ઞાત હોય છે—એથી તે અજ્ઞાત હોતા નથી ઉપરોક્ત સઘળા ઉત્પાતો અને ઉત્પાત જન્ય પરિણામોથી સોમ લોકપાલ તો અજ્ઞાત હોતો નથી, પણ સોમના પરિવાર રૂપ જે દેવો છે તેઓ પણ તેમનાથી અજ્ઞાત હોતા નથી એટલે કે સોમકાયિક દેવો પણ તેમનાથી અજ્ઞાત હોતા નથી એજ વાત સૂત્રકારે નીચેનાં સૂત્રપદો દ્વારા પ્રકટ કરી છે-' तेसिं वा सोमकाइया णं ' ઇત્યાદિ

હવે સોમના સંતાનરૂપ જે દેવો મનાય છે તે નીચે બતાવ્યા છે—' सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो ' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ ' सोमस्स महारण्णो'

यथाऽपत्या यथा अपत्यानि तथा ये भवन्ति ते यथाऽपत्या देवा पुत्रस्थानीया स्वाभिमतकार्यकारित्वात् 'अभिण्णाया' अभिज्ञाता अभिमता 'होत्था' सन्ति, 'तजहा' तद्यथा-'इगालए' अङ्गारक मङ्गल, 'वियालए' विचालक ग्रहविशेष केतुरित्यर्थ 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष ग्रहविशेष 'सणिचरे' शनैश्चर, 'चदे' चन्द्र 'सूरे' सूर सूर्य 'सुक्के' शुक्र, 'बुहे' बुध, 'वहस्सई' बृहस्पति, 'राहू' राहु, । इति अथ सोमलोकपालस्य स्थितिकालमाह 'सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सत्तिभाग' सत्रिभागम् त्रिभागाधिकेन सहित सत्रिभागम् 'पलिओवम' एक पल्योपमम् 'ठिई' स्थिति पण्णत्ता प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' यथापत्याभिज्ञातानाम् अपत्यतुल्यतयाऽभिमतानाम् 'देवाण' अङ्गारकादि-

ये वक्ष्यमाण देव अपत्य के जैसे होते हैं-क्यों कि वे सोमके अभिमत कार्य को करनेवाले होते हैं। इसी कारण वे सोमके लिये 'अभिण्णाया' अभिमत 'होत्था' हैं। 'तजहा' वे देव ये हैं-'इगालए' अगारक-मगलग्रह, 'वियालए' केतु 'लोहियक्खे' लोहिताक्ष-इस नामका एक ग्रह विशेष, 'सणिचरे' शनैश्चर, 'चदे, सूरे, सुक्के' चद्र, सूर्य, शुक 'बुहे, वहस्सई' बुध, बृहस्पति और 'राहू' राहू। अब सोम लोकपालकी स्थिति कितनी है-इस बातको सूत्रकार प्रकट करते हैं 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'सोमस्स महारण्णो' सोममहाराजकी 'ठिई' स्थिति 'सत्तिभाग एग पलिओवम पण्णत्ता' त्रिभागसहित एक पल्योपमकी है। तथा 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' अपत्यतुल्य माने गये 'देवाण' देवोंकी अङ्गारक

સોમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે, તેમને પુત્રસ્થાનીય કહેવાનુ કારણ એ છે કે તેઓ સોમના સમત કાર્યો કરનારા હોય છે, તે કારણે તેઓ એમને માટે 'अभिण्णाया' અભિમત 'होत्था' હોય છે 'त जहा' તે દેવો નીચે પ્રમાણે છે— 'इगालए' અગારક-મગલ, 'वियालए' કેતુ, 'लोहियक्खे' લોહિતાક્ષ એ નામનો ગ્રહ, 'सणिचरे' શનૈશ્ચર-શનિ નામનો ગ્રહ, 'चदे' सूरे' सुक्के' ચન્દ્ર, સૂર્ય શુક્ર, 'बुहे, वहस्सइ, राहू' બુધ, બૃહસ્પતિ (ગુરુ) અને રાહૂ હવે સૂત્રકાર સોમ લોકપાલની સ્થિતિ (આયુકાળ) કેટલી છે તે કહે છે—'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ, શક્રના લોકપાલ 'सोमस्स महारण्णो' સોમ મહારાજની 'ठिई सत्ति भागं एगं पलिओवम पण्णत्ता' સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' તેમના પુત્રસ્થાનીય અગારક [મગળ]

देवानाम् 'एगं पलिओवमं' एक पल्योपम 'ठिई' स्थिति 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता 'एव' एवम्प्रकारेण वर्णितरीत्या 'महिड्ढिए' महर्द्धिक. 'जाव-महाणुभागे' यावत्-महानुभाग 'सोमे महाराया सोमो महाराजो राजते, यावत्करणात् महाद्युतिश्च महाबल महायशा महानुभाव, इत्यादि सग्राह्यम् ॥ सू २ ॥

॥ यमनामकलोकपालवक्तव्यता-

मूलम्-'कहि ण भंते ! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो वरसिट्ठे नाम महाविमाणे पण्णत्ते ? गोयमा ! सोहम्मवडिंसयस्स महाविमाणस्स दाहिणेण सोहम्मे कप्पे असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वीईवइत्ता एत्थ ण सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो, जमस्स महारण्णो वरसिट्ठे नाम विमाणे पण्णत्ते अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं, जहा सोमस्स विमाण तहा जाव-अभिसेओ, रायहाणी तहेव, जाव-पासायपंतीओ, सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो, जमस्स महारण्णो इमे देवा आणा जाव-चिट्ठंति, तंजहा जमकाइया इ वा, जमदेवकाइया इ वा, पेयकाइया इ वा पेयदेवयकाइया इ वा, असुरकुमारा असुरकुमारीओ, कंदप्पा निरयवाला, आभियोगा, जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भ

आदिदेवोंकी 'एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' स्थिति एक पल्योपमकी है। 'एव' इस प्रकार पूर्वोक्त वर्णितरीतिके अनुसार 'सोमे महाराया' सोममहाराज 'महिड्ढीए जाव महाणुभागे' महर्द्धिक यावत् महाप्रभावशाली है । यहां यावत्' शब्दसे 'महाद्युतिक, महाबल, महायश' इत्यादिपदोंका ग्रहण हुआ है ॥ सू० २ ॥

આદિ દેવોની 'एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે 'एव' ઉપર વર્ણવ્યા પ્રમાણે 'सोम महाराया' સોમ મહારાજ 'महिड्ढीए जाव महाणुभागे' મહા ઋદ્ધિવાળા, મહા દ્યુતિવાળા, મહાયશવાળા મહાબળવાળા અને મહા પ્રભાવવાળા છે ॥ સૂ. ૨ ॥

त्तिया, तप्पक्खिया, तब्भारिया, सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए, जाव चिट्ठंति, जम्बुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं जाइं इमाइं समुप्पज्जंति तंजहा-डिंबा इ वा, डमरा इ वा, कलहा इ वा, वोला इ वा, खारा इ वा, महाजुद्धा इ वा, महासंगामा इ वा, महासत्थनिवडणा इ वा, एवं महापुरिसनिवडणा इ वा, महारुहिरनिवडणा इ वा, दुब्भूया इ वा, कुलरोगा इ वा, गामरोगा इ वा, मंडलरोगा इ वा, नगररोगा इ वा, सीसवेयणा इ वा, अच्छिवेयणा इ वा, कण्णवेयणा इ वा, नहवेयणा इ वा, दंतवेयणा इ वा, इंदग्गहा इ वा, खंदग्गहा इ वा, कुमारग्गहा इ वा, जक्खग्गहा इ वा, भूयग्गहा इ वा, एगाहिया इ वा, वेयाहिआ इ वा, तेयाहिया इ वा, चाउत्थहिया इ वा, उव्वेयगा इ वा, कासा इ वा सासा इ वा, जरा इ वा, दाहा इ वा, कच्छकोहा इ वा, अजीरया इ वा, पडुरोगा इ वा, हरिसा इ वा, भगंदरा इ वा हिययसूला इ वा, मत्थयसूला इ वा, जोणिसूला इ वा, पाससूला इ वा, कुच्छिसूला इ वा, गाममारी इ वा आगरमारी इ वा, नगरमारी इ वा, निगममारी इ वा खेडमारी इ वा, कब्बडमारी इ वा, माडम्बमारी इ वा, दोणमुहमारी इ वा, पट्टणमारी इ वा, आसममारी इ वा, संवाहमारी इ वा, सण्णिवेसमारी इ वा, पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया, जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया, ते

सिं वा जमकाइयाण देवाण, सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा अभिण्णाया होत्था, तजहा-अंबे अंबरिसेच्चेव, सामे सबले त्ति यावरे रुद्दोवरुद्द काले य, महाकाले त्ति यावरे॥१॥ असिपत्ते धणू कुंभे, वालू वेयरणी त्तिय खरस्सरे महा घोसे एमेए पन्नरसाऽऽहिया, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो जमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, अहा वच्चा भिण्णायाण देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एव महिड्ढिए, जाव-जमे महाराया ॥ सू० ३ ॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य यमस्य महाराजस्य वरशिष्ट नाम महाविमान प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! सौधर्मावतसकस्य महा विमानस्य दक्षिणे सौधर्मे कल्पे असख्येयानि योजनसहस्राणि व्यतिव्रज्य अत्र शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य वरशिष्ट नाम विमानं

'कहि ण भते ! सक्कस्स देविंदस्स' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(कहि ण भते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो वरसिट्ठे नाम महाविमाणे पण्णत्ते ? हे भदन्त ! देवेन्द्र देव राज शक्रके लोकपाल यम महाराजका वरशिष्ट नामका महाविमान कहाँ पर है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (सोहम्मवर्डिसयस्स महाविमाणस्स दाहिणेण सोहम्मे कप्पे) सौधर्मावतसक महाविमानकी दक्षिण दिशामें सौधर्मकल्प है । उससे (असखेज्जाइ जोयणसहस्साइ वीईव इत्ता) असख्यात हजार योजन आगे दक्षिणदिशामें आकर (एत्थ ण सक्कस्स

'कहिण भते ! सक्कस्स देविंदस्स' ઇત્યાદિ—

सूत्रार्थ—(कहिण भते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' जमस्स महारण्णो वरसिट्ठे नाम महाविमाणे पण्णत्ते ? હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમમહારાજનું વરશિષ્ટ નામનું મહાવિમાન ક્યાં આવેલું છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! सोहम्मवर्डिसयस्स महाविमाणस्स दाहिणेण सोहम्मे कप्पे) સૌધર્માવતંસક મહા વિમાનની દક્ષિણ દિશાએ સૌધર્મકલ્પ છે ત્યાંથી (असखेज्जाइ जोयणसहस्साई वीईवइत्ता) અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર જવાથી (एत्थण सक्कस्स देविंदस्स

प्रज्ञप्तम्-अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि, यथा सोमस्य विमान तथा, यावत् अभिषेक, राजधानी तथैव, यावत्-प्रासादपङ्क्तय, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देव राजस्य यमस्य महाराजस्य इमे देवा आज्ञाया यावत्-तिष्ठति, तद्यथा-यम-कायिका इति वा, यमदेवकायिका इति वा, प्रेतकायिका इति वा, प्रेतदेवता कायिका इति वा, असुरकुमारा, असुरकुमार्य, कन्दर्पा, निरयपाला, अभि योगा, ये चाप्यन्य तथाप्रकारा सर्वे ते तद्भक्तिका, तत्पाक्षिका, तद्भार्याः,

देविंदस्स देवरण्णो) ठीक यहीं पर देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल (जमस्स महारण्णो) यम महाराजका (वरसिट्ठ नाम विमाणे पण्णत्ते) वरशिष्ट नामका विमान है।(अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइ)इस विमानकी लंबाई चौडाई साढे बारहलाख योजनकी है । (जहा सोमस्स विमाण तहा जाव अभिसेओ) यह सब कथन सोम के विमानकी तरहसे ही जानना चाहिये यावत् अभिषेक (रायहाणी तहेव जाव पासायपंतीओ) राजधानी तथा प्रासादकी पंक्तियो यह सब भी कथन पहिलेकी तरह से कहा गया जानना चाहिये (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो) देवेन्द्र देवराज शक्रके (जमस्स महारण्णो) लोकपाल यम महाराजकी (इमे देवा) ये देव जिनका नामनिर्देश आगे किया जायगा। (आणा जाव चिट्ठति) आज्ञा आदिमें रहते है। (त जहा) वे देव ये है (जम काइयाइ वा, जमदेव काइयाइ वा, पेयकाइयाइ वा, पेयदेवयकाइयाइ वा, असुरकुमारा, असुरकुमारीओ, कदप्पा, निरयवाला, आभियोगा) यमकायिक, यमदेवकायिक, प्रेतकायिक, प्रेतदेवकायिक, असुरकुमार,

देवरण्णो) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ (जमस्स महारण्णो वरसिट्ठ नाम विमाणे पण्णत्ते) યમ મહારાજનું વરશિષ્ટ નામનું વિમાન આવે છે (अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइ) તે વિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨॥ સાડાબાર લાખ યોજન પ્રમાણ છે (जहा सोमस्स विमाण तहा जाव अभिसेओ) તે વિમાન વિષેનુ અભિષેક પર્યન્તનું સમસ્ત કથન સોમ લોકપાલના વિમાન પ્રમાણે જ સમજવુ (रायहाणी तहेव जाव पासायपंतीओ) રાજધાની તથા પ્રાસાદની પંક્તિયો વિષે પણ આગળ પ્રમાણે જ વર્ણન સમજવું (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ સોમ મહારાજની (इमे देवा आणा जाव चिट्ठति) આજ્ઞા આદિમાં રહેનારા દેવો (तं जहा) નીચે પ્રમાણે છે—(जम-काइया वा, जमदेवकाइया वा, पेयकाइया वा, पेयदेवकाइया वा, असुरकुमारा, असुरकुमारीओ, कदप्पा, निरयवाला, आभियोगा) યમકાયિક, યમદેવકાયિક, પ્રેતકાયિક

शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य आज्ञायां यावत्-तिष्ठन्ति, जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणे यानि इमानि समुत्पद्यन्ते तद्यथा- डिम्बा इति वा, डमरा इति वा, कलहा इति वा, बोला इति वा, खारा इति वा, महायुद्धानि इति वा, महासंग्रामा इति वा, महाशस्त्रनिपतनानि इति वा एव महापुरुषनिपतनानि इति वा, महारुधिरनिपतनानि इति वा, दुर्भूता इति वा, कुलरोगा इति वा, ग्रामरोगा इति वा, मण्डलरोगा इति वा, नगर

असुरकुमारिया कंदर्प, नरकपाल, आभियोग (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिगा, तप्पक्खिया, तब्भारिया) तथा और भी इसी प्रकारके समस्त देव उसकी भक्तिवाले, उसके पक्षमें रहनेवाले और उसके वशमें रहनेवाले हैं। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यममहाराजकी (आणाए-जाव चिट्ठति) आज्ञामें यावत ये सब देव रहते हैं। (जंबूदीवे मंदरस्सपव्वयस्स दाहिणेण जाइ इमाइ समुप्पज्जंति) जंबूद्वीप नामके द्वीपमें मंदरपर्वतकी दक्षिणदिशाकी ओर जो ये उत्पात होते हैं (तंजहा) जैसे कि (डिंबाइ वा, डमराइ वा, कलहाइ वा, बोलाइ वा, खाराइ वा, महाजुद्धाइ वा, महासंगामाइ वा महासत्थनिवडणाइ वा) डिंब, डमर, कलह, बोल, खार, महायुद्ध, महासंग्राम, महाशस्त्रनिपतन, (एव महापुरिसनिवडणाइ वा, महारुहिरनिवडणाइ वा, दुब्भूयाइ वा, कुलरोगाइ वा, गामरोगाइ वा, मंडलरोगाइ वा, नगररोगाइ वा,

એન દેવકાયિક, અસુરકુમારિક, અસુરકુમારીઓ કંદર્પ, નરકપાલ આભિયોગ, (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिगा, तप्पक्खिया, तब्भारिया) તથા એ પ્રકારના બીજા પણ ઘણા દેવો તેમની ભક્તિવાળા, તેમનો પક્ષ કરનારા, અને તેમને અધીન રહેનારા હોય છે (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो) તે સઘળા દેવો, દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમ મહારાજની (अण्णाए जाव चिट्ठति) આજ્ઞા આદિમાં રહે છે (जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं जाइ इमाइ समुप्पज्जंति तं जहा) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં, મેરુ પર્વતની દક્ષિણે નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેના જે ઉત્પાતો થાય છે, તે યમ મહારાજથી અજ્ઞાત નથી. તે ઉત્પાતો નીચે પ્રમાણે છે– (डिंबाइ वा, डमराइ वा, कलहाइ वा, बोलाइ वा, खाराइ वा, महाजुद्धाइ वा, महासंगामाइ वा, महासत्थ निवडणाइ वा) ડિંબ, ડમર કલહ, બોલ, ખાર મહાયુદ્ધ, મહાસંગ્રામ, મહાશસ્ત્ર નિપતન (एव महापुरिसनिवडणाइ वा, महारुहिरनिवडणाइ वा, दुब्भूयाइ वा, कुलरोगाइ वा, गामरोगाइ वा, मंडलरोगाइ वा,

रोगा इति वा, शीर्षवेदना इति वा, अक्षिवेदना इति वा, कर्णवेदना इति नखवेदना इति वा, दन्तवेदना इति वा इन्द्रग्रहा इति वा, स्कन्दग्रहा इति वा, कुमारग्रहा इति वा, यक्षग्रहा इति वा, भूतग्रहा इति वा, एकाहिका इति वा द्वयहिका इति वा, त्र्यहिका इति वा, चतुरहिका इति वा, उद्वेजका इति वा, कासा इति वा, श्वासा इति वा ज्वरा इति वा, दाहा इति वा, कक्षाकोथा इति वा, अजीर्णका पाण्डुरोगा, अर्शांसि इति वा, भगन्दरा इति वा, हृदयशूलानि इति वा, मस्तकशूलानि इति वा, योनिशूलानि इति वा, पार्श्वशूलानि इति वा कुक्षिशूलानि इति वा, ग्राममारी इति वा, आकरमारी इति वा, नगर-

---

सीसवेयणाइ वा, अच्छिवेयणाइ वा कण्णवेयणाइ वा, नहवेयणाइ वा, दंतवेयणाइ वा) इसी तरह महापुरुषों का मरण, महारुधिरका निकलना दुर्भूत, कुलरोग, ग्रामरोग, मंडलरोग, नगररोग, शिरदर्द आंखोंकी पीडा कानकी पीडा, नखोंकी वेदना, दांतोंका दुखना(इंदग्गहाइ वा, खदग्गहाइ वा, कुमारग्गहाइ वा, जक्खग्गहाइ वा, भूयग्गहाइ वा, एगाहियाइ वा, बेयाहियाइ वा तेयाहियाइ वा, चाउत्थहियाइ वा, उव्वेयगाइ वा, कासाइ वा, सासाइ वा, जराइ वा, दाहाइ वा, कच्छ-कोहाइ वा, अजीरया, पंडुरोगा, हरिसाइ वा भगदराइ वा) इन्द्रग्रह, स्कन्दग्रह, कुमारग्रह यक्षग्रह, भूतग्रह, एकान्तरज्वर, तिजारी, तीन-दिनको छोडकर आनेवाला ज्वर, चारदिन के बाद आनेवालाज्वर, उद्वेग, खांसी, श्वास, ज्वर, दाह, शरीर के अमुकभागों का सडना, अजीर्ण, पांडुरोग, बवासीर, भगदर (हिययसूलाइ वा) हृदयशूल (मत्थ-

---

नगररोगाइ वा, सीसवेयणाइ वा, अच्छिवेयणाइ वा, कण्णवेयणाइ वा, नहवेयणाइ वा दंतवेयणाइ वा) મહા પુરુષોનાં મરણ, મહા રક્તપાત, દુર્ભિક્ષ, કુળરોગ, ગામરોગ, મંડળ રોગ, નગર રોગ, શિર દર્દ, નેત્રદર્દ, કર્ણ પીડા, નખની પીડા, દાંતનું દર્દ, (इंदग्गहाइ वा, खदग्गहाइ वा, कुमारग्गहाइ वा, जक्खग्गहाइ वा, भूयग्गहाइ वा, एगाहियाइ वा, बेयाहियाइ वा, तेयाहियाइ वा, चाउत्थहियाइ वा, उव्वेयगाइ वा, कासाइ वा, सासाइ वा, जराइ वा, दाहाइ वा, कच्छकोहाइ वा, अजीरया, पंडुरोगा, हरिसाइ वा, भगंदराइ वा) ઇન્દ્ર ગ્રહ, સ્કન્દ ગ્રહ, કુમારગ્રહ, યક્ષગ્રહ, ભૂતગ્રહ, એકાંતરિયો તાવ, ત્રણ દિનને આંતરે આવતો જ્વર ચાર દિનને આંતરે આવતો જ્વર, ઉદ્વેગ, ખાંસી, શ્વાસ, જ્વર, દાહ, શરીરના અંગોનો સડો, અજીર્ણ, પાંડુરોગ હરસ, ભગંદર (हिययसूलाइ वा) હૃદયશૂલ—હૃદય રોગ, (मत्थय सूलाइ वा, जोणिसूलाइ वा, पाससूलाइ वा, कुच्छिसूलाइ वा, गाममारीइ वा,

मारी इति वा, निगममारी इति वा, खेटमारी इति वा, कर्बटमारी इति वा, मडम्बमारी इति वा, द्रोणमुखमारी इति वा, पत्तनमारी इति वा, आश्रममारी इति वा, सबाधमारी इति वा, सन्निवेशमारी इति वा, प्राणक्षया, जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता', अनार्या, ये चापि अन्य तथाप्रकारा न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य यमस्य महाराजस्य अज्ञाता ५ तेषां वा यमकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्या अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-अम्बः,'

वसूलाइ वा, जोणिसूलाइ वा, पासमूलाइ वा, कुच्छिसूलाइ वा, गाममारीइ वा, आगरमारीइ वा नगरमारीइ वा, निगममारीइ वा, खेडमारीइ वा, कब्बडमारीइ वा, दोणमुहमारीइ वा, मस्तकशूल, योनिशूल, पार्श्वशूल, कक्षाशूल, ग्राम मारी-हैजा, नगरमारी, निगममारी; खेटमारी, कर्पटमारी, द्रोणमुखमारी, (मडम्बमारीइ वा, पट्टणमारीइ वा, आसममारीइ वा, सवाहमारीइ वा, सण्णिवेसमारीइ वा) मडम्बमारी, पत्तनमारी, आश्रममारी, सबाध मारी, सन्निवेशमारी (पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) प्राणक्षय, जनक्षय, धनक्षय, कुलक्षय, व्य सनभूत, अनार्य-पापरूप (जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया) इसी प्रकारके और भी दूसरे अनेक उपद्रव देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यम महाराजके द्वारा अविज्ञात नहीं हैं, (तेसिं वा जमकाइयाणं देवाण) और उन यमकायिक देवों द्वारा अज्ञात नहीं हैं। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा, अभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देव

आगरमारीइ वा नगरमारीइ वा, निगममारीइ वा खेडमारीइ वा, कब्बड मारीइ वा, दोणमुहमारीइ वा) મસ્તક શૂલ, યોનિશૂલ, પાર્શ્વશૂલ, કક્ષાશૂલ, ગ્રામમારી [કોલેરા જેવી રોગચાળો] નગરમારી ખેટમારી કર્બટમારી, દ્રોણમુખમારી, (मडम्बमारीइ वा, पट्टणमारीइ वा, आसममारीइ वा, सवाहमारीइ वा, सण्णिवेसमारीइ वा) મડમ્બમારી, પત્તનમારી, આશ્રમમારી સંબાધમારી સન્નિવેશમારી, (पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) પ્રાણક્ષય જનક્ષય, ધનક્ષય, કુળક્ષય, વ્યસન ભૂત અનાર્ય-પાપરૂપ (जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया) ઉપદ્રવોના જેવા બીજા પણ જે જે ઉપદ્રવો થાય તે દેવેન્દ્ર દેવરાય શક્રના લોકપાલ યમમહારાજથી અજાણ્યુ હોતા નથી. (तेसिं वा जमकाइयाण देवाण) અને તે ઉત્પાતો યમકાયિક દેવોથી પણ અજાણ્યુ હોતા નથી. (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा,

अम्बरीष२ श्चैव श्याम ३ सबल.४ इति योऽपर, रुद्रो५-परुद्र'६ काल श्च७ महाकाल८ इति योऽपरः, असिपत्रो९ धनु.१० कुम्भो११ वालु'१२ वैतरणी१३ इति च, खरस्वरो१४ महाघोष:१५, एवमेते पञ्चदशाऽऽख्याता', शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य सत्रिभाग पल्योपम स्थिति प्रज्ञप्ता, एव महर्द्धिक', यावत्-यमो महाराजः२ । ॥ सू० ३ ॥

राज शक्रके लोकपाल यम महाराजको ये देव अपत्यके जैसे अभिमत हैं। (तजहा) यम महाराजको जो देवअपत्य के जैसे अभिमत हैं वे ये हैं-(अबे, अंबरिसे, चेव, सामे, सबले त्ति यावरे' रुद्दोवरुद्दे, काले य' महाकाले त्ति यावरे, असिपत्ते धणूकुमे, वालू, वेयरणी चि य, खरस्सरे महाघोसे, एमेए पन्नरसाऽऽहिया) अब, अम्बरिष, श्याम, सबल, रुद्र, उपरुद्र, काल, महाकाल, असिपत्र, धनुष, कुम्भ, वालु, वैतरणी, खरस्वर और महाघोष-इस प्रकार ये १५ हैं। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, अहावच्चाभिण्णायाण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता एव महिड्ढीए जाव जमे महाराया) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल इन यम महाराजकी स्थिति त्रिसहित एक पल्योपमकी है। तथा अपत्यरूपसे अभिमत देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी है। ऐसी बडी भारी ऋद्धिवाला यावत ये यम महाराज है॥

अभिण्णाया होत्था) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે-'अबे, अंबरिसे चेव, सामे सबले, त्ति यावरे, रुद्दो वरुद्दे, काले य, महाकाले त्ति यावरे, असिपत्ते, धणूकुमे, वालू, वेयरणी त्ति य, खरस्सरे, महाघोसे, एमेए पन्नरसाऽऽहिया) અબ, અંબરિષ, શ્યામ, સબલ, રુદ્ર, ઉપરુદ્ર કાળ, મહાકાળ, અસિપત્ર, ધનુષ, કુંભ, બાલુ, વૈતરણી, ખરસ્વર અને મહાઘોષ એ ૧૫ દેવ છે

(सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, महावच्चाभिण्णायाणं देवाण एग पलिओवमं ठिई पण्णत्ता एवं महिड्ढीए जाव जमे महाराया) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમ મહારાજની સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની છે, તથા યમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે યમ મહારાજ એવી મહાઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન છે

मारी इति वा, निगममारी इति वा, खेटमारी इति वा, कर्बटमारी इति वा, मडम्बमारी इति वा, द्रोणमुखमारी इति वा, पट्टनमारी इति वा, आश्रममारी इति वा, सम्बाधमारी इति वा, सन्निवेशमारी इति वा, प्राणक्षया, जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता, अनार्या, ये चापि अन्य तथाप्रकारा न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य यमस्य महाराजस्य अज्ञाता ५ तेषा वा यमकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य यमस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्या अभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा-अम्ब,'

यसूलाइ वा, जोणिसूलाइ वा, पाससूलाइ वा, कुच्छिसूलाइ वा, गाममारीइ वा, आगरमारीइ वा नगरमारीइ वा, निगममारीइ वा, खेडमारीइ वा, कब्बडमारीइ वा, दोणमुहमारीइ वा, मस्तकशूल, योनिशूल, पार्श्वशूल, कक्षाशूल, ग्राम मारी-हैजा, नगरमारी, निगममारी; खेटमारी, कर्बटमारी, द्रोणमुखमारी, (मडम्बमारीइ वा, पट्टणमारीइ वा, आसममारीइ वा, सबाहमारीइ वा, सण्णिवेसमारीइ वा) मडम्बमारी, पत्तनमारी, आश्रममारी, सबाध मारी, सन्निवेशमारी (पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) प्राणक्षय, जनक्षय, धनक्षय, कुलक्षय, व्य सनभूत, अनार्य-पापरूप (जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविं दस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया) इसी प्रकारके और भी दूसरे अनेक उपद्रव देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यम महाराजके द्वारा अविज्ञात नहीं हैं, (तेसिं वा जमकाइयाणं देवाण) और उन यमकायिक देवों द्वारा अज्ञात नहीं हैं। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा, अभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देव

आगरमारीइ वा नगरमारीइ वा, निगममारीइ वा खेडमारीइ वा, कब्बड मारीइ वा, दोणमुहमारीइ वा) મસ્તક શૂલ, યોનિશૂલ, પાર્શ્વશૂલ, કક્ષાશૂલ, ગ્રામમારી [કોલેરા જેવી રોગચાળો] નગરમારી ખેટમારી કર્વટમારી, દ્રોણમુખમારી, (मडम्बमारीइ वा, पट्टणमारीइ वा, आसममारीइ वा, सबाहमारीइ वा, सण्णिवेसमारीइ वा) મડમ્બમારી, પત્તનમારી, આશ્રમમારી, સંબાધમારી સન્નિવેશમારી (पाणक्खया, जणक्खया, धणक्खया, कुलक्खया, वसणब्भूया, अणारिया) પ્રાણક્ષય જનક્ષય, ધનક્ષય, કુળક્ષય, વ્યસન ભૂત અનાર્ય-પાપરૂપ (जे यावि अन्ने तहप्पगारा ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया) ઉપદ્રવોના જેવા બીજા પણ જે જે ઉપદ્રવો થાય તે દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમમહારાજથી અજાણ હોતા નથી. (तेसिं वा जमकाइयाण देवाण) અને તે ઉત્પાતો યમકાયિક દેવોથી પણ અજાણ હોતા નથી. (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा,

महाराजस्य 'वरसिट्ठे' 'नाम' 'विमाणे' 'पण्णत्ते' वरशिष्ट नाम विमान मज्ञप्तम्, 'अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं' अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि सार्धद्वादश लक्षयोजनानि 'महासोमस्स विमाण' यथा सोमस्य विमानम् 'तहा' तथा 'जाव-अभिसेओ' यावत् अभिषेकः, सोमस्य प्रथमलोकपालस्य पूर्ववर्णितविमानाद्यभिषेकपर्यन्तवृत्तान्तवद् यमस्यापि विमानाद्यभिषेकपर्यन्तवृत्तान्तोऽवसेय, 'रायहाणी तहेव' यमस्यापि राजधानी तथैव-सोमस्य पूर्ववर्णितराजधानीवदेव बोध्या, 'जाव-पासायपतीओ' यावत्-प्रासादपङ्क्तय, तथा च यावत्करणात्-'एक योजनशतसहस्रम् लक्षयोजनपरिमितम् आयाम

वरशिष्ट विमान है ऐसा 'पण्णत्ते' कहा गया है। 'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइ' इस विमानकी लंबाई चौडाई साढे बारहलाख योजनकी है। इत्यादि समस्तकथन 'जहा सोमस्स विमान तहा जाव अभिसेओ' सोम नामक लोकपाल के विमानकी तरह जानना चाहिये और यह कथन सोमके अभिषेक पर्यन्त के कथन तक यहां ग्रहण करना चाहिये अर्थात् प्रथमलोकपाल सोम के पूर्वमें वर्णित विमान आदिका अभिषेक तकका वृत्तान्त जैसा है-उसी तरह से यमनामक लोकपालका भी विमान आदिका अभिषेक पर्यन्तका वृत्तान्त है ऐसा जानना चाहिये।' 'रायहाणी तहेव' जैसी सोमकी राजधानीका वर्णन पहिले किया गया है उसी प्रकारसे यमकी भी राजधानी चाहिये। 'जाव पासायपतीओ और उसमें प्रासादपङ्क्तियोंका वर्णन भी सोमकी प्रासादपङ्क्तियोंकी तरहसे ही समझना चाहिये। यहां

'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइ' ते विमाननी લંબાઈ-પહોળાઈ ૧૨૫૦૦૦૦ (સાડા બાર લાખ) યોજનની છે 'जहा सोमस्स विमान तहा जाव अभिसेओ' વરશિષ્ટ વિમાનનું સમસ્ત વર્ણન સોમ લોકપાલના વિમાનના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું તે વર્ણન ક્યા સુધી ગ્રહણ કરવું? સોમના અભિષેક પર્યન્તના કથન સુધી તે વર્ણન ગ્રહણ કરવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પહેલા લોકપાલ સોમના વિમાનનું વર્ણન પહેલા સુત્રમાં જે પ્રમાણે આપ્યું છે એવું જ વર્ણન અહીં પણ અભિષેક પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું જોઈએ 'रायहाणी तहेव' સોમની સોમા નામની રાજધાનીનું વર્ણન પણ કરવું 'जाव पासायपतीओ' તેમાં પ્રાસાદ પંક્તિયો પર્યન્તનું જે વર્ણન આવે છે તે અહીં પણ ગ્રહણ થવું જોઈએ અહીં યાવત પદથી 'एक योजनशतसहस्रम् लक्षयोजनपरिमित आयामविष्कम्भेण परिधिना च जम्बूद्वीपप्रमाणा वैमानिकाना

टीका-यमनामक दक्षिणदिग्लोकपालं वर्णयितु मस्तौति-'कहि णं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कुत्र स्थाने खलु 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' यमनामकस्य द्वितीयलोकपालस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'वरसिट्ठे' वरशिष्टम् 'नाम' नाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा ! हे गौतम ! 'सोहम्मवडिंसयस्स' सौधर्मावतंसकस्य 'महाविमाणस्स' महाविमानस्य 'दाहिणेणं' दक्षिणे दक्षिणस्यां दिशि 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे 'असंखेज्जाइं' 'जोयणसहस्साइं' असंख्येयानि योजनसहस्राणि 'वीईवइत्ता' व्यतिव्रज्य व्यतिक्रम्य 'एत्थ णं' अत्र खलु 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' 'महारण्णो' यमस्य

टीकार्थ-सूत्रकार इस सूत्रद्वारा दक्षिणदिशाके स्वामी यमनामके लोकपालका वर्णन कर रहे हैं उसमें गौतमने प्रभुसे पूछाकि-'भंते!' हे भदन्त ! किस स्थानमें 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो) देवेन्द्र देवराज शक्रके 'जमस्स' यम नामके दूसरे लोकपाल 'महारण्णो' महाराजका 'वरसिट्ठे पण्णत्ते' वरशिष्ट विमान कहा गया है । उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'सोहम्मवडिंसयस्स' सौधर्मावतंसक 'महाविमाणस्स' महाविमानकी 'दाहिणेणं' दक्षिण दिशामें 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मकल्पसे 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' असंख्यात हजार योजनोंको 'वीईवइत्ता' उल्लंघन करके जो स्थान आता है 'एत्थ णं' इसी स्थान पर 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'जमस्स महारण्णो' यम महाराजका 'वरसिट्ठे

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે દક્ષિણ દિશાના અધિપતિ યમ નામના લોકપાલનું વર્ણન કર્યું છે યમમહારાજનું વિમાન કયાં આવેલું છે, તે જાણવા માટે ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે—

'भंते !' હે ભદન્ત ! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ 'जमस्स महारण्णो' યમ મહારાજનું 'वरसिट्ठे महाविमाणे पण्णत्ते' વરશિષ્ટ નામનું મહા વિમાન ક્યાં આવેલું છે ?

ઉત્તર—હે ગૌતમ ! 'सोहम्मवडिंसयस्स महाविमाणस्स' સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનની 'दाहिणेणं सोहम्मे कप्पे' દક્ષિણ દિશામાં સૌધર્મકલ્પમાં 'असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वीईवइत्ता' અસંખ્યાત યોજન દૂર જતાં જે સ્થાન આવે છે, 'एत्थणं' એજ સ્થાને 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ, શક્રના બીજા લોકપાલ, 'जमस्स महारण्णो' યમ મહારાજનું 'वरसिट्ठे' વરશિષ્ટ નામનું વિમાન આવેલું છે

महाराजस्य 'वरसिट्ठे' 'नाम' 'विमाणे' 'पण्णत्ते' वरशिष्ट नाम विमान प्रज्ञप्तम्, 'अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइ' अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि सार्धद्वादश-लक्षयोजनानि 'जहासोमस्स विमाण' यथा सोमस्य विमानम् 'तहा' तथा 'जाव-अभिसेओ' यावत् अभिषेकः, सोमस्य प्रथमलोकपालस्य पूर्व-वर्णितविमानाद्यभिषेकपर्यन्तवृत्तान्तवद् यमस्यापि विमानाद्यभिषेकपर्यन्तवृत्ता न्तोऽवसेय, 'रायहाणी तहेव' यमस्यापि राजधानी तथैव-सोमस्य पूर्व-वर्णितराजधानीवदेव बोध्या, 'जाव-पासायपतीओ' यावत्-प्रासादपङ्क्तयः, तथा च यावत्करणात्-'एक योजनशतसहस्रम् लक्षयोजनपरिमितम् आयाम

वरशिष्ठ विमान हैं ऐसा 'पण्णत्ते' कहा गया है। 'अद्धतेरस जोय णसयसहस्साइ' इस विमानकी लंबाई चौडाई साढे बारहलाख योजनकी है। इत्यादि समस्तकथन 'जहा सोमस्स विमानं तहा जाव अभिसेओ' सोम नामक लोकपाल के विमानकी तरह जानना चाहिये और यह कथन सोमके अभिषेक पर्यन्त के कथन तक यहां ग्रहण करना चाहिये अर्थात् प्रथमलोकपाल सोम के पूर्वमें वर्णित विमान आदिका अभिषेक तकका वृत्तान्त जैसा है-उसी तरह से यमनामक लोकपालका भी विमान आदिका अभिषेक पर्यन्तका वृत्तान्त है ऐसा जानना चाहिये।' 'रायहाणी तहेव' जैसी सोमकी राजधानीका वर्णन पहिले किया गया है उसी प्रकारसे यमकी भी राजधानी चाहिये। 'जाव पासायपतीओ और उसमें प्रासादपक्तियोंका वर्णन भी सोमकी प्रासादपक्तियोंकी तरहसे ही समझना चाहिये। यहां

'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइ' ते विमाननी લંબાઈ-પહોળાઈ ૧૨૫૦૦૦૦ (સાડા બાર લાખ) યોજનની છે 'जहा सोमस्स विमान तहा जाव अभिसेओ' વરશિષ્ટ વિમાનનું સમસ્ત વર્ણન સોમ લોકપાલના વિમાનના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું તે વર્ણન ક્યાં સુધી ગ્રહણ કરવું? સોમના અભિષેક પર્યન્તના કથન સુધી તે વર્ણન ગ્રહણ કરવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે પહેલા લોકપાલ સોમના વિમાનનું વર્ણન પહેલા સુત્રમાં જે પ્રમાણે આપ્યું છે એવું જ વર્ણન અહીં પણ અભિષેક પર્યન્ત ગ્રહણ કરવું જોઈએ 'रायहाणी तहेव' સોમની સોમા નામની રાજધાનીનું વર્ણન પણ કરવું 'जाव पासायपतीओ' તેમાં પ્રાસાદ પંક્તિઓ પર્યન્તનું જે વર્ણન આવે છે તે અહીં પણ ગ્રહણ થવું જોઈએ અહીં 'યાવત્ પદથી 'एक योजनशतसहस्रम् लक्षयोजनपरिमित आयामविष्कम्भेण परिधिना च जम्बूद्वीपप्रमाणा वैमानिकाना

विष्कम्भेण, परिधिना च जम्बूद्वीपप्रमाणा, वैमानिकानां प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धे ज्ञातव्या, यावत्-उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, पञ्चाशत्-योजनसहस्राणि, पञ्च च सप्तनवतियोजनशतानि (५०५९७) किञ्चिद् नानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, चतस्र" इति संग्राह्यम् एतादृश्य प्रासादपंक्तयः एवम् सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' यमस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'इमे' वक्ष्यमाणा देवा 'आणाए' आज्ञायाम् 'जाव-चिट्ठ ति' यावत्-तिष्ठन्ति, यावत्करणात्-' उपपात-वचन-निर्देशे ' इति संग्राह्यम्, आज्ञादिकारिणो देवान् दर्शयति-' त जहा ' तद्यथा जमकाइया

यावत् पदसे-'एक योजनशतसहस्रम्' लक्षयोजनपरिमित आयामविष्कम्भेण परिधिनाच जम्बूद्वीपप्रमाणा वैमानिकानां प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धे ज्ञातव्या यावत् उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयाम विष्कम्भेण पञ्चाशत् योजनसहस्राणि पञ्चच सप्तनवतियोजनशतानि किञ्चिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् चतस्रः' इस पहिले कहे गये पाठका संग्रह किया गया है । इस तरहकी चार प्रासाद पंक्तियां हैं। 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो देवेन्द्र देवराज शक्रके द्वितीयलोकपाल 'जमस्स महारण्णो' यममहाराजकी 'इमे' ये आगे जिनका नाम निर्देश होगा 'देवा' देव 'आणाए' आज्ञामें 'जाव' यावत् 'चिट्ठंति' रहते हैं । यहां यावत् पदसे 'उपपात-वचन निर्देशे' इसपाठका संग्रह हुआ है । 'तजहा' वे देव ये हैं-'जमकाइयाइ वा' यमकायिक यमका

प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धे ज्ञातव्या यावत् उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण पञ्चाशत् योजनसहस्राणि पञ्च च सप्तनवतियोजनशतानि किञ्चिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् चतस्रः' આ પ્રમાણેનો આગળ આવી ગયેલો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે આ પ્રકારની ચાર પ્રાસાદ પંક્તિયો છે 'सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ 'जमस्स देवरण्णो' યમ મહારાજની 'इमे देवा आणाए जाव चिट्ठ ति' આજ્ઞા આદિમાં નીચે જણાવેલા દેવો રહે છે અહીં 'यावत' પદથી ઉપપાત (સેવા), વચન અને નિર્દેશ ગ્રહણ કરાયા છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નીચેના દેવો યમ મહારાજની આજ્ઞા, સેવા, વચન અને નિર્દેશને અનુસરે છે 'जमकाइया इ वा' યમકાયિક દેવો એટલે

इ वा' यमकायिकाः इति वा यमस्य कायो निकायो येषामस्ति ते यमकायिका यमपरिवारभूता इत्यर्थः 'जमदेवयकाइया इ वा' यमदैवतकायिका इति वा, यमस्य सामानिकदेवपरिवारभूता इत्यर्थः 'पेयकाइया इ वा' प्रेतकायिका व्यन्तर विशेषा इति वा, 'पेयदेवयकाइया इ वा' प्रेतदैवतकायिकाः प्रेताधीनदेवाना परिवारा इति वा, 'असुरकुमारा असुरकुमारीओ' असुरकुमारा असुरकुमार्य 'कंदप्पा' कन्दर्पा कन्दर्पभावनाभावितत्वेन कन्दर्पशीलसम्बन्धिदेवेषु उत्पन्ना कन्दर्पशीलश्चातिकेलि 'निरयवाला' निरयपाला नरकपालका, 'आभियोगा' अभियोग आदेश तद्भावनाभावितत्वेन आभियोगिकदेवेषु उत्पन्ना अभियोगवर्तिनश्च देवकिङ्करप्राया । न केवलम् एते एव अपितु अन्येऽपीत्याह- 'जे यावण्णे तहप्पगारा' इत्यादि । ये चाप्यन्ये तथाप्रकारा: सन्ति 'सव्वे ते

है काय-निकाय-समूह जिनका वे यमकायिक हैं, ये यमके परिवारभूत होते हैं-'जमदेवकाइयाइ वा' यमदैवतकायिक-यमके सामानिक देवोंके परिवाररूपदेव, 'पेयकाइयाइवा' व्यन्तरविशेषरूप प्रेतकायिक, 'पेयदेवयकाइयाइ वा' प्रेताधीनदेवोंके परिवारभूतदेव, 'असुरकुमारा' असुरकुमार 'असुरकुमारीओ' असुरकुमारिया 'कदप्पा' कन्दर्पभावना से भावित होनेके कारण कदर्पशीलसम्बन्धी देवोंमें उत्पन्न हुए देव, इनकी प्रकृति कदर्प-अतिक्रीडा-में ही रमनेवाली होती है 'निरयवाला' नरकपालक, 'आभियोगा' आभियोग नाम आदेशका है-इस आदेशरूप अभियोगकी भावनासे भरपूर होनेके कारण जो आभियोगिक देवोंमें उत्पन्न हुए हैं वे आभियोगिक देव हैं ये सदा आदेशपालन करनेमें ही लगे रहते हैं । अत ये देवोंके किङ्कर जैसे होते हैं । ये इतने ही देव यमकी आज्ञाके नहीं रहते हैं किन्तु 'जे यावण्णे' इनसे अतिरिक्त और भी 'तहप्पगारा' इसी तरहके

યમનીકાય સમૂહ જેમને છે એવા યમકાયિક દેવો તેઓ યમના પરિવારરૂપ હોય છે 'जमदेवकाइया इ वा, યમદૈવત કાયિક દેવો તેઓ યમના સામાનિક દેવોના પરિવાર રૂપ દેવો છે 'पेयकाइयाइ वा' પ્રેતકાયિક દેવો-એક પ્રકારના વ્યન્તર દેવો છે, 'पेयदेवयकाइयाइ वा' પ્રેતાધીન દેવોના પરિવારરૂપ દેવો, 'असुरकुमारा' અસુર કુમારો, 'असुरकुमारीओ' અસુરકુમારીઓ 'कंदप्पा' કંદર્પ દેવો-(રતિસુખની ભાવનાથી ભાવિત થવાને કારણે કંદર્પશીલ દેવોમા ઉત્પન્ન થયેલા દેવને કંદર્પદેવ કહે છે) તેઓ કંદર્પ—રતિસુખમાં જ લીન રહે છે 'निरयवाला' નરકપાલક, 'आभियोगा' અભિયોગ એટલે આદેશ આભિયોગિક દેવો બીજા દેવોની આજ્ઞામાં રહેનારા હોય છે આભિયોગિક દેવો અનાભિયોગિક દેવોના કિંકર જેવા હોય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે આભિયોગિક દેવો પણ યમ મહારાજની આજ્ઞામા રહે છે 'जे यावण्णे तहप्पगारा' એટલુ જ નહીં પણ ઉપર કહેલા દેવો ઉપરાન્ત બીજા પણ એ પ્રકારના

विष्कम्भेण, परिधिना च जम्बूद्वीपप्रमाणा, वैमानिकानां प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धं ज्ञातव्या, यावत्-उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, पञ्चाशत्-योजनसहस्राणि, पञ्च च सप्तनवतियोजनशतानि (५०५९७) किञ्चिद् नानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, पतस्र ' इति संग्राह्यम् एतादृस्य प्रासादपङ्क्तयः एवम् सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' यमस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'इमे' वक्ष्यमाणा देवा 'आणाए' आज्ञायाम् 'जाव-चिट्ठति' यावत्-तिष्ठन्ति, यावत्करणात्-' उपपात-वचन-निर्देशे ' इति संग्राह्यम्, आज्ञादिकारिणो देवान् दर्शयति-' त जहा ' तद्यथा यमकाइया

यावत् पदसे-'एक योजनशतसहस्रम् ' लक्षयोजनपरिमित आयामविष्कंभेण परिधिनाच जम्बूद्वीपप्रमाणा वैमानिकानां प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धं ज्ञातव्या यावत् उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कंभेण पञ्चाशत् योजनसहस्राणि पञ्च सप्तनवतियोजनशतानि किञ्चिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् चतस्र ' इस पहिले कहे गये पाठका संग्रह किया गया है । इस तरहकी चार प्रासाद पंक्तियां हैं। 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो देवेन्द्र देवराज शक्रके द्वितीयलोकपाल 'जमस्स महारण्णो' यममहाराजकी 'इमे' ये आगे अभीर जिनका नाम निर्देश होगा 'देवा' देव 'आणाए' आज्ञामें 'जाव' यावत् 'चिट्ठति' रहते हैं । यहां यावत् पदसे 'उपपात-वचन निर्देशे' इसपाठका संग्रह हुआ है । 'तजहा' वे देव ये हैं-'जमकाइयाइ वा' यमकायिक यमका

प्रासादादीनां प्रमाणस्यार्धं ज्ञातव्या यावत् उपरितल षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कमेण पञ्चाशत् योजनसहस्राणि पञ्च च सप्तनवतियोजनशतानि किञ्चिद् विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम् चतस्रः' આ પ્રમાણેનો આગળ આવી ગયેલો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે આ પ્રકારની ચાર પ્રાસાદ પંક્તિઓ છે 'सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ 'जमस्स देवरण्णो' યમ મહારાજની ' इमे देवा आणाए जाव चिट्ठति ' આજ્ઞા આદિમાં નીચે બતાવેલા દેવો રહે છે અહીં 'યાવત' પદથી ઉપપાત (સેવા), વચન અને નિર્દેશ ગ્રહણ કરાયા છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે નીચેના દેવો યમ મહારાજની આજ્ઞા, સેવા, વચન અને નિર્દેશને અનુસરે છે ' जमकाइया इ वा' યમકાયિક દેવો એટલે

ज्ञातानि इत्यग्रेण सम्बन्ध । उत्पात प्रकारानाह-'त जहा' तद्यथा-'डिंवाइवा डिम्बा विघ्ना अन्तराया इति वा, 'डमरा ई वा' डमरा एकराज्ये एव राज कुमारादिकृतोपद्रवा, 'कलहा इ वा' कलहा क्लेशकारकवाग्विवादा, 'बोला इ वा बोला अव्यक्तवर्णध्वनिसमूहा' इति वा, 'खारा इ वा' क्षारा अन्योन्य मत्सरा इति वा परस्परमत्सरभावयुक्ता 'महाजुद्धा इ वा' महायुद्धानि अव्यवस्थितसग्रामा इति वा 'महासगामा इ वा' महासग्रामा व्यवस्थितचक्र व्यूहादिरचनोपेतमहायुद्धानि इति वा, 'महासत्थनिवडणा इ वा' महाशस्त्र निपतिनानि इति वा, एव तथैव 'महापुरिसनिवडणा इ वा' महापुरुष-निपतनानि विशिष्टपुरुषमरणानि इति वा, 'महारुहिरनिवडणा इ वा' महारुधिर-निपतनानि अत्यन्ताविरलरुधिरधारापाता इति वा, 'दुब्भूयाइ वा' दुर्भूता दुष्टा जनधनधान्योपद्रव हेतुभूताभूता सत्वा मूषिकशलभपक्ष्यादीतय इति वा, 'कुल

लगालेना चाहिये अब वे उत्पात कौन२से होते हैं सो 'तजहा' से प्रकट किये जाते हैं-'डिंवाइ वा' डिम्ब-विघ्न-अन्तराय, 'डमराइवा' डमर-एक राज्यमें ही राजकुमार आदिकों द्वारा किये गये उपद्रव, 'कलहाइवा' कलह-क्लेशकारकवाद विवाद, 'बोलाइ वा' अव्यक्तवर्ण वाले ध्वनि समूहरूप बोल, खाराइ वा, खार-आपसी मत्सर भाव 'महाजुद्धाइ वा' व्यवस्थासे रहित महायुद्ध 'महासगामाइ वा' व्यव स्थित चक्रव्यूह आदिकी रचनासे युक्त महायुद्ध, 'महासत्थनिवडणा इवा' युद्धमें बड़े२ शस्त्रोंका पड़ना, एव' इसी तरहसे 'महापुरिसनिवडणाइ वा' महापुरुषों-विशिष्ट पुरुषोंका युद्ध मरण होना, 'महारुहिर निवडणाइ वा' अत्यन्त अविरल ऐसी रुधिर की धाराका युद्धमें निकल्ना, 'दुब्भूयाइवा' मनुष्योंको तथा अनाज वगैरह को नुकसान

'त जहा' ते ઉત્પાતો નીચે પ્રમાણે સમજવા—'डिंवाइ वा' ડિમ્બ વિઘ્ન અન્તરાય, 'डमराइ वा' ડમર-એક રાજ્યમા જ રાજકુમાર આદિ દ્વારા કરાતા ઉપદ્રવ 'कलहाइ वा' કલહ-ક્લેશકારક વાગ્ વિવાદ 'बोलाइ वा' બોલાચાલી-અવ્યક્તવર્ણ-વાળા ધ્વનિસમૂહરૂપ બોલ, 'खाराइ वा' ખાર-દ્વેષભાવ, 'महाजुद्धाइ वा' વ્યવસ્થાથી રહિત મહાયુદ્ધ 'महासगामाइ वा' વ્યવસ્થિત ચક્રવ્યૂહ આદિની રચનાથી યુક્ત મહાયુદ્ધ, 'महासत्यनिवडणाइ वा' યુદ્ધમા મોટાં મોટા શસ્ત્રોનું પતન, 'एवं महा पुरिस निवडणाइ वा' મહાપુરુષોનું—વિશિષ્ટ પુરુષોનું યુદ્ધમા મરણ, 'महारुहिर-निवडणाइ वा' યુદ્ધમાં લોહીની અત્યન્ત અવિરલ ધારાઓ વહેવી 'दुब्भूयाइ वा' દુષ્કાળ પડવો અથવા મનુષ્યોને તથા અનાજ આદિને નુકશાન કરનારા ઉંદરો તીડ,

तन्भत्तिगा' सर्वेऽपि ते तद्भक्तिका' यमस्य भक्तिकारिणः 'तप्पक्खिया' तत्पाक्षिका यमपक्षानुयायिनः 'तब्भारिया' तद्भार्या तद्भरणपोषणयोग्याः 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' यमस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'आणाए' आज्ञायाम् 'जाव-चिट्ठंति' यावत्-तिष्ठन्ति, यावत् करणात्-'उपपात-वचन-निर्देशे' इति सग्राह्यम्। अथ जम्बूद्वीपे मन्दराचलस्य दक्षिणे भागे सर्वेऽपि वक्ष्यमाणा उत्पाता एतस्याध्यक्षत्वे एव भवन्तीत्याह-'जंबूदीवे दीवे' इत्यादि। जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'दाहिणेणं' दक्षिणे दक्षिणदिग्भागे 'जाइं इमाइं' यानि इमानि वक्ष्यमाणानि उत्पातादिकार्याणि 'समुप्पज्जंति' समुत्पद्यन्ते न तानि यमस्य

जो देव हैं 'ते सव्वे' वे भी सब 'तब्भत्तिगा' उस लोकपाल यमकी भक्ति करनेवाले हैं 'तप्पक्खिया' उस यमके पक्षके अनुयायी हैं। 'तब्भारिया' और उसके द्वारा भरणपोषण करनेके योग्य होनेसे उसकी भार्या जैसे होते हैं। ये सब 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए जाव चिट्ठंति' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यम महाराजकी आज्ञामें यावत् सदा बने रहते हैं। यहां यावत्पदसे 'उपपात-वचन-निर्देश इनतीन पदों का ग्रहण हुआ है। अब सूत्रकार यह प्रकट करते है कि जम्बूद्वीप के मंदर पर्वतकी दक्षिण दिशामें जो जितने से प्रकट किये जानेवाले उपद्रव होते हैं वे सब यमकी ही जानकारीमें होते है-जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीप नामके द्वीपमें 'मंदरस्स पव्वयस्स' मंदर पर्वतकी 'दाहिणेणं' दक्षिणभागमें 'जाइं इमाइं' जो ये आगे कहे जानेवाले उत्पात आदि कार्य समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते है वे यमसे अज्ञात नहीं है ऐसा यहां सम्बन्ध

જે દેવો છે 'ते सव्वे' તે સવે દેવો પણ 'तब्भत्तिगा' યમમહારાજની ભક્તિ કરનારા છે, 'तप्पक्खिया' તેમનો પક્ષ કરનારા છે, 'तब्भारिया' અને તેમના દ્વારા ભરણ પોષણને પાત્ર હોવાથી, તેમની ભાર્યા સમાન છે તે સઘળા દેવો, 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए जाव चिट्ठंति' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ યમ મહારાજની આજ્ઞા સેવા, વચન અને નિર્દેશને અનુસરે છે હવે સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામા જે જે ઉપદ્રવો થાય છે, તે યમમહારાજથી અજ્ઞાત હોતા નથી. તે ઉપદ્રવો નીચે બતાવ્યા છે 'जंबूदीवे दीवे' જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं' મંદર પર્વતની દક્ષિણે, 'जाइं इमाइं समुप्पज्जंति' આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે જે ઉપદ્રવ આદિ થાય છે, તે યમથી અજ્ઞાત હોતા નથી.

ज्ञातानि इत्यग्रेण सम्बन्ध । उत्पात प्रकारानाह-'त जहा' तद्यथा-'डिंबाइवा डिम्बा विघ्ना अन्तराया इति वा, 'डमरा ई वा' डमरा एकराज्ये एव राज कुमारादिकृतोपद्रवा, 'कलहा इ वा' कलहा क्लेशकारकवाग्विवादा, 'बोला इ वा बोला अव्यक्तवर्णध्वनिसमूहा• इति वा, 'खारा इ वा' खारा अन्योन्य मत्सरा इति वा परस्परमत्सरभावयुक्ता 'महाजुद्धा इ वा' महायुद्धानि अव्यवस्थितसंग्रामा इति वा 'महासंगामा इ वा' महासंग्रामा व्यवस्थितचक्र व्यूहादिरचनोपेतमहायुद्ध,नि इति वा, 'महासत्थनिवडणा इ वा' महाशस्त्रनिपतनानि इति वा, एव तथैव 'महापुरिसनिवडणा इ वा' महापुरुषनिपतनानि विशिष्टपुरुषमरणानि इति वा, 'महारुहिरनिवडणा इ वा' महारुधिरनिपतनानि अत्यन्ताविरलरुधिरधारापाता इति वा, 'दुब्भूयाइ वा' दुर्भूता दुष्टा जनधनधान्योपद्रव हेतुभूताभूता मत्वा मूषिकशलभपक्ष्यादीतय इति वा, 'कुल

लगालेना चाहिये अब वे उत्पात कौन२से होते है सो 'तजहा' से प्रकट किये जाते है-'डिंघाइ वा' डिम्ब-विघ्न-अन्तराय, 'डमराइवा' डमर-एक राज्यमें ही राजकुमार आदिकों द्वारा किये गये उपद्रव, 'कलहाइवा' कलह-क्लेशकारकवाद विवाद, 'बोलाइ वा' अव्यक्तवर्ण वाले ध्वनि समूहरूप बोल, खाराइ वा, खार-आपसी मत्सर भाव 'महाजुद्धाइ वा' व्यवस्थासे रहित महायुद्ध 'महासंगामाइ वा' व्यवस्थित चक्रव्यूह आदिकी रचनासे युक्त महायुद्ध, 'महासत्थनिवडणा इवा' युद्धमें बडे२ शस्त्रोंका पडना, एव' इसी तरहसे 'महापुरिसनिवडणाइ वा' महापुरुषों-विशिष्ट पुरुषोंका युद्ध मरण होना, 'महारुहिर निवडणाइ वा' अत्यन्त अविरल ऐसी रुधिर की धाराका युद्धमें निकलना, 'दुब्भूयाइवा' मनुष्योंको तथा अनाज वगैरह को नुकसान

'त जहा' ते ઉત્પાતો નીચે પ્રમાણે સમજવા—'डिंबाइ वा' ડિમ્બ વિઘ્ન અન્તરાય, 'डमराइ वा' ડમર-એક રાજ્યમાં જ રાજકુમાર આદિ દ્વારા કરાતા ઉપદ્રવ, 'कलहाइ वा' કલહ-ક્લેશકારક વાદ વિવાદ 'बोलाइ वा' બોલાચાલી-અવ્યક્તવર્ણવાળા ધ્વનિસમૂહરૂપ બોલ, 'खाराइ वा' ખાર-દ્વેષભાવ, 'महाजुद्धाइ वा'વ્યવસ્થાથી રહિત મહાયુદ્ધ, 'महासंगामाइ वा' અવ્યવસ્થિત ચક્રવ્યૂહ આદિની રચનાથી યુક્ત, મહાયુદ્ધ, 'महासत्थनिवडणाइ वा' યુદ્ધમાં મોટાં મોટાં શસ્ત્રોનું પતન, 'एव महा पुरिस निवडणाइ वा' મહાપુરુષોનું—વિશિષ્ટ પુરુષોનું યુદ્ધમાં મરણ 'महारुहिर-निवडणाइ वा' યુદ્ધમાં લોહીની અત્યન્ત, અવિરલ ધારાઓ વહેવી 'दुब्भूयाइ वा' દુષ્કાળ પડવો અથવા મનુષ્યોને તથા અનાજ આદિને નુકશાન કરનારા ઉંદરો તીડ,

तब्भत्तिगा' सर्वेऽपि ते तद्भक्तिकाः यमस्य भक्तिकारिकाः 'तप्पक्खिया' तत्पाक्षिकाः यमपक्षानुयायिनः 'तब्भारिया' तद्भार्या तद्भरणपोषणयोग्याः 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स' यमस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'आणाए' आज्ञायाम् 'जाव-चिट्ठंति' यावत्-तिष्ठन्ति, यावत् करणात्-'उपपात-वचन-निर्देशे' इति सङ्ग्राह्यम्। अथ जम्बूद्वीपे मन्दराचलस्य दक्षिणे भागे सर्वेऽपि वक्ष्यमाणा उत्पाता एतस्याध्यक्षत्वे इत्याह-'जंबूदीवे दीवे' इत्यादि। जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'दाहिणेण' दक्षिणे दक्षिणदिग्भागे 'जाइं इमाइं' यानि इमानि वक्ष्यमाणानि उत्पातादिकार्याणि 'समुप्पज्जंति' समुत्पद्यन्ते न तानि यमस्य

जो देव हैं 'ते सव्वे' वे भी सब 'तब्भत्तिगा' उस लोकपाल यमकी भक्ति करनेवाले हैं 'तप्पक्खिया' उस यमके पक्षके अनुयायी हैं। 'तब्भारिया' और उसके द्वारा भरणपोषण करनेके योग्य होनेसे उसकी भार्या जैसे होते हैं। ये सब 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए जाव चिट्ठंति' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यम महाराजकी आज्ञामें यावत् सदा बने रहते है। यहां यावत्पदसे 'उपपात-वचन-निर्देश इनतीन पदों का ग्रहण हुआ है। अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जम्बूद्वीप के मंदर पर्वतकी दक्षिण दिशामें जो जितने से प्रकट किये जानेवाले उपद्रव होते हैं वे सब यमकी ही जानकारीमें होते है-'जंबूदीवे दीवे' जंबूद्वीप नामके द्वीपमें 'मंदरस्स पव्वयस्स' मंदर पर्वतकी 'दाहिणेणं' दक्षिणभागमें 'जाइं इमाइं' जो ये आगे कहे जानेवाले उत्पात आदि कार्य 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते है वे यमसे अज्ञात नहीं है ऐसा यहां सम्बन्ध

જે દેવો છે 'ते सव्वे' તે સર્વે દેવો પણ 'तब्भत्तिगा' યમમહારાજની ભક્તિ કરનારા છે, 'तप्पक्खिया' તેમનો પક્ષ કરનારા છે, 'तब्भारिया' અને તેમના દ્વારા ભરણ પોષણને પાત્ર હોવાથી, તેમની ભાર્યા સમાન છે તે સઘળા દેવો 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो आणाए जाव चिट्ठंति' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ યમ મહારાજની આજ્ઞા સેવા, વચન અને નિર્દેશને અનુસરે છે. હવે સૂત્રકાર એ પ્રકટ કરે છે કે જમ્બૂદ્વીપના મંદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં જે જે ઉપદ્રવો થાય છે, તે યમમહારાજથી અજ્ઞાત હોતા નથી. તે ઉપદ્રવો નીચે બતાવ્યા છે 'जंबूदीवे दीवे' જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं' મંદર પર્વતની દક્ષિણે, 'जाइं इमाइं समुप्पज्जंति' આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે જે ઉપદ્રવ, આદિ થાય છે, તે યમથી અજ્ઞાત હોતા નથી.

इ वा' द्व्यहिका इति वा एकैकं दिन मध्ये व्यवधाय प्रतिदिनद्वयागन्तुका ज्वरविशेषा इत्यर्थ , 'तेयाहिया इ वा' त्र्यहिका इति वा, प्रतिदिनद्वयानन्तरा गन्तुका' ज्वरविशेषा इति भाव , ' चाउत्थहिया ' चतुरहिका', प्रतिदिनत्रया-नन्तरागन्तुका ज्वरविशेषाइति वा, 'उव्वेयगा इ वा' उद्वेजका इति वा उद्वेगा मानसिकपरितापविशेषा तज्जनका जनोद्वेगकारिणस्तस्करप्रभृतय., 'कासा इ वा' कासा इति वा, कासा हृद्गता' रोगविशेषा इति वा 'खासी' इति भाषायाम् प्रसिद्धाः, 'सासा इ वा' श्वासा इति वा 'दम्मा इति भाषाप्रसिद्धा , श्वासवर्द्धका रोगविशेषा इत्यर्थ' 'जरा इ वा' ज्वरा शारीरिकतापविशेषरोगा बलनाशका इति वा, 'दाहा इ वा' दाहा इति वा, अत्यधिकतापजनका रोग विशेषा इत्यर्थ , ' कच्छकोहा इ वा ' कक्षाकोथा इति वा; कक्षाणां शरीरावयवविशेषपार्श्वभागाना कोथा कुथित्वानि गलितत्वानि इति वा, ' अजीरया इ वा ' अजीर्णका अजीर्णता इति वा, ' पण्डुरोगा इ वा '

एकएक दिनको छोड कर आनेवाला ज्वर, ' तेयाहियाइ वा ' तीसरे दिन आनेवाला ज्वर, ' चाउत्थाहियाइवा चौथेदिन आनेवाला ज्वर, ' उव्वेयगाइ वा ' मानसिक परिताप विशेष इष्टवियोग और अनिष्टसंयोगजन्य चित्तमें उत्पन्नहुए दुःखविशेष अथवा उद्वेगको उत्पन्न करनेवाले चौर वगैरह 'कासाइवा' खासी, सासाइ वा' श्वास-दमा, इनके बढानेवाले रोग विशेष, जराइ वा' शरीरके बलको क्षीण करनेवाले रोगविशेष-जैसे तपेदिक (क्षयरोग) आदि, 'दाहाइ वा' अत्यधिक ताप जिनके द्वारा शरीरमें बढजाता है ऐसे रोगविशेष, 'कच्छकोहाइ वा' काखरी-शरीर के अवयव विशे-षोंमें कोथका होना, अर्थात् काखरी आदि अवयवोंका सडना, अथवा बनकी झाडियोंका सडना, 'अजीरयाइ वा' अजीर्ण 'पण्डुरोगाइ वा'

वा' रोज आवनारे ताव, 'बेयाहियाइ वा' એક દિવસને આતરે આવતો તાવ, 'तेया-हियाइ वा' ત્રણ દિવસને આંતરે આવતો તાવ, 'चाउत्थाहियाइ वा' ચાર દિનને આતરે આવતો તાવ (ચોથીયો તાવ) ' उव्वेयगाइ वा ' ઉદ્વેગ થવો-ઇષ્ટના વિયોગ અથવા અનિષ્ટના સયોગથી ચિત્તમા જે દુખ થાય છે તેને ઉદ્વેગ કહે છે-અથવા ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારા ચોર આદિની વૃદ્ધિ થવી, 'कासाइ वा' ખાસી ' सासाइ वा' શ્વાસ-દમ 'जराइ वा' શરીરને ક્ષીણ કરનારા ક્ષય જેવા રોગો, 'कच्छ कोहाइ वा' બગલ આદિ અવયવોમા સડો થવો, 'दाहाइ वा' શરીરમા બળતરા ઉત્પન્ન કરનારા રોગો થવા, 'अजीरयाइ वा' અજીર્ણ થવુ, 'पण्डुरोगाइ वा' પાડુરોગ થવો 'हरि-

रोगाइ वा' कुलरोगा इति वा, 'गामरोगा इ वा' ग्रामरोगा इति वा, 'मंडलरोगा इ वा' मण्डल 'प्रान्ते' इति प्रसिद्धम् तत्सम्बन्धिनो रोगा मण्डलरोगा इति वा, 'नयररोगा इ वा' नगररोगा इति वा, 'सीसवेयणा इ वा' शीर्षवेदना शिरः पीडा इति वा, 'अच्छिवेयणा इ वा' अक्षिवेदना नेत्रपीडा इति वा, 'कण्णवेयणा इ वा' कर्णवेदना इति वा, 'नहवेयणा इ वा' नखवेदना इति वा, 'दंतवेयणा इ वा' दन्तवेदना इति वा, 'इदग्गहा इ वा' इन्द्रग्रहा उन्मादहेतव इति वा इन्द्रकृतोपद्रवविशेषा इन्द्रावेशा इत्यर्थः 'खदग्गहा इ वा' स्कन्दग्रहाः कार्तिकेयग्रहा स्कन्दावेशा इति वा, 'कुमारग्गहा इ वा' कुमारग्रहा बालग्रहा इति वा कुमारावेशा 'जक्खग्गहा इ वा' यक्षग्रहा इति वा, यक्षा व्यन्तरविशेषास्तद्ग्रहा इत्यर्थः । 'भूयग्गहा इ वा' भूतग्रहा इति वा, 'एगाहिया इ वा' एकाहिका प्रतिदिनागन्तुका ज्वरविशेषा इति वा, 'वेयाहिया

पहुँचानेवाले मूषिक, शलभ' पक्षी आदिकोंका होना, 'कुलरोगाइ वा' कुलमें रोगोंका होना, गामरोगाइ वा' ग्राममें रोगोंका होना, मंडलरोगाइ वा' प्रांतोंमें रोगोंका होना, 'नयर रोगाइ वा' नगरमें रोगोंका होना, 'सीसवेयणाइ वा' शिरोंमें पीडाका होना 'अच्छिवेयणा इवा' आखोंमें पीडाका होना, 'कण्ण वेयणाइवा' कानों में पीडा का होना 'नहवेयणाइ वा' नखोंमें वेदना का होना, 'दंतवेयणाइ वा' दांतोंमें पीडाका होना, 'इदग्गहाइवा' इन्द्रकृत उपद्रवरूप उन्माद आदिकोंके कारणों का होना, 'खदग्गहाइ वा, कीर्तिकेयग्रह स्कन्दाइग्र, 'कुमारग्गहाइ वा' बालग्रह, जक्खग्गहाइ वा, यक्षरूप व्यन्तरविशेषकृत उपद्रवरूपग्रह 'भूयग्गहाइ वा' भूतग्रह 'एगाहियाइ वा' प्रतिदिन आनेवाला ज्वर, 'बेयाहियाइवा'

અને પક્ષીઓની ઉત્પત્તિ થવી, 'कुलरोगाइ वा' કુળમાં રોગોનો ફેલાવો થવો, 'गामरोगाइ वा' ગામમાં રોગોનો ફેલાવો થવો, 'मंडलरोगाइ वा' મંડળમા રોગોને ફેલાવો થવો, 'नयररोगाइ वा' નગરમાં રોગોનો ફેલાવો થવો, 'सीसवेयणाइ वा' માથાનો દુખાવો થવો, 'अच्छिवेयणाइ वा' નેત્રમા પીડા થવી, 'कण्णवेयणाइ वा' કાનમાં પીડા થવી 'नहवेयणाइ वा' નખમાં વેદના થવી, 'दंतवेयणाइ वा' દાંતમાં પીડા થવી, 'इदग्गहाइ वा' ઇન્દ્રકૃત ઉપદ્રવરૂપ ઉન્માદ આદિ થવ 'खदग्गहाइ वा' ગ્રહ વિશેષ 'कुमारग्गहाइ वा' બાલગ્રહ, 'जक्खग्गहाइ वा' યક્ષકૃત ઉપદ્રવરૂપ ગ્રહ, 'भूयग्गहाइ वा' ભૂતગ્રહ, 'एगाहियाइ

इति वा, 'सवाहमारी इ वा' सवाहमारी इति वा, 'सण्णिवेसमारी इ वा' सन्निवेशमारी इति वा, तत्फलान्याह-'पाणक्खया' इत्यादि। 'पाणक्खया' प्राणक्षया 'जणक्खया' जनक्षया 'धणक्खया' धनक्षया 'कुलक्खया' कुलक्षया., 'वसणब्भूया' व्यसनभूता 'अणारिया' अनार्या अधमा उत्पाता. 'जे यावि अन्ने' ये चाप्यन्ये 'तहप्पगारा' तथाप्रकारा तत्सदृशा दुःखदायिनो वर्तन्ते, 'ण ते' न ते 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स महारण्णो' यमस्य महाराजस्य 'अण्णाया' अज्ञाता सन्ति, न केवल ते यमस्यैव नाज्ञाता अपितु यमपरिवाराणामपि ते नाज्ञाता इत्याह-'तेसिं वा जम

मरकी का होना, 'सवाहमारीइ वा' सवाहमें मरकीका होना, 'सनिवेसमारीईवा सनिवेशमें ये सब उपद्रव-उत्पात हैं और ये सब उपद्रव यमलोकपालकी जानकारीमें होते हैं। इनका फल यह होता है कि-'पाणक्खया' इनसे प्राणोंका क्षय हो जाता है, 'जणक्खया' मनुष्योंका विनाश होता है, 'धणक्खया' धनका क्षय होता है, 'कुलक्खया' कुलके कुल नष्ट हो जाते हैं, 'वसणब्भूया' ये सब उपद्रव दुःखदायी अधमातिअधम उपद्रव हैं-इसीलिये 'अणारिया' पापरूप हैं। तथा 'जे यावि अन्ने, दुःखदायी जो और भी दूसरे 'तहप्पगारा' इसी प्रकारके उपद्रव हैं 'ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया, ये सब देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल यममहाराज के ज्ञानसे बहिर्भूत नहीं हैं, अर्थात् उसके द्वारा ज्ञात हैं, इन सब उपद्रवोंका ज्ञाता केवल यम ही है ऐसी बात नहीं है किन्तु यम के

આશ્રમમાં મરકી થવી, 'सवाहमारीइ वा' સવાહમાં મરકી થવી. 'सनिवेस मारीइ वा' સંનિવેશમાં મરકી આદિ ઉપદ્રવોનું થવું આ ઉપદ્રવો લોકપાલ યમ મહારાજની જાણ બહાર થતા નથી. હવે સૂત્રકાર ઉપરના ઉપદ્રવોનું શું ફળ આવે છે તે બતાવે છે— 'पाणक्खया' ઉપરોક્ત ઉપદ્રવોથી અનેક જીવોનો [જાનવરોનો] નાશ થાય છે, 'जणक्खया' મનુષ્યોનો ક્ષય થાય છે 'धणक्खया' ધનનો ક્ષય થાય છે 'कुलक्खया' અનેક કુળનો ક્ષય થાય છે, 'वसणब्भूया' આ ઉપદ્રવો દુઃખદાયી અને અધમમાં અધમ હોય છે તેથી 'अणारिया' તે પાપ રૂપ છે તથા 'जे यावि अन्ने तहप्पगारा' આ પ્રકારના બીજા પણ જે દુઃખદાયી ઉપદ્રવો હોય છે તે 'ण ते सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो अण्णाया' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ યમ મહારાજથી અજ્ઞાત હોતા નથી—એ બધા ઉપદ્રવો તેમના આધિપત્ય નીચે જ થતાં હોય છે યમદેવ તે ઉત્પાતોથી અજ્ઞાત નથી

पाण्डुरोगा इति वा, 'हरिसा इ वा' अर्शासि इति वा, 'बवासीर इति भाषाप्रसिद्धानि' रुधिरस्राविणो गुदारोगविशेषा 'भगदरा इ वा' भगन्दरा इति वा, हिययसूला इ वा' हृदयशूलानि इति वा, 'मत्थगसूला इ वा' मस्तकशूलानि इति वा 'जोणिसूला इ वा' योनिशूलानि इति वा 'पाससूला इ वा' पार्श्वशूलानि इति वा 'कुच्छिसूला इ वा' कुक्षिशूलानि इति वा, 'गाममारी इ वा' ग्राममारी 'महामारी' इति प्रसिद्धा, या हि ग्राम मारयति सा तथोक्ता, एवमग्रेऽपि विज्ञेयम् 'आगरमारी इ वा' आकरमारी इति वा, 'नगरमारी इ वा' नगरमारी इति वा, 'णिगममारी इ वा' निगममारी इति वा, 'खेडमारी इ वा' खेटमारी इति वा, 'कव्वडमारी इ वा' कर्बटमारी इति वा 'मडम्ब मारी इ वा' मडम्बमारी इति वा, 'दोणमुहमारी इ वा' द्रोणमुखमारी इति वा, 'पट्टणमारी इ वा' पत्तनमारी इति वा, पट्टनमारी इति वा 'आसममारी इ वा' आश्रममारी

पाण्डुरोग' हरिसाइ वा' बवासीर- अर्श-मसा समय पर उनमेंसे खून झरने लगता है। 'भगदराइ वा' भगदर यह भी गुदाका एक महाभयकर रोग है-जो जीवकी समाप्ति के साथ समाप्त होता है। 'हिययसूलाइ वा' हृदयशूल, 'मत्थयसूलाइ वा' मस्तकशूल, 'जोणिसूलाइ वा' योनिशूल, पाससूलाइ वा' पसलियोंका दर्द, 'कुच्छिसूलाइ वा' कुक्षिशूल-पेटका दर्द, 'गाममारीइ वा' ग्राममें मरकी होना, 'अगरमारीइ वा' अगरमें मरकी का होना 'नगरमारीइ वा, नगरमें मरकी होना, 'निगममारीईवा' विपयमें महामारीका होना 'खेडमारीइ वा' खेटमें मरकी होना, 'कव्वडमारीइ वा' कर्बटमें मरकीका होना, 'दोणमुहमारीइ वा' द्रोणमुखमें मरकी का होना, 'मडंबमारीइवा' मडंबमें मरकीका होना, 'पट्टणमारीइ वा' पट्टण-पत्तनमें मरकीका होना, 'आसममारीइ वा' आश्रममें-तापसों के आश्रममें

साइ वा' હરસ થવો -'भगदराइ वा' ભગંદરનો રોગ થવો, 'हिययसूलाइ वा' હૃદયશૂલ થવું 'मत्थयसूलाइ वा' મસ્તક શૂલ થવું, 'जोणिसूलाइ वा' યોનિશૂલ થવું 'पाससूलाइ वा' પાંસળીઓમાં શૂલ થવું, 'कुच्छिसूलाइ वा' કુક્ષિશૂલ-પેટનો દુખાવો થવો, 'गाममारीइ वा' ગામઆદિમાં કોલેરા, મરકી આદિ રોગો ફેલાય, अ गरदार वा' આગ ખોદનારાઓની વસ્તીમાં 'नगरमारीइ वा' નગરમાં 'निगममारी इ वा' નિગમમાં 'खेडमारीइ वा' ખેટમાં મહામારી (કોલેરા, મરકી આદિ રોગો) થવા, 'कव्वडमारीइ वा' કર્બટમાં મરકી ફેલાવી, 'दोणमुहमारीइ वा' દ્રોણમુખમાં મરકીનો ફેલાવો થવો, 'मडंबमारीइ वा' મડંબમાં મરકી થવી, 'पट्टणमारीइ वा' પટ્ટણ [પત્તન]માં મરકી થવી, 'आसममारीइ वा'

पश्चेव, यस्तु नैरयिकान् जीवान् कर्त्तरिकाभिः खण्डशः कर्तयित्वा भ्राष्ट्रपाक योग्यान् करोति, असौ अम्बरीषस्य भ्राष्ट्रस्य सम्बन्धात् 'अम्बरीष' इति २, 'सामे' श्याम', यस्तु वर्णेन श्यामः नैरयिकान् शातयतिइपीडयति स 'श्याम' इत्युच्यते ३, 'सबलेत्ति यावरे' शबल इति चापरो देव इत्यर्थः, तथाच-यो हि वर्णेन शबल कर्बुर, तेषा नैरयिकाणाम् अन्त्रहृदयादीनि उत्पाटयति स 'शबल' इत्यभिधीयते ४, 'रुद्दो-वरुद्दे' रुद्रः, उपरुद्रश्च, तत्र यः खड्गकुन्तादिषु तान् नैरयिकान् ओतप्रोतान् करोति सः रुद्रत्वात् क्रूरत्वात् 'रुद्र' इत्युच्यते ५, यस्तु तेषामेव अङ्गोपाङ्गानि चूर्णयति स अत्यन्तरुद्रत्वात् 'उपरुद्र'

जाकर वहासे उन्हें फिर नीचे पटकते हैं इस कारण ये 'अम्ब' कहलाते है । 'अवरिसेचेव' अम्बरीष-ये देव नैरयिक जीवोंको कैंचियों से काट काट कर अर्थात् उनके टुकडे२ कर उन्हें भाडमें पकानेके भूजनेके योग्य बनाते हैं इस कारण इनका नाम अम्बरीष भ्राष्ट्र भाडके साथ संबंध रखने से अंबरीष हुआ है । 'सामे' श्याम ये देव वर्णसे काले होते हैं-ये देव नरकजीवोंको पीडा आदि द्वारा त्रास पहुँचाते हैं । इससे इनका नाम श्याम ऐसा हुआ है । 'सबलेत्ति यावरे' शबल नामका परमाधार्मिक देव है । यह वर्णसे कर्बुर-चितकबरा होता है । इसका काम नारकोंकी आंतोको एव हृदयको फाडनेका है । इसीसे यह शबल कहागया है । रुद्दोवरुद्दे' रुद्र और उपरुद्र, इनमें जो नैरयिकोंको कुत-तलवार आदिकोमें पिरोता है वह रुद्र-क्रूर होने के कारण रुद्र कहा गया है तथा जो नारकोके अग, और उपाङ्गोंको चूर२ कर देता है उसका नाम वह अत्यन्त रुद्र

પટકે છે, તે કારણે તેમને 'અબ' કહે છે

[૨] 'अंबरिसेचेव' અમ્બરીષ દેવો-તેઓ નારકોના શરીરના કાતર વડે ટુકડે ટુકડા કરે છે અને તેને ભઠ્ઠીમા પકાવવાને ચોગ્ય બનાવે છે આ રીતે ભ્રાષ્ટ્ર [ભાડ-ભઠ્ઠી]ની સાથે સબધ રાખનારા તે દેવોને અમ્બરીષ કહે છે

[૩] 'सामे' શ્યામ-આ દેવો શ્યામ વર્ણના હોય છે તેઓ નારકોને પીડા આદિ દ્વારા ત્રાસ આપે છે

[૪] 'सबलेति यावरे' શબલ નામના પરમાધાર્મિક દેવ હોય છે તેઓ કાબર ચીતરા વર્ણના હોય છે તેઓ નારકોના આંતરડા અને હૃદયનું વિદારણ કરીને તેમને પીડા પમાડે છે તેથી જ તેમને શબલ' કહે છે [૫] અને [૬] 'रुद्दोवरुद्दे' રુદ્ર અને ઉપરુદ્ર -નારકોને તલવાર આદિમા પરોવનારા દેવોને રુદ્ર કહે છે, તેઓ ક્રૂર હોવાથી તેમને રુદ્ર કહે છે નારકોના અગ ઉપાગોના ચૂરેચૂરા કરી નાખનારા દેવોને

काइयाण देवाण' तेषां वा यमकायिकानां देवानामपि ते उपर्युक्ता अज्ञाता न सन्तीत्यर्थः, अथ यमस्य आज्ञादिकारिणः पञ्चदश परमनिर्दयान् परमाधार्मिकान् असुरनिकायान् प्रतिपादयितुमाह–'सक्कस्स' इत्यादि । शक्रस्य 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स महारण्णो' यमस्य महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणा देवाः 'अहावच्चा' यथाऽपत्या' पुत्रस्थानीया' आज्ञाविकारितया वशवर्तितया च पुत्रवत् प्रिया इत्यर्थः 'अभिण्णाया' अभिज्ञाता अभिमताः 'होत्था' सन्ति, तानाह–'तं जहा' तद्यथा 'अंबे' अम्ब, वक्ष्यमाणेषु पञ्चदशासुरनिकायान्तर्वत्तिषु परमाधार्मिकनिकायेषु देवेषु यो देवो नैरयिकान् गगनतले नीत्वा अधः पातयति असौ 'अम्ब' इत्युच्यते१, 'अंबरिसे चेव' अम्बरी

परिवार के जो देवदेवी है वे भी इन तीन उत्पातों के ज्ञाता है यही बात 'तेसिंवा जमकाइयाण देवाण, इस सूत्र पाठ द्वारा व्यक्त कीगइ है । अर्थात् उन यमकायिक देवोंसे भीये उपद्रव अज्ञात नहीं है । अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि ये आगे कहे आनेवाले पन्द्रह प्रकारके देव यमके आज्ञाकारी है ये सबके सब परमनिर्दय है, परम अधार्मिक है, और असुरोंके निकायवाले है–'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चा अभिण्णाया होत्था, इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है–देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल जो यम महाराज है उनको ये देव आज्ञा आदिके करनेवाले होने के कारण और उनकी आधीनतामें रहनेके कारण पुत्रके जैसे प्रिय है । 'तजहा' उन १५ प्रकारके देवोंके नाम इस प्रकार से है 'अंबे' अम्बअसुरनिकायमें रहनेवाले पन्द्रह परमाधार्मिक निकायवाले देवोंमें ये देव रहते है ये देव नैरयिकों को आकाशमें ले

એટલુ જ નહીં પણ યમના પરિવારરૂપ જે દેવ-દેવીઓ છે તેમનાથી પણ તે ઉત્પાતો અજ્ઞાત હોતા નથી, એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે–'तेसिं वा जमकाइयाण देवाण' એટલે કે યમદેવના પરિવારરૂપ યમકાયિક દેવોથી પણ તે ઉપદ્રવો અજ્ઞાત હોતા નથી આગળ બતાવ્યા પ્રમાણેના ૧૫ દેવો યમને અધીન છે તે બધાં ઘણા નિર્દય અને અધાર્મિક છે. તે બધા અસુરનિકાય દેવો છે 'सक्कस्स ઇત્યાદિ' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ યમના 'इमे देवा अहावच्चा अभिण्णाया होत्था' આજ્ઞાકારી દેવો નીચે પ્રમાણે છે વળી તે દેવો તેના પુત્રસ્થાનીય દેવા ગણાય છે– 'तं जहा' યમ મહારાજના પુત્ર સ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે–

(૧) 'अंबे' અમ્બ–અસુર નિકાયમાં રહેનારા પંદર પરમાધાર્મિક નિકાય વાળા દેવોમા આ દેવો રહે છે તે અમ્બ દેવો નારકોને આકાશમાં ઊંચે લઈ જઈને

पश्चैव, यस्तु नैरयिकान् जीवान् कर्त्तरिकाभि खण्डश कर्तयित्वा भ्राष्ट्रपाक योग्यान् करोति, असौ अम्बरीपस्य भ्राष्ट्रस्य सम्बन्धात् 'अम्बरीपः' इति २, 'सामे' श्यामः, यस्तु वर्णेन श्याम नैरयिकान् शातयतिइपीडयति स 'श्याम' इत्युच्यते ३, 'सबलेत्ति यावरे' शवल इति चापरो देव इत्यर्थ, तथाच-यो हि वर्णेन शवल कर्बुर, तेषा नैरयिकाणाम् अन्त्रहृदयादीनि उत्पाटयति स 'शवल' इत्यभिधीयते ४, 'रुद्दो-वरुद्दे' रुद्रः, उपरुद्रश्च, तत्र यः खङ्गकुन्तादिपु तान् नैरयिकान् ओतप्रोतान् करोति स रुद्रत्वात् क्रूरत्वात् 'रुद्र' इत्युच्यते ५, यस्तु तेपामेव अङ्गोपाङ्गानि चूर्णयति स अत्यन्तरुद्रत्वात् 'उपरुद्र'

जाकर वहासे उन्हें फिर नीचे पटकते है इस कारण ये 'अघ' कहलाते है। 'अघरिसेचेव' अम्बरीप-ये देव नैरयिक जीवोंको कैंचियों से काट काट कर अर्थात् उनके टुकडे२ कर उन्हें भाडमें पकानेके भूजनेके योग्य बनाते हैं इस कारण इनका नाम अम्बरीप भ्राष्ट्र भाडके साथ सबध रखने से अंबरीप हुआ है। 'सामे' श्याम ये देव वर्णसे काले होते हैं-ये देव नरकजीवोंको पीडा आदि द्वारा त्रास पहुँचाते हैं। इससे इनका नाम श्याम ऐसा हुआ है। 'सबलेत्ति यावरे' शबल नामका परमाधार्मिक देव है। यह वर्णसे कर्बुर-चितकबरा होता है। इसका काम नारकोंकी आतोको एव हृदयको फाडनेका है। इसीसे यह शबल कहागया है। रुद्दोवरुद्दे' रुद्र और उपरुद्र, इनमें जो नैरयिकोंको कुन्त-तलवार आदिकोंमें पिरोता है वह रुद्र-क्रूर होने के कारण रुद्र कहा गया है तथा जो नारकोके अग, और उपाङ्गोंको चूर२ कर देता है उसका नाम वह अत्यन्त रुद्र

પટકે છે, તે કારણે તેમને 'અઘ' કહે છે

[૨] 'अंबरिसेचेव' અમ્બરીષ દેવો-તેઓ નારકોના શરીરના કાતર વડે ટુકડે ટુકડા કરે છે અને તેને ભઠ્ઠીમા પકાવવાને યોગ્ય બનાવે છે આ રીતે ભ્રાષ્ટ્ર [ભાઠ-ભઠ્ઠી]ની સાથે સબધ રાખનારા તે દેવોને અમ્બરીષ કહે છે

[૩] 'सामे' શ્યામ-આ દેવો શ્યામ વર્ણના હોય છે તેઓ નારકોને પીડા આદિ દ્વારા ત્રાસ આપે છે

૪] 'सबलेति यावरे' શબલ નામના પરમાધાર્મિક દેવ હોય છે તેઓ કાબર ચીતરા વર્ણના હોય છે તેઓ નારકોનાં આંતરડા અને હૃદયનું વિદારણ કરીને તેમને પીડા પમાડે છે તેથી જ તેમને શબલ' કહે છે [૫] અને [૬] 'रुद्दोवरुद्दे' રુદ્ર અને ઉપરુદ્ર -નારકોને તલવાર આદિમા પરોવનારા દેવોને રુદ્ર કહે છે, તેઓ ક્રૂર હોવાથી તેમને રુદ્ર કહે છે નારકોના અગ ઉપાંગોના ચૂરેચૂરા કરી નાખનારા દેવોને

इत्यभिधीयते ६, 'काळेय' कालश्च, य' खलु कटाहादिषु तान् पचति स कृष्णवर्णत्वात् भयप्रदत्वाच्च 'काल!' इति व्यपदिश्यते ७, 'महाकाले त्ति यावर' महाकाल इति चापरो देव, यो हि स्निग्धमांसानि कर्त्तयित्वा नारकान् खादयति वर्णेन महाकालश्चेति स 'महाकाल'' इति कथ्यते ८, 'असिपत्ते' असि पत्र, स देवो योऽसितुल्यपत्राणां वन विरचय्य तच्छायाऽभिलापेण समागतान्नारकिणो विकृतवातान्दोलनपूर्वकमसिपत्रपातनेन खण्डशश्छिनत्ति ९, 'धणू' धनुः स यो धनुषो विनिर्मुक्तैरर्द्धचन्द्राकारैर्बाणैः कर्णोष्ठनासादीनवयवान्नारकिणां छिनत्ति । १०, 'कुमे' कुम्भ, यो हि देव कुम्भ्यादिषु नारकान्

स्वभावका होनेके कारण उपरुद्र कहा गया है। 'कालेय' काल-इसका वर्ण काला होता है और यह नरक जीवोंको कडाई आदिमें पकाता है तथा समय२ पर उन्हें भयभी देता रहता है इस कारण इसका नाम काल ऐसा कहा गया है । 'महाकालेत्तियावरे' महाकाल यह देव है । यह नारकोंके स्निग्ध मांसोंको काटकर स्वय नारकोंको ही खिलाता है । इसका वर्ण महान् काला होता है । इस कारण इसे महाकाल कहा गया है । 'असिपत्ते' असिपत्र-यहदेव तलवारकी धारके जैसे पत्तोंका वन बनाकर वहा छायाकी अभिलाषासे आये हुए नारकोंके विकृत वायुके सचालनसे पत्रोंको गिराकर शरीर के खण्डर करता है । 'धणू' धनु-यह धनुषसे छोडे गये अर्द्धचद्राकार वाले बाणों द्वारा नारकजीवोंके कान, ओष्ठ एव नाक आदि अवयवोंका छेदन करता है । 'कुमे' कुम यह कुम आदिमें नारक जीवोंका पकाता है इसलिये उपचार से इसेभी कुंभ कह दीया गया है । 'वालू' वालु-यह भाडमें रही हुई तप्त वज्रवालुकामें नारक-

ઉપરુદ્ર કહે છે તેઓ અતિશય ક્રૂર હોવાથી તેમનું નામ ઉપરુદ્ર પડયું છે [૭] 'काळे य' કાળ-તે વર્ણે કાળા હોય છે તે પરમાધાર્મિક દેવો નારકોને કડાઇ આદિમાં રાંધે છે અને તેને વારવાર ભય પમાડે છે [૮] 'महाकालेत्ति' મહાકાળ-તે નારકોનું સ્નિગ્ધ માંસ કાપી કાપીને નારકોને જ ખવરાવે છે તેનો વર્ણ અતિશય શ્યામ હોય છે તે કારણે તેને મહાકાળ કહેલ છે [૯] 'असिपत्ते' અસિપત્ર-આ દેવ તલવારની ધાર જેવા પાનવાળું વન બનાવે છે ત્યા છાયા મેળવવાને માટે નારકો આવે છે ત્યારે વિકૃત વાયુના સંચાલનથી તે પાનને નીચે ખેરવીને નારકોના શરીરના ટુકડે ટુકડા કરે છે. [૧૦] 'धणू' ધનુ-તે ધનુષમાંથી ફેંકેલા અર્ધચન્દ્રાકાર બાણોથી નારકોના કાન, નાક, હોઠ આદિ અવયવોનું છેદન કરે છે [૧૧] 'कुंभे' કુંભ-આ પરમાધાર્મિક દેવો નારકોને

पचति सोऽपि उपचारात् 'कुम्भ' इत्युच्यते ११, 'वालू' वालु' आएम्थ तप्तवज्रवालुकासु नारकान् मतहत्वार चणकादीनिव भर्जयति १२, 'वेयरणी त्ति य' वैतरणीति च, तत्र यो देव विकुर्वणया वैक्रियपूयरुधिरादिपूरितवैतरणीनामकनदीस्वरूप करोति स उपचारात 'वैतरणी' इति निगद्यते १३, 'खरस्सर' खरस्वर, यो हि वज्रकण्टकान्वितशाल्मलीतरौ आरोप्य नारकान् जीवान् खरस्वर तीक्ष्णस्वर गर्दभस्वर वा कुर्वाणान् स्वय वा कुर्वन आकर्षति सः 'खरस्वर' इति, १४, 'महाघोसे' महाघोष, यो हि देवो भयेन पलाय मानान् नारकान जीवान पशूनिव वाटेषु महाघोष कुर्वन अवरुणद्धि स' 'महा

जीवोंको घटपटाते हुए चणक-चना आदिकी तरह भूजता है इस लिये इसका नाम वालु ऐसा हुआ है। 'वेयरणी' वैतरणी यह अपनी विकुर्वणा से वैतरणी नामकी नदी बनाता है विक्रियासे ही पूय-पीत, रुधिर, आदिसे उसे भर देता है इसलिये उपचारसे इसका नाम भी 'वैतरणी' ऐसा हो गया है। 'खरस्सरे' खरस्वर यह अपनी विकुर्वणा से शालमली वृक्षका उद्भावन करता है और वज्रके जैसे कांटोंसे युक्त उसे करके उस पर नरकजीवोंको चढाता है, वहां वे नारकजीव मारे कष्टके बहुत ही तीक्ष्ण स्वर अथवा गधेके जैसा स्वर करते है-अथवा यह स्वय भी ऐसा ही स्वर करता है और उन नारकोंको वहांसे फिर खचता है। इसका नाम खर स्वर ऐसा कहा गया है। 'महाघोसे' महाघोष यह देव भयसे भागते हुए नारक जीवो को पशुओंके समान वाडोंमें जारकी आवाज करता

કલમા નાખે છે તેથી તેમને માટે 'કુંભ' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે [૧૨] 'वालू' બાલુ—જેમ ભાડમા રેતી સાથે ચણાને નાખવામાં આવે છે, તેમ તપ્ત રેની સાથે નારકો ના શરીરને તાવડામા શેકનારા પરમાધાર્મિક દેવોને 'વાલુ' કહે છે [૧૩] 'वेयरणी' વૈતરણી—આ દેવો તેમની વૈક્રિય શક્તિથી વૈતરણી નદી બનાવે છે અને વૈક્રિયશક્તિથી બનાવેલા પાચ, રુધિર આદિથી તેને ભરી દે છે [૧૪] 'खरस्सर' ખરસ્વર–તે તેની વિકુર્વણાથી શાલ્મલીવૃક્ષ બનાવે છે તેને વજ્રના જેવા કાંટાથી યુક્ત કરીને નારકને તેના ઉપર ચડાવે છે ત્યારે અત્યત પીડાન કારણે નારકો ચીસો પાડે છે, અથવા ગર્દભની જેમ અવાજ કરે છે અથવા તે પરમાધાર્મિક દેવ પણ ગર્દભના જેવો અવાજ કરે છે તેથી તે દેવને 'ખરસ્વર' કહેલ છે [૧૫] 'महाघोसे' મહાઘોષ—ભયથી નાસ

घोष" इत्यभिधीयते १५, 'एमेए पन्नरसा' एवम् उक्तप्रकारेण एते पूर्वोक्ताः यमस्य पुत्रस्थानीया देवाः पञ्चदशसंख्यकाः 'आहिया' आख्याताः कथिताः। अथ यमस्य तत्सम्बन्धि यथाऽपत्य देवानाञ्च स्थितिमाह–'सक्कस्स णं' इत्यादि। शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'जमस्स महारण्णो' यमस्य महाराजस्य 'सत्तिभाग' सत्रिभाग पल्योपमस्य तृतीयभागसहितम् 'पलिओवम' एक पल्योपमम् 'ठिई' स्थिति आयुष्यम् 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता कथिता 'अहावचाभिण्णायाण' यथाऽपत्याऽभिज्ञातानाम् अपत्यसदृशत्वेनाभिमतानाम् उपर्युक्तानाम् 'देवाण' देवानाम् 'एगं' एकम् 'पलिओवम' पल्योपमम् 'ठिई' स्थितिः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता, एवम् उक्तप्रकारेण 'महिड्ढिए' महर्द्धिकः 'जाव-जमे' यावत्–यम 'महाराया' महाराजो वर्तते, यावत्करणात्–'महाद्युतिकः, महाबलः, महायशाः महानुभाव इत्यादि सर्वं सङ्ग्राह्यम् ॥ सू० ३ ॥

हुआ बन्द कर देता है, इस कारण इसका नाम महाघोष ऐसा हुआ है, 'एमेए पन्नरसा' इस प्रकार ये पूर्वोक्त 'पन्नरसा' पन्द्रह १५ देव यमके पुत्र स्थानीय 'आहिया' कहे गये हैं। अब सूत्रकार 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो सत्तिभाग पलिओवम ठिई पण्णत्ता' इस सूत्रपाठ द्वारा यह प्रकट कर रहे हैं कि देवेन्द्र देवराज शक्र के लोकपाल यम महाराजकी जो स्थिति है वह त्रिभाग सहित एक पल्योपमकी है। तथा 'अहावच्चाभिण्णायाण देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता' अपत्य के जैसे माने गये उपर्युक्त देवोंकी स्थिति केवल एकपल्योपमकी है। 'एव महिड्ढीए जाव जमे महाराया' इस तरह उक्त प्रकारसे महान ऋद्धिवाले यावत ये यम महाराज हैं। यहां 'यावत्' पदसे 'महाद्युतिक–महाद्युतिवाले

भाग કરતા નારક જીવોને, ભય કર અવાજ કરીને પશુઓના વાડા જેવી જગ્યામાં પૂરી દેનાર પરમાધાર્મિક દેવોને મહાઘોષ કહે છે 'एमेए पन्नरसा आहिया' ઉપરોક્ત ૧૫ દેવોને યમના પુત્રસ્થાનીય દેવો કહ્યા છે

હવે સૂત્રકાર યમ લોકપાલની સ્થિતિ [આયુકાળ]નું નિરૂપણ કરે છે 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो जमस्स महारण्णो सत्तिभागं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના બીજા લોકપાલ યમ મહારાજની સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाभिण्णायाण देवाण एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता' યમ મહારાજના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે 'एव

अथ वरुणनामक लोकपालस्य वक्तव्यतामाह-

मूलम्-कहि णं भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो सयजले नामं महाविमाणे पण्णत्ते ? गोयमा ! तस्स णं सोहम्मवडेंसयस्स विमाणस्स पच्चत्थिमेणं सोहम्मे कप्पे असंखेज्जाइं, जहा सोमस्स तहा विमाण-रायहाणीओ भाणियव्वा, जाव-पासायवडेंसया, नवरं-नाम नाणत्तं, सक्कस्स णं जाव-वरुणस्स महारण्णो जाव-चिट्ठति, तं जहा-वरुणकाइया इ वा, वरुणदेवकाइया इ वा, नागकुमारा, नागकुमारीओ, उदहिकुमारा, उदहिकुमारीओ थणियकुमारा, थणियकुमारीओ, जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वेते तब्भत्तिआ, जाव-चिट्ठन्ति, जम्बूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं जाइं इमाइं समुप्पज्जंति, तं जहा-अइवासा इ वा, मंदवासा इ वा, सुवुट्ठी इ वा, दुवुट्ठी इ वा, उदब्भेदा इ वा, उदप्पीला इ वा, उव्वाहा इ वा, पव्वहा इ वा, गामवाहा इ वा, जाव-संनिवेसवाहा इ वा, पाणक्खया, जाव-तेसिं वा वरुणकाइआणं देवाणं सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो जाव-अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था, तं जहा-कक्कोडए, कद्दमए, अंजणे, संखवालए, पुंडे, पलासे, मोए जए, दहिमुहे, अयंपुले, कायरिए, सक्कस्स णं

महाबल-महान् बलवाले, महायशवाले, महानुभाव महाप्रभाववाले,' इन पदोंका संग्रह हुआ है ॥ सू० ३ ॥

महिड्ढीए जाव जमे महाराया' यम महाराज उपयुक्त प्रकारनी महा ऋद्धि महाद्युति बळ यश अने महाप्रभावथी युक्त छे ॥ सू ३ ॥

देविंदस्स, देवरण्णो, वरुणस्स महारण्णो देसूणाइ, दो पलिओवमाइ, ठिई पण्णत्ता, अहावच्चाऽभिण्ण याणं देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, ए महिड्ढीए जाव-वरुणे महाराया ॥सू ४॥

छाया-कुत्र खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य स्वय ज्वल नाम महाविमान प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! तस्य खलु सौधर्मावतंसकस्य विमानस्य पश्चिमेन सौधर्मे कल्पे असङ्ख्येयानि यथा सोमस्य तथा विमान-राजधान्यो भणितव्या, यावत्-प्रासादावतंसका, नवरम्-नामनाना

वरुण नामके लोकपालकी वक्तव्यता-

'कहिण भंते !' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(कहि ण भंते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो सयजले नाम महाविमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज शक्रके तृतीयलोकपाल वरुण महाराजका स्वयज्वल नाम का विमान किस स्थान पर है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तस्स ण सोहम्मवडेसयस्स विमाणस्स पच्चत्थिमेणं सोहम्मे कप्पे असंखेज्जाइ-जहा सोमस्स तहा विमाण-रायहाणीओ) सौधर्मावतंसक विमानकी पश्चिम दिशामें सौधर्मकल्प है। वहा से असंख्यात हजार योजन आगे चलकर पश्चिमदिशा में वरुण महाराज का स्वयज्वल नामका विमान है। इस विषय से लगता हुआ समस्त कथन सोम महाराज के विमान के कथनकी तरह से ही जानना चाहिये, तथा विमान, एव

લોકપાલ વરુણનું વર્ણન

'कहि ण भंते !' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (कहि ण भंते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो सयंजले नामं महाविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણ મહારાજનું 'સ્વયંજ્વલ નામનું વિમાન ક્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तस्स ण सोहम्मवडेसयस्स विमाणस्स पच्चत्थिमेणं सोहम्मे कप्पे असंखेज्जाइ-जहा सोमस्स तहा विमाण-रायहाणीओ) સૌધર્માવતંસક વિમાનની પશ્ચિમ દિશામાં સૌધર્મ કલ્પ છે ત્યાંથી અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર જતાંથી વરુણ મહારાજનું સ્વયંજ્વલ નામનું વિમાન છે વિમાન, રાજધાની આદિનું સમસ્ત કથન સોમ લોકપાલના વિમાન, રાજધાની આદિના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે

एवम्, शक्रस्य खलु (यावत्) वरुणस्य महाराजस्य यावत्-तिष्ठन्ति, तद्यथा-वरुणकायिका इति वा, वरुणदेवता कायिका इति वा, नागकुमारा, नाग कुमार्यः, उदधिकुमारा, उदधिकुमार्य, स्तनितकुमारा, स्तनितकुमार्य, ये चाप्यन्ये तथाप्रकारा, सर्वे ते तद्भक्तिका यावत्-तिष्ठन्ति, जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा-अतिवर्षा इति

राजधानी आदि का भी (जाव पासायवडेंसया भाणियव्वा) कथन यावत् प्रासादावतंसक के कथन तक जानना चाहिये। (नवर) उस कथनमें और इस कथनमें जो अन्तर है वह इस प्रकारसे है कि (नाम नाणत्त) यहा नाममें अन्तर (भेद) है। (सक्कस्स ण जाव वरुण स्स महारण्णो जाव चिट्ठति) देवेन्द्र देवराज शक्रके वरुण महाराजकी आज्ञा में यावत ये देव रहते है (त जहा) उनके नाम इस प्रकार से हैं (वरुणकाइया इ वा, वरुणदेवकाइया इ वा, नागकुमारा, नागकुमारीओ, उदहि कुमारा, उदहिकुमारीओ, थणियकुमारा, थणियकुमारीओ) वरुणकायिक, वरुणदेव कायिक, नागकुमार, नागकुमारिया, उदधिकुमार, उदधिकुमारिया, स्तनितकुमार, स्तनितकुमारिया, (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया जाव चिट्ठति) तथा इसी प्रकार के जो और भी दूसरे देव हैं वे सब उसकी भक्तिवाले होकर यावत् आज्ञा में सदा रहते हैं। (जबूद्दीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण) जम्बूद्वीप नाम के इस द्वीपमें मदरपर्वत की दक्षिण दिशामे (जाइ

સમજવુ (जाव पासायवडेंसया भाणियव्वा) પ્રાસાદાવતસકના કથન પર્યન્તનુ કથન અહી ગ્રહણ કરવું (नवर नाम नाणत्त) તે બન્ને કથનમા ફક્ત નામનો જ ફેરફાર કરવો (सक्कस्स ण जाव वरुणस्स महारण्णो जावचिट्ठति) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણની આજ્ઞામાં રહેનારા દેવો નીચે પ્રમાણે છે-(तजहा) તેમના નામો નીચે પ્રમાણે છે— (वरुणकाइया इ वा, वरुणदेवकाइया इ वा, नागकुमारा, नागकुमारीओ, उदहिकुमारा, उदहिकुमारीओ, थणियकुमारा, थणियकुमारीओ) વરુણકાયિક, વરુણદેવકાયિક નાગકુમાર નાગકુમારીઓ, ઉદધિકુમાર, ઉદધિકુમારીઓ, સ્તનિતકુમાર સ્તનિતકુમારીઓ (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया जाव चिट्ठति) તથા એ પ્રકારના બીજા પણ જે દેવો હોય છે, તેઓ તેમની ભક્તિવાળા હોય છે અને આજ્ઞાદિનુ પાલન કરનારા હોય છે (जबूद्दीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण) જબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમા મદર પર્વતની દક્ષિણ દિશામા (जाइ इमाइ

वा, मन्दवर्षा इति वा, सुवृष्टि इति वा, दुर्वृष्टिः इति वा, उदकभेदा इति वा, उदवाहा इति वा, अपवाहा इति वा, प्रवाहा इति वा, ग्रामवाहा इति वा, यावत्–सन्निवेशवाहा इति वा, प्राणक्षया, यावत्–तेषां वा वरुणकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य यावत्–यथा ऽपत्याऽभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा–कर्कोटकः, कर्दमकः, अञ्जन, शङ्खपालक, पुण्ड्र, पलाशः, मोद, जय, दधिमुख', अयपुल, कातरिक', शक्रस्य देवे

इमाई) जो ये उत्पात रूप कार्य (समुप्पज्जंति) उत्पन्न होते हैं (तं जहा) जैसे-(अइवासा इ वा) अतिवर्षा, (मंदवासा इवा) मंदवर्षा, (सुवुट्ठी इ वा) सुवृष्टि, (दुवुट्ठी इ वा) दुर्वृष्टि, (उदब्भेदा इ वा) उदक भेद (उदप्पीला इ वा) उदकोत्पीडा (उव्वाहा इ वा) अपवाह–अल्पप्रवाह (पव्वहाइ वा) प्रवाह (गामवाहाइ वा) ग्रामवाह (जाव सन्निवेसवाहाइ वा) यावत् सन्निवेशवाह (पाणक्खया जाव) प्राणक्षय–ये सब वरुण महाराज से यावत् (तेसिं वा वरुणकाइयाण देवाणं) वरुणकायिक देवों से अज्ञात नहीं है। (सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देवराज शक्रके तृतीय लोकपाल वरुण महाराजको ये देव अपत्यके जैसे अभिमत हैं। (तं जहा) वे देव ये हैं–(कक्कोडए, कद्दमए, अंजणे, संखवालए, पुंडे, पलासे, मोए, जए, दहिमुहे, अयपुले, कायरिए) कर्कोटक, कर्दमक,

समुप्पज्जंति) नीचे दर्शाव्या प्रमाणेना जे उपद्रवो थाय छे ते वरुण महाराजथी अज्ञात नथी– (तंजहा) ते उपद्रवोनां नाम नीचे प्रमाणे छे– (अइ वासाइ वा, मंदवासाइ वा) अतिवर्षा, मंदवर्षा, (सुवुट्ठीइ वा दुवुट्ठीई वा) सुवृष्टि, दुवृष्टि (उदब्भेदाइ वा) उदक भेद, (उदप्पीलाइ वा) उदकोत्पीड (उव्वाहाइ वा) अपवाह–अल्पप्रवाह, (पव्वहाइ वा) प्रवाह, (गामवाहाइ वा) ग्रामवाहथी (जाव सन्निवेसवाहाइ वा) लईने सन्निवेश पर्यंतना वाह (जळरेलमां तणाई जवुं) (पाणक्खया जाव) प्राणक्षय आदि उत्पातो वरुण महाराजथी अज्ञात नथी (तेसिं वा वरुणकाइयाण देवाण) अने वरुणकायिक देवोथी पण अज्ञात नथी– (सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देवराज शक्रना लोकपाल वरुणना जे पुत्रस्थानीय देवो कहाय छे, (तंजहा) तेमना नाम नीचे प्रमाणे छे–(कक्कोडए, कद्दमए, अंजणे, संखवालए, पुंडे, पलासे, मोए, जए, दहिमुहे, अयपुले, कायरिए) कर्कोटक, कर्दमक

न्द्रस्य, देवराजस्य, वरुणस्य महाराजस्य देशोने द्वे पल्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याभिज्ञातानां देवानाम् एकं पल्योपमम् स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवं महर्द्धिकः, यावत्–वरुणो महाराजः ॥ सू० ४ ॥

टीका–वरुणनाम तृतीयलोकपालं निरूपयितुं प्रस्तौति–'कहिणं भंते !' इत्यादि । गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! कुत्र खलु 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वरुणस्स महारण्णो' वरुणस्य महाराजस्य 'सय जले' स्वयज्वलं 'नाम' नाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञ

अञ्जन, शखपालक, पुण्डू, पलाश, मोद, जय, दधिमुख, अयपुल, कातरिक (सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो देसूणाइं दोपलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल वरुण महाराजकी कुछ कम दो पल्योपमकी स्थिति कही गई है । तथा–(अहावच्चाऽभिण्णायाणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता) वरुण महाराजके द्वारा अपत्य जैसे माने गये देवोंकी स्थिति एक पल्योपम की कही गई है । (एवमहिड्ढीए जाव वरुणे महाराया) इस तरह ये वरुण महाराज इस प्रकारकी महान् ऋद्धि आदि वाले है ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने तृतीयलोकपाल वरुण का निरूपण किया है गौतम प्रभु से पूछते है कि 'भंते !' हे भदन्त ! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'वरुणस्स महारण्णो' वरुण महाराजका 'सयजले' स्वयज्वल 'नाम' नामका 'महाविमाणे' महाविमान 'कहिणं पण्णत्ते' कहा पर प्रज्ञप्त कहा गया है ? भगवान्

અંજન, શખપાલક, પુડ્ર, મોદ જય, દધિમુખ, અયપુલ, કાતરિક (सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो देसूणाइं दोपलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણ મહારાજની સ્થિતિ બે પલ્યોપમ કાળ કરતા સહેજ ન્યૂન કહી છે (अहावच्चाऽभिण्णायाणं देवाणं एगं पलिओवमं ठिई पण्णत्ता) વરુણ મહારાજ આ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ આદિથી સપન્ન છે

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમા શક્રેન્દ્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણનું નિરૂપણ કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– 'भंते !' હે ભદન્ત ! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના 'वरुणस्स महारण्णो' ત્રીજા લોકપાલ, વરુણ મહારાજનું 'सयजले नाम महाविमाणे' સ્વયજ્વલ નામનું મહાવિમાન 'कहिणं पन्नत्ते !' કયે સ્થાને આવેલુ છે ?

वा, मन्दवर्षा इति वा, सुवृष्टि इति वा, दुर्वृष्टि इति वा, उदकभेदा इति वा, उदवाहा इति वा, अपवाहा इति वा, प्रवाहा इति वा, ग्रामवाहा इति वा, यावत्-सन्निवेशवाहा इति वा, प्राणक्षया , यावत्-तेषां वा वरुणकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य यावत्-यथा ऽपत्याऽभिजाता अभवन्, तद्यथा-कर्कोटक., कर्दमक , अञ्जन , शङ्खपालक , पुण्ड्र., पलाश , मोद , जय , दधिमुख', अयपुल , कातरिक', शक्रस्य देवे

इमाइं) जो ये उत्पात रुप कार्य (समुप्पज्जंति) उत्पन्न होते है (तं जहा) जैसे-(अइवासा इ वा) अतिवर्षा, (मदवासा इ वा) मदवर्षा, (सुवुट्ठी इ वा) सुवृष्टि, (दुवुट्ठी इ वा) दुर्वृष्टि, (उदब्भेदा इ वा) उदक भेद (उदप्पीला इ वा) उदकोत्पीडा (उव्वाहा इ वा) अपवाह-अल्पप्रवाह (पव्वहाइ वा) प्रवाह (गामवाहाइ वा) ग्रामवाह (जाव सनिवेसवाहाइ वा) यावत् सन्निवेशवाह (पाणक्खया जाव) प्राणक्षय-ये सब वरुण महाराज से यावत् (तेसिं वा वरुणकाइयाण देवाण) वरुणकायिक देवों से अज्ञात नहीं है। (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महा रण्णो जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देवराज शक्रके तृतीय लोकपाल वरुण महाराजको ये देव अपत्यके जैसे अभिमत हैं। (तं जहा) वे देव ये है-(कक्कोडए, कद्दमए, अंजणे, संखवालए, पुंडे, पलासे, मोए, जए, दहिमुहे, अयपुले, कायरिए) कर्कोटक, कर्दमक,

समुप्पज्जंति) नीचे दर्शाव्या प्रमाणेना जे उपद्रवो थाय छे ते वरुण महाराजथी अज्ञात नथी- (तजहा) ते उपद्रवोनां नाम नीचे प्रमाणे छे- (अइ वासाइ वा, मदवासाइ वा) अतिवर्षा, मंदवर्षा, (सुवुट्ठीइ वा दुवुट्ठीई वा) सुवृष्टि, दुर्वृष्टि (उदब्भेदाइ वा) उदक भेद, (उदप्पीलाइ वा) उदकोत्पीडा (उव्वाहाइ वा) अपवाह-अल्पप्रवाह, (पव्वहाइ वा) प्रवाह, (गामवाहाइ वा) ग्रामवाहथी (जाव सनिवेसवाहाइ वा) लईने सनिवेश पर्यंतना वाह (જળરેલમા તણાઈ જવું) (पाणक्खया जाव) आयुक्षय आदि उत्पातो वरुण महाराजथी अज्ञात नथी. (तेसिं वा वरुणकाइयाण देवाण) अने वरुणकायिक देवोथी पण अज्ञात नथी. (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र, देवराज शक्रना लोकपाल वरुणना जे पुत्रस्थानीय देवो कह्या छे, (तंजहा) तेमना नाम नीचे प्रमाणे छे-(कक्कोडए, कद्दमए, अंजणे, संखवालए, पुंडे, पलासे, मोए, जए, दहिमुहे, अयपुले, कायरिए) कर्कोटक, कर्दमक

न्द्रस्य, देवराजस्य, वरुणस्य महाराजस्य देशोने द्वे पल्योपमे स्थिति. प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याभिज्ञातानां देवानाम् एकं पल्योपमम् स्थितिः प्रज्ञप्ता, एवं महर्द्धिकः, यावत्-वरुणो महाराज ॥ सू० ४ ॥

टीका-वरुणनाम तृतीयलोकपालं निरूपयितुं प्रस्तौति-'कहिण भंते!' इत्यादि। गौतम पृच्छति-हे भदन्त! कुत्र खलु 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वरुणस्स महारण्णो' वरुणस्य महाराजस्य 'सय जले' स्वयज्वल 'नाम' नाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञ

अञ्जन, शखपालक, पुण्ड्र, पलाश, मोद, जय, दधिमुख, अयपुल, कातरिक (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो देसूणाइ दोपलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल वरुण महाराजकी कुछ कम दो पल्योपमकी स्थिति कही गई है। तथा-(अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) वरुण महाराजके द्वारा अपत्य जैसे माने गये देवोंकी स्थिति एक पल्योपम की कही गई है। (एवमहिड्ढीए जाव वरुणे महाराया) इस तरह से वरुण महाराज इस प्रकारकी महान् ऋद्धि आदि वाले है।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने तृतीयलोकपाल वरुण का निरूपण किया है गौतम प्रभु से पूछते है कि 'भंते!' हे भदन्त! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'वरुणस्स महारण्णो' वरुण महाराजका 'सयजले' स्वयज्वल 'नाम' नामका 'महाविमाणे' महाविमान 'कहिण पण्णत्ते कहां पर प्रज्ञप्त कहा गया है? भगवान्

અંજન, શખપાલક, પુડ્ર મોદ, જય, દધિમુખ, અયપુલ, કાતરિક (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो देसूणाइ दोपलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણ મહારાજની સ્થિતિ બે પલ્યોપમ કાળ કરતા સહેજ ન્યૂન કહી છે (अहावच्चा ऽ भिण्णायाण देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) વરુણ મહારાજ આ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ આદિથી સંપન્ન છે

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમા શક્રેન્દ્રના ત્રીજા લોકપાલ વરુણનું નિરૂપણ કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– 'भंते!' હે ભદન્ત! 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના 'वरुणस्स महारण्णो' ત્રીજા લોકપાલ, વરુણ મહારાજનું 'सयजले नाम महाविमाणे' સ્વયજ્વલ નામનું મહાવિમાન 'कहिण पन्नत्ते!' કયે સ્થાને આવેલુ છે?

तम् ? कथितम् ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'तस्स णं' तस्य खलु पूर्वोक्तस्य 'सोहम्मवडेसयस्स विमाणस्स' सौधर्मावतंसकस्य विमानस्य 'पच्चत्थिमेण' पश्चिमेन पश्चिमदिग्भागे 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मे कल्पे 'असंखेज्जाइ' असङ्ख्येयानि- 'जहासोमस्स' यथा सोमस्य 'तहाविमाण-रायहाणीओ' तथा विमान-राजधान्य 'भाणिअव्वा' भणितव्या 'जाव-पासायवडेंसया' यावत्-प्रासादावतंसका, तथा च यावत्करणात् सोमवत् सर्वं वर्णनं बोध्यम् । 'नवरं' नवरम् अयं विशेष -'नामनाणत्तं' नामनानात्वम् तद्भिन्न नामस्य वर्तते इति बोध्य, वरुणस्य आज्ञादि कारिणो देवान् प्रदर्शयितुमाह 'सक्कस्स णं' इत्यादि।

इसका उत्तर देते हुए गौतम से कहते है कि- गोयमा' हे गौतम ! 'तस्स' पूर्वोक्त 'सोहम्मवडेंसयस्स विमाणस्स' सौधर्मावतंसकविमान के 'पच्चत्थिमेण' पश्चिमदिशामें 'सोहम्मे कप्पे' सौधर्मकल्प में 'असखे ज्जाइ' असंख्यात हजार योजन आगे जाकर पश्चिमदिशा में वरुण महाराजका स्वयंजल विमान है-ऐसा संबंध यहां लगा लेना चाहिये, यही बात 'जहा सोमस्स तहा विमाण रायहाणीओ भाणियव्वा' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट की गई है तथा "इस विषय से सम्बन्ध रखने वाला कथन' सोम लोकपालके कथित विमानकी तरहसे ही जानना चाहिये, राजधानी आदि का 'जाव पासायवडेंसया' प्रासादावतंसकों तकका सब कथन भी सोमकी वर्णित राजधानी आदि की तरह से ही जानना चाहिये यह समझाया गया है 'नवरं' विशेषता सिर्फ 'नाम नाणत्त' भिन्न नामको हि लेकर हैं अर्थात् इनका नाम वरुण है।

ઉત્તર—'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तस्स सोहम्मवडेंसयस्स विमाणस्स' પૂર્વોક્ત સૌધર્માવતંસક વિમાનની 'पच्चत्थिमेण' પશ્ચિમ દિશામાં 'सोहम्मे कप्पे' સૌધર્મ કલ્પમાં 'असंखेज्जाइ' અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર જવાથી વરુણ મહારાજનું સ્વયંજ્વલ નામનું મહાવિમાન આવે છે એવો સંબંધ અહીં ગ્રહણ કરવો. એ જ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે-'जहा सोमस्स तहा विमाणरायहाणीओ भाणियव्वा' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વરુણના વિમાનનું તથા વરુણની રાજધાનીનું સમસ્ત કથન સોમના વિમાન અને સોમની રાજધાની પ્રમાણે સમજવું 'जाव पासायवडेंसया' પ્રસાદાવતંસકો પર્યન્તનું સમસ્ત કથન પણ સોમની રાજધાનીના પ્રસાદાવતંસકો પ્રમાણે સમજવું 'नवरं' તે બન્ને વચ્ચે જે વિશેષતા છે તે 'नाम नाणत्तं' ફક્ત નામની અપેક્ષાએ જ છે-તે વર્ણનમાં જ્યાં સોમનું નામ આવે છે ત્યાં આ વર્ણનમાં વરુણનું નામ મૂકવું હવે વરુણની આજ્ઞામાં રહેનારા

शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' (देवेन्द्रस्य देवराजस्य) 'वरुणस्स' वरुणस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'जाव-चिट्ठति' यावत्-तिष्ठन्ति, यावत्करणात् 'इमे देवा आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे' इति सङ्ग्राह्यम्। 'त जहा'-तद्यथा-'वरुण काइआइवा' वरुणकायिका वरुणपरिवारभूता देवा इति वा, 'वरुणदेवय काइआइवा' वरुणदैवतकायिका वरुण सामानिक देवपरिवारभूता इति वा 'नागकुमारा, नागकुमारीओ' नागकुमारा नागकुमार्य, 'उदहिकुमारा' उदधि कुमारा 'उदहिकुमारीओ' उदधिकुमार्य 'थणिअकुमारा' स्तनितकुमारा 'थणिअकुमारीओ' स्तनितकुमार्य, 'जे यावणे तहप्पगारा' ये चाप्यन्ये तथा प्रकारा तत्सदृशा, 'सव्वेते तब्भत्तिआ' सर्वे ते तद्भक्तिका 'जाव-चिट्ठति'

अथ वरुणकी आज्ञा आदिको माननेवाले देवोंको दिखानेके लिये सूत्रकार कहतेहै-कि-सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके लोक पाल 'वरुणस्स महारण्णो' वरुण महाराज 'जाव चिट्ठति'की ये देव'आज्ञा में, उपपात-सेवामें, वचन में एव निर्देशमें रहते है-ऐसा पाठ यहाँ लगा लेना चाहिये-यह बात 'जाव' पदसे कही गई है। जो देव वरुण महाराजका आज्ञा आदिमें रहते है 'त जहा' उनके नाम इस प्रकार से है-'वरुणकाइया इ वा' वरुणकायिक वरुणके परिवारभूत, 'वरुणदेवइकाइया इ वा' वरुण दैवतकायिक-वरुणके सामानिक देवोंके परिवार भूतदेव 'नागकुमारा' नागकुमारदेव' 'नागकुमारीओ' नाग कुमारिया, 'उदहिकुमारा' उदधिकुमार, 'उदहिकुमारीओ' उदधिकुमा रिया 'थणियकुमारा' स्तनितकुमार, 'थणियकुमारीओ' स्तनितकुमारियाँ, तथा 'जे यावण्णे तहप्पगारा' और भी दूसरे इसी प्रकार के जो देव है 'सव्वेते' वे सब 'तब्भत्तिया' उस वरुणकी भक्ति में तत्पर

દેવોનું નિરૂપણ કરવાને સૂત્રકાર કહે છે કે- 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્રના 'वरुणस्स महारण्णो' ત્રીજા લોકપાલ વરુણ મહારાજની 'जाव चिट्ठति' આજ્ઞામા સેવામા, વચનને અનુસરવામાં અને નિર્દેશમા રહેનારા જે દેવો છે, (तजहा) તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- वरुणकाइयाइ वा' વરુણકાયિક દેવો-વરુણના પરિવારરૂપ દેવો 'वरुणदेवइ काइयाइ वा' વરુણદૈવત કાયિક દેવો-વરુણના સામાનિક દેવોના પરિવારરૂપ દેવોના પરિવારરૂપ દેવો, 'नागकु मारा' નાગકુમાર દેવો, 'नागकुमारीओ' નાગકુમારીઓ, 'उदहिकुमारा' ઉદધિકુમાર દેવો, 'उदहिकुमारीओ' ઉદધિકુમારીઓ, 'थणियकुमारा' સ્તનિત કુમાર દેવો 'थणियकुमारीओ' સ્તનિત કુમારીઓ, તથા 'जे यावण्णे तहप्पगारा' એ પ્રકારના બીજા પણ જે દેવો છે 'सव्वे से' તેઓ સર્વે 'तब्भत्तिया'

यावत्-तिष्ठन्ति, यावत् करणात्-तत्पाक्षिका तद्भार्या, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे' इति संग्राह्यम्। अथ जम्बूद्वीपे मेरुपर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि उत्पातकार्यविशेषाः वरुणस्या ध्यक्षत्वे एव भवन्तीत्याह-'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य मेरुपर्वतस्य 'दाहिणेणं' दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि 'जाइं इमाइं' यानि इमानि अग्रे वक्ष्यमाणानि उत्पातविशेषकार्याणि 'समुप्पज्जंति' समुत्पद्यन्ते 'तं जहा' तद्यथा 'अइवासा इ वा' अतिवर्षा इति वा, अतिशय वर्षा वेगशालिवर्षणानि इत्यर्थः 'मंदवासा इ वा' मन्दवर्षा इति वा, शनैः वर्षणानि 'सुवुट्ठी इ वा' सुवृष्टिः इति वा, सम्यग्वृष्टिः धान्यादि सस्यसम्पत्ति हेतुवर्षणानि सुभिक्ष कारकाणि 'दुवुट्ठी इ वा' दुर्वृष्टिः इति वा दुर्भिक्षहेतुभूता

'चिट्ठंति' रहते हैं, यहां 'यावत्' शब्दसे "तत्पाक्षिका तद्भार्या शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य आज्ञा उपपातवचन निर्देशे' इस पाठका संग्रह हुआ है। अब सूत्रकार यह बात प्रकट करते हैं कि जंबूद्वीप में मेरुपर्वत की दक्षिणदिशामें जो उत्पातरूप कार्यविशेष होते हैं वे सब वरुणदेवकी जानकारी में ही होते हैं- 'जंबूदीवे दीवे' जंबूद्वीप नामके इस द्वीपमें 'मंदरस्स पव्वयस्स' 'दाहिणेणं' दक्षिणदिशा में 'जाइं इमाइं' जो ये आगे कहे जानेवाले-उत्पातरूप विशेषकार्य 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते हैं-'तं जहा' जैसे 'अइवासाइ वा' अत्यन्त वेगशालिनी वृष्टिका होना, 'मंद वासाइ वा' मन्द-धीरे २-वर्षाका होना, 'सुवुट्ठी इ वा' धान्य आदि अनाज को विशेषरूप से उत्पन्न करानेवाली-ऐसी सुभिक्षकी कारणभूत अच्छी

વરુણ લોકપાલની અધિનતામાં 'चिट्ठंति' તત્પર રહે છે અહીં 'जाव' પદથી 'तत्पाक्षिका तद्भार्याः शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य, वरुणस्य महाराजस्य आज्ञा उपपात वचन निर्देशे' આ પાઠ ગ્રહણ કરાયો છે હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જંબૂદ્વીપમાં મેરુ પર્વતની દક્ષિણે જે ઉત્પાતરૂપ કાર્યો થાય છે તે વરુણદેવના જાણ બહાર હોતા નથી 'जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं' મેરુ પર્વતની દક્ષિણ દિશામાં 'जाइं इमाइं समुप्पज्जंति' નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેના જે ઉત્પાતો થાય છે તે વરુણ મહારાજની જાણ બહાર હોતા નથી. (तंजहा) તે ઉત્પાતોના નામ નીચે પ્રમાણે છે 'अइवासाइ वा' અતિશય વેગવાળી વૃષ્ટિ થવી, 'मंदवासाइ वा' મંદ વૃષ્ટિ થવી-ધીરે ધીરે વર્ષા થવી 'सुवुट्ठीइ वा' અનાજ આદિનું ઉત્પાદન વધારનાર સારો

रूपवर्णणानि, 'उदकभेदा इवा' उदकभेदा इति वा, उदकोद्भेदा गिरि तटादिभ्यो झरणात्मकजलोद्भवा 'उदप्पीला इवा' उदकोत्पीला इति वा, तडागादि जलराशय 'उन्वाहा इवा' अपवाहा इति वा, अपकर्ष युक्तानि अल्पानि उदक वहनानि, यद्वा-ऊर्ध्वगमनरूपेण जलस्य वहनम् 'पव्वाहा इवा' प्रवाहा इति वा, प्रकृष्टानि उदकवहनानि अविच्छिन्न धाराप्रवाह इत्यर्थ 'गामवाहा इवा' ग्रामवाहा इति वा; ग्रामाणामपि प्रवहणकारका जलप्रवाहा पूरविशेषा इत्यर्थ. 'जाव-सन्निवेसवाहा इवा' यावत् सन्निवेशवाहा इति वा, यावत्-सन्निवेशाना-मपि प्रवहणाकारका जलपुरा यावत्करणात्-'नगरवाहा इति वा, खेटवाहा इति वा, कर्वटवाहा इति वा, द्रोणमुखवाहा इति वा, मडम्ववाहा इति वा,

---

वृष्टिका होना, 'दुबुट्ठी इवा' दुर्भिक्ष-अकालकी कारणभूत अल्प-थोडी सी बरसाद का होना, 'उदगभेदाई वा' पर्वत प्रदेशों से झरना आदि के रूपमें पानीका निकलना 'उदप्पीलाइ वा' उदकोत्पील-तडाग आदि में जलकी राशिका धना रहना, 'उन्वाहा इवा' थोडा२ पानीका बहना, अथवा ऊपर होकर पानीका बहना, 'पव्वाहाइ वा' अविच्छिन्न (निरन्तर) धारा से जलका बहना 'गामवाहाइ वा' गाँव के गाव बह जावें इस प्रकार से जलके पूर आना, 'जाव' यावत् 'सन्निवेसवाहाइ वा' सन्निवेश भी बह जावें ऐसे पूर का आना, 'यावत्' पद से 'नगर वाहाइ वा' नगर के नगर तक बह जावें ऐसे जलप्रवाह का आना, 'खेडवाहाइ वा' खेट बह जावे ऐसे पूरका आना, 'कब्बडवाहा इ वा' कर्बटोंको बहानेवाले पूरोंका आना, 'द्रोणमुखवाहाइ वा' द्रोण-मुखोंको बहानेवाले पूरों का आना, 'मडम्बवाहाइ वा' मडम्बों को बहानेवाले पूरोंका आना, 'पट्टनवाहाइ वा' पट्टनको बहा देने वाले पूरों

વરસાદ થવો 'दुबुट्ठीइ वा' દુષ્કાળ પડે એવો અલ્પ વરસાદ થવો 'उदगभेदाइ वा' ડુંગરાળ પ્રદેશોમાંથી ઝરણાદિ રૂપે પાણી વહેવું, 'उदप्पीलाइ वा' ઉદકોત્પીલ તળાવ આદિમાં પાણીનો જથ્થો રહેવો 'उव्वाहाइ वा' પાણીનો થોડો પ્રવાહ વહેવો અથવા ઉપર થઇને પાણી વહેવું, पव्वाहाइ वा' નિરંતર ધારારૂપે પાણીનો પ્રવાહ વહેવો, 'गामवाहाइ वा' અનેક ગામો તણાઇ જાય એવુ પાણીનું પૂર આવવુ 'जाव सन्निवेसवाहाइ वा' સંનિવેશ પર્યંતના સ્થાનો તણાઇ જાય એવુ પૂર આવવું અહીં 'जाव' પદથી 'नगरवाहाइ वा, खेडवाहाइ वा, कब्बडवाहाइवा, द्रोणमुहवाहाइ वा, 'मडम्बवाहाइ वा, पट्टनवाहाइ वा, आसमवाहाइ वा, संवाहवाहाइवा' આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે તેનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે

पट्टनद्रोहा इति वा, आश्रमद्रोहा इति वा, सम्बाहद्रोहा इति वा, इतिसंग्राह्यम्, उपर्युक्तोत्पातानां फलान्याह-'पाणक्खया जाव-इत्यादि । प्राणक्षया, यावत् तथा च यावत्करणात्-'जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता', अनार्याः, ये चाप्यन्ये तथा प्रकारा, न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वरुणस्य महा राजस्य अज्ञाताः इति संग्राह्यम् । 'तेसिं वा वरुणकाइयाणं देवाणं' तेषां वा वरुणकायिकानां वरुणपरिवारभूतानां देवानाम् पूर्वोक्ता व्यसनादयो न अज्ञाताः

का आना, 'आसमघायाइ वा' आश्रमोंको घात देनेवाले पूरोंका आना, 'सवाहघाया इवा' संवाह को घात देने वाले पूरोंका आना' यहां तक का पाठ ग्रहण किया गया है । इन उत्पातरूप कार्यों का क्या फल होता है ? इस बातको 'पाणक्खया जाव' इस सूत्र पाठ द्वारा प्रकट किया गया है-यावत्पद से यहां 'जनक्षया, धनक्षया, कुलक्षया, व्यसनभूता अनार्या ये चाप्यन्ये तथा प्रकारा, न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य अज्ञाताः' इस पाठका संग्रह हुआ है । इसका अर्थ इस प्रकार है-जनका क्षय होना, धन का क्षय होना, कुलका क्षय होना, व्यसन-कष्ट अत एव दुःखदायी होने से अनार्य है तथा और इस प्रकारके जो है सो शक देवेन्द्र के लोकपाल वरुण महाराजके जानकारी में होता है । ये सब पूर्वोक्त व्यसन आदिक 'तेसिं वा वरुणकाइयाणं देवाणं' वरुणकायिक देवोंकि वरुणके परिवारभूतदेवोंके द्वारा अज्ञात नहीं हैं ।

અનેક નગરો, અનેક ખેટો, અનેક કર્બટો અનેક દ્રોણમુખો, અનેક મડમ્બો અનેક પટ્ટનો (પત્તનો) અનેક આશ્રમો અથવા અનેક સંવાહોને તાણી જાય એવી જળરેલ આવવી ઈત્યાદિ કાર્યો વરુણ મહારાજથી અજ્ઞાત હોતા નથી હવે સુત્રકાર તે ઉત્પાતરૂપ કાર્યોનું ફળ નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કરે છે—'पाणक्खया जाव' આ જે 'जाव' પદ આવેલું છે તેના દ્વારા 'जनक्षया, धनक्षयाः, कुलक्षया, व्यसन भूताः अनार्या, ये चाप्यन्ये तथा प्रकाराः, न ते शक्रस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य वरुणस्य महाराजस्य अज्ञाता' આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે તેનો સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—પ્રાણક્ષય જનક્ષય ધનક્ષય, અનેક કુટુંબોનો ક્ષય, ઇત્યાદિ વ્યસન (કષ્ટો) દુઃખદાયી હોવાથી અનાર્ય (પાપરૂપ) ગણાય છે તે ઉપદ્રવો તથા એ પ્રકારના બીજા જે ઉપદ્રવો થાય છે તે શક્રેન્દ્રના લોકપાલ વરુણ મહારાજથી અજ્ઞાત હોતા નથી 'तेसिं वा वरुणकाइयाणं देवाणं' એટલું જ નહીં પણ વરુણના પરિવારરૂપ વરુણકાયિક દેવોથી પણ તે અજ્ઞાત નથી.

सन्ति अथ वरुणस्य पुत्रस्थानीय देवान् प्रतिपादयितुमाह 'सक्कस्स ण' इत्यादि। शक्रस्य खलु 'देविंदस्स' देवेन्द्रस्य 'देवरण्णो' देवराजस्य 'वरुणस्स' वरुणस्य 'महारण्णो महाराजस्य 'जाव-अहावच्चाऽभिण्णा या होत्था' यावत् यथा पत्याभिज्ञाता अपत्यसदृशतया अभिमता., यावत्करणात्-'इमे देवा' इति सग्राह्यम्, तानेवाह-'त जहा' तद्यथा 'कक्कोडए' कर्कोटक, कर्कोटक नामा अनुवेलन्धर नागराजावासभूत पर्वत लवणसमुद्रस्यैशान्या दिशि वर्तते तन्निवासी नागराज' 'कर्कोटक' इति, 'कद्दमए' कर्दमक, लवणसमुद्रस्याग्नेय्या दिशि विद्युत्प्रभपर्वतनिवासी 'कर्दमको' नाम नागराज, 'अजणे' अञ्जन; वेलम्बनाम वायुकुमारराजस्य 'अञ्जनाभिधानो लोकपाल:, 'सखवालए' शङ्ख

अथ वरुणके पुत्र स्थानीय देवोंको बतानेके लिये'सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' इत्यादि पाठ कहते हुए सूत्रकार कहते हैं कि-देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल 'वरुणस्स' वरुण 'महारण्णो' महाराजको 'जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था' ये आगे जिनका निर्देश किया गया है-देव अपत्यके पुत्र के-जैसे मान्य हुए हैं। यहां यावत्पदसे 'इमे देवा' इन पदोंका संग्रह हुआ है। 'त जहा' पुत्रके जैसे जो देव माने गये हैं वे ये हैं 'कक्कोडए' कर्कोटक अनुवेलन्धर नागराज का आवासभूत कर्कोटक नामका एक पर्वत है, जो कि लवणसमुद्र की ईशान दिशामें है-उस पर रहने के कारण नागराज का भी कर्कोटक ऐसा नाम हो गया है। "कद्दमए" कर्दमक-लवण समुद्रकी आग्नेय दिशामें विद्युत्प्रभ नामका एक पर्वत है। इस पर्वत पर रहनेवाला 'कर्दम' इस नामका यह नागराज है। अजणे' अजन-वेलम्ब नामक वायुकुमार के राजाका यह इस नामका लोकपाल है। 'सखवालए'

હવે સૂત્રકાર વરુણના પુત્રસ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ કરે છે-'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના 'वरुणस्स महारण्णो' લોકપાલ વરુણમહારાજના 'जाव अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था' પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણે છે-(અહીં 'जाव' પદથી 'इमे देवा' પદ ગ્રહણ કરાયું છે) (तजहा) વરુણના પુત્રસ્થાનીય દેવના નામ નીચે પ્રમાણે છે-

"कक्कोडए" કર્કોટક-અનુવેલન્ધર નાગરાજના આવાસરૂપ કર્કોટક નામનો પર્વત છે તે કર્કોટક પર રહેનારા નાગરાજને 'કર્કોટક' કહેલ છે "कद्दमए" કર્દમક-લવણ સમુદ્રના અગ્નિકોણમાં વિદ્યુત્પ્રભ નામનો પર્વત છે તે પર્વત પર 'કર્દમ' નામનો નાગરાજ રહે છે "अजणे" અજન-વેલમ્બ નામના વાયુકુમારોના રાજાનો 'અંજન' નામનો લોકપાલ છે "सखवालए" શંખપાલક-ધરણ નામના નાગરાજનો લોકપાલ

पालकः, धरणाभिधाननागराजस्य 'शङ्खपालक' नामा लोकपालः, 'पुंडे' पुण्ड्रः, 'पलासे' पलाशः 'मोए' मोद', 'जए' जय, 'दहिमुहे' दधिमुख, 'अयपुले' अयपुल, 'कायरिए' कातरिक, एते खलु पुण्ड्रादिकातरिकपर्यन्ता देवा वरुण लोकपालस्यापत्य स्थानीया देवाः सन्तीति, अथ वरुणादे' स्थिति कालमाह-'सक्कस्स ण' इत्यादि । शक्रस्य खलु 'देविंदस्स' देवेन्द्रस्य 'देवरण्णो' देवराजस्य 'वरुणस्स' वरुणस्य 'महारण्णो' महाराजस्य 'देसूणाइ' देशोने द्वे किञ्चिन्न्यून द्वे 'पलिओवमाइ' पल्योपमे 'ठिई' स्थिति 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' यथाऽपत्याभिज्ञातानाम् पुत्रस्थानीयाभिमताना पूर्वोक्तानाम् 'देवाण' देवानाम् 'एग पलिओवम' एक पल्योपमम् 'ठिई' स्थितिः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता 'एमहिड्ढीए' एवम् उक्त प्रकारको महर्द्धिकः

शखपालक-धरण नामके नागराजका यह इस नामका लोकपाल है। 'पुंडे' पुण्ड्र-'पलासे' पलाश, 'मोए' मोद, 'जए' जय, 'दहिमुहे' दधिमुख, 'अयपुले' अयपुल 'कायरिए' कातरिक ये सब पुण्ड्रसे लेकर कातरिक तक के देव वरुण लोकपालके अपत्य स्थानीय देव हैं। अब सूत्रकार इन वरुण आदि देवोंकी स्थितिकालको प्रकट करनेके लिये कहते हैं कि 'सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके तीसरे लोकपाल इन वरुण महाराजकी 'ठिई' स्थिति 'देसूणाइ पलिओवमाइं' कुछ कम दो पल्योपम की है। तथा 'अहावच्चाभिण्णायाण' अपत्य के जैसे माने गये पूर्वोक्त 'देवाग' देवोंकी 'ठिई' स्थिति 'एगं पलिओवम पण्णत्ता' एक पल्योपमकी है। 'एमहिड्ढीए जाव वरुणे महाराया' ऐसी बडी समृद्धिवाला यावत्

શખપાલક છે "पुंडे" પુંડ્ર, "पलासे" પલાશ "मोए" મોદ, "जए" જય, "दहिमुहे" દધિમુખ, "अयपुले" અયપુલ, "कायरिये" કાતરિક એ સઘળા દેવો વરુણ લોકપાલના પુત્રસ્થાનીય દેવો ગણાય છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે કોટકથી કાતરિક પર્યન્તના ઉપર્યુક્ત દેવો, વરુણના પુત્રસ્થાનીય દેવો મનાય છે હવે સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રો દ્વારા વરુણ આદિ દેવોની સ્થિતિ (આયુકાળ) પ્રકટ કરે છે "सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वरुणस्स महारण्णो" દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વરુણ મહારાજની "ठिई देसूणाइ पलिओवमाइ" સ્થિતિ બે પલ્યોપમ કરતા કંઇક ન્યૂન કાળપ્રમાણ છે તથા "अहावच्चाभिण्णायाण देवाण्ण ठिई एगं पलिओवम पण्णत्ता" વરુણના પુત્રસ્થાનીય ઉપરોક્ત દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે "एव महिड्ढीए जाव वरुणे महाराया" વરુણ મહારાજ એવી મહાઋદ્ધિ,

'जाव-वरुणे महाराया' यावत्-वरुणो महाराजो विराजते, यावत्करणात्-'महाद्युतिश्च महाबल महायशा महानुभाव' इत्यादि सर्वं सग्राह्यम् ।सू० ४।

अथ वैश्रमणनामलोकपालवक्तव्यता प्रस्ताव

मूलम्-'कहिण भंते! सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो वग्गू णाम महाविमाणे पण्णत्ते? गोयमा! तस्स ण सोहम्मवर्डिसयस्स महाविमाणस्स उत्तरेण जहा सोमस्स महाविमाण-रायहाणि वत्तव्वया तहा नेयव्वा, जाव-पासायवडेंसया, सक्कस्स ण देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स इमे देवा आणा-उववाय-वयण-निद्देसे चिट्ठति, त जहा-वेसमणकाइआ इ वा वेसमणदेवय काइआ इ वा, सुवण्णकुमारा, सुवण्णकुमारीओ, दीवकुमारा दीवकुमारीओ दिसाकुमारा, दिसाकुमारीओ, वाणमतरा, वाणमतरीओ, जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वेते तब्भत्तिआ, जाव चिट्ठति, जम्बूदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स दाहिणे ण जाइ इमाइ समुप्पज्जति, त जहा-'अयागरा इ वा, तउयागरा इ वा, तवागरा इ वा, एव सीसागरा इ वा, 'हिरण्णागरा इ वा, सुवण्णागरा इ वा, रयणागरा इ वा, वइरागरा इ वा, वसुहारा इ वा, हिरण्णवासा इ वा, सुवण्णवासा इ वा, रयणवासा इ वा, वइरवासा इवा, आभरणवासा इ वा पत्तवासा इ वा, पुप्फवासा इ वा, फलवासा इ वा, बीअवासा

वरुण महाराज है। 'यावत्' पदसे महाद्युतिक, महाबल, महायशा, महानुभाव" इत्यादि समस्त कथनका सग्रह हुआ है ॥सू० ४॥

આદિથી યુક્ત છે અહીં 'जाव' પદથી એ બતાવ્યું છે કે વરુણ મહારાજ મહાદ્યુતિ, મહાબળ મહાયશ અને મહા પ્રભાવથી યુક્ત છે ॥ સૂ ૪ ॥

इ वा, मल्लवासा इ वा, वण्णवासा इ वा, चुण्णवासा इ वा, गंधवासा इ वा, वत्थवासा इ वा, हिरण्णवुट्ठी इ वा, सुवण्ण वुट्ठी इ वा, रयणवुट्ठी इ वा, वइर वुट्ठी इ वा आभरणवुट्ठी इ वा, पत्त वुट्ठी इ वा, पुप्फवुट्ठी इ वा, फलवुट्ठी इ वा, बीअवुट्ठी इ वा, मल्लवुट्ठी इ वा, वण्णवुट्ठी इ वा, चुण्णवुट्ठी इ वा, गंधवुट्ठीइवा वत्थ वुट्ठी इ वा, भायणवुट्ठी इ वा, खीर वुट्ठी इ वा, सुकाला इ वा दुक्काला इ वा, अप्पग्घा इ वा, महग्घा इ वा, सुभिक्खा इ वा दुब्भिक्खा इ वा, कयविक्कयाइ वा, सन्निही इ वा, सनिचया इ वा, निही इ वा, निहाणाइ वा, चिरपोराणाइ वा, पहीणसामि आइ वा. पहीणसउ आइ वा, पहीण मग्गाणि वा, पहीणगोत्ता गाराइ वा, उच्छण्णसामि आइ वा, उच्छण्णसेउ आइ वा, उ-च्छण्ण गोत्ता गाराइ वा, सिंघाडग–तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुह-महापह पहेसु वा, नगरनिद्धमणेसु वा, सुसाणगिरि–कंदर-संति सेलो–वट्ठाण–भवणगिहेसु सनिक्खित्ताइ, चिट्ठति, न ताइ सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स, महारण्णो अण्णायाइ अदिट्ठाइ, असुआइ, अस्सु (मु) आइ, अविण्णायाइ, तेसिं वा वेसमणकाइआणं देवाणं, सक्कस्स देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था, तं जहा–पुण्णभद्दे, मणिभद्दे, सालिभद्दे, चक्के, रक्खे, पुण्ण रक्खे, सव्वाणे, सव्वजसे सव्वकामे, समिद्धे, अमोहे, असंगे, सक्कस्स णं देविंदस्स, देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो दो

पलिओवमाणि ठिई पण्णत्ता, अहावच्चाऽभिण्णायाणं देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एमहिड्ढीए, जाव-वेसमणे महाराया, सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति ॥ सू० ५॥

तईयसयस्स सत्तमो उद्देसा सम्मत्तो

छाया—कुत्र खलु भदन्त ! शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य वल्गुनाम महाविमान प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! तस्य खलु सौधर्मावतंसकस्य महाविमानस्य उत्तरेण यथा सोमस्य महाविमान - राजधानी वक्तव्यता तथा ज्ञातव्या, यावत्-प्रासादावतंसका , शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य

शक्रेन्द्रके चौथे लोकपाल वैश्रमणका वर्णन

'कहि ण भंते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(कहि ण भंते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो वग्गू नाम महाविमाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! देवेन्द्र देव राज शक्रके चतुर्थलोकपाल वैश्रमण महाराज का वल्गु नामका महा विमान किस स्थान पर है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तस्स ण सोह म्मवडिंसयस्स महाविमाणस्स उत्तरेण जहा सोमस्स महाविमाण- रायहाणिवत्तव्वया तहा नेयव्वा) वैश्रमण महाराजका विमान सौधर्मावतंसक महाविमानकी उत्तर दिशामें असख्यात हजार योजन जाकर है । इस संबध में समस्त कथन सोम महाराजके विमानकी तरह जानना चाहिए । राजधानी की वक्तव्यता भी सोम महाराजकी राजधानीकी तरह से ही समझनी चाहिये । (जाव पासायवडेंसया) यावत् प्रासादावतंसक तक का ही यह सोम महाराजके विमान आदिकोंकी तरह का कथन यहां ग्रहण

શક્રેન્દ્રના ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણનું વર્ણન

'कहिण भंते ! ' ઇત્યાદિ -

સૂત્રાર્થ -(कहिण भंते ! सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो वग्गू नाम महाविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજનું વલ્ગૂ નામનું મહાવિમાન કયા સ્થાને છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तस्स ण सोहम्मवडिंसयस्स महाविमाणस्स उत्तरेण जहा सोमस्स महाविमाण - रायहाणिवत्तव्वया तहा नेयव्वा) વૈશ્રમણ મહારાજનું વિમાન સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનની ઉત્તર દિશામાં અસંખ્યાત હજાર યોજન દૂર જવાથી આવે છે તે વિમાન વિષયક સમસ્ત કથન સોમના વિમાન પ્રમાણે જ સમજવું વૈશ્રમણની રાજધાનીનું વર્ણન પણ સોમની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું (जाव पासाय वडेंसया) પ્રાસાદાવતંસકના વર્ણન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું

देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य इमे देवा आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे तिष्ठन्ति, तद्यथा-वैश्रमणकायिका इति वा, वैश्रमणदेवतकायिका इति वा, सुवर्णकुमाराः, सुवर्णकुमार्यः, द्वीपकुमाराः, द्वीपकुमार्यः, दिक्कुमाराः, दिक्कुमार्यः, वानव्यन्तराः, वानव्यन्तर्यः, य चाप्यन्ये तथा प्रकाराः सर्वे ते तद्भक्तिका यावत्-तिष्ठन्ति, जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन यानि इमानि समुत्पद्यन्ते, तद्यथा-अय आकरा इति वा, त्रपु आकराइति वा,

---

करना चाहिये। (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स इमे देवा आणा-उववाय वयण-निद्देसेचिट्ठति) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल वैश्रमण महाराज की ये अभी अभी कहे जाने वाले देव आज्ञा में, सेवामें, वचन में और निर्देशमें रहते हैं। (त जहा) वे देव ये हैं- (वेसमणकाइयाइ वा, वेसमणदेवकाइयाइ वा, सुवण्णकुमारा, सुवण्ण कुमारीओ, दीव कुमारा, दीव कुमारीओ, दिसा कुमारा, दिसाकुमारीओ, वाणमतरा, वाणमतरीओ) वैश्रमणकायिक, वैश्रमणदेव कायिक, सुवर्णकुमार, सुवर्ण कुमारिकाएँ द्वीपकुमार, द्वीपकुमारिकाएँ, दिक्कुमार दिक्कुमारिकाएँ, वानव्यतर और वानव्यतारिकाएँ। तथा जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया, जाव चिट्ठंति) जो और भी दूसरे इसी प्रकारके देव हैं, वे सब उसकी भक्तिवाले यावत् है। (जबूदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण जाइं इमाइ समुप्पज्जति) जबूद्वीप नामके द्वीपमें सुमेरु पर्वतकी दक्षिण दिशामें जो ये विशेष

(सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स इमे देवा आणा-उववाय वयणनिद्देसे चिट्ठति) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણની આજ્ઞા, સેવા, વચન અને નિર્દેશને અનુસરનારા દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે (तजहा) (वेसमणकाइयाइ वा, वेसमणदेवकाइयाइ वा, सुवण्णकुमारा, सुवण्णकुमारीओ, दीवकुमारा, दीवकुमारीओ, दिसाकुमारा, दिसाकुमारीओ, वाणमंतरा, वाणमतरीओ) વૈશ્રમણકાયિક વૈશ્રમણદેવકાયિક સુવર્ણ કુમારો, સુવર્ણકુમારીઓ, દ્વીપકુમારો, દ્વીપકુમારીઓ દિક્કુમારો દિક્કુમારીઓ, વાનવ્યન્તરો, વાનવ્યન્તરીકાઓ તથા (जे यावण्णे तहप्पगारा सव्वे ते तब्भत्तिया, जाव चिट्ठति) તે પ્રકારના બીજા પણ જે દેવો છે તે સર્વે તેના પ્રત્યે ભક્તિભાવ આદિથી યુક્ત છે (जबूदीवे दीवे मदरस्स पव्वयस्स दाहिणेण जाइ इमाइ समुप्पज्जति) જબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમા મદર (સુમેરુ) પર્વતની દક્ષિણે નીચે દર્શાવ્યા પ્રમાણેના

ताम्राऽऽकरा इति वा, सीसकाऽऽकरा इति वा हिरण्याऽऽकरा इति वा, सुवर्णाऽऽकरा इति वा, रत्नाकरा इति वा, वज्राऽऽकरा इति वा, वसुधारा इति वा, हिरण्यवर्षा इति वा, सुवर्णवर्षा इति वा, रत्नवर्षा इति वा, वज्रवर्षा इति वा, आभरणवर्षा इति वा, पत्रवर्षा इति वा, पुष्पवर्षा इति वा, फलवर्षा इति वा, बीजवर्षा इति वा, माल्यवर्षा इति वा, वर्णवर्षा इति वा, चूर्णवर्षा इति वा, गन्धवर्षा इति वा, वस्त्रवर्षा इति वा, हिरण्यवृष्टि इति वा, सुवर्णवृष्टि इति वा, रत्नवृष्टि इति वा, वज्रवृष्टि इति वा, आभरणवृष्टि' इति वा, पत्रवृष्टि॰ इति वा, पुष्पवृष्टि इति वा, फलवृष्टि इति वा, बीज

पदार्थ उत्पन्न होते हैं (त जहा) जैसे कि (अयागराइ वा, तउयागराइ वा, तयागरा इ वा, एव सीसागराइ वा, हिरण्णागराइ वा, सुवण्णागरा इ वा) लोहे की खान, रांगकी खान, तांबेकी खान, हिरण्यकी खान, सुवर्णकी खान, (रयणागरा इ वा, वइरागरा इ वा, वसुहाराइ वा, हिरण्ण वासाइ वा, सुवण्णवासाइ वा, रयणवासाइ वा, वइरवासाइ वा) रत्नकी खान, वज्रको खान, वसुधारा, हिरण्यको (माने चांदी) वर्षा, सुवर्णकीवर्षा, रत्नकीवर्षा, वज्रकी वर्षा, (आभरणवासाइ वा) आभरणकी वर्षा, (पत्तवासाइ वा, पुप्फवासाइ वा, फलवासाइ वा, बीयवासाइ वा) पत्रों की वर्षा, पुष्पोंकी वर्षा, फलोंकी वर्षा, बीजोंकी वर्षा, (मल्लवासाइ वा वण्णवासाइ वा, चुण्णवासाइ वा, गंधवासाइ वा, वत्थवासाइ वा, हिरण्णवुट्ठीइ वा, सुवण्णवुट्ठीइ वा, रयणवुट्ठीइ वा, वइरवुट्ठीइ वा, आभरणवुट्ठीइ वा, पत्तवुट्ठीइ वा, पुप्फवुट्ठीइ वा) माल्यकी वर्षा, वर्णकी वर्षा, चूर्णकी

જે જે વિશિષ્ટ પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, (तजहा) તે પદાર્થોના નામ નીચે પ્રમાણે છે- (अयागराइ वा) લોઢાની ખાણો (तउयागराइ वा) કલાઈની ખાણો, (तवागराइ वा) તાંબાની ખાણો (एवं सीसागराइ वा) સીસાની ખાણો, (हिरण्णागराइवा) ચાંદીની ખાણો (सुवण्णागराइ वा) સોનાની ખાણો, (रयणागराइ वा, वइरागराइ वा, वसुहाराइ वा, हिरण्णवासाइ वा, सुवण्णवासा इ वा, रयणवासाइ वा, वइरवासाइ वा) રત્નોની ખાણો, વજ્રની (હીરાની) ખાણો, વસુધારા ચાંદીની વર્ષા રત્નોની વર્ષા, વજ્રની વર્ષા (आभरणवासाइ वा) આભૂષણોની વર્ષા, (पत्तवासाइ वा पुप्फवासाइ वा) પાનની વર્ષા પુષ્પોની વર્ષા, (फलवासाइ वा) ફળોની વર્ષા, (बीयवासाइ वा) બીજોની વર્ષા, (मल्लवासाइ वा, वण्णवासाइ वा, चुण्णवासाइ वा) માળાઓની વર્ષા, રંગની વર્ષા, ચૂર્ણની વર્ષા, गंधवासाइ वा,

वृष्टि' इति वा, माल्यवृष्टि' इति वा, वर्ण वृष्टि इति वा, चूर्ण वृष्टि इति वा, गन्ध वृष्टि इति वा, वस्त्र वृष्टि इति वा, भाजन वृष्टि इति वा, क्षीर वृष्टि इति वा, सुकाला' इति वा, दुष्काला इति वा, अल्पार्घाः इति वा, महार्घा इति वा, सुभिक्षा इति वा, दुर्भिक्षा इति वा, क्रयविक्रयाः इति वा, सन्निचय इति वा, सन्निचया इति वा, निचय इति वा, निधानानि इति वा, चिरपुराणानि इति वा, प्रहीणस्वामिकानि इति वा, प्रहीणसेचकानि इति वा,

---

वर्षा, गंधकी वर्षा, वस्त्रोंकी वर्षा, हिरण्यकी वृष्टि, सुवर्णकी वृष्टि, रत्नकी वृष्टि, वज्रकी वृष्टि, आभरणोंकी वृष्टि, पत्रोंकी वृष्टि, पुष्पों की वृष्टि, (फलवुट्ठीइ वा, बीयवुट्ठीइ वा, मल्लवुट्ठी इ वा, वण्ण वुट्ठीइ वा, चुण्णवुट्ठीइवा, गंधवुट्ठीइ वा वत्थवुट्ठी इ वा, भायण वुट्ठी इ वा, खीरवुट्ठीर इवा) फलोंकी वृष्टि, बीजोंकी वृष्टि, माल्यों की वृष्टि, वर्णोंकी वृष्टि, चूर्णकी वृष्टि, गंधकी वृष्टि, वस्त्रोंकी वृष्टि, भाजनोंकी वृष्टि, क्षीरकी वृष्टि, (सुकालाइ वा, दुकाला इवा, अप्प-ग्घाइ वा, महग्घाइ वा, सुभिक्खाइ वा दुब्भिक्खाइ वा कयविक्कयाइ वा, सन्निहीइ वा सनिच्चयाइ वा, निहीइ वा, निहाणाइ वा, चिर पोराणाइ वा) सुकाल, दुष्काल, सस्ताई, मँहगाइ, भिक्षाकी समृद्धि, भिक्षाकी हानि, खरीद, बेच अर्थात् क्रय और विक्रयका समय, घृत गुड वगैरह का संग्रह करना, अनाजका संग्रह करना, निधि-धनकी संग्रह, निधान-जमीनमें गडा हुआ भंडार पुरानी द्रव्यराशि कई

वत्थवासाइ वा, हिरण्णवुट्ठीइ वा, सुवण्णवुट्ठीइ वा, रयणवुट्ठीइ वा, वइरवुट्ठीइ वा, आभरणवुट्ठीइ वा, पत्तवुट्ठीइ वा) गंधनी वर्षा, वस्त्रोनी वर्षा, चांदीनी वृष्टि, सुवर्णनी वृष्टि, रत्नोनी वृष्टि, वज्रनी (हीरानी) वृष्टि, आभूषणोनी वृष्टि, पाननीवृष्टि, पुष्पोनी वृष्टि, (फलवुट्ठीइ वा, बीयवुट्ठीइ वा, मल्लवुट्ठीइ वा, वण्णवुट्ठीइ वा, चुण्णवुट्ठीइ वा, गंधवुट्ठीइ वा, वत्थवुट्ठीइ वा, भायणवुट्ठीइ वा, खीरवुट्ठीइ वा) फળોની વૃષ્ટિ બીજોની વૃષ્ટિ, માળાઓની વૃષ્ટિ ચંદનની વૃષ્ટિ, ચૂર્ણોની વૃષ્ટિ, ગંધની વૃષ્ટિ, વસ્ત્રોની વૃષ્ટિ, વાસણોની વૃષ્ટિ ક્ષીરની વૃષ્ટિ (सुकालाइ वा, दुकालाइ वा, अप्पग्घाइ वा, महग्घाइ वा, सुभिक्खाइ वा, दुब्भिक्खाइ वा, कयविक्कयाइ वा, सन्निहीइ वा, सनिच्चयाइ वा, निहीइ वा, निहाणाइ वा, चिरपोराणाइ वा) સુકાળ, દુષ્કાળ સોંઘવારી, મોંઘવારી, અનાજની સમૃદ્ધિ અનાજની હાનિ, ખરીદ વેચાણ એટલે કે ખરીદ અને વિક્રયનો સમય સંગ્રહ (ઘી ગોળ, અનાજ આદિનો સંગ્રહ) નિધિ-ધનનો સંગ્રહ નિધાન-જમીનમાં દાટેલ

प्रहीणमार्गाणि इति वा, प्रहीणगोत्रागाराणि इति वा, उत्सन्नस्वामिकानी इति वा, उत्सन्न सेतुकानि इति वा, उत्सन्नगोत्रागाराणि इति वा, शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्कचत्वर-चतुर्मुख-महापथपथेषु वा, नगरनिर्गमनेषु वा, श्मशान-गिरि-कन्दरा-शान्ति-शैलो-पस्थान-भवनगृहेषु सनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, न तानि

पीढियोंकी कमाई हुई द्रव्यराशि (पहीणसामियाइ वा, पहीणसेउयाइ वा, पहीणमग्गाणि वा, पहीणगोत्तागाराइ वा, उच्छण्णसामियाइ वा, उच्छण्णसेउयाइ वा, उच्छण्णगोत्तागाराइ वा, सिंघाडग-तिग-चउक्क चच्चर-चउम्मुह महापह-पहेसुवा नगरनिद्धवणेसुवा) कि जिसका स्वामी नष्ट हो गया है, सभाल करनेवाले मनुष्य जिसके थोडे रहे गये हैं, प्रहीणमार्ग जिसकी प्राप्तिका मार्ग नष्ट हो चुका है, प्रहीणगोत्रागार-जिसके स्वामियों के गोत्रोंके घर विरले रह गए हैं उच्छिन्नस्वामीक जिसके स्वामी बिलकुल नष्ट हो चुके हैं, उच्छिन्नसेतुक-जिसके ऊपर उनके मालिकोंकी सत्ता नहीं रही है, उत्सन्नगोत्रागार-जिनके धनीके गोत्रवालोंका घर एक भी नहीं रहा हैं, तथा जो शृंगाटक, त्रिक, चतुष्क, चत्वर, चतुर्मुख, महापथ एव पथ इनमें पडी हुई है (सुमाण गिरिकंदर संति-सेलोवट्ठाण भवनगिहेसु सनिक्खित्ताइ चिट्ठ ति) श्मशानमें, पहाडकी कदरामें, धर्मक्रिया करनेके स्थानमें, पहाडको काटकर बनाये हुए घरमें, सभा भवन में रहने के घरमें जमीनके

धन पेढी દરપેઢીની કમાઇનો ધનરાશિ (पहीणसामियाइ वा, पहीणसेउयाइ वा, पहीणमग्गाणि वा, पहीण गोत्तागाराइ वा, उच्छण्णसामियाइ वा, उच्छण्ण सेउयाइ वा, उच्छण्ण गोत्तागाराइ वा, सिंघाडगतिग चउक्क चच्चर चउम्मुह-महापहपहेसुवा नगरनिद्धवणेसु वा) જેના સ્વામી મરી પરવાર્યા છે, જેની સંભાળ રાખનારા મનુષ્યો ઘણા ઓછા બાકી રહ્યા છે, પ્રહીણમાર્ગ-જેની પ્રાપ્તિનો માર્ગ નાશ પામ્યો છે, પ્રહીણગોત્રાગાર-જેના સ્વામીના ગોત્રના ઘણા ઓછાં ઘરો જ બાકી રહ્યા છે, ઉચ્છિન્ન સ્વામીક-જેના સ્વામીનો બિલકુલ ઉચ્છેદ [નાશ] થઈ ગયો છે ઉચ્છિન્નસેતુક-જેના ઉપર તેના માલિકોની સત્તા રહી નથી, ઉત્સન્નગોત્રાગાર-જેના માલિકના ગોત્રવાળાનું એક પણ ઘર બાકી રહ્યુ નથી, તથા જે શૃંગાટક, [શિંગોડાના આકારનો માર્ગ] ત્રિક, [ત્રણ રસ્તા જયા મળતા હોય તેવું સ્થાન], ચતુષ્ક, ચત્વર ચતુર્મુખ મહાપથ અને પથમા પડેલી, (सुसाण-गिरिकंदर-संति, सेलोवट्ठाण-भवनगिहेसु, सनिक्खिताइ चिट्ठ ति) શ્મશાનમા પહાડની કંદરામ ધર્મસ્થાનોમા, પહાડને કોતરીને બનાવેલા

शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य अज्ञातानि, अदृष्टानि, अश्रुतानि, अस्मृतानि, अविज्ञातानि, तेषां वा वैश्रमणकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्याऽभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा – पूर्णभद्रः, मणिभद्रः, शालिभद्रः, सुमनोभद्रः, चक्रः, रक्षः, पूर्णरक्षः, सद्वानः, सर्वयशाः, सर्वकामः, समृद्धः,

भीतर पडी हुई है–अर्थात् इन स्थानों में अनजानी जो द्रव्यराशि–विभूति–भूमिके भीतर गडी हुई अथवा नहीं गडी हुई रक्खी है (न ताइं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो, अन्नायाइं) वह देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल इन वैश्रमण महाराज से अज्ञात नहीं है, (अदिट्ठाइं) अदृष्ट नहीं है, (असुयाइं) अश्रुत नहीं हैं। (अस्सुयाइं) अस्मृत नहीं हैं, (अविण्णायाइं) अविज्ञात नहीं हैं। और (तेसिं वा वेसमणकाइयाणं देवाणं) न उस वैश्रमण लोकपालके उन वैश्रमण कायिक देवोंसे भी अदृष्ट आदि नहीं है। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल वैश्रमण महाराजको ये आगे कहे गये देव पुत्रके जैसे अभिमत हैं। (तं जहा) वे देव ये हैं– (पुण्णभद्दे माणिभद्दे, सालिभद्दे सुमणभद्दे, चक्के, रक्खे, पुण्णरक्खे, सव्वाणे, सव्वजसे, सव्वकामे, समिद्धे, अमोहे, असंगे) पूर्णभद्र, मणिभद्र, शालिभद्र सुमनोभद्र, चक्र, रक्ष, पूर्णरक्ष, सद्वान, सर्व

શૂન્યગૃહોમાં, સભાભવનમાં અને રહેવાના ઘરમાં પડેલી–એટલે કે તે સ્થાનોમાં દાટેલી કે દાટયા વિનાની જે દ્રવ્યરાશિ પડેલી છે (न ताइं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो अन्नायाइं) તે દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજથી અજ્ઞાત નથી (अदिट्ठाइं) અદૃષ્ટ નથી, (असुयाइं) અશ્રુત નથી, (अस्सुयाइं) અસ્મૃત નથી અને (अविण्णायाइं) અવિજ્ઞાત નથી અને (तेसिं वा वेसमणकाइयाणं देवाणं) તે વાત તે વૈશ્રમણ લોકપાલના વૈશ્રમણકાયિક દેવોથી પણ અજ્ઞાત અદૃષ્ટ આદિ નથી.

(सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था–तंजहा) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે– (पुण्णभद्दे, माणिभद्दे, सालिभद्दे, सुमणभद्दे, चक्के, रक्खे, पुण्णरक्खे, सव्वाणे, सव्वजसे, सव्वकामे समिद्धे, अमोहे, असंगे) પૂર્ણભદ્ર, મણિભદ્ર શાલિભદ્ર, સુમનોભદ્ર ચક્ર રક્ષ, પૂર્ણરક્ષ, સદ્વાન સર્વયશ, સર્વકામ, સમૃદ્ધ, અમોઘ અને અસંગ.

अमोघ, असङ्ग', शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य द्वे पल्योपमे स्थिति प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याऽभिज्ञातानां देवानाम् एकं पल्योपमं स्थिति प्रज्ञप्ता, एवं महर्द्धिक., यावत्-वैश्रमणो महाराज, तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ॥ सू ५ ॥

॥ तृतीय शतकस्य सप्तमोद्देशक समाप्त. ॥ ३-७ ॥

टीका-'वैश्रमणनामकचतुर्थलोकपाल वर्णयितु प्रस्तौति-'कहिण भंते !' इत्यादि । गौतम पृच्छति- हे भदन्त ! कुत्र खलु कस्मिन् स्थाने किल 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वेसमणस्स

यश, सर्वकाम, समृद्ध, अमोघ और असग। (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो, वेसमणस्स महारण्णो दो पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल इस वैश्रमण महाराजकी स्थिति दो पल्योपमकी कही गई है। (अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एवमहड्ढीए जाव वेसमणे महाराया) तथा-अपत्यके जैसे माने गये देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी कही गई है। इस प्रकारकी महान् ऋद्धिवाला यावत् यह वैश्रमण लोकपाल है। (सेव भंते! सेव भते त्ति) हे भदन्त ! आपने जैसा कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त ! वह ऐसा ही है-इस प्रकार कह कर यावत् वे अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकार चौथे वैश्रमण लोकपालका वर्णन कर रहे हैं-गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि 'भंते' हे भदन्त ! 'सक्कस्स

(सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो, वेसमणस्स महारण्णो, दो पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે (अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण एग पलिओवम ठिई पण्णत्ता) અને તેમના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે (एवमहड्ढीए जाव वेसमणे महाराया) તે વૈશ્રમણ લોકપાલ ઉપરોક્ત મહાસમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે (सेव भंते ! सेव भंते त्ति) હે ભદન્ત! આપની વાત તદ્દન સત્ય છે આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે આ પ્રકારના શબ્દો બોલીને ગૌતમ સ્વામી વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે શક્રેન્દ્રના ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણનું વર્ણન કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે— 'भंते !' હે ભદન્ત ' (सक्कस्स

शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य अज्ञातानि, अदृष्टानि, अश्रुतानि, अस्मृतानि, अविज्ञातानि, तेषां वा वैश्रमणकायिकानां देवानाम्, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य इमे देवा यथाऽपत्याऽभिज्ञाता अभवन्, तद्यथा – पूर्णभद्रः, मणिभद्रः, शालिभद्रः, सुमनोभद्रः, चक्रः, रक्षः, पूर्णरक्षः, सद्वान, सर्वयशा, सर्वकामः, समृद्धः,

भीतर पडी हुई है–अर्थात् इन स्थानों में अनजानी जो द्रव्यराशि–विभूति–भूमिके भीतर गडी हुई अथवा नहीं गडी हुई रक्खी है (न ताइं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो, अन्नायाई) वह देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल इन वैश्रमण महाराज से अज्ञात नहीं है, (अदिट्ठाइं) अदृष्ट नहीं है, (असुयाइं) अश्रुत नहीं हैं। (अस्सुयाइं) अस्मृत नहीं हैं, (अविण्णायाइं) अविज्ञात नहीं हैं। और (तेसिं वा वेसमणकाइयाणं देवाणं) न उस वैश्रमण लोकपालके उनवैश्रमण कायिक देवोंसे भी अदृष्ट आदि नहीं है। (सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल वैश्रमण महाराजको ये आगे कहे गये देव पुत्रके जैसे अभिमत हैं। (तं जहा) वे देव ये हैं– (पुण्णभद्दे माणिभद्दे, सालिभद्दे सुमणभद्दे, चक्के, रक्खे, पुण्णरक्खे, सव्वाणे, सव्वजसे, सव्वकामे, समिद्धे, अमोहे, असंगे) पूर्णभद्र, मणिभद्र, शालिभद्र सुमनोभद्र, चक्र, रक्ष, पूर्णरक्ष, सद्वान, सर्व

શૃંગાગૃહોમાં, સભાભવનમાં અને રહેવાના ઘરમાં પડેલી–એટલે કે તે સ્થાનોમાં દાટેલી કે દાટયા વિનાની જે દ્રવ્યરાશિ પડેલી છે (न ताइं सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो अन्नायाइं) તે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજથી અજ્ઞાત નથી (अदिट्ठाइं) અદૃષ્ટ નથી, (असुयाइं) અશ્રુત નથી (अस्सुयाइं) અસ્મૃત નથી અને (अविण्णायाइं) અવિજ્ઞાત નથી અને (तेसिं वा वेसमणकाइयाणं देवाणं) તે વાત તે વૈશ્રમણ લોકપાલના વૈશ્રમણકાયિક દેવોથી પણ અજ્ઞાત અદૃષ્ટ આદિ નથી.

(सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो वेसमणस्स महारण्णो इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया होत्था–तंजहा) દેવેન્દ્ર, દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણના પુત્રસ્થાનીય દેવો નીચે પ્રમાણે છે– (पुण्णभद्दे, माणिभद्दे, सालिभद्दे, सुमणभद्दे, चक्के, रक्खे, पुण्णरक्खे, सव्वाणे, सव्वजसे, सव्वकामे समिद्धे, अमोहे, असंगे) પૂર્ણભદ્ર, મણિભદ્ર શાલિભદ્ર, સુમનોભદ્ર ચક્ર રક્ષ, પૂર્ણરક્ષ, સદ્વાન સર્વયશ, સર્વકામ, સમૃદ્ધ, અમોઘ અને અસંગ.

अमोघ, असङ्ग, शक्रस्य खलु देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य द्वे पल्योपमे स्थिति प्रज्ञप्ता, यथाऽपत्याऽभिज्ञातानां देवानाम् एकं पल्योपम स्थिति प्रज्ञप्ता, एवं महर्द्धिक, यावत्-वैश्रमणो महाराज, तदेव भदन्त! तदेव भदन्त! इति ॥ सू ५ ॥

॥ तृतीय शतकस्य सप्तमोद्देशक समाप्त॰ ॥ ३–७ ॥

टीका-'वैश्रमणनामकचतुर्थलोकपाल वर्णयितु प्रस्तौति-'कहिण भंते!' इत्यादि । गौतम पृच्छति- हे भदन्त! कुत्र खलु कस्मिन् स्थाने किल 'सक्कस्स देविन्दस्स देवरण्णो' शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वेसमणस्स

यश, सर्वकाम, समृद्ध, अमोघ और असग। (सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो, वेसमणस्स महारण्णो दो पलिओवमाइ ठिई पण्णत्ता) देवेन्द्र देवराज शक्रके लोकपाल इस वैश्रमण महाराजकी स्थिति दो पल्योपमकी कही गई है। (अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता, एवमहड्ढीए जाव वेसमणे महाराया) तथा-अपत्यके जैसे माने गये देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी कही गई है। इस प्रकारकी महान् ऋद्धिवाला यावत् यह वैश्रमण लोकपाल है। (सेव भंते! सेव भंते त्ति) हे भदन्त! आपने जैसा कहा है वह ऐसा ही है हे भदन्त! वह ऐसा ही है-इस प्रकार कह कर यावत् वे अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकार चौथे वैश्रमण लोकपालका वर्णन कर रहे हैं-गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि 'भंते' हे भदन्त! 'सक्कस्स

(सक्कस्स ण देविंदस्स देवरण्णो, वेसमणस्स महारण्णो, दो पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે (अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण एगं पलिओवम ठिई पण्णत्ता) અને તેમના પુત્રસ્થાનીય દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે (एवमहड्ढीए जाव वेसमणे महाराया) તે વૈશ્રમણ લોકપાલ ઉપરોક્ત મહાસમૃદ્ધિ આદિથી યુક્ત છે (सेव भंते! सेव भंते त्ति) હે ભદન્ત! આપની વાત તદ્દન સત્ય છે આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે આ પ્રકારના શબ્દો બોલીને ગૌતમ સ્વામી વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે શક્રેન્દ્રના ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણનું વર્ણન કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે— 'भंते!' હે ભદન્ત' (सक्कस्स

महारण्णो' वैश्रमणस्य महाराजस्य 'वग्गुनाम' वल्गुनाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम्? भगवानाह-'गोयमा!' हे गौतम! 'तस्स णं' तस्य खलु 'सोहम्मवडिंसयस्स' सौधर्मावतंसकस्य 'महाविमाणस्स' महाविमानस्य 'उत्तरेण' उत्तरेण उत्तरस्यां दिशि 'जहा-सोमस्स' यथा सोमस्य 'महाविमाण-रायहाणि वत्तव्वया' महाविमान - राजधानी वक्तव्यता 'तहा नेयव्वा' तथा ज्ञातव्या 'जाव-पासायवडेंसया' यावत्-प्रासादावतंसका, विज्ञेया

वैश्रमणस्य आज्ञादि कारिणो देवान् प्रतिपादयितुमाह-'सक्कस्स ण' शक्रस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वेसमणस्स महारण्णो'

देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमण महाराजका 'वग्गुनाम' वगु नामका 'महाविमाणे' महाविमान 'कहि ण पण्णत्ते' कहां पर - किस स्थान पर-कहा गया है? इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'तस्स ण' उसका वग्गु विमान 'सोहम्मवडिंसयस्स' सौधर्मावतंसक 'महाविमाणस्स' महाविमानसे 'उत्तरेण' उत्तरदिशामें है। 'जहा सोमस्स महाविमाण-रायहाणिवत्तव्वया' जैसी सोमके महाविमान-की एवं राजधानीकी वक्तव्यता है 'तहा' उसी तरहकी वक्तव्यता 'जाव-पासायवडेंसया' यावत् प्रासादावतंसक तक 'नेयव्वा' जाननी चाहिये।

अब सूत्रकार वैश्रमण लोकपालके जो आज्ञाकारी देव हैं उनका कथन करनेके लिये कहते हैं कि-'सक्कस्स णं देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्रके 'वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमण महाराजके

देविंदस्स देवरण्णो) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના 'वेसमणस्स महारण्णो' ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજનું 'महाविमाणे' મહાવિમાન 'कहिं णं पण्णत्ते?' ક્યાં આવેલું છે? મહાવીર પ્રભુ જવાબ આપે છે- 'तस्सणं' તેનું વલ્ગુ વિમાન 'सोहम्मवडिंसयस्स' સૌધર્માવતંસક 'महाविमाणस्स' મહાવિમાનની 'उत्तरेणं' ઉત્તર દિશામાં આવેલું છે 'जहा सोमस्स महाविमाण- रायहाणि वत्तव्वया' જેવી રીતે સોમના મહાવિમાનનું અને સોમની રાજધાનીનું વર્ણન આગળ કર્યું છે 'तहा जाव पासायवडेंसया नेयव्वा' એવું જ વૈશ્રમણના મહાવિમાન અને રાજધાનીનું વર્ણન સમજવું- પ્રાસાદાવતંસક પર્યન્ત તે વર્ણન અહીં ગ્રહણ કરવું

હવે સૂત્રકાર વૈશ્રમણ લોકપાલના આજ્ઞાકારી દેવોનું નિરૂપણ કરે છે-'सक्कस्सणं देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના 'वेसमणस्स महारण्णो' લોકપાલ

वैश्रमणस्य महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणा देवा 'आणा-उववाय-वयण-निद्देसे' आज्ञा-उपपात-वचन-निर्देशे 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति, तानेवाह-'तजहा'-तद्यथा 'वेसमणकाइआइवा' वैश्रमणकायिका इति वा, वैश्रमणस्य परिवारभूता इवा इत्यर्थ, 'वेसमणदेवयकाइआइवा' वैश्रमणदैवतकायिकाइति वा, वैश्रमणस्य सामानिकदेव परिवारभूता इत्यर्थ, 'सुवण्णकुमारा' सुवर्णकुमारा, 'सुवण्णकुमारीओ' सुवर्णकुमार्य, 'दीवकुमारा' द्वीपकुमारा 'दीवकुमारीओ' द्वीपकुमार्य, 'दिसाकुमारा' दिक्कुमारा 'दिसाकुमारीओ' दिक्कुमार्य, 'वाणमतरा' वानव्यन्तराः 'वाणमतरीओ' वानव्यन्तर्य, 'जे यावण्णे तहप्पगारा' ये चाप्यन्ये तथा प्रकारा 'सव्वे ते तब्भत्तिआ' सर्वे ते तद्भक्तिका,

'इमे' ये वक्ष्यमाण आगे कहे जाने वाले देव 'आणा-उववाय-वयण निद्देसे' उसकी आज्ञा में उपपात में-सेवा में वचनमें और निर्देश (ये काम करो) पालन करने में कटिबद्ध रहते है। 'त जहा' वे देव कौन से है? तो इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि ये देव ये है - वेसमणकाइयाइ वा' वैश्रमणकायिक-ये देव वैश्रमण के परिवार भूत देव है, 'वेसमण देवयकाइयाइवा' वैश्रमणदेव-कायिक देव ये देव वैश्रमण के सामानिक देवों के परिवारभूत देव होते हैं 'सुवण्णकुमारा' सुवर्णकुमार' 'सुवण्णकुमारीओ' सुवर्णकुमारिकाएँ 'दीवकुमारा' द्वीपकुमार 'दीवकुमारीओ' द्वीपकुमारिया 'दिसाकुमारा' 'दिक्कुमार' दिसाकुमारीओ दिक्कुमारिया 'वाणमतरा' वानव्यन्तर, वाणमतरीओ, वानव्यन्तरिया ये तथा 'जे यावण्णे' जो और भी दूसरे 'तहप्पगारा' इसी प्रकार के देव हैं 'ते सव्वे' वे

વૈશ્રમણ મહારાજની 'आणा उववाय- वयण- निद्देसे-तजहा-' આજ્ઞા, સેવા, વચન અને નિર્દેશને પાળવાને કટિબદ્ધ રહેતા દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે— 'वेसमणकाइया वा,' વૈશ્રમણકાયિક દેવો,– તેઓ વૈશ્રમણના પરિવારરૂપ દેવો ગણાય છે 'वेसमणदेवकाइया वा' વૈશ્રમણ- દેવકાયિક દેવો– તે વૈશ્રમણના સામાનિક દેવોના પરિવારરૂપ દેવો છે, 'सुवण्णकुमारा' સુવર્ણકુમારો, 'सुवण्णकुमारीओ' સુવર્ણકુમારીઓ, 'दीवकुमारा' દ્વીપકુમારો 'दीवकुमारीओ' દ્વીપકુમારીઓ, 'दिसाकुमारा' દિક્કુમારો 'दिसाकुमारीओ' દિક્કુમારીઓ 'वाणमतरा' વાનવ્યંતરો, 'वाणमतरीओ' વાનવ્યંતરિઓ, તથા 'जे यावण्णे तहप्पगारा' તે પ્રકારના બીજા પણ દેવો છે 'ते सव्वे' તેઓ સઘળા 'तब्भत्तिया' વૈશ્રમણ પ્રત્યે

'जाव-चिट्ठंति' यावत् तिष्ठन्ति, यावत्करणात् 'तत्पाक्षिकाः', तद्भार्याः, शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य वैश्रमणस्य महाराजस्य आज्ञाउपपात – वचन – निर्देशे' इति सङ्ग्राह्यम् ।

सर्वाण्येव औत्पातिकानि कार्याणि वैश्रमणस्य एव भवन्तीत्याह–'जम्बूदीवे दीवे' इत्यादि । जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य पर्वतस्य 'दाहिणेणं' दक्षिणेन दक्षिणदिग्भागे 'जाइं इमाइं' यानि इमानि अग्रे वक्ष्यमाणानि कार्याणि 'समुप्पज्जंति' समुत्पद्यन्ते, तान्येवाह– 'तंजहा' तद्यथा– 'अयागरा इवा, अय (लोह) आकरा इति वा, 'तउयागारा इवा, त्रपुआकरा इति वा, त्रपुणा रङ्गानाम् आकरा इत्यर्थः 'तंबागरा इवा, ताम्राकरा इति वा,

भव 'तब्भत्तिया' उनकी भक्तिमें तत्पर रहते हैं 'जाव चिट्ठति' उसके पक्षमें रहते हैं और उसके आधीन रहते हैं । इस तरह ये सबके सब देव दवेन्द्र देवराज शक्रके वैश्रमण महाराजकी आज्ञा पालनमें, सेवा करने में, वचन और निर्देशकी आराधनामें लगे रहते हैं । यही पाठ यहां यावत् शब्दसे ग्रहण किया गया है ।

समस्त ही औत्पातिक कार्य वैश्रमण महाराज की जानकारी में ही होते हैं इस बात को अब सूत्रकार प्रकट करनेके लिये सूत्र कहते 'जंबूदीवे दीवे' इत्यादि जंबूद्वीप नामके इस द्वीपमें 'मंदरस्स पव्वयस्स) मंदरपर्वतकी 'दाहिणेणं' दक्षिण दिशामें, दक्षिण दिग्भागमें 'जाइं इमाइं' जो ये अभी२ प्रकट किये जानेवाले कार्य 'समुप्पज्जंति' उत्पन्न होते रहते हैं 'तंजहा' जैसे कि 'अयागराइ वा' लोहेकी खानें, 'तउयागराइ वा, रांगकी खानें 'तंबागराइ वा' तांबेकी खानें, 'एवं' इसी

ભક્તિભાવ રાખે છે 'जाव चिट्ठंति' તેમનો પક્ષ લે છે, તેમને આધીન રહે છે આ રીતે, એ સઘળા દેવો, વૈશ્રમણ લોકપાલની આજ્ઞા પાળે છે, સેવા કરે છે, વચન અને નિર્દેશને અનુસરે છે- એ જ સૂત્રપાઠ અહીં 'जाव' પદથી ગ્રહણ થયો છે

હવે સૂત્રકાર એ બતાવે છે કે સમસ્ત ઔત્પાતિક કાર્યો વૈશ્રમણ મહારાજની જાણકારીમાં જ થાય છે એ વાત સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરે છે- 'जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના આ દ્વીપમાં 'मंदरस्स पव्वयस्स' મંદર (સુમેરુ) પર્વતની 'दाहिणेणं' દક્ષિણ દિશામાં ' जाइं इमाइं समुप्पज्जंति ' નીચે બતાવ્યા મુજબનાં જે જે કાર્યો થયાં કરે છે તે વૈશ્રમણ મહારાજથી અજ્ઞાત નથી એવો સબંધ અહીં સમજવો 'तंजहा' તે કાર્યો નીચે પ્રમાણે છે- 'अयागराइ वा' લોઢાની ખાણો, 'तउयागराइ वा' કલાઈની ખાણો 'तंबागराइ वा' તાંબાની ખાણો 'एवं

एव तथैव 'सीसागराइवा' सीसकाकरा इतिवा, 'हिरण्णागराइवा' हिरण्याकरा इति वा, 'सुवण्णागराइवा' सुवर्णाकरा इति वा 'रयणागराइवा' रत्नाकरा इति वा, 'वइरागराइवा' वज्राकरा इति वा हीरकाकरा इत्यर्थ 'वसुहाराइवा' वसुधारा तीर्थंकर जन्मनादिषु तथा भावितात्माऽनगारस्य पारणादिषु गमनात् द्रव्यवृष्टय इति वा, 'हिरण्णवासाइवा' हिरण्यवर्षा इति वा, हिरण्य रूप्यम् 'सुवण्णवासाइवा' सुवर्णवर्षा इतिवा, 'रयणवासाइवा' रत्नवर्षाइतिवा 'वइरवासाइवा' वज्रवर्षा इति वा, 'आभरणवासाइवा' आभरणवर्षा इति वा, 'पत्तवासाइवा' पत्रवर्षा इति वा, 'पुप्फवासाइवा' पुष्पवर्षा इति वा 'फलवासाइवा' फलवर्षा इति वा, 'बीजवासाइवा' बीजवर्षा इति वा, 'मल्लवासाइवा' माल्यवर्षा इति वा, माल्य सूत्रग्रथितपुष्पाणि तद्वर्षा इत्यर्थ, 'वण्णवासाइवा' वर्णवर्षा इति वा, वर्णश्चन्दनम् तद्वर्षा इत्यर्थ,

---

प्रकारसे 'सीसागराइ वा' सीसाकी खानें, 'हिरण्णागराइ वा' हिरण्य चादीकी खाने, 'सुवण्णागराइ वा' सोनेकी खाने, 'रयणागराइ वा, रत्नोंकी खाने, 'वइरागराइ वा, वज्ररत्नकी हीराकी खाने, 'वसुहारा' वसुधरा तीर्थंकर प्रभुके जन्मकल्याणक आदिके समय में, तथा भावितात्मा अनगारकी पारणा आदिके समयमें आकाश से द्रव्यवृष्टि, 'हिरण्णवासाइ वा' चादी की वर्षा, 'सुवण्णवासाइ वा' सोनेकी वर्षा, 'रयणवासाइ वा' रत्नों की वर्षा, 'वइरावासावा' हीराकी वर्षा, आभरणवासाइ वा, आभूपणोंकी वर्षा, 'पत्तवासाइ वा' पत्रोंकी वर्षा, पुप्फवासाइ वा, अचित्तपुष्पोंकी वर्षा, फलवासाइ वा, फलोंकी वर्षा, 'बीयवासाइ वा' बीजोंकी वर्षा 'मल्लवासाइ वा' सूत्रमें गूथे हुए पुष्पोंकी मालाओंकी वर्षा, वण्णवासाइ वा, वर्ण चन्दनकी वर्षा, चुण्ण

सीसागराइ वा' સીસાની ખાણો, 'हिरण्णागराइ वा' ચાંદીની ખાણો, 'सुवण्णागराइ वा' સોનાની ખાણો, 'रयणागराइ वा' રત્નની ખાણો, 'वइरागराइ वा' વજ્રરત્નની હીરાની ખાણો, 'वसुहारा' વસુધારા– તીર્થંકર ભગવાનના જન્મ આદિ પ્રસંગે તથા ભાવિતાત્મા અણગારના પારણા આદિને સમયે આકાશમાંથી થતી દ્રવ્યવૃષ્ટિ हिरण्णवासाइ वा' ચાંદીની વર્ષા, 'सुवण्णवासाइ वा' સોનાની વર્ષા' 'रयणवासाइ वा' રત્નોની વર્ષા, वइरावासाइ वा' હીરાની વર્ષા 'आभरणवासाइ वा' આભૂષણો ।। વર્ષા 'पत्तवासाइ वा' પાનની વર્ષા, 'पुप्फवासाइ वा' અચિત્ત પુષ્પોની વર્ષા, 'फलवासाइ वा' ફળોની વર્ષા, 'बीयवासाइ वा' બીજોની વર્ષા 'मल्लवासाइ वा' પુષ્પોની માળાઓની વર્ષા 'वण्णवासाइ वा' વર્ણ–ચન્દનની વર્ષા 'चुण्णवासाइ

'चुण्णवासाइ वा' चूर्णवर्षा इति वा, पिष्ट सुगन्धिद्रव्य चूर्ण रूपस्य वर्षा, 'गंधवासाइ वा' गन्धवर्षा इति वा, गन्धा कोष्ठपुटपाकप्रभृतयस्तेषां वर्षा 'वत्थवासाइ वा' वस्त्रवर्षा इति वा, विरलमधुतरजलकणवर्षण वर्षा, मुसलाधारनिरवच्छिन्नजलवर्षण वृष्टिरिति उभयोर्भेद

अथोक्तवृष्टिमाह-'हिरण्णवुट्ठी' इ वा, हिरण्य वृष्टि इति वा, 'सुवण्णवुट्ठीइ वा' सुवर्ण वृष्टिः इति वा, 'रयणवुट्ठीइ वा' रत्नवृष्टि इति वा, 'वइरवुट्ठीइ वा', वज्रवृष्टिः इति वा 'आभरणवुट्ठीइ वा' आभरणवृष्टि इति वा, 'पत्तवुट्ठीइ वा' पत्रवृष्टिः इति वा, 'पुप्फवुट्ठीइ वा' पुष्पवृष्टि इति वा, 'फलवुट्ठीइ वा' फलवृष्टि इति वा, 'बीयवुट्ठीइ वा' बीजवृष्टिः इति वा, 'मल्लवुट्ठीइ वा' माल्यवृष्टिः इति वा, 'वण्णवुट्ठी इ वा, वर्णवृष्टिः इति वा, 'चुण्णवुट्ठी इ वा' चूर्णवृष्टिः इति वा गंधवुट्ठीइ वा गन्धवृष्टिः इति वा, 'वत्थवुट्ठीइ वा' वस्त्रवृष्टि इति वा,

---

वासाइ वा' मिष्टसुगंधित द्रव्यरूप चूर्णकी वर्षा, 'गंधवासाइ वा' कोष्ठपुटपाक आदिरूप गंधकी वर्षा, 'वत्थवासाइ वा, वस्त्रोंकी वर्षा (विरल२रूपमें छोटी२ बूंदोंका बरसना इसका नाम वर्षा है और मूसलाधार से पानीका बरसना इसका नाम वृष्टि है। यही वर्षा और वृष्टिमें भेद है) 'हिरण्णवुट्ठीइ वा' हिरण्ण चांदीकी वृष्टि, 'सुवण्णवुट्ठीइ वा' सुवर्णकी वृष्टि 'रयणवुट्ठीइ वा' रत्नोंकी वृष्टि, 'वइरवुट्ठीइ वा' हीराकी वृष्टी, 'आभरणवुट्ठीइ वा, आभरणकी वृष्टी, 'पत्तवुट्ठीइ वा' पत्रवृष्टि, पुप्फवुट्ठीइ वा' पुष्पों की वृष्टी, 'फलवुट्ठीइ वा' फलोंकी वृष्टि, 'बीयवुट्ठीइ वा' बीजकी वृष्टि, 'मल्लवुट्ठीइ वा' मालाओंकी वृष्टि, 'वण्णवुट्ठीइ वा' चन्दनकी वृष्टि, 'चुण्णवुट्ठीइ वा' चूर्णकी वृष्टि, 'गंधवुट्ठीइ वा' गंधकी वृष्टि, 'वत्थवुट्ठीइ वा, वस्त्रकी वृष्टि,

---

वा' सुगंधित द्रव्यरूप चूर्णनी वर्षा 'गंधवासाइ वा' सुगंधयुक्त प्रवाही द्रव्यनी वर्षा, 'वत्थवासाइ वा' वस्त्रोनी वर्षा (पाणीना नाना नानां फोरां रूपे धीरो धीरो वरसाद पडतो होय तो तेने वर्षा कहे छे मूसळधार वरसादने वृष्टि कहे छे वृष्टि अने वरसाद वच्चे आ तफावत छे) 'हिरण्णवुट्ठीइ वा' चांदीनी वृष्टि, सुवण्णवुट्ठी वा' सोनानी वृष्टि 'रयणवुट्ठीइ वा' रत्नोनी वृष्टि, 'वइरवुट्ठीइ वा' हीरानी वृष्टि, 'आभरणवुट्ठी वा' आभूषणोनी वृष्टि, 'पत्तवुट्ठीइ वा' पाननी वृष्टि, 'पुप्फवुट्ठीइ वा' पुष्पोनी वृष्टि, 'फलवुट्ठीइ वा' फळोनी वृष्टि, 'बीयवुट्ठीइ वा' बीजनी वृष्टि 'मल्लवुट्ठीइ वा' माळाओनी वृष्टि, 'वण्णवुट्ठीइ वा' चन्दननी वृष्टि, 'चुण्णवुट्ठीइ वा' चूर्णनी वृष्टि, गंधवुट्ठीइ वा' सुगंधिदार द्रव्योनी वृष्टि, 'वत्थवुट्ठी वा' वस्त्रोनी वृष्टि 'भायणवुट्ठीइ वा'

'भायणवुट्ठीइवा' भाजनवृष्टिः इति वा, 'खीरवुट्ठीइवा' क्षीरदुग्धवृष्टि इति वा, 'सुकालाइवा' सुकाला इति वा, दुष्काला 'इवा दुष्काला" इति वा 'अप्पग्घा इवा, अल्पार्घा. इति वा, अल्पमूल्या पदार्था इत्यर्थः, 'महग्घा इवा' महार्घा, इति वा महामूल्य पदार्था 'सुभिक्खा इवा' सुभिक्षा. इति वा, सस्यसम्पत्ति परिपूर्णसमया इत्यर्थः, 'दुब्भिक्खाइवा' दुर्भिक्षा इति वा, सस्यादिसम्पत्ति हीन समया, कयविक्कया इवा' क्रयविक्रया इति वा, वाणिज्यव्यापारादि समयाः 'सन्निहीइवा' सन्निधय इति वा, घृतगुडादि वस्तूना सम्यक् तया स्थापनानि, 'सनिचया इवा' सन्निचया इति वा, धान्यादि सग्रहा इत्यर्थः, 'निही इवा' निधय इति वा, लक्षादि सख्यक द्रव्य स्थापनानि, 'निहाणाइ वा' निधानि इति वा, भूमिगत सहस्रादि द्रव्य स्थापनानि 'चिरपोराणाइ वा' चिर पुराणानि इति वा बहुकाल प्रतिष्ठितत्वेन पुराणानि जीर्णशीर्ण मायाणि

'भायणवुट्ठीइ वा' भाजनोंकीवृष्टी, 'खीरवुट्ठीइ वा' दूधकी वृष्टि, 'सुकालाइ वा' सुकाल, 'दुक्कालाइ वा' दुष्काल, 'अप्पग्घाइ वा' अल्पमूल्य में पदार्थोंका मिलना, 'महग्घाइ वा' बहु मूल्यमें पदार्थोंका मिलना 'सुभिक्खाइ वा' सुभिक्षका सस्यरूप सपत्तिसे युक्त समयका होना, 'दुब्भिक्खाइ वा' दुर्भिक्ष सस्यादि सम्पत्ति से रहित समयका होना, 'कयविक्कयाइ वा' वाणिज्य व्यापार आदिका समय, 'सन्निहीइ वा' घृत गुड आदि वस्तुओंको अच्छी तरहसे सग्रह करके रखना, सनिचयाइ वा, अनाजको सग्रह करके रखना, निहीइ वा, लाख आदिकी सख्यामें रुपये आदि द्रव्यका रखना, 'निहाणाइ वा' भूमिमें हजार आदिकी सख्यामें रुप्या आदिको गाडकर रखना' 'चिरपोराणाइ वा, बहुत समयसे गडी हुई रखी रहने के कारण

ભાજનોની વૃષ્ટિ, 'खीरवुट्ठीइ वा' દૂધની વૃષ્ટિ, ઇત્યાદિ વૈશ્રમણ લોકપાલથી અજ્ઞાત હોતા નથી. અને 'सुकालाइ वा' સુકાળ, 'दुक्कालाइ वा' દુષ્કાળ, 'अप्पग्घाइ वा' સોંઘવારી, महग्घाइ' મોંઘવારી, 'सुभिक्खाइ वा' અનાજ આદિની છાકમછોળ હોવી 'दुब्भिक्खाइ वा' દુર્ભિક્ષ- અનાજ આદિનો અભાવ હોવો, 'कयविक्कयाइ वा' વાણિજ્ય વ્યાપાર આદિનો સમય, 'सन्निहीइ वा' ઘી, ગોળ આદિનો સારો સગ્રહ થવો, सनिचयाइ वा' અનાજનો સગ્રહ થવો, 'निहीइ वा' લાખોની સખ્યામાં નાણાંનો સગ્રહ થવો, 'निहाणाइ वा' હજારો લાખો રૂપિયા આદિને ભૂમિમા સઘરી રાખવા, 'चिरपोराणाइ वा' ઘણા સમયથી જમીનમાં દટાયેલી રહેવાને

इत्यर्थः अत एव 'पहीणसामिआइ वा' प्रहीण स्वामिकानि, नष्टस्वामिकानि इत्यर्थः, 'पहीण सेउआइ वा, प्रहीणसेचकानि इति वा, प्रहीणा स्वल्पी भूता सेचका द्रव्यनिक्षेप्तारो येषां तानि, 'पहीण मग्गाणि वा, प्रहीण मार्गाणि इति वा, 'पहीणगोत्तागाराइ वा' प्रहीणगोत्रागाराणि इति वा प्रहीणम् अल्पीभूतमनुष्यगोत्रागार तत्स्वामि गोत्रगृहं येषां तानि, 'उच्छण्ण सामियाइ वा' उत्सन्न स्वामिकानि इति वा, आधिपत्यसत्ता रहितप्रभृति, 'उच्छण्णसेउआइ वा' उत्सन्न सेतुकानि इति वा, नाममात्रावशिष्टसेतुकानि 'उच्छण्णगोत्तागाराइ वा' उत्सन्नगोत्रागाराणि इति वा, नष्ट गोत्रगृहाणि इत्यर्थः, 'सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर-चउम्मुहमहापह-पहेसुवा' शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुख-महापथ-पथेषुवा तत्र शृङ्गाटके शृङ्गाटक फलाकार

जीर्णशीर्ण अवस्थामें हुई ऐसी धन विभूति कि 'पहीणसामियाइ' जिसके गाढनेवाले स्वामीतक नष्टतक हो चुके हैं या मिलते नहीं हैं पहीणसेउयाइ वा, अथवा जिसकी वृद्धि करने वाले भी अब कोई नहीं रहे हैं, 'पहीणमग्गाणि वा, प्राप्ति करने के मार्ग भी जिसके नष्ट होचुके हैं 'पहिण गोत्तागाराइ वा' अथवा जिनके स्वामियों के गोत्र, के घर अल्प रह गये हैं, 'उच्छण्णसामियाइ वा, अथवा जिसके स्वामी हैं भी परन्तु उनकी उस पर कोइ सत्ता नहीं रही है, 'उच्छण्णसेउयाइ वा' सत्ता होने पर भी जिसकी संभाल करनेवाला कोई नहीं है नाम मात्र ही जिसकी सभाल करनेवाले अवशिष्ट हैं, 'उच्छण्णगोत्तागाराइ वा' जिसके स्वामिय, के गोत्रो के घर बिलकुल ही नष्ट हो चुके हैं। जो 'सिंघाडग-तिग-चउक्क-चच्चर चउम्मुह-महापहपहेसु वा, सिंघाडे के आकार जैसे मार्गमें, त्रिक

કારણે જીર્ણશીર્ણ અવસ્થામાં રહેલી વિભૂતિ [દ્રવ્યરાશિ] કે 'पहीणसामियाइ' જેના માલિકો પણ મરી પરવાર્યા છે, 'पहीणसेउयाइ वा' અથવા જેની વૃદ્ધિ કરનાર પણ કોઇ રહ્યું નથી 'पहीणगोत्तागाराइ वा' અથવા જેના માલિકોના ઘરો અલ્પ પ્રમાણમાં જ બાકી રહ્યાં છે, 'पहीणमग्गाणि वा' અથવા જેને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગો પણ નાશ પામ્યા છે 'उच्छण्णसामियाइ वा' અથવા જેના સ્વામીનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં તેના પર તેના સ્વામીની કોઇ સત્તા રહી નથી, 'उच्छण्ण सेउयाइवा જેની સભાળ રાખનાર કોઇ જ નથી – અથવા જેની સભાળ રાખનાર કોઇ જ નામના જ માણસો બાકી છે 'उच्छण्ण गोत्तागाराइ वा' જેના માલિકોના ઘર બિલકુલ નષ્ટ થઇ ગયાં છે, જે 'सिंघाडग तिग' चउक्क, चच्चर, 'चउम्मुह-महापह-पहेसु वा' શિંગોડાના આકારના માર્ગમાં

मार्गेवा त्रिके त्रिदिग्गमनमार्गे वा चतुष्के चतुर्दिग्गमनमार्गे वा (चौक इति भाषा प्रसिद्धे) चत्वरे अनेकमार्गसगमे तथा चतुर्मुखे चतुर्वीथीसमागम-मार्गेवा, महापथे-राजमार्गे वा, पथे सामान्यमार्गे वा, 'नयरनिद्धमणेसु 'नगरनिर्द्धमनेषु वा नगरजलनिगमनमार्गेषु वा(नाला गटर इति प्रसिद्धेषु)सुसाण गिरि-कद्र-सति-सेलो-वट्ठाण-भवण-गिहेसु' श्मशान-गिरि-कन्दरा-शान्ति-शैलोपस्थान-भवन-गृहेषु, तत्र श्मशानगृहे पितृवनगृहे वा गिरिगृहे पर्वतोपरि रचितगृहे वा कन्दरागृहे, गुफागृहे वा, शान्तिगृहे शान्तिकर्मणाद्यनुष्ठान मण्डपे वा शैलगृहे पर्वतान्त ग्वातद्वारा रचित गृहे वा, उपस्थानगृहे समस्थानगृहे वा, भवनगृहे कुटुम्बिनिवास गृहे वा ' संनिक्खित्ताइ ' सनिक्षिप्तानि सगोप्य सस्थापितानि रूप्यकादीनि पूर्वोक्तानि द्रव्याणि 'चिट्ठति' तिष्ठन्ति, 'न ताइ, न तानि द्रव्याणि 'सक्कस्स, शक्रस्य 'देविंदस्स'

तीनदिशाओंका जानेवाले मार्ग जहापर आकर मिले हो ऐसे मार्गमें, चतुष्क-चारों दिशाओंको जाने के चार मार्ग जहाँ पर आकर मिले हो, ऐसे मार्गमें, चत्वर-अनेक मार्गोंका सगम जहांपर हुआ हो ऐसे मार्गमें, चतुर्मुख-चार रास्ता वाला मार्गमें, महापथ राजमार्गमें, पथ सामान्य मार्गमें, तथा 'नयरनिद्धमणेसु, नगर का जल जिस स्थानसे निकलता हो ऐसे नालेमें 'सुसाण-गिरि-कदर-सति-सेलोवट्ठाण-भवण गिहेसु, श्मशान में, पर्वत के ऊपर बने हुए भवनमें, कन्दरागुफामें, शान्तिगृहमें-शान्तिकर्म जहापर किये जाते हो ऐसे मडपमें, उपस्थानमें पर्वतको काटकर बनाये हुए घरमें, भवनगृहमें कुटुम्बिजनोंकि निवास भूत घरमें, 'संनिक्खित्ताइ चिट्ठति' छुपाकर रख दी गई हो अर्थात्

त्रिકમા [જ્યા ત્રણ દિશાઓમા જવાના માર્ગો મળતા હોય એવી જગ્યામા] ચતુષ્કમા [ચાર દિશાઓમા જવાના માર્ગો જ્યાં મળતા હોય એવી જગ્યામા] ચત્વરમા [અનેક માર્ગો જ્યા મળતા હોય એવી જગ્યામા] ચતુર્મુખમાં [ચાર રસ્તાવાળા માર્ગમા], મહાપથમા [રાજમાર્ગમા] પથમા [સામાન્ય માર્ગમા] તથા नयरनिद्धमणेसु' નગરનુ જળ જ્યાથી નીકળતુ હોય એવા નાળામાં, 'सुसाण' गिरि कंदर-सति-सेलोवट्ठाण-भवण-गिहेसु' શ્મશાનમા, પર્વત પર બનાવેલાં ઘરમા, ગુફામાં શાન્તિગૃહોમા-જ્યા શાન્તિકર્મ કરાય છે એવા મડપ આદિ સ્થાનમા, ઉપસ્થાનમા પર્વતને ખોદીને બનાવેલા ઘરોમા, ભવનોમા-કુટુબીઓના નિવાસસ્થાનરૂપ ગૃહોમા 'सनिक्खित्ताइ चिट्ठति' છુપાવવામા આવેલી હોય એટલે કે પૂર્વોક્ત જુદા જુદા પ્રકારની દ્રવ્યરાશિ કે જેને પૂર્વોક્ત સ્થાનોમા છુપાવવામા અથવા દાટવામા આવેલી છે,

देवेन्द्रस्य 'देवरण्णो, देवराजस्य 'वेसमणस्स, वैश्रमणस्य 'महारण्णो; महाराजस्य 'अन्नायाई' अज्ञातानि ज्ञानाऽविषयी भूतानि 'अदिट्ठाई' अदृष्टानि चक्षुप प्रत्यक्षाऽविषयी भूतानि, 'असुआइ' अश्रुतानि, श्रवणागोचरीकृतानि, 'अस्सुआइ' अस्मृतानि विस्मृतानि 'अविण्णायाइ' अविज्ञातानि अनुमानाद्यविषयी भूतानि सन्ति, न केवल तानि वैश्रमणस्यैव अविज्ञातानि न, अपितु तत्परि वारभूतानामपि देवानामपि न तानि अविज्ञातानि इत्याह–'तेसिं वा वेसमण

रूपया आदि पूर्वोक्त द्रव्य इन उपर्युक्त स्थानोंमें छिपाकर या जमीनमें गाडकर रखी हुई हो ऐसी 'ताइ' वह द्रव्य 'देविंदस्स देव राजस्स सक्कस्स, देवेन्द्र देवराज शक्रके 'वेसमणस्स महारण्णो' लोक-पाल वैश्रमण महाराज से 'न अन्नायाइ' अज्ञात नहीं हो सकती है अर्थात् उनके ज्ञान के अविषयभूत नहीं होते है 'अदिट्ठाइं' अदृष्ट चाक्षुप प्रत्यक्ष ज्ञान के द्वार। अज्ञेय नहीं होते है 'असुयाइ' श्रवणे न्द्रियजन्य ज्ञान के द्वारा अविषयीभूत नहीं होती है 'अस्सुयाइ' स्मरणज्ञानके द्वारा नहीं जाती हुई नहीं होती है, 'अविण्णायाइ' अनु-मान द्वारा अननुमित नहीं होती है–अर्थात् वैश्रमण महाराज ऐसी पूर्वोक्त वस्तुओंको जानते हैं, देखते हैं, श्रवणज्ञान से उन्हें सुनते हैं, स्मरणज्ञानसे उन्हें अपनी स्मृतिमें रखते हैं, और वैश्रमण महाराज ही इन पूर्वोक्त स्थानों में बहुत पहिले से रखी हुई इन पूर्वोक्त रूप्यक आदि वस्तुओंको जानते आदि हों सो बात नहीं है किन्तु 'तेसिंवा

'ताहिं' તે દ્રવ્યરાશિ 'देविंदस्स देवरायस्स सक्कस्स' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના 'वेसमणस्स महारण्णो' ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજથી 'न अन्नायाइ' અજ્ઞાત હોઈ શકતી નથી–એટલે કે તે દ્રવ્યરાશિ તેમની જાણ બહાર હોતી નથી, 'अदिट्ठाइ' અદૃષ્ટ હોતી નથી–એટલે કે તેઓ તેને દેખી શકે છે 'असुयाइं' અશ્રુત હોતી નથી–શ્રોત્રેન્દ્રિય જન્ય જ્ઞાનદ્વારા અવિષયભૂત હોતી નથી 'अस्सुयाइ' સ્મરણજ્ઞાન દ્વારા અવિષયભૂત હોતી નથી, 'अविण्णायाइं' અનુમાન જ્ઞાન દ્વારા અવિજ્ઞાત નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે વૈશ્રમણ મહારાજ પૂર્વોક્ત વસ્તુઓને જાણે છે દેખે છે, શ્રવણ જ્ઞાનથી તેમના વિષે સાંભળે છે, સ્મરણ જ્ઞાનથી યાદ રાખે છે અને તેમને વિષે સંપૂર્ણ જાણકારી રાખતા હોય છે વૈશ્રમણ મહારાજ જ પૂર્વોક્ત સ્થાનોમાં રાખી એવી દ્રવ્યરાશિને જાણે દેખે છે, એટલુ જ નહિ પણ, तेसिं वा वेसमणकाइयाणं

काइया ण देवाण ' तेपा वा वैश्रवणकायिकाना देवानामपि नाज्ञातानि इत्यर्थ । अथ वैश्रमणस्य पुत्रस्थानीय देवानाह–'सक्कस्स' शक्रस्य 'देविंदस्य' देवेन्द्रस्य ' देवरण्णो ' देवराजस्य ' वेसमणस्स ' वैश्रमणस्य ' महारण्णो ' महाराजस्य इमे वक्ष्यमाणरूपा देवा ' अहावच्चाऽभिण्णाया ' यथाऽपत्याऽभिज्ञाता, पुत्र सदृशत्वेनाभिमता ' होत्था ' सन्ति, तानेवाह–'त जहा'–तद्यथा 'पुण्णभद्दे' पूर्णभद्र, 'मणिभद्दे' मणिभद्र, 'सालिभद्दे' शालिभद्र, 'सुमणभद्दे' सुमनो भद्र, 'चक्के' चक्र 'रक्खे' रक्षक, 'पुण्णरक्खे' पूर्णरक्ष 'सव्वाणे' सद्वान 'सव्वजसे' सर्व यशा ' सव्वकामे ' सर्वकाम, ' समिद्धे ' समृद्ध 'अमोहे' अमोघ, 'असगे' असङ्ग इति अथ वैश्रमणस्य स्थितिमाह–'सक्कस्स'

वेसमणकाइयाण देवाण' वैश्रमण महाराज के जो वैश्रमणकायिकदेव हैं उनसे भी ये पूर्वोक्त रूप्यक आदि द्रव्य पूर्वोक्त स्थानोंमें पड़ी हुई होने पर अज्ञात, अदृष्ट, अश्रुत, विस्मृत और अविज्ञात नहीं रहती हैं। अर्थात् ये उनके द्वारा भी ज्ञात, दृष्ट, श्रुत, स्मृत और विज्ञात ही रहती हैं। अथ सूत्रकार वैश्रमण महाराज के पुत्रस्थानीय देवों को प्रकट करते हुए कहते हैं कि 'सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज शक्र के ये जो चतुर्थ लोकपाल 'वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमण महाराज हैं, इनको 'इमे देवा' ये देवकी जिनका नाम निर्देश अभी कहते हैं 'अहावच्चाऽभिण्णाया' पुत्ररूपसे अभिमत हैं 'त जहा' उनके नाम ये हैं 'पुण्णभद्दे' पूर्णभद्र, 'मणिभद्दे' मणिभद्र' 'सालिभद्दे' शालिभद्र, सुमणभद्दे' सुमनोभद्र, 'चक्के' चक्र, 'रक्खे' रक्षक, 'पुण्ण रक्खे' पूर्णरक्ष, 'सव्वाणे' सद्वान् 'सव्वजसे' सर्वयशा, 'सव्वकामे' सर्वकाम, 'समिद्धे' समृद्ध, 'अमोहे' अमोघ, 'असगे' असग वैश्रमण

देवाण' તેમના વૈશ્રમણકાયિક દેવો પણ તેનાથી અજ્ઞાન આદિ હોતા નથી વૈશ્રમણકાયિક દેવો દ્વારા પણ તે દ્રવ્યરાશિ જ્ઞાત દૃષ્ટ, શ્રુત, સ્મૃત અને વિજ્ઞાત જ રહે છે હવે સૂત્રકાર વૈશ્રમણ લોકપાલના પુત્રસ્થાનીય દેવોનું નિરૂપણ કરે છે– सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રના ' समणस्स महारण्णो' ચોથા લોકપાલ વૈશ્રમણ મહારાજના 'इमे देवा अहावच्चाऽभिण्णाया' પુત્રસ્થાનીય દેવો (तजहा) નીચે પ્રમાણે છે– 'पुण्णभद्दे' પૂર્ણભદ્ર 'मणिभद्दे' મણિભદ્ર, 'सालिभद्दे' શાલિભદ્ર 'सुमणभद्दे' સુમનોભદ્ર, 'चक्के' ચક્ર, 'रक्खे' રક્ષક, 'पुण्णरक्खे' પૂર્ણરક્ષ 'सव्वाणे' સદ્વાન 'सव्वजसे' સર્વયશ 'सव्वकामे સર્વકામ 'समिद्धे' સમૃદ્ધ 'अमोहे' અમોઘ, 'असगे' અને અસંગ. હવે વૈશ્રમણ લોકપાલની સ્થિતિનું નિરૂપણ કરવામાં આવે છે– 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' દેવેન્દ્ર, દેવરાય શક્રના ચોથા

इत्यादि । शक्रस्य 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमणस्य महाराजस्य 'दोपलिओवमाणि' द्वे पल्योपमे 'ठिई' स्थिति 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' यथाऽपत्याऽभिज्ञातानाम् अपत्य सदृशत्वेनाभिमतानाम् 'देवाण' देवानाम् 'एगं पलिओवम' एक पल्योपम 'ठिई' स्थितिः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता, कथिता, 'एवंमहिड्ढीए' एवम्-उपर्युक्त रीत्या महर्द्धिक 'जाव-वेसमणे' यावत्-वैश्रमण 'महाराया' महाराजः वर्तते यावत्करणात् 'महाद्युतिक महाबल' महायशाः महानुभाव" इति संग्राह्यम् ॥सू०५॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्त ॥ ३-७॥

महाराजकी स्थिति प्रकट करते हुए सूत्रकार करते हैं 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्र के वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमण महाराजकी 'ठिई' स्थिति 'दोपलिओवमाणि' दो पल्योपमकी 'पण्णत्ता' कही गई है। तथा 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' अपत्य रूप से अभिमत हुए देवोंकी 'ठिई' स्थिति 'एग पलिओवम पण्णत्ता' एक पल्योपमकी कही गई है। एवमहिड्ढीए जाव वेसमणे महाराया' इस तरह उपर्युक्त रीति के अनुसार वैश्रमण महाराज यावत् महान् ऋद्धिवाले हैं। यहां 'यावत्' पदसे 'महाद्युतिक, महाबलः, महायशा, महानुभावः' इन पदोंका संग्रह हुआ है ॥सू० ५॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके सप्तम उद्देशक समाप्त ॥ ३-७॥

લોકપાલ वेसमणस्स महारण्णो' વૈશ્રમણ મહારાજની 'ठिई दो पलिओवमाणि' पण्णत्ता' સ્થિતિ [આયુકાળ] બે પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' તેમના પુત્ર સમાન મનાતા ઉપર્યુક્ત દેવોની ठिई एग पलिओवम पण्णत्ता' સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે 'एव महिड्ढीए जाव वेसमणे महाराया' વૈશ્રમણ મહારાજ આ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ, મહાદ્યુતિ મહાબળ, મહાયશ, અને મહા પ્રભાવથી યુક્ત છે 'सेव भंते! सेव भंते! त्ति' ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે ભદન્ત! આપની વાત સાચી છે આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે આમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩-૭॥

अष्टमोद्देशक प्रारभ्यते–

अष्टमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

राजगृहनगरे भगवत समवसरणम् । असुरकुमाराणामधिपतय कियन्त ? इति गौतमस्य प्रश्न., दशेत्युत्तरम् । तेषा नामकथन च । एवम्–नागकुमार–सुवर्णकुमार–विद्युत्कुमारा–ग्निकुमार–द्वीपकुमारो–दधिकुमार–दिक्कुमार पवनकुमार-स्तनितकुमाराणामधिपतिविषये प्रश्न । एषा नागकुमारादि नवाना प्रत्येक दशदशा-धिपतय सन्तीत्युत्तरम्, तेषा नामकथन च । पिशाचे वानव्यन्तराणामधिपतिकथनम् । ज्योतिष्काणा चन्द्रसूर्यौ द्वौ इन्द्रौ । सौधर्मेशानदेवलोकयोर्दश-दशाधिपतय , तेषां नामनिर्देशश्च ततो विहार ॥

तीसरे शतकका आठवाँ उद्देशक प्रारभ–

राजगृह नगरमें भगवानका समवसरण । असुरकुमारोंकि अधिपति कितने हैं ? ऐसा गौतमस्वामीका प्रश्न। दश अधिपति हैं ऐसा उत्तर उन सबका नाम कहना । इसी प्रकार शेपनागकुमार, सुवर्णकुमार विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशाकुमार पवनकुमार और स्तनितकुमार, इन नौ भवनपतियों के आधिपतियोंके विषयमें गौतमस्वामीका प्रश्न । इनमें प्रत्येक के दशादश अधिपति है, ऐसा उत्तर तथा इन सबका नाम कहना । पिशाच, भूत आदि वानव्यन्तरोंके अधिपतियोंका नाम निर्देश करना और उनके दश दश अधिपतियोंके नाम कहना । ज्योतिषियोंके चन्द्र सूर्य दो इन्द्र है । सौधर्म और

ત્રીજા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશક પ્રારભ–

આઠમા ઉદ્દેશકના વિષયનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ—

રાજગૃહ નગરમા મહાવીર પ્રભુનું સમવસરણ–ગૌતમનો પ્રશ્ન– "અસુરકુમારોના કેટલા અધિપતિ છે?" ઉત્તર– દસ અધિપતિ છે તેમના નામોનું કથન.

એ જ પ્રમાણે શેષનાગકુમાર સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર દિશાકુમાર પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર, એ નવ ભવનપતિયોના અધિપતિયોના વિષયમા ગૌતમના પ્રશ્નો. તે દરેકના દસ દસ અધિપતિઓ છે એવો ઉત્તર અને તેમના નામોનું કથન. પિશાચ, ભૂત આદિ વાનવ્યન્તરોના અધિપતિયોના નામોનું કથન તેમના પણ દસ દસ અધિપતિઓ છે

જ્યોતિષિયોના બે ઇન્દ્રો– સૂર્ય અને ચન્દ્ર એવુ કથન– સૌધર્મ અને ઇશાન

इत्यादि । शक्रस्य 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमणस्य महाराजस्य 'दोपलिओवमाणि' द्वे पल्योपमे 'ठिई' स्थिति 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता 'अहावच्चाऽभिण्णायाण' यथाऽपत्याऽभिज्ञातानाम् अपत्य सदृशत्वेनाभिमतानाम् 'देवाणं' देवानाम् 'एग पलिओवम' एक पल्योपम 'ठिई' स्थिति 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ता, कथिता, 'एवंमहिड्ढीए' एवम्-उपर्युक्त रीत्या महर्द्धिक 'जाव-वेसमणे' यावत्-वैश्रमण 'महाराया' महाराज वर्तते यावत्करणात्-'महाद्युतिक महाबलः महायशा महानुभाव' इति सङ्ग्राह्यम् ॥सू०५॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविर
चितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
तृतीयशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥३-७॥

महाराजकी स्थिति प्रकट करते हुए सूत्रकार कहते हैं 'देविंदस्स देवरण्णो सक्कस्स' देवेन्द्र देवराज शक्र के वेसमणस्स महारण्णो' वैश्रमण महाराजकी 'ठिई' स्थिति 'दोपलिओवमाणि' दो पल्योपमकी 'पण्णत्ता' कही गई है । तथा 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' अपत्य रूप से अभिमत हुए देवोंकी 'ठिई' स्थिति 'एग पलिओवम पण्णत्ता' एक पल्योपमकी कही गई है । एवमहिड्ढीए जाव वेसमणे महाराया' इस तरह उपर्युक्त रीति के अनुसार वैश्रमण महाराज यावत् महान् ऋद्धिवाले हैं । यहां 'यावत्' पदसे 'महाद्युतिक, महाबल, महायशाः, महानुभाव' इन पदोंका संग्रह हुआ है ॥सू ५॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके सप्तम
उद्देशक समाप्त ॥ ३-७ ॥

લોકપાલ वेसमणस्स महारण्णो' વૈશ્રમણ મહારાજની 'ठिई दो पलिओवमाणि' पण्णत्ता' સ્થિતિ [આયુકાળ] બે પલ્યોપમની કહી છે તથા 'अहावच्चाऽभिण्णायाण देवाण' તેમના પુત્ર સમાન મનાતા ઉપર્યુક્ત દેવોની ठिई एग पलिओवम पण्णत्ता' સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે 'एव महिड्ढीए जाव वेसमणे महाराया' વૈશ્રમણ મહારાજ આ પ્રકારની મહાસમૃદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાબળ, મહાયશ, અને મહા પ્રભાવથી યુક્ત છે 'सेव भंते ! सेव भंते ! त्ति' ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે ભદન્ત ! આપની વાત સાચી છે આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે આમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩-૭॥

जलरूय, जलकत, जलप्पभ, दिसाकुमाराण अमिअगई, अमिअवाहणे, तुरिअगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई, वाउकुमाराण, वेलव, पभजण काल, महाकाल, अजण, रिट्ठ थणिअकुमाराण–घोस, महाघोस, आवत्त, वियावत्त, नदि-आवत्त, महानदिआवत्ता, एव भाणिअव्व, जहा–असुरकुमारा, सोमे य कालवाले, चित्त, पभ, तेओ, तह रुवे चेव, जल, तह तुरियगइया काल, आवत्त पढमाओ। पिसायाण पुच्छा? गोयमा! दो देवा आहेवच्च, जाव–विहरति, त जहा 'काले य महाकाले सुरूव–पडिरूवे– पुण्णभद्दे य, अमरवई माणिभद्दे, भीमे य तहा महाभीमे' किन्नर–किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे, अइकाय–महाकाए, गीअरई, चेव, गीअजसे, एए वाणमतराण देवाणं, जोइसिआण देवाण दो देवा आहेवच्च जाव–विहरति, त जहा–चदे य, सूरे य, सोहम्मीसाणे-सु ण भते! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्च जाव-विहरति? गोयमा! दस देवा जाव-विहरति, त जहा -सक्के देविंदे, देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, ईसाणे देविंदे, देवराया, सोमे, जमे, वरुणे वेसमणे एसा वत्तवया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणिअव्वा, जे य इदा, ते य भाणियव्वा, सेव भते! सेव भते! त्ति ॥ सू० १ ॥ तईयसये अट्ठमोद्देसो सम्मत्तो।

छाया–राजगृहे नगरे यावत्–पर्युपासीन एवमवादीत्–असुरकुमाराणां भदन्त! देवाना कति देवा आधिपत्य यावत्–विहरन्ति? गौतम! दशदेवा

देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यतामाह–

मूलम्–रायगिहे नयरे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी असुरकुमाराणं भंते! देवाणं कइ देवा आहेवच्च जाव–विहरंति? गोयमा! दस देवा आहेवच्चं जाव–विहरंति, तं जहा चमरे असुरिंदे असुरराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, बली वइरोयणिंदे वइरोयणराया, सोमे, जमे वरुणे वेसमणे नागकुमाराणं भंते! पुच्छा? गोयमा! दस देवा आहेवच्चं, जाव–विहरंति, तं जहा–धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, संखवाले, भूयाणंदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया–कालवाले, कोलवाले, संखवाले, सेलवाले। तं जहा नागकुमारिंदाणं एयाए वत्तव्वयाए नेयव्वं एवं इमाणं नेयव्वं, सुवण्णकुमाराणं–वेणुदेवे वेणुदाली, चित्ते, विचित्ते चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे, विज्जुकुमाराणं–हरिकंत, हरिस्सह, पभ, सुप्पभ, पभकंत, सुप्पभकंत, अग्गिकुमाराणं–अग्गिसीह, अग्गिमाणव, तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ, दीवकुमाराणं पुण्ण, विसिट्ठ, रूय, रूयंस, रूयकंत, रूयप्पभ, उदहिकुमाराणं–जलकंते, जलप्पभ, जल,

ईशान देवलोकके दश दश अधिपति है ऐसा कहना तथा इनका नाम निर्देश करना। फिर भगवानका राजगृहनगरसे विहार।)

'रायगिहे नयरे जाव' इत्यादि।

દેવલોકના દસ દસ અધિપતિયો છે તેમના નામોનો નિર્દેશ ભગવાનનો રાજગૃહ નગરમાંથી વિહાર "रायगिहे नयरे जाव" ઇત્યાદિ–

जलरूय, जलकत, जलप्पभ, दिसाकुमाराण अमिअगई, अमि अवाहणे, तुरिअगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई, वाउकुमाराण, वेलव, पभजण काल, महाकाल, अजण, रिट्ठ थणिअकुमाराण–घोस, महाघोस, आवत्त, वियावत्त, नदि-आवत्त, महानदिआवत्ता, एव भाणिअव्व, जहा–असुरकुमारा, सोमे य कालवाले चित्त, पभ, तेओ, तह रुवे चेव, जल, तह तुरियगइया काल, आवत्त पढमाओ। पिसायाण पुच्छा? गोयमा! दो देवा आहेवच्च, जाव–विहरति, त जहा 'काले य महाकाले सुरूव–पडिरूवे– पुण्णभद्दे य, अमरवई माणिभद्दे, भीमे य तहा महाभीमे' किन्नर–किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे, अइकाय–महाकाए, गीअरई, चेव, गीअजसे, एए वाणमतराण देवाण, जोइसिआण देवाण दो देवा आहेवच्च जाव–विहरति, त जहा–चदे य, सूरे य, सोहम्मीसाणेसु ण भते! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्च जाव-विहरति? गोयमा! दस देवा जाव–विहरति, त जहा -सक्के देविंदे, देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, ईसाणे देविंदे, देवराया, सोमे, जमे, वरुणे वेसमणे एसा वत्तव्वया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणिअव्वा, जे य इदा, ते य भाणियव्वा, सेव भते! सेव भते! त्ति ॥ सू० १ ॥ तईयसये अट्ठमोद्देसो सम्मत्तो।

छाया–राजगृहे नगरे यावत्–पर्युपासीन एवमवादीत्–असुरकुमाराणां भदन्त! देवानां कति देवा आधिपत्य यावत्–विहरन्ति? गौतम! दशदेवा

देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यतामाह-

मूलम्-रायगिहे नयरे जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी असुरकुमाराणं भंते ! देवाणं कइ देवा आहेवच्च जाव-विहरंति ? गोयमा ! दस देवा आहेवच्च जाव-विहरंति, तं जहा चमरे असुरिंदे असुरराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे बली वइरोयणिंदे वइरोयणराया, सोमे, जमे वरुणे वेसमणे नागकुमाराणं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! दस देवा आहेवच्च, जाव-विहरंति, तं जहा-धरणे णं नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, संखवाले, भूयाणंदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया-कालवाले, कोलवाले, संखवाले, सेलवाले । तं जहा नागकुमारिंदाणं एयाए वत्तव्वयाए नेयव्वं एवं इमाणं नेयव्वं, सुवण्णकुमाराणं-वेणुदेवे वेणुदाली, चित्ते, विचित्ते चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे, विज्जुकुमाराणं-हरिकंत, हरिस्सहं, पभं, सुप्पभं, पभकंत, सुप्पभकंत, अग्गिकुमाराणं-अग्गिसीहं, अग्गिमाणव, तेउ, तेउसीहं, तेउकंत, तेउप्पभं, दीवकुमाराणं पुण्णं, विसिट्ठ, रूयं, रूयंसं, रूयकंत, रूयप्पभं, उदहिकुमाराणं-जलकंते, जलप्पभं, जलं,

ईशान देवलोकके दश दश अधिपति है ऐसा कहना तथा इनका नाम निर्देश करना । फिर भगवानका राजगृहनगरसे विहार । ।

'रायगिहे नयरे जाव' इत्यादि ।

દેવલોકના દસ દસ અધિપતિયો છે તેમના નામોનો નિર્દેશ ભગવાનનો રાજગૃહ નગરમાંથી વિહાર. "रायगिहे नयरे जाव" ઈત્યાદિ-

पाल, कोलपाल', शङ्खपाल' शैलपालः यथा नागकुमाराणाम् अनया वक्तव्य तया ज्ञातव्यम् एवम् एषा ज्ञातव्यम्, सुवर्णकुमाराणा वेणुदेव, वेणुदालि, चित्र, विचित्र', चित्रपक्ष विचित्रपक्षः, विद्युत्कुमाराणाम्–हरिकान्त, हरिसह, प्रभ, सुप्रभः, प्रभकान्त, सुप्रभकान्तः, अग्निकुमाराणाम्–अग्निसिंहः, अग्नि

ण नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सेलवाले,संखवाले भूयाणदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, संखवाले, सेलवाले) नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण, कालपाल, कोलपाल, शैलपाल शंखपाल, नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द, कालपाल, कोलपाल, शैलपाल और शङ्खपाल। (जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व, एव इमाण नेयव्व) जिस प्रकार नागकुमार देवोंके इन्द्रों के सबधमें इस वक्तव्यता द्वारा समझाया गया है उसी प्रकारसे इन देवोंके सबधमें भी समझना चाहिये (सुवण्णकुमाराण वेणुदेवे वेणुदाली चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे) सुवर्ण कुमारोंके ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत् विचार ते है उनके नाम ये है एक वेणुदेव, दूसरे वेणुदाली इनदोनोंके लोकपाल ये है चित्र, विचित्र, चित्रपक्ष और विचित्रपक्ष। 'विज्जु कुमाराण हरिकत, हरिस्सह पभ, सुप्पभ, पभकत, सुप्पभकत) विद्यु

નામ– धरणे ण नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, संखवाले, भूयाणदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, संखवाले, सेलवाले) [१] નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાય ધરણ [૨ થી ૫] ધરણના ચાર લોકપાલો– કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ અને શંખપાલ, [૬] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ભૂતાનંદ [૭ થી ૧૦] ભૂતાનંદના ચાર લોકપાલો– કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ અને શંખપાલ (जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व, एव इमाण नेयव्व) જે રીતે નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા ઉપર્યુક્ત વર્ણન દ્વારા સમજાવવામાં આવ્યુ છે, એ જ પ્રમાણે નીચે દર્શાવેલા દેવોના વિષયમા પણ સમજવું– (सुवण्णकुमाराण वेणुदेवे वेणुदाली – चित्ते विचित्ते चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे) સુવર્ણકુમારો ઉપર નીચેનાં દશ દેવોનું અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે– [૧] વેણુદેવ, [૨] વેણુદાલી તથા એ બન્નેના ચાર ચાર લોકપાલો–ચિત્ર, વિચિત્ર, ચિત્રપક્ષ અને વિચિત્રપક્ષ (विज्जुकुमारा ण हरिकंत, हरिस्सह– पभ, सुप्पभ, पभकत, सुप्पभकत) વિદ્યુત્કુમાર દેવો પર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ ચાલે છે–

माधिपत्यं यावत्-विहरन्ति, तद्यथा-चमरः असुरेन्द्रः असुरराजः, सोमः, यमः, वरुण, वैश्रवणः, बलिर्वैरोचनेन्द्रः, वैरोचनराजः, सोमः, यमः, वरुणः, वैश्रवणः, नागकुमाराणां भदन्त ! पृच्छा ? गौतम ! दश देवाः आधिपत्य यावत्-विहरन्ति, तद्यथा धरणः खलु नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज काल

सूत्रार्थ-(रायगिहे नयरे जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी असुरकुमाराण भंते ! देवाण कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति) राजगृहनगरमें यावत् पर्युपासना करते हुए श्री गौतमस्वामीने भगवानसे इस प्रकार पूछा हे भदन्त ! असुरकुमार देवोंके ऊपर कितने देव अधिपतित्व करते हुए यावत् विचरते हैं ? (गोयमा ! दसदेवा आहेवच्च जाव विहरंति) हे गौतम ! असुरकुमार देवोंके ऊपर दश दश देव अधिपतित्व करते हुए यावत् विचरते हैं । (तंजहा) दशभवनपतिके नाम ये हैं (चमरे असुरिंदे असुरराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, बली, वइरोयणिंदे, वइरोयणराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे) असुरेन्द्र, असुरराज चमर १, सोम २, यम ३, वरुण ४, वैश्रमण ५, वैरोचनेन्द्र, वैरोचनराजबलि ६, सोम ७, यम ८, वरुण ९, और वैश्रमण १०, (नागकुमाराणं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! नागकुमार देवोंके ऊपर कितने देव अधिपतित्व करते हुए यावत् विचरते हैं ? (गोयमा !) हे गौतम ! (दसदेवा आहेवच्च जाव विहरंति) नागकुमार देवों के ऊपर दशदेव आधिपतित्व करते हुए यावत् विचरते हैं । (त जहा) उनके नाम ये हैं (धरणे

सूत्रार्थ- (रायगिहे नयरे जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी-असुरकुमाराण भंते ! देवाण कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति ?) राજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું પર્યુપાસના કરીને ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું- 'હે ભદન્ત ! અસુરકુમારદેવો પર કેટલા દેવોનું અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે ?' (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दस देवा आहेवच्चं जाव विहरंति) તેમના પર દસ દેવોનું અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે. (तंजहा) તે દસ દેવોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- (चमरे-असुरिंदे असुरराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, बली-वइरोयणिंदे, वइरोयणराया, सोमे, जमे, वरुणे वेसमणे) (૧) અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમર, (૨ થી ૫) ચમરના ચાર લોકપાલો સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ, [૬] વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલિ, [૭ થી ૧૦] બલિના ચાર લોકપાલો સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ (नागकुमाराण भंते ! पुच्छा) હે ભદન્ત ! નાગકુમાર દેવો પર કેટલા દેવોનું અધિપતિત્વ છે ? (गोयमा ! दस देवा आहेवच्चं जाव विहरंति) હે ગૌતમ ! નાગકુમારો પર દસ દેવોનું અધિપતિત્વ છે (तंजहा) તેમના

पाल, कोलपाल', शङ्खपाल शैलपालः यथा नागकुमाराणाम् अनया वक्तव्य तथा ज्ञातव्यम् एवम् एषा ज्ञातव्यम्, सुवर्णकुमाराणा वेणुदेव, वेणुदालि, चित्र', विचित्र, चित्रपक्ष विचित्रपक्ष, विद्युत्कुमाराणाम्–हरिकान्त, हरिसह, प्रभ, सुप्रभ, प्रभकान्त, सुप्रभकान्त, अग्निकुमाराणाम्–अग्निसिंहः, अग्नि

ण नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सेलवाले,शखवाले भूयाणदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सखवाले, सेलवाले) नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज धरण, कालपाल, कोलपाल, शैलपाल शखपाल, नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द, कालपाल, कोलपाल, शैलपाल और शङ्खपाल। (जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व, एव इमाण नेयव्व) जिस प्रकार नागकुमार देवोंके इन्द्रों के सबधमें इस वक्तव्यता द्वारा समझाया गया है उसी प्रकारसे इन देवोंके सबधमें भी समझना चाहिये (सुवण्णकुमाराण वेणुदेवे वेणुदाली चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे) सुवर्ण कुमारोंके ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत् विचार ते है उनके नाम ये है एक वेणुदेव, दूसरे वेणुदाली इनदोनोंके लोकपाल ये है चित्र, विचित्र, चित्रपक्ष और विचित्रपक्ष। 'विज्जु कुमाराण हरिकत, हरिस्सह पभ, सुप्पभ, पभकत, सुप्पभकत) विद्यु

नाम– धरणे ण नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, सखवाले, भूयाणदे, नागकुमारिंदे नागकुमारराया, कालवाले, कोलवाले, सखवाले, सेलवाले) [१] नागकुमारेन्द्र नागकुमारराय धरण [२ थी ५] धरणना चार લોકપાલો– કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ અને શખપાલ, [૬] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ભૂતાનંદ [૭ થી ૧૦] ભૂતાનંદના ચાર લોકપાલો– કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ અને શખપાલ (जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व, एव इमाण नेयव्व) જે રીતે નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા ઉપર્યુક્ત વર્ણન દ્વારા સમજાવવામા આવ્યુ છે, એ જ પ્રમાણે નીચે દર્શાવેલા દેવોના વિષયમા પણ સમજવું– (सुवण्णकुमाराण वेणुदेवे वेणुदाली – चित्ते विचित्ते चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे) સુવર્ણકુમારો ઉપર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે– [૧] વેણુદેવ, [૨] વેણુદાલી તથા એ બન્નેના ચાર, ચાર લોકપાલો–ચિત્ર, વિચિત્ર ચિત્રપક્ષ અને વિચિત્રપક્ષ (विज्जुकुमारा ण हरिकंत, हरिस्सह– पभ, सुप्पभ, पभकत, सुप्पभकत) વિદ્યુત્કુમાર દેવો પર નીચેના દસ દેવોનુ અધિપતિત્વ ચાલે છે–

माणव, तेजः, तेजःसिंहः, तेजस्कान्त, तेज. प्रभ', द्वीपकुमाराणाम्-पूर्णः, विशिष्ट, रूप., रूपांशः, रूपकान्त, रूपप्रभः, उदधिकुमाराणाम्-जलकान्त, जलप्रभः, जल, जलरूप, जलकान्तः, जलप्रभ, दिक्कुमाराणाम्-अमितगतिः,

त्कुमार देवोंके ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत विहार करते है, उनके नाम ये है हरिकान्त और हरिसह तथा इनदोनों के लोकपाल इनके लोकपालों के नाम ये है प्रभ, सुप्रभ, प्रभाकान्त सुप्रभाकान्त। (अग्गिकुमाराण अग्गिसीह, अग्गिमाणव तेउ, तेउसीह, तेउकत, तेउप्पभ) अग्निकुमारों के ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत् विहार करते है उनके नाम ये है अग्निशिख, अग्निमाणव, तथा इन दोनों के लोकपाल इनके लोकपालोंके नाम इस प्रकारसे है तेज, तेजसिंह, तेजकात और तेजप्रभ (दीवकुमाराण पुण्ण, विसिट्ठ, रूय-रूयम, रूयकत, रूयप्पभ) द्वीपकुमारों के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले ये देव है-पूर्ण और विशिष्ट तथा इनके लोकपाल रूप, रूपाश, रूपकात और रूपप्रभ (उदहिकुमाराण जलकते, जलप्पभ, जल, जलरूप, जलकत, जलप्पभ) उदधिकुमार देवो के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले ये दश देव है जलकान्त और जलप्रभ तथा इन दोनों के लोकपाल जल, जलरूप, जलकान्त एव जलप्रभ है। (दिसा

[१] હરિકાન્ત [૨] હરિસહ, [૩ થી ૧૦] તે બન્નેના ચાર, ચાર લોકપાલો- પ્રભ, સુપ્રભ, પ્રભાકાન્ત, અને સુપ્રભાકાન્ત

(अग्गिकुमराण अग्गिसीह, अग्गिमाणव,-तेउ तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ) અગ્નિકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [૧] અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, [૩ થી ૧૦] તથા તે બન્નેના ચાર ચાર લોકપાલો- તેજ, તેજસિંહ, તેજકાન્ત અને તેજપ્રભ

(दीवकुमाराण पुण्ण, विसिट्ठ, रूय-रूयस, रूयकत, रूयप्पभ) દ્વીપકુમારો પર નીચેના દસ દેવોનુ આધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે- [૧] પૂર્ણ [૨] વિશિષ્ટ [૩ થી ૧૦] પૂર્ણ અને વિશિષ્ટના ચાર ચાર લોકપાલો- રૂપ રૂપાંશ રૂપકાન્ત અને રૂપપ્રભ.

(उदहिकुमाराण-जलकते, जलप्पभ-जल, जलरूय, जलकत, जलप्पभ) ઉદધિકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [૧] જલકાન્ત [૨] જલપ્રભ [૩ થી ૧૦] તે બન્નેના ચાર ચાર લોકપાલો- જલ, જલરૂપ જલકાન્ત અને જલપ્રભ

अमितवाहनः, तूर्यगति, क्षिप्रगति, सिंहगति, सिंहविक्रमगति', वायुकुमारा णाम्–वेलम्ब., प्रभञ्जन, कालः, महाकाल', अञ्जन, रिष्ट, स्तनितकुमाराणाम् घोष, महाघोष, आवर्त, व्यावर्त, नन्द्यावर्त, महानन्द्यावर्त', एव भणित व्यम्, यथा-असुरकुमारा, सोमः, कालपाल, चित्र', प्रभ', तेज, रूत,

---

कुमाराण अमियगई, अमियवाहणे, तुरियगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई) दिशाकुमार देवोंके ऊपर अधिपतित्व करनेवाले अमितगति और अमितवाहन तथा इनके लोकपाल त्वरितगति, क्षिप्रगति, सिंहगति और सिंहविक्रमगति ये दश है। (वाउकुमाराण वेलंब, पभजन, काल, महाकाल, अजणरिट्ठ) वायुकुमारदेवों के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले वेलंब और प्रभंजन तथा इनके लोकपाल, काल, महाकाल, अंजन और रिष्ट हैं। (थणियकुमाराण घोसमहाघोस, आवत्त, वियावत्त, नंदियावत्त, महानंदियावत्त एव भाणियव्व जहा असुरकुमारा) स्तनितकुमारोके ऊपर अधिपतित्व करनेवाले घोष, और महाघोष, तथा इनके लोकपाल आवर्त्त, व्यावर्त्त, नन्दिकावर्त्त, एव महानन्दिकावर्त्त ये दश देव है, इस प्रकारसे समस्त कथन असुरकुमारोंकी तरहसे ही जानना चाहिये। (सोमेय कालवाले, चित्त, पभ, तेओ तहरूवे चेव, जल, तहतुरियगइ या काल, आवत्त

दिसाकुमाराण अमियगइ, अमियवाहणे, तुरियगइ, खिप्पगइ, सीहगइ, सीहविक्कमगइ) દિશાકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [१] અમિતગતિ, [२] અમિતવાહન [૩ થી ૧૦] તથા તેમના ચાર ચાર લોકપાલો– ત્વરિતગતિ ક્ષિપ્રગતિ, સિંહગતિ અને સિંહવિક્રમગતિ

(वाउकुमाराण वेलंब, पभजन, काल, महाकाल, अजणरिट्ठ) વાયુકુમારો પર નીચેના દસ દેવોનુ અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે- [१] વેલબ, [२] પ્રભજન [૩ થી ૧૦] તેમના ચાર ચાર લોકપાલો– કાલ, મહાકાલ, અજન અને રિષ્ટ.

(थणियकुमाराण घोस, महाघोस – आवत्त, वियावत्त, नंदियावत्त, महानंदियावत्त एव भाणियव्व जहा असुरकुमारा) સ્તનિતકુમારો પર નીચેના ૧૦ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [१] ઘોષ, [२] મહાઘોષ, [૩ થી ૧૦] અને તેમના ચાર ચાર લોકપાલો– આવર્ત્ત, વ્યાવર્ત્ત નન્દિકાવર્ત્ત, અને મહાનન્દિકાવર્ત્ત આ પ્રમાણે સમસ્ત કથન અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું (सोमे य कालवाले, चित्त, पभ, तेओ, तहरूवेचेव, जल, तह तुरियगइ या काल आवत्त

माणव', तेज., तेज.सिंह, तेजस्कान्त, तेज प्रभ, द्वीपकुमाराणाम्-पूर्ण', विशिष्टः, रूप., रूपांश', रूपकान्त', रूपप्रभः, उदधिकुमाराणाम्-जलकान्त., जलप्रभः, जल, जलरूपः, जलकान्तः, जलप्रभ, दिक्कुमाराणाम्-अमितगति.,

स्कुमार देवोंके ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत् विहार करते है, उनके नाम ये है हरिकान्त और हरिसह तथा इनदोनों के लोकपाल इनके लोकपालों के नाम ये है प्रभ, सुप्रभ, प्रभाकान्त सुप्रभाकान्त। (अग्गिकुमाराण अग्गिसीह, अग्गिमाणव तेउ, तेउसीह, तेउकत, तेउप्पभ) अग्निकुमारों के ऊपर ये दशदेव अधिपतित्व करते हुए यावत् विहार करते है उनके नाम ये है अग्निशिख, अग्निमाणव, तथा इन दोनों के लोकपाल इनके लोकपालोंके नाम इस प्रकारसे है तेज, तेजसिंह, तेजकान्त और तेजप्रभ (दीवकुमाराण पुण्ण, विसिट्ठ, रूय-रूयस, रूयकत, रूयप्पभ) द्वीपकुमारों के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले ये देव है-पूर्ण और विशिष्ट तथा इनके लोकपाल रूप, रूपांश, रूपकांत और रूपप्रभ (उदहिकुमाराण जलकते, जलप्पभ, जल, जलरूप, जलकत, जलप्पभ) उदधिकुमार देवो के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले ये दश देव है जलकान्त और जलप्रभ तथा इन दोनों के लोकपाल जल, जलरूप, जलकान्त एव जलप्रभ है। (दिसा

[१] હરિકાંત [૨] હરિસહ, [૩ થી ૧૦] તે બન્નેના ચાર, ચાર લોકપાલો- પ્રભ, સુપ્રભ, પ્રભાકાન્ત અને સુપ્રભાકાન્ત

(अग्गिकुमराण अग्गिसीह, अग्गिमाणव,-तेउ तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ) અગ્નિકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [૧] અગ્નિશિખ, અગ્નિમાણવ, [૩ થી ૧૦] તથા તે બન્નેના ચાર ચાર લોકપાલો- તેજ તેજસિંહ, તેજકાન્ત અને તેજપ્રભ

(दीवकुमाराण पुण्ण, विसिट्ठ, रूय-रूयस, रूयकंत, रूयप्पभ) દ્વીપકુમારો પર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ આદિ ચાલે છે- [૧] પૂર્ણ, [૨] વિશિષ્ટ [૩ થી ૧૦] પૂર્ણ અને વિશિષ્ટના ચાર ચાર લોકપાલો- રૂપ, રૂપાંશ, રૂપકાંત અને રૂપપ્રભ.

(उदहिकुमाराण-जलकंते, जलप्पभ-जल, जलरूय, जलकंत, जलप्पभ) ઉદધિકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે- [૧] જલકાન્ત [૨] જલપ્રભ [૩ થી ૧૦] તે બન્નેના ચાર ચાર લોકપાલો- જલ, જલરૂપ જલકાન્ત અને જલપ્રભ

आधिपत्य यावत् विहरत, तद्यथा–चन्द्रश्च, सूर्यश्च, सौधर्मेशानयो र्भदन्त ! कल्पयो कति देवा आधिपत्य यावत्–विहरन्ति ? गौतम ! दशदेवा यावत्–विहरन्ति, तद्यथा शक्रो देवेन्द्रः, देवराज, सोम, यम, वरुण, वैश्रवण, ईशानो देवेन्द्र., देवराज, सोम, यम, वरुण, वैश्रवण एषा वक्तव्यता–सर्वेष्वपि कल्पेषु एते चैव भणितव्या, ये चेन्द्रास्तेऽपि भणितव्याः । तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति । ॥सू० १॥ (तृतीयशतके अष्टमोद्देशक समाप्त)

देवोंके इन्द्र हैं। (जोइसियाण देवाण दो देवा आहेवच्चजाव विहरंति, त जहा चंदेय सूरेय) ज्योतिषिक देवों के ऊपर अधिपतित्व करने वाले दो देव यावत् है चन्द्र और सूर्य। (सोहम्मीसाणेसु ण भंते ! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति) हे भदन्त सौधर्म और ईशान इन देवलोकोंमें अधिपतित्व करनेवाले कितने देव यावत रहते है। (गोयमा) हे गौतम ! (दशदेवा जाव विहरंति) सौधर्म और ईशान इन देवलोकोंमें अधिपतित्व करने वाले दशदेव यावत रहते है। (तजहा) वे ये हैं (सक्के देविंदे देवराया सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, ईसाणे देविंदे देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे) देवेन्द्र देवराज शक्र और शक्रके लोकपाल सोम, यम वरुण एव वैश्रमण तथा देवेन्द्र देवराज ईशान और ईशान के लोकपाल सोम, यम, वरुण एव वैश्रमण (एसा वत्तव्वया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणियव्वा) यह वक्तव्यता समस्त कल्पोंमें जानना चाहिये और इनमें जो

वानव्यन्तर देवोना ઇन्द्रो छे (जोइसियाण देवाण दो देवा आहेवच्चं जाव विहरंति–तजहा चंदे य, सूरे य) જ્યોતિષિક દેવો પર અધિપતિત્વ આદિ કરનારા નીચે પ્રમાણે બે દેવો છે– [૧] ચન્દ્ર અને [૨] સૂર્ય (सोहम्मीसाणेसु ण भंते ! कप्पेसु कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति ?) હે ભદન્ત! સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકોમાં અધિપતિત્વ આદિ કરનારા કેટલા દેવો છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (दस देवा जाव विहरंति) સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પમા દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ કરે છે (तजहा) તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– (सक्के देविंदे देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे, ईसाणे देविंदे देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे) (૧) દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક (૨ થી ૫) શકના લોકપાલો–સોમ યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ (एसा वत्तव्वया सव्वेसु वि कप्पेसु एए चेव भाणियव्वा– जे इंदा ते य भाणियव्वा) દરેક દેવલોકમા ઉપર પ્રમાણે જ વક્તવ્યતા સમજવી અને તે દરેકના જે ઇન્દ્રો છે તેમના નામ કહેવા જોઇએ (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति)

जल', त्वरितगतिः, काल, आयुक्त, पिशाचानां पृच्छा ? गौतम ! द्वौ देवौ आधिपत्य यावत्-विहरत'-तद्यथा-कालश्च महाकालः, सुरूप-प्रतिरूप पूर्णभद्रश्च अमरपति' मणिभद्रो, भीमश्च तथा महाभीमः, किन्नरः, किंपुरुषः, खलु सत्पुरुष, खलु तथा महापुरुषः, अतिकायो महाकायो गीतरतिश्चैव गीतयशा, एते वानव्यन्तराणां देवानाम्, ज्योतिष्काणाम् देवानाम् द्वौ देवौ

पढमाओ) अब सूत्रकार दक्षिणभवनपतिके इन्द्रों के प्रथम लोकपालों के नामों को प्रकट करनेके निमित्त कहते है कि सोम, कालपाल, चित्र, प्रभ, तेज, रूप, जल, त्वरितगति, काल, आवर्त, (पिसायकुमाराण पुच्छा) हे भदन्त ! पिशाचकुमारों के ऊपर अधिपतित्व करनेवाले कितने देव है ? (गोयमा) हे गौतम ! (दो देवा आहेवच्चं, जाव विहरति) पिशाचकुमारों के ऊपर अधिपतित्व करने वाले यावत् दो दो देव हैं। (त जहा) वे इस प्रकारसे हैं (कालेय महाकाले, सुरूव-पडिरूव पुण्णभद्द य, अमरवईमाणिभद्दे, भीमेय, तहा महाभीमे, किंनर किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे अइकाए महाकाए, गीयरई चेव, गीयजसे, एए वाणमंतराण देवाण जोइसियाण देवाण दो देवा आहेवच्चं जाव विहरति) काल एव महाकाल, सुरूप एव प्रतिरूप पूर्णभद्र एव अमरपति मणिभद्र, भीम एव महाभीम, किन्नर एव किं पुरुष, सत्पुरुष एव महापुरुष, अति काय एव महाकाय, गीतरति एव गीतयश ये सब वानव्यन्तर

પઢમાઓ) હવ સૂત્રકાર દક્ષિણ ભવનપતિના ઇન્દ્રોના પહેલા લોકપાલોના નામો નીચે પ્રમાણે બતાવે છે- સોમ કાલપાલ, ચિત્ર, પ્રભ, તેજ રૂપ, જલ, ત્વરિતગતિ, કાલ અને આવર્ત (पिसायकुमाराण पुच्छा) હે ભદન્ત ! પિશાચકુમારો પર કેટલા દેવો અધિપતિત્વ કરે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दो देवा आहेवच्चं जाव विहरंति) અધિપતિત્વ આદિ કરનારા બબ્બે દેવો છે (तजहा) તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- (कालेय महाकालेय, सुरूव-पडिरूव पुण्णभद्दे य, अमरवई मणिभद्दे भीमे य, तहा महाभीमे, किंनर-किंपुरिसे खलु सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे-अइकाय-महाकाए, गीयरइ चेव, गीयजसे, ए ए वाणमंतराण देवाण जोइसियाण देवाण दो देवा आहेवच्चं जाव विहरंति) કાલ અને મહાકાલ સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ, પૂર્ણભદ્ર અને અમરપતિ માણિભદ્ર, ભીમ અને મહાભીમ કિન્નર અને કિંપુરુષ, સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, અતિકાય અને મહાકાય, ગીતરતિ અને ગીતયશ એ બધા

भगवानाह—'गोयमा' हे गौतम ! 'दस देवा' दशदेवा 'आहेवच' आधिपत्य कुर्वन्त. 'जाव-विहरंति' यावत्-विहरन्ति, यावत्करणात्-पूर्वोक्त पौरपत्यादिक संग्राह्यम्। 'त जहा' तद्यथा तान् दश देवान् प्रतिपादयति 'चमरे असुरिंदे, चमर असुरेन्द्र., असुरराज १ तल्लोकपालाश्चत्वार.—'सोमे' सोम २ 'जमे' यम ,३ 'वरुणे' वरुण , ४ 'वेसमणे' वैश्रवणश्च ५ 'बली वइ-रोयणिंदे वइरोयणराया' बलिर्वैरोचनेन्द्रः वैरोचनराज' १ तल्लोकपालाश्चत्वारो यथा—'सोमे'१ सोम', 'जमे'२ यम'; 'वरुणे'३ वरुण , 'वेसमणे'४ वैश्रवणश्च गौतम पुनः पृच्छति 'नागकुमाराण' नागकुमाराणाम् 'भंते ! पुच्छा'

पोषकत्व' इस पाठका संग्रह किया गया है। इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि—'गोयमा' हे गौतम ! दस देवा आहेवच जाव विहरंति' दशदेव आधिपत्य यावत् करते है अर्थात असुरकुमार देवोंके ऊपर १० १० देव अधिपति रूपमें होकर रहते है यहांपर भी 'यावत पदसे पूर्वोक्त पौरपत्य आदि विशेषणपद गृहीत किये गये है। 'तजहा' ये दशदेव इस प्रकारसे है 'चमरे असुरिंदे असुररायो' १असुरेन्द्र असुरराज चमर तथा इस चमर के ये चार लोकपाल 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमाणे' सोम, यम, वरुण और वैश्रमण, दूसरा 'वइरोयणिंदे वइरोयणराया बली' वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि तथा इसके ये चार लोकपाल 'सोमे, जमे, वरुणे' वेसमाणे' सोम, यम, वरुण, और वैश्रमण।

अथ गौतम पुन प्रभुसे पूछते है कि 'नागकुमाराण भंते ! पुच्छा'

પ્રભુ નીચે ન ચે પ્રમાણે આપે છે—

'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'दस देवा आहेवच्चं जाव विहरति' અસુરકુમાર દેવો ઉપર દસ દેવોનું આધિપત્ય આદિ ચાલે છે અહી પણ 'जाव' પદથી પૌરપત્ય આદિ વિશેષણો ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે 'तजहा' તે દસ દેવોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- 'चमरे असुरिंदे असुरराया' [૧] અસુરેન્દ્ર, અસુરરાય ચમર અને તેના ચાર લોકપાલો- 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' [૨] સોમ [૩] યમ, [૪] વરુણ અને [૫] વૈશ્રમણ 'वइरोयणिंदे वइरोयणराया बली' [૬] વૈરેચને દ્ર, વૈરોચનરાય બલિ તથા તેના ચાર લોકપાલો-'सोमे, यमे, वरुणे, वेसमणे [૭] સોમ [૮] યમ, [૯] વરુણ અને [૧૦] વૈશ્રમણ.

પ્રશ્ન—'नागकुमाराण भंते ! पुच्छा' હે ભદન્ત ! નાગકુમારોના વિષયમા પણ

टीका-देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यमाह-'रायगिहे नयरे' इत्यादि । राजगृहे नगरे 'जाव-पज्जुवासमाणे' यावत्-पर्युपासीन, गौतम 'एवम्' वक्ष्यमाण प्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-यावत्करणात् 'स्वामी समवसृत, पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् इति सग्राह्यम् । 'असुरकुमाराण भते !' हे भदन्त ! असुरकुमाराणाम् 'देवाण' देवानाम् उपरि 'कइ देवा' कति देवा 'आहेवच्चं जाव-विहरति' आधिपत्य कुर्वन्त यावत्-विहरन्ति ? तिष्ठन्ति ? यावत्करणात्-'पौरपत्य स्वामित्व भर्तृत्व पालकत्व पोषकत्वम्' इति सग्राह्यम् ।

इन्द्र है उन्हें कहलेना चाहिये। (सेव भते ! सेव भते त्ति) हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! वह ऐसा ही है ऐसा कहकर यावत् गौतम अपने स्थान पर बैठ गये ॥

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने देव सबधी विशेष वक्तव्यता को कहा है-'रायगिहे नयरे' राजगृह नगरमें 'जाव' यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासना करते हुए, गौतमने 'एवं' आगे कहे जाने वाले प्रकारसे 'वयासी' प्रभुसे पूछा यहा 'यावत्' शब्दके पाठसे स्वामी समवसृत, पर्षत् निर्गच्छति प्रतिगता पर्षत्' इसका अर्थ इस प्रकार है भगवान् पधारे, पर्षद् आई भगवान के धर्मदेशना सुनकर पर्षद् वापिस गई, फिर गौतमस्वामीने प्रभुसे पूछा कि 'असुरकुमाराण भते ! देवाण, हे भदन्त ! असुरकुमारदेवों के ऊपर 'कई देवा' कितने देव 'आहेवच्च जाव विहरति, अधिपतिपना यावत् करते हैं ? यहां यावत् शब्द से 'पौरपत्यं, स्वामित्व, भर्तृत्व, पालकत्वं,

"હે ભદન્ત આપની વાત સાચી છે આ વિષયમા આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે' એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને સ્થાને બેસી ગયા

ટીકાર્થ— સૂત્રકારે આ સૂત્રમા દેવોનું વિશેષ નિરૂપણ કર્યું છે 'रायगिहे नयरे' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને પરિષદ નીકળી. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. 'जाव पज्जुवासमाणे एव वयासी' ત્યારબાદ પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું— ('जाव' પદથી ગ્રહણ કરાયેલ સૂત્રપાઠનો સારાંશ ઉપર આપ્યો છે

પ્રશ્ન— 'असुरकुमाराण भते ! देवाण' હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર દેવો ઉપર 'कई देवा' કેટલા દેવો 'आहेवच्चं जाव विहरंति?' અધિપતિત્વ આદિ કરે છે ? અહી 'जाव' [યાવત] પદથી 'पौरपत्य स्वामित्व, भर्तृत्वं, पालकत्व, पोषकत्वं' આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે, જેનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે' પ્રશ્નનો ઉત્તર

भगवानाह–'गोयमा' हे गौतम ! 'दस देवा' दशदेवा 'आहेवच' आधिपत्य कुर्वन्त' 'जाव–विहरंति' यावत–विहरन्ति, यावत्करणात–पूर्वोक्त पौरपत्याग्रिक सग्राह्यम् । 'त जहा' तद्यथा तान दश देवान् प्रतिपादयति 'चमरे असुरिंदे, चमर असुरेन्द्रः, असुरराज १ तल्लोकपालाश्चत्वार.–'सोमे' सोमः२ 'जमे' यम ,३ 'वरुणे' वरुण , ४ 'वेसमणे' वैश्रवणश्च ५ 'बली वइ-रोयणिंदे वइरोयणराया' बलिर्वैरोचनेन्द्र वैरोचनराजः १ तल्लोकपालाश्चत्वारो यथा–'सोमे'१ सोमः, 'जमे'२ यम , 'वरुणे'३ वरुण', 'वेसमणे'४ वैश्रवणश्च गौतम पुन पृच्छति 'नागकुमाराण' नागकुमाराणाम् 'भंते ! पुच्छा'

पोषकत्व' इस पाठका संग्रह किया गया है। इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि–'गोयमा' हे गौतम ! दस देवा आहेवच्च जाव विहरंति' दशदेव आधिपत्य यावत् करते है अर्थात असुरकुमार देवोंके ऊपर १० १० देव अधिपति रूपमें होकर रहते है यहांपर भी 'यावत पदसे पूर्वोक्त पौरपत्य आदि विशेषणपद गृहीत किये गये हैं । 'तजहा' ये दशदेव इस प्रकारसे है 'चमरे असुरिंदे असुररायो' १असुरेन्द्र असुरराज चमर तथा इस चमर के ये चार लोकपाल 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमाणे' सोम, यम, वरुण और वैश्रमण, दूसरा 'वइरोयणिंदे वइरोयणराया बली' वैरोचनेन्द्र वैरोचनराज बलि तथा इसके ये चार लोकपाल 'सोमे, जमे, वरुणे' वेसमाणे' सोम, यम, वरुण, और वैश्रमण ।

अब गौतम पुन प्रभुसे पूछते है कि 'नागकुमाराण भंते ! पुच्छा'

પ્રભુ નીચે ન થે પ્રમાણે આપે છે–

'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दस देवा आहेवच्चं जाव विहरंति' અસુરકુમાર દેવો ઉપર દસ દેવોનું આધિપત્ય આદિ ચાલે છે અહીં પણ 'जाव' પદથી પૌરપત્ય આદિ વિશેષણો ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે 'तजहा' તે દસ દેવોનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– 'चमरे असुरिंदे असुरराया' [૧] અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમર અને તેના ચાર લોકપાલો– 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' [૨] સોમ [૩] યમ, [૪] વરુણ અને [૫] વૈશ્રમણ, 'वइरोयणिंदे वइरोयणराया बली' [૬] વૈરોચનેન્દ્ર, વૈરોચનરાય બલિ તથા તેના ચાર લોકપાલો–'सोमे, यमे, वरुणे, वेसमणे [૭] સોમ [૮] યમ, [૯] વરુણ અને [૧૦] વૈશ્રમણ

પ્રશ્ન—'नागकुमाराण भंते ! पुच्छा' હે ભદન્ત ! નાગકુમારોના વિષયમાં પણ

टीका–देवसम्बन्धिविशेषवक्तव्यमाह–'रायगिहे नयरे' इत्यादि। राजगृहे नगरे 'जाव–पज्जुवासमाणे' यावत्–पर्युपासीन, गौतम 'एवम्' वक्ष्यमाण प्रकारेण 'वयासी' अवादीत्–यावत्करणात् 'स्वामी समवसृतः, पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् इति संग्राह्यम्। 'असुरकुमाराणं भंते!' हे भदन्त! असुर कुमाराणाम् 'देवाणं' देवानाम् उपरि 'कइ देवा' कति देवाः 'आहेवच्च जाव–विहरंति' आधिपत्यं कुर्वन्तः यावत्–विहरन्ति? तिष्ठन्ति? यावत्करणात्–'पौरपत्यं स्वामित्वं भर्तृत्वं पालकत्वं पोषकत्वम्' इति संग्राह्यम्।

इन्द्र है उन्हें कहलेना चाहिये। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त! वह ऐसा ही है ऐसा कहकर यावत् गौतम अपने स्थान पर बैठ गये॥

टीकार्थ–इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने देव संबंधी विशेष वक्तव्यता को कहा है–'रायगिहे नयरे' राजगृह नगरमें 'जाव' यावत् 'पज्जुवासमाणे' पर्युपासना करते हुए, गौतमने 'एवं' आगे कहे जाने वाले प्रकारसे 'वयासी' प्रभुसे पूछा यहां 'यावत्' शब्दके पाठसे स्वामी समवसृत, पर्षत् निर्गच्छति प्रतिगता पर्षत्' इसका अर्थ इस प्रकार है भगवान् पधारे, पर्षद् आई भगवान के धर्मदेशना सुनकर पर्षद् वापिस गई, फिर गौतमस्वामीने प्रभुसे पूछा कि 'असुरकुमाराणं भंते! देवाणं, हे भदन्त! असुरकुमारदेवों के ऊपर 'कई देवा' कितने देव 'आहेवच्च जाव विहरंति, अधिपतिपना यावत् करते हैं? यहां यावत् शब्द से 'पौरपत्य, स्वामित्व, भर्तृत्व, पालकत्व,

"હે ભદન્ત આપની વાત સાચી છે આ વિષયમાં આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી વંદણા નમસ્કાર કરીને તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ– સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં દેવોનું વિશેષ નિરૂપણ કર્યું છે 'रायगिहे नयरे' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામી પધાર્યા. ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને પરિષદ નીકળી. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. 'जाव पज्जुवासमाणे एवं वयासी' ત્યારબાદ પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું–('जाव' પદથી ગ્રહણ કરાયેલ સૂત્રપાઠનો સારાંશ ઉપર આપ્યો છે

પ્રશ્ન– 'असुरकुमाराणं भंते! देवाणं' હે ભદન્ત! અસુરકુમાર દેવો ઉપર 'कई देवा' કેટલા દેવો 'आहेवच्चं जाव विहरंति?', અધિપતિત્વ આદિ કરે છે? અહીં 'जाव' [યાવત્]' પદથી 'पौरपत्य स्वामित्व, भर्तृत्व, पालकत्व, पोषकत्वं' આ સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે, જેનો અર્થ આગળ આવી ગયો છે પ્રશ્નનો ઉત્તર

'भूआणदे'१ भूतानन्द. 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्र. 'नागकुमारराया' नागकुमारराज, तल्लोकपालानाह–'कालवाले' २ कालपाल' 'कोलवाले'३ कोलपाल 'सखवाले४' शङ्खपाल, 'सेलवाले५' शैलपालश्च। एते धरणेन्द्रादय दश देवा नागकुमारा देवानामाधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति। जहा–'नागकुमारिंदाण' यथा नागकुमारेन्द्राणाम् 'एआए वत्तव्वयाए' अनया उपर्युक्तया वक्तव्यतया 'नेयव्व' ज्ञातव्यम् प्रतिपादितम् 'एव तथैव 'इमाण नेयव्व' एषा वक्ष्यमाणाना देवानामपि ज्ञातव्यम् वेदितव्यम्, तथाहि 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्ण कुमाराणाम् उपरि दश देवा आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति। 'वेणुदेवे' वेणुदेव. 'वेणुदाली' 'वेणुदालिश्चेति द्वौ सुवर्णकुमारेन्द्रौ स्त, 'वेणुदेवे'१ वेणुदेवेन्द्र तस्य लोकपालाश्चत्वार 'चित्ते'२ चित्र, 'विचित्ते'३ विचित्र 'चित्तपक्खे'४ चित्रपक्ष 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्ष, 'वेणुदाली' वेणुदालीन्द्र तस्य लोकपालाश्चत्वार तन्नामका एव 'चित्ते'२ चित्र 'विचित्ते'३ विचित्र, 'चित्त पक्खे'४ चित्रपक्ष, 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्षश्च, तथा 'विज्जु

जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए 'नेयव्वं' जिस प्रकारसे नागकुमारोंके इन्द्रोंके विषयमें यह प्रतिपादन किया है 'एव' वैसा ही प्रतिपादन 'इमाण नेयव्व' इनवक्ष्यमाण देवों के इन्द्रोंके विषयमें भी जानना चाहिये। जैसे 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्णकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व करनेवाले 'वेणुदेवे वेणुदाली चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे' वेणुदेवेन्द्र और वेणुदालीन्द्र है। ये दो सुवर्णकुमारों के इन्द्र है। इनके चारलोक 'चित्र, विचित्र, चित्रपक्ख, और विचित्रपक्ख' ये है। अर्थात् वेणुदेवेन्द्र के भी इन्हीं नामोंके चार लोकपाल है और वेणुदालीन्द्रके भी इन्हीं नामके चार लोकपाल है। इस प्रकार वेणुदेव आदि १० देव सुवर्णकुमारोंके ऊपर आधिपत्य आदिक करते है।

नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व' नागकुमार देवोना ઇन्द्रोना विषयमा ઉપર્યુક્ત જે પ્રતિપાદન કરાયું છે 'एव' એવું જ પ્રતિપાદન 'इमाण नेयव्व' નીચે દર્શાવેલા દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા પણ સમજવું જેમકે– 'सुवण्णकुमाराण' સુવર્ણકુમારો ઉપર અધિપતિત્વ આદિ કરનારા वेणुदेवे, वेणुदाली–चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे' દસ દેવો નીચે પ્રમાણે છે– [૧] વેણુદેવેન્દ્ર અને [૨] વેણુદાલીન્દ્ર એ બે સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્રો છે તે દરેક ઇન્દ્રના ચાર, ચાર લોકપાલો– [૩ થી ૧૦] ચિત્ર વિચિત્ર, ચિત્રપક્ષ અને વિચિત્રપક્ષ [બન્નેના ચાર લોકપાલોના નામમા કોઈપણ જાતનો તફાવત નથી] આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને તેમના આઠ લોકપાલો સુવર્ણકુમારો પર અધિપતિત્વ પૌરપત્ય, ભર્તૃત્વ આદિ કરતા હોય છે

हे भदन्त ! पृच्छा वर्तते ? अर्थात् नागकुमाराणाम् उपरि कति नागकुमारदेवा आधिपत्यपौरपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि। हे गौतम ! नागकुमाराणाम् उपरि 'दस देवा' दश देवा 'आहेवच्च' आधिपत्यं कुर्वन्त 'जाव-विहरंति' यावत्-विहरन्ति, यावत्पदेन पौरपत्यादिकं सग्राह्यम् । तान् दशकुमारदेवान् प्रदर्शयति-'त जहा'-तद्यथा-'धरणे य नागकुमारिंदे' धरण १ खलु नागकुमारेन्द्र 'नागकुमारराया' नागकुमारराज', चतुरस्तल्लोकपालानाह-'कालवाले' इत्यादि । 'कालवाले'२ कालपाल 'कोलवाले'३ कोलपाल 'सेलवाले'४ शैलपाल, 'सखवाले'५ शङ्खपाल, अथ च

हे भदन्त ! नागकुमार देवोंके विषयमें भी मेरी यही पृच्छा है अर्थात् नागकुमार देवोंके ऊपर कितने नागकुमार देव आधिपत्य पौरपत्य आदि करते है ? भगवान इस प्रश्नका उत्तर देते हुए गौतम से कहते है कि 'गोयमा' हे गौतम ! नागकुमारोंके ऊपर 'दस देवा आहेवच्च जाव विहरति' दश नागकुमार देव आधिपत्य यावत करते हैं । यहांपर भी 'यावत्' पदसे पूर्वोक्त पौरपत्य आदिपद गृहीत हुए हैं । 'तजहा' ये नागकुमार देव इस प्रकार से हैं 'धरणेण नागकुमारिंदे नागकुमारराया' एक नागकुमारों के इन्द्र नागकुमारों के राजा धरणेन्द्र तथा इनके ये चार लोकपाल 'कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' कालपाल, कोलपाल, शैलपाल, शङ्खपाल और दूसरा 'नागकुमारिंदे नागकुमारराया' नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द तथा इनके ये ही चार लोकपाल 'कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' कालपाल, कोलपाल, शैलपाल, और शङ्खपाल ये धरणेन्द्र आदि १० दश देव नागकुमार देवों के ऊपर अधिपतित्व करते रहते हैं ।

મારો એજ પ્રશ્ન છે- એટલે કે નાગકુમાર દેવો પર કેટલા દેવો અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય આદિ કરે છે ?

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! નાગકુમારો ઉપર 'दस देवा आहेवच्चं जाव विहरंति' દસ નાગકુમાર દેવો અધિપતિત્વ, પૌરપત્વ, ભર્તૃત્વ આદિ કરે છે- 'तंजहा' તે દસ દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે 'धरणेण नागकुमारिंदे नागकुमारराया' [૧] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ધરણ, [૨ થી ૫] તેના ચાર લોકપાલો 'कालवाले कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' કાલપાલ કોલપાલ, શૈલપાલ, શંખપાલ, 'नागकुमारिंदे नागकुमारराया' [૬] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ભૂતાનંદ [૭થી૧૦] ભૂતાનંદના ચાર લોકપાલો- કાલપાલ કોલપાલ, શૈલપાલ અને શંખપાલ 'जहा

'भूआणदे'१ भूतानन्दः 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्रः 'नागकुमारराया' नागकुमारराज, तल्लोकपालानाह–'कालवाले' २ कालपाल 'कोलवाले'३ कोलपाल 'सखवाले४' शङ्खपाल, 'सेलवाले५' शैलपालश्च। एते धरणेन्द्रादय दश देवा नागकुमारा देवानामाधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति। जहा– 'नागकुमारिंदाण' यथा नागकुमारेन्द्राणाम् 'एआए वत्तव्वयाए' अनया उपर्युक्तया वक्तव्यतया 'नेयव्व' ज्ञातव्यम् प्रतिपादितम् 'एव तथैव 'इमाण नेयव्व' एषा वक्ष्यमाणाना देवानामपि ज्ञातव्यम् वेदितव्यम्, तथाहि 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्ण कुमाराणाम् उपरि दश देवा आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति। 'वेणुदेवे' वेणुदेव 'वेणुदाली' 'वेणुदालिश्चेति द्वौ सुवर्णकुमारेन्द्रौ स्त, 'वेणुदेवे'१ वेणु देवेन्द्र तस्य लोकपालाश्चत्वार 'चित्ते'२ चित्र, 'विचित्ते'३ विचित्र 'चित्त पक्खे'४ चित्रपक्ष 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्ष, 'वेणुदाली' वेणुदालीन्द्रः तस्य लोकपालाश्चत्वार तन्नामका एव 'चित्ते'२ चित्र 'विचित्ते'३ विचित्र, 'चित्त पक्खे'४ चित्रपक्ष, 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्षश्च, तथा 'विज्जु

जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए 'नेयव्वं' जिस प्रकारसे नाग कुमारोंके इन्द्रोंके विषयमें यह प्रतिपादन किया है 'एव' वैसा ही प्रतिपादन 'इमाण नेयव्व' इनवक्ष्यमाण देवों के इन्द्रोंके विषयमें भी जानना चाहिये। जैसे 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्णकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व करनेवाले 'वेणुदेवे वेणुदाली चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे' वेणुदेवेन्द्र और वेणुदालीन्द्र है। ये दो सुवर्णकुमारों के इन्द्र है। इनके चारलोक 'चित्र, विचित्र, चित्रपक्ष, और विचित्रपक्ष' ये है। अर्थात् वेणुदेवेन्द्र के भी इन्हीं नामोंके चार लोकपाल है और वेणुदालीन्द्रके भी इन्हीं नामके चार लोकपाल है। इस प्रकार वेणुदेव आदि १० देव सुवर्णकुमारोंकि ऊपर आधिपत्य आदिक करते है।

नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व' नागकुमार देवोना ઇन्द्रोना विषयमा ઉपर्युक्त જે પ્રતિપાદન કરાયુ છે 'एव' એવું જ પ્રતિપાદન 'इमाण नेयव्व' નીચે દર્શાવેલા દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા પણ સમજવું જેમકે– 'सुवण्णकुमाराण' સુવર્ણકુમારો ઉપર અધિપતિત્વ આદિ કરનારા वेणुदेवे, वेणुदाली–चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे' દસ દેવો નીચે પ્રમાણે છે– [૧] વેણુદેવેન્દ્ર અને [૨] વેણુદાલીન્દ્ર એ બે સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્રો છે તે પ્રત્યેક ઇન્દ્રના ચાર, ચાર લોકપાલો– [૩ થી ૧૦] ચિત્ર વિચિત્ર, ચિત્રપક્ષ અને વિચિત્રપક્ષ [બન્નેના ચાર લોકપાલોના નામમા કોઈપણ જાતનો તફાવત નથી] આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને તેમના આઠ લોકપાલો સુવર્ણકુમારો પર અધિપતિત્વ પૌરપત્ય, ભર્તૃત્વ આદિ કરતા હોય છે

हे भदन्त ! पृच्छा वर्तते ? अर्थात् नागकुमाराणाम् उपरि कति नागकुमारदेवा आधिपत्यपौरपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति ? भगवानाह-'गोयमा !' इत्यादि। हे गौतम ! नागकुमाराणाम् उपरि 'दस देवा' दश देवाः 'आहेवच' आधिपत्य कुर्वन्त 'जाव-विहरति' यावत्-विहरन्ति, यावत्पदेन पौरपत्यादिकं सग्राह्यम् । तान् दशकुमारदेवान् प्रदर्शयति-'त जहा'-तद्यथा-'धरणे य नागकुमारिंदे' धरण १ खलु नागकुमारेन्द्र' 'नागकुमारराया' नागकुमारराजः, चतुरस्तल्लोकपालानाह-'कालवाले' इत्यादि । 'कालवाले'२ कालपाल 'कोल वाले'३ कोलपाल 'सेलवाले'४ शैलपाल , 'सखवाले'५ शङ्खपालश्च, अथ च

हे भदन्त ! नागकुमार देवोंके विषयमें भी मेरी यही पृच्छा है अर्थात् नागकुमार देवोंके ऊपर कितने नागकुमार देव आधिपत्य पौरपत्य आदि करते है ? भगवान इस प्रश्नका उत्तर देते हुए गौतम से कहते है कि 'गोयमा' हे गौतम ! नागकुमारोंके ऊपर 'दस देवा आहेवच जाव विहरति' दश नागकुमार देव आधिपत्य यावत करते हैं । यहापर भी 'यावत्' पदसे पूर्वोक्त पौरपत्य आदिपद गृहीत हुए हैं । 'तजहा' वे नागकुमार देव इस प्रकार से हैं 'धरणेण नागकुमारिंदे नागकुमारराया' एक नागकुमारों के इन्द्र नागकुमारों के राजा धरणेन्द्र तथा इनके ये चार लोकपाल 'कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' कालपाल, कोलपाल, शैलपाल, शखपाल और दूसरा 'नागकुमारिंदे नागकुमारराया' नागकुमारेन्द्र नागकुमारराज भूतानन्द तथा इनके ये ही चार लोकपाल 'कालवाले, कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' कालपाल, कोलपाल, शैलपाल, और शंखपाल ये धरणेन्द्र आदि १० दश देव नागकुमार देवों के ऊपर अधिपतित्व करते रहते हैं ।

મારો એજ પ્રશ્ન છે- એટલે કે નાગકુમાર દેવો પર કેટલા દેવો અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય આદિ કરે છે ?

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! નાગકુમારો ઉપર 'दस देवा आहेवच्चं जाव विहरति' દસ નાગકુમાર દેવો અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય, ભર્તૃત્વ આદિ કરે છે- 'तंजहा' તે દસ દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે धरणेण नागकुमारिंदे नागकुमारराया' [૧] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ધરણ, [૨ થી ૫] તેના ચાર લોકપાલો 'कालवाले कोलवाले, सेलवाले, सखवाले' કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ, શંખપાલ 'नागकुमारिंदे 'नागकुमारराया' [૬] નાગકુમારેન્દ્ર, નાગકુમારરાય ભૂતાનંદ [૭થી૧૦] ભૂતાનંદના ચાર લોકપાલો- કાલપાલ, કોલપાલ, શૈલપાલ અને શંખપાલ 'जहा

'भूआणदे'१ भूतानन्द. 'नागकुमारिंदे' नागकुमारेन्द्रः 'नागकुमारराया' नागकुमारराज, तल्लोकपालानाह–'कालवाले' २ कालपाल' 'कोलवाले'३ कोलपाल 'सखवाले४' शङ्खपाल, 'सेलवाले५' शैलपालश्च । एते धरणेन्द्रादयः दश देवा नागकुमारा देवानामाधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति । जहा–'नागकुमारिंदाण' यथा नागकुमारेन्द्राणाम् 'एआए वत्तव्वयाए' अनया उपर्यु क्तया वक्तव्यतया 'नेयव्व' ज्ञातव्यम् प्रतिपादितम् 'एव तथैव 'इमाण नेयव्व' एषां वक्ष्यमाणानां देवानामपि ज्ञातव्यम् वेदितव्यम्, तथाहि 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्ण कुमाराणाम् उपरि दश देवा आधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति। 'वेणुदेवे' वेणुदेव. 'वेणुदाली' 'वेणुदालिश्चेति द्वौ सुवर्णकुमारेन्द्रौ स्त, 'वेणुदेवे'१ वेणु देवेन्द्र तस्य लोकपालाश्चत्वार 'चित्ते'२ चित्र, 'विचित्ते'३ विचित्र 'चित्त पक्खे'४ चित्रपक्ष 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्ष, 'वेणुदाली' वेणुदालीन्द्र तस्य लोकपालाश्चत्वार तन्नामका एव 'चित्ते'२ चित्र 'विचित्ते'३ विचित्र, 'चित्त पक्खे'४ चित्रपक्ष, 'विचित्तपक्खे'५ विचित्रपक्षश्च, तथा 'विज्जु

जहा नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए 'नेयव्वं' जिस प्रकारसे नाग कुमारोंके इन्द्रोंके विषयमें यह प्रतिपादन किया है 'एव' वैसा ही प्रतिपादन 'इमाण नेयव्व' इनवक्ष्यमाण देवों के इन्द्रोंके विषयमें भी जानना चाहिये । जैसे 'सुवण्णकुमाराण' सुवर्णकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व करनेवाले 'वेणुदेवे वेणुदाली चित्ते, विचित्ते, चित्तपक्खे, विचित्तपक्खे' वेणुदेवेन्द्र और वेणुदालीन्द्र है । ये दो सुवर्णकुमारों के इन्द्र है। इनके चारलोक 'चित्र, विचित्र, चित्रपक्ष, और विचित्रपक्ष' ये है । अर्थात् वेणुदेवेन्द्र के भी इन्हीं नामोंके चार लोकपाल है और वेणुदालीन्द्रके भी इन्हीं नामके चार लोकपाल है । इस प्रकार वेणुदेव आदि १० देव सुवर्णकुमारोंके ऊपर आधिपत्य आदिक करते है ।

नागकुमारिंदाण एयाए वत्तव्वयाए नेयव्व' નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા ઉપર્યુક્ત જે પ્રતિપાદન કરાયુ છે 'एव' એવું જ પ્રતિપાદન 'इमाण नेयव्व' નીચે દર્શાવેલા દેવોના ઇન્દ્રોના વિષયમા પણ સમજવું જેમકે– 'सुवण्णकुमाराण' સુવર્ણકુમારો ઉપર અધિપતિત્વ આદિ કરનારા વેણુદેવે, વેણુદાલી–ચિત્તે, વિચિત્તે, ચિત્તપક્ખે, વિચિત્તપક્ખે' દસ દેવો નીચે પ્રમાણે છે– [૧] વેણુદેવેન્દ્ર અને [૨] વેણુદાલીન્દ્ર એ બે સુવર્ણકુમારોના ઇન્દ્રો છે તે દરેક ઇન્દ્રના ચાર, ચાર લોકપાલો– [૩ થી ૧૦] ચિત્ર વિચિત્ર, ચિત્રપક્ષ અને વિચિત્રપક્ષ [બન્નેના ચાર લોકપાલોના નામમા કોઈપણ જાતનો તફાવત નથી] આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને તેમના આઠ લોકપાલો સુવર્ણકુમારો પર અધિપતિત્વ પૌરપત્ય, ભર્તૃત્વ આદિ કરતા હોય છે

कुमाराण' विद्युत्कुमाराणामुपरि दश देवाः आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति तथाहि—

विद्युत्कुमारस्य—हरिकान्त हरिसहश्चेति द्वौ इन्द्रौ तत्र—'हरिकंते'१ हरिकान्त' इन्द्रः तस्य लोकपालाश्चत्वार.—'पभ'२ प्रभ 'सुप्पभ'३ सुप्रभ 'पभकंत'४ प्रभकान्तः 'सुप्पभकंत'५ सुप्रभकान्त तथैव 'हरिसह' हरिसह.१ इन्द्र' तस्य लोकपालाश्चत्वार.—'पभ' प्रभ २ 'सुप्पभ' सुप्रभ ३ 'पभकंत' प्रभका ंत.,४ 'सुप्पभकंत' सुप्रभकान्त ५ इति दश।

अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या। एवम् 'अग्गिकुमाराण' अग्निकुमाराणामुपरि दश देवाः आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति—तत्र 'अग्गिसीह' अग्निसिंह 'अग्गिमाणव' अग्निमाणवश्चेति द्वावपि अग्निकुमारेन्द्रौ, तयो र्लोकपालाना ह—'तेउ' इत्यादि। तेज, 'तेउसीह' तेजःसिंह, 'तेउकंत' तेजस्कान्तः, 'तेउप्पभ' तेज प्रभश्च, अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या, एवम् 'दीवकुमाराण'

विज्जुकुमाराण हरिकंत हरिस्सह—पभ—सुप्पभ—पभकंत—सुप्पभकंत' विद्युत्कुमारदेवोंके हरिकान्त और हरिसह ये दो इन्द्र है। इनके लोकपाल प्रभ, सुप्रभ, प्रभकान्त, सुप्रभकान्त ये चार है। अर्थात् हरिकात इन्द्र के इसीनाम के चार लोकपाल है और हरिसह इन्द्रके भी इन्हीं नामोंकि चार लोकपाल है। इस प्रकार ये १० देव विद्युत्कुमार, के ऊपर अधिपतित्यादि करते रहते है अग्गिकुमारा ण अग्गिसीह, अग्गिमाणव—तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ' अग्निकुमारोंकि ऊपर दश १० देव आधिपत्यादिक करते है उनके नाम इस प्रकार से है—अग्निसिंह और अग्निमाणव ये तो दो इन्द्र है और इनके तेज तेजसिंह तेजकान्त और तेजप्रभ ये चार चार लोकपाल है।

'विज्जुकुमाराण हरिकंत, हरिस्सह—पभ, सुप्पभ, पभकंत, सुप्पभकंत' विद्युतकुमार देवोना બે ઇન્દ્રો– [૧] હરિકાન્ત અને બે હરિસહ છે તેમના ચાર ચાર લોકપાલો– પ્રભ, સુપ્રભ, પ્રભકાન્ત અને સુપ્રભકાન્ત છે તે બન્ને ઇન્દ્રના લોકપાલોના નામો એક સરખા છે તે બે ઇન્દ્રો અને આઠ લોકપાલો એ રીતે દસ દેવો વિદ્યુતકુમારો પર અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે

'अग्गिकुमारा ण अग्गिसीह, अग्गिमाणव— तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ' અગ્નિકુમારો ઉપર દસ દેવો અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે તેમનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે– [૧] અગ્નિસિંહ અને [૨] અગ્નિમાણવ, એ બે તેમના ઇન્દ્રો છે તે ઇન્દ્રોના ચાર ચાર લોકપાલો– તેજ, તેજસિંહ, તેજસ્કાન્ત અને તેજપ્રભ. આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને આઠ લોકપાલો તેમના પર આધિપત્ય આદિ ભોગવે છે

द्वीपकुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'पुण्ण' पूर्ण, विसिट्ठ' विशिष्टश्चेति द्वौ द्वीपकुमारेन्द्रौ तल्लोकपालानाह–'रूअ' रूप, 'रूअंस' रूपांश 'रूअकंत' रूपकान्त, 'रूअप्पभ' रूपप्रभश्च, तथा अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या–'उदहि कुमाराणं' उदधिकुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति तत्र 'जलकंते' जलकान्त 'जलप्पभ' जलप्रभश्चेति द्वौ उदधिकुमारेन्द्रौ तयोर्लोकपालानाह–'जल' जल 'जलरूय' जल रूप 'जलकंत' जलकान्त. 'जलप्पभ' जलप्रभश्च, एवम् अस्य व्याख्या पूर्ववत्

'दीवकुमाराण पुण्ण-विसीट्ठ-रूय, रूयंस, रूयकंत, रूयप्पभ' द्वीपकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व आदि करनेवाले ये दस १० देव है इनमें पुण्य और विशिष्ट ये तो दो इन्द्र हैं और इनके रूप, रूपांश, रूप कान्त, और रूपप्रभ ये चार लोकपाल है । इस प्रकार पुण्य इन्द्र और इनके चार लोकपाल एव विशिष्ट इन्द्र और इनके चार लोकपाल मिलकर दश देव द्वीपकुमारोंके ऊपर अपना प्रभुत्व स्थापित किये हुए हैं । 'उदहिकुमाराण' उदधिकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व आदि रखने वाले ये दश देव है जलकंते जलप्पभ' इनमें जलकान्त और जलप्रभ ये दो तो इन्द्र है तथा इन दोनोंके 'जल, जलरूय, जलकंत, जलप्पभ' जल, जलरूप, जलकान्त, और जलप्रभ ये चार लोकपाल है । इस प्रकार जलकान्त इन्द्र और उनके ये चार लोकपाल, जलप्रभ इन्द्र और उनके ये चार लोकपाल मिलकर दश देव उदधिकुमार देवोंके ऊपर अपना प्रभुत्व आदि स्थापित किये

'दीवकुमाराण पुण्ण, विसिट्ठ- रूय, रूयंस, रूयकंत, रूयप्पभ'
દ્વીપકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ પૌરપત્ય આદિ ભોગવે છે [૧] પુણ્ય, [૨] વિશિષ્ટ [૩ થી ૧૦] પુણ્ય અને વિશિષ્ટના ચાર ચાર લોકપાલો– રૂપ, રૂપાંશ, રૂપકાંત, રૂપપ્રભ [પુણ્યઅને વિશિષ્ટ તેમના ઇન્દ્રો છે બન્નેના ચાર, ચાર લોકપાલોના નામ એકસરખા છે] 'उदहिकुमाराण' ઉદધિકુમારો પર આધિપત્ય આદિ કરનારા દસ દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે–'जलकंते, जलप्पभे' [૧) જળકાંત અને [૨] જળપ્રભ એ તેમના બે ઇન્દ્રો, અને 'जल, जलरूप, जलकंत, जलप्पभ' [૩ થી ૧૦] જલ, જલરૂપ, જલકાન્ત અને જલપ્રભ, એ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો– આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને આઠ લોકપાલો મળીને કુલ દસ દેવો ઉદધિકુમારો પર અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે

कुमाराण' विद्युत्कुमाराणामुपरि दश दशाः आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति तथाहि—

विद्युत्कुमारस्य—हरिकान्त हरिसहश्चेति द्वौ इन्द्रौ तत्र—'हरिकंते'१ हरि कान्त इन्द्रः तस्य लोकपालाश्चत्वार'—'पभ'२ प्रभ' 'सुप्पभ'३ सुप्रभ 'पभ- कत'४ प्रभकान्त' 'सुप्पभकंत'५ सुप्रभकान्त तथैव 'हरिसह' हरिसहः१ इन्द्र' तस्य लोकपालाश्चत्वार —'पभ' प्रभ २ 'सुप्पभ' सुप्रभ ३ 'पभकंत' प्रभका न्त.,४ 'सुप्पभकंत' सुप्रभकान्त'५ इति दश।

अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या। एवम् 'अग्गिकुमाराण' अग्निकुमाराणा- मुपरि दश देवा आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति—तत्र 'अग्गिसीह' अग्नि सिंह 'अग्गिमाणव' अग्निमाणवश्चेति द्वावपि अग्निकुमारेन्द्रौ, तयो र्लोकपालाना ह—'तेउ' इत्यादि। तेजः, 'तेउसीह' तेजःसिंह, 'तेउकंत' तेजस्कान्तः, 'तेउप्पभ' तेजःप्रभश्च, अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या, एवम् 'दीवकुमाराण'

विज्जुकुमाराण हरिकंत हरिस्सह—पभ—सुप्पभ—पभकंत—सुप्पभकंत' विद्युत्कुमारदेवोंके हरिकान्त और हरिसह ये दो इन्द्र है। इनके लोकपाल प्रभ, सुप्रभ, प्रभकान्त, सुप्रभकान्त ये चार है। अर्थात् हरिकांत इन्द्र के इसीनाम के चार लोकपाल है और हरिसह इन्द्रके भी इन्हीं नामोंके चार लोकपाल है। इस प्रकार ये १० देव विद्यु त्कुमार, के ऊपर अधिपतित्यादि करते रहते है अग्गिकुमारा ण अग्गिसीह, अग्गिमाणव—तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ' अग्निकुमारोंके ऊपर दश १० देव आधिपत्यादिक करते है उनके नाम इस प्रकार से है—अग्निसिंह और अग्निमाणव ये तो दो इन्द्र है और इनके तेज तेजसिंह तेजकान्त और तेजप्रभ ये चार चार लोकपाल है।

'विज्जुकुमाराण हरिकंत, हरिस्सह—पभ, सुप्पभ, पभकंत, सुप्पभकंत' विद्युतकुमार देवोना बे इन्द्रो— [१] हरिकंत अने बे हरिसह छे तेमना चार चार लोकपालो— प्रभ, सुप्रभ, प्रभकान्त अने सुप्रभकान्त छे ते बन्ने इन्द्रना लोकपालोना नामो एक सरखा छे ते बे इन्द्रो अने आठ लोकपालो ए रीते दस देवो विद्युत्कुमारो पर अधिपतित्व आदि भोगवे छे

'अग्गिकुमारा ण अग्गिसीह, अग्गिमाणव— तेउ, तेउसीह, तेउकंत, तेउप्पभ' अग्निकुमारो उपर दस देवो अधिपतित्व आदि भोगवे छे तेमनां नामो नीचे प्रमाणे छे— [१] अग्निसिंह अने [२] अग्निमाणव, ए बे तेमना इन्द्रो छे ते इन्द्रोना चार चार लोकपालो— तेज, तेजसिंह, तेजस्कान्त अने तेजप्रभ. आ रीते बे इन्द्रो अने आठ लोकपालो तेमना पर आधिपत्य आदि भोगवे छे

द्वीपकुमाराणामुपरि दश देवा' आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'पुण्ण' पूर्ण, 'विसिट्ठ' विशिष्टश्चेति द्वौ द्वीपकुमारेन्द्रौ तल्लोकपालानाह-'रूअ' रूप, 'रूअंस' रूपांश 'रूअकंत' रूपकान्त, 'रूअप्पभ' रूपप्रभश्च, तथा अस्य व्याख्या पूर्ववत् कर्तव्या-'उदहि कुमाराणं' उदधिकुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति तत्र 'जलकंते' जलकान्त 'जलप्पभ' जलप्रभश्चेति द्वौ उदधिकुमारेन्द्रौ तयोर्लोकपालानाह-'जल' जल 'जलरूय' जलरूप 'जलकंत' जलकान्तः 'जलप्पभ' जलप्रभश्च, एवम् अस्य व्याख्या पूर्ववत्

'दीवकुमाराणं पुण्ण-विसीट्ठ-रूय, रूयंस, रूयकंत, रूयप्पभ' द्वीपकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व आदि करनेवाले ये दस १० देव हैं इनमें पुण्य और विशिष्ट ये तो दो इन्द्र हैं और इनके रूप, रूपांश, रूपकान्त, और रूपप्रभ ये चार लोकपाल हैं। इस प्रकार पुण्य इन्द्र और इनके चार लोकपाल एवं विशिष्ट इन्द्र और इनके चार लोकपाल मिलकर दश देव द्वीपकुमारोंके ऊपर अपना प्रभुत्व स्थापित किये हुए हैं। 'उदहिकुमाराणं' उदधिकुमारोंके ऊपर अधिपतित्व आदि रखने वाले ये दश देव हैं जलकंते जलप्पभ' इनमें जलकान्त और जलप्रभ ये दो तो इन्द्र है तथा इन दोनोंके 'जल, जलरूय, जलकंत, जलप्पभ' जल, जलरूप, जलकान्त, और जलप्रभ ये चार लोकपाल हैं। इस प्रकार जलकान्त इन्द्र और उनके ये चार लोकपाल, जलप्रभ इन्द्र और उनके ये चार लोकपाल मिलकर दश देव उदधिकुमार देवोंके ऊपर अपना प्रभुत्व आदि स्थापित किये

'दीवकुमाराणं पुण्ण, विसिट्ठ- रूय, रूयंस, रूयकंत, रूयप्पभ'
દ્વીપકુમારો પર નીચેના દસ દેવો અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય આદિ ભોગવે છે [૧] પુણ્ય, [૨] વિશિષ્ટ [૩ થી ૧૦] પુણ્ય અને વિશિષ્ટના ચાર ચાર લોકપાલો- રૂપ, રૂપાંશ રૂપકાંત, રૂપપ્રભ. [પુણ્યઅને વિશિષ્ટ તેમના ઇન્દ્રો છે બન્નેના ચાર, ચાર લોકપાલોના નામ એકસરખા છે] 'उदहिकुमाराणं' ઉદધિકુમારો પર આધિપત્ય આદિ કરનારા દસ દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે-'जलकंते, जलप्पभे' [૧) જળકાંત અને [૨] જળપ્રભ એ તેમના બે ઇન્દ્રો, અને 'जल, जलरूप, जलकंत, जलप्पभ' [૩ થી ૧૦] જલ, જલરૂપ, જલકાન્ત અને જલપ્રભ, એ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો- આ રીતે બે ઇન્દ્રો અને આઠ લોકપાલો મળીને કુલ દસ દેવો ઉદધિકુમારો પર અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે

कर्तव्या 'दिशाकुमाराण' दिक्कुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'अमियगई' अमितगति' 'अमियवाहणे' अमितवाहनश्चेति द्वौ दिक्कुमारेन्द्रौ, तयोर्लोकपालानाह-'तुरियगई' त्वरितगति, 'खिप्पगई' क्षिप्रगति०, 'सीहगई' शीघ्रगति', 'सीह विक्कमगई' शीघ्रविक्रमगतिश्च, एवं 'वाउकुमाराण' वायुकुमाराणामुपरि दश देवा' आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'वेलंब' वेलम्ब, 'पभंजण' प्रभञ्जनश्चेति द्वौ वायुकुमारेन्द्रौ तयोर्लोकपालानाह-'काल' काल, 'महाकाल' महाकाल', 'अंजण' अञ्जन'

रहते हैं 'दिसाकुमाराण' दिक्कुमारोंके ऊपर ये दशदेव अपना अधिपतित्व आदि करते रहते हैं वे इस प्रकार से हैं 'अमियगई, अमियवाहणे' अमितगति और अमितवाहन ये दो तो दिक्कुमारोंके इन्द्र हैं तथा 'तुरियगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई' त्वरितगति, शीघ्रगति और शीघ्रविक्रमगति ये चार लोकपाल हैं। इस प्रकार अमितगति इन्द्र और उसके ये चार लोकपाल एव अमितवाहन इन्द्र और उसके इसी नामके चारलोकपाल मिलकर दश देव दिक्कुमारों के ऊपर सदा अपना अधिपतित्व आदि करते रहते हैं। 'वाउकुमाराण वेलंब पभंजण' वायुकुमारोंके ऊपर अपना आधिपत्य रखनेवाले ये दसदेव हैं-वेलम्ब और प्रभंजन ये दोनो इनके इन्द्र हैं तथा इनके 'काल महाकाल अंजण रिट्ठ' काल महाकाल अंजन और रिष्ट ये चार लोकपाल है। इस प्रकार वेलम्ब इन्द्र और इसके चार लोकपाल, तथा प्रभंजन इन्द्र और इसके चार लोकपाल मिलकर दश देव वायुकुमारोंके ऊपर सदा अपना प्रभुत्व आदि

'दिसाकुमाराण' દિક્કુમારો પર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ, આદિ ચાલે છે- 'अमियगई, अमियवाहणे' અમિતગતિ અને અમિતવાહન, એ બે તેમના ઇન્દ્રો છે તથા 'तुरियगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई' ત્વરિતગતિ, શીઘ્રગતિ, સિંહગતિ અને સિંહવિક્રમગતિ નામના તેમના ચાર, ચાર લોકપાલો છે આ રીતે અમિતગતિ નામનો ઇન્દ્ર અને તેના ચાર લોકપાલો દિક્કુમારો પર અધિપતિ આદિ ભોગવે છે

'वाउकुमाराण' વાયુકુમારો ઉપર નીચેના દશ દેવોનું અધિપતિત્વ રહેલું છે- वेलंब, पभंजण' વેલમ્બ અને પ્રભંજન તેમના ઇન્દ્રો છે તે બન્ને ઇન્દ્રોના 'काल, महाकाल, अंजण रिट्ठ' કાલ, મહાકાલ, અંજન અને રિષ્ટ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો છે એ [illegible] આઠ લોકપાલો મળીને કુલ દસ દેવો તેમના

'रिट्ठ' रिष्टश्च, तथैव 'थणियकुमाराण' स्तनितकुमाराणामुपरि दश देवा• आधिपत्यादिक कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'घोस' घोष 'महाघोस' महाघोषश्चेति द्वौ स्तनितकुमारेन्द्रौ, तयोर्लोकपालानाह-'आवत्त' आवर्त्त, 'वियावत्त' व्यावर्त्त' 'नदियावत्त' नन्द्यावर्त्त 'महानदियावत्त' महानन्द्यावर्तश्च, 'एव अनया रीत्या 'भाणियव्व' भणितव्यम् 'जहा असुरकुमारा' यथा असुरकुमारा -सर्वमसुरकुमारवद् विज्ञेयम् इत्यर्थ । अथ दशदक्षिणभवनपतीन्द्राणाम् प्रथम प्रथम लोकपालनामानि माह-'सोमे य' इत्यादि। सोम १, कालवाल २, चित्र ३, प्रभ ४, तेजः ५, रूप ६, जल ७, त्वरित ८, काल ९, आवर्त्त १०,

स्थापित किये रहते है । 'थणियकुमाराण' स्तनितकुमारों के ऊपर ये दश देव आधिपत्य आदि करते है 'घोस महाघोस' घोष और महाघोप ये दो तो इनके इन्द्र है । इनके 'आवत्त-वियावत्त-नदिआवत्त, महानदियावत्त' ये आवर्त्त, व्यावर्त' नद्यावर्त और महानद्यावर्त, ये चार लोकपाल है । इस प्रकार घोष इन्द्र और उनके ये चार लोकपाल, तथा महाघोप इन्द्र और इन्हीं नामके येही चार लोकपाल इस प्रकार दशदेव स्तनितकुमारों के ऊपर अपना अधिपतित्व आदि स्थापित किये रहते है । अर्थात् स्तनितकुमार इन दश देवोंके आधीन रहते है। 'एव भाणियव्वं जहा असुरकुमारा' नागकुमार आदिकों का और भी अवशिष्ट समस्त कथन असुरकुमारों की तरह जानना चाहिये ।

अथ दक्षिण भवनपतिके इन्द्र, के जो चालीस ४० लोकपाल कहे गये है उनमेंसे प्रत्येक इन्द्र के पहिले पहिले लोकपालके नाम प्रकट किये जाते है-सोम १, कालपाल २, चित्र ३, प्रभ ४, तेज ५, रूप ६,

પર અધિપતિત્વ, પૌરપત્ય, ભર્તૃત્વ આદિ ભોગવે છે 'थणियकुमाराण' સ્તનિતકુમારો પર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ છે- 'घोस, महाघोस' ઘોષ અને મહાઘોષ નામના તેમના બે ઇન્દ્રો છે તથા તે બન્ને ઇન્દ્રોના 'आवत्त, वियावत्त, नदिआवत्त, महानदिआवत्त' આવર્ત્ત વ્યાવર્ત્ત, નદ્યાવર્ત્ત, અને મહાનદ્યાવર્ત્ત, એ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો છે આ રીતે ઘોષ, ઘોષના ચાર લોકપાલો, મહાઘોષ અને મહાઘોષના ચાર લોકપાલો, એમ કુલ દસ દેવો તેમના ઉપર અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે

'एव भाणियव्व जहा असुरकुमारा' નાગકુમાર વગેરેનું બાકીનું સમસ્ત કથન અસુરકુમારોના કથન પ્રમાણે સમજવું

દક્ષિણ ભવનપતિ ઇન્દ્રોના જે ચાલીશ (૪૦) લોકપાલો કહ્યા છે તે લોકપાલોમાના પ્રત્યેક ઇન્દ્રના પહેલા લોકપાલનુ નામ સૂત્રકાર નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરે છે- [૧]

कर्तव्या 'दिशाकुमाराण' दिक्कुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'अमियगई' अमितगतिः 'अमियवाहणे' अमितवाहनश्चेति द्वौ दिक्कुमारेन्द्रौ, तयोर्लोकपालानाह-'तुरियगई' त्वरितगतिः, 'खिप्पगई' क्षिप्रगतिः, 'सीहगई' शीघ्रगतिः, 'सीह विक्कमगई' शीघ्रविक्रमगतिश्च, एव 'वाउकुमाराण' वायुकुमाराणामुपरि दश देवा आधिपत्यादिकं कुर्वन्तो विहरन्ति, तत्र 'वेलंब' वेलम्बश्च, 'पभंजण' प्रभञ्जनश्चेति द्वौ वायुकुमारेन्द्रौ तयोर्लोकपालानाह-'काल' काल, 'महाकाल' महाकालः, 'अजण' अञ्जनः

रहते हैं 'दिसाकुमाराण' दिक्कुमारोंके ऊपर ये दशदेव अपना अधिपतित्व आदि करते रहते हैं वे इस प्रकार से हैं 'अमियगई, अमियवाहणे' अमितगति और अमितवाहन ये दो तो दिक्कुमारोंके इन्द्र हैं तथा 'तुरियगई, खिप्पगई, सीहगई, सीहविक्कमगई' त्वरितगति, शीघ्रगति और शीघ्रविक्रमगति ये चार लोकपाल हैं। इस प्रकार अमितगति इन्द्र और उसके ये चार लोकपाल एव अमितवाहन इन्द्र और उसके इसी नामके चारलोकपाल मिलकर दश देव दिक्कुमारों के ऊपर सदा अपना अधिपतित्व आदि करते रहते हैं। 'वाउकुमाराण वेलंब पभजण' वायुकुमारोंके ऊपर अपना आधिपत्य रखनेवाले ये दसदेव हैं-वेलम्ब और प्रभंजन ये दोनो इनके इन्द्र हैं तथा इनके 'काल महाकाल अजण रिट्ठ' काल महाकाल अजन और रिष्ट ये चार लोकपाल है। इस प्रकार वेलम्ब इन्द्र और इसके चार लोकपाल, तथा प्रभंजन इन्द्र और इसके चार लोकपाल मिलकर दश देव वायुकुमारोंके ऊपर सदा अपना प्रभुत्व आदि

'दिसाकुमाराण' દિક્કુમારો પર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ, આદિ આવે છે- 'अमियगई, अमियवाहणे' અમિતગતિ અને અમિતવાહન, એ બે તેમના ઇન્દ્રો છે તથા 'तुरियगई, खिप्पगई, सीहगई; सीहविक्कमगई' ત્વરિતગતિ, શીઘ્રગતિ, સિંહગતિ અને સિંહવિક્રમગતિ નામના તેમના ચાર, ચાર લોકપાલો છે આ રીતે અમિતગતિ નામનો ઇન્દ્ર અને તેના ચાર લોકપાલો દિક્કુમારો પર અધિપત્ય આદિ ભોગવે છે.

'वाउकुमाराण' વાયુકુમારો ઉપર નીચેના દસ દેવોનું અધિપતિત્વ રહેલું છે- 'वेलंब, पभजण' વેલમ્બ અને પ્રભજન તેમના ઇન્દ્રો છે તે બન્ને ઇન્દ્રોના 'काल, महाकाल, अजण, रिट्ठ' કાલ, મહાકાલ, અજન અને રિષ્ટ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો છે એ રીતે બે ઇન્દ્રો આઠ લોકપાલો મળીને કુલ દસ દેવો તેમના

रूपश्च, यक्षेन्द्रौ–'पुण्णभद्देय अमरवई माणिभद्दे' पूर्णभद्र, अमरपति, माणिभद्रश्च, राक्षसेन्द्रौ 'भीमेय तहा महाभीमे' भीमस्तथा महाभीमश्च, किन्नरेन्द्रौ–'किन्नर किंपुरिसे खलु' किन्नर., किम्पुरुषश्च खलु, किम्पुरुषेन्द्रौ 'सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे' सत्पुरुष, खलु तथा महापुरुष महोरगेन्द्रौ–'अइकाय महाकाए' अतिकायः महाकायश्च, गन्धर्वेन्द्रौ–गीअरईचेव गीअजसे' गीतरति, गीतयशाश्चैव; 'एए वाणमतराण देवाण' 'एते उपर्युक्ता वानव्यन्तराणां देवानाम् इन्द्रा वर्तन्ते। अत्र लोकपाला न भवन्ति एव 'जोइसिआण' ज्योतिषिकाणाम् 'देवाण' देवा-

है। 'सुरूवपडिरूव' सुरूप और प्रतिरूप ये दो इन्द्र भूतोंके है। 'पुण्णभद्देय अमरवई माणिभद्दे' पूर्णभद्र और अमरपति, माणिभद्र ये दो इन्द्र यक्षोंके है। 'भीमेय तहा महाभीमे य' भीम और महाभीम ये दो इन्द्र राक्षसो के है, 'किन्नरकिंपुरिसे खलु' किन्नर और किं पुरुष ये दो इन्द्र किन्नरोंकि है। 'सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे' सत्पुरुष और महापुरुष ये दो इन्द्र किं पुरुषोंके हैं। 'अइकाय महाकाए' अतिकाय और महाकाय ये दो इन्द्र महोरगो के है। 'गीयरई चेव गीयजसे' गीतरति और गीतयश ये दो इन्द्र गन्धर्वों के हैं। 'एए वाणमतराण देवाण' ये पूर्वोक्त इन्द्र वानव्यन्तर देवों के हैं। 'लोकवर्ज्या व्यन्तरज्योतिष्का' के अनुसार यहा व्यन्तर निकाय में लोकपाल नहीं होते हैं। इस लिये दो दो इन्द्र ही व्यन्तरोंके ऊपर आधिपत्य करते हैं। 'जोइसियाण देवाण दो देवा

પિશાચોના બે ઇન્દ્રો છે 'सुरूव पडिरूव' સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ, એ ભૂતોના બે ઇન્દ્રોછે 'पुण्णभद्देय अमरवईमाणिभद्दे' પૂર્ણભદ્ર અને અમરપતિ માણિભદ્ર, એ યક્ષોના બે ઇન્દ્રો છે

'भीमे य तहा महाभीमेय' ભીમ અને મહાભીમ, એ રાક્ષસોના બે ઇન્દ્ર છે 'किन्नरकिंपुरिसे खलु' કિન્નર અને કિંપુરુષ, એ કિન્નરોના બે ઇન્દ્ર છે 'सप्पुरिसे खलु तहा महापुरिसे' સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, એ કિંપુરુષોના બે ઇન્દ્રો છે 'अइकाय महाकाए' અતિકાય અને મહાકાય એ મહોરગોના બે ઇન્દ્રો છે 'गीयरई चेव गीयजसे' ગીતરતિ અને ગીતયશ, એ ગંધર્વોના બે ઇન્દ્રો છે 'एए वाणमतराण देवाण' કાળથી લઇને ગીતયશ પર્યન્તના ઉપર દર્શાવેલા વાનવ્યન્તર દેવોના ઇન્દ્રો છે 'लोकवर्ज्याः व्यन्तरज्योतिष्को' આ કથન અનુસાર વ્યન્તર નિકાયમા લોકપાલો હોતા નથી. તેથી દરેક પ્રકારના વાનવ્યન્તર દેવો ઉપર બબ્બે ઇન્દ્રોનું જ અધિપતિત્વ આદિ હોય છે

इति । ते च उपर्युक्ता एवेति, अथ व्यन्तरविषयक प्रश्नमाह-'पिसायाणं पुच्छा' इति पिशाचानामधिपति विषया पृच्छा भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'दो देवा आहेवच्च' द्वौ द्वौ वक्ष्यमाणप्रकारौ देवौ आधिपत्य कुर्वन्तौ 'जाव विहरति' यावत् विहरत', यावत्करणात् 'पौरपत्य, स्वामित्व, भर्तृत्वं, पालकत्व; पोषकत्वम्' इति सग्राह्यम् । तानेवाह-'त जहा' तद्यथा-पिशाचेन्द्रौ-'काले य महाकाले' काल , महाकालश्च; भूतेन्द्रौ 'सुरूव-पडिरूव' सुरूप , प्रति

जल ७, त्वरित ८, काल ९, और आवर्त १० । ये प्रत्येक इन्द्रके प्रथम प्रथम लोकपाल है । जैसे असुरकुमार के इन्द्रके पहले लोकपालका नाम सोम है और नागकुमारों के इन्द्रके पहले लोकपालका नाम कालपाल है इस तरह सर्वत्र समझलेना चाहिये । अब प्रभु से गौतम कहते है कि हे भदन्त ! मै अब यह जानना चाहता हू कि-पिशाच जो कि व्यन्तर निकाय है उनके ऊपर कितने देव आधिपत्य करते है यहीबात 'पिसाया ण पुच्छा' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है इसके उत्तरमें प्रभु गौतम से कहते है कि-'गोयमा' हे गौतम ! 'दो देवा' दो दो देव पिशाचकुमारों के ऊपर 'आहेवच्च जाव विह रति' आधिपत्य आदि करते है । यहां पर यावत्पदसे 'पौरपत्य, स्वामित्व, भर्तृत्व, पालकत्व पोषकत्व, इन पदों का सग्रह किया गया है । 'त जहा' इस विषयमें खुलाशा अर्थ इस प्रकार से है 'काले य महाकाले य' काल और महाकाल ये दो इन्द्र पिशाचों के

સોમ, [૨] કાલપાલ, [૩] ચિત્ર, [૪] પ્રભ [૫] તેજ, [૬] રૂપ, [૭] જલ [૮] ત્વરિત [૯] કાલ અને [૧૦] આવર્ત આ રીતે પ્રત્યેક ઇન્દ્રના પહેલા લોકપાલનુ નામ ઉપર મુજબ છે જેમકે અસુરકુમારોના ઇન્દ્રના પહેલા લોકપાલનું નામ સોમ છે અને નાગકુમારોના ઇન્દ્રના પહેલા લોકપાલનુ નામ કાલપાલ છે એજ પ્રમાણે બીજા ઇન્દ્રોના પહેલા લોકપાલના નામ ચિત્ર, પ્રભ આદિ સમજવા.

હવે પિશાચ નામના વ્યન્તર દેવોના અધિપતિના વિષયમા ગૌતમ સ્વામી મહાવીરપ્રભુને આ પ્રશ્ન પૂછે છે- 'पिसायाण पुच्छा' હે ભદન્ત! પિશાચકુમારો પર કેટલા દેવો અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે?

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'दो देवा' પિશાચકુમારો પર બે દેવો 'आहेवच्च जाव विहरंति' અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે (અહી 'जाव' પદથી પૌરપત્ય, સ્વામિત્વ, ભર્તૃત્વ, પાલકત્વ, પોષકત્વ આ પદો ગ્રહણ કરાયા છે) (तजहा) તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે- 'कालेय महाकालेय' કાલ અને મહાકાલ નામના

न सन्ति, गौतम पुन पृच्छति-'सोहम्मी साणेण भते !' इत्यादि । हे भदन्त ! सौधर्मे-शानयो दक्षिणोत्तरवर्तिनोः खलु 'कप्पेसु' कल्पयोः 'कइदेवा'' कति देवा ' 'आहेवच्च जाव विहरन्ति ' आधिपत्य कुर्वन्तो यावत् विहरन्ति ? यावत्पदेन पोरपत्यादिक सग्राह्यम् । भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम !

वाह्न इस प्रकार से दो दो इन्द्र हैं । इन प्रत्येक इन्द्रो के ४-४ लोकपाल होते हैं । जिनका नाम ऊपर बताया जा चुका है । व्य न्तरो में लोकपाल होते नहीं हैं इन्द्र होते हैं व्यन्तरों के भेद- पिशाच, भूत, यक्ष, राक्षस किन्नर, किं पुरुष, महोरग, गन्धर्व, ये हैं । इनमें प्रत्येक के दो दो इन्द्र है जैसे पिशाचो के काल, महा-काल, भूतके सुरूपो प्रतिरूप, यक्षके पूणभद्र, अमरपति माणिभद्रश्च, राक्षसके-भीम, महाभीम, किन्नरोंके किन्नर और किंपुरुषों किंपुरुषोंके सत्पुरुप और महापुरुप, महोरग के अतिकाय और महाकाय, गधर्वो के गीतरति और गीतयश । ज्योतिष्क देवोंकि सूर्य, चन्द्रमा, ग्रह, नक्षत्र और प्रकीर्णक तारें इस प्रकार ५ भेद है । इनमें भी लोक पाल नहीं होते हैं । इन के सूर्य और चन्द्रमा ये दो ही इन्द्र होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से वैमानिक देवों के इन्द्रों को जानने के विषय में पूछते हैं कि 'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु ण भते ! ' हे भदन्त ! दक्षिणोत्तरवर्ती सौधर्म और ईशान कल्प में रहनेवाले देवोंकि ऊपर 'कइ देवा आहेवच्च जाव विहरति' कितने देव आधिपत्य आदि करते

નામો પહેલા બતાવવામા આવ્યાં છે વ્યન્તરોમા લોકપાલ હોતા નથી પણ ઇન્દ્ર જ હોય છે વ્યન્તરોના ભેદ- પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર કિંપુરુષ, મહોરગ અને ગધર્વ તે દરેકના બે ઇન્દ્રો હોય છે જેમકે પિશાચોના કાલ અને મહાકાલ, ભૂતોના સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ. યક્ષના પૂર્ણભદ્ર અને અમરપતિ માણિભદ્ર, રાક્ષસના ભીમ અને મહાભીમ, કિન્નરોના કિન્નર અને કિંપુરુષ, કિંપુરુષોના સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, મહોરગના વકાય અને મહાકાય અને ગધર્વોના બે ઇન્દ્રો ગીતરતિ અને ગીતયશછે જ્યોતિષ્ક દેવોના પાંચ ભેદ છે- સૂર્ય, ચન્દ્રમા, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને પ્રકીર્ણ તારાઓ. જ્યોતિષ્કોમાં પણ લોકપાલ હોતા નથી તેમનાં બે ઇન્દ્રો હોય છે [૧] સૂર્ય અને [૨] ચન્દ્રમા.

હવે ગૌતમ સ્વામી વૈમાનિક દેવોના ઇન્દ્રના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે- 'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु ण भते !' હે ભદન્ત દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમા આવેલા સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમા રહેનારા દેવો ઉપર 'कइ देवा आहेवच्चं जाव विहरति' કેટલા દેવો અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે? (અહીં 'जाव' પદથી પૌરપત્ય આદિ શબ્દો ગ્રહણ કરાયા છે)

नाम् उपरि 'दो देवा' द्वौ देवौ वक्ष्यमाणरूपौ 'आहेवच जाव-विहरंति' आधिपत्य कुर्वन्तौ यावत्-विहरतः; यावत्पदेन पौरपत्यादिकमुक्तं सामान्यतः; तावेवाह-'त जहा' तद्यथा-'चंदेय सूरेय' चन्द्रश्च, सूर्यश्च। अत्रापि लोकपाला

आहेवच जाव विहरति' ज्योतिष्क देवोंके ऊपर ये वक्ष्यमाण दो देव आधिपत्य आदि करते हैं। यहां पर भी यावत्पदसे 'पूर्वोक्त पौरपत्य आदि पद गृहीत हुए हैं। 'त जहा' ये इस प्रकारसे हैं-'चंदेय सूरेय' चंद्रमा और सूर्य। इस देवनिकाय में भी लोकपाल नहीं होते हैं। तात्पर्य यह है कि-' पूर्वयो द्वीन्द्रा ' के अनुसार भवनवासियों में और व्यन्तर देवोंमें प्रत्येक भेद में दो दो इन्द्र होते हैं। भवनवासियों के असुरकुमार, नागकुमार, विद्युत्कुमार, सुवर्णकुमार, अग्निकुमार, वायुकुमार, स्तनितकुमार, उदधिकुमार, द्वीपकुमार, और दिक्कुमार ये दश भेद हैं। असुरकुमारोंके चमर और बलि, नागकुमारों के धरण और भूतानन्द विद्युत्कुमारों के हरि और हरिसह, सुवर्णकुमारों के वेणुदेव और वेणुदाली अग्निकुमारों के अग्निशिख और अग्निमाणव, वायुकुमारों के वेलम्ब और प्रभजन, स्तनितकुमारों के सुघोष और महाघोष, उदधिकुमारों के जलकान्त और जलप्रभ, द्वीपकुमारोंके पूर्ण और विशिष्ट, दिक्कुमारों के अमितगति और अमित

'जोइसियाण देवाण दो देवा आहेवच्चं जाव विहरति' જ્યોતિષ્ક દેવો ઉપર બે દેવો અધિપતિત્વ, સ્વામિત્વ ભર્તૃત્વ, પાલકત્વ અને પોષકત્વ ભોગવે છે 'तंजहा-चंदे य सूरे य' તે બે દેવોના નામ- ચન્દ્ર અને સૂર્ય છે જ્યોતિષ્કોમાં પણ લોકપાલ હોતા નથી કહેવાનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે- 'पूर्वयो द्वीन्द्रा' આ કથન અનુસાર ભવનવાસી દેવો અને વ્યન્તર દેવોની પ્રત્યેક જાતિમાં બબ્બે ઇન્દ્રો હોય છે ભવનવાસી દેવોના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર છે- [૧] અસુરકુમાર [૨] નાગકુમાર, [૩] સુવર્ણકુમાર, [૪] વિદ્યુત્કુમાર [૫] અગ્નિકુમાર [૬] દ્વીપકુમાર, [૭] ઉદધિકુમાર, [૮] દિશાકુમાર, [૯] વાયુકુમાર અને [૧૦] સ્તનિતકુમાર

અસુરકુમારોના બે ઇન્દ્રો ચમર અને બલિ છે નાગકુમારોના બે ઇન્દ્રો ધરણ અને ભૂતાનન્દ છે વિદ્યુત્કુમારોના બે ઇન્દ્રો હરિ અને હરિસહ છે સુવર્ણકુમારોના બે ઇન્દ્રો વેણુદેવ અને વેણુદાલી છે અગ્નિકુમારોના બે ઇન્દ્રો અગ્નિશિખ અને અગ્નિમાણવ છે વાયુકુમારોના બે ઇન્દ્રો વેલમ્બ અને પ્રભજન છે સ્તનિતકુમારોના બે ઇન્દ્રો સુઘોષ અને મહાઘોષ છે ઉદધિકુમારોના બે ઇન્દ્રો જલકાન્ત અને જલપ્રભ છે દ્વીપકુમારોના બે ઇન્દ્રો પૂર્ણ અને વિશિષ્ઠ છે અને દિક્કુમારોના બે ઇન્દ્રો અમિતગતિ અને અમિતવાહન છે તે દરેક ઇન્દ્રના ચાર ચાર લોકપાલ છે જેમના

न सन्ति, गौतम पुनः पृच्छति–'सोहम्मी साणेण भंते !' इत्यादि। हे भदन्त ! सौधर्मे–शानयोः दक्षिणोत्तरवर्तिनोः खलु 'कप्पेसु' कल्पयोः 'कइदेवा' कति देवाः ' 'आहेवच्च जाव विहरन्ति ' आधिपत्य कुर्वन्तो यावत् विहरन्ति ? यावत्पदेन पौरपत्यादिकं सग्राह्यम्। भगवानाह 'गोयमा !' हे गौतम !

वारन इस प्रकार से दो दो इन्द्र हैं। इन प्रत्येक इन्द्रो के ४–४ लोकपाल होते हैं। जिनका नाम ऊपर बताया जा चुका है। व्य न्तरो में लोकपाल होते नहीं हैं इन्द्र होते हैं व्यन्तरों के भेद– पिशाच, भूत, यक्ष, राक्षस किन्नर, किं पुरुष, महोरग, गन्धर्व, ये हैं। इनमें प्रत्येक के दो दो इन्द्र है जैसे पिशाचो के काल, महा- काल, भूतके सुरूपो प्रतिरूप, यक्षके पूर्णभद्र, अमरपति माणिभद्रश्च, राक्षसके–भीम, महाभीम, किन्नरोंके किन्नर और किंपुरुषों किंपुरुषोंकि सत्पुरुष और महापुरुष, महोरग के अतिकाय और महाकाय, गंधर्वों के गीतरति और गीतयश। ज्योतिष्क देवोंकि सूर्य, चन्द्रमा, ग्रह, नक्षत्र और प्रकीर्णक तारें इस प्रकार ५ भेद हैं। इनमें भी लोक पाल नहीं होते हैं। इन के सूर्य और चन्द्रमा ये दो ही इन्द्र होते हैं।

अब गौतम प्रभु से वैमानिक देवों के इन्द्रों को जानने के विषय में पूछते हैं कि 'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु ण भंते !' हे भदन्त ! दक्षिणोत्तरवर्ती सौधर्म और ईशान कल्प में रहनेवाले देवोंकि ऊपर 'कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति' कितने देव आधिपत्य आदि करते

નામો પહેલા બતાવવામા આવ્યાં છે વ્યન્તરોમા લોકપાલ હોતા નથી પણ ઇન્દ્ર જ હોય છે વ્યન્તરોના ભેદ– પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર કિંપુરુષ, મહોરગ અને ગ ધર્વ તે દરેકના બે ઇન્દ્રો હોય છે જેમકે પિશાચોના કાલ અને મહાકાલ, ભૂતોના સુરૂપ અને પ્રતિરૂપ યક્ષના પૂર્ણભદ્ર અને અમરપતિ માણિભદ્ર, રાક્ષસના ભીમ અને મહાભીમ, કિન્નરોના કિન્નર અને કિંપુરુષ, કિ પુરુષોના સત્પુરુષ અને મહાપુરુષ, મહોરગના તકાય અને મહાકાય અને ગ ધર્વોના બે ઇન્દ્રો ગીતરતિ અને ગીતયશછે જ્યોતિષ્ક દેવોના પાંચ ભેદ છે– સુર્ય, ચન્દ્રમા, ગ્રહ નક્ષત્ર અને પ્રકીર્ણ તારાઓ. જ્યોતિષ્કોમાં પણ લોકપાલ હોતા નથી તેમનાં બે ઇન્દ્રો હોય છે [૧] સૂર્ય અને [૨] ચન્દ્રમા.

હવે ગૌતમ સ્વામી વૈમાનિક દેવોના ઇન્દ્રના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે– 'सोहम्मीसाणेसु कप्पेसु ण भंते !' હે ભદન્ત દક્ષિણાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધમાં આવેલા સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પમા રહેનારા દેવો ઉપર 'कइ देवा आहेवच्च जाव विहरंति' કેટલા દેવો અધિપતિત્વ આદિ ભોગવે છે ? (અહીં 'जाव' પદથી પૌરપત્ય આદિ શબ્દો ગ્રહણ કરાયા છે)

'दस देवाः जाव' दश देवा यावत्-'विहरति' विहरन्ति यावत्करणात् 'आधिपत्य पौरपत्यादिक कुर्वन्त.' इति सङ्ग्राह्यम्। तानेवाह- 'त जहा' तद्यथा 'सक्के देविंदे' शक्रो देवेन्द्र 'देवराया' देवराज सौधर्मकल्पनामदक्षिणार्द्धदेवलोकाधिपति तल्लोकपालाश्च इमे बोध्या -'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' सोम' १, यम २ वरुण ३, वैश्रवणश्च ४, अथो दीच्यार्धदेवलोकाधिपतिमाह 'ईसा णे१ देविंदे देवराया' ईशानो देवेन्द्रो देवराज, तल्लोकपालाश्च पूर्वोक्ता एवेत्याह-'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' सोमः २, यमः ३, वरुण ४, वैश्रवणश्चेति। 'एसा वत्तव्वया' एषा सौधर्मेशानयोरुक्ता वक्तव्यता 'सव्वेसु वि कप्पेसु' सर्वेष्वपि सनत्कुमारादि-अच्यु-

है? यहा यावत्पद से पूर्वोक्त पौरपत्य आदि पदोंका ग्रहण हुआ है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'दस देवा जाव विहरति' दश देव आधिपत्य यावत् करते है। यहाँ पर भी यावत् पद से पौरपत्य आदि पद गृहीत हुए हैं। 'त जहा' इसी वातको अब नामनिर्देश पूर्वक प्रकट किया जाता है- 'सक्के देविंदे देवराया, सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' सौधर्मकल्प में रहनेवाले देवोंकि ऊपर आधिपत्य आदि करनेवाला देवेन्द्र देवराज शक्र है और इसके चार लोकपाल है-सोम, यम, वरुण, वैश्रमण यह देवेन्द्र देवराज शक्र सौधर्मकल्प नामके दक्षिणार्ध देवलोक का अधिपति है। उदीच्यार्ध देवलोक का अधिपति देवेन्द्र देवराज ईशान है, इसके भी ये ही सोम, यम, वरुण और वैश्रमण चार लोकपाल है। 'एसा वत्तव्वया' सौधर्म और ईशान-कल्पमें कही गई यह वक्तव्यता अवशिष्ट समस्त कल्पों में सनत्कुमार

ઉત્તર— 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'दस देवा जाव विहरति' તેમના ઉપર દસ દેવોનું આધિપત્ય આદિ હોય છે 'तजहा' તે દસ દેવોના નામ નીચે પ્રમાણે છે सक्के देविंदे देवराया, सोमे, यमे, वरुणे, वेसमणे' સૌધર્મકલ્પ નિવાસી દેવો ઉપર દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્રનું તથા તેના ચાર લોકપાલોનું (સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણનું) અધિપતિત્વ છે દેવેન્દ્ર દેવરાજ શક્ર દક્ષિણાર્ધ દેવલોકના અધિપતિ છે. ઉત્તરાર્ધ દેવલોકના અધિપતિ દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાન છે તે ઇશાનેન્દ્રના ચાર લોકપાલોનું નામ પણ સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ છે 'एसा वत्तव्वया' સૌધર્મ અને ઇશાન કલ્પના દેવોના ઇન્દ્રો [અધિપતિઓ]ના વિષયનું આ કથન સનત્કુમારથી અચ્યુત

तान्तेषु कल्पेषु–देवलोकेषु इन्द्रनिवासस्थानेषु 'एएचेव भाणियव्वा' एते चैव भणितव्या तथाहि पञ्चकेषु सनत्कुमारादि–इन्द्रयुग्मेषु दक्षिणेन्द्रापेक्षया उत्तरेन्द्रसम्बन्धिलोकपालाना तृतीयचतुर्थयो र्व्यत्यासो विज्ञेय अर्थात् तृतीयस्थाने चतुर्थ, चतुर्थ स्थाने तृतीयो बोध्य, तृतीयस्थाने वरुण तत्र वैश्रवण इति बोध्य, चतुर्थस्थाने वैश्रवण तत्र वरुण इति बोध्य किन्तु प्रतिदेवलोक सोमाद्य एव लोकपाला वक्तव्या न तु भवनपतीन्द्राणामिव भिन्न भिन्ना, 'जे य इदा ते य भाणियव्वा' ये च शक्रादयो दश इन्द्रा ते च

से लेकर अच्युत तक के कल्पों में इन्द्रो के निवासभूत स्थानों में भी करनी चाहिये–तथा प्रति देवलोक में इसी नामके सोम, यम, वरुण, वैश्रमण नामके लोकपाल भी जानना चाहियें। परन्तु विशेषता यह है कि सनत्कुमार आदि पाच इन्द्र युगलोंमें दक्षिणेन्द्रकी अपेक्षा से उत्तरेन्द्र सबधी लोकपालोंके बीचमें से तृतीय और चौथे लोकपाल का व्यत्यय–उलटफेर–करलेना चाहिये, अथात् तृतीय लोकपालके स्थानमें चतुर्थ लोकपालका चतुथलोकपालके स्थानमें तृतीय लोकपालका पाठ बोलना चाहिये, तृतीयस्थान में वरुण है सो वहांपर वैश्रमण ऐसा, और वैश्रमण चतुर्थ स्थानमें है सो वहापर वरुण ऐसा कहना चाहिये। परन्तु प्रति देवलोकमें सोमादिक ही लोकपाल है ऐसा जानना चाहिये। भवनपतिके इन्द्रोंकी तरह भिन्न० लोकपाल इनमें है ऐसा नहीं जानना चाहिये। 'जे य इदा तेय भाणियव्वा' अर्थात् वैमानिकायमें हरएक कल्पमें एक एक इन्द्र है सौधर्मकल्पमें शक्र, ईशानकल्पमें ईशान, सनत्कुमारमें सनत्कुमार नामक इन्द्र है

પર્યન્તના દેવલોકોના ઇન્દ્રોના વિષયમા પણ ગ્રહણ કરવું તે પ્રત્યેક દેવલોકમાં પણ સોમ યમ વરુણ અને વૈશ્રમણ નામના ચાર, ચાર લોકપાલો છે એમ સમજવું પણ તે કથનમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરવો– સનત્કુમાર આદિ પાચ ઇન્દ્ર યુગલોમા દક્ષિણેન્દ્રના લોકપાલ કરતાં ઉત્તરેન્દ્રના લોકપાલના ક્રમમા નીચેનો ફેરફાર કરવો. ત્રીજા લોકપાલને ચોથો ગણવો અને ચોથા લોકપાલને ત્રીજો ગણવો. એટલે કે ત્રીજો લોકપાલ વરુણ અને ચોથો લોકપાલ વૈશ્રમણ કહેવાને બદલે ત્રીજો લોકપાલ વૈશ્રમણ અને ચોથો લોકપાલ વરુણ કહેવો પ્રત્યેક દેવલોકમા સોમ, યમ વરુણ અને વૈશ્રમણ એ ચાર લોકપાલો છે એમ સમજવું ભવનપતિયોની જેમ વૈમાનિકોમાં ભિન્ન ભિન્ન લોકપાલો નથી. 'जे य इदा ते य भाणियव्वा' વૈમાનિકોમાં પ્રત્યેક કલ્પમા એક, ઇન્દ્ર છે જેમકે સૌધર્મ કલ્પનો ઇન્દ્ર શક્ર ઇશાન કલ્પનો ઇન્દ્ર ઇશાન, સનત્કુમાર

भणितव्याः, अन्तिमे देवलोकचतुष्ये इन्द्रद्वय सद्भावात् । ते च वैमानिकेन्द्राः १ शक्र०, २ ईशान, ३ सनत्कुमार, ४ माहेन्द्र, ५ ब्रह्म०, ६ लान्तक, ७ महाशुक्र, ८ सहस्रार, ९ आनतप्राणतयोः प्राणतेन्द्रः, १० आरण अच्युतयो अच्युतेन्द्रश्चेति दशबोध्या, अन्ते गौतमस्तत्स्वीकुर्वन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते !' त्ति । तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति, हे भदन्त ! त्वदुक्त सर्वं सत्यमेवेत्यर्थः ॥ सू० १ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकस्य अष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-८॥

इसी तरहसे ऊपरके देवलोकोंमें उन२ देवलोकोंके नामवाला एक२ इन्द्र है। सिर्फ विशेषता इतनी सी है कि आनत प्राणत इन दो कल्पों का इन्द्र एक है इसका नाम प्राणत है। आरण अच्युत इन दो कल्पोंका इन्द्र एक है इसका नाम अच्युत है। इस प्रकार ये दश शक्रादिक इन्द्र है। इनके सबके नाम इस प्रकार से है शक्र१, ईशान२; सनत्कुमार३, महेन्द्र४, ब्रह्म५, लान्तक६, महाशुक्र७, सहस्रार८ प्राणत९ और अच्युत १०, अन्तमें प्रभुके कथनको स्वीकार करते हुए गौतमने 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! जैसा आप देवानुप्रियने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त! वह सब सर्वथा सत्य ही है' इत्यादि कहकर अपना स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके अष्टम उद्देशक समाप्त ॥ ३-८॥

કલ્પનો સનત્કુમાર, ત્યાર પછીના દેવલોકોમાં તે દેવલોકના નામનો એક એક ઇન્દ્ર છે. પણ વિશેષતા એટલી જ છે કે આનત અને પ્રાણત નામના બે કલ્પોનો પ્રાણત નામનો એક જ ઇન્દ્ર છે આરણ અને અચ્યુત નામના બે કલ્પોનો અચ્યુત નામનો એક જ ઇન્દ્ર છે આ રીતે બાર દેવલોકના શક્ર આદિ દસ ઇન્દ્રો છે તે દસ ઇન્દ્રોનાં નામ નીચે મુજબ છે- [૧] શક્ર, [૨] ઇશાન, [૩] સનત્કુમાર [૪] મહેન્દ્ર [૫] બ્રહ્મ [૬] લાન્તક, [૭] મહાશુક્ર, [૮] સહસ્રાર, [૯] પ્રાણત અને [૧૦] અચ્યુત. પ્રભુના કથનમાં શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે 'સેવં ભંતે! સેવં ભંતે! ત્તિ' હે ભદન્ત! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે- હે ભદન્ત! આપની વાત યથાર્થ છે' એમ કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા. સૂ ૧

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩-૮॥

अथ नवमोद्देशक प्रारभ्यते–

इन्द्रिय विषयवक्तव्यतामस्ताव

मूलम्–'रायगिहे जाव एव वयासी–कइविहे ण भते ! इदियविसए पण्णत्ते ? गोयमा ! पचविहे इदियविसए पणत्ते, त जहा–सोइदियविसए जीवाभिगमे जोइसियउद्देसओ नेयव्वो, अपरिसेसो ॥ सू १ ॥

छाया–राजगृहे यावत्–एवम् अवादीत्–कतिविध खलु भदन्त ! इन्द्रिय विषय मज्ञप्त ? गौतम ! पञ्चविध इन्द्रियविषय मज्ञप्त, तद्यथा–श्रोत्रेन्द्रिय विषयो जीवाभिगमे ज्योतिषिको शको ज्ञातव्योऽपरिशेष ॥ सू० १ ॥

तीसरे शतकका नवमा उद्देशक प्रारभ–

'रायगिहे जाव एव वयासी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(रायगिहे जाव एव वयासी) राजगृह नगरमें यावत् गौतमने प्रभुसे इस प्रकार पूछा–(कइविहेण भते ! इदिय विसए पण्णत्ते हे भदन्त ! इन्द्रियोंके विषय कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पचविहे इदियविसए पण्णत्ते) इन्द्रियोंके विषय पांच प्रकारके कहे गये हैं । (त जहा) वे इस प्रकारसे हैं (सोइदियविसए, जीवाभिगमे जोइसिय उद्देसओ नेयव्वो अपरिसेसो) श्रोत्रइन्द्रियका विषय, जीवाभिगमसूत्र में कथित समस्त ज्योतिषिक उद्देशकसे जानना चाहिये ।

ત્રીજા શતકના નવમા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ–

'रायगिहे जाव एव वयासी' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (रायगिहे जाव एव वयासी) રાજગૃહ નગરમા મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા પરિષદ વિખરાયા પછી ગૌતમ સ્વામીએ પર્યુપાસના કરીને તેમને પૂછ્યુ– (कइविहेण भते ! इदियविसए पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! ઇન્દ્રિયોના વિષયો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पचविहे इदियविसए पण्णत्ते) ઇન્દ્રિયોના વિષયોના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે (तजहा) તે પાચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે– (सोइंदियविसए, जीवाभिगमे जोइसिय उद्देसओ नेयव्वो अपरिसेसो) શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય, ઇત્યાદિ જીવાભિગમ સૂત્રના જ્યોતિષ્ક ઉદ્દેશકમા આવતુ સમસ્ત કથન અહી ગ્રહણ કરવું જોઇએ

भणितव्या, अन्तिमे देवलोकचतुष्टये इन्द्रद्वय सद्भावात्। ते च वैमानिकेन्द्राः १ शक्र०, २ ईशान, ३ सनत्कुमार०, ४ माहेन्द्र, ५ ब्रह्म, ६ लान्तक, ७ महाशुक्र, ८ सहस्रार, ९ आनतप्राणतयो प्राणतेन्द्र', १० आरण अच्युतयो० अच्युतेन्द्रश्चेति दशबोध्या, भ ते गौतमस्वामीकथयति–'सेवं भंते! सेवं भंते!' त्ति। तदेव भदन्त! तदेव भदन्त! इति, हे भदन्त! त्वदुक्त सर्वं सत्यमेवेत्यर्थः ॥ सू० १ ॥

इतिश्री–जैनाचार्य–जैनधर्मदिवाकर–पूज्य श्री घासीलालव्रतिविर
चितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
तृतीयशतकस्य अष्टमोद्देशक समाप्त' ॥ ३–८॥

इसी तरहसे ऊपरके देवलोकोंमें उन२ देवलोकोंके नामवाला एक२ इन्द्र है। सिर्फ विशेषता इतनी सी है कि आनत प्राणत इन दो कल्पों का इन्द्र एक है इसका नाम प्राणत है। आरण अच्युत इन दो कल्पोका इन्द्र एक है इसका नाम अच्युत है। इस प्रकार ये दश शक्रादिक इन्द्र है। इनके सबके नाम इस प्रकार से है शक्र१, ईशान२, सनत्कुमार३, महेन्द्र४, ब्रह्म५, लान्तक६, महाशुक्र७, सहस्रार८ प्राणत९ और अच्युत १०, अन्तमें प्रभुके कथनको स्वीकार करते हुए गौतमने 'सेव भंते! सेव भंते! त्ति' हे भदन्त! जैसा आप देवानुप्रियने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त! वह सब सर्वथा सत्य ही है' इत्यादि कहकर अपना स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०१॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके अष्टम
उद्देशक समाप्त ॥ ३-८ ॥

કલ્પનો સનત્કુમાર, ત્યાર પછીના દેવલોકોમાં તે દેવલોકના નામનો એક, એક ઇન્દ્ર છે પણ વિશેષતા એટલી જ છે કે આનત અને પ્રાણત નામના બે કલ્પોનો પ્રાણત નામનો એક જ ઇન્દ્ર છે આરણ અને અચ્યુત નામના બે કલ્પોનો અચ્યુત નામનો એક જ ઇન્દ્ર છે આ રીતે બાર દેવલોકના શક્ર આદિ દસ ઇન્દ્રો છે તે દસ ઇન્દ્રોના નામ નીચે મુજબ છે– [૧] શક્ર, [૨] ઇશાન, [૩] સનત્કુમાર, [૪] મહેન્દ્ર [૫] બ્રહ્મ [૬] લાન્તક, [૭] મહાશુક્ર [૮] સહસ્રાર, [૯] પ્રાણત અને [૧૦] અચ્યુત. પ્રભુના કથનમાં શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે 'સેવ મતે! સેવ મતે! ત્તિ' હે ભદન્ત! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે– હે ભદન્ત! આપની વાત યથાર્થ છે' એમ કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા. સૂ. ૧

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની
વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો આઠમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૩–૮॥

'जीवाभिगमे' 'जीवाभिगमे सूत्रे' जोइसिय उद्देसओ' ज्योतिषिकोद्देशको 'नेयव्वो' ज्ञातव्य. 'अपरिसेसो' अपरिशेष सपूर्ण इत्यर्थ, तथाहि 'जीवाभिगमसूत्रे' 'सोइंदिय विसए, जाव–फासिंदिय विसए, सोइंदियविसए ण भंते ! पोग्गल परिणामे कइ विहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा–सुब्भिसद्दपरिणामे य, दुब्भिसद्दपरिणामे य, चक्खिदियविसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा–सुरूवपरिणामे य, दुरूवपरिणामे य, घाणिंदियविसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा–सुब्भिगंध परिणामे य, दुब्भिगंध परिणामे य, एव जिब्भिंदिय विसए पुच्छा, गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते त जहा सुरसपरिणामेय, दुरसपरिणामे य, फासिंदिय विसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते त जहा सुहफासपरिणामे य, दुहफासपरिणामे य' इत्युक्तम् 'श्रोत्रेन्द्रियविषयः, यावत्–स्पर्शेन्द्रियविषय, श्रोत्रेन्द्रियविषयो भदन्त ! पुद्गलपरिणाम कति विध प्रज्ञप्त ? गौतम ! द्विविध प्रज्ञप्त, तद्यथा सुरभिशब्दपरिणाम दुरभि

विषय पाच प्रकारका कहा गया है(त जहा) जो इस प्रकारसे है 'सोइंदिय विसए' श्रोत्रेन्द्रियका विषय 'जीवाभिगमे' जीवाभिगमसूत्रमें 'जोइसिय उद्देसओ' ज्योतिषिक उद्देशकमें कहा गया है सो 'अपरिसेसो' वह समस्तउद्देशक यहा पर इन्द्रियों के विषय को जानने के लिये ग्रहण कर लेना चाहिये । वह इस प्रकार से है–श्रोत्र इन्द्रिय का विषय जानने के लिय गौतमने वहा पर प्रभु से प्रश्न किया है कि हे भदन्त ! श्रोत्र इन्द्रियका विषयभूत पुद्गल–परिणाम कितने प्रकारका कहा गया है ! तब इसके उत्तरमें प्रभुने गौतमसे कहा है कि हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियका विषयभूत पुद्गल परिणाम दो प्रकारका कहा गया है । एक तो शुभ शब्दरूप परिणाम और दूसरा अशुभ शब्द-रूप परिणाम, तात्पर्य कहनेका यह है कि भाषावर्गणाओंका परिणमन

પ્રકારના કહ્યા છે 'तजहा' તે પાચ પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે– 'सोइंदियविसए' શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય 'जीवाभिगमे' જીવાભિગમ સૂત્રમા 'जोयसिय उद्देसओ' જ્યોતિષિક ઉદ્દેશકમા આ વિષયમાં જે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, તે 'अपरिसेसो સમસ્ત વર્ણન આ વિષયમાં અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે– તે ઉદ્દેશકમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન કર્યો છે– હે ભદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?"

ઉત્તર— હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ બે પ્રકારનું કહ્યું છે– (૧) શુભ શબ્દ રૂપ પરિણામ, (૨) અશુભ શબ્દરૂપ પરિણામ તેનો ભાવાર્થ નીચે

टीका-असुरकुमारादिदेवानाम् अवधिज्ञानदशायामपि इन्द्रियोपयोगोऽपि विद्यतेऽतस्तेषाम् इन्द्रियविषयं प्ररूपयितुं नवमोद्देशकं प्रस्तौति-'रायगिहे' इत्यादि। राजगृहे गौतमो यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-अपृच्छत्-'कइविहेणं भंते!' हे भदन्त! कतिविधः खलु 'इंदियविसए' इन्द्रियविषयः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः? यावत्करणात् 'नगरे स्वामी समवसृतः, पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् पर्युपासीनः इति संग्राह्यम्। भगवान् आह-'गोयमा!' हे गौतम! 'पंचविहे' पञ्चविधः। 'इंदियविसए' इन्द्रियविषयः 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'सोइंदियविसए' श्रोत्रेन्द्रियविषयः

टीकार्थ असुरकुमार आदिदेवोंके अवधिज्ञानके सद्भावमें भी इन्द्रियोंका उपयोग भी मौजुद रहता है इसलिये उनकी इन्द्रियोंके विषयको प्ररूपण करनेके लिये सूत्रकारने इस नौमे उद्देशक का प्रारंभ किया है। 'रायगिहे' इत्यादि 'रायगिहे' राजगृहमें गौतमने यावत् इस प्रकार पूछा-यहां इस प्रकारसे संबंध लगाना चाहिये कि राजगृह नगरमें महावीर स्वामी समवसृत हुये, पर्षद् निकली, प्रभु द्वारा धर्मका उपदेश सुनकर फिर वह पीछे चली गई। गौतमने प्रभुकी पर्युपासना की और पर्युपासना करते हुए ही उनसे उन्होंने इस प्रकार पूछा यही बात यहां 'जाव' पदसे सूचित की गई है। गौतमने प्रभुसे 'कइ विहेणं भंते! इंदियविसए पण्णत्ते, हे भदन्त! कितने प्रकारका इन्द्रियोंका विषय कहा गया है, इस प्रकारसे पूछा तब प्रभुने कहा 'गोयमा' गौतम! इंदियविसए पंचविहे पण्णत्ते' इन्द्रियोंका

ટીકાર્થ—અસુરકુમાર આદિ દેવોમાં અવધિજ્ઞાનનો સદ્ભાવ હોવા છતા પણ ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ પણ થતો હોય છે તેથી તેમની ઇન્દ્રિયોના વિષયની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકારે આ નવમો ઉદ્દેશક શરૂ કર્યો છે 'रायगिहे' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે- ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને પરિષદ નીકળી ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનય પૂર્વક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછ્યો- 'जाव एवं वयासी' પદથી ઉપરોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે

પ્રશ્ન— 'कइविहेणं भंते! इंदियविसए पण्णत्ते' હે ભદન્ત! ઇન્દ્રિયોના વિષય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે આપે છે- 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'इंदियविसए पंचविहे पण्णत्ते' ઇન્દ્રિયોના વિષય પાંચ

'जीवाभिगमे' 'जीवाभिगमे सूत्रे' जोइसिय उद्देसओ' ज्योतिषिकोद्देशको 'नेयव्वो' ज्ञातव्य' 'अपरिसेसो' अपरिशेष सपूर्ण इत्यर्थ, तथाहि 'जीवाभिगमसूत्रे' 'सोइदिय विसए, जाव-फासिंदिय विसए, सोइ दियविसए ण भते ! पोग्गल परिणामे कइ विहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा-सुब्भिसद्दपरिणामे य, दुब्भिसद्दपरिणामे य, चक्खिदियविसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा-सुरूवपरिणामे य, दुरूवपरिणामे य, घाणिंदियविसए पुच्छा? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते, त जहा-सुब्भिगध परिणामे य, दुब्भिगंध परिणामे य, एव जिब्भिन्दिय विसए पुच्छा, गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते त जहा सुरसपरिणामेय, दुरसपरिणामे य, फासिंदिय विसए पुच्छा ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते त जहा सुहफासपरिणामे य, दुहफासपरिणामे य' इत्युक्तम् 'श्रोत्रेन्द्रियविषयः, यावत्-स्पर्शेन्द्रियविषय, श्रोत्रेन्द्रियविषयो भदन्त ! पुद्गलपरिणाम कति विध प्रज्ञप्त ? गौतम ! द्विविध प्रज्ञप्त', तद्यथा सुरभिशब्दपरिणाम दुरभि

विषय पाच प्रकारका कहा गया है(त जहा) जो इस प्रकारसे है 'सोइदिय विसए' श्रोत्रेन्द्रियका विषय 'जीवाभिगमे' जीवाभिगमसूत्रमें 'जोइसिय उद्देसओ' ज्योतिषिक उद्देशकमें कहा गया है सो 'अपरिसेसो' वह समस्तउद्देशक यहा पर इन्द्रियो के विषय को जानने के लिये ग्रहण कर लेना चाहिये । वह इस प्रकार से है-श्रोत्र इन्द्रिय का विषय जानने के लिये गौतमने वहा पर प्रभु से प्रश्न किया है कि हे भदन्त ! श्रोत्र इन्द्रियका विषयभूत पुद्गल-परिणाम कितने प्रकारका कहा गया हैं ! तब इसके उत्तरमें प्रभुने गौतमसे कहा है कि हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियका विषयभूत पुद्गल परिणाम दो प्रकारका कहा गया है । एक तो शुभ शब्दरूप परिणाम और दूसरा अशुभ शब्द-रूप परिणाम, तात्पर्य कहनेका यह है कि भाषावर्गणाओंका परिणमन

પ્રકારના કહ્યા છે 'तजहा' તે પાચ પ્રકારે નીચે પ્રમાણે છે- 'सोइंदियविसए' શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય 'जीवाभिगमे' જીવાભિગમ સૂત્રમા 'जोयसिय उद्देसओ' જ્યોતિષિક ઉદ્દેશકમા આ વિષયમાં જે પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે તે 'अपरिसेसो' સમસ્ત વર્ણન આ વિષયમાં અહી ગ્રહણ કરવું જોઈએ તે વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે- તે ઉદ્દેશકમાં શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય જાણવાને માટે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન કર્યો છે- હે ભદન્ત ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ કેટલા પ્રકારનું કહ્યું છે ?

ઉત્તર- હે ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયરૂપ પુદ્ગલ પરિણામ બે પ્રકારનું કહ્યું છે- (૧) શુભ શબ્દરૂપ પરિણામ, (૨) અશુભ શબ્દરૂપ પરિણામ તેનો ભાવાર્થ નીચે

टीका-असुरकुमारादिदेवानाम् अवधिज्ञानदशायामपि इन्द्रियोपयोगोऽपि विद्यतेऽतस्तेषाम् इन्द्रियविषयं प्ररूपयितुं नवमोद्देशकं प्रस्तौति-'रायगिहे' इत्यादि। राजगृहे गौतमो यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत्-अपृच्छत्- 'कइविहेणं भंते!' हे भदन्त! कतिविधः खलु 'इंदिय विसए' इन्द्रिय विषय 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः? यावत्करणात् 'नगरं स्वामी समवसृत, पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् पर्युपासीन इति सङ्ग्राह्यम्। भगवान् आह-'गोयमा!' हे गौतम 'पंचविहे' पञ्चविधः। 'इंदियविसए' इन्द्रियविषय 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तः 'तं जहा' तद्यथा 'सोइंदिय विसए' श्रोत्रेन्द्रियविषयः

टीकार्थ असुरकुमार आदिदेवोंके अवधिज्ञानके सद्भावमें भी इन्द्रियोंका उपयोग भी मौजुद रहता है इसलिये उनकी इन्द्रियोंके विषयको प्ररूपण करनेके लिये सूत्रकारने इस नौमे उद्देशक का प्रारम्भ किया है। 'रायगिहे' इत्यादि 'रायगिहे' राजगृहमें गौतमने यावत् इस प्रकार पूछा-यहां इस प्रकारसे संबंध लगाना चाहिये कि राजगृह नगरमें महावीर स्वामी समवसृत हुवे, पर्षद् निकली, प्रभु द्वारा धर्मका उपदेश सुनकर फिर वह पीछे चली गई। गौतमने प्रभुकी पर्युपासना की और पर्युपासना करते हुए ही उनसे उन्होंने इस प्रकार पूछा यही बात यहां 'जाव' पदसे सूचित की गई है। गौतमने प्रभुसे 'कइ विहेण भंते! इंदियविसए पण्णत्ते, हे भदन्त! कितने प्रकारका इन्द्रियोंका विषय कहा गया है, इस प्रकारसे पूछा तब प्रभुने कहा 'गोयमा' गौतम! इंदियविसए पंचविहे पण्णत्ते' इन्द्रियोंका

ટીકાર્થ—અસુરકુમાર આદિ દેવોમાં અવધિજ્ઞાનનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ પણ થતો હોય છે તેથી તેમની ઇન્દ્રિયોના વિષયની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકારે આ નવમો ઉદ્દેશક શરૂ કર્યો છે 'रायगिहे' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા અહીં 'जाव' પદથી નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે—ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરવાને પરિષદ નીકળી ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનય પૂર્વક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછયો- 'जाव एवं वयासी' પદથી ઉપરોક્ત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે

પ્રશ્ન— 'कइविहेणं भंते! इंदियविसए पण्णत्ते' હે ભદન્ત! ઇન્દ્રિયોના વિષય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? મહાવીર પ્રભુ તેનો જવાબ નીચે પ્રમાણે આપે છે— 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'इंदियविसए पंचविहे पण्णत्ते' ઇન્દ્રિયોના વિષય પાંચ

सुरभी' तत्रेन्द्रियविषयसूत्र प्रदर्शितमेव, उच्चावचसूत्र त्वेवम्-'से णूण भंते! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया? हंता, गोयमा!' इत्यादि। तद् नूनं भगवन्! उच्चावचैः शब्दपरिणामैः परिणममाना पुद्गला परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात्? हन्त, गौतम! इति। तत्र उच्चावचशब्दव्युत्पत्तिस्तु उदक् च अवाक् च इति विग्रहे मयूरव्यंसकादित्वात्समासेन बोध्या 'सुब्भिणो' इद सूत्रं पुनरेवम्-'से णूण भंते!

कहा हैं कि इनका परिणाम भी सुखस्पर्शरूप परिणाम और दुःखस्पर्शरूप परिणाम के भेदसे दो प्रकारका होता है। दूसरी जगह 'इंदियविसए उच्चावय सुब्भिणो' ऐसा पाठ है इसका तात्पर्य ऐसा है कि इन्द्रियों के विषयका सूत्र, उच्चावचसूत्र और सुरभिसूत्र इसतरह तीन सूत्र यहाँ कहना चाहिये, सो इन्द्रिय विषयसंबंधी सूत्र तो यहां पर कह ही दिया गया है। अब रहा उच्चावचसूत्र सो वह इस प्रकार से है-'से णूणं भंते! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतित्ती वत्तव्व सिया-हंता, गोयमा इत्यादि हे भदन्त! उच्चावच शब्दपरिणामों द्वारा परिणामको प्राप्त हुए पुद्गल परिणमते हैं क्या ऐसा कह सकते हैं हे गौतम! हां ऐसा कह सकते हैं इत्यादि, 'उच्चावच' शब्दकी व्युत्पत्ति 'उदक्च' अवाक्च इस प्रकारके विग्रह करने पर समासद्वारा हुई जाननी चाहिये। 'सुरभिसूत्र इस प्रकारसे है 'सेणूणं भंते! सुब्भिसद्दपोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परि

બે પ્રકારના કહ્યા છે- સુખસ્પર્શરૂપ પરિણામ અને દુઃખસ્પર્શરૂપ પરિણામ આ રીતે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયનું ત્યાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે

બીજી જગ્યાએ 'इंदियविसए उच्चावयसुब्भिणो' એવો પાઠ છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે 'ઇન્દ્રિયોના વિષયનું સૂત્ર ઉચ્ચાવચસૂત્ર, અને સુરભિસૂત્ર', એ ત્રણ સૂત્રો અહીં કહેવા જોઈએ તેમાંના ઇન્દ્રિય વિષયક સૂત્રનું તો કથન ઉપર કરવામાં આવી ગયું છે ઉચ્ચાવચસૂત્ર આ પ્રમાણે છે- 'से णूण भंते! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया?' હે ભદન્ત! ઉચ્ચાવચ શબ્દ પરિણામો દ્વારા પરિણમન પામેલા પુદ્ગલો પરિણમે છે એમ કહી શકાય ખરું? हंता, गोयमा!' હા, ગૌતમ! એવું કહી શકાય છે ઉચ્ચાવચ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે છે- 'उदक् च अवाक् च' 'સુરભિસૂત્ર આ પ્રમાણે છે- 'से णूण भंते! सुब्भिसद्दपोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति?'

शब्दपरिणामश्च (शुभाशुभशब्दपरिणाम इत्यर्थः) ततः चक्षुरिन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविध प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सुरूपपरिणामः दूरूपपरिणामश्च, ततो घ्राणेन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविध• प्रज्ञप्तः, तद्यथा-सुरभिगन्ध परिणामोदुरभिगन्धपरिणामश्च, एवं जिह्वेन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविध• प्रज्ञप्त तद्यथा सुरसपरिणाम', दूरस'परिणामश्च, तथा 'स्पर्शेन्द्रिय विषये पृच्छा? द्विविध' प्रज्ञप्तः सुखस्पर्शपरिणाम , दु खस्पर्शपरिणामश्च क्वचित्तु 'इंदिय विसए, उच्चावय-सुब्भिणो' इति दृश्यते ' सुन्द्रियविषयः, उच्चावच

दो प्रकारका होता है-एक शुभ शब्दरूप और दूसरा अशुभ शब्दरूप इसी प्रकार से उन्होंने यहां चक्षुइन्द्रियके विषयमें भी प्रश्न किया है और इसका उत्तर प्रभुने 'चक्षुरिन्द्रिय के विषयभूत हुए रूपका परिणाम-शुभ और अशुभरूप दो प्रकार से होता है' ऐसा कहा है । नासिका इन्द्रियके विषयमें भी ऐसा ही प्रश्न प्रभुसे उन्होंने पूछा है और इसके उत्तरमें प्रभुने उनसे 'द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा सुरभिगन्धपरिणाम दुरभिगंधपरिणामश्च ' ऐसा कहा है अर्थात् घ्राणेन्द्रिय के विषयभूत कहे गये गंध गुणका परिणाम सुरभि गंधरूपसे और दुरभिगंधरूप से होता है जिह्वा इन्द्रिय के विषयभूत रस गुणका परिणाम भी इस प्रकारसे दो प्रकारका सुरसरूप परि णाम और दूरस-बूरेरसरूप परिणाम इस तरह दो तरहका प्रकट किया गया है । स्पर्शन इन्द्रियके विषयभूत स्पर्शन गुणमें भी इसी प्रकारसे प्रश्न किया गया है और प्रभुने इसके उत्तरमें उन्होंसे ऐसा

પ્રમાણે છે- ભાષાવર્ગણાઓનું પરિણમન બે પ્રકારનું હોય છે- (૧) શુભ શબ્દરૂપ પરિણમન અને (૨) અશુભ શબ્દરૂપ પરિણમન એ જ પ્રકારનો પ્રશ્ન ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયમા પણ ગૌતમે પૂછયો છે અને મહાવીર પ્રભુએ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે. ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા વિષયભૂત બનેલા રૂપનું પરિણામ બે પ્રકારનું હોય છે- શુભ અને અશુભ.

ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયમાં પણ એવો જ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે અને મહાવીર પ્રભુએ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે- 'द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा सुरभिगन्ध परिणाम दुरभिगन्धपरिणामश्च' ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિષયભૂત ગંધના બે પ્રકારના પરિણામ કહ્યા છે- સુરભિગંધરૂપ પરિણામ અને દુરભિગંધરૂપ પરિણામ. રસનેન્દ્રિયના વિષયભૂત રસ ગુણના પરિણામ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે- સુરસરૂપ પરિણામ અને દૂરસ (ખરાબ રસ) રૂપ પરિણામ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત સ્પર્શ ગુણના પરિણામ

सुरभी' तत्रेन्द्रियविषयसूत्र प्रदर्शितमेव, उच्चावचसूत्र त्वेवम्–'से णूण भंते ! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया ? हंता, गोयमा !' इत्यादि। तद् नूनं भगवन् ! उच्चावचैः शब्दपरिणामैः परिणममाना पुद्गलाः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात् ? हन्त, गौतम ! इति। तत्र उच्चावचशब्दव्युत्पत्तिस्तु उत्क च अवाक् च इति विग्रहे मयूरव्यंसकादित्वात्समासेन बोध्या 'सुब्भिणो' इदं सूत्रं पुनरेवम्–'से णूण भंते !

कहा है कि इसका परिणाम भी सुखस्पर्शरूप परिणाम और दुःखस्पर्शरूप परिणाम के भेदसे दो प्रकारका होता है। दूसरी जगह 'इंदियविसए उच्चावय सुब्भिणो' ऐसा पाठ है इसका तात्पर्य ऐसा है कि इन्द्रियों के विषयका सूत्र, उच्चावचसूत्र और सुरभिसूत्र इसतरह तीन सूत्र यहाँ कहना चाहिये, सो इन्द्रिय विषयसंबंधी सूत्र तो यहां पर कह ही दिया गया है। अब रहा उच्चावचसूत्र सो वह इस प्रकार से है–'से णूणं भंते ! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया–हंता, गोयमा इत्यादि हे भदन्त ! उच्चावच शब्दपरिणामों द्वारा परिणामको प्राप्त हुए पुद्गल परिणमते हैं क्या ऐसा कह सकते हैं हे गौतम ! हां ऐसा कह सकते हैं इत्यादि, 'उच्चावच' शब्दकी व्युत्पत्ति 'उदक्च' अवाक्च इस प्रकारके विग्रह करने पर समासद्वारा हुई जाननी चाहिये। 'सुरभिसूत्र इस प्रकारसे है 'सेणूणं भंते ! सुब्भिसद्दपोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परि-

બે પ્રકારના કહ્યા છે– સુખસ્પર્શરૂપ પરિણામ અને દુઃખસ્પર્શરૂપ પરિણામ આ રીતે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયનું ત્યાં નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે

બીજી જગ્યાએ 'इंदियविसए उच्चावयसुब्भिणो' એવો પાઠ છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે 'ઇન્દ્રિયોના વિષયનું સૂત્ર ઉચ્ચાવચસૂત્ર, અને સુરભિસૂત્ર', એ ત્રણ સૂત્રો અહીં કહેવા જોઇએ તેમાંના ઇન્દ્રિય વિષયક સૂત્રનું તો કથન ઉપર કરવામાં આવી ગયું છે ઉચ્ચાવચસૂત્ર આ પ્રમાણે છે– 'से णूण भंते ! उच्चावएहिं सद्दपरिणामेहिं परिणममाणा पोग्गला परिणमंतीति वत्तव्वं सिया ?' 'હે ભદન્ત ! ઉચ્ચાવચ શબ્દ પરિણામો દ્વારા પરિણમન પામેલા પુદ્ગલો પરિણમે છે એમ કહી શકાય ખરું ? हंता, गोयमा !' હા, ગૌતમ ! એવું કહી શકાય છે ઉચ્ચાવચ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે છે– 'उदक् च अवाक् च' 'સુરભિસૂત્ર આ પ્રમાણે છે– 'से णूण भंते ! सुब्भिसद्दपोग्गला दुब्भिसद्दत्ताए परिणमंति?'

शब्दपरिणामश्च (शुभाशुभशब्दपरिणाम इत्यर्थः) ततः चक्षुरिन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविध प्रज्ञप्त., तद्यथा-सुरूपपरिणामः दूरूपपरिणामश्च, ततो घ्राणेन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविधः प्रज्ञप्त', तद्यथा-सुरभिगन्ध परिणामोदुरभिगन्धपरिणामश्च, एवं जिह्वेन्द्रियविषये पृच्छा ? गौतम ! द्विविध प्रज्ञप्त तद्यथा सुरसपरिणामः, दूरस'परिणामश्च, तथा 'स्पर्शेन्द्रिय विषये पृच्छा? द्विविध' प्रज्ञप्तः सुखस्पर्शपरिणाम., दु खस्पर्शपरिणामश्च क्वचित्तु 'इंदिय विसए, उच्चावय-सुब्भिणो' इति दृश्यते ' सुन्द्रियविषय., उच्चावच

दो प्रकारका होता है-एक शुभ शब्दरूप और दूसरा अशुभ शब्दरूप इसी प्रकार से उन्होंने यहा चक्षुइन्द्रियके विषयमें भी प्रश्न किया है और इसका उत्तर प्रभुने 'चक्षुरिन्द्रिय के विषयभूत हुए रूपका परिणाम-शुभ और अशुभरूप दो प्रकार से होता है' ऐसा कहा है। नासिका इन्द्रियके विषयमें भी ऐसा ही प्रश्न प्रभुसे उन्होंने पूछा है और इसके उत्तरमें प्रभुने उनसे 'द्विविध प्रज्ञप्त तद्यथा सुरभिगन्धपरिणाम दुरभिगंधपरिणामश्च' ऐसा कहा है अर्थात् घ्राणेन्द्रिय के विषयभूत कहे गये गंध गुणका परिणाम सुरभि गंधरूपसे और दुरभिगंधरूप से होता है जिह्वा इन्द्रिय के विषयभूत रस गुणका परिणाम भी इस प्रकारसे दो प्रकारका सुरसरूप परिणाम और दूरस-खराबरसरूप परिणाम इस तरह दो तरहका प्रकट किया गया है। स्पर्शन इन्द्रियके विषयभूत स्पर्शन गुणमें भी इसी प्रकारसे प्रश्न किया गया है और प्रभुने इसके उत्तरमें उन्होंसे ऐसा

પ્રમાણે છે- ભાષાવર્ગણાઓનું પરિણમન બે પ્રકારનું હોય છે- (૧) શુભ શબ્દરૂપ પરિણમન અને (૨) અશુભ શબ્દરૂપ પરિણમન. એ જ પ્રકારનો પ્રશ્ન ચક્ષુ ઇન્દ્રિયના વિષયમા પણ ગૌતમે પૂછયો છે અને મહાવીર પ્રભુએ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે ચક્ષુરિન્દ્રિય દ્વારા વિષયભૂત બનેલા રૂપનું પરિણામ બે પ્રકારનું હોય છે- શુભ અને અશુભ.

ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયમાં પણ એવો જ પ્રશ્ન પૂછવામા આવ્યો છે અને મહાવીર પ્રભુએ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો છે- 'द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा सुरभिगन्धपरिणाम दुरभिगन्धपरिणामश्च' ઘ્રાણેન્દ્રિયની વિષયભૂત ગંધના બે પ્રકારના પરિણામ કહ્યા છે- સુરભિગંધરૂપ પરિણામ અને દુરભિગંધરૂપ પરિણામ. રસનેન્દ્રિયના વિષયભૂત રસ ગુણના પરિણામ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે- સુરસરૂપ પરિણામ અને દૂરસ (ખરાબ રસ) રૂપ પરિણામ સ્પર્શન ઇન્દ્રિયના વિષયભૂત સ્પર્શ ગુણના પરિણામ.

अथ दशमोद्देशक प्रारभ्यते–

॥ देवाना मभावक्तव्यतामस्ताव ॥

मूलम्–'रायगिहे जाव एव वयासी–चमरस्स ण भते ! असुरिंदस्स, असुररण्णो कइ परिसाओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ त जहा समिआ, चडा, जाया एव जहाणुपुव्वीए जाव–अच्चुओ कप्पो, सेव भते ! सेव भते ! त्ति ! ॥ सू० १ ॥

छाया—राजगृहे यावत्–एवम् अवादीत्-चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्य असुरराजस्य कति पर्षद प्रज्ञप्ता ? गौतम ! तिस्र पर्षद प्रज्ञप्ता, तद्यथा शमिका (शमिता) चण्डा, जाता, एवम् यथाऽऽनुपूर्व्या यावत् अच्युत• कल्प, तदेव भदन्त ! तदेव भदन्त ! इति ! ॥ सू० १ ॥

तीसरे शतकका दशमा उद्देशक प्रारभ—

देवोंकी सभाकी वक्तव्यता–

' रायगिहे जाव एव वयासी ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(रायगिहे जाव एव वयासी) राजगृह नगरमें गौतमने यावत् प्रभु से इस प्रकार पूछा–(चमरस्स ण भते ! असुरिंदस्स असुररण्णो कइ परिसाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! असुरेन्द्र असुर राज चमर की कितनी सभाएँ कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तओ परिसाओ पण्णत्ताओ) असुरेन्द्र असुरराज चमरकी तीन सभाएँ कही गई है । (त जहा) जो इस प्रकार से हैं–(समिया,

---

ત્રીજા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક પ્રારભ–

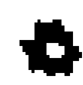
દેવોની સભાનું વર્ણન–

'रायगिहे जाव एव वयासी'

સૂત્રાર્થ– (रायगिहे नयरं जाव एव वयासी) રાજગૃહ નગરમાં (ય વત) ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને પૂછ્યુ કે– (चमरस्स ण भते ! असुरिंदस्स असुररण्णो कइ परिसाओ पण्णत्ताओ ?) હે ભદન્ત ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની કેટલી સભાઓ કહી છે– (गोयमा ! तओ परिसाओ पण्णत्ताओ) અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરની ત્રણ સભાઓ કહી છે– (तंजहा) તે ત્રણ સભાઓના નામ–

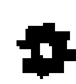
सुब्भि सद्दपोग्गला दुब्भि सद्दत्ताए परिणमंति ? हंता, गोयमा ! इत्यादि । 'तद् नूनं भगवन् ! सुरभिशब्दपुद्गला दुरभिशब्दतया परिणमन्ति ! हन्त, गौतम ! इत्यादि ॥ सू० १ ॥

इति श्रीजैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविरचितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्याया व्याख्यायां तृतीयशतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥ ३-९ ॥

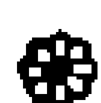


णमंति' इत्यादि हे भदन्त ! अच्छे शब्द के पुद्गल बूरे शब्द के पुद्गल रूपसे परिणम सकते हैं क्या ? हां गौतम ! परिणम सकते हैं, इत्यादि ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके नौवा उद्देशक समाप्त ॥ ३-९ ॥



હે ભદન્ત ! સારા શબ્દના પુદ્ગલો ખરાબ શબ્દના પુદ્ગલોરૂપે પરિણમે છે ખરા ? 'हंता, गोयमा !' હા, ગૌતમ ! પરિણમી શકે છે ॥સૂ. ૧॥
જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૩-૯॥



प्रज्ञप्ता' ? भगवानाह-'गोयमा !' हे गौतम ! 'तओ परिसाओ' तिस्रः पर्षदः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ता, ता एवाह-'त जहा'-तद्यथा-'समिआ' शमिका, श्रेष्ठत्वेन शान्तस्थिरप्रकृतितया शमवती अथवा अत्यन्तोपादेयवचनतया स्वस्वामिन क्रोधौत्सुक्यादिभावान् शमयतीति, 'शमिका' तथा 'चडा' चण्डा, प्रथमवत् तादृशमहत्त्वाभावेन किञ्चित्क्रोधादिसत्त्वात 'चण्डा' इति व्यपदिश्यते, एव 'जाया' जाता, अनुत्तमत्वेन प्रकृत्यादिमहत्त्वरहिततया अनवसरे कोपादिना जायमानत्वात् 'जाता' इति व्यवह्रियते, एताश्च तिस्र. क्रमशः 'अभ्य तरा'

रराज 'चमरस्स' चमरकी 'परिसाओ परिषदा 'कइपण्णत्ताओ' कितनी कही गई हैं ? इसका उत्तर देते हुए भगवान्ने गौतमसे कहा 'गोयमा' गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमरकी परिषदा 'तओ' पण्णत्ताओ' तीन कही गई हैं 'त जहा' वे इस प्रकारसे हैं 'समिया' शमिका अपनी शान्त एव स्थिर प्रकृतिके द्वारा श्रेष्ठ होनेसे शमवती, अथवा-अत्यन्त उपादेय वचनवाली होनेके कारण अपने स्वामी के क्रोध एव औत्सुक्य आदि भावोंकि शमन करनेवाली होनेसे शमिका, तथा 'चडा' शमिका परिषदा की तरह उस प्रकारके महत्वका अभाव होनेसे कुछ२ क्रोधादिक के सद्भाव हो जानेके कारण इस नामावाली, शान्त प्रकृति आदिसे रहित होनेके कारण अनुत्तम होने से, कोपा दिकको विना अवसरके भी करनेवाली होनेके कारण 'जाता' इस नामावाली-ऐसी ये तीन परिषदाएँ हैं । प्रथम परिषदा जो शमिका है वह

असुररण्णो चमरस्स' અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ, ચમરની 'परिसाओ कइ पण्णत्ताओ ?' કેટલી પરિષદો (સભાઓ) કહી છે ?'

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરની 'परिसाओ तओ पण्णत्ताओ' ત્રણ પરિષદો કહી છે 'तजहा' તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– 'समिया, चडा, जाता' સમિકા (સમિતા), ચડા અને જાતા.

'समिका' આ પરિષદ પોતાની શાન્ત અને સ્થિર પ્રકૃતિ દ્વારા શ્રેષ્ઠ હોવાથી શમતાયુક્ત છે અથવા અત્યત ઉપાદેય વચનવાળી હોવાથી તેના સ્વામિના ક્રોધ, ઔત્સુક્ય (ઉત્સુકતા) આદિ ભાવોનું શમન કરનારી હોવાથી તેનું નામ શમિકા છે 'चडा' આ પરિષદ થોડે અંશે ક્રોધાદિકના સદ્ભાવવાળી હોવાથી તેનું નામ ચડા પડયુ છે 'जाता' આ પરિષદ શાન્ત પ્રકૃતિ આદિથી રહિત હોવાથી, અનુત્તમ હોવાથી કોઇ પણ પ્રકારના કારણ વિના કોપાદિક કરનારી હોવાથી, તેનું નામ જાતા' પડયુ છે આ પ્રકારની ત્રણ પરિષદો છે પહેલી શમિકા નામની પરિષદ આભ્યન્તર

टीका—नवमोद्देशके इन्द्रियाणि उक्तानि—तद्वन्तश्च देवा इति खलु भूतदेववक्तव्यता दशमोद्देशके मोच्यते 'रायगिहे जाव'-इत्यादि । राजगृहे यावत्-गौतमः 'एवम्' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् यावत्करणात् 'नगरे स्वामी समवसृतः, पर्षद् निर्गच्छति, मां गता पर्षत्, पर्युपासीन इति समाग्रम् । 'चमरस्स णं भंते ! हे भदन्त !' चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'कइपरिसाओ' कति पर्षद्. 'पण्णत्ताओ ?'

चण्डा जाया) शमिका-शमिता चण्डा और जाता (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) इस प्रकार से क्रमपूर्वक यावत् अच्युत कल्प तक जानना चाहिये । हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य ही है, सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार कह कर यावत् गौतम अपने स्थान पर विराजे ॥

टीकार्थ-नौवे उद्देशकमें इन्द्रियोंका प्रतिपादन किया गया है इन्द्रिया देवोंके भी होती हैं । अत पर्षद्भूत देवोंकी वक्तव्यता इस दशवें उद्देशकमें सूत्रकार द्वारा प्रतिपादित की जा रही है । यहां पर इस प्रकारसे संबंध लगालेना चाहिये-राजगृह नगरमें महावीर स्वामीका समवसरण हुआ अपने२ स्थानसे पर्षद् मनुष्योंका समूह प्रभुकी देशना सुननेके लिये उनके पास गया-प्रभुने उन्हें धर्मका उपदेश दिया-धर्मका उपदेश सुनकर जनता अपने२ स्थान पर पीछे वापिस चली गई । इतनेमें प्रभुकी पर्युपासना करते हुए गौतमने प्रभुसे पूछा कि हे भदन्त ! 'असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्र असु

(समिया, चंडा, जाया) शमिता चंडा अने जाता छे- (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે અચ્યુત કલ્પ પર્યન્ત સમજવું ગૌતમ સ્વામી કહે છે- હે ભદન્ત! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે હે ભદન્ત! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ છે આમ કહીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા

ટીકાર્થ— નવમાં ઉદ્દેશકમાં ઇન્દ્રિયોનું પ્રતિપાદન કરાયું દેવોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય છે તેથી આ સૂત્રમાં પરિષદમાં ગયેલા દેવોનું વર્ણન સૂત્રકારે કર્યું છે શરૂઆતમાં નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો- રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામીનું આગમન થયું તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાને માટે પરિષદ (જનસમૂહ) નીકળી પ્રભુએ તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક પૂછ્યું કે- હે ભદન્ત! 'असुरिंदस्स

प्रज्ञप्ता. ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तओ परिसाओ' तिस्रः पर्षद् 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ता, ता एवाह–'त जहा'–तद्यथा–'समिआ' शमिका, श्रेष्ठत्वेन शान्तस्थिरप्रकृतितया शमवती अथवा अत्यन्तोपादेयवचनतया स्वस्वामिन क्रोधौत्सुक्यादिभावान् शमयतीति, 'शमिका' तथा 'चडा' चण्डा, प्रथमवत् तादृशमहत्त्वाभावेन किञ्चित्क्रोधादिसत्त्वात 'चण्डा' इति व्यपदिश्यते, एव 'जाया' जाता, अनुत्तमत्वेन प्रकृत्यादिमहत्त्वरहिततया अनवसरे कोपादिना जायमानत्वात् 'जाता' इति व्यवह्रियते, एताश्च तिस्र क्रमश 'अभ्यन्तरा'

रराज 'चमरस्स' चमरकी 'परिसाओ' परिषदा 'कइपण्णत्ताओ' कितनी कही गई हैं ? इसका उत्तर देते हुए भगवान्‌ने गौतमसे कहा 'गोयमा' गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमरकी परिषदा 'तओ' पण्णत्ताओ' तीन कही गई हैं 'त जहा' वे इस प्रकारसे हैं 'समिया' शमिका अपनी शान्त एव स्थिर प्रकृतिके द्वारा श्रेष्ठ होनेसे शमवती, अथवा–अत्यन्त उपादेय वचनवाली होनेके कारण अपने स्वामी के क्रोध एव औत्सुक्य आदि भावोंके शमन करनेवाली होनेसे शमिका, तथा 'चडा' शमिका परिषदा की तरह उस प्रकारके महत्त्वका अभाव होनेसे कुछ२ क्रोधादिक के सद्भाव हो जानेके कारण इस नामावाली, शात प्रकृति आदिसे रहित होनेके कारण अनुत्तम होने से, कोपा दिकको विना अवसरके भी करनेवाली होनेके कारण 'जाता' इस नामावाली–ऐसी ये तीन परिषदाएँ हैं । प्रथम परिषदा जो शमिका है वह

असुररण्णो चमरस्स' असुरेन्द्र असुरराज, चमरनी 'परिसाओ कइ पण्णत्ताओ ?' केटली परिषदो (सभाओ) कही छे ?

उत्तर— 'गोयमा !' हे गौतम ! असुरेन्द्र, असुरराज चमरनी 'परिसाओ तओ पण्णत्ताओ' त्रण परिषदो कही छे 'तजहा' तेना नाम नीचे प्रमाणे छे– 'समिया, चडा, जाता' समिका (समिता), चडा अने जाता.

'समिका' आ परिषद पोतानी शान्त अने स्थिर प्रकृति द्वारा श्रेष्ठ होवाथी शमतायुक्त छे अथवा अत्यत उपादेय वचनवाळी होवाथी तेना स्वामिना क्रोध, औत्सुक्य (उत्सुकता) आदि भावोनु शमन करनारी होवाथी तेनुं नाम शमिका छे 'चडा' आ परिषद थोडे अशे क्रोधादिकना सद्भाववाळी होवाथी तेनुं नाम चडा पडयु छे 'जाता' आ परिषद शान्त प्रकृति आदिथी रहित होवाथी, अनुत्तम होवाथी क्रोध पण प्रकारना कारण विना क्रोधादिक करनारी होवाथी, तेनुं नाम 'जाता' पडयु छे आ प्रकारनी त्रण परिषदो छे पहेली शमिका नामनी परिषद आभ्यन्तर

टीका—नवमोद्देशके इन्द्रियाणि उक्तानि—तद्वन्तश्च देवा इति पर्षद्भूतदेववक्तव्यता दशमोद्देशके प्रोच्यते-'रायगिहे जाव'-इत्यादि । राजगृहे यावत्-गौतमः 'एवम्' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् यावत्करणात् 'नगरे स्वामी समवसृतः, पर्षद् निर्गच्छति, धर्मो गतो पर्षत्, पर्युपासीनः इति संग्राह्यम् । 'चमरस्स णं भंते ! हे भदन्त !' चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'कइपरिसाओ' कति पर्षदः 'पण्णत्ताओ?'

चंडा जाया) शमिका-शमिता चंडा और जाता (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) इस प्रकार से क्रमपूर्वक यावत् अच्युत कल्प तक जानना चाहिये । हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य ही है. सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार कह कर यावत् गौतम अपने स्थान पर विराजे ॥

टीकार्थ–नौमे उद्देशकमें इन्द्रियोंका प्रतिपादन किया गया है इन्द्रियां देवोंके भी होती हैं । अतः पर्षद्भूत देवोंकी वक्तव्यता इस दशवें उद्देशकमें सूत्रकार द्वारा प्रतिपादित की जा रही है । यहां पर इस प्रकारसे संबंध लगालेना चाहिये–राजगृह नगरमें महावीरस्वामीका समवसरण हुआ अपने२ स्थानसे पर्षद् मनुष्योंका समूह प्रभुकी देशना सुननेके लिये उनके पास गया–प्रभुने उन्हें धर्मका उपदेश दिया–धर्मका उपदेश सुनकर जनता अपने२ स्थान पर पीछे वापिस चली गई । इतनेमें प्रभुकी पर्युपासना करते हुए गौतमने प्रभुसे पूछा कि हे भदन्त ! 'असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्र असु-

(समिया, चंडा, जाया) शमिता, ચંડા અને જાતા છે– (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो–सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે અચ્યુત કલ્પ પર્યન્ત સમજવું. ગૌતમ સ્વામી કહે છે– 'હે ભદન્ત! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ છે,' આમ કહીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ— નવમાં ઉદ્દેશકમાં ઇન્દ્રિયોનું પ્રતિપાદન કરાયું. દેવોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેથી આ સૂત્રમાં પરિષદમાં ગયેલા દેવોનું વર્ણન સૂત્રકારે કર્યું છે. શરૂઆતમાં નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો– રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામીનું આગમન થયું. તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાને માટે પરિષદ (જનસમૂહ) નીકળી. પ્રભુએ તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક પૂછયું કે– 'હે ભદન્ત! 'असुरिंदस्स

प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा !' हे गौतम ! 'तओ परिसाओ' तिस्रः पर्षदः 'पण्णत्ताओ' प्रज्ञप्ताः, ता एवाह–'तं जहा'–तद्यथा–'समिआ' शमिका, श्रेष्ठत्वेन शान्तस्थिरप्रकृतितया शमवती अथवा अत्यन्तोपादेयवचनतया स्वस्वामिनः क्रोधौत्सुक्यादिभावान् शमयतीति, 'शमिका' तथा 'चंडा' चण्डा, प्रथमवत् तादृशमहत्त्वाभावेन किञ्चित्क्रोधादिसत्त्वात् 'चण्डा' इति व्यपदिश्यते, एवं 'जाया' जाता, अनुत्तमत्वेन प्रकृत्यादिमहत्त्वरहिततया अनवसरे कोपादिना जायमानत्वात् 'जाता' इति व्यवह्रियते, एताश्च तिस्रः क्रमशः 'अभ्यन्तरा'

रराज 'चमरस्स' चमरकी 'परिसाओ' परिषदा 'कइपण्णत्ताओ' कितनी कही गई हैं ? इसका उत्तर देते हुए भगवान्ने गौतमसे कहा 'गोयमा' गौतम ! असुरेन्द्र असुरराज चमरकी परिषदा 'तओ' पण्णत्ताओ' तीन कही गई हैं 'तं जहा' वे इस प्रकारसे हैं 'समिया' शमिका अपनी शान्त एवं स्थिर प्रकृतिके द्वारा श्रेष्ठ होनेसे शमवती, अथवा–अत्यन्त उपादेय वचनवाली होनेके कारण अपने स्वामी के क्रोध एवं औत्सुक्य आदि भावोंके शमन करनेवाली होनेसे शमिका, तथा 'चंडा' शमिका परिषदा की तरह उस प्रकारके महत्वका अभाव होनेसे कुछ२ क्रोधादिक के सद्भाव हो जानेके कारण इस नामावाली, शान्त प्रकृति आदिसे रहित होनेके कारण अनुत्तम होने से, कोपादिकको विना अवसरके भी करनेवाली होनेके कारण 'जाता' इस नामावाली–ऐसी ये तीन परिषदाएँ हैं । प्रथम परिषदा जो शमिका है वह

असुररण्णो चमरस्स' અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ, ચમરની 'परिसाओ कइ पण्णत्ताओ ?' કેટલી પરિષદો (સભાઓ) કહી છે ?'

ઉત્તર— 'गोयमा !' હે ગૌતમ! અસુરેન્દ્ર, અસુરરાજ ચમરની 'परिसाओ तओ पण्णत्ताओ' ત્રણ પરિષદો કહી છે. 'तंजहा' તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– 'समिया, चंडा, जाता' સમિકા (સમિતા), ચંડા અને જાતા.

'समिका' આ પરિષદ પોતાની શાન્ત અને સ્થિર પ્રકૃતિ દ્વારા શ્રેષ્ઠ હોવાથી શમતાયુક્ત છે. અથવા અત્યંત ઉપાદેય વચનવાળી હોવાથી તેના સ્વામિના ક્રોધ, ઔત્સુક્ય (ઉત્સુકતા) આદિ ભાવોનું શમન કરનારી હોવાથી તેનું નામ શમિકા છે. 'चंडा' આ પરિષદ થોડે અંશે ક્રોધાદિકના સદ્‌ભાવવાળી હોવાથી તેનું નામ ચંડા પડયું છે. 'जाता' આ પરિષદ શાન્ત પ્રકૃતિ આદિથી રહિત હોવાથી, અનુત્તમ હોવાથી; કોઇ પણ પ્રકારના કારણ વિના કોપાદિક કરનારી હોવાથી, તેનું નામ 'જાતા' પડયું છે. આ પ્રકારની ત્રણ પરિષદો છે. પહેલી શમિકા નામની પરિષદ આભ્યન્તર

टीका—नवमोद्देशके इन्द्रियाणि उक्तानि—तद्वन्तश्च देवा इति पर्षद्भूतदेववक्तव्यता दशमोद्देशके मोच्यते-'रायगिहे जाव'-इत्यादि। राजगृहे यावत्-गौतमः 'एवम्' वक्ष्यमाणप्रकारेण 'वयासी' अवादीत् यावत्करणात् 'नगरे स्वामी समवसृतः, पर्षद् निर्गच्छति, मां गता पर्षत्, पर्युपासीनः इति संग्राह्यम्। 'चमरस्स णं भंते! हे भदन्त!' चमरस्य खलु 'असुरिंदस्स' असुरेन्द्रस्य 'असुररण्णो' असुरराजस्य 'कइपरिसाओ' कति पर्षदः 'पण्णत्ताओ?'

चंडा जाया) शमिका-शमिता चंडा और जाता (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो-सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) इस प्रकार से क्रमपूर्वक यावत् अच्युत कल्प तक जानना चाहिये। हे भदन्त! आपके द्वारा कहा हुआ यह विषय सर्वथा सत्य ही है. सर्वथा सत्य ही है इस प्रकार कह कर यावत् गौतम अपने स्थान पर विराजे॥

टीकार्थ-नौमे उद्देशकमें इन्द्रियोंका प्रतिपादन किया गया है इन्द्रियां देवोंके भी होती हैं। अतः पर्षद्भूत देवोंकी वक्तव्यता इस दशवें उद्देशकमें सूत्रकार द्वारा प्रतिपादित की जा रही है। यहां पर इस प्रकारसे संबंध लगालेना चाहिये-राजगृह नगरमें महावीरस्वामीका समवसरण हुआ अपने२ स्थानसे पर्षद् मनुष्योंका समूह प्रभुकी देशना सुननेके लिये उनके पास गया-प्रभुने उन्हें धर्मका उपदेश दिया-धर्मका उपदेश सुनकर जनता अपने२ स्थान पर पीछे वापिस चली गई। इतनेमें प्रभुकी पर्युपासना करते हुए गौतमने प्रभुसे पूछा कि हे भदन्त! 'असुरिंदस्स असुररण्णो' असुरेन्द्र असु-

(समिया, चंडा, जाया) શમિતા, ચંડા અને જાતા છે- (एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो-सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે અચ્યુત કલ્પ પર્યન્ત સમજવું. ગૌતમ સ્વામી કહે છે- 'હે ભદન્ત! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ છે,' આમ કહીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ— નવમાં ઉદ્દેશકમાં ઇન્દ્રિયોનું પ્રતિપાદન કરાયું. દેવોને પણ ઇન્દ્રિયો હોય છે. તેથી આ સૂત્રમાં પરિષદમાં ગયેલા દેવોનું વર્ણન સૂત્રકારે કર્યું છે. શરૂઆતમાં નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો- રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામીનું આગમન થયું. તેમનો ઉપદેશ સાંભળવાને માટે પરિષદ (જનસમૂહ) નીકળી. પ્રભુએ તેમને ધર્મોપદેશ કર્યો. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. ત્યાર બાદ મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક પૂછયું કે- 'હે ભદન્ત! 'असुरिंदस्स

देव्यश्च क्रमशः तिसृषु सभासु सार्धत्रिशतसंख्यकाः, त्रिशतसंख्यकाः, सार्धद्विशतसंख्यकाः सभासदो भवन्ति, तद्देवानामायुश्च क्रमशः सार्धद्वयानि पल्योपमानि; द्वे पल्योपमे, सार्धैकं पल्योपमञ्च, देवीनान्तु क्रमशः सार्धैकं पल्योपमम्, एकं पल्योपमम्, अर्धपल्योपमञ्च; एवं बलेरपि देवानां बोध्यम्, नवरम् तथैवान्येषामपि बोध्यमित्याशयेनाह–'एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो' एवम् उक्तप्रकारेण यथानुपूर्व्या यथाक्रमेण यावत्–अच्युतः कल्पोऽवसेयः तथा च यावत्करणात् तदतिरिक्तभवनपतीन्द्र-वानव्यन्तर-ज्योतिषिकेन्द्र-सौधर्माद्यच्यु-

सभामें तीनसौ पचास ३५० हैं, द्वितीय सभामें तीनसौ ३०० और तृतीय सभामें अढाईसौ २५० देवियां हैं। प्रथम सभाके देवोंकी आयु अढी २॥ पल्योपमकी है, द्वितीय सभाके देवोंकी आयु दो पल्योपमकी और तीसरी सभाके देवोंकी आयु १॥ डेढ पल्योपमकी है। इसी तरहसे आभ्यन्तर सभाकी देवीयोंकी आयु डेढ १॥ पल्योपमकी, मध्यमा सभाकी देवियोंकी आयु एक पल्योपमकी और बाह्यासभाकी देवियोंकी आयु आधे पल्योपमकी है। इसी तरहसे बलिके भी देवोंके संबंधमें जानना चाहिये। परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकारसे है–कि सभासद देवोंकी जो संख्या ऊपर प्रकट की गई है उसमेंसे चार चार हजार देव कम करते जाना चाहिये और ऊपरमें प्रकटकी गई देवियोंकी संख्यामें और देवियोंकी संख्या और अधिक करते जाना चाहिये। आयुका प्रमाण पूर्वोक्तरूपसे ही जानना चाहिये। विशेष यह कि पल्योपमसे अधिक समझना, इस तरह अच्युत कल्पतक प्रत्येक इन्द्रकी तीन तीनसभाएँ जाननी चाहिये।

દેવીઓ, બીજીમાં ૩૦૦ દેવીઓ અને ત્રીજીમાં ૨૫૦ દેવીઓ હોય છે. પ્રથમ સભાના દેવોનું આયુ ૨॥ પલ્યોપમનું છે, બીજી સભાના દેવોનું આયુ બે પલ્યોપમનું, અને ત્રીજી સભાના દેવોનું આયુ દોઢ (૧॥) પલ્યોપમનું હોય છે. આભ્યન્તર સભાની દેવીઓનું આયુ એક પલ્યોપમનું અને બાહ્યસભાની દેવીઓનું આયુ ૦॥ (અર્ધા) પલ્યોપમનું સમજવું. બલિના દેવોના વિષયમાં પણ ઉપર મુજબ સમજવું. પરન્તુ તેમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી– સભાસદ દેવોની ઉપર જે સંખ્યા આપી છે તે દરેકમાં ૪, ૪ હજાર દેવો ઓછા સમજવા અને દેવીઓની સંખ્યામાં ૧૦૦–૧૦૦નો વધારો કરવો. આયુનું પ્રમાણ ઉપર મુજબ જ સમજવું. વિશેષતા એ છે કે ઉપર દર્શાવેલા પલ્યોપમથી અધિક આયુ સમજવું. અચ્યુત કલ્પ પર્યન્તના પ્રત્યેક ઇન્દ્રની

मध्यमा, बाह्या, च इति कथ्यन्ते, तत्र देवाधिपतिना अत्यावश्यकप्रयोजन-वशात् आदरपूर्वकाहूयमानतया 'अभ्यन्तरा' नाम प्रथमा सभा गौरवान्विता महत्त्वास्पदीभूता विज्ञायते । द्वितीया च मध्यमा नाम सभा राज्ञा क्वचिदाहूता क्वचिचानाहूताऽपि समागच्छति इति मनाग् महत्त्वशालितया 'मध्यमा' इति ज्ञायते, तृतीया च 'बाह्या' नाम सभा स्वामिना अनाहूतैव समागच्छतीति 'बाह्या' इति ज्ञायते, तत्र प्रथमायां चतुर्विंशतिसहस्रसंख्यकदेवाः द्वितीयस्याम् अष्टा-विंशतिसहस्रसंख्यकदेवाः तृतीयस्यां द्वात्रिंशत्सहस्रसंख्यकदेवाः सभ्या भवन्ति

आभ्यन्तर सभा है, बीचकी परिषदा जो चंडा है वह मध्यम सभा है और तीसरी परिषदा जो जाता है वह बाह्य सभा है। इनमें आभ्यन्तर परिषदाकी रीति यह है कि जब देवाधिपति इन्द्रको अपने कोई अत्यधिक प्रयोजन को सफल बनाने की आवश्यकता होती है उस समय इस परिषदाको वह देवेन्द्र बडे आदरके साथ बुलाता है। तभी वे देव उसके पास आते हैं। इस कारण से यह प्रथम सभा गौरव से युक्त और महत्त्व से विशिष्ट मानी गई है। दूसरी जो मध्यमा सभा है वह बुलाने पर और नहीं भी बुलाने पर आती है इस कारण उसका महत्त्व कुछ कम है अतःवह मध्यम सभा कही गई है। बाह्यसभा स्वामीके विना बुलाये भी आजाती है। इस कारण उसका नाम बाह्या सभा ऐसा कहा गया है। प्रथमसभामें २४ हजार देव हैं, द्वितीयसभामें २८ हजार देव हैं। तृतीयसभामें बत्तीस ३२ हजार देव हैं। देवियां प्रथम

સભા છે, ચંડા મધ્યમ સભા છે અને ત્રીજી જાતા નામની બાહ્ય સભા છે. આભ્યન્તર સભા ક્યારે મળે છે? જ્યારે દેવાધિપતિ ઇન્દ્રને કોઇ અતિશય મહાન પ્રયોજનને સફળ બનાવવું હોય, ત્યારે તે આ પરિષદને આદર પૂર્વક બોલાવે છે. ત્યારે તે દેવો તેની પાસે આવે છે. તે કારણે તે સભાને ગૌરવયુક્ત અને મહત્ત્વની માનેલી છે.

બીજી મધ્યમા નામની સભા દેવાધિપતિ ઇન્દ્રના બોલાવવાથી પણ મળે છે, અને બોલાવ્યા વિના પણ મળે છે. તેથી તેનું મહત્ત્વ આભ્યન્તર સભાથી ઓછું છે. તેથી તેને મધ્યમા સભા કહી છે. બાહ્ય સભા ઇન્દ્રના બોલાવ્યા વિના પણ મળે છે. તે કારણે તેનું મહત્ત્વ સૌથી ઓછું છે. પ્રથમ સભામાં ૨૪૦૦૦ દેવો, બીજીમાં ૨૮૦૦૦ દેવો, અને ત્રીજીમાં ૩૨૦૦૦ દેવો ભેગા મળે છે. પહેલી સભામાં ૩૫૦

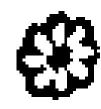
देव्यश्च क्रमशः तिसृषु सभासु सार्धत्रिशतसंख्यकाः, त्रिशतसंख्यकाः, सार्धद्विशतसंख्यकाः सभासदो भवन्ति, तद्देवानामायुश्च क्रमशः सार्धद्वयानि पल्योपमानि; द्वे पल्योपमे, सार्धैकं पल्योपमञ्च, देवीनान्तु क्रमशः सार्धैकं पल्योपमम्, एकं पल्योपमम्, अर्धपल्योपमञ्च; एवं बलेरपि देवानां बोध्यम्, नवरम् तथैवान्येषामपि बोध्यमित्याशयेनाह-'एवं जहाणुपुव्वीए जाव अच्चुओ कप्पो' एवम् उक्तप्रकारेण यथानुपूर्व्या यथाक्रमेण यावत्-अच्युतः कल्पोऽवसेयः तथा च यावत्करणात् तदतिरिक्तभवनपतीन्द्र-वानव्यन्तर-ज्योतिषिकेन्द्र-सौधर्माद्यच्यु-

सभामें तीनसौ पचास ३५० हैं, द्वितीय सभामें तीनसौ ३०० और तृतीय सभामें अढाईसौ २५० देवियां हैं । प्रथम सभाके देवोंकी आयु अढी २॥ पल्योपमकी है, द्वितीय सभाके देवोंकी आयु दो पल्योपमकी और तीसरी सभाके देवोंकी आयु १॥ डेढ पल्योपमकी है । इसी तरहसे आभ्यन्तर सभाकी देवीयोंकी आयु डेढ १॥ पल्योपमकी, मध्यमा सभाकी देवियोंकी आयु एक पल्योपमकी और बाह्या-सभाकी देवियोंकी आयु आधे पल्योपमकी है । इसी तरहसे बलिके भी देवोंके संबंधमें जानना चाहिये । परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकारसे है-कि सभासद देवोंकी जो संख्या ऊपर प्रकट की गई है उसमेंसे चार चार हजार देव कम करते जाना चाहिये और ऊपरमें प्रकटकी गई देवियोंकी संख्यामें और देवियोंकी संख्या और अधिक करते जाना चाहिये । आयुका प्रमाण पूर्वोक्तरूपसे ही जानना चाहिये । विशेष यह कि पल्योपमसे अधिक समझना, इस तरह अच्युत कल्पतक प्रत्येक इन्द्रकी तीन तीनसभाएँ जाननी चाहिये।

દેવીઓ, બીજીમાં ૩૦૦ દેવીઓ અને ત્રીજીમાં ૨૫૦ દેવીઓ હોય છે. પ્રથમ સભાના દેવોનું આયુ ૨॥ પલ્યોપમનું છે, બીજી સભાના દેવોનું આયુ બે પલ્યોપમનું, અને ત્રીજી સભાના દેવોનું આયુ દોઢ (૧॥) પલ્યોપમનું હોય છે. આભ્યન્તર સભાની દેવીઓનું આયુ એક પલ્યોપમનું અને બાહ્યસભાની દેવીઓનું આયુ ૦॥ (અર્ધા) પલ્યોપમનું સમજવું. બલિના દેવોના વિષયમાં પણ ઉપર મુજબ સમજવું. પરન્તુ તેમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી– સભાસદ દેવોની ઉપર જે સંખ્યા આપી છે તે દરેકમાં ૪, ૪ હજાર દેવો ઓછા સમજવા અને દેવીઓની સંખ્યામાં ૧૦૦-૧૦૦નો વધારો કરવો. આયુનું પ્રમાણ ઉપર મુજબ જ સમજવું. વિશેષતા એ છે કે ઉપર દર્શાવેલા પલ્યોપમથી અધિક આયુ સમજવું. અચ્યુત કલ્પ પર્યન્તના પ્રત્યેક ઇન્દ્રની

तान्त देवेन्द्राणां प्रत्येकं तिस्रः पर्षदो भवन्ति नामतः, देवादिमानतः, स्थितिमानतश्च किञ्चिद्भेदवत्यो जीवाभिगमसूत्राद् विज्ञेया। अन्ते च गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति'। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति' हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥सू०१॥

इति-श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषाकलित ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक वादिमानमर्दक श्री शाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराज प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित कोल्हापुरराज गुरु-बालब्रह्मचारी-जैनशास्त्राचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां "श्री भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकं सम्पूर्णम् ॥३-१०॥

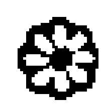


इन सभाओंके नाम, इनके सभासद देव और देवियोंकी संख्या तथा इन सबकी आयुका प्रमाण इन सबमें कहीं२ भिन्नता है यह सब विषय जीवाभिगमसूत्रसे जाना जा सकता है। यहां जो 'जहाणुपुव्वीए जाव' पद आया है उससे यही बात समझाई गई है, कि इस सूत्र द्वारा केवल चमरका ही वर्णन किया है सो इस वर्णन के अतिरिक्त जो भवनपतिके इन्द्र, वानव्यन्तरोंके इन्द्र, ज्योतिष्कदेवों के इन्द्र, तथा सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युतकल्पतकके इन्द्र हैं उन सबकी प्रत्येककी तीन तीन सभाएँ। इन सबके नाममें, देवादिकों के प्रमाणमें और स्थितिके प्रमाण में और स्थितिके प्रमाणमें जो कुछ२ अन्तर है वह सबजीवाभिगम सूत्रसे जानलेना चाहिये। अन्त

ત્રણ સભાઓ સમજવી. તે સભાઓનાં નામ, તેમના સભાસદ દેવોની અને દેવીઓની સંખ્યા, તથા તેમના આયુના પ્રમાણમાં જે કંઈ ભિન્નતા છે, તે જીવાભિગમસૂત્રની મદદથી જાણી શકાય છે. અહીં જે 'जहाणुपुव्वीए जाव' પદ આવ્યું છે, એના દ્વારા એ જ વાત સમજાવવામાં આવી છે કે આ સૂત્રમાં તો ચમરની ત્રણ સભાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, પણ તે સિવાયના ભવનપતિના ઇન્દ્ર, વાનવ્યન્તરોના ઇન્દ્ર, જ્યોતિષ્ક દેવોના ઇન્દ્ર અને સૌધર્મકલ્પથી અચ્યુત પર્યન્તના કલ્પના ઇન્દ્ર-એ પ્રત્યેકની ત્રણ ત્રણ સભાઓ હોય છે. તેમનાં નામોમાં, દેવ દેવીઓની સંખ્યામાં અને આયુ પ્રમાણમાં જે કંઇ ફેરફાર છે, તે જીવાભિગમ સૂત્રની મદદથી જાણી લેવો જોઈએ.

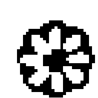
में गौतमस्वामी भगवानके वचनोंमें स्वतः प्रमाणता प्रकट करते हुए कहते हैं कि हे भदन्त ! आप देवानुप्रियने जो यह सब प्रतिपादित किया है वह सब ऐसा ही है अर्थात् सब सर्वथा सत्य ही है, हे भदन्त ! सर्वथा सत्य ही है ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तीसरे शतकके दशम
उद्देशक समाप्त ॥३-१०॥
तृतीयशतक सम्पूर्ण



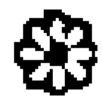
ઉદ્દેશકને અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત માનીને, તે વચનોમાં પોતાની શ્રદ્ધા પ્રકટ કરતા કહે છે કે 'सेवं भंते ! ઇત્યાદિ' હે દેવાનુપ્રિય આપની વાત સર્વથા સત્ય છે. આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ છે.' એમ કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા સૂ.૧

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શની
વ્યાખ્યાના ત્રીજા શતકનો દશમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૩-૧૦॥
ત્રીજું શતક સંપૂર્ણ



तान्त देवेन्द्राणां प्रत्येकं तिस्रः पर्षदो भवन्ति नामतः, देवादिमानतः, स्थितिमानतश्च किञ्चिद्भेदवत्यो जीवाभिगमसूत्राद् विज्ञेयाः। अन्ते च गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति'। तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति' हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥सू०१॥

इति-श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषाकलित ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक वादिमानमर्दक श्री शाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराज प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित कोल्हापुरराज गुरु-बालब्रह्मचारी-जैनशास्त्राचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां "श्री भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां तृतीयशतकं सम्पूर्णम् ॥३-१०॥



इन सभाओंके नाम, इनके सभासद देव और देवियोंकी संख्या तथा इन सबकी आयुका प्रमाण इन सबमें कहीं२ भिन्नता है यह सब विषय जीवाभिगमसूत्रसे जाना जा सकता है। यहां जो 'जहाणुपुव्वीए जाव' पद आया है उससे यही बात समझाई गई है, कि इस सूत्र द्वारा केवल चमरका ही वर्णन किया है सो इस वर्णन के अतिरिक्त जो भवनपतिके इन्द्र, वानव्यन्तरोंके इन्द्र, ज्योतिष्कदेवों के इन्द्र, तथा सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युतकल्पतकके इन्द्र हैं उन सबकी प्रत्येककी तीन तीन सभाएँ। इन सबके नाममें, देवादिकों के प्रमाणमें और स्थितिके प्रमाण में और स्थितिके प्रमाणमें जो कुछ२ अन्तर है वह सबजीवाभिगम सूत्रसे जानलेना चाहिये। अन्त

ત્રણ સભાઓ સમજવી. તે સભાઓનાં નામ, તેમના સભાસદ દેવોની અને દેવીઓની સંખ્યા, તથા તેમના આયુના પ્રમાણમાં જે કંઈ ભિન્નતા છે, તે જીવાભિગમસૂત્રની મદદથી જાણી શકાય છે. અહીં જે 'जहाणुपुव्वीए जाव' પદ આવ્યું છે, એના દ્વારા એ જ વાત સમજાવવામાં આવી છે કે આ સૂત્રમાં તો ચમરની ત્રણ સભાઓનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, પણ તે સિવાયના ભવનપતિના ઇન્દ્ર, વાનવ્યન્તરોના ઇન્દ્ર, જ્યોતિષ્ક દેવોના ઇન્દ્ર અને સૌધર્મકલ્પથી અચ્યુત પર્યન્તના કલ્પના ઇન્દ્ર—એ પ્રત્યેકની ત્રણ ત્રણ સભાઓ હોય છે. તેમનાં નામોમાં, દેવ દેવીઓની સંખ્યામાં અને આયુ પ્રમાણમાં જે કંઇ ફેરફાર છે, તે જીવાભિગમ સૂત્રની મદદથી જાણી લેવો જોઈએ.

असये तहा इसाणस्स वि जाव-अच्चणिआ सम्मत्ता चउण्हं वि लोगपालाणं विमाणे विमाणे उद्देसओ, चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा, नवरं-ठिइए नाणत्तं, आइदुअ ति भागूणा पलिया धणयस्स होंति दोच्चेव, दो सति भागा वरुणे पलियमहावच्चदेवाणं ॥ सू० १ ॥

चउत्थे सए पढमविइय तइय चउत्था उद्देसा सम्मत्ता । ४-४

छाया

गाथा-चत्वारो विमानैश्चत्वारश्च भवन्ति राजधानीभिः ।
नैरयिकोलेश्याभिश्च दशउद्देशाश्चतुर्थशते ॥

चौथा शतकका प्रारंभ—

चतुर्थ शतकका प्रथम उद्देशकसे आठ उद्देशक प्रारंभ—

देवों के विमान और राजधानीकी वक्तव्यता

(गाहा-गाथा) चत्तारि विमाणेहिं, चत्तारि य होंति रायहाणीहिं ।
नेरईए लेस्साहिं य दस उद्देसा चउत्थसए ॥

इस चतुर्थशतक में दश उद्देशक हैं इनमें से पहिलेके चार उद्देशकों में विमानोंका वर्णन है। दूसरे चार उद्देशकोंमें राजधानियोंका वर्णन है। वें उद्देशक में नारकों का वर्णन है। और दशवें उद्देशकमें लेश्याओं का वर्णन है। इस प्रकार के दश उद्देशक इस शतक में हैं।

— ચોથું શતક પ્રારંભ—

ચોથા શતકના ૧ થી ૮ ઉદ્દેશક—

દેવોનાં વિમાનો અને રાજધાનીનું વર્ણન

(गाहा) ગાથા- चत्तारि विमाणेहिं, चत्तारि य होंति रायहाणीहिं ।
नेरईए लेस्साहिं य दस उद्देसा चउत्थसए ॥

આ ચોથા શતકમાં દસ ઉદ્દેશક છે. તેમાંના પહેલાં ચાર ઉદ્દેશકોમાં વિમાનોનું વર્ણન કર્યું છે. ત્યાર પછીના ચાર ઉદ્દેશકોમાં રાજધાનીઓનું વર્ણન છે. નવમાં ઉદ્દેશકમાં નારકોનું અને દસમા ઉદ્દેશકમાં લેશ્યાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે.

अथ चतुथशतकः प्रारभ्यते–

चतुर्थशतकस्य प्रथम–द्वितीय–तृतीय–चतुर्थ–पञ्चम–षष्ठ–सप्तमाष्टमसप्तदे–शकेषु देवसम्बन्धिविमानराजधानीवक्तव्यतामस्तात्रः ॥

॥ मूलम् ॥

गाहा–चत्तारि विमाणे हिं चत्तारि य होंति रायहाणीहिं,

नेरइए लेस्साहिय दस उद्देसा चउत्थ सए ।

'रायगिहे नयरे जाव–एवं वयासी–ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स, देवरण्णो कइ लोगपाला पण्णत्ता, ? गोयमा ! चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता, तं जहा–सोमे, जमे, वरुणे वेसमणे, एएसि णं भंते ! लोगपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता, तं जहा सुमणे, सव्वओभद्दे, वग्गू, सुवग्गू, कहि णं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महा विमाणे पण्णत्ते गोयमा ! जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव–ईसाणे णामं कप्पे पण्णत्ते, तत्थ णं जाव–पंच वडेंसया पण्णत्ता, तं जहा–अंक वडेंसए, फलिह वडेंसए, रयण वडसए, मज्झे ईसाणवडेंसए, तस्स णं ईसाणवडेंसयस्स महाविमाणस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जाइं, जोयणसहस्साइं, वीइवइत्ता, एत्थणं इसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महाविमाणे पण्णत्ते, अद्धतेरसजोयणसयसहस्साइं, जहा–सक्कस्स वत्तव्वया तइ-

रत्नप्रभायाः पृथिव्याः यावत्-ईशानो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः, तत्र यावत् पञ्च अवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अङ्कावतंसकः, स्फटिकावतंसकः, रत्नावतंसकः, जातरूपावतंसकः, मध्ये ईशानावतंसकः, तस्य ईशानावतंसकस्य महाविमानस्य पौरस्त्येन तिर्यग् असंखेयानि योजनसहस्राणि व्यतिव्रज्य तत्र ईशानस्य देवेन्द्रस्य, देवराजस्य, सोमस्य महाराजस्य सुमनो नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम्,

पण्णत्ते) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशान के लोकपाल सोम महाराजका सुमन नामका महाविमान कहां पर स्थित है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव ईसाणे णामं कप्पे पण्णत्ते) जंबूद्दीप नामके द्वीप में मंदर पर्वतकी उत्तरदिशामें इस रत्नप्रभा पृथिवीके यावत् बहुसमरमणीय भूमिभाग से ऊपर-ईशान नामका कल्प कहा है । (तत्थ णं जावपंच वडेंसया पण्णत्ता) उसमें पांच अंवतंसक कहे गये हैं । (तं जहा) वे ये हैं (अंकवडेंसए, फलिहवडेंसए, रयणवडेंसए, जाय रूववडेंसए, मज्झे ईसाणवडेंसए) अंकावतंसक, स्फटिकावतंसक, रत्नावतंसक, और जातरूपावतंसक, और इनके बीचमें ईशानावतंसक (तस्स णं ईसाणवडेंसयस्स महाविमानस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वीइवइत्ता, एत्थ णं ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महाविमाणे पण्णत्ते) उस ईशानावतंसक महाविमानकी पूर्वदिशाकी ओर तिरछे असंख्यात

-દેવરાજ ઇશાનના લોકપાલ સોમ મહારાજનું સુમન નામનું મહાવિમાન કયાં આવેલું છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए जाव ईसाणे णामं कप्पे पण्णत्ते) જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મંદર પર્વતની ઉત્તર દિશામાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીના (યાવત્) બહુ સમતલ અને સુંદર ભૂમિભાગથી ઉપર – ઇશાન નામનું દેવલોક છે. (तत्थणं जाव पंचवडेंसया पण्णत्ता) તેમાં પાંચ અવતંસક (શ્રેષ્ઠ આવાસો) છે. (तंजहा) તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે. (अंकवडेंसए, फलिहवडेंसए, रयणवडेंसए, जायरूववडेंसए, मज्झे ईसाणवडेंसए) અંકાવતંસક, સ્ફટિકાવતંસક, રત્નાવતંસક, જાતરૂપાવતંસક, અને તે ચારેની વચ્ચોવચ્ચ ઇશાનાવતંસક. (तस्सणं ईसाणवडेंसयस्स महाविमाणस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं वीइवइत्ता, एत्थणं ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे नामं महाविमाणे पण्णत्ते) તે ઇશાનાવતંસક મહાવિમાનની પૂર્વ દિશામાં તિરછાં અસંખ્યાત હજાર યોજન આગળ જવાથી, દેવેન્દ્ર

राजगृहे नगरे यावत्-एवम् अवादीत्-ईशानस्य खलु भदन्त ! देवेन्द्रस्य, देवराजस्य कति लोकपालाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चत्वारो लोकपालाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-सोम, यमः वरुणः वैश्रमणः, एतेषां खलु भदन्त ! लोकपालानां कति विमानानि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! चत्वारि विमानानि प्रज्ञप्तानि तद्यथा-सुमनः, सर्वतोभद्रः, वल्गुः, सुवल्गुः । कुत्र खलु भदन्त ! ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सुमनो नाम महाविमानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य उत्तरेण अस्याः

'रायगिहे नयरे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी) राजगृह नगर में यावत् गौतम स्वामीने इस प्रकारसे कहा-पूछा-(ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कइ लोगपाला पण्णत्ता) हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशानके कितने लोकपाल कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता) चार लोकपाल कहे गये हैं । (तं जहा) वे इस प्रकारसे हैं-(सोमे यमे वरुणे वेसमणे) सोम, यम, वरुण, और वैश्रमण । (एएसि णं भंते ! लोगपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता) हे भदन्त ! इन लोकपालोंके कितने विमान कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारि विमाणा पण्णत्ता) चार विमान कहे गये हैं । (तं जहा) वे इस प्रकार से हैं । (सुमणे, सव्वओभद्दे, वग्गू, सुवग्गू) सुमन, सर्वतोभद्र, वल्गु और सुवल्गु । (कहि णं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे णामं महाविमाणे

'रायगिहे नयरे' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी) રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુને ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછયો– (इसाणस्स भंते ! देविंदस्स देवरण्णो कइ लोगपाला पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના લોકપાલ કેટલા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चत्तारि लोगपाला पण्णत्ता –तं जहा) તેના ચાર લોકપાલો છે. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે– (सोमे, यमे, वरुणे वेसमणे) સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ. (एए सि णं भंते ! लोगपालाणं कइ विमाणा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! એ લોકપાલોનાં કેટલાં વિમાન કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चत्तारि विमाणा पण्णत्ता) તેમનાં ચાર વિમાનો કહ્યાં છે. (तंजहा) તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે– (सुमणे, सव्वओभद्दे, वग्गू, सुवग्गू) સુમન, સર્વતોભદ્ર, વલ્ગુ અને સુવલ્ગુ. (कहि णं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सुमणे णामं महाविमाणे पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! દેવેન્દ્ર,

टीका-तृतीयशतके देवसम्बन्धिविकुर्वणादिवक्तव्यता निरूपिता, चतुर्थे शतकेऽपि देवसम्बन्धिवक्तव्यतैव निरूपयिष्यते तत्र उद्देशकार्यसंग्रहो गाथया क्रियते-'गाहा-चत्तारि विमाणेहिं' इत्यादि। 'चउत्थसए' चतुर्थशतके 'चत्तारि' चत्वारः उद्देशाः 'विमाणेहिं' विमानैः 'होंति' भवन्ति सम्पद्यन्ते 'चत्तारिय' चत्वारश्च उद्देशाः 'रायहाणीहिं' राजधानीभिः एवम् अट्ठौ 'नेरइए' नैरयिकः

भाग कम एक पल्योपमकी है। धनद-वैश्रमण-की स्थिति दो पल्योपमकी है। तथा वरुणकी स्थिति तीनभाग सहित दो पल्योपमकी है। अपत्यरूप देवोंकी स्थिति एक पल्योपमकी है॥

टीकार्थ—तृतीयशतक में देवसंबंधी विकुर्वणा आदि के विषय में कथन किया है। इस चतुर्थ शतक में भी वही देवसंबंधी कथन किया जावेगा। सर्व प्रथम सूत्रकार इस उद्देशकके अर्थ-संग्रह को गाथासे प्रकट करते हैं-अर्थात् इस चतुर्थ शतकके उद्देशकों में किस२ विषयकी चर्चा की जावेगी इस बात को प्रकट करनेवाली गाथा वे कहते हैं-'चत्तारि विमाणेहिं' इत्यादि-इस गाथा द्वारा उन्होंने यह प्रगट किया है कि-'चत्तारि विमाणेहिं होंति' पहिले के चार उद्देशक विमानों द्वारा सम्पादित हुए हैं-अर्थात् प्रथमके चार उद्देशकोंमें विमान संबंधी वक्तव्यताका प्रतिपादन किया गया है। 'चत्तारि य रायहाणीहिं' अन्त के चार उद्देशक-अर्थात् पंचम, षष्ठम, सप्तम और अष्टम ये चार उद्देशक राजधानियों द्वारा सम्पादित हुए हैं-इन चार उद्देशकों में राजधानियोंकी वक्तव्यता संबंधी कथन किया गया है।

પલ્યોપમથી ત્રિભાગ ન્યૂન છે. ધનદ (વૈશ્રમણ)ની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની છે, વરુણની સ્થિતિ ત્રણ ભાગ સહિત બે પલ્યોપમની છે, અને પુત્રસ્થાનીય દેવાની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે.

ટીકાર્થ— ત્રીજા શતકમાં દેવાની વિકુવણા આદિનું નિરૂપણ કરાયું. આ ચોથા શતકમાં પણ એ દેવાનું વિશેષ નિરુપણ કરવામાં આવ્યું છે. આ શતકનાં ૧૦ ઉદ્દેશકોમાં જે જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવેલું છે, એ દર્શાવનારી એક ગાથા શરૂઆતમાં આપેલી છે- 'चत्तारि विमाणहिं' ઇત્યાદિ- પહેલા ચાર ઉદ્દેશકોમાં વિમાનોની વકતવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. 'चत्तारि य रायहाणीहिं' પાંચમા, છઠ્ઠા, સાતમાં અને આઠમાં, એ ચાર ઉદ્દેશકોમાં રાજધાનીઓની વકતવ્યતાનું પ્રતિપાદન

अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि. यथा शक्रस्य वक्तव्यता तृतीयशतके तथा ईशानस्यापि यावत्-अर्चनिका समाप्ता, चतुर्णामपि लोकपालानां विमाने विमाने उद्देशकः, चतुर्षु अपि विमानेषु चत्वारः उद्देशाः अपरिशेषाः, नवरम्-स्थितौ नानात्वम्, आद्यौ द्वौ त्रिभागोनौ पल्योपमौ धनदस्य भवतो द्वौ चैव, द्वौ सत्रिभागौ वरुणस्य, पल्योपमम् यथाऽपत्यदेवानाम् ॥ सू० १ ॥

हजार योजन आगे जाने पर ठीक इसी स्थान पर देवेन्द्र देवराज ईशानके लोकपाल सोम महाराज का सुमन नामका महाविमान स्थित है। (अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं जहा सक्कस्स वत्तव्वया तईयसए तहा ईसाणस्स वि जाव अच्चणिया सम्मत्ता) इसकी लंबाई चौडाई साडा चार लाख योजन की है इत्यादि समस्त कथन तीसरे शतक में कही गई वक्तव्यता के अनुसार ईशान के संबंध में भी यावत् अर्चनिका की समाप्ति तक कह लेना चाहिये। (चउण्हं वि लोगपालाणं विमाणे विमाणे उद्देसओ) इस तरह चारों लोकपालों के प्रत्येक विमानमें एक एक उद्देशक जानना चाहिये। (चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा) अतः चारों विमानोंमें इस प्रकार से चार उद्देशे समाप्त हो जाते हैं। (नवरं) विशेषता यही है है कि (ठिईए नाणत्तं) स्थितिकी अपेक्षा से भेद हो जाता है जैसे (आदिदुय तिभागूण पलिया धणयस्स होंति दो चेव, दो सतिभागा वरुणे पलियमहावच्च देवाणं) आदिके दो लोकपालों की स्थिति तीन

દેવરાજ ઈશાનના લોકપાલ સોમ નામનું મહાવિમાન આવે છે. (अद्धतेरस जोयण सयसहस्साइं जहा सक्कस्स वत्तव्वया तईयसए तहा ईसाणस्स वि जाव अच्चणिया सम्मत्ता) તે સુમન મહાવિમાનની લંબાઈ પહોળાઈ ૧૨॥લાખ યોજનની છે. તે વિમાન વિષેનું સમસ્ત કથન ત્રીજા શતકમાં, શક્રેન્દ્રના લોકપાલ સોમના વિમાન વિષેના કથન અનુસાર સમજવું. અર્ચનિકાની સમાપ્તિ પર્યન્તનું કથન ગ્રહણ કરવું.

(चउण्हं वि लोगपालाणं विमाणे विमाणे उद्देसओ) એ પ્રમાણે ચારે લોકપાલોના પ્રત્યેક વિમાન વિષેનો એક એક ઉદ્દેશક જાણવો. (चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा) આ રીતે ચારે વિમાનોના વર્ણનમાં ચાર ઉદ્દેશકો પૂરા થાય છે. (नवरं) પણ તેમાં આટલો ફેરફાર છે. (ठिईए नाणत्तं) સ્થિતિની દૃષ્ટિએ ફેરફાર રહેલો છે. જેમકે (आदिदुय तिभागूणा पलिया धणयस्स होंति दो चेव, दो सतिभागा वरुणे पलियमहावच्च देवाणं) પહેલા બે લોકપાલોની સ્થિતિ એક

'तं जहा' तद्यथा 'सोमे, जमे वरुणे वेसमणे, सोमः, यमः, वरुणः वैश्रवणः गौतमः पृच्छति ? एए सिणं भंते !' हे भदन्त ! एतेषां खलु सोमादीनाम् 'लोगपालाणं' लोकपालानाम् 'कइ विमाणा' कति विमानाः 'पण्णत्ता?' प्रज्ञप्ताः कथिताः ? भगवानाह 'गोयमा' हे गौतम ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' चत्वारः विमानाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा 'सुमणे' सुमनः, 'सव्वओभद्दे' सर्वतोभद्रः, 'वग्गू' वल्गुः 'सुवग्गु' सुवल्गुश्च । गौतमः पुनः पृच्छति 'कहिणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कुत्र खलु 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सुमणो णामं' सुमनोनाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते? प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदररस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य

वरुण और वैश्रमण । अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि-'एएसि णं भंते !' हे भदन्त ! इन सोम आदि 'लोगपालाणं' लोकपालों के 'कइ विमाणा' कितनें विमान 'पण्णत्ता' कहे गये है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-'गोयमा' गौतम ! 'चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' चार विमान कहे गये है । 'तं जहा' वे इस प्रकार से है-'सुमणे' सुमन, 'सव्वओ भद्दे' सर्वतोभद्र, 'वग्गू' वल्गु और 'सुवग्गू' सुवल्गु इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं कि-'भंते' हें भदन्त ! 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो देवेन्द्र देवराज ईशानके 'सोमस्स महारण्णो' इन सोम महाराजका 'सुमणोणामं' सुमन नामका 'महा-विमाणे' महाविमान 'कहि णं' कहां पर 'पण्णत्ते' कहा गया है ? तब प्रभु कहेते है कि- 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबूदीवे दीवे' जंबूद्वीप नामके द्वीपमें स्थित 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दर पर्वतकी 'उत्तरेणं'

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'एएसि णं भंते !' હે ભદન્ત ! તે સોમ આદિ 'लोगपालाणं' લોકપાલોનાં 'कइ विमाणा पण्णत्ता ?' કેટલાં વિમાન કહ્યાં છે ? ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' તેમના ચાર વિમાનો કહ્યાં છે. 'तंजहा' તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- 'सुमणे' (૧) સુમન, 'सव्वओभद्दे' (૨) સર્વતોભદ્ર, 'वग्गू' (૩) વલ્ગુ અને सुवग्गू' (૪) સુવલ્ગુ.

પ્રશ્ન- 'भंते !' હે ભદન્ત ! 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના, 'सोमस्स महारण्णो' પહેલા લોકપાલ, સોમ મહારાજનું 'सुमणो णामं महाविमाणे' સુમન નામનું મહાવિમાન 'कहि णं पण्णत्ते?' કયા સ્થાને આવેલું છે?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં આવેલા 'मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं' મન્દર (સુમેરુ) પર્વતની ઉત્તર દિશામાં,

(नवमः) उद्देशः 'लेस्साहिय' दशमः लेश्यामिश्र सम्पद्यते, इति रीत्या 'दस-उद्देसा' दश उद्देशाः सम्पद्यन्ते। वक्तव्यविषयं प्रस्तौति 'रायगिहे नयरे' राजगृहे नगरे' 'जाव-एवं वयासी' यावत्-एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण गौतमः 'वयासी' अवादीत्-'ईसाणस्स णं भंते !' हे भदन्त ! ईशानस्य खलु 'देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'कइलोगपाला' कति लोकपालाः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह 'गोयमा !' 'चत्तारि लोगपाला' चत्वारो लोकपालाः 'पण्णत्ता' प्रज्ञप्ताः,

'नेरइए' नवम उद्देशक नैरयिक संबंधी है-अर्थात् नौवे उद्देशक में नैरयिक संबंधी वक्तव्यता का प्रतिपादन किया गया है। तथा दशवां उद्देशक 'लेस्साहिं' लेश्याओं से संपादित हुआ है-अर्थात् दशवें उद्देशक में लेश्याओंका वर्णन किया गया है। इस तरह से इस चतुर्थ शतक में दश उद्देशक हैं। अब सूत्रकार वक्तव्य विषयको प्रस्तुत करते हैं—'रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत् इस प्रकार से गौतमने कहा - पूछा, कि-ईसाणस्स णं भंते !' हे भदन्त ! ईशानके जो कि 'देविंदस्स देवरण्णो' देवोंका इन्द्र और देवों का राजा है 'कई लोगपाला' कितने लोकपाल 'पण्णत्ता' कहे गये हैं ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम! 'चत्तारि लोगपाला' चार लोकपाल 'पण्णत्ता' कहे गये हैं। 'तं जहा' वे इस प्रकार से है-'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' सोम, यम,

કર્યું છે. 'नेरइए' નવમો ઉદ્દેશક નારકોના વિષયમાં છે. તે ઉદ્દેશકમ નારકોની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવ માં આવ્યું છે. તથા દસમા ઉદ્દેશકમાં 'लेस्साहिं' લેશ્યાઓના વિષયમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ રીતે આ ચોથા શતકમાં દસ ઉદ્દેશકો છે. હવે સૂત્રકાર વકતવ્યના વિષયનું વિવેચન કરે છે- 'रायगिहे नयरे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર સ્વામીનું સમવસરણ પરિષદ નીકળી—ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી. ત્યારબાદ મહાવીર પ્રભુને ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો- 'ईसाणस्स णं भंते !' હે ભદન્ત ! 'देविंदस्से देवरण्णो' દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઇશાનના 'कइ लोगपाला पण्णत्ता ?' લોકપાલો કેટલા છે ? તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું- 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'चत्तारि लोगपाला' ઇશાનેન્દ્રના ચાર લોકપાલો 'पण्णत्ता' કહ્યા છે. 'तंजहा' તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે- 'सोमे, जमे, वरुणे, वेसमणे' સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ-

'तं जहा' तद्यथा 'सोमे, जमे वरुणे वेसमणे, सोमः, यमः, वरुणः वैश्रवणः गौतमः पृच्छति ? एए सिणं भंते !' हे भदन्त ! एतेषां खलु सोमादीनाम् 'लोगपालाणं' लोकपालानाम् 'कइ विमाणा' कति विमानाः 'पण्णत्ता?' प्रज्ञप्ताः कथिताः ? भगवानाह 'गोयमा' हे गौतम ! चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' चत्वारः विमानाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा 'सुमणे' सुमनः, 'सव्वओभद्दे' सर्वतोभद्रः, 'वग्गू' वल्गुः 'सुवग्गु' सुवल्गुश्च । गौतमः पुनः पृच्छति 'कहिणं भंते !' इत्यादि । हे भदन्त ! कुत्र खलु 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सुमणो णामं' सुमनोनाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते? प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबूदीवे दीवे' जम्बूद्वीपे द्वीपे 'मंदररस्स पव्वयस्स' मन्दरस्य

वरुण और वैश्रमण । अब गौतम पुनः प्रभु से पूछते हैं कि-'एएसि णं भंते !' हे भदन्त ! इन सोम आदि 'लोगपालाणं' लोकपालों के 'कइ विमाणा' कितनें विमान 'पण्णत्ता' कहे गये है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं-'गोयमा' गौतम ! 'चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' चार विमान कहे गये है । 'तं जहा' वे इस प्रकार से हैं-'सुमणे' सुमन, 'सव्वओ भद्दे' सर्वतोभद्र, 'वग्गू' वल्गु और 'सुवग्गू' सुवल्गु इस पर गौतम प्रभु से पूछते हैं कि-'भंते' हें भदन्त ! 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो देवेन्द्र देवराज ईशानके 'सोमस्स महारण्णो' इन सोम महाराजका 'सुमणोणामं' सुमन नामका 'महा-विमाणे' महाविमान 'कहि णं' कहां पर 'पण्णत्ते' कहा गया है ? तब प्रभु कहेते है कि- 'गोयमा' हे गौतम ! 'जंबूदीवे दीवे' जंबूद्वीप नामके द्वीपमें स्थित 'मंदरस्स पव्वयस्स' मन्दर पर्वतकी 'उत्तरेणं'

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'एएसि णं भंते !' હે ભદન્ત ! તે સોમ આદિ 'लोगपालाणं' લોકપાલોનાં 'कइ विमाणा पण्णत्ता ?' કેટલાં વિમાન કહ્યાં છે ? ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चत्तारि विमाणा पण्णत्ता' તેમના ચાર વિમાનો કહ્યાં છે. 'तंजहा' તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- 'सुमणे' (૧) સુમન, 'सव्वओभद्दे' (૨) સર્વતોભદ્ર, 'वग्गू' (૩) વલ્ગુ અને सुवग्गू' (૪) સુવલ્ગુ.

પ્રશ્ન- 'भंते !' હે ભદન્ત ! 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના, 'सोमस्स महारण्णो' પહેલા લોકપાલ, સોમ મહારાજનું 'सुमणो णामं महाविमाणे' સુમન નામનું મહાવિમાન 'कहि णं पण्णत्ते?' કયા સ્થાને આવેલું છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'जंबूदीवे दीवे' જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં આવેલા 'मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं' મન્દર (સુમેરુ) પર્વતની ઉત્તર દિશામાં,

पर्वतस्य 'उत्तरेणं' उत्तरेण उत्तरस्यां दिशि 'इमीसे' अस्याः 'रयणप्पभाए' रत्नप्रभायाः 'पुढवीए' पृथिव्याः 'जाव-ईसाणेणामं' यावत्-ईशानो नाम 'कप्पे पण्णत्ते' कल्पः प्रज्ञप्तः, यावत्करणात् 'बहुसमरमणीयाद् भूमिभागादूर्ध्वम्' इति संग्राह्यम् । 'तत्थ णं' तत्र खलु ईशाने कल्पे 'जाव-पंचवडेंसया पण्णत्ता' यावत्-पञ्च अवतंसकाः प्रज्ञप्ताः, यावत्करणात् 'चन्द्र-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र-तारा-रूपाणाम् बहूनि योजनानि ऊर्ध्वम्' इति संग्राह्यम् । 'तं जहा' तद्यथा-'अंकवडेंसये' अङ्कावतंसकः, 'फलिहवडेंसये' स्फटिकावतंसकः, 'रयणवडेंसये' रत्नावतंसकः, 'जायरूववडेंसये' जातरूपावतंसकः, मज्झे ईसाणवडेंसये' मध्ये ईशानावतंसकः, 'तस्स णं' तस्य खलु 'ईसाणवडेंसयस्स' ईशानावतंसकस्य 'महाविमा-

---

उत्तरदिशामें 'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' इस रत्नप्रभा पृथिवी के बहुसमरमणीय भूमिभाग से ऊपर यह ईशान नामका कल्प है' यह ग्रहण किया गया है । 'तत्थ णं' उस ईशान कल्पमें 'जावपंच वडेंसया पण्णत्ता' यावत् पांच अवतंसक कहे गये है ये पांच अवतंसक 'चन्द्र, सूर्य, ग्रहगण, नक्षत्र, और तारारूपोंसे अनेक योजनो तक ऊपर जाने पर है । यह बात यहां 'यावत्' पदसे प्रकट की गई है । 'तं जहा' वे पांच अवतंसक ये है- 'अंकवडेंसए' 'अंकावतंसक, 'फलिहवडेंसए' स्फटिकावतंसक, 'रयणवडेंसए' रत्नावतंसक, 'जायरूववडेंसए' जातरूपावतंसक 'मज्झे ईसाणवडेंसए' और इन के बीचमें ईशानावतंसक ।

'इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए' આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી (પહેલી નરક) ની (યાવત) 'जाव ईसाणेणामं' ઇશાન નામનું 'कप्पे पण्णत्ते' કલ્પ આવેલું છે. અહીં જે 'યાવત્' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરાયો છે. 'રત્નપ્રભા પૃથ્વીના અત્યન્ત સમતલ અને રમણીય ભૂમિભાગથી ઊંચે જતાં ઇશાન નામનું કલ્પ આવે છે.' 'तत्थणं' તે ઇશાન કલ્પમાં 'जाव पंच वडेंसया पण्णता' (યાવત્) પાંચ અવતંસક (શ્રેષ્ઠ પ્રાસાદ) આવેલાં છે. 'ચન્દ્ર, સુર્ય, ગ્રહો, નક્ષત્રો અને તારાઓથી અનેક યોજન ઊંચે જવાથી તે અવતંસકો આવે છે,' એ વાત 'जाव' (યાવત્)' પદથી ગ્રહણ કરવાની છે. 'तंजहा' તે પાંચ અવતંસકોના નામ- 'अंकवडेंसए' અંકાવતંસક, 'फलिहवडेंसए' સ્ફટિકાવતંસક 'रयणवडेंसए' રત્નાવતંસક, 'जायरूय वडेंसए' જાતરૂપાવતંસક, અને 'मज्झे ईसाणवडेंसए' તે ચારેયની વચ્ચોવચ્ચ ઇશાનાવતંસક છે.

'तस्स णं' તે 'ईसाणवडेंसयस्स' ઇશાનાવતંસક 'महाविमाणस्स पुरत्थिमेणं'

णस्स' महाविमानस्य 'पुरत्थिमेणं' पौरस्त्येन पूर्वदिग्भागे 'तिरियमसंखेज्जाइं' तिर्यग् असंख्येयानि 'जोयणसहस्साइं' योजनसहस्राणि 'वीईवइत्ता' व्यतिव्रज्य अतिक्रम्य 'एत्थ णं' अत्र खलु 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य 'सोमस्स महारण्णो' सोमस्य महाराजस्य 'सुमणे णामं' सुमनो नाम 'महाविमाणे' महाविमानम् 'पण्णत्ते' प्रज्ञप्तम्, 'अद्धतेरसजोयण-सयसहस्साइं' अर्धत्रयोदशयोजनशतसहस्राणि सार्धद्वादशलक्षयोजनानि 'जहा सक्कस्स वत्तव्वया तइअसये' यथा शक्रस्य वक्तव्यता तृतीयशतके 'तहा ईसाणस्स वि जाव-अचणिआ समत्ता' तथा ईशानस्यापि यावत् अर्चनिका समाप्ता तथाच तृतीयशतकीयशक्रवक्तव्यतानुसारम् 'सार्धद्वादशलक्षयोज-

'तस्सणं' उस 'ईसाणावडेंसयस्स' ईशानावतंसक 'महाविमाणस्स' महाविमान की 'पुरत्थिमेणं' पूर्वदिग्विभागमें 'तिरियमसंखेज्जाइं' तिरछे असंख्यात 'जोयणसहस्साइं' योजन हजार- अर्थात्-असंख्यात हजार योजनोतक 'वीइवइत्ता' आगे निकल जाने पर 'एत्थणं' जो स्थान आता है ठीक, इसी स्थान पर 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज ईशान के 'सोमस्स महारण्णो' लोकपाल सोम महाराज का 'सुमणे णामं' सुमन नामका 'महाविमाणे' महाविमान 'पण्णत्ते' कहा गया है। 'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं' इस विमानकी लंबाई और चौडाई १२॥ लाख योजन की है। 'जहा सक्कस्स वत्तव्वया तइयसए तहा ईसाणस्स वि जाव अचणिया सम्मत्ता' इस सूत्रपाठ द्वारा यह समझाया गया है कि जिस प्रकार के तृतीयशतकमें शक्र के लोकपाल सोम महाराज के संध्याप्रभ विमान की लंबाई चौडाइ १२॥ लाख योजन की कही गई है और परिधि का विस्तार ३९५२८४८ योजन

મહાવિમાનની પૂર્વ દિશામાં 'तिरियमसंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं' તિરછાં અસંખ્યાત હજાર યોજન પ્રમાણુ અંતરને 'वीइवइत्ता' પાર કરતાં, 'एत्थ णं' જે સ્થાન આવે છે, એ સ્થાન પર 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના 'सोमस्स महारण्णो' લોકપાલ સોમ મહારાજનું 'सुमणे णामं' સુમન નામનું 'महाविमाणे पण्णत्ते' મહાવિમાન છે. 'अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं' તે વિમાનની લંબાઈ અને પહોળાઇ ૧૨॥ લાખ યોજનની છે. 'जहा सक्कस्स वत्तव्वया तइयसए तहा ईसाणस्स वि जाव अचणिया सम्मत्ता' આ સૂત્રનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે- ત્રીજા શતકમાં શક્રેન્દ્રના સોમ લોકપાલના સંધ્યાપ્રભ વિમાનની લંબાઇ-પહોળાઇ ૧૨॥ લાખ યોજનની કહી છે, અને પરિધિ ૩૯૫૨૮૪૮

नानि आयामविष्कम्भेण, एकोनचत्वारिंशत्योजनशतसहस्राणि, द्विपञ्चाशच्च सहस्राणि अष्टौ च अष्टचत्वारिंशद् योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकाष्टशतोत्तर द्विपञ्चाशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्ष योजनानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, इत्यन्तं स्वयमूहनीयम् ।

'चउण्हं वि लोगपालाणं' चतुर्णामपि लोकपालानाम् 'विमाणे विमाणे' विमाने विमाने एकैकविमानवर्णने 'उद्देसाओ' एकैकोद्देशको बोध्यः चतुर्णामपि विमानानाम् चत्वारउद्देशका भवन्ति, अतएव सूत्रकार आह-'चउसु वि विमाणेसु' चतुर्षु अपि विमानेषु 'चत्तारि' चत्वारः 'उद्देसा' उद्देशकाः 'अपरिसेसा' अपरिशेषाः परिपूर्णा भवन्ति सोमस्य 'सुमन' नामविमानवत् यमस्य 'सर्वतोभद्रं' नामविमानस्य, वैश्रवणस्य 'वल्गु' नामविमानस्य वरुणस्य च 'सुवल्गु' नामविमानस्य चापि आयाम-विस्तार-परिधि-प्रमाणादि-वर्णनं

से भी कुछ अधिक कहा गया है, उसी प्रकार से इस सुमन नाम के विमान के विषय में भी जानना चाहिये ।

'चउण्हं वि लोगपालाणं' चार लोकपालोंके भी 'विमाणे विमाणे' एक एक विमानके वर्णनमें 'उद्देसओ' एकर उद्देशक जानना चाहिये । इस तरह चारों भी विमानोंके चार उद्देशक हो जाते हैं । इसी लिये सूत्रकारने कहा है कि 'चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा' चारों भी विमानोंमें चार उद्देशक परिपूर्ण हो जाते हैं । 'सोमके सुमन नामके विमानकी तरह यमके सर्वतोभद्र नामक विमानका, वैश्रमणके वल्गुनामक विमानका, और वरुणके सुवल्गु नामक विमानका भी लंबाई चौडाई एवं परिधिके विस्तार आदिका वर्णन भी शक्रके लोकपालोंके विमानोंके वर्णन जैसा ही जानना चाहिये । तात्पर्य कहनेका यह है कि पीछे शक्रके लोकपालोंके-सोम

યોજનથી પણ થોડી વધારે કહી છે. ઇશાનેન્દ્રના સોમ લોકપાલના 'સુમન મહાવિમાન' ના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

'चउण्हं वि लोगपालाणं' ચારે લોકપાલોના 'विमाणे विमाणे' પ્રત્યેક વિમાનના વર્ણનનો 'उद्देसओ' એક એક ઉદ્દેશક સમજવો. આ રીતે ચારે વિમાનના ચાર ઉદ્દેશક થઈ જાય છે તેથી જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે-'चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा' ચારે વિમાનોનું વર્ણન કરવામાં ચારે ઉદ્દેશકો પરિપૂર્ણ થાય છે.

'સોમના સુમન નામના વિમાનની જેમ, યમના સર્વતોભદ્ર નામના વિમાનની, વૈશ્રમણના વલ્ગુ નામના વિમાનની, અને વરુણના સુવલ્ગુ નામના વિમાનની લંબાઇ, પહોળાઇ, પરિધિનું વર્ણન પણ શક્રના લોકપાલોનાં વિમાનોનાં વર્ણન જેવું જ સમજવું.

शक्रलोकपालतुल्यं स्वयमूहनीयम्, 'नवरं' केवलं विशेषस्तु 'ठिईए' स्थित्याम् 'नाणत्तं' नानात्वम् विभिन्नत्वं भवति, 'आदिदुय' आद्यौ द्वौ सोमयमौ 'तिभागूणा पलिया' त्रिभागोन पल्योपमौ सोमयमयोः तृतीयभागन्यूनं पल्योपमं स्थितिः 'धणदस्स होंति दोचेव' धनदस्य वैश्रवणस्य भवतो द्वे चैव पल्योपमे स्थितिः 'दो सतिभागा वरुणे' द्वे सत्रिभागे पल्योपमस्य, तृतीयभागाधिके द्वे पल्योपमे स्थितिः वरुणस्य, अर्थात् सोमविमानार्थः प्रथमोद्देशकः,

यम-वरुण और वैश्रमणके विमानों का वर्णन किया गया है सो उसी वर्णनके अनुसार ईशानके इन सोम, यम, आदि चारों लोकपालोंके सुमन आदिचारों विमानोंका भी वर्णन जानना चाहिये। 'नवरं ठिईए नाणत्तं' विशेषता यदि है तो वह स्थिति की अपेक्षा से ही है और वह यहां इस प्रकारसे है 'आदिदुय तिभागूणा पलिया धणयस्स होंति दोचेव, दो सतिभागा वरुणे पलिय महावच्चदेवाणं' सोम और यम इन दोनोंको स्थिति तृतीयभाग कम एक पल्योपमकी है तथा वैश्रमणकी दो पल्योपमकी और वरुणकी तृतीयभाग अधिक दो पल्योपमकी स्थिति है। तात्पर्य यह है शक्रके जो चार लोकपाल हैं उनमें सोमलोकपालकी स्थिति तीन भाग सहित एक पल्योपमकी है। यमकी भी स्थिति इतनी ही है। वरुणकी कुछ अधिक दो पल्योपमकी और वैश्रमणकी केवल दो ही पल्योपमकी स्थिति है। तब कि यहां जो ईशानके लोकपाल सोम और यम हैं उनकी स्थिति तृतीयभागन्यून १ पल्योपमकी है। वैश्रमणकी दो पल्योपमकी

ત્રીજા શતકમાં શક્રના લોકપાલો (સોમ-યમ-વરુણ અને વૈશ્રમણ)નાં વિમાનોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ઈશાનેન્દ્રના ચારે લોકપાલોનાં સુમન આદિ વિમાનોનું પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું. 'नवरं ठिईए नाणत्तं' સ્થિતિની અપેક્ષાએ જ તેઓમાં થોડી વિશિષ્ટતા છે. તે વિશેષતા આ પ્રમાણે છે– 'आदि दुय तिभागूणा पलिया धणयस्स होंति दो चेव, दो सतिभागावरुणे पलियमहावच्चदेवाणं' સોમ અને યમની સ્થિતિ એક પલ્યોપમ કરતાં ત્રિભાગ ન્યૂન છે, વૈશ્રમણની બે પલ્યોપમની, વરુણની બે પલ્યોપમ કરતાં ત્રિભાગ અધિક અને તેમના પુત્રસ્થાનીય દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે શક્રના જે ચાર લોકપાલો છે તેમાંના સોમની સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત એક પલ્યોપમની છે, યમની સ્થિતિ પણ એટલી જ છે, વરુણની સ્થિતિ બે પલ્યોપમથી થોડી અધિક અને વૈશ્રમણની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની

नानि आयामविष्कम्भेण, एकोनचत्वारिंशत्योजनशतसहस्राणि, द्विपश्चाशच्च सहस्राणि अष्टौ च अष्टचत्वारिंशद् योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदधिकाष्टशतोत्तर द्विपञ्चाशत्सहस्राधिकैकोनचत्वारिंशल्लक्ष योजनानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, इत्यन्तं स्वयमूहनीयम् ।

'चउण्हं वि लोगपालाणं' चतुर्णामपि लोकपालानाम् 'विमाणे विमाणे' विमाने विमाने एकैकविमानवर्णने 'उद्देसाओ' एकैकोद्देशको बोध्यः चतुर्णामपि विमानानाम् चत्वारउद्देशका भवन्ति, अतएव सूत्रकार आह-'चउसु वि विमाणेसु' चतुर्षु अपि विमानेषु 'चत्तारि' चत्वारः 'उद्देसा' उद्देशकाः 'अपरिसेसा' अपरिशेषाः परिपूर्णा भवन्ति सोमस्य 'सुमन' नामविमानवत् यमस्य ' सर्वतोभद्दे ' नामविमानस्य, वैश्रवणस्य 'वलगु' नामविमानस्य वरुणस्य च 'सुवलगु' नामविमानस्य चापि आयाम-विस्तार-परिधि-प्रमाणादि-वर्णनं

से भी कुछ अधिक कहा गया है, उसी प्रकार से इस सुमन नाम के विमान के विषय में भी जानना चाहिये ।

'चउण्हं वि लोगपालाणं' चार लोकपालोंके भी 'विमाणे विमाणे' एक एक विमानके वर्णनमें 'उद्देसओ' एक२ उद्देशक जानना चाहिये । इस तरह चारों भी विमानोंके चार उद्देशक हो जाते हैं । इसी लिये सूत्रकारने कहा है कि 'चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा' चारों भी विमानोंमें चार उद्देशक परिपूर्ण हो जाते हैं । 'सोमके सुमन नामके विमानकी तरह यमके सर्वतोभद्र नामक विमानका, वैश्रमणके वलगुनामक विमानका, और वरुणके सुवल्गु नामक विमानका भी लंबाई चौडाई एवं परिधिके विस्तार आदिका वर्णन भी शक्रके लोकपालोंके विमानोंके वर्णन जैसा ही जानना चाहिये । तात्पर्य कहनेका यह है कि पीछे शक्रके लोकपालोंके-सोम

યોજનથી પણ થોડી વધારે કહી છે. ઇશાનેન્દ્રના સોમ લોકપાલના 'સુમન મહાવિમાન' ના વિષયમાં પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

'चउण्हं वि लोगपालाणं' ચારે લોકપાલોના 'विमाणे विमाणे' પ્રત્યેક વિમાનના વર્ણનનો 'उद्देसओ' એક એક ઉદ્દેશક સમજવો. આ રીતે ચારે વિમાનના ચાર ઉદ્દેશક થઇ જાય છે તેથી જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે-'चउसु वि विमाणेसु चत्तारि उद्देसा अपरिसेसा' ચારે વિમાનોનું વર્ણન કરવામાં ચારે ઉદ્દેશકો પરિપૂર્ણ થાય છે.

'સોમના સુમન નામના વિમાનની જેમ, યમના સર્વતોભદ્ર નામના વિમાનની, વૈશ્રમણના વલ્ગુ નામના વિમાનની, અને વરુણના સુવલ્ગુ નામના વિમાનની લંબાઇ, પહોળાઇ, પરિધિનું વર્ણન પણ શક્રના લોકપાલોનાં વિમાનોનાં વર્ણન જેવું જ સમજવું.

टीका—अथ सोम-यम-वैश्रवण-वरुणरूपचतुर्लोकपालानां राजधानी वक्तव्यतां प्रस्तौति-'रायहाणिसु वि' इत्यादि । राजधानीष्वपि 'चत्तारि' चत्वारः पञ्चम-षष्ठ-सप्तमा-ष्टमाः 'उद्देसा' उद्देशकाः 'भाणियव्वा' भणितव्या वक्तव्याः 'जाव-महिड्ढीए' यावत् महर्द्धिकः' अर्थात् चतसृणामपि चतुर्लोकपालराजधानीनाम् एकैकपरिपूर्णराजधानीवर्णनार्थम् चतुरुद्देशकेषु सम्पूर्णैकैकोद्देशको बोध्यः, यावत्-महर्द्धिकः तथा चैवम् यावत्पदेन कहिणं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा नामं रायहाणी पण्णत्ता ? गोयमा सुमणस्स महाविमाणस्स अहे सपक्खिं, सपडिदिसिं असंखेज्जाइं जोयणे (सय) सहस्साइं ओगाहित्ता एत्थणं ईसाणस्स देविंदस्स, देवरण्णो सोमस्स महारण्णो

जानना चाहिये और वे यावत् महर्द्धिक तथा यावत् वरुण महाराजतक ही ग्रहण करना चाहिये ।

टीकार्थ-सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा सोम, यम, वैश्रमण और वरुण इनचार लोकपालोंकी राजधानी वक्तव्यताको प्रकट किया हैं । इसमें उन्होंने कहा है कि राजधानीयोंके विषयमें भी चार उद्देशक हैं । और वे पाचवां उद्देशक, छट्ठवां उद्देशक, सप्तम उद्देशक और अष्टम उद्देशकरूप हैं । तात्पर्य यह है कि चारोभी लोकपालोंकी चार राजधानियोंमें से एक२ परिपूर्ण राजधानीके वर्णनके लिये चार उद्देशकोंमें सम्पूर्ण एक२ उद्देशक है ऐसा जानना चाहिये । 'जाव महिड्ढिए' पाठ यह प्रकट करता है कि एक२ राजधानीके वर्णन करनेवाले उद्देशकका प्रारंभ इस प्रकारसे करना चाहिये 'कहि णं भंते ! ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा नामं रायहाणी

અને તે (યાવત્) મહર્દ્ધિક અને (યાવત) વરુણ મહારાજ પર્યન્ત જ ગ્રહણ કરવા જોઈએ.

ટીકાર્થ— સુત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સોમ, યમ, વૈશ્રમણ અને વરુણ, એ ચાર લોકપાલોના રાજધાનીઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. તેમાં તેમણે બતાવ્યું છે કે રાજધાનીઓ વિષે પણ ચાર ઉદ્દેશકો છે. તે ચાર ઉદ્દેશકોને ચોથા શતકના પાંચમા, છઠા, સાતમા અને આઠમાં ઉદ્દેશકો તરીકે ગણવામાં આવ્યા છે. ચાર લોકપાલની ચાર રાજધાનીએ છે, પ્રત્યેક રાજધાનીનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરવા માટે એક એક ઉદ્દેશક છે. એ રીતે ચાર ઉદ્દેશકોમાં ચારે રાજધાનીઓનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરાયું છે. 'जाव महिड्ढीए' પાઠ એ બતાવે છે દરેક રાજધાનીનું વર્ણન કરતા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ આ પ્રમાણે થવો જોઈએ. 'कहि णं भंते ! इसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो सोमस्स महारण्णो सोमा नामं

यमविमानार्थो द्वितीयोद्देशकः, वैश्रवणविमानार्थः तृतीयोद्देशकः, वरुणविमानार्थश्चतुर्थोद्देशको बोध्यः 'पलियमहावच्चदेवाणं' पल्योपमं यथापत्यदेवानाम् पुत्रस्थानीयदेवानाम् एकपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता ॥ सू० १ ॥

सोमादिलोकपालानां राजधानीवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्–'रायहाणीसु चत्तारि उद्देसा भाणियव्वा, जाव–महिड्ढीए, जाव–वरुणे महाराया' ॥ सू० २ ॥

॥ चउत्थे सए पंचम छट्ठ सत्त अट्टमा उद्देसा समत्ता ॥

छाया–राजधानीषु अपि चत्वारः उद्देशकाः भणितव्याः, यावत्–महर्द्धिकः, यावत् वरुणो महाराजः ॥ सू० २ ॥

और वरुणकी तृतीयभाग अधिक दो पल्योपमकी है । इस कारण यहांपर स्थितिकी अपेक्षा विशेषता प्रकटकी गई है । इस तरह सोमके विमानरूप अर्थवाला प्रथम उद्देशक, यमके विमानरूप अर्थवाला द्वितीयोद्देशक, वैश्रमणके विमानरूप अर्थवाला तीसरा उद्देशक और वरुणके विमानरूप अर्थवाला चौथा उद्देशक होता है ऐसा जानना चाहिये । 'पलियमहावच्चदेवाणं' तथा ईशानेन्द्रके लोकपालोंके जो अपत्यभूत पुत्रस्थानीय देव हैं उन सबकी स्थिति एक पल्योपमकी है ॥सू.१॥

सोमादिक लोकपालोंकी राजधानीकी वक्तव्यता–

'रायहाणीसु चत्तारी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(रायहाणीसु) राजधानीयोंकी वक्तव्यतामें चार उद्देशक

છે. પરન્તુ ઈશાનેન્દ્રના સોમ અને યમ નામના લોકપાલોની સ્થિતિ ત્રિભાગન્યૂન એક પલ્યોપમની, વૈશ્રમણની બે પલ્યોપમની, અને વરુણની સ્થિતિ ત્રિભાગ સહિત બે પલ્યોપમની છે. તે કારણે અહીં સ્થિતિની અપેક્ષાએ ભિન્નતા કહેલી છે, આ રીતે સોમના વિમાનનું વર્ણન કરતો પહેલો ઉદ્દેશક, યમના વિમાનનું વર્ણન કરતો બીજો ઉદ્દેશક, વૈશ્રવણના વિમાનનું વર્ણન કરતો ત્રીજો ઉદ્દેશક અને વરુણના વિમાનનું વર્ણન કરતો ચોથો ઉદ્દેશક સમાપ્ત થાય છે. 'पलिय महावच्चदेवाणं' ઈશાનેન્દ્રના લોકપાલોના અપત્યભૂત (પુત્ર સ્થાનીય) જે દેવો છે, એ સૌની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની છે. ॥સૂ. ૧॥

સોમ આદિ લોકપાલોની રાજધાનીઓનું વર્ણન–

'रायहाणीसु चत्तारि' ઇત્યાદિ–

सूत्रार्थ– (रायहाणीसु) રાજધાનીઓનું વર્ણન કરતાં ચાર ઉદ્દેશકો સમજવા

णउए जोयणसये किंचि विसेसूण परिक्खेवेणं पण्णत्ते, पासायाणं चत्तारि परिवाडीओ सेसा णत्थि' इत्यादि संग्राह्यम् 'कुत्र खलु भगवन्! ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सोमा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता? गौतम! सुमनस्य महाविमानस्य अधः सपक्षं समतिदिशम्, असंख्येयानि योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्र खलु ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य सोमस्य महाराजस्य सोमा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, एकं योजनशतसहस्रम् आयामविष्कम्भेण जम्बूद्वीप प्रमाणा, वैमानिकानां (प्रासादीनां) प्रमाणस्य अर्द्धं ज्ञातव्या, यावत्-उपरितलं खलु षोडशयोजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेण, पञ्चाशत्योजनसहस्राणि पञ्च च सप्तनवतिर्योजनशतानि किञ्चिद्विशेषोनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, प्रासादानां चतस्रः परिपाटयः पंक्तयो ज्ञातव्याः शेषा नास्ति' इत्यादि पूर्वोक्तानुसारेण जीवाभिगमोक्तविजयराजधानी वर्णनानुसारेण च एकैकराजधानीविषये एकैक उद्देशको वक्तव्यः, एवम् महर्द्धिकः 'जाव-वरुणे महाराया' यावत्

किया गया है ऐसा जानना चाहिये। 'सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, पण्णासं जोयणसहस्साइं पंच य सत्ताणउए जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं पण्णत्ते' घरके पीठबंधका आयाम और विष्कंभ सोलह-हजार योजनका है और परिधिका प्रमाण पचासहजार पांचसौ सत्तानवें योजनसे भी कुछ अधिक है। 'पासायाणं चत्तारि परिवाडीओ णेयव्वाओ, सेसा णत्थि' इत्यादि. प्रासादोंकी चार परिपाटियां यहां कहनी चाहिये, सभा आदि यहां पर नहीं हैं इत्यादिरूपसे पूर्वमें कहे गये कथनके अनुसार और जीवाभिगमसूत्रमें उक्त विजय राजधानीके वर्णनके अनुसार एकएक राजधानीके विषयमें एक२ उद्देशक कहलेना चाहिये। 'एवं महर्द्धिकः' इसप्रकारकी ऋद्धिवाला यह सोमलोकपाल है। 'जाव वरुणे महाराया'

એમ સમજવું. 'सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, पण्णासं जोयणसहस्साइं पंच य सत्ताणउए जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं पण्णत्ते' ગૃહના પીઠની લંબાઈ અને પહોળાઇ સોળ હજાર ચોજનની છે, અને પરીધિ ૫૦૫૯૭ ચોજનથી સહેજ અધિક છે. 'पासायाणं चत्तारि परिवाडीओ णेयव्वाओ, सेसा णत्थि' ઇત્યાદિ. પ્રાસાદોની ચાર પરિપાટિયો (શ્રેણિયો) અહીં કહેવી જોઇએ. સભા આદિ અહીં નથી. આ રીતે પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર (ત્રીજા શતકના કથન અનુસાર) અને જીવાભિગમ સૂત્રમાં વિજય રાજધાનીનું જેવું વર્ણન કર્યું છે એવું વર્ણન, અહીં પણ પ્રત્યેક રાજધાનીના પ્રત્યેક ઉદ્દેશકમાં કરવું જોઇએ. 'एवं महर्द्धिकः' સોમ લોકપાલ આ પ્રકારની ઋદ્ધિથી યુક્ત છે. 'जाव

सोमा णामं रायहाणी पण्णत्ता, एगं जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं जंबूद्दीवप्पमाणा, वेमाणिआणं पमाणस्स अद्धं णेयव्वा, जाव-उवरियलेणं, सोलसजोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, पण्णासं जोयणसहस्साइं पंच य सत्ता-

पण्णत्ता' हे भदन्त ! देवेन्द्र देवराज ईशानके लोकपाल सोममहाराज की सोमा नामक राजधानी कहां पर है ? तो इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु गोतमसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'सुमणस्स-महाविमाणस्स अहे सपक्खिं सपडिदिसिं असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं ओगाहित्ता' सुमन महाविमानके नीचे चारों दिशाओंकी ओर असंख्यात लाखयोजनों तक आगे जाकर जो स्थान आता है 'एत्थ णं' ठीक इसी स्थान पर 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' देवेन्द्र देवराज ईशानके 'सोमस्स महारण्णो' सोम महाराजकी 'सोमाणामं रायहाणी पण्णत्ता' सोमानामकी राजधानी कही गई है ' एगं जोयण सयसहस्सं आयामविक्खभेणं जंबूदीवप्पमाणा' इसकी लंबाईचौडाई एक लाख योजनकी है और इसी कारणसे इसे जंबूद्वीपके प्रमाण तुल्य कहा गया है । वेमाणिया णं पमाणस्स अद्धं णेयव्वा' इसमें आये हुए कोट प्रासाद आदिकोंका प्रमाण वैानिक देवोंके कोट प्राकार प्रासाद आदिकोंकी अपेक्षा आधा आधा है । और यह आधार प्रमाण 'जाव उवरियलेणं' गृहके पीठबंध तक ही ग्रहण

रायहाणी पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત! દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના લોકપાલ સોમમહારાજની સોમા નામની રાજધાની ક્યાં આવેલી છે? મહાવીર પ્રભુ ઉત્તર આપતાં કહે છે કે- 'गोयमा !' હે ગૌતમ! सुमणस्स महाविमाणस्स अहे सपक्खिं सपडिदिसिं असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं ओगाहित्ता' સુમન મહાવિમાનની નીચે ચારે દિશાએ અને વિદિશાએ (ખૂણાએ)માં અસંખ્યાત લાખ યોજન પર્યન્ત આગળ જતાં જે સ્થાન આવે છે 'एत्थणं' એ સ્થાન પર 'ईसाणस्स देविंदस्स देवरण्णो' દેવેન્દ્ર, દેવરાજ ઇશાનના લોકપાલ 'सोमस्स महारण्णो' સોમ મહારાજની 'सोमाणामं रायहाणी पण्णत्ता' સોમા નામની રાજધાની કહી છે- 'एगं जोयण सयसहस्सं आयामविक्खंभेणं जंबूदीवप्पमाणा' તેની લંબાઇ અને પહોળાઇ એક લાખ યોજનની છે. તેથી તે રાજધાનીનું પ્રમાણ જંબૂદ્વીપના સમાન કહ્યું છે. 'वेमाणिया णं पमाणस्स अद्धं णेयव्वा' તેમાં આવેલા પ્રાસાદો, કોટ આદિનું પ્રમાણ (માપ) વૈમાનિક દેવોના પ્રાસાદ, કોટ આદિના પ્રમાણથી અર્ધું સમજવું. અને તે અર્ધું પ્રમાણ 'जाव उवरियलेणं' ગૃહના પીઠબંધ પર્યન્ત જ ગ્રહણ કરવાનું છે,

अथ नवमोद्देशकः प्रारभ्यते–

॥ नारकवक्तव्यता ॥

मूलम्–'नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ? पण्णवणाए लेस्साए तइओ उद्देसओ भाणियव्वो जाव–नाणाइ ॥ सू. १ ॥

छाया–नैरयिकः खलु भदन्त ! नैरयिकेषु उपपद्यते ? अनैरयिको नैरयिकेषु उपपद्यते ? प्रज्ञापनायाः लेश्यापदे तृतीयउद्देशको भणितव्यः, यावत् -ज्ञानानि ॥ सू० १ ॥

टीका–पूर्वस्मिन् उद्देशके देववक्तव्यता प्रतिपादिता, इति देवशरीरसाधर्म्यात् नारकवक्तव्यतां प्रस्तौति–'नेरइएणं भंते !' इत्यादि । गौतमः

चतुर्थशतक नौवां उद्देशक प्रारंभ–

नारकवक्तव्यता–

'नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(नेरइए णं भंते ! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ) हे भदन्त ! नैरयिक जीव होता है वही नरकमें उत्पन्न होता है, कि अनैरयिक जीव नैरकमें उत्पन्न होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पण्णवणाए लेस्सापए तईओ-उद्देसओ भाणियव्वो जाव नाणाइं) प्रज्ञापना सूत्रमें कथित लेश्यापदका तृतीय उद्देशक यहां पर इस प्रश्नके समाधान निमित्त यावत् ज्ञानपद तक कहना चाहिये ॥

टीकार्थ-पूर्व उद्देशकमें देववक्तव्यता कही जा चुकी है अब इस नौमें उद्देशकमें नारकी संबंधी कथन करना है कारण कि जिस

ચોથા શતકનો નવમો ઉદ્દેશક આરંભ–

નારકોની વક્તવ્યતા–

'नेरइए णं भंते! नेरइएसु उववज्जइ' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ— (नेरइएसु णं भंते! नेरइएसु उववज्जइ, अनेरइए नेरइएसु उववज्जइ ?) હે ભદન્ત! નારક જીવો જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કે અનારક જીવો નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (पण्णवणाए लेस्सापए तईओ उद्देसओ भाणियव्वो जाव नाणाइ) પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં કહેલ લેશ્યાપદનો ત્રીજો ઉદ્દેશક, જ્ઞાનપદ પર્યન્ત, આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે કહેવો જોઇએ.

ટીકાર્થ— પહેલાના ઉદ્દેશકોમાં દેવોનું નિરૂપણ કરાયું. હવે આ નવમાં

वरुणो महाराजः, तथाच यावत्करणेन सोम-यम-वैश्रवणानां संग्रहणं कार्यम् । अवशिष्टत्रयाणाम् यमवैश्रवणवरुणानां राजधानीनामपि आयामविष्कम्भपरिधि प्रासादादिप्रमाणादिवर्णनं सोमराजधानीवदूहनीयम् ॥ सू० २ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्रीघासीलालव्रतिविर-
चितायां श्रीभगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां
चतुर्थ शतकस्य प्रथमतोऽष्टमोद्देशकावधि समाप्तम् ॥

✱

इसी तरहका कथन वरुण लोकपालतक जानना चाहिये। यहां जो यावत् पद आया है उससे अवशिष्ट 'सोम, यम और वैश्रवण लोकपालोंका ग्रहण किया गया है। इससे यह समझना चाहिये कि अवशिष्ट इन यम, वैश्रमण, और वरुणकी राजधानियोंका आयामलंबाई, विष्कंभ चौडाई तथा परिधिका प्रमाण, प्रासाद आदिका प्रमाण सब सोमकी राजधानीके वर्णनकी तरहसे ही जानना चाहिये ॥सू.२॥

इसप्रकार यहांतक चतुर्थशतकके १,२,३,४,५,६,७ और ८ उद्देशक समाप्त हो जाते हैं ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चतुर्थ शतकके प्रथमसे अष्टम
पर्यंत उद्देशक समाप्त ॥ ४-८ ॥

✱

वरुणे महाराया' એજ પ્રકારનું કથન વરુણ લોકપાલ પર્યન્ત સમજવું. અહીં જે 'યાવત્' પદ આવ્યું છે તેના દ્વારા સોમ, યમ અને વૈશ્રમણ લોકપાલો ગ્રહણ કરાયા છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે બાકીના લોકપાલો (યમ, વૈશ્રમણ અને વરુણ) ની રાજધાનીઓની લંબાઇ, પહોળાઈ અને પરિધિનું પ્રમાણ, પ્રાસાદ આદિનું પ્રમાણ, વગેરે સમસ્ત વર્ણન સોમની રાજધાનીના વર્ણન પ્રમાણે જ સમજવું. ॥સૂ. ૨॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની
પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ચોથા શતકના પહેલા
ઉદ્દેશકથી આઠ ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥૪-૮॥

✱

त्रोच्यते–यतो नैरयिकादिभवोपग्राहकस्यायुष एव तत्र हेतुतया नारकाद्यायुः प्रथमसमयसंवेदनकाल एव ऋजुसूत्रनयदर्शनेन नारकादिव्यवहारो भवति,

अस्य उद्देशकस्य प्रज्ञापनाया ज्ञानाधिकारपर्यन्तविषयकत्वमाह–'जाव–नाणाइं' यावत्–ज्ञानाधिकार पर्यन्तमयमुद्देशको भणितव्यः, तथा च यावत्पदेन

प्रकारके कथनमें कारणता होनेके कारण, नारक आदि आयुके प्रथम समयके संवेदन कालमें ही ऋजुसूत्रनयकी मान्यताके अनुसार उस जीवमें नारक आदिका व्यवहार होने लगता है। तात्पर्य यह है कि नरकायुका बंध करके किसी जीवको नरकमें उत्पन्न होना है तो वह जब मरण करने लगता है तब उसके मरण समयमें जब कि वह मनुष्य आदि भवमें वर्तमान है नरकायुका उदय होजाता है इस कारण वह जीव नरकायुके उदय हो जानेके कारण नारक कहलाने लगता है। अतःनारक जीवही नरकोंमें उत्पन्न होता है यह कथन वर्तमानसमयमात्र पर्यायको ग्रहण करनेवाले ऋजुसूत्र नयकी दृष्टिके अनुसार ठीक बन जाता है। कारण नरक आयुष्यके बंध किये विना जीव नरक गतिका अधिकारी नहीं बनता है। पूर्वगतिको छोडकर जाते हुए उस जीवके उस समय पूर्वगतिके आयुष्यका उदय तो है नहीं, उदय तो नरकायुका है। अतः वह जीव नारक ही कहलावेगा ऐसा जानना चाहिये।

'जाव नाणाइं ऐसा जो कहा गया है सो इसका अभिप्राय ऐसा

કારણ નીચે પ્રમાણે છે– ઋજુસૂત્રનયની માન્યતા પ્રમાણે નારક આદિ આયુના પ્રથમ સમયના સંવેદન કાળમાં, તે જીવમાં નારક આદિનો વ્યવહાર થવા માંડે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–

નરક આયુનો બંધ બાંધીને જે જીવ નારકીમાં ઉત્પન્ન થવાનો હોય છે, તે જીવનો મરણકાળ સમીપ આવે ત્યારે જ–તે મનુષ્યભવમાં રહેલો હોવા છતાં પણ તેના નરકાયુનો ઉદય થઈ જાય છે. આવી રીતે તેના નરકાયુનો ઉદય થઈ જવાથી તેને નારક કહેવામાં આવે છે. તે કારણે 'નારક જીવો જ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,' આ કથન, વર્તમાન સમય માત્ર પર્યાયને ગ્રહણ કરનારા ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિએ સંગત બની જાય છે. કારણ કે નરકાયુનો બંધ બાંધ્યા વિના જીવ નરકગતિનો અધિકારી બનતો નથી. પૂર્વગતિને છોડીને જતા તે જીવના પૂર્વગતિના આયુષ્યનો ઉદય તો તે સમયે હોતો નથી, ઉદય તો નરકાયુનો હોય છે. તેથી તે જીવને નારક જ કહેવો જોઇએ.

'जाव नाणाइं' નું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

पृच्छति-हे भदन्त ! नैरयिकः खलु जीवः किम् 'नेरइएसु' नैरयिकेषु भवेषु 'उववज्जइ ?' उपपद्यते ? 'अनेरइए' अनैरयिकः अनारको वा 'नेरइएसु' नैरयिकेषु 'उववज्जइ ?' उपपद्यते ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'पन्नवणाए' प्रज्ञापनायाः 'लेस्सापए' लेश्यापदे सप्तदशे लेश्यापदे 'तइओ' तृतीयः 'उद्देसओ' उद्देशकः 'भाणियव्वो' भणितव्यः, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्-'गोयमा ! नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेरइए णेरइएसु उववज्जइ' हे गौतम ! नैरयिको नैरयिकेषु उत्पद्यते, न पुनरनैरयिकः नैरयिकेषु उत्पद्यते, कथमेतत् ? इति चेद-

प्रकारसे देवोंके वैक्रियशरीर होता है उसी प्रकारसे नारकजीवोंके भी वैक्रिय शरीर होता है। इसलिये देवोंकी वक्तव्यताके बाद नारकोंकी वक्तव्यताका प्रतिपादन संगत ही है। अतःनारकोंकी वक्तव्यता इस सूत्रद्वारा सूत्रकार करते हैं प्रभुसे गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त! नारकजीव नैरयिकभवोंमें उत्पन्न होता है कि जो नारक नहीं होता है वह नैरयिक भवोंमें उत्पन्न होता है ? इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि हे गौतम ! 'पन्नवणाए' प्रज्ञापनासूत्रके 'लेस्सापए' सत्रहवें लेश्यापदमें 'तइओ' तृतीय 'उद्देसओ' उद्देशक 'भाणियव्वो' कहना चाहिये। प्रज्ञापनामें इस विषयमें इसप्रकारसे कहा गया है 'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइए-नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेरइए णेरइएसु उववज्जइ' नैरयिक नरकमें उत्पन्न होता है, अनैरयिक नरकमें उत्पन्न नहीं होता। इसका कारण यह है कि नैरयिक आदि भवोपग्राहक आयुकर्ममें ही इस

ઉદ્દેશકમાં નારકોનું નિરૂપણ કરવાનું કારણ એ છે કે દેવોને જેમ વૈક્રિય શરીર હોય છે, તેમ નારક જીવોને પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે. તેથી દેવોનું નિરૂપણ કર્યા પછી નારકોનું નિરૂપણ કરાય તો તેમાં અસંગત કશું નથી. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'હે ભદન્ત! નારક જીવો જ નારકીમાં (નારક પર્યાયે) ઉત્પન્ન થાય છે, કે અનારક જીવો (નારક ન હોય એવા જીવો) નરકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે 'पन्नवणाए लेसापए तईओ उद्देसओ भाणियव्वो', હે ગૌતમ! આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના સત્તરમાં લેશ્યાપદનો ત્રીજો ઉદ્દેશક કહેવો જોઇએ. પ્રજ્ઞાપનામાં આ વિષયનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરાયું છે- 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'नेरइए नेरइएसु उववज्जइ, नो अनेरइए णेरइएसु उववज्जइ' નારક જીવો જ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અનારકો નારકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી. તેનું

त्रोच्यते-यतो नैरयिकादिभवोपग्राहकस्यायुष एव तत्र हेतुतया नारकाद्यायुः प्रथमसमयसंवेदनकाल एव ऋजुसूत्रनयदर्शनेन नारकादिव्यवहारो भवति,

अस्य उद्देशकस्य प्रज्ञापनाया ज्ञानाधिकारपर्यन्तविषयकत्वमाह-'जाव-नाणाइं' यावत्-ज्ञानाधिकार पर्यन्तमयमुद्देशको भणितव्यः, तथा च यावत्पदेन

प्रकारके कथनमें कारणता होनेके कारण, नारक आदि आयुके प्रथम समयके संवेदन कालमें ही ऋजुसूत्रनयकी मान्यताके अनुसार उस जीवमें नारक आदिका व्यवहार होने लगता है। तात्पर्य यह है कि नरकायुका बंध करके किसी जीवको नरकमें उत्पन्न होना है तो वह जब मरण करने लगता है तब उसके मरण समयमें जब कि वह मनुष्य आदि भवमें वर्तमान है नरकायुका उदय होजाता है इस कारण वह जीव नरकायुके उदय हो जानेके कारण नारक कहलाने लगता है। अतःनारक जीवही नरकोंमें उत्पन्न होता है यह कथन वर्तमानसमयमात्र पर्यायको ग्रहण करनेवाले ऋजुसूत्र नयकी दृष्टिके अनुसार ठीक बन जाता है। कारण नरक आयुष्यके बंध किये विना जीव नरक गतिका अधिकारी नहीं बनता है। पूर्वगतिको छोडकर जाते हुए उस जीवके उस समय पूर्वगतिके आयुष्यका उदय तो है नहीं, उदय तो नरकायुका है। अतः वह जीव नारक ही कहलावेगा ऐसा जानना चाहिये।

'जाव नाणाइं ऐसा जो कहा गया है सो इसका अभिप्राय ऐसा

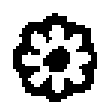
કારણ નીચે પ્રમાણે છે- ઋજુસૂત્રનયની માન્યતા પ્રમાણે નારક આદિ આયુના પ્રથમ સમયના સંવેદન કાળમાં, તે જીવમાં નારક આદિનો વ્યવહાર થવા માંડે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-

નરક આયુનો બંધ બાંધીને જે જીવ નારકીમાં ઉત્પન્ન થવાનો હોય છે, તે જીવનો મરણકાળ સમીપ આવે ત્યારે જ-તે મનુષ્યભવમાં રહેલો હોવા છતાં પણ તેના નરકાયુનો ઉદય થઇ જાય છે. આવી રીતે તેના નરકાયુનો ઉદય થઇ જવાથી તેને નારક કહેવામાં આવે છે. તે કારણે 'નારક જીવો જ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે,' આ કથન, વર્તમાન સમય માત્ર પર્યાયને ગ્રહણ કરનારા ઋજુસૂત્ર નયની દૃષ્ટિએ સંગત બની જાય છે. કારણ કે નરકાયુનો બંધ બાંધ્યા વિના જીવ નરકગતિનો અધિકારી બનતો નથી. પૂર્વગતિને છોડીને જતા તે જીવના પૂર્વગતિના આયુષ્યનો ઉદય તો તે સમયે હોતો નથી, ઉદય તો નરકાયુનો હોય છે. તેથી તે જીવને નારક જ કહેવો જોઇએ.

'જાવ નાણાઇં' નું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે—

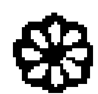
'कण्हलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु (कयरेसु) नाणेसु होज्जा ! गोयमा ! दोसु-वा, तिसु वा, चउसु वा नाणेसु होज्जा, दोसु होजमाणे आभिणिबोहिय-सुअनाणेसु होज्जा' इत्यादि । कृष्णलेश्यो भदन्त ! जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? गौतम ! द्वयोर्वा, त्रिषु वा, चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, द्वयोर्भवन आभिनिबोधिक-श्रुत-ज्ञानयोर्भवेत्' इत्यादि ॥ सू० १ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां चतुर्थशतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥४-९॥



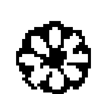
है कि इस विषयमें यह उद्देशक ज्ञानाधिकारतक ही ग्रहण करना चाहिये । वह इस प्रकारसे है भदन्त ! कृष्णलेश्यावाला जीव कितने ज्ञानोंमें रहता है ? हे गौतम ! वह जीव दो ज्ञानोंमें, तीन ज्ञानोंमें अथवा चारज्ञानोंमें रहता है । दो ज्ञानोंमें यदि रहता है तो मति-ज्ञान और श्रुतज्ञान में रहता है, और यदि तीनज्ञानोंमें रहता है तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञानमें रहता है । इत्यादि रूपसे जानना चाहिये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौथे शतकके नववा उद्देशक समाप्त ॥४-९॥



આ વિષયમાં જ્ઞાનાધિકાર પર્યન્તનો જ આ ઉદ્દેશક ગ્રહણ કરવો જોઇએ. તે આ પ્રમાણે છે- 'હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો જીવ કેટલાં જ્ઞાનોમાં રહે છે?' 'હે ગૌતમ ! તે જીવ બે જ્ઞાનોમાં, ત્રણ જ્ઞાનોમાં અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં રહે છે. જો બે જ્ઞાનમાં રહેતો હોય તો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં રહે છે, ત્રણ જ્ઞાનમાં રહેતો હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનમાં રહે છે.' જ્ઞાનાધિકાર આ પ્રકારનો છે, એમ સમજવું. ॥સૂ.૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ચોથા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૪-૯॥



अथ दशमोद्देशकः प्रारभ्यते—

अथ लेश्यापरिणामवक्तव्यता—

मूलम्—'से णूणं भंते! कण्ह लेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए ? एवं चउत्थो उद्देसओ पण्णवणाए चेव लेस्सापदे णेयव्वो, जाव-परिणाम-वण्ण-रस-गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठ-ण्हा, गइ-परिणाम--पएसो--गाह-वग्गणा-ट्ठाण-मप्पबहुं— सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति ॥ सू० १ ॥

छाया—तद् नूनं भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया ? एवं चतुर्थः उद्देशकः प्रज्ञापनायाश्चैव लेश्यापदे ज्ञातव्यः, यावत्-परिणाम-वर्ण-रस-गन्ध-शुद्ध-अप्रशस्त-संक्लिष्टोष्णाः । गति-परिणाम-प्रदेशाऽवगाह-वर्गणा-स्थानाल्पबहुत्वम् । तदेवं भगवन् ! तदेवं भगवन् ! इति ॥सू.१॥

चतुर्थशतकका दशमा उद्देशक प्रारंभ—

लेश्यापरिणामवक्तव्यता—

'से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णात्ताए) हे भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्याके संयोगको प्राप्तकर क्या नीललेश्याके रूपमें और उसके वर्णरूपमें बदल जाती है ? (एवं चउत्थो उद्देसओ पण्णवणाए चेव लेस्सापए णेयव्वो) हे गौतम ! प्रज्ञापनासूत्रमें कथित लेश्यापदका चौथा उद्देशकके यहां कहना चाहिये और वह (जाव परिणाम वण्ण रस गंध सुद्ध अपसत्थ संकिलिट्ठ-ण्हा,

---

ચોથા શતકનો દસમો ઉદ્દેશક પ્રારંભ—

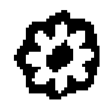
લેશ્યાપરિણામનું નિરૂપણ—

'से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ— (से णूणं भंते ! कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए.) હે ભદન્ત ! શું કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને નીલલેશ્યા રૂપે બદલાઇને નીલલેશ્યાના વર્ણની બની જાય છે ? (एवं चउत्थो उद्देसओ पण्णवणाए चेव लेस्सापए णेयव्वो) હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપનસૂત્રમાં આપેલો લેશ્યાપદનો ચોથો ઉદ્દેશક અહીં કહેવો જોઇએ. (जाव परिणाम-वण्ण-रस-गंधसुद्ध-अपसत्थ-

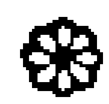
'कण्हलेस्सेणं भंते ! जीवे कइसु (कयरेसु) नाणेसु होज्जा ? गोयमा ! दोसु वा, तिसु वा, चउसु वा नाणेसु होज्जा, दोसु होज्जमाणे आभिणिबोहिय-सुअनाणेसु होज्जा' इत्यादि । कृष्णलेश्यो भदन्त ! जीवः कतिषु ज्ञानेषु भवेत् ? गौतम ! द्वयोर्वा, त्रिषु वा, चतुर्षु वा ज्ञानेषु भवेत्, द्वयोर्भवन् आभिनिबोधिक-श्रुत-ज्ञानयोर्भवेत्' इत्यादि ॥ सू० १ ॥

इतिश्री-जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविर-चितायां श्री भगवतीसूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां चतुर्थशतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥४-९॥



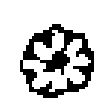
है कि इस विषयमें यह उद्देशक ज्ञानाधिकारतक ही ग्रहण करना चाहिये । वह इस प्रकारसे है भदन्त ! कृष्णलेश्यावाला जीव कितने ज्ञानोंमें रहता है ? हे गौतम ! वह जीव दो ज्ञानोंमें, तीन ज्ञानोंमें अथवा चारज्ञानोंमें रहता है । दो ज्ञानोंमें यदि रहता है तो मति-ज्ञान और श्रुतज्ञान में रहता है, और यदि तीनज्ञानोंमें रहता है तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञानमें रहता है । इत्यादि रूपसे जानना चाहिये ॥ सू० १ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके चौथे शतकके नववा उद्देशक समाप्त ॥४-९॥



આ વિષયમાં જ્ઞાનાધિકાર પર્યન્તનો જ આ ઉદ્દેશક ગ્રહણ કરવો જોઇએ. તે આ પ્રમાણે છે– 'હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળો જીવ કેટલાં જ્ઞાનોમાં રહે છે?' 'હે ગૌતમ ! તે જીવ બે જ્ઞાનોમાં, ત્રણ જ્ઞાનોમાં અથવા ચાર જ્ઞાનોમાં રહે છે. જો બે જ્ઞાનમાં રહેતો હોય તો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં રહે છે, ત્રણ જ્ઞાનમાં રહેતો હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનમાં રહે છે.' જ્ઞાનાધિકાર આ પ્રકારનો છે, એમ સમજવું. ॥સૂ.૧॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રિયદર્શિની વ્યાખ્યાના ચોથા શતકનો નવમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત. ॥૪-૯॥



भगवानाह-'एवं चउत्थो उद्देसओ' एवं पूर्ववत् चतुर्थ उद्देशकः 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापनायामेव 'लेस्सापदे' लेश्यापदे सप्तदशसंख्यके 'णेयव्वो' नेतव्यः ज्ञातव्यः,तथाच प्रज्ञापनायां लेश्याया वक्ष्यमाणपरिणामादिविषयकचतुर्थोद्देशकार्थ-संग्रहाय अवधिप्रदर्शनपूर्वकं द्वारगाथामाह-'जाव-परिणाम-वण्ण-रस-गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठु ण्हा । गइपरिणाम-पएसो-गाहू-वग्गणा-ट्ठाणमप्पबहुं इति । यावत्-परिणाम-वर्ण-रस-गन्ध-शुद्ध-अप्रशस्त-संक्लिष्टो-ष्णाः, गति परिणाम प्रदेशा-ऽवगाह-वर्गणा-स्थान अल्पबहुत्वम्' इति, एवञ्चोक्तद्वारगाथार्थ वि-शदी करणाय यावत्करणात् प्रज्ञापनायाः संगृहीतं प्रतिपाद्यते-' तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमति? हंता, गोयमा? कण्ह-

उसके गंध जैसे गंधवाली होजाती है? इस प्रकार गौतमने जब प्रभुसे प्रश्न किया तब प्रभुने इसके उत्तरमें कहा कि 'एवं चउत्थो उद्देसओ' पूर्वकी तरह चौथा उद्देशक 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापना का ही जो कि सत्रहवें 'लेस्सापए' लेश्यापदमें कहा गया है यहां इसके उत्तरमें जानने योग्य है। प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें लेश्याके परि-णाम आदिकोंका संग्रह किया गया है। इसीलिये सूत्रकारने उस उद्देशकको यहां जानने के लिये कहा है। इन परिणाम आदिकों को संग्रह करनेवाली द्वार गाथा इस प्रकारसे है 'परिणाम-वण्ण-रस गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठु-ण्हा। गइ परिणामपएसोगाहू वग्गणा ट्ठाण मप्पबहु' इस द्वारगाथाके अर्थको विशद करनेके लिये ही यहां 'जाव' पदका प्रयोग किया गया है। 'यावत्' पद यह प्रकट करता

મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે- 'एवं चउत्थो उद्देसओ पण्णवणाए लेस्सापए णेयव्वो' આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આપેલા સત્તરમાં લેશ્યાપદનો ચોથો ઉદ્દેશક કહેવો જોઈએ. પ્રજ્ઞાપનાના ચોથા ઉદ્દેશકમાં લેશ્યાના પરિણામ આદિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે- તે કારણે સૂત્રકારે અહીં તે ઉદ્દેશકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પરિણામ આદિનો સંગ્રહ કરનારી દ્વારગાથા આ પ્રમાણે છે- 'परिणाम, वण्ण, रस, गंध, सुद्ध, अपसत्थ, संकिलिट्ठु-ण्हा गइ, परिणाम, पएसो, गाहू, वग्गणा, ट्ठाणमप्पबहु' આ દ્વારગાથાના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને માટે અહીં 'जाव' પદનો પ્રયોગ થયો છે. 'यावत्' પદ એ બતાવે છે કે આ દ્વારગાથામાં આવતાં પદોનું પ્રતિપાદન પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ચોથા ઉદ્દેશકમાં કરાયું છે. તો એ દ્વારોની

टीका-लेश्याधिकारात् तद्विशेषपरिणामादीन् प्रतिपादयितुमाह 'से णूणं भंते !' इत्यादि । गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! तद् नूनं संभवति एतत् 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या, 'नीललेस्सं' नीललेश्याम् 'पप्प' प्राप्य 'तारूवत्ताए' तद्रूपतया नीललेश्यास्वरूपेण तदेव स्फुटयति-' तावण्णत्ताए ' तद्वर्णतया तस्याःनीललेश्याया वर्ण इव वर्णो यस्याः सा तद्वर्णा तस्या भावस्तत्ता तया तद्वर्णतया परिणमति ? एवं तद्रसतया, तद्गन्धतया, इत्यादि गौतमस्य प्रश्नाशयः स्वयमूहनीयः

गइपरिणामपएसोगाहवग्गणाट्ठाणमप्पबहुं) परिणाम, वर्ण, रस, गंध, शुद्ध, अप्रशस्त, संक्लिष्ट, उष्ण, गति, परिणाम, प्रदेश, अवगाहना, वर्गणा, स्थान और अल्पबहुत्व इस गाथा तक ग्रहण करना चाहिये। (सेवं भंते ! सेवं भंते !) हे भदन्त! जैसा, आप देवानुप्रियने कहा है वह ऐसा ही है भदन्त! वह ऐसा ही है इस प्रकार कहकर गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने लेश्याका अधिकार होनेके कारण लेश्याके विशेष परिणाम आदिकोंका प्रतिपादन किया है । गौतमने प्रभुसे पूछा है कि हे भदन्त ! क्या यह बात संभव सकती है कि 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या' 'नीललेस्सं' 'नीललेश्याको प्राप्तकरके 'तारूवत्ताए' नीललेश्याके स्वरूपमें बदलकर 'तावण्णत्ताए' नीललेश्याके वर्ण जैसे वर्णवाली हो जाती है ? उसके रस जैसे रसवाली हो जाती है ?

संकिलिट्ठु-ण्हा-गइ, परिणाम-पएसोगाह-वग्गणाट्ठाणमप्प बहुं) અને આ ગાથા પર્યન્તનું તે ઉદ્દેશકનું કથન ગ્રહણ કરવું જોઇએ- 'પરિણામ, વર્ણ, રસ, ગંધ, શુદ્ધ, અપ્રશસ્ત, સંકિલષ્ટ, ઉષ્ણ, ગતિ, પરિણામ, પ્રદેશ, અવગાહના, વર્ગણા, સ્થાન, અને અલ્પબહુત્વ.' (सेवं भंते !: सेवं भंते !) 'હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે, હે ભદન્ત ! આપની વાત યથાર્થ છે,' આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ— આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે લેશ્યાના પરિણામ આદિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'શું એવી વાત સંભવી શકે છે કે 'कण्णलेस्सा' કૃષ્ણલેશ્યા 'नीललेस्सं पप्प' નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને 'तारूवत्ताए' નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પલટાઇ જઇને 'तावण्णत्ताए' નીલલેશ્યાના જેવાં જ વર્ણની બની જાય છે? અને તેના જેવા જ વાસ કે ગંધવાળી બની જાય છે?

भगवानाह–'एवं चउत्थो उद्देसओ' एवं पूर्ववत् चतुर्थ उद्देशकः 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापनायामेव 'लेस्सापदे' लेश्यापदे सप्तदशसंख्यके 'णेयव्वो' नेतव्यः ज्ञातव्यः,तथाच प्रज्ञापनायां लेश्याया वक्ष्यमाणपरिणामादिविषयकचतुर्थोद्देशकार्थ-संग्रहाय अवधिप्रदर्शनपूर्वकं द्वारगाथामाह–'जाव-परिणाम-वण्ण-रस-गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठ ण्हा । गइपरिणाम-पएसो-गाह-वग्गणा-ठाणमप्पबहुं' इति । यावत्-परिणाम-वर्ण-रस-गन्ध-शुद्ध-अप्रशस्त-संक्लिष्टो-ष्णाः, गति परिणाम प्रदेशा-ऽवगाह-वर्गणा-स्थान अल्पबहुत्वम्' इति, एवञ्चोक्तद्वारगाथार्थं वि-शदी करणाय यावत्करणात् प्रज्ञापनायाः संगृहीतं प्रतिपाद्यते–' तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमति ? हंता, गोयमा ? कण्ह-

उसके गंध जैसे गंधवाली होजाती है ? इस प्रकार गौतमने जब प्रभुसे प्रश्न किया तब प्रभुने इसके उत्तरमें कहा कि 'एवं चउत्थो उद्देसओ' पूर्वकी तरह चौथा उद्देशक 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापना का ही जो कि सत्रहवें 'लेस्सापए' लेश्यापदमें कहा गया है यहां इसके उत्तरमें जानने योग्य है। प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें लेश्याके परि-णाम आदिकोंका संग्रह किया गया है । इसीलिये सूत्रकारने उस उद्देशकको यहां जानने के लिये कहा है। इन परिणाम आदिकों को संग्रह करनेवाली द्वार गाथा इस प्रकारसे है 'परिणाम-वण्ण-रस गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठ-ण्हा। गइ परिणामपएसोगाह वग्गणा ठाण मप्पबहुं' इस द्वारगाथाके अर्थको विशद करनेके लिये ही यहां 'जाव' पदका प्रयोग किया गया है। 'यावत्' पद यह प्रकट करता

મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે– 'एवं चउत्थो उद्देसओ पण्णवणाए लेस्सापए णेयव्वो' આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આપેલા સત્તરમાં લેશ્યાપદનો ચોથો ઉદ્દેશક કહેવો જોઈએ. પ્રજ્ઞાપનાના ચોથા ઉદ્દેશકમાં લેશ્યાના પરિણામ આદિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે– તે કારણે સૂત્રકારે અહીં તે ઉદ્દેશકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પરિણામ આદિનો સંગ્રહ કરનારી દ્વારગાથા આ પ્રમાણે છે– 'परिणाम, वण्ण, रस, गंध, सुद्ध, अपसत्थ, संकिलिट्ठ–ण्हा गइ, परिणाम, पएसो, गाह, वग्गणा, ठाणमप्पबहुं' આ દ્વારગાથાના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને માટે અહીં 'जाव' પદનો પ્રયોગ થયો છે. 'यावत्' પદ એ બતાવે છે કે આ દ્વારગાથામાં આવતાં પદોનું પ્રતિપાદન પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ચોથા ઉદ્દેશકમાં કરાયું છે. તો એ દ્વારોની

टीका–लेश्याधिकारात् तद्विशेषपरिणामादीन् प्रतिपादयितुमाह 'से णूणं भंते!' इत्यादि । गौतमः पृच्छति–हे भदन्त! तद् नूनं संभवति एतत् 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या, 'नीललेस्सं' नीललेश्याम् 'पप्प' प्राप्य 'तारूवत्ताए' तद्रूपतया नीललेश्यास्वरूपेण तदेव स्फुटयति–' तावण्णत्ताए ' तद्वर्णतया तस्याःनीललेश्याया वर्ण इव वर्णो यस्याः सा तद्वर्णा तस्या भावस्तत्ता तया तद्वर्णतया परिणमति? एवं तद्रसतया, तद्गन्धतया, इत्यादि गौतमस्य प्रश्नाशयः स्वयमूहनीयः

गइपरिणामपएसोगाहवग्गणाट्ठाणमप्पबहुं) परिणाम, वर्ण, रस, गंध, शुद्ध, अप्रशस्त, संक्लिष्ट, उष्ण, गति, परिणाम, प्रदेश, अवगाहना, वर्गणा, स्थान और अल्पबहुत्व इस गाथा तक ग्रहण करना चाहिये। (सेवं भंते! सेवं भंते!) हे भदन्त! जैसा, आप देवानुप्रियने कहा है वह ऐसा ही है भदन्त! वह ऐसा ही है इस प्रकार कहकर गौतम अपने स्थान पर विराजमान हो गये॥

टीकार्थ–इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने लेश्याका अधिकार होनेके कारण लेश्याके विशेष परिणाम आदिकोंका प्रतिपादन किया है। गौतमने प्रभुसे पूछा है कि हे भदन्त! क्या यह बात संभव सकती है कि 'कण्हलेस्सा' कृष्णलेश्या' 'नीललेस्सं''नीललेश्याको प्राप्तकरके 'तारूवत्ताए' नीललेश्याके स्वरूपमें बदलकर 'तावण्णत्ताए' नीललेश्याके वर्ण जैसे वर्णवाली हो जाती है? उसके रस जैसे रसवाली हो जाती है?

संकिलिट्ठु–ण्हा–गइ, परिणाम–पएसोगाह–वग्गणाट्ठाणमप्प बहुं) અને આ ગાથા પર્યન્તનું તે ઉદ્દેશકનું કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ– 'પરિણામ, વર્ણ, રસ, ગંધ, શુદ્ધ, અપ્રશસ્ત, સંકિલષ્ટ, ઉષ્ણ, ગતિ, પરિણામ, પ્રદેશ, અવગાહના, વર્ગણા, સ્થાન, અને અલ્પબહુત્વ.' (सेवं भंते! सेवं भंते!) 'હે ભદન્ત! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે, હે ભદન્ત! આપની વાત યથાર્થ છે,' આ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ— આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે લેશ્યાના પરિણામ આદિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'શું એવી વાત સંભવી શકે છે કે 'कण्णलेस्सा' કૃષ્ણલેશ્યા 'नीललेस्सं पप्प' નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને 'तारूवत्ताए' નીલલેશ્યાના સ્વરૂપમાં પલટાઈ જઈને 'तावण्णत्ताए' નીલલેશ્યાના જેવાં જ વર્ણની બની જાય છે? અને તેના જેવા જ વાસ કે ગંધવાળી બની જાય છે?

भगवानाह-'एवं चउत्थो उद्देसओ' एवं पूर्ववत् चतुर्थ उद्देशकः 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापनायाएव 'लेस्सापदे' लेश्यापदे सप्तदशसंख्यके 'णेयव्वो' नेतव्यः ज्ञातव्यः,तथाच प्रज्ञापनायां लेश्याया वक्ष्यमाणपरिणामादिविषयकचतुर्थोद्देशकार्थ-संग्रहाय अवधिप्रदर्शनपूर्वकं द्वारगाथामाह-'जाव-परिणाम-वण्ण-रस-गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठ ण्हा । गइपरिणाम-पएसो-गाहू-वग्गणा-ट्ठाणमप्पबहुं इति । यावत्-परिणाम-वर्ण-रस-गन्ध-शुद्ध-अप्रशस्त-संक्लिष्टो-ष्णाः, गति परिणाम प्रदेशा-ऽवगाह-वर्गणा-स्थान अल्पबहुत्वम्' इति, एवश्चोक्तद्वारगाथार्थं वि-शदी करणाय यावत्करणात् प्रज्ञापनायाः संगृहीतं प्रतिपाद्यते-'तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमति? हंता, गोयमा? कण्ह-

उसके गंध जैसे गंधवाली होजाती है? इस प्रकार गौतमने जब प्रभुसे प्रश्न किया तब प्रभुने इसके उत्तरमें कहा कि 'एवं चउत्थो उद्देसओ' पूर्वकी तरह चौथा उद्देशक 'पण्णवणाए चेव' प्रज्ञापना का ही जो कि सत्रहवें 'लेस्सापए' लेश्यापदमें कहा गया है यहां इसके उत्तरमें जानने योग्य है। प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें लेश्याके परि-णाम आदिकोंका संग्रह किया गया है। इसीलिये सूत्रकारने उस उद्देशकको यहां जानने के लिये कहा है। इन परिणाम आदिकों को संग्रह करनेवाली द्वार गाथा इस प्रकारसे है 'परिणाम-वण्ण-रस गंध-सुद्ध-अपसत्थ-संकिलिट्ठ-ण्हा। गइ परिणामपएसोगाहू वग्गणा ट्ठाण मप्पबहुं' इस द्वारगाथाके अर्थको विशद करनेके लिये ही यहां 'जाव' पदका प्रयोग किया गया है। 'यावत्' पद यह प्रकट करता

મહાવીર પ્રભુ તેનો આ પ્રમાણે ઉત્તર આપે છે- 'एवं चउत्थो उद्देसओ 'पण्णवणाए लेस्सापए णेयव्वो' આ પ્રશ્નના સમાધાન માટે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આપેલા સત્તરમાં લેશ્યાપદને ચોથો ઉદ્દેશક કહેવો જોઇએ. પ્રજ્ઞાપનાના ચોથા ઉદ્દેશકમાં લેશ્યાના પરિણામ આદિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે- તે કારણે સૂત્રકારે અહીં તે ઉદ્દેશકનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પરિણામ આદિનો સંગ્રહ કરનારી દ્વારગાથા આ પ્રમાણે છે- 'परिणाम, वण्ण, रस, गंध, सुद्ध, अपसत्थ, संकिलिट्ठ-ण्हा गइ, परिणाम, पएसो, गाहू, वग्गणा, ट्ठाणमप्पबहु' આ દ્વારગાથાના અર્થનું સ્પષ્ટીકરણ કરવાને માટે અહીં 'जाव' પદનો પ્રયોગ થયો છે. 'यावत्' પદ એ બતાવે છે કે આ દ્વારગાથામાં આવતાં પદોનું પ્રતિપાદન પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ચોથા ઉદ્દેશકમાં કરાયું છે. તો એ દ્વારોની

लेस्सा, नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तद्‌गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्‌गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति, अर्थात् कृष्णलेश्यापरिणतो जीवो यदा नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तदा नीललेश्यापरिणत उत्पद्यते, उक्तञ्च–' जल्लेसाइं दव्वाइं परिआइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्य उत्पद्यते ' इति । ततो गौतमः पृच्छति–' से

है कि इस द्वार गाथोक्त पदोंका विशदीकरण प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें हुआ है इसलिये इन द्वारोंकी समाप्ति तकही इस उद्देशकको ग्रहण करना चाहिये । परिणाम संबंधी कथनका अभिप्राय इस प्रकार से है गौतम प्रभुसे पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्तकर क्या उसके जैसी वर्णवाली, गंधवाली, रसवाली बार२ होती रहती है ? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि गौतम ! हां, कृष्णलेश्या नीललेश्याके रूपमें जब बदल जाती है तो वह उसके जैसे वर्णवाली, उसके जैसे गंधवाली, और उसके जैसे रसवाली बार२ होती रहती है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जब कृष्णलेश्याके परिणामवाला जीव नीललेश्याके योग्य द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है, तब वह नीललेश्याके परिणामवाला होकर ही अन्यत्र उत्पन्न होता है । क्यों कि यह सिद्धान्त है कि 'जल्लेस्साइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' 'जीव जिस लेश्याके

(આ દ્વારગાથાની) સમાપ્તિ પર્યન્તનું જ કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. પરિણામ વિષયક કથન નીચે પ્રમાણે છે–

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– 'હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને તેના જેવા વર્ણવાળી, તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી શું બનતી રહે છે?'

ઉત્તર– 'હે ગૌતમ! હા, એવું જ બને છે. કૃષ્ણલેશ્યા જ્યારે નીલલેશ્યારૂપે પલટાઈ જાય છે, ત્યારે તે તેના જેવા વર્ણવાળી, તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી થતી રહે છે– આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે– જો કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણામવાળો જીવ નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરે છે, તો તે નીલલેશ્યાના પરિણામવાળો બનીને અન્યત્ર ઉત્પન્ન થાય છે– એવો સિદ્ધાંત છે કે 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' જે લેશ્યાના દ્રવ્યને ગ્રહણ

केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ–कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए, ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ? गोयमा! से जहानामए खीरे दूसिं पप्प, सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प, ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए, ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से एएणट्टेणं गोयमा! एव वुच्चइ कण्हलेस्सा०' इत्यादि। तत् केनार्थेन भगवन्! एवम् उच्यते–कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया; तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति? गौतम! तद्यथा नाम क्षीरं दूर्षी (तक्रम्) प्राप्य, शुद्धं वा वस्त्रं

द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है वह उसी लेश्यावाला होकर दूसरी जगह उत्पन्न होता है'। यही बात 'तागंधत्ताए तारसत्ताए, ताफासत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमंति' इत्यादि पदों द्वारा व्यक्तकी गई है। अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि 'से केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' हे भदन्त! आप ऐसा किस कारणसे कहते हैं कि कृष्णलेश्या नीललेश्याको प्राप्तकर उसके जैसे रूपमें, उसके जैसे वर्णमें, उसके जैसे गंधमें, उसके जैसे रसमें, उसके जैसे स्पर्शमें बार२, परिणत होती रहती है? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि जैसे दूध तक्र को प्राप्त होकर उसके जैसे रूपमे परिणम जाता है, उसके जैसे वर्णमें परिणम जाता है, उसकी जैसी गंधवाला हो जाता है, उसके जैसे रसवाला हो जाता हैं, और उसके जैसा स्पर्शवाला हो जाता है;

કરીને જીવ મરે છે, એ લેશ્યાના પરિણામવાળો થઇને તે જીવ બીજી જગ્યાએ ઉત્પન્ન થાય છે.' એ જ વાત 'ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'से केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ कण्णलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' હે ભદન્ત! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને તેના જેવા રૂપમાં, તેના જેવા વર્ણમાં, તેના જેવી ગંધમાં, તેના જેવા રસમાં અને તેના જેવા સ્પર્શમાં વારંવાર પરિણમતી રહે છે?

ઉત્તર– હે ગૌતમ! જેવી રીતે દૂધ સાથે છાશનો સંયોગ થવાથી, દૂધ છાશ રૂપે પરિણમે છે, તેનાં રૂપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છાશના જેવાં જ બની જાય

लेस्सा, नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति? हन्त, गौतम! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति, अर्थात् कृष्णलेश्यापरिणतो जीवो यदा नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तदा नीललेश्यापरिणत उत्पद्यते, उक्तञ्च–' जल्लेसाइं दव्वाइं परिआइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्य उत्पद्यते' इति। ततो गौतमः पृच्छति–' से

है कि इस द्वार गाथोक्त पदोंका विशदीकरण प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें हुआ है इसलिये इन द्वारोंकी समाप्ति तकही इस उद्देशकको ग्रहण करना चाहिये। परिणाम संबंधी कथनका अभिप्राय इस प्रकार से है गौतम प्रभुसे पूछ रहे हैं कि हे भदन्त! कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्तकर क्या उसके जैसी वर्णवाली, गंधवाली, रसवाली बार२ होती रहती है? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि गौतम! हां, कृष्णलेश्या नीललेश्याके रूपमें जब बदल जाती है तो वह उसके जैसे वर्णवाली, उसके जैसे गंधवाली, और उसके जैसे रसवाली बार२ होती रहती है। तात्पर्य कहनेका यह है कि जब कृष्णलेश्याके परिणामवाला जीव नीललेश्याके योग्य द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है, तब वह नीललेश्याके परिणामवाला होकर ही अन्यत्र उत्पन्न होता है। क्यों कि यह सिद्धान्त है कि 'जल्लेस्साइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' 'जीव जिस लेश्याके

(આ દ્વારગાથાની) સમાપ્તિ પર્યન્તનું જ કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. પરિણામ વિષયક કથન નીચે પ્રમાણે છે–

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– 'હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને તેના જેવા વર્ણવાળી; તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી શું બનતી રહે છે?'

ઉત્તર– 'હે ગૌતમ! હા, એવું જ બને છે. કૃષ્ણલેશ્યા જ્યારે નીલલેશ્યારૂપે પલટાઈ જાય છે, ત્યારે તે તેના જેવા વર્ણવાળી, તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી થતી રહે છે– આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે– જો કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણામવાળો જીવ નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરે છે, તો તે નીલલેશ્યાના પરિણામવાળો બનીને અન્યત્ર ઉત્પન્ન થાય છે– એવો સિદ્ધાંત છે કે 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' જે લેશ્યાના દ્રવ્યને ગ્રહણ

केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचइ-कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए, ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ ? गोयमा ! से जहानामए खीरे दूसिं पप्प, सुद्धे वा वत्थे रागं पप्प, ता रूवत्ताए, ता वण्णत्ताए, ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एव वुचइ कण्हलेस्सा०' इत्यादि । तत् केनार्थेन भगवन् ! एवम् उच्यते-कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया; तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति ? गौतम ! तद्यथा नाम क्षीरं दूर्षी (तक्रम्) प्राप्य. शुद्धं वा वस्त्रं

द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है वह उसी लेश्यावाला होकर दूसरी जगह उत्पन्न होता है'। यही बात 'तागंधत्ताए तारसत्ताए, ताफासत्ताए, भुज्जो भुज्जो परिणमंति' इत्यादि पदों द्वारा व्यक्तकी गई है। अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं कि 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचइ कण्हलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' हे भदन्त ! आप ऐसा किस कारणसे कहते हैं कि कृष्णलेश्या नीललेश्याको प्राप्तकर उसके जैसे रूपमें, उसके जैसे वर्णमें, उसके जैसे गंधमें, उसके जैसे रसमें, उसके जैसे स्पर्शमें बार२, परिणत होती रहती है ? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि जैसे दूध तक्र को प्राप्त होकर उसके जैसे रूपमे परिणम जाता है, उसके जैसे वर्णमें परिणम जाता है, उसकी जैसी गंधवाला हो जाता है, उसके जैसे रसवाला हो जाता है, और उसके जैसा स्पर्शवाला हो जाता है;

કરીને જીવ મરે છે, એ લેશ્યાના પરિણામવાળો થઇને તે જીવ બીજી જગ્યાએ ઉત્પન્ન થાય છે.' એ જ વાત 'ता गंधत्ताए, ता रसत्ताए, ता फासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमंति' ઇત્યાદિ પદો દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલ છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचइ कण्णलेस्सा नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए तावण्णत्ताए तागंधत्ताए तारसत्ताए ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને તેના જેવા રૂપમાં, તેના જેવા વર્ણમાં, તેના જેવી ગંધમાં, તેના જેવા રસમાં અને તેના જેવા સ્પર્શમાં વારંવાર પરિણમતી રહે છે ?

ઉત્તર— હે ગૌતમ ! જેવી રીતે દૂધ સાથે છાશનો સંયોગ થવાથી, દૂધ છાશ રૂપે પરિણમે છે, તેનાં રૂપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ છાશના જેવાં જ બની જાય

लेस्सा, नीललेस्सं पप्प तारूवत्ताए, तावण्णत्ताए, तागंधत्ताए, तारसत्ताए, ताफासत्ताए भुज्जो भुज्जो परिणमइ' तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति ? हन्त, गौतम ! कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति, अर्थात् कृष्णलेश्यापरिणतो जीवो यदा नीललेश्यायोग्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तदा नीललेश्यापरिणत उत्पद्यते, उक्तश्च-' जल्लेसाइं दव्वाइं परिआइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' यल्लेश्यानि द्रव्याणि पर्यादाय कालं करोति तल्लेश्य उत्पद्यते ' इति । ततो गौतमः पृच्छति-' से

है कि इस द्वार गाथोक्त पदोंका विशदीकरण प्रज्ञापनाके चतुर्थ उद्देशकमें हुआ हैं इसलिये इन द्वारोंकी समाप्ति तकही इस उद्देशकको ग्रहण करना चाहिये । परिणाम संबंधी कथनका अभिप्राय इस प्रकार से है गौतम प्रभुसे पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! कृष्णलेश्या नीललेश्या को प्राप्तकर क्या उसके जैसी वर्णवाली, गंधवाली, रसवाली बार२ होती रहती है ? तब इसका उत्तर देते हुए प्रभु गौतमसे कहते हैं कि गौतम ! हां, कृष्णलेश्या नीललेश्याके रूपमें जब बदल जाती है तो वह उसके जैसे वर्णवाली, उसके जैसे गंधवाली, और उसके जैसे रसवाली बार२ होती रहती है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जब कृष्णलेश्याके परिणामवाला जीव नीललेश्याके योग्य द्रव्योंको ग्रहण करके मरता है, तब वह नीललेश्याके परिणामवाला होकर ही अन्यत्र उत्पन्न होता है । क्यों कि यह सिद्धान्त है कि 'जल्लेस्साइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' 'जीव जिस लेश्याके

(આ દ્વારગાથાની) સમાપ્તિ પર્યન્તનું જ કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઇએ. પરિણામ વિષયક કથન નીચે પ્રમાણે છે-

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે- 'હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાનો સંયોગ પામીને તેના જેવા વર્ણવાળી, તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી શું બનતી રહે છે?'

ઉત્તર— 'હે ગૌતમ! હા, એવું જ બને છે. કૃષ્ણલેશ્યા જ્યારે નીલલેશ્યારૂપે પલટાઇ જાય છે, ત્યારે તે તેના જેવા વર્ણવાળી, તેના જેવી ગંધવાળી અને તેના જેવા રસવાળી થતી રહે છે- આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે- જો કૃષ્ણલેશ્યાના પરિણામવાળો જીવ નીલલેશ્યાને યોગ્ય દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરીને મરે છે, તો તે નીલલેશ્યાના પરિણામવાળો બનીને અન્યત્ર ઉત્પન્ન થાય છે- એવો સિદ્ધાંત છે કે 'जल्लेसाइं दव्वाइं परियाइत्ता कालं करेइ, तल्लेसे उववज्जइ' જે લેશ્યાના દ્રવ્યને ગ્રહણ

वर्णेन प्रज्ञप्ता ? भगवानाह-कृष्णलेश्या कृष्णवर्णा कृष्णवर्णमेघादिवत्, नीललेश्या नीलवर्णा भृङ्गादिवत्, मयूरग्रीवावद्वा, कापोती कपोतवर्णा खदिरसारादिवत्, तैजसी लोहितवर्णा शशकरुधिरादिवत्, पद्मा पीतवर्णा चम्पकादिवत्, शुक्ला शुक्लवर्णा शङ्खादिवत्, एवं लेश्याया रसविषये भगवतः समाधानम्-कृष्णा कटुरसा निम्बादिवत्, नीला तिक्तरसा मरीचपिप्पल्यादिवत्, कापोती कषाय रसा अपक्वबदरवत्, तेजोलेश्या आम्लमधुरा पक्वाम्रादिफलादिवत्, पद्मलेश्या कटुकषाय मधुररसा चन्द्रप्रभामदिरादिवत्, शुक्ललेश्या मधुररसा गुडसितादिवत्, लेश्यागन्धविषये भगवत उत्तरम्- आद्यास्तिस्रो दुरभिगन्धाः,

कृष्णलेश्या का वर्ण कृष्णवर्णवाले मेघ आदिकी तरह काला कहा गया है। नीललेश्या का वर्ण भृंग-भ्रमर-आदि के वर्ण जैसा अथवा मयूर की ग्रीवा के रंग जैसा नील कहा गया है। कापोतीलेश्या का वर्ण खैरसार (कत्था) के रंग जैसा कहा गया है। तैजसीलेश्या का वर्ण शशक-खरगोश के रक्त जैसा लाल कहा गया है। पद्मलेश्या का वर्ण चम्पक आदि के वर्ण की तरह पीत कहा गया है। शुक्ललेश्या का वर्ण शंख के वर्ण की तरह बिलकुल श्वेत प्रकट किया गया है। इसी प्रकार से रस के विषय में भी प्रभुने ऐसा समझाया है कि कृष्णलेश्या का रस निम्ब आदि के रस की तरह कडुवा, नीललेश्या का रस मिर्च पीपल आदि की तरह तीखा, कापोतीलेश्या का रस अपक्व-विनापके हुए बदरीफल के रस की तरह कषायला, तेजोलेश्या का रस पके हुए आम्रफल के रस की तरह आम्लमधुर-खट्टा-मिट्ठा, पद्मलेश्या का रस चन्द्रप्रभामदिरा की तरह तीखा, कषाला और मधुर कहा गया है। तथा शुक्ललेश्या का रस गुड एवं मिश्री के

જેવો શ્યામ [કાળો] કહ્યો છે. નીલલેશ્યાનો વર્ણ ભ્રમર આદિના રંગ જેવો અથવા મોરની ડોકના જેવો નીલ કહ્યો છે. કાપોતલેશ્યાનો વર્ણ કબૂતરના જેવો કહ્યો છે. તેજલેશ્યાનો વર્ણ સસલાના લોહી જેવો લાલ કહ્યો છે, પદ્મલેશ્યાનો વર્ણ ચંપાના ફૂલ જેવો પીળો કહ્યો છે, અને શુકલલેશ્યાનો વર્ણ શંખના વર્ણ જેવો સફેદ કહ્યો છે.

એ જ પ્રમાણે લેશ્યાઓના રસના વિષયમાં મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહ્યું- કૃષ્ણલેશ્યાનો રસ લીંબુના જેવો કડવો, નીલલેશ્યાનો રસ મરચાં સમાન તીખો, કાપોતલેશ્યાનો રસ અપકવ બોરફલ જેવો તુંરો, તેજોલેશ્યાનો રસ પાકી કેરીના જેવો ખટમીઠો, પદ્મલેશ્યાનો રસ ચન્દ્રપ્રભા મદિરાના જેવો તીખો, તુરો અને મધુર, તથા શુકલલેશ્યાનો રસ ગોળ અને સાકર જેવો મધુર કહ્યો છે.

रागं प्राप्य, तद्रूपतया, तद्वर्णतया, तद्गन्धतया, तद्रसतया, तत्स्पर्शतया, भूयो भूयः परिणमति, तत्तेनार्थेन गौतम! एवम् उच्यते कृष्णलेश्या. इत्यादि। एतेनैव अभिलापेन क्रमशो नीललेश्या कापोतीम्, कापोती तैजसीम्, तैजसी पद्माम्, पद्मा शुक्लां प्राप्य तद्वर्णत्वादिना परिणमति इति बोध्यम्। ततो लेश्यावर्णविषये गौतमः पृच्छति- 'कृष्णलेस्साणं भंते! केरिसिआ वण्णेणं पण्णत्ता! इत्यादि। कृष्णलेश्या खलु भगवन्! कीदृशी

अथवा- जैसे शुद्धवस्त्र राग-रंगसे रंगा जाने पर रंग के रूपवाला, रंग के वर्णवाला, रंगकी गंधवाला, रंगके रसवाला, रंगके स्पर्शवाला हो जाता है, अर्थात् पदार्थ जैसा संयोग प्राप्त करता है-वह उस के रूप रस आदि गुणवाला बन जाता है- इसी प्रकार हे गौतम! कृष्णलेश्या नीललेश्याके परिणामको प्राप्त होकर उसके रूप-रस-गंध आदि गुणवाली बन जाती है। इस कारण मैंने ऐसा कहा है।

इसी अभिप्राय से यह भी समझ लेना चाहिए कि नीललेश्या कापोतीलेश्या को प्राप्त होकर, कापोतीलेश्या तैजसीलेश्या को प्राप्त होकर, तैजसीलेश्या पद्मालेश्या को प्राप्त होकर, पद्मलेश्या शुक्लेश्या को प्राप्त होकर उस लेश्या के रूप रस आदि रूप से परिणम जाती है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से लेश्याओं का वर्ण कैसा है-इस बात को पूछते हैं-भदन्त! 'कण्हलेस्साणं केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता' इत्यादि-कृष्णलेश्या का वर्ण कैसा कहा गया है? हे गौतम!

છે, વળી જેવી રીતે શુદ્ધ વસ્ત્ર (શુભ્ર વસ્ત્ર) ને રંગવામાં આવે તો તે વસ્ત્ર તે રંગના રૂપ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ આદિ ગુણોથી યુકત બને છે, એવી જ રીતે કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યા રૂપે પરિણમીને તેનાં રૂપ, રસ, ગંધ આદિ ગુણોવાળી બની જાય છે- તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે.

એજ પ્રમાણે 'નીલલેશ્યા કાપોત લેશ્યારૂપે પરિણમીને તનાં રૂપ, વર્ણ, રસ આદિ ગુણોવાળી બની જાય છે, કાપોતલેશ્યા તેજલેશ્યારૂપે પરિણમીને તેના રૂપાદિ ગુણોવાળી બની જાય છે, તેજલેશ્યા પદ્મલેશ્યારૂપે પરિણમીને પદ્મલેશ્યાના રૂપાદિ ગુણોવાળી બની જાય છે, અને પદ્મલેશ્યા શુકલલેશ્યારૂપે પરિણમીને શુકલલેશ્યાના રૂપ, વર્ણ, રસ આદિ ગુણોવાળી બની જાય છે,' એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી લેશ્યાનાં વર્ણો જાણવાને માટે મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે- 'હે ભદન્ત! 'कण्हलेस्साणं केरिसिया वण्णेणं पण्णत्ता? ઇત્યાદિ' કૃષ્ણલેશ્યાનો વર્ણ કેવો કહ્યો છે? ઉત્તર- 'હે ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યાનો વર્ણ શ્યામવર્ણના મેઘ આદિના

प्रदेशावगाढाः, वर्गणाविषये च कृष्णलेश्यादियोग्यद्रव्यवर्गणाः अनन्ताः औदारिकादिवर्गणावत्, स्थानविषये च तारतम्येन विचित्राध्यवसाय-निबन्धनानि असंख्येयानि कृष्णादिद्रव्याणि, अध्यवसायस्थानानामसंख्या-तत्वात्, लेश्यास्थानानामल्पबहुत्वं वाच्यम् । तच्चैवम्– 'एएसिणं भंते! कण्हलेसाठाणा णं जाव – सुक्कलेसाठाणाण य जहन्नगाणं दव्वट्ठयाए पयेसट्ठयाए दव्वट्ठपयेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेसा

असंख्यात (क्षेत्र) प्रदेशो में है। औदारिकादिक वर्गणाओं की तरह कृष्णलेश्या आदि के योग्य द्रव्यवर्गणाएं अनन्त है। तरतम आदि रूप से विचित्र बने हुए ऐसे अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादिद्रव्य भी तरतमादिरूपसे असंख्यात है। क्योंकि अध्यवसाय स्थान असंख्यात होते है। तात्पर्य कहनेका यह हैं कि जब अध्यवसायोके स्थान असंख्यात है तो अध्यवसाय भी असंख्यात ही है। और जब अध्यवसाय असंख्यात है तो इन असंख्यात अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादि द्रव्य भी उनके तरतमादिरूप को लेकर असंख्यात है। लेश्याओं के स्थानों का अल्पबहुत्व इस प्रकार से हैं-प्रभु से गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त! कृष्णलेश्या के जघन्यस्थानोंमें और यावत् शुक्लेश्या के जघन्यस्थनों में द्रव्यार्थ रूप से, प्रदेशार्थरूप तथा द्रव्यार्थप्रदेशार्थ दोनों रूप से कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा से अल्प है, कौन स्थान किन स्थानों को अपेक्षा से बहुत हैं, कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा समान हैं, तथा कौन से स्थान किन स्थानों की

છે. ઔદારિક આદિ વર્ગણાઓની જેમ કૃષ્ણલેશ્યા આદિને યોગ્ય દ્રવ્યવર્ગણાઓ અનંત છે. તરતમ આદિ રૂપે વિચિત્ર બનેલા એવા અધ્યવસાયોના કારણરૂપ કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તરતમ આદિરૂપે અસંખ્યાત છે, કારણ કે અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યાત હોય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જો અધ્યવસાયના સ્થાન અસંખ્યાત હોય, તો અધ્યવસાય પણ અસંખ્યાત જ હોય, અને જો અધ્યવસાય અસંખ્યાત હોય તો તે અસંખ્યાત અધ્યવસાયોના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તેમના તરતમ આદિ રૂપની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત હોય છે. લેશ્યાઓનાં સ્થાનોનું અલ્પ બહુત્વ નીચે પ્રમાણે છે– ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે– 'હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યાથી શુકલલેશ્યા પર્યન્તની લેશ્યાઓનાં જઘન્ય [ઓછામાં ઓછાં] સ્થાનોમાં દ્રવ્યાર્થરૂપ, પ્રદેશાર્થરૂપ,

अन्त्यास्तिस्रः सुरभिगन्धाः, लेश्या शुद्ध विषये त्वेवम्-आद्यास्तिस्रोऽशुद्धाः, अन्त्यास्तिस्रः स्यादिशुद्धाः, एवम् आद्यास्तिस्रोऽप्रशस्ताः, अन्त्यास्तिस्रःप्रशस्ताः, एवम्-आद्यास्तिस्रः संक्लिष्टाः, अन्त्याः तिस्रः असंक्लिष्टाः, एवम्-आद्यास्तिस्र शीताः रूक्षाश्च, अन्त्यातिस्रः उष्णाः स्निग्धाश्च, एवमाद्यास्तिस्रो दुर्गतिहेतवः, अन्त्यास्तु तिस्र सुगतिहेतवः, जघन्य-मध्यम-उत्कृष्टभेदेन त्रिधा परिणामस्तासां क्रमशः, प्रत्येकमनन्तप्रदेशा एताः, अवगाहनाविषये चैताः असंख्यातक्षेत्र

रस की तरह कहा गया है। गंध के विषय में प्रभुने जो कहा है वह इस प्रकार से है—आदि की तीन लेश्याओं का गंधगुण दुरभिगंधवाला है अर्थात् आदि की तीन लेश्याएं दुर्गंधवाली हैं और अन्त की तीन-पीत, पद्म और शुक्लेश्याएं सुगंधितगुणवाली हैं। शुद्धता के विषय में इस प्रकार से जानना चाहिए कि आदि की तीन-कृष्ण, नील और कापोती लेश्याएं अशुद्ध हैं और अन्त की तीन लेश्याएं प्रशस्त हैं। आदि की तीन लेश्याएं संक्लिष्ट और अन्त की तीन लेश्याएं असंक्लिष्ट हैं। इसी तरह से आदि की तीन लेश्याएं शीत और रूक्ष हैं अन्त की तीन लेश्याएं उष्ण और स्निग्ध हैं। आदि की तीन लेश्याएं जीव को दुर्गति का कारण होती हैं और अन्त की तीन लेश्याएं सुगति का कारण होती हैं। लेश्याओं के परिणाम क्रमशः जघन्य, मध्यम और उत्तम हैं। लेश्याओं के प्रत्येक के प्रदेश अनन्त होते है। अवगाहना के विषय में इस प्रकार से समझना चाहिए कि-इन लेश्याओं की अवगाहना

તે લેશ્યાઓના ગંધ વિષે મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું–

પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ (કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત) દુર્ગન્ધયુકત છે. છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓ (તેજ, પદ્મ, શુકલ) સુગંધયુકત છે.

તે લેશ્યાઓની શુદ્ધતાના વિષયમાં કહ્યું છે કે પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અશુદ્ધ છે અને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓ શુદ્ધ છે.

પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અપ્રશસ્ત છે, છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ સંકિલષ્ટ છે અને છેલ્લી ત્રણ અસંકિલષ્ટ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ શીત અને રૂક્ષ છે, છેલ્લી ત્રણ ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ જીવને દુર્ગતિ અપાવનારી છે, છેલ્લી ત્રણ સુગતિ–સદ્‌ગતિ અપાવનારી છે. લેશ્યાઓનો પરિણામ અનુક્રમે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ છે. પ્રત્યેક લેશ્યાના પ્રદેશ અનંત છે. અવગાહની વિષયમાં આ પ્રમાણે સમજવું. આ લેશ્યાઓની અવગાહના અસંખ્યાત (ક્ષેત્ર) પ્રદેશોમાં

प्रदेशावगाढाः, वर्गणाविषये च कृष्णलेश्यादियोग्यद्रव्यवर्गणाः अनन्ताः औदारिकादिवर्गणावत्, स्थानविषये च तारतम्येन विचित्राध्यवसाय-निबन्धनानि असंख्येयानि कृष्णादिद्रव्याणि, अध्यवसायस्थानानामसंख्यातत्वात्, लेश्यास्थानानामल्पबहुत्वं वाच्यम्। तच्चैवम्- 'एएसिणं भंते! कण्हलेसाठाणा णं जाव - सुक्कलेसाठाणाण य जहन्नगाणं दव्वट्ठयाए पयेसट्ठयाए दव्वट्ठपयेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेसा

असंख्यात (क्षेत्र) प्रदेशो में है। औदारिकादिक वर्गणाओं की तरह कृष्णलेश्या आदि के योग्य द्रव्यवर्गणाएं अनन्त हैं। तरतम आदि रूप से विचित्र बने हुए ऐसे अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादिद्रव्य भी तरतमादिरूपसे असंख्यात है। क्योंकि अध्यवसाय स्थान असंख्यात होते है। तात्पर्य कहनेका यह हैं कि जब अध्यवसायोंके स्थान असंख्यात है तो अध्यवसाय भी असंख्यात ही है। और जब अध्यवसाय असंख्यात है तो इन असंख्यात अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादि द्रव्य भी उनके तरतमादिरूप को लेकर असंख्यात हैं। लेश्याओं के स्थानों का अल्पबहुत्व इस प्रकार से हैं-प्रभु से गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त! कृष्णलेश्या के जघन्यस्थानोंमें और यावत् शुक्ललेश्या के जघन्यस्थनों में द्रव्यार्थ रूप से, प्रदेशार्थरूप तथा द्रव्यार्थप्रदेशार्थ दोनों रूप से कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा से अल्प हैं, कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा से बहुत हैं, कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा समान हैं, तथा कौन से स्थान किन स्थानों की

છે. ઔદારિક આદિ વર્ગણાઓની જેમ કૃષ્ણલેશ્યા આદિને યોગ્ય દ્રવ્યવર્ગણાઓ અનંત છે. તરતમ આદિ રૂપે વિચિત્ર બનેલા એવા અધ્યવસાયોના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તરતમ આદિરૂપે અસંખ્યાત છે, કારણ કે અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યાત હોય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જો અધ્યવસાયના સ્થાન અસંખ્યાત અધ્યવસાય પણ અસંખ્યાત જ હોય, અને જો અધ્યવસાય અસંખ્યાત હોય તો તે અસંખ્યાત અધ્યવસાયોના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તરતમ આદિ રૂપની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત હોય છે. લેશ્યાઓનાં સ્થાનોનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે— ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે- હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યાથી શુક્લલેશ્યા પર્યન્તની લેશ્યાઓનાં જઘન્ય [ઓછામાં ઓછાં] સ્થાનોના] દ્રવ્યાર્થરૂપ, પ્રદેશાર્થરૂપ,

अन्त्यास्तिस्रः सुरभिगन्धाः, लेश्या शुद्ध विषये त्वेवम्-आद्यास्तिस्रोऽशुद्धाः, अन्त्यास्तिस्रः त्वादिशुद्धाः, एवम् आद्यास्तिस्रोऽप्रशस्ताः, अन्त्यास्तिस्रःप्रशस्ताः, एवम्-आद्यास्तिस्रः संक्लिष्टाः, अन्त्याः तिस्रः असंक्लिष्टाः, एवम्-आद्यास्तिस्र शीताः रूक्षाश्च, अन्त्यातिस्रः उष्णाः स्निग्धाश्च, एवमाद्यास्तिस्रो दुर्गतिहेतवः, अन्त्यास्तु तिस्र सुगतिहेतवः, जघन्य-मध्यम-उत्कृष्टभेदेन त्रिधा परिणामस्तासां क्रमशः, प्रत्येकमनन्तप्रदेशा एताः, अवगाहनाविषये चैताः असंख्यातक्षेत्र

रस की तरह कहा गया है। गंध के विषय में प्रभुने जो कहा है वह इस प्रकार से है—आदि की तीन लेश्याओं का गंधगुण दुरभिगंधवाला है अर्थात् आदि की तीन लेश्याएं दुर्गंधवाली हैं और अन्त की तीन-पीत, पद्म और शुक्ललेश्याएं सुगंधितगुणवाली हैं। शुद्धता के विषय में इस प्रकार से जानना चाहिए कि आदि की तीन-कृष्ण, नील और कापोती लेश्याएं अशुद्ध हैं और अन्त की तीन लेश्याएं प्रशस्त हैं। आदि की तीन लेश्याएं संक्लिष्ट और अन्त की तीन लेश्याएं असंक्लिष्ट हैं। इसी तरह से आदि की तीन लेश्याएं शीत और रूक्ष हैं अन्त की तीन लेश्याएं उष्ण और स्निग्ध हैं। आदि की तीन लेश्याएं जीव को दुर्गति का कारण होती हैं और अन्त की तीन लेश्याएं सुगति का कारण होती हैं। लेश्याओं के परिणाम क्रमशः जघन्य, मध्यम और उत्तम हैं। लेश्याओं के प्रत्येक के प्रदेश अनन्त होते है। अवगाहना के विषय में इस प्रकार से समझना चाहिए कि-इन लेश्याओं की अवगाहना

તે લેશ્યાઓના ગંધ વિશે મહાવીર પ્રભુએ આ પ્રમાણે કહ્યું–

પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ (કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત) દુર્ગન્ધયુકત છે. છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓ (તેજ, પદ્મ, શુકલ) સુગંધયુકત છે.

તે લેશ્યાઓની શુદ્ધતાના વિષયમાં કહ્યું છે કે પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અશુદ્ધ છે અને છેલ્લી ત્રણ લેશ્યાઓ શુદ્ધ છે.

પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ અપ્રશસ્ત છે, છેલ્લી ત્રણ પ્રશસ્ત છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ સંકિલષ્ટ છે અને છેલ્લી ત્રણ અસંકિલષ્ટ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ શીત અને રૂક્ષ છે, છેલ્લી ત્રણ ઉષ્ણ અને સ્નિગ્ધ છે. પહેલી ત્રણ લેશ્યાઓ જીવને દુર્ગતિ અપાવનારી છે, છેલ્લી ત્રણ સુગતિ-સદ્ગતિ અપાવનારી છે. લેશ્યાઓનાં પરિણામ અનુક્રમે જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ છે. પ્રત્યેક લેશ્યાના પ્રદેશ અનંત છે. અવગાહની વિષયમાં આ પ્રમાણે સમજવું. આ લેશ્યાઓની અવગાહના અસંખ્યાત (ક્ષેત્ર) પ્રદેશોમાં

प्रदेशावगाढाः, वर्गणाविषये च कृष्णलेश्यादियोग्यद्रव्यवर्गणाः अनन्ताः औदारिकादिवर्गणावत्, स्थानविषये च तारतम्येन विचित्राध्यवसाय-निबन्धनानि असंख्येयानि कृष्णादिद्रव्याणि, अध्यवसायस्थानानामसंख्या-तत्वात्, लेश्यास्थानानामल्पबहुत्वं वाच्यम् । तच्चैवम्- 'एएसिणं भंते! कण्हलेसाठाणा णं जाव - सुक्कलेसाठाणाण य जहन्नगाणं दव्वट्ठयाए पयेसट्ठयाए दव्वट्ठपयेसट्ठयाए कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा जहन्नगा काउलेसा

असंख्यात (क्षेत्र) प्रदेशो में है। औदारिकादिक वर्गणाओं की तरह कृष्णलेश्या आदि के योग्य द्रव्यवर्गणाएं अनन्त है। तरतम आदि रूप से विचित्र बने हुए ऐसे अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादिद्रव्य भी तरतमादिरूपसे असंख्यात है। क्योंकि अध्यवसाय स्थान असंख्यात होते है। तात्पर्य कहनेका यह हैं कि जब अध्यवसायोके स्थान असंख्यात है तो अध्यवसाय भी असंख्यात ही है। और जब अध्यवसाय असंख्यात है तो इन असंख्यात अध्यवसायों के कारणभूत कृष्णादि द्रव्य भी उनके तरतमादिरूप को लेकर असंख्यात है। लेश्याओं के स्थानों का अल्पबहुत्व इस प्रकार से हैं-प्रभु से गौतम पूछते हैं कि हे भदन्त! कृष्णलेश्या के जघन्यस्थानोंमें और यावत् शुक्लेश्या के जघन्यस्थनों में द्रव्यार्थ रूप से, प्रदेशार्थरूप तथा द्रव्यार्थप्रदेशार्थ दोनों रूप से कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा से अल्प है, कौन स्थान किन स्थानों को अपेक्षा से बहुत हैं, कौन स्थान किन स्थानों की अपेक्षा समान हैं, तथा कौन से स्थान किन स्थानों की

છે. ઔદારિક આદિ વર્ગણાઓની જેમ કૃષ્ણલેશ્યા આદિને યોગ્ય દ્રવ્યવર્ગણાઓ અનંત છે. તરતમ આદિ રૂપે વિચિત્ર બનેલા એવા અધ્યવસાયોના કારણરૂપ કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તરતમ આદિરૂપે અસંખ્યાત છે. કારણ કે અધ્યવસાય સ્થાન અસંખ્યાત હોય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે જો અધ્યવસાયના સ્થાન અસંખ્યાત હોય, તો અધ્યવસાય પણ અસંખ્યાત જ હોય, અને જો અધ્યવસાય અસંખ્યાત હોય તો તે અસંખ્યાત અધ્યવસાયોના કારણભૂત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય પણ તેમના તરતમ આદિ રૂપની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત હોય છે. લેશ્યાઓનાં સ્થાનોનું અલ્પ બહુત્વ નીચે પ્રમાણે છે- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે- 'હે ભદન્ત! કૃષ્ણલેશ્યાથી શુક્લલેશ્યા પર્યન્તની લેશ્યાઓનાં જઘન્ય [ઓછામાં ઓછાં] સ્થાનોમાં દ્રવ્યાર્થરૂપ, પ્રદેશાર્થરૂપ,

ठाणा दव्वट्ठयाए, जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जह
कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा तेउलेसा ठ
दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा पम्हलेसा ठाणा दव्वट्ठाए असंखेज्ज
जहण्णगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठाए असंखेज्ज गुणा' इत्यादि। ए
भगवन्! कृष्णलेश्यास्थानानां यावत्-शुक्ललेश्यास्थानानाम् जघन्य
द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि
बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तो
जघन्यकानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यकानि नीलले
स्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यकानि कृष्णलेश्यास्था
द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि तेजो लेश्यास्थानानि द्रव्यार्थ
ऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि पद्मलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुण

अपेक्षा विशेषाधिक हैं? इस का उत्तर देते हुए प्रभु गौत
कहते हैं कि- हे गौतम! द्रव्यार्थरूप से कापोतलेश्याके जघन्य
सबसे थोडे है। द्रव्यार्थरूपसे नीललेश्याके जघन्यस्थान असंख
गुणित है। द्रव्यार्थरूपसे कृष्णलेश्याके जघन्यस्थान असंख्यात
हैं। द्रव्यार्थरूपसे पद्मलेश्याके जघन्यस्थान असंख्यातगुणित है।
द्रव्यार्थरूसे शुक्ललेश्याकेभी जघन्यस्थान असंख्यातगुणित हैं इ
इसी तरहसे प्रदेशार्थरूपसे द्रव्यार्थ और प्रदेशार्थ दोनों रूपसे
जानना चाहिये। अन्तमें प्रभु के कथन को स्वतः प्रमाणभूत म

તથા દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ બન્ને રૂપ સ્થાનોમાંથી કયાં સ્થાન કયાં સ્થાનો કરતાં એ
કયાં કોનાં કરતાં વધારે છે, કયાં કોનાં સમાન છે, અને કયા સ્થાનો
કરતાં વિશેષાધિક છે?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે કે દ્રવ્યાર્થરૂપે કાપોતલેશ્યાનાં
સ્થાનો સૌથી થોડાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે નીલલેશ્યાના જઘન્યસ્થાનો તેના કરતાં અસ
ગણાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે કૃષ્ણલેશ્યાનાં જઘન્યસ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે, દ્ર
તેજોલેશ્યાનાં જઘન્ય સ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે પદ્મલેશ્યાનાં જઘન
અસંખ્યાત ગણાં છે, તથા દ્રવ્યાર્થરૂપે શુકલલેશ્યાનાં પણ જઘન્ય સ્થાનો અ
ગણાં છે. એ જ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થરૂપે, અને દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થરૂપે જઘન્ય
વિષયમાં સમજવું.

जघन्यकानि शुक्ललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि ' इत्यादि । एवं प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतयाऽपि बोध्यम् । अन्ते गौतमः स्वीकरोति-' सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० १ ॥

इति-श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषाकलित ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक वादिमानमर्दक श्री शाहूच्छत्रपति कोल्हापुरराज प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित कोल्हापुरराज गुरु-बालब्रह्मचारी-जैनशास्त्राचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां "श्री भगवतीसूत्रस्य" प्रमेयचन्द्रिकाख्यायां व्याख्यायां चतुर्थशतकं सम्पूर्णम् ॥४-१०॥

*

ए गौतम प्रभुसे कहते है कि 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ' भदन्त! जैसा आप देवानुप्रिय! ने कहा है वह ऐसा ही है-भदन्त! वह ऐसा ही है। इस प्रकार कह कर गौतम अपने गान पर विराजमान हो गये ॥ सू. १॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्यासे चतुर्थशतक का दशवां उद्देशक समाप्त ॥४-१०॥

*

મહાવીર પ્રભુનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા, ભક્તિભાવ અને પ્રમાણભૂતતા પ્રકટ કરતાં ગૌતમ સ્વામી તેમને કહે છે, "सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति" "હે ભદન્ત આપની વાત બિલકુલ સત્ય છે. હે ભદન્ત! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે યથાર્થ છે," એમ કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા.

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના ચોથા શતકનો દશમો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥ ૪-૧૦ ॥

*

ठाणा दव्वट्ठयाए, जहण्णगा नीललेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा कण्हलेस्सा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा तेउलेसा ठाणा दव्वट्ठयाए असंखेज्जगुणा, जहण्णगा पम्हलेसा ठाणा दव्वट्ठाए असंखेज्जगुणा जहण्णगा सुक्कलेस्सा ठाणा दव्वट्ठाए असंखेज्ज गुणा' इत्यादि। भगवन्! कृष्णलेश्यास्थानानां यावत्-शुक्ललेश्यास्थानानां जघन्यकानां द्रव्यार्थतया प्रदेशार्थतया द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया कतराणि कतरेभ्योऽल्पानि वा, बहुकानि वा, तुल्यानि वा, विशेषाधिकानि वा ? गौतम ! सर्वस्तोकानि जघन्यकानि कापोतलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया, जघन्यकानि नीललेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतया असंख्येयगुणानि, जघन्यकानि कृष्णलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि तेजो लेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि, जघन्यकानि पद्मलेश्यास्थानानि द्रव्यार्थतयाऽसंख्येयगुणानि'

अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इस का उत्तर देते हुए प्रभु गौतम से कहते हैं कि- हे गौतम ! द्रव्यार्थरूप से कापोतलेश्याके जघन्य स्थान सबसे थोडे है। द्रव्यार्थरूपसे नीललेश्याके जघन्यस्थान असंख्यातगुणित है। द्रव्यार्थरूपसे कृष्णलेश्याके जघन्यस्थान असंख्य हैं। द्रव्यार्थरूपसे पद्मलेश्याके जघन्यस्थान असंख्यातगुणित है। द्रव्यार्थरूसे शुक्ललेश्याकेभी जघन्यस्थान असंख्यातगुणित हैं इत्यादि इसी तरहसे प्रदेशार्थरूपसे द्रव्यार्थ और प्रदेशार्थ दोनों रूपसे भी जानना चाहिये। अन्तमें प्रभु के कथन को स्वतः प्रमाणभूत मानते

તથા દ્રવ્યાર્થ પ્રદેશાર્થ બન્ને રૂપ સ્થાનોમાંથી કયાં સ્થાન કયાં સ્થાનો કરતાં ઓછાં છે કયાં કોનાં કરતાં વધારે છે, કયાં કોનાં સમાન છે, અને કયા સ્થાનો કોન કરતાં વિશેષાધિક છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે કે દ્રવ્યાર્થરૂપે કાપોતલેશ્યાનાં જઘન્ય સ્થાનો સૌથી થોડાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે નીલલેશ્યાના જઘન્યસ્થાનો તેના કરતાં અસંખ્યાગણાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે કૃષ્ણલેશ્યાનાં જઘન્યસ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે તેજોલેશ્યાનાં જઘન્ય સ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે, દ્રવ્યાર્થરૂપે પદ્મલેશ્યાનાં જઘન્યસ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે, તથા દ્રવ્યાર્થરૂપે શુકલલેશ્યાનાં પણ જઘન્ય સ્થાનો અસંખ્યાત ગણાં છે. એ જ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થરૂપે, અને દ્રવ્યાર્થપ્રદેશાર્થરૂપે જઘન્ય સ્થાનોનાં વિષયમાં સમજવું.